

International scientific journal

MODERN SCIENCE AND RESEARCH

2023

ISSN: 2181-3906

Modernscience.uz

- **Exact Sciences**
- **Natural Sciences**
- **Medical Sciences**
- **Technical Science**
- **Pedagogical Sciences**
- **Social and Humanitarian Sciences**

www.modernscience.uz

«MODERN SCIENCE AND RESEARCH»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

VOLUME 2/ ISSUE 12

December

The journal publishes the results of research conducted by professors and teachers and independent researchers of the Republic of Uzbekistan and international higher education institutions in the form of scientific articles.

TOSHKENT-2023

«MODERN SCIENCE
AND RESEARCH»

TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI

**XALQARO ILMIY
JURNAL**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ**

**INTERNATIONAL
SCIENTIFIC JOURNAL**

**BOSH MUHARRIR:
G'.T.Boymurodov**

**MAS'UL MUHARRIR:
S.Ergashova**

**JURNAL BIR OYDA BIR
MARTA NASHR
QILINADI.
O'ZBEKISTON
RESPUBLIKASI
PREZIDENTI
ADMINISTRATSIYASI
HUZURIDAGI AXBOROT
VA OMMAVIY
KOMMUNIKATSIYA
AGENTLIGI
TOMONIDAN
BERILGAN
№ 042359 RAQAMLI
RUXSATNOMAGA EGA.**

ISSN: 2181-3906

Pardayev Qo'ldosh Uzoqovich

Filologiya fanlari doktori, dotsent. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti O'zbek adabiyoti tarixi kafedrasida professori v.b.

Hamrayeva Muhayyo Ahmadovna

Filologiya fanlari nomzodi, dotsent. Termiz davlat universiteti O'zbek adabiyoti kafedrasida dotsenti. Turon fanlar akademiyasi faxriy akademigi.

Khamdamov Ulugbek Abduvakhobovich

O'zbek tili, adabiyoti va folklor instituti "XX asr o'zbek adabiyoti va hozirgi adabiy jarayon" bo'limi mudiri, prof., f.f.d.

Khaydarov Mamat Eshkulovich

Pedagogika fanlari doktori, professor. Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti "Uzluksiz talim pedagogika va menejment" kafedrasida professori.

Eshmuminov Askar Allamurodovich

Filologiya fanlari doktori, dotsent. Termiz davlat universiteti o'zbek tili va adabiyoti kafedrasida mudiri.

Khodjaev Begzod Khudoyberdievich

Pedagogika fanlari doktori, professor. Toshkent davlat pedagogika universiteti "Umumiy pedagogika" kafedrasida mudiri.

Yo'ldashov Murodjon Ravshanovich

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori. O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti futbol nazariyasi va uslubiya kafedrasida o'qituvchisi.

Artikov Askar Akbarovich

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti "Futbol nazariyasi va metodikasi" kafedrasida dotsenti.

*Jurnaldan maqola
ko'chirib bosilganda
manba
ko'rsatilishi shart.*

Jurnal rasmiy sayti:

www.modernscience.uz

Botirov Mirzokhid Ismonkhojayevich

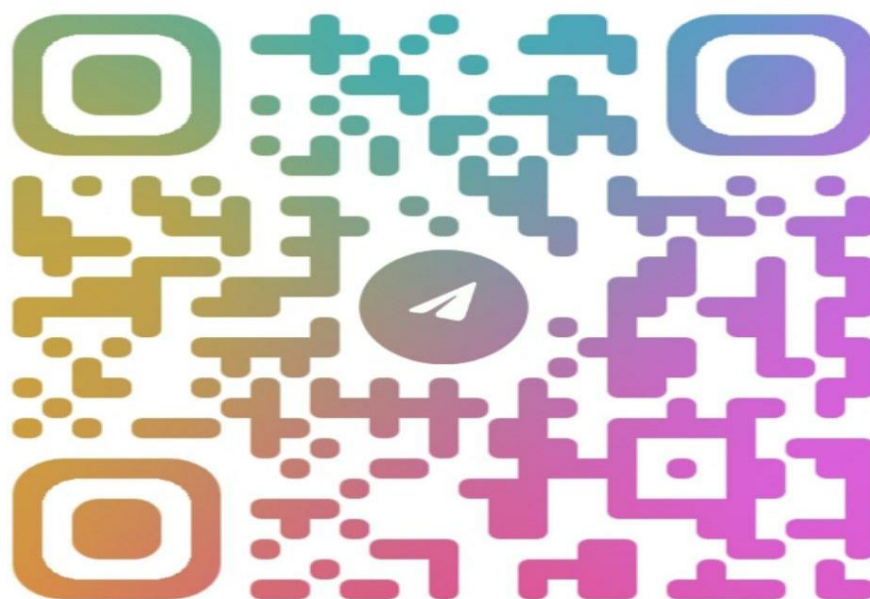
Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent.

Abidov Shavkat Usmanovich

Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Hamrokulov Mahmud Gofurjonovich

*Toshkent kimyo-texnologiya instituti sifat menejmenti va mahsulotlar
xavfsizligi kafedrasi dotsenti*

**@MODERNSCIEN
CE RESEARCH**

«Modern Science and Research» international scientific journal, 2023. 1416 pages.

© Modern Science and Research, 2023

© Authors, 20

**ИСПЫТАНИЕ НОВЫХ АКТИВИРОВАННЫХ УГЛЕЙ АУ-Т И АУ-К ИЗ
МЕСТНОГО СЫРЬЯ ПРИ ФИЛЬТРАЦИИ ОТРАБОТАННОГО МДЭА НА
ГАЗЛИНСКОМ ГАЗОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕМ ЗАВОДЕ**

Л.Н.Орипова

Старший преподаватель кафедры Нефтегазового дело
Каршинского инженерно-экономического института.

E-mail: oripovalobar@gmail.com.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10277540>

Аннотация. Предпосылки проблемы. Производство активированных углей (АУ) неуклонно возрастает, а области их применения непрерывно расширяются. В Узбекистане имеются четыре основных газоперерабатывающих заводов, которых на установках аминовой очистки природного газа от кислых компонентов для фильтрации отработанных аминовых растворов, таких как диэтаноламин (ДЭА) и метилдиэтаноламин (МДЭА) применяются активированные угли: марки АГ-3, НХ-30 и др.

Надо учитывать, что эти активированные угли являются зарубежного происхождения и импортируются за валюты.

Ключевые слова: пенообразование, пенообразующие вещества, метилдиэтаноламин, фильтрация, активированный уголь, тутовник, клен, карбонизат, активатор, парогенератор, регенерация.

**TESTING NEW ACTIVATED CARBON AU-T AND AU-K FROM LOCAL
RAW MATERIALS DURING FILTRATION OF SPENT MDEA AT THE
GAZLINSKY GAS PROCESSING PLANT**

Abstract. Background of the problem. The production of activated carbons (AC) is steadily increasing, and their areas of application are continuously expanding. There are four main gas processing plants in Uzbekistan, where activated carbons are used in plants for amine purification of natural gas from acidic components to filter spent amine solutions, such as diethanolamine (DEA) and methyldiethanolamine (MDEA): grades AG-3, HX-30, etc.

It must be taken into account that these activated carbons are of foreign origin and are imported for foreign currency.

Key words: foaming, foaming agents, methyldiethanolamine, filtration, activated carbon, mulberry, maple, carbonate, activator, steam generator, regeneration.

Цель. В настоящей работе ставилась цель – испытание новых активированных углей АУ-Т и АУ-К из местного сырья при фильтрации отработанного МДЭА.

Методология. Для получения образцов активированных углей проведена карбонизация древесины тутовника и клена в лабораторном трубчатом реакторе электрическим обогревом без доступа воздуха и полученные карбонизаты активированы водяным паром в течении 4-6 часов. Для испытания полученных образцов активированных углей при фильтрации отработанного раствора МДЭА, также анализа физико-химических и технических свойств очищенного раствора на Газлинском газоперерабатывающем заводе применены методы анализа, согласно Государственным стандартам и заводского регламента.

Научная новизна. Новые образцы активированных углей на основе тутовника (АУ-Т) и клена (АУ-К) показали наилучшие результаты по адсорбционным свойствам и очищающими способностями при сравнении с характеристиками заводского, импортного активированного угля марки АГ-3 (Россия).

Полученные данные. Карбонизация древесины тутовника и клена проведена в диапазоне температур 300-500°C в реакторе, помещенном в электрическую печь с регулируемым нагревом. Полученные карбонизаты активированы водяным паром в течении 4-6 часов при температурах 700-800°C. После процесса активации определены физико-химические и адсорбционные свойства полученных образцов активированного угля. При этом получены следующие результаты: насыпная плотность (г/дм³) – 377-187, активность по йоду, (%) – 30.2-50.6, зольность (%) – 8.45-9.67, адсорбционная активность по бензолу (г/100 г) – 1.45-2.11.

После фильтрации отработанного (насыщенный) и регенерированного раствора МДЭА с помощью активированными углями АУ-Т и АУ-К определены физико-химические и технические характеристики очищенного раствора и получены следующие результаты: концентрация раствора (%) – 26.7-34.0, количество H₂S, (моль/моль) – 0.02-0.04, количество CO₂, (моль/моль) – 0.01-0.27, pH – 9.35-10.41, количество минералов, (мг/л) – 6373-7942, плотность, (кг/м³) – 1029-1058.

Заключение:

получены новые виды активированных углей из древесины тутовника и клена; активированные угли АУ-Т и АУ-К показали наилучшие результаты по адсорбционными свойствами и очищающими способностями при сравнении с характеристиками заводским, импортным активированным углем марки АГ-3.

Введение. В последние годы в Узбекистане интенсивно наращивается добыча природного газа и газового конденсата. На газоперерабатывающих заводах Республики для очистки природного газа от кислых компонентов широко применяется абсорбционный метод очистки с использованием различных аминовых растворов, таких как диэтанолламин (ДЭА) и метилдиэтанолламин (МДЭА) [1-3].

При эксплуатации алканолламинов часто наблюдаются проблемы, связанные с их вспениванием [4-7]. Такие проблемы наблюдались на всех газоперерабатывающих заводах Республики, где собрано несколько тысячи тонн использованных и пришедших в негодность алканолламинов. Надо учитывать, что эти алканолламины не производятся в Республике. По информации АО «Узбекнефтегаз» для очистки природного газа в 2021 году импортировано 312 тонн ДЭА и 3522 тонн МДЭА стоимостью соответственно 1780 и 1950 долларов США за тонну [8,9].

Для регенерации и предотвращения вспенивания использованных растворов алканолламина они очищаются методом адсорбции с использованием активированного угля [10-12]. На установках аминовой очистки природного газа от кислых компонентов газоперерабатывающих заводах Республики для адсорбционной очистки регенерированных аминовых растворов применяются активированные угли: марки АГ-3 (Россия), НХ-30 (Китай) и Chemveron. Потребность по этим углям в Узбекистане составляет около 300 т/год. Эти активированные угли тоже не производятся в Республике и импортируются за валюту стоимостью 2500-3000 долларов США за тонну,

соответственно. Наряду с этим на территории Республики ежегодно выращивается хлопок, в результате чего образуются многотоннажные отходы – стебли хлопчатника. А также большая часть территории Республики занимает посевные поля, где на окраинах этих полей можно выращивать тутовник, тополь, клен и другие деревья, которые могут служить хорошим сырьем для получения активированного угля [13-17].

В настоящей работе ставилась цель – получение образцов активированного угля из древесины тутовника, клена и испытание их при фильтрации отработанного МДЭА на Газлинском газоперерабатывающем заводе.

Методы и материалы. Процесс карбонизации древесины тутовника и клена производили в лабораторном трубчатом реакторе емкостью 0.25 м³ с электрическим обогревом без доступа воздуха (рисунок) [18-20]. Переработке подвергали фракции 0.2-5.0 мм и высушенных при 110°C в течение часа. После загрузки подсушенных гранул верхняя часть реактора герметично закрывалась, а нижняя имела трубчатый отвод для вывода смолаобразных и газообразных продуктов термического пиролиза.

Процесс карбонизации проводили при температуре 300-500°C, которая контролировалась с помощью термопары, находящейся в средней части реактора. Скорость подъема температуры составляла 7-10°C в минуту.

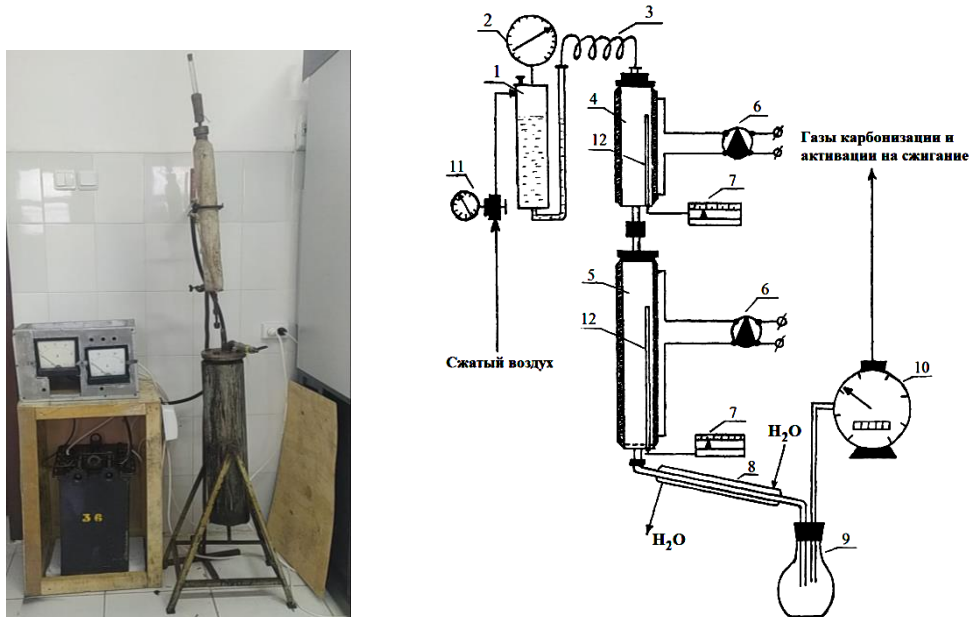

Рисунок. Лабораторная установка получения активированных углей из органического сырья: 1 – емкость для воды; 2 – манометр (образцовый); 3 – медный капилляр; 4 – парогенератор; 5 – печь карбонизации и активации; 6 – латоры; 7 – милливольтметры; 8 – холодильник; 9 – приемник; 10 – газовый счетчик; 11 – стабилизатор давления; 12 – карман термопары

По достижению необходимой температуры эксперимента образец выдерживали в реакторе в течение 1-2 ч, а затем охлаждали до комнатной температуры. Выделяющиеся газообразные продукты пиролиза выводили из реактора по газоотводной трубке и направляли в охлаждаемый конденсатор для конденсации паров воды и смол.

Процесс активации карбонизата проводили в том же реакторе (рисунок). Для проведения активации карбонизованные гранулы загружали в трубчатый реактор, который продували потоком газообразного азота в течение 15 мин для удаления кислорода из зоны реакции. Верхний фланец реактора снабжен патрубком для входа перегретого водяного пара, а нижний имеет патрубок для отвода парогазовой смеси. Перегретый пар, необходимый для активации получали в парогенераторе. Расход водяного пара, идущего на активацию, регулировали количеством воды, поступающего в парогенератор, за счет изменения скорости её истечения в капилляре в зависимости от давления над водой, создаваемого в дозирующей емкости с помощью азота. Температуру активации регулировали нагревом реактора и парогенератора. Нагрев образца проводили до конечной температуры активации, которая находилась в интервале 700-800°C. При достижении заданной температуры в реактор подавали водяной пар из генератора в течение 4-6 ч. Объем газов активации, содержащих водород, оксиды углерода, метан после отделения от непрореагировавших паров воды измеряются газовым счетчиком, а химический состав – методом хроматографии с использованием угольной колонки и детектора теплопроводности.

После термообработки полученного активированного угля его оставляли остывать до комнатной температуры без доступа воздуха.

Для испытания полученных образцов активированных углей при фильтрации отработанного раствора МДЭА, также анализа физико-химических и технических свойств очищенного раствора на Газлинском газоперерабатывающем заводе применены методы анализа, согласно Государственным стандартам и заводского регламента.

Результаты и обсуждение. При получении нами образцов активированного угля путем карбонизации древесины тутовника и клена с последующей паровой активацией угля получены следующие результаты (табл. 1 и 2).

Таблица 1

Условия и результаты карбонизации древесины тутовника и клена

Образцы	Температура процесса, °С	Вес сырья, г	Вес карбонизата, г	Насыпная плотность, г/дм ³	Зольность, %	Адсорбционная активность по С ₆ Н ₆ , г/100 г
АУ-Т	300	1000	613	524	4.8	0.24
	400	1000	521	507	5.2	0.46
	500	1000	405	482	6.1	0.52
АУ-К	300	1000	576	516	4.2	0.87
	400	1000	453	463	4.5	1.18
	500	1000	345	368	5.3	1.35

Полученные карбонизаты древесинного сырья активированы водяным паром. Условия и результаты активации показаны в табл. 2.

Таблица 2

Условия и результаты паровой активации карбонизатов древесины тутовника и клена

Образцы	Температура, °С	Время выдержки, ч.	Степень обгара, %	Насыпная плотность, г/дм ³	Активность по йоду, %	Зольность, %	Адсорбционная активность по С ₆ Н ₆ , г/100 г
АУ-Т	700	6	35	377	30.2	8.45	1.45
	800	4	52	270	48.5	10.51	1.87
АУ-К	700	6	43	258	36.2	8.26	1.65
	800	4	58	187	50.6	9.67	2.11

Полученные экспериментальные результаты, приведенные в табл. 1, позволили констатировать, что удовлетворительными условиями карбонизации древесины тутовника и клена являются продолжительность 1 ч при 500°С.

На основе полученных данных (табл. 2), констатировано, что оптимальными условиями активации карбонизатов древесины тутовника и клена температура 800°С, продолжительность процесса 4 ч.

Сравнены некоторые характеристики полученных образцов активированного угля: АУ-Т и АУ-К с известным промышленным активированным углем марки АГ-3 (табл. 3).

Таблица 3

Некоторые сравнительные характеристики активированных углей

Наименование показателей	Активированные угли		
	АГ-3 (контроль)	АУ-Т	АУ-К
Насыпная плотность, г/дм ³	450	270	187
Адсорбционная активность по С ₆ Н ₆ , г/100 г	1.23	1.87	2.11
Активность по йоду, %	43.0	48.5	50.6
Прочность на раздавление, Кг/гранул	0.8	1.0	0.9
Зольность, %	14-16	8-10	8-9

На основании данных, представленных в таблице 3, научно доказано, что образцы активированного угля, полученные из местного сырья древесины тутовника АУ-Т и клена АУ-К, превосходят по адсорбционным свойствам активированный уголь АГ-3, импортируемый из Российской Федерации, который в настоящее время используется в существующих газоперерабатывающих заводах нашей республики. Проведенные исследования позволяют рекомендовать этих образцов для фильтрации аминоспиртов (МЭА, ДЭА, МДЭА), отработанных при очистке природного газа.

Полученные новые образцы активированного угля АУ-Т и АУ-К испытаны при фильтрации отработанного (насыщенный) и регенерированного раствора МДЭА на Газлинском газоперерабатывающем заводе. После фильтрации определены физико-химические и технические характеристики очищенного раствора. Полученные результаты приведены в таблицах 4 и 5.

Таблица 4

Результаты анализа насыщенного раствора МДЭА

№	Образцы	Концентрация, %	Количество H ₂ S, мол/мол	Количество CO ₂ , мол/мол	pH	Количество минералов мг/л	Плотность
1.	Насыщенный раствор	33.9	0.06	0.36	9.30	6483	1.055
Результаты после фильтрации							
2.	АГ-3	31.2	0.03	0.25	9.32	6465	1.057
3.	АУ-Т	32.6	0.04	0.26	9.35	6373	1.058
4.	АУ-К	34.0	0.04	0.27	9.40	6427	1.058

Таблица 5

Результаты анализа регенерированного раствора МДЭА

	Образцы	Концентрация, %	Количество H ₂ S, мол/мол	Количество CO ₂ , мол/мол	pH	Количество минералов мг/л	Плотность
1.	Регенерированный раствор	26.4	0.006	0.35	9.36	7846	1.034
Результаты после фильтрации							
2.	АГ-3	26.7	0.003	0.01	10.26	7735	1.032
3.	АУ-Т	26.8	0.004	0.02	10.36	7243	1.029
4.	АУ-К	26.7	0.002	0.01	10.41	7942	1.034

Как видно из результатов испытаний, представленных в таблицах 4 и 5, после фильтрации насыщенного и регенерированного раствора МДЭА с помощью активированными углями АУ-Т и АУ-К содержание пенообразующих и коррозионно-активных компонентов в растворе уменьшились следующем порядке: H₂S – от 0,006 до 0,002 моль/моль; CO₂ – от 0,35 до 0,01 моль/моль; минералы – от 7846 до 7243 мг/л. Приведенные выше результаты показывают, что pH раствора после фильтрации увеличился с 9,36 до 10,41, что свидетельствует об уменьшении пенообразующих компонентов.

Заключение. Сравнение собственных экспериментальных данных с литературными показала, что полученными нами образцы активированного угля из местного сырья АУ-Т и АУ-К по адсорбционной активности и другим физико-химическим параметрам находится на уровне известного активированного угля АГ-3, который является одним из самых качественных углей мирового промышленного производства. По результатам испытаний доказано, что фильтруемость этих активированных углей превосходит фильтруемость импортируемого из РФ активированного угля типа АГ-3, который используется для фильтрования раствора МДЭА в Газлинском газоперерабатывающем заводе.

Таким образом, выполненные исследования демонстрируют целесообразность переработки древесины тутовника и клена в Республике на углеродные адсорбенты, различного назначения.

REFERENCES

1. Орипова Л.Н., Хайитов Р.Р. Получение активированного угля из древесного и косточкового сырья // *Universum: технические науки: электрон. научн. журн.* – 2021. – № 9(90). – С. 14-17.
2. Бахрамов Н.И., Тешаева М.Ш., Хайитов Р.Р. Разработка метода получения активированного угля из местного сырья для адсорбционной очистки отработанных аминовых растворов // «*Science and Education*» scientific journal. – Volume 3. – Issue 4. 2022. – P. 377-383.
3. Ахадов А.А., Муродов М.Н., Хайитов Р.Р., Орипова Л.Н., Тошкузиёв Т.М. Определение структурно-сорбционных свойств активированного угля, полученного из скорлупы косточек урюка // «*Science and Education*» scientific journal. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 52-58.
4. Чудиевич Д.А. Совершенствование технологии пеногашения на установках аминовой сероочистки углеводородных газов: Автореф. дис. к.т.н. – Астрахань, 2000. – 25 с.
5. Агаев Г.А. Борьба с пенообразованием в процессе аминовой очистки природного газа. – М.: ВНИИЭгазпром. 1979. – 33 с.
6. Стрижов И.Н. Добыча газа. – Москва-Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2003. – 376 с.
7. Патент РФ № 2198722 – Способ предотвращения пенообразования аминовых растворов / Лыкова Л.Ф., Пестовников О.Д., Прохоров Е.М., Тараканов Г.В., Чудиевич Д.А. Подача заявки: 08.06.2001, публикация патента: 20.02.2003.
8. Oriпова L.N., Khayitov R.R. Research of foaming characteristics of DEA and MEA // *International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology*, 2022. – Vol. 9. – Issue 5. – P. 19328-19333.
9. Хайитов Р.Р. Разработка технологии получения активированного угля из местного сырья для очистки отработанных аминовых растворов: Автореферат дисс. д.т.н. – Ташкент, 2019. – 67 с.
10. Кинле Х., Бадер Э. Активные угли и их промышленное применение (пер. с нем.). – Л.: Химия, 1984. – С. 215.
11. Weltia N., Bondar-Kunzea E., Singerb G., Tritthardt M., Zechmeister-Boltensterne S., Heina T., Pinay G. Large-scale controls on potential respiration and denitrification in riverine floodplains // *ELSEVIER*. – 2012, Marth. – P. 73-84.
12. Ansaа E.D.O., Lubberdingb H.J., Ampofoа J.A., Amegbeа G.B., Gijzenb H.J. Attachment of faecal coliform and macro-invertebrate activity in the removal of faecal coliform in domestic wastewater treatment pond systems // *ELSEVIER*. – 2012, Marth. – P. 35-41.
13. Салимов И.Р., Муродова Ю.М., Муродов М. Н., Тиллоев Л.И., Хайитов Р.Р. Определение оптимального режима получения активированного угля из

- скорлупы косточек фруктов для очистки алканоламинов // *Universum: Технические науки: электрон. научн. журн.* – Москва (РФ), 2020. – № 7 (76). – С. 77-81.
14. Хайитов Р.Р., Шерматов Б.Э., Эшонкулов У.У., Нарметова Г.Р. Карбонизация косточек урюка и паровая активация карбонизата с целью получения активированного угля // *Узбекский химический журнал.* – Ташкент, 2017. – № 3. – С. 65-694.
 15. Хайитов Р.Р., Эшонкулов У.У., Нарметова, Г.Р. Активированные угли из местного сырья для регенерации алканоламинов очистки природного газа взамен сорбента АГ-3 // *Научно-технический журнал «Мир нефтепродуктов». Вестник нефтяных компаний.* – Москва (РФ), 2016. – № 11. – С. 43-46.
 16. Khayitov R., Narmetova G. Production of activated coal from the pits of apricots and peach for the adsorption purification of the waste Diethanolamine // *Austrian Journal of Technical and Natural Sciences «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH.* – Vienna, 2016. – № 7-8. – P. 67-706.
 17. Хайитов Р.Р., Наубеев Т.Х., Сапашов И.Я., Хайдаров Б.А., Абдикамолов Д.Х. Определение физико-химических и адсорбционных характеристик нового активированного угля из косточек урюка // *Universum: Технические науки: электрон. научн. журн.* – Москва (РФ), 2017. – № 2 (35).
 18. Khayitov R., Narmetova G. Regeneration of alkanolamines used in natural gas purification // *Journal of Chemical Technology and Metallurgy.* – Bulgaria, 2016. – V.51. – № 3. – P. 12-16.
 19. Khayitov R., Narmetova G., Shermatov B. Regeneration of activated carbon used in adsorption purification of alkanolamines // *Austrian Journal of Technical and Natural Sciences «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH.* – Vienna, 2016. – № 7-8. – P. 75-77.
 20. Шерматов Б.Э. Разработка технологии получения рекуперационных и осветляющих сорбентов из хлопкового лигнина: дисс. на соискание научной степени канд. тех. наук. – Т.: Узбекский научно-исследовательский институт химической технологии и катализа, 1994. – 117 с.

ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА КООРДИНАЦИОН ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАСИ.

Йўлдашов Муроджон Равшанович

ЎзДЖТСУ. п.ф.б.ф.д.(PhD)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10277598>

Аннотация. Ушбу мақолада ёш футболчиларнинг тайёргарлигида координацион қобилиятларини ривожлантиришга қаратилган восита ва усуллар ёритилган бўлиб, ушбу маълумотлардан мураббийлар ўқув машғулотларни ташкил этишида фойдаланадилар.

Калим сўзлар: футболчи, тўп, назорат, қобилият, асосий, кўникма.

THE ISSUE OF DEVELOPING COORDINATION ABILITIES IN TRAINING YOUNG PLAYERS.

Abstract. This article describes the tools and methods aimed at developing the coordination abilities of young players, and coaches use this information to organize training sessions.

Key words: player, ball, control, ability, main, skill.

ВОПРОС РАЗВИТИЯ КООРДИНАЦИОННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ В ПОДГОТОВКЕ ЮНЫХ ФУТБОЛИСТОВ.

Аннотация. В данной статье рассматриваются средства и методы, направленные на развитие координационных способностей юных футболистов при их подготовке, эти данные используются тренерами при организации тренировочных занятий.

Ключевые слова: игрок, мяч, контроль, способность, ключ, навык.

Долзарблиги. Дунёда сўнгги йилларда футболнинг оммавийлиги ўсиб бормоқда, у бошқа спорт турлари орасида ўзининг муносиб ўрнини эгаллаб бўлди. Замонавийлашув футболчиларнинг тайёргарлигига юқори талаблар қўяди, бу эса ўқув-машғулот жараёнини тузишга бўлган янги, янада мукамал услубий ёндошувларни излаб топишни тақозо этмоқда. Замонавий футболда мунтазам ўзгариб турувчи ўйин вазиятларида ҳаракатларини аниқ мувофиқлаш ҳамда қайта қуриш кўникмаси, реакция тезлиги, диққатни жамлаш ва кўчириш, ўйинни тез суръатда олиб бориш кўникмаси координацион қобилиятларнинг ривожланганлик даражасига боғлиқ. Зеро, ушбу қобилиятни ривожлантириш футбол спорт турида юқори натижаларга эришиш учун асосий омиллардан ҳисобланади.

Жаҳонда ҳозирги кунда турли ёшдаги футболчиларнинг морфофункционал кўрсаткичларини инобатга олган ҳолда уларнинг жисмоний ривожланиши ва жисмоний тайёргарлиги даражасини ошириш, мусобақа фаолияти шароитларида техник-тактик ҳаракатлар самарадорлигини такомиллаштириш билан боғлиқ бўлган тадқиқотлар олиб борилмоқда. Сўнгги йилларда ҳар хил спорт турларида спортчиларнинг умумий ва махсус координацион қобилиятларини такомиллаштириш масалалари юзасидан катта назарий ва тажриба материаллари тўпланган. Бироқ ёш футболчиларда координацион қобилиятларни такомиллаштиришга қаратилган тадқиқотлар саноклидир. Йиллик тайёргарлик циклининг турли босқичларида ёш футболчиларнинг координацион

қобилиятларини ташҳислаш ва ривожлантириш воситалари ҳамда услубларини ишлаб чиқиш билан боғлиқ масалалар етарлича ўрганилмаган.

Футболчилар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш юзасидан ўтказилган илмий тадқиқотларда футболчиларда координацион қобилиятларни такомиллаштириш машғулоти ва мусобақа фаолиятида тезлик-куч, тезлик қобилиятлари, координацион қобилиятларни ривожлантиришга эътибор қаратилмаган. Ушбу зарурият футболчиларни мусобақаларга тайёрлашнинг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади. Ватанимиз ва хорижий олимлар, мураббийлар, педагоглар томонидан машғулоти жараёнини такомиллаштириш, футболчиларнинг мусобақа фаолияти натижадорлигини ошириш юзасидан бир қатор илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган, бироқ спортчи болаларнинг координацион қобилиятларини такомиллаштириш масаласи ҳозиргача муаммо бўлиб қолмоқда. Футболда махсус координацион қобилиятларни ривожлантириш жараёнида самарали фойдаланиш учун координацион қобилиятларни баҳолаш ва башоратлашда қўлланиладиган ишончли тестлар етарли эмас, координацион қобилиятларни машқ қилдириш воситалари ҳамда услубларидан фойдаланишнинг ёш футболчилар мусобақа фаолияти самарадорлигига таъсири ўрганилмаган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 мартдаги ПФ-5368 сон «Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида давлат бошқаруви тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» Фармони, 2018 йил 16 мартдаги ПҚ-3610-сон «Футболни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори, 2019 йил 4 декабрдаги ПФ-5887 сон «Ўзбекистонда футболни ривожлантиришни мутлақо янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони ҳамда мазкур соҳага тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишга ушбу тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади[1].

Тадқиқотнинг мақсади ёш футболчиларнинг координацион қобилиятлари бўйича илмий манбаларни таҳлил қилиш асосида таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқотнинг вазифалари:

-Мавзуга оид илмий манбаларни таҳлил қилиш.

- футболчиларнинг махсус координацион қобилиятларини баҳолаш.

Узоқ йиллар давомида илмий-усулий адабиётларда «чаққон» деганда нимани тушуниш керак, уни қандай белгилари мавжудлиги, чаққонликнинг инсондаги бошқа хусусиятлар билан ўзаро боғлиқлиги масалалари кенг мунозарага сабаб бўлиб келмоқда. Баъзи ҳолларда чаққонлик мувофиқланганлик, мувофиқлаш лаёқатлари билан белгиланса, бошқа ҳолларда мувофиқлаш лаёқатлари кўрсаткичларининг ҳосиласи, учинчи ҳолда - мувофиқлаш лаёқатларини (координацион қобилиятлар) намоён бўлишини чегараловчи, инсоннинг психомотор хусусиятлари билан боғлайдилар. Бунда, чаққонликнинг ўлчовлари сифатида турли белгилар ишлатилади [2].

“Координацион қобилиятлар” тушунчаси фанга кейинги 30-40 йиллар давомида чаққонлик ҳаракатланиш сифати тасаввурларни аниқлаштириш учун кириб келди. То шу кунгача махсус адабиётларда чаққонлик иккита асосий қобилиятлардан: биринчидан, янги ҳаракатланиш амалларини тезкорлик билан эгаллаш қобилияти (тез ўрганиш қобилияти), иккинчидан, вазият кутилмаганда ўзгариб қолиш шароитларида ҳаракатланиш фаолиятини тезда координацияланган ҳолда қайта куриш қобилиятидан

иборат эканлигини ўқиш мумкин. Охирги айтилган қобилиятни баъзида нисбатан стандарт ва вариатив (эҳтимолли) ва кутилмаганда, тез ўзгарувчи вазиятларда намоён бўладиган "моторли адаптация" қобилияти сифатида қарайдилар. Чакқонликнинг бошқа таърифлари ҳам мавжудлигини таъкидлаб ўтамиз. Бу мавзуга оид таҳлилларни бир қатор илмий ишлардан ўрганиш мумкин [2,4].

Шу маънода махсус координацион қобилиятлар деганда «инсон ўзининг отимал бошқарилишга ҳамда келиб чиқиши ва ҳаракатланиш амалларининг маъноси бўйича шунга ўхшаш регуляцияга тайёрлиги имкониятларини аниқлайдиган ҳолати» ёки ўзгарувчан шароитда юзага келадиган қаршилиқларни тўғри, тез, оқилона ҳал этиш тушунилади. Шунга кўра назарий ва илмий тадқиқотлар қуйидаги координацион қобилиятлар турларини ажратишга имкон беради: "Махсус", "ўзига хос" ва "умумий"

Кўпгина олимлар махсус координацион қобилиятларнинг қуйидаги турларини ажратиб кўрсатишган:

- ҳаракатларнинг макон, вақт ва кучга тегишли кўрсаткичларини аниқ ишлаб чиқиш ва дифференциалаш қобилияти;
- макон бўйлаб мўлжал олиш қобилияти;
- мувозанатни таъминлаш қобилияти;
- ритмга нисбатан қобилият;
- статокинетик барқарорликга нисбатан қобилият;
- реакция кўрсатишга нисбатан қобилият;
- ҳаракатларни қайта тузиб чиқиш қобилияти (ўзаро);
- ҳаракатлар ва зўр беришларнинг аниқ дифференциалланиши қобилияти.

Футболда координацион қобилиятларнинг намоён бўлиши мураккаблиги ва турли хиллиги уларга ташҳис қўйиш ва ривожлантиришда маълум бир аниқ қийинчиликларни юзага келтиради.

Координацион қобилиятларни ривожлантирилишида кузатилувчи асосий қийинчиликлар машғулотларни тугаллаш босқичида юзага келади, бунда бир томондан организмнинг табиий ўсиш жараёни секинлашади, бошқа томондан эса кўпгина техник элементлар ва ҳаракатлар кўникмалари етарлича даражада автоматлаштирилиши қайд қилинади. Ушбу ҳолатга боғлиқ равишда, умумий ва махсус жисмоний тайёргарлик бўйича янги усуллар ва воситаларни ишлаб чиқишга кескин эҳтиёж юзага келади, шунингдек спортчилар учун давомийликдаги машқларни бажаришда қулай шароитларни яратиш талаб қилинади. Ҳаракатларни ўзлаштириш ва улар билан боғлиқ кўникмаларни мустаҳкамлаш давомида бу ҳаракатлар координацион нуқтаи назардан борган сари камроқ даражада қийинчилик туғдира боради ва ўз навбатида координацион қобилиятлар ривожлантирилишида машқ қилиш самарадорлиги борган сари камайиб боради.

Координацион қобилиятларнинг намоён бўлиши қуйидаги кўрсатилган бир қатор омилларга боғлиқ ҳисобланади:

1. Ҳаракатларнинг аниқ таҳлил қилиниши қобилияти.
2. Анализаторларнинг фаолияти (айниқса ҳаракат анализаторлари)

3. Ҳаракатлар топшириқларининг мураккабиғи.
4. Тезлик қобилиятларининг (куч, эгилувчанлик ва бошқалар) ривожланиш даражаси.

5. Ёш хусусиятлари.

6. Ҳаракатлар кўникмалари ва малакаларининг заҳираси
Техник-тактик машқлар гуруҳи таркибига турли хил модификациялардаги (5><2, 7x7, 4x2, 3x1), битта ва иккита тўп билан, уринишлар чекланган шароитда бажарилувчи «квадратлар» ва бошқалар киритилади.

Футболда координацион машғулот воситаларини ва усулларини аниқланиши ва классификацияси билан айтилган тренировкани ва вариантларни, шунингдек, юкнамаларни меъёрлашни режалаштириш муаммоси чамбарчас боғлиқ [3,5,7].

Адабиётлар таҳлили спорт ўйинларида координацион тренировка вариантга қуйидагилар киришини кўрсатади:

1. Макро ёки мезоцикли;

2. Координацион қобилиятларнинг бутун давомийлиги давомида воситалар ва усуллар ёрдамида бир текис таъсирини;

3. Тайёрлов, мусобақа ва ўтиш даврларида етакчи координацион қобилиятларга урғули таъсирни;

4. У ёки бу координацион қобилиятларга йўналтирилган тренировкани 2-6 микроцикллар давомида таъсирини;

5. Оширилган координацион мураккабликдаги машқлардан фойдаланишни;

6. Махсус «координацион тренажерлар» (стендлар)дан фойдаланишни кўрсатди.

Шу билан бирга, юқорида зикр этилган муаллифлар айтиб ўтилган ҳамма координацион тренировка вариантлари экспериментал тасдиқни талаб қилишини таъкидлайдилар.

Хулоса ўрнида таъкидлаш лозимки, футбол тажрибасида мавжуд илмий-методик ва махсус адабиётларнинг таҳлили ёш футболчиларнинг координацион қобилиятларни такомиллаштириш йўлларининг тадқиқ қилинишини тақозо этувчи муаммо мавжудлигини аниқлаб беради. Ушбу муаммони илмий асосларини таҳлил қилиш ва унинг ечимини топиш масаласида иккита асосий қисмларга тўхталиб ўтиш зарур:

Биринчидан, футболчилар организми хусусиятларини эътиборга олган ҳолда юқори малакали спортчи болаларнинг махсус координацион қобилиятларини баҳолаш методларининг йўқлиги;

Иккинчидан, координацион қобилиятларининг ривожланиши ва техник-тактик ҳаракатларнинг ўзаро боғлиқлигини тажрибавий йўллар билан амалда исботламаганлиги.

Футбол бўйича махсус адабиётларни ўрганиш футболчиларнинг организм хусусиятларини инobatга олган ҳолда координацион қобилиятларини такомиллаштиришга қаратилган, жумладан умумий ва махсус жисмоний тайёргарлиги даражасини баҳолаш бўйича мавжуд меъёрлар деярли мавжуд эмаслигини кўрсатди.

Футболнинг махсуслаштирилган тайёргарлигини яхшилашнинг амалий аҳамият даражасининг ошиб бораётганлиги муаммоси ҳозирда футболчиларнинг техник

махорати такомиллашувини назорат қилиш ва баҳолаш билан боғлиқ бўлган илмий асосланган тавсияларнинг ахамиятлилик даражсини яққол кўрсатиб берди.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2019 йил 4 декабрдаги “Ўзбекистонда футболни ривожлантиришни мутлақо янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5887-сонли фармони. Халқ сўзи газетаси. 6-декабр 252-сон.
2. Исеев Ш.Т . Спорт педагогик махоратни ошириш дарслик. Илмий техник ахборот пресс нашриёти 2018 йил С. 244.
3. Лях В.И. Координационно-двигательное совершенствование в физическом воспитании и спорте: история, теория, экспериментальные исследования // Теория и практика физической культуры. 1995. - № 11. - С. 16-24.
4. Лях В.И. Критерии определения координационных способностей //Теория и практика физической культуры.- М., 1991. - №11. - С. 17-20.
5. Лях В.И. Совершенствование специфических координационных способностей //Физическая культура в школе. -2001. -№ 2. С.7-14.
6. Лях В.И., Витковски З., Жмуда В. Специфические координационные способности как критерий прогнозирования спортивных достижений футболистов //Теория и практика физической культуры. 2002. - № 4. - С.21 -25.
7. Лях В., Витковски З. Координационная тренировка в футболе. М.: Сов.спорт, 2010. 216 с.
8. Нуримов.Р.И, Акромов Р.А, Исеев Ш.Т, Давлетмуратов С.Р, “Футбол назарияси ва услубияти”. Дарслик. 2018 йил, Илмий техника ахборот пресс нашриёти, Б. 159.

THE IMPORTANCE OF INTONATION IN THE STYLISTIC DIFFERENTIATION OF ORAL TEXTS

Rakhimova Gavhar Jamshid kizi

Karshi State University

Master's 2nd stage student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10277638>

Abstract. *It is known that descriptive phonetics refers to phonetic phenomena such as speech sounds, their formation, types, changes, syllables, intonation, pause, stress, and their peculiarities. These phenomena recorded in the process of speech combine into a single system and form a speech act.*

Key words: *phonostylistics, denotation, connotation, intonation, rhythm, pause, stress, syntagma, emphasis, emotional-expressiveness.*

ЗНАЧЕНИЕ ИНТОНАЦИИ В СТИЛИСТИЧЕСКОЙ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ УСТНЫХ ТЕКСТОВ

Аннотация. *Известно, что описательная фонетика относится к таким фонетическим явлениям, как звуки речи, их образование, виды, изменения, слоги, интонация, пауза, ударение и их особенности. Эти явления, зафиксированные в процессе речи, объединяются в единую систему и образуют речевой акт.*

Ключевые слова: *фоностилистика, денотат, коннотация, интонация, ритм, пауза, ударение, синтагма, акцент, эмоционально-выразительность.*

Intonation is a complex unity of prosodic features of speech: melody (voice pitch); Sentence stress; temporal characteristics (duration, tempo, pause); rhythm; wood (voice quality). The term "prosody" is widely used in linguistic literature along with the term "intonation", but in a broad sense. Intonation organizes a sentence, determines the communicative types of sentences and subordinate clauses, divides sentences into intonational groups, highlights words and phrases, expresses oppositions and relationships. There are no sentences without a certain intonation, and without it we cannot express any meaning.

Intonation can be described at the acoustic level (in terms of its acoustic characteristics), at the perceptual level (in terms of the characteristics perceived by the human ear), and at the linguistic level (in terms of the meanings expressed by intonation). There are different approaches to describing intonation and different definitions of this phenomenon. Intonation at the perceptual level is defined as a complex formed by significant changes in pitch, volume and tempo (rate of speech and pauses), closely related to each other. There are definitions that include timbre, which some linguists sometimes consider as the fourth component of intonation (it shows the speaker's emotions, such as joy, sadness, irony, anger, indignation, etc.). In the British and American tradition, intonation is limited only to changes in pitch (tone). Intonation is identified with sound movements (melody), since pitch has the greatest linguistic significance. There are different ways of indicating intonation, but the most striking are staves (two horizontal parallel lines indicating the approximate upper and lower limits of the vocal pitch range in speech) with dots, dashes and curves (which correspond to unstressed and stressed syllables within the vocal range) located at different levels, and tonic symbols (used in the line of text itself). They are widely used in textbooks.

The components of intonation can be considered at the acoustic level. Each of them has its own acoustic correlate and can be objectively measured. Pitch correlates with the frequency of vibrations of the vocal cords, volume - with intensity, tempo - with the time (duration) during which a speech unit lasts. Pitch is usually described as a system of tones (lower, higher, lower-higher, etc.), pitch levels (keys, registers), which can be high, medium, and low, and pitch ranges (intervals between the highest and lowest level). tonal syllables), which can be wide, normal and narrow.

The basic unit of intonation is the intonation pattern: tonal movements (which are inextricably linked to changes in volume) and tempo. Intonation patterns serve to actualize syntagmas in oral speech. A syntagma (semantic group) is a group of words that is semantically and syntactically complete. In phonetics, actualized syntagms are called intonation groups. Each intonation group may consist of one or more potential syntagmas. For example, the sentence "I think he will come soon" has two potential syntagms: "I think" and "He will come soon." A phrase (a sentence implemented in oral speech) may contain one or more intonation groups. The number of intonation groups depends on the length of the phrase and the semantic meaning given to various parts of the phrase: This 'bed `didn't sleep`.

Intonation comes from Latin which means to pronounce aloud. Intonation which serves to express the syntactic meanings and emotional-expressive colors of speech demonstrates rhythmic-melodic side, high-low volume and tone[1]. The following are the constituent elements of intonation: 1) speech melody; 2) rhythm of speech; 3) speech intensity; 4) speech tempo; 5) timbre of speech; 6) logical and phrase emphasis. Apparently, intonation is a phonostylistic phenomenon consisting of a complicated complex associated with speech pronunciation. While making some research on intonation it is vitally important to make some comments about 1) speech speed; 2) speech tone; 3) pauses in the sentence.

Speech speed is determined by the time spent on the sounds in the speech process during its pronunciation. The speed of each part of speech varies in its different communicative forms. In particular, the subject given at the beginning of the affirmative sentence begins more slowly than the speed of the general sentence. As the speed shifts to the predicate, it accelerates and reaches a maximum. The speed of the passages in the interrogative sentences is slightly higher than the speed of the affirmative sentences. Exclamatory sentences are pronounced aloud because they have an exciting sense. Speech tone is a system of high or low pronunciation of syllables in a sentence. Volume is measured in hertz. The communicative types of speech vary in tone. Our thoughts and feelings also reach our interlocutor through sound, that is, tone. In speech, words are said with a certain intonation, the speech pronounced without excitement, without tone and without feeling at all becomes dull and boring. There are two tones in speech: a rising tone and falling tone. A falling tone signifies the completion of a sentence whereas in the rising tone, meanings such as surprise, protest, resistance are expressed. Therefore, intonation has the following types of interrogative, exclamatory, calling, completed, modal, unfinished, low, high, flat, strong.

In Uzbek linguistics, the phenomenon of intonation has not been specifically studied. No fundamental scientific work has been created. Some textbooks and manuals on phonetics and stylistics contain only some ideas and comments along the way. However, the merits of Professor A. Gulyamov in this regard are enormous. For the first time in Uzbek linguistics,

Professor A. Gulyamov expressed his scientific views on intonation, its components and functions, and its relationship with syntax. He proved with examples that intonation is one of the necessary elements of speech. Professor A. Gulyamov also gave a detailed explanation of the syntagma, which is inextricably linked with intonation. It is a speech element between two pauses, a phonetic integrity that represents a whole and called it a group that is structurally and semantically integrated within a sentence. He writes: "Intonation is the syntactic division of a group of words in a sentence, how the elements are connected. As long as there is an intonational change in a group, it usually indicates a syntactic division, a difference in meaning. For example: 1) Katta mevali (daraxt) (the tree has big fruit) - 2) katta (mevali daraxt) (tree is large)

In some works, however, the exact pronunciation of foreign language words is used to express the spirit of that period in the speech of the characters. As noted above, one of the supersegment elements in speech is the pause, which is to some extent related to intonation. But a pause has logical-grammatical and stylistic possibilities because it is an experience associated with the cessation, interruption of the flow of speech with different goals and tasks, and the feeling that realizes a more subjective relationship. It is used for physiological and psychological reasons, for the purpose of distinguishing pronunciation of sentences and syntagma, as well as for enumerating organized parts to emphasize separated parts.

Now, if we think about direct syllabic, it is close to the truth to say that syllabic can be not only a segment but also a supersegment (aspects related to pronunciation) from a stylistic point of view. Because in order to realistically reflect the connotative meaning associated with the pronunciation of certain words, they are pronounced and written in syllables. Thus, the use of intonation in Uzbek and English literary works can serve as an important stylistic device for showing some meanings such as love, affection, amazement, surprise, confidence, indifference, care, attention, fear, horror, discomfort, sorrow, mental anguish, anger and express state of protagonists of the work without using some parts of speech.

REFERENCES

1. Fayzulloyev, Otabek Mukhammedovich and Durdiyeva, Dilnoza Durdimurodovna (2021) "TECHNOLOGY FOR THE SELECTION OF ADEQUATE OPTIONS IN THE TRANSLATION OF CHILDREN'S GAMES," Scientific reports of Bukhara State University: Vol. 4 : Iss. 6 , Article 9. <https://uzjournals.edu.uz/buxdu/vol4/iss6/9>
2. Sobirova, Zarnigor Intern-researcher (2020) "LEXICOGRAPHIC INTERPRETATION OF THE TOURISM TERMS IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES," Philology Matters: Vol. 2020 : Iss. 4 , Article 6. DOI: 10.36078/987654466 <https://uzjournals.edu.uz/philolm/vol2020/iss4/6>
3. Sobirova, Zarnigor (2020) "ENGLISH TRANSLATION OF TOURISM LEXEMES INTO UZBEK," Scientific reports of Bukhara State University: Vol. 4 : Iss. 5. <https://uzjournals.edu.uz/buxdu/vol4/iss5/7>
4. Yuldosheva H. Intonatsiyaning temporal komponenti haqida. // O'zbek tili va adabiyoti. - T.: 1985. №5. - B.46.
5. Mirtojiev M. O'zbek tili fonetikasi. - T.: 1991. - 62 b; Qilichev E. Inttonatsiya haqida mulohazalar // O'zbek tili va adabiyoti. - T.: 2001. №1. -B. 63-65.

6. Abduazizov A. Professor Ayub G'ulomov intonatsiya haqida // Ayub G'ulomov va o'zbek tilshunosligi. ToshDU maqolalar to'plami. - T.: 2004. - B. 9-11. Zinder L.R. Obshaya fonetika. - M.: VSh. 1979. - B. 218.
7. Juraevna, G. D. (2021). Prevention of divorce by preparing young people for family life. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(12), 398-401.
8. GAFFOROVA, D. (2023). Provoking factors of family breakdown in modern society. *Transnational Journal of Medicine & Health*, 2(10), 3-5.
9. GAFFOROVA, D. (2023). Psychoprophylaxis of monthly conflict generating disagreements in modern society. *Young Scholar's Academic Journal*, 2(7), 5-7.

MAKTABGACHA PEDAGOGIKADA DIDAKTIK O'YINLARNING AHAMIYATI

Xabibullayeva Shaxodat Faxritdinovna

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Sirdaryo viloyati hududiy boshqarmasi
Yangiyer pedagogika kolleji o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10277666>

Annotatsiya. Buni deyarli hamma biladi, o'yinchoqlar eng foydali vositalardan biridir. Bolalar ko'p narsalarni, jumladan, o'zlarini, atrofidagi odamlarni va narsalarni va ular o'z dunyosi deb ataydigan muhitni o'rganishlari uchun. To'g'ri, o'yinchoqlar ko'p ming yillar davomida bolalarning rivojlanishi va o'sishini osonlashtirish uchun ishlatilgan. Bugungi kunda o'yinchoqlar bolalik davridagi ta'lim va ijodkorlik nuqtai nazaridan qanchalik muhimligini tushunishimiz shunchaki ajoyibdir. Ayrim o'yinchoqlar bor ular ijodkorlikni rag'batlantirishga yordam beradi ba'zi bolalar. Bunday o'yinchoqlarga barmoqlar bo'yoqlari, qog'oz va rangli qalamlar, plastilin va boshqa san'at va hunarmandchilik buyumlari misol bo'la oladi. Ushbu maqolada, o'yinchoqlar ijodkorlikka undashi haqida fikr va mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: O'yinchoqlar, ijodkorlik, bolalar, rivojlanish, dunyo, o'sish, ta'lim, davr.

IMPORTANCE OF DIDACTIC GAMES IN PRESCHOOL PEDAGOGY

Abstract. Almost everyone knows that toys are one of the most useful tools. For children to explore many things, including themselves, the people and things around them, and the environment they call their world. It is true that toys have been used for thousands of years to facilitate the development and growth of children. It's amazing how important toys are to childhood education and creativity these days. There are certain toys that help stimulate creativity in some children. Examples of such toys include finger paints, paper and crayons, plasticine, and other arts and crafts. In this article, we discuss how toys can stimulate creativity.

Key words: Toys, creativity, children, development, world, growth, education, period.

ЗНАЧЕНИЕ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР В ДОШКОЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКЕ.

Аннотация. Практически каждый знает, что игрушки – один из самых полезных инструментов. Чтобы дети исследовали множество вещей, включая себя, людей и вещи вокруг них, а также окружающую среду, которую они называют своим миром. Это правда, что игрушки использовались на протяжении тысячелетий для облегчения развития и роста детей. Удивительно, насколько важны игрушки для детского образования и творчества в наши дни. Есть определенные игрушки, которые помогают стимулировать творческие способности некоторых детей. Примеры таких игрушек включают пальчиковые краски, бумагу и мелки, пластилин и другие предметы декоративно-прикладного искусства. В этой статье мы обсудим, как игрушки могут стимулировать творчество.

Ключевые слова: Игрушки, творчество, дети, развитие, мир, рост, образование, период.

Ko'pchilik bolalar o'yinlari xilma-xil o'yinchoqlardan foydalanish bilan bog'liq. O'yinchoq bola hayotining yo'ldoshi, uning quvonch manbaidir. U nafaqat o'yin quroli, balki bolalar o'yinida sherik, o'rtoq, kattalar qo'lida esa tarbiyaning muhim qurollaridan biridir.

O'yinchoq o'yin yaratishda ishtirok etadi, bolaning o'ziga xos sherigi sifatida namoyon bo'ladi, uning shaxsiga katta ta'sir o'tkazadi. U bolaga shunchalik yaqinki, bola o'z o'yinchoqlarini sevadi, ularga bog'lanib qoladi, shu tufayli u o'zini atrofdagi hayotning to'laqonli a'zosi deb hisoblaydi. To'g'ri tanlangan o'yinchoqlar bolani aqliy rivojlanishiga yordam beradi. Xalq pedagogikasida o'yinchoqlarning butun bir sistemasi ishlab chiqilgan. Ular bilan amalga oshiriladigan o'yinlar bolaning sensor qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Yoshlarning ma'naviy olamini bolalikdan boshlab ezgu g'oyalar asosida shakllantirish va kamol toptirish haqida gap borganda, muhim bir masala haqida to'xtalib o'tish o'rinli deb o'ylayman.

Masalan, to'pni ushlab qo'l mushaklarini ochish va yopishga o'rgatadi. Takroriy amaliyot bilan bu o'rganish uchun zarur bo'lgan qalam va qalam kabi turli xil yozish vositalarini ushlab turish uchun asos bo'ladi. Ba'zi o'yinchoqlar psixomotor muvozanat va muvofiqlashtirishni

rivojlantirishga yordam beradi. Bu mushaklarni boshqarishning qandaydir shakllarini talab qiladigan boshqa barcha o'quv faoliyati uchun ajoyib asos bo'lib xizmat qiladi. Ular ijodiy fikrlashni qo'llashni rag'batlantiradilar.

Ba'zi o'yinchoqlar bolalarning ijodkorlikni rag'batlantirishga yordam beradi.

Bunday o'yinchoqlarga barmoqlar bo'yoqlari, qog'oz va rangli

qalamlar, plastilin va boshqa san'at va hunarmandchilik buyumlari misol bo'la oladi. Bu o'yinchoqlar bolalarning tug'ma badiiy iste'dodidan foydalanib, o'z tasavvurlari bilan ishlash imkonini beradi. Hatto qurilish o'yinchoqlari ham ochiq onglar ijodning cheksiz imkoniyatlarini o'rganishga imkon berib, ijodiy fikrlashdan foydalanishni rag'batlantirishga yordam beradi. Eng muhimi, bu o'yinchoqlar yozish uchun zarur bo'lgan nozik vosita mahoratini talab qiladi. Ijodkorlik - bu talab bu innovatsiyalar va ixtirolar haqida. Zamonaviy dunyoda biz bahramand bo'layotgan ko'plab narsalar insonning ijodiy salohiyati mahsulidir.

Bu o'yinchoqlar alifbo, iboralar va nomlarni birlashtirish, shuningdek, boshqa ko'plab narsalar bolalarning til va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish uchun juda muhimdir. Yosh bolalarga o'qish ularga so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatishi mumkin, shu jumladan to'liq gaplar qurish. Ular, shuningdek, nutq va muloqotda mustahkam poydevor uchun talab bo'lgan o'zlarining so'z boyligini qurishni boshlaydilar. Bolalar o'qish qobiliyatiga ega bo'lganda, ular ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun asos bo'lishi kerak bo'lgan muayyan iboralarning ma'nosini to'liq tushuna boshlaydilar. Bolalik rivojlanishining dastlabki bosqichlarida bolalar yolg'iz o'ynashni afzal ko'radilar. Keyin ular mustaqil ravishda, lekin boshqa bolalar bilan birga o'ynashni boshlaydilar. Muayyan yoshga kelib, bola kooperativ o'yin va jamoaviy ishni o'rganadi. Rivojlanishga mos keladigan o'yinchoqlar har doim bolalar o'rtasidagi ijtimoiylashuvning ushbu modeliga amal qiladi. Maktabda ta'lim olish haqida gap ketganda,

ijtimoiy rivojlanishning barcha zarur bosqichlarini bosib o'tgan bolalar tengdoshlari bilan yanada foydali va ishonchli munosabatlar o'rnatish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

O'yinchoqlar bolalarga o'rganish va ijodiy bo'lishga yordam beradigan boshqa usullar mavjud. Shuni aytish kifoya o'yinchoqlar bolalarga ko'p foyda keltirishi mumkin, nafaqat o'yin-kulgi uchun. Masalan, bolalar faoliyati kublari, g'isht qurishda konvergent fikrlashni rag'batlantirish va qurilish g'ishti divergent fikrlashni rag'batlantirishga yordam beradi. Bu ikki xil tushunchadir, ularni hech qachon aralashtirib yubormaslik kerak. Divergent muammolarni hal qilish nima bo'lsada printsipli asosida ishlaydi va asosan xulosa chiqarish, sabab va ta'sir munosabatlarini tushunish va ishonchli bashorat yoki faraz qilish qobiliyatiga tayanadi. Bu jarayonlarning barchasida yosh ong doimiy ravishda bir vaqtning o'zida juda ko'p ma'lumotlarni qayta ishlashga harakat qiladi. Mazmunli assotsiatsiyalar va farazlarni yaratish. Keyin ular nima bo'lsada printsipli bo'yicha ishlay oladilar va ularning tasavvurlari va ijodini kuchaytirishga yordam beradilar.

Didaktik o'yinchoqlarning asosini xalq o'yinchoqlari tashkil qiladi. Ular o'ynashda bola

o'z-o'zini nazorat qiladi. Xilma-xil mozaykalar sensor qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ulardagi o'yin vazifasi naqshlar, rasmlarni tanlash va joylashtirishdan iborat. Harakatli o'yinlarga mo'ljallangan o'yinchoqlar: suv, qum bilan o'ynaladigan o'yinchoqlar, koptoklar, arg'amchilar, chamberaklar va boshqalar. Ularning asosiy vazifasi bolalarni jismoniy jihatdan tarbiyalashdir. Musiqali va teatrlashtirilgan o'yinchoqlar bolalarning musiqaviy ohang va ritmni eshita olish qobiliyatini o'stirishga yordam beradi. Katta yoshdagi bolalar

ertaklarni sahnalashtiradilar.

Xulosa qilib aytganda, Bolalar o'qish qobiliyatiga ega bo'lganda, ular ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun asos bo'lishi kerak bo'lgan muayyan iboralarning ma'nosini to'liq tushuna boshlaydilar. Bolalik rivojlanishining dastlabki bosqichlarida bolalar yolg'iz o'ynashni afzal ko'radilar. Keyin ular mustaqil ravishda, lekin boshqa bolalar bilan birga o'ynashni boshlaydilar. Muayyan yoshga kelib, bola kooperativ o'yin va jamoaviy ishni o'rganadi. Rivojlanishga mos keladigan o'yinchoqlar har doim bolalar o'rtasidagi ijtimoiylashuvning ushbu modeliga amal qiladi.

REFERENCES

1. G.A. Kalyujin.,M.P.Deryugina. «Yo`rgakdan maktabgacha» -Toshkent «O`qituvchi» - 1988 y
2. T. Usmonxo`jaeva. F.Xo`jaev. Ming bir o`yin -Toshkent Ibn Sino nashriyoti-1990
3. O`.Otavaliyeva. Bola tarbiyasida bog`cha va oila hamkorligi. O`qituvchi 1994 y.

4. V.G.Negacheva, T.A.Markova. Bolalar bog`chasida ahloqiy tarbiya. O`qituvchi - 1990
5. Bolalarni rivojlantirish va maktabga tayyorlash tayanch-sinov dasturi. Toshkent - 1998 y.
6. Juraevna, G. D. (2022). Psychological views on the role of parents in raising children in the family. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(10), 143-147.
7. Juraevna, D. G. (2022). Preparing young boys and girls for family life. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(6), 1513-1517.
8. Juraevna, G. D. (2021). Prevention of divorce by preparing young people for family life. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(12), 398-401.
9. GAFFOROVA, D. (2023). Provoking factors of family breakdown in modern society. *Transnational Journal of Medicine & Health*, 2(10), 3-5.
10. GAFFOROVA, D. (2023). Psychoprophylaxis of monthly conflict generating disagreements in modern society. *Young Scholar's Academic Journal*, 2(7), 5-7.
11. Ganiyeva, M. (2023). INNOVATION TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA, O'QUVCHILARNI MANTIQIY FIKRLASHGA O'RGATISHNING, SHAKL, METOD VA VOSITALARI. Scienceweb academic papers collection.
12. Ganiyeva, M. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MATEMATIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA MURAKKAB MASALALARNING AHAMIYATI. Scienceweb academic papers collection.
13. Ganiyeva, M. (2023). Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining darslarda o'quvchilarning mantiqiy fikrlarini o'stirish metodikasi. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy habarlari.
14. Ganiyeva, M. (2023). Mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda TRIZ ning imkoniyatlari. Scienceweb academic papers collection.
15. Ganiyeva, M. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MANTIQIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. TA'LIM FIDOYILARI.
16. Ganiyeva, M. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MATEMATIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA MURAKKAB MASALALARNING AHAMIYATI. Scienceweb academic papers collection.
17. Ganiyeva, M. (2023). Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining darslarda o'quvchilarning mantiqiy fikrlarini o'stirish metodikasi. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy habarlari.

KEKSALAR BILAN IJTIMOYIY ISH OLIB BORISHDA SUN'Y TAFAKKURDAN FOYDALANISH

Musurmonova Dilso'z Majidovna

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali
Aniq va tabiiy fanlar fakulteti Ijtimoiy ish yo'nalishi
3-bosqich 21_16-guruh talabalari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10277702>

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy jamiyatda sun'iy intellekt tushunasi va mohiyati, shuningdek keksalar bilan ijtimoiy ish olib borish jarayonida sun'iy tafakkurdan foydalanishning ijobiy tomonlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, keksalik, ijtimoiy institut, ijtimoiy ish, psixologik, kasbiy tayyorgarlik, taraqqiyot.

USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SOCIAL WORK WITH THE ELDERLY

Abstract. This article discusses the concept and essence of artificial intelligence in modern society, as well as the positive aspects of using artificial intelligence in the process of social work with the elderly.

Key words: Artificial intelligence, old age, social institution, social work, psychological, professional training, development.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ С ПОЖИЛЫМИ

Аннотация. В данной статье рассматривается понятие и сущность искусственного интеллекта в современном обществе, а также положительные стороны использования искусственного интеллекта в процессе социальной работы с пожилыми людьми.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, старость, социальный институт, социальная работа, психологическая, профессиональная подготовка, развитие.

Kirish

Hozirgi kunda ilm-fan taraqqiyotining jadal rivojlanishi insonni har tomonlama optimist bo'lishga undamoqda. Ilm-fan taraqqiyotining har qanday yutug'i insoniyat mushkulini oson qilishga, uning muammolarini qisman bo'lsa-da hal etishga xizmat qilishi kerak.

Yangi davrda inson hayotini qulaylashtirish borasida ko'plab yangiliklar amaliyotga tadbir qilinmoqda. Jumladan, sohalarni raqamlashtirish orqali sun'iy tafakkur texnologiyalarini joriy qilish keng ommalashmoqda. Ayniqsa, davlat tomonidan taqdim etiluvchi ijtimoiy xizmatlardan foydalanishda fuqarolarga qulaylik yaratish va tashkiliy ishlarni yengillashtirish borasida xorijiy mamlakatlardan so'nggi o'n yillikda jadal ishlar amalga oshirib kelinmoqda. O'zbekiston Respublikasi rivojlanayotgan davlatlardan biri sifatida globallashtirish sharoitida xalqaro tajribalardan foydalanishi shart va zarurdir.

Bu borada davlatimiz olib borayotgan ijtimoiy siyosatning mazmuniga e'tibor berilsa, davlat rahbari quyidagicha fikrlarni ilgari suradi: "Yangi O'zbekistonni o'z hayotidan rozi, baxtli insonlar mamlakatiga, har tomonlama rivojlangan ijtimoiy makonga aylantirish ushbu yo'nalishdagi islohotlarimizning asosiy maqsadidir. Ijtimoiy himoyaga va doimiy yordamga

muhtoj shaxslarni o'z vaqtida hisobga olish mexanizmlarini samarali ishlatish, muhtojlik belgilari paydo bo'lgan vaqtdan boshlab ularni kuzatib borish va qo'llab-quvvatlashning, shu jumladan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda bunday shaxslarning ijtimoiy ahvolini ta'sirchan monitoring qilish, ularning turmush sharoitlarini har tomonlama baholash, individual rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish, shuningdek, o'z vaqtida zarur yordam ko'rsatish imkonini beruvchi tizimni yaratish va takomillashtirishga alohida ahamiyat qaratish darkor.”¹

Davlat rahbari tomonidan kun tartibiga qo'yilayotgan vazifalarni bajarish uchun Respublikamizda bir qator huquqiy asoslar yaratilgan² va davlat dasturlari qabul qilingan.³

Davlat va homiylik mablag'lari hisobidan 20 trln so'm va 11,5 mlrd AQSh dollari yo'naltirilgan.

Xo'sh, sun'iy intellekt nima?⁴ Bu – inson tafakkuriga o'xshatib, uning ishlash tamoyillariga asoslanib yaratilgan va maxsus kompyuter dasturlari doirasida ko'plab muammolarni hal qilishga qaratilgan intellekt yoki aql turidir. Bu kompyuter dasturlari insondagi mantiqiy tafakkur qonuniyatlariga asoslanadi.

Sun'iy intellekt tizimi - bu ma'lum bir fan sohalari bilan boliq ijodiy muammolarni hal qilishga qodir bo'lgan, bilimlari intellektual tizim xotirasida saqlanadigan dasturiy-apparat majmuasi.⁵ Masalan, MYCIN deb nomlanuvchi dastur yuqumli kasalliklarni diagnostika qilishga mo'ljallangan bo'lib, u yuzlab tibbiyot xodimlarining faoliyatida samara bilan ishlab kelmoqda. Geologiya, sug'urta, mashinasozlik, tibbiyot, ekologiya sohasida ishlab chiqilgan ana shunday dasturlar mashinalarning odamday ishlashini eslatadi.

Hozirgi kunda har qanday sohaga nazar solmaylik, albatta sun'iy intellektdan keng foydalanilmoqda. U o'zining samara va natijalarini ko'rsatmoqda. Bugungi kunda ijtimoiy ish sohasida ham ishimizni osonlashtirish va yengillashtirish maqsadida tashkil qilingan va qilinayotgan zamonaviy texnika-texnologiya vositalari sezilarli darajada o'zining samarasini ko'rsatmoqda. Jumladan, nogironligi bor shaxslar bilan ishlashda, gapirishda, eshitishda nuqsoni bor shaxslar bilan ishlashda, keksalar bilan ishlashda, shu bilan birga aholining turli toifalari bilan ishlashda sun'iy intellektning hissasi samaralidir.

O'rtacha umr ko'rishning oshishi bilan turli xil surunkali va ruhiy kasalliklarga chalingan keksa odamlarning nochor yashash davri ham oshadi. Surunkali patologik

¹ Sh.Mirziyoyev Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston” nashriyoti, 2021. 200-b.

² PQ-4996-son 17.02.2021. Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida. // <https://lex.uz/docs/-5297046>; PF-5847-son 08.10.2019. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. // <https://lex.uz/docs/-4545884>; PF-6079-son 05.10.2020. “Raqamli O'zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. // <https://lex.uz/docs/-5030957>; PF-4947-son 07.02.2017. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida. // <https://lex.uz/docs/-3107036>; PF-60-son 28.01.2022. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. // <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>

³ PF-27-coH 28.02.2023. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini “Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida. URL: <http://old.lex.uz/docs/-6396146>

⁴Laptev V.A. Sun'iy intellekt tushunchasi va uning ishi uchun huquqiy javobgarlik // Qonun. Oliy Iqtisodiyot maktabi jurnali. 2019. No 2. 83-bet.

⁵ I.A.Filipova-Sun'iy intellektni huquqiy tartibga solish, 7-bet.

jarayonlarning oqibatlarini har doim ham eng yangi farmakologik vositalar yordamida to'xtatib bo'lmaydi. Keksalarning mutlaq ko'pchiligi oila a'zolarimi, qo'ni-qo'shnimi, tibbiy, ijtimoiy yoki xayriya tashkilotlari bo'ladimi, begonalar tomonidan ko'rsatilayotgan eng keng ko'lamli xizmatlar va yordamga muhtoj.

Keksa odamlar bilan ijtimoiy ish muammolari bugungi kunda ko'plab ijtimoiy institutlar, keksalar va qariyalar uchun maqbul turmush darajasini ta'minlashga qaratilgan ijtimoiy va tadqiqot dasturlarining diqqat markazida.

"Hech kim kelajakni batafsil bashorat qila olmasa-da, inson darajasidagi (yoki undan yuqori) aql-zakovatga ega kompyuterlar bizning kundalik hayotimizga va sivilizatsiyaning kelajakdagi rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatishi aniq"⁶. So'nggi o'n yil ichida sog'liqni saqlash sohasida robotik ilovalar doirasi tez sur'atlar bilan kengaydi. Ushbu ilovalar dori-darmonlarni tarqatishdan tortib, vasiylarga ko'proq moslashtirilgan xizmatlarni taqdim etishgacha bo'lishi mumkin. Biroq, robotlashtirishning bunday turi jiddiy axloqiy va ijtimoiy oqibatlarga olib keladi. Ijtimoiy interaktiv robotlarning dizayni va maqbulligini oshirish uchun ushbu tashvishlarni ko'rib chiqish va tahlil qilish kerak. RoPHA tadqiqot loyihasi g'amxo'rlikka qaram odamlarni yanada mustaqil hayot kechirishlarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Ushbu bo'lim loyihada robot tizimini loyihalashda muhokama qilingan qariyalarni parvarish qilishdagi potensial axloqiy muammolar va ta'sirlarni ko'rib chiqadi. Yordamchi robototexnikaning qariyalar parvarishiga ta'sirini amaliyotda baholash uchun MEESTAR modeli qo'llanildi. Natijalar robot tizimining roli, uning texnik oqibatlari, iqtisodiy va ishonchsizlik to'siqlari, mehnat xavfsizligi, ma'lumotlar xavfsizligi, shuningdek, barcha ishtirokchilarning huquqiy va xavfsizlik mas'uliyatiga oid axloqiy jihatdan dolzarb savollarni o'z ichiga oladi.

Keksalarning qariyb 50 foizi ijtimoiy himoya tizimi mutasaddilari bilan birinchi muloqotdan so'ng yana ijtimoiy yordam so'rab murojaat qilmayotgani, ularda achinish va norozilik hissi saqlanib qolayotgani ham tashvishlidir. Bunday his-tuyg'ularning sabablaridan biri aholining kam ta'minlangan qatlamlari uchun ijtimoiy xizmatlar va nafaqalar davlat tomonidan yetarli darajada moliyalashtirilmaganligi, ijtimoiy himoyaning manzilliligi qat'iy e'tiborga olinmaganligidir.

Ma'lumki, keksa odamlarning somatik, psixogen, psixologik muammolarining o'zaro bog'liqligi shunchalik murakkabki, ko'pincha keksa odamning holatini belgilaydigan narsani etarli bilim va maxsus tayyorgarliksiz aniqlash mumkin emas - somatik yoki ruhiy kasallik. Har bir keksa odamning o'ziga xos ehtiyojlarini hal qilishda ijtimoiy xodimlardan samaradorlik, tashabbuskorlik, tezkor aql talab etiladi. Bunday tezkorlikka erishishda ham bizga albatta sun'iy intellect bevosita yordam beradi.

Barcha mamlakatlarda keksalar bilan ishlash har jihatdan eng qiyinlaridan biri hisoblanadi: ularga g'amxo'rlik qilayotganlarning umidsizliklari katta; Bunga yo'l qo'ymaslik uchun yuqori kasbiy tayyorgarlik, keksa va keksa yoshdagi psixologik xususiyatlarni tushunish va bilish kerak.

Keksa odamlar bilan muloqot qilish ko'nikmalarini egallash oson ish emas; Keksa odamni uning ehtiyojlarini tushungan holda tinglash qobiliyatidan tashqari, u haqida ob'ektiv

⁶ Russell SJ, Norvig P. Sun'iy intellekt: zamonaviy yondashuv. Prentice Hall. Englewood Cliffs, NyuJersi. 1995 yil 3-bet

ma'lumot to'plash, u duch kelgan vaziyatni tahlil qilish va baholash, uning ob'ektiv qiyinchiliklari nimada ekanligini aniqlash kerak.

Qariyalar bilan tibbiy-ijtimoiy ishning asosiy strategik vazifasi ularning hayot sifatini saqlash va yaxshilash deb qaralishi kerak. Nafaqat kasallik belgilarining og'irligini, balki keksa odamning funktsional holatini, uning jismoniy va ruhiy salomatligi holatini, ijtimoiy faolligini, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish qobiliyatini, moddiy ta'minot va yashash sharoitlarini, shuningdek o'zining jismoniy va ruhiy farovonligi hissi bilan qoniqish, nisbatan sog'lom va kasal odamlarda keksalik va qarilik davrining xususiyatlaridan biri bu tananing moslashuvchan mexanizmlarida sezilarli stress va kuchlanishni keltirib chiqaradigan yaqinlashib kelayotgan ijtimoiy-psixologik qayta qurishdir.

Keksalar bilan ishlashda sun'iy intellektdan foydalanish bizga quyidagi qulayliklarni va natijalarni beradi: ijtimoiy ishchining xatolarini kamaytiradi, qaror qabul qilishni tezlashtiradi, 7 kun davomida 24 soat tinimsiz mehnat qiladi, odamlar salomatligi uchun xavfli ishlarni ularning o'rniga bajarishi mumkin.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining kelajakda neyrotexnologiyalar bilan uyunligi inson-mashina gibrid intellektini yaratishni bashorat qilish imkonini beradi ⁷, shuning uchun sun'iy intellektning kelajagi, ehtimol, matematik va biologik usullarning simbiozida yotadi.

REFERENCES

1. Laptev V.A. Sun'iy intellekt tushunchasi va uning ishi uchun huquqiy javobgarlik // Qonun. Oliy Iqtisodiyot maktabi jurnali. 2019.
2. I.A. Filipova - Sun'iy intellektning huquqiy tartibgasolish.
3. Russell SJ, Norvig P. Sun'iy intellekt: zamonaviy yondashuv. Prentice Hall. Englewood Cliffs, Nyu Jersi.
4. Filipova I.A. Neyrotexnologiyalar: ishlab chiqish, amaliyotda qo'llash va huquqiy tartibgasolish // Sankt-Peterburg universiteti axborotnomasi. To'g'ri. 2021

⁷ Filipova I.A. Neyrotexnologiyalar: ishlab chiqish, amaliyotda qo'llash va huquqiy tartibga solish // Sankt-Peterburg universiteti axborotnomasi. To'g'ri. 2021. V. 12. No 3. S. 502–521.

“TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ” ASARI HAQIDA

Ibrohimov Og‘abek Maxmarajab o‘g‘li

Samarqand davlat universiteti Kattaqo‘rg‘on filiali

Aniq va tabiiy fanlar fakulteti ijtimoiy ish ta‘lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Baratov Xasan Anvar o‘g‘li

Samarqand davlat universiteti Kattaqo‘rg‘on filiali

Aniq va tabiiy fanlar fakulteti ijtimoiy ish ta‘lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10277739>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbek milliy uyg‘onish davrining buyuk vakili, jadicchi Abdulla Avloniyning jurnalist va dramaturg sifatidagi faoliyati va bu qarama-qarshiliklarning natijasi muhokama qilinadi. Va jadicning “Turkiy Guliston Yoxud Axloq” asari haqidagi qarashlar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: ta‘lim, tarbiya, pedagogic qarashlar, og‘zaki va yozma nutq, pedagogika.

ABOUT THE WORK "TURKISH GULISTAN OR ETHICS".

Abstract. This article discusses the work of Abdulla Avloni, the great representative of the Uzbek national renaissance, as a journalist and dramatist, and the result of these contradictions.

Key words: education, upbringing, pedagogical views, oral and written speech, pedagogy.

О ПРОИЗВЕДЕНИИ «ТУРЕЦКИЙ ГУЛИСТАН ИЛИ ЭТИКА».

Аннотация. В данной статье рассматривается творчество Абдуллы Авлони, великого представителя узбекского национального возрождения, как журналиста и драматурга, и результат этих противоречий.

Ключевые слова: образование, воспитание, педагогические взгляды, устная и письменная речь, педагогика.

Kirish: Atoqli ma‘rifatparvar, iste‘dodli shoir va pedagog Abdulla Avloniy 1878 yil 12 iyulda Toshkentda kosib oilasida dunyoga kelgan va eski maktabda ta‘lim olgan. U tarjimai hoida bu haqda shunday yozgan: «12 yoshimdan O‘qchi mahallasidagi madrasada dars o‘qiy boshladim. 13 yoshimdan boshlab yoz kunlari mardikor ishlab, oilamga yordam qilib, qish kunlari o‘qir edim.

14 yoshimdan boshlab, o‘sha zamonga muvofiq har xil she‘rlar yoza boshladim. Bu zamonlarda «Tarjumon» gazetasini o‘qib, zamondan xabardor bo‘ldim». Avloniy madrasani bitirib, maktabdorlik bilan shug‘ullandi. O‘qish va o‘qitish usuliga isloh kiritib, yangi tipdagi maktab tashkil etdi va yosh pedagog-o‘quvchilarga zamonaviy bilimlar berish, Sharq va G‘arb tillarini o‘rgatish kabi muhim ta‘lim-tarbiyaviy ishlarni amalga oshirdi.

Abdulla Avloniy maktab o‘quvchilari uchun «Birinch muallim», «Ikkinchi muallim» (1912), «Tarix», «Turkiy Guliston yoki axloq» (1913) kabi zamonasi uchun hodisa bo‘lgan darsliklarni yozgan. 1895 yildan ijodiy faoliyati boshlangan Avloniy «Qobil», «Shuhrat», «Hijron», «Avloniy», «Surayyo», «Abulfayz», «Indamas» taxalluslari bilan she‘r, hikoya, feleton va kichik hajmli dramatik asarlar yaratgan.

Shoir o‘z asarlarida zamonasidagi qoloqlikni, johillikni tanqid qiladi va kishilarni bilimga, ma‘rifatga chaqiradi. Abdulla Avloniy 1917 yilgacha mahalliy xalq orasidan yetishib

chiqqan noshir va jurnalist sifatida Toshkentda «Shuhrat», «Osiyo» kabi gazetalarni tashkil etadi. U «Advokatlik osonmi?», «Ikki muhabbat», «To‘y», «S‘ezd», «Layli va Majnun», «O‘liklar» kabi dramatik asarlarni yozib, ularda jaholat, bid‘at, bilimsizlikning fojeali oqibatlarini, qo‘pol va yaramas urf-odatlarini fosh etadi.

Abdulla Avloniy shoir sifatida ko‘plab she‘rlar bitgan. Uning she‘rlari xoh eski urf-odatlarga qarshi qaratilgan bo‘ladimi, xoh muhabbat yoki maktab-maorif haqida bo‘ladimi, hamma-hammasida inson, uning axloqiy go‘zalligi va ma‘naviy boyligi kuylanadi. Jumladan, «O‘z mamlakatimizda» she‘rida maishat uchun pul-boyligni mo‘l-ko‘l isrof etgan, ammo bola tarbiyasi uchun sariq chaqani ravo ko‘rmagan xasislarni «Ilm uchun pulni ko‘zlari qiymas», deb qoralaydi.

Ayniqsa, uning «Adabiyot»⁸ (1915) kitobi bu jihatdan alohida ajralib turadi. Avloniy 1913 yili «Turon» teatr truppasini tashkil etdi va shu teatr uchun original sahna asarlarini yaratish bilan birga qardosh dramaturglarning pesalarini o‘zbek tiliga tarjima ham qildi. Abdulla Avloniy 20-yillarda o‘zbek xalqi maorifi va madaniyati taraqqiyotida ishtirok etibgina qolmay, qo‘shni afg‘on xalqining ijtimoiy-siyosiy hayotida ham muayyan rol o‘ynagan.

U ma‘lum muddat Afg‘oniston xalq maorifi vaziri, so‘ng Sho‘rolar Ittifoqining Afg‘onistondagi konsul-elchisi vazifalarida xizmat qilgan. Avloniy umrining so‘nggi yillarida O‘rta Osiyo Kommunistik universitetida dars berish bilan birga o‘zbek adabiyotidan qator darsliklarni yaratgan. U 1934 yil 24 avgustda 56 yoshida vafot etgan.

XIX asrning ikkinchi yarmi XX asrning boshlarida Turkiston (Markaziy Osiyo) o‘lkasida pedagogik fikrlarning rivojlanishida, xalq maorifi ishlarini yuksaltirishda ilg‘or ziyolilarning xizmatlari kattadir. Bunda jadid adabiyotining yirik vakili shoir, dramaturg, muallim Abdulla Avloniy (1878- 1934)ning xizmatlari ko‘p.

U maktablar ochib, shaxsan o‘zi muallimlik qilish bilan birga maktablarni darsliklar bilan ta‘minlash ishiga katta hissa qo‘shdi. Uning qalamiga mansub «Turkiy Guliston yoxud axloq», «Birinchi muallim», «Ikkinchi muallim» «Maktab Gulistoni » asarlari bir necha bor nashr etildi. Bular ichida «Turkiy Guliston yoxud axloq» asari o‘zbek klassik pedagogikasining ajoyib namunasi hisoblanadi.

Abdulla Avloniy mazkur asarni fors klassik shoiri shayx Muslihiddin Sa‘diy (1184-1310)ning «Guliston» asaridan ta‘sir lanib, unga taqlid qilib yozganligi haqida shunday deydi: «Ban bu asari nochizonami bir necha muallim birodarlarimning iltijolari ila yozmoq va nashr qilmoqg‘a g‘ayrat va jasorat qilmish edim.

Asardan namunalar:

Yaxshi Xulq, Yomon Xulq

Axloq ulamosi insonlarning xulqlarini ikkiga bo‘lmishlar Agar nafs tarbiyat topib, yaxshi ishlarni qilurga odat qilsa, yaxshilikg‘a tavsif bo‘lub, «yaxshi xulq» agar tarbiyatsiz o‘sub, yomon ishlaydurgan bo‘lub ketsa, yomonliqg‘a tavsif bo‘lub «yomon xulq» deb atalur. Janobi Haq insonlarning asl xilqatda iste‘dod va qobiliyatli, yaxshi ila yomonni, foyda ila zararni, oq ila qorani ayiradurgan qilub yaratmishdur.

Lekin bu insondagi qobiliyatni kamolga yetkurmak tarbiya ila bo‘ladur. «Qush uyasinda ko‘rganin qiladur». Inson javhari qobildur. Agar yaxshi tarbiya topib, buzuq xulqlardan

⁸ <https://tafakkur.net/abdulla-avloniy.haqida>

saqlanub, go'zal xulqlarga odatlanub katta bo'lsa, har kim qoshida maqbul, baxtiyor bir inson bo'lub chiqar. Agar tarbiyatsiz, axloqi buzulub o'ssa, Allohdan qo'rqmaydurgan, shariatga amal qilmaydurgan, nasihatni qulog'iga olmaydurgan, har xil buzuq ishlarni qiladurgan, nodon, johil bir rasvoyi olam bo'lub qolur.

Rasuli akram nabiiyi muhtaram afandimiz: «Imoni komil bo'lgan kishilar yaxshi xulqli bo'lurlar, sizning eng yaxshilaringiz xotunlariga yaxshilik qilganlaringizdur», - demishlar. Xudoning rahmat-u fayzi hama insonga yaksardur, Va lekin tarbiyat birla yetushmak sharti akbardur.

Tug'ub tashlov-la bo'lmas bola, bo'lg'ay balo sizga, Vujudi tarbiyat topsa, bo'lur ul rahnamo sizga. Temirchining bolasi tarbiyat topsa, bo'lur olim, Buzulsa xulqi, Luqmon o'g'li bo'lsa, bo'lg'usi zolim. Yomonlarga qo'shuldi Nuhning o'g'li, o'ldi beimon, Yurudi Kahf iti xublar-la bo'ldi oti inson.

Alhamdu lilloh val minna ikkinchi tab'ihada muvaffaq o'ldum, chunki Turkiston maktablarida o'z shevamizda (o'zbek tilida demoqchi) yozilmish mukammal «Axloq kitobining shunday asarga tashna va muhtoj ekanlig'i o'zum muallimlar jumlasidan o'ldig'imdan manga ham ochiq ma'lum o'ldi.

Shuning uchun ko'p vaqtlar tajriba so'ngidan adibi muhtaram shayx Sa'diy usulida yozmoqni, garchi og'ir ish bol'sa ham, o'zimga muqaddas bir vazifa ado qilaroq bu kamchilikni oradan ko'tarmakni munosib ko'rdim». Demak, aytish mumkinki, «Turkiy Guliston yoxud axloq» Sa'diyning «Guliston» asari usulida o'zbek tilida yozilgan axloq kitobidir. Abdulla Avloniyning mazkur asari 1913 yilda Toshkentda Ilin bosmaxonasida litografik (toshbosma) usulida nashr etildi.

Asar bunday darslikka bo'lgan ehtiyojni hisobga olib 1917 yilda ikkinchi marta chop qilindi. Har ikki nashr ham hajm jihatidan bir-biridan farq qilmaydi. Faqat birinchisi kotib Abdusalom Abdurahmon o'g'li, ikkinchisi kotib Abdul Mannon ibni Abdul Majid (o'zbek milliy teatrining mashhur aktyori Mannon Uyg'ur Majidov) dastxatidir.

«Turkiy Guliston yoxud axloq»ning uchinchi nashrini 1967 yili «O'qituvchi» nashriyoti amalga oshirdi. Bunda asarda uchragan diniy iboralar, Hadisdan olingan hikmatlar davr talabiga ko'ra tushirib qoldirildi. Asarni «O'qituvchi» nashriyoti 1992 yil asli nusxa yozuvida (arab yozuvi asosidagi o'zbek yozuvida) va rus alifbosi asosidagi o'zbek yozuviga o'girilgan matni bilan birga, shuningdek, qiyin so'zlar lug'ati ilova qilingan holda bosib chiqardi.

Abdulla Avloniyning "turkiy Guliston yoki axloq" asari jadid rohib Munavvarqori Abdurashid xonov va uning taklifiga binoan bir qator o'qituvchilar tomonidan yaratilgan. Ushbu kitob zamonaviy o'qituvchilarni yetishtirish, yangi darsliklar yaratish va komplekslar yaratish uchun asosiy qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Abdulla Avloniy bu asar haqida shunday deydi : "men bu asarni adabiyot muhiblarining anzori hazratlariga, birinchi maktablarimizning yuqori sinflarida dars berishga teng axloq havaskorlariga taqdim etdim.

Men har kuni shamkash o'laman men giriftorni xafa qilaman,
Olov parvona kabi zo'ravon sifatida aramis haqida har eski.
Hech kim meni xohlamaydi,
Men kasalman va kasalman, nega mening xalqim vafot etdi.

Abdulla Avloniy bu asarida axloqiy kategoriyalar haqida fikr yuritib, birinchi navbatda kitobxonlarni ko'rib chiqadi. Ammo ularni bolalar tarbiyasiga o'rnatish o'qituvchilarga yuklatilgan. Shunday qilib, ish o'qituvchilar uchun o'quvchilardan yaratilganligiga ishonch hosil qilish mumkin.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, Abdulla Avloniyning ustozlarga yo'llagan quyidagi so'zlari "turkiy Guliston yoki axloq" ning maqsadini to'la ifoda etadi: "tafakkur tarbiyasi ko'p zamonlardan buyon qadrlanib kelinayotgan, ustozlar e'tiboriga tayangan, vijdoniga Yuklangan eng zarur, muqaddas narsadir.

Fikr insonning yaxshi, g'ayratli bo'lishiga sababdir. Menga o'qituvchilar yordamidan keyin daraja kerak, o'qituvchining tarbiyasiga kuch, nafislik va fikr kengligi birlashtirilgan. Ta'lim va tarbiya o'rtasida qandaydir farq bo'lsa ham, ikkalasi ruhga ega tanaga o'xshaydi, ulardan biri o'z tanasiga boy.

"Asar Shayx Muslihiddin Sheroziy asariga o'xshash qilib yaratilgan. Unda tarbiya va axloq masalalari birinchi marta 20-asr talab va ehtiyojlari nuqtai nazaridan tahlil qilindi. Mutafakkir xulq-atvorni yaxshi va yomonga ajratar ekan, Qur'on oyatlari va hadislarini, shuningdek, Sa'diy Sheroziy, Gippokrat, Aflotun, Aristotelning fikrlari zamonaviylikni asosiy mezonga aylantiradi.

"Tarbiya" pedagogika", ya'ni bolani tarbiyalash fanini anglatadi", deydi Avloniy. Bolani salom va baxt uchun tarbiyalash, tanani toza saqlash, muammoni yoshdan tuzatish, odob-axloqni o'rgatish, ulg'ayish, yomon xulq-atvordan saqlash yaxshi.

Tarbiyalaganlar tabibga o'xshaydi, u tabib kabi bemorning tana holatini davolaydi, tarbiyani katta qilish kerak, bolaning tanasi g'azabini bolaning "yaxshi xulq-atvor" va "iffat"ni davolashdan g'azablantiradi. Zeroki, "Hassinu moralikoam"amri ostida bizning xatti-harakatlarimizni tuzatish uchun amr o'lik ekanligini aytdi.

Ammo bizning xatti-harakatlarimiz yaxshi bo'lishi uchun asosiy panja-bu tarbiya. Bizning axloqimiz binosining go'zalligi va go'zalligiga tarbiyaning ajoyib ta'siri bor, ba'zilar "tarbiya axloqqa ta'sir qilmaydi, odamlar asl ijodidagi kabi o'sadi, tabiat o'zgarmasdir." Ammo bu so'z haqiqat emas.

Chunki tarbiya, albatta, axloqqa ta'sir qiladi. Oramizda bir masal bor, "U kim sut bilan kirsar, ruhi bilan chiqadi" va bu so'z menga to'g'ri keladi. Rasuli akram Mustafon Muhammad (s.a.v): "beshikdan to qabrga borgunicha ilm oldi." Bu hadisi Sharifning ma'nosi bizga dalildir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Avloniy o'zining 20-asr o'zbek adabiyotidagi dolzarb va o'tkir maqolasi bilan jamiyat va xalq dunyoqarashiga ta'sir o'tkazishga harakat qildi va buni o'sha davr imkoniyatlaridan kelib chiqib, yetarli darajada amalga oshirdi. Bu g'ayrioddiy voqea edi. Avloniy dramaturg sifatida ishlayotganda avval xalq ma'naviyatini ko'tarishni xohlagan va shu yo'l bilan unga ishongan ko'plab kuchlardan biri dramatik asarlar va teatr edi.

REFERENCES

1. To'xliyev B, Shamsiyeva M, Ziyodova T. O'zbek tili o'qitish metodikasi. -Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 56-bet

2. Tolipov O'.Q, Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. - Toshkent: "Fan", 2006. -B.262.
3. "Turkiy Guliston yoxud Axloq" asari, Abdulla Avloniy
4. Dolimov, U. Abdulla Avloniy-milliy uyg'onish davri o'zbek pedagogikasining asoschisi.
5. Abdulla Avloniy. Toshkent tongi. T., G 'afur G 'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. 1979.

DUKKAKLI EKINLARNI O'SISHI VA RIVOJLANISHIDA AZOTLI ÒĞITLARNING SAMARADORLIGI

Nabijonova Go'zal Qahramonovna

Toshkent davlat agrar universiteti talabasi

gozalnabijonova23@gmail.com

Xayitbayev Shohjahon Umid ògli

Toshkent davlat agrar universiteti talabasi

xayitbayevshohjahon@gmail.com

Rabiyeva Shahzoda Elmurod qizi

Toshkent davlat agrar universiteti talabasi

rabiyevyormurod1@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10277812>

***Annotatsiya.** Dukkakli o'simliklarni rivojlanishida azotli o'g'itlar juda katta ahamiyatga ega. Dukkakli o'simliklar aksariyat o'simliklar o'zlashtirmaydigan havodan azotni o'zlashtirib tuproqni azotga boyitish xususiyatiga ega. Nitrifikator bakteriyalar ammiakni oksidlash natijasida hosil bo'lgan energiya natijasida Anorganik birikmadan organik birikma sintezlaydi va hosil bo'lgan nitrit va nitratlar o'simliklar tomonidan o'zlashtiriladi. Azotli o'g'itlar o'simlikni tez o'sishida muhim ahamiyatga ega. Agar azotli o'g'itlardan ko'p miqdorda foydalansa tuproq holati buziladi. Ang'iz yoki oraliq ekin sifatida (yakka o'zini yoki boshoqdoshlar bilan qo'shib kuz-qish va qish-bahor davrida) ekiladi. Ko'k massasi qoramol uchun ozuqa yoki ko'kat o'g'it sifatida ishlatiladi.*

***Kalit so'zlar:** Ekinlar no'xat, loviya, donli ekin, o'sishi va rivojlanishi tuproqni azotga boyitishi meniral o'g'itlarning ta'siri.*

EFFICIENCY OF NITROGEN FERTILIZERS ON THE GROWTH AND DEVELOPMENT OF LEGUMES

***Abstract.** Nitrogen fertilizers are very important in the development of leguminous plants. Leguminous plants have the ability to enrich the soil with nitrogen by absorbing nitrogen from the air, which most plants cannot absorb. Nitrifying bacteria use energy from the oxidation of ammonia. An organic compound is synthesized from an inorganic compound, and the resulting nitrites and nitrates are absorbed by plants. Nitrogen fertilizers are important for rapid plant growth. If nitrogen fertilizers are used in large quantities, the condition of the soil will deteriorate. It is sown as a single or intermediate crop (in fall-winter and winter-spring periods). Green manure is used as cattle feed or green manure.*

***Keywords:** Crops such as peas, beans, cereals, the growth and development of which enrich the soil with nitrogen are influenced by mineral fertilizers.*

ЭФФЕКТИВНОСТЬ АЗОТНЫХ УДОБРЕНИЙ НА РОСТ И РАЗВИТИЕ БОБОВЫХ КУЛЬТУР

***Аннотация.** Азотные удобрения имеют большое значение в развитии зернобобовых растений. Бобовые растения обладают способностью обогащать почву азотом, поглощая из воздуха азот, который большинство растений усвоить не могут. Нитрифицирующие бактерии используют энергию окисления аммиака. Органическое соединение синтезируется из неорганического соединения, а образующиеся нитриты и*

нитраты усваиваются растениями. Азотные удобрения важны для быстрого роста растений. Если азотные удобрения использовать в больших количествах, состояние почвы ухудшится. Высевают как одиночную или промежуточную культуру (в осенне-зимний и зимне-весенний периоды). Зеленое удобрение используется в качестве корма для скота или сидерального удобрения.

Ключевые слова: Минеральные удобрения оказывают влияние на такие культуры, как горох, фасоль, злаки, рост и развитие которых обогащает почву азотом.

Kirish

Dukkakli ekinlarning don (urut) olish uchun ekiladigan o'simliklar; dukkakdoshlarning (Fabaceae) kapalakgullilar kenja oilasiga (Papilionaceae) mansub; shuningdek, ulardan tuproq unumdorligini oshirish uchun almashlab ekishsa foydalaniladi. Dunyo bo'yicha D.d.e.ning 17 turkumiga mansub 60 dan ortiq turi ma'lum. Osiyoda, jumladan O'zbekistonda o'ris-no'xat, soya, loviya, yasmiq, burchoq, vika, no'xat, lyupin va b. tarqalgan. Poyasi tik (no'xat), chirmashib (loviya), o'rmalab (vika) yoki yer bag'irlab (mosh, yasmiq) o'sadi. Barglari murakkab patsimon yoki panjasimon. Ildizi har xil shaklda, gul tuzilishi kapalakgullilarniki singari. Mevasi — dukkak (2—9 urug'li). Urug'i mayda (mas, yasmiq) va juda yirik, dumaloq, buyraksimon, yapasqi va b. shaklda, batamom yoki nuqtali rangli po'stloq bilan o'ralgan. Urug'ining o'ziga xos belgisi — urug' kertimining borligidir. O'rta Osiyo sha-roitida o'suv davri 60—90 kundan (o'risno'xat, yasmiq) 90—160 kungacha (no'xat, soya, loviya) davom etadi. G'unchalash va gullash davrida yer ustki qismlari kuchliroq o'sadi. Ko'pchilik D.d.e. mevalari birin-ketin, pastdan yuqoriga qarab joylashadi, shuning uchun urug'lar baravar pishib yetiladi. Soya, loviya issiqqa ancha talabchan, maysalari 10—13°, lyupin, no'xat urug'lari 5—6°, yasmiq, burchoq 3—4° temperaturada unib chiqadi. O'risno'xat, burchoq maysalari — 8°, soya — 4° gacha chidamli, loviya esa — G da nobud bo'ladi. D.d.e. don to'li-shishi va uning pishib yetilishi fazasida issiklikni ko'p talab qiladi. Soya, lyupin namga ancha talabchan. No'xat va burchoq qurgoqchilikka chidamli. D.d.e. yengil qumloq va qumoq tuproqlarda juda yaxshi o'sadi. No'xat, vika hamda dukkaklilar neytral reaksiyali tup-roqlarda, loviya va soya nim nordon, lyupin nordon tuproqlarda yaxshi usadi. D.d.e. fosforli-kaliyli o'g'itlarga talabchan. D.d.e. oziq-ovqat hamda ozuqa ahamiyatiga ega, oqsilga boy don olish uchun ekiladi. Doni, ayniqsa, to'la pishib yetilmagan doni oqsil (12—60%), uglevod (11—60%), yog' (0,5—52%; quruq modda hisobida), vitamin, karotinga boy. Pishib yetilgan doni bevosita taomlarga ishlatiladi. Ulardan yorma, un tayyorlanadi. Dumbul mevalari sabzavot sifatida foydalaniladi. D.d.e. doni, kunjarasi, poyasi va poxoli chorva mollari hamda parrandalar uchun qimmatbaho, proteinga boy ozuqadir. D.d.e. tuproqni azotga boyitadi va ekinlar uchun muhim o'tmishdosh o'simlik hisoblanadi. Sug'orma dehqonchilik mintaqalarida D.d.e. ang'iz yoki oraliq ekin sifatida (yakka o'zini yoki boshqodoshlar bilan qo'shib kuz-qish va qish-bahor davrida) ekiladi. Ko'k massasi qoramol uchun ozuqa yoki ko'kat o'g'it sifatida ishlatiladi.

Fava loviya - bu ajoyib o'tlar: ular juda tez o'sish sur'atiga ega va ayni paytda juda samarali. Ular

hech qanday maxsus g'amxo'rlikni talab qilmaydi, shuning uchun ular yangi boshlanuvchilar uchun, hatto o'simliklarni parvarish qilish bo'yicha tajribaga ega bo'lmaganlar uchun mos bo'lgan hosildir.

Azotli o'g'itlarning ahamiyati

U barcha oddiy va murakkab oqsillar, nuklein kislotalar (RN K va D N K), xlorofill, fosfatidlar, alkaloidlar, ayrim darmondorilar va DNK), xlorofill, fosfatidlar, alkaloidlar, ayrim darmondorilar va fermentlar tarkibiga kiradi. O'simliklar oziqlanishida azot manbayi bo'lib ammoniy (N H 4+) va nitrat (N O , -) tuzlari xizmat qiladi. O'simliklar tomonidan azotning o'zlashtirilishi bir qator murakkab

jarayonlar asosida ketadi va ammiakning tegishli organik kislotalar ketoguruhi bilan hosil qiladigan aminokislotalar sintezlanishi bilan yakunlanadi. O'simliklar oziqlanishida azot manbayi bo'lib ammoniy (N H 4+) va nitrat (N O , -) tuzlari xizmat qiladi.

O'simliklar tomonidan azotning o'zlashtirilishi bir qator murakkab jarayonlar asosida ketadi va ammiakning tegishli organik kislotalar ketoguruhi bilan hosil qiladigan aminokislotalar sintezlanishi bilan yakunlanadi.

O'simliklardagi aerob va anaerob nafas olishning birinchi bosqichida uglevodlarning parchalanishidan hosil bo'ladigan pirouzum, shovulsirka, ketoglutarva boshqa ketokarbon kislotalar bevosita aminlanishga ancha moyildir. Ketokislotalarning ammiak ta'sirida to'g'ridan to'g'ri taminlanishi o'simliklardagi aminokislotalar sintezining asosiy yo'nalishi hisoblanadi. Bu ikki bosqichli jarayon bo'lib, birinchi bosqichida ammiak va ketokislotadan aminokislotaga hamda suv, ikkinchi bosqichida esa aminkislotaning qaytarilishidan aminokislotaga hosil bo'ladi. Azotning parchalanishidan hosil bo'ladigan ammiak o'simlik to'qimalarida to'planmaydi, balki karbon aminokislotalar sinteziga sarflanadi. Ular esa, o'z navbatida, oqsil va boshqa azotli birikmalar (alkaloidlar) ning biosintezida ishtirok etadi. Demak, azotli organik birikmalar hosil bo'lishi va parchalanishining murakkab zanjiri ammiakdan boshlanib, ammiakda tugaydi. Shu

bois akademik D.N. Pryanishnikov ammiak o'simliklarda azot moddalari almashinuvining alfasi ham, omegasi hamdir degan edi.

O'simliklarda azotli moddalar almashinuvini butun vegetatsiya davrida sodir bo'ladi, lekin uning sur'ati va xarakteri o'sish hamda rivojlanishning turli davrlarida turlicha kechadi. Masalan, urug'ning unish jarayonida endosperm a va urug' palladagi zaxira oqsil aminokislotalarga qadar parchalanadi. Ularning oksidlanishidan ammiak hosil

bo'ladi va u aminokislotalar hamda amidlar, keyinchalik oqsil va boshqa organik birikmalarning sintezida ishtirok etadi. O'simlikda fotosintez yashilda barg paydo bo'lgach, oqsil sintezi tashqi muhit (tuproq) dan yutiladigan azot hisobiga ketadi.

Tuproqdan eng ko'p azot o'simliklar jadal rivojlanib, tana qo'yadigan davrda o'zlashtiriladi. Ayni paytning o'zida oqsilning parchalanishi ham sodir bo'ladi: yosh, o'sayotgan a'zolarida oqsil sintezi ustunlik qilsa, qari, o'sish dan to'xtagan a'zolarida oqsilning parchalanishi kuchliroq namoyon bo'ladi. Azot almashinuvini jadalligiga bog'liq ravishda o'simlik tanasining turli a'zolarida azotning qayta taqsimlanishi kuzatiladi. Masalan, jismonan charchagan a'zolarida, asosan qari barglarda oqsil gidrolizi sodir bo'ladi va gidroliz mahsulotlari yosh a'zolar tomon harakatlanadi.

Urug' shakllanadigan davrda bargdagi oqsil moddalar jadal parchalanib, hosil bo'ladigan aminokislotalar pishib yetilayotgan urug'larga oqib o'tadi va shu yerda oqsilga aylanadi.

Turli o'simliklar yalpi azot miqdori bilan bir-biridan farq qilishi tabiiy, lekin bitta o'simlikning turli a'zolari ham turlicha miqdorda azot tutadi. Barglar (ayniqsa, yosh barglar) azotga boy bo'lib, poya va ildizlarda uning miqdori birmuncha kamdir.

Azot bilan oziqlantirish sharoitlari o'simliklarning o'sishi va rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Azot tanqis bo'lgan sharoitda o'simlikning o'sishi keskin sekinlashadi. Barglari maydalashib, och yashil tus oladi, ancha erta sarg'ayadi. Poyasi ingichka tortib, yaxshi shoxlamaydi. Hosil organlarining shakllanishi, rivojlanishi va donning quyilishi yomonlashadi. Azotli o'g'itlarning ahamiyati:

Mineral o'g'itlar sanoat asosida tayyorlanadi va o'simliklar uchun zarur oziq moddalarni asosan noorganik shaklda tutadi (mochevina, kalsiy sianamid, oksamid, mochevina-fomaldegid kabilar bundan mustasno). Mineral o'g'itlar tarkibidagi oziq element soniga ko'ra oddiy va kompleks o'g'itlarga bo'linadi. Oddiy o'g'itlar tarkibida faqat bitta oziq elementini tutadi. Lekin bu shartli tushuncha hisoblanadi, chunki ko'p hollarda ular tarkibida Mg, Ca, S va m ikroelementlar ham uchraydi. Kompleks o'g'itlar esa tarkibidagi ikki yoki undan ortiq oziq elementning bog'lanish tabiatiga ko'ra murakkab, murakkab — aralash va aralashtirilgan o'g'itlarga bo'linadi.

Tarkibida o'simliklar uchun zarur oziq moddalarni tutuvchi va dehqon tomonidan tuproqqa kiritiladigan moddalarga o'g'itlar deyiladi. Ular, o'z navbatida, mineral va mahalliy o'g'itlarga bo'linadi. Mahalliy sharoitlar (tom orqa, xo'jalik)da tayyorlanib, shu joyning o'zida ishlatiladigan o'g'itlar mahalliy o'g'itlar deb yuritiladi. Tarkibida

oziqa elementlari miqdori kam bo'lganligi bois ularni olis masofalarga tashib ishlatish maqsadga muvofiq emas. Mineral o'g'itlar sanoat asosida tayyorlanadi va o'simliklar uchun zarur oziq moddalarni asosan noorganik shaklda tutadi (mochevina, kalsiy sianamid, oksamid, mochevina-fomaldegid kabilar bundan mustasno). Mineral o'g'itlar tarkibidagi oziq element soniga ko'ra oddiy va kompleks o'g'itlarga bo'linadi. Oddiy o'g'itlar tarkibida faqat bitta oziq

elementini tutadi. Lekin bu shartli tushuncha hisoblanadi, chunki ko'p hollarda ular tarkibida Mg, Ca, S va mikroelementlar ham uchraydi. Kompleks o'g'itlar esa tarkibidagi ikki yoki undan ortiq oziq elementning bog'lanish tabiatiga ko'ra murakkab, murakkab — aralash va aralashirilgan o'g'itlarga bo'linadi va Dukkakli o'simliklar hayotida muhim ahamiyatga ega. Azotni o'zlashtirish dukkakli ekinlarni tuproqda yashaydigan maxsus bakteriyalar bilan simbiozi evaziga amalga oshadi. Bakteriyalar o'simlik ildi-

zini zararlaydi va tugunaklar hosil qiladi. Bakteriyalar dukkakli ekinlarning bir turi yoki bir nechta turiga ixtisoslashgan bo'ladi. Agar ekinlar bir necha yil yetishtirilmagan bo'lsa tuproqda bu bakteriyalar bo'lmaydi.

Natijalar

O'simliklar ko'pincha azotning mineral birikmalaridan, asosan, nitrat va ammoniy tuzlarini o'zlashtiradi va ular quyidagicha boladi. Nitratli, nitratli va amidli ko'rinishlarda bo'lishi mumkin. Bu o'g'itlar tarkibidagi azotni o'simliklar oson o'zlashtiradi va uning O'simliklar ko'pincha azotning mineral birikmalaridan, asosan, nitrat va ammoniy tuzlarini o'zlashtiradi. Mineral o'g'itda azot ammiakli, ammiakli ta'siri tez bilinadi. Sug'orma dehqonchilik mintaqasida qo'llaniladigan Azotli o'g'itning asosiy miqdorini ammiakli selitra va mochevina tashkil etadi. Ammiakli o'g'itlarga (azot NH₃ shaklida) ammoniy sulfat, ammoniy xlorid, ammoniy bikarbonat, suvsiz ammiak suvli ammiak, ammiakatlar kiradi. Ammoniy sulfat tarkibidagi ammiakli azot tuproqqa yutilmaydigan nitrat holdagi azotga nisbatan tuproqda yaxshi ushlanib, kamroq yuvilib ketadi. Ammiakli – nitratli o'g'itlar (azot NH₃ va NO₃ shaklida) – bularga ammiakli selitra (ammoniy nitrat, nitrat kislotaning ammoniy tuzi) va ammoniy sulfonitrat kiradi. Ammiakli selitra asosan donador holda ishlab chiqariladi; bu o'g'it ta'sirida tuproqning muhiti kuchsiz kislotali bo'ladi. Nitratli o'g'itlarga (azot NO₃ shakli-da) natriyli, kalsiyli, kaliyli selitralar kiradi. Nitratli o'g'itlar fiziologik ishqoriydir, ularni kislotali muhitga ega bo'lgan tuproqlarda ishlatsa yaxshi natija beradi. Amidli o'g'itlarga (azot NH₂ shaklida) mochevina (karbamid), mochevina formaldegidli o'g'itlar kiradi. Sug'oriladigan dehqonchilikda mochevina azotli o'g'itlar ichida eng samarali hisoblanadi. Mochevina formaldegidli o'g'itlar tuproq qatlamidan yuvilib ketmaydi, ular tuproqda sekin eriydi. Azotli o'g'itlar me'yori tuproq-iqlim sharoiti, o'simliklarning biologik xususiyatlari, tuproqqa solinadigan organik o'g'itlar miqdori va boshqalarga bog'liq. Azotli o'g'itlar qo'llaganda o'simliklar hosildorligini oshishi turlicha bo'lib, bu ko'rsatkich tuproqqa qanday ishlov berilishiga, o'stirilayotgan ekin turi va boshqa omillarga bog'liq.

Xulosa

Tahlillar natijasida dukkakli ekinlar tabiiy muhitni nitratlar bilan zararlanishini kamaytiradi. Azotni o'zlashtirish dukkakli ekinlarni tuproqda yashaydigan maxsus bakteriyalar bilan simbioz evaziga amalga oshadi. Bakteriyalar o'simlik

ildizini zararlaydi va tugunaklar hosil qiladi. Bakteriyalar dukkakli ekinlarning bir turi yoki bir nechta turiga ixtisoslashgan bo'ladi. Agar dukkakli ekinlar bir necha yil yetishtirilmagan bo'lsa tuproqda bu bakteriyalar bo'lmaydi, bakteriyalarning sporalari tuproq yoki torf bilan aralashtirilib ekiladi. Azotli o'g'itlar hosildorlikni oshiradi. Yuqori me'yordagi mineral azot bilan o'simlikni ta'min qilib azot miqdori oshirilsa, bunda o'simlik tarkibida nitrat ko'payadi, hosil sifati pasayadi, nitrat modda almashinuvini o'zgartirib, ko'p kasallikla asos bo'ladi. Chunki azot suvlari va tashqi muhit nitrat bilan zararlanmaydi.

REFERENCES

1. Azimboyev S. A. Dehqonchilik, tuproqshunoslik va agrokimyo asoslari //Toshkent–2006 yil.-200 b. – 2006.
2. Azimboyev, S. A. "Dehqonchilik, tuproqshunoslik va agrokimyo asoslari." Toshkent–2006 yil.-200 b (2006).
3. Azimboyev, S. A. (2006). Dehqonchilik, tuproqshunoslik va agrokimyo asoslari. Toshkent–2006 yil.-200 b.
4. Raxmatjon I. et al. AGROKIMYO FANINING MAQSAD VA VAZIFALARI //Journal of new century innovations. – 2022. – T. 14. – №. 2. – C. 63-69.
5. Raxmatjon, I. (2022). AGROKIMYO FANINING MAQSAD VA VAZIFALARI. Journal of new century innovations, 14(2), 63-69.

G'O'ZANING O'SISHI VA RIVOJLANISHIDA OZIQLANTIRISH ME'YORLARINI ISHLAB CHIQUISH

Abduraxmanov Obidjon Xamidovich

Toshkent davlat agrar universiteti katta o'qituvchi obijon_8108@mail.ru

Shukurov Shavkat Shukurovich

Toshkent davlat agrar universiteti talabasi shavkat@com.uz

Bozorova Fotima Mahmud qizi

Toshkent davlat agrar universiteti talabasi fotima@mail.ru

Chabikova Ayimxon Nuraddin qizi

Toshkent davlat agrar universiteti talabasi ayimxon@com.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10277923>

Annotatsiya. Respublikamiz bugungi kunda olimlar tomonidan yaratilayotgan yangi, istiqbolli va rayonlashtirilgan g'o'za navlarining parvarishlash texnologiyasini ilmiy asosda ishlab chiqish bo'yicha tadqiqotlar va chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Dunyo bo'yicha yetishtiriladigan umumiy paxta xom-ashyosining 76 foizi 5 ta davlat ulushiga to'g'ri keladi, jumladan Hindiston 7,1, Xitoy 6,5, Braziliya 2,9, Pokiston 2,7 mln. tonna». Qishloq xo'jaligida mavjud suv zaxiralaridan samarali foydalanishda suv hamda resurs tejovchi texnologiyalarni qo'llash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. G'o'zani sug'orish, oziqlantirish va resurstejamkor texnologiyalarni qo'llash orqali yuqori natijalarga erishilmoqda. G'o'za o'sishi va rivojlanishida qulay havo, issiqlik, namlik va oziqa tartiblari yaratilganda jadal o'sib-rivojlanadi, yuqori va tolasi IV-tipga mansub sanoatbop paxta xomashyosi yetishtirishga erishiladi. Shundan kelib chiqib, g'o'za agrotexnikasida integratsiyalashgan zamonaviy suv tejovchi sug'orish texnologiyalari qo'llash, mavjud resurslardan samarali foydalanishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlarga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Kalit so'zlari: G'o'zaning o'sishi va rivojlanishida oziqlantirish me'yorlarini hosildorlik mineral o'g'itlar.

DEVELOPMENT OF NUTRITION STANDARDS FOR THE GROWTH AND DEVELOPMENT OF COTTON

Abstract. Researches and measures are being carried out on the scientific basis of the development of new, promising and regionalized cotton varieties care technology created by scientists today in our republic. Five countries account for 76% of the total cotton raw materials grown in the world, including India 7.1 million, China 6.5 million, Brazil 2.9 million, and Pakistan 2.7 million. tons". The use of water and resource-saving technologies in the effective use of available water reserves in agriculture is one of the urgent tasks. High results are achieved by using cotton irrigation, feeding and resource-saving technologies. In the growth and development of cotton, when favorable conditions of air, heat, moisture and nutrition are created, it grows and develops rapidly, and it is possible to grow industrial cotton raw materials of high and fiber type IV. Based on this, special attention is being paid to scientific research aimed at the application of integrated modern water-saving irrigation technologies and effective use of available resources in cotton agrotechnics.

Keywords: Fertilizers and mineral fertilizers for the growth and development of cotton.

РАЗРАБОТКА НОРМ ПИТАНИЯ ДЛЯ РОСТА И РАЗВИТИЯ ХЛОПКА

Аннотация. Исследования и мероприятия проводятся на научной основе разработки новых, перспективных и районированных технологий ухода за сортами хлопчатника, созданных сегодня учеными нашей республики. На пять стран приходится 76% всего хлопкового сырья, выращиваемого в мире, в том числе на Индию — 7,1 миллиона, Китай — 6,5 миллиона, Бразилию — 2,9 миллиона и Пакистан — 2,7 миллиона тонн». Использование водо- и ресурсосберегающих технологий при эффективном использовании имеющихся водных запасов в сельском хозяйстве является одной из актуальных задач. Высокие результаты достигаются за счет применения технологий орошения, подкормки и ресурсосбережения хлопчатника. При росте и развитии хлопчатника при создании благоприятных условий воздуха, тепла, влаги и питания он быстро растет и развивается, и можно выращивать техническое хлопковое сырье высокого и IV типа волокна. Исходя из этого, особое внимание уделяется научным исследованиям, направленным на применение комплексных современных водосберегающих технологий орошения и эффективное использование имеющихся ресурсов в агротехнике хлопчатника.

Ключевые слова: Удобрения и минеральные удобрения для роста и развития хлопчатника.

Kirish. Dunyoda o'rta tolali *Gossypium hirsutum L. turiga mansub* g'o'za navlarini yetishtirishda tuproqning ildiz tizimi tarqalgan qatlamini bir tekis namlantirish va o'simlikning fiziologik talabidan kelib chiqib, mineral o'g'itlarga bo'lgan talabini aniqlash va oziqlantirish me'yorlarini ishlab chiqish dolzarb bo'lib hisoblanadi. G'o'za agrobiotsenozida qulay havo, issiqlik, namlik va oziqa tartiblari yaratilganda jadal o'sib- rivojlanadi, yuqori va tolasi IV-tipga mansub sanoatbop paxta xomashyosi yetishtirishga erishiladi. Shundan kelib chiqib, g'o'za agrotexnikasida integratsiyalashgan zamonaviy suv tejovchi sug'orish texnologiyalari qo'llash, mavjud resurslardan samarali foydalanishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlarga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bugungi kunda respublikamiz olimlar tomonidan yaratilayotgan yangi, istiqbolli va rayonlashtirilgan g'o'za navlarining parvarishlash texnologiyasini ilmiy asosda ishlab chiqish bo'yicha tadqiqotlar va chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. G'o'zani sug'orish, oziqlantirish va resurstejamkor texnologiyalarni qo'llash orqali yuqori natijalarga erishilmoqda. Dunyoda g'alla etishtiruvchi mamlakatlarda boshqoli don ekinlari maydonlaridan olinayotgan yumshoq bug'doy don hosili asosan aholini non va un mahsulotlariga bo'lgan ehtiyoji uchun ishlatilsa, qattiq bug'doy doni makaron va konditer sanoatida keng qo'llaniladi. Qattiq bug'doy biologik jihatdan yumshoq bug'doyga nisbatan qurg'oqchilikka, yuqori haroratga chidamliligi, sariq va qo'ng'ir zang hamda qorakuya kasalliklari bilan kam zararlanishi, doni etilganda to'kilib ketmaqligi bilan ajralib turadi. 2012 yilda Bunyodkor va Mingchinor navlaridan yakka tanlash usulida tanlab olingan oilalarni ekish 16 oktyabrda oldindan jo'yak olinib, qator oralig'i 30 sm kenglikda, har bir oila bir metr uzunlikda qo'lda ekildi.

Tajriba maydonini sug'orish 21-24 oktyabrda amalga oshirildi. Sug'orilgandan keyin 8-10 kunda urug'lar to'liq unib chiqdi va maxsus shnurlangan jurnalga qayd qilib borildi. Maysalar 3-4 barg holatida birinchi yil ko'chatzoriga ekilgan oilalarni rivojlanishini tezlashtirish maqsadida gektariga fizik holda 100 kg (Ammiakli selitra) miqdorida azotli

mineral o'g'itlar bilan oziqlantirildi. Ekilgan oilalarning tuplash fazasi 5-11 dekabrda qayd qilindi. T.Ya.Rajabov, N.S.Omonovlarning [47; 108-111-b.] ilmiy izlanishlarida yer osti suvlari sathi 3 m va undan chuqur joylashgan taqir tuproqlarida Qarshi-9 g'o'za navini sug'orish oldi tuproq namligi ChDNSga nisbatan 70-75-65% sug'orish tartibida 1-3-1 tizimda 5 marta sug'orish va jami mavsum davomida 4499 m³/ga miqdorda suv berish, mineral o'g'itlar me'yorini NPK 250; 175; 100 kg/ga me'yorda oziqlantirilib gektaridan 37,0 s/ga paxta hosili olishga erishgan. F.Teshaev va boshqalarning tahlillariga ko'ra, yer osti suvlari yaqin joylashgan tuproqlarda sug'orishda hisobiy namlanish qatlami 50-70-50 sm olinganda 70-100-70 sm ga nisbatan sug'orish suvlari 32% ga tejalib hosildorlik 0,9 s/ga yuqori hosil olishga erishgan [62; 5-b.]. A.Axmedjonov va boshqalarning tajribasida Zafar g'o'za navida ekish bilan birga yillik me'yorning 15-20 %, fosforli o'g'itlarni kuzgi shudgorlashdan oldin yillik me'yoring 70% va gullash fazasida 30 %, kaliyli o'g'itning shudgorlashdan oldin 60% va shonalash davrida 40% ni qo'llash tavsiya qilingan [17; 34-b.].

Tadqiqot uslublari. Dala tajribalarini o'tkazishda quyidagi uslubiy qo'llanmalardan foydalanildi ya'ni «Dala tajribalarini o'tkazish uslublari», «Metodika polevogo o'p'ita», tuproqning agrofizik va agrokimyoviy tahlillari «Metody agrokhimicheskix i agrofizicheskix issledovaniy v polivnyx xlopkovyx rayonax polevyyx i vegetatsionnyx o'p'itov s xlopchatnikom» hamda urug'lik chigitning unuvchanligini aniqlashda «Urug'lik paxta, Texnikaviy shartlar». O'zDst 642:2013 uslubnomalari asosida o'tkazilib, olingan ma'lumotlarning aniqligi va ishonchliligini B.A.Dospexovning ko'p omilli dispersion

Tadqiqot natijalari. Jumladan, o'rganilgan Jarqo'rg'on va Kelajak g'o'za navlarining suvga bo'lgan talabi pastroq ekanligi sababli yuqori sug'orish tartibida o'simlik bo'yi o'sib, hosil elementlari kamroq to'planishi natijasida ko'saklar soni kam bo'lganligi kuzatildi. Shuningdek, o'rganilgan barcha g'o'za navlarida sug'orish oldi tuproq namligi ChDNSga

nisbatan 65-65-60% sug'orish tartibida 70-75-65 % sug'orish tartibiga nisbatan ko'saklarning ochilishi yuqori bo'lganligi aniqlandi. Bu esa tuproqda namlik kamayishi o'simlikning

vegetatsiya davrini tezroq tugatib tezroq avlod qoldirishga bo'lgan reaksiyasi bilan izohlanadi.

yillar davomida o'rganilgan g'ozga navlarini o'sish rivojlanishi o'rganilib, fenologik

kuzatuvlar olib borilganda g'ozga navlarining suvga bo'lgan talabiga ko'ra quyidagicha qonuniyat aniqlandi. Ya'ni, yuqori sug'orish tartibi va mineral o'g'itlar me'yorlarida g'ozga navlarining bosh

poya balandligi yuqori bo'lishi hamda ko'saklarning ochilish va pishib yetilishi pastroq bo'lishi kuzatildi. Ko'chat qalinligi qanchalik siyrak bo'lsa, o'simlikning yer yuzasini qoplashi past darajada bo'ladi, aksincha ko'chat qalinligi keskin ko'payib ketganda birinchidan hosil elementlari soni kamaygan holda havo almashinuvi yomonlashib, pastki yaruslardagi ko'saklarga bir qism zarar yetishi kuzatildi.

O'tkazilgan tadqiqotlarimizda amal davri boshida yagonalashdan so'ng va terim oldi ko'chat qalinligi har bir variant va qaytariqlarning hisobiy qatorlaridagi ko'chatlarni to'liq sanab chiqish yo'li bilan aniqlandi. Bunda mavsum boshidagi ko'chat soni mavsum oxiriga kelib birmuncha kamayganligi kuzatildi. Buning asosiy sabablaridan biri mavsum davomida o'tkazilgan qator oralariga va boshqa turli xil ishlovlar, ma'lum foiz kasallik va zararkunandalar yetkazgan zarar ko'chatlar sonining birmuncha kamayishiga olib keldi. O'rganilgan g'ozga navlari hosildorlik ko'rsatkichlariga turli sug'orish va oziqlantirish tartiblari hamda me'yorlarining ta'sirini o'rganish uchun tajriba maydonidagi har bir variantning 5 ta hisobiy qatorlaridagi jami ochilgan paxtalar terib olinib, g'ozga navlarining hosildorlik yoqoriligi va samaradorligi o'rganildi.

Xulosa.

Sug'oriladigan maydonlarda bir xil agrotexnika qo'llanilganda, taqir va taqirsimon tuproqlarga nisbatan och tusli va tipik bo'z tuproqlar sharoitida hosildorlik sezilarli ravishda oshib borishi, bo'z tuproqlari sharoitida tezpisharligi turlicha bo'lgan S-8295, Kelajak g'ozga navlaridan yuqori va sifatli paxta hosili olishni ta'minlovchi maqbul sug'orish va oziqlantirish tartiblari ilmiy asosda ishlab chiqilgan va aynan ushbu g'ozga navlari Toshkent viloyatida katta maydonlarda parvarishlash uchun tavsiya etilgan. Kelajak g'ozga navlarida eng yuqori iqtisodiy samaradorlik sug'orish oldi tuproq namligi nisbatan 60-65-60% va mineral o'g'itlar NPK 220:150,5:110 kg/ga qo'llanilganda kuzatilib, Kelajak g'ozga navida qo'llanilganda yuqori samaraga erishildi.

REFERENCES

1. Axmedjonov A., va boshqalar. G'ozaning istiqbolli yangi "Zafar" navi. //O'zbekiston qishloq va suv xo'jaligi jurnali. Toshkent, 2020 y. -№ 3. B. 34.

2. Boltaev S., Ishimov S. Respublikaning sug'oriladigan maydonlari tuproqlarining unumdorlik holati va uni oshirishning imkoniyatlari. "Qishloq xo'jaligi ekinlari genetikasi, seleksiyasi, urug'chiligi va yetishtirish agrotexnologiyalarining dolzarb muammolari hamda rivojlantirish istiqbollari" mavzuidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami. Toshkent, 2018 y. –B. 248-251.
3. G'aniev S., va boshqalar. Turli darajada sho'rlangan tuproqlar unumdorligi va paxta hosiliga resurstejovchi innovatsion texnologiyalarning ta'siri. "Qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishda dolzarb masalalar va uni rivojlantirish istiqbollari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami 2020 yil. –B. 704-707.

ABU RAYHON BERUNIY ASARLARINING ILMIY-AMALIY AHAMIYATI.

Mamatisakov Jahongirmirzo Jamoliddin o'g'li⁹

Eminov Jamshidbek G'ayratjon o'g'li¹⁰

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10277979>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Abu Rayhon Beruniy asarlarining ilmiy-amaliy ahamiyati tahlil etilgan. Bunda asosan Abu Rayhon Beruniyning ilmiy merosi yangi avlod ongiga milliy iftixor tuyg'usining kirib borishi va ilm-ma'rifatga nisbatan sog'lom munosabatni kamol topishiga xizmat qilmoqda.

Kalit so'zlar: Usturlob, "Qonuni Ma'sudiy", trigonometriya, tasviriy geografiya, geografik uzunlik va kenglik, mineralogik tekshirish, "Mineralogiya".

SCIENTIFIC-PRACTICAL SIGNIFICANCE OF ABU RAYHAN BERUNI'S WORKS.

Abstract. This article analyzes the scientific and practical significance of the works of Abu Rayhan Beruni. In this, the scientific legacy of Abu Rayhan Beruni serves to instill a sense of national pride in the consciousness of the new generation and to develop a healthy attitude towards science.

Key words: Usturlob, "Kanuni Masudi", trigonometry, descriptive geography, geographical longitude and latitude, mineralogical examination, "Mineralogy".

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ТРУДА АБУ РАЙХАНА БЕРУНИ.

Аннотация. В данной статье анализируется научная и практическая значимость произведений Абу Райхана Беруни. При этом научное наследие Абу Райхана Беруни служит вселению чувства национальной гордости в сознание нового поколения и формированию здорового отношения к науке.

Ключевые слова: Уsturlob, «Кануни Масуди», тригонометрия, описательная география, географическая долгота и широта, минералогическая экспертиза, «Минералогия».

Abu Rayhon Beruniyning ilmiy merosi, aniq fanlar bo'yicha ko'targan muammolari o'z davrida olamning umumiy manzarasini yaratishda, ya'ni falsafiy dunyoqarash shakllanishida katta ahamiyatga ega bo'ldi. Xozirgi kunda Abu Rayhon Beruniy ilmiy-ma'naviy merosini har tomonlama turli vositalar orqali targ'ib-tashviq etish, yangi avlod ongiga milliy iftixor tuyg'usining kirib borishi va ilm-ma'rifatga nisbatan sog'lom munosabatni kamol topishiga xizmat qilmoqda.

Beruniyning 50 ga yaqin asarlari astronomiyaga bag'ishlangan. Bular orasida astronomiya tarixida so'nmas iz qoldirgan asarlar, qadimgi yunon olimi Ptolomey va O'rta Osiyolik IX asr olimlari Muhammad ibn Muso Xorazmiy, Abul Abbos, Ahmad Farg'oni, Ahmad ibn Abdulloh Marvaziy kabilarning asarlariga yozilgan sharhlari bor. 995-yilgacha Beruniy astronomiya, geografiya, geodeziyaning amaliy masalalarini hal etish bilan birga, Sharqda birinchi bo'lib Yer va Osmon globusini yasadi va astronomiyaga oid bir necha kitob yozdi («Kartografiya», «Globus yasash kitobi», «Yerdagi joylarning uzunlama va

⁹ Mamatisakov Jahongirmirzo Jamoliddin o'g'li – Farg'ona davlat universiteti geografiya kafedrasida o'qituvchisi

¹⁰ Eminov Jamshidbek G'ayratjon o'g'li - Farg'ona davlat universiteti geografiya yo'nalishi –bosqich talabasi

kenglamalarini aniqlash haqida maqola» va boshqalar). Beruniy hali juda yosh olim bo'lishiga qaramay, Kat shahrida 994-995-yillarda astronomik kuzatishlar o'tkazgan. Bu kuzatishlar uchun o'zi astronomik asboblarni ixtiro etgan.

Beruniyning falakiyot sohasidagi xizmati ayniqsa kattadir. U o'z ilmiy asarlarida dunyoning tuzilishi masalasida Ptolemey nazariyasiga suvansa ham, lekin Yerning harakati haqida o'sha davrda hukmron nazariyaga zid keladigan fikrlarni bayon etgan. "Hindiston" asarida "Yerning aylanish harakati falakiyot fani hisoblariga hech qanday zid kelmaydi, balki Yerdagi hodisalar, uning harakati bilan birga bir tekis davom etaveradi" degan fikrni bayon etadi.

Beruniy hindlarning qadimiy astronomik ta'limotini mufassal o'rgandi va ularning yarmidan ko'pi astronomiyaga bag'ishlangan va ular "Hindiston" asarida tanqidiy bayon qilinadi. Beruniy amaliy astronomiyaga katta ahamiyat bergan. Butun hayoti davomida u osmon hodisalarini kuzatgan va astronomik asbob – uskunalar yasagan hamda takomillashtirgan. Uning asarlarida asturlob hamda boshqa asboblarni yasashning turli usullari va ulardan foydalanish qoidalari bayon qilinadi. Beruniyning astronomik asboblarga qiziqishi uning kuzatishlar aniqligiga talabchanligining natijasida hosil bo'lgan, chunki bu kuzatishlari natijasini u diqqat bilan tekshirar va bir necha marta qaytarar edi. Beruniyning eng muhim astronomik asari "Qonuni mas'udiy" hisoblanadi. Bu asarda u o'zidan avvalgi astronomlar va o'zining kuzatishlarini umumlashtirib, o'sha davr astronomik bilimlarning to'plamini berdi. Bu asar Beruniyning buyuk astronom sifatida ulug'ladi. XIII asrda mashhur arab tarixchi va geografi Yoqut Hamaviy zamondoshlarining fikrini ifodalab yozgan ediki, "Qonuni mas'udiy" astronomiya va matematikadan yozilgan barcha kitoblarning izini o'chirdi, uning muallifi esa Ptolemeydan ustun bo'ldi. XVI asrda turk bibliografi Hoji Xalifa "Qonuni mas'udiy"ni o'rta asr Sharqida astronomiyadan yozilgan "Eng keng kitoblar" qatoriga qo'shdi. Bu asar o'rta asr astronomiyasining rivojlanishida juda katta ahamiyat kasb etardi. Asar Abu Rayxon Beruniyning ming yillik yubileyiga o'zbekcha nashri bosmadan chiqdi.

Beruniy davr taqozosi tufayli astronomiya bilan shug'ullanishga majbur bo'lsa ham, umuman u astrologiyaga butunlay qarshi edi. Beruniy Quyosh sistemasining tuzilishi haqidagi masala bilan maxsus shug'ullanadi. Bu haqda uning bizgacha etib kelmagan asarlari "Yer harakatlimi yo qo'zg'almasmi", "Arablarning yer harakati haqidagi fikrlari" asarlarining nomi guvohlik beradi.

Beruniy geliotsentrik nuqtai nazarda turgan VI-VII asr atoqli hind astronomlari Ariabhatga va Braxmaguptaning astronomik nazariyalari bilan qiziqadi. Shu munosabat bilan u yerning aylanma harakati astronomiyaga zid emas, har qanday astronomik hodisalar shu harakatiga muvofiq sodir bo'ladi, degan o'z davriga nisbatan dadil fikrni aytadi. Albatta, Beruniy geliotsentrik nazariyani yaratmadi va astronomiyani bayon qilishda u Ptolemey sistemasiga asoslandi, chunki u sistema o'sha davr talabini qondirar va kuzatishlarga mos kelar edi.

Beruniy astronomiyaga oid asarlarida fizik masalalarga ham to'xtalib o'tadi. U o'tkir sinchkovlik bilan Oy tutilishi natijasida sodir bo'ladigan hodisalarni tavsifladi; Quyosh, tong va oqshom ro'y berishlarining sababini ta'riflashga harakat qiladi.

Geografiya, geodeziya va geologiya fanlari sohasida ham Beruniyning qo'shgan hissasi beqiyos. Tasviriy geografiya sohasida Beruniy geografik adabiyotda mavjud bo'lgan

ma'lumotlarni umumlashtirib o'ziga zamondosh bo'lgan sayyoh va savdogarlar to'plagan ma'lumotlar bilan uni yanada boyitadi. Olim qoldirgan geografik ma'lumotlarning ko'pchiligi u yoki bu geografik masalalarni yoritishda Sharq adabiyotida birinchi manba hisoblanadi.

Abu Rayhon Beruniyning "Hindiston" asarida yer yuzasining tuzilishi, quruqlik va dengizlar to'g'risida gapirib, "...Yerning choragi ma'muradir. Ma'murani g'arb va sharq tomondan Muhit okeani (Atlantika va Tinch okeani) o'rab turibdi. Bu Muhit okeani, yerning obod qismini dengizlarning narigi tomonida bo'lishi mumkin bo'lgan quruqlik yoki odam yashaydigan orollardan ikkala yoqdan (g'arbdan va sharqdan) ajratib turadi...", "...U tomonda havo noqulay yo'llar notinch, xavf-hatar ko'p, borgan kishilar qaytib kelmaydi – shuning uchun u quruqlikka tomon yurilmaydi... Bizning tekshirishimizcha, yerning shimoliy (ikki) choragidan biri quruqlik bo'lganligidan, hamqurt (diametral qarama-qarshisidagi) chorak ham quruqlik bo'lishini taxmin qilamiz" degan mulohazalaridan uning g'arbiy yarimsharda ham bizning yerimiz singari katta quruqlik borligini taxmin qilganligi anglashilib turibdi [1]. (H.Hasanovning "Sayyoh olimlar" asaridan)

Geologiya sohasida ham Beruniy ajoyib kashfiyotlar qilgan. Yerni o'rganish masalasiga ilmiy yondoshdi. Yer yuzining har bir qismi o'zining uzoq tarixiy taraqqiyotiga ega ekanligini yozadi. Turkistonning ba'zi joylari, shu jumladan Amudaryo vodiysining geologik o'tmishi va Orol dengizining paydo bo'lishi haqidagi xulosalari o'sha zamonning eng muvaffaqiyatli geologik tahlillaridan biri hisoblanadi.

Olim minerologiya fanida ham muhim kashfiyot va xulosalar yaratdi. Bu sohada Beruniy ajdodlar yaratgan fan yutuqlarini tan oldi, ularga o'zi yaratgan yangi ma'lumotlarni qo'shdi. U minerologik tekshirishda qimmatbaho toshlarning rangini, yaltiroqligini tasvirlash, qattiqligini aniqlash, ularning magnit va elektr xususiyatlarini kuzatish, eritib sinash kabi usullardan foydalangan. U minerallarni ta'riflashda zarur omillardan biri sifatida ularning solishtirma og'irligini tartibli ravishda aniqlab, minerologiyaning amaliy ishlariga joriy qildi. Uning "Minerologiya" asari konlarni o'rganish, shu jumladan O'rta Osiyo yer osti boyliklarini aniqlash uchun qimmatbaho manba hisoblanadi. Minerallarning u aniqlagan solishtirma og'irligi hozirgi zamon o'lchov natijalariga juda yaqin. Minerallar va qimmatbaho toshlarning paydo bo'lishi haqida ilmiy fikrlar aytgan.

Tabiiy fanlar tarixida Beruniyning abadiy qoladigan xizmati shundaki, u o'zining ilmiy tekshirish ishlarida o'zi ishlab chiqqan ilmiy tekshirish metodiga, ya'ni tajriba va kuzatishlariga suyanadi. Kuzatish va tajriba metodini misli ko'rilmagan darajada yuqori ko'tardi, bu uning tajribaviy bilimlar sohasidagi zo'r yutug'idir. Olim o'z oldiga fanni aniq ma'lumotlar bilan boyitish nazariyalarini ishlab chiqish, yangi usul va qonunlarini ochish vazifalarini qo'ygan.

Xulosa

Buyuk olimlarimizdan biri bo'lmish Abu Rayhon Beruniy o'zining ilmiy ishlari orqali ko'plab fanlarning yuksak darajada rivojlanishida beqiyos iz qoldirgan mutaffakkir olimlardan biri hisoblanadi. Uning geografiya nafaqat geografiya balki astronomiya, matematika, tabiiy fanlarga oid qoldirgan asarlari hozirgi kunda ham keng miqyosda foydalanilmoqda Sharq manbaalarida aytilishiicha Beruniyning yozgan asarlari hamda risolalari qopga solinganida "bir tuyalik yuk" bo'lar ekan. Bundan ko'rinib turibdiki uning yozgan asarlari beqiyos sanalib, o'z mohiyati bilan tabiiy fanlarning sohalari bo'yicha ham, o'sha davrda yashagan xalqlarning

ijtimoiy, xo'jalik va siyosiy hayotiy sohasida ham butun bir nazariy hamda amaliy bilimlar jamlanmasi hisoblanadi.

REFERENCES

1. Jahongirmirzo Jamoliddin O'G'Li Mamatisakov, Nuriniso Valijon Qizi Alijonova, & Sarvinoz Zokirjon Qizi Rahmatullayeva (2022). QUVASOY HUDUDIDAGI TOPONIMLARNING STRATIGRAFIK TAHLILI. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2 (10), 49-55.
2. Gayratovich, M. E., Jahongir, M., & Abdugaffarovna, U. G. (2022). MAIN ECOTOURS IN FERGANA REGION. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(13), 136-140.
3. Mamatisakov, J., Abduqaxxorov, L., & Shaydiyev, H. (2022). HISTORICAL DEVELOPMENT OF TOURISM AND GEOGRAPHICAL ASPECTS OF ITS RESEARCH. *Scientific Impulse*, 1(4), 379-385.
4. Mamatisakov, J. J., Qahhorova, M. M., & Mo'Minova, S. I. (2022). MAKTAB GEOGRAFIYA TA'LIMIDA FOYDALANILADIGAN MATEMATIK FORMULALAR TAVSIFI. *Academic research in educational sciences*, 3(10), 153-161.
5. Muhitdinov, I. I. O. G. L. (2021). SO 'X DARYOSI OQIMINING SHAKLLANISHIDA GIDROMETEOROLOGIK OMILLARNING ROLI. *Academic research in educational sciences*, 2(7), 286-290.
6. Ахмадалиев, Ю. И., Маматисаков, Ж., & Мухитдинов, И. (2022). НЕОБХОДИМОСТЬ СОВМЕСТНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНА ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ ПРИГРАНИЧНЫХ ТЕРРИТОРИЙ. *Scientific Impulse*, 1(3), 732-738.
7. Mamatisakov, J. J. O. G. L., Abduqaxxorov, L. S. O. G. L., Rahmatjonov, A. A. O. G. L., & Vahobjonov, A. A. O. G. L. (2021). Regional Aspects Of Development Of Tourist Routes. *Scientific progress*, 2(8), 57-60.
8. Gayratovich, M. E., Jahongir, M., & Musajonovna, A. F. (2022). SPELEOTOURISTIC POSSIBILITIES OF FERGANA VALLEY. *Scientific Impulse*, 1(4), 66-70.
9. Mamatisakov, J. (2022). 1 O'zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005) 2 Ziyoz.uz (sayti). *Scientific Impulse*, 1(2), 587-590.
10. Махкамов, Э. Г., & Маматисаков, Ж. (2021). РЕКРЕАЦИЯ ВА ТУРИЗМ ОБЪЕКТЛАРИНИ ХУДУДИЙ ЖОЙЛАШТИРИШНИНГ ГЕОГРАФИК ЖИХАТЛАРИ. *ГЕОГРАФИЯ: ПРИРОДА И ОБЩЕСТВО*, 2(1).
11. Mamatisakov, J. (2022). IMPROVING STUDENTS' GEOLOGICAL KNOWLEDGE BY SCHOOL GEOGRAPHY EDUCATION. *Academic research in educational sciences*, 3(10), 88-94.
12. Ilhomjon Ihtiyorjon O'G'Li Muhitdinov, & Jahongirmirzo Jamoliddin O'G'Li Mamatisakov (2021). FARG'ONA VODIYSINING JANUBIY QISMI GIDROGRAFIYASI. *Scientific progress*, 2 (3), 975-980.

13. Mamatisakov, J., Egamberdi, B., & Dostonbek, M. (2022). TERRITORIAL ASPECTS OF THE DISTRIBUTION OF ETHNOONYMS OF FERGANA REGION. *Scientific Impulse*, 1(2), 591-595.
14. Jahongirmirzo Jamoliddin O'G'Li Mamatisakov, & Ilhomjon Ihtiyorjon O'G'Li Muhitdinov (2021). PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF ECOTOURISM IN THE PROTECTED NATURAL AREAS OF FERGANA REGION. *Scientific progress*, 2 (3), 986-989.
15. Jahongirmirzo Jamoliddin O'G'Li Mamatisakov, Ilhomjon Ihtiyorjon O'G'Li Muhitdinov, & Ablazbek Erkinjon Ogli Madraximov (2021). PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL TOURISM IN FERGANA REGION. *Scientific progress*, 2 (8), 823-825.
16. H.Xasanov. "Sayyoh olimlar"- T.: "O'zbekiston" 1980-97 bet
17. Jahongirmirzo, M. (2023). FARG'ONA VODIYSIDA ETNONIMLARNING HUDUDIY TARQALISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(10), 113-119.
18. Jahongirmirzo, M., & Egamberdi, B. (2023). JOY NOMLARINI O'RGANISHNING LINGVISTIK, GEOGRAFIK VA TARIXIY USULLARI. *IQRO*, 3(1), 66-70.
19. Jahongirmirzo, M. (2023). CATEGORIES AND TYPES OF PROTECTED NATURAL AREAS. *IQRO*, 3(1), 56-60.
20. Mamatisakov J. (2023). O'QUVCHILARNING GEOLOGIK BILIMLARINI SHAKLLANTIRISHDA TABIIY GEOGRAFIYA TA'LIM METODLARI VA TA'LIM VOSITALARINING TUTGAN O'RNI VA IMKONIYATLARI. *Экономика и социум*, (5-1 (108)), 182-187.
21. Mamatisakov J. (2023). IMPORTANCE OF MULTIMEDIA IN THE DEVELOPMENT OF MODERN GEOLOGICAL KNOWLEDGE. *Экономика и социум*, (5-1 (108)), 178-181.
22. Jahongirmirzo Jamoliddin O'G'Li Mamatisakov, Nuriniso Valijon Qizi Alijonova, & Sarvinoz Zokirjon Qizi Rahmatullayeva (2022). QUVASOY HUDUDIDAGI TOPONIMLARNING STRATIGRAFIK TAHLILI. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2 (10), 49-55.
23. Jahongirmirzo, M. GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE TERRITORIAL PLACEMENT OF TOURISM OBJECTS. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 60.

QISHLOQ XO'JALIGINI HISOBI VA UNGA QO'YILGAN TALABLAR.

G'aniyev Ahror

Farg'ona davlat universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10278061>

Annotatsiya. Boshlang'ich jamoa tuzumida hisobning predmeti sifatida umumiy mulkchilik tashkil qilgan mablag'lar va shu mablag'lardan foydalanishga doir operatsiyalar qaralgan. Ushbu mulkchilik jamiyatida feodallarning ishlab chiqarish vositalariga va qullarga bo'lgan egaligi hisobning predmeti bo'lgan.

Kalit so'z: hisob, tadbirkorlik, operativ, bugalteriya.

AGRICULTURAL ACCOUNTING AND REQUIREMENTS FOR IT.

Abstract. In the system of the initial team, as the subject of the account, the funds organized by common ownership and operations related to the use of these funds were considered. In this proprietary society, the ownership of the means of production and slaves by the feudal lords was the subject of the calculation.

Key word: accounting, business, operative, accounting.

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЙ УЧЕТ И ТРЕБОВАНИЯ К НЕМУ.

Аннотация. В системе первоначального коллектива в качестве предмета учета рассматривались средства, организованные долевой собственностью, и операции, связанные с использованием этих средств. В этом собственническом обществе предметом расчета была собственность феодалов на средства производства и рабов.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, дело, оперативный, бухгалтерский учет.

Jamiyat rivojlangan sari hisobning ahamiyati ham uzluksiz o'sib boradi. Bunda uning qo'llanish doirasigina emas, balki unda aks ettiriladigan predmeti va bajaradigan funksiyalari ham tobora kengayib boradi.

Buxgalteriya hisobining predmeti bilan bir qatorda uning obyektlarini ham farqlab olish lozim. Buxgalteriya hisobining obyektlari deganda, muayyan korxonaga ega bo'lgan moddiy va pul mablag'lari, uning boshqa tashkilotlar va muassasalar bilan bo'lgan yuridik munosabatlari, shuningdek mablag'lar hamda munosabatlarni o'zgartiradigan xo'jalik operatsiyalari tushuniladi. Korxonaning moddiy va pul qiymatliklari o'z faoliyatini amalga oshirish uchun foydalaniladigan mablag'larini ifodalaydi. Xo'jalik muomalalari esa ishlab chiqarishning mazmunini ifodalovchi jarayonlarni tashkil qiladi.

Ba'zida buxgalteriya hisobining predmeti deb o'z faoliyatini aks ettiruvchi operatsiyalar tushuniladi. Lekin bunday tushuncha hisob kategoriyalarini ilmiy talqiniga chalkashlik kiritadi. Chunki aks ettiriladigan narsalar buxgalteriya hisobining predmeti bo'lgani bilan, uning qo'llaniladigan joyiga ham shunday qarashimiz lozimligini bildirmaydi.

Xo'jalik hisobining vazifalari iqtisodiyot rivojlanishining har bir bosqichida amalga oshirilayotgan xo'jalik siyosati bilan belgilanadi va quyidagilardan:

–hisobda aks ettiriladigan obyektlarni boshqarish uchun ma'lumotlarni yig'ish, ularni filtrlash va kerakli axborotni shakllantirish;

–korxonalar faoliyati natijalari haqidagi axborotni o'lchash va taqdim etish;

–soliq organlariga mahalliy soliqlar, ish haqiga olinadigan soliqlar va ijtimoiy sug'urtaga ajratmalar, pensiya fondlari, ish bilan ta'minlash fondi, mulklar, transport vositalariga soliqlar,

aksiz yig'implari va qo'shilgan qiymat soliqlari va hokazolar bo'yicha to'lovlarning to'g'riligini nazorat qilish;

–xo'jalik hisobini mustahkamlashga yordam berish;

–xo'jalik operatsiyalarini samarali boshqarishdan iboratdir;

Yuqorida keltirilgan vazifalardan tashqari xalq xo'jalik hisobi boshqa vazifalarni ham bajaradi. Xo'jalikdagi imkoniyatlarni yuzaga chiqarish va ulardan foydalanishga ta'sir ko'rsatadi. Uning ma'lumotlari bo'yicha ishlab chiqarishni kengaytirish imkoniyatlari, asbob-uskunalaridan foydalanishni yaxshilash, mablag'larni unumsiz sarflash sabablari aniqlanadi, korxonalar xo'jalik faoliyatidagi kamchiliklarni bartaraf qilish va uni yaxshilash yo'llari belgilanadi.

Buxgalteriya hisobi butun mamlakat bo'yicha hamda har bir korxonalar, tashkilot va muassasa bo'yicha belgilangan ishlab chiqarish dasturining bajarilishini aks ettiradi.

Xo'jalik hisobining oldiga qo'yilgan vazifalariga qarab, ularning uch turi mavjud: **operativ, statistik va buxgalteriya hisobi.**

Operativ hisob- ayrim xo'jalik operatsiyalari va jarayonlarini bevosita ular sodir bo'layotgan vaqtda boshqarish maqsadida joriy kuzatish va nazorat qilish tizimi bo'lib hisoblanadi. Bu hisobning korxonalar va uning tarkibiy bo'linmalariga joriy rahbarlik qilish maqsadida ma'lumotlarni operativ ravishda olish va ulardan foydalanish uning farq qiladigan belgisi hisoblanadi.

Operativ hisob turli-tuman xo'jalik xrisisalarini o'z ichiga olib, asosan ishlab chiqarish - texnika xususiyatidagi ko'rsatkichlar bilan ta'minlaydi. U mahsulot ishlab chiqarish bo'yicha topshiriqlarning bajarilayotganligi, xarajatlar normativlaridan kundalik chetga chiqishlar, ish kuchidan foydalanish va asbob-uskunalarining yuklanganlik darajasi, shartnomalarga rioya qilinishi - mol yetkazib beruvchilar va xaridorlar bilan tuzilgan kontraktlarning bajarilishi haqidagi ma'lumotlar bilan ta'minlaydi. Operativ hisobda o'lchovlarning hamma turlari - moddiy, mehnat va qiymat o'lchovlaridan foydalaniladi. Lekin hisobning bu turi asosan bir turdagi operatsiyalarni aks ettirganligi va undan umumlashtirilgan ko'rsatkichlar talab qilinmaganligi sababli, unda asosan moddiy va mehnat o'lchovlaridan foydalaniladi.

Operativ hisob korxonaning har xil bo'linmalari - bo'limlari, sexlari, omborlari va hokazolar tomonidan yuritiladi.

Operativ axborot yordamida - menejerlar ishlab chiqarish, foyda bo'yicha topshiriqni bajarilishining borishi, korxonani ta'minlash va mahsulot sotishi bo'yicha topshiriqlarning bajarilishi, tovar moddiy qiymatliklar zaxirasining darajasi hamda boshqa korxonalar, tashkilotlar, muassasalar bilan hisob-kitoblarning holati va borishi haqidagi ma'lumotlarni olishda foydalanishadi.

Operativ hisobning ba'zi ma'lumotlaridan faqat korxonaning tarkibiy qismidagina foydalanilmay, ulardan boshqaruv organlarida ham foydalaniladi. Bunday ma'lumotlar umumlashtirilib, ichki operativ hisobot tarkibiga kiritilishi mumkin. Operativ hisobotning ko'rsatkichlari ayrim tarmoqlar va butun xalq xo'jaligi miqyosida tegishli jarayonlarni borishi ustidan kuzatish va axborotni umumlashtirish uchun xizmat qiladi. Operativ hisobotdan, masalan, mahsulot ishlab chiqarish, xom ashyo bilan ta'minlanganlik, ishga kelish, ekish va hosil yig'ishning borishi haqida va boshqa ma'lumotlar olinadi. Operativ hisobning ma'lumotlari ulardan keyinchalik foydalanishda buxgalteriya yoki statistik hisobda qayta

ishlanadi.

Statistik hisob- ommaviy xo'jalik hodisalar to'g'risidagi ma'lumotlarni yig'ish va ishlash tizimidan iborat. Xo'jalik hisobining bu turi butun xo'jalik va uning tarmoqlarining rivojlanish jarayonini o'rganishga yo'naltirilgan. Undan korxonalar, tashkilot va muassasalarda sodir bo'layotgan turli-tuman ommaviy hodisalarni kuzatish uchun foydalaniladi. Uning yordamida xo'jalik faoliyatining turli-tuman miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari hisoblab chiqiladi. Sanoatda bundaylarga, masalan, ishlab chiqarish hajmi, o'rtacha ish haqi, ish vaqtidan foydalanish, mehnat unumdorligi darajasi o'sishi va hokazo ko'rsatkichlar kiradi. Dastlabki statistik kuzatuvlarning ma'lumotlari tumanlar, viloyatlar va umuman respublika xalq xo'jaligining ayrim tarmoqlari bo'yicha umumlashtiriladi.

Statistik hisob statistika fani - statistika usullaridan foydalanadi. Mustaqil ijtimoiy fan sifatida statistika faqat xo'jalik hodisalarinigina o'z ichiga olmay, jamiyat hayotining boshqa tomonlarini ham qamrab oladi. Jumladan, uning yordamida aholi soni, tarkibi va harakati, xalq hayotining moddiy va madaniy darajasi, uning ijtimoiy hayoti haqidagi ko'rsatkichlar olinadi.

Xo'jalik hodisalari haqidagi ma'lumotlar statistik hisob tomonidan operativ va buxgalteriya hisobi korxonalar, tashkilot va muassasalarda mustaqil ravishda tashkil qilinadigan dastlabki hisobdan olinadi. Ba'zi ma'lumotlar statistik kuzatuvning alohida shakllari - qayta ro'yxatga olish va tekshirishlar yordamida olinadi. Uzluksiz kuzatib bo'lmaydigan ommaviy hodisalarni tavsiflash uchun dastlab kuzatish usulidan keng foydalaniladi.

Statistik hisobning ko'rsatkichlarini hisoblab chiqish uchun ham barcha mavjud o'lchovlar - natija, mehnat va pul o'lchovlaridan, o'rganilayotgan hodisaning mazmuni va qo'yilgan vazifalariga qarab foydalaniladi.

Buxgalteriya hisobi- ichki boshqarish va tashqi iste'molchilarning maqsadlari uchun joriy va yakuniy axborotni olish bilan korxonalar, tashkilotlar va muassasalarning xo'jalik faoliyati ustidan uzluksiz va o'zaro bog'liq bo'lgan kuzatish va nazorat qilish tizimidan iborat.

Buxgalteriya hisobi yordamida xo'jalikda mavjud bo'lgan har xil turdagi moddiy qiymatliklar va pul mablag'larining miqdori, boshqa korxonalar va tashkilotlar bilan hisob-kitoblarning holati, undagi boshqa resurslarning umumiy hajmi haqida ma'lumotlar olinadi; tayyorlangan materiallar, ishlab chiqarilgan va sotilgan mahsulot hajmi va tannarxi aniqlanadi; xo'jalik faoliyatining moliyaviy natijalari - foyda yoki zarar hisoblab chiqiladi; korxonaning rentabelligi hamda korxonalar va uning tarkibiy qismlari boshqa qator ko'rsatkichlari hisoblab aniqlanadi.

Pul o'lchovi yordamida buxgalteriya hisobi, masalan, quyidagi umumlashtiruvchi ko'rsatkichlarni beradi: korxonaning barcha mablag'lari hajmi, ishlab chiqarishga qilingan xarajatlar, davr xarajatlari, ko'zda tutilmagan xarajatlar, mahsulotning ishlab chiqarish tannarxi, sotishdan olingan yalpi tushum, morjinal foyda va shu kabilar.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida buxgalteriya hisobining yagona tizimi o'zaro bog'liq bo'lgan ikki qismdan rahbariyat tomonidan ichki foydalanish uchun o'lchanadigan, ishlanadigan va topshiriladigan hisob axborotining barcha turlarini o'z ichiga oladi. Moliyaviy hisob rahbariyat tomonidan firma ichida ipshatiladigan axborotdan tashqari, tashkilotdan tashqaridagilarga xabar qilinadigan axborotdan iborat bo'ladi.

Xo'jalik hisobining har bir turi - operativ, statistik va buxgalteriya hisobi korxonalarini, hududlar va respublika boshqaruv jarayonida ma'lum rol o'ynaydi.

Statistik hisob buxgalteriya hisobining, ayniqsa, yakuniy ma'lumotlaridan keng foydalanadi. Bunda u bu ma'lumotlardan ba'zi tarmoqlar va xalq xo'jaligi miqyosida har xil umumlashtiruvlar uchun zaminiy materiallar sifatida foydalanadi. O'z navbatida buxgalteriya hisobi ham ko'p hollarda statistika ma'lumotlaridan foydalanadi. Jumladan, ishchilarning ish haqini aniqlashda statistika usullari bilan hisoblab topilgan ishlab chiqarish normalari bajarilishi ko'rsatkichlaridan foydalaniladi.

REFERENCES

1. Ganiev, A. A., Abdullaev, S. Y., & Abdurahmonov, S. Z. (2021). Combined treatment for early-stage skin cancer of the head and neck area. *World Bulletin of Public Health*, 4, 3-6.
2. Abdullaev, S. Y., Ganiev, A. A., & Abdurakhmonov, S. Z. (2022). Опыт применения деносумаба у больных с амелобластомой нижней челюсти. *Eurasian Journal of Otorhinolaryngology-Head and Neck Surgery*, 1, 22-26.
3. Abdullaev, S. Y., Ganiev, A. A., & Abdurakhmonov, S. Z. (2022). Опыт применения деносумаба у больных с амелобластомой нижней челюсти. *Eurasian Journal of Otorhinolaryngology-Head and Neck Surgery*, 1, 22-26.
4. O'G'Iloy Olimjon Qizi, G. (2020). TASAVVUF TARIQATI YO 'NALISHLARI VA NAQSHBANDIYA TARIQATINING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. *Academic research in educational sciences*, (2), 142-150.
5. Shavkatovna, S. R. (2021). Developing Critical Thinking In Primary School Students. *Conferencea*, 97-102.
6. Oljayevna, O., & Shavkatovna, S. (2020). The Development of Logical Thinking of Primary School Students in Mathematics. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(2), 235-239.
7. Uljaevna, U. F., & Shavkatovna, S. R. (2021). Development and education of preschool children. *Academicia: an international multidisciplinary research journal*, 11(2), 326-329.
8. Shavkatovna, S. R. N. (2021). Methodical Support Of Development Of Creative Activity Of Primary School Students. *Conferencea*, 74-76.
9. Ra'noxon, S. (2022). BOSHLANG'ICH MAKTAB O'QUVCHILARIDA MATEMATIKAGA MUNOSABAT. *IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(11), 203-207.
10. Shavkatovna, S. R. (2021). Methodological Support for The Development of Primary School Students' Creative Activities. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 2, 121-123.
11. Shavkatovna, S. R. (2021). Improvement of methodological pedagogical skills of developing creative activity of primary school students. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(10), 289-292.
12. Шарофутдинова, Р., & Абдуллаева, С. (2022). ФИКРЛАШ ҚОБИЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА МЕНТАЛ АРИФМЕТИКА. *IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(11), 235-239.

13. Maxamadaliyevna, Y. D., Òljayevna, Ò. F., Qizi, T. D. T., Shavkatovna, S. R. N., & Anvarovna, A. O. (2020). Pedagogical Features Of Mental Development Of Preschool Children. *Solid State Technology*, 63(6), 14221-14225.
14. Sharofutdinova, R. I., Asadullaev, A. N., & Tolibova, Z. X. (2021). The Factors and Basic Concepts Determining Community Health. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 2(5), 376-379.
15. Iqboljon, S. (2022). Boshlang'ich Sinf o'quv Jarayonida Axborot Texnologiyalaridan Foydalanish. *Ijodkor o'qituvchi*, 2(20), 137-140.
16. Iqboljon, S. (2022). KOMPYUTER YORDAMIDA DARSLARNI TASHKIL ETISH. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(9), 246-249.
17. Sharofutdinov, I. (2023). DEVELOPMENT OF ACMEOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE EDUCATORS IN THE CONDITIONS OF INFORMING EDUCATION. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(5), 424-429.
18. Sharofutdinov, I. (2023). THE ACTUAL STATUS OF THE METHODOLOGY OF DEVELOPING ACMEOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE EDUCATORS IN THE CONDITIONS OF INFORMING EDUCATION. *Академические исследования в современной науке*, 2(12), 206-213.
19. Sharofutdinov, I. (2023). BO 'LAJAK PEDAGOGLARNING AKMEOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINING AMALIYOTDA QOLLASH. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(7), 54-58.
20. Sharofutdinov, I. (2023). PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK FANLARNING BO 'LAJAK PEDAGOGLARNING AKMEOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDAGI O 'RNI. *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(6), 17-24.
21. Sharofutdinov, I. (2023). TA'LIMNI AXBOROTLASHTIRISH SHAROITIDA BO 'LAJAK PEDAGOGLARNING AKMEOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK TIZIMI. *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*, 2(14), 13-19.
22. Sharofutdinov, I. (2023). TA'LIMNI AXBOROTLASHTIRISH SHAROITIDA BO 'LAJAK PEDAGOGLARNING AKMEOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MODELI. *Наука и технология в современном мире*, 2(13), 77-84.
23. Sharofutdinov, I. (2023). STRUCTURE AND COMPONENTS OF THE DEVELOPMENT OF ACMEOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE EDUCATORS IN THE CONDITIONS OF EDUCATION INFORMATION. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(4), 574-580.
24. Sharofutdinov, I. (2023). FORMS OF SELF-DEVELOPMENT IN FUTURE PEDAGOGUES BASED ON THE ACMEOLOGICAL APPROACH IN THE

- PROCESS OF INFORMATIZATION OF EDUCATION. *Science and innovation*, 2(B3), 5-8.
25. Usmonjon o'g'li, S. I. (2022). TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNALOGIYA. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 1(12), 120-128.
 26. Абдужабборов, А., & Шарофутдинова, Р. (2023). БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШГА ҚАРАТИЛГАН ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ.
 27. Sharofutdinova, R., & Abduqodirov, B. (2023). DEVELOPMENT OF CREATIVE ACTIVITY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Modern Science and Research*, 2(5), 904-910.
 28. Sharafutdinova, R., & Abdujabborov, A. (2023). EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AIMED AT THE DEVELOPMENT OF CREATIVE ACTIVITY IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Modern Science and Research*, 2(5), 890-896.
 29. Шарофутдинова, Р. (2023). ИЖОД ТУШУНЧАСИ ФАОЛИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМИ. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(19), 854-861.
 30. Шарофутдинова, Р. (2023). БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ-ИЖТИМОЙ ПЕДАГОГИК ЗАРУРАТ СИФАТИДА. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(19), 842-847.
 31. Шарофутдинова, Р., & Абдуқодиров, Б. (2023). ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ ВА ТАМОЙИЛЛАРИ. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(19), 862-868.
 32. Шарофутдинова, Р., & Абдужабборов, А. (2023). ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМНИНГ ИЖОДИЙ ЙЎНАЛТИРИЛГАНЛИГИДА ҲАМКОРЛИК КЛАСТЕРИ. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(19), 848-853.
 33. Shavkatovna, S. R. N., & Sohibaxon, S. (2023). MAXSUS TA'LIMNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(19), 830-836.
 34. Ra'noxon, S., Mahpuza, A., & Rahmatjonzoda, A. (2022). THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF LOGICAL THINKING WITH THE HELP OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(11), 881-885.
 35. Mahpuza, A., & Rahmatjonzoda, A. (2022). THE USE OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MATHEMATICS LESSONS IN ELEMENTARY SCHOOL. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(11), 213-217.

36. Maxamadaliyevna, Y. D., & O'ljayevna, O. R. F. (2020). Tursunova Dilnavoz To 'lqin qizi, Sharofutdinova Ra'noxon Shavkatovna, Ashurova Oygul Anvarovna. Pedagogical features of mental development of preschool children. *Solid State Technology*, 63(6).
37. Mirzaxolmatovna, X. Z., Nematovna, R. S., & Shavkatovna, S. R. (2022). FORMS OF THINKING IN THE PROCESS OF STUDYING MATHEMATICS. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(12), 259-263.
38. Vosiljonov, A. (2022). Basic theoretical principles of corpus linguistics. *Academicia Globe*, 3(02), 173-175.
39. Vosiljonov, A. (2022). Lingvistik tadqiqotlarda korpus o'rganish obykti sifatida. *Ijtimoiy fanlarda innovasiya onlayn ilmiy jurnali*, 2(11), 176-182.
40. Vosiljonov, A. (2022). PRAGMALINGVISTIKA VA UNING TAHLILIIY SHAKLLANISH TARIXI. *Science and innovation*, 1(B8), 99-105.
41. Vosiljonov, A., & Isaqova, X. (2023). EFFECTIVENESS OF MOTHER TONGUE EDUCATION IN THE PRIMARY GRADES. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(2).
42. Vosiljonov, A. (2022). PRAGMALINGUISTICS AND THE HISTORY OF ITS ANALYTICAL DEVELOPMENT. *Science and Innovation*, 1(8), 99-105.
43. KHALIMBOYEVA, F., & VOSILJONOV, A. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR DIQQATINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOSINI NAZARIY O'RGANILISHI. *Journal of Pedagogical and Psychological Studies*, 1(5), 94-98.
44. Dilshodbek o'g'li, R. S., & Boxodirjon o'g'li, V. A. (2022). XORIJ PSIXOLOGLARINING ISHLARIDA SHAXSNING TADQIQ ETILISHI. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 1(12), 39-47.
45. Vosiljonov, A., & Abdullazizova, R. (2023). HIGH-SPIRITUAL MATURITY, IDEALITY AND PEDAGOGICAL VIEWS OF THE CLASS LEADER. *Modern Science and Research*, 2(6), 1182-1186.

**XO'JALIK MABLAG'LARI VA ULARNING MANBALARI TASNIFI.
VA DEHQON XO'JALIKLARIGA XIZMAT KO'RSATISHDA KOOPERATSIYALAR
FAOLIYATINING RIVOJLANISHI.**

G'aniyev Ahror

Farg'ona davlat universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10278134>

Annotatsiya. Mehnat buyumlari mahsulot tayyorlashda boshlang'ich materialdan iborat. Ularga xom ashyo va materiallar, yarim tayyor mahsulotlar va tugallanmagan ishlab chiqarishlar kiradi. Shu guruhga yordamchi materiallar va yoqilg'ilar ham kiradi. Barcha mehnat vositalarining umumiyliги shundan iboratki, ular faqat birgina ishlab chiqarish jarayonida iste'mol qilinib, o'zlarining qiymatini tayyorlanayotgan mahsulot tannarxiga butunlay o'tkazadi.

Kalit so'z: sanoat korxonalar, tadbirkorlik, operativ, bugalteriya, ishchi xizmati.

**CLASSIFICATION OF ECONOMIC FUNDS AND THEIR SOURCES.
AND THE DEVELOPMENT OF THE ACTIVITIES OF COOPERATIVES IN
PROVIDING SERVICES TO FARMERS.**

Abstract. Work items are the starting material for the production of products. They include raw materials and materials, semi-finished products and work in progress. This group also includes auxiliary materials and fuels. The commonality of all means of labor is that they are consumed only in one production process and completely transfer their value to the cost of the finished product.

Key words: industrial enterprises, entrepreneurship, operational, accounting, labor service.

**КЛАССИФИКАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФОНДОВ И ИХ ИСТОЧНИКОВ.
И РАЗВИТИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КООПЕРАТИВОВ ПО ОКАЗАНИЮ
УСЛУГ ФЕРМЕРАМ.**

Аннотация. Рабочие предметы являются исходным материалом для производства продукции. К ним относятся сырье и материалы, полуфабрикаты и незавершенное производство. В эту группу также входят вспомогательные материалы и топливо. Общность всех средств труда состоит в том, что они потребляются только в одном производственном процессе и полностью переносят свою стоимость в себестоимость готовой продукции.

Ключевые слова: промышленные предприятия, предпринимательство, оперативный, бухгалтерский учет, трудовая служба.

Xo'jalik operatsiyalarini buxgalteriya hisobida aks ettirish boshqarish obyekti haqida kerakli axborotlarni olish, mablag'lardan samarali foydalanish darajasini baholash imkonini beradi. Shuning uchun ham ular buxgalteriya hisobining asosiy mazmunini tashkil qiladi.

Mablag'larni turlari va joylanishi bo'yicha guruhlash korxonaning xo'jalik faoliyatini xususiyatlariga bog'liq bo'ladi. Sanoat korxonalariga birinchi navbatda ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshirish uchun mablag'lar bo'lishi kerak. Undan tashqari u operatsiya jarayonining ikki - ta'minot va sotish bosqichida ishlatiladigan mablag'larga ega bo'lishi kerak. Odatda korxonalar o'z xodimlarining ehtiyojlariga xizmat qiladigan noishlab chiqarish

sohasidagi mablag'larga ham ega bo'ladi. Shunday qilib, korxonalar mablag'lari o'zlarining turlari va joylashishi bo'yicha quyidagi guruhlariga bo'linadi: iishab chiqarish vositalari; operatsiya sohasidagi mablag'lar; noishlab chiqarish sohasidagi mablag'lar.

Nomoddiy aktivlar o'z egalariga uzoq muddatli huquqlar yoki afzalliklar beradi. Ularga patentlar, mualliflik huquqlari, firmaning bahosi, savdo markalari, alohida imtiyozlar, litsenziyalar, formulalar, texnologiyalar, nou-xau, kompyuter dasturlari va hokazolar kiradi. Nomoddiy aktivlar ham asosiy vositalar singari foydalanish muddatlarida o'zlarining qiymatini mahsulot ishlab chiqarish tannarxi va davr xarajatlariga asta-sekin o'tkazib boradi.

Korxonalar uzoq muddatli xarakterga ega bo'lgan boshqa aktivlarga ham kapital qo'yilmalar qilishi mumkin. Ularning tarkibiga asosiy vositalarni sotib olish, yangi obyektlarni qurish va hokazolarni kiritish mumkin.

Mehnat buyumlari mahsulot tayyorlashda boshlang'ich materialdan iborat. Ularga xom ashyo va materiallar, yarim tayyor mahsulotlar va tugallanmagan ishlab chiqarishlar kiradi. Shu guruhga yordamchi materiallar va yoqilg'ilar ham kiradi. Barcha mehnat vositalarining umumiyliigi shundan iboratki, ular faqat birgina ishlab chiqarish jarayonida iste'mol qilinib, o'zlarining qiymatini tayyorlanayotgan mahsulot tannarxiga butunlay o'tkazadi.

Yoqilg'i o'z mohiyatiga ko'ra yordamchi materiallarning bir turidir, yordamchi materiallar singari, ular mehnat vositalari tomonidan iste'mol qilinadi yoki asosiy materiallarga qo'shiladi hamda mehnat jarayoniga xizmat qilish uchun ishlatiladi. Hisobda yoqilg'i yordamchi materiallar tarkibidan alohida guruhlariga ajratilgan. Yordamchi materiallarning ko'pchilik qismi singari, yoqilg'ining bu xosiyati natura shaklida yangi mahsulotning tarkibiga kirmaydi. Lekin sarflangan yoqilg'ining qiymati yordamchi materiallarning qiymatiga o'xshab, ishlab chiqarish chiqimlari sifatida butunlay shu mahsulotning tannarxiga kiritiladi.

Pul mablag'lari o'zlarining joylashgan joyiga qarab taqsimlanadi. Korxonalar o'zlarining pul mablag'larining asosiy qismini bankdagi hisob-kitob yoki valuta schyotlarida saqlaydilar. Bunda hisob - kitob schyoti korxonalarining faqat bo'sh pul mablag'larini saqlash uchun mo'ljallangan bo'lmay, u egasining barcha asosiy hisoblashuvlarini mol yetkazib beruvchilar hamda xaridorlar, kredit muassasalari, tashkilotlar va hokazolar bilan amalga oshirish uchun ham mo'ljallangandir.

Korxonaning kechiktirib bo'lmaydigan, masalan, mehnat haqi, nafaqa to'lovlarini amalga oshirish uchun kerak bo'lgan naqd pul zaxiralari uning kassasida joylashgan bo'ladi. Naqd pullar kassaga asosan hisob-kitob schyotidan kelib tushadi. Foydalanilmay qolgan naqd pullar hisob-kitob schyotiga belgilangan muddatlarida qaytarib topshiriladi.

Operatsiya sohasiga xizmat qiluvchi mablag'lar shu sohada xizmat qiladigan har xil binolar, asbob-uskunalar va jihozlardan iborat. Bunday mablag'larga tayyor mahsulot omborlarining binolari, ushbu ishlab chiqarish korxonasiga qarashli savdo imoratlari, shu bino va imoratlardagi asbob-uskunalar kiradi.

Noishlab chiqarish sohasidagi mablag'larga mazkur korxonalar ixtiyoridagi uy-joy xo'jaligi, madaniy - maishiy maqsadlarga mo'ljallangan va sog'liqni saqlash vositalari kiradi. Bular turar joylar, kinoteatrlar, bolalar bog'chalari, oromgohlar va dam olish joylari, hammomlar, kir yuvish va sartaroshxonalar, ambulatoriyalar, tibbiyot punktlarining binolari, shu binolarda joylashgan asbob-uskunalar va inventar hamda ulardan foydalaniladigan materiallar, dori-darmonlardan iborat. Bu mablag'larning barchasi korxonalar xodimlariga xizmat

qilish hamda ularga zarur bo'lgan maishiy sharoitlarni yaratish uchun mo'ljallangan. Buxgalteriya hisobida mablag'lar va ularning kelish chiqish manbalari alohida-alohida guruhlarga bo'lib hisobga olinadi.

REFERENCES

1. Ganiev, A. A., Abdullaev, S. Y., & Abdurahmonov, S. Z. (2021). Combined treatment for early-stage skin cancer of the head and neck area. *World Bulletin of Public Health*, 4, 3-6.
2. Abdullaev, S. Y., Ganiev, A. A., & Abdurakhmonov, S. Z. (2022). Опыт применения деносумаба у больных с амелобластомой нижней челюсти. *Eurasian Journal of Otorhinolaryngology-Head and Neck Surgery*, 1, 22-26.
3. Abdullaev, S. Y., Ganiev, A. A., & Abdurakhmonov, S. Z. (2022). Опыт применения деносумаба у больных с амелобластомой нижней челюсти. *Eurasian Journal of Otorhinolaryngology-Head and Neck Surgery*, 1, 22-26.
4. O'G'Iloy Olimjon Qizi, G. (2020). TASAVVUF TARIQATI YO 'NALISHLARI VA NAQSHBANDIYA TARIQATINING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. *Academic research in educational sciences*, (2), 142-150.
5. Shavkatovna, S. R. (2021). Developing Critical Thinking In Primary School Students. *Conferencea*, 97-102.
6. Oljayevna, O., & Shavkatovna, S. (2020). The Development of Logical Thinking of Primary School Students in Mathematics. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(2), 235-239.
7. Uljaevna, U. F., & Shavkatovna, S. R. (2021). Development and education of preschool children. *Academicia: an international multidisciplinary research journal*, 11(2), 326-329.
8. Shavkatovna, S. R. N. (2021). Methodical Support Of Development Of Creative Activity Of Primary School Students. *Conferencea*, 74-76.
9. Ra'noxon, S. (2022). BOSHLANG'ICH MAKTAB O'QUVCHILARIDA MATEMATIKAGA MUNOSABAT. *IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(11), 203-207.
10. Shavkatovna, S. R. (2021). Methodological Support for The Development of Primary School Students' Creative Activities. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 2, 121-123.
11. Shavkatovna, S. R. (2021). Improvement of methodological pedagogical skills of developing creative activity of primary school students. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(10), 289-292.
12. Шарофутдинова, Р., & Абдуллаева, С. (2022). ФИКРЛАШ ҚОБИЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА МЕНТАЛ АРИФМЕТИКА. *IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(11), 235-239.
13. Maxamadaliyevna, Y. D., Oljayevna, O. F., Qizi, T. D. T., Shavkatovna, S. R. N., & Anvarovna, A. O. (2020). Pedagogical Features Of Mental Development Of Preschool Children. *Solid State Technology*, 63(6), 14221-14225.

14. Sharofutdinova, R. I., Asadullaev, A. N., & Tolibova, Z. X. (2021). The Factors and Basic Concepts Determining Community Health. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 2(5), 376-379.
15. Iqboljon, S. (2022). Boshlang'ich Sinf o'quv Jarayonida Axborot Texnologiyalaridan Foydalanish. *Ijodkor o'qituvchi*, 2(20), 137-140.
16. Iqboljon, S. (2022). KOMPYUTER YORDAMIDA DARSLARNI TASHKIL ETISH. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(9), 246-249.
17. Sharofutdinov, I. (2023). DEVELOPMENT OF ACMEOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE EDUCATORS IN THE CONDITIONS OF INFORMING EDUCATION. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(5), 424-429.
18. Sharofutdinov, I. (2023). THE ACTUAL STATUS OF THE METHODOLOGY OF DEVELOPING ACMEOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE EDUCATORS IN THE CONDITIONS OF INFORMING EDUCATION. *Академические исследования в современной науке*, 2(12), 206-213.
19. Sharofutdinov, I. (2023). BO 'LAJAK PEDAGOGLARNING AKMEOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINING AMALIYOTDA QOLLASH. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(7), 54-58.
20. Sharofutdinov, I. (2023). PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK FANLARNING BO 'LAJAK PEDAGOGLARNING AKMEOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDAGI O 'RNI. *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(6), 17-24.
21. Sharofutdinov, I. (2023). TA'LIMNI AXBOROTLASHTIRISH SHAROITIDA BO 'LAJAK PEDAGOGLARNING AKMEOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK TIZIMI. *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*, 2(14), 13-19.
22. Sharofutdinov, I. (2023). TA'LIMNI AXBOROTLASHTIRISH SHAROITIDA BO 'LAJAK PEDAGOGLARNING AKMEOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MODELI. *Наука и технология в современном мире*, 2(13), 77-84.
23. Sharofutdinov, I. (2023). STRUCTURE AND COMPONENTS OF THE DEVELOPMENT OF ACMEOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE EDUCATORS IN THE CONDITIONS OF EDUCATION INFORMATION. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(4), 574-580.
24. Sharofutdinov, I. (2023). FORMS OF SELF-DEVELOPMENT IN FUTURE PEDAGOGUES BASED ON THE ACMEOLOGICAL APPROACH IN THE PROCESS OF INFORMATIZATION OF EDUCATION. *Science and innovation*, 2(B3), 5-8.

25. Usmonjon o'g'li, S. I. (2022). TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNALOGIYA. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 1(12), 120-128.
26. Абдужабборов, А., & Шарофутдинова, Р. (2023). БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШГА ҚАРАТИЛГАН ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ.
27. Sharofutdinova, R., & Abduqodirov, B. (2023). DEVELOPMENT OF CREATIVE ACTIVITY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Modern Science and Research*, 2(5), 904-910.
28. Sharafutdinova, R., & Abdujabborov, A. (2023). EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AIMED AT THE DEVELOPMENT OF CREATIVE ACTIVITY IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Modern Science and Research*, 2(5), 890-896.
29. Шарофутдинова, Р. (2023). ИЖОД ТУШУНЧАСИ ФАОЛИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМИ. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(19), 854-861.
30. Шарофутдинова, Р. (2023). БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ-ИЖТИМОЙ ПЕДАГОГИК ЗАРУРАТ СИФАТИДА. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(19), 842-847.
31. Шарофутдинова, Р., & Абдуқодиров, Б. (2023). ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ ВА ТАМОЙИЛЛАРИ. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(19), 862-868.
32. Шарофутдинова, Р., & Абдужабборов, А. (2023). ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМНИНГ ИЖОДИЙ ЙЎНАЛТИРИЛГАНЛИГИДА ХАМКОРЛИК КЛАСТЕРИ. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(19), 848-853.
33. Shavkatovna, S. R. N., & Sohibaxon, S. (2023). MAXSUS TA'LIMNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(19), 830-836.
34. Ra'noxon, S., Mahpuza, A., & Rahmatjonzoda, A. (2022). THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF LOGICAL THINKING WITH THE HELP OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(11), 881-885.
35. Mahpuza, A., & Rahmatjonzoda, A. (2022). THE USE OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MATHEMATICS LESSONS IN ELEMENTARY SCHOOL. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(11), 213-217.
36. Maxamadaliyevna, Y. D., & O'ljayevna, O. R. F. (2020). Tursunova Dilnavoz To 'Iqin qizi, Sharofutdinova Ra'noxon Shavkatovna, Ashurova Oygul Anvarovna. Pedagogical features of mental development of preschool children. *Solid State Technology*, 63(6).

37. Mirzaxolmatovna, X. Z., Nematovna, R. S., & Shavkatovna, S. R. (2022). FORMS OF THINKING IN THE PROCESS OF STUDYING MATHEMATICS. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(12), 259-263.
38. Vosiljonov, A. (2022). Basic theoretical principles of corpus linguistics. *Academicia Globe*, 3(02), 173-175.
39. Vosiljonov, A. (2022). Lingvistik tadqiqotlarda korpus o'rganish obyekti sifatida. *Ijtimoiy fanlarda innovasiya onlayn ilmiy jurnali*, 2(11), 176-182.
40. Vosiljonov, A. (2022). PRAGMALINGVISTIKA VA UNING TAHLILIIY SHAKLLANISH TARIXI. *Science and innovation*, 1(B8), 99-105.
41. Vosiljonov, A., & Isaqova, X. (2023). EFFECTIVENESS OF MOTHER TONGUE EDUCATION IN THE PRIMARY GRADES. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(2).
42. Vosiljonov, A. (2022). PRAGMALINGUISTICS AND THE HISTORY OF ITS ANALYTICAL DEVELOPMENT. *Science and Innovation*, 1(8), 99-105.
43. KHALIMBOYEVA, F., & VOSILJONOV, A. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR DIQQATINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOSINI NAZARIY O'RGANILISHI. *Journal of Pedagogical and Psychological Studies*, 1(5), 94-98.
44. Dilshodbek o'g'li, R. S., & Boxodirjon o'g'li, V. A. (2022). XORIJ PSIXOLOGLARINING ISHLARIDA SHAXSNING TADQIQ ETILISHI. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 1(12), 39-47.
45. Vosiljonov, A., & Abdullazizova, R. (2023). HIGH-SPIRITUAL MATURITY, IDEALITY AND PEDAGOGICAL VIEWS OF THE CLASS LEADER. *Modern Science and Research*, 2(6), 1182-1186.

YOZYOVON TUMANI SHAHARCHALARIDA AHOLINING YILLIK O‘SISHIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR

Abduvaliyev Xayitboy Abdug‘aniyevich

Farg‘ona davlat universiteti geografiya kafedrasida dotsenti v.b., PhD

h.a.abduvaliyev@gmail.com

Mahammadova Mahbubaxon Rahmiddin qizi

Farg‘ona davlat universiteti geografiya yo‘nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10278194>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Farg‘ona viloyatining Yozyovon tumani shaharchalari aholisi sonining 2022-2023-yillardagi demografik holati tahlil qilingan. Mualliflar taxlil yuzasidan ayrim xulosalarga erishgan.

Kalit so‘zlar: shaharchalar, aholi soni, aholi zichligi, migratsiya, infratuzilma, tabiiy geografik sharoit.

FACTORS AFFECTING THE ANNUAL GROWTH OF THE POPULATION IN THE TOWNS OF YAZYOVON DISTRICT

Abstract. This article analyzes the demographic situation of the population of the towns of Yozyovon district of Fergana region in 2022-2023. The authors have reached some conclusions about the analysis.

Key words: towns, population, population density, migration, infrastructure, natural geographical conditions.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ГОДОВОЙ РОСТ НАСЕЛЕНИЯ В ГОРОДАХ ЯЗЕВОНСКОГО РАЙОНА

Аннотация. В данной статье анализируется демографическая ситуация населения городов Езёвонского района Ферганской области в 2022-2023 годах. Авторы пришли к некоторым выводам по поводу анализа.

Ключевые слова: города, население, плотность населения, миграция, инфраструктура, природно-географические условия.

Kirish. Aholi - Yer yuzida yoki uning muayyan qismida, qit‘a, mamlakat, viloyat, tuman, shaharlarida istiqomat qiluvchi insonlar majmui. Mazkur insonlar zaminida jamiyat shakllanadi. Yer yuzida insonlar paydo bo‘libdiki, yildan-yilga o‘shib rivojlanib bormoqda. Insonlar paydo bo‘lganlaridan buyon o‘zlari uchun qulay shart-sharoitlar yaratib, o‘zlarining yashash muhitini optimallashtirishga harakat qilib kelmoqdalar. Aholi o‘z ehtiyojlarini qondirish maqsadida tabiiy resurslardan foydalanib, zarur bo‘lgan maxsulotlarni yaratib kelmoqda.

Shu xususida vatanimizda aholi soni bo‘yicha yuqori o‘rinlarni band qilib kelayotgan Farg‘ona viloyati aholisining demografik holatini o‘rganish va tahlil qilib borish muhim geografik tadqiqotlar olib borishni talab etadi. Farg‘ona viloyatida 15 ta ma‘muriy tuman bo‘lib, ularning ichida aholi sonining ko‘pligi bo‘yicha Quva tumani oldinda tursa, aholining o‘shish suratlari bo‘yicha Yozyovon tumanining ham alohida o‘rni mavjud.

Muhokama va natijalar. Yozyovon tumani Farg‘ona viloyatining shimoliy qismida joylashgan. Yozyovon tumani shimolda Andijon viloyati, shimoliy-g‘arbdan Namangan, janubi-g‘arbdan Toshloq tumani, janubda Qo‘shqepa tumani, janubi-g‘arbdan Oltiariq tumani

bilan chegaradosh. Tuman 1980-yil 27-dekabrda tashkil etilgan. Markazi Yozyovon shaharchasi. Maydoni 0,407 ming kv.km. 33 ta mahalla fuqarolari yig'inlari, 37 ta aholi yashash punktlari mavjud. 2023-yil 1-yanvar holatiga ko'ra jami aholi soni 117237 kishini tashkil etib, zichligi 1 kv.km ga 288 kishi to'g'ri keladi. Viloyat markazigacha bo'lgan masofa 45 kmni tashkil etadi. Yoyovon tumanida 9 ta shaharcha (Yozyovon, Yozyovonchek, Yo'ldoshobod, Qorasoqol, Qoratepa, Kelajak, Quyi Soybo'yi, Toshovuz, Xonobod) va 28 ta qishloq aholi punktlari mavjud (1-jadval).

1-jadval

Yozyovon tumani shaharchalari haqida ma'lumot

	Shaharchalar	Aholisi soni		Yillik o'sish
		01.01.2022	01.01.2023	
	Kelajak	3011	3033	100,7
	Quyi Soybo'yi	7253	7346	101,3
	Yozyovonchek	4452	4514	101,4
	Xonobod	7444	7549	101,4
	Toshovuz	6210	6314	101,7
	Yozyovon	14066	14323	101,8
	Qoratepa	15923	16213	101,8
	Qorasoqol	4767	4861	102,0
	Yo'ldoshobod	5858	6005	102,5
O'rtacha				101,7

Jadval ma'lumotlaridan ko'rish mumkinki, 2022-yilga nisbatan 2023-yilda Yozyovon tumani aholisi 2495 kishiga ko'paygan. Bir yillik bu ko'payishning 47% i ya'ni, 1174 kishi shaharchalar hisobiga to'g'ri kelmoqda. Qolgan 1321 kishi ya'ni 53%i esa qishloq aholi punktlari hisobiga to'g'ri keladi. Tumanning aholisining shaharchalar hisobiga bir yillik o'sishi o'rtacha 101,7 foizni tashkil qilmoqda. Tuman shaharchalarining bir yillik o'rtacha o'sishi ko'rsatkichiga nisbatan tumanning Quyi Soybo'yi (101,3), Xonobod (101,4), Yozyovonchek (101,4) shaharchalari past o'sganligi ma'lum bo'ldi. Toshovuz (101,7), Kelajak (101,7) shaharchalari tuman shaharchalari o'rtacha ko'rsatkichi bilan bir xil holatni qayd etgan bo'lsa, Qoratepa (101,8), Yozyovon (101,8), Qorasoqol (102,0), Yo'ldoshobod (102,5) shaharchalari tuman shaharchalari o'rtacha ko'rsatkichidan yuqori holatni qayd etganligini ko'rish mumkin.

Shaharchalarni o'rtacha arifmetik qiymat topish usulida bir yillik o'sishini past, o'rta yuqori darajalarga ajratilsa quyidagi holat yuzaga kelganligi ma'lum bo'ldi.

Quyi o'sish sur'atlariga ega bo'lgan shaharchalar:

Kelajak (100,7), Quyi Soybo'yi (101,3);

O'rtacha o'sish sur'atlariga ega bo'lgan shaharchalar:

Xonobod (101,4), Yozyovonchek (101,4), Toshovuz (101,7), Qoratepa (101,8), Yozyovon (101,8);

Yuqori o'sish sur'atlariga ega bo'lgan shaharchalar:

Qorasoqol (102,0), Yo'ldoshobod (102,5);

Tumandagi demografik o'sish stabil bo'lib, hech bir shaharchada demografik ko'rsatkichlar manfiy nisbatga ega emas. Tuman shaharchalarining o'rtacha o'sish ko'rsatkichi meyor darajasida bo'layotganligi ko'rinadi.

Ushbu jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, Yozyovon tumani aholisining yillik o'sish hisobining deyarli yarmi, shaharchalar hisobiga to'g'ri keladi. Shaharchalar orasida Yo'ldoshobod shaharchasi eng yuqori natijanni ko'rsatgan. Buning asosiy sabablari, aholining turmush darajasi yaxshilanayotgani, aholi zamonaviy uy-joylar bilan ta'minlanayotgani, aholiga xizmat ko'rsatish sifati ortib borayotganidir.

Kelajak va Quyi Soybo'yi shaharchalarida aholining o'sish sur'atlari nisbatan past ko'rsatkichlarga ega. Buning sababi geografik o'rinning aholi uchun qulay emasligi, aholining yashash sharoiti, ma'lumotlik darajasining pastligi, aholining bantlik darajasi past bo'lganligi uchun aholining aksariya qismi migratsiya hisobiga chiqib ketishidir. Bundan tashqari bu shaharchalarda suv resurslari ham yetarli darajada ta'minlanmagan, qishloq xo'jalik yerlari ham unchalik yaroqlik emas.

Hozirgi kunda aholining turmush darajasini yaxshilashga qaratilgan ko'plab islohotlar olib borilmoqda. Bu islohotlar samarasi ko'z o'ngimizda namoyon bo'lmoqda. Aholiga xizmat ko'rsatish sifati oshib bormoqda, aholining daromadlarini oshirishga qaratilgan ko'plab chora-tadbirlar qo'llanilmoqda. Davlat dasturi asosida ("Insonga e'tibor va sifatli ta'lim" yilida) hududlarni ijtimoiy rivojlantirish o'z samarasini berayotganligi bilan ham izohlanadi.

Xulosa. Har bir mamlakar rivojlanib, iqtisodiy-ijtimoiy jihatdan yuksalib borar ekan, bu albatta aholining turmush darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiy-ijtimoiy rivojlangan sari aholining soni va zichligi ham ortib boradi. Mamlakatda shakllanayotgan shaharchalarni joylashtirishda bu masalaga ham alohida e'tibor qaratish lozim. Shu o'rinda Yozyovon tumani aholisini yildan yilga o'sib borayotganini hisobga olgan holda, ularni hudud bo'ylab joylashtirishda ayrim nozik masalalarga alohida e'tibor qaratish lozim. Bu albatta, tumanning kelajakdagi qiyofasini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

REFERENCES

1. Abdug'aniyevich, A. X. (2023). FARG 'ONA VILOYATI NORASMIY MEHNAT BOZORLARI SHAKLLANISHINING GEOGRAFIK OMILLARI. *World of Science*, 6(4), 574-580.
2. Abduvaliyev, H. A. (2020). GEOGRAPHICAL DIRECTIONS OF THE STUDY OF THE TERRITORIAL ORGANIZATION OF THE POPULATION. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, 2(6), 255-261.
3. Абдувалиев, Х. А., Хамдамова, Ф. А. Қ., & Эралиева, З. З. Қ. (2021). ЛАНДШАФТ ОМИЛИ АСОСИДА АҲОЛИ ҲУДУДИЙ ТАКРИБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. *Academic research in educational sciences*, 2(12), 1141-1145.
4. Ахмадалиев, Ю. И., Абдувалиев, Х. А., & Алимджанов, Н. Н. (2019). ABOUT THE ETHO GEOGRAPHIC ROOTS OF PROBLEMS OF THE CONSUMING WATER AND GROUND RESOURCE. In *Геоэкологические проблемы бассейна Аральского моря: научные идеи, исследования, инновации. Сборник*

материалов Международной научно-практической конференции (pp. 107-111).

5. <https://farstat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography-2.html> sayti ma'lumotlari

FE'LNI O'RGANISH METODIKASI

Yo'lchiboyeva Lolaxon

Farg'ona davlat universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

Turg'unova Dilafruz Mo'sajonovna

Toshloq tumani 25 - maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10278239>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Fe'lni o'rganish metodikasi tahlil qilingan. Mualliflar taxlil yuzasidan ayrim xulosalarga erishgan.

Tayanch so'zlar: bo'lishli fe'l, bo'lishsiz fe'l, kesim, o'tgan zamon, qo'shma fe'l, kelasi zamon, shaxs-son qo'shimchasituslanish, hozirgi zamon.

THE METHOD OF LEARNING THE VERB

Abstract. This article analyzes the method of learning verbs. The authors have reached some conclusions about the analysis.

Key words: participle verb, participle verb, participle, past tense, compound verb, future tense, person-number suffix, present tense.

МЕТОД ИЗУЧЕНИЯ ГЛАГОЛА

Аннотация. В данной статье анализируется метод изучения глаголов. Авторы пришли к некоторым выводам по поводу анализа.

Ключевые слова: глагол-причастие, причастный глагол, причастие, прошедшее время, сложный глагол, будущее время, суффикс лица-числа, настоящее время.

Fe'l ustida izchillik bo'limlar orasidagi bog'lanish, programma materialininghajmi, uni har bir sinfda o'rganish usullari va vositalari shu so'z turkumini o'rganish vazifasi, uning lingvistik xususiyatlari va kichik yoshdagi o'quvchilarning bilish imkoniyatlariga qarab belgilanadi.

«Fe'l» mavzusini o'rganishda asosiy vazifalar: so'z turkumi sifatida fe'l haqida dastlabki tushunchani shakllantirish, o'kuvchilar nutqini fe'llar bilan boyitish hamda og'zaki va yozma nutqda fe'ldan to'g'ri foydalanish ko'nikmasini o'stirish, o'quvchilarning aqliy faoliyatini rivojlantirish, grammagik mavzu bilan bog'liq holda ayrim orfografik qoidalarni o'zlashtirish hisoblanadi. Bu vazifalar bir-biri bilan bog'liq holda hal etiladi.

Fe'ning lingvistik xususiyatlari xiyla murakkab, shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilari faqat uning muhim nazariyalari bilan tanishtiriladi. Material tanlashda shu materialning nutq va imloga oid vazifalarni hal qilishda qanchalik zarurligi hisobga olinadi.

Fe'lni o'rganishda izchillik. 1- sinfda fe'l ustida ishlash savod o'rgatish davrida boshlanadi. Bu davrda o'quvchilarning diqqati fe'lniig leksik ma'nosiga qaratiladi; fe'l uchun tipik hisoblangan leksik ma'nosiga qaratiladi; fe'l uchun tipik hisoblangan leksik-grammatik ma'noni, ya'ni predmetning harakatini bildirishni umumlashtirish imkonini beradigai aniq material yig'iladi. Fe'l ustida ishlash mashqlarini "Alifbe" dagi so'z va mashqlarni o'qish, rasmga qarab gap tuzish bilan bog'lab o'tkaziladi. Bunda o'qituvchi o'quvchilar gap tuzishda mazmunga mos fe'lni topishga, so'z nimani bildirishini va qanday so'roqqa javob bo'lishini aniqlashga yordam beradigan sharoit yaratadi. Masalan, bolalar kuzda meva na sabzavotlarni, daraxtlarni kuzatib yoki rasmlarni ko'rib, gapni mazmuniga mos so'zlar bilan to'ldiradilar: kuzda mevalar nima qiladi?... (pishadi), sabzavotlar nima qiladi?... (etiladi),

daraxt barglari nima qiladi?... (sarg'aya boshlaydi), bolalar nima qilyaptilar?... (dam olyaptilar)... (o'ynayaptilar)... (ishlayaptilar}.

Fe'lni o'rganishda maqsadga qaratilgan ishlar harakatni bildirgan so'zlar mavzusini o'rganishdan boshlanadi. (1- sinf, o'quv yilining 2-yarmi). fe'l leksik ma'nosi bilan grammatik ma'nosi (harakat bildirishi) mos keladigan (nima qilyapti?) yuguryapti, arralayapti, sakrayapti, (nima qildi?) yugurdi, arraladi, sakradi, (nima qiladi?) yuguradi, arralaydi, sakraydi kabi misollardan foydalanish bilan o'quvchilar o'zlari bajargan xarakatlarni aytishni so'rab, ular bergan javobni (fe'lni) so'roqlari bilan doskaga yozib, suhbat o'tkazish bilan tushuntiriladi. Bolalarni so'roq berish bilan holat bildiradigan uxlayapti, o'ynayapti, faxrlanadi kabi fe'llarni ham tanlashga o'rgatib borish muhim ahamiyatgaega. Bunday mashqlar o'quvchilarda predmet harakatini keng ma'noda tushunish ko'nikmasini shakllana borishiga yordam beradi.

Dastur o'quvchilarda so'zlarga so'roq berib, ularni bir-biridan farqlash ko'nikmasini shakllantirishni talab etadi. Buning uchun o'qituvchi fe'lning har xil formalaridan foydalanib, maxsus mashqlar o'tkazadi. Nima? so'rog'iga javob bo'lgan so'z bilan nima qildi? (nima qilyapti? Nima qiladi?) so'rog'iga javob bo'lgan so'zlar taqqoslanadi: nima? so'rog'iga javob bo'lgan so'zlar guruhi predmet bildirishi, nima qildi? so'rog'iga javob bo'lgai so'zlar esa predmet harakatini bildirish aniqlanadn. Taqqoslash ot va fe'lni ajratishga o'rgatadi. Ularning nutqda bir-biriga ta'sir etishini aniqlashga imkon beradi.

Fe'lga co'poq berishga o'rgatish yuzaki bo'lmasligi o'quvchilar harakat bir kishi tomonidan bajarilsa, nima qildi? nima qilyapti? nima qimoqchi? co'poqlarlarini ikki va undan ortiq kishi tomonidan bajarilsa, nima qilmoqchilar? nima qildilar?nima qilyaptilar? so'roqlarini berishni bilishlari zarur. Bunday so'roqlarga javob berishga o'rgatish o'z navbatida fe'l zamonlarini o'rgatishga tayyorlash demakdir.

1- sinfda morfologik co'poq so'z nimani bildirishini aniqlash maqsadida beriladi. O'quvchilarni so'zga so'roq berishga, o'qituvchi bergan so'rog'iga javob bo'ladigan so'zlarni tanlashga so'zni so'roqqa mos ravishda o'rgatishga (nima qildi? – o'qidi, nima qilamiz? – o'qiyimiz, nima qilmoqchi? – o'qimoqchi) kabi o'rgatiladi.

2- sinfda fe'lni o'rganish.3- sinfda fe'lni o'rganish.

Bu bosqichning asosiy vazifasi «fe'l – so'z turkumi» degan tushunchani shakllantirish, bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarning ma'nosi va shakliga qarab farqlash ko'nikmasini hosil qilish bo'lishsizlik qo'shimchasining talaffuzi va imlosini o'rgatish hisoblanadi.

Fe'lning harakat bildirishi yuzasidan o'quvchilarda aniq tasavvur hosil qilish uchun o'qituvchi ularga shu darsdagi mehnat jarayonini tasvirlashni, ya'ni bolalarning o'zlari bajarayotgan ish-harakatni aytishni so'raydi, suhbat o'tkazadi. Suhbatda «O'qituvchi nima qildi? O'quvchilar nima qildilar? Hozir o'qituvchi nima qilyapti? O'quvchilar nima qilyaptilar? Endi o'quvchilar nima qiladilar? O'qituvchi nima qiladi?» kabi savollardan ham foydalanadi. Suhbat jarayonida o'quvchilar o'qituvchi rahbarligida fe'llarni so'rog'i bilan yozib boradilar. Masalan, nima qildi? so'zladi, tushuntirdi; nima qildilar? tingladilar, yozdilar; nima qilyapti? tushuntirayapti, so'rayapti, tinglayapti; nima qilyaptilar? Javob beryaptilar, yozayaptilar, tinglayaptilar; nima qiladi? Tekshiradi, ko'radi; nima qiladilar? Ishlaydilar, bajaradilar, yozadilar kabi.

Suhbat va o'quvchilar aytgan gaplardan birini gap bo'lagi jihatdan tahlil qilish asosida xulosa chiqariladi: nima qildi? nima qilyapti? nima qiladi? kabi so'roqlarga javob bo'lib, predmet harakatini bildirgan so'zlar fe'l deyiladi.

Fe'l gapda kesim vazifasida keladi. Mavzu yuzasidan o'quvchilarda ko'nikma hosil qilish uchun so'roq berib fe'lni aniqlash, gap mazmuniga mos fe'lni tanlab qo'yish, aralash berilgan so'zlardan, shuningdek, rasmga qarab gap tuzish kabi mashqlardan foydalaniladi.

Dasturga ko'ra bu sinfda bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar o'rganiladi. Mavzusuhbat asosida tushuntiriladi. Suhbat o'qish darsida kimlar o'qidi? Rahim ham o'qidimi? Kim so'zladi? Ravshan so'zladimi? Ra'no kutubxonaga boradimi? Abdulla- chi? U qachon bormoqchi? Hozir kim tushuntiryapti? Hozir Halima gapiryaptimi? savollaridan ham foydalaniladi. O'quvchilar co'poq berib fe'llarni topadilar, ma'nosini qiyoslaydilar va o'qituvchi rahbarligida tushuntiradilar. Xulosa chiqariladi: fe'l harakatning yuzaga chiqqanini, ya'ni bajarilganligini (o'qidi, so'zladi), hozir bajarilayotganini (tushuntiryapti), endi bajarilishini (boradi) bildiradi. Bu fe'llar bo'lishli fe'llar deyiladi. Ayrim fe'llar harakatning bajarilmaganligini (o'qimadi, so'zlamadi), hozir bajarilmayotganini (o'qimayapti), keyin ham bajarilmasligini (bormaydi) bildiradi. Bunday fe'llar bo'lishsiz fe'llar deyiladi.

O'quvchilar bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni co'poqlapi bilan ikki ustun shaklida yozadilar va so'roqlarini bo'lishsiz fe'l qanday hosil bo'lganini aytadilar. O'quvchilar bilimi mashqlar bilan mustuhkamlanadi, bo'lishsizlik qo'shimchasi -ma, - mi shaklida talaffuz qilinsa ham, doim aslicha -ma shaklida yozilishi tushuntiriladi. O'quvchilarda bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni ma'nolariga qarab farqlash ko'nikmasini o'stirish uchun bo'lishli fe'ldan bo'lishsiz fe'l hosil qilish, bo'lishsiz fe'llarning talaffuz va yozilishini qiyoslash, bo'lishsiz fe'llar bilan gaplar tuzish mashqlaridan foydalaniladi.

4- sinfda fe'lni o'rganish. Bu sinfda fe'lni o'rganishning vazifasi:

1. Fe'lning shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishi, zamon qo'shimchasi bilan o'zgarishi haqidagi tushunchani berish va dastlabki ko'nikma hosil qilish fe'lning leksik ma'nolari, bo'lishli va bo'lishsizligi, gapdagi vazifasi haqidagi bilimni chuqurlashtirish.

2. Nutqda fe'ldan ongli foydalanish masalasini rivojlantirish. SHu maqsadda nutqda sinonim va antonim fe'llardan matn bilan bog'liq holda o'z va ko'chma ma'noda ishlatilgan fe'llar bilan tanishtirib borishga qaratilgan mashqlardan foydalanish.

REFERENCES

1. Oljayevna, O., & Shavkatovna, S. (2020). The Development of Logical Thinking of Primary School Students in Mathematics. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(2), 235-239.
2. Uljaevna, U. F., & Shavkatovna, S. R. (2021). Development and education of preschool children. *Academicia: an international multidisciplinary research journal*, 11(2), 326-329.
3. Shavkatovna, S. R. N. (2021). Methodical Support Of Development Of Creative Activity Of Primary School Students. *Conferencea*, 74-76.
4. Ra'noxon, S. (2022). Boshlang'ich maktab o'quvchilarida matematikaga munosabat. *Ijtimoiy fanlarda innovasiya onlayn ilmiy jurnali*, 2(11), 203-207.

5. Shavkatovna, S. R. (2021). Methodological Support for The Development of Primary School Students' Creative Activities. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 2, 121-123.
6. Shavkatovna, S. R. (2021). Improvement of methodological pedagogical skills of developing creative activity of primary school students. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(10), 289-292.
7. Шарофутдинова, Р., & Абдуллаева, С. (2022). Фикрлаш қобилиятини ривожлантиришда ментал арифметика. *Ijtimoiy fanlarda innovasiya onlayn ilmiy jurnali*, 2(11), 235-239.
8. Махамдалиевна, Y. D., Òljayevna, Ò. F., Qizi, T. D. T., Shavkatovna, S. R. N., & Anvarovna, A. O. (2020). Pedagogical Features Of Mental Development Of Preschool Children. *Solid State Technology*, 63(6), 14221-14225.
9. Sharofutdinova, R. I., Asadullaev, A. N., & Tolibova, Z. X. (2021). The Factors and Basic Concepts Determining Community Health. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 2(5), 376-379.
10. Iqboljon, S. (2022). Boshlang'ich Sinf o'quv Jarayonida Axborot Texnologiyalaridan Foydalanish. *Ijodkor o'qituvchi*, 2(20), 137-140.
11. Iqboljon, S. (2022). Kompyuter yordamida darslarni tashkil etish. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 1(9), 246-249.
12. Sharofutdinov, i. (2023). Development of acmeological competence of future educators in the conditions of informing education. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(5), 424-429.
13. Sharofutdinov, i. (2023). The actual status of the methodology of developing acmeological competence of future educators in the conditions of informing education. *Академические исследования в современной науке*, 2(12), 206-213.
14. Sharofutdinov, I. (2023). Bo 'lajak pedagoglarning akmeologik kompetentligini rivojlantirish metodikasining amaliyotda qollash. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(7), 54-58.
15. Sharofutdinov, I. (2023). Pedagogik-psixologik fanlarning bo 'lajak pedagoglarning akmeologik kompetentligini rivojlantirishdagi o 'rni. *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(6), 17-24.
16. Sharofutdinov, I. (2023). Ta'limni axborotlashtirish sharoitida bo 'lajak pedagoglarning akmeologik kompetentligini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirishning pedagogik tizimi. *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*, 2(14), 13-19.
17. Sharofutdinov, I. (2023). Ta'limni axborotlashtirish sharoitida bo 'lajak pedagoglarning akmeologik kompetentligini rivojlantirish modeli. *Наука и технология в современном мире*, 2(13), 77-84.
18. Sharofutdinov, I. (2023). Structure and components of the development of acmeological competence of future educators in the conditions of education information. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(4), 574-580.

19. Sharofutdinov, I. (2023). Forms of self-development in future pedagogues based on the acmeological approach in the process of informatization of education. *Science and innovation*, 2(b3), 5-8.
20. Usmonjon o'g'li, s. I. (2022). Ta'lim tizimida raqamli texnologiya. *Innovative developments and research in education*, 1(12), 120-128.
21. Шарофутдинова, Р., & Абдуқодиров, Б. (2023). Технологик таълим жараёнида ўқувчиларининг ижодий фаолиятини ривожлантириш омиллари ва тамойиллари. *O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 2(19), 862-868.
22. Ruzmatovich, U. S. (2022). PROCESSES OF ORGANIZATION OF TECHNICAL, TACTICAL AND PHYSICAL PREPARATION IN NATIONAL WRESTLING TRAINING. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, 16(3), 65-68.
23. Ruzmatovich, U. S. (2022). CHANGES EXPECTED TO COME IN OUR LIFE MOVEMENTS. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(3), 485-489.
24. Shohbozjon, K., & Azizjon, M. (2022). PREPARING SCHOOL STUDENTS IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS BEFORE ENTRY TO HIGHER EDUCATION. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, 16(10), 100-108.
25. Ruzmatovich, U. S., & Shohbozjon G'ayratjon o'g, Q. (2023). Uzbekistan's General Education School Physical Education Programme: A Curriculum Analysis. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(5), 184-193.
26. Ruzmatovich, U. S., & Shohbozjon G'ayratjon o'g, Q. (2023). Examining the First Age Group's Health Test Needs for "Salomatlik" Regulation Using the Dynamic of Children's Motor Potential. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(5), 194-200.
27. Qodirov, S. (2023). CONTENT OF PHYSICAL FITNESS OF STUDENTS OF THE GENERAL SECONDARY SCHOOL OF EDUCATION. *Modern Science and Research*, 2(6), 368-381.
28. Qodirov, S. (2023). ANALYSIS OF INDICATORS OF THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF UNIVERSITY STUDENTS. *Modern Science and Research*, 2(6), 406-418.
29. Qodirov, S. (2023). URGENT PROBLEMS OF TRAINING FOR ADMISSION TO A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS. *Modern Science and Research*, 2(6), 395-405.
30. Gulnoza, R., & Lola, K. (2022). Obrazlar Talqinida Lingvistik Imkoniyatlar. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(Special Issue 3), 91-95.

31. Kalandarovna, Y. L. (2022). Identification And Education Of Gifted Children. *Asia Pacific Journal Of Marketing & Management Review ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(10)*, 42-47.
32. Yulchiboyeva, L. Q. (2022). IRIM-SIRIM BILAN BOG ‘LIQ TIL BIRLIKLARINING TAHLILIIY O ‘RGANILISHI. *IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(11), 170-175.
33. Dushatova, S. (2022). LINGUISTIC AND SOCIAL ORIGINATION OF TABOOS. *Science and innovation*, 1(B6), 318-321.
34. Kalandarovna, Y. L. (2023). Superstitions in Linguoculturology. *DENMARK" THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF SCIENTIFIC PROGRESS IN MODERN SOCIETY"*, 14(1).
35. Qalandarovna, Y. L. L. (2023). O ‘QUVCHILAR NUTQINI O ‘STIRISH METODIKASI. *IQRO*, 2(2), 637-645.
36. Qalandarovna, Y. L. L. (2023). LINGVOKULTUROLOGIK BIRLIKLARNING NUTQDAGI O'RNI. *IQRO*, 2(2), 522-529.
37. Kalandarovna, Y. L. (2023). METHODS FOR GROWING SPEECH SKILLS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *SPAIN" PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH"*, 14(1).
38. Kalandarovna, Y. L. (2023). METHODOLOGY FOR TEACHING THE NOUN PHRASE CATEGORY: ENHANCING LANGUAGE LEARNING IN STUDENTS. *SPAIN" PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH"*, 14(1).

SIFATNI O'RGANISH METODIKASI

Lolaxon Yo'lchiboyeva

Farg'ona davlat universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

Yo'ldasheva Nasiba Odilovna

Quva tuman 40-umumta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10278272>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Sifatni o'rganish metodikasi tahlil qilingan. Mualliflar taxlil yuzasidan ayrim xulosalarga erishgan.

Tayanch so'zlar: sifat, sifatning ma'no turlari, sifat darajalari, qanday, qanaqa, maza, shakl, rang, xususiyat.

METHODOLOGY OF QUALITY STUDY

Abstract. This article analyzes the methodology of quality study. The authors have reached some conclusions about the analysis.

Key words: quality, meaning types of quality, levels of quality, how, what, taste, shape, color, feature.

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ КАЧЕСТВА

Аннотация. В данной статье анализируется методология исследования качества. Авторы пришли к некоторым выводам по поводу анализа.

Ключевые слова: качество, значения видов качества, уровней качества, как, что, вкус, форма, цвет, признак.

Sifatni o'rganish sistemasi materiali leksik va grammatik tomondan izchillik bilan boyitib, murakkablashtirib borishni ko'zda tutadi. O'quvchilar 1- sinfda sifatning leksik ma'nosini kuzatadilar, sifatga qanday? qanaqa? so'rog'ini berishga o'rganadilar; 2- sinfda sifat so'z turkumi sifatida o'rgatiladi. 3- sinfda ilgari o'rganilganlar takrorlanib, grammatik materialga bog'liq holda -roq qo'shimchasi bilan yasalgan qiyosiy va ortirma darajadagi sifatning yozilishi o'rgatiladi. (termin aytilmaydi). Ona tili va o'qish darslarida o'quvchilar nutqi yangi sifatlar bilan boyitiladi, oldindan ma'lum bo'lgan sifatning ma'nosiga aniqlik kiritiladi.

Sifatni o'rganish metodikasi uning lingvistik xususiyatlariga asoslanadi. Sifat predmetning belgisi (rangi, shakli, xajmi, ko'rinishi, maza, ta'mi, hidi, o'rin va paytga munosabati) ni bildiradi. Sifatning leksik ma'nosi uni ot bilan bog'liq holda o'rganishni talab etadi. Sifatni tushunish uchun 1- sinfdayoq bolalar e'tibori sifatning otga bog'lanishini aniqlashga qaratiladi. O'quvchilar predmetning belgisini aytadilar, ularda so'roq yordamida gapda so'zlarning bog'lanishini aniqlash ko'nikmasi o'stiriladi, ya'ni ular gapdagi sifat va otdantuzilgan so'z birikmasini ajratadilar (termin aytilmaydi). Keyingi sinflarda bu bog'liqlik aniqlashtiriladi. SHunday qilib, sifatning semantik-grammagik xususiyatlari sifat ustida ishlashning leksik va grammatik (morfologik vasintaktik) rejada olib borishni talab etadi.

Boshlang'ich sinflarda "sifat" mavzusi quyidagi izchillikda o'rganiladi:

1. Sifat bilan dastlabki tanishtirish (1- sinf).
2. Sifat haqida tushuncha berish. (2- sinf).
3. SHu grammatik mavzu bilan bog'liq holda ayrim sifatning yozilishini o'zlashtirish. (3- sinf).

Sifat bilan dastlabki tanishtirish. (1-bosqich) sifatning leksik ma'nosi va so'roqlari ustida kuzatish o'tkazishdan boshlanadi. Predmetning belgilari xilma- xil bo'lib uni rangi, mazasi, shakli, xususiyatlari tomonidan tavsiflaydi. SHunday ekan, sifat tushunchasini shakllantirish uchun uning ma'nolarini aniqlash talab etiladi. O'qituvchi predmetni yoki uning rasmini ko'rsatadi, o'quvchilar uning belgilarini aytadilar va yozadilar. Masalan, qanday? Olma - qizil, shirin, yumaloq olma. Suhbat asosida o'quvchilar olma so'zi nima? So'rog'iga javob bo'lib, predmet nomini bildirishi, qizil, shirin, yumaloq kabi so'zlar qanday? So'rog'iga javob bo'lib. predmetning belgisini bildirishini aniqlaydilar, xulosa chikariladi. Qanday? qanaqa? so'roqlariga javob bo'lgan so'zlar predmet belgisini bildiradi.

O'quvchilar belgi bildirgan bunday so'zlarning nutqimizdagi rolini anglashlari uchun sifat ko'p uchraydigan matn tanlanib, avval sifatlarni tushirib qoldirib, so'ngra sifatlari bilan o'qib beriladi va mazmuni taqqoslab ko'rsatiladi. Bu darslarda qo'rgazmalaridan keng foydalaniladi.

O'quvchilar qanday? qanaqa? so'roqlariga javob bo'lgan so'zlarni o'zlashtirishlari uchun quyidagi mashqlardan foydalaniladi: 1. So'roq yordamida predmetning belgisini bildirgan so'zlarni tanlash. 2. Aralash berilgan so'zlardan gap tuzish. 3. Matndan kim? yoki nima? so'rog'iga javob bo'lgan so'zni va unga bog'langan qanday?, qanaqa? so'rog'iga javob bo'lgan so'zni tanlab aytish va yozish. 4. Tayanch so'zlar va rasm asosida gap va hikoyacha tuzish.

2- bosqichda asosan 2 vazifa: "Sifat" tushunchasini shakllantirish hamda o'quvchilar nutqini yangi sifatlar bilan boyitib borish, fikrni aniq ifodalash uchun mazmunga mos sifatlardan nutqda o'rinli foydalanish ko'nikmasini o'stirish hal qilinadi.

Sifatlarning leksik ma'nosi bilan birga uning xarakterli grammatik xususiyatlari ham qayd etiladi. Sifatlarning xususiyatlarini umumlashtirish asosida o'quvchilar uning so'z turkumi sifatidagi o'ziga xos ko'rsatkichlarini ko'rsatadilar. a) predmet belgisini bildiradi. b) qanday yoki qanaqa? So'rog'iga javob bo'ladi v) gapda otga bog'lanib, shu ot bilan so'z birikmasi hosil qiladi, ikkinchi darajali bo'lak vazifasida keladi.

O'quvchilarning sifatning leksik ma'nosi haqidagi tushunchalarini chuqurlashtirish va predmetni har tomonlama tasvirlash malakasini o'stirish uchun:

1. Berilgan predmetlarning rangi, mazasi, shakli, xususiyatini ifodalaydigan sifatlar tanlash va yozish. 2. Berilgan belgilariga qarab qaysi hayvon ekanini aniqlash; ehtiyotkor, ayyor, yovvoyi (tulki) 3. Predmetlarning belgisiga qarab topishmoqlarning javobini aytish kabi mashqlardan foydalanish mumkin.

Sifatning nutqimizdagi fikrni aniq va tushunarli ifodalashdagi rolini puxta o'zlashtirishga erishish uchun sinonim va antonimlar ustida ishlash, o'qish darslarida o'z va ko'chma ma'noda ishlatilishini kuzatish maqsadga muvofiq. Sifatni o'rganish jarayonida so'z yasashga oid mashqlarni muntazam o'tkazib borish o'quvchilarda u yoki bu so'z turkumini yasash uchun so'z yasovchi qo'shimchalardan ongli foydalanish malakasini shakllantiradi.

3- bosqichda sifat haqidagi bilimlarni takomillashtirish, og'zaki va yozma nutqda sifatlardan aniq o'rinli foydalanish ko'nikmasini o'rgatish bilan bog'liq holda -roq qo'shimchasi bilan qo'llangan sifatlarni va ko'm-ko'k, yam-yashil sifatlarni to'g'ri yozish malakasi shakllantiriladi. Ish mazmuni shu vazifalarni bajarishga qarab belgilanadi va o'quvchilarning nutqini o'stirishga qaratiladi. Nazariy ma'lumotlarga asoslanib: matnda

berilgan otlarning belgilarini ifodalaydigan sifatlarni tanlab qo'yish, gapda sifat bilan bog'langan otni (so'z birikmasini) aniqlab yozish; otga mos sifatlarni tanlab predmetni tasvirlash, berilgan sifatlaryoki so'z birikmasi bilan gap tuzish kabi mashqlardan foydalaniladi. Mashq materialini tanlashda -roq qo'shimchasi bilan qo'llangan yaxshiroq, aqlliroq; kabi. shuningdek, tip-tiniq, sap-sariq kabi sifatlarni ko'proq bo'lishiga e'tibor beriladi. O'quvchilarning mustaqilligi oshgan sayin mashq topshiriqlari ham asta-sekin murakkablashtirib boriladi. SHunday qilib, sifatni o'zlashtirishda uni ot bilan o'zaro bog'liq holda o'rganishga asoslaniladi.

REFERENCES

1. Oljayevna, O., & Shavkatovna, S. (2020). The Development of Logical Thinking of Primary School Students in Mathematics. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(2), 235-239.
2. Uljaevna, U. F., & Shavkatovna, S. R. (2021). Development and education of preschool children. *Academicia: an international multidisciplinary research journal*, 11(2), 326-329.
3. Shavkatovna, S. R. N. (2021). Methodical Support Of Development Of Creative Activity Of Primary School Students. *Conferencea*, 74-76.
4. Ra'noxon, S. (2022). Boshlang'ich maktab o'quvchilarida matematikaga munosabat. *Ijtimoiy fanlarda innovasiya onlayn ilmiy jurnali*, 2(11), 203-207.
5. Shavkatovna, S. R. (2021). Methodological Support for The Development of Primary School Students' Creative Activities. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 2, 121-123.
6. Shavkatovna, S. R. (2021). Improvement of methodological pedagogical skills of developing creative activity of primary school students. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(10), 289-292.
7. Шарофутдинова, Р., & Абдуллаева, С. (2022). Фикрлаш қобилиятини ривожлантиришда ментал арифметика. *Ijtimoiy fanlarda innovasiya onlayn ilmiy jurnali*, 2(11), 235-239.
8. Махамдалиевна, Y. D., Òljayevna, Ò. F., Qizi, T. D. T., Shavkatovna, S. R. N., & Anvarovna, A. O. (2020). Pedagogical Features Of Mental Development Of Preschool Children. *Solid State Technology*, 63(6), 14221-14225.
9. Sharofutdinova, R. I., Asadullaev, A. N., & Tolibova, Z. X. (2021). The Factors and Basic Concepts Determining Community Health. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 2(5), 376-379.
10. Iqboljon, S. (2022). Boshlang'ich Sinf o'quv Jarayonida Axborot Texnologiyalaridan Foydalanish. *Ijodkor o'qituvchi*, 2(20), 137-140.
11. Iqboljon, S. (2022). Kompyuter yordamida darslarni tashkil etish. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 1(9), 246-249.
12. Sharofutdinov, i. (2023). Development of acmeological competence of future educators in the conditions of informing education. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(5), 424-429.

13. Sharofutdinov, I. (2023). The actual status of the methodology of developing acmeological competence of future educators in the conditions of informing education. *Академические исследования в современной науке*, 2(12), 206-213.
14. Sharofutdinov, I. (2023). Bo 'lajak pedagoglarning akmeologik kompetentligini rivojlantirish metodikasining amaliyotda qollash. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(7), 54-58.
15. Sharofutdinov, I. (2023). Pedagogik-psixologik fanlarning bo 'lajak pedagoglarning akmeologik kompetentligini rivojlantirishdagi o 'rni. *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(6), 17-24.
16. Sharofutdinov, I. (2023). Ta'limni axborotlashtirish sharoitida bo 'lajak pedagoglarning akmeologik kompetentligini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirishning pedagogik tizimi. *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*, 2(14), 13-19.
17. Sharofutdinov, I. (2023). Ta'limni axborotlashtirish sharoitida bo 'lajak pedagoglarning akmeologik kompetentligini rivojlantirish modeli. *Наука и технология в современном мире*, 2(13), 77-84.
18. Sharofutdinov, I. (2023). Structure and components of the development of acmeological competence of future educators in the conditions of education information. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(4), 574-580.
19. Sharofutdinov, I. (2023). Forms of self-development in future pedagogues based on the acmeological approach in the process of informatization of education. *Science and innovation*, 2(b3), 5-8.
20. Usmonjon o'g'li, S. I. (2022). Ta'lim tizimida raqamli texnologiya. *Innovative developments and research in education*, 1(12), 120-128.
21. Шарофутдинова, Р., & Абдукодилов, Б. (2023). Технологик таълим жараёнида ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини ривожлантириш омиллари ва тамойиллари. *O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 2(19), 862-868.
22. Ruzmatovich, U. S. (2022). PROCESSES OF ORGANIZATION OF TECHNICAL, TACTICAL AND PHYSICAL PREPARATION IN NATIONAL WRESTLING TRAINING. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, 16(3), 65-68.
23. Ruzmatovich, U. S. (2022). CHANGES EXPECTED TO COME IN OUR LIFE MOVEMENTS. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(3), 485-489.
24. Shohbozjon, K., & Azizjon, M. (2022). PREPARING SCHOOL STUDENTS IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS BEFORE ENTRY TO HIGHER EDUCATION. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, 16(10), 100-108.

25. Ruzmatovich, U. S., & Shohbozjon G'ayratjon o'g, Q. (2023). Uzbekistan's General Education School Physical Education Programme: A Curriculum Analysis. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(5), 184-193.
26. Ruzmatovich, U. S., & Shohbozjon G'ayratjon o'g, Q. (2023). Examining the First Age Group's Health Test Needs for "Salomatlik" Regulation Using the Dynamic of Children's Motor Potential. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(5), 194-200.
27. Qodirov, S. (2023). CONTENT OF PHYSICAL FITNESS OF STUDENTS OF THE GENERAL SECONDARY SCHOOL OF EDUCATION. *Modern Science and Research*, 2(6), 368-381.
28. Qodirov, S. (2023). ANALYSIS OF INDICATORS OF THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF UNIVERSITY STUDENTS. *Modern Science and Research*, 2(6), 406-418.
29. Qodirov, S. (2023). URGENT PROBLEMS OF TRAINING FOR ADMISSION TO A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS. *Modern Science and Research*, 2(6), 395-405.
30. Gulnoza, R., & Lola, K. (2022). Obrazlar Talqinida Lingvistik Imkoniyatlar. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(Special Issue 3), 91-95.
31. Kalandarovna, Y. L. (2022). Identification And Education Of Gifted Children. *Asia Pacific Journal Of Marketing & Management Review ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603*, 11(10), 42-47.
32. Yulchiboyeva, L. Q. (2022). IRIM-SIRIM BILAN BOG 'LIQ TIL BIRLIKLARINING TAHLILIIY O 'RGANILISHI. *IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(11), 170-175.
33. Dushatova, S. (2022). LINGUISTIC AND SOCIAL ORIGINATION OF TABOOS. *Science and innovation*, 1(B6), 318-321.
34. Kalandarovna, Y. L. (2023). Superstitions in Linguoculturology. *DENMARK" THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF SCIENTIFIC PROGRESS IN MODERN SOCIETY"*, 14(1).
35. Qalandarovna, Y. L. L. (2023). O 'QUVCHILAR NUTQINI O 'STIRISH METODIKASI. *IQRO*, 2(2), 637-645.
36. Qalandarovna, Y. L. L. (2023). LINGVOKULTUROLOGIK BIRLIKLARNING NUTQDAGI O'RNI. *IQRO*, 2(2), 522-529.
37. Kalandarovna, Y. L. (2023). METHODS FOR GROWING SPEECH SKILLS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *SPAIN" PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH"*, 14(1).
38. Kalandarovna, Y. L. (2023). METHODOLOGY FOR TEACHING THE NOUN PHRASE CATEGORY: ENHANCING LANGUAGE LEARNING IN STUDENTS. *SPAIN" PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH"*, 14(1).

LINGVISTIK (LISONIY) TUSHUNCHANING SAMARALI O'ZLASHISHINI TA'MINLAYDIGAN METODIK SHARTLAR

Yo'lbichiboyeva Lolaxon

Farg'ona davlat universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

Qodirova Saodat Komilovna

Toshloq tumani 34- maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10278302>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Lingvistik (lisoniy) tushunchaning samarali o'zlashishini ta'minlaydigan metodik shartlar tahlil qilingan. Mualliflar taxlil yuzasidan ayrim xulosalarga erishgan.

Tayanch so'zlar: grammatik tushuncha, suhbat metodi, muammoli metod, induktiv metod, deduktiv metod, analiz-sintez metodi, lingvistik munosabat, ko'rgazmalilik, grammatik mashq.

METHODOLOGICAL CONDITIONS THAT ENSURE THE EFFECTIVE ACQUISITION OF LINGUISTIC (LINGUISTIC) UNDERSTANDING

Abstract. This article analyzes the methodological conditions that ensure the effective acquisition of Linguistic (linguistic) concepts. The authors have reached some conclusions about the analysis.

Key words: grammatical concept, conversation method, problem method, inductive method, deductive method, analysis-synthesis method, linguistic attitude, demonstration, grammatical exercise.

МЕТОДИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ ЭФФЕКТИВНОЕ ПРИОБРЕТЕНИЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО (ЯЗЫКОВОГО) ПОНИМАНИЯ.

Аннотация. В данной статье анализируются методические условия, обеспечивающие эффективное усвоение языковых (лингвистических) понятий. Авторы пришли к некоторым выводам по поводу анализа.

Ключевые слова: грамматическая концепция, разговорный метод, проблемный метод, индуктивный метод, дедуктивный метод, метод анализа-синтеза, языковая установка, демонстрация, грамматическое упражнение.

Bilimni o'zlashtirishning natijasi tushunchani ko'rgazmali o'rganish ma'lum darajada o'qitish metodlariga bog'liqdir. Grammatik tushunchani shakllantirishda izlanish metodidan foydalanish samarali hisoblanadi. Talabalardan muammoli vaziyat, uning ahamiyati haqida "Pedagogika" dan o'rganilganlari so'rab, esga olinadi. 3- sinfda "So'z yasovchi qo'shimchalar" mavzusini o'rganish namunasi bayon qilinadi.

Gul gulchi

Traktor traktorchi

Paxta paxtazor

Topshiriq:

1. So'zlarni diqqat bilan o'qing, ma'nolaridagi farqni o'ylab ko'ring.
2. SHu so'zlarning ma'nosini farqlashga xizmat qilayotgan qismni o'ylab toping.

Savol javobdan so'ng o'quvchilar o'z xulosalarini aytadilar. O'qituvchi ularning javoblarini yakunlaydi. Bu metoddan orfografik qoidalar o'rganilganda ham foydalanish mumkin.

Demak, darsda til faktlarini kuzatish metodidan foydalanganda, muammoli vaziyat yaratiladi, o'quvchilar til hodisalarini tahlil qilish, taqqoslash kabi aqliy faoliyatlarini bajaradilar.

O'quvchilarda so'z va gapga lingvistik munosabat nazariy bilimlarni o'zlashtirish, mavhum tafakkurni o'stirish jarayonida shakllantiriladi, tilning semantik va grammatik tomonining bir-biriga ta'sirini anglashni bildiradi.

O'quvchilar tilni ularda til birliklarini ya'ni, so'z, morfema, so'z birikmasi, gapga lingvistik munosabatni parallel shakllantirish bilan birga ongli o'zlashtiradilar.

So'zga lingvistik munosabat so'zni tovush tomondan tahlil qilib, uning tovush va grafik tomoni o'rtasidagi bog'lanishni aniqlash, so'zni morfemik tahlil qilish va so'zga leksik ma'no berishda morfemaning rolini tushunish, so'zni grammatik tahlil qilish va muayyan so'z turkumiga oid ekani bilan uning grammatik belgilari o'zaro bog'liqligini tushunish ko'nikmasini shakllanishiga qarab o'sib boradi.

Lingvistik munosabat o'quvchilarda asta – sekin shakllantirib boriladi, ularda bilish, tushunib olish saviyasi ham har xil bo'ladi. Masalan, so'z birikmasida so'zlarning o'zaro munosabati.

Tushunchani o'zlashtirish bilimni nutq tajribasiga tatbiq etishning muhim sharti hisoblanadi. Tushunchalar orasidagi bog'lanishni vujudga keltirish, amalga oshirish o'quvchilar o'zbek tilidan egallaydigan bilimlar tizimiga hamda tildan ongli foydalanishga poydevor bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlashtiradigan asosiy bog'lanish yo'llaridan birini ko'rib chiqamiz.

Maktab dasturi lingvistik materialni o'rganishda yangi o'rganilgan materialning ilgarigi o'rganilganlar bilan bog'lanishini ko'zda tutadi. Bu o'rinda talabalardan misollar keltirish so'raladi.

Ayrim til kategoriyalari bog'lanishning mohiyati yangi til kategoriyasini o'rganish jarayonida ochiladi. Masalan, so'zning leksik ma'nosi va uning morfemik tarkibi so'zning ma'noli qismlarini o'rganish jarayonida bir yo'la muhokama qilinadi, chunki morfemaning ahamiyatini boshqacha yo'l billantushuntirib bo'lmaydi. Masalan, ishchi-ishla, ishchan.

Bilish komponentlari o'rtasidagi bog'laniishni aniqlash, bilimni tajribaga, o'quvchilarning yozma va og'zaki nutqiga tatbiq etish imkoniyatini beradi.

Ta'lim jarayonida ko'rgazmaning qanday ahamiyati bor?

2. Ko'rgazmalar tayyorlashda nimalar hisobga olinadi? Savollarga talabalardan olingan javoblar xulosalanadi.

Tushunchani shakllantirish jarayonida ham ko'rgazmalardan foydalaniladi. Bunda jadval, sxema, biror predmet va uning rasmi hamda muayyan til materialining o'zidan foydalaniladi. O'zakdosh so'zlarni o'rganishda qo'llanadigan ko'rgazma namoyish qilinadi. Ko'rgazma turlaridan maqsadga muvofiq foydalanish kerak.

REFERENCES

1. Oljayevna, O., & Shavkatovna, S. (2020). The Development of Logical Thinking of Primary School Students in Mathematics. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(2), 235-239.
2. Uljaevna, U. F., & Shavkatovna, S. R. (2021). Development and education of preschool children. *Academicia: an international multidisciplinary research journal*, 11(2), 326-329.
3. Shavkatovna, S. R. N. (2021). Methodical Support Of Development Of Creative Activity Of Primary School Students. *Conferencea*, 74-76.
4. Ra'noxon, S. (2022). Boshlang'ich maktab o'quvchilarida matematikaga munosabat. *Ijtimoiy fanlarda innovasiya onlayn ilmiy jurnali*, 2(11), 203-207.
5. Shavkatovna, S. R. (2021). Methodological Support for The Development of Primary School Students' Creative Activities. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 2, 121-123.
6. Shavkatovna, S. R. (2021). Improvement of methodological pedagogical skills of developing creative activity of primary school students. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(10), 289-292.
7. Шарофутдинова, Р., & Абдуллаева, С. (2022). Фикрлаш қобилиятини ривожлантиришда ментал арифметика. *Ijtimoiy fanlarda innovasiya onlayn ilmiy jurnali*, 2(11), 235-239.
8. Махамдалиевна, Y. D., Òljayevna, Ò. F., Qizi, T. D. T., Shavkatovna, S. R. N., & Anvarovna, A. O. (2020). Pedagogical Features Of Mental Development Of Preschool Children. *Solid State Technology*, 63(6), 14221-14225.
9. Sharofutdinova, R. I., Asadullaev, A. N., & Tolibova, Z. X. (2021). The Factors and Basic Concepts Determining Community Health. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 2(5), 376-379.
10. Iqboljon, S. (2022). Boshlang'ich Sinf o'quv Jarayonida Axborot Texnologiyalaridan Foydalanish. *Ijodkor o'qituvchi*, 2(20), 137-140.
11. Iqboljon, S. (2022). Kompyuter yordamida darslarni tashkil etish. *O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 1(9), 246-249.
12. Sharofutdinov, i. (2023). Development of acmeological competence of future educators in the conditions of informing education. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(5), 424-429.
13. Sharofutdinov, i. (2023). The actual status of the methodology of developing acmeological competence of future educators in the conditions of informing education. *Академические исследования в современной науке*, 2(12), 206-213.
14. Sharofutdinov, I. (2023). Bo 'lajak pedagoglarning akmeologik kompetentligini rivojlantirish metodikasining amaliyotda qollash. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(7), 54-58.
15. Sharofutdinov, I. (2023). Pedagogik-psixologik fanlarning bo 'lajak pedagoglarning akmeologik kompetentligini rivojlantirishdagi o 'rni. *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(6), 17-24.
16. Sharofutdinov, I. (2023). Ta'limni axborotlashtirish sharoitida bo 'lajak pedagoglarning akmeologik kompetentligini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirishning

- pedagogik tizimi. *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*, 2(14), 13-19.
17. Sharofutdinov, I. (2023). Ta'limni axborotlashtirish sharoitida bo'lajak pedagoglarning akmeologik kompetentligini rivojlantirish modeli. *Наука и технология в современном мире*, 2(13), 77-84.
 18. Sharofutdinov, I. (2023). Structure and components of the development of acmeological competence of future educators in the conditions of education information. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(4), 574-580.
 19. Sharofutdinov, I. (2023). Forms of self-development in future pedagogues based on the acmeological approach in the process of informatization of education. *Science and innovation*, 2(b3), 5-8.
 20. Usmonjon o'g'li, S. I. (2022). Ta'lim tizimida raqamli texnologiya. *Innovative developments and research in education*, 1(12), 120-128.
 21. Шарофутдинова, Р., & Абдуқодиров, Б. (2023). Технологик таълим жараёнида ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини ривожлантириш омиллари ва тамойиллари. *O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 2(19), 862-868.
 22. Ruzmatovich, U. S. (2022). PROCESSES OF ORGANIZATION OF TECHNICAL, TACTICAL AND PHYSICAL PREPARATION IN NATIONAL WRESTLING TRAINING. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, 16(3), 65-68.
 23. Ruzmatovich, U. S. (2022). CHANGES EXPECTED TO COME IN OUR LIFE MOVEMENTS. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(3), 485-489.
 24. Shohbozjon, K., & Azizjon, M. (2022). PREPARING SCHOOL STUDENTS IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS BEFORE ENTRY TO HIGHER EDUCATION. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, 16(10), 100-108.
 25. Ruzmatovich, U. S., & Shohbozjon G'ayratjon o'g, Q. (2023). Uzbekistan's General Education School Physical Education Programme: A Curriculum Analysis. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(5), 184-193.
 26. Ruzmatovich, U. S., & Shohbozjon G'ayratjon o'g, Q. (2023). Examining the First Age Group's Health Test Needs for "Salomatlik" Regulation Using the Dynamic of Children's Motor Potential. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(5), 194-200.
 27. Qodirov, S. (2023). CONTENT OF PHYSICAL FITNESS OF STUDENTS OF THE GENERAL SECONDARY SCHOOL OF EDUCATION. *Modern Science and Research*, 2(6), 368-381.
 28. Qodirov, S. (2023). ANALYSIS OF INDICATORS OF THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF UNIVERSITY STUDENTS. *Modern Science and Research*, 2(6), 406-418.

29. Qodirov, S. (2023). URGENT PROBLEMS OF TRAINING FOR ADMISSION TO A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS. *Modern Science and Research*, 2(6), 395-405.
30. Gulnoza, R., & Lola, K. (2022). Obrazlar Talqinida Lingvistik Imkoniyatlar. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(Special Issue 3), 91-95.
31. Kalandarovna, Y. L. (2022). Identification And Education Of Gifted Children. *Asia Pacific Journal Of Marketing & Management Review ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603*, 11(10), 42-47.
32. Yulchiboyeva, L. Q. (2022). IRIM-SIRIM BILAN BOG ‘LIQ TIL BIRLIKLARINING TAHLILIIY O ‘RGANILISHI. *IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(11), 170-175.
33. Dushatova, S. (2022). LINGUISTIC AND SOCIAL ORIENTATION OF TABOOS. *Science and innovation*, 1(B6), 318-321.
34. Kalandarovna, Y. L. (2023). Superstitions in Linguoculturology. *DENMARK" THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF SCIENTIFIC PROGRESS IN MODERN SOCIETY"*, 14(1).
35. Qalandarovna, Y. L. L. (2023). O ‘QUVCHILAR NUTQINI O ‘STIRISH METODIKASI. *IQRO*, 2(2), 637-645.
36. Qalandarovna, Y. L. L. (2023). LINGVOKULTUROLOGIK BIRLIKLARNING NUTQDAGI O'RNI. *IQRO*, 2(2), 522-529.
37. Kalandarovna, Y. L. (2023). METHODS FOR GROWING SPEECH SKILLS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *SPAIN" PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH"*, 14(1).
38. Kalandarovna, Y. L. (2023). METHODOLOGY FOR TEACHING THE NOUN PHRASE CATEGORY: ENHANCING LANGUAGE LEARNING IN STUDENTS. *SPAIN" PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH"*, 14(1).

THE STYLISTIC DEVICES IN TRANSLATING ROBERT M. DRAKE'S
"BEAUTIFUL AND DAMNED" WORK FROM ENGLISH TO UZBEK

Saydullayeva Malika Sayidmurod qizi

Termiz State University

saydulayevamalika983@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10287171>

Abstract. This article is about the stylistic devices encountered in the literal translation of the work "Beautiful and damned" written by Robert M. Drake and their analysis. This article also provides information about some stylistic devices that occur in translation.

Key words: phonetic stylistic devices, onomatopoeia, syntactical stylistic devices, inversion, aposiopesis, lexical stylistic devices, interjection.

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ
РОБЕРТА М. ДРЕЙКА «КРАСИВЫЕ И ПРОКЛЯТЫЕ» С АНГЛИЙСКОГО НА
УЗБЕКСКИЙ

Аннотация. Статья посвящена стилистическим приемам, встречающимся при дословном переводе произведения Роберта М. Дрейка «Прекрасные и проклятые», и их анализу. В этой статье также представлена информация о некоторых стилистических приемах, встречающихся при переводе.

Ключевые слова: фонетико-стилистические приемы, ономапоея, синтаксически-стилистические приемы, инверсия, апозиопезис, лексико-стилистические приемы, междометие.

INTRODUCTION

The "Beautiful and Damned" by Robert M. Drake is both a heartbreaking and beautiful little story of love and loss, strength and finding your way. This impressive and superb novel will keep you up for many days and nights as it tells a great story for the reader of all ages. There are some stylistic devices in literal translation of work "Beautiful and Damned" written by Robert M. Drake.

METHODOLOGY OF RESEARCH

Some stylistic devices were used in translation of this article from English to Uzbek.

There are three stylistic devices:

1. phonetic stylistic devices
2. syntactical stylistic devices
3. lexical stylistic devices

Phonetic stylistic devices: onomatopoeia

Onomatopoeia is usually defined as a sequence of sounds (a word) which imitates non-verbal sounds produced in nature by things, people or animals.

"Okay." He didn't think much of her silence. He just kept on driving as he hummed a sweet little jazz number.

The word "hummed" is an onomatopoeia. This word imitates the sound of sing.

He looked out his rear view mirror and accelerated a little.

There is an onomatopoeia. The verb "accelerated" imitates speed up.

Her heart fluttered. "And okay, I'll remember her name and I'll get back to you on that."

The word "fluttered" is an onomatopoeia. This word imitates diastole. So, we can use this word as onomatopoeic word.

Her hands clapped, and her left foot pressed against the base of James car.

In this sentence has two onomatopoeic words. Firstly, the word "clapped" is an onomatopoeic word. Because it is the sound of hands. Secondly, the verb "pressed" is the sound of foot.

His words carefully exited his lips and his eyes tensed a little as if he had something else to say.

The word "tensed" is an onomatopoeic word, because it imitates eyes.

The stylistic side of translation (and writing to some extent) plays one of the biggest roles in providing readership with a proper equivalent of fiction.

Stylistic inversion is usually defined as an intentional change of a typical word order in an utterance, the aim of which is to attract the attention of the reader.

"I'm kidding, you know you can't find a decent cup of coffee anywhere in the city." He smiled again.

The writer attracted the word "kidding" to the attention of the reader.

"Shoot, I left my car at work! Shoot! Her hands clapped, and her left foot pressed against the base of James car.

The writer attracted the word "shoot" to the attention of the reader.

"Some matches", he said as he took an old box of matches out and lit the cigarette up.

The writer attracted the word "some matches" to the attention of the reader.

"Prodigly," he said as his head rocked back and forth.

Syntactical stylistic devices: aposiopesis

Aposiopesis, also known as break-in-the narrative, aims at intentionally breaking off parts of the sentence to convey emotionality of the speaker.

"That sounds like fun. I hope you enjoy yourself." She took a few steps closer to the cashier.

"Yeah... I hope so, too."

The word "yeah..." is an aposiopesis. Here the author omits the second part of the phrase, which is rather easy to predict.

"Angela..." he said as Billie Holiday played is the backdrop.

The word "Angela..." is an aposiopesis

"Hello," said a woman on the other end.

"Hello..." said James.

The word "Hello..." is an aposiopesis

"Because ever since I saw you, I knew, and I knew I would find you. To tell you..."

The sentence "to tell you..." is an aposiopesis

Lexical stylistic devices: interjection

Interjections are a means to represent spoken language variety in literature as they mostly deal with the emotions of the speakers expressed by either or longer words in the course of speech.

"I got one!" he shouted in victory as if he had just won a contest.

"Got what?"

"Some matches," he said as he took an old box of matches out and lit the cigarette up.

The sentence "Got what?" is an interjection.

"Scarlett!" He approached her from the middle of the street.

Lexical stylistic devices: euphemism is a stylistic device which aims at re-naming an unpleasant or unacceptable word.

"Oh God, this was clearly a mistake. I'm so sorry for asking." She quickly turned away and fumbled to open the car door.

Religious euphemisms are very common. The word "Oh God" is a religious euphemism.

"Shoot, I left my car at work! Shoot! Her hands clapped, and her left foot pressed against the base of James car.

The word "shoot" is euphemism.

CONCLUSION

Translation as such is a demanding task which requires the translator be able to tackle many issues that arise during the process.

In order to successfully convey the intended ideas the translator has to take stylistics into consideration as this branch of linguistics plays a big role in presenting a natural and understandable equivalent of the original book to readership.

REFERENCES

1. ALIBOYEVA, NIGINA ALISHER QIZI. "APPROACHES TO THE ANALYSIS OF LITERARY TEXT TRANSLATION IN MODERN TRANSLATION STUDIES." THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука 7 (2022): 140-144.
2. Aliboyeva, Nigina Alisher Qizi. "The direct translation of roald dahl's novel "matilda" into Uzbek language." Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities 12.9 (2022): 77-80.
3. Jo'ramurodova, Z., & Solijonov, J. (2022, April). JK ROULINGNING "BIDL QISSANAVIS ERTAKLARI" ("THE TALES OF BEEDLE THE BARD") ASARIDAGI ANTROPONIMLARNING O'ZBEK TILIDAN INGLIZ TILIGA TARJIMA QILISHDAGI MUAMMOLARI. In *МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ: "СОВРЕМЕННЫЕ ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАДИГМЫ: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ТРАДИЦИЙ И ИННОВАЦИЙ II"* (Vol. 2, No. 18.03, pp. 554-560). <https://doi.org/10.47100/nuu.v2i18.03.115>
4. Qodirovna, A. Z., & Kamoljonovich, S. J. (2022). JK ROULINGNING, GARRI POTTER VA AFSUNGARLAR TOSHI"ROMANIDAGI SEHRGARLAR OBRAZINI INGLIZ TILIDAN O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHNING LINGVO-PERSPEKTIV TAHLILI. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(3), 176-180. <https://doi.org/10.24412/2181-2454-2022-3-176-180>

**MENOPAUSA YOSHIDAGI AYOLLARDA VENALAR SURUNKALI
KASALLIKLARIDA “ESCUSAN®” NING VENOTONIK XUSUSIYATLARINI
O‘RGANISH.**

Mahmaraimov Sh.T¹

¹Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali katta o‘qituvchisi

Chutboev B.R²

²Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali assistenti

Chariev M.Yu³

³Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali assistenti

Soatova M.B.⁴

⁴Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali 1-Davolash fakulteti 2-kurs talabasi

Yusupov Sh.A⁵

⁵Sariosiyo Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi direktori

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10287367>

Annotatsiya. “Escusan®” - *Aesculus hippocastanum L.* urug‘i ekstrakti asosida tayyorlangan va tiaminni (B1 vitamini) o‘z ichiga olgan kombinatsiyalangan preparat. “Escusan®” ning samaradorligi *in vitro* va *in vivo* bir qator eksperimental tadqiqotlarda ishonchli tarzda tasdiqlangan. Xususan, preparatning shishga qarshi, yallig‘lanishga qarshi va venotonik ta‘siri isbotlangan. “Escusan®” qon tomir devorining silliq mushak hujayralari kanallariga kaltsiy ionlarining oqishini yaxshilaydi, bu esa venoz qon tomir tonusining oshishiga olib keladi. “Escusan®” ning yallig‘lanishga qarshi ta‘siri venoz devordan prostoglandin F2 (PGF2) chiqarilishining blokadasi, 5-gidroksitriptamin (5-HT) va gistamin bilan antagonizm va to‘qimalarning mukopolisaxaridlari katabolizmining pasayishi bilan bog‘liq. Xulosa: “Escusan®” surunkali venoz kasalliklarning turli patogenetik mexanizmlariga pluripotent ta‘sir ko‘rsatadi. Uni qabul qilish oson, bu preparatni surunkali venoz kasalliklar bilan og‘rigan bemorlarda keng qo‘llash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: *Aesculus hippocastanum L.*, fitopreparat “Escusan®”, surunkali venoz kasalliklar, venotonik, ogi‘rliq hissi, og‘riq, qon tomirlarining o‘tkazuvchanligi, kaltsiy ionlari, to‘qimalarning mukopolisaxaridlari katabolizmi, prostoglandin F2, silliq mushak hujayralari.

**STUDY OF VENOTONIC PROPERTIES OF "ESCUSAN®" IN CHRONIC
DISEASES OF VEINS IN MENOPAUSAL WOMEN.**

Abstract. "Escusan®" is a combined preparation based on the extract of *Aesculus hippocastanum L.* seeds and containing thiamine (vitamin B1). The effectiveness of "Escusan®" has been reliably confirmed in a number of experimental studies *in vitro* and *in vivo*. In particular, anti-edematous, anti-inflammatory and venotonic effects of the drug have been proven. "Escusan®" improves the flow of calcium ions into the channels of smooth muscle cells of the vascular wall, which leads to an increase in venous vascular tone. The anti-inflammatory effect of "Escusan®" is associated with the blockade of the release of prostaglandin F2 (PGF2) from the venous wall, antagonism with 5-hydroxytryptamine (5-HT) and histamine, and a decrease in the catabolism of tissue mucopolysaccharides. Conclusion: "Escusan®" has a pluripotent effect on various pathogenetic mechanisms of chronic venous

diseases. It is easy to take, which allows the drug to be widely used in patients with chronic venous diseases.

Key words: *Aesculus hippocastanum L.*, phytopreparation "Escusan®", chronic venous diseases, venotonic, heaviness, pain, permeability of blood vessels, calcium ions, catabolism of tissue mucopolysaccharides, prostaglandin F₂, smooth muscle cells.

ИЗУЧЕНИЕ ВЕНОТОНИЗИРУЮЩИХ СВОЙСТВ «ЭСКУЗАНА®» ПРИ ХРОНИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЯХ ВЕН У ЖЕНЩИН В КЛИМАКТЕРИЧЕСКОМ ПЕРИОДЕ.

Аннотация. «Эскузан®» — комбинированный препарат на основе экстракта семян *Aesculus hippocastanum L.* и содержащий тиамин (витамин B1). Эффективность «Эскусана®» достоверно подтверждена в ряде экспериментальных исследований *in vitro* и *in vivo*. В частности, доказано противоотечное, противовоспалительное и венотоническое действие препарата. «Эскузан®» улучшает поступление ионов кальция в каналы гладкомышечных клеток сосудистой стенки, что приводит к повышению тонуса венозных сосудов. Противовоспалительное действие «Эскусана®» связано с блокадой высвобождения простагландина F₂ (PGF₂) из венозной стенки, антагонизмом с 5-гидрокситриптамином (5-HT) и гистамином, уменьшением катаболизма тканей. мукополисахариды. Заключение: «Эскузан®» оказывает плурипотентное действие на различные патогенетические механизмы хронических заболеваний вен. Его легко принимать, что позволяет широко применять препарат у больных с хроническими заболеваниями вен.

Ключевые слова: *Aesculus hippocastanum L.*, фитопрепарат «Эскузан®», хронические заболевания вен, венотоник, тяжесть, боль, проницаемость сосудов, ионы кальция, катаболизм тканевых мукополисахаридов, простагландин F₂, гладкомышечные клетки.

Mavzuning dolzarbligi. Ma'lumki, yurtimizda menopauza yoshidagi, ayniqsa ko'p farzand ko'rgan ayollarda venalarning surunkali kasalliklari ko'p uchraydi. Ushbu patologiyada samarali qo'llanilib kelayotgan venotoniklardan biri "Escusan®" fitopreparati bo'lib, Bogachev V.Yu., Boldin B.V., Djenina O.V. (Eskuzan: farmakologiya, farmakokinetika i terapevticheskie xarakteristiki. Ambulatornaya xirurgiya. 2019 (№1, 20-25 bet) ma'lumoti ga ko'ra, eksperimentda "Escusan®" norepinefrin ta'sirida izolyatsiya qilingan tomirlarning qisqarish qobiliyatini 50% ga oshirdi va bu ta'sirni 5 soat davomida saqlab qoldi. Bu hodisa normal va varikoz tomirlariga nisbatan qayd etilganligi muhimdir. Izolyatsiya qilingan inson sapen venalari uchun dozaga bog'liq venotonic xususiyatlar tozalangan b-escinni qo'llash bilan ishonchli tarzda tasdiqlangan.

Tadqiqot maqsadi. Menopauza yoshidagi ayollarda venalar surunkali kasalliklarida "Escusan®" ning venotonic ta'sirini o'rganish.

Tadqiqot usuli va materiali. Termiz shahar ko'p tarmoqli poliklinikada boldir- oyoq venalari varikoz kengayishi I-II darajasi diagnozi bilan ambulator davolanayotgan 12 ta bemorda o'tkazildi. Bemorlar yoshi: 47-55 oralig'ida, barchasi ayol. Bemorlarga "Escusan®" tomchilari 10 kun davomida 15 tomchidan x 3 mahal ichishga buyurildi. Bemorlarda

preparatning nojo'ya ta'sirlari kuzatilmadi. Bemorlar oyoq vena qon tomirlari Dopler-UZI apparatida ultratovush tekshiruvidan o'tkazildi.

Tadqiqot natijalari. "Escusan®" tomchilari 10 kun davomida 15 tomchidan x 3 mahal qabul qilgan 12 ta bemorlarning barchasida oyoq vena qon tomirlari sohasida ogi'rliq hissi, og'riq, shish sezilarli kamayganligi, oyoqlarda harakatlar yengillashishi kuzatildi. oyoq vena qon tomirlari sohasida venoz qon tomirlar o'tkazuvchanligining yaxshilanganligi Dopler-UZI apparatida ultratovush tekshiruvida ham tasdiqlandi.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, Aesculus hippocastanum L. asosida tayyorlangan fitopreparat "Escusan®" tomchilari 10 kun davomida 15 tomchidan x 3 mahal qabul qilgan 12 ta bemorlarning barchasida oyoq vena qon tomirlari sohasida ogi'rliq hissi, og'riq, shish sezilarli kamayganligi, oyoqlarda harakatlar yengillashishi kuzatildi. oyoq vena qon tomirlari sohasida venoz qon tomirlar o'tkazuvchanligining yaxshilanganligi Dopler-UZI apparatida ultratovush tekshiruvida ham tasdiqlandi. Ushbu orqali Aesculus hippocastanum L. asosida tayyorlangan fitopreparat "Escusan®" ni og'iz orqali yuborish bilan oson va xavfsiz tarzda venoz tonusning 10-20% ga oshishiga erishish mumkin.

REFERENCES

1. Богачев В.Ю., Болдин Б.В., Дженина О.В. Эскузан: фармакология, фармакокинетика и терапевтические характеристики. Амбулаторная хирургия. 2019 (№1, стр.20-25)
2. Naoum J.J., Hunter G.C. Pathogenesis of Varicose Veins and Implications for Clinical Management. *Vascular*. 2007;15(5):242–249.
3. Sirtori C.R. Escin: pharmacology, pharmacokinetics and therapeutic profile. *Pharmacol Res*. 2001;44:183–193.
4. Dudek-Makuch M., Studzinska-Sroka E. Horse chestnut- efficacy and safety in chronic venous insufficiency: an overview. *Revista Brasileira de Farmacognosia*. 2015;25:533-541.
5. Perrin M., Ramelet A.A. Pharmacological Treatment of Primary Chronic Venous Disease: Rationale, Results and Unanswered Questions. *Eur. J. Vasc. Endovasc. Surg*. 2011;41:117–25.
6. Diehm C., Trampisch H.J., Lange S., Schmidt C. Comparison of leg compression stocking and oral horse-chestnut seed extract therapy in patients with chronic venous insufficiency. *Lancet*. 1996;347(8997):292–294.
7. Handbook of venous disorders (4th edition). Guidelines of the American Venous Forum edited by P. Gloviczki, 2017.
8. Management of chronic venous disorders of the lower limbs. Guidelines according to scientific evidence. Part I. *International Angiology*. 2018;37(3):181

**AESCULUS HIPPOCASTANUM L. ASOSIDA TAYYORLANGAN
FITOPREPARAT “ESCUSAN®” NING BOLDIR -OYOQ PANJA SOHASI YENGIL
TRAVMALARIDA SHISHLARGA QARSHI TA’SIRINI O’RGANISH.**

Mahmaraimov Sh.T¹.

¹Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali katta o‘qituvchisi,

Chutboev B.R².

²Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali assistenti

Chariev M.Yu³.

³Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali assistenti

Miraliyev A.M⁴.

⁴Sariosiyo Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi direktor o‘rinbosari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10287586>

Аннотация. Boldir- oyoq panja sohasida shikastlanishlarida shu soha qon tomirlari o‘tkazuvchanligining oshishi, kapillyarlar va vena qon tomirlarida mikrotsirkulya buzilishi sababli shishlar rivojlanadi. “Escusan®” - bu ot kashtan urug‘i ekstrakti va tiaminni (B1 vitamini) o‘z ichiga olgan kombinatsiyalangan preparat. “Escusan®” ning asosiy faol moddasi triterpen glikozidlari guruhiga kiruvchi va ot kashtan urug‘lari ekstrakti - Aesculus hippocastanum tarkibiga kiradigan escindir. Aesculus hippocastanum L. asosida tayyorlangan fitopreparat “Escusan®” tarkibidagi escin lizosomal fermentlarning kontsentratsiyasini pasaytiradi, buning natijasida kapillyar devorlari hududida mukopolisaxaridlarning parchalanishi kamayadi, transkapillyar filtratsiya hamda qon tomirlarining o‘tkazuvchanligi pasayishi, past molekulyar og‘irlikdagi oqsillar, elektrolitlar va suvning hujayralararo bo‘shliqqa filtratsiyasining kamayadi, natijada bemorlarda shish, og‘irlik, og‘riq hissining sezilarli darajada pasayishi kuzatiladi. Xulosa. “Escusan®” tomchilari ning to‘g‘ri tanlangan dozasi boldir- oyoq panja sohasi yengil travmalarida shishlarga qarshi samarali ta’sir ko‘rsatadi.

Калит so‘zlar: Aesculus hippocastanum L., fitopreparat “Escusan®”, boldir- oyoq panja sohasida shikastlanishlar, shish, og‘riq, qon tomirlarining o‘tkazuvchanligi.

**ИЗУЧЕНИЕ ПРОТИВООТЕЧНОГО ДЕЙСТВИЯ ФИТОПРЕПАРАТА
“ESCUSAN®” НА ОСНОВЕ AESCULUS HIPPOCASTANUM L., ПРИ ЛЕГКИХ
ТРАВМАХ ГОЛЕНИ И СТОПЫ.**

Аннотация. При травмах в области голени и стопы развиваются отеки вследствие повышения проницаемости сосудов этой области, нарушения микроциркуляции в капиллярах и венозных сосудах. “Escusan®” - фитопрепарат, изготовленный на основе Aesculus hippocastanum L., снижает концентрацию лизосомальных ферментов, в результате чего снижается распад мукополисахаридов в области стенок капилляров, снижается транskapиллярная фильтрация и проницаемость сосудов, снижаются молекулярные белки, электролиты и вода поступают в межклеточное пространство. Фильтрация снижается, в результате чего у больных значительно уменьшаются отеки, тяжесть и боль. Заключение: Правильно подобранная доза капель «Эскузан®» оказывает эффективное противоотечное действие при легких травмах области голени и стопы.

Ключевые слова: *Aesculus hippocastanum L.*, фитопрепарат “Escusan®”, травмы в области голени и стопы, отек, боль, проницаемость сосудов.

STUDYING THE ANTI-EDEMA EFFECT OF “ESCUSAN®”, A PHYTOPREPARATION PREPARED ON THE BASIS OF AESCULUS HIPPOCASTANUM L., IN MILD TRAUMAS OF THE CALF AND FOOT.

Abstract. *In the case of injuries in the calf-paw area, edema develops due to increased permeability of blood vessels in this area, disruption of microcirculation in capillaries and venous blood vessels. Escusan, a phytopreparation made on the basis of Aesculus hippocastanum L., reduces the concentration of lysosomal enzymes, as a result of which the breakdown of mucopolysaccharides in the area of capillary walls decreases, transcapillary filtration and permeability of blood vessels decrease, low molecular weight proteins, electrolytes and water enter the intercellular space. filtration decreases, as a result of which patients experience a significant decrease in swelling, heaviness, and pain. Conclusion. Correctly chosen dose of "Escusan®" drops has an effective anti-edema effect in minor traumas of the leg and foot area.*

Key words: *Aesculus hippocastanum L.*, phytopreparation “Escusan®”, injuries in the area of the leg and foot, edema, pain, permeability of blood vessels.

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda O‘zbekiston aholisining sportning barcha turlari bilan faol shug‘ullanishi kuzatilmoqda. Shu bilan birga sportning kontaktli turlarida (ayniqsa o‘rta yoshli kishilarda) travmatizmning ko‘payishi ham kuzatilmoqda. Boldir- oyoq panja sohasida shikastlanishlar sonining ko‘rsatkichlari yuqoriligini hisobga olsak, bemorlarning rehabilitatsiyasi davrini qisqartirish ahamiyati kattaligini kuzatishimiz mumkin. Boldir- oyoq panja sohasida shikastlanishlarida shu soha qon tomirlari o‘tkazuvchanligining oshishi, kapillyarlar va vena qon tomirlarida mikrotsirkulyatsiya buzilishi sababli shishlar rivojlanadi. Ushbu patologiyada *Aesculus hippocastanum L.* asosida tayyorlangan fitopreparat “Escusan®” ning ahamiyati katta. Preparat tarkibidagi escin lizosomal fermentlarning kontsentratsiyasini pasaytiradi, buning natijasida kapillyar devorlari hududida mukopolisaxaridlarning parchalanishi kamayadi. Randomizatsiyalangan, ikki tomolama “ko‘r” va kesishuvchi tadqiqotlarda “Eskuzan” ta’sirida transkapillyar filtratsiyaning pasayishi, qon tomirlarining o‘tkazuvchanligining pasayishi, past molekulyar og‘irlikdagi oqsillar, elektrolitlar va suvning hujayralararo bo‘shliqqa filtratsiyasining kamayishi, natijada bemorlarda shish, og‘irlik, og‘riq hissining sezilarli darajada pasayishi kuzatilgan.

Tadqiqot maqsadi. *Aesculus hippocastanum L.* asosida tayyorlangan fitopreparat “Escusan®” ning boldir- oyoq panja sohasi travmalarida shishlarga qarshi ta’sirini o‘rganish.

Tadqiqot usuli va materiali. Tekshirish Termiz shahar ko‘p tarmoqli poliklinikada boldir- oyoq panja sohasi yengil travmalari (shish, og‘riq, gematoma) bilan ambulator davolanayotgan 14 ta bemorda o‘tkazildi. Bemorlar yoshi: 31-45 oraliq‘ida, 2 tasi ayol, 12 tasi erkak. Bemorlarga “Escusan®” tomchilari 7 kun davomida 12-15 tomchidan x 3 mahal ichishga buyurildi. Bemorlarda preparatning nojo‘ya ta’sirlari kuzatilmadi. Bemorlar oyoq qon tomirlari Dopler-UZI apparatida ultratovush tekshiruvidan o‘tkazildi.

Tadqiqot natijalari. “Escusan®” tomchilari 7 kun davomida 12-15 tomchidan x 3 mahal qabul qilgan 14 ta bemorlarning barchasida boldir- oyoq panja sohalarida

shikastlanishlar oqibatida paydo bo'lgan shish, og'riq, gematomalar sezilarli kamayganligi, bo'g'imlarida harakatlar tiklanishi kuzatildi. Boldir- oyoq panja sohalarida, bo'g'imlarda shishlar va tarkibidagi suyuqlik hajmi kamayganligini qon tomirlar Dopler-UZI apparatida ultratovush tekshiruv ham tasdiqladi.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, Aesculus hippocastanum L. asosida tayyorlangan fitopreparat "Escusan®" tomchilari 7 kun davomida 12-15 tomchidan x 3 mahal qabul qilgan 14 ta bemorlarning barchasida boldir- oyoq panja sohalarida shikastlanishlar oqibatida paydo bo'lgan shish, og'riq, gematomalar sezilarli kamayganligi, bo'g'imlarida harakatlar tiklanishi kuzatildi. Boldir- oyoq panja sohalarida, bo'g'imlarda shishlar va tarkibidagi suyuqlik hajmi kamayganligini qon tomirlar Dopler-UZI apparatida ultratovush tekshiruv ham tasdiqladi. Ushbu orqali Aesculus hippocastanum L. asosida tayyorlangan fitopreparat "Escusan®" tomchilari ning to'g'ri tanlangan dozasi boldir- oyoq panja sohasi yengil travmalarida shishlarga qarshi samarali ta'sir ko'rsatadi.

REFERENCES

1. Богачев В.Ю., Болдин Б.В., Дженина О.В. Эскузан: фармакология, фармакокинетика и терапевтические характеристики. Амбулаторная хирургия. 2019 (№1, стр.20-25)
2. Naoum J.J., Hunter G.C. Pathogenesis of Varicose Veins and Implications for Clinical Management. *Vascular*. 2007;15(5):242–249.
3. Sirtori C.R. Aescin: pharmacology, pharmacokinetics and therapeutic profile. *Pharmacol Res*. 2001;44:183–193.
4. Dudek-Makuch M., Studzinska-Sroka E. Horse chestnut- efficacy and safety in chronic venous insufficiency: an overview. *Revista Brasileira de Farmacognosia*. 2015;25:533-541.
5. Perrin M., Ramelet A.A. Pharmacological Treatment of Primary Chronic Venous Disease: Rationale, Results and Unanswered Questions. *Eur. J. Vasc. Endovasc. Surg*. 2011;41:117-25.
6. Diehm C., Trampisch H.J., Lange S., Schmidt C. Comparison of leg compression stocking and oral horse-chestnut seed extract therapy in patients with chronic venous insufficiency. *Lancet*. 1996;347(8997):292–294.
7. Handbook of venous disorders (4th edition). Guidelines of the American Venous Forum edited by P. Gloviczki, 2017.
8. Management of chronic venous disorders of the lower limbs. Guidelines according to scientific evidence. Part I. *International Angiology*. 2018;37(3):181

UDK.796.011.1:42

ЖИСМОНИЙ ИМКОНЯТИ ЧЕКЛАНГАН ТАЛАБЛАРНИ ПАРА ЕНГИЛ АТЛЕТИКАНИНГ ЮГУРИБ КЕЛИБ УЗУНЛИККА САКРАШ ТУРЛАРИГА ЎРГАТИШ УСЛУБИЯТИ

Гофуров Шерали Хошимович

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети
«Адаптив жисмоний тарбия ва спорт» кафедраси ўқитувчиси.

E-mail: sherali.gofurov@mail.ru Тел: +998946061330

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10287755>

Аннотация. Мақолада, Имконияти чекланган талабаларни жисмоний ривожлантиришда пара енгил атлетиканинг сакраш восита ва усулларини қўллаш орқали жисмоний тайёргарлигини оширишни амалда исботлашдан иборатдир.

Калит сўзлар: Имконияти чекланган, пара енгил атлетика, сакраш турлари, заиф кўрувчи, адаптив, нозология, спорт таснифлар, ривожлантириш.

TEACHING STYLES FOR LIMITED PHYSICAL CAPABILITIES IN PARA LIGHT ATHLETICS RUNNING AND LONG JUMPING

Abstract. In the article, the purpose of the physical development of students with limited opportunities is to practically prove the improvement of physical fitness by using the best means and methods of para-athletics.

Key words: Disabled, para athletics, wrestling, visually impaired, adaptive, nosology, sports classification, development.

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ИНВАЛИДНЫХ СТУДЕНТОВ ПРЫЖКАМ В ДЛИНУ

Аннотация. В статье в физическом развитии студентов с ограниченными возможностями здоровья целесообразно обосновать повышение физической подготовленности за счет использования прыжковых средств и методов паралегкоатлетических занятий.

Ключевые слова: инвалиды, паралегкая атлетика, виды прыжков, слабовидящие, адаптивные, нозология, спортивные классификации, развитие.

Долзарблиги. Ўзбекистон Республикасида жисмоний тарбия ва спорт соҳасини янада ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021-йил 18-майдаги “Паралимпия ҳаракатини ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-5114-сон қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021-йил 5-ноябрдаги “Спорт таълими тизимини тубдан такомиллаштириш орқали олимпия ва паралимпия спорт турлари бўйича спортчилар захирасини шакллантириш сифатини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2021-йил 5-ноябрдаги “2024-йил Париж шаҳрида (Франсия) бўлиб ўтадиган XXXIII ёзги Олимпия ва XVII Паралимпия ўйинларига спортчиларимизни комплекс тайёрлаш тўғрисида”ги ПҚ- 5281-сонли қарорларида амалга оширилиши лозим бўлган ишларнинг белгиланиши соҳа мутахассислари олдида улкан вазифаларни қўяди. Ўзбекистонда жисмоний имконияти чекланган ва ногиронлиги (қўл нозолгияси ва кўриш қобилиятида нуқсон) бўлган шахсларни пара спорт (пара енгил атлетиканинг югуриб келиб

узунликка сакраш) турлари билан шуғулланишлари учун зарур шарт-шароитлар яратиш, уларнинг халқаро спорт майдонларида муносиб иштирок этишини таъминлаш ва давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ҳамда илмий тадқиқотлар ишларини олиб бориш бугунги кунда долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Тадқиқотнинг мақсади: пара енгил атлетикнинг сакраш восита ва усулларини қўллаш орқали имконияти чекланган талабаларнинг жисмоний тайёргарлигини оширишдан иборат.

Тадқиқот вазифалари: Имконияти чекланган талабаларнинг умумий жисмоний тайёргарлигини оширишда пара енгил атлетиканинг сакраш турларида самарадор бўлган восита ва усулларни аниқлаш ва табақалаштириш;

Махсус восита ва усулларни қўллаш орқали имконияти чекланган талабаларни жисмоний сифатларини ривожлантириш.

Тадқиқот натижалари ва унинг муҳокамаси. Республикада охириги йилларда жисмоний тарбия ва спортни оммалаштириш, аҳоли ўртасида соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш, имкониятлари чекланган шахсларнинг жисмоний реабилитацияси учун зарур шарт-шароитлар яратиш ҳамда мамлакатнинг халқаро спорт майдонларида муносиб иштирок этишини таъминлаш борасида изчил чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Имконияти чекланган талабаларни хар томонлама жисмоний ривожланишида албатта энг авалло жисмоний сифатларни ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга. Шуғулланувчиларни жисмоний ривожланишида талабаларни ёши, жинси ва жисмоний тайёргарлигига қараб юклама меъёрлари тақсимланади ҳамда машғулотлар жараёнида қўллаш орқали жисмоний сифатларни ривожланиши, ҳаракат фаоллигини ошишига эришилади.

Шуғулланувчиларни махсус жисмоний тайёргарлигини оширишда жисмоний сифатларни ривожлантириш энг аввало спортчининг хар томонлама махсус жисмоний ривожланиш жараёни ҳисобланади. Машғулотларни режалаштирганда умумий жисмоний тайёргалик ва махсус жисмоний тайёргарлик турларини ривожлантиришда алоҳида юклама нисбатларидан фойдаландик.

Умумий жисмоний тайёргарлик пара енгил атлетикачиларнинг гормоник ривожланиши, яъни ҳаракат мускулларини ривожлантириш, аъзо ва тизимларини мустаҳкамлаш, уларнинг функционал имкониятларини ошириш, бошқара олиш қобилиятини яхшилаш, куч, тезкорлик, чидамлилиқ, чаққонлик, эгилувчанлик каби жисмоний сифатларни ошириш, қадди-қомат ва тана тузилишидаги камчиликларни тузатишга қаратилган жараён ҳисобланади. Умумий жисмоний тайёргарликни ривожлантиришда шуғулланувчиларнинг барча аъзо ва тизимларига коррекцион воситалар орқали тасир кўрсатишга қаратилади. Машғулотлар жараёнида эса умумий жисмоний ривожлантиришга мўлжалланган машқлардан фойдаланиш лозим.

Махсус жисмоний тайёргарлик пара енгил атлетиканинг мазкур турини бажариш учун нима талаб этилишига қараб, спортчи организмнинг ҳамма функционал имкониятларини, ҳамма аъзолар ва тизимларини юқори даражада ривожлантиришга қаратилган жараён ҳисобланади. Бунинг учун, табиийки танланган пара енгил атлетика

турининг махсус машқлар ва усуллардан фойдаланилса шуғилланувчиларнинг жисмоний сифатларни ривожланишида самарали ҳисобланади.

Машғулотлар жараёнида умумий жисмоний тайёргарлик учун кўпинча умумий таъсир кўрсатадиган машқлардан, махсус тайёргарлик учун эса, аниқ мақсадга йўналтирилган машқлардан фойдаланилди. Лекин умумий жисмоний тайёргарликда ҳам жисмоний ривожланиши, тана тузилиши, қаддат-қомат росалик ва шунга ухшаш айрим камчиликларни йўқотиш учун, аниқ йўналтирилган машқлар қўлланилади.

Умумий ва махсус жисмоний тайёргарликда куч, тезкорлик, чидамлик, чаққонлик, эгилувчанлик каби сифатларни ривожлантирувчи машқлар асосан самарали ҳисобланади.

Худди шу жисмоний сифатларда пара енгил атлетикачининг бутун организмидаги аъзолар ва тизимлар иш қобилиятига асосланиб, унинг ҳаракат қилиш имконияти ошиб боради.

Биз талабаларининг жисмоний ривожланганлик даражасини антропометрик кўрсаткичлар орқали аниқладик. Олинган натижаларни (1- жадвалга қаранг).

Назорат гуруҳи талабаларини антропометрик кўрсаткичи.

1- жадвал

№	Ф.И.Ш.	Тўғилган йили	бўйи	оғирлик	Кўкрак қафси кенглиги	Нафас олиш	Нафас чиқариш
1	Дустмуродов Ж.	1998	172	70	88	91	86
2	Бобокулов М.	2003	178	65	90	94	85
3	Рахмонов Ш.	2001	170	68	87	91	84
4	Салимов Б.	1997	179	67	88	93	82
5	Уразметов Ж.	1995	168	69	89	98	87
6	Мирзаев Ш.	1998	171	71	83	90	81
7	Султонов А.	2001	177	68	89	91	88
8	Артиков Д.	2003	173	69	81	89	80
9	Боратов У.	2002	172	70	90	93	88
10	Бекжанов К.	2001	172	66	91	96	87
11	Ахмедов О.	2003	174	61	80	88	76
12	Эргашев Б.	2001	170	72	84	89	83

Ўртача	173	68	86,7	91,9	83,9
--------	-----	----	------	------	------

Назорат гурухи талабаларини бўй баландлиги, вазн оғирлиги, кўкрак кафаси кенглиги, нафас олиши ва нафас чиқариш кўрсаткичлари аниқланди.

Тажриба гурухи талабаларини антропометрик кўрсаткичи.

2. жадвал

№	Ф.И.Ш.	Тўғилган йили	бўйи	оғирлик	Кўкрак кафаси кенглиги	Нафас олиш	Нафас чиқариш
1	Хакимов Ж.	2001	178	74	86	91	88
2	Турсунов Д.	2002	173	66	84	89	81
3	Юсупов А.	1997	170	64	94	101	93
4	Уралов С.	1999	167	67	93	98	90
5	Иномхўжаев Х.	2003	171	68	86	85	84
6	Каримов А.	2002	172	63	81	91	78
7	Ризаев Р.	2000	170	66	80	87	78
8	Саидов Б.	1999	168	71	88	94	87
9	Расулов Х.	1997	179	69	87	91	86
10	Осмонов Б.	1996	174	72	92	100	90
11	Жумаев С.	2002	177	68	83	90	79
12	Сатторов К.	2001	172	73	90	98	87
Ўртача			172,6	68,4	87,0	92,9	85,1

Тажриба гурухи талабаларини бўй баландлиги, вазн оғирлиги, кўкрак кафаси кенглиги, нафас олиши ва нафас чиқариш кўрсаткичлари аниқланди.

Олинган натижаларни солиштирганимизда иккала гурух ўртасидаги ёш жихати, бўй баландлиги, вазн оғирлик кўрсаткичларидаги фарқи яққол сезилмади. Талабаларнинг ҳаракат тезлигини унинг мускул кучини ошириш йўли билан анча яхшилаш мумкин. Маълумки пара атлетикачиларнинг ҳаракатларига ташқи қаршилик қанча оз бўлса, бу ҳаракатлар шунча тез бажарилади. Мускул кучини ошириш ҳисобига ҳаракат тезлиги

даражасини кўтариш, аввало жуда катта куч бериш қобилиятини яхшилаш ҳисобига бўлади. Анчагина мускул кучи сарфлай олиш қобилияти билан, нерв мускул координацияси яхшиланиб спортчи кучли ҳаракатларни бажара олади ва тез куч беради (3-жадвалга қаранг).

**Назорат гуруҳи талабаларини жисмоний тайёргарлик
кўрсаткичлари динамикаси тадқиқотдан олдин ва тадқиқотдан кейинги
натижаси.**

3. жадвал

	Ф.И.Ш.		30м га	60м га	30 м га	Жойда	Жойда	Югуриб
			югуриш (секунд)	югуриш (секунд)	оёқдан оёққа сакраш (см)	узун ликка сакраш (см)	узун ликка уч хаглаб сакраш (см)	келиб узунликка сакраш (см)
1	Хакимов Ж.	Т.о	4,4	8,6	25	184	7,89	4,20
		Т.к	4,2	8,4	23	190	7,96	4,28
2	Турсунов Д.	Т.о	4,3	8,4	23	206	7,91	4,19
		Т.к	4,2	8,2	21	211	7,97	4,31
3	Юсупов А.	Т.о	4,5	8,4	24	191	7,98	4,38
		Т.к	4,4	8,2	23	193	8,01	4,51
4	Уралов С.	Т.о	4,5	8,8	22	189	7,67	5,06
		Т.к	4,3	8,5	22	191	7,72	5,27
5	Иномхўжаев Х.	Т.о	4,2	8,3	23	211	8,26	4,55
		Т.к	4,0	8,1	22	215	8,32	4,64
6	Каримов А.	Т.о	4,8	8,7	22	183	7,46	4,89
		Т.к	4,5	8,5	21	192	7,52	5,17
7	Ризаев Р.	Т.о	4,9	8,9	21	196	7,48	5,03
		Т.к	4,7	8,7	21	208	7,51	5,18
8	Саидов Б.	Т.о	4,7	8,9	23	193	7,70	4,24
		Т.к	4,5	8,7	22	201	7,81	4,31
9	Расулов Х.	Т.о	4,5	8,6	23	185	7,83	4,41
		Т.к	4,3	8,4	23	197	7,89	4,49
10	Осмонов Б.	Т.о	4,8	8,8	22	182	7,61	4,04
		Т.к	4,5	8,5	23	189	7,68	4,15
11	Жумаев С.	Т.о	4,5	8,5	23	187	7,94	4,18
		Т.к	4,4	8,3	23	201	7,99	4,32
12	Сатторов К.	Т.о	4,8	8,8	24	194	7,77	4,20
		Т.к	4,6	8,6	22	196	7,79	4,28
	Ўртача	Т.о	4,6	8,6	22,9	191,7	7,79	4,40
		Т.к	4,4	8,4	22,2	198,7	7,85	4,46
	Мутлоқ ўсиш		0,2	0,2	0,7	7	0,6	0,6

(%)							
-----	--	--	--	--	--	--	--

Назорат гурухи тадқиқотдан олдин 30 м га югуриш 4,6 га, тадқиқотдан кейин 4,4 га яхшиланишига эришилди. 60 м югуриш тадқиқотдан олдин 8,6 бўлса, тадқиқотдан кейин 8,4 га яхшиланди. 30 м га оёқдан оёққа сакраш тадқиқотдан олдин 22,9 см аниқланган бўлса, тадқиқотдан кейин 22,2 см га яхшиланишига эришилди. Жойдан узунликка сакраш тадқиқотдан олдин 191,7 см га, тадқиқотдан кейин 198,7 см га яхшиланди. Жойдан туриб уч хатлаб сакраш тадқиқотдан олдин 7,79 см лиги аниқланди, тадқиқотдан кейин 7,85 см га яхшиланди. Югуриб келиб узунликка сакраш тадқиқотдан олдин 4,40 см лиги аниқланган бўлса, тадқиқотдан кейин 4,46 см га яхшиланди.

Тажриба гурухи талабаларини жисмоний тайёргарлик кўрсаткичлари динамикаси тадқиқотдан олдин ва тадқиқотдан кейинги натижаси.

4. жадвал

№	Ф.И.Ш.		30м га югуриш (секунд)	60м га югуриш (секунд)	30 м га оёқдан оёққа	Жойда узунликка (см)	узунликка уч хатлаб сакраш	Югуриб келиб узунликка
1	Дустмуродо в Ж.	Т.о	4,4	8,6	22	186	7,81	4,22
		Т.к	4,0	8,0	20	201	8,03	4,46
2	Бобокулов М.	Т.о	4,8	8,8	23	195	7,65	5,04
		Т.к	4,3	8,1	22	211	7,96	5,26
3	Рахмонов Ш.	Т.о	4,5	8,5	23	189	7,94	4,18
		Т.к	4,1	8,1	21	201	8,16	4,81
4	Салимов Б.	Т.о	4,8	8,8	24	189	7,77	5,20
		Т.к	4,5	8,4	21	206	7,92	5,38
5	Уразметов Ж.	Т.о	4,9	8,9	22	194	7,48	4,70
		Т.к	4,5	8,3	20	215	7,74	5,02
6	Мирзаев Ш.	Т.о	4,8	8,7	24	188	7,46	4,76
		Т.к	4,6	8,3	21	207	7,69	5,10
7	Султонов А.	Т.о	4,5	8,8	25	191	7,67	5,05
		Т.к	4,2	8,2	22	208	7,93	5,27
8	Артиков Д.	Т.о	4,7	8,9	23	184	7,71	4,66
		Т.к	4,3	8,3	21	211	7,98	5,01
9	Боратов У.	Т.о	4,5	8,6	23	196	7,83	4,42
		Т.к	4,1	8,1	20	224	8,12	4,89
10	Бекжанов К.	Т.о	4,3	8,4	25	189	7,91	5,19
		Т.к	4,0	7,7	22	208	8,17	5,66
11	Ахмедов О.	Т.о	4,2	8,3	23	196	8,22	4,56

		Т.к	4,0	7,9	21	214	8,49	5,12
12	Эргашев Б.	Т.о	4,5	8,4	24	194	7,98	4,39
		Т.к	4,3	8,0	21	196	8,25	5,06
	Ўртача	Т.о	4,6	8,6	23,4	190,8	7,79	4,70
		Т.к	4,2	8	21	210,1	8,22	5,10
	Мутл оқ ўсиш (%)	Т.к	0,4	0,6	2,4	19,3	0,43	0,40

Тажриба гурухи тадқиқотдан олдин 30-м га югуриш 4,6 секунд аниқланди, тадқиқотдан кейин 4,2 секундга яхшиланди. 60 м югуриш тадқиқотдан олдин 8,6 секунд эканлиги аниқланди, тадқиқотдан кейин 8 секундга яхшиланди. 30 м га оёқдан оёққа сакраш эса тадқиқотдан олдин 23,4 см эканлиги аниқланган бўлса, тадқиқотдан кейин 21 м га яхшиланди. Жойдан узунликка сакраш тадқиқотдан олдин ўртача 190,8 см аниқланди, тадқиқотдан кейин 210,1 см га яхшиланди. Жойдан туриб уч хатлаб сакраш тадқиқотдан олдин ўртача 7,79 см аниқланди, тадқиқотдан кейин 8,22 см га яхшиланди. Югуриб келиб узунликка сакраш тадқиқотдан олдин 4,70 см аниқланди, тадқиқотдан кейин 5,10 см га яхшиланди.

Юқоридаги усулларни қўллаш орқали имконияти чекланган талабаларини жисмоний тайёргарлигини оширишга эътибор қаратдик ва югуриш усуллари орқали машғулотларда қўлланилган югуриш воситалари уларни жисмоний тайёргарлик даражасини ҳисобга олган ҳолда юкламалар қўлланилди.

Тажриба якунида иккала гуруҳ талабаларини жисмоний ривожланганлик даражасини якуний тест орқали аниқладик. Тадқиқотмиз охиридаги натижаларни таққослаганимизда назорат гуруҳига нисбатан Тажриба гуруҳида талабаларининг жисмоний тайёргарлиги ошганлиги аниқланди. Биз томонимиздан тажриба гуруҳи талабаларини умумий ва махсус жисмоний тайёргарлигини ривожланганини аниқладик. Талабаларни югуриш машқлари орқали сакраш техникасини эгаллашида энг яхши усуллардан бири эканлигини яна бир бор асослаб бердик. Улар қуйидагилардан иборат

1. Бедана қадамлаб югуришлар 50 – 60м
2. Оёқларни орқага тортиб югуриш.
3. Кўп кара юқорига сакраб югуришлар.
4. Оёқдан оёқга сакраб югуришлар.
5. Тезланиб югуришлар.

Бу машқлар талабаларни сакраш техникасини ўзлаштиришда ҳамда жисмоний ривожланишида яхши самара беради.

Сакрашда қуйидаги махсус машқлардан фойдаландик:

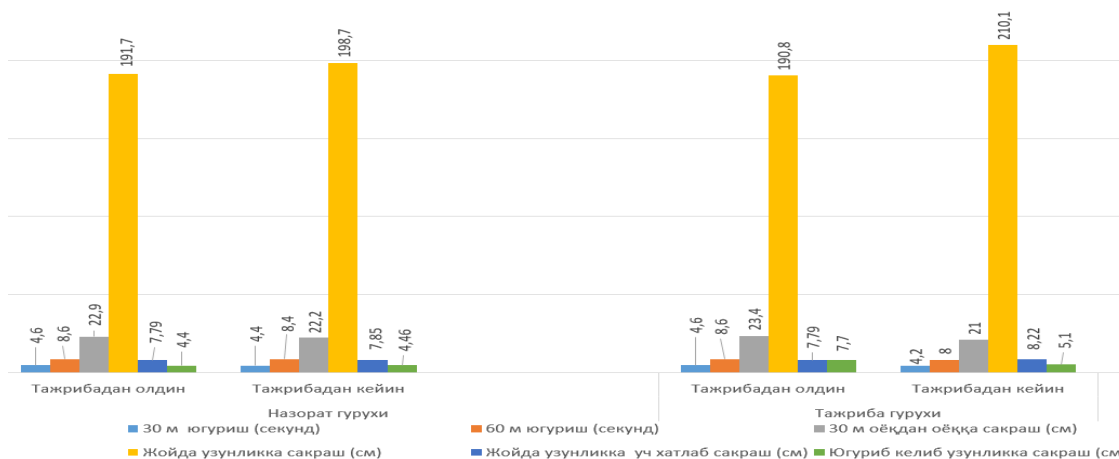
1. Бир оёқда баландлиги 25-30см бўлган тўсиқ устидан сакраб ўтиш (турган жойида, ҳаракатда) ўнг ва чап оёқларда 20 мартадан 3 марта.
2. Чўккалаб ўтириш ҳолатидан 5-8 кг оғирлик билан баландликка сакраш 8-10 мартадан 3 марта.

3. Икки оёқлаб баландлиги 70-80см бўлган ғовлар устидан сакраб ўтиш (10 та ғов) 3 марта.

4. Узунликка баландлиги 70-80 см бўлган мосламадан депсинувчи оёққа сакраб тушиш ва сакраш (депсинувчи ва силкинч оёқ харакатига эътибор қаратиш) 7-8 марта.

Юқорида келтирилган машқларни талабалар тадқиқот давомида доим бажаришди ва машғулотлар айнан юқори шиддатли машқлар билан олиб борилди. Биз тадқиқот давомида иккала гуруҳ талабаларини жисмоний тайёргарлик кўрсаткичлари ўртасидаги натижаларни таққослаганимизда фарқни сездик. Тажриба гуруҳи талабаларининг жисмоний тайёргарлигини оширишда сакраш ва югуриш восита усулларидан машғулот жараёнида фойдаландик. Олинган натижалар 3-4-жадваллар орқали кўрсаткичлар келтирилди.

Тажриба гуруҳи ва назорат гуруҳи синалувчиларининг тадқиқот сўнгида жисмоний тайёргарлик даражасини шаклланишининг умумий диаграммаси.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак имконияти чекланган талабаларининг жисмоний сифатларини хар томонлама тарбиялаш талабаларнинг келажақда тайёргарлигини оширишда асосий замин ҳисобланади. Имконияти чекланган талабаларини жисмоний тайёргарлигини оширишда қўлланилган восита усулларни тўғри қўллаш, талабаларни жисмоний ривожланишга ҳамда соғлигини мустаҳкамлашида муҳим ўрин эгаллайди. Имконияти чекланган талабалар учун қўлланилган машғулот услубияти тадқиқот давомида тўғри қўлланилганлигини исботланди, буни уларнинг кўрсатган натижалари кўрсатиб турибди. Тажриба гуруҳи 30 м масофага югуришда 9,5 % яхшиланди, 60 м югуришда 7,5 %, 30 м оёқдан оёққа сакрашда 11,4 %, жойдан туриб узунликка сакрашда 9,2 %, жойдан туриб узунликка уч хатлаб сакрашда 5,3 % ва Югуриб келиб узунликка сакрашда 7,8 % яхшиланишига эришилди. Бундан кўриниб турибдики биз қўллаган дастур ўз самарасини берди ва бу дастур ўзини оқлади. Имконияти чекланган талабаларни умумий тайёргарлиги 17% га махсус жисмоний тайёргарлиги 20% га яхшиланишига эришилди.

REFERENCES

1. Шерали Хошимович Гофуров, Баходир Хошимович Гофуров ўзбекистонда 5x5 футбол спорт турини оммалаштириш орқали кўриш қобилиятида нуқсон бор шахслар ҳаракат фаоллигини ривожлантириш // Scientific progress. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-5x5-futbol-sport-turini-ommalashtirish-or-ali-k-rish-obiliyatida-nu-soni-bor-shahslar-arakat-faolligini-rivozhlantirish> (дата обращения: 15.11.2022)
2. Sherali Hoshimovich G'Ofurov malakali sprinterchilarning sport mashg'ulotlarini rivojlantirishning usullari // Academic research in educational sciences. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/malakali-sprinterchilarning-sport-mashg->
3. Л. Б. Собирова Эффективность использования специальных упражнений в профилактике нарушений роста у младших школьников Academic research in educational sciences. 2021. №5
4. Sherali Hoshimovich g'ofurov, dilshod baxtiyor o'g'li baxtiyorov, umid abdugaforovich saidov maktabgacha yoshdagi bolalarni yengil atletika mashqlari orqali mashg'ulotlarini tashkil etish // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 13.12.2022).
5. Sherali Hoshimovich G. Ofurov Qisqa masofaga yuguruvchi sportchilarni mashg'ulotlarini rivojlantirishning usullari //Scientific progress. – 2021. – №. 8.
6. Sherali Hoshimovich G. O. MALAKALI SPRINTERCHILARNING SPORT MASHG'ULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI //Academic research in educational sciences. – 2021. – №. 4.
7. ГОФУРОВ Ш. Х. болалар ва ўсмирлар спорт мактабларида бошланғич тайёрлов гуруҳида шуғулланувчи енгил атлетикачилар машғулотларини такомиллаштириш //Фан-Спортга. – 2020. – №. 5. – С. 38-40.
8. М. Х. Mirjamolov, R. F. Odilov, N. Y. Valiyeva, D. B. Baxtiyorov Ko'rish qobilyatida nuqsoni bo'lgan talabalarda harakat koordinatsiyasini rivojlantirish uslubiyati // Academic research in educational sciences. 2021. №12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ko-rish-qobilyatida-nuqsoni-bo-lgan-talabalarda-harakat-koordinatsiyasini-rivojlantirish-uslubiyati> (дата обращения: 22.01.2022).
9. Н.К Светличная Повышение эффективности применения средств адаптивной физической культуры и спорта у детей и подростков с ограниченными возможностями здоровья. В сборнике: Олимпийский спорт и спорт для всех. Сборник научных трудов, представленных на XXIV Международный научный конгресс. Казань, 2020. С. 361-364.
10. С.А. Юнусов Физическое воспитание школьников в инклюзивном образовании" SCIENTIFIC PROGRESS //Scientific Journal ISSN. – 2021. – С. 2181-1601.
11. Шерали Хошимович Гофуров, Баходир Хошимович Гофуров ЎЗБЕКИСТОНДА 5X5 ФУТБОЛ СПОРТ ТУРИНИ ОММАЛАШТИРИШ ОРҚАЛИ КЎРИШ ҚОБИЛИЯТИДА НУҚСОН БОР ШАХСЛАР ҲАРАКАТ ФАОЛЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ // Scientific progress. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-5x5-futbol-sport-turini-ommalashtirish->

- or-ali-k-rish-obiliyatida-nu-soni-bor-shahslar-arakat-faolligini-rivozhlantirish (дата обращения: 15.11.2022)
12. Sherali Xoshimovich G'Ofurov, Baxodir Xoshimovich G'Ofurov NOGIRONLAR ARAVACHASIDAN FOYDALANADIGAN UMURTQA POG'ONASI SHIKASTLANGAN YOSHLARNING ADAPTIV JISMONIY TARBIYASI // Scientific progress. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nogironlar-aravachasidan-foydalanadigan-umurtqa-pog-onasi-shikastlangan-yoshlarning-adaptiv-jismoniy-tarbiyasi> (дата обращения: 15.11.2022).
 13. Sherali Hoshimovich G'Ofurov MALAKALI SPRIINTERCHILARNING SPORT MASHG'ULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI // Academic research in educational sciences. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/malakali-sprinterchilarning-sport-mashg-ulotlarini-rivojlantirishning-usullari> (дата обращения: 13.12.2022).
 14. Еофуров Ш. Jismoniy tarbiya vositalari orqali sportchilarni o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirish. – 2020.
 15. Sherali Hoshimovich G'Ofurov, Dilshod Baxtiyor O'G'Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI YENGIL ATLETIKA MASHQLARI ORQALI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 13.12.2022).
 16. Sherali Hoshimovich G. Ofurov Qisqa masofaga yuguruvchi sportchilarni mashg'ulotlarini rivojlantirishning usullari //Scientific progress. – 2021. – №. 8.
 17. ЖИСМОНИЙ Л., НАЗАРИЙ Т., РИВОЖЛАНТИРИШ С. Academic research in educational sciences. 2021. № Special Issue 1 //URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bolalar-tserebral-falazhida-zhismoniy-tayyorgarlikni-mash-ulot-zharayonida-va-ilmiy-nazariy-so-ada-rivozhlantirish> (дата обращения: 12.01. 2022).
 18. BOLALAR V. A. O'smirlar SPOR MAKTABLARIDA SPORCHILAR TAYYORLANISHINI TAKILISH BOSHLANGAN MASHG'ULOT GURUHI GofurovSh //X. Fan-Sportga. – 2020. – №. 5. – С. 38-40.
 19. Еофуров Ш. NOGIRONLAR ARAVACHASIDAN FOYDALANADIGAN UMURTQA POG'ONASI SHIKASTLANGAN YOSHLARNING ADAPTIV JISMONIY TARBIYASI //МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ. – 2021. – Т. 4. – С. 24.
 20. ЕОФУРОВ Ш. МАКТАБЛАРИДА БОШЛАНЕИЧ ТАЙЁРЛОВ ГУРУ^ ИДА ШУЕУЛЛАНУВЧИ ЕНГИЛ АТЛЕТИКАЧИЛАР МАСЕУЛОТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. – 2020.
 21. Sherali Hoshimovich G. O. MALAKALI SPRIINTERCHILARNING SPORT MASHG'ULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI //Academic research in educational sciences. – 2021. – №. 4.
 22. Gofurov S. X. et al. A STRATIFIED APPROACH IN IMPROVING THE PHYSICAL QUALITIES OF GIRLS WITH DISABILITIES //ASIA PACIFIC JOURNAL OF

- MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603. – 2022. – Т. 11. – №. 12. – С. 179-189.
23. Sherali Hoshimovich G. O. et al. Scientific progress. 2022. № 1 //URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 04.02.2022).
 24. Sherali Hoshimovich G'Ofurov, Dilshod Baxtiyor O'G'Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI YENGIL ATLETIKA MASHQLARI ORQALI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 16.12.2022).
 25. Sherali Hoshimovich G'Ofurov, Dilshod Baxtiyor O'G'Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI YENGIL ATLETIKA MASHQLARI ORQALI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 16.12.2022).
 26. Sherali Hoshimovich G. O., Dilshod Baxtiyor O. G., Li Baxtiyorov U. A. S. Maktabgacha yoshdagi bolalarni yengil atletika mashqlari orqali mashg'ulotlarini tashkil etish //Scientific progress. – 2022. – №. 1.
 27. Dilshod Baxtiyorovich Baxtiyorov AMPUNTANT FUTBOLCHILARNI JISMONIY TARBIYA VOSITALARI VA USLUBIYATI // Scientific progress. 2022. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ampuntant-futbolchilarni-jismoniy-tarbiya-vositalari-va-uslubiyati> (дата обращения: 16.12.2022).
 28. Hoshimovich G. S., Duszhanov B. M., Abdumavlanovich T. U. IMPROVEMENT OF THE TRAINING PROCESS OF FLIGHT AND ATHLETS IN THE INITIAL TRAINING GROUP OF YOUTH //ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603. – 2022. – Т. 11. – №. 12. – С. 163-176.
 29. ҒОҒУРОВ Ш. Х. БОЛАЛАР ВА ЎСМИРЛАР СПОРТ МАКТАБЛАРИДА БОШЛАНҒИЧ ТАЙЁРЛОВ ГУРУҲИДА ШУҒУЛЛАНУВЧИ ЕНГИЛ АТЛЕТИКАЧИЛАР МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ //Фан-Спортга. – 2020. – №. 5. – С. 38-40.
 30. Sherali Xoshimovich G'Ofurov, Baxodir Xoshimovich G'Ofurov NOGIRONLAR ARAVACHASIDAN FOYDALANADIGAN UMURTQA POG'ONASI SHIKASTLANGAN YOSHLARNING ADAPTIV JISMONIY TARBIYASI // Scientific progress. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nogironlar-aravachasidan-foydalanadigan-umurtqa-pog-onasi-shikastlangan-yoshlarning-adaptiv-jismoniy-tarbiyasi> (дата обращения: 09.01.2023).
 31. Gofurov, S. X., Berdiyeva, C. A., Berdiyev, S. D., & Atabayev, A. N. (2022). A STRATIFIED APPROACH IN IMPROVING THE PHYSICAL QUALITIES OF GIRLS WITH DISABILITIES. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(12), 179-189.*

32. Hoshimovich, G. S., Hoshimovich, G. B., & Ibragim o'g'li, K. S. (2022). Differentiated Approach to Improving the Physical Qualities of Students With Disabilities. *Eurasian Research Bulletin*, 15, 213-223.
33. Sherali Hoshimovich G'Ofurov QISQA MASOFAGA YUGURUVCHI SPORTCHILARNI MASHG'ULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI // Scientific progress. 2021. №8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qisqa-masofaga-yuguruvchi-sportchilarni-mashg-ulotlarini-rivojlantirishning-usullari> (дата обращения: 09.01.2023).
34. Sherali Hoshimovich G'Ofurov, Dilshod Baxtiyor O'G'Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI YENGIL ATLETIKA MASHQLARI ORQALI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 15.11.2022)

ALIMENT TO'LASH TO'G'RISIDAGI SHARTNOMANI FUQAROLIK-HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING O'ZIGA XOS KORINISHLARI

Muhitdinov Sunnatulla Toxirovich

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10287945>

Annotatsiya. Maqolada aliment to'lash to'g'risidagi shartnomani fuqarolik-huquqiy tartibga solishning o'ziga xos korinishlari aliment to'lash to'g'risida shartnoma tuzish tartibi va uning shakli masalalari tahlil qilingan. Muallif ushbu kelishuvni fuqarolik qonunchiligi nuqtai nazaridan o'rganadi va shartnomaning tekin, bir tomonlama va konsensualligini asoslaydi. Ishning xulosalari aliment to'lash to'g'risidagi bitim kontseptsiyasini, ushbu shartnomaning aliment to'lashning boshqa tartib-qoidalaridan afzalliklarini asoslashdan iborat.

Kalit so'zlar: aliment, kelishuv, fuqarolik-huquqiy shartnoma, shakl, notarius, aliment to'lovchi, aliment oluvchi.

PECULIAR ASPECTS OF THE CIVIL-LEGAL REGULATION OF THE CONTRACT ON THE PAYMENT OF ALIMONY

Abstract. The article analyzes the issues of the procedure for concluding an agreement on the payment of alimony and its form. The author studies this agreement from the standpoint of civil law and substantiates the gratuitousness, one-sidedness and consensuality of the agreement. The conclusions of the work are to substantiate the concept of an agreement on the payment of alimony, the advantages of this agreement from other procedures for collecting alimony.

Key words: alimony, agreement, civil contract, form, notary, alimony payer, alimony recipient.

ОСОБЕННОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОГОВОРА ОБ УПЛАТЕ АЛИМЕНТОВ.

Аннотация. В статье анализируются особенности гражданско-правового регулирования договора об уплате алиментов, порядок заключения договора об уплате алиментов и его форма. Автор рассматривает данный договор с точки зрения гражданского права и обосновывает свободный, односторонний и консенсуальный характер договора. В выводах дела обосновывается понятие соглашения об уплате алиментов, преимущества этого соглашения перед другими порядками уплаты алиментов.

Ключевые слова: алименты, соглашение, гражданско-правовой договор, форма, нотариус, плательщик алиментов, получатель алиментов.

KIRISH

Ijtimoiy munosabatlarning muayyan turini tartibga soluvchi oila huquqi qoidalari betartib joylashtirilmasdan, ma'lum tizimga keltirilgan. Oila huquqi-bu oila huquqi tuzilishi, uning muayyan ketma-ketlikdagi alohida institutlari va me'yorlari tarkibidir. Oila huquqi tizimi obyektiv ravishda tuzilib, oila huquqi predmetiga kiradigan ijtimoiy munosabatlarni o'ziga xosligini aks ettiradi, hamda o'zaro bog'langan oilaviy-huquqiy institutlarning birligi va farqlanishida namoyon bo'ladi.

Oila huquqi tizimi qonunchilikda, avvalo Oila kodeksi kabi kodifikatsion xarakterdagi aktlarda, shuningdek oila huquqi fanida va "Oila huquqi" o'quv kursida o'z ifodasini topadi. Oila huquqi tizimi o'z ichiga umumiy va maxsus qismlarni oladi. Umumiy qism, oila huquqining maxsus qismidagi barcha institutlar uchun ahamiyatga ega bo'lgan me'yorlardan iborat, jumladan oila huquqining asosiy qoidalari va vazifalari, oila huquqi tomonidan tartibga solinadigan munosabatlar doirasi va ushbu munosabatlar subyektlari va obyektlari, oila huquqi manbalari; oilaviy munosabatlarga nisbatan fuqarolik qonun hujjatlarining qo'llanilishi, shuningdek oila to'g'risidagi va fuqarolik qonun hujjatlarining o'xshashlik bo'yicha qo'llanilishi; oilaviy munosabatlarda mahalliy urf-odat va an'analarning qo'llanilishi (masalan, Oila kodeksi 1-9-moddalar). Umumiy qismga oilaviy huquqlarni amalga oshirish va oilaviy majburiyatlarni bajarish shartlarini, oilaviy huquqlarni himoya qilish tartibi va muddatlarini o'rnatuvchi me'yorlar kiradi (masalan, Oila kodeksi 10-11-moddalar). Maxsus qism bir necha institutlardan tashkil topgan bo'lib, bu institutlarning har biri ijtimoiy munosabatlarning muayyan turini tartibga soladi. Ular quyidagilardan iborat: Nikoh (nikoh tuzish shartlari va tartibi, nikohning tugatilishi, nikohning haqiqiy emasligi); -er va xotinning huquq va majburiyatlari (er va xotinning shaxsiy huquq va majburiyatlari, er-xotin mulkining qonuniy tartibi, er va xotin mol-mulkining shartnomaviy tartibi, er va xotinning majburiyatlar bo'yicha javobgarligi); -ota-ona hamda bolalarning huquq va majburiyatlari (bolaning nasl-nasabini belgilash, voyaga yetmagan bolalarning huquqlari, ota-onalarning huquq va majburiyatlari); -oila a'zolarining aliment majburiyatlari (ota-ona hamda bolalarning aliment huquq va majburiyatlari, qarindoshlar va boshqa shaxslarning aliment majburiyatlari, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv, aliment to'lash va undirish tartibi); -ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni tarbiyalash shakllari (ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni aniqlash va joylashtirish, bolalarni farzandlikka olish, vasiylik va homiylik, bolalarni oilaga tarbiyaga olish (patronat); -oila qonunchiligini chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarga nisbatan qo'llash.

Bugungi kunga kelib, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida aliment to'lash majburiyati taraflariga tegishli bitim tuzish orqali aliment to'lashning miqdori, shakli va tartibi bilan bog'liq masalalarni ko'rib chiqish imkoniyati berilgan. Aliment majburiyatlari instituti doimo oila huquqining asosiy institutlaridan biri bo'lib kelgan. Zamonaviy sharoitda aliment bo'yicha huquqiy munosabatlar juda muammoli bo'lib, davlatning diqqat e'tiborini talab qiladi.

O'zbekiston Respublikasining oila qonunchiligida aliment to'lashning ixtiyoriy tartibi ko'zda tutilgan – tomonlarning kelishuvi asosida. Qonun chiqaruvchi unga ustunlik beradi, chunki oiladagi munosabatlar shaxsiy xususiyatga ega va aliment to'lash majburiyatlari, ta'rifga ko'ra, davlat majburlovisiz bajarilishi kerak.

Aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv – bu yosh institut: birinchi marta uni tuzish imkoniyati amaldagi O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksida ko'zda tutilgan. Yuridik adabiyotlarda alimentlar to'g'risidagi kelishuv atamasi keng qo'llanilishiga va doimiy ravishda har xil jihatlarda ishlatilishiga qaramay, uni umumiy tushunishchasi va talqini mavjud emas.

Masalan, S.P. Grishaeva, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv aliment to'lashga majbur bo'lgan shaxs va ularni oluvchi o'rtasida aliment to'lashning miqdori, shartlari va tartibi to'g'risida notarial tasdiqlash shartidir. E.A. Usacheva quyidagi ta'rifni beradi: "aliment

to'lash to'g'risidagi kelishuv – bu aliment to'lashga majburiy bo'lgan shaxs va qonun asosida undan aliment olishga haqli bo'lgan shaxs o'rtasidagi alimentni to'lash miqdori, usuli va tartibini belgilaydigan kelishuvdir”.

Ba'zi mualliflar alimentlar to'g'risidagi kelishuvni oilaviy huquq instituti nuqtai nazaridan ko'rib chiqadilar. Shunday qilib, L.V. Dzyubrovskaya, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv – bu tarmoq ichidagi o'ziga xos xususiyatga ega bo'lgan, belgilangan huquqlarni amalga oshirishga qaratilgan oila a'zolari yoki sobiq oila a'zolarining o'zaro roziligini belgilaydigan majburiy va dispozitiv normalarni birlashtirgan mustaqil yuridik institutdir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Huquq layoqati va muomala layoqati-bu shaxslarda oilaviy subyektiv huquq va majburiyatlarni vujudga kelishligining shart-sharoiti. Oilaviy-huquqiy munosabatlarda subyektiv oilaviy huquq va majburiyatlar uning mazmunini tashkil etadi. Oilaviy huquqiy munosabatlar doirasida subyektiv huquq va majburiyatlar o'zining xarakteri bo'yicha shaxsiy va mulkiylarga bo'linadi. Mulkiylar doirasiga aliment huquqlar ham kiradi. Shaxsiy huquqlar iqtisodiy mazmundan mutloq ajratilgandir. Mulkiy subyektiv huquq va majburiyatlar aniq shaxslarni shaxsiyati bilan bevosita bog'langanligi bilan xarakterlanadi. Masalan, er-xotin o'zaro bir-biridan aliment talab etish huquqiga ega. Ulardan birini o'limi bunday huquq va majburiyatni tugatadi (fuqarolik huquqida esa huquq va majburiyatlar boshqa shaxslarga o'tishligi mumkin, masalan vorislarga). Bundan ikkinchi xulosa ham kelib chiqadi, u ham bo'lsa oilaviy huquqiy munosabatlar doirasida subyektiv huquq va majburiyatlar boshqa shaxslarga o'tkazilmaydi. Masalan, o'zini aliment olish huquqini, bolalarni tarbiyalash majburiyatini boshqa shaxslarga o'tkazish mumkin emasligidan bu huquqlarni boshqa shaxslarga o'tkazish ularni o'z vakillariga topshirish mumkinligini farqini bilish lozim. Agar ota-onalar yoki farzandlikka oluvchilar bolalar ustidan bo'ladigan nazoratni bolalarni boquvchi xotinga topshirsalar, u holda boshqa shaxslarga ota-onalik huquqini o'tkazilganligini anglatmaydi. Bu yerda gap bu shaxslarga nisbatan huquqni amalga oshirish yoki himoya qilish majburiyatini o'tganligini anglatadi. Modomiki subyektiv oila huquqlarida qoida bo'yicha huquqiy munosabatlarda amalga oshirilgan ekan u o'zining yuridik tabiatiga ko'ra nisbiy huquqlar sifatida namoyon bo'ladi.

Bizning fikrimizcha, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv aliment to'lash majburiyati taraflariga ular uchun taqdim etilishi mumkin bo'lgan eng maqbul shartlar to'g'risida mustaqil ravishda kelishish imkoniyatini beradigan xususiy huquqiy xarakterdagi nizolarni sudsiz hal qilish usulidir. Aliment to'lash to'g'risidagi kelishuvining xususiyatlari quyidagilar: aliment to'lash shartnomasining sub'ektlari; notarial tasdiqlash; aliment to'lashning mustaqil tartibi va usuli; hukumat majburlashisiz ijro etish.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv fuqarolikhuquqiy shartnomasi hisoblanadi [4]. Ushbu bayonotni qo'llab-quvvatlovchi doktrinaviy mulohazalarni chetga surib, diqqatni, xususan, quyidagi rasmiy huquqiy fikrlarga qaratishi mumkin.

Aliment to'lash to'g'risidagi fuqarolik-huquqiy shartnomasi:

1. bepul: bir taraf ikkinchi tarafga biror narsa taqdim etish majburiyatini oladi;

2. bir tomonlama (bir tomonlama majburiy): bir taraf majburiy (aliment to'lash), boshqa taraf esa (aliment to'lash) talab qilish huquqiga ega;

3. konsensual: qonunda belgilangan shaklda bitim tuzilgan paytdan boshlab (shu paytdan boshlab huquq va majburiyatlar paydo bo'ladi) bitim tuzilgan hisoblanadi [8].

O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 130-moddasiga muvofiq aliment to'lash majburiyati bo'lgan shaxs va uni oluvchi o'rtasida aliment to'lash to'g'risida (aliment to'lashning miqdori, shartlari va tartibi) kelishuv tuziladi [1]. Alimentni oluvchi – qonun hujjatlarida shunday tan olingan, to'lovchi bilan oilaviy yoki boshqa munosabatlar bilan bog'liq bo'lgan jismoniy shaxs. Alimentni oluvchining (voyaga etmagan yoki ruhiy kasallikka chalingan) muomala layoqatsizligi uning qonuniy vakili (vasiy) tomonidan qoplanadi. Vasiy, aliment to'lash majburiyatining tarafi bo'lmaganligi sababli, qaramog'iga olingan shaxs nomidan bitimlar tuzadi. 14 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan voyaga yetmaganlar, muomala layoqati cheklangan shaxs sifatida, ota-onalarining (farzandlikka oluvchilar, vasiylar) yozma roziligi bilan aliment to'lash to'g'risidagi shartnomalarni tuzadilar.

Keng yondashuvga ko'ra, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv mutlaqo har qanday shaxslar o'rtasida tuzilishi mumkin: mehnatga layoqatli yoki layoqatsizligi, aliment to'lash tartibiga rioya qilinishidan qat'iy nazar, oilaviy aloqalari bo'lgan va bo'lmagan holda. Ushbu pozitsiyani M.V. Antokolskaya, M.V. Vlasova, E.A. Chefranova va boshqalar qo'llab quvvatlaydi [6].

O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 131-moddasida aliment to'lash to'g'risida kelishuv yozma ravishda tuzilgan va notarial tasdiqlanishi kerakligi belgilangan. Qonun hujjatlarida belgilangan aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv shakliga rioya qilmaslik O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida nazarda tutilgan oqibatlariga olib keladi. Aliment to'lash to'g'risida notarial tasdiqlangan kelishuv ijro varaqasi kuchiga ega [1].

Tuzilgan hujjat qonuniy kuchga ega bo'lishi uchun u notarius tomonidan tasdiqlanishi kerak. Aliment to'lashga majbur bo'lgan tomon o'z majburiyatlarini bajarmagan taqdirda, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv ijro varaqasining rolini bajaradi – uning asosida majburiy ravishda mablag' yig'ish mumkin bo'lgan tashkilotning buxgalteriya bo'limi orqali ishlaydi.

Notarial tasdiqlash natijasida aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv jamoat tomonidan tan olinadi. Kelishuvni notarial tasdiqlash alimentlar bo'yicha huquqiy munosabatlar sub'ektlarining huquqlari va manfaatlarini amalga oshirish va himoya qilishning huquqiy kafolatlaridan biridir.

O.N. Nizomiyevaning fikriga ko'ra, bunday kelishuvni notarial tasdiqlash talabi, shubhasiz, kelishuv taraflarining va avvalambor aliment oluvchining huquqlari kafolatlari darajasini oshiradi. Biz O. Nizomiyevaning fikriga mutlaqo qo'shilamiz, chunki kelishuvni notarial tasdiqlash kelishuvning qonuniyligini, shu jumladan tomonlarning har biri uni to'ldirishga haqli yoki yo'qligini tekshirishni anglatadi va notarius yoki mansabdor shaxs tomonidan amalga oshiriladi.

Aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv tomonlarning ixtiyoriga binoan 1 yilga, 5 yilga yoki boshqa muddatga (masalan, bola umumiy ta'lim olguncha) tuzilishi mumkin. Agar bunday kelishuvning amal qilish muddati tugagan bo'lsa, unda bu aliment to'lash bo'yicha tomonlarning yangi kelishuv tuzishiga to'siq bo'lmaydi. Agar tomonlar bunday kelishuvni

tuzishni istamasalar, unda qolgan muddat davomida aliment to'lashga majbur bo'lgan shaxs unga yuklatilgan majburiyatni saqlab qoladi, tomonlar ushbu masalani sud tartibida ko'rib chiqishga murojaat qilishlari mumkin. Kelishuvning amal qilish sharti sifatida umumiy muddat muhim ahamiyatga ega emas, chunki muddat belgilanmasa, kelishuv alimentni to'lash majburiyati muddati davomida tuzilgan deb hisoblanadi [6].

Yuqoridagilarni umumlashtirib, quyidagi xulosalarni shakllantirishimiz mumkin:

1. Aliment to'lash to'g'risidagi kelishuvlar aliment to'lashga majbur bo'lgan shaxs va ularni oluvchi o'rtasida aliment to'lashning miqdori, shartlari va tartibi to'g'risida notarial tasdiqlash sharti hisoblanadi. Shu bilan birga, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv alimentni olishning eng qulay usullaridan biri bo'lib, sudsiz, shuningdek o'zaro kelishuv asosida rasmiylashtiriladi. Boshqa tomondan, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv, birinchidan, ijro hujjati, ikkinchidan, sudda bir xil davriy to'lovlarni undirish to'g'risidagi da'vo arizasini qabul qilishni rad etish uchun asosdir;

2. Aliment to'lash to'g'risidagi kelishuvni aliment to'lashni nazarda tutadigan boshqa turdagi tartib bilan taqqoslaganda uning bir qator afzalliklari aniqlandi. O'z navbatida, bu aliment to'lash to'g'risidagi kelishuvdan tashqari aliment majburiyatlarida boshqa huquqiy tuzilmadan foydalanish maqsadga muvofiq emasligini tasdiqlashga asos beradi. Xususan, oila qonunchiligi kelishuvning mazmuniga ma'lum talablarni qo'yadi, ularga rioya qilish aliment oluvchining huquqlari va manfaatlarini ta'minlaydi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksi.
2. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi.
3. Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya
4. Fuqarolik, oilaviy va jinoiy ishlar bo'yicha huquqiy yordam va huquqiy munosabatlar to'g'risidagi Minsk Konvensiyasi (1993)
5. Xalqaro xususiy huquq. Darslik. 2019-y.
6. Babajanova D. Aliment to'lash to'g'risidagi kelishuvni fuqarolik-huquqiy tartibga solishning asoslari. *Общество и инновации*, 2(4), 36-39. Toshkent. 2021.
7. Zokirov I.B. "Fuqarolik huquqi". 1-qism. Darslik.
8. Xalqaro xususiy huquq. Darslik. Toshkent. 2008.
9. Oila huquqi. Darslik. Toshkent-2017.
10. <https://studfile.net/preview/6367694/page:68>
11. <https://advokat-zaporozhye.com/ru/deti/vidy-neimushchestvennykh-otnosheniy-roditeley-detey/#www:~:text>

XALQARO XUSUSIY HUQUQ BO'YICHA OILA MUNOSABATLARINING TARTIBGA SOLINISHNING KOLLIZON NORMALARI

Muhitdinov Sunnatulla Toxirovich

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10288177>

Annotatsiya. Maqolada xalqaro xususiy huquq bo'yicha oila munosabatlarining tartibga solinishning kollizon nozmalari tahlil qilingan. Shuningdek, shbu maqolada oila munosabatlarini tartibga solishda kollizon normalarning o'rni beqiyosligi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: oilaviy munosabatlar, kollizon, norma, kollizon normalar va xalqaro xususiy huquq.

CONFLICT RULES OF THE REGULATION OF FAMILY RELATIONS UNDER PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Abstract. The article analyzes conflicting norms of regulation of family relations under international private law. Also, this article talks about the incommensurable role of conflicting norms in regulating family relations.

Key words: family relationship, collision, norm, collision norms and private international law.

КОЛЛИЗИОННЫЕ ПРАВИЛА РЕГУЛИРОВАНИЯ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ ПО МЕЖДУНАРОДНОМУ ЧАСТНОМУ ПРАВУ

Аннотация. В статье анализируются противоречивые нормы регулирования семейных отношений по международному частному праву. Также в данной статье говорится о несоизмеримой роли коллизионных норм в регулировании семейных отношений.

Ключевые слова: семейные отношения, коллизия, норма, коллизионные нормы и международное частное право.

KIRISH

Keyingi yillarda O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi bilan chet el fuqarolari va fuqaroligi boimagan shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarni huquqiy tartibga solish masalalari alohida dolzarblik kasb etmoqda. Bu holat quyida e'tiboringizga havola etilayotgan bir qator obyektiv xarakterdagi sabablar bilan bog'liqdir: - aholi ko'chishining o'ta kuchayib ketganligi, shu jumladan bir mamlakat fuqarolarining u yoki bu mamlakatdan o'zga hamda chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning bu mamlakatga erkin kirib kelishi; - O'zbekiston fuqarolari bilan chet el fuqarolari o'rtasidagi (ish yuzasidan) amaliy va shaxsiy aloqalarning kuchayib borayotganligi. O'zbekiston fuqarolarining chet el fuqarolari bilan nikoh tuzishlari sonining sezilarli darajada oshganligi, bitta oila a'zolarining turli davlatlar fuqarolari bo'lishi hollarining ko'payganligi yuqorida sanab o'tilgan holatlarning oqibatidir. Bunda xorijiy (xalqaro) element ishtirokidagi xilma-xil munosabatlar, ya'ni nikoh tuzishda, nikohning tugatilishida, nikohni haqiqiy emas deb topishda, er-xotin o'rtasidagi shaxsiy nomulkiy va mulkiy munosabatlarda, ota-ona va bolalar o'rtasidagi mulkiy munosabatlarda tafovutlar yuzaga keladi. Xalqaro xususiy huquqda xorijiy davlatlar fuqarolari bo'lgan shaxslar ishtirok etadigan munosabatlar, ya'ni masalan, ularing o'zaro nikoh tuzishlari

yoki umumiy fuqarolikka ega bo'lmagan er-xotinning aliment to'lash to'g'risida bitim tuzishi xorijiy element ishtirokidagi munosabatlar deb ataladi. Huquqiy munosabatlarning vujudga kelishi, o'zgartirilishi yoki tugatilishi bilan bog'liq bo'lgan yuridik fakt chegaradan tashqarida sodir bo'lgan hollarda ham (masalan, O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida O'zbekiston fuqarolari o'rtasida nikohning tuzilishi yoki tugatilishi) chet el elementi bilan murakkablashgan oilaviy munosabatlar mavjud bo'ladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Oilaviy munosabatlar bilan murakkablashgan chet el elementi mavjud bo'lgan hollarda qaysi davlat huquqi qo'llaniladi va qaysi davlat organlari oilaviy munosabatlardan kelib chiqadigan u yoki bu masalalar bo'yicha qaror qabul qilishga vakolatli, degan savollar yuzaga keladi. Bunday muammolar xalqaro xususiy huquq doirasiga tegishlidir. U yoki bu masalani qanday hal etish lozimligi xususidagi to'g'ridan to'g'ri javobni, to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatmani o'zida mujassam etmagan va qaysi qonunchilik qo'llanilishi lozimligini ko'rsatuvchi kollizion (to'qnashuv) normalar xalqaro xususiy huquqning asosini tashkil etadi. Bunday normalar turli manbalarda mavjuddir. Eng avvalo, bu O'zbekiston Respublikasining ichki qonunlaridir. Masalan, O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksida kollizion normalardan tashkil topgan Maxsus bo'lim bor (VIII bo'lim).

Chet el fuqarolari va fuqaroligi boimagan shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarni tartibga solish). O'zbekiston Respublikasi bilan boshqa davlatlar o'rtasidagi xalqaro shartnomalarda ham kollizion normalar mavjuddir. Chet el elementi bilan murakkablashgan oilaviy munosabatlarning keng tarqalganligi O'zbekiston Respublikasi bilan boshqa davlatlar oilaviy qonunchiliklari o'rtasidagi ziddiyatlarni hal etish muammosini keltirib chiqaradi, zero o'sha davlatlar fuqarolari O'zbekiston Respublikasi oila huquqining ta'sir doirasiga tez-tez tushib qola boshladilar, bu esa tegishli ravishda mamlakat hududidagi oilaviy munosabatlarda ularning huquqlarini ishonchli kafolatlash zamriyatini keltirib chiqardi. Ikkinchi tomondan, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarda O'zbekiston fuqarolarining, ayniqsa bolalarning qonuniy huquqlari va manfaatlariga rioya qilish masalasi muhimlikda yuqorida tilga olingan masalalardan qolishmaydi (Bu hol chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning o'zbekistonlik bolalarni farzandlikka olganlarida, ota-onalar va bolalarning aliment majburiyatlarini tartibga solishda yaqqol ko'zga tashlanadi). Shu sababdan, oilaviy munosabatlarni tartibga solishda chet ellarning oila huquqi normalarini qo'llash imkoniyatiga yondashuvni tubdan o'zgartirish zamriyati yuzaga keldi, zero bu masalaga nisbatan ilgari mavjud bo'lgan salbiy munosabat ko'pgina hollarda O'zbekiston fuqarolari hamda chet el fuqarolarining huquqlari va manfaatlarini cheklab qo'yishga olib kelgan edi.

1998-yilning aprelda O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi qabul qilingach, bu muammolar asosan hal etildi, bundan tashqari avval amalda bo'lgan qonunchilikdagi muammolarga ham barham berildi. Oila kodeksining "Chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarni tartibga solish", deb nomlangan VIII-bo'limida fuqaroligi bo'lmagan chet ellik shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarga nisbatan O'zbekiston Respublikasi oila qonunchiligi va chet ellar oila huquqi normalarini qo'llash asoslari nazarda tutilgan. Shuningdek, agar ushbu munosabatlar xorijiy davlat hududi

bilan bog'liq bo'lsa, nafaqat O'zbekiston fuqarolarining oilaviy munosabatlariga nisbatan, balki xorijliklarga nisbatan ham ushbu normalar qo'llaniladi.

Turli davlatlarning oila huquqlari moddiy-huquqiy normalari orasida katta xilma-xilliklar bor. Bu endi albatta, xorijiy element ishtirokidagi huquqiy munosabatlarning turli masalalarini hal etishda amalda kolliziyalarni, ya'ni qarama-qarshiliklar, to'qnashuvlarni vujudga keltiradi. "Kolliziya" so'zi ("qonunlar kolliziyasi", "kollizion masala", "kollizion norma") bu yerda turli mamlakatlar qonunchiliklarining to'qnashuvini ifoda etadigan ibora sifatida ishlatilmoqda.

"Kollizion huquq" degani esa xalqaro xususiy huquqning normalari bo'lib, ma'lum bir masalada to'qnash kelgan xorijiy va o'z davlati qonunlarida qaysi biri qo'llanilishini aniqlab beradi). Iqtisodiy tuzumning o'ziga xosliklari bilan bir qatorda milliy, maishiy, diniy o'ziga xosliklar va an'analar ham oilaviy munosabatlarni tartibga solishga muhim ta'sir ko'rsatadi. Bir qator mamlakatlarning oila huquqiga eming oldidagi yakkahokimligi xosdir; er va xotinning oilada teng huquqli emasligi ko'pgina mamlakatlarda hozirgi kungacha saqlanib kelmoqda. Bunday mamlakatlarning fuqarolik kodekslarida nikoh shaitnomasi tuzish belgilab qo'yilgan. Bunday shartnoma asosan nikohdan avval tuziladi va unda xotinning mol-mulkiga eming huquqlari mustahkamlab qo'yiladi.

Ko'pgina davlatlar qonunchiliklarida yakka nikohlik (monogamiya) mustahkamlab qo'yilgan. Ammo Osiyo va Afrikaning ba'zi bir mamlakatlarida ko'p nikohlik (poligamiya) ham hozirgi kunlarga qadar tan olinadi va kelin uchun qalin puli to'lash kabi qadimiy an'analar saqlanib qolgan. Bunday qonunlarda ayolning turmushga chiqishi mumkin bo'lgan eng yosh chog'i ham belgilab qo'yilgan. Bir qator mamlakatlarning qonunlari va amaliyotida irqiy cheklashlar mavjud: bunday qonunlar bo'yicha turli irqqa yoki turli dinga mansub bo'lgan shaxslarning o'zaro nikoh tuzishlariga yo'l qo'yilmaydi. Sobiq Sovetlar Ittifoqida oila huquqi sotsialistik huquq prinsiplari asosida taraqqiy topgandi. Sovet oila huquqining o'ziga xosliklari, agar xalqaro shartnomalarda boshqacha holat belgilab qo'yilgan bo'lsa, kollizion masalalarda qat'iy hududiylikning o'rnatilishiga olib keldi. "Hududiylik" (har qanday holatlarda ham) xorijiy fuqarolar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarga nisbatan sud amalga oshirilmayotgan mamlakat qonunlari qo'llanilishini anglatgan. Shunday qilib, amaliyotda, keyinchalik esa Sovet qonunchiligida ham sovet huquqiy tizimining boshqalardan ajralib turadigan jihatlarga bog'liq ravishda bu tizimga "begona" chet el oila huquqi normalarining SSSRda amal qilishi nomaqbul ekanligi xususidagi nuqtayi nazar o'z ifodasini topdi. Mustaqillik qo'lga kirgach O'zbekiston Respublikasi oila huquqini xalqaro huquq normalari asosida o'zining barqaror an'analari va odatlariga mos ravishda rivojlantirmoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga binoan "oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir" (63-modda) [2]. Quyidagilar oilaviy munosabatlar sohasidagi konstitutsiyaviy tamoyillar hisoblanadi:

- erkak va ayolning teng huquqliligi;
- nikoh tuzishning erkinligi;
- nikoh tuzayotgan shaxslarning teng huquqliigi;
- ota-onalarning nasl-nasabidan va fuqarolik holatidan qat'i nazar farzandlarning qonun oldida tengligi;
- yetim bolalarning va ota-onalarning vasiyligidan mahmm bo'lgan bolalarning ta'minoti, tarbiyasi va ta'lim olishning kafolatlanganligi;

- onalik va bolalikning davlat tomonidan muhofaza qilinishi.

Asosiy qonunga mos ravishda davlat quyidagi majburiyatlarini o'z zimmasiga oladi: - oilani muhofaza qilishni; - yetim bolalar va ota-onasining vasiyigidan mahrum bo'lgan bolalarni boqish, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlashni; - yetim bolalar va ota-onasining vasiyigidan mahrum bo'lgan bolalarga bag'ishlangan xayriya faoliyatlarini rag'batlantirishni.

O'zbekiston Respublikasida oila, onalik va bolalikning konstitutsiyaviy muhofazasi inson huquqlari bo'yicha xalqaro hujjatlarga muvofiqdir. Ona va bola manfaatlarini himoya qilish qonunlar bilan ta'minlanadi. Hozirgi kunda mamlakatimizda 4 milliondan ortiqroq oila mavjud. Har yili 250 mingga yaqin yosh oilalar paydo bo'lmoqda, 710 ming chaqaloq tug'ilmoqda. O'zbekistondagi oilalar o'rtacha 5-6 kishidan iboratdir. Aholining asosiy qismini bolalar va yoshlar tashkil etadi. Oilalarning 12 foizdan ko'prog'ida o'n va undan ko'prog' bolalar bor, qishloq joylarida esa bu ko'rsatkich 20 foizni tashkil etadi. Aholining 60 foizidan ko'prog'ini bolalar, o'smirlar va 25 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etadi. Respublika aholisining yarmidan ko'prog'i (52 foizi) ayollar va qizlardan iborat. Oila jamiyat va davlat muhofazasida ekanligi xususida so'z yuritilar ekan, turli jamg'armalar va jamoat tashkilotlari tomonidan oilaga ham moddiy, ham ma'naviy yordam berilishi anglashiladi [4].

O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksida ham nikoh shartnomasi to'g'risida qoidalar bor (29-36-moddalar). Bu qoidalarga binoan, nikohlanuvchi shaxslarning yoki er va xotinning nikohda bo'lgan davrida va yoki er va xotin nikohdan ajralgan taqdirda ularning mulkiy huquqi hamda majburiyatlarini belgilovchi bitimi nikoh shartnomasi deb hisoblanadi. Nikoh shartnomasi nikoh davlat ro'yxatiga olingunga qadar ham, er-xotinning kelishuvi bilan istalgan vaqtda o'zgartirishi yoki bekor qilinishi mumkin (Oila kodeksining 32-moddasi) [6]. Nikoh shartnomasi qanday shaklda tuzilgan bo'lsa, uning o'zgartirilishi yoki bekor qilinishi ham shunday shaklda amalga oshiriladi. Nikoh shartnomasini bajarishdan bir tomonlama bosh tortishga yo'l qo'yilmaydi. Nikoh shartnomasi er-xotindan birining talabi bilan O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida belgilangan asoslar va tartibda sudning hal qiluv qarori bilan o'zgartirilishi yoki bekor qilinishi mumkin. Bundan tashqari, nikoh shartnomasi sud tomonidan O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida nazarda tutilgan asoslar bo'yicha to'la yoki qisman haqiqiy emas deb topilishi mumkin (Oila kodeksining 33-moddasi). Oila kodeksidan tashqari (VIII bo'lim. Chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarni tartibga solish).

O'zbekiston Respublikasining ko'ptomonlama va ikkitomonlama xalqaro shartnomalari ham chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarni huquqiy tartibga solish manbalari hisoblanadi. Masalan, irqi, terisining rangi, tili, milliy kelib chiqishi hamda boshqa qandaydir holatlardan qat'i nazar, kamsitishlarning har qanday shaklidan bolani muhofaza qilishni ta'minlash uchun zarur bo'lgan chora-tadbirlar to'g'risidagi, shuningdek, bolaning manfaatlarini eng yaxshi ta'minlash, jumladan, fuqarolarni farzandlikka olish huquqi, bolalarni noqonuniy tarzda chegaradan o'tkazish va qaytarish to'g'risidagi prinsipial qoidalar BMTning 1989-yil 20-noyabrda qabul qilingan "Bolalarning huquqlari to'g'risida"gi konvensiyasiga kiritilgan. Bu konvensiya 1990-yil 2-sentabrdan boshlab kuchga kirdi. 1996-yil 31-may holati bo'yicha konvensiyada 187 ta davlat, shu jumladan O'zbekiston ham ishtirok etmoqda. 1948-yilda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, 1966-yilda qabul qilingan Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar

to'g'risidagi xalqaro pakt hamda fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt, 1959-yilda qabul qilingan Bola huquqlari deklaratsiyasi ham xorijiy fuqarolar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarni tartibga solishda muhim o'rin tutadi. O'zbekiston Respublikasining MDH davlatlari bilan bo'lgan munosabatlarida 1993-yil 22-yanvarda Minsk shahrida imzolangan Huquqiy yordam va fuqarolik, oilaviy va jinoyat ishlari bo'yicha huquqiy munosabatlar to'g'risidagi konvensiya hamda shu konvensiya yuzasidan 1977-yil 28-martda qabul qilingan, oila huquqlarining alohida normalari tilga olib o'tilgan Protokol birinchi darajali o'rin tutadi [4].

Oila huquqining ko'pgina masalalari O'zbekiston Respublikasining dunyoning bir qator mamlakatlari bilan tuzilgan fuqarolik, oila, jamiyat ishlarini hal etish borasida huquqiy yordam ko'rsatish to'g'risidagi ikkimonlama shartnomalarida ham ko'rib chiqilgan. Zamonaviy sharoitlarda faoliyati kollizion oila huquqi normalarini kodifikatsiya qilishga qaratilgan hukumatlararo tashkilotlarning ahamiyati kattadir. Xalqaro xususiy huquq bo'yicha Gaaga konferensiyasi ko'pgina mamlakatlar uchun ayniqsa muhim o'rin tutadi. Unda ishlab chiqilgan va qabul qilingan barcha konvensiyalarning uchdan bir qismidan ko'prog'i kollizion oila huquqiga taalluqlidir. Ular orasida 1978-yil 14-martda qabul qilingan nikoh tuzish haqiqiylikini tan olish to'g'risidagi konvensiyani hamda er-xotinning mol-mulki rejimlariga nisbatan qo'llaniladigan huquqi to'g'risidagi konvensiyani, 1980-yil 25-oktabrda qabul qilingan bolalarni xalqaro o'g'irlashning fuqaroviy jihatlari to'g'risidagi konvensiyani va 1993-yil 29-mayda qabul qilingan bolalarni himoya qilish va xorijiy farzandlikka olish borasida hamkorlik qilish to'g'risidagi konvensiyani tilga olib o'tish mumkin. Yuqorida sanab o'tilganlardan ko'rinib turibdiki, oilaviy qonunchiliklarida tafovutlar bo'lgan mamlakatlarning fuqarolari o'zaro nikoh tuzganlarida kollizion masalalari hal etish muhim ahamiyat kasb etadi. Taraqqiy etgan mamlakatlardagi oila huquqining kollizion normalari katta xilma-xillikka ega ekanliklari bilan ajralib turadi. Nikohga taalluqli huquq layoqati, ya'ni nikoh tuzish huquqining o'zi, nikoh tuzish uchun har xil to'siqlarning yo'qligi - bularning barchasi bir qator mamlakatlarda er va xotinning har birining o'zaro fuqarosi hisoblangan davlatda amalda bo'lgan qonunlar bilan aniqlanadi. Turli mamlakatlar fuqarolari bo'lgan er-xotin o'rtasidagi nikoh tugatiladigan hollarda bir qator mamlakatlarda er fuqarosi bo'lgan mamlakat qonunlari qo'llaniladi. Bu davlat hududida nikoh tuzilgan joy qonunlariga mos ravishda tuzilgan nikoh boshqa bir mamlakatda tan olinmasligi mumkin. Er va xotinning mulkiy munosabatlari bir qator mamlakatlarda er fuqarosi bo'lgan mamlakat qonunlariga binoan hal etiladi. Ko'plab davlatlarda bir qator kollizion masalalar hal etiladi.

Vengriya Respublikasi Xalqaro xususiy huquq to'g'risidagi qonunning 31-paragrafi bo'yicha nikoh haqiqiylikining moddiy-huquqiy shart-sharoitlari nikoh tuzuvchilarning "umumiy shaxsiy qonuni" bilan tartibga solinadi. Agar bu shaxslar fuqarolikda turgan davlatlarning qonunlari turlicha bo'lsa, "har ikki tomon qonunlari bo'yicha haqiqiylik sharti mavjud" bo'lgan hollardagina nikoh haqiqiy deb hisoblanadi. Vengriyada nikoh shakliga nisbatan nikoh tuzilgan joy huquqi qo'llaniladi. Xitoy Xalq Respublikasida XXR fuqarosi chet ellik bilan nikoh tuzayotganda nikoh tuzilayotgan joy qonuni qo'llaniladi, nikoh tugatilayotganda esa ishni ko'rib chiqish uchun qabul qilingan sud joylashgan joy qonuni qo'llaniladi (XXRning 1986-yilda qabul qilingan "Fuqarolik huquqi umumiy qoidalari"ning

147-moddasi). Vengriya va Serbiyada nikohni tugatish masalalarini hal etishda, qoida bo'yicha, er va xotinning davlatlardagi fuqarolik qonunlari asos bo'lib xizmat qiladi.

Rossiya Oila qonunchiligining xorijiy element ishtirokidagi oilaviy munosabatlarga taalluqli normalari an'anaviy ravishda asosiy 384 federal sohaviy hujjatga kiritilgandi: 1996-yilgacha RSFSRning Nikoh va oila to'g'risidagi kodeksning 5-bo'limi amalda bo'ldi. Uning normalari SSSR va ittifoqdosh respublikalarning nikoh va oila to'g'risidagi qonunchilik asoslarining tegishli 5-bo'limi qoidalarini amalda aynan takrorlardi. Rossiya Federatsiyasining kodifikatsiyalangan federal qonun bo'lmish yangi Oila kodeksiga «Xorijiy fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarga nisbatan oila qonunchiligini qo'llash» degan VII bo'lim kiritilgan. Uning normalari RSFSRning ilgari amalda bo'lgan Nikoh va oila to'g'risidagi kodeksining V bo'lim qoidalaridan tubdan farq qiladi. Rossiya Federatsiyasining Oila kodeksidagi 156-167-moddalarida aytilishicha, RF hududida nikoh tuzishning shakli va tartibi Rossiya Federatsiyasi qonunlari bo'yicha belgilanadi. Agar chet el fuqarosi bo'lgan shaxs bir vaqtning o'zida Rossiya Federatsiyasining ham fuqarosi bo'lsa, nikoh Rossiya Federatsiyasi qonunlari bo'yicha tuziladi. Agar shaxs bir qancha xorijiy davlatlar fuqaroligiga ega bo'lsa uning xohishi bo'yicha o'sha davlatlardan birining qonunchiligi qo'llaniladi. Fuqaroligi bo'lmagan shaxsning Rossiya Federatsiyasi hududida nikoh tuzishi o'sha shaxs doimiy turar joyga ega bo'lgan davlat qonunlari bo'yicha amalga oshiriladi. Rossiya Federatsiyasi hududidan tashqarida istiqomat qilayotgan RF fuqarolari Rossiya Federatsiyasining diplomatik vakolatxonalarida yoki konsullik muassasalarida nikohdan o'tadilar. Rossiya Federatsiyasi hududidagi xorijiy davlatlarning diplomatik vakolatxonalarida yoki konsullik muassasalarida tuzilgan chet elliklar o'rtasidagi nikoh, nikohlanuvchilar nikoh tuzish paytida

Rossiya Federatsiyasiga elchi yoki konsul jo'natgan xorijiy davlatlarning fuqarolari bo'lgan taqdirdagina o'zaro kelishuv sharti bilan haqiqiy hisoblanadi (RF Oila kodeksining 157-moddasi). Boshqa moddalarda quyidagi holatlar bayon etilgan: "Rossiya Federatsisi hududida tashqarida tuzilgan nikohlarning tan olinishi" (158-modda), "Nikohning tugatilishi" (160-modda), "Er va xotinning shaxsiy nomulkiy va mulkiy huquqlari va majburiyatlari" (161-modda), "Otalik (onalik)ning belgilanishi va shu xususda nizolashish" (162-modda), "Ota-onalar va bolalarning huquqlari va majburiyatlari" (163-modda), "Balog'atga yetgan farzandlar va oilaning boshqa a'zolarining alimentga oid majburiyatlari" (164-modda), "Farzandlikka olish" (165-modda), "Xorijiy oila huquqi normalari mohiyatini aniqlash" (166-modda), "Xorijiy oila huquqi normalarini cheklash" (167-modda). 1997-yil 15-noyabrda qabul qilingan "Fuqarolik holati aktlari to'g'risida"gi Federatsiya qonunida hamda 1998-yil 5-noyabrda RF Prezidenti Farmoni bilan tasdiqlangan Rossiya Federatsiyasining konsullik muassasalari to'g'risidagi Nizomda ham xorijiy element ishtirokidagi oilaviy munosabatlar xususida so'z yuritilgan. Rossiya Federatsiyasining ko'ptomonlama, shuningdek ikki tomonlama xalqaro shartnomalari ham chet el fuqarolari ishtirokidagi oilaviy munosabatlarni huquqiy tartibga solish manbasi bo'lib xizmat qiladi [7].

Rossiyaning quyida tilga olingan bir qator mamlakatlar bilan fuqarolik, oila va jinoyat ishlarini hal etish bo'yicha o'zaro huquqiy yordam ko'rsatish to'g'risidagi ikkitomonlama shartnomalarda ham oila huquqi masalalari hal etib berilgan: Albaniya, Bolgariya, Vengriya, Vyetnam, KXDR, Kuba, Mongoliya, Polsha, Ruminiya, Chexoslovakiya (1982-yildan beri

Chexiya va Slovakiya), Yugoslaviya bilan; shuningdek, Ozarbayjon, Gruziya, Qirg'iziston, Latviya, Litva, Moldaviya, Estoniya bilan. Oila huquqi kolliziyalarini tartibga solish va bu shartnomalarda ko'rib chiqiladigan masalalar doirasi MDH davlatlarining 1993-yil 22-yanvarda qabul qilingan konvensiyasi orqali tartibga solinadigan masalalar doirasiga ancha yaqindir [6]. Jahon hamjamiyatida xuddi O'zbekiston va boshqa sobiq sovet respublikalari statusi o'zgarganligi singari Rossiya statusining o'zgarganligi, ochiq jamiyat usuliga o'tilganligi, Konstitutsiyada yangi ustuvorliklarning mustahkamlab qo'yilganligi xorijiy element ishtirokidagi oilaviy munosabatlarga nisbatan qo'llanilishi lozim bo'lgan muhitni aniqlash usuliga yondashuvni tubdan o'zgartirib yubordi. Masalan, Rossiya Federatsiyasining yangi Oila kodeksida, O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksida qonun chiqaruvchi bog'lanishlari tanlashda birinchi navbatda munosabatlarning ma'lum turining u yoki bu davlat bilan, shu jumladan xorijiy davlat bilan ko'proq yoki kamroq uzviy aloqasini e'tiborga olgan. Sud qonuniga bog'liqlikdan foydalanish doirasi ancha toraytirilgan. Albatta, turli oilaviy munosabatlarga nisbatan, aytaylik, Rossiya qonunlarini qo'llash o'sha munosabatlar ishtirokchilarining, shu jumladan, chet ellardagi Rossiya fuqarolarining ham manfaatlariga zid kelib qoldi. Shunday qilib, chet el huquqini qo'llamaslik shunga olib keldiki, er fuqarolikda turgan davlatning qonunlari yetakchi deb tan olinadigan davlatlarda Rossiya muassasalarining, masalan, nikoh tuzilganligi to'g'risidagi tegishli hujjatlari tan olinmasligi va hayotga tatbiq etilmasdan qoladigan bo'ldi. Bu esa "oqsoqlanadigan", ya'ni bir marqlakatda tan olinib, ikkinchi mamlakatlarda tan olinmaydigan nikohlami vujudga keltirdi. ko'rib turganimizdek, RFning yangi oila kodeksida qonun chiqaruvchi kollizion normalarni shakllantirishda ma'lum munosabatlar bilan ma'lum huquqiy tizim o'rtasidagi aloqani, bog'liqlikni eng ko'p darajada aks ettiradigan yechimlarni axtargan.

O'zbekiston Respublikasida ham qonun ijod qilishning shu yo'lidan foydalaniladi. O'zbekistondagi kollizion oila huquqi taraqqiyotining ikkinchi yo'nalishi xorijiy element ishtirokidagi oilaviy munosabatlari qonuniy tartibga solish doirasining kengaytirilishidir. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksida nikohning haqiqiy emasligi, er va xotinning shaxsiy mulkiy va nomulkiy munosabatlari, ota-onalar va bolalarning huquqlari va majburiyatlari, balog'atga yetgan farzandlar va boshqa oila a'zolarining aliment majburiyatlari singari oila qonunchiligidagi muammolar hal etib berildi. Bu sohadagi qonuniy tartibga solishning kengaytirilganligi, kollizion normalarning yanada batafsillashtirilganligi jahon an'alariga mos kelishini aytib o'tish lozim. Zero, ko'plab xorijiy davlatlarda kollizion oila huquqi normalari yangilangan va batafsillashtirilgan hamda Avstriya, Vengriya, Lixtenshteyn, Turkiya, Shveysariya kabi davlatlarda xalqaro xususiy huquq to'g'risidagi yangi qonunlarga yoxud oila yoki Fuqarolik kodekslariga kiritilgan.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. -T.: "O'zbekiston". 1998.-B.48.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga sharhlar. -T.: «Adolat», O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 1997-yil. -B.384.
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini o'rganuvchilarga yordam. Tuzuvchilar: yuridik fanlar doktorlari, prof. A.Saidov, U.Tojixonov. -T.: "Akademiya» nashriyot markazi. 2001-yil. -B.155

4. “O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni. 1992-yil, iyul.
5. O‘zbekiston Respublikasining Konsullik ustavi. Xalq so‘zi. 1996-yil 10-sentabr. 6. O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. -T.: “Adolat”, 1998-yil. –B.300.
6. Xalqaro xususiy huquq. Darslik. Toshkent. 2008.

BERDAQ SHAYIR SHIG'ARMALARINIŇ TÁRBIYALIQ ÁHMIYETI HÁM "XALIQ USHIN" OPERASINIŇ TEATR SAXNASINDA TUTQAN ORNI

T.Seitnazarova

Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat instituti
Nókis filiali "Kórkem ónertaniw" kafedrası assistent-oqitiwshisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10288366>

Anatatsiya. Maqalada Qaraqalpaq klassik shayiri Berdaq Ğargabay uliniŇ ómiri hám dóretiwshiligi, shayir dóretiwshiligine arnap jazılǵan "Xaliq ushin" operasiniŇ teatr saxnasında tutqan orni hám áhmiyeti haqqında sóz etiledi.

Gilt sózler: Klassik, shayir, baqsi, tariyxıy, opera.

EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF BERDAQ'S POET WORKS AND THE PLACE OF "KHALYK USHIN" OPERA ON THE THEATER SCENE

Abstract. The article talks about the life and work of the son of the classic Karakalpak poet Berdaq Ghargabay, the place and importance of the opera "Khaliq Ushin" dedicated to the work of the poet.

Key words: Classical, poet, folk, historical, opera.

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ПОЭТА БЕРДАКА И МЕСТО ОПЕРЫ «ХАЛЫК УШИН» НА ТЕАТРАЛЬНОЙ СЦЕНЕ

Аннотация. В статье рассказывается о жизни и творчестве сына классика каракалпакского поэта Бердака Гаргабая, месте и значении оперы «Халик Ушин», посвященной творчеству поэта.

Ключевые слова: Классика, поэт, народная, историческая, опера.

Berdaq Ğargabay uli óziniŇ jetpis jıldan aslam ómiri dawamında Qaraqalpaq ádebiyatı ğáziynesin kóp ğana teŇi-tayı joq ájayip lirikaliq hám epikaliq shig'armalar menen bayitti.

Berdaq (haqıyqıy atı Berdimurat Ğargabay uli) 1827-jili Moynaq rayonında tuwılǵan. Dáslep awıllıq mektepte, keyin ala medresede bilim aladı. Alisher Nawayı, Fizuliy, Maqtumquli hám basqa qaraqalpaq shayiri Kúnxoja shig'armaların, tariyx, xaliq awizeki dóretpelerin jaqsı bilgen hám tereŇ úyrenen.

BerdaqtiŇ lirikaliq qosıqlarında hám dástanlarında Qaraqalpaq xalqiniŇ XIX ásirdegi turmis tárizi óz sáwleleniwın tapqan. Ol óz dáwiri waqiyalarına, sotsiallıq múnásibetlerge keskin piker bildirgen shayir esaplanadı. Shig'armalarında teŇlik, ádalat, Watanǵa muxabbat idealari ilgeri súriledi.

Berdaq shayirdiŇ miynetkesh xaliq turmisına arnap "Bolǵan emes", "Saliq", "Biyil", "O'mirim" siyaqlı qosıqlarında óz sáwleleniwın tapqan.

Shayir shig'armaları arqalı XIX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatın tematikaliq, janrlıq, kórkemlik jaqtan bayitti. ShayirdiŇ haqıyqat ushin miynetkesh xaliqtıŇ baxtı hám keleshegi ushin pidayi ğúreslerin árman etedi. Máselen, "Xaliq ushin", "Maǵan kerek" hám basqa da qosıqların jazıp qaldırǵan. Tariyxıy temada "Amangeldi", "Aydosbiy", "Ernazarbiy" shig'armalarında xaliq qáhármanların táriypleydi.

Berdaq shayirdiŇ qosıqları xaliq súyip oqıyadı hám ol máŋgi jasaydı. ShayirdiŇ shig'armalarıniŇ hár túrliligi, shig'armaların idealıq hám kórkemlik jaqtan joqarılıǵı menen

Qaraqalpaq ádebiyati tariyxında salmaqlı orın iyeleydi. Onıń kóplegen shıǵarmaları ózbek hám basqa tillerge awdarma islegen.

1998-jılı Berdaq Ğarǵabay ulınıń 170 jılıǵı Respublikamız boylap keńnen belgilendi. Nókis qalasında shayırdıń atına arnıp Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik akademiyalıq muzikalı teatri hám kóshe atlari qoyılǵan.

XIX ásirde jasap dóretiwshilik etken ullı aǵartıwshı shayır Berdaq eli-xalqına, keleshek áwladlarǵa ózinen biybaha miyras qaldırǵan tariyxıy tulǵalardıń biri bolıp tabıladı. Ol óz dáwirinde hár qanday zorlıq-zombılıqlarǵa qarsi turıp, jámiyettegi jaman illetlerdi áshkaralap, xalıqtı awızbirshilikli, márt bolıwǵa shaqırdı. Aǵartıwshılıqqa, ásirese, jetkinshek áwladtıń bilim aliwi ushin Allataala bergen ótkir tili, zawiqlı qosıǵı, shireli sózi menen bar kúsh-jigerin jumısaydı. Bul onıń pútkil poeziyalıq miynetlerinde óz sáwleleniwın tapqan.

Elimiz ǵárezsizlikke eriskennen keyin mádeniyat hám kórkem óner tarawına ayırıqsha itibar qaratılıp kelinbekte. Búgingi kúnde teatrlarımızda operalıq shıǵarmalar sahnalastırılmaqta. Atap aytqanda, birinshi qaralpaq oprası “Ájiniyaz”, “Tumaris”, “Gúlayim” shıǵarmaları saxnalastırıldı.

Berdag atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik akademiyalıq muzikalı teatri óziniń 98-máwsimin Ózbekstan hám Qaraqalpaqstanǵa xızmet kórsetken kórkem óner ǵayratkeri, Berdaq atındaǵı mámleketlik siyliqtıń laureati Q.Zaretdinovtıń “Xalıq ushin” operası menen ashtı.

Opera eń dáslep XVI ásir aqırında Italiyada payda bolǵan. Opera - latinsha sóz bolıp miynet ónimi, shıǵarma degen mániستی bildiredi. Opera qosımsha (sintetik) janr bolıp, ózinde bir neshe kórkem óner túrlerin jámlegen bolıp, onda dramaturgiya, muzika, súwretlew óneri hám ayaq oyın túrleri pútin saxnalıq potceske baylanıladı. Biraq muzika olar arasında jetekshi orın iyeleydi.

Máwsimniń ashiliwında Qaraqalpaqstan Respublikası Mádeniyat ministri B.Temirbaev, teatr direktori A.Nietullaev Qaraqalpaqstan kórkem óner ǵayratkeri, Berdaq atındaǵı mámleketlik siyliqtıń laureati Q.Zaretdinov hám Ózbekstanda xızmet kórsetken artist, Qaraqalpaqstan xalıq artisti Ó.Qosimbetovlar shıǵıp sóylep, kelgen miymanlardı máwsimniń ashiliwi menen qızǵın qutlıqladı.

Spektakl Qaraqalpaq klassik shayıri Berdaq Ğarǵabay ulınıń ómiri hám dóretiwshiligine baǵıshlanǵan bolıp, libretto avtorı Qaraqalpaqstan xalıq shayıri Keńesbay Karimov, saxnalastırılǵan rejissyor Marqabay Úsenov, operanıń muzikalıq jaqtan basshisi dirijori Ózbekstan hám Qaraqalpaqstanǵa xızmet kórsetken kórkem óner ǵayratkeri, Berdaq atındaǵı mámleketlik siyliqtıń laureati Q.Zaretdinov, baletmeysteri Ózbekstan xalıq artisti A.Sharipov, tiykarǵı rollerdi Berdaq -N.Muxammediyarov, Qulmurat shayır A.Ashirov, Húrliman - Ózbekstan hám Qaraqalpaqstanǵa xızmet kórsetken artist E.Aytıniyazova, Biybitxan - Ózbekstan hám Qaraqalpaqstanǵa xızmet kórsetken artist R.Qutekeeva, Qulman bolıs – F.Uzaqbergenov, Periyzat – G.Reyppazarova hám basqa da aktyorlar sheberlik penen atqarıp shıqtı.

Spektakl’ syujeti Berdaq shayırdıń úyindegi kórinis penen baslanadı. Shayır ómiriniń sońǵı jılları dóretken “Ernazar biy” poeması shákirti Qulmurat shayırga oqıp beredi. Xalıqtıń muńı esitilip turadı.

Jigit bolsañ arislanday tuwilğan
Xizmet etkil udayina xaliq ushin,
Jigit bolsañ arislanday tuwilğan
Hesh qashanda jumis etpes ózi ushin.
O'zi ushin is eter aqilğa zayil,
Bolip usinday zamanğa qayil,
El qidirğan qidirimpaz gil sayil,
Jumis etpes hesh waqitta xaliq ushin.

Spektakl'de sol dáwirdegi xalqimizdiñ awir turmisi, bolislardiñ zulimliqlari, qaziw jumisina tartilğan adamlardiñ awil jaǵdayi, adamlardiñ súrginge jiberiliwi, qizlardiñ zorliq penen satip jiberiliwi óz sáwleleniw tarqan.

Turmis táshwishleri hám qaziw jumislarinan qinalğan xaliq shayir qosiqclarinan ilham aladi. "Xaliq ushin" qosigi xaliqtin uranina aylanadi. Shayirdin qizi Húrliman baqsishiliq óneri menen shuǵillanadi. Periyzat Húrlimanniñ shákirti bolip, ǵarri bolisqa májbúrlep turmisqa bermekshi bolip atirǵanda Berdaq shayir qizdi qutqarip qalip, óziniñ súygenine beredi hám toyin ótkeredi. Eki jastin baxitli boliwina sebepshi boladi.

Solay etip, spektakl' jiyналғанларда ayriqsha tásir qaldirdi. Berdaq shayir xalqimiz yadinda mángi jasaydi.

REFERENCES

1. ziyonet.uz "Berdaq"
2. kknews.uz D.Abibullaev "Xaliq ushin" operasiniñ premerasi
3. A.Paxratdinov "Berdaq shayir tvorshestvasiniñ jiyналиw, basip shiǵariliw hám izertleniw tariyxinan" Nókis "Qaraqalpaqstan" 1990
4. Сейтназарова Т. БЕРДАҚ НОМИДАГИ ҚОРАҚАЛПОҚ ДАВЛАТ АКАДЕМИК МУСИҚАЛИ ТЕАТРИНИНГ ШАКЛЛАНИШ ЖАРАЁНЛАРИ //Oriental Art and Culture. – 2023. – Т. 4. – №. 1. – С. 887-893.
5. Maksetbaevich, Otegenov Khakimbay. "Ethnodemographic procesess at the headquarters of amudarya on the EVE of the 1916 uprising." Journal of Critical Reviews 7.11 (2020): 391-395.
6. Отегенов, Хакимбай. "К оценке восстаний в Хивинском ханстве и Амударьинском отделе в 1916 г." Каспийский регион: политика, экономика, культура 2 (59) (2019): 31-36.
7. Отегенов, Хакимбай Максетбаевич. "Восстание 1916 года в Каракалпакстане: общее и особенное." Перекрёстки истории. Актуальные проблемы исторической науки: материалы XV Международ (2019): 131.
8. Rametullaevich, Kudiyarov Alisher, and Utegenov Khakim Makhsetbaevich. "The Struggle of the Working People of Karakalpakstan against Social and Colonial Oppression in 1916 in Chimbay." resmilitaris 13.1 (2023): 2980-2984.
9. Aitmuratov, J., et al. "THE ARAL SEA PROBLEM IN THE VIEWS OF OUR POETS." 湖南大学学报 (自然科学版) 48.12 (2021).

10. Отегенов, Х., & Ҳакимниязов, К. (2015). НАРОДНОЕ ВОССТАНИЕ 1916 ГОДА В ХИВИНСКОМ ХАНСТВЕ И АМУДАРЬИНСКОМ ОТДЕЛЕ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ. ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 27(2), 50–55.
11. Maksetbaevich, Otegenov Khakimbay. "Ethnodemographic processes at the headquarters of amudarya on the EVE of the 1916 uprising." *Journal of Critical Reviews* 7.11 (2020): 391-395.
12. Отегенов, Ҳакимбай. "К оценке восстаний в Хивинском ханстве и Амударьинском отделе в 1916 г." *Каспийский регион: политика, экономика, культура* 2 (59) (2019): 31-36.
13. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
14. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
15. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
16. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
17. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
18. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
19. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.
20. Mamutova A., Ibragimov A. IMPROVING THE ANALYSIS OF FINANCIAL RESULTS IN BANKING INSTITUTIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 561-567.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIMNI JOROY
ETISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Sidiqova Gulrux Safar qizi

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10288540>

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning afzalliklari, kelib chiqishi, nuqsonli bolalarning fiziologik, psixologik, shaxsiy hamda tibbiy belgilari inklyuziv ta'limning o'qituvchilarga o'quvchilarga ta'siri haqida.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, nuqsonli bolalarning sog'lom bolalar bilan munosabati, ta'lim va tarbiya.

SCIENTIFIC AND THEORETICAL BASIS OF IMPLEMENTATION OF
INCLUSIVE EDUCATION IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS

Abstract. In this article, the benefits of inclusive education, its origin, physiological, psychological, personal and medical characteristics of disabled children, the impact of inclusive education on teachers and students.

Key words: inclusive education, the relationship of disabled children with healthy children, education and upbringing.

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВНЕДРЕНИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Аннотация. В данной статье рассматриваются преимущества инклюзивного образования, его происхождение, физиологические, психологические, личностные и медицинские особенности детей-инвалидов, влияние инклюзивного образования на педагогов и учащихся.

Ключевые слова: инклюзивное образование, взаимоотношения детей-инвалидов со здоровыми детьми, образование и воспитание.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni tadqiqot obyekti sifatida o'rgangan pedagog va psixologlar J.Kardano, V.I.Fleri, J.Itar, S.Speshnovlar murojaat etilgan nutqini tushuna oladigan, qisman lug'at boyligiga ega bo'lgan, hatto sodda gaplar tuza oladigan bolalar borligini, agar nutq ularga qarata balandlatilgan holda aytilsa, bunday bolalar ta'lim-tarbiyasining muammolarini hal etilishi mumkinligini ta'kidlab o'tgan.

R.M.Boskis eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'lim samaradorligining omili ushbu toifadagi bolalarning rivojlanish xususiyatlarini tushunish deb hisoblab, L.S.Vigotskiyning "Nuqsonning murakkab tuzilishi" hamda "Ta'lim –tarbiya va rivojlanish mutanosibligi" ta'limotlarga, I.P.Pavlovning "Analizatorlar faoliyati birligi psixologik ta'limotlarga tayanadi. 1925 yil eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'limi bo'yicha Xalqaro konferensiyada A.S.Vigotskiy "Aynan mehnat ta'limi va tarbiyasini qo'llash karlarni o'qitishdagi barcha qiyinchiliklardan chiqib ketish yo'lidir. Asosiysi, mehnat tarbiyasi hayotga eng yaxshi yo'l, u ilk yoshdanoq hayotda faol ishtirok etish uchun garovdir. Shuning uchun u kar bolani barcha narsa, muloqot, nutq, idrok bilan qurollantiradi.

S.A.Zikov, M.I.Glebova, Ye.N.Marsinovskaya, M.F.Titovalar o'quvchilarda so'zlashuv nutqini shakllantirishda ko'rgazmali amaliy faoliyatning ahamiyatini ilmiy asoslab beradi.

S.A.Zikov ko'rgazmali amaliy faoliyatni uch guruhga ajratadi: ilyustrativ-tasviriy, o'lchov-hisobli va oddiy materialdan buyum yasash.

S.A.Zikov, T.S.Zikova ta'limotlariga asosan, Y.N.Marsinovskaya predmet amaliy faoliyat kar bolalarning har tomonlama rivojlanishida muhim didaktik sharoit ekanligini tadqiq etgan.

L.A.Novaselov kar bolalarning mehnat ta'limini quyidagicha tasniflaydi:

Qo'l mehnati (tayyorlov 4-sinf).

Umumtexnik tayyorgarlik (5-8-sinf).

Professional ta'lim (9-12-sinf). Har bir bosqichning vazifalarini ko'rsatib o'tadi: 1. Qo'l mehnati kar o'quvchilarga hayotiy borliqni tez va mukammal anglash imkonini beradi. U bolaning shaxsining, uni intellektual kuchi, bilish imkoniyatlarini rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Mehnat faoliyatini bajarish jarayonida kar o'quvchilar o'zini jismoniy va aqliy kuchini ongli boshqarishga o'rganadi, bu ularning umumiy faolligi va ishchanligini oshiradi. Kar bolalarning maktabida mehnat darslarning didaktik ahamiyati kattadir.

Mehnat darslariga qo'yiladigan talablardan biri uni boshqa o'quv fanlari bilan aloqa o'rnatishdir. Bir tomondan mehnat darslari boshqa o'quv fanlarda zarur bo'ladigan ma'lum bilimlarni beradi, hamda boshqa darslarda olingan bilimlarni mustahkamlaydi. Bunday aloqani o'rnatish pedagogik jarayonni to'g'ri va samarali tashkil etishda muhim omildir.

Qo'l mehnati nafaqat ta'limiy ahamiyat kasb etadi, balki o'quvchining shaxsining tarbiyalashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. U qiyinchiliklarni bartaraf etishga majbur etadi (buyumlarni yasash jarayonida), bu iroda va qat'iyatlikni tarbiyalashga sabab bo'ladi. O'quvchilarda jamoa faoliyati, o'rtoqlik o'zaro yordami va intizomlilik malakalarini tarbiyalaydi. Bunga bog'liq holda, o'quvchi ish jarayonida "men"ni emas, balki "biz"ni ko'ra olishini ko'zda tutuvchi brigada bilan ishlash, juft bo'lib ishlash ish turlarini qo'llash lozim. Qo'l mehnati darslari uchun alohida xona ajratilishi maqsadga muvofiq. Mazkur xona mavjud bo'lmasa, o'quvchilar partalarda osma doskalar va ish qurollari saqlanadigan qutilar bo'lishi kerak.

Mehnat darsi tashkiliy bosqichdan boshlanadi. Keyin o'quvchilar o'qituvchining turli vazifalarini bajaradi ("Plastilinni yumshat", "Doirani oq qog'ozga yopishtir"). O'tilgan mavzuni takrorlashga yo'naltirilgan mazkur vazifalarni bajargandan so'ng, o'qituvchi darsda o'quvchilar nimalar bilan band bo'lishini e'lon qiladi. Dastlab u ish qurollari va materiallarni mustaqil yoki o'qituvchi yordamida tanlashni so'raydi.

So'ng buyumni yasash jarayonini o'z harakatlari bilan ko'rsatadi, o'quvchilar uning harakatlarini takrorlaydilar. Ishni bajarish ketma-ketligi doskadagi yozuvda, 2-sinf dan o'quvchilar daftarlarida o'z aksini topishi kerak. Bu ta'limning keyingi yillarda o'quvchilarga ko'rsatma kartalari bo'yicha oson ishlash imkonini beradi. Qo'l mehnati o'quvchilar umumtexnik ta'limi asoslanadigan elementar bilim, ko'nikma va malakalarni beradi.

A.P.Gazova kar bolalarning mehnat ta'limi psixologiyasini tadqiq etgan. U professional-mehnat ta'limi jarayonida ruhiy faoliyat tarkibini, kar bolalarda harakat, harakatni boshqarish, o'lchash, malakalarini shakllantirish, mehnat ta'limini nutqiy ta'minlanishi, eshitmaydigan yoshlarni proforiyentatsiya masalalarini tahlil qilgan.

U eshitmaydigan bolalarda turli kasbiy-mehnat malakalarini shakllantirish dinamikasi, turli simbolikalar, xususan nutqiy muloqot orqali beriladigan o'quv-ishlab-chiqarish ma'lumotlarini idrok etish sharoiti va o'ziga xos xususiyatlarini o'rganan.

S.Musayeva e'tiroficha, mehnat ta'limi va tarbiyasi maqsadi mehnat sevarlikni tarbiyalash, mehnatga va mehnat kishilariga hurmat, o'quvchilar xususiyatlariga mos kasblar bilan tanishishlari, dars va umum foydali ishlarda mehnat ko'nikmalarini rivojlantirish hamda tejamkorlik xislatlarini, ijtimoiy boylikka tejamkorlik munosabati saboqlarini singdirishdan iborat. Umummeros an'analarimizni tiklab, uni davom ettirishimiz emas, mehnat ta'limi darslarida ularni boyitib qo'llash lozim.

Mehnat ta'limining turli bosqichlarida bu umumiy vazifa turlicha hal etiladi. Agar 1-bosqichda (1-4 sinflar) o'quvchilar mehnat savodxonligini, 2-bosqichda (5-8 sinflar) Umumiy texnik tayyorgarlikni, 3-bosqichda (9-12 sinflar) professional mehnat bilimini oladilar. Mehnat ta'limi umumtexnik ta'lim bosqichida umumiy o'quv-tarbiyaning maqsadi asosida amalga oshadi.

Bu mehnatning didaktik imkoniyatlari kengaytirish va qo'llash uchun keng imkoniyat yaratadi. S.Musayeva e'tiroficha, mehnat ta'limi va tarbiyasi maqsadi mehnat sevarlikni tarbiyalash, mehnatga va mehnat kishilariga hurmat, o'quvchilar xususiyatlariga mos kasblar bilan tanishishlari, dars va umum foydali ishlarda mehnat ko'nikmalarini rivojlantirish hamda tejamkorlik xislatlarini, ijtimoiy boylikka tejamkorlik munosabati saboqlarini singdirishdan iborat. Umummeros an'analarimizni tiklab, uni davom ettirishimiz emas, mehnat ta'limi darslarida ularni boyitib qo'llash lozim.

S.Musayeva mehnat ta'limi darslarining komillashtirish, mehnat darsida o'quvchilarga qog'oz, karton, gazlama va tolali matolar bilan ishlashda tejamkorlik xislatlarini singdirib borishni tajriba-sinov ishlari davomida tekshirib ko'rdi, mavzuga oid nazariy va amaliy ishlarni o'rganib chiqdi. U mehnat ta'limi jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarga tejamkorlik xislatlarini singdirib borish mavzusidagi atsiyasida mehnat ta'limi darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarga tejamkorlik xislatlarini singdirishga oid nazariy fikr va amaliy ishlarni o'rganib tahlil qildi, tavsiyalar ishlab chiqdi.

Mehnat so'zi zamirida turli bilimlarni o'rganish, har bir shaxsning qobiliyati va qiziqishiga yarasha kasb-hunar o'rgatish va xalq manfaati yo'lida biror ish bilan shug'ullanish singari ma'nolar yotadi. O'quvchilarda mehnatga muhabbati avval oilada, ota-onaning shaxsiy namunalari asosida, keyinchalik maktabda mehnat ta'limi darslari, darsdan tashqari tadbirlar orqali amalga oshiriladi.

Mehnat ta'limi o'yin tarzida boshlash kerak. O'quvchilarga kerakli asboblarni musiqa asosida tarqatish lozim. Tarqatayotgan bola ishni musiqa bilan boshlab, musiqa tugaguncha tarqatib bo'ladi. O'qituvchi dars boshlashdan oldin, o'qituvchi dars boshlashdan oldin, o'quvchilar bilan salomlashadi. Navbatchi o'qituvchi yordamida kerakli narsalarni stol ustiga qo'yish lozimligini e'lon qiladi.

O'quvchilar bilan oldingi dars mustahkamlanadi. Yangi mavzuga o'tiladi. Istiqloлга qadar respublikamizda eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktablarida ta'lim-tarbiya jarayoni original dastur va darsliklar asosida olib borilmay, Rossiya maxsus maktablar yoki O'zbekistondagi umumta'lim maktablar, ba'zi aqli zaif bolalar maktablariga mo'ljallangan dastur va darsliklarni biroz o'zgartirib ishlash asosida tashkil etiladi. Maxsus tizim amaliy

stixiyali ravishda tizimdagi ishning shu yo‘nalish asosida olib borilishi orqali rivojlana bordi. Tabiiyki, bir tomonda til zaminida to‘g‘ri kelmasligi, ikkinchi tomonda me‘yorda rivojlanayotgan bolalar, uchinchi tomonda aqliy rivojlanishida muammosi bo‘lgan bolalar xususiyatlariga tayangan holda tuzilgan dastur va darsliklar asosida ishni tashkil etish eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar ta‘lim muassasalariga qo‘yilgan vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish imkonini bermas edi.

BACHADON BO'YNI SARATONI XASTALIGI, KELIB CHIQISH SABABLARI VA DAVO CHORALARI.

Xayitova Gulchexra Avliyaqulovna

RIO VA RIATM SF vrach onkoginekolog

Xayitov Azizxon Axmetovich

TTA TF Farmakologiya va klinik farmakologiya kafedrası assistenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10280290>

Annotatsiya. Bachadon bo'yni saratonini keltirib chiqaradigan sabablar qatoriga quyidagilar kiradi: tana a'zolari jarohati, jinsiy tizimdagi yallig'lanishlar, abort, erta boshlangan jinsiy hayot va xavfli infeksiyalar. Ammo, taxminan, 99 foiz hollarda asosiy sabab — odam papilloma virusidir (OPV). OPV bu — asosan jinsiy yo'l bilan yuqadigan eng keng tarqalgan infeksiya. Ushbu virusning 200 dan ortiq turi mavjud bo'lib, ularning o'n to'rttasi saratonga olib kelishi mumkin.

Kalit so'zlar: Eroziya, Papilloma viruslar, infeksiya, immunitet tanqisligi, diagnostika

CERVICAL CANCER, CAUSES AND TREATMENT.

Abstract. Causes of cervical cancer include: trauma to body parts, inflammation of the reproductive system, abortion, early sexual life and dangerous infections. However, in about 99 percent of cases, the main cause is the human papillomavirus (OPV). OPV is the most common sexually transmitted infection. There are more than 200 types of this virus, fourteen of which can cause cancer.

Key words: Erosion, Papilloma viruses, infection, immunodeficiency, diagnostics.

РАК ШЕЙКИ МАТКИ, ПРИЧИНЫ И ЛЕЧЕНИЕ.

Аннотация. К причинам рака шейки матки относятся: травмы частей тела, воспаление репродуктивной системы, аборт, ранняя половая жизнь и опасные инфекции. Однако примерно в 99 процентах случаев основной причиной является вирус папилломы человека (ОПВ), наиболее распространенная инфекция, передающаяся половым путем. Существует более 200 типов этого вируса, четырнадцать из которых могут вызывать рак.

Ключевые слова: Эрозия, вирусы папилломы, инфекция, иммунодефицит, диагностика.

Bachadon bo'yni saratonini keltirib chiqaruvchi omillar:

Bachadon bo'yni saratoni va uni keltirib chiqaruvchi virus juda xavflidir. Ammo oddiy qoidalarga rioya qilish orqali ushbu kasallikdan o'zingizni himoya qilishingiz mumkin.

Kasallik kelib chiqishining asosiy sabablari:

Bachadon bo'yni saratonini keltirib chiqaradigan sabablar qatoriga quyidagilar kiradi: tana a'zolari jarohati, jinsiy tizimdagi yallig'lanishlar, abort, erta boshlangan jinsiy hayot va xavfli infeksiyalar. Ammo, taxminan, 99 foiz hollarda asosiy sabab — odam papilloma virusidir (OPV). OPV bu — asosan jinsiy yo'l bilan yuqadigan eng keng tarqalgan infeksiya. Ushbu virusning 200 dan ortiq turi mavjud bo'lib, ularning o'n to'rttasi saratonga olib kelishi mumkin. OPV — bedavo kasallik

Bachadon bo'yni, bachadon va tuxumdonlar saratoni belgilari, diagnostikasi va davolash. Bachadon bo'yni, bachadon va tuxumdonlar saratoni belgilari, diagnostikasi va davolash. Bachadon bo'yni saratoni rivojlanishi uchun xavf omillari:

- jinsiy faoliyatning erta boshlanishi
- Jinsiy sheriklarning ko'pligi
- chekish

- Immunitet tanqisligi Jinsiy tarixdan qat'i nazar, klinisyenlar ayollar HPV bilan kasallangan odamga duchor bo'lgan deb taxmin qilishlari kerak, chunki kasallik hamma joyda uchraydi.

Diagnostika

- Smear
- Biopsiya

Klinik bosqich, odatda biopsiya, tos a'zolarini tekshirish, ko'krak qafasi rentgenogrammasi. Muntazam ginekologik tekshiruv vaqtida bachadon bo'yni saratoniga shubha qilish mumkin.

Quyidagi ko'rinishlari bo'lgan ayollarga tavsiya etiladi:

- bachadon bo'yni ustida ko'rinadigan patologik jarohatlar
- Oddiy Pap testining patologik natijalari
- Anormal vaginal qon ketish

Bachadon bo'yni smearining sitologik tekshiruvi natijalari standartlashtirilgan shaklda taqdim etiladi. Keyingi tashxis atipik yoki malign hujayralar aniqlanganda, ayniqsa xavf ostida bo'lgan ayollarda amalga oshiriladi. Agar sitologik tekshiruv natijalari saraton kasalligini aniq tasdiqlamasa, biopsiya olish joylarini aniqlash uchun kolposkopiya o'tkaziladi. Endoserviksning kuretaji bilan kolposkopiya bo'yicha biopsiya odatda informatsiondir.

Afsuski, bugungi kunga kelib OPV infeksiyasini to'liq davolay oladigan, samaradorligi tasdiqlangan dorilar mavjud emas. Ammo aksariyat hollarda virus o'z-o'zidan yo'q bo'lib ketishi ham mumkin. Infeksiya va kasallik simptomlarsiz kechishi mumkin

OPVning asosiy ko'rinishlaridan biri bu — papilloma va so'gallarning paydo bo'lishi bilan xarakterlanadi. Ammo ba'zi hollarda virus uzoq vaqt davomida yashirin holda rivojlanishi va simptomsiz tashuvchi bo'lishi mumkin. Qanday qilib saraton xavfini kamaytirish mumkin?

Bachadon bo'yni saratonining oldini olish mumkin. 2020-yilda Butunrossiya sog'liqni saqlash tashkiloti butun dunyo bo'ylab bachadon bo'yni saratonini yo'q qilish strategiyasini amalga oshirishni boshladi, bu mamlakatlarga skrining, OPVga qarshi emlash va yuqori texnologiyali davolanish imkoniyatini beradi. Strategiya, xususan, OPVga qarshi emlashlar qamrovini 90 foizga, skrining dasturlarini esa 70 foizga oshirishni nazarda tutadi. JSST mutaxassislarining fikriga ko'ra, bu bachadon bo'yni saratoni bilan kasallanishning yangi holatlarini sezilarli darajada kamaytirishga va 2050-yilga kelib 5 milliondan ortiq o'limning oldini olishga yordam beradi.

Kasallikdan qanday himoyalani mumkin?

Chekishni tashlang

Bir qator tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, bachadon bo'yni saratoni xavfi erta yoshdan chekishni boshlaganlar va ayniqsa, onkogen OPV bilan kasallanganlarda yuqori bo'ladi. Barcha ayollar doimiy ravishda profilaktika ko'rigidan o'tishi kerak — olti oyda bir marta, juda

bo'lmasa yiliga kamida bir marta. Shifokorga o'z vaqtida murojaat qilish tufayli onkologik kasallikni dastlabki bosqichda aniqlash mumkin, bu esa davolanish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Agar papilloma aniqlansa, OPVni aniqlash uchun test o'tkazish tavsiya qilinadi yoki neoplazmalarning kriodestruksiyasi buyuriladi. Virusning asosiy xavfi shundaki, u teri va shilliq pardalarning eng chuqur qatlamlariga kirib boradi va u uzoq vaqt davomida o'zini sezdirmasligi mumkin. Shuning uchun saraton rivojlanishining oldini olish uchun kasallikni o'z vaqtida aniqlash juda muhimdir.

Parametriyaga yoki undan chuqurroq kengaytma bo'lmasa, eksizyon yoki radikal radiatsiya terapiyasi

- Parametriyaga yoki undan chuqurroqqa tarqalgan bo'lsa, radiatsiya terapiyasi va kimyoterapiya

- Metastatik va takroriy saraton uchun kimyoterapiya

Bachadon bo'yni saratonini davolash jarrohlik, radiatsiya terapiyasi va kimyoterapiyani o'z ichiga olishi mumkin. Agar histerektomiya ko'rsatilsa, lekin bemor bunga toqat qilolmasa, radiatsiya terapiyasi kimyoterapiya bilan birgalikda qo'llaniladi.

Virusga qarshi emlaning

Emlash eng samarali profilaktika chorasi hisoblanadi. Bugungi kunda bachadon bo'yni saratoniga qarshi ikkita vaksina mavjud. Vaksinatсия qilish kasallikning oldini olishda eng samarali usuldir. O'zbekistonda har yili bachadon bo'yni saratoniga chalingan ikki mingga yaqin ayollarning 42 foizdan ortig'i vafot etadi

O'zbekistonda har yili 1700—1800 ayol bachadon bo'yni saratoniga chalinadi, ularning 42 foizdan ortig'i vafot etadi. Bu haqda 9-fevral, seshanba kuni AOKAda tashkil etilgan matbuot anjumanida Sanitariya-epidemiologik osoyishtalik va jamoat salomatligi xizmati rahbar o'rinbosari Botir Qurbonov ma'lum qildi. Uning aytishicha, O'zbekistonda bachadon bo'yni saratoni barcha yoshdagi ayollar o'rtasida ko'krak bezi saratonidan keyingi o'rinda turadigan va eng keng tarqalgan saraton xastaligi hisoblanadi.

Kasalliklardan o'lim ko'rsatkichi bo'yicha esa bachadon bo'yni saratoni barcha yoshdagi ayollar o'rtasida ko'krak bezi va oshqozon saratoni tufayli o'limdan keyin uchinchi o'rinda va tug'ish yoshidagi ayollar (15—44 yosh) orasida bachadon saratonidan o'lim ko'rsatkichi bo'yicha ikkinchi o'rinda turadi.

“Ushbu o'limlarning aksariyati — tashxisni kech qo'yish natijasida ro'y beradi. Bachadon bo'yni saratoni kasalligini keltirib chiqaruvchi sabablarning asosiysi (98—99 foizi) odam papilloma virusi (OPV) hisoblanadi”, — degan Botir Qurbonov.

REFERENCES

1. Богачев В.Ю., Болдин Б.В., Дженина О.В. Эскузан: фармакология, фармакокинетика и терапевтические характеристики. Амбулаторная хирургия. 2019 (№1, стр.20-25)
2. Naoum J.J., Hunter G.C. Pathogenesis of Varicose Veins and Implications for Clinical Management. Vascular. 2007;15(5):242–249.
3. Sirtori C.R. Aescin: pharmacology, pharmacokinetics and therapeutic profile. Pharmacol Res. 2001;44:183–193.

5. Dudek-Makuch M., Studzinska-Sroka E. Horse chestnut- efficacy and safety in chronic venous insufficiency: an overview. *Revista Brasileira de Farmacognosia*. 2015;25:533-541.
6. Perrin M., Ramelet A.A. Pharmacological Treatment of Primary Chronic Venous Disease: Rationale, Results and Unanswered Questions. *Eur. J. Vasc. Endovasc. Surg.* 2011;41:117–25

FANLARARO ALOQADORLIK ASOSIDA IQTISODIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Bozarov Dilmurod Uralovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM

Email: d.bozorov@inbox.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10280192>

Annotatsiya. Mazkur maqolada texnika oliy ta'lim muassasalarida iqtisodiy fanlarni o'qitishda boshqa bir nechta fanlar bilan bog'langan holda qanday qilib o'rgatish va o'rganish usullari batafsil keltirib o'tilgan. Bu esa talabalarning iqtisodiy kompetensiyalarini fanlararo aloqadorlik asosida rivojlantirishga yordamlashadi. Bundan tashqari, ushbu maqolada talabalarning iqtisodiy kompetensiyasini rivojlantirish vositalari, bu vositalarning tasniflari va iqtisodiy kompetensiyani rivojlantirish usullari yetarlicha bayon qilingan. Bu maqolada keltirilgan ma'lumotlar talabalarning fikrlash qobiliyatlarini ko'tarish, sifatli ta'lim berish va olish, oliy ta'lim talabalarida iqtisodiy va tadbirkorlikka oid bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, dars mashg'ulotlari davomida foydalaniladigan ta'lim metodlari, ta'lim sifatini oshirish bo'yicha fikr – mulohazalar batafsil yoritilgan hamda yetarlicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Fanlararo aloqadorlik, iqtisodiy, iqtisodiy kompetensiya, til o'rganish, tadbirkorlik, liberlik, boshqaruv, tarixiy ma'lumotlar, innovatsiyalarni qo'llash.

METHODS OF DEVELOPING ECONOMIC COMPETENCE ON THE BASIS OF INTERDISCIPLINARY RELATIONSHIP

Abstract. This article describes in detail how to teach and learn economics in technical higher education institutions in connection with several other subjects. This helps to develop students' economic competences based on interdisciplinarity. In addition, this article sufficiently describes the means of developing students' economic competence, classifications of these means, and methods of developing economic competence. The information presented in this article is aimed at raising students' thinking abilities, providing and receiving quality education, developing higher education students' economic and entrepreneurial knowledge and skills, educational methods used during classes, education opinions on improving the quality of glue are covered in detail and enough recommendations are given.

Key words: Interdisciplinarity, economic, economic competence, language learning, entrepreneurship, liberalism, management, historical information and application of innovations.

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ОСНОВЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ СВЯЗЕЙ

Аннотация. В данной статье подробно описано, как преподавать и изучать экономику в технических вузах в связи с рядом других предметов. Это способствует развитию экономических компетенций студентов на основе междисциплинарности. Кроме того, в данной статье достаточно описаны средства развития экономической компетентности студентов, классификации этих средств и методы развития экономической компетентности. Информация, представленная в данной статье, направлена на повышение мыслительных способностей студентов, предоставление и получение качественного образования, развитие у студентов высших учебных заведений экономических и предпринимательских знаний и навыков, методы обучения,

используемые на занятиях, мнения образования по улучшению качества клея изложены в дано подробно и достаточно рекомендаций.

Ключевые слова: *междисциплинарность, экономика, экономическая компетентность, изучение языков, предпринимательство, либерализм, менеджмент, историческая информация и применение инноваций.*

Hozirgi kunda mamlakatimizning taraqqiy etish bosqichida ijtimoiy-iqtisodiy sohalarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim tizimida yangi innovatsion g'oyalar, fikrlar, qarashlar, yondoshuvlar va samarali o'zgarishlar ro'y berayapti. Barcha davlatlarda iqtisodiy fanlarga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu qatori mamlakatimizda ham bu jarayon izchil rivojlanib, yangi bosqichlarga ko'tarilmoqda. Dastlabki e'tibor, maktab o'quvchilariga sifatli ta'lim berish uchun ularda iqtisodiy fanlarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu o'rinda hozirgi kunda o'qituvchilarga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Ham moddiy ham ma'naviy tomondan juda katta ishlar olib borilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ham ushbu sohaga katta e'tibor qaratib, 2020 yilning 24 yanvarida Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasida: "Mamlakatimizda ilm-fanni yanada ravnaq toptirish, yoshlarimizni chuqur bilim, yuksak ma'naviyat va madaniyat egasi etib tarbiyalash, raqobatbardosh iqtisodiyotni rivojlantirish borasida boshlagan ishlarimizni jadal davom ettirish va yangi, zamonaviy bosqichga ko'tarish maqsadida men yurtimizda 2020 yilga "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili", deb nom berishni taklif etaman" dedilar. Bu esa albatta, ilm-fanga va raqamli iqtisodiyotga bo'lgan e'tiborni jadal rivojlantirishimizni taqozo etadi.

Fanlararo aloqadorlik asosida iqtisodiy kompetensiyani rivojlantirish, insonlarning global mamlakatlardagi iqtisodiy va ijtimoiy muammolarga yaratgan sharoitlarga mos keladi. Fanlararo aloqadorliklarni amaliyotga tadbiq etish va iqtisodiy kompetensiyalarni rivojlantirish haqida quyidagi bosqichlarda ko'rib chiqish mumkin:

Fanlararo aloqadorlik asosida iqtisodiy kompetensiyani rivojlantirish vositalari

1. Til o'rganish

2. Xalqaro iqtisodiy tizimlarni tushunish
3. Statistika va ma'lumotlar analizi
4. Tadbirkorlik va liderlik ko'nikmalari
5. Boshqaruv va tadbirkorlik
6. Tarixiy ma'lumotlarni o'rganish
7. Innovatsiyalarni qo'llash

Tabiiyki bu ma'lumotlarni o'qigan har bir shaxsda savol to'g'iladi. Bu vositalar nima uchun kerak, ularni qanday o'rganamiz va qayerlarda ishlatamiz? degan savollarga quyida batafsil javob berib o'tamiz.

1. Til o'rganish: Fanlararo aloqadorlik asosida iqtisodiy kompetensiyani rivojlantirishning muhim qismidir. Xususan, ingliz tili ko'p mamlakatlarda iqtisodiy va tijoratiy aloqalarni o'rganish uchun keng qo'llaniladi. Til o'rganish bizga quyidagilarni taqdim etadi:

- Xorijiy tilda chop etilgan adabiyotlardan foydalanish;
- Sifatli ma'lumotlarni olish;
- Xalqaro hamkorlar bilan tajribalar almashish;
- Xalqaro tilda muloqot qilish;

- Xalqaro iqtisodiy ma'lumotlarni olish;
- Iqtisodiy maqolalar va kitoblar chop etish;
- Onlayn kurslar tashkil etish;
- Tarjimonlik qilish;
- Iqtisodiy konferensiyalarda qatnashish.

2. Xalqaro iqtisodiy tizimlarni tushunish: Dunyo bo'ylab iqtisodiy tizimlarni tushunish, moliyaviy yangiliklarga, xalqaro bozorlarga va investitsiyalarga bo'lgan qiziqishni oshirish, iqtisodiy muammolarga odamlar orasida ko'maklashish uchun zarurdir. Bu tizimni tushunish bizga quyidagilarni taqdim etadi:

- Davlatlararo tijorat qilish;
- Valyuta tizimlarini tushunish;
- Xalqaro banklar va kredit tashkilotlarini tushunish;
- Boshqa xalqaro iqtisodiy tashkilotlar hamkorlikni rivojlantirish;
- Moliya tizimini tushunish;
- Xalqaro savdo tizimini tushunish.

3. Statistika va ma'lumotlar analizi: Iqtisodiyotda ma'lumotlarni to'plash, tahlil qilish va boshqa insonlarga tushuntirib berishga erishish, qo'shimcha bilim va ko'nikmalarni o'rganish iqtisodiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ma'lumotlar analizi deyilganda quyidagilar tushuniladi:

- Ma'lumotlarni to'plash;
- Ma'lumotlarni tahlil qilish;
- Statistik metodlar va dasturlash tillarini o'rganish;
- Ma'lumotlarga aloqador bo'lgan segmentlarni aniqlash va ularga maslahat berish;
- Prognostika: ma'lumotlarni tahlil qilish. Kelajakni oldindan bashorat qilish (bundan ko'proq sotuvchi kompaniyalar foydalanadi);
- Savdo va marketingda foydalanish;
- Ta'lim sohalarida foydalanish.

4. Tadbirkorlik va liderlik ko'nikmalari: Fanlararo aloqadorlik asosida iqtisodiy kompetensiyani rivojlantirishda, tadbirkorlik va liderlik bilimlari muhim ahamiyatga ega. Bu ko'nikmalar, o'z fikrlarini amaliyotga tatbiq qilish, jamoatda rahbarlik qilish va muammolarni yechishda yordam bera oladi. Tadbirkorlik va liderlik ko'nikmalarini quyida sanab o'tamiz:

- Kreativlik;
- Risk (tavakkal) qilish;
- O'zini boshqarish;
- Jamoaga rahbarlik qilish;
- Oliy samaralilik;
- Ilhom berish;
- Ishonchli bo'lish;
- Hamkasblar va ishchi xodimlarining fikrlarini, qo'ng'iroqlarini, muammolarini va shu kabi murojaatlari uchun vaqtini sarflay olish;
- Mulohazali bo'lish;
- Motivatsiya va ilhomlanish.

5. Boshqaruv va tadbirkorlik: Iqtisodiy kompetensiyalarni rivojlantirishda, boshqaruv va tadbirkorlik ko'nikmalariga ega bo'lish muhimdir. Iqtisodiy faoliyatda qo'llaniladigan moliyaviy resurslarni boshqarish, moliyaviy strategiyalarni rivojlantirish va qo'shimcha foyda olishning asosiy xususiyatlarini tushunish kerak.

Boshqaruv ko'nikmalari:

- Strategiya belgilash;
- Tizimni rivojlantirish;
- Resurslarni samarali qo'llab-quvvatlash;
- Jamoaga rahbarlik qilish;
- Moliyaviy boshqaruvni qila olish.

Tadbirkorli ko'nikmalari:

- Kreativ bo'lish;
- Risk qilish;
- Rivojlantirishga moyil bo'lish;
- Mijozlar bilan xo'shmuomalada bo'lish;
- Ishbilarmonlik qobiliyatini oshirish;
- O'zini boshqara olish;
- Motivatsiya va energiyaga ega bo'lish;
- Moliyaviy boshqaruvchanlik va sarmoya qilish;
- Xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yish;
- Analitik fikrlash.

6. Tarixiy ma'lumotlarni o'rganish: Iqtisodiy muammolar va jarayonlarning tarixiy o'rnini tushunish, oldingi yillar davomida nimalar o'zgarganligini tushunish, vaqt o'tishi bilan o'zgarayotgan iqtisodiy modellar va tizimlarni tushunish, bugungi kunda qanday muammolarga duch kelayotganini tahlil qilish iqtisodiy kompetensiyani oshirishda yordam beradi. Tarixiy ma'lumotlarni olish uchun quyidagilarga e'tibor berish kerak:

- Iqtisodiyotning tarixiy kitoblar va maqolalarini o'qish;
- Iqtisodiyotning tarixiy filmlarini ko'rish;
- Iqtisodiyotning tarixiy yodgorliklarini o'rganish;
- Iqtisodiyot tahlillari va tadqiqotlari ustida ishlash;
- Iqtisodiyotning asosiy nazariyasi, tuzilishi va qonunlari bilan tanishish;
- Mashhur iqtisodchilarining ilmiy ishlarini o'rganish;
- Iqtisodiyot sohasidagi dasturlar va modellar bilan ishlash.

7. Innovatsiyalarni qo'llash: Fanlararo aloqadorlik, yangi texnologiyalarni va innovatsiyalarni o'rganish, qo'llash va ulashish, iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Quyida biz hozirgi kundagi mashhur innovatsion texnologiyalarni keltirib o'tamiz:

- Raqamli iqtisodiyot va texnologiyalarni qo'llash;
- Blockchain va kripto valyutalar texnologiyalarni qo'llash;
- Fintech (moliyaviy) texnologiyalarni qo'llash;
- Big data va ma'lumotlar analitikasi texnologiyalarini qo'llash;
- IoT (Internet of things) texnologiyalarini qo'llash;

- Inkluziv texnologiyalarini qo'llash;
- E-commerce va Xalqaro savdo texnologiyalarini qo'llash;
- Kreativlik va yaratuvchanlik texnologiyalarini qo'llash;
- Tadbirkorlik va startap loyihalarini qo'llash;

Iqtisodiy kompetensiyani rivojlantirishda amaliyotga yondashish va o'z bilimingizni va ko'nikmalaringizni amaliyotda qo'llab-quvvatlash juda muhimdir.

Oliy ta'lim talabalarining iqtisodiy kompetensiyalarini fanlararo aloqadorlikda rivojlantirish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

1. Iqtisodiy fanlarga qiziqishingizni oshiring: O'zingizni qiziqtiradigan iqtisodiy fanlarni tanlash va o'rganish uchun qiziqishni oshirish oson ish emas. Shunday ekan, kichikroq bo'limlardan boshlang, ya'ni, iqtisodiyotda muvofiqlik, investitsiyalar, marketing, boshqa sohalar va tahlillarni o'rganish uchun qiziqishni oshiring.

2. Interdissiplinarni qo'llang: Boshqa sohalardagi bilimlarni iqtisodiy fanlar bilan bog'lab chiqing. Ya'ni, statistika, matematika, informatika, psixologiya, tadbirkorlik, moliya va boshqa sohalarning bilimlarini o'rganib chiqib, iqtisodiyotga bog'liq bo'lgan joylarini amaliyotga qo'llang.

3. Chet tilini o'rganing: Chet tillarni o'rganish, xususan ingliz tilini, iqtisodiy kompetensiyalaringizni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Xalqaro ilmiy forumlar, konferentsiyalar asosan ingliz tilida bo'ladi. Qolaversa, tanishlar bilan muloqotlar uchun ham kerak bo'ladi.

4. Tadqiqotlar va loyihalar: Iqtisodiyot sohasida tadqiqotlar va loyihalar qurish orqali o'zingizni rivojlantiring. Talabalar dastlabki qadamlarini boshqa davlatlarda yoki shaxsiy loyihalarda o'z tadqiqotlarini o'tkazishi hamda turli xil istemolchilar bilan muloqotlar olib borishi ular uchun yaxshi imkoniyat bo'ladi.

5. Xalqaro tajribani qo'llang: Iqtisodiyotning global xususiyatiga ega bo'lish uchun, xalqaro tajribani o'rganish juda muhim. Studentlar uchun qulay bo'lgan o'quv yurtlari, almashtirish dasturlari, studentlar almashishlari va xalqaro konferentsiyalarda ishtirok etish imkoniyatlarini qo'llang.

6. Kurslardan foydalaning: Iqtisodiyotdagi yangi rivojlanishlarni, texnologiyalarni va usullarni o'rganish uchun onlayn kurslardan foydalaning. Iqtisodiyotdagi muammolar, texnologik rivojlanishlar, finans va boshqa ko'nikmalarni o'rganish uchun mo'ljallangan kurslardan foydalanishingiz foydali bo'ladi.

7. Mentorlik va konsultatsiyalardan foydalaning: O'qish davomida o'zingizni rivojlantirish uchun mentorlik va konsultatsiyalardan foydalaning. Bunday mentorliklar, professorlar, ilmiy hamkorlar yoki korxonalar tashkilotlari tomonidan tashkil etilgan yangi bilimni o'rganish va qiziqishlarini o'rganishga yordam bera oladi.

8. Praktika va stajga ega bo'ling: Iqtisodiyot sohasida tajribani o'rganish uchun staj va amaliyotlarda qatnashish juda muhimdir. Bunday tajribalar, nazariyadan tashqari amaliy bilimlarni oshirishga yordam beradi.

Bu usullar, oliy ta'lim talabalarining iqtisodiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi. Javoblar, maslahatlar va amaliyotlar orqali o'zingizni rivojlantirish va ishga qabul qilingan kunlarda muvaffaqiyatli bo'lishingiz uchun xizmat qiladi.

Iqtisodiy kompetensiyani rivojlantirishda matematikaning o'rnini juda muhimdir. Iqtisodiyot, statistika va boshqa iqtisodiy tahlillar uchun matematikani ustuvor bilish, ma'lumotlarni tahlil qilish, iqtisodiy modellarni yaratish va sifatli iqtisodiy qarorlar qabul qilishda keng qo'llaniladi.

Iqtisodiy kompetensiyani oshirishda matematikaning bog'liqligi ko'rib chiqamiz:

1. **Mundarija ko'ngli:** Iqtisodiyotni tahlil qilishda, statistik ma'lumotlarni yig'ishda, iqtisodiy modellarni tuzishda, matematika keng qo'llaniladi. Bunday holatda, matematik sabablarning tushunilishi va ularni iqtisodiyotga qo'llashni o'rganish juda muhimdir.

2. **Hisob-kitob va statistika:** Iqtisodiyot sohasida matematikani o'rganish uchun, hisob-kitob va statistika bilan tanishib chiqing. Ob-havo holati, to'lqinlarning tarqalishi, iqtisodiy kuzatishlar va boshqa statistik ma'lumotlarni tahlil qilishni o'rganing.

3. **Algoritmik fikrlash:** Matematika, algoritmik fikrlash va dasturlashda juda muhimdir. Iqtisodiy modellar va tahlillarni yaratishda dasturiy ta'minotlardan foydalanish talab qilinadi. Python, R yoki Matlab kabi dasturlash tillarini o'rganib, iqtisodiyotga oid vazifalarni dasturlashni o'rganing.

4. **Differensial tenglamalar va integral hisoblash:** Iqtisodiy modellarni tuzishda, boshqa holatlarda o'zgaruvchanlarni boshqarishda, differensial tenglamalardan va integral hisoblashdan foydalanish zarur bo'ladi.

5. **Optimal hisoblash:** Iqtisodiyotda qaror qabul qilishda va resurslarni ishlatishda optimal variantlarni topish uchun matematik modellar va hisob-kitob metodlaridan foydalanish juda muhimdir.

6. **Econometrics:** Bu iqtisodiyotga statistika va matematika kombinatsiyasi bo'lib, iqtisodiy modellar yaratish va ularni test qilishda qo'llaniladi. Econometrics kurslarini o'rganib, bu sohani rivojlating.

Matematika, iqtisodiyotga o'z fikrini bildirish, ma'lumotlarni tahlil qilish va iqtisodiy jarayonlarni tushunishda katta rol o'ynaydi. Ushbu bilimlarni rivojlantirib, iqtisodiyotda muvaffaqiyatli bo'lishingiz mumkin.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 oktabrdagi PF-6079-son «Raqamli O'zbekiston — 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi farmoni. <https://lex.uz/docs/5030957>
2. Эрдурман С., Даугер З. “Переосмысление природы науки для научного образования: научные знания, практики и другие семейные категории”. 2017.
3. Ходжаев В.Х. O'quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirish yo'llari// - Т. : TDPU, 2008. - 65 b.
4. Алижанова Х.А. Экономическая подготовка старшеклассников в условиях профильного обучения: автореф. диссертации док. пед. наук.: 13.00.08. – Махачкала, 2012. – 40 с.
5. Александрова И.С. Формирование компетентности старшеклассников в условиях профильного обучения: в процессе экономической подготовки: диссертация ... канд. пед. наук:13.00.01. – Москва, 2010. – 185 с.

6. М.М.Константинович “Формирование экономической компетентности у студентов технических вузов”, М-2006 й.
7. PEDAGOGIK MAHORAT. A. XOLIQOV. Toshkent «IQTISOD-MOLIYA» 2011.
8. D.U.Bozarov, “TALABALARDA IQTISODIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH USULLARI”, SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL, Toshkent-2023.
9. D.U.Bozarov, “Oliy ta’lim muassasalarida talabalarning iqtisodiy kompetensiyalarini rivojlantirish omillarining tadbiq etilishi”, SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL, Toshkent-2023.
10. Uralovich, B. D. (2023). ABOUT THE PROPERTIES OF NETWORKS. *Academia Science Repository*, 4(04), 353-357.
11. Olimovich, T. E., Uralovich, B. D., & Matlubovich, M. J. (2021). Effective Methods in Teaching Mathematics. *International Journal on Orange Technologies*, 3(3), 88-90.
12. Uralovich, B. D., Normamatovich, R. B., & Kholmatovich, K. J. (2021). Development Of Mathematics In Different Periods. *European Journal of Research Development and Sustainability*, 2(3), 53-54.

O'ZBEKISTON – IJTIMOYIY DAVLAT.

Abdubannoyeva Qizlarxon Toxirjon qizi

Farg'ona viloyati yuridik texnikumi “Sud-huquqiy faoliyat” yo‘nalishi

2-bosqich 24-22-guruh o‘quvchisi

Telefon: +998908536212

abbubannoyeva@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10278025>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ijtimoiy davlat tushunchasi, mutafakkir olimlarimiz va prezidentimizning ijtimoiy davlat haqidagi qarashlari hamda Yangi O‘zbekistonning ijtimoiy davlat sifatidagi konstitutsiyaviy asoslari xususida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Konstitutsiya, ijtimoiy davlat, ma‘naviy-axloqiy qadriyatlar va insonning tabiiy huquqlari, Abu Nasr, Alisher Navoiy, kambag‘allikni qisqartitish, sog‘liqni saqlash, aholi bandligini ta‘minlash.

UZBEKISTAN IS A SOCIAL STATE.

Abstract. This article will talk about the concept of a social state, the views of our thinker scientists and president on the social state and the constitutional foundations of the New Uzbekistan as a social state.

Key concepts: Constitution, social state, spiritual and moral values and natural human rights, Abu Nasr, Alisher Navoi, poverty reduction, health care, employment of the population.

УЗБЕКИСТАН – СОЦИАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВО.

Аннотация. В этой статье рассматриваются концепция социального государства, взгляды наших ученых-мыслителей и президента на социальное государство, а также конституционные основы нового Узбекистана как социального государства.

Ключевые понятия: Конституция, социальное государство, духовно-нравственные ценности и естественные права человека, Абу Наср, Алишер Навои, сокращение бедности, здравоохранение, обеспечение занятости населения.

Har bir davlat o‘z istiqloq va taraqqiyot yo‘lini tanlar ekan, xalq farovonligini ta‘minlashga xizmat qiladigan eng muhim maqsad va vazifalarini o‘zining Konstitutsiyasi – Asosiy qonunida mustahkamlab oladi. Binobarin, o‘z xalqining xohish-irodasi, dili va tilidagi ezgu niyatlariga hamohang Konstitutsiyaga ega bo‘lgan mamlakat o‘zi belgilagan yuksak marralardan hech qachon og‘ishmasdan, doimo oldinga qarab boradi¹¹, degan edi Yurtboshimiz o‘z nutqlarida.

Darhaqiqat, ma‘lumki, asrlar davomida shakllangan ma‘naviy-axloqiy qadriyatlar va insonning tabiiy huquqlari sivilizatsiya jarayonlari natijasida konstitutsiya shakliga keldi. Zero, konstitutsiya insoniyat hayotida birinchi bor insonning ozod va erkin yashash, xususiy mulkka ega bo‘lish, ta‘lim olish, mehnat qilish, saylash va saylanish kabi huquqlarini, so‘z hamda e‘tiqod erkinliklarini oliy qadriyat darajasiga ko‘tardi deb baralla aytish mumkin.

¹¹ Konstitutsiya va qonun ustuvorligi – huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining eng muhim mezon. O‘quv-uslubiy majmua / Mualliflar jamoasi: Q.Q.Quronboyev, X.T.Azizov, M.B.Bekmurodov va boshq. – Toshkent, 2020 y. – 4- b.

Istiqlolning dastlabki yillarida qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi shaxs, jamiyat va davlat o‘rtasidagi munosabatlarda o‘zaro huquq va majburiyatlar hamda ularning kafolatlarini aniq-ravshan belgilab berdi.

Mana mustaqillikka o‘ttiz bir yil to‘lib jamiyat hayotidagi voqealarning, ijtimoiy munosabatlarning o‘zgarib borishi, mamlakat taraqqiyotning yangi bosqichlarga ko‘tarilib borishi konstitutsiyani yangi tahrirda qabul qilish lozimligi keltirib chiqardi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahriri 2023 yil 1 maydan e‘tiboran kuchga kirdi. Bunga 30 aprel kuni bo‘lib o‘tgan referendum natijasiga ko‘ra 11 ta moddadan iborat tegishli qonunning qabul qilinishi asos bo‘ldi. Bu qonunning 1-moddasiga Konstitutsiyaning yangi tahriri ilova qilingan.

Bunga qadar 1992 yildan buyon konstitutsiyaga jami 15 marta o‘zgartish kiritilgan edi. Bu safar esa o‘zgarishlar ko‘lami kattaligi sabab hujjatning yangi tahriri qabul qilindi. Yangilanish natijasida, bosh qomusdagi moddalar soni 128 tadan 155 taga, undagi normalar esa 275 tadan 434 taga oshdi. Umuman, rasmiylarga ko‘ra, konstitutsiya 65 foizga yangilangan.¹²

O‘zbekiston Respublikasi Yangi tahrirdagi Konstitutsiyasining 1-moddasida O‘zbekiston — boshqaruvning respublika shakliga ega bo‘lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat degan norma o‘z ifodasini topdi hamda yangi konstitutsiyaning 154-moddasi bilan 1-moddadagi qoidalarni qayta ko‘rib chiqish mumkin emasligi qat’iy belgilab qo‘yildi.

Biz mazkur maqolada ushbu moddada belgilangan, ya’ni O‘zbekistonning ijtimoiy davlat sifatidagi jihati xususida fikr yuritishga harakat qildik.

Keyingi yillarda davlatimizda jamiyat rivoji o‘z mohiyati va shakli jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilib bormoqda. Konstitutsiyaga o‘zgartishlar kiritish bo‘yicha olib borilayotgan siyosiy-huquqiy harakatlar, ayniqsa, inson-jamiyat-davlat konsepsiyasining huquqiy rasmiylashtirilishi ijtimoiy davlat sifatida jamiyatning mutlaqo yangi siyosiy-huquqiy tizimi sifatida rivojlanayotganini ko‘rsatib turibdi.

Istiqbolda o‘zimizda va jahonda taraqqiy etgan hozirgi zamon davlatchiligining tajribasi asosida yangi davlat va jamiyat shakllanmoqda.¹³

Ijtimoiy davlat – insoniyat tarixiy taraqqiyotining muayyan davri mahsuli, davlatchilik rivojining maxsus bosqichi. Ijtimoiy davlat g‘oyasi, eng avvalo, qadimgi Sharqda, xususan, mutafakkir ajdodlarimiz tomonidan ilgari surilgan. Buyuk bobomiz Abu Nasr Forobiy ma’rifatli insonlar jamoasini, ideal jamiyat g‘oyasini “Fozil odamlar shahri” asarida tarannum etgan.

Ijtimoiy davlat barpo etish Alisher Navoiy bobomizning ham ezgu orzusi bo‘lgan. U insonlarning baxtli yashashi uchun munosib ijtimoiy muhit yaratish, farovon jamiyat qurish, ma’rifatli davlat boshqaruvi, adolatparvar va odil hukmdor, insonlar o‘zaro mehr-oqibatli va bag‘oyat ahloqiy bo‘lish kabi qarashlarni ilgari surgan edi. Shunga o‘xshash g‘oyalarni

¹² <https://kun.uz/news/2023/05/02/yangi-konstitutsiya-10-ta-asosiy-ozgarish>.

¹³ Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti professori Sayfiddin Jo‘rayev, O‘zbekiston milliy universiteti professori Shahnoza Madayeva. Ijtimoiy davlat deganda nimani tushunamiz? Yoxud ijtimoiy davlatchilik tajribasini ilgari surgan davlatlardagi katta ijtimoiy o‘zgarishlar xususida. <https://darakchi.uz/uz/146657>.

Nizomiy larni Nizomiy Ganjaviy, Sa'diy Sheroziy, Ahmad Donish singari qator allomalarimiz ijodida ko'rishimiz mumkin.¹⁴

Demak, ijtimoiy davlat, eng avvalo, ijtimoiy adolat haqida, o'z fuqarolarining farovonligi, ijtimoiy himoyalanganligi xususida g'amxo'rlik qiladigan davlatdir.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev 2022 yil 20 dekabrda Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasida davlat xizmatchilari sonini bosqichma-bosqich 30-35 foizga qisqartirish va iqtisod qilinadigan mablag'larni ijtimoiy masalalarga yo'naltirish haqida to'xtalganlari ham ijtimoiy sohaga yanada kuchliroq e'tibor qaratilayotganini ifoda etar edi.

O'zbekiston o'zini ijtimoiy davlat deb e'lon qilishi bilan, har bir fuqarosiga munosib turmush kechirishi uchun shart-sharoit yaratish majburiyatini olmoqda. Bu – mavjud resurslarni ijtimoiy adolat tamoyillari asosida taqsimlash, jamiyatda kuchli tabaqalanish avj olishiga yo'l qo'ymaslik, eng zaif qatlamlar uchun ham sifatli ta'lim va tibbiyot kafolatlanishi, samarali ijtimoiy himoya dasturlari ishlashi, imkoniyati cheklangan va qo'llovga muhtoj fuqarolarni qo'llab-quvvatlash, adolatli mehnat qonunchiligi va jozibador pensiya tizimi kabilarni anglatadi. Oddiyroq aytganda, eng kambag'al oilaning bolalarida ham sog'-salomat o'sib-ulg'ayib, yaxshi ta'lim olib, farovonlikka erishish imkoniyati bo'lishi kerak.

Prezidentimiz "ijtimoiy davlat" tushunchasini "Ijtimoiy davlat bu, eng avvalo, inson salohiyatini ro'yobga chiqarish teng imkoniyatlar, odamlar munosib hayot kechirishiga zarur sharoitlar yaratish, kambag'allikni qisqartirish", deya izohlagan va o'z navbatida, "Biz Yangi O'zbekistonni "ijtimoiy davlat" tamoyili asosida qurishni maqsad qilyapmiz. Buni Konstitutsiyada mustahkamlashimiz kerak", deb ta'kidlagan edilar.¹⁵

Olimlarning fikrlarini o'rganib, bildikki, ijtimoiy davlatning asosiy konstitutsiyaviy xususiyatlari sifatida: davlatning kuchli ijtimoiy himoya siyosati; ta'lim sifati yuqoriligi va u insonparvarlik, xalqparvarlik, inson huquq va erkinliklariga rioya etishga yo'naltirilgan bo'lishi; kuchli jamoatchilik nazorati; fuqarolik jamiyati institutlari mavqei va ta'siri kuchli ekanligi; barcha davlat organlari va tashkilotlari hamda ularning mansabdor shaxslari inson va jamiyat (jamoatchilik) oldida mas'ulligi, javobgarligi hamda ularning manfaatlariga xizmat qilishi; davlat organlari va tashkilotlari faoliyatida ochiqlik, shaffoflik, qonuniylik, natijadorlik, sifat asosiy mezon hisoblanishi va faoliyat odamlarning muammolarini hal etib, ularni rozi qilish uchun yo'naltirilganligi; korrupsiya deyarli sezilmaydigan darajada mavjud bo'lishi; davlat xizmatchilari, davlat hokimiyati vakolatlari va funksiyalarini bajaradigan har qanday shaxs, qanday lavozimda va martabada bo'lmasin, halol, oddiy, kamtar, xalqparvar, samimiy va fidoyi bo'lishi kabi jihatlarni aks ettiradi.

Shu sababli ham konstitutsiyaning bir qator moddalarining mazmuniga e'tibor qaratsak, yangi O'zbekistonning ijtimoiy davlat sifatidagi jihatlarni ko'rishimiz mumkin bo'ladi, jumladan, 19-; 23-; 29-; 42-; 46-; 48-; 50; 57-; 76-; 78-moddalarini keltirib o'tish o'rinli.

So'zimiz yakunida aytish joizki, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahririning qabul qilinishi bilan mamlakatimizda Yangi O'zbekistonning ijtimoiy davlat sifatidagi konstitutsiyaviy asoslari yaratilda va mustahkamlab qo'yildi.

¹⁴ F.Otaxonov. Ijtimoiy davlatning konstitutsiyaviy asoslari. https://uza.uz/uz/posts/izhtimoiy-davlatning-konstitutsiyaviy-asoslari_471933.

¹⁵ F.Otaxonov. Ijtimoiy davlatning konstitutsiyaviy asoslari. https://uza.uz/uz/posts/izhtimoiy-davlatning-konstitutsiyaviy-asoslari_471933.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: “O‘zbekiston”, 2023 y.
2. Konstitutsiya va qonun ustuvorligi – huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining eng muhim mezoni. O‘quv-uslubiy majmua / Mualliflar jamoasi: Q.Q.Quronboyev, X.T.Azizov, M.B.Bekmurodov va boshq. – Toshkent, 2020 y. – 4- b.
3. <https://kun.uz/news/2023/05/02/yangi-konstitutsiya-10-ta-asosiy-ozgarish>
4. Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti professori Sayfiddin Jo‘rayev, O‘zbekiston milliy universiteti professori Shahnoza Madayeva. Ijtimoiy davlat deganda nimani tushunamiz? Yoxud ijtimoiy davlatchilik tajribasini ilgari surgan davlatlardagi katta ijtimoiy o‘zgarishlar xususida. <https://darakchi.uz/uz/146657>.
5. F.Otaxonov. Ijtimoiy davlatning konstitutsiyaviy asoslari. https://uza.uz/uz/posts/izhtimoiy-davlatning-konstituciaviy-asoslari_471933.

INSON HUQUQLARI VA ERKINLIK LARI SOHASIDA TA'LIM VA INNOVATSIYALAR.

Nasimova Sevinch

Jizzax viloyati Yuridik texnikumi o'quvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10280123>

Annotatsiya. Ushbu maqola inson va fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklariga asoslangan. Ushbu maqolada asosan insonlarning huquqlari, erkinliklari va burchlari aks ettirib berilgan. Inson huquqlari bo'yicha deklaratsiyadan ham misollar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Inson va fuqarolarning huquqlari va erkinliklari, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiya, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT).

EDUCATION AND INNOVATION IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS.

Abstract. This article is based on the basic rights and freedoms of people and citizens. This article mainly reflects the rights, freedoms and duties of people. Examples are also given from the declaration on human rights.

Keywords: Rights and freedoms of people and citizens, Universal declaration of human rights, Constitution of the Republic of Uzbekistan, United Nations

ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИИ В СФЕРЕ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА.

Аннотация. Данная статья основана на основных правах и свободах человека и гражданина. В этой статье в основном отражены права, свободы и обязанности людей. Также приводятся примеры из декларации прав человека.

Ключевые слова: Права и свободы человека и граждан, Всеобщая декларация прав человека, Конституция Республики Узбекистан, Объединенные Нации.

Inson va fuqarolarning huquq va erkinliklari – insonga beka mu ko'st yashash imkoniyatini beruvchi va iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, siyosiy sohalarda o'z imkoniyat va talablarining amalga oshirilishini ta'minlovchi huquqiy maqom hisoblanadi. Inson huquqlari va erkinliklariga rioya etish O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy tuzumining asosidir. O'zbekiston Respublikasi

Konstitutsiyasida qayd etilgan huquq va erkinliklari:

qonunlarning mazmuni va qo'llanishiga hamda qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi hokimiyat faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi;

O'zbekistonning har bir fuqarosiga, uning jinsi, irqi, millati, tili, diniy e'tiqodi, ijtimoiy ahvolidan qat'i nazar, inson huquqlari va erkinliklari buzilmasligini, sud yo'li bilan himoya qilinishini kafolatlaydi.

Konstitutsiyasi barcha fuqarolarning qonun oldida tengligini asoslagan holda, o'zgalarning huquqlariga hurmat bilan qarashi tamoyillarini, huquq va erkinliklarini buzish hisobiga o'z huquq va erkinliklarini ro'yobga chiqishiga yo'l qo'ymaslikka, ijtimoiy adolat va hamjamiyatini ta'minlashga qaratilgan. O'zbekiston Respublikasida Inson va fuqarolarning huquq va erkinliklarini amalga oshirilishiga davlat kafolat beradi. O'z navbatida respublika hududida yashovchi shaxslar Konstitutsiyasida ta'kidlagan huquq va erkinliklarga, xalqaro huquq me'yorlariga rioya etishi zarur. Umum e'tirof qilingan mazkur xalqaro me'yoriy

manbalar Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Bola huquqlari to'g'risida konvensiya va O'zbekiston Respublikasi qo'shilgan yana bir qator xalqaro hujjatlardir.¹⁶

BMT tononidan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi – BMT Bosh Assambeliyasi tomonidan 1948-yilning 10-dekabrda qabul qilingan. Ushbu deklaratsiya muqaddima va 30 moddadan iborat bolib, uni qabul qilishdan asosiy maqsad har bir inson va davlat mazkur deklaratsiya asosida ma'rifat va ta'lim orqali shu huquq va erkinliklarni hurmat qilishga ko'maklashishi lozim.

Deklaratsiya har bir insonning tabiiy va ajralmas huquq va erkinliklari e'lon etilgan asosiy xalqaro hujjat hisoblanadi. Shu tariqa xalqaro munosabatlar tarixida birinchi marta insonning hamma rioya etishi zarur bo'gan asosiy huquqlari va erkinliklari doirasida belgilab berilgan.

Deklaratsiyada insoniyat oilasining hamma a'zolariga xos qadr-qimmatni, ularning teng va ajralmas huquqlarini tan olish - erkinliklar, adolat va yalpi tinchlik negizi ekanligi e'lon qilingan. Unga ko'ra, umumhurmat va rioya qilishi shart bo'lgan inson huquqlari doirasi shaxsiy, siyosiy hamda ijtimoiy – iqtisodiy huquqlardan iboratdir. Shaxsiy huquqlar orasida avvalo har bir shaxsning hayoti, erkinligi va shaxsiy daxlsizligi huquqlari alohida ta'kidlab o'tilgan. Deklaratsiyaning boshqa qoidalari esa mazkur huquqlarni to'ldiradi.

Xususan, hech kim qullikda, zubun holatda tutilmasligi, qiynoqqa yokida ayovsiz, g'ayriinsoniy, odam sha'nini yerga uradigan muomala va jazoga duchor etilmasligi, o'zboshimchalik bilan qamoqqa olinmasligi, ushlab turilmasligi lozim ekanligi bot bot qayd etilgan.

Shaxs huquqlari sirasiga shaxsiy va oliaviy hayotning, turar joyning daxlsizligi huquqi, yozishmalarni sir saqlash huquqi, o'z shani va obro'sini himoya qilish huquqi, odil sudlov tomonidan muhofaza etilish huquqi kabilarni kirgizish maqsadga muvofiq. Biz bu kabi malumotlarni ushbu deklaratsiyaning 3-5 va 8-12- moddalar orqali bilib olishimiz mumkin.

Ushbu deklaratsiyada insonning quyidagi siyosiy huquqlari hamda erkinliklari ham keltirib o'tilgan:

ular fikrlash, vijdon, din erkinligi; e'tiqod erkinligi va uni erkin ifodalash huquqi;

tinch yig'ilishlar o'tkazish hamda uyushmalarga a'zo bo'lish huquqi;

o'z mamlakatini boshqarishda qatnashish huquqi;

yashirin ovoz berish yo'li bilan umumiy va teng saylash huquqi; erkin ravishda ko'chib yurish huquqi hamda o'ziga turar joy tanlash huquqi;

milliy yokida diniy alomatlar orqali hech bir cheklovlersiz nikohdan o'tish va oila qurish huquqi; mulkka egalik qilish huquqi.

Bu malumotlar ham ushbu deklaratsiyaning 13-21-moddalarida bayon etilgan.

Deklaratsiyada inson manfaatlarining ustuvorligi quyidagi tamoyillarda o'z aksini topgan va ular quyidagilar: inson huquqlarini hurmat qilish, inson huquqlarining tengligi, inson erkinliklari, inson huquqlarini amalga oshirishning demokratik jarayoni, inson huquqlarini ta'minlashning adolatliligi. Deklaratsiyada e'lon etilgan mazkur inson huquqlariga oid tamoyillarga ko'ra barcha kishilar erkin tug'iladi va o'z qadr-qimmatini hamda huquqlari

¹⁶ O'zbekiston Milliy ensiklopediya 2000-2005

jihatdan teng bo'lib, ular qonun oldida teng va qonun tomonidan bab-baravar himoya qilinish huquqiga egadirlar. Bu kabi ma'lumotlarni biz ushbu deklaratsiyaning 1, 2, va 7-moddalarida ko'rishimiz mumkin.¹⁷

Mazkur deklaratsiya qoidalari davlat yoki ayrim shaxslar tomonidan inson huquqlarini buzish uchun ishlatilishi mumkin emas. Har bir shaxs uchun o'zgalarning huquq va erkinliklarini hurmat qilish jamiyat a'zolarining burchidir.

Ushbu deklaratsiya mustaqil O'zbekiston Respublikasida imzolangan birinchi xalqaro hujjatdir va u 1991-yil 30-sentabrda imzolangan. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining Inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari deb nomlangan 2-bo'limi mazkur deklaratsiyaga to'la moye bo'lib, unda O'zbekiston Respublikasi barcha fuqarolari teng huquq va erkinliklarga ega bo'lishi, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqiqshi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqe'idan qat'I nazar, qonun oldida tengligi ta'kidlangan¹⁸.

Respublikada inson huquqlariga oid 100 dan ortiq qonunlar qabul qilingan va ular xalqaro me'yorlar va andozalarga muvofiqlashtirilgan. «Inson huquqlari bo'yicha Oliy Majlis vakili tog'risida» qonun 1997-yil 24-aprelda qabul qilingan. Inson huquqlariga rioya etilishi ustidan monitoring va nazortani ta'minlovchi milliy institutlar – Inson huquqlari bo'yicha milliy mazkaz va Amaldagi qonun hujjatlari monitoring instituti ishlab turibdi hozirgi kunda ham. Toshkent shahrida hukumatga qarashli bo'lmagan «Human Rayts Votch Xelsinki» xalqaro tashkilotining vakili, chet el ommaviy axborot vositalarining vakillari faoliyat ko'rsatmoqda hamda huquqni muhofaza qiluvchi boshqa xalqaro tashkilotlar bilan yaqin aloqa o'rnatilgan.

Xulosa shundan iboratki hozirgi kunda qilinayotgan barcha islohotlar insonlar va xalqning manfaatlariga qaratilgan. Har qandan vaziyatda ham inson va fuqarolarning huquqlar va erkinliklari har doimo birinchi o'rinda bo'lib kelgan. Bugungi kundagi O'zbekiston ham rivojlanishni avvalo aholi va xalqqa qaratmoqda, inson huquqlarini eng dolzarb masalalardan biri sifatida ko'rmoqda va bu albatda yaxshi samara beradi. Davlat boy bo'lishi uchun avvalo xalq boy bo'lishi zarur agarda xalq kambag'al bo'la turib davlat eng yuqori cho'qqilarni egalalshni istasa avval xalqni boyga aylantirib, fuqarolarni ish bilan taminlab qo'ysagina shunday cho'qqilarni egalalshga harakat qilsa bo'ladi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 08.12.1992
2. Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi 10. 12. 1948
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi 2000-2005

¹⁷ Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiya 1948-yil 10-dekabr

¹⁸ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 08.12.1992

SUG'URTA FAOLIYATINI BARQAROR RIVOJLANTIRISH: FAN VA TA'LIMDA INNOVATSIYALAR

Nasimova Sevinch Umidjon qizi

Jizzax viloyati yuridik texnikumi 2-bosqich o'quvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10279572>

Annotatsiya. Ushbu maqolada asosan sug'urta boyicha malumotlar bayon etilgan. Hozirgi kunda sug'urtaning inson hayotidagi ahamiyatlari ham keltirib o'tilgan. Sug'urta faoliyatini barqaror rivojlantirishda fan va inovatsiyalarning ahamiyati haqida ham bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Sug'urta faoliyati tog'risidagi qonun, mulkiy sug'urta, shaxsiy sug'urta, uchinchi shaxslar oldidagi javobgarlik sug'urtasi.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF INSURANCE ACTIVITY: INNOVATIONS IN SCIENCE AND EDUCATION

Abstract. This article mainly describes the information on insurance. Nowadays, the importance of insurance in human life is also mentioned. The importance of science and innovation in the sustainable development of insurance activity was also explained.

Keywords: Law on insurance activity, property insurance, personal insurance, third party liability insurance.

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ СТРАХОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: ИННОВАЦИИ В НАУКЕ И ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В этой статье в основном рассматривается информация о страховании. В наши дни также упоминается важность страхования в жизни человека. Также объяснена важность науки и инноваций в устойчивом развитии страховой деятельности.

Ключевые слова: Закон о страховой деятельности, страхованности собственности, личное страхование, ответственности перед третьими лицами.

Avvalo sug'urta o'zi nima degan savolga javob topib olamiz?

Sug'urta¹⁹- bu tabiiy ofatlar (zilzila, suv toshqini, yog'in va boshqalar), har xil baxtsiz hodisalar ro'y beishi natijasida ko'rilgan zararni qoplash va boshqa pul qoplamlari to'lash uchun maqsadli pul jamg'armalarini tashkil etish va undan foydalanish bilan bog'liq iqtisodiy munosabatlar tizimi. Sug'urta yunoncha so'zdan olingan bo'lib qo'riqlash himoya qilish degan manoni anglatadi. Sug'urta ko'p asrlik tarixga ega bolgan ijtimoiy munosabatdir. Sug'urta masalalari dastlab o'rta asrlarda, dengiz orqali olib boriladigan savdodagi xavfxatarlar bilan bog'liq bo'lgan holda paydo bo'lgan. Keyinchalik esa boshqa sohalarga ham yoyila boshladi. Ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning turli bosqichlarida sug'urta fuqarolarning manfaatlarini ishonchli himoya etuvchi vosita bolib hizmat qilib kelgan.

Sug'urta jamg'armasi milliy iqtisodiyot zaxira jamg'armasining muhim va o'ziga xos bo'g'ini hisoblanadi, milliy iqtisodiyotni turli tasodiflardan moliyaviy himoya qiladi. Rivojlangan mamlakatlarda sug'urta ishi nihoyatda taraqqiy etgan bo'lib, bu mamlakatlar yalpi

¹⁹ O'zbekiston milliy ensiklopediyasi

ichki mahsulotida sug'urta badallari ya'ni mukofotlarining hajmi o'rtacha 8-12 % ni tashkil etadi.

Sug'urta qilinayotgan obyektga qarab quyidagi bir nechaga bo'linadi: mulkiy sug'urta, shaxsiy sug'urta, uchinchi shaxslar oldidagi javobgarlik sug'urtasi.

Mulkiy sug'urta – yuridik va jismoniy shaxslarning manfaatlari, binolar, ekinlar, uy hayvonlari, mol-mulk, transport vositalarini sug'urtalash uchun ishlatiladi. Shaxsiy sug'urta – inson, uning sog'lig'I, uning hayoti, mehnat qobiliyatini sug'urtalash uchun foydalaniladi. Uchinchi shaxslar oldidagi javobgarlik sug'urtasi- transport egalari fuqarolik javobgarligini, kredit oluvchilarning bank oldidagi kreditni o'z vaqtida qaytarish javobgarligini sug'urtalash va shu kabi boshqa masalalarda ishlatiladi.

Sug'urta tartibi va shartlari, turlari, obyektlari mamlakatdagi qonunchilik bilan belgilanadi. Davlatimiz mustaqillikka erishgunga qadar 1918-1991- yillar davomida O'zbekiston Respublikasida sug'urta faoliyatini sobiq Ittifoq miqiyosida yagona bo'lgan davla sug'urta idorasi yani « Gosstrax » va uning ittifoqdosh respublikalardagi boshqarmalari amalga oshirgan. 1991- yildan O'zbekiston Respublikasida o'tkazilgan chuqur iqtisodiy islohotlar jarayonida bozor iqtisodiyotiga o'tishining dastlabki bosqichlarida davlat sug'urta organlari qayta tashkil etildi, ularga raqobatda bo'la oladigan turli millatchilik shaklida sug'urta kompaniyalari va agentliklari vujudga keldi. Sug'urta xizmati bozori, sug'urtafaoliyatining asosiy yo'nalishlari, huquqiy qonunchilik asoslari yaratildi. 1993- yil 6-mayda O'zbekiston Respublikasining « Sug'urta to'g'risidagi» qonuni qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997-yil 25- fevraldagi farmoniga asosan Moliya vazirligi huzurida o'z faoliyatini yurgazib kelayotgan Davlat sug'urta bosh boshqarmasi «O'zagrosug'urta» sug'urta kompaniyasi shaklida qayta tashkil etildi. «Kafolat» sug'urta kompaniyasi, « Madad » sug'urta agentligi, «O'zbekinvest» eksport import milliy sug'urta kompaniyasi va boshqalar o'z faoliyatini boshladi.

Sug'urtalash majburiy va ixtiyoriy shakllarda amalga oshiriladi. Majburiy sug'urtaning o'zi majburiy va majburiy davlat sug'urtalariga bo'linadi. Ularning har ikkalasi ham qonunchilik hujjatlariga muvofiq joriy etiladi. O'zbekistonda umumiy foydalanishdagi avtomobil transportda, suv, havo, temir yo'l transportlari yo'lovchilari, transport vositalari egalari fuqarolik javobgarligi va boshqalarga majburiy sug'urta turlari belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Mudofaa, Ichki ishlar, Favqulodda vaziyatlar vazirliklarining harbiy xizmatchilari, Milliy xavfsizlik xizmati, Davlat chegaralarini qo'riqlash, Davlat bojxona, Davlat soliq qo'mitalari xodimlari majburiy davlat sug'urtasiga olingan va bunday sug'urta turlari uchun sug'urta badali yani mukofoti davlat budjeti hisobidan to'lanadi. Ixtiyoriy sug'urta turlari sug'urta munosabatlarida qatnashuvchi tomonlarning o'zaro roziligi va yozma shartnoma asosida amalga oshiriladi, ushbu sug'urta javobgarligi hajmi yani sug'urta narxi, sug'urta badali yani sug'urta mukofoti miqdori, sug'urta hodisasi ro'y berganda to'lanadigan sug'urta ouli yani sug'urta qoplamasi yokida to'voni summasi – shartnoma shakllari sug'urta qiluvchi bilan sug'urta qilinuvchi tomonlar o'rtasida kelishiladi. O'zbekiston Respublikasida jami sug'urta kompaniyalarining sug'urta javobgarligi 3,25 trln. So'mni, yig'ilgan badallar yani mukofotlar tushumlari summasi 21,7 mlrd. so'mni, to'langan sug'urta puli yani koplamalari summasi 2,4 mlrd. So'mni tashkil etadi; sug'urta to'lovlarining umumiy tuzilmasida molmulkiy sug'urtasida 70%, shaxsiy sug'urta 6,2%, javobgarlik

sug'urtasi 5%dan iborat bo'ladi (2002- yil ma'lumotlariga ko'ra). 2004-yilda O'zbekistonda 20 dan ortiq, shu jumladan 10 ta yirik davlataksiyadorlik, nodavlat sug'urta kompaniyalari faoliyat ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasida sug'urta sohasida tartibga soluvchi qonunchilik hujjatlari, normalari xalqaro zamon standartlariga muvofiqlashtirilgan.

Respublikada sug'urtaga oid huquqiy munosabatlar O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi « Sug'urta faoliyati to'g'risida »²⁰ qonuni yani 2002-yil 5-apreldagi qonun bilan tartibga solinadi.

Sug'urta faoliyati to'g'risidagi qonun 10 bob, 72 moddadan iborat. Ushbu qonunda sug'urta faoliyatida amalga oshirilishi kerak bo'lgan vazifalar kengaytirilgan holda bayon etilgan. Ushbu qonun Qonunchilik palatasi tomonidan 2021-yil 15-iyunda qabul qilingan Senat tomonidan 2021-yil 27-avgustda maqullangan.

Ushbu qonunning 1-moddasi qonunning maqsadi va qollanish sohasi haqida: Ushbu qonunning maqsadi sug'urta faoliyati sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

Ushbu qonun davlat ijtimoiy sug'urtasi va davlat tibbiy sug'urtasi bilan bog'liq munosabatlarga nisbatan tadbir etilmaydi.

Qonunning 72-moddasida qonunning kuchga kirishi haqida bayon etilgan: Ushbu qonun rasmiy e'lon qilingan kundan e'tiboran uch oy o'tgach kuchga kiradi.

Ushbu qonunda sug'urtalovchining huquqlari ham aniq keltirilgan. Sug'urtalovchining nomidan va topshirig'iga binoan sug'urta shartnomasining tuzilishi va ijro etilishini tashkil qilish bo'yicha faoliyat yurutuvchi yuridik yoki jismoniy shaxs sug'urta agenti hisoblanadi.

Sug'urtalovchining boshqaruv organlari xabarlarini sug'urta agenti bo'la olmaydilar.

Sug'urtalovchilar va sug'urta brokerlarining sug'urta faoliyati O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan tartibda maxsus vakolatli davlat organi beradigan litsenziyalar asosida amalga oshiriladi.

Litsenziya sug'urtalovchiga yokida hayotni sug'urta qilish sohasida, yoxud umumiy sug'urta sohasida yokida faqatgina qayta sug'urta qilish bo'yicha sug'urta faoliyatini amalga oshirish uchun beriladi.

Insonlar ehtiyojlariga ko'ra sug'urta turlari mavjud ular quyidagilar: Hayot sug'urtasi, majburiy sug'urta, fuqarolik mas'uliyatini sug'urtalash, avtotransport sug'urtasi.

Bundan tashqari sug'urta faoliyati to'g'risida yana O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksining 52-bobida ham keltirib o'tilgan. 52- bob sug'urta 914-moddadan 961-moddalargacha bolgan malumotlarni o'z ichiga oladi. Bunda ixtiyoriy va majburiy sug'urta, ikki tomonlama sug'urta, mulkiy sug'urta shartnomasi, tadbirkorlik hafini sug'urta qilish va boshqalar haqida batafsil malumotlar aytib o'tilgan.

Endi esa O'zbekistondagi eng yirik sug'urta kompaniyalari bilan tanishib chiqamiz: «O'zagrosug'urta» davlat aksiyadorlik sug'urta kompaniyasi, «Alksom» sug'urta kompaniyasi, «Kapital sug'urta», «Asia insurance», «O'zbekinves», «Kapital sug'urta» kabi sug'urta kompaniyalari mavjud. O'zbekistondagi bu ikki yirik sug'urta kompaniyalarning asosiy faoliyatlari quyidagicha.

²⁰ O'zbekiston Respublikasi Sug'urta faoliyati to'g'risidagi qonun O'RQ-730-son 23/11/2021

«Alskom» sug'urta kompaniyasi yurtimizdagi yetakchi sug'urta kompaniyalaridan biridir. Uning o'ziga xos jihati shundan iboratki, kompaniya asosan axborot – kommunikatsiyalar sohasida faoliyat ko'rsatadigan subyektlarni sug'urtalash orqali kompleks himoyalashga intiladi.

Kompaniya sug'urta bozorida 1996-yildan buyon faoliyat ko'rsatib keloqda. Kompaniya bugungi kunda viloyatlar markazlarida 15 ta filiallarga ega. Shuningdek tuman va qishloqlarda polislarni sotish bo'yich 40 dan ortiq bo'lim va markazlariga ega.

Ushbu kompaniyalar hozirgi kunda ham o'z faoliyatini yaxshi olib bomoqda.

REFERENCES

1. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi 2000-2005
2. O'zbekiston Respublikasi Sug'urta faoliyati to'g'risidagi qonun 23.11.2021

MORFOLOGIYA: SO'Z TURKUMLARI TARIXI

Qobiljonova Maftuna Komil qizi

Oriental universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10279525>

Annotatsiya. Mazkur maqolada so'z turkumlarining shakllanishi, taraqqiyot bosqichlari va uning rivojlanish bosqichlari, shuningdek o'zbek tilshunosligida morfologiya va sintaksis bo'limlarining shakllanishiga oid tadqiqotlar tahlil qilingan. O'zbek tilida so'z turkumlarining taraqqiyoti masalalariga oid mavjud materiallar o'rganilib, tegishli xulosa va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: So'z turkumlari, morfologiya, sintaksis, tilshunoslik, grammatika.

MORPHOLOGY: HISTORY OF WORD GROUPS

Abstract. This article analyzes the formation of word categories, stages of development and stages of its development, as well as studies on the formation of sections of morphology and syntax in Uzbek linguistics. Available materials on the issues of development of word categories in Uzbek language were studied and relevant conclusions and recommendations were given.

Keywords: word categories, morphology, syntax, linguistics, grammar.

МОРФОЛОГИЯ: ИСТОРИЯ СЛОВОВЫХ ГРУПП

Аннотация. В данной статье проанализированы исследования по формированию категорий слов, этапам их развития и этапам их развития, а также по формированию разделов морфологии и синтаксиса в узбекском языкознании. Изучены имеющиеся материалы по вопросам развития категорий слов в узбекском языке, сделаны соответствующие выводы и рекомендации.

Ключевые слова: категории слов, морфология, синтаксис, Лингвистика, грамматика.

KIRISH

Morfologiya (yunoncha morphe – «shakl», logos – «ta'limot») so'z va uning grammatik xususiyatlari haqidagi ta'limotdir. Morfologiyada so'zning morfologik tuzilishi, yangi shakl va ma'nolar hosil qilishi bilan bog'liq qonun-qoidalar o'rganiladi. Morfologiyada so'zlar mushtarak yoki farqli belgilari umumlashtirilgan holda turkumlarga ajratib o'rganiladi. So'z leksikologiyada leksik birlik sifatida, morfologiyada esa grammatik birlik sifatida o'rganiladi.

Insoniyat ko'rgan, eshitgan va his qilgan narsalarini turlarga ajratadi. Turlarga ajratish doimo taqqoslash orqali amalga oshiriladi. Chunki qiyoslash inson tabiatiga hos narsa. Masalan, gulni hidi, rangi, katta-kichikligi va hakozolarga qarab turlarga, navlarga ajratamiz.

Biroq guruhlarga, turlarga ajratish uchun ko'rilayotgan narsa yoki hodisa kamida ikkita bo'lishi lozim. Bilamizki, tilda rang-barang, son-sanoqsiz so'zlar mavjud. Tilshunoslik fanining rivojlanib, mukammalashib borishi bilan so'zlarni turkumlarga ajratish ham takomillashib borgan.

METOD VA MEDOLOGIYASI

So'zlarni turkumlarga ajratish, ya'ni so'z turkumlari tizimini o'rganish masalasi qadim davrlarga borib taqaladi. Har qanday tilshunos yoki tadqiqotchi fanning ichiga kirib borar ekan, dastavval so'zlarning taraqqiyoti, rivojlanish tarixi bilan tanishib chiqadi.

Men ham yosh tilshunos sifatida "So'zlarning turkumlarga ajratilishi" mavzusidagi ilmiy maqolamda davr tilshunosligi, so'zlarni turkumlariga ajratish borasidagi olib borilgan bir qator ilmiy ishlarni o'rganib, ularni jamlashga harakat qildim. Zero, har bir so'zning o'z tarixi va tasnifi bor.

TADQIQOT NATIJASI

So'zlarni turkumlarga ajratuvchi me'zonlar, belgilar to'g'risida ko'p bosh qotirilgan. Bu muammoning yechilish tarixi hozirgi kunda uch asosiy bosqich: strukturalizmgacha bo'lgan davr, strukturalizm davri, strukturalizmdan keyingi, ya'ni hozirgi davrga ajratiladi. Tilshunoslik tarixida strukturalizm oqimi paydo bo'lguncha, ya'ni o'tgan asrning 30-yillarigacha bo'lgan davrda so'zlarni turkumlarga ajratishda asosan uch o'lchov: *so'zlarning leksik-grammatik ma'nosidan, so'zlarning morfologik belgilari, ya'ni so'zning grammatik shaklidan, so'zlarning gapdagi sintaktik vazifasidan foydalanilgan*. Strukturalistlar esa faqat birgina belgi, ya'ni so'zlarning disributsiyasi (bir so'zning chap va o'ng tomonidan sintaktik aloqaga kirishishi mumkin bo'lgan hamma imkoniyatlari) dan foydalanishadi.

Hozirgi kun grammatikalarida so'zlarni turkumlarga ajratishda asosan besh belgi: *so'zning leksik-grammatik ma'nosi;- so'zning grammatik shakli;- so'zning sintaktik vazifalari; - so'z yasovchi morflar; - so'zning disributsiyasidan foydalaniladi*

So'zlar gapda bajaradigan sintaktik vazifasi, lug'aviy ma'nolari hamda morfologik belgilariga ko'ra o'zaro farqlanuvchi turli guruhlarni tashkil etadi. So'zlarning lug'aviy va grammatik jihatdan farqlanishiga ko'ra bunday guruhlarga bo'linishi **so'z turkumlari** deyiladi. Aniqroq aytadigan bo'lsam, o'z turkumlari — tildagi so'zlarning ularda umumiy kategorial ma'noning (masalan: otlarda predmetlik, fe'llarda harakat-holat), grammatik kategoriyalar yagona tizimining, o'ziga xos so'z o'zgarish, shakl va so'z yasalish tiplarining, sintaktik kategoriyalar umumiylikining mavjudligiga qarab ajratiladigan guruxlari hisoblanadi.

MUHOKAMA

Miloddan avvalgi IV asrda qadimgi yunon faylasufi, Aristotel (Arastu) so'z turkumlarini 7 ga, miloddan avvalgi V asrda hind tilshunoslaridan Panini (III-II asrda Panining grammatika va grammatik kategoriyalar haqida fikr yuritganligi ma'lum) va Yaska 4 (ot, fe'l, ko'makchi va yuklama. Bunda fe'l harakatni ifodalovchi, ot esa substansiya-ifodalovchi, yuklama va ko'makchi so'z o'rtasidagi munosabatni, shuningdek, insonning o'z fikriga munosabatini ifodalovchi hodisa sifatida berilgan) ga bo'lganlar.

Hindlar to'rtta so'z turkumini farqlaganlar: ot, fe'l, old ko'makchi va yuklama. Hindlarda ot predmet ifodalovchi, fe'l esa harakat, holat ifodalovchi so'z sifatida beriladi. Old ko'makchilar esa otlarning, asosan, fe'llarning ma'nosini belgilaydi. Yuklamalar esa ma'nolariga ko'ra 1) bog'lovchi va 2) qiyoslovchi kabi turlarga ajratiladi. Olmosh va ravishlar esa ot va fe'l turkumlariga qo'shib yuborilgan, alohida ajratilmagan.

Yunonlardan farqli holda hindlar so'z turkumlarini gap bo'laklaridan farqlaganlar, ya'ni ular bilan qorishtirmaganlar, adashtirmaganlar. Shunga ko'ra hindlar, yuqorida aytilganidek, otlarni predmet, fe'llarni harakat ifodalovchi so'z sifatida «baholaganlar».

Keyinroq, miloddan avvalgi II-I asrlarda aleksandriyalik filologlar Frakiyalik Dionisiy, Apolloniy Diskol, rimlik Varronlar aralash morfologik, semantik va sintaktik asoslarda 8 (ot, ism, fe'l, ravish, sifatdosh, artikl, olmosh, ko'makchi, bog'lovchi) ga bo'lganlar. Bunda ismlar o'z navbatida ot, sifat va son guruhlarini qamrab olgan. So'z turkumlarining bu tizimi ma'lum darajada arab grammatik an'analari ham ta'sir ko'rsatgan. Jumladan: arablar ham fe'ldan boshqa mustaqil so'zlarni "ism" termini bilan ataydilar.

Turkiy tilshunoslikda morfologiyaga oid qarashlar arab tilshunosligi ta'sirida IX-XI asrlarda shakllana boshlagan. M.Qoshg'ariy «Devonu lug'otit turk» 6 asarining katta qismini «So'z yasalishi» va «Morfologiya»ga bag'ishlangan. Asarning 2-jildi asosan olimning morfologiyaga oid qarashlarini o'zida aks ettirgan. Avvalo, olim so'zlarni uchta turkumga ajratadi va bular ichida fe'l va fe'l shakllari bo'yicha o'z qarashlarini bildirib o'tadi. Professor A.Nurmonov ta'kidlaganidek, «M.Qoshg'ariyning «Devonu lug'otit turk» asari X-XI asr turkiy tillar morfologiyasi haqida to'la tasavvur beruvchi qomusiy asardir» 7. Olim asarda fe'l zamon shakllari, masdar (harakat nomi), fe'l mayllari, son shaklining ifodalanishi, hurmat shakli, bo'lishlibo'lishsizlik, nisbat shakllari haqidagi o'z qarashlarini bayon qiladi.

Turkiy tilshunoslikda muallifi noma'lum bo'lgan va yozilgan o'rni munozarali holda turgan «At-tuxfatuz zakiyatu fillug'otit turkiya» 8 asarining lug'atdan keyin berilgan grammatika qismi ikki jihatdan ahamiyatli 1) asarni turkiy tillarning ilk grammatikasi deyish mumkin; 2) solishtirma (chog'ishtirma) grammatikaning ilk namunasi deyish mumkin (A.Nurmonov). Kitobning 29-89-betlari leksik-grammatik ocherk tarzida berilgan bo'lib, asosiy grammatikaga oid ma'lumotlar shu qismdadir. Ilmiy morfologiyaning shakllanish tarixi borasida maxsus ishlarda anchagina keng ma'lumot berilganligini nazarda tutgan holda, biz, bu o'rinda holatni keng sharhlashni o'zimizga maqsad qilib oldik.

O'zbek tilshunosligi tarixiga morfologiya atamalarini O. Usmonov va B. Azizovlar olib kirdilar. O'zbek tili grammatik qurilishini ilmiy tadqiq qilish XX asrning 40-yillaridan boshlandi. Tilshunos olim A. G'ulomov bu davrda o'zbek ilmiy morfologiyasiga oid bir qator asarlar yozdi. Shu bilan bir qatorda, U. Tursunning «Ko'makchilar», H. Komilovning «Kelishiklar», Ma'rupovning ot va sifat so'z turkumlari yuzasidan olib borgan tadqiqotlari o'zbek ilmiy grammatikasining yaratilishidagi ilk qadam bo'ldi. 50-yillarga kelib, «Hozirgi zamon o'zbek tili kursidan materiallar» rukni ostida o'zbek tilining barcha satxlari bo'yicha bir nechta risolalar e'lon qilindi.

Ular orasida A. G'ulomning «O'zbek tilining morfologiyasiga kirish» (1953), «Fe'l» (1954), S. Usmonovning «O'zbek tilida undovlar» (1953), H. Komilovning «O'zbek tilida son va olmosh» (1953), M. Asqarova, R. J. umaniyozovlarning «O'zbek tilida ravishdosh va sifatdosh» (1953), S. Fuzailovning «O'zbek tilida ravishlar» (1953), Sh. Shoabdurahmonovning «O'zbek tilida yordamchi so'zlar» (1953) singari asarlari dunyoga keldi. Mana shunday qimmatli asarlarning paydo bo'lishi o'zbek tilshunosligi tarixida katta voqea edi. Undan so'ng o'zbek tili morfologiyasini ayrim sohalari maxsus monografik tadqiqot ob'ekti bo'ldi. Jumladan, so'zning morfologik tuzilishiga bag'ishlangan S. Usmonovning doktorlik va O. Qosimxo'jayevalarniig nomzodlik dissertatsiyalari va risolalari maydonga keldi. A.Hojiyevning «Fe'l», «Qo'shma, juft, takroriy so'zlar» (1963), «O'zbek tilida ko'makchi fe'llar» (1966), «To'liqsiz fe'llar» (1970) singari yirik monografiyalari yaratildi.

Shuningdek, o'zbek tilshunoslari erishgan barcha natijalarni jamuljam etib yozilgan akademik A. N. Kononovning «Hozirgi o'zbek adabiy tili grammatikasi» (1960) kitobining yaratilishi ham muhim ahamiyatga ega bo'ldi. «Hozirgi zamon o'zbek tili. Fonetika, Grafika, Orfografiya, Orfoepiya, Leksikologiya, Morfologiya» kitobi yaratilgandan so'ng o'zbek tili morfologiyasiga doir yangi tadqiqotlarni e'tiborga olgan xolda ikki jildli «Hozirgi o'zbek adabiy tili» (T., «Fan», 1966), «O'zbek tili grammatikasi», I tom, Morfologiya (T., «Fan» 1975), II tom, Sintaksis (T., 1976) asarlarining maydonga kelishi esa, o'zbek tili grammatikasining takomil etishida muhim rol o'ynadi. Bu jihatdan keyingi asar ayniqsa, katta ahamiyatga ega bo'ldi. U o'zbek tilshunosligining so'nggi yutuqlarini e'tiborga olgan holda yaratildi.

Bu asarda birinchi marotaba so'z yasalishi morfologiya tarkibidan chiqarilgan holda alohida bo'lim sifatida o'rganildi. Qolaversa, o'zak morfemalar bilan affiks morfemalar oraliq'ida ro'y beradigan va bugungi kunda morfonologiya atamasi ostidagi maxsus bo'limning o'rganish ob'ekti sifatida qaralayotgan turli xil fonetik o'zgarishlar ham «Affiksatsiyadagi fonetik o'zgarishlar» sarlavhasi ostida alohida tadqiqot ob'ekti bo'ldi.

Morfologiyaning shakllanishida S.Usmonovning xizmatlari ham beqiyos. Olimning «O'zbek tilida so'zning morfologik tuzilishi» kitobi bu boradagi jiddiy tadqiqotlar sirasiga kiradi. 1976 yilda nashr etilgan «O'zbek tili grammatikasi» kitobida tilshunoslik fanining bir qismi sifatida o'rganilib, u tilning grammatik qurilishini tekshirishi aytib o'tilgan. Chunki u so'z va gapning har bir tildagi formal-grammatik tomonlarini so'zning shakl o'zgarishlarini, so'z qo'shishning, so'z birikmalarining turli ko'rinishlarini, vositalarini va gapning tuzilishini, tiplarini o'rganadi. Keyingi davrlarda, ya'ni o'rta asrlar va XIX-XX asrlarda yevropa va rus tilshunosligida bu borada bir qancha tasniflar amalga oshirilgan bo'lsada, ular ko'pincha aleksandriyaliklar tasnifiga tayangan holda bajarilgan.

Tillardagi so'z turkumlarining soni haqida olimlar o'rtasida turli fikrlar mavjud. Masalan, hozirgi zamon rus tilida 10-12ta, hatto, 15ta so'z turkumi bor, degan fikrlar o'rta tashlangan. Ingliz tilidagi so'z turkumlarining soni turli olimlar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Ayrim olimlar hozirda amalda bo'lgan 10ta so'z turkumiga (ot, sifat, son, olmosh, fe'l, ravish, predlog, bog'lovchi, artikl va yuklamalar), yana 4 ta qo'shib (modal o'zlar, holat kategoriyasi so'zlari, undovlar, javob so'zlar) so'z turkumlari sonini 14 taga yetkazadilar. Bu olimlarning so'z turkumlarini farqlashda qanday va nechta me'zonlardan foydalanishlariga bog'liqdir. O'zbek tilida bugungi kundagi so'z turkumlarining soni esa 10-12 ta deb ko'rsatiladi. Bular :

6 ta mustaqil (ot, sifat, son, olmosh, ravish va fe'l);

3 ta yordamchi (ko'makchi, bog'lovchi, yuklama);

3 ta alohida (undovlar, taqlid so'zlar, modal so'zlar) so'z turkumlaridir.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, so'z turkumlari soni va tarkibini aniqlashda dunyo tilshunosligida bo'lganidek, o'zbek tilshunosligida ham, so'zlarning semantik, sintaktik va morfologik jihatlarini inobatga olish keng tarqalgan. Jahon tilshunosligi, umuman o'zbek tilida so'zlarning turkumlarga ajratilishi taraqqiyotida til grammatikasi va morfologik jihatlarini o'rganish masalasi muommoli bo'lib turibdi. O'zbek tilining morfologik sathi va strukturasi, tuzilishini o'rganish masalasida ham ko'plab tadqiqotlar va izlanishlar hamon davom etib

kelmoqda. Albatta asosiy qolib hamda tahliliy natijalar sohaning ilmi olimlari tomonida yaratilgan. Ammo soʻz turkumlari sonining bugungi kungacha barqaroshmaganligi kelgusida bu sohada yangi izlanish va tadqiqotlar olib borish kerakligini kursatadi. Soʻz turkumlarining bir-biriga oʻtishi, leksik va leksik-grammatik omonimiya masalasi esa bunda har xil ziddiyatlar paydo boʻlishiga sabab boʻladi.

REFERENCES

1. “Hozirgi oʻzbek adabiy tili” R.Sayfullayeva, B.Mengliyev, G.Boqiyeva, M.Qurbonova, Z.Yunusova, M.Abuzalova. Toshkent-“Fan va texnologiya”-2009.
2. “Oʻzbek tilshunosligi tarixi” A.Nurmonov. Toshkent-“Oʻzbekiston”-2002.
3. “Oʻzbek tili” (maʼruzalar matni) N.Turniyozov, A.Rahimov. Samarqand-2006.

ZAMANAGÓY MUZÍKA SABAĞÍN ÓTKERIWDE OQÍTÍWŞHÍNÍN SHÓLKEMLESTIRIWSHILIK IZLENIWI

Embergenova Gulayda Aytbaevna

ÓZMKÓMI NF “Vokal” kafedrası oqıtıwshısı

Yo‘ldoshev Lochinbek Ergashboy uli

ÓZMKÓMI NF studenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10296766>

Annotaciya. Bul maqalada zamanagóy muzıka sabağın ótkeriwde oqıtıwshınıń shólkemlestiriwshilik izleniwi, sabaqtı jańa zamanagóy metod hám texnologiyalardan paydalanıwı haqqında sóz etilgen.

Gilt sózi: Muzıka, sabaq, qural, metod, metodika, usıl, zamanagóy, texnologiya, izleniw, ilim, muğallım, oqıwshı, process.

ORGANIZATIONAL SEARCH FOR A TEACHER DURING A MODERN MUSIC LESSON

Abstract. This article describes the organizational search for a teacher during a modern music lesson, how to make a lesson useful using new modern methods and technologies.

Key word: music, lesson, means, method, methodology, method, modernity, technology, research, science, teacher, student, process.

ОРГАНИЗАЦИОННЫЙ ПОИСК УЧИТЕЛЯ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ УРОКА СОВРЕМЕННОЙ МУЗЫКИ

Аннотация. В этой статье рассказывается об организационном поиске учителя при проведении урока современной музыки, о том, как сделать урок полезным с помощью новых современных методов и технологий.

Ключевое слово: музыка, урок, средство, метод, методика, метод, современность, технология, исследование, наука, учитель, ученик, процесс.

Házirgi dáwir talabı oqıwshıdan úlken dóretiwshilik izleniwlerdi talap etedi. oqıwshılar radio-televidenie, internet h.t.b. turmıstağı zamanagóy apparaturalar arqalı dúnya muzıkaları menen tanısıw múmkinshiliklerine iye.

Házirgi waqıtta, ulıwma bilimlendiriw mektep oqıtıwshıları, sonıń ishinde muzıka oqıtıwshıları oqıwshılar menen islesiw hám olardı jańa jollar menen oqıtıw, joqarı dárejede zárúr hám áhmiyetli ekenligin túsinedi. Sonıń ushında tájiriybeli oqıtıwshılardıń sabaqlarına kirip, olardan járdem hám másláhát sorap, ózinshe izleniw kerek. óziniń oqıwshılarınıń dóretiwshilik ósiwine úlken dıqqat bólip, bir sabağın ekinshi sabağınan qızıqlı etip, bir-birine uqsamağan sabaqlardı alıp barıp, óziniń dóretiwshilik dárejesin kórsetip júrgen oqıtıwshılarda bar.

Mısalı Sońğı jıllar ishinde jańa usılda, sabaq ótiwde, bahalawlar nátiyjesinde ulıwma bilimlendiriw mekteplerinde oqıtıwshılar, ózleriniń oqıwshılardıń muzıkalıq tárbiyalawda yağni muzıkağa degen qızıǵıwshılıǵın arttırıp, úlken jetiskenliklerge erisip atır. oqıtıwshılardıń sabaqtı qalayótip atırǵanlıǵın, jaqsı belgili, qızıqlı materiallardı tayarlawın, jumıs barısında hár qanday metodlar, usıllar boyınsha alıp barıp atırǵanların, oqıwshılardı ózlerine tarta biliwin, nátiyjede olardıń muzıka sabaǵına degen qızıǵıwshılıǵınıń artıp atırǵanlıǵın sezemiz. Mısalı

Qosiq sabağındağı tema túsindiriw, úyge tapsırmanı soraw, ótilgenlerdi bekkemlew, oqıwshılardıń pánge bolğan qızıǵıwshılıǵın qalıplestiriw muzıkalıq shıǵarmalardı durıs túsiniw, onı bahalap, qádirlewge úyretiw, shınıǵıwlar ótkiziw hám xalıq qosıqlarındağı milliy ırǵaqtı durıs qabıllay biliwge tarbiyalaw qusaǵan ápiwayı kúndelikli jumısların jańalap, jańalıq endirip barıw kerek. Máselen bekitilgen klasslarda taza tema túsindiriwdi, oqıwshılardıń ózlerine múmkinshilik berip, olardıń qızıǵıwshılıǵı nátiyjesinde talqılawlar ótkerip barıwımız kerek. Geyde oqıwshılardıń ózleri tańlaǵan teması baǵdarlamadan tısqarı bolıp, qalǵan jaǵdaylarda, oqıtıwshı tuwrı jol tańlawı kerek boladı. Mısalı Bir oqıwshını alıp qarasaq, oqıwshı muzıka mádeniyatınıń jańalıqları menen konkurs, festivallarǵa qızıǵıp sorawlar beriwı múmkin, yamasa taza namalarǵa, kino muzıkalarına kewil bóliwı múmkin. Muzıka sabaǵına oqıtıwshı óziniń kásibiniń mamanı, sazandelerdi mirátetip, olar oqıwshılarda saz áspablarınıń kelip shıǵıwı hám qurılısı, sazlanıwı haqqında aytıp, jaqsı nama atqarıp taza temanı saz áspabına baylanıstırıp kórsetiwı múmkin. Sebebi oqıwshılardıń oy-órisiniń ósiwinde dóretiwshilik izleniwleriniń rawajlanıwına kóbinese kórgizbeli qurallar járdem beredi.

Arnawlı muzıkalıq tayarlıqqa iye muǵallimler ǵana oqıtıw protsessinde oqıwshılarda muzıka tariyxı, muzıka sawatlıǵı, kompozitorlar hám atqarıwshılar haqqında maǵlıwmat berip, bilimlendiriw standartı jańa pedagogikalıq texnologiya usılında, talap dárejesindegi bilimlerde bere aladı.

Hár bir istin nátiyjeli bolıwı ushın onı durıs jobalastırıp, wazıypalardı durıs anıqlap alıw zárúr. Bunıń ushın aldın-ala temalardıń materialların toplap, soǵan kerekli kórgizbeli qurallardı tańlay biliw kerek. Balalarǵa úyretiwge tańlangan qosıqlardıń olardıń jas ózgesheliklerine dawıs diapozonlarına tuwrı keliwı tiyis. 1999-jılı may ayında shıqqan mámleketlik standartına muwapıq dúzilgen «Muzıka mádeniyatı» pániniń baǵdarlamasına tek úyretiletuǵın qosıqlar, tańlanatuǵın namalar muzıka sawatı hám muzıka ádebiyatı boyınsha temalar berilgen. Sol sebepli muzıka muǵallimi is jobaların dúzgende taza tema dep úyretiletuǵın qosıqtıń atamasın ǵana qoyatuǵın bolsa, al endi jańa baǵdarlamaǵa tiykarlangan halda muzıka muǵallimi qosıq úyretpesten aldın usı temalarǵa toqtap ótiwı shárt.

Muzıka sabaǵın dóretiwshilik shólkemlestiriw jolların izlewdiń usılları kóp, ol oqıtıwshınıń uqıbına baylanıslı. Bunday izleniwlerdiń nátiyjesi ulıwma mekteplerinde muzıka tárbiyasına tásiri kúshli boladı. úyge tapsırmanı soraw usılın ótkeriw qıyın bolıp keledi. Ayırım jaǵdaylarda oqıtıwshı, sabaqtıń basınan aqırına shekem sorap úlgere almaydı, demek oqıtıw protsessi tek sorawlar menen sheklenbeydi. oqıw tárbiya protsessi birligin buzbastan hár bir oqıwshınıń muzıkalıq tabısların baqlap, bahalaw kerek.

Mısalı oqıtıwshı 2-3-sabaqtı ótpesten burın qaysı oqıwshıdan qanday kemshiligi bar (ritm, sluxı, dawısı) ekenligin bilip, on-on bes oqıwshını birden taxtaǵa shıǵarıp sabaqlıq rejeni buzbaǵan halda bulardıń bilimin bir waqıtta bahalap baradı. oqıtıwshı sabaq ótiw protsessinde hár bir oqıwshınıń muzıkaǵa qızıǵıwshılıǵın, esitiw qábiletin, dawısıınıń rawajlanıwın baqlap baradı. Usı baǵdarda oqıwshılardı hár qıylı shınıǵıwlar arqalı dawıs diapozonınıń ósiwine, dem alıw usılların, esitiw qábiletin kompleks túrinde tárbiyalap baradı. Hár klasstıń rawajlanıw jaǵdayı hár qıylı boladı, sonıń ushın oqıtıwshı jeke baǵdarda oqıwshılar menen islesiw usılların qalıplestiriw kerek. oqıtıwshı sabaqqa tayarlanıp atırǵanda oqıwshılar menen sóylesiwdiń hár qıylı variantın kórip shıǵıwı kerek, sebebi hár jerden sorawlar beredi, soǵan tayar bolıwı kerek.

Ekinshi túrdegi sorawlar, qanday da bir muzikalıq shıǵarmalardıń belgilerin anıqlaydı hám uqsaslıqtı ayırmashılıqtı hám belgili shıǵarmanı tiklew ushın muǵallım misal sıpatında Ózbekistan hám Qaraqalpaqstan respublikalarınıń mámleketlik gimnlerin salıstırıp kórsetse boladı.

Bul jerde eki gimnıń biri – birine únles usılda jazılǵanın kóriwge boladı.

Oqıwshılardıń janr mazmundaqı túsiniǵin tekseriw ushın, qosıq yamasa marsh ekenligin tańlaw ushın bir qansha belgisiz shıǵarmalardı atqaradı.

Balanıń bilimin hám este saqlawın, durıs juwaplar alıwǵa múmkin bolǵan, sorawlar ámeliyatta qollanıladı.

Geypara muǵallimler ulıwma sabaq barısında muǵalim-jetekshi, al hár bir oqıwshı-aktiv qızıǵwshı, qatnasıwshı bolıp alıp baradı. Balalar bunda hár qıylı shıǵarmalardı shın kewilden dóretiwshilik intası menen atqaradı. Bul oyın háreketleri ózine isenbeytuǵın qorqaq, irkilip qala beretuǵın balalardı oqıtıwda effektli bolıp tabıladı. Bala buǵan qatnasıwshı ekenin sezgennen keyin, usıǵan shekemgi kórsetpegen uqıplılıǵın kórsetip hám jaqsı háreket ete baslaydı.

Balalar álbette bunday muǵallimlerdeń sabaqlarına óz ıqtıyarı menen baradı. Álbette bular aldaqı waqıtlarda ulıwma bilimlendiriw mekteplerinde zamanagóy muzikalıq tárbiyanıń eń baslı máseleleri bolıp qaladı.

Qosıq muǵallimleri óziniń tájiriyesin asırıw ushın belgili muzikant pedagoglardıń statyaların, kitapların oqıp shıqsa maqsetke muwapıq boladı.

«Hár qıylı dóretiwshilik, oylap tabıwshılıq-bul ótmishtegi maǵlıwmatlardı jańasha ulıwmalastırıw bolıp tabıladı»-al balalardıń dóretiwshilik uqıplılıǵı, bular hárqıylı gúrriń, erteklerdi oylap tabıw hám ulıwmalastırıw jolları bolıp tabıladı dep jazdı B.Asafev «Balalardıń muzika oy-órisi haqqında» statyasında. Bizler usınday zamanagóy baǵdarda is alıp barsaq maqsetke muwapıq bolar edi, yaǵnıy birinshiden oqıwshılardıń muzika bilimi artsa, al Ekinshiden muzikaǵa degen emotsiyalıq qızıǵıwshılıǵı artadı. Bir qosıqtı yamasa tańlawǵa usınılatuǵın shıǵarmanı jazılıw tariyxın, qosıqtıń xarakterin, mazmunın, dinamikalıq belgilerin, ózgesheliklerin oqıwshılardıǵa tolıq túsindirip beriw kerek. Búgin «Kadrlar tayarlawdıń milliy dástúr» inde belgilengen wazıypalardı ámelge asırıw ushın tvorchestvolıq pedagogikaǵa, dóretiwshı oqıtıwshıǵa zárúrlık júdá artıp barmaqta. Ájayıp mektep qurılıwı múmkin, biraq bulardıń hámmesi jeterli emes. Mektepke haqıyqıy pedagog, oqıtıwshı-shaxs kirip kelgende ǵana olar jańalanadı, pedagogik teoriya hám tizimler, kórgizbeli qollanbalar háreketke keledi.

REFERENCES

1. Esemuratov B. DEVELOPMENT OF CHILDREN'S CREATIVITY ON THE BASIS OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGY AS AN EXAMPLE OF KARAKALPAK FOLK SONGS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 835-840.
2. Esemuratov B. EDUCATION OF YOUNG PEOPLE TO PATRIOTISM, COURAGE, AND FREEDOM THROUGH SPOONS PERFORMED BY OTHERS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 197-202.
3. Ospanova R. THE SITUATION OF USING THE CREATIONS OF COMPOSER MUKHTOR ASHRAFIY AND DONI ZOKIROV IN MUSIC LESSONS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 190-196.

4. Ospanova R. WAYS OF DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF MUSIC EDUCATION PEDAGOGY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 822-828.
5. Jiyenbaevich M. I. The evolution of music pedagogy of the karakalpak people: Historical and theoretical aspects //Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 27-32.
6. Jiyenbaevich M. I. Competence-based approach in higher musical and professional education //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 4. – С. 42-47.
7. Moyanov I. TRAINING AND DEVELOPMENT OF ART PERSONNEL //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 65-69.
8. Jiyenbaevich M. I. COMPETENCE-BASED APPROACH IN HIGHER MUSICAL AND PROFESSIONAL EDUCATION //PROMINENCE OF INFORMATION BASES& MEDIA ASSESSMENTS IN THE POST CONFLICT MARKETING ENVIORNMENT.
9. Moyanov I. TRAINING AND DEVELOPMENT OF ART PERSONNEL //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 65-69.
10. Моянов Ы. Д. ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚИ МУСИҚИЙ ПЕДАГОГИКАСИНИНГ ТАРИХИЙ-НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 5.
11. Моянов Ы. Д. ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚИ МУСИҚИЙ ПЕДАГОГИКАСИНИНГ ТАРИХИЙ-НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 5.
12. Ануаровна О. Р. ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚ КУЙЛАРИ ВОСИТАСИДА БОЛАЛАР ИЖОДҚОРЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ. – 2023.
13. Ануаровна У. Е. IMPROVING THE MECHANISMS OF EDUCATING STUDENTS IN THE SPIRIT OF INTER-ETHNIC HARMONY BASED ON NATIONAL MUSIC IN THE CONDITIONS OF ETHNO-CULTURAL RELATIONS //International Journal of Advance Scientific Research. – 2023. – Т. 3. – №. 09. – С. 329-333.
14. БОЛАЛАР Қ. Х. К. В., РИВОЖЛАНТИРИШ И. MODERN SCIENCE AND RESEARCH //MODERN SCIENCE. – 2023. – Т. 2181. – С. 3906.
15. Ospanova R. DEVELOPMENT OF CHILDREN'S CREATIVITY THROUGH BLACK FOLK SONGS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 70-73.
16. Nawrizbaeva A. A. THE PERFORMANCE SKILLS OF KARAKALPAK BAKSHIS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 906-910.
17. Nawrizbaeva A. A. BAQSÍ, SÁZENDE GENJEBAY TILEWMURATOV TÍN ACTQARÍWSHÍLÍQ METHODS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 218-223.
18. Muxammetdinova L. THE DEVELOPMENT OF THE ART OF GIVING IN NORTHERN PAKISTAN AS AN EXAMPLE OF THE YEARS OF INDEPENDENCE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 74-78.

19. Maxamatdinovna M. L. FOLKLORE AS A SPECIAL FORM OF CREATIVITY //International Journal of Advance Scientific Research. – 2023. – Т. 3. – №. 09. – С. 282-284.
20. Makhammatdinovna M. L. As a Means of Providing Aesthetic Education to the Students of the Art of Embroidery //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 149-152.
21. Askarova Z., Maxamatdinova L. Ceremonies Solemnly Held in Connection with Public Holidays //Miasto Przyszłości. – 2022. – Т. 27. – С. 181-183.
22. Махамматдинова Л. ЎЗБЕК ВА ҚОРАҚАПОҚ МУСИҚА МАДАНИЯТИНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА БАСТАКОРЛАРИНИНГ ҚЎШГАН ҲИССАСИ //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 2. – С. 782-786.
23. Есанов М. ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ ЛИЧНОСТИ СРЕДСТВАМИ МУЗЫКИ //Oriental Art and Culture. – 2023. – Т. 4. – №. 1. – С. 719-725.
24. Ayarova K., Yesanov M. Organization of Music Lessons by the Teacher in Various Ways //Miasto Przyszłości. – 2022. – Т. 27. – С. 189-191.
25. Esanov M., Ametov A. DOIRA SAN'ATINING RIVOJLANISHI VA TARIXI //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 2. – С. 729-733.
26. Есанов М. Знание особенностей воздействия музыкального искусства на человека //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 12. – С. 767-771.
27. Есанов М. О. ЎЗБЕК ХАЛҚ ЧОЛҒУЛАРИДА ИЖРОЧИЛИК ТАРИХИ //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 578-584.
28. АЛЛАМБЕРГЕНОВА Г. ҚАРАҚАЛПАҚ БАҚСЫСЫ СӘЛМЕНБАЙ САДЫҚОВТЫҢ ДӨРЕТИЎШИЛИК ЖОЛЫ //Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры. – 2023. – Т. 3. – №. 10. – С. 112-117.
29. Allambergenova G. THE LIFE AND CAREER OF COMPOSER OSERBAI ALLANAZAROV //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 217-224.
30. Allambergenova G. GOALS AND OBJECTIVES OF MUSIC EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 849-855.
31. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
32. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
33. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
34. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
35. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.

36. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
37. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.
38. Qudenov R. QORAQALPOQ XALQ QO'SHIQLARI ASOSIDA YOSHLARNI TARBIYALASH //«ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ». – 2023.
39. Kudenov R. WAYS TO TEACH FOURTH GRADERS A SINGING LESSON //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 225-232.
40. Kudenov R. METHODS OF CONDUCTING A MUSIC CULTURE LESSON IN THE FOURTH GRADE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 856-861.
41. Шыныбеков А. САМАРАЛИ НАТИЖАГА ЭРИШИШДА ЎҚУВЧИЛАР УЧУН ПЕДАГОГИК ВОСИТАЛАР //Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры. – 2023. – Т. 3. – №. 11. – С. 76-79.
42. Shinibekov A. QORAQALPOQ MUSIQA MADANIYATIDA MILLIY OGZAKI IJODINING GAVDALANISHI //Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 39. – С. 204-206.
43. Shinibekov A. Historical and Social Events in Folklore Works from the Point of View of People's Relationships //Miasto Przyszłości. – 2022. – Т. 27. – С. 199-201.
44. Шыныбеков А. Қорақалпоқлар санъатининг сарчашмалари Шарқий Европа ва Осиё қадимий маданияти билан чамбарчас боғлиқлиги //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 12. – С. 910-915.

OQIW-TÁRBIYALIQ PROCESSTI ALDÍNGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR MENEN TÁMIYINLEW

Djijenbayeva Aysuliu Dauletbay qizi

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleket pedagogika institutı “Muzikalıq tálim”, bakalavr tálim baǵdarı 3 v-kurs studentı.

Rajapbayeva Diyora Ilxom qizi

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleket pedagogika institutı “Muzikalıq tálim”, bakalavr tálim baǵdarı 3 v-kurs studentı.

Ataxanov Asadbek Alibek o'g'li

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleket pedagogika institutı “Muzikalıq tálim”, bakalavr tálim baǵdarı 3 v-kurs studentı..

Qutlimurodova Shahlo Ulug'bek qizi

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleket pedagogika institutı “Muzikalıq tálim”, bakalavr tálim baǵdarı 3 v-kurs studentı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10297065>

Annotaciya. Bul maqalada oqıw-tárbiyalıq processti aldınǵı pedagogik texnologiyalar menen támiyinlew wazıypası hám tikkeley oqıtıwshıdan dóretiwshilik xızmetti talap etiwı sheshimi haqqında sóz etilgen.

Gilt sózi: Tálim beriwshi, tárbiyalawshı, rawajlandırıwshı, izertlewshilik, shólkemlestiriwshilik, kommunikativ.

FLOW - PROVISION OF THE EDUCATIONAL PROCESS WITH PREVIOUS PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

Abstract. This article talks about the task of providing the learning-educational process with advanced pedagogical technologies and its solution, which requires creative service directly from the teacher.

Key words: Educator, educator, developer, researcher, founder, communicator.

ПОТОК – ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ПРЕДЫДУЩИМИ ПЕДАГОГИЧЕСКИМИ ТЕХНОЛОГИЯМИ.

Аннотация. В данной статье говорится о задаче обеспечения учебно-воспитательного процесса передовыми педагогическими технологиями и ее решении, требующем творческого обслуживания непосредственно со стороны преподавателя.

Ключевые слова: Педагог, педагог, разработчик, исследователь, основатель, коммуникатор.

Dóretiwshilik pedagogik xızmet-bul insan shaxsın, onıń dúnya qarasın, isenimin, onıń minezin qalıplestiriwge baǵdarlangan sheksiz máselelerdi sheshiw protsessi bolıp esaplanadı. Psixologik-pedagogik ádebiyatlarda pedagogik xızmet túrleri (tálim beriwshi, tárbiyalawshı, rawajlandırıwshı, izertlewshilik, shólkemlestiriwshilik, kommunikativ x.t.b.) qatar faktorlar tárepinen izertleniwler qılınǵan. Sonıń menen birgelikte pedagogik xızmet turaqlı ózgeriwsheń, jańalanıwshı, rawajlanǵıshlıǵı menen ajralıp turadı, oǵan sotsiallıq buyırtpa úzliksiz tásir kórsetedi.

Oqıw-tárbiyalıq protsessti aldınǵı pedagogik texnologiyalar menen támiyinlew wazıypası hám tikkeley oqıtıwshıdan dóretiwshilik xızmetti, qala berse, izlep shıǵarıwǵa tiyisli

bolgan taraw bilimlerin talap etedi. Texnologiya bar eken, sol sebepli, onı talim-tarbiyağa sindiriw shart eken, bul protsess qay jerde keshiwi mumkin degen sawal turıwı tabiiy. Juwap anıq, ol darhaqiqat, pedagogik karxanada-pedagogik islep shıgarıw protsessinde kelip shıgadı. Endilikte pedagogik atamalar quramına «texnologiya», «operatsiya», «islew qabiletı», «texnik qadağalaw», «dopusk» (olshem ozgesheligi) sıyaqlı bir qatar tusiniklerdi kirgiziw olardıñ pedagogik anıqlamasın jaratıw hám tikkeley oqıtıw protsessinde qollaw kundelikli zarurlikke aylanıwı kerek. Zamanagoy oqıtıwshı xızmeti bolsa bilimlerde jetkiziwshi apiwayı metodist sıpatında emes, bálkim «Oqıtıwshı-texnolog» kóz qarasta bahalanıw kerek.

Texnologiya-bul shaxstı oqıtıw, tarbiyalaw hám rawajlandırıw nızamların ózinde qamtıgan hám juwmaq nátiyjeni támiyinlewshi pedagogik xızmet bolıp esaplanadı. «Texnologiya» tusinigi regulativ (tartipte salıp turıwshı) tasir etiw kúshine teoriyashıl alımlar hám oqıtıwshılardı jañasha pikirlewge, erkin dóretiwshilik penen shugıllanıwğa úndeydi

Nátiyjeli oqıw-biliw xızmetinen tiykarlanıp tabıw-onı ekstensiv (kúsh, waqıt, resurs joğaltıwğa alıp keletuğın nátiyjelikke) tiykardan intensiv (tablitsa), mumkinshiliginше ilimiy tiykarda kóriw -talap etilgen nátiyjeni kepillik beretuğın pán hám tájiriye jénislerinen paydalanıw-oqıtıw dawamında tosiqlardı dúzetiwler itimalın proektlew metodına súengen halda joq etiw-talim protsessin joqarı dárejede axborotlastırıw hám záruriy háreketlerdi algoritmlaw-texnik qurallardı jaratıw, olardan paydalanıw metodikasın ózlestiriw hám basqalar.

Texnologiya hám quramalı protsess sıpatında bir qatar oqıtıw basqıshlarınan, óz nábwetinde bul basqıshlardıñ hár biri ózine tuwrı keliwshi ámeliyatlardan ibarat boladı.

Ámeliyat-oqıtıwshınıñ klassta tema boyınsha oqıw usılların túsindiriw maqsetinde orınlağan islerinin jıynağı bolıp, oqıtıw protsessiniñ bul basqıshında tamamlanğan bólimdi quraydı. Eger oqıw nániniñ hár bir teması bólek basqısh esaplansa, usı tema boyınsha oqıw elementleriniñ hár biri bólek ámeliyat sıpatında qaralıwı mumkin. Ámeliyat texnologiya tiykarın qurap, talim maqsetin rejelestiriwde hám ámelge asırıwda itibarğa alınatuğın tiykarğı usuri esaplanadı. Ámeliyatlar birqatar usıllardan ibarat bolıp, olardıñ hár biri háreketlerge bólinedi. Basqasha qılıp aytqanda, qandayda bir nama tempin túsindiriw ushın oqıtıwshı nátiyjeli talim qurallarınan, metodlarınan paydalanıw dawamında algoritmlik háreketi maqsetke tuwrı jağdayda anıq orınlaydı.

Texnik qadağalaw-oqıtıwshı xızmetine tiyisli wazıypa bolıp, texnologiyada qollanılıp atırğan qurallardıñ texnik jağdayların anıqlaw hám bahalaw. Qollanıw kerek oqıtıwshıñ texnik (yamasa kórgizbeli qurallar, trenajerlar hám basqa) qurallardı shınığıwlar aldınan tayarlaw yamasa isletiw protsessinde ózgeretuğın qásietlerin belgilep alıw talim protsessiniñ bir tegis, úzliksiz dawam etiwın, awqattan únemli paydalanıwğa kepillik beredi. Waqıttıñ ótiwi menen texnik qurallar kórsetkishiniñ ózgeriwi, pasportında kórsetilgen olshemlerden ózgeshe bolıwı mumkin. Sol sebepten dopusk tusinigi texnologiyada qollanıladı.

REFERENCES

1. Qıslawbaevna O. A. BOLALAR BOG'CHALARIDA MUSIQA MASHG'ULOTLARI ÓZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA TUZILISHI. – 2023.
2. Omarova A. UNIQUE CHARACTERISTICS AND STRUCTURE OF MUSIC LESSONS IN KINDERGARTEN //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 446-448.

3. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
4. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
5. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
6. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
7. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
8. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
9. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.
10. Maksetbaevich, Otegenov Khakimbay. "Ethnodemographic processes at the headquarters of amudarya on the EVE of the 1916 uprising." Journal of Critical Reviews 7.11 (2020): 391-395.
11. Отегенов, Хакимбай. "К оценке восстаний в Хивинском ханстве и Амударьинском отделе в 1916 г." Каспийский регион: политика, экономика, культура 2 (59) (2019): 31-36.
12. Отегенов, Хакимбай Максетбаевич. "Восстание 1916 года в Каракалпакстане: общее и особенное." Перекрёстки истории. Актуальные проблемы исторической науки: материалы XV Международ (2019): 131.
13. Allambergenovna A. R. THE MANIFESTATION OF EUROPEAN AND NATIONAL TRADITIONS IN THE OPERA " GULAYIM" //International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 185-187.
14. Абатбаева Р. А. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН МУСИҚА МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МАШХУР БАСТАТОР Н. МУҲАММЕДДИНОВНИНГ ЎРНИ //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 648-653.
15. АБАТБАЕВА Р. КОМПОЗИТОР НАЖИМАДДИН МУХАММЕДДИНОВ ИЖОДИДА ТАРИХИЙ СИЙМОЛАР //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 60-66.
16. SEGIZBAEVA G., АБАТБАЕВА R. QORAQOLPOG'ISTONDA FORTEPIANO JANRINING RIVOJLANISHIDA DILBAR ERNIYAZOVANING TUTGAN O'RNI //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 110-114.
17. Abatbaeva, R. (2023). BALLAD GENRE BY COMPOSER NAJIMADDIN MUHAMMEDDINOV. Modern Science and Research, 2(10), 340–343.
18. Abatbaeva, R. "International Scientific Journal Theoretical & Applied Science manifestation of european and national traditions in the karakalpak ethno-opera «gulayym» SOI: 1.1/TAS DOI: 10.15863/TAS http." T-Science. org 18 (2022).

19. GAYIPOVA M., ABATBAEVA R. QORAQALPOQ AKADEMIK QO ‘SHIQCHILIK SAN’ATIDA BAZARBAY NADIROVNING TUTGAN O ‘RNI //Journal of Culture and Art. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 84-88.
20. Abatbaeva, R. (2023). KOMPOZITOR NAJIMADDIN MUXAMMEDDINOV DÓRETIWSHILIGINDE ERTEK JANRÍ (To‘giz to‘ngildaq bir shińkildek ertegi tiykarında). Вестник музыки и искусства, 1(2), 46–51.
21. Gaybullaeva, X., & Abatbaeva, R. (2023). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF A NEW CREATIVE FOLK SONG ORCHESTRA IN NEW UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(10), 163–170.
22. Allambergenovna A. R. Historical Image of" Alpamys" In Karakalpak Music (Example in the Works of Nazhimaddin Muhammeddinov) //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – T. 2. – №. 6. – C. 138-144.
23. Allambergenovna A. R. Historical Image of" Alpamys" In Karakalpak Music (Example in the Works of Nazhimaddin Muhammeddinov) //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – T. 2. – №. 6. – C. 138-144.
24. YO‘LDASHEV A., ABATBAEVA R. USTOZIM NESIPBAY ALEKEEV TURSINBAEVICHNING IJODIGA BIR NAZAR //Journal of Culture and Art. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 123-129.

QORAQALPOQ ETNO MADANIYATIDA FOLKLORDAGI QO'SHIQLARINING TEORIYALIK AHAMIYATI

Abatova Gulnaz Maksetbaevna

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali assistent o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10297274>

Annotatsiya. Ushbu maqolada qoraqalpoq etnomadaniyatining o'ziga xosligi, qoraqalpoq folklor qo'shiqlarining tarixiy manbaalari, ularning xalq turmush tarzidagi tutgan o'rni va ahamiyatini ilmiy nazariy o'rganilishi bayon qilingan.

Kalit so'zlar: madaniyat, folklor, etno, qo'shiq, jirov, baxshi, san'at, musiqa.

FOLKLORE IN KARAKALPAK ETHNO-CULTURE THEORETICAL SIGNIFICANCE OF HIS SONGS.

Abstract. The peculiarities of Karakalpak ethnoculture, historical sources of Karakalpak folk songs, their role and importance in the national way of life are described in the scientific-theoretical study.

Keywords: culture, folklore, ethno, song, jirov, bakshi, art, music.

ФОЛЬКЛОР В КАРАКАЛПАКСКОЙ ЭТНОКУЛЬТУРЕ ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ЕГО ПЕСЕН.

Аннотация. В данной статье описываются своеобразие каракалпакской этнокультуры, исторические истоки каракалпакских народных песен, их роль и значение в быту народа.

Ключевые слова: культура, фольклор, этно, песня, жиров, бахши, искусство, музыка.

Qoraqalpoq akademigi J.Bazarbaev qoraqalpoq folklor asarlarini xalqning etnomadaniyatidagi tutgan o'rni bo'yicha quyidagicha ta'rif beradi: "...Bobolarimizning ongi va donoligi bilan yaratilgan dastlabki tosh yozuvlar va bitiklar, xalq og'zaki namunalaridan tortib, bugungi kunda kutubxonalarimizning xazinalarida saqlanib kelinayotgan ming-minglab qo'lyozmalar bizning buyuk ma'naviy boyligimizdir. Buningdek katta me'rosga ega bo'lgan xalq dunyoda kamdan-kam uchraydi.²¹”

Etnomadaniyat biror xalqning kelib chiqishi, uning madaniyati, turmush tarzi, ma'naviy-ma'rifiy xususiyatlarini tarixiy jarayon (davr)larda ravnaq topib, hozirgi kunimizgacha rivojlanib kelayotgan ma'naviy hamda madaniy merosini o'rganish jarayonlarini o'z ichiga oladi.

Etnomadaniyat atamasi ikki iboradan tashkil topgan bo'lib: etno va madaniyat so'zlari qo'shilmasidir. Etno – yunoncha – elat, xalq demakdir va shu bilan birga, ma'lum bir elat yoki xalqga bo'lgan ishora, ko'rsatuv.

Madaniyat - arabcha Madina (shahar, kent) so'zidan kelib chiqqan deyiladi²². Shahar ma'nosida kelgan madaniyat so'zining talqini kishilar hayotini ikki turdagi ko'rinishi, ya'ni ko'chmanchi-dashtu-sahrolarda yashovchi xalqlar hamda shaharda yashab, shaharga xos turmush tarzida yashovchi xalqlarga nisbatan ishlatilib kelingan. Maqolada madaniyatshunoslik

²¹ J.Bazarbaev. "Milliy ideya-bizin ideyamiz".No'kis ;Bilim, 2003. 235-bet

²² Vatan tuyg'usi. Toshkent, O'zbekiston 1996 - y. 114 -115 -b. b.

nuqtai-nazaridan qoraqalpoq xalqi madaniyatida folklor qo'shiqlarining tutgan o'rni nazariy jihatdan o'rganilib ahamiyati ko'rsatib o'tiladi:

Etnomadaniyat quyidagi tamoyil va sifatlarni yoritishni o'zida aks ettiradi: etnomadaniyat tarixiy jarayon sifatida tarkib topib davrlar mobaynida ma'lum bir yutuq va kamchiliklarni o'zida namoyon bo'lganligini etnomologik sifat masalasida jamiyat ma'naviy-madaniy hayotini avlod-dan-avlodga yetkazib, uning kelajagi uchun zamin yarata olganligini;

- o'tmish madaniyatni ongli ravishda o'rganish, uni o'rganib olmasdan turib madaniy merosni yangi jamiyat farovonligi yo'lida qo'llashga asos bo'lmasligini;

- diniy, Islomiy merosni chuqur o'rganish, uning milliy ma'naviyat va madaniyatning oliy sifati ekanligini;

- Markaziy Osiyo hududi moddiy-ma'naviy madaniyatning shakllanish va taraqqiyot markazi ekanligini;

- Markaziy Osiyo xalqlari ma'naviyatining tarixiy taraqqiyoti va uning mohiyatini to'g'ri tushunishni;

- Sharqiy xalqlari ma'naviy madaniyatining asosiy tub negizlarini to'laligicha (tadqiqotlar asosida) o'rganish kabilarga e'tibor qaratadi.

Etnomadaniyat sifat va tamoyillarni har tomonlama o'rganish va kundalik faoliyatga tadbiq etish maqsadida:

Birinchidan - ajdodlarimizning tarixiy evolutsiya davrlarida qo'lga kiritgan yutuqlarini;

Ikkinchidan - xalqimizning madaniy-ma'rifiy merosi, milliy qadriyatlarini, urf-odatlarini, rasm-rusmlarini;

Uchinchidan - xalqimizning odob- axloq saboqlaridan namunalarni mukammal o'zlashtirishdir.

Milliy madaniyatimizning yanada rivojlantirishda etnomadaniyatning o'rni katta bo'lib, mustaqillikka erishgan har bir davlatning ma'naviy poydevori mustahkam bo'lgandagina, u baquvvat bo'lib, keng ko'lamda rivojlana oladi. Buning uchun esa ajdodlarining ming yillar davomida yaratgan bebaho merosi: xalq madaniyati an'analarini tiklashi, taraqqiy ettirishi va undan aql idrok bilan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Ming asrlar mobaynida shakllanib, bugungi kungacha yetib kelgan qoraqalpoq folklor san'ati o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Folklor san'ati- chin ma'noda xalqning tilidir. Chunki folklor asarlari xalq tomonidan yaratilgan bo'lib, xalqning turmush tarzini, orzu-umidlari, istaklarini o'zida mujassam etib bugungi kungacha avlodtan-avlodga yetib kelgan.

"Qoraqalpoq folklorini o'zida jamlagan 100 to'mlik to'plamni nashrdan chiqarildi. Ushbu toplamda baxshichilik san'ati, qoraqalpoq dostonlarni, ularni kuylash shakllari bayon qilgan bo'lib, tom ma'noda qoraqalpoq xalqi tarixi, voqealari, turmush tarzi aks ettirilgan she'rlarda xalq san'atidir, - deydi "Nuroniy" jamg'armasi Qoraqalpog'iston bo'limi rahbari Xusniddin Sharof.

Xalq og'zaki ijodiyoti kitobining birinchi nusxalari o'tgan asrning 30-yillarida chop etilgan bo'lib barcha dostonlarni birma-bir to'plash va xalqqa yetkazish murakkab jarayondir.

Qoraqalpoq folklor asarlarining tematikasi xilma-xil bolganligi sababli uning musiqa janri tomonidan murakkabligi bilan chambarchas rivojlanib keladi. Folklor qo'shiqlari xalqning hayot tarzida, madaniyatida shunchalik muhim ahamiyatga egaki, ularni bir-biridan ajratib ko'rishimiz mumkin emas. Bu haqida filologiya ilmlarining doktori N.Dawqaraev

“...Qoraqalpoq xalqi- o‘zining qayg‘uli kunlarida ham quvonchli kunlarida ham qo‘shiqsiz, musiqasiz, og‘zaki poeziyasiz yashay olmaydi.”-deb ta‘kidlab ko‘rsatadi.²³

Qo‘shiq insonga tug‘ilishi bilanoq hamroh boladi. Rus tadqiqotshisi A.Belyaev 1903 yili Sanktpeterburg universitetida talabalik davrlaridanoq folklorni yig‘ish va tadqiqot ishlari bilan qoraqalpoq ovullaridan boshlagan bo‘lib, xalqning folklor asarlarini eshitib, tan berish ularni “Qoraqalpoqlar sahro bulbulari” deb bekorga ta‘rif bermagan.

Qoraqalpoq xalqining o‘ziga xosligi etno madaniyatini ko‘rsatuvchi xalq qo‘shiqlari, milliy urf-odatlarini, marosim va tomosha san‘ati, xalqning kundalik hayotiga singib ketgan. Masalan: Salt-da‘stur jirlari xalq poeziyasida qanday ahamiyatli o‘rin egallasa, musiqa folklori ham shunday qimmatli o‘ringa ega. Chunki, har bir qo‘shiq o‘zining ovozi bilan mos bo‘lib, qancha irg‘aqlarga boy bo‘lsa, xalqning yuragiga shunchalik yaqin keladi. Shuning uchun qadimgi davrlardan buyon dastur jirlarining xalqning yodida unutilmay saqlanib qolayotganining o‘zi ham musiqa folklorining doimiylikiga bog‘liqdir.

Qoraqalpoq dastur jirlari xalqning urf-odati, o‘yin-zavq va milliy belgilarini o‘zida jamlagan, uning tarixiy rivojlanish protsesi bilan zich bog‘liqlikda yaratilgan. Dastur jirlarida odamzod dunyoga kelib chillaxonada yotgandan boshlab, uylanish, qiz uzatish, to‘y qilish va shunga o‘xshagan xalqning etnografik dasturlarining hammasida ham ushbu qo‘shiqlar ijro etilgan.

Ona o‘z farzandini qo‘liga olib “Alla” aytsa, qiz yigitlar bazmlarda bir-birini maqtab, hazillashib qo‘shiq aytishgan. Musibat tushgan xotin-qizlar yo‘qlov aytsa, yoshlar kechalari uyma-uy kirib ramozon qoshiqlarini aytgan. Bularning hammasi ham musiqasiz aytilmay, xalq eng yaxshi musiqalarni ularga bag‘ishlagan. Dástúr jırınıń ko‘p aytiladigan turlaridan biri bu “alla”dir. Alla qoraqalpoqlarda “ha‘yyiw”, “besik jiri” deb ataladi.

“Besik jiri”- u xalqning og‘zaki poetikasida uzoq davrlardan beri aytilib kelayotgan nozik turlardan biri. Ona o‘z bolasiga yupatish maqsadida uning kelajagi haqida o‘zining eng yaxshi tilaklarini bolasiga musiqa orqali bayon qiladi.“Besik jiri”nda bolakayni chaqaloqlik paytidan boshlab, qo‘shiqni hirgoya qilish orqali musiqa eshitish iste‘dodini tarbiyalab boradi.Chunki, xalq har bir qo‘shiqni o‘ylanmasdan aytgan emas, unga o‘z davrining eng yaxshi axloqiy xususiyatlarini singdirib kuylagan.

Sharqning taniqli olimi Abu Ali Ibn Sino o‘zining “Tib qonunlari” asarida bola tarbiyasiga alohida e‘tibor qaratib quyidagicha fikr aytadi: “Bolaning mijozini kuchaytirmoq uchun unga ikki narsani qo‘llamoq kerak. Biri, bolani asta-sekin tebratish, ikkinchisi, uni uxlatish uchun aytish odat bo‘lib qolgan musiqa va allalashdir. Shu ikkisini qabul qilish miqdoriga qarab bolaning tanasi bilan badantarbiyaga va ruhi bilan musiqaga bo‘lgan iste‘dodini hosil qiladi deb ko‘rsatadi.²⁴

Shu ikkalasini qabul qilish mig‘doriga qarab, bolaning tanasi bilan jismoniy tarbiyaga va ruhi bilan musiqaga bo‘lgan qobiliyatini paydo qiladi. Shuningdek, “ha‘yyiw” qoraqalpoq xalqida erkaklar, asosan buvalar tomonidan ham ijro qilinib, u “gañ-gañ” yoki “ha‘nnay” deb ataladi. Buvalar repertuaridagi “ha‘yyiw” xalq orasida “termishlar” deb yuritiladi. Uning namunasi quyidagicha:

²³A.Nadirova. Qoraqalpaq muzika tarixi. 2018 Tashkent.6-bet

²⁴ Asqar.F. Musiqa va inson manaviyati .Toshkent.2000. 18-bet.

Ala'gat bult ay bolmas,
Ala'ñ kewlim jay bolmas,
Alti ulusti'ñ balasi,
Alpa'gima say bolmas,
Hánnay, hánnay, hán-na.nay....²⁵

Dastur qo'shiqlarining yakka turida xo'r bo'lib aytiladigan turi "Ha'wjar". "Ha'wjar" yoki "yor-yor" to'yda ommaviy bo'lib, to'y boshlangan paytida ijro qilingan. "Ha'wjar" bilan "yor-yor" ikkalasi bir so'z. Turk tilida so'zlashuvchi xalqlarning "J" bilan so'zlashuvchilari "Ha'wjar" degan bo'lsa, "Y" bilan so'zlashuvchilari "yor-yor" deb ataganlar. "Ha'wjar" ilgari "o'lan" deb ham atalgan.

Buni dastur bo'yicha ko'pincha uzatiladigan qiz o'zining ota-onasi, qarindoshlari va tug'ilib o'skan eli bilan xayrlashish uchun aytiladi.

Óz ákemi'ñ esigi,
Jupar esik háwjar,
Kirsem-shiqsam shashimdi,
Siypar esik háwjar.
Qayin atamni'ñ esigi,
She'ngel esik háwjar,
Kirsem-shiqsam shashimdi,
Jular esik háwjar.²⁶

Qo'shiqning musiqasi juda oddiy tuzilgan, uning diapozoni kvintadan oshmaydi.

Qoraqalpoq xalq afsonalarida "To'y boshlab o'lan aytdi" degan gapni ko'p eshitamiz. Chindan ham to'yni boshlovchi terme aytib, yoki o'lan qo'shiq ko'rinishida boshlaydi, qoraqalpoq tilida o'lan so'zi so'nggi davrlarda aktiv qo'llanilmaydi, bu faqat qozoq, o'zbek tilida saqlangan.

To'y boshlashni kasb qilib yurgan ayrim so'z chevarlari ham bo'lgan. To'y boshlovchi o'zining o'rganib olgan to'y boshlash qo'shig'ini aytib, yana unga o'zining shoirligini qo'shib to'y beruvchini ko'tarmalab maqtaydi. Háwjarni xalq dostonlarida ham ko'rishimiz mumkin. Masalan, Alpomish dostonidagi Gulshin cho'ri bilan Qultayning háwjar aytishi xalq salt-jirlarining gavdalanishi bo'ladi. Háwjar qo'shig'ining namunalari quyidagicha bo'lib keladi:

Jilama úkem, jilama,
Toy seniki yar-yar.
Toqsan basli aq orda,
Úy seniki yar-yar.
Ba'gda bedew kisneydi,
At boldim dep yar-yar,
Uzatqan qiz jilaydi,
Jat boldim dep yar-yar.

²⁵ Paxratdinov.Q. Mádeniyat hám sport., 23.04.2011. -№ 15-16 (448-449). 7 bet.

²⁶ Nizanov.M. Qaraqalpaqlar. Ekinshi kitap., Bilim.2020. 273-bet.

To‘y boshlab, ha‘wjar aytib, jir-jirlap, ko‘pchilikga o‘yin-zavq ko‘rsatgan so‘z chevari o‘zining poetik so‘zga ustaligiga qarab gapirgan gapini aytgan qo‘shig‘ini irg‘oqga solib, yig‘ilgan ko‘pni og‘ziga qaratadi.²⁷

Bet ashar. Betasharni shoir odam, so‘zga chevar qo‘shiqchilar boshlaydi. Bet ashar ikki hil bo‘ladi. Birinchisi “aytim”, ikkinchisi “bet shar”. Betasharning aytim turi-kelinchak el chetiga kelib, ovul orasi bilan, yurib kelayotganida kelinchak kelganligini, to‘yning bo‘lishini xalqqa ovoza qilish maqsadida aytilgan. Bu aytimning namunasi qu‘ydagicha bo‘ladi:

Kelinshek keldi kóriniz,
Kórimligan beriñiz,
Ala‘gula demeñiz,
Atin aytip qoymañiz.²⁸

“Bet ashar” tugagandan so‘ng kelinchakning yuzidagi ro‘mol ochiladi. Baxchi-jirov musiqalari, kurash tushish, ko‘pkari singari o‘yin-tomoshalar bilan davom ettiriladi.

Shu bilan bir qatorda qoraqalpoq og‘zaki ijodi da yo‘qlov qo‘shiqlari ham saqlangan bo‘lib xalq og‘zaki ijodining namunasi sifatida yashab kelmoqda.

“Ómir bar jerde ólim bar”, “Shayqalmaytu‘gin teñiz, terbelmeytu‘gin taw bolmaydi” deyilgan xalq donolik so‘zlari bo‘lib, odamlar “alla” aytib bola o‘stirib, “háwjar”(yor-yor)aytib qiz uzatsa, “yo‘qlov” aytib odamni so‘nggi manzilga jo‘natgan. Qoraqalpoq adabiyotida bunday qo‘shiqlar “muñ-sher” qo‘shiqlari deb yuritiladi.

“Yo‘qlov”lar yaqin qarindoshlaridan ayrilgan, boshiga ayriliq musibati tushgan odamga ko‘ngil aytish, unga tasalli berish uchun aytilgan. “Yo‘qlov”ning boshqa qo‘shiqlardan farqi uni faqat ayollar ijro etadi. Musibat tushkan uyning eng jonkuyar odami yoki bo‘lmasa professional yo‘qlovchi ayollarni chaqirtib, yo‘qlov aytiradigan bo‘lgan. Aksincha, yengil yo‘qlovni duch kelgan ayollar shu odamni yoki o‘zining avvalgi o‘lgan qarindoshlari uchun yig‘lagan. “Hárkim óz ólisin aytip jilaydi” degan gap ham shunga bog‘liq aytilgan.

“Yo‘qlov” aytish qoraqalpoq xalqida azaldan mavjuddir. “Yo‘qlov” namunalarini “G‘o‘rug‘li” dostonida ham ko‘rishimiz mumkin. G‘o‘rug‘li o‘lmay turib, men o‘lganda meni eslab qanday yig‘laysiz? deganida:

Ag‘a yunis peri:
Shamli belden at qashqirdiñ izi joq,
Qiriq jigitke shúlen berdiñ duzi joq,
Góru‘gliniñ uli túwe qizi joq,

Dúnyadan biyperzent o‘tken sultanim. – deyishi ham yo‘qlov qoraqalpoq xalqining eski dasturlaridan ekanligidan dalolat beradi. (Qaraqalpaq folklori)

“Bádik”. Qadimda odamlar qo‘shiqning kuchi bilan tanasiga toshgan “bádik” yarasini (вергряня оспа)bolani tuzatmoqchi bo‘lishgan. Kasal bo‘lgan bolani kun botmasdan oldin, o‘rtaga yotqizib qo‘yib, jamoa bo‘lib qo‘shiq aytishgan:

Bádik ala,
Bádikti kóshire kór, “alla tala”,
Iziñnen jiberermen otli shala,

²⁷ Ayimbetov Q. Xaliq danaligi., 14-bet.

²⁸ Ayimbetov Q. Xaliq danaligi., 15-bet.

Qayerinde turadi bádil qurgir,
Otirayin degende shipa turgir,
Quwirganda jigilip moyni singir.

Qoraqalpoq xalq folklori va musiqa merosida tarixiy mavzu yoritilgan qo‘shiqlar katta o‘rin egallaydi. Bunday mazmundagi qo‘shiqlar xalqning boshidan o‘tgan tarixiy voqealarga qurilgan bo‘lib, ular xalq ijrochilari tomonidan uzoq zamonlardan buyon jirlanib yani ijro qilinib kelingan. Shuning uchun ham bunday musiqalar “tarixiy jirlar” yoki “tarixiy qo‘shiqlar” deb ataladi. Ushbu turkumga kiruvchi musiqalarni qoraqalpoq tilida “jirlar” deb atalishini ko‘plab uchratamiz.

Qoraqalpoq xalqida tarixiy jirlar qisqacha qu‘yadagilardan iborat:

Xulosa qilib aytganda bugungi yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashda, manaviyatini yuksaltirishda ko‘plab usullar va vositalar, metodlar mavjud, biroq bu usul va metodlar birinchi navbatda etnomadaniyatning ibtidosi sanalgan folklor namunalariga suyanilgan holda amalga oshirilsa, yanada samarali va ta’sirchan bo‘ladi. Ma’lumki har bir san’at turi o‘zi rivojlanish tarixi va nazariyasiga egadir. Muayyan san’at turlari bilan bog‘liq bo‘lgan adabiyotshunoslik, teatrshunoslik, musiqashunoslik, madaniyatshunoslik, tasviriy san’atshunoslik kabi fan sohalari ham mavjuddir. Ularning folklor bilan munosabati qanday degan savol uyg‘onadi. Folklor bilan san’at turlarining nazariyalari ortasida o‘z ora ilmiy munosabat mavjud. San’at turlarining nazariyalari o‘z rivojlanish jarayonlarining tub ildizlari xalq ijodiyotining nazariy metodologiyasiga asoslanadi.

Yuqoridagilardan xulosa qilib shuni aytish mumkinki, taraqqiy etib borayotgan Yangi O‘zbekistonimizda milliy o‘zlikni o‘zida mujassam etgan boy folklor san’ati zamonaviy imkoniyatlar bilan boyitilib, rivojlanib bormoqda. Zero o‘tmishi buyuk elning, kelajagi buyukdir. Shunday ekan biz tadqiqotchilar, xalqimizning durdona merosini o‘zidn olib yoshlar ongiga singdirsak va ko‘plab tadqiqotlar olib borib ilmiy nazariy xulosalar bersak yaxshi natijaga erishish mumkin.

REFERENCES

1. Ayimbetov.Q. “Xaliq danaligi”.
2. “Vatan tuyg‘usi”. Toshkent, O‘zbekiston.1996.
3. J.Bazarbaev. “Milliy ideya-bizin ideyamiz”. No’kis; Bilim. 2003.
4. A.Nadirova. “Qaraqalpaq muzika tarixi”. Tashkent.2018.
5. Paxratdinov.Q. “Mádeniyat hám sport”., 23.04.2011.
6. Nizanov.M. “Qaraqalpaqlar”. Ekinshi kitap., Bilim.2020.
7. Asqar.F. “Musiq va inson manaviyati” .Toshkent.2000.
8. Allambergenovna A. R. THE MANIFESTATION OF EUROPEAN AND NATIONAL TRADITIONS IN THE OPERA " GULAYIM" //International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences. – 2022. – T. 2. – №. 2. – С. 185-187.
9. Абатбаева Р. А. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН МУСИҚА МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МАШХУР БАСТАТОР Н. МУҲАММЕДДИНОВНИНГ ЎРНИ //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 648-653.

10. АБАТБАЕВА Р. КОМПОЗИТОР НАЖИМАДДИН МУХАММЕДДИНОВ ИЖОДИДА ТАРИХИЙ СИЙМОЛАР //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 60-66.
11. SEGIZBAEVA G., АБАТБАЕВА R. QORAQOLPOG‘ISTONDA FORTEPIANO JANRINING RIVOJLANISHIDA DILBAR ERNIYAZOVANING TUTGAN O‘RNI //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 110-114.
12. Abatbaeva, R. (2023). BALLAD GENRE BY COMPOSER NAJIMADDIN MUHAMMEDDINOV. *Modern Science and Research*, 2(10), 340–343.
13. Abatbaeva, R. "International Scientific Journal Theoretical & Applied Science manifestation of european and national traditions in the karakalpak ethno-opera «gulayym» SOI: 1.1/TAS DOI: 10.15863/TAS http." *T-Science. org* 18 (2022).
14. GAYIROVA M., АБАТБАЕВА R. QORAQALPOQ AKADEMIK QO ‘SHIQCHILIK SAN‘ATIDA BAZARBAY NADIROVNING TUTGAN O ‘RNI //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 84-88.
15. Abatbaeva, R. (2023). KOMPOZITOR NAJIMADDIN MUXAMMEDDINOV DÓRETIWSHILIGINDE ERTEK JANRÍ (Тоғиз тоңқилдақ бир шиһкилдек ertegi tiykarında). *Вестник музыки и искусства*, 1(2), 46–51.
16. Gaybullaeva, X., & Abatbaeva, R. (2023). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF A NEW CREATIVE FOLK SONG ORCHESTRA IN NEW UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(10), 163–170.
17. Allambergenovna A. R. Historical Image of" Alpamys" In Karakalpak Music (Example in the Works of Nazhimaddin Muhammeddinov) //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 138-144.
18. Allambergenovna A. R. Historical Image of" Alpamys" In Karakalpak Music (Example in the Works of Nazhimaddin Muhammeddinov) //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 138-144.
19. YO‘LDASHEV A., АБАТБАЕВА R. USTOZIM NESIPBAY ALEKEEV TURSINBAEVICHNING IJODIGA BIR NAZAR //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 123-129.
20. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
21. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
22. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
23. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
24. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.

25. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
26. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABI O'QUVCHILARINING ONA TILI
DARSLIKLARIDA BERILGAN MATNLAR BILAN ISHLASH KO'NIKMASINI
OSHIRISHDA NIMALARGA E'TIBOR BERISH KERAK?

O'rinboeva Nafisa G'oziboy qizi
Ismoilova Sevara Obidjon qizi

SamDU Kattaqo'rg'on filiali Pedagogika va tillarni o'qitish fakulteti
Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili yo'nalishi talabalari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10306752>

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabda ona tili fani va unda keltirilgan matnlarni o'qitish uslubiyati to'g'risida takliflar, tahlil jarayoniga oid misol va namunalar va o'quvchining kreativ tafakkurini shakllantirish yo'llari hamda tamoyillari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: matn, lug'at, darslik, izoh, metodika, tahlil, talqin, ta'lim.

WHAT SHOULD BE CONSIDERED IN IMPROVING GENERAL
SECONDARY SCHOOL STUDENTS' SKILLS OF WORKING WITH THE TEXTS
GIVEN IN MOTHER LANGUAGE TEXTBOOKS?

Abstract. This article talks about suggestions about the method of teaching mother tongue science and the texts contained in it at school, examples and models of the analysis process, and about the ways and principles of forming the student's creative thinking.

Key words: text, dictionary, textbook, explanation, methodology, analysis, interpretation, education.

ЧТО СЛЕДУЕТ УЧИТЫВАТЬ ПРИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НАВЫКОВ
РАБОТЫ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕЙ СРЕДНЕЙ ШКОЛЬНИКА С ТЕКСТАМИ,
ПРЕДСТАВЛЕННЫМИ В УЧЕБНИКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА?

Аннотация. В данной статье говорится о предложениях по методике преподавания родного языка и содержащихся в нем текстов в школе, примерах и моделях процесса анализа, а также о способах и принципах формирования творческого мышления школьника.

Ключевые слова: текст, словарь, учебник, объяснение, методика, анализ, интерпретация, обучение.

Hozirgi kunda yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, ayniqsa, ta'lim sohasidagi tub burilishlar aynan har tomonlama yetuk, barkamol, mustaqil fikrlaydigan yosh avlodni ta'limi uchunligi hech birimizga sir emas. Buning uchun ta'lim sifatini oshirish maqsadida "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" va "Davlat ta'lim standarti"ning yo'lga qo'yilishi, boshlang'inch va o'rta maxsus sinflarda ta'lim-tarbiya masalalariga kuchli e'tibor qaratish va bu yo'lda o'qituvchi, pedogoglar oldiga bir qancha talablar qo'yilmoqda. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov aytganlaridek: "Davlat siyosatining ustuvor sohasi bo'lmish barkamol inson tarbiyasiga mas'ul o'qituvchilar zimmasiga bugungi kunda rivojlanayotgan jamiyatimiz uchun yuksak ongli, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan o'zgalarga ibrat bo'ladigan bilimli, irodasi baquvvat, o'z kasbini mukammal biladigan XXI asr kadrlarini tayyorlash mas'uliyatini yuklagan".

Zamonaviy dunyoning innovatsiyalariga moslashish, doimiy yangilanuvchi jamiyat hayotiga yosh avlodni tayyorlash va uni zamon talablariga muvofiq takomillashtirish

jarayonlarida faol ishtirok etish qobiliyatini rivojlantirish oliy ta'lim muassasasining kasbiy vazifasi hisoblanadi. Mamlakatimizda inson, uning har tomonlam kamol topishi va farovonligi, manfaatlarini ro'yobga chiqarish sharoitlarini yaratish, ta'lim sifati va samaradorligini yangi bosqichga olib chiqish borasidagi izchil islohotlar natijasida interfaol o'qitish metodlari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish, keng tatbiq etish imkoniyatlari yaratilmoqda.

Kreativlik ta'lim jarayonini takomillashtirishni o'zida mujassamlashtirib, kreativ ta'lim jarayonini qurish, ta'lim texnologiyalaridan ijodiy salohiyatini rivojlantirish, turli uslublar, bilim va ko'nikmalar muvozanatini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

J.Gilford kreativlikni tavsiflaydigan qator individual qobiliyatlarni ko'rsatadi:

- fikrni maqsadga muvofiq yo'llay olish;
- o'ziga xoslik (originallik);
- qiziquvchanlik;
- farazlar yaratish qobiliyati;
- hayol qila olish (fantaziya)

Ayni vaqtda Oliy ta'lim muassasalarida o'tilayotgan Matn va lug'at ustida ishlash fanini o'zlashtirish va o'rgangan bilim va ko'nikmalarimizni maktab darsliklari tahlili jarayonida ushbu tavsifga asoslangan holatda ifodalasak, mavzu qamrovini yanada yorqinroq anglashimiz va tushuntira olishimiz uchun qulaylik yaratishi shubhasizdir. Chunki har bir ta'limning boshlang'ich qismi tafakkur bilan bog'liqdir. Har qanday ma'lumotni o'rganishda, tahlil va talqin qilishda pedagog ham, o'quvchi ham avval uni o'qib, tafakkur qila olishi, so'ng mavzuga doir qator mashq va topshiriqlarni bajarishidan boshlaydi. Aynan, matn va lug'atlar bilan ishlashda ushbu fikrlarimiz ko'proq asoslidir. Topshiriqlarni tuzish yoki javob topish jarayonida mavzudan chetlashmaslik, mavzuga chuqurroq yondashish talab etiladi.

Jumladan, ushbu fikrlar isbotini maktab darsliklarida berilgan matnlarda tahlil qilib ko'rsak, matnni o'qib tushunish, matnga doir savollarga javob topish, lug'atlarni izohlay bilish va mavzu yuzasidan qo'shimcha mashg'ulotlar misolida.

10-sinf ona tili darsligi [31, 32-betlar]

Bizni kemirguvchi illatlar

Bizni kemirguvchi illatlar deganda zaxm-u maraznimi gumon etarsiz? Yoinki sil, silariya va maxavliknimi dersiz? Yo'q, andan ham yamonroq va andan ham jonxarosh, bevoya, xonavayron va g'arib etguvchi bir dard, biz – turkistoniylarni shahri va qishloqi yoyinki yarim madaniy, yarim vahshiy sinflarig'imizg'acha istilo etib, butun tirikligimizg'a sorilgon va bizni inqirozga va tahlikaga va jahannamga yumalataturgon to'y, azo ismindagi ikki **qattol** dushmani derman.

Ma'lum bir shaharda yahudiylar ba'zan o'luklarini oqshom eltib ko'marlar. Na uchun? Kunduzi ishdan qolarlar. Biz bo'lsa, o'luk va to'y uchun haftalar, hatto oylar ila ishdan qolurmiz. Holbuki, shore'i a'zam, payg'ambari akram sallollohi alayhi vasallam hazratlari o'lganni tez ko'mub va ko'mgandan so'ng tez tarqalib, ishg'a ketmoqg'a va **o'lukxona** xalqini uch kundan ziyoda ta'ziya tutmasg'a, qaro kiymasg'a, kir, falokat bo'lmasg'a amr etarlar. Ey xalq! Ey musulmonlar! Biz na uchun Xudo va rasulni so'zig'a va o'zimizni naf'imizg'a amal qilmaymiz? Biz devonami? ...Besh-olti ma'raka va xudoyi, 8-10 jum'a oqshomi deb butun mahalla va qishloq xalqig'a palov berarmiz. Ba'zi bir bechora **sag'ir** va

mushtipar ayollar merosdan va haqlaridan noqis olurlar. Ba'zi qarzxohlarni haqqi xudoyi va xayrot, noxudoyi va sharrot sababi ila kuyub ketar. Bechora o'lukni zimmasi qarzdan qutulolmay qolur. Xudo uchun aytingiz, bu xayrotmi, bu xudoyimi? Besh-olti kun so'ngra bu xudoyi va xayrotlar uchun varasani haqqi bo'lgan mol va yerlar sotulur. Berilgan dangga adras, azoyi va g'anilarni olgan yirtish va sadaqalari uchun berilur. Endi bechora varisa darbadar, ham otadan, ham vatandan ayrildi-ketdi. Bir o'rtahol, bir bechora faqir o'lar.

Oning **g'ani** yaqini o'lukni egasi bo'lub, varisa molini "obro'y" etarman, deb istof va barbod etar. Natijada bechora **varisa** darbadar. Ey, uying obod, obro'y qilg'uvchi! O'lgan ul, sanga nima? San g'ani, o'z o'lukingga obro' qilgoning bas emasmi?

bo'lmaydur. Shaharlarda o'rtahol, ya'ni o'turarg'a xona va bog'i bor bir kishi nikoh uchun ikki ming so'm sarf etar va o'g'ul xatnasi uchun hech bo'lmaganda ming so'm. Har bir **benavo** kishi bu mavridlarga 200 so'mdan 1000 so'mgacha sarf etar. Boy va zo'raki boylar esa besh ming, o'n minglab sarf etar. Oxiri nima bo'lur? Nima bo'lur deysiz? Ota- bobosidan qolgan mulk va vatanini o'z ixtiyori ilan zo'raki boyni o'zi o'lgandan so'ngra bir yahudiy yo bir armani ajnabiyg'a sotib, to'y va ta'ziya qarzini berar. O'zi sotmaganda sudg'a sotilur. Mana, yuqoridagi sarlavhada "Bizni kemirguvchi illatlar" degan odatlarimiz, shu to'y va ta'ziya ismindagi devonaligimizdan iboratdir.

Bir do'konchi, bir gulkor, bir faqirhol, bir kosib uchun bu to'y va ta'ziyalar o'lumdan qatig'durki, muning uchun bechora har kun o'lur. Har kun o'lgan ila-da qutulmas. O'zidan so'ngra ahli ayolig'a bu yo'qsullik va bu musibatni meros qo'yar.

...Bizg'a lozimki, to'y va ta'ziyalarni kichik qilib va holimizcha harakatda bo'lub, kelar zamonamizni o'ylayluk. Valloh, xor-u zor-u munqariz bo'lmoq ertag'a oftobni chiqishdek muqarrardur.

...Din uchun, masjid va maktab uchun aqcha, **sarvat**, davlat, somon kerakdur. To'y va ta'ziyag'a sarf qilinaturgon oqchalarimizni biz, turoniylar, ilm va din yo'lig'a sarf etsak, anqarib ovrupoyilardek taraqqiy etarmiz va o'zimiz-da, dinimiz-da obro'y va rivoj topar. Yo'q, hozirgi holimizg'a davom etsak, din va dunyog'a zillat va miskinatdan boshqa nasibamiz bo'lmaydur.

M.Behbudiy

1-topshiriq. Matnda ajratilib ko'rsatilgan so'zlarning izohini lug'at vositasida aniqlab yozing.

Qattol -[a. – qotil, o'ldiruvchi] 1. Odam o'ldiruvchi, xunxo'r,qotil. 2. Ko'chma Ashaddiy, yovuz. 3. Ko'chma Juda ham keskin, qattiq.

O'lukxona - (fransuz) - murda saqlanadigan, yorib tekshiriladigan va ko'mish uchun beriladigan maxsus bino.

Sag'ir - [a. - uncha katta bo'lmagan, kichik; mayda; yosh bola] Hali voyaga yetmagan yetim bola.

Mushtipar - Qo'lidan biror ish kelmaydigan, ojiz, bechora (ayollar haqida).

G'ani - [a. – boy] – ask.kt.Boy, badavlat, davlandmand.

Benavo-(f-1)ovozsiz , unsiz; xomush, sokin;2)bechora, faqir

Varvat-yun. Barbaros- Shimoliy Afrikadagi qabilalardan birining biri 1 tar.Qadimgi yunonlardagi va rimliklar nazarida har qanday chet ellik kishi, boshqa el odami

2-topshiriq. Matndagi yordamchi so'zlaralarni toping.

Bog'lovchilar: Yoinki, va, ham... , ham, ya'ni, yo

Ko'makchilar: So'ng, uchun, bilan, tufayli

Yuklamalar: U, ham,- da,- mi

3-topshiriq. Matn mazmuning mos shoir va yozuvchilar ijodiy namunalaridan (maqol, matal, hikmatli so'z, ibora) keltiring.

O'lim borning molini sochar,

Yo'qning sirini ochar.

To'y siltovi bila to'n bitar.

Bor bo'lsang, oshma,

Yo'q bo'lsang, shoshma.

Dunyo saodatini oxirat uchun, oxirat saodatini bu dunyo uchun tark etish notog'ridir. Bizga ikki dunyo saodati darkor. Ikki dunyo saodatini esa sa'y-harakat bilangina topish mumkin...

A.Fitrat "Rahbari najot"

4-topshiriq. Matnning bosh g'oyasi haqida fikrlaringizni ifodalang.

Bugungi globallashuv davrida kurrai zaminda hamma narsa darajama-daraja o'zgarib boryapdi. Insoniyat dunyoqarashida ulkan evrilishlar ro'y beryapdi. Turli urf-odatlar asta-sekinlik bilan unutilyapdi. Biroq xalqimiz ongida to'y haqidagi dunyoqarash hamon o'sha-o'sha. Mahmudxo'ja Behbudiyning "Bizni kemirguvchi illatlar" maqolasida ko'tarilgan muammolar bugun ham ochiq yara bo'lib turibdi. Behbudiy maqola ibtidosida o'quvchilarga qarata bizni kemirguvchi illatlar sil yoki maxov kasalmikin, deb o'ylarsiz, deydi. Yo'q, bu illat ana shu kasallikdan ham yomonroq dardki, turkistoniylarni inqirozga uchratadigan to'y va aza ismidagi ikki qattol dushmandir. Maqola yozilganiga yuz yildan oshgan bo'lsa-da, unda ilgari surilgan g'oya hamon eskirmagan. To'y va marakalardagi ortiqch sarf-xarajatlar... XX asr boshlarida aytilgan bu fikrlar bugungi kunimizga ham birday taaluqli, desak, yangilishmagan bo'lamiz.

5-topshiriq. "Bizni kemirguvchi illatlar" matniga mos sarlavha toping.

"Insonni inqirozga tutguvchi qattol dushman"

"Asrni qaritgan o'ylar"

"Dabdaba xonavayronliqqa sabab bo'lur"

6-topshiriq. Sizningcha "Hasad" ham bizni kemiruvchi illatlar hisoblanadimi?

Barchamizga ma'lumki odam bolasi uchun zohiriy kasalliklar bo'lgani kabi botiniy kasalliklar ham mavjuddir. Shunday qalb kasalliklaridan biri hasaddir.

"Hasad" so'zi lug'atda "Archish" va "shilish" degan ma'nolarni anglatadi. Chunki hasad inson qalbini archadi, shiladi. Mutabakkir kishilar o'zlaridan past odamlarga ne'mat yetganida chiday olmay hasad qilishga o'tadilar.

Ulamolar: "Hasad-birovga yetgan ne'matga rashk bilan qarash va u kishidan o'sha ne'mat ketib, o'zida bo'lishini qattiq xohlashdir" deganlar.

7-topshiriq. Matn mazmuniga mos rasmlardan mulohaza qiling.

8- topshiriq. Matnga oid test topshiriqlarini bajaring.

1. To'y va a'zalar hashamli bo'lishi kerak deb bilasizmi?
A) ha
B) yo'q
2. Behasham to'y qilarmidingiz?
A) ha
B) yo'q
3. Ushbu matndan o'rinli xulosa ola oldim deb hisoblaysizmi?
A) ha
B) yo'q

Xulosa qilib shuni aytish joizki, mamalakatimizda o'zbek tilini o'qitish sifatini oshirish, o'quv dasturlari va darsliklarini takomillashtirish bo'yicha qator ishlar olib borilmoqda. Jumladan, ushbu ko'rinishdagi matnlarni tahlil va talqin jarayoni ham takomillashgan dasturlar asosida fan darsliklaridan o'rin olgani bejizga emas. O'quvchilarning ma'naviyatini va ilm-u salohiyatini oshirishda o'qituvchi ikki taraflama yondashishi kerak. Birinchidan, badiiy jihatdan tafakkurni shakllantirish bo'lsa, ikkinchidan, ilmiy, ya'ni morfologik, fonetik, sintaktik jihatdan matnni tahlil qila olish. Shubhasiz, shundagina har bir pedagog o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishda ko'zlagan maqsadiga erishishi mumkin.

REFERENCES

1. A.G'afurov "Ona tilini o'qitish prinsiplari va metodlari" T.O'qituvchi. 1992
2. B.Mengliyev, O'.Xolyorov "O'zbek tilida universal qo'llanma". T- 2013
3. Sh.Rahmatullayev, A.Xojiyev" O'zbek tilining imlo lug'ati" 1995-yil
4. I.A.Karimov "Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" Toshkent, Sharq nashriyoti-manba konserni 1997

5. Hasanov, A. (2021). SEMANTIC-ASYMMETRIC INTERPRETATION OF THE "FOOD" FRAME (Using synonymy as an example).
6. Hasanov, A. (2022). NAZAR ESHONQUL HIKOYALARIDA MUBOLAG'A VA KICHRAYTIRISH.
7. Olimqulov, Y., Xo'shboqova, M., & Hasanov, A. (2022). METHODOLOGICAL QUESTIONS OF THE NATURAL GEOGRAPHICAL REGION OF THE TERRITORY OF UZBEKISTAN. *Science and Innovation*, 1(6), 114-118.
8. Hasanov, A. (2023). NAZAR ESHONQUL IJODIDA KINOYANING BADIYUSLUBIY XUSUSIYATLARI. *Science and innovation*, 2(Special Issue 5), 209-211.
9. Ҳасанов, А. А. (2023). КИНОЯНИНГ ПРАГМАЛИНГВИСТИК ВА ЛИНГВОПОЭТИК ТАҲЛИЛИ. *Science and innovation*, 2(Special Issue 5), 299-302.
10. Barno, S., & Xasanov, A. (2023). PAREMIOLOGIK LINGVOKULTURTEMALARDA PAZANDACHILIK NOMLARI. *PEDAGOGS jurnali*, 31(4), 4-9.
11. Xasanov, A. A. (2023). STUDY OF LINGUISTIC UNITS REPRESENTING THE NATIONAL CONCEPTOSPHERE IN UZBEK LANGUAGE. *Gospodarka i Innowacje.*, 35, 479-484.
12. Xasanov, A. A. (2023). RESEARCH ON LINGUISTIC UNITS THAT IMPLEMENT THE NATIONAL CONCEPTOSPHERE IN UZBEK LINGUISTICS. *Gospodarka i Innowacje.*, 35, 465-469.
13. Hasanov, A. A. (2022). LITERARY-CRITICAL AND LINGUISTIC ANALYSIS OF A WORK OF ART. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 317-319.
14. Akramov, S., & Hasanov, A. (2022). The Position Of The Determiner In Sentence Construction. *Journal of Positive School Psychology*, 6(11), 2768-2777.
15. Hasanov, A. (2023). STUDY OF SYNONYMS IN LINGUISTICS. *Open Access Repository*, 9(3), 207-212.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ИГРЫ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА

Турумбетова З.Ю.

и.о.доцент кафедры «Педагогика и психологии»
Каракалпакского государственного университета

Худайбергенова Саодат

студентка 1В курса факультета «Искусствоведения», кафедры педагогики и психологии Каракалпакского государственного университета

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10306943>

Аннотация. Статья рассматривает теоретические основы развития детей, уделяя внимание влиянию игр и деятельности на формирование ключевых аспектов развития согласно теориям выдающихся психологов, таких как Жан Пиаже и Лев Выготский. Особое внимание уделяется эмоциональному развитию, где рассматривается влияние игр на эмоциональное благополучие детей и их социальные навыки, а также управление эмоциями.

Ключевые слова: игры, деятельность, физическое развитие, моторика, эмоциональное развитие, социальные навыки, психология детей, теоретические основы развития.

ACTIVITIES AND GAMES DURING CHILD DEVELOPMENT

Abstract. The article examines the theoretical foundations of child development, paying attention to the influence of games and activities on the formation of key aspects of development according to the theories of outstanding psychologists such as Jean Piaget and Lev Vygotsky. There is a particular focus on emotional development, looking at the impact of play on children's emotional well-being and their social skills and emotion management.

Key words: games, activities, physical development, motor skills, emotional development, social skills, child psychology, theoretical foundations of development.

Развитие ребенка является сложным и динамичным процессом, в рамках которого активная роль игр и деятельности выделяется в контексте теорий таких выдающихся психологов, как Жан Пиаже и Лев Выготский, чьи труды сформировали фундаментальные принципы в понимании этого вопроса.

Теория Пиаже. Жан Пиаже, швейцарский психолог и биолог, предложил теорию когнитивного развития, в которой выделяются основные стадии, через которые проходит ребенок. Согласно его модели, игры являются неотъемлемой частью активности, которая способствует переходу между стадиями. Например, игры с правилами могут способствовать формированию способности к абстрактному мышлению, что характерно для стадии формальных операций.

Теория Выготского. Лев Выготский, советский психолог, подчеркивал социокультурный аспект развития. Он выделял роль зоны ближайшего развития, территории, где ребенок может достичь больших успехов с поддержкой взрослого или более опытного сверстника. В этом контексте игры являются инструментом, позволяющим ребенку расширять свою зону ближайшего развития, так как они активизируют социальное взаимодействие и совместную деятельность.

Внешняя среда, в которой растет ребенок, оказывает значительное влияние на его развитие. В соответствии с теорией Выготского, социокультурный контекст играет ключевую роль в формировании навыков и способностей. Игры, предоставляемые в рамках этой среды, могут быть каким-то образом заранее структурированными, что способствует усвоению культурных норм и ценностей.

Роль родителей и педагогов. Взрослые, будучи активными участниками в воспитательном процессе, могут создавать стимулирующую среду для развития через игры. Интерактивные и образовательные игры, предлагаемые взрослыми, помогают не только формировать базовые навыки, но и способствуют развитию критического мышления и пробуждению интереса к окружающему миру.

В целом, понимание роли игр и деятельности в развитии детей в контексте теорий Пиаже и Выготского помогает сформировать более глубокое представление о том, как дети учатся и как внешняя среда взаимодействует с их внутренним миром, способствуя формированию устойчивых навыков и способностей.

Игры и их роль в развитии моторики. Игры, особенно те, которые включают элементы движения, являются эффективным средством развития моторики у маленьких детей. Прыжки, бег, метание мяча – все эти действия требуют согласованности движений и развивают моторные навыки. Например, игры с мячом не только стимулируют физическую активность, но и способствуют развитию точности движений и координации глаз и руки.

Значение занятий спортом в раннем возрасте. Занятия спортом, адаптированные к особенностям детского организма, играют важную роль в формировании физической активности и развитии координации. Детские виды спорта, такие как детский футбол или художественная гимнастика, способствуют развитию гибкости, выносливости и улучшению общей физической формы.

В целом, физическое развитие через деятельность в раннем детстве играет важную роль в формировании здоровья и полноценного функционирования организма ребенка. Игры и занятия спортом не только способствуют физическому укреплению, но также оказывают положительное воздействие на моторику, координацию и даже когнитивные процессы, что подчеркивает важность интеграции физической активности в повседневную жизнь детей.

Игры предоставляют детям возможность выразить свои эмоции и чувства в безопасной среде. В процессе игры они могут переживать различные сценарии и ситуации, что способствует развитию эмоциональной гибкости и понимания собственных чувств. Например, ролевые игры, где дети могут играть разные роли, помогают им осваивать навыки эмпатии и понимания эмоций других.

Игры также являются эффективным инструментом для развития навыков регуляции эмоций. В процессе игры дети учатся контролировать свои реакции на различные ситуации, выражать свои чувства конструктивным образом и находить способы решения конфликтов. Это особенно важно для формирования эмоциональной стабильности и умения эффективно взаимодействовать со сверстниками.

Многие игры предполагают совместную деятельность и взаимодействие со сверстниками. Это способствует развитию социальных навыков, таких как

сотрудничество, обмен мнениями и уважение к точкам зрения других. Когда дети вступают в контакт друг с другом в игровой среде, они учатся эффективно общаться и решать конфликты.

Игры, особенно ролевые, дают детям возможность сталкиваться с конфликтами и учиться их разрешению. Разнообразные сценарии и роли позволяют детям экспериментировать с различными стратегиями управления конфликтами и находить оптимальные решения. Это, в свою очередь, формирует у них навыки эффективного общения и управления своими эмоциями в социальных ситуациях.

Эмпатия и понимание чувств других. Ролевые игры, где дети играют роли различных персонажей, развивают у них способность к эмпатии и пониманию чувств других. В процессе таких игр они могут переживать ситуации из жизни других персонажей, что способствует формированию у них более глубокого чувства социальной ответственности и уважения к разнообразию эмоций.

Социальное взаимодействие в играх играет важнейшую роль в формировании социальных навыков и способствует развитию навыков сотрудничества и коммуникации у детей. Особенно выделяется роль ролевых игр в процессе социальной адаптации.

Совместные игры как площадка для сотрудничества. Игры, предполагающие совместное участие и достижение общих целей, являются отличным средством для формирования навыков сотрудничества. Дети, вовлеченные в такие игры, учатся слушать мнение друг друга, принимать общие решения и распределять роли в команде. Это не только способствует эффективному выполнению задач, но и формирует понимание важности коллективной работы.

Современная педагогика и психология детства находятся в состоянии постоянного развития, исследуя новые аспекты влияния различных факторов на формирование личности ребенка. В данной статье мы обращались к фундаментальным теориям развития, выявляя роль игр и деятельности в соответствии с представлениями таких выдающихся ученых, как Пиаже и Выготский.

REFERENCES

1. Пиаже, Ж. (1952). Игра и развитие ребенка. М.: Смысл.
2. Выготский, Л.С. (1933). Мышление и речь. М.: Лабиринт.
3. Берк, Л. Э. (2007). Развитие ребенка. М.: Практикс.
4. Джонсон, Д., и Джонсон, Р. (1987). Совместные усилия и обучение. М.: Прогресс.
5. Григорьева, М. А. (2008). Эмоциональное развитие ребенка. СПб.: Питер.
6. Биггар, Д. (2003). Как дети учатся: от исследования к практике. М.: Академический Проект.
7. Портнова, М. Г. (2012). Развивающее обучение. Теоретические основы и практика. М.: Просвещение.
8. Брунер, Дж. (1976). Игра, развитие и обучение. М.: Прогресс.
9. Гольдштейн, Э. (2008). Детская психотерапия: теория и практика. М.: Эксмо.

10. Ярошевский, М. Г. (2001). Психология и педагогика: Словарь-справочник. М.: Владос.
11. Yusupbayevna T. Z. PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF AN INTEGRATED APPROACH TO ADVANCED FOREIGN EXPERIENCE IN EDUCATION //EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR). – 2022. – Т. 8. – №. 6. – С. 26-29.
12. Yusupbaevna Z. T. Integrative approach to the system of higher education of foreign countries, economically developed in the Republic of Uzbekistan //Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. – 2021. – Т. 1. – №. 1. – С. 82-87.
13. Turumbetova Z. Y., Srimbetova S. E. PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE IMPACT ON CHILDREN'S BEHAVIOR //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 942-945.
14. Turumbetova Z. Y., Tolibayeva Z. B. PROBLEMS OF CHOOSING A PROFESSION IN ADOLESCENCE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 938-941.
15. Turumbetova , Z., & Srimbetova, S. (2023). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE IMPACT ON CHILDREN'S BEHAVIOR. Modern Science and Research, 2(10), 942–945.
16. Turumbetova Z. Y., Ismailova X. X. AGGRESSIVE BEHAVIOR OF PRESCHOOL CHILDREN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 934-937.
17. Turumbetova Z. Y., Kaljanova U. M. MENTAL DEPRIVATION IN CHILDHOOD //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 862-866.
18. Отегенов, Х., & Ҳакимниязов, К. (2015). НАРОДНОЕ ВОССТАНИЕ 1916 ГОДА В ХИВИНСКОМ ХАНСТВЕ И АМУДАРЬИНСКОМ ОТДЕЛЕ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ. ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 27(2), 50–55.
19. Maksetbaevich, Otegenov Khakimbay. "Ethnodemographic processes at the headquarters of amudarya on the EVE of the 1916 uprising." Journal of Critical Reviews 7.11 (2020): 391-395.
20. Отегенов, Хакимбай. "К оценке восстаний в Хивинском ханстве и Амударьинском отделе в 1916 г." Каспийский регион: политика, экономика, культура 2 (59) (2019): 31-36.
21. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
22. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART

- HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
23. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
24. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
25. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
26. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
27. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.

SANOAT KORXONALARIDA ISHLAB CHIQUARISH XARAJATLARINI KAMAYTIRISHNING AMAL QILISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

Xudayberdiyeva Sarvinoz Komil qizi

TMI magistratura va kechki talim fakulteti I 5K guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10307141>

Annotatsiya. Ushbu tezisdanoat korxonalarida ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishning amal qilish mexanizmini takomillashtirish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishning iqtidiy ahamiyati va uning boshqaruv usullari tahlil qilinadi, bu muammo zamonaviy moliyaviy tahlil olimlar tomonidan eng ko'p muhokama qilinayotgan mavzulardan biridir, bu o'z o'rnida korxonaning iqtisodiy rivojlanishiga imkon beradi.

Kalit so'zlar: xarajatlarni boshqarish, xarajatlarni kamaytirish, xarajatlarni kamaytirish yo'llari, xarajatlar tahlili, xarajatlarning nazorat qilish jarayonlari.

IMPROVING THE IMPLEMENTATION MECHANISM OF REDUCING PRODUCTION COSTS IN INDUSTRIAL ENTERPRISES

Abstract. This thesis analyzes the improvement of the implementation mechanism of reducing production costs in industrial enterprises, the economic importance of reducing production costs and its management methods, this problem is one of the most discussed topics by scientists of modern financial analysis, which in turn allows the economic development of the enterprise.

Key words: cost management, cost reduction, cost reduction methods, cost analysis, cost control processes.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА РЕАЛИЗАЦИИ СНИЖЕНИЯ ИЗДЕРЖЕК ПРОИЗВОДСТВА НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Аннотация. В данной диссертации анализируется совершенствование механизма реализации снижения издержек производства на промышленных предприятиях, экономическое значение снижения издержек производства и методов его управления, данная проблема является одной из наиболее обсуждаемых тем учеными современного финансового анализа, что, в свою очередь, позволяет экономическое развитие предприятия.

Ключевые слова: управление затратами, снижение затрат, методы снижения затрат, анализ затрат, процессы управления затратами.

O'zbekiston iqtisodiyotining hozirgi holati sanoat sektorida boshqaruv samaradorligini oshirishni, biznes amaliyotida sanoat biznesining sifat jihatidan o'sishini va uning ichki va tashqi bozorda raqobatbardoshligini ta'minlaydigan yangi boshqaruv vositalarini qo'llashni talab qiladi. Mikro darajadagi sanoat iqtisodiy tizimlarini rivojlantirishning strategik manfaatlari biznesni kapitallashtirishning o'sishiga, uning rivojlanishining barqarorligiga va dinamik o'zgaruvchan muhitda uzoq muddatli raqobatbardoshlikka va sanoat bozorlarining imkoniyatlariga erishishga qaratilgan. Boshqa tomondan, an'anaviy ravishda sanoat biznesini rivojlantirishni tezkor boshqarishning maqsadi joriy foyda va iqtisodiy samaradorlikni maksimal darajaga ko'tarish hisoblanadi. Ko'rinib turibdiki, bozor, sanoat biznesi va sanoat bozorlarining institutsional o'zgarishi sharoitida iqtisodiy samaradorlik sanoat korxonalarini barqarorrivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari bilan mutanosib ravishda

tezkor boshqarish funksiyasi sifatida ko'rib chiqish zarurati yanada dolzarb bo'lib qolmoqda.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir tadbirkor yoki korxonona yuqori foyda olish va uni ko'paytirishni maqsad qiladi. Uning oladigan foyda miqdori esa ishlab chiqargan mahsuloti yoki ko'rsatayotgan xizmatining hajmiga, sifatiga, tannarxiga va baholar darajasiga bog'liq bo'ladi. Korxonalarining bozorga mahsulot etkazib berib, foyda olishga bo'lgan layoqatini aniqlab beruvchi muhim omil sarf-harajatlar darajasi hisoblanadi. Har qanday tovarni ishlab chiqarish iqtisodiy resurs sarflarini taqozo qilib, ular ham ma'lum narxga ega bo'ladi.

Korxonona oladigan foydaning miqdori bir tomondan bozorga taklif qiladigan tovar miqdoriga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan unga qilinadigan iqtisodiy xarajatlar darajasiga, resurslardan foydalanish samaradorligi va tovarlar bozorida sotiladigan narxlarga bog'liq. Shuning uchun ham ishlab chiqarish xarajatlari iqtisodiyotning muhim kategoriyalaridan biri bo'lib, uni o'rganish muhim ahamiyatga egadir. Chunki uni o'rganish asosida har bir xarajatning ulushini baxolash va kamaytirish imkoniyatlari aniqlanadi.

Ishlab chiqarish jarayonida xarajatlarni shakllantirish jarayoniga ta'sir qilishning eng samarali usullaridan yana biri moliyaviy javobgarlik markazlarini tashkil etish asosida korxonaning xarajatlari va daromadlarini boshqarishdir.

Xarajatlarni boshqarish tizimining asosiy funktsiyalari prognozlash va rejalashtirish, buxgalteriya, nazorat qilish (monitoring), muvofiqlashtirish va tartibga solish, shuningdek, xarajatlarni tahlil qilish hisoblanadi.

Sanoat korxonalarida ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishning amal qilish mexanizmini takomillashtirishni bir nechta yo'llar bilan amalga oshirilishi mumkin:

Protses optimizatsiyasi: Korxonalarda ish jarayonlarini tahlil qilib, uning barcha bosqichlarida xarajatlarni kamaytirish uchun samarador o'zgarishlarni kiritish zarur. Misol uchun, tezroq va yengil ishlab chiqarish metodlarini qo'llash, ishchi tiplarini tartibga solish, avtomatlashtirish va robototexnika qo'llash, xarajatlarni kamaytirish uchun qo'shimcha qobiliyatlar qo'shish kabi.

Xarajatlarni kamaytirishni tez-tez takrorlash: Sanoat korxonalarida jarayonlarni takrorlash, ish o'zaro bog'liqlikni kuchaytiradi va xatolar miqdorini pasaytiradi. Masalan, amalga oshirish bosqichlarini, tez orada mavjud loyihalarni ko'rib chiqishni, ko'paytirishni va konsolidatsiyalanishni va shunga o'xshash operativ tadbirlarni o'zlashtirishning samarador usullaridan foydalanish lozim.

Materiallar va resurslarning samarali ishlatilishi: qayta ishlash, qayta tiklash, qayta ishlab chiqarish, qayta ishlash va boshqa samarali materiallarni ishlatish, asboblarni va vositalarni muhokama qilib, xamda sifatni takomillashtirish uchun samarali qurish usullarini qo'llab-quvvatlash, bir masala bo'lishi lozimki, bu XQA amaliy darajasini oshiradi va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi.

Bu amal qilish mexanizmalari bir va bitta korxonona uchun mos ekanligi uchun lozimki, har bir korxonaning maxfiylik, operatsion tadbirlari, xizmat kengaytmalari, uslublar va filtrlar qilish qurilmalariga muvofiq bo'lishi kerak.

"Rivojlanish - qisqartirish" koordinatalarida korxonalarini rivojlantirishning turli holatlari, shu jumladan faol rivojlanish, barqaror rivojlanish, qayta qurish holati va bankrotlik holati ko'rib chiqiladi. Korxonaning faoliyati va rivojlanishiga bevosita

to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadigan omillardan resurs yetkazib beruvchilar, iste'molchilar va raqobatchilar ta'kidlangan. Bilvosita ta'sir omillari orasida, birinchi navbatda, ilmiy-texnik taraqqiyot yo'nalishlarining, shu jumladan jahon kimyo sanoatida, texnologik tuzilmalarning rivojlanishi va o'zgarishi, shuningdek davlatning sanoat va iqtisodiy siyosatining ta'siri ko'rib chiqiladi.

Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, korxonalar ishlashi kerak bo'lgan tashqi muhit, kimyo sanoati murakkab dinamik muhit bo'lib, sezilarli o'zgaruvchanlikka ega bo'lgan eng muhim omillarning ko'pligi va xilma-xilligi bilan ajralib turadi va adaptiv boshqaruvni yaratish zarurligini asoslaydi, uning vazifasi tizimning moslashuvchanligini saqlab qolishdir. Shu bilan birga, moslashuv muammolarini hal qilishni ikki darajaga ajratish mumkin: mikroiqtisodiy-aniq iqtisodiy subyektlarning yangi iqtisodiy sharoitlarga bevosita moslashishi va makroiqtisodiy - rivojlanish va texnik xizmat ko'rsatish, shu jumladan davlat organlari tomonidan bozorda ishtirok etilishidir. Kimyo sanoati yuqori moddiy va energiya intensivligi bilan ajralib turadi. Moddiy xarajatlar kimyoviy mahsulotlar narxining 70% dan ortig'ini tashkil qiladi va boshqa tarmoqlar orasida issiqlik energiyasi iste'moli bo'yicha birinchi va elektr energiyasi iste'moli bo'yicha uchinchi o'rinda turadi. Yoqilg'i va energiya narxi ishlab chiqarish tannarxida 11% dan 25% gacha bo'lgan ulushlarga to'g'ri keladi.

So'nggi yillarda sanoatning barqaror iqtisodiy rivojlanish imkoniyatini cheklaydigan asosiy omillar mavjud, bu birinchi navbatda: - iqtisodiy islohotlarning eng muhim vazifasini, ya'ni ishlab chiqarishni modernizatsiya qilishdan manfaatdor bo'lgan samarali egasini shakllantirishni ta'minlamagan xususiylashtirishning samarasiz sxemalari va mexanizmlari. Xususan, xususiylashtirishning eng ommaviy bosqichida kimyo majmuasida yangi mulkdorlarning moliyaviy majburiyatlari 25% dan kam bajarildi. -raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish uchun zarur shart-sharoitlarni ta'minlamaydigan past texnik daraja bilan ajralib turadigan sanoat ishlab chiqarish salohiyatining holati. Ishlab chiqarilgan kimyoviy mahsulotlarning yarmidan ko'pining sifat ko'rsatkichlari jahon standartlari talablariga javob bermaydi, bu yaqin kelajakda kimyo sanoat korxonalarini uchun nafaqat tashqi, balki ichki bozorida ham vaziyatni jiddiy ravishda murakkablashtiradi. -tabiiy monopoliyalar mahsulotlari (tabiiy gaz, neftni qayta ishlash zavodi mahsulotlari, elektr energiyasi, temir yo'l) uchun narxlar va tariflarning o'sish sur'atlari oshib bormoqda. Uch yil davomida kimyoviy mahsulotlar narxlarining oshishi bilan sanoat iste'molchilari uchun elektr energiyasi narxlarining oshishi.

Energiya resurslari narxlarining o'zgarishiga to'g'ridan-to'g'ri mutanosib ravishda kimyo majmuasi korxonalarini foydalanadigan eng muhim xom ashyo va materiallar narxlarining o'sishi tezlashdi.

Shunday qilib, xarajatlarni rejalashtirish, xarajatlarni boshqarish tizimining muhim elementi bo'lib, keng qamrovli bo'lishi va korxonaning resurslari qayerda, qachon va qanday hajmda sarflanishini aniqlash imkonini beradi.

Shuni ham ta'kidlash joizki, tashkilotning o'ziga xos xususiyatlarini va kompleks yondashuvni hisobga olgan holda xarajatlarni boshqarish tizimidan foydalanish korxonaning faoliyatining yuqori iqtisodiy natijalariga erishishga imkon beradi.

REFERENCES

1. Агафонова М.С., Свиридова И.Н. Мотивация деятельности в менеджменте // Современные наукоемкие технологии.-2014.
2. Агафонова М. С., Турищева Е. С. Механизм устойчивого развития экономики предприятия и его стабилизация // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016.
3. Лихачева Т.Г., Агафонова М.С., Родионова Н.С. Специфика российского менеджмента // Международный студенческий научный вестник. – 2015.
4. Hasanov, A. (2022). Linguopoetics of Means of Imagination in Literary Text. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(6), 224-226.
5. Khasanov, A. (2018). Artistic Repetition and Artistic Meaning. Eastern European Scientific Journal, (6).
6. Hasanov, A. (2023). STUDY OF SYNONYMS IN LINGUISTICS. Open Access Repository, 9(3), 207-212.
7. Akramov, S., & Hasanov, A. (2022). The Position Of The Determiner In Sentence Construction. Journal of Positive School Psychology, 6(11), 2768-2777.

**TALABALARDA IJODKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH
METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNING USULLARI, TUZILMASI VA
MAZMUNI**

Islamova Rahbarhon Ravshanovna

Toshkent davlat pedagogika universiteti tadqiqodchisi

Tel: +998915076686

Email: raxbarxon.islamova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10307346>

Anontatsiya. Mazkur maqolada talabalarda ijodkorlikni faoliyatini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishda qo'llash mumkin bo'lgan zamonaviy usullar, Hindiston va yaqin Sharq olimlarining fikrlari, samarali usullari mohiyatiga qisqacha ta'rif keltirilgan. Ijodkorlik tushunchasining o'ziga xos ta'riflari ham keltirilgan. Maqolada talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga zamonaviy yondashuvlar, xususan, universitetning ta'lim maydonida talabalarning ijodiy qobiliyatlarini ochish jarayonida pedagogikaning o'rni ko'rib chiqiladi. Universitetda talabalar ijodiyotiga ta'sir etuvchi ijobiy va salbiy holatlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, pedagogika, ijobiy, metodika, tizim, multimedia, olimlar, an'anaviy ta'lim, ta'lim, tizim, mohiyat, istiqbol, ahamiyat, qobiliyat, ijod, ijodkorlik.

**METHODS, STRUCTURE AND CONTENT OF IMPROVING THE
METHODOLOGY OF CREATIVE ACTIVITY DEVELOPMENT IN STUDENTS**

Abstract. This article provides a brief description of modern methods, opinions of Indian and Middle Eastern scientists, effective methods that can be used to improve the methodology of developing students' creativity. Specific definitions of the concept of creativity are also presented. The article examines modern approaches to the development of students' creative potential, in particular, the role of pedagogy in the process of opening students' creative abilities in the educational field of the university. Positive and negative situations affecting students' creativity are analyzed at the university.

Key words: Higher education, pedagogy, positive, methodology, system, multimedia, scientists, traditional education, education, system, essence, perspective, importance, ability, creativity, creativity.

**МЕТОДЫ, СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
МЕТОДОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ**

Аннотация. В данной статье дано краткое описание современных методов, мнения индийских и ближневосточных ученых, эффективных методов, которые можно использовать для совершенствования методики развития творческих способностей учащихся. Также представлены конкретные определения понятия творчества. В статье рассматриваются современные подходы к развитию творческого потенциала студентов, в частности, роль педагогики в процессе раскрытия творческих способностей студентов в образовательной сфере вуза. Анализируются положительные и отрицательные ситуации, влияющие на творчество студентов в университете.

Ключевые слова: Высшее образование, педагогика, позитив, методология, система, мультимедиа, учёные, традиционное образование, образование, система, сущность, перспектива, значимость, способности, творчество, креативность.

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida mutaxassislarining kasbiy va ijodiy saviyasiga, fan va ilg'or texnologiyalarning eng so'nggi yutuqlarini ishlab chiqarish va ijtimoiy sohalarga joriy etish muddatlarini qisqartirish talablari ortib bormoqda. Ideal holda, oliy ta'lim bitiruvchilarining faoliyati yechimni topishni talab qiladigan murakkab algoritmlardan foydalanishni o'zichiga oladi va u ilmiy izlanish xususiyatlari bilan tavsiflanishi kerak.

Bugungi kunda oliy ta'lim bitiruvchilarning hayotiy o'zini-o'zi anglash istiqbollari oliy o'quv yurtlari uchun kasbiy faoliyatni ijodiy amalga oshirishga tayyor bo'lgan, ya'ni nafaqat juda murakkab muammolarni hal qilishga qodir bo'lgan bo'lajak mutaxassisni yetishtirish vazifasini qo'yimoqda, balki muammolarni ilgari surish, tubdan yangi ijodiy yechimlarni topishni ham muammosini halqilmoqda.

Asrlar va sivilizatsiyalarning to'qnashuvida insoniyat hayotining barcha sohalari yangi bosqichga kirib borishga tayyorlanib bormoqda. Biz hozirgi vaqtdagi oliy pedagogik ta'lim tizimida talabalarni kasbiy tayyorlash sohasidagi o'zgarishlarning zarurati to'g'risida ta'kidlaymiz. Mazkur tayyorlovdagi asosiy masalalardan biri talabaning pedagogik madaniyati, uning pedagogik texnologiyalarni egallaganligi darajasi to'g'risidagi masalalar bo'lib, ularni hal etish kasbiy-pedagogik qobiliyatlarni, talaba shaxsining ijodiy sifatlarini shakllantirish va rivojlantirishga bog'liqdir.

Mamlakatimizning yuridik asosiy hujjatlaridan yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, "Oliy va oliy ta'limdan keyingi ta'lim" to'g'risidagi qonuni, "Asosiy umumiy ta'limning davlat ta'lim standartlari", shuningdek, Prezident farmonlari qonunchilik bazasini ta'lim tizimining amal qilishi uchun tayyorlaydi. Mazkur hujjatlarning mohiyati davlat ta'lim tizimining rivojlanish strategiyasini belgilashdan iboratdir. O'qituvchilarni kasbiy tayyorlash sohasidagi davlat asosiy hujjatlaridan foydalanishning maqsadi qonunda belgilangan talablarga muvofiq ravishda oliy ta'lim muassasasidagi o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida asosiy prinsiplar va qonun-qoidalar belgilangan bo'lib, ularning asosida O'zbekiston ta'limining rivojlanishi qonuniy mustahkamlangan g'oyalarni amalga oshirishning strategiya va taktikasi quriladi.

Zamonaviy ta'limning asosiy vazifasi mutaxassislar tomonidan dunyoni ijodiy o'zgartirish metodologiyasini o'zlashtirishdir. Ijodkorlik jarayoni birinchi navbatda yangi narsalarni kashf qilishni o'z ichiga oladi: yangi obyektlar, yangi bilimlar, yangi muammolar, ularni hal qilishning yangi usullarini. Ta'limni faqat bilim va ko'nikmalarni egallashga qisqartirish mumkin emas, bu uning eng yuqori maqsadiga erishish, o'z-o'zini anglash va ijodda o'zini namoyon qilish vositasi hisoblanadi.

Qadimgi Hindistonda o'qituvchining shaxsiy ijodiy fazilatlarini yetkazish jarayoni talabalarga ma'lumot uzatishdan iborat emas edi. Ijodkorlik individual ong holati bilan bog'liqdir. Ongning bu holati og'zaki shaklda fikrning ifodasizligi bilan tavsiflanadi. Fikr og'zaki shaklga ega bo'lishi bilanoq, u qat'iy, barqaror bo'lib, individuallikdan ajraladi, ijtimoiylashadi va shu bilan individual ijodning chegarasi belgilanadi, uning davomida faqat

yangi ma'no va bilimga erishish mumkin bo'ladi. Bilish sezgi ijodiy harakati bilan yangi bilimlarni olish sifatida qaraladi. Ta'limda o'qituvchining fazilatlarini o'quvchiga ijodiy etkazish ta'qib qilinadi. Aynan shu o'qituvchining ijodiy shaxsi va avlodan-avlodga o'tib keladi. Sharq madaniyatidagi ijodkorlikni tushunish tabiatan mantiqsiz bo'lgan sezgi bilan chambarchas bog'liq. Qanday qilib sezgi va shuning uchun ijodkorlikni o'rgatish mumkin va bu umuman mumkinmi? Sharqda intuitiv qobiliyatlar faqat ularni rivojlantirishdir, deb ishoniladi. Ijodkorlik qidiruvga bo'lgan ehtiyojni amalga oshirishning eng tabiiy shakllaridan biridir. Shu bilan birga, ijodkorlikning o'zini o'zi tasdiqlash, jamiyatning boshqa a'zolari tomonidan tan olinishi va hokazolarga bo'lgan ehtiyojining boshqa motivlari mavjud. Iqtidorli odamlarning ijodi uchun psixofiziologik naqshlar tufayli yangisini izlash katta ahamiyatga egadir. Ijodiy - bu muammolarni, yechimlarini qidiradigan har qanday faoliyat, ijodiy, shuningdek, mavzuni mavjud paradigmatlardan tashqariga chiqaradigan faoliyatdir. Ijodkorlik pedagogikasi-bu ikki turdagi faoliyatning pedagogik tizimi haqidagi fan: individual va jamoaning ijodiy qobiliyatlarini har tomonlama va uyg'un rivojlantirish uchun shaxsni pedagogik tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalash kerak. Pedagogik jarayonda ijodkorlik talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish orqali namoyon bo'ladi va ularning ijobiy faoliyatini tashkil etish orqali shakllanadi. Talabalarning o'quv va ijodiy faoliyati o'quv muammolari, ijodiy vazifalar va vazifalarni hal qilishga qaratilgandir. O'quv va ijodiy faoliyat-asosan bilvosita va istiqbolli boshqaruv asosida amalga oshiriladigan pedagogik boshqariladigan faoliyat hisoblanadi. O'quv va ijodiy faoliyatning muvaffaqiyati ko'pincha rasmiy-shaxsiy rivojlanish darajasiga emas, balki intellektual faoliyatning evristik, intuitiv usullariga bog'liq.

Ijod tushunchasining yagona ta'rifi yo'qligi shu bilan bog'liqlik, odamlar «g'ayrioddiy», «yaxshi» va «foydali» deb nimani atash mumkinligi haqida yagona fikrga ega emaslar, shu sababli bu tushunchalar juda nisbiy. Qaysi nuqtai nazardan qarashingizga bog'liq. Shu sababli nima uchun ijod tutqich bermaydigan, sirpanib chiqib ketadigan muhokama predmeti ekanligini oson tushunish mumkin. Biron bir g'oya yoki qandaydir bir faoliyat natijasi ijodiy deb e'tirof qilinishi uchun, avvalambor, uni atrofidagilar g'ayrioddiy, yaxshi va foydali, deb tan olishlari zarur. Yana shuni ta'kidlash zarurki, ijod tushunchasida vaqtlar o'tgan sayin muhim o'zgarishlar ro'y bermoqda.

Masalan, bizning zamonamizda eng, monumental hisoblanuvchi Yerning aylanishi haqidagi tushuncha o'z vaqtida ahmoqona fikr deyilgan edi. Ijodiy faoliyat bizning kundalik hayotimizni jozibaliroq qiladi; fan va san'atni ijodsiz tasavvur qilib bo'lmaydi; ijodsiz matematika va boshqa fanlar taraqqiyotini tasavvur qilish mumkin emas.

Biz har doim murakkab fikrni ifodalaganimizda yoki oq qog'ozni matn bilan qoraytirganimizda ijod qilamiz. Agar biz shu ishni samarali va g'ayrioddiy tarzda uddalay olsak, bizni rosmona ijod kishisi deb atash mumkin.

Ta'limning asosiy ahamiyati o'quvchilarni jamiyatda yutuqqa yerishishlari uchun kerakli malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirishdan iborat. Kreativ fikrlash bugungi yoshlarni rivojlanishlari uchun kerakli kompetensiya bilan ta'minlaydi. O'qituvchilar kreativ fikrlash qanday aniqlanishini, uni yuzaga keltiradigan vaziyatlarni hamda o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning eng samarali usullari haqida tushunishlari kerak.

Falsafa nuqtai nazaridan, kreativlik ijodiy fikrlashga bo'lgan qobiliyatni, ijodiy yaratuvchanlikning ibtidosi, odamlarning tabiiy va ijtimoiy olamni inson maqsadlari va ehtiyojlariga muvofiq real voqelikning ob'ektiv qonunlari asosida o'zgartiruvchi faoliyatini ifodalaydi. Kuzatuvlarimiz davomida angladikki, kreativlik tushunchasi cheksiz kengayadi va natijada noaniqlik hosil qiladi. Shuning uchun, kreativlik haqida gapirganda, hech bo'lmaganda biz qanday kreativlik haqida fikr bildirishimizni ko'rsatishimiz kerak: kreativlik qobiliyat sifatida yoki kreativlik shaxs xususiyati sifatida (shaxs-kreativ). Aks holda, bu butunlay tartibsizlikni yuzaga keltiradi.

Ba'zi mualliflar ijodkorlik haqida kognitiv jarayon, tafakkur turi sifatida, boshqalari bu shaxsiyat turini anglatadi deb izohlasa, yana boshqalar har ikkala yondashuvni ham birlashtiradi.

Ijodiy fikrlash «sakrab» birorta yangi holatni egallashga va keyin tanlab olingan natijani anglaShga imkon beradi. Gipotezalar, farazlar yoki ikvotarika g'oyalardan foydalanib keskin ijodiy sakraShni amalga oshirish mumkin. Ayrim hollarda axborot taqchilligida biz yetishmayotgan tafsilotlarni o'ylab topishga majburlamiz. Ijodiy fikrlash jarayonida farazlar va taxminlarni ilgari surish axborotlar oliShga va g'oyalarning paydo bo'lishiga yangi yo'llar ochadi. Ijodiy fikrlash qobiliyati deganda talaba uchun fikrlashi ma'lum doiradan tashqariga chiqib ketishi natijasida qandaydir ma'lumotlarga ega bo'lishi.

Talabalarining ijodiy qobiliyatlari mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlanishiga bog'liq bo'lar ekan. Talabalarda ijodiy qobiliyatni ikkiga ajratish mumkin: 1. Sub'ektiv 2. Global Global ijodiy fikrlash – talabalar tomonidan o'rganilgan bilimlar asosida o'zgacha fikrlash. Masalan: o'rganilgan bilimlar asosida savollar, testlar, topshiriqlar tuzish talabalarining ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ijodiy va ijodiy deb bo'lmaydigan o'quv topshiriqlari farqi (“Bo'lishi mumkin-mas” deb ataluvchi o'yin)

Topshiriq sharti: “Bo'lishi mumkinmas” toifasiga kiruvchi tasvirga shunday o'zgartirish kiritilginki, uning asosida aniq nimadir yasash mumkin bo'lsin. Ijodiy topshiriq shunday topshiriqki, uning uchun birgina emas, balki bir qancha to'g'ri javob taqdim etish mumkin bo'ladi. Talabalar ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning yana bir usuli talabalarga o'tilgan mavzular bo'yicha test topshiriqlari tuzish topshiriqlarini berish. Test tuzish orqali talabada ijodiy fikrlash jarayonlari boshlanadi. Talaba biror mavzu bo'yicha biror savolni test savoli sifatida oladi va javobini qo'yadi. Bu yerda talabaning ijodiy fikrlash qolgan uchta muqobil variant javoblarini tanlash bo'ladi. Muqobil javob variantlari albatta shu mavzuga yaqin bo'lishi talab etiladi.

Komyuter grafikasi yordamida talabalarining ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish. Talabalarni komyuter grafikasi orqali ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Kompyuter dasturlarida yaratilgan modellarni turli ko'rinishlarda tasvirlash oson. Turli modellarni turli qismlarini o'zgartirish oson. Shu sababli talabalar komyuter grafikasi yordamida ijodiy fikrlashlari oson kechadi.

Komyuter grafikasi talabalarining ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berar ekan. Talabaning ijodiy fikrlash qobiliyati keyinchalik ixtirochilik qobiliyatlariga aylanib ketishi mumkin. Aksariyat hollarda shunday bo'ladi. Bunga sabab talaba hama vaqt mustaqil, tanqidiy hamda ijodiy fikrlash orqali barcha mexanizmlarni o'rganadi.

Kasbiy-ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishi ularning namoyon bo'lishi belgilarining shunchaki miqdori o'sishini emas, balki ularning rivojlanishining bir darajasidan boshqasiga, yanada mukammal bo'lganiga o'tishini aks ettiradi. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining kasbiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyasi (tayyorgarlik, maslahat, yakuniy) kasbiy omillar (ijtimoiy, madaniy, motivatsion) va kasbiy-ijodiy qobiliyatlar integratsiyasi asosida takomillashtirish imkonini beradi.

Abu Ali Ibn Sino (980-1037) bilim olishda shaxslami o'quv muassasasida o'qitish zarurligini qayd etar ekan, ta'limda quyidagi tomonlarga rioya etish zarurligini ta'kidlaydi:

- talaba bilim berishda birdaniga kitobga band qilib qo'ymaslik;
- o'qitish da jamoa bo'lib, o'quv muassasasida o'qitishga e'tibor berish;
- bilim berishda talabalarning maylini, qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish;
- o'qitishni jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib borish.

Oliy ta'limda mustaqil fikrlovchi shaxsni shakllantirishni ta'minlovchi, uzluksiz ta'limning zamonaviy talablariga javob beradigan, o'zi tanlagan bilimlar sohasi yo'nalishi (ixtisosligi) bo'yicha ijodiy faoliyatiga tayyor, respublikaning ilmiy texnikaviy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishini ta'minlashga qodir, yuksak axloqiy va ma'naviy fazllatlarga ega, yuqori malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashni amalga oshiruvchi mustaqil ta'lim turidir.

Barcha fanlarni o'qitishda talabalarining ijodiy fikrlash ko'nikma va malakalarini rivojlantirish orqali yuqori saviyali izlanuvchan, bilimli o'z kasbining ustasi va ixtirochi kadrlarni tarbiyalanadi. Talabaning mustaqil va tanqidiy fikrlashlari natijasida ixtiroga qilishga yo'l ochib beradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, kasb tanlash, kasbning o'ziga xos jihatlarini anglab borish, kasbi orqali manfaat topish, kasbining sir asrorlari orqali ijodiy yondashishga ijodkorlikni rivojlantirishga erishish, talabalarining kelgusi faoliyatida o'z kasbiy ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirib borishlari pedagogik muammo sifatida yoritildi.

REFERENCES

1. Ch.Shokirova. "Talabalarining ijodiy fikrlashini rivojlantirish va dasturiy nazorat asosida o'qitish samaradorligini oshirish". Dissertatsiya. Toshkent. 2009 yil.
2. Usmanova U.A. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tasavvurini rivojlantirish". Dissertatsiya. Namangan. 2019 yil
3. A.K.Xamrakulov. "Test baholashning samarali usuli". Nauchnoe znanie sovremennosti. Kazan. 2017 g. Nomer №6, str.130-136.
4. O. K. Xudoyorova. Yoshlarni mustaqil fikrlashga o'rgatishning psixologik omillari. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). Materiali mejdunarodnoy konferentsii. Tashkent. 24 noyabrya 2021g.
5. Ganiyeva, M. (2023). INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA, O'QUVCHILARNI MANTIQIY FIKRLASHGA O'RGATISHNING, SHAKL, METOD VA VOSITALARI. Scienceweb academic papers collection.
6. Ganiyeva, M. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI MATEMATIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA MURAKKAB MASALALARNING AHAMIYATI. Scienceweb academic papers collection.

7. Ganiyeva, M. (2023). Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining darslarda o'quvchilarning mantiqiy fikrlarini o'stirish metodikasi. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy habarlari.
8. Ganiyeva, M. (2023). Mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda TRIZ ning imkoniyatlari. Scienceweb academic papers collection.
9. Ganiyeva, M. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI MANTIQUIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. TA'LIM FIDOYILARI.
10. Ganiyeva, M. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI MATEMATIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA MURAKKAB MASALALARNING AHAMIYATI. Scienceweb academic papers collection.
11. Juraevna, G. D. (2022). Psychological views on the role of parents in raising children in the family. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(10), 143-147.
12. Juraevna, D. G. (2022). Preparing young boys and girls for family life. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(6), 1513-1517.
13. Juraevna, G. D. (2021). Prevention of divorce by preparing young people for family life. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(12), 398-401.
14. GAFFOROVA, D. (2023). Provoking factors of family breakdown in modern society. *Transnational Journal of Medicine & Health*, 2(10), 3-5.
15. GAFFOROVA, D. (2023). Psychoprophylaxis of monthly conflict generating disagreements in modern society. *Young Scholar's Academic Journal*, 2(7), 5-7.

WAYS TO USE THE SUBSTITUTE ECONOMY AND GROWTH MODEL IN THE INVESTMENT ACTIVITY OF ENTERPRISES

Mamajonova Saida Vakhobjonovna
Gulistan State University senior lecturer,
Ernazarova Gulira'no Khairulla's qizi
GulDU student.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10307584>

Abstract. *In recent years, the Republic has been developing a real market economy based on healthy competition as a result of active investment policies, foreign trade and liberalization of foreign exchange operations. The development of the industry, which is considered an important branch of the economy, at the level of international standards, increasing the competitiveness of products in the world market and expanding its range, is one of the pressing problems of today.*

Keywords: *industry, national economy, competitiveness, export, import, diversification, industrial policy.*

ПУТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАМЕЩАЮЩЕЙ ЭКОНОМИКИ И МОДЕЛИ РОСТА В ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. *В последние годы в республике развивается реальная рыночная экономика, основанная на здоровой конкуренции в результате активной инвестиционной политики, внешней торговли и либерализации валютных операций. Развитие промышленности, считающейся важной отраслью экономики, на уровне международных стандартов, повышающее конкурентоспособность продукции на мировом рынке и расширяющее ее ассортимент, является одной из актуальных задач современности.*

Ключевые слова: *промышленность, национальная экономика, конкурентоспособность, экспорт, импорт, диверсификация, промышленная политика.*

The crisis processes taking place in the world economy also have a huge negative impact on direct industrial production. The meeting, which was held by the head of our country, devoted to the discussion of current issues on ensuring the stability of the national economy, discussed the issues of industrial development, first of all, it was noted that a holistic chain of deep processing of raw materials and production of value-added products was not created in some sectors[1].

From the above, the processes of reforming the sectors and sectors of the economy in our country today are required to be refined based on the situation in which the world is composed.

The address of the head of our country to the Supreme Assembly also touched on this issue, and for the first time it was officially announced that the number of people living in poverty in our country is 12-15% compared to the total population of the country[2].

Taking into account these conditions, it can be noted that in the current conditions, the combination of types of economic growth based on the organization of import replacement productions, taking into account the peculiarities of the sectors of the national economy, is a priority in relation to Uzbekistan's achievement of sustainable economic growth.

Ensuring the development of the industrial sector as the basis of the well-established industrial policy in our country, as well as economic growth based on the organization of import

substitution Productions, provides for the development of all kinds of entrepreneurship in the industrial sector.

It is known that it was the development of this area that gave many countries the basis for ensuring economic growth based on the organization of import replacement productions during the transitional period of economic development.

According to the Ministry of Economic Development and poverty reduction of the Republic of Uzbekistan, the report "competitive industrial productivity index – 2022" for 2020 was published by the United Nations Industrial Development Organization [3].

The report ranked Uzbekistan 89th among 154 countries with a score of 0.017. The fact that the country has risen to 5 points makes it possible to move to the category of countries with the middle quintile of industrial development.

Based on the index methodology, the results of the report "competitive industrial productivity index – 2022" are formulated based on statistics from 2020. Uzbekistan has recorded positive changes in 6 of 8 indicators, while falling in 2 indicators.

Uzbekistan has increased by 1.5 times in its 3-year industrial output from 235.3 trillion soums in 2018 to 368.7 trillion soums in 2020. The largest share in the production structure (82.0 percent) corresponds to production enterprises, and the volume of production is 305.9 trillion som.

Also, among the CIS countries, Uzbekistan ranked 4th after Russia, Belarus, Kazakhstan. The top 5 of the world rankings are Germany (0.416), China (0.369), Ireland (0.347), Japan (0.325) and Republic of Korea (0.324).

The region cross-section saw the highest growth rate in 2022 for fixed capital investment in the region of Syrdarya, increasing by 137.6% compared to 2021. This result can be explained by the development of investments in large projects, such as the construction of a new power plant with a capacity of 1500 MW and a gas Riston power plant with a capacity of 220 MW. There was also a high growth rate in Samarkand region at 129.5% compared to 2021.

The highest in terms of the share of new construction investments was observed in the Syrdarya region as a result of investments in the construction projects of a new power plant with a capacity of 1,500 MW, as well as a gas-porcelain power plant with a capacity of 220 MW, which amounted to 75.2%.

For the creditor, syndicated lending is the most convenient and fast way of large-scale financing, while for creditors, union mergers into syndicates, in addition to reducing credit risks, open the possibility of one potential creditor working in partnership with other creditor's tested clients. In addition, syndicated lending increases small creditors several times their chances of financing large-scale projects.

In our opinion, a special institute should be formed that evaluates and funds investment projects that are included in the targeted list of the state investment program, their high value added to the production of innovative products and fully meet the criteria for socio-economic efficiency of projects.

Today, in the widespread introduction of non-traditional types of financing of investment projects into our national economy, it is assumed to apply methods that embody Islamic financing mechanisms.

The Ministry of investment, together with the heads of the established state and economic management bodies, central bank and commercial banks, the Council of Ministers of Karakalpakstan, regions and Tashkent City municipalities, pays special attention to the fact that the share of medium-high and high-tech products in the processing industry is at least 30 percent in the formation of state investment programs and

Considering the methodological foundations of economic growth based on the organization of import substitution productions in the implementation of industrial policies in our country, we can note the following:

First of all, the consideration of the methodological content of import substitution and the determination of its forms on this basis makes it possible to determine its optimal directions for the country at the current stage of economic reform.

Secondly, at the current stage of the development of the economy of the Republic of Uzbekistan, partial import substitution is considered acceptable in terms of the degree of compensation for the volume of imports, while in terms of the use of production resources - first-class import substitution is appropriate.

This is explained by the stagnation observed earlier at the beginning of economic reforms and the spiritual and physical obsolescence of production techniques and technologies. In such conditions, it would not be logical to talk about the replacement of secondary imports.

In the conditions of the Republic of Uzbekistan, it is desirable that the promotion of import substitution economic growth is due to the intensive development of Agriculture, and the extensive development of industry.

Thirdly, an integrated approach to import substitution allows the stimulation of the reproduction function, which determines the volume and proportions of extended reproduction.

Fourth, the use of policies to reduce import dependence means an increase in the standard of living of the population. In general, the complexity of import substitution is usually characterized by its own social orientation, which provides for the achievement of economic growth of a new quality, which, in turn, assumes that economic growth is inextricably linked in the living well-being of the population and that these two processes are coordinated among themselves.

The development of the countries of the world community shows that despite its abstraction, these models gave significant results and showed their effectiveness, taking into account the peculiarities of the socio-economic situation.

The development of a market economy in the countries of the world community clearly demonstrates real models of economic development, which are characterized by various methods of stimulating socio-economic development.

The study of advanced foreign experience in financing investment activities is important in the further development of national practice in this regard. The American model of development is characterized by a low share of state property and a negligence in the level of state regulation, the support of entrepreneurship by all methods and means (about 80% of new jobs are created by small businesses), the presence of a sharp differentiation between the rich and poor segments of the population, the fact that the

The Japanese model of development is socially oriented, providing a high level of state intervention in the main sectors of the national economy, the creation of economic development plans and a slight difference in the level of wages.

Germany's model of economic development is also characterized by its social orientation and is characterized by a high impact of the state on the economy, forecasting basic macroeconomic indicators, small differences in the level of wages, etc.

The Swedish model is a somewhat successful socially oriented model of economic development, characterized by the reduction of property inequality through the distribution of national income, concern about the layers of the low-income population, ensuring active state intervention in the process of price formation (establishment of Strictly fixed prices) and a high share of the public sector in the national economy.

In addition, the French model of economic development is of particular interest, it is characterized by a highly regulatory role of the state (five-year development plans are drawn up), large-scale state entrepreneurship and active state intervention in the process of capital accumulation.

From the point of view of the successful model, the South Korean model of economic development is of the greatest interest. South Korea's development model makes extensive use of socio-economic development planning, has universal control over the credit-finance sector, and the state regulates the foreign economic sector by encouraging exports and restricting imports.

Nevertheless, the history of the development of world economy shows that the implementation of the policy of promoting import substitution can also give its positive and negative results. For example, in the middle of the 20th century, we can cite as a clear example the processes of using state policies to replace imports in Latin America.

The considered models of the development of different countries indicate that they may have different priorities, which, in our opinion, implies the achievement of certain goals, depending on the level of socio-economic development.

Of particular interest among the models of socio-economic development for the current stage of economic development in our country are models that, together with reducing the level of dependence on imports, provide for the development of domestic production.

In other words, under the current conditions, a model of import substitution development is necessary in our country.

The main goal of the programs for organizing and localization of import substitutes carried out in our country is to establish the production of competitive modern products intended for export and replacing imports in the Republic of Uzbekistan, to stimulate the production of domestic products that meet the requirements of the domestic and foreign markets on the basis of local raw materials and mineral Resources.

At the same time, within the framework of the program, it is envisaged to widely establish and further strengthen the industrial cooperation between the domestic sector and inter-sectoral, including small businesses and large enterprises of the Republic [6].

Conclusions and recommendations. Taking into account the socio-economic situation of the Republic of Uzbekistan and the analysis of its specifics, we will try to present a model of economic growth as a replacement for imports.

The system and complexity of our proposed model of Import substitution economic growth is that we can achieve a positive result only under the circumstances of the simultaneous application of each recorded measure:

First of all, when the independence of the state was gained and began to implement market reforms, a policy of restructuring monetary policy began to be implemented in our country, and this process continues to this day.

Therefore, we propose to soften the mechanisms of monetary policy in order to encourage industrial policies based on the organization of import replacement Productions. Bank loans provided for manufacturing enterprises, by their nature, serve as an indirect factor in promoting import substitution Productions.

Secondly, measures of selective protectionism within acceptable limits provide an opportunity to support and encourage the production of certain goods at the local level, where there is a possibility of production in our country. In our opinion, the food industry, the pharmaceutical industry, needs state support more than ever. Therefore, the implementation of selective protectionist measures serves to turn the current situation in a positive way.

Thirdly, the use of selective protectionism measures in practice and the resulting results are considered more effective when import quotas are applied to products for which these measures are being applied. To do this, it is necessary to determine the volume of domestic demand for these goods, the share of domestic production in meeting this demand, and compensate for the missing part at the expense of the reasonable volume of imports.

The establishment of import quotas for products that are planned to replace imports, together with the measures proposed by US, allows us to support domestic producers, strengthen their position in domestic markets and bring them to foreign markets in the future.

Fourth, it is necessary to take the necessary measures to restore property as a result of market changes associated with nationalization and privatization in order to revive the productive activities of existing enterprises that have ceased their activities or are not functioning in the prescribed manner. These measures include the process of modernization of production.

Fifth, the fiscal incentive of import substitution enterprises (industries) in the form of exemption from Value-Added Tax (VAT) serves to strengthen the competitive positions of enterprises engaged in the production of import substitution products in relation to foreign enterprises. By gaining competitive advantages in price competition, these enterprises will have a number of incentives to expand the scale of production. It should be noted that these financial mechanisms of promoting import substitution production are characterized by having a short-and medium-term description, rather than a long-term one.

Sixth, the use of an adequate customs tariff set based on the level of the raw material processing stage promotes deep processing of raw materials and the creation of high value-added products. We consider it necessary to use tariff rates for both exports and imports in this direction. The essence of this measure is that when exporting raw materials, it is necessary to reduce customs tariffs as the application and processing of high customs tariffs deepens.

REFERENCES

1. www.uza.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига йўллаган Мурожаатномаси. / Халқ сўзи, 2020 йил 24 январь.
3. Ўзбекистон саноати қанчалик рақобатбардош?
<https://daryo.uz/k/2022/06/29/uzbekiston-sanoati-qanchalik-raqobatbardosh>
4. <https://yuz.uz/news/uzbekiston-respublikasi-birinchi-bor-unido-tashkilotining-raqobatbardosh-sanoat-unumdorligi-sip-indeksi-reytingiga-kiritildi>
5. Виктор Супян. Американская модель экономики. Характерные черты и современные особенности «Экономические стратегии - Центральная Азия», №4-2007, стр. 20-29. <http://www.inesnet.ru/article/amerikanskaya-model-ekonomiki-xarakternyye-cherty-i-sovremennyye-osobennosti/>
6. <https://chamber.uz/uzk/page/4771>
7. Абдувохидов А. и др. Инновацион иқтисодиётда импорт ўрнини босувчи саноат ишлаб чиқаришларни ташкил этиш масалалари //Иқтисодийот ва та'лим. – 2022. – Т. 23. – №. 6. – С. 23-33.
8. Абдувохидов А. А., Тошбоев Б. Б. Худудда импорт ўрнини босиш сиёсатини амалга ошириш механизми //Журнал Инновации в Экономике. – 2021. – Т. 4. – №. 10.

FERMENTLAR VA ULARNING INSON ORGANIZMIDAGI O'RNI.

Isroilova Malika G'ofur qizi

Samarqand davlat tibbiyot universiteti talabasi.

Toxirova Farida Olimjonovna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti assistenti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10316235>

Annotatsiya. Ushbu maqolada fermentlar, fermentlarning umumiy xususiyatlari, tasniflanishi hamda ularning inson organizmidagi ahamiyati, ular yetishmaganda yoki organizmdagi miqdori ortib ketganda kelib chiqadigan kasalliklar haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Ferment, biologik, kimyoviy, oksireduktazalar, transferalar, gidrolazlar, liazlar, ligazalar, DNK, RNK, amilaza, proteaza, lipaza, mikrazim.

ENZYMES AND THEIR PLACE IN THE HUMAN BODY.

Abstract. This article provides information about enzymes, their general properties, classification, and their importance in the human body, as well as diseases that occur when they are insufficient or when their amount in the body increases.

Key words: Enzyme, biological, chemical, oxyreductases, transferases, hydrolases, lyases, ligases, DNA, RNA, amylase, protease, lipase, microzyme.

ФЕРМЕНТЫ И ИХ МЕСТО В ОРГАНИЗМЕ ЧЕЛОВЕКА.

Аннотация. В данной статье представлена информация об ферментах, их общих свойствах, классификации и значении в организме человека, а также о заболеваниях, возникающих при их недостаточности или увеличении их количества в организме.

Ключевые слова: Ферментные, биологические, химические, оксиредуктазы, трансферазы, гидролазы, лиазы, лигазы, ДНК, РНК, амилаза, протеаза, липаза, микрозим.

Har qanday organizmning hayoti undagi kechayotgan modda almashinish jarayonlarining natijasidir. Bu ta'sirlanishlarni tabiiy katalizator yoki fermentlar boshqaradi. Bu moddalarning boshqa nomi –enzimlar. **Ferment** atamasi lotincha **fermentum**, ya'ni **achitqi** degan ma'noni bildiradi. Tushuncha tarixiy tarzda achish jarayonlarini o'rganilganda paydo bo'lgan. Insoniyat bu fermentlarning foydali xususiyatlaridan ancha vaqtdan beri foydalanib kelmoqda. Masalan, asrlar davomida shirdon fermenti yordamida sutdan pishloq ishlab chiqiladi.

Fermentlarning katalizatorlardan farqi shundaki, ular tirik organizmda ta'sir qiladi katalizator esa-jonsiz tabiatda. Biokimyoning hayot uchun o'ta muhim bo'lgan bu moddalarni o'rganuvchi yo'nalishi **enzimologiya** deb ataladi.

FERMENTLARNING UMUMIY XUSUSIYATLAR

Fermentlar, turli xil moddalar bilan o'zaro ta'sirlashib ularning ma'lum yo'l bo'yicha kimyoviy o'zgarishini tezlashtiruvchi, oqsil tabiatli molekulalardir.

Bu holda ular sarflanmaydi. Har bir fermentda oziqlantiruvchi muhitga qo'shiluvchi faol markaz va yoki boshqa kimyoviy ta'sirlanishni ishga tushiruvchi katalitik qismi bor. Murakkab fermentlarning molekulalari ikki komponentdan: oqsil(apoferment) va oqsil bo'lmagan –prostetik guruh komponentidan iborat. Fermentlarning biosintezi genetik kod

tomonidan nazorat etiladi. Fermentlar kasalliklarni aniqlashdagina emas, balki shu kasalliklarning ayrimlarini davolashda (enzimoterapiya) da ham qo'llaniladi.

FERMENTLARNING UMUMIY XUSUSIYATLARI

• O'ziga xosligi: fermentlarning faqat o'ziga xos ozuqa muhitiga ta'sir qilish qobiliyati masalan lipazalar-yog'larga;

• Katalitik samaradorligi: fermentative oqsillarning biologik ta'sirlanishlarni yuz va ming baravar tezlashtirish qobiliyati;

• Tartibga solish qobiliyati: har bir hujayradagi fermentlarning ishlab chiqarishi va faolligi, bu oqsillarning qayta sintezlanish qobiliyatiga ta'sir qiluvchi o'ziga xos o'zgarishlar zanjiri bilan aniqlanadi.

TASNIFLANISHI

OKSIREDUKTAZALAR- vodorodning atom va elektronlarini olib o'tib o'zining ozuqa muhitini oksidlanishini katalizatsiya qiladi.

TRANSFERALAR-kimyoviy guruhlarni bir moddadan boshqasiga o'tkazishda ishtirok etadi.

GIDROLAZLAR-yirik molekularga suv molekularini qo'shib, maydaroq molekularga parchalaydi.

LIAZLAR-molekulali bog'lanishlarni gidroliz jarayonisiz parchalanishini katalizlashtiradi.

LIGAZALAR-ATF molekulasidagi atomlarning o'rin almashtirishini aktivlashtiradi.

quvvatini ishlatib uglerod atomlari bilan bog'lanishlarni hosil qiladi.

HAZM QILISH FERMENTLARI:

Hazm qilish fermentlari-bu ovqat tarkibiga kiruvchi yirik molekularning parchalanishini tezlashtiruvchi oqsillardir.Asosiy hazm qiluvchi bez-oshqozonosti bezidir. U DNK va RNK ni parchalaydigan ko'pgina fermentlar, hamda nukleazalarni va erkin aminokislotalarni hosil qilishda ishtirok etadigan peptidazlarni ajratib chiqaradi.Hosil bo'ladigan fermentlarning oz miqdori ham katta oziq hajmiga **ishlov** bera oladi.

Ozuqaviy moddalarning fermentativ parchalanishi natijasida, hayot faoliyati va moddalar almashinuvi jarayonlariga sarflanadigan quvvat ajralib chiqadi.Fermentlarning ishtirokisiz bu jarayonlar juda sekin o'tardi va organizmni yetarli quvvat bilan ta'minlay olmasdi.

➤ **AMILAZA**

Amilaza so'lak bezlaridan ajralib chiqadi.U ozuqaning uzun glukozali zanjirdan tarkib topgan kraxmaliga ta'sir ko'rsatadi.Bu fermentning ta'siri natijasida ikkita o'zaro bog'liq glukozali molekular ya'ni fruktoza va boshqa kaltazanjirli uglevodlardan tarkib topgan yuzalar paydo bo'ladi. Keyinchalik ular ichakdagi glukozagacha o'zgaradi va qonga so'rilib ketadi. Oshqozonosti amilazasi ta'sirida paydo bo'lgan qisqa uglevodlar ingichka ichakka kelib tushadi. Bu yerda ular maltazalaktaza, saxarazadekstrinazalar yordamida glukoz molekulasigacha parchalanadi.Ferment ta'sirida parchalanmaydigan to'qimalar ichakdan axlat bilan chiqib ketadi.

➤ **PROTEAZALAR**

Oqsil va proteinlar –odam ozuqasining asosiy qismlaridan biridir.Ularni parchalash uchun ferment –**proteazalar** zarur.Bezning o'zida fermentning nafaol shakli-ximotripsinogen

ajratib chiqaradi va u faqatgina ozuqa tarkibidagi nordon moddalar bilan aralashib, ximotripsinogen aylanganda ta'sir qila boshlaydi. Proteazalar ozuqaviy oqsillarni maydaroq bo'laklar – polipeptidlarga parchalaydi. Ferment-peptidazlar ularni ichakda o'zlashtirilib ketadigan aminokislotalarga parchalaydi.

➤ **LIPAZALAR**

Ozuqaviy yog'lar, oshqozonosti bezidan ajralib chiqadigan fermentlar-lipazalar tomonidan parchalanadi. Ular yog' molekulalarini, yog'kislotalari va glitseringa parchalaydi. Bunday ta'sirlanish uchun, 12-barmoqli ichakda jigarda hosil bo'ladigan o't mavjud bo'lishi kerak.

MIKRAZIM preparati bilan o'rnini bosuvchi davolashning ahamiyati. Tarkibi bo'yicha eng fiziologik preparatlardan biri **MIKRAZIM**dir. Uning tarkibida oshqozonosti suyuqligi tarkibidagi: amilaza, proteaza, lipazalar mavjud. Bundan tashqari, oshqozonosti bezinig og'ir surunkali kasal bo'lgan holatlarda ishlatiladi.

Ozuqalarni parchalash vazifasini butunlay o'ziga oladi. Shu sababli ular hech qanday to'siqsiz ichakda o'zlashtiriladi.

REFERENCES

1. Вохидов А. М. и др. Разработка Графическим Пользовательским Интерфейсом Программ В Пакете Tkinter С Использованием Современных Педагогических Технологий В Области Медицины //Miasto Przyszłości. – 2022. – Т. 30. – С. 181-184.
2. Voxidov A. M. et al. TIBBIY-BIOLOGIK TADQIQOTLARDA STATISTIK TAHLIL JARAYONLARI //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 287-293.
3. Abdusamatovich K. S., Olimjonovna T. F. Application of web applications in medicine //Eurasian Research Bulletin. – 2022. – Т. 14. – С. 46-50.
4. Berdiyevna, A. S., & Olimjonovna, T. F. (2022). INNOVATIVE APPROACHES IN THE EDUCATION SYSTEM TO INCREASE YOUTH PARTICIPATION. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(3), 674-677.
5. Toxirova, F. O., Malikov, M. R., Abdullayeva, S. B., Ne'matov, N. I., & Rustamov, A. A. (2021). Reflective Approach In Organization Of Pedagogical Processes. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(03), 2020.
6. Olimjonovna, T. F. (2023). SOCIO-HISTORICAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF INTEREST IN THE PROFESSION AND DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL THINKING THROUGH PEDAGOGICAL COMMUNICATION.
7. T. F. Pedagogical Communication and its Role and Significance in Developing the Professional Thinking of Students //Eurasian Scientific Herald. – 2023. – Т. 16. – С. 82-86.

FANLARARO ALOQADORLIK ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING MULOQOT MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH MAZMUNI

D.Mansurova

Nizomiy nomidagi TDPU

Umumiy tilshunoslik kafedrası o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10391656>

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning muloqot qilish madaniyatini rivojlantirishning nazariy asoslari, muloqot qilishda o‘zbek adabiy til me‘yorlariga rioya qilish ko‘nikmalarini takomillashtirish mazmun mohiyati va muloqot madaniyati bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarning hosil qilinishi bilan bog‘liq bo‘lgan fikrlashni o‘stirishga oid tilshunos, metodist olimlar hamda psixologlarning ilmiy fikrlari berilib, ularga subyektiv izoh berilgan.

Kalit so‘zlar: fanlararo aloqadorlik, muloqot qilish, tafakkur va fikrlashning nazariy asoslanishi, og‘zaki va yozma nutq malakalari, bilim, ko‘nikma, malaka, nutqiy faoliyat, zamonaviy yondashuvlar.

THE CONTENT OF DEVELOPING COMMUNICATION CULTURE OF FUTURE TEACHERS BASED ON INTERDISCIPLINARITY

Abstract. In this article, the theoretical foundations of the development of communication culture of future teachers, the improvement of the skills of observing the standards of the Uzbek literary language in communication are related to the formation of knowledge, skills and competencies on the essence of the content and culture of communication. The scientific opinions of linguists, Methodist scientists and psychologists regarding the development of independent thinking are given and subjective comments are given to them.

Key words: interdisciplinarity, communication, theoretical basis of thinking and thinking, oral and written speech skills, knowledge, skills, skills, speech activity, modern approaches.

СОДЕРЖАНИЕ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОСТИ.

Аннотация. В данной статье теоретические основы развития культуры общения будущих учителей, совершенствование навыков соблюдения норм узбекского литературного языка в общении связаны с формированием знаний, умений и компетенций по сути содержания и культура общения. Приводятся научные мнения лингвистов, ученых-методистов и психологов по вопросам развития самостоятельного мышления и даются им субъективные комментарии.

Ключевые слова: межпредметность, общение, теоретические основы мышления и мышления, навыки устной и письменной речи, знания, умения, умения, речевая деятельность, современные подходы.

Bugungi kunda bo‘lajak o‘qituvchilarning bilimini, o‘quv-kognitiv, kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish bilan birga, ularda muloqot qilish madaniyatini ham takomillashtirib boorish asosiy vazifa sanaladi. o‘quvchining o‘z maqsadlariga erishishiga yordam beradi. Muloqot qilish madaniyatini kommunikativlikka o‘z asosini topadi, og‘zaki va

yozma nutq ko‘rinishida rivojlanganlik darajasi aniqlanadi. Talabalarda muloqot qilish madaniyati quyidagilarni o‘z ichiga qamrab oladi: muloqot jarayonida o‘zini erkin his qilishi; o‘zining munosabatini mustaqil bayon etishi; suhbatdoshlar o‘rtasida ibratli, mazmunli taassurot paydo qilishi; ongli pozitsiyasini o‘rnata olishi; tinglash madaniyatiga rioya qilishi va berilgan savollarga e‘tiborli, to‘g‘ri tallaffuz qoidalariga amal qilib javob berishi. Bu kabi nutqiy faoliyatda muloqot mahorati rivojlantiriladi, samarali aloqalar o‘rnatiladi, erishilgan bilimlar amaliyotga tatbiq etiladi.

Muloqot madaniyati rivojlanishida talabalar egallagan lingvistik bilimlari nutqiy va madaniy malakalari amaliyotga tatbiq qilinadi. O‘zaro kommunikativ faoliyat ko‘rsatishda shaxsga yo‘naltirilgan, integrativ yondashuv asosida kompetensiyalarni egallash ko‘zda tutiladi.

Tadqiqotchi “Muloqot- faqatgina gapirish emas, muloqot ayni zamonda tinglash, tushunish, odob bilan suhbat boshlash, o‘z fikr- mulohazalarini adabiy til me‘yorlariga rioya qilgan holda yozma bayon qilish, suhbatlashayotganda odob saqlay olish ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishdan iborat”²⁹. Nutq faoliyati sifatida taqdimot ta‘lim muloqotining maqsadli asosi qonuniga bo‘ysunadi. Shu bilan birga, nutq barcha yoki ko‘pchilik talabalar tomonidan tushunilishi kerak. V.P. Konetskaya, "muloqot o‘zaro tushunishsiz amalga oshirilmaydi"³⁰. Shu bilan birga, muloqot jarayonida tushunish muvaffaqiyatli muloqotning asosiy mezon sifatida e‘tirof etiladi.

N.D. Galskovaning³¹ so‘zlariga ko‘ra, "tilning tasviri" talabalarni o‘qitish va tarbiyalashning uslubiy tizimini tashkil qiladi. Subyekt muloqotining tasviri yoki predmetli muloqotning tashqi hodisasi bevosita xorijiy til o‘qituvchisining og‘zaki fikrlash faoliyatidir.

Tilning tasvir vositalari orqali muloqot qilish va og‘zaki nutq malakalari o‘sib, rivojlanib boradi. Postulat lug‘at mazmuniga nutqiy faoliyatning leksik birliklar mazmuni kiritilgan³². J. O‘Connor, J. MakDermott³³ kommunikativ sheriklar o‘rtasida o‘rnatilgan munosabatlarga qarab, mavzu muloqoti ta‘lim muammosini hal qilishni ta‘kidlashadi. Har bir muloqot ishtirokchilari muayyan mavzu doirasida muloqot qilishadi. Muloqoti mavzusi fikrlar takomilida o‘z o‘rniga ega. Bo‘ljak o‘qituvchisining kasbiy nutq faoliyatini birinchi navbatda, og‘zaki nutqini o‘stirish va bu faoliyat tadrijiy izchillikka asoslanishi ayni muddaodir. Bunda monologik ko‘rinishdagi munosabatlar o‘rnatilishi birgalikda ta‘lim muloqoti uchun ichki va tashqi motivatsiyaga asoslanadi. J. Konnor va J. Mak Dermottning fikricha, "muvofiqlik ishonch mas‘uliyatga asoslangan o‘zaro munosabatlarni ifodalash uchun ishlatiladi. Mohiyatan yaqinlik bu dunyoning o‘ziga xos modeliga asoslangan shaxs bilan muloqotdir. O‘zaro munosabatlarni o‘rnatish uchun odamlar, ularning dunyoga bo‘lgan nuqtai nazaridan, dunyoni o‘ziga xos tarzda idrok etishi bilan belgilanadi"³⁴. Mustaqil qaror qabul

²⁹ Аминова Ф.Х. Ўқувчиларни мулоқот матни яратишга ўргатишнинг дидактик асослари. Дисс. П.ф.н. Тошкент. 2007. - 156

³⁰ Конецкая В.П. Социология коммуникации. Учебник. - М.: Международный университет бизнеса и управления, 1997. - 31 с.

³¹ Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. Пособие для учителя. - М. АРКТИ, 2000. - 42 с.

³² Ретунский В.Н. Постулат// Новейший философский словарь, 1999. - С. 537-538.

³³ Коннор Дж., Мак-Дермотт Я. Принципы НЛП. Пер. с англ. Бродского А.Б. - К.: "София", 2000. - 224 с.

³⁴ Коннор Дж., Мак-Дермотт Я. Принципы НЛП. Пер. с англ. Бродского А.Б. - К.: "София", 2000. - 224 с.

qilish konseptual va nazariy asoslanishga qaratilgan bo‘lishi, fikrlash subyektining harakatlarini og‘zaki ravishda aniqlashga yordam beradi. Bo‘ljak o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasi, shubhasiz, obyektiv faoliyatning tashqi og‘zaki bo‘lmagan xususan: yuz ifodalari, imo-ishoralar, kinestetik kommunikativ sheriklar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solishning hissiy tajribasi va boshqa tuzilishini o‘z ichiga oladi. O‘tkazilgan amaliy tajribalar bo‘ljak xorijiy til o‘qituvchisiga o‘z his-tuyg‘ularini ongli ravishda ishlatishga imkon beradi: buni ko‘rish, eshitish va his qilishdir. Nutq aloqasini to‘g‘rilash yoki kengaytirish uchun fikrlash subyektini va o‘zi o‘rtasidagi aloqani o‘rnatadi. Kasbiy faoliyat yoki kompetensiyaning hissiy tajribasi tafakkur subekti tomonidan hodisaning konseptual va baholovchi belgilanishi asosida tushuniladi³⁵. Muayyan tahlillar voqelik suratini izohlaydi, voqelik, shu jumladan pedagogik ham tafakkur subyektini tomonidan ma‘lum bir tarzda idrok etiladi. Shuningdek, tafakkur va fikrlashning asl mohiyatini anglash hamda unga e‘tibor qaratish turli fikriy qurilmalarga o‘zgartirish kiritish va uni tahlil qilish imkonini beradi.

Nutq kompetensiyasining rivojlanishi muloqot madaniyatining rolini insonning vakillik tizimlarini o‘rganish va taqqoslash orqali aniq bilish mumkin. Muloqot qilish madaniyatini rivojlantirish va nutq kompetensiyasi tuzilishi hamda uning tarkibiy tarkibiy qismlari bilan bog‘liq. Nutq kompetensiyasi tarkibida tashqi aloqalar muayyan maqsad uchun tuzilgan. Maqsadlarni belgilash strategiyalari - bu talabalarni o‘qitish va tarbiyalashning umumiy didaktik maqsadlari, shuningdek, chet tili darsida nutq faoliyati turlarini o‘rgatishning maxsus uslubiy maqsadlari rivojlantiriladi. Kasbiy nutq kompetensiyasining tuzilishini munosabatlar majmui sifatida aniqlash yagona mavhum invariantning bir-biriga o‘tadigan o‘ziga xos variantlari sifatida ko‘rib chiqilgan tuzilmaning tarkibiy qismlari o‘rtasidagi farqlarni chiqarib tashlash orqali amalga oshirildi.

Bo‘ljak o‘qituvchilarning muloqot madaniyatini rivojlantirish mazmunida ta‘lim va tarbiya rivoji yotadi, shu tufayli talabalar ijtimoiy hayotda muloqot qilinadi. Muloqotning o‘zi muloqot ishtirokchilarining muhiti va maqsadlari bilan belgilanadigan bir qator jihatlarda oydinlashib boradi. Shu nuqtayi nazardan aytish mumkinki atrof-muhit va maqsadlar suhbatdoshlarning nutqiy ifodalarini oydinlashishiga ta‘sir ko‘rsatadi. Ko‘zlangan natijaning ta‘rifi umumiy maqsadni amalga oshirish uchun nutqiy fikrlash strategiyasini yaratishning kalitidir. O‘zlashtirilgan malaka yoki malakaning ta‘rifi qanchalik aniq bo‘lsa, uni chet tili darsida o‘zlashtirish algoritmi shunchalik aniq bo‘ladi. Pedagog va psixolog M.Canale o‘z tadqiqotlarida “muloqot o‘rganilganda, muloqotdagi so‘zlar, og‘zaki savodxonligi, noverballik, ton va ovoz ishtiroki hamda qo‘llaniladigan tushunchalar tahlil qilinadi. Muloqot natijalari o‘rtacha maqsadlarga qarab baholanadi. Muloqotni tahlil qilish va baholash, muloqotdagi muammolar va iste‘mol qiluvchilar orasidagi munosabatlarni yaxshilashga xizmat qilishi kerak³⁶. Muloqot ishtirokchilari mazkur faoliyat davomida so‘zlar, frazemalar ma‘nosini chuqur bilgan holda, ularni aniq talaffuz qilgan holatda qo‘llashi muhim sanaladi.

³⁵ Дилтс Р.Б. Фокусы языка. Изменение убеждений с помощью НЛП. - СПб.: Питер, 2000. – 29-30 с.

³⁶ M.Canale “From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy”. – Amerika. 1983-y.

A.R.Chudinova³⁷ning ilmiy tadqiqot ishida muloqotni baholashning mezonlari ehtiyojlar asosida belgilanishini ta'kidlab o'tadi. "Muloqotni tahlil qilish va baholash – muloqot qiluvchilarning maqsadlarini aniqlash, tushunchalarini aniqlash, mazmunni o'rganish, munosabatlarni tahlil qilish va muloqotdagi nonverbal belgilarni tushunishga yordam beradi"³⁸. Binobarin, muloqot qilishda suhbatdoshlar munosabatlari, ular tomonidan ishlatilgan tushunchalar tahlil qilinadi."Muloqotda ishtirok etishning eng muhim qoidasi – gapiruvchining qiziqishini va uning fikrlarini eshitish kerak. Ular jihatdan muloqotlarga qatnashish uchun fikr va ma'lumotlarini o'rganishlari va ularni boshqa insonlar bilan munozara qilishga tayyorlashan iborat"³⁹. Demak, muloqotdagi tinglovchi va so'zlovchi bir- birining fikrini. Mulohazalarini hurmat bilan tinglashi muhim qoidadir.

REFERENCES

1. Аминова Ф.Х. Ўқувчиларни мулоқот матни яратишга ўргатишнинг дидактик асослари. Дисс. ...П.ф.н.Тошкент.2007.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. Пособие для учителя. - М. АРКТИ, 2000.
3. Закинов Э.Ю. Коммуникативность как базис человеческого общения // Педагогические образование и наука. — № 6. — Москва, 2014.
4. Конечкая В.П. Социология коммуникации. Учебник. - М.: Международный университет бизнеса и управления, 1997.
5. Коннор Дж., Мак-Дермотт Я. Принципы НЛП. Пер. с англ. Бродского А.Б. - К.: "София", 2000.
6. Ретунский В.Н. Постулат// Новейший философский словарь, 1999.
7. M.Canale "From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy". – Amerika. 1983-у.
8. Чудинова Алла Робертовна. Развитие коммуникативной компетенции учащихся основной школы средствами проектной деятельности (на примере изучения научного стиля речи) Перм – 2018.33.
9. Элмуратова, Д. Талабаларда креативликни ривожлантириш йўллари. Биология фанининг долзарб муаммолари ва уни ўқитишда инновацион технологиялар илмий-амалий анжуман материаллари тўплами. Б, 138-141.
10. Элмуратова, Д. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини табиатшуносликдан касбий фаолиятга тайёрлашнинг ўзига хос жиҳатлари. Тафаккур сарчашмалари. Магистрларнинг илмий-амалий мақолалари тўплами. Б, 247-249.

³⁷Чудинова Алла Робертовна. Развитие коммуникативной компетенции учащихся основной школы средствами проектной деятельности (на примере изучения научного стиля речи) Перм – 2018.33.

³⁸ Э.Ю.Закинов. Коммуникативность как базис человеческого общения // Педагогические образование и наука. — № 6. — Москва, 2014. — 82 б.

³⁹ Д.Самсонова. Коммуникативная компетенция и технологи обучения. Дисс. PhD. – Минск.: 2019-г. – С 120

11. Элмуратова, Д. Asmelogig aspekt of professional-pedagogical preparation of the future teacher of initial classes. In Молодежь и наука: шаг к успеху Сборник научных статей Всероссийской научной конференции перспективных разработок молодых ученых (pp. 10-13).
12. Элмуратова, Д. (2021). БЎЛАЖАК БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРИДА ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТНИНГ ШАКЛЛАНГАНЛИК ДАРАЖАСИ. *Scientific progress*, 2(8), 220-223.
13. Элмуратова, Д. (2018). INNOVATIVE METHODS OF TEACHING STUDENTS IN HIGH EDUCATIONAL INSTITUTIONS. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych.*, 223.
14. Elmuratova, D. (2018). THE MAIN INDICATORS OF PROFESSIONAL TRAINING OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO INNOVATIVE ACTIVITY. *Central Asian Journal of Education*, 2(1), 63-68.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ И МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Шарафутдинова Марвар Рашидовна

Преподаватель русского языка и литературы
кафедры «Истории и филологии»
Азиатский Международный университет
Бухара, Узбекистан

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10383213>

Аннотация. В статье говорится об основных принципах и методах обучения русскому языку как иностранному, о принципе научности отбора языкового материала, развивающего лингвистическое мышление. Также об одном из важных принципов, имеющих огромное значение при обучении неродному языку - принципе наглядности.

Ключевые слова: принципы и методы обучения, принцип систематичности, принцип наглядности, принцип доступности, принцип опережающего развития, расширение кругозора.

BASIC PRINCIPLES AND METHODS OF TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Abstract. The article talks about the basic principles and methods of teaching Russian as a foreign language, the principle of scientific selection of language material that develops linguistic thinking. Also about one of the important principles that are of great importance when teaching a non-native language - the principle of clarity.

Key words: principles and methods of teaching, principle of systematicity, principle of visibility, principle of accessibility, principle of advanced development, broadening one's horizons.

Методика обучения неродному языку стоит в ряду педагогических наук и подчиняется основным общедидактическим принципам, которые раскрываются на материале изучаемого языка.

Современное общество требует, чтобы обучение носило развивающий и воспитывающий характер. Параллельное овладение двумя языковыми системами, как утверждают психологи, способствует расширению кругозора обучающихся, активизирует их познавательную деятельность, развивает лингвистическое мышление. Кроме этого, на уроках обучения русскому языку предполагается овладение не только элементарной устной речью, но и пробуждение интереса к истории, культуре, традициям народа изучаемого языка. Следовательно, созданию необходимых предпосылок для реализации принципа воспитывающего характера обучения должно быть подчинено все содержание учебно-методических пособий.

Принцип научности касается прежде всего отбора языкового материала. Известно, что в изучаемый курс включаются только те языковые сведения, которые являются общепризнанными с позиций современного состояния лингвистической науки. Это касается любого языка.

С принципом научности тесно связаны принципы систематичности и последовательности, которые применительно к методике преподавания языка как

неродного предполагают определенный порядок в расположении материала, обеспечивающий наиболее эффективное обучение языку. Например, содержание, объем, принципы расположения материала периода обучения русскому языку в учебнике для русскоговорящих студентов существенно отличается от учебника, предназначенного для обучения студентов в национальных группах.

Принцип доступности обучения, обусловленный степенью владения русским языком, требует отбора материала с учетом посильности его усвоения по обучению русскому языку как иностранному

Принцип учета индивидуальных особенностей обучающихся является наиболее важным при обучении русскому языку русскоговорящих учащихся, так как русский язык изучают дети разных национальностей, соответственно, воспитывающиеся в разных семьях с разной психологической установкой к изучению русского языка. Требует учета также степень речевой подготовки и способность к изучению языков каждого ребенка.

Одним из не менее важных принципов, имеющих огромное значение при обучении неродному языку студентов, является **принцип наглядности**, так как только через натуральную изобразительную наглядность и символические изображения (схемы, модели слов, звуков, предложений) легко объяснить значение многих слов, создавать игровые языковые ситуации, закрепить изученное.

Также важен **принцип связи теории с практикой**, так как любой язык изучается для коммуникативных целей. Проведение деловых игр, коллективное посещение культурных мероприятий, просмотр телепередач на русском языке, проведение внеклассных мероприятий, создание искусственных языковых ситуаций способствуют более прочному усвоению материала. Кроме этого, **принцип связи теории с практикой** в методике преподавания неродного языка предполагает постоянную речевую деятельность, устное выражение мыслей, овладение элементарными навыками орфографии, чтения и письма на изучаемом языке.

Принцип опережающего развития устной речи является основополагающим при обучении неродному языку, так как без создания элементарной речевой основы невозможно обучение чтению и письму. Лишь путем методически правильного создания необходимой речевой среды можно добиться усвоения неродного языка.

Обучение неродному языку невозможно без учета **принципа развития чувства языка**. Речь усваивается, если появляется способность запоминать традицию (норму) употребления языковых элементов речи: запоминать их сочетаемость (синтагматику), возможности взаимозаменяемости (парадигматику) и уместность речи в различных речевых ситуациях.

Принцип практической направленности обучения неродному языку требует усвоения учащимися необходимого для развития их речевых умений и навыков языкового материала: овладение звуковым составом, минимумом слов, определенным в программе для каждого этапа обучения, наиболее употребительными типовыми фразами и интонационными конструкциями, моделями связной речи.

Принцип учета родного языка учащихся основывается, во-первых, на том, что у детей еще до начала обучения неродному языку имеется некоторый речевой опыт на

родном языке, а при условии опережающего обучения они уже овладевают многими умениями и навыками, которые могут быть успешно использованы при обучении неродному языку. Во-вторых, **путем сравнительно-сопоставительного анализа** фактов двух параллельно изучаемых языков выявляются совпадающие, соприкасающиеся, частично или полностью различающиеся явления, которые также используются при обучении неродному языку с учетом возможных проявлений транспозиции и интерференции.

Принцип коммуникативной направленности предусматривает комплексное обучение видам речевой деятельности на основе опережающего овладения устной формой речи. Коммуникативность подчиняет себе все стороны обучения – выбор приемов обучения, характер вырабатываемых умений и навыков, содержание общеобразовательных и воспитательных задач. Обучение понимается как развитие практических навыков владения русским языком для реализации различных коммуникативных задач, в процессе которого одновременно усиливается мотивация учащихся, их интерес к предмету русский язык.

Обучение русскому языку как средству общения предполагает:

1)**обучение частноречевым навыкам и умениям** – обучение средствам языка и навыкам владения ими в учебной деятельности;

2)**обучение общеречевым умениям и навыкам** – обучение владению речевой деятельностью;

3)**обучение коммуникативным навыкам** – т.е. обучение собственно общению на русском языке, умению порождать самостоятельные высказывания в условиях ситуации общения.

Для достижения указанных целей необходима адекватная система упражнений.

Приемы и упражнения эффективного развития способностей к изучению неродного языка:

- 1.Разделите услышанное слово на звуки и назовите их.
- 2.Определите количество слов в предложении.
- 3.Найдите и отметьте соответствующими номерами услышанные слова в той последовательности, в которой они звучат.
- 4.Прослушайте слова и поднимите руку, услышав слово со звуком.
- 5.Отметьте количество гласных и согласных звуков в словах.
- 6.Прослушайте предложения и определите утвердительные, отрицательные, вопросительные предложения.
- 7.Укажите предложение, пропущенное при повторном чтении.
- 8.Прослушайте текст и запишите ключевые слова.
- 9.Прослушайте фрагмент текста и найдите в нем ответы на поставленные вопросы.
- 10.Просмотрите список ключевых слов и определите тему текста.
- 11.Прослушайте фрагмент текста при опоре на сжатый пересказ на карточке и разверните этот пересказ устно.
- 12.Прослушайте речевые образцы и покажите соответствующие им иллюстрации.

13. Прослушайте предложения и организуйте их в логической последовательности.

14. Назовите слова, которые запомнили.

15. Прослушайте предложения, произносимые в быстром темпе, и определите, соответствуют ли они написанным.

16. Прослушайте рассказ и опишите ту часть, которая является описанием рисунка.

17. Изобразите действие при помощи мимики и жестов.

18. Проиграйте диалог.

19. Покажите эмоциональное состояние людей.

20. Найдите обобщающее слово для группы слов.

Упражнения на восприятие и понимание предложения как целостной смысловой структуры:

1. Укажите правильный перевод предложений.

2. Прослушайте пары предложений. Объясните разницу в их значении.

3. Прочитайте каждое предложение вслух дважды, меняя логическое ударение. Объясните, как изменилось значение предложения.

4. Отметьте предложения, относящиеся к одной теме (к теме..., к схеме, к рисунку).

5. Найдите предложение, которое по смыслу не сочетается с ключевым предложением.

Упражнения на языковую догадку:

1. Определите по формальным признакам, какими частями речи являются выделенные слова.

2. Разложите каждое слово на составные элементы.

3. Используя указанные слова, заполните пропуски и восстановите предложения. Переведите предложения на родной язык.

4. Прочтите предложения, догадайтесь о значении выделенных слов.

Целью обучения русскому языку выступает **обучение общению**.

Обучение учащихся естественному общению на неродном языке в условиях учебного процесса – это сложная и неоднозначно решаемая проблема.

Умение диалогического общения выступает одним из наиболее эффективных средств раскрытия творческого потенциала учащихся на изучаемом языке.

Научить их общаться естественным образом на неродном языке в условиях учебного процесса – проблема сложная и неоднозначно решаемая. Естественную речь стимулирует не необходимость (когда обучающийся должен говорить на неродном языке), а потребность в реальном общении.

Так, например, студентам можно предложить ситуации:

1. Представь, что ты являешься новичком в этой группе. Войди в помещение, поздоровайся с преподавателем и однокурсниками. Скажи, как тебя зовут.

2. Ты впервые пришел к своему однокурснику в гости. Дома его родители и младший брат. Какие будут твои первые слова?

3. Завтра у тебя урок русского языка, но когда ты сел готовиться, то обнаружил, что забыл свой учебник в университете. Попроси своего однокурсника одолжить тебе учебник на один час.

4. В доме своего друга ты увидел, что его отец читает приключенческую книгу, о которой ты давно мечтал. Попроси у него книгу на 2-3 дня.

Основными элементами учебных речевых действий выступали: пересказ группе или друг другу отдельных эпизодов события, объяснение поступков персонажей или участников события, дополнение повествования в виде построения предыстории, дальнейшей судьбы героев или развертывания события, соотнесение содержания прочитанного с конкретными условиями действительности, оценка осмысленного содержания с элементами аргументации.

Надо проигрывать в различных ситуациях и соответственно – в различных видах диалога (например, «Путешествие», «Досуг», «Зоопарк»): диалога-обмена впечатлениями, мнениями о поездке в какой-либо город, посещении музея, кино, театра; диалога-дискуссии, обсуждения плана путешествия, проведения свободного времени; диалога-расспроса (о проведенных каникулах, поездке куда-либо, посещении чего-либо и т.д.).

По моему мнению, ролевая дискуссия в легкой и непринужденной форме позволяет студентам снять коммуникативные барьеры в общении, увеличить объем их речевой практики, помогает каждому спланировать свое высказывание, а все вместе – объединит сюжетом, организационными формами, правилами и т.п., заложит основы технологии группового дискутирования.

Ролевые игры

1. **Выдающиеся люди.** Каждый выбирает себе знаменитость, о которой может рассказать от первого лица. Один из знаменитостей выходит к доске и рассказывает о себе. Учащиеся задают вопросы и угадывают имя знаменитости.

2. **Послы.** Студенты делятся на подгруппы. Каждая группа выбирает знаменитость, которая в качестве посла идет в другую группу и отвечает на вопросы. Если противники догадались кто это, то посол попадает в плен. Выигрывает та группа, которая взяла в плен больше послов.

3. **Близнецы.** Все играющие получают рисунки, не показывают их друг другу. Описывая рисунки, задавая вопросы друг другу, играющие должны найти пары одинаковых рисунков.

4. **Эпифильм.** Студенты работают в парах. У каждого из них имеется набор картинок к эпифильму. Не показывая их друг другу, играющие должны описать их так, чтобы получился сюжет эпифильма.

5. **Наша комната.** Играющие делятся на группы. Каждая группа должна составить варианты расстановки мебели в них и обсудить эти варианты и т.п.

Коммуникативные игры

1. Обучаемым предлагается 5-6 тематически связанных существительных и 4-5 прилагательных, которые передают их качества. Учащиеся ранжируют данные действия и затем обсуждают.

2. Написать инициативные и ответные реплики на карточках и раздать их обучающимся. Задача участников – найти вторую реплику шутки и разыграть ее.

3. Подобрать небольшие рассказы, которые печатаются вперемешку. Участники восстанавливают логическую последовательность текстов (можно на компьютере).

4. Все участники записывают наименования предметов, которые они бы взяли с собой в поход. Затем согласуют сначала в парах, затем в группах.

5. Каждый участник получает две карточки. На одной указывает его интересы, на другой подарок. Задача – подробнее узнать об интересах каждого и вручить подарок.

И в заключение хотелось бы поделиться своими впечатлениями от новой формы обучения – **с помощью компьютера**. Конечно, нельзя все сводить к нему, - и количество часов, проведенных за экраном, не может служить критерием качества обучения. Но несомненно одно – компьютер отличный помощник для организации индивидуального обучения. Ведь как только педагог перестает видеть в ученике просто сосуд, который нужно наполнить знаниями и умениями, ему приходится искать индивидуальный подход к каждому, подстраиваться под его интересы, темп усвоения материала, личные особенности психики. Например, каждый обучающийся может выбрать для себя не просто интересующий его курс, но и отдельные предметы. Компьютер же, как известно, выполняет ту программу, которая в него заложена, и предоставляет огромный выбор тем для изучения.

REFERENCES

1. Битехтина Н.Б. Игровые задания на занятиях по русскому языку как иностранному // Сборник «Живая методика» (для преподавателя русского языка как иностранного). 2-е изд.– М., 2005.
2. 5. Занков Л.В. Наглядность и активизация учащихся в обучении. — М.: Учпедгиз, 1960. – 83 с.
3. Стронин М.Ф. Обучающие игры на уроке английского языка. — М.: Просвещение, 1984
4. Муродова, Д. А. (2022). ЦВЕТОВАЯ ГАММА В ЛИРИКЕ А. ПУШКИНА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(2), 432-434.
5. Murodova, D. (2023). THE CONCEPT OF THE WORDS "GENEROSITY AND COWARDICE" IN THE LAK LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(6), 1147–1149.
6. Муродова Д. (2023). КОНЦЕПЦИЯ СЛОВ "ВЕЛИКОДУШИЕ И ТРУСОСТЬ" В ЛАКСКИХ ЯЗЫКАХ. *Современная наука и исследования*, 2(6), 1147-1149
7. Муродова, Д. (2023, April). АРАБСКИЕ СЛОВА ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 2, No. 2, pp. 156-158).
8. Murodova, D. (2023). PROBLEMS OF RESEARCH OF VERBAL CONSTRUCTIONS WITH DEPENDENT OBJECT IN THE RUSSIAN AND UZBEK LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(3), 232–235. Retrieved from <https://inlib>

9. Муродова Д. А. (2023). ОБРАЗ МАТЕРИ В ПРОЗЕ Ч.Т.АЙТМАТОВА. *GOLDEN BRAIN*, 1(5), 26–29.
10. Муродова. Д. А. (2023). ЦВЕТОВАЯ ГАММА В ЛИРИКЕ А. ФЕТА. *GOLDEN BRAIN*, 1(2), 300–303. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1355>
11. Муродова , Д. А. (2023). ОБРАЗ МАТЕРИ В ПРОЗЕ Ч.Т.АЙТМАТОВА. *GOLDEN BRAIN*, 1(5), 26–29. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1685>
12. Rashidovna, M. F., & Arabovna, M. D. (2023). Psychology of Family Relations in the "Female Prose" of Russian and Uzbek Writers. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, 2(2), 269-274.
13. Murodova, D. (2023). THE MATERNAL IMAGE IN WOMEN'S PROSE OF THE LATE TWENTIETH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 143-146.
14. Murodova, D. (2023). THE MATERNAL IMAGE IN WOMEN'S PROSE OF THE LATE TWENTIETH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 143-146.
15. Муродова Д.А. (2023). ЦВЕТОВАЯ ГАММА В ЛИРИКЕ А. ФЕТА. *GOLDEN BRAIN*, 1(2), 300–303.
16. Муродова, Д. А. (2023). ЗАИМСТВОВАННАЯ ЛЕКСИКА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ.
17. Xasanova, S., & murodova, D. (2023). REPRESENTATION OF THE SYSTEMIC RELATIONS OF RUSSIAN VOCABULARY IN PROVERBS AND SAYINGS. *Modern Science and Research*, 2(10), 276–280. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24346>
18. Xasanova, S. (2023). USING EXPRESSIVE VOCABULARY IN RUSSIAN PROVERBS. *Modern Science and Research*, 2(10), 403–408. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25248>
19. Баходировна, Х. Ш. (2023). Гендерная Лексика В Русском Языке. *International Journal of Formal Education*, 2(11), 324–331. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/1505>
20. Hasanova, S. (2023). SYSTEM RELATIONS IN THE RUSSIAN LANGUAGE VOCABULARY. *Modern Science and Research*, 2(9), 72–74. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23900>
21. Хасанова, Ш. Б. (2023). РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СИСТЕМНЫХ ОТНОШЕНИЙ РУССКОЙ ЛЕКСИКИ В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(4), 1220-1226.
22. Nigmatova Gulnoz Khamidovna, & Khasanova Shakhnoza Bakhodirovna. (2022). System Relations in the Vocabulary of the Russian Language. *Global Scientific Review*, 3, 44–48. Retrieved from <https://www.scienticreview.com/index.php/gsr/article/>

THE RELATIONSHIP BETWEEN ARTISTIC AND JOURNALISTIC DISCOURSE IN THE WORK OF YURIY POLYAKOV

Sariyev Ruslan Ravilyevich

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami Faculty of languages teacher of methods of teaching Russian literature

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10391695>

Abstract. *This article reflects on the concept of speech culture and its importance in radio journalism. Today's radio journalistic speech should be clear and strictly organized, understandable to all. Especially the journalist should have a deep grasp of thought and word etiquette. Using words in their place increases the effectiveness of the word, serves to quickly advance the essence of the event.*

Keywords: *language, speech, speech etiquette, oratory, literary language.*

ВЗАИМОСВЯЗЬ ХУДОЖЕСТВЕННОГО И ПУБЛИЧЕСКОГО ДИСКУРСА В ТВОРЧЕСТВЕ ЮРИЯ ПОЛЯКОВА

Аннотация. *В данной статье размышляет о понятии речевой культуры и ее значении в радиожурналистике. Сегодняшняя радиожурналистская речь должна быть четкой и строго организованной, понятной всем. Особенно журналист должен глубоко понимать мысль и словесный этикет. Использование слов вместо них повышает эффективность слова, способствует быстрому раскрытию сути события.*

Ключевые слова: *язык, речь, речевой этикет, ораторское искусство, литературный язык.*

To understand the interrelationship of artistic and journalistic speech in the work of Yuri Polyakov, let's stop at analyzing it.

Artistic speech, representing General and individual variations, that is, there may be changes in its style and path. The work of Yuri Polyakov is associated with the necessary norm from the ways of other sages and sages, connecting their forms and methods with freedom.

The jayronian part is concerned with journalistic discourse. Yuri Polyakov is also active in the field of journalism, and it includes speaking reports, analysis, interviews, etc. For the dissemination of his journalistic speech, information in the library, a source in need of triats can be applied.

Also, journalistic discourse focuses primarily on influencing the audience, changing their opinions on various issues, and educating them. Yuri Polyakov blurs the MACOM on these sides of his creativity.

An example is the correlation of artistic and journalistic speech, the permeability of his flattery in the work of Yuri Polyakov. His journalistic experience changes the interdependence, style, and methods of his artistic discourse, and combines his creative maturity and knowledge with journalistic themes.

In addition, the interconnection of artistic creativity and journalistic speech can increase the indicator among the population and affect their historical and social essence.

In our country, which is rapidly moving on the path of innovative development today, the upbringing of a harmonious generation, the cultivation of enlightened and highly spiritual citizens is one of the priorities of the policy of our state.

The concept of development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030, as defined by our country, shows its positive result today. In our country, a person, a person, Society, a state are being renewed, all social process Education and culture, spirituality are being formed in a unique way.

Language and speech are related phenomena. Language is material material for speech, on the basis of this material speech is formed. Everything in the language will be common to the language community. The language contains spiritual and material material, the figurative spiritual material of the word in the memory of people, the forms of the word used in the process of creating speech, morphemes, sounds are material material. While the fact that language is a spiritual phenomenon is its preservation in the mind, its material phenomena are determined through the means of language in it.

Speech is the process of using a unique weapon, the so-called Language, performing extremely important tasks, the manifestation of the possibilities of language units in relation to phenomena such as being, thinking, consciousness and situation. Speech is a language in motion, appearing in the process of the movement of speech members and is formed from word forms, vocabulary and sentences. The culture of speech, the concept of striving for cultural speaking is a phenomenon that has existed in all folk languages since time immemorial. This concept is considered a concept that is associated with certain linguistic norms, ethical and aesthetic requirements.

While functional speech styles, scientific, formal, colloquial styles report one or another manifestations of life, the activities of the Professional of the people engaged in it, the style of artistic speech is characterized by a mixture of all aspects of life and existing speech styles. The artistic style not only gives a message, information about the event, but also gives an aesthetic effect to the reader, the listener, the main function of which is figurativeness. And through figurativeness, speech reveals the character, characteristics of the owner. This style uses all the linguistic elements present in the general language based on the literary norm, and sometimes there are also cases of deviations from the literary norm, in which the writer, author can deviate to reveal character traits. In this style, the scale of the artistic perception of reality, the method of creativity, poetic skills of each writer differ from each other in a way that is in accordance with the genre nature of artistic speech. Accordingly, the artistic style of speech is an extremely inclusive and rich speech vision with relatively wide possibilities.

The phenomenon and scientific problem, which is now referred to by the term speech culture, has a much wider content. The culture of speech is not only an effort to consciously and purposefully humiliate the literary language, but also an activist who serves to raise the general culture of the nation, to educate people about the taste of a certain language.

The term speech culture is used in modern linguistic interpretation as the name of three different phenomena.

These are:

- 1) the name of cultural speech, that is, a speech phenomenon;
- 2) the name of the scientific problem associated with the concept of cultural speech and referred to as speech culture;
- 3) the name of the field specially engaged in the study of the problem of speech culture, the Department of linguistic science.

Each of the three events cited should not be confused with each other.

In understanding and describing the concept of speech culture, the following views are prominent in linguistics:

1. Speech culture is one of the peculiarities of the development of the literary language (Prague linguistic school).

2. Speech culture (language culture) is an activity that consists in helping to form and smooth literary language norms, that is, conscious intervention in language development (Prague linguistic school)

3. Speech culture is the skill of being able to make language clear, expressive. (A. Gurevich).

4. The culture of speech consists in the mutual complete and thoughtful thinking of people, a thorough mastery of all the possibilities and means of language, (B.N.Golovin).

5. The culture of speech is not only the correct speech, but also the colloquial cheapness. (G.O. Vinokur)

6. Speech culture is the art of being able to speak and write purposefully using language tools appropriately. (A.N.Efimov).

7. The culture of speech is primarily a culture of thinking. (D. E. Rosenthal).

8. Speech, which is also distinguished by its national identity, is cultural speech. (M. Afganova).

From the definitions it is known that the culture of speech is the attitude towards the use of language as a weapon of communication – intervention. The higher the attitude of radio journalists to the use of this unique weapon, the higher the culture of speech.

In the following years, special attention is paid to the study and research of the individual characteristics of journalistic speech.

The study of his skills in the choice and application of words in the field of journalism is of particular importance in the development of our linguistics. Because it is through this aspect that the individual style of the journalist is evident. Therefore, in our linguistics, aspects such as the originality of a journalist's speech, his use of language tools are rising to the level of the main topic.

The methodological analysis of the speech of a Radio journalist consists in determining the skill of a journalist in the use of the means of artistic representation of the language, as well as the use of the language in general, and, through this, its place in the development of the Uzbek language.

The study of the methodology of the speech of a Radio journalist assumes the performance of the following tasks:

- Study of the peculiarities of radio journalism among journalistic genres;
- Scientific-critical assessment of the state of study of journalism in Uzbek linguistics;
- Analysis of phonetic properties of radio journalism;
- Study of linguistic principles of radio journalism;
- Studying the morphemic properties of radio journalism and analyzing it;

The significance of the media's information dissemination, cultural-spiritual, unifying, organizational, educational, ideological tasks is expanding in the development of the population from various events, raising the culture of the population, enriching its spirituality, and correctly

shaping its worldview.

It can be seen from these points that the culture of speech is the grammatical correctness of speech. It must also be methodically correct, that is, brevity, accuracy and simplicity must be its measure. In the broadest sense, however, speech culture expresses oratory impressiveness, creative brilliance, sharpness and figurativeness. At this point, a true journalist achieves his oratory skills as a result of his natural ability, as well as his tireless work on his language, speech. In some people, oratory is an art that is achieved due to personal abilities and activities. In eloquence, we can see that ability and skill are closely related.

So today's radio journalistic speech should be clear and concise, strictly organized, understandable to all. Especially the journalist should have a deep grasp of thought and word etiquette. Using words in their place increases the effectiveness of the word, serves to quickly advance the essence of the event. As Rahimboy Jumaniyozov explained, "journalism is a periodic barometer of society. Whether it is a news that sets the stage for progress or, on the contrary, the first information about something contrary to it, we will receive at speed, for which the word journalist and himself must be sharp, the mention of his opinion must be thoughtful.

REFERENCES

1. Karimov.I Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch – T. Ma'naviyat. 2008.
2. R. Jumaniyozov. Nutqiy mahorat. Toshkent 2005. – b 15
3. P.Расулов. Нутқ маданияти ва нотқлик санъати. - Тошкент: Ўзбекистон, 2009.
4. Eltazarov J. Tildagi tejamkorlik tamoyili va qisqaruv. - Samarqand, 2004.
5. Ruzmatovich, U. S. (2022). ANALYSIS OF THE RESULTS OF PHYSICAL TRAINING OF FERGANA STATE UNIVERSITY STUDENTS. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(09), 85-96.
6. Ruzmatovich, U. S. (2022). ANALYSIS OF THE RESULTS OF PHYSICAL TRAINING OF FERGANA STATE UNIVERSITY STUDENTS.
7. Ruzmatovich, U. S. (2022). Organization And Content Of Professional And Practical Physical Training Of Students Of Pedagogical Higher Education Institutions. INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(06), 29-35.
8. Ruzmatovich, U. S. (2022). ORGANIZATION AND CONTENT OF PROFESSIONAL AND PRACTICAL PHYSICAL TRAINING OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(06), 29-35.

**BADIIY TASVIR VOSITALARI TARJIMASIDA ADEKVATLIK
MASALALARI
(O‘ZBEK VA INGLIZ TARJIMACHILIGI MISOLIDA)**

Parpiyeva Dilfuza Usmirjonovna

NamDCHTI magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10391755>

Annotatsiya. Ushbu maqolada badiiy vositalarni o‘zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilishdagi qiyinchiliklar muhokama qilinib, til, texnik va madaniy farqlarga e’tibor qaratiladi. Unda ekvivalent atamalarining yo‘qligi, badiiy vositalarning texnik tabiati va madaniy konnotatsiyalar o‘rganiladi.

Maqolada, shuningdek, malakali tarjimonlarni jalb qilish, standartlashtirilgan terminologiyani ishlab chiqish va madaniy kontekstni ta’minlash kabi yechimlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: Tarjima, Badiiy vositalar, O‘zbek, Ingliz tili, Muammolar, Til farqlari, Texnik jihatlar, Madaniy nuanslar, Adekvatlik, Yechimlar, Standartlashtirilgan terminologiya, Madaniyatlararo tushunish.

**ISSUES OF ADEQUACY IN THE TRANSLATION OF ARTISTIC
MEDIA**

(EXAMPLE OF UZBEKI AND ENGLISH TRANSLATION)

Abstract. This article discusses the difficulties in translating artistic media from Uzbek to English, focusing on language, technical, and cultural differences. It explores the lack of equivalent terms, the technical nature of artistic mediums, and cultural connotations.

The article also suggests solutions such as hiring skilled translators, developing standardized terminology, and providing cultural context.

Keywords: Translation, Artistic tools, Uzbek, English, Problems, Language differences, Technical aspects, Cultural nuances, Adequacy, Solutions, Standardized terminology, Cross-cultural understanding.

**ВОПРОСЫ АДЕКВАТНОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ
МЕДИА**

(НА ПРИМЕРЕ УЗБЕКСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ПЕРЕВОДА)

Аннотация. В данной статье рассматриваются трудности перевода художественных средств массовой информации с узбекского на английский язык, уделяя особое внимание языковым, техническим и культурным различиям. Он исследует отсутствие эквивалентных терминов, техническую природу художественных средств и культурные коннотации.

В статье также предлагаются такие решения, как наем квалифицированных переводчиков, разработка стандартизированной терминологии и обеспечение культурного контекста.

Ключевые слова: Перевод, Художественные инструменты, Узбекский, Английский, Проблемы, Лингвистические различия, Технические аспекты, Культурные нюансы, Адекватность, Решения, Стандартизированная терминология, Межкультурное понимание.

Kirish

Tarjima turli madaniyatlar va tillar o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishda muhim vositadir. U bilimlar, g'oyalar va san'atni chegaralar bo'ylab tarqatishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Biroq, tarjima jarayoni murakkab va ko'pincha qiyinchiliklarga to'la, ayniqsa badiiy vositalarni tarjima qilishda. Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tilidagi tarjima holatlariga e'tibor qaratib, badiiy vositalar tarjimasida adekvatlik masalalari ko'rib chiqiladi.

Badiiy vositalar ijodiy jarayonning muhim qismidir va ularning tarjimasi turli madaniyatlarga mansub san'at bilan shug'ullanish istagida bo'lgan rassomlar, san'at o'qituvchilari va san'at ixlosmandlari uchun juda muhimdir.

Biroq, badiiy vositalarni tarjima qilish texnik va madaniy nuanslar tufayli o'ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. O'zbek va ingliz tillariga tarjima qilishda bu qiyinchiliklar ikki til o'rtasidagi katta lingvistik va madaniy tafovutlar bilan yanada kuchayadi.

Metod va tavsiyalar

Ushbu maqolada badiiy vositalarni o'zbek tilidan ingliz tiliga va aksincha tarjima qilishda adekvatlikning o'ziga xos masalalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, u badiiy vositalar tarjimalarining aniqligi va samaradorligini oshirishga e'tibor qaratgan holda ushbu muammolarning potentsial yechimlarini o'rganadi.

Badiiy asboblarni o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilishdagi qiyinchiliklar.

San'at vositalarini o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilish ikki til o'rtasidagi lingvistik, texnik va madaniy tafovutlar tufayli yuzaga keladigan bir qancha qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Asosiy muammolardan biri bu har ikki tilda ham ayrim badiiy vositalar uchun ekvivalent atamalarning yo'qligi.

Masalan, o'zbek tilida ingliz tilida to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti bo'lmagan an'anaviy san'at asboblari uchun maxsus atamalar bo'lishi mumkin va aksincha. Bu esa tarjima jarayonida noaniqlik va tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin.

Yana bir qiyinchilik - bu ko'pincha aniq va o'ziga xos terminologiyani talab qiladigan badiiy vositalarning texnik xususiyati.

Bu atamalarni to'g'ri tarjima qilish uchun ham manba, ham ko'rsatma tillarni chuqur bilish, shuningdek, badiiy vositalarning texnik jihatlarini har tomonlama bilish talab etiladi. Ushbu tajribasiz tarjimonlar badiiy vosita atamalarining mo'ljallangan ma'nosini to'g'ri yetkazishda qiynalishi mumkin.

Badiiy vositalarni tarjima qilishda madaniy farqlar ham katta rol o'ynaydi. Ba'zi badiiy vositalar o'zbek va ingliz tillarida so'zlashuvchi kontekstlarda turli madaniy ma'nolarga ega bo'lishi mumkin, bu esa ularning tarjimasiga ta'sir qilishi mumkin.

Misol uchun, ma'lum bir san'at vositasi o'zbek madaniyatida muhim madaniy yoki tarixiy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin, ammo bu uning ingliz tilidagi tarjimasida to'liq ifodalanmasligi mumkin.

Qolaversa, har ikki tilda badiiy vositalar uchun standartlashtirilgan terminologiyaning yo'qligi ularni tarjima qilishda nomuvofiqlik va chalkashliklarga olib kelishi mumkin.

Turli tarjimonlar bir xil badiiy vosita uchun turli atamalardan foydalanishi mumkin, bu esa tarjima materiallarida bir xillikning yo'qligiga olib keladi.

Tarjima muammolarini hal qilish uchun yechimlar

Badiiy vositalarni o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilishda adekvatlik masalalarini hal qilish uchun bir nechta yechimlarni amalga oshirish mumkin. Birinchidan, ikkala til va madaniyatni chuqur biladigan, shuningdek, badiiy vositalarning texnik jihatlari bo'yicha tajribaga ega bo'lgan tarjimonlarni jalb qilish juda muhimdir.

Bunday mahorat darajasiga ega bo'lgan tarjimonlar badiiy vosita atamalarining nozik tomonlari va murakkabliklarini to'g'ri yyetkaza oladi, bu ularning tarjimalari ham to'g'ri, ham madaniy jihatdan sezgir bo'lishini ta'minlaydi.

Bundan tashqari, o'zbek va ingliz tillarida badiiy vositalar uchun standartlashtirilgan terminologiyani ishlab chiqish ularning tarjimasining izchilligi va aniqligini oshirishga yordam beradi.

Bunga ikkala madaniyatning til mutaxassisleri, rassomlari va o'qituvchilari o'rtasida badiiy vositalar uchun umumiy atamalar to'plamini yaratish uchun hamkorlik qilish orqali erishish mumkin.

Bundan tashqari, tarjima qilingan materiallar bilan bir qatorda kontekst va madaniy ma'lumotlarni taqdim etish o'zbek va ingliz tilida so'zlashuvchi auditoriya o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga yordam beradi. Bu ayrim san'at vositalarining madaniy ahamiyatini ularning tarjimalarida to'liq ifodalanişini ta'minlashga yordam beradi.

Nihoyat, har ikki madaniyatning tarjimonlari, rassomlari va o'qituvchilari o'rtasida olib borilayotgan izlanishlar va hamkorlik badiiy vositalar bilan bog'liq muayyan tarjima muammolarini aniqlash va hal qilishga yordam beradi.

Bu badiiy vositalarni o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilish bo'yicha ilg'or tajribalarni ishlab chiqishga, pirovardida ularning tarjimalarining adekvatligi va samaradorligini oshirishga olib kelishi mumkin.

Xulosa

San'at vositalarini o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilish ikki til o'rtasidagi lingvistik, texnik va madaniy farqlardan kelib chiqadigan o'ziga xos muammolarni keltirib chiqaradi.

Bu qiyinchiliklar tarjima qilingan materiallarning to'g'riligi va adekvatligiga ta'sir qilib, badiiy vositalarni tasvirlashda tushunmovchilik va noaniqliklarga olib kelishi mumkin.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun ikkala til va madaniyatda tajribaga ega bo'lgan, shuningdek, badiiy vositalarning texnik jihatlari chuqur tushunadigan tarjimonlarni jalb qilish juda muhimdir.

Bundan tashqari, standartlashtirilgan terminologiyani ishlab chiqish va davom etayotgan tadqiqotlar badiiy vositalar tarjimalarining aniqligi va izchilligini oshirishga yordam beradi.

Ushbu muammolarni hal qilish va samarali yechimlarni amalga oshirish orqali o'zbek tilidan ingliz tiliga badiiy vosita tarjimalarining adekvatligini yaxshilash, pirovardida madaniyatlararo tushunish va san'atni qadrlashni osonlashtirish mumkin.

REFERENCES

1. COMPONENTS OF ADEQUACY IN THE ART TRANSLATION Rasulova Zulfiya Kholmurotovna Lecturer at the Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy., *Academica globe: inderscience research*, Volume 2, Issue 5, May, 2021
2. Kazakova T.A. *Literary translation*. - St. Petersburg, 2002. -- 115 p.

3. Zhuraev K. Tarzhimashunoslik. - T., 2015. - 320 p.
4. Salomov G.T. Tarjima nazariasi asoslari. - T., Kituvchi, 1983 .-- 232 p.

ZAHARLI SUTEMIZUVCHI-LORIS HAQIDA FAKTLAR

Elamanova Maftuna Vahobjon qizi

Samarqand davlat tibbiyot universiteti talabasi

Toxirova Farida Olimjanovna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti assistenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10316447>

Anotatsiya. Ushbu maqolada tabiatimizdagi zaharli jonivorlar, ularning yer yuzidagi turlar soni, birlamchi va ikkilamchi zaharli hayvonlar zahri haqida keltirib o'tilgan. Yer yuzidagi yagona zaharli sutemizuvchi-lorisning zahar xususiyati, uning tirik organizimlarga tasiri tavsiflangan.

Kalit so'zlar: zahar, loris, organizm, modda, to'qima, sutemizuvchi, tur, hayvon.

FACTS ABOUT THE POISONOUS MAMMAL - LORIS

Abstract. This article talks about poisonous animals in our nature, their number of species on earth, primary and secondary poisonous animal poisons. The poisonous properties of the loris, the only poisonous mammal on earth, and its effect on living organisms are described.

Key words: poison, loris, organism, substance, tissue, mammal, species, animal.

ФАКТЫ О ЯДОВИТОМ МЛЕКОПИТАЮЩЕМ — ЛОРИ.

Аннотация. В данной статье говорится о ядовитых животных в нашей природе, их количестве видов на земле, первичных и вторичных ядовитых животных ядах. Описаны ядовитые свойства лори — единственного ядовитого млекопитающего на Земле, и его влияние на живые организмы.

Ключевые слова: яд, лори, организм, вещество, ткань, млекопитающее, вид, животное.

Ona zaminimiz hayvonot dunyosiga juda boy, ularning turlari xilma xil va rangbarang bo'lib, ba'zi turlari esa hatto hayotimiz uchun xavfli hisoblanadi. Bularga zaharli hayvonlar misol bo'ladi. Ular zaharli moddalar hosil qiladigan maxsus bezlarga ega, ba'zi turlari esa zaharli hayvon bo'lgani bilan zahar ishlab chiqaradigan zaharli bezlari bo'lmaydi. Ularning ayrim organlari, to'qima suyuqligi seroz pardalar va qoni zaharlidir. Bunday hayvonlar iste'mol qilinganda yoki bilmay yutib yuborilganda, zaharlanish kabi salbiy holatlarga olib keladi.

Odatda, zaharli hayvonlar ikkita katta guruhga ajratiladi.

1. Birlamchi zaharli hayvonlar yoki faol zaharli hayvonlar ;
2. Ikkilamchi zaharli hayvonlar yoki nofaol zaharli hayvonlar.

Faol zaharli hayvonlarga maxsus zaharli bezlari yoki hujayralari bo'lgan hayvonlar kirib, ular zaharli modda- taksin ishlab chiqaradi va boshqa organizmga toksinlarini kiritish uchun maxsus jarohatlaydigan apparatiga ega bo'ladi. Odatda, bunday zaharli hayvonlar zaharlaridan hujum qilish uchun foydalanadi.

Nofaol zaharlilarga ayrim a'zolarida yoki to'qimalarida metabolizmning toksik mahsulotlari to'planadigan hayvonlar kiradi. Bunday guruhga mansub hayvonlar iste'mol qilinganda zaharlanish ro'y beradi.

Yana shunday hayvon turlari mavjudki, ular zaharli bezlari bo'lgani bilan jarohatlaydigan aparatiga ega emas. Bunday zaharli hayvonlar oraliq holatni egallaydi. Ularga

misol sifatida ayrim sudralib yuruvchilarni olishimiz mumkin. Ushbu guruhga kiruvchilar, zaharli moddasidan himoya sifatida foydalanadi.

Hayvonot olamining evolyutsiyasi natijasida hayvonlarning zaharlilik hususiyati, ayniqsa, zaharli moddalarning kimyoviy tuzilishi ko'plab o'zgarishlarga uchradi. Agar dastlabki zaharli moddalar, metabolitlar struktura jihatidan juda soda tuzulgan bo'lsa, keyingi davrlarda paydo bo'lgan zaharlar murakkab tuzulishga ega bo'la boshladi. Oxir oqibat shunday zaharli moddalar hosil bo'la boshladiki, hatto zaharning tuzilishi shaxsiy organizm oqsillari uchun "begona" bo'lib qoldi. Shu sababli zahar tushgan joydagi to'qimalar, hujayralar, a'zolar shikastlandi, jarohatlandi. Zahar organizmning oqsil tuzilishidan qanchalik farq qilsa, zaharlanish darajasi shunchalik yuqori bo'lishi ma'lum bo'ldi.

Zahar bu ma'lum bir miqdorda, hattoki juda kam miqdorda bo'lsa ham organizmning hayotiy faoliyati buzilishiga, zaharlanishga, kasalliklarga, patologik holatlarning kelib chiqishiga va o'limga ham olib kelishi mumkin bo'lgan moddadir.

Hozirgi vaqtga kelib, fanga hayvonot olamining turli tiplariga kiruvchi, zaharli hayvonlarning 5000 dan ortiq turlari ma'lum:

- ❖ Soda hayvonlar-20;
- ❖ Kovakichlilar- 100 ga yaqin;
- ❖ Chuvalchanglar- 72 ga yaqin;
- ❖ Bo'g'imoyoqlilar- 4000 ga yaqin;
- ❖ Molyuskalar- 90 ga yaqin;
- ❖ Ignaterililar- 25 ga yaqin;
- ❖ Baliqlar- 500 ga yaqin ;
- ❖ Amfibiyalar- 40 ga yaqin;
- ❖ Reptiliyalar- 100 ga yaqin tur.

Shu bilan birga yer yuzida sutemizuvchilar sinfiga mansub bo'lgan zaharli hayvonlarning hayvonlarning faqat bir necha turlarigina aniqlangan. Bularga: o'rdakburun, yexidna, yerqazir, yoriqtishlilar va pirimatlar turkumiga kiruvchi faqat bitta yagonq tur "loris" deb nomlanadigan tur zaharli hayvon bo'lib hisoblanadi.

Sekin lorislar, dunyodagi yagona zaharli primatlar. Yashash uchun kurashda zahardan foydalanadilar. Tadqiqotchilar ushbu turning turlaridan biri bo'lgan, Yavan lorising xatti-harakatlarini o'rganib chiqqanda zaharli chaqishlarni kuzatishdi. Loris asosan o'zini yirtqichlardan himoya qilish va parazitlarga qarshi kurashish uchun zahardan foydalanadi.

Sekin lorislar (Nycticebus) kichik, lekin hatto katta yirtqichlarga qarshi kurasha oladi. Ular dunyodagi yagona zaharli primatlardir. Sekin lorislarning tuprigi va old oyoqlaridagi sekretiya bezlaridan ajraladigan suyuqlik tarkibi zaharlidir. Yuqori samaradorlik uchun hayvonlar ikkala suyuqlikni ham bir-biri bilan aralashtiradi.

Zahar hayvon tirsagini yalaganda, brakiyal bezning suyuqligi tupurik bilan aralashtirganda hosil bo'ladi. Shuning uchun qo'rquv va xavf hissi paydo bo'lganda, loris tirsaklarini yuqoriga ko'taradi. Uning chaqishi zaharli bo'ladi (odamlarda anafilaktik shok va hatto o'limga olib kelishi mumkin). Tishlarning maxsus tuzilishi zaharni belgilangan joyga etkazishga yordam beradi: lorisning oldingi tishlari tekislanadi va igna o'tkir taroqqa aylanadi. Loris zahari ko'p komponentli bo'lib, uning tarkibi turlarga xos bo'lib, asosan zaharli o'simliklardan iborat bo'lgan ratsionga bog'liq. Sekin lorislar oziqlanadigan ba'zi daraxtlarning

sharbati odamlar uchun zaharli hisoblanadi va lorlar ko'plab toksinlarga qarshi immunitetga ega. Oziq-ovqat orqali zaharli moddalar hayvon zahariga kiritilishi mumkin, bu esa zarar o'rniga foyda keltiradi. Loris zaharining asosiy komponenti sekretoglobulinlar oilasiga mansub oqsil (q. Sekretoglobulin) bo'lib, u faqat sutemizuvchilarga ma'lum bo'lib, ular tomonidan ajratilgan ko'plab moddalarning asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi.

Loris zahari oqsili mushuklar hududini belgilash uchun ishlatadigan mushuk sekretoglobulin Fel d 1 ga juda o'xshaydi. Xuddi shu protein odamlarda mushuk allergiyasining asosiy sababidir. Sekretoglobulinlarning tuzilishi ularni turli molekulalar bilan bog'lash imkonini beradi - bu hidli belgining tarkibiy qismi yoki zahar. Lorisda zahar paydo bo'lishining sababi aniq bo'lmasa-da, hayvon undan juda ko'p foyda oladi. Lori uning boshiga zahar surtishi mumkin va uning hidi turmush o'rtog'ini jalb qilishga, yirtqichlarni qo'rqitishga va parazitlarni o'ldirishga yordam beradi - masalan, yomg'irli mavsumda ko'p bo'lgan zuluk. Ehtimol, zahar ichki o'zaro to'qnashuvlarda va urg'ochi uchun janglarda qo'llaniladi va raqib uchun zaharli tishlash halokatli bo'lishi mumkin. Shuningdek, zaharni oziq-ovqat olish uchun ishlatish mumkin deb taxmin qilinadi, ammo hozircha kuzatuvlar buni tasdiqlamadi.

REFERENCES

1. Voxidov A. M. и др. Разработка Графическим Пользовательским Интерфейсом- Программ В Пакете Tkinter С Использованием Современных Педагогических Технологий В Области Медицины //Miasto Przyszłości. – 2022. – Т. 30. – С. 181-184.
2. Voxidov A. M. et al. TIBBIY-BIOLOGIK TADQIQOTLARDA STATISTIK TAHLIL JARAYONLARI //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 287-293.
3. Abdusamatovich K. S., Olimjonovna T. F. Application of web applications in medicine //Eurasian Research Bulletin. – 2022. – Т. 14. – С. 46-50.
4. Berdiyevna, A. S., & Olimjonovna, T. F. (2022). INNOVATIVE APPROACHES IN THE EDUCATION SYSTEM TO INCREASE YOUTH PARTICIPATION. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(3), 674-677.
5. Toxirova, F. O., Malikov, M. R., Abdullayeva, S. B., Ne'matov, N. I., & Rustamov, A. A. (2021). Reflective Approach In Organization Of Pedagogical Processes. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(03), 2020.
6. Olimjonovna, T. F. (2023). SOCIO-HISTORICAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF INTEREST IN THE PROFESSION AND DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL THINKING THROUGH PEDAGOGICAL COMMUNICATION.
7. T. F. Pedagogical Communication and its Role and Significance in Developing the Professional Thinking of Students //Eurasian Scientific Herald. – 2023. – Т. 16. – С. 82-86.

TIBBIYOT YO'NALISHIDAGI TALABALARNI BILIMINI OSHIRISHDA LEARNINGAPPS NING ASOSIY XUSUSIYATLARI

Voxidov Dilshod Alikulovich

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Voxidov Alikul Melitoshevich

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Aminov Jaloliddin

Samarqand davlat tibbiyot universiteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10319089>

Annotatsiya. Tibbiyot yo'nalishi jarayonida zamonaviy texnik vositalardan, ya'ni kompyuter va internetdan foydalanish asosida o'qitish. Ta'lim sifatini oshirish uchun matematika fani bo'yicha interaktiv o'yinlar yaratish imkoniyatlaridan foydalanish. Bizning tadqiqot ishimizning ob'ekti maktab o'quvchilarini tarbiyalaydigan bo'lajak pedagoglar hisoblanadi.

Kalit so'zlar: LearningApps, loyiha usuli, o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi, hamkorlikda o'qitish usuli, o'yin texnologiyasi, fazal, modulli slayd, modulli ma'ruza.

MAIN FEATURES OF TRAINING APPLICATIONS IN INCREASING THE KNOWLEDGE OF MEDICINE STUDENTS.

Abstract. The training is based on the use of modern technical means, that is, computers and the Internet, during the medical course. Using the possibilities of creating interactive games in mathematics to improve the quality of education. The object of our research work is future teachers educating schoolchildren.

Keywords: LearningApps, project method, student-centered learning technology, cooperative learning method, game technology, phase, modular slide, modular lecture.

КЛЮЧЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ LEARNINGAPPS В ПОВЫШЕНИИ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНЫ

Аннотация. Обучение основано на использовании современных технических средств, то есть компьютеров и Интернета, в ходе медицинского курса. Использование возможностей создания интерактивных игр по математике для повышения качества образования. Объект нашей исследовательской работы – будущие педагоги, воспитывающие школьников.

Ключевые слова: LearningApps, проектный метод, личностно-ориентированная образовательная технология, кооперативный метод обучения, игровая технология, фаза, модульный слайд, модульная лекция.

Kirish: Hozirgi vaqtda axborot texnologiyalarining rivojlanishi shu qadar tez rivojlanmoqdaki, kechagi texnologiyalar bugungi kunda eski bo'lib, yangilari ularni almashtirmoqda. Bu, o'z navbatida, ertangi kundan keyin eskirgan texnologiya turiga aylanishi mumkin. Yoshlarni tabiiy fanlarga qiziqishni kuchaytirish, iqtidorli talabalarni kichik guruhga ajratib, ixtisoslashtirilgan maktablar va keyinchalik oliy ta'lim muassasalariga qamrab olish ishlarini to'g'ri tashkil qilish kerakligi ta'kidlandi. Talabalar uchun mazkur fandan oddiy va tushunarli tilda yozilgan ommabop darslik va o'quv qo'llanmalari yaratish, ularni fikirlash

qobiliyatini rivojlantirishni, kerak bo'lsa, bog'chadan boshlab shakllantirish vazifasi qo'yildi.

Adabiyotlar taxlili va metodologiya: Interaktiv mashqlarni yaratish uchun juda ko'p onlayn resurslar mavjud. Ular o'zlarining funktsionalligi bo'yicha o'xshash bo'lishi mumkin va bir-biridan funktsionallik va interfeys jihatidan farq qilishi mumkin. Ba'zi xizmatlar juda tez o'zlashtirilishi mumkin, ba'zilari esa ularda ishlashni o'rganish uchun ko'p mehnat qilishlari kerak. Ammo bu yoki boshqa usulda, ularning har biri o'ziga xos, qiziqarli va foydalidir. Bitta xizmat yordamida biz tez va samarali viktorina yaratishimiz mumkin. Yana bir xizmat krossvordlarni tuzishda bizga yordam beradi. Va bu ajoyib. Ammo baribir, ehtimol, har birimiz har qanday vaziyatda bizga yordam beradigan didaktik materiallarni yaratish uchun shunday vositaga ega bo'lishni xohlaymiz va biz uni UNIVERSAL deb atashimiz mumkin. Ajablanarlisi shundaki, bunday vosita mavjud! LearningApps interaktiv topshiriq konstruktivi interaktiv modullar (mashqlar) yordamida o'quv jarayonini qo'llab-quvvatlash uchun mo'ljallangan. Bunda o'qituvchi ham, talaba ham tayyor shablonlar asosida interaktiv modullar yaratishi mumkin. LearningApps xizmati Web 2.0 ilovasi bo'lib, PH Bern pedagogika ta'lim Informatika kollejining Mayns universiteti va Zittau/Görlitz universiteti (Germaniya) bilan hamkorlikda tadqiqot loyihasi sifatida ishlab chiqilmoqda. Ushbu xizmat tufayli yaratilishi mumkin bo'lgan interaktiv vazifalarning asosiy g'oyasi shundaki, talabalar o'zlarining bilimlarini o'yin usulida sinab ko'rishlari va mustahkamlashlari mumkin, bu esa ularning ma'lum bir o'quv faniga kognitiv (idrok, tasavvur qilish, ishning tahlili) qiziqishlarini shakllantirishga yordam beradi.

Ushbu xizmat tufayli yaratilishi mumkin bo'lgan interaktiv vazifalarning asosiy g'oyasi shundaki, talabalar o'zlarining bilimlarini o'yin usulida sinab ko'rishlari va mustahkamlashlari mumkin, bu esa ularning ma'lum bir o'quv faniga kognitiv qiziqishlarini shakllantirishga yordam beradi.

Xizmat manzili - <http://learningApps.org/>

Xizmat kontseptual foydalanuvchi interfeysiga ega, ro'yxatdan o'tishni taklif qiladi ("Kirish" - "Yangi hisob yaratish" tugmalari) va dunyoning 20 ta tilida, shu jumladan rus va belarus tillarida taqdim etiladi. Kerakli tilni tanlash uchun sayt sahifasining yuqori o'ng burchagidagi tegishli bayroq bilan belgini tanlang. Saytda resurs foydalanuvchilari tomonidan yaratilgan ommaviy interaktiv vazifalar galereyasi mavjud. Xizmatda taqdim etilgan barcha mashqlar mavzular bo'yicha taqsimlanadi, bu esa to'g'ri vazifani topishni ancha osonlashtiradi. Xizmatning funktsionalligi va navigatsiyasini tushunish juda oddiy. Buning uchun asosiy sahifaning yuqori qismidagi "Barcha mashqlar" tugmasini bosish kifoya va siz boshqa foydalanuvchilar tomonidan yaratilgan va chop etilgan mashqlar ro'yxatini ko'rasiz. Saytda o'z vazifalaringizni yaratish va saqlash uchun siz ro'yxatdan o'tishingiz kerak. Ro'yxatdan o'tish jarayonidan o'tganingizdan so'ng, interaktiv mashq yaratishda sizga yordam beradigan andozalar mavjud bo'ladi. Taklif etilayotgan mashqlarning shablonlari funktsional xususiyatlariga ko'ra guruhlangan. Vazifani yaratganingizdan so'ng, uni darhol nashr qilishingiz yoki shaxsiy foydalanish uchun saqlashingiz mumkin. Tayyor resurslarga kirish ro'yxatdan o'tmagan foydalanuvchilar uchun ham ochiq. "Havola" maydonidan topshiriqning pastki qismidagi havolani ko'chirib, shaxsiy saytingiz sahifasiga joylashtirish orqali hamkasblar tomonidan tuzilgan topshiriqlardan foydalanishingiz mumkin. Ushbu xizmatda yaratilgan asarlar shaxsiy Web-sayt (blog) sahifalarida e'lon qilinishi, ularni ijtimoiy

tarmoqlarda “baham ko‘rishi”, ularga havolani elektron pochta orqali hamkasblar va talabalarga yuborishi mumkin.

Bundan tashqari, siz o‘quvchilaringiz uchun hisob qaydnomalarini yaratishingiz va o‘z resurslaringizdan ularning bilimlarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri ushbu saytda sinab ko‘rishingiz mumkin.

Saytning asosiy sahifasining yuqori chap burchagida “LearningApps.org nima?” sarlavhalariga havolalar mavjud va “Yordamni ko‘rsatish” tugmachasini bosish orqali siz o‘zingizni sayt sahifalarida topasiz, u erda siz xizmat haqidagi asosiy ma'lumotlar bilan tanishishingiz va buning eng muhim funksiyalarini tushuntirib beradigan "Repetitor xonasi" ga tashrif buyurishingiz mumkin xizmat.

Ushbu xizmat ko‘p sabablarga ko‘ra universaldir:

Birinchidan, u juda oddiy va ishlatish uchun qulay interfeysga ega.

Ikkinchidan, u sizga qulay bo‘lgan tilda ishlash imkoniyatini beradi.

Uchinchidan, ushbu xizmatda siz hech kimning taklifisiz har xil turdagi interaktiv mashqlarni yaratishingiz mumkin. Barcha maslahat va mashqlar shablonlarida joylashtirilgan.

To‘rtinchidan, yangi mashq yaratishdan oldin siz misolni o‘qib chiqishingiz va darhol yakuniy natijani ko‘rishingiz mumkin.

Beshinchidan, ro‘yxatdan o‘tmasdan ham, siz hamkasblaringiz tomonidan allaqachon yaratilgan mashqlardan foydalanishingiz mumkin, chunki. ular jamoat mulki hisoblanadi.

Oltinchidan, xizmat juda “Yumshoq” chiroyli dizaynga ega. O‘zining "Tashqi ko‘rinishi" bilan u foydalanuvchilarni o‘ziga jalb qiladi va kelajakda ularni xafa qilmaydi.

Ettinchi, Internetda sizning ona tilida didaktik materiallarni yaratishga imkon beradigan ko‘plab xizmatlar mavjud emas. Ammo LearningApps Interactive Task Builder bundan mustasno, chunki u nafaqat ona tilida mashqlar yaratishga imkon beradi, balki uning interfeysi bilan ishlashga ham imkon beradi.

Ushbu Internet-resursning kamchiliklari deyarli yo‘q. Bundan tashqari, ehtimol siz u bilan faqat onlayn ishlashingiz mumkin.

REFERENCES

1. Вохидов А. М. и др. Разработка Графическим Пользовательским Интерфейсом- Программ В Пакете Tkinter С Использованием Современных Педагогических Технологий В Области Медицины //Miasto Przyszłości. – 2022. – Т. 30. – С. 181-184.
2. Vohidov D., Maxmudova Z., Sayfullayev R. TIBBIYOT YO‘NALISHIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLAB TKINTER PAKETIDA GUI DASTURLARINI TUZISH //Eurasian Journal of Mathematical Theory and Computer Sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 31-35.
3. Voxidov A. M., Malikov M. R., Voxidov D. A. TIBBIYOTDA DIFFERENSIAL TENGLAMALARNI FARMATSIYA SANOATIDA QO‘LANISHI //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 12. – С. 1096-1102.
4. Voxidov A. M. et al. TIBBIY-BIOLOGIK TADQIQOTLARDA STATISTIK TAHLIL JARAYONLARI //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 3. –

- C. 287-293.
5. Melitoshevich V. A., Alikulovich V. D. Main Issues of Statistical Analysis in Medical Research //Eurasian Research Bulletin. – 2022. – Т. 13. – С. 129-132.
 6. Вохидов А., Мисюрёв А. Многофункциональные фтороактивные нанопленки: актуальные проблемы //Наноиндустрия. – 2014. – №. 5. – С. 40-45.
 7. Vohidov A. Structural semantic characteristic of lexis in" Ghiyas-ul-lughot : дис. – Dissertation abstract of Cand. Sci. in Phil./A. Vohidov.-Dushanbe, 1975.-33.
 8. Abdullayeva S., Maxmudova Z., Xujakulov S. TIBBIY TA'LIMDA VR TEXNOLOGIYA //Eurasian Journal of Academic Research. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 1140-1144.
 9. Вохидова Д. А. и др. Роль HIF-1 α в развитие патогенеза ишемического повреждения головного мозга //Проблемы биологии и медицины. – 2020. – №. 1. – С. 214-218.
 10. Melitoshevich V. A., Alikulovich V. D. Development by a Graphic User Interface-Programs in the Tkinter Package Using Modern Pedagogical Technologies in the Field of Medicine //Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 32. – С. 13-17.
 11. Alikulovich V. D., Melitoshevich V. A. Use of Interactive and Modern Pedagogical Software in the Process of Freelancing Sites in Medicine //Eurasian Scientific Herald. – 2023. – Т. 17. – С. 1-6.
 12. Voxidov A. et al. TIBBIYOT UNIVERSITETI PEDIATRIYA FAKULTETI TALABALARI UCHUN TA'LIMDA ISHLAB CHIQISH AMALIYOTINING KONTEKST SIFATIDA TA'LIM //Eurasian Journal of Academic Research. – 2023. – Т. 3. – №. 2 Part 4. – С. 150-154.
 13. Вохидов Д. А. и др. Роль Информационных Технологий В Управлении Ресурсами Персонала Здравоохранения //Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 34. – С. 299-305.
 14. Voxidov D., Voxidov A. TIBBIYOT XODIMLARI RESURSLARINI BOSHQARISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYANING O 'RNI //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 3. – С. 114-120.

BOSHLANG'ICH SINFI ONA TILI DARSLARIDA SO'Z USTIDA ISHLASH ORQALI O'QUVCHILAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH

Malikova Dilrabo Ravshan qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)
2-bosqich magistranti

dilrabomalikova21@gmail.com

+998944000456

Jabborova Marjona

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10320081>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinfi o'quvchilarning nutqini rivojlantirish bosqichlari va nutq o'stirish ustida olib boriladigan ish turlari haqida ma'lumotlar berilgan. O'quvchilar lug'ati boyishi uchun xizmat qiluvchi na'munaviy mashqlar keltirilib, ularning mazmun-mohiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: nutq va uni o'stirish, metod va usullar, so'z boyligini oshirish, aktivlashtirish, fonetik birikma, sinonim, antonim, to'g'ri talaffuz, audiotext.

DEVELOPMENT OF STUDENTS' SPEECH BY WORKING ON WORDS IN PRIMARY CLASS MOTHER TONGUE CLASSES

Abstract. This article provides information about the stages of speech development of elementary school students and the types of work carried out on the development of speech. Sample exercises that serve to enrich the vocabulary of students are given and their content is revealed.

Key words: speech and its development, methods and methods, increasing vocabulary, activation, phonetic combination, synonym, antonym, correct pronunciation, audiotext.

РАЗВИТИЕ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ ПУТЕМ РАБОТЫ НАД СЛОВАМИ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ.

Аннотация. В данной статье представлена информация об этапах речевого развития учащихся младших классов и видах работы, проводимой по развитию речи. Приводятся примерные упражнения, служащие для обогащения словарного запаса учащихся, и раскрывается их содержание.

Ключевые слова: речь и ее развитие, приемы и приемы, увеличение словарного запаса, активизация, фонетическое сочетание, синоним, антоним, правильное произношение, аудиотекст.

Nutq – tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi, tilning alohida ijtimoiy faoliyati turi sifatidagi muayyan yashash shakli. Bundan tashqari, nutq-bu til yordamida insonning ovoqli aloqa vositasi hamdir. Har bir til so'z tovushini tashkil etuvchi unli va undosh tovushlarning fonetik birikmalaridan iborat (ya'ni barcha o'zbekcha so'zlar barcha ruscha so'zlardan farq qiladi, hatto ular bir so'z bo'lsa ham, masalan, “stul” yoki “doska” va boshqalar).

Nutq o'zlashtirishda uch yo'nalish aniq ajratiladi: 1) so'z ustida ishlash; 2) so'z birikmasi va gap ustida ishlash; 3) bog'lanishli nutq ustida ishlash.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida so'z ustida ishlash orqali nutqini rivojlantirish deganda, so'zlarning o'z ma'nolaridan o'rinli foydalanilishi va uning xususiyatlarini anglashi va o'rinli joylarda foydalanishi balki, to'g'ri talaffuz qilishi ham tushuniladi.

O'quvchilar nutqiga qo'yiladigan talablar, o'quvchilar nutqini o'zlashtirishda aniq belgilangan bir qator talablarga rioya qilinadi:

1. O'quvchilar nutqi mazmundor bo'lsin. Hikoya yoki insho o'quvchilar uchun yaxshi ma'lum bo'lgan dalillar, ularning kuzatishlari, hayotiy tajribalari, kitoblardan, rasmlardan, radioeshittirish va teleko'rsatuvdan olgan ma'lumotlari asosida tuzilsagina mazmunli bo'ladi.

Bolalar bilmagan narsa, ko'rmagan voqea-hodisalar haqida yetarli tayyorgarliksiz so'zlashga yo'l qo'yilsa, nutq mazmunsiz chiqadi. Nutq o'zlashtirish metodikasi hikoya, insho uchun materialni puxta tayyorlashni, ya'ni material yig'ish, uni muhokama qilish, to'ldirish, asosiy mazmunni ajratish, zaruriy izchillikda joylashtirishni talab qiladi. Albatta, bu jarayonda o'quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlari ham hisobga olinadi.

2. Nutqda mantiqiylik bo'lsin. O'quvchilar nutqi mantiqan to'g'ri bo'lishi, fikr izchil, asosli bayon etilishi, asosiy o'rinlar tushirib qoldirilmasligi va o'rinsiz takrorga, mavzuga taalluqli bo'lmagan ortiqchalikka yo'l qo'yilmasligi talab etiladi. Nutqning mantiqiyligi narsa, voqea-hodisalarni yaxshi bilish bilan belgilanadi, mantiqiy xato esa material mazmunini aniq bilmaslik, mavzuni o'ylamasdan noqulay tanlash natijasida kelib chiqadi. Bu ikki talab nutqning mazmuni va qurilishiga taalluqlidir. Nutqni til jihatidan shakllantirishga oid talablar ham mavjud.

3. Nutq aniq bo'lsin. O'quvchi dalillar, kuzatishlar, taassurotlarini haqiqatga mos ravishda oddiy bayon etibgina qolmay, shu maqsadning eng yaxshi til vositalaridan (so'z, so'z birikmasi, gaplardan) foydalangan holda, maxsus tasvirlar bilan ifodalashga o'rgansin.

4. Nutq til vositalariga boy bo'lsin. Mazmunni aniq ifodalash uchun o'quvchi nutqi til vositalariga boy bo'lishi, u har qanday vaziyatda ham kerakli sinonimlardan, xilma-xil tuzilgan gaplardan mazmunga eng mosini tanlab foydalana olish ko'nikmasiga ega bo'lishi zarur. Albatta, boshlang'ich sinf o'quvchilariga til boyligi yuzasidan yuqori talab qo'yib bo'lmaydi, ammo o'qituvchi o'quv ishlarida ularning so'z boyligini oshirib borishni har vaqt ko'zda tutishi kerak.

5. Nutq tushunarli bo'lsin. Og'zaki nutq eshituvchiga, yozma nutq esa uni o'quvchiga tushunarli bo'lishi zarur. So'zlovchi yoki yozuvchi nutqini eshituvchining yoki o'quvchining imkoniyatini, qiziqishini hisobga olgan holda tuzsa, uni hamma birdek, hech qiyinchiliksiz tushunadi.

6. Nutq ifodali bo'lsin. Agar nutq ifodali, ya'ni jonli, ishontiradigan bo'lsa, eshituvchiga yoki o'quvchiga ta'sir etadi. Og'zaki nutq eshituvchiga intonatsiya orqali ta'sir etsa, og'zaki nutq ham, yozma nutq ham tinglovchi va o'quvchiga hikoyaning umumiy ruhi, dalillar, tanlangan so'zlar, ularning emotsionalligi, tuzilgan jumla, iboralar yordamida ta'sir etadi. Nutqning tushunarli va ifodali bo'lishi har qanday shevaga xos va ortiqcha so'zlardan xoli bo'lishini taqozo etadi.

7. Nutq to'g'ri bo'lsin. Maktab o'quvchilari uchun nutqning adabiy til me'yorlariga mos va to'g'ri bo'lishi alohida ahamiyatga ega. Yozma nutq grammatika, imlo va punktuatsiya

jihatan, og'zaki nutq esa orfoepik jihatdan to'g'ri tuzilishi talab etiladi. Nutqning to'g'ri bo'lishi uchun so'z tanlash va nutq logikasi katta ahamiyatga ega. Yuqorida sanab o'tilgan talablar o'zaro bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ta'lim tizimida kompleks ravishda amalga oshiriladi. [2,B.303]

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar nafaqat ona tili va o'qish savodxonligi darslarida balki, barcha o'quv darslari orqali nutqini rivojlantirib va boyitib boradi. Bu turdagi darslar orqali o'quvchilar so'zlarning ma'nolari, qo'llanilishi haqida aniq tushunchalari hosil bo'ladi. Agarda, o'quvchi so'zlardan o'rinli foydalana olsa va lu'gat boyligi rivojlangan bo'lsa, uning nutqi chiroyli va mazmundor bo'ladi va har qanday fikrni ifodali bayon eta oladi.

O'zbek tili rang-barang tillardan biri hisoblanadi. Besh jildlik "O'zbek tilining izohli lug'ati" da 80000 dan ortiq so'z va so'z birikmasi berilgan bo'lib, bu yuqoridagi fikrimizning isbotidir. Bunga o'zbek tilida nashr etilgan turli terminologik lug'atlarda, o'zbek tili sinonimlari, antonimlari, frazeologik lug'atlarida va turli izohli lug'atlarda berilgan so'zlar qo'shilsa, lug'at boyligi yana ming-minglab oshadi. Bulardan tashqari, juda ko'p so'zlar ko'p ma'noli so'zlar hisoblanadi.

Maktabda nutq o'stirishning muhim vazifalaridan biri lug'at ustida ishlashni yaxshilash, tartibga solish, uning asosiy yo'nalishlarini ajratish va asoslash, o'quvchilarning lug'atini boyitish jarayonini boshqarish hisoblanadi. Maktabda lug'at ustida ishlash metodikasi to'rt asosiy yo'nalishni ko'zda tutadi:

boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida nutq o'stirishning muhim vazifalaridan biri bu lug'at ustida ishlashdir. Lug'at ustida ishlash to'rt qisimdan tashkil topgan.

1. O'quvchilar lug'atini boyitish, ya'ni yangi so'zlarni, shuningdek, bolalar lug'atida bo'lgan ayrim so'zlarning yangi ma'nolarini o'zlashtirish.

2. O'quvchilar lug'atiga aniqlik kiritish. Bu o'z ichiga o'zlashtirilgan so'zlarning ma'nosini to'liq anglash, ularning sinonim va antonimlarini aniqlash va ko'chma ma'nolarini ongli ravishda anglash tushunishni oladi.

3. Lug'atni aktivlashtirish, ya'ni o'quvchilar ma'nosini o'zlashtirgan, ammo nutqida foydalanilmaydigan so'zlarni faollashtirishdan iborat.

4. Adabiy tilda ishlatilmaydigan so'zlarni o'quvchilar faol lug'atidan nofaol lug'atiga o'tkazish. Bunday so'zlarga bolalarning nutq muhiti ta'sirida o'zlashib qolgan adabiy til me'yoriga kirmaydigan, ayrim adabiy asar va so'zlashuv tilida qo'llanadigan sodda so'z va iboralar, sheva va ijtimoiy guruhga oid so'zlar kiradi. [3,B.652]

So'z ma'nosini tushuntirish nutq o'stirishning muhim shartlaridan biri hisoblanib, ushbu jarayon dars davomida quydagicha amalga oshiriladi. Agarda o'quvchi ona tili va o'qish savodxonligi darslarida biror so'zning qanday ma'no anglatishini bilmasa yoki qay o'rinda foydalanish kerakligi xususida muammoga duch kelsa, bu o'rinda o'qituvchi ushbu so'zning ma'nosini o'quvchiga o'sha so'z ishtirok etgan mashq yoki matn bajarilishi oldidan qisqa vaqt davomida o'quvchining fikrini asosiy g'oyadan chalg'itmaganda tushuntirib o'tadi.

So'z ma'nosini tushuntirishning ham bir necha shakllari mavjud bo'lib, ular quydagilardan iborat.

1. So'z ma'nosini matn ostida berilgan izohi yordamida tushuntirish.
2. So'z ma'nosini uning sinonimi yordamida tushuntirish.
3. So'z ma'nosini uning antonimi yordamida tushuntirish.

4. Soʻz maʼnosini uning asosiy belgisi yordamida tushuntirish.

5. Soʻz maʼnosini koʻrsatish (harakatlar, rasmlar, videolar) yordamida tushuntirish.
[3, B.655]

Boshlangʻich sinf oʻquvchilar nutqini oʻstirish jarayonida bajarilayotgan mashqlar ham katta ahamiyatga egadir. Quyida keltirilgan turli mashqlar oʻquvchilarda soʻzlarga eʼtiborini kuchaytirishga yordam beradi, yaʼni tallafuz qilinayotgan soʻzlar ayni eshitilgandek yozilmasligi hamda nutq jarayonida faqat bir turdagi soʻzlar oʻrniga ularning muqobil maʼnodoshlaridan foydalanish mumkin ekanligini oʻrganib borishadi.

1-jadval asosida birinchi ustunda berilgan soʻzlarning maʼnodoshini ikkinchi ustundan topib ayting. [1, B.11]

oftob	mamlakat
el	quyosh
xush	xalq
yurt	xarakter
feʼl	yaxshi

1-jadval

2-jadvalda berilgan soʻzlar qatnashgan gaplarni matndan topib, qayta oʻqing. Ushbu soʻzlar gaplarda qanday maʼnoda kelganini ayting.

tanob	qiygʻos	shabboda	sayroqi	fayz-tarovat
zilol	poyonsiz	gʻoyat	arz	toʻsatdan

2- jadval

3- jadval asosida audiomatndan olingan quyidagi soʻzlarni oʻqing. Toʻgʻri yozilgan soʻzlarni aniqlab, koʻchiring. [1, B.16]

kitob	koʻb	gʻaroyib	mexnat
kitobxon	farzant	koʻp	kitobxon
mehnat	gʻaroyip	kitop	farzand

3-jadval

(Ushbu turdagi mashqlar oʻquvchilarga soʻzlar eshutilishiga koʻra yoki tallafuz usuliga koʻra yozilmasligini oʻrgatish uchun berilgan boʻlib, oʻquvchilarni yanada eʼtiborli boʻlishga undaydi.)

4- jadval asosida ajiratib koʻrsatilgan soʻzlar bilan ularning izohini moslab daftaringizga yozing.

mayib	bebaho, kam uchraydigan
zina	qimmatbaho boylik
javohir	yuqoriga va pastga tushish qurilmasi
askari	shikastlanish sababli asl holatini yoʻqotish
noyob	koʻpincha

4-jadval

(Yuqorida keltirilgan mashq turi oʻquvchilarga yangi soʻzlarni ularning maʼnodoshi, izohi hamda uning asosiy vazifasi orqali tushunishga va oʻrganishga yordam beradi.)

Ushbu turdagi mashqlar soʻz ustida bajariladigan mashqlar sirasiga kirib, oʻquvchilar lugʻatini boyitishga va bu orqali ularning nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. I.Azimova, K. Mavlonova, S. Quronov, Sh. Tursun, Z.Ro'zmetova "Ona tili va o'qish savodxonligi"3-sinf uchun darslik 1-qism .Toshkent-2022
2. K.Qosimova, S. Matchonov, X.G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev "Ona tili o'qitish metodikasi".«NOSIR» nashriyoti. Toshkent -2009.
3. S. Matchonov,H.Bakiyeva, X.G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva,G.Xolboyeva "Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi"darslik. "Ishonchli hamkor nashriyoti" Toshkent-2021.

SUB'YEKTIV VA SPORT

Yarasheva Dilnoza

Asian International University Physical Culture Department lecturer

Email: yarashevadilnozaismoilqizi@oxu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10320339>

Annotatsiya. Sport bugungi kunda ijtimoiy hayotning muhim qismidir. Sport tushunchasi jismoniy va ruhiy salomatlikni qo'llab-quvvatlash, o'ziga bo'lgan ishonch va ijtimoiylashuvni oshirish, hamjihatlikni ta'minlashdagi rolini ochib berish orqali o'zgacha ma'no kasb etdi. So'nggi yillarda o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, sport jismoniy salomatlik bilan bir qatorda insonning psixologik salomatligiga ham ta'sir qiladi. Shaxsning psixologik salomatligi bilan bog'liq o'rganiladigan mavzulardan biri bu sub'ektiv farovonlikdir. Subyektiv farovonlik shaxsning subyektiv dunyosida; baxtli his qilish va o'zini ijobiy baholash. Biroq, sub'ektiv farovonlik sport psixologiyasi uchun yangi sohadir. Adabiyotda sub'ektiv farovonlik sportga ta'sir ko'rsatadigan va ta'sir qiladigan tadqiqot natijalari mavjud. Shunga asoslanib, ushbu tadqiqot adabiyotlar kontekstida sport va sub'ektiv farovonlik o'rtasidagi munosabatni ochib berishga harakat qildi. Tadqiqotning oxirgi qismida kelajakdagi tadqiqotlar uchun ba'zi takliflar berildi.

Kalit so'zlar: Sport, sub'ektiv farovonlik.

SUBJECTIVE AND SPORT

Abstract. Sport is an important part of social life today. The concept of sport gained a special meaning by revealing its role in supporting physical and mental health, increasing self-confidence and socialization, and ensuring unity. Researches conducted in recent years have shown that sports affect a person's psychological health as well as physical health. One of the research topics related to the psychological health of the individual is subjective well-being. Subjective well-being is in the subjective world of the individual; feeling happy and positive self-evaluation. However, subjective well-being is a new field for sport psychology. In the literature, there are research findings that subjective well-being affects and is affected by sports. Based on this, this study tried to reveal the relationship between sports and subjective well-being in the context of the literature. In the last part of the study, some suggestions for future research are given.

Keywords: Sport, subjective well-being.

СУБЪЕКТИВ И СПОРТ

Аннотация. Сегодня спорт является важной частью общественной жизни. Особое значение понятие спорта приобрело, раскрыв его роль в поддержании физического и психического здоровья, повышении уверенности в себе и социализации, обеспечении единства. Исследования, проведенные в последние годы, показали, что спорт влияет как на психологическое здоровье человека, так и на физическое. Одной из тем исследований, связанных с психологическим здоровьем личности, является субъективное благополучие. Субъективное благополучие находится в субъективном мире личности; чувство счастья и положительная самооценка. Однако субъективное благополучие — новая область спортивной психологии. В литературе имеются данные исследований о том, что на субъективное благополучие влияет и влияет спорт. Исходя из этого, данное исследование попыталось выявить связь между спортом и

субъективным благополучием в контексте литературы. В последней части исследования даются некоторые предложения для будущих исследований.

Ключевые слова: Спорт, субъективное благополучие.

KIRISH

Bir necha asrlar oldin paydo bo'lgan sport bugungi kunda ijtimoiy hayotning muhim qismiga aylandi. Sport tushunchasi shaxsning jismoniy va ruhiy salomatligini rivojlantirish, bo'sh vaqtdan unumli foydalanish, o'z-o'ziga ishonch, ijtimoiylashuv va hamjihatlikni ta'minlashdagi o'rnini tadqiq etish va ochib berish orqali o'zgacha ma'no kasb etdi. Sport va jismoniy salomatlik bo'yicha birinchi tadqiqotlar sportning jismoniy salomatlikka ta'sirini ta'kidladi va sportning yurak-qon tomir sog'lig'i, mushaklarning kuchi, chidamliligi, moslashuvchanligi va tana yaxlitligiga ijobiy ta'sirini aniqladi; So'nggi yillarda o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, sport jismoniy salomatlik bilan bir qatorda insonning psixologik salomatligiga ham ta'sir qiladi.

Psixologik salomatlikning muhim ko'rsatkichlaridan biri shundaki, shaxs o'zining sub'ektiv dunyosida o'zini baxtli his qiladi va o'zini ijobiy baholaydi. Bu holat "sub'ektiv farovonlik" tushunchasi bilan ifodalangan bo'lib, u shaxsning hodisalarga munosabatini, hodisalarga va hukmlarga hissiy munosabatini ifodalaydi. Subyektiv farovonlik uchta o'lchovga ega: ijobiy ta'sir, salbiy ta'sir va hayotdan qoniqish. Ijobiy ta'sir; ishonch, qiziqish, umid, hayajon, g'urur, quvonch, salbiy ta'sir kabi his-tuyg'ular; Bu g'azab, nafrat, aybdorlik, qayg'u, tashvish kabi salbiy his-tuyg'ularni anglatadi va nihoyat hayotdan qoniqish o'lchovi sevgi, nikoh, do'stlik va o'yin-kulgiga tegishli. Shaxslar yoqimli his-tuyg'ularni his qilganda, qiziqarli mashg'ulotlar bilan shug'ullanganda, quvonchni boshdan kechirganda va o'z hayotidan mamnun bo'lganda yuqori sub'ektiv farovonlikni boshdan kechiradilar. Adabiyotlar o'rganilganda, sub'ektiv farovonlik tushunchasi bir nechta o'xshash tushunchalar bilan o'rganilganligi aniqlandi. Ijobiy psixologiyada shaxsning farovonligi bilan bog'liq ko'plab tushunchalar farovonlik, hayotdan qoniqish, hayot sifati va boshqalarni o'z ichiga oladi. kabi tushunchalar mavjudligi va shunga o'xshash xususiyatlarga ega bo'lgan boshqa tushunchalar bir-birining o'rnida ishlatilishi kuzatiladi.

Nazariy kontekstda ko'rib chiqilsa, asosan Maqsad nazariyasi tomonidan izohlanadigan sub'ektiv farovonlik tushunchasi faoliyat, oqim, yuqoridan pastga, mulohaza yuritish, ijtimoiy taqqoslash, farovonlik doirasi va boshqalardan iborat. Kumulyativ tarzda rivojlanayotgan nazariyalar bilan izohlashga harakat qilinadi.

Shaxsning baxt-saodatini tadqiq etuvchi bu nazariyalar, asosan, shaxsning hayoti, dunyoqarashi va voqealarga baho berish bilan bog'liq. Biroq, tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, shaxsning psixologik salomatligi kuchli bo'lishi uchun faqat sub'ektiv farovonlik etarli emas. Riff va Keyes sub'ektiv farovonlik shaxsning psixologik jihatdan sog'lom bo'lishining yagona mezoni emasligini va sub'ektiv farovonlik bilan birga ba'zi xususiyatlar (ekologik ustunlik, shaxsiy o'sish va hayot maqsadi) ham talab qilinishi mumkinligini ta'kidlaydilar.

Hodisalarni o'z holicha idrok eta olmaydigan, boshqacha aytganda, ularga real baho bera olmaydigan kishilarning his-tuyg'ularidan xabardor bo'lishi mumkin emas. Bundan kelib chiqib, his-tuyg'ularidan bexabar bo'lgan shaxs o'zining baxtli ekanligini bildirsa ham, bu

shaxsni to'liq psixologik sog'lom deb bo'lmaydi. Muxtasar qilib aytganda, sub'ektiv farovonlik psixologik salomatlik uchun zaruriy, ammo yagona shart emas.

SUB'YEKTIV SOVVONAT VA SPORT

Sportning shaxsning jismoniy va ma'naviy rivojlanishiga muhim ta'siri bor, deb hisoblashadi. Shaxs rivojlanishining dastlabki bosqichlaridan boshlab jismoniy mashqlar qilish inson hayotining har bir bosqichida ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bolaligidanoq sport bilan shug'ullanish orqali o'zini taniy boshlagan shaxs o'smirlik davrida hayot uchun ba'zi maqsadlarni ishlab chiqadi, shuningdek, shaxsiy shaxsiyatini rivojlantirishga yordam beradigan sport mashg'ulotlari tufayli sub'ektiv farovonligini oshiradi. Unda aytilishicha, o'smirlarning hayotiy maqsadlarini aniqlash va strategiyalardan foydalanish tendentsiyalari ortishi bilan ularning sub'ektiv farovonlik darajasi oshadi. Hayotiy maqsadlarni aniqlash yoki strategiyalardan foydalanish ko'nikmalari sport faoliyati orqali shaxs erishishi mumkin bo'lgan ko'plab yutuqlardan biridir. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (1997) ruhiy farovonlik salomatlik holatini tashkil etuvchi boshqa o'lchovlarda muhim o'rin tutadi, deb ta'kidlaydi. va salomatlik nafaqat "kasalliklarning oldini olish".

Unda hech qanday vaziyat yo'qligi aytiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jismoniy faoliyat ko'plab sog'liq muammolarini (yurak ishemik kasalligi, semirish va boshqalar) kamaytiradi va hayot sifatini oshiradi. Diener (2000) ijtimoiy-madaniy omillar hayotdan qoniqishga ta'sir qiladi, turmush tarzini belgilaydi va hayotning ijobiy tomonlariga bevosita ta'sir qiladi. shaxsning salomatligi. Unda aytilishicha, jismoniy faollik yanada ijobiy hissiy holatni yaratadi va bu sub'ektiv farovonlikka ta'sir qiladi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti hisobotida (2002) ta'kidlanishicha, sport mashg'ulotlarida ishtirok etish ijobiy psixologik ta'sir ko'rsatadi, tashvish va depressiyani kamaytiradi va ijtimoiy munosabatlar, ayniqsa sportga asoslangan, shaxsning psixologik farovonligini qo'llab-quvvatlaydi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Ushbu tadqiqotda shaxsning jismoniy va psixologik rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan sport bilan shaxs hayotini kognitiv va hissiy jihatdan baholash sifatida tavsiflangan sub'ektiv farovonlik tushunchasi o'rtasidagi bog'liqlik adabiyotlar kontekstida ochib berilgan. . Adabiyotlar o'rganilganda, sub'ektiv farovonlik tushunchasi va sport o'rtasidagi munosabatlarning ahamiyatini ochib beruvchi milliy va xalqaro tadqiqotlar mavjudligi ko'rinadi.

Ushbu tadqiqotlarda sportning shaxsning sub'ektiv farovonlik darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi, shaxsning shaxslararo munosabatlarini mustahkamlashi, baxt va nekinlik tuyg'ularini rivojlantirishi aniqlangan. Ushbu tadqiqotlardan tashqari, adabiyotlarda ham tadqiqotlar mavjud. sub'ektiv farovonlikning sportga ijobiy ta'sirini ko'rsatib, sportning shaxslarning sub'ektiv farovonlik darajalariga ta'siridan farqli o'laroq. Ushbu tadqiqotlarda doimiy ravishda musobaqada bo'lgan sportchilar o'zlarini ham ta'sirchan, ham kognitiv jihatdan baholashlari ko'rsatilgan. , sub'ektiv farovonlikni oshirish, jismoniy faollik yanada ijobiy emotsional holatni yaratadi, sport mashg'ulotlarida qatnashish tashvish va tushkunlikni kamaytiradi va ijtimoiy munosabatlar, ayniqsa sportga asoslangan holda, shaxsning psixologik farovonligini oshiradi. vaziyatni qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu barcha ma'lumotlarga qo'shimcha ravishda, tadqiqotchilar sub'ektiv farovonlik shaxsning psixologik salomatligining yagona

mezoni emasligini, sub'ektiv farovonlik va ba'zi xususiyatlar (ekologik ustunlik, shaxsiy o'sish va hayotdagi maqsad) ham shaxsning sog'lig'iga ta'sir qilishini ko'rsatdi.

Sport insonning jismoniy va ruhiy salomatligi uchun muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, sport bilan shug'ullanadigan shaxslarning hayotda va sportda muvaffaqiyatga erishish istagini, shaxslararo munosabatlar ko'nikmalarini, baxt va optimizmi yaxshilashning yangi usullarini topish qobiliyatiga ega bo'lishini ta'minlash uchun o'quv dasturlari tashkil etilishi mumkin va shu bilan ularning sub'ektiv farovonligini qo'llab-quvvatlaydi. Shaxsning subyektiv farovonligini oshirishda oilaning yordami ham muhim ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. Yarasheva Dilnoza. (2023). FOCUS ON AEROBIC (LI) TYPE OF MOTOR ACTIVITY BASED ON FITNESS PROGRAMS. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 81–90.
2. Yarasheva Dilnoza. (2023). METHODS OF ORGANIZING NON-TRADITIONAL FITNESS CLASSES. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 61–72. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue11-09>
3. Yarasheva Dilnoza Ismail Qizi. (2023). TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS IN SPORTS. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(10), 105–116. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue10-16>
4. Yarashova, D. (2023). THE IMPACT OF PLAYING SPORTS IN EARLY CHILDHOOD ON SOCIAL DEVELOPMENT. *Modern Science and Research*, 2(10), 230–234. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24325>
5. Ярашева, Д. (2023, April). ФИТНЕС КАК ОЗДОРОВИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ. In *Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies* (Vol. 2, No. 4, pp. 278-283).
6. Yarasheva, D. (2022). BOLALARDA MASHQ QILISHNING AHAMIYATI. *PEDAGOGS jurnali*, 19(1), 139-142.
7. Ярашева, Д. (2023). СТИЛИ ОРГАНИЗАЦИИ НЕТРАДИЦИОННЫХ ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫХ ЗАНЯТИЙ. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 19(5), 6-10.
8. Yarashova, D. (2023). STRENGTH TRAINING AND STRENGTH TRAINING IN CHILDREN. *Modern Science and Research*, 2(9), 211-215.
9. Yarasheva Dilnoza. (2023). SPORTS, CULTURE AND SOCIETY. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 152–163. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue11-17>
10. Azamat Orunbayev, (2023) NONUSHTANING MASHQ BAJARISHGA TA'SIRI. *International journal of scientific researchers* 2(2), 3-6.
11. Azamat Orunbayev. (2023). USING TECHNOLOGY IN A SPORTS ENVIRONMENT. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 39–49. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue11-07>
12. Azamat Orunbayev. (2023). FITNES VA SOG'LOMLASHTIRISH BO'YICHA MURABBIYLIK YO'NALISHIGA KONTSEPTUAL YONDASHUV. *Research Focus*

- International Scientific Journal*, 2(8), 23–28. Retrieved from <https://refocus.uz/index.php/1/article/view/431>
13. Azamat Orunbayev. (2023). PANDEMIYA DAVRIDA MOBIL SOG'LIQNI SAQLASH VA FITNES DASTURLARI (PROGRAM). *Research Focus International Scientific Journal*, 2(7), 37–42. Retrieved from <https://refocus.uz/index.php/1/article/view/414>
 14. Akhrorjon Nuriddinov. (2023). A STUDY OF THE AGGRESSIVE STATUS OF FOOTBALL FANS. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 73–80. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue11-10>
 15. Bahodir o'g'li, N. A. (2023). YEVROPA MAMLAKATLARIDA YUQORI MALAKALI FUTBOLCHI VA MURABBIYLARNI TEXNIK TAKTIK HARAKATLARINI TADBIQ QILISH METODIKASI. *THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH*, 2(14), 187-189.
 16. Nuriddinov, A., Sayfiyev, H., & Sirojev, S. . (2023). WHY FOOTBALL IS THE FIRST SPORT THAT COMES TO MIND TODAY. *Modern Science and Research*, 2(9), 200–203. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24104>
 17. Nuriddinov, A. (2023). THE ROLE OF FAIR PLAY IN PHYSICAL EDUCATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 244–250. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24327>
 18. Bahodir o'g'li, N. A. (2023). NIMA UCHUN FUTBOL BUGUNGI KUNDA SPORT DEB ATALGANIDA BIRINCHI NAVBATDA AQLGA KELADI.
 19. Nuriddinov Axrorjon Bahodir o'g'li, (2023) Futbol zo'ravonligi, fanatizm va millatchilik *International journal of scientific researchers* 2(1), 451-456.
 20. Saidova, M., & Sayfiyev, H. (2023). CONTENT-IMPORTANCE AND PRINCIPLES OF PHYSICAL EDUCATION CLASSES. *Modern Science and Research*, 2(9), 192-199.
 21. **Saidova, M. (2023). CONTENT-IMPORTANCE AND PRINCIPLES OF PHYSICAL EDUCATION CLASSES. *Modern Science and Research*, 2(9), 192-198.**
 22. Sayfiyev, H., & Saidova, M. (2023). EFFECTS OF GYMNASTICS ON FUNDAMENTAL MOTOR SKILLS (FMS), POSTURAL (BALANCE) CONTROL, AND SELF-PERCEPTION DURING GYMNASTICS TRAINING. *Modern Science and Research*, 2(9), 204-210.
 23. **Sayfiyev, H. (2023). EFFECTS OF GYMNASTICS ON FUNDAMENTAL MOTOR SKILLS (FMS), POSTURAL (BALANCE) CONTROL, AND SELF-PERCEPTION DURING GYMNASTICS TRAINING. *Modern Science and Research*, 2(9), 204-210.**
 24. Ayubovna, S. M., & Komiljonova, K. I. (2022). Features of Application of Sports Games in Preschool Children. *International Journal of Culture and Modernity*, 16, 17-23.
 25. Saidova, M., & Sayfiyev, H. (2023). CONTENT-IMPORTANCE AND PRINCIPLES OF PHYSICAL EDUCATION CLASSES. *Modern Science and Research*, 2(9), 192-199.

26. Sirojev Shoxrux. (2023). BEHAVIORAL CHARACTERISTICS, PRINCIPLES AND WORKING METHODS OF COACHES. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 50–60. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue11-08>
27. Shoxrux, S. (2023). VOLEYBOLDA OTISH TEZLIGI TUSHUNCHASI VA AHAMIYATI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(11), 913-917.
28. Sirojev, S. (2023). THE CONCEPT AND IMPORTANCE OF SHOOTING SPEED IN VOLLEYBALL. *Modern Science and Research*, 2(9), 187-191.
29. Sirojev Shoxrux. (2023). THE CONNECTION BETWEEN SPORTS AND LOGIC. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 97–106.
30. Sirojev Shoxrux. (2023). APPLICATIONS OF SPORT PSYCHOLOGY IN THE WORLD. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 107–120.
31. Sirojev, S. (2023). TEACHING ACTIVITIES AND PHILOSOPHY IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *Modern Science and Research*, 2(10), 235–243.
32. Xayrulloevich, S. H. (2023). SPORT GIMNASTIKA MASHG'ULOTLARIDA ASOSIY HARAKAT QOBILYAT (FMS), POSTURAL (MUVOZANAT) NAZORAT VA O'ZINI O'ZI IDROK ETISHGA SPORT GIMNASTIKASINING TA'SIRI.
33. Saidova, M., & Sayfiyev, H. (2023). CONTENT-IMPORTANCE AND PRINCIPLES OF PHYSICAL EDUCATION CLASSES. *Modern Science and Research*, 2(9), 192-199.
34. Sayfiyev, H., & Saidova, M. (2023). EFFECTS OF GYMNASTICS ON FUNDAMENTAL MOTOR SKILLS (FMS), POSTURAL (BALANCE) CONTROL, AND SELF-PERCEPTION DURING GYMNASTICS TRAINING. *Modern Science and Research*, 2(9), 204-210.
35. Sirojev, S., Nuriddinov, A., & Sayfiyev, H. (2023). THE CONCEPT AND IMPORTANCE OF SHOOTING SPEED IN VOLLEYBALL. *Modern Science and Research*, 2(9), 187-191.
36. Nuriddinov, A., Sayfiyev, H., & Sirojev, S. (2023). WHY FOOTBALL IS THE FIRST SPORT THAT COMES TO MIND TODAY. *Modern Science and Research*, 2(9), 200-203.
37. Сайфиев, Х., & Саидова, М. (2023). БАДМИНТОНИСТЫ ФИЗИЧЕСКИЙ ПОДГОТОВКА И ЕМУ РАЗРАБОТКА МЕТОДЫ. *Инновационные исследования в науке*, 2(4), 45-54.
38. Xayrullayevich, S. H., & Ayubovna, S. M. (2023). BADMINTONCHILAR JISMONIY TAYYORGARLIGI VA UNI RIVOJLANTIRISH METODIKALARI. *FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES*, 2(18), 201-208.
39. Nuriddinov, A., Sayfiyev, H., & Sirojev, S. (2023). WHY FOOTBALL IS THE FIRST SPORT THAT COMES TO MIND TODAY. *Modern Science and Research*, 2(9), 200-203.

PSIXIJTIMOIY RIVOJLANISH JARAYONIDA INSON VA SPORT O'RTASIDAGI MUNOSABAT

Sirojev Shoxrux

Asia International University
Physical culture chair manager

Email: sirojevshoxruxfayzullougli@oxu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10323977>

Annotatsiya. Bugungi kunda sport nafaqat odamlarni jismoniy va ruhiy jihatdan mustahkamlash uchun amalga oshiriladigan tadbirlar majmui emas. Bundan tashqari, sport mas'uliyat va hamkorlik tendentsiyalarini, tartibni saqlash qobiliyatini ochib berish orqali insonning ijtimoiylashuviga yordam beradigan muhim institut sifatida namoyon bo'ladi. Sport shaxsning ijtimoiy hayotida uning psixo-ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi va tezlashtiradigan asosiy omillardan biridir. Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, insonlarning psixo-ijtimoiy rivojlanishida sport muhim o'rin tutadi va insonni ijtimoiy-psixologik faollashtirishning eng oson yo'li sportdir. Shaxs sport mashg'ulotlarida ishtirok etish orqali ma'naviy yolg'izlikning paydo bo'lishiga olib keladigan ta'sirlarni bartaraf etishi, ish hayotida ko'rinib, keyinchalik umumlashtirib, ijtimoiy hayotda o'z aksini topadigan maqsadsizlik va monoton ish sharoitlaridan kelib chiqadigan pessimistik va tushkun kayfiyatlarni yo'q qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: Psixo-ijtimoiy rivojlanish, ijtimoiylashuv, sport va psixo-ijtimoiy rivojlanish, sport va ijtimoiylashuv.

THE RELATIONSHIP BETWEEN HUMANS AND SPORTS IN THE PROCESS OF PSYCHOSOCIAL DEVELOPMENT

Abstract. Today, sport is not only a set of activities to strengthen people physically and mentally. In addition, sport appears as an important institution that promotes human socialization by revealing the tendencies of responsibility and cooperation, the ability to maintain order. Sport is one of the main factors in the social life of a person that supports and accelerates his psycho-social development. It should not be forgotten that sport plays an important role in the psycho-social development of people, and the easiest way to activate a person socially and psychologically is sport. By participating in sports, a person overcomes the effects of spiritual loneliness, pessimism arising from aimlessness and monotonous working conditions, which can be seen in work life and later generalized and reflected in social life. and can eliminate depressed moods.

Key words: Psychosocial development, socialization, sports and psychosocial development, sports and socialization.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ЧЕЛОВЕКА И СПОРТА В ПРОЦЕССЕ ПСИХОСОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. Сегодня спорт – это не только комплекс мероприятий по укреплению человека физически и морально. Кроме того, спорт выступает как важный институт, способствующий социализации человека, раскрывая склонности к ответственности и сотрудничеству, способности поддерживать порядок. Спорт является одним из основных факторов социальной жизни человека, поддерживающим и ускоряющим его психосоциальное развитие. Не следует забывать, что спорт играет

важную роль в психосоциальном развитии человека, и самым простым способом активизации человека социально и психологически является спорт. Занимаясь спортом, человек преодолевает последствия духовного одиночества, пессимизма, возникающие из-за бесцельности и монотонных условий труда, которые могут наблюдаться в трудовой жизни, а затем обобщаться и отражаться в социальной жизни, и способны устранять депрессивные настроения.

***Ключевые слова:** Психосоциальное развитие, социализация, спорт и психосоциальное развитие, спорт и социализация.*

Kirish

Bugungi kunda sport odamlarning jismonan, hissiy va ijtimoiy rivojlanishi, jamoaviy ishini osonlashtirish, o'zaro hamjihatlikni ta'minlash va jamiyatga a'zo bo'lishning eng oson usullaridan biridir. Jismoniy mashqlar majmuasi bo'lishdan tashqari, sport odamlarga shaxsiy va ijtimoiy o'ziga xoslik va guruhga a'zolik hissini berish orqali shaxsning ijtimoiylashishiga yordam beradigan tushunchani anglatadi. Sport katta ahamiyatga ega bo'lgan ko'plab ijtimoiy qadriyatlarni yaratish va qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Sport bu funktsiyani ko'p jihatdan amalga oshirishi mumkin. Odamlar sport kontseptsiyasi doirasida o'zlarini ifoda etishlari mumkin bo'lgan hududga ega bo'lish, hech bo'lmaganda bunday faoliyatni qo'llab-quvvatlash va ijtimoiylashuv jarayonida ishtirok etish orqali ularning psixososyal rivojlanishiga yordam beradi. Ijtimoiylashuv shaxs va jamiyat uchun boshqacha ma'noga ega, jamiyat uchun u madaniyatning avlodan-avlodga o'tishini va shaxsning uyushgan ijtimoiy hayot doirasida belgilangan me'yorlarga muvofiqligini ta'minlaydi. Shu nuqtai nazardan, sotsializatsiya shaxsning o'zini va shaxsiyatini shakllantiruvchi asosiy omillardan biridir.

Odamlarning muvaffaqiyatga bo'lgan ehtiyoji psixo-ijtimoiy rivojlanish doirasida o'ziga bo'lgan ishonchni qozonish yoki yangilash nuqtai nazaridan muhimdir. Bu yerda insonning muvaffaqiyatga erishishining eng oson usullaridan biri bu sportdir. Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, sportga nafaqat jismoniy mashqlar majmui, balki shaxsning ijtimoiy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun juda muhim ijtimoiy hodisa sifatida qarash kerak.

Ijtimoiy va sportning aloqasi

Ijtimoiy rivojlanish insonning boshqa odamlar bilan bo'lgan munosabatlari, uning tug'ilganidan to'voyaga etgunga qadar ularga bo'lgan bilim va his-tuyg'ularining yig'indisi sifatida ifodalanadi. Boshqacha qilib aytganda, sotsializatsiya - bu kattalar muhitida amal qiladigan me'yorlar va qadriyatlarga mos keladigan xatti-harakatlarni rivojlantirish jarayoni. Boshqa ta'rifga ko'ra, sotsializatsiya - bu shaxsga guruh me'yorlariga rioya qilish va ularni o'rganish imkonini beradigan jarayon.

Ijtimoiylashuv tufayli odamlar jamiyat tomonidan ilgari surilgan munosabat va harakat modellarini, misollar va fikrlash usullarini o'rganadilar. Shunday qilib, sotsializatsiya insonning ijtimoiy madaniyat bilan integratsiyalashuviga va o'zi yashayotgan jamiyatga moslashishiga imkon beradigan mexanizmdir. Insonning jamiyatda boshqalar bilan umumiy hayot kechirishi, jamiyatning urf-odatlarini va an'analariga bo'ysunishi, ovqatlanish, ichish, kiyinish, uxlash, o'ynash va ishlashda ma'lum bir muhim texnikani qabul qilishi, me'yorlarga rioya qilish qobiliyati. ijtimoiy hayotning urf-odatlarini va guruhda bo'lish. Bu o'ziga yuklangan rollarni to'g'ri bajara olsagina mumkin bo'ladi.

Shaxs ijtimoiy hayotdan xabardor bo'lgan darajada ba'zi ijtimoiy faoliyatda ishtirok etadi. Shaxslar jamiyatda ijtimoiylashgan sari, ularning mavjud faoliyatda ishtirok etishga moyilligi kuchayadi. Bu vaqtda sport ijtimoiylashgan va ijtimoiylashishga moyilligi kuchaygan shaxslar hal qiladigan masalaga aylanadi.

Sport insonning ijtimoiylashuvida muhim rol o'ynaydi, chunki u shaxsga dinamik ijtimoiy muhitda ishtirok etish imkonini beradigan ijtimoiy faoliyatdir. Zamonaviy jamiyatlarda sport asosan jamoaviy faoliyat ekanligini hisobga olsak, sportga qiziqqan shaxslar sport faoliyati orqali odamlarning turli guruhlari bilan ijtimoiy munosabatlarga kirishadilar. Sport insonga o'zining tor dunyosidan qochish va boshqa muhitdagi odamlar, e'tiqod va fikrlar bilan muloqot qilish, ular ta'sirida bo'lish va ularga ta'sir qilish imkonini beradi. Shu munosabat bilan aytish mumkinki, sport yangi do'stlik va ijtimoiy hamjihatlikni o'rnatish va mustahkamlashga yordam beradi. Sport nafaqat sport bilan shug'ullanadiganlar, balki tomoshabinlar orasida ham muhim suhbat va mehr-muhabbat mavzusidir. Dastlab shaxsiy hodisa sifatida boshlangan sport faoliyati keyinchalik ijtimoiy xususiyat kasb etib, kengroq auditoriyani qamrab olishga muvaffaq bo'ldi.

Sport kundalik hayotning deyarli barcha jabhalariga ta'sir ko'rsatadigan juda muhim institutdir. Jamiyatlarning ijtimoiy hayotida sport nufuzli o'rin tutadi. Sportning kuchi uning ijtimoiylashuv quroli ekanligi va odamlarni birlashtirish rolini bajarishi bilan o'lchanadi. Sport ijtimoiylashuv va ijtimoiy o'zgarishlar uchun vosita bo'lib xizmat qilish uchun ajoyib kuchga ega. Sport katta ahamiyatga ega bo'lgan ko'plab ijtimoiy qadriyatlarni yaratish va qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Bu qadriyatlarga mehnatsevarlik, fidoyilik, adolat, sadoqat, mas'uliyat, ishonchlilik, bag'rikenglik va o'z-o'zini tarbiyalash kiradi. Sport inson va jamiyat barqarorligi uchun zarur bo'lgan qadriyatlar, institutlar va xatti-harakatlarning shakllanishiga yordam beradi. Ijtimoiylashuv jarayonining muhim natijasi rolni o'rganishdir. Odamlar o'zlariga mos keladigan ijtimoiy rollarni o'rganadilar; deyarli barcha odamlar bolaligida o'yinlar, sport va boshqa mashg'ulotlar orqali muloqot qilishadi. Bu faoliyat yaxshi fuqarolar, yaxshi do'stlar, mas'uliyatli qo'shnilar, yaxshi talabalar, birgalikda ishlash, etakchilik va boshqalar. Ular rollarni o'rganish uchun muhim tayyorgarlik bo'lib xizmat qiladi.

Sport bu funktsiyani ko'p jihatdan amalga oshirishi mumkin. Sportning ommaviyligi ijtimoiy tabaqa, irq, jins va yoshni kamsitmaydigan hodisa bo'lib, odamlarga o'z ijtimoiy rollarini osonroq bajarish imkonini beradi. O'zining ajoyib jozibasi va tashqi ko'rinishi bilan sport keskinlik va ziddiyat chegaralarini chetlab o'tib, odamlar va jamiyatlar o'rtasidagi aloqani ta'minlaydi. Sport odamlarni oila, mahalla, shahar yoki millatning jamoa a'zolariga aylantirish qudratiga ega. Ba'zi tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, sport ko'pincha bo'ysunmaslik va ijtimoiy o'zgarishlar uchun katalizator bo'lib xizmat qiladi.

Hozirgi jamiyatlarda sport o'ynash va tomosha qilishga qiziqish ortib borayotgani zamonaviy ijtimoiy hayotning o'ziga xos xususiyatlaridan biridir. Til, din, irq va jinsdan qat'i nazar, dunyoning turli burchaklaridan millionlab odamlarni bir vaqtning o'zida tribunalar va televizorlar qarshisiga to'playdigan boshqa tadbir yo'q.

Sportning shaxsga ta'siri

Shaxs - bu shaxsdagi tuzilmalar, xulq-atvor uslublari, qiziqishlari, ma'naviy xatti-harakatlari, qobiliyatlari va tendentsiyalarining xarakterli integratsiyasi. Adasal esa shaxsni "shaxsga xos individual sifatlarni jamlovchi ma'naviy yaxlitlik" deb ta'riflagan. Shaxsga

qisqacha ta'rif bergandan so'ng, sportning shaxsga ta'siriga qisqacha to'xtalsak; Sport bilan shug'ullanish nafaqat jismoniy faollik, balki ijtimoiylashuv va jamiyatga moslashish jarayonidir. Sport bir qator qoidalar bilan cheklangan.

Bundan tashqari, u o'ziga xos xususiyatlarga ko'ra jamoaga moslashish qobiliyatini talab qiladi. Mashg'ulotlarda yoki musobaqalarda muvaffaqiyatga erishish kundalik hayotda kamdan-kam uchraydigan qoidalarga rioya qilish orqali mumkin. Bu yangi vaziyat jarayonini anglatadi. Moslashuv jarayonini muvaffaqiyatli yakunlagan yosh sportchida endi yangi xususiyatlar paydo bo'ldi. Aniqrog'i, mavjud bo'lgan ba'zi fazilatlarini yaxshilagan.

Sportda muvaffaqiyatga erishish uchun ba'zi jismoniy va ma'naviy fazilatlarga ega bo'lish kerak. Bu fazilatlarini quyidagicha sanab o'tish mumkin.

- Rivojlangan mushak va skelet tuzilishi
- Ushbu harakatlarni uzoq vaqt davomida bajara olish uchun yuqori jismoniy tayyorgarlik,

- Har xil ma'naviy, jismoniy va jismoniy to'siqlarga qaramasdan muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan shaxsiy fazilatlarga ega bo'lish va muvaffaqiyatsizlikka uchragan taqdirda ham harakatdan voz kechmaslik;

- Trening uchun etarli motivatsiya

Bu xislatlar sport bilan shug'ullanishni boshlash uchun zarur, lekin shuni unutmaslik kerakki, bu fazilatlar sport bilan shug'ullanishni davom ettirgan sari rivojlanadi. Ushbu rivojlanish ma'lum qoidalarga muvofiq sodir bo'ladi. Qoidalarning asosi sport faoliyatining shaxsga ta'siri. Turli olimlar, mutafakkirlar va sport axloqshunoslari sport faoliyatining shaxsga ta'sirini quyidagicha umumlashtiradilar.

- Sport xarakterini shakllantiradi.
- Jamoaviy sport turlari hamkorlikka o'rgatadi.
- Shaxsiy sport turlari shaxsiy intizomni rivojlantiradi.
- Sport erkakcha kurashga o'rgatadi.
- Jismoniy tarbiyaning erkinligi va majburiy emasligi o'quvchi va o'qituvchi munosabatlarini yaxshilaydi va sportchining ijtimoiylashuv jarayonini osonlashtiradi.

- Xavfli mashqlar jasoratni oshiradi.

- Ba'zi sport turlari yuqori muloqot qadriyatlariga ega. Bu, ayniqsa, jismoniy aloqa mavjud bo'lgan sport turlarida yaqqol namoyon bo'ladi.

- Sport bizni tajovuzkor impulslarni tabiiy ravishda, ijtimoiy qoidalarga muvofiq chiqarib yuborishga o'rgatadi.

Psixijtimoiy rivojlanish va sport

Ijtimoiy rivojlanish - bu shaxsning ijtimoiy qo'zg'atuvchilarga, ayniqsa, guruh hayotidagi bosim va qiyinchiliklarga sezgiriligini rivojlantirish va o'z guruhi yoki madaniyatidagi boshqalar bilan til topishish va ular kabi o'zini tutish qobiliyatidir. Inson ma'lum bir ijtimoiy-madaniy muhitda ma'lum bir davrda tug'iladi va ijtimoiylashuv jarayonida o'z muhitiga va jamiyatga moslashishga harakat qiladi. Bu harakat avvalo oilada, keyin maktabda, keyin esa kasbiy muhitda davom etadi. Rivojlanish, o'sishdan farqli o'laroq, tarkibiy va sifat o'zgarishlarini o'z ichiga oladi. Inson rivojlanishida kamolot va o'rganish o'zaro bog'liq holda sodir bo'ladi. Rivojlanish murakkab jarayon bo'lib, odamlar o'rtasida sur'atda farq

qiluvchi turli jihatlardan birdamlikda sodir bo'ladi. Ushbu jarayonga ichki va tashqi omillar ta'sir qiladi. Ijtimoiy rivojlanishni shaxsning xulq-atvoriga qarab baholash mumkin. Rivojlanish bor ekan, ma'lum bir taraqqiyotni ko'rish kerak. Ushbu bosqichda o'zgarishlar osondan qiyinga, oddiydan murakkabga o'tadi.

Sport va ijtimoiylashuv o'rtasidagi munosabatlarning asosi har qanday yoshdagi va guruhlardagi odamlarning sportga qanday yo'naltirilganligi va bundan olingan tajribalar ularning hayotiga qanday ta'sir qilishi haqidagi savollarda yotadi. Bu savollar sportdagi sotsializatsiya ikki bosqichda sodir bo'lishini ko'rsatadi. Sotsializatsiyadan oldingi bosqich deb ataladigan birinchi bosqich - bu shaxsning ijtimoiy xulq-atvor sohasi bo'lgan sport bilan shug'ullanish jarayoni.

Xulosa

Sport ijtimoiy hayotda turli yo'llarni bosib o'tgan, shaxslarni bevosita yoki bilvosita unga qaram qilib qo'ygan, odamlarning qiziqishini doimo saqlab qolishga muvaffaq bo'lgan ijtimoiy hodisadir. Kishilarning ajralmas zavq va ehtiyojlarini qondirish orqali o'ziga bog'laydigan sport bugungi dunyoda o'zini katta ijtimoiy institut sifatida namoyon etib, jamiyatga yaqindan daxldor bo'lgan muayyan xatti-harakatlar, fikrlar, e'tiqod va ramzlarni shakllantirgan.

Zamonaviy dunyoda jadal rivojlanayotgan texnologiya ishchi kuchiga bo'lgan ehtiyojni asta-sekin kamaytirdi va buning natijasida insonning tabiiy tuzilishiga mos kelmaydigan turmush tarzi, shuningdek, biznes va ijtimoiy muhitning bosim va stresslari odamlarni psixologik holatga keltirmoqda. qayg'u. Ushbu bosqichda sportning bo'shashtiruvchi va monotonlikni saqlash funksiyasi kuchga kiradi va odamlarning psixo-ijtimoiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Sportning ana shu vazifalari bilan bir qatorda insonlar shaxsiyatini ijobiy shakllantiruvchi tushuncha ekanligi ham yoshlar, ham bolalar tarbiyasi va kamolotida sportning naqadar muhim ahamiyatga ega ekanligini ochib beradi. Shu nuqtai nazardan, bolalar va yoshlarning shaxsiyatini rivojlantirishda sportning tarbiyaviy funksiyasidan foydalanish orqali hissiy va ijtimoiy jihatdan sog'lom jamiyatni yaratish osonroq bo'ladi.

Bugungi kunda bolalarning sport bilan shug'ullanishi, bu borada olib borilayotgan izlanishlar ko'paygani sportning insonlarning ruhiy-ijtimoiy rivojlanishida ahamiyati katta ekanidan dalolatdir. Bolalarning psixologik va ijtimoiy rivojlanishida o'yinlar bilan bir qatorda sport ham muhim o'rin tutadi. Chunki bu mashg'ulotlarda qatnasha turib, bola ham guruh ichida harakat qilishni, yutish yoki yutqazishni, qoidalarga bo'ysunishni o'rganadi.

Ulardan eng muhimi, o'ziga ishonch hissi paydo bo'lishi va o'zining shu jamiyat a'zosi ekanligini anglashidir. Shu munosabat bilan bolalarni tarbiyalash uchun tayyorlangan sport dasturlari ularning rivojlanish xususiyatlariga mos ravishda tayyorlanishi va ularning ijtimoiy rivojlanishiga yordam berishi kerak. Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, sog'lom jamiyat barpo etishning asosiy sharti bolalar va yoshlarni tarbiyalashdir. Shuni unutmaslik kerakki, sport insonlarning psixo-ijtimoiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi va odamlarni ijtimoiy-psixologik faol qilishning eng oson yo'li sportdir. Chunki sport tufayli odamlar turli xil muhitlarda, turli fikr va madaniyatdagi odamlar bilan birlashib, muloqot qilishlari mumkin. Shu nuqtai nazardan, sport odamlar uchun muloqot qilish va o'zini namoyon qilishning eng oson usullaridan biridir.

REFERENCES

1. Sirojev Shoxrux. (2023). BEHAVIORAL CHARACTERISTICS, PRINCIPLES AND WORKING METHODS OF COACHES. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 50–60. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue11-08>
2. Shoxrux, S. (2023). VOLEYBOLDA OTISH TEZLIGI TUSHUNCHASI VA AHAMIYATI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(11), 913-917.
3. Sirojev, S. (2023). THE CONCEPT AND IMPORTANCE OF SHOOTING SPEED IN VOLLEYBALL. *Modern Science and Research*, 2(9), 187-191.
4. Sirojev Shoxrux. (2023). THE CONNECTION BETWEEN SPORTS AND LOGIC. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 97–106.
5. Sirojev Shoxrux. (2023). APPLICATIONS OF SPORT PSYCHOLOGY IN THE WORLD. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 107–120.
6. Sirojev, S. (2023). TEACHING ACTIVITIES AND PHILOSOPHY IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *Modern Science and Research*, 2(10), 235–243.
7. Azamat Orunbayev, (2023) NONUSHTANING MASHQ BAJARISHGA TA'SIRI. *International journal of scientific researchers* 2(2), 3-6.
8. Azamat Orunbayev. (2023). USING TECHNOLOGY IN A SPORTS ENVIRONMENT. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 39–49. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue11-07>
9. Azamat Orunbayev. (2023). FITNES VA SOG'LOMLASHTIRISH BO'YICHA MURABBIYLIK YO'NALISHIGA KONTSEPTUAL YONDASHUV. *Research Focus International Scientific Journal*, 2(8), 23–28. Retrieved from <https://refocus.uz/index.php/1/article/view/431>
10. Azamat Orunbayev. (2023). PANDEMIYA DAVRIDA MOBIL SOG'LIQNI SAQLASH VA FITNES DASTURLARI (PROGRAM). *Research Focus International Scientific Journal*, 2(7), 37–42. Retrieved from <https://refocus.uz/index.php/1/article/view/414>
11. Yarasheva Dilnoza. (2023). SPORTS, CULTURE AND SOCIETY. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 152–163. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue11-17>
12. Yarasheva Dilnoza. (2023). FOCUS ON AEROBIC (LI) TYPE OF MOTOR ACTIVITY BASED ON FITNESS PROGRAMS. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 81–90.
13. Yarasheva Dilnoza. (2023). METHODS OF ORGANIZING NON-TRADITIONAL FITNESS CLASSES. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 61–72. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue11-09>
14. Yarasheva Dilnoza Ismail Qizi. (2023). TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS IN SPORTS. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(10), 105–116. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue10-16>
15. Yarashova, D. (2023). THE IMPACT OF PLAYING SPORTS IN EARLY CHILDHOOD ON SOCIAL DEVELOPMENT. *Modern Science and Research*, 2(10), 230–234. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24325>

16. Ярашева, Д. (2023, April). ФИТНЕС КАК ОЗДОРОВИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ. In *Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies* (Vol. 2, No. 4, pp. 278-283).
17. Yarasheva, D. (2022). BOLALARDA MASHQ QILISHNING ANAMIYATI. *PEDAGOGS jurnali*, 19(1), 139-142.
18. Ярашева, Д. (2023). СТИЛИ ОРГАНИЗАЦИИ НЕТРАДИЦИОННЫХ ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫХ ЗАНЯТИЙ. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 19(5), 6-10.
19. Yarashova, D. (2023). STRENGTH TRAINING AND STRENGTH TRAINING IN CHILDREN. *Modern Science and Research*, 2(9), 211-215.
20. Akhrorjon Nuriddinov. (2023). A STUDY OF THE AGGRESSIVE STATUS OF FOOTBALL FANS. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 73–80. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue11-10>
21. Bahodir o'g'li, N. A. (2023). YEVROPA MAMLAKATLARIDA YUQORI MALAKALI FUTBOLCHI VA MURABBIYLARNI TEXNIK TAKTIK HARAKATLARINI TADBIQ QILISH METODIKASI. *THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH*, 2(14), 187-189.
22. Nuriddinov, A., Sayfiyev, H., & Sirojev, S. . (2023). WHY FOOTBALL IS THE FIRST SPORT THAT COMES TO MIND TODAY. *Modern Science and Research*, 2(9), 200–203. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24104>
23. Nuriddinov, A. (2023). THE ROLE OF FAIR PLAY IN PHYSICAL EDUCATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 244–250. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24327>
24. Bahodir o'g'li, N. A. (2023). NIMA UCHUN FUTBOL BUGUNGI KUNDA SPORT DEB ATALGANIDA BIRINCHI NAVBATDA AQLGA KELADI.
25. Nuriddinov Axrorjon Bahodir o'g'li, (2023) Futbol zo'ravonligi, fanatizm va millatchilik *International journal of scientific researchers* 2(1), 451-456.
26. Saidova, M., & Sayfiyev, H. (2023). CONTENT-IMPORTANCE AND PRINCIPLES OF PHYSICAL EDUCATION CLASSES. *Modern Science and Research*, 2(9), 192-199.
27. **Saidova, M. (2023). CONTENT-IMPORTANCE AND PRINCIPLES OF PHYSICAL EDUCATION CLASSES. *Modern Science and Research*, 2(9), 192-198.**
28. Sayfiyev, H., & Saidova, M. (2023). EFFECTS OF GYMNASTICS ON FUNDAMENTAL MOTOR SKILLS (FMS), POSTURAL (BALANCE) CONTROL, AND SELF-PERCEPTION DURING GYMNASTICS TRAINING. *Modern Science and Research*, 2(9), 204-210.
29. **Sayfiyev, H. (2023). EFFECTS OF GYMNASTICS ON FUNDAMENTAL MOTOR SKILLS (FMS), POSTURAL (BALANCE) CONTROL, AND SELF-PERCEPTION DURING GYMNASTICS TRAINING. *Modern Science and Research*, 2(9), 204-210.**
30. Ayubovna, S. M., & Komiljonova, K. I. (2022). Features of Application of Sports Games in Preschool Children. *International Journal of Culture and Modernity*, 16, 17-23.
31. **Sayfiyev, H., & Saidova, M. (2023). EFFECTS OF GYMNASTICS ON FUNDAMENTAL MOTOR SKILLS (FMS), POSTURAL (BALANCE) CONTROL,**

- AND SELF-PERCEPTION DURING GYMNASTICS TRAINING. *Modern Science and Research*, 2(9), 204-210.**
32. Saidova, M., & Sayfiyev, H. (2023). CONTENT-IMPORTANCE AND PRINCIPLES OF PHYSICAL EDUCATION CLASSES. *Modern Science and Research*, 2(9), 192-199.
 33. Xayrulloevich, S. H. (2023). SPORT GIMNASTIKA MASHG'ULOTLARIDA ASOSIY HARAKAT QOBILYAT (FMS), POSTURAL (MUVOZANAT) NAZORAT VA O'ZINI O'ZI IDROK ETISHGA SPORT GIMNASTIKASINING TA'SIRI.
 34. **Saidova, M., & Sayfiyev, H. (2023). CONTENT-IMPORTANCE AND PRINCIPLES OF PHYSICAL EDUCATION CLASSES. *Modern Science and Research*, 2(9), 192-199.**
 35. Sayfiyev, H., & Saidova, M. (2023). EFFECTS OF GYMNASTICS ON FUNDAMENTAL MOTOR SKILLS (FMS), POSTURAL (BALANCE) CONTROL, AND SELF-PERCEPTION DURING GYMNASTICS TRAINING. *Modern Science and Research*, 2(9), 204-210.
 36. Sirojev, S., Nuriddinov, A., & Sayfiyev, H. (2023). THE CONCEPT AND IMPORTANCE OF SHOOTING SPEED IN VOLLEYBALL. *Modern Science and Research*, 2(9), 187-191.
 37. Nuriddinov, A., Sayfiyev, H., & Sirojev, S. (2023). WHY FOOTBALL IS THE FIRST SPORT THAT COMES TO MIND TODAY. *Modern Science and Research*, 2(9), 200-203.
 38. Сайфиёв, Х., & Саидова, М. (2023). БАДМИНТОНИСТЫ ФИЗИЧЕСКИЙ ПОДГОТОВКА И ЕМУ РАЗРАБОТКА МЕТОДЫ. *Инновационные исследования в науке*, 2(4), 45-54.
 39. Xayrullayevich, S. H., & Ayubovna, S. M. (2023). BADMINTONCHILAR JISMONIY TAYYORGARLIGI VA UNI RIVOJLANTIRISH METODIKALARI. *FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES*, 2(18), 201-208.
 40. Nuriddinov, A., Sayfiyev, H., & Sirojev, S. (2023). WHY FOOTBALL IS THE FIRST SPORT THAT COMES TO MIND TODAY. *Modern Science and Research*, 2(9), 200-203.
 41. Saidova Mahbuba Ayubovna. (2023). Physical Education And Sports Training Are An Integral Part Of A Healthy Lifestyle. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 338–343. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJPDIS/article/view/1564>
 42. Hikmatullo Xayrullayevich Sayfiyev. (2023). The Place of Gymnastics in A Person's Life and the Terms Used in Training. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 353–359. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJPDIS/article/view/1566>
 43. Sayfiyev by Hikmatullo Xayrullayevich. (2023). Gimnastikachilarga the Initial Exercise of Teaching Methodology. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 373–382. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJPDIS/article/view/1606>

44. Hikmatullo Xayrullayevich Sayfiev. (2023). The Place of Gymnastics in A Person's Life and the Terms Used in Training. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 353–359. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJPDIS/article/view/1566>

KARL MARKS VA SINFLAR NAZARIYASINING SPORT MADANIYATI HAQIDAGI FIKRLARI

Axrorjon Nuriddinov

Osiyo Xalqaro Universiteti

Jismoniy madaniyat kafedrası o'qituvchisi

Email: nuriddinovaxrorjonbahodirugli@oxu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10320828>

Annotatsiya. 19-asr; Bu texnologiya, fan, siyosat va intellektual jihatlardagi jadal rivojlanish davri. O'sha davrda tafakkur olamiga salmoqli hissa qo'shgan mutafakkirlardan biri tarixni dialektik materialistik talqinga asoslangan iqtisodiy va ijtimoiy dunyo qarashga ega bo'lgan Karl Marksdir. Ma'rifat davrining izlarini o'zida mujassam etgan Marks; O'z davrining turli qarashlari ta'sirida o'ziga xos tafakkur tizimini yaratdi. Ijtimoiy sohada ham, iqtisodiy sohada ham ko'p hissa qo'shgan Marksning muhim hissalaridan biri bu sinflar nazariyasidir. Ijtimoiy tabaqalanish masalasi; U Marks, Engels, Veber va Dyurkgeym kabi ko'plab sotsiologlar tomonidan o'rganilgan va sharhlangan. Ijtimoiy tabaqalanishning ijtimoiy hayotda turlicha aks etishi uning ta'sirini har kuni turli sohalarda ko'rish imkonini beradi. Bunday mulohazalardan biri sportdir. Sport ijtimoiy hayotning har bir burchagida, ham havaskor, ham professionalda o'z ta'sirini sezishi bilan keng auditoriyani o'ziga jalb qiladi; U nafaqat shaxslar, balki davlatlar qonunlariga ham kiritilgan va xalqaro miqyosda siyosat quroli sifatida foydalaniladi. Ushbu tadqiqotda; Marksning intellektual tizimida muhim o'rin tutgan tarixiy materializm, infratuzilma-ustki tuzilma munosabatlari, ishlab chiqarish munosabatlari, begonalashuv va sinf tushunchalari alohida sarlavhalar ostida ko'rib chiqilishiga harakat qilinib, ularning aksi va sport hodisasiga ta'siri nurda ko'rib chiqiladi. ijtimoiy tabaqalanish va ijtimoiy sinf tushunchalari adabiyotlarni tekshirish modelidan foydalangan holda baholanadi.

Yakunida; Farqlarning ierarxik tartiblanishi sifatida tavsiflangan tabaqalanish tushunchasi; Daromad darajasi, ijtimoiy muhit, madaniyat va jismoniy muhit kabi omillar va ularning sport faoliyatiga ta'siri bilan bog'liqligi aniqlandi. Zamonamizning ajralmas ijtimoiy jihati bo'lgan sportga ham bu tushunchalar katta ta'sir ko'rsatadi. Odamlarning daromad darajasiga qarab turli tarmoqlar yuzaga keladi va madaniy bosim natijasida ularning sport bilan shug'ullanishga bo'lgan ishtiyoqi cheklanadi yoki ular ma'lum bir tarmoqlar bilan cheklanadi. Yana jismoniy muhit va yashash joyining tabiiy sharoiti ham sport va sport tarmoqlarini tanlashga ta'sir qiladi.

Kalit so'zlar: Karl Marks, Sinflar nazariyasi, tabaqalanish, sport.

KARL MARX AND THE THOUGHTS OF CLASS THEORY ON SPORTS CULTURE

Abstract. 19th century; This is a period of rapid development in technology, science, politics and intellectual aspects. One of the thinkers who made a significant contribution to the world of thought at that time was Karl Marx, who had a view of the economic and social world based on a dialectical materialist interpretation of history. Marx, who embodies the traces of the Age of Enlightenment; Under the influence of different views of his time, he created a unique system of thought. One of the important contributions of Marx, who made many contributions in both the social and economic fields, is the theory of classes. The issue of social

stratification; It has been studied and commented on by many sociologists such as Marx, Engels, Weber and Durkheim. The different reflection of social stratification in social life makes it possible to see its influence in different areas every day. One such consideration is sports. Sport appeals to a wide audience as it affects every corner of social life, both amateur and professional; It is included in the laws of not only individuals, but also states and is used as a political tool at the international level. In this study; Historical materialism, infrastructure-superstructure relations, production relations, alienation and class concepts, which have an important place in Marx's intellectual system, are tried to be considered under separate headings, and their reflection and influence on the sports event is considered in the light. the concepts of social stratification and social class are evaluated using a literature review model.

At the end of; The concept of stratification, described as a hierarchical arrangement of differences; Factors such as income level, social environment, culture and physical environment and their influence on sports activities were determined. Sport, which is an indispensable social aspect of our time, is also greatly influenced by these concepts. People have different industries depending on their income level and cultural pressures can limit their interest in sports or limit them to certain industries. Moreover, the physical environment and the natural conditions of the place of residence also affect the choice of sports and sports networks.

Keywords: *Karl Marx, Class theory, stratification, sport.*

КАРЛ МАРКС И ВЗГЛЯДЫ КЛАССОВОЙ ТЕОРИИ НА СПОРТИВНУЮ КУЛЬТУРУ

Аннотация. *19 век; Это период быстрого развития технологий, науки, политики и интеллектуальных аспектов. Одним из мыслителей, внесших значительный вклад в мировоззрение того времени, был Карл Маркс, имевший взгляд на экономический и социальный мир, основанный на диалектико-материалистическом понимании истории. Маркс, воплощающий в себе следы эпохи Просвещения; Под влиянием различных взглядов своего времени он создал уникальную систему мышления. Одним из важных вкладов Маркса, который внес большой вклад как в социальную, так и в экономическую области, является теория классов. Проблема социального расслоения; Ее изучали и комментировали многие социологи, такие как Маркс, Энгельс, Вебер и Дюркгейм. Различное отражение социального расслоения в общественной жизни позволяет каждый день видеть его влияние в разных сферах. Одним из таких соображений является спорт. Спорт привлекает широкую аудиторию, поскольку он затрагивает все аспекты общественной жизни, как любительской, так и профессиональной; Оно включено в законы не только отдельных лиц, но и государств и используется как политический инструмент на международном уровне. Исторический материализм, отношения инфраструктура-надстройка, производственные отношения, отчуждение и классовые концепции, занимающие важное место в интеллектуальной системе Маркса, пытаются рассматриваться в отдельных рубриках, а их отражение и влияние на спортивное событие рассматриваются в свете. концепции социальной стратификации и социального класса оцениваются с использованием модели обзора литературы.*

В конце; Концепция стратификации, описываемая как иерархическое расположение различий; Были определены такие факторы, как уровень дохода,

социальная среда, культура и физическая среда и их влияние на спортивную деятельность. Спорт, который является незаменимым социальным аспектом нашего времени, также находится под сильным влиянием этих концепций. Люди занимаются разными видами деятельности в зависимости от уровня дохода, и культурное давление может ограничить их интерес к спорту или ограничить их интересом к определенным отраслям. Более того, на выбор занятий спортом и спортивными сетями влияет также физическая среда и природные условия места проживания.

Ключевые слова: *Карл Маркс, Классовая теория, стратификация, спорт.*

Kirish

18-19-asrlar insoniyat tarixi buyuk o'zgarishlarni boshdan kechirgan davrdir. Ayniqsa, 19-asr. Bu texnologiya, sanoat, fan, siyosat va hatto talablar juda tez o'zgarib turadigan notinch davr. Bunday holda, nafaqat jismoniy yashash sharoitlari o'zgaradi; Jismoniy yashash sharoitlari bilan birga fikr dunyosi ham o'zgardi. O'zgarib borayotgan va tobora og'irlashib borayotgan turmush sharoitlarida ulg'aygan Marks o'ziga salbiy ta'sir ko'rsatgan turmush sharoitlariga befarq qolmadi va bu davr sharoitlarini tayyorlagan ijtimoiy o'zgarishlarni tahlil qildi va bu sharoitlarning qanday o'zgarishi mumkinligini tanqid qildi.

Marksizm va Marksni tushunish uchun uning davrining intellektual va ijtimoiy dinamikasini bilish uning nazariya va fikrlarini tushunishda muhim qadamdir. Bizning tadqiqotimizda birinchi navbatda Marks ulg'aygan muhit va uning ilmiy hayoti haqida so'z yuritiladi. Karl Marks g'oya va qarashlarida, shubhasiz, ma'rifat davrining buyuk izlari bor. Bundan tashqari, 19-asr taraqqiyot va o'zgarishlar muhitida Fransiya inqilobi, sanoat inqilobi kabi muhim tarixiy jarayonlar natijasida vujudga kelgan kapitalizmning Marks haqidagi akslariga qisqacha to'xtalib o'tishga harakat qilindi. Tadqiqotda Marksning intellektual tizimida muhim o'rin egallagan tarixiy materializm, infratuzilma-ustqurma aloqasi, sinf tushunchasi va ishlab chiqarish munosabatlari ko'rib chiqilishiga harakat qilindi. Karl Marksning ilmiy va falsafiy hissalarini bir qolipda ko'rib chiqish adolatsizlik bo'lar edi. Ijtimoiy olim, faylasuf, iqtisodchi va tarixchi sifatida Marks o'z asarlari bilan ko'plab sohalarga hissa qo'shgan.

Utopik sotsialistlardan boshlab, bir tomondan, Marks, Engels va ularning izdoshlari bilan kelgan sotsiologiyaga ziddiyatli yondashuv; Boshqa tomondan, Dyurkgeym, Veber va ularning izdoshlari kabi biz murosaga keltiruvchi deb atashimiz mumkin bo'lgan sotsiologik yondashuvlarning barchasi qanday nuqtai nazardan qarashidan qat'i nazar, ijtimoiy tabaqalanish masalasiga ahamiyat berishlari ko'rinib turibdi. Biroq, tabaqalanish tushunchasi muhokama qilinadigan har bir nuqtada u bilan birga sinf tushunchasini ham tekshirish kerak. Ayrim sotsiologlar qatlam va sinfni sinonimik atamalar deb hisoblaydilar; Ko'rinib turibdiki, ba'zilar sinfni qatlamlarni o'z ichiga olgan kengroq ma'noda ishlatishadi. Ba'zi sotsiologlar qatlamlarni universal, sinflarni esa ushbu universal hodisaning maxsus shakli sifatida ko'rishga moyildirlar.

Ijtimoiy tabaqalanish ijtimoiy hayotda son-sanoqsiz ko'rinishlarga ega bo'lib, o'tmishda bo'lgani kabi bugungi kunda ham ijtimoiy hayotda yaqqol namoyon bo'lib, yangi miqyos kasb etayotganini ko'ramiz. Bunday mulohazalardan biri sportdir. sport; Ma'lumki, u bugungi kunda hayotning bir qismiga ta'sir ko'rsatdi - havaskorlikdan professionalgacha yoki ommaviy sportdan elita sportigacha, bu erda bosma ommaviy axborot vositalari eng yuqori tirajga ega va televizorlar eng yuqori reytingga ega yoki turli xil nashrlarni to'ldirish darajasida tomosha

hajmiga ega bo'ldi. stadionlar. Ko'rinib turibdiki, sport keng ommani o'rab turgan, turli xil obrazlarni taqdim etuvchi hodisa sifatida o'zining rang-barangligi va ijro uslubini kundankunga turli o'lchamlarga olib bormoqda. Shubhasiz, jamiyatdagi turli ijtimoiy qatlamlar bu hodisada o'zgarishlarni namoyon etishini ko'rish mumkin.

Karl Marks

Karl Marks 1818 yil 5 mayda Germaniyaning Trier shahrida tug'ilgan. Trier shahri Germaniyaning iqtisodiy va siyosiy jihatdan eng rivojlangan va eng qadimgi mintaqasi bo'lgan Reyn shtatida joylashgan. Uning otasi advokat Geynix Marks. "Ota Marks yahudiy bo'lib, Germaniyada yahudiylar duch kelgan zulmdan qutulish uchun o'g'li tug'ilishidan sal avval iudaizmdan voz kechib, lyuteran nasroniy sektasiga qo'shilgan." Uning onasi Genriette Pressburg gollandiyalik. Karlning to'qqiz akasi bor: uchta aka-uka va besh opa-singil. U 1830 yilda Trier o'rta maktabini boshlagan. U do'stlari orasida o'rtacha talaba edi. 1835 yilda Bonn universitetiga o'qishga kirdi. U huquq fakultetida o'qiyotgan edi. Marks bu yerda ikki yil huquq fakultetida o'qigan va keyin Berlin universitetiga o'tgan. Bu yerda u huquqshunoslikdan tashqari tarix, san'at tarixi va tillarni ham o'rgangan.

1837 yil Hegel o'z falsafasi bo'yicha jiddiy tadqiqotlar olib borgan yil bo'ldi. Hegel idealizmiga qarama-qarshi bo'lgan Marks o'zining doktorlik dissertatsiyasi sifatida Demokrit va Epikurning "Natural falsafa" mavzusini tanladi. U tezis muqaddimasida mutafakkirlarning Hegelning bu falsafadan bexabarligi bu tanlovda muhim rol o'ynaganligini ta'kidlagan. 1883-yil 14-martda olamdan o'tgan Karl Marksni o'z g'oyalari bilan ma'lum bir qolipga solish o'rinli bo'lmaydi. va ishlaydi. Aytish mumkinki, Marks jurnalist, sotsiolog, siyosatchi, faylasuf, iqtisodchi, tarixchi, ziyoli va ayni paytda inqilobchi edi.

Karl Marks o'sgan siyosiy muhit va unga ta'sir qilgan ismlar

Marksning intellektual tuzilishini shakllantirishda muhim rol o'ynagan unsurlarni sanab o'tadigan bo'lsak, ular ma'rifatparvarlik ratsionalizmi, gumanizmi va radikal fransuz ma'rifatparvarligining ilmiy materializmi deyishimiz mumkin. Bu yerda fransuz inqilobi va unga munosabat, romantizm, nemis millatining tarixi va nemis birligini yaratish masalalari birinchi o'ringa chiqadi. Bularni to'ldiruvchi va qamrab oluvchi qatlamda 19-asr shakllanishiga yaxlit ta'sir ko'rsatgan ma'rifatparvarlik falsafasining ta'siri, zamonaviy jamiyatni belgilash va qonuniylashtirishga urinishlar bor.

Marksning ilk asarlaridan boshlab kapitalizm ijtimoiy tanqid markazida bo'ldi. Marks "Kapital"ning birinchi jildida kapitalistik ishlab chiqarish jarayonini, ikkinchi jildda "aylanish jarayoni"ni, uchinchi jildda esa kapitalizmni bir butun sifatida, birinchi va ikkinchi jildlardagi dalillarni bir butun sifatida ko'rib chiqadi. Kapitalistik axloqning eng qattiq tanqidi ushbu uchinchi kitobda topilgan. Qo'lda ishlab chiqarish bosqichidan mexanizatsiyalashgan ishlab chiqarish bosqichiga o'tishi bilan ortiqcha ishlab chiqarish shiorini o'ziga havola qilib olgan qo'shimcha qiymatni ekspluatator kapitalistik mentalitet inson omilini ko'rmadi, chunki u o'zining barcha moddiy kuchini foydani oshirishga qaratgan. Mehnatni ekspluatatsiya qilish darajasi va qo'shimcha mehnat miqdori va o'zlashtiriladigan qo'shimcha qiymat, ayniqsa, ishchi kuchining kengayishi va mehnatning intensivlashuvi bilan ortadi. Markska ko'plab faylasuflar va ijtimoiy islohotchilar ta'sir ko'rsatdi, ammo ularning eng muhimi Hegel edi.

Karl Marks va tarixiy materializm

Materializm juda qadimiy tarixga ega. Biroq, bugungi materializmning asosiy manbai hisoblanishi mumkin bo'lgan antik materializm tushunchasi bilan ma'rifat davrigacha bo'lgan materializmni tushunish o'ziga xos xususiyatlarga ega. Materializm materiyani ontologiyada o'zgarimas, faol va dinamik tamoyil va substansiya sifatida qabul qiluvchi va ruh va g'oya kabi ruhiy substansiyalarni shu substansiyaning ko'rinishi deb da'vo qiladigan yoki ularni inkor etuvchi maktablar ma'nosiga ega.

Dialektika so'zi ko'plab mutafakkirlar tomonidan qo'llanilgan. Aflotun, Aristotel, Plotin, Gegel, Engels, Marks, Lenin asosiylari. Marks 1845-1846 yillarda yozilgan "German mafkurasi" va "Feyerbax haqidagi tezislar" nomli asarlarida mafkura tahlilini yanada aniqroq ochib berdi. U tarixiy materialistik qarashni barpo etgan bu davrda ham ijtimoiy munosabatlar tadqiq qilinadi, ham bu ijtimoiy munosabatlarda yuzaga keladigan sinfiy tengsizliklar g'oyalar olamidagi o'zgarishlar bilan bog'lanadi. Marks bu asarlari bilan falsafiy gumanizm va mavhum insonshunoslikdan butunlay voz kechdi va asosiy e'tiborni ijtimoiy munosabatlar va moddiy asosga qaratdi. Tarixiy materializm bugungi kungacha mavjud bo'lgan ijtimoiy muammolarning sabablarini tushunishga harakat qiladigan va ularga javob beradigan nazariya bo'lgani uchun uzoq vaqtdan beri amal qiladi va qabul qilinadi.

Sinf va ishlab chiqarish munosabatlari tushunchasi

Marks "erkinlik" va "universallashtirish" atamalariga katta ahamiyat bergan bo'lsa-da, xalqaro tuzumda sinflar kurashi va iqtisodiy omillarning hukmronligini ta'kidlagan. Marksistik yondashuvda sinf hodisasi ikki xil ko'rinishda muhokama qilinib, tushuntirilishiga harakat qilinadi. yo'llari. Marks kapitalizm jamiyatni ikki xil guruhga bo'lganligini ta'kidlagan; Bularning birinchisi o'z kapitali va ishlab chiqarish vositalariga ega bo'lmagan ishchilardir. Ikkinchisi burjuaziya, boshqacha aytganda kapitalistik sinf. Ular ishlab chiqarish vositalarining egalari va ishchilarning boshliqlaridir. Bu farqda jamiyatdagi ishlab chiqarish usuli ijtimoiy munosabatlar shaklini ochib beradi. Ishlab chiqarish usuli ko'proq foyda olish instinkтини qondiradigan va bu foyda bir-biriga hukmronlik qilish vositasiga aylangan jamoalarda; individualizm, raqobat va tabiiy oqibat sifatida xudbinlik hissi yaqqol namoyon bo'ladi. Mexanik insonni yaratishni maqsad qilgan kapitalistik tushunchani tanqid qiluvchi marksistik tafakkur uslubida insoniyat xaritasini ishlab chiqarish vositalariga ega bo'lganlar tuzadi, deyiladi. bu tuzumda mexanizatsiya va ekspluatatsiyaga mahkum bo'lsa, bu ilonni dumidan tashlab, hamma teng bo'ladigan tizim va tartibga yetishi kerak.

Infratuzilma-ustqurma munosabatlari

Marksning fikricha, ayniqsa, kapitalistik jamiyatdagi iqtisodiy infratuzilma, ya'ni ishlab chiqaruvchi kuchlarning holati va tarkibi hamda ishlab chiqarish vositalariga egalik shu jamiyatning tuzilishi va umumiy o'rnatilishini belgilaydi. Bu jamiyatda amal qiladigan qonunlar, siyosiy tashkilot va munosabatlar, san'at, fan, axloq, din va hattoki tafakkur tizimlari iqtisodiy infratuzilma tomonidan belgilanadigan ustki tuzilmaviy hodisa va shakllanishlardir. Bularning hech birini aniq ijtimoiy sharoitlardan mustaqil ravishda ko'rib chiqish va tekshirish mumkin emas. Marks «Siyosiy iqtisod tanqidiga qo'shgan hissasi» asarida ko'rib chiqilayotgan mafkuraviy zaminning infratuzilma-ustqurma doirasida shakllanishi va tavsifini muhokama qildi.

Sportdagi sinfiy munosabatlar va ijtimoiy

Tabakalanishning ta'siri Ijtimoiy tabaqalanishni odamlar o'rtasidagi turli turmush tarzi yoki bu turmush tarzidan kelib chiqadigan tengsizlik asosidagi farqlar deb ta'riflash mumkin. Bugungi kunda rivojlangan kapitalistik jamiyatlarning tabaqalanish tizimi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar, odatda, sinfiy bo'linishlar va tengsizliklar hukmron bo'lgan ijtimoiy tartibni aniqlaydi. Ushbu ijtimoiy tuzumda sinfiy hokimiyatning uchta asosiy manbai mavjud: mulkka egalik, litsenziya va jismoniy mehnat kuchi, bu uch tabaqaviy tuzilishga olib keladi; Bular mulkka asoslangan dominant/yuqori sinfga, malakaga asoslangan oraliq/o'rta sinfga va ishchi kuchiga asoslangan ishchi sinfiga/quyi sinfga mos keladi.

Sportdagi sinfiy munosabatlar va ijtimoiy

Tabakalanishning ta'siri Ijtimoiy tabaqalanishni odamlar o'rtasidagi turli turmush tarzi yoki bu turmush tarzidan kelib chiqadigan tengsizlik asosidagi farqlar deb ta'riflash mumkin. Bugungi kunda rivojlangan kapitalistik jamiyatlarning tabaqalanish tizimi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar, odatda, sinfiy bo'linishlar va tengsizliklar hukmron bo'lgan ijtimoiy tartibni aniqlaydi. Ushbu ijtimoiy tuzumda sinfiy hokimiyatning uchta asosiy manbai mavjud: mulkka egalik, litsenziya va jismoniy mehnat kuchi, bu uch tabaqaviy tuzilishga olib keladi; bular mulkka asoslangan hukmron/yuqori sinfga, malakaga asoslangan oraliq/o'rta sinfga va ishchi kuchiga asoslangan ishchi sinfiga/quyi sinfga mos keladi. Ijtimoiy tabaqalanish o'zining tarixiy rivojlanishi bilan global hodisa sifatida tavsiflanadi. Barcha jamiyatlarda turli sabablarga ko'ra yuzaga keladigan tengsizliklarni ko'rish mumkin. Ko'pgina jamiyatlarda, ayniqsa, XIX asr ma'rifatparvarlik davridan keyin ijtimoiy adolatni ta'minlashga qaratilgan qonun va qoidalar qabul qilingan bo'lsa ham, ijtimoiy tengsizliklar turli ko'rinishda namoyon bo'ldi.

Ijtimoiy hayot imkoniyatlaridan jismoniy atrof-muhit sharoitlariga qadar ko'plab omillar samarali bo'lgan bu ko'rsatkichlar qatoriga odamlarning sport odatlari ham kiradi. Jamiyatning turli qatlamlaridagi shaxslar uchun sportning har xil ma'noga ega bo'lishi va turli qatlamlarning turli sport amaliyotlariga qiziqish bildirishi ushbu kompleks tahlilda sport omilining o'rnini aniqlash zaruratini tug'diradi. Sport o'qi bo'yicha ijtimoiy tabaqalanishni o'rganish nafaqat turli ijtimoiy qatlamlar va sport o'rtasidagi munosabatlarning xilma-xilligini aniqlaydi, balki yangi sport amaliyotlarini qabul qilish va butun jamiyatga tarqalish jarayonini ham tushuntiradi.

Sport sohasida ko'plab dam olish va madaniyat tadqiqotchilari Burdieu asoslaridan foydalanganlar. Burdieu nazariy asoslari; Bu madaniy iste'mol va turmush tarzi madaniy amaliyotlarda farqlarni keltirib chiqarishi haqidagi g'oyani ta'kidlaydi. Bourdieu ijtimoiy ierarxiyani ta'kidlab, yuqori ijtimoiy mavqega ega bo'lgan shaxslar sport bilan shug'ullanishini ta'kidlaydi va hokazo. U bu sohalarda ko'proq madaniy kapitalga ega bo'lishi mumkinligini ta'kidladi. Bu holatni nisbatan yuqori ijtimoiy mavqega ega bo'lgan shaxslarning ma'lum bir iqtisodiy darajada bo'lishi va ko'proq vaqt sarflashi yoki bo'sh vaqtlardan biri bo'lgan sportga ahamiyat berishi bilan izohlash mumkin.

Xulosa

Sport va ijtimoiy sinf tushunchalari ko'plab tadqiqotlarda birgalikda muhokama qilingan va shunga o'xshash natijalarga erishilgan. Ta'sirini jamiyatning har bir nuqtasida ko'rinishim mumkin bo'lgan ijtimoiy sinf farqlari sportga yo'naltirilgan baholashlarga ta'sir qiladi. Tanlangan sport tarmog'i va sport imkoniyatlari kabi ko'plab masalalarda sinfga asoslangan farqlar ham sportdagi o'z aksini ko'rsatadi. Shaxslarning sport faoliyatidagi ishtiroki va imkoniyatlari ijtimoiy davlat tushunchasi bilan ma'muriy hokimiyatlar tomonidan

rag'batlantirilsa-da, ijtimoiy sinf farqlari ko'plab mamlakatlarda sport bilan shug'ullanish va sport ehtiyojlariga ta'sir qiladi, deb aytilish mumkin.

REFERENCES

1. Akhrorjon Nuriddinov. (2023). A STUDY OF THE AGGRESSIVE STATUS OF FOOTBALL FANS. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 73–80. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue11-10>
2. Bahodir o'g'li, N. A. (2023). YEVROPA MAMLAKATLARIDA YUQORI MALAKALI FUTBOLCHI VA MURABBIYLARNI TEXNIK TAKTIK HARAKATLARINI TADBIQ QILISH METODIKASI. *THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH*, 2(14), 187-189.
3. Nuriddinov, A., Sayfiyev, H., & Sirojev, S. . (2023). WHY FOOTBALL IS THE FIRST SPORT THAT COMES TO MIND TODAY. *Modern Science and Research*, 2(9), 200–203. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24104>
4. Nuriddinov, A. (2023). THE ROLE OF FAIR PLAY IN PHYSICAL EDUCATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 244–250. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24327>
5. Bahodir o'g'li, N. A. (2023). NIMA UCHUN FUTBOL BUGUNGI KUNDA SPORT DEB ATALGANIDA BIRINCHI NAVBATDA AQLGA KELADI.
6. Nuriddinov Axrorjon Bahodir o'g'li, (2023) Futbol zo'ravonligi, fanatizm va millatchilik *International journal of scientific researchers* 2(1), 451-456.
7. Azamat Orunbayev, (2023) NONUSHTANING MASHQ BAJARISHGA TA'SIRI. *International journal of scientific researchers* 2(2), 3-6.
8. Azamat Orunbayev. (2023). USING TECHNOLOGY IN A SPORTS ENVIRONMENT. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 39–49. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue11-07>
9. Azamat Orunbayev. (2023). FITNES VA SOG'LOMLASHTIRISH BO'YICHA MURABBIYLIK YO'NALISHIGA KONTSEPTUAL YONDASHUV. *Research Focus International Scientific Journal*, 2(8), 23–28. Retrieved from <https://refocus.uz/index.php/1/article/view/431>
10. Azamat Orunbayev. (2023). PANDEMIYA DAVRIDA MOBIL SOG'LIQNI SAQLASH VA FITNES DASTURLARI (PROGRAM). *Research Focus International Scientific Journal*, 2(7), 37–42. Retrieved from <https://refocus.uz/index.php/1/article/view/414>
11. Yarasheva Dilnoza. (2023). SPORTS, CULTURE AND SOCIETY. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 152–163. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue11-17>
12. Yarasheva Dilnoza. (2023). FOCUS ON AEROBIC (LI) TYPE OF MOTOR ACTIVITY BASED ON FITNESS PROGRAMS. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 81–90.
13. Yarasheva Dilnoza. (2023). METHODS OF ORGANIZING NON-TRADITIONAL FITNESS CLASSES. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 61–72. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue11-09>

14. Yarasheva Dilnoza Ismail Qizi. (2023). TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS IN SPORTS. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(10), 105–116. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue10-16>
15. Yarashova, D. (2023). THE IMPACT OF PLAYING SPORTS IN EARLY CHILDHOOD ON SOCIAL DEVELOPMENT. *Modern Science and Research*, 2(10), 230–234. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24325>
16. Ярашева, Д. (2023, April). ФИТНЕС КАК ОЗДОРОВИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ. In *Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies* (Vol. 2, No. 4, pp. 278-283).
17. Yarasheva, D. (2022). BOLALARDA MASHQ QILISHNING ANAMIYATI. *PEDAGOGS jurnali*, 19(1), 139-142.
18. Ярашева, Д. (2023). СТИЛИ ОРГАНИЗАЦИИ НЕТРАДИЦИОННЫХ ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫХ ЗАНЯТИЙ. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 19(5), 6-10.
19. Yarashova, D. (2023). STRENGTH TRAINING AND STRENGTH TRAINING IN CHILDREN. *Modern Science and Research*, 2(9), 211-215
20. Sirojev Shoxrux. (2023). BEHAVIORAL CHARACTERISTICS, PRINCIPLES AND WORKING METHODS OF COACHES. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 50–60. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume03Issue11-08>
21. Shoxrux, S. (2023). VOLEYBOLDA OTISH TEZLIGI TUSHUNCHASI VA ANAMIYATI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(11), 913-917.
22. Sirojev, S. (2023). THE CONCEPT AND IMPORTANCE OF SHOOTING SPEED IN VOLLEYBALL. *Modern Science and Research*, 2(9), 187-191.
23. Sirojev Shoxrux. (2023). THE CONNECTION BETWEEN SPORTS AND LOGIC. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 97–106.
24. Sirojev Shoxrux. (2023). APPLICATIONS OF SPORT PSYCHOLOGY IN THE WORLD. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(11), 107–120.
25. Sirojev, S. (2023). TEACHING ACTIVITIES AND PHILOSOPHY IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *Modern Science and Research*, 2(10), 235–243.
26. Saidova, M. A. (2023). SPORT VA FALSAFANING ALOQASI. SALOMATLIKGA TA'SIRI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 288-293.
27. Ayubovna, S. M., & Xayrullayevich, S. H. (2023). YOSH BOLLALARDA SPORT SPORT GIMNASTIKASINING PEDAGOGIK O 'LCHOVLAR NAZARIYASI VA TASHKILY-METODIK ASOSLARINI TADQIQ ETISHNING MAQSADI, VAZIFALARI. *PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS*, 2(22), 108-118.
28. Saidova, M., & Sayfiyev, H. (2023). CONTENT-IMPORTANCE AND PRINCIPLES OF PHYSICAL EDUCATION CLASSES. *Modern Science and Research*, 2(9), 192-199.

29. Saidova , M. A. (2023). BO‘SH VAQTDA QILADIGAN SPORTNING STRESS VA SALOMATLIKGA TA‘SIRI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(11), 294–299. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/3974>
30. Saidova , M. A. (2023). SPORT VA FALSAFANING ALOQASI. SALOMATLIKGA TA‘SIRI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(11), 288–293. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/3973>
31. Ayubovna, S. M. (2023). JISMONIY TARBIYA DARSLARINING MAZMUNI-AHAMMIYATI VA TAMOYILLARI.
32. Saidova , M. A. (2023). BO‘SH VAQTDA QILADIGAN SPORTNING STRESS VA SALOMATLIKGA TA‘SIRI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(11), 294–299. Retrieved from
33. Saidova Mahbuba Ayubovna. (2023). Physiological Basics of Forming Movement Skills and Teaching Sports Techniques. *Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599)*, 1(9), 87–94. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJRCS/article/view/1485>
34. Saidova Mahbuba Ayubovna. (2023). Physical Education And Sports Training Are An Integral Part Of A Healthy Lifestyle. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 338–343. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJPDIS/article/view/1564>
35. Hikmatullo Xayrullayevich Sayfiyev. (2023). The Place of Gymnastics in A Person’s Life and the Terms Used in Training. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 353–359. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJPDIS/article/view/1566>
36. Sirojev, S., Nuriddinov, A., & Sayfiyev, H. (2023). THE CONCEPT AND IMPORTANCE OF SHOOTING SPEED IN VOLLEYBALL. *Modern Science and Research*, 2(9), 187-191.
37. Сайфиёв, Х., & Саидова, М. (2023). БАДМИНТОНИСТЫ ФИЗИЧЕСКИЙ ПОДГОТОВКА И ЕМУ РАЗРАБОТКА МЕТОДЫ. *Инновационные исследования в науке*, 2(4), 45-54.
38. Xayrullayevich, S. H., & Ayubovna, S. M. (2023). BADMINTONCHILAR JISMONIY TAYYORGARLIGI VA UNI RIVOJLANTIRISH METODIKALARI. *FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES*, 2(18), 201-208.
39. Ayubovna, S. M., & Xayrullayevich, S. H. (2023). YOSH BOLLALARDA SPORT SPORT GIMNASTIKASINING PEDAGOGIK O‘LCHOVLAR NAZARIYASI VA TASHKILIY–METODIK ASOSLARINI TADQIQ ETISHNING MAQSADI, VAZIFALARI. *PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS*, 2(22), 108-118.
40. Saidova, M., & Sayfiyev, H. (2023). CONTENT-IMPORTANCE AND PRINCIPLES OF PHYSICAL EDUCATION CLASSES. *Modern Science and Research*, 2(9), 192-199.

41. Sayfiyev , H. X. (2023). SPORT GIMNASTIKASINING PEDAGOGIK O‘LCHOV USULLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(11), 307–315. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/3976>
42. Sayfiyev , H. X. (2023). SPORT GIMNASTIKASI ORQALI YOSH BOLALARNING HARAKAT KO‘NIKMASI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(11), 300–306. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/3975>
43. Xayrulloevich, S. H. (2023). SPORT GIMNASTIKA MASHG‘ULOTLARIDA ASOSIY HARAKAT QOBILYAT (FMS), POSTURAL (MUVOZANAT) NAZORAT VA O‘ZINI O‘ZI IDROK ETISHGA SPORT GIMNASTIKASINING TA‘SIRI.
44. Xayrulloevich, S. H. (2023). SPORT GIMNASTIKA MASHG‘ULOTLARIDA ASOSIY HARAKAT QOBILYAT (FMS), POSTURAL (MUVOZANAT) NAZORAT VA O‘ZINI O‘ZI IDROK ETISHGA SPORT GIMNASTIKASINING TA‘SIRI.
45. Sayfiyev Hikmatullo Xayrullayevich. (2023). Use of Acrobatic Exercises and Their Terms In The Process of Teaching Gymnastics. *Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599)*, 1(9), 80–86. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJRCS/article/view/1483>
46. Sayfiyev by Hikmatullo Xayrullayevich. (2023). Gimnastikachilarga the Initial Exercise of Teaching Methodology. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 373–382. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJPDIS/article/view/1606>
47. Hikmatullo Xayrullayevich Sayfiyev. (2023). The Place of Gymnastics in A Person’s Life and the Terms Used in Training. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 353–359. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJPDIS/article/view/1566>

YERDAGI JONLI VA JONSIZ TABIAT TO'G'RISIDA ANIQ BILIMLAR BERISH

Latipova Surayyo Xakimovna

Buxoro Innovatsiyalar Universiteti. 2-kurs magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10300697>

Annotatsiya. Mazkur maqolada jonli va jonsiz tabiat, ularning o'zaro aloqadorligi. Hujayra hayotning asosi va zamonaviy tabiatshunoslikning eng qiyin va shu bilan bir vaqtda eng qiziqarli masalalaridan biri hayotning kelib chiqishi alohida o'rganilgan.

Kalit so'zlar: jonli va jonsiz tabiat, hujayra hayotning asosi, zamonaviy tabiatshunoslik.

TO GIVE ACCURATE KNOWLEDGE ABOUT THE ANIMATE AND INANIMATE NATURE OF THE EARTH

Abstract. In this article, animate and inanimate nature, their interrelationship. The cell is the basis of life and one of the most difficult and at the same time most interesting issues of modern natural science, the origin of life has been studied separately.

Key words: animate and inanimate nature, cellular basis of life, modern natural science.

ДАТЬ ТОЧНЫЕ ЗНАНИЯ О ЖИВОЙ И НЕЖИВОЙ ПРИРОДЕ ЗЕМЛИ

Аннотация. В данной статье живая и неживая природа, их взаимосвязь. Клетка – основа жизни и отдельно изучается один из сложнейших и в то же время интереснейших вопросов современного естествознания – происхождение жизни.

Ключевые слова: живая и неживая природа, клеточная основа жизни, современное естествознание.

Bugungi kunda olimlar hayotning paydo bo'lish jarayonini bir necha milliard yil ilgari ro'y berganidek aniq ta'kidlash imkoniga ega emaslar. Bu qiyinchilik metodologik xususiyatga ega bo'lib, hayotning paydo bo'lishi yuzasidan to'g'ridan – to'g'ri eksperiment o'tkazishning iloji yo'qligidir (ushbu jarayonning takrorlanmas, qaytarilmas xususiyatga ega ekanligi asosiy ilmiy usuldan foydalanishga halaqit beradi).

Hayotning paydo bo'lishi to'g'risidagi masala faqatgina o'z – o'zicha qiziqarli bo'lmasdan, balki jonlilikning jonsizlikdan farqi muammosi, shuningdek hayotning evolyutsiyasi muammosi bilan chuqur bog'langandir. Jonlilikning mohiyati nimada? Hayotning vujudga kelishida evolyutsiya mexanizmlari qanchalik ta'sir ko'rsatgan?

Jonli hayotning jonsiz hayotdan farqi moddiy struktura va funksional jihatlardan bir qancha tafovutlar mavjuddir. Moddiy jihatdan olganda jonli mavjudlik tarkibiga doimo yuqori tartibdagi makromolekulyar organik brikmlar, biopolimerlar deb ataluvchi oqsillar va nuklein kislotalar (DNK va RNK) kiradi. Struktura jihatidan esa tiriklik jonsizlikdan hujayraviy tuzilishi bilan farqlanadi. Funksional jihatdan esa jonli mavjudlik uchun o'zini qayta ishlab chiqarish xosdir.

Barqarorlik va qayta ishlab chiqarish jonsiz tizimlar uchun ham xosdir. Ular nimadir ishlab chiqarmaydi, balki, ular o'z-o'zidan hosil bo'lishadi. Shuningdek jonli mavjudotlarda modda almashinuvi, o'z-o'zini tiklash, o'sish, rivojlanish, o'z tarkibini va funksiyalarini faol tartibga solish, harakat qilish, qo'zg'aluvchanlik, muhitga moslanish va h.k. belgi va xususiyatlari mavjud. Jonli mavjudlikning ajralmas xususiyati faoliyatda bo'lishi va faolligidir.

Biroq jonlilikni jonsizlikdan qat'iy ilmiy chegaralash muayyan qiyinchiliklarga olib keladi. Jonsizlikdan jonlilikka o'tishning go'yoki oraliq shakllari uchraydi.. Masalan, viruslar boshqa organizm hujayrasidan tashqarida, jonlilikning hech bir belgisiga ega bo'lmaydi. Ularda ko'payish (nasl qoldirish) apparati mavjud, lekin moddalar almashinuvi uchun zarur bo'lgan fermentlar mavjud emasdir, shuning uchun ular faqatgina xo'jayin – organizm hujayrasiga kirgan va uning ferment tizimlardan foydalangan holdagina o'sishi va ko'payishi mumkin.

Bundan kelib chiqqan holda, qaysi belgilarni biz muhim deb hisoblashimizga ko'ra, viruslarni jonli tizimlarga kiritishimiz yoki kiritmasligimiz mumkin. Virus so'zi –zahar ma'nosini anglatadi.

U yoki bu tarzda jonli tuzilmalar shakllanishida membranalar hosil bo'lishi lozim, ular organik moddalar aralashmasini atrof-muhitdan chegaralab tirar edi. Ularning paydo bo'lishi bilan “hayot birligi bo'lgan” hujayra ham hosil bo'lib, u jonsizdan jonlilikning asosiy tuzilmaviy farqidir. Tirik organizmlarni xulq-atvorini belgilovchi, barcha asosiy jarayonlar hujayralarda ro'y beradi. Minglab kimyoviy reaksiyalar bir vaqtda ro'y beradiki, natijada hujayra o'zi uchun zarur bo'lgan oziq moddalarni oladi, maxsus biomolekulalarni sintezlaydi va chiqindilarni chiqarib tashlaydi.

Hujayradagi biologik jarayonlar chun fermentlar katta ahamiyatga ega. Ular ko'pincha o'ta yuqori darajada bitta reaksiyaga ta'sir etish qobiliyatiga egadirlar. Ularning ta'sir etish tamoyili shundan iboratki, boshqa moddalar molekulari ferment molekulasining aktiv qismiga qo'shilishga harakat qiladi. Bu bilan ularning to'qnashish ehtimoliligi kuchayadi, natijada kimyoviy reaksiyaning tezligi ortadi.

Oqsil sintezi hujayra sitoplazmasida amalga oshiriladi. Inson hujayrasining har birida 10000dan ortiq turli oqsillar sintezlanadi. Hujayralar kattaligi 1 mikrometrdan 1 metrdan ortiqroqqa yetadi (nerv hujayralar, o'simtalari bilan birga). Hujayralar differensiyallashgan bo'lishi mumkin (nerv, muskul va h.k.). Ularning ko'pchiligi tiklanish qobiliyatiga egadir, lekin ba'zilar esa masalan nerv hujayralari tiklanmaydi.

Yadrosiz hujayralar, lekin DNK ipchalariga ega bo'lmaganlari, hozirgi bakteriyalar va ko'k yashil suv o'tlarini eslatadi. Bunday eng qadimgi organizmlarning yoshi 3 milliard yilga yaqindir. Ularning xususiyatlari xilma-xildir: harakatchanlik, oziqlanish va ozuqa-energiyani jamg'arish qobiliyati noqulay ta'sirlardan himoyalash, ko'payish, qo'zg'aluvchanlik, o'zgarayotgan tashqi sharoitlarga moslashish, o'sish qobiliyati.

Keyingi bosqichda (taxminan 2 milliard yil oldin) hujayrada yadro paydo bo'ladi. Yadroga ega bo'lgan bir hujayrali organizmlar oddiy organizmlar deb ataladi. Ularning turi 25-30 minghni tashkil etadi. Ularning eng oddiyolari amyobalardir. Infuzoriyalar esa kipriklarga ega bo'ladi. Oddiy yadrolar ikki membranali qobiq bilan o'ralgan bo'lib, u xromosoma va nukleolalarga egadir. Qazib olinadigan oddiy-radiolariyalar va foramineferalar-cho'kma tog' jinslarining asosiy qismlaridir. Ko'pgina oddiyliklari murakkab harakatlanish apparatiga egadir.

Taxminan 1 milliard yil oldin birinchi ko'p hujayrali organizmlar paydo bo'ldi va o'simlik yoki hayvonot turmush tarziga ajralish ro'y berdi. O'simliklar faolyatining birinchi muhim natijasi-fotosintez bo'lib, unda xlorofillar yordamida ushlab qolinadigan, quyosh energiyalaridan foydalanilgan holda uglekislotalar va suvdan organik moddalar yaratiladi. Fotosintez mahsuloti atmosferadagi kisloroddir

O`simlik dunyosining yuzaga kelishi va tarqalishi, dastlab juda kam miqdorda erkin kislorodga ega bo`lgan, atmosfera tarkibining tubdan o`zgarishiga olib keladi. Uglekislotalar gazlarida uglerod assimilyasiya qiluvchi o`simliklar, shunday atmosfera yaratishdiki, bunda erkin kislorod – faqatgina faol kimyoviy agent bo`lib qolmasdan, balki ozon manbai bo`lib ham hizmat qiladi, u esa o`z navbatida yer yuzasiga qisqa ul`trabinafsha yetib kelishini yo`liga to`siq bo`ladi.

Asrlar davomida to`planib qolgan o`simlik qoldiqlari yer qobig`ida organic birikmalarni (ko`mir, torf) – ulkan energetik zahiralarni hosil qildi. Dunyo okeanida hayotning rivojlanishi esa cho`kma tog` jinslarining hosil bo`lishiga olib keldiki, ular skeletlar va dengiz organizmlarining boshqa qoldiqlaridan tarkib tapgandir.

Jonli tizmlarning hususiyatlariga quyidagilar kiradi: Ixchamlik 5×10^{15} g DNK, ya`ni kitning urug`lantirilgan tixum xujayrasida 5×10^{-7} urug`likdagi (massa 22 barobarga ortadi), hayvonning butun belgilari to`g`risidagi axbarot jamlangandir.

Molekulalarning tartibsiz issiqlik harakatidan tartib yaratish qobiliyati va bu bilan entropiya o`shishiga qarshilik ko`rsatildi. Jonli organizmlar manfiy entropiyani istemol qiladilar.

Agarda jonli modda qanchalik murakkab qurilgan bo`lsa unda yashirin energiya va entropiya shunchalik ko`pdir.

Atrof muhit bilan modda energiya va axborot almashish. Jonli organizmlar tashqaridan olingan moddalarni assimilyasiya qilish qobiliyatiga ega bo`lib, ularni shahsiy maddiy tuzilmalariga muvofiq holda qayta tuzadi va buning hisobiga ularni ko`p marotaba ishlab choqaradi.

Metabolik funksiyalarda teskari aloqa tugunlari katta ahamiyat kasb etib, ular avtokataliz reaksiyalarida hosil bo`ladi. Yangi tuzilmalar hosil qilish uchun musbat teskari aloqa kerak bo`lsa, barqaror mavjudlik uchun esa manfiy teskari alo kerakdir. Jonsiz tizimlarning tashkil etilishida molekulalar oddiy, reaksiyalar mehanizmlari esa murakkabdir; jonli tizimlarning tashkil etilishida esa, aksincha reaksiyalar sxemalari oddiy, molekulalar esa murakkabdir.

Jonli tizimlarning o`tmishi bor, jonsizlarda esa u yo`qdir. Atom fizikasining yaxlit tuzilmalari muayyan miqdordagi elementar yacheykalar, atom yadrosi va elektronlardan tarkib topadi va zamonda hechqanday o`zgarishga duchor bo`lmaydi. Agarda tashqi tomondan ta`sir bo`ladigan bo`lsa, ular unga reaksiya (javob) qilishadi, agarda o`zgarish unchalik katta bo`lmasa tasir to`xtagandan so`ng yana boshlang`ich holatiga qaytadi. Lekin organizmlar static tuzilmalar emas. Qadimgi qiyoslashga ko`ra jonli organizmlar alanga kabi shunday shakl hosil qiladiki u orqali materiya muayyan manoda oqim kabi oqib o`tadi

Jonli organizmlar ikki omilga bog`liqdir. Genetik apparat bilan belgilanadigan - insiyat va atrof muhit shart sharoitlariga bog`liq bo`lgan va unga indivitning reaksiyasidan iborat bo`lgan-o`zgaruvchanlik.

Shunisi qiziqki hozirgi vaqtda kislorodli atmosfera tufayli va boshqa organizmlarning qarshiligi natijasida qaytadan yuzaga kela olmaydi. Bir tug`ulgach doimiy evolyutsiya jarayoniga yalanadi.

Ortiqcha qayta ishlash qobiliyati. Ko'payish progressiyasi shunchalik yuqoriki u hayot va uning oqibatlari uchun kurashga - tabiiy tanlanishga olib keladi.

Hayotning paydo bo'lish muammosidan jonli organizmlar tuzilish muammosiga o'ta turib, ta'kidlash lozimki, ushbu sohadagi ilmiy bilimlar ko'proq yangi fan – molekulyar biologiya hisobiga yuqori darajadagi ishonchlilikka ega bo'lmoqda. XX asr o'rtalarida biologiyada ilmiy inqilob ro'y berdi. Hujayraning moddiy tuzilishi va unda ro'y berayotgan jarayonlar aniqlandi. Hujayra biologiyadagi o'ziga xos atomdir. Xuddi shu kabi turli kimyoviy birikmalar atomlardan qanday tarkib topsa, jonli organizmlar ham hujayraning ulkan to'plamlaridan tarkib topadi. Fiziklar ishidan biz bilamizki, barcha atomlar bir-biriga juda o'xshashdir: har bir atomning markazida qalin, musbat xaryadlangan yadro, uning atrofida esa elektronlar buluti aylanadi-bu quyosh tizimi kabidir. Hujayralar, atomlar kabi, bir-biri bilan juda o'xshashdir. Har bir hujayra o'rtasida zich tuzilma, yani, yadroga ega bo'ladi, u esa "yarim suyuqlik" holdagi sitoplazmada suzib yuradi. Ularning barchasi birgalikda hujayra membranasi ichida joylashgandir.

Hujayraning asosiy moddasi – oqsillar bo'lib, uning molekullari bir necha yuzta aminokislotalardan iborat bo'ladi va asosiy hamda yonbosh zanjirlarni tashkil etadi. Barcha jonli turlarda o'zining maxsus oqsillari mavjud bo'lib, u genetik apparat bilan belgilanadi. Aynan hujayra qayta ishlab chiqarish apparati uchun kerak bo'lib, u yadroda mavjud bo'ladi. Hujayrasiz genetik apparat mavjud bo'la olmas edi.

Hujayra kattaligi va undagi mavjud moddalar mazmuni to'g'risida D Kendryu tamonidan taklif etilgan o'xshatish guvohlik beradi: "Tasavvur qiling, biz insonni Buyuk britaniya kattaligigacha kattalashtiraylik, bunda uning bitta hujayrasi, bitta fabrika binosi kattaligi kabi bo'ladi. Hujayraning ichida katta molekullar mavjud bo'lib, ularda minglab atomlar mavjuddir, jumladan nuklein kislota molekullari ham mavjuddir. Shunday qilib tasavvurimizda yuqorida aytganimizdek shunchalik katta o'lchamlarda kattalashtirsak ham, nuklein kislota molekullari elektr simlaridan ingichkaroq bo'ladi."

Hujayrani fabrika bilan bunday taqqoslash tasodif emasdir. "Har qanday tirik organizmni yirik fabrikaga qiyoslash mumkinki, unda ko'plab xilma-xil kimyoviy maxsulotlar ishlab chiqariladi; unda butun fabrikani harakatga keltiruvchi, energiya ham ishlab chiqariladi. Jonli organizmda barcha jarayonlar o'zaro muvofiq bo'lishi uchun, qandaydir uning tuzilmalarining muayyan tashkil etuvchisi bo'lishi zarurdir". Olimlar, ushbu fabrika qanday ishlashini va uning qayta ishlab chiqarish mexanizmi qandayligini aniqlashmoqdalar.

Organizmlarga tushgan oqsillar aminokislotalarga ajratiladi, keyin esa organizm oqsillari qurilishi uchun ishlatiladi. Nuklein kislotalar reaksiyalarni boshqaruvchi fermentlar yaratadi. Masalan, bitta achiq jarayoni uchun o'nlab fermentlar zarur bo'lib, ularning har biri faqat bitta reaksiyani boshqaradi va faqatgina qat'iy belgilangan molekula turlarigagina ta'sir qiladi. Barcha fermentlar – oqsillardir.

Molekulyar biologiya molekula darajasida biologik jarayonlarni o'rganuvchi fan bo'lib-fizika va biologiya kabi ikkita fan konvergentsiyasiga yaqqol misoldir.

Hayotni qayta ishlab chiqarish. Organizm rivojlanishi jarayonining 3ta muhim elementi mavjuddir: jinsiy ko'payishdagi urug'lanish;

Hujayrada berilgan matrisa bo'yicha belgilangan moddalar va tuzilmalarni qayta ishlab chiqarish;

Hujayralarning bo'linishi, uning natijasida organizm bitta urug'langan tuxum hujayrasidan o'sadi.

Hujayralar bo'linishining ikkita usuli mavjuddir. Mitoz- bu hujayra yadrosining shunday bo'linishi bo'lib, bunda ota- ona hujayra to'plamiga aynan bo'lgan, xromosomalar to'plamidan iborat ikkita qiz yadro hosil bo'ladi.

Meyoz – bu hujayra yadrosining tortta qiz yadro hosil qilishidan iborat shunday bo'linishiki. Bunda larning har biri boshlang'ich yadroga qaraganda ikki barobar kam xromosomalarga ega bo'ladi.

Birinchi usul barcha hujayralar uchun xosdir, faqat jinsiy hujayralardan tashqari, ikkinchi jinsiy hujayralar uchun xosdir. Hujayraviy bo'linishning barcha shakllarida har bir xromosomaga DNK si takror hosil bo'ladi.

Inson hujayrasida DNK 23 juft xromosomalarga taqsimlangan 1 milliard juft asoslarga egadir; uzunligi 1 metrga yaqindir. Agarda bitta insonning barcha hujayralari DNK si zanjirini birlashtirsa u butun quyosh tizimini aylanib chiqishi mumkin. Axborot tashuvchilar nuklein kislotalar bo'lib tarkibida azotli asoslar saqlaydi. Nuklein kislotalar monomerleri axborot tyashiydilar, uning asosida aminokislotalar quriladi ya'ni triplet asosida. DNK molekullari shunday to'plam-ki unda organizm tabiat tipografiyasida chop etiladi. Bitta oqsil qilish uchun xizmat qiladigan matritsa, DNK molekulasi, gen deb ataladi. Gen xromosomalarda joylashgan.

Qayta ishlab chiqish jarayoni 3 ta qismdan iborat: replikatsiya, transkripsiya, translyatsiya.

Replikatsiya-bu DNK molekulasining ikki hissa ortishidir. Transkripsiya-bu DNK molekulasining kodini ko'chirishdir. Translyatsiya-bu ribosomalarda iRNK sining genetik kodi asosida sintezni amalga oshirishdir.

REFERENCES

1. Karimov I.A. O'zbekiston buyuk kelajak sari T.:O'zbekiston. 1998.
2. Axmedov A.L. Muxammad ibn Muso al-Xorazmiy. T.: sharq. 1983.
3. Bulgakov P.G. o'rta Osiyo olimlarining Bog'doddagi faoliyati. T.: SHarqshunoslik jurnali.1-son 1990.
4. Gorelov A.A. Konsepsii sovremennogo estestvoznaniya. M.: Misl. 1998.
5. Gumelov L.N. Ontogenez I biosfera zemli. M.: Visshaya shkola. 1983.
6. Kocherin A.N. Nauchnaya poznanie: forme , metodi , padxodi. M.: Visshaya shkola. 1998.
7. Solonov V.S. Konsepsii sovremennogo estestvoznaniya. M.: Misl. 1998.
8. Xayrullayev M.M.Abu Nasr al Farobiy. M.: Nauka. 1992.
9. G'ulomov P.N. Inson va tabiat. T.: Universitet. 1994.
10. *O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. (1-2-jildlar). T. 2000, 2001.*

ЎҚУВЧИЛАРЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАФАККУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ҲУҚУҚИЙ ТАРБИЯ БЕРИШ УСУЛЛАРИ

Ҳикматова Гулчехра Ҳайитова

Бухоро Инновациялар Университети 2-курс магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10301029>

Аннотация. Мазкур мақолада ҳуқуқий тарбиянинг аҳамияти ва ҳуқуқий тарбия-умумий тарбиянинг ажралмас қисми эканлиги. Шунингдек, ҳуқуқий тарбия тушунчаси масалалари ёритиб берилган.

Калим сўзлар: ҳуқуқий тарбиянинг аҳамияти, ҳуқуқий тарбия тушунчаси, умумий тарбия.

METHODS OF PROVIDING LEGAL EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF INDEPENDENT THINKING OF STUDENTS

Abstract. In this article, the importance of legal education and the fact that legal education is an integral part of general education. Also, the issues of the concept of legal education are highlighted.

Key words: the importance of legal education, the concept of legal education, general education.

МЕТОДИКА ОКАЗАНИЯ ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ В РАЗВИТИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В данной статье рассматривается значение юридического образования и тот факт, что юридическое образование является неотъемлемой частью общего образования. Также освещены вопросы концепции юридического образования.

Ключевые слова: значение юридического образования, концепция юридического образования, общее образование.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг Муқаддимасида халқимизнинг асосий мақсадларидан бири инсонпарвар, демократик, ҳуқуқий давлат барпо қилиш деб кўрсатилган.

Ҳуқуқий давлат қуриш учун эса шу давлат пойдеворини яратувчилар ҳуқуқий жиҳатдан билимли, тарбияли, онгли бўлишлари керак. қонун-қоидаларни биладиган, уларга риоя қиладиган, жамият ишларини бажаришда маданий савияси юқори бўлган шахсларни шакллантириш борасида ҳуқуқий тарбия алоҳида ўрин эгаллайди.

Ҳуқуқий тарбия эса умумий тарбиянинг ажралмас қисми бўлиб, инсонни жамиятда ўрнатилган қонун-қоидаларга риоя этиш, уларни ҳурмат қилишга чорлайди.

Ҳуқуқий давлатни барпо этишда қатнашувчи шахс: ҳуқуқ ва эркинликларинигина билиб қолмасдан, демократиянинг туб маъносини англаши лозим. Чунки демократия ҳуқуқий давлатнинг таркибий қисмидир. Ҳуқуқий давлат инсон шахсини энг олий кадрят сифатида эътироф этишга ва тўла-тўқис қабул қилишга асосланган яхлит амал қилувчи тизимидир. Бу тизимни билиш, унинг асосларига риоя этишда, ҳар бир шахсининг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш - давр талабидир.

Хукукий тарбиянинг дастлабки босқичи аслида боғчада, мактабда бошланади. Лекин тарбия берувчи шахс унинг методини, йўллари билмас, тўғри тарбия бера олмайди.

Хукукий тарбия методикасини тизимлаштириш ва янада такомиллаштириш ҳозирда педагоглар олдида турган муҳим вазифалардан биридир. Хукукий тарбияни кенг ва тор маънода кўриш мумкин. Кенг маънода бутун жамоанинг, кўрчиликнинг онгига таъсир кўрсатишга қаратилган тарбия, тор маънода эса алоҳида шахсга, унинг онгига таъсир этиш йўллари тушунилади.

Хукукий тарбия натижасида кенг омма ёки айрим шахс ўз хатти-ҳаракатининг қонуний эканлигини тушунса, хукукий тартиботни бузмасликка ҳаракат қилса, ўзини онгли равишда, ҳуқуқ нормаларига риоя этган ҳолда бошқара олса, мақсадга эришилган бўлиб ҳисобланади.

Демак, хукукий тарбия бу - ташкилий равишда мунтазам олиб бориладиган, аниқ мақсадни кўзлаган ва шахсга (гуруҳ, шахсларга) таъсир қиладиган, уларга хукукий онг, хукукий билим, қонунларга риоя этиш хислатларини вужудга келтирадиган ҳаракатдир.

Маълумки, қонунга риоя қилиш учун, энг аввало уни билиш керак. Хукукий тарбия орқали ҳар бир шахснинг онгига, нима қилмоқ мумкин, нима қилмоқ мумкин эмаслигини, жамият, давлат ундан нимани талаб қилади, қонунга риоя этиш йўллари нимадан иборат эканлиги етказмоқ лозим.

Тартиб бузувчилар орасида ўз хатти-ҳаракатини ноқонунийлигини англамаслик, ноқонуний экан деб ҳам ўйламаслик ва бундай ҳаракатни жазога лойиқ эмас деб тушуниш кўп учрайди. Шундай тушунча ҳосил бўлмаслиги учун тарбия жараёнида ҳар бир жамоада ўрнатилган тартибни бузиш, қонун нормаларига риоя этмаслик натижасида интизомий, маъмурий, моддий ёки жиноий жазо келиб чиқишини тушунтириш, уқтириш зарур.

Шахс ва жамият ўртасида вужудга келадиган муносабатларнинг жамият ривожланиш принципларига мос бўлиши шахс фаолиятининг йўналтириб турувчи ҳаётий позицияга боғлиқ. Ҳаётий позиция эса тарбия жараёнида шаклланади. Шу сабабдан ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ шахс тарбиясини жамият ўз назоратига олган ва бу вазифани бажаришни энг доно кишиларга топширган.

Жамиятимиздаги ҳар-бир бола ўзининг инсон – энг улуғ зот эканлигини, бошқа тирик мавжудодлардан нима билан ажралиб туришини гўдаклигидан қалби билан ҳис қилиши керак.

Мактабгача таълим турида хукукий таълим-тарбия уч босқичда олиб борилади:

- 1) ўрта ёш (3-4 ёш);
- 2) катта ёш (4-5 ёш);
- 3) мактабга тайёрлов даври (6-7 ёш).

Мактабгача таълим ёшдаги болаларга илк хукукий таълим тарбия беришда болаларнинг ёш хусусиятлари ҳисобга олинади. Хукукий қоидаларни баён қилиб беришда ўйин усулларида фойдаланиш тавсия қилинади. Болаларга илк хукукий тушунчаларни бериш орқали уларнинг шу даврдаги ёшига мос қонун-қоидаларга риоя қилиш мақсади қўйилади ва машғулотлар туфайли ижобий натижаларга эришилади.

Хукуқий таълим машғулоти тарзида болаларга тевақил афроф, табиат билан танишиш, бадиий адабиёт, одобнома машғулотларини мужассамлаштириб, ҳар бир йўналишни бир-бирига мослаб, узвий равишда олиб борилади.

Умумий ўрта таълимда хукуқий таълим-тарбия уч босқичда олиб борилади;

- 1) бошланғич таълимда (1-4 синф);
- 2) умумий ўрта таълим (5-7 синф);
- 3) умумий ўрта таълим (8-9 синф).

Бошланғич таълимда боланинг ёш хусусияти эътиборга олинган ҳолда хукуқий таълим-тарбия фанлар таркибида олиб борилади. Ҳар бир синфда 10 соатдан вақт ажратилиб, ўқитувчи «Она тили», «Атрофимиздаги олам», «Одобнома», «Ўқиш», «Табиатшунослик» дарсларида ўтиладиган мавзулар билан боғлаб хукуқий тушунчалар бериб боради. Масалан, «Она тили» дарсида «Ўқувчи кун тартиби» мавзусида қоида тушунчаси, ўқувчилар қоидаси тушунтирилади. Хукуқий нуқтаи назардан қоида нима сабабдан ўрнатилади, унга бўйсуниб мажбурият, бурчлиги ўргатилади. Бола илк хукуқий терминларнинг маъносини англай бошлайди.

Бешинчи сифдан бошлаб еттинчи синфгача ҳар бир синфда 17 соатдан дарс соати ажратилиб, боланинг қабул қилиш лаёқати, ёши, фанларнинг мураккаблини бориши ҳисобга олинган ҳолда, хукуқий билим ҳам чуқурроқ ўргатилади. Масалан, бу синфлардаги ўқувчилар: хукуқ тушунчасини; инсон ва фуқароларнинг хукуқий ҳолати асосларини; мустақиллик, давлат рамзлари тушунчасини; мулк хукуқи, фуқаролик хукуқий муносабатлар асосларини; инсон хукуқи, бола хукуқи; қонун ва ўсмир; хукуқбузарлик тушунчаларини ва бошқа хукуқий билимларни ўрганади

8-9 синфларда махсус «Хукуқшунослик» дарси ўтилади. Унда хукуқшуносликдан Ўзбекистон давлати ва ҳукуқи билан боғлиқ билим олиниб, 9- синфда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ўрганилади. Ҳар бир синфда 34 соатдан дарс ўтилиши режаланган.

Юқори синфларда хукуқий маълумотлар берилганда ҳар бир мавзу бўйича ўқитувчи дарслик, ўқув қўлланмалардан ташқари қўшимча хукуқий ҳужжатлардан фойдаланиб, маъруза матнини янгиликлар билан тўлдириб бориши лозим. Махсус дастурга биноан 5-7 синфларда 17 соатдан, 8-9 синфларда 34 соатдан бир ўқув йилига дарс ажратилиб, ҳафтасига бир соат дарс ўтилади.

Ўқитувчи «Хукуқшунослик» дарсларини хукуқий тарбия билан боғлаб олиб бориши керак. Масалан, биринчи дарсда хукуқшунослик фанининг мақсад, вазифасини баён этиш билан биргаликда, мустақиллик, мустақил давлат тушунчасини, унда шахснинг ўрнини, мустақиллик улуғ неъмат деганда нима тушунилишини ҳам айтиш мақсадга мувофиқдир.

Ҳар бир мавзунини ўтишда ўқувчиларнинг бошқа фанлардан, айниқса, тарих, одобнома, миллий истиқлол мафқураси ва шу қабилардан билимлари ҳисобга олинади. Масалан, давлат шаклини тушунтирганда, ўқувчи тарих фанларидан бу мавзуларни ўрганганлиги эътиборга олиниб, мавзунини такрорламасдан ёритишга ҳаракат қилинади.

Дарсини фақат маъруза шаклида эмас, суҳбат ёки ахборот шаклида ўтиш мумкин. Суҳбатда ўқитувчи ўқувчиларга савол бериб, жавоб олади ва уларнинг ўзлаштиришига қараб, ўз фикрларини билдиради, режадаги масалаларни алоҳида-алоҳида сўзлаб беради.

Ўқитувчи ўқувчиларга жадвал, схемалар тайёрлаб келишни топшириши мумкин ва дарс якунида улар тузган жадвалларни кўриб, уларга ўз фикрларини билдиради.

Дарсни бошқа усулда ҳам ўтиш мумкин. Масалан, ўқитувчи аввал мавзунинг тингловчиларга яхшилаб тушунтиради ва дарс давомида саволлар беради. Жавобни эшитишдан олдин ўқитувчи ўқувчиларга бу мавзу тарих ёки бошқа ўтилган фанлар билан қандай боғлиқлигини эслатади. Шунда ўқувчилар саволга жавоб беришда ўтилган бошқа дарслар билан қиёслаб, ўз тушунчаларини кенгроқ ифодалайдилар.

Ҳуқуқий билим дарсида, дарсдан ташқари ўтказиладиган машғулотларда ҳам олиб борилади. Масалан, ҳуқуқ тўғрисида ҳуқуқшунослик фанининг аниқ бир соҳасини мукамал ўрганиш мумкин. Тўғрақ ўзининг номига эга бўлиб, тўғрақ аъзолари уша ном билан боғлиқ режа асосида иш олиб бориши мумкин. Тўғрақлар қуйидагича номланиши мумкин «Қилич ва қалқон», «Ёш ҳуқуқшунослар», «Ёш автоназоратчилар», «Қонун ҳимоячилари» ва бошқа. Тўғрақ аъзолари ўзининг тор маънодаги, тўғрақнинг мазмунини баён этадиган, уни тўла ўрганишга ёрдам берадиган қонун ҳужжатларини топишга ҳаракат қиладилар, ва шу соҳа бўйича ўз ҳуқуқий билимларини бойитиб борадилар.

Масалан, «Ёш автоназоратчилар» тўғрақи ўқувчиларнинг кўча ҳаракати билан боғлиқ барча муаммоларни ўрганишларига ёрдам беради. Мактабларда бу тўғрақ аъзоларига автомашиналар ҳайдашни ўргатиш ҳам мумкин. Тўғрақлар тузишнинг асосий мақсади ўқувчиларга фуқаролик ҳуқуқлари, эркинликларни ўргатиш, улардан ўз бурчларини ситқи дилдан бажаришга эришишдир. Ундан ташқари, тўғрақ аъзолари бир-бирларига садоқатли бўлишни, интизомликни, ҳуқуқий фаолликни, ижрочилик маҳоратини, Ватанга, унинг қонун-қоидаларига, мулкига, ўз мулкига муносабатини тўғри йўлга солишга ёрдам беради.

Тўғрақда айрим қонун лойиҳалари муҳокама қилинади. Масалан, бўлажак Олий Мажлиснинг икки палатадан ташкил топиши тўғрисидаги тушунчаларни, «Ахборот эркинлиги принциплари ва қафолатлари тўғрисида» ги ва бошқа қонун лойиҳаларини ўқиб, тингловчиларнинг таклифларини билиш мумкин. Ундан ташқари ҳуқуқбузарлик ва ҳуқуқий жавобгарлик тўғрисида болаларнинг фикрларини ўрганиш ҳам ижобий натижа беради. Масалан, вояга етмаганларнинг 13 ёшдан қасдан одам ўлдириш учун жиноий жавобгарликка тортилишига муносабатини, бола дунё қараши билан ўрганилиб, кенг муҳокама ҳилинса, уларда жиноятга, умуман ҳуқуқбузарликка нисбатан нафратлари уйғониши ва келгусида ҳеч қачон жиноят қилмасликларига эришиш мумкин. Демак тўғрақда олиб борилган иш, ўқувчиларнинг ҳаётида ижобий из қолдириб, уларнинг ҳақиқий инсон бўлиб етилишларига ёрдам беради. Мақсадга эришишнинг натижаси меҳнатнинг самарадорлигига боғлиқ. Тўғрақдаги назарий билим ҳаёт амалияти билан боғланиб, шахсларга туғри йўл танлашда ёрдам беради.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.,2001.
2. И.А.Қаримов. “Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура”. Т.1 – Т.: “Ўзбекистон” 1996

3. И.А.Каримов. “Жамиятимиз мафкураси халқни – халқ, миллатни –миллат қилишга хизмат этсин”. Т.: “Ўзбекистон”, 1998
4. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т.: “Ўзбекистон”, 2000
5. www.ziyonet.uz

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI ART-PEDAGOGIKA VOSITASIDA
IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH
(TAYYORLOV GURUH MISOLIDA)**

Bo'ronova Muhayyo Qahhorovna

Buxoro viloyat Romitan tuman Gazli shahar

26-DMTT tayyorlov guruh tarbiyachisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10301252>

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni ART-pedagogika vositasida ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari yoritib berilgan. Shuningdek, maqola davomida maktabgacha ta'lim muassasalarida tasviriy faoliyat vositasida bolalarning qobiliyatlari va ijodkorligini rivojlantirish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, maktabgacha yoshdagi bolalar, tayyorlov guruh.

**DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN
BY MEANS OF ART-PEDAGOGY
(IN THE EXAMPLE OF A PREPARATORY GROUP)**

Abstract. This article highlights the issues of developing creative abilities of preschool children through ART-pedagogy. The article also talks about the development of children's abilities and creativity through visual activities in preschool educational institutions.

Key words: development of creative abilities, children of preschool age, preparatory group.

**РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ДОШКОЛЬНИКОВ
СРЕДСТВАМИ АРТ-ПЕДАГОГИКИ
(НА ПРИМЕРЕ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОЙ ГРУППЫ)**

Аннотация. В данной статье освещаются вопросы развития творческих способностей дошкольников посредством АРТ-педагогика. Также в статье говорится о развитии способностей и творчества детей посредством изобразительной деятельности в дошкольных образовательных учреждениях.

Ключевые слова: развитие творческих способностей, дети дошкольного возраста, подготовительная группа.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-sonli qarori ijrosini ta'minlashda bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'limtarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlarini tatbiq etish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni har tomonlama intellektual, ahloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish, ta'lim muassasalarining moddiy texnika bazasini, Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha 2017-2021 yillarga mo'ljallangan dasturida belgilangan vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari rejasi ishlab chiqildi. Maktabgacha ta'limning vazifasi bolalarni xalqning boy milliy, madaniy-tarixiy merosi va ma'naviy axloqiy jihatdan tarbiyalash: bolalarda milliy vatanparvarlik hislarini shakllantirish, maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim olish ehtiyojini, o'qishga intilish moyilliklarini shakllantirib, ularni muntazam ravishda ta'lim jarayoniga tayyorlash, bolalarning

tafakkurini rivojlantirish, o'zining fikrini mustakil va erkin ifodalash malakalarini shakllantirish, bolalarning jismoniy va ruhiy sog'ligini ta'minlashdan iborat.

Asosiy maqsadlardan yana biri zamonaviy tasviriy san'at orqali bolalardagi qobiliyat hamda imkoniyatlarni aniqlab, ularni to'g'ri shakllantirish va yuzaga chiqarishdir.

Tasviriy san'atning o'ziga xos murakkabliklarini tushunib, uning nozik qirralarini maktabgacha yoshdagi bolalarga ulashish mahoratiga ega bo'la oladigan tarbiyachilarni yetishtirib chiqarish vazifasi turibdi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida tasviriy faoliyat vositasida bolalarning estetik qobiliyatlarini shakllantirishda tarbiyachining o'rni beqiyos. U chuqur bilim va yuqori malakaga ega bo'lishi, buning uchun muntazam ravishda o'z ustida ishlashi, o'zining ilmiy nazariy saviyasini tinimsiz ko'tarishi, ilg'or tajribalarga tayanishi kerak.

Davlat umumilliy dasturi ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, uni ham shaklan, ham mazmunan zamon talablariga moslashtirish, ta'lim sifatsamaradorligini uzluksiz takomillashtirib borishga yo'naltirildi.

Tasviriy faoliyati bo'yicha maktabgacha ta'lim muassasasi dasturi va maktabda tasviriy san'at dasturi bolalarda tevarak atrofga nisbatan, san'at bolalarda estetik munosabatni tarbiyalash ijodiy qobiliyat va tasvirlashlarini rivojlantirishni ko'zda tutadi. Maktabgacha ta'lim muassasasi mashg'ulotlarida, maktabda muvaffaqiyatli o'qib ketishlari uchun zarur bo'lgan vazifalar xal etiladi. Rasm, applikasiya, loy ishlari jarayonida bolalarda fikr yuritishning analiz, sintez, takrorlash, konkretlashtirish kabilar shakllanadi. Shuningdek bu jarayonlarda bolalar jamoada ishlashga, o'z harakatini o'rtoqlarining harakatiga bo'ysundirishga o'rganadilar. Bolalar maktabgacha ta'lim muassasasida tasviriy faoliyati mashg'ulotlari bolalarda, o'quv faoliyatida zarur bo'lgan malaka ko'nikmalarni shakllantiradi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarining tasviriy faoliyat birlamchi yo'nalishi maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy-estetik tarbiyalash hisoblanadi.

Bu yo'nalishning samarasi estetik yo'nalishning barcha vositalarini (teatr, musiqa, badiiy adabiyot, rasm chizish, applikasiya va boshq.) kompleks tarzda qo'llanilgandagina aniq bo'ladi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'tiladigan "Tasviriy faoliyat" mashg'ulotlari bolalarga beriladigan estetik tarbiya masalalarini yechishda katta ahamiyatga ega. Chunki tasviriy faoliyat o'z xususiyatiga ko'ra badiiy faoliyat hisoblanadi. Badiiy faoliyat mashg'ulotlarining barcha turlari bolalarda go'zallikni bilish uchun, borliqqa emotsional-estetik munosabatni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlarni ochib beradi.

"Tasviriy faoliyat" mashg'ulotlari jarayonida:

Badiiy didni tarbiyalash;

Amaliy badiiy faoliyat va malakalarni rivojlantirish;
Fantaziya, ijodiy fikrlash va tasavvur qilish, idrok qilishni rivojlantirish;
Qo‘lning aniq harakatlari va barmoqlarning mayda motorikasini rivojlantirish;
Kasbiy badiiy-ijodiy faoliyat kurtaklarini namoyon bo‘lishi uchun imkon yaratish kabi ta’limiy va tarbiyaviy masalalar hal etib boriladi.

Maktabgacha ta’lim muassasalari uchun ishlab chiqilgan takomillashtirilgan “Bolajon” tayanch dasturining tuzilishi va mazmunining tahlilidan ayonki, kichik guruhlardan boshlab eng ko‘p vaqt tasviriy faoliyatga ajratilgan.

Agar tasviriy faoliyatning turlari

rasm (2soat),

applikatsiya (0,5 soat),

qurish-yasash (0,5 soat)

loy ishini (1 soat) qo‘shib hisoblasak, jami 4 soatni tashkil etadi.

Haftalik yuklama 12 soatni tashkil etilishini e’tiborga oladigan bo‘lsak, tasviriy faoliyat barcha faoliyatlarning uchdan bir qismini tashkil etadi.

Demak, tasviriy faoliyat integrativ mazmun kasb etuvchi eng katta bo‘lim hisoblanadi va faoliyatning boshqa turlari bilan mantiqiy va didaktik bog‘liqlikda amalga oshiriladi. Bu omil tasviriy faoliyat mashg‘ulotlari mazmuni va metodikasini faoliyatning boshqa turlariga hamohang tarzda takomillashtirib borish lozimligini anglatadi.

Maktabgacha ta’lim muassasalarida tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarda bolalar asosan amaliy ish bajaradilar, san’at asarlarini bilan rasmga qarab hikoya qilish; maktabda esa tasviriy san’atning turlari rang tasvir, grafik, haykaltaroshlik va dekorativ san’at asarlari bilan yanada chuqurroq tanishadilar. Maktabgacha ta’lim muassasasida tasviriy faoliyat mashg‘ulotlari xilma-xildir: rasm chizish, loy, applikatsiya, qurish-yasash mashg‘ulotlari hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim muassasasida keltirilgan mashg‘ulotlarning hammasiga katta ahamiyat beriladi. Boshlang‘ich sinflarda ta’lim-tarbiya masalalarining muvaffaqiyatli hal etilishi, maktabgacha ta’lim muassasalarida olib boriladigan tasvirlash faoliyati mashg‘ulotlari bilan uzviy ravishda olib boriladi.

Bolalar guruhdagi olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarida, qalam hamda mo‘yqalamdan erkin foydalanishga o‘z xarakterini va qo‘l kuchini idora etishga o‘rganadilar. Bu esa, malakani egallash, bolalarda qo‘lini yengil, erkin bir tekisdagi harakat qilish xususiyatlarini rivojlantiradi.

Bolalar turli shakl, kattalik, proporsiyadagi predmetlarni chizish jarayonida predmetning ish xususiyatiga qarab yo‘nalishni saqlash zarurligiga, predmetning kattaligiga mos ravishda harakatlanishga o‘rganadilar. Maktabgacha ta’lim muassasalarida olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarida materialdan tartibli foydalanishga, ularni toza saqlashga, faqat zarur materiallardan hamda ularni ishlatish yo‘llarini rejalashtirishga o‘rganadilar. Bu mashg‘ulotlar bolalarda diqqatni va ko‘rish xotirasini rivojlantiradi.

Maktabgacha ta'lim muassasalari tayyorlov guruhida naturaga qarab rasm chizish yoki tasvirlashga nisbatan talablar oshadi va bu talablar maktab talabiga yaqinlashadi. Naturaga qarab tasvirlashda ishning ketma-ketligini ko'rsatib, bolalar tayyorlov va katta guruhida o'rganishning boshlang'ich bosqichidagina amalga oshiriladi. Bolalar naturani analiz qilishga butun umumiy shaklni xomaki qog'ozga tushirib olishga, rasmni naturaga solishtirishga, xato va kamchiliklarini to'g'rilashga, naturaga o'xshatishga urinadilar.

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida geometrik shakllarni topa olishga yoki ko'ra olishga, ularni terminlar bilan atashga, kengligi kattaligi, uzunligi, balandligini, qismlarning bir-biriga nisbatan fazoviy joylashishini bilan tanishishni bolalarni maktabni 1-sinfda elementar matematik tushunchalarini puxta egallashlariga yordam beradi.

Qurish-yasash mashg'ulotlarida materiallardan qurish yasash bolalarda ko'z bilan chamalashni shakllantiradi va bolalarni maktabdagi texnik darslarni egallashga yoki o'zlashtirishga yordam beradi.

Shunday qilib, tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida bolalardagi badiiy did va ijodiy qobiliyatlar o'sadi va bu orqali maktabda o'qishga tayyorlanib boriladi. Chunki bolalar predmetlar bilan uzviy bog'lanadilar, ularning o'ziga xos sifatlari, shakli, rangi, katta-kichikligi bilan tanishadilar, ularni farqini, o'xshashligini aniqlaydilar, bu esa, bolalarni sensor tarbiyalashga, ko'rgazmali, obrazli fikr yuritishga imkon beradi.

Tasviriy faoliyat bolalarni axloqiy tarbiyalaydi. Bolalar ishlarida o'z hayotida, jamiyatda bo'layotgan voqea-hodisalarni aks ettiradilar, ulardan mamnun bo'ladilar, hayajonlanadilar. Tasviriy faoliyat jarayonida bolalarda irodaning sifatlari-boshlagan ishini oxiriga yetkazish, oldiga maqsad qo'yib, o'shani bajarishga tomon intilish, qiyinchiliklarni yengish, o'rtoqlariga yordamlashish kabi xususiyatlar tarbiyalanadi. Jamoa ishini yaratish jarayonida bolalarga bir-biriga yordam, kelishib ishlash kabi sifatlari; ishni baholash jarayonida, ularda o'rtoqlarining ishga nisbatan real munosabatda bo'lish, to'g'ri baholash, o'z ishidan va o'rtoqlarining ishidan xursand bo'lish kabi axloqiy sifatlarni shakllanadi.

Tasviriy faoliyat - bu bolalarni o'z oldiga qo'ygan maqsadlarini bajarishda tinmay mehnat qilishga undovchi faoliyatdir. Tasviriy faoliyat bolalarga estetik tarbiya berishning asosiy vositasi hisoblanadi. Har bir predmetning katta-kichikligini, rangini, shaklini, fazoda

joylashishini ajratish bu estetik sezgining bo'laklari hisoblanadi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi - rangi, ritmi, proporsiyani chuqurroq sezish bilan bog'liqdir. Bola rangni, shaklni, uning xilma-xilligini sezsa, shunchalik ranglar aralashmasining xilma-xilligidan zavq oladi, bahramand bo'ladi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi, ularda predmetga va uning ba'zi sifatlari nisbatan estetik baho berishni rivojlantiradi. Ularda tasviriy san'at asarlarini

tushunishga, ularga nisbatan his-tuyg'uni, munosabatni tarbiyalaydi. Tasviriy faoliyat bolalarning badiiy ijodiy o'sishida muhim o'rin egallaydi. Bolaning badiiy ijodiy o'sishi-bu obrazli fikr yuritish, estetik idrok etishni va obraz yaratishda zarur bo'lgan malaka,

ko'nikmalarni egallash hisoblanadi. Masalan: tabiatga yoki istirohat bog'iga sayr, kuz faslida ekskursiya uyushtirish. Tarbiyachi bolalarni predmet yoki tevarak atrofni kuzatishda kelib chiquvchi estetik histuyg'u orqali, tevarak-atrofga, kishilar mehnatiga to'g'ri baho berish, Vatanga nisbatan muhabbat kabi sifatlarni tarbiyalash mumkin.

Bolalarni o'z ishini yana ham chiroyli va yaxshi bajarish, boshqalarga yoqadigan, ular ko'rganda quvonadigan qilib yaratish - bu badiiy, axloqiy tarbiyalashning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Maktabga bolalarni tayyorlashda tasviriy faoliyat katta ahamiyat kasb etadi. Rasm, loy, qurish materiallari bo'yicha bilim, malakalarini egallash maktabda tasviriy faoliyat darslari va mehnat darslarini muvaffaqiyatli egallashlariga asos bo'ladi. Ularni o'quv faoliyatiga tayyorlaydi: pedagogni tinglashga, uning ko'rsatmalarini bajarishga o'rgatadi. Oldiga qo'yilgan vazifani hal etishda, uning asosiy va muhim hal etish yullarini izlab topish bu o'quv faoliyatning asosiy sababchilaridan biridir. Tasviriy faoliyat jarayonida o'z ishini nazorat qilib borish, maktabda vazifalarni bajarishda ham rol o'ynaydi. Shuningdek, bola tasviriy faoliyat jarayonida psixologik jihatdan ham tayyorlanib boradi.

REFERENCES

1. Takomillashtirilgan "Bolajon" tayanch dasturi. T.: 2016.
2. Maktabgacha ta'limga qo'yiladigan davlat talablari. T.: 2017
3. "Bilimdon" dasturi. T.: 2014
4. Amirova. G.A., Sulaymonov A.P., Djurayeva B .R. Maktabgacha ta'lim muassasalarida applikasiya mashg'ulotlari. T., 2014.
5. D.T Sabirova. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tasviriy savodxonlik elementlarini shakllantirish. (13.00.01.-Pedagogika nazariyasi va tarixi ixtisosligi bo'yicha yozilgan dissertatsiyaning avtoreferati). T.2007

“SAODAT SOHILI” QISSASINING OBRAZ POETIKASI

Adilova Fanuza Shodiyor qizi

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10341038>

Annotatsiya. Mazur maqolada zamonaviy o‘zbek adabiyoti yirik namoyandalaridan biri Xayriddin Sulstonovning “Saodat sohili” qissasida hayot hodisalari qay tarzda badiiy aks ettirilishi to‘g‘risida mulohaza yuritiladi. Adib ushbu asari orqali hayot voqeligi, tarixiy haqiqat, insonning murakkab ichki kechinmalari ta’sirchan tarzda badiiy aks ettirilishi, voqelikka yuksak insonparvarlik nuqtayi nazaridan qaralishi to‘g‘risida fikr bildiradi.

Kalit so‘zlar: Bobur, qissa, badiiy obraz, syujet.

POETICS OF THE IMAGE OF THE STORY "SAODAT SOHILI"

Abstract. In this article, one of the great figures of modern Uzbek literature, Khayriddin Sultanov, discusses how the events of life are artistically reflected in the story "Saodat Sahil" by Khayriddin Sultanov. Through this work, Adib expresses an opinion about the reality of life, historical truth, the impressive artistic reflection of the complex inner experiences of a person, and the view of reality from the point of view of high humanity.

Key words: Babur, story, artistic image, plot.

ПОЭТИКА ОБРАЗА РАССКАЗА «САОДАТ САХИЛИ»

Аннотация. В данной статье один из крупнейших деятелей современной узбекской литературы Хайридин Султанов рассматривает, как события жизни художественно отражены в повести Хайридина Султанова «Саодат Сохили». Через это произведение Адиб выражает мнение о реальности жизни, исторической правде, впечатляющем художественном отражении сложных внутренних переживаний человека, взгляде на действительность с точки зрения высокой человечности.

Ключевые слова: Бабур, рассказ, художественный образ, сюжет.

Xayriddin Sulstonov Boburning hayoti va ijodiga qiziqish paydo bo‘lishi haqida bunday deydi: “O‘n to‘rt yoshlarimda ilk bor bu nuroniy siymoning tasviri chekilgan suvratni ko‘rdim. O‘lis qishloq maktabi, qahraton qishning dilgir kunlari, adabiyot xonasi devoriga osilgan muhtasham portret va undan muloyim tabassum ila boqib turgan, shohona sallasiga ukpar jig‘a qadalgan ulug‘ sifat insonning bori-borlig‘i murg‘ak tasavvurimga shu qadar teran o‘rnashdik, dars paytida ham, tanaffus chog‘lari ham uning mardona chehrasidan ko‘z uzolmas edim. Bu nurli qiyofa mujassam shijoat, mujassam iztirob bo‘lib tuyular, suvrat ostidagi “Tole‘ yo‘qi jonimg‘a balolig‘ bo‘ldi, Har ishniki ayladim xatolig‘ bo‘ldi, O‘z yerni qo‘yib Hind sori yuzlandim, Yo Rab, netayin, ne yuz qarolig‘ bo‘ldi” degan sodda, hazin misralar bir o‘qishdayoq yod bo‘lib ketgan, shu satrlarni ko‘cha-ko‘yda ham, dala-dashtda ham takrorlab yurar edim. Ularning ma‘yus ma‘nosi, shikasta ohangi dilimga qattiq ta’sir qilar, o‘z-o‘zidan yig‘lagim, uzoq bir joylarga bosh olib ketgim kelar edi. Shu yo‘sinda Bobur Mirzoning mardlik va muruvvatda, zakovat va matonatda tengsiz shaxsiyatiga maftun bo‘lib qoldim. Men uni otamday, onamday, farzandimday yaxshi ko‘rib qoldim”

“Saodat sohili” – Xayriddin Sulstonovning birinchi yirik asari. Bu qissa jozibador badiiy tilda yozilgan, qahramonlar holati, ichki kechinmasini ta’sirchan gavdalantirgani bois darhol o‘quvchilar e’tiborini tortdi. Ushbu qissa tili tarixiy mavzudagi eng yaxshi asarlarga xos jihatlar

yorqin aks etgan. Unda tarixiy muhit, voqealar kechayotgan manzil-makonlar manzarasi jozibador tasvirlangan. Qahramonlarning dialog, monologlarida ham tarix nafasi yaqqol seziladi. Qissa Hindistonga, Bobur huzuriga borish maqsadida yo'lga chiqqan Hofiz Ko'ykiy va usta Binoqulning boshidan kechirganlari tasviri bilan boshlanadi. Binoqul Bobur bilan birga Hindistonga kelgan otasini daraklab, Hofiz Ko'ykiy bilan birga yo'lga chiqadi. Ammo yo'lda ular ketayotgan karvonni qaroqchilar talaydi. Qochayotib Binoqul oyog'i toyganidan tog' unguridagi chuqurlikka yiqilib tushadi. Umurtqasi qattiq shikastlanganidan yo'l yurolmay halok bo'ladi. U o'limidan oldin Hofiz Ko'ykiyga: "Armonim ichimda qoldi, taqsir. Padarimning daragini bilsam edi. Bobur shohni bir ko'rsam... Taqsir, mana shu kitobni men unga ixlos bilan tortiq etmoqchi edim. O'zim kitobat qilib edim. Bilmaysiz, taqsir, o'zim ham bilmayman, lekin nechundir xudo mening mehrimni ul zotga tushirgan. So'nggi tilagim ham, vasiyatim ham shu: bu kitobni Bobur hazratlariga eltib, duoi salomimni yetkaz gaysiz" deydi. Qissada Hofiz Ko'ykiyning Hind diyoriga borib, Bobur shoh bilan uchrashib, shogirdi usta Binoqulning vasiyatini amalga oshir gani ta'sirchan hikoya qilinadi. Hofiz Ko'ykiy ilm o'rganishga umrini bag'ishlagan, bu yo'lda cheksiz mashaqqatlar tortgan mutafakkir zotlarning mujassam siymosi sifatida taassurot uyg'otadi. Hofiz Ko'ykiy qissada dunyoning qariyb yarmini kezgan jahongashta odam, hayotning qadrini, tiriklikning nechog'li ulug' ne'mat ekanini teran anglagan, so'qqabosh, vorasta – ozod, erkin odam deb ta'riflanadi. Boshidan kechirganlari-yu kechinmalari haqiqatan uning shunday zot bo'lganligi haqida tasavvur uyg'otadi. Xayriddin Sultonov Hofiz Ko'ykiy xarakterini dastlab Binoqulning ustozini to'g'risidagi mulohazalari orqali ta'riflanadi. Bu ta'rif quyidagicha: "Ustozini so'qqabosh, vorasta ko'ngil odam bo'lib, umri muttasil safarlarda o'tardi. U ba'zan ikki-uch yillab benom-u nishon ketar, safardan qaytgach, masjid xonaqosiga tutash hujrasida mutolaadan bosh ko'tarmay, allanarsalar yozgani yozgan edi. Binoqul bu bitiklarning nimaligini bilmas, so'ragani botinolmas, ammo ustozining yosh bo'lsa-da, ulug' odam ekanini sezardi: masjid eshigiga Toshkand, Samarqand va boshqa shahr-u kentlardan otliqlar, hashamatli soyabon aravalar tez-tez kelib turar – zarbof to'n kiyib, salobiy salla o'ragan turli-tuman basavlat kishilar Hofiz Ko'ykiy ziyorat qilib chiqar edilar".

Hofiz Ko'ykiyning uzoq yo'l bosib, mashaqqatlar kechirib, Hind tuprog'ida shoh saroyida Bobur bilan uchrashganidan so'ng syujet voqealarida Bobur bevosita ishtirok eta boshlaydi. Qissada Boburning holati uning vatanni sog'inib yashashini ta'kidlash bilan boshlanadi. Butun asar davomida Boburning vatan sog'inchi bilan yashab o'tganligi uning ichki kechinmalari tasviri orqali gavdalanitiriladi. "Saodat sohili" qissasida Boburning qalbidagi og'riqli kechinmalar ta'sirchan gavdalanitiriladi. Bobur she'riyatni sevgani, ilm-fan qadrini chuqur his qilgani uning ichki kechinmalarida ko'rsatiladi. Vatani to'g'risidagi har bir xabar Bobur xayolida o'tmishni jonlantirgani, yurt sog'inchi, u bilan hamroh bo'lgan, to'qnashgan kishilar siymosini eslatgani qissada bu tarzda ta'kidlanadi: "Abdulvohid Firog'iy yana allanarsalarni gapirar, ammo Bobur endi eshitmas – teran xayolga cho'mgan edi. "Farkat" degan so'z unga sovuq yomg'ir savalab turgan izg'irinli tunlarni, kuzak osmonida favqulodda chaqnagan chaqmoqlarni eslatdi, umrining rutubatli, hazin onlarini yodiga soldi. O'sha voqealarga qancha bo'ldi ekan? Yo rabbiy, yigirma yetti yil! Qarchig'aydek bir yigit umri! O'shanda yonida hamroh-u hamkor bo'lganlardan kimlar bor? U turli-tuman nomlarni eslashga urinarkan, ularning bari barmoq orasidan shuvillab to'kilgan qum singari xotirasi qatlaridan bir-

bir sirg'alib tushayotganini sezdi. No'yon ko'kaldosh, G'ulda Qosimbek, Xoldor, Mirshoh Qavchin, Qo'chbek... evoh, qayda ular? Qayerdalar? Barchasi endi «rahmatli»! Ba'zilarni shiddatli janglarda boshidan ayrildi, ba'zilari g'ananim nayrangiga duchor bo'ldi, ayrimlarining umri qisqa ekan, ayrimlari esa... xiyonat qildi... Oqibat, o'sha kunlardan bu kun achchiq, mahzun xotiralar yodgor, xolos. Bobur alamli o'ylardan egilgan boshini ohista ko'tardi. Abdulvohid Firog'iy jimgina qo'l qovushtirib turardi”.

Xayriddin Sultonov Boburning kechinmalarini tasvirlashda obrazli ifoda, tashbehlar qo'llaydi. Bu bilan uning shoirona qalbini aniq ifodalaydi. Ayni o'rinda ishlatilgan “ularning bari barmoq orasidan shuvillab to'kilgan qum singari xotirasi qatlaridan bir-bir sirg'alib tushayotganini sezdi” degan jumla Boburning xayolga botib turgan holatini aniq gavdalantiradi. Hofiz Ko'ykiy Boburga hayotda juda ko'p narsalarni ko'rgan, kechirgan, mushohada qilgan odamlarga xos muomala qiladi. Hofiz Ko'ykiy dastlabki uchrashuv chog'idayoq Boburga: “Ona vataningizdan, ko'z ochib ko'rgan viloyatlaringizdan sizlarga ko'pdan ko'p duoi salomlar keltirdim. Ota yurtimizning tabarruk yodi muborak xotirlaridan ko'tarilmagan bo'lsa kerak...” deb aytadi. U bu tarzda gap boshlash bilan Boburning kayfiyatini, vataniga, vatandoshlariga munosabatini bilmoqchi bo'ladi. Bobur ham alloma Hofiz Ko'ykiyning ko'nglidagi o'yini sezganday ovozi titrab: “Ul viloyatlarning latofatlarini kishi nechuk unutgay? Unutgan kishining ko'zlariga tiriklayin tuproq to'lmasmi?” deb javob beradi. Vatanidan ayrilgan, dushmanlari tomonidan o'z diyoridan quvib chiqarilgan Boburning o'rnida bir kishi bo'lganida u alamzadaga aylanardi va vatanini bu qadar sog'inib eslamasdi. Hofiz Ko'ykiy shuni aniqlash maqsadida ham “Ota yurtimiz”ning tabarruk yodi muborak xotiralaridan ko'tarilmagan bo'lsa kerak” deb savol beradi. Boburning vatanini sog'inib yashashini bilganidan keyin mamnun bo'lgach: “Haq so'zni aytdingiz, olampanoh. Komil inson kindik qoni to'kilmish yurti hargiz unuta olmas. Xotiringiz jam bo'lsin, olampanoh, ul diyorlarda muborak nomingizni hanuz yod eturlar. Inchunun, sizga atalmish bir omonatni topshirmoq menga qismatlig' qarz edi. – U qo'ynidan nafis saxtiyon muqovali kitobni olib, Boburga avaylab uzatdi”.

Ushbu qissada Bobur xarakterining eng muhim jihati – uning doimo vatani sog'inchi bilan iztirob chekib yashagani, o'z umrini, ko'rgan-kechirganlarini taftish qilib yurgani, ilm-ma'rifatga mehr qo'ygan kishilarga g'amxo'rlik ko'rsatgani ta'sirchan tasvirlangan.

Xayriddin Sultonov qissalari asosiy qahramonlari xarakterida halollik asosiy xislat sifatida bo'rtib turadi. Ammo ularning halolligi kimlar bilandir keskin to'qnashuvlarda, murosasiz olishuvlarda emas, balki ularning ichki iztiroblari ko'rinadi. Yozuvchi qahramonlari muammolarga duch kelganida aybni boshqalardan emas, avvalo, o'zlaridan izlashadi. Bu ularning qalbidagi ziddiyatli kechinmalar tahlili orqali ko'rsatiladi. Xayriddin Sultonov asarlaridagi qahramonlar qalb kechinmalari tahlili o'quvchi e'tiborini jalb etadi. Yozuvchi qahramonlari ruhiyatini ko'rsatishni asosiy maqsadi deb biladi. Xayriddin Sultonov “Meni inson ruhiyatining cheksiz g'alayonlari qiziqtiradi” deydi.

Xayriddin Sultonov qissalarida tuyg'ulari go'zal, o'z o'tmishi, kechmishi, tevarak-atrofidagi hodisalar haqida mushohada yuritadigan ta'sirchan qahramonlar xarakteri ko'rsatiladi.

REFERENCES

1. XX аср ўзбек адабиёти тарихи. 1999. Университетлар ва педагогика институтлари бакалавр ихтисослигини оловчилар учун дарслик. Н.Каримов, С.Мамажонов, Б.Назаров ва бошқалар. 2019. Тошкент: Ўқитувчи.
2. Султонов Х. 2019. Ҳақиқат жамоли. Адабий ва публицистик мақолалар. Тошкент: MASHHUR-PRESS.
3. Султонов Х. Уч юз олтмиш тўрт кун. 2019. Тошкент: “O’zbekiston” НМИУ.
4. Султонов Х. 1988. Умр эса ўтаверади: Ҳикоялар. Тошкент: Ёш гвардия.
5. Султонов Х. 1983. Саодат соҳили. Тошкент: Адабиёт ва санъат.
6. Султонов Х. 2021. Навоий – 30. Тошкент: MASHHUR-PRESS.
7. Султонов Х. 1980. Қуёш барчага баробар. Тошкент: Адабиёт ва санъат.
8. Султонов Х. 1993. Бобурнинг тушлари: Қиссалар. Ҳикоялар, Эсселар. Тошкент: Адабиёт ва санъат.

THE ROLE OF TRADITIONAL AND MODERN COLORS IN ARTISTIC DECORATION IN THE DIRECTION OF POTTERY

Umarov Xasanboy Tojimirza o'g'li

Namangan State University

Teacher of the faculty "Pedagogy"

xasanboyaka92@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10352370>

Abstract. *In the process of creating this article the more clay is cooked, the better the quality of the pottery.*

The main weapon in pottery is the Potter's hammer, the master prepares dishes in it and shapes them gives. Prepared dishes are dried and heated in humdon. Types of disheshumdons may also be diverse (large-small). Glazing dishesonce glazed, it is heated once again in humdon. As a rule, Potters are known disheswill specialize in production (e.g. kosagar, kozagar, koshinpaz,the Tander et al.Pottery, pottery remains and passes through avlot.After all, it is the task of the younger generation to advance it.

Keywords: *architecture, enlightenment, art, mausoleum, Sha'jara, structure, symmetry.*

РОЛЬ ТРАДИЦИОННЫХ И СОВРЕМЕННЫХ ЦВЕТОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ УКРАШЕНИИ НАПРАВЛЕНИЯ ГОНЧАРНОГО ИЗДЕЛИЯ

Аннотация. *В процессе создания данной статьи, чем больше глины варится, тем лучше качество керамики.*

Главным оружием в гончарстве является гончарный молот, в нем мастер готовит блюда и придает им форму. Подготовленные блюда сушат и нагревают в хумдоне. Виды блюд-шумдонов также могут быть разнообразными (большими-маленькими). Глазурованная посуда после того, как глазурована, снова нагревается в хамдоне. Как правило, гончары специализируются на изготовлении известной посуды (например, косагар, кодагар, кошинпаз, тандер и др. Гончарное дело, керамика остается и проходит через авлот. Ведь задача молодого поколения – продвигать ее.

Ключевые слова: *архитектура, просвещение, искусство, мавзолей, Шаджара, структура, симметрия.*

Introduction: Currently according to the method of artistic decoration, shape and preparation methods there are the following pottery schools: Fergana (main centers-Rishton,Furumsaroy), Bukhara-Samarkand (main centers-Samarkand, Urgut, Gijduvan,Uba), Khwarazm (main centers — Madir, Kattabogh villages), Tashkent. Each the school has its own development and creative principles, leading centers and Masters,in addition to having unique characteristics, the main artistic commonality is kept. The craft of pottery is divided into several areas. For example, the Masters of Fergana divided into kosagar, kozagar, lagansoz, togorasoz, khurmachi, khumchi occupations.

Ceramic and the dishes themselves are not Glazed, Glazed and divided into porcelain items. Household items for non-glazed dishes-Khum, khumcha, pitcher, obdasta, ovenin.

They were made by hand by combining pieces of ribbon-like clay. Little wood the areas united by the tool are polished.

Results : Lead glaze and yellowish-green, brown paints occupy an important place in the resonant elegance of the objects of the Bukhara-Samarkand pottery school. Plant-like patterns lead in the decoration of objects prepared based on the traditions of the "afrosib pottery", geometric patterns, images of animals are little used.

They are mainly used in Gijjduvan pottery. While gyzhduvan, Shahrisabz Masters work in moyqalam, Urgut, Denov masters use drawing patterns a lot. The brothers Alisher and Abdullah Narzullayev from gijduwon work effectively in preserving, developing and conveying traditions to successors.

The responsible stage of making an item in pottery is the pattern on the item and mystery is a process of giving. In particular, Rishton Masters items more from the mystery of lojuvari widely used, blue-rainbow, green-rainbow, brown or brown-purple those embroidered with colors such as.

Patterns are often derived from plant islimium in appearance, there were variations. Elegant if ordinary items are glazed with colorless alkali the objects made were glazed with tin-lead tin or lead.

In the Valley, Potters are apricot glue to blue, yellow, red, black, blue, white and other colors, even mixing flour, sand, iron powder, they painted the dishes in colors. Bottles some masters also made patterns using a mold. Usually in pencil style items given a patterned blue or brown hue like pumpkin, carrots, beets embroidered through molds made of vegetables. Required materials: ceramic, tray, plaster, bisser-stones, oil paints, disperserspaints, cyst, foil paper, glue types and other materials.

Order of work:

1. We paint the ceramic surface white with an emulsion.
2. The pattern is transplanted to the surface of the container-using a pencil;
3. Decoration with Bisser and stones is glued step by step;
4. Gluing the plaster to the edge of the ceramic using a cloth is performed;
5. Finishing-selected depending on the type of item;
6. The ceramic edge is colored with an emulsion;

7. Apply varnish to the surface, paint glossy disperses without hardening varnish, or sprinkle with dice. This technology is embodied in national types of crafts will be created. Such as pottery, embroidery, handrails and work with decorative stones it consists of a set of trades. The pattern worked on the pottery is technological below

listed in the map.

.Masters place a simplified form or some parts of animals at the bottom of the dishes ("tail eagle", "murgi safid", "owl", "guli Peacock", etc.), which are striking in that the forms look like a floral pattern. Features such as the feeling of novelty, the free treatment of traditional forms are clearly visible in the items created by the narzullaevs.

Bukhara-Samarkand pottery school is distinguished from other schools by the presence of a center where cera. In the 80s of the 20th century, work in pottery centers became somewhat muted.

The focus on traditional values in Uzbekistan in the 1990s ensured the development of this sector. In the Republic of Uzbekistan, the exhibition of traditional works of Applied Art (Republic fair) was founded. The 1st Republic fair in 1995 (dedicated to the 50th anniversary of

the UN) was attended by representatives of all the pottery schools. From The Masters R. Zuhurov (Denov),

Conclusion: In place of the conclusion, it can be said that the preparation of souvenirs there are many types, the technology of their preparation is different. Souvenirs interest in Applied Art in students through training, creative mood, to work inspire motivation, build labor skills and build your national values forms qualities such as respect and appreciation.

REFERENCES

1. Убайдуллаев, М. А. (2022). ПРОБЛЕМА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА В ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЗАРУБЕЖНОЙ ПЕДАГОГИКИ. *Science and innovation*, 1(JSSR), 177-182.
2. Ubaydullayev, M. A. (2023). DEVELOPMENT AND POPULARIZATION OF METHODS OF TEACHING STUDENTS OF THE DIRECTION OF FINE ARTS THROUGH INFORMATION TECHNOLOGY. *Eurasian Journal of Academic Research*, 3(2), 166-169.
3. Amanullaev, A. (2022). SPECIFIC FACTORS OF COMPREHENSIVE STUDY AND ANALYSIS OF THE HISTORY AND CULTURE OF THE UZBEK PEOPLE. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(02), 1-4.
4. Boltaboyevich, B. B., & Shokirjonugli, S. M. (2020). Formation of creative competences of the fine art future teachers describing geometrical forms (on sample of pencil drawing lessons). *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1996-2001.
5. Байметов, Б., & Шарипжонов, М. (2020). ОЛИЙ ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМДА ТАЛАБАЛАР ИЖОДИЙ ҚОБИЛИЯТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ИНДИВИДУАЛ ТАЪЛИМ БЕРИШ МЕТОДИКАСИ (ҚАЛАМТАСВИР МИСОЛИДА). *Academic research in educational sciences*, (4), 357-363.
6. Байметов, Б. Б., & Шарипжонов, М. Ш. (2020). ТАСВИРИЙ САНЪАТДАН МАЛАКАЛИ ПЕДАГОГ КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШДА НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАРНИНГ УЙҒУНЛИГИ. ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ, (SI-2№ 3).
7. Рўзинов, Б., Режабова, С., & Исмоилов, Ю. (2013). Қосимов А. Наманган вилояти маданий мероси. Наманган: Наманган.
8. Рўзинов, Б., & Ражабова, С. (2006). Наманган вилояти маданий меросидан лавҳалар. Наманган нашриёти.
9. qizi Tyemirova, M. I. (2020). OLIY PYEDAGOGIK TA'LIMDA TALABALARNING NATYURMORT KOMPOZISIYASINI TUZISH VA TASVIRLASH KASBIY MAHORATLARINI TAKOMILLASHTIRISH TYEXNOLOGIYALARI. *Science and Education*, 1(7), 582-586
10. Tojimirza o'g'li, U. X., & Qodirjanovich, Y. Q. (2022). "KULOLCHILIK SAN'ATINI INSONIYAT HAYOTIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATLI JIHATLARI.

BOLALARNING MUSIQIY MADANIYATINI XALQ AN'ANALARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Ibroximova Gulnoza Sa'dullayevna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10352550>

Annotatsiya. Ushbu maqola bolalarning musiqiy madaniyatini rivojlantirishda xalq an'alaridan foydalanish mexanizmlarini muhokama etishga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: Musiqiy faoliyat, qo'shiq, aktyorlar, xonanda, ta'lim- tarbiya, musiqa, bolalar, uslub.

DEVELOPMENT OF CHILDREN'S MUSICAL CULTURE ON THE BASIS OF FOLK TRADITIONS

Abstract. This article is devoted to discussing the mechanisms of using folk traditions in the development of children's musical culture.

Key words: Musical activity, song, actors, singer, education, music, children, style.

РАЗВИТИЕ ДЕТСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ НА ОСНОВЕ НАРОДНЫХ ТРАДИЦИЙ

Аннотация. Данная статья посвящена обсуждению механизмов использования народных традиций в развитии детской музыкальной культуры.

Ключевые слова: Музыкальная деятельность, песня, артисты, певцы, образование, музыка, дети, стиль.

KIRISH

Har qanday jamiyatda yosh avlod tarbiyasi davlat oldida turgan eng dolzarb masalalardan biri bo'lib kelgan. Chunki, jamiyatning jamiyat sifatida ravnaq topishi va rivojlanishi ana shu kelajak avlodi tarbiyasiga bog'liq. Ma'lumki, tarbiya shaxsni jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy ishlab chiqarish munosabatlariga tayyorlash, shuningdek, uning ma'naviy, aqliy, jismoniy va musiqiy rivojlanishiga muntazam ta'sir etib boruvchi o'zluksiz jarayon. Endilikdagi asosiy vazifa ana shu yoshlarga ta'lim va tarbiya berish, o'larning kuch va sadoqatini ana shu Vatanga muhabbat, yurt tinchligi va osoyishtaligi, respublika mustaqilligini mustahkamlash yulida safarbar etishdir. Buni dunyoning ko'pgina davlatlari qatori O'zbekiston Respublikasi hukumatining olib borayotgan odilona siyosati natijasida amalga oshirilayotgan keng ishlar ko'lamida payqash qiyin emas.

ASOSIY QISM

Xalq an'analari tarkibidagi musiqiy yo'nalishlarning quyidagi turlari maktabgacha yoshdagi bolalar uchun yuqori ta'sirchanlikka ega:

DOSTON IJROCHILIGI

Dostonchilik san'ati — xalq og'zaki poetik ijodidagi qadimiy epik an'ana, nomoddiy madaniy merosning eng yorqin namunalaridan biri. Dastlab qo'shiq shaklidagi, musiqa cholg'usiz, keyinchalik ma'lum bir musiqa (do'mbira, qo'biz va hokazo) ijrosida marosimlarda kuylanadigan asarlar yaratilgan.

Dostonchilikning qadimiy namunalari ibtidoiy davrlarda turkiy qabilalar orasida vujudga kelgan. Epik dostonlarni yaratuvchi va kuylovchi badihago'ylar ko'payib borgan sari ustoz-shogirdlik an'analari vujudga kela boshladi. Natijada XV–XVI asrlarga kelib ko'pgina dostonchilik maktablari paydo bo'ldi, XIX asrga kelib yanada taraqqiy etdi. Bugungi kunga

qadar Bulung'ur, Narpay, Qo'rg'on, Xorazm, Shahrisabz, Sherobod, Qoraqalpoq kabi yirik dostonchilik maktablaridan tashqari, Qamay, Piskent, kabi boshqa markazlar ham ma'lum. Ular repertuarlari, uslubi, ma'lum ijod tamoyili va ijro usullariga ko'ra bir-biridan ajralib turadi. Har bir maktab u yoki bu baxshining nomi va faoliyati bilan bilan chambarchas bog'liq. Misol uchun, Qo'rg'on dostonchiligi Ergash Jumanbulbul, Bulung'ur dostonchi- ligi Fozil Yo'ldosh o'g'li, Narpay dostonchiligi Islom Nazar o'g'li, Shahrisabz dostonchiligi Abdulla Nurali o'g'lining faoliyati bilan bog'liq.

DUTOR VA SURNAY MAQOM YO'LLARI

Dutor (forscha — ikki tor) — torli chertim musiqa cholg'usi, Markaziy Osiyo xalq (o'zbek, tojik, uyg'ur, turkman, qoraqalpoq)lari madaniyatida keng tarqalgan. Xorazmda dutor maqom turkumlari XIX–XX asrlarda keng tarqalgan bo'lib, “Xorazm tanbur chizig'i”da oltita dutor maqomi — Zihiy Nazzora-Urganjiy, Misikin, Rahoviy, Iroqiy, Oxyor, Choki Giribonlar va ularning turkum (2 tadan to 7 tagacha) qismlari yozib olingan. Har bir maqom turkumi o'ziga xos kuyi, shakli, usullari, kuy rivoji va ijro uslublari bilan ajralib turadi. Namoyandalari — T. Alimatov, F. Sodiqov, Q.Madramimov, N. Boltaev, Madraim Sheroziy, A. Hamidov, M. Ziyoeva va boshqalar.

Surnay — puflama-damli musiqa cholg'usi, Yaqin va O'rta Sharq xalqlari madaniyatida keng tarqalgan (surnay, karnay, zurna va h.k.). O'zbekistonda surnay, metar nomlari bilan hamma hududlarda uchraydi. Surnayning ikki turi tarqalgan — Farg'ona–Toshkent (menzurasi kengroq, tovushi mayin va nolali) va Xorazm (menzurasi nisbatan torligidan tovushi keskin va chiyildoq).

KAMER CHOLG'U ANSAMBLLARI

Unison ijrochiligi an'anaviy o'zbek musiqa madaniyatiga xos bo'lib doimiy ravishda jo'rnavoqlikda qo'llanib kelingan va qo'llanilmoqda. Kamer cholg'u ansambllari undagi ishtirok etadigan cholg'u turlariga ko'ra 3 turga bo'linadi:

- bir xil cholg'ulardan tashkil topgan ansambl;
- turdosh cholg'ular ansambli;
- aralash ansambl.

O'zbek an'anaviy cholg'u ijrochiligida turli xil cholg'ularni o'z ichiga olgan aralash ansambllar juda keng tarqalgan bo'lib xilma-xil tarkibdagi ko'rinishlarda uchraydi.

Har tomonlama mukammal aralash unison ansambl tashkil etish uchun jamoa tarkibiga turlicha tovush hosil qilish uslubi va turlicha tovush tembriga ega bo'lgan cholg'ular kiritiladi. Bunda, puflab chalinadigan cholg'ulardan nay (yoki qo'shnay), mezrobli cholg'ular guruhidan qashqar rubobi, tanbur va afg'on rubobi (yoki ud), chertma torli cholg'ulardan an'anaviy dutor, urma zarbli cholg'ulardan doira, urma jarangli torli cholg'ulardan chang (yoki tirnama cholg'ulardan qonun), kamonli cholg'ulardan g'ijjak ishtirokidagi ansambl milliy ruhdagi musiqani har tomonlama ifodalay olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

LAPAR

Xalq ijodiyotining qadimiy janrlaridan biri bo'lgan lapar ijrochiligi san'ati o'zining boy tarixiga ega. Lapar qo'shiqlari taniqli san'atkorlar tomonidan bayramlar, xalq sayillari va nikoh to'ylarida, kechqurun qizning uyida o'tkaziladigan “Qiz oqshomi”, “Qizlar bazmi”, “Lapar kechasi” deb ataluvchi bazmlarda ijro etiladi. Qizlar bilan yigitlar tarafma-taraf turib,

oshiqona gʻazal-baytlar aytadilar, bir-birlariga muhabbat izhor etib, ahdu paymon qilishgan, sovgʻalar berishgan.

Dastlabki davrlarda erkak va ayol ijrochi ishtirok etgan qadimiy laparlar oʻziga xos musobaqa jarayoni koʻrinishida boʻlgan va bunday koʻrinishdagi mustaqil janrlar hozirgacha turli xalqlarda saqlanib qolgan.

Barcha janrlarda boʻlganidek, laparlarda ham oʻzgarish roʻy berib, sekin asta undagi ikki jinsning ishtiroki yoʻqoldi va faqat ayol ijrochi tomonidan raqsga tushib ijro etiladigan koʻrinishga kelib qoldi. Bundan tashqari, undagi improvizatsiya uslubi oʻz oʻrnini ijrochilar tomonidan oldindan tayyorlangan xalq termalariga boʻshatib bergan boʻlsa, keyinchalik laparlar maxsus bastakorlar va shoirlar tomonidan yaratiladigan musiqiy janrga aylandi.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa oʻrnida, barkamol avlodni musiqa orqali tarbiyalashda quyidagi asosiy tamoyillarni ilgari soʻrinishni tavsiya etamiz:

1. Oʻquvchi-yoshlarning badiiy didini milliy kuy-qoʻshiqlar asosida oʻstirish tamoyili. Mazkur tamoyilning asosiy vazifasi asosan oʻquvchi- yoshlarning badiiy-musiqiy didini oʻstirishdan iborat. Bunda asosan qoraqalpoq musiqiy merosi qatlamlarida mavjud halq qushiqlari va milliy cholgʻu kuylaridan keng foydalanish tavsiya etiladi.

Oʻquvchi-yoshlarning eshituvchanlik qobiliyatini oʻstirish tamoyili. Mazkur tamoyil bugungi kunda oʻta muhim ahamiyat kasb etmoqda. Sir emaski, gʻarb mamlakatlaridan «ommaviy madaniyat» degan tushuncha jadal surʻatda butun Sharq mamlakatlari madaniyatiga taʻsir qilmoqda. Bu holat Oʻzbekistonni ham chetlab oʻtgani yoʻq.

2. Ommaviy madaniyatning yoshlarga singdirilishida musiqa asosiy vosita hisoblanadi. Shuning uchun yoshlarga taʻlim va tarbiyaviy ahamiyatga ega milliy kuy-qoʻshiqlarni eshittirish va uni kuylash yoʻl-yoʻriklarini oʻrgatish ancha samara beradi. Demak, barkamol avlodni tarbiyalashda musiqa eshittirish tarbiyasini toʻgʻri tashkil etish muhim.

3. Oʻquvchi-yoshlar tarbiyasida milliy, umuminsoniy gʻoyalarni oʻzida mujassam etgan, Ona-Vatanga muhabbat va sadoqat ruhiyati kasb etgan kuy-qoʻshiqlarni oʻrgatish va ularni dasturlarning asosiy qismi sifatida qarash tamoyili.

REFERENCES

1. Ishmuxamedov R.J., M.Yuldashev Taʻlim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.- T.: “Nihol” nashriyoti, 2013, 2016.-279b.
2. Norenkov I.P., Zimin A.M. Taʻlimda innovatsion texnologiyalar: Darslik.-M.: Ad. MSTU im. N. Bauman, 2012.-336s.
3. Sergeev I.S. Pedagogik faoliyat asoslari: Darslik. 2019
4. Liviev A.X. Oʻzbek xalq cholgʻularida ijrochilik. –T.: Mehnat, 2001.
5. Sharipova G. Maktabgacha taʻlim muassasalarida musiqa oʻqitish metodikasi. «Choʻlpon» T.: 2007.
6. Tursunova X. Qoʻshiqlar sehri. – T.:Muharrir,2012.
7. Juraevna, G. D. (2022). Psychological views on the role of parents in raising children in the family. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(10), 143-147.

8. Juraevna, D. G. (2022). Preparing young boys and girls for family life. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(6), 1513-1517.
9. Juraevna, G. D. (2021). Prevention of divorce by preparing young people for family life. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(12), 398-401.
10. GAFFOROVA, D. (2023). Provoking factors of family breakdown in modern society. Transnational Journal of Medicine & Health, 2(10), 3-5.
11. GAFFOROVA, D. (2023). Psychoprophylaxis of monthly conflict generating disagreements in modern society. Young Scholar's Academic Journal, 2(7), 5-7.
12. Ganiyeva, M. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MATEMATIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA MURAKKAB MASALALARNING AHAMIYATI. Scienceweb academic papers collection.
13. Ganiyeva, M. (2023). Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining darslarda o'quvchilarning mantiqiy fikrlarini o'stirish metodikasi. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy habarlari.
14. Ganiyeva, M. (2023). Mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda TRIZ ning imkoniyatlari. Scienceweb academic papers collection.
15. Ganiyeva, M. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MANTIQUIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. TA'LIM FIDOYILARI.

IMPORTANCE OF ENGLISH MODERN CIVILIZATION

Fayzullayeva Nigina Sur'at qizi

Teacher of Foreign languages faculty, Asia International University

fayzullayevaniginasuratqizi@oxu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10352687>

***Abstract.** This article is about the importance of modern English civilization. Reasonable thoughts and opinions are mentioned throughout the article.*

***Key words:** English language, modern language, importance of language.*

ВАЖНОСТЬ СОВРЕМЕННОЙ АНГЛИЙСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

***Аннотация.** В данной статье рассматривается значение современной английской цивилизации. Разумные мысли и мнения упоминаются на протяжении всей статьи.*

***Ключевые слова:** английский язык, современный язык, значение языка.*

The English language has become a global phenomenon, spreading its influence across the world and playing a crucial role in modern civilization. Its importance can be seen in various aspects of our society, from economy and technology to communication and culture.

Here are some of the reasons why English is considered vital in today's world:

Global communication: English has become the lingua franca of the modern world. It serves as a common language for international communication, enabling people from different countries and cultures to connect and understand each other. In the fields of business, diplomacy, science, and academia, English is the primary language for communication and collaboration.

Economic opportunities: Proficiency in English opens up a wide range of economic opportunities. Many multinational companies use English as their primary language for conducting business, and having strong English language skills can significantly enhance one's career prospects and earning potential.

Access to information and knowledge: A vast amount of information and knowledge is available in English. From academic research papers and scientific literature to online resources and educational materials, proficiency in English allows individuals to access a wealth of information that can contribute to personal and professional development.

Technological advancements: English is the dominant language in the technology industry, with many programming languages, coding frameworks, and software documentation being available exclusively or primarily in English. This means that English proficiency is essential for individuals working in the technology sector.

Cultural influence: English is the language of popular culture, entertainment, and media. Many of the world's most influential films, music, and literature are produced in English, and an understanding of the language provides individuals with access to a diverse range of cultural experiences and expressions.

Academic and educational opportunities: English is the primary language of instruction in many educational institutions around the world. Proficiency in English is essential for individuals seeking higher education or academic research opportunities in many fields.

Travel and tourism: English is the most widely spoken language among travelers, making it invaluable for individuals exploring new destinations, engaging with locals, and navigating various cultural and social settings.

In conclusion, I want that the importance of English in modern civilization cannot be overstated. Its widespread use and influence have made it an essential skill for individuals seeking success and participation in the globalized world. As such, investing in learning and improving English language skills can bring numerous benefits and opportunities for personal, professional, and educational growth.

REFERENCES

1. Fayzullayeva, N. S. qizi (2023). Theoretical Views on the Use of the Term "Concept" in Cognitive Linguistics. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 3(5), 27–31. Retrieved from <https://www.inovatus.es/index.php/ejine/article/view/1685>
2. Fayzullayeva, N. (2023). USAGE OF THE FLORA IN THE EARLY MODERN ENGLISH POETRY. Modern Science and Research, 2(9), 36–39. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24078>
3. Sur'at qizi Fayzullayeva, N., & Kilicheva, M. R. (2022). UOLT UILTMAN NASRIDA “AMERIKA ORZUSI” KONSEPTI. INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING, 1(8), 574-576.
4. Fayzullayeva, N. (2023). THE CONCEPT OF THE AMERICAN DREAM AND WALT WHITMAN. Solution of social problems in management and economy, 2(11), 137-142.
5. Fayzullayeva, N. (2023). THE ROLE OF THE AMERICAN DREAM IN UOLT WILTMAN'S POEMS. Modern Science and Research, 2(10), 714–718. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24676>
6. Fayzullayeva, N. (2023). THE IMPROVING OF LISTENING SKILL. Modern Science and Research, 2(10), 272–276. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25086>
7. Oxunjonovna, B. D. (2023). MAHMUD QOSHG'ARIYNING “DEVONU LUGOTIT TURK” DAGI SHAKLINI HAM, MAZMUNINI HAM SAQLAGAN IDIOMALAR TAHLILI.
8. Oxunjonovna, B. D. (2022). O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA LISSONIY INTERFERENSIYANING KO'RINISHLARI. PEDAGOGS jurnali, 14(1), 22-25.
9. Bafoeva, R. (2023). NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. Modern Science and Research, 2(10), 58-63.
10. Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING SHAKLLANISH VA O'RGANILISH MASALALARI. Научный Фокус, 1(3), 29-31.
11. Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING KOGNITIV TAHLILI Ingliz va ozbek maqollari tizimlari haqida gap ketganda ularning mohiyati bir-biridan ajralib turishi aniq bo'ladi, chunki ular turli xil tarixiy, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarda rivojlangan, va bu maqoll. World of Science, 6(6), 207-211.
12. Xasanova, S., & murodova, D. (2023). REPRESENTATION OF THE SYSTEMIC RELATIONS OF RUSSIAN VOCABULARY IN PROVERBS AND SAYINGS.

- Modern Science and Research, 2(10), 276–280. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24346>
13. Hasanova, S. (2023). SYSTEM RELATIONS IN THE RUSSIAN LANGUAGE VOCABULARY. *Modern Science and Research*, 2(9), 72–74. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23900>
 14. Berdiyeva, S. (2023). THE IMPORTANCE OF ROLE PLAYING ACTIVITIES IN IMPROVING LEARNERS' LANGUAGE SKILLS. *Modern Science and Research*, 2(9), 75- 78.
 15. Utkirovna, B. S. (2023). Characteristics of the Works of Charles Dickens. *European Science Methodical Journal*, 1(3), 24-28.
 16. Utkerovna, B. S. (2023). SHUM BOLA ASARINING TARJIMASIDA TARJIMON MAHORATI. DENMARK" THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF SCIENTIFIC PROGRESS IN MODERN SOCIETY", 14(1).
 17. Berdiyeva, S. (2023, October). ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF TEACHING THROUGH ROLE-PLAYING ACTIVITIES. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 19, pp. 88-92)*.
 18. Sitora Utkerovna Berdiyeva. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN GAME-BASED LEARNING AND GAMIFICATION [Data set]. Zenodo.
 19. Durova Shakhnoza Shokirovna. (2023). A PRACTICAL WAY OF STUDYING
 20. CONDITIONALS. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 39–43.
 21. Durova, S. S. (2023). KEYS TO LEARN LANGUAGE EFFECTIVELY. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 4-6.
 22. Khalilova, K. (2023). ACADEMIC VOCABULARY: HOW TO TEACH AND STUDY IT. *Modern Science and Research*, 2(9), 79-83.
 23. Khalilova, K. (2023). MASTERING READING COMPREHENSION: A VITAL SKILL FOR ACADEMIC SUCCESS. *Академические исследования в современной науке*, 2(23), 83-89.
 24. Maftunabonu, S. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN TRADITIONAL AND MODERN TEACHING METHODS. *Modern Science and Research*, 2(10), 829-831.
 25. Shodieva, M. (2023). MASTERING ENGLISH IN A MONTH: EFFECTIVE STRATEGIES FOR RAPID PROGRESS. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 19, pp. 83-87)*.
 26. Shodieva, M. (2023). DEVELOPING SUMMARY WRITING SKILL IN ACADEMIC WRITING. *Modern Science and Research*, 2(9), 140-144.
 27. Ikhtiyorovna, K. G. Z. (2023). MASTERING THE ART OF EFFECTIVE SPEAKING AND READING: STRATEGIES FOR IMPROVING SPEAKING AND READING SKILLS. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 32-38.
 28. Karimova, G. (2023). SKIMMING AND SCANNING. *Modern Science and Research*, 2(9), 334-335.
 29. Qurbonova, N. R., & Ikhtiyorovna, K. G. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Intent Research Scientific Journal*, 2(5), 1-5.
 30. Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE-DISCURSIVE APPROACH TO THE

31. ANALYSIS OF FILM DISCOURSE. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 25-31.
32. Orifjonovich, O. A. (2023). KINODISKURS LINGVISTIK SISTEMANING BIR QISMI SIFATIDA. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(23), 208-211.
33. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF VOICE IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(7), 430–433. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22266>
34. Jabborova, A. (2023). WHAT IS DESIGN THINKING?. *Talqin Va Tadqiqotlar*, 1(13). извлечено от <http://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/941>
35. Корёгдиев, З. О. XIX АСР ОХИРИ–XX АСР БОШЛАРИДА АМУДАРЁ
36. ФЛОТИЛИЯСИ ФАОЛИЯТИ ТАРИХИДАН (“ТУРКИСТОН ТЎПЛАМИ”
37. МАТЕРИАЛЛАРИ АСОСИДА). *Ученый XXI века*, 20.
38. Mavlanova Mehnbonu Obid qizi, & Koryogdiyev Zufar Okhunjonovich. (2023). THE ROLE OF NATIONAL VALUES AND SPIRITUAL AND EDUCATIONAL WORKS IN THE EDUCATION OF THE YOUNG GENERATION. *Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development*, 17, 81–84.
39. Retrieved from <https://sjird.journalspark.org/index.php/sjird/article/view/753>
40. Корёгдиев, З. О. (2016). XIX АСР ОХИРИ–XX АСР БОШЛАРИДА АМУДАРЁ ФЛОТИЛИЯСИ ФАОЛИЯТИ ТАРИХИДАН (“ТУРКИСТОН ТЎПЛАМИ” МАТЕРИАЛЛАРИ АСОСИДА). *Ученый XXI века*, 20.
41. Корёгдиев, З. О. (2016). GOLD EMBROIDERY OF BUKHARA. *Ученый XXI века*, (12).
42. Qoryog'diyev, Z. O. (2016). ACTIVITIES OF AMUDARYA FLOTILLA AT THE END OF THE NINETEENTH CENTURY-BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY HISTORY (" TURKESTAN COLLECTION" MATERIALS). *Ученый XXI века*, (12), 20- 22.
43. Корёгдиев, З. О. (2016). ACTIVITIES OF AMUDARYA FLOTILLA AT THE END OF THE NINETEENTH CENTURY-BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY HISTORY (" TURKESTAN COLLECTION" MATERIALS). *Ученый XXI века*, (12 (25)), 20-22.
44. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(8), 367–375. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23467>
45. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR, THE ANALYSIS OF THEIR USE IN “LOVY OF LIFE” WRITTEN BY JACK LONDON. *Modern Science and Research*, 2(9), 97–108. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24087>

PECULIARITIES OF FANTASY GENRE IN WORKS OF TOLKIEN.

Karimova Go'zal Ikhtiyorovna

Teacher of Foreign languages faculty, Asia International University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10352851>

Abstract. *The 20th century saw a significant evolution and expansion of the fantasy genre. With the rise of mass media and increased access to literature, fantasy became more widely popular and diverse. Some key developments in the fantasy genre during the 20th century include.*

Key words: *Fantasy, literature, development, Tolkien, mythology, power, trilogy, essential genre.*

ОСОБЕННОСТИ ЖАНРА ФЭНТЕЗИ В ТВОРЧЕСТВЕ ТОЛКИНА.

Аннотация. *В XX веке произошла значительная эволюция и расширение жанра фэнтези. С появлением средств массовой информации и расширением доступа к литературе фэнтези стало более популярным и разнообразным. Некоторые ключевые события в жанре фэнтези в 20 веке включают.*

Ключевые слова: *Фэнтези, литература, развитие, Толкин, мифология, власть, трилогия, основной жанр.*

The fantasy genre has always been a popular choice for readers, offering them an escape into magical worlds filled with mythical creatures, epic battles, and quests for power and glory. One of the most influential and celebrated authors in this genre is J.R.R. Tolkien, whose works have left an indelible mark on the world of literature and inspired countless writers and filmmakers. Tolkien's works, particularly *The Hobbit* and *The Lord of the Rings* trilogy, are widely regarded as the gold standard of the fantasy genre. They are characterized by their richly imagined worlds, complex characters, and intricate plots. But what sets Tolkien's fantasy works apart from others in the genre? Here are some peculiarities of the fantasy genre in the works of Tolkien. First and foremost, Tolkien's world-building is unparalleled. He created a vast and detailed mythology for his fictional world, complete with its own languages, histories, and cultures. The land of Middle-earth is a fully realized and immersive setting that feels as real and tangible as our own world. This level of detail and depth has set a benchmark for world-building in the fantasy genre, influencing many authors to follow in his footsteps. Another peculiar aspect of Tolkien's fantasy works is the depth and complexity of his characters. Unlike many fantasy stories where characters are often relegated to clichéd archetypes, Tolkien's characters are multi-dimensional and undergo significant growth throughout their journeys. From the humble hobbit Frodo to the noble Aragorn, each character has their own motivations, fears, and flaws, making them feel relatable and human despite their fantastical setting. Moreover, Tolkien's approach to storytelling is rooted in his deep knowledge of mythology and folklore. He drew inspiration from ancient tales and legends, weaving them into his own narrative and creating a sense of timelessness and universality in his works. This blend of myth and reality gives his stories a sense of gravitas and significance that resonates with readers on a profound level. Additionally, Tolkien's works delve into complex themes that are relevant to the human experience, such as the struggle between good and evil, the corrupting influence of power, and the importance of friendship and loyalty. These timeless themes are

explored in a way that feels both intimate and epic, capturing the universal truths and moral dilemmas that have fascinated humanity for centuries, the peculiarities of the fantasy genre in Tolkien's works lie in his unparalleled world-building, complex characters, rich mythology, and exploration of profound themes. His influence on the genre cannot be overstated, and his legacy continues to shape the way fantasy stories are told to this day. Fantasy has definitely become one of the essential genres of the 21st century, with its popularity soaring in books, movies, TV shows, and video games. This genre allows for creative and imaginative storytelling, often featuring magical worlds, mythical creatures, and epic quests. One of the reasons for the rise of fantasy in the 21st century is the escapism it offers. In a world filled with technology and fast-paced living, people often turn to fantasy as a way to escape from reality and immerse themselves in a different world. Whether it's through the pages of a book or on the big screen, fantasy allows audiences to experience something completely different from their everyday lives. Additionally, the success of franchises like "Harry Potter," "Game of Thrones," "The Lord of the Rings," and "The Witcher" has contributed to the mainstream popularity of fantasy. These stories have captured the imaginations of millions of people around the world and have proven the enduring appeal of the genre. Furthermore, the 21st century has seen a newfound appreciation for diverse voices in fantasy. Authors from marginalized communities have been reclaiming the genre and infusing it with new perspectives and experiences. This has led to a greater variety of fantasy stories that resonate with a wider audience. Overall, fantasy has become an essential genre of the 21st century because of its ability to captivate, inspire, and transport audiences to new and wondrous worlds. Its timeless appeal and adaptability ensure that it will continue to thrive in the years to come.

The 20th century saw a significant evolution and expansion of the fantasy genre. With the rise of mass media and increased access to literature, fantasy became more widely popular and diverse. Some key developments in the fantasy genre during the 20th century include: The works of J.R.R. Tolkien: The publication of "The Hobbit" in 1937 and "The Lord of the Rings" trilogy in the 1950s and 1960s had a profound impact on the fantasy genre. Tolkien's elaborate world-building, rich mythology, and epic storytelling set a new standard for fantasy literature and inspired countless authors and works. The emergence of high fantasy: High fantasy, characterized by intricate world-building, epic conflicts, and a focus on the struggle between good and evil, became a major subgenre of fantasy in the 20th century. Authors like C.S. Lewis, Ursula K. Le Guin, and T.H. White contributed to the development of high fantasy with their influential works.

Fantasy literature, with its magical worlds, mythical creatures, and epic quests, has established itself as one of the most important and impactful genres in the literary world. From ancient myths and folklore to modern-day bestsellers and blockbuster films, fantasy has continued to captivate readers and audiences, demonstrating its enduring relevance and significance in the world of storytelling. J.R.R. Tolkien, the esteemed author of *The Hobbit* and *The Lord of the Rings*, is widely regarded as one of the most significant contributors to the fantasy genre. His imaginative works have not only captivated generations of readers but have also had a profound impact on literature, film, and popular culture as a whole. Tolkien's contributions to the fantasy genre are manifold, touching upon world-building, language creation, and storytelling techniques.

One of Tolkien's most enduring contributions to the genre is his meticulous world-building. With the creation of Middle-earth, he crafted a rich and immersive fictional world complete with detailed maps, histories, and languages. This level of world-building set a standard for fantasy literature, inspiring countless authors to follow in his footsteps. The depth and complexity of Middle-earth made it feel as real and tangible as our own world, setting a benchmark for world-building in the genre. Tolkien was also a linguistic scholar, and this passion for languages shaped his approach to creating the world of Middle-earth. He developed several Elvish languages, as well as Dwarvish and other tongues, each with its own unique syntax, vocabulary, and phonetics. His linguistic expertise not only enriched the world of Middle-earth but also demonstrated his dedication to crafting a fully realized and believable setting for his stories. Furthermore, Tolkien's storytelling techniques have left an indelible mark on the fantasy genre. His works are characterized by their epic scope, intricate plotlines, and multi-dimensional characters. Unlike many fantasy stories that feature two-dimensional characters and predictable plot structures, Tolkien's characters are complex and undergo significant growth throughout their journeys.

Moreover, his use of theme and symbolism, particularly the struggle between good and evil and the corrupting influence of power, adds layers of depth and resonance to his narratives. Tolkien's significant contribution to the fantasy genre has transcended literature, influencing the broader realm of popular culture. His works have been adapted into acclaimed film and television adaptations, and they continue to inspire video games, artwork, music, and even tabletop role-playing games. The impact of Tolkien's imagination is far reaching, and his legacy in the fantasy genre endures as a testament to his unparalleled creativity and vision. J.R.R. Tolkien's contribution to the fantasy genre is immeasurable. His meticulous world-building, linguistic expertise, and storytelling prowess have set a standard for fantasy literature, inspiring generations of authors and captivating readers around the world. His works continue to be celebrated and cherished, leaving an enduring legacy that will continue to shape the future of the fantasy genre for years to come. One of the defining characteristics of fantasy is its ability to transport readers to imaginative and otherworldly realms. Through the pages of a book or on the screen, audiences can escape from the ordinary and mundane, immersing themselves in worlds filled with wonder, adventure, and limitless possibilities. This sense of escapism allows readers to explore their imagination and experience something beyond the constraints of everyday life, providing a much-needed break from the pressures of the real world. Furthermore, fantasy serves as a platform for exploring complex themes and universal truths. Often, fantastical elements are used as a metaphor for real-world issues, allowing authors to address societal, political, and philosophical concepts in an allegorical and thought-provoking manner. The genre offers an opportunity for readers to engage with themes of power, destiny, good versus evil, and the human condition, providing a unique lens through which to view and understand the complexities of life. Moreover, fantasy has proven to be a powerful tool for promoting empathy and understanding.

By presenting diverse characters, cultures, and experiences, fantasy literature has the ability to broaden readers' perspectives and foster a greater sense of empathy and inclusivity. This has become increasingly important in the genre, as authors from diverse backgrounds infuse their stories with unique perspectives, traditions, and voices, contributing to a more

inclusive and representative landscape of fantasy storytelling. In modern popular culture, fantasy has transcended its literary roots to become a dominant force in film, television, and video games. Massive franchises like "Harry Potter," "The Lord of the Rings," and "Game of Thrones" have not only brought fantasy to a wider audience but have also demonstrated the genre's enduring appeal and commercial success. These adaptations have further solidified fantasy's position as a genre that resonates with audiences across different media platforms, the importance of fantasy as a genre cannot be overstated. Its ability to transport, inspire, provoke thought, and promote empathy makes it an essential and influential part of the literary world. As fantasy continues to evolve and diversify, its impact on popular culture and its ability to captivate the hearts and minds of audiences will only continue to grow, cementing its status as one of the most important genres in literature and entertainment.

The 20th century saw the rise of iconic fantasy authors, such as J.R.R. Tolkien and C.S. Lewis, whose works, including "The Hobbit" and "The Lord of the Rings" series, introduced readers to intricate worlds filled with magic, mythical creatures, and epic quests. As fantasy literature continued to evolve, authors like Ursula K. Le Guin, Terry Pratchett, and George R.R. Martin explored new subgenres and pushed the boundaries of traditional fantasy storytelling. Their works delved into themes of power, politics, and the human condition, adding depth and complexity to the genre. The 21st century has seen a surge in the popularity of fantasy, with the genre expanding beyond books to encompass other forms of media, including movies, television, and video games. Blockbuster franchises like "Harry Potter," "Game of Thrones," and "The Witcher" have brought fantasy to the forefront of popular culture, captivating audiences with their immersive worlds and compelling characters. The works of J.R.R. Tolkien, particularly "The Hobbit" and "The Lord of the Rings" trilogy, are some of the most influential and iconic examples of the fantasy genre in literature. Tolkien's created world of Middle-earth has had a profound impact on the fantasy genre, and his writing has set a high standard for world-building, character development, and epic storytelling. Tolkien's Middle-earth is a richly detailed and immersive world, populated by a diverse array of races, cultures, languages, and histories. From the idyllic Shire to the dark and foreboding Mordor, Middle-earth is a place of wondrous beauty and terrifying danger, brought to life with vivid description and meticulous attention to detail.

Tolkien's works are also known for their complex characters, from the humble hobbits to the noble elves and the enigmatic wizards. His characters are multifaceted and undergo significant growth and development throughout the story, facing moral dilemmas, personal struggles, and profound inner conflicts. Furthermore, Tolkien's writing style is marked by its epic scope and grandeur, as well as its timeless themes of heroism, friendship, and the struggle against evil. His works delve deeply into the mythology and history of Middle-earth, drawing from real-world folklore, legends, and ancient languages to create a sense of depth and authenticity. In conclusion, the fantasy genre in the works of J.R.R. Tolkien has had an enduring impact on literature, inspiring countless authors and shaping the way we think about fantasy storytelling. His contributions to world-building, character development, and epic narrative have solidified his place as one of the most important figures in the history of fantasy literature. "The Lord of the Rings" is a high fantasy novel series written by British author J.R.R. Tolkien. Comprising three volumes and published between 1954 and 1955, the series consists

of "The Fellowship of the Ring," "The Two Towers," and "The Return of the King." These books are set in the fictional world of Middle-earth and are widely regarded as classics of the fantasy genre. The epic narrative of "The Lord of the Rings" follows the quest to destroy the One Ring, a powerful and malevolent artifact created by the Dark Lord Sauron. The series revolves around a diverse cast of characters including hobbits, elves, dwarves, men, wizards, and other fantastical creatures, as they unite to combat the forces of evil and save Middle-earth from impending doom. Tolkien's masterful prose and intricate world-building are central to the series' enduring popularity. His descriptive prowess brings Middle-earth to life, capturing the readers' imaginations with its detailed landscapes, cultures, and history.

Additionally, the work's depth and complexity, including its rich mythology, languages, and histories, have contributed to its iconic status in the fantasy genre. Moreover, "The Lord of the Rings" explores timeless themes such as heroism, friendship, sacrifice, and the struggle between good and evil. The characters' emotional journeys and the grandeur of the narrative have captivated readers for generations, making the series a literary touchstone for fantasy enthusiasts. "The Lord of the Rings" has also had a significant impact on popular culture, influencing subsequent fantasy literature, film, and gaming. Its adaptations into critically acclaimed films by director Peter Jackson introduced the saga to a broader audience, cementing its legacy as an enduring and influential work in the fantasy genre. Lifelong Learning: The willingness to learn and adapt is paramount. In the digital age, skills can quickly become outdated, making continuous learning essential for personal and professional growth. Whether through formal education, online courses, or on-the-job training, individuals must cultivate a mindset of ongoing learning to remain relevant and competitive.

J.R.R. Tolkien is widely regarded as a pioneer in the fantasy genre, particularly known for his creation of the vast and richly detailed world of Middle-earth. His works, including "The Hobbit" and "The Lord of the Rings" trilogy, have become iconic examples of high fantasy literature. Tolkien's contributions to the fantasy genre are multifaceted. First and foremost is his meticulous world-building. Middle-earth is a fully realized setting, complete with diverse landscapes, cultures, languages, and detailed histories. This world-building has set a high standard for subsequent fantasy authors and has influenced the genre as a whole. Furthermore, Tolkien's portrayal of fantastical creatures, such as hobbits, elves, dwarves, orcs, and dragons, has had a profound impact on the imaginative elements of the genre. His unique and evocative representations of these creatures have become archetypal in fantasy literature.

The thematic depth of Tolkien's works is also noteworthy. His exploration of heroism, friendship, self-discovery, and the timeless battle of good versus evil has resonated with readers and has been emulated in countless fantasy stories.

Tolkien's use of myth and legend, drawing from his scholarly background in philology and mythology, adds an additional layer of depth to his works. By incorporating real-world folklore and linguistic elements, Tolkien brought an air of authenticity and richness to his creations. Finally, his writing style, characterized by its epic scope and lyrical prose, has become emblematic of the fantasy genre. Tolkien's ability to craft intricate, multi-layered narratives has set a standard for aspiring fantasy writers. Overall, J.R.R. Tolkien's contributions to the fantasy genre are far-reaching and have had a lasting impact. His works continue to

inspire and shape the landscape of fantasy literature and have established him as a foundational figure in the genre.

His most famous works, *The Hobbit* and *The Lord of the Rings* trilogy, have had a significant impact on the development of the fantasy genre in American literature. His intricate world-building, rich characters, and detailed languages and cultures have set a high standard for future fantasy writers. Tolkien's influence can be seen in the works of authors such as George R.R. Martin, Robert Jordan, and Terry Brooks, who have all cited Tolkien as a major influence on their own writing. The success of *The Lord of the Rings* films also brought Tolkien's work to a new generation of readers and helped to popularize the fantasy genre even further.

J.R.R. Tolkien and High Fantasy: The mid-20th century brought a significant transformation to the fantasy genre with the works of J.R.R. Tolkien. His epic tales set in the fictional world of Middle-earth, including "*The Hobbit*" and "*The Lord of the Rings*," redefined the genre and popularized high fantasy, characterized by elaborate world-building, intricate mythology, and epic quests.

Modern Fantasy: In the latter half of the 20th century and beyond, the fantasy genre continued to expand and diversify. Authors such as Ursula K. Le Guin, Terry Brooks, George R.R. Martin, and J.K. Rowling contributed to the genre's evolution, exploring new subgenres, themes, and storytelling approaches.

The development of the fantasy genre has been shaped by cultural, historical, and literary influences, ultimately leading to a diverse and expansive body of work that continues to captivate readers around the world.

REFERENCES

1. Karimova, G. (2023). SKIMMING AND SCANNING. *Modern Science and Research*, 2(9), 334-335.
2. Karimova Go'zal Ikhtiyorovna. (2023). MASTERING THE ART OF EFFECTIVE SPEAKING AND READING: STRATEGIES FOR IMPROVING SPEAKING AND READING SKILLS. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 32-38. <https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue10-06>
3. Qurbonova N.R., & Karimova Guzal Ikhtiyorovna. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Intent Research Scientific Journal*, 2(5), 1-5. Retrieved from <https://intentresearch.org/index.php/irsj/article/view/68>
4. Karimova, G. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 67-71. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25307>
5. Karimova, G. (2023). DEVELOPMENT OF LITERARY CRITICISM IN ENGLISH LANGUAGE IN 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 411-413. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25308>
6. Ikhtiyorovna, K. G. Z. (2023). MASTERING THE ART OF EFFECTIVE SPEAKING AND READING: STRATEGIES FOR IMPROVING SPEAKING AND READING SKILLS. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 32-38.
7. Karimova, G. (2023). SKIMMING AND SCANNING. *Modern Science and Research*, 2(9), 334-335.
8. Qurbonova, N. R., & Ikhtiyorovna, K. G. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Intent Research Scientific Journal*, 2(5), 1-5.

9. Oriijonovich.O. A. (2023). The Main Features of Conceptual Metaphors in Modern OrifjonovichLinguistics. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 365-371.
10. Ollomurodov, A. (2023). CINEMA DISCOURSE ANALYSIS AND THEORETICAL FOUNDATIONS IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 500-505.
11. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF. VOLUME, 3, 30-35.
12. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA.
13. Ollomurodov, A. (2023). MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR. *Modern Science and Research*, 2(9), 136-139.
14. Orifjonovich, O. A. (2023). METAFORANING KOP TARMOQLI VA FANLARARO O'RGANILISHI.
15. Orifjonovich, O. A. (2023). KINODISKURS LINGVISTIK SISTEMANING BIR QISMI SIFATIDA. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(23), 208-211.
16. Orifjonovich, O. A. (2023). Cognitive-Discursive Approach to the Analysis Of Film Discourse. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 25-31.
17. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF METAPHORS. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(3), 849-854.
18. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023, May). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA TAHLILI. In *Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes* (pp. 147-150).
19. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2022). KONSEPTUAL METAFORALARNING LINGVOMADANIY HAMDA KOGNITIV XUSUSIYATLARI VA TIL TARAQQIYOTIDA TUTGAN ORNI. *Scientific Impulse*, 1(3), 594-600.
20. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2022). KONSEPTUAL METAFORALARNING LINGVOMADANIY HAMDA KOGNITIV XUSUSIYATLARI VA TIL TARAQQIYOTIDA TUTGAN ORNI. *Scientific Impulse*, 1 (3), 594-600.
21. Adizovna, S. M. (2023). Code-Switching and Multilingualism: Exploring the Dynamics of Language use in Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 549-553.
22. Shodieva, M. (2023). UNDERSTANDING SOCIOLINGUISTIC APPROACH IN THE ENGLISH CLASSROOM. *Modern Science and Research*, 2(10), 64-68.
23. Maftunabonu, S. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN TRADITIONAL AND MODERN TEACHING METHODS. *Modern Science and Research*, 2(10), 829-831.
24. Shodieva, M. (2023). MASTERING ENGLISH IN A MONTH: EFFECTIVE STRATEGIES FOR RAPID PROGRESS. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 19, pp. 83-87).
25. Shodieva, M. (2023). DEVELOPING SUMMARY WRITING SKILL IN ACADEMIC WRITING. *Modern Science and Research*, 2(9), 140-144.
26. Fayzullayeva, N. S. qizi . (2023). Theoretical Views on the Use of the Term "Concept" in Cognitive Linguistics. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 3(5), 27-31. Retrieved from <https://www.inovatus.es/index.php/ejine/article/view/1685>

27. Fayzullayeva, N. (2023). USAGE OF THE FLORA IN THE EARLY MODERN ENGLISH POETRY. *Modern Science and Research*, 2(9), 36–39. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24078>
28. Sur'at qizi Fayzullayeva, N., & Kilicheva, M. R. (2022). UOLT UILTMAN NASRIDA “AMERIKA ORZUSI” KONSEPTI. *INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING*, 1(8), 574-576.
29. Fayzullayeva, N. (2023). THE CONCEPT OF THE AMERICAN DREAM AND WALT WHITMAN. *Solution of social problems in management and economy*, 2(11), 137-142.
30. Fayzullayeva, N. (2023). THE ROLE OF THE AMERICAN DREAM IN UOLT WILTMAN'S POEMS. *Modern Science and Research*, 2(10), 714–718. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24676>
31. Fayzullayeva, N. (2023). THE IMPROVING OF LISTENING SKILL. *Modern Science and Research*, 2(10), 272–276. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25086>
32. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOIIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.
33. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.
34. Shokir o'g'li, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 554-559.
35. Shokir O'g'li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
36. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN RAISING A SPIRITUALLY MATURE GENERATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 488-493.
37. Sadullayev, U. (2023). O'zbekistonda xotin-qizlarga berilayotgan e'tibor: mahalla boshqaruvida xotin-qizlarning roli. In *Oriental Conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 551-556). OOO «SupportScience».
38. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN THE SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY. *Modern Science and Research*, 2(10), 755-757.
39. Shokir o'gli, U. S. (2023). MILLIY QADRIYATLARIMIZ ASROVCHISI. *Journal of new century innovations*, 35(1), 79-80.
40. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF WOMEN IN NEIGHBORHOOD MANAGEMENT IN UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 132-135.
41. Jabborova, A. . (2023). PROBLEMS TO LEARN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 780–786. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24706>
42. Jabborova, A. (2023). THE WAYS TO LEARN ENGLISH EFFECTIVELY. *Modern Science and Research*, 2(10), 23–30. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24965>
43. Jabborova, A. (2023). GAMIFICATION.

MILLIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH ASOSLARI

Jumayeva Zamira Bustanovna

Osiyo xalqaro universiteti katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10353036>

Annotatsiya. Milliy iqtisodiyotni rivojlantirish uchun jamiyatimizda inson omiliga qaratilgan e'tibor xususida maqolada mulohazalar berilgan. Milliy iqtisodiyot atamasiga to'xtalib, iqtisod asoslari bilan ta'minlagan davlatdagi iqtisodiyotning o'rni aniqlandi. Iqtisodiy taraqqiyot omillari asoslanib, millat taraqqiyotidagi o'rni ko'rsatildi. Iqtisodiyotimizni tubdan modernizatsiya qilish lozim degan fikrlar ilgari surildi.

Kalit so'zlar: investitsiya, monopoliya, diversifikatsiya, erkin iqtisodiy zona, YaIM, modernizatsiya, monetary.

BASICS OF NATIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract. In order to develop the national economy, the article comments on the focus on the human factor in our society. Focusing on the term national economy, the role of the economy in the state that provided the foundations of the economy was determined. Based on the factors of economic development, the place in the development of the nation was shown. Opinions were put forward that it is necessary to fundamentally modernize our economy.

Key words: investment, monopoly, diversification, free economic zone, GDP, modernization, monetary.

ОСНОВЫ НАЦИОНАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. В целях развития национальной экономики в статье дается комментарий об акценте на человеческом факторе в нашем обществе. Ориентируясь на термин «национальное хозяйство», определена роль экономики в государстве, обеспечивавшая основы экономики. На основе факторов экономического развития показано место в развитии нации. Высказывались мнения, что необходимо коренным образом модернизировать нашу экономику.

Ключевые слова: инвестиции, монополия, диверсификация, свободная экономическая зона, ВВП, модернизация, монетарная.

Milliy iqtisodiyot – bu har tamonlama rivojlangan jamiyat asoslaridan biri sanaladi. Agarda millat milliy iqtisodiyot asoslarni anglasa, o'rgansagina iqtisodiyotni har jihatdan modernizatsiya qiladi oladi. Har davlatning o'zining iqtisodiy tarmoqlari, qaysidir sohada iqtisodiy ustunligi bo'lgani kabi milliy iqtisodiyoti ham jamiyat vujudga kelganidanoq dunyoga keladi. Millat necha yoshda bo'lsa milliy iqtisodiyot ham shuncha yoshda bo'ladi. Jamiyat o'sgani sari o'sib boradi, qayta takomillashadi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasiga muvofiq, 2022–2026-yillarda turli yo'nalishlarda amalga oshirilgan islohotlarni samarali davom ettirish, mavjud resurs va imkoniyatlarni safarbar etgan holda, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan yalpi ichki mahsulot hajmini yanada oshirish, 2030-yilga borib esa, O'zbekiston jon boshiga hisoblaganda, aholi daromadlari o'rtacha ko'rsatkichdan yuqori bo'lgan davlatlar qatoriga kirish maqsad qilingan. Bunga esa, o'z navbatida, xususiy sektorni rag'batlantirish va uning ulushini oshirish, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish va drayver sohalarda klaster tizimini rivojlantirish orqali erishish ko'zda tutilgan. O'z o'rnida aytish lozimki, iqtisodiyotdagi

yetakchi tarmoqlarning samarali va jadal rivojlanishi mamlakatdagi YaIM hajmining ortishi va shu orqali aholi jon boshiga YaIM hajmining oshishiga ham olib keladi. Qayd etish muhimki, 2017-yilda boshlangan iqtisodiyotni liberallashtirish va bozor mexanizmlari rolini oshirishga qaratilgan eng muhim iqtisodiy islohotlardan biri, bu milliy valyuta almashuv kursining bozor mexanizmlari asosida shakllanish tamoyillarini joriy etish orqali ichki valyuta bozorini bosqichma-bosqich liberallashtirilishi bilan bog'liq amaliy qadamlar bo'ldi. Shu bilan birga, pul-kredit (monetar) siyosati sohasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi, jumladan to'lov tizimlari rivojlantirildi, chet el valyutasini cheklovsiz sotib olish imkoni yaratildi, naqd pul muammosi hal etildi, uzluksiz ishlovchi avtomatlashtirilgan bankomatlar faoliyati yo'lga qo'yildi. Tashqi savdoning liberallashtirilishi natijasida tashqi savdo hajmi ham jadal oshib bormoqda. 40

Milliy iqtisodiyoti rivojlangan davlatlar yalpi ichki mahsulot bo'yicha ham, eksport, import bo'yicha ham ustunlikka erishadi. O'zbekiston hududlarida iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, mulkka egalik qilishni boshqarish, iqtisodiyotni har tamonlama rivojlantirish uchun quyidagi rivojlanish istiqbollari amalga oshirilgan:

- YaIM hajmi oshirilmoqda;
- eksport va import rivojlanmoqda;
- iqtisodiy tarmoqlar kengaymoqda;
- aholi soni orqali mahsulot monopoliyasi tiklanmoqda;
- mahsulot narxi kamaytirilmoqda;
- mulkka egalik qilish tartibga solinmoqda;
- rivojlanish istiqbollari faktlar asosida ommaviy axborot vositalarida yoritib borilmoqda.

So'nggi yillarda mamlakatimizda ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik hamda texnologik jihatdan yangilash, yuqori texnologiyali qayta ishlash yo'nalishlarini qo'llab-quvvatlash, iqtisodiyot tarmoqlari uchun raqobatbardosh muhitni shakllantirish, ichki va tashqi bozorlarda milliy tovarlarning raqobatdoshligiga erishish, eksport tarkibi hamda geografiasini diversifikatsiya qilish, shuningdek, hududlarning eksport salohiyatini kengaytirish orqali milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlashga qaratilgan islohotlar ancha faollashdi.⁴¹

Tarkibiy o'zgartirishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish mamlakatimizda asosiy bosqichga ko'tarildi. Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning o'ziga xos xususiyatlari va ustuvor yo'nalishlari doirasida amalga oshirilgan davlat dasturlari va chora-tadbirlarida sel-suv omborlari va boshqa suv xo'jaligi obyektlarining xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan konsepsiya tasdiqlandi. Ushbu hujjat bilan O'zbekiston Respublikasi suv xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030-yillarga mo'ljallangan konsepsiyasi tasdiqlanmoqda. Suv omborlari, sel-suv omborlari va boshqa suv xo'jaligi obyektlarining xavfsizligini hamda ishonchli ishlashini ta'minlash Konsepsiyaning ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilandi. Aytishimiz kerakki, mazkur konsepsiyaning amaliyotda to'liq ishlashi Respublikada 2020-2030-yillarda aholini va iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini suv bilan barqaror ta'minlash, sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash, suv xo'jaligiga

⁴⁰ Mardonova D. K. Milliy iqtisodiyotni rivojlantirish imkoniyatlari. Journal of marketing, business and management.

⁴¹ <https://xs.uz/uz/post/iqtisodiyot-barqarorligi-nimalarda-namoyon-boladi>

bozor tamoyillari va mexanizmlarini hamda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, suv xo'jaligi obyektlarining ishonchli ishlashini ta'minlash hamda yer va suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.⁴²

O'zbekistonlik Vaxabov A.V., Xajibakiev Sh.X., Muminov N.G. va rossiyalik Danko T.P., Okrut Z.M., Igoshin N.V. kabi mualliflar bir ovozdan: "Erkin iqtisodiy hudud – bu mahalliy hamda xorijiy tadbirkorlar faoliyat yuritishi uchun maxsus imtiyozli iqtisodiyot amal qiladigan chegaralangan hudud", - degan xulosaga kelishgan.⁴³ Chunki hududlar har jihatdan yer-suv ta'minoti, xorij valyutasi, ulgurji savdo asosida rivojlansa mahalliy hamda xorijiy tadbirkorlarning faoliyat yuritishi uchun qulay imkoniyatdir.

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishga ko'p omillar ta'sir etadi. Bu omillar ichida investitsiyalar eng muhim ahamiyat kasb etadi. Ya'ni iqtisodiyotning rivojlanishiga investitsiyalar o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Iqtisodiyotda investitsiyalar hajmi oshib borishi bilan bunga parallel ravishda iqtisodiyot ham rivojlanib boradi.

Bundan tashqari investitsiyalar mamlakatda makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda katta ahamiyatga egadir. Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlanishi bu mamlakatda iqtisodiyot jadal rivojlanayotganidan darak beradi. Umuman olganda investitsiyalarga quyidagicha ta'rif berish mumkin: "Investitsiyalar – iqtisodiy o'sishning muhim omili bo'lib, asosiy va aylanma kapitalni qayta tiklash va ko'paytirish, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish maqsadida jismoniy shaxslar, yuridik shaxslar, chet el yuridik va jismoniy shaxslari yoki davlat tomonidan qonun hujjatlarida taqiqlanmagan tadbirkorlik faoliyati va boshqa turdagi faoliyat obyektlariga kiritiladigan moddiy va nomoddiy ne'matlar va ularga bo'lgan huquqlar hamda mavjud jamg'arilgan kapitaldan kelajakda foyda olish maqsadida amalga oshirilgan kapital qo'yilmalaridir".⁴⁴ Investitsiyalar kiritish iqtisodiy barqarorlikdan dalolat beradi. Iqtisodiy barqaror hudud jadallik bilan rivojlanadi.

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, iqtisodiy tarmoqlarni rivojlantirish yuridik shaxslarning ham, ular faoliyat yuritayotgan jabhalarning ham foydasi uchun ishlaydi.

REFERENCES

1. Mardonova D. K. Milliy iqtisodiyotni rivojlantirish imkoniyatlari. Journal of marketing, business and management.
2. Rasulov A. M. ЎЗБЕКИСТОНДА ГЛОБАЛ ТАРМОҚНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 6. – С. 926-930.
3. Vaxabov A.V., Xajibakiev Sh.X., Muminov N.G. Xorijiy investitsiyalar. O'quv qo'llanma. – T.: Moliya, 2010. – B. 180.
4. Maxmudov N.M., Avazov N.R. "O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalardan samarali foydalanish yo'llari": Ilmiy-ommabop risola. - T.: TDIU, 2019 y. 104 b.

⁴² Rasulov A. M. ЎЗБЕКИСТОНДА ГЛОБАЛ ТАРМОҚНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 6. – С. 926-930.

⁴³ Vaxabov A.V., Xajibakiev Sh.X., Muminov N.G. Xorijiy investitsiyalar. O'quv qo'llanma. – T.: Moliya, 2010. – B. 180.

⁴⁴ Maxmudov N.M., Avazov N.R. "O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalardan samarali foydalanish yo'llari": Ilmiy-ommabop risola. - T.: TDIU, 2019 y. 104 b.

5. <https://xs.uz/uz/post/iqtisodiyot-barqarorligi-nimalarda-namoyon-boladi>
6. Jumayeva, Z. (2023). THEORY OF MARKET EQUILIBRIUM, SUPPLY AND DEMAND. *Modern Science and Research*, 2(10), 740–743.
7. Bustonovna, D. Z. (2023). DIGITAL TECHNOLOGIES IN SHAPING THE E-COMMERCE ENVIRONMENT. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 316-320.
8. Bostonovna, D. Z. (2023). CONCEPTUAL BASIS OF IMPROVEMENT OF BANK AUDIT IN COMMERCIAL BANKS. *IMRAS*, 6(6), 118-124.
9. Bustonovna, J. Z. (2023). PECULIARITIES OF THE AGRICULTURAL ECONOMY IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(5), 1256-1260.
10. Alisher Khudonazarovich Shadiyev. (2023). FUNCTIONS, METHODS, MANAGEMENT DECISIONS AND SOCIAL FACTORS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 87–93.
11. Shadiyev, A. K. (2021). Development and organization catering service in hospitality. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(5), 381-387.
12. Shadiyev, A. (2022). EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF SINGAPORE TOURISM IN UZBEKISTAN. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz)*, 23(23).
13. Abdulloev, A. J., & Rakhmankulova, N. O. THEORETICAL ASPECTS OF THE INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP CONCEPT.
14. Орипов, М. А., Аминова, Н. Б., & Рахманкулова, Н. О. (2020). Экологически чистое и устойчивое управление цепочками поставок в экономике платформы. *Вестник науки и образования*, (13-2 (91)), 28-30.
15. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАСЧЕТА ПРОДУКЦИИ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ. *ЎТМОИҲ ФАНЛАРДА ИННОВАСИЯ ONLINE ILMIY JURNALI*, 1(2), 12-17.
16. Bazarova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF USING PR-ADVERTISING SERVICES IN THE PROCESS OF PRODUCT DELIVERY ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION. *Modern Science and Research*, 2(10), 798–804.
17. Supievna, B. M. (2023). USING EFFECTIVE WAYS OF CONDUCTING MARKETING RESEARCH IN INTERNATIONAL COMPANIES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(6), 624-629.
18. Bakhodirovich, K. B. (2023). International accounting models and their characteristics in the conditions of innovative economy. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 21, 56-60.
19. Bakhodirovich, K. B. (2023). CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING ACCOUNTING IN SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. *IMRAS*, 6(6), 161-165.
20. To'rayevna, S. N. . (2023). Biznes Sohasida Xodimlarni Topish Va Tanlash Bosqichlari. *Miasto Przyszłości*, 41, 184–190.

21. Sodiqova, N. (2023). DIGITAL LABOR IN THE NEW ECONOMY. Modern Science and Research, 2(10), 293–300.
22. Toshov, M. (2023). PERSONNEL MANAGEMENT AND THEIR EVALUATION IN MANAGEMENT. Modern Science and Research, 2(10), 535–541.
23. Toshov, M. (2023). PERSONNEL MANAGEMENT AND THEIR EVALUATION IN MANAGEMENT. Modern Science and Research, 2(10), 535–541.
24. Akbarovna, N. N. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTDA MOLIYA VA MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING ORNI. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 446-449.
25. Bahromjon, X., & Nargiza, N. . (2023). THE PROCEDURE FOR DRAWING UP FINANCIAL STATEMENTS IN JOINT-STOCK COMPANIES ON THE BASIS OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS. Modern Science and Research, 2(10), 805–811.
26. Алимова Ш. А., Ниёзова И. Н. Бизнес-коммуникации в системе управления промышленных структур //Academy,(1 (64)). – 2021. – С. 55-57.
27. Alimova S. O. FEATURES OF THE STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.

HUDUDLAR IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA TARAQQIYOT STRATEGIYASI

Raxmonqulova Nafisa Olimjon qizi

Osiyo xalqaro universiteti Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10353172>

Annotatsiya. Hududlar iqtisodiyotini rivojlantirish uchun mamakatimizda bir qator islohatlar amalga oshirilmoqda. Bunday islohatlar natijasi o'laroq harakatlar strategiyasi yaratildi. Ushbu maqolada iqtisodiyotni rivojlantirishda harakatlar strategiyasining ahamiyati xususida ma'lumotlar berildi. Jadal rivojlangan mamlakatlarning O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri haqida gap bordi. Aholi bandligini ta'minlash borasida amalga oshirilgan ishlar sarhisob qilindi.

Kalit so'zlar: strategiya, jadallashtirish, budjet, sanoat zonalari, aholi daromadi, moliyaviy barqarorlik.

DEVELOPMENT STRATEGY IN THE DEVELOPMENT OF THE REGIONAL ECONOMY

Abstract. In order to develop the regional economy, a number of reforms are being implemented in our country. As a result of such reforms, an action strategy was created. This article provides information on the importance of action strategy in economic development. The influence of rapidly developed countries on the economy of Uzbekistan was discussed. The work done to ensure the employment of the population was summarized.

Key words: strategy, acceleration, budget, industrial zones, population income, financial stability.

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА

Аннотация. В нашей стране реализуется ряд реформ, направленных на развитие региональной экономики. В результате таких реформ была создана стратегия действий. В этой статье представлена информация о важности стратегии действий в экономическом развитии. Обсуждалось влияние быстроразвивающихся стран на экономику Узбекистана. Подведены итоги проделанной работы по обеспечению занятости населения.

Ключевые слова: стратегия, акселерация, бюджет, промзоны, доходы населения, финансовая устойчивость.

Hududlar iqtisodiyotini rivojlantirish bugungi kunda mamlakatimiz oldida turgan asosiy maqsad va vazifalardan biridir. Chunki mintaqada qoloq va sohalari rivojlanmay qolgan hudud bo'lmasligi lozim. O'zbekiston hozirda jadal qadamlar bilan iqtisodiyotni rivojlantirish yo'lidan bormoqda. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev o'zining 2023-yil 7-maydagi nutqida quyidagi fikrlarni ilgari surgan edilar: "Shuncha sa'y-harakatlarimiz, qabul qilayotgan qarorlarimiz qishloqdagi oddiy odamlar hayotiga nima o'zgarish olib kirayapti, daromadi ko'paydimi, ishga joylashdimi, bolasi o'qishga kirdimi, uyli-joyli bo'ldimi, to'yib ovqatlanayaptimi, toza suv ichyaptimi, degan savollar meni juda qiynaydi. Bu barcha darajadagi rahbarlar xalqimiz oldida javob berishi kerak bo'lgan eng asosiy savollardir".⁴⁵

⁴⁵ uza.uz

2020-2024 yillarda O‘zbekiston Respublikasi davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish Strategiyasida budget jarayoniga jamoatchilikni jalb etishni yanada kengaytirish choralari ko‘rish, shuningdek, fuqarolarning byudjet jarayonidagi faol ishtirokini qo‘llab-quvvatlash, o‘rta muddatda soliq-byudjet siyosatining ustuvor va asosiy yo‘nalishlarini muhokama qilishda fuqarolar ishtirokini ta‘minlash mexanizmlarini keng qo‘llash (xususan, byudjet mablag‘larining xarajatlari yo‘nalishida) belgilangan. 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida esa ijtimoiy-iqtisodiy sohani isloh qilish va ustuvor tarmoqlarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan muhim loyihalar barcha hududlarning talablari va mahalliy tashabbuskorlarning takliflarini inobatga olgan holda mahalliy jamoatchilik ishtirokida keng muhokama qilinganidan keyin qabul qilinishi ko‘zda tutilgan.

Aynan shu qonun-hujjatlari doirasida hududlarda iqtisodiy harakatlar olib borilmoqda. Ushbu strategiya tamoyillari asosida rivojlanuvchi turli sohalar uchun talab va takliflar ilgari surildi. Bugungi kunda Respublikamiz hududlarida o‘z va moliyaviy daromadlar asosida ko‘plab tadbirlar amalga oshirildi.

Harakatlar strategiyasida iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo‘nalishlari quyidagi vazifalarni tashkil etadi: Makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o‘sinh sur‘atlarini saqlab qolish, Xarajatlarning ijtimoiy yo‘naltirilganini saqlab qolgan holda Davlat budgetining barcha darajalarida mutanosiblikni ta‘minlash, mahalliy budgetlarning daromad qismini mustahkamlashga qaratilgan budgetlararo munosabatlarni takomillashtirish; soliq yukini kamaytirish va soliqqa tortish tizimini soddalashtirish siyosatini davom ettirish, solik ma‘muriyatchiligini takomillashtirish va tegishli rag‘batlantiruvchi choralarni kengaytirish; xalqaro iqtisodiy hamkorlikni yanada rivojlantirish, jumladan, yetakchi xalqaro va xorijiy moliyaviy institutlar bilan aloqalarni kengaytirish, puxta o‘ylangan tashqi qarzar siyosatini amalga oshirishni davom ettirish, jalb qilingan xorijiy investisiya va kreditlardan samarali foydalanish.

Hududlar iqtisodiyotni rivojlantirish uchun yaratilgan harakatlar strategiyasi zamirida quyidagilar yotadi:

- hududlar iqtisodiyotini keng miqiyosda rivojlantirish;
- hududlar iqtisodiyotini rivojlanish tezligini barqarorlashtirish;
- hududlarda sanoat zonalarining tarmoqlarini ko‘paytirish;
- iqtisodiy jihatdan qoloq hududlarni isloh qilish;
- strategiya tamoyillari asosida hududlarni qayta rekonstruksiya qilish;
- mahalliy tadbirkorlikni rivojlantirish;
- tadbirkorlik orqali aholi bandligini ta‘minlash;
- bandlikka ko‘maklashish;
- tarmoq va hudud bo‘yicha jamoatchilik fikrini bilish;
- aholi muammolariga yechim topish.

2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi Qonunda shunga e‘tibor qaratishimiz lozim.⁴⁶

46 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son. lex.uz

Mamlakatimizni 2017-2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha [Harakatlar strategiyasi](#) doirasida oʻtgan davr mobaynida davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan isloh etishga qaratilgan 300 ga yaqin qonun, 4 mingdan ziyod Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari qabul qilindi.

Shuningdek, inson huquqlarini taʼminlash, davlat organlarining hisobdorligi va ochiqqligini kuchaytirish hamda fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalarining roli, aholi va jamoat birlashmalarining siyosiy faolligini oshirish boʻyicha tizimli ishlar amalga oshirildi.

Milliy iqtisodiyotni isloh qilish borasida tashqi savdo, soliq va moliya siyosatini liberallashtirish, tadbirkorlikni qoʻllab-quvvatlash va xususiy mulk daxlsizligini kafolatlash, qishloq xoʻjaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlashni tashkil etish hamda hududlarni jadal rivojlantirishni taʼminlash boʻyicha taʼsirchan choralar koʻrildi.

Fuqarolarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va kambagʻallikni qisqartirish davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishi sifatida belgilanib, aholini yangi ish oʻrinlari va kafolatli daromad manbai, malakali tibbiy va taʼlim xizmatlari, munosib yashash sharoitlari bilan taʼminlash sifat jihatidan yangi bosqichga koʻtarildi.

Ushbu qonun-hujjatida belgilab qoʻyilgan yuqoridagi talablardan tashqari aholi hayotining ajralmas negizi boʻlgan davlat xizmatlari xususidagi bandlar diqqatni tortadi. Bu bandlardan koʻzlangan asosiy maqsad aholining yashash tarzini yaxshilash, aholiga sifat koʻrsatishni aniq nazoratga olish va shu vositasida iqtisodiyotni jadal rivojlantirish.

Hududlar iqtisodiyotini rivojlantirish nuqtai nazaridan olib qaraganda mintaqalarda sanoatning raqobatbardoshligini oshirish, raqobatdosh mahsulotlar ishlab chiqarish, oʻz imkoniyatlari hisobiga ichki talabni qondirish, yangi talab uchun sarmoya kiritish, hududlararo, respublika va xalqaro bozorlar ulushini kengaytirish, sinergetika samarasini olish, resurs tejankor siyosatni ishlab chiqish, byudjet yigʻimlarini koʻpaytirish, moliyaviy barqarorlik va hududlar mustaqilligini taʼminlash muhim hisoblanadi.⁴⁷

Valyuta bozori liberallasuvi tashqi savdoga ham ijobiy taʼsir koʻrsatmoqda. Bu sohada raqobatbardoshlikni oshirish, eksport korxonalarini qoʻllab-quvvatlash, fermer xoʻjaliklari, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subʼyektlarining eksport faoliyatini ragʻbatlantirish, ularga imtiyozlar tizimini takomillashtirish, bojxona tartib-qoidalarini soddalashtirish va tashqi savdo operatsiyalarini amalga oshirish muddatlarini keskin qisqartirish, tashqi savdo tariflarini pasaytirishga oid hujjatlarni rasmiylashtirishlarning elektron shakliga oʻtish va boshqa chora-tadbirlar koʻrilmoqda.⁴⁸

Xulosa oʻrnida aytishimiz mumkinki, iqtisodiy rivojlangan mamlakatning aholisi ham turli imtiyozlarga ega boʻladi. Hududlarda moliyaviy barqarorlikni taʼminlagan davlatgina koʻzlangan maqsadiga erisha oladi. Yangi natijalar koʻrsata oladi. Harakatlar strategiyasini hayotga daʼvat qilib har tamonlama rivojlanishga erishish mumkin.

REFERENCES

⁴⁷ Ўзбекистонда таълим: талаб ва таклиф мутаносиблиги. Инсон тараққиёти тўғрисида маъруза.-Т.: БМТ тараққиёт дастури, Иқтисодий тадқиқотлар маркази, 2008, -Б. 41.

⁴⁸ Абдурахмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиёти: назария ва амалиёт. Дарслик. Қайта ишланган ва тўлдирилган 3-нашри. - Т.: ЎзФА “ФАН” нашриёти, 2019.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son. lex.uz
2. Ўзбекистонда таълим: талаб ва таклиф мутаносиблиги. Инсон тараққиёти тўғрисида маъруза.-Т.: БМТ тараққиёт дастури, Иқтисодий тадқиқотлар маркази, 2008, -Б. 41.
3. Абдурахмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиёти: назария ва амалиёт. Дарслик. Қайта ишланган ва тўлдирилган 3-нашри. - Т.: ЎзФА “ФАН” нашриёти, 2019.
4. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). Бухоро Вилоятида Кичик Саноат Зоналарининг Ривожланиши. BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIIY JURNALI, 1(2), 10-13.
5. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАСЧЕТА ПРОДУКЦИИ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ. IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIIY JURNALI, 1(2), 12-17.
6. Орипов, М. А., Аминова, Н. Б., & Рахманкулова, Н. О. (2020). Экологически чистое и устойчивое управление цепочками поставок в экономике платформы. Вестник науки и образования, (13-2 (91)), 28-30.
7. Abdulloev, A. J., & Rakhmankulova, N. O. THEORETICAL ASPECTS OF THE INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP CONCEPT.
8. Alisher Khudoynazarovich Shadiyev. (2023). FUNCTIONS, METHODS, MANAGEMENT DECISIONS AND SOCIAL FACTORS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 87–93.
9. Shadiyev, A. (2022). EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF SINGAPORE TOURISM IN UZBEKISTAN. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 23(23).
10. Shadiyev, A. K. (2021). Development and organization catering service in hospitality. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(5), 381-387.
11. Bazarova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF USING PR-ADVERTISING SERVICES IN THE PROCESS OF PRODUCT DELIVERY ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION. Modern Science and Research, 2(10), 798–804.
12. Supieva, B. M. (2023). USING EFFECTIVE WAYS OF CONDUCTING MARKETING RESEARCH IN INTERNATIONAL COMPANIES. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(6), 624-629.
13. Bakhodirovich, K. B. (2023). International accounting models and their characteristics in the conditions of innovative economy. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 21, 56-60.
14. Bakhodirovich, K. B. (2023). CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING ACCOUNTING IN SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. IMRAS, 6(6), 161-165.
15. To‘rayeva, S. N. . (2023). Biznes Sohasida Xodimlarni Topish Va Tanlash Bosqichlari. Miasto Przyszłości, 41, 184–190.
16. Sodiqova, N. (2023). DIGITAL LABOR IN THE NEW ECONOMY. Modern Science and Research, 2(10), 293–300.

17. Toshov, M. (2023). PERSONNEL MANAGEMENT AND THEIR EVALUATION IN MANAGEMENT. *Modern Science and Research*, 2(10), 535–541.
18. Toshov, M. (2023). PERSONNEL MANAGEMENT AND THEIR EVALUATION IN MANAGEMENT. *Modern Science and Research*, 2(10), 535–541.
19. Akbarovna, N. N. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTDA MOLIYA VA MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING ORNI. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 446-449.
20. Bahromjon, X., & Nargiza, N. . (2023). THE PROCEDURE FOR DRAWING UP FINANCIAL STATEMENTS IN JOINT-STOCK COMPANIES ON THE BASIS OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS. *Modern Science and Research*, 2(10), 805–811.
21. Алимova Ш. А., Ниёзова И. Н. Бизнес-коммуникации в системе управления промышленных структур //Academy,(1 (64)). – 2021. – С. 55-57.
22. Alimova S. O. FEATURES OF THE STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.
23. Jumaeva, Z. Q. "REGIONAL FEATURES OF INVESTMENT POLICY OF UZBEKISTAN." *Central Asian Problems of Modern Science and Education* 2020.1 (2020): 48-55.
24. Bustonovna, D. Z. (2023). DIGITAL TECHNOLOGIES IN SHAPING THE E-COMMERCE ENVIRONMENT. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 316-320.
25. Jumayeva, Z. (2023). THEORY OF MARKET EQUILIBRIUM, SUPPLY AND DEMAND. *Modern Science and Research*, 2(10), 740–743.
26. uza.uz

RESEARCH METHODS OF PROFESSIONAL PEDAGOGY

Guzerbaev Asilbek Abaevich

Head of the Department of "Pedagogy and Psychology" of Karakalpak State University named after Berdak

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10353300>

Abstract. *This article briefly touches on the general aspects of the methodology. In the dictionaries, methodology is given as a teaching about the scientific method of knowledge, as a teaching about the principles and ways of organizing theoretical and practical activities, about the methods used in this or that discipline.*

Key words: *pedagogy, method, dialectic, analysis, theory, teaching, questionnaire method.*

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Аннотация. *В данной статье кратко затронуты общие аспекты методологии. В словарях методология дается как учение о научном методе познания, как учение о принципах и способах организации теоретической и практической деятельности, о методах, используемых в той или иной дисциплине.*

Ключевые слова: *педагогика, метод, диалектика, анализ, теория, обучение, анкетный метод.*

Without mastering the methodological foundations of any science, it is impossible to understand the essence of the field of scientific knowledge of this science and its practical application. Let's briefly touch on the general conditions of scientific methodology. In dictionaries, methodology is defined as a teaching about the scientific method of knowledge, as a teaching about the principles and ways of organizing theoretical and practical activities, as a set of methods used in one or another discipline. explained. There is a philosophical and special scientific level of methodology. The highest level of science methodology is philosophy. As we know, dialectical materialism was adopted as the philosophical basis of science education during the former Shura regime. Therefore, many experts believe that dialectics is the philosophical foundation of social, humanitarian and natural sciences. According to them, the rules of dialectics are common to the educational and training processes in the entire pedagogical system. Therefore, the necessary philosophical theories are interconnected with any science. In philosophy, ideas and principles, laws and regularities, concepts and categories are accepted as attributes of science. Among the ideas of dialectical materialism, we will consider the principles of determinism, that is, the interrelationship and development of events. The principle of development in pedagogy means that the pedagogical process is a social and complex phenomenon consisting of educational and training processes. It includes all components: the needs of society and the goal of education, pedagogue and students, the material to be mastered and the ways of its transmission, training under the guidance of the teacher and independent work of students, educational and educational work. there is a correlation. Thus, the methodology of pedagogy is based on the philosophical and special scientific methodological levels of science. All levels of the methodology are interconnected and interdependent, forming a system. It is necessary for a teacher to know the essence of the methodology of pedagogy in order to effectively organize and manage the educational process.

Any science can develop only if it is filled with new knowledge. The objectivity of obtaining knowledge depends on the choice of research methodology. Methodology (from Greek. *methodos* — theory, doctrine, way of knowing or research and *logos* — word, concept): 1) a system of principles and ways of building and organizing practical and theoretical activities; 2) teaching about the scientific method of knowledge; 3) means a set of methods used in one or another science. The methodology of the science of pedagogy is a teaching about the forms, methods and principles of changing pedagogical existence and knowledge processes. The science methodology describes the components of research, forms ideas about the sequence and stages of actions in the process of solving research tasks, describes the set of methods and tools of research, its tasks, the object and subject of research. General theoretical methods in the organization of pedagogical research: analysis, synthesis, comparison, induction, deduction, abstraction, generalization, concretization, modeling; sociological methods: questionnaire, interview, rating; social psychological methods: sociometry, test, training; mathematical methods. Pedagogical research methods are divided into theoretical and practical (empirical) types. Theoretical methods of research require the systematization, expansion, and determination of scientific facts, explain and interpret phenomena in advance, increase the reliability of obtained results, move from abstract to concrete knowledge, establish connections between different concepts and hypotheses, and distinguish between primary and secondary ones. We describe some theoretical methods. Analysis is the separation of phenomena into separate qualities and characteristics, that is, the study of a whole phenomenon or process is mentally divided into component parts. The phenomenon under study can be analyzed from different aspects. Comprehensive analysis represents an in-depth analysis of the essence of the phenomenon. Synthesis is the creation of a whole by combining the properties and qualities of the phenomenon. Synthesis is not only a quantitative collection, but also a meaningful connection. If events are simply connected, then systematic relationships are not formed. Analysis and synthesis are inextricably linked in any research. Comparison - establishing similarities and differences between the studied phenomena. When comparing, it depends on the goal to determine the basis of comparison, that is, the criteria. In order to compare the phenomena with each other, it is necessary to distinguish their main features. The component of comparison is always analysis, and in some cases synthesis is also used. Generalization - separation of common aspects of events and processes. Summary of research. As a result of comparing the phenomena with each other, the researcher finds the common aspects of the phenomena and unites them into one ideological group based on it. Modeling is the study of phenomena and processes using real and ideal models. Induction, deduction are logical methods summarizing information obtained by practical methods. The inductive method means going from specific thoughts to general conclusions, and the deductive method means drawing specific conclusions from the general. Empirical (practical) methods of research include: data collection and collection methods (observation, interview, questionnaire, test); control and measurement methods; data processing methods (mathematical, statistical, graphic, tabular; assessment methods (self-assessment, rating); methods of applying research results in pedagogical practice (experiment, experiential education, large-scale application) and b. Let's consider some methods. Observation is a purposeful, systematic study of specific pedagogical phenomena. Observation is widely used in the science of pedagogy. As the main method of

collecting scientific materials, observation is an auxiliary method in some cases. Observation itself Along with observation, an ancient research method is felt. Observation as a research method has a number of characteristics:

- the direction of observation; - analytical nature of observation;
- the transmitter separates from the general picture its separate aspects, elements, connections, which are evaluated, analyzed, explained;
- the complexity (integrity) of the observation, not avoiding the aspects of the observed object;
- the systematicity of observation. According to different signs, monitoring is divided into the following types: Monitoring is divided into continuous and discrete types according to the time of establishment. According to the scope of observation, it is divided into broad and narrow types of observation. According to the ways of obtaining data, surveillance is divided into direct and covert surveillance. According to the difference between the observer and the observed, it is divided into continuous and periodic observation. According to the conditions of conducting, it is divided into natural and experimental observation. Informal (free) and formal (standard) observation according to the plan. Depending on the period of use, it is divided into permanent, returnable, one-time, and multiple monitoring. The types of monitoring depend on the purpose and the nature of the object. Like any method, tracking has its pros and cons. Positive aspects of the observation method: - studies the subject as a whole; - learning in natural conditions; - learns in multifaceted communication and manifestation. Disadvantages of this method: - inability to cover a large number of events; - it takes a lot of time; - the possibility of errors related to the observer's identity; • not being able to observe certain events and processes. Pedagogical observation is a passive form of scientific research.

The questionnaire method is based on the organization of communication with the respondents based on systematic questions, with the help of this method the evidence collected during the pedagogical observation and interview process is enriched. The questionnaire method is effectively used if the following conditions are followed:

- 1) if the questions of the questionnaire serve to clarify the essence of the problem;
- 2) questionnaire questions should not be large and vague;
- 3) questionnaire questions are created taking into account students' outlook, age, and psychological characteristics;
- 4) allocating enough time for full answers to the questions;
- 5) the questionnaire should not become a source of pedagogical and psychological descriptions of students;
- 6) to analyze the answers to the questionnaire questions based on certain criteria. The test method is a short standard test used to determine and evaluate the level of mental development, ability, skills, abilities, personal and willful qualities, mental characteristics of the person being studied, and its significance is the person's theoretical knowledge in a specific field, the development of abilities, psychophysiological, personal characteristics, the ability to organize a certain activity, is noticeable in determining the level of formation of skills. The scientific-practical importance of the pedagogical experiment method is reflected in the creation of ample opportunities for studying the possibilities of finding a solution to the problem, the ability of the existing pedagogical conditions to guarantee the achievement of the

goal, the ability to have their own opinion of the given recommendations in practice, and to determine their effectiveness. It is one of the research methods and represents the conversion of qualitative factors into a quantitative series. The method of mathematical-statistical analysis is conducted in order to systematically study, generalize and assess the validity of practical results based on a specific goal of pedagogical research, practical results of experimental work. The purpose of using the mathematical-statistical method in pedagogical scientific research is to determine the level of effectiveness of experimental work and research work. According to it, the indicators obtained at the beginning and at the end of the experiment in the experimental and control groups are re-analyzed using special mathematical formulas, the final value is the main indicator representing the effectiveness of the research. 1.7. The connection of vocational pedagogy with other subjects. The curriculum for training teachers of vocational education envisages the implementation of subjects in the blocks of humanitarian and socio-economic, mathematical and natural-scientific, general professional, specialization, additional and elective subjects. . It is possible to divide the block of general professional subjects into psychological-pedagogical, design-construction-technological, operational (service), construction courses. Psychological-pedagogical preparation of teachers of vocational education includes such subjects as youth physiology and hygiene, psychology, pedagogy, pedagogy of vocational education, pedagogical skills, pedagogical technologies, methodology of vocational education, guidance for choosing a profession in the psychological-pedagogical category. is realized in relational learning. "Vocational education pedagogy" is one of the specialization subjects in the training of a vocational education teacher. This science does not repeat other sciences (pedagogy, psychology, methods of vocational education, guidance for choosing a profession, etc.), but is in close contact with them. Therefore, the science of "Professional pedagogy" cannot be imagined without the knowledge gained in other psychological-pedagogical disciplines. It is impossible to deeply master the science of "Vocational Education Pedagogy" without studying the science of some psychological-pedagogical series and acquiring the knowledge in them. While studying the subject of "Pedagogy of Vocational Education", the future teacher of vocational education should have studied a number of the following subjects, he should have acquired deep knowledge of these subjects:

- object, tasks of general psychology. Psychology as a natural and social science. Psyche, an understanding of, the task of guidance and control. Brain and psyche. Psyche and consciousness. Psychology and philosophy. Psychological views of Eastern thinkers. Fundamentals of Psyche and Mind Analysis. The structure of modern psychology and its foundations. Fields of psychology.

REFERENCES

1. Tolipov O'.Q Usmonboyeva M. Pedagogik texnologik tadbqiqiy asoslari T. Fan , 2006
2. Tolipov O'.Q, Usmonova M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari – Toshkent, “Fan” 2006
3. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 841-849.

4. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
5. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
6. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
7. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
8. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
9. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.
10. Maksetbaevich, Otegenov Khakimbay. "Ethnodemographic procesess at the headquarters of amudarya on the EVE of the 1916 uprising." Journal of Critical Reviews 7.11 (2020): 391-395.
11. Отегенов, Хакимбай. "К оценке восстаний в Хивинском ханстве и Амударьинском отделе в 1916 г." Каспийский регион: политика, экономика, культура 2 (59) (2019): 31-36.
12. Отегенов, Хакимбай Максетбаевич. "Восстание 1916 года в Каракалпакстане: общее и особенное." Перекрёстки истории. Актуальные проблемы исторической науки: материалы XV Международ (2019): 131.
13. Rametullaevich, Kudiyarov Alisher, and Utegenov Khakim Makhsetbaevich. "The Struggle of the Working People of Karakalpakstan against Social and Colonial Oppression in 1916 in Chimbay." resmilitaris 13.1 (2023): 2980-2984.

A CROSS-LINGUISTIC EXAMINATION OF SENTENCE STRUCTURES: AN IN-DEPTH ANALYSIS OF ENGLISH AND KARAKALPAK LANGUAGES

Lepesbaeva Aysuliu

a Master's student of the Faculty of Foreign Languages at KSU

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10354524>

Abstract. *This scientific article delves into a comprehensive cross-linguistic investigation, offering a detailed analysis of sentence structures in English and Karakalpak languages. Focusing on syntactic, morphological, and semantic dimensions, our study aims to uncover the intricate differences and commonalities that shape the linguistic fabric of these distinct languages. Employing a comparative approach, we explore word order, sentence constituents, and semantic roles, shedding light on how these languages encode and convey meaning within simple sentences. The findings contribute to the broader understanding of linguistic diversity and provide valuable insights for language educators and researchers.*

Keywords: *Word Order, Auxiliary Verbs, Inflections, Verb Conjugation, English Language, Karakalpak Language, Linguistic Representation, Syntactic Structure, Morphological Analysis.*

МЕЖЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ СТРУКТУР ПРЕДЛОЖЕНИЙ: УГЛУБЛЕННЫЙ АНАЛИЗ АНГЛИЙСКОГО И КАРАКАЛПАКСКОГО ЯЗЫКОВ

Аннотация. *Эта научная статья представляет собой комплексное межлингвистическое исследование, предлагающее подробный анализ структур предложений в английском и каракалпакском языках. Сосредоточив внимание на синтаксических, морфологических и семантических аспектах, наше исследование направлено на раскрытие сложных различий и сходств, которые формируют языковую ткань этих разных языков. Используя сравнительный подход, мы исследуем порядок слов, составляющие предложения и семантические роли, проливая свет на то, как эти языки кодируют и передают смысл в простых предложениях. Полученные результаты способствуют более широкому пониманию языкового разнообразия и дают ценную информацию преподавателям языков и исследователям.*

Ключевые слова: *порядок слов, вспомогательные глаголы, флексии, спряжение глаголов, английский язык, каракалпакский язык, лингвистическая репрезентация, синтаксическая структура, морфологический анализ.*

Languages represent a rich tapestry of structures, each contributing to the unique expression of human thought. This study endeavors to unravel the complexities of sentence structures in English and Karakalpak, drawing attention to the syntactic, morphological, and semantic intricacies that distinguish these languages.

English and Karakalpak exhibit distinct approaches to verb conjugation within the context of simple sentences.

English:

The English language relies on a sophisticated system of verb conjugation, especially concerning tense, aspect, and mood. Auxiliary verbs, such as "to be," "to have," and modal verbs like "will" or "can," work in tandem with the base verb to convey specific meanings. For instance, the verb "to run" can transform into various forms like "is running," "has run," or

"will run," each indicating different temporal, aspectual, or modal nuances. This complex interplay of auxiliary verbs and base verbs adds layers of meaning to simple sentences, enabling English speakers to express precise temporal relationships and nuances of action. [1.104]

Karakalpak:

In contrast, Karakalpak employs a more direct method for marking verb forms within simple sentences. Rather than relying on auxiliary verbs, the language utilizes inflections directly on the verb itself to convey information about tense, aspect, and mood. For example, the verb "oqı" (to read) in Karakalpak undergoes changes in its form to indicate variations such as "oqip atırman" (I am reading), "oqip atırğan joqsız" (you are not reading), or "oqıdım" (I have read). These inflections, inherent to the verb root, streamline the process of conveying grammatical features within the verb, showcasing the efficiency of Karakalpak's morphological structure.

Agreement Markers:

The concept of agreement markers, which indicate concordance between different elements of a sentence, manifests differently in the subject-verb relationship in English and Karakalpak. [2.83]

English:

English commonly employs auxiliary verbs for subject-verb agreement. These auxiliary verbs change form based on the person, number, and sometimes gender of the subject. For instance, in the sentence "She works," the auxiliary verb "works" agrees with the third-person singular subject "She." In questions, the auxiliary verb is often inverted with the subject, as seen in "Does he work?"

Karakalpak:

In Karakalpak, subject-verb agreement is achieved through inflections on the verb itself. The verb form changes to match the person and number of the subject. For instance, the verb "oqı" (to read) in Karakalpak adapts to different subjects, resulting in forms like "oqığan" (I am reading), "oqımadıq" (we are not reading), or "oqip atr" (they are reading). The inflectional system in Karakalpak simplifies the agreement process, encapsulating information about the subject within the verb morphology. [3.12]

Exploring these morphological differences in verb conjugation and agreement marking underscores the intricate ways in which English and Karakalpak construct and convey meaning within simple sentences. Understanding these nuances is essential for learners, translators, and linguists engaging with these languages.

The choice of strategies for assigning semantic roles significantly impacts how actions and entities are portrayed in both languages. English, with its reliance on word order and auxiliary verbs, emphasizes a linear and direct representation, where the subject takes a prominent position at the beginning of the sentence. In contrast, Karakalpak, utilizing inflections on the verb, places more emphasis on the verb itself, allowing for a dynamic representation where the action is revealed after the introduction of involved entities. These strategies contribute to the unique stylistic and communicative qualities of each language, highlighting the diverse ways in which languages structure and convey meaning within simple sentences.

Understanding these semantic nuances is crucial for language learners and researchers, as it not only enhances proficiency but also deepens the appreciation for the rich tapestry of linguistic diversity. [4.93]

This cross-linguistic examination provides a deep understanding of the syntactic, morphological, and semantic dimensions that characterize simple sentences in English and Karakalpak. By unraveling these intricacies, we contribute to the broader field of linguistics, fostering appreciation for the diverse ways in which languages structure and convey meaning. This knowledge is invaluable for language educators, learners, and researchers seeking to navigate the complex landscape of cross-cultural communication.

REFERENCES

1. Saeed, J. I. (2003). "Semantics." Malden, MA: Blackwell.
2. Trask, R. L. (1997). "A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics." New York: Routledge.
3. Yağmur, K., & Vandenberghe, W. (2012). "Turkic Languages in Contact." Brill.
4. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). "A Comprehensive Grammar of the English Language." London: Longman.
5. Juraevna, G. D. (2022). Psychological views on the role of parents in raising children in the family. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(10), 143-147.
6. Juraevna, D. G. (2022). Preparing young boys and girls for family life. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(6), 1513-1517.
7. Juraevna, G. D. (2021). Prevention of divorce by preparing young people for family life. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(12), 398-401.
8. GAFFOROVA, D. (2023). Provoking factors of family breakdown in modern society. *Transnational Journal of Medicine & Health*, 2(10), 3-5.
9. GAFFOROVA, D. (2023). Psychoprophylaxis of monthly conflict generating disagreements in modern society. *Young Scholar's Academic Journal*, 2(7), 5-7.

UNLOCKING LANGUAGE LEARNING POTENTIAL: THE IMPACT OF MULTIMEDIA IN LANGUAGE EDUCATION

Berdiyeva Sitora Utkerovna

Asia International University, English chair.

berdiyevasitorautkerovna@oxu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10355283>

Abstract. *When knowledge or instruction is delivered through a variety of media, including text, photos, audio, video, animations, and interactive features, it's referred to as multimedia learning. It is predicated on the notion that knowledge is best retained when provided to individuals through a range of sensory modalities.*

Since different people have varied learning styles and preferences, this approach can accommodate a range of learning demands by incorporating multiple types of media. For example, some individuals may learn best with visual aids such as diagrams or films, while others might benefit from interactive simulations or audio explanations. This article analyzes pros and cons of using multimedia in teaching foreign languages.

Key words: *multimedia learning, dynamic approach, interactive approach, non-traditional method, visual aids, filming, simulations.*

РАСКРЫТИЕ ПОТЕНЦИАЛА ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКА: ВЛИЯНИЕ МУЛЬТИМЕДИА В ЯЗЫКОВОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. *Когда знания или инструкции передаются с помощью различных средств, включая текст, фотографии, аудио, видео, анимацию и интерактивные функции, это называется мультимедийным обучением. Оно основано на идее о том, что знания лучше всего сохраняются, когда они предоставляются людям посредством ряда сенсорных модальностей.*

Поскольку разные люди имеют разные стили обучения и предпочтения, этот подход может удовлетворить целый ряд требований к обучению за счет включения нескольких типов средств массовой информации. Например, некоторые люди могут лучше всего учиться с помощью наглядных пособий, таких как диаграммы или фильмы, в то время как другим могут быть полезны интерактивные симуляции или аудиообъяснения. В данной статье анализируются плюсы и минусы использования мультимедиа в обучении иностранным языкам.

Ключевые слова: *мультимедийное обучение, динамический подход, интерактивный подход, нетрадиционный метод, наглядные пособия, киносъемка, моделирование.*

Within the context of contemporary education, learning has experienced a significant metamorphosis. Multimedia learning, a dynamic and interactive approach, has replaced traditional textbooks and chalkboard lectures. This creative approach uses the power of multiple media formats—from text and photos to films, animations, and interactive elements—to improve learning.

Multimedia learning fundamentally signifies a paradigm change in the way knowledge is delivered and understood. It acknowledges that there are differences in people's learning styles and preferences and that there is no longer a one-size-fits-all approach to education.

Multimedia learning aims to address the diverse requirements of students by incorporating several senses, which promotes increased understanding and memory.

The foundations of educational theory and cognitive psychology support the effectiveness of multimedia learning. The concept of dual coding, which holds that people receive information more efficiently when it is provided in both verbal and visual versions, has been studied for a considerable amount of time. This idea is supported by multimedia learning, which uses several communication channels at once to reinforce learning and engage students on several levels. Following a few guiding principles is one of the essential components of effective multimedia learning. The coherence principle, for example, highlights the significance of providing pertinent details without including superfluous details that can cause cognitive overload. This makes it possible for students to concentrate on the important ideas without being distracted by unrelated information.

The multimedia principle supports the dissemination of information through a variety of media formats in a similar manner. Teachers may construct an immersive and rich learning environment that accommodates a variety of learning styles by integrating text with audio, graphics, and interactive features. This method improves recall and comprehension of difficult subjects while also increasing interest. Multimedia learning has many advantages, but putting it into practice requires careful planning and thought. Achieving the optimal use of multimedia tools necessitates striking a balance between instructional effectiveness and captivating content. To make sure that multimedia components support learning objectives rather than take away from the educational focus, designers and educators must work together. Here are some benefits of implementing multimedia in classes:

a) Enhanced Engagement: By appealing to a variety of senses, multimedia learning captivates students and makes learning more pleasurable and engaging.

b) Supporting Various Learning Styles: It offers a range of forms, including written, audio, and visual, to enable people to learn in the methods that work best for them.

c) Better Understanding and Retention: By combining text, pictures, videos, and interactive aspects, ideas are reinforced, which improves knowledge acquisition and recall.

d) Facilitates complicated Learning: By providing interactive tools, simulations, and visualizations to make abstract or difficult subjects more approachable, multimedia can help to simplify complicated ideas.

e) Flexibility and accessibility: As online education has grown in popularity, multimedia learning provides learners with the freedom to access content at any time and from any location, accommodating a variety of schedules and geographic locations.

However, there are some drawbacks of using multimedia, like students can be distracted from the theme, because too much multimedia stimuli or irrelevant content can distract learners, leading to cognitive overload and hindering effective learning. Besides, not all learners may have access to the necessary technology or internet connectivity, creating disparities in accessing multimedia learning resources, and creating effective multimedia content requires expertise and time. Poorly designed materials may confuse learners or dilute the educational message.

Balancing these advantages and disadvantages is crucial in maximizing the benefits of multimedia learning while mitigating its drawbacks. Effective implementation involves

thoughtful design, considering pedagogical objectives, and ensuring accessibility for all learners.

There are several ways to implement multimedia in teaching process:

Interactive language apps: Apps provide a gamified method of learning languages by include games, tasks, and interactive drills to improve speaking, grammar, and vocabulary.

Online tutorials and videos: To accommodate a wide range of skill levels, platforms such as YouTube, language learning websites, or specialized language channels offer videos that range from basic lessons to advanced language immersion.

Podcasts & Audio Lessons: Using real-world discussions and narratives, audio-based learning enables students to improve their vocabulary, pronunciation, and listening comprehension.

Virtual reality (VR) and augmented reality (AR): These cutting-edge technologies allow language learners to practice their language skills in interactive environments while providing immersive language experiences by mimicking real-life scenarios.

Incorporating multimedia in language education requires a balance between effective content design, technology integration, and pedagogical objectives. When used thoughtfully, multimedia resources can significantly enhance language learning by providing immersive, dynamic, and versatile learning experiences.

In conclusion, multimedia learning stands as a transformative force in modern education, revolutionizing the way knowledge is imparted and assimilated. By embracing the principles of cognitive psychology and leveraging diverse media formats, educators can create vibrant and immersive learning experiences that cater to the diverse needs of learners. As technology continues to evolve, the potential for multimedia learning to enhance education and empower learners remains an exciting frontier in the ever-evolving landscape of learning.

REFERENCES

1. Mayer, R. E. (2009). *Multimedia learning* (2nd ed.). Cambridge, England: Cambridge University Press.
2. Utkerovna, B. S. (2023). Effective Ways of Improving Language Learners' Communication Skills through Story-Based Approach. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 563-567.
3. Berdiyeva, S. U. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN GAME-BASED LEARNING AND GAMIFICATION [Data set]. Zenodo.
4. Berdiyeva, S. (2023). BENEFITS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH ROLE-PLAYING ACTIVITIES. *MODERN SCIENCE AND RESEARCH*, 2(10), 723–729. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10034991>
5. Berdiyeva, S. (2023). A STORY-BASED APPROACH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE. *Modern Science and Research*, 2(10), 262-266.
6. Berdiyeva, S. (2023). THE IMPORTANCE OF ROLE PLAYING ACTIVITIES IN IMPROVING LEARNERS' LANGUAGE SKILLS. *Modern Science and Research*, 2(9), 75-78.
7. Utkirovna, B. S. (2023). Characteristics of the Works of Charles Dickens. *European Science Methodical Journal*, 1(3), 24-28.

8. Utkerovna, B. S. (2023). SHUM BOLA ASARINING TARJIMASIDA TARJIMON MAHORATI. *DENMARK" THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF SCIENTIFIC PROGRESS IN MODERN SOCIETY"*, 14(1).
9. Berdiyeva, S. (2023, October). ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF TEACHING THROUGH ROLE-PLAYING ACTIVITIES. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 19, pp. 88-92).
10. Tursunova, M. (2023). USING INDUCTIVE AND DEDUCTIVE APPROACH IN TEACHING GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(10), 11-17.
11. Tursunova, M. (2023). ROLE OF THE 4C METHOD IN LANGUAGE TEACHING. *Science and innovation in the education system*, 2(11), 75-83.
12. Tursunova, M. R., & Karimov, R. A. (2023). PARALLEL KORPUSDA BADIY ASARALARNING ASLIYAT TARJIMASI TADQIQI.(O'. HOSHIMOVNING "DUNYONING ISHLARI" ASARI ASOSIDA).
13. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF VOICE IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(7), 430–433. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22266>
14. Jabborova, A. (2023). WHAT IS DESIGN THINKING?. *Talqin Va Tadqiqotlar*, 1(13). извлечено от <http://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/941>
15. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(8), 367–375. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23467>
16. Ollomurodov, A. (2023). MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR. *Modern Science and Research*, 2(9), 136-139.
17. Orifjonovich, O. A. (2023). METAFORANING KO'P TARMOQLI VA FANLARARO O'RGANILISHI.
18. Orifjonovich, O. A. (2023). KINODISKURS LINGVISTIK SISTEMANING BIR QISMI SIFATIDA. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(23), 208-211.
19. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.
20. Shokir o'gli, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 554-559.
21. Murodova, D. (2023). THE CONCEPT OF THE WORDS "GENEROSITY AND COWARDICE" IN THE LAK LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(6), 1147–1149.
22. Муродова Д. (2023). КОНЦЕПЦИЯ СЛОВ "ВЕЛИКОДУШИЕ И ТРУСОСТЬ" В ЛАКСКИХ ЯЗЫКАХ. *Современная наука и исследования*, 2(6), 1147-1149
23. Durova Shakhnoza Shokirovna. (2023). A PRACTICAL WAY OF STUDYING CONDITIONALS. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 39–43.
24. Durova, S. S. (2023). KEYS TO LEARN LANGUAGE EFFECTIVELY. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 4-6.

25. Fayzullayeva, N. S. qizi . (2023). Theoretical Views on the Use of the Term "Concept" in Cognitive Linguistics. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 3(5), 27–31. Retrieved from <https://www.inovatus.es/index.php/ejine/article/view/1685>
26. Fayzullayeva, N. (2023). USAGE OF THE FLORA IN THE EARLY MODERN ENGLISH POETRY. Modern Science and Research, 2(9), 36–39. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24078>
27. OXUNJONOVICH, Q. Z. (2022). CHANGES OF LYULI IDENTITY. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 2(3), 74-83.
28. Okhunjonovich, K. Z. (2023). THE EDUCATIONAL VALUE OF NATIONAL CUSTOMS AND TRADITIONS IN THE ERA OF GLOBALIZATION. American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 18, 64-66.
29. Okhunjonovich, K. Z. (2021). Self-Awareness of Gypsies: Traditionality and Modernity. American Journal of Social and Humanitarian Research, 2(7), 33-42.
30. Корёгдиев, З. О. (2016). ACTIVITIES OF AMUDARYA FLOTILLA AT THE END OF THE NINETEENTH CENTURY-BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY HISTORY (" TURKESTAN COLLECTION" MATERIALS). Ученый XXI века, (12 (25)), 20-22.
31. Qoryog'diyev, Z. O. (2016). ACTIVITIES OF AMUDARYA FLOTILLA AT THE END OF THE NINETEENTH CENTURY-BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY HISTORY (" TURKESTAN COLLECTION" MATERIALS). Ученый XXI века, (12), 20-22.
32. Корёгдиев, З. О. (2016). GOLD EMBROIDERY OF BUKHARA. Ученый XXI века, (12).
33. Корёгдиев, З. О. (2016). XIX АСР ОХИРИ–XX АСР БОШЛАРИДА АМУДАРЁ ФЛОТИЛИЯСИ ФАОЛИЯТИ ТАРИХИДАН (“ТУРКИСТОН ТЎПЛАМИ” МАТЕРИАЛЛАРИ АСОСИДА). Ученый XXI века, 20.

THE ROLE OF FOREIGN LANGUAGES IN MEDICINE

Durova Shakhnoza Shokirovna

Teacher of History and Philology department, Asia International University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10355647>

Abstract. *This article emphasizes the important role of foreign languages in the field of medicine. Learning a foreign language in medicine is one of the important factors in the development of this field and joining the ranks of countries with developed medical fields.*

Key words: *healthcare, patient-provider communication, medical knowledge, healthcare professionals, medical tourism, needs of patients, medical literature.*

РОЛЬ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В МЕДИЦИНЕ

Аннотация. *В данной статье подчеркивается важная роль иностранных языков в сфере медицины. Изучение иностранного языка в медицине является одним из важных факторов развития этой сферы и вхождения в ряды стран с развитыми медицинскими направлениями.*

Ключевые слова: *здравоохранение, общение пациента и поставщика медицинских услуг, медицинские знания, работники здравоохранения, медицинский туризм, потребности пациентов, медицинская литература.*

Introduction

The role of foreign languages in medicine is important for several reasons, as healthcare becomes increasingly globalized and diverse. Such as, access to medical knowledge, standardized terminology, education and training patient communication. Proficiency in foreign languages is an essential skill for healthcare professionals to succeed in a globalized and interconnected world of medicine.

Some of the key roles of foreign languages in medicine include:

1. Patient care: In many regions, healthcare professionals need to communicate effectively with patients who speak languages other than the local language or English. Being able to speak and understand the language of their patients can improve patient-provider communication, leading to better health outcomes and patient satisfaction.
2. Access to diverse patient populations: In multicultural and multilingual societies, healthcare professionals who are proficient in foreign languages have an advantage in providing care to diverse communities. This can lead to better understanding of cultural practices, beliefs, and health needs, ultimately improving the quality of care for these populations.
3. International healthcare collaborations: Foreign languages facilitate communication and collaboration between healthcare professionals from different countries. This is important for sharing medical knowledge, participating in cross-border research projects, and collaborating on global health initiatives.
4. Access to medical literature and resources: Proficiency in foreign languages allows healthcare professionals to access medical literature, research, and resources that are published in languages other than English, broadening their understanding of medical developments and practices around the world.

5. Medical tourism: In countries that attract medical tourists, healthcare professionals who speak the language of the patients can provide a more personalized and comfortable experience, leading to better patient outcomes and satisfaction.

6. International disaster relief and humanitarian aid: In emergency situations, healthcare professionals who speak the local language or languages of affected populations are better equipped to provide care and support to those in need, improving the effectiveness of disaster relief and humanitarian aid efforts.

Conclusion

Overall, proficiency in foreign languages can enhance the delivery of healthcare, improve patient-provider communication, and enable healthcare professionals to navigate the global landscape of medicine. As such, it is becoming increasingly important for healthcare professionals to be multilingual in order to meet the diverse needs of patients and collaborate with colleagues from around the world.

REFERENCES

1. Karimova, G. (2023). SKIMMING AND SCANNING. *Modern Science and Research*, 2(9), 334-335.
2. Karimova Go'zal Ikhtiyorovna. (2023). MASTERING THE ART OF EFFECTIVE SPEAKING AND READING: STRATEGIES FOR IMPROVING SPEAKING AND READING SKILLS. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 32–38. <https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue10-06>
3. Qurbonova N.R., & Karimova Guzal Ikhtiyorovna. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Intent Research Scientific Journal*, 2(5), 1–5. Retrieved from <https://intentresearch.org/index.php/irsj/article/view/68>
4. Utkerovna, B. S. (2023). Effective Ways of Improving Language Learners' Communication Skills through Story-Based Approach. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 563-567.
5. Berdiyeva, S. U. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN GAME-BASED LEARNING AND GAMIFICATION [Data set]. Zenodo.
6. Berdiyeva, S. (2023). BENEFITS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH ROLE-PLAYING ACTIVITIES. *MODERN SCIENCE AND RESEARCH*, 2(10), 723–729. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10034991>
7. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF VOICE IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(7), 430–433. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22266>
8. Jabborova, A. (2023). WHAT IS DESIGN THINKING?. *Talqin Va Tadqiqotlar*, 1(13). извлечено от <http://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/941>
9. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(8), 367–375. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23467>
10. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR, THE ANALYSIS OF THEIR USE IN “LOVY OF LIFE” WRITTEN BY JACK

- LONDON. *Modern Science and Research*, 2(9), 97–108. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24087>
11. Jabborova, A. . (2023). PROBLEMS TO LEARN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 780–786. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24706>
 12. Fayzullayeva, N. S. qizi . (2023). Theoretical Views on the Use of the Term "Concept" in Cognitive Linguistics. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 3(5), 27–31. Retrieved from <https://www.inovatus.es/index.php/ejine/article/view/1685>
 13. Fayzullayeva, N. (2023). USAGE OF THE FLORA IN THE EARLY MODERN ENGLISH POETRY. *Modern Science and Research*, 2(9), 36–39. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24078>
 14. Fayzullayeva, N. (2023). THE CONCEPT OF THE AMERICAN DREAM AND WALT WHITMAN. *Solution of social problems in management and economy*, 2(11), 137-142.
 15. Fayzullayeva, N. (2023). THE ROLE OF THE AMERICAN DREAM IN UOLT WILTMAN’S POEMS. *Modern Science and Research*, 2(10), 714–718. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24676>
 16. Fayzullayeva, N. (2023). THE IMPROVING OF LISTENING SKILL. *Modern Science and Research*, 2(10), 272–276. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index>
 17. Shokir o’gli, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 554-559.
 18. Shokir O’g’li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM’S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
 19. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN RAISING A SPIRITUALLY MATURE GENERATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 488-493.
 20. Durova Shakhnoza Shokirovna. (2023). A PRACTICAL WAY OF STUDYING CONDITIONALS. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 39–43.
 21. Durova, S. S. (2023). KEYS TO LEARN LANGUAGE EFFECTIVELY. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 4-6.
 22. Durova, S. S. (2023). WHY IS IT IMPORTANT TO LEARN ENGLISH?. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(9), 415-417.
 23. Durova, S. (2023). THE BENEFITS OF USING MODERN TECHNOLOGIES IN TEACHING AND LEARNING ENGLISH. *Modern Science and Research*, 2(10), 84-89.
 24. Shokirovna, D. S. (2023). Grammar Plays an Important Role in Teaching Foreign Languages. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 151–154.

25. Shokirovna, D. S. (2023). Difficulties in Teaching English as a Foreign Language . *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 136–140.
26. Orifjonovich, O. A. (2023). The Main Features of Conceptual Metaphors in Modern Linguistics. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 365-371.
27. Ollomurodov, A. (2023). CINEMA DISCOURSE ANALYSIS AND THEORETICAL FOUNDATIONS IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 500-505.
28. Ollomurodov, A. (2023). MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR. *Modern Science and Research*, 2(9), 136-139.
29. Adizovna, S. M. (2023). Code-Switching and Multilingualism: Exploring the Dynamics of Language use in Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 549-553.
30. Shodieva, M. (2023). UNDERSTANDING SOCIOLINGUISTIC APPROACH IN THE ENGLISH CLASSROOM. *Modern Science and Research*, 2(10), 64-68.
31. Maftunabonu, S. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN TRADITIONAL AND MODERN TEACHING METHODS. *Modern Science and Research*, 2(10), 829-831.
32. Bobojonova, D. . (2023). ANALYSIS OF IDIOMS THAT PRESERVE BOTH FORM AND CONTENT IN MAHMUD KASHGARI'S "DEVONU LUG'OTIT TURK". *Modern Science and Research*, 2(9), 64–67. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23909>
33. Bobojonova, D. (2023). MAHMOUD QOSHGARI'S "DEVONU LEXICOTIT TURK" AND ITS PLACE IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 538–540. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24506>
34. Nosirova, D. (2023). HARNESSING DIGITAL TOOLS FOR ENGLISH LANGUAGE LEARNING. *Modern Science and Research*, 2(10), 39–44.
35. Nosirova, D. (2023). USING DIDACTICAL GAMES IN SPEAKING LESSONS. *MODERN SCIENCE AND RESEARCH*, 2(10), 706–709.
36. Nosirova, D. (2023). SECOND LANGUAGE ACQUISITION AND THE ROLE OF DIDACTIC GAMES IN SLA. *Modern Science and Research*, 2(5), 1143–1145.
37. Xalilova, K., & Atoyeva, D. (2023). THE USAGE OF IDIOMS IN SPEAKING. *Modern Science and Research*, 2(9), 362-364.
38. Khalilova, K. (2023). ACADEMIC VOCABULARY: HOW TO TEACH AND STUDY IT. *Modern Science and Research*, 2(9), 79-83.
39. Khalilova, K. (2023). MASTERING READING COMPREHENSION: A VITAL SKILL FOR ACADEMIC SUCCESS. *Академические исследования в современной науке*, 2(23), 83-89.
40. Tursunova, M. (2023). BADIY TARJIMADA LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLAR. *Журнал: Союз Науки и Образования*, 5(2), 12-15.
41. Zayniddinova, T. N. (2021). The Image of the Eastern Ruler in the Works of Christopher Marlowe. *Central Asian Journal Of Social Sciences And History*, 2(10), 10-14.

42. Zayniddinovna, T. N. (2022). The Problem of “A Strong Personality” in Shakespeare’s Dramas: Richard III and Macbeth. *Middle European Scientific Bulletin*, 20, 7-10.
43. Shokirovna, D. S. (2023). Grammar Plays an Important Role in Teaching Foreign Languages. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 151–154.
44. Shokirovna, D. S. (2023). Difficulties in Teaching English as a Foreign Language . *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 136–140.
45. Zaynitdinovna, T. N. (2022). Lyrical Dialogue in Shakespeare's Poems as a Reflection of Renaissance Anthropocentrism and a Strong Personality. *Middle European Scientific Bulletin*, 21, 120-125.

ПЕРЕРАБОТКА ЛЕКСИКИ В КЛАССЕ

Идиева Лола Исмаевна

Ассистента кафедры «Истории и филологических дисциплин»

Азиатский Международный Университет

Бухара, Узбекистан

idiyevalolaismatovna@oxu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10355760>

Аннотация. Современные исследования показывают, что усвоение лексики улучшается, когда учащиеся сталкиваются с различными контекстами. Усвоению также способствует использование лексики в осмысленной разговорной и письменной деятельности. В данной статье описывается ряд методик, используемых в рамках систематического подхода к обучению лексике, а также обоснование их применения.

Ключевые слова: использование лексики, разговорная и письменная деятельность, четыре языковые навыки.

RECYCLING VOCABULARY IN THE CLASSROOM

Abstract. Modern research shows that vocabulary acquisition improves when learners encounter different contexts. Learning is also facilitated by the use of vocabulary in meaningful speaking and writing activities. This article describes a number of techniques used in a systematic approach to vocabulary learning and the rationale for their application.

Key words: Vocabulary use, speaking and writing activities, four language skills.

Основные принципы, которыми я руководствуюсь при систематическом подходе к обучению лексике, включают (а) сосредоточение внимания на многочисленных примерах лексики в контексте, чтобы познакомить учащихся с широким спектром значений и различными аспектами знания слова и его производных, и (б) использование лексики в осмысленной устной и письменной речи.

В моем классе лексика перерабатывается с помощью упражнений, включающих все четыре языковых навыка. Используется до 30 упражнений, требующих от учащихся по-разному рассматривать, описывать, определять, рисовать картинки, слушать, произносить, читать, писать, произносить, разыгрывать и спрашивать людей об изучаемой лексике. Как правило, сложность упражнений возрастает по мере перехода от упражнений, связанных с рецептивной генеративной обработкой (заполнение пробелов), к упражнениям, связанным с продуктивной генеративной обработкой (письмо и, наконец, речь). Ниже приведен репрезентативный пример, описывающий основные техники и обоснование их использования.

Множественные контексты - диапазон использования и различные аспекты знания слова Шмитт и Картер (2000) отмечают, что "учащимся необходимо встречаться со словами в самых разных контекстах, чтобы получить представление об истинном диапазоне употребления слова". Пол Нейшн пишет, что знакомство учащихся с различными контекстами также дает "богатую информацию о различных аспектах знания слова, включая коллокации, грамматические модели, членов семьи слова, родственные значения и омонимы" (Nation, 2001). В моих классах студенты сталкиваются с таким диапазоном употребления изучаемой лексики с помощью серии

упражнений, состоящих из предложений, заполняющих пробелы в контексте. Рассмотрим следующее:

В классе изучалась газетная статья. Слово *stab* встречается в следующем предложении: *The victim was stabbed in the stomach with a kitchen knife.*

Здесь слово *stab* может быть истолковано учащимися как "вонзить острый предмет в тело человека с целью причинения ему вреда". Впоследствии студенты увидят, как *stab* используется в аналогичном контексте в одном или двух упражнениях на заполнение пробелов, прежде чем диапазон представленных вариантов употребления начнет расширяться, как показано в приведенных ниже предложениях. (Опять же, эти предложения будут появляться в упражнениях на заполнение пробелов).

The children were stabbing the grapes with a toothpick and popping them in their mouths. Теперь предыдущая идея расширилась и включает в себя введение острого предмета во что-то, не обязательно с целью ранения.

The politician shouted and stabbed his finger into the air. Теперь значение расширилось и включает в себя подбрасывание в воздух чего-то несколько заостренного.

Her hurtful remarks stabbed him in the heart. Теперь значение включает переносный смысл причинения психологической боли, без использования конкретного объекта.

Эти многочисленные контексты помогают проиллюстрировать и закрепить такую информацию, как переходный или непереходный глагол, герундий или инфинитив, счетное или несчетное существительное и какие предлоги обычно сопровождают слово. Упражнения на заполнение пробелов задаются два-три раза в неделю в различных формах, включая следующие:

-Упражнение на многословность с несколькими предложениями и словами на выбор.

-Несколько различных контекстов для одного слова с различными производными.

-Заполнение пропусков в предложениях со списком слов, данных в корневой форме - сложная вариация. Учащиеся должны выбрать правильное слово и указать соответствующее производное: существительное, глагол, прилагательное или наречие.

-Кроссворды с предложениями в контексте, а не с определениями в качестве подсказок.

-Упражнения на аудирование в языковой лаборатории, требующие от студентов подобрать слово к контексту, представленному в устной форме.

Виды деятельности по переработке лексики через письмо

Пол Нейшн отметил, что учащихся необходимо поощрять и предоставлять им возможность использовать лексику в устной и письменной речи, где основное внимание уделяется передаче сообщений (Nation, 2001).

Письменные упражнения, используемые для переработки лексики, включают следующее:

-Рассказы с подсказками: Учитель выбирает слова из списка класса и описывает ситуацию, которую учащиеся должны затем описать в форме рассказа, новостной статьи или беседы.

Например: Ситуация: A girl is being bothered by another child at school. Словарная работа: bully deliberately determined fed up irritate mimic relief sensitive shove tease

В качестве альтернативы учащиеся выбирают собственные слова из списка класса и пишут рассказ или диалог, в котором используются все слова. После завершения работы учащиеся переходят к чтению или разыгрыванию различных историй или диалогов, чтобы посмотреть, как другие учащиеся используют лексику.

-Гонки предложений: Учащиеся разбиваются на группы по четыре-пять человек. Каждая группа выстраивается в одну шеренгу перед доской. Учитель произносит слово, а ученик, стоящий впереди каждой линии, должен добежать до доски и использовать это слово в идеальном предложении. Когда группа составит идеальное предложение, учитель говорит "Stop." Если допущена ошибка, учитель может дать подсказку, например *You have a problem with tense*. Другие ученики могут помогать тому, кто пишет на доске.

В качестве сложного дополнения к этому заданию учитель произносит два или три слова, которые должны быть объединены в одно предложение. В этом случае между словами должна быть логическая и очевидная связь. Это упражнение позволяет классу обратить внимание на грамматические закономерности, которые становятся более очевидными, когда учащиеся начинают использовать слова в предложениях. Заметки, касающиеся этой информации, можно записать у доски, чтобы быстро просмотреть их в конце занятия.

-Написание дневников: Студентов поощряют подчеркивать новую лексику, которую они используют в своих дневниках, и получают за это бонусные баллы. Это очень полезный способ отработки лексики, поскольку учащиеся выбирают реальный, личный контекст для слов. В качестве альтернативы можно задать тему дневниковой записи, что дает учащимся основу, побуждающую их использовать определенную новую лексику, связанную с темой.

-Внесение изменений: Эти упражнения требуют от студентов обработки лексики различными способами.

Пример 1: (contribution) A local businessman has contributed over a million dollars to be used in the construction of a new children's hospital in this city.

→ Студенты должны заменить глагол, используемый в предложении, на существительное (например. . . made a contribution of. . .)

Пример 2: (hop) There were various kinds of insects jumping around the grassy field where we were walking.

→ Учащиеся должны определить, какое слово имеет аналогичное значение, и заменить глагол hop на глагол, используемый в предложении.

Пример 3: (occasion) My wife and I like to have the _____ glass of wine after supper.

→ Учащиеся должны изменить форму данного слова так, как это необходимо для предложения.

Пример 4: (available) You won't be able to move into the apartment until the beginning of next month.

→ Студенты должны переписать предложение, выражая ту же мысль, но используя слово в скобках.

Заключение

Важно постоянно повторять лексику на протяжении всего занятия. Множественные контексты в виде упражнений на заполнение пробелов могут дать информацию о диапазоне значений, а также о грамматических моделях. Также важно включать практику с дериватами. Усвоение материала также улучшается, если в занятия включаются задания, требующие от учащихся использования целевой лексики в устной и письменной речи.

REFERENCES

1. Folse, K. (2004). *Vocabulary myths: Applying second language research to classroom teaching*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
2. Nation, P. (2001). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
3. Schmitt, N., & Carter, R. (2000). The lexical advantages of narrow reading for second language learners. *TESOL Journal* 9(1), 4-9.
4. Ismatovna, I. L. (2023). Humour in the Upbringing and Education of the Modern Teenager. *Научный Фокус*, 1(5), 507-509.
5. Ismatovna, I. L. (2023). Improvement of Quality of Knowledge by Using Videos at Lessons. *JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING*, 2(4), 100-102.
6. Idiyeva, L. I. (2017). LISTENING AT LESSONS OF A FOREIGN LANGUAGE. *Достижения науки и образования*, (5), 65-66.
7. Ismatovna, I. L. (2021). Typology of parts of speech and content of grammatical categories in two languages. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(8), 53-57.
8. Oxunjonovna, B. D. (2022). O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA LISSONIY INTERFERENSIYANING KO'RINISHLARI. *PEDAGOGS jurnali*, 14(1), 22-25.
9. Okhunjonovna, B. D. (2023). Comparative Analysis of Proverbs in "Devonu Lug`Otit Turk" and Currently Available. *European Journal of Higher Education and Academic Advancement*, 1(2), 194-198. Retrieved from <http://e-science.net/index.php/EJHEAA/article/view/139>
10. Rokhila Bafoeva 2023. The Concept of Education in English and Uzbek Proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769). 1, 9 (Nov. 2023), 292-296.
11. Bafoeva, R. (2023). NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 58-63.
12. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2022). NATIONAL AND CULTURAL PROVERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES AND THEIR UNIVERSAL FEATURES. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(4), 500-503.
13. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING GENDER XUSUSIYATLARI. *World of Science*, 6(5), 167-169.
14. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARINING JAMIYATDAGI TUTGAN O'RNI VA ULARNING O'RGANILGANLIK DARAJASI. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 2(14), 74-76.

15. Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING SHAKLLANISH VA O'RGANILISH MASALALARI. *Научный Фокус*, 1(3), 29-31.
16. Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING KOGNITIV TAHLILI Ingliz va ozbek maqollari tizimlari haqida gap ketganda ularning mohiyati bir-biridan ajralib turishi aniq bo'ladi, chunki ular turli xil tarixiy, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarda rivojlangan, va bu maqoll. *World of Science*, 6(6), 207-211.
17. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). LINGUISTIC AND CULTURAL ANALYSIS OF ENGLISH AND UZBEK PROVERBS. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(4), 227-230.
18. Bafoeva, R. (2023). THE IMPORTANCE OF INTERACTIVE GAMES IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES PROCESS. *Modern Science and Research*, 2(10), 510-512.
19. OXUNJONOVICH, Q. Z. (2022). CHANGES OF LYULI IDENTITY. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(3), 74-83.
20. Корёгдиев, З. О. (2016). GOLD EMBROIDERY OF BUKHARA. *Ученый XXI века*, (12).
21. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOYIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.
22. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.
23. Shokir o'gli, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 554-559.
24. Shokir O'g'li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
25. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN RAISING A SPIRITUALLY MATURE GENERATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 488-493.
26. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF VOICE IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(7), 430-433. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22266>
27. Jabborova, A. (2023). WHAT IS DESIGN THINKING?. *Talqin Va Tadqiqotlar*, 1(13). извлечено от <http://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/941>
28. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(8), 367-375. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23467>
29. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR, THE ANALYSIS OF THEIR USE IN "LOVY OF LIFE" WRITTEN BY JACK LONDON. *Modern Science and Research*, 2(9), 97-108. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24087>

30. Jabborova, A. . (2023). PROBLEMS TO LEARN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 780–786. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24706>
31. Dilobar Imamkulovna Gulamova. (2023). METHODS OF FORMING THE CULTURE OF USING EUPHEMISMS IN 5-6TH GRADE NATIVE LANGUAGE CLASSES. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(11), 61–67. <https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue11-09>
32. Gulamova, D. I. (2022). USE OF CREATIVE TASKS IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT SCHOOL. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(2), 841-846.
33. Gulamova, D. (2023). USE OF CREATIVE TASKS IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT SCHOOL. *Modern Science and Research*, 2(7), 322-327.
34. Gulamova, D. . (2023). ЭВФЕМИЗМЫ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ УЧЕНИКОВ. *Modern Science and Research*, 2(8), 231–236. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22630>
35. Муродова, Д. А. (2022). ЦВЕТОВАЯ ГАММА В ЛИРИКЕ А. ПУШКИНА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(2), 432-434.
36. Murodova, D. (2023). THE CONCEPT OF THE WORDS "GENEROSITY AND COWARDICE" IN THE LAK LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(6), 1147–1149.
37. Муродова Д. (2023). КОНЦЕПЦИЯ СЛОВ "ВЕЛИКОДУШИЕ И ТРУСОСТЬ" В ЛАКСКИХ ЯЗЫКАХ. *Современная наука и исследования*, 2(6), 1147-1149
38. Муродова, Д. (2023, April). АРАБСКИЕ СЛОВА ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 2, No. 2, pp. 156-158).
39. Orifjonovich, O. A. (2023). The Main Features of Conceptual Metaphors in Modern Linguistics. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 365-371.
40. Ollomurodov, A. (2023). CINEMA DISCOURSE ANALYSIS AND THEORETICAL FOUNDATIONS IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 500-505.
41. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF. VOLUME, 3, 30-35.
42. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA.
43. Ollomurodov, A. (2023). MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR. *Modern Science and Research*, 2(9), 136-139.

INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARIDA TA'LIM TUSHUNCHASI

Rokhila Bafoeva

Tarix va filologiya kafedrası o'qituvchisi

Osiyo xalqaro universiteti

bafoyevorohila@oxu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10355954>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek va ingliz maqollarining ahamiyati, ta'limning o'xshash va farqli tomonlari haqida ma'lumot beriladi. Shuningdek, ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi maqollarning lingvistik va madaniy jihatlari ko'rib chiqiladi. Ushbu maqolada maqollarning inson hayotidagi o'rni va ahamiyati, shuningdek, mashhur mualliflar, akademik va olimlarning maqollarning madaniy va lingvistik tahlili bo'yicha olib borgan ishlari va tadqiqotlaridan aniq va har tomonlama xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: O'zbek tili, ingliz tili, o'xshashlik, farq, maqol, ta'lim, janr, ma'no, tarjima.

THE CONCEPT OF EDUCATION IN ENGLISH AND UZBEK PROVERBS

Abstract. This article provides information about the importance of Uzbek and English proverbs, similarities and differences in education. Linguistic and cultural aspects of proverbs in Uzbek and English languages are also considered in this article. In this article, the role and importance of proverbs in human life, as well as clear and comprehensive conclusions from the works and researches of famous authors, academicians and scientists on the cultural and linguistic analysis of proverbs are given.

Key words: Uzbek language, English language, similarity, difference, proverb, education, genre, meaning, translation.

КОНЦЕПЦИЯ ВОСПИТАНИЯ В АНГЛИЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ ПОСЛОВИЦАХ

Аннотация. В данной статье представлена информация о значении узбекских и английских пословиц, сходстве и различии воспитания. В данной статье также рассматриваются лингвокультурологические аспекты пословиц в узбекском и английском языках. В данной статье приведены роль и значение пословиц в жизни человека, а также четкие и исчерпывающие выводы из работ и исследований известных авторов, академиков и ученых по культурно-лингвистическому анализу пословиц.

Ключевые слова: Узбекский язык, английский язык, сходство, различие, пословица, образование, жанр, смысл, перевод.

Kirish. Maqol – xalq og'zaki ijodining janri. Maqollar qisqa va ixcham, obrazli, grammatik jihatdan mos va mantiqiy to'liq ma'noga ega hikmatli ibora bo'lishi kerak, bu chuqur ma'noli janrdir. Maqollar o'ziga xos ritmik shakllarga ega. Maqollarda ajdodlarning hayotiy kechinmalari, jamiyatga, tarixga munosabati, ruhiy holati, axloqiy-estetik tuyg'ulari, ijobiy fazilatlari o'z ifodasini topgan. Bu davrda xalq orasida sayqallanib, ixcham va sodda she'riy shaklga aylangan. Odamlar o'z tilining go'zalligiga, nutqining nafisligiga, aql-zakovati va fikrlash mantiqiga qoyil qoladilar. Turli tillarda so'zlashadigan odamlar tomonidan namoyish etilishi va erishilishi mumkin bo'lgan bunday san'at. Bu ko'p asrlik hayotiy tajriba va maishiy turmush tarzining ko'zgusidir. Maqollar lingvistik nuqtai nazardan yaxlit tarzda tekshiriladi. M.Z.dan biri. Masalan, Sadriddinovanning so'nggi tadqiqotlari maqol leksikasiga

bag'ishlangan. Turg'un birikma sifatida maqollar lisoniy birliklardan biri sifatida o'rganiladi. Bibish Jo'rayevaning "Maqollarning lingvistik mavqei va ma'naviy uslubiy qo'llanishi" mavzusidagi dissertatsiyasi bu borada salmoqli tadqiqotdir. Bibish Jo'rayeva mazkur ilmiy tadqiqotida maqol va matallar o'rtasidagi lisoniy jihatdan asoslangan o'xshashlik va nomuvofiqliklarni, ularni bir-biridan ajratib turuvchi signallarni oydinlashtirishga harakat qildi. Maqollar qator nashrlar va ilmiy ishlarda ham lingvistik va ilmiy nuqtai nazardan keng tadqiq etilgan.

Materiallar va usullar. Maqol va matallar asrlar osha o'tib kelayotgan hikmat gavharlarini o'zida mujassam etgan mashhur so'zlardir. Maqollar hayot, sevgi, oila, do'stlar, sog'liq, baxt, pul, mehnat, vaqt, jamoaviy ish, etakchilik, biznes, ta'lim va o'rganish va boshqa mavzularda bo'lishi mumkin. Til ishlab chiqarish hodisasini, til va madaniyatning o'zaro ta'sirini, ularning o'zaro bog'liqligini qamrab oluvchi noyob ilmiy fanlardan biri tilshunoslikdir. Qolaversa, ikki yoki undan ortiq tildan tarjima qilingan bir xil ma'noga ega bo'lgan maqollar har doim ham to'liq mos kelmasligi mumkin. Bir tilda mavjud bo'lgan frazeologiya, maqol va matallarga mos tarjima yoki ekvivalentlarini topish ularni boshqa tilga tarjima qilishda qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Buning sababi shundaki, kimdir ularni tarjima qilish yoki lahzada yaxshi alternativ topish haqida o'ylamasligi mumkin.

Bu – hayotga, tabiatga, insoniyatga, oila va jamiyatga munosabat, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy, axloqiy-estetik va falsafiy qarashlar badiiy oynada. Shuning uchun ham maqollar asrlar davomida jonli nutq va suhbatda keng tarqalgan bo'lib, ulardan badiiy, tarixiy, ilmiy asarlarda, siyosiy va publitsistik adabiyotlarda foydalanilgan va hozir ham qo'llanilmoqda. Tilshunoslik til ishlab chiqarish hodisasini, til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni, ularning o'zaro bog'liqligini to'liq tushuntirib beruvchi kam sonli ilmiy sohalardan biridir. Bundan tashqari, bir xil ma'noga ega bo'lgan ikki yoki undan ortiq tillardan tarjima qilingan maqollar har doim ham bir xil darajada aniq bo'lmasligi mumkin. Bir tilda mavjud bo'lgan frazeologizmlar, maqol va matallarni boshqa tilga tarjima qilish va mos tarjima yoki ekvivalentlarini topish qiyin bo'lishi mumkin. Buning sababi, kimdir ularni darhol tarjima qilish yoki munosib o'rinbosar topish haqida o'ylamasligi mumkin.

Natijalar. Yillar va uzoq davrlar davomida yangi maqollar yaratilib, eskilari tirik, tilda mavjud maqollarning ma'no doirasi kengaygan yoki toraygan. Hatto ularning ba'zilarini unutilgan. Maqollar ko'p asrlik hayotiy tajribalar uchun qo'llanilib, kundalik kuzatishlar xulosasini to'liq fikr shaklida qat'iy qutblanishda doimiy ifodalaydi, ularda har bir so'zning ma'nosi xilma-xilligi, ifoda barqarorligi, shakl barqarorligi ustunlik qiladi. Ammo qo'llanish joyiga qarab, ularning ma'nosi doimiy ravishda kengayadi. Shuning uchun ham maqollardagi har bir so'zga alohida e'tibor qaratish lozim. Tarixiy jihatdan butunlay boshqacha ma'noga ega bo'lgan so'zlar mavjud. Qolaversa, har bir xalqning o'ziga xos diniy e'tiqodi, turmush tarzi, dunyoqarashi, madaniyati xalq og'zaki ijodida o'rganilgan maqollarida qisman o'z aksini topgan.

Munozara. Millat madaniyatini, xalqning o'ziga xosligini, milliy qadriyatlarini namoyon etish xalqqa xos bo'lgan folklor ijodida ifodalovchi omillardan biridir. Bir tilda, bir-biri bilan chambarchas bog'langan yoki umuman aloqasi bo'lmagan tillarda uchraydigan maqollar bir xil yoki o'xshash mantiqiy turga mansub bo'lgan elementlar yoki alomatlar bo'lishi mumkin. Shu sababli ular semantika va semiotikadagi ma'no va mantiqqa bevosita ta'sir

ko'rsatadi. Natijada, maqolning rasmiy tuzilishi grammatikada sintaktik vosita sifatida tekshirilishi mumkin. Bu va u bilan bog'liq fikr va xulosalar ahamiyatsiz emas; balki ularni aksiomatik xulosalar deb atashimiz mumkin. Bunday vaziyatda tadqiqotchi olimlarning asosiy vazifasi bu xulosalarning qay darajada to'g'riligini va maqollarning bir-biriga bog'langanligini aniqlashdan iborat. Maqollarni turkumlashtirishga kelganda, bir qancha chet el tilshunoslari hamda o'zbek tilshunoslari qiziqish ko'rsatib, quyidagi usullarni yaratdilar:

- Alifbo tartibida tasniflash: Bu usulda maqollar to'plamini alifbodagi harflar ketma-ketligiga qarab tashkil qilish kiradi. Ushbu strategiya foydalanuvchiga to'plam ichidan kerakli maqolni tez va oson topish imkonini beradigan afzalliklarga ega. Maqollarni taqdim etishda tematik tartibning yo'qligi bunday tasnifning kamchiliklari bo'lib, foydalanuvchini juda ko'p qiyinchilik va qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin.

- tavsif predmetlarni yanada murakkab tasniflash sxemasida kuzatib boradi. Alfavit tartibi bilan solishtirganda, shuningdek, mukammallik jihatidan farq qiladi. Ushbu turdagi turkumlash maqollarni bir necha toifalarga ajratadi:

- a) asl ma'nosiga muvofiq qo'llaniladi;
- b) ko'chma ma'noda, ya'ni so'zma-so'z ma'noda ham qo'llangan;
- c) faqat tom ma'noda qo'llaniladi.

Xalq mavzusi ular orasida noyob janr va og'zaki ijodning durdonasidir. Maqollar og'zaki ijodining muhim janrlaridan biri bo'lib, xalq og'zaki ijodida o'rganiladigan muhim mavzulardan biridir. Xalq og'zaki ijodining asosiy turlaridan biri bo'lgan maqollarni, umuman, xalq og'zaki ijodi san'atini o'rganish va tadqiq etish bugungi kunda katta ahamiyatga ega. Asrlar davomida o'z yurtlarining chekka qishloqlaridan kelgan folklorshunos olimlar maqollar munosabati bilan yildan-yilga turli mavzularda ekspeditsiyalar uyushtirib, takrorlab bo'lmaydigan maqollarni to'plashmoqda.

Maqollar dunyo xalqlarining yillar davomida to'plangan hikmatidir. Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yassaviy, Rabg'uziy, Lutfiy, Alisher Navoiy, Bobur, Abulg'azi Bahodirxon, Munis, Ogahiy, Nodira, Muqimiy, Furqat, Avaz, Hamza, Sadridin Ayniy, Fitrat kabi o'nlab adiblar ijodini sinchiklab o'rgansangiz, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, Oybek, G'afur G'ulom va boshqalarning ko'pchiligi o'z tarkibida ba'zan aynan bor, ba'zan o'zgartirilgan, ingliz xalq maqollari ham o'zbek xalq maqollari kabi ajoyibdir. U mukammal va xalq og'zaki ijodining eng yaxshi namunalaridan biridir. Ishimizning asosiy maqsadidan kelib chiqqan holda, tilshunoslikda ingliz tilini o'rganish tarixida ingliz maqollari juda muhimdir. Bu sohada ishlagan olimlar o'z ishlarini o'rganib, bu mavzuni yanada mustahkamlaydilar.

Odatda tili, madaniyati bir xil xalqlarning maqollari bir-biriga yaqin bo'ladi. Maqollar kitobi, Injil deb ataladigan maqollarni yaratish va tarqatishda ingliz va barcha G'arbiy Yevropa davlatlarining xalq tili. Muqaddas Kitob katta rol o'ynaydi. Kitobda qadimda ajdodlar tomonidan aytilgan ingliz maqollari berilgan. Ko'pgina ingliz olimlari maqolga quyidagi izohlarni berishadi. Mashhur ingliz filologi, professor Mayder maqolni quyidagicha izohlaydi: "Maqollar turli vaziyatlarda qo'llaniladi va ularning maqollardan foydalanishda hech qanday chegara yo'q. Ulardan foydalanish mumkin: "Bizning dalillarimizni kuchaytirish, muayyan umumlashmalarni ifodalash, ta'sir qilish. yoki boshqa odamlarni manipulyatsiya qilish, o'z kamchiliklarimizni oqilona qilish, so'roq qilish va muayyan xatti-harakatlar, ijtimoiy ko'nikmalarni satirik qilish".

Ya'ni: "Maqollar keng qo'llaniladi va ularning qo'llanilishi chegarasi yo'q. Maqollar bizning dalillarimizni, umumiy va o'ziga xos g'oyalarni ifodalash, boshqarish yoki boshqa odamlarga ta'sir qilish, jamiyatda yomonliklarni ifodalash".

Til yoki millatdan qat'i nazar, ular o'rtasida sezilarli farqlar va umumiy xususiyatlar mavjud. Milliy yoki diniy umumiyliklardan qat'i nazar, ta'lim bir-biri uchun muhim masaladir. Har bir oila deyarli bir xil ta'lim oladi. Biroq, millatlar va dinlar o'rtasidagi nomutanosiblik ular o'rtasidagi ziddiyatlarga olib keladi.

Biz bir qancha ingliz va o'zbek maqollarini tahlil qilamiz:

“Erta turish va erta turish” – “Erta turganga xudo beradi”

"Siz to'shak qo'ydingiz va u erda yotishingiz kerak." - "Har kim ekanini o'rar"

“Yengil kel, yengil ket” “Yengil topilgan, oson ketar”.

“Yomon xabarning qanoti bor” – “Yomon xabarning qanoti bor”.

“Hechdan kech bo'lgani yaxshi”- “Hechdan ko'ra kech”.

“O'z ishing bilan shug'ulla”- “O'zingni bil, o'zgani qo'y”

“Kuting va ko'ring”- “Sabrning tagi sariq oltin”.

Xulosa. Yuqorida biz tadqiqotimizni maqollarni qisqacha tekshirishga qisqartirdik. O'zbek va ingliz maqollari o'rtasida diniy, madaniy va axloqiy jihatdan ahamiyatli o'xshashliklar miqdori, ayniqsa, ularni solishtirganda juda katta. Har bir mamlakatning xalq og'zaki ijodi “maqol” janrining o'ziga xosligini ko'rib chiqsak, ko'rsatadi. U mohiyatan madaniyat va tilga bog'liqdir. Maqollar, shubhasiz, chuqur ma'noga ega boy janr sifatida qaraladi. Bunday guruhlash, odatda, ko'pchilik xalq maqollari tabiatida vaqt o'tishi bilan sodir bo'ladigan ma'naviy yoki ma'naviy o'zgarishlarni, shuningdek, har bir maqolga zamon va makon qonuniyatlari ta'siri darajasini topish va aniqlashni talab qiladi. Bu sizning talablarga javob bera olasizmi yoki yo'qmi, baholash imkonini beradi.

REFERENCES

1. Rokhila Bafoeva 2023. The Concept of Education in English and Uzbek Proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769). 1, 9 (Nov. 2023), 292–296.
2. Bafoeva, R. (2023). NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 58-63.
3. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2022). NATIONAL AND CULTURAL PROVERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES AND THEIR UNIVERSAL FEATURES. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(4), 500-503.
4. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING GENDER XUSUSIYATLARI. *World of Science*, 6(5), 167-169.
5. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARINING JAMIYATDAGI TUTGAN O'RNI VA ULARNING O'RGANILGANLIK DARAJASI. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 2(14), 74-76.
6. Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING SHAKLLANISH VA O'RGANILISH MASALALARI. *Научный Фокус*, 1(3), 29-31.

7. Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING KOGNITIV TAHLILI Ingliz va ozbek maqollari tizimlari haqida gap ketganda ularning mohiyati bir-biridan ajralib turishi aniq bo'ladi, chunki ular turli xil tarixiy, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarda rivojlangan, va bu maqoll. *World of Science*, 6(6), 207-211.
8. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). LINGUISTIC AND CULTURAL ANALYSIS OF ENGLISH AND UZBEK PROVERBS. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(4), 227-230.
9. Bafoeva, R. (2023). THE IMPORTANCE OF INTERACTIVE GAMES IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES PROCESS. *Modern Science and Research*, 2(10), 510-512.
10. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOYIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.
11. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.
12. Shokir o'gli, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 554-559.
13. Shokir O'g'li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
14. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN RAISING A SPIRITUALLY MATURE GENERATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 488-493.
15. Sadullayev, U. (2023). O'zbekistonda xotin-qizlarga berilayotgan e'tibor: mahalla boshqaruvida xotin-qizlarning roli. In *Oriental Conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 551-556). OOO «SupportScience».
16. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN THE SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY. *Modern Science and Research*, 2(10), 755-757.
17. Shokir o'gli, U. S. (2023). MILLIY QADRIYATLARIMIZ ASROVCHISI. *Journal of new century innovations*, 35(1), 79-80.
18. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF WOMEN IN NEIGHBORHOOD MANAGEMENT IN UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 132-135.
19. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF VOICE IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(7), 430-433. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22266>
20. Jabborova, A. (2023). WHAT IS DESIGN THINKING?. *Talqin Va Tadqiqotlar*, 1(13). извлечено от <http://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/941>
21. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(8), 367-375. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23467>
22. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR, THE ANALYSIS OF THEIR USE IN "LOVY OF LIFE" WRITTEN BY JACK

- LONDON. *Modern Science and Research*, 2(9), 97–108. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24087>
23. Jabborova, A. . (2023). PROBLEMS TO LEARN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 780–786. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24706>
24. Jabborova, A. (2023). THE WAYS TO LEARN ENGLISH EFFECTIVELY. *Modern Science and Research*, 2(10), 23–30. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24965>
25. Jabborova, A. (2023). GAMIFICATION.
26. Ismatovna, I. L. (2023). Improvement of Quality of Knowledge by Using Videos at Lessons. *JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING*, 2(4), 100-102.
27. Idiyeva, L. I. (2017). LISTENING AT LESSONS OF A FOREIGN LANGUAGE. *Достижения науки и образования*, (5), 65-66.
28. Ismatovna, I. L. (2021). Typology of parts of speech and content of grammatical categories in two languages. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(8), 53-57.
29. Ismatovna, I. L. (2023). Humour in the Upbringing and Education of the Modern Teenager. *Научный Фокус*, 1(5), 507-509.
30. Rakhimova, S. T. (2023). WRITING MATTERS IN EFL. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 124-127.
31. Tolibovna, S. R. (2022). USE OF TECHNOLOGY IN MODERN CLASSROOM TEACHING. *Journal of new century innovations*, 14(1), 192-195.
32. Tolibovna, S. R. (2022). NOTEWORTHINESS OF FILM STUDIES AND ADAPTATION IN LITERATURE. *Journal of new century innovations*, 14(2), 3-5.
33. Okhunjonovich, K. Z. (2023). THE EDUCATIONAL VALUE OF NATIONAL CUSTOMS AND TRADITIONS IN THE ERA OF GLOBALIZATION. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 18, 64-66.
34. Gulamova, D. I. (2023). NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHDA EVFEMIZMLARNING O ‘RNI.
35. Gulamova, D. . (2023). ЭВФЕМИЗМЫ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ УЧЕНИКОВ. *Modern Science and Research*, 2(8), 231–236. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22630>
36. Gulamova, D. I. (2022). USE OF CREATIVE TASKS IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT SCHOOL. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(2), 841-846.
37. Gulamova, D. (2023). USE OF CREATIVE TASKS IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT SCHOOL. *Modern Science and Research*, 2(7), 322-327.
38. Gulamova, D. . (2023). EUPHEMISM AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS’ SPEECH CULTURE. *Modern Science and Research*, 2(4), 175–181. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19207>
39. Gulamova, D. . (2023). EUPHEMISM AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS’ SPEECH CULTURE. *Modern Science and Research*, 2(4), 175–181. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19207>

40. Dilobar Imamkulovna Gulamova. (2023). METHODS OF FORMING THE CULTURE OF USING EUPHEMISMS IN 5-6TH GRADE NATIVE LANGUAGE CLASSES. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(11), 61–67. <https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue11-09>
41. Xasanova, S., & murodova, D. (2023). REPRESENTATION OF THE SYSTEMIC RELATIONS OF RUSSIAN VOCABULARY IN PROVERBS AND SAYINGS. *Modern Science and Research*, 2(10), 276–280. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24346>
42. Xasanova, S. (2023). USING EXPRESSIVE VOCABULARY IN RUSSIAN PROVERBS. *Modern Science and Research*, 2(10), 403–408. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25248>
43. Баходировна, Х. Ш. (2023). Гендерная Лексика В Русском Языке. *International Journal of Formal Education*, 2(11), 324–331. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/1505>
44. Hasanova, S. (2023). SYSTEM RELATIONS IN THE RUSSIAN LANGUAGE VOCABULARY. *Modern Science and Research*, 2(9), 72–74. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23900>
45. Хасанова, Ш. Б. (2023). РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СИСТЕМНЫХ ОТНОШЕНИЙ РУССКОЙ ЛЕКСИКИ В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(4), 1220-1226.
46. Nigmatova Gulnoz Khamidovna, & Khasanova Shakhnoza Bakhodirovna. (2022). System Relations in the Vocabulary of the Russian Language. *Global Scientific Review*, 3, 44–48. Retrieved from <https://www.scienticreview.com/index.php/gsr/article/view/22>

PATENT HUQUQI RIVOJLANISH TARIXI

Abutov Begzad Marat ulh

Qoraqalpoq davlat universiteti

Yuridika fakulteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10356084>

Annotatsiya. Bu maqolada patent huquqi tushunchasi, patent huquqi rivojlanish tarixi, milliy qonunchiligimizda patent huquqining muhofazasi haqida va patent huquqidagi muammolarga qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Kalit so'zlar: patent, foydali model, Venetsiya patent qonuni, Butunjahon Intelektual Mulk Tashkiloti, patent fondi.

PATENT LAW DEVELOPMENT HISTORY

Abstract. In this article, we briefly touch upon the concept of patent law, the history of patent law development, the protection of patent law in our national legislation, and the problems of patent law.

Key words: patent, utility model, Venice patent law, World Intellectual Property Organization, patent fund.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ПАТЕНТНОГО ПРАВА

Аннотация. В данной статье мы кратко затрагиваем понятие патентного права, историю развития патентного права, защиту патентного права в нашем национальном законодательстве, а также проблемы патентного права.

Ключевые слова: патент, полезная модель, патентное право Венеции, Всемирная организация интеллектуальной собственности, патентный фонд.

Patent (lotincha: patents – ochiq, aniq, ravshan) – texnik echim yoki ixtironing davlat tomonidan etirof etilganligini va ixtirochining o'z ixtirosiga olgan mutloq huquqini tasdiqlovchi hujjat.

U odatda ixtirochining, foydali model, sanoat namunasi va o'simliklarning yangi navi yoki hayvonlarning yangi zoti muallifning o'z ixtirosini oshkor qilish evaziga davlat tomonidan huquqiy himoya berilishini kafolatlovchi hujjat sanaladi.

Patent bu kashfiyot yoki biror yangilik, ishlab chiqarish uskunasi namunasi kabi biror-bir narsaga bo'lgan muallifning mutloq huquqini tasdiqlovchi hujjat bo'lib, uning asosiy vazifasi muallifning huquqini himoya qilishdir. Patent huquqi islom huquqshunosligida ham tan olinadi va himoya qilinadi.[1]

Patentlarning eng qadimgi shakli (mil.avvalgi 500 yillarda) Yunonistonning Sibaris shahrida mavjud bo'lgan bo'lib, oshpazlar yangi taom turlari uchun 1 yillik monopliya olishgan.

Patent huquqi tarixi o'rta asrlarning oxirlarida paydo bo'lgan ixtirolarga berilgan imtiyozlardan boshlanadi. Sanoat jadal rivojlaniyotgan davrda insonlar ixtiro qilishdan tuxtamas edi. Va shunday qilib, dunyoda birinchi ixtiroga patent 1421-yilda Florenciya shahar mahkamasi tomonidan kemanding burilish kranini ixtiro qilgan Filippo Brunelleski nomiga berilgan. Arxitektorning ushbu ixtirosiga patent berish tog'risidagi qaror 1421-yil 9-iyunda qabul qilingan bo'lib patent huquqi tarixidagi ilk normativ hujjat sanaladi.[2]

Buyuk Britaniyaning eng qadimgi patenti 1449-yilda Genrix VI tomonidan Flamandlik Jonga Iton kolledjining rangli oynalarini ishlab chiqarishni o'ylab topgani uchun berilgan.[3]

Zamonaviy talqindagi patent so'zi Venetsiya Respublikasida 1474-yilda paydo bo'lgan. Venetsiya Senati intellektual mulk tushunchasini aks ettiruvchi va ixtirochilar huquqlarini himoya qilishning muhimligini ko'rsatuvchi birinchi patent qonunini yaratdi.

Bu qonun ixtirochining huquqlaridan huquqlaridan tashqari, rag'batlantirish mexanizmi, huquq buzilganlik uchun kompensatsiya va muhofaza muddati kabi muhim masalalarni o'z ichiga oladi. Venetsiya qonuni zamonaviy xalqaro patent nizomlarining asosi sifatida tilga olinadi.

XVII -XVIII asr Evropaning boshqa davlatlari Venetsiya modelini qabul qila boshlaydilar. Biroq, bu davrda patentlar odatda toj yoki hukumat tomonidan shaxsiy imtiyozlar sifatida berilgan.

XIX asr Sanoat inqilobi ta'siri bilan patent tizimlari ko'proq ahamiyatga ega bo'ldi. Ko'pgina mamalakatlar o'zlarining patent qonunlarini yaratdilar va patent idoralarini tashkil etdilar.

Intellektual mulk huquqlarining himoyasi masalasi ilk bor ixtirochilarning 1873-yildagi Venada o'tkazilgan Ixtirolarning Xalqaro ko'rgazmasiga qatnashishdan bosh tortishi oqibatida global masalaga aylandi. Shu asnoda 1883-yilda davlatlararo intellektual mulk huquqlari muhofazasi bo'yicha birinchi xalqaro shartnoma Sanoat mulki muhofazasi tog'risidagi Parij Konventsiyasi qabul qilindi va biroz vaqt o'tgach 1886-yilda mualliflik huquqi sohasida Badiiy va san'at asarlari muhofazasi tog'risidagi Bern Konventsiyasi imzolandi.

1893-yilda Parij va Bern Konventsiyalari asosida Intellektual mulk muhofazasi bo'yicha ilk tashkilot Xalqaro Byuro tuzildi. 1967-yilda esa Intellektual mulk muhofazasi bo'yicha Xalqaro Byuro Butunjahon Intellektual Mulk Tashkiloti (WIPO) ga aylantirildi.[4]

Bugungi kunda texnologik o'zgarishlar bilan biotexnologiya, dasturiy ta'minot va boshqa sohalarda patent masalalari murakkablashdi. Xalqaro hamkorlik va standartlar patent huquqini jahon miqyosida yanada samaraliroq joriy etish imkonini beradi. Ushbu jarayon davomida patent huquqi ham milliy darajada, ham xalqaro platformalarda doimiy ravishda qayta ko'rib chiqilib, yangilanib turiladi.

Mamlakatimizda patentlar bilan ishlash hali rivojlanmagan. Boshqa mamlakatlar kompaniyalari patentlar bilan faol ishlamoqda – ular sotib olish va sotish, patent havzalarini yaratish, kompaniyaning kapitallashuvida patentlar va savdo belgilaridan foydalanish, shuningdek, o'z mahsulotlarini bazorlarga olib chiqish yoki tashqi bazorlarda tovarlar va xizmatlar bilan bilvosita raqobatlashish borosida jadal foliyat yurutmoqda. AQSh hatto biznes usullari va “soft” ni ham patentlamoqda.[5]

Milliy qonunchiligimizda patent huquqiga oid 1994-yil 6-maydagi “Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari tog'risida” gi qonuni, “Fuqorolik Kodeksi” ning IV bo'lim 1084-moddasi hamda 2000-yil 1-iyunda qabul qilingan “Patent huquqi tog'risida” gi shartnoma bilan muhofaza etiladi.

O'zbekistonda davlat patent fondi 1966-yilda ig'ilishi boshlangan va tarkibidagi patentga oid hujjatlar hajmi va komplektlanish kulami bo'yicha eng yirik patent fondlaridan biriga aylangan Respublika hududiy patent fondi qoshida 1993-yilda Patentga oid hujjatlar fondi tashkil etilgan edi.

Fondda 1924-yildan boshlab 1993-yilga qadar O'zbekistonda ro'yxatga olingan ixtirolar tavsiflari, mualliflik guvohnomalari va Rossiya Federatsiyasida berilgan patentlarga tavsiflar jamlanmasi bosma variantda saqlanmoqda.

Patent huquqidagi muddatlarda ham muammolar mavjud. Masalan: Asosiy masalalardan biri patent muhofazasining cheklangan muddatidir. Patentlar ma'lum bir muddatga, odatda ariza berilgan kundan boshlab 20 yilga beriladi. Ushbu davrdan keyin patentlangan ixtiro jamoat mulkiga kiradi va boshqalarga patentlangan texnologiyadan cheklovlarsiz foydalanish, ishlab chiqarish va sotish imkonini beradi.

Patentga talabnoma topshirish muayyan muddatlarga rioya qilishni, jumladan, ekspertiza jarayonida ustuvor hujjatlarni topshirish muddatini va turli javobgarlikka tortish muddatlarini o'z ichiga oladi. Ushbu muddatlarga rioya qilmaslik patent huquqlarini yo'qotishiga olib kelishi mumkin.

Patentlar hududiy huquqlar hisoblanadi va turli mamlakatlarda muddatlar farq qiladi. Bir nechta yurisdiksiyalarda patent talabnomalarini muvofiqlashtirish va boshqarish har bir mamlakatda turli qoidalar va muddatlar tufayli qiyinchilik yuzaga keltiradi.

Ba'zi patent tizimlari imtiyozli davrni ta'minlaydi, bu ixtirochilarga patentga ariza berishdan oldin o'z ixtirolarini oshkor qilish imkonini beradi. Biroq, imtiyozli davrlarga tayanish, ayrim mamlakatlarda patent muhofazasini olish imkoniyatini cheklashi mumkin, chunki yangilik talablari har xil.

Ko'pgina patent idoralari patentni o'z kuchini saqlab qolish uchun texnik xizmat ko'rsatish to'lovlarini to'lashni talab qiladi. Ixtirochilar va patent egalari patentning qasddan bekor qilinishiga yo'l qo'ymaslik uchun ushbu to'lovlar va yangilash muddatlari haqida hushyor bo'lishlari kerak.

Ba'zi patent idoralari patent berish jarayonini tezlashtirish uchun tezlashtirilgan ekspertiza dasturlarini taklif qiladi. Bu foydali bo'lishi mumkin bo'lsa ham, ixtirochilar ushbu dasturlar bilan bog'liq tezlashtirilgan muddatlardan xabardor bo'lishlari kerak.

Patent qonunlari va qoidalari o'zgarishi mumkin. Ixtirochilar va patent amaliyotchilari o'zlarining patent talabnomalariga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan muddatlar, qoidalar yoki protseduralarga kiritilgan har qanday o'zgartirishlar haqida xabardor bo'lishlari kerak.

Patent huquqidagi muddatlar muammosi patentni samarali boshqarish, strategik rejalashtirish va qimmatli patent huquqlarini ta'minlash va saqlab qolish uchun protsessual talablarga rioya qilish muhimligini ta'kidlaydi. Patent idoralari va yuridik mutaxassislar bilan o'z vaqtida va to'g'ri aloqa o'rnatish patent muddatlarining murakkabligini muvaffaqiyatli hal qilish uchun muhim ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. Islom moliyasi. Islomda aql-zakovat, mualliflik va nomoddiy boyliklarga bo'lgan huquq. <https://islommoliyasi.uz/uz/nomoddiy-boyliklar-huquqi/>
2. Wilson Gunn. The History of Patents. https://www.wilsongunn.com/history/history_patents.html
3. William Weston Fisher. Patent, Protecting Intellectual Property Rights. <https://www.britannica.com/topic/patent>

4. Рахматов А.И., Якубова И.Б. Патент ҳуқуқи. Дарслик. – Т.:ЮМОМ
нашириёти. 2021. – 174 б.
5. Iroda Yakubova. Intellektual mulk innavatsion rivojlanishning zaruriy omili.
<https://yuz.uz/news/>

ШОИРА МУАЗЗАМХОННИНГ ТАСАВВУФИЙ РУҲДАГИ ҒАЗАЛЛАРИ

Насиба Сайдалиева Фарходовна

филология фанлари номзоди

Самарқанд Иқтисодиёт ва сервис институти академик лицейи

(Ўзбекистон Республикаси)

e-mail: nasibasaydalievafarxodovna@gmail.com

Моб.: 995432270

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10356257>

Аннотация. Мақолада XIX асрда яшаб ижод этган шоира Муаззамхон ижодига тасаввуфий руҳдаги ғазаллари ҳақида гап боради. Шоиранинг айрим ғазаллари бадий таҳлил қилинган. Муаззамхон яратган лирик қаҳрамон кечинмалари, қарашлари бугунги давр нуқтаи назаридан ўрганилган.

Калит сўзлар: Тасаввуф, ғазал, илоҳийлик, муридлик, муришидлик, панд-насиҳат.

POET MUAZZAMKhan'S GAZALS IN MYSTICAL SPIRIT

Abstract. The article talks about the ghazals of the poetess Muazzam Khan, who lived and worked in the 19th century, in a mystical spirit. Some of the poet's ghazals have been artistically analyzed. The experiences and views of the lyrical hero created by Muazzamkhan are studied from the point of view of today's era.

Key words: Sufism, ghazal, divinity, muridism, murshidism, advice.

ГАЗАЛЫ ПОЭТА МУАЗЗАМХАНА В МИСТИЧЕСКОМ ДУХЕ

Аннотация. В статье рассказывается о газелях поэта Муаззам-хана, жившего и творившего в XIX веке, в мистическом духе. Некоторые газели поэта подверглись художественному анализу. Переживания и взгляды лирического героя, созданные Муаззамханом, изучаются с точки зрения сегодняшней эпохи.

Ключевые слова: суфизм, газель, божественность, мюридизм, муришидизм, советы.

Маълумки, Шарқ мумтоз адабиёти тарихида шоиралар бадий мероси алоҳида ўрин эгаллайди. Жумладан, ўзбек шоиралари ҳам тараққиётимизнинг турли даврларида адабиётимиз ривожига ўз хиссаларини қўшиб келганлар. Манбаларда Робиа Балхий (X аср), Ойша Самарқандий (XI аср), Муниса Маҳастий ва Райҳона (XII аср), Мутриба Қошғарий (XIII аср), хоразмлик Подшо Хотун (XIV аср), Меҳрий, Ниҳоний, Иффатий, Жамила, Гавҳарбегим, Дилшод Хотун (XV аср), Нуржаҳон, Жаҳоноро, Салима (XVII аср) каби шоиралар яшаб ижод этганлиги қайд этилади.

XVIII – XIX аср ҳамда XX аср бошларида ҳам ўзбек адабиёти кўплаб иқтидорли шоиралар яратган асарлар ҳисобига бойиди. Бу даврда Самарбону, Жаҳон отин Увайсий, Моҳларойим Нодира, Маҳзуна, Дилшоди Барно, Анбар отин, Муаззамхон каби истеъдодли шоиралар ижод қилдилар.

“Ўзбек шоираларининг ижодиёти ҳақида сўз борар экан, - деб ёзади шу мавзунинг йирик тадқиқотчиларидан бири М.Қодирова, - латиф бир шеърят кўз олдимишга келади. Лекин уларда, ўз навбатида, журъат ҳам барқ уриб туради. Улар инсоннинг, жумладан, хотин-қизларнинг бахтли тақдири орзусида баъзан дард ва нола билан, баъзан эса, очикдан-очик исёнкорона овоз билан майдонга чиқадилар. Аёлларни таҳқирловчи қонун-

қоидалар, урф-одатлар сатирага олинади. Шоирлар мўтабар она - аёлни эъзозлай олмаган замонадан зорландилар. Улар бахтли ҳаёт туйғуларини, яхши кунлар орзусини ранг-баранг бадиий образлар воситасида куйладилар, яхши кунлар келишига умид боғладилар”. Шундай ижод соҳибаларидан бири XIX асрнинг иккинчи ярми XX асрнинг бошларида яшаб ижод этган шоира Муаззамхондир.

Шоира Муаззамхон ўсган муҳит, у олган тарбия тизими унинг онгида тасаввуфий қарашларга мойиллик уйғотган эди. Шу сабабли унинг шеърлятида ҳам бундай руҳнинг устуворлиги сезилади. Муаззамхон ижоди бўйича амалга оширилган тадқиқотларнинг аксарияти шўро мафқураси таъсирида бўлган. Бинобарин, бу тадқиқотларда Муаззамхоннинг исломий қарашларидан, тасаввуфий фикрларидан муайян даражада кўз юмилган ёки реал ҳаётга мослаштирилиб, талқин этилган. Истиклол мафқураси адабий меросимизга ҳолисона назар солиш имконини бердики, бу Муаззамхон ижодига янгича ёндашишни тақозо этади.

Диний-тасаввуфий қарашлар кишиларни ахлоқий-руҳий жиҳатдан комил қилиб тарбиялашга хизмат этиши маълум. Кейинги йилларда Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний, Сўфи Оллоёр сингари тасаввуфий адабиётнинг таниқли вакиллари ижодини ўрганишга бўлган эътибор ошганлиги, уларнинг асарлари қайта-қайта нашр этилаётганлиги тасаввуф адабиёти вакилларига муносабат ижобий томонга ўзгараётганлигидан нишонандир.

Муаззамхоннинг бу руҳдаги ғазаллари ҳамд характерида бўлиб, улар замирида Оллоҳга ишқ-муҳаббат, Уни улуғлаш ғоялари ётади. Шоира лирик қаҳрамони ўз гуноҳлари учун Оллоҳдан кечирим сўрайди, Ундан тўғри йўлга бошлашини, ғафлатдан уйғотишини илтижо қилади:

Сахарлар уйғонибон кумридек қилсам наво, ёху,
Сани минг бир отингни зикр этиб қилсам адо, ёху.
Мани ғафлатдин уйғотгил, ўзинг ўнг йўлни кўрсатгин,
Кечибон мо-сиво-л-лоҳдин сани айлай паноҳ, ёху.

Муаззамхон шеърлятида тўлалигича тасаввуфий ғояларни тарғиб этувчи ғазаллар ҳам мавжуд. Уларда Яратувчининг қудрати, санъати ва мўъжизакорлиги тараннум этилади. Шоира Оллоҳнинг “ҳеч ким ва ҳеч нарсага ўхшамаган ҳусн”ини тавсиф ва таъриф этади:

Мусҳафи рухсоринг узра ояти тоат ўқиб
Ошиқи содиқлара тавсирин ифшо айласам.

Муаззамхоннинг бу руҳдаги ғазалларида ошиқнинг илоҳий висолига интилиши, муршидлик ва муридлик муносабатлари, факру фанолик, ошиқни камолотга етказадиган турли воситалар, сўфиёна ахлоқ тўғрисида фикр юритилади

Дуди исёндин қаро бўлган кўнгилни сайқали,
Бир назар бирла мусаффо айлагил парвардигор.
Чехраи журмимни ёпғил пардаи исмат билан,
Рўзи маҳшар қилмағил золу залилу шармсор.

Мазкур байтлар инсон ўзини ва Оллоҳни таниши лозимлиги ифодаланганлиги билан эътиборни тортади. Унда ҳаётда яшаб, гуноҳга ботган банданинг тазарруси, ўз хатосини англаб етиши анъанавий тасвир ва образлар орқали берилади. Шайтон образи

ва унинг инсонни Оллоҳ йўлидан қайтариб, ёмонликка бошлаши Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний, Сўфи Оллоёр каби адабиётимиз тарихидаги кўплаб шоирлар ижодида қаламга олинган. Жумладан, Муаззамхон ижодида ҳам шайтоннинг макру хийласини фош этиш етакчи мавзулардан ҳисобланади:

Рохату кибру ҳаводур барча шайтон лашкари,

Тиғи истиғфор олибон гардани шайтонни чоп.

Шоира инсон ҳаромга қўл уришининг боисини шайтоннинг сўзига киришидан деб тушунади. Кимки шайтоннинг сўзига кирса, у қиёматда шайтон билан бирга жазоланишидан огоҳ этади. Шайтон йўлига кирмоқ Оллоҳни унутмоқдир. И.Ҳаққул бир мақоласида шайтоний ҳислатлар сифатида қуйидагиларни кўрсатиб ўтади: нафс, тамаъ, адоват, зебу зийнат ва ортиқча ҳашамдорликни севмак, фақирликдан қўрқмоқ, шуҳратпарастлик, юлғичлик, хушомад ва бошқалар. Муаззамхоннинг юқоридаги сатрлари ана шундай нафсоний иллатлардан фориг бўлишга даъват этади ва ўқувчини чуқур мушоҳада қилишга ундайди.

Дунёнинг бебақолиги, умрнинг югуриклиги инсонни эзгу амаллар бажариб қолишига имкон бера олармикан? Шоира фикрича, инсон нафс, кибр дунёсидан ўзини тия олиб охират фикрини ёдида тутса, савоб ишларга қўл ура олади.

Муаззамхоннинг илоҳий ишқ мадҳ этилган ғазалларида “най”, “дев”, “муслмон”, “бемор”, “гул”, “ёр”, “жон”, “муршид”, “сабо”, “дўст”, “май”, “азозил лашкари”, “ит”, “ғунча”, “қаландар” каби анъанавий образлардан унумли фойдаланилган:

Гар муслмонзода бўлсанг журм ишидин қил ҳазар,

Фисқу исёнингга шохиддур самодин то самак.

Муаззамхоннинг ғазалларини таҳлил этиш шуни кўрсатадики, шоира яратган лирик қаҳрамон ўз даврининг имонли, эътиқодли, Оллоҳ йўлида яхши хулқи ва амали билан ўзидан из қолдиришга ҳаракат қилувчи кишидир. Унинг шеърларидаги ғоя тарғибот кучига кўра Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний, Сўфи Оллоёр ижодидаги анъанавий тасвирларга яқин туради.

Муаззамхоннинг янги топилган ғазаллари, бизнингча, умрининг сўнгги йилларида ёзилган. Чунки уларнинг аксариятида тасаввуфий руҳ панд-насихат руҳи билан уйғунлашади, бу Муаззамхон шеърлятининг ўзига хос бир жиҳатини ҳам белгилайди:

Ёшим саксонга етди, нафси сак асло қаримабдур,

Қаерда нопок луқма бўлса, анга интилди.

Муаззамхоннинг “Албатта-албатта” радифли ғазали қуйидаги сатрлар билан бошланади:

Ўқинглар бу насихатни мудом, албатта-албатта,

Худони ёд этинглар субҳу шом, албатта-албатта.

Одатда, насихатомуз асарлар ижодкор маълум ёшга етганда ёзилади. Чунки узок йиллик ҳаётий тажрибалар, сабоқлар, ҳаётий синовлар шундай руҳдаги асарларнинг яратилиши учун замин ҳозирлайди.

Муаззамхон ғазал давомида насихат тарзидаги фикрларини босқичма-босқич ривожлантиради. Имон олдида пок бўлмоқ, тоатга машғуллик, қаноатли ва сабр-тоқатли бўлмоқ, Оллоҳ карамидан умидворлик каби Шарқ шеърлятида такрор-такрор

ишлатилган, сайқал берилган хусусиятлар “Албатта-албатта” радифли ғазалда ўзига хос тарзда ифодаланади. Ана шу хусусиятларга қарама-қарши кутбда жойлашган “ҳирсу харосат”, “нафси саркаш”, “дунё ишрати” кабилар шоиранинг ҳаётий ва ижодий тажрибаларидан келиб чиқиб қораланади.

Шоҳи Олий бўлай десанг, қиёмат кун сен ўзинга,

Бу дунё ишратин қилғил ҳаром, албатта-албатта.

Ғазалнинг мақъаи ҳам юқоридаги мазмунга мос равишда поэтик якунига етади, яъни насихат “ҳукм-хулоса”да ўз аксини топади:

Муаззам ўтди дунёдин ҳамиша беҳабарлиқда,

Анингдек бўлмангиз, сизга салом, албатта-албатта.

Муаззамхон ўзининг “беҳабарлиғ”ини ҳеч кимга раво кўрмайди. Бу “беҳабарлиғ” унинг бутун ҳаёт йўлини ўзида мужассамлаштирган тимсол даражасига кўтарилади ва бошқа ғазалларида янги-янги қирралари билан намоён бўлаверади.

Эй кўнгил, йиғлаб худога тавба қилғонинг қани,

Журм ишдан еб надомат чашми гирёнинг қани? -

Юқоридаги ғазалда кўрганмиздек, бунда ҳам шоиранинг қалб кечинмалари панд-насихат оҳанглирида баён этилади. Юқорида кўриб ўтилган ғазалдан фарқли ўлароқ бу асарда энди шоира ўз-ўзига мурожаат қилади, қалб туйғуларини аёвсиз танқид қилади.

Дасти холи куч кўярсан ушбу фоний дунёдин,

Бир амал ҳосил қилиб илкинга илғонинг қани?

Шоира фикрини бош масалага - инсон ҳаётининг мазмун-моҳиятига қаратади. Унингча, умрнинг мазмуни бу ҳаётдан кетар чоғда эзгу аъмоллар қолдиришдадир.

Бир гуноҳдин йиғладилар уч юз йил Одам Ато,

Кунда юз минг журм этиб, қилғон пушаймонинг қани?

Шоира диний ривоятларга кўра Одам Атонинг бир гуноҳи учун жаннатдан қувилганлигига ва шу гуноҳи учун пушаймон бўлиб уч юз йил йиғлаганлигига ишора қилиб, “ўз гуноҳларининг беададлиги”дан сўз очади. Тасаввуф фалсафасига кўра, амалга оширилмаган бўлса ҳам, лекин хаёлдан кечган ҳар қандай ёмон ўй, нафс истакларига мойиллик, Яратганнинг ҳукмига мос келмайдиган бирор бир фикр, унинг қудратига иштибоҳ билан қараш, бировга ёмонлик соғиниш кабилар ҳам гуноҳ саналади. Муаззамхон ана шундай гуноҳлардан сўз очади.

Сен ўзинг уйқудадирсан, жон берарда, уйқудин,

Уйғонурсан кўз очиб, бунда уйғонғонинг қани?

Ғофиллик ва бедорлик тушунчалари мумтоз шеърятда катта ўринни ишғол этади. Ғофилликнинг биринчи белгиси турмуш икир-чикирлари билан андармон бўлиб, Худо олдидаги оддий бандалик бурчларини ўтай олмасликда кўринади. Мол-дунё илинжида, нафс кўйида “бедор” юрмоқ ҳам ғофиллик саналади. Бедорлик ҳам, ғофиллик ҳам кенг фалсафий мазмунга эга тушунчалардир. Мумтоз шеърятда инсонга ана шу тушунчалар ўлчовида баҳо берилади. Шоира бир байтнинг ўзида ҳиссий кечинмани кучайтириш мақсадида “уйқу” калимасини уч марта такрорлайди: “уйқудадирсан”, “уйқудан уйғонурсан”, “уйғонғонинг қани”. Жон чиқар дам (“жон берарда”)гача уйқуга ғарқ бўлмоқ гумроҳликдан нишонадир. Гумроҳлик ҳам ғофилликнинг бир кўриниши.

Шу боис шоира имоний бутунликка, рухий покликка даъват этади. Шоира поэтик фикрини бандлар оша тадрижан тараққий эттира боради:

Бандаман дерсан худоға тилда ёлғон эл аро,
Банда бўлсанг, Тангридан кўрқиб уёлғонинг қани?

Бандалик оддий фарзларни адо этишдангина иборат эмас. Бандалик бу - ўзликни англаш демак. Шоира назарича, уят хиссидан маҳрумлар ўзликни англаш саодатидан бебахра.

Жонда йиғдинг молу пул жонингни қадрин билмадинг,
Қилғонинг қолди бари, ўзингга олғонинг қани?
Андалибдек, эй Муаззам, доду фарёддин на суд,
Ёз ўтиб, вақти хазон келди, гулистонинг қани?

Ғазал бошдан охир мустаҳкам силсилани ташкил этади. Бир мисра иккинчи мисрага, бир байт иккинчи байтга узвий боғланади ва аста-секин ўқувчини моҳият сари етаклайди. Поэтик фикр шу тариқа маромига етади.

Муаззамхоннинг аксарият ғазаллари мақтаъсида қандайдир ўқинчлар, армонлар, ғуссалар нафаси уфуриб туради. Буларнинг бари шоира ҳаёт йўлининг чигалликларидан, машаққатларидан туғилган бўлса, ажаб эмас.

Муаззамхоннинг юқоридаги ғазали инсонни ўз турмушида ҳар қандай гуноҳ ишлардан тийилишга даъват этади. Дили ва тили бошқа бўлган кишилар дўзах азоби билан огоҳлантирилади. Инсоннинг ҳаётда яшашдан мақсади яхшилик қилиш эканлигини ёдга солади.

REFERENCES

1. Қодирова М. Шоира Муаззамхон. – Тошкент. Фан, 1992 й, 72 бет.
2. Ҳаққулов И. Тасаввуф ва шеърият. Тошкент. Адабиёт ва санъат нашриёти, 1990 й.
3. Ҳаққулов И. Тасаввуф сабоқлари. Бухоро. Бухоро давлат университети нашриёти, 2000 й.
4. Ҳожиаҳмедов А. Шеърий санъатлар ва мумтоз қофия. Тошкент, “Шарқ” нашриёт-матбаа концерни бош таҳририяти, 1998 й.
5. Hasanov, A. (2022). Linguopoetics of Means of Imagination in Literary Text. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(6), 224-226.
6. Khasanov, A. (2018). Artistic Repetition and Artistic Meaning. Eastern European Scientific Journal, (6).
7. Hasanov, A. A. (2022). PRAGMALINGUISTIC AND LINGUOPOIETIC ANALYSIS OF IRONY. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 325-328.
8. Hasanov, A. (2023). STUDY OF SYNONYMS IN LINGUISTICS. Open Access Repository, 9(3), 207-212.
9. Akramov, S., & Hasanov, A. (2022). The Position Of The Determiner In Sentence Construction. Journal of Positive School Psychology, 6(11), 2768-2777.

10. Hasanov, A. A. (2022). LITERARY-CRITICAL AND LINGUISTIC ANALYSIS OF A WORK OF ART. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 317-319.
11. Xasanov, A. A. (2023). RESEARCH ON LINGUISTIC UNITS THAT IMPLEMENT THE NATIONAL CONCEPTOSPHERE IN UZBEK LINGUISTICS. *Gospodarka i Innowacje.*, 35, 465-469.
12. Xasanov, A. A. (2023). STUDY OF LINGUISTIC UNITS REPRESENTING THE NATIONAL CONCEPTOSPHERE IN UZBEK LANGUAGE. *Gospodarka i Innowacje.*, 35, 479-484.
13. Barno, S., & Xasanov, A. (2023). PAREMIOLOGIK LINGVOKULTURTEMALARDA PAZANDACHILIK NOMLARI. *PEDAGOGS jurnali*, 31(4), 4-9.
14. Xasanov, A. A. (2023). КИНОЯНИНГ ПРАГМАЛИНГВИСТИК ВА ЛИНГВОПОЭТИК ТАҲЛИЛИ. *Science and innovation*, 2(Special Issue 5), 299-302.
15. Hasanov, A. (2023). NAZAR ESHONQUL IJODIDA KINOYANING BADIYUSLUBIY XUSUSIYATLARI. *Science and innovation*, 2(Special Issue 5), 209-211.
16. Olimqulov, Y., Xo'shboqova, M., & Hasanov, A. (2022). METHODOLOGICAL QUESTIONS OF THE NATURAL GEOGRAPHICAL REGION OF THE TERRITORY OF UZBEKISTAN. *Science and Innovation*, 1(6), 114-118.
17. Hasanov, A. (2022). NAZAR ESHONQUL HIKOYALARIDA MUBOLAG'A VA KICHRAYTIRISH.
18. Hasanov, A. (2021). SEMANTIC-ASYMMETRIC INTERPRETATION OF THE "FOOD" FRAME (Using synonymy as an example).

SINF XONALARINING TALABALARNING FAOLLIGIGA TA'SIRI SINF XONALARI TALABALARNING FAOLLIGINI QANDAY OSHIRISHI MUMKIN?

Jabborova Aziza Jobirovna

Tarix va Filologiya Kafedrası O`qituvchisi

Osiyo xalqaro universiteti

E-mail: jabborovaazizajobirovna@oxu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10356438>

Annotatsiya. Ushbu maqola sinf dizaynining (harakatlanuvchi mebel va qulay rang) o'quvchilarning faolligi, jismoniy muhitning bezovta qiluvchi, ogohlantiruvchi va psixologik omillari uchun ahamiyatini aniqlashga bag'ishlangan. O'qituvchi va o'quvchining ijobiy munosabatlarini o'rnatish, o'quvchilarning salbiy his-tuyg'ularini yo'qotish, o'quvchilarning e'tiborini, ijodkorligini va tafakkurini oshirish yo'llari, sinf xonalarini moslashuvchan mebellar bilan tashkil etishning ijobiy tomonlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: jismoniy maydon, o'quvchilar faoliyati, texnologik jihozlar, sinf dizayni, harakatlanuvchi mebel, moslashuvchan o'quv muhiti, o'quv joylari, o'qituvchiga yo'naltirilgan an'anaviy sinf, statsionar mebel, guruh muhokamasi, biriktirilgan stullar, qulay o'quv muhiti, psixologik omillar, buzg'unchi omillar, akademik ko'rsatkichlar, qulay rang, qulay stol tartiblari, rang-barang sinf dizayni, divergent fikrlash, vizual stimullar, raqobat muhiti, faol sinf maydoni.

EFFECTS OF CLASSROOMS ON STUDENT ENGAGEMENT HOW CAN CLASSROOMS INCREASE STUDENT ENGAGEMENT?

Abstract. This article is devoted to determining the importance of classroom design (movable furniture and comfortable color) for students' activity, disturbing, stimulating and psychological factors of the physical environment. Ways to establish positive teacher-student relationships, eliminate negative student feelings, increase student attention, creativity, and thinking, positive aspects of arranging classrooms with flexible furniture is talked about.

Keywords: physical space, student activity, technological equipment, classroom design, movable furniture, flexible learning environment, learning spaces, traditional teacher-centered classroom, stationary furniture, group discussion, attached chairs, comfortable learning environment, psychological factors, disruptive factors, academic performance, comfortable color, comfortable desk arrangements, colorful classroom design, divergent thinking, visual stimuli, competitive environment, active classroom space.

ВЛИЯНИЕ КЛАСНЫХ КОМНАТ НА ВОВЛЕЧЕННОСТЬ УЧАЩИХСЯ КАК КЛАСНЫЕ КОМНАТЫ МОГУТ ПОВЫСИТЬ ВОВЛЕЧЕННОСТЬ УЧАЩИХСЯ?

Аннотация. Данная статья посвящена определению значения дизайна класса (передвижная мебель и комфортный цвет) для активности учащихся, тревожных, стимулирующих и психологических факторов физической среды. Рассказывается о способах установления позитивных отношений учитель-ученик, устранения негативных чувств учащихся, повышения внимания, творческих способностей и мышления учащихся, положительных аспектах обустройства учебных помещений гибкой мебелью.

Ключевые слова: физическое пространство, деятельность учащихся, технологическое оборудование, дизайн класса, передвижная мебель, гибкая учебная среда, учебные пространства, традиционный класс, ориентированный на преподавателя, стационарная мебель, групповое обсуждение, прикрепленные стулья, комфортная учебная среда, психологические факторы, деструктивные факторы, академический уровень. производительность, комфортный цвет, удобное расположение столов, красочный дизайн класса, дивергентное мышление, визуальные стимулы, конкурентная среда, активное пространство в классе.

KIRISH

Faol jismoniy makonning ahamiyati tobora o'rganish jarayonining asosiy qismiga aylanib bormoqda. Chunki darslar rang-barangligi tufayli texnologik qurilmalar bilan almashtirila boshlandi. Talabalar mobil telefonlar yoki noutbuklarni qo'llashni boshlaganlarida ularning samaradorligi pasaydi. Younkinsning fikriga ko'ra, texnologiya odamlarning turmush darajasini yaxshilaydi va bo'sh vaqtini oshiradi ... (2000). Darhaqiqat, ba'zi texnologik jihozlar o'quvchilarning darsga qiziqishini rag'batlantiradigan o'quv xususiyatiga ega. Biroq, Karrning ta'kidlashicha, "onlayn skanerlash va skanerlashda ko'proq vaqt yo'qotish xavfi bor". Bu texnologiyadan har doim ham oqilona foydalanilmasligini anglatadi. Ta'sirli marketing strategiyalari va texnologik qurilmalarning zamonaviy dizaynlari asosan bolalarga yoqadi. Ularning qiziqishlarini darslarga jalb qilish tobora qiyinlashib bormoqda, bu esa sinfda hamma narsani faollashtirishni talab qiladi. Shu sababli, o'qituvchilar va tadqiqotchilar o'quvchilarning darsga e'tibor darajasini oshirish va ularning ishtirokini ta'minlash uchun turli usullarni sinab ko'rmoqdalar.

Talabalarning faolligini oshirishning samarali usullaridan biri bu sinf xonasi dizayni bir qancha xususiyatlarga ega bo'lib, guruhlariga bo'linish va yuzma-yuz muhokama qilish uchun aylana shaklida qayta tashkil etish, stollarni g'ildiraklar bilan o'rnatish va sinfni mos rang bilan bo'yashdir. Talabalar ko'p vaqtlarini sinfda o'tkazadilar. Demak, sinf dizayni talabalarni hissiy, jismoniy va psixologik jihatdan rag'batlantiradigan tarzda tashkil etilishi kerak. Murakkablik, moslashuvchanlik, rang, tanlov va yorug'lik kabi beshta jismoniy omil bolalarning o'rganishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan sifatida tanlangan (Barrett va boshqalar, 2012). Agar ushbu asosiy elementlar darsga tatbiq etilsa, darsning unumdorligi va o'quvchilarning faolligi ko'lami yaxshilanishi mumkin. Sinf xonasining faol tartibi o'quvchilarning faolligiga uchta yo'l bilan ijobiy ta'sir ko'rsatadi: o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, psixologik ta'sir ko'rsatish va o'quvchilarning ijodkorligini oshirish.

O'qituvchi va talabalar o'rtasidagi to'siqlarni yo`q qiladi

Harakatlanuvchi mebel o'quvchilarni sinfdagi har qanday hamkorlikda ishlash uchun birlashtirishga yordam beradi va o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi jismoniy va hissiy to'siqlarni olib tashlaydi. Bu ularni faoliyat haqida ogohlantiradi; natijada ular o'z ta'limini nazorat qilishni ko'proq his qiladilar, bu esa samaradorlik va diqqatni kuchaytirishi mumkin. Moslashuvchan o'quv muhiti o'qituvchiga sinfni ular bilan o'ynamoqchi bo'lgan o'yin yoki mashg'ulotlarga muvofiq qayta tashkil etish imkoniyatini beradi. Sinf faoliyati davomida o'qituvchi sinf bo'ylab erkin sayr qilib, savollarga javob berishi va o'quvchilarning hamkorligini tekshirishi mumkin. U turli xil ta'lim strategiyalarini amalga oshirishga qodir, masalan,

o'rtoqlarga o'rgatish yoki bilimlarni yaxshiroq uzatish imkonini beradigan jamoaviy ish. Talabalar bir-biriga qarama-qarshi o'tirishlari mumkin, bu esa o'z manfaatlariga xizmat qiladi, chunki ularning e'tiborini boshqa talabalarga qaratish tadbirlarda qatnashishga rag'batlantirishni his qilish uchun qulayroqdir.

Sinfda har doim o'zini tutib qo'ygan o'quvchilar bor, ular boshqa o'quvchilar orasida o'qituvchiga savol berishdan uyaladilar, ular savollarining ahamiyatsizligi tufayli ularga kulishlari mumkin. Qatorlar o'rniga guruhlangan jadvallar introvert va uyatchan o'quvchilarni o'qituvchi sinf bo'ylab harakatlanib, yordamga muhtojmi yoki yo'qligini so'raganda, yordam olish imkoniyatini beradi. Shundan so'ng, talabalar tushunishda muammolar yuzaga kelsa, ular sinf oldida emas, balki bevosita o'qituvchidan so'rash imkoniyatiga ega bo'lishlariga amin bo'lishadi. Bundan tashqari, bu o'qituvchining sinfda sayr qilish orqali talabalarni kuzatish imkoniyatlarini oshiradi. U mavzuni yoki topshiriq qoidasini tushunmagan o'quvchilarni guruhdagi ishtirokini kuzatish orqali aniqlay oladi.

O'quv joylari o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlashga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, bu orqali o'quvchilar o'zlarini sinfning bir qismi sifatida his qilishlari va o'qituvchining talabalar ishtirokini samarali baholashlari mumkin. Shunga qaramay, hali ham jismoniy sinf xonalari o'rnatilgan maktablar mavjud bo'lib, ular o'quvchilarning ishtiyoqini pasaytiradi, chunki bu ularning faol ishtirokini cheklaydi. Qator oxiridagi o'quvchilar dars bilan kamroq shug'ullanishadi va telefonlaridagi har bir shovqin yoki yangi xabar signallari bilan to'xtatilishi oson. Ular o'zlarini darsning bir qismi sifatida his qilmasalar va dars davomida faol bo'lmasalar, ular ijtimoiy saytlarda yoki mobil telefon o'yinlarida faol bo'lishlari mumkin deb hisoblashlari mumkin. Bu chalg'itishlar ularni kamroq e'tiborga oladi va darsni tushunishni qiyinlashtiradi. Chunki doimiy ravishda elektron pochta yoki xabarlar bilan chalg'itadigan odamlar uzoq vaqt e'tiborga ega bo'lganlarga qaraganda kamroq tushunadilar (Karr, 2010). Natijada o'quvchilar darsdan bexabar qolishadi. Ular o'qituvchi oldingi qatorda o'tirgan talabalar bilan band bo'lib, o'qituvchining tushuntirishlari yoki buyruqlarini o'tkazib yuboradi deb hisoblashadi. Ishtirok etish kamroq bo'lganligi sababli, zavqlanish darsning o'rnini bosadi va mavzu ular uchun ahamiyatsiz bo'lib qoladi.

Maktablardagi sinf xonalarini bir xil rangdagi stollar, stullar bilan tashkil qilishning eski tizimi o'zgarishlarga mos kelmaydi. Borba va boshqalar (2019) o'z tadqiqotlarida ushbu masala bo'yicha ba'zi izohlar beradi. "... o'qituvchiga yo'naltirilgan an'anaviy sinfda o'quvchilar qatorda o'tiradigan o'qituvchi ham, o'quvchilar ham sinfdagi chegara tufayli g'amgin bo'lishadi.....sinfda sozlanishi mumkin bo'lgan stullar kabi oddiy elementlar sinfda muhim element sifatida paydo bo'ldi". Statsionar mebel sinfni dars maqsadlariga moslashtirish uchun ba'zi muammolarni keltirib chiqaradi. Agar o'qituvchi guruh muhokamasi uchun davra qurmoqchi bo'lsa, birlashtirilgan stullar buni imkonsiz qiladi. Ayniqsa, bolalar doimiy ravishda sinfda harakatlanish va turli xil o'yinlar o'ynashni idrok etishga qiziqishadi, chunki ular doimo xonada o'tirishni talab qilsalar, charchashadi. Ular bir talabaning faol o'quv muhitiga ega bo'lish imkoniyati haqidagi tushuntirishini ifodalaydi: "...bu talabalar o'qituvchi va guruhdoshlari bilan suhbatlashishni yanada qulayroq qiladi ..." Shu nuqtadan, savol berish yoki berishda ikkilanishlar paydo bo'lishi aniq, va tadbirlarda ishtirok etish uchun uyatchanlik qulay o'quv muhiti bilan engish mumkin.

Sinf xonasi o'qituvchi va talabalarni bir-biridan ajratib qo'ymaslik kerak, ular o'rtasidagi o'zaro hurmat va munosabatlar faollikka ta'sir qilish uchun muhimdir. O'qituvchi har doim o'quvchilar uchun ochiq bo'lishi kerak, ya'ni o'qituvchining stoli yoki bo'sh joyi o'quvchilarga osonlikcha yaqinlasha oladigan tarzda o'rnatishi kerak. Agar shunday bo'lsa, bolalar o'qituvchining stoliga tashrif buyurishdan va mavzuga oid savollarni berishdan tortinmaydilar. Xususan, agar o'qituvchi o'quvchilarning qiziqishlari va g'oyalari bilsa, u sinfni ularning qiziqishlariga moslashtirishi mumkin, bu esa o'quvchilarning darsga qiziqishini oshirishga yordam beradi va ularning o'qituvchi bilan aloqalarini mustahkamlaydi.

Talabalarga qaror qabul qilish jarayonining bir qismi bo'lish va o'z sinfini loyihalash uchun tanlov qilish imkonini berish faqat o'quv jarayonini osonlashtiradigan afzalliklarni beradi, o'qituvchi va talaba munosabatlarini mustahkamlaydi, o'quvchilarni faol qiladi va ularning g'oyalari zarurligini his qiladi. Talabalar o'quv maydonini tashkil etishda o'qituvchi kabi faol bo'lishlari kerak. Talabalarga dizaynning bir qismi bo'lishlariga ruxsat berish ular uchun katta ahamiyatga ega. Ular o'zlari uchun qulay o'quv muhiti haqida o'z fikrlarini tushuntirishlari kerak va ular bo'sh joyni tashkil qilish uchun fikr yuritish uchun javobgardirlar. Agar ularga o'qituvchi tomonidan sinfni loyihalash imkoniyati berilsa, ularning barchasi ovozga ega bo'lib, ularning hissasi qadrlanishini his qilsa, o'quvchilarda o'qituvchiga nisbatan hurmat hissi va sinfdan samarali foydalanish uchun javobgarlik hissi paydo bo'ladi. sinfning bir qismi bo'lish imtiyozlari.

Psixologik ta'sir

Talabalarining psixologik omilida jismoniy muhit muhim ahamiyatga ega. Atrof-muhit bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan barcha his-tuyg'ularga ta'sir qiladi va miya ularni inson uchun ahamiyatiga qarab filtrlaydi, aks holda odam tashqaridan kelayotgan ma'lumotlar bilan to'liq to'lib-toshgan bo'ladi. Ushbu filtrlash tashqi signallarga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan diqqat deb ataladi. Masalan, diqqatni eshikni taqillatish yoki talabalarining shaxsiy hayoti bilan bog'liq muammolar yoki ko'chada musiqa ijro etish orqali to'xtatish mumkin. Boshqa tomondan, uni yanada qiziqarli vazifa yoki muhit orqali qaytarish mumkin. Faol sinf xonalari o'quvchilarni sinfdagi bezovta qiluvchi omillarni unutishga majbur qiladi. Aniqrog'i, xonaning perimetri yoki qavat rejasini o'zgartirishning o'zi o'quvchilarga sinfda qulaylik topish imkonini beradi va xatti-harakatlarni nazorat qilishda yordam beradi, mehnatsevarlik va chuqur fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Bu o'quvchilarning darsga ishtiyoqi, qiziqishi va faolligini oshirish imkonini beradi.

Agar talaba sinfga kirsam, hamma narsa - xonaning rangi, devordagi plakatlar, oq yoki qora doskada yozilgan so'zlar, stollarning joylashuvi, yorug'lik darajasi, o'qituvchi, guruhdoshlarining xatti-harakati - uning ta'siriga ta'sir qiladi. yoki uning psixologiyasi. Talabalar shaxsiy yoki oilaviy yoki akademik hayotdagi bosimlar kabi turli manbalardan kelib chiqadigan turli stresslarni boshdan kechiradilar. Doktor Tim Xolms o'z maqolalaridan birida o'quvchilarga g'amxo'rlik va shifo berish uchun o'quv joylari tashkil etilishi kerakligini ta'kidlaydi. O'zlarini xavfsiz yoki g'amxo'rlik his qilganlarida, ular o'rganish jarayoniga moslasha boshlaydilar. Qulay o'quv joylari o'quvchilarning doimiy qiyinchiliklari hisoblangan salbiy his-tuyg'ularni - izolyatsiya yoki yolg'izlikni yo'q qilishi mumkin. Ba'zi salbiy ta'sirlarning oldini olish uchun Robert Dillon (2010) "Sinfni loyihalashda ko'proq maqsadli bo'lish o'qituvchilarga xatti-harakatlarni boshqarishga, jamiyatni qurishga va o'rganishni

yaxshilashga yordam beradi" maqolasida o'qituvchi o'quvchilarga mebellarni bir nechta konfiguratsiyalarga ko'chirishga o'rgatish uchun vaqt ajratishi kerakligini aytadi. va talabalar qaerda o'tirish yoki turish yoki harakatlanuvchi stollarni qanday o'zgartirishni tanlashning turli darajalarini tushunishlariga ishonch hosil qiling. Bundan tashqari, u yoki u ularga mebelni ham ko'chirishlari mumkinligini aytishi kerak, lekin har doim emas. Shundan so'ng, talabalar sinfni yangi narsalarni o'rganishlari mumkin bo'lgan o'z maydoni sifatida qabul qiladilar.

Talabalarning ishtiroki, ularning qiziqishi va o'rganishga bo'lgan ishtiyoqi turli xil ijobiy ta'lim natijalari bilan bog'liq. Umumiy qoidaga ko'ra, sinfnng rangi oq rangga bo'yalgan bo'lishi kerak. Biroq, oq rangning bolalarga o'rnatilgan steril va rag'batlantiruvchi ta'siri tufayli u endi amal qilmaydi. Hettiarachchi va boshqalarning fikriga ko'ra, bolalar juda sezgir va ranglarga qiziqishadi. Natijada, ranglarning vizual ta'lim muhitida ularni rag'batlantirish samaradorligi mavjud. Ba'zi olimlar ranglarning bolalarga turli ta'siri bo'yicha tadqiqot o'tkazdilar va bolalarning psixologik va xulq-atvoriga foydali ta'sir ko'rsatdilar (2017). Ranglar, masalan, qo'llab-quvvatlovchi his-tuyg'ularni, his-tuyg'ularni va psixologik xatti-harakatlarni yaratadigan ijobiy maktab muhitini yaratadi, o'quv samaradorligini va e'tiborini oshiradi va bolalarning bezovta qiluvchi xatti-harakatlarini kamaytiradi. Odamlar rangning kosmosga ijobiy ta'siri va uning o'quvchilarning xulq-atvori va ruhiga ta'sir qilish imkoniyatlarini chuqur tushunishadi. Ranglar soni o'quvchiga turli xil ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, akademik samaradorlikni ranglarning sovuqligi, issiqligi yoki neytralligi bilan aniqlash mumkin. Masalan, issiq ranglar ogohlantiruvchi, sovuq ranglar esa tinchlantiruvchi sifatida belgilanadi (Stone, 2001). Shu sababli, sinflarda issiq ranglarning integratsiyasi o'rganish uchun qulay ruhlantiruvchi muhitni yaratishda asosiy tamoyil sifatida taklif etiladi.

Xonaning qulay rangi va tabiiy yorug'lik miya faoliyatini, miyadagi nevrologik yo'llarni rag'batlantirishi va bolalarni yoqimli kayfiyatga olib kelishi mumkin. O'rganish jarayonida to'g'ri rang, joylashuv va to'g'ri tanlashdan foydalanish hissiyotlar, e'tibor va xatti-harakatlarga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. To'g'ri rang varianti tufayli talabalar xonaning ilhomlantiruvchi soyalari bilan o'zlarini rag'batlantiradilar va o'z-o'zidan ularning darsdagi ishtiroki faollashadi. Sinf xonasi o'quvchilarni tashvish, bosim va tushkunlik haqida unutishi mumkin bo'lgan rangga bo'yalgan bo'lishi kerak. Biroq, ayniqsa, to'q, to'q jigarrang, o'rta ko'k, qirmizi, to'q qizil va boshqalar o'quvchilarning charchoq darajasini ko'tarib, ularning kayfiyatini pasaytirishi va darsda ishtirok etish darajasini pasaytirishi mumkin. Bu omil jismoniy muhitni o'rnatishda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan narsadir.

Atrof-muhit va xulq-atvor o'rtasidagi munosabatni tushunish orqali o'qituvchilar optimal ta'lim maydonini yaratish uchun sinfni tashkil qilishlari va jihozlashlari mumkin. Jismoniy makonni sozlash xatti-harakatlar va o'rganishga ta'sir qilishi mumkin. Mebelni joylashtirish, o'quv materiallari, e'lonlar taxtasi va texnologiyani qo'llash kuchli o'rganish uchun xabarlar yuborish orqali talabalarga chuqur ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ularning atrofidagi qulayliklar o'quvchilarni hissiy va ruhiy qo'llab-quvvatlashni his qilishlari mumkin bo'lgan xavfsizlik hissini yaratadi. Bundan tashqari, harakatlanuvchi mebel o'quvchilarning kayfiyatiga ko'ra o'z-o'zidan o'zgartirilishi mumkin. Agar bir kun talaba tinch joyni xohlasa yoki guruhda o'tirishni istamasa, yakkaxon o'tirish varianti bo'lishi mumkin. Aksincha, aylanaga o'tish imkoniyatini beradigan stollarga ega bo'lish, ularda jonlilik tuyg'ularini uyg'otadigan samarali va teng

muhokamalarga yordam beradi va agar ular hamkorlik qilishni xohlasalar, ularning tanlovlarini qo'llab-quvvatlaydi.

Ijodkorlikni takomillashtirish

Sinf xonasi dizayni o'quvchilarga yangi g'oyalar va kashfiyotlar potentsialiga ega bo'lish, shuningdek, tanqidiy fikrlash va bolalarning ta'lim rivojlanishining muhim elementlari va ularning ishtirokini yaxshilash omillari bo'lgan muammolarni hal qilish qobiliyatidan foydalanish imkonini beradi. O'qituvchilar ijodiy fikrlashni topish oson emasligini tushunishadi. Shu sababli, maktablar ijodiy fikrlashni o'ldiradigan omillarni ta'kidlashlari kerak, shunda biz ularni o'zgartirish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Ijodkorlik darajasini pasaytiradigan ta'sir etuvchi omillar quruq o'qitish usullari va o'quvchilar joylashtiriladigan noto'g'ri o'quv muhitidir. Darsni har doim bir xilda olib boradigan o'qituvchidan dars oladigan va oq rangdagi xonada qoladigan talabalar. sozlanmaydigan mebel yoki ilhomlantiruvchi, vizual stimulyatsiyalar tanqidiy fikrlash yoki kashfiyotlar qilish imkoniyatlarini yo'qotishi mumkin. Sinf xonasining harakatchanligi hamkorlik darajasini oshirishga mutlaqo yordam beradi, bu esa bolalarga yangi g'oyalarni yaratishga imkon beradi, chunki eng yaxshi g'oyalar birgalikda ishlashdan keyin keladi. Raqobat muhiti tufayli talabalar bir-birlarini rag'batlantiradilar, bu erda bolalar o'qituvchi tomonidan maqtovgga sazovor bo'lgan ajoyib g'oyalari bilan bir-birlaridan o'zib ketishga harakat qilishadi.

Aksariyat mamlakatlar o'zlarining davlat maktablari dizaynini standartlashtirdilar, u erda stol va stullar va oq devorlarga osilgan mamlakat ramzlari bolalarda vatanparvarlik g'ururi va burchlarini tarbiyalashga qaratilgan. Shunday qilib, talabalar bir xil ishlarni ishlab chiqarishlari va bir xil natijalarni ko'rsatishlari nazarda tutilgan. Biroq, "talabalar esdalikdan olingan ma'lumotlarni takrorlaydigan robotlar emas va ijodkorlik - bu ularga asbob-uskunalar va mashq qilish uchun qulay sharoitlarni taqdim etish orqali o'rgatish mumkin bo'lgan xususiyatdir. To'g'ri o'quv muhiti ijodkorlikni rag'batlantirishi mumkin" (Gallagher, 2017). Stolning qulay tartiblari, rang-barang sinf dizayni va bo'sh joy miqdori bolalarga tanlash imkoniyatini beradi va o'qituvchilarga taqlid qilish orqali o'qitishdan qochishga yordam beradi. Beghetto va Kaufman (2014) ga ko'ra, ichki va tashqi bo'shliqlar, manbalar va vaqtning moslashuvchan qo'llanilishi talabalar ijodini rivojlantirishi mumkin. Oxir oqibat, sinfning o'ziga xos xususiyati, ya'ni kichik guruhlariga moslashish, individual o'rganish va butun sinf tajribasi ijodiy fikrlashchilarni ishlab chiqishi mumkin. Stolni tashkil qilishda yoki xona atrofidagi "markazlarda" o'zgarishlar kiritib, jismoniy muhit o'zini innovatsion o'rganishga bag'ishlaydi. Misol uchun, Alabama universiteti tadqiqotchisi Gomes (n.d.) divergent (ijodiy) va konvergent fikrlash o'rtasidagi farqni ifodalaydi.

Ijodiy fikrlash jarayonida ravonlik, moslashuvchanlik va o'ziga xoslik mavjud (Gomez, n.d.).

Bunday fikrlashni rag'batlantirish uchun biz moslashuvchan, o'ziga xos va oson boshqariladigan sinf maydoniga ega bo'lishimiz kerak. Bu shuni anglatadiki, stol va stullar harakatchan bo'lishi kerak. O'rnatilmagan stullari bo'lgan stollar egiluvchan narsalarga misol bo'lishi mumkin. Bartel (2008) "Men ish odatlarini o'zgartirish orqali turlicha yondashuvlar mohiyatiga juda katta e'tibor beraman" deb ta'riflagan. Agar o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan munosabati o'zgarmasa, o'qish va o'ziga xos fikrlash haqida o'ylamasa, o'qituvchi o'quv jarayonidagi doimiy bezovtalikni bartaraf etish uchun o'qitish usulini o'zgartirishi kerak.

Jismoniy sinf xonalarini ijodiy fikrlash uchun qulay qilish uchun yana ko'plab misollardan foydalanish kerak. Sinf xonasini funktsional saqlash ijodkorlik uchun to'siqlarni kamaytirishi mumkin.

Atrof-muhit turli xil fikrlash va ishlab chiqarishni rag'batlantirish uchun ataylab yaratilishi mumkin. Omillar, amaliyotlar, sharoitlar, stimulyatorlar va atrof-muhit unga miqyosda ham, chastotada ham ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin (Hennessy, 2004). Shuningdek, u inson va atrof-muhit o'rtasida bog'liqlik mavjud bo'lsa, ijodkorlikni rivojlantirish mumkinligini tushuntirdi. Darhaqiqat, sinf dizaynining ilhom va ijodkorlikka hayratlanarli ta'siri bor. Shunday qilib, sinf shunday joy bo'lishi kerakki, unda o'quvchilar o'zlarini chin dildan qiziqtiradigan savollarni berishlari mumkin. Sinfning tartibi o'quvchilar o'z fikrlarini bir-biri bilan bo'lishishlari, birgalikda rivojlanishi va mustaqil ravishda o'rganishlari mumkin bo'lgan erkinlik va xavfsizlikni ta'minlaydi. Bunday moslashuvchanlik ijodkorlikning asosiy elementidir. Oxir oqibat, ijodkorlik moslashuvchan joy va mos o'quv muhitini talab qiladi, bu harakatlanuvchi mebel, xonaning rangi va yorug'lik darajasi uni rivojlantirishga imkon beradi.

Xulosa

Texnologiya odamlarga turmush tarzini oshirishga yordam beradigan barcha imkoniyatlarni yaratdi va shu bilan birga talabalarining ishtiroki ulushini kamaytirdi. O'quvchilarni o'rganishga xalaqit beradigan bir qancha omillar mavjud bo'lsa-da, sinfdagi jismoniy muhit ularga turli qismlardan ta'sir ko'rsatish orqali ularning faolligini oshirishga yo'l ochishi mumkin. Sinf xonasining tartibi juda muhim, chunki o'quvchilar ko'p vaqtlarini u erda o'tkazadilar. Bu ularning ish faoliyatini maksimal darajada oshirishi, ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlashi va ilhomlantirishi, turli xil fikrlashni rivojlantirishi va tashvishlarini unutishi kerak. Mebelning moslashuvchanligi va sinfdagi devorlarning qulay rangi bo'sh joyni dars maqsadlariga osongina moslashtirishga, har qanday faoliyat yoki o'yinlarga moslashishga imkon beradi, masalan, individual topshiriqlarni bajarish, butun guruh ishtirokida muhokamalar o'tkazish va ishlarni ko'rsatish. turli guruhlarning natijalari. Bu talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi aloqalar va o'zaro munosabatlarni o'rnatish uchun muhim omil hisoblanadi. Faol sinf xonasi alohida element emas, lekin uning ahamiyati o'quv jarayonining yordamchisi sifatida amalga oshirilishi kerak va amalga oshirilishi kerak.

REFERENCES

1. Barrett P, Davies F., Zhang Y., Barrett L. (2015). The impact of classroom design on pupils' learning: Final results of a holistic, multi-level analysis. Article in Building and Environment. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2015.02.013>
2. Bartel, Marvin. (2008.) Stereotypes and divergent thinking. <https://people.goshen.edu/~marvinpb/11-13-01/Effects-of-Stereotypes.html#nurture>
3. Beghetto, R. A., & Kaufman, J. C. (2014). Classroom contexts for creativity. High Ability Studies. <http://ezproxy.wou.edu:2094/doi/abs/10.1080/13598139.2014.905247#>. VxUtuGDmrIU
4. Carr N. (2010). Does the internet make you dumber? The Wall Street Journal
Dr. Tim Holmes.(2016). The neuroscience of classroom. <https://www.spaceoasis.com > uploads > 2017/01>

6. Edward W. Younkins. (2000) Technology, Progress, and Freedom. The Freeman, Volume 50, Issue: 1. The foundation of economic education
7. Gomez, J.G. (n.d.) What do we know about creativity? The journal of effective teaching.
http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwixyLnSi7LJAhVCQCYKHRZVB8IQFggdMAA&url=http%3A%2F%2Ffuncw.edu%2Fcte%2Fet%2Farticles%2Fvol17_1%2FGomez.pdf&usg=AFQjCNGeyOhPA5jIqR0Crhxkutow-6aY8w
8. (n.d.) Facilitating creativity and innovation in creating services and products (Ch. 6). Retrieved from <http://2012books.lardbucket.org/books/creating-services-and-products/s09-04->
9. Gustavo Severo de Borba & Isa Mara Alves & Paula Dal Bó Campagnolo. (2019). How Learning Spaces Can Collaborate with Student Engagement and Enhance Student-Faculty Interaction in Higher Education. <https://doi.org/10.1007/s10755-019-09483-9>
10. Hennessey, B.A. (2004.) Developing creativity in gifted children: The central importance of motivation and classroom climate. Retrieved from <http://eric.ed.gov/?id=ED505478>
11. Hettiarachchi. A. A and Nayanathara. A. S. (October, 2017). Impact of classroom color in primary education. https://www.researchgate.net/publication/320831687_THE_EFFECT_OF_CLASSROOM_COLOUR_ON_LEARNING_WITH_REFERENCE_TO_PRIMARY_EDUCATION_A_CASE_STUDY_IN_SRI_LANKA
12. Robert Dillon (2018). Room for improvement. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1190816>
13. Samantha Gallagher. (2017). The physical space of the classroom and its impact on creativity. https://digitalcommons.wou.edu/honors_theses/126
14. Stone, N. (2001). Designing effective study environments. Journal of Environmental Psychology, 21(2), 179-190
15. Jabborova, A. (2023). THE IMPACTS OF PHYSICAL CLASSROOM SPACES ON STUDENTS INVOLVEMENT HOW CAN STUDENTS ENGAGEMENT BE PROMOTED BY PHYSICAL CLASSROOM SPACES?. *Modern Science and Research*, 2(3), 115-121.
16. Jabborova, A. J. (2023). HOW WOULD YOU MEASURE CREATIVITY AND INNOVATION? WHY?. *GOLDEN BRAIN*, 1(10), 20-24.
17. Jabborova, A. (2023). THE USE OF ASPECT IN “WOMEN IN LOVE” BY DAVID LAWRENCE. *Modern Science and Research*, 2(6), 345-356.
18. Jabborova Aziza Jobirovna. (2023). THE CATEGORY OF ASPECT IN ENGLISH GRAMMAR. *Academia Science Repository*, 4(05), 10–27. Retrieved from <http://academiascience.com/index.php/repo/article/view/443>
19. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF VOICE IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(7), 430–433. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22266>

20. Jabborova, A. (2023). WHAT IS DESIGN THINKING?. *TalqinVaTadqiqotlar*, 1(13).
извлеченоот<http://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/941>
21. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(8), 367–375. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23467>
22. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR, THE ANALYSIS OF THEIR USE IN “LOVY OF LIFE” WRITTEN BY JACK LONDON. *Modern Science and Research*, 2(9), 97–108. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24087>
23. Jabborova, A. (2023). PROBLEMS TO LEARN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 780–786. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24706>
24. Jabborova, A. (2023). THE WAYS TO LEARN ENGLISH EFFECTIVELY. *Modern Science and Research*, 2(10), 23–30. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24965>
25. Jabborova, A. (2023). GAMIFICATION.
26. RokhilaBafoeva 2023. The Concept of Education in English and Uzbek Proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*. 1, 9 (Nov. 2023), 292–296.
27. Bafoeva, R. (2023). NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 58-63.
28. Pirmanovna, N. G., &Bafoeva, R. (2022). NATIONAL AND CULTURAL PROVERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES AND THEIR UNIVERSAL FEATURES. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(4), 500-503.
29. Pirmanovna, N. G., &Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O’ZBEK MAQOLLARING GENDER XUSUSIYATLARI. *World of Science*, 6(5), 167-169.
30. Pirmanovna, N. G., &Bafoeva, R. (2023). O’ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARINING JAMIYATDAGI TUTGAN O’RNI VA ULARNING O’RGANILGANLIK DARAJASI. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 2(14), 74-76.
31. Karimova, G. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 67–71. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25307>
32. Karimova, G. (2023). DEVELOPMENT OF LITERARY CRITICISM IN ENGLISH LANGUAGE IN 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 411–413. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25308>
33. Orifjonovich, O. A. (2023). The Main Features of Conceptual Metaphors in Modern Linguistics. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 365-371.

34. Ollomurodov, A. (2023). CINEMA DISCOURSE ANALYSIS AND THEORETICAL FOUNDATIONS IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 500-505.
35. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., &Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF. VOLUME, 3, 30-35.
36. Sulaymonovna, Q. N., &Orifjonovich, O. A. (2023). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA.
37. Orifjonovich, O. A. (2023). KINODISKURS LINGVISTIK SISTEMANING BIR QISMI SIFATIDA. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(23), 208-211.
38. Orifjonovich, O. A. (2023). Cognitive-Discursive Approach to the Analysis Of Film Discourse. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 25-31.
39. DilobarImamkulovnaGulamova. (2023). METHODS OF FORMING THE CULTURE OF USING EUPHEMISMS IN 5-6TH GRADE NATIVE LANGUAGE CLASSES. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(11), 61–67. <https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue11-09>
40. Gulamova, D. I. (2023). NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHDA EVFEMIZMLARNING O 'RNI.
41. Gulamova, D. . (2023). ЭВФЕМИЗМЫ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ УЧЕНИКОВ. *Modern Science and Research*, 2(8), 231–236. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22630>
42. Gulamova, D. I. (2022). USE OF CREATIVE TASKS IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT SCHOOL. *GalaxyInternationalInterdisciplinaryResearchJournal*, 10(2), 841-846.
43. Gulamova, D. (2023). USE OF CREATIVE TASKS IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT SCHOOL. *Modern Science and Research*, 2(7), 322-327.
44. Gulamova, D. .(2023). EUPHEMISM AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' SPEECH CULTURE. *Modern Science and Research*, 2(4), 175–181. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19207>
45. Gulamova, D. . (2023). EUPHEMISM AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' SPEECH CULTURE. *Modern Science and Research*, 2(4), 175–181. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19207>
46. Корёгдиев, З. О. (2016). XIX АСР ОХИРИ–XX АСР БОШЛАРИДА АМУДАРЁ ФЛОТИЛИЯСИ ФАОЛИЯТИ ТАРИХИДАН (“ТУРКИСТОН ТЎПЛАМИ” МАТЕРИАЛЛАРИ АСОСИДА). *Ученый XXI века*, 20.
47. Корёгдиев, З. О. (2016). GOLD EMBROIDERY OF BUKHARA. *Ученый XXI века*, (12).

48. Qoryog'diyev, Z. O. (2016). ACTIVITIES OF AMUDARYA FLOTILLA AT THE END OF THE NINETEENTH CENTURY-BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY HISTORY ("TURKESTAN COLLECTION" MATERIALS). Ученый XXI века, (12), 20-22.
49. Корёгдиев, З. О. (2016). ACTIVITIES OF AMUDARYA FLOTILLA AT THE END OF THE NINETEENTH CENTURY-BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY HISTORY ("TURKESTAN COLLECTION" MATERIALS). Ученый XXI века, (12 (25)), 20-22.
50. Okhunjonovich, K. Z. (2021). Self-Awareness of Gypsies: Traditionality and Modernity. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 2(7), 33-42.
51. Okhunjonovich, K. Z. (2023). THE EDUCATIONAL VALUE OF NATIONAL CUSTOMS AND TRADITIONS IN THE ERA OF GLOBALIZATION. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 18, 64-66.
52. Shokiro'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOIIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.
53. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.
54. Shokir o'gli, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 554-559.
55. Shokir O'g'li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
56. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN RAISING A SPIRITUALLY MATURE GENERATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 488-493.
57. Sadullayev, U. (2023). O'zbekistondaxotin-qizlargaberilayotgane'tibor: mahalla boshqaruvidaxotin-qizlarningroli. In *OrientalConferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 551-556). ООО «SupportScience».
58. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN THE SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY. *Modern Science and Research*, 2(10), 755-757.
59. Shokir o'gli, U. S. (2023). MILLIY QADRIYATLARIMIZ ASROVCHISI. *Journal of new century innovations*, 35(1), 79-80.
60. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF WOMEN IN NEIGHBORHOOD MANAGEMENT IN UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 132-135.
61. Xasanova, S., & murodova, D. (2023). REPRESENTATION OF THE SYSTEMIC RELATIONS OF RUSSIAN VOCABULARY IN PROVERBS AND SAYINGS. *Modern Science and Research*, 2(10), 276–280. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24346>

62. Xasanova, S. (2023). USING EXPRESSIVE VOCABULARY IN RUSSIAN PROVERBS. *ModernScienceandResearch*, 2(10), 403–408. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25248>
63. Баходировна, Х. Ш. (2023). Гендерная Лексика В Русском Языке. *InternationalJournalofFormalEducation*, 2(11), 324–331. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/1505>
64. Hasanova, S. (2023). SYSTEM RELATIONS IN THE RUSSIAN LANGUAGE VOCABULARY. *Modern Science and Research*, 2(9), 72–74. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23900>
65. Хасанова, Ш. Б. (2023). РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СИСТЕМНЫХ ОТНОШЕНИЙ РУССКОЙ ЛЕКСИКИ В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ. *FinlandInternationalScientificJournalofEducation, SocialScience&Humanities*, 11(4), 1220-1226.
66. Nigmatova Gulnoz Khamidovna, & Khasanova Shakhnoza Bakhodirovna. (2022). System Relations in the Vocabulary of the Russian Language. *Global Scientific Review*, 3, 44–48. Retrieved from <https://www.scienticreview.com/index.php/gsr/article/view/22>
67. Bobojonova, D. (2023). MAHMOUD QOSHGARI'S "DEVONU LEXICOTIT TURK" AND ITS PLACE IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 538–540. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24506>
68. Muxamedovna, G. M. (2023). INNOVATSION TALIM-BUYUK KELAJAK POYDEVORI. *World scientific research journal*, 17(1), 74-76.
69. Muxamedovna, G. M. (2023). UCHINCHI RENESANS DAVRIDA AJDODLARIMIZ MEROSINI ORGANISH ORQALI INTEGRATSION TA'LIMNI YANADA TAKOMILLASHTIRISH TAMOYILLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 22(1), 35-38.
70. Muxamedovna, G. M. (2023). KREATIV YONDASHUV ASOSIDA DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH MEKANIZMLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 21(3), 12-14.
71. Муродова, Д. А. (2022). ЦВЕТОВАЯ ГАММА В ЛИРИКЕ А. ПУШКИНА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(2), 432-434.
72. Murodova, D. (2023). THE CONCEPT OF THE WORDS "GENEROSITY AND COWARDICE" IN THE LAK LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(6), 1147–1149.
73. Shokirovna, D. S. (2023). Grammar Plays an Important Role in Teaching Foreign Languages. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 151–154.
74. Shokirovna, D. S. (2023). Difficulties in Teaching English as a Foreign Language . *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 136–140.

75. Utkerovna, B. S. (2023). SHUM BOLA ASARINING TARJIMASIDA TARJIMON MAHORATI. *DENMARK" THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF SCIENTIFIC PROGRESS IN MODERN SOCIETY"*, 14(1).
76. Berdiyeva, S. (2023, October). ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF TEACHING THROUGH ROLE-PLAYING ACTIVITIES. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 19, pp. 88-92).
77. Nosirova, D. (2023). HARNESSING DIGITAL TOOLS FOR ENGLISH LANGUAGE LEARNING. *Modern Science and Research*, 2(10), 39–44.
78. Nosirova, D. (2023). USING DIDACTICAL GAMES IN SPEAKING LESSONS. *MODERN SCIENCE AND RESEARCH*, 2(10), 706–709.
79. Nosirova, D. (2023). SECOND LANGUAGE ACQUISITION AND THE ROLE OF DIDACTIC GAMES IN SLA. *ModernScienceandResearch*, 2(5), 1143–1145.
80. Nosirova, D. (2023). LEARNING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE: CHALLENGES AND STRATEGIES. *Modern Science and Research*, 2(9), 165–170.
81. Носирова, Д. Р. (2023). ТИПОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЧАСТЕЙ РЕЧИ РУССКОГО, УЗБЕКСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ И МЕТОДИКА ИХ ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ. *PEDAGOGS journali*, 1(1), 87-87.
82. Носирова, Д. Р. (2023). ИЗУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА И РОЛЬ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 256-260.
83. Носирова, Д. Р. (2022). ТВОРЧЕСКИЕ СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ ЧАСТЯМ РЕЧИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ. *PEDAGOGS journali*, 1(1), 66-68.
84. Rakhimova, S. T. (2023). WRITING MATTERS IN EFL. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 124-127.
85. Tolibovna, S. R. (2022). USE OF TECHNOLOGY IN MODERN CLASSROOM TEACHING. *Journal of new century innovations*, 14(1), 192-195.
86. Tolibovna, S. R. (2022). NOTEWORTHINESS OF FILM STUDIES AND ADAPTATION IN LITERATURE. *Journal of new century innovations*, 14(2), 3-5.
87. Tolibovna, R. S. (2023). THE LECTURER OF HISTORY AND PHILOLOGY DEPARTMENT, ASIA INTERNATIONAL UNIVERSITY.
88. Tolibovna, S. R. (2022, October). SIGNIFICANCE OF LEARNING ENGLISH IN CONTEMPORARY WORLD. In *Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences* (Vol. 1, No. 1, pp. 63-67).
89. Rakhimova, S. (2023). EXPLORING O. HENRY'S "THE FURNISHED ROOM": A TALE OF MYSTERY AND DESPAIR. *Modern Science and Research*, 2(10), 205-211.
90. Rakhimova, S. (2023). TEACHING READING THROUGH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(10), 795-800.

91. Ismatovna, I. L. (2023). Humour in the Upbringing and Education of the Modern Teenager. *Научный Фокус*, 1(5), 507-509.
92. Ismatovna, I. L. (2023). Improvement of Quality of Knowledge by Using Videos at Lessons. *JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING*, 2(4), 100-102.
93. Idiyeva, L. I. (2017). LISTENING AT LESSONS OF A FOREIGN LANGUAGE. *Достижения науки и образования*, (5), 65-66.
94. Ismatovna, I. L. (2021). Typology of parts of speech and content of grammatical categories in two languages. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(8), 53-57.

ВЫРАЖЕНИЕ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИХ И СОЦИАЛЬНО-ДУХОВНЫХ ПАРАМЕТРОВ ПРИ СОЗДАНИИ ВЕЛИКИХ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ФИГУР В АНГЛИЙСКОЙ ДРАМЕ ВО ВРЕМЯ РЕНЕССАНСА

Ташева Нафиса Зайнитдиновна

Азиатский международный университет,
кафедра “Истории и английского языка”

Email: tashevanafisazaynitdinovna@oxu.u

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10356788>

Аннотация. Английский Ренессанс, период глубокого культурного трансформации и художественные достижения в 16 и 17 веках, создал массу драматической литературы, которая является свидетельством сложности состояния человека. Эта обширная статья углубляется в сложное взаимодействие между лексико-семантическим выбором и социально-духовным контекстом в изображении выдающихся личностей в драме английского Возрождения. Опираясь на произведения выдающихся драматургов, таких как Уильям Шекспир, Кристофера Марлоу, Бена Джонсона и других, это обширное исследование направлено на то, чтобы разгадать лингвистические нюансы и социальные ценности, которые сформировали представление великих человеческих деятелей, исследуя идеалы, моральные дилеммы и социально-духовные параметры эпохи.

Ключевые слова: Английская драма эпохи Возрождения, Лексико-семантические параметры, Социально-духовный контекст, Великие человеческие деятели, Культурная трансформация, Гуманизм, Меценат, Шекспир, Кристофер Марлоу, Эпоха Возрождения.

EXPRESSION OF LEXICAL-SEMANTIC AND SOCIO-SPIRITIVE PARAMETERS IN THE CREATION OF GREAT HUMAN FIGURES IN ENGLISH DRAMA DURING THE RENAISSANCE

Abstract. The English Renaissance, a period of profound cultural transformation and artistic achievement in the 16th and 17th centuries, produced a body of dramatic literature that is a testament to the complexity of the human condition. This extensive article delves into the complex interplay between lexical-semantic choice and socio-spiritual context in the portrayal of prominent figures in English Renaissance drama. Drawing on the works of eminent playwrights such as William Shakespeare, Christopher Marlowe, Ben Jonson and others, this extensive study seeks to unravel the linguistic nuances and social values that shaped the representation of great human figures, exploring ideals, moral dilemmas and socio-spiritual era parameters.

Keywords: English drama of the Renaissance, Lexico-semantic parameters, Socio-spiritual context, Great human figures, Cultural transformation, Humanism, Patron of the arts, Shakespeare, Christopher Marlowe, Renaissance.

Введение

Английский Ренессанс был отмечен пылким интеллектуальным и художественным подъемом. Возрождение, характеризующееся возобновлением интереса к классическому обучению, исследованиям, и человеческий потенциал величия. В этом

динамичном культурном ландшафте Английская драма эпохи Возрождения стала мощным средством изучения добродетели, пороки и моральные дилеммы, которые определяют человечество. В основе этих драматических повествования были великими человеческими фигурами – персонажами, которые воплощали исключительные качества и столкнулись с глубоким этическим выбором. Целью данной статьи является всестороннее рассмотрение выражение лексико-семантических и социально-духовных параметров в изображении великие человеческие персонажи в драме английского Возрождения. Он стремится пролить свет на то, как Взаимодействие между языком, культурой и ценностями повлияло на создание эти знаковые персонажи, исследуя лингвистический выбор, используемый драматургами и социально-духовный фон, на котором создавались их произведения.

Методы

Для проведения этого обширного анализа был использован тщательно подобранный корпус. Была собрана английская драматургия эпохи Возрождения, охватывающая широкий спектр произведений конца 16 — начала 17 веков. Был принят многогранный подход, сочетание текстового анализа с цифровыми инструментами для выявления повторяющихся лексико-семантических шаблонов, связанных с величию, добродетелью, амбициями и этикой. размышления в драматических диалогах, монологах и репликах. Параллельно всестороннее исследование социально-духовной среды была проведена эпоха. Это повлекло за собой рассмотрение преобладающих гуманистических философии, религиозные верования и культурные ценности, которые сформировали интеллектуальную Пейзаж английского Возрождения. Интегрируя эти два измерения Анализ, данное исследование направлено на обеспечение целостного понимания представление великих человеческих деятелей в их языковом и культурном контексте. Английский Ренессанс – период огромного культурного и интеллектуального развития. трансформации, послужили благодатной почвой, из которой началось драматическое появились шедевры той эпохи. В этой главе мы отправляемся в путешествие вернуться во времени, чтобы изучить исторический и культурный контекст, который обеспечил фон для драмы английского Возрождения. Именно в этой среде зарождаются семена были посеяны великие человеческие фигуры, и их рост, запутанно переплетенный с социально-духовная атмосфера той эпохи стала определять значительную литературное наследие. Ренессанс, что в переводе с французского означает «возрождение», был периодом, охватывающим примерно с 14 по 17 вв. Это ознаменовало глубокий сдвиг в Европейская мысль, охватывающая возрождение классических знаний, гуманизма, и возрождение интереса к искусству и науке. Когда мы погружаемся в мир Английскую драму Возрождения необходимо осмыслить шире. Европейский Ренессанс и его влияние на английский культурный ландшафт. Английское Возрождение развернулось во времена правления монархов Тюдоров. включая Генриха VII, Генриха VIII, Эдуарда VI, Марии I и Елизаветы I. Тюдоры эпоха ознаменовалась значительными политическими и религиозными изменениями, начиная с создания англиканской церкви до бурного правления королевы Марии и последующая протестантская реставрация при Елизавете I. Эти сдвиги в религиозной и политической сферы окажут глубокое влияние на темы и повествования о драматических произведениях того времени. В основе Возрождения

лежала философия гуманизма, которая отмечали потенциал человеческих достижений, творчества и нравственности превосходство. Возрождение классических текстов, особенно текстов Древней Греции и Рим, подогревал горячий интерес к классическому образованию и заложил интеллектуальную основу заложил основу для последующих драматических постановок. Акцент гуманизма на индивидуальности, образовании и стремлении к знаниям пронизал литературу. произведения английского Возрождения. Появление печатного станка, особенно благодаря работам Йоханнеса Гутенберг в 15 веке произвел революцию в распространении знаний. Эта технологическая инновация позволила наладить массовое производство книг. литература и идеи становятся более доступными для более широкой аудитории. Распространение печатной тексты сыграли решающую роль в демократизации знаний и распространение идеалов Возрождения. Английский Ренессанс разворачивался на фоне социально-политических событий. волнения. Войны роз — серия гражданских войн между соперничающими домами. Ланкастер и Йорк оставили нацию разделенной и утомленной. Династия Тюдоров стремился принести стабильность в королевство, и это стремление к единому и процветающая Англия нашла отражение в драматических повествованиях той эпохи. Покровительство было важнейшим аспектом культуры Возрождения. Богатый отдельные лица, в том числе дворяне и монархи, часто спонсировали художников, писателей и драматурги. Поддержка этих покровителей позволила процветать творческим умам. и многие великие произведения английской драмы эпохи Возрождения были созданы под покровительством влиятельных деятелей. До расцвета английской драмы эпохи Возрождения нация имела богатую традиция средневековой драмы, включая моральные пьесы и мистерии. Эти более ранние формы театра способствовали развитию драматических приемов. и темы, которые будут охвачены и расширены эпохой Возрождения драматурги.

Полученные результаты. Анализ корпуса выявил лексику, богатую словами и фразы, которые подчеркивали качества, приписываемые великим человеческим деятелям. Такие выражения, как «благородное сердце», «добродетельная душа», «княжеская доблесть», «божественная мудрость», «героическая решимость» и «моральная сила духа» пронизывали драматическую драму дискурс. Этот лингвистический выбор не только служил для описания персонажей, но и а также возвысить их до статуса архетипических фигур, олицетворяющих высшие идеалы эпохи. Социально-духовные параметры английского Возрождения были характеризуется глубоким возрождением гуманизма, философии, которая возвышала потенциал человеческих достижений и морального совершенства. Этот интеллектуальный Движение прославляло способность человека формировать свою судьбу и участвовать в в стремлении к знаниям и добродетели. Таким образом, драматические произведения эпоха часто сталкивается с вопросами морали, амбиций, баланса между светскими и духовными заботами, а также фундаментальной природы человечество.

Обсуждение

Изображение великих людей в драме английского Возрождения служит

как увлекательное отражение социально-духовных ценностей и устремлений эпохи. лингвистическое мастерство драматургов наполняло этих персонажей трансцендентной качеством, что делает их символом непоколебимой веры эпохи Возрождения в способность человека к величию. Эти цифры, хотя они сложны и часто ошибочны, олицетворял вечную борьбу за примирение амбиций с этикой, личной желанием с общественной ответственностью, а индивидуальность с божественной целью.

В заключение отметим английскую драму эпохи Возрождения, с ее пристальным вниманием к языку и его исследование социально-духовных тем открыли окно в чаяния и трудности своего времени. Великие человеческие фигуры этого периода продолжают очаровывать как публику, так и ученых, их истории резонируя как устойчивые воплощения непреходящих человеческих поисков превосходства и добродетель.

REFERENCES

1. Zayniddinova, T. N. (2021). The Image of the Eastern Ruler in the Works of Christopher Marlowe. *Central Asian Journal Of Social Sciences And History*, 2(10), 10-14.
2. Zayniddinova, T. N. (2022). The Problem of "A Strong Personality" in Shakespeare's Dramas: Richard III and Macbeth. *Middle European Scientific Bulletin*, 20, 7-10.
3. Zayniddinova, T. N. (2022). Lyrical Dialogue in Shakespeare's Poems as a Reflection of Renaissance Anthropocentrism and a Strong Personality. *Middle European Scientific Bulletin*, 21, 120-125.
4. Ташева, Н. З. (2022). КРИСТОФЕР МАРЛОУ (ЛИТЕРАТУРНЫЙ АНАЛИЗ): ТАМЕРЛЕН ВЕЛИКИЙ КАК ТИП ЛИЧНОСТИ ВОСТОЧНОГО ПРАВИТЕЛЯ. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(2), 234-239.
5. Zayniddinova, T. N. (2022). THE CHARACTER OF STRONG PERSONALITY ACCORDINGLY WITH EASTERN THEMATICS IN CHRISTOPHER MARLOWE'S PLAY "TAMBURLAINE THE GREAT". *International Journal Of Literature And Languages*, 2(08), 9-14.
6. Zayniddinova, T. N. (2022). STRONG PERSONALITY'S ARTISTIC AND POETIC REFLECTION IN THE RENAISSANCE EPOCH. *International Journal Of Literature And Languages*, 2(11), 43-51.
7. nafisa Zayniddinova, T. (2022). Lexico-Semantic Word Production as a Way of Forming Theater Terminology of the English Language. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 3(10), 144-150.
8. Zayniddinova, T. N., & Sharofiddinovich, S. S. (2021). General cultural and educational values of ancient-classic latin language. *Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science*, 2(5), 77-80.
9. Zayniddinova, T. N. (2023). CHARACTERIZATION OF THE IMAGE OF AMIR TEMUR IN CHRISTOPHER MARLOWE'S DRAMA "TAMERLANE THE GREAT". *International Journal Of Literature And Languages*, 3(02), 36-43.

10. Zayniddinova, T. N. (2023). CHARACTERIZATION OF THE IMAGE OF AMIR TEMUR IN CHRISTOPHER MARLOWE'S DRAMA "TAMERLANE THE GREAT". *International Journal Of Literature And Languages*, 3(02), 36-43.
11. Tasheva, N. (2023). EXPRESSION OF LEXICAL-SEMANTIC AND SOCIO-SPIRITUAL PARAMETERS IN THE CREATION OF GREAT HUMAN FIGURES IN ENGLISH RENAISSANCE DRAMA. *Академические исследования в современной науке*, 2(21), 50-57.
12. Tasheva, N. (2023). LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF THE TRAGEDY "TAMERLANE THE GREAT". *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(8), 11-14.
13. Tasheva, N. (2023). "TAMERLANE THE GREAT" AS A PHENOMENON OF THE WORLDVIEW OF RENAISSANCE HUMANISM. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(9), 24-27.
14. Tasheva, N. (2023). EXPLORING THE RICH TAPESTRY OF LINGUISTICS: A COMPREHENSIVE OVERVIEW. *Science and innovation in the education system*, 2(11), 51-57.
15. Tasheva, N. (2023). SEMANTIC ANALYSIS OF LEXEMES WITHIN THE CONCEPT OF THE IDEA OF THE GREAT MAN IN MARLOWE'S DRAMA "TAMERLANE THE GREAT". *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*, 2(18), 90-93.
16. Tasheva, N. (2023). EXPRESSION OF LEXICAL-SEMANTIC AND SOCIO-EDUCATIONAL PARAMETERS IN THE CREATION OF A GREAT HUMAN FIGURE IN ENGLISH RENAISSANCE DRAMA: A COMPREHENSIVE ANALYSIS. *Solution of social problems in management and economy*, 2(7), 11-14.
17. Tasheva, N. (2023). THE ROLE OF CHRISTOPHER MARLOWE IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL ENGLISH DURING THE RENAISSANCE. *Models and methods in modern science*, 2(7), 14-19.
18. Tasheva, N. (2023). THE IMAGE OF THE EAST IN THE PLAY "TAMERLANE THE GREAT" BY K. MARLOWE. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(3), 113-120.
19. Tasheva, N. (2023). THE GREAT TAMBURLEN AS THE PSYCHOTYPE OF THE EASTERN RULER IN THE POETRY OF CHRISTOPHER MARLOW. *Академические исследования в современной науке*, 2(4), 52-58.
20. Tasheva, N. (2022). INDIVIDUALISM OF THE PHENOMENON OF A STRONG PERSONALITY IN THE AGE OF THE RENAISSANCE. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(13), 454-462.
21. Tasheva, N. (2023). LEXICO-SEMANTIC WORD WORK AS A WAY OF FORMING THE THEATRICAL TERMINOLOGY OF THE ENGLISH LANGUAGE. *Modern Science and Research*, 2(10), 75-83.
22. Z.O. Djalilova, N.Z. Tasheva, Z.T. Nematova, G.Z. Nasrieva,. (2023). LEXICO-SEMANTIC PECULIARITIES IN MODERN ENGLISH (ANALYZING ITS BOTH

- LANGUAGE VARIANTS: BRITISH AND AMERICAN ENGLISH ONES). *Journal of Advanced Zoology*, 44(S2), 4433–4445. Retrieved from <http://www.jazindia.com/index.php/jaz/article/view/1983>
23. Karimova, G. (2023). SKIMMING AND SCANNING. *Modern Science and Research*, 2(9), 334-335.
24. Karimova Go'zal Ikhtiyorovna. (2023). MASTERING THE ART OF EFFECTIVE SPEAKING AND READING: STRATEGIES FOR IMPROVING SPEAKING AND READING SKILLS. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 32–38. <https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue10-06>
25. Qurbonova N.R., & Karimova Guzal Ikhtiyorovna. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Intent Research Scientific Journal*, 2(5), 1–5. Retrieved from <https://intentresearch.org/index.php/irsj/article/view/68>
26. Karimova, G. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 67–71. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25307>
27. Karimova, G. (2023). DEVELOPMENT OF LITERARY CRITICISM IN ENGLISH LANGUAGE IN 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 411–413. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25308>
28. Orifjonovich, O. A. (2023). The Main Features of Conceptual Metaphors in Modern Linguistics. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 365-371.
29. Ollomurodov, A. (2023). CINEMA DISCOURSE ANALYSIS AND THEORETICAL FOUNDATIONS IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 500-505.
30. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF. VOLUME, 3, 30-35.
31. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA.
32. Ollomurodov, A. (2023). MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR. *Modern Science and Research*, 2(9), 136-139.
33. Orifjonovich, O. A. (2023). METAFORANING KO'P TARMOQLI VA FANLARARO O'RGANILISHI.
34. Orifjonovich, O. A. (2023). KINODISKURS LINGVISTIK SISTEMANING BIR QISMI SIFATIDA. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(23), 208-211.
35. Orifjonovich, O. A. (2023). Cognitive-Discursive Approach to the Analysis Of Film Discourse. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 25-31.
36. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOYIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.

37. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.
38. Shokir o'gli, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 554-559.
39. Shokir O'g'li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
40. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN RAISING A SPIRITUALLY MATURE GENERATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 488-493.
41. Sadullayev, U. (2023). O'zbekistonda xotin-qizlarga berilayotgan e'tibor: mahalla boshqaruvida xotin-qizlarning roli. In *Oriental Conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 551-556). OOO «SupportScience».
42. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN THE SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY. *Modern Science and Research*, 2(10), 755-757.
43. Shokir o'gli, U. S. (2023). MILLIY QADRIYATLARIMIZ ASROVCHISI. *Journal of new century innovations*, 35(1), 79-80.
44. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF WOMEN IN NEIGHBORHOOD MANAGEMENT IN UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 132-135.
45. Shodieva, M. (2023, October). MASTERING ENGLISH IN A MONTH: EFFECTIVE STRATEGIES FOR RAPID PROGRESS. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 19, pp. 83-87).
46. Shodieva, M. (2023). DEVELOPING SUMMARY WRITING SKILL IN ACADEMIC WRITING. *Modern Science and Research*, 2(9), 140-144.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF INDUSTRIAL POLICY AND ITS IMPLEMENTATION IN ENTERPRISES

Mamajonova Saida Vakhobjonovna

Gulistan State University senior lecturer

Bobokulov Olmos Yusup o'g'li

GulDU student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10356937>

Abstract. *In recent years, the Republic has been developing a real market economy based on healthy competition as a result of active investment policies, foreign trade and liberalization of foreign exchange operations. The development of the industry, which is considered an important branch of the economy, at the level of international standards, increasing the competitiveness of products in the world market and expanding its range, is one of the pressing problems of today.*

Keywords: *industry, national economy, competitiveness, Export, import, diversification, industrial policy.*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОМЫШЛЕННОЙ ПОЛИТИКИ И ЕЕ РЕАЛИЗАЦИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

Аннотация. *В последние годы в республике развивается реальная рыночная экономика, основанная на здоровой конкуренции в результате активной инвестиционной политики, внешней торговли и либерализации валютных операций. Развитие промышленности, считающейся важной отраслью экономики, на уровне международных стандартов, повышающее конкурентоспособность продукции на мировом рынке и расширяющее ее ассортимент, является одной из актуальных задач современности.*

Ключевые слова: *промышленность, национальная экономика, конкурентоспособность, экспорт, импорт, диверсификация, промышленная политика.*

Industry is a leading branch of the economy that has a decisive influence on the level of development of the productive forces of society. A set of enterprises (factories, power plants, shafts, mines, etc.) engaged in the production of Labor weapons and other products for the industry itself and for other sectors of the economy, as well as the processing and processing of products obtained in raw materials, fuel production, energy production, wood preparation, industry or agriculture [1].

It is also recognized by the head of state that deepening the level of localization and dramatically expanding the scope, effectively using existing raw materials and opportunities, is the basis of this industrial policy[2]. It is known that the head of state Shavkat Mirziyoyev held a meeting on investment, export and international cooperation on March 27, 2023[3]. It states that the Center for industrial policy research will be established in Uzbekistan. A centre for Industrial Policy Research is set up in the Ministry of investment, industry and trade. It is also made jori, a project financing system aimed at localizing high-tech and value-added products.

At the fruits of the favorable business environment in the country, in recent years, foreign enterprises have increased from 5 thousand to 16 thousand. Foreign direct investment has entered each district and city. From the beginning of the year, it was noted that 764 million

dollars were invested in foreign investment, 1.3 thousand large and medium-sized projects were launched. The country's exports were \$ 3 billion. The president argued that these results were not enough, and that in the current complex situation in the world, two more efforts should be made. Therefore, the president stressed the need to solve the problems by taking daily control over the implementation of the projects that will be launched in the cross section of Regions and networks. With the launch of 304 major and 3,000 territorial projects, there are opportunities to produce products worth 10 trillion soums and export \$ 200 million in 2023 alone. He was commissioned to implement a project financing system aimed at localizing high-tech and value-added products, and to establish the Centre for Industrial Policy Research at the Ministry of investment, industry and trade.

Increasing the level of localization of the production of finished products, components and materials on the basis of industrial cooperation is one of the important aspects in this direction: stable and consistent development of the economy, reducing its subordination to external factors, accelerating the implementation of new effective technologies in production processes. A special priority in our country is given to maintaining an industrial policy aimed at producing products for export and domestic market, creating high added value, replacing imports.

Uzbekistan has large enough opportunities for the application of an industrial policy strategy, and through its implementation we can achieve great results in ensuring effective socio-economic development. In this regard, in our opinion, the importance of industrial policies based on the production of import substitutes in eliminating the consequences of a transformative crisis in the conditions of the Republic of Uzbekistan is manifested in the following:

- the organization of import substitution Productions reduces the dependence on imports and at the same time sets the stage for a multiplicative increase in the costs of all macroeconomic agents, that is, an increase in the volume of GDP;
- such a strategy will help improve the foreign trade conditions of the Republic;
- Helps to reduce the level of dependence of the economy of Uzbekistan on labor migration, since the expansion of domestic production requires additional labor;
- the production of similar imported goods gradually helps to increase their competitiveness in the domestic market;
- protects the country's economy from the influence of external factors and fluctuations, and also strengthens the economic security of the country.

Clarifying the use of a strategy to organize import substitution industrial production in its place cannot make it clear to what extent the country will achieve the effect of organizing import substitution Productions. By clarifying the position of the industrial policy strategy in the country's economy, we can come to the following important conclusion, according to which, at the present stage of the country's socio-economic development, there is no other effective way to solve socio-economic problems on the scale of the national economy. There are a variety of models regarding the integration of the national economy into the structured system of World Economic Relations. The considered main models of mamalakat's introduction of the national economy into the system of international division of Labor allow us

to draw the following conclusions about the role and significance of this process in the economic development of the country:

First, the successful development of the national economy assumes the active integration of the country's economic complex into the system of World Economic Relations.

Secondly, the introduction of active integration into the world economic system is an important condition for the consistent realization of the National advantages in the development of the country's economic complex in a particular branch and sphere and trade and economic relations with other countries.

Thirdly, operating in a strong competitive environment in foreign markets allows you to clarify the most effective sectors and sectors of the national economy, which can serve as the “foundation” for the structural reconstruction of the National Economic complex.

Fourth, the comparative advantages of the country and the use and effective use of production potential are considered one of the main conditions for ensuring the sustainable development of the national economy.

In modern economic literature, there is still no consensus on the differentiation and definition of the economic category and processes of import substitution and protectionism. Sometimes, situations are also encountered where the concept of import reduction is used in one place when explaining the content nature of the conduct of industrial policy. In Particular, V.Gavrilenko, R.Nikitenko and N.The “large encyclopedic dictionary "on economics under Yadevich's edit does not mention the category of” import substitution“, but instead defines the concept of” import substitution “as” a strategy aimed at reducing the amount of imported products in order to stimulate the production of a domestic substitute” [4]. A similar approach was taken by E.It can also be seen in Baranov's works, arguing that “import substitution is the process of shortening or stopping the importation of certain goods and replacing them with similar domestic goods in the domestic market” [5].

N.Suchkova argues in her research that “the main feature of the conduct of industrial policy is the industrialization of the economy by restricting and excluding imports”. He believes that the choice of the concept of import substitution provides for the creation of certain incentives for the development of certain sectors of domestic industry and agriculture in order to increase their competitiveness in the domestic market[6].

In our opinion, it is desirable that import substitution, first of all, as well as the replacement of imported goods with locally similar goods, displace them from the domestic market, and only after these goals are achieved, attention is paid to foreign sales markets. In other words, it is possible to gradually move towards an export-oriented type of development as a result of the successful implementation of a well-established industrial policy, import substitution. In order to more accurately understand and distinguish between industrial policies and protectionist policies of the state, in our opinion, it is necessary to distinguish the main economic signs of import substitution. Among these signs, we can include the competitiveness and economic efficiency of import substitution.

Thus, protectionism is limited to protecting national producers (factor owners) from external competition if the main purpose of import substitution is to produce efficient and competitive products with the aim of exporting later. In other words, protectionism makes it possible to generate additional income in excess of the current alternative value of the resources

used. Despite the fact that the total cost of implementing protectionist policies in practice is higher than the benefits received, they are usually placed on the responsibility of ordinary consumers. If the production of goods is not open to foreign manufacturers, then it will naturally inevitably not be competitive (this situation contradicts the main signs of import substitution).

In order to further deepen the processes of localization of production, expand inter-sectoral industrial cooperation, including industrial cooperation between large enterprises of the Republic and small businesses and private businesses, establish enterprises that replace imports on the basis of local raw material resources and provide the domestic market with the necessary consumer goods, medicines, products of technical importance, components and materials:

The program of localization of production of finished products, components and materials was approved in 2017 - 2019, developed jointly with the Ministry of foreign economic relations, investments and trade of the Republic of Uzbekistan, the Ministry of Economy, The State Committee for privatization, monopolization and competition development, the State Customs Committee, the Council of Ministers of the Republic of Karakalpakstan, the municipalities of As a result of a detailed study of the capabilities of Network Enterprises by the Ministry of economy, 1.1 billion dollars were allocated due to the direction of domestic manufacturers to the organization of production of products and new types of imported substitutes. the possibility of reducing imports by more than a dollar or 23 percent was determined. However, despite the fact that measures are being carried out to expand the production of localized products that replace imports, it allows an unreasonable increase in the volume of imports in our country.

The success of such important socio-economic tasks as improving the sectoral and territorial composition of the national economy, ensuring rational employment of labor resources, increasing the competitiveness of national enterprises, achieving economic security largely depends on increasing the level of localization of the production of finished products, components and materials on the basis of industrial cooperation. Because as a result:

- sustainable and consistent development of the economy, reducing its dependence on external factors;
- to accelerate the implementation of new effective technologies in production processes;
- positive development of foreign economic activity;
- expansion of export potential by pursuing an industrial policy aimed at creating high value added;
- results such as reducing the content of imports can be achieved.

Therefore, diversification of export composition and integration into the world economic system by improving import composition, stabilization of the national economy is one of the main directions of economic policy of Uzbekistan. As a result of the consistent reforms carried out in our country, a number of measures are being implemented to increase the volume of production and expand the range of industrial products, to meet the needs of the population for consumer goods[2].

The predominance of raw material goods in the export structure, the narrowness of the assortment of exported goods make the country and its territorial economy dependent on

conjunctural changes in world markets. President Of The Republic Of Uzbekistan Sh.M. In the action strategy for the further development of Uzbekistan in 2017 - 2021, developed at the initiative of Mirziyoyev, special attention is paid to “continuing the policy of promoting the localization of production and, above all, replacing the import of consumer goods and components, expanding inter-industry cooperation.”

Conclusions and suggestions. There are cases of inefficient use of imported technological equipment in the Republic, which is hampered by issues such as land allocation, construction permits, connection to communication networks. As long as there are opportunities to achieve economic efficiency as a result of reducing imports through the localization of production, for this:

- creation of a unified system for the localization of industrial production in the Republic;
- further acceleration of the processes of localization of production in the network and regions;
- mastering the production of components, spare parts and materials through the full and efficient use of existing production facilities;
- it is advisable to pay special attention to expanding cooperative relations in the industry and optimizing the volume of imports.

REFERENCES

1. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Sanoat>
2. Sobitova R., Urazov A. O‘zbekiston Respublikasida sanoat siyosati: ishlab chiqarishni mahalliyashtirish importni kamaytirish omili sifatida. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. June 2021, VOLUME 1 | ISSUE 5, p. 276-281
3. <https://www.gazeta.uz/oz/2023/03/28/sanoat-siyosati/>
4. Гавриленко В.Г., Никитенко П.Т., Ядевич Н.И. // Большой энциклопедический словарь. Минск, 2002. С-85.
5. Баранов Е.Ф. Импортзамещение в динамике внешней торговли товарами в Российской Федерации. // *Экономические науки*. 2013. № 7 (104), С. 7-11.
6. Сучкова Н.А. Импортзамещение в продовольственном секторе России. // Автореферат дис. на соискание уч. степени к. эконом.наук. Москва 2009. С.8.
7. Abduvoxidov A. A. i dr. Sanoat siyosatini amalga oshirishning nazariy jihatlari // *barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali*. – 2022. – Т. 2. – №. 5. – S. 40-45.
8. Abduvoxidov A. A., Toshboev B. B. Hududda import o‘rnini bosish siyosatini amalga oshirish mexanizmi // *Jurnal Innovatsii v Ekonomike*. – 2021. – Т. 4. – №. 10.

ЗИМНЯЯ СКАЗКА

Арифова Наргиза Джахонгировна

воспитатель 13 МТТ, г. Бухара, Бухарская область

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10357238>

Аннотация. В статье подробно написан сценарий новогоднего праздничного мероприятия, а также выступления учащихся: выступления, стихи.

Ключевые слова: праздничная елка, новогодний праздник, праздничные игры, праздничные стихи.

WINTER'S TALE

Abstract. In the article, the New Year holiday event is scripted, and the students' performances: performances, poems written in detail.

Key words: holiday tree, New Year holiday, holiday games, holiday poems. To the music, King Neptune enters, makes a circle of honor and sits on the throne.

1. Петрушка:

- Наш молодой новогодний привет всем, кому от 5 до 60 лет!

2. Петрушка:

- Сегодня вас ждут и веселья и шутки, скучать вы не будете здесь ни минутки!

1. – Берите собою папу и маму, пусть тоже посмотрят нашу программу!

2. – Нету ёлки нашей выше, нету ёлки нашей краше!

1. – Здесь на ёлке новогодней всех приветствуем сегодня, наступает новый год всем он радость принесёт!

Вход группы.

Ведущая 1: - Пусть звонко музыка играет спешите к нам в нарядный зал, сюда ребята начинаем наш новогодний карнавал.

Ведущая 2: - Минувший год был годом славным и время торопливое не ждёт, листок последний сорван календарный на встречу к нам шагает новый год.

Новый год (выходит на сцену)

Я новый год пришёл к вам я с весёлой песней путь станет ваша жизнь друзья ещё чудесней. Добру и дружбе вы сердца откройте настезь! Вас счастье ждёт и нет конца, друзья у счастья.

Исполняется песня «Ёлка».

Ведущая 1: - С песнями и смехом вы вбежали в зал, И лесную гостью каждый увидал. Высока красива, зелена, стройна, разными огнями светится она. Разве не красавица?

Дети: - Всем нам ёлка нравится!

Новый год: - Встречаем песней новый год, встречаем пляской новый год. А кто стишок про ёлку знает, надеюсь нам его прочтёт. Таких ребят немало здесь. Кто хочет нам стишки прочесть?

Стихи:

Снова к нам пришёл сегодня

Праздник ёлки и зимы.

Этот праздник новогодний

С нетерпением ждали мы.

Пришла ты к нам ёлка
ветвистая,
Зелёная чуть серебристая,
Пришла вся сверкая
снежинками,
Прозрачными, тонкими
льдинками.

Здравствуй праздник
новогодний
Праздник ёлки и зимы.
Всех друзей своих сегодня
Позовём на ёлку мы.

Ярче, ярче пусть сверкает
Ёлки праздничный наряд.
С Новым годом, с Новым годом!
Поздравляем всех ребят.

Ярче, ярче пусть сверкает
Ёлка множеством огней.
С Новым годом, с новым годом!
Поздравляем всех гостей.
Очень любим мы веселье
В новогодние деньки!
И поэтому для вас
Потанцуем мы сейчас.

Ведущая: - Внимание! Что за
чудеса? Я слышу чьи-то голоса. Кто-
то громко топает и в ладоши хлопает.
Кто-то весело хохочет, кто-то нас
поздравить хочет.

Это час мы ждём весь год,
И под гром хлопушек

Начинаем хоровод
Ёлочных игрушек.

Танец «Ёлочные игрушки».

Словесная игра:
Мы с ребятами сыграем, в интересную
игру
То чем ёлку наряжаем, я детишкам
назову.
Вы послушайте внимательно и
ответьте обязательно
Если мы вам скажем верно, говорите
«да» в ответ.
Ну а если вдруг неверно говорите
смело «нет».

- И так ребята что мы вешаем на
ёлку?

- Разноцветные хлопушки?
 - Одеяло и подушки?
 - Раскладушки и кровати?
 - Мармеладки шоколадки?
 - Шарик стеклянные?
 - Стулья деревянные?
 - Плюшевые мишки?
 - Буквари и книжки?
 - Бусы разноцветные?
 - А гирлянды светлые?
 - Снег из ваты белой?
 - Ранцы и портфели?
 - Туфли и сапожки?
 - Чашки, вилки, ложки?
 - Конфетти блестящие?
 - Тигры настоящие?
 - Шишки золотистые?
 - Звёздочки лучистые?
- Молодцы ребята.

Новый год, новый год
Нет тебя чудесней.
И встречаем мы его.
Дружной звёздной песней.

Песня «Блещет звёздами».

Вход Бабы-Яги.
- Что такое? Почему?
Ничего я не пойму!
Почему веселье, пляс?
Ничему не быть сейчас!
(Стучит метлой)
Унды-фунды, гунды-гей!
Гасни ёлка поскорей!
(Свет гаснет)
Ха-ха-ха! Вот и темно! Вот и
хорошо!

Вот вам и новый год. И Дед
мороз вас сейчас не найдёт! Ох, как
ноют мои ноженьки с дорожечки.
Старая я видно стала, надо прилечь
отдохнуть.

(Ложится под ёлочкой).

Ведущая: - В старой сказке, в
русской сказке

Снежный терем есть, а в нём

Спит снегурочка царевна

Беспробудным крепким сном.

Спит она, но вот сегодня
пробудившись ото сна

К нам на праздник зимней
сказки

Гостьей явится она.

Ведущая: - Любимицу нарядную

Мы все на праздник ждём

Снегурку нашу милую,

Нарядную красивую

К нам в гости позовём.

Все: - Снегурочка, Снегурочка!!!

Входит Снегурочка (под
мелодию).

Снегурочка:- Перед самым
новым годом

Из страны снегов и льда

Вместе с дедушкой морозом

В гости к вам спешу сюда.
Все меня на праздник ждут
Все снегурочкой зовут.
Здравствуйте ребятишки
Девчонки и мальчишки.
С Новым счастьем, с Новым
годом!

С новой радостью для всех.
Пусть звучат под этим сводом
Песни, музыка и смех!
(Просыпается Баба-Яга)

Баба-Яга: - Эй девчонка чаво
расшумелася,
Поспать старой не даёшь
Тебя что старшим уважать не
учили.

Снегурочка: - Ой ребята, а это
кто?

Баба-Яга: Стройненькая ножечка,
Ленточка в косе.

Кто не знает ёжечку?

Бабку знают все.

Ведьмочки на празднике

Соберутся в круг.

Как танцует ёжечка

Глянуть любо! У-Ух!

(Под мелодию пританцовывает)

Песня Бабы-Яги.

Ведущая:

- Снегурочка очень хорошо,

Что ты к нам пришла!

Посмотри-ка, у ребят глаза горят,

Гости все пришли к нам в сад,

Ёлка здесь.

Но вот вопрос:

- Где же Дедушка Мороз!

Снегурочка: - Передать просил
он вам,

Что прибудет скоро сам!
Грузит он подарков воз,
Добрый Дедушка Мороз!

Баба-Яга: - Что-что-что, кто-кто-кто?

Подарки значит дед мороз говорите.

Пойду его встречать,

(Шёпотом) – И всё подарки перехвату, Дед мороза спрячу в лесу, а подарки съем. Ух хорошо получится. (Баба-Яга уходит).

Снегурочка: - Отгадайте детвора,
Кто ещё придёт сюда?

Красные щёчки, пёстрые платочки.

Хлопают в ладоши
Весёлые

Дети: - «Матрёшки»

(Исполнение частушек перед танцем)

- Дуйте в дудки, бейте в ложки!
В гости к нам пришли матрёшки.
Ложки деревянные,
Матрёшечки румяные. Ух.

- Я сегодня рано встала
Сразу к ёлке побежала
Вот спасибо Дед Мороз
Что подарки мне принёс. Ух.

- Новогодние частушки.
Мы сейчас вам пропаём
Чтобы знали все ребята
Как мы это праздник ждём. Ух.

- Выйду, выйду я плясать

В новеньких ботинках,
Все ребята говорят,
Что я как картинка! Ух.

- Не твоя ли это внучка,
Дед Мороз, ты нам ответь,
Под стул фантики бросает
И не хочет с нами петь? Ух.

- Ну-ка девочки – подружки,
Собирайтесь петь частушки
И спляшите от души
До чего ж вы хороши! Ух.

- Раскрасавица зима
В гости ходит не одна!
За собой всегда ведёт
Лучший праздник Новый год. Ух.

- Во дворе большая горка,
А качель качается
Отчего же наш Арсланчик.
Девочек стесняется? Ух.

- Мы частушек вам пропели
Под весёлый перепляс!
С Новым годом поздравляем
В развесёлый этот час! Ух.

- Не смотрите что мала
Всё равно плясать пошла.
И от песенки моей
Станет в зале всем теплей. Ух.

- За окном снежок стая
Тоже водит хоровод,
Попрощавшись с годом старым,
Мы встречали Новый год.

- Дети водят хоровод
Хлопают в ладоши
Здравствуй, здравствуй

Новый год! Ты такой хороший!
Ух.

Танец: «Русский народный».
(Матрёшки Ии мальчики в костюмах с русскими народными инструментами).

Снегурочка: - Ну, Матрёшки,
просто диво,
Танцевали как красиво.

Ведущая загадывает загадки.

- Зимой на ветках яблоки,
Скорей их собери,
И вдруг вспорхнули яблоки.
Ведь это СНЕГИРИ.
- На дворе снежок идёт,
Скоро праздник НОВЫЙ ГОД.

- Мягко светятся иголки,
Хвойный дух идёт от ЁЛКИ.

- Ветки слабо шелестят,
Бусы яркие БЛЕСТЯТ.

- И качаются игрушки:
Флаги, звёздочки ХЛОПУШКИ.

- И верхушку украшая, там сияет
как всегда,
очень яркая, большая,
пятыкрылая ЗВЕЗДА.

- Хоть я не снег, а таю
Не птица, а летаю. ДЫМ

- Растёт она вниз головой,
Не летом растёт, а зимой.
Но солнце её припечёт,
Растает она утечёт. СОСУЛЬКА

- Прозрачен как стекло,
А не вставишь в окно. ЛЁД

В чаще леса есть такое,
Непонятное, большое,
Как у курицы две ножки,
Двери есть, но нет окошка,
Там живёт одна подружка,
Что за дом такой?
Дети хором: ИЗБУШКА!

Снегурочка: - Вот ребятки, так
ребятки отгадали все загадки.

- По секрету вам скажу:
Очень я стихи люблю.
Ну, кто смелый выходите
Мне стишок свой расскажите.

- Когда Новый год зажигает.
На ёлке цветные огни,
Все детство своё вспоминают
Счастливые детские дни.

- Задумает кто-то желанье
И Деду Морозу шепнёт,
Исполнит он все обещанья
И в Новом году принесёт.

- Огоньки сверкают,
Красный, голубой,
Хорошо нам, ёлка,
Весело с тобой!

- Каждый пусть у ёлки
Спляшет и споёт,
Весело мы вместе
Встретим Новый год.

Ведущая:
Как весело, как весело

Как радостно кругом
Мы песней ёлку встретим
Мы песню ей споём!

Песня: «Свет с серебром
струится в окно» под диск.

Игра с Бабой-Ягой (словесная на
внимательность, можно подключить
родителей).

- Делайте то что говорю, но не
то что показываю и будьте
внимательно.

- Руки и ушам (сама берётся за
нос)

- Руки вверх (сама поднимает
одну ногу)

- Подпрыгнула (сама присела)

- Топнули (сама хлопает)

- Хлопнули (сама руки вверх)

- Ногу левую подняли (сама
подпрыгнула)

- Кругом повернулись (сама
присела)

- Похлопали (сама топает)

Баба-Яга: - Ах ребята молодцы
Поиграли от души
А сейчас прошу я вас
Всем стишок рассказать.

- Спит медведь и над берлогой
Пар клубится в вышину
Рядом куст с табличкой строгой
«Соблюдайте тишину».

- Улицей гуляет Дедушка Мороз
Иней рассыпает по ветвям
берёз

Ходит, бороною белою трясёт,
Топает ногою только треск идёт.

- Как красиво в нашем зале
А на ёлочку взгляни
Ярко-ярко засияют
На ветвях её огни.

- Серебрится дождь мохнатый
И стеклянные шары
И на радость всем ребятам
Наша ёлочка, гори!

- На заборах на крылечке
Всё блестит и всё бело!
Нет свободного местечка
Всюду снега намело.

- Нарядилась и рябина
В белый праздничный наряд
Только гроздь на вершине
Ярче прежнего горят.

- Кто же это и откуда?
К нам принёс такое чудо
Что за день у нас в саду
Это первый день в году.

- Ёлочка зелёная
В блёстках серебра
Мы плясать под ёлкой
Рады до утра.

Ведущая: - До чего же вы ребята
Замечательный народ
Только тихо... Что я слышу?
Кто-то к нам ещё идет!

Звучит мелодия песни «Говорят
мы бяки-буки».

(Пританцовывая входят
разбойник и разбойница)

Разбойник: - Это мы разбойники,

это мы разбойницы

Ждите неприятностей, можем и побить!

Нас боятся белки, зайцы и ребята.

Им теперь придётся очень трудно жить.

Разбойница: - Белоснежку мы поймаем

И снегурочку возьмём!

Дед мороза отменяем

Вместо Деда мы придём.

Разбойник: - Чаёк выпили, картошку съели,

Последние дрова в печке догорели

Что теперь делать будем?

Разбойница: - Что делать, что делать

Пойдём на лесную опушку

Там спрятан мешок с подарками,

Тот что мы украли у Деда Мороза.

Мы мешок ребятам не дадим

Сами, всё, что в нём съедим!

(Разбойники уходят за ёлку)

Ведущая: - Ребята, а сейчас посмотрим как вы умеете разгадывать загадки, слушайте внимательно:

- Кто-то должен очень важный

И на утренник прийти

У него румянец яркий

Борода, как белый мех,

Интересные подарки

Приготовил он для всех

- Мы весной его не встретим,

Он и летом не придёт

Но зимою к нашим детям

Он приходит каждый год!

Вот идёт он гость желанный,

Бородою весь оброс,

И весёлый и румяный

Кто же это???

Дети: - Дед Мороз!!!

(Входит Дед Мороз)

Дед Мороз: - Вижу, тут лесные мишки,

Вот и зайцы шалунишки.

И весёлые лисята

Волки, храбрые зайчата.

Все в костюмы нарядились

И у ёлки в пляс пустились.

Ты Снегурочка мой друг,

Созови скорей подруг.

Становитесь в круг скорей

Да станцуйте веселей!

Снегурочка: - Эй, снежинки – озорницы,

Мои милые сестрицы,

Прилетайте, покружитесь,

И со мной повеселитесь!

Дед Мороз: - Желаю здоровья, успехов и сил,

Очень, ребятки, сюда я спешил!

Был у вас год назад,

Видеть всех я очень рад!

Пусть же этот Новый год

Много счастья принесёт!

Стихи Снежок.

- Сегодня будем веселиться
Пускай сияют счастьем лица,
Снежинки – сёстры прилетели,
Кружитесь все вокруг летели.

- Мы снежинки, лёгкие пушинки
Это мы над вами кружим,
Это мы с ветрами дружим.

- Мы танцуем дни и ночи,
Даже несколько недель,
Нашим танцем между прочим
Начинается метель.

- А устанем мы кружиться
Отдохнуть зовёт земля
Мы летим и снег ложиться
На поля и на леса.

- Снежинки серебристые
На веточках блестят,
И льдинки, как бубенчики
Тихонечко звенят.
Дед Мороз: - А сейчас снежинок
Сюда к нам позову
Снежинки, голубушки
Сюда ко мне, ау!

Танец Снежинок под мелодию
«Хеппи ю нейв».

Дед Мороз: - Ох, устали мои ноги,
Ну-ка сяду, посижу,
На детишек погляжу.

Ребёнок: - Нет-нет-нет!

Не время спать
Время с нами поиграть.
Игра: ???

Ведущая: - Мы сейчас исполним
песню

Но чтоб было интересней,
Сделай нам такую милость,

Чтобы ёлка засветилась,
Засветилась, засверкала,
Огоньками заиграла!

Снегурочка: - Что ж для этого
нам нужно,
Чтобы все мы очень дружно
Ей сказали «Раз, Два, Три!»
Наша ёлочка гори!
(Ёлка загорается)

Ведущая: - Наша ёлка
засверкала
Вот и праздника начало
Дед Мороз вас всех зовёт
В новогодний хоровод.

(Песня на английском языке)

Дед Мороз: - Что ж, гостил у вас
я долго,
Хороша сегодня ёлка
И ребята хороши,
Спели вы мне от души.

Новый год: - Пошумели,
посмеялись
Все вы, право, от души.
И девчонки, и мальчишки
Были очень хороши!

(Дед Мороз зовёт снегурку.
Появляется Баба-Яга).

Баба-Яга: - Я снегурка просто
класс,
Полный кайф и всем атас!
Я реветь и выть могу
На метле иль на бегу
На эстраде выступаю,
Пугачёву обгоняю.
Если конкурс вдруг объявят,

Место первое – моё.
Все подарки мне предъявят
Я уж выберу своё
Ну детишки выходите,
И меня вы поддержите!

(Вбегают разбойники)

Разбойник: - Погоди, погоди Дед
Мороз!

Это ж невиданное дело
Собирать на праздник белок,
Медвежат и всех зайчишек.
И девчонок, и мальчишек!

Разбойница: - Всех позвали,
пригласили,

А про нас вы позабыли
Мы обиды не простим
Мы конечно отомстим.

Разбойник: - Что за сборище
такое

Почему весёлый смех
Я вам праздничек устрою
Разгону сейчас же всех.

Разбойница: - Вы ребяташки не
ждите

К вам Снегурка не придёт
И подарочков конечно.
Вам никто не принесёт!

Баба-Яга: - Я Снегурку обхитрила
На большой замок закрыла.

Лучше всех в лесу пою
Не признает кто мой дар,
Я по шее надаю!
Сразу всем понятно будет,
Я пою прекрасней всех!
Пусть Снегурка не забудет,
Мне вручить призы за всех!

Дед Мороз: Что за день сегодня!
Подарки потерял, ехал на санях
да уронил мешок, внучка пропала
куда-то. Никогда такого Нового года
не было.

Разбойник: Я тёмными ночами
Подался на разбой
Дрожат все предо мною,
Доволен я собой.
Ха-ха-ха!

Разбойница: В лесу живу не зря
я,

Шум подниму лесной,
Деревья обломаю
Довольна я собой.
Ха-ха-ха!

(Уходят за ёлку)

Под мелодию вбегают зверята.
Лисёнок:
Здрате, Здрате!
Всем, всем, всем
Мы немного опоздали, не беда
Мы с подарками приехали сюда!

Медведь:
Маленькие мишки
Принесли вам шишки
И бочонок мёду
К Новому году

Зайчата:
Мы, скромные зайчата,
Принесли морковки
Кушайте, ребятки, на здоровье

Волк:
Мы играли на опушке

И нашли мешок под ёлкой
Оказался он тяжёлый

Дед Мороз: Как народу много в
зале

Верно зайцы мне сказали
Что меня ребята ждут!
Через все прошёл преграды
Снег меня запорошил!

Знал, что мне здесь будут рады,
Потому, сюда спешил!
Дружней захлопаем в ладоши
Быстрее закружим хоровод.

Дед Мороз:
Ох зверята я так рад,
Что подарки вы нашли
Ну ребята покажите,
Что за танец припасли.

Ведущая:
Весёлые затеи несёт вам Новый
год

Так пусть же всё быстрее
Кружится хоровод.

Танец зверят под мелодию А
рам-за-зам

Ведущая: Вот и все мы
собрались
И подарочки нашлись.
Только где же Снегурочка?
А это что за шум за ёлкой?

Выходят Мушкетёры, они ведут
перевязанных разбойников.

Проезжали мимо леса
Торопились все на бал
Увидали вдруг Снегурку

Её разбойник привязал.

Мы её освободили
И разбойников нашли
Всех в карету посадили
Вместе в гости к вам пришли.

Снегурочка:
Вот спасибо вам друзья
Снова прежней стала я!

Разбойник:
Дед, Снегурочка, простите,
И подарком угостите!
А на празднике у вас
Мы вам спляшем хоть сейчас.

Разбойница:
Мы исправимся, поверьте,
Жизнь мы новую начнём:
Будем мы добрее, лучше
С каждым часом, с каждым
днём.

Ведущая:
Как, ребята, вы решите
Вы поступок их простите?

Ведущая:
Дедушка, давай простим
И подарком угостим.
Хоть и вредные они,
Всё-таки их жалко.
Ведь нельзя же в Новый год
Быть им без подарков.

Ведущая:
Все мы любим песни, шутки
Наступил потехи час
Танцевальную минутку
Объявляем мы сейчас.

Ведущая:
Так пусть же музыка поёт
Мы начинаем бал
И танцевать всех в круг зовёт
Весёлый карнавал.

Танец Танго.

Новый год:
Мы подарки вам вручили
И наказ мы вам даём
Чтобы были все здоровы,
Хорошели с каждым днём

Снегурочка:
Чтобы в вашей жизни было
И веселье, и смех

Все:
С новым годом,
С новым годом
Поздравляем всех, всех, всех!

Дед Мороз: До встречи в
следующем году, меня вы ждите, я

приду!

Баба-яга:
Пора друзья!
Проститься нужно
Всех поздравляю от души
Пусть Новый год встречают
дружно

И взрослые, и малыши.
Заключительная песня.

Ведущая 1:
Мы в Новом году вам желаем
успеха!

Побольше весёлого звонкого
смеха,

Побольше весёлых друзей и
подруг

Чтоб все вместе с вами
смеялись вокруг.

Ведущая 2:
Всем спасибо за вниманье
За задор, за звонкий смех
Вот настал момент прощанья,
Говорим вам «До свиданья»
До счастливых новых встреч!

REFERENCES

1. Я сам. Первый том. Ташкент, 2000 г.
2. Выготский Л.С. Искусство психологии. - М.: Искусство, 1986. - С.572.
3. Гадамер Г.Г. Реальность прекрасна. - М.: Искусство, 1991. - С.367.
4. Солиджонов Ю. Художественная речь в узбекской прозе 80-90-х годов 20 века. Фил. Кандидат наук. Дис. - Ташкент. 2005. – Б. 249.
5. Журнал начального образования 8 апреля 2022 г.

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA
TAYYORLASHDA TEXNOLOGIK VOSITALARNING AHAMIYATINI
DIAGNOSTIKA QILISH**

Xamitova Dilbar Djalolovna

Buxoro viloyat Romitan tuman 5-DMTT tayyorlov guruh tarbiyachisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10357367>

***Annotatsiya.** Ushbu tadqiqotda erta bolalik davrida dars beradigan o'qituvchilarning ta'limda texnologiyadan foydalanish haqidagi fikrlari; Ularning texnologiyadan foydalanishni afzal ko'rishlari, qaysi texnologik vositalardan foydalanishlari va texnologiyani samarali deb o'ylashlari o'rganildi.*

Tadqiqot 40 nafar o'qituvchida o'tkazildi. Ulardan 1 nafari erkak va 39 nafari ayol. Yarim tuzilgan suhbat shakli: ma'lumotlarni yig'ish uchun 17 ta savoldan foydalanilgan. Ishtirokchi o'qituvchilarning yarmidan ko'pi texnologik vositalardan foydalanish bo'yicha treningdan o'tganligi aniqlandi. Ko'pchilik o'qituvchilar ta'limda texnologiyadan foydalanish zarur deb hisoblaydilar.

Kompyuter va proyeksiyalar, eng ko'p qo'llaniladigan vositalar hisoblangan texnologik vositalar bilan mashg'ulotlar multfilmlar tomosha qilish, raqamli hikoyalar o'qish va musiqa tinglashdan iborat hisoblanadi. O'qituvchilarning fikriga ko'ra. Til va kognitiv rivojlanishga hissa qo'shadigan texnologik ta'lim vositalari ham o'rganishga qiziqishni oshiradi va bilimning doimiyligini ta'minlaydi. Ammo shunday o'qituvchilar ham borki bunday o'rganish o'quvchilarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga zarar yetkazishi mumkin deb o'ylaydilar.

***Kalit so'zlar:** maktabgacha ta'lim, texnologiya, o'qituvchining fikri.*

**DIAGNOSIS OF THE IMPORTANCE OF TECHNOLOGICAL TOOLS IN
PREPARING PRESCHOOL CHILDREN FOR SCHOOL EDUCATION**

***Abstract.** In this study, the views of early childhood teachers on the use of technology in education; whether they prefer the use of technology, which technological tools they use, and whether they think technology is effective or not.*

The study was conducted on 40 teachers. 1 of them is male and 39 of them are female. A semi-structured interview form consisting of 17 questions was used to collect data. It was determined that more than half of the participating teachers had training in the use of technological tools. Most of the teachers think that the use of technology in education is necessary.

The most used tools are computers and projections, and the most common activities with technological tools are watching cartoons, reading digital stories and listening to music. According to the opinions of the teachers, technological educational tools that contribute to language and cognitive development also increase the interest in learning and ensure that the information is permanent. However, there are also teachers who think that this way of learning can harm students' social and emotional development.

***Keywords:** Pre-School, Techonology, Teacher Opinions.*

**ДИАГНОСТИКА ЗНАЧЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В
ПОДГОТОВКЕ ДОШКОЛЬНИКОВ К ШКОЛЬНОМУ ОБУЧЕНИЮ**

***Аннотация.** В этом исследовании рассматриваются взгляды педагогов дошкольного образования на использование технологий в образовании; Были изучены их*

предпочтения в использовании технологий, какие технологические инструменты они используют и считают ли они технологии эффективными.

В исследовании приняли участие 40 учителей, из них 1 мужчина, 39 женщин. Форма полуструктурированного интервью: для сбора данных использовалось 17 вопросов. Было установлено, что более половины участвующих учителей прошли обучение по использованию технологических инструментов. Большинство учителей считают, что необходимо использовать технологии в образовании.

Компьютеры и проекции являются наиболее часто используемыми технологическими инструментами. Занятия включают просмотр мультфильмов, чтение цифровых рассказов и прослушивание музыки. По мнению учителей, технологическое образование способствует языковому и когнитивному развитию. Инструменты также повышают интерес к обучению и обеспечивают непрерывность знаний. Однако есть учителя, которые считают, что такое обучение может нанести вред социальному и эмоциональному развитию учащихся.

Ключевые слова: дошкольное образование, технология, взгляд учителя.

KIRISH.

Rasmiy ta'lim tizimini maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim, o'rta va oliy o'rta ta'lim tashkil qiladi.

Bu bosqichlarning birinchisi bo'lib, 3-6 yoshdagi bolalar birinchi qadam qo'yadigan bu bosqich boshlang'ich ta'lim jarayonining birinchi bosqichidir.

U o'tmishdagi tajribalardan iborat bo'lib, boshlang'ich ta'limga tayyorgarlik ko'rishga qaratilgan. Inson shaxs ham shu davrda rivojlanadi. Bu davrda bolalar o'zlarining bilim va rivojlanish darajalariga teng bo'lgan yo'nalishda ta'lim oladilar.

Erta bolalik yillari shaxsning shaxsiy rivojlanishidagi muhim davrni qamrab oladi. Shaxsning salohiyati eng yuqori darajaga yetadi. Bolaning bilim olishiga erishish uning erda yoshda bo'lgan imkoniyatlari bilan bog'liq. Shuning uchun shaxsning yoshligida bo'lgan jismoniy va ijtimoiy muhiti va o'yin imkoniyatlari bilan bog'liq hisoblanadi va bu shaxsning kelajagida muhim rol o'ynaydi. Erta bolalik ta'limi 0-72 oylik deb hisoblanadi. Bu davrda bolalarning barcha rivojlanishini ijtimoiy qadriyatlar doirasida yo'naltiruvchi tizimli ta'lim jarayoni belgilaydi. Ularning hissiy va idrok qobiliyatlarini rivojlantirish orqali fikr yuritishga, ijodiy bo'lishga va o'zini namoyon qilishga yordam beradi, o'z g'oyalarini ifoda etishga yordam beradi va o'zini tuta bilishga yordam beradi. Poyraz va Derelarning fikriga ko'ra, erda bolalik ta'limi - bu tug'ilishdan boshlang'ich ta'lim boshlanishigacha bo'lgan yillarni o'z ichiga olgan va ushbu yoshdagi bolalarning jismoniy va aqliy rivojlanishini madaniy qadriyatlar doirasida qo'llab-quvvatlaydigan va boshqaradigan dastur hisoblanadi.

Zembat (1992) ma'lumotlariga ko'ra esa, maktabgacha ta'lim; Bu jarayon tizimli bo'lib, unda bolalarning tug'ilishidan to' majburiy ta'lim boshlanishigacha bo'lgan davrda ularning rivojlanishi, xarakter xususiyatlari va ko'nikmalari hisobga olinadigan, ularning jismoniy, hissiy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishini sog'lom ta'minlaydigan, ijobiy shaxsiy xususiyatlar shakllanadi.

Ularning ijodkorligi va o'ziga bo'lgan ishonchini qo'llab-quvvatlash, maktab va oilalar hamkorlik qiladigan joyda tashkil etishga harakat qilinadi.

Tadqiqot umumiy so'rov modellaridan biri bo'lgan yagona so'rov modeli kesma yondashuvi doirasida tavsifiy tadqiqot usuli bilan yakunlandi. Tavsifiy tadqiqot; Hodisa, holat yoki hodisani qanday bo'lsa, o'z holicha o'rganish va kuzatishni nazarda tutadi. Ushbu tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda texnologiyadan foydalanish bo'yicha o'qituvchilarning fikrlari tahlil qilindi va izohlandi.

Buxoro viloyatidagi xususiy bolalar bog'chasida 39 ta ayol va 1 ta erkak jami 40 ta tarbiyachi o'qituvchi ishlaydi.

O'qituvchilardan 33 nafari bog'chada, 6 nafari bolalar bog'chasida va 1 nafari amaliyot sinfida ishlaydi. 15 nafar o'qituvchi 1-5 yil, 20 nafari 6-10 yil, 5 nafari esa 11 va undan ko'p yillik stajga ega. 4 nafari fan nomzodi, 34 nafari bakalavriat, 2 nafari magistratura darajasiga ega. 27 nafar o'qituvchi texnologik vositalardan foydalanish bo'yicha treningdan o'tgan bo'lsa, 13 nafari o'qimagan. O'qituvchilar ishlayotgan talabalarning yosh guruhlarini ko'rib chiqsak; 36-48 oylik guruhda 7 nafar, 48-60 oylik guruhda 20 nafar, 60-72 oylik guruhda 9 nafar va aralash yosh guruhida 4 nafar o'qituvchi mashg'ulotlar olib bormoqda. Tadqiqot guruhini aniqlashda, Buxoro shahridagi bu bolalar bog'chasida umumlashtirish uchun tasodifiy tanlama turlaridan biri bo'lgan oddiy tasodifiy usul ishlatilgan. Tadqiqot 2022-2023 o'quv yilida onlayn suhbatlar orqali o'tkazildi. O'qituvchilarga o'rganish haqida oldindan ma'lumot berildi va ularning shaxsiy ma'lumotlari hech qayerda ochiq aytilmasligi haqida so'z beriladi.

Tadqiqotda ma'lumotlarni yig'ish uchun yarim tuzilgan intervyu shaklidan foydalanildi. Suhbat shakli adabiyotlarni ko'rib chiqqandan so'ng yaratilgan. Anketa ekspert xulosasiga taqdim etildi va tuzatishlar kiritilib, yakuniy shakli berildi. Anketa 17 ta savoldan iboratdir. Shaklda demografik ma'lumotlar (jinsi, yoshi, ish staji, ta'lim holati), o'qituvchi ishlayotgan maktab turi, texnologik vositalardan foydalanish bo'yicha o'qitilganmi yoki yo'qligi, texnologik vositalardan qanchalik tez-tez foydalanishi) kabilar kiritilgan edi. Sinf, qaysi maqsadda, qancha vaqt davomida, qaysi turdagi faoliyatda va qaysi vositalardan foydalaniladi. Ularning afzal ko'rganidan so'ng, u bolalarning qaysi rivojlanish sohalariga ijobiy/salbiy ta'sir ko'rsatishi, sog'lom va xavfsizmi va uning ta'siri so'ralgan. Bolalarning o'rganish tezligi haqida ham so'rovnoma bor edi. Ma'lumotlar video-audio ilova orqali onlayn tarzda to'plangan va birinchi navbatda o'qituvchilar xabardor qilingan.

O'rtacha 40 daqiqa davom etgan suhbatlar kompyuterga yozib olingan va faqat ushbu tadqiqot uchun foydalanilgan. Axloqiy qoidalar doirasida o'qituvchilarning shaxsiy ma'lumotlari kiritilmaydi va o'qituvchilarning fikri "O" harfi bilan ko'rsatiladi va suhbatda tartib bo'yicha raqamlanadi (O1, O2 kabi).

Suhbatdan olingan ma'lumotlar yozma ravishda yozib olingandan so'ng, miqdoriy ma'lumotlar qayd etib qo'yiladi va tahlil qilindi. O'qituvchilarning shaxsiy ma'lumotlariga oid xulosalar tahlil qilingandan so'ng, texnologik vositalardan foydalanish bo'yicha berilgan savollar tahlil qilindi.

Berilgan javoblar o'rganildi, kontent tahlili o'tkazildi va dastur tahlili natijalari bilan birgalikda sharhlandi. Ushbu tadqiqot adabiyotda maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilarining miqdoriy va sifatli yondashuvlardan foydalangan holda texnologiyalardan foydalanish bo'yicha istiqbollari aniqlash uchun ishlatilgan.

Ta'limda texnologik vositalardan foydalanish chastotasini tahlil qilish natijalari o'rganilganda, o'qituvchilarning 82,5 foizi maktabgacha yoshdagi bolalarni ta'limda texnologik vositalardan foydalanish kerak deb hisoblaydi.

O'qituvchilarning 2,5 foizi texnologiyadan darsda hech qachon foydalanmasligini ta'kidlagan bo'lsa, 42,5 foizi undan kam, 55 foizi esa doimo foydalanadi va ularni har kuni ishlatganini aytdi. Texnologik vosita sifatida o'qituvchilarning 10 foizi televizorni afzal ko'rsa, 70 foiz kompyuter, 77,5 foiz proyeksiya va 17,5 foiz aqlli doskani afzal ko'radi.

O'qituvchilarning 47,5 foizi texnologik vositalardan darsda bolalarga multfilmlar ko'rsatishda, 67,5 foizi musiqa tinglashda, 47,5 foizi raqamli hikoyalarni o'qishda, 45 foizi esa boshqa maqsadlarda foydalanishini ta'kidladi.

O'qituvchilarning 62,5 foizi texnologik vositalarni darsda 5-20 daqiqa davomida qo'llaganliklarini bildirgan bo'lsa, 37,5 foizi 20-40 daqiqa davomida foydalanilganini bildirgan. O'qituvchilarning 70% o'z kundalik rejalarida o'yin faoliyati uchun texnologiyadan foydalansa, 90% musiqa, 70% o'zbek tili, 35% matematika, 20% san'at, 30% fan faoliyati uchun foydalanadi. Bolalar sinflarning 20 foizida texnologik vositalardan foydalansa, 80 foizida foydalana olmasligi aniqlandi.

XULOSA

Tadqiqotlar natijasida olingan xulosalar o'rganilganda, ishtirok etgan o'qituvchilarning yarmidan ko'pi texnologik vositalardan foydalanish bo'yicha treningdan o'tganligi ma'lum bo'ldi. O'qituvchilarning ko'pchiligi maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda texnologik vositalardan foydalanish zarur, deb hisoblaydilar.

Ko'rinib turibdiki, texnologik vositalardan foydalanishda odatda kompyuterlar va proyeksiyalar afzal ko'riladi, lekin bu texnologik vositalar odatda bolalarga musiqa tinglash, shuningdek, multfilmlarni tomosha qilish va raqamli hikoyalarni o'qish uchun ishlatiladi. O'qituvchilarning qariyb yarmi texnologik vositalardan ham ta'lim, ham boshqa maqsadlarda foydalanishlarini ta'kidladilar.

Darslarda texnologik vositalardan foydalanish 40 daqiqadan oshmagani ko'rinib turibdi. Kundalik rejalarda o'qituvchilar musiqa fanida to'liq texnologiyadan foydalanishlari ko'rinib turibdi. O'yinlar va o'zbek tildagi tadbirlarda ham albatta. Bundan tashqari, ko'pchilik sinf xonalarida bolalar texnologik vositalardan foydalanmasligi va bu vositalar o'qituvchi nazoratida ekanligi aniqlandi. O'qituvchilar texnologiya yordamida ta'lim bolalarning tili va kognitiv rivojlanishiga eng ko'p ta'sir qiladi deb o'ylashlari bilan birga, ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini ham ta'kidladilar.

Bundan tashqari, o'qituvchilar bolalar ta'limida texnologiyadan foydalanishni sog'lom va xavfsiz deb bilishlari aniqlandi, chunki u o'qituvchi nazorati ostida bo'lsa. Bundan tashqari, o'qituvchilarning fikricha, agar u ta'lim maqsadlarida foydalanilsa, undan foydalanish Texnologik vositalardan foydalanish vizual va eshitish materiallarining ko'pligi tufayli bolalarning o'rganish tezligini oshiradi va bu tarzda o'rganish yanada qiziqarli va doimiy bo'ladi.

REFERENCES

1. Shavkat Mirziyoyev: "Boy va farovon yashamoqchi bo'lsak, haqiqiy bozor iqtisodiyotiga o'tishimiz shart. Yagona yo'limiz shu" (xabar.uz). (Shavkat

- Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 26 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma‘ruzasi).
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni, “Xalq so‘zi” gazetasi, 2020., 24 sentabr, 202 (7704)-son.
 3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning “Maktabgacha ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risi”da gi PQ-4312-sonli qarori (Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 01.10.2018-y.
 4. Asqarova D.Q. Bolalarni maktab ta‘limiga tayyorlash metodikasi. O‘quv qo‘llanma. “Navro‘z” nashriyoti, T.: 2020. 338 b.
 5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8-dekabrda gi “Boshlang‘ich ta‘limga bolalarni majburiy bir yillik tayyorlashga bosqichma-bosqich o‘tish bo‘yicha choratadbirlar haqida”gi 999-sonli qarori.
 6. “Ilm yo‘li” variativ dasturi. Toshkent, 2019-yi 20-sentabr.
 7. “Bolalarni maktabga tayyorlashning pedagogik-psixologik, tashkiliy-metodik jihatlari”. Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. Toshkent, 2015. 8.Ona tili fani bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi uzluksiz ta‘lim milliy o‘quv dasturlari. Toshkent, 2021.

MAMLAKATIMIZDA INTELLEKTUAL MULK HUQUQINI TA'MINLASH VA RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI

Shomuradova Malika Alisher qizi

Jizzax viloyati yuridik texnikumi o'quvchisi

Telefon: +998919430544

shomuradovamalika@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10357532>

Annotatsiya. Ushbu maqolada intellektual mulk huquqlari va ularning xalqaro himoyasi haqida ma'lumot berilgan. Zamonaviy dunyoda intellektual mulkning roli va ahamiyati, mamlakatimizda intellektual mulkga bo'lgan e'tibor va uning rivojlanishi uchun qilinib kelinayotgan say harakatlar. Yurtimizda soha rivoji uchun qabul qilinayotgan farmonlar va amalda bajarilayotgan ishlar hamda mustaqillikdan keyin davlatimiz a'zo bo'lgan tashkilotlar, konvensiyalar haqida so'z boradi. Bu soha bo'yicha takliflar ham berilgan.

Kalit so'zlar: Intellektual mulk, yalpi ichki mahsulot, investitsiya, kontrafakt mahsulot, BIMT.

PROSPECTS OF PROVIDING AND DEVELOPING INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN OUR COUNTRY

Abstract. This article provides information on intellectual property rights and their international protection. The role and importance of intellectual property in the modern world, the attention to intellectual property in our country and the various efforts being made for its development. It talks about the decrees adopted for the development of the industry in our country and the work being done in practice, as well as the organizations and conventions of which our country is a member after independence. Suggestions are also given in this area.

Keywords: Intellectual property, GDP, investmen, counterfeit, counterfeit product, BIMT.

ПЕРСПЕКТИВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В НАШЕЙ СТРАНЕ

Аннотация. В данной статье представлена информация о правах интеллектуальной собственности и их международной защите. Рассказывается о роли и значении интеллектуальной собственности в современном мире, о внимании, уделяемом интеллектуальной собственности в нашей стране, и усилиях, прилагаемых для ее развития. В этой области также даются предложения.

Ключевые слова: Интеллектуальная собственность, валовой внутренний продукт, инвестиции, контрафакт, ВТО.

Intellektual mulk deganda inson ijodining mevasi bo'lgan g'oyalar va texnologiyalar tushuniladi. Intellektual mulk ijodiy va innovatsion faoliyatdan daromad olish huquqini belgilovchi va himoya qiluvchi siyosatdir. Ushbu huquqlar yangi ma'lumotlar va g'oyalarning tarqalishi va tijoratlashtirilishini nazorat qilish uchun qonuniy vakolat beradi. Insonlar tomonidan yaratilgan faoliyat natijasi bo'lmish intellektual mulk mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishi va o'sishida katta ahamiyat kasb etadi. Mikroiqtisodiy darajada patent mualliflik huquqi va shunga o'xshash intellektual mulkni himoya qilish shakllari innovatorlar va investorlar uchun xalqaro bozorlarga yangi mahsulot olib kirish uchun zarur bo'lgan pul va

investitsiyalarni ta'minlash vositasi. Dunyodagi iqtisodiyoti rivojlangan davlatlar intellektual mulk sohasiga katta e'tibor berganligi bois, ularning investitsiyalar va yalpi ichki mahsulotdagi ulushi keskin oshgan. Jumladan, Yevropada yalpi ichki mahsulotning 45 foizni, Xitoyda 12, Rossiyada esa 7 foizni tashkil etadi. Lekin bizning davlatimizdagi bir qancha kamchiliklar mamlakatimizda intellektual mulk sohasining rivojlanishiga, jahon bozoriga mahsulotlarimizning eksport qilishining ortishiga, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga shuningdek, iqtisodiyotning rivojlanishiga katta to'sqinlik qilmoqda edi. Bularga misol qilib, intellektual mulk obyektlarini ishlab chiqarish jarayonlariga jalb qilish ko'rsatkichi juda pastligi, aholi va tadbirkorlik subyektlari intellektual mulk sohasi bo'yicha yetarli bilim va ko'nikmalarga ega emasligi hamda xo'jalik yurituvchi subyektlar o'z faoliyatiga intellektual faoliyat natijalarini joriy qilishdan manfaatdor emasligi, ixtirochilar va novatorlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratilmaganligidir. Ammo, mamlakatimizda bunday kamchiliklarni bartaraf etish va intellektual mulk sohasini yanada rivojlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Intellektual mulk sohasini yanada rivojlantirishga oid qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risidagi" 2022-yil 26-apreldagi PQ-221 sonli qarori qabul qilindi.

Qarorga muvofiq intellektual mulkni yanada ishonchli himoya qilish, intellektual mulk sohasida davlat boshqaruvini yanada takomillashtirish, mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish hamda kontrafakt mahsulotlarga samarali qarshi kurashish, shuningdek, Yangi O'zbekistonning 2022-2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalardan intellektual mulk sohasida milliy qonunchilikni Jahon savdo tashkiloti bitimlariga muvofiqlashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilmoqda shuningdek, strategiya bo'yicha intellektual mulk obyektlari oldi-sotdisiga qulay sharoit yaratish uchun "Intellektual mulk-barcha uchun" maxsus internet savdo platformasi ishlab chiqilmoqda. Intellektual mulk obyektlarini huquqiy himoya qilish bo'yicha barcha davlatlarda mexanizmlar ishlab chiqilgan. Davlatlararo xalqaro hamkorlikni ta'minlash uchun universal hukumatlararo tashkilotlar tuzilgan.

Bular sirasiga Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (BIMT) kiradi. U davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilish orqali butun dunyo bo'ylab intellektual mulkni targ'ib qilish va himoya qilish uchun yaratilgan bo'lib, bu tashkilotning asosiy vazifasi dunyodagi davlatlar o'rtasida kelishuv va bitimlar asosida intellektual mulkni himoya qilishni muvofiqlashtirish hamda shu sohadagi turli shartnoma va konvensiyalarning ma'muriy boshqaruvini ta'minlashdan iborat. Ayni vaqtda unga a'zo davlatlar soni 180 dan ortiq. O'zbekiston ham 1991-yil 25-dekabrda teng huquqli a'zosi bo'lgan mamlakatimiz BIMTning 14ta xalqaro hujjatini tasdiqlagan. Davlatimiz sanoat mulkini himoya qilish borasida salmoqli harakatlar amalga oshirgan va 1993-yildan Parij konvensiyasiga qo'shilgan. Bu ham mamlakatimizning mustaqillikga erishgach qisqa vaqt davomida intellektual mulk himoyasi uchun qilgan dastlabki qadamlaridan biridir.

Inson aqliy faoliyati mahsulining himoya qilinishi, ommaga taqdim etilishi, moliyalashtirilishi ayniqsa uning muhofaza etilishi O'zbekiston Respublikasi qonunlari va Fuqarolik kodeksida belgilab qo'yilgan. Fuqarolik kodeksida tegishli bo'limlar intellektual mulk uchun ajratilgan. Masalan to'rtinchi bo'limi intellektual mulk deb nomlanib, u o'z ichiga mualliflik huquqi, sanoat mulkiga bo'lgan huquq, haqidagi boblarni oladi. Bir misol aynan ushbu kodeksning 1032-moddasida Intellektual mulk obyektlarini huquqiy muhofaza qilish

ularning yaratilganligi tufayli yoxud shbu kodeksda yoki boshqa qonunlarda nazarda tutilgan hollarda va tartibda vakolat berilgan davlat organi tomonidan huquqiy muhofaza berilishi natijasida yuzaga keladi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti “Intellectual mulk sohasida davlat boshqaruvini takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risidagi” Qarori imzonlandi. Qarorda keltirilishicha O‘zbekiston Respublikasi Intellectual mulk agentligi Adliya tizimiga o‘tkaziladi va “O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Intellectual mulk agentligi” deb qayta nomlandi. Agentlik amaliy tajribaga ega bo‘lgan kadrlar bilan to‘ldirildi va ularni moddiy rag‘batlantirish choralari kuchaytirildi. Intellectual mulk huquqlarini himoya qilish jarayoniga ilk marotaba 200 dan ortiq hududiy adliya organi jalb qilindi.

Davlatimiz rahbari soha muammolari va kamchiliklarini bartaraf etish maqsadida, soha zimmasiga quyidagi vazifalarni yuklagan. Bular sirasiga Intellectual mulk agentligi, barcha tarmoq va sohalar hamda hududlarga intellectual mulk muhitini tubdan yaxshilash, bunda har bir idora, tarmoq va sohaga intellectual mulk obyektlarini kiritish yuzasidan qonunchilikni takomillashtirish, barcha vazirlik va idoralar, oliy o‘quv yurtlari, ilmiy-tadqiqot muassasalari va hududlar bilan birga, keng muhokamalar asosida intellectual mulk sohasini rivojlantirishning aniq vazifalarini qamrab olgan uch yillik dasturni ishlab chiqish vazifasi topshirilgan edi. Mana shunday soha yo‘lidagi ketma-ket qilinayotgan tadbirlar o‘z natijasini bermay qo‘ymaydi.

Muxtasar qilib aytganda, intellectual mulkni rivojlantirish va uni himoya qilishga e‘tibor shunday davom etib borsa, o‘ylaymanki yaqin yillar ichida o‘zimizning intellectual mulklarimiz orqali dunyo miqyosida o‘z o‘rnimizni mustahkamlab yanada oldinga siljiymiz.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
2. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi
3. Intellectual mulk sohasini rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora tadbirlar to‘g‘risidagi” 2022-yil 26-apreldagi PQ-221 sonli qarori
4. O‘zbekiston Respublikasi **Prezidentining** “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” **gi PF-60-son Farmoni**

ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ МОРФОФУНКЦИОНАЛЬНОГО И ПСИХОЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ПОДРОСТКОВ

Адилбеков Тохир Тухтаевич

Кандидат, биологических наук, доцент Национального университета Узбекистана им.

Мирзо Улугбека, г. Ташкент

Султанова Умида Усман кизи

Национальный университет Узбекистана

им. Мирзо Улугбека, г.Ташкент

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10334451>

Аннотация. Подростковый возраст является кризисным периодом развития, в ходе которого физиологические изменения в организме сочетаются с перестройкой психической составляющей личности. Вышеуказанные особенности обуславливают выраженное провоцирующее влияние возрастных изменений на психическую адаптацию и формирование личности подростка. Подросток все больше отдаляется от семьи, стремясь доказать свою взрослость, его интересы из сферы учебы перемещаются в сферу общения со сверстниками. Поэтому подросток может оказаться втянут в неблагонадежную компанию, в которой, желая продемонстрировать свой авторитет, нередко совершает необдуманные, часто асоциальные поступки. Для того чтобы предотвратить закрепление асоциального поведения как привычной модели поведения у подростков необходимо своевременно производить раннюю диагностику, психологическую оценку и коррекцию асоциального поведения несовершеннолетних. Наиболее часто перенимаемые у взрослых вредные привычки в подростковом возрасте – это курение и употребление алкоголя.

Ключевые слова: Подростковый период, вредные привычки, тревожность, физическое развитие, функциональное и психоэмоциональное состояние.

AGE-RELATED FEATURES OF THE MORPHOFUNCTIONAL AND PSYCHO-EMOTIONAL STATE OF ADOLESCENTS

Abstract. Adolescence is a crisis period of development, during which physiological changes in the body are combined with a restructuring of the mental component of the personality. The above-mentioned features determine the pronounced provoking influence of age-related changes on the mental adaptation and formation of the personality of a teenager. The teenager moves more and more away from his family, trying to prove his maturity; his interests move from the sphere of study to the sphere of communication with peers. Therefore, a teenager may find himself drawn into an unreliable company in which, wanting to demonstrate his authority, he often commits rash, often antisocial, acts. In order to prevent the consolidation of antisocial behavior as a habitual pattern of behavior in adolescents, it is necessary to carry out timely early diagnosis, psychological assessment and correction of antisocial behavior of minors. The most common bad habits adopted by adults in adolescence are smoking and drinking alcohol.

Key words: Adolescence, bad habits, anxiety, physical development, functional and psycho-emotional state.

Обучение в школе насыщено эмоциями, переживаниями, чувствами, которые влияют на успешность учебной деятельности. Страх перед неуспехом, боязнь поражения порождают негативные эмоции и нежелание выполнять трудные учебные задания. После повторения неуспеха возможно закрепление отрицательного отношения к учебе. Поэтому взрослым необходимо формировать у школьников положительное отношение к учебным предметам и процессу обучения.

В Большом психологическом словаре дается следующее определение тревожности: «Тревожность - индивидуальная психологическая особенность, проявляющаяся в склонности человека к частым и интенсивным переживаниям состояния тревоги». Школьная тревожность - это наиболее легкая форма проявления эмоционального неблагополучия ребенка. Школьная тревожность может проявляться в поведении самыми различными способами, маскируясь под другие проблемы. Основные признаки школьной тревожности это: пассивность на уроках, стеснение при ответах, приход в замешательство при малейшем замечании со стороны учителя. На перемене ребенок с тревожностью не проявляет яркой активности, он любит быть среди одноклассников, но при этом не вступает в тесные контакты с ними.

Из-за неуверенности в себе ребенок может отказываться от деятельности, которая кажется слишком трудной и невыполнимой. По той же причине занижается оценка достигнутых результатов. В такой ситуации затруднено принятие решения, так как человек чересчур сосредоточен на тех неблагоприятных последствиях, которые может повлечь за собой то или иное решение. Неуверенность в себе часто приводит к трудностям в общении, особенно при вхождении в новый коллектив. Высокая тревожность способствует возникновению соматических заболеваний. Чаще всего молодежь перенимает у окружающих негативный опыт. Как известно, плохое схватывается быстрее, чем хорошее. Наиболее часто перенимаемые у взрослых вредные привычки в подростковом возрасте – это курение и употребление алкоголя. Сегодня немаловажную роль занимают психологические зависимости, и отдельная тема, к рассмотрению и анализу которой нужно подготовить ребенка основательно – это наркомания.

На желание курить влияют такие факторы:- попытки влиться в новую компанию;- желание походить на взрослых;- попытка произвести впечатление.Что могут сделать взрослые:- беседы о вредных привычках современных подростков;- помощь в поиске других путей отличиться;- пересмотр ценностей, поиск положительных качеств у ребенка, которые интересуют его сверстников;- информирование о вреде курения;- истории из реальной жизни, которые можно рассказать ребенку. Не рекомендуется ничего навязывать. Родителям лучше рассказывать то, что они считают нужным, но в абстрактном представлении, а у ребенка возникнут свои взаимосвязи. Необходимо донести до ребенка, пусть даже на собственном примере, что большинство курильщиков пожалели о том, что когда-то пристрастились к этой пагубной привычке.

Употребление алкоголя. Организм детей невероятно восприимчив, поэтому побороть возникающую тягу к спиртному сложно. Шанс появления заболеваний внутренних органов заметно растет, а процесс формирования зависимости ускоряется.Что могут сделать родители:

- обсудить с ребенком вред спиртного
- узнать точку зрения на то, как ребенок относится к нетрезвым людям;- объяснить, каким образом алкогольная зависимость возникает, насколько быстро это происходит, как она мешает нормальной жизни;
- привести негативные примеры реальных людей, а также непьющих успешных личностей. Подросток в мире вредных привычек с трудом сопротивляется угрозам, которые его поджидают. Причины появления желания употреблять спиртное аналогичны тем, которые мы рассматривали выше, в случае с курением. Скука, попытки стать взрослым, мнение, что спиртное помогает справиться с эмоциональным напряжением – это неверные стимулы. Основная задача родителей и педагогов – помощь в переосмыслении способов управления своими эмоциями, проблемами.

Учителя биологии и психологи провели исследование и выяснили, что у школьников, у которых есть вредные привычки, ухудшаются память и внимание. При этом мальчиков в этой статистике больше. Их разделили на группы «без вредных привычек» и «с вредными привычками», после чего предложили детям выполнить ряд заданий. К примеру, для проверки памяти на экране монитора подростку показывали таблицу из восьми строк и шести столбцов. Восемь клеток (по одной в каждой строке) были белого цвета, остальные — черного. Нужно было запомнить, а потом как можно точнее восстановить расположение белых клеток. Показатель объема образной памяти у «правильных» детей оказался в 1,4 раза выше, чем «неправильных»

Дети впитывают все, что их окружает. От того, в какой среде живет подросток, как к нему относятся близкие, каким образом он оценивает себя, зависит подверженность к возникновению плохих привычек. Дети подросткового возраста особенно восприимчивы к негативному влиянию. Это объясняется в первую очередь тем, что среда, интересы, условия жизни, ценности меняются. Цель родителей – проследить за правильной сменой ориентиров, доверять детям, понимать их и как можно больше разговаривать о проблемах, мыслях, желаниях, мечтах. Это поможет исключить основные причины возникновения вредных привычек у подростков.

REFERENCES

1. Шукурова С. С., Сейдалиева Л. Д., Шарипова С. Н. Анализ гемодинамики игроков во время тренировочного процесса // *Academic research in educational sciences*. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 335-342.
2. Шукурова С. С., Пулатова М. Д., Серебряков В. В. Изменения показателей макроэлементов в крови у футболистов после физической нагрузки // *Academic research in educational sciences*. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 278-286.
3. Ольховская И. В., Шукурова С. С., Очилов К. Т. Криптовалюта-новый шаг в мировой экономике // *Проблемы современной науки и образования*. – 2020. – №. 2 (147). – С. 17-19.
4. Шукурова С. С., Алимова Д. А. Развитие тренировочных нагрузок высококвалифицированных боксеров в горных регионах // *Молодой ученый*. – 2020. – №. 4. – С. 454-456.

5. Адилбеков Т. Т. и др. Влияние физической нагрузки на систему" двигательное окончание-мышечное волокно" //Молодой ученый. – 2020. – №. 9. – С. 75-77.
6. Шукурова С. С., Маматова З. А., Юсупова У. Р. Исследование количественного содержания аминокислотного спектра мембран эритроцитов и роль генетических и средовых факторов в ее формировании //Интернаука. – 2020. – №. 19-1. – С. 21-22.
7. Эркинов Ш. Ш. У. и др. Анализ взаимосвязи параметров состава тела с параметрами скоростных качеств у футболистов на этапе углубленной специализации //Человек. Спорт. Медицина. – 2021. – Т. 21. – №. S1. – С. 38-44.
8. Шукурова С. С. и др. Ёш спортчиларни жисмоний юкламалардан кейинги биокимёвий мониторинги //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 1116-1122.
9. Шукурова С. С., Алимова Д. А. Некоторые биохимические исследования крови у гребцов в подготовительном и соревновательном периодах //Актуальные проблемы физической культуры и спорта. – 2019. – С. 294-298.
10. Адилбеков Т. Т. и др. Влияние физической нагрузки на систему" двигательное окончание-мышечное волокно" //Молодой ученый. – 2020. – №. 9. – С. 75-77
11. Отабоев Х. А. и др. Минералогический состав мытого сушеного концентрата Кызылкумов и его переработка в простой суперфосфат //Российский химический журнал. – 2021. – Т. 65. – №. 2. – С. 102-115.
12. Шукурова С. С., Пулатова М. Д., Рахимова М. Ш. АЁЛЛАР САЛОМАТЛИГИНИ СОҒЛОМЛАШТИРУВЧИ ГИМНАСТИКА ЁРДАМИДА ТИКЛАШ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 362-369.
13. Пулатова М. Д., Шукурова С. С., Алламуратов М. МАКТАБ ЁШИДАГИ СКОЛИОЗИ МАВЖУД БЎЛГАН БОЛАЛАРНИ ТАЯНЧ-ҲАРАКАТ АППАРАТНИНГ ФУНКЦИОНАЛ ҲОЛАТИНИ ТИКЛАШ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 1834-1842.
14. Шукурова С. С. и др. БОКСЧИЛАР ШКАСТЛАНИШНИ БИОМЕХАНИК ВА МАТЕМАТИК МОДЕЛЛАШ АСОСИДА ТАХЛИЛИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 1795-1801.
15. Pulatova M. D., Allamuratov M., Shukurova S. S. The Influence of Training Loads on the Functional State of the Cardiorespiratory System in Girls Doing Judo //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – Т. 25. – №. 6. – С. 2769-2774.
16. Шукурова С. С., Чутбоев Э. Т. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНИКИ ПОВОРОТА ПРИ ПЛАВАНИИ СПОСОБОМ БРАСС С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ОРИЕНТИРОВОЧНОЙ ОСНОВЫ ДЕЙСТВИЙ И ЦЕЛОСТНО-ОПЕРАЦИОННОГО МЕТОДА ОБУЧЕНИЯ //Актуальные проблемы физической культуры и спорта. – 2019. – С. 248-251.
17. Шукурова С. С., Хасанова Н. Р. БОКСЧИЛАРНИ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРГАРЛИК ВА МУСОБОҚА ЖАРАЁНЛАРИДАГИ ЭНЕРГИЯ САРФИ ВА ТЎҒРИ ОВҚАТЛАНИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 1109-1115.

18. Kazakov R. T. et al. MULTIMEDIA SYSTEMS AND DISTANCE LEARNING TECHNIQUES IN SPORTS SOX //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 99-105.
19. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
20. Yusupova N. R. SOCIO-GENDER ASPECTS OF MODERN WOMEN'S SPORTS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 118-124.
21. Kazakov R. T. THE MAIN PHYSICAL QUALITIES OF ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 719-725.
22. Kazakov R. THE METHOD OF IMPROVING PHYSICAL AND SPECIAL PHYSICAL FITNESS INDICATORS OF SHORT-DISTANCE RUNNERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 6. – №. 2.
23. Казоқов Р.Т., Абдиев Б.С., Джўрабаев А.М., Бўриев Б.Ў. Спортчилар тайёрлаш тизимини бошқарув асослари турлари. // "OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISH: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR" ЎзДЖТСУ, 1, 530-538
24. Kazoqov R., Jo'raqo'ziev O., Eshpo'latov S. ҚИСҚА МАСОФАГА ЮГУРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ДАВРЛАРИНИ ТУЗИЛИШИ //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 5-11.
25. Qutlimurodov I. X., Kazoqov R. T., Vo'ronov A. B. FUTBOLDA INNOVATSION TECHNOLOGIYALARNI QO'LLASH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 111-117.
26. Buriyev V. U., Qodirov R. R., Kazoqov R. T. Jismoniy tarbiya va sportda axborot kommunikatsiya texnologiyasining tuzilishi va tamoyillari //Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning innovatsion usullari. – 2021. – Т. 5. – №. 5. – С. 555-559.
27. Р.Т Казоқов., Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари., Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари 4 (12), 61-68
28. Казоқов Р.Т., Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш., Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари 11 (1 ...
29. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. Интернет тармоқларида талаба ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштириш //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – 2019. – Т. 1. – №. 5
30. Казоқов Р. Т. Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари //Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари. – 2019. – Т. 4. – №. 12. – С. 61-68.
31. Р.Т Казоқов, Ш.Қ Бекназаров, Ибодов, А. И. Футболчиларнинг антропометрик ўлчамлари ва тезлик сифатлари орасидаги корреляциясини ўрганишда акт дан фойдаланиш., Тиббиёт ва спорт 1 (10), 27-30.

32. Казоқов, Р. Т., & Джўрабаев, А. М. Юлдашева К.А ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. *SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR*, 1-237.
33. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo ‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag ‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
34. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta’limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
35. Казоқов Р. Т., Джўрабаев А. М. Юлдашева КА ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – С. 1,237-240.
36. Казоқов Р. Т. и др. МАМЛАКАТИМИЗ ЯНАДА ЮКСАЛИШИДА БОЛАЛАР СПОРТИНИНГ ЎРНИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 5-11.
37. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
38. Казоқов Р. Т. Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш //Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари. – Т. 11. – №. 1.
39. Казоқов, Р. Т., Джўрабаев, А. М., Бўриев, Б. Ў., & Ахматов, Ж. О. (2023). ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ. *Академические исследования в современной науке*, 2(6), 111-
40. Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
41. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
42. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta’limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
43. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ

- ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН
Фойдаланишнинг ахамияти // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
44. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН Фойдаланишнинг ахамияти // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
45. Давурбаева М.Ж., Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П. Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти // ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
46. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН Фойдаланиш // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
47. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р. КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ Йўналишлари // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
48. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили // *Yoshlarni qo'lab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili*” ga bag'ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
49. Казоқов Р. Т., Расулов А. Г., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
50. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
51. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT // *Modern Science and Research*. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
52. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS // *Modern Science and Research*. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
53. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS // *Modern Science and Research*. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.

54. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.
55. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
56. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.
57. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
58. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
59. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.
60. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.
61. Шукурова С. С., Пулатова М. Д., Серебряков В. В. Изменения показателей макроэлементов в крови у футболистов после физической нагрузки //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 278-286.
62. Шукурова С. С., Пулатова М. Д., Рахимова М. Ш. АЁЛЛАР САЛОМАТЛИГИНИ СОҒЛОМЛАШТИРУВЧИ ГИМНАСТИКА ЁРДАМИДА ТИКЛАШ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 362-369.
63. Пулатова М. Д., Шукурова С. С., Алламуратов М. МАКТАБ ЁШИДАГИ СКОЛИОЗИ МАВЖУД БЎЛГАН БОЛАЛАРНИ ТАЯНЧ-ҲАРАКАТ АППАРАТНИНГ ФУНКЦИОНАЛ ҲОЛАТИНИ ТИКЛАШ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 1834-1842.
64. Pulatova M. D., Allamuratov M., Shukurova S. S. The Influence of Training Loads on the Functional State of the Cardiorespiratory System in Girls Doing Judo //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – Т. 25. – №. 6. – С. 2769-2774.
65. Пулатова М. Д., Шукурова С. С., Алламуратов М. МАКТАБ ЁШИДАГИ СКОЛИОЗИ МАВЖУД БЎЛГАН БОЛАЛАРНИ ТАЯНЧ-ҲАРАКАТ АППАРАТНИНГ ФУНКЦИОНАЛ ҲОЛАТИНИ ТИКЛАШ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 1834-1842.
66. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.

ПРИМЕНЕНИЕ КРЕАТИНСОДЕРЖАЩИХ БАД В СПОРТЕ

Сейдалиева Л.Т.

Старший преподаватель Национального университета имени МирзоУлугбека
факультет “Тэквондо и спортивная деятельность”
кафедра “Менеджмент спорта”
e-mail: sleylat18@gmail.com

Шукурова С.С.

Доцент, к.т.н. Национального университета имени МирзоУлугбека
факультет “Тэквондо и спортивная деятельность”
кафедра “Менеджмент спорта”

Хасанова Н.Р.

Старший преподаватель Узбекского государственного университета физической культуры
и спорта, Факультет “Медицина” кафедра “Медицина спорта и биохимия”
Узбекистан, г. Чирчик

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10335192>

Аннотация. В статье представлены взгляды за и против применения креатинсодержащих БАДов в спортивном питании. Проанализированы литературные источники последних лет, рассмотрены современные взгляды на возможности повышения спортивной работоспособности при помощи креатина.

Ключевые слова: креатин, креатинфосфат, креатинин, спортивная работоспособность, спортивное питание, метаболизм, выносливость, сила.

THE USE OF CREATINE-CONTAINING DIETARY SUPPLEMENTS IN SPORTS

Abstract. The article presents views for and against the use of creatine-containing dietary supplements in sports nutrition. The literature sources of recent years are analyzed, modern views on the possibilities of increasing sports performance with the help of creatine are considered.

Key words: creatine, creatine phosphate, creatinine, sports performance, sports nutrition, metabolism, endurance, strength.

Введение

Спортивное питание и биологически активные добавки широко распространены как в массовом спорте, так и в спорте высших достижений. Спортивное питание может обеспечить спортсмена и необходимыми питательными веществами, витаминами, микроэлементами и дополнительной энергией. Но применение спортивного питания по наитию, без контроля специалистов по спортивной медицине и спортивному питанию могут навредить, как случаях, когда подобные добавки становятся причиной нарушения антидопинговых правил, так и в случае развития различных патологий в организме спортсмена. Влияние БАД на различные стороны подготовки и здоровье спортсмена зависит не только от их состава, но также и от индивидуальных генетических особенностей каждого спортсмена, его микробиома. Оба эти фактора могут и влияют на степень активности, выносливости и уровень подготовки спортсмена.

Основные причины, по которым спортсмены принимают БАД: поддержание здоровья на фоне интенсивных нагрузок, компенсация дефицита

витаминов и микроэлементов, удовлетворение потребности в макроэлементах, получение дополнительной энергии, повышение эффективности тренировок за счет получения дополнительной энергии, устранения болей в мышцах и суставах и т.д. В основе выбора тех или иных БАД должны лежать безопасность, эффективность, а также соответствие виду спорта (характеру расходования энергии) и индивидуальная потребность спортсмена.

БАДы – биологически активные вещества, которые употребляют параллельно с продуктами питания. Если говорить о спортивной деятельности, то наиболее подходящим можно считать определение, данное Международным олимпийским комитетом (далее — МОК) в принятом в 2018 году Консенсусе по БАД: «БАД – это пища, ее компоненты, питательные вещества или непищевые смеси, которые принимаются в дополнение к обычному питанию с целью улучшения здоровья или повышения эффективности подготовки». К ним относятся: витамины, иммуномодуляторы, минеральные комплексы, омега-3, хондропротекторы и др. БАДы не лекарственные препараты, они не предназначены для лечения каких-либо заболеваний.

Одной из наиболее популярных пищевых добавок в массовом и профессиональном спорте – креатин. Креатин был открыт в 1832 году французским ученым Шеврелем, и с самого начала открытия он занял важную роль в процессах повышения обмена веществ в скелетной мускулатуре. После открытия Шеврелем креатина в 1832 году, исследования другого ученого, Либерга, подтвердили, что креатин является естественным компонентом плоти млекопитающих. Исследователи Хайнц и Петтенкофер обнаружили в моче вещество, названное «креатинином». Они предположили, что креатинин образуется из накопленного в мышцах креатина. Уже в начале XX столетия учеными был проведен ряд исследований по вопросам синтеза и работы молекул креатина в организме. Было обнаружено, что не весь креатин, принимаемый внутрь, выводится вместе с мочой. Это свидетельствовало о том, что часть креатина остается в организме. Также в XX веке неоднократно поднимался вопрос об использовании креатина как добавки к питанию. Исследователи Фолин и Денис в 1912 и 1914 гг. соответственно определили, что добавка креатина в пищу увеличивала содержание креатина в мышечных клетках. В 1923 году Хан и Мейер вычислили общее содержание креатина в организме мужчины, весом 70 кг, которое оказалось равным приблизительно 140 г. Уже в 1926 году было экспериментально доказано, что введение креатина в организм стимулирует рост массы тела, вызывая задержку азота в организме. В 1927 году исследователи Фиске и Саббароу обнаружили «фосфокреатин», представляющий собой химически связанные молекулы креатина и фосфата, накапливаемые в мышечной ткани. Свободные формы креатина и фосфорилированного фосфокреатина признаны ключевыми промежуточными продуктами обмена веществ в скелетной мускулатуре. В организме человека весом 70 кг имеется 140-160 гр креатина. Основная функция креатина – синтез креатинфосфата, главного источника энергии при нагрузках максимальной мощности. Суточный расход креатина в обычных условиях составляет примерно 2 грамма. Около 40 процентов креатинового пула в мышцах приходится на его соединения с фосфатом. После расщепления креатинфосфата часть

необратимо превращается в креатинин, который выводится через почки из организма. Препараты креатина в мышцах повышают уровень креатинфосфата что увеличивает возможность работы в режиме максимальной мощности, связывают клеточные протоны, что в результате снижают степень закисления мышц и увеличивают время работы в режиме субмаксимальной мощности, активизирует процессы пролиферации и дифференциации сателлитных клеток.

В большинстве случаев спортсменам неудобно принимать обычную пищу, носить с собой контейнеры с приготовленной едой, готовить пищу, обеспечивающую весь спектр питательных веществ. Также очень сложно получить необходимое количество питательных веществ и энергии при обычном питании. В таких случаях спортивное питание является более удобным способом получения необходимых питательных веществ и энергии. Применение креатина в сочетании с высокобелковым питанием и силовой тренировкой приводит к ускорению роста миоцитов и увеличению их числа. Креатин является и хорошим жиросжигателем, но при сушке его принимать не стоит. Молекулы креатина способствуют удержанию воды в мышечных клетках, способствуя выживанию выживанию миоцитов в условиях осмотического шока. Поэтому креатин не рекомендуется применять в период сушки, его применение мешает освобождению организма от подкожного жира и излишка воды. Прием креатина способен оказывать активизирующее влияние на энергетические процессы в мозгу за счет увеличения пула креатинфосфата. Средняя концентрация креатина в скелетных мышцах составляет в среднем 125 ммоль/кг-дм, при этом естественный разброс дает показатели 90-160 ммоль/кг-дм.

Результаты исследований разнятся, но однозначно зависят от многих факторов. Например, показатели спортсмены-вегетарианцы показали наивысший уровень концентрации креатина в мышцах, скорости восстановления креатинфосфата и улучшение рабочих результатов при применении креатина. Однако необходимо учитывать тот факт, что изначальный уровень креатина у этой группы спортсменов был ниже 125 ммоль/кг-дм. У спортсменов, чей уровень креатина в мышцах был на высоком уровне, дополнительный прием креатина разительных изменений не дал у 30-40 процентов испытуемых.

Попытки обоснования применения креатина в различных видах спорта для развития выносливости, надежд не оправдали.

Прежде чем приступить к приему БАДов, необходимо провести оценку пищевого статуса спортсмена. Оценка пищевого статуса спортсмена включает в себя выявление, верификацию возможных проблем, связанных с питанием, детальный медицинский и пищевой анамнез, оценку диеты, антропометрию и показатели состава тела, а также определение биохимических параметров.

Эта оценка должна обеспечить спортсмену возможность наличие и степень дефицита нутриентов, выявить факторы ведущие к образованию дефицита, а также составить (совместно с спортивным врачом или специалистом по спортивному питанию) план питания, обеспечивающий поступление достаточного количества энергии, макро- и микроэлементов, для профилактики или коррекции дефицита, разработать короткий или длительный прием БАД для коррекции или предотвращения дефицита питания в

соответствии с индивидуальным планом тренировок спортсмена, избежать риска для здоровья при использовании БАД, исключить риск нарушений правил антидопингового контроля. Также важно планомерно сравнить состояние спортсмена и его показатели до и после применения БАД для оценки эффекта их использования. При употреблении БАДов необходимо соблюдать рекомендации врача или специалиста по спортивному питанию. Превышение доз принимаемых БАД может быть опасным для здоровья.

REFERENCES

1. Шукурова С. С., Сейдалиева Л. Д., Шарипова С. Н. Анализ гемодинамики игроков во время тренировочного процесса //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 335-342.
2. Шукурова С. С., Пулатова М. Д., Серебряков В. В. Изменения показателей макроэлементов в крови у футболистов после физической нагрузки //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 278-286.
3. Ольховская И. В., Шукурова С. С., Очиллов К. Т. Криптовалюта-новый шаг в мировой экономике //Проблемы современной науки и образования. – 2020. – №. 2 (147). – С. 17-19.
4. Шукурова С. С., Алимова Д. А. Развитие тренировочных нагрузок высококвалифицированных боксеров в горных регионах //Молодой ученый. – 2020. – №. 4. – С. 454-456.
5. Адилбеков Т. Т. и др. Влияние физической нагрузки на систему" двигательное окончание-мышечное волокно" //Молодой ученый. – 2020. – №. 9. – С. 75-77.
6. Шукурова С. С., Маматова З. А., Юсупова У. Р. Исследование количественного содержания аминокислотного спектра мембран эритроцитов и роль генетических и средовых факторов в ее формировании //Интернаука. – 2020. – №. 19-1. – С. 21-22.
7. Эркинов Ш. Ш. У. и др. Анализ взаимосвязи параметров состава тела с параметрами скоростных качеств у футболистов на этапе углубленной специализации //Человек. Спорт. Медицина. – 2021. – Т. 21. – №. S1. – С. 38-44.
8. Шукурова С. С. и др. Ёш спортчиларни жисмоний юкламалардан кейинги биокимёвий мониторинги //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 1116-1122.
9. Шукурова С. С., Алимова Д. А. Некоторые биохимические исследования крови у гребцов в подготовительном и соревновательном периодах //Актуальные проблемы физической культуры и спорта. – 2019. – С. 294-298.
10. Адилбеков Т. Т. и др. Влияние физической нагрузки на систему" двигательное окончание-мышечное волокно" //Молодой ученый. – 2020. – №. 9. – С. 75-77
11. Отабоев Х. А. и др. Минералогический состав мытого сушеного концентрата Кызылкумов и его переработка в простой суперфосфат //Российский химический журнал. – 2021. – Т. 65. – №. 2. – С. 102-115.
12. Шукурова С. С., Пулатова М. Д., Рахимова М. Ш. АЁЛЛАР САЛОМАТЛИГИНИ СОҒЛОМЛАШТИРУВЧИ ГИМНАСТИКА ЁРДАМИДА ТИКЛАШ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 362-369.

13. Пулатова М. Д., Шукурова С. С., Алламуратов М. МАКТАБ ЁШИДАГИ СКОЛИОЗИ МАВЖУД БЎЛГАН БОЛАЛАРНИ ТАЯНЧ-ҲАРАКАТ АППАРАТНИНГ ФУНКЦИОНАЛ ҲОЛАТИНИ ТИКЛАШ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 1834-1842.
14. Шукурова С. С. и др. БОКСЧИЛАР ШКАСТЛАНИШНИ БИОМЕХАНИК ВА МАТЕМАТИК МОДЕЛЛАШ АСОСИДА ТАХЛИЛИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 1795-1801.
15. Pulatova M. D., Allamuratov M., Shukurova S. S. The Influence of Training Loads on the Functional State of the Cardiorespiratory System in Girls Doing Judo //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – Т. 25. – №. 6. – С. 2769-2774.
16. Шукурова С. С., Чутбоев Э. Т. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНИКИ ПОВОРОТА ПРИ ПЛАВАНИИ СПОСОБОМ БРАСС С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ОРИЕНТИРОВОЧНОЙ ОСНОВЫ ДЕЙСТВИЙ И ЦЕЛОСТНО-ОПЕРАЦИОННОГО МЕТОДА ОБУЧЕНИЯ //Актуальные проблемы физической культуры и спорта. – 2019. – С. 248-251.
17. Шукурова С. С., Хасанова Н. Р. БОКСЧИЛАРНИ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРГАРЛИК ВА МУСОБОҚА ЖАРАЁНЛАРИДАГИ ЭНЕРГИЯ САРФИ ВА ТЎҒРИ ОВҚАТЛАНИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 1109-1115.
18. Kazakov R. T. et al. MULTIMEDIA SYSTEMS AND DISTANCE LEARNING TECHNIQUES IN SPORTS SOX //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 99-105.
19. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
20. Yusupova N. R. SOCIO-GENDER ASPECTS OF MODERN WOMEN'S SPORTS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 118-124.
21. Kazakov R. T. THE MAIN PHYSICAL QUALITIES OF ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 719-725.
22. Kazakov R. THE METHOD OF IMPROVING PHYSICAL AND SPECIAL PHYSICAL FITNESS INDICATORS OF SHORT-DISTANCE RUNNERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 6. – №. 2.
23. Казоқов Р.Т., Абдиев Б.С., Джўрабаев А.М., Бўриев Б.Ў. Спортчилар тайёрлаш тизимини бошқарув асослари турлари. // "ОММАВИЙ СПОРТ ТАДБИРЛАРИНИ ТАШКИЛ ЕТИШ: МУАММОЛАР, ТЕНДЕНСИЯЛАР ВА ИСТИҚБОЛЛАР" ЎзДЖТСУ, 1, 530-538
24. Kazoqov R., Jo'raqo'ziev O., Eshpo'latov S. ҚИСКА МАСОФАГА ЮГУРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ДАВРЛАРИНИ ТУЗИЛИШИ //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 5-11.
25. Qutlimurodov I. X., Kazoqov R. T., Vo'ronov A. B. FUTBOLDA INNOVATION TECHNOLOGIYALARNI QO'LLASH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 111-117.

26. Buriyev B. U., Qodirov R. R., Kazoqov R. T. Jismoniy tarbiya va sportda axborot kommunikatsiya texnologiyasining tuzilishi va tamoyillari //Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning innovatsion usullari. – 2021. – T. 5. – №. 5. – С. 555-559.
27. Р.Т Казоқов.,Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари.,Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари 4 (12), 61-68
28. Казоқов Р.Т.,Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш.,Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари:муаммо ва ечимлари 11 (1 ...
29. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. Интернет тармоқларида талаба ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштириш //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – 2019. – Т. 1. – №. 5
30. Казоқов Р. Т. Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари //Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари. – 2019. – Т. 4. – №. 12. – С. 61-68.
31. Р.Т Казоқов, Ш.Қ Бекназаров, Ибодов, А. И.Футболчиларнинг антропометрик ўлчамлари ва тезлик сифатлари орасидаги корреляциясини ўрганишда акт дан фойдаланиш.,Тиббиёт ва спорт 1 (10), 27-30.
32. Казоқов, Р. Т., & Джўрабаев, А. М. Юлдашева К.А ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. *SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR*, 1-237.
33. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo 'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" ga bag 'ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
34. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
35. Казоқов Р. Т., Джўрабаев А. М. Юлдашева КА ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – С. 1,237-240.
36. Казоқов Р. Т. и др. МАМЛАКАТИМИЗ ЯНАДА ЮКСАЛИШИДА БОЛАЛАР СПОРТИНИНГ ЎРНИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 5-11.
37. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.

38. Казоқов Р. Т. Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш //Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари. – Т. 11. – №. 1.
39. Казоқов, Р. Т., Джўрабаев, А. М., Бўриев, Б. Ў., & Ахматов, Ж. О. (2023). ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ. *Академические исследования в современной науке*, 2(6), 111-
40. Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
41. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
42. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
43. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КўНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
44. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КўНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
45. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
46. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
47. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р.КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙўНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.

48. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
49. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ғ., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
50. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
51. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
52. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
53. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
54. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.
55. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
56. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.
57. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
58. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
59. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.
60. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.

61. Сейдалиева Л. Т. Адаптация к тренировкам в условиях жаркого сухого климата (на примере силовых единоборств) //Оздоровительная физическая культура молодежи: актуальные проблемы и перспективы: материалы V Междунар. науч.–практ. конф.(Минск, 18-19 апреля 2023 г.)/под ред.: АС Ванда.–Минск: БГМУ, 2023.–99 с.–ISBN 978-985-21-1280-2. – 2023. – С. 69.
62. Сейдалиева Л. Т., Раманова Д. К. Особенности физического развития учащихся //Ijodkor o'qituvchi. – 2022. – Т. 2. – №. 20. – С. 4-6.
63. Сейдалиева Л. Т., Хасанова Н. Р. ОСОБЕННОСТИ ПИТАНИЯ В РАЗЛИЧНЫХ ВИДАХ ЕДИНОБОРСТВ //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 4. – С. 820-824.
64. Шукурова С. С., Сейдалиева Л. Д., Шарипова С. Н. Анализ гемодинамики игроков во время тренировочного процесса //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 335-342.
65. Xasanova N. R., Seydaliyeva L. T. Sport o 'yinlari sporchilarining ovqatlanish va suv-ichimlik rejimining xususiyatlari //research and education. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 271-279.
66. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.

АДАПТАЦИЯ СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ К СПЕЦИФИЧЕСКИ НАГРУЗКАМ У СПОРТСМЕНОВ РАЗЛИЧНОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ

Мавлюда Джалаловна Пулатова

Узбекского государственного университета физической культуры и спорта

Доцент к.б.н.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10335385>

Аннотация. В статье рассмотрена адаптация сердечно-сосудистой системы боксеров разной физической подготовки к физической нагрузке. В результате исследования установлено, что сердечно-сосудистая адаптация зависит от особенностей и методов тренировок.

Ключевые слова: боксеры, тренировочный процесс, кровеносная система, адаптация.

ADAPTATION OF THE CARDIO-VASCULAR SYSTEM TO SPECIFIC STRESS AND SPORTSMEN'S DIFFERENT TRAINING

Abstract. The article examines the adaptation of the cardiovascular system of boxers of different physical training to physical activity. As a result of the study, it was established that cardiovascular adaptation depends on the characteristics and methods of training.

Key words: boxers, training process, circulatory system, adaptation.

Сердечно-сосудистая система является одной из физиологических определяющих функциональные возможности боксеров. Ее формирование происходит в результате многолетней адаптации к тренировочным и соревновательным нагрузкам. До настоящего времени изучений состояния сердечно-сосудистой системы в зависимости от объема, интенсивности и характера мышечных нагрузок в различные моменты учти но-тренировочного процесса не уделялось достаточного внимания, и в условиях климата Средней Азии. Исследованы 50 боксеров различной спортивной квалификации и возрасте от 18 до 28 лет. Изучение реакции сердечно-сосудистой системы проводилось при помощи осциллографа и фотокалориметрического способа в условиях относительного мышечного покоя, во время тренировочных занятий и в восстановительный период в процессе формирования и совершенствования двигательного навыка с тем, чтобы на этой основе разработать практические рекомендации по улучшению подготовки боксеров высокой спортивной квалификации.

Исследования показали, что в подготовительной части учебно-тренировочного занятия положительное влияние на кровообращение и на весь двигательный аппарат наблюдается при выполнении упражнений переменной интенсивности и длительностью не более 25 минут.

По данным изучения кровообращения в тренировочном процессе у боксеров после упражнений в парах гемодинамика была самой высокой из всех нами наблюдаемых периодов занятий. По-видимому, причиной повышения реакции сердечно-сосудистой системы на упражнения в перчатках могут быть эмоциональные сдвиги при спортивном единоборстве, вызывающие возбуждение симпатико-адреналовой системы. У боксеров в период ациклической скоростно-силовой нагрузки выявляется закономерная динамика сердечно-сосудистой системы прямо пропорционально объему и интенсивности,

зависящая также от функционального состояния спортсмена. Мышечные нагрузки с преобладанием упражнений с партнером в вольных боях высокой интенсивности, составляющие 13—15 раундов суммарной нагрузки, длительностью более 2 часов, сопровождаются признаками ухудшения функций кровообращения. Весьма эффективными являются тренировочные занятия по совершенствованию технико-спортивного мастерства с партнером и с боксерскими снарядами в объеме 13—14 раундов при сравнительно невысокой интенсивности (частота пульса— ЧСС 155—180 ударов в минуту). У обследованных боксеров отмечается общая закономерность восстановительных реакций со стороны сердечно-сосудистой системы, заключающаяся в постепенном понижении максимального артериального кровяного давления и частоты пульса.

Таким образом, результаты проведенных исследований позволяют заключить, что имеется определённая взаимозависимость между состоянием и функционированием сердечно-сосудистого аппарата, и структурой системы использования средств и методов тренировки. Рациональное построение тренировочного процесса боксеров должно строиться с учетом как педагогических, так и физиологических факторов, в частности, с учетом состояния их сердечно-сосудистой системы. При этом данные сердечно-сосудистых наблюдений могут определять подбор необходимых педагогических средств подготовки. При индивидуальном анализе роста и стабильности спортивных результатов спортсменов необходимо принимать во внимание степень адаптации сердечно-сосудистой системы к тренировочным и соревновательным нагрузкам различного характера.

REFERENCES

1. Шукурова С. С., Сейдалиева Л. Д., Шарипова С. Н. Анализ гемодинамики игроков во время тренировочного процесса //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 335-342.
2. Шукурова С. С., Пулатова М. Д., Серебряков В. В. Изменения показателей макроэлементов в крови у футболистов после физической нагрузки //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 278-286.
3. Ольховская И. В., Шукурова С. С., Очиллов К. Т. Криптовалюта-новый шаг в мировой экономике //Проблемы современной науки и образования. – 2020. – №. 2 (147). – С. 17-19.
4. Шукурова С. С., Алимова Д. А. Развитие тренировочных нагрузок высококвалифицированных боксеров в горных регионах //Молодой ученый. – 2020. – №. 4. – С. 454-456.
5. Адилбеков Т. Т. и др. Влияние физической нагрузки на систему" двигательное окончание-мышечное волокно" //Молодой ученый. – 2020. – №. 9. – С. 75-77.
6. Шукурова С. С., Маматова З. А., Юсупова У. Р. Исследование количественного содержания аминокислотного спектра мембран эритроцитов и роль генетических и средовых факторов в ее формировании //Интернаука. – 2020. – №. 19-1. – С. 21-22.

7. Эркинов Ш. Ш. У. и др. Анализ взаимосвязи параметров состава тела с параметрами скоростных качеств у футболистов на этапе углубленной специализации //Человек. Спорт. Медицина. – 2021. – Т. 21. – №. S1. – С. 38-44.
8. Шукурова С. С. и др. Ёш спортчиларни жисмоний юкламалардан кейинги биокимёвий мониторинги //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 1116-1122.
9. Шукурова С. С., Алимова Д. А. Некоторые биохимические исследования крови у гребцов в подготовительном и соревновательном периодах //Актуальные проблемы физической культуры и спорта. – 2019. – С. 294-298.
10. Адилбеков Т. Т. и др. Влияние физической нагрузки на систему" двигательное окончание-мышечное волокно" //Молодой ученый. – 2020. – №. 9. – С. 75-77
11. Отабоев Х. А. и др. Минералогический состав мытого сушеного концентрата Кызылкумов и его переработка в простой суперфосфат //Российский химический журнал. – 2021. – Т. 65. – №. 2. – С. 102-115.
12. Шукурова С. С., Пулатова М. Д., Рахимова М. Ш. АЁЛЛАР САЛОМАТЛИГИНИ СОҒЛОМЛАШТИРУВЧИ ГИМНАСТИКА ЁРДАМИДА ТИКЛАШ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 362-369.
13. Пулатова М. Д., Шукурова С. С., Алламуратов М. МАКТАБ ЁШИДАГИ СКОЛИОЗИ МАВЖУД БЎЛГАН БОЛАЛАРНИ ТАЯНЧ-ҲАРАКАТ АППАРАТНИНГ ФУНКЦИОНАЛ ҲОЛАТИНИ ТИКЛАШ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 1834-1842.
14. Шукурова С. С. и др. БОКСЧИЛАР ШКАСТЛАНИШНИ БИОМЕХАНИК ВА МАТЕМАТИК МОДЕЛЛАШ АСОСИДА ТАХЛИЛИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 1795-1801.
15. Pulatova M. D., Allamuratov M., Shukurova S. S. The Influence of Training Loads on the Functional State of the Cardiorespiratory System in Girls Doing Judo //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – Т. 25. – №. 6. – С. 2769-2774.
16. Шукурова С. С., Чутбоев Э. Т. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНИКИ ПОВОРОТА ПРИ ПЛАВАНИИ СПОСОБОМ БРАСС С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ОРИЕНТИРОВОЧНОЙ ОСНОВЫ ДЕЙСТВИЙ И ЦЕЛОСТНО-ОПЕРАЦИОННОГО МЕТОДА ОБУЧЕНИЯ //Актуальные проблемы физической культуры и спорта. – 2019. – С. 248-251.
17. Шукурова С. С., Хасанова Н. Р. БОКСЧИЛАРНИ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРГАРЛИК ВА МУСОБОҚА ЖАРАЁНЛАРИДАГИ ЭНЕРГИЯ САРФИ ВА ТЎҒРИ ОВҚАТЛАНИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 1109-1115.
18. Kazakov R. T. et al. MULTIMEDIA SYSTEMS AND DISTANCE LEARNING TECHNIQUES IN SPORTS SOX //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 99-105.
19. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.

20. Yusupova N. R. SOCIO-GENDER ASPECTS OF MODERN WOMEN'S SPORTS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 118-124.
21. Kazakov R. T. THE MAIN PHYSICAL QUALITIES OF ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 719-725.
22. Kazakov R. THE METHOD OF IMPROVING PHYSICAL AND SPECIAL PHYSICAL FITNESS INDICATORS OF SHORT-DISTANCE RUNNERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 6. – №. 2.
23. Казоқов Р.Т., Абдиев Б.С., Джўрабаев А.М., Бўриев Б.Ў. Спортчилар тайёрлаш тизимини бошқарув асослари турлари. // "OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISH: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR" ЎзДЖТСУ, 1, 530-538
24. Kazoqov R., Jo'raqo'ziev O., Eshpo'latov S. ҚИСКА МАСОФАГА ЮГУРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ДАВРЛАРИНИ ТУЗИЛИШИ //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 5-11.
25. Qutlimurodov I. X., Kazoqov R. T., Vo'ronov A. B. FUTBOLDA INNOVATION TECHNOLOGIYALARNI QO'LLASH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 111-117.
26. Buriyev B. U., Qodirov R. R., Kazoqov R. T. Jismoniy tarbiya va sportda axborot kommunikatsiya texnologiyasining tuzilishi va tamoyillari //Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning innovatsion usullari. – 2021. – Т. 5. – №. 5. – С. 555-559.
27. Р.Т Казоқов., Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари., Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари 4 (12), 61-68
28. Казоқов Р.Т., Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш., Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари 11 (1 ...
29. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. Интернет тармоқларида талаба ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштириш //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – 2019. – Т. 1. – №. 5
30. Казоқов Р. Т. Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари //Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари. – 2019. – Т. 4. – №. 12. – С. 61-68.
31. Р.Т Казоқов, Ш.Қ Бекназаров, Ибодов, А. И. Футболчиларнинг антропометрик ўлчамлари ва тезлик сифатлари орасидаги корреляциясини ўрганишда акт дан фойдаланиш., Тиббиёт ва спорт 1 (10), 27-30.
32. Казоқов, Р. Т., & Джўрабаев, А. М. Юлдашева К.А. ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. *SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR*, 1-237.
33. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг

- таҳлили //Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
34. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta’limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
35. Казоқов Р. Т., Джўрабаев А. М. Юлдашева КА ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – С. 1,237-240.
36. Казоқов Р. Т. и др. МАМЛАКАТИМИЗ ЯНАДА ЮКСАЛИШИДА БОЛАЛАР СПОРТИНИНГ ЎРНИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 5-11.
37. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
38. Казоқов Р. Т. Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш //Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари. – Т. 11. – №. 1.
39. Казоқов, Р. Т., Джўрабаев, А. М., Бўриев, Б. Ў., & Ахматов, Ж. О. (2023). ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ. *Академические исследования в современной науке*, 2(6), 111-
40. Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЎНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
41. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
42. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta’limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
43. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРИНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КўНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.

44. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
45. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
46. Казоқов Р. Т., Жўракўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
47. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р.КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
48. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида энгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo ‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag ‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
49. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ф., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
50. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
51. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
52. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
53. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
54. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.

55. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
56. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.
57. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
58. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
59. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.
60. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.
61. Сейдалиева Л. Т. Адаптация к тренировкам в условиях жаркого сухого климата (на примере силовых единоборств) //Оздоровительная физическая культура молодежи: актуальные проблемы и перспективы: материалы V Междунар. науч.–практ. конф.(Минск, 18-19 апреля 2023 г.)/под ред.: АС Ванда.–Минск: БГМУ, 2023.–99 с.–ISBN 978-985-21-1280-2. – 2023. – С. 69.
62. Сейдалиева Л. Т., Раманова Д. К. Особенности физического развития учащихся //Ijodkor o'qituvchi. – 2022. – Т. 2. – №. 20. – С. 4-6.
63. Сейдалиева Л. Т., Хасанова Н. Р. ОСОБЕННОСТИ ПИТАНИЯ В РАЗЛИЧНЫХ ВИДАХ ЕДИНОБОРСТВ //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 4. – С. 820-824.
64. Шукурова С. С., Сейдалиева Л. Д., Шарипова С. Н. Анализ гемодинамики игроков во время тренировочного процесса //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 335-342.
65. Xasanova N. R., Seydaliyeva L. T. Sport o 'yinlari sporchilarining ovqatlanish va suv-ichimlik rejimining xususiyatlari //research and education. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 271-279.
66. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.

ОСОБЕННОСТИ АДАПТАЦИИ ОРГАНИЗМА СПОРТСМЕНОВ К НАГРУЗКАМ В СПОРТЕ

Пулатова Мавлюда Джалаловна

кандидат биологических наук, доцент

Серебряков Владимир Владимирович

Доцент, Узбекский государственный университет физической культуры и спорта

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10335558>

Аннотация. На основе анализа специальной научно-методической литературы и педагогических наблюдений описаны проблемы, связанные с влиянием физической нагрузки и объема тренировок на работоспособность спортсменок.

Ключевые слова: научно-методическая литература и педагогические наблюдения, влияние физической нагрузки и объема тренировки.

FEATURES OF ADAPTATION OF ATHLETES' BODIES TO STRAIN IN SPORTS

Abstract. From the analysis of special scientific-methodical literature and pedagogical observations, the problems related to the effect of physical load and training volume on the working capacity of female athletes were described.

Key words: scientific-methodical literature and pedagogical observations, the effect of physical load and training volume.

Большое влияние на совершенствование теории и методики подготовки спортсменов оказывает развивающаяся в последние годы теория адаптации, позволяющая получать широкую информацию о состоянии организма спортсменов в ходе тренировочного процесса и соревновательной деятельности. П.К. Анохин рассматривает адаптацию как формирование новой функциональной системы, вся деятельность которой направлена на достижение конечного результата. [Функциональные и структурные изменения при адаптации положены в основу учения об общем адаптационном синдроме]. Он выделяет три стадии неспецифических реакций организма на действие раздражителей: стадию тревоги (мобилизации), стадию адаптации (резистентности) и стадию истощения. Основываясь на концепции Г. Селье, можно объяснить рост и снижение работоспособности под действием нагрузок в процессе тренировки, а также состояния перенапряжения и перетренировки. В развитии большинства адаптационных реакций определенно прослеживается два этапа: начальный — «срочная», но не совершенная адаптация и последующий — совершенная долговременная адаптация. Процесс адаптации, несмотря на то, что он протекает по общим законам, всегда индивидуален, что обуславливает рассмотрение любых проявлений процессов адаптации с позиции принципа индивидуального подхода. По мнению Н.Н. Яковлева, Ф.З. Меерсона, М.Г. Пшенниковой, А.П. Исаева, индивидуальную адаптацию можно определить как развивающийся в ходе жизни процесс, в результате которого организм приобретает устойчивость к определенным воздействиям, в том числе и к интенсивным физическим нагрузкам [1]. Естественно, что адаптационные реакции на нагрузки в спорте следует изучать и анализировать с учетом пола, возраста, физического состояния. По мнению В.М. Дильмана, проблемы адаптации, нормы гомеостаза необходимо также рассматривать с учетом циклического протекания процессов

жизнедеятельности [2]. И неслучайно определенный биоритм проявляется во всех жизненных процессах — от деятельности простейших биологических реакций в клетке до сложных форм поведения человека, определяющего изменения умственной и физической работоспособности.

Сравнивая структурные и функциональные различия организма мужчин и женщин, следует помнить, что «на протяжении менструального цикла происходят изменения гормонального статуса, осуществляется сложная перестройка нейрогуморальной регуляции дыхания, кровообращения, дыхательной функции крови, скорости массопереноса и утилизации кислорода, кислородных режимов организма, скорости массопереноса и выведения углекислого газа». В результате функциональные возможности спортсменок и, как следствие, адаптация их организма к тренировочным и соревновательным нагрузкам неравнозначны в течение менструального цикла. В связи с этим одним из актуальных вопросов подготовки спортсменок является изучение закономерности адаптационных реакций организма женщин на большие физические нагрузки с учетом фаз менструального цикла. Известно, что регулярные физические нагрузки оптимизируют функциональное состояние организма, используются для повышения физической работоспособности, повышают адаптивные возможности организма. Также известно, что сегодня занятия спортом проходят в условиях, которые были невозможны в прошлом, экстремальных физических нагрузок, нередко при интенсивной фармакологической поддержке [3]. В зависимости от силы воздействия раздражителей и функционального состояния организма адаптационные изменения могут носить как положительный характер, так и негативный характер или относительно негативный характер. Устойчивая адаптация к условиям любой деятельности имеет свою «цену», которая может проявляться как в прямом «изнашивании» функциональных систем, на которые приходится наибольшая нагрузка, так и в своеобразном перераспределении функциональных резервов, когда доминирующая система расходует не только свои резервы, но и резервы других систем не занятых непосредственно в мышечной деятельности. Обращает на себя внимание мнение ведущих специалистов в области теории и методики спортивной подготовки. Профессионализм и коммерциализация современного спорта поддерживают тенденцию к увеличению тренировочных нагрузок. Отсутствие должного квалифицированного медицинского контроля за переносимостью спортсменками больших объемов выполнения работы не способствует их здоровью, поэтому занятия спортом, как правило, сопровождаются острым и хроническим перенапряжением систем организма с преимущественным повреждением одной или нескольких функциональных систем [4]. Для женщин-спортсменок морфофункциональная перестройка организма в процессе адаптации к многолетним тренировочным и соревновательным нагрузкам вносит специфические изменения в функции систем их организма. Так, авторы работы в результате исследования женской бельгийской сборной по дзюдо установили, что у спортсменок за 5-недельный период подготовки к Олимпийским играм уменьшилось количество жира на 2,2 %, количество человек с нарушением менструальной функции по типу олигоменореи увеличилось до 28,4 %. По данным полученным у спортсменок, специализирующихся в вольной борьбе, при изучении особенности гормонально-

метаболического процесса адаптации установлено, что интенсивные тренировочные нагрузки приводят к активированию гипофизарно-гонадо-надпочечниковой системы: к повышению секреции пролактина гипофизом, кортизола — корой надпочечников, а также увеличению уровня тестостерона и, как следствие, к повышению соотношения тестостерон/эстрадиол, что, в свою очередь, ведет к повышению частоты развития менструальных дисфункций. Автор отмечает, что менструальные дисфункции в группе спортсменок чаще проявляются с увеличением интенсивности тренировочных нагрузок в период подготовки к соревнованиям [5]/

На сегодняшний день существует достаточно большое количество исследований, подтверждающих тенденцию роста репродуктивной патологии в спорте. В связи с этим одной из главных причин нарушения репродуктивной функции у спортсменок, по мнению многих специалистов, являются длительные воздействия предельных физических нагрузок без учета физиологических особенностей организма женщины, отсутствие должного квалифицированного медицинского контроля за переносимостью больших объемов тренировочной работы. В результате нерационально проводимых ежедневных физических нагрузок происходит сбой физиологических адаптационных механизмов и возникает гормональный статус, т. е. нарушаются фазы менструального цикла в результате латентного гормонального дисбаланса. В некоторых видах спорта частота нарушений репродуктивной функции превышает [6].

Гиперандрогенные нарушения репродуктивной системы часто встречаются у женщин, занимающейся тяжелой атлетикой, единоборствами. Частота синдрома гиперандрогении у спортсменок, специализирующихся в дзюдо, — 59,3 %. Спортсменки имеют следующие особенности, обусловленные гиперандрогенией: маскулинизация фигуры, кожные проявления андрогении (*acnae vulgaris*), гирсутизм и нарушения менструальной функции по типу олигоменореи. Последствия менструальных дисфункций на фоне физических нагрузок могут проявляться как нарушениями со стороны репродуктивной системы, так и системными проявлениями, являющимися следствием низкого уровня эстрогенов, например остеопения, остеопороз, раннее развитие атеросклероза и эндотелиальная дисфункция. Другими, достаточно распространенными причинами возникновения менструальных дисфункций у спортсменок называются частые психологические стрессы и роль наследственных факторов.

Большие объемы тренировочной и соревновательной нагрузок приводят не только к физическим и психическим перегрузкам, но и к увеличению травматизма спортсменок. В основе возникновения травм у дзюдоистов лежат в первую очередь методические погрешности, заключающиеся в резком увеличении объемов и интенсивности нагрузок. В большинстве исследований указывается, что мужчины больше подвержены травматизму, чем женщины. При этом в исследовании сербских специалистов неожиданно обнаружен достаточно высокий показатель травматизма у девушек, специализирующихся в дзюдо (40 %), по сравнению с юношами, а также другими видами спорта. В целом занятия дзюдо безопасны для здоровья молодежи. У взрослых спортсменок установлен больший травматизм по сравнению с бесконтактными видами спорта, но сопоставимый по уровню травматизма с другими видами контактных видов

спорта . Наиболее уязвимыми звеньями опорно-двигательного аппарата дзюдоиста, по данным Национального союза дзюдо и страховой компании «Олимпия» (Россия, 2006), являются коленные суставы (26,7 %), на втором месте находятся пальцы стопы (16,7 %), далее по частоте травм занимает предплечье (13,3 %), одинаково подвержены травматизму локтевые суставы и ключица — по 10 %. Уязвимым является и позвоночник. Следует учитывать, что травмы колена (менисков коленного сустава, повреждения боковых и крестообразных связок) наиболее часто приводят к инвалидности спортсмена. Вызывает тревогу тот факт, что показатели ушибов и повреждений передней крестообразной связки (ACL) значительно увеличились по сравнению с прежними годами: среднегодовые приросты — 7,0 и 1,3 %, соответственно , а также то, что гораздо большее количество этих травм получают спортсменки и в зависимости от спортивного амплуа их частота варьирует от 2 до 6 раз. Интересные данные приводят китайские специалисты. При исследовании 6810 спортсменов, специализирующихся в дзюдо, травм ACL у спортсменок было гораздо выше (0,71 %), чем у спортсменов мужчин (0,30 %). В связи с этим выдвигаются различные теории: различие в анатомическом строении (таз женщины шире, вследствие чего изменяется Q-угол); гормональные изменения (различные концентрации эстрогена и прогестерона), влияющие на прочность и эластичность связок и др. Анализ зарубежных публикаций последних лет подтверждает зависимость менструального цикла на количество травм. Так, японскими учеными [7] обнаружена статистически достоверная связь между овуляцией и количеством травм. Также некоторые исследования свидетельствуют о том, что спортсменки, страдающие нарушением менструального цикла, больше подвержены риску получения травмы].

Таким образом, важной особенностью построения тренировочного процесса женщин-спортсменок для предотвращения проблем со здоровьем является учет педагогических, медико-биологических, психологических аспектов. При этом ведущий педагогический аспект-рациональное планирование тренировочных нагрузок в соответствие с функциональными возможностями организма. Данные литературы показывают, что эффективное протекание приспособительных процессов в организме спортсменок возможно только тогда, когда оно будет выше того уровня, к которому организм спортсмена уже адаптировался. Этот уровень с повышением спортивного мастерства увеличивается. Например, если в условиях тренировочного процесса будут превалировать стандартные упражнения, через определенное время сдвиги в организме спортсменок будут уменьшаться, а в дальнейшем может произойти снижение работоспособности [6]. В связи с этим на современном этапе развития спорта достижение высоких спортивных результатов невозможно без использования больших и максимальных нагрузок, а, по мнению специалистов, для повышения работоспособности необходимо применение «предельных» нагрузок. Реализуя принцип применения больших нагрузок в тренировочном процессе, специалисты в области спорта рекомендуют учитывать тренированность и функциональное состояние организма спортсменок. Хорошо известно, что нерациональное применение больших нагрузок может вызвать состояние перетренированности спортсменов. Это нередко наблюдается и в женском спорте и, как правило, возникает при неправильном

распределении нагрузок в тренировочном макроцикле, величины неадекватной нагрузки. Оптимизация подготовки спортсменов осложняется еще и тем, что программы и учебные планы в некоторых видах спорта строятся на основе принципов, сформированных еще в 1960-х годах. При этом в последнее время в олимпийском спорте наблюдаются стремительные перемены, связанные с постоянным изменением правил соревнований, возрастающей интенсификацией тренировочного процесса, необходимостью длительной подготовки к достижению высокого спортивного результата. Не менее важной проблемой является то, что накопленный массив знаний в сфере рационального построения тренировочного процесса во многих видах спорта основывается в основном на данных исследований организма спортсменов-мужчин и, естественно, не может учитывать индивидуальные адаптационные возможности женщин-спортсменок. Это позволяет утверждать, что современной системе подготовки спортсменок высокой квалификации, свойственны недостатки. В тренировочном процессе спортсменок приходится сталкиваться с адаптацией к физическим нагрузкам различного характера, величины и направленности. Показано, что чередование занятий, упражнений различной направленности является действенным путем управления формирования реакций утомления и восстановления. В этой связи актуальным является проведение исследований, которые покажут возможности успешно использовать адаптационные резервы и одновременно не предъявлять предельных требований к функциональным системам и механизмам организма спортсменок в разные фазы менструального цикла.

Выводы. Изучение специальной научно-методической литературы и собственные педагогические наблюдения позволяют заключить, что до настоящего времени проблемным остается обоснование режима нагрузок и методики тренировки спортсменок, направленных на сохранение здоровья и специальной работоспособности.

REFERENCES

1. Шукурова С. С., Сейдалиева Л. Д., Шарипова С. Н. Анализ гемодинамики игроков во время тренировочного процесса //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 335-342.
2. Шукурова С. С., Пулатова М. Д., Серебряков В. В. Изменения показателей макроэлементов в крови у футболистов после физической нагрузки //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 278-286.
3. Ольховская И. В., Шукурова С. С., Очиллов К. Т. Криптовалюта-новый шаг в мировой экономике //Проблемы современной науки и образования. – 2020. – №. 2 (147). – С. 17-19.
4. Шукурова С. С., Алимова Д. А. Развитие тренировочных нагрузок высококвалифицированных боксеров в горных регионах //Молодой ученый. – 2020. – №. 4. – С. 454-456.
5. Адилбеков Т. Т. и др. Влияние физической нагрузки на систему" двигательное окончание-мышечное волокно" //Молодой ученый. – 2020. – №. 9. – С. 75-77.
6. Шукурова С. С., Маматова З. А., Юсупова У. Р. Исследование количественного содержания аминокислотного спектра мембран эритроцитов и роль генетических

- и средовых факторов в ее формировании //Интернаука. – 2020. – №. 19-1. – С. 21-22.
7. Эркинов Ш. Ш. У. и др. Анализ взаимосвязи параметров состава тела с параметрами скоростных качеств у футболистов на этапе углубленной специализации //Человек. Спорт. Медицина. – 2021. – Т. 21. – №. S1. – С. 38-44.
 8. Шукурова С. С. и др. Ёш спортчиларни жисмоний юкламалардан кейинги биокимёвий мониторинги //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 1116-1122.
 9. Шукурова С. С., Алимова Д. А. Некоторые биохимические исследования крови у гребцов в подготовительном и соревновательном периодах //Актуальные проблемы физической культуры и спорта. – 2019. – С. 294-298.
 10. Адилбеков Т. Т. и др. Влияние физической нагрузки на систему" двигательное окончание-мышечное волокно" //Молодой ученый. – 2020. – №. 9. – С. 75-77
 11. Отабоев Х. А. и др. Минералогический состав мытого сушеного концентрата Кызылкумов и его переработка в простой суперфосфат //Российский химический журнал. – 2021. – Т. 65. – №. 2. – С. 102-115.
 12. Шукурова С. С., Пулатова М. Д., Рахимова М. Ш. АЁЛЛАР САЛОМАТЛИГИНИ СОҒЛОМЛАШТИРУВЧИ ГИМНАСТИКА ЁРДАМИДА ТИКЛАШ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 362-369.
 13. Пулатова М. Д., Шукурова С. С., Алламуратов М. МАКТАБ ЁШИДАГИ СКОЛИОЗИ МАВЖУД БЎЛГАН БОЛАЛАРНИ ТАЯНЧ-ҲАРАКАТ АППАРАТНИНГ ФУНКЦИОНАЛ ҲОЛАТИНИ ТИКЛАШ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 1834-1842.
 14. Шукурова С. С. и др. БОКСЧИЛАР ШКАСТЛАНИШНИ БИОМЕХАНИК ВА МАТЕМАТИК МОДЕЛЛАШ АСОСИДА ТАХЛИЛИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 1795-1801.
 15. Pulatova M. D., Allamuratov M., Shukurova S. S. The Influence of Training Loads on the Functional State of the Cardiorespiratory System in Girls Doing Judo //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – Т. 25. – №. 6. – С. 2769-2774.
 16. Шукурова С. С., Чутбоев Э. Т. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНИКИ ПОВОРОТА ПРИ ПЛАВАНИИ СПОСОБОМ БРАСС С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ОРИЕНТИРОВОЧНОЙ ОСНОВЫ ДЕЙСТВИЙ И ЦЕЛОСТНО-ОПЕРАЦИОННОГО МЕТОДА ОБУЧЕНИЯ //Актуальные проблемы физической культуры и спорта. – 2019. – С. 248-251.
 17. Шукурова С. С., Хасанова Н. Р. БОКСЧИЛАРНИ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРГАРЛИК ВА МУСОБОҚА ЖАРАЁНЛАРИДАГИ ЭНЕРГИЯ САРФИ ВА ТЎҒРИ ОВҚАТЛАНИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 1109-1115.
 18. Kazakov R. T. et al. MULTIMEDIA SYSTEMS AND DISTANCE LEARNING TECHNIQUES IN SPORTS SOX //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 99-105.

19. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
20. Yusupova N. R. SOCIO-GENDER ASPECTS OF MODERN WOMEN'S SPORTS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 118-124.
21. Kazakov R. T. THE MAIN PHYSICAL QUALITIES OF ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 719-725.
22. Kazakov R. THE METHOD OF IMPROVING PHYSICAL AND SPECIAL PHYSICAL FITNESS INDICATORS OF SHORT-DISTANCE RUNNERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 6. – №. 2.
23. Казоқов Р.Т., Абдиев Б.С., Джўрабаев А.М., Бўриев Б.Ў. Спортчилар тайёрлаш тизимини бошқарув асослари турлари. // "OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISH: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR" ЎзДЖТСУ, 1, 530-538
24. Kazoqov R., Jo'raqo'ziev O., Eshpo'latov S. ҚИСКА МАСОФАГА ЮГУРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ДАВРЛАРИНИ ТУЗИЛИШИ //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 5-11.
25. Qutlimurodov I. X., Kazoqov R. T., Vo'ronov A. B. FUTBOLDA INNOVATION TECHNOLOGIYALARNI QO'LLASH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 111-117.
26. Buriyev B. U., Qodirov R. R., Kazoqov R. T. Jismoniy tarbiya va sportda axborot kommunikatsiya texnologiyasining tuzilishi va tamoyillari //Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning innovatsion usullari. – 2021. – Т. 5. – №. 5. – С. 555-559.
27. Р.Т Казоқов., Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари., Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари 4 (12), 61-68
28. Казоқов Р.Т., Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш., Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари 11 (1 ...
29. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. Интернет тармоқларида талаба ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштириш //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – 2019. – Т. 1. – №. 5
30. Казоқов Р. Т. Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари //Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари. – 2019. – Т. 4. – №. 12. – С. 61-68.
31. Р.Т Казоқов, Ш.Қ Бекназаров, Ибодов, А. И. Футболчиларнинг антропометрик ўлчамлари ва тезлик сифатлари орасидаги корреляциясини ўрганишда акт дан фойдаланиш., Тиббиёт ва спорт 1 (10), 27-30.

32. Казоқов, Р. Т., & Джўрабаев, А. М. Юлдашева К.А ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. *SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR*, 1-237.
33. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo ‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag ‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
34. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta’limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
35. Казоқов Р. Т., Джўрабаев А. М. Юлдашева КА ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – С. 1,237-240.
36. Казоқов Р. Т. и др. МАМЛАКАТИМИЗ ЯНАДА ЮКСАЛИШИДА БОЛАЛАР СПОРТИНИНГ ЎРНИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 5-11.
37. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
38. Казоқов Р. Т. Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш //Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари. – Т. 11. – №. 1.
39. Казоқов, Р. Т., Джўрабаев, А. М., Бўриев, Б. Ў., & Ахматов, Ж. О. (2023). ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ. *Академические исследования в современной науке*, 2(6), 111-
40. Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
41. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
42. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta’limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.

43. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
44. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
45. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
46. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
47. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р.КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
48. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo 'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" ga bag 'ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
49. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ғ., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
50. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
51. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
52. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.

53. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
54. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.
55. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
56. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.
57. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
58. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
59. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.
60. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.
61. Сейдалиева Л. Т. Адаптация к тренировкам в условиях жаркого сухого климата (на примере силовых единоборств) //Оздоровительная физическая культура молодежи: актуальные проблемы и перспективы: материалы V Междунар. науч.–практ. конф.(Минск, 18-19 апреля 2023 г.)/под ред.: АС Ванда.–Минск: БГМУ, 2023.–99 с.–ISBN 978-985-21-1280-2. – 2023. – С. 69.
62. Сейдалиева Л. Т., Раманова Д. К. Особенности физического развития учащихся //Ijodkor o'qituvchi. – 2022. – Т. 2. – №. 20. – С. 4-6.
63. Сейдалиева Л. Т., Хасанова Н. Р. ОСОБЕННОСТИ ПИТАНИЯ В РАЗЛИЧНЫХ ВИДАХ ЕДИНОБОРСТВ //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 4. – С. 820-824.
64. Шукурова С. С., Сейдалиева Л. Д., Шарипова С. Н. Анализ гемодинамики игроков во время тренировочного процесса //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 335-342.
65. Xasanova N. R., Seydaliyeva L. T. Sport o 'yinlari sporchilarining ovqatlanish va suv-ichimlik rejimining xususiyatlari //research and education. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 271-279.
66. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.

ТАЛАБАЛАРДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТ ВА КЎНИКМАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Шоймардонов Ш.А.

ЎзДЖТСУ. Катта ўқитувчи.

Бобомуродов А.Э.

ЎзДЖТСУ. Катта ўқитувчи.

Казақов Р.Т.

ЎзДЖТСУ. Ўқитувчи.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10335890>

Аннотация. Тақдим этилган мақолада жисмоний тарбия ва спорт университети ва олий педагогика ўқув юрти жисмоний тарбия факультети талабаларини гимнастика бўйича ўқув машғулотлар жараёнида ҳаракат кўникмаларини шакллантириш масалари кўриб чиқилади.

Калим сўзлар. Мутахассислик босқичи талабалари, касбий-педагогик кўникмалар, ҳаракат тайёргарлиги, ҳаракат кўникмаси, ўқув жараёни, ўқув машғулотлар, назорат, босқичлилиқ, назорат тестлари.

FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS AND SKILLS IN STUDENTS

Abstract. The present article has considered the issues of formation of motor skills of students of the faculty of physical education of the University of physical education and sports and the higher pedagogical school in the process of training in gymnastics.

Keywords. Students of the specialty stage, professional and pedagogical skills, movement training, movement skills, learning process, training sessions, control, step-by-step, control tests.

ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАВЫКОВ И НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ

Аннотация. В представленной статье рассматриваются вопросы формирования двигательных навыков в процессе занятий гимнастикой студентов факультета физического воспитания Университета физической культуры и спорта и Высшего педагогического училища.

Ключевые слова. Студенты этапа специализации, профессионально-педагогические навыки, двигательная подготовка, двигательные навыки, учебный процесс, учебная деятельность, контроль, градация, контрольные испытания.

Долзарблиги. Жисмоний тарбия ўқув юртлари ва педагогика олий ўқув юрти жисмоний тарбия факультетларида “Гимнастика” фани бўйича таълим жараёни ушбу фан бўйича педагогларни тайёрлашга йўналтирилган. Ўқитувчи фан назариясини билиши, амалий кўникмаларга эга бўлиши ва ўз билим ва маҳоратини бошқаларга бера олиши керак. Шу билан бирга, касбий-педагогик кўникма ва маҳоратни шакллантириш таълим жараёнининг энг муҳим томони ҳисобланади. Таълим санъатига эга бўлиб, талабалар барча дастурий материалларни ўрганишга бошқа назар билан қарайдилар. Ўқув машғулотларда улар катта қизиқиш, фаолликни намоён этадилар, билим ва кўникмаларни ҳаётий зарурлигига ишонч ҳосил қилиб, уларни эгаллашга астойдил қиришадилар. Демак, ўқув машғулотларида касбий-педагогик билим ва кўникмаларни

шакллантирилиши “Гимнастика” босқичи бўйича ўқув жараёнлар самарадорлигини оширади (3,4,5,7).

Тадқиқотнинг мақсади: “Гимнастика” курси бўйича ихтисослашган талабаларни ўқув ва ўқув машғулот дарсларида касбий-педагогик билим ва кўникмаларни шаклланиш босқичларини очиб бериш.

Тадқиқотнинг вазифаси: асосий гимнастика машқларига ўргатиш ва такомиллаштириш кетма-кетлигини тажрибаларда асослаш.

Тадқиқотни ташкил этиш: дастлабки ва тажриба тадқиқотлари ЎзДЖТСУ “Гимнастика” ихтисослиги, 1-4-босқич талабалари билан академик ва “Спорт-педагогик маҳоратни ошириш – СПМО” босқичи ўқув-машғулот жараёнларида ўтказилди.

Тадқиқот натижалари: ўтказилган тадқиқот маълумотларига мувофиқ кўникмаларни шакллантириш олий ўқув юртидаги бутун таълим даври давомида амалга оширилади. Кўрсатилишича, касбий-педагогик билим ва кўникмалар амалий ва услубий машғулотларда ҳамда педагогик ва ташкилий амалиёт даврида шаклланади ва такомиллашади (4,7).

I-босқич *Билим ва кўникмалар ҳажми:* ўқув машғулотлар ва мустақил ишда ҳар бир талаба қуйидагиларни билиши керак:

- биринчи ва иккинчи ўқув йилларида дастур доирасидаги барча машқларни номланиши;

- биринчи ва иккинчи ўқув йилларида дастур доирасидаги машқларни бажаришда ўқувчиларга жисмоний ёрдам кўрсатиши ва эҳтиётлашиши;

- турли машқларни бажаришда ўз ўртоқлари томонидан йўл қўйилган техник хатоларни вақтида пайқashi.

Санаб ўтилган билим ва кўникмаларни шакллантириш бир вақтнинг ўзида дастур матеиалларини ўрганиш билан барча амалий машғулотларда амалга оширилади. Машғулотларни амалиётда қабул қилинган, материалларини соддадан мураккабгача ўрганиш услубий кетма-кетликда ўтказилиши мувофиқ равишда кўрсатилган билим ва кўникмаларни (уларнинг барчаси бир вақтда шаклланади) аввал содда, сўнг анча мураккаб машқларда шакллантириш кетма-кетлигини таъминлайди. Бироқ уларни ҳар бирини форматлаш услубияти ҳилма-ҳил.

а. Атамаларни қўллаш кўникмаси: билим ва кўникмаларни шакллантиришга киришишдан олдин атамалардан фойдаланиш ва талабаларга ушбу соҳа бўйича билимлар бериш лозим. Бунинг учун ҳар бир машғулотда ўқитувчи турли машқларни тушинтириш билан уларни (гимнастика атамаси бўйича) аниқ номлаши керак. Айтганча, иккинчи семестр ўртасигача (одатда атама бўйича назарий дарслар ўтказилаётган пайтда) ўқитувчиларда ушбу билимларни талабаларга бериш учун бошқа йўл йўқ.

б. Эҳтиётлаш ва ёрдам кўрсатиш кўникмаси: эҳтиётлаш ва ёрдам кўрсатиш бўйича билим ва кўникмаларини шакллантиришни биринчи амалий машғулотлардаёқ бошлаш лозим. Бу албатта қўплаб тушунчаларга кўра белгиланади, хусусан, талабаларни нафақат оддий эҳтиётлашга, балки уни тўғри ва ишончли амалга оширишга ўргатиш керак. Эҳтиётлаш кўникмаси айниқса мустаҳкам бўлиши лозим. Бунинг учун, табиийки, қўп вақт талаб қилинади. Мувофиқки, эҳтиётлаш ва ёрдам кўрсатиш бўйича ўқув амалиёт бир вақтнинг ўзида иккита вазифани ҳал этилишини таъминлайди:

Эҳтиётлаш ва ёрдам кўрсатиш кўникмаларини шакллантириш ҳамда анча қисқа вақт ичида машқлар техникасини ўзлаштириш. Мана шунинг учун эҳтиётлаш ва ёрдам кўрсатиш билим ва кўникмаларини шакллантиришни биринчи машғулотлардаёқ бошлаш вақтидан олдин бошланган иш ҳисобланмайди. Эҳтиётлаш ва ёрдам кўрсатиш кўникмаларини шакллантириш учун қуйидаги усуллар тавсия қилинади:

1. Гимнастика снарядида ёки таяниб сакрашда янги машқни бажаришга дастлабки уринишда ёрдам ва эҳтиётлаш ўқитувчи томонидан амалга оширилади. Кейинги барча уринишларда эса ўқитувчининг қатъий назорати остида талабалар ўзлари бир-бирларига эҳтиётлашда ва ёрдам кўрсатадилар.

Битта машқни бажаришга уринишлар сони, ўқув гуруҳидаги талабалар сонига тенг ёки хатто ортиқ бўлиши мумкин бўлган таяниб сакрашларда битта уринишни шуғулланувчиларнинг ҳаммаси бажарганидан кейин эҳтиётловчини алмаштириш энг тўғриси ҳисобланади. Бошқа барча машқларга ўргатишда эҳтиётловчини бундай тартибда алмаштириш, афсуски, мумкин эмас. Уни битта машқни такрорланиш миқдори ва ўқув гуруҳи аъзоларининг сонидан келиб чиқиб аниқлаш лозим. Машқни иккита, учта ва ҳоказо шуғулланувчилар бажарганидан кейин эҳтиётловчини алмаштириш керак. Фақат битта талаба машқ бажарганидан кейин эҳтиётловчини алмаштирилиши мақсадга мувофиқ эмас, чунки:

биринчидан, хатто машқ тўғри бажарилганда ҳам, эҳтиётлаш ёки ёрдам кўрсатиш усулини бир мартаба ўтказиш (қоида бўйича бундай бўлиши мумкин эмас) хотирада жуда суст из қолдиради;

иккинчидан, эҳтиётловчиларни алмаштиришнинг бундай тартибида эҳтиётлаш ёки ёрдам кўрсатиш усули доим бир хил шароитда бажарилади (битта талаба билан).

2. Гуруҳ услубида акробатика машқларини ўтказишда ўқитувчи машқни кўрсатиб бергандан кейин эҳтиётлаш ва ёрдам кўрсатиш усуллари тушунтириб бериши ва намоиш қилиши керак. Сўнг бирлари машқни бажарадилар, бошқалари эса уларга эҳтиётлашади ва ёрдам кўрсатадилар.

3. Эҳтиётловчини жой танлашда ва дастлабки ушлаб олишдаги хатосини дарҳол тўғрилаш мақсадаг мувофиқ.

Ёрдам ёки эҳтиётлаш усули ўтказилгандан кейин ўқитувчи эҳтиётловчи ҳаракатларини дарҳол таҳлили қилиб чиқиши керак.

в. Машқларни бажарилиши сифати устидан кузатиш кўникмаси: Кузатиш маҳорати – гимнастика ўқитувчиси учун зарур бўлган асосий кўникмалардан бири ҳисобланади. Кўриш ҳали кузата олиш дегани эмас. Кузатиш маҳорати – бу кўриш қобилияти бўлиб, ўрганиш учун узоқ вақт ва қатъиятлик талаб қилинади. Талабаларга машқларни ўз гуруҳдошлари томонидан бажарилишини кузатишга ўргатиб, ўқитувчи бир вақтнинг ўзида бирнеча вазифани ҳал этади. Машқларни бажарилишини кузатиб ва ўқитувчи ва ўртоқлари олдида ўз кузатувлари ҳақида ҳисобот бериб, талаба энг муҳим касбий-педагогик маҳоратлардан бирига эга бўлади – кузатиш ва кўрганларини ёдда олиб қолиш. Нисбатан енгил вазифаларни ҳал этиш маҳоратининг такомиллашув даражасига кўра анча мураккаб вазифаларга ўтиш мумкин. Машқларни бажарилиш сифати устидан кузатиш маҳоратини шакллантириш учун қуйидаги усуллар тавсия қилинади:

1. Айнан бир ҳил машқларни бир нечта машғулотларда кетма-кет такрорлаш. Ушбу машқни бажарилиш сифати устидан кузатувларни ўтказиш учун ўқув бўлими талабаларини ҳар бир биринчи ўз шеригини кузатиб бориши учун жуфтликларга ажратиш лозим. Шериклар иложи борича каттароқ оралик билан бир-бирини ортидан машқларни бажарганларида уларни кузатиш анча қулай.

Бир ҳил машқ ўрганиладиган машғулотларда ўқитувчи кузатиш учун аниқ вазифа қўяди. Масалан, турникда тебраниш ўрганилаётганда у кузатув бўйича вазифаларни қуйидаги тартибда тақсимлаши мумкин: биринчи машғулотда оёқлар ҳолатини кузатиш; иккинчида – оёқларни турникка олиб келишда елкалар ҳолатини кузатиш; учинчи машғулотда – олдинга силтанишдаги ёзилиш пайтида гавданинг ҳолати; тўртинчида эса – бурчак осилишдан кейин оёқларда орқага силтанишнинг ўз вақтида ва тавсифи устидан кузатиш ва ҳоказо.

* Статик машқларга ўргатишда (ҳалқаларда букилиб осилиш, пастки пояда осилиб ётиш, сонда ўтириш, орқага таяниш, бошда ёки куракларда туриш ва ҳоказо) фақат кузатиш билан чегараланиб қолмаслик керак. Бундай вазиятларда амалиётчиларни машқларни бажариш давомида аниқланган камчиликларни тўғрилашга жалб этиш мумкин ва зарур.

* Алоҳида хатоларни сезиш маҳоратига эга бўлиш даражасига кўра анча мураккаб вазифаларни бериш мумкин: аввал комбинацияда бирон-бир элементни бажарилиш сифатини, сўнг эса яхлит комбинацияни кузатиш. Алоҳида ҳолатларда қуйидагиларни таклиф қилиш мумкин:

* Кузатувчига аниқланган хатоларни график тарзда тасвирлаб ёки кўрсатиб бериш.

* Дарс жараёнида ўқув гуруҳнинг бутун таркибига вақти-вақти билан у ёки бу машқни бажаришда йўл қўйилган асосий хатони аниқлаш.

Натижаларни баҳолаш: Синов машқларини бажаришдан олдин талаба қабул қилинган атамалардан фойдаланиши керак. Шу тарзда машқ учун иккита баҳо қўйилади: биринчиси – бажарилиши учун, бошқаси атама учун.

Эҳтиётлаш ва машқларни ижро сифати устидан кузатиш маҳорати учун баҳо талабага ўқув амалиётда қўйилади, машқларни снарядда ўтказиш учун баҳо иккинчи босқичда қўйилади.

II-босқич *Кўникма ва маҳорат ҳажми:* Ўқув машғулотлар ва мустақил ишлар натижасида талаба қуйидагиларни билиши керак:

- буйруқ бериш ва ўқувчилардан уюшган ва тезкор тайёргарликни ҳамда машғулот жойини тайёрлашни талаб қилиш;

- машқни қабул қилинган атамага мувофиқ номлаш (айтиш);

- машқни яхлит, зарур бўлганда – уларнинг алоҳида фазаларини аниқ кўрсатиб бериш;

- машқларни ижро техникасини қисқа, ўз вақтида ва кўргазмали тушунтириш;

- шуғулланувчиларга ёрдам кўрсатиш (машқни бажариш давомида жисмоний, сигналлар ва маслаҳатлар билан, ёрдамчи машқлар, мўлжаллар, қайд этишлар, эҳтиётлаш билан);

- хатоларни аниқлаш ва уларни йўқотиш бўйича чоралар қабул қилиш;

- ҳар бир ўқувчи ҳаракатларини баҳолаш;
- машқни бажаришга ҳар бир уриниш олдиндан аниқ вазифаларни қўйиш.

Ўқув амалиёт бўйича машғулотлар мазмуни: Снарядларда, сакрашлар ва акробатика машқларни ўтказиш касбий-педагогик кўникма ва маҳоратни тартибли кетма-кетликда шакллантириш учун III-босқич талабалари томонидан мактабда педагогик амалиётни ўтказишда машғулотларни мактаб ва ўсмирлар тасниф дастурлари материалларидан келиб чиқиб тузиш мақсадга мувофиқ.

3-босқичда ўқув амалиёт мавзусига олдиндан ишлаб чиқилган мавзулар бўйича машқларнинг қуйидаги турларини киритиш тавсия қилинади:

- * паст турникда машқлар;
- * паст ва паст-баланд қўшпоёда машқлар;
- * ҳалқаларда машқлар (жойда ва тебранишда);
- * таяниб сакраш;
- * акробатика машқлари.

III-босқич: талабалар II-босқичда олган гимнастика снарядларида машқларни ўтказиш тажрибаси анча мураккаб вазифалар ёрдамида илгари орттирилган билим ва кўникмаларни келгуси такомиллашувини таъминланишини ҳисобга олиш билан тузиладиганларини III-босқичга таклиф қилиш ва талабаларга кичик разрядли (умумий курс) ва барча разрядли (мутахассислик босқичи) талабалар билан спорт гимнастикаси бўйича тўғарак машғулотларини мустақил ўтказишга тайёрлаш имконияти туғилади.

III-босқич талабалари билан ўқув амалиёт мавзусига эркин машқлардан ташқари гимнастика кўпкураши турларини киритиш лозим.

Вазифалар ўғил болалар ва қизлар учун фарқланиши керак.

Ўқув амалиёт бўйича машғулотларни ташкил этиш ва ўтказиш: гимнастика снарядлари, сакрашлар ва акробатика машқларини ўтказиш бўйича ўқув амалиётни ўқув бўлимлари билан ўтказиш мақсадга мувофиқ. (Фаол амалиёт зичлигини кўпайтира оладиган машғулотларни ташкил этишнинг бошқа шаклларида фойдаланиш, афсуски мумкин эмас).

Ўқув амалиёт бўйича машғулотлар ихтисосликнинг **III-босқичида** бироз бошқача ташкил этилиши мумкин.

Натижаларни баҳолаш: Маъсулиятни ошириш мақсадида ўқув амалиёт доим ҳам ўтказувчи учун, ҳам таҳлил қилувчи учун синов (беш балли ва ўн балли баҳо билан) бўлиши керак.

Тадқиқот якуни бўйича дастурнинг: сакрашлар, акробатика, осилишлар ва ритмик гимнастика бўйича) гимнастика машқларини ўзлаштирилишига кўра эксперт баҳолаш ўтказилди (жадвал).

жадвал

Дастур бўлимлари, ўқув амалиёт якуни бўйича 3-босқич талабаларида билим ва кўникмаларни якуний баҳоси (олтинчи семестр)

№	Дастур машқлари	Кўпкураш дастур бўлимларини баҳолаш							
		Атамалар	Эҳтиётлаш ва ёрдам	Пед. кузатув	Техника маҳорати	Хорео-графия	Мусликий савотхонлик	2-разряд	Босқич бўйича ўртача
Эркалар бўлими									
1	Эркин машқлар	7,9 ± 0,35	7,1 ± 0,35	6,9 ± 0,65	7,3 ± 0,47	7,3 ± 1,2	6,7 ± 0,78	7,8 ± 1,35	7,2 ± 0,73
2	От-силтанишлар	6,7 ± 1,75	8,7 ± 0,25	5,0 ± 0,33	5,7 ± 0,27	--	--	6,6 ± 0,67	6,5 ± 0,65
3	Ҳалқалар	7,7 ± 0,95	7,4 ± 1,35	6,6 ± 0,45	7,1 ± 0,79	--	--	7,9 ± 0,76	7,3 ± 0,86
4	Таяниб сакраш	8,1 ± 0,67	8,7 ± 0,45	7,1 ± 0,23	7,9 ± 0,97	--	--	8,0 ± 1,45	7,8 ± 0,75
5	Кўшпоя	7,1 ± 0,78	6,9 ± 0,85	5,75 ± 0,5	6,1 ± 1,35	--	--	7,2 ± 0,95	6,8 ± 0,9
6	Турник	8,0 ± 0,45	6,8 ± 0,37	7,6 ± 0,39	5,9 ± 0,67	--	--	7,8 ± 0,89	7,1 ± 0,55
	X ± δ	7,6 ± 0,83	7,6 ± 0,60	6,59 ± 0,4	6,7 ± 0,60	--	--	7,5 ± 1,0	7,2 ± 0,7
Аёллар бўлими									
1	Эркин машқлар	8,1 ± 0,25	7,2 ± 0,29	7,9 ± 1,05	7,7 ± 0,76	7,7 ± 0,97	7,1 ± 0,43	8,4 ± 0,78	7,6 ± 0,65
2	Кўшпоя	8,0 ± 0,85	6,5 ± 0,35	6,7 ± 0,56	6,3 ± 0,34	--	--	6,7 ± 0,67	6,7 ± 0,55
3	Яккачўп	7,0 ± 1,65	8,8 ± 0,57	6,3 ± 0,45	6,1 ± 0,78	7,7 ± 0,79	--	6,5 ± 0,77	7,05 ± 0,8
4	Таяниб сакраш	7,9 ± 0,95	9,05 ± 0,87	8,1 ± 0,73	7,3 ± 0,45	--	--	8,3 ± 0,34	8,13 ± 0,7
	X ± δ	7,75 ± 0,9	7,89 ± 0,52	7,25 ± 0,7	6,85 ± 0,6	--	--	7,3 ± 0,64	7,4 ± 0,7
1	Ритмик гимнастика - қизлар	6,7 ± 0,35	8,7 ± 0,95	6,9 ± 0,54	7,7 ± 0,57	7,1 ± 0,5	6,1 ± 0,32	--	7,1 ± 0,55

Хулосалар

Демак, агар ўқув йили бошида ўргатиш ва ўрганишда билим ва кўникмалар кўрсаткичи қоникарли ва ундан паст даражада бўлган бўлса, босқич якунида эса тадқиқ этилаётган кўрсаткичлар анча ортди. Талабаларни таяниб сакрашларда, осилишларда ва таянишларда дастурий машқларни ўргатиш, тушунтириш ва бажариш маҳорати учун эксперт баҳо 7,7-8,3 балл чегарасида ташкил этди, акробатика ва отда-силтанишлар бўйича эса биров паст натижа аниқланди ($P > 0,05$). Бунини шундай тушунтириш мумкин, мутахассислик курси талабалари акробатика тайёргарлиги ва дастакли отда силтаниш машқлари бирмунча паст ($7,2 \pm 1,74$) бўлса ҳам, машқларни белгиланган гуруҳларини ўзлаштиришга ва ўргатиш амалиётига ($7,95 \pm 1,39$) катта эътибор берганлар. Эҳтимол бошланғич босқичларнинг ишлаб чиқилган ўқув режалари гимнастика кўпкураш турларининг қийинлиги ва координация мураккаблигини инобатга олиб, уларга ажратилган соатлар тақсимотини мувозанатлаштириш ва тузатишлар киритилишини талаб қилади. Ишлаб чиқилган дастур 4-курсда талабаларда махсус билим ва кўникмаларни шакллантиришни давом эттиришни назарда тутади.

REFERENCES

1. Kazakov R. T. et al. MULTIMEDIA SYSTEMS AND DISTANCE LEARNING TECHNIQUES IN SPORTS SOX //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 99-105.
2. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.

3. Yusupova N. R. SOCIO-GENDER ASPECTS OF MODERN WOMEN'S SPORTS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 118-124.
4. Kazakov R. T. THE MAIN PHYSICAL QUALITIES OF ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 719-725.
5. Kazakov R. THE METHOD OF IMPROVING PHYSICAL AND SPECIAL PHYSICAL FITNESS INDICATORS OF SHORT-DISTANCE RUNNERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 6. – №. 2.
6. Казоқов Р.Т., Абдиев Б.С., Джўрабаев А.М., Бўриев Б.Ў. Спортчилар тайёрлаш тизимини бошқарув асослари турлари. // "OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISH: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR" ЎзДЖТСУ, 1, 530-538
7. Kazoqov R., Jo'raqo'ziev O., Eshpo'latov S. ҚИСҚА МАСОФАГА ЮГУРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ДАВРЛАРИНИ ТУЗИЛИШИ //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 5-11.
8. Qutlimurodov I. X., Kazoqov R. T., Vo'ronov A. B. FUTBOLDA INNOVATION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 111-117.
9. Buriyev B. U., Qodirov R. R., Kazoqov R. T. Jismoniy tarbiya va sportda axborot kommunikatsiya texnologiyasining tuzilishi va tamoyillari //Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning innovatsion usullari. – 2021. – Т. 5. – №. 5. – С. 555-559.
10. Р.Т Казоқов., Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари., Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари 4 (12), 61-6811.
11. Казоқов Р.Т., Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш., Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари 11 (1 ...
12. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. Интернет тармоқларида талаба ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштириш //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – 2019. – Т. 1. – №. 5
13. Казоқов Р. Т. Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари //Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари. – 2019. – Т. 4. – №. 12. – С. 61-68.
14. Р.Т Казоқов, Ш.Қ Бекназаров, Ибодов, А. И. Футболчиларнинг антропометрик ўлчамлари ва тезлик сифатлари орасидаги корреляциясини ўрганишда акт дан фойдаланиш., Тиббиёт ва спорт 1 (10), 27-30.
15. Казоқов, Р. Т., & Джўрабаев, А. М. Юлдашева К.А ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. *SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR*, 1-237.
16. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг

- таҳлили //Yoshlarni qo‘l-lab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag ‘ishlangan. – 2021. – T. 4. – №. 4. – С. 198-208.
17. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta’limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – T. 4. – №. 4. – С. 198-206.
 18. Казоқов Р. Т., Джўрабаев А. М. Юлдашева КА ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – С. 1,237-240.
 19. Казоқов Р. Т. и др. МАМЛАКАТИМИЗ ЯНАДА ЮКСАЛИШИДА БОЛАЛАР СПОРТИНИНГ ЎРНИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 5-11.
 20. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
 21. Казоқов Р. Т. Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш //Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари. – Т. 11. – №. 1.
 22. Казоқов, Р. Т., Джўрабаев, А. М., Бўриев, Б. Ў., & Ахматов, Ж. О. (2023). ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ. *Академические исследования в современной науке*, 2(6), 111-
 23. Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
 24. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
 25. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta’limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – T. 4. – №. 4. – С. 198-206.
 26. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КўНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
 27. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КўНИКМАЛАРИНИНГ

- ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН
ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в
современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
28. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим
олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет
ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN
SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
29. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА
ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН
ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т.
2. – №. 13. – С. 238-248.
30. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р.КУРАШ
МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ
ЙЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-
АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
31. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил
атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг
таҳлили //Yoshlarni qo 'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" ga
bag 'ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
32. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ф., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-
МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ
УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной
науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
33. Kazoqov R. T., Vo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR
//Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-
56.
34. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO
ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL
DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-
1202.
35. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND
TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL
PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
36. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE
PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and
Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
37. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE
GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND
PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С.
125-131.
38. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING
TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9.
– С. 180-186.

39. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.
40. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
41. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
42. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.
43. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.
44. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.
45. Turdimuratov Y. A. O ‘ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 144-152.
46. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 546-557.

JISMONIY TARBIYA JARAYONIDA MUSKULLAR ISHINING VEGETATIV TA'MINLANISHI

Djurabekov Elmurod Tuxtamurodovich

Toshkent Iqtisodiyot va Pedagogika Instituti "Ijtimoiy fanlar" fakulteti

Jismoniy madaniyat fani katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10336068>

Annotatsiya. Mazkur maqolada tashqi muhitning alohida sharoitlarining sportchi ish qobiliyatiga ta'siri va harorat, quyosh nuri kuchli bo'lgan sharoitlarda organizm funksiyalarining o'zgarishi masalalariga to'xtalib o'tilgan. Shuningdek, yuqori haroratli sharoitlarda ish qobiliyati, suv va tuzga bo'lgan talabani qondirish va sportchining yuqori haroratli sharoitga moslashishi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: sportchi ish qobiliyati, mashq qilish jarayonlari, fiziologik funksiyalar.

VEGETATIVE SUPPORT OF MUSCLE WORK DURING PHYSICAL EDUCATION

Abstract. This article focuses on the influence of special conditions of the external environment on the athlete's ability to work and changes in body functions in conditions of strong temperature and sunlight. Also, the ability to work in high temperature conditions, the satisfaction of the student for water and salt and the adaptation of the athlete to high temperature conditions are discussed.

Key words: athlete performance, training processes, physiological functions.

ВЕГЕТАТИВНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАБОТЫ МЫШЦ ПРИ ЗАНЯТИЯХ ФИЗКУЛЬТУРОЙ

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние особых условий внешней среды на трудоспособность спортсмена и изменение функций организма в условиях сильной температуры и солнечного света. Также обсуждаются возможность работы в условиях высоких температур, удовлетворенность студента водой и солью и адаптация спортсмена к условиям высоких температур.

Ключевые слова: работоспособность спортсменов, тренировочные процессы, физиологические функции.

Tashqi muhitning alohida sharoitlarining sportchi ish qobiliyatiga ta'siri. Sport musobaqalari va mashq qilish jarayonlari hamma vaqt ham organizm hayot faoliyati uchun qulay sharoitlarda o'tkazilavermaydi. Organizmning hayot faoliyati uchun noqulay bo'lgan sharoit fiziologik jarayonlarni o'zgartirish bilan birga fiziologik funksiyalarni ham izdan chiqaradi. Atrof muhitning harorati, namligi, gaz tarkibi va boshqalar optimal darajada bo'lganida organizm tarkibidagi organ va sistemalar funksiyasi o'z me'yorida bo'ladi, kishi uzini yaxshi his qiladi, ish qobiliyati ko'tariladi, ishga tez kirishadi, unda charchash kech rivojlanadi ish unumi oshadi.

Jismoniy mashq qilish yoki musobaka sharoitlari organizmdagi hayotiy jarayonlarni izdan chiqaradigan bo'lsa, ya'ni ichki organlar ishining kuchayishi yoki susayishi, tana haroratining ortib ketishi, organizmning ichki muhiti tarkibida o'zgarish belgilangan chegaradan ortiqcha bo'lsa, kishi o'zini yomon his kiladi, ishga tez kirisha olmaydi, ish qobiliyati pasayib, tez charchaydi, ish unumi past bo'ladi.

Sportchining ish qobiliyatini pasaytiradigan bunday sharoitlarga tashqi muhitning qator omillari kiradi. Masalan, tashqi muhitning yuqori yoki past harorati, ya'ni kuchli issiq va sovuq, atmosfera bosimining kuchli o'zgarishi-pasayishi yoki ortishi, shamolning tezligi, havoning ortiqcha namligi, ish bajariladigan joyning relyefi, kun chiqish va botish vaqtlarining keskin o'zgarishi (ya'ni bir mintakadan boshqasiga o'tish paytlarida). Bunday ommillar organizmning hayotiy jarayonlari tartibini o'zgartirish bilan birga organizmning holatiga va ish qobiliyatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Yuqori haroratli tashqi muhitning organizmga ta'siri faqat harorat oqibatida bo'lmay, harorat bilan bir qatorda quyosh nuri ta'sirida yuzaga keladigan jarayonlardan ham iborat bo'ladi.

Hozirgi zamon tasavvuri bo'yicha quyoshga, o'z-o'zidan boshqariladigan termoyadroli reaktor deb qarash mumkin, unda har soniyada 570 mln. tonna vodorod geliyga aylanadi. Bu jarayon natijasida nihoyatda ko'p nurli energiya hosil bo'lib, uning 0,5 milliard qismi yerga yetib keladi. Bu energiya ultrabinafsha (kimyoviy nurlar), ko'rinadigan (yorug'lik nurlari) va infraqizil (issiqlik nurlari) nurlardan iborat bo'ladi.

Yuqori harorat va quyosh nuri kuchli bo'lgan sharoitlarda organizm funksiyalarining o'zgarishi. Tashqi muhitning yuqori harorati va quyosh nuri ta'sirida organizmda yuzaga keladigan jarayonlar yurak-tomir, nafas organlari, ter bezlari ishining kuchayishi, moddalar va energiya almashinuvining o'zgarishi, qon oqimining qayta taksimlanishi va boshqalar birinchi navbatda badan haroratini saqlashga, organizm ichki muhiti turg'unligini ushlab turishga qaratilgan bo'ladi.

O'zbekiston iqlimi o'zining keskin o'zgaruvchanligi va ayniqsa, yoz faslida quyosh nurining kuchliligi bilan hamda yuqori harorati bilan kishi organizmida borayotgan hayotiy jarayonlarga ancha kuchli ta'sir ko'rsatadi. Bunday sharoitda yashash, ayniqsa, jismoniy ish bilan shug'ullanish jarayonida organizm sistemalari ishida qator o'zgarishlarning yuzaga kelishi mazkur bo'limning muqaddimasida ko'rsatib o'tildi. Shu sababli, bunday sharoitda sport sohasida yuqori malakali kadrlar tayyorlash uchun quyosh nuri va issiqlik yuqori darajada bo'lgan sharoitda organizmda yuzaga keladigan fiziologik jarayonlar mexanizmini chuqur bilish lozimdir.

Yuqori haroratli sharoitlarda sportchilarning ish qobiliyatini saqlash uchun, ularni suv va tuzga bo'lgan talabani qondirish. Yuqori haroratli sharoitda quyosh nuri va issiqlik organizmning hayot faoliyati uchun ancha keyinchiliklar yaratadi. Sport faoliyatida sportchining ish qobiliyati tez pasayadi, charchash holati rivojlanadi, ish unumi pasayadi. Bunday salbiy okibatlarining sodir bulyushiga asosiy sabab inson badanida normal holda saklanayotgan haroratning baland harorat ta'sirida buzilishi bo'lib, bu buzilish natijasida organizmda fiziologik jarayonlarning o'zgarishi, ba'zi holatda esa issiq urishi yuz beradi. Sportchilarda issiq urishi okibatida, ba'zan hatto o'lim holatlarini ham kuzatish mumkin. Issiq urganda markaziy asab sistemasining funksiyasi buziladi, kishi hushini yukotadi shuningdek boshqa fiziologik o'zgarishlar ham yuzaga keladi.

Ma'lumki, odam tanasining harorati 36-37°S atrofida bo'lganida fiziologik jarayonlar normal boradi. Tana haroratining normadan biroz ortishi a'zolar va fiziologik sistemalar ishining kuchayishiga, harakat aktivligining tezlashishiga, ish qobiliyatining ortishiga olib keladi. Masalan, razminka mashqlari ta'sirida tana haroratini normadagiga nisbatan 1-1,5S ga

ortishi, yuqorida kursatilganidek, ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tana haroratining ancha sezilarli ortishi esa, fiziologik buzilishga olib keladi.

Shiddatli muskul ishi yuqori haroratli sharoitlarda bajarilganda, oliy asab faoliyati buziladi, bu holat inson xotirasi va irodasining pasayishida, lanjlik yuzaga kelishida, asab jarayonlari muvozanatining, harakat reaksiyalariyig buzilishida va boshqa hollarda nfmoyon bo'ladi. Tashqi muhitning yuqori haroratli sharoitida muskulning shiddatli va uzok muddatli faoliyatidan keyin po'stloq funksiyalarining tiklanish davri ancha uzoq davom etadi.

Qon aylanish sistemasida yurak urishining tezlashishi va maksimal qon bosimining haddan tashqari ortishi yoki ishgacha bo'lgan darajadan pasayishi yuzaga keladi. Shuningdek, yurak muskulining o'ta kuchlanishini va funksional imqoniyatniig pasayishini kuzatish mumkin.

Muskulning yuqori haroratli sharoitlardagi faoliyati nafas sistemasida ham qator funksional o'zgarishlarni yuzaga keltiradi. Nafas olish tezlashadi, o'pka ventilyasiyasi kuchayadi, bu hol nafas muskullariniig ortiqcha kislorod o'zlashtirishi bilan kuzatiladi, buning hisobiga ishlayotgan muskullarning kislorod bilan ta'minlanishi kamayadi. Nafasning tezlashishi, nafas markazi, tonusining ortishi natijasida yuzaga keladi.

Muskullarda suv miqdorining kamayishi ish qobiliyatining keskin susayishiga olib keladi. Yuqori haroratli sharoitlarda uzok vaqt jismoniy ish bilan shug'ullanib, suv iste'mol qilish qon plazmasi hajmini oshiradi, bu hol ishlayotgan muskullarning ozuqa moddalari bilan ta'minlanishini, tanadan issiqlik chiqishini kuchaytirish bilan organizmga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Jismoniy ish vaqtida sharbatli ichimlik ichish organizmning karbon suvlar bilan ta'minlanishini kuchaytiradi. Bu ayniqsa uzoq muddatli jismoniy ishlarni bajarishda muhim ahamiyatga ega. Chunki uzok muddatli jismoniy ishlarni bajarishda organizmning energiya manbalari bo'lgan jigar va muskullardagi glikogen to'plamlarining kamayishi qon tarkibida glyukoza miqdorining ancha pasayishiga olib keladi.

Muskulning yuqori haroratli sharoitlarda ish bajarishida, iste'mol kilinadigan suyuqliklarning tarkibi, miqdori, iste'mol qilish vaqti kabi masalalar muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Shularni hisobga olgan holda turli xildagi eritmalar va maxsus aralashmali suyuqliklar (tuzli suv, oqsil-vitaminli ichimlik, askorbin kislotali suv, choy, shuningdek, sabzavot va meva ichimliklar) iste'mol qilinishi tavsiya etilgan.

Yuqori haroratli tashqi muhit sharoitida organizmning jismoniy ish qobiliyatini saqlash uchun, prof.A.S.Sodiqov ko'k choy ichishni tavsiya etgan. Ko'k choy me'da shirasi ajralishini kuchaytiradi, shiradagi kislota miqdorini normal holatda saklaydi, siydik ajratilishini biroz oshiradi, suv ichishni kamaytirish bilan tashnalikni qondiradi, kishi o'zini yaxshi his eta boshlaydi, muskul kuchi oshadi va charchoq sezgisi yo'koladi.

Yuqori haroratli sharoitda sportchilarning suv-tuz tarkibini tekshirish bilan shug'ullangan kishilardan ba'zilari turli qonsentrsiyada mineral tuzlar saqlagan eritmalar berishni tavsiya etadi.

Yuqori haroratli sharoitda bir necha kun sport mashqlari bilan muntazam shug'ullanish organizmda qator fiziologik o'zgarishlarni yuzaga keltirish bilan birga organizmni shu sharoitga moslashishini ham ta'minlaydi. Yuqori harorat ta'sirida yuzaga keladigan fiziologik

o'zgarishlar, ko'pchilik holatlarda sovuk ta'sirida yuz beradigan jarayonlarga qarama-qarshi bo'ladi.

Sportchining yuqori haroratli sharoitga moslashishi. Sportchi organizmining yuqori haroratli sharoitga moslashishida boshlang'ich va turg'un bosqichlar mavjud. Boshlang'ich bosqichda nafas olish, yurak urishi tezlashadi. Teridagi qon tomirlarida qon okimi kuchayadi, ichki organlarga qon borishi kamayadi. Kuchli ter ajraladi, issiqlik ishlanishi susaya boshlaydi.

Adaptasiyaning turg'un bosqichida yuqorida bayon etilgan reaksiyalar ulchamli va uyg'unlashgan holatga o'ta boshlaydi. Issiqlik ishlanishining kamayishi eng ustun turuvchi omilga aylanadi. Qon aylanishi va nafas olish sistemalari unchalik zo'riqmay ishlay boshlaydi. Energiya hosil bo'lishini kamayishi ovkatni ko'p miqdorda iste'mol qilish zaruratini pasaytiradi.

E.T.Tursunov va uning xodimlari jismonan har xil darajada chiniqqan sportchilar bilan tekshirish o'tkazganlarida, yuqori malakali sportchilarning havo harorati baland va quyosh nuri kuchli bo'lgan sharoitlardagi muskul ishi qayta-qayta takrorlanavergach, 4-5 kundan keyingina moslashish (adaptasiya) sezilarli darajada yuzaga kelgani aniqlangan.

Organizmning yuqori haroratli sharoitga moslashish reaksiyalarining yuzaga kelishida fiziologik sistemalar funksiyasining o'zgarishlarini kuyidagicha ifodalash mumkin.

Ter chiqarishda:

a) jismoniy ish bajarishda terlash ancha tez boshlanadi, ya'ni ter chiqarishning harorat pog'onasi pasayadi;

b) ter chiqarish tezligi ortadi; v) ter chiqarish gavda sathi bo'ylab bir xil taqsimlanadi;

g) ter tarkibida tuzlar kamayadi.

Qon va qon aylanishda:

a) yurakning qisqarish soni pasayadi;

b) qonning sistolik hajmi ortadi;

v) teri orqali qon okimi ko'payadi;

g) tomirlarda aylanayotgan qon hajmi ortadi;

d) ish ta'sirida qonning quyuklashishi pasayadi;

ye) qonning teri tomirlariga borishining ortishi tezlashadi;

j) ish vaqtida qorin bo'shlig'i organlariga qon borishining pasayishi kamayadi.

Moddalar almashinuvda:

a) asosiy almashinuv pasayadi;

b) yengil ish bajarishda ishning kislorod qiymati kamayadi.

Tana haroratining boshqarilishida:

a) tinch holatda va muskul ishida gavdaning yadro hamda qobiq qismlarining harorati pasayadi;

b) organizmning badan haroratining ortishiga chidamliligi kuchayadi.

Nafas olishda: xalloslash (tez-tez va yuzaki nafas olish) kamayadi Yuqori haroratli sharoitga moslashish reaksiyasining rivojlanish darajasi, turgan gapki, kishining bunday sharoitda qancha vaqt bo'lishiga bog'lik, bu vaqt qanchalik uzoq bo'lsa, reaksiya shunchalik taksimlashgan bo'ladi.

Atmosfera bosimi past bo'lgan sharoitlarda sportchining ish qobiliyati va moslashishi. Kishi tekislikdan balandlikka, tog'lik joylarga ko'tarila boshlaganida, uning organizmida qator funksional o'zgarishlar: ish qobiliyatining pasayib borishi va baland tog'lik sharoitda hatto fiziologik jarayonlarning izdan chiqishi, u o'zini yomon his qilishi, ba'zi kishilarda hatto «tog' kasalligi» deb yuritilgan holatning yuzaga kelishi ham kuzatiladi.

Keltirilgan fikrlardan tog'lik sharoitda sport mashqlari bilan shug'ullanish, sport musobaqalari o'tkazish uchun dastavval bunday sharoitda sportchi organizmida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan funksional o'zgarishlarni chukur bilish lozim bo'ladi.

Hozirgi vaqtda tog' sharoitining organizmga ta'siri hakida yetarli ma'lumotlar to'plangan. Bu dalillardan bizga shu narsa ma'lumki, tog' sharoitining kishi ish qobiliyatiga salbiy ta'siri, asosan, atmosfera tarkibida kislorodning kamayishi bilan bog'liq. To'qimalarning kislorod bilan yetarlicha ta'minlanmasligi gipoksiya atamasi bilan yuritiladi. Kishi dengiz sathidan qanchalik yuqori ko'tarilsa atmosfera va undagi kislorodning bosimi shunchalik kamayib boradi.

O'rtacha tog'lik sharoitda sportchining ish qobiliyati ma'lum darajada bajariladigan ishning turiga bog'lik bo'ladi. Ma'lumki, kishining har qanday faoliyati malum miqdordagi energiya sarfi bilan kuzatiladi. Sarflanadigan energiya ba'zi sport mashqlarini bajarishda kislorodsiz (anaerob) yo'l bilan hosil bo'lsa, ya'ni ish kislorodsiz (anaerob) sharoitda bajarilsa, boshqa sport mashqlari kislorodli (aerob) yo'l bilan ajralgan energiya hisobiga bajariladi.

Har xil balandlikda o'tkazilgan tekshirishlar va musobaka natijalari fakat baland tog'lik sharoitida emas, balki o'rtacha tog'lik sharoitida ham sportchining ish qobiliyatining ancha pasayishini ko'rsatadi 1000m. gacha balandlikka ko'tarilganda, organizmning tinch holatida ham, jismoniy ish bajarish chog'ida ham sezilarli o'zgarishlar yuzaga kelmaydi. Dengiz sathidan 2000 m. balandlikda, ayniqsa, aerob sharoitda ko'p miqdorda kislorod talab kilinadigan ishlarni bajarishda sportchi ish qobiliyatining pasayishi yaqqol ifodalanadi.

REFERENCES

1. Ахмедов.Б.А “Жисмоний машқлар биомеханика” (Кундузги ва сиртки бўлимда ўқийдиган талабалар лекциядан методик қўлланма) Тошкент, 1990 й.
2. Ахмедов. Б.А “Велотренажерда ишлаш” Тошкент., 1990 й.
3. Алимбоев Р. “Жисмоний машқлар биомеханикаси” Тошкент, 2008 й.
4. Қурбонов Ш., Қурбонова Ш. Спорт физиологияси. Қарши “Насаф” 2001
5. Қурбонов Ш., Қурбонов А. Жисмоний машқларнинг физиологик асослари. Тошкент, 2003.
6. Содиков Қ. Ўқувчилар физиологияси ва гигиенаси Т., “Ўқитувчи”, 1992.
7. Содиков Қ. Оилавий ҳаёт-гигиена ва жинсий тарбия “Ўқитувчи”, 1997.
8. Алматов К.Т. Улғайиш физиологияси. М.Улуғбек номидаги УзМУ босмахонаси. Т.2004.
9. Содиков Б.А., Қучқарова Л.С., Қурбанов Ч.Қ. “Болалар ва ўсмирлар физиологияси ва гигиенаси”. Олий ўқув юртлари учун дарслик сифатида тавсия этилган. “Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси” давлат илмий нашриёти. Т.: 2005 й.
10. Содиков Қ. Болалар анатомияси ва физиологияси Т. Низомий номидаги ТДПУ нашриёти. 2001 й.

SOLVING THE PEDAGOGICAL PROBLEMS OF MODERN EDUCATION BASED ON THE CULTURAL APPROACH

Boychayeva Durдона Rasuljon qizi

Teacher of the Department of English Language and Literature, Namangan State Institute of Foreign Languages named after Is`haqkhan Ibrat.

Tel. +998(99) 917 74 45

Xalilova Mardona Hasanjon qizi

Student of the Faculty of World Languages of the Namangan State Institute of Foreign Languages

Tel. +998 (97) 466 13 03

E-mail: xalilovamardona024@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10337277>

Abstract. *This article talks about the problems of improving the quality of education today, ideas and considerations for their elimination and defining the future, including the problems of improving educational programs, designing educational activities, and training pedagogues.*

Keywords: *culture, thought, socio-scientific, pedagogic, scientific-cultural, spiritual-ethical, education, technology.*

РЕШЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ КУЛЬТУРНОГО ПОДХОДА

Аннотация. *В статье говорится о проблемах повышения качества образования сегодня, идеях и соображениях по их устранению и определению будущего, в том числе о проблемах совершенствования образовательных программ, проектирования образовательной деятельности, подготовки педагогов.*

Ключевые слова: *культура, мысль, общественно-научная, педагогическая, научно-культурная, духовно-этическая, образование, технология.*

Introduction: First of all, we need to understand the main meaning of the article. What is modern education? Does it have any benefit or harm to us? To what extent should we acquire it? Do we need pedagogy itself or have we developed pedagogical skills? By fully answering these questions, we can fully cover our topic today. This topic is one of the most relevant topics today. Where can we find qualified educators? Or where can we show the institutions that prepare for pedagogy? Of course, we can cite kindergarten, school and higher education as a clear example. Kindergarten is an educational institution that educates children up to school age and forms the first life skills. In the school, the children conduct lessons under the guidance of the teacher, and the basic preparation for life begins in this school. We said that children are educated in the kindergarten, and in the school, together with education, educational work is the main place. That is why a school is an educational institution where the young generation is informed and educated under the guidance of a teacher. In higher education institutions, future professionals learn ways to independently and creatively apply theoretical knowledge relevant to their profession during the process of professional practice. They acquire professional skills, observe and analyze the development of children, and while assessing the level of knowledge,

they learn to organize various activities for children, plan educational and educational work. All these constitute the modern education system.

We got some insights about the education system. As the education system improves, so do its problems. Earlier we used to say that the main problem in education is lack of books. Our state has provided all students with science and other books, but has this solved the problem? No. The reason for our country's lagging behind other countries was found to be the lack of modern educational programs and insufficient equipment in classrooms. And every school, especially higher education institutions, was provided with equipment based on modern, foreign education system, but were we able to fully solve the pedagogical problems with this? Of course not. During the last research, it was found that all the problem lies with the pedagogues themselves, and the pedagogues were sent to improve their qualifications abroad, and requirements were set to have various certificates and categories to get a job. But even with this, we could not make every child equally interested in reading. Even with this, we could not solve the problem. So, what other problems can we bring. Maybe all the problem is in the educational institutions themselves.

School environment.

The lack of scientific environment in schools leads to a shortage of qualified personnel and an abundance of unqualified personnel. In schools, teachers have stopped working on themselves. A large number of talented people either drop out of school or their talents remain undiscovered. Effective criteria for evaluating the quality of a teacher's lesson have not been created in our current educational system. Teachers are entangled with organizational issues. No matter how ugly it sounds, we have to admit: the lesson has become a secondary thing.

Another glaring problem is bureaucracy. Look at the form, not the content. Pedicures, posters, visual aids. The list can be continued. It is no secret that in some cases (not always) commission members try to gain reputation by reprimanding everyone wherever they go. The goal remains to punish the guilty, not to eliminate the deficiency. Sometimes there are completely illogical statements.

When we talk about the poor quality of education, for some reason we point to all the paperwork and paperwork, and the involvement of teachers in useless organizational work as the main culprits.

Is it really so? If the pedagogical load is eliminated and events are not carried out, will everything be traced? No. I do not think so. Poor education has much deeper roots. Where is the root of the problem itself?

Children are forced to go to school and college. The goal of students to go to university is only to get a diploma. If possible, he does not go to study at all, but takes grades. Students have no interest in learning. In some cases, the interest decreases as they move to a higher class. The main reason for this is why students are paying attention to their environment and education. I found the reason for this to be in modern technologies. We have brought modern technologies to improve the quality of development and education, but the extent to which they are used is left up to the students themselves. A question that always bothers me is why do parents hand their young children a phone to comfort them? Why is the latest phone in the hands of a second- and third-grader? Why are we giving school children computers instead of books? Why, why are we silently watching the young generation standing on the edge of the

cliff. We always blame the teachers, the educational programs, but we don't blame the children? In ancient times, when it was difficult to study and get education, our forefathers studied, studied and searched. He even memorized the Koranic books. Mind you, this is not an easy task. But how did they do these things, how did they reach this level, when there were no teachers to teach, enough books, conditions? Of course, there were no phones stealing all of our time along with the things we counted at that time. We do not even notice that these phones, which are said to serve good, work only and only to our detriment. Various mobile games that have occupied the minds and bodies of teenage children are destroying their psychology. Once the child loses the game, he plays again and again until he wins. He gets so involved in the game that he does not hear any words around him. His imagination is occupied only with games and robots, which makes him lose interest in life. After all, how can we say that a child who has no interest in life will grow into a mature and knowledgeable scientist. How can children who kill people in phone games respect their teachers and parents. Can we attract a child who no one respects, who has no interest in studying? Of course not.

Your parents are the cause of all these situations. They have no respect for education. Therefore, there is no effort to improve the quality of work, that is, to attract the best personnel. By themselves, parents do not want their child to be educated and have a high level. This is the biggest problem in education. If the population had a high need for education, they would seek knowledge. They would appreciate knowledgeable teachers. They were interested in learning, not grades. They demanded a good lesson from the teacher and were ready to pay accordingly.

The only way to overcome these problems is for everyone to work together. The teacher is required to:

1. To interest students;
2. Giving the right direction;
3. Education of thought;
4. Motivation.

Parents are required to always be attentive to their children, monitor their reading and behavior, and if possible, give them various books as gifts. Deal with your child as a friend, not as an official person, and solve problems and shortcomings together. Finally, the demand from the younger generation is not to waste time on education, to respect everyone who is older than them. If we work together like this, hand in hand, we can easily solve all these problems.

REFERENCES

1. Abdurahmanova, M., & Malikova, Z. (2022). O □ZBEK TILIDA SOTSIOLEKT. FAN, TA'LIM, MADANIYAT VA INNOVATSIYA, 1(2), 104-107.
2. Akbarova, N., & Azamatov, Z. (2023). Deformation measurement by digital holographic interferometry. In E3S Web of Conferences (Vol. 434, p. 01039). EDP Sciences.
3. Bilveren, T. (2015). BABÜRNÂMEDEKİ BAZI KELİMELERİN TARİHİ VE ETİMOLOJİK TAHLİLİ . Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 5 (9) , 114-118 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/kilissbd/issue/45249/566814>
4. Omanbaevna, O. M. (2020). MYTHS AND MODERN UZBEK STORIES (some commentary on the story of Nazar Eshankul's" The tune of a flute" myth-story).

- ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 8(12), 49-53.
5. Otajanova, M. (2022). ANALYSIS OF MYTHOLOGYSMS IN MODERN UZBEK PROSE. ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 11(5), 16-27.
 6. Sabirova Nasiba Ergashevna. (2023). THE GENESIS OF BAKHSH PERFORMANCE IN THE KHOREZM REGION. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 14, 134-138. Retrieved from <https://sjird.journalspark.org/index.php/sjird/article/view/616>
 7. Saodat, I., & Maqsuda, E. (2023, April). BILINGVIZM TURLARI VA IKKINCHI TIL LEKSIK BAZASI. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCES WITH HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS (Vol. 1, No. 14.04, pp. 185-188).
 8. SEMPO, Y. E., & KĪTABI, B. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI.
 9. Turdievna, X. Z. (2021). ROLE OF ALISHER NAVOI IN THE DEVELOPMENT OF MODERN LINGUISTICS. 국제언어문학, (49), 85-106.
 10. Tursunaliyevna, A. M. (2021, August). OCCASIONALISM AND THEIR ARTISTIC AND AESTHETIC FUNCTIONS. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 19-23).
 11. Xolmanova, Z. (2020). Kompyuter lingvistikasi. Nodirabegim:.-Toshkent, 247.
 12. Рузимбаев, С. Р., & Сабирова, Н. Э. (2019). Эпические певцы-сказительницы. In Сборники конференций НИЦ Социосфера (No. 32, pp. 22-24). Vedecko vydavatelске centrum Sociosfera-CZ sro.
 13. Сабирова, Н. Э. (2014). Фольклор и его значение в воспитании детей. In Актуальные вопросы современной науки (pp. 139-142).
 14. Сабирова, Н. Э. (2022). ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТЬ РАЗВИТИЯ ИСКУССТВА БАХШИ ХОРЕЗМА. Universum: филология и искусствоведение, (4 (94)), 36-40.
 15. Холманова, З. Т. (2021). АЛИШЕР НАВОЙНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТИЛШУНОСЛИК ТАРАҚҚИЎТИДАГИ ЎРНИ. ALISHER NAVOIY XALQARO JURNALI, 1(2).
 16. Juraevna, G. D. (2021). Prevention of divorce by preparing young people for family life. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(12), 398-401.
 17. GAFFOROVA, D. (2023). Provoking factors of family breakdown in modern society. Transnational Journal of Medicine & Health, 2(10), 3-5.
 18. GAFFOROVA, D. (2023). Psychoprophylaxis of monthly conflict generating disagreements in modern society. Young Scholar's Academic Journal, 2(7), 5-7.

**KORPORATIV ZIDDIYATLAR VA NIZOLAR. KORPORATIV MUNOSABATLAR
ISHTIROKCHILARI HUQUQ VA QONUNYI MANFAATLARINI HIMOYA QILISH
VA NIZOLARNI MUQOBIL USULDA HAL QILISH YO'LLARI**

Buriev Khamidjon Tulkin ugli

Pennsylvania State University yuridik maktabi magistratura bitiruvchi,

Xalqaro va korporativ huquq erkin ilmiy tadqiqotchisi

hamidboriyev@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10359013>

Annotatsiya. Mazkur maqola korporatsiya ishtirokchilari o'rtasida korporatsiyaning umumiy faoliyati yuzasidan, strategik rivojlanish rejalari yoki korporatsiya faoliyati yuzasidan muhim qarorlar qabul qilish jarayonida yuzaga keladigan korporativ konfliktlar hamda korporativ munosabatlar ishtirokchilari huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish, vujudga kelgan korporativ nizolarni umumiy adolat prinsipi va amaldagi qonun hujjatlariga mos ravishda hal etish yuzasidan bilimlar shakllantirishga qaratiladi.

Kalit so'zlar: cheklangan javobgarlik, majoritar aksiyador, minoritar aksiyador, fiduciary duties, duty of loyalty, duty of care, piercing corporate veil, yuridik maslahatchi.

**CORPORATE CONFLICTS AND DISPUTES. WAYS TO PROTECT THE RIGHTS
AND LEGAL INTERESTS OF PARTICIPANTS IN CORPORATE RELATIONS AND
TO RESOLVE DISPUTES IN AN ALTERNATIVE WAY**

Abstract. This article is about improving the legal mechanism for protecting the rights and legal interests of participants in corporate relations, corporate conflicts that arise in the process of making important decisions regarding strategic development plans or the corporation's activities, among the participants of the corporation regarding the general activity of the corporation, general justice of the corporate disputes that have arisen. It is focused on the formation of knowledge regarding the solution in accordance with the principle and applicable laws.

Keywords: limited liability, majority shareholder, minority shareholder, fiduciary duties, duty of loyalty, duty of care, piercing corporate veil, legal advisor.

**КОРПОРАТИВНЫЕ КОНФЛИКТЫ И СПОРЫ. СПОСОБЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ И
ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ УЧАСТНИКОВ КОРПОРАТИВНЫХ ОТНОШЕНИЙ И
РАЗРЕШЕНИЯ СПОРОВ АЛЬТЕРНАТИВНЫМ СПОСОБОМ**

Аннотация. В статье речь идет о совершенствовании правовых механизмов защиты прав и законных интересов участников корпоративных отношений и корпоративных конфликтов, возникающих в процессе принятия важных решений, касающихся общей деятельности корпорации, планов стратегического развития или деятельность корпорации, а также общее правосудие возникающих корпоративных споров, ориентированное на формирование знаний относительно решения в соответствии с принципами и действующим законодательством.

Ключевые слова: ограниченная ответственность, мажоритарный акционер, миноритарный акционер, фидуциарные обязанности, обязанность лояльности, обязанность осторожности, прорыв корпоративной вуали, юрисконсульт.

Umumiy korporativ huquqiy munosabatlardan kelib chiqib aytish mumkinki, korporativ ziddiyatlar va nizolarning mavjud bo'lishi korporativ huquqiy munosabatlarda salbiy hodisa sifatida qabul qilinadi, sababi korporativ ziddiyatlar va nizolarning mavjud bo'lishi, shubhasiz, korporatsiyaning samarali iqtisodiy faoliyat olib borishiga xalaqit beradi. Aslini olganda korporativ ziddiyatlar va nizolarning mavjud bo'lishi, aslida buzg'unchi bo'lib, bu korporativ munosabatlarni tartibga soluvchi qonunlar va korporatsiyaning lokal hujjatlarining kamchiliklari borligini va ushbu kamchiliklarni bartaraf qilish orqali korporativ munosabatlarni isloh qilish zarurligini anglatadi. Bu esa korporativ munosabatlarning yanada tokomillashuviga va korporatsiyaning har tomonlama rivojlanishiga yordam beradi.

Korporativ munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi qonunchiligini o'rganish davomida korporativ munosabat ishtirokchilari o'rtasida bir qancha korporativ ziddiyat va nizolarning mavjud ekanligini ko'rish mumkin. Bu esa korporativ munosabat ishtirokchilarining huquq va qanuniy manfaatlarini himoya qilish uchun korporativ munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan qonunchilikni takomillashtirish va mavjud kamchiliklarni bartaraf qilish, shuningdek, korporativ ziddiyatlar va nizolarni muqobul usulda hal qilish mexanizmini ishlab chiqish zarurligini anglatadi.

Umumiy korporativ munosabatlardan kelib chiqib bir qancha olimlar, korporativ munosabatlardan kelib chiquvchi muommolarni ikkiga korporativ ziddiyatlar va nizolarga bo'ladilar. Aslini olganda amaliyotda korporativ ziddiyat va nizolar tushunchasiga bir xil qarashadi. Xorijiy olimlarning ta'kidlashicha, har qanday mamlakat korporativ munosabatlarida uch turdagi konfliktlar tavsiflanadi:

- menejerlar va aksiyadorlar o'rtasidagi qarama-qarshilik;
- nazorat kiluvchi (majoritar) va minoritar aksiyadorlar o'rtasidagi qarama- qarshilik;
- korporatsiya (guruh sifatida aksiyadorlar) va kreditorlar hamda xodimlar kabi tashqi guruhlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklar.

Bir qancha olimlarning fikricha, korporativ konfliktlar bugungi kunda iqtisodiy sudlar tomonidan ko'rib chiqilayotgan nizolarning asosiy sababchisidir.

Shuni ta'kidlab o'tish joizki, korporativ nizo tushunchasiga va korporativ nizo aslida nima ekanligiga milliy qonunchiligimizda aniqlik kiritilmagan, lekin shunday bo'lsada, korporativ nizolar sirasiga qaysi ishlar kirishi ko'rsatib o'tilgan.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi IPKning 30-moddasida korporativ nizolar bilan bog'liq ishlar jumlasiga qaysi ishlar kirishi ko'rsatib o'tilgan.

O'zbekiston sud amaliyotidan kelib chiqib aytish mumkinki, korporativ nizolar bilan bog'liq eng ko'p ishlar sirasiga quydagi ishlarni kiritib o'tishimiz mumkin;

- aksiyadorlar (ishtirokchilar) umumiy yig'ilishi qarorini bekor qilish;
- jamiyat kuzatuv kengashi yoki ijro etuvchi boshqaruv organlarining qarorini haqiqiy emas deb topish, shu jumladan aksiyadorlar (ishtirokchilar) talabiga ko'ra harakatlarni amalga oshirishni rad etish to'g'risidagi qaror

• jamiyat aksiyadorlari (ishtirokchilari) huquqlarini amalga oshirishga qaratilgan harakatlarni amalga oshirishga majbur qilish, shu jumladan, e'lon qilingan dividendlarni to'lash yoki jamiyat sof foydasini bo'lish bilan bog'liq;

• korporatsiyada bitimlarni vakolati yo'q shaxslar tomonidan imzolanishi [Bu nizo ayniqsa MCHJda ko'p uchramoqda] va korporatsiyada yirik bitimlar tuzishda yirik bitimlar tuzishning qonuniy talablariga roiya qilmaslik bilan bog'liq nizolar

Bitim tuzish vakolatiga ega bo'lmagan shaxs tomonidan bitim tuzilishi FKning 9- bob qoidalariga muvofiq haqiqiy emas deb topiladi. Afsuski amaliyotda, xususan, MCHJlarda ta'sischi o'zini jamiyatning ulushdori hisoblab, jamiyat nomidan jamiyat hayotiga tegishli bo'lgan bitimlarni tuzishda o'zini vakolatli hisoblaydilar va shu orqali korporativ shantaj qilgan holda o'zlarining manfaatlari yuzasidan bitimlar imzolaydilar. Ushbu holatni amaliyotda vujudga kelgan nizo orqali yanada yaxshiroq tushuntirib o'tsam.

Xususan, Qo'rg'omtepa tumanlararo iqtisodiy sudi tomonidan 2023 yil 9 –mart kuni ko'rib chiqilgan 1705-2002/350-sonli ish ko'rib chiqilgan. Ushbu ish bo'yicha aniqlangan holatlar bo'yicha quyidagi nizo mavjud;

“DDDDDDDDDD” MCHJ ta'sischi da'vogar N.Jurayev sudga da'vo arizasi bilan murojaat qilib, “DDDDDDDDDD” MCHJ ta'sischi javobgar G'ofurova A va qo'shimcha javobgar S. Soliyev bilan o'zaro 2021 yil 22 fevralda tuzilgan ko'chmas mulk oldi-sotdi shartnomasini xaqiqiy emas deb topish va uning oqibatlarini qo'llashni so'ragan. Ushbu nizoda “DDDDDDDDDD” MCHJ ta'sischi javobgar “DDDDDDDDDD” MCHJ ta'sischi G'ofurova A qo'shimcha javobgar S.Soliev bilan jamiyatga tegishli bo'lgan ko'chmas mulkni sotish to'g'risida oldi-soti shartnomasi imzolagan. Ish bo'yicha aniqlangan holatlar bo'yicha javobgar “DDDDDDDDDD” MCHJ ta'sischi G'ofurova jamiyat nomidan hech qanday bitim tuzish vakolatiga ega emasligi aniqlandi.”⁴⁹ Bundan tashqari u tomonidan tuzilgan bitim extraodinar yirik bitimlar sirasiga kiradi.

Ushbu holatga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ko'chmas mulkni sotish to'g'risidagi bitimni sotish vakolatga ham ega bo'lmagan shaxs tomonidan imzolanmoqda. Undan tashqari, javobgar shaxs tomonidan imzolanayotgan bitim “Ma'suliyati cheklangan va qo'shimcha ma'suliyatli cheklangan chamiyatlar to'g'risidagi qonunga 44-moddasi birinchi qismiga ko'ra yirik bitimlar sirasiga kiradi, ya'ni sotilishi kerak bo'lgan ko'chmas mulk obyekti jamiyatning umumiy mol-mulkining 28 foizini tashkil etadi “Agar jamiyatning ustavida yirik bitimlarning ancha katta miqdori nazarda tutilgan bo'lmasa, bunday bitimlarni tuzish to'g'risidagi qaror qabul qilinadigan kundan oldingi oxirgi hisobot davri uchun buxgalteriya hisobotlari ma'lumotlari asosida aniqlangan jamiyat mol-mulki qiymatining yigirma besh foizidan ortiq qiymatga ega bo'lgan mol-mulkni jamiyatning olishi, tasarrufidan chiqarishi yoki jamiyat bevosita yoxud bilvosita mol-mulkni tasarrufidan chiqarishi ehtimoli bilan bog'liq bo'lgan bitim yoki o'zaro bog'liq bir necha bitim yirik bitim deb hisoblanadi.”⁵⁰

Ushbu moddaga tayangan halda aytish mumkinki, kazusdagi vaziyatda yirik bitim imzolanmoqda. Ushbu sud ishini atiroflicha tahlil qiladigan bo'lsak, bu yerda bitim tuzish vakolatiga ega bo'lmagan shaxs tomonidan imzolangan nizodan tashqari yuqorida keltirib o'tgan dalillarga tayangan holda atish mumkinki, extraodinar bitimlarni tuzish bilan bog'liq nizo ham bor ekan, lekin nizoli vaziyatda da'vogar shaxs sudga tuzilgan bitimni haqiqiy emas deb topishni so'ramoqda, shu munosabat bilan sud faqatgina da'vogarning talabiga ko'ra hal

⁴⁹ <https://public.sud.uz/report/ECONOMIC>

⁵⁰ <https://lex.uz/docs/-22525#-23275>

qiluv qarori chiqargan, lekin sud o'z hal qiluv qarorining asoslantiruvchi qismiga qaraydigan bo'lsak, bu yerda oldi-sotdi shartnomasida yirik bitim nazarda tutilganligini ko'rish mumkin.

Yanabir amaliyotda ko'p uchraydigan korporativ nizolardan biri, jamiyatning umumiy yig'ilish qarorini haqiqiy emas deb topish bilan bog'liq nizolardir. Sud amaliyotni o'rganib chiqish davomida shunga amin bo'ldimki, ushbu nizolarga ko'proq umumiy yig'ilish chaqirish tartiblari va muddatlariga roiya qilmaslik, shuningdek jamiyat a'zosining manfaatlarini cheklash maqsadida unga atayin xabar bermaslik holatlari bilan bog'liqdir. Ushbu holatni yanada yaxshiroq tushunib olish uchun sud amaliyotida ko'rilgan 04-20-2209/28-sonli ishga to'xtalib o'tmoqchiman. Ushbu ishda da'vogar va javobgar shaxs nomi ochiqanmagan, lekin shunisi aniqki, jamiyat tasischilari safida chet ellik tasischi ham mavjud, shu sababli ham ushbu ish Buxoro viloyat iqtisodiy sudi tomonidan ko'rib chiqilgan. Ushbu ishda dastlab da'vogar A ismli shaxs sudga jamiyatning navbatdan tashqari umumiy yig'ilish qarori bayonnomasini haqiqiy emas deb topishni so'rab da'vo arizasi kiritmoqda. Da'vogar shaxs o'z da'vo arizasida jamiyatning 51% ulushiga egalik qilishini va uning ovozi jamiyatda qaror qabul qilinishida asosiy rol o'ynashini urg'ulab o'tgan, lekin shunga qaramasdan navbatdan tashqari umumiy yig'ilish haqida tegishli tarzda xabardor qilinmaganligi sababli umumiy yig'ilishda qatnashmagan. Ushbu ish bo'yicha aniqlangan holatlarga keladigan bo'lsak, jamiyatning navbatdan tashqari umumiy yig'ilish o'tkazish to'g'rida to'g'risidagi xabarnoma da'vogarning jamiyatga ma'lum bo'lgan eski manziligi, ya'ni AQSHdagi ro'yxatdan o'tkan manziliga yuborilganligi va yuborilganligini tastiqlavchi tegishli pochta xabari borligi aniqlangan, shu sababli ham sud da'vogarni tegishli tarzda xabardor qilingan deb hisoblaydi. Keyinroq da'vogar shaxs da'vo talabini o'zgartirib navbatdan tashqari umumiy yig'ilish qarorini haqiqiy emas deb topishini so'raydi. Ish bo'yicha aniqlangan holat bo'yicha da'vogarning da'vo arizasi qanotlantirgan, asos sifatida sud jamiyatning ustavida jamiyat umumiy yig'ilishida qaror qabul qilinishi uchun jamiyat a'zolarining mutloq ko'pchiligi qarorni yoqlab ovoz berish kerakligi ko'rsatib o'tilganligini urg'ulab o'tgan.

Yuqorida keltirib o'tilgan sud amaliyotiga qaraydiga bo'lsak, jamiyat a'zosining o'z aybi sabab, ya'ni ta'sischi o'z manziligi o'zgarganligi haqida jamiyatga ma'lum qilishi kerak edi, xabar topmagan. Jamiyatni aybi esa o'z ustaviga roiya qilmagan holda qaror qabul qilib, ya'ni ustavida jamiyat hayotiga tegishli qaror jamiyat a'zolarining mutloq ko'pchiligi tomonidan qaror qabul qilinishi ko'rsatib o'tilgan, qaror qabul qilishda ishtirokchilar jamiyatning ustaviga roiya qilmagan. "Ma'suliyati cheklangan jamiyatlar va qo'shimcha ma'suliyatli cheklangan jamiyatlar" tog'risidagi qonunning 41-moddasining birinchi qismiga ko'ra "Jamiyat ishtirokchilari umumiy yig'ilishining ushbu Qonun va boshqa qonunchilik hujjatlari, jamiyatning ustavi talablari buzilgan holda qabul qilingan hamda jamiyat ishtirokchilarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini buzadigan qarori ovoz berishda ishtirok etmagan yoki bahsli qarorga qarshi ovoz bergan jamiyat ishtirokchisining arizasiga ko'ra sud tomonidan haqiqiy emas deb topilishi mumkin." Ushbu asosga tayangan holda aytish mumkinki, qonunchilik talablariga va jamiyat ustaviga zid ravishda qabul qilingan qarorlar jamiyat ishtirokchisining talabiga ko'ra sud tomonidan haqiqiy emas deb topilishi mumkin, bunda sud ishida ham jamiyat ustaviga zid ravishda qaror qabul qilinganligi uchun qarorni bekor qilgan.

Umuman olganda MCHJga oid korporativ nizolarning ko'pchiligi umumiy yig'ilish qarorini bekor qilish, ulushlarni tahsilash, yirik bitimlar tuzish, ulushlarni sotish bilan bog'liq nizolarni tashkil qiladi. "Ma'suliyati cheklangan va qo'shimcha ma'suliyatli jamiyatlar to'g'risidagi" qonunni o'rganib chiqadigan bo'lsak, ulushlarni oldi-sotdisiga qo'yilgan talablar va qanday amalga oshirilish tartiblari aniq belgilab berilgan, lekin ulushlarning oldi-sotdisidan keyin ularga nisbatan mulk huquqining qachon yangi ulushdorga o'tishiga doir masala ochiq qolgan. Sud amaliyotini ko'radigan bo'lsak, yangi ulushdorda ulushdorga bo'lgan mulk huquqi jamiyat ta'sis shartnomasiga o'zgartirish kiritilgandan keyin vujudga kelishini ta'kidlab o'tadi va bunga asos sifatida esa "Ma'suliyati cheklangan va qo'shimcha ma'uliyatli jamiyatlar to'g'risidagi" qonunning 11-moddasini "Jamiyatning ta'sis hujjatlariga kiritilgan o'zgartishlar davlat ro'yxatidan o'tkazilgan paytdan boshlab uchinchi shaxslar uchun kuchga kiradi." Shuni ta'kidlab o'tish keraki, jamiyatning ulushlarni sotib olgan yangi mulkdorida sotib olgan ulushlariga nisbatan mulk huquqining qachon vujudga kelishi aniq belgilab berilmaganligi sababli amaliyotda ulushlarning oldi-sotdi shartnomasini haqiqiy emas deb topishga doir nizolar mavjud. Bundan tashqari qonunchilikdagi mavjud ushbu kamchilik, MCHJni tugatishda, qayta tashkil etishda qo'shib yuborishda va boshqa holatlarda nizolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Bundan tashqari sudlar korporativ nizolarni hal qilishga qaratilgan 262-sonli plenum qarorining 4-bandiga "Mas'uliyati cheklangan va qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlardan ta'sis shartnomasi (agar muassislar soni ikki va undan ortiq bo'lsa) va jamiyat ustavining belgilangan tartibda tasdiqlangan nusxasi"⁵¹ asosan jamiyatning ulushdorlarni aniqlashda jamiyatning ta'sis shartnomasi va ustavida kim belgilangan bo'lsa, o'sha shaxsni jamiyatning ishtirokchisi sanaydi. Ushbu holat ham nizolarga sabab bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari jamiyatning boshqaruv organlari, umuman korporatsiyalarda boshqaruv organlarining o'rniga to'xtaladigan bo'lsak, korporativ boshqaruv organlari korporatsiyaning har tomonlama rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Shu o'rinda korporatsiyaning boshqaruv organlari jumlasiga quydagilar kiradi;

- Umumiy yig'ilish
- Kuzatuv kengashi
- Ijroi organ

Umumiy korporatsiyaning oliy organi bo'lib korporatsiyaning eng muhim masalar yuzasidan qarorlar qabul qiladi. Jamiyaning qolgan boshqaruv organlari umumiy yig'ilish tomonidan tuziladi. Aksiyadorlik jamiyatlarida yuqoridagi sanab o'tilgan organlarning odatda barchasi tuziladi. MCHJda esa Kuzatuv kengashi tuzilmasligi mumkin, lekin qolgan ikkita boshqaruv organlari umumiy yig'ilish va ijroi organ tuziladi. Korporatsiyada boshqaruv organlarining shakllantirilishidan maqsad korporatsiyani samarali boshqarishdir. Bundan tashqari korporatsiya yirik subyekti bo'lganligi, mulkdorlarning ko'p bo'lganligi va ushbu mulkdorlarning hammasida ham jamiyatni boshqarishda yetarlicha bilim va malakaning yo'qligi ham korporativ boshqaruv organlarining tashkil etish zarurligini anglatadi. Endi bevosita korporativ boshqaruv organlarida kelib chiqishi mumkin bo'lgan nizolarni muhakama qilsak. Xususan eng ko'p nizolar korporatsiyaning kuzatuv kengashi va ijroi organi

⁵¹ <https://lex.uz/docs/-2453499>

a'zolarining aybli xatti-harakati bilan bog'liqdir. Korporativ huquqda boshqaruvchilarning javobgarlik masalasini hal qilishga kelganda fuqarolik huquqida mavjud fuqarolik-huquqiy javobgarligining asoslari qo'llaniladi.

Korporatsiyaning boshqaruvchilari o'zlarining noqonuniy xususiyatdagi xatti-harakatlari uchun korporatsiya mulkdorlari oldida javob beradi. Bunda boshqaruvchining xatti-harakati amaldagi korporativ qonunchilik normalariga zid bo'lishi hamda boshqaruvchi bilan xo'jalik jamiyati o'rtasida tuzilgan shartnoma shartlari buzilishi va noqonuniy deb hisoblanishi kerak bo'ladi, Bunda korporatsiyani boshqarayotgan shaxsning noqonuniy xatti-harakatlari natijasida zarar kelib chiqishi kerak bo'ladi. Zarar va ayb mavjudligini aniqlashda noqonuniy xatti-harakat va etkazilgan zarar o'rtasidagi sababiy bog'lanishning mavjudligi faktiga qaraladi. Bu usul zararni aniqlashda keng tarqalgan holatdir: Jumladan, Germaniyalik olim Justes Meyer korporativ boshqaruvlarning noqonuniy xatti-harakati natijasida kelib chiqqan ayb va zararni aniqlashga doir shunday deydi "Sabab va oqibat munosabati hodisalari ob'ektiv mavjud bo'lgan munosabatlardir, bu ikki o'zaro bog'liq hodisalarning muayyan vaziyatda har doim bir-biridan oldin va uni keltirib chiqaradi, ikkinchisi har doim birinchisining natijasidir."⁵² Shu o'rinda korporatsiyaning boshqaruv organlarining javobgarligiga doir Germaniya tajribasiga to'xtalib o'tsam. Germaniyaning aksiyadorlik jamiyati to'g'risidagi qonun hujjatlarida isbotlash majburiyatini boshqaruvchilarga yuklatilganligi qayt etilgan. Germaniyaa aksiyadorlik jamiyati qonun hujjatlari talablariga hamohang, xuddi shunday qoidalar qisman milliy qonunchiligimizda ham amal qiladi: Bunda boshqaruvchi mustaqil ravishda o'zining xatti-harakatlari va xulq-atvori halol, oqilona va ish muomala odatlariga muvofiq ekanligini isbotlashi kerak. Bu qoidalar milliy qonunchiligimda ham keltirib o'tilgan. Xususan, FKning 9-moddasi uchinchi qismida qonun fuqarolik huquqlarini himoya qilishda, ushbu huquqlarning oqilona va halol amalga oshirilganligiga bog'lab qo'yilgan hamda ushbu hollarda fuqarolik huquqiy munosabatlar ishtirokchilarining halolligi va harakatlarning oqilonaligi tahmin qilinadi. Bu sababdan ham aytib mumkinki, korporatsiyaning boshqaruv organlari korporatsiyani boshqarishda korporatsiyaning manfaati yo'lida sodiq bo'lishi va uni halol va oqilonalik tamoyillaridan kelib chiqib boshqarishi kerak.

Xususan, Korporativ boshqaruvda boshqaruvchilarning sodiqlik tamoyili mavjud. Bunda anglo-sakson huquq tizimida, ayniqsa, AQSh huquq tizimida batafsil ishlab chiqilgan. Ushbu davlatning huquqiy doktrinasiga ko'ra, direktorlar aksiyadorlar va korporatsiyaning ishonchli shaxslaridir va ularga "ishonchli shaxslar majburiyati" ["fiduciary duties"] yuklatilgan, ushbu majburiyat an'anaviy ravishda ikki toifaga bo'linadi: "sodiqlik majburiyati" ["duty of loyalty"] va "yetarli darajada g'amxo'rlik majburiyati" ["duty of care]. Bu kategoriyalar juda ham o'zaro bog'langan bo'lib, ba'zan amalda ularni ajratish qiyin hisoblanadi. Ushbu tamoyillar va u asosda paydo bo'lgan fuditsiar majburiyat angl-sakson huquq tizimidagi tartib, raman-german huquq tizimi amal qiladigan Germaniyada ham shunaqa amal qiladi, jumladan O'zbekiston qonunchiligida fuditsiar majburiyatning ham asoslar bor, lekin javobgarlikka kelganda angl-sakson huquq tizimi amal qiladigan davlatlardagi kabi javobgarlik belgilanmagan. Taqqoslash uchun "Ma'suliyati cheklangan jamiyatlar va qo'shimcha ma'suliyati cheklangan jamiyatlar to'g'risidagi" qonunning 42-moddasiga ko'ra "

⁵² <http://www.springer.com/series/1183>

Agar jamiyatning ijro etuvchi organi tomonidan yirik bitim yoki affillangan shaxslar bilan bitim tuzish tartibi buzilganligi natijasida jamiyatga zarar yetkazilgan bo'lsa va bunda jamiyat direktorining yoki kollegial ijro etuvchi organining aybi qonunchilikda belgilangan tartibda isbotlansa, jamiyatning kreditorlar oldidagi qarzdorligini qoplash uchun uning mol-mulki yetarli bo'lmagan taqdirda jamiyatning majburiyatlari bo'yicha subsidiar javobgar bo'ladi.⁵³

Jamiyatning boshqaruv organi subsidiar javobgar sifatida belgilanmoqda. Angl-saksonda huquq tizimida bo'lganda edi solidar tartibda javob berar edi.

Umuman olganda korporatsiya yirik tuzilma bo'lganligi, uning ulushlari ko'pchilik shaxslarga tegishli ekanli va ushbu shaxslar korporatsiyani boshqarishda zarur bilim va ko'nikmalarga ega emasligi sababli, odatda korporatsiyani ishonchli shaxslarga, menijerlarga topshirishadi va ularga ishonch bildirishadi. Shundan kelib chiqib korporativ boshqaruvda "ishonchli shaxslar majburiyati" ("fiduciary duties") tushunchasi mavjud. Ushbu tushunchaga Toshkent davlat yuridik universiteti Fuqarolik huquqi kafedrasida o'qituvchi Imomniyozov Doniyorbek Bakhtiyor o'g'li quydagicha ta'rif berib o'tgan "Fidusiar majburiyat esa fidusiarning benefitsiarning nomidan uning manfaatlarida sodiqlik (duty of loyalty) va g'amxo'rlik (duty of care) bilan harakat qilish majburiyatini ifodalaydi. Bu yerda sodiqlik majburiyati bu majburiyatni yuklagan shaxsning manfaatlarini o'zining manfaatlaridan ustun qo'yishni, g'amxo'rlik esa faqat benefitsiarning foydasini ko'zlab harakat qilishni ifodalaydi."⁵⁴

Ushbu tushuntishdan kelib chiqib ham aytish mumkinki, korporatsiya oldida uning boshqaruv organlari o'zlariga bog'liq bo'lgan har qanday noqonuniy xatti-harakatlari uchun javobgar bo'lishi kerak, sababi yuqorida ta'kidlaganimdek, korporatsiya yirik tuzilma bo'lganligi va bundan tashqari korporatsiyada boshqaruv organlari mulkdorlardan ajratilganligini inobatga olib, korporatsiya boshqaruv organlarining korporatsiya mulkdorlari oldida javobgarligini aniq belgilab qo'yish.

Jumladan, korporatsiya boshqaruv organlarining fuditsiar majburiyatlarini aniq belgilab qo'yish zarur va javobgarlikka kelganda subsidiar emas, balki korporatsiya bilan birga solidar javobgar sifatida boshqaruv organlarini ham javobgarlikka tortish kerak.

Korporatsiyada "Cheklangan javobgarlik" tushunchasining mavjudligi [cheklangan javobgarlik qo'llanmaydigan korporatsiyalar ham bor] korporativ munosabatlarning yanada rivojlanishiga turtki bo'lgan deyishimiz mumkin. Aslini oladigan bo'lsak, cheklangan javobgarlik tushunchasi korporatsiya holollik, oqillik kabi umume'tirof etilgan prinsiplar asosida harakat qilganligiga qaramasdan o'z kreditorlari oldida javobgarlik kelib chiqqanda, korporatsiyaning faqatgina o'zining mol-mulki doirasidan kelib chiqib javob berishi tushuniladi. Afsuski, amaliyotda ushbu korporatsiyaning ijobiy xususiyatidan korporativ munosabat ishtirokchilari bu yirik korporatsiyalarda, {jumladan AJ va MCHJlarda mavjud} korporatsiyaning muassislari va uning boshqaruv organlarining, jumladan Kuzatuv kengashi va Ijroiyy organ a'zolarining o'z manfaatlarini suistimol qilishiga sabab bo'lishiga, oqibatda esa korporatsiyaning bankrot bo'lishiga va kreditorlarning noumidvor debitor qarzdor bo'lishiga olib keladi. Amaliyotda korporatsiyaning cheklangan javobgarlik huquqini suistimol qilish hollari vujudga kelganligi sababli, dastlab angl-sakson huquqida, jumladan, AQSHda 1912-yili

⁵³ <https://lex.uz/docs/-22525>

⁵⁴ Korporativ boshqaruv organlarining fuditsiar majburiyatlari huquqiy tahlil qilish

birinchi marta professor M. Vormser tomonidan *piercing corporate veil* {снятия корпоративного покров} doktrinasini ishlab chiqilgan. Ushbu doktrinaning asosiy mazmuniga to'xtaladigan bo'lsak, korporatsiyaning javobgarligida kim aybdor bo'lsa, o'sha asl aybdor kelib chiqqan zarar uchun javob beradi. Ushbu doktrinaning nomiga ham e'tibor qaratadigan bo'lsak, korporativ niqoblarni yechish deb o'zbek tiliga tarjima qilinadi, ya'ni asl aybdor, korporativ niqob ostida korporatsiyaning cheklangan javobgarlik huquqidan foydalanib, javobgarlikdan qochgan holda noqonuniy foyda olishga urungan shaxsni javobgarlikka tortish tushuniladi. Qonunchilikka ko'ra korporatsiya bitta shaxs tomonidan ham tuzilishi mumkin, lekin amaliyotda ayniqsa, ingl-sakson huquq tizimida bitta shaxs tomonidan tuzilgan korporatsiyalarga nisbatan ko'pchilik shubha bilan qarashadi, nimaga teganda ushbu korporatsiyala tijorat faoliyatini rivojlanirish maqsadida emas, balki ma'lum bir davr moboynda biron br moliyaviy opiratsiyani amalga oshirish maqsadida tuziladi. Shu sababli ham bo'lsa kerak, raman-german huquq tizimi mavjud Germaniyada ham bitta shaxs tomonidan tashkil qilingan va ustav kapitali 25 ming yevro bo'lmagan MCHJ [Die Gesellschaft mit der beschränkter Haftung] tuziladigan bo'lsa, bir yil davomida ustav kapitalini shakllantirishi va jamiyatga qo'shimcha ishtirokchini jalb qilishi kerakligi shart ekanligi ko'zda tutilgan va bu vaqt davomida bunday turdagi MCHJlarga turli xil moliyaviy opioratsiyalarni amalga oshirilishiga cheklovlar qo'yilgan.

O'zbekiston qonunchiligida Germaniyadagi kabi korporatsiyalarga qo'yilgan talab uchramaydi. Shu sababdan bo'sa kerak, amaliyotda bitta shaxs tomonidan tuzilgan korporatsiyalar bilan bog'liq ishlar ko'rib chiqilgan. Bulardan biri, Murobod tumanlararo fuqarolik sudi tomonidan ko'rilgan 1-1388/20- sonli ish, e'tibor qiladigan bo'sak ushbu ish fuqarolik sudida ko'rib chiqilgan.[ushbu ish bankrotlik ishi bo'lganligi va eski tartibdagi qonunchilikka ko'ra bankrotlik ishlari fuqarolik sudiga taalluqli bo'lgan] Ushbu sud amaliyotida "Profit Trade System" MCHJ va uning rahbari bo'lgan jamiyatning 100% ulushiga egalik qilgan A.Ganoni soliq va boshqa majburiy to'lovlarni to'lamaganlik uchun Davlat soliq inspeksiyasi tomonidan sudga berilgan. Ushbu holatda sud soliq inspeksiyasining da'vosini qanotlantirgan. Ushbu kazusdagi vaziyat agar "piercing korporat veil"ga ko'ra atiroflicha o'rganib chiqadigan bo'lsak, bu yerda jamiyat bilan direktori teng ravishda salidar javobgarlikka tortilishi kerak bo'lar edi, lekin "Ma'suliyati cheklangan va qo'shimcha ma'suliyatli jamiyatlar to'g'risidagi" qonunning 42-moddasiga ko'ra direktor subsidar javobgar bo'ladi.

Umuman aytadigan bo'lsak, ushbu doktrinaning bo'lishi korporatsiyaning cheklangan javobgarlik huquqini suistimol qilmaslikka va shu orqali korporatsiya mulkdorlarining huquqlarini himoya qilishdan iborat.

Umuman oladigan bo'lsak, korporatsiya a'zolarining huquqlarini muhofaza qilish va shu orqali korporativ nizolarni hal qilishhar doim dolzarb ahamiyat kasb etib kelgan. Korporativ nizolarni hal qilishning turli yondoshuvlari ishlab chiqilgan, jumladan arbitraj, mediatsiya va davlat sudlari orqali korporativ nizolar hal etiladi. Arbitraj sudi va mediativ kelishuv orqali nizolarni hal qilish ko'proq korporativ kompaniyalar o'rtasidagi nizolarni hal qilishda ko'p qo'llaniladi. Shu o'rinda O'zbekiston huquq tizimiga yaqin bo'lgan Germaniya qonunchiligida, korporatsiyalarida nizolarni hal qilish siyosati va mexanizmiga qayardigan bo'lsak, bu borada nemis kompaniyalari ziddiyatlarni boshqarish va hal qilish uchun turli xil

siyosat va mexanizmlarga ega. Eng muhim siyosatlardan biri nizolarni qanday hal qilish kerakligini ko'rsatadigan rasmiy nizolarni hal qilish jarayonini o'rnatishdir. Jarayon nizolarni aniqlash, baholash va hal qilish bo'yicha ko'rsatmalar berishi kerak. Jarayon, shuningdek, hal qilish jarayoniga yordam berish uchun mas'ul bo'lgan shaxslarni o'z ichiga olgan tomonlarning roli va mas'uliyatini belgilashi kerak. Bunda nemis kompaniyalari, shuningdek, ombudsmanlar yoki vositachilik xizmatlari kabi nizolarni hal qilishning ichki mexanizmlarini o'rnatadilar, bu esa xodimlarga nizolarni hal qilishga imkon beradi. Ushbu mexanizmlar xodimlarga nizolarni yuridik maslahatchi kabi tashqi tomonlarni jalb qilmasdan hal qilish imkoniyatini beradi. Bunday mexanizmlardan foydalanish nizolarning kuchayish ehtimolini kamaytiradi, bu esa qonuniy choralar ko'rishga olib keladi. O'zbekistonda ham yuqorida keltirib o'tilgan Germaniya tajribasini qo'llash, menimcha korporativ nizolarni hal qilishda ijobi ahamiyat kasb etgan bo'lardi.

Bundan tashqari, nemis firmalari ko'pincha o'z shartnomalariga nizolarni hal qilish bo'yicha bandlarni kiritadilar. Ushbu bandlar nizo yuzaga kelganda qanday jarayonni belgilaydi. Bunday bandlarni kiritish orqali kompaniyalar barcha tomonlar nizolar qanday hal qilinishini tushunishlarini ta'minlaydi va ular nizolarni hal qilish uchun aniq asos yaratadi.

Xulosa sifatida Germaniyaning korporativ nizolar va nizolarni hal qilish tajribasi nizolarni hal qilish uchun aniq belgilangan siyosat va mexanizmlarga ega bo'lish muhimligini ko'rsatadi. Nemis firmalari nizolarni boshqarish va hal qilish uchun sud jarayoni, arbitraj va vositachilik kabi turli yondashuvlardan foydalanadilar. Shuningdek, ular mojarolarni tez va samarali hal etishni ta'minlash uchun maxsus siyosat va mexanizmlarga ega. Ushbu siyosat va mexanizmlar nemis korporativ madaniyati uchun juda muhim bo'lgan tartib va tartibni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Nemis kompaniyalari nizolarni hal qilishning samarali siyosati va mexanizmlari biznesning vaqtini va pulini tejash va nizolarni adolatli va adolatli ko'rib chiqishni ta'minlashga yaxshi misoldir.

Ushbu maqolada keltirib o'tilgan mavzuni o'rganish davomida O'zbekiston qonunchiligi va amaliyotida, shu bilan birga angl-sakson huquq tizmi va amaliyotida, jumladan AQSH qonunchiligi va amaliyotida, bundan tashqari raman-german huquqidagi Germaniya qonunchiligi va amaliyotida korporativ munosabatlarda vujudga kelishi mumkin bo'lgan nizolar va bunda korporativ munosabat ishtirokchilarining huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish uchun qanday yo'llari va usullari mavjudligini o'rganib chiqib, quydagicha xulosaga keldim.

Jumladan, korporativ boshqaruv organlarining korporatsiya va uning mulkdorlari oldida fuditsiar javobgarligini kuchaytirish kerak. Jumladan, Germaniya va AQSH qonunchiligiga qaraydigan bo'lsak, korporativ boshqaruvda javobgarlik bilan bog'liq nizo kelib chiqadigan bo'lsa, korporatsiyaning direktori kelib chiqqan zarar uchun korporatsiya bilan birga solidar tartibda javobgarlikka tortiladi. Bundan tashqari korporatsiya shartnomalar tuzish natijasida zarar ko'radigan bo'lsa ham, korporatsiya nomidan bitim tuzishda ma'sul bo'lgan shaxs[lar] solidar tartibda javobgarlikka tortilishi mumkin, nega deganda korporatsiya nomidan bitim tuzishga ma'sul bo'lgan shaxs[lar] bitim tuzishdan oldin ortiqcha xavf manbai borligini bilish kerak deb qaraladi va ularning korporatsiya mulkdorlari oldida fuditsiar majburiyat olganligini ham eslatib o'tishadi. O'zbekiston qonunchiligi, jumladan "Ma'suliyati cheklangan va

qo'shimcha ma'suliyatli cheklangan jamiyatlar to'g'ridagi qanunning 42-moddasiga ko'ra subsidar javobgarlik belgilangan.

Bundan tashqari, korporativ munosabatlarda nizolarni oldini olish uchun "Piercing corporate veil" doktrinasi qoidalarini kengroq qo'llash kerak deb o'ylayman, yuqorida muhakama qilib o'tganidek, korporativ niqoblarni yechish doktrinasini, ya'ni asl nizoni keltirib chiqargan shaxsni javobgarlikka tortish kerak. Angl-sakson huquq tizimi, jumaladan AQSHda korporativ nizoning asl sababini o'rganib chiqib, nizoni kim keltirib chiqargan bo'lsa, o'sha shaxs javobgarlikka tortiladi, garchi u korporativ boshqaruvda ishtirok etmagan bo'lsa ham [ko'p hollarda soyadagi direktor javobgar bo'ladi], lekin raman-german, shu jumladan Germaniya huquq tizimida ham "Durchgriffshaftung"- "Piercing corporate veil" doktrinasi angl-sakson huquq tizimidagi kabi keng qamrovli ishlamasada, ishning holatidan kelib chiqib qo'llaniladi. Ushbu doktrina qoidalarini O'zbekiston qonunchiligiga va sud amaliyotiga ham tadbik qilish maqsadga muvofiq bo'ladi deb o'ylayman, chunki ushbu doktrina qoidalarining kiritilishi korporatsiyalarda "cheklangan javobgarlik" kabi oltin qoidaning korporativ boshqaruv organlari tomonidan kamiroq buzilishiga va ularning fuditsiar majburiyatini kuchayishiga va korporatsiya mulkdorlarining huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishni yangi bosqichga olib chiqqan bo'lardi deb hisoblayman.

Bundan tashqari korporativ boshqaruvda nizolarni hal qilishning yangi mexanizmlarini jori qilish kerak deb o'ylayman, xususan bu borada yuqorida muhakama qilib o'tilgan Germaniya tajribasini qo'llash maqsadga muvofiq bo'lardi deb o'ylayman, ya'ni korporatsiyalarda nizolarni oldini olish va hal qilishga qaratilgan korporatsiyaning ichki mexanizmlari: **ombudsman**, **vositachilik xizmatlari**, nizolarni oldini olish bilan shug'ullanuvchi **yuridik maslahatchi** kabi tuzilmalar ishlab chiqilishi zarur va yirik korporatsiyalarda ushbu mexanizmlarning bo'lishi zarurligini qonuniy talab qilib belgilab qo'yilishi kerak deb o'ylayman.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, 1-qism, 21.12.1995
2. "Ma'suliyati cheklangan va qo'shimcha ma'suliyati cheklangan jamiyatlar to'g'risidagi" qonun, 06.12.2001
3. **Aksiyadorlik** jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish **to'g'risidagi** qonun, 06.05.2014
4. 262- sonli plunem qarori. 20.06.2014
5. <http://www.springer.com/series/1183>, Justus Meyer **Wirtschaftsprivatrecht**
6. B.Umarov, H.Atadjanov. Korporativ huquq. O'quv qo'llanma. TDYU -2021. – B. 77 // 64-72 – sahifala
7. КОРПОРАТИВ НИЗОЛАР: ТУШУНЧАСИ, ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИ СУДДА КЎРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ [Матн]: судьялар ва аҳоли учун амалий қўлланма / М.Саидов. – Тошкент: 2019. – 196

NASHRIYOT VA NOSHIRLIK ISHI

Pirnazarova Dilfuza Quralbay qizi

O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat institutining 1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10359183>

Annotatsiya. Bu maqola nashriyotlar va ularning turlari bilan bog'liqdir. Ushbu maqolada, matbuot, elektron nashriyotlar, radio va telekanallar kabi nashriyotlarning turlari haqida batafsil ma'lumotlar berilgan. Nashriyotlar vazifalari, ularning jamiyatga keltiradigan afzalliklar va ularning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan muhim nuqtalar ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: nashriyot, kitob, radio, telekanallar, jurnalistika, gazetalar, jurnallar, veb-saytlar.

PUBLISHING AND PUBLISHING WORK

Abstract. This article is about publishers and their types. This article provides detailed information about the types of publishers such as press, electronic publishers, radio and TV channels. The tasks of publishers, the advantages they bring to society and the important points affecting their development are highlighted.

Keywords: publishing, book, radio, TV channels, journalism, newspapers, magazines, websites.

ИЗДАТЕЛЬСТВО И ИЗДАТЕЛЬСКАЯ РАБОТА

Аннотация. Данная статья посвящена издателям и их типам. В этой статье представлена подробная информация о типах издателей, таких как пресса, электронные издательства, радио и телеканалы. Выделены задачи издательств, преимущества, которые они приносят обществу и важные моменты, влияющие на их развитие.

Ключевые слова: издательское дело, книга, радио, телеканалы, журналистика, газеты, журналы, сайты.

Nashriyotlar, ma'lumotlarni ommaga yetkazib turuvchi vosita sifatida qo'llaniladi. Bu maqolalar, kitoblar, gazetalar, jurnallar, veb-saytlar va boshqa ko'plab shakllarda bo'lishi mumkin. Nashriyot, ma'lumotlarni tarqatuvchi vosita sifatida xizmat qiladi va jamiyatga yangiliklar, tafsilotlar, fikrlar, va boshqa ma'lumotlarni yetkazib beradi. Nashriyotlarga gazetalar, jurnallar, elektron nashriyotlar, kitoblar, radio va televiziyon kanallari kiradi. Nashriyotlar, jamiyatda odamlarni o'zaro bog'lab turish, ularning bilim va ma'lumotlarini oshirish, va umumiy o'zaro fikr almashishni ta'minlash maqsadida ishlaydi.

Nashriyot Turlari:

Matbuot (Print Media): Gazetalar: to'g'ri, aniq va oxirgi yangiliklarni o'z ichiga oladi. Gazetalar, qisqa vaqt davomida ommaga yetkaziladigan yangiliklarni o'z ichiga oladigan matbuot vositasi hisoblanadi. Ularning maqsadi, jamiyatdagi eng so'nggi yangiliklarni taqdim etish, ijtimoiy muddatda muhim muzokaralar bo'yicha maqolalar yaratish va jamiyat a'zolarining fikrlarini bildirishdir.

Jurnallar: Maxsus mavzularda tafsilotli ma'lumotlar beradi. Ilmiy, so'zlamali, ilustratsiyalar bilan boyitilgan bo'lishi mumkin. Jurnallar ilmiy, san'at, yozuvchi yoki so'zlashma sohasida boshqa sohalar bo'yicha ko'plab maqolalar va tahlillar o'z ichiga olgan

periodik nashriyotlardir. Ular o'qilishi uchun a'zolarga sifatli va tafsilotli ma'lumotlar taqdim etishadi. [1.82]

O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng nashirlik ishida keskin o'zgarish bo'ldi. Bu borada O'zbekiston Respublikasining „Nashirlik faoliyati to'g'risida“ qonuni (1996-yil 30-avgust) huquqiy asos bo'ldi. Mazkur qonun asosida nashirlar o'z faoliyatlarida, shu jumladan, nashirlik yo'nalishini, mavzularini, ixtisoslashuvini, chiqariladigan mahsulot nusxasini belgilashda, muallifni tanlashda mustaqil faoliyat yuritadigan bo'ldi. Yuridik va jismoniy shaxslar qonun hujjatlarida belgilangan tartibda davlat ro'yxatidan o'tganidan va litsenziya olganidan keyin Nashriyot faoliyati bilan shug'ullanish huquqiga ega bo'lishdi. Nashrga tayyorlangan qo'lyozmalar va materiallarni senzurdan o'tkazish bekor qilindi. Matbaa mahsulotini shartnoma asosida tarqatish joriy etildi. Nashriyotlar bozor iqtisodiyoti talablaridan kelib chiqib, haridorgir kitoblar nashr etishga harakat qila boshladilar. Kitob mahsulotlari mazmun-mundarijasini belgilashda ularga to'la erkinlik berildi. O'zbek tiliga davlat maqomi berilishi munosabati bilan o'zbek tilidagi kitoblar salmog'i oshdi. Amir Temur mavzui, buyuk mutafakkirlar, diniy, milliy qadriyatlar bilan bog'liq o'nlab kitoblar chiqarildi. Bolalar adabiyoti, ilmiy adabiyotlar nashriga, istiqloq, milliy tafakkur g'oyalari singdirilgan, sharqona odob-axloq, birodarlik, milliy g'ururni ko'tarishga undaydigan adabi-yotlarga, maktab darsliklari nashriga alohida e'tibor berildi.

Nashriyotlarning vazifalari:

Ma'lumot berish: Nashriyotlar, jamiyatga tajribalar, yangiliklar, ilmiy izlanishlar va boshqa ma'lumotlarni yetkazish orqali ma'lum qilish vazifasini o'zlariga olgan.

Taqdim etish: Nashriyotlar, yangi yozuvlar, adabiyotlar, ilmiy materiallar va boshqa sahifalar orqali muvofiqlikni tarqatish va taqdim etish vazifasini bajaradi.

Inom etish va taqdim etish: Yangi ma'lumotlar, fikrlar va tendentsiyalar haqida odamlarni ogohlantirish, taqdim etish va inom etish vazifasini bajaradi.

Jamiyatning ijtimoiy, siyosiy, madaniy va boshqa sohalarida rivojlanishiga ta'sir ko'rsatish:

Nashriyotlar, jamiyatdagi har xil sohalar va yo'nalishlar bo'yicha tahlillar va maqolalar orqali o'z ta'sirini namoyish etadi. [2.19]

Jurnalistika prinsiplarini amalga oshirish: Nashriyotlar, taqdim etishning uning adolatli va ishonchli bo'lishi uchun jurnalistika prinsiplariga amal qiladi.

Nashirlik (nashriyot ishi) – nashriyotlar tashkil etish, kitoblar, gazeta, jurnallar, tasviriy san'at asarlari va bosma mahsulotlarini tayyorlash, nashr qilish va uni tarqatishga oid soha.

Nashriyotlar chiqaradigan mahsulotining turiga qarab – kitob nashriyoti, kitob-jurnal nashriyoti, gazeta-jurnal nashriyoti, qanday o'quvchilarga mo'ljallanganligiga ko'ra – ilmiy adabiyot, ommaviy adabiyot, bolalar adabiyoti, o'smirlar adabiyoti nashriyotlari va hokazoga bo'linadi; mavzusiga ko'ra – universal va muayyan sohaga ixtisoslashgan nashriyotlar bor.

Universal nashriyotlar: barcha yoki ko'p turdagi, ixtisoslashgan nashriyotlar (Ibn Sino nomidagi nashriyot va b.) muayyan soha bo'yicha kitoblar nashr etadi.

Tarixchi, xushnavis, qog'ozchi, muqovasoz, bezovchi (lovah) va kasb egalari yetishdi.

Tarixchi-yozuvchilar asarlarini ilgarigidek o'zlari ko'chirib o'tirmasdan bu ishni ulardan tez va yaxshiroq bajara oladigan mutaxassislarga topshiradigan bo'ldilar. Kitoblarni, asosan, qo'lda maxsus xushnavislar ko'chirib ko'paytirganlar. Shu tariqa xattotlik san'ati (kalligrafiya)

yuzaga keldi va takomillashib bordi. Kitob betlarini turli o'lchamdagi kataklarga bo'lish, sahifalarning chetlariga rang-barang chiziqlar, naqshlar chizish, kitob nomini muqovasiga va zarvaraqlariga oltin harf bilan yozish kitob bezagining odatdagi uslubiga aylandi. Ahmad Farg'oniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiyning asarlari faqat mazmun jihatidan emas, kitobat san'ati bilan ham nodir hisoblanadi. Ularning ko'plari jahondagi yirik kutubxonalarda qimmatli yodgorliklar sifatida saqlanadi. [3.105]

Nashriyot bosma korxonasi Yevropada 16-asrda paydo bo'ldi. Bosmaxonalar kitob savdosini tashkil etishda katta rol o'ynadi. 19-asrga kelib poligrafiya sanoati o'sib, nashriyot va poligrafiya korxonalarining ixtisoslashish jarayoni boshlandi. 19-asr oxiri – 20-asr boshlarida nashriyotlar aksiyadorlik jamiyatlari shakllangan, keyinroq kitob va gazeta-jurnal nashriyotlari trestlari vujudga keldi. Rossiyada ham noshirlik ishi bilan shug'ullanadigan bir qancha firmalar paydo bo'ldi.

19-asrning 2-yarmida Turkistonda nashriyotlar rivojlandi. Rossiyaning chekka o'lkalarida statistika qo'mitalari Turkiston o'lkasiga oid ma'lumotlarni nashr qildi. 1868-yildan 1910-yilgacha Turkistonda nashr etilgan kitoblarning asosiy qismi ruscha kitoblar edi. Toshkentdagi bosmaxonalar mashhur bo'lgan. 1874-yil Xivada Muhammad Rahimxon II tomonidan tashkil etilgan bosmaxona nodir qo'lyozma asarlarni tarqatishda muhim rol o'ynadi.

Nashriyotlar jamiyatda ko'plab vazifalarni bajarishadi, masalan, odamlarning bilimini oshirish, ijtimoiy muzokaralar olib borish, siyosiy va ijtimoiy olaylarga oid ko'rsatishlar tuzish va h.k. Yangiliklar va ma'lumotlar internet orqali tez tarqatilishi bilan, hozirgi kunda elektron nashriyotlar katta o'rni egallamoqda.

Nashriyot - bu, birinchidan, iqtisodiy faoliyat, axborotni oldindan tayyorlash, shakllantirish, nashr etish (boshqacha aytganda, ma'lum tirajni chiqarish) va ommaviy tarqatishga ixtisoslashgan iqtisodiyot tarmog'i. Bundan tashqari, axborot musiqiy, bosma va boshqa shakllarda bo'lishi mumkin. Nashriyot faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxs nashriyotchi deb ataladi. Axborot-nashriyot faoliyati o'zining rivojlanishining boshidanoq kitoblar, risolalar, jurnallar, bukletlar, gazetalar, tashrif qog'ozlari, badiiy albomlar, otkritkalar, musiqa to'plamlari va boshqalarni chop etish va keyinchalik tarqatish bilan chambarchas bog'liq edi.

Rasmiy nashrlar. Ular faqat davlat muassasalari, organlari yoki idoralari, shuningdek jamoat birlashmalari va tashkilotlari nomidan nashr etiladi. Ta'kidlash joizki, rasmiy nashrlarda farmonlar yoki qonunlar kabi direktiv yoki normativ xarakterdagi materiallar mavjud.

Ilmiy nashrlar. Bu turdagi eksperimentlar yoki nazariy tadqiqotlar natijalari, shuningdek nashr etish uchun ilmiy jihatdan tayyorlangan tarixiy hujjatlar va madaniyat yodgorliklari mavjud.

Mashhur ilmiy nashrlar. Ushbu xilma-xillikda texnologiya, madaniyat, fan sohasidagi tajribalar yoki nazariy tadqiqotlar haqida ma'lumotlar mavjud. Qoidaga ko'ra, bu holatda ma'lumotlar ma'lum bir sohada mutaxassis bo'lmagan umumiy o'quvchi uchun ochiq shaklda taqdim etiladi.

REFERENCES

16. Darnton, R. (1982). What Is the History of Books? *Daedalus*, 111(3)

17. Eisenstein, E. L. (1979). *The Printing Revolution in Early Modern Europe*. Cambridge University Press.
18. Johns, A. (1998). *The Nature of the Book: Print and Knowledge in the Making

**CHILDREN OF PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOL AGE
FORMATION OF BEHAVIOR**

Shoira Xudoyqulova

Teacher of the Department of Psychology of Termiz State University

E-mail: soirahudojkulova34@gmail.com

Phone number: (88) 807 31 07

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10359355>

Abstract. *The social environment is also important in the child's environment. Any period requires the formation of moral education and behavioral culture in accordance with the specific tasks of social, economic and cultural development.*

Keywords: *social environment, person, educational process, behavior, education.*

**ДЕТИ ДОШКОЛЬНОГО И МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА
ФОРМИРОВАНИЕ ПОВЕДЕНИЯ**

Аннотация. *В окружении ребенка большое значение имеет и социальная среда. Любой период требует формирования нравственного воспитания и культуры поведения в соответствии с конкретными задачами социального, экономического и культурного развития.*

Ключевые слова: *социальная среда, человек, образовательный процесс, поведение, образование.*

The fate and future of every society and the people living in it are closely related to the education of the youth, who are considered the leading forces of the states. Great work is being done in our country to strengthen the intellectual and creative potential of young people, to increase their involvement in the reforms implemented in our country.

In our country, special importance is attached to the issue of youth education.

The President of the Republic of Uzbekistan, Sh. Mirziyoyev, emphasized that youth education is an urgent problem today and deserves special attention: In other words, it is related to worldview. Today, times are changing rapidly. Young people are the ones who feel these changes the most. Let the youth be in harmony with the demands of their time. But at the same time, he should not forget his identity. Let the call of who we are and the descendants of great people always resonate in their hearts and encourage them to stay true to themselves. How can we achieve this? Education, education and only education." states that.⁵⁵

It is said in the blessed hadith shared by our great muhaddith grandfather Imam Bukhari in the book "Masterpieces of Manners" (Al-Adab al-mufrad) that "No father can give his child a greater legacy than manners."

In the preschool period, moral concepts become more and more strict. The source of moral concepts can be adults involved in their education, as well as their peers. Moral experiences are passed and strengthened mainly in the process of communication, observation, imitation, and at the same time through the praise and criticism of adults, especially mothers. The child always tries to get grades, especially praise. These evaluations and praises are very

⁵⁵ Ш.Мирзиёев 5 та муҳим ташаббус. Тошкент, 2019.

important in the development of a child's character of striving for success, as well as in his personal life and career choice.

In kindergarten, children develop new motives for communication. It has personal and business motives. Personal communication motives are related to internal problems that concern the child, and business motives are related to doing one or another job. These motivations are gradually joined by learning motivations related to the acquisition of knowledge, skills and abilities. These motives appear in the place of children's natural curiosity, which starts from early childhood. Self-expression motives are also evident at this age.

The formation of a child's character at the age of junior and middle kindergarten is formed on the basis of children's observation of the character of adults. From these years, important personal characteristics such as will, independence and initiative begin to develop in the child.

At the age of kindergarten, the child begins to learn to communicate and interact with the people around him in various activities. This will benefit him in the future in getting along with people, and being able to establish normal work and personal relationships. In the formation of the personality of children of this age, their opinions about their parents and their evaluations are extremely important.

Kindergarten children's imagination grows mainly in their various play activities. However, it is worth noting that if children of kindergarten age did not have the ability to imagine, their imagination would not be diverse. Kindergarten children's imaginations grow in various activities. Fairy tales are another factor that actively affects the growth of the imagination of children of kindergarten age. When children hear different stories about animals, a certain attitude towards the characters in these stories is formed

Pleasant and unpleasant feelings are very strong and very quick in children of kindergarten age. Kindergarten children's emotions are related to the satisfaction and non-satisfaction of their organic needs. Due to the fact that these needs are not satisfied, the child feels unpleasant (unpleasant), displeasure, and distress.

There is a connection between the sense of duty - the understanding of what is good and what is bad - and their moral imagination in children of senior kindergarten age. Feelings of satisfaction and joy arise when they perform a task ordered by adults, and when they break a rule, they feel sad and depressed.

A child's success in school largely depends on their level of preparation for school. First of all, the child should be physically ready for school. Anatomical and physiological development of 6-year-old children takes place in a unique way.

At this age, the child's body develops rapidly. Its weight increases by 150-200 gm and its height by 0.5 cm per month. 6-year-old children can walk at different speeds, run quickly and easily. They can easily run and jump, skate, ski, swim. Children of this age perform a variety of rhythmic and plastic movements during music lessons, and can perform various exercises accurately, quickly, easily and nimbly.

A child's successful study at school depends not only on his mental and physical fitness, but also on his personal and social-psychological readiness. A child coming to school should be ready to take on a new social status - the position of a student with different obligations and rights and different requirements.

During this period, children's inner personal life begins first in the areas of cognition, and then in the direction of emotional motivation. The development in one direction or another goes through stages from figurative to symbolic. Imagery means children's ability to create different images, change them and move them freely, and symbolism means the ability to work with the sign system (mathematical, linguistic, logical, etc.).

The process of creativity begins at a young age before school. Creativity is mainly manifested in children's constructive games, technical and artistic creations. During this period, the primary development of buds of special abilities begins to be noticed. A synthesis of internal and external actions occurs in cognitive processes. In the process of perceiving something, this synthesis is seen in perceptive actions, in attention, in managing and controlling the plan of internal and external actions and situations, and in memory, in being able to connect the internal and external structure of remembering and remembering the material. And in thinking, it is clearly invisible as the integration of methods of working on practical issues into one general process. Based on this, the human intellect is formed and developed. In the pre-school period, imagination, thinking and speech are generalized.

This is evidence that inner speech is emerging as a factor of thinking in children of this age.

The synthesis of cognitive processes is based on the child's complete mastery of his native language. During this period, the process of speech formation begins to complete. In the process of speech-based education, the child acquires elementary moral norms and rules. These norms and rules govern the child's morals.

Different relationships arise between the child and the people around him, and different motives lie behind these relationships. All this externalizes the child's individuality and turns him into a person who differs from other children not only intellectually, but also morally and motivationally. It is the peak of the personality development of preschool children, and it is the emergence of their personal qualities, abilities, success and failures, and the emergence of a sense of self-awareness.

Educational activity creates an opportunity for a student of junior school age not only to develop cognitive processes at a high level, but also to develop personal characteristics and the child's personality is formed. In addition to leading educational activities, other activities such as games, communication, and work activities have a direct impact on the development of the student's personality.

The motivation of children to enter the competition during the junior school period is considered a psychological need, and this motive gives them strong emotional stress. In fact, these characteristics begin to appear from a different period and are clearly visible in the period of junior school, as well as in the period of adolescence. Children of junior school age evaluate themselves based on the opinions and evaluations given by adults about them. The student's self-esteem depends directly on the teacher's assessment and his success in various activities.

Self-ratings of children of junior school age can be different - high, adequate - suitable or low. Characteristics of children of this age, such as trustworthiness and obedience, provide a good opportunity to educate them as individuals. The period of junior school age can be considered as the period of emergence and strengthening of the main, personal characteristics of the child that determine success in various activities. In this period, along with the formation

of motives for success, qualities such as hard work and independence are developed. The formation of independence in children mainly depends on adults. If the child is overly trusting, obedient, open, then gradually the character of submissiveness and subordination will be strengthened. However, encouraging a child to be independent in time can also lead to the formation of some negative characteristics in him, because he absorbs his life experiences, mainly by imitating someone.

By the end of the junior school period, children, especially girls, begin to pay special attention to their facial structure. In the course of educational activities, students of junior school age develop the ability to coordinate their own behavior and activities, develop the ability to consciously come to an opinion, organize their own activities and the process of learning. It helps to find a solution of interest, the motivation of the student's behavior also changes. In this case, the opinions of friends and the team will be the main motives. Moral feelings and volitional characteristics of a person are formed.

The normative formation of the behavior of children of preschool and junior school age is characterized by the aspects mentioned above. However, the formation of behavior in children does not always happen overnight. Sometimes there are problems with the formation and manifestation of behavior. The most important problems in the formation of behavior in preschool and junior school age affect the formation of their personal qualities and important qualities in their character in the future.

Therefore, in this period, it is important to be very attentive to the issues of individual development, behavior formation, and education of children.

After all, tomorrow's prosperous life is determined by the establishment of a society based on perfect moral principles, the upbringing of a well-rounded child in the family, his becoming physically strong, mentally fresh, intellectually mature, intellectually and morally beautiful.

REFERENCES

1. XUDOYQULOVA, S., & SAYDALIYEVA, M. (2023). The Role of Parental Psychology in the Formation of a Particular Religious Beliefs in A Child. *Eurasian Scientific Herald* 21, 54-58.
2. Khudoykulova Sh. (2022). PSYCHOLOGICAL METHOD OF DEVELOPING CHILDREN'S BEHAVIOR AND EMOTION. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, 3(12), 107–112.
3. M.Saydaliyeva (2023) Psychodiagnosics of the realitionship between aggressiveness and religion in adolescents (In Muslim and Christian teenagers)
4. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. *Journal of Discoveries in Applied and Natural Science*, 1(1), 62-67.
5. Yadgarova G.T., Avlay O.U. Tarbiyasi qiyin, qaltis guruhga mansub bolalar bilan ishlash (Uslubiy qoʻllanma) T.: 2007 y.
6. Игошев К.Е. Опыт социально-психологического анализа личности несовершеннолетних правонарушителей. М.1967, с.67-68.

7. Umarov B.M. O‘zbekistonda voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining ijtimoiy-psixologik muammolari. (Monografiya). “Fan” nashriyoti, Toshkent – 2008, 284 b.
8. Juraevna, G. D. (2022). Psychological views on the role of parents in raising children in the family. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(10), 143-147.
9. Juraevna, D. G. (2022). Preparing young boys and girls for family life. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(6), 1513-1517.
10. Juraevna, G. D. (2021). Prevention of divorce by preparing young people for family life. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(12), 398-401.
11. GAFFOROVA, D. (2023). Provoking factors of family breakdown in modern society. *Transnational Journal of Medicine & Health*, 2(10), 3-5.
12. GAFFOROVA, D. (2023). Psychoprophylaxis of monthly conflict generating disagreements in modern society. *Young Scholar’s Academic Journal*, 2(7), 5-7.

TRANSFORMATION IN TRANSLATING LITERARY TEXTS FROM ENGLISH INTO UZBEK

Fazilat Kariyeva

Uzbekistan State World Languages University,
2nd year student in the faculty of "The theory and practice of translation"

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10360556>

Abstract. *The article discusses translation changes in literary texts, which are unavoidable when information is transferred from English into Uzbek, giving linguists a huge amount of empirical data for their study. Translators are inevitably forced to use a variety of "transformations" to achieve pragmatic adaptation of the text. A skilled translator should accurately translate the original text with clarity, while preserving the highest level of adequacy. Overcoming the subjectivism and random mistakes of the author is a necessity when utilizing translation as a source for linguistic study.*

Key words: *source text, transformations, methods, lexical transformation, substitutions, addition, omission, equivalence, semantic components.*

ТРАНСФОРМАЦИЯ В ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ С АНГЛИЙСКОГО НА УЗБЕКСКИЙ ЯЗЫК

Аннотация. *В статье рассматриваются переводческие изменения в художественных текстах, которые неизбежны при переводе информации с английского языка на узбекский, предоставляя лингвистам огромный объем эмпирических данных для изучения. Переводчики неизбежно вынуждены прибегать к различным "трансформациям" для достижения прагматической адаптации текста. Опытный переводчик должен перевести оригинальный текст ясно и точно, сохранив при этом максимальный уровень адекватности. Преодоление субъективизма и случайных ошибок автора - необходимость при использовании перевода в качестве источника для лингвистического исследования.*

Ключевые слова: *исходный текст, трансформации, методы, лексические трансформации, замены, добавления, опущения, эквивалентность, семантические компоненты.*

Translation transformations are technical techniques and methods of translation, which consist of transforming the text by replacing units of the source language with communicatively equivalent units of the target language if it is impossible to use regular correspondences in a given context. In addition, translation transformations are called language expressions that are obtained as a result of the use of such techniques and methods. According to many linguists, transformations, which consist of changing the formal or semantic components of the source text, are the basis of most modern translation techniques. Translation transformations are aimed at achieving the main goal of translation - the creation of an adequate and equivalent translation. This means that the semantic content of the source text and its functional and stylistic characteristics must be fully conveyed.

The main feature of translation transformations is that the translation uses a unit of the target language that is not typical for a given unit of the source language (that is, irregular,

contextual correspondences). This is done to provide the most accurate translation (compared to using regular matches in a particular context).

The implementation of translation transformations is possible due to several translation techniques: in particular, the methods of displacement, lexical additions, and omissions. The movement technique involves the use of an irregular correspondence in a different (than in the original) place of the utterance. Omission means the translator's rejection of the words of the original, which are semantically redundant, irrelevant, and easily recoverable in context. Lexical additions convey the semantic components of the original that were left unexpressed.

As a rule, we can talk about the following tasks that can be solved by applying translation transformations:

- Bring the translation closer to the norms of the target language;
- Prevent the use of word-building models that are alien to the target language;
- Minimize the use of literalisms in translation (that is, errors associated with literal translation);
- Improving the naturalness, aesthetics, compactness, clarity, and consistency of the translation text;
- Save readers from redundant information and focus their attention on important background information;
- To convey in translation the stylistic figures of the text, which were created by a difficult-to-transfer wordplay.

So, according to one of the concepts, translation transformations can be considered as a set of four main types of changes. These include the following changes:

- Permutations are changes (compared to the original text) in the order and location in the translation text of language elements (as a rule, words and phrases);
- Substitutions are changes in the grammatical (members of a sentence, parts of speech, types of syntactic connection) and lexical (concretization, compensation, anatomical translation) components of the original text;
- Additions - this is the use of additional language units in the translation text, the correspondence of which is not in the original text;
- Omission is the opposite of adding language units.

Depending on the nature of deviations from interlingual correspondences, translation transformations can be classified in the following way:

- Lexical translation transformations;
- Grammatical translation transformations;
- Complex lexico-grammatical (mixed) translation transformations.

Lexical translation transformations have found their application when it is necessary to translate a non-standard language unit (usually a word). Similar units are used in the source language to denote objects that are found only in the source culture (or traditional names characteristic only of it), terms in professional fields, as well as proper names.

Non-standard language units are relatively independent of context. But despite this, they are still able to give the translated text a certain direction, which determines their important role in the translation process.

Lexical transformation can be carried out using such techniques as transcription (transcription) and transliteration, tracing, lexico-semantic substitutions (including generalization, concretization, modulation or semantic development, holistic transformation), and contextual replacement (that is, occasional correspondence). The essence of grammatical transformations is to transform the sentence structure in the process of translation and bring it into line with the norms of the target language. The need for this transformation is due to differences in the grammatical structure between the source and target languages. The number of grammatical transformations includes syntactic assimilation, division or union of a sentence, and purely grammatical substitutions. Complex transformation techniques transform both the vocabulary and the syntactic structure of the original text. Among them, antonymic translation, explication (or descriptive translation), and compensation are distinguished.

It is necessary to look at the examples through comparison of the piece from the story "The Pacing Mustang" written by Ernest Seton Thompson and its translation into Uzbek done by Toghay Murad.

- En: "Seventeen minutes," said the cook, glancing at the Waterbury, with the air of a train-starter, though this show of precision had never yet been justified by events.
- Uz: "Yana o'n yeti minutdan keyin, - javob berdi oshpaz, stansiya boshliqlari kabi soatiga jiddiy qarab. Oshpaz og'izda juda tayin gapirar, amalda esa betayin edi."
- Literal translation: "O'n yetti daqiqa, - dedi oshpaz Uoterberiga ko'z tashlab, poezdni ishga tushiruvchilar kabi. Garchi bunday aniqlik hech qachon voqealar bilan oqlanmagan."

The literal translation is inaccurate, therefore, should be avoided. In the adequate translation there are a variety of transformations applied. First of all, addition is used in the expression "Yana o'n yeti minutdan keyin", which means "After seventeen minutes". Second, the word "said" is originally translated like "dedi", however the translator tried to clarify that it was an answer to the question and altered it to "javob berdi". Third, Waterbury is the brand of the watch, popular in Europe or the US, but for non-English speakers it could be unclear in the context. That is why the translator opted for generalization referring to "soat". Next, according to the Free Dictionary "the air of something is a manner, affectation, appearance, or behavior indicative of some quality or trait" and it shows that "with the the air of train-starter" implies to the behavior of the man working in the train station. It is difficult to know what kind of people they are and in the translation it is concretized through the word "jiddiy qarab", which is "looking serious" and "poezd boshqaruvchisi (train-starter) was substituted by "stansiya rahbari" (the head of the station).

One sentence is divided into two to ensure that the text is understood well by the audience. The last sentence in the target text is more specific or concrete and says that he is often good at talking, than doing his job.

- En: "...though this show of precision had never yet been justified by events."
- Uz: "Oshpaz og'izda juda tayin gapirar, amalda esa betayin edi."
- Literal translation: "Garchi bunday aniqlik hech qachon voqealar bilan oqlanmagan."

If a translator does not try to get the hidden meaning behind the text, the reader will get confused. Thus, transformations as special methods of logical thinking contribute to the preservation of information that is subject to translation. Modern linguistics has not yet

developed a unified and universal classification of translation transformations. Some of them are too broad, others too narrow. Translators usually take one of these classifications as a basis, and then creatively rethink and supplement it.

REFERENCES

1. Shvaytser A.D. Translation and linguistics .M. 1973.
2. Levitskaya T.R, Fiterman A.M. The problem of Translation on the material of the contemporary English language. M. 1974
3. Salomov G. Tarjima nazariyasiga kirish. T. 1978.
4. Klaudy, K. (1996). Concretization and generalization of meaning in translation.
5. Barkhudarov .1975. L.S. Language and Translation. (Issues on General and Concrete Theory of Translation). –M.: International Relations, 240 p
6. General Linguistic Problems of Translation// Nauka and Sovremennost. № 13-3. – P. 18-21.
7. Komissarov V. N. 2002. Contemporary Translation Studies. – M.: «ETS» Publishing House, 406 p.
8. Tirkkonen-Condit, S. and R. Jääskeläinen (eds) (2000) Tapping and Mapping the Processes of Translation and Interpreting, Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
9. Spivak, G. (1993/2000) ‘The Politics of Translation’, in G. Spivak Outside in the Teaching Machine, London and New York: Routledge, reprinted in L. Venuti (ed.) (2000), pp. 397–416.
10. Newmark, P. (1981) Approaches to Translation. Oxford: Pergamon.
11. (Wild Animals I Have Known : And 200 Drawings : Seton, Ernest Thompson, 1860-1946 : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive, 2007b)
12. (Сетон-Томпсон, Эрнест - Мустанг-иноходец : Рассказы О Животных : [Для Детей] - Search RSL, n.d.-b)

THE IMPORTANCE OF TEACHING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE

Khalilova Kamola

Lecturer of “History and Philology Department”

At The Asia International University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10360647>

Abstract. *In today's globalized world, teaching English as a second language (ESL) is an essential and valued ability. The importance of teaching English as a second language (ESL), effective teaching techniques, the role of technology, fostering an inclusive classroom community, cultural sensitivity, instruction differentiation, teacher-student relationships, the use of literature and storytelling, addressing difficulties faced by adult learners, and the advantages of bilingual education are all covered in this article. Teaching English as a second language (ESL) is an important and valuable skill in today's globalized world. This article explores the significance of ESL education, strategies for effective teaching, the role of technology, creating an inclusive classroom environment, cultural awareness, differentiation of instruction, teacher-student relationships, the use of literature and storytelling, addressing challenges for adult learners, and the benefits of bilingual education.*

Key words: *the role of technology, essential and valued ability, teacher-student relationships.*

ВАЖНОСТЬ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО КАК ВТОРОГО ЯЗЫКА

Аннотация. *В современном глобализованном мире преподавание английского как второго языка (ESL) является важным и ценным умением. Важность преподавания английского языка как второго языка (ESL), эффективные методы обучения, роль технологий, содействие инклюзивному классному сообществу, культурная чувствительность, дифференциация обучения, отношения между учителем и учеником, использование литературы и рассказывание историй, решение трудностей, с которыми сталкиваются взрослые учащиеся, а также преимущества двуязычного образования рассматриваются в этой статье. Преподавание английского как второго языка (ESL) является важным и ценным навыком в современном глобализованном мире. В этой статье исследуется значение образования ESL, стратегии эффективного преподавания, роль технологий, создание инклюзивной классной среды, культурная осведомленность, дифференциация обучения, отношения между учителем и учеником, использование литературы и рассказывание историй, решение проблем для взрослых учащихся, и преимущества двуязычного образования.*

Ключевые слова: *роль технологий, существенные и ценные способности, отношения учитель-ученик.*

Introduction:

English has become the lingua franca of the world, and the ability to communicate effectively in English is essential for success in many aspects of life. As a result, the demand for ESL education has grown significantly in recent years. This article aims to highlight the importance of ESL education and provide insights into effective teaching strategies, the use of technology, creating a supportive classroom environment, cultural sensitivity, differentiation of

instruction, teacher-student relationships, the use of literature and storytelling, addressing challenges for adult learners, and the benefits of bilingual education.

Making a positive difference in the lives of English language learners is one of the biggest advantages of teaching ESL. You are equipping non-native English speakers for success in a globalized world by assisting them to get better at the language. In many nations, being able to communicate in English is necessary for social integration, professional progress, and academic success. Giving students the resources they require to become proficient English speakers empowers them to follow their aspirations and realize their objectives. The range of job options accessible to English teachers is another advantage of teaching ESL. ESL instructors can find employment in a variety of places, such as foreign schools, community colleges, private language schools, and public institutions. They can offer more scheduling and location flexibility by being able to teach online, in another country, and in the United States. Furthermore, as the need for English language proficiency grows, so does the need for experienced ESL teachers, opening up a variety of work options both locally and internationally.

Main Parts:

1. The Importance of Teaching English as a Second Language: Globalization and the need for English proficiency, Opportunities for personal and professional growth, Access to higher education and employment opportunities
2. Strategies for Teaching English to Non-Native Speakers: Communicative language teaching, Task-based learning, Language immersion programs, Use of authentic materials
3. The Role of Technology in Teaching English, Online resources and tools for language learning, Interactive language learning platforms, Virtual classrooms and digital resources
4. Creating a Supportive and Inclusive Classroom Environment for English Language Learners: Building a sense of community, Encouraging peer support and collaboration, Providing individualized support and feedback
5. Incorporating Cultural Awareness and Sensitivity in Teaching English: Recognizing and respecting diverse cultural backgrounds, Integrating cultural content into language lessons, Promoting intercultural communication and understanding
6. Differentiating Instruction for Diverse English Language Learners: Adapting teaching methods to accommodate different learning styles, Providing additional support for students with specific language needs, Offering personalized learning opportunities
7. The Impact of Teacher-Student Relationships on English Language Acquisition:
Building trust and rapport with students, Fostering a positive and supportive learning environment, Providing encouragement and motivation
8. Using Literature and Storytelling to Enhance English Language Learning: Engaging students through authentic texts and narratives, Developing language skills through storytelling and reading, Encouraging creativity and critical thinking
9. Addressing the Challenges of Teaching English to Adult Learners: Recognizing the unique needs and motivations of adult learners, Providing flexible learning options, Offering practical and relevant language instruction.
10. The Benefits of Bilingual Education in Teaching English as a Second Language:

Developing proficiency in both languages, Enhancing cognitive skills and academic achievement, Promoting cross-cultural understanding and communication

Conclusion:

Teaching English as a second language is a complex and multifaceted endeavor that requires careful consideration of various factors. By implementing effective teaching strategies, utilizing technology, creating inclusive classroom environments, promoting cultural awareness, differentiating instruction, fostering strong teacher-student relationships, incorporating literature and storytelling, addressing challenges for adult learners, and embracing bilingual education, educators can help non-native speakers develop the language skills they need to thrive in an increasingly interconnected world. Teaching ESL offers a chance for cultural exchange and personal development in addition to the transfer of knowledge and skills. Working with pupils from many cultural origins gives English teachers the opportunity to teach their students about a variety of customs, traditions, and viewpoints. As they engage with pupils whose first language is not English, they might even learn a few new foreign languages themselves. Their perspectives may be widened, and they may grow to value diversity more as a result.

REFERENCES

1. Khalilova, K. (2023). GROUPING ACTIVITIES FOR ENGLISH LESSONS: FOSTERING COLLABORATION AND LANGUAGE DEVELOPMENT. *Modern Science and Research*, 2(10), 69–74.
2. Xalilova, K., & Atoyeva, D. (2023). THE USAGE OF IDIOMS IN SPEAKING. *Modern Science and Research*, 2(9), 362-364.
3. Khalilova, K. (2023). ACADEMIC VOCABULARY: HOW TO TEACH AND STUDY IT. *Modern Science and Research*, 2(9), 79-83.
4. Khalilova, K. (2023). MASTERING READING COMPREHENSION: A VITAL SKILL FOR ACADEMIC SUCCESS. *Академические исследования в современной науке*, 2(23), 83-89.
5. Ikhtiyorovna, K. G. Z. (2023). MASTERING THE ART OF EFFECTIVE SPEAKING AND READING: STRATEGIES FOR IMPROVING SPEAKING AND READING SKILLS. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 32-38.
6. Karimova, G. (2023). SKIMMING AND SCANNING. *Modern Science and Research*, 2(9), 334-335.
7. Qurbonova, N. R., & Ikhtiyorovna, K. G. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Intent Research Scientific Journal*, 2(5), 1-5.
8. Maftunabonu, S. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN TRADITIONAL AND MODERN TEACHING METHODS. *Modern Science and Research*, 2(10), 829-831.
9. Shodieva, M. (2023). MASTERING ENGLISH IN A MONTH: EFFECTIVE STRATEGIES FOR RAPID PROGRESS. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 19, pp. 83-87).
10. Shodieva, M. (2023). DEVELOPING SUMMARY WRITING SKILL IN ACADEMIC WRITING. *Modern Science and Research*, 2(9), 140-144.

11. Orifjonovich, O. A. (2023). The Main Features of Conceptual Metaphors in Modern Linguistics. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 365-371.
12. Ollomurodov, A. (2023). CINEMA DISCOURSE ANALYSIS AND THEORETICAL FOUNDATIONS IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 500-505.
13. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF. VOLUME, 3, 30-35.
14. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA.
15. Ollomurodov, A. (2023). MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR. *Modern Science and Research*, 2(9), 136-139.
16. Xasanova, S., & murodova, D. (2023). REPRESENTATION OF THE SYSTEMIC RELATIONS OF RUSSIAN VOCABULARY IN PROVERBS AND SAYINGS. *Modern Science and Research*, 2(10), 276–280. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24346>
17. Xasanova, S. (2023). USING EXPRESSIVE VOCABULARY IN RUSSIAN PROVERBS. *Modern Science and Research*, 2(10), 403–408. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25248>
18. Баходировна, X. Ш. (2023). Гендерная Лексика В Русском Языке. *International Journal of Formal Education*, 2(11), 324–331. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/1505>
19. Hasanova, S. (2023). SYSTEM RELATIONS IN THE RUSSIAN LANGUAGE VOCABULARY. *Modern Science and Research*, 2(9), 72–74. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23900>
20. Хасанова, Ш. Б. (2023). РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СИСТЕМНЫХ ОТНОШЕНИЙ РУССКОЙ ЛЕКСИКИ В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(4), 1220-1226.
21. Nigmatova Gulnoz Khamidovna, & Khasanova Shakhnoza Bakhodirovna. (2022). System Relations in the Vocabulary of the Russian Language. *Global Scientific Review*, 3, 44–48. Retrieved from <https://www.scienticreview.com/index.php/gsr/article/view/22>

HR BOSHQARMASIDA KPI TIZIMI

Toshov Mirzabek Hakimovich

Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10360689>

Annotatsiya. KPI tizimining kontseptsiyasi tashkilot maqsadlariga erishishning miqdoriy ko'rsatkichi sifatida; bo'linma va aniq xodimlar faoliyatining sifat ko'rsatkichi, ularning kasbiy ko'rsatkichi vakolatlari, bajarilgan vazifalarning samaradorligi. Asosiy ishlash ko'rsatkichlari tashkilot foydasini oshirish usuli, ular xodimlarni o'z maqsadlariga erishishga undaydi maqsadlar, natijalar, doimiy va o'zgaruvchan xarajatlarni kamaytirish, hosildorlikni oshirish mehnat, raqobatdosh ustunliklarni yaxshilash. Samarali va shakllanishi vakili KPI tizimi, shu jumladan HR sohasi misoli. Muallif alohida e'tibor bergan asosiy faoliyat ko'rsatkichlari tizimini qurish tamoyillari.

Kalit so'zlar: KPI, HR boshqaruvi, KPI turlari, mehnat, asosiy ko'rsatkichlar samaradorlik.

KPI SYSTEM IN HR MANAGEMENT

Abstract. The concept of the KPI system as a quantitative indicator of the achievement of organizational goals; the quality indicator of the activity of the department and specific employees, their professional performance, the effectiveness of the performed tasks. Key performance indicators are a way to increase the organization's profits, they encourage employees to achieve their goals, results, reduce fixed and variable costs, increase labor productivity, improve competitive advantages. An example of an effective and representative KPI system, including the formation of HR. The author paid special attention to the principles of building a system of key performance indicators.

Key words: KPI, HR management, KPI types, labor, key performance indicators.

СИСТЕМА КПИ В УПРАВЛЕНИИ ПЕРСОНАЛОМ

Аннотация. Понятие системы KPI как количественного показателя достижения целей организации; качественный показатель деятельности подразделения и конкретных сотрудников, их профессиональная деятельность, эффективность выполняемых задач. Ключевые показатели эффективности являются способом увеличения прибыли организации, они стимулируют сотрудников к достижению поставленных целей, результатов, снижению постоянных и переменных затрат, повышению производительности труда, улучшению конкурентных преимуществ. Пример эффективной и репрезентативной системы KPI, включая формирование HR. Особое внимание автор уделит принципам построения системы ключевых показателей эффективности.

Ключевые слова: КПЭ, управление персоналом, виды КПЭ, труд, ключевые показатели эффективности.

Kirish

Hozirgi vaqtda tadqiqotchilarning e'tiborini oshirish va tadbirkorlar samarali va vakillik tizimini shakllantirishga e'tibor qaratmoqda KPI, xususan HR sohasida. Tushunish tobora ravshan bo'lib bormoqda asosiy ko'rsatkichlarni tahlil qilmasdan biznesni muvaffaqiyatli yuritishning mumkin emasligi natijalarga yo'naltirilgan va erishishga qaratilgan samaradorlik

tashkilotning asosiy maqsadlari, undan tashqari, zamonaviy iqtisodiyotda tendentsiya biznes jarayonlarini avtomatlashtirish va axborotlashtirish doimiy ravishda mustahkamlanib bormoqda ularni tashkil etishning aniqligi va iqtisodiy hisob-kitoblarning to'g'riligiga qo'yiladigan talablar samaradorligi oshmoqda. Biroq, amalda, Rossiyada kompaniyalarning faqat 90% ehtiyoj va tushunish KPI tizimini yaratishning foydaliligi. Lekin, aslida, ular amalga oshiradi va rivojlanadi KPI tizimidan foydalanadigan kompaniya strategiyalari mamlakat tadbirkorlarining atigi 10% ni tashkil qiladi. Bundan ham kichikroq foizlar buni samarali bajaradi, foydani maksimal darajada oshirishga erishadi.

Gipoteza KPI tizimi kompaniya faoliyatini baholash uchun kuchli vositadir, bu ikkala alohida biznes tuzilmalari samaradorligini oshirish imkonini beradi, masalan xodimlarni boshqarish xizmatlari va umuman korxonalar.

Bo'linish uchun asosiy KPI ko'rsatkichlari to'plamini aniqlash uchun zarur uning asosiy maqsadi - spetsifikatsiyani tushunish. HR xizmatining maqsadi xodimlardan samarali foydalanish hisoblanadi. Biznes uchun muammolarni tushunish muhimdir mas'uliyatli bo'linma, bo'lim yoki muayyan xodim samarali bo'ladimi ish quriladi. Shuni ta'kidlash kerakki, "samaradorlik" nafaqat hajmni anglatadima'lum bir xodim tomonidan bajarilgan ish, balki ularning sifati, olingan foyda kompaniya. Tashkilotning foydasini oshirish usuli asosiy ko'rsatkichlarni amalga oshirishdir samaradorlik, ular xodimlarni o'z maqsadlariga erishishga undaydi; natijalar. Ba'zi tadqiqotchilar muvaffaqiyatli boshqaruvdan keyin buni da'vo qilishadi Tashkilotdagi KPI tizimlari, foyda 10% dan 30% gacha ko'tariladi [5]. Ishlash ko'rsatkichlari tizimi, shuningdek, doimiy va kamaytirish imkonini beradi o'zgaruvchan xarajatlar, mehnat unumdorligini oshirish, raqobatbardoshlikni oshirish afzalliklari, KPIlarni amalga oshirish uchun yaxshi tuzilgan boshqaruv tizimi talab qilinadi kompaniyaning maqsadlari, hozirgi holati va strategiyasi haqida aniq tushunchaga ega rivojlanish. Muhim shart - bu daraja o'rtasidagi o'zaro aloqalarni qurish kadrlar bo'yicha topshiriqlar va rejalashtirilgan ko'rsatkichlarning bajarilishi, KPI kontsepsiyasini ko'rib chiqaylik: asosiy ishlash ko'rsatkichlari - ingliz tilidan tarjima qilingan odatda asosiy ishlash ko'rsatkichlari, KPIlar sifatida tushuniladi. KPI - bu tashkilot maqsadlariga erishishning miqdoriy ko'rsatkichi, bo'linma va aniq xodimlar faoliyatining sifat ko'rsatkichi, ularning ko'rsatkichi kasbiy vakolatlar, bajarilgan vazifalarning samaradorligi. Gapirmoqda standart, xodimlar faoliyatining motivatori sifatida KPI asosidagi xodimlarni rag'batlantirish ko'pincha ish haqi bilan ifodalanadi. Bu doimiy ish haqiga qo'shiladigan o'zgaruvchan ish haqi, belgilangan ish haqi mavjud ko'rsatkich, uni hisoblash samaradorlik ko'rsatkichlarining bajarilishiga asoslanadi. Ular Shunday qilib, xodimning va umuman bo'limning ishlashi qanchalik yuqori bo'lsa, ish haqi shunchalik yuqori bo'ladi to'lash. Shuningdek, KPI tizimidan foydalanib, har bir xodim o'z ishini baholashi mumkin ahamiyati va butun kompaniya ishiga qo'shgan hissasi. KPI tizimini joriy qilish katta kuch va katta e'tibor talab qiladi. Muhim har bir kompaniya uchun universal raqam va tayyor echimlar ro'yxati yo'qligini tushuning ishlash ko'rsatkichlarining individual noyob ro'yxati tanlanishi kerak.

Xodimlarni boshqarish sohasidagi KPIlarni ishlab chiqish menejer tomonidan amalga oshirilishi kerak bo'linmalar. Xodimlarni boshqarish sohasida KPI tizimini qurishning asosiy printsiplari, bu rahbarlik qilish kerak - bu maksimal darajaga ko'taradigan bunday ko'rsatkichlarning dizayni birlik vazifalariga yaqin. Ammo KPI tizimini yaratishning bunday

muhim tamoyillarini e'tiborsiz qoldirmaslik kerak: Har qanday bo'lim, shu jumladan HR uchun odatiy bo'lgan:

1. Taqdim etilayotgan ko'rsatkich aniq, shaffof bo'lishi kerak, nafaqat rahbariyat va kadrlar xizmati, shuningdek, ushbu ko'rsatkich qo'llaniladigan har bir xodim uchun.
2. KPI bajariladigan bo'lishi kerak, ya'ni maqsadga erishish mumkin bo'lishi kerak.
3. Ko'rsatkichlarning kengayishiga katta e'tibor berish kerak, ya'ni global maqsadga erishish uchun KPIlarni eng kattadan eng kichigiga ajratish.
4. KPIlarning takrorlanishiga yo'l qo'yilmasligi va ularning ko'pligi;
5. Ko'rsatkich maqsadga erishish muddati bilan cheklanishi kerak.

So'nggi o'n yilliklarda xodimlarni boshqarish sohasida ko'plab tadqiqotchilar

HR xizmati erishishdagi hamkorlardan biri ekanligiga kelishib oldilar kompaniyaning strategik maqsadlari, shuning uchun bu sohada KPI tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda ahamiyati. HR samaradorligining barcha ko'rsatkichlarini natijalarga bo'lish mumkin o'tgan davr uchun faoliyat, endi ta'sir qilishi mumkin emas, lekin bu ko'rsatkichlar yangi maqsadlarni va shunga mos ravishda yo'naltirilgan ko'rsatkichlarni baholash va belgilash uchun muhimdir kelajak uchun, aniq natijalarga erishish uchun zarur. Bunday ko'rsatkichlardan ko'pincha bu xodimlarning ish haqiga bog'liq. Keling, kadrlarni boshqarishda eng ko'p qo'llaniladigan KPIlarni ko'rib chiqaylik

1. Mehnat xarajatlarining foydadagi ulushi Xodimlar xarajatlarining umumiy xarajatlarga nisbati sifatida hisoblanadi tashkilotlar. Ko'pincha, bu ko'rsatkich xarajatlarni "kesish" uchun ishlatiladi funksional vazifalarni avtomatlashtirishda xodimlar

2. Kadrlar almashinuvi darajasi Bu kompaniyalarning eng keng tarqalgan ko'rsatkichlaridan biridir. Aylanma xodimlarning harakatini, ya'ni kelgan xodimlarning barcha holatlarini anglatadi kompaniya va tasarruflar (ishlab chiqarish yoki davlat ehtiyoji). Tashkilot rahbariyati uning qiymatini belgilaydi HR bo'limi intilayotgan KPI berilgan. Suyuqlikni ko'rsatadi HR xizmatining samaradorligi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, kompaniya huquqqa ega aylanmaning turli ko'rsatkichlarini o'rnatish: passiv, faol, kiruvchi.

3. Kadrlar almashinuvi darajasi Bu kompaniyalarning eng keng tarqalgan ko'rsatkichlaridan biridir. Aylanma xodimlarning harakatini, ya'ni kelgan xodimlarning barcha holatlarini anglatadi kompaniya va tasarruflar (ishlab chiqarish yoki davlat ehtiyoji). Tashkilot rahbariyati uning qiymatini belgilaydi HR bo'limi intilayotgan KPI berilgan. Suyuqlikni ko'rsatadi HR xizmatining samaradorligi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, kompaniya huquqqa ega aylanmaning turli ko'rsatkichlarini o'rnatish: passiv, faol, kiruvchi. Kadrlar bilan ta'minlash Ushbu KPI tasdiqlanganga muvofiq xodimlarni lavozimlarga yollashni nazarda tutadi kompaniyaning kadrlar bilan ta'minlanishi. Xodimli kompaniya - xodimlarsiz kompaniya bo'sh ish o'rinlari. Bu ko'rsatkich nafaqat darajani belgilaydi kadrlar darajasi, balki kadrlar bo'limining samaradorligi. KPI haqiqiy xodimlar sonining joriy xodimlar soniga nisbati sifatida hisoblanadi davr. Xodimlar soni - bu xodimlarning talab qilinadigan soni ish rejasini o'z vaqtida sifatli bajarish.

4. Yollash sifati Ishga qabul qilish sifati xodimning yangi ishdagi muvaffaqiyatini o'lchash mezonini hisoblanadi joy.

Xodimlarning muvaffaqiyatini o'lchash mezonlari:

- Belgilangan vazifalarni o'z vaqtida sifatli bajarish. Ushbu mezonni boshidan 30-90 kundan keyin belgilash maqsadga muvofiqdir yangi joyda ishlash, chunki moslashish o'ziga xos tuzatishlarni kiritadi;

- Mehnat unumdorligi. Belgilangan miqdordagi vazifalarni bajaring sifatini yo'qotmasdan;

- Ishga motivatsiya;
- bilim va ko'nikmalar;
- Samaradorlik;
- qaror qabul qilish qobiliyati;
- Jamoada moslashish va moslik;
- O'zgaruvchan sharoit va o'zgarishlarga munosabat.

5. Xodimlar ishtiroki indeksi

Ishtirok etish - bu xodimning ichki holatini tavsiflovchi ko'rsatkich;

kompaniya yoki bo'linmaning maqsadlari va qadriyatlarini, darajalari bilan o'rtoqlashadi ishdan qoniqish, erishish uchun yuqori darajadagi tashabbuslash natijalari. Sadoqat, qoniqish va tashabbus uchta asosiy narsadir xodimlarni jalb qilishning tarkibiy qismlari. Indeks kuzatuvlar va so'rovlar yordamida o'lchanadi. Mutaxassislar tavsiya qiladilar har oyda xodimlar o'rtasida qisqa so'rovlar o'tkazib, chunki kompaniyalar ko'pincha har qanday o'zgarishlar yuz beradi va paydo bo'lganlarga o'z vaqtida javob berish muhimdir muammo va salbiy oqibatlarining oldini olish uchun uni hal qilishni boshlang. Past indeks, shunga ko'ra, mehnat unumdorligining pasayishiga olib kelishi mumkin ish, tovarlar yoki xizmatlar sifatiga ta'sir qiladi. Bundan tashqari, muhim nuqta xodimlarni jalb qilish indeksining dinamikasini ko'rish. Ushbu KPIga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan omillar:

- Kompaniyadagi umumiy kayfiyat, atmosfera. O'zaro muloqotning yo'qligi rahbariyat va bo'ysunuvchilar;

- Tashkilot faoliyatining shaffof emasligi, axborotni yashirish;
- Yaxshi tuzilgan kadrlar siyosati: o'sha xodimlarni tanlash tashkilotning qadriyatlarini baham ko'rish, xodimlarni moslashtirishda yordam berish, tizim trening va motivatsiya;

Vazifalarning xilma-xilligi, mas'uliyatni kengaytirish. Muntazam va monoton ish xodimlarning ishtiroki darajasini pasaytiradi;

- Vaqtni boshqarish tizimiga e'tibor berish. Balansni o'rnatish ish va dam olish o'rtasida. Ichki martaba o'sish ko'rsatkichi

6. Kompaniya ichida reklama qilish juda tejamkor

Xodimlarni tanlash (bu yondashuv tashqi xodimlarni qidirishdan ko'ra kamroq vaqt talab etadi xodim), sizning shaxsingizni tasdiqlash uchun xavfsizlik xizmatiga ulanishingiz shart emas. Shuningdek xodim yangi lavozimga tezroq moslashadi, xavflar kamayadi disfunktsional ishga qabul qilish.

Ushbu KPIni hisoblash uchun sizga ish o'lg'ol qilingan pozitsiyalar soni kerak ichki xodimlar, lavozimlarning umumiy soniga bo'lingan. Menejmentda eng ko'p qo'llaniladigan ko'rsatkichlar yuqorida keltirilgan.

Xodimlar esa ularning kichik bir qismidir. Shuni ta'kidlash kerakki, KPI tizimi kerak moslashuvchan bo'lishi, bu ko'rsatkichlarni qarab o'zgartirish qobiliyatini saqlab turishi kerak biznes shartlari. Mavjud narsalarni ko'rib chiqish va tahlil qilish ham muhimdir ko'rsatkichlar,

ularni yangi, yanada takomillashtirilganlari bilan almashtiring. Kuzatib turing ko'rsatkichlar kompaniya va bo'linmalarining maqsadlari bilan bog'liq bo'lishi uchun. KPI eng ishonchli xodimlarni baholash tizimlaridan biri hisoblanadi, shuningdek turli bo'limlar xodimlari, shu jumladan HR uchun kuchli motivator.

Ushbu vositadan foydalanib, siz tezda ushbu sohalarga e'tibor berishingiz mumkin yomon rivojlangan va boshqaruvda tuzatish choralari ko'radigan tashkilotlar kompaniya.

Shunday qilib, menejment sohasida KPI tizimini ishlab chiqish yoki qayta ko'rib chiqishda siz kerak birinchi navbatda, tashkilotning maqsadlari va vazifalarini, qanday rol o'ynashini shakllantirish va tushunish Ularni kadrlar bo'limi o'ynaydi. Asosiy ishlash mezonlarini ta'kidlash va undan qochish muhimdir.

Ko'rsatkichlarning takrorlanishi, ularning noaniqligi va noaniqligi. Zamonaviy KPI tizimlarini qurish tamoyillarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, qachon to'g'ri qurilgan bo'lsa, ular biznesning iqtisodiy samaradorligini oshirishi mumkin tashkilotlarning jarayonlari, shu jumladan global, yuqori raqobatbardosh bozorlar, bu muallifning KPI tizimining oshirish uchun ahamiyati haqidagi gipotezasini tasdiqlaydi.

Mehnat samaradorligi. Zamonaviy KPI tizimlari, albatta, foydalanishi kerak barcha turdagi avtomatlashtirish usullari va xavfsiz raqamli vositalar uchun barcha hisob-kitoblar va hisobotlar tizimlashtirilgan va avtomatik tarzda hisoblab chiqilgan.

REFERENCES

1. Toshov, M. (2023). PERSONNEL MANAGEMENT AND THEIR EVALUATION IN MANAGEMENT. *Modern Science and Research*, 2(10), 535–541.
2. Hakimovich, T. M. (2023). IQTISODIYOTDA MENEJMENTNING AHAMIYATI. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 84-87.
3. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). Бухоро Вилоятида Кичик Саноат Зоналарининг Ривожланиши. *BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIIY JURNALI*, 1(2), 10-13.
4. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАСЧЕТА ПРОДУКЦИИ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ. *ИТМОИЙ FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIIY JURNALI*, 1(2), 12-17.
5. Орипов, М. А., Аминова, Н. Б., & Рахманкулова, Н. О. (2020). Экологически чистое и устойчивое управление цепочками поставок в экономике платформы. *Вестник науки и образования*, (13-2 (91)), 28-30.
6. Abdulloev, A. J., & Rakhmankulova, N. O. THEORETICAL ASPECTS OF THE INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP CONCEPT.
7. Alisher Khudoynazarovich Shadiyev. (2023). FUNCTIONS, METHODS, MANAGEMENT DECISIONS AND SOCIAL FACTORS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 87–93.
8. Shadiyev, A. (2022). EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF SINGAPORE TOURISM IN UZBEKISTAN. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz)*, 23(23).

9. Shadiyev, A. K. (2021). Development and organization catering service in hospitality. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(5), 381-387.
10. Bazarova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF USING PR-ADVERTISING SERVICES IN THE PROCESS OF PRODUCT DELIVERY ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION. *Modern Science and Research*, 2(10), 798–804.
11. Supievná, B. M. (2023). USING EFFECTIVE WAYS OF CONDUCTING MARKETING RESEARCH IN INTERNATIONAL COMPANIES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(6), 624-629.
12. Bakhodirovich, K. B. (2023). International accounting models and their characteristics in the conditions of innovative economy. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 21, 56-60.
13. Bakhodirovich, K. B. (2023). CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING ACCOUNTING IN SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. *IMRAS*, 6(6), 161-165.
14. To'rayevna, S. N. . (2023). Biznes Sohasida Xodimlarni Topish Va Tanlash Bosqichlari. *Miasto Przyszłości*, 41, 184–190.
15. Sodiqova, N. (2023). DIGITAL LABOR IN THE NEW ECONOMY. *Modern Science and Research*, 2(10), 293–300.
16. Akbarovna, N. N. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTDA MOLIYA VA MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING ORNI. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 446-449.
17. Bahromjon, X., & Nargiza, N. . (2023). THE PROCEDURE FOR DRAWING UP FINANCIAL STATEMENTS IN JOINT-STOCK COMPANIES ON THE BASIS OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS. *Modern Science and Research*, 2(10), 805–811.
18. Алимova Ш. А., Ниёзова И. Н. Бизнес-коммуникации в системе управления промышленных структур // *Academy*, (1 (64)). – 2021. – С. 55-57.
19. Alimova S. O. FEATURES OF THE STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.
20. Jumaeva, Z. Q. "REGIONAL FEATURES OF INVESTMENT POLICY OF UZBEKISTAN." *Central Asian Problems of Modern Science and Education 2020.1* (2020): 48-55.
21. Bustonovna, D. Z. (2023). DIGITAL TECHNOLOGIES IN SHAPING THE E-COMMERCE ENVIRONMENT. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 316-320.
22. Jumayeva, Z. (2023). THEORY OF MARKET EQUILIBRIUM, SUPPLY AND DEMAND. *Modern Science and Research*, 2(10), 740–743.
23. Guzal, B. (2023). THEORETICAL FRAMEWORK FOR THE DEVELOPMENT OF MOTIVATION FOR LEARNING IN TURKMEN AND RUSSIAN STUDENTS. *Science and Innovation*, 2(10), 478-482.
24. Бобомуродова, Г. (2023). ЭМПАТИЯ КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНЫХ ПРЕДУБЕЖДЕНИЙ У СТУДЕНТОВ. *Евразийский журнал академических исследований*, 3(9), 179-182.

**PRINSIPLARNING SHAKLLANISHI HR (HUMAN RESOURCE)
ASOSIY INDIKATORLARGA ASOSLANGAN (KPI)**

Toshov Mirzabek Hakimovich

Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10360727>

Annotatsiya. Barcha bank xodimlari uchun asosiy ko'rsatkichlar tizimini (KPI) ishlab chiqish, bunda KPI rejalashtirilgan maqsadlarga erishishga yordam berishi kerak.

Kalit so'zlar: Rossiya Federatsiyasi bank tizimi, KPI ko'rsatkichlari, pul va pul bo'lmagan motivatsiya.

**FORMATION OF PRINCIPLES HR (HUMAN RESOURCE)
BASED ON KEY INDICATORS (KPI)**

Abstract. Develop a system of key indicators (KPI) for all bank employees, in which the KPI should help to achieve the planned goals.

Keywords: banking system of the Russian Federation, KPI indicators, monetary and non-monetary motivation.

**ФОРМИРОВАНИЕ ПРИНЦИПОВ HR (ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ РЕСУРС)
НА ОСНОВЕ КЛЮЧЕВЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ (KPI)**

Аннотация. Разработка системы ключевых показателей (KPI) для всех сотрудников банка, в которой KPI должны способствовать достижению запланированных целей.

Ключевые слова: банковская система Российской Федерации, показатели KPI, монетарная и неденежная мотивация.

Rossiya Federatsiyasining bank tizimi elementlar to'plamidir tijorat banklari, kredit va hisob-kitob institutlari, bank infratuzilmasidan iborat bo'lgan o'zaro bog'langan va Rossiya Federatsiyasi qonunchiligi asosida ishlaydi. Rossiyadagi banklar mamlakatimizning asosiy iqtisodiy agentlari hisoblanadi. Cheklangan resurslar, siyosiy vaziyatning beqarorligi va bank qonunchiligining kuchayishi tufayli moliya-kredit tashkilotlari o'rtasida raqobat ancha kuchli. Shu sababli, bank xizmatlari bozorida qolish va raqobatbardosh bo'lish uchun banklar ko'proq joriy etishga harakat qilmoqdalar yuqori samarali ishlash usullari. Shu sababli, xodimlarni rag'batlantirishning dolzarbligi katta ahamiyatga ega, chunki u ishdan kelib chiqadi xodimlar tashkilotning keyingi muvaffaqiyatiga bog'liq. Shu maqsadda ko'plab banklar o'zining asosiy ko'rsatkichlar tizimini mustaqil ravishda ishlab chiqadi (bundan keyin KPI), bundan keyin (miqdoriy va sifat jihatidan) aks ettiradi. o'lchov) xodimdan kutilgan ish natijalari. KPI ko'rsatkichi Rossiyada Amerika va G'arbiy Evropa kompaniyalari tomonidan ma'lum bo'ldi, u erda bir necha o'n yillar davomida muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. "Asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari" (KPI) odatda rus tiliga tarjima qilinadi "Asosiy samaradorlik ko'rsatkichi." Ushbu ko'rsatkich faoliyat samaradorligini va muvaffaqiyat darajasini tahlil qilish imkonini beradi bankning ham, boshqa tashkilotlarning ham maqsadlari. Bank sektoridagi KPIlarni tahlil qilish uchun siz ob'ekt va mavzuni tanlashingiz mumkin

tahlil. Tahlil ob'ekti boshqaruvdagi asosiy jarayonlardir. Rossiya banklari xodimlarini rag'batlantirish. Avvalo, maqsadga erishish va olish maksimal foyda, menejer oshkor qilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak xodimlarining energiya salohiyati. Buyuk frantsuz muhandisi va

tadbirkor, menejment bo'yicha eng mashhur olimlardan biri bo'lgan Anri Fayol menejmentning beshta asosiy funksiyasini aniqladi: oldindan ko'rish, tashkil etish, boshqarish (motivatsiya), muvofiqlashtirish va nazorat qilish.

Motivatsiya muvaffaqiyatning asosiy jarayonlaridan biridir, ayniqsa, to'liq uchun tashkilot va xodimlarning maqsadlari o'rtasidagi muvozanat har ikki tomonning ehtiyojlarini qondirish Nazariy jihatdan, xodimlarni rag'batlantirishning ko'plab usullari mavjud, ammo ierarxik tartibda eng mashhur va rag'batlantiruvchi ehtiyojlar Avraam Maslou tomonidan tuzilgan: fiziologik ehtiyojlar, ehtiyojlar xavfsizlik, sevgi, hurmat va o'zini namoyon qilish zarurati. Uning ta'kidlashicha, inson o'z ehtiyojlarini to'liq qondirish uchun eng avvalo eng pastki qismidagi ehtiyojlarni qondirishi kerak.

Shuningdek, taniqli nazariyotchi Frederik Gertsberg ham uning fikrini ta'kidladi motivatsiya omillariga e'tibor. Gertsberg F. motivatsiya mumkin, deb ishongan yuqori ish haqi shaklida taqdim etilishi va agar bu omil bo'lmasa mavjud bo'lsa, xodim past qoniqishni boshdan kechiradi ishidan, lekin agar u munosib ish haqi olsa, uning faoliyati natijasi ancha yuqori bo'ladi.

Uilyam Ouchi kontseptsiyasiga ko'ra, inson butun uchun ishni tanlaydi hayoti va uning farovonligiga g'amxo'rlik qilish, uning barqarorligini ta'minlash, kelajakka ishonchi xodimning vazifalarini samarali bajarishini oshiradi. Shuningdek, taniqli nazariyotchi Frederik Gertsberg ham uning fikrini ta'kidladi motivatsiya omillariga e'tibor.

Gertsberg F. motivatsiya mumkin, deb ishongan yuqori ish haqi shaklida taqdim etilishi va agar bu omil bo'lmasa mavjud bo'lsa, xodim past qoniqishni boshdan kechiradi ishidan, lekin agar u munosib ish haqi olsa, uning faoliyati natijasi ancha yuqori bo'ladi.

Uilyam Ouchi kontseptsiyasiga ko'ra, inson butun uchun ishni tanlaydi hayoti va uning farovonligiga g'amxo'rlik qilish, uning barqarorligini ta'minlash, kelajakka ishonchi xodimning vazifalarini samarali bajarishini oshiradi. Menejment nazariyasida yuqorida muhokama qilingan motivatsiya usullaridan, Rossiya bank tizimi motivatsiyaning ikki turidan foydalanadi: moddiy va nomoddiy. Keling, ularning har birini batafsil ko'rib chiqaylik.

Rossiyada bank xodimlarini rag'batlantirish moddiy rag'batlantirishning ko'plab usullariga ega, ular o'z navbatida pul va pul bo'lmagan rag'batlantirishga bo'linishi mumkin. Pul guruhiga quyidagilar kiradi:

- Sovrinlar (bonuslar).
- ma'lum miqdordagi mahkumlar uchun komissiya to'lovlari shartnomalar.
- Tajriba va xizmat muddati uchun pul mukofotlari.
- Bank va uning xodimlari o'rtasida foyda taqsimoti.

Pul bo'lmagan rag'batlantirish guruhiga quyidagilar kiradi:

- Tibbiy sug'urta.
- Bank xizmatlari uchun imtiyozlar berish, uyali aloqa uchun to'lov.
- Pensiya badallari.
- Bank xodimlariga turli do'konlarga chegirmalar berish.
- kurort vaucherlarini taqdim etish.
- kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish.

Keyinchalik, biz bank xodimlarining nomoddiy motivatsiyasini ko'rib chiqamiz

Rossiyada. Bugungi kunda pulsiz xodimlar uchun yangi imtiyozlar. Bank xodimlarini bunday rag'batlantirishning takroriy usullariga quyidagilar kiradi:

- Moslashuvchan ish jadvali imkoniyati.
- Jamoa bilan ishlash.
- Tashkilotda martaba o'sishi.
- Bankning kadrlar zaxirasiga ro'yxatdan o'tish.

Nazariy jihatdan tavsiflangan xodimlarni rag'batlantirish shakllari va turlari Rossiya banklarining haqiqiy amaliyotida qo'llanilishini topdi. Rossiya banklarida xodimlarni rag'batlantirishga misollar:

1. Sberbank. Rossiya tijorat banki, 1841 yilda tashkil etilgan.

Sberbank ma'lum natijalarga erishish uchun bonusga ega. Oddiy xodimlarni ijrosi uchun mukofotlash tegishli ko'rsatkichlar uchun "5+" tizimi qo'llaniladi. Tizim beshta asosiy tamoyilga asoslanadi: xodimning shaxsiy faoliyati, kasbiy bilimlarini oshirish, ish jarayonini optimallashtirish (guruhda ishlash) va mijozlar ehtiyojlarini aniqlash qobiliyati.

Bankda dolzarb muammolarni hal qilish uchun yosh mutaxassislarni o'z ichiga olgan "Iste'dodlar ligasi" mavjud. Sberbank shuningdek, pul bo'lmagan motivatsiyani ta'minlaydi: tibbiy sug'urta, baxtsiz hodisalardan sug'urtalash, pensiyalarga qo'shimcha to'lovlar, to'liq ijtimoiy paket va boshqalar. Har yili "Kasb bo'yicha eng yaxshi" tanlovi o'tkaziladi, bu erda asosiy

Sovrin qo'shimcha ta'lim olish imkoniyatidir va bankning boshqa filiallarida stajirovka. "Bank prezidenti minnatdorchiligi", "Kitobga kiritilganlik" kabi mukofotlar ham bundan mustasno emas.

2. "Alfa-Bank". yilda tashkil etilgan Rossiya xususiy tijorat banki 1990 yil Alfa-Bank o'z xodimlariga pul motivatsiyasini qo'llaydi, bu ikki qismga bo'linadi: ish haqi va bonus. Ish haqi to'lovlarning kafolatlangan qismidir. Bonus xodimlarga ish rejasini yoki yuqori malakasini oshirganliklari uchun beriladi.

Xodimlarni intizomiy javobgarlikka tortish maqsadida ishga kechikish, xizmat vazifalarini bajarmaganlik va hokazolar uchun jarimalar joriy etildi.

Yuqorida keltirilgan Rossiya banklarining misollaridan ko'rinib turibdiki, Xodimlarni rag'batlantirish uchun moddiy va nomoddiy rag'batlantirish usullaridan foydalanish kerak. Bundan tashqari, barcha bank xodimlari uchun asosiy ko'rsatkichlar tizimini (KPI) ishlab chiqish kerak, lekin ayni paytda KPI rejalashtirilgan maqsadlarga erishishga yordam berishi kerak. Tushunish uchun KPIlarni qanday qilib eng yaxshi rejalashtirish kerak, ba'zilarini tahlil qilishdan boshlash kerak bank tomonidan amalga oshiriladigan ko'rsatkichlar: foyda, xarajatlar, sotish hajmi.

KPI ni rivojlantirish - kompaniya bo'limlari rahbarlari uchun KPI ishlab chiqish texnologiyalari bo'yicha treningning bir qismi sifatida birlashgan jamoa va samarali menejerlarni yaratish, bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish. Treningning har bir ishtirokchisi, mutaxassis va loyiha menejerlari rahbarligida nafaqat texnologiya va rivojlanish usullari haqida bilimga ega bo'ling, balki bo'limlaringiz uchun maqsad va ko'rsatkichlarni ishlab chiqing: Biznes samaradorligini, rentabelligini oshirish va xarajatlarni kamaytirish. Barcha bo'lim lavozimlari uchun maqsadlar va KPIlarni ishlab chiqish.

- Xodimlarning samaradorligi va samaradorligini oshirish. Natijalar uchun xodimlarning motivatsiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish - KPI.

– To'g'ri boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun “axborot bazasi”ni yaratish.

- KPI bajarilishi bo'yicha ma'lumotlarni tezkor yig'ish va nazorat qilishni ta'minlash.

KPI tizimini avtomatlashtirish.

Tashkilotning keyingi strategiyasi ushbu ko'rsatkichlar qanchalik to'g'ri va to'liq shakllantirilganiga bog'liq. Shunday qilib, maqola motivatsiyaning asosiy nazariyalarini ko'rib chiqdi, hozirda rus tilida keng tarqalgan moliya-kredit tashkilotlari tizimi. Agar bank ishida boshqaruv samaradorligi ko'rsatkichlari tizimini ishlab chiqish tajribasini tahlil qiladigan bo'lsak tuzilishga ega bo'lsangiz, muvaffaqiyatga asoslangan bir qator tamoyillarni ko'rishingiz mumkin va biznes ta'siri.

Bankning ustuvor yo'nalishlariga e'tibor qaratish - ko'rsatkichlar bilan rejalashtirilgan asosiy biznes jarayonlari va keyingi strategik maqsadlarni hisobga olgan holda.

Ko'rsatkichlarning kompleksligi - bankning barcha funktsional imkoniyatlari hisobga olinadi, bu hujjatlarda aks ettiriladi va har bir funktsiya va har bir bo'linmaning muammoli sohalarini qamrab oladi.

Tizimning dinamikligi - strategik maqsadlarga bog'liq bo'lgan va o'zgarishi mumkin bo'lgan ko'rsatkichlar va vazn koeffitsientlari tarkibi tahlil qilinadi.

Rag'batlantirish tizimi va boshqaruv mexanizmining mavjudligi ta'sir qiladi Xulosa qilish uchun shuni ta'kidlash kerakki, xodimlarni rag'batlantirish va KPIlarni tuzish har tomonlama va o'zaro bog'liq bo'lishi kerak va har bir toifadagi xodimlar uchun mehnat samaradorligini baholash belgilanishi kerak.

REFERENCES

1. Toshov, M. (2023). PERSONNEL MANAGEMENT AND THEIR EVALUATION IN MANAGEMENT. *Modern Science and Research*, 2(10), 535–541.
2. Hakimovich, T. M. (2023). IQTISODIYOTDA MENEJMENTNING AHAMIYATI. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 84-87.
3. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). Бухоро Вилоятида Кичик Саноат Зоналарининг Ривожланиши. *BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 1(2), 10-13.
4. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАСЧЕТА ПРОДУКЦИИ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ. *IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 1(2), 12-17.
5. Орипов, М. А., Аминова, Н. Б., & Рахманкулова, Н. О. (2020). Экологически чистое и устойчивое управление цепочками поставок в экономике платформы. *Вестник науки и образования*, (13-2 (91)), 28-30.
6. Abdulloev, A. J., & Rakhmankulova, N. O. THEORETICAL ASPECTS OF THE INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP CONCEPT.
7. Alisher Khudoynazarovich Shadiyev. (2023). FUNCTIONS, METHODS, MANAGEMENT DECISIONS AND SOCIAL FACTORS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 87–93.

8. Shadiyev, A. (2022). EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF SINGAPORE TOURISM IN UZBEKISTAN. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 23(23).
9. Shadiyev, A. K. (2021). Development and organization catering service in hospitality. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(5), 381-387.
10. Bazarova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF USING PR-ADVERTISING SERVICES IN THE PROCESS OF PRODUCT DELIVERY ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION. Modern Science and Research, 2(10), 798–804.
11. Supieva, B. M. (2023). USING EFFECTIVE WAYS OF CONDUCTING MARKETING RESEARCH IN INTERNATIONAL COMPANIES. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(6), 624-629.
12. Bakhodirovich, K. B. (2023). International accounting models and their characteristics in the conditions of innovative economy. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 21, 56-60.
13. Bakhodirovich, K. B. (2023). CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING ACCOUNTING IN SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. IMRAS, 6(6), 161-165.
14. To'rayeva, S. N. . (2023). Biznes Sohasida Xodimlarni Topish Va Tanlash Bosqichlari. Miasto Przyszłości, 41, 184–190.
15. Sodiqova, N. (2023). DIGITAL LABOR IN THE NEW ECONOMY. Modern Science and Research, 2(10), 293–300.
16. Akbarovna, N. N. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTDA MOLIYA VA MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING ORNI. Gospodarka i Innowacje., 41, 446-449.
17. Bahromjon, X., & Nargiza, N. . (2023). THE PROCEDURE FOR DRAWING UP FINANCIAL STATEMENTS IN JOINT-STOCK COMPANIES ON THE BASIS OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS. Modern Science and Research, 2(10), 805–811.
18. Алимова Ш. А., Ниёзова И. Н. Бизнес-коммуникации в системе управления промышленных структур //Academy,(1 (64)). – 2021. – С. 55-57.
19. Alimova S. O. FEATURES OF THE STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.
20. Jumaeva, Z. Q. "REGIONAL FEATURES OF INVESTMENT POLICY OF UZBEKISTAN." Central Asian Problems of Modern Science and Education 2020.1 (2020): 48-55.
21. Bustonovna, D. Z. (2023). DIGITAL TECHNOLOGIES IN SHAPING THE E-COMMERCE ENVIRONMENT. Gospodarka i Innowacje., 41, 316-320.
22. Jumayeva, Z. (2023). THEORY OF MARKET EQUILIBRIUM, SUPPLY AND DEMAND. Modern Science and Research, 2(10), 740–743.
23. Guzal, B. (2023). THEORETICAL FRAMEWORK FOR THE DEVELOPMENT OF MOTIVATION FOR LEARNING IN TURKMEN AND RUSSIAN STUDENTS. Science and Innovation, 2(10), 478-482.

24. Бобомуродова, Г. (2023). ЭМПАТИЯ КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНЫХ ПРЕДУБЕЖДЕНИЙ У СТУДЕНТОВ. Евразийский журнал академических исследований, 3(9), 179-182.

9-SINF ONA TILI DARSLARIDA EVFEMIZMLARDAN FOYDALANISH MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Gulamova Dilobar Imamkulovna

Osiyo xalqaro universiteti asistenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10360779>

Annotatsiya. Raqobatga asoslangan bozor iqtisodiyoti tadbirkor, ijodiy tafakkuri yuksak, har qanday qiyin vaziyatdan o'z aql-idroki, mustaqil ijodiy tafakkuri bilan omon chiqadigan, shuurida milliy ruhi mustahkam bo'lgan shaxsni tarbiyalashni taqozo qiladi. Davlatimiz siyosati negizida shaxs farovonligi va baxt-saodatini ta'minlash yotar ekan, unda shaxs tarbiyasi yuqorida ko'rsatilgan maqsaddan boshqa mo'ljalda tashkil etilishi mumkin emas. Bu jarayonda: "Maktab bu – hayot-mamot masalasi, kelajak masalasi. Uni davlat, hukumat va hokimlarning o'zi hal qilolmaydi. Bu butun jamiyatning ishi burchiga aylanishi kerak".

Demak, bosh maqsadimiz "«ta'lim oluvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilishdan iborat" ekan, buning asosiy vositalaridan bo'lgan ona tili ta'limi masalasiga an'anadagidan farqli ravishda butunlay boshqacha ko'z bilan qarashimiz lozim.

Kalit so'zlar: maktabda ona tili ta'limi, ona tili ta'limi maqsadi, pragmatik qiymatli topshiriq, mustaqil fikrlash.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING THE CULTURE OF USING EUPHEMISMS IN 9TH GRADE NATIVE LANGUAGE CLASSES

Abstract. A competitive market economy requires the education of an entrepreneur, a person with high creative potential, a person who is able to survive any difficult situation with his own mind, independent creative thinking, and a strong national spirit. Since the policy of our state is based on ensuring the well-being and happiness of the individual, the education of the individual cannot be organized for any other purpose than the one indicated above. "School is a matter of life and death, a matter of the future. This cannot be decided only by the state, government or governors. This fact must be taken into account".

So, while our main goal is to "develop students' independent thinking skills", we need to look at native language learning, one of the main tools, from a completely different perspective than usual.

Key words: mother tongue teaching at school, purpose of mother tongue teaching, pragmatic value appropriation, independent thinking.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ УПОТРЕБЛЕНИЯ ЭВФЕМИЗМОВ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА В 9 КЛАССЕ

Аннотация. Рыночная экономика, основанная на конкуренции, требует воспитания предпринимателя, человека с высоким творческим мышлением, способного своим умом и независимым творческим мышлением пережить любую трудную ситуацию, имеющего в своем сознании сильный национальный дух. Поскольку основой политики нашего государства является обеспечение благополучия и счастья личности, невозможно организовать образование личности для иных целей, кроме упомянутых выше. В этом процессе: «Школа – это вопрос жизни и смерти, вопрос будущего. Ее не могут решить сами государство, правительство и губернаторы. Это должно стать долгом всего общества».

Итак, поскольку наша главная цель – «сформировать у обучающихся навыки самостоятельного мышления», то нам следует взглянуть на вопрос обучения родному языку, который является одним из основных средств этого, с совершенно иной точки зрения, чем традиционная.

Ключевые слова: обучение родному языку в школе, цель обучения родному языку, задание прагматического значения, самостоятельное мышление.

Ona tilining ichki imkoniyatlarini ta'lim oluvchiga yetkazish va bu imkoniyatlardan nutq sharoiti va maqsadiga mos foydalana olish ko'nikmasini shakllantirish asosida unda zotan mujassamlashgan ijodiy tafakkur kurtaklarini rivojlantirishni ko'zlaydigan kognitiv-pragmatik ta'lim usuli bilimdon ijrochi shaxsni etishtirishga xizmat qiladigan retroskopik ko'rgazmali bayon ta'lim usulidan tamoman farqli bo'lgan o'quv material bilan ishlashni talab etadi. Agar ko'rgazmali bayon usulida o'quv material darslikda mujassamlashsa va, asosan, shu bilan cheklansa, kognitiv-pragmatik ta'lim usulida darslik zaruriy o'quv materialidan faqat namuna (chunonchi, olma, anor..... - davom ettiring) yoki o'quv jarayonida kuzatish va tahlil uchun zarur materialga ishora (chunonchi, it va mushuklarga beriladigan atoqli otlardan beshtadan toping/yozing yoki Abdu- qismi bilan boshlanadigan o'g'il bolalar ismi toping/yozing v.h.) beradi, xolos. Shuning uchun kognitiv-pragmatik ta'lim usulida tuzilgan darslik hech qachon o'quv materialini to'liq berishni va shu bilan darslik hajmini shishirishni ko'zlamasligi lozim. Shuni hamisha esda tutish lozimki, zaruriy o'quv materialini darslik orqali ta'lim oluvchiga yetkazish bola uchun (xususan, 10-12 yoshda) tug'ma-zotiy bo'lgan izlanuvchanlik, qiziquvchanlik hissiyotini so'ndiradi, uni izlab topish quvonchidan mahrum qiladi. Bu esa bora-bora ta'lim oluvchining (xususan, 16-17 va undan kattaroq yoshdan keyin) passivlashishi, dangasalashishi, "tayyorga ayyorlashishi"ga - nofaol, loqayd ijrochiga aylanishiga olib keladi - u izlash va topish ko'nikmalarini, bunga qiziqish ehtiyojini yo'qotadi.

Darslik topshirig'i, ustoz-muallim yetakchiligida zaruriy o'quv materialini izlash va topish ustida ish esa ta'lim oluvchida tug'ma (ontologik) ijodiy izlanish kurtaklariga ovi hayot bag'ishlab, ularning gurkirab yashnashiga, gullab, etilib, shirin-shirin hosil berishiga olib keladi. Shuning uchun ko'pgina ilg'or davlatlarning maktab darsliklari hajman juda kichik; ular o'quv materialini tanlash, topish, uqish ustida ish **algoritm**ini o'z ichiga oladi, xolos. Darslikni shishiradigan, uni salovatli, bahosini esa har kimning ham qurbi etmaydigan darajada qimmat qiladigan narsa o'quv materialidir. Bundan tashqari, o'quv material darslikda qanchalik ko'p bo'lmasin (xususan, adabiyot va til bo'yicha darsliklarda), baribir tasvirlanayotgan hodisani to'liq ochib bera olmaydi va o'quvchi u yoki bu muallif zarur deb sanagan parcha-butundan uzilgan nochor-u nogiron bo'lak bilan kifoyalanib qoladi. Kognitiv-pragmatik ta'lim usulida darslik bergan topshiriq (yo'llanma) asosida o'quvchi o'quv materialini o'zi mustaqil izlab topganda, sinfdagi 30 o'quvchi o' t t i z turdagi shaklan har xil, mohiyatan o'xshash hodisalar bilan ishlaydi; sinf ko'chirmachilik, bir xillik va bir-birini takrorlashdan ozod bo'ladi. Bu esa har bir - eng zaif o'quvchida ham - qiziqish uyg'otishi, unda faollik kurtaklarini yoyishi turgan gap.

O'quvchi darslik ko'rsatmasi asosida o'quv materialini qayerdan oladi, degan savolning tug'ilishi tabiiy. Hamma gap ham, hamma muammo ham shunda. Biz sovet

didaktikasidan qolgan dahshatli asoratdan – ta’lim jarayonida darslik o’quv materiali bilan cheklanib, axborot manbalaridan foydalanishni inkor etishdan–qutulishimiz zarur.

Ijod, ijodiy tafakkur imkoniyatlardan samarali – shart-sharoitlarga mos ravishda unumli foydalana olish demakdir. Shu bois ijodiy tafakkur hamisha imkoniyatlarni bilish bilan uzviy bog’liqdir. Bugungi kunda O‘zbekistonimizda ona tilining umumta’lim maktablarida o‘qitilishi jarayonida keng amaliyotda bo‘lgan ta’lim usuli – kognitiv-pragmatik usul shu tamoyilga asoslangan. Ma’lumki, har bir til ayni bir turdagi axborotni (xabarni, hayotdagi voqea-hodisa bayonini, shaxsiy ijoviy va salbiy nunosabatni, his-tuyg‘uni, o‘y-fikrni ...) so‘zlovchi tomonidan tinglovchiga etkazish uchun xilma-xil (mohiyatan cheksiz) imkoniyatlarga ega. Shu bilan birga ona tilning bunday cheksiz imkoniyatlaridan har birining o‘z qo‘llanilish o‘rni va sharoiti bor - o‘rinsiz qo‘llanilgan imkoniyat turi ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi hech kimga sir emas.

Biz darslik materiallaridan chekinib ularga monand o‘quv topshiriqlaridan namunalar berishga harakat qilamiz.

Mavzu: «So‘zdan so‘zning farqi bor...»

Sinf o‘quvchilari guruhlariga bo‘linadi va har bir guruh o‘ziga berilgan matn topshiriqlari ustida ishlaydi.

1-guruh uchun matn va o‘quv topshirig‘i:

I-topshiriq. Mirkarim Osimning «To‘maris» afsonasini diqqat bilan o‘qib chiqing va belgilangan so‘zlarning qo‘llanilishini tushuntiring. Sizningcha, muallif matnda so‘z qo‘llashda nutq madaniyatiga qaydarajada rioya etgan? Buning uchun muallif qanday til vositalaridan foydalangan?

To‘maris

*Eng qadim zamonlarda Amudaryo yoqalarida O‘rta Osiyo aholisiga mansub massagetlar yashar edi. Bu davrda ularga **marhum** podshoning xotini malika To‘maris boshchilik qilar edi. Eron shohi kir massagetlarni o‘ziga **qaram qilib olish** maqsadida To‘marisga **uylanmoqchi bo‘lib**, sovchilar yuboradi. Malika shohning **asl maqsadini** payqab qolib unga **rad javobini beradi**. Shundan so‘ng Kir ochiq tajovvuzga o‘tadi va massagetlar tomon **qo‘shin tortib keladi**. U daryodan o‘tish uchun ko‘priklar qurdira boshlaydi. Bu xatti-harakatdan boxabar bo‘lgan To‘maris Kirga elchi yuborib, shunday deb aytadi: "Ey shoh, qilayotgan ishingni to‘xtat! Hali sen boshlagan ishingning qanday tugashini bilmaysan-ku? Qo‘y sen o‘z yurtida podshohlik qilaver, bizni ham o‘z holimizga qo‘y. Lekin sen bunga ko‘nmaydigan ko‘rinasan. Agar biz bilan kuch sinashmoqchi bo‘lsang, u holda ko‘priklar qurib ovora bo‘lma, biz daryodan uch kunlik yo‘l nariga ketamiz, sen bizning yerimizga o‘tib ol yoki o‘z yurtida **uchrashishni istasang**, shuni xabar qil".*

Bu taklifni eshitgach, Kir a‘yonlarini to‘plab, kengashadi. Ularning ko‘pchiligi To‘marisning chekinishini quvvatlaydilar. Lekin ular orasidagi Krez ismli maslahatchi shohga boshqacha bir hiyla o‘rgatadi.

*"Ey Kir, – deydi u,–agar sen o‘z qo‘shining qirilib ketmasin desang, fikrimni aytaman. Sen ularning inson ekanliklarini va taqdir hamisha bir xil bo‘lavermasligini bilsang, u holda quloq sol! Agar biz dushmanni o‘z yerimizga o‘tkazsak-da, yengilsak, podshohligingdan **batamom ayrilasan**. Chunki **g‘olib chiqqan** dushman mamlakat ichkarisiga tomon intiladi. Agar dushman yeriga o‘tib, g‘alaba qilsang, oldinga intilasan, lekin ularni hamma yerda*

ta'qib qilish darajasida yenga olmaysan. Xotin kishidan yengilsang, chidab bo'mas **nomusga qolasan**. Shuning uchun, yaxshisi, biz To'maris aytgan yerga boraylik-da, uni yengishga harakat qilaylik, Menimcha, massagetlar eroniyillarday noz-no'matning lazzatini bilishmaydi. Shuning uchun biz sharobni ayamasdan, mollar so'yib, katta ziyofat tayyorlaylik-da, yaroqsiz askarlardan bir qismini qoldirib, orqaga qaytaylik. So'ng o'zimizni g'alaba bilan sharaflaylik". **Maslahat** Kirga ma'qul tushdi. U To'marisdan **chekinishni** so'raydi. Kir o'g'li Kambazga Krezni topshirib, agar **urushdan qaytmasam**, uning maslahati bilan shohlik qilasan, deb Eronga jo'natadi, o'zi qo'shini bilan massagetlar yurtiga o'tadi.

U yerda Kir g'alati bir tush ko'radi. Tushida Gishtaspning katta o'g'li Doroning ikki yelkasidan ikki qanot o'sib chiqqanmish va biri Mag'ribni, ikkinchisi Mag'shriqni to'sib turarmish. Bu vaqtlar Doro 20 yoshda bo'lib, yosh hisoblangani uchun urushga olinmagan edi. Tush Kir **yuragiga g'ashlik solibdi**.

U Doroning otasini chaqirib:-O'g'ling menga qarshi **fitnada aybdor**, Eronga qaytib uni sudrab olib kel,-deydi.

Kir massagetlar yurtiga o'tgach, Krez ta'kidlaganidek, ziyofat tayyorlab, bir oz askar qoldirib orqaga chekinadi.

Massagetlarning bir qism qo'shini To'marisning o'g'li Sparganis boshchiligida u yerga kelib, qoldirilgan askarlarni yengib, ziyofatga mashg'ul bo'ladilar. So'ng mast bo'lib qolgan lashkarlar uyquga ketadilar.

Shu vaqt Kir hujumga o'tib, massagetlarning ko'pchiligini o'ldirib, ko'pini asir oladi. Asirlar orasida shahzoda Sparganis ham bor edi.

To'maris voqeadan xabar topib, Kirga elchi yuborib aytadi:" Ey qonxo'r Kir, uzum suvi yordamida bo'lgan bu voqeadan xursand bo'lma. Sen o'g'limni jang maydonida emas, **nayrang bilan qo'lga olding**. Endi quloq sol, senga bir yaxshi maslahatim bor. O'g'limni menga topshirgin-da, qilgan ishing uchun **jazolanmasdan** yurtingga jo'na. Yo'qsa, massagetlar tangrisi nomi bilan qasamyod qilib aytamanki, sen ochko'z yuhoning qonga tashnaligingni qondiraman".

Kir bu so'zlarga parvo qilmadi.

Sparganis esa o'ziga kelgach, voqeani anglab, xijolatdan o'zini-o'zi o'ldiradi.

Shundan so'ng To'maris qo'shinini to'plab, jangga o'tlanadi. Dahshatli jang bo'ladi. Unda massagetlar **g'olib keladi**. To'maris o'z so'zi ustidan chiqib, jangda o'ldirilgan Kirning boshini kesib, qon bilan to'ldirilgan meshga soladi. U aytadi:"Garchi men jangda halollik bilan yenggan bo'lsam-da, sen makkorlik bilan meni o'g'limdan **judo qilib qayg'uga solding**. Ontimga amal qilib seni **qonga to'ydiraman**".

2-topshiriq. Berilgan matn mazmunini qisqartirib, 8-10ta sodda gapda ifodalang. Bu mavzuning uzoq yillardan beri xalq tomonidan unutilmasligiga, yashovchanligiga sabab nima?

2-guruh uchun matn va o'quv topshirig'i:

1-topshiriq. Mirkarim Osimning «Shiroq» afsonasini diqqat bilan o'qib chiqing va belgilangan so'zlarning qo'llanilishini tushuntiring. Sizningcha, muallif matnda so'z qo'llashda nutq madaniyatiga qaydarajada rioya etgan? Buning uchun muallif qanday til vositalaridan foydalangan?

Shiroq

...Eshikdan yoshi oltmishdan oshgan, tetikkina, **barvasta bir chol** kirib, ta'zim qildi.

– Ijizat bersangizlar, men ham qatoringizga o'tirib, o'z fikrimni aytsam. Nima to'g'risida gaplashayotganingizni bilaman.

– O'tir, o'tir, gapingga quloq solamiz, - dedi Rustak.

– Eron shohining askarlari Sirdaryo ostidagi qum donalaridan ham ko'p, ularni **jangga chorlab**, english mahol. SHunday bir hiyla topmoq kerakki, dushmanning **oyog'i toyib, halokat jariga qulab tushsin**.

– Qani ayt, qanday hiyla o'ylab topding? - deb so'radi Rustak.

– Buni faqat senga aytaman. Oqsoqollar o'tovingni tark etsinlar. Rustak bu gapni eshitib aftlari burishib ketgan oqsoqollarga bir qarab oldi-da:

– Nima, sen shu **ulug' zotlar**ga ishonmaysanmi? - deb so'radi.

– Ishonaman, ular **el g'amini yeydigan** halol odamlar, o'lsalar ham dushmanga sir boy bermaydurlar. Ammo ularning yaqin do'stlari, inilari, o'g'illari, xotirlari bor. Men aytgan gaplarni beixtiyor ularga **aytib qo'yishlari mumkin**. U yog'i ma'lum, el og'ziga elak tutib bo'lmaydur. Oqsoqollar meni kechirsinlar...

Urug' boshliqlari birin-ketin o'rinlaridan turib chiqib keta boshladilar.

Oq o'tovdan nariroqda o'tirgan oddiy ko'chmanchilar SHiroqni yaxshi tanir, uning qo'biz chalib aytgan dostonlarini ko'p marotaba tinglagan, o'zi ham dostonlarda madh etilgan **sheryurak odamlardan biri** ekanligini bilar edilar.

Oradan ancha vaqt o'tgandan keyin SHiroq o'tovdan chiqdi. Uni ko'rgach, ko'chmanchilar **dahshatga tushib** o'rinlaridan sakrab turib ketdilar. Keksa cho'pon kesilgan ikki qulog'i va burniga kuydirilgan namat bosib, sizib oqayotgan qonni to'xtatishga harakat qilardi. Kutilmagan **bu fojidan** g'azablangan odamlar uning atrofini o'rab oldilar va ustma-ust savol yog'dira boshladilar:

– Quloq-burningni nega kesdilar?

– Sen **sho'rlik** nima gunoh qilib eding?

Rangi murdadek oqarib ketgan SHiroq tishini tishiga qo'yib, o'zini bardam tutishga urinar, urug'doshlarining savollariga javov bermasdi. Uni bir joyga o'tqizib, kuydirilgan namat bilan qonni to'xtatdilar. CHolning sahro shamoli va cho'l quyoshidan qoraygan **yuzida g'azab alomati yo'q** edi. U o'ziga kelgach, o'rnidan turdi-da, kun botish tomonga qarab ketdi. **Hang-mang bo'lgan** kishilar uning orqasidan qaraganlaricha qotib qoldilar.

Dehqonchilik va bog'dorchilik bilan shug'ullanuvchi so'g'd xalqini itoatga keltirgan Eron shohi YAKsartning so'l qirg'og'idagi ko'chmanchilar ustiga **yurish** oldidan dam olmoqda. U etti paxsa devor bilan o'ralgan bog' o'rtasidagi baland shiyponda o'z a'yonlari bilan may ichib **shakarguftorlik** qilib o'tirardi.

Mulozimlaridan biri shiypon yoniga kelib ta'zim qildi-da, quloq-burni yo'q g'alati bir chol shoh huzuriga kirishga izn so'rayotgani bildirdi. Doro surishtirib, kelgan odamning shak qabilasidan ekanligini bilgach:

– Mayli, kirsin, - dedi. Ikki qurolli mulozim boshlab kelgan SHiroq shohdan o'n besh qadamcha berida to'xtadi-da, er o'pdi va o'rnidan turib, ta'zim qilganicha qotib qoldi.

Doro baland bo'yli, qushburun, chiroyli odam edi. Uning ponaga o'xshagan soqoli ko'kragiga tushgan va mayin taralgan. Ustidagi to'q qizil zarrin to'ni yiltirar, qo'lidagi uzun **aso dastasiga qadalgan qimmatbaho toshlar** qorong'i kechadagi yulduzlardek charaqlar edi. Tosh qo'g'irchoqqa o'xshagan ikki mulozim uni sekin-sekin elpib turardi.

Doro kamon qoshlarini chimirib, baland ovoz bilan:

– Hoy odam, o‘zing kimsan, oting nima va qaysi urug`dansen? - deb so‘radi.

– Otim Shiroq, o‘zim shak urug`idanman, - javov qildi chol.

– Kelib mening **istirohatimni buzmoqdan** maqsading nadir?

– Maqsadim **mulozamat kamarini belga bog`lab**, umrimni siz shahanshoh xizmatida o‘tkazmoqdir. Janovlariga xayrixoh bo‘lganim tufayli qabiladoshlarimdan **qattiq sitam ko‘rdim**.

Alarga men: «SHohi Eron bilan urushaman, deb chiranmang, sizlarni bir hamlada zeru zabar qilg`ay, yaxshisi, **itoat kamarini bog`lab, ul zoti bovarakotning etaklaridan o‘ping**», dedim. Bu gapdan xabar topgan hukmdorimiz Rustak **g`azabga mindi** va mening quloq-burnimni kestirdi.

Men endi sizning yordamingiz bilan undan o‘chimni olmoqchiman. Agar **ijozati oliy bo‘lsa, engilmas qo‘shiningizni yolg`iz podachilar biladigan so‘qmoqlar bilan shak lashkarlarining orqasidan olib chiqar edim**, keyin ularni **qilich damidan o‘tkazmoq** qiyin emas...

Shiroqning gapini eshitib, Doro o‘yga toldi. Agar jangovar shak qabilalari shu yo‘sinda yakson qilinsa, O‘kuz bilan Yaksart o‘rtasidagi serunum erlarni bosib olgan Eron **lashkarlarining bexatarligi ta‘min etilgan bo‘ladi**. Ammo bu keksa cho‘ponni bir sinab ko‘rmoq kerak.

Shiroq shohning **ishonchsizlik ko‘zi bilan qarayotganini** fahmlab, o‘z so‘zining to‘g‘riligini isbot qilishga kirishdi:

– Axir quloq-burnimning yaqindagina kesilgani ko‘rinib turibdi-ku! Biznikilar bekorga o‘z urug`lariga bunday **sitam yetkazmaydurlar**.

U o‘ylab qo‘ygan dalillarini keltirib, uzundan uzoq gapirdi va o‘zining Eron shohiga sodiqligini, shaklarga dushman ekanligini isbot qilishga tirishdi, so‘zining oxirida Quyosh tangrisini shafe keltirib ont ichdi.

Doro sarkardalari bilan maslahatlashib, shaklar ustiga qo‘shin yuborishga, SHiroqni esa yo‘lboshlovchi qilib olishga qaror berdi.

Eron askarlari yo‘lboshlovchining maslahati bilan etti kunlik suv, oziq-ovqat, em-xashak olib yo‘lga chiqdilar va daryoning chap qirg‘og`idagi qum sahrolaridan borib shaklarga orqa tomondan **hujum qilmoqchi** bo‘ldilar.

Dastlabki kunlar yo‘l uncha mashaqqatli bo‘lmadi. CHO‘l o‘tlari endi **qovjirab** kelayotgan bo‘lsa ham onda-sonda buloqlar atrofida ko‘m-ko‘k o‘tloqlar uchrab turardi. Bora-bora cho‘l sahroga aylandi, odamlar va otlarning **suvga ehtiyoji osha bordi**. Afsonaviy otlarning taqalariga o‘xshab uyulib qolgan qumtepalardan oshib yoki chetlab o‘tish **oson emas** edi. Qora terga tushib hansiragan otlar oyoqlarini qumdan arang tortib olib, boshlarini quyi solganlaricha bitta-bitta qadam tashlab borardi. **Sahroning berahm quyoshi yomon niyatda** kelayotgan bu qurolli odamlarning boshidan **olov selini quyur**, ichlarini kuydirib, tashnalikdan lablarini qovjiratar, qumlar ustida jimirlab turgan qaynoq havo **o‘pkalarini yondirardi**.

Lashkarboshilarning toqatlari toq bo‘lib, shaklar lashkargohiga qanch masofa qolganini Shiroqdan surishtira boshladilar. U esa manzilga yaqinlashib qolganliklarini va yana ikki kun yurish kerakligini aytib, boshliqlarni yupatardi. Biroq **sermashaqqat safarning** ettinchi kuni ham shaklardan **darak topmadilar**. Hammayoq dasht-biyobon, odam yursa,

oyog`i, qush uchsa qanoti kuyadi. Suv, oziq-ovqat, em-xashak tamom bo`lgan, oriqlab ketgan otlar er iskab suv qidiradi, qovjiragan lablari shishib ketgan odamlar bir qultum suv uchun bir yillik umrlaridan kechishga tayyor!

Shiroqni o`rtaga olib: «Bizni qaerga boshlab kelding, ablah!» deb **qisti-bastiga oldilar**.

Askarboshilardan biri uning yoqasidan ushlab siltadi va **haqorat qila boshladi**. Shiroq yoqasini uning qo`lidan qutqarib namat qalpog`ini boshidan oldi-da, serajin va keng peshanasining terini artdi. Uning qovjiragan lablari istehzoli tabassumdan yorishib, qiyiq ko`zlarida o`t chaqnab ketdi. Atrofini qurshab olgan **g`azabli chehralarga mag`rur qarab turib, qalpog`ini erga bir urdi-da, qahqahlab kulib yubordi**:

–Men engdim, Doro qo`shinini bir o`zim engdim!–dedi qichqirib.– Sizlarni aldad sahroning qoq o`rtasiga olib keldim, - qo`li bilan kunchiqish va kunbotish tomonni ko`rsatdi. - Bu yog`i ham yetti kunlik yo`l, bu yog`i ham. Istagan tomoningizga boravering! Mening go`rim shu yerda, - deb oyog`i ostini ko`rsatdi.

U o`z murodiga etgani uchun muqaddas otash va suv xudosiga shukur qilib, allaqanday bir duoni o`qidi. Darhaqiqat, u o`z elini qullikdan qutqarib qolish uchun jonidan kechgan, yovuz dushmani **hiyla tuzog`iga ilintirish** uchun ming turli azov-uqubatni **bo`yniga olgan** edi. Mana endi u niyatiga etdi, dushman askarini halokat jari yoqasiga boshlab keldi. Endi dushman nima qilsa qilaversin! U Rustakning huzuriga kirganida shunday degan edi:

– Agar mening bola-chaqam va nevaralarimni unutmang, o`z **shirin jonimdan kechib**, yurt boshiga kelgan **baloni daf etardim. Dushmani daf qilmoq** uchun bir hiyla o`ylab topdim.

Umrim oxirlab coldi, axir bu dunyodan ketmoq kerak. Men el-yurt uchun **o`limning shirin sharbatini ichmoqqa qaror qildim...** Gapimga quloq sol...

Hukmdor uning gapini oxirigacha tinglab, fikrini ma`qullagan edi. SHunda u yonidan o`tkir pichog`ini olib, o`z quloq-burnini kesgan va go`yo o`z eliga xiyonat qilgan bo`lib, dushman orasiga kirgan edi...

G`azabdan ko`zlari olayib, aft-basharasi bujmayib, xunuk bo`lib ketgan Eron sarkardalari Shiroqni o`rab olib, uni ura boshladilar. Sarkarda Ronosbat dabdalasi chiqqan Shiroqni ular qo`lidan qutqarib, bir chetga olib chiqdi-da, suv ichirdi, so`ngra chodiriga olib kirib, uni **yaxshilikcha yo`lga solmoqchi** bo`ldi. Endi Eron sarkardasi shaklar ustiga yurish qilib, ularni **tor-mor etishni** xayolidan chiqarib tashlagan, u faqat qo`shinini halokatdan qutqarib qolishni o`ylardi.

–Agar sen sahro quduqlari va chashmalarini bizga ko`rsatsang, gunohingdan kechib, So`g`diyada istagan qishloqlardan birini senga in`om etardik.

–O`z elimning dushmanlariga yordam uchun cho`zadigan qo`limni kesib tashlaganim ma`qul, - dedi u gapni qisqa qilib. Halokat yoqasida qolgan eroniylar achchiqlariga chiday olmay, fidokor cho`ponni chopib, qiyma-qiyma qilib tashladilar.

2-topshiriq. Berilgan matn mazmunini qisqartirib, 8-10ta sodda gapda ifodalang. Bu mavzuning uzoq yillardan beri xalq tomonidan unutilmasligiga, yashovchanligiga sabab nima?

Topshiriqni to`g`ri bajargan guruh a`zolari o`qituvchi tomonidan rag`batlantirib boriladi.

Ma`lumki, ona tili darslarida o`quvchi nazariy jihatdan quyidagilarga erishishi lozim:
–til hodisalarini kuzatish;

- izlanish, hodisalar sirasini davom ettirish;
- ayri-ayri hodisalarni sharhlash;
- hodisalarni qiyoslash;
- hodisalar o‘rtasidagi o‘xshashliklarni aniqlash;
- hodisalar orasidagi farqlarni aniqlash;
- o‘xshashlik, farqlar asosida hodisalarni tasniflash;
- hodisalar sirasi haqida umumlashma hosil qilish;
- hodisalarning yondosh hodisalar bilan aloqadorligini aniqlash;
- hodisalarni amaliy qo‘llash.

Amaliy jihatdan esa quyidagilarga erishishi lozim:

- ijodiylik, mustaqil fikrlashga odatlanish;
- ijodiy fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og‘zaki, yozma shakllarda to‘g‘ri, ravon ifodalay olish;
- o‘ylab, ongli ravishda so‘zlash ko‘nikmalarini shakllantirish;
- fikrni mantiqiy izchillikda ifodalay olish;
- nutqiy madaniyat darajasiga ko‘tarila olish.

Yuqorida sanab o‘tilganlarni ro‘yobga chiqarishda ona tili mashg‘ulotlari keng va beqiyos imkoniyatlarga egadir.

REFERENCES

1. Dilobar Imamkulovna Gulamova. (2023). METHODS OF FORMING THE CULTURE OF USING EUPHEMISMS IN 5-6TH GRADE NATIVE LANGUAGE CLASSES. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(11), 61–67. <https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue11-09>
2. Gulamova, D. I. (2023). NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHDA EVFEMIZMLARNING O‘RNI.
3. Gulamova, D. . (2023). ЭВФЕМИЗМЫ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ УЧЕНИКОВ. *Modern Science and Research*, 2(8), 231–236. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22630>
4. Gulamova, D. I. (2022). USE OF CREATIVE TASKS IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT SCHOOL. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(2), 841-846.
5. Gulamova, D. (2023). USE OF CREATIVE TASKS IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT SCHOOL. *Modern Science and Research*, 2(7), 322-327.
6. Gulamova, D. . (2023). EUPHEMISM AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS’ SPEECH CULTURE. *Modern Science and Research*, 2(4), 175–181. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19207>
7. Gulamova, D. . (2023). EUPHEMISM AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS’ SPEECH CULTURE. *Modern Science and Research*, 2(4), 175–181. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19207>
8. Rokhila Bafoeva 2023. The Concept of Education in English and Uzbek Proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769). 1, 9 (Nov. 2023), 292–296.

9. Bafoeva, R. (2023). NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 58-63.
10. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2022). NATIONAL AND CULTURAL PROVERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES AND THEIR UNIVERSAL FEATURES. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(4), 500-503
11. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARING GENDER XUSUSIYATLARI. *World of Science*, 6(5), 167-169.
12. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARINING JAMIYATDAGI TUTGAN O'RNI VA ULARNING O'RGANILGANLIK DARAJASI. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 2(14), 74-76.
13. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF VOICE IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(7), 430–433. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22266>
14. Jabborova, A. (2023). WHAT IS DESIGN THINKING?. *Talqin Va Tadqiqotlar*, 1(13). извлечено от <http://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/941>
15. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(8), 367–375. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23467>
16. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR, THE ANALYSIS OF THEIR USE IN “LOVY OF LIFE” WRITTEN BY JACK LONDON. *Modern Science and Research*, 2(9), 97–108. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24087>
17. Jabborova, A. . (2023). PROBLEMS TO LEARN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 780–786. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24706>
18. Jabborova, A. (2023). THE WAYS TO LEARN ENGLISH EFFECTIVELY. *Modern Science and Research*, 2(10), 23–30. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24965>
19. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOIIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.
20. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.
21. Shokir o'gli, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 554-559.
22. Shokir O'g'li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
23. Sadullayev,U.(2023).THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN RAISING A SPIRITUALLY MATURE GENERATION.*Modern Science and Research*,2(10),488-493.

24. Sadullayev, U. (2023). O'zbekistonda xotin-qizlarga berilayotgan e'tibor: mahalla boshqaruvida xotin-qizlarning roli. In *Oriental Conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 551-556). OOO «SupportScience».
25. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN THE SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY. *Modern Science and Research*, 2(10), 755-757.
26. Shokir o'gli, U. S. (2023). MILLIY QADRIYATLARIMIZ ASROVCHISI. *Journal of new century innovations*, 35(1), 79-80.
27. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF WOMEN IN NEIGHBORHOOD MANAGEMENT IN UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 132-135.
27. Ismatovna, I. L. (2023). Improvement of Quality of Knowledge by Using Videos at Lessons. *JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING*, 2(4), 100-102.
28. 20. Idiyeva, L. I. (2017). LISTENING AT LESSONS OF A FOREIGN LANGUAGE. *Достижения науки и образования*, (5), 65-66.
29. 21. Ismatovna, I. L. (2021). Typology of parts of speech and content of grammatical categories in two languages. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(8), 53-57.
30. Корёгдиев, З. О. (2016). ACTIVITIES OF AMUDARYA FLOTILLA AT THE END OF THE NINETEENTH CENTURY-BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY HISTORY ("TURKESTAN COLLECTION" MATERIALS). *Ученый XXI века*, (12 (25)), 20-22
31. Qoryog'diyev, Z. O. (2016). ACTIVITIES OF AMUDARYA FLOTILLA AT THE END OF THE NINETEENTH CENTURY-BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY HISTORY ("TURKESTAN COLLECTION" MATERIALS). *Ученый XXI века*, (12), 20-22.
32. Adizovna, S. M. (2023). Code-Switching and Multilingualism: Exploring the Dynamics of Language use in Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 549-553.
33. Shodieva, M. (2023). UNDERSTANDING SOCIOLINGUISTIC APPROACH IN THE ENGLISH CLASSROOM. *Modern Science and Research*, 2(10), 64-68.
34. Rakhimova, S. T. (2023). WRITING MATTERS IN EFL. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 124-127.
35. Tolibovna, S. R. (2022). USE OF TECHNOLOGY IN MODERN CLASSROOM TEACHING. *Journal of new century innovations*, 14(1), 192-195.
36. Tolibovna, S. R. (2022). NOTEWORTHINESS OF FILM STUDIES AND ADAPTATION IN LITERATURE. *Journal of new century innovations*, 14(2), 3-5.
37. Tolibovna, R. S. (2023). THE LECTURER OF HISTORY AND PHILOLOGY DEPARTMENT, ASIA INTERNATIONAL UNIVERSITY.
38. Tolibovna, S. R. (2022, October). SIGNIFICANCE OF LEARNING ENGLISH IN CONTEMPORARY WORLD. In *Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences* (Vol. 1, No. 1, pp. 63-67).
39. Rakhimova, S. (2023). EXPLORING O. HENRY'S "THE FURNISHED ROOM": A TALE OF MYSTERY AND DESPAIR. *Modern Science and Research*, 2(10), 205-211.

40. Rakhimova, S. (2023). TEACHING READING THROUGH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(10), 795-800.

SINFDA IJTIMOY LINGVISTIKA VA IDENTIFIKATSIYA

Shodiyeva Maftunabonu Adizovna

Osiyo xalqaro universiteti, tarix va filologiya kafedrası ingliz tili o'qituvchisi

Email: shodiyevamaftunabonuadizovna@oxu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10361168>

Annotatsiya. Ushbu maqolada biz sotsiolingvistika va o'ziga xoslik sinf muhitida qanday kesishishini o'rganamiz. Ijtimoiy lingvistika o'ziga xoslik kabi ijtimoiy omillar tildan foydalanishni qanday shakllantirishini va o'z navbatida tilning individual va guruh o'ziga xosligini shakllantirishga qanday hissa qo'shishini o'rganadi. Til o'quvchilarning o'zini idrok etishida, ijtimoiy o'zaro munosabatlarida va ta'lim tajribasida rol o'ynaydi. Ushbu maqolada sotsiolingvistikadan olingan ma'lumotlar ta'limni rivojlantirish va talabalarning shaxsiyatini hurmat qilgan holda til xilma-xilligini qadrlaydigan muhitni rivojlantirish uchun sinf amaliyotlarini qanday xabardor qilishi mumkinligini o'rganadi.

Kalit so'zlar: o'ziga xoslik, til xilma-xilligi, jamiyat, lingvistik fon, ishtirok, o'zaro ta'sirlar.

SOCIOLINGUISTICS AND IDENTIFICATION IN THE CLASSROOM

Abstract. In this article, we explore how sociolinguistics and identity intersect in classroom settings. Sociolinguistics studies how social factors such as identity shape language use and how language in turn contributes to the formation of individual and group identities. Language plays a role in students' self-perception, social interactions, and educational experience. This article explores how insights from sociolinguistics can inform classroom practices to advance learning and foster an environment that values linguistic diversity while respecting students' individuality.

Key words: identity, language diversity, community, linguistic background, participation, interactions.

СОЦИОЛИНГВИСТИКА И ИДЕНТИФИКАЦИЯ В КЛАССЕ

Аннотация. В этой статье мы исследуем, как социолингвистика и идентичность пересекаются в школьной среде. Социолингвистика изучает, как социальные факторы, такие как идентичность, влияют на использование языка и как язык, в свою очередь, способствует формированию индивидуальной и групповой идентичности. Язык играет роль в самовосприятии учащихся, социальных взаимодействиях и образовательном опыте. В этой статье исследуется, как идеи социолингвистики могут повлиять на практику работы в классе, чтобы улучшить обучение и создать среду, в которой ценится языковое разнообразие, уважая при этом индивидуальность учащихся.

Ключевые слова: идентичность, языковое разнообразие, сообщество, языковой фон, участие, взаимодействия.

Kirish

Til muloqot vositasi emas; u muhim ahamiyatga ega va shaxsiy va jamoaviy o'ziga xoslikni aks ettiradi. Sinf kontekstida til o'quvchilarning o'zaro munosabatlariga ta'sir qilish va shaxsiyatini shakllantirish orqali ularning tajribasini shakllantirishda rol o'ynaydi. Til va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganuvchi soha sifatida sotsiolingvistika ta'lim sharoitida

til va o'ziga xoslik dinamikasi haqida tushuncha beradi. Ijtimoiy tilshunoslik sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, jins, etnik kelib chiqishi, ijtimoiy sinfi va geografik kelib chiqishi kabi omillar tildan foydalanishga ta'sir qiladi (Eckert, 2000). Bu omillar jamiyatda qoralanishi yoki turlicha baholanishi mumkin bo'lgan lahjalar va aksentlar kabi til o'zgarishiga yordam beradi. Sinf muhitida talabalar kelib chiqishi va tildan foydalanishlari ularning ijtimoiy o'ziga xosligidan ta'sirlanadi. Talabalar o'zlarining madaniy merosi, til ko'nikmalari va shaxsiy tajribalari kabi jihatlarni o'z ichiga olgan shaxsiyatga ega. Til bu o'ziga xosliklarning qanday shakllantirilishi va muhokama qilinishida rol o'ynaydi. Misol uchun, o'quvchilar o'zlarining aksentlarini gapirishlari yoki ishlatadigan lahjalariga qarab, o'zlariga tegishlilik yoki istisno hissini his qilishlari mumkin. Til, shuningdek, o'quvchilarning o'zlarini qanday qabul qilishiga va tengdoshlari va o'qituvchilari bilan munosabatiga ta'sir qilishi mumkin. Tilning shaxsga ta'sirini tan olish adolatli sinf muhitini yaratish uchun juda muhimdir. O'qituvchilar turli xillikni qabul qilishlari va har bir o'quvchining til repertuarini qadrlashlari muhimdir. Talaba o'qituvchilarining shaxsiyatini tan olish va hurmat qilish orqali faol ishtirok etish va faollikni rag'batlantiradigan o'quv muhitini rivojlantirish mumkin. Ijtimoiy lingvistikadan olingan tushunchalar sinf amaliyotini yo'l bilan boshqarishi mumkin. Birinchidan, o'qituvchilar o'quv dasturiga o'zlarining tillari va dialektlarini kiritish orqali talabalarning lingvistik kelib chiqishini tasdiqlovchi yondashuvni qo'llashlari mumkin (Gay, 2010). Ushbu yondashuv o'quvchilarning shaxsiyatini tasdiqlaydi, shu bilan birga ta'lim natijalariga hissa qo'shadigan tegishlilik tuyg'usini rivojlantiradi. Ikkinchidan, o'qituvchilar tilning o'zgaruvchanligi haqida xabardorlikni oshirishi va sinfda tilning noto'g'riligi va stereotiplariga murojaat qilishlari mumkin. Talabalarni tilga bo'lgan munosabat va lingvistik noto'g'ri qarashlarga qarshi kurashishga jalb qilish orqali o'qituvchilar talabalar o'rtasida bag'rikenglik, hurmat va tushunishni rivojlantirishi mumkin (Norton, 2013).

Bundan tashqari, o'qituvchilar talabalarga o'zlarining xilma-xil lingvistik repertuarlarini baham ko'rishlari uchun imkoniyatlar yaratib, tilni qamrab oluvchi sinfni rivojlantirishlari mumkin. Kodni almashtirish yoki o'quvchilarning uy tillarini birlashtirishni rag'batlantiradigan guruh faoliyati lingvistik imkoniyatlar hissini uyg'otadi va o'quvchilar o'z shaxsiyatlarini ifoda etishlari uchun joy yaratadi (Kanno va Norton, 2003). Til xilma-xilligini qabul qilish va o'quvchilarning shaxsiyatini qadrlash orqali o'qituvchilar barcha o'quvchilar hurmat, ko'rish va eshitishni his qiladigan inklyuziv sinf muhitini yaratishi mumkin. Bu ijobiy ta'lim muhitini rag'batlantiradi va talabalarning faolligi va akademik muvaffaqiyatini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, sotsiolingvistika sinfda til va o'ziga xoslik o'rtasidagi munosabatlar haqida qimmatli fikrlarni taklif qiladi. Tilning o'quvchilarning o'zini o'zi anglashi va ijtimoiy o'zaro munosabatlariga ta'sirini tan olish orqali o'qituvchilar inklyuziv va qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhitini yaratishi mumkin. Til xilma-xilligini qabul qilish, tilga oid qarama-qarshiliklarga qarshi kurashish va o'quvchilarning tillari va lahjalarini o'quv dasturiga kiritish talabalarda tegishlilik hissi, faollik va akademik muvaffaqiyatga hissa qo'shishi mumkin.

REFERENCES

1. Eckert, P. (2000). *Linguistic Variation as Social Practice: The Linguistic Construction of Identity in Belten High*. Wiley-Blackwell.

2. Gay, G. (2010). *Culturally Responsive Teaching: Theory, Research, and Practice* (2nd ed.). Teachers College Press.
3. Kanno, Y., & Norton, B. (2003). Imagined communities and educational possibilities: Introduction. *Journal of Language, Identity & Education*, 2(4), 241-249.
4. Norton, B. (2013). *Identity and Language Learning: Extending the Conversation* (2nd ed.). Multilingual Matters.
5. Shodieva, M. (2023). UNDERSTANDING SOCIOLINGUISTIC APPROACH IN THE ENGLISH CLASSROOM. *Modern Science and Research*, 2(10), 64-68.
6. Maftunabonu, S. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN TRADITIONAL AND MODERN TEACHING METHODS. *Modern Science and Research*, 2(10), 829-831.
7. Shodieva, M. (2023). MASTERING ENGLISH IN A MONTH: EFFECTIVE STRATEGIES FOR RAPID PROGRESS. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 19, pp. 83-87).
8. Shodieva, M. (2023). DEVELOPING SUMMARY WRITING SKILL IN ACADEMIC WRITING. *Modern Science and Research*, 2(9), 140-144.
9. Tursunova Marxabo Raxmonovna. (2023). USING EFFECTIVE METHODS IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH GRAMMAR. *IMRAS*, 6(7), 183–189. Retrieved from <https://journal.imras.org/index.php/sps/article/view/479>
10. Tursunova Marxabo Raxmonovna. (2023). Parallel Korpus Prizmasi Tahlilida Tarjima Asarlarda Asliyat Muammosi Tadqiqi . *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 311–317. Retrieved from <http://grnjournal.us/index.php/STEM/article/view/1505>
11. Tursunova, M. (2023). USING INDUCTIVE AND DEDUCTIVE APPROACH IN TEACHING GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(10), 11-17.
12. Tursunova, M. (2023). ROLE OF THE 4C METHOD IN LANGUAGE TEACHING. *Science and innovation in the education system*, 2(11), 75-83.
13. Tursunova, M. R., & Karimov, R. A. (2023). PARALLEL KORPUSDA BADIY ASARALARNING ASLIYAT TARJIMASI TADQIQI.(O'. HOSHIMOVNING "DUNYONING ISHLARI" ASARI ASOSIDA).
14. Tursunova Marxabo Raxmonovna. (2023). THE 4C METHOD IS AN EFFECTIVE WAY IN LANGUAGE TEACHING. [Data set]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10033473>
15. Muxamedovna, G. M. (2023). INNOVATION TALIM-BUYUK KELAJAK POYDEVORI. *World scientific research journal*, 17(1), 74-76.
16. Muxamedovna, G. M. (2023). UCHINCHI RENESANS DAVRIDA AJDODLARIMIZ MEROSINI ORGANISH ORQALI INTEGRATION TA'LIMNI YANADA TAKOMILLASHTIRISH TAMOYILLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 22(1), 35-38.
17. Muxamedovna, G. M. (2023). KREATIV YONDASHUV ASOSIDA DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH MEKANIZMLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 21(3), 12-14.
18. Gulamova, D. I. (2023). NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHDA EVFEMIZMLARNING O 'RNI.

19. Gulamova, D. . (2023). ЭВФЕМИЗМЫ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ УЧЕНИКОВ. *Modern Science and Research*, 2(8), 231–236. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22630>
20. More Citation Formats
21. Gulamova, D. I. (2022). USE OF CREATIVE TASKS IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT SCHOOL. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(2), 841-846.
22. Gulamova, D. (2023). USE OF CREATIVE TASKS IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT SCHOOL. *Modern Science and Research*, 2(7), 322-327.
23. Murodova, D. (2023). THE MATERNAL IMAGE IN WOMEN'S PROSE OF THE LATE TWENTIETH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 143-146.
24. Murodova, D. (2023). THE MATERNAL IMAGE IN WOMEN'S PROSE OF THE LATE TWENTIETH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 143-146.
25. Муродова , Д. . А. (2023). ЦВЕТОВАЯ ГАММА В ЛИРИКЕ А. ФЕТА. *GOLDEN BRAIN*, 1(2), 300–303.
26. Муродова, Д. А. (2023). ЗАИМСТВОВАННАЯ ЛЕКСИКА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ.
27. Rakhimova, S. T. (2023). WRITING MATTERS IN EFL. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 124-127.
28. Rakhimova, S. (2023). TEACHING READING THROUGH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(10), 795-800.
29. Tolibovna, S. R. (2022, October). SIGNIFICANCE OF LEARNING ENGLISH IN CONTEMPORARY WORLD. In *Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences* (Vol. 1, No. 1, pp. 63-67).
30. Tolibovna, S. R. (2022). USE OF TECHNOLOGY IN MODERN CLASSROOM TEACHING. *Journal of new century innovations*, 14(1), 192-195.
31. Karimova, G. (2023). SKIMMING AND SCANNING. *Modern Science and Research*, 2(9), 334-335.
32. Karimova Go'zal Ikhtiyorovna. (2023). MASTERING THE ART OF EFFECTIVE SPEAKING AND READING: STRATEGIES FOR IMPROVING SPEAKING AND READING SKILLS. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 32–38. <https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue10-06>
33. Qurbonova N.R., & Karimova Guzal Ikhtiyorovna. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Intent Research Scientific Journal*, 2(5), 1–5. Retrieved from <https://intentresearch.org/index.php/irsj/article/view/68>
34. Karimova, G. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 67–71. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25307>
35. Karimova, G. (2023). DEVELOPMENT OF LITERARY CRITICISM IN ENGLISH LANGUAGE IN 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 411–413. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25308>

36. Orifjonovich, O. A. (2023). The Main Features of Conceptual Metaphors in Modern Linguistics. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 365-371.
37. Ollomurodov, A. (2023). CINEMA DISCOURSE ANALYSIS AND THEORETICAL FOUNDATIONS IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 500-505.
38. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF. VOLUME, 3, 30-35.
39. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA.
40. Ollomurodov, A. (2023). MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR. *Modern Science and Research*, 2(9), 136-139.
41. Orifjonovich, O. A. (2023). METAFORANING KO'P TARMOQLI VA FANLARARO O'RGANILISHI.
42. Orifjonovich, O. A. (2023). KINODISKURS LINGVISTIK SISTEMANING BIR QISMI SIFATIDA. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(23), 208-211.
43. Orifjonovich, O. A. (2023). Cognitive-Discursive Approach to the Analysis Of Film Discourse. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 25-31.

KREATIV IQTISODIYOT: MOHIYAT VA TUZISH

Toshov Mirzabek Hakimovich

Osiyo Xalqaro Universiteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10361202>

Annotatsiya. Ushbu maqolada kreativ iqtisodiyot fanining iqtisodiyotdagi ahamiyati va uning nechog'lik zarurligi o'rganilgan. Fanni rivojlantirish bo'yicha tegishli xulosa va takliflar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kreativ iqtisodiyot, konsepsiya, bilim.

CREATIVE ECONOMY: ESSENCE AND STRUCTURE

Abstract. This article examines the importance of creative economics in the economy and how necessary it is. Relevant conclusions and proposals for the development of the science are given.

Key words: creative economy, concept, knowledge.

КРЕАТИВНАЯ ЭКОНОМИКА: СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА

Аннотация. В данной статье рассматривается значение науки креативной экономики в экономике и насколько она необходима. Даны соответствующие выводы и предложения по развитию науки.

Ключевые слова: креативная экономика, концепция, знания.

Iqtisodiyot fani jamiyatning iqtisodiy sohasidagi yangi tendentsiyalarni o'rganishga chaqiriladi. O'tgan o'n yilliklarda iqtisodiy nazariyada iqtisodiy hayotda ro'y berayotgan o'zgarishlarni tushuntirishga, yuzaga keladigan tendentsiyalar va hodisalarni bashorat qilishga harakat qiladigan bir qator yangi ilmiy tushunchalar paydo bo'ldi. Hozirgi vaqtda ham rivojlangan, ham rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida ustuvorlikni sanoat sektoridan bilimlar iqtisodiyotiga o'tkazish jarayoni davom etmoqda, uning asosiy elementi "kreativ iqtisodiyot"dir. Shu munosabat bilan tadqiqotning maqsadi kontseptsiyaning nazariy kelib chiqishini tahlil qilish edi "ijodiy iqtisod", uning mohiyati va tarkibiy elementlarini belgilab beradi.

Materiallar va tadqiqot usullari

Ishni yozish jarayonida umumiy ilmiy usullar ham qo'llanildi: tahlil, sintez, umumlashtirish va o'ziga xos ilmiy usullar: iqtisodiy taqqoslash, iqtisodiy rivojlanishni davrlashtirish. "Kreativ iqtisodiyot" kontseptsiyasining uslubiy asoslari va kontseptual va kategorik elementlarini ochib berish uchun postindustrial iqtisodiyot, bilimlar iqtisodiyoti va ijodiy iqtisodiyotning yetakchi ilmiy xorijiy va mahalliy tadqiqotlarini tahlil qilish usuli qo'llanildi.

Tadqiqot natijalari va muhokama

Iqtisodiy taraqqiyotning ustuvor yo'nalishi sifatida ijodiy iqtisodiyotni o'rganishga eng katta hissa D.Bell, F.Machlup, P.Druker, T.Sakaya kabi xorijiy tadqiqotchilar tomonidan qo'shilgan. E. Edvinsson va M. Malone, R. Florida, J. Xokins va boshqalar Mahalliy mualliflar orasida iqtisodiyotning ijodiy komponenti mavzusini V.V. Gromyko, T.V. Abankina va boshqalar.

"Ijodiy iqtisodiyot" tushunchasi ko'p qirrali. Uch ilmiy kontseptsiyaning tadqiqotiga turli nazariyalar ta'sir ko'rsatadi. Ular orasida postindustrial nazariyalarni, ijodiy sinf nazariyasini va ijodiy industriyalar nazariyasini tartibga solish kerak.

Postindustrial nazariyaning asoschisi D.Bell birinchi bo'lib iqtisodiy mexanizmlardan biri sifatida "Ilm"ni ajratib ko'rsatadi. Jamiyatning postindustrialgacha bo'lgan evolyutsiyasini tavsiflab, olim sanoat ishlab chiqarish ishlab chiqarish rolini sanoat yo'qotgan sharoitda fan asosiy ishlab chiqarish kuchiga muvofiqligini ta'kidlaydi.

"Har qanday jamiyatning salohiyati u ega bo'lgan axborot va bilimlar ko'lami bilan o'lchanadi". Uning fikricha, postindustrial jamiyatda intellektual kapital va texnologiyalarning roli sezilarli darajada oshishi kerak edi. U jamiyat taraqqiyotini bilim sohasidagi yutuqlar bilan bog'ladi, bu esa YaIMning o'sishiga olib keldi. Shunga ko'ra, tadqiqotchi "bilim" ni sanoatdan keyingi iqtisodiyotning asosiy resursi deb hisobladi.

1960-yillarning boshlarida avstriyalik amerikalik iqtisodchi F.Machlup. Shuni ta'kidlash kerakki, tadqiqotchi uchun bilimlar iqtisodiyoti iqtisodiyotning alohida turi emas, balki uning tarmoqlaridan faqat biri edi.

Keyinchalik institutsional yo'nalish vakili P.Druker nazariyani ishlab chiqdi, unga ko'ra ishlab chiqarishning etakchi omili axborot shaklida mavjud bo'lgan "bilim". Olimning fikricha, bilimlar asosan kichik biznes sub'ektlari faoliyati samaradorligiga birinchi darajali ta'sir ko'rsatadi, ularni o'z biznesini tashkil etishda innovatsiyalarni joriy etishga undaydi. Shunday qilib, iqtisodiy o'sish vositasi sifatida harakat qilish ilmlar iqtisodiyotini iqtisodiyotning alohida sektori sifatida belgilab berdi. Iqtisodiyotning aynan shu qismi, uning fikricha, bilimlarni ishlab chiqarish va tarqatishda ishtirok etgan. "Bilim"ni iqtisodiy resurs sifatida o'rganish evolyutsiyasidagi mantiqiy xulosa bilim va kapital o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlikni o'rnatish edi. Yapon iqtisodchisi T. Sakaya bilimning iqtisodiy qiymatiga e'tibor qaratdi. Uning fikricha, moddiy ne'matlar va xizmatlar bilim tomonidan yaratilgan qiymat tashuvchisidir. Shu bilan birga, u bu qiymatning sub'ektivligini ta'kidlaydi.

Binobarin, xorijiy tadqiqotchilar o'z asarlarida mehnatni bilim bilan almashtirish jarayonini aks ettirdilar. Bilim zamonaviy iqtisodiyotda qadriyat manbaiga aylandi.

P.Druker bilimlarni iqtisodiy faoliyatda qo'llash amaliyotini umumlashtirishga asoslanib, kapitalizm sharoitida bilimning rolini oshirish bosqichlarini belgilab berdi.

1. 1750-1880 yillar - sanoat inqilobi doirasida asboblari, ishlab chiqarish texnologiyalari va tayyor mahsulot turlarini ishlab chiqish uchun bilimlardan foydalanish.

2. 1880-yillar – 1940-yillarning ikkinchi yarmi. - mehnat unumdorligidagi inqilobning sababi sifatida bilimlarni ishga qo'llash.

3. 1950-yillar - zamonaviylik - bilimlarni bilim sohasining o'ziga qo'llash, ya'ni. boshqaruv sohasidagi inqilob, ishlab chiqarish omili sifatida bilim kapital va mehnatdan ustundir. Mehnatni bilim bilan almashtirish sof texnik ko'nikmalardan intellektual ko'nikmalarga o'tishni anglatardi, bu postindustrial jamiyat shakllanishining asosiy, oldindan belgilovchi belgisi edi. 20-asrning ikkinchi yarmida. bilimga asoslangan iqtisodiy tizimning shakllanishi sodir bo'ldi.

Shunday qilib, 20-asrda. Rivojlangan, qisman rivojlanayotgan mamlakatlarda "axborot iqtisodiyoti" yoki "bilimlar iqtisodiyoti" ("yangi iqtisodiyot") shakllana boshladi. Ushbu iqtisodiyotning asosiy tarkibiy qismlari asosiy ishlab chiqarish resursi sifatidagi bilim va unga

asoslangan texnologiyalar edi. “Yangi iqtisodiyot” tushunchasiga kelsak, u 1990-yillarda paydo bo'lganligini ta'kidlash kerak. va uning mohiyati yuqori texnologiyali kompaniyalar, ko'p bilim talab qiladigan mahsulotlar, aloqa tarmoqlari va xavfli investitsiyalar paydo bo'lishi bilan bog'liq edi. Postindustrial nazariyalar doirasida inson va tarkibiy kapitalni tahlil qiluvchi tadqiqotlarga alohida e'tibor qaratish lozim. L.Edvinsson va M.Maloning intellektual kapitalning nazariy kontseptsiyasi intellektual kapital tarkibiga “inson” va “tarkibiy” kapitalni o'z ichiga oladi. Ularning fikricha, kapitalning bu shakllarining har biri inson bilimi bilan vujudga keladi va aynan ularning umumiyliqi qiymatning yashirin manbalarini belgilaydi. Tadqiqotchilar ijodiy iqtisodiyot uchun juda muhim bo'lgan muhim fikrni ta'kidlashdi: intellektual kapital kompaniya xodimlari tomonidan ishlab chiqariladi va zamonaviy jamiyatda aynan shu qimmatli resurs va ishlab chiqarish omili xodimga tegishli (ish kuchidan farqli o'laroq). kapitalizmning paydo bo'lish davri), kompaniya emas. Ular dasturiy ta'minot, tashkiliy tuzilma, patentlar va kompaniyaning savdo belgisi ko'rinishidagi tarkibiy kapitalni ifodalagan. Shunday qilib, biz kompaniya tarkibidagi "ko'rinmas" aktivlar bilan ifodalangan inson kapitalining sub'ektiv tabiatini va tarkibiy kapitalning ob'ektiv xususiyatini qayd etishimiz mumkin. Intellektual kapitalning asosiy xususiyati uning qiymatining subyektiv xususiyatidir. Shu sababli, san'at, dizayn, texnologiya va boshqalar sohasidagi tovarlar va xizmatlarning narxi ancha sub'ektivdir. R. Floridaning ko'plab postindustrial nazariyalardagi "ijodiy sinf" nazariyasi ijodiy iqtisodiyot kontseptsiyasining yana bir tarkibiy qismidir. Yangi iqtisodiyotning asosiy omili sifatidagi ijodkorlik tezisi bu nazariyaning markaziga qo'yildi. Ijodiy sinfning mohiyatini ko'rib chiqishga o'tishdan oldin, "ijodkorlik" va "ijodkorlik" tushunchalarini farqlash kerak. Ijodkorlik kontseptsiyasi asosida N.M. Azarova, shuni ta'kidlash mumkinki, ijodkorlik - bu yangi narsalarni yaratishning maqsadli bo'lmagan jarayoni va ijodkorlik - bu shaxsning turli xil sharoitlarda o'ziga xos g'oyani yoki berilgan muammoni hal qilish usulini tezda topish qobiliyati, tanlangan variantni batafsil o'rganish bilan ijod ko'pincha belgilangan maqsad va vazifalar, yangilikning yo'qligi bilan bog'liq. Shunga ko'ra, rus tilida "ijodkorlik" va "ijodkorlik" tushunchalari turli xil ma'nolarga ega bo'lsa-da, tarjima qilish qiyinligi sababli ko'pincha mahalliy tadqiqotlarda sinonim sifatida ishlatiladi. Ijodiy sinf deganda, R. Florida iqtisodiy vazifasi yangi g'oyalar, texnologiyalar va yangi ijodiy tarkibni yaratishdan iborat bo'lgan odamlarning katta guruhini tushundi. Ushbu ta'rifda "ijodkorlik" tushunchasi "ijodkorlik" tushunchasi bilan sinonimdir. Rus tilida. Aniqlik kiritish kerakki, ijodkorlar sinfi vakillari yangi narsa yaratish orqali daromad olishadi. Ko'pincha, ularning daromad darajasi boshqa sinflar vakillaridan ikki baravar yuqori. Bu odamlar mustaqil fikrlash, ko'proq avtonomiya, yuqori darajadagi ta'lim va inson kapitaliga ega. R.Floridaning qayd etishicha, “ijodiy sinfning bir qismi bo'lganlar uchun ijodning barcha jihatlari va barcha ko'rinishlari – texnologik, madaniy va iqtisodiy – o'zaro bog'liq va ajralmasdir”. Bunday mutaxassislarni ish bilan ta'minlash sohalari va tarmoqlari juda xilma-xil bo'lishi mumkin. Bu ilmiy, texnologik sohalari, arxitektura, dizayn, ta'lim, san'at, musiqa, ko'ngilochar sanoat, shuningdek, moliya sektori, huquq va boshqalar bo'lishi mumkin.

Ijodiy sinf heterojendir. Uning tarkibi o'ta ijodiy sinf va ijodiy mutaxassislarning yadrosini o'z ichiga oladi. Ayniqsa, ijodkorlar sinfi vakillarining boshqa an'anaviy tabaqalardan o'zlarining xo'jalik faoliyati va qabul qilinadigan qarorlariga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi ustun qadriyatlar bilan ajralib turishiga e'tibor qaratish lozim. Ijodiy sinf vakillari o'z-o'zini tashkil

qilish, individuallik, ochiqlik, boshqa odamlarning shaxsiy yutuqlarini hurmat qilish va o'zlarining kasbiy muhitida tan olinishga intilish qobiliyatiga ega. Bu sinf vakillarining asosiy ehtiyoji ijodiy o'zini o'zi anglash istagi. Ularning faoliyatiga so'zning keng ma'nosida atrofdagi madaniyat sezilarli darajada ta'sir qiladi. Ish joyini tanlashda ular "geografik" qulaylik, rivojlangan infratuzilma va erkin ish jadvalida ifodalangan harakat erkinligiga alohida ahamiyat berishadi. Shunday qilib, ijodiy sinf tushunchasi ijodiy iqtisodiyotning asosiy sub'ektlarini tavsiflaydi o'ziga xos qadriyatlar va xatti-harakatlarga ega.

Keyinchalik, biz "ijodiy iqtisodiyot" tushunchalarini ko'rib chiqishimiz kerak. "Ijodiy iqtisodiyot" tushunchasi 20-21-asrlar bo'yida ilmiy muomalaga kiritilgan. Amerikalik tadqiqotchi P. Koya. Uning ta'kidlashicha, an'anaviy sanoatdan postindustrial sohaga o'tish bor, bu erda "obro' va pul almashtirib bo'lmaydigan intellektual mulkka ega kompaniyalarga tushadi". Shunday qilib, tadqiqotchi jismoniy kapitalga emas, balki g'oyalarga asoslangan iqtisodiyotga doimiy o'tishni hujjatlashtirdi. Ushbu asar ijodiy iqtisodiyotning asosiy o'ziga xos xususiyatlaridan biri - odamlar va ularning g'oyalari kompaniyalarning eng qimmatli aktivi sifatida ta'kidlangan.

"Ijodiy iqtisodiyot"ning paydo bo'lishiga sabab sifatida J. Xokins asosan o'zining moddiy ehtiyojlarini qondirgan zamonaviy insonning hissiy va intellektual ehtiyojlarini qondirish istagini ta'kidladi. "Ijodiy iqtisodiyot"da alohida ahamiyatga ega, uning fikricha, mualliflik huquqi, ijodiy g'oyalar, yangi axborot va boshqa texnologiyalar ko'rinishidagi intellektual mulkni himoya qilish muhim rol o'ynaydi. Ijodiy iqtisodiyotning asosi sifatida olim "ijodkorlik eng muhim xomashyo resursi va eng qimmatli iqtisodiy mahsulotdir" tarmoqlarni belgilab berdi. Hammasi bo'lib muallif o'n beshta sohani aniqladi. Masalan, moda sanoati, sanoat dizayni, kino sanoati, musiqa sanoati, nashriyot sanoati, dasturiy ta'minot va axborot sanoati, video o'yinlar va boshqalar. Bu barcha tarmoqlarning asosini iqtisodiy tovar yoki xizmat sifatidagi ijodiy mahsulot tashkil etadi. ijodiy jarayon olimning fikricha, mualliflik huquqi, patentlar, tovar belgilari, sanoat namunalari va shunga mos ravishda bozor munosabatlari doirasida intellektual mulkni himoya qiluvchi muassasalar shaklidagi intellektual mulkdir.

Darhaqiqat, "kreativ iqtisodiyot" atamasi ostida tadqiqotchilar postindustrial iqtisodiyotning ijodiy sektorini umumlashtirib, uning moliyaviy barqarorlik va takror ishlab chiqarish qobiliyatiga ega bo'lishini ta'kidladilar. "Kreativ iqtisod" tushunchasini ko'rib chiqishda uning tanqidini ko'rsatish kerak. Xususan, mahalliy tadqiqotchi V.V. Gromiko "ijodiy iqtisodiyot" tushunchasining qonuniyligini shubha ostiga qo'yadigan dalillarni taqdim etadi. Olim boshqa tarmoqlardan farqli o'laroq, "ijodiy iqtisodiyot tarafdorlari mantig'iga ko'ra, yangi hech narsa yaratilmaydigan" alohida ijodiy sohani ajratib ko'rsatishga asos ko'rmaydi. Ijodiy sinfning nomuvofiqligi, siyosiy noto'g'riligi va nazariyalari qayd etilgan. Muallif shunday xulosaga keladi: "Ijodiy iqtisodiyot nazariyasi ma'lum bir mafkura va dunyoqarashni ifodalaydi. jamiyatni ajratuvchi chuqur kamsituvchi g'oyaga asoslangan".

Ob'ektivlik uchun shuni ta'kidlash kerakki, bir qator V.V. Gromikoning so'zlariga ko'ra, "ijodiy iqtisodiyot" tushunchasidagi muammolar G'arb tadqiqotchilari tomonidan ko'rib chiqildi. Xususan, kontseptsyaning asosiy atamalarining nazariy noaniqligi qayd etildi: "ijodkorlik", "intellektual mulk" va boshqalar; ayrim soha va kasblarni ijodiy sohaga kiritish bilan bog'liq muammolar; ijodiy sohalar va kasblarni aniqlashning shaffof usulining yo'qligi

kasblar . Natijada G‘arb ilmiy hamjamiyati qator ilmiy izlanishlar natijasida “kreativ iqtisodiyot” tushunchasidagi mavjud kamchiliklarning aksariyat qismini bartaraf etishga muvaffaq bo‘ldi.

Shunday qilib, biz "ijodiy iqtisodiyot" tushunchasi 20-asrning ikkinchi yarmida sanoat iqtisodiyotining inqirozi va texnologik inqilob natijasida shakllangan degan xulosaga kelishimiz mumkin. vujudga kelayotgan yangi iqtisodiy, ijtimoiy jarayon va hodisalarni tushuntirish zarurati. Bu davrda postindustrial nazariya doirasida turli nazariyalarning (“bilimlar iqtisodiyoti”, “yangi iqtisodiyot”, “axborot iqtisodiyoti”) paydo bo‘lishi “bilim”ning qadriyat manbai sifatidagi roli ortib borayotganligidan dalolat beradi. intellektual kapitalning iqtisodiyotdagi resurs roli. Ijodiy salohiyat, intellektual kapital shaklidagi yangi iqtisodiy resurslar, intellektual huquqlarni himoya qilish va aholining moddiy ehtiyojlari bilan bir qatorda hissiy va intellektual ehtiyojlarini qondirish ijodiy sohalarning paydo bo‘lishiga olib keldi. – qo‘shimcha qiymat asosan bunyodkorlik mehnati orqali yaratiladigan tarmoqlar. Ularning ko‘pchiligi ilgari iqtisodiy faoliyat bilan bevosita bog‘liq bo‘lmagan va unumdor hisoblanmagan. O‘z navbatida, ularning faoliyati va amaliy natijalari “kreativ iqtisodiyot” tushunchasining paydo bo‘lishiga xizmat qildi. Postindustrial jamiyatdagi “kreativ iqtisodiyot” kapital sifatida bilim va ijodkorlikka asoslanadi. Bu kapitalni intellektual kapital deb atash mumkin. “Ijodiy iqtisodiyot”ning ajralmas elementi intellektual mulkni himoya qilishning kuchli institutidir. Ushbu iqtisodiyotning asosiy sub'ektlari ijodiy sinf vakillari, o'ziga xos qadriyatlar va xulq-atvorga ega bo'lganlar. Ularning iqtisodiy ahamiyati shundan iboratki, ular zamonaviy odamlarning katta massasi uchun iqtisodiy madaniyat me'yorlarini belgilaydilar, chunki ular postindustrial iqtisodiyotda keng tarqalgan xizmat ko'rsatish sohasida inson ijodiga asoslangan yangi "mahsulotlar" yaratadilar.

REFERENCES

1. Toshov, M. (2023). PERSONNEL MANAGEMENT AND THEIR EVALUATION IN MANAGEMENT. *Modern Science and Research*, 2(10), 535–541.
2. Hakimovich, T. M. (2023). IQTISODIYOTDA MENEJMENTNING AHAMIYATI. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 84-87.
3. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). Бухоро Вилоятида Кичик Саноат Зоналарининг Ривожланиши. *BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 1(2), 10-13.
4. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАСЧЕТА ПРОДУКЦИИ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ. *IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 1(2), 12-17.
5. Орипов, М. А., Аминова, Н. Б., & Рахманкулова, Н. О. (2020). Экологически чистое и устойчивое управление цепочками поставок в экономике платформы. *Вестник науки и образования*, (13-2 (91)), 28-30.
6. Abdulloev, A. J., & Rakhmankulova, N. O. THEORETICAL ASPECTS OF THE INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP CONCEPT.
7. Alisher Khudoynazarovich Shadiyev. (2023). FUNCTIONS, METHODS, MANAGEMENT DECISIONS AND SOCIAL FACTORS OF EDUCATIONAL

- MANAGEMENT. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 87–93.
8. Shadiyev, A. (2022). EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF SINGAPORE TOURISM IN UZBEKISTAN. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 23(23).
 9. Shadiyev, A. K. (2021). Development and organization catering service in hospitality. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(5), 381-387.
 10. Bazarova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF USING PR-ADVERTISING SERVICES IN THE PROCESS OF PRODUCT DELIVERY ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION. Modern Science and Research, 2(10), 798–804.
 11. Supievna, B. M. (2023). USING EFFECTIVE WAYS OF CONDUCTING MARKETING RESEARCH IN INTERNATIONAL COMPANIES. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(6), 624-629.
 12. Bakhodirovich, K. B. (2023). International accounting models and their characteristics in the conditions of innovative economy. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 21, 56-60.
 13. Bakhodirovich, K. B. (2023). CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING ACCOUNTING IN SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. IMRAS, 6(6), 161-165.
 14. To'rayevna, S. N. . (2023). Biznes Sohasida Xodimlarni Topish Va Tanlash Bosqichlari. Miasto Przyszłości, 41, 184–190.
 15. Sodiqova, N. (2023). DIGITAL LABOR IN THE NEW ECONOMY. Modern Science and Research, 2(10), 293–300.
 16. Akbarovna, N. N. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTDA MOLIYA VA MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING ORNI. Gospodarka i Innowacje., 41, 446-449.
 17. Bahromjon, X., & Nargiza, N. . (2023). THE PROCEDURE FOR DRAWING UP FINANCIAL STATEMENTS IN JOINT-STOCK COMPANIES ON THE BASIS OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS. Modern Science and Research, 2(10), 805–811.
 18. Алимова Ш. А., Ниёзова И. Н. Бизнес-коммуникации в системе управления промышленных структур //Academy,(1 (64)). – 2021. – С. 55-57.
 19. Alimova S. O. FEATURES OF THE STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.
 20. Jumaeva, Z. Q. "REGIONAL FEATURES OF INVESTMENT POLICY OF UZBEKISTAN." Central Asian Problems of Modern Science and Education 2020.1 (2020): 48-55.
 21. Bustonovna, D. Z. (2023). DIGITAL TECHNOLOGIES IN SHAPING THE E-COMMERCE ENVIRONMENT. Gospodarka i Innowacje., 41, 316-320.
 22. Jumayeva, Z. (2023). THEORY OF MARKET EQUILIBRIUM, SUPPLY AND DEMAND. Modern Science and Research, 2(10), 740–743.

23. Guzal, B. (2023). THEORETICAL FRAMEWORK FOR THE DEVELOPMENT OF MOTIVATION FOR LEARNING IN TURKMEN AND RUSSIAN STUDENTS. *Science and Innovation*, 2(10), 478-482.
24. Бобомуродова, Г. (2023). ЭМПАТИЯ КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНЫХ ПРЕДУБЕЖДЕНИЙ У СТУДЕНТОВ. *Евразийский журнал академических исследований*, 3(9), 179-182.

EFFECTIVENESS OF USING PR-ADVERTISING SERVICES IN THE PROCESS OF PRODUCT DELIVERY ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION

Bazarova Mamlakat Supievna.

Asian International University.

Senior Lecturer, Department of Economics.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10361322>

Abstract. This article describes the indicators of the effectiveness of using PR-advertising services in the process of product delivery, the advantages of consumer organizations, the specific characteristics of the methods of studying consumer preferences, recommendations for determining and developing the level of loyalty of residents and entrepreneurs of the Bukhara region.

Key words: market, economic system, consumer, producer, SMM agency, commercial activity, marketing research, NPS, behavioral motives, field research.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ УСЛУГ PR-РЕКЛАМЫ В ПРОЦЕССЕ ДОСТАВКИ ПРОДУКЦИИ НА ПРИМЕРЕ БУХАРСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация. В статье описаны показатели эффективности использования PR-рекламных услуг в процессе доставки продукции, преимущества потребительских организаций, особенности методов изучения потребительских предпочтений, рекомендации по определению и развитию уровня лояльности жители и предприниматели Бухарской области.

Ключевые слова: рынок, экономическая система, потребитель, производитель, SMM-агентство, коммерческая деятельность, маркетинговые исследования, NPS, поведенческие мотивы, полевые исследования.

Market economic system is the main form of economic life of modern society. The concept of market is a basic concept in the theory of market economy.

The market is a consumer-oriented economic system. This explains the constant interest of economic science in how an ordinary consumer behaves, what motives and rules he follows when choosing a large assortment of goods, the existence of laws regulating his behavior in the market, and methods of stimulation. At present, the relationship between the consumer and the producer is built in such a way that the consumer is at the center of the producer's interests and is his main goal and the object of targeted influence. Therefore, it is important for the manufacturer to study the preferences of consumers from a psychological, economic, sociological and cultural point of view.

Studying the preferences of consumer organizations is the most important element of the commercial activity of any SMM agency.⁵⁶ Customers are at the heart of any successful business, regardless of the size of the operation. Studying consumers, their wishes and preferences allows the SMM agency to offer them exactly what they need.

The main task in the study of consumer organizations is to determine the factors influencing their behavior. In order to successfully operate in the services market, the SMM

⁵⁶ <https://topagency.com/glossary/social-media-marketing-agency-definition/#:~:text=marketing%20agencies%20work-,Strategy,to%20reach%20their%20target%20markets.>

agency needs to make timely changes to the product (service) itself, optimize advertising channels and advertising strategy, i.e. adapt all components of the marketing mix to changes in consumer preferences. should know in advance. .

Marketing research on consumer preferences focuses on understanding behavioral motivations and identifying consumer values. The main purpose of conducting such research is to reduce the level of uncertainty in making certain management decisions. The main tasks of marketing research of consumer preferences are to identify potential and current market opportunities, to identify competitors, to study the dynamics of the shares of the main participants in the market, to create and analyze a portrait of consumer organizations.

Table 1.

Peculiarities of methods of studying consumer preferences.

Method	Feature of the method
Lichnoe interview	Direct communication between the interviewer and the respondent. Allows you to get answers to questions of increased complexity. During a personal interview, the interviewer can interest the respondent, establish the best possible contact with him, and reduce the likelihood of refusal to answer.
Telephone interview	The most economical method of data collection (low cost). The survey can be completed fairly quickly. The data obtained from the respondent using this method is entered into the database during the conversation with him.
Electronic survey	Filling out the questionnaire takes less time, and respondents can think about and weigh the questions. Checking the entered values, monitoring the mandatory completion of questions. Demonstration of video and audio materials, as well as images of any format. Low costs.
Glubinnoe interview	Allows you to obtain non-formalized information of a qualitative nature. Study of hard-to-reach respondents (high-income individuals).
Focus group	The conversation is conducted in a relaxed atmosphere. Opportunity to express your opinion honestly and freely. It is possible to demonstrate the product, its taste, smell and other properties. During the discussion, advantages and disadvantages that were previously hidden can be discovered.

1. The level of loyalty of residents and entrepreneurs of the Bukhara region can be determined using one of the loyalty measurement methods. In this case, the traditional method is used. A survey to evaluate the NPS of Bukhara region entrepreneurs.

2. NPS (NetPromoterScore)⁵⁷ is an index showing customer loyalty to a brand, product, or service.

⁵⁷ [https://www.qualtrics.com/experience-management/customer/net-promoter-score/#:~:text=Net%20Promoter%20Score%20\(NPS\)%20definition,a%20higher%20score%20is%20desirable.](https://www.qualtrics.com/experience-management/customer/net-promoter-score/#:~:text=Net%20Promoter%20Score%20(NPS)%20definition,a%20higher%20score%20is%20desirable.)

3. Measuring the NPS loyalty index includes 3 steps:

4. The consumer answers the question "How likely are you to recommend the company/product/service to your acquaintances, friends, colleagues?" In this case, it is suggested that the rating be made on a 10-point scale, where 10 is "I definitely recommend", 0 is "I do not recommend under any circumstances."

5. According to the received ratings, consumers are divided into 3 groups: 10-9 points - brand/product supporters, 8-7 points - neutral consumers, 6-0 points - critics.

6. The calculation of the consumer loyalty index itself is determined using the NPS⁵⁸ formula= $\left(\frac{\text{Number of supporters}}{\text{Total number of respondents}}\right) - \left(\frac{\text{Number of critics}}{\text{Total number of respondents}}\right)$.

The respondent chooses a number from 0 to 10, thereby indicating which extreme point he belongs to. The sample includes 30 people. The results of the questionnaire are summarized in the table.

The primary data collection methods in field research are: observation, experiment (test), survey. Advantages of field research:

- provide more information than other research methods;
- to provide the researcher with more flexibility compared to other research methods;
- field research is more likely to reveal unexpected results than other methods.

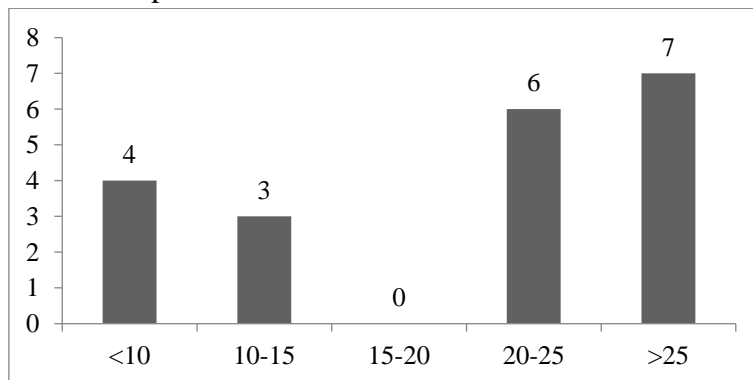
A plan to study the preferences of consumers in the market of fast food restaurant services on the example of Bukhara region:

- 1) questionnaire;
- 2) observation;
- 3) targeted interview (focus group).

The questionnaire survey method was chosen because of its versatility, efficiency and cost. The target population of this study was selected based on the geographic segmentation of the market. A sample of 20 people was taken from all clients of the agency. Sample participants were given questionnaires consisting of a list of 18 multiple-choice control questions. For each question, you can choose the answer option that is most suitable for the respondent. Sample questionnaire used for this study.

The data obtained after the survey is presented below, including in graphical form.

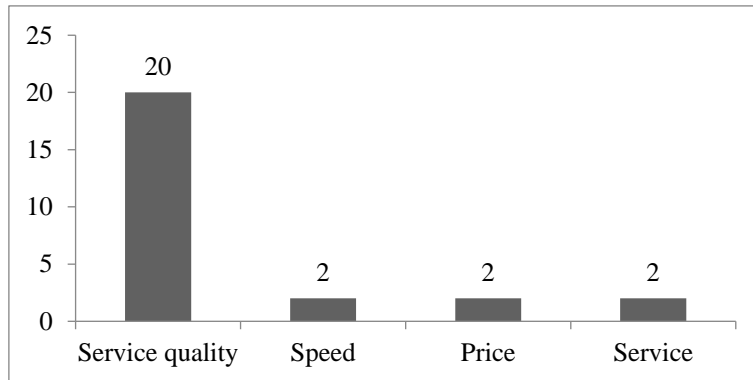
Respondents indicated their annual income - for most it is more than 25 million soums.

Annual income of respondents, million soums.

⁵⁸ [https://www.qualtrics.com/experience-management/customer/net-promoter-score/#:~:text=Net%20Promoter%20Score%20\(NPS\)%20definition,a%20higher%20score%20is%20desirable.](https://www.qualtrics.com/experience-management/customer/net-promoter-score/#:~:text=Net%20Promoter%20Score%20(NPS)%20definition,a%20higher%20score%20is%20desirable.)

When choosing an agency, the respondent is guided by the quality of the services offered. However, cost and methods do not have as much influence on consumer choice.

Factors affecting consumers' choice of products of entrepreneurs of Bukhara region

In conclusion, it can be said that we made the following comments.

1) Most of the respondents are neutral consumers.

Neutral consumers are consumers who are not loyal to a particular agency, but do not harm the company's reputation.

2) Supporters of the company make up 30% of the total number of supporters.

Company supporters/allies are a category of consumers who recommend the company to the environment. Such customers are the most valuable for the company. They often make purchases from this company, and the life cycle of such customers is of the utmost importance.

3) Critics occupy the smallest part of the total number of survey participants.

This is part of the customers who are not satisfied with our service and service delivery. They want to destroy your reputation by spreading negative reviews.

$$NPS = \left(\frac{\text{Number of supporters}}{\text{Total number of respondents}} \right) - \left(\frac{\text{Number of critics}}{\text{Total number of respondents}} \right)$$

$$NPS = \left(\frac{9}{30} \right) - \left(\frac{5}{30} \right) \times 100\% = 34\%.$$

Based on the above, we can conclude that the NPS loyalty index = 34%, which means a good result of loyalty programs.

Retail audit is monitoring changes in various product indicators (price, assortment, level of representation in retail outlets, variety of packaging, sales volume) in the changing market situation and taking into account the activities of competitors. Retail audit information includes obtaining a database of market operators (by manufacturers, product categories, brands), determining the market structure of the studied product, conducting a comparative analysis of pricing policy, assortment policy, advertising activities and distribution. allows to analyze the indicators. the main participants of the studied product market and others.

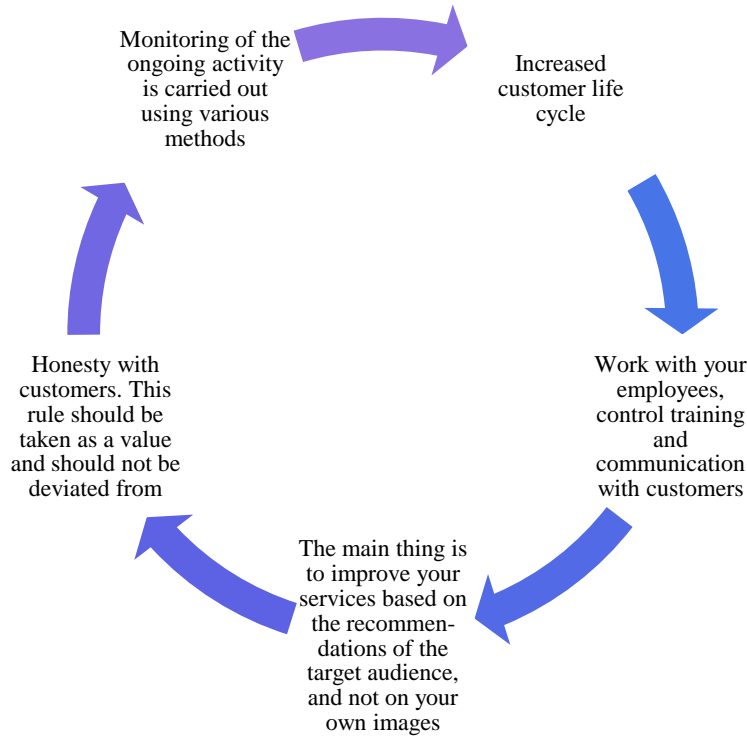
The main purpose of the observation within the framework of this project is to study the actions of enterprises when concluding an agreement with the agency. It was decided to monitor:

- range of services;
- prices;
- consumer behavior when choosing and ordering services.

The agency is working on customer loyalty, but it should work more and turn neutral customers into customers from which only entrepreneurs of the Bukhara region order services.

High customer loyalty to the agency is very necessary, because the growth of profits and the success of the company as a whole depends on it.

Recommendations aimed at increasing the loyalty of consumer organizations on the example of Bukhara region include:

1. Increased customer life cycle.

Most of the clients are satisfied with the company's service. That is why it is very important to keep in constant contact with the clients and thereby increase the possibility of returning to the agency.

2. Work with your employees, control training and communication with customers.

Some employees may not finish working with the client, this should be prevented and constantly monitored. Equally important is developing loyalty among subordinates. A warm attitude in the team will never harm customers, but only encourage warm communication between these channels.

3. The main thing is to improve your services based on the recommendations of the target audience, and not on your own images.

4. Honesty with customers. This rule should be taken as a value and should not be deviated from. If something is promised, it must be fulfilled.

5. Monitoring of the ongoing activity is carried out using various methods. Thanks to services such as Yandex Metrica, which allows you to monitor website traffic in real time, you can adjust the ongoing activity during business hours, find the most effective means of communication, analyze demand and adapt to customer needs in time.

In addition to the above, we can conclude that this company has a growth trend. In order to maintain this pace, it is necessary to control the improvement of the quality of the provided services, increase the qualification of personnel and improve the technical base.

REFERENCES

1. Supievná, Bazarova Mamlakat. "USING EFFECTIVE WAYS OF CONDUCTING MARKETING RESEARCH IN INTERNATIONAL COMPANIES." Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities 11.6 (2023): 624-629.
2. Bazarova, M. "EFFECTIVENESS OF USING PR-ADVERTISING SERVICES IN THE PROCESS OF PRODUCT DELIVERY ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION". Modern Science and Research, vol. 2, no. 10, Nov. 2023, pp. 798-04,
3. Базарова, М. С., Шарипова, М., & Нуруллоев, О. (2021). "РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ" ДА АҲОЛИНИНГ ИШ БИЛАН БАНДЛИГИ ХУСУСИЯТЛАРИ. САМАРҚАНД ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ, 482.
4. То'rayevna, S. N. . (2023). Biznes Sohasida Xodimlarni Topish Va Tanlash Bosqichlari. Miasto Przyszłości, 41, 184–190.
5. Sodiqova, N. (2023). DIGITAL LABOR IN THE NEW ECONOMY. Modern Science and Research, 2(10), 293–300.
6. Toshov, M. (2023). PERSONNEL MANAGEMENT AND THEIR EVALUATION IN MANAGEMENT. Modern Science and Research, 2(10), 535–541.
7. Hakimovich, T. M. (2023). IQTISODIYOTDA MENEJMENTNING AHAMIYATI. Gospodarka i Innowacje., 41, 84-87.
8. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). Бухоро Вилоятида Кичик Саноат Зоналарининг Ривожланиши. BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIIY JURNALI, 1(2), 10-13.
9. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАСЧЕТА ПРОДУКЦИИ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ. IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIIY JURNALI, 1(2), 12-17.
10. Орипов, М. А., Аминова, Н. Б., & Рахманкулова, Н. О. (2020). Экологически чистое и устойчивое управление цепочками поставок в экономике платформы. Вестник науки и образования, (13-2 (91)), 28-30.
11. Abdulloev, A. J., & Rakhmankulova, N. O. THEORETICAL ASPECTS OF THE INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP CONCEPT.
12. Alisher Khudoynazarovich Shadiyev. (2023). FUNCTIONS, METHODS, MANAGEMENT DECISIONS AND SOCIAL FACTORS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 87–93.
13. Shadiyev, A. (2022). EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF SINGAPORE TOURISM IN UZBEKISTAN. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 23(23).
14. Shadiyev, A. K. (2021). Development and organization catering service in hospitality. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(5), 381-387.
15. Bazarova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF USING PR-ADVERTISING SERVICES IN THE PROCESS OF PRODUCT DELIVERY ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION. Modern Science and Research, 2(10), 798–804.

16. Supievná, B. M. (2023). USING EFFECTIVE WAYS OF CONDUCTING MARKETING RESEARCH IN INTERNATIONAL COMPANIES. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(6), 624-629.
17. Bakhodirovich, K. B. (2023). International accounting models and their characteristics in the conditions of innovative economy. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 21, 56-60.
18. Bakhodirovich, K. B. (2023). CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING ACCOUNTING IN SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. IMRAS, 6(6), 161-165.
19. Akbarovna, N. N. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTDA MOLIYA VA MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING ORNI. Gospodarka i Innowacje., 41, 446-449.
20. Bahromjon, X., & Nargiza, N. . (2023). THE PROCEDURE FOR DRAWING UP FINANCIAL STATEMENTS IN JOINT-STOCK COMPANIES ON THE BASIS OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS. Modern Science and Research, 2(10), 805–811.
21. Алимова Ш. А., Ниёзова И. Н. Бизнес-коммуникации в системе управления промышленных структур //Academy,(1 (64)). – 2021. – С. 55-57.
22. Alimova S. O. FEATURES OF THE STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.
23. Jumaeva, Z. Q. "REGIONAL FEATURES OF INVESTMENT POLICY OF UZBEKISTAN." Central Asian Problems of Modern Science and Education 2020.1 (2020): 48-55.
24. Bustonovna, D. Z. (2023). DIGITAL TECHNOLOGIES IN SHAPING THE E-COMMERCE ENVIRONMENT. Gospodarka i Innowacje., 41, 316-320.
25. Jumayeva, Z. (2023). THEORY OF MARKET EQUILIBRIUM, SUPPLY AND DEMAND. Modern Science and Research, 2(10), 740–743.

SYMPTOMS AND TREATMENT OF THRUSH IN CHILDREN

Mamedova N.Sh.

Department of Clinical Sciences, Asia International University,
Bukhara, Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10361690>

Abstract. Thrush is a fungal (yeast) infection that can grow in your mouth, throat and other parts of your body. With oral thrush (oral candidiasis), you may develop white, raised, cottage cheese-like lesions (spots) on your tongue and cheeks. Thrush can quickly become irritated and cause mouth pain and redness.

Key words: thrush, mouth, throat, body, tongue, infection, spots, pain, redness.

СИМПТОМЫ И ЛЕЧЕНИЕ МОЛЧОЧКИ У ДЕТЕ

Аннотация. Молочница – это грибковая инфекция, которая может расти во рту, горле и других частях тела. При молочнице (оральный кандидоз) у вас могут развиться белые, поднятие, похожие на творог поражения (пятна) на языке и щеках. Молочница может быстро раздражаться и вызывать боль и покраснение во рту.

Ключевые слова: молочница, рот, горло, тело, язык, инфекция, пятна, боль, покраснение.

Thrush is a fungal infection of your mouth and throat. It is caused by an overgrowth of Candida yeast. Antibiotics and immune system problems can raise your risk of thrush. It is uncommon in people without underlying conditions.

Thrush is a mouth infection that is common in babies and children. Symptoms include white or yellow velvety patches in the mouth. Thrush is caused by a type of fungus called Candida. Candida is found naturally on the skin and in the mouth. But if Candida grows out of control, it can cause thrush.

Candida yeast is common in the everyday environment. It only causes a problem when it grows out of control. This can happen if a child:

- Has taken antibiotics
- Uses inhaled corticosteroids, such as for asthma
- Uses a pacifier often
- Has a weak immune system

If your child has oral thrush, you might notice that they have white spots and patches that look like cottage cheese on their tongue, inner cheeks, lips, gums or roof of their mouth. These patches don't rub off with gentle pressure. If the patches are removed, they leave inflamed areas that can bleed.

A child with oral thrush might also have cracking and inflammation at the corners of their mouth. They might not be able to taste things as well as usual.

Oral thrush generally doesn't irritate babies and young children. But it might cause irritation if the areas get very inflamed. In this case, your child might not want to feed or eat. They might also drool. And if the infection spreads to your child's food pipe, it can be painful and make it hard for them to swallow.

If a baby is breastfeeding, they can pass on thrush, which can cause a nipple infection. This kind of infection causes inflamed, sensitive and cracked nipples. Your breast might hurt during feeding, and you might have a stabbing pain deep in your breast.

Although oral thrush can affect anyone, it's more likely to occur in babies and older adults because they have reduced immunity; in other people with suppressed immune systems or certain health conditions; or people who take certain medications. Oral thrush is a minor problem if you're healthy, but if you have a weakened immune system, symptoms may be more severe and difficult to control.

Thrush is not a serious problem for a healthy child. It can be treated with antifungal medicine.

Your GP or Health Visitor may prescribe an antifungal treatment called Nystatin oral suspension if your baby is under 4 months. Older babies are usually prescribed Miconazole gel. Nystatin comes with a dropper that you can use to apply the medicine on the affected areas after feeds.

The healthcare provider will ask about your child's symptoms and health history. They will give your child a physical exam. This will include looking in your child's mouth.

Thrush is not a serious problem for a healthy child. It can be treated with antifungal medicine.

Treatment will depend on your child's symptoms, age, and general health. It will also depend on how bad the condition is.

A healthy baby with mild thrush may not need any treatment. More severe cases are likely to be treated with a liquid antifungal medicine. This is given through a dropper into your child's mouth. Or the medicine may be given as pills in an older child. Follow the healthcare provider's instructions for giving this medicine to your child.

Breastfeeding mothers may develop thrush on their nipples. If you breastfeed, both you and your child will be treated. This is to prevent passing the infection back and forth. You may be given an ointment to apply to your skin or an oral antifungal medicine.

Talk with your child's healthcare providers about the risks, benefits, and possible side effects of all medicines.

It's also important to boil (sterilize) and disinfect any pacifiers, bottle nipples, or toys that your child may put in their mouth after each use. This will prevent your child from being infected again. Oral thrush is treated with antifungal medication, but you can also ease uncomfortable symptoms with home remedies such as salt water, yogurt, clove oil, apple cider vinegar, and more. Diluted baking soda (sodium bicarbonate) may also combat the symptoms of thrush. Dissolve a half teaspoon of baking soda in 1 cup of warm water, and apply to your child's thrush with a cotton swab. You can also apply the paste on your nipples before breastfeeding (just wipe off before your baby latches). Thrush often goes away on its own in a few days.

REFERENCES

1. Adams, N.P., Bestall, J.C., Jones, P., Lasserson, T.J., Griffiths, B., & Cates, C.J. (2008). Fluticasone at different doses for chronic asthma in adults and children. *Cochrane Database of Systematic Reviews 2008*, 4, CD003534. <https://doi.org/10.1002/14651858.CD003534.pub3>.
2. Campbell, J.R., & Palazzi, D.L. (2017). *Candida infections in children*. UpToDate. Retrieved 5 July 2021 from <https://www.uptodate.com/contents/candida-infections-in-children>.
3. Ericson, J., & Benjamin Jr, D.K. (2016). *Candida*. In R. Kliegman, J. St Geme, N. Blum, S. Shah, R. Tasker & K. Wilson (Eds), *Nelson textbook of pediatrics* (21st edn, pp. 1640-1642). Elsevier.
4. Gaensbauer, J., Nomura, Y., & Ogle, J.W. (2020). Infections: Parasitic and mycotic. In W. Hay, M. Levin, M. Abzug & M. Bunik (Eds), *Current diagnosis and treatment: Pediatrics* (25th edn, pp. 1291-1329). McGraw-Hill Education.
5. Oakley, A. (2003). *Candida*. DermNet NZ. Retrieved 5 July 2021 from <https://www.dermnetnz.org/topics/candida/>.
6. Salokhiddinova, H. Y. (2023). Morphological Features of the Human Body in Energy Drink Abuse. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 3(5), 51-53.
7. Salokhiddinova, X. Y. (2023). INFLUENCE OF EXTERNAL FACTORS ON THE MALE REPRODUCTIVE SYSTEM. *EUROPEAN JOURNAL OF MODERN MEDICINE AND PRACTICE*, 3(10), 6-13.
8. Djalilova, Z. (2023). THE USE OF LATIN TERMINOLOGY IN MEDICAL CASE. *Академические исследования в современной науке*, 2(14), 9-15.
9. Valijonova, O. M. (2023). Aseptic and antiseptic in therapeutic dentistry. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(10), 517-521.
10. Valijonova, O. M., & Bahodirova, N. M. (2023). TREATMENT OF HYPERESTHESIA AFTER TEETH WHITENING. *Научный Фокус*, 1(1), 459-465.
11. Dilmurodova, T. D. (2023). MORPHOLOGICAL ASPECTS OF THE THYROID GLAND IN VARIOUS FORMS OF ITS PATHOLOGY. *American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences* (2993-2149), 1(8), 428-431.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ARTISTIC AND JOURNALISTIC DISCOURSE IN CREATIVITY

Yuriya Polyakova

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami Faculty of languages teacher of
methods of teaching Russian literature

Sariyev Ruslan Ravilyevich

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami Faculty of languages teacher of
methods of teaching Russian literature

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10365793>

Abstract. *This article reflects on the concept of speech culture and its importance in radio journalism. Today's radio journalistic speech should be clear and strictly organized, understandable to all. Especially the journalist should have a deep grasp of thought and word etiquette. Using words in their place increases the effectiveness of the word, serves to quickly advance the essence of the event.*

Keywords: *language, speech, speech etiquette, oratory, literary language.*

ВЗАИМОСВЯЗЬ ХУДОЖЕСТВЕННОГО И ПУБЛИКАТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА В ТВОРЧЕСТВЕ

Аннотация. *В статье размышляется о понятии культуры речи и ее значении в радиожурналистике. Сегодняшняя радиожурналистская речь должна быть четкой и строго организованной, понятной всем. Особенно журналист должен глубоко понимать мысль и словесный этикет. Использование слов вместо них повышает эффективность слова, способствует быстрому раскрытию сути события.*

Ключевые слова: *язык, речь, речевой этикет, ораторское искусство, литературный язык.*

In our country, which is rapidly moving on the path of innovative development today, the upbringing of a harmonious generation, the cultivation of enlightened and highly spiritual citizens is one of the priorities of the policy of our state.

The concept of development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030, as defined by our country, shows its positive result today. In our country, a person, a person, Society, a state are being renewed, all social process Education and culture, spirituality are being formed in a unique way.

Language and speech are related phenomena. Language is material material for speech, on the basis of this material speech is formed. Everything in the language will be common to the language community. The language contains spiritual and material material, the figurative spiritual material of the word in the memory of people, the forms of the word used in the process of creating speech, morphemes, sounds are material material. While the fact that language is a spiritual phenomenon is its preservation in the mind, its material phenomena are determined through the means of language in it.

Speech is the process of using a unique weapon, the so-called Language, performing extremely important tasks, the manifestation of the possibilities of language units in relation to phenomena such as being, thinking, consciousness and situation. Speech is a language in

motion, appearing in the process of the movement of speech members and is formed from word forms, vocabulary and sentences. The culture of speech, the concept of striving for cultural speaking is a phenomenon that has existed in all folk languages since time immemorial. This concept is considered a concept that is associated with certain linguistic norms, ethical and aesthetic requirements.

While functional speech styles, scientific, formal, colloquial styles report one or another manifestations of life, the activities of the Professional of the people engaged in it, the style of artistic speech is characterized by a mixture of all aspects of life and existing speech styles. The artistic style not only gives a message, information about the event, but also gives an aesthetic effect to the reader, the listener, the main function of which is figurativeness. And through figurativeness, speech reveals the character, characteristics of the owner. This style uses all the linguistic elements present in the general language based on the literary norm, and sometimes there are also cases of deviations from the literary norm, in which the writer, author can deviate to reveal character traits. In this style, the scale of the artistic perception of reality, the method of creativity, poetic skills of each writer differ from each other in a way that is in accordance with the genre nature of artistic speech. Accordingly, the artistic style of speech is an extremely inclusive and rich speech vision with relatively wide possibilities.

The phenomenon and scientific problem, which is now referred to by the term speech culture, has a much wider content. The culture of speech is not only an effort to consciously and purposefully humiliate the literary language, but also an activist who serves to raise the general culture of the nation, to educate people about the taste of a certain language.

The term speech culture is used in modern linguistic interpretation as the name of three different phenomena.

These are:

- 1) the name of cultural speech, that is, a speech phenomenon;
- 2) the name of the scientific problem associated with the concept of cultural speech and referred to as speech culture;
- 3) the name of the field specially engaged in the study of the problem of speech culture, the Department of linguistic science.

Each of the three events cited should not be confused with each other.

In understanding and describing the concept of speech culture, the following views are prominent in linguistics:

1. Speech culture is one of the peculiarities of the development of the literary language (Prague linguistic school).
2. Speech culture (language culture) is an activity that consists in helping to form and smooth literary language norms, that is, conscious intervention in language development (Prague linguistic school)
3. Speech culture is the skill of being able to make language clear, expressive. (A. Gurevich).
4. The culture of speech consists in the mutual complete and thoughtful thinking of people, a thorough mastery of all the possibilities and means of language, (B.N.Golovin).
5. The culture of speech is not only the correct speech, but also the colloquial cheapness. (G.O. Vinokur)

6. Speech culture is the art of being able to speak and write purposefully using language tools appropriately. (A.N.Efimov).

7. The culture of speech is primarily a culture of thinking. (D. E. Rosenthal).

8. Speech, which is also distinguished by its national identity, is cultural speech. (M. Afganova).

From the definitions it is known that the culture of speech is the attitude towards the use of language as a weapon of communication – intervention. The higher the attitude of radio journalists to the use of this unique weapon, the higher the culture of speech.

In the following years, special attention is paid to the study and research of the individual characteristics of journalistic speech.

The study of his skills in the choice and application of words in the field of journalism is of particular importance in the development of our linguistics. Because it is through this aspect that the individual style of the journalist is evident. Therefore, in our linguistics, aspects such as the originality of a journalist's speech, his use of language tools are rising to the level of the main topic.

The methodological analysis of the speech of a Radio journalist consists in determining the skill of a journalist in the use of the means of artistic representation of the language, as well as the use of the language in general, and, through this, its place in the development of the Uzbek language.

The study of the methodology of the speech of a Radio journalist assumes the performance of the following tasks:

- Study of the peculiarities of radio journalism among journalistic genres;
- Scientific-critical assessment of the state of study of journalism in Uzbek linguistics;
- Analysis of phonetic properties of radio journalism;
- Study of linguistic principles of radio journalism;
- Studying the morphemic properties of radio journalism and analyzing it;

The significance of the media's information dissemination, cultural-spiritual, unifying, organizational, educational, ideological tasks is expanding in the development of the population from various events, raising the culture of the population, enriching its spirituality, and correctly shaping its worldview.

It can be seen from these points that the culture of speech is the grammatical correctness of speech. It must also be methodically correct, that is, brevity, accuracy and simplicity must be its measure. In the broadest sense, however, speech culture expresses oratory impressiveness, creative brilliance, sharpness and figurativeness. At this point, a true journalist achieves his oratory skills as a result of his natural ability, as well as his tireless work on his language, speech. In some people, oratory is an art that is achieved due to personal abilities and activities. In eloquence, we can see that ability and skill are closely related.

So today's radio journalistic speech should be clear and concise, strictly organized, understandable to all. Especially the journalist should have a deep grasp of thought and word etiquette. Using words in their place increases the effectiveness of the word, serves to quickly advance the essence of the event. As Rahimboy Jumaniozov explained, "journalism is a periodic barometer of society. Whether it is a news that sets the stage for progress or, on the

contrary, the first information about something contrary to it, we will receive at speed, for which the word journalist and himself must be sharp, the mention of his opinion must be thoughtful.

REFERENCES

1. Karimov.I Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch – T. Ma'naviyat. 2008.
2. R. Jumaniyozov. Nutqiy mahorat. Toshkent 2005. – b 15
3. P.Расулов. Нутқ маданияти ва нотиклик санъати. - Тошкент: Ўзбекистон, 2009.
4. Eltazarov J. Tildagi tejamkorlik tamoyili va qisqaruv. - Samarqand, 2004.
5. Ruzmatovich, U. S. (2022). ANALYSIS OF THE RESULTS OF PHYSICAL TRAINING OF FERGANA STATE UNIVERSITY STUDENTS. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(09), 85-96.
6. Ruzmatovich, U. S. (2022). ANALYSIS OF THE RESULTS OF PHYSICAL TRAINING OF FERGANA STATE UNIVERSITY STUDENTS.
7. Ruzmatovich, U. S. (2022). Organization And Content Of Professional And Practical Physical Training Of Students Of Pedagogical Higher Education Institutions. INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(06), 29-35.
8. Ruzmatovich, U. S. (2022). ORGANIZATION AND CONTENT OF PROFESSIONAL AND PRACTICAL PHYSICAL TRAINING OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(06), 29-35.

THE ROMANTIC PATHOS OF A.S. PUSHKIN'S "SOUTHERN POEMS"

Liu Ning

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami Faculty of languages teacher of methods of teaching Russian literature

Matenova Y.U.

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami Faculty of languages teacher of methods of teaching Russian literature

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10361947>

Abstract. *This article discusses and analyzes the romantic paths of Pushkin's southern poems. The main focus of the poet's work was the experiences and feelings of the individual's dismay.*

Keywords: *southern poems, romantic, emotions, poet, beauty, experience.*

РОМАНТИЧЕСКИЙ ПАТОС А.С. «ЮЖНЫЕ СТИХИ» ПУШКИНА

Аннотация. *В статье рассматриваются и анализируются романтические пути южных стихотворений Пушкина. Основным направлением творчества поэта были переживания и переживания отчаяния личности.*

Ключевые слова: *южные стихи, романтик, эмоции, поэт, красота, опыт.*

"Romantic paths of Southern Poetry " refers to the Romantic tendencies in the poetry of Alexander Sergeyevich Pushkin. Pushkin, a renowned Russian poet and founder of modern Russian literature, is known for his exploration of various themes and poetic styles.

In his works, Pushkin displayed a deep appreciation for nature, love, and the human experience. He skillfully employed vivid imagery, emotional depth, and lyrical language to convey his ideas. Pushkin's Romantic poetry often delved into the realms of passion, longing, and the transcendence of ordinary reality.

One notable example of Pushkin's Romantic poetry is his narrative poem "Eugene Onegin." This work explores themes of unrequited love, fate, and the clash between society's expectations and individual desires. Pushkin's skillful use of verse and his ability to evoke powerful emotions in the readers have made "Eugene Onegin" a classic piece of Romantic literature.

Overall, Pushkin's Romantic tendencies in his Southern poetry showcase his mastery of poetic expression and his ability to capture the essence of human emotions and experiences. His works continue to be beloved and celebrated for their timeless beauty and profound insights into the human condition.

Pushkin's Poems, the list of which will be presented in the future, occupy a very large part of his work. Twelve poems were written on them, and twelve sketches and did not end in the initial stages. Beginning in 1820, during the period of Southern exile, the poet created a very serious and deep overlap with very romantic poems, very modern and complex, complex on Poetic Forms and problems.

Pushkin's southern poems, including works such as "Brothers Kobans", "Caucasian prison", "fountain of Bahchisaroy", bring a completely new direction to Russian literature, which was called revolutionary romanticism. It expressed the poetic feelings and thoughts of

modern youth, which are the oldest. In such an environment, dissatisfaction with life and the political system of all Russia has matured. For such people, life was worse than prison, and this man was presented as a prisoner who tried to strive for freedom, worshiping the Revolutionary Romance of the 1920s. However, their lack of social solitude and the like, their association with people whose suffering was very intense, often brought a very tragic character to the romantic worldview.

The main focus in the poet's work was the gloomy experiences and feelings of a proud and lonely person standing on the crowd. Thus, he protests against social, moral and religious oppression, so the heroes depicted in the poet's poems often violated generally accepted norms of criminals and society. Pushkin inspired Byron's works, as well as other Russian romantic writers. Pushkin very well expressed his soul, thoughts and life in the narratives of heroes and phenomena, which stretched far from the life of the poem.

Caucasian prison poem:

Pushkin's poems are brilliantly and in their own way, including the famous poem of the Caucasian captive. Based on his analysis, it is the poet's first poem of romantic Power, written in 1821. The hero cooled his heart and was captured to the Cherkas after the spirit of freedom. Cherkeshenka frees the hero from the love for him, but he throws himself into the stormy water of the Terek River.

By this time, no one had created such a work, so the poem brought Pushkin great success, because it reflected his romantic hero - a prisoner who escaped from a cultural society and accepted disgruntled suffering. He was captured because of his delicate and natural nature, which not every common man could find. Pushkin fully understands the freedom of the soul here. His captors consider the different world empty and useless. He found spiritual freedom, but he could not find happiness. So, figuratively, you can interpret all the content of this work.

Pushkin, who in his poems created a romantic image of people and nature, practically did not discover them, because he often believed in his personal and vivid impressions, for example, about the Crimea, the Caucasus, the Bessarabian steppe, etc.

Here, in fact, very briefly about the fact that Pushkin took his poems to the masses of readers. "Angelo", "Robber Brothers", "Bakhchisarai fon", "Vadim", "Gavriliada", "small house in Kolomna", "Count Nulin", "Ezersky", "Caucasian prison" "Poltava", "Bronze Horseman", "Tazit", "Ruslan and Lyudmila", "Tsypsies". This, of course, is not Pushkin's Poems - the list can be continued, but most of these works end, because the life of this great literary critic was quickly and tragically reduced.

Meanwhile, vague boring and homeless envisaged. Ovid, Baratynsky and Byron - often appeared psychological similarities with another disgraced poet. In 1821, Pushkin wrote a historical elegy "for Ovid," the message also called "Napoleon". live images of strangers and exiles were written in 1822, provided in letters for Baratynsky.

One of the most famous lyric poems by Alexander Pushkin I remember a wonderful moment created in 1925 and has a romantic background. It was dedicated to Anna Kern (neki Poltoratskaya), the first beauty of St. Petersburg, and the poet first saw her in 1819 at a banquet in the house of her aunt Princess Elizabeth Olenina. A passionate and temperamental figure by nature, Pushkin immediately fell in love with Anna, who at that time married general Yermolay Kern and raised her daughter. Consequently, the laws of etiquette of secular society did not

allow the poet to openly express his feelings to a woman whom he had met several hours earlier. In his memory, Kern remained a genius of fleeting imagination and pure beauty.

The work is an anthem of female beauty, which, according to the poet, can inspire a person to the most carefree actions. In six short rectangles, Pushkin was able to adapt the whole story of his acquaintance with Anna Kern, and for many years managed to convey the feelings that he experienced when seeing a woman who captivated his imagination. In his poem, the poet admits that after the first meeting, a gentle voice sounded to me for a long time, and I dreamed of pleasant features. However, by fate, the dreams of youth remained in the past, and the rebellious flood scattered the previous dreams. During the six years of separation, Pushkin gained fame, but at the same time he lost his taste for life, noting that he had lost the sharpness of feeling and inspiration that was always characteristic of the poet. The last straw in the sea of disappointment went into exile in Mikhailovskoye, where Pushkin was deprived of the opportunity to shine in front of a grateful audience - the owners of neighboring landowners' estates were not very interested in literature, preferring to hunt and drink.

REFERENCES

1. Belinsky V.G. Articles about Pushkin – M.: Nauka. 2020
2. Koshelev V.A. Reading Pushkin -M.: Literary Review, 2019
3. Lotman Yu.M. "Eugene Onegin". Comment - M: Literary World, 2000
4. Ruzmatovich, U. S. (2022). ORGANIZATION AND CONTENT OF PROFESSIONAL AND PRACTICAL PHYSICAL TRAINING OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(06), 29-35.
5. Ruzmatovich, U. S. (2022). ANALYSIS OF THE RESULTS OF PHYSICAL TRAINING OF FERGANA STATE UNIVERSITY STUDENTS.
6. Ruzmatovich, U. S. (2022). ANALYSIS OF THE RESULTS OF PHYSICAL TRAINING OF FERGANA STATE UNIVERSITY STUDENTS. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(09), 85-96.

FAVQULODDA VAZIYATLAR XAVFI TUG'ILGANDA YOKI SODIR BO'LGANDA AHOLINI HARAKATLANISHGA O'RGATISH

Abdurahmonova Sayyoraxon Ro'zaliyevna

Farg'ona viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi
hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10362079>

Annotatsiya. Ushbu maqolada favqulodda vaziyatlar xavfi tug'ilganda yoki sodir bo'lganda aholini harakatlanishga o'rgatish, favqulodda vaziyatlar soni va ko'lami ortib borayotgan hozirgi sharoitda aholini tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlash masalasining dolzarbligiga e'tibor qaratilgan. Aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlash masalasida O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligining o'rni katta bo'lib, maqolada vazirlikning aholini tayyorlash borasidagi vazifalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: favqulodda vaziyatlar, tabiiy va texnogen favqulodda vaziyatlar, aholini tayyorlash.

TRAINING THE POPULATION TO MOVE IN THE EVENT OF EMERGENCIES

Abstract. This article draws attention to the relevance of the issue of educating the population to act in the event of emergency situations, preparing the population for actions in emergency situations of a natural and man-made nature in modern conditions, when the number and scale of emergency situations are increasing. The Ministry of Emergency Situations of the Republic of Uzbekistan plays an important role in the issue of preparing the population for actions in emergency situations, the article highlights the tasks of the Ministry for training the population.

Keywords: emergency situations, natural and man-made emergencies, training of the population.

ОБУЧЕНИЕ НАСЕЛЕНИЯ К ПЕРЕДВИЖЕНИЮ В СЛУЧАЯХ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ

Аннотация. Данная статья обращает внимание на актуальность вопроса обучения населения действиям при возникновении или возникновении чрезвычайных ситуаций, подготовки населения к действиям в чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера в современных условиях, когда количество и масштабы чрезвычайных ситуаций возрастают. В вопросе подготовки населения к действиям в чрезвычайных ситуациях большую роль играет Министерство по чрезвычайным ситуациям Республики Узбекистан, в статье освещаются задачи Министерства по подготовке населения.

Ключевые слова: ЧС, ЧС природного и техногенного характера, подготовка населения.

Ma'lumki, jamiyat taraqqiy etgani sari sanoat ob'ektlarining soni va qazilma boyliklarning o'zlashtirish miqdori ortib boradi. Bu tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlar soni ham ortib boraverishiga sababchi bo'ladi. Bunday sharoitda aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Aholini evakuatsiya qilish - bu xavfli yong'in omillari ta'sir qilish ehtimoli mavjud bo'lgan hududdan odamlarni majburiy ko'chirish jarayoni.

Evakuatsiya chiqish - yong'in sodir bo'lganda xavfsiz hududga olib boradigan chiqish.

Qochish yo'li - favqulodda chiqish joyiga olib boradigan odamlarni evakuatsiya qilishning xavfsiz usuli.

Qochish yo'llari binolarning binolaridagi barcha odamlarni evakuatsiya chiqishlari orqali xavfsiz evakuatsiya qilishni ta'minlashi kerak.[1]

Chiqish evakuatsiya hisoblanadi, agar u olib keladi:

- birinchi qavatning binolaridan to'g'ridan-to'g'ri tashqarida yoki yo'lak orqali, vestibyl (foye), yo'lak va vestibyl (foye) orqali, zinapoyadan, yo'lak va zinapoyadan;

- har qanday qavatning binolaridan (birinchi qavatdan tashqari) to'g'ridan-to'g'ri zinapoyaga yoki tashqi ochiq zinapoyaga, to'g'ridan-to'g'ri zinapoyaga yoki tashqi ochiq zinapoyaga chiqish imkoniyati bo'lgan zalga;

- xuddi shu qavatdagi qo'shni xonaga, agar u yuqorida ko'rsatilgan chiqishlarga ega bo'lsa va xonaning o'zi yong'in va portlash xavfi bo'yicha A yoki B toifali texnologik jarayonlarga ega bo'lgan ombor yoki ishlab chiqarish xonasi bo'lmasa.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, mavjud me'yoriy-huquqiy hujjatlar bilan aholining barcha qatlamlarini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga va fuqaro muhofazasi sohasida tayyorlash tartibi belgilab berilgan. Bunda aholini tayyorlashda asosiy vazifalar qilib quyidagilar belgilangan:

- davlat boshqaruvi organlari, mahalliy ijroiya hokimiyati organlari va boshqa tashkilotlar rahbarlari, ishchi va xizmatchilarining favqulodda vaziyatlarning oldini olish va bartaraf etish hamda fuqaro muhofazasi bo'yicha bilimlarini izchil oshirib borish va ko'nikmalarini hosil qilish;

- qutqaruv xizmatlari va qutqaruv tuzilmalari, shuningdek, fuqaro muhofazasi tuzilmalarini favqulodda vaziyatlarni bartaraf etishga tayyorlash;

- aholini, shu jumladan, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida band bo'lmaganlarni, maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilari, umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilari, o'rta maxsus, professional va oliy ta'lim muassasalari talabalarini favqulodda vaziyatlarda muhofazalanish, jabrlanganlarga birinchi yordam ko'rsatish, jamoaviy va shaxsiy himoya vositalaridan foydalanish qoidalari va usullariga o'rgatish.[2]

Ushbu vazifalarni bajarish, ya'ni aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga va fuqaro muhofazasi sohasida tayyorlash tadbirlariga metodik rahbarlik qilish, ularni muvofiqlashtirish va nazorat qilish uchun mas'ul organ qilib O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi belgilangan bo'lib, vazirlik tomonidan quyidagi ishlar amalga oshiriladi:[3]

-favqulodda vaziyatlar vazirligi aholini tayyorlash sohasida:

-tashkiliy-metodik rahbarlikni amalga oshiradi, tadbirlarni muvofiqlashtiradi va nazorat qiladi;

-tashkiliy ko'rsatmalar va o'quv dasturlarini ishlab chiqadi va kelishadi;

-o'quv mashqlari, mashg'ulotlari va boshqa tadbirlarni tashkil etadi va o'tkazadi;

-zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy qiladi va keng foydalanilishini tashkil etadi;

-tizimidagi aholini tayyorlashga ixtisoslashtirilgan muassasalarning tinglovchilar bilan jamlash rejalarini tegishli davr uchun shakllantiradi va tasdiqlash uchun O'zbekiston Respublikasi Fuqaro muhofazasi boshlig'iga kiritadi.

Favqulodda vaziyatlar vazirligi tomonidan aholini tayyorlashning eng samarali usuli va oliy shakli deb o'quv mashqlari e'tirof etilib keng miqyosda har xil toifadagi ob'ektlar, tashkilotlar va fuqarolarni jalb etgan holda o'tkaziladigan o'quv mashqlari tan olingan. Shu sababli joylarda kompleks o'quv mashqlari, qo'mondonlik-shtab o'quv mashqlari, maxsus-taktik o'quv mashqlari, ob'ekt o'quv mashg'ulotlari o'tkazish belgilab qo'yilgan. O'tkazilib kelinayotgan bunday o'quv mashqlariga Favqulodda vaziyatlar vazirligi tomonidan metodik yordam ko'rsatib kelinmoqda.[4]

Aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlashning ahamiyati katta ekanligi hisobga olinib Favqulodda vaziyatlar vazirligi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Xalq ta'limi vazirligi va Maktabgacha ta'lim vazirliklari bilan kelishgan holda hayotiy faoliyat xavfsizligi va fuqaro muhofazasi yo'nalishlaridagi o'quv dasturlarini zamonaviy talablar asosida takomillashtirilib borilmoqda.

Binolarning qavatlaridan evakuatsiya chiqishlari soni, agar ular kamida ikkita evakuatsiya chiqishlari bo'lgan binolarni o'z ichiga olgan bo'lsa, kamida ikkita bo'lishi kerak. Ba'zi binolar, hatto qavatlarida bitta favqulodda chiqish joyi bo'lishi mumkin bo'lgan xonalar mavjud bo'lsa ham, ikkita (yoki undan ko'p) avariya chiqishlari bo'lishi kerak.

Bunday binolarga quyidagilar kiradi: maktabgacha ta'lim muassasalari binolari, qariyalar va nogironlar uylari, shifoxonalar, maktab-internatlar yotoqxonolari va bolalar muassasalari; maktablar, maktabdan tashqari va o'rta maxsus ta'lim muassasalari, kasb-hunar maktablari, oliy o'quv yurtlari va malaka oshirish muassasalari binolari; stantsiya binolari.[5]

Shuningdek, mehmonxonalar, yotoqxonalar binolari kiradi; sanatoriylar, dam olish uylari, lagerlar, motellar va pansionatlar yotoqxonolari binolari; maishiy xizmat ko'rsatish korxonolari, davlat muassasalari, loyihalash, axborot, tahririyat, nashriyot, ilmiy-tadqiqot tashkilotlari, banklar va idoralar binolari.

Turar-joy binolari (odatda) bitta favqulodda chiqish joyiga ega bo'lishi mumkin. Ammo agar qavatdagi kvartiralarining umumiy maydoni (qismning qavatida) 500 m² dan ortiq bo'lsa, bunday uyning har bir qavatida kamida ikkita favqulodda chiqish joyi bo'lishi kerak.

Barcha holatlarda kamida ikkita evakuatsiya chiqishlarida 300 m² dan ortiq yoki bir vaqtning o'zida 15 dan ortiq odam bo'lgan yerto'la va podvallar bo'lishi kerak.

Aholini tayyorlash ishlarini yanada takomillashtirish maqsadida Favqulodda vaziyatlar vazirligi tomonidan budjet va budjetdan tashqari mablag'lar hisobiga Favqulodda vaziyatlar boshqarmalari Hayotiy faoliyat xavfsizligi o'quv markazlarida zamonaviy ko'rgazmali materiallar, interaktiv o'qitish vositalari bilan jihozlangan favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlash majmualarini tashkil etish ko'zda tutilgan.[6]

Ish bilan band bo'lmagan aholi toifasini tayyorlashning eng maqbul yo'li mahallalar

vositasida aholini tayyorlashni yo'lga qo'yish ekanligidan kelib chiqib Favqulodda vaziyatlar vazirligi vositachiligida mahallalarda ish bilan band bo'lmagan aholini tayyorgarlikdan o'tkazish uchun zarur bo'lgan moddiy bazani yaratish (xona ajratish, uni ko'rgazmali o'quv-uslubiy materiallar, plakatlar, broshyuralar, eslatmalar, tashkiliy texnika hamda boshqalar bilan jihozlash) aholi bilan turli favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakatlanish bo'yicha amaliy mashq va o'quv mashg'ulotlari o'tkazish ishlari olib borilmoqda.[7]

Bunda "Mahalla fuqaro muhofazasi" boshqaruv organlarini va kuchlarini sodir bo'lishi ehtimoli bo'lgan favqulodda vaziyatlar oqibatlarini, jumladan, terroristik hurujlar natijasida radioaktiv, zaharlovchi moddalar, biologik vositalar qo'llanishining oqibatlarini bartaraf etish uchun tayyorgarlik ko'rishga, mahalla fuqarolarini birinchi yordam ko'rsatishga, tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarning ta'sir qiluvchi omillaridan, shuningdek harbiy harakatlar yoki ushbu harakatlar oqibatida yuzaga keladigan xavfdan himoyalanihga, ekstremal holatlarda darhol va aniq harakatlanishiga, o'zlari yashaydigan hududda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan favqulodda vaziyatlarning oqibatlari to'g'risida tassavurga ega bo'lishiga va har birining shaxsiy tayyorgarlik holatiga hamda oila a'zolarini himoya qilish mas'uliyatini shakllantirishga, ma'naviy va ruhiy holatga ahamiyat qaratilmoqda.

Shunday qilib, Favqulodda vaziyatlar vazirligi aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlash borasida keng qamrovli vakolatlarga ega bo'lib, ushbu vakolatlarda aholining keng qatlamlarini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlash uchun yetarli bo'la oladi.

REFERENCES

1. Abidova F.A., Abidov A.B. "Kuchli ta'sir etuvchi zaharli moddalarning xususiyatlari". - O'zR FVV FMI: 2013 y.
2. Boymirzaev A. "Hayot xavfsizligi va birinchi tibbiy yordam". - T: "Zilol buloq". 2019 y.
3. Gazinazarova S., YUldoshev O. "Avariya qutqaruv ishlari, o'quv qo'llanma". - Toshkent irrigatsiya va melioratsiya instituti: 2013 y. - 160 b.
4. Hasanov, A. (2021). SEMANTIC-ASYMMETRIC INTERPRETATION OF THE "FOOD" FRAME (Using synonymy as an example).
5. Olimqulov, Y., Xo'shboqova, M., & Hasanov, A. (2022). METHODOLOGICAL QUESTIONS OF THE NATURAL GEOGRAPHICAL REGION OF THE TERRITORY OF UZBEKISTAN. *Science and Innovation*, 1(6), 114-118.
6. Ruzmatovich, U. S. (2022). ANALYSIS OF THE RESULTS OF PHYSICAL TRAINING OF FERGANA STATE UNIVERSITY STUDENTS. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(09), 85-96.
7. Ruzmatovich, U. S. (2022). Organization And Content Of Professional And Practical Physical Training Of Students Of Pedagogical Higher Education Institutions. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES* ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(06), 29-35.

SUZUVCHINING KROL USULIDA CHIDAMLILIGINI RIVOJLANTIRISH

Toshtemirova L.X.

MSF 51-23 guruh talabasi.

Zoitova G.M.

Ilmiy rahbar

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10362133>

Annotatsiya. Maqoladada suzish sporti turlarining rivojlanish tarixi, suzish nazariyasini o'rgatishda oldiga qo'yiladigan vazifalar, dastlabki suzishga o'rgatishdagi usullar, suzish usullarini tanlash, ruhiy tayyorgarlik, O'quv guruhlarini tashkillashtirish, Suzishga o'rgatishda qo'llaniladigan vosita va usullar, suzishga o'rgatish usullaridagi tayyorlov mashqlari, sportcha suzish usullari va dastlabki o'rgatish uchun quruqlikdagi imitatsion va suvdagi maxsus mashqlar kabi mavzular ilmiy va amaliy asoslar bilan atroflicha ochib berilgan, shuningdek, suzish usullari bilan shug'ullanuvchilarning qon aylanish, nafas olish sistemalariga, asab tizimi, immun tizimiga ham alohida urg'u berilgan.

Kalit so'zlar: Suzuvchining chidamliligini rivojlantirish, jismoniy harakatlarni bajarish qobiliyati.

DEVELOPMENT OF THE ENDURANCE OF THE SWIMMER IN THE CRAWL METHOD

Abstract. In the article, the history of the development of swimming sports, the tasks set before teaching the theory of swimming, the methods of teaching swimming for the first time, the choice of swimming methods, mental preparation, the organization of training groups, the tools and methods used in teaching swimming, swimming topics such as preparatory exercises in training methods, sports swimming methods and special exercises on land and water for initial training are thoroughly explained with scientific and practical bases, as well as blood circulation, respiratory systems, nervous system of those who practice swimming methods, special emphasis is also given to the immune system.

Key words: Development of swimmer's endurance, ability to perform physical activities.

РАЗВИТИЕ ВЫНОСЛИВОСТИ ПЛОВЦА КРОЛЕМ

Аннотация. В статье изложены история развития плавательного спорта, задачи, поставленные перед обучением теории плавания, методика обучения плаванию впервые, выбор способов плавания, психологическая подготовка, организация тренировочных групп, средства и методы, используемые при обучении плаванию, с научными и практическими основами подробно объясняются такие темы, как подготовительные упражнения в методах обучения плаванию, методы спортивного плавания и специальные упражнения на суше и в воде для первоначального обучения, а также кровообращение и дыхание. системы пловцов. Также особое внимание уделяется нервной системе и иммунной системе.

Ключевые слова: Развитие выносливости пловца, способности выполнять физические нагрузки.

Suzuvchining chidamliligini rivojlantirish. **Chidamlilik** uzoq vaqt davomida jismoniy harakatlarni bajarish qobiliyati deb nomlangan uning samaradorligini pasaytirmasdan (tezlik, sur'at, qadam) yoki texnikani buzmasdan ma'lum jismoniy ish hajmi hisoblanadi.

“Chidamlilik” tushunchasi charchoq bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u juda o‘ziga xos va faoliyat turi bilan chambarchas bog‘liqdir. Sportchining mashqlarning bir turidagi yuqori darajadagi chidamliligi, boshqa shaklda charchoqqa qarshi turishning nisbatan kuchsizligi bilan birlashtirilishi mumkin. Chidamlilikning o‘ziga xos xususiyati nafaqat sport faoliyati turiga (yugurish, suzish), balki masofa uzunligiga nisbatan ham namoyon bo‘ladi.

Chidamlilikning miqdoriy o‘lchovi - bu mushaklarning ishlash davomiyligi. Chidamlilikni asosan bitta usul bilan o‘lchang — **irodaviy harakatlar tufayli charchoqni yengib ololmasligi sababli, odam ma’lum bir intensivlikni saqlab qolishdan bosh tortguncha ishlayotganda o‘lchanadi.** Uning intensivligi pasayguncha ishning davomiyligini ikki bosqichga bo‘lish mumkin. Birinchi bosqich charchoq hissi paydo bo‘lguncha ishlaydi, bu charchoq boshlanganligini ko‘rsatadi. Ikkinchi bosqich - bu charchoq fonida ish, agar inson qo‘shimcha irodali harakatlar orqali kerakli intensivlikni saqlab turishi mumkin bo‘lsa.

Turli xil odamlarda ushbu fazalar davomiyligining nisbati har xil: kuchli asab tizimiga ega sportchilarda ikkinchi bosqich uzoqroq, kuchsiz asab tizimiga ega bo‘lgan sportchilarda - birinchi bosqich. Ixtiyoriy taranglik, shu tufayli ishning intensivligi saqlanib turadi, barcha turdagi chidamlilik uchun odatiy komponent hisoblanadi, ammo uning chegarasi bor. Shuning uchun irodani rivojlantirish bilan bir qatorda sportchining tanasini charchoq jarayonida paydo bo‘ladigan noqulay omillarga moslashtirish zarur. Chidamlilik namoyon bo‘lishi, shuningdek, inson motivining kuchliligi bilan bog‘liq. Masalan, estafetada suzish paytida raqobatbardosh motiv, ayniqsa, jamoaviy (guruhli) motiv, ba’zi suzuvchilarning chidamliligini ikki baravar oshiradi (ikkalasi ham birinchi komponent - charchoqqa, ikkinchisi tufayli – irodali va katta uning bali tufayli). Mehnat zichligi va chidamlilik o‘rtasidagi bog‘liqlik teskari proporsionaldir: intensivlik qancha ko‘p bo‘lsa, shunchalik chidamlilik kamayadi. Shu sababli, ikki sportchining chidamliligini solishtirish mumkin, agar ular faqat xarakteri bilan emas, balki intensivligi bilan bir xil bo‘lgan ishni bajarishsa. Shuni yodda tutish kerakki, bir mushak guruhiga yuklangan chidamlilik mashqlari boshqa guruh mushaklari hujayralarida mos keladigan o‘zgarishga olib kelmaydi; yugurish yoki velosiped haydash paytida chidamlilikni oshirish hali suzishga yetarli darajada chidamlilikni ta’minlamaydi. Shu sababli, suzuvchi tanasining chidamliligini rivojlantirish bo‘yicha ishlagan funksional salohiyati raqobatbardosh faoliyatda ikki holatda amalga oshirilishi mumkin:

1) agar bu aniq o‘quv vositalaridan foydalanish natijasi bo‘lsa;

2) agar u o‘ziga xos bo‘lmagan suzish mashqlari jarayonida qo‘lga kiritilgan bo‘lsa, ammo mashg‘ulotning keyingi bosqichlarida maxsus tayyorgarlik vositalari to‘plami yordamida u suzishning o‘ziga xos sharoitlariga moslashtirildi. Yuqori chidamlilik ko‘rsatkichlariga erishish uchun suzuvchilar juda moslashuvchan, o‘zgaruvchan texnikaga ega bo‘lishlari kerak, bu ularga harakatlarning dinamik va fazoviy-vaqtinchalik xususiyatlarining sezilarli tebranishlari bilan ma’lum bir suzish tezligiga erishishga imkon beradi. Bu suzuvchiga tananing sezilarli o‘zgaruvchan ichki muhiti bilan masofani doimiy tezlikda bosib o‘tishga imkon beradi va shu bilan yuqori darajadagi chidamlilikni namoyish etadi, ayniqsa, anaerobik glikolitik imkoniyatlarni maksimal darajada safarbar qilishni talab qiladigan va og‘irlik bilan birga bo‘lgan suzish masofalaridacha charchoq hissi.

Chidamlilik turlari va uni belgilovchi omillar. Chidamlilikning ikki turini ajratish kerak: umumiy va maxsus.

Umumiy chidamkorlik — bu o'ziga xos bo'lmagan xarakterdagi uzoq muddatli va samarali ishlarni bajarish qobiliyatidir, bu yuklarning moslashuvchanligini oshirish va mashg'ulotlarni o'ziga xos bo'lmagan faoliyat turlaridan o'tkazish orqali sport mahoratining o'ziga xos tarkibiy qismlarinishakllantirish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Maxsus chidamkorlik — bu ma'lum bir sport turi bo'yicha samarali raqobatbardosh faoliyat talablari tufayli yuklarni bajarishda ishlarni samarali bajarish va charchoqni yengish qobiliyatidir, va suzishga nisbatan - ma'lum bir sprintda, o'rta yoki uzoq masofada. Matveyev (1977) o'quv mashg'ulotlarida, mikrosikllarda va o'quv jarayonining kattaroq shakllanishlarida bajarilgan aniq ishlarning umumiy hajmi va intensivligi bilan ifodalangan maxsus mashqlar chidamliligi va samaradorlik va motorli harakatlarning samaradorligi, sportchining musobaqa sharoitida ishlashi. Bunday bo'linish maqsadga muvofiqdir, chunki u tuzilish, o'quv jarayoni va musobaqalar sharoitida maxsus chidamliligini baholash va rivojlantirish uslubiga yondoshish bilan bog'liq bir qator nomuvofiqliklarni bartaraf etadi. Bulgakova N.J. umumiy va maxsus chidamlilikning boshqa ta'riflarini beradi. Sport suzishida, deydi u, raqobatdosh masofalar qancha ko'p bo'lsa, shuncha ko'p maxsus chidamlilik turlari mavjud. Va umumiy chidamlilik masofani bosib o'tishni tushunishni tavsiya qiladi. Stayer chidamliligi, muallifning ta'kidlashicha, sprintga nisbatan kamroq o'ziga xos xususiyatga ega. Ochiq suv musobaqalari dasturiga 5 km va 25 km masofani kiritish bilan u ultra uzoq masofalarga chidamlilikka e'tibor berishni tavsiya qiladi. Chidamlilikni rivojlantirish darajasi uchta omilga bog'liq: baquvvat, morfologik va psixologik. **Energik omillar** suzuvchining turli uzunlikdagi masofalarda ishlashini energiya bilan ta'minlashning o'ziga xos xususiyatlari tufayli kelib chiqadi. **Morfologik omillar** mushaklarning tuzilishi, o'pkaning hayotiy sig'imi, yurak hajmi, mushak tolasining kapilizatsiyasi bilan belgilanadi. **Psixologik omillar** salbiy tashqi ta'sirlarga qarshilik, safarbarlik, yoqimsiz hissiyotlarni yengish qobiliyati bilan bog'liq. Maxsus chidamlilik, yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, murakkab ko'p komponentli sifatdir. Uning tuzilishi har bir aniq holatda sportning suzish bo'yicha aniq intizomining o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi. Malakali suzuvchilarning maxsus chidamliligi darajasini belgilovchi omillar haqida gapirganda, avvalambor, suzuvchilarni energiya bilan ta'minlash tizimining imkoniyatlarini tahlil qilish va ularni mashg'ulotlar jarayonida foydalanish samaradorligi va raqobatbardosh faoliyat, shuningdek, uning namoyon bo'lish tibbiy va biologik asoslarini batafsilroq ko'rib chiqish.

REFERENCES

1. Kazakov R. T. et al. MULTIMEDIA SYSTEMS AND DISTANCE LEARNING TECHNIQUES IN SPORTS SOX //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 99-105.
2. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 180-186.
3. Yusupova N. R. SOCIO-GENDER ASPECTS OF MODERN WOMEN'S SPORTS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 118-124.
4. Kazakov R. T. THE MAIN PHYSICAL QUALITIES OF ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 6. – C. 719-725.

5. Kazakov R. THE METHOD OF IMPROVING PHYSICAL AND SPECIAL PHYSICAL FITNESS INDICATORS OF SHORT-DISTANCE RUNNERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 6. – №. 2.
6. Казоқов Р.Т., Абдиев Б.С., Джўрабаев А.М., Бўриев Б.Ў. Спортчилар тайёрлаш тизимини бошқарув асослари турлари. // "OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISH: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR" ЎзДЖТСУ, 1, 530-538
7. Kazoqov R., Jo'raqo'ziev O., Eshpo'latov S. ҚИСҚА МАСОФАГА ЮГУРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ДАВРЛАРИНИ ТУЗИЛИШИ //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 5-11.
8. Qutlimurodov I. X., Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. FUTBOLDA INNOVATION TECHNOLOGIYALARNI QO'LLASH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 111-117.
9. Buriyev B. U., Qodirov R. R., Kazoqov R. T. Jismoniy tarbiya va sportda axborot kommunikatsiya texnologiyasining tuzilishi va tamoyillari //Та'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning innovatsion usullari. – 2021. – Т. 5. – №. 5. – С. 555-559.
10. Р.Т Казоқов., Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари., Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари 4 (12), 61-6811. Казоқов Р.Т., Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш., Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари 11 (1 ...
11. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. Интернет тармоқларида талаба ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштириш //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – 2019. – Т. 1. – №. 5
12. Казоқов Р. Т. Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари //Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари. – 2019. – Т. 4. – №. 12. – С. 61-68.
13. Р.Т Казоқов, Ш.Қ Бекназаров, Ибодов, А. И. Футболчиларнинг антропометрик ўлчамлари ва тезлик сифатлари орасидаги корреляциясини ўрганишда акт дан фойдаланиш., Тиббиёт ва спорт 1 (10), 27-30.
14. Казоқов, Р. Т., & Джўрабаев, А. М. Юлдашева К.А. ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. *SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR*, 1-237.
15. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" ga bag'ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
16. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Та'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.

17. Казоқов Р. Т., Джўрабаев А. М. Юлдашева КА ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – С. 1,237-240.
18. Казоқов Р. Т. и др. МАМЛАКАТИМИЗ ЯНАДА ЮКСАЛИШИДА БОЛАЛАР СПОРТИНИНГ ЎРНИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 5-11.
19. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
20. Казоқов Р. Т. Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш //Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари. – Т. 11. – №. 1.
21. Казоқов, Р. Т., Джўрабаев, А. М., Бўриев, Б. Ў., & Ахматов, Ж. О. (2023). ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ. *Академические исследования в современной науке*, 2(6), 111-
22. Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
23. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
24. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
25. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
26. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
27. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет

- ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
28. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиёв О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
29. Казоқов Р.Т., Бўриёв Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р.КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
30. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo ‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag ‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
31. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ф., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
32. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
33. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
34. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
35. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
36. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.
37. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
38. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.
39. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.

40. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
41. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.
42. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.
43. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.
44. Turdimuratov Y. A. O ‘ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 144-152.
45. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 546-557.

ШАХМАТНИ ЎРГАТИШ ОРҚАЛИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ ВА ЎЙИН ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Ғайбуллаева М.У.

MSF 51-23 магистр

Рашидов А.У.

PhD. Илмий раҳбар

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10362222>

Аннотация. Мазкур мақолада шахматни ўргатиш орқали интеллектуал ва ўйин қобилиятларини ривожлантириш масалалари ёритиб берилган. Мақола давомида асосли фикр ва мулоҳазалар бериб ўтилган.

Калим сўзлар: шахматни ўргатиш, бошланғич синф, интеллектуал ва ўйин қобилиятларини ривожлантириш.

DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL AND GAME SKILLS THROUGH TEACHING CHESS

Abstract. This article highlights the development of intellectual and game skills through chess training. Reasonable opinions and comments are given throughout the article.

Key words: teaching chess, primary class, development of intellectual and game skills.

РАЗВИТИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ И ИГРОВЫХ НАВЫКОВ ПОСРЕДСТВОМ ОБУЧЕНИЯ ШАХМАТАМ

Аннотация. В данной статье освещаются вопросы развития интеллектуальных и игровых навыков при обучении шахматам. На протяжении всей статьи даются обоснованные мнения и комментарии.

Ключевые слова: обучение шахматам, начальный класс, развитие интеллектуальных и игровых навыков.

Бошланғич синф ўқувчиларига шахматни ўргатиш қобилиятини аниқлаш бўйича методикалар мажмуи Маълум бўлган ва ўзгартирилган тестлар асосида ўқувчиларнинг ақлий, ижодий ва психологик сифатлари ташхисланади. Психологик тестлар асосий диагностик воситалар сифатида танланди: “таҳлил қилиш қобилияти”ни аниқлаш, “фикрлаш ва қийинчиликларни алмаштириш фаолияти”ни аниқлаш, боланинг ақлий қобилиятини аниқлаш, шунингдек, ”шахсинг ҳиссий ҳолати“ - боланинг психофизиологик ҳолатини ўрганишга имкон берувчи Лушер – Дорофеева рангли тестини ўзгартириш. Шахматни ўрганиш қобилиятини психологик тестлар асосида баҳолаш методикаси Мактаб ўқувчиси ақлий ривожланишининг асосий мазмуни ички ҳаракатларни шакллантиришдир.

Лекин улар ўз-ўзидан пайдо бўлмайди, балки ташқи, амалий ҳаракатларнинг “ичига” ўтиши натижасида пайдо бўлади. Болалар 5 ёшида қандай ўйнашини кузатганмисиз? Бу ёшдан бошлаб, улар шериксиз, баъзан эса ташқаридан кўринадиган ҳаракатларсиз ҳам фаолият юрита оладилар. “Ички” ўйинининг бу ўтиши боланинг ақлий ривожланишидаги муҳим босқич бўлиб, воқеликни руҳий жиҳатдан айлантириш қобилиятининг пайдо бўлишини белгилайди. Шахмат бу ўтишни осонлаштириш воситаларидан биридир.

Усуллардан бири таҳлил қилиш қобилиятини аниқлашга қаратилган. Иккинчиси - “деворни чизиш” - нейропсихологик текширув методлари мажмуасидан олинади ва моторика соҳасининг фикрлаш инерцияси ва қийинчиликларни алмаштириш фаолияти каби камчиликларини аниқлашга имкон беради. Учинчи метод боланинг ақлий ҳаракат қилиш қобилиятини диагностика қилади. Тўртинчи усул (“шахснинг ҳиссий ҳолати” - Люшер - Дорофеева ранглар тестининг модификацияси) боланинг психофизиологик ҳолатини ўрганиш имконини беради, бу эса тест давомида ҳиссий кайфият ва ички фаоллик даражасини белгилайди. Ушбу методлар блоки бошланғич синф ўқувчиларининг шахмат ўйнаш қобилиятини жуда юқори ташҳис қўйиш билан аниқлаш имконини беради.

Ушбу тестда юқори натижаларни кўрсатган болалар шахмат ўйнашни ўрганиш ва узоқ вақт давомида барқарор қизиқишни сақлаб қолиш учун кўпроқ тайёр бўладилар ва бу шахмат ўйнашни билмайдиган болалар учун жуда барқарор таълим гуруҳларини яратишга имкон беради. Биринчи усул таҳлил қилиш қобилиятини аниқлашга қаратилган. Рус психологи, психология фанлари доктори А. З. Закнинг вазифаларига асосланади. Болага таклиф этилган учта топшириқ намуналари кўрсатилган. Вазифа шарти. Айланалар учта квадратда чизилади. Иккита квадратда улар айнан бир хил жойлашади, қолган квадратда еса битта айлана бошқа иккитадан фарқли жойлашади. Бу квадратни топинг ва устига тасдиқ белгисини қўйинг.

Бу сизнинг вазифангизга жавобингиз бўлади. Агар сиз доиралар билан муаммони ҳал қилган бўлсангиз, унда таёкчалар ва крест билан вазифани худди шу тарзда бажариш керак. Натижани таҳлил қилиш. Агар барча вазифалар тўғри ечилган бўлса, бу бола ривожланишнинг ёш меъёрига мувофиқлигини кўрсатади. Агар бир-иккита топшириқ тўғри бажарилса, боланинг диққат-эътиборида муаммолар мавжуд. Бу одатда, таъсирчан ёки жуда ҳиссий бўлган болаларга хосдир. Агар бизнинг синалаётган боламиз бирорта вазифани бажармаган бўлса, унда объектларни солиштириш қобилияти ривожланишининг паст даражасига эга эканлиги ҳақида тахмин қилиш мумкин. Бундай ҳолда, шахмат дарслари таҳлил қилиш қобилиятини ривожлантириш учун тавсия этилади, аммо юклама ҳажми камайтирилган шароитда. Иккинчи техника “деворни чизиш” нейропсихологик текширув методлари мажмуасидан олинади ва моторика соҳасининг стереотип ҳаракатлар сифатида бир дастуридан иккинчисига ўтишдаги қийинчиликлар каби камчиликларини аниқлаш имконини беради. Вазифа шарти. Олдингиздаги деворнинг бошланишини кўрасиз.

Қалам олинг ва худди шу тарзда давом этинг. Шу билан бирга қаламни қоғоздан суғуриб бўлмайди. Варақнинг охирига чизинг. Агар бола фақат битта элементни, масалан, бурчакларни чизишда давом этса, бу фикрлаш инерциясини кўрсатади. Агар элементлар орасида платформалар бўлса, бу фаолиятда ўтиш қийинлигини кўрсатади. Сатр охирига келиб элементларнинг ўлчами ошган ҳолатда бола чарчашининг ортанлигини кўрамиз. Бу, шунингдек, девор нақш элементларини камайтириш билан кўрсатилган бўлиши мумкин.

Аниқланган камчиликлар шахмат дарсларида ақлий фаолият самарадорлигига салбий таъсир кўрсатади ва ўқув жараёнини секинлаштиради. Боланинг бу қийинчиликларини енгиш ота-онасининг жиддий ташвишига айланиши керак, чунки

уларни фақат шахмат машқларини бажариш билан бартараф этиб бўлмайди. Шахматни ўрганиш қобилиятини аниқлашнинг учинчи усули Т. А. Огнева томонидан ишлаб чиқилган.

Бу боланинг ақлий ҳаракат қилиш қобилиятини ташхислайди ва “архитектор ва курувчилар” деб аталади. Моддий уйнинг бир расм ва рамзлар бир қатор. Вазифа шарти.

Расмда уй кўрсатилган. Неча қаватга эга эканлигини ҳисобланг. Тўғри, 2 қават.

Уйдаги қаватлар сонини горизонтал чизиқ билан 2 - сони билан белгилайлик: Ана энди бу уйда қанча кириш борлигини ҳисобланг. Биласизми, албатта, бир кираверишдаги хонадонларнинг деразалари бир-бирининг устига жойлашган. Тўғри, бу уйда 3 та кириш жойи бор. Уйдаги киришларнинг умумий сонини вертикал чизиқ билан бир қатор 3- билан ифодалайлик: Қаватлар ва киришларнинг рақамлари ва тире бўлган ушбу белгилар ушбу уйнинг лойиҳаси деб аталади. Қуйидаги вазифани бажаринг: Берилган лойиҳалар бўйича уйларни чизиш керак. 1 лойиҳа – 3 – ва 2 |. 2 лойиҳа – 4 – ва 3 |. 3-лоийҳа – 2 – ва 1 |. Амалиёт шуни кўрсатадики, бу вазифани уддалаган болалар шахмат ўйинини муваффақиятли эгаллайдилар.

Ҳатто бир-иккита вазифани бажариши ҳам, шахматни ўрганиш учун яхши башорат беради. Агар бола бирон-бир вазифани тўғри чизмаган бўлса-да, 16 фақат намунани кўчирган бўлса, унда бу репродуктив фаолият услубини кўрсатиши мумкин (тавсия этилган вазифа шартларини мустақил таҳлил қилмасдан катталарнинг ҳаракатларини такрорлаш тенденцияси мавжуд). Агар бола вазифани бажаришдан бош тортса ёки вазифани уйининг айримларининг ўзбошимчалик билан чизмаси билан алмаштирса, биз қидирув фаолиятининг заиф ривожланишини тахмин қилишимиз мумкин.

Бундай болалар шахмат ўйини қоидаларини ўрганишлари мумкин, лекин шу билан бирга уларда ўрганиш қобилияти паст бўлади. Бу шахмат дарсларида олинган билимларни ўз ўйинингизга ўтказмасликда ҳам намоён бўлади. Тўртинчи услуб “Шахснинг ҳиссий мавқеи” деб аталади. Лушер-Дорофеева рангли тестининг модификацияси бўлиб, боланинг психофизиологик ҳолатини ўрганиш имконини беради. Методика ушбу тест давомида ички фаолиятнинг ҳиссий ҳолати ва даражасини аниқлайди. Уни амалга ошириш учун ҳар бир болада учта рангли қалам бўлиши керак: қизил, кўк ва яшил. Тест материали учта бир хил квадратдан икки қатордан иборат.

Кўрсатмалар № 1: “Квадратларнинг юқори қаторини рангланг, шунда уларнинг ҳар бири фақат битта рангда – қатордаги ҳар бир квадрат фақат қизил, ёки фақат яшил ёки фақат кўк бўлиши мумкин. Барча квадратлар бошқа рангда бўлиши керак.” Кўрсатма № 2: (бола квадратлар устки қаторини бўяшни яқунлагач, унга янги топшириқ берилади) “сиз чизган қаторга қаранг ва бу квадратларни рангли тартибга солишни ёқтирасизми, деб ўйланг. Уни ўзгартиришни истайсизми, ёки сиз уни ўша ҳолатда қолдиришни истайсизми? Квадратлар иккинчи қаторини хоҳлаганингиздек бўяб чиқинг”.

Ушбу техникани талқин қилиш ва декодлаштириш болалар томонидан бўялган квадратларнинг иккинчи қатори бўйича амалга оширилади. Биринчи бўяш вазифани бажаришда болани йўналтириш ва ўқитиш учун зарур, шунинг учун у ҳисобга олинмайди. Иккинчи қатордаги рангли квадратларнинг ранглари формула кўринишида

ёзилган бўлиб, уларнинг ҳарфлари шу 17 предметнинг ранг тартибига мос келади. Ҳар бир формуланинг изоҳи “натижалар шарҳи” келтирилган.

REFERENCES

1. Kazakov R. T. et al. MULTIMEDIA SYSTEMS AND DISTANCE LEARNING TECHNIQUES IN SPORTS SOX //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 99-105.
2. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
3. Yusupova N. R. SOCIO-GENDER ASPECTS OF MODERN WOMEN'S SPORTS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 118-124.
4. Kazakov R. T. THE MAIN PHYSICAL QUALITIES OF ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 719-725.
5. Kazakov R. THE METHOD OF IMPROVING PHYSICAL AND SPECIAL PHYSICAL FITNESS INDICATORS OF SHORT-DISTANCE RUNNERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 6. – №. 2.
6. Казоқов Р.Т., Абдиев Б.С., Джўрабаев А.М., Бўриев Б.Ў. Спортчилар тайёрлаш тизимини бошқарув асослари турлари. // "ОММАВИЙ СПОРТ ТАДБИРЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ: МУАММОЛАР, ТЕНДЕНСИЯЛАР ВА ИСТИҚБОЛЛАР" ЎзДЖТСУ, 1, 530-538
7. Kazoqov R., Jo'raqo'ziev O., Eshpo'latov S. ҚИСҚА МАСОФАГА ЮГУРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ДАВРЛАРИНИ ТУЗИЛИШИ //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 5-11.
8. Qutlimurodov I. X., Kazoqov R. T., Vo'ronov A. B. FUTBOLDA INNOVATION TECHNOLOGIYALARNI QO'LLASH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 111-117.
9. Buriyev V. U., Qodirov R. R., Kazoqov R. T. Jismoniy tarbiya va sportda axborot kommunikatsiya texnologiyasining tuzilishi va tamoyillari //Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning innovatsion usullari. – 2021. – Т. 5. – №. 5. – С. 555-559.
10. Р.Т Казоқов., Галабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари., Ўзбекистон давлат саянати ва маданият институти хабарлари 4 (12), 61-6811. Казоқов Р.Т., Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш., Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари 11 (1 ...
11. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. Интернет тармоқларида талаба ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштириш //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – 2019. – Т. 1. – №. 5

12. Казоқов Р. Т. Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари //Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари. – 2019. – Т. 4. – №. 12. – С. 61-68.
13. Р.Т Казоқов, Ш.Қ Бекназаров, Ибодов, А. И.Футболчиларнинг антропометрик ўлчамлари ва тезлик сифатлари орасидаги корреляциясини ўрганишда акт дан фойдаланиш.,Тиббиёт ва спорт 1 (10), 27-30.
14. Казоқов, Р. Т., & Джўрабаев, А. М. Юлдашева К.А ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. *SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR*, 1-237.
15. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo ‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag ‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
16. Казоқов Р. Т., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta’limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
17. Казоқов Р. Т., Джўрабаев А. М. Юлдашева КА ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – С. 1,237-240.
18. Казоқов Р. Т. и др. МАМЛАКАТИМИЗ ЯНАДА ЮКСАЛИШИДА БОЛАЛАР СПОРТИНИНГ ЎРНИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 5-11.
19. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
20. Казоқов Р. Т. Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш //Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари. – Т. 11. – №. 1.
21. Казоқов, Р. Т., Джўрабаев, А. М., Бўриев, Б. Ў., & Ахматов, Ж. О. (2023). ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ. *Академические исследования в современной науке*, 2(6), 111-
22. Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
23. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ

- //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
24. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
25. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
26. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
27. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
28. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
29. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р.КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
30. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo 'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" ga bag 'ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
31. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ф., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
32. Kazoqov R. T., Vo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
33. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.

34. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 6. – C. 1296-1302.
35. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 6. – C. 1303-1310.
36. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 125-131.
37. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 180-186.
38. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 489-494.
39. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
40. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 1201-1208.
41. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 1077-1084.
42. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 1070-1076.
43. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 473-483.
44. Turdimuratov Y. A. O 'ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 2. – C. 144-152.
45. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 7. – C. 546-557.

ЁШ СУЗУВЧИЛАРНИ ЎРГАТИШНИНГ БОШЛАНҒИЧ БОСҚИЧИДА ТАНЛОВНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Миржамолова Д.И.

MSF 53-23 гуруҳ талабаси

Матназаров Х.Й.

PhD. Илмий раҳбар

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10362311>

Аннотация. Спорт танлови муаммоси Ўзбекистон Республикаси жисмоний тарбия ва спортнинг асосий назарий ва амалий биотиббий муаммоларидан биридир. Спорт селекцияси назариясининг ривожланиши спорт ютуқлари даражасига ва умуман спорт фанининг ривожланишига таъсир қилади. Спорт фаолиятининг мақсади маълум бир шахс учун мумкин бўлган максимал спорт натижасига эришишидир.

Таянч сўз ва тушунчалар: сузиш, морфологик ва функционал кўрсаткичлар, спорт натижаси, тайёргарлик босқичлари, спорт танлови, юклама, узоқ муддатли машгулотлар.

THE BEGINNING OF TEACHING YOUNG SWIMMERS THEORETICAL ASPECTS OF SELECTION AT THE STAGE

Abstract. The problem of sports competition is one of the main theoretical and practical biomedical problems of physical education and sports in the Republic of Uzbekistan. The development of the theory of sports selection affects the level of sports achievements and the development of sports science in general. The goal of sports activity is to achieve the maximum sports result possible for a certain person.

Key words and concepts: swimming, morphological and functional indicators, sports results, preparatory stages, sports selection, loading, long-term training.

НАЧАЛО ОБУЧЕНИЯ ЮНЫХ ПЛАВЦОВ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОТБОРА НА ЭТАПЕ

Аннотация. Проблема спортивного отбора является одной из основных теоретических и практических медико-биологических проблем физического воспитания и спорта в Республике Узбекистан. Развитие теории спортивного отбора влияет на уровень спортивных достижений и развитие спортивной науки в целом. Целью спортивной деятельности является достижение максимально возможного спортивного результата для конкретного человека.

Ключевые слова и понятия: плавание, морфофункциональные показатели, спортивные результаты, подготовительные этапы, спортивный отбор, нагрузки, многолетняя тренировка.

Кириш. Аксарият спорт турлари, жумладан сузиш бўйича спорт ютуқларининг ўсиши спортчиларнинг индивидуал имкониятларини янада чуқурроқ ўрганишни тақозо этади. Энг юқори ютуқлар спортининг замонавий шароитида энг иқтидорли, истикболли спортчиларни аниқлаш алоҳида аҳамиятга эга, чунки рекорд ютуқлар ушбу спорт турига хос бўлган энг мақбул кўрсаткичларга эга бўлган спортчиларга хосдир (Вайцеховский С.М., Никитский Б.Н., Булгакова Н. Ж.,

Платонов В.Н.).Бир томондан морфологик, функционал, психологик хусусиятлари билан ажралиб турадиган спортчилар турли фаолият шароитларига турлича мослашса, иккинчи томондан мақсадли фаолият энг иқтидорли спортчиларни танлаш ва уларнинг ўзига хос морфофункционал ҳолатини шакллантиришга таъсир қилади.

Адабиёт таҳлили ва методология. Олимпиада сув спорт турларида спорт натижаларининг жадал ривожланиши шуни кўрсатадики, катта юкламаларни бажаришга ҳам ҳажми, ҳам интенсивлиги бўйича мослашган энг иқтидорли спортчилар чемпион бўлишади. Болалар ва ўсмирлар спорт мактабларида, спорт йўналишидаги мактаб-интернатларда, олий спорт маҳорати мактабларида оммавий жисмоний тарбия ва спортни ривожлантиришга катта давлат маблағлари сарфланмоқда, бироқ оммавий спортда тиббий назоратнинг пастлиги, спортчиларни тайёрлашнинг кейинги босқичлари номукамаллиги ва спорт танловининг номукамал тизимлиги сабабли сузувчиларимизнинг жаҳон ареналаридаги ютуқлари сони жуда паст бўлиб қолмоқда. Спорт танлови – бу муайян спорт турида юқори натижаларга эриша оладиган энг иқтидорли болаларни ажратиб олиш жараёнидир.

Спортга йўналтирилганлик – спортчиларнинг мойиллиги ва қобилиятларини, уларнинг маҳоратини шакллантиришнинг индивидуал хусусиятларини ўрганиш асосида юқори спорт маҳоратига эришишнинг истикболли йўналишларини белгилашдир. Келажакда юқори натижаларни кўра билиш маълум бир спорт тури доирасида тор спорт мутахассислигини танлаш (спринт ёки стайер) билан боғлиқ бўлиши мумкин, буларга:

– кўп йиллик тайёргарликнинг индивидуал тузулмаси, юкламалар динамикасини ва ютуқларнинг ўсиш суръатларини аниқлаш;

– спортчининг спорт натижалари даражасига таъсир кўрсатиши мумкин бўлган тайёргарлик ва рақобат фаоллигининг етакчи омилларини аниқлаш;

– спортчи қобилиятининг ривожланишига салбий таъсир кўрсатадиган, унинг индивидуаллигига зиён етказадиган воситалар, усуллар, юкламаларни аниқлаш ва бартараф этиш жараёнлари киради. Спорт танлови профессионал танлов асосида вужудга келган ва ҳозирги босқичда у билан параллел равишда ривожланмоқда, у узоқ ва кўп босқичли хусусиятга эга ва бир мартали тадқиқот эмасдир. Спорт танловининг учта асосий тури мавжуд:

1. Спорт билан шуғулланишни хоҳловчиларни танлаш ва спортга йўналтириш;

2. Уларнинг тайёргарлигини ошириш мақсадида турли даражадаги терма жамоаларга киритиш учун саралаш;

3. Мусобақаларда иштирок этиш учун турли даражадаги терма жамоаларга саралаш. Спортни танлаш ва йўналтириш спортни такомиллаштиришнинг маълум бир босқичида бир мартали ҳодиса эмас, балки спортчининг бутун узоқ муддатли машғулотларини қамраб оладиган деярли узлуксиз жараёндир. Бу ёш ривожланишининг алоҳида босқичида ёки узоқ муддатли машғулотларда қобилиятларни аниқлашнинг мумкин эмаслиги, шунингдек, мойиллик шаклида намоён бўладиган ва эришилган ирсий омиллар ўртасидаги муносабатларнинг

мураккаб табиати билан боғлиқдир. Танлаш ва йўналтириш жараёнида спортчи ҳақида тўлиқ маълумот олиш учун турли хил тадқиқотлар қўлланилади, буларга:

- соғлиқ ҳолати ва жисмоний ривожланиш даражаси;
- тана хусусиятлари;
- биологик ривожланишнинг хусусиятлари;
- асаб тизимининг хоссалари;
- спортчи организмнинг энг муҳим тизимларининг функционаллиги ва такомиллаштириш истиқболлари;
- ҳаракат сифатларининг ривожланиш даражаси ва уларни такомиллаштириш истиқболлари;
- спорт техникаси ва тактикасини ўзлаштириш, ҳаракат кўникмаларини ва техник-тактик схемаларни қайта куриш;
- ўқув ва рақобатбардош юкламаларни кўтара олиш қобилияти, тикланиш жараёнларининг интенсив оқими;
- мушакларнинг ҳаракати ва фазовий вақтни фарқлашнинг психофизиологик қобилиятлари, вазиятни оператив идрок этиш ва тўғри қарорлар қабул қилиш;
- мотивация, меҳнатсеварлик, қатъиятлик, сафарбарлик тайёрлиги;
- рақобат тажрибаси, ҳамкорлар ва рақибларга мослашиш қобилияти, ҳакамликнинг ўзига хос хусусиятлари;
- асосий мусобақалар учун хос бўлган спорт маҳорати даражаси ва уни экстремал шароитларда амалга ошириш қобилияти кабилар киради.

Тадқиқотнинг мақсади. Спортчиларнинг ёши ва жинси, ривожланиш қонуниятлари, уларнинг морфологик, функционал, жисмоний ва психофизиологик ривожланиш жараёнларини инобатга олган ҳолда ёш сузувчиларни танлаш ва йўналтириш.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги. Сузиш спорти билан шуғулланишнинг бошланғич даврида ёш сузувчиларнинг келажакдаги юқори натижаларга эришиши учун уларни селектив танлаб олишни йўлга қўйиш самарадорлиги аниқланди.

Тадқиқотнинг объекти. Тадқиқот ишлари Термиз шаҳридаги Болалар ва ўсмирлар спорт мактабига тегишли ёпиқ бассейн иншоотида ўтказилди. Тадқиқот жараёнига Термиз шаҳри умумтаълим мактабларининг 10-12 ёшдаги 43 нафар ўқувчилари (шулардан 18 таси қиз) хоҳишлари инобатга олинган ҳолда жалб этилди.

Тадқиқот натижалари ва уларни муҳокама қилиш. Спорт танловининг самарадорлиги кўп жиҳатдан машғулот жараёнининг сифатига боғлиқ ва бу кўп жиҳатдан барча ёшдаги болаларнинг морфологик ва функционал хусусиятларини, тананинг ўсиши ва ривожланишининг индивидуал хусусиятларини, сезгирлик даврларни ҳисобга олиш даражасига боғлиқ бўлади. Бундан ташқари танлов бир ёки иккита, ҳатто муҳим мезонларга эмас, балки болалар ва ўсмирларнинг индивидуал хусусиятларини объектив баҳолай оладиган кўрсаткичларнинг бутун мажмуасига асосланиши керак. Танлаш босқичлари спортчиларнинг ёши ва жинси ривожланиш қонуниятлари, уларнинг

морфологик, функционал, жисмоний ва психофизиологик ривожланиш жараёнлари асосида белгиланади. Танлаш босқичларини таснифлаш мезони мақсадли бўлиши керак. Танловни ташкил қилиш бўйича бошқа нуктаи назарлар мавжуд. Шундай қилиб, танловнинг тўрт босқичини ажратиш мақсадга мувофиқлиги ҳақида фикр билдирадилар:

- болалар ва ўсмирларни дастлабки танлаш босқичи;
- танланган контингентнинг танланган спорт тури бўйича муваффақиятли ихтисослашув талабларига мувофиқлигини чуқур текшириш босқичи;
- спортга йўналтирилганлик босқичи;
- ўсмирлар спорт мактаби, вилоятлар, мамлакатлар терма жамоаларига саралаш босқичи танловни турли тана тизимларини қамраб олувчи кўрсаткичлар тўпламига асосланган, спортчиларнинг потенциал имкониятларини чуқур синовдан ўтказишни талаб қиладиган муаммо сифатида кўриб чиқиш керак деган хулосага келади.

Танлаш мезонларини ишлаб чиқиш учун асос жисмоний тайёргарлик хусусиятларининг ёш динамикасини, жисмоний ривожланиш ва восита қобилиятлари даражасини комплекс ўрганиш бўлиши керак. Ушбу кўрсаткичларнинг ривожланиш даражасини баҳолаш спортчиларнинг ёши ва спорт тажрибасига қараб амалга оширилади. Шу билан бирга, узоқ муддатли спорт танловининг биринчи ва иккинчи босқичларида асосий ролни генетик жиҳатдан аниқланган белгилар ўйнайди, улар машғулотлар таъсирида озгина ўзгарувчанлик билан тавсифланади. Кейинги босқичларда уларнинг роли пасаяди ва машғулотлар таъсирига боғлиқ бўлган техник, психологик ва функционал белгиларнинг қиймати ошади. Сузиш турли кучга эга бўлган циклик спорт туридир ва шароитлари билан бошқа спорт турларидан сезиларли даражада фарқ қиладди. Ҳозирги вақтда сузиш бўйича спорт ютуқларининг замонавий даражаси сузувчининг морфотипига қатъий аниқ талаблар қўяди. Шу муносабат билан, келажақдаги сузувчининг жисмоний кўрсаткичлари (антропометрик ва функционал хусусиятлари) бўйича салоҳиятини қандай тўғри баҳолаш ва келажақдаги натижаларни башорат қилиш учун қандай объектив маълумотлардан фойдаланиш кераклиги ҳақида савол туғилади.

Сузишда қўйидаги антропометрик ўлчовлар кенг қўлланилади, буларга тана узунлиги, тана оғирлиги, елка кенлиги, тос кенлиги, кўкрак қафасининг кўндаланг диаметри, сагиттал кўкрак диаметри, елка атрофи, билак атрофи, оёқ-қўл узунлиги (қўллар, оёқлар), кифт майдони, ўпканинг ҳаётий сиғими, мушаклар кучи ва ишида иштирок этадиган қон томирлари, сувда сузиш қобилияти ва тананинг мувозанати каби кўрсаткичлар киради. Одатда, спорт сузиш амалиётида мураббийлар шахсий тажриба ва ўз сезгилари асосида табиий танланиш муаммоларини қисман ҳал қиладилар. Шу билан бирга, ёш ғолибларнинг 80 % катта сузиш спортидан кетишлари, яъни улар катта бўлганларида амалда юқори тоифали сузувчиларга айланмаслиги аниқланган. Маълум бўлишича, халқаро тоифадаги спорт усталари сузиш билан анъанавий тарзда 10-12 ёшдан шуғулланишни бошлашган. Шунинг учун спорт

танловига уч босқичдан иборат бўлган дастлабки, асосий ва якуний жараён сифатида қаралади. 1-босқичда сузишдаги натижалар бўғимларнинг эгилувчанлигига, ҳаракатчанлигига, нафасни ушлаб туриш қобилятига, мувофиқлаштиришга, омадга боғлиқ бўлади. 2-босқичда 2 йиллик машғулотдан сўнг сузиш бўйича муваффақият давомат ва ўқув натижалари билан белгиланади. Танловнинг 3-босқичи 3-4 йиллик машғулотлардан сўнг сузувчининг ихтисослашувига олиб келади. Спортчиларнинг бу кўрсаткичлари мамлакатимизда ҳам, хорижда ҳам мутахассислар томонидан ўрганилиб, бу ерда барча ёшдаги спортчиларнинг истиқболи, жинси, малакаси, мутахассислиги ва роли белгиланади. Шунга кўра, ёш сузувчиларни танлаш ва истиқболларини башорат қилиш мезонларини ишлаб чиқиш юқори тоифали спортчиларни тайёрлашда долзарб муаммо ҳисобланади.

Хулоса. Дастлабки босқичдаги сузишни ўрганишда табиий ҳаракат қобилятлари муҳимроқдир, улар (қўл кучи, сузиш вақтида қўллар билан зарба бериш кучи, ҳаракат вақтидаги бўғимлардаги ҳаракатчанлик) сувда ёки куруқликда машқ қилиш бошланишидан олдин ҳам аниқланиши мумкин. Шахснинг морфо-функционал ҳолати ва спорт фаолияти ўртасидаги номувофиқлик бўлса, катта спортда экстремал юкламаларни енгиб ўтиш кўпинча танадаги патологик жараёнларнинг ривожланишига, унинг эрта қаришига ва психологик жароҳатларга олиб келади. Спортга ихтисослашиш инсоннинг биологик имкониятларини таклиф этилаётган фаолиятга мос келишига асосланиши керак. Спортчилар морфологик ва функционал хусусиятлари билан фарқланади, спорт фаолиятининг турли экстремал шароитларига турлича мослашади. Бошқача қилиб айтганда, мақсадли спорт фаолиятининг экстремал омиллари энг мосларини танлаш ва уларнинг ўзига хос морфофункционал ҳолатини шакллантиришга таъсир қилади. Жисмоний хусусиятлар сузиш бўйича мусобақаларда муваффақиятга таъсир қилувчи кўрсаткичлардан бири ҳисобланади.

REFERENCES

1. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
2. Yusupova N. R. SOCIO-GENDER ASPECTS OF MODERN WOMEN'S SPORTS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 118-124.
3. Kazakov R. T. THE MAIN PHYSICAL QUALITIES OF ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 719-725.
4. Kazakov R. THE METHOD OF IMPROVING PHYSICAL AND SPECIAL PHYSICAL FITNESS INDICATORS OF SHORT-DISTANCE RUNNERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 6. – №. 2.
5. Казоқов Р.Т., Абдиев Б.С., Джўрабаев А.М., Бўриев Б.Ў. Спортчилар тайёрлаш тизимини бошқарув асослари турлари. // "OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISH: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR" ЎзДЖТСУ, 1, 530-538

6. Kazoqov R., Jo'raqo'ziev O., Eshpo'latov S. ҚИСҚА МАСОФАГА ЮГУРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ДАВРЛАРИНИ ТУЗИЛИШИ //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 5-11.
7. Qutlimurodov I. X., Kazoqov R. T., Vo'ronov A. B. FUTBOLDA INNOVATION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 111-117.
8. Buriyev B. U., Qodirov R. R., Kazoqov R. T. Jismoniy tarbiya va sportda axborot kommunikatsiya texnologiyasining tuzilishi va tamoyillari //Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning innovatsion usullari. – 2021. – Т. 5. – №. 5. – С. 555-559.
9. P.T Kazoqov.,Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари.,Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари 4 (12), 61-6811.Казоқов P.T.,Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш.,Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари:муаммо ва ечимлари 11 (1 ...
10. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. Интернет тармоқларида талаба ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштириш //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – 2019. – Т. 1. – №. 5
11. Казоқов Р. Т. Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари //Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари. – 2019. – Т. 4. – №. 12. – С. 61-68.
12. P.T Kazoqov, Ш.Қ Бекназаров, Ибодов, А. И.Футболчиларнинг антропометрик ўлчамлари ва тезлик сифатлари орасидаги корреляциясини ўрганишда акт дан фойдаланиш.,Тиббиёт ва спорт 1 (10), 27-30.
13. Казоқов, Р. Т., & Джўрабаев, А. М. Юлдашева К.А ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. *SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR*, 1-237.
14. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo 'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" ga bag 'ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
15. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
16. Казоқов Р. Т., Джўрабаев А. М. Юлдашева КА ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – С. 1,237-240.
17. Казоқов Р. Т. и др. МАМЛАКАТИМИЗ ЯНАДА ЮКСАЛИШИДА БОЛАЛАР СПОРТИНИНГ ЎРНИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 5-11.

18. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
19. Казоқов Р. Т. Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш //Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари. – Т. 11. – №. 1.
20. Казоқов, Р. Т., Джўрабаев, А. М., Бўриев, Б. Ў., & Ахматов, Ж. О. (2023). ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ. *Академические исследования в современной науке*, 2(6), 111-
21. Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
22. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
23. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
24. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КўНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
25. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КўНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
26. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
27. Казоқов Р. Т., Жўракўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.

28. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р. КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
29. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
30. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ф., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
31. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
32. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
33. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
34. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
35. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.
36. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
37. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.
38. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
39. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
40. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.

41. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.
42. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.
43. Turdimuratov Y. A. O ‘ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 144-152.
44. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 546-557.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KONSTITUTSIYANING RIVOJLANISHI VA UNING HUQUQIY AHAMIYATI

Norboyev Sardor Qavmiddinovich

Mustaqil izlanuvchi

Tel: +998905131403

Elektron pochta: sardornorboyev1403@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10363345>

Annotatsiya. Ushbu maqola asosan, O‘zbekiston Respublikasida Konstitutsiyaning rivojlanish tarixi va bosqichlari, shuningdek, Konstitutsiya va uning rivojining davlat va jamiyat hayoti uchun huquqiy ahamiyatiga bag‘ishlanadi.

Kalit so‘zlar: Konstitutsiya, O‘zbekiston SSR, inson huquqlari, demokratiya.

THE DEVELOPMENT OF THE CONSTITUTION AND ITS LEGAL SIGNIFICANCE IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Abstract. This article is mainly devoted to the history and stages of the development of the Constitution in the Republic of Uzbekistan, as well as the legal significance of the Constitution and its development for the life of the state and society.

Key words: Constitution, Uzbekistan SSR, human rights, democracy.

РАЗРАБОТКА КОНСТИТУЦИИ И ЕЕ ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Аннотация. Данная статья в основном посвящена истории и этапам развития Конституции в Республике Узбекистан, а также юридическому значению Конституции и ее развитию для жизни государства и общества.

Ключевые слова: Конституция, Узбекистан ССР, права человека, демократия.

“Konstitutsiyaning rivojlanishi va konstitutsiyaviy islohotlar – inson huquqlari garovidir”

Ma'lumki, dunyo mamlakatlari o'z xalqi va millatini saqlash, manfaatlarini himoya qilish uchun ularning avvalo, huquq va erkinliklarini ta'minlashni o'z oldiga asosiy maqsad qilib qo'yadi, Sababi, millat manfaati mamlakati rivoji uchun xizmat qiladi. Har qaysi davlat o'z taraqqiyot yo'lini tanlar ekan, fuqarolarining huquq va erkinliklarini ulug'lash va ularni hurmat qilish, shuningdek, yuksalishi uchun o'z maqsad va yo'lini asosiy qonuni bo'lmish – Konstitutsiyaga belgilab qo'yadi. Konstitutsiya davlatga nimaga kerak degan savol paydo bo'lishi mumkin. Konstitutsiya shubhasiz, qonunlarining asosi va ularni tartibga solib turish uchun dasturamal bo'lib xizmat qiladigan oliy yuridik hujjat sanaladi. Shuningdek, “Konstitutsiya - butun huquqiy tizimning uyushtiruvchi, hamjihatlashtiruvchi markazi, “tizim” hosil qiluvchi o'zagi bo'lib, barcha huquq tarmoqlari va qonunchilik sohalarini shakllantiruvchi hamda rivojlantiruvchi yuridik asosdir”⁵⁹.

Shu bilan birgalikda, “Konstitutsiya (lotincha “Constitution” – tuzilish, tuzuk) – davlatning Asosiy qonuni. U davlat tuzilishini, hokimiyat va boshqaruv organlari tizimini, ularning vakolati hamda shakllantirish tartibi, saylov tizimi, fuqarolarning huquq va

⁵⁹ Odilqoriyev X.T “Davlat va huquq nazariyasi” Darslik. - T.: Toshkent “Adolat” 2018. B.420

erkinliklari, jamiyat va shaxsning o‘zaro munosabatlari, shuningdek, sud tizimini hamda davlat va jamiyatning o‘zaro munosabatlarini belgilab beradi”⁶⁰.

O‘zbekiston Respublikasida Konstitutsiyaning rivojlanishi bevosita sovet davriga ham borib taqaladi. Chunki O‘zbekiston tarixida birinchi marta 1927-yilda Konstitutsiya qabul qilingan.

“1924-yil 27-oktabrda RSFSR tarkibida bo‘lgan Turkiston ASSR hamda Buxoro va Xorazm sotsialistik sovet respublikalari hududlarining bir qismida O‘zbekiston SSR tuzildi. O‘zbekiston SSRning birinchi Konstitutsiyasi 1927-yil 30-martda Butuno‘zbek Sovetlari ikkinchi s‘ezdida qabul qilingan. Poytaxti Samarqand shahrida bo‘lgan va tarkibiga Tojikiston ASSR ham kirgan O‘zbekiston SSR “ishchilar va dehqonlarning sotsialistik davlati” deb e‘lon qilindi, bunda “butun hokimiyat ishchilar, dehqonlar va Qizil Armiya deputatlari sovetlariga tegishli” ekani belgilandi.

O‘zbekiston SSRning birinchi Konstitutsiyasi 10 yil davomida – 1937-yilgacha amal qildi. 1936-yilda SSSRning “stalincha” konstitutsiyasi qabul qilingandan so‘ng O‘zbekiston SSRning Asosiy qonuni ham yangi tahrirda qabul qilindi. Xuddi avvalgi konstitutsiyada bo‘lgani kabi O‘zbekiston SSR “ishchilar va dehqonlarning sotsialistik davlati” deb e‘lon qilindi. Tojikiston ASSR 1929-yilda ittifoq respublikasiga aylantirilgan va shu tariqa O‘zbekiston SSR tarkibidan chiqarilgan edi. O‘zbekiston SSR tarkibiga Qoraqalpog‘iston ASSR kirdi, respublika okruglar, tumanlar, milliy tumanlar va shaharlarga bo‘lindi. Poytaxt Toshkent shahriga ko‘chirilgan edi.

1978-yilda “Stalincha” konstitutsiya “Brejnev” konstitutsiyasi bilan almashtirildi. O‘zbekiston “respublikadagi barcha millat va elatlar, ishchilar, dehqonlar va ziyolilarning irodasi va manfaatlarini ifodalovchi umumxalq sotsialistik davlati” deb e‘lon qilindi”⁶¹.

Ushbu siyosiy jarayonlar, mamlakat huquqiy muhitiga albatta o‘z ta‘sirini o‘tkazmay qolmadi. Chunki konstitutsiyaning rivoji, xalqning huquq va erkinliklarining ta‘minlanishi kaliti sanaladi. O‘zbekiston Respublikasi o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritgandan keyin, eng avvalo konstitutsiyani yangilash ishi bilan shug‘ullandi va mamlakat hayotini tubdan takomillashtirish maqsadida SSSR sarqitidan qolib ketgan siyosiy tizimni o‘zgartirish harakati qildi.

“Har bir davlat o‘z istiqbol va taraqqiyot yo‘lini tanlar ekan, xalq farovonligini ta‘minlashga xizmat qiladigan eng muhim maqsad va vazifalarini o‘zining Konstitutsiyasi – Asosiy qonunida mustahkamlab oladi. Binobarin, o‘z xalqining xohish-irodasi, dili va tilidagi ezgu niyatlariga hamohang Konstitutsiyaga ega bo‘lgan mamlakat o‘zi belgilagan yuksak marralardan hech qachon og‘ishmasdan, doimo oldinga qarab boradi. Buni xorijiy mamlakatlarning davlatchiligi va huquqiy tizimlarini rivojlanishida ko‘p kuzatganmiz. Haqiqatdan ham, hozir dunyoda konstitutsiyaga o‘zgartirish kiritmagan birorta davlat qolmadi. So‘nggi 25 yilda 100 dan ortiq davlatda konstitutsiyaviy islohotlar bo‘ldi. Faqatgina XXI asrda 57 ta davlatda konstitutsiya qabul qilindi. Hozir dunyoda birorta davlat qolmadiki, unga o‘zgartirish kiritilmagan bo‘lsa. Hatto AQShda ham 27 ta katta-katta o‘zgartirish kiritilgan”⁶².

⁶⁰ https://constitution.uz/oz/pages/Konstitutsiyamizning_yaratilishi

⁶¹ <https://www.gazeta.uz/oz/2021/12/08/constitution-day/>

⁶² Saidov A.S “Yangi Konstitutsiya hamda konstitutsiyaviy islohotlar”. “Republican Scientific and Practical Conference” Volume 3 | TSTU Conference 2 | 2022 December 1

1989–1992-yillarda 1978-yilgi konstitutsiyaga jiddiy o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritildi: o‘zbek tili davlat tili deb e‘lon qilindi, prezident va vitse-prezident lavozimlari ta‘sis etildi, Vazirlar Kengashi Vazirlar Mahkamasiga o‘zgartirildi, Vazirlar Kengashi raisi lavozimi tugatilib, Vazirlar Mahkamasi raisining vazifalari prezidentga o‘tkazildi.

Shu tariqa, 1992-yil 8-dekabr sanasida mustaqil O‘zbekistonning Konstitutsiyasi qabul qilindi.

Konstitutsiyaning vujudga kelishi insoniyat tarixi taraqqiyoti mahsuli bo‘lib, u butun dunyoda rivojlanishga katta hissa qo‘shmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti I. Karimovning “Tabiiyki, har qanday davlatning yuzi, obro‘-e‘tibori uning Konstitutsiyasi hisoblanadi. Zotan, Konstitutsiya davlatni davlat, millatni millat sifatida dunyoga tanitadigan Qomusnomadir”⁶³, - degan so‘zlari faqat O‘zbekiston konstitutsiyasiga emas, umuman Konstitutsiyalarga berilgan bahodir.

Konstitutsiyaning rivojlanishining yana bir uzviy davomi sifatida O‘zbekiston Respublikasi tarixida yana bir Konstitutsiyalardan biri – 2023-yil 1-may kuni kuchga kirgan Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasidir.

“Davlatimiz rahbari 2022-yilning 20-iyun kuni Konstitutsiyaviy komissiya a‘zolari bilan uchrashganida asosiy qonunga qator normalarni kiritish bo‘yicha takliflarni ilgari surdilar:

Fuqarolarning huquq va erkinliklari yo‘nalishida:

1. O‘zbekiston fuqarosi mamlakat bo‘ylab erkin harakatlanish, turar yoki yashash joyini erkin tanlash huquqiga ega (propiska cheklovlari qaytib hech qachon tiklanmaydi);
2. Har bir fuqaroga mamlakatdan to‘siqlarsiz chiqish va qaytish huquqi kafolatlanadi;
3. Shaxsiy hayot daxlsizligi kafolatlanadi;
4. Majburiy mehnat va bolalar mehnatiga yo‘l qo‘yilmaydi;
5. Har bir shaxs qulay mehnat sharoitida ishlash, mehnati uchun munosib haq olish huquqiga ega;
6. Mehnatga haq to‘lashning eng kam miqdori insonning o‘zi va oilasi hayot kechirishi uchun yetarli miqdorda bo‘lishi kerak.

Sud-huquq sohasida:

1. “Miranda qoidasi”: shaxsni ushlab chog‘ida uning huquqlari va nima sababdan ushlangani sodda tilda tushuntirish berish shart;
2. “Xabeas korpus” instituti: shaxs sudning qaroriga qadar ko‘pi bilan 48 soatdan ortiq ushlab turilishi mumkin emas;
3. O‘lim jazosi taqiqlanadi;
4. Shaxsning sudlanganligi va undan kelib chiqadigan huquqiy oqibatlar uning qarindoshlari huquqlarini cheklashga asos bo‘lishi mumkin emas;
5. Mahbuslarga nisbatan insoniy munosabat va ularning qadr-qimmatini ta‘minlanishi shart;
6. Ma‘muriy, fuqarolik, iqtisodiy, jinoiy javobgarlik va boshqa yo‘nalishdagi ishlarni ko‘rib chiqishda insonga nisbatan qo‘llaniladigan huquqiy ta‘sir choralari – qonuniy maqsadga erishish uchun yetarli bo‘lishi hamda shaxsga imkon qadar yengillik yaratishi kerak;
7. Sudning qarorisiz hech kim uy-joyidan mahrum qilinmasligi kerak;

⁶³ Karimov I.A “Bizdan ozod va obod Vatan qolsin”. – T.: “O‘zbekiston”, 1996. 93-bet.

8. Imorat buzilishga tushganda buzishdan oldin uning qiymatiga mos kompensatsiya to'lanishi shart;
9. Uy-joyga yoki shaxsning boshqa mol-mulkiga uning ruxsatisiz kirish, ularni ko'zdan kechirish va tintuv o'tkazishga faqat qonunda belgilangan holat va tartibda yo'l qo'yiladi.

Oila instituti:

1. Oila ayol va erkakning (oldingi Konstitutsiyada "tomonlarning" deyilgan) ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligi asosida shakllanadi;
2. Homiladorligi yoki yosh bolasi borligi sababli ayollarni ishga qabul qilishni rad etish, ishdan bo'shatish va ularning ish haqini kamaytirish taqiqlanadi;
3. Ko'p bolali oilalarga imtiyoz va ijtimoiy kafolatlar beriladi;
4. Ota-onalar o'z farzandlari voyaga yetguniga qadar ularning tarbiyasi, ta'lim olishi, sog'lig'i, to'laqonli va barkamol rivojlanishi to'g'risida g'amxo'rlik qilish huquqiga ega va bunga majburdir;
5. Davlat jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishi lozim;
6. Davlat yoshlarni ma'naviy va axloqiy yetuk insonlar etib tarbiyalash uchun sharoit yaratishi lozim.

Ta'lim, tibbiyot ekologiya:

1. Pedagog xodimlarning kasbiy faoliyatiga aralashish, ularning xizmat majburiyatlarini bajarishiga to'sqinlik qilishga yo'l qo'yilmaydi;
2. Davlat maktabgacha ta'lim, maktab va oliy ta'lim tizimini, turli mulk shaklidagi, jumladan, xususiy ta'lim muassasalarini rivojlantirish uchun zarur sharoitlar yaratib berishi lozim;
3. "Har bir inson malakali tibbiy xizmatdan foydalanish huquqiga ega" degan umumiy norma kengaytiriladi;
4. Ekologik-huquqiy normalar kengaytiriladi"⁶⁴.

Shu va shu kabi yangilik va o'zgarishlar konstitutsiyaning bundan keyin dolzarbligini saqlab qoladi va konstitutsiyaning rivojlanishini ta'minlaydi.

Konstitutsiyaning huquqiy ahamiyati shundan iboratki, uning mamlakat hayotidagi o'rni siyosiy tizimni bir maromda hakaratlanishiga yordamlashishi bilan belgilanadi. Konstitutsiya mamlakatning siyosiy tuzilmasi va huquqiy munosabatlar tuzilmasini belgilaydi. U mamlakatning maqsadlari, muddaolari va tartiblari, davlatning tashkil etish prinsiplari, siyosiy va huquqiy organlarning tashkil etilishi va vazifalari, fuqarolarning huquq va erkinliklari, davlat va xalqning munosabatlari va shu kabi bir qator masalalar haqida ma'lumot beradi. Konstitutsiya davlatning qonunchiligini ta'minlash uchun davlat boshqaruv organlari tomonidan qabul qilinadi va o'zgartirishlar ham amalga oshirish imkonini ham beradi. Zero, prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan aytilgan: "To'la ishonch bilan aytish mumkinki, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi xalqimiz siyosiy-huquqiy tafakkurining yuksak namunasidir. U hech kimga qaram bo'lmasdan, erkin va ozod, tinch va osoyishta, farovon yashashning qonuniy kafolati bo'lib kelmoqda. Bozor munosabatlariga asoslangan huquqiy

⁶⁴ Saidov A.S "Yangi Konstitutsiya hamda konstitutsiyaviy islohotlar". "Republican Scientific and Practical Conference" Volume 3 | TSTU Conference 2 | 2022 December 1

demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish borasida mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qilmoqda”⁶⁵ – deb aytilgan ushbu so‘zlar konstitutsiyaning nechog‘lik muhim va ahamiyatli ekanligini ko‘rsatadi.

Muxtasar qilib aytganda, O‘zbekistonda Respublikasida konstitutsiya rivojlanmoqda va bundan keyin ham rivojlanib boradi. Bu esa shubhasiz, uning dolzarbligini va mamlakat hayotida muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Konstitutsiya bu – inson huquqlari demakdir.

REFERENCES

1. Karimov I.A “Bizdan ozod va obod Vatan qolsin”. – T.: “O‘zbekiston”, 1996. 93-bet.
2. Odilqoriyev X.T “Davlat va huquq nazariyasi” Darslik. - T.: Toshkent “Adolat” 2018. B.420
3. Saidov A.S “Yangi Konstitutsiya hamda konstitutsiyaviy islohotlar”. “Republican Scientific and Practical Conference” Volume 3 | TSTU Conference 2 | 2022 December 1
4. Prezident Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 25 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma‘ruzasi // https://constitution.uz/oz/pages/prezident_maruzasi_25yil
5. https://constitution.uz/oz/pages/Konstitutsiyamizning_yaratilishi
6. <https://www.gazeta.uz/oz/2021/12/08/constitution-day/>

⁶⁵ Prezident Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 25 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma‘ruzasi // https://constitution.uz/oz/pages/prezident_maruzasi_25yil

**TURKISTONNING SANOAT KORXONALARIGA DOIR STATISTIK
MANBALAR SHARHI**

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston milliy universiteti Tarix Fakulteti

Manbashunoslik va arxivshunoslik kafedrası

1-bosqich magistranti

Sodiqova Sevara Julli qizi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10360529>

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIX asr oxiri XX asr boshlari Turkistonning sanoat tarixiga doir statistik ma'lumotlar, O'rta Osiyo xalqlari madaniyatining gurkirab rivojlanishi va uning kelajak avlodga ta'siri doiralari haqida fikrlar boradi.

Kalit so'zlar: Turkiston, sanoat, xalq, O'rta O'siyo, madaniyat, Rus.

**REVIEW OF STATISTICAL SOURCES ON INDUSTRIAL ENTERPRISES OF
TURKESTAN**

Abstract. This article contains statistical data on the industrial history of Turkestan at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, the rapid development of the culture of the peoples of Central Asia, and the spheres of its influence on the future generation.

Key words: Turkestan, industry, people, Central Asia, culture, Russian.

**ОБЗОР СТАТИСТИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ ПО ПРОМЫШЛЕННЫМ
ПРЕДПРИЯТИЯМ ТУРКЕСТАНА**

Аннотация. В статье собраны статистические данные о промышленной истории Туркестана конца XIX - начала XX века, бурном развитии культуры народов Средней Азии и сферах ее влияния на будущее поколение.

Ключевые слова: Туркестан, промышленность, народ, Средняя Азия, культура, русские.

XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olingan O'rta Osiyo hududlarida yashovchi xalqlarning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotida keskin o'zgarishlar yuz berdi. Shu bilan birga o'lkaga iqtisodiyoti imperiya manfaatlariga to'liq bo'ysundirildi. Bu davrda o'lkaga Rossiya kapitali, Yevropa mahsulotlari va yangi ishlab chiqarish texnologiyalarining kirib kelishi kengaydi. Ko'plab bank va sanoat bo'limlari ish boshladi.

Bu o'zgarishlar o'lkada paxtachilik, konchilik, xomashyoga dastlabki ishlov berish, yog'-moy sanoati kabi sohalarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi. Iqtisodiyotdagi o'zgarishlar imperiyaning o'lkadagi manfaatlaridan kelib chiqqan holda, ya'ni bir tomonlama olib borildi.

Ishlab chiqarish va savdo-sotiq Rossiya imperiyasi va u orqali boshqa davlatlar bilan aloqalarning kengayishi natijasida rivojlanib bordi. XIX asr boshlarida mehnatkash xalqning turmush madaniyati past darajada edi.

Xonliklarning o'zaro urushlari xo'jalik va madaniy hayotni izdan chiqardi. Bu hol Chor Rossiyaning xonliklarni bosib olishini osonlashtirdi. Rossiyada sarmoyadorlik sanoatining o'sishi yangi bozor savdosiga va xom ashyo manbalariga bo'lgan talabni oshirdi.

Rossiya Markaziy Osiyoni bosib olgach, mahalliy aholi rus va Rossiyaning boshqa xalqlari bilan aloqa o'rnatishga majbur bo'ldi. Sanoat va qishloq xo'jaligi texnikalari kirib kela boshladi. O'z o'rnida Rossiya va Yevropa madaniyati elementlari kirib keldi. Rus tuzimi maktablari ochildi.

Tipografiya va litografiyaning paydo bo'lishi madaniy hayotda katta voqea bo'ldi. Avval rus tilida, so'ngra mahalliy tillarda gazeta, jurnal va kitoblar chop etila boshladi.

O'lka tabiiy boyliklarini o'rganish ishiga rus olimlari ham qiziqqa boshladi. 1870 yilda tabiat, antropologiya va etnografiya havaskorlari rus jamiyatning Turkiston bo'limi ochildi. N.A. Seversov, I.V. Mushketov, V.P. Fedchenko, V.F. Omanin singari olimlar bu jamiyat a'zolari edi.

Rus jug'rofi F.P.Litko 1873 yilda Toshkent falakshunoslik va tabiatshunoslik rasadxonasi tashkil etilishga hissa qo'shdi.

P.P. Semyonov Tyan-SHanskiy Tongritog' tizmalari tarkibi va tuzumini haqida ma'lumotlarni chop ettirdi. A.P.Fedchenko Farg'ona vodiysining o'simlik dunyosini tadqiq qildi.

I.V.Mushketov va G.D.Romanovskiy Turkiston o'lkasining yer ustki xaritasini tuzdilar.

I.V.Mushketov oltin, temir ma'dani, qoramoy, ko'mir kabi qazilma boyliklarni aniqladi.

XIX asrda Turkiston sanoati zamonaviy o'zgarishlarga uchradi. Bu davrda Turkiston, o'ziga xos tarixiy va madaniy bazalar yaratdi.

Turkistonning sanoati XIX asrning boshida asosan qishloq xo'jaligi asosida bo'lib, paxta, qozon, razboy, pichoq va boshqa ipak mahsulotlari ishlab chiqarishga yo'nalish qilgan. Biroq, keyinroq sanoatning ulkan tushunchasi barpo etish boshlaydi.

XIX asrning ikkinchi yarmida, Turkistonning sanoati chizmachilik qayroq qabi, adras, kozon, to'y, darvoza, muzlatkichlar, shakar va qulupnay yassiqlar kabi turli turdagi mahsulotlarni o'z ichiga olgan.

Turkistonning sanoati XIX asrning oxiri va XX asrning boshida esa, metallurgiya sohasida rivojlandi. So'nggi sanalardan boshlab, Turkiston metallogramma mahsulotlari xosil qilish mehnatini rivojlantirgan edi. Masalan, temir sanoati, temir yo'g'i sanoati, temirsiyohlik sanoati va boshqalar.

Turkistonning sanoati jahondagi boshqa mamlakatlarga real yorug'lik vositalarini, mebelni, tekstil mahsulotlarini, metallurgiya sanoatini sotib olish va iste'mol qilishlari bilan mashhur edi.

XIX asrning oxiri va XX asrning boshlari Turkiston sanoati uchun ahamiyatli davr emas edi. Bu davrda Turkiston yoki O'rta Osiyo umumiylikda, rusiyalar, chinlar, musulmonlarning turli qavmlari va boshqa etnik guruhlar orasida qiziqarli siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar ro'y berdi.

XX asrning boshlari esa Sovet Ittifoqi doirasida Turkiy adabiyoti va san'ati uchun ahamiyatli davr bo'ldi. Sovetlar atrofida Turkistonning san'at erkinliklari, milliy erk va identifikatsiya kamayib bordi. Bu davrda "sanoat uchib tushmoqda" deb nomlanadigan qiyinchiliklarni o'tkazib yuborish uchun harakat qilar edi.

Turkistonning sanoati ko'plab sohalar, masalan, adabiyot, musiqa, rasm, teatr va boshqalar bo'yicha ham rivojlandi. Bu davrlarda umumiylikda hikmatli ma'rifat xazinasini yaratildi. Bir necha yirik adabiyotxonalar, teatr va musiqa akademiyalari, davlat va xalq artistlarining to'garaklari ochildi. Adabiyotxonalar, teatrlar, rejalashtirish fondlari va yosh o'yinchi yoshlar uchun o'quv markazlarini tashkil etilishi bu davrning ahamiyatli mashaqqatlari hisoblanadi.

Barcha bu amaliyotlar Turkistonning sanoati va madaniyati bo'yicha olam mukofotlari, tanlovlar va festivallar orqali keng tarqalib, taniqligini oshirdi. Bu davrda adabiyot, film va musiqa sohasida yangiliklarni kuzatib borish, o'ziga xos yo'nalishlarni olish hisobotini tuzishda Turkistonning sanoati va madaniyati uchun muhim ahamiyatga ega edi.

Turkistonning sanoati O'zbekistonda hozirda katta ahamiyatga ega bo'lgan soha bo'lib, ularning milliy bog'liqligi va turkistonlik identifikatsiyasi uchun muhim rol o'ynaydi. Turkiston respublikalari — O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston va Xitoyning Xinjiang Uyghur avtonom hududida joylashgan xalqlarning musiqa, rassomlik,

oyoq soz va o'yinlari o'zbek, qozoq, qirg'iz, tojik, turkmen va uyg'ur xalqlarning asosiy madaniyatining asosiy qismidir.

Turkistonda bir necha xil sanoat turlari mavjud bo'lib, ularning ba'zilari tarixiy rivojlangan, boshqalarida esa yangi shakllanayotgan va rivojlanayotgan sanoatlar hisoblanadi.

O'zbekistonda misollar chizmachilik, so'zchi san'atkorlik, qalin qog'oz ustaligi, va qo'g'irchoq qog'oz rivojlangan.

Barcha Turkiston respublikalari o'zaro hamkorlik va almashtirish orqali sanoat sohaslarini rivojlantirishga intilishgan va umumiy hamkorlikda xalqlarning sanoatiga katta ahamiyat berilgan. Bu birgalikda Turkistonning sanoat sohasi muqobil dunyoda tan olgan va erkin xalqlarning qadriyatiga ega bo'lgan sohalardan biri hisoblanadi.

REFERENCES

1. O'zbekistonning yangi tarixi. 2-kitob "O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida", T., 2000
2. Туркестан в начале XX века: к истории истоков национальной независимости, Т., 2000.
3. Karimov I., Madaminbek, T., 2002
4. Rajabov Q. XaydarovM, Turkistontarixi(1917—1924), T., 2002
5. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Mharfi, Davlat ilmiy nashriyoti Toshkent

IQTISODIY XAVFSIZLIK BO'YICHA SIYOSIY IQTISOD TAHLILI

Sodiqova Nigora To'rayevna

“Iqtisodiyot” kafedrası o'qituvchisi Osiyo xalqaro universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10363512>

Annotatsiya. Sovuq urushning tugashi bilan jadallashgan globallashuv jarayoni xavfsizlikni an'anaviy tushinishda ba'zi o'zgarishlarga olib keldi. Globallashuv jarayoni davlatlarni iqtisodiy jihatdan qaram qilib qo'ydi, bu esa xavfsizlik faqat harbiy masalalar bilan cheklanib qolmasligini ochib berdi. Shu nuqtai nazardan, davlatlar o'zlarining ontologik xavfsizligini ta'minlash uchun iqtisodiy xavfsizlikka ham ahamiyat berishlari kerakligi ayon bo'ladi. Shu munosabat bilan, hozirgi tadqiqot iqtisodiy xavfsizlik va milliy xavfsizlik o'rtasidagi bog'liqlikni ochib berishga qaratilgan. Qabul qilingan xulosaga ko'ra, iqtisodiy xavfsizlik milliy xavfsizlik bilan bevosita bog'liq. Bu aloqa milliy miqyosda chegaralanib qolmaydi. Iqtisodiy xavfsizlikning individual o'lchovi milliy xavfsizlik bilan ham bog'liq. Ushbu tadqiqotda iqtisodiy xavfsizlik masalasi nazariy jihatdan ko'rib chiqildi.

Kalit so'zlar: Xavfsizlik, Iqtisodiyot, Iqtisodiyot xavfsizligi.

A POLITICAL ECONOMY ANALYSIS OF ECONOMIC SECURITY

Abstract. The process of globalization, accelerated by the end of the Cold War, has led to some changes in the traditional understanding of security. The process of globalization has made countries economically dependent, which has revealed that security is not limited to military issues. From this point of view, it becomes clear that states should also give importance to economic security in order to ensure their ontological security. In this regard, the current study aims to reveal the relationship between economic security and national security. According to the accepted conclusion, economic security is directly related to national security. This connection is not limited to the national level. The individual dimension of economic security is also related to national security. In this study, the issue of economic security was considered theoretically.

Key words: Security, Economy, Economy security.

ПОЛИТЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация. Процесс глобализации, ускорившийся с окончанием «холодной войны», привел к некоторым изменениям в традиционном понимании безопасности. Процесс глобализации сделал страны экономически зависимыми, что показало, что безопасность не ограничивается военными вопросами. С этой точки зрения становится ясно, что государства также должны придавать значение экономической безопасности, чтобы обеспечить свою онтологическую безопасность. В связи с этим настоящее исследование направлено на раскрытие взаимосвязи между экономической безопасностью и национальной безопасностью. Согласно принятому выводу, экономическая безопасность напрямую связана с национальной безопасностью. Эта связь не ограничивается национальным уровнем. Индивидуальное измерение экономической безопасности также связано с национальной безопасностью. В данном исследовании вопрос экономической безопасности рассмотрен теоретически.

Ключевые слова: Безопасность, Экономика, Безопасность экономики.

Kirish

"Xavfsizlik" munozaralari so'nggi yillarda juda muhim masalaga aylandi. Dunyo terrorizmdan uyushgan jinoyatchilikka, kiberhujumlardan biologik hujumlargacha bo'lgan ko'plab mumkin bo'lgan xavf-xatarlarga duch kelmoqda. Bu ishonchsizlik ko'pchilikning dunyoni tobora xavfli joy sifatida qabul qilishiga sabab bo'ladi. Ushbu tushuncha tufayli xavfsizlik bilan bog'liq tovarlar va xizmatlarga talab ortib bormoqda. Bu davlat darajasida ham, individual darajada ham sodir bo'ladi. Xavfsizlik tushunchasini ijtimoiy tuzilmadagi huquqiy tartibning uzluksiz amalga oshirilishi, odamlarning qo'rquvsiz hayotini davom ettirishi, davlat sifatida tashkil etilgan jamiyatning tartibli va ishonchli bo'lishi kabi ta'rif berish mumkin. Xavfsizlik ham shaxslar, ham davlatlarning asosiy ehtiyojlaridan biridir. Adabiyotlarda harbiy va siyosiy xavfsizlik fenomeni bilan izohlanadigan xavfsizlik fenomeni, ayniqsa, sovuq urushdan keyin rivojlana va o'zgarib boshladi. Sovuq urushdan keyingi davrda xavfsizlik tushunchalari nafaqat o'zgardi, balki ko'p qirrali bo'ldi. Xususan, globallashuv jarayoni dunyoni o'zaro bog'liq holga keltirishi xavfsizlik bilan bog'liq sohalarni diversifikatsiya qildi. Energetika, atrof-muhit, oziq-ovqat va iqtisodiy xavfsizlik muhim masalalarga aylangani kuzatildi. Shunday qilib, xavfsizlik tushunchasi keng ko'lamlari sohalarda tadqiqot ob'ektiga aylandi.

Iqtisodiy xavfsizlik so'nggi yillarda juda ko'p kun tartibida bo'ldi, chunki u etishmayotgan sohadir. "Iqtisodiy xavfsizlik" atamasi olimlar va siyosatchilar tomonidan tez-tez qo'llaniladi. Ammo kontseptsiyani qanday aniqlash bo'yicha konsensus yo'q. Iqtisodiy xavfsizlik davlat hokimiyati va xalq farovonligining maqbul darajasini saqlab qolish uchun zarur bo'lgan bozorlar, kapital va tabiiy resurslarga kirish bilan bog'liq. Xususan, globallashuv xavfsizlikning iqtisodiy o'lchovi haqidagi xavotirlarning muhim harakatlantiruvchi kuchiga aylandi. Iqtisodiy xavfsizlik va/yoki iqtisodiy ishonchsizlik mamlakatlar iqtisodiyotiga katta zarar yetkazishi mumkin. Bu xarajat jismoniy aktivlar va infratuzilmalar bilan cheklanmaydi. Uzoq muddatda bandlik, moliyaviy bozorlar, biznesning uzluksizligi va h.k. Shuningdek, u muammolarga ta'sir qilishni ham o'z ichiga oladi. Shuning uchun iqtisodiy xavfsizlik boshqa xavfsizlik sohalari (harbiy, kiber, energetika, oziq-ovqat va boshqalar) kabi davlatlar uchun ham muhim masalaga aylanib bormoqda. Shuning uchun bu sohaga e'tibor qaratish lozim.

Joriy tadqiqotda avval xavfsizlik tushunchasi batafsil yoritilgan, so'ngra iqtisodiy xavfsizlik fenomeni ko'rib chiqiladi. Shu nuqtai nazardan, individual iqtisodiy xavfsizlik va milliy iqtisodiy xavfsizlik alohida ta'kidlanadi.

Iqtisodiy xavfsizlikka ta'sir etuvchi omillar tadqiqotga kiritilgandan so'ng, iqtisodiy xavfsizlik va milliy xavfsizlik o'rtasidagi bog'liqlik yozilib, natijalar va baholashlar bilan tadqiqot yakunlandi.

Xavfsizlik kontseptsiyasi haqida

Xavfsizlik deyarli har kuni ishlatiladigan tushunchadir. Bundan kelib chiqqan holda shuni ta'kidlash mumkin, xavfsizlik tushunchasi inson tug'ilishidan boshlab uni o'rab turgan barcha bosqichlarda qo'llanilgan. Masalan, bola xavfsizligi, oila xavfsizligi, bino xavfsizligi, kompaniya xavfsizligi, davlat xavfsizligi kabi xilma-xillikni hisobga olgan holda, xavfsizlikni ta'minlashda muhim izlanishlar mavjudligi ayon bo'ladi. individual va ijtimoiy hayotning har bir nuqtasi. Shu bilan birga, xavfsizlik tushunchasi turli sharoitlarda yuzaga keladigan taxminlarga ko'ra moslashuvchan bo'lishi mumkinligini ta'kidlash mumkin. Chunki maqsadlar

o'zgarishi yoki kengayishi bilan tahdidlarni idrok etishda farqlar bo'ladi. Arnold Volfers esa xavfsizlik kontsepsiyasini ikki o'lchovda muhokama qildi: ob'ektiv va sub'ektiv. Uning so'zlariga ko'ra, xavfsizlik ob'ektiv ravishda erishilgan qadriyatlarga tahdidlarning yo'qligini o'lchaydi; Subyektiv ravishda, bu qadriyatlarga hujum qilishdan qo'rqishning yo'qligi.

Bundan tashqari, xavfsizlik millatning minimal asosiy qadriyatlarini (siyosiy mustaqillik va hududiy yaxlitlik) himoya qilishni ham anglatadi. Xavfsizlik "...individuallar, muammolar, ijtimoiy odatlar va o'zgaruvchan tarixiy sharoit va vaziyatlarga moslashtirilgan asosiy tushuncha" sifatida tavsiflanadi. Misol uchun, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot dasturi sovuq urush davrida yadro xavfsizligiga e'tibor qaratdi, ammo o'zgaruvchan kon'yuktura tufayli 1994 yilda inson xavfsizligi yangi xavfsizlik sohasi sifatida paydo bo'ldi. 11-sentabr teraktlaridan keyin xavfsizlik tendentsiyalarining o'zgarishini bu holatga misol qilib keltirish mumkin. Darhaqiqat, jiddiy oqibatlar bugungi kunda ham davom etayotgan Covid-19 epidemiyasi va bioxavfsizlik va oziq-ovqat xavfsizligi bo'yicha muhokamalarning kuchayishi ushbu misollarga kiritilishi mumkin.

Xavfsizlikning bunday keng foydalanish maydoniga ega bo'lishi kontsepsiyani iqtisod, siyosatshunoslik, sotsiologiya, psixologiya va xalqaro munosabatlar kabi turli fanlarda hal qilishda samarali bo'ldi. Shu nuqtai nazardan, xavfsizlik tadqiqotlari fanlararo tadqiqot mavzusi ekanligini ta'kidlash mumkin. Boshqa tomondan, uzluksiz xavfsizlikni o'rnatish barcha fanlarda asosiy maqsad sifatida qaraladi va shunga mos ravishda xavfsizlik tushunchasining turli xil ta'riflari paydo bo'ladi. Shu darajadagi, bu sohada ishlaydigan akademiklarning aksariyati xavfsizlikning bahsli tushuncha ekanligiga qo'shilishlarini aytish mumkin. Shu sababli, akademiklar uchun xavfsizlik masalalari bo'yicha tadqiqotlar olib borish qiyin, deb aytish mumkin. Chunki bu sohaga tegishli masalalar, siyosat va amaliyotlar; U vaqt, joy, tahdid va xavf tushunchasiga qarab o'zgarishi mumkin. Bu holat xavfsizlik tushunchasi uchun umumiy ta'rifning moslashuvchanligi bilan emas, balki hayotimizning har bir jabhasida xavfsizlikning ehtiyoj sifatida paydo bo'lishi bilan bog'liq. Masalan, "Maslovning ehtiyojlar ierarxiyasi" da; Ovqatlanish, ichish va uxlash kabi fiziologik ehtiyojlardan keyin eng muhim ehtiyojlardan biri xavfsizlikdir. Chunki xavfsizlik; Bu shaxslar, jamiyatlar va davlatlar uchun hayotiy haqiqatdir.

Xavfsizlik va iqtisodiy xavfsizlikni chuqurlashtirish

Xavfsizlik, XX. Asrning ko'p qismida harbiy asosda ishlov berilgan. Chunki xavfsizlik tushunchasi asosan davlatni tashqi tahdidlardan himoya qilishga qaratilgan. Shuning uchun davlat xavfsizlikning yagona havolasiga aylandi. Davlatlar agar ular bosib olinmasa yoki zulmdan himoyalansin, xavfsiz bo'ladi deb faraz qilingan. Xavfsizlik bo'yicha birinchi tadqiqotlar 2-jahon urushi davrida AQShda olib borilgan. U Ikkinchi jahon urushidan keyin boshlandi va dastlab tor doirada ko'rib chiqildi. Ushbu tadqiqotlar asosan xalqaro keskinlikning harbiy jihatlari va harbiy muvozanatlarga qaratilgan. Xavfsizlik tadqiqotlarining Uyg'onish davri 1970-yillarning o'rtalarida Ford jamg'armasining xavfsizlik masalalari bo'yicha turli akademik markazlarni qo'llab-quvvatlash to'g'risidagi qarori va ushbu soha uchun ilmiy forumga aylangan "Xalqaro xavfsizlik" jurnalini tashkil etish bilan boshlanganligi qabul qilinadi.

Sovuq urush davrida xavfsizlik haqidagi munozaralar asosan harbiy nuqtai nazardan bo'lib o'tdi. Shuning uchun xavfsizlik masalasi har qanday tahdidga qarshi kurashish uchun davlatlar rivojlantirishi kerak bo'lgan harbiy imkoniyatlar haqidadir. Bu davr xavfsizlik

tahdidining sub'ektlari davlatlar edi. Davlatlarning ichki va tashqi siyosati ham shu asosda shakllanadi. Shuning uchun xavfsizlik va erkinlik muvozanatida davlatlarning birinchi tanlovi doimo xavfsizlik bo'lgan. Sovuq urushning tugashi bilan xavfsizlikni an'anaviy tushinishda o'zgarishlar yuz berdi. Odatiy harbiy xavfsizlik bilan bir qatorda inson huquqlari, qashshoqlik va iqtisodiy rivojlanish kabi masalalar ham xavfsizlik masalalari sifatida qarala boshladi. Keyinchalik xavfsizlik tushunchasi harbiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik kabi sohalarni qamrab olgan holda kengaytirildi. Shunday qilib, xavfsizlik tadqiqotlari ko'p o'lchovli va ko'p qatlamli bo'ldi. Hozirgi tadqiqotning asosiy yo'nalishi iqtisodiy xavfsizlik bo'lganligi sababli, keyingi bo'limlar ushbu yo'nalishda davom etadi.

Iqtisodiyot xavfsizligi kontseptsiyasi

Xavfsizlik faqat qurol yoki harbiy masalalarda emas. Aslida, xavfsizlik harbiy masaladan ko'ra ko'proq. Global siyosatda/munosabatlarda iqtisodiy masalalarning ahamiyati ortdi. Globallashuv kuchaygan va murakkab o'zaro bog'liqlik davrida davlatlarga tahdidlarning tarkibi ancha yashirin va murakkab. Iqtisodiy xavfsizlik ana shunday tahdidlardan biridir. Aytish mumkinki, iqtisodiy xavfsizlik yangi tadqiqot sohasidir. Hech bo'lmaganda 1970-yillardagi neft zarbalaridan keyin ko'plab xavfsizlik tadqiqotchilari iqtisodiyotning milliy davlatlar va ularning fuqarolari farovonligi uchun muhimligini tan olishdi. Sovet uslubidagi kommunizmning qulashi va bozorga asoslangan iqtisodiy tizimlarning butun dunyoga tarqalishi Sovuq urushdan keyingi davrda bu sohaning ahamiyatini oshirdi. Boshqa tomondan, iqtisodiy asoslangan xavfsizlik tahdidi nima ekanligini aniqlash oson emas.

Iqtisodiy xavfsizlik nimani anglatishi borasida to'liq konsensus yo'q. Chunki iqtisodiy xavfsizlikka oid tahlillarning turli darajalari mavjud. Masalan, xalqaro darajaga e'tibor transchegaraviy iqtisodiy operatsiyalarni osonlashtirishga yordam beradigan global institutlar, firmalar va tarmoqlarni o'z ichiga oladi. Milliy darajaga e'tibor davlatlarning milliy raqobatbardoshligi va iqtisodiy farovonligini ta'kidlaydi, individual darajaga e'tibor esa muayyan firmalar, uy xo'jaliklari yoki shaxslarning yashashga yaroqli iqtisodiy imkoniyatlarini va turmushini ta'kidlaydi. Shu nuqtai nazardan, tahlil darajasi iqtisodiy xavfsizlik masalasini aniqlashga qaratilgan sa'y-harakatlarda farqlanadi, deb ta'kidlash mumkin. Masalan, Smit iqtisodiy xavfsizlikning xalqaro o'lchoviga e'tibor qaratadi. U o'z tadqiqotida muqobil tartib emas, balki hozirgi liberal global iqtisodiy tartibning saqlanishi va ishlashi orqali o'qish orqali ikkita asosiy fikrni ta'kidlaydi. Birinchidan, jahon iqtisodiyoti bir qator surunkali boshqaruv muammolariga moyil bo'lib, ularni bozorga yo'naltirilgan holda hal qilish tobora qiyinlashib bormoqda. Ikkinchidan, birlamchi iqtisodiy gegemon davlat - Qo'shma Shtatlar endi o'zini bir tomonlama himoya qilish yoki muammolarni hal qilishda o'z xohish-irodasini boshqa davlatlarga yuklash huquqiga ega emas.

Gegemon barqarorlik nuqtai nazariga ko'ra, gegemon pozitsiyasi iqtisodiy faoliyatni muvofiqlashtiradi va inqiroz davrida o'zining iqtisodiy imkoniyatlari bilan barqarorlikni ta'minlay oladi yoki boshqara oladi. Iqtisodiy xavfsizlikni xalqaro miqyosda ko'rib chiquvchi Smitning fikricha, birlamchi iqtisodiy gegemonlik - AQSH iqtisodiy barqarorlikni ta'minlay olmaydi. Aslida, turli iqtisodiy kuchlar o'sishda davom etmoqda. Ular iqtisodiy xavfsizlikni belgilashda milliy tahlil darajasini qabul qildilar. Ularning fikricha, iqtisodiy xavfsizlik xalqaro munosabatlardagi ta'minot muammosidir. Shuning uchun merkantilizm o'zini o'zi ta'minlashga juda katta ahamiyat berdi. Chunki tovar va xizmatlarni yetkazib berish nazorati dushmanlar

qo'liga o'tganda yoki bir xil ta'minot narxlari monopolistik nazoratga ega dushman subyekt tomonidan belgilansa, xaridorning iqtisodiy xavfsizligiga potentsial xavf tug'iladi. Bugungi kunda o'zaro bog'liqlikning, ayniqsa, iqtisodiy munosabatlarning kuchayishi, iqtisodiyotlarning globallashuvi ko'rib chiqilayotgan muammoni yanada kuchaytirmoqda. Horrigan va boshqalar milliy darajada iqtisodiy xavfsizlikni ham tahlil qildilar. Ularning fikricha, iqtisodiy xavfsizlik milliy davlatning ishlab chiqarish yoki adolatli savdo orqali milliy xavfsizligini himoya qilish uchun zarur bo'lgan tovar va xizmatlarni olish qobiliyatidir.

Shaxsiy iqtisodiyot xavfsizligi

Umuman olganda, individual iqtisodiy xavfsizlik - bu jismoniy shaxslar uchun daromadlar oqimining xavfsizligi va insonning asosiy ehtiyojlarini qondirish uchun etarli bo'lgan iste'mol darajasiga erishish sifatida belgilanadi. Bu holat shaxslarning yashash sharoitlari va ularni qashshoqlikdan himoya qilish bilan bog'liq. Shaxsiy iqtisodiy xavfsizlikning asosiy ko'lami odamlarning turmush darajasiga e'tiborni aks ettiradi. Ammo xavfsizlik nafaqat jismoniy omon qolishdan tashqarida. Xavfsizlik, shuningdek, bir qator resurslarni, jumladan, ijtimoiylashuvni ham o'z ichiga oladi. XMT uchun (individual) iqtisodiy xavfsizlik sog'liqni saqlash, ta'lim, uy-joy, axborot uchun asosiy infratuzilmaga kirish, ijtimoiy himoya va mehnat (mehnat bilan bog'liq) xavfsizlik bilan belgilanadigan asosiy ijtimoiy ta'minotdan iborat. Ish bilan bog'liq xavfsizlik daromad, vakillik, mehnat bozori, bandlik, kasbiy ta'lim va ish joyi xavfsizligi kabi sohalardan iborat.

Iqtisodiy xavfsizlikni shaxslarning asosiy ehtiyojlarini qondirish sifatida ko'rish individual iqtisodiy xavfsizlikning asosiy elementi sifatida qabul qilinadi. Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasini jismoniy shaxslar uchun ma'lum miqdordagi daromadni kafolatlash deb tushuntirish mumkin. Bayonot iqtisodiy xavfsizlikni xavfsizlik kontekstida shaxslar hayotiga ta'sir etuvchi boshqa elementlar bilan bog'laydi (ozuq-ovqat xavfsizligi, sog'liq xavfsizligi, jamiyat va siyosiy xavfsizlik). Rivojlanayotgan mamlakatlarda iqtisodiy xavfsizlik bo'yicha tadqiqotlar ko'proq ozuq-ovqat xavfsizligiga qaratilgan. Biroq, mikro va makro darajadagi iqtisodiy xavfsizlik masalalari alohida sohalar emas. Chunki davlatlar mikro va makro darajada bajarishi kerak bo'lgan majburiyatlarga (iqtisodiy xavfsizlik) ega. Chunki makro darajadagi iqtisodiy xavfsizlik siyosati individual darajadagi iqtisodiy xavfsizlik siyosatiga bevosita yoki bilvosita ta'sir qilishi mumkin. Masalan, milliy davlatlar qishloqlarda yashovchi fuqarolarning hayotini ta'minlash uchun qishloq xo'jaligi proteksionizm siyosatini amalga oshiradilar.

Milliy iqtisodiy xavfsizlik

Milliy iqtisodiy xavfsizlikning tayanch ob'ekti davlatlardir. Saqlanishi kerak bo'lgan qadriyatlar mamlakatning iqtisodiy qadriyatlari, manfaatlari, farovonligi, bozorlari, tashqi savdosi, energiya resurslari va shunga o'xshash elementlardir. Milliy iqtisodiy xavfsizlik milliy xavfsizlikning eng muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Iqtisodiy xavfsizlik iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash, barqaror iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash, samarali ijtimoiy siyosatni amalga oshirish, jamiyatni ekologik ofatlardan himoya qilish va xalqaro iqtisodiy o'zaro bog'liqlik sharoitida tegishli raqobatbardoshlikni saqlashda juda muhim rol o'ynaydi. Boshqacha aytganda, iqtisodiy xavfsizlikning maqsadi davlatning milliy manfaatlarini himoya qilishdir. Shuning uchun milliy xavfsizlikning iqtisodiy jihati uning tarkibiy qismi hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, makro darajada iqtisodiy xavfsizlik milliy iqtisodiyotni ichki va tashqi beqarorlikka olib kelishi mumkin bo'lgan vaziyatlarga nisbatan muvozanatlash sifatida

ifodalanishi mumkin. Iqtisodiyot barqaror va bashorat qilinadigan shaffof milliy iqtisodiy tizimning ishlashi va rivojlanishi to'xtatilmaligi uchun muvozanatli va ishonchli bo'lishi kerak. Har qanday sub'ektning iqtisodiy faoliyati va davlat xavfsizligi o'zaro uch jihatdan bog'liqdir. Birinchidan, iqtisodiy xavfsizlik mamlakat iqtisodiga uning farovonligi va faoliyatiga xavf solishi mumkin bo'lgan tahdidlar bilan shug'ullanadi. Ikkinchidan, kuchli iqtisodiyot harbiy qudratning asosi hisoblanadi. Uchinchidan, harbiy faoliyat (harbiy xarajatlar, urushlar va mojarolarda qatnashish va boshqalar) mamlakat xavfsizligiga tahdid solishi mumkin. Shuning uchun iqtisodiy xavfsizlik milliy xavfsizlik bilan bevosita bog'liqdir. Bu holat iqtisodiy xavfsizlikni milliy xavfsizlikning asosi sifatida nihoyatda muhim masalaga aylantiradi.

Milliy xavfsizlik ikki iqtisodiy jihatga ega: raqobatbardoshlik (kuch) va mustaqil iqtisodiy suverenitet. Iqtisodiy raqobat davlatlar uchun sog'lom rivojlanishni ta'minlashda, avtonomiya darajasi iqtisodiyotga yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tashqi ta'sirlardan ham himoya qiladi. Iqtisodiy raqobatbardoshlik nafaqat milliy iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, balki xalqaro bozorga chiqish uchun ham juda muhimdir. Bu ikkisi bir-biri bilan chambarchas bog'liq, chunki globallashuv davrida hech bir davlat tashqaridan kelayotgan chaqiriqlarga o'zini to'xtata olmaydi. Bundan tashqari, jahon bozoridagi raqobat mahalliy, barqaror iqtisodiy o'sishning asosi bo'lib, mamlakatga global iqtisodiy tizimda ustunlikka ega bo'lish imkonini beradi. Bunday sharoitda o'sish va raqobatbardoshliksiz iqtisodiy xavfsizlik bo'lishi mumkin emas. Bu holat, shuningdek, iqtisodiy xavfsizlikning barqarorligi va kapitalni boshqarish o'lchovlari bilan bog'liq. Chunki qayta tiklanmaydigan resurslardan foydalanish yoki o'z resurslaridan foydalanishda samaradorlik nafaqat mamlakatning iqtisodiy tizimini buzadi. Bu holat iqtisodiy xavfsizlikning uzoq vaqt davom etishiga ham to'siq qiladi.

Milliy xavfsizlikning boshqa iqtisodiy jihati mustaqil iqtisodiy suverenitetdir. Iqtisodiy suverenitet - bu mamlakatning o'z iqtisodiy rivojlanishini nazorat qilish va tashqi aralashuvga qarshi turish qobiliyatidir. Iqtisodiy suverenitet quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Taqsimlanmaydigan iqtisodiy hokimiyat: u mamlakatning iqtisodiy tizimi ustidan strategik qarorlar qabul qilish vakolati va tabiiy resurslarga egalik qilish kabi masalalarni talab qiladi.
- Taqsimlovchi iqtisodiy kuch: Taxminan iqtisodiy va sanoat siyosatini hamda muhim bo'lmagan iqtisodiy institutlarni loyihalashni o'z ichiga oladi.

Mamlakat suvereniteti, uning o'ziga xosligi kabi, boshqalarga o'tkazib bo'lmaydi. Iqtisodiyotda suverenitet mamlakatning ichki bozori ustidan nazorati va davlatning asosiy tarmoqlar va korxonalar ustidan nazorat qilishida namoyon bo'ladi. Demak, davlat suvereniteti kabi davlatning iqtisodiy suvereniteti ham boshqalarga berilmaydi va boshqalar bilan bo'lishishi mumkin emas. Bu borada mamlakatning iqtisodiy xavfsizligi juda muhim.

Iqtisodiyot xavfsizligiga ta'sir etuvchi omillar

Sovuq urushning tugashi, globallashuv va iqtisodiy o'zaro bog'liqlikning kuchayishi iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlovchi muhim omillardandir. Ammo iqtisodiy xavfsizlikka ta'sir qiluvchi omillar ko'p qirrali. Iqtisodiy xavfsizlik ishlab chiqarish va iste'mol jarayonlarini sog'lom va uzluksiz ravishda hech qanday buzilishlarga yo'l qo'ymasdan saqlab turish qobiliyati sifatida ifodalanadi. Bu jarayonlarga tahdid soluvchi barcha omillar iqtisodiy xavfsizlik va demak, milliy xavfsizlikka tahdid soluvchi omillar sifatida qaraladi.

XMT esa liberallashtirish kontekstida iqtisodiy xavfsizlikka tahdidlarni tahlil qildi. Shu nuqtai nazardan, globallashtirish, iqtisodiy o'sish, savdo, xorijiy kapital oqimi, yordam va qarz olish, ijtimoiy siyosat uchun xususiyashtirish, pensiya jamg'armasi, zarbalar, terrorizm, urushlar, tabiiy ofatlar va epidemiyalar kabi ko'plab mavzular tahdidlar kontekstida tahlil qilindi. iqtisodiy xavfsizlik.. Iqtisodiy xavfsizlik mohiyatan bugungi kunda biz boshdan kechirayotgan shok (korona virus) kabi to'satdan va samarali tebranishlarga tez moslasha olish, barqaror iqtisodiy tuzilmaga ega bo'lish va bu sohada elastik bo'lish qobiliyatiga ega bo'lishni anglatadi. Ayniqsa, bugungi kunda yoki shunga o'xshash sharoitda yashayotgan sharoitda bu holatning ahamiyatini yanada chuqurroq tushunish muhimdir. Iqtisodiy xavfsizlikning uzoq muddatli zaifligi va past salohiyati mamlakatlarning umumiy salohiyati va xavfsizligida katta zaiflikka olib kelishi mumkin. Shu nuqtada, iqtisodiy imkoniyatlarni muntazam ravishda kuzatib borish kerak.

Iqtisodiy dastur va siyosatlarni rejalashtirishda xavfsizlik iqtisodiyoti va iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashga yondashuv alohida ta'kidlansa, iqtisodiyotda yuzaga kelgan bu holat xavfsizlik iqtisodiyotiga tahdidga aylanadi. Iqtisodiyotning bugungi sharoitda duch kelishi mumkin bo'lgan eng muhim tahdid tizimli ravishda yuzaga keladigan quyidagi zanjirda ifodalanadi;

- Real resurslarsiz davlat xarajatlarini kengaytirish, inflyatsiyaga qarshi kurashda fiskal intizom, kechikish va yumshatishdan uzoqlashish.
- Ushbu ikki tendentsiyaning kuchayishi bilan davlat moliyalashtirishda ixtiyoriylikning pasayishi, nominal foiz stavkalarining (real foiz stavkalarining) oshishi va davlat ichki qarzi zaxirasining aylanishini qisqartirish.
- Bank tizimidagi davlat qimmatli qog'ozlari zaxiralaridan tashkil topgan aktivlarning tez eskirishi, majburiyatlarni bajarishning iloji bo'lmaganda tizimli xavf-xatar tahdidining paydo bo'lishi va to'lov tizimida qulflanishi.
- Mamlakatning xalqaro obro'sining pasayishi va tashqi resurslarni olishdagi qiyinchiliklar.

Iqtisodiy xavfsizlik elementlarini aniqlashda xavfsizlikni tahlil qilishning yangi tizimi sakkiz (8) xil tahlil turiga asoslanadi. Bular; Ular ta'minot xavfsizligi, bozorga kirish xavfsizligi, moliyaviy-kredit xavfsizligi, texnologiya va sanoat xavfsizligi, ijtimoiy-iqtisodiy paradigma xavfsizligi, transchegaraviy xavfsizlik, tizimli xavfsizlik, ittifoq xavfsizligi kabilar sanab o'tilgan. Boshqa tomondan, iqtisodiy xavfsizlikni xavf ostiga qo'yadigan parametrlarni korruptsiya, siyosiy beqarorlik, ichki xavfsizlikning zaifligi, ommaviy axborot vositalari, kapitalning globallashtirish, yashirin operatsiyalar va global zarbalar sifatida ko'rsatish mumkin.

Iqtisodiyot uchun xavflarni tahlil qilishda dunyoning eng yirik iqtisodiyotlarida yuzaga keladigan potentsial xavflarni ham hisobga olish kerak. Markaziy bank siyosati, proteksionizm va savdo urushlari, OPEK va neft narxlari, Yevropa Ittifoqi mintaqasi va Brexit, Janubiy Xitoy dengizidagi mintaqaviy kelishmovchiliklar, Yaqin Sharqdagi proksi to'qnashuvlar, Rossiya-Ukraina keskinligi, Sharqiy O'rta er dengizi va iqtisodiy xavfsizlik nuqtai nazaridan energiya transformatsiyasi. katta ahamiyatga ega.

Xulosa

Uzoq vaqt davomida xavfsizlik tushunchasi harbiy xavfsizlik bilan sinonim sifatida ishlatilgan. Albatta, harbiy masalalar hali ham xavfsizlikni o'rganish uchun muhim soha bo'lib qolmoqda. Ammo xavfsizlikning ma'nosi, ko'lami va hajmi kengaydi. Konsepsiyaning

rivojlanishiga jahon siyosiy tarixidagi tanaffuslar o'z ta'sirini o'tkazgani haqiqat. Masalan, sovuq urush davrida xavfsizlik harbiy xavfsizlik bilan tenglashtirildi. Sovuq urushning tugashi ushbu kontseptsiyani uning tor qatlamidan olib tashladi. Shunday qilib, xavfsizlik atamasi kengayib, ekologik, ijtimoiy, iqtisodiy va kiberxavfsizlik, shuningdek, harbiy xavfsizlik kabi sohalarni qamrab oldi. Bunga bioxavfsizlik va oziq-ovqat xavfsizligi bo'yicha so'nggi muhokamalarni qo'shish mumkin.

Ushbu tadqiqot xavfsizlikning iqtisodiy o'lchovi haqida yozilgan. Bugungi kunda davlatlar nafaqat odatiy urush tahdidlariga duch kelishmoqda. Masalan, kiber urushlar, kiberterror hujumlari yoki epidemiyalar va boshqalar. Bu davlatlar va ularning fuqarolari uchun ham xavfsizlik masalasidir. Bu va shunga o'xshash masalalar ham davlatlar uchun milliy xavfsizlik muammosidir. Xavfsizlik hodisasi ko'p o'lchovli va keng qamrovli bo'lsa-da, aslida uni bir butun sifatida ko'rib chiqish mumkin. Ushbu xavfsizlik muammolariga javob berish uchun kuchli iqtisodiyot kerak. Chunki iqtisodiy avtonomiya iqtisodiyotga yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tashqi ta'sirlardan qalqon vazifasini o'taydi. Shuning uchun iqtisodiyotning xavfsizligi davlatlar uchun milliy xavfsizlik muammosiga aylanishi mumkin.

Iqtisodiy xavfsizlikning asosiy maqsadi davlatning milliy manfaatlarini himoya qilishdir. Bu iqtisodiy xavfsizlikni milliy xavfsizlikning eng muhim tarkibiy qismiga aylantiradi. Boshqacha aytganda, milliy xavfsizlikni ta'minlashda iqtisodiy xavfsizlikni o'rnatish katta ahamiyatga ega. Iqtisodiy xavfsizlik faqat bitta o'lchov bilan bog'liq emas. Darhaqiqat, iqtisodiy xavfsizlik boshqa barcha xavfsizlik sohalari ustidan soyabon vazifasini bajarishi mumkin. Chunki iqtisodiy xavfsizlik; Bu milliy iqtisodiyotning mustaqilligi va barqarorligini, uning jahon bozorlarida raqobatbardoshligini ta'minlash, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, inson taraqqiyoti va mamlakat hayotiy manfaatlarini davom ettirish nuqtai nazaridan muhim yo'nalish hisoblanadi. Bu muhim soha qanchalik kuchli bo'lsa, davlatlar (va ularning fuqarolari) boshqa sohalarda ham shunchalik kam xavfsizlik bilan bog'liq muammolarga duch kelishadi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ushbu tadqiqot iqtisodiy xavfsizlik davlatlar uchun nihoyatda muhim ekanligini ta'kidlaydi va tadqiqot kelajakda mumkin bo'lgan tadqiqotlarga oydinlik kiritadi deb o'ylanadi.

REFERENCES

1. Baranovskyi O., Girchenko T., Serdiukova, O. (2017), Economic Safety: Significance and Essential Dimension. European Cooperation. 2(21), 20-33.
2. Baylis, J. (2014). International and Global Security. In J. Baylis, S. Smith and P. Owens. (Eds.), The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations (pp. 229- 243). (6th Edition). Oxford: Oxford University Press.
3. Cable, V. (1995). What is International Economic Security? International Affairs. 71(2), 305- 324.
4. Dent, C. M. (2007). Economic Security. In Alan Collins. (Ed), Contemporary Security Studies (pp. 204-2 22). Oxford: Oxford University Press.
5. Horrigan, B. L., Karasik, T. ve Lalgee, R. (2008). Security Studies. In L. Kurtz. (Editor-in-Chief), Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict (pp. 1892-2078). Oxford, UK: Elsevier Science & Technology.

6. ILO. (2005). Economic Security for A Better World. Geneva: ILO Cataloguing in Publication Data.
7. To'rayevna, S. N. . (2023). Biznes Sohasida Xodimlarni Topish Va Tanlash Bosqichlari. *Miasto Przyszłości*, 41, 184–190.
8. Sodiqova, N. (2023). DIGITAL LABOR IN THE NEW ECONOMY. *Modern Science and Research*, 2(10), 293–300.
9. Toshov, M. (2023). PERSONNEL MANAGEMENT AND THEIR EVALUATION IN MANAGEMENT. *Modern Science and Research*, 2(10), 535–541.
10. Hakimovich, T. M. (2023). IQTISODIYOTDA MENEJMENTNING AHAMIYATI. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 84-87.
11. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). Бухоро Вилоятида Кичик Саноат Зоналарининг Ривожланиши. *BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMİY JURNALI*, 1(2), 10-13.
12. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАСЧЕТА ПРОДУКЦИИ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ. *ЎТМОЎ FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMİY JURNALI*, 1(2), 12-17.
13. Abdulloev, A. J., & Rakhmankulova, N. O. THEORETICAL ASPECTS OF THE INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP CONCEPT.
14. Alisher Khudoynazarovich Shadiyev. (2023). FUNCTIONS, METHODS, MANAGEMENT DECISIONS AND SOCIAL FACTORS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 87–93.
15. Shadiyev, A. (2022). EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF SINGAPORE TOURISM IN UZBEKISTAN. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz)*, 23(23).
16. Shadiyev, A. K. (2021). Development and organization catering service in hospitality. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(5), 381-387.
17. Bazarova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF USING PR-ADVERTISING SERVICES IN THE PROCESS OF PRODUCT DELIVERY ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION. *Modern Science and Research*, 2(10), 798–804.
18. Supievnova, B. M. (2023). USING EFFECTIVE WAYS OF CONDUCTING MARKETING RESEARCH IN INTERNATIONAL COMPANIES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(6), 624-629.
19. Bakhodirovich, K. B. (2023). International accounting models and their characteristics in the conditions of innovative economy. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 21, 56-60.
20. Bakhodirovich, K. B. (2023). CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING ACCOUNTING IN SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. *IMRAS*, 6(6), 161-165.
21. Akbarovna, N. N. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTDA MOLIYA VA MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING ORNI. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 446-449.

22. Bahromjon, X., & Nargiza, N. . (2023). THE PROCEDURE FOR DRAWING UP FINANCIAL STATEMENTS IN JOINT-STOCK COMPANIES ON THE BASIS OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS. *Modern Science and Research*, 2(10), 805–811.
23. Алимова Ш. А., Ниёзова И. Н. Бизнес-коммуникации в системе управления промышленных структур // *Academy*, (1 (64)). – 2021. – С. 55-57.
24. Alimova S. O. FEATURES OF THE STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.
25. Jumaeva, Z. Q. "REGIONAL FEATURES OF INVESTMENT POLICY OF UZBEKISTAN." *Central Asian Problems of Modern Science and Education* 2020.1 (2020): 48-55.
26. Bustonovna, D. Z. (2023). DIGITAL TECHNOLOGIES IN SHAPING THE E-COMMERCE ENVIRONMENT. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 316-320.
27. Jumayeva, Z. (2023). THEORY OF MARKET EQUILIBRIUM, SUPPLY AND DEMAND. *Modern Science and Research*, 2(10), 740–743.

**BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARI DARS MASHG'ULOTLARINI STEAM
YONDASHUVI ASOSIDA TASHKIL ETISH METODIKASINING NAZARIY
ASOSLARI**

Imamova Gavxaroy Muxiddin qizi

Guliston davlat pedagogika instituti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10365149>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim tizimida, xususan, boshlang'ich ta'limda STEAM texnologiyasini joriy etish, STEAM ta'lim texnologiyasining mazmuni, STEAM yondashuvi ta'lim texnologiyasi bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan xorijlik olimlarning fikrlari, xorijiy davlatlarda STEAM ta'lim texnologiyasining joriy etilishi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, boshlang'ich ta'lim, Konsepsiya, STEAM, tanqidiy fikrlash, san'at, texnologiya, matematika, yaratuvchanlik, tashabbuskorlik, Amerika, Koreya, Finlandiya, Yaponiya.

**THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE METHODOLOGY FOR ORGANIZING
CLASSES OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS ON THE BASIS OF THE STEAM
APPROACH**

Abstract. This article reflects on the introduction of STEAM technology in the educational system, in particular, in primary education, the content of STEAM educational technology, the opinions of foreign scientists who have carried out scientific research on STEAM approach educational technology, the introduction of STEAM educational technology in foreign countries.

Keywords: education, elementary education, concept, STEAM, critical thinking, art, technology, mathematics, creativity, initiative, America, Korea, Finland, Japan.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МЕТОДИКИ ОРГАНИЗАЦИИ КУРСОВОЙ
РАБОТЫ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ПАРОВОГО
ПОДХОДА**

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы внедрения технологии Steam в систему образования, в частности, в начальном образовании, содержание образовательной технологии Steam, мнения зарубежных ученых, проводивших научные исследования по образовательной технологии подхода Steam, внедрение образовательной технологии Steam в зарубежных странах.

Ключевые слова: образование, начальное образование, концепция, STEAM, критическое мышление, искусство, технологии, математика, творчество, инициатива, Америка, Корея, Финляндия, Япония.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI TIZIMINI 2030-YILGACHA RIVOJLANTIRISH KONSEPSIYASINI TASDIQLASH TO'G'IRISIDA" gi Farmoniga ilova sifatida tasdiqlangan Konsepsiya doirasida belgilangan vazifalarni bajarish orqali O'zbekiston Respublikasining xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirishda quyidagi ko'rsatkichlarga erishish nazarda tutiladi:

STEAM fanlarni va tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish kompetensiyalari va malakalarining rivojlanishiga alohida urg'u berishni hisobga olgan holda,

zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta'lim dasturlari va yangi davlat ta'lim standartlari joriy etiladi;

xalq ta'limi tizimida o'quvchilarning bilim darajasini baholashda ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro dasturlar va izlanishlar (PISA, TIMSS, PIRLS va boshqalar)da O'zbekiston Respublikasining doimiy ishtiroki ta'minlanadi va boshqalar.

Farmonda belgilangan ushbu vazifalarni amalga oshirishda ta'lim sohasida bugungi kunda eng samarali texnologiya sifatida qo'llanilayotgan STEAM ta'lim texnologiyasini har bir o'qituvchi yaxshi bilishi va o'z faoliyatida qo'llay olishi lozim. Xo'sh, STEAM ta'lim texnologiyasi o'zi nima? U ta'lim jarayonida qay tartibda qo'llaniladi?

STEAM ta'lim tizimi o'zi nima? Agar ushbu qisqartmani yoysak, quyidagilarni olamiz:

S – science
T – technology
E – engineering
A – art
M – math.

Ushbu yo'nalishlar zamonaviy dunyoda eng mashhur bo'lib kelayotganini unutmang. Shuning uchun bugungi kunda STEAM tizimi asosiy tendensiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda. STEAM ta'limi yo'nalishi va amaliy yondashuvni qo'llash, shuningdek, barcha beshta sohani yagona ta'lim tizimiga integratsiyalashuviga asoslangan.

STEAM Amerikada ishlab chiqilgan. STEAM yondashuvining eng mashhur namunasi Massachusetts Texnologiyalar Instituti (MIT). Bu mashhur universitetning shiori "Mind and hand" – "Aql va qo'l" dir. Massachusetts Texnologiya instituti STEAM kurslarini ishlab chiqdi va hatto ba'zi o'quv yurtlarida STEAM ta'lim markazlari yaratildi.

Koreyadagi STEAM ta'limi talabalarning fan va texnologiyaga (S&T) qiziqish va tushunchasini oshirish hamda integrativ fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. U uchta asosiy kompetentsiyaga intiladi:

4. "Bilimlar va axborotni qayta ishlash": muammolarni oqilona hal qilish uchun turli sohalarida bilim va ma'lumotlarni qayta ishlash va ulardan foydalanish qobiliyati;

5. "Ijodiy fikrlash": bilim, ko'nikma va tajribadan foydalangan holda yangi narsalarni yaratish qobiliyati asosiy bilimlarga asoslangan kompleks tarzda turli xil ekspertiza sohalarida;

6. "Muloqot": turli vaziyatlarda o'z fikrlari va his-tuyg'ularini samarali ifoda etish va boshqalarning fikrlarini diqqat bilan tinglash va ularni hurmat qilish qobiliyati.

STEAM ta'limi 2011-yildan buyon hukumat tomonidan ilmiy va texnologik iste'dodlarni rivojlantirishga qaratilgan siyosat loyihalari doirasida amalga oshirilmoqda. MOE boshlang'ich va o'rta maktablarni STEAM ta'limini rivojlantirish bo'yicha quyidagi to'rtta harakat rejasini amalga oshirish orqali qo'llab-quvvatladi:

1) o'quv rejasi maqsadlarida STEAM bilan bog'liq tarkibni belgilash orqali ta'lim sharoitlariga STEAM ta'limini integratsiyalash;

2) STEAM yetakchi maktablari va o'qituvchilar tadqiqot guruhlarini qo'llab-quvvatlash orqali STEAM ta'limini rivojlantirish;

3) Universitetlar, korxonalar, ilmiy-tadqiqot institutlari va boshqa mutaxassislar o'rtasidagi hamkorlikni qo'llab-quvvatlash orqali STEAM dasturlarini ishlab chiqish va dasturlarni maktablarga keng tarqatish;

4) STEAM ta'limi bo'yicha siyosat tadqiqotlarini qo'llab-quvvatlash orqali STEAM ta'limini takomillashtirish va kengaydi.

Finlyandiya STEAM ta'limini tartibga soluvchi LUMA dasturi 1990-yillarda ishlab chiqilgan. Fin tilidan tarjima qilingan bu atama tabiiy fanlar va matematikaning birlashishi, ya'ni texnologiya qo'shilishi degan ma'noni anglatadi. Respublika miqyosidagi ta'lim muassasalarida dasturni amalga oshirish va amalga oshirish jarayoniga rahbarlik qiladi. Dasturning maqsadi Finlyandiya ilmiy ta'limining xalqaro darajasini oshirish, ta'lim amaliyotini takomillashtirish va fan va texnologiyaga qiziqishni oshirish deb e'lon qilingan. LUMA markazlarining asosiy vazifasi rivojlanishdir.

Yaponiya 2020-yildan boshlab yangi ta'lim dasturini ishga tushirdi. U Garvard universiteti ta'lim dasturlarini modernizatsiya qilish markazining bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, fikrlash, qaror qabul qilish va so'zlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan faol o'zaro munosabatda bo'lish qobiliyati konsepsiyasiga asoslanadi.

Boshlang'ich ta'limda STEAM texnologiyalarni o'quv dars mashg'ulotlarida qo'llashda ta'lim samarali rivojlanish, o'zgarish, takomillashish, andoza olish xususiyatlarini o'z ichiga olib, ta'lim o'z navbatida rivojlantiruvchi omillarni qo'llash, ilmiy asosdan foydalanish mezonlariga bevosita bog'liq. Shu boisdan, ta'limning umumiy xususiyatlaridan kelib chiqib, olinganda maktab ta'limi boshlang'ich sinflarda o'qitishning zamonaviy metodlari, yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish usullari misolida o'quv samaradorligi natijalarini olishga qaratilgan ushbu maqola hozirgi kunda mukammal dars o'quv mashg'ulotida ilmiy yondashuv shakllari, texnologiya turlari, injenerlik mahorati, san'at va matematik metodlar asosida o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish orqali o'quvchilar o'zlashtirish darajasini oshirish, mehnat, kasbga yo'naltirishning metodik tahlil natijalarini shakllantirish maqolaning metodik vazifasini aks etadi.

Bugungi kunda Rossiyada STEAM ta'limi konsepsiyasini amalga oshirish uchun pedagogik ta'lim tizimiga zarur vakolatlarga ega bo'lgan tegishli kadrlarni tayyorlash vazifasi yuklatilgan, ular orasida eng mashhurlari meta-fan va dizayn va tadqiqot qobiliyatlari hisoblanadi. Ushbu kompetensiyalarni shakllantirishda pedagogika universitetlariga muhim rol beriladi. Hozirgi kunda pedagogik universiteti bitiruvchisi, yosh avlodni o'qitish va rivojlantirishda standart kasbiy vazifalarni hal qilish qobiliyatidan tashqari, yangi g'oyalarni yaratishga, ularni loyihalarda ishtirok etishga, tadqiqotlar o'tkazishga va uning natijalarini amaliyotga tatbiq etishga tayyor bo'lishi kerak.

Xorijlik olimlar T.I.Anisimova, F.M.Sabirova, O.V.Shatunovalarning ilmiy tadqiqotlarida STEAM ta'limi doirasida loyiha-tadqiqot kompetensiyalarini shakllantirish asosida nafaqat o'qituvchilarning yangi o'quv dasturlarini amalga oshirishga tayyorligi muammosi, balki kelajakdagi o'qituvchilarni amaliyotga yo'naltirilgan loyiha faoliyatini amalga oshirishga tayyorlash muammosi ham birinchi o'ringa chiqadi. Shuni ta'kidlash kerakki, o'qituvchilar o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalari, talabalar o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalari bilan foiz jihatidan bog'liq ekanligi ta'kidlangan. Shuningdek, ular o'rtasidagi farqlari belgilangan. Faqatgina farq shundaki, o'qituvchilarning 67% loyiha faoliyatini amalga

oshirishga tayyor ekanliklarini aytishdi (talabalarning 15% ga qarshi) va 71% maktab o'quvchilarining loyiha faoliyatini to'liq boshqarishga tayyor ekanliklarini aytishdi (talabalarning 10% ga qarshi). Rossiyada ta'lim tizimining yangi avlodning federal davlat ta'lim standartlariga o'tishi o'quv jarayonida loyiha usulidan faol foydalanishni ta'minlaydi.

Zamonaviy dunyo ta'lim olish uchun qiyin vazifalarni qo'yadi: bolani kelajak jamiyatida hayotga tayyorlash, bu birinchi navbatda tez o'zgaruvchan axborot bilan ishlashga qaratilgan maxsus intellektual qobiliyatlarni talab qiladi. Olingan ma'lumotlarni olish, qayta ishlash va amalda qo'llash qobiliyatini rivojlantirish STEAM - ta'lim dasturining asosini tashkil etadi.

Mamlakat kelajagi hisoblanmish yoshlar ta'lim-tarbiyasi ko'p jihatdan boshlang'ich ta'limdan boshlanib, keyinchalik STEAM ta'limini qo'llab-quvvatlash va faol joriy etish orqali yuqori sinflarda va oliy ta'limdada davom etadi. Bu jarayon raqamli asr odamiga zarur bo'lgan ko'nikma va malakalarni shakllantirish va rivojlantirish imkoniyatini beradi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. PF-5712-sonli. 2019-yil 29-aprel. <https://lex.uz>.
2. Abdikhadirovna, U. D. (2022). Possibilities of improving the methodology of preparing primary class students for the international assessment program based on digital technologies (example of girls). *Innovation in the modern education system*, 3(25), 159-163.
3. Abdixadirovna, U. D. (2022). Reviews on Preparation for the Pirls International Assessment Program. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 6, 696-700.
4. Dilrabo, E., & Dildora, U. (2022). Modern Approaches Natural Science Lessons. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 6, 481-484.
5. Korableva, O., Durand, T., Kalimullina, O., & Stepanova, I. (2019). Studying user satisfaction with the MOOC platform interfaces using the example of coursera and open education platforms. Paper presented at the ACM International Conference Proceeding Series, 26-30. <https://doi.org/10.1145/3322134.3322139>
6. Мусина Л.М., Салтуганова М. М., Коровникова Л. А., Полшкова В. А. ВНЕДРЕНИЕ STEM ОБРАЗОВАНИЯ: ЗАРУБЕЖНЫЕ ПРАКТИКИ. Вестник ГГНТУ. Гуманитарные и социально-экономические науки, том XVI, № 3 (21), 2020. DOI: 10.34708/GSTOU.2020.81.51.010
7. Oksu Xong. Janubiy Koreyada STEM/STEAM ta'lim tadqiqotlari// ilmiy maqola. ISBN: 978-0-367-56915-0. DOI: 10.4324/9781003099888-11
8. Tatyana I.A., Fairuza M.S., Olga V.Sh. Formation of Design and Research Competencies in Future Teachers in the Framework of STEAM Education. Ilmiy maqola. **International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)** – eISSN: 1863-0383. <https://doi.org/10.3991/ijet.v15i02.11537>

9. Utanbayeva, D. A. (2020). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI ONA TILI TALIMI JARAYONIDA MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISH. In *МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ* (pp. 236-239).
10. Utanbayeva, D. (2023). BOSHLANG 'ICH SINIF O 'QUVCHILARINI PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURIGA SAMARALI TAYYORLASHDA BADIY MATNLAR BILAN ISHASHNING AHAMIYATI. *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(4), 27-31.
11. Elmuratova, D. M. (2017). Theoretical basis of training future teachers to innovative professional activities. *Eastern European Scientific Journal*, (1).
12. Элмуротова, Д. М. (2019). Бошланғич синф ўқитувчисининг инновацион фаолиятга касбий тайёргарлигининг асосий кўрсаткичлари. ТДПУ Илмий Ахборотномаси, илмий-назарий журнал.–Тошкент, (1), 63-68.
13. Элмуратова, Д. (2017). Проблемы подготовки будущих учителей начального образования к профессиональной деятельности. In *Интеграция науки и практики в современных условиях материалы VIII Международной конференции* (pp. 91-93).
14. Элмуратова, Д. Талабаларда креативликни ривожлантириш йўллари. Биология фанининг долзарб муаммолари ва уни ўқитишда инновацион технологиялар илмий-амалий анжуман материаллари тўплами. Б, 138-141.

YOSHLARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH – DAVR TALABI

Aymatova Aziza Baxtiyor qizi

Toshkent davlat pedagogika universiteti tadqiqodchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10384034>

Anontatsiya. Mazkur maqolada jamiyatimizda yoshlarni g'oyaviy-mafkuraviy jihatdan kamol toptirishda beqiyos ahamiyatga ega bo'lgan kitobxonlik madaniyatining bugungi kundagi holati, bu boradagi ayrim muammolar va ularni bartaraf etish yuzasidan fikr va mulohazalar hususida fikr yuritilgan. Kitobxonlikni rivojlantirish borasida yurtimizda olib borilayotgan islohotlarga ham alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: talaba, oliy ta'lim, saviya, sifat, qonun, kutubxona, oila, ota-ona, farzand, kitobxonlik madaniyati, ma'naviy ehtiyoj, oilaviy mutolaa, badiiy asar tahlili, madaniy nutq, matn kompozitsiyasi, savodxonlik.

DEVELOPMENT OF LIBRARY CULTURE IN YOUTH IS THE NEED OF THE TIME

Abstract. This article discusses the current state of the reading culture, which is of incomparable importance in the ideological and ideological development of young people in our society, some problems in this regard, and thoughts and opinions regarding their elimination. Special attention is also paid to the reforms being carried out in our country regarding the development of literacy.

Key words: student, higher education, level, quality, law, library, family, parent, child, reading culture, spiritual need, family reading, literary work analysis, cultural discourse, text composition, literacy.

РАЗВИТИЕ БИБЛИОТЕЧНОЙ КУЛЬТУРЫ У МОЛОДЕЖИ – ТРЕБОВАНИЕ ВРЕМЕНИ

Аннотация. В данной статье рассматривается современное состояние культуры чтения, имеющей ни с чем не сравнимое значение в идейно-идеологическом развитии молодежи нашего общества, некоторые проблемы в этой связи, а также мысли и мнения по поводу их устранения. Особое внимание также уделено проводимым в нашей стране реформам в сфере развития грамотности.

Ключевые слова: студент, высшее образование, уровень, качество, право, библиотека, семья, родитель, ребенок, культура чтения, духовная потребность, семейное чтение, анализ литературного произведения, культурный дискурс, композиция текста, грамотность.

Olimlar, ziyolilar, mamlakat va millat kelajagi uchun chuqur qayg'urganlarni yaqin-yaqingacha bir narsa qiynab kelardi: nega yoshlarimiz, umuman, fuqarolarimiz o'rtasida kitobxonlik madaniyati pasayib ketdi, nima uchun yerdan ko'kka ko'taradigan, bizni barkamollik sari yetaklaydigan, insonlar qalbiga yorug'lik va iliqlik kiritadigan, oq bilan qora, yaxshilik bilan yomonlik, vayronkorlik bilan bunyodkorlikning farqini ongli ravishda anglatishga yordam beradigan, insoniyat tomonidan yaratilgan eng noyob kashfiyot – kitobning qadri tushib ketmoqda?

Darhaqiqat, bu savollar barchamizni qiynar edi. Shu o‘rinda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning 2016-yil 19-oktabrda Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati-O‘zbekiston Liberal-demokratik partiyasining VIII s‘yezdidagi saylovoldi ma‘ruzasida bildirilgan ayrim fikrlari xususida to‘htalmoqchimiz.

“Ayni paytda, - deydi Shavkat Miromonovich, - axborot-kommunikatsiya sohasidagi oxirgi yutuqlarni o‘zlashtirish bilan birga, yoshlarning kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirishga, ularni kitob bilan do‘st bo‘lishga, aholining kitobxonlik saviyasini yanada oshirishga alohida e‘tibor qaratish lozim bo‘ladi. Buning uchun, avvalo, milliy adabiyotimiz va jahon adabiyotining eng sara namunalarini ijtimoiy tarmoqlarga joylashtirish va ularni keng targ‘ib qilishga alohida e‘tibor berishimiz muhim ahamiyat kasb etadi”. (“XXI asr”, 2016, 20 oktabr)

Gapning ochig‘ini aytadigan bo‘lsak, ushbu fikrlar mamlakatimizdagi barcha ziyolilar, millat kelajagi, uning ma‘naviy barkamolligi uchun tashvishda bo‘lganlarning yurak-yuragidagi gap bo‘ldi.

Mamlakatimiz rahbarining kitob, kitobxonlik madaniyatini yaxshilash to‘g‘risida kuyunib gapirayotganliklarining chuqur falsafasi bor.

Birinchidan, yuqorida qayd etilgani kabi, kitob insonni yerdan ko‘kka ko‘taruvchi, uning ma‘naviy quvvatini oshiruvchi buyuk kuch hisoblanadi. Ikkinchidan, kitob insoniyatning tarixiy xotirasi, barchamizni o‘z ma‘naviy-ma‘rifiy, ilmiy zaminimizni mustahkamlovchi, kelajakni yorqin ko‘rsatib borishga qodir mash‘ala hisoblanadi.

Shuning uchun ham bizning yurtimizda ilm olish, kitob yozish, ijod qilish har doim ham millatning mavjudligi va u nimaga qodir ekanligini ko‘rsatuvchi muqaddas tushunchalar hisoblanadi. Arastu hakimdan Abu Ali Ibn Sinoga, Aflotundan-Abu Rayhon Beruniygacha, Jaloliddin Rumiyan- Alisher Navoiygacha, Sohirqiron Amir Temurdan-Muhammadsharif Gulxaniygacha yuzlab, minglab mutafakkirlarning shakllanishi, dunyoga tanilishi, zamonlar oshsada ahamiyati yo‘qolmaydigan tadqiqotu kashfiyotlari faqat va faqat kitob orqali yuz berdi. Ularning bugungi avlod tomonidan chuqur o‘rganilishi, ular ilmiy-ma‘rifiy bisotiga bot-bot murojaat qilishning sababi ham mutafakkirlarimiz tomonidan yaratilgan kitoblar tufaylidir.

Sharqda axloq-odob borasida buyuk asarlar yaratgan Muhammad Jabalrudiyning kitob haqidagi quyidagi firklariga bir quloq tutaylik: “Ey aziz! Kishi uchun kitobdan azizroq va yoqimliroq suhbatdosh yo‘qdir. Kitob fasohat, balog‘atda, latofatda tengi yo‘q, munofiqlikdan holi hamrohdir. Yolg‘izlikda va g‘amli ayyomlarda munis ulfatdir. Unda na nifoq boru, na gina. U shunday hamdamki, so‘zlarida yolg‘on va xato bo‘lmaydi. Suhbatidan esa kishiga malollik yetmaydi. U o‘z do‘stining dilini og‘ritmaydi. Yuragini esa siqmaydi. U shunday rafiqdirki, kishi orqasidan g‘iybat qilib yurmaydi. Uning suhbatidan senga shunday fayzli foydalar yetadiki, bunday foydani odamlardan topa olmasan. Aksincha, aksar odamlar suhbatidan kishiga zarar yetadi. Kitobdek do‘st ichida barcha ilmu hilm mujassamdirki, u kishilarni o‘tmishdan va kelajakdan ogoh qilib turadi. Shuning uchun ham “Kitob aql qal‘asidir”, deganlar”. (Mashriqzamin-hikmat bo‘stoni. -Toshkent, 1997. 39-bet)

Haqiqatdan ham, kitob barchamizni ezgulikka undaydigan, oldimizda turgan barcha muammolarni hal etishga yordam beradigan kuchdir. Shuning uchun ham yurtimizda kitob bilan oshno bo‘lgan, kitobni suygan, kitob yozgan, kitobni muqaddas bilib, qorachig‘idek

asraganlarni ziyoli deb ataganlar. Ziyoli-Nur tarqatuvchi, u o'zining xatti-harakatlari, faoliyati bilan jamiyatni nurlantiruvchi, ma'naviy-ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchilar hisoblangan.

Shu o'rinda mazkur Prezident farmoyishidagi bir holatga e'tibor berish lozim. Bu hududlarda yozuvchi, shoirlar ishtirokida kitob bayrami va yarmarkalarini tashkil etish, aholi o'rtasida badiiy jihatdan yuksak milliy va jahon mumtoz adabiyotlari namunalarini targ'ib qilish, kitobxonlar, bosma va elektron kitob ishlab chiqaruvchilar, kitob sotuvchilar hamda kitobxonachi va targ'ibotchilar orasida turli tanlovlar o'tkazish masalasidir.

Darhaqiqat, bu o'ta zarur masala. O'z shaxsiy kuzatuvlarim natijasida shuni aytishim mukinki, bugungi kunda oilaviy kutubxonasi bor yuzlab, minglab vatandoshlarimiz mavjud. Ularning kutubxonalarida shunday noyob, nodir kitoblar borki, ular juda kamyob va yagona nushada. Biz, "Eng yaxshi kitobxon oila" tanlovini o'tkazish orqali o'sha nodir asarlar nafaqat mazkur oilaning, shuningdek, butun jamiyatning ma'naviy mulkiga aylanishini, ulardan qo'ni-qo'shnilar, soha mutaxassisleri samarali foydalanishlarini istardik. Oilaviy kutubxona faqatgina uyning bezagi, uy egasining "ziyoliligi"ni bildiruvchi belgi bo'lishini istamas edik. Shu ma'noda, oilaviy kutubxona tanlovida u yoki bu kitobning chiroyliligi, sahifalarning buklanmaganligiga emas, aksincha, uning qay darajada ko'p o'qilganligini anglatuvchi ko'rsatkichlariga e'tibor berish lozimligini ko'rgimiz keladi.

Endi bugungi kitoblar, ayniqsa badiiy asarlar hususida ayrim fikrlarni bayon etsak: ma'lumki, kitob umuman, badiiy asar kishilarning dunyoqarashi, ijtimoiy-siyosiy salohiyatini ma'naviy barkamolligini ta'minlashi lozim. Bunday asarlar, darhaqiqat, yaratilmoqda, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz ularni o'qishdan charchamayapti. Ammo, buguni asarlarning barchasiga ham shunday baho qo'yish mumkin emas. Ayrim asarlar yaxshi niyatda yaratilayotgan bo'lsada, ammo ular "teskari samara" bermoqda. Turli salbiy ko'rinishlar, zo'ravonlik, ur-yiqit, odamlarda "olomon fikrlash" darajasini ko'tarishga urinish, fahsh, illatlarni targ'ib etish kabi holatlar ba'zi asarlarda avj olayotganing guvohi bo'lmoqdamiz.

Mutafakkir-allomalarimiz johillikning birinchi belgisi-go'zallikni ko'rmaslikdir, deyдилar. Haqiqatdan ham shunday. Atrofimizda shuncha yangiliklar, yangilanishlar, islohatlar sodir bo'lmoqda, odamlarimiz tafakkur tarzi o'zgarmoqda. Ana shu ijobiy holatlarni badiiy jihatdan pishiq asarlar orqali xalqimizga, ayniqsa yoshlarimizga yetkazish juda to'g'ri bo'lar edi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev o'z farmoyishida kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish lozimligiga alohida urg'u bergan. Ho'sh, kitobxonlik madaniyati deganda nimani tushunamiz? Bular, fikrimizga quyidagilardan iborat: o'zining kasbiy-mutaxassislik hamda badiiy-ma'naviy barkamolligini oshirish uchun kitobni tanlay olish va o'zi uchun zarurini o'qish; kitob ustida ishlash malakasini obdon o'rganib olish va unga chuqur amal qila bilish; kitobni mustaqil o'qiy bilish; o'qigan kitobning asosiy mazmunini talqin qila bilish, uning fusunkor olamiga kira bilish; o'qiganlaridan hayotiy xulosalar chiqarish; kitobning kerakli, zarur joylarini yon daftarchaga ko'chirib olish, notanish bo'lgan so'zlarni esda saqlab qolishga intilish; muntazam ravishda o'qish ko'nikmasiga ega bo'lish; kitob bilan muomalada eng qadrdon do'stingga munosabatda bo'lganday e'tibor bilan qarash; kitobni yaroqsiz holiga keltirmaslik uchun undan to'g'ri foydalana bilish; kitobni shoshilmasdan, o'ylab, diqqat-e'tibor bilan o'qish malakasiga ega bo'lish, kutubxona kartotekalari bilan ishlay bilishni o'rganish; o'qigan kitobni do'stlar bilan o'rtoqlashish, yaxshi kitobni ularga tavsiya qilib, uni boshqalar

ham o'qib chiqishiga erishish; har bir yaxshi kitobni ilm qal'asining kaliti deb bilib, uning boqiy umrini ta'minlash.

Nazarimizda, mazkur farmoyish O'zbekiston ijtimoiy-madaniy muhitini yanada barqarorlashtirishga, yoshlarimizda kitobxonlik darajasini oshirishga, pirovard natijada xalqimiz turmush tarzini yanada farovon qilishga xizmat qiladi.

Kitob o'qish barchamizning ma'naviy olamimizni boyitadi, so'zlashuv madaniyatimizni oshiradi. Ayrim hollarda muqaddas o'zbek tilimizdagi ayrim vatandoshlarimiz "xizmati" tufayli dag'allashib, kambag'allashib borayotganligining oldini olish uchun ham kitob o'qish lozim. Vaholanki, bizning o'zbek tilimiz dunyodagi eng boy tillar qatoriga kiradi. A.S.Pushkin butun ijodi davomida jami 21197 ta so'z qo'llagan bo'lsa, Shekspir asarlari tilida jami 20 mingdan ortiq so'z qo'llanilgan. Ispan olimlari Servantesning ijodida 18 ming so'z qo'llanilgani haqida ma'lumot berganlar.

Buyuk bobomiz Alisher Navoiy asarlarida qo'llanilgan so'zlar soni esa 26000dan ortiq ekan. Ana shuncha milliy boyligimizni avaylab-asrash uchun ham kitob o'qish lozim. Darhaqiqat, kitobxonlik madaniyatini oshirish davr talabi.

Shubhasiz, insonlarning ehtiyojlari oshib boraveradi, lekin har qanday davrda ma'naviy ehtiyojning qadri ortsa ortadiki, hech qachon yo'qolmaydi. Ma'naviy tanazzul jamiyat tanazzuliga sabab bo'ladi, ma'naviy barkamollik jamiyat taraqqiyotiga asosiy mustahkam poydevor vazifasini bajaradi.

REFERENCES

1. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T.: O'zbekiston 2017. B.48.
2. Zbarskiy I.S. Vnekalassnaya rabota po literature(4-8): posobie dlya uchitelya. - M.: Prosveshenie, 2010. – 208 s.
3. Qodirov P. Til va el.-Toshkent, 2010-127 bet.
4. Tarix fanlari doktori, Professor., Abduhalil Mavrulov fikrlari.
5. Maxsudova, S. (2023). *Priority directions for the formation of the effectiveness of the use of foreign experience in primary grades.*
6. Maxsudova, S., & Omonqulova, F. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING IQTIDORINI OSHIRISH UCHUN HARAKATLI O'YINLARDAN FOYDALANISH. *Академические исследования в современной науке*, 2(12), 69-73.
7. Maxsudova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. *Models and methods in modern science*, 2(5), 50-53.
8. Maxsudova, S. (2023). *Boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtidorini erta aniqlash va rivojlantirish uchun "Zukko bolajon" kurslari.*
9. Maxsudova, S. (2023). *BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IQTIDORINI RIVOJLANTIRISHDA "ZUKKO BOLAJON" KURSLARINI TASHKIL ETISH VA UNING SAMARADORLIGI.*

IMPROVING THE METHODOLOGY OF DEVELOPING DESIGN SKILLS IN STUDENTS

Sharipova Nilufar Mavlonovna

Researcher of Tashkent State Pedagogical University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10375616>

Abstract. This article analyzes the possibilities of improving the design skills of students, gives recommendations on ways to develop design skills of students in applied art circles, as well as the formation of design skills and competencies. Also, in the article, the role and essence of values in the process of formation of the professional activity of a designer by a pedagogue is described. According to him, the educational environment, pedagogical conditions, education and upbringing process fully realize the student's personal potential, develop his abilities, ensure that he matures as a person, and enrich his thinking and worldview. This type of education is defined by the author as the education of qualities such as independence, initiative, responsibility, as well as independent, creative and critical thinking skills in students.

Key words: education, consciousness, design, personality, motivation, pedagogy, method, development, design education, social activity, artistic art, creativity, aesthetic and artistic activity, design skills.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ РАЗВИТИЯ ДИЗАЙНЕРСКИХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ

Аннотация. В данной статье анализируются возможности совершенствования дизайнерских навыков студентов, даются рекомендации по способам развития дизайнерских навыков студентов в кружках прикладного искусства, а также формирования дизайнерских навыков и компетенций. Также в статье описывается роль и сущность ценностей в процессе формирования педагогом профессиональной деятельности дизайнера. По его мнению, образовательная среда, педагогические условия, образовательно-воспитательный процесс в полной мере реализуют личностный потенциал ученика, развивают его способности, обеспечивают его взросление как личности, обогащают его мышление и мировоззрение. Данный вид обучения определяется автором как воспитание у учащихся таких качеств, как самостоятельность, инициативность, ответственность, а также навыков самостоятельного, творческого и критического мышления.

Ключевые слова: образование, сознание, дизайн, личность, мотивация, педагогика, метод, развитие, дизайнерское образование, социальная активность, художественное искусство, творчество, эстетико-художественная деятельность, дизайнерские способности.

It is known that today the features and possibilities of design art are not fully used. The problems that have arisen in this regard are, firstly, the extreme complexity of the design activity, and secondly, its connection with science and technology, engineering and construction, and economic activity. Thirdly, it is closely connected with the socio-cultural life of the society. Therefore, the theoretical problems of design are multifaceted and require their study at different theoretical levels. Some authors distinguish between the concepts of

"industrial design", "industrial art", "industrial aesthetics", while other authors call them synonyms. However, the issue of the ratio of aesthetic and artistic activity is explained by the fact that the theory of design lags behind its practice. However, the theory of design has a more important task than arranging the terminology, and the practice of artistic construction develops depending on the degree to which these are resolved. Without a deep and comprehensive study of these problems, it is impossible to ensure a consciously mastered and goal-oriented activity of the design. This is a direct pedagogical problem. Although it is recognized that the professional activity related to design art flourished in England in the middle of the 19th century, this reality is recorded in the history of art even earlier. The fact that the American Academy of Fine Arts was reorganized in 1826 and named the National Academy of Design is proof of our opinion. Since 1849, the Journal of Design has been published in London. A lot of information can be given about the history of design. However, its content is determined by the category of the audience. In order to familiarize school-aged students with the history of design and its theoretical foundations, the information presented should not be large and complex in terms of volume and presentation method, that is, its practical direction should be organized as a priority in design classes. should be done. At this time, the student should have enough information that the art of design has gone through complex technological processes on the way to its formation and development.

In our society, the role of professional teachers in raising the young generation as well-rounded individuals is increasing. In this regard, the expanding scope of professional training of pedagogues is becoming important. In this sense, the formation of design skills of future elementary school teachers will also allow to expand their professional training, to strengthen the educational process based on modern tools, and to increase the efficiency of their professional activity. Didactic forms of formation of design skills of future elementary school teachers in the process of higher pedagogical education are wide-ranging. In our opinion, the following are the main ones in this matter:

- providing education on the basics of design;
- arming with design skills;
- in-depth introduction to design tools.

It is important to form the skills of scientific, technical and artistic creativity in students when teaching the basics of design. In this case, "scientific creativity" means the creation of discoveries, inventions and innovations in students, "technical creativity" means the ability to create designer products, and "artistic creativity" means the formation of the ability to create aesthetic - artistic materials and works. It should be noted that every student has a certain level of scientific, technical and artistic creativity. It should be noted that this ability is formed at the stage of general secondary and secondary special, vocational education. In the process of higher pedagogical education, this ability should be turned into a qualification.

Teaching through the organization of a special or faculty course called "Fundamentals of Design Skills". There is no doubt that such a course will give the desired effect. According to our approach, the course curriculum should include theoretical and practical training in:

- teaching the basics of scientific, technical and artistic creativity;
- introduction to the technology of making design products and materials;

- in-depth explanation of the meaning of colors, symbols and shapes;
- arming with the basics of design safety.

The goals and objectives of the course should be focused on preparing future teachers to teach students with design skills. In this sense, it is appropriate to equip students with the methods, ways and principles of educating students by means of design skills. After all, it is necessary to proceed from the existing conditions and opportunities in the higher educational institution when teaching future teachers about the basics of design. In this matter, the technical and technological equipment of higher educational institutions meets the requirements, but there may be a need for teaching staff. It is possible to solve this problem by inviting experts to teach the relevant topics at the initial stage, and at the later stages by adapting the professors-teachers who teach the above-mentioned subjects. This experiment is being tested at the "Primary Education Pedagogy" faculty at the Jizzakh State Pedagogical Institute named after A. Qadiri.

Arming with design skills. This issue is one of the main tasks in the formation of design skills of future teachers. In our view, the following are important:

- in-depth familiarization of students with the meanings of symbols. It is known that in design, every shape, color, drawing, symbol, and object has its own meaning. Observations show that in this matter, it is also appropriate to use the terminology of Sufism, which has made a significant contribution to the development of our culture in the Islamic era. will be compatible. For example, consider the following:

1. "Black color" - difficulty and imperfection;
2. "Red color" - prosperity and perfection;
3. "Green color" - happiness and eternity;
4. "White color" means power and absoluteness, etc.

In addition, our compatriot Najmiddin Kubro (1145 - 1221) in his work "Fawaiih ul-Jamal" (Understanding Beauty) shows the psychological influence of colors as follows:

1. "Black color" - evokes negative emotions;
2. "Red color" - creates excitement in the brain;
3. "Green color" - gives hope and cheerful spirit;
4. "White color" - pleases and delights, etc.

After all, in-depth familiarization of students with the meaning of the basics of design will lead to the formation of skills in this regard at the expected level. Teaching students to prepare design materials.

In this regard, paying attention to the following will have the expected effect:

1. To familiarize students with the composition, characteristics and rules of use of design products and materials;
2. Teaching students to work with colors, wood, plastic, iron, design materials and material materials in general;
3. Developing independent creativity skills in students;
4. Accustoming students to realize their creativity, talent and ability.

It is advisable to make effective use of the help of design experts, skilled pedagogues and practitioners in preparing future teachers and teaching them to use design materials.

An in-depth introduction to design tools. In the process of higher pedagogical education, one of the main tasks is to familiarize future teachers with design tools in a targeted and expected manner. The following are important in this matter:

- teaching students to design. Any design products and materials are the result of purposeful design. In this sense, the following requirements should be observed when preparing design materials for students:
 - the project is based on convenience, ease and comprehensibility;
 - the project envisages the production of elegant, beautiful and attractive equipment;
 - real conditions and opportunities are taken into account when drawing up the project;
 - the project should provide for the development of design-learning materials suitable for the physical, mental and psychological characteristics of students, etc.
- Teaching students to draw. For this, it is necessary to pay attention to the following:
 - design - making a sketch of educational materials;
 - design - being able to prepare a model of educational materials;
 - design - being able to draw color and non-color pictures of educational materials;
 - design - the ability to make changes to the sketch drawing of educational materials, etc.
- Teaching students to be creative. Students should develop the following:
 - know how to draw, write, paint, make and create;
 - ability to create independently;
 - ability to create new things;
 - ability to assimilate experiences, etc.

After all, in the formation of design skills of future teachers, it is necessary to get acquainted with the tools of designing, drawing and creating design. Thus, in the process of higher pedagogical education, the didactic forms and manifestations of the formation of design skills of future teachers have their own characteristics.

In this regard, the following conclusions can be reached: firstly, didactic forms of shaping design skills of future teachers require a special approach; secondly, organizing the training of the main forms of these forms to students on the basics of design, equipping them with skills and familiarizing them with design tools; thirdly, higher pedagogical educational institutions of our country have organizational, technical, technological and professional capabilities to implement this work.

Design knowledge is expressed in thoughts that accurately reflect reality, and design skills are reflected in more mental and physical actions. Design skills are always based on design knowledge and are the basis of competence. Design skills are a set of actions with a high mastery level; it is a movement pattern strengthened by exercise. Formation and development of design knowledge, skills and qualifications of students has its own theoretical and pedagogical features.

Design is one of the youngest and fastest growing areas of modern culture. Scientific and artistic activity, technical creativity are synthetically manifested in the activity of the designer, but the design does not become any of them. Although art and design have something in common, they are two different types of aesthetic activity. Artistic activity, in one way or another, is related to the production of things, not just ideas. Accordingly, the designer must

have a certain understanding of engineer, constructor, technologist, engineering psychology in this or that production team. A designer's work style should embody symbolism and a philosophical view. The scenery and forms that appear before our eyes are actually a reflection of the information in the mirror of our mind. Of course, as a result of perceiving and listening to them, we understand a certain content and purpose. Otherwise, they will remain in the memory in the form of a simple image. It is known that the school is the center of formation of students' creative abilities. Students' creative activity is also carried out in practical art classes, and in this process, pedagogical conditions and tools for students' creative thinking skills are important.

However, the main organizational form in solving the goals and tasks of developing students' design skills in practical art classes is the lesson. It is possible to develop design skills in students not only in fine arts classes, but also in the process of teaching any subject. In other words, education and students' creative abilities are a whole, whole pedagogical process.

Design classes are very important in identifying creative abilities in students. After all, practical creative works on various topics show students moral-aesthetic relations and concepts towards nature, homeland, nation, other people, work. It is possible to achieve the above-mentioned goals by organizing and organizing creative works of students. Effectiveness and quality of such lessons depends on thorough preparation of the club leader. On the contrary, the unplanned trainings extinguish the interest of students in one or another field and lead to weakening. Another such important requirement is that the activities are suitable for the age, individual characteristics and knowledge levels of the students.

One of the main forms of developing students' design skills is the "Design Circle". From the unique aspects of the design club, the head of the club should devote more time to individual work with the students. The main principle of the training is the harmony between theory and practice. The increasing complexity of the training content is determined by the level of mastery of the program materials of certain groups. The same factor requires the development of different options (simplified, complicated, adapted to local conditions, etc.) of the program for the head of the circle. Circle classes can also be used as a special training activity for its participants to enter vocational and art schools and higher educational institutions. In this case, a system of special assignments will be developed from painting, pencil drawing, and applied art compositions within the content of the group classes. From the above considerations, it is understood that the demand for design and artistic creativity in life is increasing year by year, because various content changes, renewal and advancements are taking place in cultural life, production, household life, etc.

In the current conditions, design is actively participating in the tasks of rational use of natural resources, human health and the protection of the surrounding environment, which are more and more universal problems. Therefore, the formation and development of students' design skills in the educational process is of great importance in their future activities and development as a well-rounded person.

REFERENCES

1. Bekmurotova N.A. Technical creativity and design. - T.: "Science and technology". 2006. p. 131-148.
2. Bulatov S.S., Akhmedov M.B. Philosophical foundations of artistic education. - T.: "Science and technology". 2010. 12 □ 154 p. etc.
3. Sotiboldiev. Z. Sh. Basics of design. □ T: Economy and finance, 2008
4. Habibullah Saleh. The meaning of symbolic ornaments. - T.: Uzbekistan, 2003. No. 3.
5. Ghaziev E.G. Psychology. - T.: Teacher, 2008
6. Ganiyeva, M. (2023). INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA, O'QUVCHILARNI MANTIQIY FIKRLASHGA O'RGATISHNING, SHAKL, METOD VA VOSITALARI. Scienceweb academic papers collection.
7. Ganiyeva, M. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MATEMATIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA MURAKKAB MASALALARNING AHAMIYATI. Scienceweb academic papers collection.
8. Ganiyeva, M. (2023). Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining darslarda o'quvchilarning mantiqiy fikrlarini o'stirish metodikasi. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy habarlari.
9. Ganiyeva, M. (2023). Mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda TRIZ ning imkoniyatlari. Scienceweb academic papers collection.
10. Ganiyeva, M. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MANTIQIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. TA'LIM FIDOYILARI.
11. Ganiyeva, M. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MATEMATIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA MURAKKAB MASALALARNING AHAMIYATI. Scienceweb academic papers collection.
12. Ganiyeva, M. (2023). Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining darslarda o'quvchilarning mantiqiy fikrlarini o'stirish metodikasi. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy habarlari.

AMERIKA QO'SHMA SHTATLARINING GLOBAL QUROL SAVDOSIDAGI O'RNI

Po'latova Zilola

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10375779>

Annotatsiya. Ushbu maqolada AQSHning global qurol-yarog' savdosida tutgan o'rni hamda savdoning siyosiy asoslari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Qolaversa, FMS, DCS kabi savdo departamentlarining faoliyati ham yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: FMS, DCS, global savdo, CAT, BAA, eksport, SIPRI.

РОЛЬ СОЕДИНЕННЫХ ШТАТОВ АМЕРИКИ В ГЛОБАЛЬНОЙ ТОРГОВЛЕ ОРУЖИЕМ

Аннотация. В этой статье представлена информация о роли США в мировой торговле оружием и политической основе торговли. Кроме того, освещена и деятельность таких отделов продаж, как FMS, DCS.

Ключевые слова: FMS, DCS, глобальная торговля, CAT, ОАЭ, экспорт, SIPRI.

THE ROLE OF THE UNITED STATES OF AMERICA IN THE GLOBAL ARMS TRADE

Abstract. This article provides information about the role of the United States in the global arms trade and the political basis of the trade. In addition, the activities of sales departments such as FMS, DCS are also covered.

Key words: FMS, DCS, global trade, CAT, UAE, export, SIPRI.

Dunyoning yetakchi qurol eksportchisi sifatida Qo'shma Shtatlar qurol-yarog' sotishni nazorat qilish siyosatiga katta ta'sir ko'rsatadi va mas'uliyatli, shaffof va hisob beruvchi milliy yondashuvlar uchun namuna hisoblanadi. Xalqaro qurol savdosi tashqi siyosat va xalqaro xavfsizlikning barcha jabhalariga taalluqlidir, qolaversa, g'arazli maqsadda foydalanilganda zarar yetkazish va inson huquqlarini buzish vositasidir. Xalqaro siyosatga o'ziga xos ta'siriga qaramay, global qurol savdosi asosan pinhona ishlaydi va xavfsizligi yetarlicha kafolatlanmaydi.

Noto'g'ri boshqariladigan savdo yoki noto'g'ri qo'llanilgan qurollar katta xavfsizlik muammolarini kuchaytirib insoniyatga misli ko'rilmagan azoblar keltirishi mumkin. To'g'ri tashkillashtirilgan qurol savdosi siyosati barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlab, inson huquqlari, tinch aholini himoya qilish va ko'p tomonlama hamkorlik qadriyatlarini qo'llab-quvvatlaydi. Amerika Qo'shma Shtatlari an'anaviy ravishda dunyodagi eng mustahkam qurol-yarog' uzatishni nazorat qilish tizimlaridan birini saqlab kelgan bo'lsa-da, so'nggi siyosatlar asosiy mas'uliyatdan orqaga chekinish va oxir-oqibat AQSHning ushbu hayotiy manfaatlariga putur etkazish xavfini tug'dirishi mumkin. Mana shu xavfni minimal darajada kamaytirish va tizimli savdoni yo'lga qo'yish uchun Qo'shma Shtatlar ma'muriyati tomonidan salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda.⁶⁶

⁶⁶ Gilman, Derek. "A Comparison of Foreign Military Sales Versus Direct Commercial Sales." Defense Security Cooperation Agency, September 30, 2014. P.67.

Jumladan, qurol savdosini hamkorlarning ehtiyojlari, imkoniyatlari va xulq-atvori bilan muvofiqlashtirib, inson huquqlari va xalqaro me'yorlar va standartlarni, shu jumladan fuqarolik muhofazasiga oid insonparvarlik kafolatlarini ta'minlash; Inson huquqlarini muntazam ravishda buzish va urush qonunlarini buzish bilan shug'ullanadigan davlatlarga o'tkazmalarni cheklash orqali mavjud qonunlarni qat'iy tatbiq etish;

Saudiya Arabistoni va BAAGA Yamandagi urushni ta'qib qilish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan barcha qurol savdosini to'xtatish;⁶⁷

Birlashgan Millatlar Tashkilotiga ma'lum qilingki, Qo'shma Shtatlar, aslida, Shartnomani imzolagan davlat sifatida qurol savdosi bo'yicha shartnoma majburiyatlariga rioya qilish va yakuniy ratifikatsiya qilish maqsadida Senatni ATT faktlari va afzalliklari haqida o'qitishni boshlash;

Davlat departamentiga o'qotar qurollar eksporti nazoratini tiklash. Katta toifadagi o'qotar qurollar va boshqa o'ldiradigan qurollarni Davlat departamenti yurisdiksiyasidan Savdo vazirligiga ko'chirish rejalarini teskari yo'lga qo'yish, va shaffoflik nazoratini Kongress tekshiruviga o'tkazish;

Qurol uzatish siyosatini qayta yo'naltirish. Inson huquqlari va iqtisodiy muammolarga nisbatan strategik mulohazalarni ta'kidlaydigan yangi an'anaviy qurollarni uzatish siyosatini chiqarish kabi masalalar hukumat oldiga qo'yildi.

Qurol savdosida Bayden ma'muriyati avvalgi ikki ma'muriyat siyosatiga nisbatan o'zgarishdan ko'ra ko'proq davomiylikni ko'rsatdi. O'zining birinchi tashqi siyosat nutqida u AQShning Yamandagi hujum operatsiyalarini qo'llab-quvvatlashini, shuningdek, tegishli qurol savdosini to'xtatishga va'da berdi. Ma'muriyat, shuningdek, Saudiya Arabistoni va Birlashgan Arab Amirliklariga mahsulot sotish siyosatini qayta ko'rib chiqishgacha to'xtatdi, biroq Ar-Riyodga taklif qilingan bomba sotishni blokirovka qilishdan tashqari, uning siyosati tezda avvalgi holatga qaytdi.

AQShning qurol-yarog' takliflari Bayden ma'muriyatining birinchi yilida keskin pasayganini ko'rsatdi, bu Tramp ma'muriyatining so'nggi yilidagi 110,9 milliard dollardan 36 milliard dollargacha kamaygan. Bu pasayish qisman qurol savdosini rag'batlantirishga nisbatan kamroq tajovuzkor yondashuv tufayli bo'lgan bo'lishi mumkin, lekin Obama va Tramp ma'muriyatlari davrida tuzilgan katta hajmdagi bitimlar tufayli bozorning to'yinganligi oqibati bo'lgan. Takliflar 2022-yilda katta o'sishni ko'rsatdi, oktabr oyi holatiga ko'ra 65 milliard dollarga yetdi. Bu qisman Pentagonning Rossiya va Xitoy bilan "buyuk kuch raqobatiga" e'tibor qaratishi bilan bog'liq Yevropa va Osiyoga sotuv hajmining oshishi bilan bog'liq.⁶⁸

Bayden ma'muriyati Saudiya Arabistoni, BAA, Misr, Nigeriya va Filippin kabi AQSh manfaatlariga putur yetkazadigan va Qo'shma Shtatlarni keraksiz to'qnashuvlarga olib kelishi mumkin bo'lgan shafqatsiz, repressiv rejimlarni qurollantirishni davom ettirdi. Uning Amerika manfaatlariga qanchalar ziyon ekanligi quyida keltirilgan.

⁶⁷ Bali, Asli. "The Humanitarian Paradox: Why Human Rights Require Restraint." Quincy Institute for Responsible Statecraft, August 1, 2022. <https://quincyinst.wpengine.com/report/the-humanitarian-paradox-why-human-rights-require-restraint/>.

⁶⁸ Hartung, William D., and Elias Yousif, "U.S. Arm Sales Trends 2020 and Beyond: From Trump to Biden." Security Assistance Monitor. Center for International Policy, April 2021 and "Major Arms Sales Notifications Tracker." Forum on the Arms Trade, 2022. P.90

Har qanday ma'muriyatning qurol-yarog'larni topshirishga bo'lgan yondashuvini baholashda shuni ta'kidlash kerakki, qurollarni yetkazib berish to'g'risida qaror qabul qilish va yetkazib berish jarayoni bir necha yil yoki undan ko'proq davom etishi mumkin. Bu shuni anglatadiki, bitta ma'muriyat ostida taklif qilingan bitimlar avvalgisidan kelib chiqqan bo'lishi mumkin. Biroq, yuqorida sanab o'tilgan mamlakatlarga maxsus takliflar Bayden yillarida yakuniy belgini oldi, ya'ni ma'muriyat ushbu savdolarning mumkin bo'lgan ta'siri uchun javobgar bo'lishi kerak.⁶⁹

Qurol savdosining ta'sirini tahlil qilish qurol-yarog' yetkazib berishning ikkita asosiy kanalidagi tafovutlar bilan yanada murakkablashadi - Davlat departamenti tomonidan litsenziyalangan xorijiy harbiy sotish (FMS) dasturi doirasida hukumatdan hukumatga sotish va to'g'ridan-to'g'ri tijorat savdosi (DCS) orqali dunyo aholisini qurol bilan ta'minlash. FMS takliflari AQSh hukumatiga bitim shartlariga ko'proq ma'lumot beradi va ehtiyot qismlar bilan ta'minlashni tashkil qilish kabi keyingi yordamni o'z ichiga oladi, lekin ular shuningdek, ba'zi yetkazib beruvchilar va oluvchilar qochishni afzal ko'radigan 3 foizlik ma'muriy qo'shimcha to'lovni ham o'z ichiga oladi. Tijorat savdosi yetkazib beruvchi kompaniya va oluvchi o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri muzokaralarni o'z ichiga oladi, bu qurol eksport qiluvchi firmaga narx bo'yicha muzokaralar olib borish va qabul qiluvchida qurol tizimining tarkibiy qismlarini ishlab chiqarishni o'z ichiga olgan birgalikda ishlab chiqarish bitimlari kabi qo'llab-quvvatlovchi kelishuvlar shartlarini belgilashni taklif qiladi. FMS dasturi doirasidagi asosiy mudofaa uskunalari takliflari Kongressga taqdim etilayotgan asbob-uskunalar, uning kutilayotgan dollar qiymati, uning mantiqiy asoslarining qisqacha tavsifi, jalb qilingan asosiy pudratchilarning identifikatsiyasi va qanchaligi ko'rsatilgan batafsil bildirishnomalarga havola qilinadi. AQSh xodimlari sotishni qo'llab-quvvatlash uchun qabul qiluvchi mamlakatga joylashtirilishi mumkin.

Aksincha, DCS avtorizatsiyalari yuqoridagi siyosiy talablarga javob bermaydi. Qurol-yarog' tizimlari faqat keng toifalarning bir qismi sifatida tavsiflanadi, bunda qaysi ruxsatnomalar yakuniy sotuvda yoki mijozlarga yetkazib berishda sodir bo'lishi ko'rsatilmaydi. Bu kanal harbiy samolyotlar, zirhli transport vositalari, artilleriya, raketalar va jangovar kemalar kabi yirik tizimlarning aksariyat savdolarini o'z ichiga oladi.

AQSH ma'muriyatning qurol sotishga bo'lgan yondashuvi, bu masala bo'yicha uzoq vaqtdan beri kechiktirilgan siyosat yo'riqnomasini e'lon qilgandan keyin aniqlanishi mumkin. Hech bo'lmaganda, hujjatning e'lon qilinishi AQSh qurollari eksportining oqibatlarini va qaysi davlatlarni qurollantirishni hal qilishda qanday mezonlardan foydalanish kerakligi haqida qo'shimcha Kongress va jamoatchilik muhokamasi uchun imkoniyat yaratadi.

Stokgolm Xalqaro Tinchlik Tadqiqot Instituti (SIPRI) tomonidan tuzilgan ma'lumotlarga ko'ra, 2017–21-yillar oralig'idagi besh yillik davrda asosiy qurol yetkazib berishning 39 foizi Qo'shma Shtatlar hissasiga to'g'ri kelgan. Bu Rossiyaning bozordagi ulushidan ikki baravar, Xitoyning ulushidan sakkiz baravar ko'p.⁷⁰

⁶⁹ Al Haj, Ahmed. "Yemen's Warring Parties Fail to Extend UN-backed Truce." Associated Press, October 2, 2022. p.98

⁷⁰ Wezeman, Pieter D., Alexandra Kuimova, and Siemon T. Wezeman, "Trends in International Arms Sales, 2021." Stockholm International Peace Research Institute, March 2022.
<https://www.sipri.org/publications/2022/sipri-fact-sheets/trends-international-arms-transfers-2021>.

Qurol savdosi, shuningdek, mojarolarni kuchaytirish, AQSh dushmanlarini qo'zg'atish, qurollanish poygasini kuchaytirish va AQShni keraksiz yoki teskari urushlarga jalb qilish orqali AQSh xavfsizligiga xavf tug'dirishi mumkin.

Qurol eksporti tarafdorlari AQSh ittifoqchilariga o'zlarining mudofaasini ta'minlash, asosiy hududlarni barqarorlashtirish, AQSh dushmanlarini to'xtatish, AQShning hozirgi va potentsial hamkor davlatlar bilan harbiy aloqalarini o'rnatish, siyosiy va diplomatik ta'sir ko'rsatish va ish o'rinlarini yaratishda yordam berishlarini da'vo qilib, savdoni rag'batlantiradilar. Ammo qurol savdosi, shuningdek, mojarolarni kuchaytirish, AQSh dushmanlarini qo'zg'atish, qurollanish poygasini kuchaytirish va AQShni keraksiz yoki teskari urushlarga jalb qilish orqali AQSh xavfsizligiga xavf tug'dirishi mumkin. AQSh savdolari hamkor davlatlar tomonidan inson huquqlarining buzilishiga ham imkon berishi mumkin; bu ko'pincha noroziliklarni keltirib chiqaradi va terroristik guruhlarining yollash qobiliyatini oshiradi. Ko'pincha qurol sotish bo'yicha qarorlar xavfsizlik nuqtai nazaridan bo'lgani kabi, mudofaa pudratchilarining paroxial manfaatlaridan kelib chiqadi.

AQShning hozirgi qurol siyosati va amaliyoti ko'pincha urushni to'xtatib qo'yishdan ko'ra, uni kuchaytiradi. Hozirgi mojarolarning qariyb uchdan ikki qismi - 46 tadan 34 tasi - Qo'shma Shtatlar tomonidan qurollangan bir yoki bir nechta tomonlar ishtirok etadi. Ba'zi hollarda AQSh bu urushlarda jangchilarga qurol sotish kamtarona bo'lsa, boshqalarida esa ular yoqilg'i va urushni kuchaytirishda katta rol o'ynaydi. ziddiyatni saqlab qolish. 2017 va 2021 yillar oralig'ida AQSh tomonidan ta'minlangan urushdagi davlatlardan 15 tasi 50 million dollar yoki undan ko'proq qiymatdagi AQSh qurollarini oldi.⁷¹ Bu AQSh qurollari muntazam ravishda barqarorlikni qo'llab-quvvatlaydi va mojarolarni oldini oladi, degan uzoq davom etgan dalillarga zid keladi. AQShning ba'zi transferlari qonuniy mudofaa maqsadlarida foydalanilsa, boshqalari mojarolarni kuchaytiradi, keskinlikni oshiradi va mintaqaviy qurollanish poygasini avjga chiqaradi. Ushbu urushlarning aksariyatida AQSh qurollarining roli haqida aniq shaffoflik yo'q, ammo AQSh qurollari juda ko'p mojaro zonalariga borishi o'z-o'zidan tashvish tug'diradi va AQShning aniq rolini yaxshiroq kuzatishni talab qiladi.

REFERENCES

1. Landler, Mark, and Peter Baker. "Trump Vetoes Measure to Force End to U.S. Involvement in Yemen War." *New York Times*, April 16, 2019. Kennedy, 2.
2. Merrit. "Trump Vetoes Bills Intended to Block Arms Sales to Saudi Arabia." *National Public Radio*, July 25, 2019.
3. Wong, Edward, and Catie Edmondson. "Democrats to Scrutinize Ex-Lobbyist's Role in Arms Sales to Gulf Nations." *New York Times*, June 11, 2019.
4. Fang, Lee and Alex Emmon. "State Department Team Led by Former Raytheon Lobbyist Pushed Mike Pompeo to Support Yemen War Because of Arms Sales." *The Intercept*, September 21, 2018.

⁷¹ Davis, Ian, and Claudia Pfeifer Cruz. "Global Developments in Armed Conflict, Peace Processes, and Peace Operations." *SIPRI Yearbook 2022; Armaments, Disarmament, and International Security*, Oxford University Press, 2022, pp. 27-28. Data on U.S. arms transfers to countries in conflict is from U.S. Department of Defense, Defense Security Cooperation Agency (DSCA), "Historical Sales Book, Fiscal Years 1950 to 2021."

5. Nissenbaum, Dion. “Top U.S. Diplomat Backed Continuing Support for Saudi War in Yemen Over Objections of Staff.” Wall Street Journal, September 20, 2018.
6. Mwatana for Human Rights. “U.S. Weapons Responsible for Civilian Deaths in Yemen.” September 20, 2018.
7. Elbagir, Nima, Salma Abdelaziz, and Laura Smith-Spark. “Made in America: Shrapnel Found In Yemen Ties U.S. Bombs to String of Deaths Over Course of Bloody Civil War.” CNN, September 2018.
8. Congressional Research Service. “Congress and the War in Yemen: Oversight and Legislation, 2015 to 2021.” Updated February 10, 2022.
9. Smithberger, Mandy. “Brass Parachutes: Defense Contractors’ Capture of Pentagon Officials Through the Revolving Door.” Project on Government Oversight, November 5, 2018. 24 – 27.
10. Project on Government Oversight. “Pentagon Revolving Door Database.” Accessed August 22, 2022. <https://www.pogo.org/database/pentagon-revolving-door/companies/boeing>.

FAVQULODDA HOLAT TURLARI VA TARMOQLARI

Mahmudov Muhiddin Ashurboboyevich

Surxondsryo viloyati Sariosiyo

Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10375988>

Annotatsiya. Ushbu maqolada favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam ko'rsatish, xavfli omillar ta'siri, zilzila va bir qancha vaziyatlar haqida gap boriladi.

Kalit so'zlar. Favqulodda vaziyatlar, tarmoqlari, zilzila, avtomobil, tibbiy yordam, aholi, insonparvarlik, oshkoralik.

EMERGENCY TYPES AND NETWORKS

Abstract. This article discusses emergency medical care, exposure to hazardous factors, earthquakes, and other situations.

Key words: Emergency situations, networks, earthquake, car, medical aid, population, humanitarianism, transparency.

ВИДЫ АВАРИЙНЫХ СИТУАЦИЙ И СЕТИ

Аннотация. В данной статье рассматривается неотложная медицинская помощь, воздействие опасных факторов, землетрясения и другие ситуации.

Ключевые слова: Чрезвычайные ситуации, сети, землетрясение, автомобиль, медицинская помощь, население, гуманизм, прозрачность.

KIRISH.

Favqulodda vaziyatlarda shikastlanganlarga tez tibbiy yordam ko'rsatish tarmoqlari va ularning vazifalari. Bizning davlatimizda birinchi tibbiy yordam ko'rsatish uchun tibbiyot muassasalari, tez yordam stansiyalari va kechiktirib bo'lmaydigan yordam punktlari (travmatologik, stomatologik punktlar) tashkil qilingan. Oz yordam qarorgohining ishi ko'p qirrali. Unga shikastlanganlar va tog'satdan ro'y bergan kasalliklarda birinchi tibbiy yordam ko'rsatish, shoshilinch xirurgik va terapevtik yordamga muhtoj bemorlarni kasalxonaga, homilador ayollarni tug'uruqxonaga yetkazish vazifasi yuklangan. Oz yordam mashinalari har qanday chaqiriq bo'yicha so'zsiz yetib borishlari shart. Hodisa yuz bergan joyga yetib kelgan tez yordam shifokori yoki feldsher birinchi tez tibbiy yordam ko'rsatadi va shikastlangan yoki kasal kishini malakali transportirovka qilishni ta'minlaydi.

Birinchi tibbiy yordam ko'rsatishning asosiy tamoyillari.

Har bir kishi birinchi yordam ko'rsatishni, tibbiyot xodimi esa, malakali tibbiy yordam ko'rsatishni bilishi zarur. Birinchi tibbiy yordam ko'rsatishda yordam berayotgan kishining barcha xatti-harakatlari maqsadga muvofiq puxta o'ylangan, qat'iy, tez va vazmin bo'lishi kerak hamda quyidagi tamoyillarga amal qilinishi lozim:

1. Avvalo, shikastlanib qolgan kishi tushgan sharoitga baho berish va shikastlantiruvchi omillar ta'sirini to'xtatish choralarini ko'rish (suvdan, yonib turgan xonadan olib chiqish, yonib turgan kiyim-boshni o'chirish, elektrdan shikastlanishda elektr toki tarmog'idan ajratish) kerak.

2. Shikastlangan kishi ahvoliga tez va to'g'ri baho berish zarur.

Shikastlanganni ko'zdan kechirishda uning tirik yoki o'likligi aniqlanadi, shikastning turi va og'ir-yengilligiga, qon oqayotganligi yoki oqmayotganligiga e'tibor beriladi.

3. Shikastlangan kishini ko'zdan kechirish davomida birinchi tibbiy yordamning hajmi va uni nimadan boshlash kerakligi aniqlanadi.

4. Aniq sharoitlar, mavjud holatlar va imkoniyatlarga asoslangan holda birinchi tez tibbiy yordam ko'rsatish uchun qanday vositalar zarurligi aniqlanadi va ular bilan ta'minlanadi.

5. Birinchi tez tibbiy yordam ko'rsatiladi va shikastlangan kishini transportirovkaga tayyorlanadi.

6. Shikastlangan kishini davolash muassasasiga transportirovka qilish chorasi ko'riladi.

7. Shikastlangan kishini davolash muassasasiga yuborishga qadar bir o'zini qarovsiz qoldirish mumkin emas.

8. Zaruriyat tug'ilganda birinchi tez tibbiy yordamni hodisa ro'y bergan joydagina emas, balki davolash muassasasiga olib borilayotganda yo'lda ham ko'rsatish kerak.

Ommaviy shikastlanish ro'y berganda transportirovka bosqichlarini tashkillashtirish tamoyillari.

Zilzila vaqtida, avtomobil, temiryo'l halokatida, yong'inlarda, portlash sodir bo'lganda ommaviy shikastlanish hodisalari yuz beradi. Bunday hollarda birinchi yordamni muvaffaqiyatli ko'rsatish uyushqoqlik va tartib-intizomga bog'liq.

Shikastlangan kishilarni zararlanishning og'ir-yengilligiga ko'ra, guruhlariga bo'lib, ketma-ket transportirovka qilinadi.

Tabiiy va ekologik tUSDagi FV yerning jala, do'l, suv bosishi oqibatida zararlanishi, tuproq va yer osti suvining neft mahsulotlari, og'ir metallar, pestitsidlar va boshqa zararli ximikatlar bilan ifloslanishi, atmosferaning chegaraviy konsentratsiyasidan ortiq zararli ingredientlar bilan ekstrimal ifloslanishi va boshqalar.

Epizootiya hayvonlarning ommaviy kasallanishi yoki nobud bo'lishi.

Epifitotiya o'simliklarning ommaviy nobud bo'lishi.

Ekologik FV quruqlik (tuproq, yer osti) holatining o'zgarishi bilan bog'liq vaziyatlar, halokatli ko'chkilar, yer yuzasining o'pirilishi, siljishi, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida odamlarning sog'lig'i uchun xavfli konsentratsiyalarda qo'llanadigan pestitsidlar va boshqa zaharli ximikatlar borligi. Epidemiologik vaziyatlar o'lat, vabo, toshmalif, kuydirgi, quturish, OIÒS. Epidemiya alohida xavfli infeksiyalarga tegishli bo'lmagan, yuqish manbayi bitta yoki yuqish omili bir xil bo'lgan odamlarning guruh bo'lib kasallanishi.

Aholini va hududlarni FVdan muhofaza qilish, FVning oldini olish va ularni bartaraf etish choralari, usullari, vositalari tizimi deganda, sa'y-harakatlar natijasida FVning oldini olish tadbirlari oldindan o'tkazilib, FV ro'y berishi xavfini imkon qadar kamaytirishga, bunday vaziyatlar ro'y bergan taqdirda odamlar sog'lig'ini saqlash, atrof-muhitga yetkaziladigan zarar va moddiy talafotlar miqdorini kamaytirishga qaratilgan tadbirlar majmuyi tushuniladi.

FVni bartaraf etish deganda, FV ro'y berganda odamlar hayoti va sog'lig'ini saqlash, atrof-muhitga yetkaziladigan zarar va moddiy talafotlar miqdorini kamaytirish, shuningdek, FV ro'y bergan joylarni halqaga olib, xavfli omillar ta'sirini tugatishga qaratilgan avariya qutqaruv ishlari va kechiktirib bo'lmaydigan boshqa ishlar majmuyi tushuniladi.

Aholini va hududlarni FVdan muhofaza qilishning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Insonparvarlik inson hayoti va sog'lig'ining ustuvorligi.
2. Oshkoralik.

3. Axborotning o'z vaqtida berilishi va ishonchli bo'lishi.

4. FVdan muhofaza qilish choralarining oldindan ko'rilishi.

Qonunga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi:

- FVni bartaraf etish uchun moliyaviy va moddiy resurslar, davlat rezervlarini yaratishni ta'minlaydi hamda ulardan foydalanish tartibini belgilaydi.

- FVning oldini olish va bartaraf etishga oid kuchlar va ularni maxsus texnika hamda boshqa texnik vositalar bilan jihozlashni amalga oshiradi.

- FV tasnifini tasdiqlaydi va ularni bartaraf etishda ijro hokimiyati organlari ishtiroki darajasini belgilaydi.

- Vazirliklar, idoralar, ijro hokimiyati mahalliy organlarning aholini va hududlarni FVdan muhofaza qilish sohasidagi faoliyati ustidan nazoratni amalga oshiradi.

FVdan muhofaza qilish bo'yicha maxsus vakolatli boshqaruv organi Favqulodda vaziyatlar vazirligidir. Bu vazirlik O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1996-yil 4-martdagi PF 1378-sonli Farmoni asosida tashkil etilgan va quyidagi faoliyat turlariga ega:

1. FVning oldini olish, bunday vaziyatlarda aholining hayoti va sog'lig'ini, moddiy va madaniy boyliklarini muhofaza qilish, shuningdek, FV oqibatlarini bartaraf etish va zararni kamaytirish yuzasidan choralar ishlab chiqadi va amalga oshiradi.

2. Aholini va hududlarni FVdan muhofaza qilish sohasida maxsus dasturlar ishlab chiqish va ilmiy tadqiqotlar amalga oshirishni tashkil etadi.

3. O'z vakolati doirasida vazirlik va idoralar, korxonalar, muassasa va tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar bajarishi majburiy bo'lgan qarorlar qabul qiladi.

4. Boshqaruv organlari, aholi va hududlarni muhofaza qilish kuchlari va vositalarini FV sharoitida harakat qilishga tayyor bo'lishini ta'minlaydi.

5. FVni bartaraf etish kuchlari va vositalarining boshqaruvini amalga oshiradi, Boshqaruv punktlari, xabar berish va aloqa tizimlarini tuzadi.

XULOSA.

Favqulodda holat – davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining, korxonalarining, muassasalarning va tashkilotlarning aloxida ish rejimi. Bunda fuqarolarning huquq va erkinliklari hamda yuridik shaxslarning huquklariga maxsus qonun bilan belgilangan cheklashlarga yo'l qo'yiladi, shuningdek, ularga qo'shimcha majburiyatlar yuklanishi mumkin. Favqulodda holat, odatda vaqtinchalik tadbir bo'lib, real tashqi xavf, ommaviy tartibsizliklar, ichki qurolli mojarolar, yirik halokat, tabiiy ofat, epidemiyalar yuz bergan taqdirda fuqarolarning xavfsizligini ta'minlashni ko'zlab joriy etiladi.

REFERENCES

1. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Favqulodda_holat
2. Allayorov Y., Tojiboyev Y.
3. Favqulodda vaziyatlarda tez tibbiy yordam asoslari.
4. Tibbiyot kollejlari uchun darslik/ To'ldirilgan va qayta ishlangan 3-nashri. Ò.:
5. «ILM ZIYO», 2007. 200 b. I. Hammuallif. BBK 51.1(5U)

ENHANCING LANGUAGE PROFICIENCY: THE BENEFITS OF IMPLEMENTING COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING STRATEGIES IN THE ENGLISH CLASSROOM

Fozila Ochilzoda

The lecturer of History and Philology Department
Asia International University
Bukhara, Uzbekistan

E-mail: fozilaochilzoda@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10376434>

Abstract. English is far one of the most spoken languages in the world. For this reason, developing the Speaking skill has become a vital way to communicate among people whose native language is not English. Most of the time, new language learners are afraid to express their thoughts by speaking because they are afraid to make intonation mistakes or mispronounce a word or phrase. The CLT is an approach that makes the learners use the language in real-life situations. It is focused on the interaction among students that produce speech or conversation for most of the classroom time using the target language. It enhances communication through different techniques. Communicative Language Teaching (CLT) has gained traction as an effective strategy for English language instruction, aiming to develop students' oral proficiency, fluency, and confidence in real-world communication. This article explores the principles, strategies, and best practices associated with implementing CLT in the English language classroom.

Key words: ESL classrooms, Communicate, Speaking Skills, CLT.

ПОВЫШЕНИЕ УРОВНЯ ВЛАДЕНИЯ ЯЗЫКОМ: ПРЕИМУЩЕСТВА ВНЕДРЕНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА В КЛАССЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. Английский на сегодняшний день является одним из самых распространенных языков в мире. По этой причине развитие навыка разговорной речи стало жизненно важным способом общения среди людей, чей родной язык не является английским. Большую часть времени изучающие новый язык боятся выражать свои мысли в устной речи, потому что боятся допустить интонационные ошибки или неправильно произнести слово или фразу. CLT – это подход, который заставляет учащихся использовать язык в реальных жизненных ситуациях. Он ориентирован на взаимодействие между учащимися, которые большую часть классного времени произносят речь или беседу, используя изучаемый язык. Это улучшает общение с помощью различных методов. Преподавание коммуникативного языка (CLT) приобрело популярность как эффективная стратегия обучения английскому языку, направленная на развитие у учащихся устной речи, беглости речи и уверенности в реальном общении. В этой статье исследуются принципы, стратегии и передовой опыт, связанные с внедрением CLT на уроках английского языка.

Ключевые слова: классы ESL, общение, разговорные навыки, CLT.

Introduction

CLT is a teaching method that emphasizes the development of speaking skills through interactive activities. Brown (2007) identified four key characteristics of CLT, including classroom goals, using language for meaningful purposes, balancing fluency and accuracy, and using language in both productive and receptive ways. The approach gained popularity due to its focus on communicative competence and prioritizing communication over language mastery. Teachers play a central role in facilitating genuine communication and guiding learners. Harmer (1982) described CLT as an umbrella term for learning sequences aimed at improving communication abilities. It provides learners with meaningful communicative experiences and focuses on various communication techniques. McCarthy & Carter (2006) outlined activities geared towards developing fluency and accuracy, with fluency activities emphasizing natural language use and meaningful communication, while accuracy activities focus on correct language usage and practice out of context.

Communicative Language Teaching

Communicative Language Teaching techniques offer a wide range of methods that help teachers develop students' English speaking skills through interactive activities, such as games, role-plays, and problem-solving tasks. The goal is to expose students to the target language in both formal and informal settings, promoting meaningful communication and authenticity in real-life situations (Thomson, 1996). This study aims to explore and apply effective techniques, including interviews, strip stories, and role-plays, to enhance students' fluency and language acquisition. Throughout the school year, students engaged in various activities designed to improve their speaking abilities. For instance, interviews exposed them to vocabulary related to daily activities and hobbies, while strip stories emphasized grammatical forms and appropriate vocabulary to promote fluency. Additionally, students wrote and performed their own dialogues in role-plays, focusing on fluency, intonation, and correct pronunciation in all activities.

Teaching Strategies for Speaking Skills

According to (Brown, 2001), there are several teaching strategies and activities that can be used to enhance the speaking skill of learners. These include role-plays, discussions, debates, and oral presentations. Role plays allow students to simulate real-life conversations and situations, while discussions and debates encourage critical thinking and argumentation. Oral presentations help students in organizing their thoughts and speaking in front of an audience.

In addition, (Ur, 1981) suggests that teachers can also use communicative activities such as information gaps, jigsaw activities, and problem-solving tasks to promote oral interaction in the classroom. These activities require students to convey information, exchange ideas, and negotiate meaning with their peers, thus developing their speaking abilities in a meaningful context.

Furthermore, (Thornbury, 2005) emphasizes that providing students with ample opportunities for meaningful and authentic communication is crucial for the development of their speaking skills. Therefore, incorporating pair work, group work, and communicative games in the classroom can create a conducive environment for students to practice and improve their oral proficiency.

It is important to mention that speaking is a fundamental skill in language learning and teaching. It is important for teachers to employ various strategies and activities to facilitate the

development of students' speaking abilities. Through effective teaching and ample practice, learners can become confident and proficient communicators in the target language.

Strip stories, for example utilize real-life objects and visual aids to develop speaking skills by describing images. Learners can use photographs to tell stories, activating their previous vocabulary and preparing them for new vocabulary and grammar structures. Collaborative work activities are used to foster creativity and imagination, as well as speaking skills. It is recommended that the teacher encourages student participation and directs them toward desired learning outcomes while using Picture Strip Stories for CLT. Another method involves breaking down a story sentence by sentence and distributing the sentences to students for them to reconstruct the story orally.

Moreover, role plays involve students interacting with each other to simulate real-life situations, allowing for cooperative learning without pressure. This technique allows for a more student-centered approach and helps students develop their speaking skills through simulating various scenarios. Additionally, structured group work can lead to positive interdependence, individual accountability, and appropriate use of teamwork and interpersonal skills.

Speaking is a communication ability that enables people to impart knowledge about a particular subject. As stated by Chaney, A.L. and Burk, T.L. (1998), it is the process of creating and conveying meaning in various circumstances through the use of verbal and nonverbal symbols. It is a crucial component of language learning, and it undoubtedly helps the student succeed in their language learning endeavors. The primary objective of speaking skill development is to employ the language as opposed to memorization and repetition. Students build their concepts and articulate them in phrases. One of the issues raised by this research is that students struggle to express themselves in the L2. According to Sikapang (1993), one of the biggest barriers to students' mastery of English speaking is their inability to practice speaking the language in the classroom. Speaking ability is broken down into:

The Ability to Produce

"Speaking is a productive skill that involves many components, such as grammar, strategy, sociolinguistics, and discourse," as stated by Chanstain (1988). Speaking is, as we all know, one of the key objectives in the teaching-learning process. It permits the learner to develop and use the language effectively, reason why this research will be focused on the oral aspect.

The Importance of Speaking

"Speaking is an interactive process constructing meaning that involves producing, receiving, and processing," according to Philips (2007). Speaking is obviously necessary in all situations, whether they are informal or formal; in a regular or business meeting, speaking is the most effective way to communicate. Every kind of learner uses speech to express their ideas and opinions. Furthermore, according to Gardner (1972), a learner's motivation for language study is based on his attitude and level of identification with the process of learning a foreign language as a whole.

Conclusion

All things considered, it can be said that using the CLT approach makes it possible to attain good learning in terms of performance, with 100% and 39.43% marking exceptional performance—a need that was absent from a single case during the first phase. The

pronunciation indicator uses a sample of 23 students, or 100% of the sample, of whom 86.95% fall into the average or above it, indicating that the method used in the indicator is best suited for these students. Twenty students—representing an 86.95% percentage—performed successfully in Vocabulary using the English technique, yielding the anticipated results.

REFERENCES

1. Brown, H. D. (2007). Principles of language learning and teaching (5th ed). Pearson Longman.
2. Berdiyeva, S. U. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN GAME-BASED LEARNING AND GAMIFICATION [Data set]. Zenodo.
3. Berdiyeva, S. (2023). BENEFITS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH ROLE-PLAYING ACTIVITIES. MODERN SCIENCE AND RESEARCH, 2(10), 723–729. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10034991>
4. Berdiyeva, S. (2023). A STORY-BASED APPROACH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE. *Modern Science and Research*, 2(10), 262-266.
5. Bobojonova, D. . (2023). ANALYSIS OF IDIOMS THAT PRESERVE BOTH FORM AND CONTENT IN MAHMUD KASHGARI'S "DEVONU LUG`OTIT TURK". *Modern Science and Research*, 2(9), 64–67. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23909>
6. More Citation Formats
7. Bobojonova, D. (2023). MAHMOUD QOSHGARI'S "DEVONU LEXICOTIT TURK" AND ITS PLACE IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 538–540. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24506>
8. Oxunjonovna, B. D. (2022). O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA LISSONIY INTERFERENSIYANING KO'RINISHLARI. *PEDAGOGS jurnali*, 14(1), 22-25.
9. Clark, J. S., Porath, S., Thiele, J., & Jobe, M. (s. f.). Action Research. Recuperado 16 de agosto de 2021, de <https://kstatelibraries.pressbooks.pub/gradactionresearch/>
10. Harmer, J. (1982). What is communicative? *ELT Journal*, 36(3), 164-168. <https://doi.org/10.1093/elt/36.3.164>
11. Howell, J. (1992). Using Role Play as a Teaching Method. *Teaching Public Administration*, 12(1), pp 69-75. <https://doi.org/10.1177/014473949201200109>
12. Jabborova Aziza Jobirovna. (2023). THE CATEGORY OF ASPECT IN ENGLISH GRAMMAR. *Academia Science Repository*, 4(05), 10–27. Retrieved from <http://academiascience.com/index.php/repo/article/view/443>
13. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF VOICE IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(7), 430–433. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22266>
14. Jabborova, A. (2023). WHAT IS DESIGN THINKING?. *Talqin Va Tadqiqotlar*, 1(13). извлечено от <http://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/941>
15. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(8), 367–375. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23467>

16. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR, THE ANALYSIS OF THEIR USE IN “LOVY OF LIFE” WRITTEN BY JACK LONDON. *Modern Science and Research*, 2(9), 97–108. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24087>
17. Jabborova, A. . (2023). PROBLEMS TO LEARN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 780–786. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24706>
18. Jabborova, A. (2023). THE WAYS TO LEARN ENGLISH EFFECTIVELY. *Modern Science and Research*, 2(10), 23–30. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24965>
19. McCarthy, M., & Carter, R. (2006). *Explorations in corpus linguistics*. Cambridge University Press.
20. Orifjonovich, O. A. (2023). The Main Features of Conceptual Metaphors in Modern Linguistics. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 365-371.
21. Ollomurodov, A. (2023). CINEMA DISCOURSE ANALYSIS AND THEORETICAL FOUNDATIONS IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 500-505.
22. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF. VOLUME, 3, 30-35.
23. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA.
24. Ollomurodov, A. (2023). MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR. *Modern Science and Research*, 2(9), 136-139.
25. Orifjonovich, O. A. (2023). METAFORANING KO'P TARMOQLI VA FANLARARO O'RGANILISHI.
26. Orifjonovich, O. A. (2023). KINODISKURS LINGVISTIK SISTEMANING BIR QISMI SIFATIDA. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(23), 208-211.
27. Orifjonovich, O. A. (2023). Cognitive-Discursive Approach to the Analysis Of Film Discourse. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 25-31.
28. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF METAPHORS. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(3), 849-854.
29. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023, May). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA TAHLILI. In *Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes* (pp. 147-150).
30. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2022). KONSEPTUAL METAFORALARNING LINGVOMADANIY HAMDA KOGNITIV XUSUSIYATLARI VA TIL TARAQQIYOTIDA TUTGAN ORNI. *Scientific Impulse*, 1(3), 594-600.

31. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2022). KONSEPTUAL METAFORALARNING LINGVOMADANIY HAMDA KOGNITIV XUSUSIYATLARI VA TIL TARAQQIYOTIDA TUTGAN ORNI. *Scientific Impulse*, 1 (3), 594-600.
32. Richards, J. C. (2006,p. 20). *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge University Press.
33. Richards, J. C. (2008). *Teaching Listening and Speaking* Cambridge University Press.
34. Sikapang, P. (1993). Stimulating the Students to Speak English by Using Games in the Classroom. Thomson, G. (1996). Some misconceptions about communicative language teaching. *ELT Journal*, pp 9-15.
35. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF WOMEN IN NEIGHBORHOOD MANAGEMENT IN UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 132-135.
36. Shokir o'gli, U. S. (2023). MILLIY QADRIYATLARIMIZ ASROVCHISI. *Journal of new century innovations*, 35(1), 79-80.
37. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN THE SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY. *Modern Science and Research*, 2(10), 755-757.
38. Shokir O'g'li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
39. Sadullayev, U. (2023). O'zbekistonda xotin-qizlarga berilayotgan e'tibor: mahalla boshqaruvida xotin-qizlarning roli. In *Oriental Conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 551-556). OOO «SupportScience».
40. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOIV TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.

TÁRBIYA ISKERLIGINDE MUZIKANIŇ TUTQAN ORNI

Azima Usenova

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti

Kórkem-óner kafedrası oqıtıwshısı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10376778>

Annotaciya. *Bul teziste muzika insan ruwxıylıǵın qálipestiriw deregi boyınsha maǵlıwmatlar sóz etilgen.*

Gilt sózi: *Muzika, estetika, ruwxıy, ádep-ikramlı, páklik, tárbiya, nama, shaxs.*

РОЛЬ МУЗЫКИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.

Аннотация. *В данном тезисе упоминаются сведения об источнике формирования музыки человеческой духовности.*

Ключевое слово: *музыка, эстетика, духовность, нравственность, чистота, воспитание, мелодия, личность.*

THE ROLE OF MUSIC IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. *This thesis mentions information about the source of the formation of music of human spirituality.*

Key words: *music, aesthetics, spirituality, morality, purity, upbringing, melody, personality.*

Muzika madeniy túrmisimizda keń ornı tutqan, insan shaxisin qálipestiriwde tiykarǵı áhmiyetti payda etetuǵın kórkem óner túri bolıp esaplanadı. Muzika tárbiyasına bolsa, názik tárbiyanıń tiykarǵı hám qúramalı tarawlarıń biri, ol átıraptǵı gozzal nárselardi durıs qabıl etiwge hám qádirlewge úyretedi. Oqıwshılardıǵa jaqsı tárbiya beriwde ulıwma orta tálim beretuǵın mekteplerdegi, muzika mádeniyatı sabaqlarınıń ornı úlken. Oqıwshılar muzıka sırların túsiniwdi hám qádirlewdi mádeniyatqa iye bolıwdı, eń aldı menen mektepte úyrenedi. Estetikanı qálipestiriw úshin bolsa, muzika mádeniyatı sabaqları menen bir qatarda klastan tısqarı muzika tárbiyasınıń áhmiyeti úlken. Sebebi klastan tıs muzika tárbiyasınıń jámiyetlik hám dógerek jumıslarında balalar jeke tarizde qamrab alınadı.

Sonday-aq, muzika tárbiyası sazende yáki aktirisanı emes, eń aldı menen insandı tárbiyalaydı. Ósip kiyatırǵan jas áwladtı muzika gozzallıq álemine alıp kiredi. Sebebi, muzika insan túrmısına kúshli tásir kórsetiw imkanyatına iye hám ádep – ikramlılıq estetika tárbiyasınıń áhmiyetli bólegi bolıp esaplanadı. Insan muzika menen ana háyiwi arqalı tanısıp, ómir boyı muzıkadan zawıq alıp jasaydı. Muzıkadan azıq alıw úshin bolsa, insan joqarı mádeniyatlı, taza qálib iyesi, gozzallıqtı sezine alatuǵın bolıwı kerek. Alımlardan “Adam shaxis bolıwı úshin, ol rúwhiy tárepten rawajlanıwı, ózin bir pútin insan dep seziniwi kerek” - degen edi.

Shaxstı rawajlandırıw úshin aldın onıń minez - qúlqına tásir etiwshi faktorlardı, onıń tábiyatın, qızıǵıwshılıǵın úyreniwı lazım. Búniń úshin shaqıstı túrli múnásabetler dógeregine qoyıp baqlawı kerek. Áne sol waqıtta onıń sotsiyal minez- qúlıqı, rúwhiy kórinisi, insannıń páziletleri júzege shıǵadı. “Har bir insan - degen edi Abú Nasir Al Farabiy – óz tábiyatı menen sonday dúzilgen, ol jasaw hám joqarı jetiskenlikke erisiw úshin insanlar toparına mútájlik túwıladı, sol sebepli ol kóp nárselardi óz ara járdemlesiwı arqalı jetiklikke erisedi”.

Balalarning shaxs sifatida rivojlanishida nasil, atiraptagi ortaliq, tarbiya ahamiyetli orin tutadi. Oqituvshi bul faktorlarni baqlap, uyrenip shigip, oqituvshilarning qizig'ini, qabileti, muzikaqa, gozalliqqa, miynetke munasabetlerine qarap, muzikalik bilim, konlikpe ham tajiriybelerdi sindirip barini lazim. Insan muzikadan omir boyi zaviq aladi. Sol sebepli oqituvshilarni muzika madeniyatiga tarbiyalaw, joqari talgam menen qurallandiraw, ruwhiy dunya qarasti qaliplestiraw baslawish klass muzika oqituvshisining waziyasi bolip esaplanadi. Muzika insan denesine emotsiyanal tasir korsetiw menen birge, muzikalik dawis jardeminde juzege keletigin muzikalik ırgaqlar menen tasir etedi, balalarni quwandiradi, oylandiradi, jaqsılıqqa, gozallıqqa jetekleydi ham estetika alemine alıp keledi. Solay eken, baslawish klasslarda muzika madeniyati sabaqlarina itibar janede kushiyip, baslawish klass muzika oqituvshisi aldına ulken waziyalari qoyadi. Sol menen birge, ziyrek oqituvshilarni, mektep turmisina jamatshilik ham dogerek jumislarina tartiw baslawish klass oqituvshisina jukletiledi.

Muzika madeniyati sabaqlarında milliy muzika miyraslaridan toliq paydalanıw ham bugngi zamanagoy shigarmalardi muzika sabaqlarında qollanıw, oqituvshidan jumis mazmunı ham taktikasin janalawdı talap etedi. Bunun ushin muzika oqituvshisi oz panin puhta biliwi, balalardi jaqsı koriwi, pedagogika, pisixologiya, balalar fiziologiyası, muzika oqituv metodikasidan tereh bilimge iye bolıwı lazim. Sebebi jas awladi barkamal insan etip tarbiyalawda muzika oqituvshisi jetekshi bolip esaplanadi. Mektep turmisında baslawish klass muzika oqituvshisining xizmet darejesi ken. Muzika madeniyati sabaqlarından tısqari, oqituvshilar menen tarbiyalıq, muzikalıq ashıq sabaqlar otkeriledi.

Bul hazirgi zaman oqituvshilarından jumis mazmunın janalaw protsessin talap etedi. Muzika oqituvshisi sabaq protsessinde qosıq aytıw, muzika tılaw, muzikaqa say balalar saz asbaplarından paydalanıw muzikalıq ritmikalıq hareketlerdi orınlaw siyaqli sabaq xizmetinde muzikaqa qizıqtıra alıw, olardin muzikalıq qabileterin arttırıwga hareket etiw lazim. Sebebi, muzika oqituvshılarga tez tasir ete alatugin talim - tarbiya quralı bolip esaplanadi. Ol oqituvshilardi jaqsı insan bolip qaliplestirawde jamaatshilik ham adep- ikramlıq tarepten jaqsı tasir korsetedi. Sonin ushında, muzika madeniyati sabaqlari, tarbiya sabaqlari dep ataladi. Sabaq natijeligin asırıw muzika oqituvshisidan miynet, oz panine muxabbat, balalardi gozallıq ham estetika alemine kiriw ushin bilim ham muzikaqa mehir qoyıwı talap etedi.

REFERENCES

1. Bazarbaevana U. A. BAYRAMLAR HA'M MADENIY ILAJLAR TURLERI HAQQINDA //Journal of Integrated Education and Research. – 2023. – T. 2. – №. 2. – C. 31-34.
2. Usenova A. About the Development of the Field of Culture and Art in the Present Times //Eurasian Scientific Herald. – 2022. – T. 13. – C. 39-40.
3. Allambergenovna A. R. THE MANIFESTATION OF EUROPEAN AND NATIONAL TRADITIONS IN THE OPERA " GULAYIM" //International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences. – 2022. – T. 2. – №. 2. – C. 185-187.

4. Абатбаева Р. А. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН МУСИҚА МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МАШХУР БАСТАТОР Н. МУҲАММЕДДИНОВНИНГ ЎРНИ //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 648-653.
5. АБАТБАЕВА Р. КОМПОЗИТОР НАЖИМАДДИН МУХАММЕДДИНОВ ИЖОДИДА ТАРИХИЙ СИЙМОЛАР //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 60-66.
6. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
7. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
8. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
9. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
10. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
11. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
12. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.

INGLIZ VA O'ZBEK TILIDAGI KONSEPTUAL METAFORALAR TARJIMASINING QIYOSIY TAHLILI.

Ollomurodov Arjunbek Orifjonovich

Osiyo xalqaro universiteti

Tarix va filologiya kafedrası ingliz tili fani o'qituvchisi

E-mail: ollomurodovarjunbekorifjonovich@oxu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10376897>

Annotatsiya. *Metaforalar insoniyat tilshunosligining ilk davrlaridan boshlab keng ko'lamli ravishda ularning kundalik turmush tarzining ajralmas vositasi sifatida ishlatilib kelinmoqda. Ular har bir millatning milliy dunyo manzarasini, ularning milliy-madaniy qarashlarini hamda xalqning azaliy turmush tarzidagi tajribalarining mujassamlashgan belgisi sanaladi. Ushbu maqolada ikki til miqyosidagi konseptual metaforalarning o'xshash va farqli jihatlari, ularning turli millat kognitiv sathlarida qay tarzda namoyon bo'lishi qiyosiy tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *konsept, diskurs, konseptuallashtirish, kategoriyalashtirish, universal metaforalar, metaforik idrok, dunyo manzarasi.*

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE TRANSLATION OF CONCEPTUAL METAPHORS IN UZBEK AND ENGLISH.

Abstract. *Metaphors have been widely used since the early days of human linguistics as an indispensable tool of their daily life. They are considered to be an embodied symbol of the national worldview of each nation, their national-cultural views, and the people's experiences in the ancient way of life. This article compares the similar and different aspects of conceptual metaphors of two languages, how they are manifested at the cognitive levels of different nations.*

Key words: *concept, discourse, conceptualization, categorization, metaphor universals, metaphorical perception, world view.*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПЕРЕВОДА КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ МЕТАФОР НА УЗБЕКСКИЙ И АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫКИ.

Аннотация. *Метафоры широко использовались с первых дней человеческой лингвистики как незаменимый инструмент их повседневной жизни. Они считаются воплощенным символом национального мировоззрения каждого народа, его национально-культурных взглядов, опыта народа в древнем быте. В данной статье сравниваются сходные и разные аспекты концептуальных метафор двух языков, как они проявляются на когнитивных уровнях разных народов.*

Ключевые слова: *концепт, дискурс, концептуализация, категоризация, универсальные метафоры, метафорическое восприятие, картина мира.*

Bugungi kunda muayyan etnos tilining kognitiv, lingvomadaniy, psixologik hamda pragmatik tomonlarini, shuningdek, olam manzarasini shakllantirishda metaforalarning o'zni beqiyosdir. Zamonaviy tilshunoslikdagi asosiy tahlil hamda tadqiq qilinuvchi vositalardan biri sifatida tanilgan metaforalar istalgan xalq mentalitetining ajralmas qismi va bo'lagi sanaladi. Metafora o'zi taalluqli bo'lgan tilning milliy madaniyatini bevosita aks ettiruvchi ekstralingvistik mazmun tashuvchisi hisoblanadi. Milliy-madaniy komponentni o'z ichiga

olgan birlik hisoblanuvchi metaforani tarjima qilish tarjimondan fon bilimlarini tadqiq etish, muayyan til egalari olam manzarasining o'ziga xos xususiyatlarini belgilab beruvchi madaniy, bog'lanishli assotsiatsiyalari kabi qatlamini chuqur o'rganish talab etiladi (Vejbiskaya, 2019). Metaforalar tarjimasining murakkabligi, ularda milliy xarakter, dunyoqarash va madaniyatning bir paytda aks etishidadir. Tarjimashunos olimlar metaforalarni ikki tomonlama tushuncha sifatida namoyon etuvchi konseptual metafora nazariyasi integratsion yondashuv asosida tarjima qilish amaliyotini ijobiy baholashi tadqiqotimizda o'z isbotini topgan. Metaforalar qadimdan turlicha mazmun va ma'noda qabul qilingan. Metaforaning faylasuf olimlar tomonidan berilgan quyidagicha falsafiy-nazariy asoslari mavjudligi bir qator ishlarda dalillar vositasida aniqlangan:

1. Antik ta'rif: metafora nutq bezagi sifatida;
2. Metafora – inson tafakkurini o'lchovchi omil;
3. Chuqur semantik, kognitiv va pragmatik xususiyatga ega fenomen;
4. Metafora – uzoq yillar to'plangan tajriba va bilimlarning nutqda (so'z, jumla, gap yoki matn orqali) keng ma'noda qo'llanilishi.

Zamonaviy kognitiv tilshunoslik metaforaning qiyoslash usuli, nutqni bezash usuli degan an'anaviy ta'rifidan butunlay voz kechadi. Shuningdek, generativ tilshunoslikdagi N. Xomskiy, L.N. Murzin kabi olimlarning metafora bazaviy strukturalarining o'zaro ta'siri haqidagi ta'riflariga ham qo'shilmaydi. Zamonaviy kognitiv tilshunoslikning J. Lakoff, M. Jonson, N.Arutyunova, A.Baranov, Yu.Karaulov, V.Demyankov, Ye.Kubryakova kabi namoyandalari metafora olamni anglash, atrof-voqelikni tizimlashtirish va uni tushuntirish usulidir hamda metaforani kognitiv ongning asosiy mental operatsiyasi tariqasida o'rganish zarurdir, deb ta'kidlaydilar. Shu tarzda, ikki so'zning ma'nosini bog'laydigan metafora tasviriy vosita emas, balki ikki tushuncha maydonini birlashtiradigan va voqelik konseptualizatsiyasida manba doirasini shakllantirish imkonini beruvchi ongning asosiy amaliyoti (jarayoni)dir. Demak, metafora – bu, voqelikning spesifik konseptualizatsiyasi, inson tafakkuriga xos analogik imkoniyatlarning namoyon bo'lishidir. Inson nafaqat metafora vositasida fikrlaydi, balki metaforalar yordamida idrok qiladi, ular vositasida o'z olamini yaqqolroq ifodalaydi. Metafora ob'ektlarning bir sinfiga xos belgilarni boshqa ob'ektlar sinfiga yoki ulardan biriga – metaforaning asosiy (dolzarb) sub'ektiga mutanosiblikda tanlaydi. Metaforik ma'no uch komponentni bilishdan kelib chiqadi: denotatlarning ikki kategoriyasi va metaforizatsiya jarayonida tilga olingan denotat xarakteristikasi. Metaforada ishtirok etgan denotatlar kategoriyasining xarakteristikasi turli tillarda o'ziga xos ko'rinishda bo'ladi. Odatda, metafora til egalarning ushbu ob'ektlar kategoriyasi haqidagi umumiy, xususan, mifologik, madaniy, emotsional baholi konnotatsiyalarini o'z ichiga olgan tasavvurlari zaxirasiga oid bo'ladi (Guntekin, 2011, 2012). Zamonaviy tilshunoslikda esa metaforalarning antropotsentrik paradigmalar talqinidan kelib chiqqan holda tafakkur va inson omili bilan bog'liq xususiyatlari e'tibor markaziga qo'yilmoqda. Til va tafakkur masalalari inson ongida bilish jarayonlari bilan bog'liq yangi g'oyalar shakllanish mehanizmini aniqlashdagi ustuvor omildir. Metaforalar ingliz va o'zbek tilida bir qator mavzularda o'xshashlikni, universallikni yaratsa, bir qancha mavzularda umuman boshqa mazmun va ma'noni kasb etishi mumkin. D.Baxronovning ta'kidicha, metafora metafora bo'lguncha, olamning oddiy manzarasidan to lisoniy manzaragacha "sayohat" qiladi. So'z birdaniga metaforaga aylanib qolmaydi. Shu sababli ular

o'ziga tegishli jamiyatning "yuziga", madaniyatning kodiga aylanadi. Jumladan, metaforalarni har bir millat maqol, matal va aforizmlarida, kundalik muloqatlarda qo'llanilishi muayyan etnosgagina tushunarli sifatlarni, milliy-madaniy belgini kodlarni ifodalaydi (Baxronova, 2015).

Buni quyidagi misollarda atroflicha tahlil qilamiz.

He has made *the right* choice. - Он сделал правильный выбор - U to'g'ri tanlov qildi.

- U intixobidurust kard

Ushbu konseptual metaforalar tarjimasida "to'g'ri" so'zi "right", "хороший", "durust" so'zlari bilan mos kelib, turli tuzilmalarni hosil qiladi: right – в право- o'ng tarafga- ba tarafi rost; good – хорошо – yaxshi- ho'p ; left – wrong = налево – плохо = chap – yomon = tarafi chap – bad. Ushbu konseptual metaforalarning hosil bo'lishi har qanday odamning chap yelkasida shayton va uning o'ngida esa farishta haqidagi g'oyasi bilan bog'liq bo'lib, asrlar osha insoniyat tarixidagi to'g'rilik hamda egrilik, yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi kurash haqidagi tushunchalariga borib taqaladi.

Tarjima nazariyasida metaforalarning tarjimasida o'ziga xos qiyinchilik talab etuvchi masalalardan biri hisoblanadi. Bu masalaga bag'ishlangan tadqiqotlar doimo dolzarblik hamda muhimlik kasb etadi, zotan, badiiy asar tarjimoni ko'pincha metaforalarni tarjimada To'g'ridan to'g'ri berish borasida qiyinchiliklarga duch keladi. Sifatli tarjima namunasini amalga oshirish uchun tarjimon nafaqat o'z ona tilining yetuk hamda malakali bilimdoni, balki tarjima nazariyasi bo'yicha zarur bilim hamda ko'nikmaga, amaliy tarjima qilish mahoratlariga hamda tarjima qilinayotgan asar xalqi madaniyati, turmush tarzi hamda etnosi haqida ham muayyan ma'lumotga ega bo'lishi zarur.

Ko'pchilik konseptual metaforalar universal bo'lib, ingliz va o'zbek tilida bir xilda uchrashi mumkin. Tarjima jarayonida ko'zga tashlanadigan ushbu hollarni ikkala til misolidagi yaqqol misollarda ko'rib chiqamiz.

Masalan, "The career ladder - mansab pillapoyalari"

U mansab pillapoyalaridan tezlik bilan ko'tarila boshladi. - He began to move up the career ladder very fast;

The heart of the problem- muommoning yuragi;

To shoulder a responsibility – mas'uliyatni yuklamoq;

The jacket I saw in the shop window pulled me into the store.- Do'kon peshtaxtasida men ko'rgan nimcha meni u yerga tortdi.

Metaforani ma'lum bir millatning dunyoqarashini aks ettiruvchi unsurlardan biri sifatida baholanishi tarjimonlar zimmasiga yana bir muammoni – metaforalarni tarjima tilida qaytadan yaratish masalasiga yanada jiddiyroq yondashish masalasini qo'yadi. Shunday ekan, muayyan bir turdagi metaforani o'zga tildan o'z ona tilisiga o'girar ekan tarjimon bir qancha qiyinchiliklarga duch keladi. Ushbu holatda esa tarjimon tarjimaning bor yog'i bir usulidan emas, balki bir nechta uslublarini qo'llagan holda yuksak mahorat bilan tarjima qilishiga to'g'ri keladi. Malakali tarjimon vazifasi muallif g'oyasini, muallifning reallik tasavvurini, individual mualliflik manazarasini – shaxsiy o'ziga xosligini ko'rish, xususan, metaforik idrokini qayta yaratib berishdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun asl matndagi barcha komponentlarning strukturaviy-mantiqiy aloqalarini tushunish hamda tarjimada ularni ifodalash muhim ahamiyatga ega. Tajribali tarjimon muallif maqsadini aynan aks ettirishga harakat qilishi,

demak, matnning strukturaviy mazmuniy aloqalarini hamda mutanosib mental mazmuni faol saqlab qolishga intilishi kerak

REFERENCES

1. Бахронова, Д.К. (2015). Гендер и целевые концептуальные гендерные стереотипы // Гендерные исследования в гуманитарных науках: сб. ст. по матер. III междунар. науч.-практ. конф. № 3. – Новосибирск: СибАК, 2015.
2. Вежбицкая, А. (2019). Семантические универсалии и описание языков. – Москва. – 776 с.
3. Güntekin, R. N. (2012). Dudaktan Kalbe. – Ankara: TDK. – 122 b.
4. Orifjonovich, O. A. (2023). The Main Features of Conceptual Metaphors in Modern Linguistics. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 1(9), 365-371.
5. Ollomurodov, A. (2023). CINEMA DISCOURSE ANALYSIS AND THEORETICAL FOUNDATIONS IN LINGUISTICS. Modern Science and Research, 2(10), 500-505.
6. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF. VOLUME, 3, 30-35.
7. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA.
8. Ollomurodov, A. (2023). MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR. Modern Science and Research, 2(9), 136-139.
9. Orifjonovich, O. A. (2023). METAFORANING KO'P TARMOQLI VA FANLARARO O'RGANILISHI.
10. Orifjonovich, O. A. (2023). KINODISKURS LINGVISTIK SISTEMANING BIR QISMI SIFATIDA. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(23), 208-211.
11. Orifjonovich, O. A. (2023). Cognitive-Discursive Approach to the Analysis Of Film Discourse. International Journal Of Literature And Languages, 3(10), 25-31.
12. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF METAPHORS. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(3), 849-854.
13. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023, May). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA TAHLILI. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 147-150).
14. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2022). KONSEPTUAL METAFORALARNING LINGVOMADANIY HAMDA KOGNITIV XUSUSIYATLARI VA TIL TARAQQIYOTIDA TUTGAN ORNI. Scientific Impulse, 1(3), 594-600.

15. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2022). KONSEPTUAL METAFORALARNING LINGVOMADANIY HAMDA KOGNITIV XUSUSIYATLARI VA TIL TARAQQIYOTIDA TUTGAN ORNI. *Scientific Impulse*, 1 (3), 594-600.
16. Karimova, G. (2023). SKIMMING AND SCANNING. *Modern Science and Research*, 2(9), 334-335.
17. Karimova Go'zal Ikhtiyorovna. (2023). MASTERING THE ART OF EFFECTIVE SPEAKING AND READING: STRATEGIES FOR IMPROVING SPEAKING AND READING SKILLS. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 32–38. <https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue10-06>
18. Qurbonova N.R., & Karimova Guzal Ikhtiyorovna. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Intent Research Scientific Journal*, 2(5), 1–5. Retrieved from <https://intentresearch.org/index.php/irsj/article/view/68>
19. Karimova, G. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 67–71. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25307>
20. Karimova, G. (2023). DEVELOPMENT OF LITERARY CRITICISM IN ENGLISH LANGUAGE IN 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 411–413. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25308>
21. Adizovna, S. M. (2023). Code-Switching and Multilingualism: Exploring the Dynamics of Language use in Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 549-553.
22. Shodieva, M. (2023). UNDERSTANDING SOCIOLINGUISTIC APPROACH IN THE ENGLISH CLASSROOM. *Modern Science and Research*, 2(10), 64-68.
23. Maftunabonu, S. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN TRADITIONAL AND MODERN TEACHING METHODS. *Modern Science and Research*, 2(10), 829-831.
24. Shodieva, M. (2023). MASTERING ENGLISH IN A MONTH: EFFECTIVE STRATEGIES FOR RAPID PROGRESS. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 19, pp. 83-87)*.
25. Shodieva, M. (2023). DEVELOPING SUMMARY WRITING SKILL IN ACADEMIC WRITING. *Modern Science and Research*, 2(9), 140-144.
26. Khalilova, K. (2023). GROUPING ACTIVITIES FOR ENGLISH LESSONS: FOSTERING COLLABORATION AND LANGUAGE DEVELOPMENT. *Modern Science and Research*, 2(10), 69–74.
27. Xalilova, K., & Atoyeva, D. (2023). THE USAGE OF IDIOMS IN SPEAKING. *Modern Science and Research*, 2(9), 362-364.
28. Khalilova, K. (2023). ACADEMIC VOCABULARY: HOW TO TEACH AND STUDY IT. *Modern Science and Research*, 2(9), 79-83.
29. Khalilova, K. (2023). MASTERING READING COMPREHENSION: A VITAL SKILL FOR ACADEMIC SUCCESS. *Академические исследования в современной науке*, 2(23), 83-89.

30. Rokhila Bafoeva 2023. The Concept of Education in English and Uzbek Proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769). 1, 9 (Nov. 2023), 292–296.
31. Bafoeva, R. (2023). NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 58-63.
32. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2022). NATIONAL AND CULTURAL PROVERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES AND THEIR UNIVERSAL FEATURES. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(4), 500-503.
33. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARING GENDER XUSUSIYATLARI. *World of Science*, 6(5), 167-169.
34. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARINING JAMIYATDAGI TUTGAN O'RNI VA ULARNING O'RGANILGANLIK DARAJASI. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 2(14), 74-76.
35. Xasanova, S., & murodova, D. (2023). REPRESENTATION OF THE SYSTEMIC RELATIONS OF RUSSIAN VOCABULARY IN PROVERBS AND SAYINGS. *Modern Science and Research*, 2(10), 276–280. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24346>
36. Xasanova, S. (2023). USING EXPRESSIVE VOCABULARY IN RUSSIAN PROVERBS. *Modern Science and Research*, 2(10), 403–408. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25248>
37. Баходировна, Х. Ш. (2023). Гендерная Лексика В Русском Языке. *International Journal of Formal Education*, 2(11), 324–331. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/1505>
38. Hasanova, S. (2023). SYSTEM RELATIONS IN THE RUSSIAN LANGUAGE VOCABULARY. *Modern Science and Research*, 2(9), 72–74. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23900>
39. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOYIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.
40. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.
41. Shokir o'gli, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 554-559.
42. Shokir O'g'li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
43. Berdiyeva, S. U. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN GAME-BASED LEARNING AND GAMIFICATION [Data set]. Zenodo.
44. Berdiyeva, S. (2023). BENEFITS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH ROLE-PLAYING ACTIVITIES. *MODERN SCIENCE AND RESEARCH*, 2(10), 723–729. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10034991>

45. Berdiyeva, S. (2023). A STORY-BASED APPROACH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE. *Modern Science and Research*, 2(10), 262-266.
46. Tursunova Marxabo Raxmonovna. (2023). USING EFFECTIVE METHODS IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH GRAMMAR. *IMRAS*, 6(7), 183–189. Retrieved from <https://journal.imras.org/index.php/sps/article/view/479>
47. Tursunova Marxabo Raxmonovna. (2023). Parallel Korpus Prizmasi Tahlilida Tarjima Asarlarda Asliyati Muammosi Tadqiqi . *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 311–317. Retrieved from <http://grnjournal.us/index.php/STEM/article/view/1505>
48. Tursunova, M. (2023). USING INDUCTIVE AND DEDUCTIVE APPROACH IN TEACHING GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(10), 11-17.
49. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF VOICE IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(7), 430–433. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22266>
50. Jabborova, A. (2023). WHAT IS DESIGN THINKING?. *Talqin Va Tadqiqotlar*, 1(13). извлечено от <http://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/941>
51. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(8), 367–375. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23467>

CONTEMPORARY PERFORMANCE TRADITIONS

Azima Usenova

Head of the Department of Science,
Karakalpak State University named after Berdak

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10408525>

Abstract. *The singer's natural ability, artistic thinking, the criterion of "newness", "modernity", arrangement of folklore samples, examples of folklore performance are discussed.*

Key word: *modern performance, tradition, style, artistry.*

СОВРЕМЕННЫЕ ИСПОЛНИТЕЛЬСКИЕ ТРАДИЦИИ

Аннотация. *Обсуждаются природные способности певца, художественное мышление, критерии «новизны», «современности», аранжировка фольклорных образцов, примеры фольклорного исполнительства.*

Ключевые слова: *современное исполнение, традиция, стиль, артистизм.*

In order to connect pop music to heritage and modern performance traditions, it is necessary to understand not only its content, but also the nature of creativity. It is necessary to understand how commonality and performance principles between heritage and contemporary national music are and what elements it has as a whole musical genre. The sense and imagination of such general traditions, that is, the artistic system, the integrity of the artistic language, and the symbols of national creativity, are important for sound engineers, soundmen, sound operators, sound directors, clip makers, and producers, in addition to arrangers. Due to the lack of these features, sometimes the fate of a talented singer, group members, especially in the hands of an arranger who has not developed a sense of nationalism, is directed against nationalism through the wrong way and ineffective creativity.

The singer's natural ability, artistic thinking is "renewed" in the framework of the creative system based on the criteria of "newness", "modernity". The singer is not only an example of the art of artists of different spirit, but also the elements of nationalism and modernity, as well as the concept that prevents their integration. Every song and work created in pop music is not the product of one person's creativity. As we noted in its creation, several professions are involved, and the ideas of all participants are embodied before reaching the producer. That's why experts involved in song creation should inculcate national traditions in the song being created or train their singers based on examples of oral*professional and folklore performance. As a result of artificial imitations in Uzbek folk songs, fakeness also appears in the works created using folklore names. The reason for this is that the number of arrangers who do not understand the aesthetic function of arranging folklore samples into the pop system is increasing.

Choirs arranged in a style foreign to national feeling (taken from the repertoires of pop singers of Indian, Iranian, Turkish, European and American nations) are also the product of the arrangers' creativity, and the authors of this artistic event are neither creative nor artistically dead. interconnected. As a result of this, no one notices where the part of the song that belongs to the people and the nation is in the songs that are brought to the listener's attention. In general, when it comes to nationality, it is the mentality of the nation, its inner world. It was

studied in relation to the art form that embodies the world of thought and the way of life. After all, the musical system formed in the shell of national traditions and its existing styles

It is not possible to solve the problem by forcefully grafting foreign traditions to it instead of absorbing it. In the case of piracy, there were many attempts to present themselves as Totlissas, Huston, Tarkan, etc., as if it wasn't enough to fill the repertoire of one or another folk singer and create a structure of "dry" melodies. This situation began to determine the creative criteria for imitators who blindly strive for popularity, regardless of the artistic quality and spiritual level of a foreign singer's song. In this case, it is not necessary to have artistic intuition and emotional idea, but to copy fruitless imitation. In the end, if the integrity of tradition and modernity, which is an important factor for pop singing, and the elements that ensure their commonality, is not ensured, any national performance will not cease to deny itself.

The concept of modernity is not only the emergence of certain groups of dilctants who do not reflect the signs of nationalism, but also has a negative impact on the spiritual and spiritual world of young listeners who have not experienced the examples of national musical heritage. Of course, freedom is a convenient opportunity for amateurs to learn what behavior and style of dress from a foreign singer. His "personal style" is not reflected in the national art system, but also shows the signs of seeing national art "in his own system".

The filling of amateurism with artistic and artificial technical process, in turn, caused certain demands and negative conditions. The hoarseness of the amateur singer's voice and shortness of breath, as mentioned, began to be corrected on the computer with the help of technology. The traditional live performance was replaced by a phonogram. This "innovation" increased the number of "dreamers" who resorted to "painting" in Uzbek pop music. Big concert stages began to be given to amateurs as well as professional performers. Natural performance, ethics specific to Uzbek music performance, and national performance traditions, which are the source of artistic and aesthetic means, were set aside.

Modernity in pop singing, as it is recorded, is beyond the traditions of national performance. those who imagine far from real life have become rich enough. Today, modernity means noisy accompaniment, extrovagant performance, and a set of similar meaningless, petty actions organized by actors who have seen the stage and relied on technology. Asi testified modernity by interpreting history, the present and the future, song and performance based on nationalism and ideology.

0 "rap" is a new musical pop trend for Uzbek listeners, with its "carbed", erotic dances, floating words that are buried in the ocean, young people do not have time to think about its origin. It should be said that there is a large number of blind evaluators who call "rap" a combination of unusual sounds, unstructured methods and tones as "innovation". Critics do not accept rap as a direction, nor as an artistic genre with any aesthetic impact.

The expressive features of "rap", i.e. "broken" methods, ambiguous tone system are considered as "innovation" as the beginning of a new movement, moreover, the main feature of its artistic aspects is self-explained by rappers. This issue remains abnormal even by the standards of musicology and does not invite serious consideration. Ultimately, if the creators of this movement and their performers are not properly guided, this musical direction, which has appeared in pop music, besides being the cause of various confusions, can adapt the thinking of young people to strange intonations - to indolence. The use of "rap" is not only national, but

also the instruments used in pop, rock, etc. performance styles are awkward, or rather, vaguely expressed. This style does not require volume, timbre and range from the performer.

As we have already mentioned, the tone system is far from the canons of musical tone, and is formed in intonation "up to tune". It is not meaningfully connected with the singer's body movements, leg and hand movements. There is no synchronicity between the movements of the "dancer" performers and the "rapper" movement as a background. In their actions, integrity - composition is not observed. The existing actions and performance of the "rapper" are not aimed at one goal. Rappers, dancers, and dancers alike are bounded around their particular type of movement. Due to the lack of pure intonation, the movement of sounds in the ranks of accompanying instruments creates signs of nationality.

It is impossible to think about. The reason, as we noted, pure intonation in this direction of performance is understood as a sign of "madness". An important factor for them is the "purity" of the singer's intonation, which consists of a set of sounds close to purity. There are ambiguities both in the implementation of the goal of artistic "enrichment" by directly copying the foreign "rap" sound system, and in the application of personal interpretation - expression to the performance. While performers who create in the direction of pop, partly rock, take part in various folk ceremonies (weddings, holidays, etc.) outside the stage, rap remains only on the stage.

The idea of rapper embodied in it is from the psychology of modern foreign music. In particular, in accordance with the thinking of the Uzbek listener. If it is not absorbed naturally, its activity will not become popular. Its aesthetic and spiritual influence should not confuse the minds of young people, who have not yet gotten to know and enjoy national music and its real masterpieces, with artistically imperfect, abstract content. Eastern aesthetic task is also a product of creativity for them. The period of unsuccessful "research" during the initial formation of the "rap" movement has passed. Together with them, they began to instill this principle of creativity in the thinking artists of their level. In this regard, there are uncertainties in the opinions of some well-known pop singers. In particular, "...why can't artists who perform to the status quo be able to perform for three or four days, and the "rapper" who came out yesterday gave a three-day concert Tickets are sold out". Show business should be accepted properly. Many have given up the idea that young people who create in any rap style or direction should be blocked or this direction should be abolished.

At the same time, their intention is only to sell tickets and collect people, putting the "foreign" style, which is far from the artistic thinking of the people, against the national musical requirements, and without mastering the art of singing. Those who say "singing" also changed. Also, although the "song", "dance" in the direction of "rap" and some sounds in the sound of accompanying instruments correspond to the specific characteristics of rap from an artistic point of view, their function as a work is distant and meaningless from an aesthetic point of view. , is in the shell of an erotic show, the idea is appropriate, and they can also lead to a philosophical point of view. Now, it is a mystery in which musical genre a "rap" artist should be trained, the reason being the imperfect sound background, dance-like body movements, and hand expression of the content of the "song" - the reason for this is the distance from the overall artistic perfection. is dying. So, the fact that there is an oriental standard in this direction also sheds light on the content of this flow. Tamomila, as a completely independent genre, is in the

shell of existing pop trends, although it is not dependent on them, the principles of "singing" must be mastered by "rappers". Otherwise, its creation and implementation principles may remain abstract.

REFERENCES

1. Bazarbaevana U. A. BAYRAMLAR HA'M MĀDENIY ILAJLAR TŪRLERI HAQQINDA //Journal of Integrated Education and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 31-34.
2. Usenova A. About the Development of the Field of Culture and Art in the Present Times //Eurasian Scientific Herald. – 2022. – Т. 13. – С. 39-40.
3. Allambergenovna A. R. THE MANIFESTATION OF EUROPEAN AND NATIONAL TRADITIONS IN THE OPERA " GULAYIM" //International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 185-187.
4. Абатбаева Р. А. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН МУСИҚА МАДНИЯТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МАШХУР БАСТАТОР Н. МУҲАММЕДДИНОВНИНГ ҶРНИ //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 648-653.
5. АБАТБАЕВА Р. КОМПОЗИТОР НАЖИМАДДИН МУҲАММЕДДИНОВ ИЖОДИДА ТАРИХИЙ СИЙМОЛАР //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 60-66.
6. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
7. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
8. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
9. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
10. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
11. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ҶҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
12. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.

СТРУКТУРНО – СЕМАНТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОСЛОВИЦ.

Хасанова Шахноза Баходировна

Преподаватель русского языка и литературы
Кафедры «Истории и филологических дисциплин»
Азиатский Международный Университет
Бухара, Узбекистан

shahnozaxasanova1994@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10377015>

Аннотация. Статья посвящена описанию структурно – семантические характеристики пословиц русского языка. Пословицы объединяют свойства языковых и речевых явлений, что определяет их уникальный статус и необходимость дальнейших исследований.

Ключевые слова: пословица, фольклор, языковая личность автора, языковая картина мира, концепт, высказывание, сравнение, прямое высказывание.

STRUCTURAL – SEMANTIC CHARACTERISTICS OF PROVERBS.

Abstract. The article is devoted to the description of the structural and semantic characteristics of proverbs in the Russian language. Proverbs combine the properties of linguistic and speech phenomena, which determines their unique status and the need for further research.

Key words: proverb, folklore, linguistic personality of the author, linguistic picture of the world, concept, statement, comparison, direct statement.

Современная лингвистика отличается возрастанием роли антропоцентрического, культурологического и когнитивного подходов к изучению языка, поскольку они выступают источником сведений о базовых структурах познания. В этом плане важной составляющей является паремиологический фонд языка, так как он фиксирует компоненты мировоззрения и культуры, отражает шкалу нравственных оценок окружающей действительности, позволяет выделить основные концепты сознания акцентоносителей.

Пословицы довольно широко представлены в современной речи, их использование объясняется тем, что они придают ей особый колорит, реализуя наряду с коммуникативной функцией языка еще эмоциональную и воспитательную. Именно данные фольклорные элементы заключают в себе глубинный смысл и народную мудрость, уходящую своими корнями в далекое прошлое, именно в них мы можем увидеть традиции и историю нашего народа, именно через пословицы происходит воспитание в человеке духовности и культуры.

Как известно, под пословицей понимается высказывание, выступающее в речи в качестве самостоятельного суждения, основным признаком которого является:

- 1) устойчивость и фразеологичность семантики в речевом обиходе;
- 2) грамматическая и ритмомелодическая организованность;
- 3) фиксация практического опыта говорящих;
- 4) оценка определенных жизненных явлений;
- 5) способность выступать знаком определенной ситуации.

Пословицы весьма показательны в плане задеирования их лингвопрагматического и когниолингвистического потенциала при реализации интенций языковой личности говорящего. Воспроизводимый, а не творимый характер функционирования пословиц позволяет говорящему более четко фреймировать ту или иную речевую ситуацию и в плане проявления интенциональности употреблять их применительно к текстообразованию и формированию дискурса. Следовательно, уровень языковой личности автора (ЯЛА) в случае употребления пословиц проявляется как фактор обобщающий и организующий смысловое пространство высказывания. При этом можно фиксировать и грамматические особенности пословичных выражений. Наиболее частотными синтаксическими конструкциями, являются бессоюзные сложные предложения, выражающие отношения пояснения, противопоставления, условия и следствия и др. Среди сложносочиненных конструкций типичными являются сложносочиненные предложения с союзами «а», «да», выражающие сопоставительно-противительные отношения. Третье место по частотности занимают простые двусоставные предложения. Среди сложноподчиненных конструкций наиболее распространенными являются сложноподчиненные предложения с относительным местоимением «кто», основная функция которых – конкретизация субъекта.

Сборник В.И.Даля «Пословицы и поговорки русского народа» - это уникальная сокровищница, которая включает в себя духовное богатство нашего народа. Важно отметить тот факт, что в данном сборнике отражена и лингвистическая концепция языка фольклора, и концепция российской ментальности. Выделим и проанализируем некоторые паремийные речевые пространства Даля, отражающие концептуальные знания о формировании русской языковой картины мира (ЯКМ).

Возьмем фреймовую область «Ум-глупость». Основной концепт в представлен прилагательным «умный», антитезой которого выступает «глупый». «Ум» - одно из важнейших понятий для русской ЯКМ, так как для нашего мировоззрения характерно противопоставление ума и сердца, эмоций и рассудка: *Умом я это понимаю, а сердцем понять не могу*. Для российского мировосприятия концепты «ум» и «сердце» неразрывны. В отличие от западного общества, в нашем мире «думы сердца» всегда будут превалировать, а четкое, рациональное рассуждение неотделимо от эмоционального восприятия окружающего: *Кто умнее, тот и достанет (денег) поскорее*.

Важную роль в данном фреймовом поле играет понятие «дурак». Даль дает следующее толкование: *«глупый, тупой, непонятливый, безрассудный, малодушный, безумный, юродивый»*. Данный концепт давно установился в системе нашего языка и мышления, т.к. берет свои корни еще в фольклоре. «Фигура «дурака», который с видимым безрассудком сочетает в себе образ вещего, составляет один из интереснейших парадоксов сказки, притом не одной русской сказки, ибо образ вещего безумца или глупца пользуется всемирным распространением: «священное безумие» известно еще в классической древности. Тайна этого парадокса у всех народов одна и та же: она коренится в противоположности между подлинною, т.е. магическую мудростью и житейским здравым смыслом... Образ «дурака» как бы вызов здравому смыслу». Ср.:

Где умному горе, там глупому веселье. Что в утлый мех воду лить, то безумного ум-разуму учить. Анализ паремийного материала позволяет сделать вывод, что в русской ЯКМ образ «умного» менее ярко маркирован, чем «дурака», ибо разрушает социальные нормы. Тот, о ком мы говорим как о дураке, закреплен в нашем сознании как некий эталон, который может служить неким утешением.

Микрополе «Друг-недруг» включает в основном лексическое выражение концепта «дружба», ассоциирующееся со «счастьем» и «любовью». Ср.: *Кому счастье дружит, тому и люди. Кто так друга любит, тот для него последний кусок съест*. При этом в данном поле мы находим паремии, отражающие социальный подтекст: *Кто кому надобен, тот тому и памятен*. Для русской ЯКМ эта фреймовая область играет большое значение, потому что в ней уделяется внимание особенностям человеческих отношений. В нашей культуре высоко ценится общение по душам, а сфера межличностных отношений представляет собой широкий пласт фреймированных областей, выражающих все стороны человеческого взаимодействия.

В структуре концептов «друг», «недруг» сочетаются этические, социальные, психологические факторы, благодаря которым мы можем выделить основные параметры, необходимые для общения. Социальные принципы выявляют такие понятия, как «равенство – неравенство», «верность – предательство», «корысть – бескорыстие». Для психологии важно эмоциональное состояние, лингвистика же через вербальные средства дает описание дружбы. Причем здесь весьма показателен паремиологический уровень языка. Для дружбы характерна сложность и противоречивость, которые зафиксированы в пословицах и поговорках и отражают национальную специфику.

REFERENCES

1. Даль, В.И. Толковый словарь живого великорусского языка [Текст] /В.И. Даль. В 4 т. - М., 1999. - 699 с.
2. Ефремова, Т.Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный [Электронный ресурс] / Т.Ф. Ефремова. - М., 2000. <http://www.slovari.gramota.ru>
3. Муродова, Д. (2023, April). АРАБСКИЕ СЛОВА ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 2, No. 2, pp. 156-158).
4. Murodova, D. (2023). PROBLEMS OF RESEARCH OF VERBAL CONSTRUCTIONS WITH DEPENDENT OBJECT IN THE RUSSIAN AND UZBEK LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(3), 232–235. Retrieved from <https://inlib>
5. Муродова, Д. А. (2023). ОБРАЗ МАТЕРИ В ПРОЗЕ Ч.Т.АЙТМАТОВА. *GOLDEN BRAIN*, 1(5), 26–29.
6. Муродова, Д. А. (2023). ЦВЕТОВАЯ ГАММА В ЛИРИКЕ А. ФЕТА. *GOLDEN BRAIN*, 1(2), 300–303. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1355>

7. Муродова , Д. А. (2023). ОБРАЗ МАТЕРИ В ПРОЗЕ Ч.Т.АЙТМАТОВА. *GOLDEN BRAIN*, 1(5), 26–29. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1685>
8. Rashidovna, M. F., & Arabovna, M. D. (2023). Psychology of Family Relations in the "Female Prose" of Russian and Uzbek Writers. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, 2(2), 269-274.
9. Murodova, D. (2023). THE MATERNAL IMAGE IN WOMEN'S PROSE OF THE LATE TWENTIETH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 143-146.
10. Murodova, D. (2023). THE MATERNAL IMAGE IN WOMEN'S PROSE OF THE LATE TWENTIETH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 143-146.
11. Муродова, Д. А. (2023). ЦВЕТОВАЯ ГАММА В ЛИРИКЕ А. ФЕТА. *GOLDEN BRAIN*, 1(2), 300–303.
12. Муродова, Д. А. (2023). ЗАИМСТВОВАННАЯ ЛЕКСИКА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ.
13. Xasanova, S., & murodova, D. (2023). REPRESENTATION OF THE SYSTEMIC RELATIONS OF RUSSIAN VOCABULARY IN PROVERBS AND SAYINGS. *Modern Science and Research*, 2(10), 276–280. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24346>
14. Xasanova, S. (2023). USING EXPRESSIVE VOCABULARY IN RUSSIAN PROVERBS. *Modern Science and Research*, 2(10), 403–408. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25248>
15. Баходировна, Х. Ш. (2023). Гендерная Лексика В Русском Языке. *International Journal of Formal Education*, 2(11), 324–331. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/1505>
16. Hasanova, S. (2023). SYSTEM RELATIONS IN THE RUSSIAN LANGUAGE VOCABULARY. *Modern Science and Research*, 2(9), 72–74. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23900>
17. Хасанова, Ш. Б. (2023). РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СИСТЕМНЫХ ОТНОШЕНИЙ РУССКОЙ ЛЕКСИКИ В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(4), 1220-1226.
18. Nigmatova Gulnoz Khamidovna, & Khasanova Shakhnoza Bakhodirovna. (2022). System Relations in the Vocabulary of the Russian Language. *Global Scientific Review*, 3, 44–48. Retrieved from <https://www.scienticreview.com/index.php/gsr/article/view/22>
19. Toshpo'latova, S. (2023). ETHNOLOGICAL ANALYSIS OF CALENDRIAL CALCULATION AND LENGTH MEASUREMENTS OF KHUF VALLEY TAJIKS IN THE RESEARCHES OF MS ANDREYEV. *Modern Science and Research*, 2(10), 291-299.
20. Toshpo'latova, S. S. (2023). TOJKLAR MILLIY KIYIM-KECHAKLARI VA "BESHMORAK" MAROSIMINING ETNOLOGIK TAHLILI. *SCHOLAR*, 1(28), 395-401.
21. Toshpo'latova, S. (2023). A STUDY OF THE WEDDING CEREMONY OF THE TAJIKS OF AFGHANISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 84-89.

22. Toshpo'latova, S., & Ashurova, G. (2023). THE HISTORY AND DESCRIPTION OF THE WORK OF MS ANDREYEV-" ARK BUKHARI". *Modern Science and Research*, 2(9), 404-409.
23. Toshpo'latova, S. S., & Naimov, I. N. (2023). MS ANDREYEV–O'RTA OSIYO XALQLARI ETNOGRAFIYASINING YIRIK OLIMI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 1214-1222.
24. Naimov, I., & Toshpo'latova, S. (2023). MARRIAGE CEREMONY OF TAJIKS IN THE WORK OF MIKHAIL STEPANOVICH ANDREYEV "TADJIKI DOLINI KHUF". *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 3(1), 12-16.
25. Orifjonovich, O. A. (2023). The Main Features of Conceptual Metaphors in Modern Linguistics. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 365-371.
26. Ollomurodov, A. (2023). CINEMA DISCOURSE ANALYSIS AND THEORETICAL FOUNDATIONS IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 500-505.
27. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF. VOLUME, 3, 30-35.
28. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA.
29. Ollomurodov, A. (2023). MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR. *Modern Science and Research*, 2(9), 136-139.
30. Rokhila Bafoeva 2023. The Concept of Education in English and Uzbek Proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*. 1, 9 (Nov. 2023), 292–296.
31. Bafoeva, R. (2023). NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 58-63.
32. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2022). NATIONAL AND CULTURAL PROVERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES AND THEIR UNIVERSAL FEATURES. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(4), 500-503.
33. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARING GENDER XUSUSIYATLARI. *World of Science*, 6(5), 167-169.
34. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARINING JAMIYATDAGI TUTGAN O'RNI VA ULARNING O'RGANILGANLIK DARAJASI. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 2(14), 74-76.
35. Bobohusenov, A. (2023). BUXORO VOHASINING ANTIK DAVRI YODGORLIKLARI. *SCHOLAR*, 1(28), 298-302.
36. Akmal, B. (2023). QADIMGI BAQTRIYA MADANIYATI VA YODGORLIKLARI TIPOLOGIYASI. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(7), 100-102.
37. Akmal, B. (2023). BUXORO VOHASI QOYATOSH SURATLARINING DAVRIY TASNIFI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 29(1), 142-146.

38. Bobohusenov, A. (2023). QADIMGI VARAXSHA DEVORIY GANCH VA LOY BEZAKLARI. *SCHOLAR*, 1(28), 303-308.
39. Akmal, B., & Ismat, N. (2023). BAQTRIYANING BRONZA DAVRI ARXEOLOGIYA YODGORLIKLARINING JOYLASHUVI VA MODDIY MADANIYATI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 73-80.
40. Utkerovna, B. S. (2023). Effective Ways of Improving Language Learners' Communication Skills through Story-Based Approach. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 563-567.
41. Berdiyeva, S. U. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN GAME-BASED LEARNING AND GAMIFICATION [Data set]. Zenodo.
42. Berdiyeva, S. (2023). BENEFITS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH ROLE-PLAYING ACTIVITIES. *MODERN SCIENCE AND RESEARCH*, 2(10), 723–729. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10034991>
43. Berdiyeva, S. (2023). A STORY-BASED APPROACH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE. *Modern Science and Research*, 2(10), 262-266.
44. Berdiyeva, S. (2023). THE IMPORTANCE OF ROLE PLAYING ACTIVITIES IN IMPROVING LEARNERS' LANGUAGE SKILLS. *Modern Science and Research*, 2(9), 75-78.
45. Utkirovna, B. S. (2023). Characteristics of the Works of Charles Dickens. *European Science Methodical Journal*, 1(3), 24-28.
46. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF VOICE IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(7), 430–433. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22266>
47. Jabborova, A. (2023). WHAT IS DESIGN THINKING?. *Talqin Va Tadqiqotlar*, 1(13). извлечено от <http://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/941>
48. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(8), 367–375. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23467>
49. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR, THE ANALYSIS OF THEIR USE IN “LOVY OF LIFE” WRITTEN BY JACK LONDON. *Modern Science and Research*, 2(9), 97–108. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24087>
50. Jabborova, A. (2023). PROBLEMS TO LEARN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 780–786. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24706>
51. Jabborova, A. (2023). THE WAYS TO LEARN ENGLISH EFFECTIVELY. *Modern Science and Research*, 2(10), 23–30. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24965>
52. Jabborova, A. (2023). GAMIFICATION.
53. Bakhshullayevich, T. B., & Shaxina, S. (2022). Classification of Enzymes. *EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY*, 2(5), 37-39.

54. Toxirov, B. B., Tagaeva, M. B., & Shukurova, S. (2023). Obtaining stabilized enzymes and their application in the food industry. *Science and Education*, 4(4), 529–537. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/5560>
55. Tuyg'unovna, S. S. (2023). DORIVOR NA'MATAKNING FOYDALI XUSUSIYATLARI VA TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(9), 11-13.
56. Shukurova, S. (2023). DORIVOR ACHCHIQ BODOM URUG'NING SHIFOBAXSHLIGI, DORI TAYYORLASH USULLARI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(10 Part 3), 116-120.
57. Tuyg'unovna, S. S. (2023). USEFUL PROPERTIES OF THE MEDICINAL PRODUCT AND USE IN MEDICINE. *Gospodarka i Innowacje*. 40, 179-181.
58. Shukurova, S. (2023). DORIVOR O'SIMLIKLARNING KIMYOVIY TARKIBI VA TASNIFI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(11), 5-10.
59. Tuyg'unovna, S. S. (2023). CHEMICAL COMPOSITION OF MEDICINAL PLANTS AND CLASSIFICATION. *EUROPEAN JOURNAL OF MODERN MEDICINE AND PRACTICE*, 3(11), 33-35.
60. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOYIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.
61. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.
62. Shokir o'g'li, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 554-559.
63. Shokir O'g'li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
64. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN RAISING A SPIRITUALLY MATURE GENERATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 488-493.
65. Xalilova, K., & Atoyeva, D. (2023). THE USAGE OF IDIOMS IN SPEAKING. *Modern Science and Research*, 2(9), 362-364.
66. Khalilova, K. (2023). ACADEMIC VOCABULARY: HOW TO TEACH AND STUDY IT. *Modern Science and Research*, 2(9), 79-83.
67. Maftunabonu, S. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN TRADITIONAL AND MODERN TEACHING METHODS. *Modern Science and Research*, 2(10), 829-831.
68. Shodieva, M. (2023). MASTERING ENGLISH IN A MONTH: EFFECTIVE STRATEGIES FOR RAPID PROGRESS. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 19, pp. 83-87)*.

O'QUV JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA DIDAKTIK
O'YINLARDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNING
ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Toshpo'latova Mohira G'ulom qizi

Guliston davlat pedagogika instituti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi

1-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10372237>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim o'quv jarayonini tashkil etishda didaktik o'yinlardan foydalanishning samaradorligi, ta'lim jarayonida didaktik o'yinlardan foydalanishning ahamiyati bo'yicha ilmiy izlanish olib borgan olimlarning tadqiqotlari tahlili, didaktik o'yinlarni tashkil etishga qo'yiladigan talablar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, o'yin, didaktik o'yin, harakatli o'yin, aralash o'yin, so'z o'yin, intellektual o'yin, ta'lim, tarbiya, dars, mustaqil fikrlash, bilim, qiziquvchanlik, o'quvchi, o'qituvchi.

SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF IMPROVING THE
METHODOLOGY FOR USING DIDACTIC GAMES IN IMPROVING THE
EFFECTIVENESS OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. This article reflects on the effectiveness of the use of didactic games in the organization of the educational process of primary education, the analysis of the studies of scientists who conducted scientific research on the importance of the use of didactic games in the educational process, the requirements for the organization of didactic games.

Keywords: elementary grade, game, didactic game, action game, mixed game, word game, intellectual game, education, upbringing, lesson, independent thinking, knowledge, curiosity, student, teacher.

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
МЕТОДИКИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР В ПОВЫШЕНИИ
ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Аннотация. В данной статье представлен анализ исследований ученых, проводивших научное исследование эффективности использования дидактических игр в организации образовательного процесса начального образования, значимости использования дидактических игр в образовательном процессе, рассмотрены требования к организации дидактических игр.

Ключевые слова: начальный класс, игра, дидактическая игра, подвижная игра, смешанная игра, словесная игра, интеллектуальная игра, воспитание, обучение, урок, самостоятельное мышление, Знания, любознательность, ученик, учитель.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining qiziquvchanligi, bilishga intilishi so'nmagan davrida, mustaqil fikrlashga o'rgatuvchi, tafakkuri rivojlantiruvchi didaktik o'yinlardan foydalanib o'quvchilarga chuqur bilim berish boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O'ZBEKISTON — 2030" STRATEGIYASI TO'G'RISIDA"gi PF-158-sonli Farmonida 2030-yilgacha

erishiladigan maqsadlarning samaradorlik ko'rsatkichlari belgilangan bo'lib, unda ta'lim tizimiga oid quyidagi islohotlar nazarda tutilgan:

maktabgacha ta'lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish hamda bolalarning to'liq qamrovini ta'minlash;

umumiy o'rta ta'lim tizimida "Ta'lim uchun qulay muhit" dasturini amalga oshirish;

umumiy o'rta ta'lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish;

pedagog kadrlar maqomini oshirish, ularning bilimi va malakasini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish;

oliy ta'lim bilan qamrovni kengaytirish, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish va boshqalar.

Ushbu ustuvor vazifalarni bajarish jarayonida xalq ta'limi tizimida o'quvchi-yoshlarga ta'lim-tarbiya berish tizimini isloh qilish bilan birgalikda oliy ta'lim tizimiga sifatli kadrlar tayyorlashdek mas'uliyatli vazifani yukladi.

O'yin kichik maktab yoshidagi o'quvchilar faoliyatida asosiy o'rinni egallaydi. O'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatidan kelib chiqadigan bo'lsak, o'yin dunyoni va uzligini anglashda, qiziqishlarini qondirishda asosiy vosita hisoblanadi. Ta'limiy o'yinlar bilimlarni o'zlashtirish jarayonini yengillatish va o'yin orqali bilim berish maqsadida yaratilgan.

A.Y.Bobomurodova ona tili ta'limida o'quv topshiriqlarini o'yin xarakterida ko'rish lozimligini ta'kidlaydi va shunday deydi: "Ta'limiy o'yinlar o'quvchilarni ijodiy faoliyat ko'rsatishga, o'rganilayotgan til hodisalarining mohiyatini anglab, mustaqil ravishda hukm va xulosalar chiqarishga, har bir o'quvchiga o'zligini namoyish etish va mulohazalarini erkin bayon etib, o'z nuqtayi nazarini himoya qilishga keng imkoniyat yaratadi. Tezkorlik, sezgirlik, topqirlik, qat'iylik, o'quv qiyinchiliklarini mustaqil yengish kabi fazilatlarini tarkib toptirish, ko'pincha, ta'limiy o'yinlar orqali amalga oshiriladi".

L.V.Artemova esa ta'limiy o'yinlarning muhim jihatlari, vazifasi va ahamiyati haqida shunday deydi: "Didaktik o'yinlarning muhim jihatlari shundaki, o'quv topshiriqlari bolalarga o'yin shaklida taqdim etiladi. Bolalar o'yin jarayonida bilimlarni o'zlashtirayotganlari, ma'lum predmetlardan foydalanish malakalarini va o'zaro muomala madaniyatini egalalayotganlarini sezmaydilar. Har bir didaktik o'yin ta'limiy va tarbiyaviy mazmuni, o'yin topshiriqlari, o'yin harakatlari, o'yin va tashkiliy munosabatlardan iborat bo'ladi".

Olima Sh.Nurullayeva o'z tadqiqotida didaktik o'yinlarni mazmuniga ko'ra tinch o'yinlar, harakatli o'yinlar, aralash tipdagi o'yinlar; shakliga ko'ra musobaqa o'yinlari, sahna o'yinlariga ajratadi.

Harakatli o'yinlarga ona tili ta'limi jarayonida qo'llaniladigan musiqali o'yinlar va sahna o'yinlarini misol qilib keltirish mumkin.

Aralash o'yinlar o'zida ham harakatli o'yinlar, ham tinch o'yinlar elementlarini aks etiradi.

Tarqatma materiallar asosida uyushtiriladigan o'yinlar, so'z o'yinlari, kesma harflar bilan o'tkaziladigan o'yinlar tinch o'yinlarga misol bo'la oladi.

Didaktik o'yinlarning asosiy turlari: Intelektual (aqliy) va harakatli hamda aralash o'yinlardan iborat. Bu o'yinlar ishtirokchilarda aqliy, jismoniy ahloqiy, psixologik, estetik, badiiy, tadbirkorlik, mehnat va boshqa ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ta'lim-

tarbiya jarayonida asosan o'quvchilarda ta'lim olish motivlarini, ularning turli yo'nalishdagi qobiliyat va qiziqishlarini oshiradigan, biror kasbga moyilliklarini ko'rsatadigan didaktik o'yinlardan foydalaniladi. Didaktik o'yinlar intellektual metodlarning tarkibiy qismlaridan biri sifatida o'quvchini ichki imkoniyatlarini ishga tushirishga, o'ylashga, erkin fikr yuritishga, muloqotga, ijodkorlikka yetaklaydi. Ayniqsa unda atrof – muhit, hayotga bo'lgan qiziqish ortadi, uchragan qiyinchilik, to'siqlarni qanday yengish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Didaktik o'yinlar nazariy, amaliy jismoniy, roli, ishchanlik va boshqa yo'nalishlar bo'yicha, turlari bo'yicha ajratiladi. Didaktik o'yinlar o'quvchilarda tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, tadqiq qilish, hisoblash, o'lchash, yasash, sinash, kuzatish, solishtirish xulosa chiqarish, mustaqil qaror qabul qilish, guruh yoki jamoa tarkibida ishlash, ahloq odob o'rgatish, yangi bilimlar o'rgatish va boshqa faoliyat turlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan o'yinlarga ajratiladi.

Didaktik o'yinlarga qo'yiladigan talablar:

1. Didaktik o'yinlar o'quv predmetlari bo'yicha dastur materialiga muvofiq yo'sinda tanlanishi lozim.
2. Didaktik o'yin unda qatnashuvchilarga bilimlar bo'yicha ma'lum talablar qo'yiladigan yo'sinda ishlab chiqilishi kerak.
3. Didaktik o'yinning muvaffaqiyatli o'tishi uning maqsadini yaqqol aniqlashiga bog'liq.
4. O'yinlarni tanlashda ma'lum izchillikka rioya qilish zarur.
5. Didaktik o'yinlarning qoidasini va tashkil etilishini tuzish va ishlab chiqishda o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini, ularning turli (bo'sh va kuchli, faol va loqayd) guruhlarini hisobga olish kerak.
6. O'yinning qoidalari sodda, aniq bo'lishi va yaqqol ifodalanishi lozim.
7. Har bir o'quvchi butun o'yin jarayonida faol ishtirok etishi, o'z "navbatini" uzoq kutish o'yinga qiziqishni susaytirishi mumkinligini unutmaslik kerak.

Har bir o'yinga umumiy va yakka tartibda yondashish, undagi topshiriqlarning qiyinlik darajasini va qanchasi mustaqil holda bajarilishini hisobga olish kerak.

Boshlang'ich sinflar ta'limi amaliyotida keng foydalaniladigan didaktik o'yinlar bevosita bilish jarayoni bilan bog'liq bo'lib, ta'limning takomilga yetishiga yordam beradi. Didaktik o'yinlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va intellektual imkoniyatiga mos ta'lim texnologiyalaridan biri sifatida:

19. passiv o'quvchilarni jamoaga aralashtirish, ularning har xil vazifalarni qo'rqmasdan bajara olishlariga xizmat qiladi;
20. o'quvchilarning birgalikda o'ynab, o'z manfaatlarini jamoa manfaatlari bilan uyg'unlashtira olishlari, bir-biriga ko'maklashish, muvaffaqiyatidan xursand bo'lish kabi yaxshi sifatlarini tarkib toptirishga yordam beradi;
21. shaxsga xos bo'lgan sofdillik, rostgo'ylik, harakatchanlik kabi ijobiy xislatlarning shakllanishiga ko'maklashadi;
22. darsda o'quvchilarning imkon qadar erkin va o'zaro do'stona faoliyat yuritishlariga sharoit yaratadi;

23. tarbiyalanuvchilarni tevarak-atrof, odam va olam sirlari to'g'risidagi bilimlarini mustahkamlashga yo'naltiradi;

–o'z shaxsiy tajribalaridan, hayotda ko'rgan-bilganlaridan, badiiy asarlar mutolaasidan o'zlashtirganlarini amalda foydalanishga o'rgatadi;

–ijodiy imkoniyatlarini, kashf etish qobiliyatlarini, yaratuvchanlik iqtidorlarini rivojlantiradi;

–bilim olish jarayonining yengilroq, qiziqarliroq kechishiga, aqliy zo'riqishlarning yoqimli kechishiga turtki beradi;

–aqliy imkoniyatlarining takomillashishiga asos bo'ladi.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlashimiz mumkinki, ta'lim jarayonida, xususan, boshlang'ich ta'limda dars jarayonini tashkil qilishda didaktik o'yinlardan foydalanish dars samaradorlini oshirish bilan birgalikda o'quvchilarning bilim olishga qiziqishini oshiradi, harakatchanlikka va mustaqil fikrlashga o'rgatadi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ““O'ZBEKISTON — 2030” STRATEGIYASI TO'G'RISIDA”gi Farmoni. PF-158-son. 2023-yil 11-sentabr. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>
2. Abdikhadirovna, U. D. (2022). Possibilities of improving the methodology of preparing primary class students for the international assessment program based on digital technologies (example of girls). *Innovation in the modern education system*, 3(25), 159-163.
3. Abdixadirovna, U. D. (2022). Reviews on Preparation for the Pirls International Assessment Program. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 6, 696-700.
4. Артемова Л.В. Окружающий мир в дидактических играх: книга для воспитателя детского сада и родителя. - Москва: Просвещение, 1992. 97 стр.
5. Bobomurodova A. Ona tili ta'limi jarayonida o'yin topshiriqlaridan foydalanish. Ped. fan. nom. ... dis. –T.: 1996. - 146 b.
6. Boychayeva Sh.S. Ta'lim samaradorligini oshirishda didaktik o'yinlarning o'rni// maqola. *Science and innovation international scientific journal* <https://doi.org/10.5281/zenodo.7344807>
7. Dilrabo, E., & Dildora, U. (2022). Modern Approaches Natural Science Lessons. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 6, 481-484.
8. Husanboyeva Q., Hazratqulov M., Jamoliddinova Sh. Boshlang'ich sinflarda adabiyot o'qitish metodikasi. Oliy o'quv yurtlari pedagogika fakultetlari (boshlang'ich sinf o'qituvchilari) uchun darslik. –T.: Innovatsiya-ziyo, 2020.
9. Nurullayeva Sh. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish usullari. –Qarshi. 2005.
10. Utanbayeva, D. A. (2020). BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI ONA TILI TA'LIMI JARAYONIDA MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISH. In *МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ* (pp. 236-239).

11. Utanbayeva, D. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI PIRLS XALQARO VAHOLASH DASTURIGA SAMARALI TAYYORLASHDA BADIYIY MATNLAR BILAN ISHASHNING AHAMIYATI. *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(4), 27-31.
12. Элмуратова, Д. Asmelogig aspekt of professional-pedagogical preparation of the future teacher of initial classes. In *Молодежь и наука: шаг к успеху Сборник научных статей Всероссийской научной конференции перспективных разработок молодых ученых* (pp. 10-13).
13. Элмуратова, Д. (2021). БЎЛАЖАК БОШЛАНГИЧ СИНИФ ЎҚИТУВЧИЛАРИДА ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТНИНГ ШАКЛЛАНГАНЛИК ДАРАЖАСИ. *Scientific progress*, 2(8), 220-223.
14. Элмуратова, Д. (2018). INNOVATIVE METHODS OF TEACHING STUDENTS IN HIGH EDUCATIONAL INSTITUTIONS. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych*. 223.
15. Elmuratova, D. (2018). THE MAIN INDICATORS OF PROFESSIONAL TRAINING OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO INNOVATIVE ACTIVITY. *Central Asian Journal of Education*, 2(1), 63-68.

РОЛЬ ХАНСТВ СРЕДНЕЙ АЗИИ В ФОРМИРОВАНИИ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ

Мирзарахимова Наргиза Жўрабоева

учительница школы-интерната номер-5 Чартакского района Наманганской области
Республики Узбекистан

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10455789>

Аннотация. В данном исследовании анализируются политические и экономические функции средневековых ханств в Центральной Азии и их вклад в развитие трансконтинентальных торговых сетей, известных как Шелковый путь. Благодаря стабильному управлению и безопасности, обеспечиваемым военизированными ханствами, такими как Хорезмийцы, Караханиды и Монгольская империя, процветали сухопутные маршруты, соединяющие Китай, Индию, Персию и средиземноморский мир. Торговцы использовали эту стабильность для расширения торговли предметами роскоши и предметами первой необходимости, включая шелк, специи, стеклянную посуду, бумагу и многое другое. Ханства разбогатели, служа узлами, где товары из разных империй хранились, сортировались и перераспределялись по маршрутам. Посредством налогов и транзитных сборов центральноазиатские державы финансировали дальнейшую инфраструктуру и дипломатические усилия по поддержанию открытых коридоров, тем самым институционализируя систему Шелкового пути по всей Евразии на протяжении веков.

Ключевые слова: Шелковый путь, Великий шелковый путь, ханства, Средняя Азия, средневековая торговля, Хорезм, Караханиды, Монгольская империя.

THE ROLE OF THE KHANATES OF CENTRAL ASIA IN THE FORMATION OF THE GREAT SILK ROAD

Abstract. This study analyzes the political and economic functions of the medieval khanates in Central Asia and their contribution to the development of transcontinental trade networks known as the Silk Road. With stable governance and security provided by militarized khanates such as the Khwarezmians, Karakhanids and the Mongol Empire, land routes flourished connecting China, India, Persia and the Mediterranean world. Merchants used this stability to expand trade in luxury goods and necessities, including silk, spices, glassware, paper, and more. The khanates grew wealthy by serving as hubs where goods from different empires were stored, sorted, and redistributed along routes. Through taxes and transit fees, the

Central Asian powers financed further infrastructure and diplomatic efforts to maintain open corridors, thereby institutionalizing the Silk Road system throughout Eurasia for centuries.

Key words: *Silk Road, Great Silk Road, khanates, Central Asia, medieval trade, Khorezm, Karakhanids, Mongol Empire.*

Введение

Великий шелковый путь – один из самых известных торговых путей в истории, на протяжении веков соединявший Восток и Запад. Но многие люди, возможно, не знают, что ханства Центральной Азии сыграли решающую роль в формировании и успехе этой древней торговой сети. Эти кочевые империи, также известные как Тюркские ханства, были могущественными и влиятельными в регионе, и их влияние на развитие Великого Шелкового пути нельзя недооценивать. В этом сообщении блога мы углубимся в историю ханств Центральной Азии и исследуем их важную роль в формировании Великого Шелкового пути.

Ханства и их географическое значение

Представьте себе: могущественные ханства Центральной Азии, а именно Чагатай, Золотая Орда и Ильханство, расположены по обе стороны легендарного Шелкового пути. Каждое из этих ханств занимало стратегическое положение, служа воротами, соединявшими Восток с Западом. Их территории охватывали горы, пустыни и степи, на которых проходили ключевые пути, которые поддерживали жизнеспособность и динамичность Шелкового пути. Это были не просто переходы; они были спасательными кругами торгового пути.

Эти ханства, благодаря своему географическому положению, служили сердцем Шелкового пути. Они делали больше, чем просто сидели вдоль маршрута; они активно способствовали приливу и отливу товаров, культур и идей. Они были хранителями важных проходов через пересеченную местность и обширную дикую местность, играя важную роль в обеспечении непрерывности торговли. (Беквит, СІ (2009))

Каждый караван, осмелившийся пересечь сложные ландшафты, находил убежище в ханствах, находясь в безопасности под их защитой и управлением. Они владели ключами к успеху Шелкового пути, охраняя его, понимая его жизненно важную роль в мировой экономике и дипломатии. Географическое значение ханств заключалось не только в их местоположении; речь шла о центральной роли, которую они сыграли в поддержании биения сердца и жизни Шелкового пути. В этих жизненно важных центрах

взаимодействие происходило не только в форме торговли, но и в форме культурного и интеллектуального обмена, создавая динамичный плавильный котел цивилизаций. Именно в этих местах шелк из Китая можно было обменять на специи из Индии, текстиль из Персии и лошадей из степей, что делало ханства важнейшими связующими звеньями глобальных связей. В этих шумных центрах собрались ученые и торговцы из разных уголков мира, обогатив маршрут замечательным культурным слиянием. Эти обмены еще больше повысили привлекательность Шелкового пути, повысив его престиж и притягательную силу, укрепив роль ханств как глобальных каналов торговли и знаний. Их неотъемлемая роль в работе Шелкового пути подчеркивает их значение в истории и вклад в формирование великого торгового пути.

Экономическое влияние ханств на Шелковом пути

Представьте себе шумный рынок старины, изобилующий торговцами, торгующимися по ценам на шелк, специи и драгоценные камни. Теперь представьте, что эта сцена простирается на тысячи миль, от восточных окраин Китая до западных границ Европы. Это был Великий шелковый путь, сложная сеть торговых путей, сыгравшая решающую роль в формировании мира, каким мы его знаем. В центре всего этого находились ханства Центральной Азии, влияние которых остро ощущается в экономической инфраструктуре, которая поддерживала процветание Шелкового пути. (Кристи-младший (1998))

Ханства не просто служили географическим мостом между Востоком и Западом, но также возводили экономические леса, которые поддерживали работу Шелкового пути. Они реализовали ряд финансовых мер, которые обеспечили бесперебойное движение торговли на этих важнейших торговых маршрутах. Они установили ретрансляционные станции на своих территориях, по сути служившие древними остановками для утомленных путников и их нагруженных караванов. Эти станции давали необходимую передышку, еду и защиту от сурового и часто опасного путешествия.

Однако экономическое влияние ханств выходило за рамки простого предоставления услуг. Они чеканили свои собственные монеты, фактически создавая единую валютную систему, которая стимулировала торговлю. Обращение этой валюты облегчало транзакции между торговцами разных национальностей и происхождения, тем самым стимулируя экономическую активность на Шелковом пути. Кроме того, ханства разработали эффективные системы налогообложения для облегчения и контроля

торгового процесса. Эти административные меры в значительной степени способствовали поддержанию порядка и предсказуемости на этом колоссальном трансконтинентальном торговом пути.

Ханства также взимали налоги с товаров и путешественников, проходивших через их территорию. Хотя это могло быть средством пополнения их казны, это также способствовало развитию местной торговли. Введенные налоги создали систему, которая поощряла обмен товарами, стимулируя торговлю и ведя к экономическому процветанию Шелкового пути. Кроме того, ханства активно поощряли рост местной промышленности, создавая разнообразный рынок товаров, от среднеазиатских ковров и текстиля до китайского чая и персидского золота. Это способствовало притоку экзотических товаров на Шелковый путь, диверсифицируя ассортимент товаров, доступных для торговли. Действительно, создав богатую экономическую среду, ханства также стали жизненно важными центрами культурного обмена. Торговцы из разных культур привозили не только товары, но и свои обычаи, идеи и технологии, еще больше обогащая опыт Шелкового пути. Введя строгие правила и контролируя торговлю, они обеспечили безопасность и честность транзакций, привлекая на этот маршрут больше торговцев. Их управление также способствовало разрешению споров и установлению норм в транснациональной торговле, придавая стабильность сложной системе. (Коротаев А. (2006).)

Итак, представляя себе звон монет, обмен экзотическими товарами и хор разных языков, наполняющий воздух вдоль Шелкового пути, вспомните ханства. Их проницательная экономическая политика и стратегические инициативы обеспечили жизненно важную основу, которая поддерживала биение сердца торговли на Шелковом пути и процветание его торговых путей. Их влияние было не только географическим или политическим, но было неразрывно связано с экономическим пульсом Шелкового пути, формируя его процветание и обеспечивая его место в анналах истории.

Роль ханств в культурном обмене

Культурное великолепие, которое характеризовало Шелковый путь, во многом связано с ханствами Центральной Азии. Эти могущественные образования были не просто политическими и экономическими оплотами; они служили великими амфитеатром, где культуры мира сходились, обменивались и развивались. (Миллуорд, Дж. А. (2007))

Когда торговцы, исследователи и путешественники пересекали Шелковый путь, они перевозили не только драгоценные товары, но также идеи, традиции и верования. Ханства, благодаря своему центральному расположению и решающей роли, стали оживленным перекрестком культурного обмена. Представьте себе яркое полотно культур, сплетающихся воедино в динамичном танце обмена и ассимиляции под бдительным оком ханств.

Буддийские монахи, исламские ученые и христианские миссионеры двигались по Шелковому пути, принося с собой свои духовные верования и религиозные артефакты. Ханства, демонстрируя удивительную открытость, создали гостеприимную среду, в которой эти духовные исследователи могли распространять свои убеждения. Это привело к религиозному и философскому смешению, которое добавило глубины культурному ландшафту Шелкового пути. Таким образом, ханства сыграли жизненно важную роль в распространении буддизма, ислама и несторианского христианства. (. Перри, Дж. (1980))

Но не только религия нашла благодатную почву в ханствах. Литература, искусство, музыка и даже кулинарные традиции из отдаленных регионов проникли в самые центральные центральноазиатские центры. Ханаты стали живым музеем мировых культур, где персидская поэзия звучала наряду с китайскими мелодиями, где греческая философия смешивалась с индийской духовностью и где арабские рецепты готовились с использованием специй Шелкового пути.

Ханства не были просто пассивными наблюдателями в этом культурном обмене; они активно продвигали это. (Синор, Д. (1999)) Они способствовали созданию атмосферы принятия и признательности, поощряя обмен и ассимиляцию различных традиций. Этот культурный динамизм способствовал яркому духу Шелкового пути и оставил непреходящее наследие, которое продолжает формировать мировые культуры.

Культурное влияние ханств на Шелковом пути является свидетельством их важности в формировании человеческой цивилизации. Действительно, изобретательность ханств не ограничивалась содействием культурному обмену. Они подготовили почву для обмена технологическими достижениями и научными знаниями, которые стали катализаторами глобального прогресса. Благодаря своей открытости к культурному разнообразию они способствовали обмену, который обогатил мир, способствуя эволюции культур и обществ. Этот обмен не просто соединил Восток и Запад — он создал плавильный котел идей, философий и убеждений, который

продолжает формировать мир сегодня. Вспомните ханства, размышляя о культурном разнообразии и богатстве нашего современного мира.

Дипломатические отношения, установленные ханствами

Представьте себе могучие ханства не просто как политические центры власти и экономические гиганты, но и как искусных дипломатов, ловко организующих мир и гармонию на Шелковом пути. Путешествуя по тонким водам международных отношений, они сыграли решающую роль в укреплении дипломатических отношений между королевствами и империями.

Дипломатические обмены были не просто приятностью в царстве ханств; они были необходимостью. Они были проводниками, посредством которых устанавливались и поддерживались мир и стабильность, создавая среду, способствующую процветанию торговли на Шелковом пути. Дипломатия, в том виде, в котором ее практиковали ханства, была тем маслом, которое обеспечивало бесперебойную работу механизмов Шелкового пути. (Вамбери, А. (1864))

Эти ханства умели принимать иностранных послов, проводить дипломатические миссии и создавать политические союзы. Представьте себе двор ханства, где дипломатов из далеких стран принимали с почетом и уважением. Пройдут переговоры, будут заключены сделки и сформированы альянсы. Эти дипломатические встречи, отмеченные тщательно продуманными ритуалами и традициями, сыграли важную роль в поддержании мира, обеспечении безопасности путешественников и процветании торговли на Шелковом пути.

Однако дипломатия ханств заключалась не только в проведении банкетов или подписании пактов. Это была стратегическая игра на шахматной доске Шелкового пути. Каждый дипломатический шаг был направлен на укрепление их позиций, усиление их влияния и обеспечение безопасности путей жизни Шелкового пути. Речь шла об обеспечении выживания не только их собственных королевств, но и обширной сети торговли и обмена, которую они помогали поддерживать.

Укрепляя дипломатические отношения, ханствам удалось объединить сеть мира и сотрудничества, простиравшуюся от Дальнего Востока до далекого Запада. Действительно, их эффективная дипломатия настолько ценилась, что даже противоборствующие субъекты прибегали к их посредничеству в разрешении споров. Тактично уравновешивая расстановку сил, они принимали решения, которые часто были взаимовыгодными для конфликтующих сторон. В этом дипломатическом ковре каждый

узел представлял собой урегулированный конфликт, каждая нить — установленный договор. Их тщательно развитая дипломатическая сеть имела потенциал для подавления назревающих конфликтов до того, как они перерастут в открытые боевые действия. Их дипломатическое мастерство, столь же важное, как их экономическая политика и географическое положение, было еще одним важным винтиком в сложной машине Шелкового пути.

Углубляясь в историю ханств и их дипломатических стратегий, мы видим контуры формирующегося мира — мира, связанного не только торговыми путями, но и дипломатическими связями, которые обеспечивали мир, стабильность и процветание. Их дипломатическое наследие, а также их экономическое и культурное влияние продолжают формировать сегодня геополитический ландшафт мира. Это свидетельство их далеко идущего влияния и той инструментальной роли, которую они сыграли в великом повествовании о Шелковом пути.

Наследие ханств и Шелковый путь

Отголоски ханств и Шелкового пути звучат и в наши дни, оставляя следы на песках времени, которые мы продолжаем отслеживать. Влияние ханств ощутимо в торговых артериях, которые сегодня пересекают Центральную Азию, вдыхая жизнь в экономику и рынки, как и столетия назад. Те же самые тропы, по которым когда-то слышался стук копыт караванов, теперь шумят от движения современных транспортных средств, олицетворяющих вневременное значение этих древних торговых путей.

Взгляните на Центральную Азию сегодня, и вы увидите яркую палитру культур, языков и традиций. Этот культурный плавильный котел является плодом культурного обмена, поддерживаемого ханствами. (Кафесоглу, И. (1989)) Культурное разнообразие, которое когда-то было побочным продуктом Шелкового пути, теперь встроено в саму ткань этих обществ, находя отклик в их искусстве, музыке, литературе и кухне.

Помимо экономического и культурного отпечатка, ханства оставили значительный след в мире дипломатии. Их стратегические союзы, дипломатическая тактика и мастерство ведения переговоров стали эталоном международных отношений, из которого до сих пор можно извлечь ценные уроки. Они не просто сформировали дипломатию своей эпохи; они заложили основу для принципов поддержания мира и сотрудничества, которые лежат в основе сегодняшнего мира.

В 21 веке наследие Шелкового пути возрождается и переосмысливается посредством амбициозных проектов, таких как китайская инициатива «Пояс и путь». Это

начинание, направленное на соединение Азии с Африкой и Европой посредством обширных сухопутных и морских сетей, напоминает дух Шелкового пути. Это подчеркивает непреходящую актуальность этих древних торговых путей и их потенциал для формирования глобальной торговли и сотрудничества. (Резахани , К. (2010))

В мире, который, кажется, находится на расстоянии нескольких световых лет от эпохи ханств, интересно видеть, как нити их наследия вплетены в гобелен нашего современного мира. Их влияние выходит за рамки времени, напоминая нам о той глубокой роли, которую они сыграли в формировании хода человеческой истории и динамики нашего сегодняшнего мира. Их наследие является свидетельством силы обмена, сотрудничества и дипломатии. И поэтому, стоя на плечах ханств и глядя на горизонт глобальных связей, мы вспоминаем, что сердце Шелкового пути все еще бьется, его дух все еще процветает, подпитываемый вечным наследием могущественных ханств Центральной Азии. Это наследие, проявляющееся в различных формах, напоминает нам, что история существует не только в прошлом, но дышит всеми нюансами нашего нынешнего общества и играет ключевую роль в формировании нашего будущего. Таким образом, признание наследия ханств позволяет нам лучше понимать, ориентироваться и влиять на современные геополитические и культурные ландшафты. Подобно тому, как когда-то Шелковый путь соединял различные цивилизации и способствовал обмену, мы тоже должны развивать дух сотрудничества и взаимопонимания в нашем все более глобализованном мире. Осознание этой взаимосвязи и вдохновение дипломатическим мастерством ханств может направить нас к будущему крепких глобальных отношений и устойчивого развития.

REFERENCES

1. Беквит, СІ (2009). Империи Шелкового пути: История Центральной Евразии от бронзового века до наших дней. Издательство Принстонского университета.
2. Кристи-младший (1998). Средневековая Османская империя. Рутледж.
3. Де ла Васьер, Э. (2005). Согдийские торговцы: История. Брилл.
4. Коротаев А. (2006). Происхождение арабского типа ртути. Еще амальгамация: гипотеза. Гипотезы в истории науки, 129–138.
5. Миллуорд, Дж. А. (2007). Евразийский перекресток: история Синьцзяна. Издательство Колумбийского университета.

6. Перри, Дж. (1980). Династия Караханидов. В Кембриджской истории Ирана (стр. 218–238). Кембридж: Издательство Кембриджского университета.
7. Синор, Д. (1990). Возникновение и распад Тюркской империи. В Кембриджской истории ранней Внутренней Азии (том 1, стр. 285–316). Кембридж: Издательство Кембриджского университета.
8. Синор, Д. (1999). Внутренняя Азия и ее контакты со средневековой Европой (Том 24). Рутледж.
9. Вамбери, А. (1864). Закаспия : или Путешествие и исследования к востоку от Каспия. Лондон: Чепмен и Холл.
10. Кафесоглу, И. (1989). Средняя Азия от арийских и тюркских миграций до наших дней.
11. Резахани, К. (2010). Меняющийся образ кочевых скотоводов: хаваризмский торговый капитализм в начале двенадцатого века. Журнал экономической и социальной истории Востока, 53 (1), 87–113.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К МЕТОДАМ ОБУЧЕНИЯ: ОТ ТРАДИЦИОННЫХ К ИННОВАЦИОННЫМ

Мухитдинова Нозима Журабаевна

методист отдела образования в Профессиональном школе номер-2 Чартакского
района Наманганской области Республики Узбекистан

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10455857>

Аннотация. Методы преподавания значительно изменились за последние несколько десятилетий по мере появления новых технологий и теорий обучения. Традиционное обучение на основе лекций дополняется или заменяется более инновационными подходами, ориентированными на учащихся. В этой статье исследуются современные методы обучения, которые поощряют активное, совместное, экспериментальное и проблемное обучение. Такие подходы, как «перевернутый класс», обучение на основе проектов/проблем, семинары по дизайн-мышлению и моделирование виртуальной/дополненной реальности, анализируются с точки зрения их эффективности в привлечении учащихся и улучшении результатов обучения более высокого порядка. Данные из литературы показывают, что, хотя традиционные лекции имеют свое место, гибридные и смешанные модели, сочетающие различные стратегии активного обучения, приводят к превосходным результатам обучения, развитию критического мышления и сохранению ключевых понятий. Инновационные методы преподавания, если их правильно реализовать с учетом потребностей разных учащихся и предметов, обещают преобразовать образование.

Ключевые слова: методы обучения, активное обучение, совместное обучение, экспериментальное обучение, проблемное обучение, перевернутый класс, гибридное обучение, смешанное обучение.

MODERN APPROACHES TO TEACHING METHODS: FROM TRADITIONAL TO INNOVATIVE

Abstract. Teaching methods have changed significantly over the past few decades as new technologies and learning theories have emerged. Traditional lecture-based learning is being complemented or replaced by more innovative student-centered approaches. This article explores contemporary teaching methods that encourage active, collaborative, experiential, and problem-based learning. Approaches such as the flipped classroom, project/problem-based learning, design thinking workshops, and virtual/augmented reality simulations are analyzed for their effectiveness in engaging students and improving higher order learning outcomes.

Evidence from the literature shows that while traditional lectures have their place, hybrid and blended models that combine a variety of active learning strategies lead to superior learning outcomes, development of critical thinking, and retention of key concepts. Innovative teaching methods, if implemented correctly to meet the needs of different learners and subjects, promise to transform education.

Keywords: *teaching methods, active learning, collaborative learning, experiential learning, problem-based learning, flipped classroom, hybrid learning, blended learning.*

Введение

За прошедшие годы методы преподавания значительно изменились: от традиционного лекционного подхода к более современным и инновационным методам. С растущим признанием важности активного обучения преподаватели постоянно ищут новые и улучшенные способы вовлечения учащихся и облегчения их обучения. В этом сообщении блога мы рассмотрим некоторые из наиболее эффективных современных подходов к методам обучения: от традиционных методов, выдержавших испытание временем, до инновационных методов, которые меняют способы преподавания и обучения.

Обзор традиционных методов обучения

Традиционные методы обучения, часто синонимы подхода, ориентированного на учителя, на протяжении веков служили основой нашей системы образования. В этих условиях учитель рассматривается как главный проводник, распространяющий информацию и знания среди учащихся. Представьте себе класс, заполненный рядами учеников, которые внимательно слушают, пока учитель ведет урок впереди класса. Взаимодействие обычно минимально, большая часть диалога представляет собой одностороннее общение учителя с учениками. Эти методы также в значительной степени полагаются на стандартизированные оценки для измерения результатов обучения, уделяя особое внимание запоминанию и повторению фактов и концепций. Действительно, эти традиционные методы создают среду, в которой соблюдение правил и дисциплины имеют первостепенное значение. В этом отношении процесс обучения в значительной степени становится жестким, нисходящим процессом с меньшим пространством для спонтанности или индивидуального обучения.

Более того, этот подход в основном ориентирован на накопление знаний, а не на их применение, предоставляя студентам мало возможностей для развития навыков

решения проблем или аналитических навыков. Этот подход по своей сути делает упор на конкуренцию, а не на сотрудничество, что часто приводит к созданию высоко стрессовой среды, в которой стремление к успеху может затмить радость обучения. Студенты могут чувствовать давление, связанное с необходимостью соответствовать определенным стандартам успеха, что потенциально препятствует их способности полностью изучить и принять свои уникальные стили обучения и интересы.

Несмотря на свои потенциальные недостатки, традиционные методы обучения могут давать стабильные результаты, поскольку они основаны на установленных руководящих принципах и стандартах. Их достоинство состоит в том, что они создают единообразие и баланс, предлагая учащимся ясность и направление. Эти методы, хотя и структурированные и дисциплинированные, подвергались критике за их тенденцию подавлять творческие и критические мыслительные способности учащихся, ограничивая возможности для исследования и обсуждения. Однако важно помнить, что, хотя эти методы могут иметь свои ограничения, они заложили прочный фундамент, на котором сейчас развивается современное образование.

Переход к современному, лично-ориентированному обучению

По мере того, как мы вступаем в эпоху современного образования, методики обучения, ориентированные на учащихся, набирают обороты. В отличие от традиционного обучения, эти инновационные стратегии создают среду, которая стимулирует активное участие, критическое мышление и дух сотрудничества среди учащихся. Этот сдвиг парадигмы существенно переопределил роль учителей, превратив их из простых распространителей информации в активных помощников в процессе обучения. Эти инновационные методологии включают смешанное обучение, совместную групповую работу и перевернутые классы, все из которых способствуют более богатому опыту обучения, который использует разнообразные сильные стороны и таланты учащихся. Основное внимание уделяется не механическому запоминанию, а большему обучению учащихся навыкам анализа, оценки и творчества. Современные методы обучения уделяют большое внимание интеграции технологий в учебную программу, а цифровые ресурсы способствуют персонализированному обучению в самостоятельном темпе. Эти цифровые инструменты, такие как онлайн-викторины и виртуальные экскурсии, не только разрушают монотонность, но и делают обучение увлекательным, увлекательным и динамичным процессом. Отдавая приоритет вовлечению учащихся, учителя теперь поощряют учащихся взаимодействовать, оспаривать идеи и брать на себя

ответственность за процесс обучения. Метаморфоза в методах преподавания рисует картину будущего, в котором учащиеся больше не будут просто пассивными получателями информации, а станут активными участниками своего образовательного опыта.

Этот сдвиг включает в себя подходы к совместному обучению и экспериментальному обучению, позволяя учащимся учиться посредством решения проблем, тематических исследований и практических приложений. Включение таких стратегий, как «перевернутый класс» и гибридное обучение, еще больше оптимизирует среду обучения, способствуя независимому обучению, адаптивности и развитию важнейших навыков 21-го века.

Включение технологий в преподавание

Цифровая революция, несомненно, достигла наших классов, принеся с собой революционный сдвиг в методах обучения. Поскольку традиционные уроки на доске уступают место интерактивным мультимедийным презентациям, процесс преподавания и обучения стал гораздо более увлекательным. Будь то использование виртуальной реальности для создания захватывающего образовательного опыта или онлайн-платформ, облегчающих дистанционное обучение, технологии коренным образом меняют образовательный ландшафт.

Интеграция технологий в образование предлагает множество преимуществ. Это позволяет динамично, интерактивно исследовать знания, захватывая интерес учащихся и удовлетворяя различные стили обучения. Используя цифровые инструменты, учителя могут создавать увлекательные планы уроков, которые побуждают учащихся глубже погружаться в темы и изучать их с разных точек зрения. Кроме того, использование технологий способствует развитию навыков цифровой грамотности – навыков, которые становятся все более важными в нашем мире, ориентированном на технологии. Кроме того, технологии облегчают сотрудничество и командную работу, предоставляя онлайн-платформы, на которых студенты могут вместе работать над проектами и заданиями, преодолевая географические барьеры. Это не только улучшает их навыки решения проблем и общения, но также способствует обмену разнообразными идеями и точками зрения.

Однако сила технологий в образовании заключается не только в привнесении новизны в класс. Речь идет о устранении пробелов, повышении доступности и предоставлении персонализированного опыта обучения. Например, с помощью

цифровых платформ учащиеся могут продолжать обучение за пределами физических границ классной комнаты, в том темпе и в удобное для них время. Аналогичным образом, технологии адаптивного обучения могут адаптировать образовательный контент к потребностям отдельных учащихся, помогая им преодолевать трудности и добиваться успехов в учебе. Более того, распространение приложений EdTech произвело революцию в способах предоставления обратной связи и оценок, позволив преподавателям проводить персонализированные оценки в режиме реального времени. Эти технологические достижения также помогают отслеживать прогресс учащихся и более эффективно выявлять области, требующие улучшений.

В эту цифровую эпоху успешное внедрение технологий в обучение заключается не только в замене старых инструментов новыми. Речь идет об использовании потенциала этих инструментов для повышения качества обучения, создания атмосферы любознательности, творчества и критического мышления. В ходе этого перехода основное внимание всегда должно уделяться повышению вовлеченности учащихся и созданию более инклюзивной и эффективной среды обучения.

Рост совместного обучения

По мере развития современных классов совместное обучение прочно закрепилось, меняя динамику учебного процесса. Этот образовательный метод объединяет учащихся для работы над общими целями, укрепляя командную работу, коммуникативные навыки и способности решать проблемы. В этой яркой учебной атмосфере класс превращается в активную платформу для обмена, обсуждения и совершенствования идей, воспитывая среди учащихся чувство товарищества и общей ответственности.

Прелесть совместного обучения заключается в его способности побуждать учащихся учиться друг у друга. Это способствует открытому обмену точками зрения, расширяя понимание и подход каждого учащегося к различным концепциям. Этот метод затрагивает социальную природу обучения, используя возможности однорангового взаимодействия для повышения качества обучения.

В этом сценарии роль учителя превращается в гида, способствуя дискуссиям и обеспечивая необходимую поддержку, пока учащиеся продвигаются по пути коллективного обучения. Это захватывающий сдвиг, который отражает совместную природу мира за пределами классной комнаты, тем самым вооружая учащихся жизненно важными навыками для их будущей профессиональной и личной жизни.

От групповых проектов до мозговых штурмов и интерактивных презентаций — совместное обучение может принимать разные формы, каждая из которых добавляет уникальное измерение к процессу обучения. Речь идет о том, чтобы сплести нить единства через разнообразие, гармонизировать разные голоса для создания симфонии знаний. Поскольку мы продолжаем изучать потенциал совместного обучения, одно можно сказать наверняка: когда учащиеся учатся вместе, они учатся лучше.

Влияние экспериментального обучения

Углубляясь в сферу экспериментального обучения, мы находим методологию, которая выводит обучение на совершенно новый уровень. Такой подход обучения на практике дает студентам возможность погрузиться в практическое применение изучаемых теорий. Речь идет не о простом чтении учебника или прослушивании лекции; речь идет о том, чтобы засучить рукава и прыгнуть прямо в гущу событий.

Возьмем, к примеру, урок естественных наук, на котором учащиеся не просто изучают химические реакции из учебника, но фактически проводят эксперименты в лаборатории. Или курс литературы, где студенты не просто читают пьесы, а исполняют их. Такой практический подход может зажечь искру интереса и волнения, превратив пассивных учащихся в активных участников образовательного процесса.

Обучение на основе опыта преобразует теоретические знания в практические навыки, укрепляя концепцию, согласно которой обучение — это не просто академическое упражнение, а инструмент для навигации по сценариям реального мира. Это соответствует когнитивной теории обучения, которая подчеркивает важность активного участия и личного опыта в обработке и сохранении новой информации.

В этой захватывающей среде обучения учащиеся не просто запоминают факты, они понимают их. Они применяют свои знания осязаемыми способами, тем самым более эффективно усваивая информацию. Они сталкиваются с реальными проблемами и вынуждены находить решения, тем самым оттачивая свои навыки решения проблем и критического мышления.

Прелесть экспериментального обучения в том, что оно делает образование более понятным и приятным, способствуя более глубокой связи с предметом. Это шаг за пределы традиционных методов обучения, предлагающий учащимся ценную возможность учиться, расти и процветать в стимулирующей и интерактивной среде. Сила экспериментального обучения заключается в его способности превратить образование из обыденной задачи в увлекательное путешествие к открытиям.

Будущее преподавания: смешанное обучение

Новаторство в сфере образования — это захватывающее появление смешанного или гибридного обучения. Эта многообещающая методология сочетает в себе сильные стороны традиционных и современных методов обучения, создавая надежную и динамичную среду обучения.

В модели смешанного обучения очарование очного обучения сочетается с универсальностью онлайн-обучения. Представьте себе класс, в котором обсуждения под руководством учителя органично переплетаются с цифровым контентом, создавая среду, которая обогащает как физически, так и виртуально. Речь идет о сбалансированном сочетании личного руководства со стороны учителей и гибкости, позволяющей учащимся самостоятельно выбирать темп своего обучения в Интернете.

Красота этой смешанной модели заключается в ее адаптируемости. Он учитывает различные стили обучения, предлагая каждому учащемуся возможность учиться так, как ему больше всего нравится. Будь то оживленные дебаты в классе или тихие онлайн-исследования, каждый учащийся находит свой путь.

С развитием технологий в образовании потенциал смешанного обучения огромен. Цифровые платформы не только предлагают учащимся множество ресурсов для изучения, но и позволяют учиться за пределами классной комнаты. В то же время личное взаимодействие способствует чувству общности, развитию социально-эмоциональных навыков и содействию содержательным дискуссиям.

Смешанное обучение — это не просто гибрид методов, это сплав опыта. Речь идет о предоставлении учащимся лучшего из обоих миров, открывая путь к более целостному и персонализированному образованию. Это захватывающее сочетание — будущее преподавания, несущее в себе потенциал превратить классы в яркие центры обучения и инноваций.

Принятие перемен ради светлого будущего

Наступление XXI века принесло с собой глубокие изменения в методах преподавания. Это переход от пассивного, одностороннего общения традиционного образования к более интерактивному, совместному и ориентированному на учащихся подходу. По мере того, как мы путешествуем по этому новому образовательному ландшафту, внедрение этих преобразующих методологий преподавания не просто предпочтительно, но и абсолютно необходимо. Они увлекают учащихся во многих измерениях, адаптируются к широкому спектру стилей обучения и дают учащимся

навыки, необходимые для навигации в быстро меняющемся, постоянно меняющемся мире.

Поскольку образование продолжает развиваться, крайне важно оставаться актуальным, эффективным и отвечающим потребностям наших студентов. Речь идет об отказе от жестких традиций и переходе к более динамичному, инклюзивному и стимулирующему опыту обучения. Эти инновационные стратегии преподавания освещают путь к светлому будущему, прокладывая путь к революционному процессу обучения, который выходит за рамки простого приобретения знаний и способствует интеллектуальному любопытству, творчеству и страсти к обучению на протяжении всей жизни.

В заключение, литература показывает, что, хотя традиционные лекции играют важную роль, гибридные модели обучения, сочетающие в себе инновационные стратегии активного обучения, приводят к превосходным результатам обучения, критическому мышлению и сохранению знаний. Концепции, впервые представленные в виде коротких видеороликов или чтений, дают больше времени в классе для более глубокого обсуждения, разъяснения сложных тем, совместной работы и решения реальных проблем. Студенты продолжают заниматься, занимаясь в разнообразном темпе, а преподаватели получают ценную информацию о проблемах посредством непосредственного наблюдения и взаимодействия. Учреждения должны поддерживать преподавателей посредством обучения, ресурсов и стимулов для перехода к научно обоснованной практике. При тщательном планировании и реализации, соответствующих дисциплине и размеру класса, современные подходы к преподаванию могут превратить образование из распространения информации в формирование навыков. Дальнейшие исследования различных контекстов все еще необходимы, но имеющиеся данные убедительно свидетельствуют о том, что инновационные методы будут играть доминирующую роль в классах будущего.

REFERENCES

1. Принс, М. (2004). Работает ли активное обучение? Обзор исследования. Журнал инженерного образования, 93(3), 223-231.
2. Фриман С., Эдди С.Л., Макдоноф М., Смит М.К., Окороафор Н., Джордт Х. и Вендерот М.П. (2014). Активное обучение повышает успеваемость учащихся в

- области естественных наук, техники и математики. Труды Национальной академии наук, 111 (23), 8410-8415.
3. Принс М.Дж. и Фелдер Р.М. (2006). Индуктивные методы преподавания и обучения: определения, сравнения и исследовательские основы. Журнал инженерного образования, 95(2), 123-138.
 4. Майкл Дж. (2006). Где доказательства того, что активное обучение работает? Достижения в области физиологического образования, 30 (4), 159–167.
 5. Фриман С., Эдди С.Л., Макдоноф М., Смит М.К., Окороафор Н., Джордт Х. и Вендерот М.П. (2014). Активное обучение повышает успеваемость на курсах STEM. Труды Национальной академии наук, 111 (23), 8410-8415.
 6. Гудвин Б. и Миллер К. (2013). Доказательства перевернутых классов все еще поступают. Лидерство в образовании, 70(6), 78-80.
 7. Бишоп Дж.Л. и Верлегер Массачусетс (июнь 2013 г.). Перевернутый класс: обзор исследования. В материалах национальной конференции ASEE, Атланта, Джорджия (том 30, № 9, стр. 1–18).
 8. Чен Ю., Ван Ю., Киншук и Чен Н.С. (2014). ФЛИПА достаточно? Или вместо этого нам следует использовать модель FLIPPED? Компьютеры и образование, 79, 16–27.
 9. Базал А. (2015). Внедрение перевернутого класса в обучении иностранному языку. Турецкий онлайн-журнал дистанционного образования, 16 (4), 28-37.
 10. Хамдан Н., Макнайт П., Макнайт К. и Арфстром К.М. (2013). Обзор перевернутого обучения. Перевернутая обучающая сеть.
 11. Соьер, Р.К. (2014). Кембриджский справочник по учебным наукам. Издательство Кембриджского университета.

**TOG'-KON SANOATIDAGI MAYDALASH QURILMASINING ELEKTR
YURITMASINI ENERGIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISH**

Hoshimov Ural Hoshimovich

Dotsent.

Naimov Axadjon Jamshid o'g'li

Abdalimov Sarvar Mirzaxmat o'g'li

Magistrlar.

+998912440290

Hoshimovu83@gmail.com

axadjonnaimov05@gmail.com

I.Karimov nomli Toshkent davlat texnika universiteti issiqlik energetikasi fakulteti
"elektr mashinalari" kafedrasini univesiteti kuchasi. 2, Toshkent.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10391827>

Annotatsiya. Tog'-kon sanoati tabiiy resurslarga doimiy o'sib borayotgan global talabni qondirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biroq, bu sektor o'zining sezilarli energiya iste'moli va atrof-muhitga ta'siri bilan ham muhim hisoblanadi. Sohadagi tog'-kon ishlarida keng qo'llaniladigan maydalash uskunalari elektr istemolining samaradorligini oshirish dolzarbmasalalardan sanaladi. Ushbu maqolada biz maydalash uskunalarini energiya samaradorligini oshirish va tog'-kon sanoati duch keladigan muammolarni hal qilish strategiyalari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: loyihalash, zamonaviy texnologiyalar, muntazam tekshiruv, qayta tiklash.

**IMPROVING THE ENERGY EFFICIENCY OF THE ELECTRICAL
OPERATION OF THE CRUSHING DEVICE IN THE MINING INDUSTRY**

Abstract. The mining industry plays a decisive role in meeting the ever-growing global demand for Natural Resources. However, this sector is also considered important for its significant energy consumption and environmental impact. Widely used in mining operations in the industry, the improvement of the efficiency of the electrical istemol of grinding equipment is considered one of the most relevant. In this article, we will consider strategies to improve the energy efficiency of grinding equipment and solve the problems faced by the mining industry.

Keywords: design, modern technologies, regular inspection, restoration.

**ПОВЫШЕНИЕ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ ЭЛЕКТРИЧЕСКОГО
ПРИВОДА ДРОБИЛЬНОГО УСТРОЙСТВА В ГОРНОДОБЫВАЮЩЕЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

Аннотация. Горнодобывающая промышленность играет решающую роль в удовлетворении постоянно растущего мирового спроса на природные ресурсы. Однако этот сектор также считается важным из-за его значительного потребления энергии и воздействия на окружающую среду. Дробильное оборудование, широко используемое в горнодобывающей промышленности, является одним из актуальных вопросов повышения эффективности потребления электроэнергии. В этой статье мы рассмотрим стратегии повышения энергоэффективности дробильного оборудования и решения проблем, с которыми сталкивается горнодобывающая промышленность.

Ключевые слова: дизайн, современные технологии, регулярный осмотр, реставрация.

KIRISH

Tog'-kon sanoati er qobig'idan qimmatbaho foydali qazilmalarni qazib olish va foydali qazilmalarni maydalagich uskunalarini yordamida navbatdagi bosqichga tayorlanadi. Biroq, bu uskuna ko'pincha katta miqdorda elektr energiyasini iste'mol qiladi, natijada energiya xarajatlari va atrof-muhitga ta'sir qiladi. Maydalash uskunalarida elektr energiyasining energiya samaradorligini oshirish energiya sarfini kamaytirish va tog'-kon sanoatida barqarorlikni ta'minlash muhim omillaridan sanaladi. Bunga erishish uchun bir nechta strategiyalar mavjud[1]:

Uskunani tanlash: energiya tejamkor motorlar va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari kabi ilg'or texnologiyalarni qo'llaydigan yuqori samarali maydalash uskunasi tanlash. Energiya samaradorligi standartlariga javob beradigan yoki undan yuqori bo'lgan va energiya sarfini kamaytirish uchun maxsus ishlab chiqilgan uskunani tanlashni ko'rib chiqiladi.

Jarayonni optimallashtirish: maydalash operatsiyasining samaradorligini oshirish uchun jarayonni optimallashtirish usullarini qo'llash. Bu kerakli mahsulotga asoslangan uskunani to'g'ri o'lchashni, optimal yuklanish xususiyatlarini ta'minlashni va samarali yukni boshqarish strategiyasini amalga oshirishni o'z ichiga oladi.

Muntazam texnik xizmat ko'rsatish: Uskunani muntazam ravishda ta'mirlash optimal ishlash va energiya samaradorligini ta'minlash uchun juda muhimdir. To'g'ri moylash, kamarni taranglash va muhim tarkibiy qismlarni muntazam tekshirish ishqalanish va boshqa mexanik nosozliklar tufayli quvvat yo'qotishlarini kamaytirishga yordam beradi.

Energiyani boshqarish tizimlari: maydalash uskunasi quvvat sarfini nazorat qiluvchi va boshqaradigan ilg'or energiya boshqaruv tizimlarini joriy qilish. Ushbu tizimlar energiyadan foydalanish bo'yicha real vaqt rejimida ma'lumotlarni taqdim etishi mumkin, bu esa operatorlarga samarasizlikni tezda aniqlash va bartaraf etish imkonini beradi.

Energiyani qayta tiklash tizimlari: energiyani qayta tiklash tizimlarini maydalash uskunasi integratsiya qilish imkoniyatlarini o'rganing. Bunday tizimlar chiqindi issiqlikni foydali energiyaga aylantira oladi, bu esa operatsiyaning umumiy quvvat sarfini kamaytiradi.

Ta'lim va xabardorlik: xodimlarni energiya samaradorligining ahamiyati haqida o'rgatish va ularga uskunani samarali ishlatish uchun zarur vositalar va bilimlarni berish. Tashkilotda energiya tejash madaniyatini rivojlantirish.

Qayta tiklanadigan energiya integratsiyasi: Uskunani maydalash uchun elektr ta'minotini to'ldirish uchun quyosh yoki shamol energiyasi kabi qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalaning. Qayta tiklanadigan energiya ishlab chiqarish tizimlarini joylarda o'rnatish energiya sarfini qoplashga va qazib olinadigan yoqilg'iga bo'lgan ishonchni kamaytirishga yordam beradi[2].

Ma'lumotlarni tahlil qilish va optimallashtirish: maydalash jarayonida energiya tejash imkoniyatlarini aniqlash uchun ma'lumotlar tahlili va optimallashtirish usullaridan foydalaning. Tarixiy ma'lumotlarni tahlil qiling, naqshlarni aniqlang va topilmalar asosida maqsadli yaxshilanishlarni amalga oshiring.

Tosh va toshlarni maydalash uchun ishlatiladigan maydalagichlar turli xil konfiguratsiyalarga ega.

Xom ashyoni turli yo'llar bilan maydalash mumkin:
ezish orqali,

zarbalar bilan,
bo'lish orqali,
sharchalar bilan[3].

Maydalsh usulini tanlashda qazilma ma'danlarining xususiyatlariga e'tibor qaratish kerak bo'ladi.

Maydalash qurilmasining samarador foydalanish uchun quyidagilarga e'tibor berish kerak bo'ladi:

kichik maydalash shovqini;
uzluksiz pissing, bo'sh turmaslik;
yuqori sifatli maydalash;
har qanday namlik zoti bilan samarali.

Konchilik va tog' - kon sanoatida elektrotexnika va avtomatik boshqaruv tizimlaridan foydalanish bir qator afzalliklarga ega. Ularga quyidagilar kiradi:

- ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va xarajatlarni kamaytirish;
- ishchilar va uskunalar xavfsizligini yaxshilash;
- jarayonlarni avtomatlashtirish va optimallashtirish;
- parametrlarni nazorat qilish va monitoringini takomillashtirish;
- atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish[4].

Tog'-kon sanoatidagi maydalash qurilmalarining chastotaviy rostlagich yordamida energiya samaradorligini oshirishda maydalash qurilmasiga kiruvchi rudaning halmidan kelib chiqqan holda energiya istemolini kamaytirish mumkin bo'ladi. Bunda chastotaviy rostlagich qurilmasining ishlashini ta'minlashda datchiklar yordamida amalga oshiriladi[5].

1-рaсm. Toг'-kon sanoatidagi keng tarqalgan maydalash qurilmalari.

Bir qator ketma-ket texnologik operatsiyalardan tashkil topgan maydalash va saralash zavodlarida tog' xom ashyosini qayta ishlashning butun majmuasi qayta ishlash yoki boyitish sxemasini shakllantiradi.

Qayta ishlanadigan toshning miqdori va sifati to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan sxema sifat-miqdoriy yoki zavodning texnologik sxemasi deb ataladi. Texnologik sxemalar dastlabki tog' - kon xom ashyosining xususiyatlari, tayyor mahsulotlar va uskunalar nomenklaturasi, texnik talablar bilan belgilanadi.

Ular "moslashuvchan" bo'lishi kerak va quyidagilarni ta'minlashi kerak: 5(3)...10(15) va 10...20(25) mm kichik fraktsiyalarning molozlarini ishlab chiqarish umumiy ishlab

chiqarishning 50...70% miqdorida; 20(25)...40 va 40...70 mm-50 ... 30 %; bosh maydalagichda ishlashni kamaytirmasdan bir mahsulotdan ikkinchisiga o'tish[5].

Katta maydalash operatsiyasining soatlik taxminiy ishlashi quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi

$$Q_s = \frac{Q_{yil} \cdot k_y \cdot k_n}{T_{yil}}$$

bu erda Q_{yil} — tog' xomashyosi zavodining yillik belgilangan (hisoblangan) unumdorligi; k_y -maydalash operatsiyasiga xom ashyo etkazib berishni hisobga oladigan koeffitsient. Koeffitsientning qiymati texnologik sxemani hisoblash ma'lumotlariga ko'ra olinadi, masalan, $k_y = 0,865$; k_n — katta maydalash operatsiyasi uchun tog' jinslarini notekis etkazib berish koeffitsienti, $k_n = 1,1 \dots 1,15$; T_{yil} — yillik ish vaqti fondi[6].

Maydalagichlarning soatlik ishlashi odatda ishlab chiqaruvchining pasporti yoki katalog yoki ma'lumotnoma bo'yicha, kamdan-kam hollarda o'quv adabiyotlaridan olinadi. Ushbu ishlash odatda 1600 kg/m^3 quyma zichlikka ega bo'lgan o'rtacha quvvatli jinslar uchun beriladi va agar oziqlanishdagi eng katta bo'laklarning hajmi maydalagichning yuklash teshigining kengligi 0,8...0,9 ga teng. Boshqa xususiyatlarga ega toshlarni maydalashda u quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi.

$$Q_\phi = Q_\pi \cdot k_{dr} \cdot k_\rho \cdot k_{kr} \cdot k_\phi$$

bu erda Q_π -maydalagichning pasport soatlik ishlashi; k_{dr} , k_ρ , k_{kr} , k_ϕ — mos ravishda fraksiyonellik, massa zichligi, toshning kattaligi va shaklini hisobga oladigan koeffitsientlar. Koeffitsientlarning qiymatlari ma'lumotnomalardan olinadi.

Maydalagichlarni tanlash quyidagi parametrlarga muvofiq amalga oshiriladi: toshning mustahkamligi va aşındırıcısı; yuklanadigan materialning eng katta hajmi; ishlash; tushirish bo'shlig'ining kengligi va boshqa, masalan, texnik va iqtisodiy ko'rsatkichlar. Bo'shatish bo'shlig'ining kichik qiymatlari bo'lgan maydalagichga ustunlik berish kerak[7].

Maydalagichlar soni formuladan aniqlanadi

$$Z'_{dr} = \frac{Q_k}{Q_\phi}$$

Z'_{dr} - maydalagichlarning hisoblangan soni butun soniga yaxlitlanadi, bu erda yaxlitlashdan keyin haqiqiy maydalagichlar soni.

Hayotiy tsiklni baholash: ishlab chiqarishdan to utilizatsiya qilishgacha bo'lgan har bir bosqichda atrof-muhitga ta'sirini baholash uchun maydalagich uskunasi hayot aylanishini baholashni amalga oshiring.

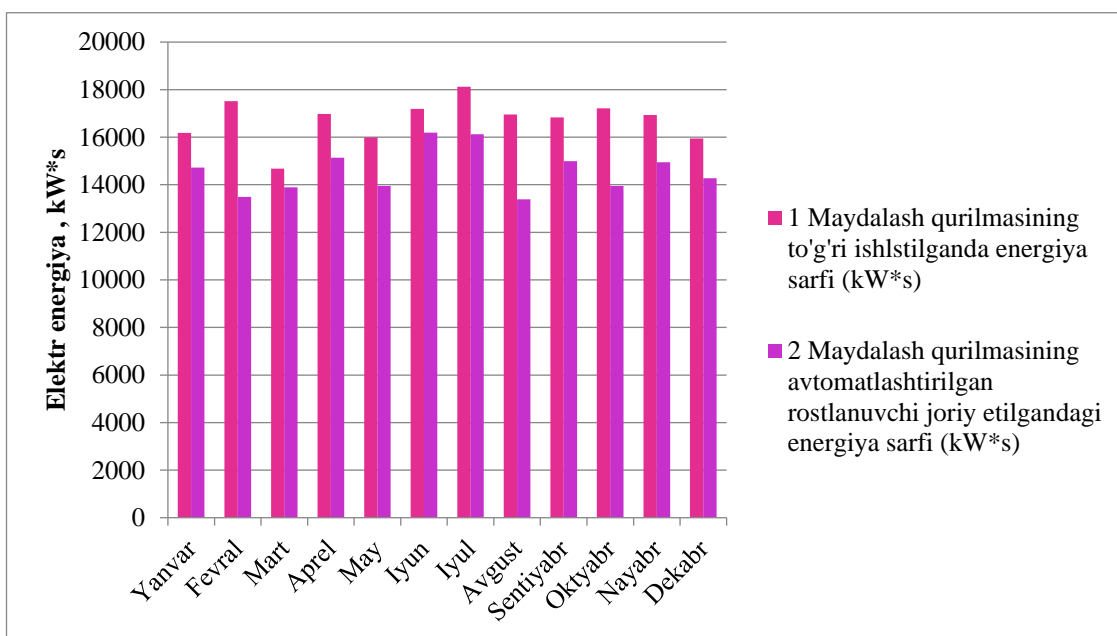
Ushbu tahlil takomillashtirish sohaslarini aniqlashga yordam beradi va qaror qabul qilishda barqarorroq tanlovlar yo'lida yo'naltiradi[9].

Hamkorlikdagi sa'y-harakatlar: Energiya tejankor maydalagich uskunalari bo'yicha so'nggi texnologik yutuqlar va ilg'or tajribalardan xabardor bo'lish uchun uskunalar ishlab chiqaruvchilari, sanoat mutaxassislari va tadqiqot tashkilotlari bilan hamkorlik qiling.

Sohada tajriba va bilim almashish taraqqiyotni tezlashtirishi va innovatsiyalarni rivojlantirishi mumkin.

1-jadval. Maydalash qurilmasining elektr energiya sarfi.

№	Maydalash qurilmasining ishlatish usullari	Yanvar	Fevral	Mart	April	May	Iyun	Iyul	Avqust	Sentyabr	Oktyabr	Noyabr	Dekabr
1	Maydalash qurilmasining to'g'ri ishlstilganda energiya sarfi (kW*s)	16178,4	17521,8	14680,2	16983,2	15987,4	17195,4	18120,4	16952,6	16830,3	17214,3	16930,8	15945,7
2	Maydalash qurilmasining avtomatlashtirilgan rostlanuvchi joriy etilgandagi energiya sarfi (kW*s)	14719,15	13491,79	13897,36	15135,72	13949,79	16188,04	16127,16	13392,55	14995,94	13943,58	14952,56	14272,76

2-rasm. Maydalash qurilmasining ishlatish usuliga kura oylar kesimidagi elektr energiya sarfi.

Yuqoridagi tahlil shuni ko'rsatadiki, samaradorlik nafaqat chastotani tartibga solishni amalga oshirish uchun chastota konvertorini oddiy o'rnatish, balki to'g'ri tanlangan va sozlangan boshqaruv tizimidan foydalanish orqali ham amalga oshiriladi. Buning natijasida 18% gacha tejamkorlikka erishganini kurishimiz mumkin bo'ladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, maydalash qurilmasida mavjud motorlari uchun chastota konvertorlarini amalga oshirishda haqiqiy energiya tejash 1,5 dan 14% gacha. Magnit oqimni optimallashtirish bilan tejash 40% gacha ko'tarilishi mumkin.

Ushbu strategiyalarni amalga oshirish orqali tog'-kon sanoati elektr energiyasini maydalash uskunalarda energiya samaradorligini sezilarli darajada oshirishi, ekspluatatsiya xarajatlarini kamaytirishi va tog'-kon ishlari bilan bog'liq ekologik izni minimallashtirishi mumkin.

Texnologik va maydalash jarayonlarini takomillashtirish, xususan, modellashtirish bilan bevosita bog'liq. Shunday qilib, texnologik jarayonlarning parametrlari orasidagi

qonuniyatlarni o'rganish muhimdir. Bu bizga turli xil asbob-uskunalar va boshqalarni hisoblash usullarini takomillashtirish imkoniyatini beradi.

Ruda boyitish modellashtirishda asosiy vazifa yetkazib berish va mahsulotning granulometrik xarakteristikalarini o'rtasidagi matematik bog'liqlikni aniqlashdan iborat. Yuqori sifatli yechim uchun jarayonga ta'sir qiluvchi barcha omillarni hisobga olish kerak. Modellashtirish jarayonini optimal boshqarish nuqtai nazaridan o'rganish uchun zarurdir.

Xulosa

Tog'-kon sanoati uchun maydalagich uskunalarida elektr energiyasining energiya samaradorligini oshirish juda muhimdir. Energiya tejankor motorlarni joriy qilish, energiya auditini o'tkazish va avtomatlashtirishni qo'llash kabi strategiyalarni qabul qilish orqali tog'-kon kompaniyalari energiya sarfini sezilarli darajada kamaytirishi va umumiy ish faoliyatini optimallashtirishga erishiladi.

Uskunalarini yangilash, xabardorlik dasturlari va moliyaviy qo'llab-quvvatlash orqali qiyinchiliklarni bartaraf etish energiya samaradorligi bo'yicha chora-tadbirlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydi. Tog'-kon sanoatining jamoaviy sa'y-harakatlari bilan resurslarni qazib olishni darajasini tushirmasdan energiya samaradorlikni 14% gacha oshirish mumkin bo'ladi.

REFERENCES

1. Медведев, А.Е. Автоматизация производственных процессов: учеб. пособие / А.Е. Медведев, А.В. Чупин. - Кемерово: Изд-во КузГТУ, 2009. - 325 с.
2. Семькина, И.Ю. Повышение энерго- и ресурсоэффективности горных машин средствами регулируемого электропривода, автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора технических наук, Томск, 2014.
3. Braslavskiy, I.Ya. Energoberegayushchiy asinkhronnyy elektroprivod: ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy / I.Ya. Braslavskiy, Z.Sh. Ishmatov, V.N. Polyakov. - M.: Akademiya, 2004. - 256 s.
4. Семенов, А. С. Особенности математического моделирования систем электроприводов технологических установок горных предприятий / А. С. Семенов, А. Н. Егоров // Каротажник. – 2018. – № 11 (293). – С. 85–99.
5. Evertsson, C.M. Konusli maydalagichlarda oqimni modellashtirish. Konchi. Eng. 1999, 12, 1479–1499.
6. Legendre, D.; Zevenhoven, R. Jag'li maydalagichning energiya samaradorligini baholash. Energiya 2014, 74, 119–130.
7. Oduori, M.F.; Mutuli, S.M.; Munyasi, D.M. Yagona o'zgaruvchan jag'li maydalagich kinematikasini tahlil qilish. J. Eng. Des. Technol. 2015, 13, 213–239.
8. Yoxansson, M.; Bengtsson, M.; Evertsson, M.; Hulthén, E. Sanoat miqyosidagi jag'li maydalagichning asosiy modeli. Konchi. Eng. 2017, 105, 69–78.
9. Soni, S.K.; Shukla, S.C.; Kundu, G. Silliqlik qo'sh rulonli maydalagichda zarrachalarning parchalanishini modellashtirish. Int. J. Miner. Jarayon. 2009, 90, 97–100.

МАТЕРИНСКИЙ ОБРАЗ В СОВРЕМЕННОЙ УЗБЕКСКОЙ ПРОЗЕ.

Муродова Дилдора Арабовна

Преподаватель русского языка и литературы
Кафедры «Истории и филологических дисциплин»
Азиатский Международный Университет
Бухара, Узбекистан

murodovadildoraarabovna@oxu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10383415>

Аннотация. В статье рассматривается творчество узбекской современной писательницы Зулфии Куролбой кизи, как мастера женской прозы. Свое внимание в произведениях автор акцентирует на художественных и средствах отображения внутреннего мира матери во внутреннем изображении, в современной узбекской литературе, которая в настоящее время является актуальной.

Ключевые слова: Женщина, мать, понимание, образы, чувства, образ матери.

Современная узбекская «женская проза» представлена такими талантливым романистом как Зулфия Куролбой кизи.

MATERNAL IMAGE IN MODERN UZBEK PROSE.

Abstract. The article examines the work of the Uzbek modern writer Zulfiya Kuroloy kizi, as a master of women's prose. The author focuses his attention in his works on the artistic and means of displaying the mother's inner world in an internal image, in modern Uzbek literature, which is currently relevant.

Key words: Woman, mother, understanding, images, feelings, image of the mother.

Modern Uzbek "women's prose" is represented by such talented novelists as Zulfiya Kuroloy kizi.

Творчество этой писательницы открывает новые грани образа узбекской женщины, к которым до них в узбекской литературе никто не дотрагивался. Изменения в социальной жизни и национальных ценностях изменили и нравственный мир узбекской женщины-матери. В произведениях названного автора особо проявляются тонкие чувства, чаяния, страдания, внутренний мир узбекской женщины-матери, живущей полной надежд, готовой бороться за свою судьбу, однако порой бессильной перед судьбой, но не теряющей веру в будущее.

В произведениях Зулфии Куролбой кизи рассматривают разные ситуации связанные с материнским образом с разных сторон, потому что именно проблемные обстоятельства являются наиболее опасными для существования семьи. Писательница к выводу, что правильного ответа, правильного поведения не существует вовсе. В одном из ее произведений

в момент, когда у Александра появляется новая возлюбленная Лена, фокус внимания с фигуры Веры переходит на отношения между Леной и Александром.[2,234].

И тут мы можем наблюдать, что, даже не имея намерения задеть социальные и гуманитарные науки в XXI веке собственную жену, человек превращает ситуацию в такую, что она травмирует всех троих – и жену, и его, и возлюбленную.

Это демонстрирует ещё одну возможность «женской прозы» – возможность взглянуть на разные варианты развития одной и той же ситуации. Так как проблемы в женской прозе рассматриваются, как правило, бытовые, то для читательниц такие тексты становятся практически необходимыми, чтобы иметь представление о том, как может развиваться ситуация в их собственной жизни, если когда-либо у них случится нечто подобное.

Попытка мужчины сохранить семью и развестись только через пять лет, когда вырастет сын, в конечном счете, уничтожает счастье всех. Уже потеряв любовь к жене, он, в конце концов, разводится с ней, но женится не на своей давней любовнице, а на совершенно иной женщине. Ожидание, смирение, надежда, что всё разрешится как-то само, привели к гибели любви между ними всеми, к тому, что из этой триады все только пытались вырваться, как из тяжких уз. Даже Вера, которая хотела сохранить семью, ощутила потерянность, когда Александр дал ей ключи от дома, показав тем самым, что она победила. [1,27].

И, как показали события, её победа оказалась пирровой, так как с мужем они всё равно развелись.

На второй жене готовится жениться муж в рассказе Куролбой кизи «Невестка». Читатель видит ситуацию большей частью глазами матери мужа – бабки Муслим, но этот ограниченный взгляд только подчёркивает, что на самом деле в центре внимания находятся чувства её невестки Холдор. [4.56].

Измены мужа неприятны Холдор, но она не выказывает чувства. Этот писательский приём Куролбой кизи использует для того, чтобы читатель попытался реконструировать чувства Холдор сам, ведь только так читателю предстоит осознать, что именно её чувствами, её эмоциональным состоянием всегда пренебрегают. Это ещё одна моральная дилемма, которая тоже не имеет правильного решения, тут, как и в предыдущем рассказе Токаревой, у каждого «своя правда». [3.189]. Семья без любви и уважения между отцом и матерью не сможет воспитать нормальных детей, будущих граждан. Бабка Муслим верно думает, что раз сын любит Ойгуль, а Ойгуль богата, льстит будущей свекрови, и Ойгуль любит будущий муж, она станет отличным приобретением для семьи.[6.346].

Но чувства невестки Холдор принесены в этом случае в жертву. И, как Социальные и гуманитарные науки в XXI веке 103 показывают обе писательницы, единственный путь из таких отношений, которые начинают разваливаться, – это самореализация женщины. Быть может, самореализация как матери детей, быть может, как специалиста, но не попытка принести себя в жертву мужчине, его желаниям, так как самоотречение не принесёт ей уважения со стороны мужчины.

Мысль о саморазвитии матери хорошо продемонстрирована в рассказе Куролбой кизи «Боль». Героиня Фазилат рождает для мужа подряд семь детей в надежде, что хоть один из детей будет мальчиком. При этом она знала, что больна, что у неё грыжа в позвоночнике, и это, в конечном счете, привело к инвалидности, которая упоминается прямо в начале рассказа. [5,276].

Попытка принести себя в жертву мужу и его желанию иметь сына поставила крест не только на семейной жизни Фазилат, как будет показано дальше в рассказе,

когда её муж Абдумумин возьмёт себе в жёны другую, но и перечеркнуло её возможность быть хорошей матерью для своих девочек, так как теперь не она будет заботиться о них, а они о ней. Она сама настаивает на том, чтобы муж женился на своей любовнице Зульхумор, но потом и страдает, осознав, что её муж теперь с другой.

Через эту героиню Куролбой кизи демонстрирует, что быть женой и матерью – это не просто выполнять все желания мужчины, но быть женой – это быть женщиной, то есть понимать, что на женщине весь дом, а матерью – забота о детях, забота о том, как будет жить семья с её помощью или когда её не станет. [8,76].

Не реализовавшись как женщина, Фазилят испытывает не только телесную, но и душевную боль, так как не смогла стать и идеальной женой. В рассказе «Боль» Зульфия Куролбой кизи проявила высокий художественный психологизм.[7,250].

Сильные психологические коллизии героини показаны автором в последнем эпизоде. Прикованная к инвалидной коляске Фазилят сидела возле окна и наблюдала за проходившей во дворе свадьбой. Фазилят так напряглась, даже в жилках не было ни одного движения. Наконец-то свадьба закончилась. Гости расходились по домам. Новобрачные – муж Фазилят и его молодая жена Зульхумор – пошли в свои комнаты, приготовленные для них. Старшая дочь хотела ее уложить в постель. Но она отказалась, отправила дочку в свою комнату. Наступила глубокая ночь. Она ревновала мужа. Фазилят хотела отомстить им. Мозг работал машинально. Переступить порог на коляске не удалось. Она упала на пол. Она ползала и перешла через порог, и оказалась на лестничной площадке. Очень больно было спускаться во двор. Она ползала по двору, разделяющему расстояние между комнатой Фазилят и комнатой новобрачных. Дошла до их лестничной площадки. Что-то ударило ее. Она обратно поползла к себе. Потом от себя к ним... Сначала колено поцарапалось. Она не чувствовала боли. Земля стала красной от протекшей из ноги крови. Это продолжалось, пока она не упала в обморок [10, с. 297].

Именно в этом эпизоде можно проследить, как в стиле писательницы происходит смена художественных координат – от эпического повествования к высшему драматизму. Психологический анализ сменяется психологической жестикულიацией героини. Следует отметить художественную особенность прозы Зульфии Куролбой кизи – если в одних рассказах женские образы находятся в оппозиции к мужчинам, они мстительны («Боль», «Невестка», «Любовь и ненависть» и другие), то в других женщина хочет выглядеть красивой для любимого человека даже перед смертью («Женщина»).

Сама писательница не даёт моральных оценок происходящему, оставив эту работу читателю. Она достигает тем самым высокой концентрации вовлечённости самого читателя в текст.[9,с.391].

Литературовед С.Э. Камилова прокомментировала так: «Зульфия Куролбой кизи в своих произведениях отбирает жизненный материал с прекрасным эстетическим энтузиазмом. Она умышлено отказывается от оценок автора, выставления, осуждения, и при этом углубляет читателя в поток жизни, только этот поток тщательно перебран эстетическими идеями. В итоге читатель созерцает жизнь без вмешательства автора, Социальные и гуманитарные науки в XXI веке вследствие гениальности писательницы

ощущает страдания, горести и трагедии, с которыми сталкиваются герои ее рассказов» [12, с. 143].

REFERENCES

1. Куролбой кизи Зульфия. Кадимий кушик (Древняя песня). Ташкент, 2006. 300 с.
2. Славникова О.А. «Та, что пишет, или Таблетки от головы» // Октябрь. 2000. № 3.
3. Токарева В. Дерево на крыше. М.: «АСТ», 2014. 352 с.
4. Токарева В. Жена поэта. М.: «Азбука», 2019. 256 с.
5. «Если сердце живёт любовью» [Электронный ресурс]: URL: <http://www.libozersk.ru/pages/index/1187> (дата обращения: 15.01.2020 г.). Муродова, Д. А. (2022). ЦВЕТОВАЯ ГАММА В ЛИРИКЕ А. ПУШКИНА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(2), 432-434.
6. Murodova, D. (2023). THE CONCEPT OF THE WORDS "GENEROSITY AND COWARDICE" IN THE LAK LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(6), 1147–1149.
7. Муродова Д. (2023). КОНЦЕПЦИЯ СЛОВ "ВЕЛИКОДУШИЕ И ТРУСОСТЬ" В ЛАКСКИХ ЯЗЫКАХ. *Современная наука и исследования*, 2(6), 1147-1149
8. Муродова, Д. (2023, April). АРАБСКИЕ СЛОВА ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 2, No. 2, pp. 156-158)*.
9. Murodova, D. (2023). PROBLEMS OF RESEARCH OF VERBAL CONSTRUCTIONS WITH DEPENDENT OBJECT IN THE RUSSIAN AND UZBEK LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(3), 232–235. Retrieved from <https://inlib>
10. Муродова, Д. А. (2023). ОБРАЗ МАТЕРИ В ПРОЗЕ Ч.Т.АЙТМАТОВА. *GOLDEN BRAIN*, 1(5), 26–29.
11. Муродова, Д. А. (2023). ЦВЕТОВАЯ ГАММА В ЛИРИКЕ А. ФЕТА. *GOLDEN BRAIN*, 1(2), 300–303. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1355>
12. Муродова, Д. А. (2023). ОБРАЗ МАТЕРИ В ПРОЗЕ Ч.Т.АЙТМАТОВА. *GOLDEN BRAIN*, 1(5), 26–29. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1685>
13. Rashidovna, M. F., & Arabovna, M. D. (2023). Psychology of Family Relations in the "Female Prose" of Russian and Uzbek Writers. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, 2(2), 269-274.
14. Murodova, D. (2023). THE MATERNAL IMAGE IN WOMEN'S PROSE OF THE LATE TWENTIETH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 143-146.
15. Murodova, D. (2023). THE MATERNAL IMAGE IN WOMEN'S PROSE OF THE LATE TWENTIETH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 143-146.
16. Муродова, Д. А. (2023). ЦВЕТОВАЯ ГАММА В ЛИРИКЕ А. ФЕТА. *GOLDEN BRAIN*, 1(2), 300–303.
17. Муродова, Д. А. (2023). ЗАИМСТВОВАННАЯ ЛЕКСИКА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ.

18. Utkerovna, B. S. (2023). Effective Ways of Improving Language Learners' Communication Skills through Story-Based Approach. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 563-567.
19. Berdiyeva, S. U. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN GAME-BASED LEARNING AND GAMIFICATION [Data set]. Zenodo.
20. Berdiyeva, S. (2023). BENEFITS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH ROLE-PLAYING ACTIVITIES. *MODERN SCIENCE AND RESEARCH*, 2(10), 723–729. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10034991>
21. Berdiyeva, S. (2023). A STORY-BASED APPROACH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE. *Modern Science and Research*, 2(10), 262-266.
22. Berdiyeva, S. (2023). THE IMPORTANCE OF ROLE PLAYING ACTIVITIES IN IMPROVING LEARNERS' LANGUAGE SKILLS. *Modern Science and Research*, 2(9), 75-78.
23. Utkirovna, B. S. (2023). Characteristics of the Works of Charles Dickens. *European Science Methodical Journal*, 1(3), 24-28.
24. Utkerovna, B. S. (2023). SHUM BOLA ASARINING TARJIMASIDA TARJIMON MAHORATI. DENMARK" THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF SCIENTIFIC PROGRESS IN MODERN SOCIETY", 14(1).
25. Berdiyeva, S. (2023, October). ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF TEACHING THROUGH ROLE-PLAYING ACTIVITIES. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 19, pp. 88-92). Xasanova, S., & murodova, D. (2023). REPRESENTATION OF THE SYSTEMIC RELATIONS OF RUSSIAN VOCABULARY IN PROVERBS AND SAYINGS. *Modern Science and Research*, 2(10), 276–280. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24346>
26. Xasanova, S. (2023). USING EXPRESSIVE VOCABULARY IN RUSSIAN PROVERBS. *Modern Science and Research*, 2(10), 403–408. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25248>
27. Баходировна, Х. Ш. (2023). Гендерная Лексика В Русском Языке. *International Journal of Formal Education*, 2(11), 324–331. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/1505>
28. Hasanova, S. (2023). SYSTEM RELATIONS IN THE RUSSIAN LANGUAGE VOCABULARY. *Modern Science and Research*, 2(9), 72–74. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23900>
29. Хасанова, Ш. Б. (2023). РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СИСТЕМНЫХ ОТНОШЕНИЙ РУССКОЙ ЛЕКСИКИ В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(4), 1220-1226.
30. Nigmatova Gulnoz Khamidovna, & Khasanova Shakhnoza Bakhodirovna. (2022). System Relations in the Vocabulary of the Russian Language. *Global Scientific Review*, 3, 44–48. Retrieved from <https://www.scientificreview.com/index.php/gsr/article/view/22>

ФОЛЬКЛОРНЫЕ ТРАДИЦИИ В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ 19 И 20 ВВ.

Шакирова Гулмира Рашидовна

Преподаватель русского языка и литературы
кафедры «Истории и филологии»

Азиатский Международный Университет

Бухара, Узбекистан

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10383626>

Аннотация. В данной статье рассматриваются использование элементов фольклора в русской литературе 19-20 веков. Читатель может познакомиться о том, какую роль играет в творчестве классиков русской литературы народное творчество.

Ключевые слова: фольклор, народное творчество, народные сказки, песни, басни, частушки.

FOLKLORE TRADITIONS IN RUSSIAN LITERATURE OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES.

Abstract. This article examines the use of folklore elements in Russian literature of the 19th and 20th centuries. The reader can learn about the role that folk art plays in the work of the classics of Russian literature.

Key words: folklore, folk art, folk tales, songs, fables, ditties.

Фольклор, самобытная национальная основа литературы в момент её зарождения, продолжает оставаться плодородной почвой, питающий литературу в её последующем развитии.

Начиная со «Слова о полку Игореве» и кончая творчеством современных поэтов и писателей русское устное народно-поэтическое творчество было неисчерпаемым источником идей, образов, сюжетов, поэтических средств, обогащавших литературу и приближавших её к народу. Обращаясь к проблеме влияния фольклора на русскую литературу XIX- XX веков, учитель сможет решить не только учебные, но и воспитательные задачи.

Для литературы XIX в. характерно широкое обращение к устному народному творчеству. А. С. Пушкин стал первым поэтом XIX века, который широко показал все богатство и красоту русской народной культуры.

Песни и поговорки, предания и загадки — все наследие русского народа включалось поэтом в произведения. От этого стихотворения и повести не теряли своей возвышенности и утонченности, напротив, они многое приобретали от такого влияния.

Пушкин создает повесть «Капитанская дочка», в которой использует в роли эпиграфов к главам народные песни, пословицы («Береги честь смолоду»), подчеркивая ими идейный смысл произведения. Он создает свои замечательные сказки, в которых проявилось глубокое понимание социальной сущности фольклора, в частности сатиры народных сказок. Пушкин перевел прозаические сюжеты в стихи и создал много оригинального в этой области, например своеобразный стих сказки о попе и работнике Балде.

Лермонтов написал поэму о купце Калашникове, используя песню о Кострюке. Гоголь добивается большого успеха в создании героической, патриотической

повести с использованием украинского фольклора («Тарас Бульба»). Новым явлением были песни А. В. Кольцова, который великолепно синтезировал особенности формы и стиля народной песни и достижения книжной поэзии. Творчество А. В. Кольцова продолжало традиции А. Ф. Мерзлякова, А. А. Дельвига, Н. Г. Цыганова и других поэтов, создавших в начале XIX в. песни в народном духе. Но он более органично усвоил фольклорную поэтику, а главное, самый дух народной поэзии, о чем свидетельствуют такие яркие образы, как герой стихотворения «Косарь».

Глубоко реалистически использован фольклор в творчестве Н. А. Некрасова. Поэт с детства знал народные песни, сказки и легенды. Как революционный демократ, он подчинил использование фольклора в своих произведениях идее крестьянской революции.

Образ Савелия — богатыря святорусского, — как и другие персонажи поэмы «Кому на Руси жить хорошо», показывают прекрасное знание поэтом народной жизни и творчества. Фольклор помог поэту правдиво показать тяжелое положение народных масс, их духовный мир, их высокие моральные качества. В своей поэме Некрасов создал образ человека, любящего народ и его творчество,—Павлуши Веретенникова, в котором узнаются черты известного фольклориста П. И. Якушкина:

Некрасову принадлежат и такая прекрасная песня, как «Тройка» («Что ты жадно глядишь на дорогу»), и легенды (о Кудеяре). Используя народные мотивы, поэт создает образы русских женщин—Матрены Тимофеевны и Дарьи. Он широко обращается к разным фольклорным жанрам; песням, пословицам, загадкам.

Яркий пример использования фольклорных произведений дает творчество А. Н. Островского. Ставя перед собой задачу создать национальный репертуар русского театра, Островский считал необходимым писать народным языком. Его пьесы нередко имеют в качестве названий пословицы: «Свои люди — сочтемся», «Правда хорошо, а счастье лучше»; «На всякого мудреца довольно простоты». В ряде пьес, например «Бедность не порок», он показал народные обычаи и обряды. Образы и речь многих его героев и героинь проникнуты песенными интонациями (Катерина в пьесе «Гроза»). В замечательной сказочной пьесе «Снегурочка» Островский использовал знакомый всем народный сюжет и создал поэтический образ Снегурочки.

Лучшие достижения творчества писателей-реалистов легли в основу прогрессивных традиций русской литературы. Под их влиянием формировались писатели и последующих поколений. Песенные традиции продолжали поэты, часто не очень талантливые и крупные, но близкие к народному творчеству, что позволило им создать произведения, любимые народом. Это И. З. Суриков, автор песни «Рябина» («Что стоишь, качаясь...»), Д. Н. Садовников, известный собиратель фольклора, автор песни «Из-за острова на стрежень».

Каждый последующий этап истории русской литературы давал много нового в осмыслении ценностей народного творчества. Новая ступень в развитии реализма в конце XIX — начале XX в. внесла своеобразие и во взаимоотношения литературы и фольклора.

Так, прозаики часто использовали форму народной сказки, причем все более усиливался ее сатирический характер. Самый яркий пример дают «Сказки» М. Е.

Салтыкова-Щедрина. Сказки С. М. Степняка-Кравчинского приняли агитационный характер («Сказка о копейке»). Более нравоучительными были сказки В. М. Гаршина, Л. Н. Толстого, Н. С. Лескова. Все эти произведения предназначались не для детей, как сказки писателей первой половины XIX в. (С.Т.Аксакова, В.Ф.Одоевского и др.), а были подчинены решению важных социальных вопросов.

Использовали писатели и форму легенды. Н. С.Лесков написал легенды «Несмертельный голован» — о человеке, владеющем предметом с магической силой. В. Г. Короленко в рассказе «В пустынных местах» обработал легенду о невидимом граде Китеже.

Многие прозаики конца XIX — начала XX в. на основе фольклорных традиций, образов и сюжетов создавали произведения большой идейно-художественной значимости. Можно назвать «Левшу» Лескова — оригинальное произведение, насыщенное едкой критикой в адрес царского самоуправства и безжалостной бюрократии, погубивших талантливого русского мастера. Пользуясь фольклорными выразительными средствами, Короленко создает образы сильных, отважных людей, как, например, Тюлин в рассказе «Река играет».

Нередко писатели изображают характеры людей из народа народно-поэтическими средствами (Платов в «Левше», Платон Каратаев и Тихон Щербатый в «Войне и мире»).

Широко проявилось обращение к фольклору у писателей, разрабатывавших форму очерка. К очерку стали обращаться в шестидесятых годах: В.А.Слепцов, Ф.М.Решетников, А.И.Левитов и др., но блеска он достиг позднее в творчестве Г.И.Успенского. Рисуя картины народного быта, эти писатели принуждены были обращаться к народному творчеству и как к элементу народного быта, и как к арсеналу таких художественных средств, которые помогли бы изображать народный быт.

В начале XX века интерес к "народной жизни, к русскому народному творчеству, характеризовавший русскую культуру на всех этапах ее развития, приобрел особую значимость и актуальность. Сюжеты и образы славянской мифологии и фольклора, народный лубок и театр, песенное творчество народа по-новому осмысливаются художниками, композиторами, поэтами самых разных социальных и творческих ориентации.

Есенин был связан с русской природой, с деревней, с народом. Он называл себя «поэтом золотой бревенчатой избы». Поэтому, естественно, что народное искусство повлияло на творчество Есенина.

Сама тема стихов Есенина предполагала это. Чаще всего он писал о деревенской природе, которая всегда выглядела у него простой и незамысловатой. Это происходило потому, что эпитеты, сравнения, метафоры Есенин находил в народной речи:

За ровной гладью вздрогнувшее небо
Выводит облако из стойла под уздцы.

Или:

Воробушки игривые,
Как детки сиротливые.

Часто Есенин использовал фольклорные выражения: «ковер шелковый», «кучерявая голова», «девица-краса» и т. д. Сюжеты стихотворений Есенина тоже сходны

с народными: несчастная любовь, гадание, религиозные обряды («Пасхальный благовест», «Поминки»), исторические события («Марфа Посадница»).

Так же, как и для народа, для Есенина характерно одушевление природы, приписывание ей человеческих чувств:

Клен ты мой опавший, клен заледенелый,
Что стоишь, нагнувшись, под метелью белой?
Или что увидел? Или что услышал?
Словно за деревню погулять ты вышел.

Многие стихотворения Есенина схожи с фольклором и по форме. Это стихотворения-песни: «Хороша была Танюша», «Заиграй, сыграй, тальяночка...» и т. д. Для таких стихотворений характерно повторение первых и последних строк. И само строение строки взято из фольклора:

То не зори в струях озера свой выткали узор, Твой платок, шитьем украшенный, мелькнул за косогор.

Иногда стихотворение начинается, как сказка:

На краю деревни
Старая избушка,
Там перед иконой
Молится старушка.

Есенин часто употребляет слова с уменьшительными суффиксами. Употребляет он и старые русские слова, сказочные названия: выть, гамаюн, свей и др.

Поэзия Есенина образна. Но образы его тоже просты: «Осень — рыжая кобыла».

Образы эти опять-таки заимствованы из фольклора, например, ягненок — образ невинной жертвы.

В чертах поэтики Цветаевой также множество элементов, которые сближают ее поэзию с жанрами устного народного творчества (главным образом, лирическими).

Во многих стихотворениях Цветаевой обращают на себя внимание характерные для фольклорных жанров языковые формулы. Ее лирическая героиня зачастую использует в своей речи просторечия и диалектизмы:

То не ветер
Гонит меня по городу,
Ох, уж третий
Вечер я чую врага.
(*“Нежный призрак...”*)

К фольклору в стихотворениях Цветаевой отсылает и обилие традиционно-поэтической лексики, включающей многочисленные эпитеты (ср. “зорким оком своим – отрок”, “дремучие очи”, “златоокая вострит птица”, “разлюбезные – поведу – речи”, “крут берег”, “сизые воды”, “дивный град”, “багряные облака” и т.д.).

В творчестве А.Т.Твардовского ярким примером обращения к фольклорным традициям может служить поэма «Василий Теркин». В поэме Твардовского сливается эпическое и лирическое начало. Автор творчески использует образную систему героического эпоса и русских народных сказок. В сюжете поэмы прослеживаются традиции русского народного творчества. Идейное содержание поэмы "Василий Теркин"

близко к русским былинам и сказкам, в которых герой должен победить страшного врага, угрожающего родной земле. Поэтика поэмы Твардовского близка поэтике русских народных сказок и былин. Гиперболизация, повторы, сравнения, постоянные эпитеты активно используются автором на всем протяжении действия. Юмор и добрый смех сближают произведение "Василий Теркин" с бытовыми сказками и анекдотами.

Образ Василия Теркина – яркое воплощение черт русского национального характера, символ народной неистребимости. Василий Теркин традиционен для русского фольклора и русской литературы как тип народного правдоискателя и народной мудрости.

Мужество, героизм, скромность, трудолюбие, оптимизм, умение шутить в трудных обстоятельствах присущи герою Твардовского. Теркин умеет ободрить других своим примером, совершить подвиг без красивых слов, просто, незаметно, обыденно.

Его характер очень близок народным представлениям о подвиге, о ратной службе на благо отчизны. Вспомним образ сказочного героя Ивана-крестьянского сына из одноименной русской народной сказки. Иван со старшими братьями идет на битву с врагом – с "чудо-юдом поганим" – сражаться за свою землю русскую.

Таким образом, изучение использования элементов фольклора в русской литературе 19-20 веков помогает читателю понять, какую роль играет в творчестве классиков русской литературы народное творчество.

REFERENCES

1. *Азадовский М.К.* Статьи о литературе и фольклор. М.-Л., 1960.
2. *Аникин В.П.* Русская народная сказка. – М., 1984.
3. *Аникин В.П.* Календарная и свадебная поэзия.– М, 1970.
4. *Базанов В.Г.* От фольклора к народной книге. – Л., 1973.
5. *Горелов А.А.* Соединяя времена. – М., 1978.
6. *Даль В.И.* Пословицы русского народа. – М., 1984, т. 1-2.
7. *Елеонский С.Ф.* Литература и народное творчество. – М, 1956.
8. *Коровина В.Я.* Литература и фольклор. Учебное пособие для учащихся 9-11 классов – М., 1966.
9. *Круглов Ю.Г.* Русские обрядовые песни. – М., 1982.
10. *Лупанова И.П.* Русская народная сказка в творчестве писателей I половины XIX века. – Петрозаводск, 1959.
11. *Пропп В.Я.* Русская сказка. – Л. 1984.
12. *Пропп В.Я.* Поэтика фольклора. М., 1999.
13. Русская литература и фольклор (первая половина XIX века), Л., 1976.
14. Русская литература и фольклор (вторая половина XIX века), Л., 1982.
15. *Садовников Д.Н.* Загадки русского народа. – М., 1960.
16. Муродова, Д. А. (2022). ЦВЕТОВАЯ ГАММА В ЛИРИКЕ А. ПУШКИНА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(2), 432-434.

17. Murodova, D. (2023). THE CONCEPT OF THE WORDS "GENEROSITY AND COWARDICE" IN THE LAK LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(6), 1147–1149.
18. Муродова Д. (2023). КОНЦЕПЦИЯ СЛОВ "ВЕЛИКОДУШИЕ И ТРУСОСТЬ" В ЛАКСКИХ ЯЗЫКАХ. *Современная наука и исследования*, 2(6), 1147-1149
19. Муродова, Д. (2023, April). АРАБСКИЕ СЛОВА ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 2, No. 2, pp. 156-158).
20. Murodova, D. (2023). PROBLEMS OF RESEARCH OF VERBAL CONSTRUCTIONS WITH DEPENDENT OBJECT IN THE RUSSIAN AND UZBEK LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(3), 232–235. Retrieved from <https://inlib>
21. Муродова , Д. А. (2023). ОБРАЗ МАТЕРИ В ПРОЗЕ Ч.Т.АЙТМАТОВА. *GOLDEN BRAIN*, 1(5), 26–29.
22. Муродова. Д. А. (2023). ЦВЕТОВАЯ ГАММА В ЛИРИКЕ А. ФЕТА. *GOLDEN BRAIN*, 1(2), 300–303. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1355>
23. Муродова , Д. А. (2023). ОБРАЗ МАТЕРИ В ПРОЗЕ Ч.Т.АЙТМАТОВА. *GOLDEN BRAIN*, 1(5), 26–29. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1685>
24. Rashidovna, M. F., & Arabovna, M. D. (2023). Psychology of Family Relations in the "Female Prose" of Russian and Uzbek Writers. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, 2(2), 269-274.
25. Murodova, D. (2023). THE MATERNAL IMAGE IN WOMEN'S PROSE OF THE LATE TWENTIETH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 143-146.
26. Murodova, D. (2023). THE MATERNAL IMAGE IN WOMEN'S PROSE OF THE LATE TWENTIETH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 143-146.
27. Муродова , Д. . А. (2023). ЦВЕТОВАЯ ГАММА В ЛИРИКЕ А. ФЕТА. *GOLDEN BRAIN*, 1(2), 300–303.
28. Муродова, Д. А. (2023). ЗАИМСТВОВАННАЯ ЛЕКСИКА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ.

A RISK MANAGEMENT FRAMEWORK FOR SECURITY AND INTEGRITY OF NETWORKS AND SERVICES

Turobova Gulnoza Orif qizi

Tashkent University of Information Technologies named after
Muhammad al-Khwarizmi, assistant teacher
of the Faculty of Cyber Security, Information Security

Mehmonxo'jayev Azizbek

Tashkent University of Information Technologies named after
Muhammad al-Khwarizmi, 4th year
student of the Faculty of Cyber Security, Information Security

Kamolitdinov Ulug'bek Jamolitdin ugli

Tashkent University of Information
Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi, 4th year
student of the Faculty of Cyber Security, Information Security

Sahaddinov Muzaffar

Tashkent University of Information Technologies named after
Muhammad al-Khwarizmi, 4th year
student of the Faculty of Cyber Security, Information Security

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10394811>

***Abstract.** It is clearly acknowledged that, in complex sectors like telecommunications, to consider an infrastructure as fully secure, although desirable, is not realistic. The current European regulation on public communications networks is aware of this assumption and currently requires that Telecommunications Service Providers (TSPs) take appropriate technical and organizational measures to manage the risks posed to the security of networks and services. In this context, risk management has become both a key aspect for dealing with security and a main trust vector included particularly in regulations. In this context, our paper concerns the establishment of a national security risk management framework to comply with national and European regulations for TSPs. This framework is composed of two parts: a security risk management tool to be used by the TSPs and an analysis tool to be used by the regulatory authority to gather and assess the risk management reports from the TSPs. The latter is specifically used to benchmark the security level of TSPs and the security of the sector as a whole. This paper reports on the design of this framework and the challenges emerging after an entire regulatory cycle.*

***Keywords:** Information security, telecommunications, regulatory framework, regtech.*

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ И ЦЕЛОСТНОСТИ СЕТЕЙ И УСЛУГ.

***Аннотация.** Совершенно очевидно, что в таких сложных секторах, как телекоммуникации, считать инфраструктуру полностью безопасной, хотя и желательно, но нереалистично. Действующее европейское регулирование сетей связи общего пользования учитывает это предположение и в настоящее время требует, чтобы поставщики телекоммуникационных услуг (TSP) принимали соответствующие технические и организационные меры для управления рисками, связанными с безопасностью сетей и услуг. В этом контексте управление рисками стало*

одновременно ключевым аспектом обеспечения безопасности и основным вектором доверия, включенным, в частности, в нормативные акты. В этом контексте наш документ касается создания системы управления рисками национальной безопасности для соответствия национальным и европейским нормам для TSP. Эта структура состоит из двух частей: инструмента управления рисками безопасности, который будет использоваться TSP, и инструмента анализа, который будет использоваться регулирующим органом для сбора и оценки отчетов по управлению рисками от TSP. Последний специально используется для оценки уровня безопасности TSP и безопасности сектора в целом. В настоящем документе сообщается о разработке этой структуры и проблемах, возникающих после завершения всего цикла регулирования.

***Ключевые слова:** Информационная безопасность, телекоммуникации, нормативная база, регтех.*

Introduction

Nowadays, there is a strong emphasis on the security of information systems and the management of cybersecurity risks. Numerous regulations are emerging that impose a risk-based approach on entire economic sectors for information system security. Compliance with these regulations concerning innovative regulatory technologies, also known as ‘RegTech’, is currently a challenge for organizations.

In the telecommunications sector, Article 13a of the EU Directive 2009/140/EC (Official Journal of the European Union [Citation 2009](#)), updated in December 2018 as part of the European Electronic Communications Code (Official Journal of the European Union [Citation 2018](#)), concerns the security and integrity of networks and services. This article states that member states shall ensure that providers of public communications networks ‘take appropriate technical and organizational measures to appropriately manage the risks posed to security of networks and services’. In addition, the article points out that ‘these measures shall ensure a level of security appropriate to the risk presented’.

As part of the adoption of this directive at the national level, the main research question is how to provide support to both Telecommunications Service Providers (TSPs) and the National Regulatory Authority (NRA) in Luxembourg for Article 13a compliance purposes, taking into account the limited resources of the NRA and the telecommunications ecosystem, composed of different size companies. The approach adopted is the establishment of a security risk management framework covering the entire regulatory cycle.

In our context, regulatory cycle means three successive steps: the processing of security risk management by the regulated entities (the TSPs), the gathering and analysis of risk-related data by the NRA, and finally, improvements for the next cycle of the whole framework based on lessons learned from the previous steps.

This paper covers these three steps and their current integration. One paper has already been published on the development of models supporting the regulated entities (Mayer et al. [Citation 2013](#)) and another on the definition of measurements for the NRA (Le Bray, Mayer, and Aubert [Citation 2016](#)). The objective of this paper is to report on our approach as a whole, and to highlight the lessons learned and the improvements expected after the first regulatory

cycle. The contribution of the paper is twofold: first, it suggests an innovative approach to designing a security risk management framework covering an entire regulatory cycle, and second, it sets out limitations of and research agenda for its application in the telecommunications sector.

It is also worth noting that the risk management reports established by TSPs and the assessment performed by the NRA are confidential. They are thus outside the scope of this paper, which focuses only on the design of the framework and the conclusions drawn following the first regulatory cycle. The paper is structured as follows. The next section concerns related work. Then, Section 3 presents our security risk management framework as a whole, comprising the risk management approach and tool (also called the regulated entities part), and the NRA data platform.

Section 4 reports on lessons learned after the processing of the framework and highlights its current limitations. Section 5 presents the different measures established to address these limitations. Finally, Section 6 concludes and introduces future work.

Related work

The International Organization for Standardization (ISO) defines risk management as the 'coordinated activities to direct and control an organization with regard to risk' (ISO/IEC Guide 73:2009 73:2009 Citation2009). In other words, as explained by the European Network and Information Security Agency (ENISA), risk management is the 'process of identifying, quantifying and managing the risks that an organization faces'. In the field of information security, a risk-based approach is favoured by all stakeholders and has therefore become unavoidable.

As a result, many standards and methods for managing security risks exist. Among these references, ISO 31000 introduces a generic risk management cycle applicable to any kind of risk, including security risks, but without offering specific recommendations for information security (ISO 31000:2018 31000:2018 Citation2018).

For this purpose, ISO/IEC 27005 (ISO/IEC 27005:2018 27005:2018 Citation2018) was published with specific guidelines for security risk assessment and treatment, (e.g., identification of assets, threats, and vulnerabilities, assessment of consequences and probabilities, risk evaluation, etc.) Furthermore, the National Institute of Standards and Technology (NIST) published the SP 800-39 providing guidance for managing security risks (Joint Task Force Transformation Initiative Citation2011).

It uses a multi-tiered approach (organizational, business process, and information systems) and describes the security risk management cycle, whose parts are addressed in dedicated NIST documents, including the SP 800-30, which provides guidance for conducting risk assessments (Joint Task Force Transformation Initiative Citation2012). Although these documents provide guidelines for security risk management, they do not provide a specific method to follow. In this sense, different methods have been developed.

It would be unrealistic to establish an exhaustive list here. However, among the most recognized and widely used methods, we can mention: CRAMM (CCTA Risk Analysis and Management Method) (Insight Consulting Citation2003) created by the Central Computer and Telecommunications Agency (CCTA), a UK government agency, EBIOS (Expression des Besoins et Identification des Objectifs de Sécurité) (ANSSI Citation2010) developed and

supported by the French National Cyber Security Agency (ANSSI), IT-Grundschutz (IT Baseline Protection Manual) (Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik Citation2005) developed by the German Federal Office for Information Security (BSI), MAGERIT (Ministerio de Hacienda y Administraciones Públicas 2012) supported by the Spanish Ministry for Public Administrations, OCTAVE (Operationally Critical, Threat, Asset and Vulnerability Evaluation) (Alberts and Dorofee Citation2001) developed by the Software Engineering Institute at Carnegie Mellon University, and CORAS, developed as a visual risk-management framework for security-critical systems, especially IT systems (Fredriksen et al. Citation2002). The standards and methods mentioned above are intended to be generic and applicable in any organization, regardless of its type, size or nature. Although they can obviously be applied in a telecommunications context, they do not fit our purpose and context of establishing a security risk management framework specifically designed for TSPs and their regulated services, taking into account the low maturity and expertise of most of those in the field. Methods or guidelines dedicated to security and risk management in the telecommunications sector are much less widely developed. Among those most used by TSPs, the standard ISO/IEC 27011 (ISO/IEC 27011:2016 27011:2016 Citation2016) is an implementation guide for the telecommunications industry proposing guidelines and general principles for initiating, implementing, maintaining and improving information security controls.

As it is not a specific risk management standard, it does not propose a dedicated process per se; thereby, some elements can be used for risk management purposes (e.g., threats, security controls, etc.). These elements are sometimes also augmented with elements from ITU X.805 (ITU (International Telecommunication Union)) Citation2003).

ENISA published the Technical Guidelines on Security Measures (Dekker and Karsberg Citation2014) to assist NRAs in the implementation of Article 13a of EU Directive 2009/140/EC, in particular by listing security measures they should take into account when evaluating the compliance of public communications network and service providers. As a result, TSPs can rely on these guidelines when implementing these measures.

Raster (Risk Assessment by Stepwise Refinement) (Vriezekolk, Wieringa, and Etalle Citation2012) is a risk assessment method for making telecommunications services aware of availability risks. Based on graphs, it focuses only on the availability criteria, and does not claim to be used in the context of security and integrity of networks and services.

A security risk management framework covering the entire regulatory cycle

In order to answer our research question, it is necessary to develop tools supporting the entire regulatory cycle, thus satisfying the requirements of the TSPs and NRA. In the first step of the regulatory cycle, TSPs need to perform a security risk assessment and establish associated risk treatments as part of the security risk management process. The results obtained need to be reported to the NRA before a fixed annual deadline.

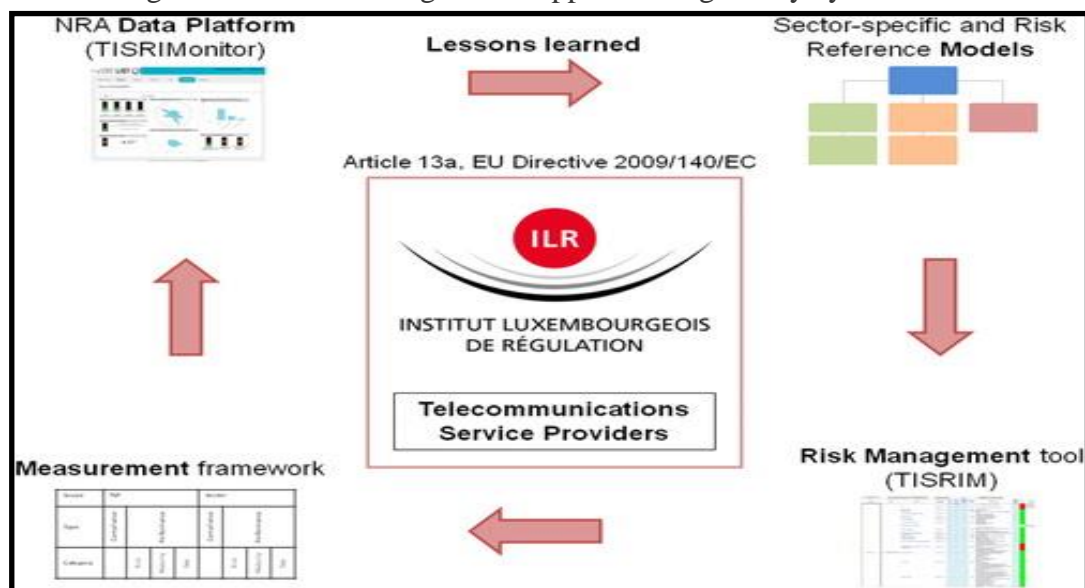
In the second step, the NRA gathers the risk management reports and analyses their content. Individual reports are then established by the NRA and communicated to each TSP depicting the current status of the TSP, as well as indicators for the sector as a whole. Finally, based on the modifications envisaged by the NRA and the feedback provided by the TSPs, the

regulation framework is improved and transmitted to the TSPs who then start a new regulatory cycle by performing the security risk management tasks again.

Our research results are thus composed of two main artefacts: a security risk management tool to be used by the TSPs and a data platform used by the NRA to gather and assess the risk management reports from the TSPs and benchmark their security level and the security of the sector as a whole.

Our framework is based on these two software tools, with reference models for the former, and a set of measurements for the latter, as illustrated in Figure 1.

Figure 1. Artefacts designed to support the regulatory cycle

To this end, the project consists of two parts. In the first part (regulated entities), we have developed a model-based approach and a tool to support the adoption of this regulation by Telecommunications Service Providers (TSPs) at the national level, as discussed in Section 3.1. The second part (NRA) involves developing a framework to analyse the data collected by the NRA through this standard approach and is depicted in Section 3.2.

Both regulated entities and NRA parts have been tested in a regulatory cycle involving a risk assessment performed by each TSP followed by the gathering and analysis of data by the NRA.

Development of a sector-specific risk management approach and tool

For the first part of this project, the starting point of our analysis is the different levels of expertise in security risk management of TSPs in Luxembourg. Thus, letting them report to the NRA without strong guidance would have resulted in very different types of reports and quality levels. Here, we wanted to address the question of how to adapt standard security risk management processes and practices to the telecommunications sector and its national specificities.

To answer this question and meet the specific needs of the users (i.e. TSPs in Luxembourg), we decided to define both the methodology and its associated tool in collaboration with them. Therefore, we favoured a user-centred design approach. To this end, and in a spirit of cooperative design, we organized a series of workshops or focus groups (10 sessions took place) with a panel of TSPs (represented by the person expected to perform the

required security risk management tasks), selected for their representativeness, as well as their diversity in terms of size, specificities, etc.

However, all other TSPs were invited to provide information by email through surveys before and after the different workshops. During the workshops, we collected not only the specificities of the sector, but also the needs of users and the expectations of both TSPs and the NRA. To facilitate the work of the NRA, it was necessary to adopt a homogeneous, standard and easy-to-compare and analyse risk assessment process.

Then, to facilitate the work of the TSPs, we decided to integrate sector-specific models as well as a first selection of risks considered mandatory to be assessed to guarantee the quality of the results and have a fine-tuned tool adapted to TSPs. In the end, this phase of co-design enabled the definition of the methodology (aligned with ISO 31000 (ISO 31000:2018 Citation2018)), the overall design of the tool and the establishment of shared business and architecture models supporting the methodology.

Regarding the definition of these sector-specific models, the first task consisted of defining the different processes of each regulated telecommunications service. Process reference models such as the Business Process Framework ('eTOM') of the TMForum (TMForum 2018) or the Telecommunications Process Classification Framework of the American Productivity & Quality Center (American Productivity & Quality Center (APQC) and IBM Citation2008) were used as input. Then, the second task was to describe the infrastructure supporting each telecommunications service. The work of The Open Group (The Open Group Citation2011) and the one of TMForum (TMForum Citation2011) have been specifically analysed and confronted with the state-of-practice of the national TSPs.

Both processes and infrastructure aspects were represented in ArchiMate: an Enterprise Architecture modelling language (The Open Group Citation2016). Finally, we defined the (most) relevant threats and vulnerabilities for each telecommunications service, based on the reference infrastructures previously defined, and the (most) relevant impacts, based on the business processes previously defined. To do so, we extended ArchiMate with the appropriate concepts from the security risk management domain (Mayer et al. Citation2019).

All of the different models established, including and linking the business, infrastructure and risk-related elements, were then integrated into a software tool. This was done by adapting TISRIM, a security risk management tool developed in-house, that was initially released in 2009. TISRIM is the tool currently recommended to the TSPs by our national NRA to comply with the regulation. More information about this can be found in (Mayer et al. Citation2013).

Development of an NRA data platform

This part of the project aims to establish a platform to manage the reports received annually by the NRA, and to be able to efficiently analyse their contents. The purpose was therefore to define a set of measurements depicting the trust the NRA can have in the security of telecommunications companies, as well as in the whole telecommunications sector.

The outcome for the NRA is to be able to provide recommendations to the TSPs and facilitate policy-making. The question addressed here was: with available information restricted to risk management reports, how can we depict the trust the NRA can have in the security of telecommunications companies, as well as in the telecommunications sector as a whole?

The first task when defining the measurement framework was to establish a template for the measurement constructs, inspired by the state of the art, and in particular the recommendations suggested by ISO/IEC 27004 (ISO/IEC 27004:2009. 27004:2009 Citation2009). Then, once the measurement template was established, two types of measurements were defined: compliance measurements, measuring compliance with requirements imposed by legislation, and effectiveness measurements, measuring the effectiveness of risk management and security, and classified in three main categories, namely:

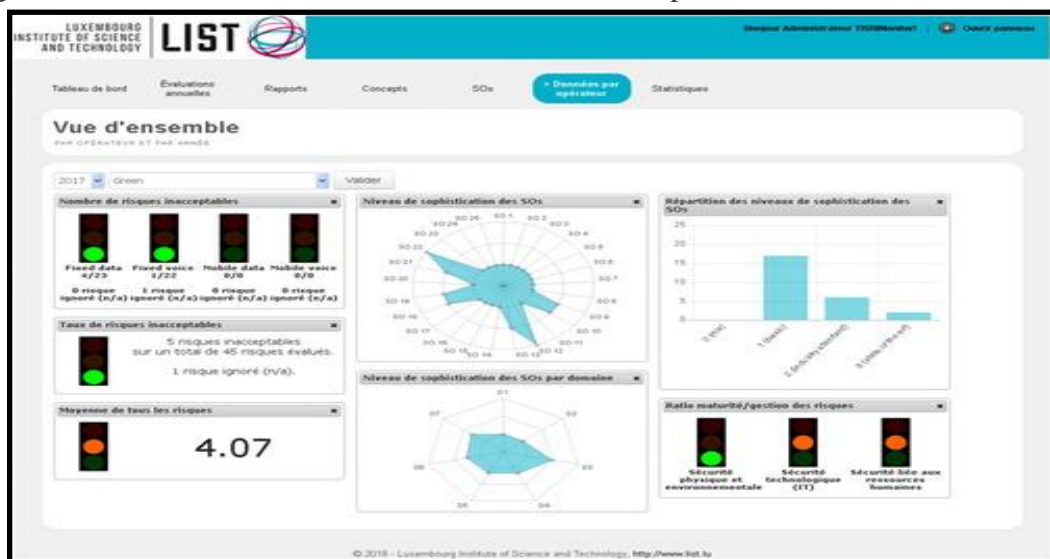
Risk Effectiveness: measuring the security risk management effectiveness;

Security Maturity: measuring the information security maturity, relying on the sophistication levels proposed by ENISA (Dekker and Karsberg Citation2014);

Risk-Maturity Gap: comparing Risk Effectiveness with Security Maturity, in order to assess the consistency of the risk management activities compared to the security maturity stated.

The final set obtained is composed of 10 measurements defined for TSPs and 11 measurements defined for the whole telecommunications sector. More information about this part and a complete list of the measurements can be found in (Le Bray, Mayer, and Aubert Citation2016). The set of measurements was then implemented in a tool named TISRIMonitor (presented in Figure 2), which has been made available to the NRA. Such a tool accepts individual risk management reports in the form of XML files and allows the generation of:

Figure 2. Screenshots of TISRIMonitor, the NRA data platform.

- A global risk profile for each TSP based on their individual risk assessment (thanks to the measurements for TSP);
- A risk profile for the whole sector either for all the telecommunications services or for each individual telecommunications service (thanks to the measurements for the telecommunications sector);
- Benchmarks between two or more distinct TSPs, either for a specific service or globally.

Beyond these functionalities related to the analysis of risk profiles, the tool also provides:

- Consolidated lists of the concepts used by the TSPs in their risk assessment, in particular threats, vulnerabilities, supporting assets and controls. These data are particularly relevant for the update and improvement of the knowledge bases included in the TISRIM tool;
- Statistical data of the yearly risk assessment results for the whole sector including a ranking of the highest risks, a summary of the risk levels, a ranking of the most sensitive assets, a list of the most implemented security measures, etc.;
- An automatic generation of individual reports aimed at TSPs. Such reports, which put into perspective individual TSP risk assessment results with consolidated data of the entire sector, enable TSPs to position themselves in relation to the other market players.

Last but not least, the tool provides a first view on the evolution of the risk assessment results over the years both at TSP and sector level. This last feature allows the measurements for a specific TSP or for the whole sector to be put into perspective and the evolution of the impact of the regulation on the global security level of the telecommunications sector to be assessed.

Using this tool, the NRA was able to successfully analyse and get an overview of all the risk management reports for the first regulatory cycle. Still supported by the tool, the NRA generated a digest of the whole sector status for presentation to the TSPs (in particular thanks to statistical data). Following this first cycle, and based on the NRA feedback, we have many opportunities for improvement related to additional relevant measurements (both for the NRA and TSPs), as well as to additional features, especially related to the evolution of the risk assessment results over time.

Emerging challenges after the first regulatory cycle

Regulated entities and NRA parts have been tested through a regulatory cycle involving a risk assessment performed by each TSP from December 2015 to July 2016. Then, data was gathered and analysed by the NRA over several months. The TSPs sent 33 reports, which were then analysed by the NRA. Based on these data, feedback on the results (in the form of a summary presentation for the sector, as well as a personalized positioning report for each individual TSP) was provided in March 2017.

In light of the feedback following this regulatory cycle from both the regulated entities and the NRA, steps have been taken to facilitate and improve the quality of the risk management process performed by the regulated entities on one hand and to improve the governance of the regulation by the NRA on the other. Three limitations have been highlighted and identified as improvement opportunities.

Limitation 1: Lack of support for the security risk management process for the regulated entities

As part of the security risk management tool currently provided to the regulated entities, a set of predefined information is included in the existing framework (infrastructure components, standard threats and vulnerabilities, etc.) This set was considered useful for the initial regulatory cycle; however, it has some limitations in terms of completeness and usability.

First, the information systems of TSPs are more and more complex with an increasing number of threats to be managed, and lists of assets/risk components are not able to tackle this

complexity alone. Second, as soon as advanced features are envisaged (e.g., linking risk management with incident notification which is the other facet of Article 13a, or even bridging different regulations such as the GDPR (Official Journal of the European Union [Citation 2016](#)) also concerning TSPs), it is necessary to further support regulated entities with more specific models.

Limitation 2: No link established between the risk management results of interacting organizations

The main drawback of the security risk management approach currently applied by the TSPs is that risks are managed individually by each organization for its activities, and that no link is established between the risk management results of interacting organizations. The consequence is that it is currently not possible for the NRA to be aware of the actual risks harming the end-user (i.e. to have a customer-centric risk approach), which is in essence what is targeted by the regulation.

The aim of the regulation is indeed to try to minimize as much as possible risks taken by the end-users related to a lack of security and integrity of networks and services, and avoid critical situations such as, e.g., the incapacity to make a phone call in case of emergencies (fire, dizzy feeling, etc.)

There is thus a strong need for a more customer-centric approach to security risk management and to be able to assess risks at the level of the network of companies providing the telecommunications service to the end-user. For example, a typical case for interacting TSPs providing a fixed-line telephony service is that the backbone is managed by one company, the local loop by another, and a third one sells packages including prepaid call minutes to the end-user.

All of these actors have their own set of risks with their own specific consequences. It is thus necessary to connect the different risk assessments in order to identify the risks taken at the different levels of the supply chain, as well as the risks harming the end-users of the service.

Limitation 3: Limited data analytics framework in place (only) for the NRA

Current implemented measurements for data analytics are of two types: compliance measurements, measuring the compliance to requirements imposed by legislation, and effectiveness measurements, measuring the effectiveness of implemented security. These measurements, which are intended exclusively for the NRA, make it possible to have statistics for each individually regulated entity and then for the sector (taking into account the statistics of all regulated entities).

However, the fact remains that these measurements are limited and could be improved in order to enable decision-making by the NRA (recommendations, carry out an audit, etc.), as well as provide a better governance of the sector through the regulations. In more detail, the measurements currently in place only provide snapshot views; evolution and trend over time are not taken into account at all.

Moreover, they propose a biased picture of reality, since each TSP is considered in the same way regardless of its size, its importance within the sector, its market share, etc. The previous limitation is also echoed here, since data taken into account for the establishment of measurements are only data at the individual level of each TSP, there is therefore no holistic

view of the situation of the sector as a whole. Last but not least, current measurements are only intended for the NRA. Regulated entities could also benefit from relevant measurements and associated indicators, as stated in the feedback they provided to the NRA, which could also further transform a regulatory constraint into an opportunity for improvement at their level.

Conclusions and future work

In this paper, we reported on the design of a security risk management framework to comply with national and European regulations for the security and integrity of networks and services of TSPs. The first part of the framework comprises a risk management approach and tool, which includes sector-specific models to provide support to the TSPs on the methodological aspects. The second part is a platform used by the regulator to gather and analyse the reports established by the TSPs, supported by a set of measurements allowing TSPs to be benchmarked both at the individual level and as a sector as a whole. Both parts were processed through a regulatory cycle consisting of the establishment of risk management reports by the TSPs and their analysis by the NRA. Following this cycle, limitations to our current framework have been highlighted, and a research agenda has been defined to improve the framework on three specific aspects: improvement of the supporting models for the TSPs, the introduction of a customer-centric and systemic risk assessment, and the improvement of data analytics features for both regulated entities and the NRA. Regarding future work, we first plan to address the research questions that emerged after the regulatory cycle and undertake the associated tasks. Then, we plan to extend our approach to other regulations and concerns, such as Directive 2008/114/EC on the identification and designation of critical European infrastructures and the assessment of the need to improve their protection (Official Journal of the European Union) or the business continuity of TSP services (ISO 22301:2012).

In this context, a key challenge will be to develop a multi-regulation risk management tool, allowing TSPs to meet the specific requirements of different regulations by performing one integrated risk assessment and treatment.

REFERENCES

1. Alberts, Christopher J., and Audrey J. Dorofee. 2001. *OCTAVE Method Implementation Guide Version 2.0*. Pittsburgh, Pennsylvania: Carnegie Mellon University—Software Engineering Institute. [Crossref], [Google Scholar]
2. American Productivity & Quality Center (APQC) and IBM. 2008. *Telecommunication Process Classification Framework*. [Google Scholar]
3. ANSSI. 2010. *EBIOS 2010-Expression of Needs and Identification of Security Objectives*. France: <https://www.ssi.gouv.fr/guide/ebios-2010-expression-des-besoins-et-identification-des-objectifs-de-securite/>. [Google Scholar]
4. Basili, Victor R., Gianluigi Caldiera, and H. Dieter Rombach. 1994. "The Goal Question Metric Approach." In *Encyclopedia of Software Engineering*, 532–538. John Wiley & Sons, Inc. [Google Scholar]
5. Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik. 2005. *BSI Standard 100-3: Risk Analysis Based on IT-Grundschutz*. [Google Scholar]

**ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРГАРЛИГИНИ ОШИРИШ
УСУЛИ САМАРАДОРЛИГИ.**

Ҳамдамов Рустам Махамадалиевич
ЎзДЖТСУ.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10394907>

Аннотация. Ушбу мақолада ёш футболчиларнинг ўқув машғулоти жараёнида жисмоний тайёргарлик даражасини оширишга қаратилган тадқиқот натижалари келтирилган.

Калим сўзлар: тўп, футбол, тезлик, метр, техник.

**EFFECTIVE METHOD OF PHYSICAL PREPARATION OF YOUNG
FOOTBALL PLAYERS.**

Abstract. This article presents the results of research aimed at increasing the level of physical fitness of young players during training.

Key words: ball, football, speed, meter, technician.

**ЭФФЕКТИВНЫЙ МЕТОД ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ЮНЫХ
ФУТБОЛИСТОВ.**

Аннотация. В данной статье представлены результаты исследования, направленные на повышение уровня физической подготовленности юных игроков во время тренировок.

Ключевые слова: мяч, футбол, скорость, метр, техник.

Долзарблиги. Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Ҳукуматимиз олиб бораётган одилонга сиёсат мамлакатимиз спортини гуллаб яшнашига ҳисса қўшмоқда. Мустақил Ўзбекистонимизда мустақилликдан сўнг Ўзбекистон спортини ривожлантириш долзарб масалага айланди. Спорт турларини ривожлантириш учун бир қанча қарор ва қонунлар ишлаб чиқилди.

Демак, ҳалқимиз эъзозлаб келаётган футбол Давлатимиз сиёсатининг устивор йўналиши доирасидан жой олган. Шундай бўлсада, юксак футбол ҳақида барралла гапириш имконияти ҳозирча йўқ. Фикримизча бунинг асосий сабабларидан бири Мамлакатимизда маҳоратли ёш футболчиларни тайёрлашга қодир, ўз касбининг устаси бўлган, рақобатбардош мураббийлар доираси ўта тордир.

Замонавий футбол мусобақаларида ўзаро рақобатнинг кескинлашуви ва ўйин шиддатининг ниҳоятда ўсиб бораётганлиги ўқув – машғулоти жараёнида янгича илмий назар билан ёндашишни тақозо этади. Юксак маҳорат, кенг жисмоний ва функционал имкониятларга эга, истеъдодли ҳамда рақобатдош футболчиларни тайёрлаш муаммоси муқобил ва самарадор педагогик технологияларни ишлаб чиқиш заруриятини белгилаб бермоқда.

Албатта, бугунги кунда ушбу йўналиш бўйича бой илмий тажрибалар, самарали услубий тавсиялар, амалий аҳамиятга молик илмий тадқиқот хулосалари мавжуд.

Лекин тараққиёт бир жойда турмагандек, спорт натижалари, ўйин шиддати ва маҳорат ҳам бир жойда тўхтаб қолмайди. Айни вақтда жаҳон футболда кескин ўзгаришлар рўй бермоқда. Жумладан, оламга машҳур Бразилия, Англия, Италия,

Германия, Франция, Голландия терма жамоалари, кези келганда Чехия, Греция, Корея ва Африка китъаси давлатлари жамоалари олдида тиз чўкмоқдалар.

Сўнги йилларда Осиёнинг Япония, Жанубий Корея, Хитой ҳамда Араб мамалакатларидан Кувайт, Бирлашган Араб Амирлиги, Саудия Арабистон, Миср каби давлатлар жамоалари ҳам секин аста ўз мавқеаларини кўтариб бормоқдалар.

Оммавий равишда ўтказилаётган футбол машғулотларида ҳеч қайси мураббий жон жаҳти билан ишламайди, аксарият ҳолларда машғулотлар кўр – кўрона олиб борилмоқда. Уқув машғулотлар тизими илмий жиҳатдан асосланмаган, услубий таълабларга жавоб бермайди. Бериладиган жисмоний ва техник – тактик машқларнинг физиологик қиймати эътиборга олинмайди. Замонавий футболга хос моделлар билан ишланмаяпти ва мўлжал қилинмайди.

Жамоаларимиз Осиё ўйинлари ва кубок мусобақаларида, жаҳон чемпионатида йўлланма берадиган саралаш баҳсларида ҳам муваффақиятли иштирок эта олишмаяпти.

Юқоридагиларни ҳисобга олганда, футболчиларимизнинг тайёргарлигида кўпгина камчилик жиҳатлар борлиги кўриниб қолди.

Футбол мутахассислари ва футбол мураббийларининг фикрларича, мағлубиятларимизни сабаби, бу футболчиларимизнинг жисмонан, техник ва тактик тезлик сифатлари анча орқада эканлиги деб таъкидлашмаяпти. Ўзбекистон футбол мутахассислари ва етакчи мураббийларининг фикрича, бизнинг футболчиларимиз мавсум бошланиши арафасида ҳалқаро майдонларда зарур натижаларга эриша олмасликлари, мавсумга жисмоний ва техник – тактик тайёргарликлари маромига етказилмаганлигидир. Шунини ҳисобга олганда мураббийларимиз ва футболчиларимиз бу камчиликларни бартараф этиш учун анчагина ишлашларига тўғри келади.

Футболчининг чаққонлиги аввало футбол майдонида доимо ўзгариб турувчи вазиятда тўпни олиб юрганида, кейин тўпсиз қилган ҳаракатларидан намоён бўлади. Тўпни олиб юриш, кимга узатишни танлаш ва тўп тепиш ўйинчидан жуда кенг координацион имкониятларни кўрсатишни талаб этади. Агар бунга футболчининг ҳаракат ва техник фаолияти яккама-якка олишувлар ва турли дастлабки ҳолатлар асносида ўтишни (ўзидан ошириб уриши, думалатиб уришни, сакраб туриб бош билан уриб юбориши ва ҳоказолар) ни қўшган ва ўйин шарт-шароитларининг доимо ўзгариб туриши (ёмғир, иссиқ, ўтли, ерли майдон, табиий ва сунъий равишда ёритилиши) ни ҳам қўшадиган бўлсак, унда ўйин фаолиятининг самарали бўлиши учун ривожланган фикрича сифатларининг юқори бўлиши, футболчи учун қанчалик муҳим эканлиги ўз-ўзидан тушунарлидир. Приемларни қанчалик тез, аниқ ва ўз вақтида бажара олиш ўйинчининг ўзидаги ҳаракатлантирувчи апаратини қанчалик бошқара олиши ва ҳаракат қобилиятининг қанчалик ривожланганлигига боғлиқдир.

Ишнинг мақсади: Футболчиларни иш қобилиятини ошириш ва уларни мусобақа даврида юқори спорт формасида бўлишини таъминлаш.

Илмий фараз: Футболчиларни ҳозирги замонавий футболга тайёрлашда машғулот юкламаларни меёрлаш, мусобақа даврида спортчиларнинг функционал имкониятларини юқори даражада бўлишини таъминлаб, шу орқали уларни техник-тактик ҳаракатларини ва ўйин давомидаги бажариладиган ҳаракат фаолиятларининг самарадорлигини ошириш, ҳамда бўлажак мусобақаларда яхши ўйин кўрастиб юқори натижаларга эришиш.

Вазифалари:

1) Футболчиларни мусобақа даври ҳамда машғулот жараёнини педагогик кузатувлар ёрдамида машғулот юкламасини аниқлаш.

2) Футболчиларни спорт формасини юқори даражада бўлиши учун турли восита ва усулларни ўрганиб чиқиш.

3) Илмий янгилиги: Юқори малакали футболчиларни тайёрлашни ўзига хос хусусиятларини инobatга олган холда функционал имкониятлар даражасини ошриш ҳамда, мусобақа даврида спортчиларнинг спорт формасини юқори даражада бўлишини таъминлаш ва шу орқали юқори натижаларга эришиш.

Амалий ахамияти: Юқори малакали футболчиларни тайёрлашда функционал имкониятлар даражасини ошриш ҳамда мусобақа давридаги спортчиларнинг спорт формасини юқори даражада бўлиши ва мусобақа даврида функционал имкониятларни бир хил меёрда бўлишини таъминлаш, ўйинлараро цикларидаги машғулот юкламалари ҳамда дам олиш оралиғида машғулотларни тўғри ташкиллаштириш кейинги ўйинларда ижобий ўйин кўрсатиш.

Тадқиқот объекти: Ўзбекистон чемпионатидаги «Дўстлик» жамоасида тадқиқотлар олиб борилди. Бу жамоа Тошкент шаҳрида жойлашган бўлиб, ўртамеёна жамоа қаторига киради.

Шуғуланувчиларнинг функционал имкониятлари қанчалик юқори бўлса, тадбиқ қилиш ҳам шунчалик юқори даражада бўлади.

Футболда юкламаларни купроқ аэроб, аэроб – анаэроб, анаэроб гликолитик ва анаэроб алактат йўналишидаги турларга ажратиш қабул қилинган. Ушбу ҳолатда юкламаларни таснифлаш асосида мушак фаолиятини қувват билин таминлаш йўллариининг сафарбар этилиш даражаси ётади.

Юкламаларни устивор физиологик йўналишига кура тақсимлаш футболда машғулот жараёнини назорат қилиш тизимида кенг қулланилади, бу турли қитъаларидаги хар хил муалифлар томонидан олинган тадқиқод натижаларини солиштириш имконини беради. (1,2,3)

Юкламалар янада аниқ тизимлаштиришга уларни машғулот ва мусобақа юкламалари сифатида фарқлашга ёрдам беради мусобақа юкламаларини баҳолашда бу мусобақаларнинг қай даражада масъулятли эканлигани назорат қилган холда таёргарлик босқичида уларнинг миқдорини этиборга олиш тавсия этилади.

Футболчиларнинг таёргарлик жараёнидаги тузилишини тахлил этишида мусобақа юкламасини биз юкламанинг мустақил тури деб таснифладик, чунки унинг организмга турлича тасир курсатиши ҳамда ўйин вақтида иш ва дам олиш нисбатининг барқарор миқдорий тафсифлари йўқлиги унинг устивор бир йўналиш даражасида кузатишга имкон бермайди, унинг устига футболда мусобақа фаолияти психологик хусусият зуриқиш даражасига кура машғулот жараёнидаги фаолиятдан жиддий фарқ қилади ва экстимал шароитга яқин туради. Таҷрибалар ёрдамида исботланганки, расмий ўйинларда мусобақа юкламаларининг психологик омили ўйинчиларнинг толиқишида бош омил ҳисобланади ва куп жихатдан машғулотлар тасирини режалаштириш стратегиясини белгилайди.

Айланма машғулот қайсидир бир услуб бўлиб қола олмайди. қатъий регламентланган машқнинг бир қанча хусусий услубларини ўз ичига олган бўлади. Муайян схема мувофиқ комплекс қилиб бирлаштирилган ҳамда кетма-кет алмашиб турадиган “станциялар”, яъни машқларнинг ҳар бирини бажариш учун белгиланган жойлар тартибида бажариладиган машқларни серияли такрорлаш айланма машғулот асосини ташкил қилади. “Станция” лар айланма кўринишдаги ёки шунга ўхшаш шаклдаги контур бўйлаб жойлаштирилган бўлади.

Ҳар бир “станция” да (одатда улар 8-10 та бўлади) бир хил машқ такрорланади. Ҳар бир “станция” даги такрорлаш миқдори индивидуал тарзда қўйилган вазифалар қандайлигига қараб белгиланади. Ҳар бир алоҳида машғулотда умумий вақт, дам олиш интервали ва такрорлаш сони қанчалигини белгилаб қўйиб, “айлана” ни 1 мартадан 3 мартагача босиб ўтилади (Н.Г. Озолин, 1970).

Футболда айланма машғулот одатда тўп билан ўтказилади. Чидамликини ривожлантириш тўпни бош техникасини ўргатиш билан бирга қўшиб олиб бориладиган машғулот намуна тарикасида келтирилади (Хеддергатт, 1976).

Ҳар бир жойда машқни бажариш давомийлиги 1 дақиқа, машқ орасидаги танаффус 1 дақиқа, инвентар - футбол ва тўлдирма тўплар.

I “Станция”.

1) Шерикка узатишни бажариб, отилиб бориб унинг ўрни эгалланади, шерик ҳам тўп қаршисига отилиб чиқиб тўп билан шеригининг ўрнига келади, шерик томонга юз ўгирилади. Тўпни узатилади, отилиб чиқилади.

2) Ўйинчи тўпни олиб юради ва уни ўзига томон чиқиб келаётган шеригига қолдиради, ўзи эса отилиб югуришни бажаради.

II “Станция”.

Чуқур чўкқайиб ўтиришдан баландга сакраб, тўлдирма тўпдан ўтиш, шериклар навбатма-навбат сакрайдилар. Сакраб ўтгандан кейин, қайтадан чуқур чўкқайиб олинади.

Тўлдирма тўпни оёқ юзи билан тепиб шерикларига юбориш, тўпни ўнг оёқ ва чап оёқда галма-гал тепилади.

III “Станция”. “Девор” ўйнаш (ўйинчилар орасидаги масофа 15 метрга яқин).

IV “Станция”. Баландлаб келаётган тўпга сакраб калла билан уриш.

V “Станция”. Пастлаб келаётган тўпга сакраб каллада уриш.

VI “Станция”. Тўп ташлаб бериш.

VII “Станция”. Ўйинчи тўлдирма тўпни шеригига ташлаб ўтириб олади ва шеригидан қайтадан тўпни илиб олиш учун тез ўрнидан туради. Ўйинчилар машқни алмашиб бажарадилар.

VIII “Станция” Икки ўйинчи тўпни эгаллаб олиш учун кўринади.

Футболчиларни ўқитишни ва уларнинг машғулотини ташкил этиш

Футбол жамоасининг ишини ҳисобга олиш журнали жамоанинг таркиби, машғулотлар мазмунини ҳақидаги футболчининг мусобақаларда қандай қатнашганлиги тўғрисидаги, уларнинг педагогик назорат ва шифокор назоратидан ўтганлиги ҳақида маълумотларни ўз ичига олади. Футболчиларнинг машғулотларга қандай

катнашганлиги, шунингдек уларга берилган жазо ва рағбатлантиришлар ҳақидагиёзувлар ҳам шу журналда қад қилиб борилади.

Локоматив жамоасининг жисмоний тестлари

№	Тестла р	Тадқиқотд ан олдин $\bar{X} \pm$	Тадқиқот ўртасида $\bar{X} \pm$	Тадқиқотд ан кейин $\bar{X} \pm$	t _{ct1}	t _{ct2}	t _{ct3}
					P	P	P
1.	2000 м	07;19,81±4. 82	07;17,17±4. 82	07;16,03±4. 59	1,50	0,37	1,90
					P>0.0	P>0.0	P>0.0
					5	5	5
2.	400 м	01;08,55±5, 42	01;07,13±5. 18	01;05,53±4, 56	0,73	0,90	1,65
					P>0.0	P>0.0	P>0.0
					5	5	5
3.	30 м	4,52±0,11	4,47±0,14	4,44±0,15	1,09	0,48	1,58
					P>0.0	P>0.0	P>0.0
					5	5	5
4.	PWC ₁₇₀	202,6±46,88	211,7±50,91	222,8±58,73	0,51	0,56	1,04
					P>0.0	P>0.0	P>0.0
					5	5	5
5.	ИГСТ	54,3±2,95	55,3±3,03	56,6±3,31	0,84	1,13	1,94
					P>0.0	P>0.0	P>0.0
					5	5	5

t_{ct1}-биринчи ва иккинчи оралиғдаги натижалар

t_{ct2}- иккинчи ва учинчи оралиғдаги натжалар

t_{ct3}- биринчи ва учинчи оралиғдаги натижалар

Дўстлик жамоасининг жисмоний тестлари

№	Тестла р	Тадқиқотда н олдин $\bar{X} \pm$	Тадқиқот ўртасида $\bar{X} \pm$	Тадқиқотда н кейин $\bar{X} \pm$	t _{ct1}	t _{ct2}	t _{ct3}
					P	P	P
1.	2000 м	07;24,55±3,46	07;08,95±3,7 2	06;44,29±2,9 0	11,89	20,25	34,53
					P<0.0	P<0.0	P<0.0
					5	5	5
2.	400 м	01;16,20±4,5 7	01;05,60±3,7 1	55,12±1,50	6,97	10,13	16,98
					P<0.0	P<0.0	P<0.0
					5	5	5
3.	30 м	4,63±0,15	4,35±0,09	4,09±0,06	6,14	9,33	12,86
					P<0.0	P<0.0	P<0.0
					5	5	5
4.	PWC ₁₇₀	132,3±28,75	198,8±59,32	266,1±59,55	3,91	3,10	7,84

					P<0.0 5	P<0.0 5	P<0.0 5
5.	ИГСТ	46,0±5,18	58,2±4,48	72,8±2,80	6,94	10,71	17,66
					P<0.0 5	P<0.0 5	P<0.0 5

$t_{ст1}$ -биринчи ва иккинчи оралиғдаги натижалар

$t_{ст2}$ - иккинчи ва учинчи оралиғдаги натижалар

$t_{ст3}$ - биринчи ва учинчи оралиғдаги натижалар

Футболчиларнинг кундаликларида бажарилган ўқув-машғулоти ишлари мусобақаларда қандай қатнашганлиги, ўтказилган тестлар ҳамда шифокор текшируви натижалари ўз-ўзини назорат қилиш ва ҳоказолар ҳақида мунтазам равишда (ҳар кунлик, ҳафталик ва бошқа) ёзув олиб борилади.

Хулосалар.

Юқорида келтирилган натижалар маълум бўлишича жарима майдони ташқарисидан берилган якуний зарбаларни самараси яқунланганлигини қайт этилган бўлса ҳам биз узоқдан бериладиган зарбалар ўйин пайтида ижро этилиши керак деб ҳисоблаймиз. Таъкидлаш керакки, юқорида келтирилган натижалардан маълум бўлишича жарима майдонни ичидан берилган якуний зарбалар жарима майдон ташқарисидан берилган зарбалардан самарали ҳисобланади.

Юқорида келтирилган натижалардан келиб чиққан ҳолда, жарима майдони ташқарисидан бош билан берилган якуний зарбаларни самарасиз деб ҳисоблаймиз. Бизнинг чемпионатимизда иштирок этаётган ёш тоифадаги жамоаларнинг учрашувларидаги бериладиган турли хилдаги зарбалар, халқаро учрашувларидаги мусобақалардаги берилган зарбалардан анчагана суст ҳаракат қилишлари маълум бўлди.

REFERENCES

1. Волков Н. И. Биоэнергетика спорта : Монография / Н. И. Волков, В. И. Олейников. – М. : Советский спорт, 2011. – 160 с.
2. 13. Годик В.А., Годик М.А., Рябочкин А.В., Сабитов Ш.Я. Юдин Б.Д. Современные технологии в медико-биологическом сопровождении подготовки футболистов// Медико-биологические проблемы спорта. ФНС ВНИИФК, 2014. с. 25-33.
3. Давлетмурадов С.Р. Развитие и совершенствование специальной выносливости футболистов в подготовительном периоде. Халқаро-амалий анжумани 2012.-247.С.
4. Ермолов, Ю.В., Построение тренировочного процесса юных спортсменов в спортивных играх / А.А. Шерстюк, Н.П. Филатова, А.Ю. Ермолов, Асева, П.С. Стрелников, Ю.В. Ермолов //Международный научно-исследовательский журнал. – Екатеринбург, 2016. № 7 част 2. С.76-78.
5. Зайсев А.А., Гончаров Н.В. Изменение специальных скоростных способностей футболистов-любителей различного типа телосложения в годичном цикле подготовки. Вестник спортивной науки. - 2021, № 5. С.4-11.

6. Золотарев, А. П. Инновационный подход к дифференсированию координационной сложности специализированных нагрузок юных футболистов в условиях соревновательной деятельности / А. П. Золотарев, М.Р. Григорян // Сборник материалов 4-ой межрегиональной науч.-практ. конф. тренеров, преподавателей, инструкторов по футболу. - Омск, СибГУФК, 2009. - С. 66-71.
7. Исеев Ш.Т. Использование инновационных методов контроля физической подготовленности футболистов «Олимпийской» сборной. Материалы Международной научно-практической конференции «Актуальные проб

INGLIZ TILIDAGI TELEDASTURLARDA QO‘LLANILUVCHI LEKSIK VOSITALARNING TIL XUSUSIYATLARI

Norqobilova Nigora Uralovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

nigoranorqobilova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10395148>

Annotatsiya. Bu maqolada ingliz tilidagi teledasturlarning tili, vositalari, imkoniyatlari va uning xususiyatlari haqida ma'lumotlar mavjud.

Kalit so'zlar: OAV, televideniya, teledastur, g'oyaviy targ'ibot, "Uzreport", "O'zbekiston 24", KVS telekompaniyasi, tezkorlik, jahon televideniylari.

LINGUISTIC FEATURES OF LEXICAL TOOLS USED IN ENGLISH- LANGUAGE TV PROGRAMS

Abstract. In this article, information is provided about the language, tools, capabilities, and features of English telecommunication programs.

Keywords: OAV, television, teleprogram, entertainment, "Uzreport," "Uzbekistan 24," KVS Telekompany, efficiency, international television.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛЕКСИЧЕСКИХ СРЕДСТВ, ИСПОЛЗУЕМЫХ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ТЕЛЕПРОГРАММАХ

Аннотация. В данной статье содержится информация о языке, инструментах, возможностях и особенностях телепрограмм на английском языке.

Ключевые слова: средства массовой информации, телевидение, телепрограмма, идеологическая пропаганда, «Узрепорт», «Узбекистан 24», телекомпания KVS, скорость, мировые телеканалы.

Bugungi kunda telekanallarning eng katta g'oyaviy targ'ibot va tashviqotga ega ekanligi OAVlar ichida eng katta auditoriyaning axborotga bo'lgan ehtiyojini qondirishi bilan asoslanadi.

Dunyodagi barcha davlatlarda aholining deyarli 70-80 foizi o'zi uchun kerakli axborotni aynan televideniya orqali oladi. Bu ham fikrimizning dalili. 21-asrda sun'iy yo'ldosh orqali axborot qabul qilish va uzatish jarayoni butunjahon teletarmoqlari imkoniyatlarini nihoyatda oshirib yubordi.

Axborot asrida axborot bilan uning iste'molchisi o'rtasidagi munosabatlar o'zgaradi. Ilgari auditoriya vakillari mavjud ommaviy axborotni egallab olishga ulgurardi. Audiovizual jurnalistika va internet rivojlanishi bilan umumiy, yaxlit auditoriya degan tushunchalar bekor qilindi.

Bugungi kunda inson axborotni emas, aksincha, axborot o'z iste'molchisini qidirishga kirishdi. Jumladan, zamonaviy televideniye sohasida qator o'zgarishlar kuzatilmoqda.

Birinchi holat, televideniye sohasiga information muloqot tili kirib keldi va bu keng ma'noda davom etmoqda. Televideniye siyosati va o'z tarqalish shakli asosida ommaviy auditoriyaga qaratilgan reklama birlamchi o'rin kasb etadi.

Shunday bo'lsada, tarmoqlar media bozorda dasturlar ishlab chiqarish va sotish, audio va videokassetalar ishlab chiqish, o'z ko'rsatuvlari uchun mualliflik huquqlarini sotish kabi boshqa tijoriy amallar bilan ham shug'ullanish orqasidan ham daromad ko'radi.

Butun jahon telekanallarida kuzatilgani kabi mamlakatimiz kanallarida ham ingliz tilidagi teledasturlarning namoish etilishi bilan bog'liq holat yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Shu ma'noda:

7. reklama roliklari televideniye ekranlarini egallab bo'ldi;

8. reklamaga ixtisoslashgan ko'rsatuvlar paydo bo'ldi;

9. biror-bir mavzu va sohaga ixtisoslashgan o'z leksik xarakteriga ta'limiy-tarbiyaviy, tijoriy, ijtimoiy ko'rsatuvlar paydo bo'ldi;

10. o'rganish maqsadida, yoki umumiy jahon talablaridan kelib chiqib ko'riladigan telekanallarning ishga tushishi axborot tili globalizatsiyasi televideniye to'la ma'noda egallaganini aytib o'tish mumkin.

11. Madaniy til va leksik sferaning televideniye sohasiga kirib kelishiga doir mutaxassislarda turlicha fikrlar mavjud. Misol uchun, tijoriy kanallar Rossiyada 1990-yillarda paydo bo'la boshladi. "Novaya gazeta"da "Televideniye siyosat tugadi, aldash davom etmoqda" nomli maqola e'lon qilinadi. Shu davrda Rossiya kanallaridagi ixtisoslashuvga oid jurnalistlar fikri, qarashlari, tanqidiy fikr-mulohazalari keltiriladi.

Jahon ilm-fani namoyondalari ham telekanallarda namoish etiladigan xorijiy tildagi teledasturlar xususida bir qancha fikr-mulohazalarni bayon qilishgan. Televideniye reklama va savdoning kuchli stimulyatori sifatida dunyoga kelgani, tovarlar va xizmat turlarini taqdim etishning eng maqbul vositasi sifatida qaralayotgani ta'kidlanadi va "Reklama beruvchilar va homiyalar eng yangi, samarali va intensiv usullar orqali "sovg'alarini auditoriyaga yo'naltirishmoqda".

Televideniye mustaqilligini ta'minlash, dasturlar sifatini oshirish va tomoshabinlarga eng yaxshi dasturlarni taqdim etish televideniye ijodkorlarining bosh va asosiy maqsadidir. Dunyoga mashhur KVS telekompaniyasini ko'pchilik yaxshi biladi. Koreyaning mazkur kompaniyasi eng katta daromadni reklamadan topadi.

Ya'ni, 95 foiz foydasi shu orqali keladi. Ko'rsatuv va filmlar sifati yuqori darajada bo'lmasa, biror-bir xususiy kompaniya yoki tashkilot telekompaniyaga reklama bermaydi. Demak, buning uchun eng avvalo ko'rsatuvlarning mazmun va sifatini yaxshilash talab etiladi.

Televideniye amalda keng qo'llanilayotgan funksiyalari orasida ikki funksiya axborot tarqatish va rekreatsiya vazifasi alohida o'rin egallamoqda. Tezkorlik bilan yetkazilgan axborotga tomoshabin talabi ham ancha ortdi.

Bugun jahon televideniye dasturlarida dunyoning turli burchaklarida sodir bo'layotgan yangiliklar zudlik bilan e'firog'ga uzatilyapti. 24 soat davomida faqat yangilik yetkazib turuvchi kanallar paydo bo'ldi.

Ushbu telekanallarning nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy-ta'limiy va ma'naviy jihatlari ommaviy axborot vositalarining eng asosiy vazifalaridan hisoblanadi.

Muloqotning ushbu turi axborot oqimi jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda muhim rivojlanish, tom ma'noda inqilobni boshdan kechirmoqda.

REFERENCES

1. Jumaniyozov R.M. «Xalq ijodi—haq ijod». T. «O‘zbekiston», 1994
2. Jumaniyozov R.M. Yangiliklar yozsh va tahrir qilish. ToshDU. 2000
3. Jurnalistika: Bosma ommaviy axborot vositalarida janrlar va mahorat masalalari. Nashrga tayyorlovchi N.Toshpo‘latova. 5-j. –T.: “O‘zbekiston”, 2019. 20-bet.
4. “Milliy jurnalistika tarixi” N. Abduazizova “Sharq” nashriyoti, Toshkent 2008-yil.
5. Mustaqil O‘zbekiston jurnalistikasi: tajriba va izlanishlar, T. «Universitet», 2016.
6. Mo‘minov F.A.. Jurnalistika ijtimoiy institut sifatida. T. «O‘zbekiston», 2008.

A COMPARATIVE STUDY OF IMPROVING THE CREATIVE AND PROFESSIONAL ACTIVITY OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS

N. Misirova

Department of Pedagogy, Gulistan State Pedagogical Institute. senior teacher

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10395159>

Abstract. *The article contains comments on improving the creative and professional activity of future elementary teachers in the higher education system today, forming the ability to conduct independent research, developing creative thinking, and the problems of engaging in independent scientific activity and their effective solutions.*

Key words: *education, professional activity, creative activity, future elementary school teachers, research activity, research skills, forecasting method, design method, modeling method, creative thinking, self-awareness, self-determination.*

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ТВОРЧЕСКОЙ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. *Статья содержит комментарии по совершенствованию творческой и профессиональной деятельности будущих учителей начальных классов в системе высшего образования на сегодняшний день, формированию умения проводить самостоятельные исследования, развитию творческого мышления, проблемам занятия самостоятельной научной деятельностью и их эффективному решению.*

Ключевые слова: *образование, профессиональная деятельность, творческая деятельность, будущие учителя начальных классов, исследовательская деятельность, исследовательские умения, метод прогнозирования, метод проектирования, метод моделирования, творческое мышление, самосознание, самоопределение.*

INTRODUCTION

In the context of socio-economic changes that are taking place in our country, the demand for the quality of customer service is growing at an alarming rate. The social demands placed on the education system are aimed at preparing a proactive student who can take responsibility in the chosen situation, understand the consequences of the decision, is capable of cooperation, and is equipped with integrity and concreteness. On the other hand, the main goal of education is to prepare a qualified student who is competitive in the labor market, who knows his job well and is directed to the relevant field of activity, who has a world-class job in his field of study, continuous professional growth, and social and professional responsibility.

Scientific activity in accordance with the organizational-legal form and administrative mandate of the Cabinet of Ministers of Uzbekistan "On further improvement of the legal framework for the development of scientific-research and innovative activities" dated March 9, 2020, no. 133 The right to participate in the project competition with a set of project documents for the implementation of a research project and to submit the set of documents in accordance with the deadline specified in the announcement has been increased. This involves the formation of a policy for carrying out scientific research work.

The demands placed on the training of the student are increased by the fact that the success and success of his future professional activity and life depends on how the student of

the education prepares for the graduate professional activity, how much he is interested in active creative activity, his needs are formed, self-improvement and professional growth.

The most perfect reproduction of professional activity in the modern environment is the constructive, innovative, creative activity of the entrepreneur. Today, an entrepreneur must be independent, creative, active, proactive, able to make a profit, propose and develop ideas, find unconventional solutions, and implement economically useful projects. This can be done through a person-centered approach to teaching.

The person-oriented approach ends up in the educational system map, which is closed to the holistic development of the personality. The measure of such development is declared as the final result of education, the criterion of the quality of work of a teacher, teacher, administrator, teacher in totality. This approach is aimed at developing the learner's personality, his inner world, abilities, potential, dexterity and justice, goodness and happiness.

MATERIALS AND METHODS

The goal of higher education is to awaken the inner strength and potential of a person, to make a full and rapid development of the person. The goal of self-directed education is to support and develop the mechanism of self-control, self-direction, and self-determination in a person, which is the basis for the formation of a personal, unique personality, dialogical interaction with a person, nature, and culture. By this, we understand that the realization of one's potential is the process and result of a person's development of his talents and abilities to the highest level, and the practical application of that. This is also due to the constant self-improvement of the person. Self-awareness is a result of a person's constant striving to align his own actions, actions, aspirations, and interests with the interests, actions, and aspirations of other people, to create social interests in himself, and to lose his personal and personal independence. Determining one's identity is the formation of a person's spiritual and moral identity, recognition of "I" in himself, understanding of his identity in himself, in society, in life. The commitment to the implementation of a person-oriented approach in higher education is reflected in the development of an important direction in the direction of the integration of higher education with improved educational achievement in Japan.

Research is a long, complex, complex process that occurs under the influence of many factors. The successful scientific activity of a student is the biggest factor that is determined not only by his scientific research and professional communication, but also by his scientific research. In future students, it is necessary to form the skills of conducting independent research, that is, to learn how to work with educational and scientific literature, to collect and analyze information, to systematize and summarize facts, and to organize participation in conferences.

An important creative element of the process of improving the creative professional activity of future elementary school teachers is the principles that determine the organization of pedagogical activities to meet the set goals and solve the selected tasks.

The ability to set goals, plan one's work, analyze and evaluate one's own work, think critically, and develop one's own judgment is important for a future elementary school teacher.

That is why the idea of developing a new system of professional training of future students was born. The development of the future teacher's skills is reflected in the state educational curriculum, science curriculum. Hucucan, "Pedagogy, innovation and integration of

primary education" science book, it is emphasized that the importance of educational science as a tool in higher vocational education is the formation of improvement of creative and professional activity of future primary school teachers. Also, in the topic of independent education, which is recommended in this subject book, importance is attached to scientific research, scientific research methodology.

RESULT AND DISCUSSIONS

F. Pakhmatova stated in the research work on improving the creative professional activity of future primary school teachers that the following criteria for the formation of the competence training component for improving the creative professional activity of future primary school teachers are defined as follows:

- positive attitude towards improvement of the creative professional activity of future elementary school teachers (motivational component), acquisition of knowledge about the field of research activity (cognitive component), manifestation of practical research skills (technological component);

- In the analysis of psychological-pedagogical research, the following coefficient of the component of research competence was identified and clarified:

- to improve the creative professional activity of future elementary school teachers, to understand the importance of competent research activity and the need to acquire research competence and apply research skills (motivational component);

- conscious application of knowledge and skills in the field of research activity (cognitive component);

- independent and successful demonstration of the necessary research skills in the performance of educational and professional tasks in the research field (technological component);

- to understand the importance of research competence in the initial activity of the future primary education teacher with the identified components of the research competence, the multiplier of the study and the strong criterion analysis of the study.

N. Narzieva also studied the issue of formation and development of research skills in students. The criterion for determining the formation of research skills in students by the researcher (applicability of the problem, problem solving and selection of solutions, acceptance of the problem, comprehensibility and scientificity of the problem), the integration of the content of the basic competences (aspiration, closure, logical thinking, curiosity, innovation, analytical and synthetic thinking) bepishtin defined; the method of forecasting, designing, modeling of research activity has been improved in order to determine the optimal pedagogical-psychological principle (logic, systematicity, multifacetedness) of the level of development of research skills; in order to form research skills, it has been improved to use the research-oriented framework of euptic-productive educational technology (creating a problem situation, forming a learning process, classifying, comparing, systematizing, clarifying, proving); The scientific-methodical support for the development of intellectuality and creativity in students has been improved in the context of general education content, data analysis, quick learning, application, problem and creative exercise complex development. N. Narzieva wrote that improving the creative professional activity of future elementary school teachers is not only the ability of the student to carry out research work, the acquisition of research skills by the

student, but also the assimilation of integrative knowledge and skills in the field of science, as well as creative activity in independent development. description will be given.

Also, the solution to improve the creative and professional activity of the future elementary school teachers requires an integrative approach, to solve this, to cover the problem from a comprehensive perspective, and for this, the knowledge obtained from a specific field of study, the element of research in the general education system is dependent only on a specific field of study. manifestation, because the research activity cannot be fully realized in the field of science, and thus the possibility of creative research in the field of teaching science is closed.

In addition, it is necessary to develop the educational and research skills of the students in the research, and to develop the educational and research skills with the modern pedagogical technology directed to the individual (person-oriented, focused on collaborative activities, problem-based research) and the elements of educational activity, and the development and implementation of its methodological system. ibopathy is emphasized.

CONCLUSION

The activity of improving the creative professional activity of the future elementary school teachers in the developed state is broadly understood as an active educational activity that is close to the development of the creative thinking of students and the ability to independently solve problems based on specific problems. Identifying the problem, analyzing the existing research topic, choosing a research topic and topic, research, data collection, interpretation, writing a scientific paper; Japan, the result of which is an intellectual product presented in a compact form.

REFERENCES

1. The Law of the Republic of Uzbekistan on Education. September 23, 2020. O'PQ-637-con.
2. On further development of Uzbekicton Pecpublikac in Hapakatlap Ctpategiyaci güpki. Decree PF-4947-con of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 // Collection of legal documents of the Republic of Uzbekistan. - T., 2017. 6th con.
3. Uzbekistan is in the process of approving the concept of developing the public higher education system until 2030. PF-5847-con Fapmon of the President of the Republic of Uzbekistan. October 8, 2019. www.lex.uz
4. Resolution No. 133 of May 9, 2020 of the Cabinet of Ministers of Uzbekistan on "Further improvement of the regulatory framework for the development of scientific research and innovative activities"
5. 5111700-Pedagogy, innovation and integration of primary education for the field of CPOPT educational work. Tashkent State Pedagogical University is responsible for Uzbek public higher and secondary education. Tashkent. 2018 It was approved by the 4th protocol of August 18, 2018, of the Coordinating Council for the activities of the Educational and Training Program in the direction of higher and higher education. Approved by Order No. 744 of August 28, 2018 of the Ministry of Higher and General Education.

6. Tovbaevna, M. N., & Hayrinso, O. (2022). Pedagogical fundamentals of developing the creative professional activity of future primary school teachers.
7. Mukhammatovna, E. D., Tovboevna, M. N., Kushakovna, A. S., Egambaevich, U. K., Shakirovich, Y. S., & Yusufovna, S. D. (2021). Improving the Methodology for Preparing Future Primary School Teachers for Innovative Professional Activities. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 5490-5498.
8. Tovbayevna, M. N., & Nosirova, M. (2021). Methods Of Organizing Geography Lessons For Childrenpeople With Disabilities Inclusive Education. *JournalNX*, 7(03), 187-190.
9. Khudayberdievich, R. B., Tavbaevna, M. N., Muratovna, N. S., Djumanovna, T. M., & Kurbanovna, T. R. (2019). Educating research approach in future teachers. *Journal of Critical Reviews*, 7(4), 2020.
10. Мисирова, Н. Т., & Ўришова, Х. (2022). БЎЛАЖАК БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРНИ ИЖОДИЙ КАСБИЙ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ. *Science and innovation*, 1(В3), 35-39.

ҲАКАМЛАР БЎЙИЧА ТУШУНЧА, ҲАКАМЛАРНИНГ СПОРТДАГИ
ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШИ

Бекназаров З.К.

ЎзДЖТСУ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10395178>

Аннотация. Мазкур мақолада футбол хакамлигини тарихи ва уларнинг ҳаракат фаолиятларига оид манбаларни умумлаштиришга қаратилган воситалар ҳақида маълумотлар ёритиб берилган.

Калим сўзлар: хакам, футбол, тўп, спорт, қарор, техника.

UNDERSTANDING OF REFEREES, THE ROLE OF REFEREES IN SPORTS
AND THEIR DEVELOPMENT

Abstract. In this article, information about tools aimed at summarizing sources related to the history of football refereeing and their activities is highlighted.

Key words: referee, football, ball, sport, decision, technique.

ПОНИМАНИЕ СУДЕЙ, РОЛИ СУДЕЙ В СПОРТЕ И ИХ РАЗВИТИЯ

Аннотация. В данной статье выделена информация о инструментах, направленных на обобщение источников, связанных с историей футбольного судейства и их деятельности.

Ключевые слова: судья, футбол, мяч, вид спорта, решение, техника.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг оммавийфутболни келгусида ривожлантириш мақсадида “Ўзбекистонда футболни ривожлантиришни мутлақо янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2019-йил 4-декабрдаги ПФ-5887-сон Фармони ижросини таъминлаш ҳамда футбол соҳасини ривожлантириш, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023-йил 7 апрелдаги ПҚ-115сон «Ўзбекистонда оммавий ва профессионал футболни ҳар томонлама ривожлантиришнинг кўшимча чора-тадбирлари тўғрисидаги» қарорининг чиқарилиши, Ўзбекистон футболининг янада ривожланишида катта аҳамият касб этмоқда, футбол клублари фаолиятининг самарадорлигини ошириш мақсадида, ўзбекистон футболнинг янада ривожланишида катта аҳамият касб этди.

Спортнинг ҳар бир турида муайян қоидалар мавжуд бўлиб, ҳакамлар уларга мос равишда спортчиларнинг кураш олиб бориш, ҳаракатларига баҳо бериб, натижа асосида ғолибни аниқлашади. Спорт мусобақаларида иштирок этувчи спортчилар томонидан ана шу қоидаларга риоя қилиниши спорт ҳакамлари томонидан кузатилади. Спортнинг айрим турларида спортчи томонидан кўрсатилган натижаларни белгилашда имкон қадар аниқликка эришиш ва уларнинг ҳаракатларини объектив баҳолаш мақсадида замонавий техник воситалардан фойдаланилади. Ҳозирда даярли барча чемпионат ва мусобақаларда (ВАР) “Видео Ассистант Рэферез” тизимидан фойдаланилмоқда. Ва бу қулайликлар ҳакамлар учун ўйинда анча енгилликлар яратмоқда. Бироқ, спорт соҳасида тараққиётнинг шиддатли кечишига қарамадан, бугунги кунда бир қатор спорт турларида спортчиларнинг ҳаракатларини, фақат ҳакамларнинг объектив қарорлари орқали баҳолаш мумкин.

Тадқиқотнинг мақсади: Хакамлик фаолиятига оид илмий манбалардаги маълумотларни умумлаштириш.

Тадқиқотнинг вазифалари:

- Мусобақа шароитида хакамларнинг ҳаракатланиш фаолияти бўйича маълумотларни таҳлил қилиш;

- Ҳакамларнинг жисмоний тайёргарлик даражасини аниқлаш усуллари.

Футбол спорт турида ҳам ҳакамларнинг қарорлари муҳим ҳисобланадиган ўйинлардандир. Футбол тараққиётининг ҳозирги босқичида ўйин шиддати ўсиб борапти, бу ўйинчидан, энг аввало, қутилмаганда ўзгарадиган вазият, чегараланган вақт ва макон шароитида техник-тактик усулларни тез ва самарали бажара билишни талаб этади. Футбол ўйини миллионлар ўйини ҳисобланади ва жуда кўплаб мухлисларга эга. Жисмоний тарбия ижтимоий ҳодиса сифатида инсоният тарихида доим муҳим ўринни эгаллаб келган. Ижтимоий муносабатлар ўзгаришига мос равишда жисмоний тарбиянинг моҳияти ва хусусиятлари ҳам ўзгариб борган. Жисмоний тарбиянинг ривожланишида, ҳозирги кунга келиб, дунёнинг барча спортчилари учун жуда ҳам аҳамиятли бўлиб қолган "Олимпиа" ҳаракати муҳим ўрин касиб этади. Инсонни тарбиялашдаги энг муҳим омиллардан бири бўлган, инсонлар ҳаётининг хиссиётларга бой бўлишига сабабчи бўлувчи, уларнинг характери ва иродасини шакллантиришда ёрдам берувчи спортнинг ривожланиши жамият ҳаёти учун катта ютуқ саналади(12,15,18).

Спортнинг ривожланиши ва спорт мусобақаларининг эволюцияси ҳакамлар институтини яратишдек ижтимоий зарурат юзага келишига сабаб бўлди. Бугунги кунда "мусобақалардаги ҳакамлик" деган тушунча анча серқирра бўлиб, унинг таркибида қуйидагилар мавжуд: ҳакамлар Умумий тайёргарликни ошириш мақсадида қўлланиладиган кўпгига машқлар организмга ҳар томонлама таъсир кўрсатишни, жумладан, баланд-паст жойларда узоқ муддат югуриш кўпроқ чидамликни, қисқа масофаларда жадал югуриш тезликни ривожлантиришга, гимнастик машқлар чаққонликни ўстиришга қаратилишни эътироф этишади, уларни тайёрлаш тизими, мусобақа қоидалари ва этика меъёрларини ишлаб чиқувчи мутахассислар, мусобақаларнинг ташкилотчилари, низоли вазиятларни ҳал қилиб берувчи турли қўмита ва комиссиялар, ҳакамларнинг профессионал уюшмалари.

Мусобақаларнинг ташкилотчилари, низоли вазиятларни ҳал қилиб берувчи турли қўмита ва комиссиялар, ҳакамларнинг профессионал уюшмалари ғолибларини аниқлашнинг умумий тамойилларини ишлаб чиқувчи мутахассислар (13,18,20) Спорт мусобақаларидаги ҳакамликнинг шаклланиш жараёнида даставвал рақибларнинг ўзлари ҳакамлик қилишган, кейинчалик бу функцияни томошабинлар бажаришган ва ниҳоят спорт ҳакамлари пайдо бўлганлар. Қадим замонларда мусобақаларга ҳакамлик қилиш айрим одамлар ёки гуруҳларнинг муайян идрок мезъорлари асосида амалга оширилган. Кейинчалик ҳакамлик қилувчилар тоифаси юзага келди, шуни таъкидлаб ўтиш зарурки, одатда, бу вазифани юқори ижтимоий мақомга эга бўлган одамлар бажарар эдилар. Ана шунинг учун ҳам ҳозирги кунда ҳакамлик қилиш шарафли ва обрўли ҳисобланади. Тарихшунослар аксарияти ҳакамлик институтининг шаклланиши Қадимги олимпиада ўйинларининг вужудга келиши ва ривожланиши билан боғланади.

Ўша даврда ҳакамлик пассив бўлиб, ҳакамлар мусобақа жараёнига бевосита таъсир кўрсата олмас эдилар. Хозирги кунда ҳакамликдаги фаоллик, мусобақани бошқаришдаги ваколат доирасининг кенглиги катта аҳамият эга бўлмоқда. Улар спортчилар фаолиятини, спорт мусобақасининг муайян қоидаларига риоя қилишини назорат қиладилар. Ҳакамлик институтининг ривожланиш жараёнида унинг функциялари ҳам шаклланиб борди. Бугунги кунга келиб ана шундай функциялардан бири бу мусобақа ҳолибини ва бошқа иштирокчиларнинг эгаллаган ўринларини аниқлашдир.

Шунинг учун спортнинг баъзи турларида нафақат кўрсатилган натижаларни. Балки мусобақа жараёнини тўлиқлигича баҳолаш зарур бўлади, Шунинг учун ҳам якуний ҳукми ҳакамлар чиқарадиган ва эълон қиладиган спорт турларида, масалан, бокс, спорт ва бадий гимнастикаси, акробатика, сувга сакраш, батутда сакраш, фигурали учуш ва спорт ўйинларининг барчасида спортчилар ҳакамларнинг ноҳолисликларидан кўп азият чекадилар. Мутахассислар фикрича спортнинг аксарият турларида ҳакамларнинг иштирок этиши шарт эмас.

У монитор экранларида боксчиларнинг курашини кузатадиган, таҳлил қиладиган, берилаётган зарбаларни ҳисоблайдиган ва уларнинг якуний суммасини чиқарадиган ёки фигурали учушда спортчи техникасидаги барча кўз илғамас камчиликларни ҳисобга оладиган кейинчалик эса мусиқа ва дастур ҳамоханглигини баҳолаб якуний натижаларни эълон қилиш имкониятига эга компьютер дастурини ишлаб чиқиш керак деб таъкидлайди.

Олимлар фикрича, спорт мусобақалардаги натижаларга ишлов беришнинг хозирги кунда қабул қилинган услубияти зарур бўлган тезкорликка эга бўлмаган ва йўл қўйиладиган хатоларнинг мавжудлиги сабабли замонавий спорт талабларига жавоб бера олмайди.

Футболда ҳакамлик эволюциясига разм соладиган бўлсак, у ҳолда “ФИФА” фаолиятидаги асосий йўналишларига эътиборимизни қаратишимиз зарур бўлади: аксарият ҳолларда бахсларга сабаб бўлувчи вазиятлардан четроқда бўлишга интилиш: Футболдаги субъективлардан холи бўлишга интилиш: Футбол ўйининг томошабоблик даражаси юқорироқ бўлиши учун йўл қўйилган "хато" ўйиннинг боришига таъсир кўрсатмайдиган вазиятларда ҳакам хуштаги чалиниши иложи бориша қамайтириш: Бу ўйин қоидаларига киритилган бир қатор ўзгартиршлар мисолида тасдиқланаяпти(23,27,32,36).

Кейинчалик ҳакамлик қилувчилар тоифаси юзага келди, шуни таъкидлаш зарурки, одатда, бу вазифани юқори ижтимоий мақомга эга бўлган одамлар бажарар эдилар. Ана шунинг учун ҳам хозирги кунда ҳакамлик қилиш шарафли ва обрўли ҳисобланади.

Хозирги кунда ҳакамликдаги фаоллик, мусобақани бошқаришдаги ваколат доирасининг кенглиги катта аҳамиятга эга бўлмоқда. Улар спортчилар фаолиятини, спорт мусобақасининг муайян қоидаларига риоя қилинишини назорат қиладилар.

Халқ хўжалиги ривожланишининг замонавий шароитларда ишлаб чиқаришнинг механизатсиялашган ва автоматлашган комплекслари тадбиқ этилишини, электрон-ҳисоблаш машиналарининг кенг қўлланилиши тақозо қилади. Ижтимоий ишлаб

чиқаришнинг барча тармоқларида меҳнат қилувчи ишчилар, илм-фан ва маданият соҳасида фаолият кўрсатувчи ходимларнинг профессионал тайёргарлигида янги сифат ўзгаришлар содир бўлди. Бунда умумтаълим ва касб-ҳунар ўқув муассасаларининг ахамияти - ҳакамлар тайёрлаш жараёнини тартибга солувчи мақсадли йўналиш сифатида намоён бўлувчи футбол ҳакамининг кўп ўлчамли моделининг тузилиши ва мазмуни;

- ҳакамлар тайёрлашнинг ташкилий-мазмуний жиҳатлари;

-ҳакамлар тайёрлашнинг бошланғич босқичи бўйича ишлаб чиқилган ўқув режасининг татбиқ этилиши ҳакамлар тайёргарлигининг мўлжалланган модел даражасига етказилишини таъминлайди(23,27,32,36).

Ана шунинг учун ҳам ёшларни ҳаётга, фаол меҳнат қилишга, касбни тўғри танлашга тайёрлаш энг муҳим масала ҳисобланади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2019 йил 4 декабрдаги “Ўзбекистонда футболни ривожлантиришни мутлақо янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5887-сонли фармони. Халқ сўзи газетаси.6-декабр 252-сон.
2. Будогосский, А. Д. Проблемы взаимоотношений судьи участниками матча и ее взаимосвязь с качеством арбитража в футболе / А. Д. Будогосский // Теория и практика футбола. - 2004. - №1. - С.16-20.
3. Мяконьков В.Б. Психологическая подготовка судей. - Официальный сайт Коллегии футбольных арбитров: www.
4. Мяконьков В.Б., Николаев А.Н. Профессионально важные качества судей премьер-лиги по футболу и методики их изучения // Теория и практика физической культуры. - 2003. - №7. - С. 23-26.
5. Соловьев, М.М. Мониторинг двигательной деятельности футбольных арбитров различной квалификации / М.М. Соловьев, А.В. Масленников // Лёгкая атлетика: сб. научно-методических трудов; НГУ им. П.Ф. Лесгафта, Санкт-Петербург. - СПб.: [б.и.], 2016. - С. 117-121.
6. Кутлимуратов И.Х. Чидамкорликни устувор ривожлантириш асосида футбол ҳакамларининг махсус жисмоний тайёргарлигини такомиллаштириш. монография. Чирчиқ. 2023.- с.

**ИМКОНЯТИ ЧЕКЛАНГАН ПАРАПАУЭРЛИФТИНГЧИЛАРНИНГ
МАШҒУЛОТ ЮКЛАМАЛАРИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ**

Гареева Г.Р.

ЎзДЖТ ва СУ Чирчиқ, Ўзбекистон.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10395200>

Аннотация. Мазкур мақолада имконияти чекланган пауэрлифтингчиларда машғулот юкломаларини режаслаштириши ва техник тайёргарлиги, халқаро мусобақаларда эришилган ютуқлари масалалари ёритилган.

Калим сўзлар. Имконияти чекланган спортчилар, махсус жисмоний тайёргарлик, умумий тикланиш, машғулот жараёнининг сон ва кўрсаткичлари.

**PUNCTION OF THE TRAINING LOAD OF HIGHLY QUALIFIED ATHLETES
WITH THE STRIKING OF THE MUSCULOSKELETAL SYSTEM**

Abstract. This article has developed a competitive system of highly qualified athletes with basic strength training and highlights the issues of technical training of highly qualified paraathletes, achievements in international competitions.

Keyword: Athletes with defects of the musculoskeletal system, special physical training, General recovery, the number and indicators of the training process.

**ПЛАНИРОВАНИЕ ТРЕНИРОВОЧНЫХ НАГРУЗОК
ПАРАПАВЕРЛИФТЕРОВ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ**

Аннотация. В данной статье рассматривается планирование тренировочных нагрузок и техническая подготовка пауэрлифтеров с ограниченными возможностями, их достижения на международных соревнованиях.

Ключевые слова. Спортсмены с ограниченными возможностями, специальная физическая подготовка, общее восстановление, цифры и показатели тренировочного процесса.

Долзарблиги. Сўнги йилларда Ўзбекистонда паралимпия спорт турларини ривожлантиришга катта эътибор берилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 9 мартдаги “Ўзбекистон спортчиларини 2020 йил Япониянинг Токио шаҳрида бўлиб ўтадиган XXXII ёзги Олимпия ва XVI Паралимпия ўйинларига тайёрлаш тўғрисида”ги ПҚ-2821-сон қарорига мувофиқ спорт жамоатчилиги томонидан катта ҳажмдаги ишлар амалга оширилмоқда. Турли спорт турларида вакилларимиз Токио Олимпиадасига қимматли рейтинг очколарини йиғиб келишмоқдалар.

Ҳозирги босқичда паралимпия спорт тури юқори зичликдаги ва юқори натижаларга эга бўлган мусобақаларнинг доимий ўсиб бориши билан ажралиб туради, бу эса муҳим халқаро мусобақаларда иштирок этадиган спортчиларни тайёрлашга алоҳида талаблар кўяди.

Мусобақа машқлари, таянч-харакат аппарати тизимининг шикастланиши бўлган спортчиларнинг жисмоний тарбия машғулотлари таркиби парапауэрлифтинг спорт турларидан сезиларли даражада фарқ қилади.

Спортчиларни парапауэрлифтинг спорт турида, таянч харакат аппарати тизимида шикастланиши бўлганларни ушбу спорт турларига самарали тайёрлаш учун

машғулотлар фаолиятнинг барча хусусиятларини, шунингдек спортчилар контингентини ҳисобга оладиган спорт машғулотлари тизимини яратиш керак.

Энг қийин вазиятларни спортчилар ўтирган ҳолатда, ёки протез усуллари ёрдамида машғулотларни бажариш жараёнида аниқлаш мумкин. Хорижий адабиётларда парапауэрлифтингчиларнинг индивидуал рақобатбардош машқларини бажариш усуллари ва уни ўрганишга бўлган ҳаракатлар тор доирада ўрганилиб келинган. Башкин, В.М. Спортчи танасининг функционал ҳолатига асосланган ўқув жараёнини баҳолаш ва тузатишга тизимли ёндашув: монография / В.М. Башкин. - СПб: СПб СУАИ, 2009. -- 108 б. Миржамолов М.Х., Жисмоний имконияти чекланга ўқувчиларнинг спорт машғулотларига мослашиши. Ўқув услубий мажмуа, Тошкент 2014. Остапенко Л.А. Пауэрлифтинг / Л.А. Остапенко // Теория и практика телостроительства. – 1994. - №1/2. – С.122-160. Шейко Б.И. Пауэрлифтинг: учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности «Физическая культура и спорт» / Б.И.Шейко. – М., 2005. – 544с. Остапенко Л.Н. «Пауэрлифтинг» М.: 2003.

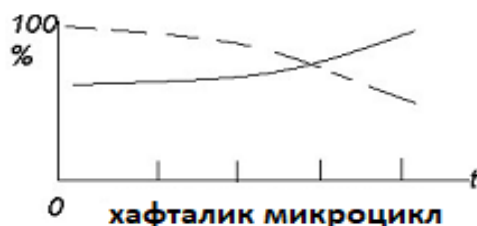
Ўрганилаётган ишларнинг аксарият қисмида спорт машғулотлар ва уларнинг турлари - техник, тактик, жихатлари шунингдек жисмоний машғулотларни бошқариш ва уни тизимларини даврийлаштириш долзарб эканлиги таъкидлаб ўтилган. Бизнинг фикримизча, ўрганилаётган спорт турларида ўқув жараёнини ташкил этишда спорт машғулотларининг таркибий қисмларини айнан ногиронликнинг функционал хусусиятларига қараб, шунингдек спортчиларнинг махсус жисмоний фазилатларни ривожлантиришга ирсий мойиллиги асосида индивидуализация тамойилларини такомиллаштиришга қаратилиш керак. Ўзбек ва хорижий адабиётларда ушбу асослар бўйича индивидуал хусусиятларни ҳисобга оладиган асарлар аниқланмаган.

Тадқиқотнинг мақсади: Машғулотларнинг фаолияти ҳамда ногиронлик билан боғлиқ индивидуал хусусиятларни алоҳида жисмоний фазилатларни ривожланишда ирсий мойилликни ҳисобга олган ҳолда таянч-ҳаракат аппарат тизимига шикаст етган юқори малакали парапауэрлифтингчиларни спорт тайёргарлиги тизимини назарий жихатдан ишлаб чиқиш ва тадқиқотда асослаш. Ушбу мақсадга эришиш ва фаразни тасдиқлаш учун қуйидаги тадқиқот вазифалари аниқланди.

Ногиронлик хусусиятларида спортчининг функционал ҳолатини ҳисобга олган ҳолда, таянч-ҳаракат аппарати тизимида шикастланиши бўлган парапауэрлифтингчиларнинг тайёргарлигини мониторинг қилиш тизимини ишлаб чиқиш ва эксперимент асосида асослаш.

Тадқиқот усуллари: Усуллар мажмуасига қуйидагилар киради: илмий ва услубий адабиётларни таҳлил қилиш, муаллифларнинг иш тажрибасини таҳлил қилиш ва умумлаштириш.

Тадқиқот натижалари: Тадқиқотни амалга ошириш жараёнида ҳар бир машғулот маълум воситалар билан тўлдирилганлиги сабабли ўзига хос йўналишга эга ва унинг жадвал асосида ҳар ҳафта ҳар бир спортчи учун мусобақанинг асосий босқичида ва мусобақадан олдинги тайёргарлик босқичида 1 ва 2-расмларда кўрсатилган.

1-расм: Мусобақа даврида юклама хажмини аста-секин пасайтириши ва шиддатни ошириши.

2-расм: Шиддатни бир текис вариативликда аста-секинлик билан юклама хажмини ошириб бориши

Узуқ чизик – юклама хажми ; тўғри чизик – юклама шиддати.

Биринчи босқичда таянч- ҳаракат аппаратида шикастланиши бўлган парапаурлифтингчиларни жисмоний тайёргарлигини асослаш бўйича тадқиқотни жорий қилишда ўқув машғулотларида ўқув вазифаларини ҳал қилишда фойдаланиш учун куйидаги воситалар ва усуллар жорий қилинди.

Муҳим мусобақаларда – Парапаурлифтинг спорт тури бўйича Ўзбекистон чемпионатида, спортчиларнинг шахсий натижаларини расмий ёзувлар билан таққосланганда бир мунча яхшиланганлиги кузатилди: 61 кг да Мухаммадиева Тошгул шахсий натижаси 50 кг эди тадқиқотдан сунг 60 кг га етди ўртача яхшиланиш 10 кг га ошди ($p < 0,05$), 55 кг да Мамадқулова Гулноза шахсий натижаси 55 кг эди тадқиқотдан сунг 65 кг га етди ўртача яхшиланиш 10 кг га ошди ($p < 0,05$), парапаурлифтинг мусобокасида ($n = 2$) 50 ± 60 кг эди, 55 ± 65 кг, ўртача яхшиланиш 10 кг га усди ($p < 0,05$)

Педагогик тажриба давомида олинган натижалар шуни кўрсатадики, таянч ҳаракат аппаратида шикастланиши бўлган парапаурлифтингчиларнинг машғулотларида техник тайёргарлик даражасини ошириш мумкинлиги тажрибада исботланди.

Хулоса.

ТХА шикастланиши бўлган парапаурлифтингчиларнинг машғулот юкламаларини назорат қилиш тизимини ўрганишда жисмоний тайёргарликнинг тўртта жиҳатини - жисмоний, техник, функционал, психологик жиҳатларни баҳолаш воситаларидан фойдаланиш зарурлигини аниқлашга имкон берди.

ТХА шикастланиши бўлган спортчиларнинг машғулот юкламаларини режалаштириш учун махсус жисмоний фазилатларни ривожланишини ҳар томонлама баҳолай оладиган ва ногиронлик билан боғлиқ спортчиларнинг функционал хусусиятларини ҳисобга оладиган, ишончли, тестлардан фойдаланиш тавсия этилди.

ТХА шикастланиши бўлган спортчилар учун спортнинг ҳар бир жисмоний воситалар билан юқори даражада боғлиқ бўлган тестлар тўплами шакллантирилган, улардан фойдаланиш нисбатан хавфсиз, машғулот жараёнида фойдаланиш мумкин, махсус жисмоний сифатларни ривожланишини ҳар томонлама баҳолайдиган, шу билан биз амалга оширган нозологик хусусиятларни ҳисобга олиш ва машғулотларини режалаштириш орқали амалга оширилди.

REFERENCES

1. Башкин, В.М. Спортчи танасининг функционал ҳолатига асосланган ўқув жараёнини баҳолаш ва тузатишга тизимли ёндашув: монография / В.М. Башкин. - СПб: СПб СУАИ, 2009 .-- 108 б.
2. Миржамолов М.Х., Жисмоний имконияти чекланган ўқувчиларнинг спорт машғулотларига мослашиши. Ўқув услубий мажмуа, Тошкент 2014.
3. Остапенко Л.А. Пауэрлифтинг / Л.А. Остапенко // Теория и практика телостроительства. – 1994. - №1/2. – С.122-160.
4. Шейко Б.И. Пауэрлифтинг: учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности «Физическая культура и спорт» / Б.И.Шейко. – М., 2005. – 544с.
5. Sherali Hoshimovich G'Ofurov, Dilshod Baxtiyor O'G'Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI YENGIL ATLETIKA MASHQLARI ORQALI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgachayoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 16.12.2022).
6. Sherali Hoshimovich G'Ofurov, Dilshod Baxtiyor O'G'Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI YENGIL ATLETIKA MASHQLARI ORQALI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgachayoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 16.12.2022).
7. Sherali Hoshimovich G. O., Dilshod Baxtiyor O. G., Li Baxtiyorov U. A. S. Maktabgacha yoshdagi bolalarni yengil atletika mashqlari orqali mashg'ulotlarini tashkil etish //Scientific progress. – 2022. – №. 1.
8. Dilshod Baxtiyorovich Baxtiyorov AMPUNTANT FUTBOLCHILARNI JISMONIY TARBIYA VOSITALARI VA USLUBIYATI // Scientific progress. 2022. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ampuntant-futbolchilarni-jismoniy-tarbiya-vositalari-va-uslubiyati> (дата обращения: 16.12.2022).
9. Hoshimovich G. S., Duszhanov B. M., Abdumavlanovich T. U. IMPROVEMENT OF THE TRAINING PROCESS OF FLIGHT AND ATHLETS IN THE INITIAL TRAINING GROUP OF YOUTH //ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603. – 2022. – Т. 11. – №. 12. – С. 163-176.

10. ҒОҒУРОВ Ш. Х. БОЛАЛАР ВА ЎСМИРЛАР СПОРТ МАКТАБЛАРИДА БОШЛАНҒИЧ ТАЙЁРЛОВ ГУРУҲИДА ШУҒУЛЛАНУВЧИ ЕНГИЛ АТЛЕТИКАЧИЛАР МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ //Фан-Спортга. – 2020. – №. 5. – С. 38-40.
11. Sherali Xoshimovich G'Ofurov, Vaxodir Xoshimovich G'Ofurov NOGIRONLAR ARAVACHASIDAN FOYDALANADIGAN UMURTQA POG'ONASI SHIKASTLANGAN YOSHLARNING ADAPTIV JISMONIY TARBIYASI // Scientific progress. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nogironlar-aravachasidan-foydalanadigan-umurtqa-pog-onasi-shikastlangan-yoshlarning-adaptiv-jismoniy-tarbiyasi> (дата обращения: 09.01.2023).
12. Gofurov, S. X., Berdiyeva, C. A., Berdiyev, S. D., & Atabayev, A. N. (2022). A STRATIFIED APPROACH IN IMPROVING THE PHYSICAL QUALITIES OF GIRLS WITH DISABILITIES. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(12), 179-189.
13. Hoshimovich, G. S., Hoshimovich, G. B., & Ibragim o'g'li, K. S. (2022). Differentiated Approach to Improving the Physical Qualities of Students With Disabilities. *Eurasian Research Bulletin*, 15, 213-223.
14. Sherali Hoshimovich G'Ofurov QISQA MASOFAGA YUGURUVCHI SPORTCHILARNI MASHG'ULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI // Scientific progress. 2021. №8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qisqa-masofaga-yuguruvchi-sportchilarni-mashg-ulotlarini-rivojlantirishning-usullari> (дата обращения: 09.01.2023).
15. Sherali Hoshimovich G'Ofurov, Dilshod Baxtiyor O'G'Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI YENGIL АТЛЕТИКА MASHQLARI ORQALI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 15.11.2022)

BRICS MAMLAKATLARINING IQTISODIY-SIYOSIY TAHLILI

Abdusattorova Malikaxon

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10419863>

Annotatsiya. Ushbu maqolada dunyo siyosiy-iqtisodiy tuzilmasida muhim o'rin egallagan tashkilotlardan biri BRICS haqida ma'lumot berilgan. Qolaversa, tuzilmaga a'zo davlatlarning iqtisodiy-siyosiy ahvoli tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: BRICS, iqtisod, siyosat, assambleya, yalpi ichki mahsulot, telekommunikatsiya, elektron tijorat reytingi.

ECONOMIC AND POLITICAL ANALYSIS OF BRICS COUNTRIES

Abstract. This article provides information about BRICS, one of the organizations that occupy an important place in the world's political and economic structure. In addition, the economic and political situation of the member states of the structure was analyzed.

Keywords: BRICS, economy, politics, assembly, gross domestic product, telecommunications, e-commerce rating.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ И ПОЛИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СТРАН БРИКС

Аннотация. В данной статье представлена информация о БРИКС, одной из организаций, занимающих важное место в мировой политической и экономической структуре. Кроме того, было проанализировано экономическое и политическое положение государств-членов структуры.

Ключевые слова: БРИКС, экономика, политика, сборка, валовой внутренний продукт, телекоммуникации, рейтинг электронной коммерции.

BRICS – Braziliya, Rossiya, Hindiston, Xitoy va Janubiy Afrika mamlakatlaridan tuzilgan tashkiloti bo'lib, ushbu tashkilotning asosiy maqsadi kelajakda jahon iqtisodiyotini istiqbolli rivojlantirishga qaratilgan. Dastlab, BRICS faqat 2001 yilda Jim O'Nil tomonidan yaratilgan bo'lib, iqtisodchilar va siyosatshunoslar tomonidan kelgusi ellik yilga mo'ljallangan yuqori iqtisodiy o'sishga ega bo'lgan rivojlanayotgan mamlakatlarga murojaat qilish uchun foydalanilgan va o'zlarini katta global salohiyat sifatida mustahkamlagan nomenklatura edi.

Biroq, Birlashgan Millatlar Tashkilotining 61-Bosh assambleyasida, 2006-yilda Braziliya, Rossiya, Hindiston va Xitoy allaqachon keng tarqalgan nomenklaturani diplomatik tarzda rasmiylashtirishga qaror qildilar va bu mamlakatlarga ko'proq kollektiv iqtisodiy va katta aloqalar uchun imkoniyat yaratdilar. 2011 yilda esa Janubiy Afrika rasman BRICS tarkibiga kiritilgan.⁷²

BRICS a'zolari iqtisodiyoti tez rivojlanayotgan yirik mamlakatlar sifatida ifodalanadi. Ushbu mamlakatlar iqtisodiyotining rivojlanganligini, ijobiy barqarorligini, ham kuchliligini va jahon iqtisodiyoti uchun resurslari ko'pligini ko'rishimiz mumkin: Braziliya - Jahon iqtisodiyotida yalpi ichki mahsulot tengligi bilan dunyoda 7- o'rinda, qishloq xo'jaligi mahsulotlariga boy; Rossiya - Jahon iqtisodiyotida mineral resurslarga boy shu bilan birga yalpi ichki mahsulot bo'yicha 5-6 o'rinda, eng yirik hududga ega va dunyodagi ikki yirik yadroviy kuchlardan biridir; Hindiston - jahon iqtisodiyotida yalpi ichki mahsulot tenglik bilan

⁷²Пробуждение БРИК / под ред. В. А. Никонова. – М., 2009. – С. 9.

dunyoda 3- o‘rinda, bir milliarddan ortiq aholisi bor. Intellektual resurslarga ega, aholisi ikki xil tabaqaga bo‘lingan boylar va qashshoqlar, atomi bilan katta kuchga ega; Xitoy - Jahon iqtisodiyotida yalpi ichki mahsuloti hamda iqtisodiyoti rivojlanishi bilan 1- o‘rinda shu bilan birga dunyoda birinchi eksport (“dunyo zavodi”), dunyodagi eng yirik valyuta zaxiralariga ega, dunyodagi eng yirik aholi va atom elektrenergiyasiga egadir; Janubiy Afrika - Jahon iqtisodiyotida yalpi ichki mahsulot tenglik va iqtisodiyoti bilan 25-29 o‘ringa ega, tabiiy resurslarga boy.

BRICS iqtisodiy blokning bir qismi emasligini, shunchaki ittifoq tuzishini yoki nizomisiz xalqaro norasmiy mexanizmi - global senariyda umumiy iqtisodiy va siyosiy manfaatlar uchun kuchlarni birlashtirishga intilishini ta’kidlash muhimdir. Bu iqtisodiy blok bo‘lmaganligi sababli, BRICS mamlakatlari orasida umumiy bozor, savdo va bojxona kelishuvlari, shuningdek, a’zolarining bir ovozdan siyosati mavjud emas. Ushbu ittifoqning bir qismi bo‘lgan mamlakatlarda juda ko‘p muammolar mavjud, chunki ular dunyo aholisining taxminan 40 foizini va kambag‘allik chegarasida bo‘lganlar sonining yarmidan ko‘pini jamlaydi.⁷³

Siyosat bilan bog‘liq holda, BRICS bankining yaratilishi Durban (Janubiy Afrika) da bo‘lib o‘tgan BRICS V sammitida muhokama qilingan bo‘lib, u nafaqat ittifoq mamlakatlarini, balki boshqa rivojlanayotgan mamlakatlarni ham iqtisodiy qo‘llab-quvvatlash uchun yaratilishi kerak edi.

22-24 avgust kunlari Yoxannesburgdagi sammitda Birlashgan Arab Amirliklari, Saudiya Arabistoni, Eron, Argentina, Misr va Efiopiya ushbu iqtisodiy blokka a’zo bo‘lish uchun rasmiy taklif oldi. Ularning to‘liq a’zoli 2024-yil 1-yanvardan boshlanadi. Ma’lum bo‘lishicha, ayni damda jami 23 davlat BRICSGa qo‘shilish istagini bildirgan.

Raqamli iqtisodiyotning (RI) so‘nggi yillarda BRICS tashkilotiga a’zo mamlakatlar yalpi ichki mahsulotiga qo‘shgan hissasi Janubiy Afrika Respublikasi (JAR)da 2 foiz va Rossiyada 4 foizdan, Hindistonda 6,9 foizgacha, Xitoyda 7,8 foizni shuningdek, Braziliyada 22% ni tashkil etadi. BRICSGa a’zo mamlakatlar birgalikda global axborot-kommunikatsiya texnologiyalari eksportining qariyb 30 foizini va global raqamli xizmatlar eksportining atigi 11 foizini tashkil qiladi.

2. BRICS tashkiloti tarkibiga kiruvchi mamlakatlar nisbatan rivojlangan raqamli infratuzilmaga ega. Aholining qariyb 90% 3G/4G mobil tarmoqlari bilan qamrab olingan va hozirda 5G tarmoqlari keng tarqala boshladi.⁷⁴

2021-yil oxiriga kelib, Xitoyda 5G abonentlari soni 387 millionga yetdi va 2025 yilga kelib bu raqam 450 millionga oshishi kutilmoqda. Janubiy Afrika Respublikasida yetakchi telekommunikatsiya operatorlari hali 5G tarmog‘ini rivojlantirishning dastlabki bosqichida. Braziliya va Hindiston 2023 yil boshida 5G xizmatlarini kengaytirishni, Rossiya esa 5G ni ishga tushirishni rejalashtirmoqda.⁷⁵

⁷³ Goldman Sachs. Global Economics Paper No: 99. Dominic Wilson, Roopa Purushothaman. Dreaming With BRICs: The Path to 2050.

⁷⁴ Давыдов, В. М. Особенности сотрудничества в формате БРИК и роль России / В. М. Давыдов // БРИК: предпосылки сближения и перспективы взаимодействия. – М. : ИЛА РАН, 2010.

⁷⁵ Совместное заявление глав государств и правительств стран-участниц Второго саммита БРИК (г. Бразилия, 15 апреля 2010 г.).

3. Oxirgi 20 yil ichida BRICS tashkiloti tarkibiga kiruvchi mamlakatlarda internetdan foydalanuvchilar soni keskin oshdi, Internetga ulanish sifati barqaror ravishda yaxshilandi. Biroq, BRICSGa a'zo mamlakatlarda mobil internet narxi hali ham jahondagi o'rtacha ko'rsatkichdan yuqori, shuningdek, ayollarning Internetdan foydalanish imkoniyatlarini ham yanada kengaytirish zarur. Internetdan foydalanuvchi ayollar ko'rsatkichining eng yuqori foizi Braziliya va Rossiyada 85% bo'lsa, undan keyin esa Xitoy 71% ko'rsatkichga ega. Hindistonda ayollarning atigi 15 foizi Internetdan foydalanadilar.

4. Elektron tijorat raqamli iqtisodiyotning muhim segmenti bo'lib, global onlayn chakana savdo 2019-yildagi 16% dan 2020-yilda 19% gacha o'sdi.

BRICS tashkiloti tarkibiga kiruvchi mamlakatlar yirik elektron tijorat bozorlariga ega bo'lsa-da, Internetdan foydalanuvchilar orasida onlayn xarid qiluvchilarning ulushi Hindiston va Janubiy Afrika Respublikasida 20 foizdan, Braziliya va Rossiyada 40 foizgacha, Xitoyda esa deyarli 80 foizni tashkil qiladi. 2021-yilda Xitoyda 1,37 trillion dollarni, Hindistonda 85,4 milliard dollarni, Rossiyada 42,6 milliard dollarni, Braziliyada 39,3 milliard dollarni va Janubiy Afrika Respublikasida 7,3 milliard dollarni tashkil etgan biznesning elektron tijorat segmenti sezilarli o'sdi.⁷⁶

5. BRICS tashkiloti tarkibiga kiruvchi mamlakatlar milliy va xalqaro elektron tijorat platformalarini yaratdilar va elektron tijorat pandemiyadan tiklanish davrida savdoning tez o'sishini ta'minlashga hissa qo'shdi. Xitoy dunyodagi eng yirik onlayn chakana savdo bozorlaridan biriga ega bo'lib, 2020-yilda 1,8 trillion dollarga baholangan. Xitoyning eng yirik elektron tijorat firmalari orasida Alibaba, JD.com va Pinduoduo 873 milliard dollarlik uyali aloqa tijorati bilan elektron savdo bozorida yetakchilik qiladi.

6. Ma'lumotlarni qayta ishlash markazlari – ma'lumotlarni saqlash, qayta ishlash va tarqatish orqali raqamli iqtisodiyotda asosiy rol o'ynaydi. Biroq, dunyodagi ma'lumotlar markazlarining deyarli 80 foizi (4 714 ta) rivojlangan mamlakatlarda, asosan, Shimoliy Amerika va Yevropada joylashgan.⁷⁷

BRICS tashkiloti tarkibiga kiruvchi mamlakatlardagi ma'lumotlar markazlari bozori mahalliy kompaniyalarning bozor ulushi ortib borayotgani sababli tez o'sishi kutilmoqda. Braziliyada ma'lumotlarni qayta ishlash markazlari bozori 2026 yilga borib 2,6 milliard dollarga, Rossiyada 2,02 milliard dollarga, Xitoyda 36,2 milliard dollarga, Hindistonda 4,6 milliard dollargacha o'sishi kutilmoqda. 2021-yildagi 88,1 milliard dollardan 2026-yilda 180,2 milliard dollargacha o'sishi kutilmoqda. BRICSGa a'zo mamlakatlarda smartfonlar va raqamli to'lovlar odatdagidan tobora ko'proq qo'llanilmoqda, BRICS tarkibiga kiruvchi mamlakatlardagi uyali aloqa abonentlarining taxminan 85-98 foizi smartfonlardan foydalanadi.

2021-yilga kelib, Rossiya va Xitoyda 15 yoshdan oshganlarning deyarli 87 foizi raqamli to'lovlarni amalga oshirgan yoki raqamli to'lovlar orqali o'z hisoblariga pul mablaolarni olishgan. Raqamli to'lovlarni amalga oshirish yoki ularni qabul qilib olishda Janubiy Afrika Respublikasida 81%, Braziliyada 77% va Hindistonda 35% ulush bilan Xitoyga nisbatan biroz pastroq ko'rsatkichga ega bo'lgan.

⁷⁶ Таблицы составлены на основе данных Goldman Sachs. Dominic Wilson, Contantin Burgi, Stacy Carlson. A Progress Report on the Building of the BRICs. July 22, 2011.

⁷⁷ Carlos Eduardo Lins da Silva. O brasil, os BRICS ea agenda internacional / Carlos Eduardo Lins da Silva // БЮЛЛЕТЕНЬ НКИ БРИКС. – 2012. – № 7 (июль).

Braziliyada onlayn tranzaksiyalarni bajarishda asosiy usullar kredit kartalari va raqamli to'lovlar bo'lsa, raqamli hamyonlar (QIWI, Yandex Money va Web Money kabilar) tobora ko'proq foydalanilayotgan bir vaqtda Rossiyada hali ham mahsulotni yetkazib berishda naqd pul orqali hisob-kitob qilinmoqda.⁷⁸ Hindistonda kartalar va naqd pul orqali yetkazib berish afzal ko'rilgan usullardan hisoblanadi. Visa, Mastercard va American Express kartalari Hindistonda RuPay (ichki karta) kabi keng tanilgan va ko'p foydalaniladigan kartalardandir. Xitoyda esa mahalliy raqamli hamyonlar (asosan WeChat Pay, Tenpay va Alipay) afzal ko'rilgan onlayn to'lov usuli bo'lib qolmoqda.

8. Kelgusi yillarda global sun'iy intellekt (AI) bozori tez sur'atlar bilan o'sishi 2025-yilga kelib 126 milliard dollarga yetishi taxmin qilinmoqda. Katta hajmdagi ma'lumotlar (Big Data) ning kengroq o'zlashtirilishi 2027-yilga kelib 103 milliard dollargacha o'sishi kutilmoqda. BRICSGa a'zo mamlakatlaridagi yirik va kichik kompaniyalar ko'plab an'anaviy tarmoqlarni, jumladan energetika, ishlab chiqarish, qishloq xo'jaligi, soo'liqni saqlash va moliya sohalarini tubdan o'zgartirishi kutilayotgan AI (sun'iy intellekt) texnologiyalarini qo'llashni boshlaydi. Braziliya yalpi ichki mahsuloti 2030-yilga borib sun'iy intellektning keng ko'lamda joriy etish natijasida 7,1 foizga o'sishi mumkin.⁷⁹ Rossiya AI bozorining qiymati 2021-yilda 3,8 milliard dollarga baholandi, shuningdek, bozor o'sish sur'ati 9,6 foizni tashkil etdi. 2020-yilda 168 ta AI startaplari va 480 ga yaqin sun'iy intellektni rivojlantirish firmalari mavjud edi.⁸⁰

Sberbank 2024-yilgacha AI ni (sun'iy intellekt) rivojlantirish uchun 112 milliard rubl (1,96 milliard dollar) ajratdi. Celsius loyihasi doirasida COVID-19 tashxisi uchun AI texnologiyalaridan foydalanadi. Kaspersky Cybersecurity Lab yangi sun'iy intellekt yordamida xavfsizlik monitoringi tizimini ishlab chiqdi. 2019-yildan boshlab bir qancha AIdan (sun'iy intellekt)dan) foydalanuvchi yetakchi yirik firma va kompaniyalar, jumladan Yandex, MTS, Sberbank, Gazprom va Rossiya to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar jamo'armasini o'ziga qamrab olgan holda "Ixtiyoriy axloq kodeksi" ga qo'shildi.

2025-yilga borib Hindistonning sun'iy intellekt bozori 7,8 milliard dollarga yetishi kutilmoqda. AI (sun'iy intellekt) texnologiyalari va xizmatlarining asosiy iste'molchisi Hindiston chakana savdosi bo'lsa, undan keyin ikkinchi o'rinda telekommunikatsiya va fintech (moliyaviy texnologiya kompaniyalari) hisoblanadi.⁸¹ 2025-yilgacha BRICS tashkiloti tarkibiga a'zo mamlakatlar raqamli texnologiyalarning quyidagi sohalarida, masalan, raqamli tafovutni bartaraf etish (raqamli infratuzilma sohasida axborot almashinuvi, loyihalarni moliyalashtirish, kompyuter savodxonligi kabi yo'nalishlar) sohasida, raqamli boshqaruv masalalarini muhokama qilishni osonlashtirish va yordam berish (xalqaro forumlarda), raqamli iqtisodiyotning o'lchov me'zonlarini yaxshilash va takomillashtirish, xususiy sektor bilan hamkorlikni kengaytirish, yangi raqamli texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etishda o'zaro hamkorlikni yanada kuchaytirish ko'zda tutilgan.

⁷⁸ Никонов В. А. Пробуждение БРИК / В. А. Никонов. – 01.10.2009.

⁷⁹ В. М. Давыдов // БРИК: предпосылки сближения и перспективы взаимодействия. – М. : ИЛА РАН, 2010.

⁸⁰ Декларация, принятая по итогам саммита БРИКС (г. Санья, о. Хайнань, Китай, 14 апреля 2011 г.).

⁸¹ РосБизнесКонсалтинг. Д. Медведев: Реформа мировой финансовой системы не учитывает роли БРИКС.

REFERENCES

1. Давыдов, В. М. Особенности сотрудничества в формате БРИК и роль России /
2. В. М. Давыдов // БРИК: предпосылки сближения и перспективы взаимодействия. – М. : ИЛА РАН, 2010.
3. Никонов В. А. Пробуждение БРИК / В. А. Никонов. – 01.10.2009.
4. Совместное заявление лидеров стран БРИК.
5. Совместное заявление стран БРИК по глобальной продовольственной безопасности.
6. Совместное заявление глав государств и правительств стран-участниц Второго саммита БРИК (г. Бразилиа, 15 апреля 2010 г.).
7. Декларация, принятая по итогам саммита БРИКС (г. Санья, о. Хайнань, Китай, 14 апреля 2011 г.).
8. РосБизнесКонсалтинг. Д. Медведев: Реформа мировой финансовой системы не учитывает роли БРИКС.
9. Делийская декларация (принята по итогам IV саммита БРИКС).
10. Саммит БРИКС в Южно-Африканской Республике // Сайт президента РФ. – 2012. – URL: <http://www.kremlin.ru/news/17752>
11. Таблицы составлены на основе данных Goldman Sachs. Dominic Wilson, Contantin Burgi, Stacy Carlson. A Progress Report on the Building of the BRICs. July 22, 2011.
12. Составлено на основе IMF World Economic Outlook, October 2012.
13. Хенкин, С. М. Восходящие государства-гиганты БРИКС: роль в мировой политике стратегии модернизации / С. М. Хенкин // Бюллетень НКИ БРИКС. – 2012. – № 7 (июль).
14. Carlos Eduardo Lins da Silva. O brasil, os BRICS ea agenda international / Carlos Eduardo Lins da Silva // Бюллетень НКИ БРИКС. – 2012. – № 7 (июль).

INGLIZ TILI DARSLARIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH

Rahimova Sarvinoz Tolibovna

Tarix va filologiya kafedrası o'qituvchisi
Osiyo xalqaro universiteti Buxoro, O'zbekiston

sarvinozrahimova8@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10395522>

Annotatsiya. Ushbu maqola bugungi tez sur'atda va texnologiyaga asoslangan dunyoda ta'limda ommaviy axborot vositalaridan foydalanishni muhokama qiladi. Ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'rgatish haqida gap ketganda, turli xil ommaviy axborot vositalarini (masalan, videolar, podkastlar, musiqa va raqamli resurslarni) o'z ichiga olish talabalar uchun o'rganish tajribasini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Ushbu maqolada biz ingliz tili darslarida mediadan foydalanishning afzalliklarini o'rganamiz, mediani samarali integratsiya qilish strategiyalarini baham ko'ramiz va uning tilni o'zlashtirishga ta'sirini maksimal darajada oshirish uchun ba'zi eng yaxshi amaliyotlarni ta'kidlaymiz.

Kalit so'zlar: haqiqiy til kiritish, strategiyalar, ko'rishdan oldingi va ko'rishdan keyingi harakatlar, tarkibni moslashtirish, ko'p modalliklar, tanqidiy fikrlash.

EFFECTIVE USE OF MASS MEDIA IN ENGLISH CLASSES

Abstract. This article discusses the use of media in education in today's fast-paced and technology-driven world. When it comes to teaching English as a second language, incorporating a variety of media (such as videos, podcasts, music, and digital resources) can greatly enhance the learning experience for students. In this article, we explore the benefits of using media in English classes, share strategies for effectively integrating media, and highlight some best practices for maximizing its impact on language acquisition.

Keywords: authentic language input, strategies, pre-viewing and post-viewing activities, content adaptation, multimodality, critical thinking.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В этой статье обсуждается использование средств массовой информации в образовании в современном быстро меняющемся и технологичном мире. Когда дело доходит до преподавания английского как второго языка, включение различных средств массовой информации (таких как видео, подкасты, музыка и цифровые ресурсы) может значительно улучшить процесс обучения для учащихся. В этой статье мы исследуем преимущества использования медиа на уроках английского языка, поделимся стратегиями эффективной интеграции медиа и выделим некоторые передовые методы, позволяющие максимизировать их влияние на овладение языком.

Ключевые слова: аутентичный языковой ввод, стратегии, действия до и после просмотра, адаптация контента, мультимодальность, критическое мышление.

KIRISH

Ommaviy axborot vositalaridan samarali foydalanilsa, ingliz tilini o'rganishga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayniqsa, bugungi kunda ommaviy axborot vositalaridan foydalanilmagan darslar odatda zerikarli deb hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalarning

rivojlanishi bilan bilim berish va ta'lim olish har qachongidan ham oson va qulay bo'ldi. Ingliz tili darslariga ommaviy axborot vositalarini kiritishning asosiy afzalliklaridan ba'zilari.

ADABIYOT SHARHI

Ommaviy axborot vositalari talabalarga turli kontekstlarda, jumladan, real hayotdagi suhbatlar, yangiliklar hisobotlari, filmlar va musiqalarni o'z ichiga olgan ingliz tilidagi haqiqiy ma'lumotlar bilan tanishishni taklif qiladi. Bu ekspozitsiya nafaqat o'quvchilarning tinglab tushunishlarini yaxshilashga yordam beradi, balki ularni turli urg'u, intonatsiyalar va til o'zgarishlarini ham ochib beradi. Bundan tashqari, vizual va eshitish stimulyatsiyasi ta'minlanishi kerak. Ommaviy axborot vositalari bir nechta sezgilarni jalb qilish orqali o'quvchilarga lug'at va grammatik naqshlarni samaraliroq saqlash va eslab qolishga yordam beradi. Vizual qo'llanmalar va audio qo'shimchalar, shuningdek, murakkab tushunchalarni yanada kengroq va qiziqarli qilishlari mumkin. O'rganishning sensorli registrlari diqqatni jalb qilishda ishtirok etadi (Ormrod, 2006).

MUHOKAMA

E'tibor berish aqliy jarayonlarni talab qilishini hisobga olsak, samarali o'quv topshirig'ini tashkil etish, tushunishni kuzatib borish va jarayonni topshiriqning bajarilishi bilan bog'liq holda baholash va ishni tugatishga bo'lgan ishtiyoqni saqlab qolish o'quvchilarning diqqatini kuchaytirishga sezilarli yordam beradi. Diqqatni ongli ravishda boshqarish bilan shug'ullanadigan bolalar turli vazifalar turli darajadagi e'tiborni talab qilishini o'rganadilar va ular diqqat markazini shunga mos ravishda o'zgartirishi mumkin. Bu shaxsiy nazorat tuyg'usi vazifalarni samarali bajarish va shu tariqa, berilgan vazifa ustida ishlashda diqqatni jamlash bilan bog'liq.

Madaniy tushunish ham katta rol o'ynaydi. Ommaviy axborot vositalari orqali talabalar ingliz tilida so'zlashuvchi jamoalarning urf-odatlarini, an'analarini va madaniy nuanslarini haqida tushunchaga ega bo'lishlari mumkin. Bu, ayniqsa, ingliz tilida so'zlashuvchi madaniy kontekstlarga muntazam ta'sir o'tkaza olmaydigan o'quvchilar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari, motivatsiya va faollik tilni samarali o'rganishning asosiy komponentlari hisoblanadi. Ommaviy axborot vositalari o'quvchilarda ingliz tilini o'rganishga bo'lgan qiziqish va ishtiyoqni uyg'otib, darslarni yanada qiziqarli va mazmunli qiladi. Ishtirok etgan talabalar ma'lumotni saqlab qolishlari va til ko'nikmalarini yaxshilashni namoyish qilishlari mumkin.

Ingliz tili darslarida ommaviy axborot vositalaridan samarali foydalanish strategiyalari:

Ingliz tili darslarida ommaviy axborot vositalaridan foydalanishning afzalliklaridan to'liq foydalanish uchun o'qituvchilar o'rganish tajribasini optimallashtirishni ta'minlash uchun ataylab strategiyalarni qo'llashlari kerak. Ommaviy axborot vositalarini ingliz tilini o'qitishga integratsiya qilishning bir necha samarali strategiyalari:

1. Tegishli va qiziqarli tarkibni tanlash: Talabalarning qiziqishlari, til bilimi va o'quv maqsadlariga mos keladigan ommaviy axborot vositalarini tanlang. Tarkib yoshga mos va madaniy jihatdan sezgir ekanligiga ishonch hosil qiling. Masalan, yosh o'quvchilar animatsion videolar va qo'shiqlarga yaxshi munosabatda bo'lishlari mumkin, kattaroq o'quvchilar esa yangiliklar hisobotlari, hujjatli filmlar yoki TED suhbatlarini qadrlashlari mumkin.

2. Ko'rishdan oldingi va ko'rishdan keyingi harakatlar: Videoni ko'rsatish yoki audioklipni o'ynatishdan oldin, kontentni bashorat qilish, tegishli lug'atni o'ylash yoki mavzuni

muhokama qilish kabi oldindan ko'rish tadbirlarini o'z ichiga oling. Ko'rib chiqqandan so'ng, tushunishni mustahkamlaydigan mashg'ulotlarni, masalan, muhokama savollari, lug'atni rivojlantirish mashqlari yoki mazmunga asoslangan rolli o'yinlarni bajaring. EFL (Chet tili sifatida ingliz tili) o'qituvchilari darsda film va videolardan to'liq foydalanish uchun darsga oldindan ko'rish, ko'rish va ko'rishdan keyingi faoliyatni kiritishlari kerak. Ushbu mashqlarning turi va davomiyligi tanlangan film yoki videoga, o'quvchilarning ehtiyojlariga, ularning yoshiga va o'quv maqsadlariga qarab farqlanadi. Faqat ikkita mashg'ulotni boshqa mashg'ulot uchun rejalashtirayotgan bo'lsa-da, o'qituvchi uchta mashg'ulotni ham ma'lum bir film yoki video darsga qo'shishga qaror qilishi mumkin. O'qituvchi filmni namoyish etishdan oldin o'quvchilarning topshiriqlarga qiziqishini uyg'otishi va ularni muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur vositalarni berishi kerak. O'qituvchi o'quvchilarning his-tuyg'ularini ko'rish va ularni qanday jumboqlar, intrigalar va ularni tashvishga solayotganini aniqlash uchun filmni tomosha qilish paytida ular bilan birga bo'lishi kerak.

3. Bir nechta uslublarni birlashtirish: turli xil media turlarini, jumladan, vizual, video, audio yozuvlar va interaktiv raqamli resurslarni birlashtirish. Bu talabalarga turli xil uslublar orqali til bilan shug'ullanishga imkon beradi, turli xil o'rganish uslublari va afzalliklarini hisobga oladi.

4. Tarkibni o'rganish darajalariga moslashtirish: Ingliz tili darslarida ommaviy axborot vositalaridan foydalanganda, mazmun o'quvchilarning turli tillarni bilish darajalariga mos ravishda sozlanganligiga ishonch hosil qiling. Tushunishga yordam berish va o'rganishni mustahkamlash uchun subtitrlar, transkriptlar yoki lug'atlar ro'yxati kabi qo'shimcha yordam ko'rsating. Ta'lim sohasida talabalar turli sur'atlarda o'rganishlari va turli fan sohalarida turli darajadagi malakalarga ega ekanligi keng e'tirof etilgan. Bu o'qituvchilar uchun qiyinchilik tug'diradi, ular o'zlarining o'qitish usullari va materiallarini barcha talabalar ehtiyojlarini qondirish uchun moslashtirish yo'llarini topishlari kerak. Hech bir joyda bu muammo ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'rgatishdan ko'ra aniqroq emas. Ingliz tili murakkab va nozik til bo'lib, turli darajadagi o'quvchilar uchun o'qitishni moslashtirish qiyin bo'lishi mumkin. Ushbu maqolada biz ingliz tili darslarida kontentni o'rganish darajalariga moslashtirish muhimligini muhokama qilamiz va buning uchun ba'zi samarali strategiyalarni o'rganamiz.

Tarkibni o'quv darajalariga moslashtirishning birinchi bosqichi har bir talabaning malakasini to'g'ri baholashdan iborat. Bu standartlashtirilgan testlar yoki tilni bilish imtihonlari kabi rasmiy baholashlar va kuzatishlar va talabalar bilan suhbatlar kabi norasmiy baholashlar kombinatsiyasi orqali amalga oshirilishi mumkin. Har bir talabaning til o'rganish sayohatida qayerda ekanligini tushunib, o'qituvchilar har bir shaxsning o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish uchun o'z yo'riqnomalarini moslashtirishi mumkin. Tarkibni ta'lim darajalariga moslashtirishning samarali strategiyalaridan biri bu farqlashdir.

Differentsiatsiya turli xil o'quvchilarning ehtiyojlarini qondirish uchun o'qitish mazmuni, jarayoni va mahsulotini o'zgartirishni o'z ichiga oladi. Misol uchun, aralash qobiliyatli ingliz tili sinfida o'qituvchi turli darajadagi o'quvchilar uchun turli xil o'qish materiallarini taqdim etishi mumkin. Ilg'or talabalar murakkab romanni o'qishlari mumkin, o'rta talabalar esa bir xil romanning soddalashtirilgan versiyasini o'qishlari mumkin va qiyin bo'lgan talabalar soddaroq lug'at va jumlar tarkibiga ega qisqa hikoyani o'qishlari mumkin. Xuddi shunday, o'qituvchilar turli talabalar uchun turli darajadagi yordam va iskalalarni taqdim etish

orqali o'qitishni farqlashlari mumkin. Ilg'or talabalar yozma topshiriq ustida mustaqil ishlashlari mumkin, o'rta va qiyin o'quvchilar esa o'qituvchidan ko'proq yo'l-yo'riq va yordam olishlari mumkin.

Kontentni o'rganish darajalariga moslashtirishning yana bir samarali strategiyasi - bu tekislangan matnlardan foydalanish. Darajali matnlar - bu turli darajadagi o'quvchilarning o'qish qobiliyatiga mos keladigan sinchkovlik bilan sozlangan kitoblar va boshqa o'qish materiallari. Masalan, bosqichma-bosqich o'qish dasturiga "faol o'quvchi", "erta o'quvchi", "o'tish davri o'quvchi" va "ravon o'quvchi" deb nomlangan kitoblar kirishi mumkin, ularning har biri tobora murakkab lug'at va jumla tuzilishiga ega.

O'quvchilarni o'qish darajasi bo'yicha kitoblar bilan ta'minlash orqali o'qituvchilar barcha talabalarning ingliz tilini bilish darajasidan qat'i nazar, yoshiga mos va qiziqarli o'qish materiallaridan foydalanish imkoniyatini ta'minlashi mumkin. O'qish materiallarini o'zgartirishdan tashqari, o'qituvchilar boshqa turdagi tarkibni o'rganish darajalariga moslashtirishi mumkin. Misol uchun, grammatika bo'yicha darsda o'qituvchi turli darajadagi o'quvchilar uchun turli darajadagi amaliy mashqlarni taqdim etishi mumkin. Ilg'or talabalar murakkabroq jummalarni birlashtirish mashqlarini bajarishlari mumkin, o'rta va qiyin o'quvchilar esa oddiyroq jumla qurish mashqlariga e'tibor berishlari mumkin. Xuddi shunday, lug'at bo'yicha darsda o'qituvchi turli darajadagi o'quvchilar uchun turli darajadagi so'zlar ro'yxati va tadbirlarni taqdim etishi mumkin.

Ilg'or talabalar yanada rivojlangan so'z ildizlari va prefikslarini o'rganishlari va mashq qilishlari mumkin, o'rta va qiyin talabalar esa asosiy lug'at yaratish ko'nikmalariga e'tibor berishlari mumkin. Kontentni ta'lim darajalariga moslashtirishning yakuniy strategiyalaridan biri texnologiyadan foydalanishdir. Ko'pgina ta'lim texnologiyalari vositalari va dasturiy ta'minot dasturlari o'quvchilarning individual ta'lim ehtiyojlariga moslashish uchun mo'ljallangan. Misol uchun, raqamli o'qish platformalari matnlarning qiyinligini har bir talabaning o'qish darajasiga qarab sozlashi mumkin. Xuddi shunday, til o'rganish ilovalari va dasturiy ta'minot dasturlari har bir talabaning malaka darajasiga qarab shaxsiylashtirilgan amaliyot mashqlari va faoliyatini ta'minlashi mumkin.

5. Tanqidiy fikrlash va mulohaza yuritishni rag'batlantirish: O'quvchilarni media mazmunini tahlil qilish, baholash va javob berishga undash. Ularni o'z fikrlarini bildirishga, o'z tajribalari bilan bog'lanishga va ommaviy axborot vositalarida tasvirlangan madaniy va lingvistik jihatlarni tanqidiy fikrlashga undash. O'ychan va tanqidiy fikrlashni birlashtirish odatiy holdir.

Mutafakkir o'ylangan va samarali kognitiv ko'nikmalarni muayyan kontekst va fikrlash vazifasi turiga qo'llasa, ular tanqidiy fikrlashni qo'llaydilar, bu "... istalgan natija ehtimolini oshiradigan kognitiv ko'nikmalar yoki strategiyalardan foydalanish" deb ta'riflanadi. Maqsadli, asosli va maqsadga yo'naltirilgan fikrlash - muammolarni hal qilish, xulosa chiqarish, ehtimolliklarni hisoblash va qarorlar qabul qilish bilan bog'liq fikrlash turi. U kerakli natijaga e'tibor qaratganligi sababli, yo'naltirilgan fikrlash tanqidiy fikrlashning yana bir nomidir (Halpern, 1996). Aksincha, aks ettiruvchi fikrlash tanqidiy fikrlashning tarkibiy qismi bo'lib, u, ayniqsa, sodir bo'lgan narsalarni baholash va baholash jarayonlariga taalluqlidir.

Ingliz tili darslarida ommaviy axborot vositalarining ta'sirini maksimal darajada oshirish bo'yicha eng yaxshi amaliyotlar

Yuqorida keltirilgan strategiyalarga qo'shimcha ravishda, ingliz tilini o'qitishda ommaviy axborot vositalaridan foydalanishni yanada optimallashtirish mumkin bo'lgan bir qancha eng yaxshi amaliyotlar:

Qo'llab-quvvatlovchi va inklyuziv ta'lim muhitini yarating: inklyuziv sinf muhitini yarating, unda barcha talabalar o'zlarining til o'rganish sayohatlarida qadrli va qo'llab-quvvatlanayotganini his qilishadi. Media kontentini tanlash va muhokama qilishda o'quvchilarning madaniy sezgirliklari va turli kelib chiqishini yodda tuting.

Faol ishtirokni ta'kidlang: O'quvchilarning o'z fikrlari va talqinlarini ifoda etishlari uchun interfaol elementlar, hamkorlikdagi vazifalar va imkoniyatlarni kiritish orqali ommaviy axborot vositalariga asoslangan tadbirlarda faol ishtirokni rag'batlantirish.

Formativ baholashni integratsiyalash: O'quvchilarning til ko'nikmalarini, tushunish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini baholash uchun formativ baholash imkoniyatlari sifatida ommaviy axborot vositalariga asoslangan tadbirlardan foydalaning. Ta'lim natijalarini baholash uchun sinf muhokamasi, guruh taqdimoti yoki yozma fikr yuritish kabi norasmiy usullardan foydalaning.

Shaxsiylashtirish uchun imkoniyatlarni taqdim eting: Talabalarni podkastlar, video taqdimotlar yoki raqamli hikoyalar kabi o'zlarining media-asosidagi loyihalarini yaratishga undash. Bu nafaqat til ishlab chiqarishni rag'batlantiradi, balki shaxsiy ifoda va ijodkorlik uchun ham imkon beradi.

Raqamli savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish: Talabalar raqamli medianing turli shakllari bilan shug'ullanayotganda, onlayn kontentni baholash, raqamli platformalarda navigatsiya qilish va mas'uliyatli onlayn xatti-harakatlarni qo'llash kabi raqamli savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishga urg'u bering.

XULOSA

Ommaviy axborot vositalarini ingliz tilini o'qitishga integratsiya qilish o'qituvchilarga o'rganish tajribasini boyitish va tilni o'zlashtirishni rag'batlantirish uchun kuchli vositani taklif etadi. O'qituvchilar media-kontentni strategik tanlash, birlashtirish va undan foydalanish orqali o'quvchilarning faolligini rag'batlantirishi, tushunishni kuchaytirishi va madaniy tushunishni kengaytirishi mumkin.

Ommaviy axborot vositalaridan samarali foydalanilsa, ingliz tilini o'rganish uchun dinamik va immersiv muhitni yaratish uchun katalizator bo'lib xizmat qilishi mumkin, bu esa o'quvchilarning til ko'nikmalarini haqiqiy, dolzarb va mazmunli tarzda rivojlantirishga imkon beradi.

REFERENCES

1. Ollomurodov, A. (2023). CINEMA DISCOURSE ANALYSIS AND THEORETICAL FOUNDATIONS IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 500-505.
2. Rakhimova, S. T. (2023). WRITING MATTERS IN EFL. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 124-127.
3. Tolibovna, S. R. (2022). USE OF TECHNOLOGY IN MODERN CLASSROOM TEACHING. *Journal of new century innovations*, 14(1), 192-195.
4. Tolibovna, S. R. (2022). NOTEWORTHINESS OF FILM STUDIES AND ADAPTATION IN LITERATURE. *Journal of new century innovations*, 14(2), 3-5. 4.

5. Tolibovna, R. S. (2023). THE LECTURER OF HISTORY AND PHILOLOGY DEPARTMENT, ASIA INTERNATIONAL UNIVERSITY.
6. Tolibovna, S. R. (2022, October). SIGNIFICANCE OF LEARNING ENGLISH IN CONTEMPORARY WORLD. In Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences (Vol. 1, No. 1, pp. 63-67).
7. Gulamova, D. . (2023). EUPHEMISM AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' SPEECH CULTURE. *Modern Science and Research*, 2(4), 175–181. Gulamova, D. . (2023).
8. ЭВФЕМИЗМЫ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ УЧЕНИКОВ. *Modern Science and Research*, 2(8), 231–236.
9. Gulamova, D. (2023). USE OF CREATIVE TASKS IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT SCHOOL. *Modern Science and Research*, 2(7), 322-327.
10. Adizovna, S. M. (2023). Code-Switching and Multilingualism: Exploring the Dynamics of Language use in Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 549-553.
11. Shodieva, M. (2023). UNDERSTANDING SOCIOLINGUISTIC APPROACH IN THE ENGLISH CLASSROOM. *Modern Science and Research*, 2(10), 64-68.
12. Maftunabonu, S. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN TRADITIONAL AND MODERN TEACHING METHODS. *Modern Science and Research*, 2(10), 829-831.
13. Shodieva, M. (2023). MASTERING ENGLISH IN A MONTH: EFFECTIVE STRATEGIES FOR RAPID PROGRESS. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 19, pp. 83-87)*.
14. Orifjonovich, O. A. (2023). The Main Features of Conceptual Metaphors in Modern Linguistics. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 365-371.
15. Orifjonovich, O. A. (2023). METAFORANING KO'P TARMOQLI VA FANLARARO O'RGANILISHI.
16. Orifjonovich, O. A. (2023). KINODISKURS LINGVISTIK SISTEMANING BIR QISMI SIFATIDA. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(23), 208-211.
17. Karimova, G. (2023). SKIMMING AND SCANNING. *Modern Science and Research*, 2(9), 334-335.
18. Karimova Go'zal Ikhtiyorovna. (2023). MASTERING THE ART OF EFFECTIVE SPEAKING AND READING: STRATEGIES FOR IMPROVING SPEAKING AND READING SKILLS. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 32–38.
19. Karimova, G. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 67–71.
20. Rokhila Bafoeva 2023. The Concept of Education in English and Uzbek Proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1, 9 (Nov. 2023), 292–296.
21. Bafoeva, R. (2023). NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 58-63.

22. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2022). NATIONAL AND CULTURAL PROVERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES AND THEIR UNIVERSAL FEATURES. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(4), 500-503.
23. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOIIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.
24. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.
25. Shokir o'gli, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 554-559.
26. Bobojonova, D. . (2023). ANALYSIS OF IDIOMS THAT PRESERVE BOTH FORM AND CONTENT IN MAHMUD KASHGARI'S "DEVONU LUG'OTIT TURK". *Modern Science and Research*, 2(9), 64–67.
27. Bobojonova, D. (2023). MAHMOUD QOSHGARI'S "DEVONU LEXICOTIT TURK" AND ITS PLACE IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 538–540.
28. Bobojonova, D. (2023). THE ROLE OF MAHMUD KASHGARI'S WORK "DEVONU LUG'OTIT TURK" IN THE DEVELOPMENT OF THE UZBEK LANGUAGE. *Modern Science and Research*, 2(4), 568–5672.
29. Lola Ismatovna English Osiyo, [25/10/2023 1:12 pm]
30. Ismatovna, I. L. Goals and Techniques for Teaching Grammar. *International Journal of Scientific Research and Modern Education*, 4(2), 33-34.
31. Lola Ismatovna English Osiyo, [25/10/2023 1:12 pm]
32. Ismatovna, I. L. (2021). HUMOUR IN THE UPBRINGING AND EDUCATION OF THE MODERN TEENAGER. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 2 (6), 98–101.
33. Lola Ismatovna English Osiyo, [25/10/2023 1:12 pm]
34. Ismatovna, I. L. (2017). Some peculiarities of using video in teaching ESL. *Достижения науки и образования*, (5 (18)), 67-68.
35. Sur'at qizi Fayzullayeva, N., & Kilicheva, M. R. (2022). UOLT UILTMAN NASRIDA "AMERIKA ORZUSI" KONSEPTI. *INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING*, 1(8), 574-576.
36. Fayzullayeva, N. (2023). THE CONCEPT OF THE AMERICAN DREAM AND WALT WHITMAN. *Solution of social problems in management and economy*, 2(11), 137-142.
37. Fayzullayeva, N. (2023). THE ROLE OF THE AMERICAN DREAM IN UOLT WILTMAN'S POEMS. *Modern Science and Research*, 2(10), 714–718.
38. Lola, I., Madinabonu, N., & Ruslan, K. (2022). Using swot analysis in education. *Results of National Scientific Research International Journal*, 1(3), 126-131.
39. Jabborova, A. (2023). THE IMPACTS OF PHYSICAL CLASSROOM SPACES ON STUDENTSINVOLVEMENT HOW CAN STUDENTSENGAGEMENT BE PROMOTED BY PHYSICAL CLASSROOM SPACES?. *Modern Science and Research*, 2(3), 115-121.
40. Jabborova, A. J. (2023). HOW WOULD YOU MEASURE CREATIVITY AND INNOVATION? WHY?. *GOLDEN BRAIN*, 1(10), 20-24.

41. Jabborova, A. (2023). THE USE OF ASPECT IN “WOMEN IN LOVE” BY DAVID LAWRENCE. *Modern Science and Research*, 2(6), 345-356.
42. Jabborova Aziza Jobirovna. (2023). THE CATEGORY OF ASPECT IN ENGLISH GRAMMAR. *Academia Science Repository*, 4(05), 10–27. Retrieved from <http://academiascience.com/index.php/repo/article/view/443>
43. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF VOICE IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(7), 430–433.
44. Jabborova, A. (2023). WHAT IS DESIGN THINKING?. *Talqin Va Tadqiqotlar*, 1(13).
45. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(8), 367–375.
46. Jabborova, A. (2023). THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR, THE ANALYSIS OF THEIR USE IN “LOVY OF LIFE” WRITTEN BY JACK LONDON. *Modern Science and Research*, 2(9), 97–108.
47. Jabborova, A. . (2023). PROBLEMS TO LEARN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 780–786.
48. Jabborova, A. (2023). THE WAYS TO LEARN ENGLISH EFFECTIVELY. *Modern Science and Research*, 2(10), 23–30.
49. Jabborova, A. (2023). GAMIFICATION.
50. Корёгдиев, З. О. (2016). XIX АСР ОХИРИ–XX АСР БОШЛАРИДА АМУДАРЁ ФЛОТИЛИЯСИ ФАОЛИЯТИ ТАРИХИДАН (“ТУРКИСТОН ТЎПЛАМИ” МАТЕРИАЛЛАРИ АСОСИДА). *Ученый XXI века*, 20.
51. Корёгдиев, З. О. (2016). GOLD EMBROIDERY OF BUKHARA. *Ученый XXI века*, (12).
52. Qoryog'diyev, Z. O. (2016). ACTIVITIES OF AMUDARYA FLOTILLA AT THE END OF THE NINETEENTH CENTURY-BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY HISTORY (" TURKESTAN COLLECTION" MATERIALS). *Ученый XXI века*, (12), 20-22.
53. Корёгдиев, З. О. (2016). ACTIVITIES OF AMUDARYA FLOTILLA AT THE END OF THE NINETEENTH CENTURY-BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY HISTORY (" TURKESTAN COLLECTION" MATERIALS). *Ученый XXI века*, (12 (25)), 20-22.
54. Okhunjonovich, K. Z. (2021). Self-Awareness of Gypsies: Traditionality and Modernity. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 2(7), 33-42.
55. Okhunjonovich, K. Z. (2023). THE EDUCATIONAL VALUE OF NATIONAL CUSTOMS AND TRADITIONS IN THE ERA OF GLOBALIZATION. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 18, 64-66.
56. Shokiro'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOIIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.
57. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.

58. Shokir o'gli, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 554-559.
59. Shokir O'g'li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
60. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN RAISING A SPIRITUALLY MATURE GENERATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 488-493.
61. Sadullayev, U. (2023). O'zbekistondaxotin-qizlargaberilayotgane'tibor: mahalla boshqaruvidaxotin-qizlarningroli. In *OrientalConferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 551-556). OOO «SupportScience».
62. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN THE SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY. *Modern Science and Research*, 2(10), 755-757.
63. Shokirovna, D. S. (2023). Difficulties in Teaching English as a Foreign Language . *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 136–140.
64. Utkerovna, B. S. (2023). SHUM BOLA ASARINING TARJIMASIDA TARJIMON MAHORATI. *DENMARK" THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF SCIENTIFIC PROGRESS IN MODERN SOCIETY"*, 14(1).
65. Berdiyeva, S. (2023, October). ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF TEACHING THROUGH ROLE-PLAYING ACTIVITIES. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 19, pp. 88-92).
66. Nosirova, D. (2023). HARNESSING DIGITAL TOOLS FOR ENGLISH LANGUAGE LEARNING. *Modern Science and Research*, 2(10), 39–44.
67. Nosirova, D. (2023). USING DIDACTICAL GAMES IN SPEAKING LESSONS. *MODERN SCIENCE AND RESEARCH*, 2(10), 706–709.
68. Nosirova, D. (2023). SECOND LANGUAGE ACQUISITION AND THE ROLE OF DIDACTIC GAMES IN SLA. *ModernScienceandResearch*, 2(5), 1143–1145.

THE IMPORTANCE OF POSITIVE ATMOSPHERE IN ENGLISH CLASSES.

Tursunova Marxabo Raxmonovna

Assistant teacher of Asia International University

Department of "History and Filology"

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10395586>

Abstract. *Creating a positive classroom environment is crucial for effective learning and student engagement. In English lessons, it is essential to foster an atmosphere that promotes students' confidence, encourages participation, and supports their language development. This article will outline practical strategies to help teachers establish a positive classroom environment in English lessons.*

Key words: *Comprehension, efficiency, theoretical subjects, language learning, grammar rules, systematic learning.*

ВАЖНОСТЬ ПОЗИТИВНОЙ АТМОСФЕРЫ НА ЗАНЯТИЯХ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ.

Аннотация. *Создание позитивной атмосферы в классе имеет решающее значение для эффективного обучения и вовлеченности учащихся. На уроках английского языка важно создать атмосферу, которая способствует уверенности учащихся, поощряет участие и поддерживает их языковое развитие. В этой статье будут изложены практические стратегии, которые помогут учителям создать позитивную атмосферу в классе на уроках английского языка.*

Ключевые слова: *Понимание, эффективность, теоретические предметы, изучение языка, грамматические правила, систематическое обучение.*

There are given several ideas of doing your English classes more effectively and create positive atmosphere.

Establish Clear Expectations: setting clear expectations from the beginning helps create a positive classroom environment. Clearly communicate rules, procedures, and guidelines for behavior and participation. Discuss these expectations with students and encourage mutual respect among peers and with the teacher.

Encourage Communication and Collaboration: english lessons provide an excellent opportunity for students to practice their language skills. Regularly engage students in conversations, pair or group work, and collaborative activities. Encourage students to communicate their ideas, share their opinions, and actively listen to others. Building a supportive and inclusive environment reinforces effective learning and boosts students' confidence.

Celebrate Diversity and Inclusion: english classrooms often consist of students from diverse backgrounds and cultures. Embrace this diversity by incorporating literature, texts, and activities that reflect their diverse experiences. Encourage students to share their cultural traditions, languages, or stories. Promote mutual respect and empathy for different perspectives, fostering a positive and inclusive classroom environment.

Provide Constructive Feedback: effective feedback helps students improve their language skills and enhances their confidence. Provide specific feedback to students, focusing

on their strengths and areas for improvement. Praise their effort and progress, recognizing their accomplishments. Provide constructive feedback in a supportive manner and offer guidance on how students can develop their language skills.

Use Engaging and Interactive Teaching Methods: engage students in creative and interactive activities during English lessons. Utilize technology, multimedia resources, games, and authentic materials like movies, songs, or news articles. Incorporate interactive activities such as role-plays, debates, or group projects. This dynamic approach encourages active participation and fosters a positive classroom environment.

Foster a Sense of Belonging: create a safe and welcoming classroom where students feel valued and included. Learn and use students' names, show interest in their lives, and create opportunities for social connection. Encourage students to work collaboratively, fostering a sense of belonging and community in the English classroom.

Celebrate Achievements: motivate and inspire students by celebrating their achievements regularly. Recognize their progress, language improvements, or successful efforts during English lessons. Display their work, provide certificates, or publicly acknowledge their accomplishments. Celebrating achievements enhances self-confidence and encourages students to continue their language-learning journey.

Creating a positive classroom environment in English lessons is beneficial for students' language development, engagement, and overall well-being. By implementing strategies such as setting clear expectations, encouraging communication and collaboration, celebrating diversity, and providing constructive feedback, teachers can establish a classroom environment that fosters enthusiasm, participation, and successful learning outcomes.

1. Greet each student by their name when they enter the classroom. This personal touch makes them feel acknowledged and valued.

2. Use ice-breaker activities to help students get to know each other and build connections. This can foster a sense of camaraderie and friendliness within the class.

3. Incorporate group activities and collaborative projects to encourage teamwork and cooperation. This helps create a sense of community and support within the classroom.

4. Establish clear communication channels where students feel comfortable expressing themselves and sharing their thoughts and ideas.

5. Set clear expectations for behavior and respect within the classroom. When students feel safe and respected, they are more likely to engage in a friendly and positive manner.

6. Use humor and lightheartedness to create a relaxed and enjoyable atmosphere. Laughter can help reduce tension and create a more friendly and comfortable classroom environment.

7. Create a welcoming and visually appealing classroom environment with comfortable seating, colorful decorations, and inspiring messages.

8. Organize classroom events such as celebrations for special occasions or achievements. This can help create a sense of unity and joy within the class.

9. Encourage open dialogue and active listening during discussions. Students will feel valued and respected when their opinions are heard and acknowledged.

10. Model kindness and empathy in your interactions with students. When they see you treating others with respect and compassion, they are more likely to emulate these behaviors in the classroom.

In conclusion, creating a friendly atmosphere in the classroom is essential for promoting positive relationships, enhancing learning, and fostering a sense of belonging among students. By implementing the strategies discussed in this article, such as showing empathy, building trust, and encouraging collaboration, educators can play a significant role in cultivating a supportive and inclusive environment that benefits all students. As a result, students are more likely to feel comfortable, motivated, and engaged in their learning, which can ultimately lead to improved academic achievement and overall well-being. With a little effort and intentionality, educators can create a classroom where students feel valued, respected, and connected to their peers, ultimately leading to a more positive and enriching educational experience for all.

REFERENCES

1. Nancy Frey, Douglas Fisher The Formative Assessment Action Plan: Practical Steps to More Successful Teaching and Learning (Professional Development) 1st Edition, 2011
2. Stephanie Smith Budhai, Laura McLaughlin Taddei. Teaching the 4Cs with
3. Technology: How do I use 21st century tools to teach 21st century skills? (ASCD Arias) ASCD Arias ed. Edition, 2015
4. Tursunova, M. (2023). USING INDUCTIVE AND DEDUCTIVE APPROACH IN TEACHING GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(10), 11-17.
5. Tursunova, M. (2023). ROLE OF THE 4C METHOD IN LANGUAGE TEACHING. *Science and innovation in the education system*, 2(11), 75-83.
6. Tursunova, M. R., & Karimov, R. A. (2023). PARALLEL KORPUSDA BADIY ASARALARNING ASLIYAT TARJIMASI TADQIQI.(O'. HOSHIMOVNING "DUNYONING ISHLARI" ASARI ASOSIDA).
7. Tursunova, M. (2023). BADIY TARJIMA ASARLARDA ASLIYAT MUAMMOSI TADQIQI. Interpretation and researches, 1(8).
8. Tursunova, M. (2023). BADIY TARJIMADA LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLAR. Журнал: Союз Науки и Образования, 5(2), 12-15.
9. Orifjonovich, O. A. (2023). The Main Features of Conceptual Metaphors in Modern Linguistics. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 365-371.
10. Rokhila Bafoeva 2023. The Concept of Education in English and Uzbek Proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*. 1, 9 (Nov. 2023), 292–296.
11. Berdiyeva, S. (2023). THE IMPORTANCE OF ROLE PLAYING ACTIVITIES IN IMPROVING LEARNERS' LANGUAGE SKILLS. *Modern Science and Research*, 2(9), 75-78.
12. Utkirovna, B. S. (2023). Characteristics of the Works of Charles Dickens.
13. *European Science Methodical Journal*, 1(3), 24-28.

14. Utkerovna, B. S. (2023). SHUM BOLA ASARINING TARJIMASIDA TARJIMON MAHORATI. DENMARK" THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF SCIENTIFIC PROGRESS IN MODERN SOCIETY", 14(1).
15. Ollomurodov, A. (2023). CINEMA DISCOURSE ANALYSIS AND THEORETICAL FOUNDATIONS IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 500-505.
16. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF. VOLUME, 3, 30-35.
17. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA.
18. Ollomurodov, A. (2023). MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR. *Modern Science and Research*, 2(9), 136-139.
19. Utkerovna, B. S. (2023). Effective Ways of Improving Language Learners' Communication Skills through Story-Based Approach. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 563-567.
20. Berdiyeva, S. U. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN GAME-BASED LEARNING AND GAMIFICATION [Data set]. Zenodo.
21. Berdiyeva, S. (2023). BENEFITS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH ROLE-PLAYING ACTIVITIES. *MODERN SCIENCE AND RESEARCH*, 2(10), 723–729. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10034991>
22. Oxunjonovna, B. D. (2022). O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA LISSONIY INTERFERENSIYANING KO'RINISHLARI. *PEDAGOGS jurnali*, 14(1), 22-25.
23. Okhunjonovna, B. D. (2023). Comparative Analysis of Proverbs in "Devonu Lug`Otit Turk" and Currently Available. *European Journal of Higher Education and Academic Advancement*, 1(2), 194–198. Retrieved from <http://e-science.net/index.php/EJHEAA/article/view/139>
24. Bobojonova, D. (2023). THE ROLE OF MAHMUD KASHGARI'S WORK "DEVONU LUG`OTIT TURK" IN THE DEVELOPMENT OF THE UZBEK LANGUAGE. *Modern Science and Research*, 2(4), 568–5672. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19394>
25. Bobojonova, D. (2023). THE IMPORTANCE OF UZBEK FOLK PROVERBS. *Modern Science and Research*, 2(10), 670–675. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25751>

YOSHLAR MA'NAVIYATINI YUKSALTIRISHDA MILLIY QADRIYATLAR VA MA'NAVIY MEROSNI TARG'IB ETISHNING AHAMIYATI

Dilmurod Karimovich Yaxyayev

Toshkent shahar Uchtepa tumani

238-maktab Jismoniy tarbiya o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10395605>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishda ma'naviy meros hamda milliy qadriyatlarimizning ahamiyati haqida so'z boradi. Yurtimizda buyuk olim va allomalarimiz merosiga qaratilayotgan e'tibor tilga olinadi.

Kalit so'zlar: yoshlar, ma'naviyat, qadriyat, ma'naviy meros.

THE IMPORTANCE OF PROMOTING NATIONAL VALUES AND SPIRITUAL HERITAGE IN RAISING THE SPIRITUALITY OF YOUTH

Abstract. This article talks about the importance of our spiritual heritage and national values in raising the spirituality of young people in Uzbekistan. The attention paid to the heritage of our great scientists and scholars in our country is mentioned.

Key words: youth, spirituality, value, spiritual heritage.

ЗНАЧИМОСТЬ ПРОДВИЖЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ И ДУХОВНОГО НАСЛЕДИЯ В ПОВЫШЕНИИ ДУХОВНОСТИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. В данной статье говорится о значении нашего духовного наследия и национальных ценностей в повышении духовности молодежи Узбекистана. Отмечено внимание, уделяемое наследию великих ученых и учёных в нашей стране.

Ключевые слова: молодежь, духовность, ценности, духовное наследие.

O'zbekistonda yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, buyuk ajdodlar xotirasini yodda saqlagan holda, e'zozlab, yuksak hurmat va ehtirom ko'rsatish, ularni huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy himoyalash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Binobarin, xalqimizning siyosiy tafakkuri, ijtimoiy faolligi va olib borilayotgan islohotlarga daxldorlik tuyg'usi tobora ortib borayotgan hamda bosib o'tilgan shonli yo'limizga nazar tashlar ekanmiz, Konstitutsiyaning yangi tahrirdagi 65-moddasida keltirilganidek, "yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni, buyuk ajdodlarimizning boy ma'naviy merosidan faxrlanish tuyg'usini shakllantirish to'g'risida"gi masalalarda davlat va jamiyat g'amxo'rlik qiladi.

Yangi O'zbekiston barpo etilayotgan bugungi kunda mamlakatimizga butun dunyoning nigohi qadalgan, qadimiy madaniyatimiz va ma'naviy qadriyatlarimizni jahon ahli tan olayotgan bir davrda ajdodlarimiz qoldirgan boy milliy qadriyatlarimizni avaylab-asrash va rivojlantirishga alohida ahamiyat berilmoqda. SHunda biz, o'tmishdagi buyuk zotlarimiz: "Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Muhammad Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Ahmad Farg'oniy, Abu Mansur Moturidiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino kabi mutafakkir bobolarimiz hayoti, faoliyati, asarlarida o'z talqinini topgan adolat va adolatparvarlik g'oyalarida mujassam bo'ldi"[1.16], deb ayta olamiz. Ular qoldirgan ulkan ma'naviy merosdan o'rnak va ibrat olib, bu g'oyani yoshlar ongiga tezroq etkaza olamiz hamda ularning ilmga, tariximizga bo'lgan hurmat-ehtiromini yanada oshiramiz, ularda milliy g'urur shakllanishiga, ma'naviyatini yanada yuksaltirishga imkon yaratgan bo'lamiz.

Yangi O‘zbekistonning buyuk ne‘mati bo‘lgan erki va ozodligi xalqimizning sa‘y-harakati, barakali mehnati va ijodiy faoliyatidan kelib chiqish bilan birga, Turon zaminda voyaga etgan hamda jahon sivilizatsiyasiga munosib hissa qo‘shib, o‘z g‘oyalari, tafakkuri bilan o‘zbek milliy g‘oyasiga asos solgan ajdodlarimizning boy ma‘naviy merosi va sermazmun tariximizga ham tayanadi. Har bir millatning o‘ziga xos jihatlarini, xususan, ma‘naviyatini shakllantirishda eng avvalo, beqiyos ta‘sir kuchiga ega bo‘lgan milliy qadriyatining o‘rni katta. Yoshlar ma‘naviyatini yuksaltirishda milliy qadriyatlarning qayta tiklanishi, buyuk zotlar ma‘naviy merosining, xususan, allomalarimiz ta‘limotlarining o‘rni va ahamiyati katta. Katta umidlar bilan olg‘a qadam tashlayotgan O‘zbekiston bugungi kunga kelib, taraqqiyotning mutlaqo yangi bosqichiga qadam qo‘ydi. Dunyo tamaddunida yurtimizni “Yangi O‘zbekiston”, “Yangilanayotgan O‘zbekiston” kabi nomlar bilan e‘tirof etmoqdalar. “Yangi O‘zbekistonda el aziz, inson aziz!” degan bosh g‘oyani o‘zida mujassam etgan ezgu ishlarning amalga oshirilayotgani bu yurtida istiqomat qilayotgan har bir insonning baxt-saodati uchun xizmat qilmoqda. Bu e‘tirof yangi davlat va jamiyat qurish yo‘lida tarixiy ishlarni amalga oshirgan xalqimizga xos yaratuvchanlik shijoati, bilim va salohiyati, kuch va imkoniyatlari hamda olib borilgan keng ko‘lamli islohotlarga nisbatan izhor etildi, deyish mumkin. Buyuk ajdodlarimizga xos azmu shijoat, xalqimizning metin irodasi, tobora ulg‘ayib kelayotgan barkamol avlodimizga tayanib, jamiyat hayotini tubdan yangilash yo‘lini izchil davom ettirish bugungi kunda eng dolzarb vazifadir. O‘zining noyob asarlari hamda olamshumul kashfiyotlari bilan jahon ilm-fani va madaniyati rivojiga beqiyos hissa qo‘shgan buyuk mutafakkir va qomusiy olimlardan biri, Ilk Renessans davrining yorqin namoyandasi Abu Rayhon Beruniyning ilmiy-ma‘rifiy merosini yanada chuqur o‘rganish va keng targ‘ib qilish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 25 avgustdagi “Buyuk mutafakkir va qomusiy olim Abu Rayhon Beruniy tavalludining 1050 yilligini xalqaro miqyosda keng nishonlash to‘g‘risida” gi PQ-361-son qarori”[2] ning qabul qilinishi va unga ko‘ra, buyuk ajdodimiz yubiley tantanalarini nishonlashga jiddiy tayyorgarlik ko‘rilishi va munosib nishonlashga doir vazifalarning belgilanishi ayni muddao bo‘ldi. Jumladan, 2022-2023 yillarda buyuk mutafakkir, qomusiy olim, tabiatshunoslik asoschilaridan biri Abu Rayhon Beruniy majmuasi qurilishining rejalashtirilishi, bog‘ barpo etilishi, kitoblarining chop etilishi va shu kabi ezgu ishlarning amalga oshirilishi maqsad etib qo‘yilganligi yosh avlod tarbiyasida muhim o‘rin tutadi.

O‘zbekistonda Beruniyning ijodiga katta e‘tibor berib kelinmoqda. Uning hayoti, faoliyati va ilmiy merosi haqida H.Abdullaev, I.Mo‘minov, V.Zohidov, Ya.G‘ulomov, U.Karimov, S.Bulgakov, A.SHaripov kabi olimlar risola, asarlar yaratdilar. Unga bag‘ishlangan qator xalqaro ilmiy konferensiyalar o‘tkazildi va bugungi kunda ham bu ishlar davom ettirilmogda. Beruniyning “Qadimgi yodgorliklar”, “Hindiston”, “Mas‘ud qonuni”, “Geodeziya”, “Saydana” kabi asosiy asarlarini o‘z ichiga oluvchi ko‘p tomli saylanma asarlari o‘zbek va rus tillarida O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tomonidan nashr etilib, kitobxonlar jamoasiga etkazildi. SHuningdek, 2010 yilda chop etilgan kitoblar orasida faylasuf olim B.Turaev tomonidan “Abu Rayhon Beruniy” kitobchasi, 2019 yilda esa olima G.Masharipovaning “Xorazm Ma‘mun akademiyasi allomalari tabiiy-ilmiy, ijtimoiy-falsafiy va ma‘naviy merosining ijtimoiy tafakkur taraqqiyotiga ta‘siri” nomli monografiyasi ham nashr qilindi”[3].

Dunyo ilm-fani rivojiga o‘zining beqiyos hissasini qo‘shgan ulug‘ alloma Abu Rayhon Beruniyning nomi mangulikka daxldor. Uning ilmu ma‘rifat o‘rganish orqali olamni ezgulikka, taraqqiyotga etaklash maqsadida avlodlarga qoldirgan buyuk merosi insoniyat uchun bebaho xazina, shu bilan birga, biz avlodlarga qoldirgan ilmiy va ma‘naviy merosi beqiyosdir.

Qomusiy alloma Abu Rayhon Beruniy Al-Xorazmiy, Forobiy va Ibn Sino bilan bir qatorda turuvchi musulmon Sharqi “Uyg‘onish davri”ning eng mashhur namoyandasi. O‘z davrida birinchi bo‘lib Erning shar shaklida ekanligini va u quyosh atrofida aylanishi g‘oyasini ilgari surgan, keyinroq Er radiusini katta aniqlik bilan o‘lchagan.

Buyuk alloma o‘zidan so‘nggi avlodlarga katta ilmiy meros qoldirdi. Beruniyning o‘z davri ilm-fanining turli sohalariga oid 160 dan ortiq turli hajmdagi asarlari, yozishmalari qolganligi bizga ma‘lum. Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan katta hajmdagi asarlaridan tashqari astronomiya, astrologiya, matematika, geodeziya, geologiya, mineralogiya, geografiya, arifmetika, tibbiyot, farmokognoziya, tarix, filologiya masalalariga oid qator risolalar yaratdi va sanskrit tilidan arabchaga, arab tilidan sanskrit tiliga tarjimalar qildi, badiiy ijod bilan ham shug‘ullanib she‘rlar yozdi. “Astrologiyaga kirish”, “Astronomiya kaliti”, “Jonni davolovchi quyosh kitobi”, “Ikki xil harakatning zarurligi haqida”, “Ko‘paytirish asoslari”, “Ptolemey “Almagest”ning sanskritchaga tarjimasi”, “Foydali savollar va to‘g‘ri javoblar”, “Farg‘oniy “Elementlar”iga tuzatishlar”, “Turklar tomonidan ehtiyotkorlik”, “Oq kiyimlilar va karmatlar haqida ma‘lumotlar”, “She‘rlar to‘plami”, “Al-Muqanna haqidagi ma‘lumotlar tarjimasi”, “Ibn Sino bilan yozishmalar” shular jumlasidandir. Bularning bari Yangi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarning samaradorligi, avvalo, xalq ma‘naviyatining tiklanishi, boy tarixiy merosining keng o‘rganilishi, yoshlar qalbi va ongiga milliy g‘oyaning chuqur singdirilayotganligi bilan uzviy bog‘liqdir. O‘zbekistonning bugungi yoshlari sharoit va yangi imkoniyatlardan unumli foydalangan holda, o‘tmishda yashab o‘tgan buyuk allomalar va ustozlardan ibrat olib ish yuritsalar, jahon ilm-fani va madaniyati yutuqlarini to‘liq egallaydilar, mamlakat taraqqiyoti, yuksalishi uchun etuk va malakali kadrlar bo‘lib etishadilar.

Yangi O‘zbekistonda boshlangan islohotlar, kelajak sari tashlanayotgan dadil qadamlar bardavom bo‘lishini ta‘minlashda dunyoda o‘ziga yarasha yuksak salohiyati, benazir nufuziga mos ravishda o‘rin egallayotgan mustaqil O‘zbekiston atalmish davlat bor ekan, bu yurtda ana shu nomga munosib millat yashamoqda. Bu yurtda uning ota-bobolari, avlod-ajdodlari, buyuk zotlari yashab o‘tgan. Ayni paytda bu borada to‘plangan tajriba, ana shu buyuk zotlarimizning bebaho merosi hamisha boshimizni baland, qaddimizni tik qiladi, o‘zbek millatining kelajagi buyuk davlat qurishda jahon ayvonida turib, o‘z iymoni, e‘tiqodlari, ma‘naviy ruhlari bilan qo‘llab-quvvatlab, olg‘a etaklaydi. Chunonchi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev 2022 yil 20 dekabrda Parlament va o‘zbek xalqiga qilgan Murojaatnomasida ta‘kidlaganidek” “Biz qadimiy va boy tariximizni, ayniqsa, g‘oyat og‘ir sharoitda ilm-ma‘rifat, inson erkinligi, xalq ozodligi, Vatanga, milliy qadriyatlarga mehr va sadoqat g‘oyalarini dadil ko‘tarib chiqqan jadid bobolarimiz faoliyatini yanada chuqur o‘rganishimiz lozim. Ularning ulug‘ maqsadlar yo‘lidagi mardona kurashi va fidoyiligi Yangi O‘zbekistonni qurishda barchamiz, avvalo, yoshlarimiz uchun chinakam ibrat maktabi bo‘lib xizmat qilishi zarur”[4].

Yangi O‘zbekistonni rivojlangan mamlakatga aylantirish maqsadida mamlakat taraqqiyotining yangi bosqichiga qadam qo‘yilgan hozirgi davrda Uchinchi renessans paydevorini yaratishga bel bog‘langan. Ana shu maqsadni ko‘zlagan Prezident

Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "milliy ma'naviyatimiz tarixida o'chmas iz qoldirgan ulug' allomalarimiz, mutafakkir bobolarimizning turli mamlakatlardagi muzey va kutubxonalarda saqlanayotgan qo'lyozmalarini o'rganish, mavjud nusxalarini yurtimizga olib kelish, atroflicha tadqiq qilib, xalqimizga etkazish borasida muhim ishlar amalga oshirilishi"[5.34] yo'lida amaliy harakatlarga undab kelmoqda. Ana shu maqsadda Yangi O'zbekistonda buyuk allomalarimizning bebaho merosini chuqur o'rganish va uni keng jamoatchilikka etkazish ustuvor masalalardan biriga aylangan. Zero, jahon ilm-fani va madaniyati rivojiga beqiyos hissa qo'shgan buyuk ajdodlarimiz hamda jadid bobolarimiz, xalqimizning ma'rifatparvar farzandlari Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar Qori, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Cho'lpon, Usmon Nosir, Abdulla Qodiriy kabi buyuk bobolarimiz vasiyatlari va ular qoldirgan ulkan ma'naviy merosdan o'rnak va ibrat olib, bu g'oyaviy ta'limotni yoshlar ongiga singdira qanchalik darajada singdira olsak, ularning tariximizga bo'lgan hurmat-ehtiromini yanada oshirgan bo'lamiz.

Vatanimiz kelajagi bo'lgan barkamol avlodni etishtirish uchun millatimizning har bir vakili o'z farzandini milliy g'oyamiz, qadriyatlarimiz, tilimiz, qadimiy tariximiz, madaniy boy o'tmishimizda chuqur iz qoldirgan buyuk siymolarimizga muhabbat va hurmat ruhida tarbiyalash bilan birga, jahoniy o'zigagina xos bo'lgan insonparvarlik, baynalmilallik, samimiyluk va bag'rikenglik ruhida ham tarbiyalashimiz, bugungi kunda har qachongidan ham zarurroqdir. Yoshlar masalasi e'tibor markazidan, kun tartibidan o'rin olganining sababi, avvalo, aholining yarmidan ko'prog'ini tashkil etadigan yoshlar miqdor jihatidan yirik qatlam, katta kuch hisoblanadi. SHuningdek, yoshlar kuch-quvvatga to'la, g'ayratli bo'lgani uchun ular boshqa guruhlariga nisbatan faol, yangiliklarga ochiq, innovatorligi va tashabbuskorligi bilan ajralib turadi.

Shu bois, Prezident, "biz o'z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadni qo'ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyamizning asosiy ustunlari bo'lib xizmat qilishi lozim"[6], deb ta'kidlagani ham bejiz emas.

REFERENCES

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi.–Toshkent:O'zbekiston, 2021.– B.16.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Buyuk olim Abu Rayhon Beruniy tavalludining 1050 yilligini xalqaro miqyosda keng nishonlash to'g'risida"gi PQ-361 sonli qaror www.xabar.uz > jamiyat > abu-rayhon-beruniy-<https://lex.uz/docs/6172044>.
3. Masharipova G. Xorazm Ma'mun akademiyasi allomalari tabiiy-ilmiy, ijtimoiy-falsafiy va ma'naviy merosining ijtimoiy tafakkur taraqqiyotiga ta'siri. Monografiya. – Toshkent: Navro'z, 2019.
4. www.xabar.uz > jamiyat > [shavkat-mirziyoyevn..](http://www.xabar.uz)Shavkat Mirziyoyevning 2022 yil 20 dekabrda Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi.

5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.– B.34.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi <https://president.uz/uz/lists/view/4057>

MAHALLA TUSHUNCHASINING VUJUDGA KELISHI HAQIDA

Sadullayev Umidjon Shokir o'g'li

Osiyo Xalqaro Universiteti, Tarix va filologiya kafedrasi o'qituvchisi

sadullayevumidjonshokirugli@oxu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10395664>

Annotatsiya. Mahalla institutining rivojlanish tarixi bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi. Mahalla ijtimoiy tuzilma sifatida qadim zamonlardan buyon mamlakatimizda ma'rifat markazi, fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish tizimining samarali shakli bo'lib kelgan. Mahalla - Sharq tamadduni, xususan, Markaziy osiyo xalqlari turmush tarzi, tafakkuri va qadriyatlarini o'zida aks ettirgan jamiyat hayotini tashkil etadigan an'anaviy ijtimoiy institut. "Mahalla" so'zi arab tilida tarjima qilinganda "turar-joy", "qo'nalg'a", "shaharning qismi" degan ma'nolarni anglatadi.

Kalit so'zlar: mahalla, jamoa, urf-odatlar, hashar, oila, "turar-joy", "qo'nalg'a", "shaharning qismi".

ABOUT THE EMERGENCE OF THE CONCEPT OF NEIGHBORHOOD

Abstract. The development history of the neighborhood institution includes several stages. The neighborhood as a social structure has been a center of enlightenment in our country since ancient times, an effective form of the self-management system of citizens. Mahalla is a traditional social institution that organizes the life of society, reflecting the lifestyle, thinking and values of Eastern civilization, in particular, the peoples of Central Asia. The word "Mahalla" in Arabic means "residence", "neighbourhood", "part of the city".

Key words: neighborhood, community, traditions, hashar, family, "residence", "house", "part of the city".

О ВОЗНИКНОВЕНИИ ПОНЯТИЯ СОСЕДСТВА

Аннотация. История развития учреждения микрорайона включает в себя несколько этапов. Район как социальная структура издавна является центром просвещения в нашей стране, эффективной формой системы самоуправления граждан. Махалля – традиционный социальный институт, организующий жизнь общества, отражающий образ жизни, мышление и ценности восточной цивилизации, в частности, народов Центральной Азии. Слово «Махалля» в переводе с арабского означает «резиденция», «район», «часть города».

Ключевые слова: квартал, община, традиции, хашар, семья, «резиденция», «дом», «часть города».

Qadimda mahalla nafaqat ijtimoiy tuzilma, balki ma'muriy-hududiy tuzilma sifatida ham e'tirof etilgan. Qadimgi davr arxeologik manbalarining guvohlik berishicha, bronza davri manzilgohi hisoblangan Sopollitepada sakkizta patriarxal oila istiqomat qilgan, ularni qarindoshlik rishlarigina emas, jamoadagi xo'jalik manfaatlari ham uyushtirgan. Vaqt o'tgani sayin ular safiga yuzdan ortiq oilalar kelib qo'shilgan. Qarindoshlardan tashkil topgan oilalar jamoasini, oqsoqollar boshqarib kelganlar⁸². Oqsoqollar saylov yo'li bilan jamoa tomonidan

⁸² Бўриев о., Саидов Б. Махалла – миллий тарихий институт. – Тошкент: Янги нашр, - Б.13

tayinlangan. Jamoa hayotiga oid muhim masalalar oqsoqol boshchilik qiladigan “Oqsoqollar kengashi”da qabul qilingan.

Qadimgi Davon davlatida ham oqsoqollar kengashi davlat hayotida muhim ahamiyat kasb etgan. Yuqoridagilardan ham ko’rinib turibdiki, mahalla instituti ildizlari qadimga borib taqaladi.

Bu tuzilma jamiyat hayotida, ijtimoiy munosabatlarda muhim rol o’ynab kelgan. Insonlarning bir-biriga bo’lgan ehtiyoji ularni jamoa birlashib yashashga sabab bo’gan. Abu Nasr Farobiy “Fozil shahar aholisi haqida mulohazalar” asarida odamlar sonining ko’payishi sababli inson jamoalariga bo’lgan ehtiyoj g’oyasini ochib beradi. “Har bir inson tabiiy ravishda shu tarzda joylashtirilgan, yashash va obodonlashtirishga intilish uchun unga ko’p narsalar kerak, ammo u yolg’iz o’zi ularni o’zlashtira olmaydi, bunga erishishi uchun insoniyat hamjamiyatiga ehtiyoj paydo bo’ladi. Jamiyat a’zolarining birgalikdagi faoliyati ularga o’sha narsalarga erishish va o’zlashtirish imkoniyatini beradi”. Qomusiy olim Abu Ali ibn Sino “Uy-ro’zg’or to’grisida” nomli risolasida “Insonlarning bir-birlarining ehtiyojlarini qondirish uchun ularga umumiy intilish va maqsadlar kerak” – deya, ta’kidlaydi⁸³.

Ulug’ mutafakkir Nosir Xisrav o’zining 1043-1052 yillarda Yaqin Sharq mamlakatlariga qilgan sayohati davomida yozgan “Safarnoma” asarida “Qohira shahri 10 ta mahallotdan iborat”-deya ta’kidlaydi. U turli mintaqalarda mahallot (joy), gular, jamoa, elat, elod nomlarda atalib kelingan. Adabiyotlarda mahallalarning ko’p ming yillik tarixga ega ekanligi haqida ma’lumotlar uchraydi. Masalan, Narshaxiy o’zining „Buxoro tarixi“ asarida Buxoroda bundan 1100-yil ilgari bir qancha mahallalar bo’lganini qayd etib o’tgan⁸⁴. Alisher Navoiy o’zining „Hayrat ul-abror“ asarida mahallani “mahalla shahar ichidagi shaharcha“dirdeb ta’riflaydi, Hirot shahri yuz shaharcha ahamiyatiga ega bo’lgan mahallalardan tashkil topganini aytib o’tadi⁸⁵. Mahallalar, ayniqsa, Amir Temur davrida ravnaq topgan. Bu davrda mahallalar fuqarolarning kasbkori asosida shakllangan va shunga qarab nomlangan. Masalan, zargarlik, misgarlik, ko’nachilik, pichoqchilik, qoshiqchilik, temirchi, egarchi, taqachi va h.k. Mahmud Qoshg’ariyning “Devon-u lug’ati-turk” asarida savdo va hunarmandchilik kvartallarini bildiruvchi ibora sifatida “mahalla” so’zi qo’llanilgan. Mahalla qadimda mahalliy hokimiyatning o’ziga xos bir shakli, ko’rinishi tarzida faoliyat ko’rsatgan. Uni boshqarish jamoatchilik asosida olib borilib, o’zining yozilmagan ichki tartib-qoidalariga ega bo’lib, u hamma uchun birdek qonuniy hisoblangan.

Mahalla xalqimizning turmush tarzi, ruhiy - ma’naviy ehtiyoji, mafkurasi, tafakkuri, insonlarning o’zaro qo’shnichilik aloqalari, oilaviy munosabatlarni shakllantiruvchi ma’naviy-ma’rifiy maskan, kengash, maslahat, hashar kabi milliy udumlar xalq sayllari, bayramlar uyushtiriladigan qo’ni-qo’shnichilik, quda-andachilik kabi masalalar hal etiladigan serqirra ijtimoiy tuzilma hisoblandi. Xalqimiz dunyoqarashi, fe’l-atvori, milliy mentaliteti haqida gap ketganda shaxsning ijtimoiylashuvda jamoatchilikning o’rni alohida ahamiyat kasb etishini ta’kidlash zarur. Sharqlik inson o’z hayotini jamoatchilikning tajribasi, axloqiy me’yorlari va moddiy ko’magisiz tasavvur etmaydi.

⁸³ Абу Али ибн Сино. Тиб қонунлари.- Тошкент,1992.-Б.89

⁸⁴ Абу Бакр Муҳаммад ибн Жафар ан-Наршахий.Бухоро тарихи.-Тошкент,1993.-Б. 30-45

⁸⁵ Алишер Навоий.Ҳайратул аброр.- Тошкент,1999. - Б.89

REFERENCES

1. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOIIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.
2. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.
3. Shokir o'g'li, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 554-559.
4. Shokir O'g'li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
5. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN RAISING A SPIRITUALLY MATURE GENERATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 488-493.
6. Sadullayev, U. (2023). O'zbekistonda xotin-qizlarga berilayotgan e'tibor: mahalla boshqaruvida xotin-qizlarning roli. In *Oriental Conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 551-556). OOO «SupportScience».
7. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN THE SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY. *Modern Science and Research*, 2(10), 755-757.
8. Shokir o'gli, U. S. (2023). MILLIY QADRIYATLARIMIZ ASROVCHISI. *Journal of new century innovations*, 35(1), 79-80.
9. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF WOMEN IN NEIGHBORHOOD MANAGEMENT IN UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 132-135.
10. Orifjonovich, O. A. (2023). The Main Features of Conceptual Metaphors in Modern Linguistics. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 365-371.
11. Ollomurodov, A. (2023). CINEMA DISCOURSE ANALYSIS AND THEORETICAL FOUNDATIONS IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 500-505.
12. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF. VOLUME, 3, 30-35.
13. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA.
14. Ollomurodov, A. (2023). MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR. *Modern Science and Research*, 2(9), 136-139.
15. Orifjonovich, O. A. (2023). METAFORANING KO'P TARMOQLI VA FANLARARO O'RGANILISHI.
16. Orifjonovich, O. A. (2023). KINODISKURS LINGVISTIK SISTEMANING BIR QISMI SIFATIDA. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(23), 208-211.
17. Orifjonovich, O. A. (2023). Cognitive-Discursive Approach to the Analysis Of Film Discourse. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 25-31.

18. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF METAPHORS. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(3), 849-854.
19. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023, May). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA TAHLILI. In *Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes* (pp. 147-150).
20. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2022). KONSEPTUAL METAFORALARNING LINGVOMADANIY HAMDA KOGNITIV XUSUSIYATLARI VA TIL TARAQQIYOTIDA TUTGAN ORNI. *Scientific Impulse*, 1(3), 594-600.
21. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2022). KONSEPTUAL METAFORALARNING LINGVOMADANIY HAMDA KOGNITIV XUSUSIYATLARI VA TIL TARAQQIYOTIDA TUTGAN ORNI. *Scientific Impulse*, 1 (3), 594-600.
22. Rokhila Bafoeva 2023. The Concept of Education in English and Uzbek Proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769). 1, 9 (Nov. 2023), 292–296.
23. Bafoeva, R. (2023). NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 58-63.
24. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2022). NATIONAL AND CULTURAL PROVERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES AND THEIR UNIVERSAL FEATURES. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(4), 500-503.
25. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING GENDER XUSUSIYATLARI. *World of Science*, 6(5), 167-169.
26. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARINING JAMIYATDAGI TUTGAN O'RNI VA ULARNING O'RGANILGANLIK DARAJASI. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 2(14), 74-76.
27. Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING SHAKLLANISH VA O'RGANILISH MASALALARI. *Научный Фокус*, 1(3), 29-31.
28. Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING KOGNITIV TAHLILI Ingliz va ozbek maqollari tizimlari haqida gap ketganda ularning mohiyati bir-biridan ajralib turishi aniq bo'ladi, chunki ular turli xil tarixiy, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarda rivojlangan, va bu maqoll. *World of Science*, 6(6), 207-211.
29. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). LINGUISTIC AND CULTURAL ANALYSIS OF ENGLISH AND UZBEK PROVERBS. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(4), 227-230.
30. Bafoeva, R. (2023). THE IMPORTANCE OF INTERACTIVE GAMES IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES PROCESS. *Modern Science and Research*, 2(10), 510-512.
31. Karimova, G. (2023). SKIMMING AND SCANNING. *Modern Science and Research*, 2(9), 334-335.
32. Karimova Go'zal Ikhtiyorovna. (2023). MASTERING THE ART OF EFFECTIVE SPEAKING AND READING: STRATEGIES FOR IMPROVING SPEAKING AND

- READING SKILLS. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 32–38.
<https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue10-06>
33. Qurbonova N.R., & Karimova Guzal Ikhtiyorovna. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Intent Research Scientific Journal*, 2(5), 1–5. Retrieved from <https://intentresearch.org/index.php/irsj/article/view/68>
34. Karimova, G. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 67–71. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25307>
35. Karimova, G. (2023). DEVELOPMENT OF LITERARY CRITICISM IN ENGLISH LANGUAGE IN 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 411–413. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25308>
36. Adizovna, S. M. (2023). Code-Switching and Multilingualism: Exploring the Dynamics of Language use in Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 549-553.
37. Shodieva, M. (2023). UNDERSTANDING SOCIOLINGUISTIC APPROACH IN THE ENGLISH CLASSROOM. *Modern Science and Research*, 2(10), 64-68.
38. Dilobar Imamkulovna Gulamova. (2023). METHODS OF FORMING THE CULTURE OF USING EUPHEMISMS IN 5-6TH GRADE NATIVE LANGUAGE CLASSES. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(11), 61–67.
<https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue11-09>
39. Gulamova, D. I. (2023). NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHDA EVFEMIZMLARNING O‘RNI.
40. Gulamova, D. . (2023). ЭВФЕМИЗМЫ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ УЧЕНИКОВ. *Modern Science and Research*, 2(8), 231–236. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22630>More Citation Formats
41. Gulamova, D. I. (2022). USE OF CREATIVE TASKS IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT SCHOOL. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(2), 841-846.
42. Gulamova, D. (2023). USE OF CREATIVE TASKS IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT SCHOOL. *Modern Science and Research*, 2(7), 322-327.
43. Gulamova, D. . (2023). EUPHEMISM AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS’ SPEECH CULTURE. *Modern Science and Research*, 2(4), 175–181. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19207>More Citation Formats
44. Gulamova, D. . (2023). EUPHEMISM AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS’ SPEECH CULTURE. *Modern Science and Research*, 2(4), 175–181. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19207>
45. Toshpulatova Shakhnoza Shuhratovna. (2023). ETYMOLOGY OF TAJIK MARRIAGE CEREMONY. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 17–23.
<https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue11-05>
46. Toshpo‘latova, S. (2023). ETHNOLOGICAL ANALYSIS OF CALENDRIAL CALCULATION AND LENGTH MEASUREMENTS OF KHUF VALLEY TAJIKS IN

- THE RESEARCHES OF MS ANDREYEV. *Modern Science and Research*, 2(10), 291-299.
47. Toshpo'latova, S. S. (2023). TOJIKLAR MILLIY KIYIM-KECHAKLARI VA "BESHMORAK" MAROSIMINING ETNOLOGIK TAHLILI. *SCHOLAR*, 1(28), 395-401.
48. Toshpo'latova, S. (2023). A STUDY OF THE WEDDING CEREMONY OF THE TAJIKS OF AFGHANISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 84-89.
49. Toshpo'latova, S., & Ashurova, G. (2023). THE HISTORY AND DESCRIPTION OF THE WORK OF MS ANDREYEV-" ARK BUKHARI". *Modern Science and Research*, 2(9), 404-409.
50. Toshpo'latova, S. S., & Naimov, I. N. (2023). MS ANDREYEV-O'RTA OSIYO XALQLARI ETNOGRAFIYASINING YIRIK OLIMI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 1214-1222.
51. Naimov, I., & Toshpo'latova, S. (2023). MARRIAGE CEREMONY OF TAJIKS IN THE WORK OF MIKHAIL STEPANOVICH ANDREYEV "TADJIKI DOLINI KHUF". *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 3(1), 12-16.

REDEFINING ENGLISH EDUCATION: HARNESSING THE POWER OF MEMES

Amonov Nurmuhammad Abdurahim o'g'li

Asia International University, History and philology department.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10395683>

Abstract. *The importance of memes in teaching English in modern classroom.*

Key words: *meme, internet culture, jokes, grammar, visual communication, language concepts*

ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СИЛЫ МЕМОВ

Аннотация. *Важность мемов в преподавании английского языка в современном классе.*

Ключевые слова: *мем, интернет-культура, шутки, грамматика, визуальная коммуникация, языковые концепции.*

The history of memes is a fascinating journey through the evolution of internet culture. It's believed that the concept of memes can be traced back to Richard Dawkins, a British evolutionary biologist, who coined the term in his 1976 book "The Selfish Gene." In this context, a meme was described as a cultural idea or behavior that spreads among people.

Fast forward to the early days of the internet, and we see the emergence of the first memes in the form of simple, text-based images and jokes shared on bulletin board systems and early online communities. These memes, often referred to as "internet memes," laid the groundwork for what would become a global phenomenon.

One of the earliest and most well-known examples of an internet meme is the "Dancing Baby," a 3D-rendered animation of a baby dancing that circulated in the late 1990s. It captured the attention of early internet users and became a viral sensation, demonstrating the potential for digital content to rapidly spread and capture the collective imagination of the online community.

As internet technology advanced, memes evolved into a diverse and creative art form, encompassing image macros, catchphrases, and remixes of popular culture references. Platforms like 4chan, Reddit, and later, social media sites such as Facebook, Twitter, and Instagram, provided fertile ground for the rapid dissemination of memes.

The impact of memes on internet culture cannot be overstated. They have shaped the way we communicate, express humor, and engage with contemporary issues. Memes have become a powerful tool for social commentary, political satire, and collective expression, allowing individuals to participate in global conversations in an accessible and often lighthearted manner.

In summary, the history of memes is a testament to the ever-evolving nature of internet culture. From the simple text-based jokes of the early internet to the intricate, multimedia memes of today, they have become an integral part of our digital landscape, reflecting and shaping the way we interact, share ideas, and find humor in the online world.

Memes have become an integral part of online culture, offering a quick and humorous way to communicate various ideas. Beyond their entertainment value, memes hold the potential to be a powerful educational tool, particularly in teaching and learning English. Memes can be

leveraged to engage students in the process of learning English, simplifying complex grammar and vocabulary concepts to make them more relatable and easily understandable.

Engaging Visual Communication:

Memes are visual communication tools that often pair a relatable image with a concise, often witty, text. This format offers a creative way to present information and engage students in the learning process, particularly on topics that may seem daunting or abstract.

Simplifying Complex Concepts:

In the realm of English language learning, complex grammar and vocabulary can be intimidating for students. Memes can help break down these complexities by presenting them in a more approachable and relatable manner. For instance, a meme might use a popular cultural reference to illustrate a grammatical rule or play on words to simplify a vocabulary concept. This approach helps students grasp challenging content in a way that is entertaining and memorable.

Promoting Engagement and Connection:

By incorporating memes into teaching, educators have the ability to create a shared cultural reference point with their students. Memes often reflect current events, popular culture, or internet trends, which can resonate with students and make the learning experience more engaging and relevant. In doing so, students are encouraged to actively participate in the learning process and apply language concepts to familiar contexts, fostering a deeper connection with the material.

Fostering a Lighthearted Learning Environment:

The humor often associated with memes can lighten the atmosphere in the classroom, creating a more relaxed and enjoyable learning environment. This can alleviate the stress commonly associated with language learning and encourage students to feel more comfortable experimenting with the language.

Incorporating memes into teaching English offers an innovative approach to engage students and simplify complex language concepts. By leveraging the visual and humorous nature of memes, educators can make grammar and vocabulary more relatable and easily digestible for students. Ultimately, memes can serve as a valuable tool to create an engaging and enjoyable English learning experience.

This approach not only fosters creativity but also provides an effective avenue for language practice in a fun and interactive way.

REFERENCES

1. <https://fltmag.com/memes-in-language-classrooms-from-traditional-to-ai-generated/>
2. Using Memes in the Language Classroom, Nurda Karadeniz Kayali,
3. Presenting Grammar Through Internet Memes In Teaching English For Specific Purposes, Alevtyna Kalyuzhna
4. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOYIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.
5. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.

6. Shokir o'gli, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 554-559.
7. Shokir O'g'li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
8. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN RAISING A SPIRITUALLY MATURE GENERATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 488-493.
9. Sadullayev, U. (2023). O'zbekistonda xotin-qizlarga berilayotgan e'tibor: mahalla boshqaruvida xotin-qizlarning roli. In *Oriental Conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 551-556). OOO «SupportScience».
10. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN THE SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY. *Modern Science and Research*, 2(10), 755-757.
11. Shokir o'gli, U. S. (2023). MILLIY QADRIYATLARIMIZ ASROVCHISI. *Journal of new century innovations*, 35(1), 79-80.
12. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF WOMEN IN NEIGHBORHOOD MANAGEMENT IN UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 132-135.
13. Orifjonovich, O. A. (2023). The Main Features of Conceptual Metaphors in Modern Linguistics. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 365-371.
14. Ollomurodov, A. (2023). CINEMA DISCOURSE ANALYSIS AND THEORETICAL FOUNDATIONS IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 500-505.
15. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF. VOLUME, 3, 30-35.
16. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA.
17. Ollomurodov, A. (2023). MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR. *Modern Science and Research*, 2(9), 136-139.
18. Orifjonovich, O. A. (2023). METAFORANING KO'P TARMOQLI VA FANLARARO O'RGANILISHI.
19. Orifjonovich, O. A. (2023). KINODISKURS LINGVISTIK SISTEMANING BIR QISMI SIFATIDA. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(23), 208-211.
20. Orifjonovich, O. A. (2023). Cognitive-Discursive Approach to the Analysis Of Film Discourse. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 25-31.
21. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF

- METAPHORS. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(3), 849-854.
22. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023, May). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA TAHLILI. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 147-150).
 23. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2022). KONSEPTUAL METAFORALARNING LINGVOMADANIY HAMDA KOGNITIV XUSUSIYATLARI VA TIL TARAQQIYOTIDA TUTGAN ORNI. *Scientific Impulse*, 1(3), 594-600.
 24. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2022). KONSEPTUAL METAFORALARNING LINGVOMADANIY HAMDA KOGNITIV XUSUSIYATLARI VA TIL TARAQQIYOTIDA TUTGAN ORNI. *Scientific Impulse*, 1 (3), 594-600.
 25. Karimova, G. (2023). SKIMMING AND SCANNING. *Modern Science and Research*, 2(9), 334-335.
 26. Karimova Go'zal Ikhtiyorovna. (2023). MASTERING THE ART OF EFFECTIVE SPEAKING AND READING: STRATEGIES FOR IMPROVING SPEAKING AND READING SKILLS. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 32–38. <https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue10-06>
 27. Qurbonova N.R., & Karimova Guzal Ikhtiyorovna. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Intent Research Scientific Journal*, 2(5), 1–5. Retrieved from <https://intentresearch.org/index.php/irsj/article/view/68>
 28. Karimova, G. (2023). DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 67–71. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25307>
 29. Karimova, G. (2023). DEVELOPMENT OF LITERARY CRITICISM IN ENGLISH LANGUAGE IN 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(10), 411–413. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25308>
 30. Adizovna, S. M. (2023). Code-Switching and Multilingualism: Exploring the Dynamics of Language use in Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 549-553.
 31. Shodieva, M. (2023). UNDERSTANDING SOCIOLINGUISTIC APPROACH IN THE ENGLISH CLASSROOM. *Modern Science and Research*, 2(10), 64-68.
 32. Maftunabonu, S. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN TRADITIONAL AND MODERN TEACHING METHODS. *Modern Science and Research*, 2(10), 829-831.
 33. Shodieva, M. (2023). MASTERING ENGLISH IN A MONTH: EFFECTIVE STRATEGIES FOR RAPID PROGRESS. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 19, pp. 83-87).

34. Shodieva, M. (2023). DEVELOPING SUMMARY WRITING SKILL IN ACADEMIC WRITING. *Modern Science and Research*, 2(9), 140-144.
35. Xalilova, K., & Atoyeva, D. (2023). THE USAGE OF IDIOMS IN SPEAKING. *Modern Science and Research*, 2(9), 362-364.
36. Khalilova, K. (2023). ACADEMIC VOCABULARY: HOW TO TEACH AND STUDY IT. *Modern Science and Research*, 2(9), 79-83.
37. Khalilova, K. (2023). MASTERING READING COMPREHENSION: A VITAL SKILL FOR ACADEMIC SUCCESS. *Академические исследования в современной науке*, 2(23), 83-89.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA TAEKVONDO TO'GARAGI BO'YICHA MURABBIYNING O'QUV FAOLIYATINI TASHKIL ETISH ASOSLARI.

Xolboyeva Dildora Rajjabboy qizi

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10395704>

Annotatsiya. Yurtimiz maktablarida qo'shimcha ta'lim tizimi faol rivojlana boshladi. Bu jarayon huquqiy jihatdan tartibga solingan, endi u tegishli huquqiy maqomga ega bo'lib, o'quvchining motivatsion qiziqishlarini amalda qo'llash imkonini beradi. Maktablarda keng doiradagi sinfdan tashqari bo'limlar faoliyat ko'rsatmoqda. Tadqiqotning maqsadi umumta'lim maktablarida qo'shimcha ta'lim tizimida taekwondo bo'yicha murabbiyning o'qitish faoliyatining mazmun-mohiyatini tashkil etish va o'qitish metodikasi nuqtai nazaridan tahlil qilishdan iborat edi.

Natijalardan ko'rinib turibdiki, umumiy o'rta ta'lim maktabida taekwondo bo'limida ma'lum bir mashg'ulot tizimini tanlashda ota-onalarning xohish-istaklarini inobatga olgan holda murabbiy mashg'ulotlarni tashkil etish va tayyorlashning eng yaxshi usullarini tanlashi va mashg'ulotlar bilan shug'ullanayotgan bolalarni sezilarli darajada yo'qotishining oldini oladi. Ota-onalar, shuningdek, farzandlarining nufuzli (Olimpiya) sport turi bilan shug'ullanayotganini va taekwondo ajoyib jang bo'lishiga qaramay, sportchilarni himoya qilishning mavjud tizimi va murabbiylarning yuqori malakasi (o'quvchilarning tez rivojlanishi) jarohatlarga olib kelishini yuqori baholaydilar. hech narsa.

Kalit so'zlar: Maktabgacha va umumta'lim maktabi, qo'shimcha ta'lim, ta'lim yo'li, taekwondo, so'rov shakllari.

BASICS OF ORGANIZING THE TRAINING ACTIVITIES OF A TAEKWONDO COACH IN SECONDARY SCHOOLS.

Abstract. The additional education system began to develop actively in the schools of our country. This process is legally regulated, now it has an appropriate legal status, which allows the student's motivational interests to be put into practice. Schools have a wide range of extracurricular activities. The purpose of the study was to analyze the content and essence of the teaching activity of the taekwondo coach in the additional education system in secondary schools in terms of organization and teaching methodology.

It can be seen from the results that when choosing a specific training system in the taekwondo section of a general secondary school, the coach should choose the best methods of training and organization of training, taking into account the wishes of parents. 'prevents significant loss of children engaged in activities. Parents also appreciate that their children are engaged in a prestigious (Olympic) sport, and that despite taekwondo being a great fight, the existing system of protection of athletes and the high qualification of coaches (rapid development of students) lead to injuries. nothing.

Key words: Pre-school and comprehensive school, additional education, educational path, taekwondo, request forms.

ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТРЕНЕРА ПО ТХЭКВОНДО В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ.

Аннотация. Система дополнительного образования начала активно развиваться в школах нашей страны. Этот процесс законодательно урегулирован, теперь он имеет

соответствующий правовой статус, что позволяет реализовать на практике мотивационные интересы студента. В школах предусмотрен широкий спектр внеклассных мероприятий. Цель исследования - проанализировать содержание и сущность педагогической деятельности тренера по тхэквондо в системе дополнительного образования общеобразовательной школы с точки зрения организации и методики обучения.

Из результатов видно, что при выборе конкретной системы обучения в секции тхэквондо общеобразовательной школы тренеру следует выбирать оптимальные методы обучения и организацию тренировок с учетом пожеланий родителей, детей, занимающихся деятельностью. Родители также ценят то, что их дети занимаются престижным (олимпийским) видом спорта, и что, несмотря на то, что тхэквондо является прекрасным видом спорта, существующая система защиты спортсменов и высокая квалификация тренеров (быстрое развитие учеников) приводят к травматизму. ничего.

Ключевые слова: Дошкольная и общеобразовательная школа, дополнительное образование, образовательная траектория, тхэквондо, формы заявок.

Kirish: Jismoniy tarbiya tizimida taekvondoning yuqori darajada ommalashishi sabablariga keladigan bo'lsak, ular, bizningcha, bir necha jihatlarga bog'liq bo'lishi mumkin va eng muhimlaridan biri bu sport turlarining qulayligidir. mahalliy taekvondo guruhleri - odatda maktab joylashgan va maktab o'quvchilarining ko'pchiligi ketadigan bir xil turar-joy tumanida ishlaydi. Bundan tashqari, maktab o'quv jadvallari odatda etarlicha moslashuvchan bo'lib, darsdan tashqari vaqtlarda, kunduzgi bolalar bog'chalari tarbiyalanuvchilariga, ixtiyoriy ravishda, maslahat asosida va hokazolarda ko'rsatiladigan o'quv xizmatlari uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Qo'shimcha ta'lim tizimida taekvondo murabbiyi tomonidan o'quv jarayonini boshqarish bir necha jihatlarda [5] o'ziga xos deb ta'riflanishi mumkin, bu asosan qo'shimcha ta'lim o'quv dasturlari bilan bog'liq.

Bundan tashqari, bu o'ziga xos jihatlarda tinglovchilar oilalarining umumiy o'rta ta'lim tizimida faoliyat yurituvchi murabbiylarga nisbatan birmuncha boshqacha talablari bilan belgilanadi. Shu bilan birga, taekvondo maktablari guruhlarini boshqarish jarayoni va amaliy mashg'ulotlarning tegishli uslublari, shu bilan birga, tarbiyalanuvchilar oqimini qisqartirish imkonini beradi va sportni keng ommalashtirish tashabbuslariga katta hissa qo'shadi. O'sib borayotgan mashhurlik, o'z navbatida, yurtimiz taekvondosining raqobatbardosh yutuqlarini yaxshilashga yordam beradi. Taekvondo maktablari guruhlarini boshqarish jarayonining oqilona ishlab chiqilgani va tegishli amaliy mashg'ulotlar usullari tinglovchilar oqimini qisqartirish imkonini beradi va sportni keng ommalashtirish tashabbuslariga katta hissa qo'shadi. O'sib borayotgan mashhurlik, o'z navbatida, mamlakatimiz taekvondosining raqobatbardosh yutuqlarini yaxshilashga yordam beradi.

Taekvondo maktablari guruhlarini boshqarish jarayonining oqilona ishlab chiqilgani va tegishli amaliy mashg'ulotlar usullari tinglovchilar oqimini qisqartirish imkonini beradi va sportni keng ommalashtirish tashabbuslariga katta hissa qo'shadi. O'sib borayotgan mashhurlik, o'z navbatida, O'zbekistonda taekvondosining raqobatbardosh yutuqlarini yaxshilashga yordam beradi.

Tadqiqotning maqsadi umumta'lim maktabi tizimidagi qo'shimcha ta'lim bo'limida taekvondo murabbiyining o'quv jarayonini boshqarish va amaliy asoslarini tahlil qilishdan iborat edi.

Tadqiqot usullari va tuzilishi. Tadqiqot 2022-2023-yillarda Toshkent shahridagi Yunusobod tumanidagi 9-maktabda va M. Ulug'bek tumanidagi 142-maktabda yakunlandi. Har ikkala maktabda qo'shimcha ta'lim bo'limi qoshida taekvondo guruhleri faoliyat yuritadi va ularning faoliyati kattlar va o'smirlar o'rtasida o'tkazilgan taekvondo (ITF) bo'yicha O'zbekiston chempionatining bir necha sovrindorlari, shuningdek, ko'plab g'olib va ikkinchi o'rin egalari ishtirok etganidan buyon ancha muvaffaqiyatli bo'ldi.

Ushbu maktab guruhlarida bir xil yosh toifalari uchun mintaqalararo turnirlar va Toshkent shahar musobaqalari o'tkazildi. Bundan tashqari, ushbu maktab guruhlarining eng muvaffaqiyatli tarbiyalanuvchilaridan bir nechtasi Toshkentning birinchi kattalar taekvondo (ITF) jamoasiga yo'llanma oldi va taekvondo bo'yicha erkaklar va ayollar o'rtasidagi O'zbekiston milliy chempionatlarida bir nechta sovrinlarni qo'lga kiritdi.

Tadqiqotning birinchi bosqichi 2022-yilning sentyabr-oktyabr oylarida yakunlandi. Biz yuqoridagi maktablarda taekvondochilarning oilalari o'rtasida so'rov o'tkazdik. So'rovda taekvondo bo'yicha guruhlariga qatnaydigan bolalarning 110 nafar ota-onasi ishtirok etdi, so'rov shakllari umumta'lim maktablarida taekvondo bo'yicha mashg'ulotlar jarayonining quyidagi ikki jihatini o'rganishga qaratilgan:

O'quv jarayonini boshqarish jhati, shu jumladan guruh faoliyati, masalan, mashg'ulotlar jadvali, moddiy-texnik ta'minot, axborot ta'minoti va boshqalar; va

Ta'lim jarayonining turli bosqichlarida ta'lim o'quv dasturlarining ustuvor yo'nalishlari va mazmunini o'z ichiga olgan jarayonning amaliy jihatlarini.

Ijtimoiy so'rov shakllarini qayta ko'rib chiqib (natijalar ma'lumotlarini "O'quv natijalari va muhokamasi" bo'limida ko'ring) fan maktablarida faoliyat yuritayotgan taekvondo guruhleri o'quv dasturlariga tuzatishlar kiritdik va natijaga erishish uchun o'rganishning ikkinchi bosqichida qayta ko'rib chiqilgan o'quv dasturlarini sinovdan o'tkazdik. quyidagi maqsadlar.

Tadqiqotning ikkinchi bosqich 2022-yil noyabr oyidan 2023-yil maygacha yakunlandi. Fan maktablarining o'quv guruhleri bilan hamkorlikda biz yuqoridagi eksperimental davr uchun o'quv o'quv dasturlarini to'g'rilab, guruh faoliyatini yanada samaraliroq asosda qayta ishlab chiqdik. Tuzatish tashabbusiga jismoniy, texnik, taktik va aqliy tayyorgarlik jihatlari bilan bog'liq bo'lgan ta'lim va o'quv jarayonining ba'zi qismlari kiradi.

Tuzatish ishlarida u yoki bu mashg'ulot komponentidagi mashg'ulot vositalarining nisbiy nisbatlariga alohida e'tibor qaratildi, shuningdek, taekvondo uchun noan'anaviy bo'lgan turli xil vositalar mashg'ulot jarayoniga kiritildi. Bolalarning jarayonga qiziqishini oshirish uchun taekvondo guruhleri an'anaviy jarayon dizaynida bir nechta raqobatbardosh va rag'batlantiruvchi vositalar va amaliyotlar joriy etildi.

Tadqiqotning uchinchi bosqichi 2024-yil sentabrdan 2025-yil maygacha bo'lgan davrni qamrab oldi va tuzatilgan ta'lim dasturlarini quyidagi tarzda sinab ko'rish uchun mo'ljallangan o'quv eksperimentini o'z ichiga oldi. 331-maktabda biz yangi qayta ko'rib chiqilgan ta'lim o'quv dasturlariga muvofiq Nazorat guruhini (NG) tuzdik; va 9-maktabning taekvondo tarbiyalanuvchilari an'anaviy ta'lim va tayyorgarlik o'quv dasturlari talabiga ko'ra o'qitiladigan

Tadqiqot guruhni (TG) tuzdilar. Ikkala guruh ham 9-10 yoshli tinglovchilarning yoshi va malaka darajalari jihatidan deyarli bir xil edi va 2 yillik o'quv dasturlari bo'yicha boshlang'ich toifasiga rasmiy ravishda malakali edi. Har bir guruh har ikki jinsdagi 20 nafar sportchidan iborat edi.

Yuqoridagi o'quv eksperimentining qayta ishlangan natijaviy ma'lumotlari quyidagi "O'rganish natijalari va muhokamasi" da keltirilgan. Aynan 2022-yil sentabr oyida tinglovchilar taekvondo bo'yicha asosiy ko'nikmalar va texnikalarni baholash uchun "taekvondo maktabi" testlari sifatida ishlash sifatini baholash testlaridan o'tkazildi. Talabalarning ishlash standartlari beshta asosiy ish mezonlari asosida ekspert baholari bilan baholandi, har bir mezon 10 ballik tizimda baholandi.

Mahorat darajasini baholash mashqlarining tegishli sifatini ta'minlash uchun "O'zbekiston taekvondo sport federatsiyasi (ITF)" jamoat tashkiloti va Rossiyaning "O'zbekiston taekvondo sport federatsiyasi (ITF)" jamoat tashkilotining o'quv jamoalaridan mustaqil ekspertlar taklif qilindi, tashkilotlarning har biri 3 tadan ekspertdan iborat. Ekspertlar guruhi tarkibiga 5 nafar birinchi toifali murabbiy va 1 nafar O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan murabbiyi kirdi. Ishlash reytingi testlari 2023 yil may oyida takrorlandi.

O'rganish natijalari va muhokama. Taekvondo maktabining boshlang'ich guruhlarida shug'ullanayotgan bolalarning ota-onalari o'rtasida o'tkazilgan so'rovlar shuni ko'rsatdiki, oilalar bolalarning "umumiy motorlilik va uyg'unlashgan jismoniy rivojlanishi (sportning asosiy yo'nalishlarini o'zlashtirish)" toifasini eng muhim (13,6%) toifasi sifatida baholagan. Muhimligi bo'yicha ikkinchi o'rinda "sport guruhidagi ko'p qirrali faoliyat" (13,5%); Va ustuvorliklar ro'yxatida keyingi o'rinni egallagan va deyarli bir xil ahamiyatga ega bo'lgan "guruhda o'zlashtirilgan taekvondoning texnik va taktik ko'nikmalari sifati" (12,8%) va "bola uchun guruh operatsiyalarining qulayligi" (12,5%). .

Uzoq muddatli taekvondo mashg'ulotlari bilan shug'ullanuvchi bolalarning oilalari tomonidan eng yuqori baho "guruhda o'zlashtirilgan taekvondo bo'yicha texnik va taktik ko'nikmalar sifati" (18,6%), keyingi o'rinda esa "sportga xos bo'lgan muhim fazilatlar" bo'ldi. taekvondo bo'yicha musobaqadagi muvaffaqiyati uchun" (13,3%) va "umumiy motorlilik va uyg'unlashgan jismoniy rivojlanish (sportning asosiy yo'nalishlarini o'zlashtirish)" (12,6%).

Maktab taekvondo bo'yicha ta'lim va mashg'ulotlar jarayonining turli bosqichlariga taalluqli oilalar fikrini o'rganish ma'lumotlarini taqqoslab, quyidagilarni ta'kidlaymiz.

Boshlang'ich guruhlarda o'qitilgan bolalarning oilalari, ota-onalarning fikriga ko'ra, ushbu yosh davrida bolalar uchun ijtimoiylashuv va uydagi aloqa aspektlari muhim bo'lganligi sababli guruh jarayonini boshqarish jihatlariga eng yuqori ustunlik beradi. Ilg'or ta'lim va o'quv jarayoni bilan shug'ullanadigan katta yoshdagi bolalarning oilalari taekvondo guruhlarida faoliyatining amaliy jihatlarini, jumladan, raqobatbardosh ko'nikmalarni egallash darajalari va raqobatbardosh yutuqlarni yuqori baholaydilar.

Quyida 1-jadvalda taekvondoning asosiy usullarini ("taekvondo maktabi") o'rganish guruhi va referent guruhini sinovdan o'tkazish natijalari keltirilgan.

1-jadval. *Taekvondoning asosiy texnikasi ("taekvondo maktabi") o'quv eksperimentidan oldin va keyin* Nazorat guruhi (NG) va Tadqiqot guruhi (TG)ning sinov natijalari (n=40)

Baholash mezonlari	NG	TG	Farqning ahamiyatlilik darajasi, r
<i>Tajribadan oldin</i>			
1. Stendlar (mashq va jangovar)	7.0	6.8	$\leq 0,05$
2. Qochish harakatlari	6.1	5.8	$\leq 0,05$
3. Himoya harakatlari (kontaktli va kontaktsiz)	6.6	6.8	$\leq 0,05$
4. Qo'l zarbalari	6.8	6.6	$\leq 0,05$
5. Oyoq zarbalari	7.0	6.8	$\leq 0,05$
<i>Tajribadan keyin</i>			
1. Stendlar (mashq va jangovar)	8.0	8.1	$\leq 0,05$
2. Qochish harakatlari	8.0	7.8	$\leq 0,05$
3. Himoya harakatlari (kontaktli va kontaktsiz)	7.8	8.6	$\geq 0,05$
4. Qo'l zarbalari	7.6	8.4	$\leq 0,05$
5. Oyoq zarbalari	7.4	8.2	$\leq 0,05$

Yuqoridagi ma'lumotlar NG bolalari taekvondo bo'yicha asosiy ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayonida TG bilan solishtirganda yaxshiroq o'sish ko'rsatganligidan dalolat beradi. TGning muvaffaqiyati ayniqsa himoyaviy harakatlar, qo'l va oyoq zarbalarida yuqori bo'ldi. Shuni ta'kidlash kerakki, mudofaa harakatlarini sinab ko'rish stavkalari ahamiyatsiz ($r \geq 0,05$), qolgan barcha testlar esa sezilarli ($r \leq 0,05$) edi.

Xulosa. Maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim tizimida taekvondo bo'yicha ta'lim va mashg'ulotlar jarayoniga bo'lgan umidlarini baholash uchun oilalar o'rtasida o'tkazilgan so'rovlar murabbiyga jarayonni boshqarish bo'yicha eng yaxshi tushunchalar va amaliy mashg'ulotlar usullarini topish imkonini beradi va shu orqali bolalarning guruhlardan chiqib ketishining oldini oladi. Taekvondo, garchi zamonaviy mudofaa tizimlari, o'quv jamoalarining yuqori malakasi va shu bois, tarbiyalanuvchilarning yaxshi o'sishiga qaramay, xavf tug'diruvchi jang san'ati bo'lishiga qaramay, oilalar sportning o'zini juda nufuzli va olimpiya sporti sifatida yuqori baholagani aniqlandi. jarohatlanish darajasini ahamiyatsiz darajada past qiladi.

REFERENCES

1. Захаров Е.Н., Карасев А.В., Сафронов А.А. Энциклопедия физической подготовки (Методические основы развития физических качеств) под об. редак. А.В. Карасев. - М., Лептос, 2010 - 368с

2. Иванков Ч.Т. Исследование системы " двух борцов" с позиции биомеханики ударных действий в Таэквондо.
/ Ч.Т. Иванков, И.С. Зенченко// Материалы докладов Н-М конференции. Выпуск. 5М.: МГПУПИФК, 2006, - С.21-23
3. Лигай В.Таэквондо- путь к совершенству/ В. Лигай. - Ташкент: Шарк, 1994. 160с
4. Макаров Н. психологическая самоподготовка к рукопашному бою: Учебное пособие / Н.Макаров, Г.Антонов- Мн.: ЧП С. Ананич, ПКФ" Издательский дом" , 1993.-80с
5. Подпалько С.П. Биомеханизмы ударных технических действий в Таэквондо. ВТФ/
6. Sherali Hoshimovich G'Ofurov MALAKALI SPRINTERCHILARNING SPORT MASHG'ULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI // Academic research in educational sciences. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/malakali-sprinterchilarning-sport-mashg-ulotlarini-rivojlantirishning-usullari> (дата обращения: 15.12.2023).
7. Sherali Hoshimovich G. O., Dilshod Baxtiyor O. G. 'Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov maktabgacha yoshdagi bolalarni yengil atletika mashqlari orqali mashg'ulotlarini tashkil etish //Scientific progress. – 2022. – Т. 1.
8. Sherali Xoshimovich G. O., Baxodir Xoshimovich G. 'Ofurov nogironlar aravachasidan foydalanadigan umurtqa pog'onasi shikastlangan yoshlarning adaptiv jismoniy tarbiyasi //Scientific progress. – 2022. – Т. 6.
9. Гофуров Ш. Х. Баходир Хошимович Гофуров Ўзбекистонда 5x5 футбол спорт турини оммалаштириш орқали кўриш қобилятида нуқсонли бор шахслар ҳаракат фаоллигини ривожлантириш //Scientific progress. – 2022. – Т. 6.
10. Sherali Hoshimovich G. O., Dilshod Baxtiyor O. G. Li Baxtiyorov UAS Maktabgacha yoshdagi bolalarni yengil atletika mashqlari orqali mashg'ulotlarini tashkil etish //Scientific progress.–2022. – 2022. – Т. 1.
11. BOLALAR V. A. O'smirlar SPOR MAKTABLARIDA SPORCHILAR TAYYORLANISHINI TAKILISH BOSHLANGAN MASHG'ULOT GURUHI GofurovSh //X. Fan-Sportga.–2020. – 2020. – Т. 5. – С. 38-40.
12. Гофуров, Шерали. "NOGIRONLAR ARAVACHASIDAN FOYDALANADIGAN UMURTQA POG'ONASI SHIKASTLANGAN YOSHLARNING ADAPTIV JISMONIY TARBIYASI." *МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ*. Vol. 4. 2021.
13. Sherali Hoshimovich G'Ofurov QISQA MASOFAGA YUGURUVCHI SPORTCHILARNI MASHG'ULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI // Scientific progress. 2021. №8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qisqa-masofaga-yuguruvchi-sportchilarni-mashg-ulotlarini-rivojlantirishning-usullari> (дата обращения: 15.12.2023).
14. Gofurov S. X. et al. A STRATIFIED APPROACH IN IMPROVING THE PHYSICAL QUALITIES OF GIRLS WITH DISABILITIES //ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603. – 2022. – Т. 11. – №. 12. – С. 179-189.
15. Hoshimovich G. S., Duszhanov B. M., Abdumavlanovich T. U. IMPROVEMENT OF THE TRAINING PROCESS OF FLIGHT AND ATHLETS IN THE INITIAL

- TRAINING GROUP OF YOUTH //ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603. – 2022. – Т. 11. – №. 12. – С. 163-176.
16. Hoshimovich G. S. et al. Differentiated Approach to Improving the Physical Qualities of Students With Disabilities //Eurasian Research Bulletin. – 2022. – Т. 15. – С. 213-223.
17. Sherali Hoshimovich G., MASHG O. Q. M. Y. S., USULLARI U. R. Scientific progress. 2021. № 8 //URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qisqa-masofaga-yuguruvchi-sportchilarni-mashg-ulotlarini-rivojlantirishning-usullari> (дата обращения: 12.01.2022).
18. Gofurov S. SPECIALIZES IN ORGANIZING ATHLETIC EXERCISE GROUPS APPLICATION OF EXERCISES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 659-662.
19. Khoshimovich G. S. Rowing With the Help of Special Equipment and Methods of Balance Development in Canoeing //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 26-30.
20. Gofurov S. H., Tashpolatova K. G., Ollaberganov S. E. University Students Methods of Preparation for Sport of Powerlifting //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 31-35.
21. Teacher G. S. K. et al. ROWING WITH THE HELP OF SPECIAL EQUIPMENT AND METHODS OF BALANCE DEVELOPMENT IN CANOEING //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
22. Makhammadjonovich, Giyasov Temur, Gofurov Sherali Hoshimovich, and Palvanov Avazkhan Abdullaevich. "PHYSICAL FITNESS OF LONG JUMPER 14-15 YEAR OLD ATHLETES ENGAGED IN TRAINING GROUP INCREASING EFFICIENCY." *International journal of advanced research in education, technology and management* 1.1 (2022).
23. Гофуров, Шерали. "Jismoniy tarbiya vositalari orqali sportchilarni o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirish." (2020).
24. Абдиев, Шерзод Абдурахмонович, Рухиддин Фахриддинович Одилов, and Шерали Хошимович Гофуров. "НИШ Бобомуродов ИМКОНИЯТИ ЧЕКЛАНГАН ЕНГИЛ АТЛЕТИКАЧИ УЛОҚТИРУВЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ЮКЛАМАЛАРИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ." *Scientific progress* 10 (2022).
25. Ofurov, Sherali Khoshimovich G. "Bakhodir _ Khoshimovich G. Ofurov _ PEOPLE WITH DISABILITIES FROM A CARRIAGE USED SPINE GRANDMOTHER _ _ DAMAGED YOUNG PEOPLE ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION." *Scientific progress* 6 (2022).
26. Sherali Xoshimovich G'Ofurov, Sherzod Abdurahmonovich Abdiyev, Bahodir Xoshimovich G'Ofurov, Azizbek Xoshimjon O'G'Li Uzoqov IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR HAYOTIDA ADAPTIVIY JISMONIY TARBIYANING O'RNI // Scientific progress. 2022. №10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/imkoniya-ti-cheklangan-bolalar-hayotida-adaptiviy-jismoniy-tarbiyaning-o-rni> (дата обращения: 15.12.2023).

27. БОФУРОВ Ш. МАКТАБЛАРИДА БОШЛАНИЕИЧ ТАЙЁРЛОВ ГУРУ^ ИДА ШУЕУЛЛАНУВЧИ ЕНГИЛ АТЛЕТИКАЧИЛАР МАШЕУЛОТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. – 2020.
28. Ofurov, Sherali Hashimovich G. "Dilshad _ Happily O'G'Lee _ _ _ _ Bakhtiyarov, Umid Abdugaforovich Saidov PRIOR TO SCHOOL AGE CHILDREN LIGHTWEIGHT ATHLETICS EXERCISES THROUGH EXERCISE TOOLS _ ORGANIZATION ACHIEVEMENT." *Scientific progress* 1 (2022).
29. Ghofurov, Sherali Hoshimovich, and Dilshod Bakhtiyor Ogli Bakhtiyorov. "Umid Abdugaforovich Saidov ORGANIZING THE TRAINING OF PRE-SCHOOL CHILDREN THROUGH ATHLETICS EXERCISES." *Scientific progress* 1 (2022).
30. Gofurov, Sherali Khoshimovich. "Bakhodir Khoshimovich Gofurov ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION OF YOUNG PEOPLE WITH SPINE INJURIES USING A WHEELCHAIR." *Scientific progress* 6 (2022).
31. Gafurov, Sherali Khoshimovich. "Bahadir Khoshimovich Gafurov 5X5 FOOTBALL IN UZBEKISTAN SPORTS TYPE PUBLICATION THROUGH SEE IN THE CAPACITY DEFECT There is PERSONS ACTION ACTIVITY DEVELOPMENT." *Scientific progress* 6 (2022).
32. Sherali Hoshimovich, G. "Ofurov Methods of training development of short-distance runners." *Scientific progress* 8 (2021).
33. Gofurov, Sherali, and Abror Abdufattoyev. "BASICS OF THE TRAINING ACTIVITY OF A TAEKWONDO TRAINER IN A PRESCHOOL AND SECONDARY SCHOOL." *Modern Science and Research* 2.5 (2023): 126-133.
34. Шерали Хошимович Гофуров, Баходир Хошимович Гофуров ЎЗБЕКИСТОНДА 5X5 ФУТБОЛ СПОРТ ТУРИНИ ОММАЛАШТИРИШ ОРҚАЛИ КЎРИШ ҚОБИЛИЯТИДА НУҚСОНИ БОР ШАХСЛАР ҲАРАКАТ ФАОЛЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ // *Scientific progress*. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-5x5-futbol-sport-turini-ommalashtirish-or-ali-k-rish-obiliyatida-nu-soni-bor-shahslar-arakat-faolligini-rivozhlantirish> (дата обращения: 15.12.2023).
35. Gofurov, Sherali, and Nadir Khaidarov. "EFFECTIVENESS OF PHYSICAL EDUCATION TOOLS IN PREVENTING OCCUPATIONAL DISEASES." *Modern Science and Research* 2.5 (2023): 157-164.
36. Gofurov, Sherali, and Nadir Khaidarov. "APPLICATION OF HEALTHY GYMNAS TIC EXERCISES TO ELDERLY PEOPLE." *Modern Science and Research* 2.5 (2023): 165-171.
37. Abror, Abdufattoyev, and Gofurov Sherali. "BASICS OF THE TRAINING ACTIVITY OF A TAEKWONDO TRAINER IN A PRESCHOOL AND SECONDARY SCHOOL." (2023).
38. Gofurov, Sherali, and Abror Abdufattoyev. "THE ROLE OF GENERAL FITNESS AT THE INITIAL STAGE TAEKWANDO TRAINING." *Modern Science and Research* 2.5 (2023): 87-95.

39. Гафуров, Баходир Хошимович, Ходжаханов Мухаммад Закирович Ученики, and Аббас Маликович Рахимжонов. "АДАПТИВНЫЙ ТУРИЗМ." *International journal of advanced research in education, technology and management* 2.1 (2023).
40. Gofurov, S. ., & Abdufattoyev, A. (2023). BASICS OF THE TRAINING ACTIVITY OF A TAEKWONDO TRAINER IN A PRESCHOOL AND SECONDARY SCHOOL. *Modern Science and Research*, 2(5), 126–133. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19794> More Citation Formats
41. Шерзод Абдурахмонович Абдиев, Рухиддин Фахриддинович Одилов, Шерали Хошимович Гофуров, Н. Ш. Бобомуродов ИМКОНИЯТИ ЧЕКЛАНГАН ЕНГИЛ АТЛЕТИКАЧИ УЛОҚТИРУВЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ЮКЛАМАЛАРИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ // *Scientific progress*. 2022. №10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/imkoniyati-cheklangan-engil-atletikachi-ulo-tiruvchilarning-mash-ulot-yuklamalarini-rezhalashtirish> (дата обращения 15.12.2023).
42. Sherali Xoshimovich G'Ofurov, Bahodir Xoshimovich G'Ofurov NOGIRONLAR ARAVACHASIDAN FOYDALANADIGAN UMURTQA POG'ONASI SHIKASTLANGAN YOSHLARNING ADAPTIV JISMONIY TARBIYASI // *Scientific progress*. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nogironlar-aravachasidan-foydalanadigan-umurtqa-pog-onasi-shikastlangan-yoshlarning-adaptiv-jismoniy-tarbiyasi> (дата обращения: 15.12.2023).
43. ГОФУРОВ Ш. Х. БОЛАЛАР ВА ЎСМИРЛАР СПОРТ МАКТАБЛАРИДА БОШЛАНҒИЧ ТАЙЁРЛОВ ГУРУҲИДА ШУҒУЛЛАНУВЧИ ЕНГИЛ АТЛЕТИКАЧИЛАР МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ // *Фан-Спортга*. – 2020. – №. 5. – С. 38-40.

**MAHMUD QOSHG'ARIYNING «DEVONU LUG'OTIT TURK»
ASARI – ILMİY AHAMIYATLI ME'ROS**

Bobojonova Dilnoza Oxunjonovna

Osiyo xalqaro universiteti

“Tarix va filologiya” kafedrası o'qituvchisi

E-mail: bobojonovadilnozaoxunjonovna@oxu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10395723>

Annotatsiya. Mahmud Qoshg'ariyning «Devonu lug'otit turk» asari o'zbek tili tarixida yaratilgan asarlar orasida o'zining ilmiy qiymatiga ko'ra alohida ajralib turadi. Olim bu asar ustida uzoq yillar ishladi, ko'p yillar yurtma-yurt kezib material to'pladi, turkiylar yashagan keng va katta hududni birma-bir kezib chiqdi, urug'lar, qabilalar, xalqlarning turmush tarzini, urf-odatlarini, kasb-korlarini, turar joylarini, nufuzlarini aniqladi va ularning tillariga xos xususiyatlarni sinchiklab o'rgandi.

Kalit so'zlar: maqol, janr, poetik, tabiat, poeziya, xalq ijodi, badiiy-tarixiy solnoma, jumboq va muammolar, urf-odat.

**MAHMUD KASHGARI'S WORK "DEVONU LUG'OTIT TURK" IS AN
IMPORTANT SCIENTIFIC HERITAGE**

Abstract. Mahmud Kashgari's work "Devonu lug'otit Turk" stands out among the works created in the history of the Uzbek language due to its scientific value. The scientist worked on this work for many years, traveled around the country and collected material for many years, traveled one by one to the vast and large territory inhabited by the Turks, determined the lifestyles, customs, professions, residences, and influence of the clans, tribes, peoples. and carefully studied the peculiarities of their languages.

Key words: proverb, genre, poetic, nature, poetry, folk art, art-historical annals, riddles and problems, tradition.

**ТРУД МАХМУДА КАШГАРИ «ДЕВОНУ ЛУГОТИТ ТЮРК» ЯВЛЯЕТСЯ
ВАЖНЫМ НАУЧНЫМ НАСЛЕДИЕМ.**

Аннотация. Среди произведений, созданных в истории узбекского языка, своей научной ценностью выделяется труд Махмуда Кашгари «Девону луг'отит тюрк». Ученый много лет работал над этой работой, много лет путешествовал по стране и собирал материал, объездил один за другим обширную и обширную территорию, населенную тюрками, определил образ жизни, обычаи, профессии, места жительства, влияние тюрков. роды, племена, народы и тщательно изучали особенности их языков.

Ключевые слова: пословица, жанр, поэтика, природа, поэзия, народное творчество, искусствоведческая летопись, загадки и проблемы, традиция.

Mahmud Qoshg'ariy buning natijasida turkiy qabilalarning deyarli barchasini va ularning tillarini juda puxta, mukammal aniqlashga muvaffaq bo'ldi. Har bir so'zning qaysi qabilaga tegishli ekanini, so'zlarning ma'no va shakl xususiyatlarini, ularning qadimgi va hozirgi variantlarini, qabilalar tilidagi so'zlar talaffuzidagi moslik va farqlarni har tomonlama aniqlab chiqdi. O'z fikrini dalillash uchun xalq qo'shiqlari va maqollaridan keng foydalandi.

O'zbek tili taraqqiyotida o'ziga xos ahamiyatga ega bu asar Basim Atalay, V.V.Bartol'd, A.N.Samoylovich, P.K.Juz'be, S.E.Malov, Andrey Nikolaevich Kononov, Aleksandr Konstantinovich Borovkov, N.A.Baskakov kabi chet el olimlari va Abdurauf Fitrat, Solih Mutallibov, Natan Mallaev, G'ani Abdurahmonov, Hamid Ne'matov kabi o'zbek tilshunoslari tomonidan ma'lum darajada tadqiq etilgan.

Ma'lumki, «Devonu lug'otit turk» asarining qo'lyozmasi 1914 yilda Turkiyaning Diyorbakir shahrida topiladi. Asarning bu qo'lyozmasi Mahmud Qoshg'ariy o'zi yozgan nusxadan — asl nusxadan ko'chirilgan. Bu kitobni ko'chiruvchi xattot Muhammad bin Abu Bakr ibn Abdul Fotih al Soviy al Damashqi'dir. Bu nusxa «Devonu lug'otit turk» yozilgandan so'ng salkam 200 yil o'tgach, ya'ni 1266 yilda ko'chirilgan. Qo'lyozma 319 varaqli katta bir jilddan iborat bo'lib, varaqlari tarqoq, yirtiq, boshi oxiri noma'lum, sahifalari qo'yilmagan. Hozir u Istanbulda, Fotih kutubxonasi Ali Amiriy fondida saqlanmoqda. Diyorbakirlik keksa kitob muxlislaridan Ali Amiriy mazkur asarni shu yili fan olamiga ma'lum qiladi.

«Devonu lug'otit turk» qo'lyozmasi uchga bo'linib, birinchi va ikkinchi jildlari 1915 yilda, uchinchi jildi 1917 yilda Istanbulda Kilisli Rifat muharrirligida nashr etildi. Tilshunos Basim Atalay asarni turk tiliga birinchi bo'lib mu-kammal tarjima qildi. Asarning uchala tomi 1939-1941 yillarda nashr etildi. Basim Atalay «Devonu lug'otit turk»ni turk tiliga birinchi bo'lib mukammal tarjima qilibgina qolmay, uni har tomonlama ilmiy jihatdan tekshirgan, Koshg'ariy ijodini tinmay targ'ib qilgan olimdir.

Abdulahad Nuriy «Devonu lug'otit turk»dagi aforizm va maqollarning 251 tasini to'plab, «O'talar so'zi» nomi ostida nashr ettirdi. Shokir Ulkutoshirning «Qashg'arli Mahmud» nomli kichik bir asarida Mahmud Koshg'ariyning hayoti, ijodi va «Devonu lug'otit turk»ning mazmuni bayon etilgan.

G'arbiy Yevropada sharqshunos olim Karl Brokkel'man 1920 yilda «Devonu lug'otit turk» to'g'risida birinchi maqolasini e'lon qildi, keyinchalik asardagi so'z, ism va joy nomlarining ro'yxatini tuzib, qaysi tom va sahifasini belgilab, alohida kitob (ko'rsatkich) tarzida nemischa so'z boshisi bilan 1928 yilda nashr ettirdi; «Devonu lug'otit turk»ning til va adabiyot uchun ahamiyati, uning tarjimasi to'g'risida ham bir necha maqolalar yozdi.

Atoqli turkolog Sergey Malov Toshkentda ishlagan davrida ham, keyinchalik ham «Devonu lug'otit turk»ga katta ahamiyat berdi. Uning «Qadimgi turkiy yozuv yodgorliklari» nomli monografiyasida asarga oid qimmatli fikrlar ifodalangan va kattagina bibliografiya berilgan.

Sharqshunos P.K.Juz'be 1926-1928 yillarda «Devonu lug'otit turk»ga bag'ishlab ikkita maqola yozdi. P.K.Juz'be asli falastinlik arab bo'lib, u 1871 yilda tug'ilgan. Qozon universitetida ta'lim olgan, Qozonda va Bokuda professorlik qilgan, 1942 yilda Bokuda vafot etgan. U maqolalarida «Devonu lug'otit turk» asariga juda yuksak baho berdi, uning katta ahamiyatini uqtirib o'tdi. U yozadi: «Mahmudning «Devonu lug'otit turk» asarida o'sha vaqtda Qoraxoniylar davlati tarkibiga kirgan Shimoliy-Sharqiy qabilalarning deyarli hammasi to'plangan. Dadil aytish mumkinki, yaqindagina (XIX asr oxirlarida) Rossiyada va Sharqda o'rganilgan turkiy tillar fonetikasi va etimologiyasining asosiy qonunlari XI asrdayoq Mahmud tomonidan aniqlangan va o'rganilgan edi. Mahmudning bu tekshirishlari shu qadar keng va chuqurki, hatto, bunday asar XIX asrda yozilganda ham unga shon-sharaf bo'lardi. Mahmud

Qoshg'ariyning «Devonu lug'otit turk»i singari asar fan olamida keyingi asrlarda ham yaratilgan emas. Uning asari bamisoli «Turkiy qomus»dir».

O'zbek olimlari orasida «Devonu lug'otit turk» asarini ilmiy asosda o'rganishni Turkiston jadidchilik harakatining g'oyaviy rahnamosi Abdurauf Fitrat boshlab berdi. Uning «Devonu lug'otit turk» asariga oid tadqiqotlaridan biri «Eng eski turk adabiyoti namunalari» deb nomlanadi. Mazkur tadqiqot-majmua 1927 yilda isloh qilingan arab yozuvida chop etilgan bo'lib, unda Fitrat turkshunoslik ilmining asoschisi Mahmud Qoshg'ariyning mashhur «Devonu lug'otit turk» asaridagi she'riy parchalarni yig'ib, ularni adabiy tur va janrlarga ko'ra tasniflagan. «Bir-ikki so'z» deb nomlangan so'z boshida o'zbek tili va adabiyoti tarixi, turkiy tilshunoslik va o'zbek adabiyotshunosligi uchun muhim, ahamiyatli fikrlar ifodalangan. Ular jumlasiga quyidagilarni aytish mumkin:

- a) Mahmud Qoshg'ariy, V.V.Radlov va A.N.Samoylovichlarning turkiy tillar tasnifiga oid ilmiy qarashlari mufassal tahlil etilgan;
- b) yangi o'zbek adabiy tilining asosiy manbalari to'g'ri belgilangan;
- v) «Devonu lug'otit turk» asaridagi she'riy parchalar adabiy tur va janrlarga ko'ra aniq tasniflangan;
- g) «Devonu lug'otit turk» asarining ilmiy-tarixiy ahamiyatiga to'g'ri baho berilgan.

Yuqorida aytib o'tilganidek, «Devonu lug'otit turk» asarining qo'lyozmasi 1914 yilda Turkiyaning Diyorbakir shahrida topiladi, 319 sahifali bu qo'lyozmaning fotonusxasini Kilisli Rifat 1915-1917 yillarda uch tom dan iborat qilib, Istanbulda nashr ettiradi. Fitrat ushbu nashrdan foydalanib, uni tadqiq etishga harakat qilgan. Dastlab u turkshunoslar Mahmud Koshg'ariy, V.V.Radlov va A.N.Samoylovichning turkiy tillar tasniflariga o'z munosabatini bildirib o'tadi.

Ma'lumki, V.V.Radlov tasnifida, asosan, hududiy-geografik nuqtai nazar asos qilib olingan va shunga ko'ra turkiy tillar to'rt guruhga bo'lingan. Ular quyidagilardir: 1.Sharqiy guruh (Bu guruhga oltoy, chulim, xakas, shor, tuva va enasoy turklarining tili kiradi). 2. G'arbiy guruh (Bu guruhga qirg'iz, qozoq, qoraqalpoq, tatar, boshqird tillari kiradi). 3. O'rta Osiyo guruhi (Bu guruhga uyg'ur va o'zbek tillari kiradi). 4.Janubiy guruh (Bu guruhga turkman, ozarbayjon va turk tillari kiradi).

REFERENCES

1. Bobojonova, D. . (2023). ANALYSIS OF IDIOMS THAT PRESERVE BOTH FORM AND CONTENT IN MAHMUD KASHGARI'S "DEVONU LUG'OTIT TURK". *Modern Science and Research*, 2(9), 64–67. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23909>
More Citation Formats
2. Bobojonova, D. (2023). MAHMOUD QOSHGARI'S "DEVONU LEXICOTIT TURK" AND ITS PLACE IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 538–540. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24506>
3. Oxunjonovna, B. D. (2022). O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA LISSONIY INTERFERENSIYANING KO'RINISHLARI. *PEDAGOGS jurnali*, 14(1), 22-25.
4. Okhunjonovna, B. D. (2023). Comparative Analysis of Proverbs in "Devonu Lug`Otit Turk" and Currently Available. *European Journal of Higher Education and Academic*

- Advancement*, 1(2), 194–198. Retrieved from <http://e-science.net/index.php/EJHEAA/article/view/139>
5. Bobojonova, D. (2023). THE ROLE OF MAHMUD KASHGARI'S WORK "DEVONU LUG'OTIT TURK" IN THE DEVELOPMENT OF THE UZBEK LANGUAGE. *Modern Science and Research*, 2(4), 568–5672. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19394>
 6. Bobojonova, D. (2023). THE IMPORTANCE OF UZBEK FOLK PROVERBS. *Modern Science and Research*, 2(10), 670–675. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25751>
 7. Oxunjonovna, B. D. (2023). MAHMUD QOSHG'ARIYNING “DEVONU LUGOTIT TURK” DAGI SHAKLINI HAM, MAZMUNINI HAM SAQLAGAN IDIOMALAR TAHLILI.
 8. Bobojonova Dilnoza Okhunjonovna. (2023). A Proverb is a Product of Folk Wisdom. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 333–33
 9. Rakhimova, S. T. (2023). WRITING MATTERS IN EFL. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 124-127.
 10. Tolibovna, S. R. (2022). USE OF TECHNOLOGY IN MODERN CLASSROOM TEACHING. *Journal of new century innovations*, 14(1), 192-195.
 11. Tolibovna, S. R. (2022). NOTEWORTHINESS OF FILM STUDIES AND ADAPTATION IN LITERATURE. *Journal of new century innovations*, 14(2), 3-5.
 12. Tolibovna, R. S. (2023). THE LECTURER OF HISTORY AND PHILOLOGY DEPARTMENT, ASIA INTERNATIONAL UNIVERSITY.
 13. Tolibovna, S. R. (2022, October). SIGNIFICANCE OF LEARNING ENGLISH IN CONTEMPORARY WORLD. In *Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences* (Vol. 1, No. 1, pp. 63-67).
 14. Rakhimova, S. (2023). EXPLORING O. HENRY'S" THE FURNISHED ROOM": A TALE OF MYSTERY AND DESPAIR. *Modern Science and Research*, 2(10), 205-211.
 15. Rakhimova, S. (2023). TEACHING READING THROUGH GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(10), 795-800.
 16. Dilobar Imamkulovna Gulamova. (2023). METHODS OF FORMING THE CULTURE OF USING EUPHEMISMS IN 5-6TH GRADE NATIVE LANGUAGE CLASSES. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(11), 61–67. <https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue11-09>
 17. Gulamova, D. I. (2022). USE OF CREATIVE TASKS IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT SCHOOL. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(2), 841-846.
 18. Gulamova, D. (2023). USE OF CREATIVE TASKS IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT SCHOOL. *Modern Science and Research*, 2(7), 322-327.
 19. Gulamova, D. . (2023). EUPHEMISM AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' SPEECH CULTURE. *Modern Science and Research*, 2(4), 175–181. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19207>
- More Citation Formats

20. Gulamova, D. . (2023). EUPHEMISM AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' SPEECH CULTURE. *Modern Science and Research*, 2(4), 175–181. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19207>
More Citation Formats
21. Durova Shakhnoza Shokirovna. (2023). A PRACTICAL WAY OF STUDYING CONDITIONALS. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 39–43.
22. Durova, S. S. (2023). KEYS TO LEARN LANGUAGE EFFECTIVELY. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 4-6.
23. Shokirovna, D. S. (2023). Grammar Plays an Important Role in Teaching Foreign Languages. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 151
24. Shokirovna, D. S. (2023). Difficulties in Teaching English as a Foreign Language . *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 136–140.
25. Utkerovna, B. S. (2023). Effective Ways of Improving Language Learners' Communication Skills through Story-Based Approach. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 563-567.
26. Berdiyeva, S. U. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN GAME-BASED LEARNING AND GAMIFICATION [Data set]. Zenodo.
27. Berdiyeva, S. (2023). THE IMPORTANCE OF ROLE PLAYING ACTIVITIES IN IMPROVING LEARNERS' LANGUAGE SKILLS. *Modern Science and Research*, 2(9), 75-78.
28. Utkirovna, B. S. (2023). Characteristics of the Works of Charles Dickens. *European Science Methodical Journal*, 1(3), 24-28.
29. Utkerovna, B. S. (2023). SHUM BOLA ASARINING TARJIMASIDA TARJIMON MAHORATI. *DENMARK" THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF SCIENTIFIC PROGRESS IN MODERN SOCIETY"*, 14(1).
30. Berdiyeva, S. (2023, October). ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF TEACHING THROUGH ROLE-PLAYING ACTIVITIES. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 19, pp. 88-92).
31. Muxamedovna, G. M. (2023). INNOVATSION TALIM-BUYUK KELAJAK POYDEVORI. *World scientific research journal*, 17(1), 74-76
32. Muxamedovna, G. M. (2023). UCHINCHI RENESANS DAVRIDA AJDODLARIMIZ MEROSINI ORGANISH ORQALI INTEGRATSION TA'LIMNI YANADA TAKOMILLASHTIRISH TAMOYILLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 22(1), 35-38.
33. Muxamedovna, G. M. (2023). KREATIV YONDASHUV ASOSIDA DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH MEKANIZMLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 21(3), 12-14.
34. Gadayeva, M. (2023). THE UNIQUE SIGNIFICANCE OF MASTERING SOCIAL SCIENCES DURING THE DEVELOPMENT OF THE NEW UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(10), 459–464. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25292>

35. Sur'at qizi Fayzullayeva, N., & Kilicheva, M. R. (2022). UOLT UILTMAN NASRIDA "AMERIKA ORZUSI" KONSEPTI. *INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING*, 1(8), 574-576.
36. Fayzullayeva, N. (2023). THE CONCEPT OF THE AMERICAN DREAM AND WALT WHITMAN. *Solution of social problems in management and economy*, 2(11), 137-142.
37. Fayzullayeva, N. (2023). THE ROLE OF THE AMERICAN DREAM IN UOLT WILTMAN'S POEMS. *Modern Science and Research*, 2(10), 714–718. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24676>
38. Fayzullayeva, N. (2023). THE IMPROVING OF LISTENING SKILL. *Modern Science and Research*, 2(10), 272–276. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25086>
39. Xasanova, S., & murodova, D. (2023). REPRESENTATION OF THE SYSTEMIC RELATIONS OF RUSSIAN VOCABULARY IN PROVERBS AND SAYINGS. *Modern Science and Research*, 2(10), 276–280. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24346>
40. Баходировна, X. III. (2023). Гендерная Лексика В Русском Языке. *International Journal of Formal Education*, 2(11), 324–331. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/1505>
41. Hasanova, S. (2023). SYSTEM RELATIONS IN THE RUSSIAN LANGUAGE VOCABULARY. *Modern Science and Research*, 2(9), 72–74. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23900>
42. Хасанова, III. Б. (2023). РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СИСТЕМНЫХ ОТНОШЕНИЙ РУССКОЙ ЛЕКСИКИ В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(4), 1220-1226.
43. Nigmatova Gulnoz Khamidovna, & Khasanova Shakhnoza Bakhodirovna. (2022). System Relations in the Vocabulary of the Russian Language. *Global Scientific Review*, 3, 44–48. Retrieved from <https://www.scienticreview.com/index.php/gsr/article/view/22>
44. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF. VOLUME, 3, 30-35.
45. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA.
46. Ollomurodov, A. (2023). MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR. *Modern Science and Research*, 2(9), 136-139.
47. Orifjonovich, O. A. (2023). METAFORANING KO'P TARMOQLI VA FANLARARO O'RGANILISHI.
48. Orifjonovich, O. A. (2023). KINODISKURS LINGVISTIK SISTEMANING BIR QISMI SIFATIDA. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(23), 208-211.
49. Orifjonovich, O. A. (2023). Cognitive-Discursive Approach to the Analysis Of Film Discourse. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(10), 25-31.

50. Sulaymonovna, Q. N., Tashpulatovna, K. M., & Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE AND LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF METAPHORS. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(3), 849-854.
51. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2023, May). XOLID HUSAYNIYNING ASARLARI TARJIMALARIDA KONSEPTUAL METAFORALAR TALQINI VA TAHLILI. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 147-150).
52. Sulaymonovna, Q. N., & Orifjonovich, O. A. (2022). KONSEPTUAL METAFORALARNING LINGVOMADANIY HAMDA KOGNITIV XUSUSIYATLARI VA TIL TARAQQIYOTIDA TUTGAN ORNI. Scientific Impulse, 1(3), 594-600.
53. Karimova Go'zal Ikhtiyorovna. (2023). Embracing Technological Changes for a Better Future . American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 1(9), 339–344. Retrieved from
54. Karimova Go'zal Ikhtiyorovna. (2023). Valuable Teaching Methods for ESP Classes as a Key to Development of Students Knowledge. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 1(9), 372–377. Retrieved from

TEMURIYLAR MALIKALARIDAN BIRI-BIBIXONIM.

Gadayeva Mohigul Muxamedovna

Osiyo xalqaro universiteti "Tarix va filologiya" kafedresi assistenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10396875>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Amir Temurning suyuqli ayollaridan biri bo'lgan Bibixonimning hayot yo'li hamda Xurshid Davronning «Bibixonim qissasi yoxud tugamagan doston» asaridan parcha haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Amir Temur, Bibixonim, Samarqand, Qozonxon, Shohruh Mirzo saltanat, malika.

ONE OF THE TIMURID QUEENS IS BIBIKHONIM.

Abstract. This article provides information about the life path of Bibikhanim, one of Amir Temur's beloved women, and an excerpt from Khurshid Davron's "Bibikhanim's story, or the unfinished epic".

Keywords: Amir Temur, Bibikhanim, Samarkand, Kazan Khan, Shahrukh Mirza reign, princess.

ОДНА ИЗ ЦАРИЦ ТИМУРИДОВ-БИБИХАНИМ.

Аннотация. В статье представлены сведения о жизненном пути Бибиханым, одной из любимых женщин Амира Темура, а также отрывок из произведения Хуршида Даврона «Повесть Бибиханым, или неоконченный эпос».

Ключевые слова: Амир Темура, Бибиханым, Самарканд, Казанский хан, правление Шахруха Мирзы, принцесса.

Introduction:

Saroymulixonim Chig'atoy ulusiga mansub xonlardan biri, Qozonxonning qizi bo'lib, 1341-yilda tavallud topgan. Balog'atga yetgach, Movarounnahr hukmdori Amir Qozog'onning nabirasi Amir Husaynga turmushga chiqadi. 1370-yilda, Amir Husayning Balx jangi vafotidan so'ng 26 yoshli Saroymulxonimni Amir Temur nikohiga oladi. Yuksak insoniy fazilatlariga egaligi tufayli Saroymulxonim, Amir Temur ahli ayollari-malikalarining ulug'iga aylanadi hamda „katta xonim“ yoxud „Bibixonim“ mavqei beriladi. U o'z zamonasining yuksak idrokli, farosatli, tadbirkor ayoli va aql-zakovat sohibasi bo'lgan. [1] Shuningdek, husn-latofat bobida ham benazir bo'lgan. Saroymulxonim siyosatdon, insonparvar, sahovatli malika sifatida saltanatni boshqarishda faol ishtirok etgan. Mamlakatning ijtimoiy va madaniy qurilish ishlariga, ayniqsa, tolibi ilmlarni har taraflama qo'llab quvvatlash borasida nom qozongan. Aytishlaricha, Samarqanddagi hozirgi jome' masjidining kun chiqar tomonidan madrasa qurdiradi. Madrasa nihoyatda mahobatli bo'lib, Amir Temur qurdirgan jome' masjidiga tutash bo'lgan. Biroq turli sabablarga ko'ra vayron etilgan. Sohibqiron farmoniga binoan, 1399-1404-yillarda jome' masjid qurib bitkazildi. Ba'zi rivoyatlarda Amir Temur masjidini dono va oqila xotini Saroymulxonimga tuhfa qilgan, deyishadi. Shuning uchun bo'lsa kerak Amir Temur jome' masjidi ham Bibixonim nomi bilan shuhrat topgandir. [2] Temuriyodalarning tarbiyasi bevosita Bibixonim bilan bog'liq. U Shohruh Mirzo, Mirzo Ulug'bek, Muhammad Sulton, Xalil Sultonlarning ilm-ma'rifatni anglashida rahnamolik qilgan. Ayniqsa, Mirzo Ulug'bek sog'lom o'sishi, diniy va dunyoviy bilimlarni mukammal egallashida, Bibixonimning mehnati beqiyosdir. Sohibqiron Temurning o'limidan so'ng, Samarqand taxti, uning nabirasi Xalil

Sultonga o‘tdi shu davrda Bibixonim ancha qiyinchiliklarga duch keladi. 1409-yilda Samarqand taxtini Shohruh Mirzoning to‘ng‘ich o‘g‘li Mirzo Ulug‘bek egallaganda, sevikli buvisi Bibixonim hayotdan ko‘z yumgan edi.[3]

Materials and Methods:

Xurshid Davronning «Bibixonim qissasi yoxud tugamagan doston» asaridan parcha.

Qozonxon bobosi Chingizxon kabi shohona qasrda o‘tirib, bazmu-jamshid qilishdan, ot minib ovga yoki dushman ustiga bostirib borib, qilich chopishni ma‘qul ko‘rarkan. Ammo suyakli xotini unga qiz tug‘ib bergan kundan boshlab, u bu odatlarini tashlab, kecha-kunduz qizalog‘i bilan ovunishni, u bilan mashg‘ul bo‘lishni hamma narsadan ustun qo‘yadigan bo‘libdi. U kelajakda qizim bir saroy mulki bo‘lsin, deb farzandimga Saroymulxonim deb ism qo‘yibdi.[4]Vaqt Qozonxon navqiron chog‘ida yo‘lbarsga qarata uzgan kamon o‘qidek tez uchib, Saroymulxonim o‘n oltiga to‘libdi. Yosh xonchanning husni-jamolini ko‘rganing hushi boshidan uchib, tili kalimaga kelmay qolarkan. O‘sha davr shoirlaridan biri: Agar uning husn-jamolini so‘z ila tasvirlamoqchi bo‘lsak, ojizlik qilib, gunohga botish mumkin, zero qizning latofatini ta‘riflashga qodir so‘zlar dunyoda yo‘qdir”, — deb aytgan ekan. O‘n olti yashar sohibjamol mag‘rur edi, o‘ziga-o‘zi maftun edi. Oyoqlaridagi kumush halqalarni jaranglatib, saroy bog‘ida o‘ynab yurar, ne-ne yuraklar bu kumush halqachalar tovushini eshitib, hushidan ayrilarkan. Qozonxon suyakli qizining bo‘y yetganini ko‘rib, Shomu Iroq, Chinu Mochin, Dashti Qipchog‘u Saqlab, Xurosonu Hindiston tomonlarga karvonlar yo‘llab, eng noyob durugavharlar, qimmatbaho taqinchoqlar, xos liboslar keltirishga amr etibdi. Karvonlar aytilgan buyumlarni olib kelishi bilan, u yana Misr va Fors, Rum va Yunon tomonlarga karvonlar jo‘natib, yana yangi taqinchoqlar va liboslar olib kelishga buyurar ekan. Zarbof kabolar, zarrin peshonabog‘lar, ipak kamzullar, dur qadalgan kamarbandlar, sadaf bilan bezatilgan tilla kovushchalar, baxmal, belburma ko‘ylaklar bilan kelgan karvonlar to‘ppa-to‘g‘ri Qozonxon qasri darvozasi oldiga kelib to‘xtar ekan. Dunyoning to‘rt tomonidan chiqqan savdo karvonlari oshiqib-toshiqib, Qozonxon manziliga kelishardi. [5]Genuyaliklar va o‘rislar, qora belbog‘ bog‘lagan armanilar, peshonalariga xol qo‘ndirgan hindlar, bellariga chilvir bog‘lagan juhudlar Qozonxon qasriga birinchi bo‘lib kirish uchun yelib-yugurishar, o‘zaro yoqa bo‘g‘ib janjallashishar, ammo Qozonxon deyarli hamma mollarni sotib olayotganini ko‘rib, yana hamdard va hamjamiyat bo‘lishardi.

Results and Discussions:

Saroymulxonim o‘n olti yoshga to‘lgan kuni xon qiziga munosib kuyov izlay boshlabdi. Shu maqsadda qirq bir mamlakatga chopar yuborib, shahzodalarni huzuriga chorlabdi. Ammo kelgan shahzodalarning birini qizi yoqtirmas, boshqasini o‘zi yoqtirmay, hammasini rad javob bilan, noumid qaytaribdi. Kunlarning birida, jasurligi va donoligi bilan mashhur Amir Temur uning saroyiga kirib kelibdi. Bu tashrifdan xon behad quvonib ketibdi. U qiziga bahosi bir shahar xirojiga teng shohona liboslar kiydirib, bir viloyat xirojiga teng taqinchoqlarni taqdirib, Amir Temur oldiga olib chiqibdi. Amir Temur qizga qarab “yo‘q” degandek bosh chayqabdi. Qozonxon “Amirga qizim yoqmadi”, — deb o‘ylab, xafa bo‘libdi. Lekin umid uzmad. Qizini mamlakatning bir yillik xirojiga teng keladigan, hali ko‘z ko‘rmagan libosu zar-zevarga o‘rab, yana navqiron Amirga ro‘para qilibdi. Amir Temur yana “yo‘q” degandek bosh chayqabdi. Tamom esankirab qolgan Qozonxon xizmatkorlariga bor taqinchoqlarni shu yerning o‘ziga olib kelishni buyuribdi, o‘zi bo‘lsa qizi taqqan taqinchoqlarni

yulib ola boshlabdi. Saroymulxonim birpasda oddiy oq ko'ylagi bilangina qolibdi. Shunda Amir Temur "ma'qul!" degandek mamnun bosh irg'abdi. Qozonxon esa hayron emish. Shunda Samarqandning navqiron amiri yengil bir ta'zim qilibdi-da:

— Xon, go'zallikka taqinchoqlar yarashmaydi! – debdi.

Bu so'zlar ma'nosini anglagan oqila qiz boshini ko'tarib birinchi bor Amir Temurga qarabdi. Ikki ko'z suhbat boshlanibdi. Qizning ko'zi debdi: "Men shu erkakni bir ko'rishda sevib qoldim. U qaerga borsa, men ham birga ketaman. U kimni suysa, uni suyaman, kimni yomon ko'rsa, shuni yomon ko'raman. U meni qilichi bilan himoya etsa, men uni muhabbatim bilan asrayman". Yigitning ko'zi debdi: "Sen sahro gulidek dilrabosan, oyjamol. Bahor yomg'irlari yuvgan gul yaprog'idek yuzlaringda zarra dog' yo'q, oyoqlaringdagi kumush halqachalar tovushini yuragim qo'shig'iga jo'rovoz qilay, oyjamol. Ko'zlaring tubida jimirlab turgan cho'g'ni olovga aylantiray, oyjamol. Seni tulporimga mindirib olib ketay, oyjamol". Qizning ko'zi debdi: "Sening tulporing – uchqur, qiliching – keskir, qalqonning – o'q o'tmas, yuraging – ochiq, ammo otingni muhabbatim quvib yetgay, qiliching senga bog'langan ko'nglim iplarini qirqolmas, ishqim o'qi sovutingni teshib o'tgay, yuragingga kiray, begim. Unda necha bahorlar sadosi bo'lsa, meniki bo'lsin, necha qishlarning sovug'i bo'lsa, ularni isitay, necha kuzlarning hasrati bo'lsa, ko'nglimga olay, necha yozlarning tashnaligi bo'lsa, ko'zyoshlarimni ichiray... Meni bu yerdan olib ket, begim. Men uchun kaloming bolday shirin bo'lsin, qo'lingdagi taft ko'ksimdagi qo'rquvni eritsin, hadikni quvsin". Yigitning ko'zi debdi: "Sen sahro o'rtasidagi gulzorsan, oyjamol. Shu gulzor tikanlari meniki. Ko'zlaring bir juft charosdek, lablaring gul bargidek, qomating shamshoddek... Kaloming – totli, raftoring – latofatli. Olovlar ichida yashagan bir yigitman, bo'ronlar qo'ynida adashgan yo'lchiman, dunyolar ichida yashagan mitti zarraman. Endi sen ol bo'l, bo'ron bo'l, dunyo bo'l, oyjamol". Qizning ko'zi debdi: "Sening tovushingni eshitib dunyoga kelgandayman. Sen yoqib qo'ygan chiroqni ko'rib yo'l topgandayman. Sen aytgan so'zni izlab yurgandayman... Tovushingni eshitib keldim, endi qanday ketay. Sen yoqqan chiroqni topdim, endi qayga ketay. Sen aytgan so'zni eshitdim, seni qandoq unutay, begim?"

Amir Temur ovoz chiqarib:

— Xon, go'zallikka taqinchoqlar yarashmaydi! – debdi...

Ko'zlar gaplashganda, so'zlar ojiz qoladilar.

Ko'zlar gaplashganda, muhabbat tilmochlik qiladi.

Ko'zlar gaplashganda, dunyoni sukunat bosadi.

Dil dengiz bo'lsa, ko'z shu dengizning suvini yorug' dunyoga in'om etayotgan chashmadir.

Ko'zlar so'zlashganda, ular dillarni ham osmonga ko'tarib uchadilar: yerdagi dasht yovshanlari islari ham, qasrga kirish uchun navbat talashayotgan savdogarlarning janjal-suroni ham, qasr ortidagi yaylovda bir-biri bilan o'ynashayotgan arg'umoqlarning sarmast kishnashlari ham, Qozonxonning hayron nazari ham ularga begona edi.

Ko'zni yumgil, ko'zga aylansin ko'ngil.

Conclusion:

Tarixiy manbalarning guvohlik berishicha, Bibixonim o'z zamonasining yuksak idrokli, farosatli, tadbirkor, maslahatdosh va yetuk aql-zakovat sohibasi, shuningdek, husn-latofat bobida ham benazir edi. Bibixonim insonparvar, vatanparvar, mamlakatning siyosiy, ijtimoiy,

iqtisodiy va madaniy hayotidan yaxshigina xabardor bo'lgan, saltanat ishlarida dono maslahatlari bilan qatnashib turgan ayol edi. Ayniqsa, ilm-ma'rifatga alohida e'tibor berar, tolibi ilmlarga homiylik qilardi. Sohibqiron Amir Temurning harbiy yurishlarida ko'pincha hamrohlik qilgan. Bibixonim saltanatni boshqarishda vujudga kelgan ayrim muammolarni hal qilishda o'zining oqilona maslahatlari bilan faol qatnashgan. Amir Temur Bibixonimga oshkora bo'ysunmasa-da, biroq uning oqilona maslahatlariga o'zida qandaydir ehtiyoj sezib turgan.

REFERENCES

1. Turg'un Fayziev "TEMURIY MALIKALAR" A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti 1994 1-b[1]
2. Mannonov B.S. Amir Temur diplomatiyasi. – B. 106.[3]
3. Ibn Arabshoh,. Amir Temur ta'rixi. – Toshkent: Mehnat, 2012. 1 kitob . – B.239-240.[4]
4. Gadayeva, . M. . (2023). THE UNIQUE SIGNIFICANCE OF MASTERING SOCIAL SCIENCES DURING THE DEVELOPMENT OF THE NEW UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(10), 459–464. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25292>
5. Shokir o'gli, U. S. (2023). MILLIY QADRIYATLARIMIZ ASROVCHISI. *Journal of new century innovations*, 35(1), 79-80.
6. Rokhila Bafoeva 2023. The Concept of Education in English and Uzbek Proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769). 1, 9 (Nov. 2023), 292–296
7. Bafoeva, R. (2023). NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 58-63.
8. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2022). NATIONAL AND CULTURAL PROVERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES AND THEIR UNIVERSAL FEATURES. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(4), 500-503.
9. Toshpo'latova, S. (2023). ETHNOLOGICAL ANALYSIS OF CALENDRIAL CALCULATION AND LENGTH MEASUREMENTS OF KHUF VALLEY TAJIKS IN THE RESEARCHES OF MS ANDREYEV. *Modern Science and Research*, 2(10), 291-299.
10. Toshpo'latova, S. S. (2023). TOJIKLAR MILLIY KIYIM-KECHAKLARI VA "BESHMORAK" MAROSIMINING ETNOLOGIK TAHLILI. *SCHOLAR*, 1(28), 395-401.
11. Sadullayev, U. (2023). O'zbekistonda xotin-qizlarga berilayotgan e'tibor: mahalla boshqaruvida xotin-qizlarning roli. In *Oriental Conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 551-556). OOO «SupportScience». Shokir o'gli, U. S. (2023). MILLIY QADRIYATLARIMIZ ASROVCHISI. *Journal of new century innovations*, 35(1), 79-80.
12. Toshpo'latova, S. (2023). A STUDY OF THE WEDDING CEREMONY OF THE TAJIKS OF AFGHANISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 84-89.
13. Muxamedovna, G. M. (2023). UCHINCHI RENESANS DAVRIDA AJDODLARIMIZ MEROSINI ORGANISH ORQALI INTEGRATSION TA'LIMNI YANADA TAKOMILLASHTIRISH TAMOYILLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 22(1), 35-38.

14. Muxamedovna, G. M. (2023). KREATIV YONDASHUV ASOSIDA DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH MEKANIZMLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 21(3), 12-14.
15. Toshpo'latova, S., & Ashurova, G. (2023). THE HISTORY AND DESCRIPTION OF THE WORK OF MS ANDREYEV-" ARK BUKHARI". *Modern Science and Research*, 2(9), 404-409.
Toshpo'latova, S. (2023). A STUDY OF THE WEDDING CEREMONY OF THE TAJIKS OF AFGHANISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 84-89.
16. Toshpo'latova, S., & Ashurova, G. (2023). THE HISTORY AND DESCRIPTION OF THE WORK OF MS ANDREYEV-" ARK BUKHARI". *Modern Science and Research*, 2(9), 404-409.
17. Toshpo'latova, S. S., & Naimov, I. N. (2023). MS ANDREYEV-O'RTA OSIYO XALQLARI ETNOGRAFIYASINING YIRIK OLIMI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 1214-1222.
18. Naimov, I., & Toshpo'latova, S. (2023). MARRIAGE CEREMONY OF TAJIKS IN THE WORK OF MIKHAIL STEPANOVICH ANDREYEV "TADJIKI DOLINI KHUF". *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 3(1), 16. Muxamedovna, G. M. (2023). INNOVATION TALIM-BUYUK KELAJAK POYDEVORI. *World scientific research journal*, 17(1), 74-76.
18. Bozorova, R. (2021, September). Methods and Means of Cultivating Kindness in the Family of the Uzbek People. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 43-44).
19. Orifjonovich, O. A. (2023). The Main Features of Conceptual Metaphors in Modern Linguistics. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 365-371.
20. Ollomurodov, A. (2023). CINEMA DISCOURSE ANALYSIS AND THEORETICAL FOUNDATIONS IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 500-505.
21. Ollomurodov, A. (2023). MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR. *Modern Science and Research*, 2(9), 136-139.
22. Muxamedovna, G. M. (2023). XXI ASR KÓNIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIMNING MUAMMO VA YECHIMLARI. *PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS*, 3(26), 93-96
23. Muxamedovna, G. M. (2023). XXI ASR KÓNIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIMNING MUAMMO VA YECHIMLARI. *World scientific research journal*, 20(1), 135-138.
24. Muxamedovna, G. M. (2023). INNOVATION TEXNOLOGIYARNI O'ZLASHTIRISHDA TALABALARNING KREATIVLIK SALOHİYATINI RİVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 21(3), 3-6.
25. GADAYEVA, M. M. INTEGRATION TA'LIMDA MANTIQUIY VA TANQIDIY TAFAKKURNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI. *PSIXOLOGIYA Учредители: Бухарский государственный университет*, (2), 60-64.

- 26.Kizi, R. S. S. (2023). Reforms Implemented in the Spiritual and Cultural Sphere in New Uzbekistan. *American Journal of Science on Integration and Human Development* (2993-2750), 1(9), 141-147.
- 27.kizi, R. S. S. . (2023). METHODS OF USING THE NATIONAL IDEA AND SPIRITUAL VALUES IN THE FIGHT AGAINST "POPULAR CULTURE". *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 2(11), 108–112. Retrieved from
28. Bobohusenov, A. (2023). QADIMGI VARAXSHA DEVORIY GANCH VA LOY BEZAKLARI. *SCHOLAR*, 1(28), 303-308.
- 29.Akmal, B., & Ismat, N. (2023). BAQTRIYANING BRONZA DAVRI ARXEOLOGIYA YODGORLIKLARINING JOYLASHUVI VA MODDIY MADANIYATI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 73-80.
- 30.Bobohusenov Akmal. (2023). BUXORO VOHSINING ANTIK DAVRI SHISHA BUYUMLARI. *TADQIQOTLAR*, 25(2), 208–211. Retrieved from <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/307>
- 31.Bobohusenov Akmal Ashurovich. (2023). THE MATERIAL CULTURE OF THE TOMBS OF THE ANCIENT AND EARLY MEDIEVAL PERIOD. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 24–29. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue11-06>
- 32.Adizovna, S. M. (2023). Code-Switching and Multilingualism: Exploring the Dynamics of Language use in Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 549-553.
- 33.Shodieva, M. (2023). UNDERSTANDING SOCIOLINGUISTIC APPROACH IN THE ENGLISH CLASSROOM. *Modern Science and Research*, 2(10), 64-68.
- 34.Maftunabonu, S. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN TRADITIONAL AND MODERN TEACHING METHODS. *Modern Science and Research*, 2(10), 829-831.
- 35.Shodieva, M. (2023). MASTERING ENGLISH IN A MONTH: EFFECTIVE STRATEGIES FOR RAPID PROGRESS. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 19, pp. 83-87).
- 36.Bobojonova, D. . (2023). ANALYSIS OF IDIOMS THAT PRESERVE BOTH FORM AND CONTENT IN MAHMUD KASHGARI'S "DEVONU LUG`OTIT TURK". *Modern Science and Research*, 2(9), 64–67. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23909>
More Citation Formats
- 37.Bobojonova, D. (2023). MAHMOUD QOSHGARI'S "DEVONU LEXICOTIT TURK" AND ITS PLACE IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 538–540. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24506>
38. Narzullayeva, S. (2023). BASIC CRITERIA FOR GOOD SPEECH. *Modern Science and Research*, 2(10), 494-499.
39. Narzullayeva, S. (2023). THEME AS A LITERARY CATEGORY AND VARIETIES OF TOPICS. *Modern Science and Research*, 2(6), 1057-1064.

МАҲАЛЛА ФУҚАРО ЙИҒИНИ ТИЗИМИДАГИ МУТАСАДДИЛАРНИНГ НОТЎЛИҚ ОИЛА БИЛАН ФАРЗАНД ТАРБИЯСИДАГИ ЎЗАРО ҲАМКОРЛИГИ

Мусурманова Шахло Илхомовна

Гулистон давлат педагогика институти. Сирдарё вилояти, Гулистон шаҳри, 4-мавзе.

Email: shaxlomusirmonova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10396877>

Annotatsiya. Bugungi statistik ma'lumotlarga ko'ra, Respublikamizda notinch oilalarning ko'payishi natijasida ajralishlar soni ko'paygani ma'lum. Ya'ni, 24 565 oila 2022 yil yanvar-iyun oylarida ajrashgan va 25 422 oila 2023 yil yanvar-iyun oylarida ajrashgan. To'liq bo'lmagan oilalar ham oilani ajratish natijasida paydo bo'lishi tabiiy. To'liq bo'lmagan oilalar sonining ko'payishi va ularda ota-onasiz farzandlarning ulg'ayishi nafaqat O'zbekistonda, balki barcha rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda namoyon bo'layotgan katta ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy, ijtimoiy-psixologik va pedagogik muammodir.

Shu bilan birga, yolg'iz oila a'zolarining aksariyati o'z vazifalari va majburiyatlarini talab darajasida bajara olmasligi dolzarb muammolardan biriga aylandi. Agar bu muammolar o'z o'rnida hal etilmasa, ular mamlakatni ma'naviy inqirozga olib borishi tabiiy.

Kalit so'zlar: mahalla, jamiyat, to'liq bo'lmagan oila, qadriyatlar, ota-ona, bola, oila, ajrashgan oila, tadbirkorlik, aqlli ayol, murakkab, funktsional, turmush o'rtog'i, nikoh.

THE INTERACTION OF THE OFFICIALS IN THE NEIGHBORHOOD CIVIL ASSEMBLY SYSTEM WITH THE NON-FAMILY IN THE UPBRINGING OF CHILDREN

Abstract. According to today's statistics, it is known that the number of divorces has increased as a result of the increase in troubled families in our Republic. That is, 24,565 families divorced in January-June 2022, and 25,422 families divorced in January-June 2023. It is natural that single-parent families also arise as a result of family separation. The increase in the number of single-parent families and the growing up of children in them without parents is a big socio-economic, spiritual, socio-psychological and pedagogical problem that is manifested not only in Uzbekistan, but also in all developed and developing countries.

At the same time, the fact that the majority of single family members cannot perform their duties and responsibilities at the required level has become one of the urgent problems. If these problems are not solved in their place, it is natural that they will lead the country to a moral crisis.

Keywords: mahalla, society, incomplete family, values, parents, child, family, divorced family, entrepreneurship, smart woman, complex, functional, spouse, marriage.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ СИСТЕМЫ СХОДА ГРАЖДАН МАХАЛЛИ В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ С НЕПОЛНОЙ СЕМЬЕЙ

Аннотация. По сегодняшней статистике известно, что в результате увеличения неблагополучных семей в нашей республике увеличилось количество разводов. То есть в январе-июне 2022 года развелось 24 565 семей, а в январе-июне 2023 года — 25 422 семьи. Естественно, что неполные семьи возникают и в результате разделения семей. Увеличение числа неполных семей и взросление в них детей без родителей является большой социально-экономической, духовной, социально-психологической и

педагогической проблемой, которая проявляется не только в Узбекистане, но и во всех развитых и развивающихся странах.

В то же время одной из актуальных проблем стало то, что большинство одиноких членов семьи не могут выполнять свои обязанности и ответственность на должном уровне. Если эти проблемы не будут решены на месте, то, естественно, они приведут страну к моральному кризису.

Ключевые слова: маҳалла, общество, неполная семья, ценности, родители, ребенок, семья, разведенная семья, предпринимательство, умная женщина, комплекс, функционал, супруг-супруга, брак.

Мамлакатимизда жамиятнинг асосий бўғини ҳисобланган оила, оналик, оталик ва болаликни муҳофаза қилиш, нотўлиқ оилалар ҳамда ушбу оилалардаги муаммоси мавжуд фарзандларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, оилавий қадриятлар воситасида ота-оналаар ва фарзандлар ўртасидаги ўзаро оилавий тотувлик, ҳамжиҳатликни қарор топтириш, ёшларнинг интеллектуал, ижодий, жисмоний ва ахлоқий жиҳатдан шаклланиши ҳамда ривожланиши, таълим олиши, соғлиғини сақлаши, касбга тайёрлаш, бандлигини таъминлаш учун шарт-шароитлар яратиш борасида муҳим ишлар амалга оширилмоқда.

Ушбу масалаларга оид ҳуқуқий асослар Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 28-январдаги “**2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида**”ги ПФ-60-сонли Қарори, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2019 йил 2 апрелдаги “Аҳоли муаммолари билан ишлашда маҳалла институтининг мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5700-сон Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2020 йил 18 февралдаги “Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5938-сон Фармони, янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг “Оила, болалар ва ёшлар”га бағишланган XIV бобининг 76-80-моддаларида тўлиқ ўз аксини топган.

Маҳалла бу – миллий ахлоқий ва тартиб-қоидаларга риоя қилиб, ота-боболари ва фарзандлари билан бирга яшаётган фуқароларнинг жамоасидир. Бугунда маҳалла ҳаёти билан боғлиқ кўплаб қадрият ва анъаналаримиз тикланиб, замон талаблари асосида бойитилмоқда. Маҳаллалар имконияти ва ваколатларининг тобора кенгайиб бораётгани фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ахиллик, ҳамжиҳатлик, осойишталик муҳитини асраб-авайлаш, оилаларни мустаҳкамлаш, ёшлар тарбиясидаги ўрни ва аҳамияти ортаётганида муҳим аҳамият касб этмоқда. Жаҳонда глобаллашув жараёнлари кечаётган бугунги даврда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини самарали ташкил этиш давр талабига айланди.

Маҳалла тарбия ўчоғидир. Фарзанд оилада дунёга келиб биринчи бор отаонасини таниса, улғайган сайин маҳалладаги одамларни таний бошлайди ва юриштуриш, одоб-ахлоқ, жамики ижобий фазилатларни, аввало, маҳалладан, аниқроғи, ота-оналари, кўни-қўшнилари, табаррук отахонлари, дуоғўй онахонларидан ўрганеди.

Шу нуқтаи назардан таҳлил этилганда, “Оила – маҳалла” тизимидаги ишларни такомиллаштириш, оила ва маҳаллага тааллуқли бой ва сермазмун миллий анъаналарни авайлаб-асраш, уларни умуминсоний қадриятлар билан уйғунлаштириш, оила ва никоҳнинг муқаддаслигини ёш авлод онгига чуқур сингдириш йўли билан оиланинг мустақамлиги, барқарорлигини таъминлаш, оила аъзоларининг ҳуқуқий саводхонлигига эришиш яхлит жамият барқарорлиги ва тинчлигининг муҳим омилларидандир.

Ижтимоий бошқаришнинг ўзига хос шакли бўлган маҳалла бир қанча маданий-маънавий тадбирларни амалга ошириш билан бирга, оилавий урф-одатлар, анъаналар, оила турмушидаги қувончли лаҳзалар ҳамда оилавий ҳаёт билан боғлиқ бўлган аҳамиятли воқеаларни тарғиб қилишнинг ишончли маркази сифатида ҳам намоён бўлмоқда. Маҳалла ҳар бир оила, ҳар бир шахс билан имконият даражада иш олиб бориш учун маънавий салоҳиятга ва ҳуқуқий имкониятга эга бўлган маскан ҳисобланади. Маҳаллада кишиларни одоб-ахлоққа ўргатиш, уларга урф-одатлар, турли қадриятларни сингдириш, илғор удумларни кенг ёйиш борасида ажойиб анъаналар қарор топган. Оила кичик ватан бўлса, маҳалла унинг мустақам таянчи ҳисобланади. Оилалар фаровон, обод бўлса, маҳалла кўркига кўрк қўшади. Маҳаллалар обод бўлса, юртимиз ҳам шунчалик обод бўлади. Яъни бугунги куннинг маҳалласи, энг аввало, соғлом ижтимоий муҳит масканидир. Бу ерда кучли таъсирга эга бўлган жамоатчилик фикри маҳалла аҳлининг хулқ-атвори, ўзаро муносабатларини адолат ва маънавий мезонлар асосида тартибга солиб туради. Шу маънода маҳаллани демократия дарсхонаси, деб аташ ҳам мумкин. Маҳаллада кенг жамоатчилик ўртасида мафкуравий ишларни самарали йўлга қўйиш учун катта имкониятлар мавжуд, айниқса, миллий қадриятлар, меҳр-оқибат, эл-юрт шаъни учун кураш каби фазилатларни камол топтиришда маҳалланинг ўрни бекиёс.

Анъаналар ва миллий қадриятларимизни (миллий оилавий урф-одатлар, расм-русумлар, анъаналар, қадриятлар) тўла-тўқис тиклаш, ҳар бир оилани маънавий ва моддий мустақамлаш, одамларнинг ҳаётини мақсадли, сермазмун ва бахтли қилишда оила ва маҳалла ўзаро боғлиқлиги, ҳамкорлиги катта аҳамият касб этади.

Яқин тарихимизда маҳалла фақат норасмий, яъни кексалар тилидан эшитилган холос. Унга миллий қадрият сифатида қаралмаган, у эътиборсиз қолган, кўп ҳолларда расмий жиҳатлардан ҳеч бир ёрдамсиз, мададсиз фаолият кўрсатган.

Маҳалла ижтимоий келиб чиқиши, миллати, ёши, мижози турли хил бўлган одамлардан иборат. Мана шу оилаларнинг бошларини бириктириш маҳаллада амалга ошади. Оила ва маҳаллада соғлом муҳит мавжуд бўлгандагина уларда ҳар томонлама соғлом, баркамол инсон шаклланади.

Таълим–тарбия соҳасидаги энг муҳим тамойил–умуминсоний ва миллий – маданий қадриятлар устуворлигидир. Бу ёш авлодни бой тарихий, миллий –маданий мерос, минглаб йиллар давомида шаклланган халқ педагогикаси анъаналари асосида тарбиялаш имконини беради. Бугунги кунда маҳалла маънавиятини шакллантириш давлатимиз ва ҳукуматимиз олиб бораётган фаолиятнинг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади. Маҳалла маънавиятининг асосий мезонларидан бири соғлом эътиқоддир. Зеро, “Маҳалла – аввало соғлом ижтимоий муҳит масканидир. Бу ерда кучли таъсирга эга бўлган жамоатчилик фикри маҳалла аҳлининг хулқ-атвори, ўзаро муносабатларини

адолат ва маънавий мезонлар асосида тартибга солиб туради”¹... Маҳаллаларда соғлом эътиқодни шакллантириш борасида тарғибот-ташвиқот, тарбиявий ишлар олиб борилмоқда.

Маҳаллалар томонидан оилаларда маънавий тарбия жараёнини такомиллаштириш борасида баъзи йўналишлар бўйича муаммолар мавжудлигининг ижтимоий - педагогик сабабларини кўйидагича изоҳлаш мумкин:

1. Вилоят, туман, қишлоқ, маҳаллалари ўз фаолият йўналишлари бўйича тўлиқсиз оилалар билан илмий асосланган дастур ва режалар асосида иш олиб борилмоқда деб бўлмайди.

2. Маҳалла фуқаролар йиғинларидаги мутасадди ташкилотлар (маҳалла фуқаролар йиғини раиси, профилактика (катта) инспектори, ҳоким ёрдамчиси, хотин-қизлар фаоли, ёшлар етакчиси, шунингдек “Оқила аёллар” ҳаракати ва бошқа мутасадди жамоатчилик) томонидан тўлиқсиз оилаларда болаларни маънавий тарбиялашга оид Президент фармонлари, амалдаги қонунлар, Вазирлар Маҳкамаси қарорларининг тўлиқ бажарилишини таъминлаш масаласига ижтимоий–педагогик ёндашмаслик ҳолатлари мавжуд.

3. Жойлардаги баъзи маҳалла кўмита раислари, хотин-қизлар кўмиталари раисларининг ўз хизмат вазифаларини мукамал билмасликлари, ҳуқуқлари доирасидан ташқари юмушлар билан банд бўлиб қолганлиги кузатилмоқда.

Мазкур камчиликларни бартараф этиш учун маҳалла фуқаро йиғинлари мутасаддилари кўйидаги ижтимоий–педагогик масалалар бўйича кечиктириб бўлмайдиган аниқ чора-тадбирларни амалга оширишлари тақозо этилади:

- тўлиқ ва тўлиқсиз оилаларни аниқлаш, уларнинг ота-оналари билан суҳбатлашиш;

- тўлиқсиз оила фарзандларининг қобил ёки ноқобил эканлигини аниқлаш;

- тўлиқсиз оила қизлари ва ўғил болаларини ўзи хоҳлаган касбга йўналтириш;

- тўлиқсиз оила қизларини ўқишга қизиқиши бўлса ОТМларга кириш имтиҳонларига МФЙ худудидаги мактабларда тайёрлаш.

Қизлар тарбиясида оила, маҳалла, мактаб ҳамкорликда курашиши ўта муҳимдир. Ёшлар ижтимоий – педагогик фикрдан, яъни қарғишдан қўрққан, отанинг оқ қилишидан, маҳаллада сазойи бўлишдан чўчиган.

Қизлар тарбияси тарбия жараёнидаги энг қийин объектдир. Чунки қизлар ўғил болаларга нисбатан тез улғаяди ва эрта уйғонади. Шу сабабли уларни қаттиққўллик, тарбияламоқ даркор. Қизлар доим назоратда эканликларини сезиб турмоқлари керак;

- тўлиқсиз оиланинг турли ёшдаги фарзандларини яқка тадбиркорликка йўналтириш ва қонун доирасида уларга моддий ёрдам бериш;

- тўлиқсиз оила турли ёшдаги фарзандлари ўртасида бекорчиликни бартараф этиш ҳолатлари бўйича мутасадди давлат ва жамоат ташкилотлари билан ҳамкорликни кучайтириш;

- оилаларнинг маънавий мустаҳкамлигини таъминлаш юзасидан минтақавий тарғибот-ташвиқот дастурларини ишлаб чиқиш;

¹ Каримов И.А. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.; Т. , Ўзбекистон., 43-б.

- тўлиқсиз оила турли ёшдаги фарзандлари маданиятини шакллантиришда жойлардаги оммавий ахборот воситалари имкониятларидан кенг фойдаланиш;

- тўлиқсиз оила турли ёшдаги фарзандлари ўртасида соғлом эътиқод тарбияси самарали шакл ва методларини амалиётга кенг жорий этиш, бу борада жамоатчилик кучидан фойдаланиш;

- жойлардаги ички ишлар тизими билан ҳамкорликда тўлиқсиз оиланинг турли ёшдаги фарзандлари ўртасида жиноят содир этишнинг олдини олиш ва уни кескин камайитириш юзасидан чора-тадбирлар белгилаш ва уни амалга ошириш;

- боқувчисини йўқотган тўлиқсиз оилани ижтимоий муҳофаза қилиш, меҳнат билан бандлигини таъминлаш, касбга қайта тайёрлаш ишларини такомиллаштириш чораларини кўриш.

Болаларга тарбия таъсирининг бир хил бўлиши учун маҳалла фуқаро йиғини билан оила ўртасида жуда маҳкам алоқа бўлиши керак. Тарбия масаласида бирлик бўлмаслиги болаларга ёмон таъсир қилади, улар олдида таълим муассасаларининг ҳам, ота-онанинг ҳам обрўси кетади. Шунинг учун тарбияга доир энг муҳим масалаларни таълим муассасалари билан ота-она бирликда муҳокама қилишлари, хулоса, тақлиф ва тавсияларни яратишлари керак. МФЙ масъул ходимлари тўлиқсиз оилани ўрганиш, у билан ҳамкорликдан мақсади фақат ота-она, болалар ва уларнинг ўзаро муносабатлари ҳақида маълумот йиғиш билан чекланиб қолмаслиги керак. Тўлиқсиз оилалар маънавий муҳитини салбий томонга ўзгартирувчи омилларнинг ранг-баранглиги ўзига хос зиддиятлар туфайли пайдо бўлади.

Юқорида тўлиқсиз оилаларда учрайдиган низоли оила, нотўғри тарбияловчи оила, ахлоққа зид яшовчи оила, жамиятга зид оила тўғрисида махсус тўхталган эдик. Мазкур табақалаштиришдан мақсад уларда кўп учрайдиган хусусиятлар, ўзига хосликларни кўрсатиш эди. Чунки МФЙ масъул ходими мазкур табақалаштиришдан фойдаланган ҳолда ҳамкорликка киришсалар, тўлиқсиз оиланинг турли ёшдаги фарзандлари маънавий тарбиясидаги муаммоларнинг ечими тезлашади, самарадорлиги ошади, ўсмирлар орасидаги тартибузарлик, қонунбузарликларнинг тўлиқсиз оилаларга боғлиқ маънавий сабаблари тезроқ тугатилади.

Тўлиқсиз оилаларнинг маҳалла билан ҳамкорлигининг ўзига хос муаммолари ҳам бор. Ота-онанинг оила турмуши, тапвишлари учун яқка жавобгарлиги, “вақт танқислиги” уларнинг маҳалла билан алоқалари, ҳамкорлигига салбий таъсир кўрсатади. Бунинг устига оилада ота-она ва ўсмир орасида муносабатларнинг таранглашуви ҳам ота-онанинг маҳалла билан ижодий ҳамкорлигига халақит беради. Ота-оналарнинг турли-туман йиғилиш, маъруза, учрашувларга келишдан бош тортишлари, ўзи ҳақида маҳаллага маълумот беришдан қочишлари ана шу таранглашган муносабатларга ҳам боғлиқ.

Албатта, бунда юқорида қайд этилгани каби, оиладаги болалар тарбиясига оид масалалар муҳокама қилинади. Оиланинг ички масалалари дахлсиздир. Чунки оилани маҳалла билан боғловчи ягона, энг асосий бўғин бу – бола ва таълим ва тарбияга алоқадор масалалардир. Маҳалла ва оила тарбиявий ҳамкорлигининг тажрибасини ўрганиш жараёнида маҳалла ходими тўлиқсиз оилалар билан ҳамкорлик ўрнатишда

қатор муаммолар борлигини кўрсатди. Бу “маҳалла – тўлиқсиз оила” алоқаларида энг кўп қўлланилаётган усуллар:

1) Ота-онани зудлик билан маҳаллага чақириш;

2) Хонадонга бориш;

3) Маҳаллалардаги ёши улуг отахон ва онахонлар, илм аҳли, психолог, педагог, хуқуқшунос, тиббиёт ходими, ички ишлар бўйича ВЕН ходимлари иштирокида ота-она ва бола билан алоҳида-алоҳида суҳбатлашиш.

Хуллас, маҳалла юқоридаги тоифадаги оилалар билан мулоқотда ишонтириш, маслаҳат бериш, йўл-йўриқ кўрсатиш каби услубларни қўллаган ҳолда ота-онани тарбия услубларига ўргата боради. Бу услублар фойда бермаган тақдирда жамоатчиликнинг фикрини, муносабатини ҳосил қилиш услубидан фойдаланади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2019 йил 2 апрелдаги “Аҳоли муаммолари билан ишлашда маҳалла институтининг мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5700-сон Фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2020 йил 18 февралдаги “Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5938-сон Фармони.
4. Каримов И.А. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.; Т. , Ўзбекистон., 43-б.
5. Мусурманова А. Improvement of the pedagogical mechanisms of the family and educational institutions in the development of the spiritual culture of adolescents of social and legal risk groups. “Проблемы педагогики” научно методический журнал. № 1(33) февраль Москва-2018 г. 5-7 P.
6. Мусурманова О., Шаамирова Ю.К.,Салаева М.С. Маҳаллаларда тўлиқсиз оилалардаги муаммоси мавжуд фарзандлар билан ишлаш механизмлари Услубий қўлланма. Тошкент. 2023.-93 бет.
7. Мусурманова А. Family reading as a factor of spiritual and moral development of the child The Way of Science. International scientific journal (ISSN 2311-2158) 2018. № 1 (47). 70-72 P.
8. Мусурманова Ш. Issues in the development of socio-intellectual competence of adult student-youth in incomplete families in higher educational institutions. European Scholar Journal (ESJ) Available Online at: <https://www.scholarzest.com> Vol. 4 No.11, November 2023
9. ISSN: 2660-5562 29-31 P.

TECHNOLOGY IN INCREASING THE EFFECTIVENESS OF THE INTEGRATED LESSON IN PRIMARY EDUCATION.

Yusufaliyeva Gulnora Abdurakhmonovna

Gulistan State Pedagogical Institute, teacher.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10396900>

Abstract. *This article describes the content and importance of educational technologies in the development of the intellectual potential of students in the educational system. Information about the educational technologies that can be used in the course of the lesson, their main goals and tasks, and their effectiveness is highlighted.*

Key words: *Integration in education, educational theory, technology, pedagogical technology, educational technology.*

ТЕХНОЛОГИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНТЕГРИРОВАННОГО УРОКА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ.

Аннотация. *В данной статье описывается содержание и значение образовательных технологий в развитии интеллектуального потенциала учащихся в системе образования. Освещается информация об образовательных технологиях, которые могут быть использованы в ходе урока, их основных целях и задачах, а также их эффективности.*

Ключевые слова: *интеграция в образовании, теория образования, технология, педагогическая технология, образовательная технология.*

One of the important ideas of today is the need for education to develop in harmony with the progress of modern science and technology. After all, as the President of our Republic Sh.M. Mirziyoyev stated: - «Today we are moving to the path of innovative development aimed at radically renewing all spheres of state and community life. It's not for nothing, of course. Because who wins in today's fast-paced world? The country that relies on a new idea, a new idea, and innovation will win.»

That is why the importance of effective use of integration in the development of education is becoming an important task. Integration in education is not only the development of the child's personality, but also the process of establishing connections between parts of a certain educational system to form a holistic view of the world, aimed at self-development.

In order to connect subjects with each other in schools, to search for new pedagogical solutions, to have an effective and reasonable influence on students, directions that develop the scientific and creative potential of pedagogical teams are gaining great importance. The term «integration» means unity based on the concepts of «combination», «connection», «collection», and is also used in several senses in educational technologies. From a pedagogical point of view, we can consider integration as a mechanism that ensures that the individual level of thinking is determined by the concepts of the level of development of the general mind. This concept reflects the basic conditions for the formation of any system.

In the theory and practice of education, a lot of scientific research has been conducted to give the educational process a technological character. In particular, the idea of technologicalization of education is not new for today. Several centuries ago, the Czech pedagogue Jan Amos Comenius put forward the idea of technological education. He

encouraged education to be «technical», that is, everything, whatever is taught, should be successful. He called the educational process, which leads to the result, «didactic machine». For such a didactic machine, he mentioned in his work that it is important to find clearly set goals, to achieve these goals, clearly adapted tools, how to use these tools, and clear rules.

As we mentioned above, we can see the wide use of terms such as «technology», «pedagogical technology», «educational technology» and «teaching technology» in science and practice. At the same time, there are different types of reading in their understanding. First of all, in order to give a clear expression, to understand what unites them, what separates them, it is necessary to define the concepts of «technology» and its origins: «technological process», «technological action», «technological map», «technological order». If we talk about the term technology, technology means the Greek word «techne» - skill, art, «logos» means concept, teaching, and it is understood that certain processes are organized at a high level of skill and art. The use of technologies to improve the effectiveness of integrated lessons in primary education ensures the organization of this process at a high level of skill and art.

So, educational technology is the general content of the process of achieving the educational goal, that is, the step-by-step implementation of the planned educational process on the basis of a comprehensive system, the development of a specific system of methods, methods and tools in order to achieve a specific goal. means their effective, efficient use and high-level management of the educational process.

We observe that new methods and tools are rapidly being implemented in the educational process to increase the effectiveness of the lesson in primary education. However, instead of some educational forms and active methods, indivisible educational technologies are necessary. However, technological design and planning of the educational process can only be done by a teacher who has technological knowledge, skills and qualifications.

The system of technological knowledge consists of the following organizations:

- a) the conceptual part - a way to learn more complex categories and rules of technology;
- b) an understanding of the component and moving structure of educational technology - the basis for predicting and designing the educational process;
- c) conceptual foundations of educational technologies - any educational technology is based on the pedagogical idea expressed in the achievements of pedagogical and psychological sciences;
- d) setting the goal - if the pedagogical tasks are defined and the final results of the educational activity are unambiguously expressed, if the starting conditions are known, the educational process can be planned;
- e) educational model - a set of acceptable ways (methods and forms) and tools - a guarantee of achieving the expected results in terms of existing conditions and changing the initial state of the object at the specified time;
- f) a set of ways and means of management: forecasting, design, planning, organization, control and evaluation, as well as continuous and regular monitoring of the educational process in order to receive a management conclusion on rapid change - monitoring.

In order to improve the effectiveness of integrated lessons in primary education, before starting to study the basis of technological education, it is necessary to pay attention to the following tips and recommendations:

- The rules expressed on the basis of technology, and with which it is necessary to get acquainted, do not immediately give an explanation, but only show what needs to be done to achieve the expected optimal and effective result.

- Each way and means should be evaluated by the teacher in terms of their visible contribution to achieving the final result they are striving for. While interpreting the acceptability of the rule, it is necessary to pay attention not only to it, but also to the situation or conditions that imply its application.

At the same time, the flow of information is entering our social life with great speed and covering it on a large scale. Receiving information at a rapid pace, analyzing, processing, theoretically summarizing, summarizing and delivering it to the learner, improving the effectiveness of lessons in primary education, integrating them in education is one of the urgent problems facing the system. The application of educational technologies to the process of education and training, to increase the effectiveness of the integrated lesson in primary education, serves to positively solve the above-mentioned current problem.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. «We will resolutely continue our path of national development and raise it to a new level».-T.: - «Uzbekistan». Volume 1. NMIU, 2017,-592 p.
2. Ochilov M. New pedagogical technologies. - Opposite: «Nasaf». 2000.-80 p.
3. Yoldoshev J. Education abroad. Integrated and special courses.-T.: «Sharq» 1995.
4. U. Askarova. G. Egamberdieva. Integration in primary education. Namangan - 2007.
5. R. A. Mavlonova, N. H. Rahmonkulova Integrated pedagogy of primary education - T.; «Ilm Ziya». -2009

YANGI O‘ZBEKISTONNING YANGI KONSTITUTSIYASI – FUQAROLIK JAMIYATI RIVOJINING ASOSIY OMILI SIFATIDA

Xatamova Aziza Maxammatqulovna

Jizzax viloyati yuridik texnikumi o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10396955>

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida Fuqarolik jamiyati institutlari faoliyati kafolatlarining mustahkamlanishi, mamlakatimizda fuqarolik jamiyati institutlari o‘rni va ahamiyatini oshirishga qaratilgan islohotlar shuningdek, 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ushbu sohaning joriy va istiqboldagi ustuvor maqsadlari hamda asosiy vazifalari belgilab berilganligi to‘g‘risida bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Konstitutsiya, davlat, jamiyat, fuqarolik jamiyati, jamoatchilik nazorati, Harakatlar strategiyasi, Taraqqiyot strategiyasi.

THE NEW CONSTITUTION OF THE NEW UZBEKISTAN-AS A KEY FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY

Abstract. In this article, the Constitution of the Republic of Uzbekistan strengthens the guarantees of civil society institutions, reforms aimed at increasing the role and importance of civil society institutions in our country, as well as the current and future priority goals of this sector in the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026. and it is stated that the main tasks have been defined.

Key words: Constitution, state, society, civil society, public control, Action strategy, Development strategy.

НОВАЯ КОНСТИТУЦИЯ УЗБЕКИСТАНА КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация. В данной статье Конституция Республики Узбекистан усиливает гарантии институтов гражданского общества, реформы, направленные на повышение роли и значения институтов гражданского общества в нашей стране, а также текущие и будущие приоритетные цели этой сферы в нашей стране. стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы и заявлено, что основные задачи определены.

Ключевые слова: Конституция, государство, общество, гражданское общество, общественный контроль, Стратегия действий, Стратегия развития.

“Yangilangan Konstitutsiyamizda muhrlangan ustuvor maqsad va vazifalarni amalga oshirish kelgusi faoliyatimizning asosiy ma’no-mazmunini tashkil etadi”⁸⁶.

Bu haqda so‘z yuritganda, yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga hayotimizning boshqa muhim sohalar va ustuvor yo‘nalishlari qatori faol fuqarolik jamiyatini shakllantirish, jamoatchilik nazorati institutini yanada rivojlantirishga oid normalar ham kiritilganini ta’kidlash lozim. Bundan ko‘zlangan maqsad, shubhasiz, mamlakatimizda ochiqlik siyosatini davom ettirishdir.

⁸⁶ Qarang. <https://parliament.gov.uz> O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning lavozimga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalari qo‘shma majlisidagi nutqi.

Inson qadri ustuvor bo'lgan jamiyat va xalqparvar davlat quramiz, deb qayd etdi davlatimiz rahbari. Fuqarolik jamiyati institutlari faoliyati kafolatlarining konstitutsiyaviy negizda belgilanishi timsolida ana shu mas'uliyatli jarayonlarda jamiyatimizda ochiqlik, oshkoralik va qonuniylik muhitini, davlat va jamiyat o'rtasidagi muloqotni mustahkamlash hamda kuchli jamoatchilik nazoratini yo'lga qo'yish uchun mustahkam huquqiy zamin hozirlandi.

Avvalo, Konstitutsiyamizga ilk marotaba fuqarolik jamiyati institutlariga bag'ishlangan alohida bob kiritildi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning XIII bobi "Fuqarolik jamiyati institutlari", deb nomlandi.

Yangilangan Konstitutsiya timsolida milliy qonunchiligimizda birinchi marotaba fuqarolik jamiyati institutlarining tarkibi ochib berildi. Ushbu institutlar fuqarolik jamiyatining asosini tashkil etishi mustahkamlandi.

Asosiy qonunimizning 69-moddasiga ko'ra: "Fuqarolik jamiyati institutlari, shu jumladan jamoat birlashmalari va boshqa nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, ommaviy axborot vositalari fuqarolik jamiyatining asosini tashkil etadi. Fuqarolik jamiyati institutlarining faoliyati qonunga muvofiq amalga oshiriladi"⁸⁷.

Konstitutsiyaning eski matnida "jamoat birlashmalari" tushunchasiga berilgan ta'rif yanada aniqlashtirildi. Bosh qomusimizning 70-moddasi jamoat birlashmalari faoliyatini kafolatlovchi norma bilan to'ldirildi.

Endilikda ushbu konstitutsiyaviy moddaga binoan: "O'zbekiston Respublikasida kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, olimlarning jamiyatlari, xotin-qizlar tashkilotlari, faxriylar, yoshlar va nogironligi bo'lgan shaxslar tashkilotlari, ijodiy uyushmalar, ommaviy harakatlar hamda fuqarolarning boshqa birlashmalari jamoat birlashmalari sifatida e'tirof etiladi. Jamoat birlashmalarini tarqatib yuborish, ularning faoliyatini taqiqlab yoki cheklab qo'yish faqat sud qarori asosidagina amalga oshiriladi".

Davlat zimmasiga fuqarolik jamiyati institutlarining faoliyatini ta'minlash bilan bog'liq muayyan majburiyatlar yuklandi. Konstitutsiyaning 72-moddasi birinchi bandiga muvofiq: "Davlat nodavlat notijorat tashkilotlarining huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishini ta'minlaydi, ularga jamiyat hayotida ishtirok etish uchun teng huquqiy imkoniyatlar yaratadi".

Shu bilan birga, davlat organlari va mansabdor shaxslarning nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatiga aralashmasligi, demakki davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari bir-biridan mustaqil ravishda faoliyat olib borishi kafolatlab qo'yildi.

Yangi tahrirdagi Bosh qomusimizning 72-moddasi ikkinchi bandiga asosan: "Davlat organlari va mansabdor shaxslarning nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatiga aralashishiga, shuningdek nodavlat notijorat tashkilotlarining davlat organlari va mansabdor shaxslar faoliyatiga aralashishiga yo'l qo'yilmaydi".

Bundan tashqari, Asosiy qonunda fuqarolik jamiyati institutlarini qo'llab-quvvatlash masalasi Vazirlar Mahkamasining vakolatlari qatoridan joy oldi. Konstitutsiyaning 115-moddasi oltinchi bandiga ko'ra, Vazirlar Mahkamasi: "fuqarolik jamiyati institutlarini qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlarini amalga oshiradi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish hamda ijtimoiy

⁸⁷ O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 30-apreldagi Konstitutsiyasi. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son.

sheriklik dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda ularning ishtirok etishini ta'minlaydi".

Konstitutsiyaning 36-moddasida belgilanganidek, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga ega. Bunday ishtirok etish o'zini o'zi boshqarish, referendumlar o'tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda shakllantirish, shuningdek davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati vositasida amalga oshiriladi.

Shuni ham qayd etish joizki, Konstitutsiyaning 115-moddasi o'ninchi bandida hukumatning asosiy vakolatlaridan biri sifatida: "ijro hokimiyati organlarining ishida ochiqlik va shaffoflikni, qonuniylik va samaradorlikni ta'minlash, ularning faoliyatida korrupsiya ko'rinishlariga qarshi kurashish" vazifasi belgilangan. Bu, o'z navbatida, ayni jarayonlarda fuqarolik jamiyati institutlari tomonidan jamoatchilik nazorati olib borilishini ham nazarda tutadi.

Bularning barchasi shu yil 13-15 mart kunlari rasmiy tashrif bilan mamlakatimizda bo'lgan Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari bo'yicha Oliy komissari Folker Tyurkning: **"Islohotlar jarayonida fuqarolik jamiyatining to'laqonli ishtirokini ta'minlash uchun davlat muassasalari kerakli shart-sharoit yaratishi kerak"**, degan tavsiyasiga aynan o'rinlidir.

BMT Oliy komissari tashrifi davomida fuqarolik jamiyati faollari bilan muloqotlarga alohida e'tibor qaratgani bejiz emas. Chunki F.Tyurk ushbu yuksak lavozimga saylanishi bilan mazkur BMT Boshqarmasida taraqqiyotning yangi strategiyasi, ya'ni fuqarolik jamiyati bilan davlat o'rtasidagi sheriklikni kuchaytirish maqsadi belgilab olindi.

Bunday yondashuv O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan izchil siyosatga uyg'un va hamohang. Folker Turkning: **"kuchli fuqarolik jamiyati muhim murvat sifatida inson huquqlari g'ildiragining harakatini ta'minlaydi. Nodavlat tashkilotlar tashqi aralashuvsiz faoliyat yurita olishi suv bilan havodek zarur"**, degan fikrlari O'zbekistonda to'la qo'llab-quvvatlangani buni yaqqol tasdiqlaydi.

Biz uchun Vatan ramzi bo'lgan mahalla tizimini barcha islohotlarimizda markaziy va hal qiluvchi bo'g'inga aylantiramiz, dedi O'zbekiston Prezidenti o'zining inauguratsiya nutqida. Binobarin, mahallalar, ya'ni fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari ham fuqarolik jamiyati institutlari sirasiga mansub.

So'nggi yillarda el-yurtimiz hayotining barcha soha va yo'nalishlari bo'yicha "mahallabay" ishlash tizimi keng joriy etilib, mahalla raisi, hokim yordamchisi, xotin-qizlar faoli, yoshlar yetakchisi hamda profilaktika inspektoridan iborat ta'sirchan tuzilma faoliyati yo'lga qo'yildi.

Mamlakatimizda fuqarolik jamiyati institutlari o'rni va ahamiyatini oshirishga qaratilgan bu kabi ezgu amallar zamirida Prezident Shavkat Mirziyoyevning ushbu tizimni yanada taraqqiy ettirish, xususan, baxtli va osoyishta, obod va farovon, to'kis va munosib hayot kechirishimizga bog'liq barcha masalalar yechimini xalq ovozi bo'lgan mahalla darajasiga tushirishga oid tashabbusi mujassam. Davlatimiz rahbari ta'biri bilan aytganda, **"Yangi O'zbekistonni barpo etishda biz uchun eng muhim va asosiy poydevor bu – xalq ovozi, xalq fikri ustuvor bo'lgan mahalladir"**.

Shu ma'noda, yangilangan Konstitutsiyamizning 127-moddasi ikkinchi bandida: "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari davlat hokimiyati organlari tizimiga kirmaydi hamda mahalliy ahamiyatga molik masalalarni fuqarolarning manfaatlaridan, rivojlanishning tarixiy o'ziga xos xususiyatlaridan, shuningdek milliy qadriyatlardan, mahalliy urf-odatlar va an'analardan kelib chiqqan holda, qonunga muvofiq mustaqil ravishda hal etishga haqli", degan normalar mustahkamlangani juda muhim.

Bunda, bir tomondan, mahalla tizimining davlat hokimiyati organlari tizimiga kirmasligi qat'iy belgilangan bo'lsa, ikkinchi tomondan, mahallalarning qonunga muvofiq va mustaqil faoliyat olib borishi kafolatlangan.

O'z navbatida, Asosiy qonunimizning 127-moddasi uchinchi bandida davlatning mahallalar faoliyati uchun mas'ul ekani ta'kidlangan. Ya'ni: "Davlat fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini amalga oshirishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi, ularga qonunda belgilangan vakolatlarini amalga oshirishida ko'maklashadi".

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda bunday kafolatlarning belgilanishi mahallalarga:

birinchidan, o'z hududini mustaqil boshqarish;

ikkinchidan, aholi manfaatlaridan kelib chiqib davlat bilan sheriklik asosida muammolarni hal etib borish;

uchinchidan, hududni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlantirish;

to'rtinchidan, samarali jamoatchilik nazoratini amalga oshirish;

beshinchidan, aholi farovonligini ta'minlash borasida muhim imkoniyatlarni taqdim etadi.

Mazkur yangi konstitutsiyaviy normalar fuqarolik jamiyati institutlarining mamlakatimiz hayotidagi rolini yanada oshirish bundan buyon ham e'tibor markazida bo'lishidan dalolat beradi. Bu bejiz emas. Chunki mahallalar va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari mamlakatimiz hayotining barcha sohalaridagi qamrovdor islohotlar ustidan jamoatchilik nazorati samaradorligini, shuningdek, fuqarolarning demokratik o'zgartirishlardagi faolligini oshirishda beqiyos o'rin tutadi.

Bu haqda fikr yuritganda, xususan, fuqarolik jamiyati institutlari faoliyat ko'rsatadigan huquqiy makonni kengaytirish maqsadida, 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi talablaridan kelib chiqib, 2018 yil 12 aprelda "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi qonun qabul qilinganini qayd etish lozim. Ayni yo'nalishda, shuningdek, bir qator qonunlar yangi davr talablari asosida takomillashtirildi, Prezident farmon va qarorlari qabul qilindi hamda ijroga qaratildi.

O'z navbatida, 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ushbu sohaning joriy va istiqboldagi ustuvor maqsadlari hamda asosiy vazifalari belgilab berildi. Bunda, avvalambor, Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasining 1-maqsadi "Mahalla instituti faoliyatining samaradorligini oshirish, uni jamoatchilik boshqaruvi va nazoratining tayanch bo'g'iniga aylantirish"⁸⁸, deb nomlanganiga e'tibor qaratish zarur.

Taraqqiyot strategiyasining 4-maqsadi "Davlat boshqaruvi organlari faoliyatini «fuqarolarga xizmat qilishga yo'naltirish» tamoyili asosida transformatsiya qilish" deb

⁸⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2022 y., 06/22/113/0330-son

nomlangan. Unda, xususan, davlat boshqaruvi organlari faoliyati ustidan davlat nazoratini amalga oshirishda manfaatlar to‘qnashuvi vujudga kelishini bartaraf etish, mazkur jarayonga keng jamoatchilikni jalb qilish; vazirlik va idoralar faoliyatining barcha yo‘nalishlarini “Davlat – xalq xizmatchisi” tamoyili asosida fuqarolarga xizmat qilishga yo‘naltirish vazifalari belgilangan.

Eng asosiysi, Taraqqiyot strategiyasining “Ta’sirchan jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish” deb nomlangan 12-maqsadida bu boradagi bevosita muhim bir qator vazifalar nazarda tutilgan. Jumladan, jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning zamonaviy shakllarini rivojlantirish uchun, xususan, Taraqqiyot strategiyasini amalga oshirishda hududiy, tarmoq va davlat dasturlari loyihalarini ochiq e’lon qilib, keng jamoatchilik fikri asosida ishlab chiqish amaliyoti yo‘lga qo‘yilayotgani ahamiyatlidir.

Bugungi kunda jamoatchilik nazoratining qonuniy asoslari yanada mustahkamlanmoqda. Shu asosda jamoatchilik nazoratining samarali va ta’sirchan shakllari, ularni amalga oshirish mexanizmlari izchil joriy etilayotgani juda muhim. Zero, O‘zbekiston Prezidenti ta’biri bilan aytganda, **“jamoatchilik nazorati bu — faqatgina davlat idoralari faoliyati ustidan nazorat emas, balki jamiyatning o‘zini o‘zi boshqarish usuli, boshqacha aytganda, fuqarolik jamiyatini taraqqiy toptirishning muhim omillaridan biridir”**.

Ommaviy axborot vositalarining roli va jurnalistlar kasbiy faoliyatining himoyasi ham izchil kuchaytirilmoqda. Bu maqsadga erish uchun, birinchi navbatda, fuqarolarni qiynayotgan muammolar hamda islohotlarning samaradorligini o‘rganishda ommaviy axborot vositalari bilan hamkorlik qilish tartibi joriy qilinayotgani e’tiborlidir.

Shu bilan birga, ommaviy axborot vositalarining faoliyatiga noqonuniy aralashganlik va to‘sqinlik qilganlik, jumladan, mansabdor shaxslar tomonidan senzura o‘rnatish, tahririyat xodimlariga bosim va tazyiq o‘tkazish, materiallar va texnik vositalarni ulardan g‘ayriqonuniy ravishda olib qo‘yish harakatlari sodir etilgani uchun javobgarlikni yanada kuchaytirilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, Taraqqiyot strategiyasining 89-maqsadi “Fuqarolarning axborot olish va tarqatish erkinligi borasidagi huquqlarini yanada mustahkamlash” deb atalgani katta ahamiyatga ega. Ayni vaqtda Taraqqiyot strategiyasi ko‘zda tutilgan eng muhim vazifalar qatorida Axborot kodeksi loyahasini takomillashtirish ustida qizg‘in ish bormoqda.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, bularning barchasi, shubhasiz, fuqarolik jamiyati institutlarining mamlakatimizni sotsial-iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy rivojlantirish hamda jamiyat va davlat ishlarini boshqarishdagi ishtiroki va ta’sirchan rolini oshiradi. Binobarin, davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining yanada ochiqligini ta’minlash, boshqaruv qarorlari qabul qilinishini sifat jihatdan yangi darajaga ko‘tarishda aynan fuqarolik jamiyati institutlari beqiyos ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasining 2023-yil 30-apreldagi Konstitutsiyasi. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son;
2. O‘zbekiston Respublikasining 1991-yil 15-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasi Jamoat birlashmalari to‘g‘risida”gi 223-XII-son Qonuni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 18.05.2022-y., 03/22/770/0424-son;

3. O‘zbekiston Respublikasining 1996-yil 26-dekabrdagi “Siyosiy partiyalar to‘g‘risida”gi 337-I-son Qonuni. Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son, 15.10.2021-y., 03/21/722/0960-son;
4. O‘zbekiston Respublikasining 2007-yil 15-yanvardagi “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi O‘RQ-78-son Qonuni. Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son;
5. O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 12-apreldagi “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi O‘RQ-474-son Qonuni. Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son;
6. O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 5-iyuldagi “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi O‘RQ-699-son Qonuni. Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 06.07.2021-y., 03/21/699/0635-son;
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni. Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 21.04.2022 y., 06/22/113/0330-son;

Internet saytlari

8. www.parliament.gov.uz
9. www.lex.uz
10. www.norma.uz
11. www.huquqiportal.uz

O‘ZBEKISTONDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING ROLI

Mamedova Zarifa Xakimjonovna

Jizzax viloyati yuridik texnikumi o‘qituvchisi

E-Pochta: mamedova83@internet.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10396973>

Annotatsiya. Mazkur maqolada bugungi kunda mamlakatimizda nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari korrupsiyaga qarshi kurashishdagi ishtiroki shuningdek, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarining, nodavlat notijorat tashkilotlarining korrupsiyaga qarshi kurashishda ishtirok etishining asosiy usullari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Korrupsiya, nodavlat notijorat tashkilot, fuqarolik jamiyati, halollik vaksinasi, manfaatlar to‘qnashuvi, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, plyuralizm, deklaratsiya, jamoatchilik nazorati.

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN COMBATING CORRUPTION IN UZBEKISTAN

Abstract. This article talks about the participation of non-governmental non-profit organizations and other institutions of civil society in the fight against corruption in our country, as well as the main methods of participation of citizens' self-government bodies, non-governmental non-profit organizations in the fight against corruption.

Key words: Corruption, non-governmental non-profit organization, civil society, honesty vaccine, conflict of interests, legal consciousness, legal culture, pluralism, declaration, public control.

РОЛЬ ИНСТИТУТОВ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В БОРЬБЕ С КОРРУПЦИЕЙ В УЗБЕКИСТАН

Аннотация. В данной статье говорится об участии негосударственных некоммерческих организаций и иных институтов гражданского общества в борьбе с коррупцией в нашей стране, а также об основных способах участия органов самоуправления граждан, негосударственных некоммерческие организации в борьбе с коррупцией.

Ключевые слова: Коррупция, негосударственная некоммерческая организация, гражданское общество, вакцина честности, конфликт интересов, правосознание, правовая культура, плюрализм, декларация, общественный контроль.

Mustaqilligimizning ilk yillaridan boshlab, mamlakatimizda demokratik huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyati qurishning umumiy strategiyasini amalga oshirish doirasida qonun ustuvorligini ta‘minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, sud-huquq tizimini isloh qilish yuzasidan tizimli chora-tadbirlar izchil amalga oshirib kelinmoqda.

Tarixan qisqa davr ichida mamlakatda qonuniylik va huquq-tartibotni ta‘minlashning institutsional va huquqiy asoslari shakllantirildi, korrupsiyaga qarshi kurashning samarali tizimi yaratildi. Mazkur yo‘nalishdagi islohotlarni amalga oshirishda

milliy qonunlarga xalqaro huquqiy umume'tirof etilgan normalarni singdirish masalasiga alohida e'tibor berildi.

Shu bilan birgalikda, mamlakatimizdagi yuksalishlarga jiddiy to'siq bu korrupsiya balosi ekanligini qayd etish zarur. Davlat va jamiyat boshqaruvini yanada demokratlashtirish hamda modernizastiya qilish, davlat boshqaruvi sohalarini liberallashtirish sharoitida davlat xizmatchilari tomonidan poraxo'rlik, mansab mavqeini suiiste'mol qilish bilan bog'liq jinoyatlarning sodir etilishi davlat hokimiyatining obro'sizlanishiga, davlatning siyosiy, iqtisodiy, huquqiy tizimiga putur etishiga, natijada, davlat hokimiyati faoliyati samaradorligining susayishiga sabab bo'ladi. Shu bois, ushbu illatga qarshi kurashish va barham berish siyosati davlat va jamiyat faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Korrupsiyaga qarshi kurashish davlat organlari tomonidan aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlarni amalga oshirish, korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni o'z vaqtida aniqlash, ularga chek qo'yish, korrupsiyaga imkon beruvchi sabablar va shart-sharoitlarni bartaraf etish, huquqbuzarliklarni sodir etganlik uchun javobgarlikning muqarrarligi prinsipini ta'minlash kabi chora-tadbirlar orqali amalga oshiriladi.

Korrupsiyaga qarshi kurashish mamlakatimizda olib borilayotgan siyosiy-huquqiy islohotlarning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev: **“Korrupsiyaga qarshi kurashishda aholining barcha qatlamlari, eng yaxshi mutaxassislar jalb qilinmas ekan, jamiyatimizning barcha a'zolari, ta'bir joiz bo'lsa, “halollik vaksinasi” bilan emlanmas ekan, o'z oldimizga qo'ygan yuksak marralarga erisha olmaymiz. Biz korrupsiyaning oqibatlarini bilan kurashishdan uning barvaqt oldini olishga o'tishimiz kerak”**, deb haqli ravishda ta'kidlaydi.

Ma'lumot o'rnida aytish joizki, korrupsiya muammosi so'nggi yillarda xalqaro miqyosda transmilliy jinoyat sifatida xalqaro tashkilotlar tomonidan keng muhokama qilinayotgan mavzu hisoblanadi. Ayrim siyosatchilar tomonidan korrupsiyaga global inqirozni keltirib chiqaruvchi omil sifatida ham ta'rif beriladi. Rivojlangan mamlakatlar tajribasiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ularning ayrimlari korrupsiya balosiga o'z vaqtida muvaffaqiyatli kurashib, ijobiy natijalarni qo'lga kiritishgan.

2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ham korrupsiyaga qarshi kurashish ustuvor vazifa etib belgilandi. Xususan, Taraqqiyot strategiyasida davlat boshqaruvi organlari faoliyati ustidan davlat nazoratini amalga oshirishda manfaatlar to'qnashuvi vujudga kelishini bartaraf etish, mazkur jarayonga keng jamoatchilikni jalb qilish (4-maqсад), korrupsiyaga moyil soha va tarmoqlarni aniqlash, korrupsiyaviy omillarni bartaraf etish tizimining samaradorligini oshirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish (84-maqсад) nazarda tutildi.

Shuningdek, Taraqqiyot strategiyasida davlat xizmatida halollik standartlarini joriy etish belgilangan bo'lib, unga ko'ra, davlat xizmatchilarining daromad va mol-mulklarini deklaratsiya qilish tizimi bosqichma-bosqich joriy etiladi. Shuningdek, davlat xizmatida manfaatlar to'qnashuvining oldini olish bo'yicha samarali mexanizmlarni yaratish,

korruptsiyaga qarshi kurashish borasidagi faoliyatda ochiqlikni ta'minlash va jamoatchilik ishtirokini kengaytirish (83-maqсад) kabi chora-tadbirlar amalga oshiriladi⁸⁹.

Qonunchilikda davlat organlari va boshqa tashkilotlar korruptsiyaga qarshi kurashish yo'nalishida xodimlarining huquqiy savodxonligini oshirishga alohida e'tibor qaratayotgani quvonarli hol. Bundan tashqari, davlat organlari va boshqa tashkilotlar o'z mansabdor shaxslari va xodimlarining korruptsiyaga qarshi kurashish sohasidagi huquqiy savodxonligini oshirish yuzasidan zarur chora-tadbirlar ko'rish majburiy etib belgilangan.

Jamiyat, jumladan, fuqarolik jamiyati murakkab turli tuzilmalar va fuqarolarning birikmasidan iborat. Unda davlat, uning organlari bilan birga, boshqa tuzilmalar ham faoliyat ko'rsatadi. Bu tuzilmalar o'z xarakteri, vazifasiga qarab alohida yo'nalishlar bo'yicha davlat huquqiy, konstitutsiyaviy, ijtimoiy-siyosiy masalalarda faoliyat ko'rsatadi. Ular huquqiy, ilmiy manbalarda "institutlar" deb ataladi.

Yuridik ensiklopediyada: institut – huquqiy yoki ijtimoiy siyosiy hodisa (borliq) va ularga qaratilgan huquqiy normalar va ular bilan bog'liq ijtimoiy normalar yig'indisidir, deya ta'rif berilgan.

Fuqarolik jamiyati institutlari ham davlat-huquqiy va ijtimoiy-siyosiy munosabatlarda ishtirok etadi, alohida tuzilma hisoblanadi va faoliyati huquqiy, ijtimoiy normalar bilan tartibga solinadi. Ular fuqarolik jamiyatining eng muhim xususiyatlari – siyosiy plyuralizm (turli fikrlilik), ko'ppartiyaviylik va boshqalarni ro'yobga chiqishini ta'minlaydi va jamiyat rivojlanib borgan sari, ularning jamiyat ishlaridagi ishtiroki kengayib boradi, ular o'z zimmasiga yangi vazifalarni oladi.

Ana shunday vazifalardan biri – korruptsiyaga qarshi kurashdir. Korruptsiya har qanday jamiyat, tizimda uchraydigan eng jirkanch, o'ta makkor va xavf-xatardir. Unga faqat davlat organlari bilangina qarshi kurashib, muvaffaqiyatga erishib bo'lmaydi. Shu o'rinda prezidentimizning quyidagi so'zlari diqqatga sazovor: **"... korruptsiyaning har qanday ko'rinishiga murosasiz bo'lish kundalik hayot tarziga aylanishi shart. Bu illatga qarshi kurashishga barcha davlat organlari, siyosiy partiyalar, jamoat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari, umuman har bir fuqaro safarbar etilishi zarur"**.

Prezident Sh.Mirziyoyev o'z prezidentlik faoliyatining dastlabki kunlaridayoq, **"Jamiyat rivojiga g'ov bo'layotgan yana bir illat – bu korruptsiya balosidir"**, - deb e'tirof etdi. Shuningdek, prezidentlik lavozimiga ikkinchi muddatga kirishishi munosabati bilan o'tkazilgan marosimda so'zlagan nutqida esa **"... so'nggi besh yilda korruptsiyaga qarshi kurashni davlat siyosati darajasiga olib chiqdik"**, deb qayd qildi.

Korruptsiyaga qarshi kurashda davlat katta imkoniyatlarga ega, korruptsiyaga qarshi kurashuvchi, unga tegishli choralar ko'ruvchi davlat organlari mavjud. Bu organlarning faoliyatini muvofiqlashtiruvchi va ularga uslubiy yordam ko'rsatuvchi korruptsiyaga qarshi kurashish Milliy kengashi, hududlarda hududiy kengashlar tashkil qilingan. Mamlakatimizda tashkil qilingan "Korruptsiyaga qarshi kurash agentligi"ga katta umid bilan qaralmoqda.

Tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, korruptsiyaga faqat davlat organlari faoliyati orqali kurashish yetarli bo'lmayapti. Bunga keng jamoatchilikni jalb qilmasdan ko'zlangan maqsadga

⁸⁹ Qarang. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 10.02.2023-y., 06/23/21/0085-son.

erishish mumkin bo'lmisligi ayon bo'lmoqda. Shuning uchun keyingi paytlarda korrupsiyaga qarshi kurashga fuqarolik jamiyati institutlarini jalb qilishga alohida ahamiyat berilmoqda. Chunki jamiyat illati bo'lmish korrupsiyaga jamiyatning barcha elementlari birdek urush e'lon qilishi, kurashish zaruriyat bo'lib qolmoqda.

Bular avvalo jamoat birlashmalaridir. Jamoat birlashmalari konstitutsiyaviy tuzilma bo'lib, bu Konstitutsiyaning XIII bobida belgilab qo'yilgan. Uning 70-moddasida: "O'zbekiston Respublikasida kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, olimlarning jamiyatlari, xotin-qizlar tashkilotlari, faxriylar, yoshlar va nogironligi bo'lgan shaxslar tashkilotlari, ijodiy uyushmalar, ommaviy harakatlar hamda fuqarolarning boshqa uyushmalari jamoat birlashmalari sifatida e'tirof etiladi", deb mustahkamlangan⁹⁰.

Bundan keyingi yo'l – fuqarolik jamiyati institutlarini faoliyatini yanada rivojlantirishga qaratilishi belgilanib, ularning o'rni va maqomini konstitutsiyaviy jihatdan mustahkamlashga alohida e'tibor berish zarurligi belgilangan.

Fuqarolik institutlari nimaga asosan korrupsiyaga qarshi kurashadi? – degan savol kelib chiqishi mumkin. Qonunlarda bu masala turlicha tarzda o'z o'rnini topgan. Lekin barcha fuqarolik jamiyati institutlari uchun bu masalada umumiy vazifalar mavjud, ya'ni qonunlarga asosan, fuqarolik jamiyati institutlari – fuqarolarning huquqlarini ro'yobga chiqarish va himoya qilish; fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarida ishtirokini rivojlantirish; jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda ishtirok etishi kerak.

Fuqarolar bilan ochiq muloqotni yo'lga qo'yishning samarali usul va mexanizmlarini tatbiq qilish, jumladan, barcha darajadagi hokimlar, prokuratura va ichki ishlar organlari rahbarlarining aholi oldida hisobot berish tizimini mukammallashtirishga erishish, joylarga chiqib, mavjud ahvolni shaxsan o'rganish asosida aholini qiynayotgan eng muhim ehtiyojlarni hal etishda amaliy yordam ko'rsatish nafaqat davlat organlari, balki nodavlat notijorat tashkilotlarning ham muhim vazifasidir. Shubhasiz, mavjud muammolarni hal qilishga birgina davlatning kuchi yetmaydi. Bunda nodavlat tashkilotlarning yordami zarur. Bejiz nodavlat notijorat tashkilotlar xalq va davlat o'rtasidagi ko'priikka qiyoslanmaydi.

O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, jamiyat va davlat ishlari boshqarilishida ularning o'rni hamda ahamiyatini kuchaytirish, aholining ijtimoiy, ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirish va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, insonlarning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini muhofaza etish sohalarida "uchinchi sektor" faolligini oshirishni hayotning o'zi taqozo etmoqda. Dunyo tobora jadal rivojlanmoqda. Hozir bir joyda deysinib turib bo'lmaydi. Faqat harakat, intilish, tashabbuskorlikni hayotning o'zi taqozo etmoqda.

Vaholanki, "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risida"gi, "Ekologik nazorat to'g'risida"gi, "Ijtimoiy sheriklik to'g'risida"gi qonunlar hamda boshqa qonunchilik hujjatlarining qabul qilinishi aholining, fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining, nodavlat notijorat tashkilotlar va boshqa fuqarolik institutlarining jamiyat hamda davlat ishlari boshqaruvidagi ishtirokining huquqiy kafolatlarini sezilarli darajada mustahkamladi.

⁹⁰ Qarang. O'zbekiston Respublikasining 2023 yil 30 apreldagi Konstitutsiyasi. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son.

O'zbekistonda nodavlat notijorat tashkilotlar hamda fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining davlat organlari qarorlarini ishlab chiqishda, qonun loyihalarini tayyorlash va muhokama qilishda, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturlari hamda normativ-huquqiy hujjatlar ijrosi ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda qatnashish huquqi mustahkamlangan. Buning barobarida, 1991 yilda atigi 95 tani tashkil etgan NTTlar soni bugungi kunga kelib, o'n mingga yaqinlashdi.

Korrupsiya esa, to'g'ridan to'g'ri fuqarolarning huquq va erkinliklariga salbiy ta'sir qiladi, moddiy boyliklarni adolatli taqsimlashga to'sqinlik qiladi, har bir fuqaroning ijtimoiy hayotda teng ishtirokini chegaralaydi. Bundan quyidagicha xulosa qilish mumkin: a) jamoat birlashmalari fuqarolarning ixtiyoriylik asosida tuziladigan uyushma, ular qonunda belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilishi kerak; b) fuqarolarning birlashmalari yuqorida sanab o'tilganlar bilan cheklanmaydi, ya'ni boshqa uyushmalar ham tuzish mumkin.

Konstitutsiyada ko'zda tutilgan jamoat birlashmalari tizimida ikki jamoat birlashmasining fuqarolar, jamiyat va davlat hayotidagi muhim roli hisobga olinib, alohida qayd qilingan. 73-moddada: "Kasaba uyushmalari" ning vazifasi, 74-moddada "Siyosiy partiyalar"ning vazifasi belgilab qo'yilgan.

Fuqarolik jamiyati tizimida nodavlat va notijorat tashkilotlari alohida o'rin tutadi. Nodavlat notijorat tashkilotlari – jismoniy va (yoki) yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriylik asosida tashkil etilgan, daromad (foйда) olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan hamda olingan daromadlar (foйда)ni o'z qatnashchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlaydigan o'zini o'zi boshqarish tashkilotlaridir.

Demak, NTT – bu o'zini o'zi boshqarish tashkiloti. U jismoniy shaxslar yoki yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriylik asosida tuziladi. Asosiy maqsadi daromad (foйда) olish emas. Faoliyati davomida daromad (foйда) vujudga kelsa a'zolari o'rtasida taqsimlaydi. Lekin bu belgilar NTTning barcha vazifasini qamrab olmagan. Ular, yuqoridagilardan tashqari, o'z a'zolarini qonuniy manfaatlarini, ijtimoiy hayotdagi zarur demokratik qadriyatlarni himoya qilish; a'zolari ma'naviy va turli nomoddiy ehtiyojlarni qondirish; eng muhimi, xayriya faoliyatini amalga oshirish maqsadini ko'zlaydi. Korrupsiya esa, shu qayd qilingan masalalarga to'sqinlik qiladi, shuning uchun ham NTT korrupsiyaga qarshi kurashda davlat organlarining eng yaqin hamkoridir.

O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonunida korrupsiyaga qarshi kurashishning asosiy prinsiplari qatorida davlat va fuqarolik jamiyatining hamkorligi alohida prinsip sifatida ko'rsatilgan⁹¹. Bu prinsip fuqarolik jamiyati institutlari faoliyati orqali ta'minlanadi.

Korrupsiyaga qarshi kurash sohasidagi davlat siyosatining yo'nalishlari qonunda belgilangan bo'lib, ularning orasida, aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish qayd qilingan.

Mana shu vazifani ro'yobga chiqarishda fuqarolik jamiyati institutlari faol ishtirok etishi zarur va ularda etarli imkoniyatlar mavjud. Bu ularning asosiy vazifalaridan kelib chiqadi.

⁹¹ Qarang. O'zbekiston Respublikasining 2017 yil 3 yanvardagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi O'RQ-419-son Qonuni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 9.11.2021-y., 03/21/729/1064-son.

Masalan, O‘zbekiston Respublikasining “Siyosiy partiyalar to‘g‘risida”gi Qonunida, ularni tuzishdan maqsadlardan biri – ular o‘z vakillari orqali jamiyat va davlat ishlarida ishtirok etishidir. Bunday ishtirok etish turli usullar bilan birga, jamoatchilik nazorati orqali ham amalga oshiriladi⁹². Boshqa fuqarolik institutlari hujjatlarida ham shunday vazifalar mavjud. Qonunda “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarining, NTTning korrupsiyaga qarshi kurashishda ishtirok etishining asosiy usullari belgilab qo‘yilgan.

Bular:

- korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat dasturlari va boshqa dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etish;
- aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishda, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan muvofiq munosabatni shakllantirishda ishtirok etish;
- korrupsiyaga qarshi kurash to‘g‘risidagi qonun hujjatlarining ijro etilishi ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish;
- korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risidagi qonun hujjatlarini takomillashtirish yuzasidan takliflar kiritish;
- korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida davlat organlari va tashkilotlar bilan hamkorlik qilish hisoblanadi.

Fuqarolik jamiyati institutlari faqat korrupsiyaga qarshi kurashishga oid davlat dasturlari ishlab chiqishda ishtirok etmasdan boshqa dasturlarni ishlab chiqishda ham ishtirok etadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib xulosa qilish mumkinki, korrupsiyaga qarshi kurashishda aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatining yuksak bo‘lishi muhim omildir. Ana shu masalalarning yuksakligiga erishishda fuqarolik jamiyati institutlarining ishtiroki muhimdir.

Ularning ishtirokisiz aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish qiyin masala. Huquqiy ong va madaniyat yuksak bo‘lmasa korrupsiyaga qarshi kurashish samara bermaydi. Avvalo korrupsiya buzg‘unchi illat ekanligini fuqarolik institutlarining har biri o‘z a‘zolari ongiga singdirishi, korrupsiyaga nisbatan nafrat uyg‘otishi zarur. Huquqiy ong, bilimga ega bo‘lish masalaning bir tomoni, faqat u bilan qo‘yilgan maqsadga erishib bo‘lmaydi. Ongni, bilimni hayotda qo‘llash kerak. Buning uchun esa huquqiy madaniyat kerak. Yuksak huquqiy madaniyatga erishish onga erishishga qaraganda murakkab masala. Buning uchun fuqarolik jamiyati institutlari tashviqot-targ‘ibot ishlaridan tashqari, shaxsiy o‘rnatish, namuna bo‘lish orqali fuqarolarning huquqiy madaniyatiga ta‘sir qilishi kerak. Qisqasi, qonunlarni bilish emas, uni bajarish shartligi fuqarolar ongiga kiritilib, qonunga itoat etish, unga hurmat qilish hissini shakllantirish zarur.

Fuqarolik institutlarining korrupsiyaga qarshi kurashida, korrupsiyani keltirib chiqaruvchi sabablarga qarshi kurashi ustuvor faoliyat bo‘lish kerak. Bunda, ayniqsa, NNT a‘zolari o‘rtasida qonunga hurmat ruhini shakllantirish, korrupsiyaning har qanday ko‘rinishlari va uni keltirib chiqaruvchi sabablarga muvofiqsizlik kayfiyatini yaratish, korrupsiya jinoyatlariga nafratni vujudga keltirish muhimdir. Korrupsiyani vujudga keltiruvchi sabablar: xushomadgo‘ylik, ikkiyuzlamachilik, kamchiliklarni ko‘rib turib, uni ko‘rmaslikka

⁹² Qarang. O‘zbekiston Respublikasining 1996 yil 26 dekabrda “Siyosiy partiyalar to‘g‘risida”gi O‘RQ-337-I-son Qonuni. Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 15.10.2021-y., 03/21/722/0960-son.

olish, tanqidga chidamsizlik, jur'atsizlik, beparvolik, beg'amlik ham hisoblanadi. NNT bor imkoniyatlardan foydalanib, shu illatlarga qarshi kurashishi zarur.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining 2023 yil 30 apreldagi Konstitutsiyasi. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son;
2. O'zbekiston Respublikasining 2017 yil 3 yanvardagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi O'RQ-419-son Qonuni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 9.11.2021-y., 03/21/729/1064-son;
3. O'zbekiston Respublikasining 1996 yil 26 dekabrda "Siyosiy partiyalar to'g'risida"gi O'RQ-337-I-son Qonuni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 15.10.2021-y., 03/21/722/0960-son;
4. O'zbekiston Respublikasining 2019 yil 6 dekabrda "Kasaba uyushmalari to'g'risida"gi O'RQ-588-son Qonuni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 8.05.2022-y., 03/22/770/0424-son;
5. O'zbekiston Respublikasining 2014 yil 5 mayda "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risida"gi O'RQ-369-son Qonuni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son;
6. O'zbekiston Respublikasining 2013 yil 27 dekabrda "Ekologik nazorat to'g'risida"gi O'RQ-369-son Qonuni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 25.05.2022-y., 03/22/771/0448-son;
7. O'zbekiston Respublikasining 2014 yil 25 sentabrda "Ijtimoiy sheriklik to'g'risida"gi O'RQ-376-son Qonuni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son;
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvarda "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 10.02.2023-y., 06/23/21/0085-son.

Internet saytlari

9. www.lex.uz
10. www.norma.uz
11. www.huquqiportal.uz

HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATNI YUKSALTIRISHDA HUQUQIY TARBIYANING AHAMIYATI.

Mamedova Zarifa Xakimjonovna

Jizzax viloyati yuridik texnikumi o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10396989>

Annotatsiya. Ushbu maqolada huquqiy ong va huquqiy madaniyatni jamiyatimiz a'zolarining ongida shakllantirish va bu to'g'risida tushunchaga ega bo'lishini ta'minlashda huquqiy tarbiya muhim vosita ekanligi yoritilgan. Shuningdek, huquqiy davlatni shakllantirishda ham, huquqiy ong, madaniyat va huquqiy tarbiyaning ahamiyati ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Madaniyat, huquq, adolat, axloq, qadriyat, qoida.

IMPORTANCE OF LEGAL EDUCATION IN RAISING LEGAL AWARENESS AND LEGAL CULTURE.

Abstract. This article explains that legal education is an important tool in forming legal consciousness and legal culture in the minds of members of our society and ensuring that they have an understanding of it. Also, the importance of legal awareness, culture and legal education in the formation of a legal state is shown.

Keywords: Culture, Law, Justice, Morals, Values, Rules

ЗНАЧЕНИЕ ПРАВОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПОВЫШЕНИИ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ И ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ.

Аннотация. В данной статье объясняется, что юридическое образование является важным инструментом формирования правового сознания и правовой культуры в сознании членов нашего общества и обеспечения его понимания. Также показано значение правосознания, культуры и правового образования в формировании правового государства.

Ключевые слова: Культура, Закон, Справедливость, Мораль, Ценности, Правила.

KIRISH.

“Har qanday jamiyat, davlat ma'lum adolatni himoya etuvchi, huquqiy qonunlar asosida idora etiladigan, adolatsizlikka yo'l qo'yilmaydigan, qonun ustuvor bo'lgan adolatli jamiyat ta'limotini yaratishga, uni rivojlantirishga katta hissa qo'shadi”- degan buyuk mutafakkir Abu Ali Ibn Sino. Hozirgi vaqtda O'zbekistonning shiddat bilan o'sib, tobora rivojlanib borayotgan mamlakatga, inson, uning huquqlari, manfaat va erkinliklarini haqiqiy qadriyat deb biladigan demokratik, ijtimoiy- siyosiy va fuqarolik institutlariga ega bo'lgan mustaqil va suveren davlatga aylanishini ta'minlab bergan ko'plab hal qiluvchi omillarni misol qilib keltirish mumkin. .

O'zbekistonning mustaqil rivojlanish davrida nafaqat umume'tirof etilgan inson huquqlari va erkinliklarining butun kompleksini qonuniy mustahkamlagan barqaror huquqiy baza tashkil etildi, balki inson huquqlari sohasida inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishga rioya etishni o'rnatuvchi tartib va mexanizmlar ham yaratildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida”gi farmoni qabul qilindi.

Hujjatda qayd etilishicha, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishda shaxsiy manfaatlar hamda jamiyat manfaatlarini o'rtasidagi muvozanatni saqlash g'oyalarini aholi ongiga

singdirish ishlarining yetarli olib borilmasligi ham qonun ustuvorligini ta'minlashga o'zining jiddiy salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda.

Quyidagilar jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishning asosiy vazifalari etib belgilandi:

-aholiga mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, qabul qilinayotgan qonun hujjatlari va davlat dasturlarining mazmuni va mohiyatini izchil yetkazish tizimini shakllantirish, fuqarolar ongida "Jamiyatda qonunlarga hurmat ruhini qaror toptirish – demokratik huquqiy davlat qurishning garovidir!" degan hayotiy g'oyani mustahkamlash;

-jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishda, eng avvalo, ta'lim-tarbiyaning tizimli va uzviy ravishda olib borilishiga alohida e'tibor qaratish, maktabgacha ta'lim tizimidan boshlab, aholining barcha qatlamlariga huquqiy ong va huquqiy madaniyatni chuqur singdirish, shaxsiy manfaatlar hamda jamiyat manfaatlari o'rtasidagi muvozanatni saqlash g'oyalarini keng targ'ib qilish;

-yosh avlod ongiga huquq va burch, halollik va poklik tushunchalarini hamda odob-axloq normalarini chuqur singdirib borish, Konstitutsiyaning muhim jihatlarini ularga bolaligidan boshlab o'rgatish;

-aholi o'rtasida huquqiy madaniyatni shakllantirish bo'yicha huquqiy-ma'rifiy tadbirlarni xalqimiz tarixi, dini, milliy qadriyatlarini o'rgatish bilan uyg'un holda tashkil qilish, shuningdek, har bir fuqaroda davlat ramzlari bilan faxrlanish tuyg'ularini shakllantirish orqali mamlakatga daxldorlik, vatanparvarlik hissini kuchaytirish;

-davlat xizmatchilarining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirib borish, ularda korrupsiya va boshqa huquqbuzarliklarga nisbatan murosasizlik munosabatini shakllantirish;

-davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, shu jumladan, huquqni muhofaza qiluvchi organlar hamda fuqarolik jamiyati institutlarining manzilli huquqiy targ'ibotni amalga oshirish borasidagi o'zaro hamkorligini mustahkamlash;

-jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni oshirishga doir tadbirlarni tashkil etishda ijtimoiy sheriklik prinsiplaridan keng va unumli foydalanishni tizimli asosda yo'lga qo'yish;

-ommaviy axborot vositalarining huquqiy axborot bilan ta'minlashdagi rolini oshirish, huquqiy targ'ibotning innovatsion usullaridan keng foydalanish, shu jumladan, veb-texnologiyalarni qo'llashni kengaytirish;

-yuridik ta'limni takomillashtirish, shuningdek, yuridik kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini rivojlantirish;

-jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishning ilmiy asoslarini chuqur tadqiq etish.

"Yuksak huquqiy madaniyat – mamlakat taraqqiyoti kafolati" degan kontseptual g'oya asosida aholining barcha qatlamlari huquqiy savodxonlikka erishishlari, yuksak darajadagi huquqiy ongga ega bo'lishlari hamda huquqiy bilimlarini kundalik hayotda qo'llay olishlari uchun tizimli va keng qamrovli huquqiy targ'ibot tadbirlarini tashkil qilish davlat organlari va tashkilotlarning ustuvor vazifalaridan biri etib belgilanadi.

Belgilab qo'yilishicha, jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish "shaxs – oila – mahalla – ta'lim muassasasi – tashkilot – jamiyat" prinsipi bo'yicha tizimli va uzviy tashkil etiladi.

Huquqiy ong - bu ommaviy va individual ongning bir qismi bo'lib, uning ob'ekti umuman qonunchilik, individual harakatlar va normalar, shaxs va boshqa huquqiy munosabatlarning boshqa ishtirokchilarining huquqlari, erkinliklari va majburiyatlari, huquqni muhofaza qilish aktlari, qonuniy va noqonuniy xatti-harakatlar, qonuniylik va boshqalar. Huquqiy ong - bu fuqarolarning amaldagi qonunga, huquqiy tushunchalar va toifalarga, yuridik amaliyotga, huquqlarga, erkinliklarga, burchlarga va boshqa kerakli narsalarga munosabatini ifodalovchi huquqiy tuyg'ular, hissiyotlar, qarashlar, baholash, munosabat, vakillik va boshqa namoyishlar tizimidir.

Huquqiy ong funksiyalari qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin: kognitiv, tartibga soluvchi, huquqiy modellashtirish funksiyasi, baholovchi, huquqiy ta'lim funksiyasi, prognostik funktsiya.

Huquqiy ongning baholash funksiyasi har qanday ijtimoiy-huquqiy hodisalarning o'xshashligi (o'ziga xosligi) va ushbu hodisalarning tegishli shaxsiy yoki ijtimoiy foydaliligi (qiymati) to'g'risida o'zlarining fikrlarini o'rnatishda ifodalanadi. Huquqiy ongning kognitiv funksiyasi jamiyatning rivojlanish darajasiga va shaxsning ushbu bilimlarni o'zlashtirish va amalda qo'llash qobiliyatiga mos keladigan huquqiy bilimlarni olish va tizimlashtirishda ifodalanadi.

Huquqiy ongni tartibga solish funksiyasi uning sub'ektlari (huquqiy ongni tashuvchilar) xatti-harakatlariga tartibga soluvchi va samarali ta'sirida namoyon bo'ladi.

Huquqiy ongning tuzilishi va turlari. Huquqiy ong ikki asosiy tarkibiy qismdan iborat: huquqiy mafkura va huquqiy psixologiya. Huquqiy mafkura nazariy shaklda ijtimoiy hayotning huquqiy hodisalarini aks ettiradigan qarashlar va g'oyalar tizimidir. U jamiyatda shakllanadigan va davlat va uning organlariga qonun ijodkorligi va huquqni muhofaza qilishda ulardan samarali foydalanishga imkon beradigan ilmiy g'oyalar, qoidalar, ta'limotlar, nazariyalar bilan ifodalanadi.

Huquqiy psixologiya - bu turli xil ijtimoiy guruhlar, jamoalar, ayrim shaxslarning huquqqa, jamiyatda faoliyat ko'rsatayotgan huquqiy institutlar tizimiga munosabatini ifodalovchi tuyg'ular, odatlar, kayfiyatlar, an'analar majmui. Huquqiy psixologiya nihoyatda murakkab va inson hayotining namoyon bo'lishiga xos ko'p qirrali ko'rinishga boy. U psixologik va huquqiy hodisalarning kombinatsiyasidan iborat. Bularga huquqiy ehtiyoj, huquqiy munosabat, huquqiy mentalitet, huquqiy motiv, qiymat va huquqiy yo'nalishlar, huquqiy kayfiyat, huquqiy tuyg'ular, yuridik ko'nikmalar, yuridik odatlar, huquqiy birdamlik va boshqalar kiradi.

Huquqiy ongni bir necha xil asoslarga ko'ra tasniflash mumkin. Jamiyat darajasi bo'yicha: ommaviy (millatning, xalqning huquqiy ongi), guruh (ijtimoiy guruhlarining, rasmiy va norasmiy jamoalarning huquqiy ongi) va individual (jismoniy shaxslarning huquqiy ongi, shaxslarning huquqlari to'g'risidagi hislar va g'oyalar).

Tarkib jihatidan: kundalik (odamlarning kundalik, oilaviy, mehnat, ijtimoiy va boshqa sohalarida qonun bilan aloqada bo'lish huquqi to'g'risida har kungi, ba'zan o'ta yuzaki g'oyalar), professional (yuridik mutaxassislar ishida foydalaniladigan maxsus huquqiy bilimlarga

asoslanib) va ilmiy (keng va chuqur huquqiy umumlashtirish yoki huquq va huquqiy hodisalarga nazariy munosabat asosida shakllangan).

Huquqiy madaniyat, huquqiy ta'lim va huquqiy sotsializatsiya. Agar huquqiy ong inson faoliyatining ichki tomonidan huquqqa munosabatni tavsiflasa, unda bunday munosabatning tashqarida ifodalanishi huquqiy madaniyatdir. Ushbu toifalar bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Huquqiy madaniyat - bu jamiyat taraqqiyotining iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va ma'naviy darajasi bilan belgilanadigan, insoniyat to'plagan huquqiy qadriyatlarni rivojlantirish va ulardan foydalanishning nasldan naslga o'tadigan o'lchovi bo'lgan umumiy madaniyatning bir turi.

Tarqalish (samaradorlik) darajasiga qarab, jamiyat, guruhlar va jamoalarning huquqiy madaniyatini, shuningdek, shaxsning huquqiy madaniyatini ko'rib chiqish mumkin. Huquqiy madaniyatning ijtimoiy maqsadi uning bajaradigan funktsiyalarida ifodalanadi. Ularga quyidagilar kiradi: qiymat, kognitiv, prognostik, tartibga solish, kommunikativ, huquqiy sotsializatsiya funktsiyalari va uning ijtimoiy va huquqiy haqiqatga ta'sirining boshqa yo'nalishlari. Huquqiy madaniyatni shakllantirish jarayonining asosiy yo'nalishlari huquqiy tashviqot, huquqiy targ'ibot, huquqiy tarbiya, yuridik ta'lim va tarbiya shaklida qonuniy xatti-harakatlarning ko'nikmalari va odatlarini shakllantirishdir. Shaxsning huquqiy ongi asosan huquqiy sotsializatsiya orqali shakllanadi.

XULOSA

Huquqning tarixiy rivojlanish jarayoni e'tiborga olinsa, madaniy unsurlarga e'tibor bermaslik natijasida yaratilgan huquqiy qoidalar bilan jamiyatda tartib va adolatni ta'minlash mumkin emasligi ko'rinadi. Shu sababli, jamiyatning madaniy tushunchasi qonun qoidalariga statik emas, balki dinamikroq tarzda kiritilishi kerak. Madaniy elementlarni qonundan tashqarida saqlash huquqning ijtimoiy mahsulot ekanligini yashiradi. Bu huquqni siyosiy hokimiyat uchun qonuniylik quroliga aylantiradi.

Madaniyat va huquq jamiyatlarning tarixiy taraqqiyotida birga vujudga kelishini inobatga oladigan bo'lsak, shakllanadigan yoki o'zgartiriladigan huquqda madaniy unsurlardan foydalanish ham huquqning jamiyat tomonidan qabul qilinishini osonlashtiradi, ham shaxsning qonunga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Ijtimoiy hayotning asosiy tartibga soluvchisi, ijtimoiy voqelikni ifodalovchi madaniyatdan ajralib turadi, Ijtimoiy muammolarga begona qoidalarni olib kirish qonun maqsadiga zid bo'lgan vaziyatni yuzaga keltiradi.

Qonun ijtimoiy hayotni tartibga solar ekan, nima bo'lishi kerakligi borasida ijtimoiy qadriyatlardan albatta foydalanishi kerak. Chunki qonunning shaxs uchun o'zida mujassam etgan asl qadriyat "nima bo'lishi kerak", ya'ni "adolat tuyg'usi"dir. Huquq o'zining qisman statik tuzilishi tufayli jamiyatda sodir bo'layotgan o'zgarishlarga javob berishda qiynaladi. Qolaversa, ijtimoiy hayotda sodir bo'layotgan o'zgarishlarni faqat huquqiy me'yorlar bilan nazorat qilib bo'lmaydi. Shuning uchun ham bu vaziyatda madaniyat unsurlarini birinchi o'ringa olib chiqish qonunning ta'sirchanligi uchun muhimdir.

Zamonaviy jamiyatlarda siyosiy hukumatlar qonun asosida yotgan qadriyatni chetga surib, o'zlari chiqargan qonunlar bilan shaxsga faqat majburiyat va buyruqlarni yuklaydi, shu bilan ijtimoiy tuzumni himoya qilishga shoshiladi. Bu holat qonunning asta-sekin aks ettirish qobiliyatini yo'qotishiga sabab bo'lmoqda. Chunki zamonaviy jamiyat bilan shaxs tomonidan talab qilinadigan huquqlar asta-sekin o'sib, xilma-xil bo'lib bordi. Ammo bu o'sish sharoitida

huquqiy qoidalar talabni qondirish qiyinlashdi. Bizning tadqiqotimizda bu salbiy vaziyatning oldini olish uchun madaniyatning huquqqa ta'sirini kuchaytirish zarurligi ta'kidlangan. Chunki qonun jamiyat va shaxsning qadr-qimmatini aks ettirish va qo'llab-quvvatlashda juda muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy jamiyatga o'tish bilan odamlar o'rtasidagi munosabatlar yanada rasmiylashdi, bu jamiyatdagi shaxslar va ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi masofaning kuchayishiga olib keldi. Bu masala shaxs va jamiyatda axloqiy tashvish va mas'uliyatning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatib, shaxsning xulq-atvori boshqa omillar ta'sirida boshqariladigan bo'lib qoldi. Biroq, bu nazorat kundan-kunga yetarli bo'lmay, shaxsning adolat izlashda yanada orqaga chekinishiga sabab bo'ladi. Shuning uchun huquq normalari o'z ichiga olishi kerak bo'lgan qadriyat idrokiga erishish uchun ular odob-axloq bilan uyg'unlikda paydo bo'lishi kerak.

REFERENCES

1. Sh.A. Sadullayev. Davlat va huquq nazariyasi. – T.: “Yuridik adabiyotlar publish”, 2022.
2. X.T. Odilqoriyev (tahriri ostida) – Davlat va huquq nazariyasi. – T.: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
3. Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya asoslari – Ma’ruza matni. Guliston, 2021.
4. Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya asoslari. Ma’ruzalar matni. Namangan, 2022.
5. “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi 09.01.2019 yilgi PF – 5618 sonli farmonidan. 1 – ilova. 10 – band.
6. Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya asoslari. Ma’ruzalar matni. Guliston, 2021.
7. Z. M. Islomov. Davlat va huquq nazariyasi. Toshkent.: Adolat, 2007.

CULTURE AND ARTS

Nurmatov Islambek Kyzilbekovich

Teacher of the department of general education of
Jizzakh region legal technical school

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10397011>

Abstract. *This article describes in detail the relationship between culture and art, the role of culture and art in society, as well as the fact that it is one of the most important links for the development of a country to the world.*

Key words: *The festivals, culture of Uzbekistan, literature in Uzbekistan, music of Uzbekistan, dance of Uzbekistan.*

КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО

Аннотация. *В этой статье подробно описывается взаимосвязь между культурой и искусством, роль культуры и искусства в обществе, а также тот факт, что это одно из важнейших звеньев развития страны в мире.*

Ключевые слова: *фестивали, культура Узбекистана, литература Узбекистана, музыка Узбекистана, танец Узбекистана.*

INTRODUCTION

The culture of Uzbekistan is vibrant and unique—it was formed over thousands of years, incorporating the traditions and customs of the peoples who at various times inhabited the territory of modern Uzbekistan.

The ancient Persians, Greeks, Arabs, Chinese, Russians, and nomadic Turkic tribes have all contributed to Uzbek culture, which is considered the epitome of Central Asian, crossroads cultures. The traditions reflecting the multinational nature of Uzbekistan are omnipresent in its music, dance, painting, applied arts, language, cuisine, and clothing. Each region of Uzbekistan has its own unique shades as well, which are most clearly manifested in national dress and local dialects.

To get acquainted with such richness and diversity, one must travel around the whole country, but the festivals of Uzbekistan are a great events for those who want to see the whole palette of culture in this country in one place. The festivals attract creative souls from all regions of the country, and here that you can see the full assortment of Uzbek dances, music, applied arts, etc.

Art in Uzbekistan reflects the distinctive history of this country on the canvases of its masters. The wall painting at Afrosiab, for example, is one of the best examples of pre-Mongol art in the region. With the advent of Islam, however, the image of a man was banned, and the use of abstract painting grew. The art of miniatures appeared later and reached perfection over time, becoming one of the most recognizable trends in the visual arts of Uzbekistan today. Kamoliddin Behzod (16th century), Ahmad Donish (19th century), and Abdulkhalik-Mahmum (20th century) are rightly considered to be Uzbekistan's masters of miniatures. In the 20th century, there was a dramatic shift in artistic style borne out of the influence of Russian ascetics, among whom Igor Savitsky was particularly famous for creating a unique museum of painting in Nukus. In the 21st century, the painting of Uzbekistan joined global trends, while also maintaining its unique features.

The history of literature in Uzbekistan originates from oral traditions and folklore—legends, epics and fairy tales. The tales of the bogatyr (knight-errant) Alpamysh and the inventive Nasreddin Afandi are an integral part of Uzbek culture. In the Middle Ages poets and writers whose names are now known to every inhabitant of the country appeared in Uzbekistan: Ahmad Yugnaki, Alisher Navoi, Babur, Jami, and others. The literary heritage of Uzbekistan from that era is full of poetry and most works explore the themes of love, happiness, and wisdom. In the 19th and 20th centuries, satirical and more serious, dramatic works became popular in Uzbekistan. The most famous Uzbek writers of the 20th century are Furkat, Gafur Ghulam, Mukimi, Hamid Alimzhan, Zulfiya, Abdullah Kahhar, and several dozen others. The modern literature of Uzbekistan is very diverse, but unfortunately not as popular as the classical canon.

The music of Uzbekistan, with its close ties to folklore and Uzbek poetry, is a unique manifestation of the ancient culture of the Uzbek people. Shashmak, a special genre of music in Uzbekistan and Tajikistan, which was included by UNESCO in the list of masterpieces of oral and intangible cultural heritage of mankind, is especially noteworthy. Classical and modern popular music have some similarities with generally accepted world music but maintain their own unique flavor due to the special sound of Uzbek musical instruments. The most famous musical instruments of Uzbekistan are karnay, surnay, dutar and doira. Today, Uzbek folk music can be heard at weddings, gala events, concerts, as well as at the famous Sharq Taronalari Festival, which is held every two years in Samarkand.

Uzbek dances are the personification of the beauty of the Uzbek people and culture in Uzbekistan. Uzbek folk dances differ from other regional dances in that they have a special focus on hand movements and facial expressions. Each part of Uzbekistan has its own dance schools—in some, sharp movements prevail, while others are smooth and graceful; likewise, some prefer to use a short step, while others go for something like running. Today, there are three main schools of Uzbek dance: Khorezm, Bukhara and Fergana. It is quite easy to observe Uzbek dances—not a single celebration is complete without them and everyone loves to dance! The flavor of Uzbek dance can also be appreciated at the folklore show, which is held daily during the tourist season in the building of the Nadir Divan-Begi Madrasah in Bukhara.

Uzbek crafts are one of the most popular parts of culture, giving tourists a lot of options when choosing souvenirs. Uzbek artisans pass on the secrets of craftsmanship from generation to generation, and their works are of high quality and extraordinary elegance. Blacksmiths, potters, weavers, carvers, and many others create works of art from silk, clay, wood, and metal that are recognizable throughout the world thanks to their smooth lines, geometrically perfect patterns, and harmony of form. The most famous masters of Uzbekistan are the ceramists of Gijduvan and Rishtan, the blacksmiths of Bukhara and Chust, the weavers of Margilan, and the winemakers of Samarkand. Artisans often arrange master classes in their workshops and show collections of their works in which you can get acquainted with the best creations of their fathers and grandfathers

Authentic cultural and historical monuments of Uzbekistan, along with folk art, traditions, and customs, are inscribed in the UNESCO World Heritage List. Thousands of tourists from different countries come to look at the medieval buildings of Bukhara, Samarkand, Khiva, and Shakhrisabz.

Even if you have never been to Uzbekistan, you must have heard about some of the intangible cultural heritage that was born in this country. For example, the traditional dish Palov and fabrics - satin and adras, which world-famous fashion designers such as Oscar de la Renta, Nicolas Ghesquière, and John Galliano used to create their famous collections.

The UNESCO list of the intangible cultural heritage of humanity from Uzbekistan includes 12 elements:

The cultural space of the Boysun region was recognized by UNESCO as a masterpiece of intangible cultural heritage in 2001, and in 2008 it was included in the UNESCO representative list.

Shashmaqom is a style that combines singing and playing musical instruments. It was named an intangible cultural heritage of mankind in 2003, and in 2008 entered the representative list.

Navruz is an ancient Zoroastrian holiday dedicated to the coming of spring. It has been on the UNESCO list since September 30, 2009, and in 2016 it was replenished with other countries, including Uzbekistan.

Katta Ashula is a singing genre of the inhabitants of the Ferghana Valley. It was listed in 2009.

The art of wit Askiya, was listed in 2014.

Plov: tradition and culture of cooking (was included in 2016).

The practice of the Margilan Handicraft Center for the production of atlas and adras in the traditional way (included in 2017).

Lazgi (lyazgi) - Khorazm dance (included in 2019).

The Art of Miniature (listed in 2020).

Bakhshi art - national stories with traditional music (included in 2021).

Sericulture and traditional production of silk for weaving (included in 2022).

Traditional stories and anecdotes about Hodja/ Molla Nesreddin (included in 2022).

The cultural space of the Boysun region is located in the Surkhandarya region one of the most ancient places in Central Asia, where the trade caravans of the Great

Silk Road to India passed. In the Boysun region, there are unique archeological monuments: the Teshik-Tash cave, the Payonkurgan fortress of the Kushans, the Kurganzol fortress of the era of Alexander the Great, rock paintings in the Kugitang mountains, Surkhi gorge, dinosaur footprints and much more.

Shashmaqom is a combination of poetry and music, which demonstrates the rich cultural heritage of the Uzbeks. Shashmaqom was created no later than the 11th century (according to some sources before the beginning of the 7th century). In the XVIII-XIX centuries, Shashmaqom was the main musical direction in Samarkand, Bukhara, and other large cities of modern Uzbekistan. Shashmaqom is also included in the UNESCO list of Tajikistan.

Navruz was included in the list of intangible heritage of mankind from Uzbekistan and 11 other countries. It is an ancient Zoroastrian holiday. Navruz is the celebration of the New Year, which begins on March 21. On this day, it is customary to treat loved ones with delicious food and exchange gifts. Folk festivals with fairs and national games are held in the cities of Uzbekistan. During the Navruz holiday, it is customary to cook sumalak, a sweet festive dish made from germinated wheat germ.

Katta Ashula, which literally means “big song”, is a genre of a traditional song that is typical for the inhabitants of the Ferghana Valley. It is a combination of oriental poetry, singing, playing musical instruments, as well as sacred rites. An integral element of the performance is a small tray or porcelain plate, which directs the sound toward the audience.

Askiya, the art of wit is a unique genre of oral art, during which the participants conduct a dialogue and argue on a given topic without affecting the honor of opponents. The genre was born in the Fergana region not later than the 15th century. The participants must master the art of improvisation, demonstrate the richness of the Uzbek language, and skillfully use humor.

The culture and traditions of making Palov - with this name, a favorite dish of Uzbek people was inscribed on the list of UNESCO. Palov is a necessary part of weddings, commemorations, holidays, and folk festivals. During religious holidays, it is customary to treat Palov to the needy and the poor. The list of ingredients for Palov is simple: rice, meat, vegetables, and spices, combined in the correct sequence. But to cook a delicious dish out of them, worthy of being included in the UNESCO list, you need to have great skill and, of course, put a piece of your soul into the cooking process.

The Margilan center for the development of crafts – the local atlas and adras is highly appreciated by the world community. Atlas and adras fabrics began to be made many centuries ago in Margilan, which today is located on the territory of the Fergana region. Over the past 100 years, the practice of skillfully handcrafting fabrics has begun to be lost. That is why in 2007 a Center for the Development of Crafts was created in Margilan, the main goal of which is to preserve and revive the traditions of making atlas and adras.

Khorezm dance Lazgi (lyazgi) is an ancient form of art of the Khorezm region. In the ancient settlement of Toprak-kala, which existed in the 1st-6th centuries on the territory of modern Karakalpakstan, scientists discovered images of this dance. Lazgi is often performed while singing national songs that contain words about love and friendship.

The art of miniature is a special kind of Uzbek art, which is expressed in the creation of small paintings. Uzbekistan entered the UNESCO World Heritage List with this site along with Azerbaijan, Iran, and Turkey. Usually, the miniatures depict people, as well as national ornaments. Today miniatures can be seen on textiles, books, ceramics, papier-mache, walls, and carpets.

The art of Bakhshi is epic poetry, which is read to the accompaniment of national Uzbek musical instruments: dombra and kobuz. Stories originate from folk tales, legends, and fairy tales. The art of Bakhshi is passed down from generation to generation and is also taught in specialized schools.

Sericulture and traditional production of silk for weaving - Uzbekistan shares this element of cultural heritage with Afghanistan, Azerbaijan, Iran, Turkey, Tajikistan, and Turkmenistan. Silk has been grown in Central Asia since the 5th-6th centuries, although some historians have earlier evidence. In Uzbekistan, a full cycle of silk production is carried out, from growing mulberry trees to dyeing silk threads and making fabrics, carpets, and curtains.

Uzbekistan shares the value of traditional stories and anecdotes about Khoja Nasreddin with Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkey, and Turkmenistan. Khoja Nasreddin is a folk hero who finds himself in funny and instructive situations. Many stories related to this character are known to both adults and children.

We recommend learning about the non-material culture of Uzbekistan during a visit to this country. Be sure to try the traditional Uzbek Palov, get acquainted with the oriental culture, and take a piece of Uzbekistan's intangible heritage with you.

CONCLUSION

In conclusion, we can say that in the developing Uzbekistan, art and culture have existed since ancient times, hundreds of years ago. The art of Uzbekistan has been surprising the whole world for centuries. Over the years, the Uzbek people have brought art to its highest level. It would not be wrong to say that there are unforgettable creations in all fields of music, painting, weaving, pottery, painting. The works of Fergana, Samarkand, Bukhara, Khiva and other masters have been historically notable outside the country and still continue to stir interest of lovers of the beautiful from all over the world. Many schools of suzané embroidery and ceramics, skullcaps of different type and purpose, national pichak-knives for every occasion, silk and woolen carpets, silk and chasing – the wonderful works, produced by local masters for centuries, make a unique exoticism of Uzbekistan.

Sui generis centers and schools of folk arts and crafts were formed in the territory of Uzbekistan for centuries. Each region has its own direction. Chust, Namangan region, is widely known for its skullcaps and knives; Rishtan, Fergana region, turquoise ceramics; ancient Margilan, satin with iridescent play of colors; sacred Bukhara, gold embroidery.

Uzbekistan has been developing arts and crafts from century to century, handing down the unique works of famous and unknown artists, which strike with the wealth of artistic imagination and perfection of shapes.

REFERENCES

1. Mavrulov A. The general state of culture of Uzbekistan in the modern process: problems, directions of development (1970-1990) // nauka publishing house. doct. scientific gorge diss. – T. 1993;
2. Mavrulov A., Dekhkonov I. Nationalism and internationalism in culture // Problems of culture and spirituality. – T., 1994. – B. 9-18. Cultural history. Textbook. – T.: "Teacher", 2007
3. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated November 1, 2018 No. PP-3990 "on holding the International Festival of melon art"
4. Performance of Shavkat Mirziyoyev at the International Festival bakhshichilik. April 6, 2019
5. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "on holding an international Status Conference" dated April 6, 2018.
6. The Law of the Republic of Uzbekistan "On cultural activities and cultural organizations" dated January 20, 2020.
7. Newspaper "Culture". 2021 years
8. Rajabov T. I., Rutamova M. F. The Formation of the Spiritual and Moral Qualities of Students through Folk Songs in Continuing Education is an Urgent Pedagogical Problem //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2022. – T. 2. – №. 2. – C. 404-408.

9. Rajabov, T. I. (2022). THE ROLE OF BUKHARA FOLKLORE SONGS IN YOUTH EDUCATION IN THE SYSTEM OF CONTINUOUS EDUCATION. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(1), 884-889.
10. Rajabov, T. I., & Rajabov, J. I. (2022). The Formation of Spiritual and Moral Qualities of Students through Folk Songs is an Urgent Pedagogical Problem. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(1), 331-335.
11. Islomovna M. F. et al. DESIGNING THE METHODOLOGICAL SYSTEM OF THE TEACHING PROCESS OF COMPUTER GRAPHICS FOR THE SPECIALTY OF ENGINEER-BUILDER // Journal of Contemporary Issues in Business & Government. – 2021. – Т. 27. – №. 4
12. Shadieva, S. S., Borieva, D. I., & Rakhimova, M. A. (2022). The Importance of Agricultural Mapping in Soil Science. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(3), 5-8.
13. Yunusov, R., Ganieva, F. A., Artikova, M. I., & Atayeva, Z. A. (2022). THE DEPENDENCE OF THE GROWTH, DEVELOPMENT AND PRODUCTIVITY OF APPLE TREES ON THE FACTORS OF CARE ON LOW-SALINE SOILS OF THE BUKHARA REGION. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(02), 773-781.
14. Ruziev D. Y. The Emergence of New Forms of Musical Ensembles in Uzbekistan // EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 343-346.
15. Рамазанова, У. Х., & Рахматова, М. О. (2020). SOCIAL NORMS, SANCTIONS AND PERSONALITY. Вестник науки и образования, (21-2), 115-118.
16. Ramazanova, O. K., & qizi Mustaqimova, G. G. (2022). Formation and Development of National Musical Traditions. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(1), 336-339.
17. Kayumov I.F. Psixologicheskie istoki muzyki // Academy. 62:11 (2020). С. 56-58.
18. Kayumov Ibroxim Fayzulloevich, Juraeva Maftuna PLACE OF MUSIC IN EDUCATION OF SPIRITUAL-SPIRITUAL COUNTRIES 5-7 KLASOV OBshchEOBRAZOVATELNYX SCHOOL // Problems of pedagogy. 2020. №3 (48). URL:
19. Gaybullaevich N. F. THE ROLE OF FOLKLORE IN THE RAISING OF CHILDREN.
20. NURULLAYEV, F. (2021). Teaching Bukhara Children Folk Songs in Music Lessons as an Actual Problem. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 4(4).
21. Olimov, S. S., & Mamurova, D. I. (2021). Graphic Information Processing Technology and its Importance. European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630), 10, 1-4.

ADVANTAGES OF STUDYING ABROAD

Nurmatov Islambek Kyzilbekovich

Teacher of the department of general education of Jizzakh region legal technical school

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10397027>

Abstract. *This article describes in detail the advantages of studying in foreign countries. A student will have a lot of things to study in any foreign country. That is, to learn the culture, development, history, cultural and will have the opportunity to study their material heritage.*

Key words: *The benefits of studying abroad, the possibilities of studying abroad, the advantages of studying abroad.*

ПРЕИМУЩЕСТВА ОБУЧЕНИЯ ЗА РУБЕЖОМ

Аннотация. *В этой статье подробно описаны преимущества обучения в зарубежных странах. Студенту будет чему поучиться в любой зарубежной стране. То есть, изучить культуру, развитие, историю, культурологию и будет возможность изучить их материальное наследие.*

Ключевые слова: *Преимущества обучения за рубежом, возможности обучения за рубежом, преимущества обучения за рубежом.*

INTRODUCTION

Studying abroad can be a life-changing experience for any student. It's a chance to explore new cultures, learn new languages, and be exposed to new customs. While it can be challenging at times, students return home with a unique and expanded perspective on the world. First and foremost, studying abroad is a chance to immerse yourself in a foreign culture. You get to experience a different way of life, which broadens your horizons and helps you appreciate diversity. Learning about different customs, traditions, and beliefs provides you with a better understanding of the world around you.

Living and studying among people of a different culture also furthers your awareness of your own cultural perspectives, and helps you develop cross-cultural communication skills, a highly valuable ability in a globalized world.

Being immersed in a foreign language environment is also one of the best ways to learn a new language. You will not only have the chance to study the language academically, but you will also have the opportunity to practice your language skills in everyday interactions, reinforcing your studies in a way that the classroom cannot provide.

Employers are increasingly looking for candidates with international experience and language skills. Studying abroad demonstrates that you are adaptable, independent, and able to work in a global environment.

Employers are also seeking employees who can solve problems independently and think critically. Studying abroad can help you develop these skills, along with resilience and creativity, making you a more valuable asset to any organization.

One of the most obvious benefits of studying abroad is the opportunity to travel and explore new places. From weekend trips to nearby cities to longer excursions during extended breaks, studying abroad allows you to see the world in a way that is simply not possible as a tourist.

Moving to and living in a new country requires you to navigate unfamiliar territory, which can help you become more self-sufficient. It forces you out of your comfort zone and challenges you to adapt to new situations. While daunting at first, studying abroad builds resilience and self-confidence. Living in a foreign country can also help you develop a greater sense of empathy and understanding for others.

Studying abroad allows you to explore new cultures, languages, and academic opportunities. It can be an extremely incredibly rewarding and transformative experience that offers numerous personal and professional benefits. If you have the opportunity to study abroad, it is well worth considering.

It's likely that the university you choose for your international studies will have a large community of students both from the local area and all around the globe. If you take full advantage of this opportunity, you could graduate having established lasting friendships with people based in many different countries – great for future trips, and also a good basis for an international professional network. As Dalferes says, "Spending time studying abroad can provide an excellent opportunity to make new contacts and build invaluable relationships with peers from around the world."

Being part of an internationally diverse academic community can also enhance the quality of your learning, providing a wider spectrum of opinions and expertise – a point made by Professor Kimberly Hutchings, program director of the MSc in International Relations at the London School of Economics and Political Science (LSE).

The experience of university is, for most new students, a steep learning curve in gaining independence. But studying abroad takes that a whole step further, challenging students to really develop as individuals. Dee Roach says, "You obviously have to cope on your own when you are studying abroad. You have to be able to look after yourself and sort out your own affairs."

Studying abroad may well change the way you view all kinds of things which you'd previously taken for granted. Sarah Han of the Department of International Cooperation at the Korean Council for University Education says, "Studying abroad provides an opportunity to expand one's field of view and helps one to understand and analyze problems and phenomena from a longer-term, worldwide perspective." She adds, "Moreover, long-term experience in other cultures has a tendency to help one think objectively about oneself and one's home country, tolerate differences, and recognize and appreciate diversity."

Han continues to explain how this international experience prepares students for future careers: "Students are more open to new knowledge and expertise when abroad, and that knowledge is often more easily applicable and adaptable to situations requiring international interaction; thus one can expect to be more competitive in today's era of globalization."

Lauren Welch, head of advising for the US-UK Fulbright Commission in London agrees that studying abroad is likely to enhance your future job prospects. "Employers are looking to graduates to have international experience either by studying or working abroad. Now there are many more opportunities to study and work abroad, or stay on and work afterwards."

Dee Roach adds, "Anyone who is able to put on their CV that they studied abroad is at a great advantage in terms of impressing future employers. At a very basic level it will give you

something to talk about in an interview. But much more importantly it will prove to your potential employer that you have the ability to stand on your own two feet, that you can fit in when placed in different environments, and that you are resourceful and have initiative.”

For many international students, studying abroad is a chance to develop language skills, either through studying in a second language or by practicing the language spoken locally. A growing number of courses around the world are taught in English, particularly at graduate level, and of course proficiency in English has many applications across all kinds of careers. But indeed any additional language skills are an asset.

"Language skills obtained while studying abroad will always be beneficial to the student and their home country in both the short- and long-term," says Sarah Han.

As Lauren Welch points out, studying abroad is also a great opportunity to spend time in a location which is known as a leading global hub in your field of interest. This could mean you may have opportunities to learn from renowned experts and guest speakers, and perhaps gain some impressive work experience. For example, those studying finance may be attracted to global hubs such as New York, London or Hong Kong, while those interested in politics may be looking at universities in major political centers such as Washington DC or Brussels.

Dee Roach also notes that some countries are especially well-known as leaders in a particular field of research and development, or a particular strand of education. "Germany is synonymous with advances in engineering technology, the US with top business and management programs such as Harvard, MIT and Stanford (to name but a few), Australia screams art and design and sport, and Canada has its world-renowned 'co-op programs'."

Finally, studying abroad is a chance to travel more widely around the world region in which you're based. Obviously you will not just be tied to the university or city you are studying in. You will also have the time and opportunity to travel within and around that country. "Country-hopping during holidays and weekends is also possible, depending on where you are based. This will normally be with the added benefit of cheaper travel, as you will be armed with your student (discount)

CONCLUSION

The importance of international education cannot be understated. Students who participate in study abroad programs gain exposure to foreign cultures in a way that cannot be accomplished in a classroom or on vacation. These acquired skills and new perspectives make students more competitive in future career searches. Students can improve foreign language skills, gain intercultural competency skills, and develop confidence and independence. Choosing a study abroad program that allows students to complete courses relevant to the student's major allows them to not only experience personal growth but professional growth as well.

Studying abroad, or in an international environment at home, will enable you to make friends with people from all around the world. These are people whom you could go and visit in their own countries, so you could well end up experiencing even more of the world than the country you initially went to study in. There's nothing like visiting a country with a local; they'll show you what it's really like to live there, not just the side that the tourists see. You can also return the favour, of course, and invite your new international friends to come and stay with you in your own country; then you'll get to show an outsider all the things you love about

your own country. Their fresh perspective on your home country will likely be quite eye-opening and will help you see your own country from a different point of view. And it's always good to get a different perspective – it keeps you challenging your own opinions, an essential tenet of academia.

By signing up for a study abroad programme, you will get the chance to experience an aspect of your major that you might not have had exposure to at home. You must attend a reputable university for the best chance of finding employment after graduation. Employers highly value certain schools and programmes, such as a master's in business administration. Therefore, attending a university outside your home nation may be the best choice for your future if your native country doesn't provide the same degree of education. You could study at universities with leading researchers in your field, visit historical libraries and archives, or explore cutting-edge art scenes and this is one of the benefits of studying abroad that should alone convince you to take that leap. All of these new experiences help you better understand the material you're studying.

REFERENCES

1. Mavrulov A. The general state of culture of Uzbekistan in the modern process: problems, directions of development (1970-1990) // nauka publishing house. doct. scientific gorge diss. – T. 1993;
2. Mavrulov A., Dekhkonov I. Nationalism and internationalism in culture // Problems of culture and spirituality. – T., 1994. – B. 9-18. Cultural history. Textbook. – T.: "Teacher", 2007
3. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated November 1, 2018 No. PP-3990 "on holding the International Festival of melon art"
4. Performance of Shavkat Mirziyoyev at the International Festival bakhshichilik. April 6, 2019
5. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "on holding an international Status Conference" dated April 6, 2018.
6. The Law of the Republic of Uzbekistan "On cultural activities and cultural organizations" dated January 20, 2020.
7. Newspaper "Culture". 2021 years
8. Rajabov T. I., Rutamova M. F. The Formation of the Spiritual and Moral Qualities of Students through Folk Songs in Continuing Education is an Urgent Pedagogical Problem //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2022. – T. 2. – №. 2. – C. 404-408.
9. Rajabov, T. I. (2022). THE ROLE OF BUKHARA FOLKLORE SONGS IN YOUTH EDUCATION IN THE SYSTEM OF CONTINUOUS EDUCATION. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(1), 884-889.
10. Rajabov, T. I., & Rajabov, J. I. (2022). The Formation of Spiritual and Moral Qualities of Students through Folk Songs is an Urgent Pedagogical Problem. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(1), 331-335.
11. Islomovna M. F. et al. DESIGNING THE METHODOLOGICAL SYSTEM OF THE TEACHING PROCESS OF COMPUTER GRAPHICS FOR THE SPECIALTY OF

ENGINEER-BUILDER //Journal of Contemporary Issues in Business & Government. – 2021. – Т. 27. – №. 4

12. Shadieva, S. S., Borieva, D. I., & Rakhimova, M. A. (2022). The Importance of Agricultural Mapping in Soil Science. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(3), 5-8.
13. Yunusov, R., Ganieva, F. A., Artikova, M. I., & Atayeva, Z. A. (2022). THE DEPENDENCE OF THE GROWTH, DEVELOPMENT AND PRODUCTIVITY OF APPLE TREES ON THE FACTORS OF CARE ON LOW-SALINE SOILS OF THE BUKHARA REGION. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(02), 773-781.
14. Ruziev D. Y. The Emergence of New Forms of Musical Ensembles in Uzbekista//EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. –2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 343-346.
15. Рамазанова, У. Х., & Рахматова, М. О. (2020). SOCIAL NORMS, SANCTION AND PERSONALITY. Вестник науки и образования, (21-2), 115-118.
16. Ramazanova, O. K., & qizi Mustaqimova, G. G. (2022). Formation and Development of National Musical Traditions. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(1), 336-339.
17. Kayumov I.F. Psixologicheskie istoki muzyki // Academy. 62:11 (2020). С. 56-58.

FAME AND THE MEDIA

Nurmatov Islambek Kyzilbekovich

Teacher of the department of general education of
Jizzakh region legal technical school

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10397051>

Abstract. *The general hypothesis of the work is that fame generated by media plays a part in creating opinion by legitimising anthropomorphic icons which, as models, assist in structuring the present day's social hierarchies. Based on a field study about television news and on a case study of Operación Triunfo, the articles concludes that media fame, which plays a decisive role in the formation of public opinion, express the nature of the media. as creators of a virtual reality and synthesisers of actual reality.*

Key words: *Fame, reality, media, public opinion, news, Operación Triunfo*

ИЗВЕСТНОСТЬ И СРЕДСТВА МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

Аннотация. *Общая гипотеза работы заключается в том, что известность, генерируемая средствами массовой информации, играет определенную роль в формировании общественного мнения путем легитимации антропоморфных икон, которые, как модели, помогают структурировать современные социальные иерархии. Основываясь на полевых исследованиях телевизионных новостей и тематическом исследовании Operación Triunfo, в статьях делается вывод о том, что известность в СМИ, которая играет решающую роль в формировании общественного мнения, отражает природу СМИ. как создателей виртуальной реальности и синтезаторов реальной реальности.*

Ключевые слова: *фрейм, реальность, СМИ, общественное мнение, новости, тройственная операция.*

INTRODUCTION

Internet fame is not a new concept. We are now seeing our third or second generation of young people finding 'fame' online. Fame online looks different now than it did over a decade ago, nowadays, it's serious business! The goal might still be to have increased followers, but the number of followers and engagement can now directly correlate with how much money you can make.

Anyone and everyone can choose to make their account a 'business' one. Young people are collaborating with brands, creating content and promoting products, and it can be quite a lot to handle when you're at such a young age.

Social media fame can bring many positive qualities but it can also potentially lead to young people involving themselves in harmful behaviour in order to keep up with expectations and 'likes'. In this aspect, it can show the negative culture around fame online and what people will do to make money even when a bad spotlight is placed on them.

There's people that go viral for good or bad reasons. We might see someone suddenly promoting a product who then goes on to have a line of merchandise with their face or catchphrase on, trying to make the most of their short lived fame. There are those with a talent who have built a name or business on the grounds of something more solid. These people don't just do ad's, they are brand ambassadors, have tight contracts and have to deliver enough

content to keep up with their quotas. Another category of the 'Insta famous' are the activists, campaigning for human rights and many other political issues. All of these carry a weight and pressure which for younger people could have a seriously negative impact on their health and wellbeing.

A conundrum that has been going on for decades, is how teens and 20 somethings are expected to say just the right thing in response to a complex issue they are probably only just learning about. If young people don't say the right thing, they may expect abuse, a loss of followers and therefore a loss of earnings. If they say nothing, then it is common to be branded with shame. Having this exposure can lead to other causes for concern such as anxiety and self-hatred.

How can we support young people that have ambitions to be 'Insta famous', or have found themselves in a position where they suddenly have a large following?

Understand why and help channel creativity. Being famous for being famous is probably not the best motivation. If a young person wants to grow their following and be a 'name', try to help them find their niche, whether that's gaming, music, art, animals or anything they take an interest in. They are likely to have a bit more success and feel fulfilled if their content is about something they are good at or interested in.

Be aware of the potential increased pressure or responsibility. Having a heightened awareness of the young person's welfare and how their online life might impact it will mean you can notice and respond faster if they need help. Help might just be encouraging them to have some time off, take a break or supporting them to find another project that is not scrutinised so publicly.

Set some ground rules and doing the homework. Rules can be flexible and can change in the face of different issues. Homework is research and the more that is done, the better footing they will have.

Having a separate private account to share more personal updates with close friends and family

Putting time into researching political issues before speaking publicly on them. Setting a boundary that you don't have to respond immediately

Similarly, researching and looking into brands and people that want to use their following to promote products. For example, a person who uses their platform to educate about global warming would get quite a bit of flack if they promoted an unsustainable product.

Agree principals. If for example the young person has a keen interest in the environment, knowing what principals that entails will help when choosing brands you want to work with.

Lastly, if young people are looking to generate an income and use their social media platform to promote, it's important they are familiar with advertising standards and play within the rules. Here is some more info on this from the Advertising standards agency; <https://www.asa.org.uk/news/making-your-marketing-an-insta-nt-compliant-success.html>

Fame may seem easier to obtain than it was 10 or 20 years ago, with the help of social media, but the lure and excitement of it seems to not have diminished at all. There are certainly new factors and risks to consider but we can't discourage young people from their aspirations and ambitions, we just need to learn how to help them in a safe and productive way. There are

now many examples of people doing it well and role models to look up to, and there are also stories of where it has gone wrong. We are looking at another generation making waves, and hopefully they will be better placed with all this resource around them.

The Internet revolutionizing throughout the decades and giving one an opportunity to participate in a virtual culture has produced a dramatic change in what an ordinary person can attain: Today, social media such as Instagram, Youtube, and Twitter gives people an opportunity to achieve mainstream success. But, has this alteration in modern society helped diminish the exclusiveness in the fame world? The answer is yes and no. Social media has allowed one to showcase their talent and ambition. Justin Bieber's popularity is an example of becoming well-known through an online presence. However, this powerful motive to gain adoration online has been abused. Individuals now can prosper on platforms by posting lip-syncing videos of various songs they enjoy.

Teenagers on the app TikTok are prone to receiving millions of views over a simple video that required no effort. In the era of technology, many that partake in social media only value the entertainment quality and promote people who do not express hard work and dedication.

Social media is a crucial aspect of our lives. It has now been created for people to receive fame for those who inspire in becoming mainstream. Celebrity status has been redefined for generations; however, this new wave of "internet personalities" shows how accessible stardom is in the mode.

CONCLUSION

Human beings are social creatures. We need the companionship of others to thrive in life, and the strength of our connections has a huge impact on our mental health and happiness. Being socially connected to others can ease stress, anxiety, and depression, boost self-worth, provide comfort and joy, prevent loneliness, and even add years to your life. On the flip side, lacking strong social connections can pose a serious risk to your mental and emotional health.

In today's world, many of us rely on social media platforms such as Facebook, Twitter, Snapchat, YouTube, and Instagram to find and connect with each other. While each has its benefits, it's important to remember that social media can never be a replacement for real-world human connection. It requires in-person contact with others to trigger the hormones that alleviate stress and make you feel happier, healthier, and more positive. Ironically for a technology that's designed to bring people closer together, spending too much time engaging with social media can actually make you feel more lonely and isolated—and exacerbate mental health problems such as anxiety and depression.

If you're spending an excessive amount of time on social media and feelings of sadness, dissatisfaction, frustration, or loneliness are impacting your life, it may be time to re-examine your online habits and find a healthier balance.

REFERENCES

1. BOURDIEU, P. "Le marché des bien symboliques". L'année sociologique, p. 49, 1971.
2. BRETON, P. L'utopie de la communication. Paris: La Découverte, 1997.
3. CASTELLS, M. La era de la información. 1- La sociedad red. 2- El poder de la identidad. 3- Fin de milenio. Madrid: Alianza

- Editorial, 1996, 1997, 1998.
- 4.DURKHEIM, É. Formas elementales de la vida religiosa. Madrid: Akal, 1982.
 - 5.DÉBORD, G. Comentarios a la sociedad del espectáculo. Barcelona: Anagrama, 1990.
 - 6.ECHEVERRÍA, J. Telépolis. Barcelona: Destino, 1994. EPSTEIN, E. J. La gran ilusión. Dinero y poder en Hollywood. Barcelona: Tusquets, 2007.
 - 7.FIELD, S. Screenplay. New York: Dell Publishing co, 1984.
 - 8.GAMSON, J. Claims of fame: celebrity in contemporary America. University of California Press, 1994.
 - 9.GINER, S. Carisma y razón. Madrid: Alianza Editorial, 2003.
 - 10.GOFFMAN, E. La presentación de la persona en la vida cotidiana. Buenos Aires: Amorrortu Editores, 1981.
 - 11.JANSEN, K. B. A Handbook of Media and Communication Research. London: Routledge, 2002.
 - 12.LIPPMANN, W. Public Opinion. New York: The free press, 1965. La opinión pública. Madrid: Langre, 2003.
 - 13.MATTELART, A. Historia de la sociedad de la información. Barcelona: Paidós, 2002.
 - 14.MEYER, T. Media Democracy. Cambridge: Polity, 2002.
 - 15.MCLUHAN, H. M. El aula sin muros. Buenos Aires: Ediciones Cultura Popular, 1968.
 - 16.MILLS, C. W. La élite del poder. México: Fondo de Cultura Económica, 1993. The power elite. New York: Oxford University Press, 1956.
 - 17.QUÉAU, P. Le virtuel. París: Éditions Champ Vallon/INA, 1993.
 - 18.RAMONET, I. (ed.) La post-televisión. Barcelona: Icaria, 2002.
 - 19.SENNET, R. La cultura del nuevo capitalismo. Barcelona: Anagrama, 2007.
 - 20.THOMPSON, J. B. Los medios y la modernidad. Una teoría de los medios de comunicación. Barcelona: Paidós, 1998.

УЎК: 616-005.6+ 616-005.1-08+ 618.3-06

THE ROLE OF ANTIPHOSPHOLIPID SYNDROME IN THE CAUSE OF REPRODUCTIVE LOSSES

Ashurova N.G.

E-mail: ashurovanigora.1972@gmail.com

Soliyeva N.K.

<https://orcid.org/0000-0001-5679-8101>

Rajabova D.Kh.

E-mail: xayriddinova0101@gmail.com

Bukhara State Medical Institute named after Abu Ali ibn Sina Uzbekistan Bukhara,
A.Navoi st. 1 Tel: +998(65) 223-00-50 e-mail: info@bsmi.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10397065>

Abstract. *This article provides an overview of scientific studies and their results on miscarriage, miscarriage, the role of antiphospholipid syndrome in preterm birth. According to the conclusions of domestic and foreign authors, the improvement of the principles of pregravid preparation is of unsurpassed importance in the prevention of complications of the antiphospholipid syndrome.*

Key words: *fetoplacental system, antiphospholipid syndrome, reproductive losses, hemostasis, hypoxia, malnutrition.*

РОЛЬ АНТИФОСФОЛИПИДНОГО СИНДРОМА В ПРИЧИНАХ РЕПРОДУКТИВНЫХ ПОТЕРЬ

Аннотация. *В этой статье представлен обзор научных исследований и их результатов, касающихся невынашивания беременности, невынашивания беременности, роли антифосфолипидного синдрома в преждевременных родах. Согласно выводам отечественных и зарубежных авторов, совершенствование принципов прегравидарной подготовки имеет непревзойденное значение в профилактике осложнений антифосфолипидного синдрома.*

Ключевые слова: *фетоплацентарная система, антифосфолипидный синдром, репродуктивные потери, гемостаз, гипоксия, недостаточное питание.*

Actuality.

Inability to bear a pregnancy is one of the most common obstetric pathologies among women in the world, and in recent years, a large number of scientific researches have been carried out to prevent this pathology, the development of childbirth complications and reproductive losses in pregnancy. is devoted to the identification of high-risk groups. According to the World Health Organization (WHO), infertility is 7-10% of all pregnancies in developed countries, and 15-20% in developing countries. Antiphospholipid syndrome and disorders of the hemostasis system in women who are unable to bear pregnancy, improvement of the principles of pregravidarum training in order to prevent reproductive losses based on the study is one of the serious problems that need to be solved today.

At the world level, a number of scientific researches are being carried out in order to achieve high efficiency in terms of the causes, course and results of treatment tactics of infertility in women. In particular, to assess the role of antiphospholipid antibodies in the

development of disorders of the hemostasis system from the first period of pregnancy and their effect on local blood flow, the formation of functional disorders of the placental system; to determine the role of antiphospholipid syndrome and its markers in predicting and early diagnosis of dysfunction of the fetoplacental system; The development of modern methods of measures to reduce disability and death among pregnant women complicated by normal miscarriage remains the priority of scientific research.

The results obtained from the scientific research carried out so far at the world level have revealed the role of antiphospholipid syndrome in the inability to bear a pregnancy. It was found that the appearance of antiphospholipid autoantibodies, including IgG and IgM-type antibodies b2-glycoprotein, in the blood of a pregnant woman leads to the inability to carry a pregnancy [13, 24-30 b; 23, 1032-1036 b]. According to modern views, AFS contributes to activation of hemostasis thrombocyte connection, violation of hemostatic potential and increase of endothelial damage. Such changes have a negative effect on the formation of infarct zones, ischemia of the chorion with villi, disruption of the utero-placental system, development of hypoxia and hypotrophy in the fetus, as well as the development of the fetus [21, 126-127 b; 22, 31 b].

The aim of the study is to achieve early diagnosis and reduction of reproductive losses based on studying the characteristics of the hemostasis system and fetoplacental blood circulation system in pregnant women with antiphospholipid syndrome.

Material and methods

Methods such as general clinical-laboratory, biochemical examination, determination of hemostasiogram, functional-diagnostic examinations (UTT examination), statistical analysis were used in the research.

Results and analyses

The practical significance of the research is that the obtained results, developed scientific conclusions are useful in the implementation of complex treatment measures for the biochemical status of women with normal miscarriage, as well as early diagnosis of the risk factors of reproductive losses, prepregnancy preparation in women with biochemical markers. , it is explained by conducting pregnancy according to an improved algorithm, carrying out complex medical measures on time, increasing the effectiveness of treatment and improving the quality of life.

The scientific significance of the results of the research is that as a result of determining the anamnestic, biochemical, condition of women with inability to bear pregnancy, AFA, β 2-glycoprotein, volchanic anticoagulants contribute to the development of normal miscarriage and early diagnosis and prognosis of reproductive losses, as well as in the development of comprehensive treatment measures and women makes a significant contribution to the improvement of scientific research in the field of obstetrics and gynecology. The obtained results are explained by the fact that they allow to determine new aspects in theoretical and practical medicine. Based on the scientific results obtained on the determination of the condition of antiphospholipid syndrome in normal miscarriage at the reproductive age:

Methodological recommendation "Methods to increase the efficiency of detection of antiphospholipid syndrome in infertility" was approved (Reference No. 8n-d/54 dated January 25, 2022 of the Ministry of Health). As a result, it served to create optimal options for early

diagnosis, clinical course, and laboratory diagnosis of complications with inability to bear pregnancy;

The results obtained during the research in terms of improving the efficiency of diagnosis and treatment were applied to health care practice, including the practice of family polyclinic No. 8 in Bukhara and the maternity complex of Bukhara city, the maternity hospital of Bukhara district medical association (Health conclusions of the Ministry of Conservation No. 8n-7/102 of February 2, 2022). Results applied to practice in women with infertility complications, improve the quality of treatment and diagnosis, reduce the frequency of complications of the disease and women's death, reduce the cost of treatment and assess the quality of life of patients.

Summary

1. An increase in Volchanka anticoagulant >2 , antiphospholipids and $\beta 2$ GP $>10U/ml$ led to a sharp formation of autoantibodies and activation of coagulation hemostasis with a procoagulant effect, which contributes to an increase in the risk of microthrombosis and is an early sign of the development of implantation and placentation disorders.

2. An increase in the production of antiphospholipid antibodies $> 12U$ ml and its binding to cell membrane phospholipids leads to a decrease in blood flow in the vessels of the uterus-placental system and a tendency to thrombosis, which leads to metabolic changes.

3. Blood flow in the uterine artery (right) in women with AAA due to normal miscarriage during early pregnancy with the determination of blood flow in the uterine artery during the first trimester and pre-clinic study of the violation of FPS formation patterns and termination of pregnancy is the first sign to predict the diagnosis of the threat. An unfavorable prognostic criterion for the development of structural and functional disorders of the placenta is an increase in the resistance index in the uterine artery by 10.2% and the systolic-diastolic ratio by 3.1%.

4. In women with AFS, complex treatment including anticoagulants, antiaggregants, and cyclic hormonal therapy prior to pregnancy ensures successful subsequent pregnancies and improves perinatal outcomes by -87%.

5. Detection and timely correction of early hemostasiological disorders in patients with AFS before and during pregnancy, reproductive losses - 2.5 times, damage to the perinatal central nervous system in newborns - 2.3 times, and fetal growth restriction – 3.0 times is significantly reduced and serves to improve.

REFERENCES

1. Abaeva I.Sh. Klinicheskoe znachenie controllya za markerami vospaleniya u beremennix s sindrom poteri ploda i trombophilia: autoref. dis. sugar Med. science M. 2011; S.23.
2. Alieva S.A., Odamanova M.A, Allakhkulieva S. Z. Znachenie tsirkulyatsii antiphospholipidnix antitel u genshin s autoimmunnimi zabolevaniyami shitovidnoy jelezi i sindrom poteri ploda v anamnesie // Akusherstvo, gynecology i reproduction. 2015. No. 1.S.-142-149.

3. Akhmadjonova G. M. Izuchenie system of hemostasis beremennix s antiphospholipidnym syndrome and zavisimosti ot method lecheniya // Molodoy ucheniy. — 2017. — No. 24 (158). P.55-57.
4. Batrak N.V., Malyshkina A.I. Faktori riska privichnogo nevinashivaniya beremennosti// Vestnik Ivanovskoi meditsinskoi akademii. 2016; 21(4): P.37-41.
5. Vereina Natalya Konstantinovna, Sinitsyn S. P., Chulkov V. S. Frequency of antiphospholipid antibodies and antiphospholipid syndrome and ginseng thromboses with obstetric complications and anamnesis // Ekologiya cheloveka. 2011. No. 11. P. 67-72
6. Genievskaya M.G., Makatsaria A.D. Dlitelnaya therapy s primeneniem fractsiparina u beremennix s antiphospholipidnim syndrome // Akush. i gynecological. 2002. #1. S. 24-27.
7. Golovach I.Yu., Egudina E.D., Rekalov D.G. Porazhenie pochek na fone antiphospholipidnogo syndrome // Pochki. 2019. No. 3. S. 64-70.
8. Goncharova A.A., Kravchenko E.N., Krivchik G.V., Votrina I.R., Chebakova V.Yu. Antiphospholipid syndrome in obstetric practice // Mat i ditya v Kuzbasse. 2018. No. 1 (72). S. 52–56.
9. Dzhabieva A.A. Iskhodi beremennosti i rodov u genshin s ugrojayushim nevinashivaniem v rannie sroki //avtoref diss... k.m.n. - Moscow, 2012. P.4-5.
10. Jabchenko I. A., Sipkun A. G., Zhitsky A. M., Skripchenko N. Yes. Sovremennie podkhodi k diagnostice i lecheniyu placentarnoy dysfunktsii // Tavrichesky mediko-biologicheskij vestnik. -2011. -T.14. - No. 3. -ch.1(55). P.81–88.
11. Zaporozhan V.I., Linnikov V.I., Evdokimova V.V. Catastrophe antiphospholipid syndrome in obstetric practice // ScienceRise. - 2015. T. 5. No. 4.S. 61-64.
12. Zaripova D.Ya., Tuksanova D.I., Negmatullaeva M.N. Osobennosti techeniya perimenopauzal'nogo perekhoda zhenshchin s ozhireniem. Novosti dermatovenerologii i reproduktivnogo zdorov'ya. № 1-2.2020 Str.39-42.– 66.
13. Zaripova D.Ya. Sharipova R.G. Efficiency of hormone replacement therapy in prevention menopausal therapy. Academia an international multidisciplinary research journal. Vol.10, issue 8. Page 422.
14. Zaripova D. and Sharipova R. Comparative evaluation of the use of aleandronic acid in menopausal women complicated by osteoporosis. European journal of biomedical and pharmaceutical sciences. Vol-7, issue-6.
15. Djalilova, Z. (2023). PEDAGOGICAL EDUCATIONAL TECHNOLOGY: ESSENCE, CHARACTERISTICS AND EFFICIENCY. Академические исследования в современной науке, 2(23), 29-38.
16. Djalilova, Z. (2023). THE SIGNIFICANCE AND POSITION OF TEACHING METHODS IN PROFESSIONAL TRAINING. Solution of social problems in management and economy, 2(10), 31-42.

M. S. ANDREYEV- ILMIY FAOLIYATI

Toshpo'latova Shaxnoza Shuhratovna

Osiyo Xalqaro Universiteti

“Tarix va filologiya” kafedrasi tarix fani o'qituvchisi

toshpulatovashaxnozashuhratovna@oxu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10396890>

Annotatsiya. Mazkur maqolada M. S. Andreyevning hayot yo'li, ilmiy faoliyati xususida to'xtalib, O'rta Osiyoning turli hududlarida ya'ni maktablardagi ish faoliyati, etnologik faoliyati natijasida hududlarning tilini o'rganganligi haqida ma'lumotlar bayon etilgan. Shuningdek “Xuf vodiysi tojiklari” asari orqali fanga birinchi bo'lib ma'lum bo'lgan tojiklarning xuftiy xalqi etnologiyasi olimning faoliyati natijasi hisoblanadi.

Kalit so'zlar: M.S. Andreyev, etnolog, etnograf, tilshunos, arxeolog, inspektor, mudir, “Xo'jand bo'yicha tarixiy qaydlar” nomli tadqiqot, “Xuf vodiysi tojiklari” asari, “Angren daryosi vodiysidagi, arxeologik qiziqarli joylar” maqola.

M. S. ANDREYEV-SCIENTIFIC CAREER

Abstract. M. In this article. S. The life path, scientific activity of Andreyev is highlighted, and information is described that he studied the language of the regions in different regions of Central Asia, that is, as a result of his work in schools, ethnological activities. Also the Ethnology of the khuftian people of the Tajiks, first known to science through the work “Tajiks of the Khuf Valley”, is the result of the activist activity of the scientist.

Keywords: M.S. Andreyev, ethnologist, ethnographer, linguist, archaeologist, inspector, manager, a study entitled “historical notes on Khojand”, the work “Tajiks of the Khuf Valley”, the article “in the Valley of the Angren River, places of archaeological interest”.

M. S. АНДРЕЕВ - НАУЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Аннотация. В этой статье М. С. Касаясь жизненного пути, научной деятельности Андреева, приводятся сведения о его изучении языков регионов в различных районах Средней Азии, то есть в результате работы в школах, этнологической деятельности. Также результатом деятельности ученого является этнология хуфтинского народа таджиков, которая впервые стала известна науке благодаря работе “таджики Хуфтинской долины”.

Ключевые слова: М.С. Андреев, этнолог, этнограф, лингвист, археолог, инспектор, заведующий, исследование “Исторические записки по Ходжанду”, работа “таджики Хуфской долины”, статья “археологические достопримечательности в долине реки Ангрен”.

M. S. Andreyev nafaqat olim, etnograf, tilshunos va arxeolog, etnolog sifatida tanilgan, balki inqilobdan oldingi Turkiston sharoitida u o'z kuchi va imkoniyatlaridan kelib chiqib, Xo'jand va Jizzax viloyatlarida maktab ishlarini o'qitishni takomillashtirish va tartibga solishga ko'maklashgan ham. Ushbu faoliyat ayniqsa 1914-yildan 1918- yilgacha, M. S. Andreyev Samarqand viloyatining 2-tumanidagi xalq bilim yurtlari inspektori bo'lib ishlaganida faol amalga oshirilgan. 1893- yilda M. S. Andrev O'qituvchilar seminariyasini tamomlagan va davlat stipendiati sifatida u Turkiston hududida 6 yil rus-mahalliy maktablarda xizmat qilishi kerak edi. Maktablarda bo'sh ish o'rinlari yo'qligi sababli M. S. Andreyev Xo'jand bilim yurti

qoshidagi kechki kurslar mudiri lavozimida ishlagan. M. S. Andreyev hayotida mudirlik lavozimi shunday bo'ldiki, bu tayinlanish 1893-yil aprel oyida Turkiston o'lkasi bilim yurtlari bosh inspektori F. M. Kerenskiy tomonidan o'tkazilgan bilim yurtining taftishiga to'g'ri keldi. Uning ta'kidlashicha, rus tilidagi darslar “noto'g'ri va muvaffaqiyatsiz” o'quvchilar inspektorga rus tilini o'rganish istagi bilan “ular uni o'rgana olmaydilar”, deb aytishdi, chunki o'qituvchisi mahalliy tilni bilmaydigan, rus maktabida darslar yomon tashkil etilgan edi.

Turkiston o'lkasi, shoshilinch ravishda rus tili o'qituvchisi lavozimini egallash uchun munosib odamni qidiradi. Bu paytda o'qituvchilar seminariyasini endigina tugatgan M. S. Andreyev bo'lib chiqdi, mahalliy urf-odatlar va tillarni yaxshi biladigan olim maktabga kelgan M. S. Andreev bu yerda nafaqat tashlab ketilgan o'quv ishlariga duch keldi, balk u hokimiyatning maktablar va maktablarga bo'lgan munosabatiga hayron bo'ldi, ularning soni ham kam edi, ularning og'ir moddiy va moliyaviy ahvoli va maktabni saqlash politsiya uchastkasini isitish va yoritish uchun ajratilgan mablag bilan deyarli bir xil mablag' bilan ta'minlandi, o'qituvchilarning ish haqi juda past edi. M. S. Andreyev kechki kurslar mudiri bo'lib ishlaganida yiliga atigi 240 rubl va shahar bog'bonlari 900 rubl olgan o'sha yillardagi ahvolini eslab, M. S. Andreyev shunday yozgan: “oyiga 20 so'm maosh olgan, bu pul bilan u o'zining yashashi, otini boqadi, xizmatkorlarni yollashga yetgan. Bir kuni Xo'jandga Nalivkin kelganida mening ahvolim yaxshilandi. U mening daromadim kamligini, ahvolim yomonligini ko'rdi. O'sha paytda Xo'jandda Nalivkin do'sti Glushanovskiy viloyat boshlig'i bo'lgan. Nalivkin u bilan gaplashgan va u menga yordam berdi va bundan tashqari, u meni o'g'liga o'qituvchi sifatida taklif qildi va meni ovqatlantirdi.

Keyinchalik, 1894-yilda M. S. Andreyev Turkiston o'qituvchilar seminariyasiga mahalliy tillar amaliyotchisi etib tayinlandi. Bu yerda u seminariyaning so'nggi uchta sinfida fors tilidan dars bergan, barcha sinflarda o'zbek tilida amaliy va nazariy mashg'ulotlar o'tkazgan. 1896-yil apreldan 1897-yil martgacha M. S. Andreyev Toshkent bilim yurtida o'zbek tili o'qituvchisi bo'lib ishlagan. O'sha yillarda maktablar va maktablar uchun darsliklar nashr etishga umuman e'tibor berilmagan. M. S. Andreyev qisqa vaqt ichida o'zbek tili bo'yicha darslik tuzdi. N. P. Ostroumovning fikricha, bu qo'llanma o'z maqsadiga to'liq mos kelgan edi. N. S. Lukoshin esa yozuvni o'rganish uchun eng yaxshi darslik M. S. Andreyevning ishi deb hisoblagan. M. S. Andreyev bilim yurtida o'qituvchi bo'lib ishlaganida ingliz tili kurslariga qatnaydi, unda u N. S. Lukoshin bilan tanishadi. 1897-yildan kasallik tufayli M. S. Andreyev uning iltimosiga ko'ra seminariya va Toshkent bilim yurtida ishlashdan ozod etilgan. Shunday qilib, uning pedagogik faoliyatining birinchi bosqichi tugadi. 1913-yilda Turkiston o'lkasidagi o'quv muassasalari menejeri va Rossiya ma'rifat bo'limi o'rtasida mavjud maktablar ustidan nazoratni kuchaytirish maqsadida hududda to'rtta yangi inspektor tashkil etilishi to'g'risida yozishmalar bo'lib o'tdi.

Hindistondan O'rta Osiyoga xizmatga ketayotgan Turkiston viloyati bilim yurtlari bosh inspektori nomiga uni inspektor lavozimiga tayinlash to'g'risida iltimosnoma bilan murojaat qiladi. Bunday lavozimga tushish juda oson emas edi. M. S. Andreyev bilan birgalikda yana 27 kishi ariza berdi. 1913- yil oxirida xalq ma'rifat departamenti Turkiston viloyati bilim yurtlari bosh inspektoriga yangi tasdiqlangan to'rtta bilim yurtlari inspektoriga ish haqi to'lash uchun kredit ochishga ruxsat berdi. A. A. Semyonovning 346 va boshqa hamkasblarining iltimosnomasi tufayli 347 o'quv idorasi bo'yicha 1914-yil 13-yanvardagi buyruq bilan M. S.

Andreyev ma'rifat vazirligi idorasi bo'yicha Samarqand viloyati 2-tuman xalq bilim yurtlari inspektori etib xizmatga o'tkazildi. Uning yashash joyi Xo'jand shahri deb belgilangan. M. S. Andreyevning ma'lumotlarida, bu haqida o'ttiz yil o'tgach, 9 ta rus va 2 ta rus-mahalliy maktablar, shuningdek, 9 ta madrasa va 700 ta maktablar bo'lgan, ammo ularning o'rtasiga aralashish tavsiya etilmagan. O'zbekiston SSR Markaziy davlat tarixiy arxivida Samarqand viloyati 2-tuman xalq bilim yurtlari inspektori M. S. Andreyevning 1914-yildagi hisobotida aytilishicha, o'sha paytda uning tasarrufida 5 ta rus-mahalliy maktablar, 3 ta temir yo'l bilim yurtlari bo'lib, ularda 757 nafar o'g'il, 392 nafar qiz ta'lim olgan, ulardan mahalliy millat vakillari: — o'g'il bolalar-223, qizlar-2, jami madrasalar 61, maktablar — 666 edi. Ushbu ma'lumotlar 1913-1914 yillarda Xo'jand va Jizzax viloyatlarida maktablar va o'quvchilar soni to'g'risidagi ma'lumotlarni aniqlashtirishga imkon beradi. M. S. Andreyevning inspektorlik faoliyati birinchi urush davriga to'g'ri keldi. Bu Turkiston hududidagi maktablar va bilim yurtlari holatiga jiddiy ta'sir ko'rsatdi. "Men bu yerga kelganimda maktablarning yetishmasligi tufayli qancha bolalar umuman ta'limsiz qolayotganini ko'rganimda men o'zimni 1-marotaba yomon his qilganman" — deydi M.S.Andreyev.

Biroq, kundalik ish jarayonida olim o'z bilimlarini doimiy ravishda to'ldirib bordi. U g'urur bilan: "mening asosiy universitetim O'rta Osiyo bo'ylab mustaqil sayohatlarim edi", degan.

M. S. Andreyev boshlang'ich ta'limni Toshkentda erkaklar gimnaziyasida oldi, u yerda 2 yil tayyorgarlik va 4yil asosiy sinflarda o'qidi. 1889 yilda u yerdan Turkiston o'qituvchilar seminariyasiga ko'chib o'tgan. Seminariyada o'quv dasturi, xalqning maqsadlari uchun emas, birinchi navbatda o'quvchilarga mahalliy tillarni yaxshi bilishlariga qaratilgan edi. Buning ajablanarli joyi yo'q, agar seminariyada bir hafta davomida talabalar matematikani 11 soat, geografiyani 9 soat, tarixni 8 soat, pedagogikani 6 soat o'rgandilar va mahalliy tillarni o'zlashtirish uchun haftasiga 37 soat ajratdilar. Seminarchi sifatida M. S. Andreyev Toshkentning eski shahar qismiga tez-tez borib turgan va vaqt o'tishi bilan madrasaning ba'zi talabalari va ular orqali madrasa dodxohi Qozi Sharif-Hoji oilasi va Eshon Qulidagi Ubaydulla Maxsum mudarrisilari bilan yaqinroq bo'ldi. Seminariyada o'qish yillarida Andreyev kasal bo'lib qoldi va shifokorlar maslahati bilan tog'larga sayohat qildi. U Chimkentda bo'lganida qirg'iz ko'chmanchi ovuliga qo'shilib, uning hayoti va turmush tarzini diqqat bilan kuzatgan. Andreyevning xotiralarida saqlanib qolgan dalillarga asoslanib, V. P. Nalivkinning mahalliy xalqlarning tillarini, xususan tojik tillarini o'zlashtirishdagi roli to'g'ri ta'kidlangan.

M. S. Andreyev tillarni o'rganishni, xalqlarning o'tmishi haqidagi tarixiy hujjat sifatida ko'rib chiqdi. Til bo'yicha yozuv materiallarini yig'ishda, uning ta'kidlashicha: "agar biz madaniyatning turli bosqichlari bilan bog'liq bo'lgan so'zlarning ma'lum bir to'plamini olsak va ularni shunga mos ravishda ishlab chiqsak, O'rta Osiyo madaniyati tarixidagi ko'plab bosqichlarni aniqlash uchun katta qo'llanmaga ega bo'lamiz". Olimning xalq ijodiyoti asarlarini — folklorini to'plash va o'rganishga bo'lgan e'tibori xarakterlidir. Folklor, M. S. Andreyev ta'kidlaganidek, birinchi navbatda "xalqning o'zi haqida jonli guvohligi" sifatida qadrlidir. Bu uning hayoti, oilaviy va ijtimoiy munosabatlari, uy sharoitlari, e'tiqodlari, marosimlari va urf-odatlarini aks ettiradi. Unda siz uning o'tmishidan qolgan voqealarni kuzatishingiz, uzoq o'tmishdagi voqealar, uzoq vaqtdan beri saqlanib qolgan e'tiqod ko'rsatmalarini topishingiz mumkin.

V. P. Nalivkinning M. S. Andreyevning olim sifatida shakllanishidagi roli beqiyos ahamiyatga ega edi. U Turkiston o'lkasining tarixi, etnografiyasi, islom madaniyatiga doir ko'plab asarlar yozgan, o'zbek ("sart"), fors tillari bo'yicha qo'llanmalar yaratgan, "sartcha" (o'zb.)-ruscha, ruscha-"sartcha" (o'zb.), ruscha-forscha lug'atlar tuzgan. Akademik V. V. Bartoldning ta'rificha, V. P. Nalivkin. "ruslar orasida o'zbek tili va turmushini eng yaxshi bilgan" olim edi. V. P. Nalivkin yosh Andreyevning sevimli ustoz bo'lganida, nafaqat bir nechta til darsliklarini, ikkita kitobni ham nashr qildirgan: "Qo'qon xonligining qisqacha tarixi" va "Farg'ona vodiysida yashaydigan ayolning hayoti to'g'risida insho" (ikkalasi ham 1886 - yilda Qozonda nashr etilgan). Ushbu kitoblarning ikkinchisini rafiqasi M. N. Nalivkina bilan birgalikda yozgan. Butun oila sifatida ular bir necha yil Nanay qishlog'ida (sobiq Namangan okrugi) yashadilar, natijada Nalivkinlar mahalliy aholining hayoti, urf-odatlar va g'oyalari chuqur o'rganib chiqdilar. Aynan shu yerda M. S. Andreyevning ilmiy ijodining eng muhim xususiyatlari kelib chiqadi. Demak, M. S. Andreyev etnografiya sohasidagi ilmiy faoliyatining ilk qadamlaridanoq O'rta Osiyo xalqlarining ma'naviy madaniyati, ularning e'tiqodlari, urf-odatlar va marosimlari, demonologik va kosmogonik g'oyalari qiziqish bildirgan. Bu qiziqish u bilan hayotining so'ngi kunlarigacha saqlanib qoldi. 1896-yilda M. S. Andreyev "Bani" sarlavhasi ostida "Xo'jand bo'yicha tarixiy qaydlar" nomli maqolasini e'lon qildi. Shuningdek, muallif Xo'jand tarixining turli davrlariga oid tangalar, yaqin atrofdagi Mo'g'oltov tizmasidagi arxeologik va epigrafik yodgorliklarga oid ba'zi ma'lumotlarni keltirgan. M. S. Andreyev Xo'jandni ".yashil rangga botgan shahar, kumush oqim bilan uzoqdan tebranib turgan yaltiroq suv chizig'i bilan o'ralgan, orqa fonda ulug'vor qordek oppoq tog'lar", haqida ma'lumot bergan. Keyinchalik M.S.Andreyevning sayohatlari (Angrenning yuqori oqimi, Farg'ona vodiysi, Qizilqum, Falgar, Matcha va boshqalar) muntazam tus oldi. Sayohatlarining birida Zarafshon muzligiga yetib borgan Yangi-Sabak dovoni orqali qaytib, so'ngra Shahrisabzdan Hisor vodiysiga, Obixingu daryosining yuqori oqimiga, Yagnobga yo'l oladi va O'ra-tuba orqali Toshkentga qaytib keladi. 1902-yilda M.S.Andreyev O'sh orqali Pomirga, Vaxonga, Ishkoshimga sayohat qiladi. Sayohatning ilmiy natijasi A.A.Polovsov bilan birgalikda Ishqoshim va Vaxon qabilalarining etnografiyasiga bag'ishlangan ilk risola nashri bo'ldi. M. S. Andreyev sayohat davomida, Toshkentda yashab, o'sha paytda fanga deyarli noma'lum bo'lgan yozg'ulom tiliga oid ba'zi materiallarni to'plashga muvaffaq bo'ldi. Bu va undan keyingi yillarda M. S. Andreyev Turkiston bilan aloqani uzmay, uzoq vaqt Toshkentda yashab, bu yerda lingvistik va etnografik materiallar to'plashni davom ettirdi.

M. S. Andreyevning "Angren daryosi vodiysidagi, arxeologik qiziqarli joylar" maqolasida birinchi sayohatlarining taassurotlarini shunday yoritgan: "Men mahalliy aholining topilgan turli xil narsalar haqidagi hikoyalarini eshitish, mahalliy aholi tomonidan qazilgan tepaliklar va izlarni ko'rish shuningdek, ular qazib olgan qadimiy tangalarni olish imkoniyatiga ega bo'ldim" deb. Maqolada yosh muallif nafaqat ko'plab arxeologik joylar va ularning ahamiyati haqida yozadi, balki shaxsiy foyda uchun mahalliy xazina qidiruvchilar tomonidan arxeologik materiallarni talon-taroj qilinganligi haqida ham ma'lumotlar mavjud. Yo'qolganlar buyumlar orasida Yunon-Baqtriya davriga oid juda nafis- nefritdan yasalgan toka, hayvonlarning boshiga bezakli ilmoq, mis, oltin va kumush tangalar va yozuvlar, keramika buyumlari, uzuklar, sirg'alar, bilaguzuklar, mis idishlar, qazib olingan tangalar va eski oltin va kumush buyumlar zudlik bilan Rossiya ma'muriyatiga topshirilmasdan, mahalliy zargarlar

tomonidan uzuklar, bilaguzuklar va boshqa narsalar tayyorlash uchun eritilgan.

REFERENCES

1. Акрамова. Х. Ф, Акрамов Н.М. Востоковед Михаил Степанович Андреев. (ИАУЧНО-БИОГРАФИЧЕСКИЙ ОЧЕРК).- ИЗДАТЕЛЬСТВО «ИРФОН» Душанбе — 1973 г
2. Андреев М. С. Таджики долины Хуф. Вып. 2. - Душанбе, 1958
3. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Vladimir_Nalivkin
4. Toshpo'latova, S. (2023). ETHNOLOGICAL ANALYSIS OF CALENDRIAL CALCULATION AND LENGTH MEASUREMENTS OF KHUF VALLEY TAJIKS IN THE RESEARCHES OF MS ANDREYEV. *Modern Science and Research*, 2(10), 291-299.
5. Toshpo'latova, S. S. (2023). TOJIKLAR MILLIY KIYIM-KECHAKLARI VA "BESHMORAK" MAROSIMINING ETNOLOGIK TAHLILI. *SCHOLAR*, 1(28), 395-401.
6. Toshpo'latova, S. (2023). A STUDY OF THE WEDDING CEREMONY OF THE TAJIKS OF AFGHANISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 84-89.
7. Toshpo'latova, S., & Ashurova, G. (2023). THE HISTORY AND DESCRIPTION OF THE WORK OF MS ANDREYEV-" ARK BUKHARI". *Modern Science and Research*, 2(9), 404-409.
8. Toshpo'latova, S. S., & Naimov, I. N. (2023). MS ANDREYEV-O'RTA OSIYO XALQLARI ETNOGRAFIYASINING YIRIK OLIMI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 1214-1222.
9. Naimov, I., & Toshpo'latova, S. (2023). MARRIAGE CEREMONY OF TAJIKS IN THE WORK OF MIKHAIL STEPANOVICH ANDREYEV "TADJIKI DOLINI KHUF". *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 3(1), 12-16.
10. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOIIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.
11. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.
12. Shokir o'gli, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 554-559.
13. Shokir O'g'li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
14. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN RAISING A SPIRITUALLY MATURE GENERATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 488-493.
15. Sadullayev, U. (2023). O'zbekistonda xotin-qizlarga berilayotgan e'tibor: mahalla boshqaruvida xotin-qizlarning roli. In *Oriental Conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 551-556). OOO «SupportScience».

16. Muxamedovna, G. M. (2023). INNOVATSION TALIM-BUYUK KELAJAK POYDEVORI. *World scientific research journal*, 17(1), 74-76.
17. Muxamedovna, G. M. (2023). UCHINCHI RENESANS DAVRIDA AJDODLARIMIZ MEROSINI ORGANISH ORQALI INTEGRATSION TA'LIMNI YANADA TAKOMILLASHTIRISH TAMOYILLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 22(1), 35-38.
18. Muxamedovna, G. M. (2023). KREATIV YONDASHUV ASOSIDA DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH MEKANIZMLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 21(3), 12-14.
19. Gadayeva, . M. . (2023). THE UNIQUE SIGNIFICANCE OF MASTERING SOCIAL SCIENCES DURING THE DEVELOPMENT OF THE NEW UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(10), 459–464. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25292>
20. Rokhila Bafoeva 2023. The Concept of Education in English and Uzbek Proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769). 1, 9 (Nov. 2023), 292–296.
21. Bafoeva, R. (2023). NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 58-63.
22. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2022). NATIONAL AND CULTURAL PROVERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES AND THEIR UNIVERSAL FEATURES. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(4), 500-503.
23. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARING GENDER XUSUSIYATLARI. *World of Science*, 6(5), 167-169.
24. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARINING JAMIYATDAGI TUTGAN O'RNI VA ULARNING O'RGANILGANLIK DARAJASI. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 2(14), 74-76.
25. Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING SHAKLLANISH VA O'RGANILISH MASALALARI. *Научный Фокус*, 1(3), 29-31.
26. Xasanova, S., & murodova, D. (2023). REPRESENTATION OF THE SYSTEMIC RELATIONS OF RUSSIAN VOCABULARY IN PROVERBS AND SAYINGS. *Modern Science and Research*, 2(10), 276–280. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24346>
27. Xasanova, S. (2023). USING EXPRESSIVE VOCABULARY IN RUSSIAN PROVERBS. *Modern Science and Research*, 2(10), 403–408. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25248>
28. Баходировна, Х. Ш. (2023). Гендерная Лексика В Русском Языке. *International Journal of Formal Education*, 2(11), 324–331. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/1505>
29. Hasanova, S. (2023). SYSTEM RELATIONS IN THE RUSSIAN LANGUAGE VOCABULARY. *Modern Science and Research*, 2(9), 72–74. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23900>

30. Хасанова, Ш. Б. (2023). РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СИСТЕМНЫХ ОТНОШЕНИЙ РУССКОЙ ЛЕКСИКИ В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(4), 1220-1226.
31. Nigmatova Gulnoz Khamidovna, & Khasanova Shakhnoza Bakhodirovna. (2022). System Relations in the Vocabulary of the Russian Language. *Global Scientific Review*, 3, 44–48. Retrieved from <https://www.scienticreview.com/index.php/gsr/article/view/22>
32. Bobohusenov, A. (2023). BUXORO VOHASINING ANTIK DAVRI YODGORLIKLARI. *SCHOLAR*, 1(28), 298-302.
33. Akmal, B. (2023). QADIMGI BAQTRIYA MADANIYATI VA YODGORLIKLARI TIPOLOGIYASI. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(7), 100-102.
34. Akmal, B. (2023). BUXORO VOHASI QOYATOSH SURATLARINING DAVRIY TASNIFI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 29(1), 142-146.
35. Bobohusenov, A. (2023). QADIMGI VARAXSHA DEVORIY GANCH VA LOY BEZAKLARI. *SCHOLAR*, 1(28), 303-308.
36. Akmal, B., & Ismat, N. (2023). BAQTRIYANING BRONZA DAVRI ARXEOLOGIYA YODGORLIKLARINING JOYLASHUVI VA MODDIY MADANIYATI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 73-80.
37. Fayzullayeva, N. S. qizi . (2023). Theoretical Views on the Use of the Term "Concept" in Cognitive Linguistics. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 3(5), 27–31. Retrieved from <https://www.inovatus.es/index.php/ejine/article/view/1685>
38. Fayzullayeva, N. (2023). USAGE OF THE FLORA IN THE EARLY MODERN ENGLISH POETRY. *Modern Science and Research*, 2(9), 36–39. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24078>
39. Sur'at qizi Fayzullayeva, N., & Kilicheva, M. R. (2022). UOLT UILTMAN NASRIDA "AMERIKA ORZUSI" KONSEPTI. *INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING*, 1(8), 574-576.
40. Fayzullayeva, N. (2023). THE CONCEPT OF THE AMERICAN DREAM AND WALT WHITMAN. *Solution of social problems in management and economy*, 2(11), 137-142.
41. Fayzullayeva, N. (2023). THE ROLE OF THE AMERICAN DREAM IN UOLT WILTMAN'S POEMS. *Modern Science and Research*, 2(10), 714–718. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24676>

STEM TA'LIMI VOSITASIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH

Tashibekova Munajat Xoshimovna

Namangan Davlat universiteti katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10397252>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashini rivojlantirish pedagogic, psixologik va metodik xususiyatlari nazariy hamda amaliy jihatdan yoritib berilgan. Shu bilan birga STEM ta'lim texnologiyasining boshlang'ich maktab amaliyotiga tadbiiq etish muammolari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Tanqidiy fikrlash, o'qituvchilarning fikrlari, boshlang'ich ta'lim, STEM ta'lim texnologiyasi tamoyillari, komponentlari, mustaqil fikrlash, kelajak kasblari.

DEVELOPING PRIMARY STUDENTS' CRITICAL THINKING THROUGH STEM EDUCATION

Abstract. This article cites the theoretical and practical aspects of the development of critical thinking processes in teachers in the process of primary education and the features of their content in them. STEM talks about the problems of providing education to preschool children based on educational technology.

Keywords: critical thinking, thoughts of teachers, principles of Primary Education, STEM education technology, components, independent thinking, future professions.

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ ПЕРВЫХ СРЕДСТВ ЧЕРЕЗ СТЕМАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Аннотация. В данной статье рассмотрены теоретические и практические аспекты развития критических мыслительных процессов у педагогов в процессе начального образования и особенности их структурирования. В основе образовательной технологии STEM лежат проблемы воспитания и обучения детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: критическое мышление, мнения учителей, начальное образование, принципы образовательной технологии STEM, компоненты, самостоятельное мышление, будущие профессии.

Tanqidiy fikrlash bu –XXI asr talablarini muvaffaqiyatli ro'yobga chiqarishimizga imkoniyat yaratuvchi, o'rganayotgan va bajarayotgan ishimizni yanada chuqurroq anglashimizga yordam beruvchi ijobiy ko'nikmadir. Tanqidiy fikrlashga o'rgatish ta'limga oid me'yuoriy xujjatlarda belgilangan yuqori kasbiy bilimdon, mahoratli, ijodiy va ijtimoiy faol xayotda o'z o'rmini topa oladigan, mustaqil, erkin va tanqidiy fikrlash malakali kadrlarni shakllantirish vazifasini hal qilishga ham mos keladi. Xo'sh, shunday bo'lsa tanqidiy fikrlashning o'zi nima? Adabiyotlarda bu tushunchaga berilgan turli xil ta'riflarni uchratish mumkin.

Bu tushuncha haqida gapirishdan oldin, ayrim aqliy faoliyat ko'nikmalarini ko'rib chiqaylik, lekin ularni tanqidiy fikrlash deb bo'lmaydi. Esda saqlash – eng muhim fikrlash jarayoni bo'lib, busiz o'quv jarayonini amalga oshirib bo'lmaydi, lekin u tanqidiy fikrlashdan tubdan farq qiladi. Kompyuterning xotirasi har birimiznikidan anchagina yaxshiroq, lekin esda saqlash tanqidiy fikrlashni bildirmaydi. Ko'pchilik o'qituvchilar har

qanday fikrlashdan ko'ra xotirani rivojlantirishni yuqoriroq qadrlaydilar, nazorat ishlari va imtihonlarda asosan talabalar xotirasi ko'lamini tekshiradilar. Lekin tanqidiy fikrlash tarafdorlari esa aqliy faoliyatning murakkabroq turlarini nazarda tutadi.

Tanqidiy fikrlash o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini shakllantirish uchun ta'lim tizimini mustahkamlash muhimligini tan oladi. Bolalarning tanqidiy fikrlash qobiliyati, bir tomondan faktlarga asoslangan bilimlardan foydalangan holda mulohaza yuritish va ochiq va izlanuvchan tafakkurni qabul qilish demakdir. Biroq, bunga erishish uchun maktablarda tanqidiy fikrlashni yaxshilashlari uchun o'quv dasturlari ko'proq amaliy mashg'ulotlarga tayangan holda integratsiya qilinishi kerak. O'qituvchilar, psixologlar va faylasuflar bu borada bir fikrda bo'lishsa ham tanqidiy fikrlashning ahamiyati, kontseptsiyasi nimani anglatishi haqida hali ham kelishuv mavjud emas va o'qituvchilarni amaliyotda qo'llash uchun qanday tayyorlanishi kerakligi haqida bahs muzokazalar olib borilmoqda. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi boshlang'ich sinf o'qituvchilari ushbu kontseptsiyani qanday qabul qilishlarini va ular o'zlarining maktab va maktablarida qanday professional fon tariqasida tanqidiy fikrlash tajribasini olib kelishlarini o'rganish edi.

STEM ta'limi maktabdan boshlanishi kerak. Bu ta'lim asosida o'quvchi dunyoda yuz berayotgan muammolarga yechim topishni o'rganadi. Ilm-fanni (Science) yaxshi o'zlashtirish o'quvchiga o'zini o'rab turgan atrof-muhitni yaxshi anglashga yordam beradi. Texnologiya fani insoniyat kelajagi bo'lgan raqamli dunyoga moslashuvchan qiladi. Muhandislik (Engineering) bilan o'quvchi muammolarni hal qilish qobiliyatini shakllantiradi, o'rgangan bilimlarini yangi loyihalar yaratish uchun qo'llay oladi. Matematika esa ma'lumotlarni tahlil qilish, xatolarni tuzatish, to'g'ri yechimlar topish uchun kerak. STEM mana shu 4 ta yo'nalishni bir tizimga soladi va jamiyatga innovasiyalar yarata oladigan, muammolarga barqaror yechimlar topa oladigan kadrlarni tayyorlab beradi.

STEM so'zi ingliz 4 so'zning bosh harflaridan tashkil topgan abreviatura bo'lib, unda: S – Science – fan, T – Technology – texnologiya, E – Engineering – muhandislik, M – Mathematics – matematika kabilardir. So'nggi vaqtlarda ushbu qisqartmaga A – Art – San'at bo'limi ham qo'shilgan. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, STEM(STEAM) ta'lim tizimi orqali bolada kreativlik, qunt, qiziquvchalik va hozirgi kunda eng muhim bo'lgan xususiyat – muammoni hal qilish (problem-solving skills) qobiliyati shakllanadi.

STEAM – ta'lim texnologiyasi – ta'lim oluvchilarning bir nechta fanlarni zamonaviy usul, vosita va shakllarining o'zaro integratsiyalashuvini xilma xil ko'rinishdagi kontentlar hamda elektron vositalar yordamida hayotiy bilimlarni egallashga qaratilgan jamoaviy, guruhviy va individual shakldagi amaliy ijodiy tajribalarga o'rgatuvchi, mustaqil hamda tanqidiy fikrlashga yo'naltiruvchi o'qitish texnologiyasidir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash shakllantirishda integratsiyalashgan yangi ta'lim – STEAM - ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, ta'lim oluvchilarda san'at ob'ektlarini o'rganish, moslashuvchanlik, biluv mahsuldorligi, o'qishga mas'uliyat munosabatini oshirishni ta'minlaydi. Ta'kidlash joizki, o'qitishning bunday zamonaviy yondashuvsiz o'quvchilar o'rtasida texnik ijodkorlik va matematika fanlariga qiziqishni shakllantirishni ta'minlab bo'lmaydi. Shu bilan birga mazkur ta'lim texnologiyalari asosida ta'limning tashkil etilishi o'quvchilar xalqaro baholash dasturlarida ishtirokini ta'minlash va milliy ta'lim tizimiga moslashtirish imkonini beradi. Bizga ma'lumki, o'qitish jarayonida

o'quvchilar bilimni nazorat qilish maqsadida foydalanuvchi shakl test bo'lib, bu usul o'zining adolatliligi, xolisligi, variativligi va qisqa vaqt ichida barchani baholay olishi bilan muvaffaqiyatli samara beradi. STEM fanlarini o'qitish o'quvchilarni xalqaro baholash dasturlarining tanqidiy fikrlash yo'nalishidagi savodxonligini tekshiradi.

STEM ta'limi o'quv jarayoniga qanchalik barvaqt tadbiriq etilsa, o'quvchilarda mustaqil, tanqidiy fikrlash makalalari shunchalik erta shakllanadi. Bola yurishni bilmagan paytida ham jarayonlarning bog'liqligi, ketma-ketligi va ehtimollikni tushuna oladi. Ushbu xususiyatlar har tomonlama rag'batlantirilishi lozim. Rasmga boy, qiziqarli kitoblar bolani maktabgacha ta'lim yoshidanoq STEM tizimiga olib kirishida asosiy vosita bo'la oladi.

Bu yerda muhim jihat STEM tamoyillariga asoslangan kitoblarni ensiklopediya ko'rinishidagi kitoblari bilan adashtirmaslik lozim.

S-Science turkumidagi kitoblar bolalarni fan olamiga olib kirishda hayvonot olami, dengiz hayvonlari, o'simlik, hashoratlar va tabiat bilan tanishtirishga yordam beradi. Bunday kitoblar bolaga atrof-olam to'g'risidagi ilmiy-nazariy bilimlarni bera oladi.

Bu yo'nalishdagi o'qitishda fanni yaxshi o'rganish, muammoni hal qilish va mantiqiy fikrlashni o'zlashtirishga urg'u beriladi. STEM o'quvchilarga maktabda, ishda va turli hobbilarda muvaffaqiyat qozonish imkonini taqdim etadi.

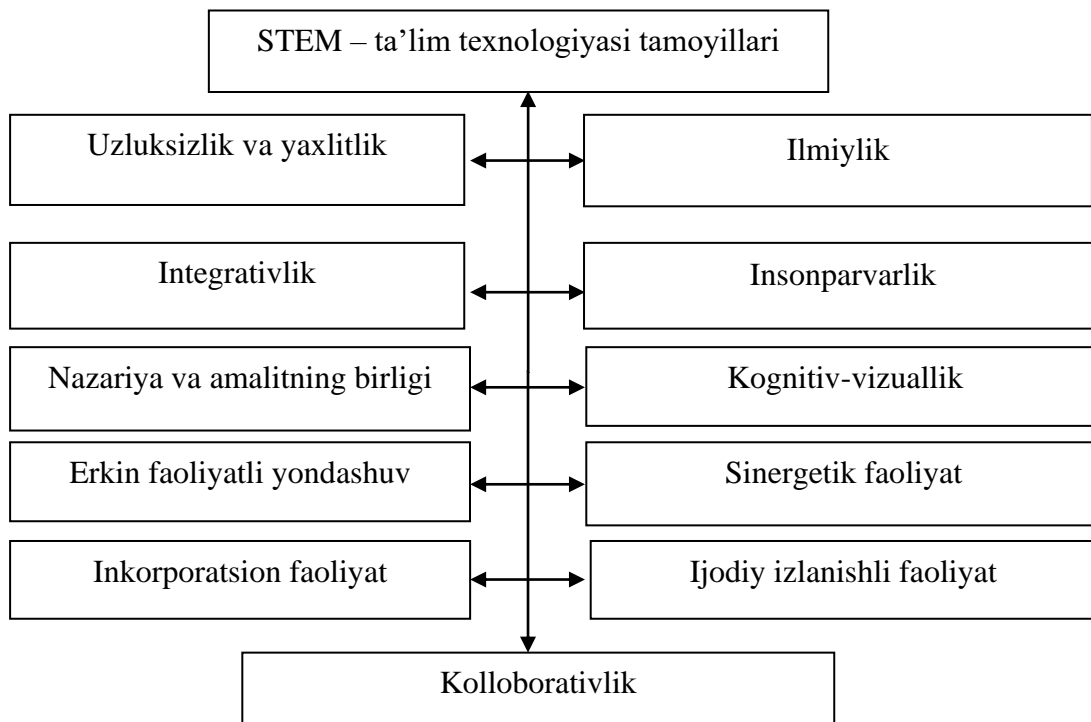
STEAM yondashuvi o'qituvchining kasbiy faoliyatda ma'lum qadriyatlar, maqsadlar, tamoyillar va usullarni tanlagan holda o'quvchilarni fanlararo bog'lanish asosidagi amaliy izlanishli faoliyatga, tanqidiy fikrlashga yo'naltiruvchi o'qitish uslubiyotidir. Mazkur yondashuv uchta asosiy komponentni o'z ichiga oladi:

1. Tushunchalar. Yondashuvning asosiy tushunchalari uning xususiyati, aqliy faoliyati uchun vosita bo'lib xizmat qiladi. STEAM yondashuviga ko'ra uning tarkibidagi asosiy tushunchalarning qisqartmasi mazkur yondashuvning mohiyatini ochib beradi.

2. Tamoyillar. STEAM – ta'lim texnologiyasi o'qitishning bir qator tamoyillariga asoslanadi. Mazkur tamoyillar pedagogik faoliyatning mazmun, usul, shakl va vositalarini belgilashga imkon yaratadi.

3. Texnologik komponent. STEAM yondashuvning bu komponenti ma'lum bir yo'nalishga muvofiq tanlangan va amaliy pedagogik faoliyatda qo'llaniladigan usullardan iborat.

Mazkur jihatlarni e'tiborga olgan holda , STEM – ta'lim texnologiyasi o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, turli muammolarni hal qilish, yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun zarur bo'lgan yechimlarni taklif qilish uchun imkoniyat yaratib beradi. Mazkur ta'lim texnologiyasi o'quvchilarning tanqidiy fikrlash malakasini rivojlantirishda quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

STEM – ta'lim texnologiyasi o'quvchilarga turli muammolarni hal qilish, yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun zarur bo'lgan yechimlarni taklif qilish uchun mo'ljallangan. STEM fanlarini o'qish davomida o'quvchida quyidagi qobiliyatlar shakllanadi: muammoni hal qila olish, kreativlik, tanqidiy fikrlash, jamoaviy ishlay olish, mustaqil fikrlash, tashabbuskorlik, kommunikasiya, raqamli savodxonlik, STEM ilm-fan, texnologiya, muhandislik va matematikani bir-biriga bog'liq holda yaxshi o'zlashtirgan, o'rganganlarini amaliyotda qo'llay oladigan, kompyuterda ishlash ko'nikmalariga ega bo'lgan, ham jamoaviy yaxshi ishlashni, ham mustaqil tashabbuslarni qoya oladigan kadrlar tayyorlaydi.

Mazkur qisqartma tarkibidagi fanlarining ahamiyati shundaki, ular kelajak kasblariga mos kadrlar tayyorlab beradi. Bugungi kunda egallanayotgan kasblarning aksariyati yaqin kelajakda avtomatik tarzda ishlaydigan robotlar tomonidan bajarilishi yoki butunlay keraksiz bo'lib qolishi mumkin. STEM yo'nalishidagi kasblarda har bir fanni o'zlashtirish ahamiyatli. Masalan, arxitektor 10 qavatli bino loyihasini tayyorlash uchun matematik hisob-kitoblar va ilm-fanni yaxshi bilishi lozim. So'ng binoning maketini yaratish uchun muhandislik va texnologiyani ishlatishi kerak bo'ladi.

STEM o'qitish tizimi boshqa yo'nalishlarga qaraganda biroz qiyinroq va mashaqqat talab qiladi. Sababi 4 ta fanni birday o'zlashtirmasa, unda kutilgan natijaga erishish qiyin. Jumladan, robot yaratmoqchisizu, kerakli hamma ko'nikma bo'lmasa, unda qanday qilib o'ylagan vazifalaringizni bajara oladigan robotni yasash mumkin? Lekin qiyinchiliklariga qaramay baribir STEM fanlarini o'rganish qiziqarli hamdir.

Texnologiyalar kundan kunga rivojlanyapti. Lekin shunday bo'lsa ham, yangi dasturiy ta'minot yaratish, kosmik kema uchun zarur moddalarni kashf qilish, qayta tiklanuvchi energiyalarni o'rganish, hali davosi yo'q kasalliklarga davo topish kabi qilinmagan ishlarni ham kimdir bajarishi kerak. STEM fanlarini yaxshi o'zlashtirish aynan mana shunday qiyin kasblarni eplay oladigan kadrlar tayyorlaydi. Bu kadrlarda zamonaviy bilimlar bo'lgani uchun ham ish beruvchilar ham ularga yuqori maoshlar taklif qilishadi. Bular: hisobchi, texnik

yoʻzuvchi, kompyuter dasturchisi, kimyogar, moliyaviy tahlilchi, veb-dasturchi, biolog, atrof-muhit muhandisi, tizim tahlilchisi, muhandis-quruvchi, mexanik muhandis, statistik, psixolog, ma'lumotlar bazasi muhandisi, ma'lumotlar bazasi boshqaruvchisi, IT-menejer, shifokor, "data scientist" kabi kasblardir.

Xulosa qilib aytganda boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari boshlang'ich ta'limda buni targ'ib qilish uchun yetarli darajada tayyor bo'lishlari, mavjud amaliyotlar orqali tanqidiy fikrlashga o'rgatish bo'yicha maxsus didaktik ta'minot yaratish zarur. Mazkur tadqiqot boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishi kontekstida "Tanqidiy fikrlashga oid amaliy kontekstlar"ni targ'ib qilish asoslarini aniqlashga yordam beradi. Natijalarning dolzarbligi "Tanqidiy fikrlashga oid amaliy kontekstlar" bo'yicha innovatsion o'qitish usullari bilan shug'ullanadigan turli manfaatdor tomonlar o'rtasida kelajakdagi ta'lim tadqiqotlari va dizayni uchun ishlatilishi mumkin.

REFERENCES

1. Nishonov A, Xaydarov B, Nuriddinov B. va boshqalar. Baholash metodlari. O'quv metodik qo'llanma. T., 2003.
2. Pol, R. V., Elder, L. & Bartell, T. (1997). Kaliforniya o'qituvchisini tanqidiy fikrlash bo'yicha o'qitishga tayyorlash: Tadqiqot natijalari va siyosat bo'yicha tavsiyalar. O'qituvchilar malakasini oshirish bo'yicha Kaliforniya komissiyasi Sacramento: Kaliforniya.
3. Avliyakulov N.X., Namozova N.J. Muammoli o'qitish texnologiyalari. – T.: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2008.
4. Muslimov N. va boshqalar. Innovatsion ta'lim texnologiyalari – Toshkent: 2015.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Носирова Дилноза Ризокуловна

Преподаватель Азиатского международного университета

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10403979>

***Аннотация.** В эпоху цифровых технологий интеграция технологий в образование изменила способ изучения языков. В этой статье рассматривается то, как цифровые инструменты могут улучшить изучение английского языка. Цифровые инструменты, такие как мобильные приложения, веб-сайты, онлайн-курсы, виртуальная реальность (VR) и дополненная реальность (AR), предлагают широкий спектр ресурсов и интерактивных функций, которые делают изучение языка увлекательным и эффективным. Эти инструменты обеспечивают доступность, гибкость и персонализацию, позволяя учащимся учиться в удобном для них темпе и получать целевую обратную связь. Интерактивность и захватывающий опыт, предлагаемые технологиями VR и AR, создают реалистичную среду языковой практики. Обилие онлайн-ресурсов отвечает разнообразным предпочтениям и целям обучения. Цифровые инструменты также обеспечивают немедленную обратную связь, отслеживание прогресса и возможности для сотрудничества и взаимодействия с сообществом. Используя эти цифровые инструменты, учащиеся могут улучшить свои языковые навыки, повысить мотивацию и создать прочную основу для общения на английском языке.*

***Ключевые слова:** цифровые инструменты, изучение английского языка, технологии в образовании, мобильные приложения, веб-сайты, онлайн-курсы, виртуальная реальность, дополненная реальность, искусственный интеллект, доступность, гибкость, персонализация, интерактивность, онлайн-ресурсы, немедленная обратная связь, отслеживание прогресса, сотрудничество, участие сообщества.*

USING DIGITAL TOOLS TO LEARN ENGLISH

***Abstract.** In the digital age, the integration of technology in education has transformed the way we learn languages. This article explores how digital tools can enhance English language learning. Digital tools such as mobile apps, websites, online courses, virtual reality (VR), and augmented reality (AR) offer a wide range of resources and interactive features to make language learning engaging and effective. These tools provide accessibility, flexibility, and personalization, allowing learners to study at their own pace and receive targeted feedback. The interactivity and immersive experiences offered by VR and AR technologies create realistic language practice environments. The abundance of online resources caters to diverse learning preferences and goals. Digital tools also provide immediate feedback, progress tracking, and opportunities for collaboration and community engagement. By harnessing these digital tools, learners can enhance their language skills, boost motivation, and develop a solid foundation in English communication.*

***Keywords:** digital tools, English language learning, technology in education, mobile apps, websites, online courses, virtual reality, augmented reality, artificial intelligence,*

accessibility, flexibility, personalization, interactivity, online resources, immediate feedback, progress tracking, collaboration, community engagement.

ВВЕДЕНИЕ

В современном технологически развитом мире подход к образованию значительно изменился. Цифровые инструменты все больше интегрируются в процесс обучения, определяя, как мы приобретаем, сохраняем и применяем знания. Изучение английского языка не является исключением из этой тенденции. Благодаря доступным инновационным образовательным технологиям и учащиеся, и преподаватели могут извлечь выгоду из множества динамических ресурсов, которые делают процесс обучения интерактивным, увлекательным и эффективным. В этой статье рассматривается, как цифровые инструменты могут улучшить изучение английского языка.

Цифровые инструменты и изучение английского языка

Цифровые инструменты — это любое программное обеспечение или приложение, которое вы можете использовать на компьютере, смартфоне или планшете. Для изучения английского языка эти инструменты могут включать мобильные приложения, веб-сайты, онлайн-курсы, виртуальную реальность (VR) и дополненную реальность (AR). Они предлагают множество ресурсов, таких как интерактивные упражнения, языковые игры, видеуроки, чаты и многое другое.

1. Мобильные приложения и веб-сайты

Мобильные приложения для изучения языка, такие как Duolingo, Babbel и Rosetta Stone, предоставляют учащимся гибкий метод практики английского языка на ходу. Эти приложения предлагают уроки, начиная от словарного запаса и грамматики и заканчивая произношением и разговорной речью. Они также включают элементы геймификации, чтобы сделать обучение более увлекательным.

Такие веб-сайты, как BBC Learning English и British council, предлагают обширную библиотеку ресурсов, включающую упражнения по грамматике, упражнения на аудирование, видеоконтент и даже возможность взаимодействия с другими учащимися.

2. Онлайн-курсы

Платформы массовых открытых онлайн-курсов (MOOC), такие как Coursera, Udey и FutureLearn, предлагают комплексные курсы английского языка. Эти курсы, часто разрабатываемые университетами или авторитетными языковыми школами, обеспечивают структурированные пути обучения и часто включают в себя сертификаты по завершении. Они также предлагают учащимся возможность общаться с преподавателями и коллегами, способствуя развитию онлайн-сообщества.

3. Виртуальная реальность и дополненная реальность

VR и AR могут обеспечить захватывающий опыт изучения языка. С помощью виртуальной реальности учащиеся могут моделировать реальные ситуации, требующие использования английского языка, например, заказ еды в ресторане или посещение собеседования. Это может укрепить уверенность учащихся и улучшить их практические языковые навыки. AR может создавать интерактивную среду обучения, накладывая

цифровую информацию на реальный мир, что может быть особенно полезно для визуальных учащихся.

Изучение английского языка с помощью цифровых инструментов дает множество преимуществ, которые способствуют более эффективному и увлекательному изучению языка. Вот некоторые ключевые преимущества:

1. Доступность и гибкость. Цифровые инструменты делают изучение английского языка доступным для всех, у кого есть подключение к Интернету. Учащиеся могут получать доступ к материалам и ресурсам по своему усмотрению, вписывая учебные занятия в свое расписание. Такая гибкость позволяет людям учиться в своем собственном темпе, независимо от того, есть ли у них несколько минут в пути на работу или специальное время для учебы дома.

2. Персонализация. В цифровых инструментах часто используются технологии адаптивного обучения, которые адаптируют контент и виды деятельности к потребностям отдельных учащихся. Эти инструменты оценивают сильные и слабые стороны учащихся, предлагают целевые упражнения и персонализированную обратную связь. Такой персонализированный подход улучшает процесс обучения, позволяя учащимся сосредоточиться на областях, требующих улучшения, и прогрессировать с их собственной скоростью.

3. Интерактивное обучение. Цифровые инструменты создают интерактивный опыт обучения с помощью мультимедийных элементов, геймификации и интерактивных упражнений. Эта интерактивность привлекает учащихся и может способствовать более глубокому пониманию концепций английского языка. Интерактивные мероприятия, такие как викторины, игры и моделирование, делают процесс обучения приятным, мотивируя учащихся к активному участию и более эффективному сохранению знаний.

4. Иммерсионная языковая практика. Некоторые цифровые инструменты используют технологии виртуальной реальности (VR) или дополненной реальности (AR) для создания иммерсионной среды языковой практики. Учащиеся могут виртуально погрузиться в сценарии реальной жизни, например, заказ еды в ресторане или участие в деловой встрече. Эти симуляции обеспечивают практическую языковую практику, укрепляют уверенность и устраняют разрыв между обучением в классе и практическим применением.

5. Обширные ресурсы. Цифровой ландшафт предлагает множество ресурсов для изучения английского языка. Онлайн-курсы, мобильные приложения, веб-сайты и платформы для изучения языков предоставляют широкий спектр контента, включая объяснения грамматики, словарные упражнения, упражнения на аудирование, разговорную практику и культурные знания. Учащиеся могут изучать различные ресурсы в соответствии со своими предпочтениями и целями обучения, получая доступ к обширному хранилищу материалов для улучшения своих языковых навыков.

6. Немедленная обратная связь и отслеживание прогресса. Цифровые инструменты часто обеспечивают мгновенную обратную связь по упражнениям, произношению и грамматике, позволяя учащимся исправлять ошибки и закреплять результаты.

Электронное обучение в режиме реального времени. Функции отслеживания прогресса позволяют учащимся отслеживать свой прогресс, ставить цели и отслеживать свою успеваемость с течением времени. Этот цикл обратной связи повышает самосознание и помогает учащимся определить области, требующие улучшения.

7. Сообщество и сотрудничество. Многие цифровые инструменты предлагают учащимся возможности взаимодействовать со сверстниками, языковыми преподавателями и носителями языка. Дискуссионные форумы, чаты и онлайн-сообщества предоставляют учащимся платформы, позволяющие практиковать свои языковые навыки, задавать вопросы и получать поддержку. Совместная деятельность способствует общению и культурному обмену, укрепляя чувство принадлежности и мотивацию в сообществе, изучающем языки.

Закключение

Цифровой век представляет собой золотую жилу ресурсов для изучающих английский язык. Хотя традиционное обучение в классе остается важным, цифровые инструменты могут предоставить ценные дополнительные ресурсы, обеспечивающие гибкость, персонализацию и вовлеченность. Поскольку сфера образования продолжает развиваться, использование этих цифровых инструментов может дать учащимся возможность взять на себя ответственность за свой собственный путь обучения.

REFERENCES

1. Nosirova, D. (2023). HARNESSING DIGITAL TOOLS FOR ENGLISH LANGUAGE LEARNING. *Modern Science and Research*, 2(10), 39–44.
2. Nosirova, D. (2023). USING DIDACTICAL GAMES IN SPEAKING LESSONS. *MODERN SCIENCE AND RESEARCH*, 2(10), 706–709.
3. Nosirova, D. (2023). SECOND LANGUAGE ACQUISITION AND THE ROLE OF DIDACTIC GAMES IN SLA. *Modern Science and Research*, 2(5), 1143–1145.
4. Nosirova, D. (2023). LEARNING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE: CHALLENGES AND STRATEGIES. *Modern Science and Research*, 2(9), 165–170.
5. Носирова, Д. Р. (2023). ТИПОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЧАСТЕЙ РЕЧИ РУССКОГО, УЗБЕКСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ И МЕТОДИКА ИХ ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 87-87.
6. Носирова, Д. Р. (2023). ИЗУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА И РОЛЬ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 256-260.
7. Носирова, Д. Р. (2022). ТВОРЧЕСКИЕ СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ ЧАСТЯМ РЕЧИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 66-68.
8. Nosirova, D. (2023). TYPOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE PARTS OF SPEECH OF THE RUSSIAN, UZBEK, AND ENGLISH LANGUAGES AND THEIR TEACHING METHODS IN PRIMARY EDUCATION. *Modern Science and Research*, 2(4), 564–567.

9. Nosirova, D. (2023). LEARNING GRAMMAR THROUGH CONTEXT: ENHANCING LANGUAGE PROFICIENCY. *Modern Science and Research*, 2(7), 349–351.
10. Rizoqulovna, N. D. (2023). LEARNING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE: CHALLENGES AND STRATEGIES.
11. Nosirova, D. (2023). TYPOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE PARTS OF SPEECH OF THE RUSSIAN, UZBEK, AND ENGLISH LANGUAGES AND THEIR TEACHING METHODS IN PRIMARY EDUCATION. *Modern Science and Research*, 2(4), 564-567.
12. Bobojonova, D. . (2023). ANALYSIS OF IDIOMS THAT PRESERVE BOTH FORM AND CONTENT IN MAHMUD KASHGARI'S "DEVONU LUG'OTIT TURK". *Modern Science and Research*, 2(9), 64–67. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23909>
13. More Citation Formats
14. Bobojonova, D. (2023). MAHMOUD QOSHGARI'S "DEVONU LEXICOTIT TURK" AND ITS PLACE IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 538–540. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24506>
15. Ismatovna, I. L. (2017). Listening at lessons of a foreign language. *Достижения науки и образования*, (5 (18)), 65-66.
16. Ismatovna, I. L. Goals and Techniques for Teaching Grammar. *International Journal of Scientific Research and Modern Education*, 4(2), 33-34.
17. Ismatovna, I. L. (2017). Some peculiarities of using video in teaching ESL. *Достижения науки и образования*, (5 (18)), 67-68.
18. Lola, I., Madinabonu, N., & Ruslan, K. (2022). Using swot analysis in education. *Results of National Scientific Research International Journal*, 1(3), 126-131.
19. Jabborova, A. (2023). THE IMPACTS OF PHYSICAL CLASSROOM SPACES ON STUDENTS INVOLVEMENT HOW CAN STUDENTS ENGAGEMENT BE PROMOTED BY PHYSICAL CLASSROOM SPACES?. *Modern Science and Research*, 2(3), 115-121.
20. Jabborova, A. J. (2023). HOW WOULD YOU MEASURE CREATIVITY AND INNOVATION? WHY?. *GOLDEN BRAIN*, 1(10), 20-24.
21. Муродова, Д. А. (2022). ЦВЕТОВАЯ ГАММА В ЛИРИКЕ А. ПУШКИНА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(2), 432-434.
22. Bafoeva, R. (2023). NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 58-63.
23. Berdiyeva, S. (2023). THE IMPORTANCE OF ROLE PLAYING ACTIVITIES IN IMPROVING LEARNERS' LANGUAGE SKILLS. *Modern Science and Research*, 2(9), 75-78.
24. Rakhimova, S. T. (2023). WRITING MATTERS IN EFL. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 124-127.

25. Fayzullayeva, N. S. qizi . (2023). Theoretical Views on the Use of the Term "Concept" in Cognitive Linguistics. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 3(5), 27–31. Retrieved from <https://www.inovatus.es/index.php/ejine/article/view/1685>
26. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF WOMEN IN NEIGHBORHOOD MANAGEMENT IN UZBEKISTAN. Modern Science and Research, 2(9), 132-135.
27. Khalilova, K. (2023). ACADEMIC VOCABULARY: HOW TO TEACH AND STUDY IT. Modern Science and Research, 2(9), 79-83.
28. Gulamova, D. I. (2023). NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHDA EVFEMIZMLARNING O ‘RNI.
29. Gulamova, D. . (2023). ЭВФЕМИЗМЫ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ УЧЕНИКОВ. Modern Science and Research, 2(8), 231–236. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22630>
30. More Citation Formats
31. Durova Shakhnoza Shokirovna. (2023). A PRACTICAL WAY OF STUDYING CONDITIONALS. International Journal Of Literature And Languages, 3(10), 39–43.
32. Ikhtiyorovna, K. G. Z. (2023). MASTERING THE ART OF EFFECTIVE SPEAKING AND READING: STRATEGIES FOR IMPROVING SPEAKING AND READING SKILLS. International Journal Of Literature And Languages, 3(10), 32-38.
33. Shodieva, M. (2023, October). MASTERING ENGLISH IN A MONTH: EFFECTIVE STRATEGIES FOR RAPID PROGRESS. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 19, pp. 83-87).
34. Orifjonovich, O. A. (2023). COGNITIVE-DISCURSIVE APPROACH TO THE ANALYSIS OF FILM DISCOURSE. International Journal Of Literature And Languages, 3(10), 25-31.
35. Tursunova, M. (2023). BADIY TARJIMA ASARLARDA ASLIYAT MUAMMOSI TADQIQI. Interpretation and researches, 1(8)

MEKTEP OQIWSHILARINA EKOLOGIYALIQ TÁRBIYA BERIWDE XALIQ PEDAGOGIKASI DEREKLERINIŇ TUTQAN ORNI

Temirbekova Aysholpan

NMPI magistratura bólimi

“Pedagogika teoriiyasi hám tariyxı” qánigeligi 1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10403997>

Annotatsiya. *Bul maqalada Ózbekistanda jer hám jer asti bayliqlarin, suw dereklerin, ósimlik hám haywanat dúnyasin qorgaw, bul bayliqlardan ilimiy tiykarda, abaylap paydalaniw, hawa hám suwdi taza saqlaw haqqında aytilgan.*

Gilt sóz: *Ekologiya, jer, suw derekleri, ósimlik, pedagogika teoriiyasi.*

ENVIRONMENTAL TO SCHOOLCHILDREN FOLK PEDAGOGY IN EDUCATION THE PLACE OF ITS SOURCES

Abstract. *This article talks about the protection of land and underground resources, water sources, flora and fauna in Uzbekistan, the scientific and careful use of these resources, and the preservation of clean air and water.*

Key words: *Ecology, land, water resources, vegetation, theory of pedagogy.*

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ШКОЛЬНИКАМ НАРОДНАЯ ПЕДАГОГИКА В ОБРАЗОВАНИИ МЕСТО ЕГО ИСТОЧНИКОВ

Аннотация. *В данной статье рассказывается об охране земельных и подземных ресурсов, водных источников, флоры и фауны Узбекистана, научном и бережном использовании этих ресурсов, сохранении чистоты воздуха и воды.*

Ключевое слово: *Экология, земля, водные ресурсы, растительность, теория педагогики.*

“Ekologiya” – grekshe sóz bolıp, organizmlerdiń jasaw jaǵdayı hám dógerek átiraptaǵı ortalıq penen óz ara qatnasları hám de usı tiykarında júzege keletuǵın nızamlıqlardı úyrenetuǵın pán bolıp esaplanadı. “Ekologiya” - ataması 1866-jilda nemis zoolog alımı E.Gekkel tárepinen pánge kiritilgen. Jaqın waqıtlarǵa shekem bul atama tek qánigilerge ǵana belgili edi. Házirgi waqıtta dógerek ortalıqqa, tábiyat baylıqlarına itibarsız bolıw pútkil álemge ziyan jetkiziw imkaniyatı anıq bolıp qaldı.

Insan menen tábiyat ortasındaǵı qatnaslar mashqalaların sheshiwge mıtájlik payda boldı. Usı barabarında ekologiyalıq jaǵdaydı sawlamlastiriw tiykarǵı islerden biri bolıp esaplanadı. Oqıwshılarda ekologiyalıq mádeniyattı payda etiw, olarǵa tábiyat dógerek ortalıq penen qanday qatnasta bolıwın úyretiw pedagogika teoriiyasi hám mektepler ámeliyatiniń eń aktual mashqalalarına aylandı.

Ózbekistan jer hám jer asti bayliqlarin , suw dereklerin, ósimlik hám haywanat dúnyasin qorgaw, bul bayliqlardan ilimiy tiykarda, abaylap paydalaniw, hawa hám suwdi taza saqlaw, tábiyiy bayliqlardi abaylap paydalaniwdı támiyinlew, insanniń dógerek átiraptı jaqsilaw ushın shara hám ilajlar kóriwi zárúrligi qatań qadaǵalaw astına alınǵan desek durıs boladı.

Uluwma tálim beriwshi mekteplerinde hám ekologik baǵdardaǵı klasslardıń shólkemlestiriliwi, bul tiykarda litseylerdiń qalıplesiwi jas áwlatqa mektep partasinan tábiyatqa muxabbat ruwxında tárbiya beriwge kirisilgenligin kórsetedi.

Xalqımız burınnan jerdide tábiyattıń da suwdında qorshaǵan ortalıqtıń da qádirine jetken hám balalardı miynetke tikkeley qatnastırıw protcesinde olarǵa usı aǵla páziyletlerdi síndiriwge maqset etken. Ata-babalarımız “Jer ǵáziyne, suw gawhar”, “ Suw keldi, nur keldi” “Shól jaǵalap qonba, kól jaǵalap qon” dep násiyatlaǵan. Ótmishten bizge miyras bolıp

qalğan “Avesto” da jerdi gúllendiriw, janlı maqluqlarğa azap bermew, egislik jerlerdi qádirlew, dógerekti kókelemzarlandırıw, jerdiń hám suwdıń, taza hawanń qádirine jete biliw kerekligi kórsetilgen.

Islam táliymatında jer,suw hám hawa júdá qásterlengen,suwdı hawanı pataslaw,tereklerdi sindırıw gúná dep esaplangan. Egin egiw,agash kógertiw, baǵ jaratıw sawap isler dep kórsetilgen.

Ekologiyalıq tárbiya búgingi kúnde de jámiyetimizdegi, ulıwma bilimlendiriwdegi eń aktual mashqalalardı óz ishine aladı. Sebebi mektep oqıwshılarına ekologiyalıq bilim beriw arqalı, olarda tábiyattıń qádir – qimbatına jetip biliw, tábiyiy baylıqlarğa, qorshaǵan ortalıqqa súyispenshilik, húrmet kóz qarası qalıplese.

Respublikamızda Xalıq Bilimlendiriw nızamında hár tárepleme jetik rawajlangan jaslarđı tárbiyalap kamálǵa keltiriw milliy tárbiyamızdıń bas maqseti etip belgilengen. Bilimlendiriw tarawınıń rawajlanıp bekkemlenip bariwında ekologiyalıq tálim–tárbiya máselesiniń ornı ayrıqsha bolıp esaplanadı. Al mektep oqıwshılarına xalıq pedagogikasi úlgilerinen paydalanıp ekologiyalıq tálim – tárbiya beriw bul – mektep oqıwshılarınıń sanasında ana tábiyatqa, ózi tuwılıp ósken úlkege, dógerek átirapqa, milliy, tábiyiy baylıqlarına húrmet kóz qarasın qalıplestiriwdiń ata – babalarımızdan miyras bolıp kiyatırǵan birden – bir tárbiya qurallarınan bolıp esaplanadı. Bizinshe búgingi kúndegi ilimniń, texnikaniń keskin jedel pát penen rawajlanıwı bir tárepten unamlı bolsa, ekinshi tárepten tábiyiy ortalıqtıń hawanıń, suwdiń topiraqtıń t. b. tábiyiy baylıqlardıń da sapasınıń tómenlewine, pataslaniwına alıp kelmekte. Jaslarǵa ulıwma tálim–tárbiya beriw máselesine Prezidentimiz ayrıqsha diqqat itibar menen qarap tómendegishe pikir bildirdi: “Ósip kiyatırǵan áwladlardıń táǵdirine hesh kim biypariq qaray almaydı. Jaslarđı oqıtıwı, olardı tárbiyalaw, mámlekettiń jetik insanları bolıwına qayǵiriw hár birimizdiń waziypamız “. Demek, jas áwladqa ásirese babalarımız miyrası esaplangan xalıq pedagogikasi úlgilerinen ónimli paydalanıp milliy tárbiyaniń basqada túrleri menen bir qatarda ekologiyalıq tálim–tárbiya beriw isinde hár qanday sanalı insan, jámiyetimiz aǵzası ózin juwapker sipatında seziniwi kerek.

Balalar tárbiyasınıń qaysı túrin alıp qaramayıq, onda xalıq pedagogikasi ayrıqsha áhmiyetke iye. Xalıq pedagogikasına názer salar ekenbiz, biz tárbiyalıq dástúrlerdıń házirgi waqıtqa shekem saqlanıp kelgen bay maǵluwmatlarına iyemiz. Mektep oqıwshılarına ekologiyalıq tárbiya beriw máselesinde xalıq danalıǵı, xalıq awizeki dóretpelerine tiykarlanıw arqalı ámelge asırılsa belgili, tabisli nátiyjelerge erisiwge de keń imkaniyat jaratıladı. Uluwma balalar tárbiyasında xalıq pedagogikasınıń tutqan ornı, áhmiyetliliǵı haqqında pedagog ilimpaz O.Álewov tómendegishe ilimiy kóz qaraların bildiredi: “ Xalıqtıń usı dárejede rawajlanıwına erteden iye ekenligin dálillewshi folklorlıq baylıǵı boyınsha hesh bir xalıqtan qalispaydı. Qaraqalpaq xalıq pedagogikasınıń Orta Aziya elleri xalıq pedagogikasına salıstırıp qaraǵanda ózine tán etnikalıq xarakterge iye ayırmashılıqları oǵada kóp. Xalıq pedagogikasınıń ózi bul ózgesheliklerine, dástúrine, úrip – ádetine qaray tárbiya jumisları beyimlesip qalıpleskenligin ańlatadı“.

Demek, jaslarǵa ekologiyalıq tálim–tárbiya beriwdiń tıp tiykarı erte dáwirlerge barıp taqaladı. Ata – babalarımız óz ul – qızlarına milliy tárbiyanıń bir túri ekologiyalıq tárbiya beriwde xalıq pedagogikasınıń bay tárbiyalıq qurallarınan paydalanıp kelgenligin xalıqlıq dástúrler, awizeki dóretpeler mazmunı menen tanısıw arqalı bilip baramız. Xalıqtıń awız

ádebiyati hámde xalıqtıń tárbıyalıq dástúrleri xalıq pedagogikası, xalıq danalıǵınıń búgingi kúndegi mektep oqıwshıların jámiyettiń maqsetine muwapiq adam, shaxs sipatında qalıplestiriwde tárbıyanıń maqset hám wazıypalarına bolǵan kóz – qaraları hám xalıq tárepinen tálim tárbıya islerin ámelge asırıw tarawında qollanılıp kelgen usılları menen jolları, kónlikpe hám uqiqlılıqlardıń biriniń tájiriybeler tiykarında toplanǵan bilimler baylıǵı yaǵniy xalıq pedagogikasin xalıqtıń awızeki túrde dóretken hám dástúr sipatında áwladtan – áwladqa ótip kiyatırǵan tárbıyalıq tájiriybeleriniń jiyindısı dep bahalawımızǵa boladı.

Haqiyqatında da mektep oqıwshılarına basqa tárbıyalar menen birgelikte ekologiyalıq tárbıya beriwde xalıq pedagogikası, dástúriy pedagogikalıq mádeniyat oǵada anıq hám ashıq joldı usınadı. Sebebi, xalıq pedagogikası derekleriniń kishi mektep oqıwshıları tez uǵıp, túsiniw alıwı ushın jeńil hám de bunda insandı qalıplestiriwshi derekler, tárbıyalıq usıllar menen qurallar tárbıya túrleri jetkilili hám hár túrlilikke iye. Bizin pikirimizshe mektep penen xalıq pedagogikasiniń ózine tán tárbıyalıq kórsetiw dárejese tigiz baylanista. Hár qanday mektep muǵallimi, pedagog-xızmetker xalıq pedagogikasin ózi jeterli dárejede bilmey turıp, xalıq pedagogikası dereklerin sheber paydalanbay turıp, mektep oqıwshılarına tiyanaqlı ekologiyalıq tárbıya hám bilim beredi dep ayta almaymız. Sonliqtanda hár qanday pedagog xızmetker mektep oqıwshılarına salmaqılı tálim-tárbıya beriwde xalıqtıń tárbıyalıq dástúrlerinen xalıq pedagogikasınan ónimli paydalanıp biliwi tiyis dep esaplaymız

Ekologiyalıq tárbıya xalıq pedagogikası menen birlikte usi xalıq danalıǵı menen tikkeley baylanisatuǵın islam táliymatı qádiryatlarında, hátteki onnan aldingı dinimiz Zardushtiylik dáwiriniń esteligi “Avesto“ da ekologiyalıq tárbıyaǵa ayırıqsha kewil awdaradi.

“Avesto“ da ilim – pán turmistin hámme tarawları boyınsha maǵluwmatlar bar. Ásirese, 5 -17 baplarında jer, suw, bólme, kiyim – kenshek, azıq – awqatlardı taza tutiw hám saqlawǵa, oǵan balalardı úyretiwge ayırıqsha orin berilgen“. Uluwma ata – babalarımız jaratqan milliy qádiryatlar, xalıq pedagogikası, dinimizde de ekologiyalıq tárbıya basqa tárbıyalar menen birlikte óz ornına hám áhmiyetine iye bolıp kelgen.

Ekologiyalıq tárbıya basqada tárbıya túrleri menen birge tigiz baylanisliliqta qalıplesedi. Ásirese tárbıya túrlerin turaqlı túrde, birdey izbe-izlik hám baǵdarda alıp bariwda xalıq pedagogikası dereklerin bolǵan úrp –ádetlerdi, milliy dástúrlerdi kórsetiw múmkin. Xalqımız ázel – ázelden miynet súygish, tatıw xalıq bolǵanlıqtan túrkiy xalıqlardıń ishinde ásirese ózbek, qaraqalpaq xalıqlarında bir – birewge járdem qolin soziw, kómek “xashar“ dástúri bar. Bunda erte báhárden – aq ata – babalarımız ul –qızların izine ertip jap – salmalarda qaziw, tártipke keltiriw, suw aǵatuǵın orınları patas nárselerden tazalaw, úy qaptaliniń, dógerek átiraptin tazalıǵına kewil bólip, birgelikte háreket etip kóklemzarlıqqa aylandiriw, baǵ etiw t. b. ibretli isler menen shugillanǵan. Oǵan ózleri menen birge ul qızlarında bunday jumislarǵa úyretip barǵan. Bul xalqımızdin ózine tán xalıq pedagogikasındaǵı ekologiyalıq tárbıya kórsetkishlerinen biri bolsa, al búgingi kúnde mektep oqıwshılarına da usınday xalıq pedagogikasiniń úlgili isleri, dástúrlerin engizip bariwimiz zárúr. Bunda mektep oqıwshıları, birinshiden: tábiyat penen, ózin qorshaǵan ortalıq penen tamıadı, ekinshiden: miynet etiwge úyrenedi, úshinshiden: tábiyattin, tábiyat baylıqlariniń qádir – qimbatin túsiniw jetedi, hár qanday tábiyiy baylaqtan paydalanıwda sanalı túrde háreket etip, isirapkershilikke jol qoymawdi da úyrenedi.

Uluwma jámiyettin rawajlaniwi, tábiyattin teń salmaqlılıǵı, adamlardıń den sawlıǵı, haywanatlar hám ósimlikler dúnyasındaǵı birgelkililik t. b. máseleler – bulardıń barlıǵı ekologiyalıq mashqalalar menen baylanisli. Al tábiyatta ekologiyalıq jaǵdaydıń buziliwı ushın misal: hár qanday pataslıqlardıń, shıǵındıların uluwma insaniyatqa kerı tásir etetuǵın jaǵdaylardıń bizińshe, mektep oqıwshılarına anıq faktler, dáliller menen kórsetip, túsindirip, teoriyalıq bilimlerin bekkemlep bariwimiz kerek.

Búgingi kúnde ekologiyalıq máselelerdi sheshiw hár bir insanniń, sonıń ishinde mektep oqıwshılarınıń tárbiyasına, ádep ikramlı bolıwına, bul arqalı jámiyetimizdiń tárbiyasınıń bekkemligine belgili dárejede ǵárezli boladı. Usı ekologiyalıq mashqalalardıń kelip shıǵıw jaǵdayların dúnya júzlik ekologiyalıq mashqalalardan biri – Aral teńiziniń suwiniń keskin páseyip, azayıp ketiw halatların, adamlardıń tábiyatqa bolǵan kóz – qarasında zorlıq, ústemshilik, isirapkershilik, illetleriniń tábiyattıń buziliwına alıp keletuǵın mektep oqıwshılarınıń jas hám jeke ózgesheliklerin esapqa alǵan halda túsindirip bariwimiz kerek. Bunda xalıq pedagogikasi baslı áhmiyetke iye tárbiyalıq derek bolıp esaplanadı. Adamlar barlıq kerekli zatları tábiyattan aladı, tirishilik sirtqı ortalıqtan boladı hám sana sezim de tábiyat arqalı rawajlanadı. Sol ushın tábiyattı hár bir adam qorǵawǵa tikkeley qatnasıwı kerek dep esaplaymız. Sonlıqtanda mekteplerde botanika, tábiyattaniw, zoologiya, biologiya uluwma biologiya sabaqları ótıledi. Bizińshe usı sabaqlar menen bir qatarda mektep baǵdarlamasındaǵı “ Milliy ǵárezsizlik ideyasi “, “Ádeptaniw“, “Ádebiyat“ t. b. jámiyelik pánlerde de oqıwshılarǵa tálim tárbiya beriw mashqalalarında ekologiyalıq tárbiya basil baǵdarda turiwi kerek, xalıq pedagogikasi menen tereń baylanisliqta úyreniliwikerek. Demek, mektep oqıwshıların usı jámiyet aldındaǵı eń áhmiyetli mashqala ekologiyalıq mashqalalar menen tanistiriw, tábiyatqa, ana watanǵa ózi jasap atırǵan úlkesine, ondaǵı jer astı, jer ústi baylıqları, tábiyiy faktorlar jer, suw, hawa, topıraq, ósimlikler hám haywanatlar dúnyasına ádep ikramlılıq húrmet kóz qarasın qalıplestiriwde ekologiyalıq tárbiyaniń onda xalıq pedagogikasi úlgilerinen paydalanıwdıń búgingi pedagogikamızdıń aldındaǵı baslı mashqalalardıń biri sipatında bahalaymız.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M Buyuk kelajagimizni mard va oliy janob xalqimiz bilan birga quramiz T:O'zbekiston 2016
2. Beknazarov.R.U, Novikov Yu. V. «Qorshap turǵan ortalıqti qorǵaw» Nókis, «Bilim», 1991 j. 6 – bet.
3. Saparbaev. J. Ekologiyalıq daǵdaristi ekologiyalıq tálim hám tárbiya menen saplastiriwdıń geypara usillari. «Qaraqalpaǵstan muǵallimi» jurn. 2000 j. N 1 – 2 san. 72 bet.
4. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 841-849.
5. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – T. 9. – C. 386-392.

6. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
7. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
8. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
9. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
10. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.
11. Allambergenovna A. R. THE MANIFESTATION OF EUROPEAN AND NATIONAL TRADITIONS IN THE OPERA " GULAYIM" //International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 185-187.
12. Абатбаева Р. А. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН МУСИҚА МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МАШХУР БАСТАТОР Н. МУҲАММЕДДИНОВНИНГ ЎРНИ //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 648-653.
13. АБАТБАЕВА Р. КОМПОЗИТОР НАЖИМАДДИН МУХАММЕДДИНОВ ИЖОДИДА ТАРИХИЙ СИЙМОЛАР //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 60-66.
14. SEGIZBAEVA G., АБАТБАЕВА R. QORAQOLPOG‘ISTONDA FORTEPIANO JANRINING RIVOJLANISHIDA DILBAR ERNIYAZOVANING TUTGAN O‘RNI //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 110-114.
15. Abatbaeva, R. (2023). BALLAD GENRE BY COMPOSER NAJIMADDIN MUHAMMEDDINOV. Modern Science and Research, 2(10), 340–343.
16. Abatbaeva, R. "International Scientific Journal Theoretical & Applied Science manifestation of european and national traditions in the karakalpak ethno-opera «gulayym» SOI: 1.1/TAS DOI: 10.15863/TAS http." T-Science. org 18 (2022).
17. GAYIROVA M., АБАТБАЕВА R. QORAQALPOQ AKADEMIK QO ‘SHIQCHILIK SAN’ATIDA BAZARBAY NADIROVNING TUTGAN O ‘RNI //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 84-88.
18. Abatbaeva, R. (2023). KOMPOZITOR NAJIMADDIN MUXAMMEDDINOV DÓRETIWSHILIGINDE ERTEK JANRÍ (Тоғиз тоғқилдақ бир ши́нкилдек ertegi tiykarında). Вестник музыки и искусства, 1(2), 46–51.
19. Gaybullaeva, X., & Abatbaeva, R. (2023). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF A NEW CREATIVE FOLK SONG ORCHESTRA IN NEW UZBEKISTAN. Modern Science and Research, 2(10), 163–170.
20. Allambergenovna A. R. Historical Image of" Alpamys" In Karakalpak Music (Example in the Works of Nazhimaddin Muhammeddinov) //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 138-144.
21. Allambergenovna A. R. Historical Image of" Alpamys" In Karakalpak Music (Example in the Works of Nazhimaddin Muhammeddinov) //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 138-144.

22. YO‘LDASHEV A., ABATBAEVA R. USTOZIM NESIPBAY ALEKEEV
TURSINBAEVICHNING IJODIGA BIR NAZAR //Journal of Culture and Art. – 2023.
– T. 1. – №. 3. – C. 123-129.

Internet saytlari:

- 1 www.tdpu.uz
- 2 www.pedagog.uz

STRATEGIES TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF THE TEXTILE INDUSTRY IN UZBEKISTAN

Solijonov Shoxruxbek Alisher o'g'li

Master of the University of world economy and diplomacy

+998933737098

shoxruxbeksolijonov7@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10401918>

Abstract. The article provides for strategies to increase the competitiveness of enterprises of the textile industry, the effective organization of strategic behavior, their development and progress. As a result of the study of regulatory documents, statistical data on the support of textiles, the problems that exist in the field have been analyzed. As a result of the analysis carried out by the author, a number of proposals and considerations were expressed for the development of enterprises through strategies to increase competitiveness, increase the volume and quality of sales of products, and have a place in the world market.

Keywords: competitiveness, strategy, brand, quality, marketing, human resource management, technology, investment projects.

СТРАТЕГИИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. В статье рассмотрены стратегии повышения конкурентоспособности предприятий текстильной промышленности, эффективная организация стратегического поведения, их развития и прогресса. В результате изучения нормативных документов, статистических данных по поддержке текстиля, проанализированы проблемы, существующие в сфере. В результате проведенного автором анализа был высказан ряд предложений и соображений по развитию предприятий через стратегии повышения конкурентоспособности, увеличения объема и качества реализации продукции, а также занять место на мировом рынке.

Ключевые слова: конкурентоспособность, стратегия, бренд, качество, маркетинг, управление персоналом, технологии, инвестиционные проекты.

Introduction

Currently, light industry and textile industries are developing rapidly in Uzbekistan. A number of decisions and decrees adopted in our country, including the “new Uzbekistan development strategy for 2022-2026” adopted by the president of the Republic of Uzbekistan on 10.01.2023

In the decrees of PF-2 “on measures to support the activities of cotton textile clusters, radically reform the textile and sewing-knitting industry and further increase the export potential of the industry”, continuing the industrial policy aimed at ensuring the stability of the national economy in our country and increasing the share of industry in the GDP, increasing the production of industrial products by 1.4 times in conclusion

It is planned to bring the level of production capacity utilization to us \$ 5 billion, increase from 65 to 81 percent, and fill 35,000 vacancies.

Analysis of thematic literature.

We can observe that the analysis of the available literature on the issue posed is carried out by many studies in the field of textiles and that competitiveness strategies have been researched by many leading scientists. In particular, the feedback on the development of theoretical and methodological aspects of the competitiveness strategies of the light industry was expressed by a group of scientists who conducted scientific research in the same field abroad. Kotler [2], A. Thompson [3], M.B. Shifrin [4], L.V. Shulgina [5], M.J. Talasov [6], described in his works. Also, a number of scientists of our republic N.Q. Yuldashev [8], B. Kattakishiyev [9], I. It can be seen in the work of Mamayusupov and others. Based on the research of the above scientists, it became known that there are a number of problems in the field of Textiles in our country, the role of Competitive Strategies in solving them is extremely significant.

Research methodology.

The mediocre-methodological apparatus of research is based on the application of such tools as general methods of research in the framework of a systematic approach: logical and situational analysis, expert assessment, survey, observation, interview, grouping, comparison. These tools are used in different combinations at different stages of research, making it possible to ensure that the final results, conclusions and proposals are scientifically substantiated. Analysis and results. Based on the above, focusing on the figures, the volume of products produced by industrial enterprises producing in January 2022 is 458.2 trillion. The sum was or 83.2% of the total industrial output. In the total production industry, the share of the field of production of machinery and equipment, repair and installation, motor vehicles, semi-trailers and other finished goods – 20.3 % (January 2021 physical volume index compared to December 2021 – 112.8%), the share of the metallurgical industry - 23.2 % (physical volume index compared to January-December 2021 – 103.9%), as well as the share of food, beverage and tobacco production the physical volume index compared to January-December 2021 was 109.2%), the share of the production of chemical products, rubber and Plastic Products – 9.2% (the physical volume index compared to January-December 2021 was 97.7%), and the share of the production of textiles, clothing, leather products – 17.9% (the physical volume index compared to January-December 2021 was 108.6%). The share of textile production in the industrial structure of production was 13.7% in January-December 2022, while the physical volume index increased by 9.8% to 62,757.0 billion in the volume of production. The sum was observed. It was also observed that in January-December 2021, the share of textile production in the production industry was 13.8%, while its physical volume index was 119.5%.

In January-December 2022, the share of the clothing manufacturing industry in the manufacturing industry was 3.8%, the physical volume index was 105.5%, and the volume of production was 17,210.1 billion. The sum was observed. As of the end of January-December 2021, the share of the clothing manufacturing industry in the production industry was 3.6%, while the physical volume index was 118.7%. Focusing on the data from the past five years, it turns out that the current state of production is in no case disappointing. The volume of production of textile products in the proper production industry is 24.8 billion. Rs 62,757.0 crore. Up to, it had a physical volume index increase of 107.4% to 109.8%.

Trln sum in january-december
December, %

Physical volume index in January-

Figure 1. Textile production volume

Also, the volume of clothing production over the past five years amounted to 7.7 billion. Rs 17,210.1 crore. Up to, it had a physical volume index increase of 103.3% to 105.5%

Trln sum in january-december
December, %

Physical volume index in January-

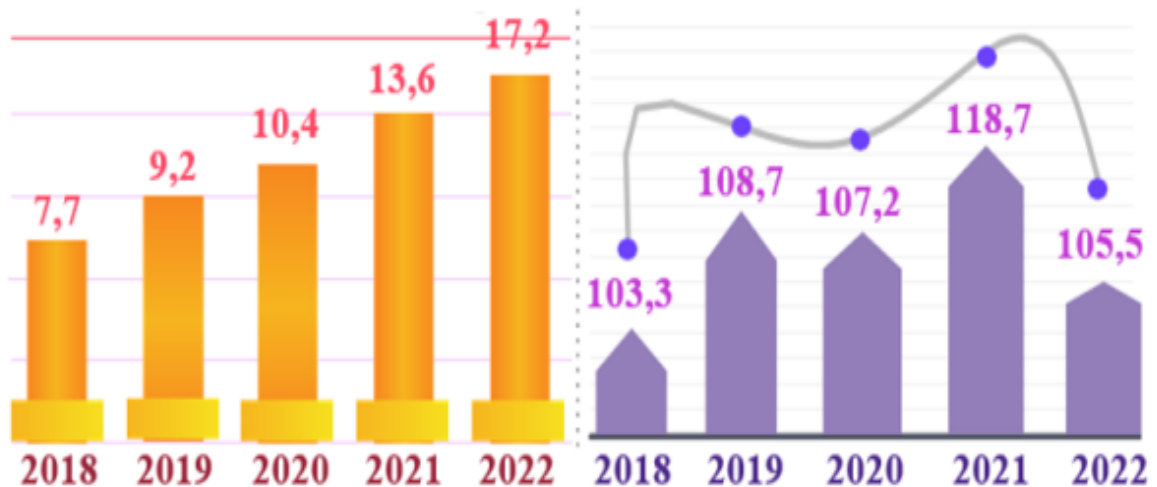

Figure 2. Clothing production volume

However, it can be said that these growth indicators indicate that this potential is not used enough, despite the fact that our country has great opportunities for the development of this sector.

Unfortunately, therefore, the share of the metallurgical industry in the composition of industrial products – 23.2%, the share of food, beverage and tobacco production-17.2%, while the share of the textile industry remains very low. However, in our country there are enough opportunities to eliminate the shortcomings in this area, both in terms of raw materials and labor resources.

Since the products produced at the processing enterprises operating at the moment are not competitive, they are not so competitive in the foreign market. In a word, the production of quality products to the taste of the consumer is not yet at the proper level. One of the reasons for this is that the main focus in the production of Textiles is on the activities of small specialized enterprises, which cannot replace large enterprises. There are several reasons for this. In small enterprises, the labor force does not exceed 30-40 people. On the other hand, the products produced by small enterprises are of low quality and low in size.

Today, the preservation of quality and price proportionality, income level, population and demographic structure, climatic and geographical features, design and fashion compliance, product brand, compliance with social and environmental standards and other competitive characteristics and functions in textile and clothing production remains in the consumer choice. The problems of improving the quality of products and improving their assortment, the plan from the production of primary raw materials to the release of final finished products, are closely related to all processes [13].

In order to radically improve the quality of products in this area, it is necessary to establish the production of new types of cotton fabrics, wool and silk fibers. On the other hand, by introducing advanced technology, it is possible to improve the quality of the product by creating an excellent production technical base that shapes it.

Also, in order to attract new technologies and know-how, it is necessary to produce products that are in accordance with the requirements of the world market, of good quality and environmentally friendly, as well as to increase the competitiveness of domestic products, to support the participation of foreign partners with experience in this regard.

It is necessary to direct the light industry of our republic to the production of fully ready-made clothing, that is, to develop industries (clothing and knitting industry), where capital is less and more labor-intensive, and to create new opportunities for processing raw materials and delivering them to the final finished product. This makes it possible to use labor resources in the regions of the Republic and increase the share of finished products in the supply of products.

Namely, to increase the volume of production of textile products, it is an important issue to increase the quality level of products being prepared in them, strengthen their export potential, especially to ensure the competitiveness of textile industry enterprises [1].

In the context of the development of today's boisterous market economy, all manufacturers are trying to overcome competitors and move forward. Brands are faced with fierce competition from the textile industry to the sportswear industry, using a variety of price and non-price competition. If the brand loses its place in the competition another brand is willing to challenge it. It is important for companies to plan and implement competitive strategies. What is the competitive strategy itself? A competitive strategy is a complex plan of actions that an enterprise develops in order to protect its position in the market and have a stable competitive advantage in the industry.

We consider the competition in the textile industry as a struggle between manufacturers for the quality of manufactured fabrics, the price on the market and the choice of the products of this particular enterprise by the consumers in them. It is necessary to consider the main reasons for competition: the first is freedom of choice for the consumer;

the second is freedom of choice for the manufacturer [15-18]. Hence, the competitiveness of industrial enterprises is based on the production of fabrics that have an attractive, high-quality, complex of consumer and price characteristics, meet the needs of buyers in the conditions of delivery and ensure commercial success. Of great importance is the correctly chosen strategy of commodity producers to generate income, carry out extended reproduction and solve the social problems of workers [12].

Development in the textile industry is at a much higher pace, but at the same time, several problems arise in the management system of this industry and in the successful formation of the strategy of enterprises, some disadvantages such as:

- Human Resource Management;
- inability to properly shape modern management;
- inability to properly organize marketing, finance, production systems; imbalance in the distribution of resources;
- that the level of quality management is unsatisfactory in some cases
- prevents customers' increased confidence in the brand due to the brand's low profile.

In Uzbekistan, there is a huge potential for the development of textiles and the introduction of national brands into the jaxon market, but it is a pity that our share of Khali Kham is in low percentages. There are no specific models aimed at determining competitiveness.

Also, the application of new technologies for training high-level personnel and international cooperation in this area are practically not established. If more attention is paid to overcoming these problems, tremendous results are achieved through the use of Competitive Strategies.

Studying the above problems, we believe that it is necessary to carry out and establish the following strategic behaviors in order to increase competitiveness in textile industry enterprises and support them. It will be advisable to carry out strategic behavior at 2 levels, namely at the enterprise and country levels.

At the enterprise level:

- wide introduction of programs to increase labor productivity in the network;
- reduce losses and improve resource utilization efficiency;
- * increase labor efficiency due to the introduction of new technologies and the assimilation of the value-added chain on the basis of knowledge and innovation;
- * Expansion of exports of finished products under the GSP+ system to European countries;
- introduction of standards to the production process that meet foreign market and international requirements.

At the country level:

- * Modernization of existing local industrial enterprises in the Republic and support their activities;
- granting state benefits for a certain period in order to expand the production capabilities of entrepreneurs who have begun to work in the textile sector;

* development and implementation of investment projects based on modern technologies aimed at improving quality in the textile industry [14];

* promote the production of silk and wool in combination with cotton, the main natural raw material of the textile industry •and establish effective integration links with these production areas;

•provision of preferential loans for modernization of enterprises, introduction of the practice of reducing income tax;

* active continuation of the support system for the activities of exporter enterprises;

* improvement of the system of organizational and financial assistance provided to exporter enterprises;

* improvement of the system of assistance in the production of products produced by domestic production enterprises to foreign countries;

* significant attention to the development of small business, private entrepreneurship in the development of the activities of enterprises of the textile industry [15]

* reducing administrative barriers, easing the conditions of business lending [10].

Conclusion

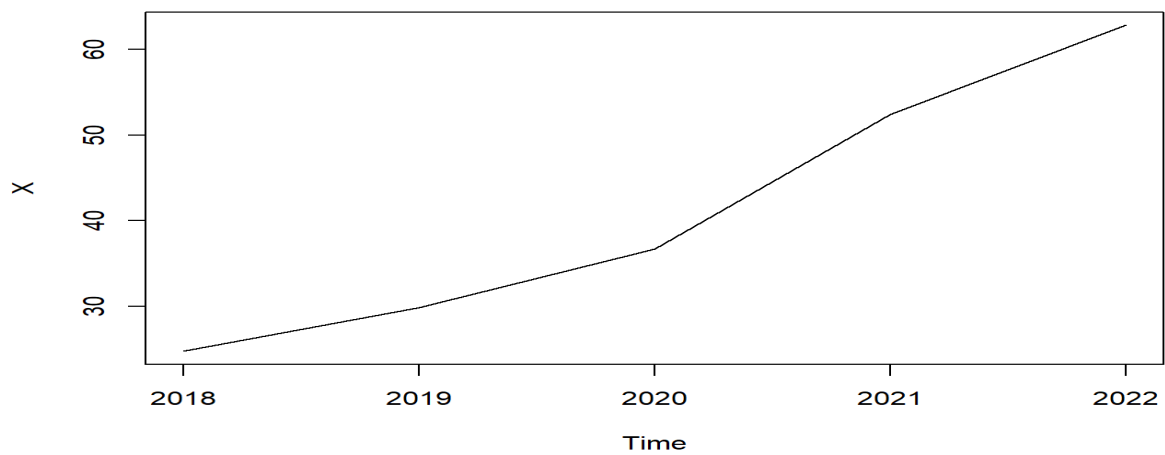
In conclusion, strategies for increasing the competitiveness of enterprises of the textile industry should be based on an integrated approach to its solution, based on the strategy of creating a single mechanism of stable competitive advantages in the long term through the coordinated actions of states, territories and enterprises. An important place should be given to improving market relations, organizational and economic mechanism, solving social problems, especially raising the material situation of the population, activating the activities of the marketing service.

REFERENCES

1. Decree of the president of the Republic of Uzbekistan on the development strategy of new Uzbekistan dated 2022-2026 dated 28.01.2022 PF-60,.
2. Philip Kotler: Marketing Essentials. (1984). / Philip Kotler: Fundamentals of Marketing. Translated into Russian: Bobrov, V.B.-M., (1990).
3. Thompson, A.A., Margaret Peterf., John Gamble. (2015). Strategic management. Creating a competitive advantage. Williams.
4. Shifrin, M.B. (2019). Strategic management. Yurayt Publishing House.
5. Shulgina, L.V., Ovsyannikov, S.V. (2009/3). Actual problems of developing an anti-crisis strategy of an industrial enterprise. FES: Finance, Economics, Strategy. (11-15)
6. Talasov, M.J., Tulemetova, A.S., (2008). Ways to achieve the competitiveness of textile industry products. Collection of scientific papers of Russian universities. (Problems of economics, finance and production management), (25).
7. Gorina, Ya.M., (2012). Factor assessment of the competitiveness of textile industry enterprises. Bulletin of Cherepovets State University, (41).
8. Yo'ldoshev, N.Q. (2019). Strategik menejment. Darslik.-T.: Iqtisodiyot.,122 b
9. Kattakishiyev B., Mamayusupov I. (2008). Strategik menejment fanidan praktikum. – T.,Fan va texnologiya, 232 b.

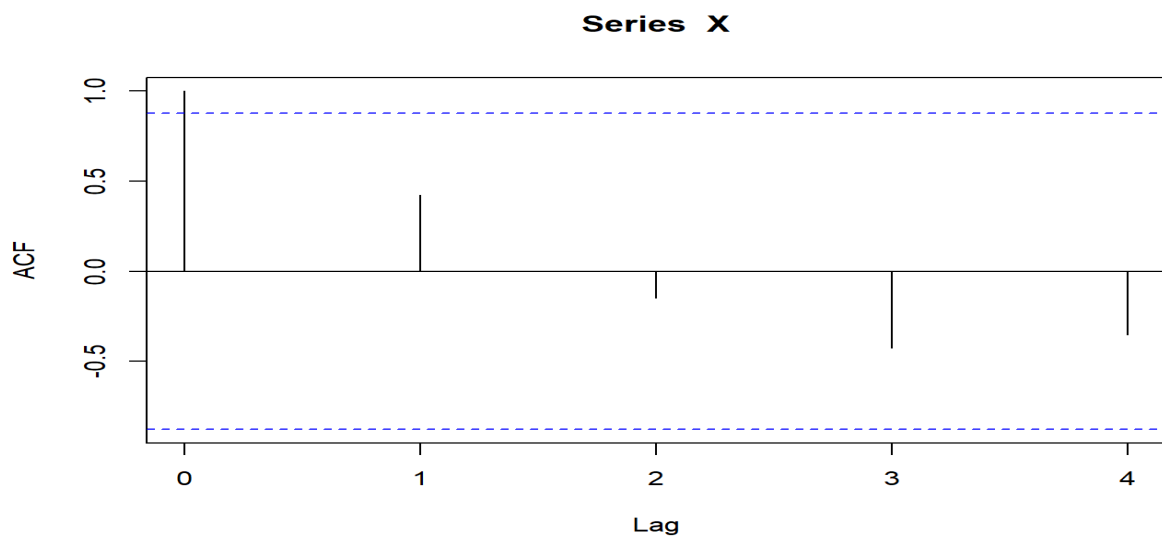
10. Xonkeldieva, G.Sh ., Shakirova, Yu.S., (2021). To'qimachilik sanoati korxonalarida eksportbop maxsulotlar ishlab chiqarishni tashkil etish. Monografiya, Farg'opa, AL-FERGANUS.
11. Abduraxmanova, Sh.R. , (2021). Issues of application of competitive strategies in textile enterprises. World Economics & Finance Bulletin (WEFB) №5, Berlin, <https://scholarexpress.net/index.php/wefb/article/view/426>
12. Abdurakhmanova, S. R., (2022). Improving the competitiveness of textile enterprises. Science Today: Fundamental and Applied research. Materials of the international scientific and practical conference. (Vologda)

Figure 1

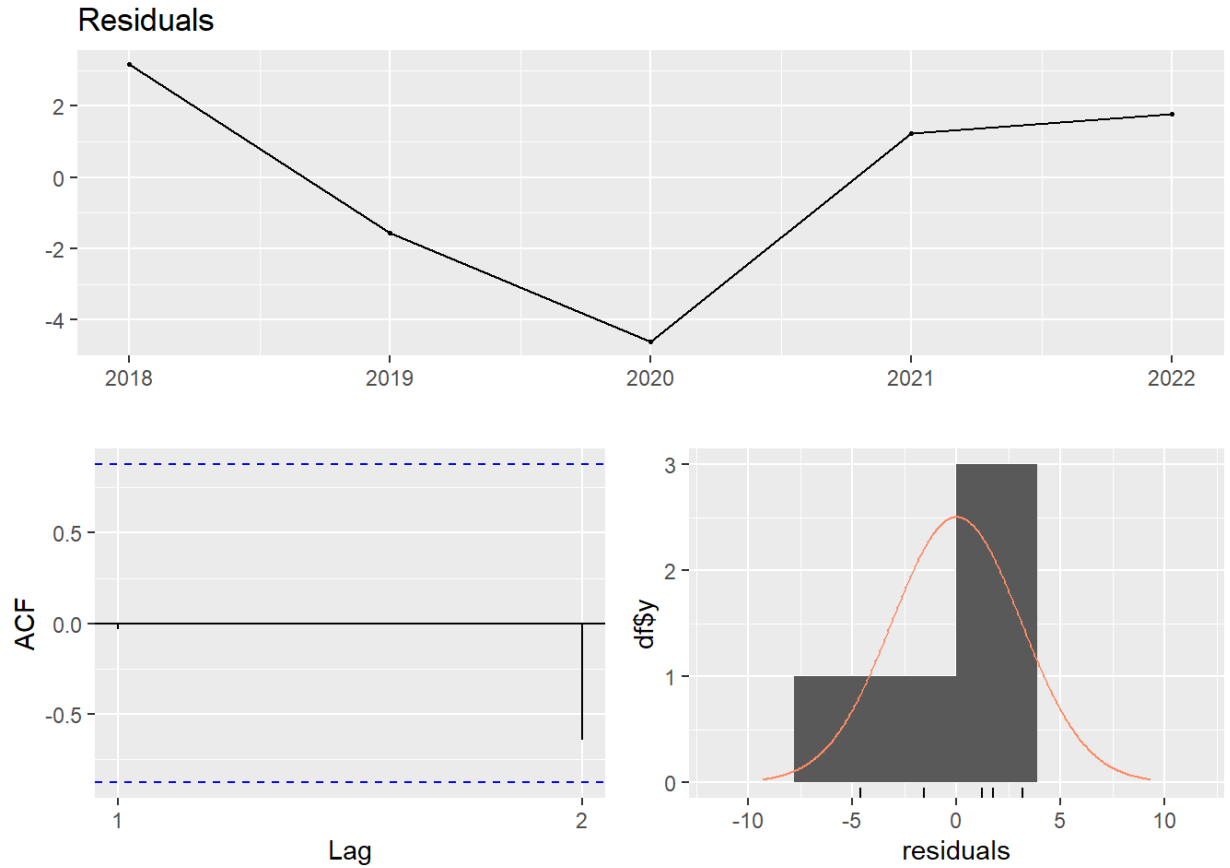
From the graph, we can see that our time series is not seasonal, there is a growing linear trend.

Figure 2

Since our time series is higher than the array $\backslash(acf)$ on the graph $\backslash(acf)$, we can see the stationarity of our time series.

Figure 3

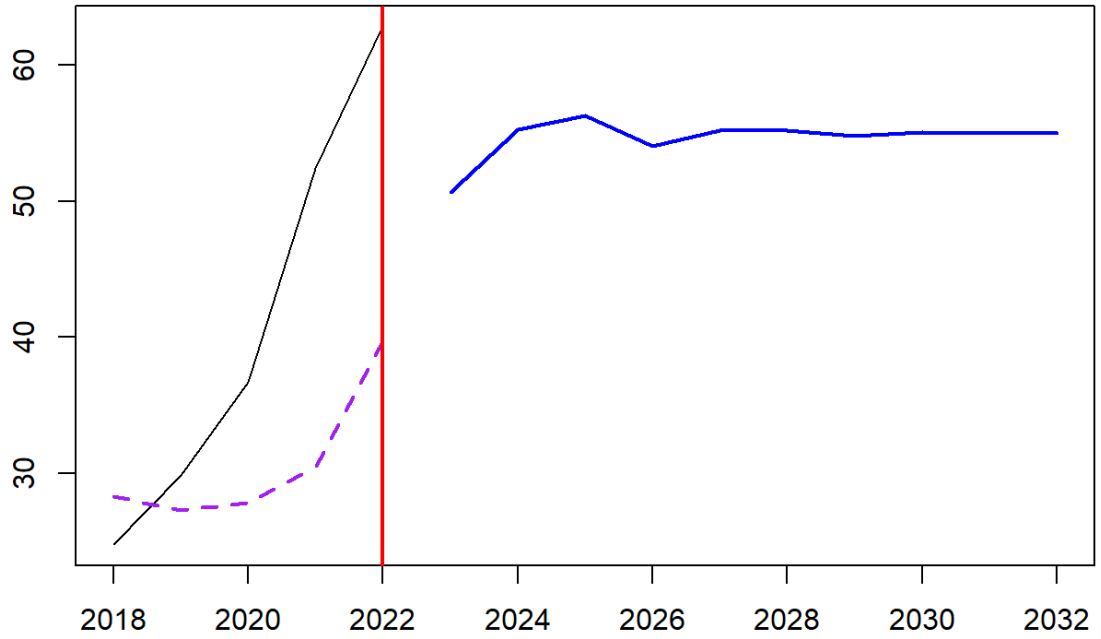


```
##  
## Ljung-Box test  
##  
## data: Residuals  
## Q* = 4.8567, df = 3, p-value = 0.1826  
##  
## Model df: 0. Total lags used: 3  
  
jarqueberaTest(errTr)  
##  
## Title:  
## Jarque - Bera Normality Test  
##  
## Test Results:  
## STATISTIC:  
## X-squared: 0.5228
```

P VALUE:
Asymptotic p Value: 0.77

Figure 4

Forecast from SMA(3) with Normal distribution

TA'LIMDA UZVIYLIK - BOSH ME'ZON

Srojeva Gulbahor Vahobovna

Osiyo Xalqaro Universiteti

Tarix va filologiya kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10404047>

Annotatsiya. Ta'lim jarayonini rivojlantirish, uzviylikni ta'minlash uchun fanlararo aloqalardan unumli foydalanish muhim ahamiyatga ega. Masalan, tasviriy san'at va chizmachilik shunday bir fanki, bu ikkala fan bir-biriga bog'liq bo'lib, o'qituvchi hamda o'quvchidan qobiliyat va iste'dod talab qiladi, ularni ijodkorlikka yo'naltiradi. Ushbu fanlar barcha fan va har bir soha bilan uzviy bog'liq. Shunday fanlar bo'yicha bolalar bog'chasida tasviriy faoliyatning barcha yo'nalishlari bo'yicha mashg'ulotlar Navoiy shahridagi rus-o'zbek bog'chalarida tashkil etib kelingan.

Kalit so'zlar: Xonadon-bog'cha, Harakatlar strategiyasi, Sog'lom avlod, Kamalak, G'uncha, Navoiy, Konimex, Qiziltepa.

CONTINUITY IN EDUCATION-CHIEF MEZON

Abstract. It is important to develop the educational process, to make the most of interdisciplinary communication to ensure continuity. For example, Fine Arts and drawing are such a discipline that the two disciplines are interrelated, requiring ability and talent from both the teacher and the student, directing them towards creativity. These disciplines are inextricably linked with all science and each field. In such subjects, classes in all areas of pictorial activity in kindergarten were organized in Russian-Uzbek kindergartens in Navoi.

Keywords: apartment-kindergarten, action strategy, healthy generation, Rainbow, Bud, Navoi, Konimex, Qiziltepa.

ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ В ОБРАЗОВАНИИ-ГЛАВНЫЙ КРИТЕРИЙ

Аннотация. Для развития образовательного процесса, обеспечения преемственности важно эффективное использование междисциплинарных связей. Например, изобразительное искусство и рисование-это такие дисциплины, которые взаимосвязаны и требуют от учителя и ученика способностей и таланта, направляя их к творчеству. Эти дисциплины неразрывно связаны со всеми дисциплинами и каждой областью. Занятия по всем направлениям изобразительной деятельности в детском саду по таким предметам организованы в русско-узбекских детских садах города Навои.

Ключевые слова: Дом-сад, стратегия действий, Здоровое поколение, Радуга, бутон, Навои, конимекс, Кызылтепа.

Yurtboshimiz tashabbusi bilan istiqlol yillarida yoshlarga ta'lim-tarbiya berish, komil insonni tarbiyalashga alohida e'tibor qaratildi. Bu o'rinda maktabgacha ta'lim muassasalarining o'rni beqiyos. Zero, bu ta'lim o'chog'ining eng nufuzli ta'lim-tarbiya maskaniga aylanganligi, uni bitirib chiqqan bolalarning dastlab iqtidorli o'quvchi, so'ngra oliy ta'lim talabasi, kelajakda yetuk mutaxassis bo'lib yetishganligi hammamizga ma'lum.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning —2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi Farmoni mazkur sohani rivojlanishini boshlab berdi. Bu esa sohani yanada takomillashtirishni, ayni paytda ta'lim tizimini zamon talablari asosida, innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni

qo'llash asosida tashkil etishga, yo'l qo'yilgan kamchiliklarni bartaraf etish, 11 yillik ta'lim tizimiga o'tishni ta'minlab berdi. Binobarin, ta'lim tizimida, uzviylikka katta e'tibor qaratish, yosh avlodning barkamol bo'lib yetishi ko'p jihatdan maktabgacha ta'lim tizimiga bog'liqligi ta'kidlab o'tildi.⁹³ Uzluksiz ta'lim tizimi maktabgacha ta'lim tizimidan boshlanib to yuqori bo'g'ingacha harakatda, rivojlanishda va takomillashib borishida namoyon bo'ladi. Umumiy o'rta ta'limda davlat talablarini bajarishda bolaning dastlab salomatligi, sezgirligini qay darajada ekanligi psixodiagnostik tahlil asosida bog'chadan maktabga qabulni tanlov asosida o'tkazish shartlari belgilab berilgan. Buning uchun har bir joyni mahalliy sharoiti hisobiga olingan holda 6-7 yoshli bolalarni bog'chadan maktabga tayyorlashda avvalo oila bilan bog'chada hamkorlik aloqalarini o'rnatilishi lozim. Tadqiqotimiz natijalaridan ma'lum bo'ldiki, Viloyatning ayrim maktabgacha ta'lim muassasalarida ana shunday mustahkam hamkorlik o'rnatilgan. Jumladan, bog'chalarda "Ota-onalar universitetlari" tashkil qilinishiga erishilgan. Masalan, tajriba o'rganish maqsadida, Karmana tumanidagi Kamalak va Oltin kalitcha nomli, Navoiy shahridagi bolalar bog'chalarida "Ota-onalar universitetlari" qilingan bo'lib, bolaning qiziqishi, sezgirlik, qobiliyati haqida ma'lumotlarni ota-ona, o'quvchi va tarbiyachi hamkorligida aniqlash yo'lga qo'yilgan. Hatto, uzviylikni davom ettirish maqsadida shahardagi 13-o'rta maktab Navoiy davlat konchilik institutiga maktabdan bolani tayyorlab berish uchun bog'chadan ish boshlashni yo'lga qo'ygan.

Ayni paytda viloyat xalq ta'limida mazkur hamkorlik tajribalari o'rganib kelinmoqda va ommalashtirilmoqda. Jumladan, 2018 yil aprel oyida «Sog'lom avlod - yurt tayanchi viloyat seminarida Navoiy shahar xalq ta'limi bo'limi maktab va bog'chalari ish tajribalari o'rganildi.

Ayrim bog'chalarda matematika, tabiat bilan tanishtirish, tasviriy faoliyat yo'nalishlari bo'yicha alohida guruhlar tashkil etilgan. Navoiy shahridagi 4,5-bolalar bog'chalari tarbiyalanuvchilari maxsus sinflarga, ya'ni yo'naltirilgan sinflarga qabul qilinadi va shu yo'nalishdagi fanlar chuqur o'rgatiladi. Navoiy shahar 12- maktab ekologiya bo'yicha yo'naltirilgan maktab bo'lib, 3,26,43,49- bolalar bog'chalari bilan hamkorlikda ish olib boradi. Umuman, Navoiy shahridagi barcha maktab va bog'chalarning hamkorlik tajribalari usuli boshqa barcha tuman, shaharlardagi maktabgacha ta'lim muassasalariga tadbiiq etilib kelingan.

Ta'lim jarayonini rivojlantirish, uzviylikni ta'minlash uchun fanlararo aloqalardan unumli foydalanish muhim ahamiyatga ega. Masalan, tasviriy san'at va chizmachilik shunday bir fanki, bu ikkala fan bir-biriga bog'liq bo'lib, o'qituvchi hamda o'quvchidan qobiliyat va iste'dod talab qiladi, ularni ijodkorlikka yo'naltiradi.

Ushbu fanlar barcha fan va har bir soha bilan uzviy bog'liq. Shunday fanlar bo'yicha bolalar bog'chasida tasviriy faoliyatning barcha yo'nalishlari bo'yicha mashg'ulotlar Navoiy shahridagi rus-o'zbek bog'chalarida tashkil etib kelingan. Bular: qurish va yasash, haykaltaroshlik, rasm chizish, borliqni idrok etish va hokazo.

⁹³ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning —2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida gi Farmoni. Xalq so'zi. 2017 yil, 30 sentyabr.

Viloyat bog'chalarda mashg'ulotlar ilg'or pedagogik texnologiya asosida tashkil etilgan. Ayniqsa, Navoiy shahridagi barcha bog'chalarda mashg'ulotlar reja asosida o'tkaziladi. Shaharlardagi 23,18,43,38–bog'chalarda tarbiyachilarning bilimlari —Tayanch signali, —Aqliy hujum usulida o'rganilganda, DTSga oid talablarining: milliy san'at, naqqoshlik, xalq hunarmandchiligi, rassomchilikka oid bilimlarga ega bo'lganligi aniqlanib, maktabga yo'llanmalar berilmoqda. Tasviriy san'at bolalarning eng sevimli mashg'uloti bo'lgani uchun viloyatning barcha bog'chalarida bu mashg'ulotning o'tkazilishi to'g'ri yo'lga qo'yilgan.

Mashg'ulotlar uchun o'quv qurollari ota-onalar homiyligida barcha bog'chalarda ta'min etishga erishilgan. Bog'chalar maktablar o'zaro hamkorlikda ish olib boradilar. Jumladan, Navoiy shahridagi 23 – bog'cha 11 – maktab bilan 18 – bog'cha 4– maktab bilan 16- bog'cha 8– maktab bilan reja asosida mashg'ulotlar olib borishni tashkil etilgan. Ma'lumki, yangi ta'lim tizimiga muvofiq yer shari haqidagi to'liq tasavvur hosil qilish uchun ma'lumot berishga qaratilgan yagona o'quv fani geografiyadir. Tadqiqot etilayotgan yillar mobaynida maktabgacha ta'lim muassasalarida boshlang'ich geografik bilimlar bolalar ongiga singdirib kelingan. Ayniqsa, Konimex tumanidagi «G'uncha maktabgacha ta'lim muassasasi bugungi kungacha «Ekologik tarbiya yo'nalishi bo'yicha ish olib bormoqda. Bolalarga o'zlari yashab turgan joy tabiatini, o'simlik va hayvonot dunyosini o'rgatish bilan bir qatorda, tabiatni avaylab-asrash zarurligi uqdirib boriladi. Bu bog'chada ekologik burchaklar tashkil etilgan va shu mavzuga bag'ishlab seminarlarlar o'tkazib kelingan.

Arxiv hujjatlari shuni tasdiqlamoqdaki, 2000-2020 yillar mobaynida hamkorlikning yana bir yo'nalishi bo'yicha bog'cha-maktab hamkorligi yo'lga qo'yilishiga erishilgan. Maktabgacha ta'lim tizimi uluksiz ta'lim tizimining 1-bosqichi hisoblanadi. Ularga bolalarni maktab bosqichiga ma'naviy, ruhiy, jismoniy sog'lom qilib tayyorlab berish vazifasi yuklatilgan. Viloyat maktabgacha ta'lim muassasalarida «Bolalarni rivojlantirish va maktabga tayyorlash tayanch dasturi ishlab chiqilgan. Dastur asosida har yili viloyatimizdagi Navoiy shahri, Zarafshon shahri, Karmana, Navoiy, Qiziltepa, Xatirchi tumani maktablarida bolalarni maktabga tayyorlash bo'yicha maxsus tashkil etilgan markazlarda bolalar bog'chalarining tayyorlov guruhlarida, yakka tartibda, bolalar maktabga tayyorlab berilayapti. Shu jumladan har yili 26400 ga yaqin bolalar maktabga tayyorlanyapti. Tadqiqot etilayotgan yillar mobaynida viloyatda bog'cha- maktab hamkorligi bo'yicha maktab bog'chalari tashkil etilishiga alohida e'tibor qaratib kelingan. Shunga ko'ra, Karmana tumanidagi 2-maktabda bog'cha guruhi hamda, Navoiy shahridagi

64 - bog'chada bog'cha-maktab tashkil etilgan. Karmana tuman 2 maktab-bog'chada asosan mashg'ulotlar rus tilida olib boriladi. Tarbiyalanuvchilarga Osipyan Margarita Mixaylovna, T.T Pishkova va P. Abdullakarimovalar davlat tili ya'ni o'zbek tilini va hozirgi kunda har bir yosh bilishi zarur bo'lgan ingliz tilini o'rgatadilar. Maktabning har bir tadbiri va bayramida bog'cha bolalari o'zlarining rang-barang qiziqarli qo'shiqlari, o'yinlari bilan qatnashib keladilar. Bog'chada asosan bolalarning nutqi o'stiriladi (har bir tilda ham).

94

⁹⁴ Мустақиллик одимлари, ислоҳатдаги туб бурилишлар ва натижалар. Навоий, 200,16-бет 2. Navoiy viloyati Maktabgacha ta'lim muassasalari boshqarmasi joriy arxivi. 2019 yi hisoboti. Navoiy shahar xalq ta'limi boshqarmasi bo'limi joriy arxivi. 2018 yil hisoboti.

Navoiy shahar 18 – son va 23- son MTM lar negizida —Maktab – bog’cha komplekslar tashkil qilingan bo’lib, bu kompleksda ochilgan 4 ta birinchi sinflarda har yili 100 nafar bolalarga barcha qulayliklar yaratilgan hamda kichkintoylarga sifatli ta’lim-tarbiya berib kelinmoqda. Mahalliy aholi tili bilan aytganda shu —dargohga ta’lim-tarbiya olayotgan kichkintoylarning salohiyati ancha yuqori.

Viloyat maktabgacha tarbiya muassasalarining ayrimlarida —Nutq o’stirish mashg’ulotlarida rasmga qarab hikoya tuzish, ertak qahramonlari bo’yicha fikr bildirish, ijodiy o’yinlar o’tkazish orqali amalga oshiriladi. Masalan, Navoiy shahridagi 64– bog’cha tarbiyachisi Nodira Karimovanning mashg’ulotlaridagi ijodiy o’yinlar, Qiziltepa tumanidagi 10 – bog’cha tarbiyachisi Marhabo Qayumovanning rasmga qarab hikoya tuzish mavzusidagi mashg’ulotlari bunga misol bo’la oladi. 2016 yilda viloyat miqyosida o’tkazilgan bolalar bog’chalari tarbiyalanuvchilarining «Sen yo’l qoidasini bilasanmi? ko’rik-tanlovida Karmana tumani 2-maktab-bog’chasi faxrli 1-o’rinni oldi. Shahar, viloyatda o’tkaziladigan har bir tadbirda tarbiyalanuvchilar faol ishtirok etib, faxrli o’rinlarni egallaydilar. Katta yoshdagi bolalar guruhlarida mashg’ulotlar ilg’or pedagogik texnologiya asosida tashkil etilgan. Bolalar uch tilda salomlashadilar, O’zbekiston Respublikasining madhiyasini o’zbek tilida aytib mashg’ulotni boshlaydilar. 2020 yildan boshlab tuman maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarni maktabga tayyorlash istiqbol dasturi asosida har yili shanba - yakshanba guruhleri va boshqa turdagi markazlar tashkil etilgan bo’lib, ularda bolalar maktab ta’limiga tayyorlanadilar. Mazkur to’garaklarda kichkintoylarni maktabga tayyorlashga xizmat qiluvchi, rivojlantiruvchi muhit yaratilgan.

Bular: bolalar dunyoqarashini o’stiruvchi, mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiruvchi milliy burchaklar, kichik muzeylar, kitob burchaklari, o’yin va o’yinchoqlar bilan jihozlangan o’quv xonalari va boshqalar. Shuningdek, mazkur sohadagi tajribalar o’rganilgan va ommalashtirilgan. Jumladan, 2017 yilning may oyida Navoiy shahridagi Xalq ta’limiga qarashli № 23 – sonli bolalar bog’chasida —Bolalarni maktabga tayyorlashda psixologik xizmatning o’rni mavzusida viloyat seminari o’tkazilgan. Viloyat maktabgacha ta’lim muassasalarida pedagog–tarbiyachi murabbiylarning bolalarni maktabga tayyorlash, mahalla, maktab, oila va bog’cha hamkorligida olib borgan ishlari diqqatga sazovor. Arxiv hujjatlari buni yana bir bora tasdiqlaydi. Chunonchi, ushbu maktabgacha ta’lim muassasalarida ta’lim –tarbiya ishlari ota–onalar xohishi va bolalarning ilk qiziqishlari hamda imkoniyatlarini hisobga olgan holda tabaqalashtirilgan yo’nalishlarda tashkil etilgan. Jumladan, viloyat Xalq ta’limi boshqarmasi tomonidan bolalar bog’chalari rivojlantiruvchi muhitni tashkil etish bo’yicha uslubiy yordam uyushtirib turilgan.

Ta’limning uzviylikni ta’minlash maqsadida maktabgacha ta’lim muassasalarida o’tkazilgan tadbirlar kelajagimiz quruvchilari bo’lgan bolalarimizni bog’chadan so’ng maktabda dastlabki ta’lim sir–asrorlarini o’rganish, o’z qobiliyatlarini namoyon etish va o’z bilimlarini mustahkamlab borishida keng yo’l ochib bergan. Davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev 2017 yil 19 dekabrda maktabgacha ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarni tahlil qilish va istiqboldagi vazifalarni belgilab olishga bag’ishlangan

videoselektor yig'ilishida: maktabgacha ta'limga qo'yiladigan davlat talablari, ta'lim-tarbiya dasturlarini ilg'or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish, ularda bolalarga o'qish va yozishni turli o'yinlar orqali o'rgatishni nazarda tutish lozimligi ta'kidlandi. Shuningdek, bog'chalarda ta'lim-tarbiya va tibbiy xizmat sifatini oshirishga qaratilgan dasturlar tuzish, 2018 yili maktabgacha ta'lim muassasalarini Janubiy Koreya tajribasi asosida uslubiy va didaktik o'yinlar, o'yinchoqlar, mebel va boshqa texnik vositalar bilan ta'minlash me'yorlari ishlab chiqish vazifasi yuklatildi.

Xorijiy tajribalardan foydalanish albatta bizdan ta'lim-tarbiyaviy va uslubiy yo'nalishdagi metodlarimizni yangilashni talab etadi. Chunki, xorijiy tajriba bolalarni turli o'yinchoqlar orqali atrof muhitni, olamni idrok etishga asoslangan. Shu sababli bu sohada ham ilmiy izlanish olib borish talab etiladi.

Bugunda —Bolalarni asraylik xalqaro tashkiloti tomonidan tuzilgan jahon reytingida O'zbekiston bolalar salomatligini mustahkamlash borasida katta g'amxo'rlik ko'rsatayotgan eng ilg'or etakchi o'nta mamlakat qatoriga kiritilgani, albatta, barchamizga yuksak g'urur va iftixor bag'ishlaydi. Bugunda, viloyatning bir qator maktabgacha ta'lim muassasalarida olib borilayotgan ta'lim-tarbiya ishlari ota-onalar xohishi va bolalarning ilk qiziqishlarini va imkoniyatlarini hisobga olgan holda tabaqallashtirib sog'lomlashtirish chet tilini o'rgatish ekologik, iqtisodiy, san'at va boshqa yo'nalishlarga olib borilmoqda.

Ta'lim muassasalarida davlat talablaridan kelib chiqib, bolalarning jismoniy rivojlanishi, ijodiy qobiliyati, dunyoqarashini o'stiruvchi, mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiruvchi milliy burchaklar, kichik muzeylar, kitob burchaklari, o'yin va o'yinchoqlar bilan jihozlangan kichikintoylarni maktabga tayyorlashda xizmat qiluvchi, rivojlantiruvchi muhit yaratilmoqda.

REFERENCES

1. Vahobovna, S. G. (2021). Khoja Abdulkhaliq Ghijduvani And Its Method. *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, 2(10), 39-40.
2. Srojeva, G. (2023). LOWER ZARAFSHAN OASIS TOURISM OPPORTUNITIES. *Modern Science and Research*, 2(10), 199–204. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25067>
3. Toshpulatova Shakhnoza Shuhratovna. (2023). ETYMOLOGY OF TAJIK MARRIAGE CEREMONY. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 17–23. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue11-05>
4. Toshpo'latova, S. (2023). ETHNOLOGICAL ANALYSIS OF CALENDRIAL CALCULATION AND LENGTH MEASUREMENTS OF KHUF VALLEY TAJIKS IN THE RESEARCHES OF MS ANDREYEV. *Modern Science and Research*, 2(10), 291-299.
5. Toshpo'latova, S.S. (2023). TOJIKLAR MILLIY KIYIM-KECHAKLARI VA "BESHMORAK" MAROSIMINING ETNOLOGIK TAHLILI. *SCHOLAR*, 1(28), 395-401
6. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOYIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.

7. Shokir o'gli, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 554-559.
8. Shokir O'g'li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
9. OXUNJONOVICH, Q. Z. (2022). CHANGES OF LYULI IDENTITY. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(3), 74-83.
10. Mavlanova Mehnbonu Obid qizi, & Koryogdiyev Zufar Okhunjonovich. (2023). THE ROLE OF NATIONAL VALUES AND SPIRITUAL AND EDUCATIONAL WORKS IN THE EDUCATION OF THE YOUNG GENERATION. *Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development*, 17, 81–84. Retrieved from
11. Okhunjonovich, K. Z. (2023). THE EDUCATIONAL VALUE OF NATIONAL CUSTOMS AND TRADITIONS IN THE ERA OF GLOBALIZATION. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 18, 64-66.
12. Okhunjonovich, K. Z. (2021). Self-Awareness of Gypsies: Traditionality and Modernity. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 2(7), 33-42
13. Корёгдиев, З. О. (2016). ACTIVITIES OF AMUDARYA FLOTILLA AT THE END OF THE NINETEENTH CENTURY-BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY HISTORY ("TURKESTAN COLLECTION" MATERIALS). *Ученый XXI века*, (12 (25)), 20-22.
14. Bobohusenov, A. (2023). BUXORO VOHASINING ANTIK DAVRI YODGORLIKLARI. *SCHOLAR*, 1(28), 298-302.
15. Akmal, B. (2023). QADIMGI BAQTRIYA MADANIYATI VA YODGORLIKLARI TIPOLOGIYASI. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(7), 100-102.
16. Akmal, B. (2023). BUXORO VOHASI QOYATOSH SURATLARINING DAVRIY TASNIFI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 29(1), 142-146.
17. Bobohusenov, A. (2023). QADIMGI VARAXSHA DEVORIY GANCH VA LOY BEZAKLARI. *SCHOLAR*, 1(28), 303-308.
18. Муродов, Х. (2022). MUSTAQILLIKNING DASTLABKI YILLARIDA O'ZBEKISTONDA XALQARO TURIZMNING RIVOJLANISHI VA UNING ME'YORIY-HUQUQIY ASOSLARI.
19. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/*Actual Problems of Humanities and Social Sciences*., 1(4), 13-13.
20. Halimovich, M. H. (2022). Tourism Development in Bukhara During the 1990s and Its Problems. *International Journal on Integrated Education*, 5(6), 298-302.
21. Muxamedovna, G. M. (2023). INNOVATSION TALIM-BUYUK KELAJAK POYDEVORI. *World scientific research journal*, 17(1), 74-76.
22. Muxamedovna, G. M. (2023). UCHINCHI RENESANS DAVRIDA AJDODLARIMIZ MEROSINI ORGANISH ORQALI INTEGRATSION TA'LIMNI YANADA

- ТАКОМИЛЛАСHTIRISH ТАМОЙИЛЛАРИ. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 22(1), 35-38.
23. Muxamedovna, G. M. (2023). KREATIV YONDASHUV ASOSIDA DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH MEKANIZMLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 21(3), 12-14.
24. Ilniyoz o'g'li, S. F. (2023). XX ASR 2-YARMI XXI ASR BOSHLARI ZARAFSHON VOHASIDA ETNOSLARARO MUNOSABATLAR. *ТА'ЛИМ ВА RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(9), 1-5.
25. Sayfutdinov Feruz Ilniyoz o'g'li. (2023). XIX ASRDA XONLIKLARNING O'ZARO SAVDO MUNOSABATLARI. *JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING*, 2(8), 111–114. Retrieved from <https://jsrt.innovascience.uz/index.php/jsrt/article/view/284>
26. Shuhrat kizi, R.S. (2023). The Development of Spiritual and Cultural Reforms in the Development 32. Strategy of New Uzbekistan. *International Journal of Culture and Modernity*, 61–

USING THE NATIONAL TRADITIONS OF THE UZBEK PEOPLE IN THE PROCESS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS

M.Khaydarov

Doctor of Pedagogy, Professor of Chair of General Pedagogy, Tashkent State
Pedagogical University, Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10406073>

Abstract. *In this article, an opinion is expressed about the use of national traditions of the Uzbek people by students of general education schools.*

Keywords: *national tradition, pedagogy, education, Uzbek people, upbringing.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ТРАДИЦИЙ УЗБЕКСКОГО НАРОДА В РАБОТЕ УЧАЩИХСЯ СРЕДНИХ ШКОЛ.

Аннотация. *В данной статье высказывается мнение об использовании национальных традиций узбекского народа учащимися общеобразовательных школ.*

Ключевые слова: *национальная традиция, педагогика, образование, узбекский народ, воспитание.*

Relevance. In the light of the tasks facing the upbringing and training of the younger generation, one of the urgent scientific problems is the study of the upbringing of a culture of behavior on the traditions of the Uzbek people, the study and dissemination of the experience of the best achievements of folk pedagogy, the development of scientific foundations for their use in modern family upbringing.

Aim. It is necessary to educate the younger generation with high moral qualities, and, first of all, the culture of children's behavior. The decisive role in the upbringing of a culture of behavior belongs to the family, since from a very early age the traits of a person's character are formed in it, his attitude to work, moral, ideological and cultural values. Therefore, the main condition for education on folk traditions is, first of all, the existence of direct communication and continuity between generations.

Methods. In the process of revealing the topic, general philosophical methods were used as logical, historical, sociological, structural-system analysis and others, as well as historical methods as concrete-historical, historical-genetic, historical-comparative, historical-typological, historical-systemic and others. Including used pedagogical research methods such as observation, work with documents, questionnaire survey and comparative analysis.

Results. The history, culture, traditions, creative work, written heritage of the Uzbek people and their significance in the process of educating students are analyzed.

Conclusion. Recommendations and conclusions on the selected topic have been developed.

Introduction

In the process of renewal and democratization of society, in the conditions of acquiring sovereignty by the republics, when history is revised, the activities of many social institutions are comprehended, much forgotten or forbidden in the spiritual life of the people returns, one of the most pressing problems of our time is the revival of the cultural and historical heritage of the past, one of the components of which is folk pedagogy with its rich progressive traditions and experience in educating the younger generation.

The socio-cultural and spiritual values of the people, its traditions have always played an important role in the civil formation of a person, in the formation of his moral and labor qualities, in the socialization of the individual as a whole. That is why it is so necessary “today an objective assessment of the historical role of these phenomena, the study of the educational influence of various social institutions. Knowledge, processing and comprehension of the spiritual pedagogical culture of the past will help to successfully solve complex problems of raising children and youth in modern conditions. Without the study and use of folk pedagogy, there can be no full-fledged upbringing of the individual. At the present time, the unification of the traditions and experience of folk pedagogy with the methodological and theoretical principles of pedagogical science in solving educational problems posed by society is becoming relevant. In this regard, it seemed important to us to compare the results of the influence of the pedagogical tradition and the national spiritual heritage of the past on all aspects of the upbringing of the younger generation.

In the light of the tasks facing the upbringing and training of the younger generation, one of the urgent scientific problems is the study of the upbringing of a culture of behavior on the traditions of the Uzbek people, the study and dissemination of the experience of the best achievements of folk pedagogy, the development of scientific foundations for their use in modern family upbringing. One of the main principles of state policy in the field of education is the priority of universal and national cultural values. It is necessary to educate the younger generation with high moral qualities, and, first of all, the culture of children's behavior. The decisive role in the upbringing of a culture of behavior belongs to the family, since from a very early age the traits of a person's character are formed in it, his attitude to work, moral, ideological and cultural values. Therefore, the main condition for education on folk traditions is, first of all, the existence of direct communication and continuity between generations. Connecting with the life of several generations lends great strength to traditions.

Materials and methods

In the process of revealing the topic, general philosophical methods were used as logical, historical, sociological, structural-system analysis and others, as well as historical methods as concrete-historical, historical-genetic, historical-comparative, historical-typological, historical-systemic and others. Including used pedagogical research methods such as observation, work with documents, questionnaire survey and comparative analysis.

Review and Discussion

Folk pedagogy

Folk pedagogy is an integral and integral part of the general spiritual culture of the people. The words of the great Russian teacher K.D. Ushinsky that “education has existed in the Russian people for as many centuries as the people themselves have existed,” refer entirely to all other peoples. At the same time, they assume that folk pedagogy appeared in the deepest antiquity, that it historically preceded scientific pedagogy and influenced its early forms. An analysis of the history of the old pedagogical thought of the peoples of Central Asia indicates that the first social monuments of pedagogy arose under the direct influence of folk life, folk pedagogical culture. The assertion of pedagogical historians S.D. Babishin and B.N. Shityurov is fair that “ancient Russian thinkers as representatives of official pedagogy could not fail to take into account the richest experience of upbringing accumulated by compatriots”. From "The

Word of Law and Grace" by Hilarion to "The Lightning of Daniel the Imprisoned", there are constant appeals to the wisdom of popular pedagogical thought. This relationship is the most important feature of the works of the 11th - 13th centuries. [6]

Researchers of ancient Russian pedagogical thought have convincingly demonstrated the mutual influence and interdependence of official and folk pedagogy, which complement and enrich each other. If the influence of the church and the ideology of the ruling classes was constantly felt in official pedagogy, then folk pedagogy, although to a certain extent, was subjected to these influences, as a whole expressed the thoughts and aspirations of the people, their ideas and the upbringing and education of the young generation.

Culture of the Uzbek people

Uzbeks are a Turkic-speaking people. The largest nation in Central Asia, they are the main and indigenous population of Uzbekistan, quite large groups of Uzbeks live in northern Afghanistan, northwestern, northern, western Tajikistan, southern Kazakhstan, southern Kyrgyzstan, northern and eastern Turkmenistan. There are significant groups of Uzbek labor and economic migrants in Russia, the USA, Turkey, Ukraine, and EU countries. Muslim believers are Sunnis. Uzbeks are traditionally engaged in agriculture and trade. More than 48% of the population of Uzbekistan lives in rural areas.

Folk dances

The culture of the Uzbek people is one of the brightest and most distinctive cultures of the East. This is inimitable folk music, dances and painting, unique national cuisine and clothes. Uzbek folk music is characterized by a multifaceted theme and a variety of genres. Songs and instrumental pieces, in accordance with their functions and forms of existence, can be divided into two groups: performed at a certain time and under certain circumstances and performed at any time. The first group includes songs related to ceremonies, labor processes, various ceremonies, theatrical performances, games. National Uzbek dance is unusually expressive. He embodies all the beauty of the Uzbek nation. The main differences between Uzbek dance and other dances of the peoples of the East are, firstly, the emphasis on complex and expressive hand movements, and secondly, rich facial expressions. There are two types of Uzbek dance - traditional classical dance and folk (folk) dance. Classical traditional Uzbek dance is an art that is cultivated in special dance schools and then demonstrated on a large stage. There are three schools of Uzbek dance: Fergana, Bukhara and Khorezm. The dances of the Fergana group are distinguished by softness, smoothness and expressiveness of movements, an easy sliding step, original movements in place and in a circle. The Bukhara dance is also distinguished by its sharpness of movements, thrown back shoulders and a very beautiful gold-embroidered costume. The original and distinctive movements are distinguished by the Khorezm style (as well as in other Muslim cities) [1].

Painting

The development of national painting began many centuries ago. In the 16-17 centuries, the art of manuscript and bookbinding made significant progress in the capital Bukhara and some other urban centers. The decoration of the manuscript included exquisite calligraphy and delicate marginal ornaments with water paints. The Central Asian school of miniature flourished in Samarkand and Bukhara. Handicraft production has developed in Uzbekistan from century to century, leaving unique products. In the twentieth century, due to progress in

the socio-economic sphere, handicrafts gradually began to fade into the background after industrial production. Ceramics, pottery production in Central Asia was one of the most developed spheres of production. The most common forms of pottery were glazed and dry pottery, which had their own local characteristics. The largest centers for the production of pottery have survived, such as Rishtan, Gijduvan, Samarkand Gurumsaray, Urgut, Shakhrisabz, and Tashkent. Engraving, modern craftsmen working with brass and copper make high quality engraved items from these metals. The outstanding masters of this craft are the masters of Bukhara, who are distinguished by the subtlety and richness of the images they create. The traditional types of folk art (embroidery, pottery, chasing and engraving of copper dishes, carving and painting on wood and ganch, stone carving, etc.) have reached a high development, which have retained their originality in certain historical and cultural areas (Khorezm, Fergana, etc.).

Folk art

Oral folk art flourishes (epics, dastans, various songs and fairy tales). Popular theater and circus - performances of witches, puppeteers, tightrope walkers.

Oral folk art contains certain opportunities for fostering a culture of children's behavior on the basis of traditions. The upbringing of children by parents on folk wisdom, sayings, proverbs reinforces their life experience, serves as an incentive to show mutual respect for traditions. More than one generation of people studied and educated on sayings, proverbs, sayings, moreover, some proverbs have become a motto in the life of great people. Folk aphorisms do not just express this or that educational idea, they are created, polished, have, as it were, a certain educational task, didactic goals dictated by the pedagogical intuition of the people, the principle of expediency. First of all, the aphorisms are extremely compressed, laconic, laconic, edifying, easy to remember and serve as a motto for young people in life: "The end of patience is gold", "A kind word is sweeter than honey", "A house with children is laughter, a mess, a house without children that prison", "Son and daughter, that your eyes are in your forehead", "Mind - over the years, good manners - from childhood".

Traditions in the process of raising children

At present, the upbringing of children on universal human values acquires special depth and significance, since it forms the consciousness of the individual, facilitates the introduction of new participants to them. Interest in folk traditions is dictated by the need to learn the lessons of upbringing from the past. That is why in our republic special attention is paid to the content and process of forming a culture of behavior based on folk traditions. The traditions of upbringing the culture of children's behavior in the family originate from time immemorial. Life needs, the need to prepare a labor, combat, and moral and volitional shift demanded that people constantly take care of transferring their life experience to the younger generation, developing the necessary skills and habits of cultural behavior in children. The study of the meaning of traditions shows that they are part of the historically developed culture of a particular people. Traditions touch upon the issues of the relationship of people, the relationship of a person to another person, to society, to the family, to everything that makes up the social and personal life of the people. Tradition is an invaluable treasure of the national heritage. Many generations preserve it, enrich it, pass it on to the younger generation. And when this connection is interrupted, the generation is cut off from the national culture. The

Uzbek people have a special view of the importance of the family as a component of the system of national education in the *formation of the spiritual and moral personality of the child*.

A family

The behavior and relationships of family members, their internal culture have a certain pedagogical impact on instilling ethical skills in children. That is, adults in this case, parents, relatives perform the functions of folk teachers, and the family becomes the center of education. Since ancient times, the Uzbek people consider the family a sacred abode and value it. For the purest and most pure feelings, the first life concepts and ideas are formed primarily in the bosom of the family [5]. These wise words reflect love for the family, immortal traditions and customs of the Uzbek people. Parents are the first educators, their impact on the formation of the culture of behavior of their children is enormous. The earliest impressions of a child are related to the parents. They influence children with their behavior, words. And if there is no mutual understanding in the family, mutual respect - do not expect good. Some parents from early childhood try to instill in their children elementary courtesy skills, since this age is the most favorable. It is no coincidence that the people say that it is necessary to educate a child while he is placed across the bench. Meanwhile, the culture of behavior and what is often called "the rules of good taste" is a comprehensive and rich area of relationships between children and other children, including a culture of communication, a culture of satisfying needs, a culture of appearance. AP Chekhov said beautifully about this: "Everything in a person should be beautiful: face, clothes, soul, and thoughts." The culture of behavior is the most important socially necessary and valuable quality of a person, on which the microclimate of the family, team, well-being, mood and even the health of the child depends. The child receives initial knowledge of the norms and rules of behavior at home, on the street, in communication with elders, with peers in the family thanks to verbal (verbal) methods and the personal example of parents. The youngest serves the eldest, puts his hand to his heart, calls the elders "aka" - elder brother, or "opa" - older sister. He shows a constant readiness to carry out orders with the words "hup buladi" (literally - will be done), the last to take the pilaf from the dish. The elders start and finish eating first, so that the young get more food, since the young body is constantly growing, it needs increased nutrition. The younger usually does what the elder says, but the older is responsible for the younger, not allowing him to do bad things. The younger one should be inferior to the elder in everything. The strength of this tradition is that it encourages the pupils themselves to educate themselves. The rules of everyday behavior for all children require that they greet their elders first, do not tire them with endless questions, do not sit down before the elders take their places, do not enter the house in front of the elders, and vice versa, they demanded to open the door and hold it while elders or guests entered. Only if these rules are observed, children were considered educated.

Hospitality

The main characteristic of the Uzbek family is hospitality. When heading for a visit, it is advisable to bring along souvenirs or sweets for the host's children. They usually only shake hands with men. Women and persons sitting in the distance are greeted by putting their right hand to the heart and accompanying this gesture with a slight tilt of the head. During the handshake, they are traditionally interested in health, the state of affairs at work and at home. In rural areas, when a guest arrives, women usually do not sit at the same table with men, so as not

to interfere with their conversation. It is not customary to admire the beauty of women and pay close attention to them. Shoes are removed upon entering the accommodation. It is necessary to occupy the place indicated by the owner. Moreover, the further it is from the entrance, the more honorable it is. From antiquity to the present day, the peoples of Central Asia have a sacred tradition - "to warm an orphan, to share with the poor." And when a person who has dependent children of his own (as a rule, Uzbek families are distinguished by many children, especially in rural areas) brings home not only by blood, but also by faith, he commits an act of generosity, the roots of which lie precisely in the folk traditions. Or such, for example, a tradition like respect for bread. If in an Uzbek family a child drops a piece of bread, adults will definitely pick it up, first bring it to their lips, kiss it, and then put it to their eyes and put it in a clean place. The people say that whoever does not respect bread will go blind. In this tradition, there is a feeling of love for their land, for its fruits and results of labor inherent in every nation [2].

Traditions in pedagogy

Dehlavi, Khayyam, Navoi, Farabi, Saadi and other educators indicate that their ideas about education, in particular, closely resonate with the ideas and thoughts expressed in the monuments of folk pedagogy: in sayings, proverbs, parables, legends. Moreover, people specifically associate certain legends with the actions, life and activities of great people.

These scientists expressed the ideas of humanism, emphasized the need to instill great moral qualities in the young generation, educate them in the spirit of love for work, respect for elders, friendship and comradeship, truthfulness and honesty. Progressive democratic ideas of great scientists and poets echo in form and content with the ideas of folk wisdom, therefore they had a huge impact on the formation of the pedagogical culture of the peoples of Central Asia, retaining their relevance to this day.

Folk wisdom about upbringing is an expression of the centuries-old pedagogical culture and the experience of home upbringing of the people. In a difficult relationship with the official pedagogical doctrine, the popular outlook made its way, expressing the thoughts and aspirations of the people about the education and upbringing of children - their most precious property. On the paths of historical development, people overcame the inertia of false ideas and concepts about education. The bases of popular views on education and training are connected by their origin not by religion, not magic, not by ritual, but by labor production activities and the everyday practice of the people themselves. If we make a comparative analysis of the creativity of great thinkers and the people's view of education, then we can see their complete unity, to a greater extent in the form of simply memorable aphorisms. The figurative word, performing, on the one hand, a pictorial and expressive, on the other - information and communication function, served to a certain extent as a link between the edification of thinkers and the richest aphorisms of the people.

Progressive democratic ideas of great scientists and poets such as Avicenna, Biruni, Jami, Khorezmi, Navoi, Farabi, Khayyam resonate in form and content with the ideas of folk wisdom. Therefore, they had a great influence on the formation of the pedagogical culture of the peoples of Central Asia, retaining their relevance to this day. These scientists expressed the ideas of humanism, emphasized the need to instill high moral qualities in the young generation, educate them in the spirit of love for work, respect for elders, friendship and comradeship, truthfulness and honesty. Famous Uzbek teachers A, Avloni, S. Aini in their teaching activities

paid close attention to humanism, friendship, love of work. They attached particular importance in teaching and upbringing to the teacher, his knowledge, moral and cultural image. They widely praised brotherhood, mutual assistance, mutual respect of peoples as a highly moral quality of people in their works [4].

Society

In our society, a wonderful folk custom has existed for a long time: when a person or family needs help, then everyone comes to help them: friends, relatives, neighbors, acquaintances. In the future, this person will come to the aid of those who need her. The name of this beautiful custom is hashar. Its main principle - mutual assistance and mutual assistance - can be expressed by the wise proverb: "One for all, all for one." Hashar is carried out on a voluntary basis. The use of the hashar method in the construction of dwellings and cultural and household facilities is a remarkable phenomenon that has enriched the best traditions of mutual assistance of many peoples of the Central Asian region. Large objects, irrigation complexes and energy systems, such as the Farhad hydroelectric power station, the Kairakum hydroelectric power station, and the Great Fergana Canal, have been created by the hashar method. Destroyed after the 1966 earthquake, Tashkent was raised from ruins in a short time thanks to the friendship and cooperation of different peoples.

Norms and rules of the culture of behavior

The norms and rules of the culture of behavior have been developed for centuries and millennia as necessary conditions for the upbringing of an ethnic group. Moral norms of behavior were formulated in the holy books "Koran" and "Hadith". They approved or condemned such categories of morality as duty, permission, condemnation, prohibition, due to which this or that influence on the level of development of the culture of a particular person was exerted. Therefore, the use of sacred books in the upbringing process is of great importance in the formation of upbringing. Thus, the Hadiths and the Koran preach the introduction of the people's consciousness to the legal, moral, political and other norms of everyday life by means of various kinds of edifications, admonitions of advice.

Using materials of folk pedagogy

With the acquisition of national independence by the Republic of Uzbekistan, the need arose to improve the education system, which led to the approval of the National Program for Personnel Training in accordance with the provisions of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Education", based on "national history, folk traditions and customs, preservation and enrichment of the culture of the peoples of Uzbekistan, recognition of education the most important instrument of national development "meeting the requirements of" high spirituality and morality "[3].

In this regard, the question of "strengthening the role of spiritual and moral education, returning to one's roots, increasing the political consciousness and legal culture of the younger generation" arises with particular urgency [3]. In solving this problem, an important role belongs to the historical and pedagogical science, the purpose of which is to study the issue of the upbringing of the younger generation in all periods of the development of society, posing in each period of its development more and more new tasks for the family, school and other educational institutions.

Consequently, the study of the pedagogical thought of the Uzbek people in different periods of historical development and its great representatives makes it possible to take into account the national characteristics of the people in the process of teaching and educating the younger generation.

In this regard, the study of the development of pedagogical thought on the territory of present-day Uzbekistan plays an important role in the upbringing of the younger generation, because “we are obliged to help, create conditions so that our boys and girls could master the entire amount of knowledge necessary for an educated person, absorb cultural, moral, ethical and spiritual values that will allow them to quickly and painlessly adapt to new conditions, to be active participants in building their renewed state, the reform process” [3].

Improving teacher training is a prerequisite for solving this problem. This requires pedagogical educational institutions to train and educate teachers who have organizational skills, pedagogical skills and skills of educating the younger generation. One of the directions of its improvement is to improve the teaching of pedagogical disciplines. Experience shows that there are significant opportunities for improving the teaching of pedagogical theory, the use of materials of folk pedagogy in it. However, teachers today are not armed with scientifically based recommendations in this area. The need for such recommendations is felt very acutely. The fact is that the personality of a student is formed under the influence not only of special educational work; but also the microenvironment surrounding them, its traditions, customs, morals. Strengthening the educational influence on the younger generation presupposes the purposeful use of the microenvironment in shaping the personality of students. It is impossible to solve this problem without a good knowledge of folk pedagogy by teachers; her ideas and views; techniques, methods and means [3].

Each tradition acts as a kind of model or means, or technique, or method of education. Experience shows that the importance of folk pedagogy both as a certain stage in the development of human knowledge in the field of education and as an active factor in the formation of a personality today, and as that richest source from which today's pedagogical *theory and practice can and should draw knowledge about education.*

Conclusion

The Uzbek people developed and gradually accumulated in their centuries-old experience unique amazing methods, techniques and means of educating the younger generation of their time. These rules, methods, techniques, means of public education have passed the test of time, mass practice, sinking in and enriching themselves, they are adopted by every generation of the people and have not lost their value until now. In Uzbek pedagogy, these include explanation, formation, habits through learning, training, daily life, an example - a model, advice; edification, command, persuasion, request, begging, expressing wishes, approval, praise, gratitude, wish for the good, wish for a happy journey, prohibition, - reproach, condemnation, punishment, request - an apology, the ability to condemn with laughter, to shame, to make you admit your guilt, to accept an oath, etc.

The idea of the all-round development of the personality is put forward as one of the central, leading ones in the study of didactics.

At all stages of considering all aspects of the comprehensive development of the personality of schoolchildren, teachers constantly sought to rely on folk pedagogy, to use the

facts, information, and other materials available in it. In the course of educational work on pedagogy, teachers systematically reveal to students that since ancient times the people were vitally interested in the healthy and all-round development of the young generation, and this was precisely what stood at the center of its various educational activities.

Using the materials of folk pedagogy when considering the problems of the comprehensive development of a student, on the basis of an analysis of the correlation of scientific or professional and folk pedagogy, which consists in the fact that when considering certain issues of training and education, the provisions of scientific pedagogy should take the central place, and the materials of folk pedagogy should be subordinated to the presentation and analysis of the leading ideas of pedagogical science: one or another of its sections.

REFERENCES

1. Kazakova, D.G. Peculiarities of Uzbek culture / D.G. Kazakova. - Text: direct // Young scientist. - 2016. - No. 9 (113). - S. 1228-1230. - URL: <https://moluch.ru/archive/113/29280/>.
2. Safiyazova, D. Zh. The influence of folk traditions on the upbringing of a culture of children's behavior in an Uzbek family / D. Zh. Safiyazova. - Text: direct // Young scientist. - 2013. - No. 11 (58). - S. 643-645. - URL: <https://moluch.ru/archive/58/8121/>.
3. Salaeva Mukhabbat S. Pedagogical Conditions of Using the Materials of the Uzbek National Pedagogics in the Pedagogical Course Studying. Eastern European Scientific Journal. 2016. pp. No.6, 163-168. DOI 10.12851/EESJ201606C07ART07.
4. Aini S. Memories. - M. - L: 1960. - pp. 64–65.
5. Karimov I.A. Uzbekistan is a state with a great future. - T.: Uzbekistan. 1992. p.22.
6. Firmal L.A. Folk pedagogy - Analysis of the heritage of Ibn Sina (Avicenna), Biruni, Jami, Khorezmi. <https://9219603113.com/narodnaya-pedagogika-analiz-naslediya-ibn-siny-avicenny-biruni-dzhami-horezmi/>.
7. Khaydarov, M. E. & Lukhmanov, D. B. (2020). People's Labor Traditions in The Process of Labor Preparation for Schoolchildren. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24 (09), 2405-2412. DOI: 10.37200 / IJPR / V24I9 / PR290272.
8. Dzhumaev M.I., Khaidarov, M. (2019). Strategic mechanism for improvement of a teacher's prestige in Uzbekistan. Education through life: Continuing education for sustainable development. Materials of the international scientific-practical conference, September 24 - 28, St. Petersburg pp. 385 - 389. Available to: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41097624>.
9. Khaydarov M.E., Rustamova N.R. (2020). Siddik Radjabov: Founder of Uzbek Pedagogy. International Journal of Research, 9 (6): 44-46. DOI: 16.10089.IJR. 2020.VIXI6.285311.1365172.

YURAK ISHEMIK KASALLIKLARI

Murodova Saodat Dovutovna

Sariosiyo Abu Ali Ibn Sino nomidagi jamoatchilik salomatligi texnikumi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10406133>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ishemik o'zi nima - bu to'satdan paydo bo'lishi uchun xavfli kasallik bo'lib, koronar arteriya kasalligini davolash sternum orqasidagi og'riq hatto dam olishda ham sezilarli bo'lganda boshlanadi.

Kalit so'zlar: ishemik kasalligi, angina pektorisi, bemorlar, noto'g'ri ovqatlanish, koronar arteriyasi, stenokardiya.

ISCHEMIC HEART DISEASES

Abstract. In this article, what is ischemic is a dangerous disease due to its sudden onset, and the treatment of coronary artery disease begins when the pain behind the sternum is noticeable even at rest.

Key words: ischemic disease, angina pectoris, patients, malnutrition, coronary artery, angina pectoris

ИШЕМИЧЕСКИЕ ЗАБОЛЕВАНИЯ СЕРДЦА

Аннотация. В данной статье ишемия является опасным заболеванием из-за внезапного возникновения, лечение ишемической болезни сердца начинается тогда, когда боль за грудиной заметна даже в состоянии покоя.

Ключевые слова: ишемическая болезнь, стенокардия, больные, недостаточность питания, коронарная артерия, стенокардия.

KIRISH.

Markazimizda muvaffaqiyatli davolanayotgan yurak ishemik kasalligi (KKD) yurak tomirlari ishida patologiyalar paydo bo'lishi tufayli yurakka kislorodning etarli darajada ta'minlanmaganligi tufayli yuzaga keladi. U ikki shaklda uchraydi: o'tkir va surunkali.

Ishemiya - bu to'satdan paydo bo'lishi uchun xavfli kasallik. Koronar arteriya kasalligini davolash sternum orqasidagi og'riq hatto dam olishda ham sezilarli bo'lganda boshlanadi va yurak mushaklarining kislorod ochligi juda muhimdir.

IHD sabablari orasida: koronar arteriyalarning aterosklerozi, yog 'va xolesterin plitalari sonining faol ko'payishi tufayli ularning lümeninin torayishi, diabetes mellitus, yuqori xolesterin. O'tkir shakllarda koronar arteriya kasalligini zudlik bilan jarrohlik davolash talab etiladi - yurak xuruji va har qanday yirik arteriyaning to'liq bloklanishi tufayli yurak to'xtashi. Quyidagi xususiyatlarga ega odamlar xavf toifasiga kiradi:

Chekish, spirtli ichimliklarni suiiste'mol qilish.

Ortiqcha vazn.

Qandli diabet.

Ortiqcha xolesterin.

Jismoniy harakatsizlik.

Noto'g'ri ovqatlanish.

Tabletkali kontratseptiv vositalardan uzoq muddat foydalanish (qizlar uchun).

60 yosh va undan katta.

Ishemiyaning aniqlash oson bo'lgan alomatlar mavjud: angina pektorisi, aritmiya, sternum orqasida chap tomonda og'irlik, nafas qisilishi. Bu tashxisni aniqlashtirish uchun jiddiy sababdir.

Klinikamizda bemorlar Moskvada koronar arteriya kasalligini davolash va tashxislashning eng yangi usullarini oladi. Biz tomirlar va arteriyalarni ultratovush tekshiruvidan foydalanamiz.

ASOSIY QISM.

Yurakning ishemik kasalligi — yurak-tomir sistemasining keng tarqalgan kasalligi; miokard ishemiyasi va koronar qon aylanishining buzilishi bilan kechadi. Yurakning ishemik kasalligiga, asosan, koronar (toj) tomir arteriyalari aterosklerozi natijasida yurak muskullarida qon aylanishining yetishmay qolishi va shu tufayli yurakning qonga yulchimasligi sabab bo'ladi.

Yurakning ishemik kasalligiga stenokardiya (dastlabki, muqim, nomuqim), miokard infarkti, infarktdan keyingi kardioskleroz, aritmik tur va yurak yetishmovchiligi kiradi. Yurakning ishemik kasalligik. muntazam rivojlanib boruvchi og'ir yurak xastaligi hisoblanadi. Yosh ulg'aygan sari kasallik uchrashi ko'payadi.

YU.i.k. klinik jihatdan bir xilda kechmay, dam zo'rayib, dam bosilib turadi. Ko'pincha Yurakning ishemik kasalligik. zimdan kechib, bemor o'zining shunday xavfli kasallikka chalinganini bilmay, shifokorga murojaat qilmay yuradi.

Odatda, Yurakning ishemik kasalligikning dastlabki klinik belgilaridan biri — zo'riqish stenokardiyasi xuruji bo'lib, jismoniy ish bajarilganda ro'y beradi. Keyinchalik kasallik uzoq davom etishi, hatto yillab cho'zilishi mumkin. Ko'pincha zo'riqish stenokardiyasiga birmuncha vaqtdan keyin tinch holatda ham kuzatiladigan tinch holat stenokardiyasi hurujlari qo'shilishi mumkin.

YU.i.k.ning dastlabki bosqichi stenokardiya bo'lsa, miokard infarkti uning eng og'ir shaklidir. Stenokardiya bilan bemor uzoq vaqt yashashi mumkin, ammo dastlabki davrida (birinchi uch kun) 20—30% bemorda miokard infarkti kuzatiladi. Miokard infarktining klinik belgilari, odatda, stenokardiya belgilariga o'xshash bo'lib, faqat og'riq uzoqroq va kuchliroq davom etadi.

Bunda dastlabki soatlardayoq o'lim ro'y berishi yoki keyinchalik ham jiddiy asoratlarni kuzatilishi mumkin. Infarktdan keyingi kardioskleroz, yurak aritmiyasi, yurak yetishmovchiligi aslida Yurakning ishemik kasalligik. ning asoratlari bo'lib, yuraktomir sistemasi kasalliklaridan bo'ladigan nogironlik va o'limning asosiy sabablaridir.

Yurakning ishemik kasalligik. ga gumon qilinganda darhol bemorni kasalxonaga yotqizish zarur. Kasallikning klinik belgilari (kasallik tarixi, bemor shikoyatlari, perkussiya, auskultatsiya, umumiy ko'ruv), elektrokardiografiya, yurak muskullariga xos fermentlar va struktura elementlari (kreatinin fosfokinaza izofermentlari, mioglobini va boshqalar) hamda qon tahlili, exokardiografiya va boshqalar tekshiruv natijalariga qarab diagnoz qo'yiladi.

YU.i.k.ni davolash terapevtik va jarrohlik usulida olib boriladi. Yurakning ishemik kasalligik. da parhezga rioya qilish muhim ahamiyatga ega. Ovqatning umumiy miqdori va kaloriyasini cheklab, vaznni me'yorida saqlashga harakat qilish, badan tarbiya bilan shug'ullanish, mehnat va dam olishni uyg'unlashtirish, vrach ko'rsatmalariga beqam ko'st amal qilish lozim.

Chekishni tashlash shart. Yurakning ishemik kasalligik. ning oldini olish uchun gipertoniya kasalligi, qandli diabet va boshqalarni davolash zarur.

XULOSA.

Xulosa qilib aytganda, so'nggi yillarda ushbu sababdan o'limning kamayishi tendentsiyasi kuzatilmoqda. 2015 yildan beri yurak-qon tomir kasalliklaridan o'lim darajasi barcha o'limlarning yarmidan kamini tashkil etdi va kamayishda davom etmoqda.

REFERENCES

1. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Yurak_ishemik_kasalligi
2. <https://daryo.uz/2022/09/30/bilib-qoyish-muhim-bolgan-yurak-ishemik-kasalligining-5-ta-kutilmagan-belgisi>
3. https://dmclinic.uz/yurak_ishemik_kasalligi/

YON LEKSEMASINING SEMANTIK-STRUKTUR XUSUSIYATI

Iskandarova Quyoshoy

NavDPI O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10406286>

Annotatsiya. Ushbu maqolada “yon” leksemasining semantik-strukturaviy ahamiyati yoritilgan, yon leksemasining sintagmatik ahamiyati, matnda qo‘llanishi, ko‘p ma‘nolik xususiyati va yon leksemasi o‘rnida boshqa so‘zlarning qo‘llanishi izohlanadi.

Kalit so‘zlar: “yon” leksemasi, ko‘p ma‘noli so‘zlar, omonim so‘zlar, fe‘llar, sintagmatik ma‘no.

SEMANTIC-STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF THE SIDE LEXEMA

Abstract. In this article, the semantic-structural significance of the lexeme "side" is explained, the syntagmatic significance of the lexeme, its use in the text, its polysemous nature, and the use of other words instead of the lexeme are explained.

Key words: lexeme "side", polysemous words, homonyms, verbs, syntagmatic meaning.

СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА БОКОВОЙ ЛЕКСЕМЫ

Аннотация. В данной статье объясняется семантико-структурное значение лексемы «сторона», поясняется синтагматическое значение лексемы, ее употребление в тексте, ее многозначность, а также употребление других слов вместо лексемы.

Ключевые слова: лексема «сторона», многозначные слова, омонимы, глаголы, синтагматическое значение.

Tilning lug‘at tarkibi til qurilishining eng muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Har bir tilning, jumladan, o‘zbek tilining ham lug‘at boyligi, uni qay darajada ekanligi, u yoki bu xalqning shakllanish jarayoni, turmush sharoiti hamda keyingi o‘shish va rivojlanish tarixi bilan bog‘liq.

O‘zbek tili turkiy tillar tizimidagi o‘ziga xos til, uning lug‘at tarkibi va grammatik qurilishi ham o‘ziga xos. Har bir leksemani semantik-struktur jihatdan o‘rganar ekanmiz, avvalo bu so‘zga ta‘rif berib o‘tamiz. Tilshunoslikda struktura atamasi turli ma‘noda talqin qilinadi. Ulardan keng tarqalgani ikki xildir.

Birinchisida “struktura o‘zaro bog‘langan va shartlangan munosabatda bo‘lgan elementlardan tashkil topuvchi butunlik tushuniladi. Strukturaga bunday yondashuv o‘rganilayotgan obyektini uni tashkil etgan elementlar o‘rtasida ichki aloqa va bog‘liqlikni yoritishni talab etadi.

Ikkinchi yo‘nalishda esa struktura sof shakllar va munosabatlar sifatida tushuniladi. Shaki esa konkret qo‘llanishidan uzilgan holda talqin qilinadi”.⁹⁵

Mazkur maqolamizda yon leksemasining semantik-struktur ahamiyati va qo‘llanishidagi o‘ziga xos xususiyatlarni ko‘rib o‘tamiz.

“Yon” leksemasi “O‘zbek tilining izohli lug‘ati” da quyidagicha ta‘riflangan.

⁹⁵ R. Rasulov. Umumiy tilshunoslik. Toshkent.2010.-B 196

YON1 Tananing yelkadan songacha bo'lgan shuningdek, biror narsaning o'ng yoki chap qismi⁹⁶. *Otabek o'ng yoniga bosib ko'rpachaga burkandi. A.Qodiriy, O'tkan kunlar. Mingboshi qo'lini yoniga tushirdi. M.Ismoiliy Farg'ona tong otguncha.*

Endi yon leksemasining ko'p ma'noliligini ko'rib chiqamiz.

YON2 Umuman o'ng yoki chap tomon; taraf; atrof. *Yon qo'shni. Xudoyor huzuriga kiradigan eshikning ikki yonida oybolta ko'targan ikki jallod surat kabi qotganlar. A.Qodiriy Mehrobdan chayon.*

YON 3 Yoqa, chet, qirg'oq. Ariq yoni. *Devorning yoni bilan kelgani uchun ham Oyqiz ko'rmay qolgan edi. Sh. Rashidov, Bo'rondan kuchli.*

YON 4 Cho'ntak, kissa. *Yonimda pul yo'q. Ahmad Chalabiy oqchadan yoniga ko'proq solib olishini tayinladi. Mirmuhsin, Me'mor.*

YON 5 Qo'shni, o'zaro yaqin. *Tamanno yon qishloqdagi kasalxonada ishlashi kerak. Qumri va Tamanno*⁹⁷.

Alisher Navoiy ham o'z g'azallari va asarlarida yon leksemasidan mohirona foydalangan ijodkor. U bu so'zga omonim sifatida qaragan va ularning izohini bergan: Va tush lafzida ham bu na'v uch ma'ni bor. Va yana yon lafzida va yoq lafzida ham bu holdur va bu na'v lafziki, anda uch ma'ni bo'lg'ay, had va hasrdin ko'prak topilur⁹⁸. Alisher Navoiy yon omonimining uch xil ma'noga ega ekanligini qayd etadi, lekin ma'nolarini keltirmagan.

Bu omonim so'zlar hozirgi o'zbek adabiy tilida ham ishlatiladi:

Yon I "tomon"; yon II "olovning harakati"; yon III "qaytmoq". Faqat "qaytmoq" ma'nosidagi yon so'zi hozirgi o'zbek tilida qo'llanmaydi.⁹⁹

Yon (yoki qo'yin, cho'ntak) daftarcha. Cho'ntakka solib yurishga mo'ljallangan daftarcha. *Yon daftarchasiga nimalarnidir yozib, ko'kka qaradi. S.Karomatov, Oltin qum*¹⁰⁰.

Quyida yon leksemasi o'rnida boshqa so'zlarning qo'llanishi kuzatiladi. *Hali ma'ruzaga aytgan kishi bilan ayol Fotimaning o'zini, otasining ismini so'rab, cho'ntak daftarchasiga yozib olishdi. T. Ashurov, Oq ot. Bir piyola qahvadan keyin mehmon o'ziga kelib, qo'yin daftarchasini oldi*¹⁰¹.

YON leksemasi qo'shma fe'l shaklida kelganda turli ma'nolarni keltiradi. Masalan, yon *bermoq* shaklidagi birikma orqali *atay yengilmoq, andisha qilmoq, rozi bo'lmoq, kechirmoq, qo'llamoq* kabi lisoniy va nutqiy ma'nolarini bildiradi. *Ilgari Ashurdaqalarga darrov yon berardi. P. Qodirov, Qadrim*¹⁰².

Yon bosmoq birikmasi esa *tarafini olmoq, yoqlamoq; homiylik qilmoq* ma'nolarini anglatadi. *Bir taraf sohib qoriga, ikkinchi taraf Adolatga yon bosdi. I. Rahim Chin muhabbat.*
103

*Yoniga kirmoq, Yordamlashmoq, ko'maklashmoq; o'sib, ulg'ayib yordam beradigan yoshga yetmoq. Achinsang, yonimga kir, qizchalarga yordamlashaylik. Oybek*¹⁰⁴.

⁹⁶ O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi.J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.36.

⁹⁷ O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi.J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.37.

⁹⁸ Alisher Navoiy. Muhokamat ul- lug'atayn. Toshkent: Tafakkur, 2011. B-7.

⁹⁹ Zulxumor Xolmonova. Omonimlar tafakkur omili. Toshkent: "O'zbekiston til va madaniyat" 1: 30-44

¹⁰⁰ O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi.J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.37.

¹⁰¹ Abdulla Qahhor. O'tmishdan ertaklar. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019-y. B-276.

¹⁰² O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi.J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.37.

¹⁰³ O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi.J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.37.

Yoniga tushmoq 1 foyda qilmoq. *Mirzakarimboy soqolini selkillatib kuldi va bu yozuvdan rozi bo'lganini bildirdi; "Durust. O'n so'lkavoy yoniga tushadiku, maqtamaydimi?" Oybek. Tanlangan asarlar.*

Yoniga tushmoq 2 himoya qilmoq, tarafini olmoq. *G'idi-bidi avjiga chiqdi. Ona o'g'il yoniga tushdi.*

“Yon” leksemasini semantik-strukturaviy jihatdan o‘rganishimiz o‘quvchilar uchun tushunarlikni oshiradi. O‘quvchilar nutqidagi kamchiliklarni bartaraf etish va leksemalarni to‘g‘ri tanlay olish, to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmasini oshiradi. Polesemantik leksemalar o‘quvchilarning matn bilan ishlash ko‘nikmasini shakllantiradi, fikrlash doirasini kengaytirib, ularning lug‘at boyligining oshishi uchun xizmat qiladi.

REFERENCES

1. O‘zbek tilining izohli lug‘ati: 8000dan ortiq so‘z va so‘z birikmasi.J.I.-Toshkent: O‘zME, 2006.
2. Alisher Navoiy.Muhokamat ul-lug‘atayn.Toshkent: Tafakkur, 2011.
3. R. Rasulov. Umumiy tilshunoslik. Toshkent. 2010
4. N. Shayxislomov. Tilshunoslik nazariyasi va tushunchasi. Toshkent. 2021
5. Abdulla Qahhor. O‘tmishdan ertaklar. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019-y.
6. Zulxumor Xolmonova. Omonimlar tafakkur omili. Toshkent: "O‘zbekiston til va madaniyat" 1: 30-44

¹⁰⁴ O‘zbek tilining izohli lug‘ati: 8000dan ortiq so‘z va so‘z birikmasi.J.I.-Toshkent: O‘zME, 2006. -B.37.

MAKTABLARDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI DARSGA QIZIQISHINI OSHIRISH HAQIDA

Salimova Mavluda Baxtiyarovna
Ishchanova Farida Zaripboyevna

Xorazm viloyati Gurlan tumani. 3-son umumiy o'rta ta'lim maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10406348>

Annotatsiya. Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida darsga qiziqishni rivojlantirish uchun o'qituvchilar foydalanishi mumkin bo'lgan turli strategiyalarni o'rganishga qaratilgan. Adabiyotlarni ko'rib chiqish orqali maqolada o'quvchilarni jalb qilish va o'rganishni rivojlantirish uchun o'quvchilarga yo'naltirilgan o'qitish, gamifikatsiya va amaliy mashg'ulotlar zarurligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich maktab o'quvchilari, qiziqish, dars, o'quvchi-markazli o'qitish, gamification, hands-on faoliyati, o'quvchi ish, ta'lim.

ABOUT INCREASING PRIMARY CLASS STUDENTS' INTEREST IN LESSONS IN SCHOOLS

Abstract. This article aims to explore different strategies that teachers can use to develop interest in lessons among primary school students. By reviewing the literature, the article emphasizes the need for student-centered teaching, gamification, and hands-on activities to engage students and develop learning.

Key words: Primary school students, interest, lesson, student-centered teaching, gamification, hands-on activity, student work, education.

О ПОВЫШЕНИИ ИНТЕРЕСА УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К УРОКАМ В ШКОЛЕ

Аннотация. Целью этой статьи является изучение различных стратегий, которые учителя могут использовать для развития интереса к урокам у учеников начальной школы. Анализируя литературу, в статье подчеркивается необходимость лично-ориентированного обучения, геймификации и практических занятий для вовлечения учащихся и развития обучения.

Ключевые слова: младшие школьники, интерес, урок, лично-ориентированное обучение, геймификация, практическая деятельность, работа учащихся, обучение.

Zamonaviy ta'limning eng muhim unsurlari qadimdan shakllanib kelgan. Ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl, uslub va vositalari ta'lim jarayonlari mazmunini tahlil qilish uchun qo'llaniladigan an'anaviy kategoriyalar bo'lib hisoblanadi. Aynan shu kategoriyalar ma'lum predmet, mutaxassislik yoki ixtisoslik bo'yicha o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil qiluvchi pedagog faoliyatining predmeti sifatida yuzaga chiqadi. Qayd etilgan pedagogik kategoriyalarni maqsadga muvofiq ravishda yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning qonuniyat va mezonlarini tizimlashtiruvchi baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan. Qayd etilgan pedagogik kategoriyalarni maqsadga muvofiq ravishda yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning qonuniyat va mezonlarini tizimlashtiruvchi omil vazifasini bajaradi.

Boshlang'ich maktab o'quvchilari akademik rivojlanishning muhim bosqichida. Ular

asosiy ko'nikmalar va tushunchalarni o'rganishni boshlaganlarida, akademik muvaffaqiyat va umumiy faollikni oshirish uchun ularning darsga bo'lgan qiziqishini oshirish juda muhimdir.

Biroq, yosh o'quvchilarning e'tiborini jalb qilish qiyin bo'lishi mumkin. Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida darsga qiziqishni rivojlantirish uchun o'qituvchilar foydalanishi mumkin bo'lgan turli strategiyalarni o'rganishga qaratilgan.

Bundan tashqari, u o'quvchi-markazli ta'lim zarurligini ta'kidlaydi, gamification, va amaliy faoliyati o'quvchi jalb va ta'lim targ'ib qilish.

O'quvchilarga yo'naltirilgan o'qitish boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida darsga qiziqishni shakllantirishning hal qiluvchi strategiyasidir. Ushbu yondashuv o'quvchilarning o'quv jarayonidagi ishtiroki va ishtirokini ta'kidlab, o'quvchilarga o'z bilimlariga egalik qilishlariga imkon beradi. Gamifikatsiya yoki sinfda o'yinga asoslangan elementlardan foydalanish ham o'quvchilarning faolligi va qiziqishini oshirishi mumkin. O'qituvchilar qiziqarli va qiziqarli o'quv muhitini yaratish uchun turli xil vositalardan, masalan, o'quv o'yinlari va simulyatsiyalardan foydalanishlari mumkin. Tajribalar va loyihalar kabi amaliy mashg'ulotlar ham qiziqishni rag'batlantirishi va o'quvchilarning faolligi va bilim olishiga yordam berishi mumkin.

O'qituvchilar sifatida boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida akademik muvaffaqiyat va umumiy faollikni targ'ib qilish uchun darsga qiziqishni shakllantirish juda muhimdir.

O'qituvchilar darsga qiziqish va qiziqishni rivojlantirish uchun foydalanishi mumkin bo'lgan ba'zi samarali strategiyalar:

1. O'quvchilarga yo'naltirilgan o'qitish: o'quvchilarga yo'naltirilgan o'qitish o'quvchini o'quv jarayonining markaziga qo'yadi va o'quvchilarga o'z bilimlariga egalik qilishlariga imkon beradi. Ushbu yondashuv o'quv jarayonida faol ishtirok etish va ishtirok etishni ta'kidlaydi, darsga qiziqish va jalb qilishni rag'batlantiradi.

2. Gamifikatsiya: Gamifikatsiya qiziqarli va qiziqarli o'quv muhitini yaratish uchun sinfda o'yinga asoslangan elementlardan foydalanishni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar qiziqishni rag'batlantirish va faollikni rag'batlantirish uchun turli xil vositalardan, masalan, o'quv o'yinlari va simulyatsiyalardan foydalanishlari mumkin.

3. Amaliy mashg'ulotlar: tajribalar va loyihalar kabi amaliy mashg'ulotlar qiziqishni rag'batlantirishi va boshlang'ich maktab o'quvchilari o'rtasida faollikni oshirishi mumkin. Ushbu tadbirlar o'quvchilarga darsni amaliy va aniq tarzda olib borishga imkon beradi, chuqurroq o'rganish va tushunishga yordam beradi.

4. Ko'rgazmali qurollar: rasmlar, jadvallar va diagrammalar kabi ko'rgazmali qurollardan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida qiziqishni rag'batlantirish va faollikni rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu yordamlar darsni yanada qiziqarli va qulay qilib, chuqurroq o'rganish va tushunishga yordam beradi.

5. Hikoyalar: hikoyalar-bu darsni yanada qiziqarli va o'quvchilar uchun dolzarb qilishning samarali usuli. O'qituvchilar darsni hayotga tatbiq etish va o'quvchilar uchun yanada mazmunli va esda qolarli qilish uchun hikoyalar, latifalar va misollardan foydalanishlari mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida darsga qiziqishni shakllantirish

akademik muvaffaqiyat va umumiy faollikni oshirish uchun juda muhimdir.

O'qituvchilar darsga qiziqish va qiziqishni rivojlantirish uchun o'quvchilarga yo'naltirilgan o'qitish, gamifikatsiya, amaliy mashg'ulotlar, ko'rgazmali qurollar va hikoyalar kabi turli xil strategiyalardan foydalanishlari mumkin. Qiziqarli, qiziqarli va tegishli o'quv muhitini yaratish orqali o'qituvchilar boshlang'ich maktab o'quvchilari o'rtasida chuqurroq o'rganish va tushunishni rivojlantirishga yordam beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida darsga qiziqishni shakllantirish akademik muvaffaqiyat va umumiy faollikni oshirish uchun juda muhimdir. O'quvchilarga yo'naltirilgan o'qitish, gamifikatsiya va amaliy mashg'ulotlar qiziqish va faollikni oshirishning samarali strategiyasidir. Biroq, ushbu yondashuvlar o'quv dasturining maqsadlari va o'quv maqsadlariga mos kelishini ta'minlash juda muhimdir. Bundan tashqari, o'qituvchilar o'quvchilarning individual ehtiyojlari va imtiyozlarini yodda tutishlari kerak, chunki barcha o'quvchilar ushbu strategiyalarga bir xil javob bermaydilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida darsga qiziqishni shakllantirish akademik muvaffaqiyat va umumiy faollikni oshirish uchun juda muhimdir. O'qituvchilar qiziqish va faollikni oshirish uchun o'quvchilarga yo'naltirilgan o'qitish, gamifikatsiya va amaliy mashg'ulotlar kabi turli xil strategiyalarni qo'llashlari mumkin. Biroq, ushbu yondashuvlar o'quv dasturining maqsadlari va o'quv maqsadlariga mos kelishini ta'minlash juda muhimdir.

O'qituvchilar, shuningdek, har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos strategiyalarni moslashtirib, o'quvchilarning individual ehtiyojlari va imtiyozlarini yodda tutishlari kerak. Va nihoyat, doimiy kasbiy rivojlanish va hamkorlik o'qituvchilarga o'quv amaliyotini doimiy ravishda takomillashtirishga va o'quvchilarning darsga qiziqishi va faolligini oshirishga yordam beradi.

REFERENCES

1. M. Abdullajonova, the reasons for primary school students' inability to learn // Journal of folk education.
2. Sh. Siddiqova, about Kochirma. VIII Republican scientific-theoretical conference on current issues of Uzbek linguistics.
3. E. Goziyev, V. Meliboyeva, Methods of developing creative thinking // Journal of folk education. N_3, 2009.
4. S. L. Vygotskiy, Psychology of child development. Tashkent: Sharq, 2010.
5. Ruzmatovich U. S. et al. Organization And Content Of Professional And Practical Physical Training Of Students Of Pedagogical Higher Education Institutions //INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876. – 2022. – T. 16. – №. 06. – C. 29-35.

O'RTA OSIYODA MOZAIKA SAN'ATI PAYDO BO'LISHI VA RIVOJLANISHI.

Saliyeva Gulirux Juramurot qizi

Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti
San'at asarlari va me'moriy yodgorliklarni ta'mirlash mutaxassisligi
1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10406429>

Annotatsiya. O'rta Osiyoda mozaika san'ati paydo bo'lishi va rivojlanishi haqida ma'lumotlar keltirilib, turli qadimiy arxitektura naminalarida ishlatilgan mozaikalar solishtirilib o'rganildi. Kontent-analiz uslubidan foydalanilgan holda mozaika uslubi bilan bog'liq olib borilgan ishlar tahliliy jihatdan ko'rib chiqilib kerakli ma'lumotlar va natijalar olindi.

Tayanch iboralar: Mozaika, mayolika, keramika, gumbazlar va fasadlar.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАЗВИТИЕ МОЗАИЧНОГО ИСКУССТВА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.

Аннотация. Приводились сведения о возникновении и развитии мозаичного искусства в Средней Азии, сравнивались и изучались мозаики, использовавшиеся в различных древних архитектурных номиналах. Работа, связанная со стилем мозаики с использованием метода контент-анализа, была проанализирована и получены необходимые данные и результаты.

Базовые фразы: Мозаика, майолика, керамика, купола и фасады.

EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MOSAIC ART IN CENTRAL ASIA.

Abstract. Information about the emergence and development of Mosaic Art in Central Asia was presented, and mosaics used in various ancient architectural naminas were studied in comparison. The work carried out related to the mosaic style using the content analysis method was analyzed and the necessary information and results were obtained.

Base phrases: Mosaics, maiolica, ceramics, domes and facades.

O'zbekiston Respublikasining istiqloqligini erishishi xalqimizning tarixiy qadriyatlarini, ma'naviy merosini qayta tiklashga va ularni rivojlantirishga katta yo'l ochib berdi. Ayniqsa, asriy an'analarga ega bo'lgan tasviriy san'at turlariga o'quvchi yoshlarni jalb etish kata tarbiyaviy ahamiyatga egaligi bilan diqqatga sazovordir. Respublikamizning kelajakda buyuk mamlakatga aylanishi, jaxonning rivojlangan davlatlari qatoriga qo'shilishida xalqimiz madaniyati, ma'rifati, san'ati va manaviyatining roli beqiyosdir. Xalqimiz ma'naviyat va madaniyatini boyitishda tasviriy san'atning ham o'z o'rni bor.

Hozirgi davrda har sohada bo'lgani kabi tasviriy san'atda ham katta o'zarishlar bo'lmoqda. Tasviriy va amaliy san'at eng qadimiy va keng tarqalgan san'at turlaridan biridir. Ajdodlarimiz dunyoqarashini shakllanishida tasviriy va amaliy san'at muhim vazifalarni bajargan. Eng qadimgi odamlar bir-birlariga fikrlarini, munosabatlarini, istaklarini va shuningdek, turli xatti-harakatlarini chiziq, oddiy formalar, primitiv tasvirlar orqali

yetkazishga intilganlar.¹⁰⁵ Jahon tasviriy san'at xazinasidan munosib o'rin olgan mozaika san'ati O'rta Osiyo xalqlarining mushtarak badiiy merosi hamdir.

U qadimgi nodir arxitektura majmualarini ziynatlash bilan birga, mazkur majmualarni tarixi, o'sha davr muhiti holatini o'rganishga bo'lgan intilish, go'zallik to'g'risidagi tasavvurni ifodalashga ham xizmat qilgan. Turli san'atkorlar - xattot, rassom, me'mor va boshqalarning ijodi hamkorligida yaratilgan nodir binolar o'sha davr madaniy, ijtimoiy hayotini badiiy-estetik qarashlarini o'rganishda qimmatli manbalardan hisoblanadi.

Barchamizga ma'lumki, asosan, mozaika san'ati Buxoro, Samarqand, Shahrisabz va O'rta Osiyo shaharlarida yuzaga keldi. O'rta Osiyoda mozaikaning asosiy vujudga kelishi VII-XIV asrlarga to'g'ri kelib, shu davrida barpo etilgan islomiy idoralarining bezatishda foydalanilgan. Mozaika asarlaridan ba'zilar nafaqat diniy balki, madaniy va siyosiy ishlar, taqiqlangan bir davrlardagi muhim tarixiy, milliy voqeliklarni namoyish qiladi.

Shunday qilib, mozaikaning rivojlanishini o'rganadigan bo'lsak, buni Samarqand yodgorliklaridan boshlasak hato bo'lmaydi. Samarqand dunyodagi eng qadimiy shaharlardan biri, qadimgi So'g'diyona davlatining poytaxti. U 2,5 ming yoshda. XIV asrda u Tamerlan imperiyasining poytaxtiga aylandi. Buyuk hukmdor o'zining ulkan davlatining har bir burchagidan iste'dodli me'morlar, hunarmandlar, rassomlarni yig'ib, ularga yangi binolar qurishni buyurdi. Binolarni bezash uchun hunarmandlar o'sha yerning hunarmandchilik ustaxonalarida yaratilgan keramik plitkalar - mayolikdan foydalanganlar.¹⁰⁶

Mayolika-kuygan rangli loydan tayyorlangan mahsulotlarning umumiy nomi. Plitkalar rangli loydan yasalgan, sirlangan, bo'yalgan va shundan keyingina pechda pishirilgan. Natijada, loy va bo'yoqlar bir butunga birlashadi va yorqin keramik olinadi. San'at sifatida mayolika qadimgi davrlarda Misr va boshqa Sharqiy mamlakatlarda ma'lum bo'lgan, bu yerda ko'pincha devorlarni bezash uchun rangli plitkalar ishlatilgan.

Samarqand, Buxoro, Xorazm shaharlaridagi binolarni qoplash uchun ishlatiladigan plitkalarining tarkibi noyobdir. Qadimgi shaharlarning har birida o'z san'at maktablari mavjud bo'lgan, zamonaviy restavatorlar to'liq takrorlay olmaydigan mayolika tarkibi ishlab chiqilgan. Zamonaviylikda tayyorlangan plitka namunalari bir necha yil ichida yo'qoladi, qadimgi mayoliklar 600 yildan ortiq va ular yorqin va suvli ranglarni saqlab qolishgan. O'zbekistondagi qadimiy binolarni qoplashda ishlatilgan keramik plitalarining rang sxemasi oltin va har xil ko'k ranglardir. Diniy binolar an'anaviy ravishda ko'k gumbazlar va fasadlar bilan bezatilgan, ularni osmonga yaqinlashtirishga harakat qilishgan, o'simlik bezaklari esa yerdagi jannat ramzi bilan bezatilgan.

Qadimgi me'morlar binolarning devorlarini qoplashda tosh mozaikadan foydalanganlar. Keramik plitkalardan bunday mozaikani yaratish texnologiyasi juda murakkab. Hali bo'yalmagan loy plita bo'laklarga bo'linib, har bir detalga qo'l bilan kerakli shakl va rang berilgan. Ba'zida ular hatto tegishli shaklni haykalga solib, sirlash va otishdan keyin jumboq

¹⁰⁵ O.Muinov "Rangtasvir" 2007 y. – 10b.

¹⁰⁶ <https://www.livemaster.ru/topic/1073717-potryasayuschaya-mozaika-drevnego-uzbekistana>

kabi yig'ishdi. Tasavvur qiling, bunday murakkab texnologiyalar bilan bino qurilishi bir necha yillar davom etdi, masalan, Bibi Xonum masjidi 5 yil davomida qurilgan.¹⁰⁷

Keling, birinchi navbatda Timur davridagi ushbu turdagi yodgorliklarning eng qadimiyini — Shahrisabzdagi Oq saroyini ko'rib chiqaylik. Shahrisabz Temurning vatani bo'lgan va u bu yerda o'z davrining eng keng binosi bo'lgan ulkan saroy qurishga qaror qilgan. Saroy 1380 yilda qurila boshlangan va xorazmlik me'morlar tomonidan qurilgan. Abd-Ar-Razzoq-Samarqandning xabar berishicha, Xorazm ustalari baland saroy qurishgan, hozirda u Oq saroy nomi bilan tanilgan. Bu saroy va masjid podshoh hozirgacha qurgan eng ajoyib binolardan biridir.

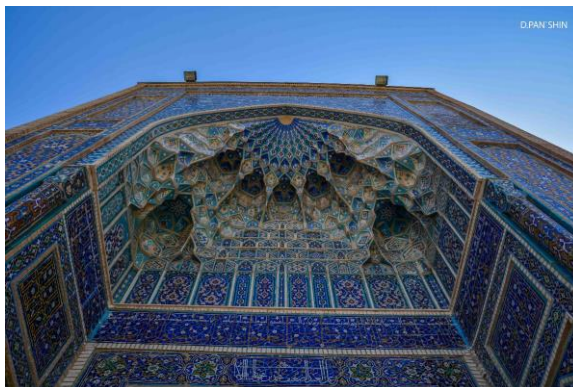
Ushbu ulkan binodan faqat ustunlar va saroyning ulug'vor kirish qismining bir qismi saqlanib qolgan, uni Klavixo "baland darvoza" deb ataydi: "turli xil chiziqlar bilan bo'yalgan plitkalar bilan qoplangan g'isht kamarlari".

Oq sarayning me'moriy dekoratsiyasida turli xil texnikalar qo'llaniladi: g'ishtlarining katta mozaikasi, plitka mozaikasi va mayolika mavjud. O'yilgan mozaikada yetti rang mavjud bo'lib ular ko'k, yashil, qora, sariq, yashil, oq va oltin, mayolikda ko'k, to'q ko'k, to'q qizil, oq, g'isht qizil va oltin. G'isht mozaikasi asosan binoning yuqori qismlarida ya'ni u katta yozuvlar va diniy formulalarni burchak minoralarida stilize qilingan qo'l yozuvi bilan bajargan. Yonoq devorlari, ayniqsa, mayolika va eng nozik o'ymakor mozaikalar bilan bezatilgan. Bir qator gullar bilan bezatilgan naqshlar (masalan, paonia gullari) Eron gilamlarida o'ziga o'xshashliklarni topadi. Bezakning o'ziga xos nafisligi yonoq devorining yaqinidagi kompozitsiya bilan ajralib turadi.

Kompozitsiyaning markaziy qismi o'rtada lotus gullari tasvirlangan uch qismli murakkab medalyonni o'z ichiga oladi. Uzun bo'yli to'rtburchaklar shaklidagi bu markaziy medalyon yozuvlar bilan Friz bilan, ikkinchisi esa dumaloq gullar bilan o'ralgan. Temur davriga Turkiston shahrida Xo'ja-Ahmad-Yassaviy keng gumbazli masjidining qurilishi kiradi, bu aslida bitta binoda butun binolar majmuasi hisoblanadi, bu yerda masjid, xonaqa va Yassaviy maqbarasi kutubxona va boshqalar. Qurilishning boshlanishi, Zafarnomadagi ma'lumotlariga ko'ra, 1397 yilga to'g'ri keladi. Binoning quruvchilari va uning qoplamasini bajargan ustalar orasida eronliklar ham bo'lgan. Kichik qovurg'ali gumbaz tamburidagi olti burchakli mayolik plitkada bu Shams-Abd-al-al asarining qurilishi degan yozuv topilgan.¹⁰⁸

¹⁰⁷ <https://www.livemaster.ru/topic/1073717-potryasayuschaya-mozaika-drevnego-uzbekistana>

¹⁰⁸ Денике Б. П. Архитектурный орнамент Средней Азии. - Москва, Ленинград, 1939 г.

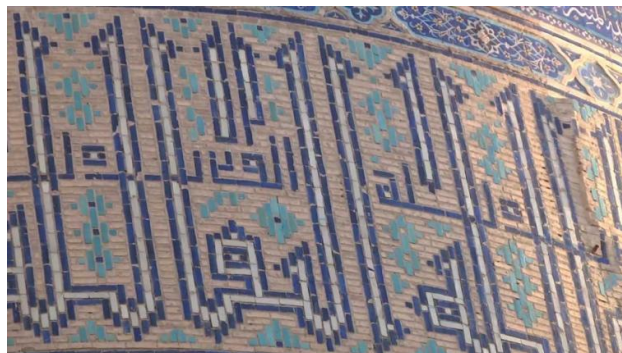

Temur davrining keyingi binolari Bibi Xonim ya Samarqand masjidi (1399-1403/4) hamda Go'ri Amir maqbarasi (1404-1405) faqat binolarning tashqi tomoni plitkalar bilan bezatilgan.

Ushbu ikkala binoning plitkali bezaklari o'zining ulug'vorligi bilan hayratga soladi, ammo bu yodgorliklarda bu ajoyib binolarning arxitekturasi, uning massalari, nisbatlari tomonidan ishlab chiqarilgan monumentallik va ulug'vorlik taassurotiga qo'shimcha hisoblanadi, Shohizinda maqbaralarida esa me'moriy bezak va u yaratgan estetik taassurot ko'pincha me'moriy shakllarning ta'siri ustunlik qiladi. Ushbu ikkala yodgorlikda, shuningdek, Yassavi masjidi va Shahrisabzdagi Oq saroy devorlarida stilize qilingan yozuvlar qo'yilgan g'ishtlardan mozaikaning katta rolini ta'kidlash kerak. Bibi Xonim maqbarasi mozaikalarida parallelogrammalar va romblardan geometrik shakllar butun tizimi asosan ko'k g'ishtlar bilan qoplangan.

Ushbu geometrik shakllar Turkuaz g'ishtlardan yasalgan kufik yozuvlar bilan to'ldirilgan. Tajribasiz ko'z ularni geometrik to'qishning umumiy tizimidan ajrata olmaydi va hatto arab tilini biladigan kishi ham bu nafaqat bezak elementlari, balki Alloh, Muhammad payg'ambar va dastlabki to'rtta xalifaning ismlarini o'z ichiga olgan yozuvlar ekanligini taxmin qiladi. Bu yerda yozuvlar tashviqot ahamiyatiga ega bo'lib, shuningdek Shahrisabzdagi Oq saroyining asosiy kirish qismidagi yozuvlar: "shohlik Allohga tegishli" va "Sulton yer yuzidagi Allohning soyasi", "Temurning o'zi", - deydi Yoqubovskiy.

1399 yilda boshlangan va 1403 yilda tugagan Temur davridagi ushbu ajoyib yodgorlikning Samarqanddagi Bibi Xonim masjidining plitkali qoplamalarini batafsil tahlil qiladigan bo'lsak u to'rtta binodan iborat bo'lib ulkan ansambl Temur tomonidan Hindistonga harbiy talonchilik orqali olgan mablag'lari evaziga g'alabali yurishini xotirlash uchun Samarqand va bosib olingan mamlakatlarning eng yaxshi me'morlari, tosh ustalari va rassomlari tomonidan qurilgan. Toshni tashish uchun Temur tomonidan hind yurishidan olib kelingan 90 ta hind fillari ishlatilgan. Temur qurilishni shaxsan o'zi boshqargan, uning yo'qligida qurilish boshqarmasi uning katta xotini Saroy-mulk-xonumga o'tgan. Bugungi kunda ushbu masjid uning nomi bilan nomlangan deb taxmin qilinmoqda, Bibi xonum ya'ni "katta xotin" degan ma'noni anglatadi. Masjid gumbazining tamburida arab tilida yozuv bo'lib, yozuv sirlangan g'ishtdan iborat.

Binoning rejasi M. E. Masson tomonidan tuzilgan. Arxitektura ansamblini tashkil etuvchi hozirgi to'rtta bino keng hovli atrofidagi tosh ustunlardagi yopiq galereyalar bilan bog'langan. Maqbara binosining plitkali dekoratsiyasida kvadrat va cho'zinchoq g'ishtlarning katta mozaikasida to'q ko'k, ko'k va oq ranglar ustunlik qiladi.

Samarqand mayolika, mozaika va tosh o'ymakorligi bilan bezatilgan qadimiy inshootlarga to'la shaxar. Masalan Go'ri Amir, Ulug'bek madrasasi, Tilla Kori madrasasi va boshqalar. Ushbu binolar YUNESKO xazinalari ro'yxatiga kiritilgan.¹⁰⁹

Shuningdek nafaqat Samarqand balki Buxoro ham sharqona ertaklarning timsoli bo'lib, ushbu qadimgi shahar bir qarashda dastlab chang va kul rangga o'xshaydi, ammo unga yaqin kelib qaragan sari cheksiz osmonning ko'k rangi ko'z oldimizda paydo bo'ladi va uning fonida ibodatxonalarning Turkuaz gumbazlari va Azure mozaikasi ko'zga tashlanadi. Qadimgi odamlarning donoligi va tajribasi, sevgi va sadoqati, uchrashuvlar va ajralishlar mahalliy hunarmandlarning bajargan mozaikasida mujassam bo'lgan. Mozaikalarga qarab, biz qanday qilib oddiy odamning qo'llari bu mo'jizani yaratishga muvaffaq bo'ldi? - deb hayratlanishimiz mumkin.

Buxoroda mayolika, mozaika va tosh o'ymakorligi bilan bezatilgan qadimiy inshootlarga misol tariqasida Mir Arab madrasasi, Kalon Masjidi, Xo'ja Zaynitdin masjidi, Chor Bakir masjidi. XVI asr Buxoroning me'moriy yodgorliglaridagi mozaika plitka bezaklari ham juda qiziq qilib ishlangan. Balyand masjidida yashil va ko'k olti burchakli plitkalardan yasalgan panellar saqlanib qolgan bo'lib, ularning qolgan rasmlari oltin rangli o'simlik bezaklari bilan bezatilgan. Plitka mozaikasi bilan ishlangan mehrobi uslubi jihatidan Kalon masjidining mehrobi bilan mutlaqo o'xshashdir, bu Balyand masjidining qurilishi XVI asr o'rtalariga to'g'ri keladi.¹¹⁰

XVI asrning ikkinchi yarmida qurilgan Xo'ja-Zaynitdin masjidida faqat panellar plitkalar bilan bezatilgan. Ammo plitka mozaikasi bilan bezatilgan bu panellar ijro mahorati va bezakning tabiati bilan katta qiziqish uyg'otadi. Hammasi bo'lib 16 ta panel mavjud. Ushbu panellarning oltita turini hisoblash mumkin; ko'pchilik turli o'lchamdagi va turli rangdagi sir bilan qoplangan yulduzlar va eng oddiy geometrik shakllar ko'rinishidagi katta va kichik plitkalar bilan bezatilgan bo'lib, ularning kombinatsiyasida plitka mozaikasini ko'rish mumkin. Sirlarning ohanglari: oq, ko'k, quyuq sariq, yashil, ko'k-binafsha, vaqti-vaqti bilan och marganets bulutli pushtini tashkil etadi. Uchta panno sefauid davridagi Eron gilamlari ifodalashi mumkin bo'lgan kompozitsiyaning plitkali mozaikasi bilan bezatilgan.

¹⁰⁹ <https://www.livemaster.ru/topic/1073717-potryasayuschaya-mozaika-drevnego-uzbekistana>

¹¹⁰ Денике Б. П. Архитектурный орнамент Средней Азии. - Москва, Ленинград, 1939 г.

Buxoro yaqinidagi Chor-Bakr me'moriy ansamblidagi gumbazlarning portallari va barabanlarida yana bir plitka bezaklarini (asosan yozuvlarni) o'rganadigan bo'sak, Plitka bilan ishlov berish Mir Arabnikidan pastroq. Peshtokni o'rab turgan ramkada g'ishtlardan mozaika texnikasi bilan qoplangan geometriyalashtirilgan yozuvlarni ko'ramiz, timpanumda esa arklar Mir Arabdagi timpanum mozaikasi kompozitsiyasini eslatadigan mayolik plitalardan yasalgan bezak kompozitsiyasini ko'ramiz. Xon madrasasi ham g'ishtlardan yasalgan mozaikalar bilan bezatilgan, mayolika timpanumda arklar juda yomon saqlanib qolgan.

Buxoroda binolar chizmalari va mozaika bezaklarning chizmalari va eskizlari topilganligi (Toshkentdagi O'zbekiston san'at muzeyi uchun sotib olingan) tufayli biz endi plitka, xususan, mozaika bezaklarni bajarishda ishning ketma-ket bosqichlari haqida tasavvurga ega bo'ldik.

Shunday qilib mozaika san'atini shakllanishi va rivojlanishi O'rta Osiyo davlatlarining ham o'rni beqiyosdir. Yuqoridagi keltirilgan namunalar butun dunyo xalqlari e'tiborini tortib kelmoqda desak mubolag'a bo'lmaydi.

San'at o'z vositalari yordamida dunyoni tan olish, insonda ma'naviy sifatlarni shakllantirish, ongli sezgilarni, dunyoqarashni kengaytirish bilan chegaralanmaydi, balki qobiliyat va iqtidor kabi ta'limiy sifatlarni ham uyg'unlashtiradi. San'at asosida badiiy jismlar orqali tevarak atrofdagi, hayotda yuz berayotgan barcha narsalarni haqqoniy tasvirlash kabilarda o'z ifodasini topadi.

Yuqorida qayd qilinganidek, mozaika asarlarida ham kelgusida insonning ish faoliyatida yangi shakldagi estetik xususiyatlar tarkib topishi bejiz emas. O'zbekiston hududida qadimdan yaratilgan asarlar ichida faqat haykaltaroshlik, amaliy san'at namunalari balki ko'p sonli devoriy sur'atlar, mozaikalar ko'zga tashlanib, o'z jozibasi bilan barchani o'ziga maftun etganligi sir emas.

Bunday noyob san'at asarlarining ko'pchiligi yo'qolib ketgan bo'lsada, Samarqand, Buxoro, Shaxrisabz va Xorazm shaharlaridagi saqlanib qolgan obidalarimiz barchamizga o'z davrining maishiy hayotidan ko'pgina sir-sinoatlar haqida so'zlab berishga qodirli haqida shubhamiz yo'q.

REFERENCES

1. Денике Б. П. Архитектурный орнамент Средней Азии. - Москва, Ленинград, 1939 г.
2. Nilsen V.A. Arxitektura Sredney Azii V-VIII vv. T., 2000.
3. Po'latov X.Sh. O'zbekiston arxitektura yodgorliklari. T., 2003.
4. Uralov A.S. O'zbekistonning o'tmishdagi jamoat binolar arxitekturasi. Sam., 2006.
5. Nozilov D.A., Uralov A.S. O'rta Osiyo me'morchiligi tarixidan lavxalar. T., 2004.
6. <https://www.livemaster.ru/topic/1073717-potryasayuschaya-mozaika-drevnego-uzbekistana>

ЎЗБЕКИСТОНДА САНОАТ КОРХОНАЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ИҚТИСОДИЙ
АСОСЛАРИ

Мамажоновна Саида Вахабжановна

катта ўқитувчи, ГулДУ.

Бобоқулов Олмос Юсуп ўғли

талаба, ГулДУ.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10406484>

Аннотация. Мазкур мақолада мамлакатимизда саноат тармоқлари фаолияти самарадорлигини ошириш, мамлакат табиий бойликларидан оқилона фойдаланиш, саноат корхоналарининг экспорт салоҳиятини ва мамлакат иқтисодиётидаги аҳамиятини ошириш, тармоқнинг фаолиятини барқарор ривожлантириш тировардида аҳоли турмуш фаровонлигини ошириш ва мамлакат иқтисодиётини барқарор ўсишига имкон яратиш масалалари кўриб чиқилган.

Калим сўзлар: саноат, товар, бозор, рақобат, инвестиция, инновация, модернизация, экспорт, молия, макроиқтисод, инқироз, маркетинг, __корхона, интеллектуал.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FOUNDATIONS OF INDUSTRIAL
PRODUCTION DEVELOPMENT IN
UZBEKISTAN

Abstract. In this article, the issues of increasing the efficiency of the industrial sectors in our country, rational use of the country's natural resources, increasing the export potential of industrial enterprises and their importance in the country's economy, sustainable development of the sector's activities, ultimately increasing the well-being of the population and enabling the sustainable growth of the country's economy have been considered.

Key words: industry, commodity, market, competition, investment, innovation, modernization, export, finance, macroeconomics, crisis, marketing, enterprise, intellectual.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ
ПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА В
УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы повышения эффективности отраслей промышленности нашей страны, рационального использования природных ресурсов страны, повышения экспортного потенциала промышленных предприятий и их значимости в экономике страны, устойчивого развития деятельности отрасли, в конечном итоге повышения были учтены благосостояние населения и обеспечение устойчивого роста экономики страны.

Ключевые слова: промышленность, товар, рынок, конкуренция, инвестиции, инновации, модернизация, экспорт, финансы, макроэкономика, кризис, маркетинг, предприятие, интеллектуал.

Республикамиздаги саноат тармоқлари ишлаб чиқараётган маҳсулотлар ассортиментини кенгайтириш ва сифатини ошириш, ички бозоримиз ҳамда жаҳон бозоридаги рақобатда муносиб ўрин эгаллашида товар сиёсатини самарали ташкил этиш,

уни шакллантириш йўналишларини аниқлаш ва такомиллаштириш муҳим аҳамиятга эга.

Замонавий рақобат корхона учун нафақат мақсадли бозорни топиш, балки потенциал харидорларни аниқлаш, уларни хоҳиш-талабларини ўрганиш ва кондириш, бозор фаолияти кўламини кенгайтириб боришини таъминлашни тақозо этмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев: “Биз Ўзбекистонни ишлаб чиқаришда инновация ва интеллектуал ҳиссанинг юқори улуши бўлган барқарор бозор иқтисодиётига, замонавий ва глобал бозорда **рақобатбардош** саноатга, шунингдек, қулай инвестициявий ва ишчанлик муҳитига эга жадал ривожланаётган мамлакатга айлантиришимиз лозим.

Кўйилган мақсадларга Ўзбекистонни ривожланишнинг инновацион моделига тўлиқ ўтказмасдан туриб эришиш мумкин эмас, бу мамлакатда инновацион фаолиятни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг ҳамда давлат бошқаруви, иқтисодиёт устувор тармоқлари ва ижтимоий соҳага инновацион ғоялар, ишланмалар ва технологияларни амалда жорий қилишни рағбатлантиришнинг самарали тизимини яратиш заруратини тақозо этади”¹¹¹, - дея бежиз таъкидлаб ўтмадилар.

Иқтисодиётни модернизациялашда реал секторда фаолият юритаётган йирик саноат корхоналарига қатор иқтисодий, молиявий имтиёз ва қулайликлар берилмоқда.

Натижада, ушбу корхоналарнинг экспортдаги мавқеи имкон даражасида сақланиб қолишига муваффақ бўлиниб, молиявий барқарорлиги таъминланишига қулай шарт-шароит яратилмоқда.

Дарҳақиқат, мамлакатнинг иқтисодий тараққиёти ва ўсиш суръати реал сектор корхоналари барқарорлигига, шу жумладан, молиявий барқарорлигига, уларнинг ривожланиш даражасига бевосита боғлиқ.

Мамлакатимиз тараққиётининг ижтимоий йуналтирилган бозори иқтисодиёти йўлининг танланиши хўжалик юритиш шакллариининг хилма-хиллиги ҳамда тадбиркорлик фаолиятини кучайишини тақозо этади.

Бу ҳол республикамизда ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш, саноат ва қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятининг шаклланиши, хўжалик юритиши ва ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг турли – туман янги шакллариини ташкил топишига ва ўз фаолиятини юксалтириб боришига олиб келмоқда.

Глобал пандемия туфайли эпидемиологик вазиятнинг ёмонлашуви 2020 йилда жаҳон иқтисодиётига сезиларли даражада салбий таъсир кўрсатди. Халқаро валюта жамғармасининг (ХВЖ) дастлабки ҳисоб-китобларига кўра, 2020 йилда глобал иқтисодиёт 3,5 фоизга пасайган ҳамда 2021 йилда унинг тикланиши 5,5 фоиз даражасида прогноз қилинмоқда¹¹².

Пандемия шароитида иқтисодий турғунлик ёки чуқур инқирознинг олдини олиш **макроиқтисодий сиёсатнинг** муҳим устувор йўналишларидан бири бўлди.

Ўзининг таъсир жиҳатига кўра “**Буюк депрессия**”дан (1929-1939 йй.) кейинги ўридан жой олган 2020 йилдаги жаҳон иқтисодиётининг таназзулига қарамасдан,

¹¹¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 ноябрдаги “Ўзбекистон Республикасида Инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармониغا Шарҳ.

¹¹² ХВЖ, “Янгиланган жаҳон иқтисодиёти ривожланишининг истиқболлари”. Январь, 2021. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/01/26/2021-world-economic-outlook-update>

мамлакатда кузатилган иқтисодий ўсиш ўз вақтида амалга оширилган манзилли чора-тадбирлар ҳамда мувофиқлаштирилган макроиқтисодий сиёсат натижаси сифатида баҳоланиши мумкин.

Жаҳон иқтисодиётининг барқарор ривожланиш суръатларини таъминлаш, халқаро рақобатни вужудга келтиришнинг муҳим шарти дунё мамлакатлари иқтисодиётининг очиклиги билан белгиланади.

Ўзбекистон иқтисодиёти эркинлашуви чуқурлашиб, очиклик даражаси ортиб, жаҳон хўжалигига интеграциялашуви кучайиб бормоқда.

Жумладан, *Инқирозга қарши чоралар дастури* доирасида миллий иқтисодиётни рақобатбардошлигини ошириш бўйича тизимли тадбирлар белгиланган бўлиб, унда дастлаб реал сектордаги товар ва маҳсулотларни экспорт қилувчи корхоналарни қўллаб-қувватлаш, уларни ташқи бозорлардаги рақобатбардошлигини таъминлаш, қатъий тежамкорликни қўллаш, маҳсулот тоннарни ва харажатларини пасайтиришни рағбатлантириш, шу жумладан, энергия тежамкорлигини самарали тизимини қўллаш ва энергия сифimini қисқартириш бўйича чоралар, ички бозорда ялпи талабни рағбатлантириш ва бошқалар белгиланган эди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев “...Юқори технологиялар, илм-фаннинг энг сўнгги ютуқларига асосланган техника ва асбоб-ускуналарни мамлакатимизга олиб келиш ва жорий этиш учун... керак бўлса, хориждаги етакчи компания ва ташкилотларда тажриба орттириши, ўзаро манфаатли ҳамкорлик қилиши учун уларга ҳар томонлама имконият туғдириб беришимиз лозим”, - деб алоҳида таъкидлаб ўтдилар¹¹³.

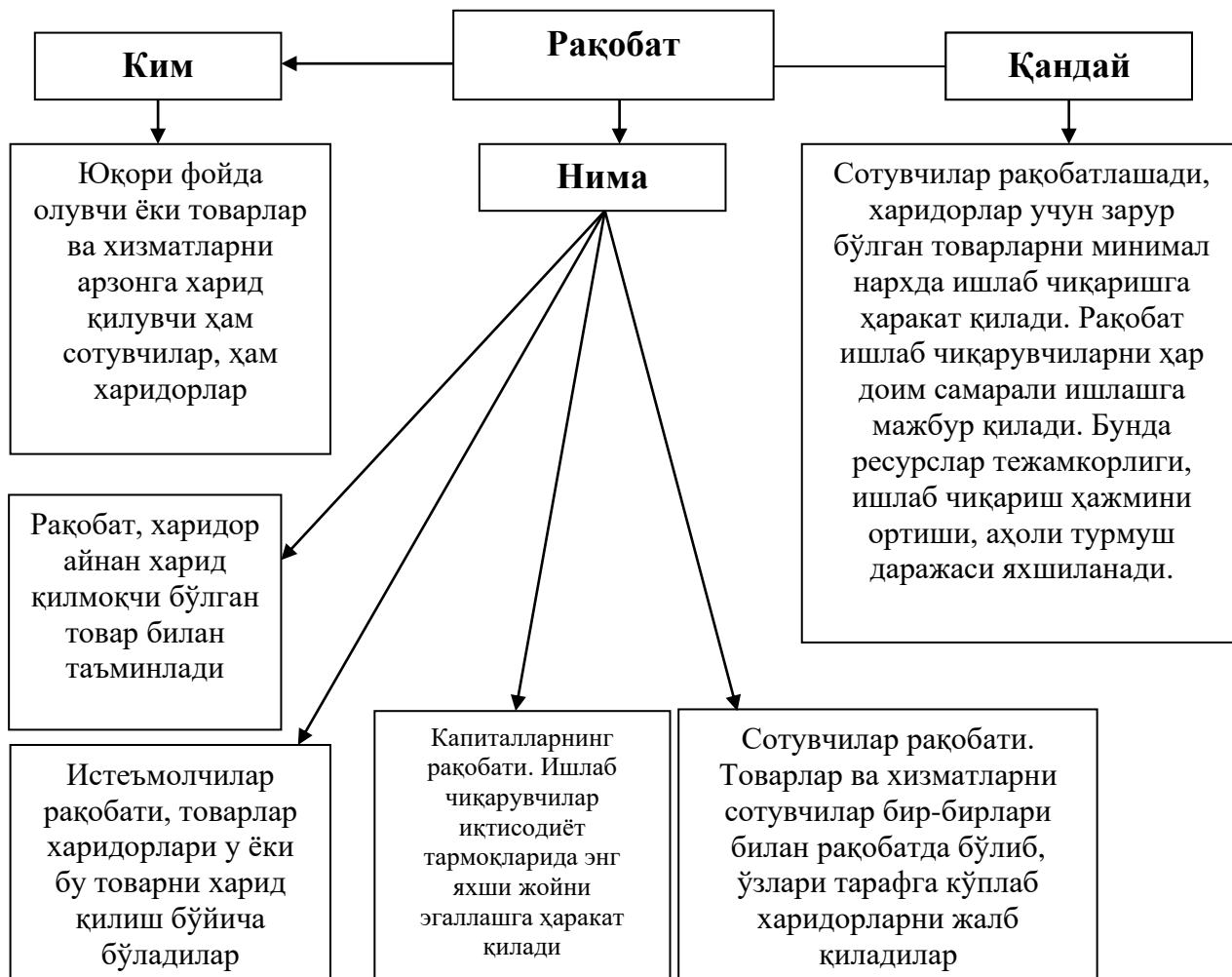
“...Юқори қўшимча қийматга эга бўлган маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кўпайтиришни таъминлайдиган кимё, нефт-газ ва нефт-кимё саноатини, машинасозлик, металлни қайта ишлаш, қурилиш материаллари ишлаб чиқариш, енгил, озиқ-овқат саноатининг юқори технологияларга асосланган тармоқларини ва бошқа соҳаларни юксак даражада ривожлантириш олдимизга қўйилган мақсадларга эришишнинг асосий манбаи бўлиши даркор.

Бозор иқтисодиётини ривожлантиришнинг ҳозирги босқичида инновацияларни жорий этиш миллий корхоналар рақобатдошлигини ошириш, уларнинг иқтисодий мустақиллигини ва бозордаги мавқеини мустаҳкамлашнинг асосий омилларидан бири ҳисобланади.

Инновацион фаолият, ишлаб чиқариш ва инсон ҳаётининг фаолиятининг бошқа соҳалари эҳтиёжларини кондиришнинг муҳим услубларидан бири ҳисобланган ҳолда, у фойдаланиладиган маҳсулотларнинг сифат ўзгаришлари, фаолият воситалари ва услубларини янгилаш йўли билан амалга оширилади.

¹¹³ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисиغا Мурожаатномаси бўйича маърузаси. uza.uz // 22.12.2017

Бозор муносабатлари ривожланган мамлакатларда рақобатчилик муҳити узоқ давр давомида, ўз-ўзидан, эволюцион йўл билан вужудга келган. Бу аста-секин эркин рақобат муҳитини келтириб чиқарган (1.-расм).

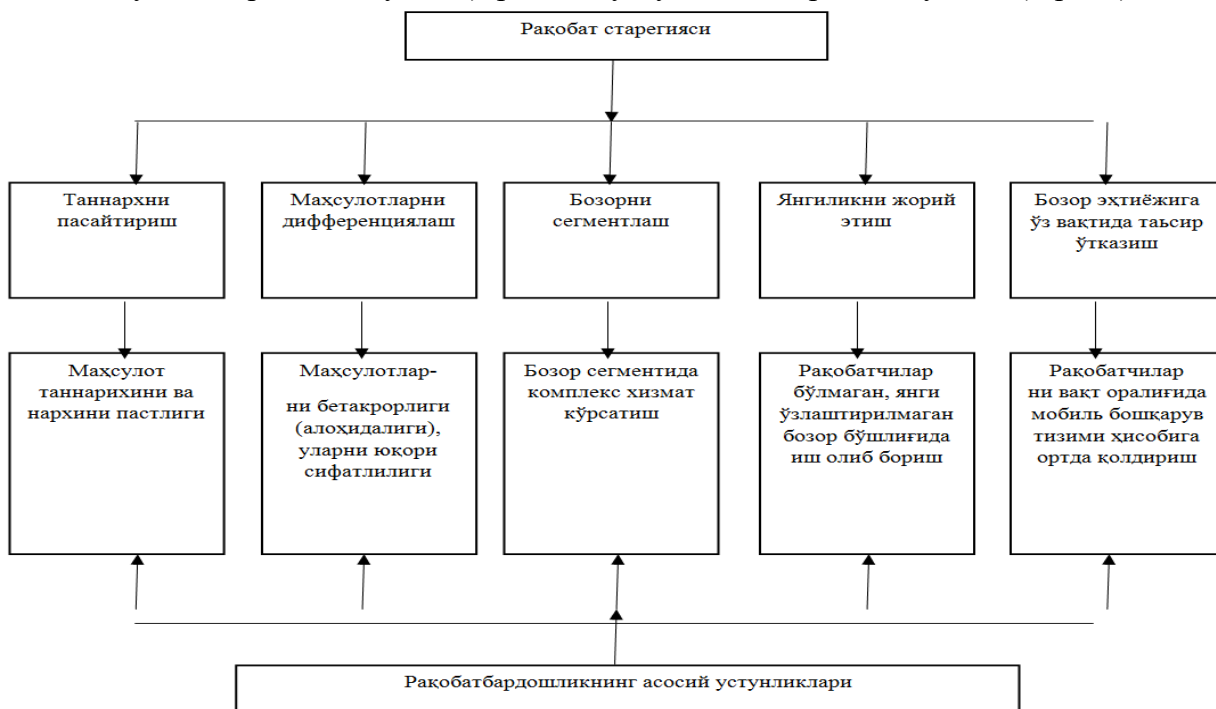

1.3-расм. Иқтисодийда рақобат муҳитининг шаклланиш жараёни

Рақобатчилик муҳити – бу рақобат узлуксиз ва чекланмаган ҳолда бориши учун керакли шарт-шароитни мавжудлигидир. Бундай муҳит мукамал рақобатли бозорга хос бўлади. Унинг асосий белгилари бўлиб, хусусий мулк эркинлигини мавжудлиги, иқтисодий танлов эркинлигининг бўлиши, нархларнинг эркин шаклланиши, иқтисодий беллашув усуллариининг эркин танлаб олиш имкониятининг борлиги ҳисобланади.

Корхонани рақобат устунлигини сақлаб қолиш учун ҳужумкорлик стратегиясидан фойдаланиш. Рақобат устунлигига деярли ҳар доим муваффақиятли ҳужумкор стратегик ҳаракатлар ҳисобига эришилади. Устунликка эришишни таъминлаш учун муваффақиятли ҳужумкор стратегияга қанча вақт талаб қилиши тармоқдаги рақобат тавсифига боғлиқ. Идеал даражада созланган ҳаракатлар миқёси анча катта бўлган (масалан, янги кимматбаҳо дорининг патентига фармацевтикада эга бўлиш сезиларли устунликни таъминлайди) ёки унча катта бўлмаган (масалан, тикувчилик саноатида. Бунда кийимларнинг янги модадаги фасонлари нусха кўчириш орқали

осонгина ўзлаштирилиши мумкин), рақобат устунлигини яратиш мумкин (2-расм).

2-расм. Корхона рақобатбардошлигининг асосий устунликлари ва рақобатнинг базавий стратегияси

Мамлакатлар рақобатдошлигини баҳолашнинг кўрсатишича, корхоналар ривожланишининг асосий стратегияси бўлиб, қуйидаги тамойилларга асосланган бошқарув сиёсатини амалга ошириш хизмат қилади:

- табиий ва иқлим ресурслардан оқилона фойдаланиш;
- жамғарилган бойликлардан ўз ўрнида фойдаланиш;
- инвестицияларни фаол жалб қилиш;
- инновацияларни қўллаб-қувватлаш.

Аммо сифат ўзгаришларини фақатгина фундаментал билимлар асосида ўзгартириш мумкин бўлиб, улар техник босқичдан ишлаб чиқариш соҳасига ўтган ҳолда, унда прогрессив ўзгаришларни келтириб чиқаради. Ушбу соҳадаги тадқиқотларнинг кўрсатишича, саноати ривожланган мамлакатларда инновацион фаолият маҳсулотларини сотиш ҳисобига миллий даромаднинг 20% гача ўсиши таъминланиши мумкин.

Шундай қилиб, хулоса ўрнида айтиш мумкинки, рақобат муҳитининг кучайиши, янги рақобатчилар пайдо бўлиши, корхона олдида доимий равишда маркетинг тадқиқотларини ўтказиши, замонавий талабларга жавоб берувчи мутахассислар билан таъминланиб берувчи стратегияга бўйсунганини тақозо этади.

Ўзбекистонда саноат тармоқлари фаолияти самарадорлигини ошириш, мамлакат табиий бойликларидан оқилона фойдаланиш, саноат корхоналарининг экспорт салоҳиятини ва мамлакат иқтисодиётидаги аҳамиятини ошириш, тармоқнинг фаолиятини барқарор ривожлантириш пировардида аҳоли турмуш фаровонлигини ошириши ва мамлакат иқтисодиётини барқарор ўсишига имкон яратади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Қонуни. «Хусусий корхоналар тўғрисида», Қонун ва қарорлар. - Т.: Ўзбекистон, 2012, №3.
2. Ўзбекистон Республикаси “Рақобат тўғрисидаги” қонуни, 2012 йил, 6 январь, ЎРҚ-319-сон. www.lex.uz
3. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони. “Ўзбекистон Республикасида Инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этиш тўғрисида”, 2017 йил 29 ноябрь.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 ноябрдаги “Ўзбекистон Республикасида Инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармонига Шарҳ.
6. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // <https://president.uz/uz/lists/view/405729>, 12.2020
7. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // uza.uz Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги // 25.01.2020, Чоп этиш версияси
8. Абдукаримов И.Т. ва бошқалар. Корхона иқтисодий салоҳияти таҳлили. – Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 2003, – 256 б.
9. Ортиқов А. “Саноат иқтисодиёти”. (Дарслик). – Т.: ТДИУ. 2004. 29-бет
10. **Ҳакимов З.А. Енгил саноат корхоналари рақобатбардошлигини ошириш омиллари. Монография. – Тошкент: Иқтисод-молия. 2016 й. 284 б.**
11. uza.uz (Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқи). 20.09.2017
12. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига Мурожаатномаси бўйича маърузаси. uza.uz // 22.12.2017
13. www.minesonomy.uz (Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт Вазирлиги)

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA O'QITISHNING METODIK USULLARI

Inayatova Maxsuma Sadiqjonovna

Raximova Dinara Atabekovna

Xorazm viloyati Gurlan tumani 3-umumiy o'rta ta'lim maktabning
boshlang'ich sinf o'qituvchilari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10406593>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasining didaktik tamoyillari haqida ilmiy ma'lumotlar keltiriladi. Ma'lumotlar faktlarga asoslanib xulosalanadi.

Kalit so'zlar: pedagogik, Matematika, fan, hayot, ta'lim, o'quvchi, o'qituvchi, vazifa, bilim, tamoyil, tizim, shakl.

METHODOLOGICAL METHODS OF MATHEMATICS TEACHING IN PRIMARY CLASSES

Abstract. This article provides scientific information about the didactic principles of mathematics teaching methodology in elementary grades. Information is based on facts.

Key words: pedagogy, mathematics, science, life, education, student, teacher, task, knowledge, principle, system, form.

МЕТОДИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация. В статье представлены научные сведения о дидактических принципах методики преподавания математики в начальных классах. Информация основана на фактах.

Ключевые слова: педагогика, математика, наука, жизнь, образование, ученик, учитель, задача, знание, принцип, система, форма.

Har bir darsdan turli xil didaktik maqsadlar ko'zlanadi. Ular orasida bittasi bosh maqsad bo'lib hisoblanadi va uni darsning asosiy didaktik maqsadi deyiladi. Har bir alohida darsning maqsadi darslar tizimining maqsadini aniqlab, uning yordamida o'qitilayotgan mavzuning mazmunini o'quvchilarga ochib beradi.

Bu holda yangi tushunchalar bilan o'quvchilarni tanishtirish bo'lsa, ikkinchi holda tanishtirilgan tushunchani kengaytirish va chuqurlashtirish, uchinchisida, biror malaka va ko'nikmalarni hosil qilish, to'rtinchisida, bilim, malaka va ko'nikmalarni tekshirish va h.k. bajariladi. Har bir darsda yuqorida aytilganlarning bir nechtasi yoritilishi mumkin. O'tilganlarni takrorlash o'z o'zidan o'qitilgan darslarni yangi tizimga solish, shu bilan bilimlarni tekshirishni o'z ichiga oladi. Yangi materialni bayon qilish har doim mashqlar bajarish bilan davom ettiriladi.

Maktablar tajribasi darsning ma'lum tizimini yaratdiki, ko'pchilik o'qituvchilar bu tizimga rioya qilib, ma'lum yaxshi natijalarga erishmoqda. Odatda darsning boshida uy vazifasi tekshiriladi yoki o'tgan mavzu takrorlanadi, so'ngra o'tgan mavzu yuzasidan savol-javob o'tkaziladi. Shundan keyin yangi material bayon etiladi va uni mustahkamlash uchun o'quvchilarga misol va masalalar yechdiriladi yoki nazorat savollari beriladi.

Dars oxirida uyga vazifa to'g'risida ko'rsatmalar beriladi. Ba'zan, bu maqsadlardan bittasiga bag'ishlanishi mumkin. Ana shu bitta maqsadni darsning asosiy didaktik maqsadi deyiladi va boshqalar unga bo'ysinadi.

Matematikadan dars turlari

Boshlang'ich sinflarda matematikadan quyidagi dars turlarini ko'rsatish mumkin.

a) o'quvchilarni yangi tushunchalar bilan tanishtirish, yangi bilim va ko'nikmalarni hosil qilish darslari (Bu darslarda hisoblash, grafik yoki masala yechish bilimlari hosil qilinadi);

b) turli xil mashqlar yordamida yangi bilim, malaka, ko'nikmalarni mustahkamlash darslari;

d) o'tilganlarni takrorlash, umumlashtirish darslari;

e) keyingi bosqichda xatolarning oldini olish maqsadida mustaqil bilim, malaka va ko'nikmalarni tekshirish darslari. Har bir darsda turti xildagi didaktik maqsadlar amalga oshirilishi mumkin: uy vazifasini tekshirish; darsning va mavzuning maqsadini bayon qilish; oldin o'tilganlarni takrorlash bilan o'quvchilarni yangi materialni o'zlashtirishga tayyorlash; og'zaki hisoblash uchun maxsus mashqlar, yangi materialni o'rganish (darsning asosiy bo'limi); bolalarning oldin o'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalarini mustahkamlash; o'rganilgan bilimlarni hisoblash; mashq, bilim va malakalarni qo'llash (darsning asosiy bo'timi); o'quvchilarni mustaqil ishlatish va uni tekshirish; oldin o'zlashtirilgan materiallarni takrorlash; uyga vazifa berish; darsni xulosalash.

Darsning asosiy qismlarini turti xilda va turli metodlar bilan birga qo'shib olib borish mumkin.

O'qituvchi dars rejasini tuzishda quyidagilarni e'tiborga olishi kerak. Dars qanday qismlardan iborat bo'lishi, ularni qanday ketmaketlikda joylashtirish, ular o'rtasida o'quv materialini qanday taqsimlash, bu qismlar bir-biriga qanday bog'lanishda, ular darsning asosiy didaktik maqsadini amalga oshirishda yetarli miqdorda yordam berishini hisobga olishi kerak.

Boshlang'ich sinfda matematika darsining har bir qismi umumiy didaktik masalalarni bajarishga qaratilgan bo'lishi kerak. Darsning qismlari asosiy didaktik maqsadga qarab o'zaro bog'langan bo'lishi kerak. Alohida dars turlarining tarkibini qarab chiqamiz. Masalan: o'quvchilarni yangi tushunchalar bilan tanishtirish, yangi bilim va ko'nikmalarni hosil qilish darslari.

Darsning borishi. Darsni maqsadga muvofiq shunday boshlash kerakki, barcha o'quvchilarni, o'quv vazifalarini faol bajarishga darhol tortadigan bo'lsin. Shu maqsadda uncha katta bo'lmagan mustaqil ishlarni kartochnalarga yozib borish kerak, bu esa o'quvchilardan masala shartini yozmasdan hisoblash natijalarinigina yozishni talab qiladi. Bunday mustaqil ishlar o'quvchilarni yangi materialni o'zlashtirishga tayyorlaydi.

Darsning birinchi qisrnida agar uy vazifasi mazmun jihatdan yangi materialga bog'liq bo'lsa, uni tekshirish ham mumkin. Agar uy vazifasi yangi mavzuga bog'liq bo'lmasa, yangi mavzuni o'tishda o'quvchilar uni qo'llarnasa, u holda yangi bilimlarni bayon qilish darsida uy vazifasini tekshirish shart emas. Shunday qilib darsning birinchi qisrnini o'quvchilarning faolligini va diqqatini yo'naltirishga qaratilmog'i lozim, bu bosqichga uncha ko'p vaqt sarf qilmaslik kerak.

O'quvchilar diqqatini yo'naltirish usullaridan yana biri darsning mavzusi va maqsadini aniq tushunarli e'lon qilishdir. Bunda albatta o'quvchilarning qiziqishini orttirish va muammoli

vaziyat yaratish zarur. Masalan: o'quvchilar faqat hisoblashning og'zaki usuli bilan tanish bo'lsalar, ularga ikkita uch xonali sonlarni qo'shish tavsiya qilinsa, bunday holatda o'quvchilar o'zlarining ortiqcha bilim va malakalarini qo'llaydilar. O'quvchilar rna'lum qiyinchiliklardan o'tadilar. Shunday qilib, oldindan o'rganilgan hisoblash jarayonlari bilan bu misolni bajarish qiyin emasligiga ishonch hosil qiladi.

Ikkinchi holda darsda o'quvchilar bilan qisqacha suhbat bilan olib borilishi mumkin.

Bunday darsdan bir xonali sonlarni ko'paytirishni tushuntirishda foydalanish mumkin.

Yangi o'quv materialini o'zlashtirishga o'quvchilarning faol tayyorlash maqsadida oldin o'zlashtirilgan materiallar takrorlanadi, takrorlash xarakteridagi materiallar ko'pincha og'zaki hisoblash orqali bajariladi. Shuningdek, yangi materialni o'zlashtirishga qaratilgan misol va masalalarni mustaqil yechish ham mumkin. Darsning ikkinchi qismida yangi matematik tushuncha beriladi yoki arifmetik misollarning yangi turi yechiladi. Bu o'quvchilarning bayoni yoki suhbatlari orqali olib boriladi. Ba'zan o'quvchiga buni mustaqil tanlab olish ham tavsiya qiladi. Masalan, oldin o'tilgan mavzuga bog'liq holda masala yoki misol yechish maqsad qilib olingan bo'lsa, u holda o'quvchilar bu misollarni mustahkamlash, mustaqil yechish orqali o'zlarining bilim va malakalarini oshirishlari mumkin.

Yangi materialni mustahkamlash. Bu bosqichda o'quvchilarga keltirib chiqarilgan, xulosa, muhokamalarni esga olish, undan keyin mustahkamlash xarakteridagi vazifa berilishi kerak. Bu vazifani bajarish yordamida o'tilgan yangi bilim mustahkamlanadi va birinchi bor amaliyotga tatbiq qilinadi. Birinchi vazifalar odatda jamoa bo'lib bajariladi. Ba'zan esa misol-masalalar mustaqil bajarilgandan keyin, o'quvchilardan birortasi doskaga chiqib shu qoidaning to'g'riligini misol, masala yechish orqali ko'rsatib beradi. O'quv materialining murakkabligiga qarab har qaysi bosqichda rasional bo'lgan yo'l topiladi.

Matematika fani insonning intellektini, diqqatini rivojlantirishda, ko'zlangan maqsadga erishish uchun qat'iyat va irodani tarbiyalashda, algoritmik tarzidagi tartib-intizomlilikni ta'minlashda va tafakkurini kengaytirishda katta o'rin tutadi. Matematika olamni bilishning asosi bo'lib, tevarak-atrofdagi voqea va hodisalarning o'ziga xos qonuniyatlarini ochib berish, ishlab chiqarish, fan-texnika va texnologiyaning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun matematik madaniyat-umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismi hisoblanadi.

Matematika fanini nazariylashtirgan holda o'qitishga yondashishdan voz kechib, o'quvchining kundalik hayotida matematik bilimlarni tatbiq eta olish salohiyatini shakllantirish va rivojlantirishga erishish, o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini namoyon qilish va faollashtirishga e'tiborni kuchaytirish-davr talabi.

Matematik ta'limga kompetensiyaviy yondashuv, o'quvchilarda kasbiy, shaxsiy va kundalik hayotda uchraydigan holatlarda samarali harakat qilishga imkon beradigan amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishni hamda matematik ta'limning amaliy, tatbiqiy yo'nalishlarini kuchaytirishni nazarda tutadi. Mamlakatimizning dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi, fan-texnika va texnologiyalarning rivojlanishi yosh avlodning o'zgaruvchan dunyo mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lishi, fanlarni mukammal egallashini taqozo etadi. Bu esa ta'lim tizimiga, jumladan, matematikani o'rgatishga ilg'or milliy va xalqaro tajribalar asosida standartlarni joriy etish orqali ta'minlanadi.

Matematika fanini o'qitishda masalaning ahamiyati juda katta bo'lib, bunda o'quvchilarda matematikaga bo'lgan qiziqishni orttirish, tayanch va fanga oid

kompetensiyalarni shakllantirish uchun ta'lim jarayonida amaliy va nostandart xarakterdagi masalalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday masalalarni yechish o'quvchilarda analiz, sintez, analogiya, umumlashtirish, deduksiya va induksiya kabi mantiqiy mushohada yuritish faoliyatini, intuitsiya, egiluvchanlik va moslashuvchanlik kabi fazilatlarini rivojlantirib, o'quvchilarni olingan natijalar ustida tanqidiy fikrlashga o'rgatadi.

Ayrim hollarda amaliy va nostandart xarakterdagi masalalarning yechimi darhol topilmasdan, bir necha bor urinishlar natijasidagina aniqlanilishi mumkinligi, bu maqsadga erishish uchun tirishqoq bo'lishlikni, ya'ni shaxsning irodalilik kabi juda ahamiyatli sifatlarini tarkib topishiga imkon beradi. Eng asosiysi, bunday masalalarni yechilishi o'quvchilarda natijaga erishilganlik, yechim yo'lining go'zalligi va noan'anaviyligi bilan bog'liq bo'lgan ruhiy ko'tarinkilik bag'ishlashi muhim ahamiyatga ega.

Umumiy o'rta ta'limda matematika fanini o'qitishning asosiy maqsadi: O'quvchilarda kundalik faoliyatda qo'llash, fanlarni o'rganish va ta'lim olishni davom ettirish uchun zarur bo'lgan matematik bilim va ko'nikmalar tizimini shakllantirish va rivojlantirish; jadal taraqqiy etayotgan jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yurita oladigan, aniq va ravshan, tanqidiy hamda mantiqiy fikrlay oladigan shaxsni shakllantirish; milliy, ma'naviy va madaniy merosni qadrlash, tabiiy-moddiy resurslardan oqilona foydalanish va asrab-avaylash, matematik madaniyatni umumbashariy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida tarbiyalashdan iborat.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida matematika fanini o'qitishning asosiy vazifalari: o'quvchilar tomonidan matematik tushunchalar, xossalari, shakllar, usullar va algoritmlar haqidagi bilim, ko'nikmalar egallanishini ta'minlash; inson kamoloti va jamiyat taraqqiyotida matematikaning ahamiyatini anglash, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar, kundalik hayotda matematik bilim va ko'nikmalarni muvaffaqiyatli qo'llashga o'rgatish; o'quvchilarning individual xususiyatlarini rivojlantirgan holda, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirish; fanlar integratsiyasini inobatga olgan holda o'quvchilarda, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, kreativlikni shakllantirish hamda ongli ravishda kasb tanlashga yo'naltirishdan iborat. Shuningdek, umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarda fanga oid umumiy kompetensiyalar bilan birgalikda tayanch kompetensiyalar shakllantirilib boriladi.

REFERENCES

1. Axmedov M va boshqalar Matematika 1, Toshkent.: O'zinkomsentr, 2013
2. Ahmedov M., Ibragimov P., Abdurahmonova N., Jumayev M. E. "Birinchi sinf matematika darsligi." - T.: "Sharq".
3. A'zamov A. "Yosh matematika qomusiy lug'at"- Toshkent.: Qomuslar bosh tahririyati, 2014

CHALLENGES AND CONSIDERATIONS IN THE CHARTER OF BANKING SERVICES: A COMPREHENSIVE ANALYSIS

Djadigerova Shaxizada Maratovna

a Master's student of KSU

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10406638>

Abstract. *The charter of banking services serves as a foundational document outlining the terms and conditions governing the relationship between financial institutions and their customers. While these charters are designed to provide clarity and transparency, they often face challenges that need careful consideration. This scientific article explores the problems associated with banking service charters, delving into issues related to consumer protection, regulatory compliance, and evolving technological landscapes.*

Keywords: *Banking service charters, Regulatory compliance, Financial stability, Consumer protection, User-friendly charters, Globalized financial landscape, Legal precision, Technological advancements, Continuous review, Collaboration with regulators.*

ПРОБЛЕМЫ И СООБРАЖЕНИЯ В УСТАВЕ БАНКОВСКИХ УСЛУГ: КОМПЛЕКСНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация. *Устав банковского обслуживания является основополагающим документом, определяющим условия, регулирующие взаимоотношения между финансовыми организациями и их клиентами. Хотя эти хартии призваны обеспечить ясность и прозрачность, они часто сталкиваются с проблемами, требующими тщательного рассмотрения. В этой научной статье исследуются проблемы, связанные с уставами банковских услуг, углубляясь в вопросы, связанные с защитой потребителей, соблюдением нормативных требований и развитием технологических ландшафтов.*

Ключевые слова: *Уставы банковских услуг, Соответствие нормативным требованиям, Финансовая стабильность, Защита потребителей, Удобные для пользователей уставы, Глобализированный финансовый ландшафт, Юридическая точность, Технологические достижения, Постоянный обзор, Сотрудничество с регулирующими органами.*

The charter of banking services is a crucial document that outlines the rights and responsibilities of both financial institutions and their customers. However, several challenges can hinder its effectiveness and impede the achievement of its intended goals.

Consumer Protection Concerns: One of the primary challenges in banking service charters lies in ensuring robust consumer protection. Ambiguous language, complex clauses, and hidden fees can leave customers vulnerable to exploitation. Striking a balance between protecting the interests of financial institutions and ensuring fair treatment of customers is an ongoing challenge that demands continuous scrutiny and updates to charter provisions. [1.98]

Regulatory Compliance Challenges in Banking Service Charters: Navigating Complexity in a Dynamic Landscape

The banking industry operates within a complex web of regulations designed to ensure financial stability and protect the interests of consumers. The charter of banking services serves as a crucial tool in defining the rules of engagement between financial institutions and their

clientele. However, the dynamic nature of regulatory landscapes presents an ongoing challenge, requiring constant adaptation of banking service charters to remain compliant.

The Evolving Regulatory Landscape: Regulatory frameworks governing the banking sector are subject to continuous evolution in response to economic shifts, technological advancements, and emerging financial risks. Financial institutions must stay abreast of changes in laws, policies, and standards that may impact their operations. Navigating this dynamic environment while maintaining clarity and user-friendliness in banking service charters is a formidable task.

Complexities of Multiple Regulatory Frameworks: In a globalized financial landscape, banks often operate across multiple jurisdictions, each with its own set of regulations. This diversity introduces complexities as institutions strive to align their charters with the unique requirements of each region. Harmonizing these diverse regulatory frameworks within a unified and coherent charter is a substantial challenge, requiring legal expertise and meticulous attention to detail.

Balancing Compliance and User-Friendliness: While regulatory compliance is non-negotiable, it must coexist with the imperative of a user-friendly charter. Customers, often unfamiliar with the intricacies of financial regulations, rely on clear and comprehensible charters to understand their rights and obligations. Striking a balance between legal precision and plain language is a delicate art that financial institutions must master to maintain transparency and build trust with their customer base. [2.11]

Continuous Review and Adaptation: To address regulatory challenges effectively, financial institutions must adopt a culture of continuous review and adaptation. Regular assessments of changes in regulatory environments should trigger updates to banking service charters. This proactive approach not only ensures compliance but also reflects a commitment to keeping customers informed about their rights and the evolving landscape of financial services.

Collaboration with Regulatory Authorities: Close collaboration with regulatory authorities is essential for navigating the complexities of compliance. Engaging in constructive dialogues with regulators enables financial institutions to gain insights into upcoming changes, seek clarification on ambiguous requirements, and contribute to the development of regulations that strike a balance between industry needs and consumer protection.

Ethical and Social Responsibilities: Modern banking transcends mere financial transactions; it involves a broader social responsibility. Banking service charters must address ethical considerations such as sustainable practices, responsible lending, and community engagement. Balancing profit motives with ethical responsibilities adds complexity to the charter development process. [3.72]

Future Outlook and Recommendations: As the banking landscape continues to evolve, it is essential for stakeholders to proactively address the challenges associated with banking service charters. Regular reviews and updates should be conducted to ensure alignment with regulatory changes, technological advancements, and evolving societal expectations. Additionally, collaboration among industry participants, regulators, and consumer advocacy groups can contribute to the development of more robust and effective banking service charters.

The charter of banking services plays a pivotal role in shaping the dynamics between financial institutions and their customers. While challenges exist, proactive measures and collaborative efforts can contribute to the development of charters that promote transparency, fairness, and resilience in the ever-changing landscape of the banking industry.

REFERENCES

1. Demirgüç-Kunt, A., & Huizinga, H. (2010). Bank activity and funding strategies: The impact on risk and returns. *Journal of Financial Economics*, 98(3)
2. International Monetary Fund. (2019). *Global Financial Stability Report: Lower for Longer*. Washington, DC: International Monetary Fund.
3. Laeven, L., & Valencia, F. (2013). *Systemic Banking Crises Database: An Update*. IMF Working Paper, WP/13/178.

FINANCIAL ELEMENTS OF BUSINESS STABILITY

Khalilov Bahromjon Bahodirovich

Asia International University, Bukhara

Lecturer of Department of “Economics”

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10406847>

Abstract. *This article provides information on the financial elements of business sustainability. Also, appropriate conclusions and suggestions are given about the work to be carried out in the business.*

Key words: *NPV, investments, resources, technology.*

ФИНАНСОВЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ СТАБИЛЬНОСТИ БИЗНЕСА

Аннотация. *В данной статье представлена информация о финансовых элементах устойчивости бизнеса. Также даются соответствующие выводы и предложения по поводу работы, которую предстоит провести в бизнесе.*

Ключевые слова: *NPV, инвестиции, ресурсы, технологии.*

Business organizations exist within the context of larger market economies where conditions are always changing. By advocating a *strategic resilience*, which is achievable when managers anticipate and adjust to changes that threaten a company’s core competencies. However, our suggestions for developing strategic resilience contain little guidance for incorporating financial decisions in the organization’s strategic deliberations. Despite this omission, financial decision making is an important part of the process of making a business more resilient. In early 2021, a survey of 1,054 senior financial executives reported that 41 percent had an increase in their responsibilities related to strategy business development in the past 18 months. Other areas with significant increases included information technology, customer service, risk analysis, operations, and human resources. Such expansion in responsibilities of these finance specialists attests to the importance of considering financial elements in developing business resilience. This article outlines recommendations for doing so through a systematic approach to financial decisions that can positively impact strategic resilience.

An initial step for financial analysis is the quantitative evaluation of a firm’s investment opportunities. But special care is required here. The traditional Net Present Value (NPV) computations, first made popular by Dean, assume that once an investment is made, a manager cannot revise the initial commitment of resources in order to change future cash flows. These methods are still taught today, but they ignore flexibility. Many investments are not passive investments that are unchangeable once committed. Managers can and do act after initial investment commitments have been made to adjust the size and nature of cash flows when past assumptions about future conditions prove incorrect. To reflect the market value of such potential adjustments, Real Option Theory moves away from NPV’s assumption of a passive manager who no longer acts once an investment decision is made, to that of active management that permits managers to enact changes in resource commitments after initial investment is made. In this new view, total NPV of an investment opportunity is seen as a sum of two components: 1. The NPV with no revisions, plus 2. The NPV that is associated with possible revisions in commitments.

Real Option Theory offers financial assessment of the flexibility that facilitates a company's strategic resilience capabilities. It provides a method to quantify the value of managerial flexibility so that a manager's real options can become part of NPV analyses. This approach can be used for several different purposes. In any of its investment-decision applications, Real Option Theory reflects the reality that managers are not passive, but are able to actively adjust company operations as unforeseeable future conditions unfold.

Real Options Theory is not always as simple to use as computation-guided approaches, such as traditional NPV. It invites subjective judgments as to what could happen instead of focusing only on what is most likely to happen. Think, for example, of putting only enough gasoline in an automobile to safely make a scheduled trip of 100 miles. A traditional NPV approach buys the minimum amount of gasoline because less gasoline reduces investment cost without jeopardizing the scheduled trip. Conversely, Real Options Theory leads management to consider the value of putting an extra amount of gasoline in the automobile—based on the probability that an unanticipated but potentially profitable side trip should be taken during the originally scheduled 100-mile trip. In other words, investing for just the scheduled 100-mile trip does not allow the flexibility to seize an attractive—but unexpected—opportunity.

The value of this flexibility involves managerial judgments. The same holds true in evaluating a threat, such as getting a flat tire—would you make this trip without a spare tire? A strictly profit-maximizing approach may seek to reduce costs by recommending against purchasing a spare tire. What is the value of having a spare tire? This is the kind of judgment decision overlooked by traditional NPV calculations. A company might invest in a power plant that can switch between natural gas and wood fiber in generating electricity so that future power needs can be satisfied by whichever method is cheaper.

The initial cost of this switching flexibility might be high and so traditional capital budgeting calculations might favor low-cost, less flexible alternatives. But, if the other side of low-cost is an inability to cope with volatile fuel prices, then traditional methods give the wrong answer. Real Option Theory is a better tool, one that values flexibility, and its proper application will serve managers who desire to make their organizations more resilient to economic stress. Real Option Theory, as understood by Brealey, Myers, and Allen, suggests that both the size of individual investments and whether or not these investments can be altered over time matter in terms of market value. Why? Because investments that are scalable permit decision makers to follow initial successes with follow-on investments and to cut losses in the event of failure. This scalability, in and of itself, creates value that cannot be seen with traditional capital budgeting methods. Trigeorgis recognizes that decision makers using traditional capital budgeting tools are not valuing their own ability to take an active role in managing economic resources into the future.

Investments that are reversible also create value. The flexibility of a firm is directly related to the degree that its investments are reversible. In any event, as a company takes steps to increase its resilience, it should expect to be able to afford more inflexibility in some of its investments. Strategic resilience comes at a cost, and managers may quickly find that its development places constraints on profits. Much like with other core competencies or “competitive advantages” of a company, resilience requires an investment to develop and maintain. Core competencies lead to a company’s success in its markets, and benchmarking against the competencies of competitors may mandate larger investments just to remain competitive. Even when financial analyses indicate that investments into certain core competencies are not fiscally prudent, managers may choose to make these investments because of strategic goals, such as staying at the forefront of some relevant technology.

Every company needs to ask itself what level of financial resources should be held in reserve? Different levels will be appropriate for different companies, and resilience may affect profits in different ways. The costs of developing resilience may reduce profits; however, resilience contributes to continued company survival. Choosing a specific level of a company’s strategic resilience requires periodic judgments that balance its value against its costs. Such judgments are further complicated by situations where resilience may actually increase profits by allowing a company to seize unexpected opportunities.

When performing financial analyses, managers need to consider how all of the company’s competencies can assist in their efforts. For example, a company may have a “captive buyer” for whom the company is the only possible source for its vital inputs. This kind of company could potentially pass cost increases along to its customers, thereby using its “marketing competency” to maintain financial resilience.

Alternatively, for a company that cannot pass its cost increases along to customers, hedging may be desirable. Hedging may reduce the future profits of a company, but it can allow this company to offer stable prices to customers at a profit for the long-term. Some companies have customers that expect stable prices, while others have customers that accept price fluctuations. For example, a coffee shop may hedge its purchases of coffee because its patrons expect to pay customary prices for standard sized cups. Conversely, a gasoline station operator might not hedge gasoline purchases because customers are used to paying fluctuating gasoline prices.

The key is to leverage your strengths against economic uncertainty. Each company will need to assess its core competencies and strategize as to how they can be best utilized in developing the ultimate core competency of resilience. As a company selects investments, decisions regarding financing needs and capital structure can affect company resilience, and therefore require strategic consideration. For example, resilience will decrease as financial leverage increases, because large debts impose cash-flow burdens that reduce flexibility. This is especially troublesome for small businesses because of their tendency to rely on debt financing.

There are other aspects of capital structuring that are often considered, but managers of firms large and small should always remember that companies can increase their resilience by reinvesting profits back into the firm. Such equity can be used to grow the firm or to pay back borrowed money. Internal financing of growth avoids the possibility of immense debt burdens arising when a new “star” product’s sales grow rapidly. Large debts can develop because a company must usually pay for its production and distribution costs before the product can be purchased by customers.

Customers may make matters worse if they further delay payment for their credit purchases. Rather than acquire a huge debt burden for financing a high-potential product’s growth, a small company may make a strategic decision to sell the star product to a larger company that can more safely handle the financing.

As a company implements strategic plans, financial managers should be alert for opportunities to use flexibility in the necessary operational activities. This is yet another tool to improve or preserve profits throughout the business cycle. Brealey, Myers, and Allen note that within the context of volatile product markets, the ability of a firm to alter the nature and quantity of inputs and outputs in response to changing prices creates shareholder value. And this flexibility works to create value to the degree that prices are volatile—the greater the volatility in prices for inputs and/or outputs, the more valuable flexible production methods become.

This flexibility can serve to offset some of the harm done when sales volumes are reduced. C.K. Prahalad has studied companies in India that are able to deal with highly volatile business conditions by using “strategic clarity and consistency” to guide “agility and resilience in operations.” He identifies companies that are able to succeed at 30 percent to 40 percent capacity utilization, noting that agility in changing operational activities is vital to resilience.

Any organization that possesses a core competency can succeed during times of economic prosperity. Only those that are resilient can survive economic change. Flexible organizations are able to adjust to economic fluctuations while keeping these core competencies intact. This flexibility must extend to the company’s capital investment policy.

Managers who employ Real Option Theory can evaluate capital investment opportunities in terms of their flexibility, favoring capital commitments that do not put the future of the organization in jeopardy. This approach, followed by the aforementioned steps, will help optimize a company’s resilience through its financial decision-making processes. Traditional capital budgeting methods will not help managers to do this work.

REFERENCES

1. Халилов, Б. Б., & Курбанов, Ф. Г. (2020). Важность подготовки кадров в экономике. Вопросы науки и образования, (6 (90)), 12-14.
2. Bakhodirovich, K. B. (2023). International accounting models and their characteristics in the conditions of innovative economy. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 21, 56-60.
3. Bakhodirovich, K. B. (2023). CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING ACCOUNTING IN SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. IMRAS, 6(6), 161-165.
4. Alisher Khudoynazarovich Shadiyev. (2023). FUNCTIONS, METHODS, MANAGEMENT DECISIONS AND SOCIAL FACTORS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 87–93.
5. Shadiyev, A. (2022). EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF SINGAPORE TOURISM IN UZBEKISTAN. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 23(23). извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/8100
6. Shadiyev, A. K. (2021). Development and organization catering service in hospitality. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(5), 381-387.
7. Явмутов, Д. Ш., & Ракхманкулова, Н. О. (2021). Бухоро Вилоятида Кичик Саноат Зоналарининг Ривожланиши. BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIIY JURNALI, 1(2), 10-13.
8. Таирова, М. М., Аминова, Н. Б., & Рахманкулова, Н. О. (2020). Стратегия развития управления цепями поставок в обрабатывающей промышленности. International scientific review, (LXXI), 56-58.
9. Abdulloev, A. J., & Rakhmankulova, N. O. THEORETICAL ASPECTS OF THE INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP CONCEPT.
10. Bazarova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF USING PR-ADVERTISING SERVICES IN THE PROCESS OF PRODUCT DELIVERY ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION. Modern Science and Research, 2(10), 798–804.
11. Supievná, B. M. (2023). USING EFFECTIVE WAYS OF CONDUCTING MARKETING RESEARCH IN INTERNATIONAL COMPANIES. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(6), 624-629.
12. To'rayevna, S. N. (2023). Biznes Sohasida Xodimlarni Topish Va Tanlash Bosqichlari. Miasto Przyszłości, 41, 184–190.
13. Sodiqova, N. (2023). DIGITAL LABOR IN THE NEW ECONOMY. Modern Science and Research, 2(10), 293–300.
14. Toshov, M. (2023). PERSONNEL MANAGEMENT AND THEIR EVALUATION IN MANAGEMENT. Modern Science and Research, 2(10), 535–541.
15. Akbarovna, N. N. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTDA MOLIYA VA MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING ORNI. Gospodarka i Innowacje., 41, 446-449.
16. Hakimovich, T. M. (2023). IQTISODIYOTDA MENEJMENTNING AHAMIYATI. Gospodarka i Innowacje., 41, 84-87.

17. Bahromjon, X., & Nargiza, N. (2023). THE PROCEDURE FOR DRAWING UP FINANCIAL STATEMENTS IN JOINT-STOCK COMPANIES ON THE BASIS OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS. *Modern Science and Research*, 2(10), 805–811.
18. Алимова Ш. А., Ниёзова И. Н. Бизнес-коммуникации в системе управления промышленных структур // *Academy*, (1 (64)). – 2021. – С. 55-57.
19. Alimova S. O. FEATURES OF THE STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.
20. Jumaeva, Z. Q. "REGIONAL FEATURES OF INVESTMENT POLICY OF UZBEKISTAN." *Central Asian Problems of Modern Science and Education* 2020.1 (2020): 48-55.
21. Bustonovna, D. Z. (2023). DIGITAL TECHNOLOGIES IN SHAPING THE E-COMMERCE ENVIRONMENT. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 316-320.
22. Jumayeva, Z. (2023). THEORY OF MARKET EQUILIBRIUM, SUPPLY AND DEMAND. *Modern Science and Research*, 2(10), 740–743.
23. Ikromov, E. . (2023). PROBLEMS IN IMPROVING THE FORECASTING OF LOCAL BUDGET REVENUES. *Modern Science and Research*, 2(10), 794–797. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25929>

KORPUS LINGVISTIKASI VA MILLIY KORPUS HAQIDA

Abdovohidov Behruz

Termiz davlat universiteti

O'zbek filologiyasi fakulteti 3-bosqich 421-guruh talabasi.

Abdualimova G.H.

Ilmiy rahbar.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10407029>

Annotatsiya. Mazkur maqolada korpus lingvistikasining shakllanishi va taraqqiyoti, asosiy tushuncha va masalalar, korpuslarni tuzish, korpuslarning lingvistik bazasini shakllantirish talablari, o'zbek tilining ta'limiy korpusi, korpus lingvistikasini rivojlanish bosqichlari, olimlarimizni korpus lingvistikasi uchun qo'shgan hissalari, milliy korpusning xususiyatlari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Korpus, korpus lingvistikasi, milliy korpus, poetik matnlar korpusi, ta'limiy korpus, mualliflik korpusi.

ON CORPUS LINGUISTICS AND THE NATIONAL CORPUS

Abstract. In this article, the formation and development of corpus linguistics, the main concepts and issues, the creation of corpora, the requirements for the formation of the linguistic base of corpora, the educational corpus of the Uzbek language, the stages of development of corpus linguistics, the contributions of our scientists to corpus linguistics, the characteristics of the national corpus reported.

Key words: corpus, corpus linguistics, national corpus, corpus of poetic texts, educational corpus, corpus of authorship.

О КОРПУСНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ И НАЦИОНАЛЬНОМ КОРПУСЕ

Аннотация. В данной статье рассматриваются становление и развитие корпусной лингвистики, основные понятия и вопросы, создание корпусов, требования к формированию языковой базы корпусов, учебного корпуса узбекского языка, этапы развития корпусная лингвистика, представлен вклад наших ученых в корпусную лингвистику, дана характеристика национальной корпусной информации.

Ключевые слова: корпус, корпус лингвистики, национальный корпус, корпус поэтических текстов, учебный корпус, корпус авторства.

Kirish.

Bugungi kunda yurtimizda o'zbek tiliga qaratilayotgan e'tibor nihoyatda katta. Bu esa tilshunoslarimiz, shuning bilan birga informatiklarimizning oldiga yana bir muhim vazifani qo'yadi-ki, u ham bo'lsa o'zbek tilining korpus lingvistikasini yaratishdir. Bugungi kunda dunyo tillari bo'lmish rus, ingliz, ispan, arab tili kabi barcha tillarda mavjud bo'lgan ushbu baza bizning tilshunosligimizda ham bor bo'lishini kutib turgan asosiy masaladir.

Korpus lingvistikasi tilshunoslik kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda lingvistik ma'lumotlar korpusidan foydalanish hamda ularni yaratishning umumiy prinsiplarini ishlab chiqarish bilan shug'ullanadi. Leksikaning korpus tavsifi leksikografiyada eng ko'p qo'llaniladi. Deyarli barcha zamonaviy ingliz lug'atlar korpuslar asosida yaratilgan. Korpus tilda so'zlar to'plamini ishonchli tarzda aniqlashga yordam beradi, yangi so'z shakllarining

paydo bo'lishini ko'rsatadi, bir so'zning turli ma'nolari va uning chastotasini aniqlash uchun ishlatiladi.

Korpus haqidab so'z borar ekan, uning rivojlanishi zaminida tilshunos olimlarga berayotgan nafi juda kata. Jumladan tillarni saqlab qolish, uni keying avlodga to'la to'kis yetkazish, tabiiy tilning morfologik xususiyatlarini saqlab qolish va hokozolarni korpusni vazifalari qilib ko'satsak bo'ladi. Jahonni yetakchi mamlakatlarida korpus lingvistikasi ustida qilinayotgan ularning Milliy korpusini boyitmoqda.

Korpus termini qo'llanilganda doim Milliy korpus birikmasi ishlatiladi. Milliy korpus – ma'lum bir tilning muayyan bir bosqichini ifodalaydigan barcha janrlar, uslublar, ijtimoiy hamda hududiy lahjalar va boshqalarda aks ettiruvchi elektron shakldagi matnlar to'plami. Milliy korpus bo'lishi uchun imkon qadar tilda mavjud yozma va og'zaki matnlarning barcha turlarini o'z ichiga olishi, korpusga kiritilib maxsus izohiga ega bo'lishi kerak. Albatta bunda korpus hajmi boshqa korpus turlariga nisbatan oshib ketadi. Masalan, Ingliz tilining milliy korpusi 2.4 milliarddan oshiq, rus tilining milliy korpusi 200 millionga yaqin, turk tilining milliy korpusi 50 milliondan oshiq so'z va so'z shakllariga ega. Bugungi kunda dunyo tillarining juda ko'pchiligi murakkab qidiruv tizimiga ega bo'lgan, ilmiy va amaliy lingvistik tadqiqotlar uchun bir –biridan farqli tahlil funksiyalariga ega bo'lgan milliy korpusiga ega.

O'zbek tilshunosligida korpus.

O'zbek tili uchun ham milliy korpus yaratish tadqiqotlari tilshunoslar tomonidan boshlab yuborilgan. Bu borada o'zbek olimlaridan A.Po'latov, B.Mengliyev, N.Abdurahmonova, Sh.Hamroyeva, A.Eshmo'minovlarning kompyuter lingvistikasi va korpus lingvistikasi sohalarida olib borayotgan ilmiy izlanishlarini e'tirof etish mumkin. Ammo ko'pchilik ishlar natijasi nazariyalarni o'rganish va tahlil qilish bilan cheklanib qolmoqda. Bir til doirasida milliy korpus yaratish murakkab va uzoq vaqtni oladigan jarayon ekanligi hech bir tilshunosga sir emas. Ammo kichik tadqiqotlar doirasida muayyan bir uslublar yoki janrlar bo'yicha kichik korpus namunalari yaratish kerak. Lekin shu o'rinda aytishkerakki, foydalanuvchi so'zning kontekstlarda to'g'ri qo'llanilishini tekshirishi yoki tabiiy til nutq birikmalarini izlashi, tilda tez-tez uchraydigan til qoliplarini aniqlashi va ulardan foydalanishi uchun kattaroq hajmdagi korpusga ehtiyoj sezadi.[1;43-46]

O'zbekistonda korpus yaratish maqsadida qilingan ishlardan ""hamda "Ta'limiy korpus"ni misol qilsak boladi.Ikkala korpus ham o'z nihoyasiga yetmagan bolsada korpusda alohida alohida mavzuchalar tuzulgan. Ularni to'ldirish biz yoshlarni ishi deb o'layman.Shu o'rinda Nilufar Abdurahmonovanning korpus haqidagi fikrlarini eslab o'tmoq joiz: "Biz tuzgan korpusda tilimizni o'z holida saqlab qolish, uni kelgusi avlodga yetkazish va tilimizni imkon darajasida boyitish,korpusimizni so'z hajmini kengaytirish,bizning kelajakdagi maqsadimiz."-deya o'z nutqini tamomlaydi.

O'zbek tillining Milliy korpusi ustida ish olib borayotgan professor B.Mengliyev korpusga quydagicha tarif beradi: "Korpus-til birliklarining xususiyatlarini aniqlash maqsadida qidiruv dasturiga bo'ysundirilgan matnlar majmui,tabiiy tildagi elektron shaklda saqlanadigan yozma yoki og'zaki, kompyuterlashtirilgan qidiruv tizimiga dasturiy ta'minot asosida joylashtirilgan matnlar jamlammasi.Til korpuslari-til bo'yicha tadqiqot va amaliy topshiriqlar yechimi uchun inkor etib bo'lmas ish quroli" deb tarif beradi. Milliy korpusi nima? degan savol tuguladi.[2;4-5]

Milliy til korpusi — til birliklarining xususiyatlarini aniqlash maqsadida elektron qidiruv imkoniyati mavjud tizim, tabiiy tilning raqamlashgan yozma va ogʻzaki matnlar jamlanmasi. Milliy korpus — til birli gining oʻzgarishi, eskirishi, yangilarining paydo boʻlishi, maʼnosining kengayishi va torayishi, yangi iboralarning paydo boʻlishini kuzatish, anʼanaviy va zamonaviy lugʻatlar tuzishda keng imkoniyatli dasturlashtirilgan tizim. Korpusdagi milliy soʻzi nafaqat tilning, balki korpus tuzilishi va tarkibining ham oʻziga xosligini anglatadi. Milliy korpusning boshqa tur til korpuslaridan farqi taʼlimiy korpus, mualliflik korpusi, poetik matnlar korpusi, ilmiy va rasmiy matnlar korpusi, ogʻzaki matnlar, badiiy matnlar va gazetalar hamda dialektlar korpusi kabi ichki korpuslarni oʻz tarkibiga qamrab olganligi bilan belgilanadi.

Milliy korpusning oʻziga xos ikki muhim xususiyati mavjud. Birinchidan, u meʼyorlashtirilgan muayyan tarkibga ega ekanligi bilan xarakterlanadi. Bu korpus maʼlum tilda berilgan (turli badiiy janrlar: publitsistik, oʻquv, ilmiy, ish yuritish, soʻzlashuv, ilmiy, ish yuritish, soʻzlashuv, shevaviy kabi), ularning barchasi imkon darajasida maʼlum doiraga oid maʼlumotlarning proporsional matnlari hisoblanadigan ogʻzaki va yozma koʻrinishlarining barchasini oʻz qamroviga oladi degani.

Ikkinchidan, korpus unga kiritilayotgan matnlarning oʻziga xos jihatlari toʻgʻrisida muhim koʻshimcha maʼlumotlarni saqlaydi. Kiritma–korpusning asosiy bosh maʼlumotnomasi boʻlib, u korpusni zamonaviy internet tarmogʻida mavjud boʻlgan oddiy matnlar toʻplamidan ajratib turadi.

Xulosa

Xulosa oʻrnida shuni aytmoqlik kerakki, mamlakatimizda kompyuter savodxonligini oshirish maqsadida qilinayotgan ishlar juda koʻp. Ulardan birinchi prizidentimiz Islom Karimovning 2002-yil 30-maydagi

-Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarni joriy etish toʻgʻrisidagi farmoni;

Oʻzbekiston Respublikasining 2003-yil 11-dekabirdagi

-Axborotlashtirish toʻgʻrisidagi qonuni.

keying yillarda chiqarilayotgan qonun va farmoyishlarni bunga yorqin misol qilib koʻrsatsak boʻladi.

Gap oʻrnida shuni takidlash kerakki korpus lingvistikasini oʻzbek tilshunosligiga kirib kelishi juda kata yangilik boʻladi deb hisoblayman.

REFERENCES

1. Abdurahmonova N. Mashina tarjimasining lingvistik asoslari (oʻquv qoʻllanma). Toshkent: Akademnashr, 2012.- B 43-46
2. Abduraxmonova N. "Oʻzbek tili elektron korpusining elektron modellari" maqolasi.-B 4-5.
3. Raximov A. Kompyuter lingvistikasi asoslari,-Toshkent "Akademik"-2011-B 89-90.

ICHKI SEKRETSIYA BEZLARINING YOSHGA XOS XUSUSIYATLARI

Sayfilloyeva Sabina Murod qizi

Buxoro innovatsiyalar universiteti

1-1DEF-23 guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10407133>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ichki sekretsiya bezi organizmdagi har xil a'zo va to'qimalarning qonga yoki to'qima suyuqligiga maxsus moddalar ishlab chiqarishi tahlil qilinadi. Ichki sekretsiya beziga yana qanday bezlar kiradi va ularning bajaradigan funksional vazifalari bayon etilgan.

Kalit so'z: Epifiz, gipofiz, qalqonsimon bez, buyrak usti bezlari, endokrin bezlar, bazedov, miksedema, gormon.

AGE-SPECIFIC CHARACTERISTICS OF ENDOCRINE GLANDS

Abstract. This article analyzes how the endocrine gland secretes special substances into the blood or tissue fluid of various organs and tissues in the body. What other glands are included in the endocrine gland and their functional tasks are described.

Key words: Pineak gland, pituitary gland, thyroid gland, renal gland, endocrine glands, bazedov, myxedema, hormone.

ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЖЕЛЕЗ ВНУТРЕННЕЙ СЕКРЕЦИИ

Аннотация. В данной анализируется, как железа внутренней секреции выделяет специальные вещества в кровь или тканевую жидкость различных органов и тканей организма. Какие еще железы входят в состав эндокринной железы и описаны их функциональные задачи.

Ключевые слова. Шишковидная железа, гипофиз, щитовидная железа, почка, железы внутренней секреции, базедов, микседема, гормон.

Kirish.

Evolutsiya jarayonida shunday o'ziga xos organlar tizimi hosil bo'ladiki, butun tizim murakkab kimyoviy moddalar ishlab chiqarishga ixtisoslashgan bo'lib xatto hayot jarayonlarini ham boshqara oladi. Bu ichki sekretsiya bezlaridir. Ichki sekretsiya bezlarining chiqarish yo'llari bo'lmaydi, shuning uchun ular endokrin bezlari deb ataladi. Bu so'z grekcha endo-ichki va krino-ajratish, chiqarish so'zidan olingan. Organizmning boshqa organlari singari ichki sekretsiya bezlari ham hayvonot olamining evolyutsion taraqqiyoti maxsuli bo'lib, dastavval qurtlarda yumshoq tanlilarda asta-sekin rivojlangan va takomillashgan. Umrtqali hayvonlarda asosan insonlarda esa ichki sekretsiya bezlari yuksak daajada taraqqiy etgan. Ichki sekretsiya haqidagi tushuncha birinchi marta fiziologiyada, KLOD BERNAR tomonidan kiritilgan.

Klod Bernar 1855-yilda maxsus tekshiruv o'tkazib, jigarning ovqat hazm qilish organlariga o't suyuqligi va qonga gilikologen chiqarishini aniqlagan. Shunday qilib, organizmda tashqi sekretsiyadan boshqa sekretsiya jarayonlari ham borligini isbot etgan va o'z sekretsiyalarini organizm ichiga chiqarib beradigan bezlarni ichki sekretsiya bezlari deb atagan. Ichki sekretsiya bezlariga qalqonsimon bez atrofidagi bezchalar ayrisimon bez buyrak usti bezlari, gipofiz va epifiz bezlari kiradi. Bu bezlar moddalar almashinuviga organizmning o'sishi va rivojlanishiga hamda jismoniy va ruhiy jihatdan rivojlanish, balog'atga yetish va

barcha organlarning faoliyatlariga ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari nafas olishga, qon aylanishiga, ovqat hazm qilisha, ayirishga, ko'payish organlari funksiyasiga ta'sir ko'rsatadi.

Epifiz bezi. Epifiz bezi-og'irligi 0.2-03 gr bo'lib garmon melatanin, 6-7 yoshga borganda atrofiyaga uchraydi, agarda bolalarda kasallik tufayli yoki boshqa sababga ko'ra faoliyat buzilsa ularda muddatdan oldin jinsiy yetilish boshlanadi.

Gipofiz- No'xat shaklida bosh miya osti yuzasida joylashgan. Og'irligi katta yoshli odamlarda 0.5-0.6 gr bo'ladi. Bu bez qantomirlari orqali bosh miya gipotalamus bilan bog'langan.

Gipofiz garmonlari ko'pchilik endokrin bezlariga ta'sir ko'rsatadi. Bezning somatotrop garmoni bo'y o'sishiga ta'sir qiladi. Yosh bolalarda bu garmon ko'p ishlab chiqarila boshlansa bo'y o'sib, gigantizm, kamroq ishlab chiqarilsa nanizm kelib chiqadi. Gigantizm nisbatan kam uchraydi. O'rta hisobda har 100 kishiga 2-3 ta odam to'g'ri keladi. Hatto bo'yi 260-270 sm dan baland borligi haqida yozilgan.

Qalqonsimon bez ichki sekretiya bezlari ichida eng yirik bezdir. Massasi 5-10 yoshli bolalarda 10gr, katta yoshdagi odamlarda 25-30 gr keladi. Qalqonsimon bezning organizmdagi ahamiyati juda katta. Uning asosiy funksiyasi qon plazmasidan yodni qon sentrlashi, tiroksin garmoni hosil qilish va uning qonga tushushini ta'minlashdan iborat. Qalqonsimon bez garmoni-tiroksin tarkibida 65.3% gacha yod bo'ladi. Katta odam organizmda 25mg yod bo'ladi, shundan 15mg qalqonsimon bezda saqlanadi. Tiroksin moddalar almashinuvining kuchli stimulyatori hisoblanadi, u biokimyoviy nerv sistemasiga va barcha organlarga ta'sir ko'rsatadi.

Ayrisimon bez- bu bez to'sh suyagining orqa yuzasida joylashgan. Uning massasi chaqaloqlarda 12 gr bo'lib, to balog'atga yetushguncha 14- 15 yoshgacha kattalashib, 30-40 gr ga yetadi. Ayrisimon bezda timozin garmoni ishlab chiqariladi. U bolalarning o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Jinsiy bezlar funksiyasini pasaytirib bolada balog'atga yetishini susaytiradi. Bundan tashqari timozin limfotsitlar hosil bo'lishini kuchaytirib organizmning immunitet xususiyatini oshiradi.

Buyrak usti bezlari-bir juft bo'lib, buyraklarning ustki qismida joylashgan, vazni 10-14 gr. Bu bez ikki qavatdan po'stloq va mag'z qavatlaridan tuzilgan bo'lib, po'stloq qavati mezodermadan, mag'iz qavati ektodermadan hosil bo'lgan. Yangi tug'ilgan bolalarda bezning vazni 6-8 g, 1-5 yoshda 5-6gr, 10 yoshda 6-5 gr, 11-15 yoshda 8.5gr, 16-20 yoshda 13.2gr bo'ladi. Yangi tug'ilgan bolada po'stloq qavati mag'iz qavatiga nisbatan yaxshi rivojlangan bo'ladi. Buyrak usti bezining po'stloq qismidan 3 ta asosiy garmon: moddalar almashinuviga ta'sir etuvchi glyukokortikoid garmonlar, mineral tuzlar almashinuvini boshqarish mineralokortikoidlar, erkak va ayol jinsiy garmonlarining bir tur androgenlar va estrogenlar ishlab chiqariladi

Xulosa

Xulosa qilib aytilganda ichki sekretiya bezlari odam organizmning o'sish, rivojlanish, balog'at yoshida o'ziga xos o'zgarishlarni hamda turli xil kasalliklarga qarshi kurashishni ta'minlab beradi.

REFERENCES

1. Azkurs.org//7-mavzu-ichki-sekretsia-bezlarining-yosh-xususiyatlari.
2. K.T.Almatov, I.S. Kmmeshara, A.T.Matchonov, SH.I.Allamuratov- Ulg'ayish fiziologiyasi- M. Ulug'bek nomidagi UZMU 2004.
3. Q.Sodiqov Kichik maktab yoshidagi bolalar anatomiyasi, fiziologiyasi va gigiyenasi- T.Bilim 2004 y.
4. Solixo'jayev S.S, Iskandarova. SH.T, Do'stjanov B.D, Umumiy gigiyena-T 2003 y.
5. Tuxtaev F, Jabborov R, Dehqonov SH, O'smirlar fiziologiyasi(uslubiy qo'llanma)- Samarqand 2007y.

MULKCHILIK MUNOSABATLARINING JAMIYATDAGI TUTGAN O'RNI

Naimova Nargiza Akbarovna

Osiyo xalqaro universiteti "Iqtisodiyot" kafedrasida o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10408118>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotda tadbirkorlik qobiliyati iqtisodiy resurs hisoblanadi va albatta kerakli shart-sharoitlar bilan ta'minlanishni taqozo etadi. Respublikamizda amalga oshirilayotgan islohotlar davomida, ayniqsa, uning hozirgi bosqichida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, unga keng erkinlik berishga e'tibor qaratilmoqda.

Kalit so'zlar: Tadbirkorlik, kichik biznes, kichik va o'rta tadbirkorlik, soliq stavkalari, raqamli iqtisodiyot, litsenziya, ko'chmas mulk, kompaniya, tijorat bank.

THE ROLE OF PROPERTY RELATIONS IN SOCIETY

Abstract. In this article, in the economy based on market relations, entrepreneurial ability is an economic resource and necessarily requires the provision of necessary conditions. During the reforms implemented in our republic, especially at its current stage, attention is being paid to the development of entrepreneurship and giving it wide freedom.

Keywords: Entrepreneurship, small business, small and medium-sized business, tax rates, digital economy, license, real estate, company, commercial bank.

РОЛЬ ОТНОШЕНИЙ СОБСТВЕННОСТИ В ОБЩЕСТВЕ.

Аннотация. В данной статье в экономике, основанной на рыночных отношениях, предпринимательская способность рассматривается как экономический ресурс и обязательно требует обеспечения необходимых условий. В ходе реформ, реализуемых в нашей республике, особенно на современном этапе, уделяется внимание развитию предпринимательства, предоставлению ему широкой свободы.

Ключевые слова: Предпринимательство, малый бизнес, малый и средний бизнес, налоговые ставки, цифровая экономика, лицензия, недвижимость, компания, коммерческий банк.

Kishilarning moddiy ne'matlarni yaratishdagi, ularni taqsimlash va iste'mol etishdagi o'rni, siyosiy hayotda tutgan mavqei, asosan, ishlab chiqarish vositalariga egalik qilishlariga bog'liq. Jamiyat taraqqiyoti tarixida egalik qilish shakliga ko'ra mulkning bir necha turi bor: ibtidoiy jamoa tuzumida ishlab chiqaruvchi kuchlar g'oyat past rivojlanganidan kishilar birgalikda, guruh-guruh bo'lib mehnat qilishgan. Shubhasiz, shunday sharoitda mehnat qurollari va mahsulotlari jamoaning umumiy mulki bo'lgan. Mehnat qurollari va mehnat malakasi yuksalgach, kishilar yakka holda mehnat qila oladigan bo'ldi. Bu o'zgarish tufayli jamoa mulki parchalanib, xususiy mulkka aylangan.

Mulk – moddiy va ma'naviy ne'matlarning muayyan kishilar egaligida bo'lishi va ular tomonidan o'zlashtirilishidir. Mulkka egalik huquqi hamda mulk ob'ektlariga egalik, ularni bo'lish, taqsimlash bo'yicha kishilar o'rtasida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlardir.

Mulk ob'ekti yer va yer osti boyliklari, korxonalar, bino, inshootlar, mashina va uskunalalar, tayyor mahsulot, pul, qimmatli qog'ozlar, san'at va adabiyot asarlari, ilmiy va texnikaviy ishlanmalar va boshqalar bo'lishi mumkin. Moddiy va ma'naviy ne'matlarni amalda o'zlashtiruvchilar mulk sub'ektlari, ya'ni egalari hisoblanadi. Bularga ayrim kishilar, oilalar,

jamoalar va davlat kiradi. Mulkdan amalda foydalanib, bundan naf ko'rish mulkni iqtisodiy tasarruf qilish hisoblanadi.

Xususiy mulk – bu mulkni o'zlashtirishning xususiy usuliga asoslangan shakli. U ikki xil bo'ladi:

1. Individual – yakka xususiy mulk, ya'ni ayrim shaxslar yoki oilalarga tegishli mulk;
2. Korporativ xususiy mulk, bu ham ayrim kishilarga qarashli, lekin aksiyadorlar jamiyatidagi umumiy mulkning bir qismi sifatida mavjud bo'lgan mulk. Korporativ mulk dividend keltiruvchi mulkdir.

Jamoa mulki – bu jamoaga ixtiyoriy ravishda birlashgan kishilarning umumiy mulki bo'lib, bu mulkning egalari shu jamoada mehnat qilishi shart. Bu yerda mulk egasi ayni bir vaqtda shu mulkni amalda ishlatuvchi ham hisoblanadi.

Davlat mulki – davlat ixtiyorida bo'lgan mulk, davlat hokimiyati organlari tomonidan tasarruf etiladigan monopollashgan mulkdir. Bunday mulk ob'ekti – yer, tabiat resurslari, asosiy vositalar, binolar, moliya, moddiy resurslar, axborot, moddiy va ma'naviy boyliklar bo'lishi mumkin. Bu mulk ijtimoiy ne'matlarni yaratishga xizmat qiladi.

Davlat bor yerda uning mulki mavjud, lekin ushbu mulkning milliy iqtisodiyotdagi ulushi turli mamlakatlarda farqlanadi va mamlakat iqtisodiyotining modeliga bog'liq. Fuqarolik jamiyati doirasida davlat mulki tobora ijtimoiy yo'nalish olmoqda, ya'ni umummilliy manfaatlarni himoya qilishga yo'naltirilgan.

Mulkga egalik va uni tasarruf etish muayyan iqtisodiy munosabatlarni paydo etadi va u mulkchilik munosabatlari deb ataladi. Mulk paydo bo'lishi uchun mulkka aylanadigan narsalar naf keltira olishi zarur. Mulkchilik munosabatlari mulkni kishilarning o'zini yoki o'zganiki ekanligini bildiradi. Bunday munosabatlarning 3 jihati bor:

1. Mulkka egalik qilish, ya'ni mulkdorlik huquqining mulk egasida saqlanib turishi.
2. Mulkdan foydalanish va uni amalda ishlatish. Mulkdan foydalanilganda shaxsiy ehtiyojlarni qondirish yoki daromad topish yuz beradi. Mulkdor o'z mulkini ishlatganda egalik qilish va mulkdan foydalanish bir qo'lda to'planadi, Mulk keltirgan nafni uning egasi tanho o'zlashtiradi. Mulk o'zgarar qo'lida ishlatilganda bundan olingan daromadni mulkdor mulkni amalda ishlatuvchi bilan baham ko'radi.

3. Mulkni tasarruf etish — bu mulk taqdirini mustaqil hal qilish, ya'ni mulkni sotish, merosga qoldirish, hadya etish, garovga qo'yish kabi xatti-harakatlarni erkin amalga oshirilishidir. Mulkiy munosabatlarda mulkni ijaraga berish muhim o'rin tutadi. Yer, suv havzalari, bino va inshoot kabi ko'chmas mulklar oddiy ijaraga beriladi. Qimmatbaho mashina va uskunalar (traktor, kombayn, samolyot, teplovoz, paroxod, yuk avtomashinalari va vagonlar) ijarasi lizing shaklida amalga oshiriladi. Mulk bo'lgan pul mablag'larni o'z egasi tomonidan, o'zgararga foydalanib turish uchun berish kredit shakliga kiradi. Mulk milliy boylikni hosil etadi

Mulk huquqini himoya qilishda fuqarolik huquqining normalari muhim rol o'ynaydi. Mulk huquqini himoya qilishning asosiy usullari:

Mulkni birovning qonun siz egallashidan talab qilib olish (vindikatsion da'volar).

Mulkdan foydalanishda mulk egasiga qilingan to'sqinliklarni bartaraf etish (negator da'volar).

Mulk huquqini buzishga qaratilgan g'ayriqonuniy bitimlar (shartnomalar)ni haqiqiy emas deb topish to'g'risidagi da'volar.

Asossiz olingan mulkni qaytarish yo'li bilan qo'riqlash. Vindikasion da'vo – bu mol-mulkni boshqa shaxsning qonunsiz egaligidan talab qilib olishdir. Ya'ni, unga ko'ra, mulkdor o'z mol-mulkini boshqa shaxsning qonunsiz egaligidan talab qilib olishga haqli.

Negator da'vo – bunda mulkdorning huquqlarini egalik qilishdan mahrum etish bilan bog'liq bo'lmagan huquqbuzarliklardan himoya qilish, ya'ni mulkdorning o'z huquqlarini har qanday buzilishini, garchi bu buzish egalik qilishdan mahrum etish bilan bog'liq bo'lmasa ham, bartaraf etishni talab qilishidir.

Mulkiy huquqni himoya qilish bilan bog'liq bo'lmagan masalalarni o'rganishda mulk egalarning mulkiy huquqlarini himoya qiluvchi majburiyat huquqiga oid vositalar ham muhim ahamiyatga ega. Mulk huquqini himoya qilishning bunday majburiy-huquqiy usullari 2 ko'rinishda bo'ladi:

Shartnomaviy munosabatlarda mulkiy huquqning himoya qilinishi to'g'risida shuni aytish kerakki, tuziladigan xima-xil shartnomalar aksariyat hollarda qonunga, shartnoma shartlariga rioya qilinib to'g'ri va insofli ravishda bajariladi. Ammo, ba'zi hollarda shartnomaning ayrim intizomsiz ishtirokchilari shartnoma yuzasidan olgan o'z majburiyatlarini butunlay bajarmasliklari yoki lozim darajada bajarmasliklari mumkin.

Bunday paytlarda tabiiy buzilgan mulkiy huquqlarni tiklash hamda uning o'zi bilan mulkiy huquqlarni har tomonlama va to'la himoya qilish masalasi qo'yiladi.

Shartnomaviy munosabatlarda mulkiy huquqlarni buzish turlari:

– qonun xujjatlarining tartiblariga muvofiq kelmaydigan bitim, shuningdek, huquq-tartibot yoki ahloq asoslariga atayin qarshi maqsadda tuzilgan bitim o'z-o'zidan haqiqiy emasdir.

– muomilaga layoqatsiz shaxslar (yosh bolalar, ruxiy kasallar) bilan bitim tuzilishi natijasida mazkur shaxslar mulkiy zarar ko'rsalar, tuzilgan bitimlar haqiqiy emas deb topilishi bilan birga, buzilgan mulkiy huquqlar tiklanishi lozim.

– jiddiy yanglishish, aldanish, zo'rlik qilinishi ta'sirida tuzilgan bitimlar (shartnomalar) sud tomonidan haqiqiy emas deb topishilishi mumkin.

– ayrim shartnomalar (oldi-sotdi, ijara, mahsulot yetkazib berish, kontraktasiya, pudrat, mulk tashish va boshqalar) bo'yicha olingan majburiyatlar butunlay yoki lozim darajada bajarmasligi natijasida tashkilotlar yoki ayrim fuqarolar mulkiy zarar ko'rishlari mumkin. Bunday hollarda ham qonun (shartnomalar)ning har qaysisini buzish oqibatlari to'g'risida, huquqiy normalar buzilgan huquqlarni himoya qilishni nazarda tutadi.

Sud-huquq tizimida qat'iyat bilan olib berilayotgan islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsad – fuqarolarning huquq va erkinliklarini kafolatli himoya qilishdan iboratdir. Ayni shu maqsadda keyingi yillarda sud hokimiyatining mustaqilligini mustahkamlash va odil sudlov sifatini oshirishga qaratilgan muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Tadbirkorlikni biz qonun bilan himoyalab qoyar ekanmiz, tadbirkor ish faoliyatini qo'rqmasdan kattalashtirib turli xil yo'nalishlarga faoliyat yurita boshlaydi ishonch bilan.

REFERENCES

1. Malikov T.S, Olimjonov O.O Moliya darslik-T "Iqtisod-moliya", 2019 125 b.
2. Vahobov.A.V, Jo'rayev.A.S. Soliq va soliqqa tortish. Darslik. T.: Iqtisodiyot-Moliya. 2018.-408 b.
3. E.Gadoev, N.Kuzieva. Jismoniy shaxslani soliqqa tortish. Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. TDIU, Iqtisodiyot. 2019 y. 430 b
4. Халилов, Б. Б., & Курбанов, Ф. Г. (2020). Важность подготовки кадров в экономике. Вопросы науки и образования, (6 (90)), 12-14.
5. Bakhodirovich, K. B. (2023). International accounting models and their characteristics in the conditions of innovative economy. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 21, 56-60.
6. Bakhodirovich, K. B. (2023). CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING ACCOUNTING IN SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. IMRAS, 6(6), 161-165.
7. Alisher Khudoynazarovich Shadiyev. (2023). FUNCTIONS, METHODS, MANAGEMENT DECISIONS AND SOCIAL FACTORS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 87–93.
8. Shadiyev, A. (2022). EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF SINGAPORE TOURISM IN UZBEKISTAN. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 23(23).
извлечено от
http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/8100
9. Shadiyev, A. K. (2021). Development and organization catering service in hospitality. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(5), 381-387.
10. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). Бухоро Вилоятида Кичик Саноат Зоналарининг Ривожланиши. BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIIY JURNALI, 1(2), 10-13.
11. Таирова, М. М., Аминова, Н. Б., & Рахманкулова, Н. О. (2020). Стратегия развития управления цепями поставок в обрабатывающей промышленности. International scientific review, (LXXI), 56-58.
12. Abdulloev, A. J., & Rakhmankulova, N. O. THEORETICAL ASPECTS OF THE INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP CONCEPT.
13. Bazarova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF USING PR-ADVERTISING SERVICES IN THE PROCESS OF PRODUCT DELIVERY ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION. Modern Science and Research, 2(10), 798–804.
14. Supieva, B. M. (2023). USING EFFECTIVE WAYS OF CONDUCTING MARKETING RESEARCH IN INTERNATIONAL COMPANIES. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(6), 624-629.
15. To'rayevna, S. N. . (2023). Biznes Sohasida Xodimlarni Topish Va Tanlash Bosqichlari. Miasto Przyszłości, 41, 184–190.
16. Sodiqova, N. (2023). DIGITAL LABOR IN THE NEW ECONOMY. Modern Science and Research, 2(10), 293–300.

17. Toshov, M. (2023). PERSONNEL MANAGEMENT AND THEIR EVALUATION IN MANAGEMENT. *Modern Science and Research*, 2(10), 535–541.
18. Akbarovna, N. N. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTDA MOLIYA VA MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING ORNI. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 446-449.
19. Hakimovich, T. M. (2023). IQTISODIYOTDA MENEJMENTNING AHAMIYATI. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 84-87.
20. Bahromjon, X., & Nargiza, N. . (2023). THE PROCEDURE FOR DRAWING UP FINANCIAL STATEMENTS IN JOINT-STOCK COMPANIES ON THE BASIS OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS. *Modern Science and Research*, 2(10), 805–811.
21. Алимова Ш. А., Ниёзова И. Н. Бизнес-коммуникации в системе управления промышленных структур //Academy,(1 (64)). – 2021. – С. 55-57.
22. Alimova S. O. FEATURES OF THE STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.
23. Jumaeva, Z. Q. "REGIONAL FEATURES OF INVESTMENT POLICY OF UZBEKISTAN." *Central Asian Problems of Modern Science and Education 2020.1* (2020): 48-55.
24. Bustonovna, D. Z. (2023). DIGITAL TECHNOLOGIES IN SHAPING THE E-COMMERCE ENVIRONMENT. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 316-320.
25. Jumayeva, Z. (2023). THEORY OF MARKET EQUILIBRIUM, SUPPLY AND DEMAND. *Modern Science and Research*, 2(10), 740–743.
26. Ikromov, E. . (2023). PROBLEMS IN IMPROVING THE FORECASTING OF LOCAL BUDGET REVENUES. *Modern Science and Research*, 2(10), 794–797. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25929>
27. Alisher Khudoynazarovich Shadiyev. (2023). FUNCTIONS, METHODS, MANAGEMENT DECISIONS AND SOCIAL FACTORS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 87–93.
28. Shadiyev, A. K. (2023). Stages of Development of The Digital Economy in Uzbekistan and Future Plans. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(12), 333-340.
29. Internet saytlari
30. www.gov.uz
31. www.mf.uz
32. www.soliq.uz

ELEKTRON LUG'ATLAR VA AN'ANAVIY LUG'ATLAR USTIDA ISHLASH

Abdunazarova Muqaddas Bahodir qizi

Terdu o'zbek filologiyasi

3-bosqich 421-guruh

95-535-71-02

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10408129>

Annotatsiya. Ushbu maqolada elektron lug'atlar hamda an'anaviy lug'atlarning turli xil usullar yordamida foydalanish, mustaqil o'rganuvchilar uchun asosiy yordam usullari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Elektron lug'atlar, elektron axborot, texnologiyalar, an'anaviy lug'atlar, elektrton dastur va hokazolar.

WORK ON ELECTRONIC DICTIONARIES AND TRADITIONAL DICTIONARIES

Abstract. In this article, the use of electronic dictionaries and traditional dictionaries using different methods, the main methods of support for independent learners are mentioned.

Key words: Electronic dictionaries, electronic information, technologies, traditional dictionaries, electronic software, etc.

РАБОТА НАД ЭЛЕКТРОННЫМИ СЛОВАРЯМИ И ТРАДИЦИОННЫМИ СЛОВАРЯМИ

Аннотация. В данной статье рассмотрено использование электронных словарей и традиционных словарей с использованием различных методов, упомянуты основные методы поддержки самостоятельного обучения.

Ключевые слова: Электронные словари, электронная информация, технологии, традиционные словари, электронное программное обеспечение и др.

KIRISH

Keyingi yillardagi axborot - kommunikatsion texnologiyalarning jadal rivoji tilshunoslik, xususan, leksikografiya sohasida ham yangi tipdagi lug'atlarning paydo bo'lishiga zamin yaratmoqda. Kompyuter tarjimai, tahriri, tahlili, electron lug'atlar va tezaurus (til xazinasi)larning yaratilishi fikrimizning dalili. Ayniqsa, zamonaviy electron lug'atlar tuzish va undan foydalanish madaniyatini shakllantirish til imkoniyatini egallashda samarador ekanligini asoslashga hojat yo'q.

Elektron lug'at – so'zlar, iboralar tarjimalarini lug'atlardan qulay va oson izlash imkonini beruvchi, qidiruv dasturi asosida ishlovchi lug'at. Bunday lug'atlar on-line yoki off-line ko'rinishda bo'lishi mumkin. Hozirgi paytda chet tillarni o'rganish jarayonida yangicha yondashuv sifatida electron lug'atlardan foydalanish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda qo'l kelmoqda. Shu sababdan ham o'zbek, rus va ingliz tillari bo'yicha umumiy electron lug'atlar dasturini ishlab chiqish dolzarb masalalardan biri. Elektron lug'atlar an'anaviy lug'atlarga qaraganda bir qator afzalliklarga ega. Zamonaviy elektron lug'atlar nafaqat o'zining so'z boyligi bo'yicha, balki lug'atdagi mavjud so'zlarni tezda qidirib topish imkoniyatining mavjudligi bilan ham ajralib turadi.

Kompyuter va lug'atshunoslik o'rtasidagi o'zaro muvofiqlashuv o'tgan asrning 60-yillaridan boshlangan. Bu yillarda Brown korpusi, 1978-yilda avtomatik tekshiruvchi hamda tilni qayta ishlash uchun maxsus kodlangan zamonaviy ingliz tilining Longman

lug'ati (Longman Dictionary of Contemporary English) yaratildi. Ma'lumotlar qidirish, avtomatik referatlash va mashina tarjimasiga mo'ljallangan avtomatik lug'atlar foydalanuvchi uchun lug'atdagi maqolalarning strukturasi va interfeysiga ko'ra alohida ko'rinishga ega bo'ladi.

Elektron lug'atlardan foydalanish dasturiy ta'minot sifatida (offline dictionary) hamda Internet tizimida (online dictionary) avtomatik qidiruv tarzida foydalaniladi, ularning har biri foydalanuvchining kuchini tejaydi. An'anaviy lug'atda u yoki bu so'zlarning tuzilish kompozitsiyasi aks etgan izohlar qay holatda berilishi qamrab olinsa, electron (avtomatik, kompyuter) holatdagi lug'atni yaratish tamoyillariga ko'ra foydalanuvchilar uchun maxsus kompyuter formatida yoki muayyan tarkibiy qism dasturi sifatida yaratish masalalari nazarda tutadi (masalan, mashina tarjimasi). Shuningdek, hozirgi kunda elektron ko'rinishdagi chastotali lug'atlar ham yaratilmoqdaki, ulardan biror matnning so'zlari sonini hisoblashda hamda kompyuter lingvistikasiga oid tadqiqotlarni olib borishda foydalanilmoqda. Bundan tashqari, internet hamda elektron lug'atlar ham foydalanuvchilarga qulaylik yaratishi bilan muhim. Internet lug'atlariga ziyonet, google translator hamda bir tildan ikkinchi ¹¹⁴ bir tilga online rejimida ishlaydigan dasturlar kiradi. Elektron lug'atlarning turi va soni ko'p, ular bir tilli, ikki tilli hamda ko'p tilli lug'atlarni tashkil etadi. Ana shunday lug'atlardan biri Toshkent axborot texnologiyalari universitetida M.Ravilov, Sh.Tog'ayev, Sh.Baxshullayevlar hammullifligida "e-lug'at" nomi bilan yaratildi. Mazkur lug'at 3 tilda: o'zbek, rus va ingliz tillarida ishlaydi . Ushbu dastur asosida 6 ta yo'nalish: o'zbek-ingliz, ingliz-o'zbek, o'zbek-rus, rus-o'zbek, ingliz-rus, rus-ingliz bo'yicha so'zlarni tarjima qilish imkoniyati mavjud. ¹Elektron lug'atning bazasi 145 000 dan ortiq so'z va atamadan tashkil topgan. Barcha so'zlarning tarjimasi misollar orqali ko'rsatilgan. Mazkur lug'atning shaxsiy kompyuterlar uchun Windows tizimida ishlovchi hamda mobil qurilmalar uchun Android va iOS muhitlarida ishlovchi dasturlari yaratilgan. Dasturning iOS muhitida ishlovchi versiyasi <https://itunes.apple.com/app/id894894288> internet manziliga joylashtirilgan. Hozirda dastur iOS tizimiga ega bo'lgan qurilmalar uchun mobil dasturlar joylashtirilgan AppStore tizimida yuqori ko'rsatkichlarni egallab turibdi. Dasturning IOS va Android muhitlar uchun tuzilgan versiyalarida dastur qurilmada yengil ishlash uchun bir necha ishlar amalga oshirilgan, ya'ni dasturning bazasi to'liq faol holatda (operativ xotiraga) yuklanmaydi. Dastur qurilmada tez ishlashi, so'zlarni qidirishda qiyinchilik tug'dirmasligini hisobga olib, faqatgina faol holatda "A" harfidan boshlangan so'zlarni ko'rishi mumkin. Keyingi so'zlarni ko'rish uchun so'zning bosh harfini bosish kerak bo'ladi. Bu bilan dasturning tez va faol ishlashi ta'minlangan. Lug'atning asosiy xususiyatlari quyidagicha:

1) lug'at bazasining barcha bo'limlarida ingliz tilidagi so'zlarning o'qilishi yozilgan. Foydalanuvchilarga dastur bo'yicha qo'llanma ham ishlab chiqilgan. Mazkur dasturlar testdan o'tkazilib , ular normal ishlashi uchun talablar shakllantirilgan.

2) dastur orqali Windows muhitida tarjima qilingan misollardagi notanish so'zlarning teskari tarjimasini va uning qo'llanilishi haqidagi ma'lumotlarni ham olish mumkin. Buning

¹¹⁴ 1 <http://uz.infocom.uz/2014/11/04/e-lugat-dasturining-imkoniyatlar>

uchun tarjima oynasidagi notanish soʻz belgilansa, soʻzning tarjimasi oynaning pastki qismida paydo boʻladi;

3) dasturning keyingi imkoniyatlaridan yana biri bu - foydalanuvchining doimiy ravishda, soʻz boyligini oshirib borish imkoniyatini yaratuvchi qismi. Bu qism dastur ishga tushirilganda Windows operatsion tizimi masalalar panelining oʻng tomonida kichik axborot oynasi koʻrinishida ishlaydi va bu oynada maʼlum bir vaqt intervalida soʻzlarni ketma-ket koʻrsatib turadi)

4) dasturning afzalliklaridan yana biri, mobil qurilmalar uchun iOS va Android versiyalari mobil qurilmada ishlashida qiyinchilik tugʻdirmaydi. D¹¹⁵asturning bazasi optimallashtirilgan, har bir qidirilgan soʻz bir necha misollarda namoyon etiladi.

Yaratilgan dasturdan oʻrta maxsus va kasb-hunar taʼlimi tizimida, oliy taʼlimda chet tili fanini oʻqitishda yordamchi material sifatida foydalanish mumkin. Bundan tashqari, chet tilini mustaqil oʻrganuvchilarga ham tavsiya etiladi. Tarjimaga asoslangan bunday elektron lugʻatlar sirasiga shu vaqtgacha yaratilgan quyidagi lugʻatlarni kiritish mumkin:

- 2Ruscha-oʻzbekcha lugʻat ($\approx 108\ 000$ soʻz va iboralar);
- Oʻzbekcha-ruscha lugʻat ($\approx 82\ 000$ soʻz va iboralar);
- Ruscha-qozoqcha lugʻat ($\approx 85\ 000$ soʻz va iboralar);
- Qozoqcha-ruscha lugʻat ($\approx 59\ 000$ soʻz va iboralar);
- Ruscha-qirgʻizcha lugʻat ($\approx 49\ 000$ soʻz va iboralar);
- Qirgʻizcha-ruscha lugʻat ($\approx 34\ 000$ soʻz va iboralar);
- Ruscha-turkmancha lugʻat ($\approx 90\ 000$ soʻz va iboralar);
- Turkmancha-ruscha lugʻat ($\approx 93\ 000$ soʻz va iboralar);
- Ruscha-tojikcha lugʻat (≈ 9000 soʻz va iboralar);
- Tojikcha-ruscha lugʻat ($\approx 42\ 000$ soʻz va iboralar);
- Inglizcha-oʻzbekcha lugʻat ($\approx 17\ 000$ soʻz va iboralar);

Elektron lugʻatlar soʻzlarning taʼriflari, tarjimalari va tilga oid boshqa maʼlumotlarni taqdim etadigan raqamli qurilmalar yoki ilovalar hisoblanadi. Ular koʻchma va smartfonlar, planshetlar, elektron oʻquvchilar yoki maxsus elektron lugʻat qurilmalari kabi elektron qurilmalarida foydalanish uchun moʻjallangan. Elektron lugʻatlar odatda foydalanuvchilarga soʻz va iboralarni qidirish imkonini beruvchi qulay interfeysga ega. Ular koʻpincha tez va aniq taʼriflar, tarjimalar va misollarni taqdim etib, ularni til oʻrganuvchilar, sayohatchilar va til yordamiga muhtoj boʻlganlar uchun foydali vositalarga aylantiradi. Anʼanaviy lugʻatlar turli formatlarda keladi va turli maqsadlarga xizmat qiladi. Anʼanaviy lugʻatlarning bir nechta keng tarqalgan turlari:

1. Monolingual lugʻatlar: Bu lugʻatlar bitta tildagi soʻzlarning taʼriflari, tushuntirishlari va foydalanish misollarini taqdim etadi. Ular maʼlum bir tildagi soʻzlarning maʼnosini aniqlash va tushunish uchun keng qoʻllaniladi.

2. Ikki tilli lugʻatlar: Ikki tilli lugʻatlar ikki til oʻrtasida soʻz va iboralarning tarjimalarini taklif qiladi. Ular til oʻrganuvchilar, tarjimonlar va turli tillar orasidagi boʻshliqni bartaraf etishga muhtoj boʻlganlar uchun foydalidir.

¹¹⁵ 2 <https://www.translatos.com/uz/ru-uz/>

3. Tezauruslar: Tezauruslar soʻzlarning sinonimlari va antonimlarini taqdim etib, soʻz boʻyligini kengaytirishga va oʻxshash yoki qarama-qarshi maʼnoli muqobil soʻzlarni topishga yordam beradi.

4. Entsiklopedik lugʻatlar: Bu lugʻatlar soʻz taʼriflaridan tashqariga chiqadi va turli mavzular, jumladan, tarix, fan, geografiya, sanʼat va boshqalar haqida batafsil maʼlumot beradi. Ular keng doiradagi fanlar boʻyicha bilim olish uchun toʻliq maʼlumotnomalardir.

5. Ixtisoslashgan lugʻatlar: Ixtisoslashgan lugʻatlar tibbiy, yuridik, texnik yoki ilmiy terminologiya kabi muayyan sohalar yoki mavzularga qaratilgan. Ular oʻsha sohalariga tegishli batafsil tushuntirishlar va taʼriflarni beradi.

6. Etimologik lugʻatlar: Etimologik lugʻatlar soʻzlarning kelib chiqishi va tarixiy rivojlanishini kuzatib, ularning til ildizlari va vaqt oʻtishi bilan evolyutsiyasi haqida tushuncha beradi.

7. Talaffuz lugʻatlari: Bu lugʻatlar fonetik transkripsiyalarga qaratilgan va soʻzlarni toʻgʻri talaffuz qilish boʻyicha koʻrsatmalar beradi.

Mavjud anʼanaviy lugʻatlar turlariga bir nechta misollar. Har bir tur muayyan maqsadga xizmat qiladi va turli ehtiyojlarni qondiradi, foydalanuvchilarga tilni tushunish, tarjima qilish, soʻz boʻyligini kengaytirish va maxsus bilimlarni egallashda yordam beradi.

REFERENCES

1. Leksikografiya asoslari . Sultonbek Normamatov Oʻquv qoʻllanma -TOSHKENT-2020 103-sahifa
2. <https://www.translatos.com/uz/ru-uz/>
3. ZIYONET
4. WWW.UZ.

YON LEKSEMASINING SEMANTIK-STRUKTUR XUSUSIYATI

Iskandarova Quyoshoy

NavDPI O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti

3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10408164>

Annotatsiya. Ushbu maqolada “yon” leksemasining semantik-strukturaviy ahamiyati yoritilgan, yon leksemasining sintagmatik ahamiyati, matnda qo‘llanishi, ko‘p ma‘nolik xususiyati va yon leksemasi o‘rnida boshqa so‘zlarning qo‘llanishi izohlanadi.

Kalit so‘zlar: “yon” leksemasi, ko‘p ma‘noli so‘zlar, omonim so‘zlar, fe‘llar, sintagmatik ma‘no.

SEMANTIC-STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF THE SIDE LEXEMA

Abstract. In this article, the semantic-structural significance of the lexeme "side" is explained, the syntagmatic significance of the lexeme, its use in the text, its polysemous nature, and the use of other words instead of the lexeme are explained.

Key words: lexeme "side", polysemous words, homonyms, verbs, syntagmatic meaning.

СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА БОКОВОЙ ЛЕКСЕМЫ

Аннотация. В статье раскрывается семантико-структурное значение лексемы сторона, поясняется синтагматическое значение лексемы сторона, ее употребление в тексте, ее многозначность, а также употребление других слов вместо лексемы сторона.

Ключевые слова: лексема «сторона», многозначные слова, омонимы, глаголы, синтагматическое значение.

Tilning lug‘at tarkibi til qurilishining eng muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Har bir tilning, jumladan, o‘zbek tilining ham lug‘at boyligi, uni qay darajada ekanligi, u yoki bu xalqning shakllanish jarayoni, turmush sharoiti hamda keyingi o‘zlashish va rivojlanish tarixi bilan bog‘liq. O‘zbek tili turkiy tillar tizimidagi o‘ziga xos til, uning lug‘at tarkibi va grammatik qurilishi ham o‘ziga xos. Har bir leksemani semantik-struktur jihatdan o‘rganar ekanmiz, avvalo bu so‘zga ta‘rif berib o‘tamiz. Tilshunoslikda struktura atamasi turli ma‘noda talqin qilinadi. Ulardan keng tarqalgani ikki xildir. Birinchisida “struktura o‘zaro bog‘langan va shartlangan munosabatda bo‘lgan elementlardan tashkil topuvchi butunlik tushuniladi. Strukturaga bunday yondashuv o‘rganilayotgan obyektini uni tashkil etgan elementlar o‘rtasida ichki aloqa va bog‘liqlikni yoritishni talab etadi. Ikkinchi yo‘nalishda esa struktura sof shakllar va munosabatlar sifatida tushuniladi. Shakl esa konkret qo‘llanishidan uzilgan holda talqin qilinadi”.¹¹⁶

Mazkur maqolamizda yon leksemasining semantik-struktur ahamiyati va qo‘llanishidagi o‘ziga xos xususiyatlarni ko‘rib o‘tamiz.

“Yon” leksemasi “O‘zbek tilining izohli lug‘ati” da quyidagicha ta‘riflangan.

¹¹⁶ R. Rasulov. Umumiy tilshunoslik. Toshkent.2010.-B 196

YON1 Tananing yelkadan songacha bo'lgan shuningdek, biror narsaning o'ng yoki chap qismi¹¹⁷. *Otabek o'ng yoniga bosib ko'rpachaga burkandi. A.Qodiriy, O'tkan kunlar. Mingboshi qo'lini yoniga tushirdi. M.Ismoiliy Farg'ona tong otguncha.*

Endi yon leksemasining ko'p ma'noliligini ko'rib chiqamiz.

YON2 Umuman o'ng yoki chap tomon; taraf; atrof. *Yon qo'shni. Xudoyor huzuriga kiradigan eshikning ikki yonida oybolta ko'targan ikki jallod surat kabi qotganlar. A.Qodiriy Mehrobdan chayon.*

YON 3 Yoqa, chet, qirg'oq. Ariq yoni. *Devorning yoni bilan kelgani uchun ham Oyqiz ko'rmay qolgan edi. Sh. Rashidov, Bo'rondan kuchli.*

YON 4 Cho'ntak, kissa. *Yonimda pul yo'q. Ahmad Chalabiy oqchadan yoniga ko'proq solib olishini tayinladi. Mirmuhsin, Me'mor.*

YON 5 Qo'shni, o'zaro yaqin. *Tamanno yon qishloqdagi kasalxonada ishlashi kerak. Qumri va Tamanno*¹¹⁸.

Alisher Navoiy ham o'z g'azallari va asarlarida yon leksemasidan mohirona foydalangan ijodkor. U bu so'zga omonim sifatida qaragan va ularning izohini bergan: Va tush lafzida ham bu na'v uch ma'ni bor. Va yana yon lafzida va yoq lafzida ham bu holdur va bu na'v lafziki, anda uch ma'ni bo'lg'ay, had va hasrdin ko'prak topilur"¹¹⁹. Alisher Navoiy yon omonimining uch xil ma'noga ega ekanligini qayd etadi, lekin ma'nolarini keltirmagan.

Bu omonim so'zlar hozirgi o'zbek adabiy tilida ham ishlatiladi:

Yon I "tomon"; yon II "olovning harakati"; yon III "qaytmoq". Faqat "qaytmoq" ma'nosidagi yon so'zi hozirgi o'zbek tilida qo'llanmaydi.¹²⁰

Yon (yoki qo'yin, cho'ntak) daftarcha. Cho'ntakka solib yurishga mo'ljallangan daftarcha. *Yon daftarchasiga nimalarnidir yozib, ko'kka qaradi. S.Karomatov, Oltin qum*¹²¹.

Quyida yon leksemasi o'rnida boshqa so'zlarning qo'llanishi kuzatiladi. *Hali ma'ruzaga aytgan kishi bilan ayol Fotimaning o'zini, otasining ismini so'rab, cho'ntak daftarchasiga yozib olishdi. T. Ashurov, Oq ot. Bir piyola qahvadan keyin mehmon o'ziga kelib, qo'yin daftarchasini oldi*¹²².

YON leksemasi qo'shma fe'l shaklida kelganda turli ma'nolarni keltiradi. Masalan, yon bermoq shaklidagi birikma orqali atay yengilmoq, andisha qilmoq, rozi bo'lmoq, kechirmoq, qo'llamoq kabi lisoniy va nutqiy ma'nolarini bildiradi. *Ilgari Ashurdaqalarga darrov yon berardi. P. Qodirov, Qadrim*¹²³.

Yon bosmoq birikmasi esa tarafini olmoq, yoqlamoq; homiylik qilmoq ma'nolarini anglatadi. *Bir taraf sohib qoriga, ikkinchi taraf Adolatga yon bosdi. I. Rahim Chin muhabbat.*¹²⁴

*Yoniga kirmoq, Yordamlashmoq, ko'maklashmoq; o'sib, ulg'ayib yordam beradigan yoshga yetmoq. Achinsang, yonimga kir, qizchalarga yordamlashaylik. Oybek*¹²⁵.

¹¹⁷ O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi.J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.36.

¹¹⁸ O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi.J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.37.

¹¹⁹Alisher Navoiy.Muhokamat ul- lug'atayn.Toshkent: Tafakkur, 2011.B-7.

¹²⁰ Zulxumor Xolmonova. Omonimlar tafakkur omili.Toshkent: "O'zbekiston til va madaniyat" 1: 30-44

¹²¹ O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi.J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.37.

¹²² Abdulla Qahhor. O'tmishdan ertaklar.Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019-y.B-276.

¹²³ O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi.J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.37.

¹²⁴ O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi.J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.37.

Yoniga tushmoq 1 foyda qilmoq. *Mirzakarimboy soqolini selkillatib kuldi va bu yozuvdan rozi bo'lganini bildirdi; "Durust. O'n so'lkavoy yoniga tushadiku, maqtamaydimi?" Oybek. Tanlangan asarlar.*

Yoniga tushmoq 2 himoya qilmoq, tarafini olmoq. *G'idi-bidi avjiga chiqdi. Ona o'g'il yoniga tushdi.*

“Yon” leksemasini semantik-strukturaviy jihatdan o'rganishimiz o'quvchilar uchun tushunarlikni oshiradi. O'quvchilar nutqidagi kamchiliklarni bartaraf etish va leksemalarni to'g'ri tanlay olish, to'g'ri qo'llash ko'nikmasini oshiradi. Polesemantik leksemalar o'quvchilarning matn bilan ishlash ko'nikmasini shakllantiradi, fikrlash doirasini kengaytirib, ularning lug'at boyligining oshishi uchun xizmat qiladi.

REFERENCES

1. O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi.J.I.-Toshkent: O'zME, 2006.
2. Alisher Navoiy.Muhokamat ul- lug'atayn.Toshkent: Tafakkur, 2011.
3. R. Rasulov. Umumiy tilshunoslik. Toshkent. 2010
4. N. Shayxislomov. Tilshunoslik nazariyasi va tushunchasi. Toshkent. 2021
5. Abdulla Qahhor. O'tmishdan ertaklar.Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019-y.
6. Zulxumor Xolmonova. Omonimlar tafakkur omili.Toshkent: "O'zbekiston til va madaniyat" 1: 30-44

¹²⁵ O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi.J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.37.

QORAQALPOG‘ISTONDAGI TURKIY TILLARNING ALOQALARI XUSUSIDA

Yu.M.Ibragimov

Ajiniyoz nomidagi NukusDPI

O‘zbek tili kafedrası f.f.d., professor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10408200>

Annotatsiya. Ushbu maqolada sheva va dialekt xususiyatlarning paydo bo‘lishiga uzoq davrlar davomida madaniy-iqtisodiy aloqalarning o‘rnatib kelgan qo‘shni xalqlar ta‘sirı va Qoraqalpog‘iston Respublikasidagi o‘zbeklar tiliga xos bo‘lgan shevalarda uchraydi so‘zlar haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘z va iboralar: madaniy aloqalar, dialektlarning paydo bo‘lishi, shevalar o‘rtasidagi farqlar, adabiy tilda uchramaydigan so‘zlar, sheva so‘zlari, umumturkiy so‘zlar.

ABOUT THE RELATIONS OF TURKIC LANGUAGES IN KARAKALPAKSTAN

Abstract. This article talks about the influence of neighboring peoples who have established cultural and economic relations for long periods of time on the appearance of dialect and dialect features, and about the words that appear in the dialects of the Uzbek language in the Republic of Karakalpakstan.

Key words and phrases: cultural relations, emergence of dialects, differences between dialects, words not found in the literary language, words found in dialects, common Turkish words.

О ВЗАИМООТНОШЕНИЯХ ТЮРКСКИХ ЯЗЫКОВ В КАРАКАЛПАКСТАНЕ

Аннотация. В данной статье говорится о влиянии соседних народов, установивших культурные и экономические связи на длительные периоды времени, на появление диалекта и диалектных особенностей, а также о словах, которые появляются в диалектах узбекского языка Республики Каракалпакстан. .

Ключевые слова и фразы: культурные связи, возникновение диалектов, различия между диалектами, слова, не встречающиеся в литературном языке, диалектные слова, общетюркские слова.

Markaziy Osiyoda Janubiy Orolbo‘yi (Qoraqalpog‘iston) mintaqasi qadimdan jo‘g‘rofiy o‘rni, tabiiy sharoiti qulay, tarixiy voqealarga nihoyatda boy, jahon fani va madaniyati taraqqiyoti xazinasiga o‘zlarining munosib hissalarini qo‘shgan buyuk alomalar, fozilu fuzolalar, olimu ulomalar, siyosatchilar, sarkardalar etishib chiqqan, odamlar doimiy yashab kelgan go‘shalardan. Ular muayyan hududda qadimdan o‘tiroq hayot kechirib, chorvachilik, dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo-sotiq ishlari bilan shug‘ullanib kelgan. Ushbu muqaddas va tabarruk maskanga turli tarixiy sabablarga ko‘ra keyin kelib turkiylashgan ko‘chmanchi, yarim ko‘chmanchi urug‘-qabilalarning aralashuvi natijasida etnik tarkibi murakkablashdi. Bunday murakkab tarixiy-etnografik jarayon aloqa-aralashuv vositasi bo‘lgan tillarida ham ifodasini topgan. Masalan, o‘zbek xalqi tarkibidagi qo‘ng‘irot, qipchoq, nayman, mang‘it, no‘kis, no‘g‘ay, do‘rman, xitoy, qurbanog, qiyot, qatag‘on, qarg‘asha, qo‘lop, uyshun, kanagas, qangli, kinik, xonjig‘ali, qo‘shamg‘oli, kerait, jaloyir, juvondir, qirq, bichanak, bolg‘ali, bayot, ochamoyli, avshar, chandir, ming, yuz, mitan, maylibolta, tartuvli, ko‘ko‘zakli, sarsan, sag‘ir, saxtiyan, saripo‘stun, uyg‘ur, taz, qorachekmon, qorapoq singari urug‘-qabila nomlarining ko‘pi mintaqadagi qoraqalpog, qozoq, turkman xalqlari o‘rtasida ham uchraydi.

a) o'zbek adabiy tilidagi oltita unli fonema o'rnida o'zbek tili o'g'uz-qipchoq lahjasi va qarindosh turkiy tillarda 9-10 unli fonema mavjud: **ə, a(o), i, i', , y, u, ø, (o')**;

b) o'zbek shevalari va turkiy tillarda unlilar tizimi singarmonizm qonuniyatining tanglay ohangdoshligi qonuniyatiga izchil amal qiladi;

v) o'zbek tili o'g'uz va qipchoq lahjasi hamda turkiy tillarda singarmonizmning lab ohangdoshligi qonuniyati so'zning ikkinchi bo'g'inidan nariga o'tmaydi: *tynymən* tuni bilan, *qolum//qolim qo'lim, kynym:kunim* uchun kəməchimə kyl tartaman(maqol). Ommaviy axborot vositalar, adabiy til ta'sirida singarmonizm qonuniyatining buzilish hollari ortib bormoqda: xo'j., qo'ng'. *ədrasman* isirig', *qizmətkar* xizmatkor, *bələqada* baloqazo; qqalp. *arbakesh* aravakash, *xizmetkar, bələqada* bassah ayaq astinda (maqol).

g) o'zbek adabiy tilidagi lablangan **o'** fonemasi o'zbek tilining o'g'uz-qipchoq shevalari va turkiy tillarda mustaqil til oldi yumshoq **ø** xamda til orqa qattiq **o** fonemalarga bo'linadi: *bəz* bez paxtadan to'qilgan mota, *bəl* bo'lmoq, ajratmoq, *bələk* bo'lak, parcha, o'zga; shevada til orqa, qattiq o(o') fonemasi: boz bo'z er, ekin maydoni, *bosh* bo'sh yumshoq, mayin. *bol* (bo'l) tugat, tamom qil bas qil;

d) mintaqadagi shevalar hamda hozirgi turkiy tillarning konsanantizmi o'zbek adabiy tilidan miqdor jihatdan kam farq qilsa ham, sifat jihatdan bir muncha tafovut qiladi: o'zbek adabiy tilida so'z boshida til o'rta **y** undoshi qo'llanganda, mazkur shevalarda **dj** affrikati; qoraqalpoq, qozoq tillarida toq (sof) **j** undoshi qo'llanadi: shevada *djilqi* yilqi, *djeti* etti, *djorg'a* yo'rg'a, *djambash* yonbosh. *djurt* yurt; qqalp. *jilqi, jeti, jorg'a, janbas, jurt* va boshqalar.

e) so'z boshida kelgan **l, r** undoshlari oldidan **i, i, y, u** tor unlilaridan biri (proteza) orttiriladi: *iri:m* rahim; *uluqsat\uruxsat* ruxsat; *ilay* loy, *ilaqa* laqa baliq, *uluqman* luqmon hokim;

yo) intervokal va anlaut holatda **k-g; q-g'** undoshlarining almashinish hodisvi keng tarqalgan: *gəzip* kezib, *gybi* kuvi, *gynji* kunjut, *kymish/gymish* kumush, *gyrəsh* kurash, *gərək* ko'sak;

j) so'zning boshida o'rta-keng **ø, o(o'), e(e)** va lab-lab tor **u, y** unlilari o'zbek tilining qipchoq lahjasi va qoraqalpoq, qozoq tillarida **vo, vø, ye, ie** shaklida diftongdashadi: *votin* o'tin, *voqlav* uqloq, *voraq* o'roq: *vərməjək* o'rgumchak, *vəzək* o'zak, *vətirik* yolg'on; *yel/iel* el, *yechki\iechki* echki, *yelək\ielək* elak va h. Janubiy Xorazm, Samarqand viloyati g'arbiy shevalari nayman, g'allorol, yuqori Qashqadaryo qipchoq tur shevalarida diftonglashish hodisasi salmoqli o'rin tutadi. N.A.Baskakovning fikricha, so'z boshida **o, ø, e(e)** unlilarining diftonglashuvi qoraqalpoq tilini boshqa turkiy tillardan ajratib turuvchi xususiyat. Bu fonetik hodisa gagauz, qo'miq, qorachoy-bolqar tillarida ham kuzatildi;

z) so'z boshida jarangli lab-lab **b** undoshi jarangsiz **p** undoshiga almashinadi: o'zb. xo'j., qo'ng'.: *put* but, *pytin* butun, *pichqi* bichqi, *pichip* bichib: qqalp. *put, pytin, piship*;

k) so'z boshida *b-m* mosligi keng tarqalgan: o'zb. xo'j., qo'ng'.: *muħa* bunga. *maqmal* baxmal., *moyin* (buyun); qqalp. *bug'an, maqpal, moyin*;

l) b-m mosligi hodisasi affikslarda ham sodir bo'ladi: *bag'man* bog'bon. *tərzəman* tarozbon, *miyriman* mehribon, qqalp. *bajman* bojbon bag'man, bajban, tərezman, miyirman;

m) o'zbek adabiy tilida ayrim so'zar tapkibida **sh** undoshi talaffuz etilganda, Qoraqalpog'iston o'zbek shevalarida **ch** undoshi aytiladi: *bachchi* boshchi, *quchchi* qushchi,

qochchi qo‘shchi; qqalpoq, qozoq. tillarida **s**, **sh** undoshi qo‘llaniladi: qqalp. sali, qo‘si. samal, shigin, shimshiq;

n) lab-lab **v** undoshi **y** undoshiga almashinadi: o‘zb. xo‘j., qo‘ng‘.: *syyməgəngə* sevmaganga *sykənmə*; qqalp. *syymegenge* *sykenbe* va boshqalar.

k) hozirgi o‘zbek adabiy tilidagi *uvol* so‘zi sheva va qoraqalpoq tilida *vobal* tarzida talafuz etiladi.

Qoraqalpog‘iston o‘zbek shevalari fonetik tizimiga e‘tibor qaratsak, ularda so‘z boshida ham jarangli, ham jarangsiz undoshlarni qo‘lash imkoniyatiga ega. Ammo bu hodisaning o‘rni turkiy tillarda, shuningdek, o‘zbek tili va shevalarida bir xilda emas. Masalan, Qoraqalpog‘iston o‘zbek shevalarining sharqiy I tur oraliq guruhida so‘z boshida jarangli undoshni ishlatishga moyillik kuchli bo‘lsa, g‘arbiy va II tur oraliq guruhida, aksincha, jarangsiz undoshni qo‘llash keng tarqalgan.

Qoraqalpog‘iston o‘zbek shevalarida morfologik shakllarni qo‘llashda ko‘pgina o‘ziga xos o‘zgachiliklar o‘rin olgan, u yoki bu shevaning tarkalgan aholi punkiti joylashuv o‘rni, ma‘lum tarixiy sharoiti, aholi etnik tarkibining xilma-xilligiga bog‘lik ko‘pgina fonetik hodisalar, morfologik shakllar, leksik o‘zgachiliklar vujudga keldi. Bularning barchasi o‘rganilayotgan sheva vakillarining o‘zaro va qardosh turkiy xalqlar bilan asrlar davomida aloqa-munosabatda birga yashaganliklaridan darak beradi. Shu boisdan, ikki tur lahja vakillari bir xildagi morfologik shakllarni bemalol qo‘llayveradi: *ulim yeddindjida uoqiydi: sig‘irdi apəŋ savg‘an bosa, deshana apchiq; avziŋa qarap sollə, kan yig‘liyverme, gəziŋ qizarip ketadi* va boshqalar. Bu holat ko‘pincha o‘g‘uz va qipchok sheva vakillarining aralash yoki yonmayon, chegaradosh joylashgan qishloklarida kuzatildi. Ushbu o‘rinda A.B.Jo‘raevning «sof qorluq, sof qipchoq, sof o‘g‘uz shevasi yo‘q» - degan fikrini keltirish joiz.

Qoraqalpog‘iston o‘zbek shevalarida egalik affiksi vazifasini **-jigi** formanti bajaradi. Uning qo‘llanilish doirasi cheklangan, u faqat *barcha*, *hamma* belgilash olmoshlari doirasida uchinchi shaxs egalik affiksi **-si** ning vazifasini bajaradi: *həmməjigi* hammasi; *bərijigi* barchasi;

Qoraqalpog‘istonning to‘rtko‘l-ellikqal‘a shevasida **-chiki** fonetik varianti qo‘llaniladi: *bərchiki* barchasi; *həmməchiki* hammasi. Janubiy Xorazm dialektining xeva-urganch shevasi va Buxoro dialekti qorako‘l shevasida **-chiki**; qorako‘l shevasining Sayot, Ziyorat qishloqlari aholisi nutqida **-djigi**: *həmmədjigi uxleyen* hammalari uxlagan. I.Shamsuddinov **-djigi** affiksini o‘g‘uzcha deb hisoblab, uni turk tilidagi erkalash-kichraytirish ma‘nosini ifodalovchi **-sig‘\chig‘** qo‘shimchasi bilan aloqador, degan fikrni bildiradi. Fors-tojik tilida ham **-chiz** hammasi ma‘nosidadir, uning **-chi** qisqargan shakli ham mavjud. (Rastorgueva 1963, 214). Biroq buni toflar tilidagi **-cheiche**, fors-tojik tilidagi **-chiz** (narsa, **-chi** formantlarining ayrim o‘zbek shevalaridagi **-djigi\chiki** bilan aloqadorligini semantik jihatdan izohlash qiyin. Fikrimizcha **-djigi\chiki** formanti III shaxs egalik affiksi **-si** va mavhum egalik shakli **-niki** qo‘shimchasining birikishidan hosil bo‘lgan. Ma‘lumki, mavhum egalikning qadimgi shakli hisoblangan. So‘zboshida **-si** shaklidagi **s-j** bilan va **-ki** formanti tarkibidagi **k** undoshining **g** jarangli undoshi bilan almashinuvchi ro‘y bergan. Chunki almashinuvchi **s**, **j** undoshlarining qo‘llanilishi va ikki unli tovush orasida kelgan jarangsiz **k**, **q** undoshlarining **g**, **g‘** shaklida jaranglilashuvi g‘arbiy qipchoq tur shevalar guruhi uchun odatdagi holat: **s-dj**: *savchi-djavchi, sildji-djilish, səvkildəp: shəvkildəp:djəvkildəp* hayajonlanib. Shuningdek, shevalarda **-djigi**, **-chiki** formanti **-djiginiki**, **-chikiniki** hamda **-siniki** shaklida yuqorida qayd etilgan olmoshlar

tarkibida baravar ishlatiladi. Bu ushbu shakllarning bir manbadan tarqalganligiga bog'liq yuzaga kelganligini izohlaydi. Ba'zan orzu-istak, xohish ma'nolari zaruriyatga aylanadi. Bunday vaziyatda ish harakatni bajarishga istak, zaruriyat tug'ilganligi boshqa shaxs tomonidan iltimos qilingan ma'no anglashiladi. O'zbek tili yangibozor, gurlan-beruniy shevalarida **-g'ayli\g'ayli;** **-kayli/qayli;** **-mak+kerak\maq -kerek\maq+gerak** shakllari orqali ifodalanadi: *aytqayli: aytish kerak, ichqeyli\ichmak kerak* va boshqalar. Hozirgi qoraqalpok, qozoq tili shevalarida ham faol qo'llanadi. A.Nurmag'ambetov qozoq tili g'arbiy shevalar guruhidagi **-g'ayli** qo'shimchasining mavjudligini qoraqalpok tili ta'siri bilan bog'layli. N.A.Baskakov bu qo'shimchaning fe'lga qo'shilganda anglatadigan ma'nosi va uning qadimdan qo'llanidib kelayotganligini ta'kidlaydi.

Mazkur ishevalarda **-g'ayli** qo'shimchasi bilan gurlan-beruniy.: *-ish\ishkerak kerak;* xo'jayli-qipchoq. *-uv\yv+ kerak;* qo'ng'iroq. *-uv\yv+tiyish;* to'rtko'l-elikqala.: *-maq+garak;* *-maqliq garak* kabi analitik shakllar baravar qo'llanadi. Toshovuz viloyatidagi o'zbek shevalarida **-mali\mali** murakkab qo'shimchasi yuqorida ko'rsatilgan formalarning barchasi o'rnida qo'llana oladi: *aytmali* – aytish kerak; *ichmali* – ichish kerak kabi. Bu holatda **-mali\mali** qo'shimchasi qo'shilgan fe'llar, kesim vazifasida keladi, adabiy til nuqtai nazardan olib qaraganda murakkab kesimning, aniqroq qilib aytganla **-ish\ish** qo'shimchasi orqali yasalgan harakat nomi bilan kerak. zarur modal so'zlari bilan birikib kelib predikativlashganda anglatadigan ma'nosi o'rnida qo'llanadi. Bu holatda qo'pincha **-mali\mali** qo'shimchasi III-shaxs shaklida qo'shiladi-da, o'zidan keyin boshqa qo'shimchalarning birikib kelishini talab qilmaydi.

Xullas, o'zbek tilining qipchoq lahjasi, xususan, hozirgi turkiy tillar bilan qiyoslash, taqqoslash natijasida ular o'rtasida umum etnolingvistik aloqalar mavjudligi aniqlandi. *Birinchidan*, o'zbek tilining o'g'uz-qipchoq lahjasi va hozirgi turkiy tillarda ham singarmonizm qonuniyatining tanglay qonuniyati saqlangan, *ikkinchidan*, unlilar tizimi ham bir-biriga yaqin, mos keladi, *uchinchidan*, nutq tovushlari turli xil kombinator-pozision o'zgarishlarga duch keladi, *to'rtinchidan*, o'zbek adabiy tilidagi shevalarda so'z oxiri jarangli yoki jarangsiz undosh bilan bitganda, undoshning xarakteriga ko'ra kelishik, egalik, affikslar progressiv assimilyasiyaga duch keladi: **-tin\tin;** **-din\din;** **--ti\ti;** **-di\di;** **-ka\qa;** **-ga\g'a tan//tan;** **-dan\dan** kabi. Turkiy tillarning qadimgi yodgorliklari tilida ham keng qo'llangan; *beshinchidan*, nutq jarayonida ikki narsa-buyum o'rtasidagi qiyos mantiqan anglashilib turganda **-raq, rak, -rek;** **-lav, -lav, -lev, -sav, -chil\chil** affikslari qatnashadi, *oltinchidan*, shaxs-son, zamon ko'rsatkichlari anglatgan ma'nolari, vazifasi ham o'zaro bir-biriga yaqin. Bunday yaqinliklar, o'xshashliklar turkiy xalqlarning qadimiy aloqa munosabatlari natijasidir.

REFERENCES

1. Abdullaev F.A. Xorazm shevalari. –Toshkent: O'zakadnashr.1963.
2. Backakov N.A. Karakalpakskiy yazik. T.II, ch.1.-M., 1952,411 s.
3. Valiev M. Naymanskiy govor uzbekskogo yazika: Avtoref. diss.kand.filol.nauk.-Samarkand. 1963, -28 s.
4. Djuraev A.B. Arealnaya lingvistika, Sushnost i struktura [\Sov.](#) Tyurkologiya.-1988.-№6. –S.21-27.
5. Jo'raev B. Yuqori Qashqadaryo o'zbek shevalari. -Toshkent: Fan.1969,168 b.

6. Ishaev A. Qoraqalpog‘istondagi o‘zbek shevalari. –Toshkent: Fan. 1977.
7. Muxamadjonov Q. Janubiy Qozog‘istondagi o‘zbek shevalari morfologiyasi. – Toshkent: Fan.1983.166 b.
8. Nurmag‘ambetov A. Qazaq tili govorlariniñ batis tobi. –Almati: G‘ilim, 1976, 217 b.
9. Radlov V.V. Vvedenie k izlojeniyu tyurkskix yazikov. SPb. 1906, 45 s.
10. Reshetov V.V. O‘zbek shevalarining klassifikatsiyasi \\O‘zbek tili va adabiyoti. 1966. - №1. –B.11.
11. Trofimova T.A. Drevnee naselenie Xorezma po dannim planeoantropologii. –M.: Izd-vo. AN SSSR, 1950. -264 s.
12. Sherbak Grammaticheskiy ocherk yazika tyurkskix tekstov X-XIII vv. Vostochnogo Turkestana. –M.: Izd-vo AN SSSR, 1961.- 204 s.
13. Ibrohimov S. O‘zbek tilining andijon shevasi. –Toshkent: Fan. 1967. -126 s.

KO'PMA'NOLILIKNING SHAKLDOSH SO'ZLARDAN FARQLI JIHLARI

Davidov Yunus Jummayevich

Termiz davlat universiteti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini o'qituvchisi

Tel:+998919081828

E-mail: davidov_yunus@tersu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10408214>

Annotatsiya. Ko'pma'nolilik va shakldoshlik hodisalari o'rtasida ayrim o'xshashlik va farqlar mavjud. O'xshashligi shundaki, ko'pma'nolilikda ham, shakldoshlikda ham shakli (ifoda plani) bir xil bo'lib, har ikkalasi birdan ortiq ma'no ifodalaydi. Ko'pma'nolilik va omonimlik uchun shakli bir xillik umumiy bo'lsa-da, ma'nodagi bog'liqlik nuqtayi nazaridan ular bir-biridan farqlanadi.

Kalit so'zlar: Ko'pma'nolilik, shakldoshlik, polisemiya, omonimiya, sintaktik polisemiya, sintaktik omonimiya.

ASPECTS OF DISAMBIGUATION DIFFERENT FROM COGNATE WORDS

Abstract. There are some similarities and differences between the phenomena of ambiguity and formalism. The similarity is that the form (plan of expression) is the same in both polysemy and similitude, and both express more than one meaning. Although polysemy and homonymy share a formal similarity, they differ from each other in terms of meaning.

Key words: Ambiguity, morphemes, polysemy, homonymy, syntactic polysemy, syntactic homonymy.

АСПЕКТЫ РАЗРЕШЕНИЯ НЕОДНОЗНАЧНОСТИ, ОТЛИЧНЫЕ ОТ РОДСТВЕННЫХ СЛОВ

Аннотация. Между явлениями неоднозначности и формализма имеются некоторые сходства и различия. Сходство состоит в том, что форма (план выражения) одинакова и в многозначности, и в подобии, и оба выражают более одного значения. Хотя полисемия и омонимия имеют формальное сходство, они отличаются друг от друга по смыслу.

Ключевые слова: Многозначность, морфемы, полисемия, омонимия, синтаксическая полисемия, синтаксическая омонимия.

A.A. Potebnya "qayerda ikki ma'no bo'lsa, shu yerda ikki so'z bor"¹²⁶,— deya ko'pma'nolilikni inkor etadi. U ko'pma'noli so'z tarkibida nechta ma'no bo'lsa, shuncha so'z hisoblaydi. Ya'ni polisemiya va omonimiyani tenglashtirib qo'yadi. Sh. Balli birdan ortiq ifodalanuvchiga ega bo'lgan bir belgi polisemiya, ifodalovchi tomoni mushtarak bo'lgan va har xil ifodalanuvchiga ega bo'lgan birdan ortiq belgi omonimiya¹²⁷ deya polisemiya va omonimiyaning farqini izohlaydi. Polisemiyaning taraqqiyoti ba'zan omonimiyani yuzaga keltirishi mumkin. Bu haqda M.Mirtojiev Omonimiyani yuzaga keltiruvchi hodisalardan biri polisemiyaning taraqqiyoti natijasidir ekanligini ta'kidlab, polisemiya omonimiyaning yuzaga kelishining quyidagi yo'llarini ko'rsatadi. 1) Leksik ma'nolarning tobellilik natijasidagi

¹²⁶ Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. Т.1-2, —М.: Учпедгиз, 1958, —С.198

¹²⁷ Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. —М.: Изд. ин. лит. 1955, —С.189

taraqqiyoti: musht, oy, kun, til 2) Polisemantik soʻz maʼnolaridan biri vazifadoshlik yoʻli bilan taraqqiy etib, koʻchma maʼno hosil qilishi va oʻzi qoʻllanishdan chiqib ketganligi uchun bevosita u orqali bogʻlanib turgan maʼnolar aloqasi uzilib ketishi natijasida: gap (suhbat), gap(ziyofat); suv (ichimlik), suv (kashtachilik atamasi) 3) Polisemantik soʻz maʼnolaridan birining qoʻllanilmay qolishi yoki nofaol qoʻllanuvchi maʼnoga aylanib qolishi natijasida maʼnolar bogʻliqligi uzilib, omonim vujudga keladi: boq1 (qara) –boq2 (iqtisodidan xabar ol) – boq3 (iqtisodini taʼminla); boq1 (qara) –boq3 (iqtisodini taʼminla). 4) Polisemantik soʻz maʼnolaridan birini ifodalagan obyekt farazlardan iborat boʻlib, bu faraz oʻz qimmatini yoʻqotishi natijasida: tepki. 5) Polisemantik soʻzni oʻzlashtirish jarayonida uning ayrim maʼnolari olinadi va ularning oʻzaro semantik aloqasini taʼminlab turgan leksik maʼno tushirilib, oʻzlashmaydi: rasm(surat), rasm (urf-odat). Ularning semantik aloasini taʼminlagan “taniqli qiluvchi”, “tus” maʼnosi oʻzlashmagan. 5) Nisbat shaklidagi feʼllar semantik tarqqiy etishi natijasida maʼnolar bogʻliqligi uzilib, omonim vujudga keladi. 6) Polisemantik soʻzdan yangi soʻz yasalayotganda, ularning bogʻliqligini taʼminlab turuvchi maʼnolardan birining tushib qolishi natijasida maʼnolar bogʻliqligi uzilib, omonim vujudga keladi: boshlamoq–ishda yetakchilik qilmoq; boshlamoq–poyabzalning uchi, yuzi charmini yangilamoq. Umuman olganda koʻpmaʼnoli soʻzlarning maʼnolari oʻrtasidagi bogʻlikning uzilishi natijasida omonim soʻzlar yuzaga keladi. Koʻpmaʼnoli soʻzlar taraqqiyoti omonim soʻzlarni yuzaga keltiradi. M. Mirtojdiyev xulosasiga koʻra polisemantik soʻz taraqqiyotiga koʻra omonimning tarkib topishi ot va feʼl turkumida kuzatiladi. Sifat turkumida sanoqli miqdorda uchraydi. Boshqa turkumdagi polisemantik soʻzlardan omonim yuzaga kelgan emas.¹²⁸

M.Hakimova “Polisemiya va polisemiya asosida hosil boʻlgan omonimlarni farqlashda ichki semantik bogʻliqlikning, yaʼni motivatsiyaning unutilganligiga, xiralashganligiga asoslanish kerakligini¹²⁹ taʼkidlaydi.

Koʻpmaʼnolilik va shakldoshlik hodisalari oʻrtasida ayrim oʻxshashlik va farqlar mavjud. Oʻxshashligi shundaki, koʻpmaʼnolilikda ham, shakldoshlikda ham shakli (ifoda plani) bir xil boʻlib, har ikkalasi birdan ortiq maʼno ifodalaydi. Koʻpmaʼnolilik va omonimlik uchun shakliy bir xillik umumiy boʻlsa-da, maʼnodagi bogʻliqlik nuqtayi nazaridan ular bir-biridan farqlanadi. Quyida koʻpmaʼnolilik va omonimiyaning farqlariga toʻxtalamiz.

1.Koʻpmaʼnolilik koʻp semali bir leksema; shakldoshlik koʻp semali birdan ortiq leksemdir.

2.Koʻp maʼnolilikda semalar qancha koʻp boʻlishidan qatʼiy nazar bir leksema hisoblanadi. Yaʼni bir soʻzning turli maʼnolaridir. Shakldoshlik esa qancha semasi boʻlsa, shuncha leksema hisoblanadi. Yaʼni ularni bogʻlab turgan narsa nomdagi bir xillik.

3.Agar semalar bir sememaga yaʼni bir leksik maʼno qurshoviga birlashsa, polisemiya hisoblanadi. Agar semalar ikki har xil semema, yaʼni leksik maʼno hosil qilsa, omonimiya yuzaga keladi¹³⁰.

4.Koʻp maʼnoli soʻzlar bosh(oʻz) va hosila (koʻchma) maʼnodan yuzaga kelsa, shakldosh soʻzlarning manoʼlari bosh maʼno hisoblanadi. Masalan, ovqatning tuzi, gapning tuzi; qoʻy(harakat), qoʻy(hayvon).

¹²⁸ Миртожиев М. Ўзбек тили семасиологияси. –Тошкент: “Мумтоз сўз”, 2010. 166-бет

¹²⁹ Ҳақимова М. Семасиология. – Тошкент. 2008. 58- бет

¹³⁰ Суюнов Б. Ўзбек тилида омонимларнинг юзага келиш омиллари. Филол. фан. номз. дисс. 105-бет

5. Ko'pma'noli so'zlarning ma'nolari o'rtasida bog'lanish (bog'liqlik) mavjud bo'ladi. Omonim so'zlar ma'nolari o'rtasida semantik asos mavjud emas.

6. Omonimiya turli turkum doirasida leksik ma'nolardan tarkib topishi, ularning o'zaro bog'liq bo'lmasligi, ma'nolarning alohida olingan mustaqil leksemalarga oidligi bilan boshqa hodisalardan farq qiladi. Polisemiya bir turkum doirasida leksik ma'nolardan tarkib topishi, ularning o'zaro bog'liq bo'lishi, ma'nolarning ayni so'zning o'ziga oidligi bilan boshqa hodisalardan farq qiladi.¹³¹

7. Omonim so'zlar lug'atlarda alohida-alohida sharhlanadi. Ko'pma'noli so'zlar lug'atlarda bir so'zning turli ma'nolari sifatida sharhlanadi.

8. Omonim so'zlar turli xil qo'shimchalarni qabul qiladi. Ko'pma'noli so'zlar esa bir xil qo'shimchalarni qabul qiladi: *tutni, tutdi; tuzsiz ovqat, tuzsiz gap*

Sh. Maxmaraimova polisemantik so'zlar o'z-o'zidan, yangi hosila nomlarni tug'diruvchi semantik mahsuldor so'zlar, omonimlar esa bunday xususiyatga ega emasligini ta'kidlaydi.¹³² Ko'pma'noli so'zlarda hosila ma'nolar qancha bo'lishidan qat'i nazar bosh ma'noga bevosita yoki bilvosita bog'liq bo'ladi. Chunki keyingi ma'nolar bosh ma'noning semantik taraqqiyoti natijasida yuzaga kelgan. Omonimlar esa shunchaki nomemasi bir xil bo'lgan, semantik jihatdan bir-biriga yaqin bo'lmagan leksemalardir.

Biri ikkinchisidan o'sib chiqqan omoleksemalar ayni turkumga mansub bo'lsa, bular polisemem leksemadan semalar asosida farqlab olinadi. Omoleksemalardan har biri odatda boshqa- boshqa semalar tarkibiga ega bo'ladi¹³³. Masalan, qo'r-I (ustini kul bosib turgan cho'g') bilan qo'r-II (ota-bobodan o'tib kelayotgan boylik, mol-mulk zaxirasi)

Ko'p ma'noli leksemaning semalari bir turkumga mansub bo'lsa, bunday semantik taraqqiyot natijasida ko'pincha polisemiya hosil bo'ladi. bosh-I ot. 1. Organizmning bo'yindan yuqori qismi, kalla. *Boshini qimirlatmoq* 2. Miya. *Boshi og'rimoq* 3. Aql-idrok, fikrlash qobiliyati. *Boshini aylantirmoq* 4. Rahbar, boshliq. *Davra boshi* 5. Dona. *4 bosh qo'y* 6. Bir bandga birlashtiruvchi bir qancha shingil. *Bir bosh uzum* 7. Eng yuqori qismi, uch, cho'qqi. *Tog'ning boshi* 8. Boshlanish nuqtasi. *Daryoning boshi* 9. Etikdo'zlik termini. *Etikka yangi bosh solmoq*. Bosh-II sifat. 1. Eng oldingi birinchi. *Bosh bola(farzand)* 2. Rahbarlik qiluvchi. *Bosh vrach. Bosh cho'pon*. 3. Asosiy muhim. *Bosh masala* 4. Katta. *Bosh harf*¹³⁴. Bosh I va uning ma'nolari va xuddi shu kabi bosh II va uning ma'nolari o'zaro ko'pma'noli so'zlar hisoblanadi. Chunki bosh I va uning barcha ma'nolari ot so'z turkumiga mansub, Bosh II va uning ma'nolari sifat turkumiga mansub.

Ma'lum bir leksemaning semalari boshqa-boshqa turkumga mansub bo'lsa, bunday semantik taraqqiyot natijasida omonimiya hosil bo'ladi. Ya'ni predmetni anglatuvchi semema belgini anglatsa va aksincha bo'lsa, bir leksema asosida boshqa leksema yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Yuqoridagi bosh I (ot) va bosh II(sifat) leksemalari bir-biriga nisbatan omonim hisoblanadi.

Ko'pma'nolilik gaplar o'rtasida ham yuz berishini yuqorida qayd etdik. Sintaktik polisemiya ham sintaktik omonimiyadan farq qiladi. Bu borada G. Roziqova quyidagilarni

¹³¹ Maxmaraimova Sh. Hozirgi o'zbek tili (leksikologiya) –Toshkent 2021. 209- bet.

¹³² Maxmaraimova Sh. Hozirgi o'zbek tili (leksikologiya) –Toshkent 2021. 132- bet.

¹³³ Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тили омонимларининг изоҳли. –Тошкент: “Ўқитувчи”, 1984. 10-бет

¹³⁴ Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тили омонимларининг изоҳли. –Тошкент: “Ўқитувчи”, 1984. 35-бет

ta'kidlaydi: "Sintaktik polisemiya va sintaktik omonimiya o'zaro o'xshash, shuningdek, farqli belgilarga ham ega bo'lgan ikki hodisadir. Ularning tilda mavjud bo'lishi va amal qilishi shakli va mazmun nomutanosibligini keltirib chiqaradi. Har ikki hodisa ham tejamlilik tamoyili asosida yuzaga chiqadi. Sintaktik polisemiya ham, sintaktik omonimiya ham shakldoshlik xususiyatiga ko'ra paradigmatic nomutanosiblik hosil qiluvchi hodisalar sirasiga kiradi".¹³⁵

REFERENCES

1. Миртожиев М. Ўзбек тилида полисемия. –Тошкент: "Ўқитувчи", 1975. 166-бет
2. Ҳақимова М. Семасиология. – Тошкент. 2008. 58- бет
3. Суюнов Б. Ўзбек тилида омонимларнинг юзага келиш омиллари. Филол. фан. номз. дисс. 105-бет
4. Махмараймова Ш. Hozirgi o'zbek tili (leksikologiya) –Toshkent 2021. 209- bet.
5. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тили омонимларининг изоҳли. –Тошкент: "Ўқитувчи", 1984. 10-бет
6. Розикова Г.З Ўзбек тилида синтактик полисемия. Филол. фан. номз. дисс. Фарғона 1999.79, 123-бет
7. Davidov Y. J. WORD FORMATION PATTERNS IN UZBEK LANGUAGE //International Conference on Agriculture Sciences, Environment, Urban and Rural Development. – 2021. – С. 16-21.
8. Davidov Y. J. The Phenomenon of Polysemy and Different Aspects of Conversion //European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630). – 2021. – Т. 12. – С. 245-247.
9. Davidov Y. O'ZBEK TILINING KIRILL VA LOTIN YOZUVI IMLO QOIDALARINING QIYOSI //Eurasian Journal of Academic Research. – 2022. – Т. 2. – №. 13. – С. 836-839.

¹³⁵ Розикова Г.З Ўзбек тилида синтактик полисемия. Филол. фан. номз. дисс. Фарғона 1999.79, 123-бет

ETNOGRAFIK TADQIQOTLARDA QORAQALPOQ XALQINING YORITILISHI

Sayfutdinov Feruz Ilniyoz o'g'li

Osiyo Xalqaro Universiteti "Taix va filologiya" kafedrasida tarix fani o'qituvchisi

E- mail: sferuz1011@gmail.com

Tel : +998936857755

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10408227>

Annotatsiya. Asrlar davomida qoraqalpoqlar yashash sharoiti, iqlimi va foydalanilgan materiallarning xususiyatlarini maqola ustida ishlayotganda etnograf va arxeologlarning birlamchi manba sifatida foydalanilayotgan asarlarini tahlil qilindi. Maqolada yurt bilan bog'liq urf-odat va an'analar haqida so'z boradi. Unda uying qoraqalpoq xalqi hayotidagi o'rni va ahamiyati, uning tarbiyaviy tarkibiy qismi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Qoraqalpoqlar, o'zbeklar, yurt, turkiy xalqlar, etnogenez, san'at, turar joy, kiyim-kechak, urf-odatlar, O'rta Osiyo.

ILLUMINATION OF KARAKALPAK PEOPLE IN ETHNOGRAPHIC STUDIES

Abstract. The works of ethnographers and archaeologists used as primary sources were analyzed while working on the article about the living conditions of Karakalpaks, the climate and the characteristics of the materials used. The article talks about customs and traditions related to the country. It reveals the role and importance of the house in the life of the Karakalpak people, as well as its educational component.

Key words: Karakalpaks, Uzbeks, land, Turkic peoples, ethnogenesis, art, residence, clothing, customs, Central Asia.

ОСВЕЩЕНИЕ КАРАКАЛПАКСКОГО НАРОДА В ЭТНОГРАФИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Аннотация. В ходе работы над статьей проанализированы труды этнографов и археологов, использованные в качестве первоисточников, об условиях жизни, климате и особенностях материалов, используемых каракалпаками на протяжении веков. В статье рассказывается об обычаях и традициях, связанных со страной. Раскрывается роль и значение дома в жизни каракалпакского народа, а также его воспитательная составляющая.

Ключевые слова: каракалпаки, узбеки, земля, тюркские народы, этногенез, искусство, жилище, одежда, обычаи, Средняя Азия.

S.P.Tolstov "Qadimgi O'rta Osiyodagi so'g'dlar, baqtriyaliklar, xorazmlıklar, massagetlar, saklar, usunlar, eftalitlar, turklarning tarixi bevosita ajdodlar tarixidir. Sharqning gullab-yashnagan respublikalari xalqlari, o'z timsolida O'rta Osiyo antikligining munosib avlodlari borligini amalda ko'rsatgan xalqlar hisoblangan" [1].

T.A.Jdankoning qoraqalpoqlarning etnogenezi va etnik tarixiga oid ilmiy tadqiqotida bezak va badiiy hunarmandchilik buyumlaridan biri sifatida foydalanilgan [2].

I.V.Savitskiy, A.Allamuratov, X.Esbergenovlarning qoraqalpoq xalq ijodiyotining ayrim turlari yoki umumiy masalalari qoraqalpoq xalqining shakllanish va rivojlanish yo'llari xalqning tarixiy taqdiri fonida san'at, shu jumladan, o'zaro aloqalar o'ziga xos etnik xususiyatlarni va shu bilan birga boshqa xalqlar san'ati bilan o'xshashliklarni o'zida

mujassamlashtirgan qoraqalpoqlar va qoraqalpoq badiiy hunarmandchiligining etnik qiyofasini shakllantirgan.

Qoraqalpoqlar ajdodlari madaniyatining o'g'uz-pecheneg bosqichi (IX-X asrlar) ko'plab xalqlarga xos bezakli o'tovning asosiy belgilarining shakllanishi bilan tavsiflanadi, ular ayniqsa no'g'aylardan keyingi davrda yanada rivojlangan (XVI-XVIII) qoraqalpoqlar orasida keng tarqalgan.

19-asr Xorazm davri Qoraqalpoq badiiy hunarmandchiligining rivojlanishi ko'chmanchi qiyofasi an'analarning yanada takomillashgani, turkmanlar va xorazmliklar san'ati bilan aloqalarning rivojlanishi bilan xarakterlangan.

Bu davrlarda turkmanlar, xorazm o'zbeklari va qoraqalpoqlarda qurbaqaga sig'inish bilan bog'liq qadimiy e'tiqod izlari saqlanib qolgan bezak yoki buyumlarning mavjudligi qayd etilgan.

O'rta Osiyoning chorvador qabilalari orasida o'z uyi shaxsiy ko'chish uchun oson ko'chma yig'iladigan uy-joyga ega bo'lish zarurati tufayli paydo bo'lgan. Vaqt o'tishi bilan u yog'och doira shaklidagi shangarak shaklidagi tutun teshigini topdi va o'rtada shpal ko'rinishida yorug'lik yarim sharining ko'rinishini berdi. Shunday qilib, dumaloq devorli va tepasi gumbazli uyning dizayni barcha turk-mo'g'ul xalqlari orasida o'rnatildi, chunki ko'chmanchilarning ko'p avlodlarining hayotiy tajribasi aerodinamik fazilatlarining eng maqbulligini, tashishning nisbatan qulayligini, qismlar va qismlarning barqarorligi, yig'ish va demontaj qilish qulayligi yurt qo'y junidan kigiz bilan qoplangan.

Qoraqalpoqlar O'zbekistonning Fergana, Xorazm, Buxoro viloyatlarida, Turkmaniston va Qozog'istonda hamda qisman Afg'oniston hududlarida yashaydilar.

O'zbekiston hududlari eng qadimgi davrlardan boshlab jahon sivilizatsiyasining o'choqlaridan biri ekanligiga hech qanday shubha qolmadi. Nafaqat O'zbekiston, balki, butun O'rta Osiyo hududlarida olib borilayotgan keng miqyosdagi tadqiqot ishlarining natijalari ham vatanimizning jahon sivilizatsiyasida tutgan yuqori o'rnini yana bir bor tasdiqlaydi[3].

O'rta Osiyo sivilizatsiyasi turli hududlarda turli davrlarda paydo bo'ldi va rivojlandi. Ilk paleolit davrining oxirlarida yashagan odamlarning manzilgohlari Qoraqalpog'istonning Ustyurt tekisligidagi Borsakelmas degan yerdan ham topib o'rganilgan. Mezolit davri qabilalari asosan ovchilik va termachilik xo'jaligi yuritganlar. Bu davrning oxirlariga kelib dastlabki uy chorvachiligi yoki hayvonlarni xonakilashtirish boshlanadi.

Qoraqalpog'istonda mezolit davri makonlari Orol dengizi atrofidagi Ustyurt balandligida va Qizilqum cho'lida bor.

Ustyurtdagi mezolit makonlari mil.avv. 2 ming yilliklarga Qizilqum cho'lidan topilgan mezolit davri yodgorliklari mezolitning so'nggi bosqichlariga va o'rta tosh davridan yangi tosh davriga (neolitga) o'tish davriga tegishli bo'lgan. Neolit davriga kelib qadimgi qabilalar hayotida katta-katta o'zgarishlar sodir bo'ladi.

Bu davr odamlari baliqchilik va ovchilik yoki dehqonchilik va chorvachilik hamda qisman hunarmandchilik bilan shug'ullanganlar. Eng katta yutuqlardan biri kulolchilikning paydo bo'lishidir. Shuningdek, bu davrga kelib to'kimachilik va qayiqsozlik ham paydo bo'ladi.

Qozoqlarning jaloyir qabilasi o'z birlashmasiga 13 ta urug'ni birlashtiradi, ularning har biri tarkibiga o'z o'rnida ko'plab urug'lar, bo'linmalar kiradi (ya'ni, ular ham o'z o'rnida

mayda urug` va bo`linmalarga bo`linadi). XIII asr davomida jaloyirlarning katta bir guruhi Ozarbayjon va Iroqqa ko`chib, o`z davlatlarini barpo etadi. Bir qancha tarixiy manbalarning guvohlik berishicha (misol uchun o`zbek urug`larining nomlari keltirilgan Axsikenti ro`yxatida) jaloyir qabilasi oqsoqollari ming, yuz, qirq qabilalari oqsoqollari bilan bir qatorda XVI - XVII asrlarda mamlakat siyosiy hayotida juda katta o`rin tutgan. [4].

Ma`lumki, XIV asrda ko`chmanchi turk - mug`ul qabilalari Movarounnahrning o`ziga ko`chib kela boshladi, ya`ni uning madaniylashgan (shaharlashgan) vohalariga ko`chib kela boshlaydi. V.V. Bartoldning ta`kidlashicha aynan XIV asrda bu yerda oldingilaridan farq qiluvchi ulus tizimi vujudga keladi. Uluslar endi xon avlodi vakillariga emas, balkim davlatning harbiy kuchini tashkil etuvchi asosiy turk - mug`ul qabilalariga tarqatilgan. Chingizxon tomonidan o`g`li Chig`atoyga ulus ajratilganda to`rt ming kishidan iborat to`b (asl) mo`g`ul qo`shinini berganligi va ularning uluslari joylashgan joylar ma`lum. Ibn Arabshohga binoan, Chig`atoy ulusidagi asosiy urug`lar to`rtta bo`lgan: Orlot, Jaloyir, Qavchin, Barlos. Shunday qilib, jaloyirlar ulusi Sirdaryo havzasida joylashgan bo`lib, asosiy shahri Xo`jand bo`lgan. Barloslar ulusi Qashqadaryo vohasida joylashgan bo`lib, asosiy shahri Shahrisabz bo`lgan.

Qavchinlar ulusi – Saroykamar hududida (tumanida) Panjning o`ng qirg`og`ida, orlotlar ulusi bo`lsa Amudaryoning chap qirg`og`i Balx hududlarida hamda Termiz hududlarida bo`lgan. Rashiddin va Abulg`ozi Bahodirxonning yozishlaricha, jaloyirlarning ilk ajdodlar Mo`g`ulistonning Onon daryosi havzalarida yashaganlar. XIII asrning birinchi choragida ularning bir qismi Ili daryosi havzasiga kelib o`rnashadi. Shu asrning 60-yillarida esa ulardan ming oila Movarounnahrda kirib kelgan. Rashiddin jaloyirlarni turkiylashgan mo`g`ul deydi.

A. Yu. Yakubovskiy esa “O`zbekiston xalqlari tarixi” kitobining birinchi nashriga yozgan so`z boshida xuddi shu fikrni takrorlaydi. Tahririyatning izohida esa “Barloslar va jaloyirlarning kelib chiqishi hali fanda o`z isbotini topgani yo`q” deyiladi.

A. Yu. Yakubovskiy bunda balkim Rashiddinning “Barloslar mo`g`ullarga borib taqaladi” degan satrlariga tayanib shunday fikr bildirgan bo`lsa ajabmas. Hozirgi kunda Yu. A. Zuyevning izlanishlari sharofati bilan jaloyirlar kelib chiqishlariga ko`ra haqiqatdan ham mo`g`ullarga emas, balkim turkiylarga borib taqalishi isbotlangan. Jaloyirlar, agar ko`pgina tarixchi olimlarning tadqiqotlari natijalariga murojaat qiladigan bo`lsak, ularning tarkibida quriqin (bo`ri) , tulangit, turi (bo`ri) etnonimlarini tilga olinadi. Yuqorida nomi zikr qilingan qabila nomarining barchasi kelib chiqishiga ko`ra qadimgi turkiy xalq – qabilalarga borib taqaladi. Ushbu qabilalar ilk o`rta asrlarda vujudga kelgan Buyuk Turk hoqonligi, Turgesh hoqonligi, keyinchalik esa “Hoqon o`lkasi” nomini olgan Qarluqlar davlati yoki Qoraxoniylar davlatining siyosiy hayotida faol ishtirok etgan. Va ayniqsa, bo`ri totemi ko`proq qadimgi turkiy xalqlarga borib taqalishi fanda isbotlangan. Bundan kelib chiqadiki, jaloyirlar ham etnik kelib chiqishiga ko`ra qadimgi turkiy xalqlardan biridir.

V. V. Bartold va I. P. Petrushevskiyalar jaloyirlar mo`g`ul tilli xalq bo`lgan, deydilar. Tilshunos olim S. A. Omonjonov esa Rashiddinga suyanib, jaloyir qabilasi tarkibida tarkibida quriqin (bo`ri) , tulangit urug`lari bo`lganligini qayd qiladi. K. Shoniyozov: quriqin, yoqut va yenisey – qirg`izlarning (xakaslar) ilk ajdodlari, turkiy xalqlar edilar, deydi. Jaloyirlar XIII asrning 60 – yillarida Angren vohasiga kelib o`rnashganlarida turkiyda so`zlashar edilar. Amir Temurning nabirasi Jahongir qo`shini tarkibida jaloyirlar boshlig`i Bahromning o`g`li Odilshoh

mulozim sifatida (harbiy qo`shin boshlig`i) xizmat qilgan. Ammo u xiyonat yo`liga o`tib, Saribug`a qipchoq bilan birga Amir Temurning Xorazm yurishlari chog`ida Samarqandga yurish qiladi. Temuriyzoda Jahongir ularni Karmana yaqinida uchratib, qaqshatqich zarba bergach, jaloyirlar va qipchoqlar Dasht i- Qipchoqqa qochib jon saqlaydilar. Amir Temur esa Movarounnahrda jaloyirlar ulusini tarqatib yuboradi. Boshliqlari xiyonatidan norozi bo`lgan bir qism jaloyirlar Angren vohasida qolib, Amir Temurga sidqidildan xizmat etishda davom etadilar.

Movarounnahr qo`shni hududlarga ayrim etnik guruhlar XIII asrning ikkinchi yarmidan boshlab kela boshlaydilar. Bu davrda jaloyir, barlos, qavchin va arlat etnik guruhlar birinchilardan bo`lib kelganlar (V. V. Bartold "Istoriya Turkestana" soch. T - II, ch. 1, M. 1963. S. 109 – 102). Chingizxonning o`g`li Chig`atoy aka - ukalari qatori (Tuludan tashqari) otasidan 4 ming kishilik harbiy qismni meros qilib olgan edi. Chig`atoyga berilgan qo`shin shu (jaloyir, barlos, qavchin, arlat) etnik guruhlaridan tashkil topgan. Tilga olingan har bir etnik guruhlarda mingtadan kishi bo`lib, mingboshilari bilan birga Chig`atoy davrida oilalari va urug`doshlari bilan Ili daryosining chap sohillarida, Yettisuv va Sharqiy Turkistonning g`arbiy hududlarida joylashgan edilar. Jaloyirlar Angren havzasiga va Xo`jand atroflariga kelib o`rnashadilar (XIV asrning o`rtalarida jaloyir qabilasining bir guruhi Eronning shimoliy hududlariga borib o`rnashib, bu yerda Jaloyirlar sulolasini (1356 - 1411 – y) tashkil etganlar). Abulg`oziy ("Shajarayi turk" Toshkent. 1992, 42 - 43 - betlar) ma`lumotlaridan aniqlanishicha jaloyirlarning ilk ajdodlari Onon daryosi havzalarida yashaganlar.

XIII asrning birinchi choraklarida bularning bir qismi Ili daryosi havzasiga kelib o`rnashadilar. Shu asrning 60 - yillari ularning ayrim guruhlar yuqorida aytilganidek, Angren vohasiga kelib joylashgan. Rashididdin jaloyirlarni mo`ng`ul deb ataluvchi turk qabilalari qatorida tilga olgan. Muarrixning aytganlariga asoslanadigan bo`lsak, jaloyirlar – qadimda turkiy qabilalardan bo`lib, keyin mo`ng`ul tilini qabul qilganlar, degan fikrga kelishimiz mumkin. Ammo yirik olimlar V. V. Bartold va I. P. Petrushevskiyalar jaloyirlarni mo`ng`ul tilli xalq bo`lgan deyidilar. Tilshunos olim S. A. Amanjulov qator dalillar asosida jaloyirlarning asosiy negizi turklar degan xulosaga kelgan. Darhaqiqat, muallifning aytganlarida jon bor. Rashididdin jaloyir qabilasining tarkibida quriqin (bo`ri) , tulanit, turi (bo`ri) etnonimlarini tilga oladi.

Markaziy Osiyoda yashovchi jaloyirlar keyinchalik o`zbek, qozoq, qoraqalpoq va qirg`iz xalqlari tarkibiga kirganlar. XX asrning boshlarida Qozog`iston asosan Yettisuv viloyatining Kapal va Verniy uyezdlarida, Sirdaryo viloyatining Avliyoota uyezdida yashagan. Qozoqlar tarkibidagi jaloyirlar yirik urug`larga bo`lingan:

- sirmanak (sirmonoq)
- ariktinim (oriqtinim)
- baychigir (boychegir)
- qaychili - siirshi (sigirchi)
- balgali (bolg`ali)
- kuchuk, qorachapan, andas, qalps, mirza
- oraqti (o`roqli)
- oqbiyum (oqbo`yim)

Qirg`izlar tarkibida jaloyirlarning kuchuk, ming`itay, supatay urug`lari bo`lgan. 1920 va 1926 - yillarda aholi ro`yxatida O`zbekistonda yashovchi jaloyirlarning soni 25 ming kishiga yaqin ekanligi aniqlangan. Ular Toshkent, Buxoro vohasida, Nurota tog` etaklarida, Jizax, Kattaqo`rg`on, Karmana (hozirgi Navoiy), Qorako`l tumanlarida va Xorazm (Chimboy) da yashaganlar. O`zbeklar tarkibida jaloyirlarning ikkita yirik qaychili va bolg`ali urug`lari hamda bir qancha kichik urug` bo`linmalari bo`lgan (qarg`ali, boshqird, qaroabdual, qorako`li, qorachopon, chuvuldoq, jastaban va boshqalar). XX asr boshlariga kelib O`zbekistonda yashovchi jaloyirlar o`z urug` va qabila xususiyatlarini yo`qotgan edilar (o`zbeklarga aralashib ketganlar). Jaloyirlar o`tmishda chorvachilik bilan shug`ullangan. Ammo XIX asr oxiri va XX asrning birinchi o`n yilligida ularning asosiy mashg`uloti dehqonchilik bo`lgan.

Xulosa o`rnida shuni ta`kidlashimiz mumkin - ki, jaloyir qabilasi alohida urug' bo`linmasi sifatida qardosh o'zbek, qozoq, qirg'iz, turkman, uyg'ur, mo'ng'ul, tatar, boshqird va hokazo xalqlar tarkibiga singib ketgan. Hattoki ularning etnik urug' nomlari ham bir xil. Misol uchun, sirmanak (sirmonoq), ariktinim (oriqtinim), baychigir (boychegir), qaychili, siirshi (sigirchi), balgali (bolg'ali), kuchuk, qorachapan, andas, qalps, mirza, oraqti (o'roqli), oqbiyum (oqbo'yim), va boshqa urug' nomlari Markaziy osiyoning barcha qardosh xalqlari tarkibiga kiruvchi jaloyir qabilasi urug' tarkibiy qismiga kiradi, va ularning etnik tarkibi o'zaro mos tushadi. Bundan xulosa qilish mumkinki, Markaziy Osiyo xalqlari o'zaro qon-qarindosh, qardosh xalqlardir. Ularni yagona tarix, turmush, hudud va umumiy ajdodlar birlashtiradi.

REFERENCES

1. Асқаров А., Ўзбек халқининг этногенези ва этник тарихи - Т.: Университет, 2007. - Б. 254-255.
2. Ахмедов Б.А. Государство кочевых узбеков -М.:Наука, 1965 - С.79.
3. Исмоилов У.Қ. (2020). Подшо Россиясининг Туркистонда олиб борган кўчирувчилик сиёсати. Буюк Ипак йўлида умуминсоний ва миллий қадриятлар: тил, таълим ва маданият. 296-298
4. Ulug'bek Quchqorovich Ismoilov.(2020). O'zbekistondagi demokratik islohotlar va xalqimizning diniy bag'rikengligi. O'tmishga nazar.10(3). 11-18
5. Тошев, Солежон Аҳматжонович. (2020). ТУРКИЯДА МАРКАЗИЙ ОСИЁ ТАРИХИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ. Science and Education, 1(7), 625-631
6. Тошев, Солежон Аҳматжонович.(2020). Ўзбекистон совет мустамлакачилик даври тарихининг Туркияда ўрганилиши. Ўтмишга назар.2(2-махсус сон). 347- 353
7. Abdurakhmanova, J. N. (2020). The policy of tolerance in Uzbekistan (in the case of Greeks). International Journal on Integrated Education, 2(5), 212.
8. Жуммагул Номозовна Абдурахманова, Саодат Абдурашидовна Тоштемирова.(2020). Инновацион технологиялар ва ахборот маданиятини шакллантириш педагогиканинг долзарб масалаларидан бири. Science and Education.1(7). 436-442
9. G'afforov, Y., Nafasov, A., & Nafasova, Z. (2020). From the History of the Beginning of the "Great Game". Journal of Critical Reviews, 7(11), 2798-2802.
10. Javlonbek Rayimnazarovich Begaliyev. (2020). XIVA XONLIGI TARIXSHUNOSLIGI. Science and Education. 1 (6), 153-160.

11. Ilniyoz o'g'li, S. F. (2023). XIX ASRDA XONLIKLARNING O 'ZARO SAVDO MUNOSABATLARI. *JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING*, 2 (8), 111–114.
12. Sayfutdinov Feruz Ilniyazovich. (2023). USING GIS SOFTWARE AND THE IMPORTANCE OF DIGITAL HISTORY IN THE STUDY OF HISTORY . *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 31–33. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue10-06>
13. Sayfutdinov, F. (2023). THE IMPORTANCE OF DIGITAL TECHNOLOGY IN TEACHING HISTORY. *Modern Science and Research*, 2(10), 719–723. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24678>
14. Sayfutdinov Feruz Ilniyoz o'g'li. (2023). XIX ASRDA XONLIKLARNING O'ZARO SAVDO MUNOSABATLARI. *JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING*, 2(8), 111–114. Retrieved from <https://jsrt.innovascience.uz/index.php/jsrt/article/view/284>
15. Sayfutdinov, F. (2023). ANALYSIS OF DATA ON LAND OWNERSHIP AND LIVESTOCK FARMING OF KARAKALPAKS. *Modern Science and Research*, 2(10), 650–657. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25727>
16. Sayfutdinov Feruz Ilniyozovich. (2023). LAND OWNERSHIP RELATIONS BASED ON THE NATIONAL ECONOMY OF KARAKALPAK. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(11), 20–27. <https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue11-04>
17. Muxamedovna, G. M. (2023). INNOVATSION TALIM-BUYUK KELAJAK POYDEVORI. *World scientific research journal*, 17(1), 74-76.
18. Muxamedovna, G. M. (2023). UCHINCHI RENESANS DAVRIDA AJDODLARIMIZ MEROSINI ORGANISH ORQALI INTEGRATSION TA'LIMNI YANADA TAKOMILLASHTIRISH TAMOYILLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 22(1), 35-38.
19. Muxamedovna, G. M. (2023). KREATIV YONDASHUV ASOSIDA DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH MEKANIZMLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 21(3), 12-14.
20. Gadayeva, . M. . (2023). THE UNIQUE SIGNIFICANCE OF MASTERING SOCIAL SCIENCES DURING THE DEVELOPMENT OF THE NEW UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(10), 459–464. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25292>
21. Bobojonova, D. . (2023). ANALYSIS OF IDIOMS THAT PRESERVE BOTH FORM AND CONTENT IN MAHMUD KASHGARI'S "DEVONU LUG'OTIT TURK". *Modern Science and Research*, 2(9), 64–67. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23909>
22. More Citation Formats
23. Bobojonova, D. (2023). MAHMOUD QOSHGARI'S "DEVONU LEXICOTIT TURK" AND ITS PLACE IN LINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 2(10), 538–540. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24506>

24. Oxunjonovna, B. D. (2022). O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA LISSONIY INTERFERENSIYANING KO'RINISHLARI. *PEDAGOGS jurnali*, 14(1), 22-25.
25. Okhunjonovna, B. D. (2023). Comparative Analysis of Proverbs in "Devonu Lug`Otit Turk" and Currently Available. *European Journal of Higher Education and Academic Advancement*, 1(2), 194–198. Retrieved from <http://e-science.net/index.php/EJHEAA/article/view/139>
26. Bobojonova, D. (2023). THE ROLE OF MAHMUD KASHGARI'S WORK "DEVONU LUG`OTIT TURK" IN THE DEVELOPMENT OF THE UZBEK LANGUAGE. *Modern Science and Research*, 2(4), 568–5672. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19394>
27. Bobojonova, D. (2023). THE IMPORTANCE OF UZBEK FOLK PROVERBS. *Modern Science and Research*, 2(10), 670–675. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25751>
28. Oxunjonovna, B. D. (2023). MAHMUD QOSHG'ARIYNING “DEVONU LUGOTIT TURK” DAGI SHAKLINI HAM, MAZMUNINI HAM SAQLAGAN IDIOMALAR TAHLILI.
29. Bobohusenov, A. (2023). BUXORO VOHASINING ANTIK DAVRI YODGORLIKLARI. *SCHOLAR*, 1(28), 298-302.
30. Akmal, B. (2023). QADIMGI BAQTRIYA MADANIYATI VA YODGORLIKLARI TIPOLOGIYASI. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(7), 100-102.
31. Akmal, B. (2023). BUXORO VOHASI QOYATOSH SURATLARINING DAVRIY TASNIFI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 29(1), 142-146.
32. Bobohusenov, A. (2023). QADIMGI VARAXSHA DEVORIY GANCH VA LOY BEZAKLARI. *SCHOLAR*, 1(28), 303-308.
33. Akmal, B., & Ismat, N. (2023). BAQTRIYANING BRONZA DAVRI ARXEOLOGIYA YODGORLIKLARINING JOYLASHUVI VA MODDIY MADANIYATI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 73-80.
34. Bobohusenov Akmal. (2023). BUXORO VOHSINING ANTIK DAVRI SHISHA BUYUMLARI. *TADQIQOTLAR*, 25(2), 208–211. Retrieved from <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/307>
35. Bobohusenov Akmal Ashurovich. (2023). THE MATERIAL CULTURE OF THE TOMBS OF THE ANCIENT AND EARLY MEDIEVAL PERIOD. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 24–29. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue11-06>
36. Toshpulatova Shakhnoza Shuhratovna. (2023). ETYMOLOGY OF TAJIK MARRIAGE CEREMONY. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 17–23. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue11-05>
37. Toshpo'latova, S. (2023). ETHNOLOGICAL ANALYSIS OF CALENDRIAL CALCULATION AND LENGTH MEASUREMENTS OF KHUF VALLEY TAJIKS IN THE RESEARCHES OF MS ANDREYEV. *Modern Science and Research*, 2(10), 291-299.

38. Toshpo'latova, S. S. (2023). TOJIKLAR MILLIY KIYIM-KECHAKLARI VA "BESHMORAK" MAROSIMINING ETNOLOGIK TAHLILI. *SCHOLAR*, 1(28), 395-401.
39. Toshpo'latova, S. (2023). A STUDY OF THE WEDDING CEREMONY OF THE TAJIKS OF AFGHANISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 84-89.
40. Toshpo'latova, S., & Ashurova, G. (2023). THE HISTORY AND DESCRIPTION OF THE WORK OF MS ANDREYEV-" ARK BUKHARI". *Modern Science and Research*, 2(9), 404-409.
41. Toshpo'latova, S. S., & Naimov, I. N. (2023). MS ANDREYEV-O'RTA OSIYO XALQLARI ETNOGRAFIYASINING YIRIK OLIMI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 1214-1222.
42. Naimov, I., & Toshpo'latova, S. (2023). MARRIAGE CEREMONY OF TAJIKS IN THE WORK OF MIKHAIL STEPANOVICH ANDREYEV "TADJIKI DOLINI KHUF". *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 3(1), 12-16.
43. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOYIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.
44. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.
45. Shokir o'gli, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 554-559.
46. Shokir O'g'li, S. U. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25-30.
47. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN RAISING A SPIRITUALLY MATURE GENERATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 488-493.
48. Sadullayev, U. (2023). O'zbekistonda xotin-qizlarga berilayotgan e'tibor: mahalla boshqaruvida xotin-qizlarning roli. In *Oriental Conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 551-556). OOO «SupportScience».
49. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN THE SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY. *Modern Science and Research*, 2(10), 755-757.
50. Shokir o'gli, U. S. (2023). MILLIY QADRIYATLARIMIZ ASROVCHISI. *Journal of new century innovations*, 35(1), 79-80.
51. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF WOMEN IN NEIGHBORHOOD MANAGEMENT IN UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 132-135.
52. Rahmonova, S. (2023). DYNAMICS AND MAIN DIRECTIONS OF SPIRITUAL AND CULTURAL REFORMS IMPLEMENTED IN UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(10), 850-854
53. Shuhrat kizi, R. S. . (2023). The Development of Spiritual and Cultural Reforms in the Development Strategy of New Uzbekistan. *International Journal of Culture and Modernity*, 32, 61-66.
54. kizi, R. S. S. . (2023). METHODS OF USING THE NATIONAL IDEA AND SPIRITUAL VALUES IN THE FIGHT AGAINST "POPULAR CULTURE". *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 2(11), 108-112. Retrieved from <https://jeev.innovascience.uz/index.php/jeev/article/view/252>

TEXNIK TIZIMLARDA QO'LLANILADIGAN AXBOROT TEXNOLOGIYALARI

Xoshimova Maftunabonu

Andijon mashinasozlik instituti intellektual boshqaruv va kompyuter tizimlari fakulteti stajyor o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10408235>

Annotatsiya. Ushbu maqolada texnik tizimlarda qo'llaniladigan axborot texnologiyalari va ishda axborot tizimlarining ayrim xususiyatlari yoritilgan. Axborot tizimlari va axborot texnologiyalari tushunchalari va bu ikki tushunchaning farqli xususiyatlari keltirilgan. Shuningdek, axborot tizimida sodir bo'ladigan jarayonlarning tavsifi berilgan.

Kalit so'zlar: axborotni qayta ishlash va to'plash, axborot texnologiyalari, axborot tizimlari, axborot tizimi modeli, ma'lumotlar bazasi, ta'lim muassasa.

INFORMATION TECHNOLOGIES USED IN TECHNICAL SYSTEMS

Abstract. This article describes information technologies used in technical systems and some features of information systems at work.

Concepts of information systems and information technologies and different features of these two concepts are presented. Also, a description of the processes taking place in the information system is given.

Key words: information processing and collection, information technologies, information systems, information system model, database, educational institution.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В ТЕХНИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ

Аннотация. В статье описаны информационные технологии, используемые в технических системах, и некоторые особенности информационных систем в работе.

Представлены понятия информационных систем и информационных технологий и различные особенности этих двух понятий. Также дано описание процессов, происходящих в информационной системе.

Ключевые слова: обработка и сбор информации, информационные технологии, информационные системы, модель информационной системы, база данных, образовательное учреждение.

Ma'lumki, axborot texnologiyalari inson faoliyatning barcha sohalarida qo'llanilib kelinmoqda. Kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi fan, madaniyat, ta'lim, ishlab chiqarish, boshqaruv kabi sohalariga kirib boradigan jadal rivojlanayotgan integratsiya jarayonlari bilan bog'liq bo'lgan global axborotlashtirish muammosiga yondashish imkonini berdi. Jamiyatni axborotlashtirish global ijtimoiy jarayon hisoblanadi. Uning o'ziga xosligi shundaki, ijtimoiy ishlab chiqarish sohasidagi faoliyatda zamonaviy mikroprotssessor va kompyuter vositalari asosida amalga oshiriladigan axborotni yig'ish, to'plash, qayta ishlash, saqlash, uzatish, foydalanish, ishlab chiqarish, shuningdek, axborotlarni almashishning turli vositalari qo'llash bilan xarakterlanadi.

Har qanday tashkilotda shuningdek, ta'lim muassasalar faoliyatida hujjatlar bilan ish yuritish va almashish bilan bog'liq katta hajmdagi ma'lumotlar to'planiladi va saqlaniladi. Bunday ma'lumotlarni saqlash va qayta ishlash jarayoni murakkab masala hisoblanadi

Hozirgi kunda barcha tashkilot va ta'lim muassasalarida axborotni elektron shaklda saqlash va qayta ishlash amalga oshirilmoqda. Axborotni qayta ishlash va to'plash jarayonini avtomatlashtirish uchun axborot tizimlari yaratiladi, bu esa ma'lumotlarni qidirish va uni qayta ishlashni sezilarli darajada osonlashishga olib keladi.

Texnik tizimlarda qollaniladigan axborot texnologiyalari bir nechta turli sohalarda ishlatiladi. Bazisida kompyuterlar, telefonlar, serverlar, tarmoq qurilmalari, internet va boshqa qurilmalar bilan bog'liqdir. Axborot texnologiyalari quyidagi kategoriyalarda qollaniladi:

Operatsion tizimlar: Operatsion tizimlar kompyuter va boshqa qurilmalar uchun asosiy tizim muhitidir. Misol uchun, Windows, Mac OS, Linux, iOS va Android.

Tarmoq tizimlari: Tarmoq texnologiyalari, ma'lumotlarni almashish, ulashish va saqlashni ta'minlaydigan biror tarmoqning ishlashini tashkil etadi. Bu tizimlar IP-protokollar va tarmoq vositalari ustida ishlaydigan tarmoqni o'z ichiga oladi.

Ma'lumotlar bazalari: Ma'lumotlar bazalari, ma'lumotlarni yig'ish, saqlash va bajarishni tashkil etadi. Bunday tajribatlar Microsoft SQL Server, Oracle, MySQL va MongoDB kabi platformalar orqali amalga oshirilishi mumkin.

Masshtablashuv: Qollaniladigan axborot texnologiyalarining masshtablashtirish talablari uchun, keng tarqalgan tarmoq tizimlari, serverlar va kontertga olinadigan bulut va virtualizatsiyadan foydalaniladi.

Yazilimlar: Yazilimlar, kompyuterlarning boshqaruv systemalari, dasturlash tillari, ilovalar va tizimlar kabi narsalarning ishga tushirilishi uchun ishlatiladi. Muhim dasturlash tillar Java, C++, Python, Ruby, JavaScript kabi bo'lib, ulardan foydalaniladi.

Xavfsizlik: Axborot texnologiyalari hamda tizimlar, endi boshqaruv qurilmalari va tarmoq tizimlarida ma'lumotlarni himoyalash uchun xavfsizlik vositalarini o'z ichiga oladi. Bu tizimlar parolingizni himoya qilish, murojaatlar uzatish, dam olish va sistemani hujum va nusxalardan qayta tiklamoq qabil bo'lishi mumkin.

Bu faqat bir nechta joriy axborot texnologiyalaridir. Boshqa texnik tizimlar va axborot texnologiyalari ham mavjud bo'lib, ulardan foydalanishga qo'shimcha talablar va zarurliklar bo'ladi. Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari to'g'risida gap ketganda, material sifati ham, mahsulot sifatida ham axborot ishtirok etadi. Biroq bu ob'ekt, jarayon yoki hodisa to'g'risidagi sifat jihatidan yangi ma'lumot bo'ladi. Texnologiya xodimning axborot bilan ishlash usuli va uslubi hamda texnik vositalar orqali namoyon bo'ladi.

Axborot texnologiyasi – ob'ektning (axborot mahsulotining) holati, jarayon yoki voqeaning yangi xususiyati to'g'risida axborot olish uchun ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash va uzatish vositalari va usullari majmuidan foydalaniladigan jarayondir.

Moddiy ishlab chiqarish texnologiyasining maqsadi – inson yoki tizimning ehtiyojini qondiruvchi mahsulot ishlab chiqarish sanaladi.

Axborot texnologiyasining maqsadi esa – axborot ishlab chiqarish bo'lib, uni tahlil etish va uning asosida biror bir harakatga qo'l urish uchun tegishli qaror qabul qilish.

Axborotlarni yig'ish, uzatish, to'plash, saqlash, taqdim etish va foydalanish uslublari va usullari tizimi axborot texnologiyasi deb yuritiladi. Axborot texnologiyasi avtomatlashgan va an'anaviy (qog'oz) ko'rinishija amalga oshiriladi. Avtomatlashtirish hajmi va texnik vositalardan foydalanish turi aniq bir texnologiyaning mohiyatiga bog'liq.

Axborot texnologiyasining asosiy elementlari.

ZAT ning asosiy elementlari quyidagicha:

- ma'lum bir vaqt davomida axborotni kiritish va qayta o'zgartirish;
- tasvirni kiritish va unga ishlov berish;
- signal axboroti paydo bo'lgan yerda uni qayta ishlash;
- og'zaki axborotni qayta ishlash;
- foydalanuvchining ShK bilan faol muloqoti;
- turli axborot tizimlarida mashinali modellashtirish;

-axborot almashuvining tarmoq texnologiyasi (dialog yuritish, video va telekommunikatsiya, elektron pochta, videoteka.);

- taqsimlangan tarmoq tizimlarida ma'lumotlarni multiprotsessor asosida qayta ishlash;
- mahalliy, mintaqaviy va xalqaro tarmoqlar bo'yicha axborotni tezkor tarqatish.

Axborot texnologiyasining bazaviy texnologiyasi bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

- a) texnik ta'minot texnologiyasi;
- b) telekommunikatsiya texnologiyasi;
- v) dasturiy ta'minot texnologiyasi.

Axborot ustida kerakli amallarni bajarish borasida tashkil qilingan jarayon axborot texnologiyasi deb ataladi. Axborot texnologiyasi – axborotni to'plash, saqlash, izlash, unga ishlov berish va uni tarqatish uchun foydalaniladigan jami uslublar, qurilmalar, usullar va jarayonlar.

Axborot tizimlariga nisbatan qo'llanilganda aksariyat hollarda texnik vositalar va dasturlar to'plami nazarda tutiladi. Kompyuterning faqat apparat qismini tizim deb atash mumkin. Muayyan amaliy vazifalarni bajarish uchun hujjatlarni yuritish va hisob-kitoblarni boshqarish jarayonlari bilan to'ldirilgan ko'plab dasturlarni ham tizim deb hisoblash mumkin.

Axborot texnologiyasi axborotni uzatish, qayta ishlash yoki saqlash kabi vositalari, usullari majmuasi tushuniladi. Axborot tizimi - bu dasturiy ta'minotga yo'naltirilgan ma'lumotlarning birlashtirilgan va hamkorlikdagi to'plami individual, guruh, tashkilot yoki ijtimoiy maqsadlarni qo'llab-quvvatlovchi texnologiyalar. Boshqacha qilib aytganda, Axborot tizimlari ma'lumotlarni almashinish, qayta ishlash, saqlash va tarqatish uchun Axborot texnologiyalarini qo'llaydi.

Xuddi shunday boshqa axborot texnologiyalari ma'lumotlar bazasi, tarmoqlar va dasturlash tillari kabi tashkiliy tizimlar yaratishda foydalaniladi

Demak, biror Axborot tizimini yaratishda biz Axborot texnologiyalar asosida yaratar ekanmiz va bu ikki tushuncha bir biriga bog'liq bo'lgan tushunchalar ya'ni biri ikkinchisini to'ldirar ekan.

REFERENCES

1. S.S. Qosimov Axborot texnologiyalari: Oliy o'quv yurtlari uchun darslik.
2. M. Aripov. Axborot texnologiyalari. O'quv qo'llanma.
3. M.R. Musayeva va b. Microsoft Office 2007 da qadam va qadam (Microsoft Access, Microsoft Excel)

AKUSHERLIK PERITONITI

Rajabova Dildora

Osiyo xalqaro instituti, klinik fanlar kafedrasida anatomiya fan o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10408241>

Annotatsiya. Chilla davri yiringli septik kasalliklari ichida eng xavfli bo'lib hisoblanadi. Bu kasallikning oldini olishga qaratilgan profilaktik muolajalarni o'z vaqtida o'tqazish onalar o'limining kamayishiga olib keladi. Respublikamizda tug'ish yoshidagi ayollar orasida ekstragenital va genital kasalliklarning ko'p uchrashi homiladorlik davrida immun tizimning susayishi, infeksiyon agentlarga nisbatan organizmning himoya kuchlarining pasayishiga olib keladi. Buning natijasida chilla davrida EGK fonida yiringli kasalliklarning kelib chiqishi kuzatiladi, kasallikni kechikib aniqlash va davolash onalar o'limiga sabab bo'ladi.

Kalit so'zlar: peritonit, jarrohlik, tug'ruq, yo'ldosh, patologiya, bachadon, platsenta, abort, chilla, homila, barvaqt.

OBSTETRIC PERITONITIS

Abstract. Chilla period is considered the most dangerous among purulent septic diseases. Preventive procedures aimed at preventing this disease will lead to a decrease in maternal mortality. The high occurrence of extragenital and genital diseases among women of childbearing age in our republic leads to a weakening of the immune system during pregnancy, a decrease in the body's defenses against infectious agents. As a result, the occurrence of purulent diseases is observed during the cold period against the background of EGK, late detection and treatment of the disease causes the death of mothers.

Key words: peritonitis, surgery, childbirth, placenta, pathology, uterus, placenta, abortion, chill, fetus, premature.

АКУШЕРСКИЙ ПЕРИТОНИТ

Аннотация. Ознобный период считается самым опасным среди гнойно-септических заболеваний. Профилактические мероприятия, направленные на предотвращение этого заболевания, приведут к снижению материнской смертности. Высокая заболеваемость экстрагенитальными и генитальными заболеваниями среди женщин детородного возраста в нашей республике приводит к ослаблению иммунной системы во время беременности, снижению защитных сил организма против инфекционных агентов. В результате в холодный период на фоне ЭГК наблюдаются возникновение гнойных заболеваний, несвоевременное выявление и лечение заболевания приводит к гибели матерей.

Ключевые слова: перитонит, хирургическое вмешательство, роды, плацента, патология, матка, плацента, аборт, озноб, плод, недоношенность.

Akusherlik peritonitining Infeksiya manbai bo'lib, ko'pincha bachadon hisoblanadi (tug'ruqda xorioamnionit, tug'ruqdan keyingi endometrit, kesarcha kesish jarrohligidan keyingi choklarning nosozligi). Infeksiya o'chog'i bo'lmish bachadonda infeksiyaning yashashi va ko'payishi uchun qulay sharoitlar mavjud bo'ladi, bular qon quyqalari, homila elementi oldiklari va h.k. Akusherlik peritoniti ko'pincha sust va yashirin kechadi, ayniqsa kesarcha kesish jarrohligidan keyingi peritonit.

Diagnostik qiyinchiliklar:

• Homiladorlik va tugʻruqdagi neyroendokrin oʻzgarishlar, gumoral va hujayra immuniteti holati.

- Homiladorlik va tugʻruqdagi asoratlar.
- Jarrohlik amaliyotining oʻsishi.
- EGK.
- Bakteriyalar assotsiatsiyasining mavjudligi (aerob va anaerob).

Akusherlik peritoniti **patogenezi** asosida:

Endogen intoksikatsiya, biologik-aktiv moddalar (gistamin, serotonin, kinin) ta'siri, tomirlardagi tarkalgan oʻzgarishlar, toʻqima gipoksiyasi, gipovolemiya va almashinuvning oʻzgarishi, MNS va miokardga patologik ta'siri, buyrak, jigar, oshqozon osti bezi va ingichka ichakdagi destruktiv oʻzgarishlar yotadi.

Peritonit tasnifi (K.S.Simonyan boʻyicha) (1971):

1. Reaktiv faza
2. Terminal faza
3. Toksik faza

Peritonit variantlari

I Variant (30%) 12-24 soatdan soʻng kesarcha kesish operatsiyasi vaqtida homila pardasining infeksiyalanishi natijasida (xorioamnionit, uzoq muddat suvsizlik davri.) Infeksiya manbai bachadon boʻshligʻidagi sakpanma operatsiya vaqtida qorin boʻshligʻiga tushishi. (erta peritonit) operatsiyada xorioamnionit fonida.

Patologik simptomlar :1 sutka oxirida yoki 2 sutka boshida avj oladi. Tana haroratining koʻtarilishi (38-39°S), taxikardiya (120-140 zarba/min) qorin shishi. Reaktiv faza unchalik bilinmaydi. Toksik faza tez avj oladi. Umumiy ahvoli ogʻirlashadi, ichak falaji kuzatiladi, tili quruq, qusuq yashil va gemorragik massalar bilan septik shok, yurak-oʻpka va buyrak yetishmovchiligi yuzaga keladi.

II. VARIANT (15%) 72 soatdan soʻng: operatsiyadan soʻnggi davrdagi endometrit bilan bogʻlik (ichakning baryer funksiyasi falaj hisobiga buzilganda kuzatiladi).

Umumiy ahvoli nisbatan qoniqarli, tana harorati 37,4-37,6°S, taxikardiya (120-140 zarba/min), ichak falaji erta paydo boʻladi. Qorinda ogʻriqlar yoʻq. Koʻngil aynish va qusish kuzatiladi, qorni yumshoq, simptomlar qaytalanishi xos. Konservativ davoga qaramasdan 3-4 kun ichida bemorning ahvoli ogʻirlashadi va intoksikatsiya belgilari kuchayadi.

III. VARIANT (55%) operatsiyadan soʻnggi 5-9 sutkasiga. Bachadonda choklar yetishmovchiligi fonidagi peritonit.

Koʻproq bu holat infeksiya bilan bogʻliq, kam hollarda texnik kamchiliklar bilan bachadonni kesilganda burchaklarni notoʻgʻri tikish bilan bogʻliq klinika erta paydo boʻladi. Birinchi sutkadan peritonit belgilari paydo boʻladi. Ayol holati ogʻirlashadi. Qorin pastidagi ogʻriqlar bezovta qiladi. Taxikardiya, qusish, qorin shishi saqlanib turadi. Perkussiyada qorin boʻshligʻida eksudat aniqlanadi. Intoksikatsiya tez kuchayadi. Dunyoda akusherlik peritonitining koʻpayishi yiringli-septik asoratlarning oʻsishi bilan bogʻliq.

• **Peritonitga olib keluvchi sabablar:**

- Homiladorlik asoratlari (kamqonlik, preeklampsiya, yo'ldoshning oldinda joylashishi)
- Qin biotsenozining o'zgarishi
- Tug'ruqning patologik kechishi(suvsiz davr, tug'ruqning uzoqqa cho'zilishi)
- Homiladorlik oxirida immunotanqisligi paydo bo'lishi.
- Tug'ruqda xorioamnionit.

Tug'ruqdan keyingi davrda peritonit paydo bo'lishining sabablari:

• Peritonitning harakteri va og'irlik darajasi qorin bo'shlig'idagi mikroblarning miqdori, turi, ularning virulentligi, patologik jarayonning tarqalganligi hamda organizm immun tizimining holati kabi bir qator omillarga bog'liq.

• Endometrit, metrotromboflebit, parametrit va kesarcha kesish operatsiyasidan so'ng choklarning so'kilishi.

• EGK (o'tkir appenditsit, ichak yoki siydik pufagi devori butunligining buzilishi, endogen infeksiya).

Ko'p hollarda peritonitda aralash turdagi mikroflora aniqlanadi. Lekin ularning ichida ichak tayokchasi, stafilokokk, ko'k yiring tayokchasi va vulgar protey yetakchi o'rinni egallaydi. Bachadonga infeksiya kirishi uchun bachadon bo'shlig'idagi qon laxtalari, homila qoldiqlarining bo'lishi katta rol o'ynaydi. Bular mikroorganizmlarning o'sishi uchun qulay sharoit bo'lib hisoblanadi. Bundan tashqari, homilador bachadon bakteriya, to'qima toksinlari uchun yuqori rezorbsion yuza bo'lib, ularning qonga to'g'ridan-to'g'ri o'tishiga sharoit bo'ladi.

Oqsil tabiatli toksinlar (polipeptidlar, to'qima proteazalari, bakteriyalar va ularning mahsulotlari), toksin- kristalloidlar (ammiak), biogen aminlar (gistamin, serotonin, geparin) qonga so'rilib organizmda bir qator o'zgarishlarga olib keladi. Bu holat to'qimalarda metabolik jarayonning buzilishi, ularning parchalanishi va katabolizmi bilan kechib, bu o'z navbatida MNS, jigar, buyrak, miokard va boshka a'zolarga, xususan ichakning asab tizimiga patologik ta'sir ko'rsatadi. Natijada to'qimalarda almashinuv jarayonining pasayishi, yurak-tomir tizimi, nafas tizimi, gomeostaz buzilishlari kuzatiladi.

Bu mahsulotlarning toksik ta'siri natijasida oksidlanish- qaytarilish jarayoni buzilishi bilan kechadigan sirkulyator gipoksiya yuzaga keladi. Bunda indol tarkibli aminlar va tuzilishiga ko'ra sut kislotasiga yaqin S-polipeptidning almashinuv mahsuloti bo'lmish chala oksidlangan metabolitlarning yig'ilishi oqibatida anaerob faza ustun keladi.

Peritonit intoksikatsiyasining jadallashishi turli sabablar (toksinlar ta'siri, qon aylanish buzilishi, gipoksiya va b.) natijasida yuzaga keladigan jigarining zararsizlantirish funksiyasining pasayishiga olib keladi. Ko'p hollarda jigar yetishmovchiligi buyrak yetishmovchiligi bilan birga kechadi.

Peritonitda hujayralardan kaliyning ajralishi kuchayib, bevosita patologik jarayon zonasi tomon yo'nalishi kuzatiladi. O'z navbatida kaliy hujayra elementlarining parchalanishidan ajralib chiqadi, xususan qorin bo'shlig'ining ekssudatida ko'p miqdorda aniqlanadi (10 mmol/l gacha).

Chin kaliy yetishmovchiligi (uning eritrotsitlardagi konsentratsiyasining pasayishi) umumiy adinamiyaga, MNT pareziga, bradioaritmiyaga, miokardning qisqarish xususiyati va yurak o'tkazuvchanligining buzilishiga sabab bo'ladi.

Peritonit terminal bosqichida oligouriya va buyrak yetishmovchiligining rivojlanishi kaliyning buyraklar tomonidan ekskretsiyasi buzilishiga hamda o'sib boruvchi giperkaliyemiyaga olib keladi, ammo eritrotsitlarda kaliyning kontsentratsiyasi o'zgarmagan holda past bo'ladi. Peritonitning patogenezida ichak parezi aloxida o'rin egallaydi. Ichak qovuzloqlarining suyuqlik va gazlar bilan kengayib ketishi ularning harakat, sekretor, so'rish, almashinuv funksiyasi buzilishiga, suvsizlanishiga sabab bo'ladi. Paralitik sekretsiyaning oshib borishi bilan ingichka ichak bo'shlig'ida o'zida ko'p miqdorda oqsil, elektrolitlar, K-ionlarini saqlagan ma'lum hajmdagi suyuqlikning to'planishi va sekvestrlanishi kuzatiladi. Ichak bo'shlig'ida bosim oshib boradi, ichakning kengayishi va ichak devorining qon aylanishi buzilishi bo'ladi. Bu devor ishemiyasiga sabab bo'lib, parez holatini yanada kuchaytiradi. Natijada ichak devori mikroorganizmlar va toksinlar uchun o'tkazuvchan bo'lib qoladi. Diafragmaning yuqori turishi, uning kam harakatchanligi esa o'pka ventilyatsiyasini (bazal atelektazlar) va yurak faoliyatini yomonlashtiradi. Qorin pressi muskullarining immobilizatsiyasi yo'tal mexanizmining o'zgarishlariga olib keladi. O'sib boruvchi og'riqli sindrom, gipoventilyatsiya, vena-arterial shuntlash fonida respirator buzilishlar va organizmning gipoksiyasi kuchayib boradi. Hosil bo'ladigan gipoproteinemiya o'pkalar shishiga, ularning elastikligi pasayishiga, nafas faoliyati oshishiga sabab bo'ladi.

Yuqori isitma, total perspiratsiya, qusish natijasida suyuqlikning ko'p miqdorda ajralishi avvalo aylanib yurgan qon hajmini, keyin esa yurakning zarb hajmi kamayishini va endotoksik shok rivojlanishini ta'minlaydi.

Bunda ayniqsa, mikrosirkulyatsiyaning o'zgarishi, proteolitik fermentlar faolligining oshishi va koagulopatiya bilan kechuvchi tomir ichi qon ivishi yaqqol namoyon bo'ladi.

O'tkir peritonitning toksik fazasida organizm kislorodli rejimining o'zgarishi nafaqat yurak qon-tomir (gipovolemiya, toksik miokardit, qonning yuqori ivuvchanligi) va nafas yetishmovchiligi, balki gematologik buzilishlar (mikrosirkulyator sistemada sirkulyatsiya qiluvchi eritrotsitlar sekvestratsiyasi, gemoliz, to'qima kapillyarlarida gemoglobinning kislorodga bo'lgan talabi oshishi), bundan tashqari, energetik sarfning ortishi bilan aniqlanadi.

Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, peritonitni davolashda kechiktirib bo'lmaydigan holatlardan biri bu ichaklar falajini zudlik bilan bartaraf qilishdir, chunki parez metabolik o'zgarishlar va mavjud gipoksiyani yanada chuqurlashtiradi hamda shu ishemiya (gipoksiya) natijasida yuzaga keluvchi ichak devorining hayotga layoqatligining buzilishiga olib keladi.

O'z vaqtida peristaltikani tiklash buning oldini olishi mumkin, bundan tashqari, portal qon aylanish kuchayadi, natijada jigar funksiyasi yaxshilanadi.

B.N.Syerov va b. (1984) kesarcha kesish operatsiyasi o'tkazilgan bemorlarda qorin bo'shlig'iga infeksiya tushishining 3 xil mexanizmini ko'rsatadilar.

Birinchi variantida peritonit kesarcha kesish vaqtida qorin pardaga infeksiya tushishi oqibatida (birga keluvchi xorioamnionitda, uzoq kechuvchi oralig'ida) infeksiya manbai bo'lib, operatsiya vaqtida qorin bo'shlig'iga tushgan bachadondagi hosilalar (erta peritonit) xizmat kiladi. Peritonitning klinik belgilari operatsiyadan 1-2 kun o'tgach, bachadonda choklar germetikligi saqlangan holda yuzaga keladi. Peritonitning rivojlanib ketishi natijasida ularning ikkilamchi yetishmovchiligi kelib chiqishi mumkin.

Kesarcha kesishdan so'ng qorin bo'shlig'iga tushuvchi infeksiya manbai falaj natijasida toksin va bakteriyalarga nisbatan o'tkazuvchanligi ortgan ichak devoridir. Bu faraz bundan 100

yil muqaddam bayon qilingan va keyingi izlanishlar natijasida bir necha bor ma'qullangan. Ammo mikrobnig qorin bo'shlig'iga tushishi peritonitning tipik ko'rinishi bo'lgan massiv ekssudat bilan kechadi, og'ir funksional va metabolik o'zgarishlar esa faqat ma'lum sharoitlarda yuzaga keladi.

Peritonitning uchinchi va ko'proq uchraydagan varianti bachadonda choklar yetishmovchiligi natijasida qorin bo'shlig'ining infeksiyalanishiga asoslangan. Akusherlik peritonitning klinik ko'rinishi umumiy va mahalliy o'zgarishlarga asoslanadi. Akusherlik peritonitida mahalliy o'zgarishlar kamroq rivojlangan va reaktiv faza intoksikatsion fazaga tezda o'tib ketadi. Shuning uchun "erta" akusherlik peritonitida intoksikatsiya belgilari ustun bo'ladi, psixomotor qo'zg'alish, chanqash, shilliq parda qurishi, taxikardiya, holsizlik. Bemor ahvolidning og'irligi Infeksiyaning virulentligi va poliorgan yetishmovchiligi sindromi rivojlanish tezligi bilan aniqlanadi, qisman uzoq davom etuvchi tug'ruqlar natijasidagi gipovolemiya darajasiga, operatsiya jarayonida qon yo'qotilishining og'irishiga, elektrolit va suyaklikning ko'p miqdorda yo'qotilishiga ham qaraladi.

Akusherlik peritoniti ikkinchi formasining klinik ko'rinishida, avval ichaklar parezi ustunlik qiladi, tug'ruqdan keyingi endometrit belgilari ikkinchi o'rniga o'tadi. Bemor ahvolidning og'irligi, ichak baryer funksiyasining buzilishi va bachadondagi toksik mahsulotlarning rezorbsiyasi hisobiga o'sib boruvchi intoksikatsiya belgilari bilan aniqlanadi. Bachadon choklari yetishmovchiligi natijasida infeksiya agentning qorin bo'shlig'iga tushishi orqali yuzaga keluvchi uchinchi formaning klinik ko'rinishida mahalliy simptomatika yaqqolroq namoyon bo'ladi. Ichaklar falaji aniq rivojlanganda Schetkin-Blyumberg simptomi musbat bo'ladi, "mushakli himoya", qayt qilish, suyuq va tez-tez ich kelishi o'tkir hid bilan, palpatsiyada aniq lokal og'riqlar bo'ladi. Lekin kompleks jadal terapiya fonida peritonitning klinik belgilari ko'rinmasligi va uni faqat "qaytuvchi" simptomatika yuzaga kelgach aniqlashimiz mumkin. Kesarcha kesishdan keyingi tarkok peritonitda kompleks jadal terapiya Kesarcha kesish operatsiyasidan keyingi yoyilgan peritonit bilan og'irgan bemorlarni davolash taktikasi uning shakli, kasallik kechishining og'irligi va konservativ terapiyaning samaradorligiga bog'liq. «Erta» peritonitda davolash taktikasi kompleks konservativ terapiya o'tkazishga asoslanadi va faqatgina undan samara bo'lmaganda hamda bemor ahvoli yomonlashishi (ichak falajining tuzalmasligi va paralitik ichak tutilishiga o'tishi, qorin bo'shlig'ida ekssudat paydo bo'lishi, taxikardiya, taxipnoe) jarrohlik operatsiyasini o'tkazishga ko'rsatma bo'ladi. Peritonitning 2-variantida kompleks jadal terapiya bemorni operativ davolashga tayyorlash uchun o'tkaziladi. Parezga qarshi ko'pgina usullar (peridural anesteziya, tozalovchi huqna, sifonli huqna, umbritsit, kaliy xlor, serukal, simagel 10 ml dan har soatda 4 mahal ichishga) o'tkaziladi. Peritonitning 3-variantida tezkor operativ davolash o'tkaziladi, bachadonni uning naylari bilan birga ekstirpatsiyasi, peritonitning reaktiv fazasida qorin bo'shlig'ini tikilmagan qin orqali va yon kanallarning pastki qismlaridan drenajlash, peritonitning intoksikatsiya fazasida esa qorin bo'shlig'ining yuqori sohalarini drenajlash va qorin bo'shlig'ini yuvish. Operatsiyaning maqsadi infeksiya manbaini, ya'ni infeksiyalangan bachadonni yo'qotish va qorin bo'shlig'ini drenajlashdir. Bachadon yuzasidagi choklar yetishmovchiligida bachadonni olib tashlash ayniqsa zarur. Ayni vaqtda ichaklar baryer funksiyasi buzilganida qorin bo'shlig'ini sifatli drenajlash ayniqsa katta ahamiyat kasb etadi. Operatsiya vaqtida jarroh ekssudatning tabiatiga ko'ra (seroz, fibrinoz yoki yiringli) va qorin

bo'shlig'i zararlanishining tarqalganligiga ko'ra (cheklangan, diffuz yoki to'liq) peritonitning shaklini aniqlashi lozim. Ko'pchilik hollarda kesarcha kesish operatsiyasidan keyin 4-kunga kelib yiringli ekssudat aniqlanadi va qorin pardaning zararlanishi ko'pincha diffuz bo'ladi. Peritonit shaklini aniqlash «qorin bo'shlig'i dializi»ni qo'llash muammosini xal qilish uchun zarur. Bu muolajani o'tqazish uchun ko'rsatma bo'lib total peritonit yoki peritonitning og'ir intoksikatsiya bilan kechuvchi shakli hisoblanadi. Kesarcha kesish operatsiyasidan keyingi peritonitni maxalliy davolash (bachadonni olib tashlash, qorin bo'shlig'ini, oshqozonni, ba'zi bemorlarda ichakni drenajlash, ileostomiya) bilan birga umumiy terapiyani ham o'tkazish lozim. Umumiy terapiyaning maqsadi patofiziologik buzilishlar kompensatsiyasi va infeksiya hamda intoksikatsiyaga qarshi kurashishdir. Umumiy terapiyani belgilovchi holatlarni ko'rib chiqq turib, davolash muolajalarining bajarilish ketma-ketligiga e'tibor bermay bo'lmaydi. Kesar kesish operatsiyasidan keyingi peritonitda oshqozon ichak traktida hech qanday destruktiviyalar bo'lmaganida, operativ davo shoshilinch ko'rsatmalarga ko'ra o'tkaziladi. Biroq u destruktiv appenditsit, oshqozon va ichaklar yarasi bilan chaqirilgan jarroxlik peritonitidan farkli o'laroq, bir necha soat bilan chegaralanmaydi. Shunga ko'ra, umumiy terapiya operativ davodan oldin yoki u bilan birga olib borilishi lozim. Kompleks intensiv terapiya o'tqazishning asosi bo'lib, yo'naltirilgan ta'sirga ega bo'lgan qon o'rnini bosuvchi eritmalarni va qonning kolloidosmotik xolati ko'rsatkichlarining ionotor nazorati ostida muvozatlangan ion tarkibga ega bo'lgan eritmalarni keng qo'llagan holda boshqariluvchi gemodilyutsiya metodi bilan amalga oshiriluvchi infuzion-transfuzion terapiya hisoblanadi. Katta mikdordagi suyuqlikni (4-5 l) organizmga kiritish tezlashtirilgan diurez (kiritilgan har 1 l suyuqlikdan keyin 0,02 r furosemid, spazmolitik vositalar bilan birga) fonida o'tkaziladi.

Bir qator muolajalar mikrotsirkulyatsiyaning buzilishi va DVS sindromini yo'qotishga qaratiladi. Bu maqsadda sutkasiga 500 TB/kg (tana massasi) dan geparin, nikotin kislotasi - Zmg/kg dan, eufillin 10 mg/kg dan, reopoliglyukin 15 ml/kg dan, kontrikal-100 YeD/kg dan qo'llaniladi. Parenximatov a'zolar funksiyasini va to'qima metabolizmini yaxshilash maqsadida 1% li glyutamin kislotasi va koferment preparatlari kokarboksilaza, folat kislotasi, sirepar qo'llaniladi. Peritonitda endogen va ekzogen proteinazalarning esteraz faolligini tormozlovchi proteazalar ingibitorlarini qo'llash tavsiya etiladi. Proteazalar ingibitorlari - trasilol, kontrikal, gordoks qonda antigenlik xossasidan xoli bo'lgan turg'un nofaol komplekslar hosil qiladi va proteolitik fermentlarni katalitik faollikdan mahrum kiladi. Ularning davolovchi ta'siri kininogenezni tormozlash yo'li bilan amalga oshiriladi.

Immunoterapiya gammaglobulin, zardobli globulin, antisgafilokok plazma, vaktsina, immukoaktiv plazma, leykotsitar massa qo'llashni o'z ichiga oladi. Organizm himoya kuchlarini yaxshilash maqsadida biogen stimulyatorlar (dekaris, pentoksil, metiluratsil) qo'llanadi.

Antibakterial terapiyani bir vaqtning o'zida 2-3 ta preparat bilan o'tkazish kerak. Antibiotiklarga mikroflora sezgirligini hisobga olgan holda 10 kundan keyin almashtiriladi. Antibiotiklar sefalosporinlar (fortum 2 g dan har 8-12 soatda m/ora yoki t/i ra, siprinol, sefamid, sefamizin, megatsef 750 mg v/i 3 mahal kuniga 3-5 kun davomida), aminoglikozidlar (merkatsin, kanamitsin, gentamitsin), ftorxinolonlar(oflo) kiradi. Anaerob preparatlardan metrogil qo'llanadi.

Antibiotiklar bilan bir vaqtning o'zida nitrofuran qatori preparatlari, zamburug'ga qarshi preparatlar (fluzamed), kolibakterin kabi preparatlar buyuriladi.

Anaerob flora tomonidan chaqirilgan peritonitda kuchli antigipoksik, antiparetik va detoksikatsion ta'sir ko'rsatuvchi giperbarik kislorodni qo'llash maqsadga muvofiq.

Diagnoz qo'yilgandan so'ng operativ davoni hayotiy zarur bo'lgan a'zolar funksiyasini yo'lga ko'yish maqsadida kompleks davo bilan birgalikda olib borish lozim.

Umumiy og'riqsizlantirish (intubatsiya, IVL) ostida operatsiya qilinadi (12 soat davomida konservativ davo effekti bo'lmasa). Qorin oldingi devorida pastki o'rta laparotomiya yo'li qo'llaniladi va qorin bo'shlig'ining sanatsiyasi va drenajlash bajariladi. Ekssudat bakterial ekmaga va antibiotiklarga sezgirlikka olinadi. Qorin bo'shlig'ini drenajlash (peritoneal dializ), yo'g'on ichak intubatsiyasi (ichak dekompressiyasi bajariladi).

Intensiv terapiya ko'p komponentlar bilan olib boriladi. Diurez va qon biokimyoviy tekshiruvlari ostida olib boriladi (elektrolitlar, oksil, oqsil fraktsiyalari, mochevina, kreatinin, glyukoza, bilirubin va boshkalar). Suv-elektrolitlar almashinuvi korrektsiyasi kaliy, kaltsiy va Ringer-Lokk suyukliklari bilan bajariladi. Shular bilan birgalikda volemik preparatlardan kolloid eritmalar refortan va sgabizol v/i yuboriladi.

Oqsil moddalardan: albumin, proteii, plazma, aminokislotalar aralashmalari (infuzol) qo'llaniladi. Hammasi bo'lib sutkada 3 l suyuqlik diuretiklar fonida va S V D tekshiruvi ostida olib boriladi. Infeksiyaga qarshi antibiotiklar qo'llaniladi.

Qorin bo'shlig'iga merkatsil, kanamitsin 1 g dan 2 mahal sutkada qo'llaniladi. AB terapiya fonida gormonal terapiya qo'llaniladi (prednizolon, deksametazon). Oshqozon va ichaklar motor-evakuator funksiyasini yaxshilash maqsadida nazogastral zovd, peridural blokada qo'llaniladi. Falajga: prozerin, 10% natriy xlorid 100,0 t/i tomchilab, serukal 2.0 m/o, kaliy xlorid 1% t/i, ubretid 1,0 m/o, gipertonik klizma, Ognev klizmasi (30,0 glitserin, 3% peroksidi, 10% natriy xlorid) yoki sifon klizma).

Vitaminoterapiya: B, C, E guruhlari.

Immunomodulyatorlar: T-aktivin, immunomodulin, timalin.

Desensibilizatsiya maqsadida: dimedrol, pipolfen, suprastin, kaltsiy xlor.

Yurak faoliyatiga: riboksin, korglyuqon, kokarboksilaza.

REFERENCES

1. Adams, N.P., Bestall, J.C., Jones, P., Lasserson, T.J., Griffiths, B., & Cates, C.J. (2008). Fluticasone at different doses for chronic asthma in adults and children. *Cochrane Database of Systematic Reviews 2008, 4*, CD003534. <https://doi.org/10.1002/14651858.CD003534.pub3>.
2. Campbell, J.R., & Palazzi, D.L. (2017). *Candida infections in children*. UpToDate. Retrieved 5 July 2021 from <https://www.uptodate.com/contents/candida-infections-inchildren>.
3. Ericson, J., & Benjamin Jr, D.K. (2016). *Candida*. In R. Kliegman, J. St Geme, N. Blum, S. Shah, R. Tasker & K. Wilson (Eds), *Nelson textbook of pediatrics* (21st edn, pp. 1640-1642). Elsevier.

4. Gaensbauer, J., Nomura, Y., & Ogle, J.W. (2020). Infections: Parasitic and mycotic. In W. Hay, M. Levin, M. Abzug & M. Bunik (Eds), *Current diagnosis and treatment: Pediatrics* (25th edn, pp. 1291-1329). McGraw-Hill Education.
5. Oakley, A. (2003). *Candida*. DermNet NZ. Retrieved 5 July 2021 from <https://www.dermnetnz.org/topics/candida/>.
6. Salokhiddinova, H. Y. (2023). Morphological Features of the Human Body in Energy Drink Abuse. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 3(5), 51-53.
7. Salokhiddinova, X. Y. (2023). INFLUENCE OF EXTERNAL FACTORS ON THE MALE REPRODUCTIVE SYSTEM. *EUROPEAN JOURNAL OF MODERN MEDICINE AND PRACTICE*, 3(10), 6-13.
8. Djalilova, Z. (2023). THE USE OF LATIN TERMINOLOGY IN MEDICAL CASE. *Академические исследования в современной науке*, 2(14), 9-15.
9. Valijonova, O. M. (2023). Aseptic and antiseptic in therapeutic dentistry. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(10), 517-521.
10. Valijonova, O. M., & Bahodirova, N. M. (2023). TREATMENT OF HYPERESTHESIA AFTER TEETH WHITENING. *Научный Фокус*, 1(1), 459-465.
11. Dilmurodova, T. D. (2023). MORPHOLOGICAL ASPECTS OF THE THYROID GLAND IN VARIOUS FORMS OF ITS PATHOLOGY. *American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences* (2993-2149), 1(8), 428-431.

SO‘FI OLLOHYOR ILMIY MEROSI

Ramazonova Ra‘no

Termiz davlat universiteti Rus va qardosh tillar fakulteti
tojik tili yo‘nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10408243>

Annotatsiya. Mazkur maqolada So‘fi Ollohyor ilmiy merosi va ijodi haqida so‘z boradi. Shuningdek, maqolamizda allomaning hayoti va ijodi, yozgan asarlari, ularning hozirgi kundagi ahamiyati o‘rganilgan. Maqola davomida asosli fikr va mulohazalardan foydalanilgan. Maqola so‘ngida xulosa berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: So‘fi Ollohyor, buyuk shaxslar, avliyolar, ajdodlar tarixi, allomaning hayoti va ijodi.

SCIENTIFIC HERITAGE OF SUFI ALLOHYOR

Abstract. This article talks about the scientific heritage and creativity of Sufi Allahyor. Also, in our article, the life and work of the scholar, his works, and their significance today are studied. Reasonable opinions and comments are used throughout the article. The conclusion is given at the end of the article.

Key words: Sufi Allahyor, history of great personalities, saints, ancestors, life and work of scholars.

НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ СУФИЯ АЛЛОХОЙАРА

Аннотация. В данной статье говорится о научном наследии и творчестве суфия Аллахойора. Также в нашей статье изучаются жизнь и деятельность ученого, его труды, их значение сегодня. На протяжении всей статьи используются обоснованные мнения и комментарии. Заключение приведено в конце статьи.

Ключевые слова: суфий Аллахойор, история великих личностей, святых, предков, жизнь и деятельность ученых.

Yurtimizdan ko‘plab buyuk shaxslar, avliyolar, allomalari ulamolarning yetishib chiqqanini nafaqat xalqimiz, balki jahon xalqlari ham e‘tirof etadi. Ana shunday mashhur allomalardan biri o‘zbek tasavvuf adabiyotining yirik namoyandasi, diniy ilmlarni mukammal egallagan So‘fi Ollohyordir. Quyidagi maqolamizda allomaning hayoti va ijodi, yozgan asarlari, ularning hozirgi kundagi ahamiyati haqida so‘z boradi. Buyuk ajdodlarimizning tarixini bilish ular yozgan asarlarining mohiyatini anglash va o‘rganish har birimizning burchimizdir.

Zamonamizning mashhur olimlaridan biri R.Mirzayevning izlanishlariga ko‘ra So‘fi Ollohyor 1663-yil Samarqand viloyatining Minglar qishlog‘ida dunyoga kelgan. 1724-yil Surxondaryo viloyati Oltinsoy tumani Vaxshivor qishlog‘ida vafot etadi. So‘fi Ollohyor 2-3 yoshida o‘qish va yozishni o‘rganib, 6 yoshida Qur‘oni karimni yod oladi. 12 yoshida esa otasi Ollohquli Buxorodagi mashhur “Jo‘ybor” madrasasiga o‘qishga yuboradi. U yerda barcha fanlarni yaxshi o‘zlashtirib, arab va fors tillarini mukammal o‘rganadi. O‘zining donoligi va zukkoligi bilan Buxoro Amiri Abdulazizxonning e‘tiboriga tushib, 25 yoshida bojxona-soliq to‘ralisi lavozimiga tayinlanad. U bu lavozimda bir muddat faoliyat yuritib, keyinchalik o‘z ixtiyori bilan iste‘foga chiqadi. Tasavvuf va ibodatga muhabbati sabab o‘sha davrning mashhur donishmandlaridan biri Shayx Habibullohga murud tushadi. U kishidan 12 yil davomida barcha

ilm sirlarini o'rganib, shayxlik darajasiga ko'tariladi. "Uzot naqshbandiya tariqatining murshidi komili, zohir va botin-shariat va tariqat ilmlaridan nodir alloma, Haq va xalq suyuklisi, daho mutafakkir, nodir mutasavvif, san'atkor shoir, sohibkaroamat, sohibmaqom, sohibkitob valiydir"¹³⁶. Allomaning ilmiy merosi 3 tilda ya'ni arab, fors, va turkiy tillarda yozilgan. "Mahzan ul-mutein" ("Itoatkorlar xazinasi") asari arab tilda yozilgan yagona asaridir. Bu asar ikki bo'limdan iborat. Birinchi bo'limi "Aqidalar kitobi" deb nomlanib 27 faslni o'z ichiga oladi. Ikkinchi bo'lim amaliy masalarni o'z ichiga olib 17 fasldan ziyoddir. "Maslak ul-muttaqin" va "Murod ul-orifin" fors tilida yozilgan. "Maslak ul-muttaqin" ("Taqqodlar maslagi") asari allomaning eng yirik asari bo'lib, 1700-1701 yillar oralig'ida ta'lif etilgan. Uning hajmi 12 ming bayt va 135 bobdan iborat. "Murod ul-orifin" ya'ni "Oriflar murodi" kitobi 15 fasldan bo'lib, muallif uni 30 ga yaqin ulamolar va so'fiylar risolasiga tayanib yozilganligi ba'zi manbalarda keltirilgan.

"Sabot ul-ojizin" ("Ojizlar saboti") va "Favz un-najot" ("Najot tantanasi")¹³⁷ asari turkiy tilda yozilgan. "Sabot ulojizin" asari mashhur bo'lib, "Qur'onning mag'zi" deb ham etirof etiladi. "Sabot ul-ojizin" asari 1500 baytdan ortiqroqdir. Asar dunyoning bir qancha mamlakatlarida tarjima va nashr qilingan. Bu asar yurtimiz mustaqillikka erishgan davrda 1991-yil "Cho'lpon" nashriyatida Rashid Zohidov, "Mehnat" nashriyatida Hoji Po'latqori Muhammad Ali, Mahmud Hasaniy, Mirsolih Qosimlar tomonidan nashr etilgan. 2007-yil va 2018-yilda "Sharq" nashriyatida Rashid Zohidov tomonidan sharhi bilan qayta nashr etildi. 2018-yil Imom Buxoriy xalqaro markazi nashriyatida Mas'udxon Ismoilov va Abrorxon Akbarov tomonidan sharhlari bilan chiqdi. Bu asar ham allomaning mashhur asarlaridan hisoblanib maxsus darslik sifatida madrasalarda o'qitilgan. Yuqorida aytib o'tganimizdek, So'fi Ollohyor hazratlari forsiy va turkiy tilda yozgan g'azallari ham mavjud bo'lib Ubaydullo Alamkashning "Bayozi Alamkash" to'plamida 73 g'azali va 30 yaqin fors tojik tilida yozilgan "Ko'zing birla och" she'rlar to'plami keltirilgan.

Alloma turkiy-o'zbek va fors-tojik adabiy aloqalarini va ushbu ikki adabiyot tarkibida shakllangan zullisonaynlik an'anasi rivojiga munosib hissa qo'shgan. So'fi Ollohyor o'zbek adabiyoti tarixida Navoiydan so'ng naqshbandiya tariqatini she'riy shaklda izchil targ'ib qilgan ulug' so'z san'atkoridir"¹³⁸. Shoir o'zbek va tojik tillarida oliy darajada she'r ijod qilgan. She'rlarining hammasi axloqiy tarbiyaga egadir. Shoir she'rlaridan namunalar:

Agar bersa jahon sultonlig'in dast¹³⁹,

Kishi o'z holini bilmoq kerak past¹⁴⁰.

Ya'ni, agar senga jahon sultonligini bersalar ham takabburlanib ketma kibrga berilma, chunki bu dunyo o'tkinchidir. Bugun senda bor bo'lgan shuhrat, martaba va davlat ertaga yo'qqa aylanishi hech gap emas. Hammamiz tuproqdan yaraldik, tuproqqa aylanamiz. Shunday ekan o'zimizni osmon bilishga na hojat. Hamisha kamtar va xokisor bo'laylik. Yana bir boshqa baytda shoir shunday yozadi:

Kel ey tolib! Ko'zing ibrat bilan och,

¹³⁶ Mirza Kenjabek. Buyuk termiziylar.447-bet.

¹³⁷ Ushbu asar So'fi Ollohyorga tegishli deb qaraladi.

¹³⁸ O.Jo'raev. K. Jamahmatov. So'fi Ollohyor. 9-bet

¹³⁹ Foscha - martaba

¹⁴⁰ Rashid Zohid. Sabot ul-ojizin 43-bet

Muhabbatsiz kishidan qush bo‘lib qoch¹⁴¹.

Ya‘ni ey inson dunyoga ibrat ko‘zi bilan boq, qaysi kishining qalbida mehru muhabbati va shavqati bo‘lmasa undan uzoq yur, nari qoch chunki qalbida mehru-muhabbati yo‘q insonning qo‘lidan har qanday yomonlik keladi.

Yana bir she‘rida shunday deydi:

Piring¹⁴² farmonidan qilsang taxalluf¹⁴³,

Taassufdir¹⁴⁴, taassufdir, taassuf¹⁴⁵.

So‘fi Oллоhyor piri murshid, yani ustoz sifatida o‘z shogirdlariga pand nasihat qilib aytadiki: “Ey shogird agar ustozingga ergashmay unga xilof ish tutsang, bir kuni pushaymon bo‘lasan. Bu fikrni isboti sifatida jahon adabiyotining yetuk namoyandalaridan biri bo‘lgan Hofiz She‘roziyning mashhur ushbu baytini keltirishimiz mumkun:

Botir sajjodani mayga agar piri mug‘on aytsa,

Yo‘lovchiga ma‘lum erur yo‘l ahvoli va manzillar.

“So‘fi Oллоhyorning she‘riy asarlari, haqiqatda ulug‘ karomatdir. Forsiy va turkiy tilda ravon va jo‘shqin ijod qilgan. Ayniqsa “Maslak ul-muttaqin” va “Sabot ul-ujizin” kitoblarida O‘rta Osiyo va Sharq olamining boshqa mamlakatlari madrasalarida ulkan ulkan e‘tibor bilan o‘qitilgan”¹⁴⁶. Ulug‘ allomaning ijodiy faoliyati va yozgan asarlari yurtimizda Sh.Sirojiddinov, R.Zohidov, N.Allayorova, J.Abdufattohov, R.Mirzayev, I.Haqqul tomonidan o‘rganilgan bo‘lsa, jahon olimlaridan esa R.Maxanova, T.Yolchiqulov, S.H.Yahyoxon tomonlaridan o‘ganilgan.

Xulosa qilib, So‘fi Oллоhyor ijodining naqadar benazir va buyukligini, xalqimiz va dunyo xalqlarining uning yozgan asariga bo‘lgan talabi va qiziqishidan bilishimiz mumkin. Uning yozgan asarlari asrlar o‘tsa ham o‘zining qiymati va bahosini yo‘qotgan emas. Alloma o‘zbek va tojik adabiyotini o‘lmas asarlar qatorida boyitishga o‘zining ulkan hissasini qo‘shgan. So‘fi Oллоhyor ijodi bir ummon kabidir. Uning poyoniga yetmoq dushvor, albatta. Ammo uni yetarli darajada xalqimiz va yoshlarimizga yetkazib berish biz adabiyotchilarning burchimizdir.

REFERENCES

1. Mirzo Kenjabek. Buyuk Termiziylar. Davlat ilmiy nashriyoti: Toshkent, 2017.
2. Jo‘raev O, Jamahmatov K. Buyuk Termiziylar, So‘fi Oллоhyor. “Shamsuddinxon Boboxonov” nashriyoti. Toshkent, 2021.
3. Hasanov B. So‘fi Oллоhyor. Risolai aziza “Sabot ul-ujizin sharhi”. Toshkent: A.Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 2000.
4. Hoji Po‘latqori Muhammad Ali, Mahmud Hasaniy, Mirsoliq Qosim. Sabot ul-ujizin. Toshkent: Mehnat nashriyoti, 1991.
5. Rashid Zohid. So‘fi Oллоhyor. Sabot ul-ujizin. Toshkent: Cho‘lpon nashriyoti, 1991
6. Rashid Zohid. Ravoyihur Rayhon “Sabot ul-ujizin sharhi”. Toshkent: “Sharq” nashriyoti.

¹⁴¹ Rashid Zohid. Sabot ul-ujizin. 50-bet

¹⁴² Forscha- o‘z ishining ustasi

¹⁴³ Arabcha -vadaga xilof ish tutish

¹⁴⁴ Arabcha- pishaymonlik

¹⁴⁵ “Risolai aziza” „Sabot ul-ujizin” sharhi. 97-bet.

¹⁴⁶ Mirzo Kenjabek .Buyuk TermiziylarDavlat ilmiy nashriyoti. 452-bet

МУСУЛМОН ҲУҚУҚИДА ГАРОВ ТУШУНЧАСИ, ВА УНГА БОҒЛИҚ МАСАЛАЛАР ҲАҚИДА

Қиличев Абдураим Ярашевич

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси
Давлат ва ҳуқуқ институти мустақил тадқиқотчиси

2441188guas@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10408617>

Аннотация. Мазкур мақолада исломда гаров тушунчаси, унинг турлари ва асосий жиҳатлари ҳақида, шунингдек гаров шартномаси билан боғлиқ ўзига хосликлар баён қилинади.

Калим сўзлар: Гаров, раҳн, қарз, мулк.

ABOUT THE CONCEPT OF PLEDGE IN MUSLIM LAW AND RELATED ISSUES

Abstract. This article describes the concept of pledge in Islam, its types and main aspects, as well as specifics related to the pledge contract.

Key words: Pledge, lien, debt, property.

О ПОНЯТИИ ЗАЛОГА В МУСУЛЬМАНСКОМ ПРАВЕ И СВЯЗАННЫХ С НИМ ВОПРОСАХ

Аннотация. В данной статье описано понятие залога в исламе, его виды и основные аспекты, а также особенности, связанные с договором залога.

Ключевые слова: Залог, залог, долг, имущество.

Анъанавий молия ташкилотлари ёки жисмоний шахслар улардан қарз олишда гаровни талаб қилишади, лекин исломий молия институтлари кредит бермай, молиявий фаолият шуғулланади ҳамда шариятда маълум бўлган кафиллик учун гаров талаб қилишади.

Гаров сўзи араб тилида “раҳн”, гаров берувчи “ар-раҳин”, гаров олувчи “муртаҳин”, гаровга қўйилган мол эса “марҳун”, қарз “марҳунбихи” дейилади.

Шариятда қарз сабабидан ишонч учун тутиб қолинган молга - гаров дейилади, яъни ислом дини қарз олди бердиси (насия) савдода гаров олишга ёки беришга изн беради. Гаров қарз берувчи учун қарзни тўлаш кафолати ёки гарови бўлиб хизмат қилади.

Қуръони Каримнинг Бақара сураси, 283-оятда: “Агар сафарда бўлсангизу котиб топа олмасангиз, (қарз эвазига) гаров берингиз”, дейилган. Шундай қилиб, қарз олди бердиси (масалан қарз ҳасанда) ёки савдо битимларида (насия савдода) қарз берувчи берган қарзи эвазига, савдогар-тожир насияга сотаётган моли эвазига гаров талаб қилиш ҳуқуқига эга.

Гаровга доир умумий фикҳий қоидалар:

1. Шариятда савдоси таъқиқланган мол-мулк (масалан вақфдаги мулк, маст қилувчи ичимликлар, чўчка ва ҳоказо) гаров сифатида тақдим қилиниши мумкин эмас;

2. Гаровга қўйилаётган нарса аниқ тавсифланиши (таърифланиши) мумкин бўлиши керак (масалан нималиги, кўриниши, ўлчами, ранги, оғирлиги каби);

3. Гаров берувчи мулкни тасарруф қилиш ҳуқуқи ва қобилиятига эга оқил инсон бўлиши (ёш бола бўлмаслиги, гаровга қўйишга мажбурланмаган бўлиши) керак¹⁴⁷;

4. Гаровга қўйилаётган мулк гаров берувчи қарздорнинг мулки бўлиши керак, яъни бошқа бировнинг мулки гаров сифатида тақдим қилиниши мумкин эмас, аммо учинчи тарафнинг мулки, унинг розилиги билан (яъни томонларнинг ёзма келишуви асосида) гаровга қўйилиши мумкин;

5. Тарафларнинг келишувига, ҳамда гаровнинг турига қараб, гаров мулк эгасининг ўзида сақланиши ҳам, гаров олувчида сақланиши ҳам, шунингдек учинчи томонда сақланиши ҳам мумкин;

6. Гаровни сақлаш ва унинг бус-бутунлигини таъминлаш бўйича масъулият ва бу билан боғлиқ харажатлар гаров берувчи-қарздорнинг зиммасида бўлади;

7. Гаров берувчи гаровдаги мулкни бошқа бировга сотиш, ҳадя қилиш в.х.к.з. ҳуқуқига эга эмас;

8. Гаровдаги нарса яна бошқа бировга (учинчи томонга) гаровга берилиши мумкин эмас;

9. Гаров берувчи (қарздор) гаровга қўйилган мулкдан гаров олувчининг рухсатисиз фойдаланишга ҳақи йўқ;

10. Қарз берувчи унга берилган гаровдан фойдаланишга ҳаққи йўқ, ҳаттоки қарздор бунга рухсат берган бўлса ҳам, чунки қарз бериш эвазига келадиган (қарз берувчига) ҳар қандай фойда рибо ҳисобланади. Аммо гаров сифатида сигир, туя, от каби соғиладиган ёки миниладиган ҳайвон тақдим қилинганда гаровни ушлаб турган ундан (гаровдан) фойдаланиши мумкин, масалан соғин сигир гаровга қўйилган бўлса, гаровни тутиб турган гаровдаги сигирни соғиб сутини ичиши ёки сотиши мумкин. Лекин, бу ҳолатда гаровни тутиб турган шу молнинг нафақасини (яъни боқишни) ҳам бўйнига олади, чунки агар гаровдаги ҳайвон боқилмаса у нобуд бўлади, соғилмаса касалланади ва бу билан гаров берувчига моддий зарар етади.

Ушбу турдаги гаров ва ундан фойдаланиш масаласи Абу Ҳурайрадан (р.а) ривоят қилинган қуйидаги ҳадисда келтирилган. *“Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: “Улов гаровга қўйилган бўлса, минилади. Сутли ҳайвон гаровга қўйилган бўлса, сутни ичилади. Миниб, ичганга нафақаси лозим бўлади”, деган”.*

Гаров турлари: рухсат этилган, тақиқланган, ҳақиқий ёхуд ҳақиқий эмас, мажбурий, шартли ва умумий.

Гаров сифатида қуйидагилар тақдим қилиниши мумкин:

- шариатда савдоси таъқиқланмаган мол-мулк;
- қимматбаҳо қоғозлар (масалан шариатда таъқиқланмаган маҳсулот ишлаб чиқарувчи корхоналар акциялари);
- пул;
- муддатли омонатга қўйилган пуллар (масалан муддатли омонатга қўйилган бўлганлиги учун қарздор ўз пулларида фойдалана олмасдан қарз олишга мажбур бўлган ҳолатда);
- ва бошқа шариатда ва амалдаги қонунчиликда таъқиқланмаган мол-мулк.

¹⁴⁷ Ан-Надави, Аль-Фикх аль Муяссар, 392-бет.

Гаров тақдим қилиш (қабул қилиш)да қуйидагиларга риоя этиш ва эътибор қилиш лозим:

1. Гаров ҳам худди байъ (савдо) каби икки томоннинг розилиги билан, ёзма келишув асосида амалга оширилади;

2. Қарздор қарзини қайтаришга қатъий аҳд қилиши керак, яъни гаров бердимку қарзни қайтармасам гаров ҳисобидан ёпиб юборишади деган фикрда бўлмаслиги лозим. Чунки қарз берган ёки молини насияга берган томон қарздорнинг қарзини ёпиш учун гаровни сотиш каби ортиқча ташвишларга қолса, у бошқа бировга қарз бермай қўйиши мумкин, яъни бу нарса жамиятда инсонларнинг бир бирига бўлган ишончига путур етказди (ўзбекчасига айтганда одамлар ўртасида меҳр-оқибатнинг йўқолишига сабаб бўлади).

Гаровга талафот етиши масаласи:

– гаров олувчининг айбисиз гаровга қўйилган мулк йўқолса ёки унга талафот етса, гаров олувчи эмас, балки қарздор зарар кўради, яъни бу зарар қарздорнинг зиммасига тушади;

– агар гаровни тутиб турган (қарз берувчи ёки учинчи томон)нинг айби билан гаров талафотга учраса, унда қарз қарздорнинг бўйнидан соқит бўлади, лекин агар талафотга учраган гаровнинг қиймати мавжуд қарздан юқорироқ (қимматроқ) бўлса, у ҳолда ўртадаги фарқ гаровнинг талафотга учрашига сабаб бўлган томондан қопланади.

– гаровга қўйилган мулк турли офатлардан (ёнғин, тошқин, ўғрилик ва ҳоказо) суғурталаниши мумкин. Фақат бундай суғурталаш имкони бўлса исломий суғурта (такафул) тизими доирасида бўлиши керак (хамма давлатларда ҳам такафул мавжуд эмас). Шунда гаровга қўйилган мулк, гаровни ушлаб турган томоннинг айбисиз талафотга учраса, гаров берувчига етган зарар суғурта ҳисобидан қопланади.

Қарзни ёпиш вақтида гаровни тасарруф этиш тартиби. Агар келишилган муддатда қарз қайтарилмаса (тўлов амалга оширилмаса) берилган қарз (мол) гаров ҳисобидан қопланади. Гаровнинг сотилишидан тушган пул қарз миқдоридан кўп бўлса, унда ортиқча пул қарздорга қайтарилади. Гаровни сотиш давомида қилинган харажатлар ҳам гаров сотилишидан тушган пулдан қопланади, агар бу пул етарли бўлмаса, у ҳолда етмаган қисми гаров берувчи-қарздор ҳисобидан қопланади. Агар гаров берилган қарздан паст нархга сотилса, унда етмаган қисми қарздор томонидан қопланади.

Қонуний жиҳатдан, раҳн - қарздорнинг кредиторга қарзни қайтаришга кодир бўлмаган ёки қарзни тўлашдан бош тортган ҳолларда кредиторга қарзни қайтариб олиш ёки уни гаровга қўйилган мол-мулкдан қондириш имконини берадиган таъминот сифатида кредиторга жисмоний мулкни тақдим этган шартномани англатади.

Аксарият ислом уламоларининг фикрича, гаров (раҳн) шартномаси тўрт устундан иборат.

Шартнома тарафлари (қарздор, қарз берувчи ва гаров):

1. Ар-роҳин (қарздор/гаровчи) бу - қарзни тўлаш учун кредиторга гаров қўйган гаров шартномаси тарафларидан бири. У ўз қарзини тўламагунча ёки тўлашдан бош тормагунча, қарз берувчига ўз мол-мулкни назорат қилишга рухсат бермагунча ўша мулкнинг қонуний эгаси ҳисобланади.

2. Ал-муртаҳин (кредитор/гаровга олувчи) бу гаров шартномасининг иккинчи тарафи ва гаров таъминоти (хавфсизлиги) тақдим этилган шахс ёхуд муассасадир.

3. Ал-марҳун (гаровга қўйилган нарса-мулк). Бу қарздор томонидан қарз олиш учун гаровга сифатида фойдаланиладиган, сотувга қўйилмайдиган активдир.

4. Ал-Мурхинбихи (Қарз), бу қарздор томонидан унинг келгуси эҳтиёжларини қондириш учун молиялаштириш сифатида қарз берувчи томонидан берилган маблағ. Бунинг учун фоизлар ундирилмайди.

5. Таклиф (оферта) ва қабул қилиш (акцепт). Бу шартноманинг асосидир. Гаров шартномасини тузиш учун қарздор таклиф қилиши, қарз берувчи (кредитор) ушбу таклифларни қабул қилган бўлиши керак. Шунда шартнома ҳақиқий ҳисобланади.¹⁴⁸

Юқоридагилардан келиб чиқиб хулоса қилиш мумкинки, ислом молиясида гаров билан боғлиқ масалаларнинг аксарият қисми бўйича тушунтиришлар берилган.

Гаров билан боғлиқ турли тушунмовчилик-муаммолар, томонлар ўртасида тузилган ўзаро келишув доирасида, агар келишмовчилик ҳал бўлмаса, у ҳолда шариат ва амалдаги қонунчилик доирасида ҳал қилиниши белгиланган. Яъни, ўзаро келишувга эришиш асосий мезон қилиб олинган.

¹⁴⁸ Аминат А. Фитай “Природа и принципы рана (залога) в исламских финансах” 2023.

**O‘ZBEKISTON SSRNI ELEKTIRLASHTIRISH JARAYONI
(1940-1950-YILLAR)**

Shermamatova Dilnoza Alisherovna

O‘zbekiston Milliy universiteti Tarix fakulteti
1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10412622>

Annotatsiya. Ushbu maqolada 1940-1950-yillarda O‘zbekiston SSRni elektirlashtirish jarayoni haqidagi malumotlar keltirilib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Elektr energiyasi, elektr tarmoqlari, elektr podstansiyalari, issiqlik energiyasi.

**THE PROCESS OF ELECTRIFYING THE UZBEK SSR
(1940S-1950S)**

Abstract. This article provides information about the process of electrifying the Uzbek SSR in the 1940s and 1950s.

Keywords: electricity, electrical networks, electrical substations, thermal energy.

**ПРОЦЕСС ЭЛЕКТРИФИКАЦИИ УЗБЕКСКОЙ ССР
(1940-1950-Е ГОДЫ)**

Аннотация. В данной статье представлена информация о процессе электрификации Узбекской ССР в 1940-1950-е годы.

Ключевые слова: электроэнергия, электрические сети, электрические подстанции, тепловая энергия.

Elektr energiyasi insoniyat sivilizasiyasining noyob ne‘mati bo‘lib, bugungi kunda hayotimiz farovonligini ta‘minlab beruvchi muhim vositalardan biri hisoblanadi. Jahon energetikasi tarixi, xususan, O‘zbekiston elektr energetikasining tarixiy yo‘li ulkan tarixiy jarayondir - hayotimiz evolyusiyasi muhim bosqichlari hamda uning taraqqiyoti tendensiyalarini o‘rganish zamonaviy energetika istiqbollari aniqlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekistonda energetika sohasining rivojlanish tarixi bir asrdan ko‘p davrni qamrab oladi. O‘tgan asrning boshlarida, ya‘ni 1909 yilda Toshkent shahrida Belgiya kompaniyasi tomonidan elektr tramvayni boshqarish uchun beshta dvigatelli 1,40 50 kVt quvvatga ega dizel dvigatelli 1450 kVt quvvatga teng bo‘lgan elektr stansiyasi qurildi. Ayni o‘sha davrda Toshkent shahrida dastlabki elektr tarmoqlari paydo bo‘la boshladi.

1911 yilda Toshkent shahrini yoritish uchun 125 kVt kuchlanishli elektr stansiyasi o‘rnatildi. 1913 yilga kelib, O‘zbekiston hududida elektr stasiyalarining quvvati 3000 kVtga yetib, elektr energiyasini ishlab chiqarish esa 3,3 mln kVt soatni tashkil etdi. Elektr tarmoqlari esa past kuchlanishli havo liniyalari bor-yo‘g‘i bir necha kilometrni tashkil qilardi.

1923 yilda Toshkent shahri yaqinida Bo‘zsuv irrigasiya kanalida 4000 kVtga ega shu nomdagi gidroelektrstansiyasi qurilishi boshlandi. Bu O‘zbekistonning ilk elektr stansiyasi bo‘lib, iste‘molchilarga elektr energiyasini yetkazib berish uchun elektr tarmoqlari va elektr podstansiyalari qurilishi bilan birga olib borildi. 30 kVt kuchlanishga ega 6 kVt kabel kuchlanishli gidroelektrstansiyasi Toshkent shahridagi tramvay stansiyasiga ulandi.

1933 yilda quvvati 1300 kVt bo'lgan Toshkent yaqinida Qodiriya gidroelektrstansiyasi qurilishi yakunlandi. 1934 yil 25 sentyabrda O'zbekiston energetikasi tizimi boshqaruv organiga asos solindi. Elektr energiyasi ishlab chiqarish hajmi 1909 yil 3 mln kVt soatdan 1934 yilda 180 mln kVt soatga yoki sutkasiga 60 kVt soatga yetdi.

Urushdan avvalgi yillarda yirik sanoat korxonalarini elektr energiyasi ta'minotiga ulash ishlari amalga oshirildi. Jumladan, Farg'ona neftni qayta ishlash zavodiga elektr energiyasi va issiqlik energiyasini yetkazib berish uchun 2000 kVt quvvatga ega birinchi bug' turbinali elektr stansiyasi foydalanishga topshirildi.

1935 yilgacha uning quvvati 8,300 kVt soatga oshirildi. Farg'ona to'qimachilik kombinati, Quvasoy syement zavodi va boshqa iste'molchilar undan elektr quvvati ola boshladi. 1939 yilda Toshkent to'qimachilik fabrikasida quvvati 6 MVt bo'lgan 2 ta teplofikasion turbinalar ishga tushirildi.

Ma'lumki, Ikkinchi jahon urushi yillarida (1941-1945 yillar) ko'plab sanoat korxonalari O'zbekistonga ko'chirilgan bo'lib, bu esa yangi elektr stansiyalarini qurishni taqozo etdi. Har birining quvvati 10-15000 kVt bo'lgan Oq tepa, Oq qovoq, Salar, Qibray, Quyi Bo'zsuv kaskad gidroelektrstansiyalari foydalanishga topshirildi. 1943 yilda quvvati 126 000 kVt bo'lgan Farhod gidroelektrstansiyasi qurilishi boshlandi.

1950 yilda respublikada elektr stansiyalarining o'rnatilgan quvvati 528 MVtni tashkil qilib, bu 2680 mln kVt soat elektr energiyasini ishlab chiqarish imkoniyatini berardi.

1953 yilda Angrendagi qo'ng'ir ko'mir koni bazasida quvvati 600 MVt bo'lgan Markaziy Osiyodagi eng yirik Angren issiqlik elektr stansiyasi qurilishi boshlandi. Angren IES yuqori quvvatli turbinalari 50 MVt, yuqori bosimli bug' parametrlari bo'yicha qurilgan birinchi elektr stansiyasi bo'ldi.

Angrendagi qo'ng'ir ko'mirdan hozirgi kunda ham elektr stansiyasi uchun foydalanib kelinmoqda. Qodiriya elektr stansiyasining barpo etilishi bilan bir vaqtning o'zida, Toshkent shahrida 35 kVt quchlanishga ega ikki zanjirli birinchi uzatish liniyasi qurildi.

1962 yilda O'zbekistonda elektr stansiyalarining o'rnatilgan quvvati 1973 MVt, yil davomida elektr energiyasi ishlab chiqarish hajmi 7,5 mln kVt soat, elektr uzatish liniyalarining umumiy uzunligi 11.200 km ni tashkil etdi.

Shu yilda respublika energetika tarmog'ini boshqarish tizimini takomillashtirish maqsadida O'zbekiston SSR Energetika va elektrlashtirish ministrligi tashkil etildi va ministr lavozimiga tajribali energetik Hamidov Aziz Hakimovich tayinlandi. U qariyb 25 yil davomida ministr lavozimida faoliyat yuritib, uning bevosita rahbarligida issiqlik elektr energetikasi sohasida bir qator yirik loyihalar amalga oshirildi, bu bilan respublika energetika tarmog'i rivojlanishi yangi bosqichga ko'tarildi.

Jumladan, Angren IES, Toshkent IES, Navoiy IES, Taxiatoş IES kabi yirik energetika korxonalari bunyod etildi. Mamlakatimiz energetika sohasining jadal rivojlanishiga hamda uning rivojlanishi texnik yo'nalishini tubdan o'zgarishiga tabiiy gaz konlarining ochilishi katta turtki bo'ldi. 1963 yilda Toshkent GRESda umumiy quvvati 1920 MVt bo'lgan 12 ta energoblok va 850 MVt quvvatga ega Navoiy GRES qurilishi boshlandi. 1966 yilning kuzida energetika tizimidagi eng yirik loyiha - Sirdaryo GRES qurilishi boshlandi.

1985 yil aprelda 300 MVt quvvatga ega bo'lgan Yangi-Angren GRES 1-energoblok ishga tushirildi. 1985 yilda Muborak shahri sanoat bazasida gaz kimyo-kompleksi

korxonalarini issiqlik va elektr energiyasiga bo'lgan ehtiyojini qanoatlantirish maqsadida 60 MVt quvvatga ega bo'lgan Muborak IEM ishga tushirildi. 1990 yilda quvvati 630 MVt bo'lgan Taxiatoş GRES ishga tushirildi.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston elektr energetikasi rivojlanishning yangi bosqichiga qadam qo'yildi. Jumladan:

-energetika tarmog'ini boshqarish tizimi takomillashtirildi – bozor tamoyillpriga asoslangan “O'zbekenergo” davlat aksiyadorlik kompaniyasi tashkil etildi;

-energetika tizimini jadal rivojlantirish maqsadida xalqaro moliyaviy institutlar va xorijiy sheriklar bilan faol hamkorlik yo'lga qo'yildi;

-tarmoqqa xorijiy investisiyalarni jalb qilish hamda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish asosida modernizasiya ishlarini amalga oshirish jadallashti;

-energetika sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi O'zbekiston Respublikasining elektr energetikasi to'g'risidagi qonuni qabul qilindi.

Shu davrda energiya sarfini qisqartirish maqsadida energosamaradorligi mavjud issiqlik elektr stansiyalariga nisbatan 20-40 foizga yuqori bo'lgan bug'-gaz va gaz turbinalarini joriy qilish bilan qator investisiya loyihalari amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbuslari bilan bugun tarmoqda ijobiy o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. 2016 yilgacha yangi joriy etilgan zamonaviy uskunalarning umumiy quvvati sohada 505 MVt (jami ishlab chiqarish quvvatlarining 5,45 foiz)ni tashkil etgan bo'lsa, 2016-2021 yillarda amalga oshirilgan investisiya loyihalari natijasida qo'shimcha 5304 MVt yangi va modernizasiya qilingan quvvatlar ishga tushirilib, energotejamkor, eng zamonaviy-energosamarador uskunalarning umumiy quvvati 5809 MVtga yetdi va issiqlik elektr stansiyalari umumiy quvvatining 53 foizini tashkil qilmoqda.

Bugungi kunda O'zbekistonda elektr stansiyalarining umumiy o'rnatilgan quvvati 14,1 mln kVtdan oshadi, shu jumladan, issiqlik elektr stansiyalariga umumiy quvvati 12,5 mln kVt yoki yagona elektr energotizimida o'rnatilgan quvvatning 86 foizini tashkil etmoqda.

REFERENCES

1. 2017-2021 yillarda Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль ПФ-4947-сон Фармони. WWW.Lex.uz.
2. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январь ПФ-60-сон Фармони. WWW.Lex.uz
3. Ataulayev.N.O. Navoiy davlat konchilik institute Yo'nalishga kirish; o'quv uslubiy qo'llanma. Navoiy - 2020 y.
4. Hidroelektrostansiyalar. O'quv ko'llanma Badalov A.S., Uralov B.R., Zenkova V.A., Shaazizov F.Sh., Toshkent irrigatsiya va melioratsiya instituti Toshkent. 2007 y.
5. Karimov R.Ch., Rafikova G.R., E.G.Usmonov, M.R.Ro'zinazarov. Yo'nalishga kirish. Ma'ruzalar matni, -T.: ToshDTU nashriyoti, 2018.
6. "Ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasida innovatsion texnologiyalarni qo'llash mamlakat taraqqiyotining muhim omili" mavzusidagi XV respublika ilmiy-amaliy

- konferensiyasi materiallari V qism (2018 yil, 2-3 iyun) samarqand-2018. Tolliboev . M.
A. Samarkan GES lar kaskadi.uk.
7. Toirov O.Z., AlimxodjayeV K.T., AlimxodjayeV SH.K. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari. -Toshkent.: «Fan va texnologiya» nashriyoti, 2019
 8. Toshkent shahar elektr tarmoqlari korxonasi AJ matboat xizmati.

DUNYO HAMJAMIYATIDA FOTOGRAFIYA SA'NATI SOHASIDA FOTOAPPARATLARNING SHAKLLANISH BOSQICHLARI

Inayatov Jaxongir G'opurjonovich

Perfect Unversiteti Gumanitar fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi (PhD)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10417568>

Annotatsiya. Maqolaning mazmuni fotografiya sa'natining rivojlanish tarixi haqida to'xtaladigan bo'lsak fotografiya haqida qarashlar rivojlanishi bilan yangi rusmdagi fotoapparatlarning yaratilishi boshlandi. Butun dunyo bo'ylab katta shov-shuvlarga sababchi bo'lgan bu yangilik ko'plab olimlarni ilmiy tadqiqot olib borishga chorladi. Bu borada ko'plab tadqiqotchi olimlarimiz bir qancha ilmiy yutuqlarga erishdilar.

Kalit so'zlar: fotografiya sa'nati, fotoapparatlarning yaratilishi, ilmiy izlanishlar va nazariy yondashuvlar, lavhalar, kashfiyot va ixtirolari, ilmiy fikr mulohazalar.

STAGES OF THE FORMATION OF PHOTO CAMERAS IN THE FIELD OF PHOTOGRAPHY IN THE WORLD COMMUNITY

Abstract. The content of the article is about the history of the development of photography, and with the development of views on photography, the creation of photo parks in the new RUSM began. This innovation, which caused a lot of hype around the world, prompted many scientists to conduct scientific research. Many of our research scientists have made a number of scientific advances in this regard.

Keywords: photographic science, the creation of photographic Instruments, Scientific Research and theoretical approaches, plates, discoveries and inventions, scientific thought.

ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ ФОТОАППАРАТОВ В ОБЛАСТИ ИСКУССТВА ФОТОГРАФИИ В МИРОВОМ СООБЩЕСТВЕ

Аннотация. Содержание статьи остановимся на истории развития искусства фотографии с развитием взглядов на фотографию началось создание фотоаппаратов нового типа. Эта новость, вызвавшая большой резонанс во всем мире, побудила многих ученых заняться научными исследованиями. В этом отношении многие из наших ученых-исследователей добились ряда научных достижений.

Ключевые слова: искусство фотографии, создание фотоаппаратов, научные исследования и теоретические подходы, кадры, открытия и изобретения, научная обратная связь.

Kirish. Jahonda kechayotgan keng ko'lamli ilmiy tadqiqotlar albatta fotografiya sohasini ham chetlab o'tmadi. Tadqiqotchi olimlarning bir qancha say-harakatlari bilan tez va qisqa fursat ichida bir qator ilmiy natejalarga erishildi. Jumladan fotosurat olish jarayonini o'rganish bilan bir vaqtda obskur-kamerasining yangi turlarini yaratish ishlari davom etgan. Turli mamlakatlar olimlari, tadqiqotchilari va dizaynerlarining uzoq va mashaqqatli mehnati zamonaviy kameralar, foto tasvirni olish usullari yaratilishiga olib kelgan. Dagerreotip fotoapparatining kamchiliklari bor edi.

Jumladan, mis plastinkaga tushirilgan tasvirlarni qayta ishlab bo'lmagan. Mis plastinkalar past sezuvchanlikka ega bo'lib, bu esa ta'sir qilish vaqtini uzoqroq davom etishi va portretni suratga olish uchun inson yuzi bilan, sochlar esa kukun bilan qoplanishi shart edi. Yana bir sabab dagerreotiplar og'ir va qimmat bo'lgan. Ammo fotografiya ixtirochilari bu bilan

to‘xtab qolmaganlar, 1840-yilda yod va brom aralashmasi mis plastinkalarning fotosensitivligini oshirish uchun ishlatila boshlangan.

Uilyam Genri Foks Talbot fotografiya rivojiga katta hissa qo‘shgan. Aynan uning sa‘y-harakatlari fotografiyada fotografik qog‘oz va negativilar paydo bo‘lishiga olib kelgan. Ular orqali fotosuratlarini deyarli cheksiz miqdorda chop etish mumkin edi. Talbot o‘z tajribalarini Dager bilan parallel ravishda o‘tkazgan. 1834-yilda Talbot yorug‘likka ta‘sirchan (fotosensitiv) qog‘oz yaratadi. Uning tasvirlari natriy xlorid yoki kaliy yodid eritmasi bilan qog‘ozga tushirilgan. Dastlab Talbot eng oddiy fotogrammalar – o‘yib ishlangan tasvir ustiga qog‘oz qo‘yib, bu orqali fotonusxalar yaratgan. Keyinchalik Talbot mikroskop va tabiiy yorug‘likdan foydalanib, obskur-kamerasini yaratgan, uning yordamida ijobiy tasvirlarni olishga erishgan.

1835-yil Talbot o‘zi yashagan uyning panjarali oynasini kumush xlorid bilan ishlov berilgan fotoqog‘ozga suratga olgan. Fotosuratga olish jarayoni bir soat davom etgan. Bu fotografiya uchun muhim yutuq edi. U yangi usulni kalotip deb atagan (yunoncha “kalo” – “yaxshi”, “tinos” – “taassurot”). 1839-yil 31-yanvarda Talbot London Qirollik jamiyati yig‘ilishida o‘zining fotografiya ixtirosi bo‘yicha ma‘ruza qiladi. Keyinchalik Jon Gerschelning xizmatlari evaziga Talbotning ixtirosi “fotografiya” deb atala boshlangan, shuningdek, u sohaga “negativ” va “pozitiv” atamalarini ham kiritgan¹⁴⁹.

Ko‘plab olimlarning bir qator ajoyib kashfiyot va ixtirolari natijasida fotografiya keng miqyosda amaliy jihatdan qo‘llanila boshlagan. Bu ishlarni amalga oshirishda rus va Yevropa ixtirochi olimlarining mehnatlari beqiyos. Biz ta‘kidlab o‘tgan dagerreotip yo‘nalishi alohida ahamiyatli, kumush ma‘dani bilan yopilgan maxsus qutidagi sayqallangan plastinkaga yod bug‘i bilan ta‘sir qilingan, natijada plastinka yuzida yupqa kumushli yod qatlami hosil bo‘lgan. Shundan so‘ng, plastinka obskur-kamerasi ichiga kiritilib, tasvir olingan, keyin ishlov berilgan. Plastinkani qayta ishlash ikkinchi qutida amalga oshirilgan. Uning ichiga spirtli lampa chiroq bilan isitiladigan plastinka va simobli idish qo‘yilgan.

Yorug‘lik ta‘sirida simob bug‘i plastinkaning yuzida kumush qatlam hosil qilgan. Simob ta‘siri natijasida plastinkada osh tuzi yoki giposulfit bilan tasvirga olingan manzara aksi ko‘ringan. Yorug‘lik sirlangan kumushga ta‘sir qilmagan joylarda qatlam erib, plastinkaning kumush yuzasi ochilgan. Tasvirda bu joylar qorong‘u bo‘lib, simob bug‘idan ta‘sirlangan joylar esa kumush qatlamli oq rangda ko‘ringan. Metall plastinkada yaxshi tasvir bitta nusxada olingan. Shuni ta‘kidlash kerakki, suratga olish vaqti tezligi 3-4 daqiqa davom etgan, tasvir juda mo‘rt bo‘lib, oyna yaltirashi sababli uni ko‘rish qiyin edi.

Ixtirochi A.F.Grekov oyna yaltirashini yo‘q qilishga erishdi, nafaqat mis plastinalarda, balki bronza va boshqa metallarda ham ishonchli tasvir olish yo‘lini topdi. Fotosurat kashf etilganidan keyingi ikki yil ichida A.F.Grekov fotosuratga olish tezligi 2 daqiqadan sal ko‘proq bo‘lgan plastinkani yaratgan, Yevropada o‘zi tayyorlagan “sezgir qog‘ozda” dagerreotip portretlarni suratga olgan ilk fotosuratchilardan biridir.

1841-yilda A.F.Grekovning “Turli tasvirlar, portretlar, landshaftlar va boshqalarni oladigan mo‘yqalamsiz va bo‘yoqsiz rassom” kitobi nashr etiladi. Bu kitobda u o‘zi kashf qilgan usullar orqali olingan tasvirni ularning haqiqiy rangi va barcha soylari bilan bir necha

¹⁴⁹ Морозов С. Искусство видеть. Очерки из истории фотографии стран мира. – М.: Искусство, 1963. – С. 21.

daqiqada qayta ishlash usullarini taklif qilgan. A.F.Grekovning kashfiyot va ixtirolari “Moskovskiyeye vedomosti” gazetasida e’lon qilinganiga qaramay, Sankt-Peterburgda chiqadigan “Posrednik” jurnalida uning barcha kashfiyotlarini xorijliklar o’zlashtirib olganligi haqida yozishgan. 1840-yilda A.F.Grekov birinchi rus fotoapparatini yaratadi.

U uchta yog’och qutidan iborat edi: birinchisi, yorug’lik kamerasi, ikkinchisi, plastinkalarni yodlash, uchinchisi esa simob bug’lari bilan plastinkalarga ishlov berib tasvirlarni ishlab chiqish uchun xizmat qilgan. Kamera qismi bir-biriga qarab siljiydigan ikkita yog’och qutidan iborat bo’lib, ularning birida (tashqi) ikki tomonlama qavariq shishadan yasalgan linza, ikkinchisida kassetada yorug’likka sezgir yodlangan kumush plastinka mavjud bo’lgan. Fokuslash, ya’ni obyektivdan qavariq oynasigacha masofani o’zgartirish ichki qutini siljitish orqali amalga oshirilgan. A.F.Grekov qurilmalaridan o’sha davr fotograflari ham muvaffaqiyatli foydalanganlar¹⁵⁰.

S.L.Levitskiy fotografiya tarixida birinchi bo’lib pavilyon uchun dekorativ fonlardan foydalangan va negativlarni retushlashni qo’llashni boshlagan, uning bu kashfiyotlari keyinchalik rus fotografiyasi ustuvorligini belgilab, ko’plab xorijiy fotograflar tomonidan qo’llanila boshlangan.

U “Retushlashning ahamiyati va fotografik portretlarni tugatishni osonlashtirishning ba’zi usullari haqida” nomli maqolasida fotografiya sohasidagi o’z fikrlarini bayon qilgan. S.L.Levitskiy ko’plab olimlar, yozuvchilar, rassomlarning portretlarini, shu jumladan, I.S.Turgenev, L.N.Tolstoy, I.A.Goncharov, N.A.Nekrasov, A.N.Ostrovskiylarning portretlarini o’zi ishlab chiqqan usullar yordamida yaratgan. Uning texnik jihatdan mukammal va yuksak badiiy asarlari Rossiya hamda xorijdagi fotoko’rgazmalarda bir necha bor namoyish etilgan. S.L.Levitskiy Rossiyada tashkil etilgan barcha fotoko’rgazmalarda ekspert etib saylangan, uch marta jahon ko’rgazmalarida hakamlar hay’ati raisi bo’lgan.

Yevropadagi barcha fotograf-ixtirochilarni kattaroq o’lchamga ega bo’lgan fotosurat olish masalasi qiziqtirgan. Buning uchun obyektning suratga olishda o’ng va chap ko’z bilan alohida ko’rish imkonini beradigan stereoskopik juftlikni yaratish lozim. Stereoskop ixtirosi fotografiya kashf etilishidan bir necha yil oldin, ya’ni 1832-yilga to’g’ri keladi

XIX asr 70-yillar oxirida fotografiyada nam kolloid jarayonidan brom-rux jelatinli (qotishma) jarayoniga o’tish tadqiqotchilar va sayohatchilar, shuningdek, havaskor fotosuratchilarning keng doirasi uchun qulay usul sifatida yanada ommalashgan. Brom-rux jelatin usulining paydo bo’lishi havaskor fotosuratchilar, to’garaklar va fotografik jamiyatlar soni sezilarli darajada oshishiga olib kelgan.

Bu davr fotoapparatlarining yangi konstruksiyalarini yaratish va fotografiya jarayonlarini takomillashtirish bilan ham xarakterlanadi. 1871-yilda ingliz Richard Maddoks brom-rux jelatin emulsiyasini yaratish uchun birinchi foydali usulni taklif qildi, bu plastinkalarning yorug’likka sezuvchanligini oshirib, ularni quruq holda saqlashga imkon bergan. Nam kolloid jarayonini takomillashtirish bilan bir vaqtda rangli fotografiya ustida ish olib borilgan. 1861-yil 17-mayda buyuk ingliz fizigi Jeyms Maksvell fotografik usullar

¹⁵⁰ Чиби́сов К.В. Очерки по истории фотографии. – М.: Искусство, 1987. – С. 42.

yordamida dunyodagi birinchi rangli tasvirni olishga erishgan. U uch komponentli (qizil, yashil va ko'k) ko'rinish nazariyasini isbotlab, rangli fotosurat yaratish yo'lini ko'rsatib bergan¹⁵¹.

Rossiyada birin-ketin I.I.Filipenko, D.P.Yezuchevskiy, V.I.Sreznevskiy, I.I.Karpov va boshqalarning o'ziga xos dizayndagi fotoapparatlari paydo bo'ldi. Bu fotoapparatlar geograflar, arxeologlar, etnograflar professional va havaskor fotograflar uchun ishlatishi jihatdan birdek tushunarli edi. Rossiyalik ixtirochilar tomonidan yaratilgan fotoapparatlar har doim chidamliligi va nafisligi bilan ajralib turgan. Ular portativ, nisbatan yengil vaznli, olib yurish uchun ancha qulay edi. 1885-yilda ixtirochi I.I.Filipenko sayohat uchun mos fotoapparatni loyihalashtiradi va yaratadi. Uning fotoapparat jamlanmasi (fotoapparat va yorug'lik ta'sirida plastinka ishlab chiqarish uchun moslama) kichik jomadonga sig'ardi. Bu vaqtda G'arbiy Yevropa va dunyoning ko'plab boshqa mamlakatlarida sayohatchilar va tadqiqotchilar tomonidan foydalanilgan fotoapparatlar katta hajmli, og'ir (aksessuarlar bilan birga 10 funtga yetgan) va olib yurish uchun noqulay bo'lgan. Quruq bromojelatin plastinkalarning tarqalishi bilan fotoapparatlarning vazni 10-12 kg. ni tashkil etgan, uzoq vaqt davomida foydalanilgan. Biroq, Rossiyada D.P.Yezuchevskiy vazni 2,5 kg. og'irlikdagi xaridorgir qurilma yaratadi. Bu fotoapparat, asosan, geograflar va ilmiy tadqiqotchilar uchun mo'ljallangan. D.P.Yezuchevskiy o'sha davrdagi ekspeditsiya va reportajlar uchun portativ fotoapparatni yaratish borasida dunyoning boshqa mamlakatlari ixtirochi va dizaynerlaridan bir necha qadam oldinda edi.

Blankar-Evvar 1850-yilda ko'pchilikka ma'lum bo'lmagan alyuminiy fotografiya qog'ozini ixtiro qilib, ishlatishni yo'lga qo'ygan. Bu qog'oz XIX asr oxirigacha standart fotoqog'oz sifatida ishlatilgan. Quyosh kamerasi deb ataladigan katta hajmli fotografik kattalashtiruvchi qurilma 1857-yilda amerikalik D.Vudvord tomonidan ixtiro qilingan. Yon yorituvchi lampalarning paydo bo'lishi bilan qorong'u xonada fotosuratlar chop etish mumkin bo'lgan, ammo fotosurat qog'ozining mustahkamligi muammosi hal qilinmagan. 1874-yilda Angliyada P.Maudsley kumush-brom qotishmali (jelatinli) fotografiya qog'ozini yaratgan, 1879-yilda Dj.Svan ushbu fotografiya qog'ozini sanoat miqyosida ishlab chiqarishni yo'lga qo'ygan.

Fotoapparat ixtirosidagi taniqli olimlardan biri V.I.Sreznevskiy rus geografik jamiyatining a'zosi N.M.Prjevalskiyning Tibetga qilgan ilmiy ekspeditsiyasi uchun maxsus fotoapparat ishlab chiqqan¹⁵². Podpolkovnik I.I.Filipenko tomonidan 1885-yilda ishlab chiqilgan "ko'chma fotografiya qurilmasi" geodeziya ishlari uchun mo'ljallangan edi. Sayohatga mo'ljallangan fotolaboratoriyaning paydo bo'lishi dala hududlarida tadqiqot olib borish ishlarini yanada rivojlanishiga zamin yaratdi. Keyinchalik parda tirqish nomini olgan fotografik "plastinka bilan zatvor" rus fotografi S.A.Yurkovskiy tomonidan ixtiro qilingan. Bu lahzali suratga olish muammosiga mukammal yechimlardan biri bo'lib, u harakat vaqtida bir zumda suratga olish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi.

Birinchi jahon urushi yillarida aerofoto suratga olish razvedka vositalaridan biri sifatida sezilarli rivojlanishga erishdi. Bu vaqtda rus olimi S.A.Ulyanin fokus masofasi bir metr bo'lgan razvedka fotoapparatini va telekamasini yaratdi. Rossiyalik polkovnik V.Potte tomonidan ixtiro qilingan yarim avtomatik aerofoto kamerasini alohida ta'kidlab o'tish lozim. Ushbu ixtiro

¹⁵¹ Ермилов Н. Краткая история фотографических процессов в хронологических датах. – М.: Огонек, 1930. – С. 203.

¹⁵² Сыров А.А. Первые русские фотоаппараты. – М.: Госкиноиздат, 1951. – С. 5.

dunyoda birinchi marta suratga olish uchun uzun metrajli plyonkadan foydalanib, samolyotdan turgan holda yoʻnalish va hududni suratga olish muammosini hal qildi. S.A.Ulyanin, V.Pottening aerofotoapparatlari rus armiyasi tomonidan keng miqyosda foydalanilgan.

Biroq, texnika va fotoapparatlar sohasida qilingan ixtirolar podsho Rossiyasining zodagon-byurokratik hukumati tomonidan har doim ham moddiy va maʼnaviy jihatdan qoʻllab-quvvatlanmagan. Mahalliy sanoat rivojlanishiga toʻsqinlik qilgan podsho Rossiyasining hukmron doiralari koʻproq eʼtiborni xorijiy chorvachilik mahsulotlarni olib kelishga qaratganlar. Sanoatga masʼul amaldorlarning bunday reaksiyon siyosati XIX asr 80-yillar boshlarida chorvachilik, asbob-uskunalar va fotoapparat ehtiyot qismlari savdosi butunlay chet el firmalari qoʻlida boʻlishiga olib kelgan.

Xorijiy firmalarning tadbirkor agentlari va L.Varnerke kabi quvgʻinda yurgan rus fuqarolari bir qancha rus olimlari ixtirolarini turli yoʻllar bilan qoʻlga kiritib, ularni oʻz firmasi nomi bilan mualliflik huquqini buzgan holda Rossiyaga olib kelib sotganlar¹⁵³. Kumush bilan qoplangan mis plastinkalar yordamida suratga olishning doimiy takomillashtirilishiga qaramay, XIX asr 80-yillari oxirida fotosuratga olishning mutlaqo yangi usuli paydo boʻldi. Amerikaning Kodak kompaniyasi moslashuvchan selluloid substratda negativ plyonkalar, shuningdek, tegishli fotoapparatlar ishlab chiqarishni yoʻlga qoʻygan. 1888-yilda Kodak tomonidan chiqarilgan fotoapparat qismlarga ajralmaydigan fotoapparat boʻlib, zavoddan yuzta plyonka yuklangan holda chiqarilgan. Fotograf barcha kadrlarni ishlatib boʻlgandan keyin fotoapparatni ishlab chiqaruvchiga yuborgan, u yerda qurilmaga qaytadan yangi plyonkalar oʻrnatilgan va foydalanuvchiga oldingi fotoplyonkalardan tayyor, chop etilgan fotosuratlar berilgan. Xizmat narxi 10 dollar (fotoapparat narxi 25 dollar)ni tashkil qilgan. Tez orada butun Amerika boʻylab Kodak firmasining minilaboratoriyalari paydo boʻlgan.

Talbot tomonidan olingan birinchi fotosuratlar 6,45 sm. kv. maydonga ega boʻlgan fotografik plastinkalarda olingan. Biroq, uning fotoapparatini tezkor deb atab boʻlmasdi, chunki u uzoq vaqt davomida quyosh nuri taʼsirini talab qilgan. 1858-yilda T.Skayfe sezilarli yorqinlikka ega portativ (koʻchma va tezkor) fotoapparat yaratadi. 1892-yilda J.Karpentiyer ikki linzali aniqlikdagi fotoapparatni loyihalashtiradi, u bir juft koʻzli durbinga oʻxshab ketgani uchun uni fotobinokl deb ataydi. Linzaning biri obyektiv tasvirni boshqarish uchun, ikkinchisi esa suratga olish uchun foydalanilgan. Ushbu fotoapparatda 5,7x3,8 sm. oʻlchamdagi quruq fotografik plastinka va 1/60 sekund tezlik vaqtiga ega boʻlgan prujinadan foydalanilgan. Fotoapparatda ishlatiladigan birinchi qaytargich mexanizmlardan biri 1869-yilda E.Maybridj tomonidan ishlab chiqilgan.

Bu qaytargich mexanizmdan E.Maybridj chopayotgan otlarni suratga olish uchun foydalangan. Bu jarayon qaytargich mexanizmdan fotosuratga olish vaqtida 1/1000 sekunddan tezroq ishlashni talab qilgan. Fotobinokllar Karpentiyemonidan koʻp marta qayta ishlangan, uning samaradorligi yaxshilangan. 1899-yilda G.Sigriste tashqi koʻrishni sozlash va taʼsir vaqti 1/2500 sekundgacha boʻlgan qaytargich mexanizmga ega boʻlgan old linzasi yopiq ushbu turdagi bitta linzali fotoapparat yaratgan. 1914-yilda germaniyalik O.Varnak kichik hajmli fotoapparat yaratgan, bu fotografiya tarixida inqilob boʻlgan. 1924-yildan boshlab “Leitz” kompaniyasi ushbu fotoapparatni “Leyka” nomi bilan ishlab chiqara boshlagan.

¹⁵³ Сыров А.А. Первые русские фотоаппараты. М.: Госкиноиздат, 1951. – С. 5.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni takidlab o'tishimiz joizki dunyo bo'ylab har bir soha bo'yicha bir qancha ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Bu ilmiy izlanishlar natejasida har bir soha bo'yicha bir qator yutuqlarga erishib kelinmoqda. Shunday ilmiy tadqiqotlar natejasida serg'ayrat olimlarimiz tamonidan, fotografiya sanati sohasida ham bir qancha yutuqlarga erishildi. Biz bu ilmiy tadqiqotlar natejasida albatta fotoapparatlarning takomillashishiga etibor qaratadigan bo'lsak, ilm-fan rivojlanishi bilan qisqa fursat ichida fotoapparatlarning yangi rususlari ham rivojlanib borganligini ilmiy izlanishlarimiz davomida guvohi bo'ldik.

REFERENCES

1. Морозов С. Искусство видеть. Очерки из истории фотографии стран мира. – М.: Искусство, 1963
2. Чибисов К.В. Очерки по истории фотографии. – М.: Искусство, 1987.
3. Ермилов Н. Краткая история фотографических процессов в хронологических датах. – М.: Огонек, 1930.
4. Сыров А.А. Первые русские фотоаппараты. – М.: Госкиноиздат, 1951
5. Документы по истории фотографии, 1949.
6. Митчел Э. Фотография: Пер. с англ. – Москва: Мир, 1988.
7. <https://3dnews.ru/573318> (2020 йил 10 сентябрь)
8. Akhmedov S. B. Analysis of Information on Local Embassy Relations in Abdurazzak Samarkandi's Work" Matlai Sadayn Wa Majmai Bahrain" //REVISTA GEINTEC-GESTAO INOVACAO E TECNOLOGIAS. – 2021. – Т. 11. – № 3. – P. 234-244. (DOAJ, CiteFactor) <http://revistageintec.net/wp-content/uploads/2022/02/1930.pdf>
9. Akhmedov S.B. Analysis of information of embassy relations in Abdurazzak Samarkandi's work "Matlai sadayn wa majmai bahrain" // International scientific and practical conference "Youth, science, education: topical issues, achievements and innovations". – Prague, 2022. –P. 137-147.

ERKIN A'ZAM KINOQISSALARIDA RAMZIYLIK

Boburjon Boymatov

Andijon davlat universiteti tayanch doktoranti

Telefon: +998919073969

e-mail: boburjon.boymatov@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10416905>

Annotatsiya. Ushbu maqolada yozuvchi Erkin A'zamning "Suv yoqalab", "Zabarjad", "Farishta", "Piyoda" va "Pakana" kinoqissalaridagi ramziy obrazlar tahlil qilingan.

Jumladan, suv, daraxt, pari kabi mifik obrazlarga alohida to'xtalib o'tilgan. Boshqa obrazlarning ramziy ma'nolar yuzasidan muallifning shaxsiy talqinlari aks etgan.

Kalit so'zlar: Kinoqissa, xalq tili, obraz, mifik obraz, ramziylik, ramziy obraz, timsol.

SYMBOLISM IN FILM STORIES BY ERKIN AZAM

Abstract. This article analyzes the symbolic images of writer Erkin Azam's short stories "Suv Yokalab", "Zabarjad", "Farishta", "Pyoda" and "Pakana". In particular, mythical images such as water, trees, and fairies have been specially mentioned. The author's personal interpretations of the symbolic meanings of other images are reflected.

Key words: filmstory, folk language, image, mythical image, symbolism, symbolic image, symbol.

СИМВОЛИЗМ В КИНОПОВЕСТАХ ЭРКИНА АЗАМА

Аннотация. В данной статье анализируются символические образы рассказов писателя Эркина Азама «Сув ёкалаб», «Забарджад», «Фарисhta», «Пёда» и «Пакана». В частности, особо упоминались такие мифические образы, как вода, деревья и феи. Отражены личные интерпретации автора символических значений других изображений.

Ключевые слова: Кинематография, народный язык, образ, мифический образ, символика, символический образ, символ.

Erkin A'zam asarlarini o'qir ekan, uning asarlarida xalqona ruh ufurib turganini sezadi kishi. Adib asarlari personajlarini yaratar ekan, xalq tili unsurlaridan mahorat bilan foydalanadi. Shu bilan birgalikda, xalq og'zaki ijodida uchraydigan an'anaviy motiv-obrazlarning yozuvchi asarlarida bo'y ko'rsatganligini ko'rish mumkin. Bu kabi obrazlarning badiiy asardan joy olishi bir qator ramziy ma'nolarni anglatib, ushbu asarning badiiy-estetik qiymatini oshiradi.

Adib "Suv yoqalab" kinoqissasida xalq og'zaki ijodi namunalari syujetining asosiy motivlaridan sanalgan tush obrazidan foydalangan. "Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha lug'ati"da "Motiv syujet tarkibidagi halqalardan biridir"¹⁵⁴, deyilgan. Syujet asar mazmunini tashkil ertgan voqealar tizimi bo'lsa, motiv shu voqelikni yuzaga keltiruvchi asosiy unsur hisoblanadi. Shunga monand asardagi barcha voqealarning boshlanishiga Bolta Mardonning tushi sabab bo'ladi. Ushbu kinoqissa syujetidagi tugun xuddi mana shu tushda aks etgan.

¹⁵⁴ Hotamov N, Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. –T.:O'qituvchi, 1979. 190–191 b.

Folklorshunos olim Jabbor Eshonqul tadqiqotiga ko‘ra, o‘zbek xalq ertaklari tarkibidagi “tushlar, asosan, sinov(8), safar(7), uylanish(5) motivlari bilan faol, qisman homiy va xatar va bir o‘rinda o‘lim motivi bilan bog‘liq”¹⁵⁵. Shu nuqtai nazardan qaraganda “Suv yoqalab”dagi tush motivi o‘lim motivi bilan bog‘liqlik hosil qilganining guvohi bo‘lish mumkin.

Asarda uchraydigan ramziy obrazlardan biri bu suv hisoblanadi. Shuni ta’kidlash o‘rinliki, suv obrazi Erkin A’zamning ko‘pchilik asarlarida uchraydi. Jumladan, “Suv yoqalab”da suv va yomg‘ir, “Piyoda” kinoqissasida buloq (Peshonabuloq), “Zabarjad”da buloq, yomg‘ir, suv, soy kabi ko‘rinishlardagi suv obrazini uchratish mumkin.

Kinoqissadagi Bolta Mardon – fidoyi inson timsoli, el g‘amida harakat qilmoqda: hamqishloqlarining chanqoq tomorqalariga suv keltirishga ahd qiladi, shu yo‘lda yaxshiyomonlarga yo‘liqadi, umuman eldoshlariga, farzandlariga mehribon oqsoqol, donishmand.

Bolta Mardonning o‘limi tasviriga diqqat qiling: “Qorong‘ida bog‘ kezib yurgan odam nogohon munkayib ketadi-yu bir daraxtni quchoqlab oladi. U daraxt tanasi bo‘ylab sirg‘ala-sirg‘ala yerga o‘tirib qoladi. So‘ng sekin orqaga ketib, yerga chalqancha cho‘ziladi. Muallaq qolgan qo‘llar bir zum titrab turgandek bo‘ladi-da, sholop etib ikki yonga tushadi.

Qo‘shni shiypondan yog‘ilayotgan bir tutam nur ochiq ko‘zlarni yoritib, cho‘g‘dek yallig‘lantirib yuborgan-u ulardan qaytgan g‘ayritabiiy bir shu‘la tepadagi, shamolda qaltirayotgan yaproqlar aro yalt-yult etib akslandi...

Daraxt barglarini shitirlatib, yomg‘ir shivalay boshlaydi.”¹⁵⁶

Mana shu o‘lim sahnasida bir necha ramziy obrazlar qo‘llanilgan. Jumladan, qorong‘ilik – yaqinlashayotgan o‘limning, daraxt – ko‘ngilning, muallaqlik – umr adog‘ining, ochiq ko‘zlar – armonning, barglarning shivirlashi – qayg‘uning, yomg‘ir yog‘ishi – bu dunyo bilan xayrlashib yangi dunyoda tug‘ilishning ramzi. Bolta Mardon o‘limi ayni saraton kunlarining birida yuz beradi. Saratonda yoqqan yomg‘ir o‘limning bevaqt, kutilmagan ekanligini anglatadi. Chunki sobiq rais shu paytgacha hech qachon sog‘ligidan shikoyat qilmagan edi. O‘rtancha o‘g‘li Qodirni sharmandali holda tutib olgandan keyin bir lahzaga “chap ko‘ksini siypalay-siypalay qaddini rostlaydi”, ammo uning bu holatidan biror kimsa xabardor bo‘lmaydi. Qo‘shni hovlida katta o‘g‘li Amir ziyofat beradi, hamma bemalol, bexavotir o‘sha yoqda xizmatda. Shuning uchun ham Bota Mardonning o‘limi hamma uchun kutilmagan voqea edi.

“Zabarjad” kinoqissasida ham suv obrazi qatnashgan. Asar otanining qizini qutqaraman deb soyda oqib ketishi voqeasidan boshlanadi. O‘sha omon qolgan qiz asar qahramoni Zabarjad edi. U otasini suv tortib olgani bois uni yomon ko‘radi, biroq otasidan qolgan mulkidan bir buloq ko‘z ochadi: ketgani qaytadi, yo‘qotgani topiladi. Bunga misol sifatida Zabarjadning ammasiga aytgan “kecha bir tush ko‘ribman, ammajon. G‘alati tush. Dadam o‘shanda o‘lmay qolgan emishlar. Ikkalamiz ham cho‘kishga cho‘kibmiz-u, bir kishi bizni qutqarib qolibdi. Uchchalamiz qirg‘oqda turganmishmiz. Bunday qaragam, dadam bilan haligi kishi bir odamga aylanib qolibdi... Men o‘sha odamni bilaman...”¹⁵⁷ so‘zlarini keltirish mumkin. Ushbu jumladan tush motivi adibning boshqa bir asari “Zabarjad” kinoqissasida ham bor ekanligini ma’lum bo‘lmoqda. Lekin asardagi tush voqealarga asos bo‘ladigan darajada o‘rin tutmagan.

¹⁵⁵ Eshonul J. O‘zbek folklorida tush va uning badiiy talqini. -T.: Fan, 2011.

¹⁵⁶ A’zam E. Jannat o‘zi qaydadir. -T.: Sharq, 2007. 92-93-betlar

¹⁵⁷ A’zam E. Jannat o‘zi qaydadir. -T.: Sharq, 2007. 135-b.

Faqatgina Zabarrjadning nima uchun notanish kishini qalban yaqin his qilishini izohlash uchun yordamchi detal-obraz vazifani bajargan.

Zabarrjad bir umrlik tavqi-la'natni bo'yniga olar ekan jomdagi suv qip-qizil qonga aylanganini ko'radi, diqqat bilan tikilsaki, "oddiygina suv, andak xira tortgandek, xolos". Biroq... oqqanddagi dog'dek ko'ringan shugina xirani ketkazishning iloji yo'q. Bir umrlik dog' bu. Suv dog' ham qiladi, gardni ham ketkizadi.

"Piyoda" kinoqissasida ham buloq obrazi ishtirok etgan. Bu buloq tog'ning tepasidagi bir g'orda joylashgan. Berdiboy va Muzaffarning momolari ta'rificha "So'fi ota"ning g'orida "Peshonabuloq ham, sirli ko'l ham" joylashgan bo'lib, odam bolasi u buloqqa qarab taqdirini ko'rar emish. Asar syujetidagi konfliktning markazida mohiyatan mana shu Peshonabuloq turadi. Berdiboyning ota-onasi bilan oralarida bo'lgan ziddiyatlari bir vaqtlar otasi Parida Qurbonning Muzaffarni shaharga olib ketganlari sabab. Axir, shundan so'ng Muzaffar momosini, Peshonabuloqni, o'z taqdirini unutgan va ikki aka uka biri-biridan ajralishgan. Qo'shimchasiga ota-onasi va Muzaffar Gulsanamni ham shaharga o'qishga yubormoqchi. Endi singlisini ham yo'qotib qo'yishdan cho'chigan Berdiboyning ota-onasi, ukasi bilan bo'lgan ziddiyatlari yanada chuqurlashadi.

Bu kinoqissada buloq taqdir ramzi, shaxsiy hayoti ramzi, mazmunan o'sha tiriklik ramzi. Berdiboy Peshonabuloqqa qarab ko'rgan narsasini o'z taqdiri deb biladi va bundan o'zga taqdir bo'lishi mumkin emasligini ma'qullaydi, boshqa taqdirni tasavvur qilolmaydi. Shu yo'sin u qishloqdan chiqmay Peshonabuloqqa qarab yashaydi, zamondan ortda qolib ketadi. Oxir oqibatda alamzada, omadsiz bir kishiga aylanib qoldi. Zero, inson taqdiri yolg'iz yaratuvchi Allohga ma'lum. Bu masalada Berdiboyning momosi nevaralarini o'zi bilmagan holda noto'g'ri yo'lga boshlaydi. Asar oxirida Berdiboyning ko'ziga momosi ko'rinadi va o'zining xato yo'l tutganini afsus bilan aytib o'tadi. "Men senlarga noto'g'ri yo'l ko'rsatgan ekanman... men senlarni Peshonabuloqqa olib borgan edim, lekin peshonangga qara-ab o'tir, deganim yo'q edi..." deya iqrar qiladi. Yozuvchi Berdiboy obrazi orqali "hayotdan orqada qolayotgan, kechikayotgan odam timsolini yaratgan"¹⁵⁸.

Asardagi Rajab bodi laganbardor, ikkiyuzlamachi odamlarning umumlashma obrazi. Uning Muzaffar uchun tashkillashtirgan, lekin Berdiboy mehmon bo'lgan bazmida yoqilgan olov – aka-uka, ota-bola, qarindosh-urug'lar orasiga qo'yilgan to'siq, nifoq ramzi.

Erkin A'zam suvning umumiy ma'noda tiriklik, hayot ramzi ekanligining dalilini donishmand chol – Hamro boboning tilidan rivoyat orqali aytib o'tgan: " Xizr alayhissalom bilan Muso alayhissalom bir yoqqa ketayotib edilar. Xizr alayhissalomning qo'llarida qorni yorib tozalangan, tuzlangan bir baliq bor ekan. Shu nimarsa ariqdagi suvga tushib ketibdi-yu baliq jonlanib, ko'zlari shartta ochilibdi!"¹⁵⁹

Erkin A'zam ijodida shunday bir obraz uchraydiki, bu juda ko'p ertaklar, dostonlar, afsonalarda uchratish mumkin bo'lgan Pari obrazidir. Adib "Farishta" nomli kinoqissasida chiroyda tengi yo'q, lekin shunga qaramay tolesiz bir qiz-juvon haqida hikoya qilgan. Kinoqissa qahramonlari qizning benihoya go'zal ekanligi va asl manzili tog'ning tepasidagi qishloq – Pariqishloq ekanligi sabab uni Pari deb atashadi.

¹⁵⁸ Shofiyev O. Kechikayotgan odam obrazi// "Sharq yulduzi" jurnali 2016-8.

¹⁵⁹ A'zam E. Jannat o'zi qaydadir. –T.: Sharq, 2007. 62-b.

Xalq orasida pari bilan bog'liq ikki xil qarash mavjud: birinchi xil tasavvurlarga qaraganda, "pari" o'zbek folklori qadimiy, an'anaviy mifik obrazlaridan bo'lib, ertak va dostonlarda asosiy qahramonga oshiq bo'lib, turmushga chiqadigan, dev, ajdaho va boshqa yovuz raqiblar o'g'irlab ketgan narsani izlab topishda qahramonga yordamlashadigan, qiyin vaziyatda maslahatchi va homiylik qiladigan go'zal qiz ko'rinishidagi obrazdir.

Ikkinchi xil parilar yomonlik qiluvchi g'ayrioddiy kuch tarzida talqin qilinadi. Xalq orasidagi "pari tekkan", "pari qoqqan" kabi iboralar orqali pari yo'liqqani, ya'ni bu g'ayrioddiy mavjudotlar bilan ko'rishgani uchun ruhiy xastalikka chalingan bemorlar nazarda tutiladi.

Erkin A'zam kinoqissasidagi Pari yuqoridagi ikki xil tasavvurdagi Parilarga xos xususiyatlarni o'zida gavdalantiradi. Aniqrog'i, odamlar unga turli xil ko'z bilan qarashadi. Unga yomonlik izlab qaragan kishi yomonlikni, yaxshilik izlab qaragan kishi yaxshilikni ko'radi. Kimdir uning go'zalligini, ishchanligi, samimiy ko'ngilga ega ekanini aytsa, kimdir uni "Ajinko'z", "shumoyoq" deb ataydi. Boshiga turli-tuman sinovlar tushib, barchasiga bardosh berdi, taqdirida ne bo'lsa barini ochiq chehra bilan qabul qildi. Shuning uchun ham Pariga yomonlikni sog'inganlarning hech biri niyatiga erisholmadi. Uni Yaratganning o'zi himoya qildi. Ko'rgan borki, unga oshiq bo'ldi, hammani o'ziga rom qildi, lekin biror kishi unga yaqin borolmadi, hattoki mulla nikoh o'qiy olmadi. Faqat odamlar unga ishonishni istamadilar, "nimasidir bor" deb hayiqdilar. Oxir-oqibatda "Bozor kal degich xudobexabar battol" uning o'limiga sababchi bo'ldi. Asar yakunida esa uning o'lmaganligini, boshqa insonning hayoti bilan yashayotganligiga ishora qilinadi: "Do'ng boshi. Xarsangtosh. Yigit tizalarini quchgan ko'yi qotib qolgan. Nogahon kuchli bir to'zon turib, uning usti-boshini oppoq changga belab ketadi. Ammo u qimir etmaydi. Olisdan qaraganda bir kimsani yodga soladi. Boshida g'ijimi ro'mol, egnida sariq kashtali alvonrang libos... Pari, pari... Farishta..."¹⁶⁰

Bizningcha, bu kinoqissadagi Pari – EZGULIK ramzi. Bozor kal esa – YOVUZLIK ramzi. Ezgulik hamisha bardavom, barhayot. Yovuzlik tarafdorlari egulik ustidan g'olib keldik deb har ancha xursand bo'lishmasin, ezgulik qayta tirilaveradi. Pari qiz vafot etganiga qaramasdan Jonibekning oxirgi epizodda Pari qizning ilk epizoddagi joyi va holatida o'tirishi fikrimiz dlili bo'la oladi.

Erkin A'zam ijodi ramziylikka boy, jumladan, "Pakana" kinoqissasidagi Shamshodbek jamiyatimizdagi noshukur, hayotni jiddiy qabul qilmaydigan, dunyoqarashi tor insonlar timsoli bo'lsa, u najot izlab borgan "bag'oyat ko'hna", "devorlari baland-baland azamat bir qo'rg'on" mustabid tuzum mafkurasining ramzi hisoblanadi. Binoning "ovloq bir joyida "Stalin ko'chasi" degan tunuka lavha"ning osiq ekanligi ham bunga ishora qiladi. Odamlar bu binoga o'zini o'zgartirish, orzudagidek mukammal bo'lish uchun keladilar, shular orasida Shamshodbek ham bor. Ammo u pakanaligidan (o'zligidan) voz kechganidan keyin qizchasi (yosh avlod) otasi qabul qilmaydi tanimaydi. Asarning qayta ishlanishdan avvalgi varianti "Pakananing oshiq ko'ngli" qissasi qahramoni Pakana ushbu dargohdan "mukammal" – bir qo'li kalta, ikkinchisi uzun bo'lib chiqadi. Yangi novcha-pakana mustabid tuzumning qutqulariga, va'dalariga ishonib yanglishgan minglab insonlarning timsoli.

¹⁶⁰ A'zam E. Guli-guli, -T.: sharq, 2009. 178-b.

REFERENCES

1. A'zam E. Guli-guli, -T.: sharq, 2009.
2. A'zam E. Jannat o'zi qaydadir. –T.: Sharq, 2007.
3. Eshonul J. O'zbek folklorida tush va uning badiiy talqini. -T.: Fan, 2011.
4. Hotamov N, Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. –T.: O'qituvchi, 1979.
5. Shofiyev O. Kechikayotgan odam obrazi// “Sharq yulduzi” jurnali 2016-8.

DIFFICULTIES FACED IN TRANSLATING SENTENCES FROM ENGLISH TO UZBEK IN CLASSES OF 7-9

Makhliyo Karimova Adkhamjon qizi

Karimovamakhliyo95@gmail.com

Namangan State Institute of Foreign Languages Master student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10417630>

Abstract. *This article aims to explore the challenges faced by students in grades 7-9 when translating sentences from English to Uzbek and Russian. The study investigates the specific linguistic and cultural barriers that hinder effective translation in these language pairs. The research findings will help educators and language learners gain insights into the difficulties encountered during the translation process, enabling them to develop appropriate strategies and resources to enhance translation skills.*

Key words: *word order, divergences of languages, grammatical differences, tense-aspect, cultural difference, lexical problems.*

ТРУДНОСТИ, С КОТОРЫМИ СТАЛКИВАЮТСЯ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ПРЕДЛОЖЕНИЙ С АНГЛИЙСКОГО НА УЗБЕКСКИЙ В 7-9 КЛАССАХ

Аннотация. *Цель этой статьи - изучить проблемы, с которыми сталкиваются учащиеся 7-9 классов при переводе предложений с английского на узбекский и русский языки. В исследовании исследуются конкретные лингвистические и культурные барьеры, препятствующие эффективному переводу в этих языковых парах. Результаты исследования помогут преподавателям и изучающим язык получить представление о трудностях, с которыми сталкиваются в процессе перевода, что позволит им разработать соответствующие стратегии и ресурсы для повышения навыков перевода.*

Ключевые слова: *порядок слов, расхождения языков, грамматические различия, аспект времени, культурные различия, лексические проблемы.*

Introduction

The ability to translate sentences accurately and effectively from one language to another is a crucial skill for language learners. In the context of Uzbekistan, where English is taught as a foreign language in schools, the need to develop translation skills from English to Uzbek is particularly relevant. However, little research has focused specifically on the difficulties faced by students in this particular language pair, especially in the classroom setting of grades 7 to 9.

This article aims to shed light on the challenges encountered by students when translating sentences from English to Uzbek in the 7th to 9th grade classrooms. By understanding these difficulties, language educators can design more effective instructional approaches and interventions to support students' translation skills development.

The complexity of translation lies in the intricate process of transferring meaning and communicative intent from one language system to another while maintaining accuracy and fluency. It requires a deep understanding of the linguistic structures, vocabulary, and cultural nuances of both the source and target languages.

Previous research on translation difficulties has primarily focused on professional translators or advanced language learners, neglecting the specific challenges faced by younger learners in the specific context of the English to Uzbek language pair. This study aims to fill this gap by investigating the difficulties encountered by students in the age range of 7th to 9th grade, who are at a crucial stage of language learning and development.

Identifying these difficulties can help guide curriculum planning, inform instructional strategies, and provide insights into effective techniques for overcoming them. Additionally, a deeper understanding of these challenges may contribute to the broader field of translation studies and language pedagogy.

The article proceeds with the methodology section, where the research design, sample selection, data collection, variables, and analysis methods will be described. The results and findings of the study will then be presented, followed by a discussion of the implications, limitations, and recommendations for future research.

This study employed a descriptive research design to investigate the difficulties faced by students in translating sentences from English to Uzbek in the 7th to 9th grade classroom setting. A qualitative approach was used to gain insights into the specific challenges encountered during the translation process.

The sample for this study consisted of 50 students from three different schools in a urban area, selected purposively for their English language proficiency levels. The students were in the 7th to 9th grade and were chosen from diverse language backgrounds. Efforts were made to ensure representation from both genders and a mix of high and low achievers.

Data were collected through multiple methods to gain a comprehensive understanding of the difficulties faced. Firstly, a translation task was given to the participants, where they were asked to translate a set of 10 sentences from English to Uzbek. Secondly, semi-structured interviews were conducted with a subset of the participants to gather additional insights and clarify any uncertainties related to the translation process.

The main dependent variable in this study was the difficulties encountered while translating sentences from English to Uzbek. Additional variables of interest included the participants' language proficiency level, their prior experience with translation activities, and their perception of the importance of translation skills.

The difficulties were measured qualitatively by analyzing the errors made during the translation task and categorizing them into different types, such as grammatical, lexical, or syntactical errors. The interviews provided further qualitative data on the participants' perceptions of the challenges and strategies used to overcome them.

The data collected from the translation task were analyzed descriptively using frequency counts and percentages to identify the most common types of errors made by the participants. The qualitative data from the interviews were transcribed and analyzed using thematic analysis to identify recurring themes and patterns related to the difficulties faced in translation.

This study had a relatively small sample size, which may limit the generalization of the findings. Additionally, the study focused on a specific age group (7th to 9th grade) and language pair (English to Uzbek), which restricts the applicability of the results to other contexts.

Results:

The process of translating sentences from English to Uzbek in classes of 7-9 revealed several noteworthy challenges. Students encountered difficulties stemming from linguistic differences, syntactical structures, and cultural nuances, impacting the overall efficacy of the translation exercises.

One primary obstacle was the variation in sentence structures between English and Uzbek. The stark contrast in word order and grammatical rules posed a challenge for students in accurately conveying the intended meaning. This structural disparity often led to literal translations, resulting in awkward and sometimes incorrect interpretations.

Another notable difficulty emerged from the nuanced nature of cultural expressions embedded in the English sentences. Students faced challenges in capturing and conveying cultural subtleties, as the cultural context of idioms, metaphors, and colloquialisms often did not directly align between the two languages.

Discussion:

The identified challenges underscore the need for targeted strategies in teaching English to Uzbek translation in classes of 7-9. Addressing structural differences requires a focus on syntactical awareness and exercises that emphasize the importance of conveying meaning rather than adhering strictly to the English sentence structure.

Cultural nuances, being integral to effective translation, call for a curriculum that incorporates cultural studies alongside language learning. Integrating real-life scenarios and cultural references in translation exercises can enhance students' ability to navigate and interpret the subtleties embedded in English sentences.

Moreover, adopting technology-assisted learning tools, such as language translation software, can aid students in understanding the nuances of translation. These tools can serve as supplementary resources, providing immediate feedback and fostering a more interactive and dynamic learning environment.

Conclusion: Addressing the challenges faced in translating sentences from English to Uzbek in classes of 7-9 requires a holistic approach that considers both linguistic and cultural aspects. By incorporating targeted strategies and embracing technology, educators can enhance the effectiveness of the translation learning process, fostering a more nuanced and accurate understanding of both languages.

REFERENCES

1. I.G'afurov, O.Mo'minov, N.Qambarov TARJIMA NAZARIYASI «Tafakkur Bo'stoni» Toshkent – 2012
2. Gulnora Abdullayeva Gaybulloyevna GRAMMATICAL DISPROPORTION BETWEEN UZBEK AND ENGLISH AS A MAIN PROBLEM IN SIMULTANEOUS INTERPRETATION OF THE LANGUAGES EPRA International Journal of Research and Development (IJRD) Volume: 5 | Issue: 9 | September 2020 pages 409-411
3. N. A. Mansurova ENGLISH-RUSSIAN-UZBEK FALSE FRIENDS IN MARKETING AND MANAGEMENT TERMS INTERNATIONAL JOURNAL OF "Science and Education" Scientific Journal / Impact Factor 3.848 April 2023 / Volume 4 Issue 4 www.openscience.uz / ISSN 2181-0842 1296 INNOVATIONS IN ENGINEERING RESEARCH AND TECHNOLOGY VOLUME 8, ISSUE 3, Mar.-2021

4. Sh.M. Sulonmurodova PROBLEMS OF TRANSLATING ENGLISH SENTENCES INTO UZBEK INTERNATIONAL JOURNAL OF "Science and Education" Scientific Journal / Impact Factor 3.848 April 2023 / Volume 4 Issue 4 www.openscience.uz / ISSN 2181-0842 1296 INNOVATIONS IN ENGINEERING RESEARCH AND TECHNOLOGY VOLUME 8, ISSUE 3
5. Juraevna, G. D. (2022). Psychological views on the role of parents in raising children in the family. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(10), 143-147.
6. Juraevna, D. G. (2022). Preparing young boys and girls for family life. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(6), 1513-1517.
7. Juraevna, G. D. (2021). Prevention of divorce by preparing young people for family life. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(12), 398-401.

DASTLABKI TERGOVGA YOKI SURISHTIRUVGA VOYAGA YETMAGAN SHAXSLARNI JALB ETISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

D.Bobobekov.

Sirdaryo viloyat Yuridik texnikum o'qituvchisi,
3-darajali adliya maslahatchisi.

<https://doi.org/>

Annotatsiya. Ushbu maqolada dastlabki tergovga yoki bo'lmasa surishtiruvga voyaga yetmagan shaxslarni jalb etish tartibi, shartlari va o'ziga xos xususiyatlari haqida batafsil ma'lumot keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: voyaga yetmaganlar, o'zini tuta bilish, tergov harakatlari, sud muhokamasi, sud tergov, isbot qilinishi lozim bo'lgan holatlar, qonuniy vakil, advokat, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, ehtiyot choralari, javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish, majburlov choralari

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF INVOLVING MINORS IN THE INITIAL INVESTIGATION OR INVESTIGATION.

Abstract. This article provides detailed information about the procedure, conditions and specific features of involving minors in the preliminary investigation or inquiry.

Key words: minor, self-control, investigative actions, trial, trial, circumstances to be proven, legal representative, defender, suspect, accused, preventive measures, release from punishment or punishment, coercive measures.

ОСОБЕННОСТИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ К ДОЗНАНИЮ ИЛИ ДОЗНАНИЮ.

Аннотация. В данной статье приводится подробная информация о порядке, условиях и особенностях привлечения несовершеннолетних к предварительному следствию или, если таковое имеется, к дознанию.

Ключевые слова: несовершеннолетний, самоконтроль, следственные действия, судебное разбирательство, судебное расследование, обстоятельства, подлежащие доказательству, законный представитель, адвокат, подозреваемый, обвиняемый, меры предосторожности, освобождение от ответственности или наказания, меры принуждения

KIRISH.

Dastlabki tergov bu- sudgacha tergov yo'li bilan dalil to'plash. Dastlabki tergov davomida jinoyat va jinoyatchini aniqlash, ishni to'g'ri hal etish uchun ahamiyatli bo'lgan hamma holatlar bo'yicha dalillar yig'iladi va tekshiriladi, muayyan shaxsni jinoyatni sodir qilganlikda ayblanuvchi masalasi hal etiladi.

Dastlabki tergov - bu jinoyat ishini qo'zg'atish bosqichidan keyingi jinoiy jarayonning bosqichidir. Dastlabki tergov organlari sodir etilgan jinoyatning holatlarini aniqlashga majbur:

- ayblanuvchining shaxsi;
- uning aybdorlik darajasi;
- jinoyatning motivi;
- yetkazilgan zarar miqdori;

- jinoyat sodir etilishiga yordam beradigan sabablar va shartlar va boshqalar.

Dastlabki tergovni prokuratura, ichki ishlar organlari va davlat xavfsizlik xizmati tergovchilari olib boradi. Dastlabki tergovni prokurorlar ham olib borishlari mumkin.

Voyaga yetmaganlar — amaldagi O‘zR qonunchiligiga ko‘ra, 18 yoshga yetmagan fuqarolardir. Voyaga yetmaganlarni tarbiyalash vazifasi — davlat burchi, fuqarolarning esa konstitutsiyaviy majburiyati hisoblanadi. O‘zR Konstitutsiyasida fuqarolar kabi voyaga yetmaganlarning bilim olish, mehnat qilish, dam olish, mulkdor bo‘lish kabi huquqlari ta‘minlangan (36,40,41-moddalar).

O‘zbekiston Respublikasi FKda 14 yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan voyaga yetmaganlarning muomala layoqati belgilangan, ular ota-onalari, farzandlikka oluvchilari va homiylari roziligisiz mustaqil ravishda:

- 1) o‘z ish haqi, stipendiyasi va b. daromadlarini tasarruf etish;
- 2) fan, adabiyot yoki san‘at asarining, ixtironing yoxud o‘z intellektual faoliyatining qonun bilan qo‘riqlanadigan boshqa natijasining muallifi huquqini amalga oshirish;
- 3) qonunga muvofiq kredit muassasalariga omonatlar qo‘yish va ularni tasarruf etish;
- 4) mayda maishiy bitimlarni hamda boshqa bitimlarni tuzishga haqli ekanligi ko‘rsatilgan, boshqa bitimlarni ular o‘z ota-onalari, farzandlikka oluvchilari yoki homiylarining yozma roziligi bilan tuzadilar.

Ular roziligiga binoan tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanayotgan yoki mehnat shartnomasi bo‘yicha ishlayotgan 16 yoshga to‘lgan voyaga yetmagan muomalaga to‘la layoqatli deb e‘lon qilinishi mumkin (27-, 28-, 29-moddalar) voyaga yetmagan mehnatga oid munosabatlarda katta yoshdagi xodimlarga tenglashtiriladi, lekin mehnat muhofazasi, ish vaqti, ta‘tillar berish va b. mehnat shartlari bo‘yicha qo‘shimcha imtiyozlardan foydalanadi.

O‘zR Mehnat kodeksida 18 yoshga to‘lmagan shaxslarni ishga qabul qilishdagi kafolatlar, ularning mehnatga oid huquqlari va h.k. belgilab berilgan (239—247-moddalar). Voyaga yetmaganning jinoiy ishlarini yuritishda maxsus qonun me‘yorlari orqali qo‘shimcha huquqlar kafolatlangan. O‘zR Vazirlar Mahkamasi, viloyat, shahar va tuman hokimliklari huzurida voyaga yetmaganlar ishi bilan shug‘ullanuvchi komissiyalar tuzilgan.

Bola huquqlari inson huquqlari tizimida alohida o‘rin tutishi, bir necha omillar bilan tavsiflanadi, bir tomondan, bolalar kattalar ega bo‘lgan va foydalanadigan huquqlarning hammasidan ham foydalana olmaydilar, ikkinchi tomondan aynan ularning hali voyaga yetmaganliklari sababli, davlat va jamiyat tomonidan alohida g‘amxo‘rona munosabat ko‘rsatilishi va ayrim imtiyozlar berilishi talab etiladi. Shu bilan birga, katta yoshdagilar va voyaga yetmaganlar tomonidan sodir qilingan jinoyat ishlarini ko‘rishning bir biridan nafaqat yosh jihatidan balki, sifat jihatidan ham farq qiladigan xususiyatlari mavjud.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 547-moddasida voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlarni yuritish tartibi ko‘rsatib o‘tilgan bo‘lib, ushbu moddaga muvofiq, jinoyat qilgunga qadar o‘n sakkiz yoshga to‘lmagan shaxslarning jinoyatlari haqidagi ishlarni yuritish tartibi umumiy qoidalar, shuningdek JPKning 548 —564-moddalari asosida belgilanadi. Voyaga yetmagan shaxsga ayblov e‘lon qilish vaqtida himoyachi bilan bir qatorda voyaga yetmagan shaxsning qonuniy vakili ham ishtirok etadi. Voyaga yetmagan gumon qilinuvchini va ayblanuvchini so‘roq qilish himoyachi, qonuniy vakil ishtirokida amalga oshiriladi.

Himoyachi va qonuniy vakil gumon qilinuvchiga va ayblanuvchiga savollar berishga haqli. So'roq yakunlangach, himoyachi va qonuniy vakil bayonnoma bilan tanishishga va u haqda o'z mulohazalarini bildirishga haqli. Voyaga yetmagan gumon qilinuvchini, ayblanuvchini so'roq qilishning umumiy davomiyligi kun davomida dam olish va ovqatlanish uchun bir soatlik tanaffusni hisobga olmaganda olti soatdan oshmasligi kerak.

Voyaga yetmagan gumon qilinuvchini yoki ayblanuvchini so'roq qilishda surishtiruvchining, tergovchining yoki prokurorning ixtiyoriga ko'ra yoxud voyaga yetmagan gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi himoyachisining, qonuniy vakilining iltimosiga binoan pedagog va (yoki) psixolog ishtirok etishi mumkin.

Pedagogning va (yoki) psixologning ishtirokini ta'minlash jinoyat ishini yuritayotgan surishtiruvchining, tergovchining, prokurorning yoki sudning zimmasiga yuklatiladi. Pedagog va (yoki) psixolog surishtiruvchining, tergovchining ruxsat bilan gumon qilinuvchiga yoki ayblanuvchiga savollar berishga, so'roq tugaganidan so'ng esa, so'roq bayonnomasi bilan tanishib, bayonnomadagi yozuvlarning to'g'riligi va to'liqligi haqida o'z fikrlarini yozma shaklda bayon etishga haqlidir.

Bu huquqlar surishtiruvchi, tergovchi tomonidan pedagogga va (yoki) psixologga voyaga yetmagan shaxsni so'roq qilishdan oldin tushuntiriladi va bu haqda so'roq bayonnomasida qayd qilinadi.

Jinoyat protsessual kodeksining 236-moddasida nazarda tutilgan asoslar bo'lgan taqdirda voyaga yetmagan ayblanuvchiga ushbu Kodeksning 237-moddasida nazarda tutilgan ehtiyot choralardan birini qo'llash mumkin. Voyaga yetmagan shaxs ota-onasining, homiylar, vasiylarning qaroviga yoki, basharti u bolalar muassasasida tarbiyalanayotgan bo'lsa, shu muassasa rahbarlarining qaroviga ham berilishi mumkin. Voyaga yetmagan ayblanuvchiga nisbatan ehtiyot choralari qo'llanilgani to'g'risida uning qonuniy vakiliga, agar bunday vakil bo'lmasa, boshqa qarindoshlariga xabar qilinadi.

Voyaga yetmagan shaxsni ota-onasi, vasiylar, homiylar yoki bolalar muassasasi rahbarlarining qaroviga topshirish mazkur shaxslardan birontasi voyaga yetmaganning surishtiruvchi, tergovchi, prokuror huzuriga va sudga o'z vaqtida kelishini, shuningdek ayblanuvchining ushbu Kodeks 46-moddasida nazarda tutilgan boshqa majburiyatlarni bajarishini ta'minlash mas'uliyatini yozma ravishda o'z zimmasiga olishidan iboratdir. Voyaga yetmaganni ota-onasining, vasiylarning, homiylarning yoki boshqa shaxslarning qaroviga topshirish ularning, shuningdek voyaga yetmagan shaxsning o'zining roziligi bilangina amalga oshiriladi.

Voyaga yetmagan shaxsga ayblov e'lon qilish vaqtida himoyachi bilan bir qatorda voyaga yetmagan shaxsning qonuniy vakili ham ishtirok etadi.

O'n olti yoshga to'lmagan yoki shu yoshga to'lgan, lekin ruhiy kasallikka chalingan yoki aqli zaif bo'lgan voyaga yetmagan gumon qilinuvchi, ayblanuvchini so'roq qilishda o'qituvchi yoki psixolog ishtirok etishi shart. Tergovchi, surishtiruvchi voyaga yetmagan gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchini so'roq qilishda himoyachining iltimosiga binoan yoki o'z tashabbusi bilan o'qituvchi yoki psixologning ishtirokini taminlaydi.

O'qituvchi yoki psixolog tergovchi, surishtiruvchining ruxsati bilan voyaga yetmagan gumon qilinuvchiga, ayblanuvchiga savollar berishga, so'roq yakunida esa so'roq bayonnomasi bilan tanishib chiqishga haqli.

Tergovchi, surishtiruvchi tomonidan voyaga yetmagan gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchini so'roq qilishdan oldin o'qituvchi yoki psixologga tushuntiriladi, bu haqda bayonnomada qayd etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 559-moddasiga muvofiq, voyaga yetmagan ayblanuvchiga surishtiruv, dastlabki tergov tamomlanganligi e'lon qilinib, unga ish materiallari ko'rsatilayotganda uning qonuniy vakili ishtirok etadi. Surishtiruvchi, tergovchi qonuniy vakilga ayblanuvchini ish materiallari bilan tanishtirish vaqti va joyi to'g'risida xabar berishi kerak.

Surishtiruvchi, tergovchi voyaga yetmagan ayblanuvchiga uning shaxsi shakllanishiga salbiy ta'sir qilishi mumkin bo'lgan ish materiallarini tanishish uchun ko'rsatmaslik to'g'risida qaror chiqarishga haqlidir.

XULOSA.

Voyaga yetmaganlarning jinoyatini tergov qilish jamiyatimizning o'ta og'riqli nuqtasidir. Voyaga yetmaganlarning jinoyatlariga doir ishlarni tergov qilishda unga yon atrofidagi shaxslarning ta'siri e'tiborga olinishi lozim.

Zero, o'smir o'zlashtirgan rol nafaqat u jinoyatga qo'l urushiga turtki berishi, balki uning tergovda o'zini tutish, keyinchalik, u ozodlikdan mahrum etilgan taqdirda, tarbiya koloniyasidagi xulq atvorini belgilashi mumkin. Shunday ekan voyaga yetmagan shaxslar jinoyat sodir etganlarida ularga imkon qadar yengillik berish va ularni bu yo'ldan qaytarishga harakat qilishimiz lozim. Zero kelajagimiz yoshlar qo'lidadir.

Shu bois, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining oldini olish uchun eng avvalo, bu borada belgilangan tadbirlar huquqni muhofaza qilish organlari, jamoat tashkilotlari va boshqa davlat organlari bilan birgalikda olib borilishi kerak.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. <http://www.lex.uz>.
2. Rustamboyev M.H., Nikiforova YE.N. Sud va huquqni muhofaza qilish organlari: Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. -T.: TDYI nashriyoti, 2006. -564 bet
3. Huquqni muhofaza qilish organlari: Darslik / Mualliflar jamoasi – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2012. 199–B.
4. Rustamboev M.H., Tuxtasheva U. A. Sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. (birinchi jildi.). T.: "ILM ZIYO", 2011.—341 bet.
5. Rustamboev M.H., Tuxtasheva U. A. Sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. (Ikkinchi jildi.). T.: "ILM ZIYO", 2011.—304 bet.
6. Гуденко К.Ф. Правоохранительные органы. Учебник. - М.: Кнорус, 2015. –С.12-25.
7. Mirenskiy B. A., Rahmonqulov A. X., Chinibaev H. J. O'zbekiston Respublikasining huquqni muhofaza qilish organlari: Darslik / Mas'ul muharrir professor M. M. Fayziev. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2005 yil –B.5-15.
8. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat protsessual kodeksi. Toshkent. Adolat. 1994 yil,
9. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining "Voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlar bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi Qarori. 2000 yil 15 sentabr, 21 son
10. Alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritish va ularni takomillashtirish muammolari. Toshkent. "Yangi asr avlodi". 2012 yil

CLASSIFICATION OF ENGLISH COLLOCATIONS AND PROBLEMS OF TRANSLATING THEM INTO UZBEK LANGUAGE

Yuldosheva Durdona

dryuldosheva@gmail.com

Master of Namangan State Institute of Foreign Languages

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10417816>

Abstract. *The present article aims to discuss issues that translators and English language learners face while interpreting English phraseological units, particularly collocations. Translating is more than knowing of language, the translator must be creative and should have high linguistic and aesthetic skills to describe complicated phrases correctly. This paper is devoted to showing the ways and methods of eliminating these crucial problems in the translation process.*

Keywords: *descriptive translation, target language, grammatical collocation, lexical collocations, strong collocutors, weak collocutors, fixed phrase, word formation.*

КЛАССИФИКАЦИЯ АНГЛИЙСКИХ СЛОВСОЧЕТАНИЙ И ПРОБЛЕМЫ ИХ ПЕРЕВОДА НА УЗБЕКСКИЙ ЯЗЫК

Аннотация. *Цель настоящей статьи - обсудить проблемы, с которыми сталкиваются переводчики и изучающие английский язык при переводе английских фразеологизмов, в частности словосочетаний. Перевод - это нечто большее, чем знание языка, переводчик должен быть творческим человеком и обладать высокими лингвистическими и эстетическими навыками, чтобы правильно описывать сложные фразы. Эта статья посвящена показу путей и методов устранения этих важнейших проблем в процессе перевода.*

Ключевые слова: *описательный перевод, целевой язык, грамматические словосочетания, лексические словосочетания, сильные словосочетания, слабые словосочетания, фиксированная фраза, словообразование.*

English and Uzbek collocations distinctly differ from each other, for that reason interpreting them from the target language to the source language may be challenging, and also demands a high level of language skill. One of the main tasks of the translator is to preserve the real meaning of phrases despite linguistic, semantic, and grammatical differences between languages.

Numerous researches have been carried out on translating collocations. For instance, Lyons (1997) believes that a collocation should be considered as a whole and that separating its components does not give a legitimate meaning equal to the combination of them.

So many collocations are unique as well as culturally specific, if they are translated word for word, it can sound unnatural and can cause more confusion. Therefore, in some cases, descriptive translation may be handled with them, during this process one or more elements of phrases can be omitted. Although previous research on this topic has been done in detail, insufficient attention has been paid to the linguistic meaning and classification of collocations.

The main objective of this paper is to assist readers in interpreting some English phrases that are hard to find suitable equivalents in the Uzbek language.

This article will first discuss several examples of complex collocations in English, and then tackle the issues of translating them into the Uzbek language.

First of all, collocations are classified by "lexical collocation" and "grammatical collocation".

Grammatical collocations are:

- noun plus preposition; comment on something.
- verb plus preposition; involve in something.
- adjective plus preposition; fond of something.

Translating grammatical collocations to the Uzbek language is much more intricate than interpreting lexical ones, owing to variations in the grammatical structure of the two languages.

For instance, the phrase guilty of something is translated as "biror narsada aybdor". The proposition "of" is interpreted differently,

Let us take other illustrations of grammatical collocations:

- by chance means "tasodifan";
- by dint of means "tufayli, sababli"

The preposition "by" changes the direct meaning of other words combined with itself.

- in charge means "javobgar"
- at rest, the meaning of this phrase is "dead or free from pain and problems", another explanation of it is "steady, not mowing". In the translation, it is necessary to pay close attention to even minor elements of each phrase, otherwise, the compound may depict completely different words.

Here, we take two examples of slightly different collocations.

- fresh out of something means "just finished one's education and not having a lot of experience" or "just come from a particular place"

- be fresh out of something - "used last supplied of something" (American English spoken) e.g., Anna is fresh out of juice - "Anna sharbatning oxirini ichdi".

Lexical collocations may be weak and strong, weak ones can collocate hundreds of words, therefore, they are termed "weak collocations"

Strong collocations are often so-called "fixed phrases" by some scientists because they cannot be used together with other synonyms of words. In terms of the degree of cohesiveness of lexical combination, Benson (1986) states collocations are "fixed phrases" stored in the mind.

Strong collocator

- wish
- Make
- Fulfil + wish
- Express

Only a few words can come together with "wish", which makes it a strong collocator

Weak collocator

- Big + price, river, flat, queue, station, corpus, university, disappointment and etcetera

Big is used together with several words, therefore it is a weak collocator.

Other examples of strong and weak collocations:

Weak collocations:

19. enormous + truck, house, airport, cup, place, machine, hospital, tree;
20. deeply + disappointed, concerned, unhappy, regretful, moved, hurt, shocked;
21. straight + hair, way, order, fence, line.

Strong collocations:

22. blissfully ignorant - happy because they do not know about the danger, e.g. The workers of the factory are blissfully ignorant about the danger of being unemployed. The word "blissfully" totally changed the meaning of the accompanying word, and this phrase has a figurative meaning;
23. do harm (we cannot use make or have instead of do, it is a fixed phrase) is translated into Uzbek language as "zarar keltirmoq/ziyon qilmoq";
24. a nuclear family (this is too strong collocation, nuclear has completely changed its real meaning), is a family that consists of only a husband, wife, and children.

In general, there are seven main types of collocations:

Adjective + noun

25. key issue = 'asosiy muammo';
26. particular feature = "alohida xususiyat".

Noun + noun

27. a pang of nostalgia = "o'tmishdagi xotiralarni yodga olish";
28. travel arrangement = "sayohatni tashkil qilish".

Verb + noun

29. make progress = "rivojlanmoq, taraqqiyotga erishmoq";
30. go grey = "oqarib ketmoq" (asosan sochga nisbatan qo'llaniladi).

Adverb + adjective

31. immaculately groomed - tidy and looked after with great care;
32. utterly ridiculous = "mutlaqo kulguli".

Collocation with prepositional phrases.

33. keen on = "ishtiyoman";
34. by cash = "naqd pul orqali".

Verb + adverb

35. place gently = "muloyimlik bilan qo'ymoq";
36. rely heavily = "judayam qattiq tayanmoq".

Adverb + Verb

37. vividly remember = "aniq eslamoq";
38. hotly deny = "qattiq rad etmoq".

We have discussed various types and examples of expressions, and now let's talk about how to translate them easily and retain them quickly.

Why do English learners need to learn phraseological units?

The main reason why learners must make a special effort to acquire collocation is that they are a natural part of the English language. The natural use of phrases is an indication of a person's general English proficiency. Sometimes learners spend hours and hours learning separate words, however, they hardly pay attention to words that are commonly used together.

Acquiring them together rather than in isolation is the best way to remember more easily. Furthermore, it is vital to take note of phrases that have been read in each context.

Reading as many books as possible not only broadens one's outlook but also assists in remembering words together.

"Understanding terminology, organizing or analyzing lexical accumulations in one or two articles is quite impossible. It is essential to conduct both theoretical and practical research on them. Halliday and Hasan (1976) treat collocation as words used in the lexical cohesion of text and contain "a cohesive force". Taking the pragmatic view of collocation, Nattinger and DeCarrico (1992) consider collocations as high-frequency word combinations. Translators must identify the grammatical difficulties they face during the translation process from one language to another. Their ideas on this topic are completely right and are proven by several survey-based researches. The structure of the Uzbek and English languages, their linguistic family affiliation, word formation, and grammatical and lexical aspects differ significantly. Of course, every translator must take these differences into account. Additionally, to achieve accurate translation without falling into the mentioned problems, a translator needs to be well acquainted with each aspect of the language"

REFERENCES

1. Indri Febriana and Ira Masirah. University of Bengkulu, Indonesia. "An analysis of Students' Collocation Translation in EFL Classroom" *International Journal of Language Pedagogy*. Vol.1, 46-53, May 2021.
2. Maclon Mann and Steve Taylore-Knowles "Destination C1/C2" Grammar and Vocabulary with answer key. Macmillan Education Macmillan Publishers Limited 2008.
3. Yu Mehmonova. "Lexico-grammatical resources of functional equivalence in the translation of text from English to Uzbek. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(2), 349-353
4. Shayna Oliveira "1000 collocations in 10 minutes a day" 2013. help@espressoenglish.net
5. I. G'afurov, O.Mo'minov, N.Qambarov Tarjima Nazaryasi "Tafakkur Bo'stoni" Toshkent – 2012
6. Shahrizoda Sul-tonmurodova PROBLEMS OF TRANSLATING ENGLISH SENTENCES INTO UZBEK "Science and Education" *Scientific Journal*, April 2023, Volume 4.
7. Khodjave Saodatkhon Features of English Collocations and Problems of Their Translation into Uzbek "Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching" January 2022, Volume 4.
8. Mehmonova Yulduz. Article expression of indefiniteness meaning in English and Uzbek languages. *Asian Journal of Multidimensional research* 10 (10) 345-349, 2021.
9. Zokirova, N. (2021). Badiiy she'riy tarjimada g'ayrilisoniy jihatlarni saqlashda ekvivalentlik va adekvatlik tamoyillari: Tarjimada ekvivalentlik va adekvatlik. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz)
10. Rabiyeva, M. G., & Asadova, Z. (2022). Methods of Using Lexical and Grammatical Transformations in the Translation of Literary Texts. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 5, 492-494.

TURKISTONDA ARXEOLGIK XAVASKORLIK TO'GARAGI TASHKIL ETILISHI

G'ofurov Sherzod Sobirjon o'g'li

O'zbekiston Milliy universiteti Tarix fakulteti

1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10421212>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Turkistonda arxeologik xavaskorlik to'garagi tashkil etilishi, faoliyati va olib borgan arxeologik tatqiqotlari haqida batafsil malumotlar keltirilib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ilmiy jamiyatlar, havaskor arxeologlar to'garagi, qadimiyat yodgorliklari, etnografiya, tabiatshunoslik.

ESTABLISHMENT OF AN ARCHEOLOGICAL AMATEUR CLUB IN TURKESTAN

Abstract. This article provides detailed information about the organization of the archeological amateur club in Turkestan, its activities and archaeological research.

Key words: scientific societies, circle of amateur archaeologists, ancient monuments, ethnography, natural science.

СОЗДАНИЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО ЛЮБИТЕЛЬСКОГО КЛУБА В ТУРКЕСТАНЕ.

Аннотация. В данной статье представлена подробная информация об организации археологического любительского клуба в Туркестане, его деятельности и археологических исследованиях.

Ключевые слова: научные общества, кружок археологов-любителей, памятники древности, этнография, естествознание.

Turkistonda birinchi ilmiy jamiyatlar tuzilishida Turkiston havaskor arxeologlar to'garagi alohida o'rin egallaydi. Bir tomondan mustamlaka rejim ilmiy-ijtimoiy tashkilotlar ishlarini moddiy qo'llab-quvvatlamasada, ikkinchi tomondan mahalliy ziyolilarga e'tibor qaratilmagan O'rta Osiyoni ilmiy o'rganishga qiziqish bilqirilmagan. Chor Rossiyasining yurishlari davridayoq, mamlakatdagi geografik tizimni bilishga imkon bo'lsada, iqtisodiyot haqida gapirish mumkin bo'lmagan. Podsho hukumati mahalliy geografiyaga o'z manfaatlari yuzasidan yondosha boshladi. Arxivda Turkiston harbiy okrugi qo'shinlari qo'mondoni yordamchisi general-letenant Masiyevskiyning nomiga maktub yo'llangan bo'lib, unda general-letenantdan sharqshunoslik qidiruv ishlarini boshlashga ruxsat so'ralgan. Ammo jamiyat sharqni sharq yoki fan uchun emas, balki Rossiya uchun o'rganilishi lozim edi.

Turkiston o'lkasining qadimiyat yodgorliklari ko'pdan buyon olimlarning diqqatini o'ziga jalb qilib kelar edi, XIX asr davomida osori atiqalar ustida arxeologik kuzatishlar, qidiruv va qisman qazish ishlari olib borildi. Bu sohadagi ishlar P.I.Lerx N.I.Veselovskiy, V.A.Jukovskiy. V.V.Bartold va mahalliy turkistonshunoslardan M.S.Andreyev. V.L.Vyatkin, A.L.Kun, A.A.Semenov, I.T.Poslavskiy, N.P.Ostroumov va boshqalarning nomlari bilan bog'liqdir.

Shuningdek, sobiq Turkistonning qadimiy yodgorliklarni hisobga olish va tekshirishga markaz ilmiy muassasalaridan Imperator arxeologiya komissiyasi, ayniqsa Rus arxeologiya

jamiyatining Sharq bo'limi, bundan tashqari, 1903-yilda tashkil qilingan O'rta va Sharqiy Osiyoni tarixiy, arxeologik, lingvistik va etnografik jihatdan o'rganish qo'mitasi ham e'tibor bilan qaradi.

Turkiston o'lkasida arxeologik qiduruv, qazish ishlari ancha vaqt mustaqil olib borilmagan.

Bu jarayon 1886-yilga qadar davom etgan sistematik arxeologik tadqiqotlar ham shular qatoriga kiradi. 1893-yil 11-dekabr kuni antropologiya, etnografiya, tabiatshunoslik masalalariga oid o'tkazilgan yig'ilishda N.P.Ostroumov chiqish qilib, kelgusidagi arxeologik tadqiqotlarni ko'paytirishni talab qilgan. «Bizning o'lkada,- degan edi Ostroumov-arxeologik yodgorliklar ko'p. Ularni o'rganib chiqish zarurdir.» deb ta'kidlab o'tgan. V.V.Bartold yig'ilish ishtirokchilarini arxeologik qiduruvdagi dastlabki natijalar bilan tanishtirdi. Bu 1893-yilgi tadqiqot xususida edi. Ostroumov va Bartoldning chiqishlari yig'ilish ishtirokchilari tomonidan yaxshi kutib olindi. Toshkentda arxeologik to'garak ochilganligi rasman tasdiqlandi. To'garakning nizomi 1895-yil 31 oktyabr kuni tasdiqlandi. To'garak faoliyati quyidagilardan iborat bo'lishi lozim edi:

- a) Turkiston o'lkasidagi yodgorliklar bilan tanishib chiqish;
- b) O'lkaning arxeologik xaritasini tuzib chiqish;
- v) Arxeologik yodgorliklarni saqlab qolish;
- g) Arxeologik qazuv ishlarini yo'lga qo'yish;
- d) Mahalliy arxeologik materiallarni qayta ishlash.

Turkiston havoskor arxeologlar to'garagining ochilishi 1895-yil 14-dekabr kuni amalga oshirildi. «Turkestankiye vedomosti» gazetasida to'garak ochilishi bilan bog'liq holatlar yoritib borilgan. 1896-yil 22-dekabr kuni Turkiston havoskor arxeologlar to'garagining yig'ilishi bo'lib, 47 ta a'zo kishilarning ro'yxati tuzib chiqildi. M.S.Andreyev, A.A.Devala, N.G.Maliskiylar to'garakda tashabbuskor bo'lib hisoblangan.

Keyinchalik to'garakning 108 a'zosi bo'lib, bular orasida V.V.Bartold, D.M.Levshin, N.S.Likoshin, K.V.Ariston, V.F.Oshanin va boshqa mashhur kishilar ham bor edi. To'garakda ilg'or kayfiyatdagi rus ziyolilarining ta'siri kuchli edi. Ular O'rta Osiyo tarixi va qadimgi yodgorliklariga hurmat bilan qarab, ilmiy-tekshirish ishlarini jonlantirib yuborgan edilar.

To'garakning yig'ilishlarida arxeologik masalalar muhokama qilinib borgan. Yirik vakillardan I.T.Smirnov to'garakning 1895-yil 11-dekabr kuni yig'ilishida asosiy masalalarni o'rta tashlagan. Toshkent shahri atrofi va Chirchiq vohasidagi yodgorliklarni o'rganish masalalari ilgari surildi. Oddiy aholi tomonidan topilgan kolleksiyalar olinib, ro'yhatga kiritildi.

Ushbu topilmalar ham katta ko'rsatkichni tashkil etgan. O'rta Osiyo arxeologiyasini o'rganishdagi asosiy yo'nalishlarni ko'rsatishga harakat qilgan. Xo'jand tarixi topografiyasini o'rganishda M.S.Andreyev etakchilik qilgan. Xo'jakentga qarama-qarshi joylashgan Mo'g'ul tog'dan ko'plab arxeologik ashyolar topilgan. 1896-yil 15-dekabr kuni Toshkentdan Turkiston havoskor arxeologlar to'garagining telegrammasi Rus Arxeologlar jamiyatiga yuborildi.

Kelgusidagi rejalar taklif qilingan. 1896-yil Toshkentda Rus Geografik Jamiyatining Turkiston bo'limi tashkil etilishiga ruxsat berildi. Bo'lim o'z faoliyatini 1897-yil 29-noyabr kuni boshlangan. Turkiston havoskor arxeologlar to'garagi bu vaqtda o'z funksional vazifalarini belgilab olgan edi. 1901-yilga kelib Sharqshunoslar Jamiyatining bo'limi ochildi.

Ularning barchasi ilmiy-tadqiqot yo'nalishida faoliyat olib borishdi. Turkiston Arxeologlar Jamiyatining filiallari ham ochildi. Bulardan biri Samarqandda edi.

XX asr boshlarida ham Turkistondagi ilmiy jamiyatlar, shu jumladan tarix arxeologiya havaskorlari ham aytarli ishlarni bajarishdilar.

XIX asr 80-yillarida Rossiyadagi siyosiy reaksiya O'rta Osiyoda ilmiy-qidiruv ishlari rivojiga yo'l qo'ymas edi. Hukumat yangi ilmiy jamiyatlar tashkil topishiga shubha bilan qarar edilar. Ilmiy-o'lkashunoslik to'garaklari, kutubxonalar ham shular jumlasidandir. Bu faqatgina ziyolilar tarkibining kengayishi bilan amalga oshishi mumkin edi. Farg'onadagi taniqli tadqiqotchi Akademik A.Middendorfga qarshi, Farg'ona harbiy uyezd polisiya boshlig'i shubha bilan qarab, doimo qandaydir izlanishda ekanligini ko'rsatib o'tgan. V.V.Bartold 1893- 1894-yillar O'rta Osiyoga kelgan vaqtidagi xolatni quydagicha yozib qoldirgan «Tadqiqot olib borish juda qiyin kechadi. Haqiqiy holatni anglash uchun qandaydir ilmiy maqsadni ko'zlash lozim bo'ladi. Ma'muriyatning loyihasi ham noqulaylik keltirib chiqaradi».

Turkiston o'lkasining Chor Rossiyasi bilan bog'liqlik tomoni kuchayib, umum rus iqtisodiyoti uchun ahamiyati oshib borardi. Bunday sharoitda Turkiston iqtisodiyoti va madaniyatiga qiziqish ortib bordi. Markaziy ilmiy-tadqiqot muassasalari va tashkilotlarining mutaxassis olimlari Turkistonga kelib, o'z faoliyat, izlanishlarini olib bordi. Rus arxeologlari, sharqshunoslari oldida bir qancha masalalar mavjud edi. Akademik S.A.Jebeyev (1867-1941) ning guvohlik berishicha, imperator arxeologik komissiyasi tarkibida bo'lgan rus arxeologiyasi katta yutuqlardan foydalanmagan. Peterburg arxeologlari numizmatik izlanishlar olib borib, qadimiy joylarni o'rganish va tadqiqot bilan shug'ullandilar. Rus arxeologiyasining ko'zga ko'ringan vakillaridan biri N.I.Veselovskiy va A.A.Spisin 1899-yil arxeologiyaning umumiy xususiyatlarini ko'rsatib o'tgan. Shunday yozadi: «Rus arxeologiyasining yutuqlari sezilarli darajada emas. Rus arxeologiyasining biror-bir sohasi tizimli ko'rinishda olib borilmagan. «XIX asr ikkinchi yarmiga kelib, ilmiy arxeologik muassasalar soni oshib bordi.

Turkiston havaskor arxeologlar to'garagi a'zolari uning dastlabki tashkil topgan kunlaridan boshlab qadimgi yodgorliklarga qiziqish bildira boshlagan. 1896-yil 22-yanvardagi majlisidayoq qadimgi qo'rg'on va shaharlarning qayerda qanday vujudga kelganligi to'g'risida ma'lumotlar to'plashga harakat qilishgan. Turkiston havaskor arxeologlar to'garagi a'zosi A.D.Kalmikov 1910-yilda tepalarning vujudga kelishi to'g'risida gapirib o'tgan. U Buxoro va Samarqand qo'rg'onlaridan butunlay farq qilishini aytib o'tadi. V.P.Nalivkin Oqtepaning vujudga kelishi to'g'risida gapirib, Toshkentdan Chimkentga qarab ketadigan 4 km da joylashganligini va uning asosiy xususiyatlarini ko'rsatib o'tadi. 1907-yilda qo'pol cho'yan idish, chiroq va boshqa topilmalarni Xonaboddan topilgan topilmalarni sotuvda ko'radi. Bu Turkiston havaskor arxeologlar to'garagi a'zosi I.T.Poslavskiyning Xonabodtepani tekshirib ko'rishga chorladi. 1893-yil iyunida N.T.Astroumov Chimkent uyezdi Mamayevka qishlog'iga borishga va u yerdagi Qoravultepadan sopol idishdagi 1850 ta kumush va 4000 dan ziyod mis tanga va bir qancha qimmat baho toshlar ikkita kumush bilak uzuk va boshqalarni topishadi. 1896-yil togarak a'zosi N. F. Sitnyakovskiy birinchi marta Dobusiya qal'asi xarobalari to'g'risida xabar beradi.

Keyinchalik bu haqda I.A.Kastane qisqacha ma'lumotlar beradi va bir muncha batafsil ma'lumotlarni L.A.Zimin ko'rsatib o'tadi. Dobusiya qal'asi to'g'risida arab yozuvchilarini IX-X asrlardagi ma'lumotlari saqlanib qolgan edi. Turkiston havaskor arxeologlar to'garagi katta

e'tiborni qadimiy Poykand xarobalariga Qadimiy Buxoro shaharlaridan biri, ko'p martalab yozma manbalarda tilga olingan.

Turkiston havaskor arxeologlar to'garagi (1895-1917) Samarqandni tarixiy- arxeologik jihatdan o'rganishga katta e'tibor berdi. 1905-yildan keyin havaskor arxeologlar, tarixchilar, Etnograflar Samarqand to'garagini tashkil etishga harakat qilib ko'rishdi, biroq to'garakning amaliy faoliyati keng quloq yozmadi.

1893-yil 15-sentyabr kuni V. V. Bartold N.I.Veselovskiyga: «har qanday holatda men bu yerda izlanish ishlarini olib borishga harakat qilaman. Bundan unimli foydalanish zarurdir. Ushbu maqsadida:

- 1) o'zbekcha, qirg'izcha gapirishni o'rganish;
- 2) o'lka tarixini biladigan arbob, vakillar bilan yaqindan tanishish, imkon qadar bu yerda ilmiy jamiyatlarni tuzish.

Oxirgi vaqtda yana quyidagilarni aniqladim:

- 1) bu yerda xorijiy tillarini bilish keng yoyilmagan; boshqa tildagi katta to'plamlarni keltirish asosiy zaruriyat hisoblanadi;

- 2) tarixiy bilimlar ham juda kam darajada;

O'rta Osiyo tarixiga oid qisqa o'quv qo'llanmalarni chiqarish: qo'llanma albatta Universitet xususiyatida bo'lishi lozim. Bibleografik ko'rsatgichlar zarur. Ishonamanki, bu qachondir amalga oshadi» so'zlarini yozib yuborgan. Turkistondagi gazetalarda Bartoldning bir qancha chiqishlari berib borilgan. V.V.Bartold Toshkentga kelgach, o'lkadagi aholining turmush-tarzi, ijtimoiy ahvol bilan qiziqqa boshlagan. Turkiston o'lkasiga ilmiy qiziqishi kuchli bo'lganligi bir qancha faktlar bilan isbotlanadi. 1893-1896-yillar mahalliy nashriyotlarda uning maqolalari chop etilgan: «Turkistonda arxeologik izlanishlarga oid masalalar», «XIII asr Turkiston o'lkasi», «O'rta Osiyodagi xristianlar to'g'risida» kabilar hisoblanadi. Keyingi maqolalari: «Toshkentda yangi ilmiy jamiyat», «Zamonaviy islom va uning vazifalari», «Turkiston o'lkasida fanning ahvoli» nomi ostida chiqarib borilgan.

Hozir yurtimizda besh mingga yaqin arxeologik yodgorlik mavjud bo'lib, ularni zamonaviy geofizik, biologik, fizik-kimyoviy texnologiyalarni qo'llagan holda tadqiq etish va arxeologik qazib olish ishlari asosan xorijiy ekspeditsiyalar mutaxassisleri ko'magida bajarilmoqda. Mamlakatimiz hududidagi qadimgi davrga oid arxeologik yodgorliklarning aksariyat qismi xom g'isht va paxsadan qurilgan me'moriy inshootlar ekanini inobatga olsak, ularning paleolandshafti va planigrafisini aniqlashda mahalliy o'ziga xos geofizik uskunalar ishlab chiqish zarurati sezilmoqda. Jumladan, bu sohada milliy kadrlar tayyorlash, ularda amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va malakasini oshirish talab etiladi.

Prezident topshirig'iga muvofiq 2017-yilda Axsikent tarixiy yodgorligini asrab-avaylash va tadqiq etish, uning haqqoniy tarixini yaratish bo'yicha ulkan ishlar boshlandi. «Axsikent» arxeologiya merosi ob'yektini muhofaza qilish va tadqiq etish direksiyasi» davlat unitar korxonasi tashkil etildi.

Hozirga qadar Belgiya, Avstriya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Rossiya, Eron, Pokiston, Hindiston kabi davlatlardan sayyohlar tashrif buyurgan. Prezidentga Axsikent majmua bosh rejasi, uning tadqiqot olib borilgan ob'yektlari, hududda barpo etiladigan turistik majmua loyihasi haqida ma'lumot berildi.

Unga ko'ra, bu yerda muzey tashkil etiladi. Axsikentning qadimiy dovrug'ini tiklash maqsadida ramziy darvoza quriladi. Umarshayx Mirzo va Boburning Kamoliddin Behzod chizgan suratlari asosida ularning haykali bunyod etiladi. Sayyohlar uchun Sirdaryo bo'ylab qayiqlarda sayr qilish, tuyada ko'hna shaharni tomosha qilish imkoniyati yaratiladi.

REFERENCES

1. 2017-2021йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль ПФ-4947-сон Фармони.WWW.Lex.uz.
2. 2022-2026йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январь ПФ-60-сон Фармони.WWW.Lex.uz
3. Самарканд тарихи. I том. Тошкент. «Фан», 1971 й. 382-бет.
4. Лунин Б.В. Из истории русского востоковедения и археологии в Туркестане. Туркестанский кружок любителей археологии (1895-1917гг.). Т.,1958. Стр. 43-45.
5. Лунин Б.В. Из истории русского востоковедения и археологии в Туркестане. Туркестанский кружок любителей археологии (1895-1917гг.). Т.,1958. Стр. 21-22.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA NUTQ O`STIRISH MASHG`ULOTIDA LUG`AT ISHI

Abdullayeva Dilnoza Erkinovna

Buxoro viloyati G'ijduvon tuman

Pedagogika kolleji maxsus fan o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10419598>

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi tarbiyalanuvchilarning nutqini o`stirish uchun kerak bo`ladigan mashg`ulotlar haqida batafsil ma'lumot berib o`tilgan. Magtabgacha yoshdagi bolalarning nutqini shakllantirish ularning o`ziga bo`lgan ishonchini oshirishga va kelajakda bilimlarni yuqori darajada o`zlashtirishiga sabab bo`ladi.

Kalit so`zlar: Bog`cha yoshidagi bolalar, nutqning grammatik qurilishi, nutq o`stirish uslubi, nutqni rivojlantiruvchi metodikalar.

VOCABULARY WORK IN SPEECH DEVELOPMENT COURSE IN PRESCHOOL EDUCATION ORGANIZATION

Abstract. This article provides detailed information about the activities needed to develop the speech of children in preschool educational organizations. The formation of the speech of preschool children helps to increase their self-confidence and acquire knowledge at a high level in the future. It causes him to learn.

Key words: Kindergarten children, grammatical structure of speech, method of speech development, methods of speech development.

СЛОВАРНАЯ РАБОТА НА ЗАНЯТИИ ПО РАЗВИТИЮ РЕЧИ В ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация. В данной статье подробно описаны мероприятия, необходимые для развития речи воспитанников в дошкольных организациях. Формирование речи дошкольников способствует повышению их уверенности в себе и в дальнейшем высокому уровню усвоения знаний.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, грамматическое построение речи, стиль развития речи, речевые развивающие методики.

KIRISH.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarga ta'lim va tarbiya berishda eng asosiy vazifalardan biri bolalarga ona tilini o`rgatish, nutqini rivojlantirish, nutqiy munosabatga, muomalaga o`rgatishdir. Nutq rivojlantirish metodikasi pedagogik fan bo`lib, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni shakllantirishga qaratilgan pedagogik qonuniyatlarni o`rganadi.

Nutq rivojlantirish metodikasi fanining asosiy vazifasi-nutq o`stirish uslubi va uslubiyotlarini, ularning eng samarali vositalarini ilmiy-pedagogik asoslarda ishlab chiqish va tarbiyachilarni ular bilan ta'minlashdan iboratdir. Tarbiyachilar esa o`zlashtirilgan uslub va uslubiyot yordamida bolalarda zaruriy nutqiy malaka va ko`nikmalarni rivojlantirishga harakat qiladilar. Nutq rivojlantirish metodikasining maqsadi bolalarning og`zaki nutqini rivojlantirishdan, atrofdegilar bilan nutqiy muloqotda bo`lish malakasini shakllantirishdan iborat.

Nutqning grammatik qurilishining shakllanishida yetakchi mexanizm bola tomonidan til qonuniyatlari, til umumlashmalarini o'zlashtirish hisoblanadi. Chunki til qonuniyatlari va til umumlashmalari mazmunni nutqiy faoliyatda amalga oshirish imkonini beradi. Nutq paydo bo'lishidagi grammatik operatsiyalar haddan tashqari murakkab bo'lib, u yuqori darajadagi analiz-sintez faoliyatining yetarlicha rivojlanganligini ko'zda tutadi. Shuning uchun ham, biz aynan 6-7 yoshli alaliya nutq kamchiligiga ega bolalar bilan nutq o'stirish, nutq madaniyati, savodga o'rgatish mashg'ulotlarida foydalanish mumkin bo'lgan mashg'ulotlar namunasini ishlab chiqdik.

Alaliya – tizimli nutq nuqsoni bo'lib, tovushlar talaffuzi, fonematik idrok etish, so'zlarning bo'g'in tuzilishi, so'zlardagi barcha tovushlarning to'liq bo'lishi, nutqning grammatik tuzilishidagi bir qator kamchiliklar bu nuqsonga xos hisoblanadi.

Nutqiy vositalarning yetishmasligi maktabga borishni boshlagan bola uchun dastlabki vaqtda juda katta muammolarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun ham maktabgacha yosh davrida nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bolaga mutaxassislar ko'rsatayotgan yordamga e'tiborsiz qarab bo'lmaydi.

Logopedik ishlarning samarador bo'lishi uchun bolaga kompleks ravishda tibbiy-pedagogik yondoshish talab etiladi va bu jarayon quyidagicha amalga oshirilishi taklif etiladi:

- dori-darmon bilan davolash va psixoterapiya;
- mutaxassislarning logopedik ta'siri;
- ota-onalar va tarbiyachilarning yuqori darajadagi yordamlari;
- bolalarda mavjud bo'lgan barcha kamchiliklardan iborat simptomlar kompleksni

hisobga olgan holda korreksion ishlarning neyropsixologik yo'nalganligi.

«Lug'atni egallash» atamasi – bu nafaqat so'zni o'zlashtirish, uni tushunish, balki uni albatta qo'llash, nutqiy faoliyatda foydalanish demakdir. Insonning yuqori nutq madaniyati, lug'atining boyligi haqida u «eshitilgan», insonning jonli nutqini bezab turgan taqdirdagina so'z yuritish mumkin. Lug'at ishidagi asosiy jihat – bu faqat bolalarga yangi so'zni tanishtirish emas, balki ularni faol nutqqa kiritishdir.

Maktabgacha ta'lim muassasasidagi lug'at ishi – bu bolalarning faol lug'atini notanish yoki ular uchun qiyin bo'lgan so'zlar bilan reja asosida boyitib borishdan iboratdir. O'zbek tili lug'ati to'xtovsiz tarixiy rivojlanish jarayonida bo'ladi. Undagi o'zgarishlar eng avvalo insonning ishlab chiqarish faoliyati, jamiyatning rivojlanishi bilan bog'liqdir. Yangi narsalar va hodisalarning paydo bo'lishi bilan ularni nomlovchi yangi tushunchalar va so'zlar ham paydo bo'ladi. Bundan tashqari ilgaridan mavjud bo'lgan ayrim so'zlar yangilanadi, ularning ma'nosi o'zgaradi, ko'p so'zlar muomaladan chiqib ketadi. Bolalar bilan lug'at ishlarini o'tkazishda so'zning rivojlanuvchi tusga egaligini hisobga olish zarur.

O'zbek tilining lug'at tarkibini umumiy qo'llanishdagi leksika tashkil qiladi. Bu o'zbek tilida so'zlashayotgan odamlarga qo'shimcha izohlarsiz tushunarli bo'lgan va muomala uchun zarur bo'lgan so'zlar guruhidir. U uzoq vaqt mobaynida yaratilgan. Bu leksikaga nutqning turli qismlari kiradi. Maktabgacha ta'lim muassasasida lug'at ishining mazmunini asosan umumiy qo'llanishdagi leksika tashkil etishi tufayli tarbiyachi bolalar nutqini nafaqat otlar bilan, balki fe'llar, sanoq so'zlar, old ko'makchilar, sifatlar va boshqa nutq qismlari bilan ham boyitishi zarur.

Bolalar lugʻatini folklor elementlari (qoʻzim, toychogʻim, ona qizim) bilan ham boyitish darkor, chunki maʼlum xollarda (qayta hikoya qilish mashgʻulotlari, ertak toʻqish, sahnalashtirish, oʻyinlar va boshq.) ular bolalar nutqiga kiritish uchun ataylab taklif qilinadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan lugʻat ishini olib borishning nazariy asoslari, tevarak-atrof bilan tanishtirishning ahamiyati, bolalar tomonidan lugʻatni oʻzlashtirish xususiyatlari, tevarak-atrof bilan tanishtirish va lugʻat ustida ishlash maktabgacha taʼlim muassasasi tarbiyachilarining oldiga qoʻyilgan eng muhim vazifalardan biridir. Maktabgacha tarbiya yoshi bolalarning voqelikni faol idrok qiladigan va tevarak-atrofdagi hayotga kirishib ketadigan bir davrdiki, bu davrda ularning soʻz boyliklari juda tez oʻsib boradi.

Tarbiyachi bolalarni tevarak-atrof bilan (narsalar, jonli tabiat hodisalari, ijtimoiy hayot hodisalari) tanishtirar, ularning bilish faoliyatini yoʻlga qoʻyar va boshqarar ekan, har bir bolaga uning toʻplagan tajribasini tartibga solishda yordamlashadi, unga yangi bilimlar beradi, unda qiziquvchanlik va kuzatuvchanlik qobiliyatlarini tarbiyalaydi, oʻzini qurshab turgan olamni bilishga boʻlgan qiziqishini oʻstiradi. Bola nutqining taraqqiyoti uning atrofidagi odamlar nutqiga, tevarak-atrofdagi narsa-buyumlarni, ijtimoiy hayot hodisalarini kuzatishiga bogʻliq boʻladi.

Yuqoridagi fikrlardan bizga maʼlumki (ilk yoshdagi bolalar nutqining rivojlanish xususiyatlari mavzusida bayon etilgan fikrlar), yangi tugʻilgan chaqaloqlar yigʻlash orqali tashqi va ichki muhitdan keladigan signallarga (ochlik, tashnalik, sovuq, biror joyning ogʻrishi yoki issiqlash va hokazolarga) javob beradi.

Bola 2-3 oylik boʻlganda katta kishilarning gaplariga, tevarak-atrofdagi gʻala-gʻovurlarga diqqat bilan quloq soladi, rangli narsalarga qaraydi va ularga nisbatan tovush chiqara boshlaydi.

Bir yoshdan bir yarim yoshgacha boʻlgan bola nutqining xarakterli belgisi shundaki, bola aytadigan soʻzlar miqdori juda kam boʻladi, yaʼni uning faol lugʻati juda tez oʻsib boradi. Bu yoshda bola lugʻatining boyib borishi tevarak-atrofdagi kishilar nutqini tushunish qobiliyatining oʻsishiga bogʻliq boʻladi. Bola oʻziga aytilgan soʻzlarni yaxshiroq tushunadigan boʻladi. Uning sust lugʻati oʻsib boradi, oʻzi yaxshi gapirmaydi, ammo boshqalarning soʻzini koʻproq eshitib, eshitgan soʻz va jummalarni oʻziga singdirib boradi va shuning zamirida keyinchalik oʻz nutqini yuzaga keltiradi va boyitib boradi. Mana shu xususiyatlarni hisobga olgan pedagog-tarbiyachi bolalar idrok qiladigan nutq, soʻz va gaplarning mumkin qadar boy, rangbarang va toʻgʻri boʻlishiga harakat qilishi kerakki, bu ularda ogʻzaki-mantiqiy fikrlash qobiliyatining paydo boʻlishiga taʼsir etishi lozim. Bolada ogʻzaki-mantiqiy fikrning paydo bolishi esa ularning elementar tushunchalarni (balandlik, yaxshi, yomon va hokazolar) oʻzlashtirib olishlariga yordam beradi.

Bola bir yoshga toʻlganda faol lugʻati tez oʻsadi. Bola aytadigan soʻzlarning miqdori birdaniga ortib ketadi. Bolaning kattalar nutqiga taqlid qilishi yangi soʻzlarni bilib olishida katta ahamiyat kasb etadi. Endi u kattalarning soʻzlariga ongli ravishda, uning maʼnosiga tushunib taqlid qila boshlaydi. Ikki yoshga kirganda uning nutqi maʼnoli boʻla boshlaydi. Narsalarni oʻz nomi bilan atay boshlaydi. Chunonchi, vov-vov-kuchuk, miyov-miyov mushuk, chiq-chiq- soat va hokazolar. Endi bola «Bu nima? Nomi nima?» degan savollar bera boshlaydi.

Bu savollar uning o'ta sinchkovligi, miyasida narsa bilan uning nomi (ya'ni so'z)o'rtasida yangi bog'lanishlar paydo bo'lganligidan dalolatdir. Dastlabki paytda bola narsalarni bildiruvchi so'zlarni ko'proq ishlatsa, keyinchalik ish-harakatning nomini bildiruvchi so'zlarni ham ishlata boshlaydi. Ikki yoshga to'lgan bolaning so'z boyligi 250-300 taga yetadi. Uch yoshga qadam qo'yishi bilan uning lug'atida fazoviy munosabatlarni bildiruvchi orqada, yuqorida, pastda, yonda kabi ba'zi so'zlar paydo bo'la boshlaydi. Uch yoshning oxiriga borganda bola tevarak-atrofidagi kishilarning nutqini tobora mukammalroq tushunadigan bo'ladi, ularning aytib bergan hikoyalarini, kichik she'rlarni, ashula va ertaklarni diqqat bilan tinglaydi, yangi so'zlarni o'zlashtirib boradi. Kattalarga: Buning nomi nima? Nima uchun? Nega degan savollarni tinmay beradigan bo'ladi.

Leksikaning asosiy hajmini mustaqil ma'noga ega bo'lgan so'zlar (otlar, sifatlar, ravishlar, fe'llar) so'zlar tashkil etadi. Bular eng to'la xuquqli so'zlar bo'lib, ular nomlar sifatida xizmat qiladi. Tushunchani ifodalaydi va gapning asosi bo'lib xizmat qiladi (ya'ni, ega, kesim, aniqlovchi, to'ldiruvchi, xol vazifasida chiqadi). Pirovardida, bolalar nutqini boyitish eng avvalo mustaqil ma'noga ega bo'lgan so'zlar sohasida olib borilishi lozim. Sanoq so'zlarni o'zlashtirish bolalarga ancha qiyin kechadi. Bolalar nutqini sanoq so'zlar bilan boyitish asosan, ularda matematik tasavvurlarni shakllantirishga doir mashg'ulotlarda ro'y beradi, ushbu so'zlarni faollashtirish va mustahkamlash ona tili mashg'ulotlarida lug'at ishining maxsus mavzusi bo'lmog'i lozim.

Maktabgacha yoshda bola shunday lug'atga ega bo'lishi lozimki, toki u bolaga tengdoshlari va kattalar bilan muloqot qilish, maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olish, adabiyotni, televizion va radio eshittirishlarini tushunish imkonini bersin.

XULOSA

Tarbiyachi bolalar o'yiniga rahbarlik qilar ekan, ularning bir-birlari bilan samimiy ohangda, muloyim so'zlashishga o'rgatadi. Shuning uchun ham tarbiyachi bolalar lug'atini va bilimini o'yin jarayonida kengaytirish yo'llarini oldindan puxta o'ylab qo'yishi kerak: o'yinni buyumlar bilan, milliy kiyimlardagi bolalarni tasvirlovchi qo'g'irchoqlar bilan tashkil etish, o'yinga va bolalar nutqiga rahbarlik qilish (tarbiyachining bolalarga o'qib yoki hikoya qilib berishi, o'yin to'g'risida savollar va jamoa bo'lib gapirib berish va hokazo).

Bolalarning rolli o'yinlariga, ular nutqiga rahbarlik qilishda qanday usullardan foydalanilsa, boshqa o'yinlarda ham shu usullarda foydalaniladi.

Bolalar lug'atini boyitish, ularning ijodiy faoliyatlarida tasviriy san'at bilan tanishish tasviriy faoliyat mashg'ulotlari jarayonida ham amalga oshiriladi.

Masalan, tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida bolalar ranglarning nomlaini, ularning farqlarini, materiallarning nomlarini (yelim, loy, plastilin, bo'yoq va hokazo), tasviriy faoliyat bilan bog'liq bo'lgan (bo'yash, botirish, qirqish, yasash, rasm solish), materiallarning sifatiga doir (oq rangli qog'oz, rangli qalamlar kabi) maxsus so'zlarni o'zlashtirib oladilar. Teleko'rsatuvlarni, kinofilmlarni tomosha qilish bolalarning dunyoqarashini kengaytiradi, ular uchun notanish, yangi bo'lgan so'zlarning tushunarla bo'lishiga yordam beradi.

REFERENCES

1. Ayupova M.Yu. Logopediya. - T.: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, 2007, 2011. –600 b.
2. Ayupova M.Yu., Aripova Sh.D. To'g'ri talaffuz qilamiz va yozamiz. Metodik qo'llanma. – T.: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati, 2015. –236 b.
3. Жукова Н.С. Если Ваш ребенок отстает в развитии [Текст] / Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова. - М.: Медицина, 1993. - 112 с.
4. Миронова С.А. Развитие речи дошкольников на логопедических занятиях. / С.А.Миронова – М.: Просвещение, 1991. &ndash
5. To'rayeva U., Shodmonova D. "O'zbek tilining zid ma'noli so'zlar o'quv lug'ati" 2007-2009
6. Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturi. Ona tili. Adabiyot. «Ta'lim taraqqiyoti». 1-maxsus son. -T.: Sharq, 1999. -B.55-145. - 304
7. V.N.Sergeyev. slovari nashi družya i pomoshniki. M.: Prosvesheniye. 1984.-143 s.
8. V.V.Morkovkin. Uchebnaya leksikografiya kak osobaya lingvometodologicheskaya disciplina. M.: Russkiy yazik. 1977, S-28-45
9. Vvedenskaya L.A. "Uchebniy slovar omonimov russkogo yazika" 2005-2010.; "Shkolniy orfoepicheskiy slovar russkogo yazika" 2006-2010.; «Uchebniy slovar sinonimov russkogo yazika» 2005-2010.; "Uchebniy slovar paronimov russkogo yazika"2006-2010.; «Uchebniy slovar antonimov russkogo yazika" 2005-2010.; va hk.
10. X.Norxo'jayeva "O'zbek tilining eskirgan so'zlar o'quv lug'ati" 2006
11. X.Suvonova G.Turdiyeva "O'zbek tilining shakldosh so'zlar o'quv lug'ati" 2007-2009
12. Xamrayeva Y. "O'zbek tilining o'zlashma so'zlar o'quv lug'ati" 2007-2009

RAQAMLI TRANSFORMATSIYANING AFZALLIKLARI VA TA'LIMGA TA'SIRI

Akabirxodjayeva D.R.

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti dotsenti, f.-m. f. n., dotsent.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10419642>

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli texnologiyalardan foydalanish natijasida sodir bo'layotgan raqamli transformatsiya jarayonlari barcha sohalarga tubdan ta'sir etayotgani haqida ma'lumot keltirilgan. Bunday o'zgarishlar ta'lim sohasiga olib kirayotgan afzalliklar haqida Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti o'quv jarayoni misolida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Iqtisodiyot, biznes, raqamlashtirish, raqamli texnologiyalar, transformatsiya, ta'lim, optimallashtirish, samarali boshqarish, takomillashtirish.

BENEFITS AND IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON EDUCATION

Abstract. This article presents information that the processes of digital transformation that occur as a result of the use of digital technologies have a radical impact on all areas. Such changes are described in the example of the educational process of the University of world economy and diplomacy about the advantages that they bring into the field of Education.

Keywords: Economy, business, digitization, digital technologies, transformation, education, optimization, effective management, improvement.

ПРЕИМУЩЕСТВА ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ И ВЛИЯНИЕ НА ОБРАЗОВАНИЕ

Аннотация. В данной статье представлена информация о том, что процессы цифровой трансформации, происходящие в результате использования цифровых технологий, оказывают фундаментальное влияние на все отрасли. О преимуществах, которые такие изменения приносят образовательному сектору, рассказывается на примере учебного процесса Университета мировой экономики и дипломатии.

Ключевые слова: Экономика, бизнес, цифровизация, цифровые технологии, трансформация, образование, оптимизация, эффективное управление, совершенствование.

Bugungi kunda iqtisodiyot va biznesning raqobatbardoshligi uchun eng muhimi – kompaniyalar tomonidan raqamli texnologiyalardan keng foydalanishdir. Biznes jarayonlarini raqamli transformatsiya qilish, ya'ni bozorda ustunlikka erishish uchun texnologiyadan samarali foydalanish istagi allaqachon korporativ mantraga aylangan: har qanday yirik biznes-hamkorlar va investorlar raqamli bo'lishga intiladi. 2022 yilda tashkilotlar raqamli transformatsiyaga 1,78 trln. dollar pul tikishgan, 2020 yilda esa 1,31 trln. dollar harajat bo'lgan. Tractica Omnia konsalting kompaniyasi prognozlariga ko'ra, jahon iqtisodiyotida sun'iy intellekt tizimlari uchun dasturiy ta'minot sotuvi 2025 yilga borib 126 milliard dollardan oshadi, bu ko'rsatkich 2018 yilda 10 milliard dollarni tashkil etgan. IDC ma'lumotlariga ko'ra, keyingi uch yilda raqamli transformatsiyaga jahon investitsiyalari 7,4 trillion dollardan oshadi, bu axborot texnologiyalari sohasidagi barcha xarajatlarning yarmini tashkil etadi [1].

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda iqtisodiyotni raqamlashtirish, jumladan, tadbirkorlik subyektlarining raqamli kompetensiyasi va aholining raqamli savodxonligini oshirish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Bu borada davlatimiz rahbarining 2020-yil 10-avgustdagi “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori muhim ahamiyat kasb etmoqda. Muhim hujjatlar qatorida davlatimiz rahbarining 2020-yil 17-martdagi “Toshkent shahrida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorini ham alohida ta’kidlash lozim. Hujjat bilan tasdiqlangan “Digital Tashkent” kompleks dasturi O‘zbekiston poytaxtini raqamli rivojlantirishga qaratilgan [2].

Raqamli transformatsiya - bu tashkilot raqamli texnologiyalarni o‘z biznesining barcha sohalariga integratsiyalash uchun foydalanadigan jarayon bo‘lib, mijozlar uchun o‘z xizmatlarining salohiyatini keskin o‘zgartiradi.

Raqamli transformatsiya raqamli texnologiyalar va yechimlarni biznesning barcha sohalariga integratsiyalashni o‘z ichiga oladi. Bu texnologik o‘zgarish kabi madaniy o‘zgarish bo‘lib, tashkilotlardan o‘zlarining ishlash usullarini va mijozlar tajribasi va afzalliklarini qanday taqdim etishlarini tubdan o‘zgartirishni talab qiladi.

Raqamli transformatsiyaning biznes uchun foydalari nihoyatda yuqori: resurslarni oson boshqarish, mijozlar haqida ko‘proq ma’lumot olish, moslashuvchanlik va innovatsiyalarni oshirish, shaffoflikning yangi darajasiga erishish, xodimlarning imkoniyatlarini kengaytirish va raqamli madaniyatni yaratish.

Raqamlashtirish raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali insonning butun hayotini to‘liq raqamli o‘zgartirishga qaratilgan. Raqamlashtirish maqsadlariga muvaffaqiyatli erishilsa, insoniyat sivilizatsiyasi rivojlanishning sifat jihatidan yangi bosqichiga chiqadi [3].

Raqamli transformatsiyaga misollar keltiraylik:

Sent- Luis Universiteti (SLU) o‘zining asosiy biznes maqsadlari bo‘lgan talabalar unumdorligi va kampus ishtirokini yaxshilash maqsadida raqamli sayohatini boshladi.

1. Talabalarni qiziqtirish jarayonlarini tahlil qilgandan so‘ng, transformatsiya rahbarlari talabalar universitetda o‘qish haqidagi savollariga tezroq javob olishni xohlashlarini tushunishdi.

2. Ular Amazon Echo qurilmalarining prototipini 2300 ta qurilmani yotoqxonalar yoki kampusdagi yashash joylariga o‘rnatishga qaror qilishdi. Talabalar qurilmalarga universitet haqida savollar berib, javob olishlari mumkin edi.

3. Sinov jarayonida qurilmalar juda faol ishlatilgan. Talabalar bilan o‘zaro munosabatlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, ular eslatmalarni o‘rnatish uchun qurilmalardan foydalanganlar va umumiy savollar berishgan.

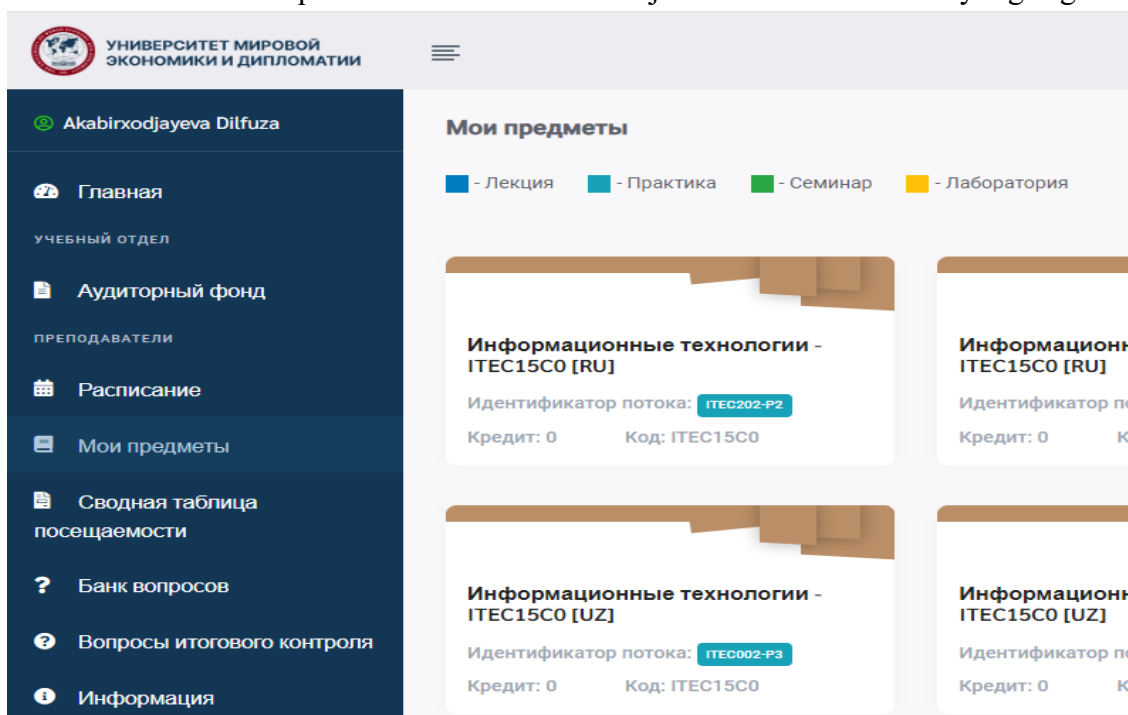
4. Sent- Luis universiteti ushbu raqamli transformatsiya ko‘rinishini yanada kengaytirish uchun AWS Professional Services bilan hamkorlik qildi. U to‘liq miqyosli intellektual chatbot platformasini yaratish uchun rahbarlarning dastlabki sinovlardan olgan ma’lumotlaridan foydalangan. Talabalar endi universitet veb-sayti, matnli xabarlar yoki Amazon Echo orqali chatbot bilan muloqot qilishlari va izchil javob olishlari mumkin.

SLU yanada uzoqroqqa borishga qaror qildi. Ushbu raqamli transformatsiya loyihasining navbatdagi bosqichi chatbotni sozlashdir, shunda talabalar “Mening tarix

imtihonim qachon?” kabi shaxsiy savollarni berishlari mumkin yoki xodimlar “Menda qancha vaqt bor?” deb so‘rashlari mumkin.

Xuddi shunday raqamli transformatsiya O‘zbekistondagi Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universitetida (JIDU) amalga oshirilmoqda. Universitetning o‘quv jarayoni MOODLE platformasiga asoslangan edi, lekin 2022-yil sentabr oyidan boshlab JIDU faol ravishda Algorismus tizimiga o‘ta boshladi. Algorismus tizimi bir qator afzalliklarga ega:

1. Talabalar va o‘qituvchilar tizimda o‘z dars jadvalini ko‘rish imkoniyatiga ega.

2. Semestr boshida tizim universitet kabinetlar fondini avtomatik ravishda taqsimlaydi.

The screenshot shows the "Расписание" (Schedule) section of the Algorismus system. It displays a weekly schedule for the week of December 18-23, 2022. The schedule is organized by day and time slot. The days shown are Monday (18/12), Tuesday (19/12), Wednesday (20/12), Thursday (21/12), Friday (22/12), and Saturday (23/12). The time slots range from 10:00 to 13:00. The schedule shows that on Saturday, there is a lecture at 10:00 in room B-303 for the course "Информационные технологии". On Wednesday, Thursday, and Friday, there are lectures at 12:00 for the course "Информационные технологии".

	ПН 18/12	ВТ 19/12	СР 20/12	ЧТ 21/12	ПТ 22/12	СБ 23/12
10:00						10:00 (Б-303) ITEC003-P2 Информационные технологии
10:30						
11:00						
11:30						
12:00			12:00 (Общжитие-Т комп 1) ITEC202-P2 Информационные технологии	12:00 (А-ТМ) ITEC001-P3 Информационные технологии	12:00 (А-ТМ) ITEC002-P3 Информационные технологии	12:00 (Общжитие-Т комп 1) ITEC201-P2 Информационные технологии
12:30						
13:00						

3. Talabalarning davomatini hisobga olish va nazorat qilish qulay.

Посещаемость - Информационные технологии

Внимание! Галочки проставляются только для отсутствующих студентов.

№	ИТЕС201-Р2 - 16-12-2023	
1	Akbarov Asilbek	+
2	Avazov Jahongir	+
3	Baxtiyrov Ruslan	+
4	Bekbutayev Atxamjon	НБ
5	Ernazarova Gulnigar	+
6	Fayzullayev Jamshidjon	+
7	Fazilov Muxammadali	НБ

4. Semestr oxiridagi qaydnomalar avtomatik ravishda shakllanadi.
5. Baholashda inson omili chiqarib tashlanadi, ya'ni uni 0,5 yoki 1 ballga oshirishning iloji yo'q.
6. Talabalarining o'zlari oraliq va yakuniy nazoratlarda to'plagan ballarini Algorismus tizimi orqali ko'rishadi.
7. Sinov daftarlari to'ldirishning hojati yo'q.
8. Diplomlarga ilovalar (fan ballari) ham avtomatik tarzda beriladi, ya'ni avval dekanatlarda bo'lganidek, sinov daftarlari va qaydnomalarni solishtirish jarayoni bo'lmaydi.
9. Talabalar voqea va yangiliklardan xabardor bo'lish imkonini beruvchi Telegram kanali orqali dolzarb savollarini berishlari va ularga javob olishlari mumkin.

Shunday qilib, ta'lim tashkilotidagi bunday raqamli transformatsiya zamonaviy jamiyatda ta'lim jarayonini samarali boshqarish va optimallashtirish imkonini beradi. Raqamli transformatsiya onlayn ta'lim platformalari, virtual sinflar va ta'lim dasturlari orqali ta'limni o'zgartirdi.

Elektron ta'lim global miqyosda ta'limga kirish imkoniyatini kengaytirdi, moslashuvchan o'rganish imkoniyatlari va shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini taqdim etdi. Raqamli vositalar va tahlillar, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini kuzatish, moslashuvchan o'rganish va ta'lim mazmunini yaratishni yaxshiladi.

Raqamli transformatsiyaning strategik maqsadi inson faoliyatining barcha sohalarini AKT ta'sirida o'zgartirishga yordam beradigan shart-sharoitlarni yaxshilash, shu jumladan raqamli iqtisodiyotni shakllantirish, axborot jamiyatini rivojlantirish va respublikaning elektron hukumat tizimini takomillashtirishdan iborat.

REFERENCES

1. Jahon banki O‘zbekistonga quyosh energiyasi loyihasini amalga oshirish uchun 12 million dollar ajratadi. <https://kun.uz/ru/news/2023/03/09/vb-vydelit-uzbekistanu-12-mln-dlya-realizatsii-proyekta-v-sfere-solnechnoy-energetiki>
2. Narzullaeva D.K. O‘zbekistonda biznesning raqamli transformatsiyasi . Zamonaviy tadqiqotlarda innovatsion fan xalqaro konferensiyasi, 200-205-betlar. <http://www.conferenceseries.info>
3. <https://aws.amazon.com/ru/what-is/digital-transformation>

O'ZBEKISTONDA TURIZMNING O'RNI VA FOYDALI JIHATLARI

Kurvonbekov Manuchehr Islomjonovich

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti,

Tarjimonlik fakulteti, Ingliz tili amaliy tarjima kafedrası stajor o'qituvchisi.

Safarov Nasriddin Sadriddin o'g'li

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Tarjimonlik fakulteti,

Gid hamrohligi va tarjimonlik faoliyati yo'nalishi talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10419735>

Annotatsiya. Turizm. Ushbu so'zni eshitganda ko'z o'ngimizga bir qancha ko'ngil ochar joylar, bog'lar, mehmonxonalar, restoranlar va shunga o'xshash joylar gavdalanadi. Dunyo bo'ylab har bir mamlakatda turizm o'zining ma'lum bir darajadagi o'rniga ega. Xuddi, shuningdek, O'zbekistonda ham ushbu termin keng ko'lamlı ishlarga sabab bo'lmoqda va yildan yilga ushbu sohaga e'tibor ham kuchaymoqda. Shunday ekan, biz bugun O'zbekistonda turizmning tutgan o'rnı, uning foydalari va qanchalik darajada O'zbekistonda ushbu sohaga e'tibor qaratilyotgani haqida qisqacha ma'lumot berishga harakat qilamiz.

Kalit so'zlar: Turizm, turistik zonalar, mehmonxonalar, restoranlar, turistik ko'rsatkichlar, xizmat sifati, hunarmadchilik buyumlari, tarixiy obidalar va muzeylar.

ROLE AND BENEFITS OF TOURISM IN UZBEKISTAN

Abstract. Tourism. When we hear this word, a number of entertaining places, parks, hotels, restaurants and the like are embodied in our eyes. In every country around the world, tourism has its place at a certain level. Likewise, in Uzbekistan, the term is causing a wide range of work, and from year to year the focus on this area is also increasing. Therefore, today we will try to give a brief overview of the role of tourism in Uzbekistan, its benefits and to what extent Uzbekistan focuses on this area.

Keywords: tourism, tourist zones, hotels, restaurants, tourist indicators, quality of Service, crafts, historical monuments and museums.

РОЛЬ И ПРЕИМУЩЕСТВА ТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. Туризм. Когда мы слышим это слово, перед нами предстаёт множество развлекательных заведений, парков, отелей, ресторанов и тому подобного. В каждой стране мира туризм занимает определенное место. Точно так же в Узбекистане этот термин вызывает широкий спектр исследований, и с каждым годом внимание к этой сфере также растёт. Поэтому сегодня мы постараемся дать краткую информацию о роли туризма в Узбекистане, его преимуществах и о том, в какой степени в Узбекистане уделяется внимание этой сфере.

Ключевые слова: туризм, туристические зоны, отели, рестораны, туристические ориентиры, качество обслуживания, изделия ручной работы, исторические памятники и музеи.

Avvalo, "Turizm" o'zi nima? va u qanday sohalarnı o'z ichiga qamrab oladi? degan savolga to'xtalsak. Turizm-jismoniy shaxsning vaqtincha bo'lish mamlakatidagi (joyidagi) manbalardan daromad olish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat bilan shug'ullanmagan holda doimiy yashash joyidan jo'nab ketishi (sayohat qilishi). Demak, turizm deganda ma'lum bir nuqtadan boshqa bir nuqtaga dam olish maqsadida ko'chish desak ham mubolag'a bo'lmaydi ekan. Endi

turizm qaysi sohalarni qamrab olishiga e'tibor qaratsak. Turizm juda ham ko'p sohalarni o'z ichiga oladi.

Xususan, ta'lim sohasini, oziq-ovqat sohasini, transport va shunga o'xshash yirik sohalarni qamrab oladi. Shunday ekan turizm mamlakatimiz iqtisodiyoti va madaniyati uchun ham juda muhim omil hisoblanadi. Shuning uchun ham muhtaram prezidentimiz ushbu sohaga juda ko'p e'tibor bermogda va juda katta mablag' sarf qilmoqda. Ushbu mablag'lar, asosan, transport tizimini yaxshilashga, turizm sohasiga oid darslar sifatini oshirishda va yurtimizdagi qadimiy me'moriy obidalarni qayta tiklashda va turli xil ko'ngilochar joylar, ya'ni mehmonxonalar, tog' oldi turistik zonalari va shunga o'xshash joylar qurishda sarf qilinmoqda.

Ushbu barcha qilinayotgan hatti harakatlar yurtimizning istiqbolli kelajagini qurish uchun va butun dunyo bo'ylab turistlarni ona yurtimizga jalb qilish va yurtimizni yanada tanitish va o'z o'rnida kelayotgan va kelajak turistlar uchun qulay shart va sharoitlar yaratish uchun qilinmoqda. Shu o'rinda, turist o'zi kim? Degan savolgayam javob berib ketsak maqsadga muvofiq bo'ladi, albatta. Turist – bu dam olish, zavqlanish, o'zi uchun yangi manzillarni kashf qiluvchi, yangi taomlarni tatib ko'rishni yoqtiradigan va umuman olganda boshqa millat yokida madaniyatni o'rganishni maqsad qilgan holda boshqa bir mamlakatda ma'lum bir muddatga turadigan shaxsdir.

Demak, endi turist kim va turizm nimaligi haqida ozmi ko'pmi ma'lumotga egamiz. Endi keling O'zbekistondagi ba'zi turistik zonalar va statistic ma'lumotlarga to'xtalsak maqsadga muvofiq bo'lardi.

O'zbekiston juda ham qadimiy tarixga ega va tabiiy boyliklari ko'p va tabiati takrorlanmas mamlakatlardan biri bo'lgani bilan dunyoda o'z o'rniga ega bo'lib kelmoqda. Tashrif buyuruvchilar avvalo bizning qadimiy qadamjolarimiz haqida o'rganishadi va keyinchalik bu ularda O'zbekistonga yanada qiziqish uyg'otadi. Shuning hisobiga yurtimizga butun dunyo bo'ylab, dunyoning turli chekkalaridan turistlar tashrifi uzluksiz bo'lib turibdi. Statistik ma'lumotlarga qaraydigan bo'lsak, joriy yilning yanvar-iyul oylarida O'zbekistonga turistik maqsadda tashrif buyurgan xorijliklar soni 3,7 mlnni tashkil etgan.

Bu haqda Statistika agentligi ma'lumotlarida keltirilgan. Xususan, yetti oyda kelgan chet ellik fuqarolarning eng ko'pi Tojikistonga to'g'ri keladi. Bu davrda mamlakatdan jami 1 mln 151 mingdan ortiq sayyoh kelgan. Bir oyda bu mamlakatdan kelgan sayyohlar soni 192 900 dan ortiqni tashkil etib, 1,2 barobarga oshgan. O'tgan davrda Tojikistondan keyingi o'rinlarda Qirg'iziston (912,8 ming) va Qozog'iston (879 ming) turibdi. Sayyohlar ko'p tashrif buyurgan davlatlar beshligini Rossiya (417,4 ming) va Turkiya (58 ming) yakunlab berdi. Shuningdek, yetti oyda Turkmanistondan 39,6 mingta, Janubiy Koreyadan 20,2 mingta, Hindistondan 20 mingta, Xitoydan 17,7 mingta hamda Germaniyadan 14,1 mingta sayyoh kelgan.

Bu davrda Ozarbayjondan tashrif buyurgan turistlar soni 7 989 taga yetgan bo'lib, shundan, 3 787 tasi qarindoshlarini yo'qlab, 3 762 tasi dam olish hamda 435 tasi xizmat yuzasidan tashrif buyurgan. Demak, yurtimizga deyarli 4 millionga yaqin turist tashrif buyurmoqda va tashrif buyurishda davom etmoqda va bu juda ham yaxshi ko'rsatkich degani. Umid qilamizki, kelajakda ushbu raqamlar yanada ortib yurtimizga tashrif buyuruvchilar soni ortishda davom etadi. Endi yurtimizdagi turistik zonalarga to'xtalsak. Yurtimiz turistik zonalarga juda ham boy va istalgan turistni o'ziga jalb qila oladi.

Yurtimizda Samarqand, Buxoro, Qashqadaryo, Xorazm va shunga o'xshash 2700 yillik tarixga ega va bundan ham qadimiyroq qadamjolar mavjud va bu o'z o'rnida ko'plab turistlarni, ayniqsa, tarixga oshufta qalblarni doimiy ravishda o'ziga jalb qilib kelmoqda. Ayniqsa, qadimgi ota-bobolarimiz haqida bilganlar O'zbekistonni Amir Temur, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Ahmad al-Farg'oniy, Bahouddin Naqshbandiy, Imom al-Buxoriylar yurti ekanidan xabardor bo'lgandan keyin, turistlarda yanada zavq shavq ortadi. Endi statistik ma'lumotlarga to'xtalsak, respublikamiz sayyohlar ko'radigan joylar soni hamda ularga bo'lgan talab bo'yicha jahonning birinchi 10 talik davlatlari qatoriga kiradi.

Mamlakatimizdagi 11 ta shahar dunyo miqyosidagi turistik shaharlar sifatida tan olingan. Mavjud tarixiy, madaniy yodgorliklar soni 2600 tadan ortiq bo'lib, bugungi kunda ularning atigi 150 tasiga sayyohlarni qabul qilinmoqda. Sayyohlarni ko'p qabul qilish, ularga xizmat ko'rsatish hajmi, foyda olish bo'yicha Samarqand va Buxoro viloyatlari yetakchilik qilsa, eng past ko'rsatkichlar Andijon, Jizzax va Toshkent viloyatlarida kuzatilmoqda. O'zbekistonda 2007-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, jami 464 ta turistik tashkilot hamda firmalar bo'lib, shundan 446 tasi mas'uliyati cheklangan jamiyat, xususiy firma va tadbirkorlardir.

Xalqaro sayyohlarning asosiy qismi Toshkent shahriga tashrif buyurishadi. Sababi, poytaxt va Toshkent viloyati hissasiga jami turistik infrastukturaning 36 foizi to'g'ri kelishi hamda yetarlicha shart – sharoitlarni yaratilganligidir. Ma'lumotlar ozgina eskiligini hisobga olgan holda shuni aytib o'tishimiz joizki, bu raqamlar bugungi kunga kelib o'zgargani haqiqatga yaqinroqdir, albatta. Prezidentimiz ham turizmni rivojlantirish va butun O'zbekiston bo'ylab yoyish maqsadida turli chora tadbirlar ko'rmoqda va tegishli qonun loyihalari ham ishlab chiqilmoqda. Shuning uchun ham bugungi kunga kelib O'zbekistonning turli chekkalariga ham e'tibor qaratilib turli hostel, motel, uy mehmonxonalar tashkillashtirilmoqda va bu hammasi, avvalo, turistlar uchun qulay shart-sharoit yaratish va keyingi navbatda aholi turmush tarzini yaxshilash uchun amalga oshirilmoqda.

Bundan tashqari, o'sha hududlarda yo'llar infratuzilmasini yaxshilash va turli xil ko'ngilochar joylar qurish orqali ham katta ishlar amalga oshirilmoqda. Bundan ko'rinish turibdiki, yaqin kelajakda O'zbekistonni porloq kelajak va istiqbolli yo'llar kutib turibdi desak mubolag'a bo'lmaydi va buning yo'lida hammamiz bir tan-u bir jon bo'lib harakat qilsak yanada maqsadga muvofiq bo'ladi degan umiddamiz.

Xulosa: *Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, turizm bu juda ham keng qamrovli tushincha ekan. Birgina turizm orqali mamlakat qancha daromad qilishi va xalqning turmush tarzi qanchalik tarzda yaxshi tarafga o'zgarishini ko'rishimiz mumkin. Bu, albatta, juda ham foydalari ko'pligidan dalolatdir. Shuning uchun ham turizmga bo'lgan e'tibor nafaqat O'zbekistonda balki butun dunyo bo'ylab yildan yilga ortib bormoqda. Turizmni turlari haqida gapiradigan bo'lsak, turlari juda ham ko'p va har biri, albatta, mamlakatning rivoji uchun muhim ro'l o'ynaydi.*

Tanganing ikki tarafi bo'ladi deganlaridek turizmning zararli taraflari ham yo'q emas. Atrof-muhit zararlanishi yokida turli xil jinoyatlar sodir etilishi mumkin, ammo shu va shunga o'xshash holatlarning oldini olish maqsadida butun dunyo bo'ylab turli xil chora-tadbirlar olib borilmoqda va kelajakda bu muammolar ham bartaraf etiladi degan umiddamiz va bu yanada turizmga bo'lgan qiziqishning oshishiga olib keladi. Umuman olganda, turizm sohasi kelajakda ancha rivojlanadi va o'zining yuqori cho'qqisiga yetadi.

REFERENCES

1. Jumayeva, M. B., & Shukhratovna, M. M. (2022). EFFECTIVE METHODS OF LEARNING ENGLISH GRAMMAR. *Science and innovation*, 1(Special Issue 2), 608-611.
2. Jumayeva, M. B., & Yakubovich, Y. O. (2023). TEACHING ENGLISH WRITING SKILLS TO PRIMARY CLASS STUDENTS. *BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(2), 211-215.
3. Jumayeva, M. B., & Yusupov, O. Y. (2023). USING DIFFERENT GAMES AND SONGS IN TEACHING ENGLISH TO ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS. *BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(4), 107-111.
4. Jumayeva, M., & Mamajonova, N. (2022). MODERN METHODS IN EDUCATION: ONLINE LANGUAGE LEARNING. *Science and innovation*, 1(B8), 1035-1038.
5. Jumayeva, M., & Rashidova, M. (2022). THE ROLE OF USING GAME TECHNOLOGY IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Science and innovation*, 1(B8), 1448-1452.
6. Jumayeva, M., Isheryakova, J., & Mahmudova, M. (2022). FAIRY TALES AS A PHENOMENON THAT PLAYS AN ESSENTIAL ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE INTELLECT OF PRESCHOOL CHILDREN. *Science and innovation*, 1(B8), 1080-1082.
7. Mukarrama, J., Jasurbek, A., & Kamoliddin, S. (2022). Teaching listening skills in English.
8. Jumayeva, M. (2021). ORGANIZATION OF MODERN EDUCATIONAL PROCESSES IN THE EDUCATION SYSTEM. Янгиланаётган Ўзбекистонда фан, таълим ва инновация уйғунлиги мавзусидаги республика 9–сон кўп тармоқли илмий-масофавий онлайн конференцияси 1-қисм.
9. <http://www.arxiv.uz>

НЕКОТОРЫЕ БИОХИМИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ КРОВИ У ГРЕБЦОВ В ПОДГОТОВИТЕЛЬНОМ И СОРЕВНОВАТЕЛЬНОМ ПЕРИОДАХ.

Зиямухамедова С.А.

Казоков Р.Т.

Узбекский Государственный Университет физической культуры и спорта,
Узбекистан, г. Чирчик.

Шукурова С.С.

Национальный Университет Узбекистана.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10425352>

Аннотация. В результате физических нагрузок изменение количества мочевины в крови является важным для функционального состояния профессиональных гребцов. Выводы показали, что эффективность физических занятий зависит от биохимических показателей количества мочевины в крови, что является важным фактором.

Ключевые слова: гребцы, кровь, нагрузка, мочевина, тренировочный цикл.

SOME BIOCHEMICAL BLOOD RESEARCHES OF ROWERS DURING PREPARATION PERIOD AND CONTESTS

Abstract. As the result of physical activity, changing the amount of urea in the blood is important for the functional state of professional rowers. The findings showed that the effectiveness of physical exercise depends on the biochemical indicators of the amount of urea in the blood, which is an important factor.

Keywords: rowers, blood, loading, urea, training cycle.

Введение. Для обеспечения высокого уровня подготовки спортсменам необходимо знание, корректная интерпретация результатов биохимического обследования. Известно, что интенсивная или длительная мышечная деятельность приводит к увеличению содержания мочевины в крови. На этом основано использование определения динамики содержания мочевины в крови у спортсменов для оценки переносимости тренировочных нагрузок, поскольку уровень её, согласно общепринятым представлениям и, в частности, степень активации белкового катаболизма. Концентрация мочевины в крови зависит не только от характера выполняемой физической работы, но и от ряда других причин: содержания белка в пищевом рационе и изменениям диуреза.

Из патологических состояний организма, вызывающие увеличение её концентрации нужно указать на нарушение выделительной функции почек. При усиленном распаде тканевых белков, избыточном поступлении в организм аминокислот в печени в процессе связывания токсического для организма человека аммиака (NH₃) синтезируется нетоксическое азотсодержащее вещество - мочевина. Из печени мочевина поступает в кровь и выводится с мочой. Концентрация мочевины в норме в крови каждого 295 взрослого человека индивидуальна. Она может увеличиваться при значительном поступлении белков с пищей, при нарушении выделительной функции почек, а также после выполнения длительной физической работы за счет усиления катаболизма белков. В практике спорта этот показатель широко используется при оценке

переносимости спортсменом тренировочных и соревновательных физических нагрузок, хода тренировочных занятий и процессов восстановления организма.

Для получения объективной информации концентрацию мочевины определяют на следующий день после тренировки утром натощак. Если выполненная физическая нагрузка адекватна функциональным возможностям организма и произошло относительно быстрое восстановление метаболизма, то содержание мочевины в крови утром натощак возвращается к норме. Связано это с уравниванием скорости синтеза и распада белков в тканях организма, что свидетельствует о его восстановлении. Если содержание мочевины на следующее утро остается выше нормы, то это свидетельствует о не довосстановлении организма либо развитии его утомления. Усиленное образование мочевины происходит не только непосредственно во время выполнения физических упражнений, но и может сохраняться некоторое время в период отдыха, когда уровень её в крови нередко ещё более возрастает. Вместе с тем на после рабочее состояние мочевины в крови может оказывать влияние и питание спортсменов.

При повышении содержания белка в пище до 74 г и выше уровень мочевины в крови через 6 ч после приёма пищи возрастает в среднем на 1,2 мм, а через 8 часов возвращается к исходному уровню. Если тренировочное занятие закончилось через 5-6 ч после такого богатого белками завтрака, то вызванное им увеличение содержания мочевины в крови может исказить истинную картину влияния физической нагрузки. Поэтому при определении уровня мочевины в крови непосредственно после тренировочных нагрузок следует учитывать содержание белков в рационе во время приёма пищи. К определению уровня мочевины в крови утром в покое, натощак, это ни в коей мере не относится.

Методы и организация исследований. Повышенное по сравнению с исходным (верхняя граница нормы для спортсменов 6,7 мм) содержание мочевины в крови утром в покое натощак является интегральным показателем неполного восстановления до рабочих биохимических соотношений в организме после нагрузки предшествующего дня. По изменению утреннего содержания мочевины в крови спортсменов выделено три типа реакции на нагрузку, характеризующиеся наличием прямой корреляции между динамикой мочевины и нагрузкой (1 тип), нарушением этой корреляции, приводящей к снижению уровня мочевины при дальнейшем увеличении работы (2 тип) и отсутствием зависимости между возрастающей концентрацией мочевины и величиной нагрузок (3 тип). Результаты и обсуждение.

Накопленный материал позволяет рекомендовать определение динамики мочевины в крови в разных формах биохимических обследований спортсменов: при текущем и оперативном контроле, а также при оценке соревновательной деятельности. В системе текущего контроля наиболее информативным и часто используемым является определение содержания мочевины в крови для характеристики эффективности и переносимости тренировочных микроциклов. С этой целью забор проб крови проводят трижды: перед началом исследуемого микроцикла 296 (исходное содержание), после его окончания - утром выходного дня и следующего дня, являющегося первым днем последующего микроцикла.

В этом случае возможны три варианта реакции организма на нагрузки тренировочного цикла: 1. Повышенное содержание мочевины в конце цикла с последующей нормализацией ее после дня отдыха. 2. Близкий к исходному уровень мочевины в течение всего обследования. 3. Сохранение повышенной концентрации мочевины после дня отдыха. 1 – различия достоверны по сравнению с исходным содержанием. 2 – различия достоверны по сравнению с утром выходного дня. Первый вариант, являющийся оптимальным, указывает на то, что прошедший микроцикл был эффективен для спортсменов и в то же время день отдыха после него приводил к полному восстановлению метаболических процессов в организме. Второй вариант свидетельствует об отсутствии тренирующего эффекта, третий о плохой переносимости спортсменами предложенных нагрузок. Наряду с оценкой микроцикла в целом представляется целесообразным исследовать утреннее содержание мочевины в крови после отдельных тренировочных дней, т. е. более подробно. Наибольший прирост уровня мочевины вызывают “ударные” тренировочные занятия, в процессе которых спортсмены выполняют большой объем работы по длительности или интенсивности.

Определение уровня мочевины после “ударных” тренировочных дней позволяет оценить индивидуальную реакцию организма на конкретные тренировочные нагрузки (таблица 1). Как видно из таблицы 1, у трех спортсменов гребцов (3, 4, 5) уровень мочевины в крови постепенно возрастает на протяжении всех “ударных” тренировочных дней и нормализуется после дня отдыха. Такая динамика содержания мочевины свидетельствует об эффективности тренировочного воздействия на организм нагрузок, выполненных этими спортсменами, а у другой группы гребцов (6) наблюдалось снижение в большей или меньшей степени концентрации мочевины после третьего “ударного” тренировочного дня сравнению со вторым.

Это указывает на более быструю адаптацию метаболических процессов у этих спортсменов и снижение тренировочного эффекта третьего “ударного” дня. Сохранение высокого уровня мочевины (8,3 мМ) у первого спортсмена после дня отдыха является показателем не довосстановления процессов обмена веществ и свидетельствует о том, что выполнение этим гребцом нагрузки было чрезмерно высоким. Необычная реакция организма на тренировочную нагрузку отмечена у спортсмена 8 - концентрация мочевины в крови оставалась одинокого повышенной после следующего за выходным разгрузочного тренировочного дня (содержание мочевины 5,5 мМ). Эти данные говорят о том, что процессы восстановления у спортсмена замедлены. Динамика утреннего содержания мочевины в крови спортсменов существенно различается в подготовительном и соревновательном периодах тренировочного цикла.

REFERENCES

1. Зиямухамедова С. А., Сейдалиева Л. Т. Возрастные особенности адаптации кардиореспираторной системы футболистов // Интернаука. – 2020. – №. 8-1. – С. 27-28.
2. Бердиева Д. Т. и др. СПОРТДА ЧИДАМЛИЛИК, КУЧ ВА ТЕЗЛИКНИ АНИҚЛАШДА ИШЛАТИЛАДИГАН МАРКЕР ГЕНЛАРНИ ЎРГАНИШ // Fan-Sportga. – 2020. – №. 2. – С. 70-73.

3. Зиямухамедова С. А. ИММУННЫЙ СТАТУС ФУТБОЛИСТОВ ПРИ ФИЗИЧЕСКОЙ НАГРУЗКЕ //Conferencea. – 2022. – С. 77-81.
4. Tukhtaevich A. T. et al. Evaluation of Aerobic Workability and Functional State of Football Players After Physical Load //Eurasian Scientific Herald. – 2022. – Т. 8. – С. 47-50.
5. Шукурова С. С., Сейдалиева Л. Д., Шарипова С. Н. Анализ гемодинамики игроков во время тренировочного процесса //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 335-342.
6. Шукурова С. С., Пулатова М. Д., Серебряков В. В. Изменения показателей макроэлементов в крови у футболистов после физической нагрузки //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 278-286.
7. Ольховская И. В., Шукурова С. С., Очиллов К. Т. Криптовалюта-новый шаг в мировой экономике //Проблемы современной науки и образования. – 2020. – №. 2 (147). – С. 17-19.
8. Шукурова С. С., Алимова Д. А. Развитие тренировочных нагрузок высококвалифицированных боксеров в горных регионах //Молодой ученый. – 2020. – №. 4. – С. 454-456.
9. Адилбеков Т. Т. и др. Влияние физической нагрузки на систему" двигательное окончание-мышечное волокно" //Молодой ученый. – 2020. – №. 9. – С. 75-77.
10. Шукурова С. С., Маматова З. А., Юсупова У. Р. Исследование количественного содержания аминокислотного спектра мембран эритроцитов и роль генетических и средовых факторов в ее формировании //Интернаука. – 2020. – №. 19-1. – С. 21-22.
11. Эркинов Ш. Ш. У. и др. Анализ взаимосвязи параметров состава тела с параметрами скоростных качеств у футболистов на этапе углубленной специализации //Человек. Спорт. Медицина. – 2021. – Т. 21. – №. S1. – С. 38-44.
12. Шукурова С. С. и др. Ёш спортчиларни жисмоний юкламалардан кейинги биокимёвий мониторинги //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 1116-1122.
13. Шукурова С. С., Алимова Д. А. Некоторые биохимические исследования крови у гребцов в подготовительном и соревновательном периодах //Актуальные проблемы физической культуры и спорта. – 2019. – С. 294-298.
14. Адилбеков Т. Т. и др. Влияние физической нагрузки на систему" двигательное окончание-мышечное волокно" //Молодой ученый. – 2020. – №. 9. – С. 75-77
15. Отабоев Х. А. и др. Минералогический состав мытого сушеного концентрата Кызылкумов и его переработка в простой суперфосфат //Российский химический журнал. – 2021. – Т. 65. – №. 2. – С. 102-115.
16. Шукурова С. С., Пулатова М. Д., Рахимова М. Ш. АЁЛЛАР САЛОМАТЛИГИНИ СОҒЛОМЛАШТИРУВЧИ ГИМНАСТИКА ЁРДАМИДА ТИКЛАШ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 362-369.
17. Пулатова М. Д., Шукурова С. С., Алламуратов М. МАКТАБ ЁШИДАГИ СКОЛИОЗИ МАВЖУД БЎЛГАН БОЛАЛАРНИ ТАЯНЧ-ҲАРАКАТ

- АППАРАТНИНГ ФУНКЦИОНАЛ ҲОЛАТИНИ ТИКЛАШ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 1834-1842.
18. Шукурова С. С. и др. БОКСЧИЛАР ШКАСТЛАНИШНИ БИОМЕХАНИК ВА МАТЕМАТИК МОДЕЛЛАШ АСОСИДА ТАХЛИЛИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 1795-1801.
19. Pulatova M. D., Allamuratov M., Shukurova S. S. The Influence of Training Loads on the Functional State of the Cardiorespiratory System in Girls Doing Judo //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – Т. 25. – №. 6. – С. 2769-2774.
20. Шукурова С. С., Чутбоев Э. Т. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНИКИ ПОВОРОТА ПРИ ПЛАВАНИИ СПОСОБОМ БРАСС С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ОРИЕНТИРОВОЧНОЙ ОСНОВЫ ДЕЙСТВИЙ И ЦЕЛОСТНО-ОПЕРАЦИОННОГО МЕТОДА ОБУЧЕНИЯ //Актуальные проблемы физической культуры и спорта. – 2019. – С. 248-251.
21. Шукурова С. С., Хасанова Н. Р. БОКСЧИЛАРНИ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРГАРЛИК ВА МУСОБОҚА ЖАРАЁНЛАРИДАГИ ЭНЕРГИЯ САРФИ ВА ТЎҒРИ ОВҚАТЛАНИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 1109-1115.
22. SEYDALIEVA L. D., SHUKUROVA S. S. CHANGES IN THE FUNCTIONAL INDICATORS OF THE CARDIOVASCULAR SYSTEM IN ATHLETES ENGAGED IN RHYTHMIC GYMNASTICS //THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука. – 2022. – №. 3. – С. 865-870
23. SEYDALIEVA L. D., SHUKUROVA S. S. CHANGES IN THE FUNCTIONAL INDICATORS OF THE CARDIOVASCULAR SYSTEM IN ATHLETES ENGAGED IN RHYTHMIC GYMNASTICS //THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука. – 2022. – №. 3. – С. 865-870.
24. Далимова С. Н. и др. Изучение кардиопротекторных свойств препарата, созданного на основе местного растительного сырья //Журнал теоретической и клинической медицины. – 2020. – №. 1. – С. 6-9.
25. SPORT O. R. J. T. V. A. et al. SHIRCHIQ-O'zDJTSU. – 2021.
26. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
27. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
28. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет

- ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
29. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
30. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р.КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЎЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
31. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
32. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ғ., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
33. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
34. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
35. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
36. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
37. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.
38. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
39. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.

40. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
41. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
42. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.
43. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.
44. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.
45. Turdimuratov Y. A. О ‘ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 144-152.
46. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 546-557.
47. Шоймардонов, Ш. А., и др. FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS AND SKILLS IN STUDENTS. вып. 12, Zenodo, декабрь 2023 г.,
48. Умаров Д. Х., Мусаев Б. Б. Сравнительный анализ структуры нагрузки перспективных юных гимнастов в соревновательном макроцикле //Наука и спорт: современные тенденции. – 2015. – Т. 8. – №. 3. – С. 28-31.
49. Kerimov F. et al. Possible associations of 25 (ОН) vitamin D status with upper respiratory tract infections morbidity and overtraining syndrome among elite wrestlers //Journal of Physical Education and Sport. – 2019. – Т. 19. – С. 2177-2184.
50. Умаров Д. Х. СПОРТ ТАКОМИЛЛАШУВ БОСҚИЧИДА СПОРТ ГИМАСТИКАЧИЛАРДА ПСИХОЛОГИК КОМПЛЕКС НАЗОРАТНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Fan-Sportga. – 2022. – №. 1. – С. 31-33.
51. Умаров Д. Х., Холмуродов Л. З., Курбонов Х. Х. СПОРТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОСҚИЧИДА ГИМАСТИКАЧИЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК НАЗОРАТ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 354-362.
52. Umarov D. X. et al. JISMONIY MASHQLAR YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 363-372.
53. Умаров Д. Х., Умаров М. Н., Эштаев А. К. Оздоровительно-развивающие виды основной гимнастики: Учебное пособие //Издательскополграфический отдел УзГос ИФК. – 2006.

54. Bobomurodov A. E. The specific features of agility in preschool children //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2021. – Т. 2021. – №. 06. – С. 101-111.
55. Muxitdinovich, F. Y. "Synergetic effect-As an Innovative approach to the Development of the Way of Thinking of Physical Culture and Sports Specialists." *European Journal of Research and Reflections in Education Sciences* 8.12 (2020): 165-170.
56. Якубов, Фазлиддин Мухитдинович. "Бўлажак жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларида спорт тафаккури ва унинг услубларини яратиш орқали тафаккур тарзини такомиллаштириш йўллари." *Фан-Спортга* 4 (2019): 17-22.
57. Муқимов, Olim. "СПОРТНИНГ ЖАМИЯТДА ТУТГАН УРНИ ВА ИЖТИМОЙ-ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ." *Физическое воспитание, спорт и здоровье* 1 (2020).

QISQA MASOFALARGA YUGURISH TEXNIKASI

Raxmatov B.Sh. PhD.

Kazoqov R.T. O'qituvchi.

Mingzeyoyev T.N. O'qituvchi.

Abduraxmonov M.S. O'qituvchi.

Tursunaliyev U.Sh. O'qituvchi. O'zDJTSU.

Farxodov A.F. O'zDJTSU DD 53-20 guruh talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10425413>

Annotatsiya. Ushbu maqolada qisqa masofalarga yugurish texnikasi haqida ma'lumotlar keltirilib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Qisqa masofalarga yugurish, start, startdan keying yugurish, masofa bo'ylab yugurish, marraga kelish.

SHORT DISTANCE RUNNING TECHNIQUE

Abstract. This article provides information on the technique of running short distances.

Key words: Short-distance running, start, running after the start, long-distance running, reaching the finish line.

ТЕХНИКА БЕГА НА КОРОТКИЕ ДИСТАНЦИИ

Аннотация. В данной статье представлена информация о технике бега на короткие дистанции.

Ключевые слова: Бег на короткие дистанции, старт, бег после старта, бег на длинные дистанции, достижение финиша.

Qisqa masofalarga yugurish (sprint) to'rtta shartli fazaga bo'linadi: yugurishning boshlanishi – start, startdan keying yugurish, masofa bo'ylab yugurish va marraga kelish. Sprintda yugurishni tezroq boshlashga va qisqaroq masofa bo'lagida tezlikni yuqori darajaga o'stirishga imkon beradigan past start qo'llanadi. Past startda yuguruvchi tanasining yuguruvchi qo'lini yo'lkadan uzgan zahoti tayanchdan ancha oldinlab ketgan bo'ladi. Startdan yanada tezroq chiqish uchun start tirkaklari qo'llanadi. Ular depsinish uchun mustahkam tayanch bo'lishini, oyoqlar joylanishi va tayanch sathlarining qiyali burchagi doim bir xil bo'lishini a'minlaydi.. Odatdagi start deb ataluvchi start keng qo'llanadi.

Unda oldingi tirkak start chizig'idan 1 – 1,5 oyoq tagi masofasida, keyingi tirkak esa oldingi tirkakdan boldir – ilik uzunligi oralig'ida o'rnatiladi. Oldingi tirkakning tayanch sathi 45 - 50°, keyingisining sathi 60 - 80° nishab bo'ladi. Tirkaklarning o'qlari orasidagi masofa odatda, 18 – 20 sm ga teng bo'ladi. Ayrim yuguruvchilar oldingi tirkakni start chizig'idan uzoqlashtirib, tirkaklar orasidagi masofani qisqartiradilar («cho'zilgan start»), ayrimlari esa, orqadagi tirkakni oldingiga yaqinlashtirib, tirkaklar orasidagi masofani qisqartiradilar («yaqinlashtirilgan start»).

Tirkaklarning joylanishiga qarab, tayanch sathlarining qiyalik burchagi ham o'zgaradi: tirkaklar start chizig'iga yaqinlashgan sari bu burchak kichrayadi, tirkaklar start chizig'idan uzoqlashgan sari esa, burchak ham kattalasha boradi. Tirkaklar o'rtasidagi masofa va ularning start chizig'idan uzoqligi yuguruvchining tana tuzilishiga, uning tezligiga, kuchiga va boshqa fazilatlariga bog'lik. Tuflining barcha mixlari tirkakning tayanch sathida bo'ladi;

yuguruvchi faqat tuflisi tag charmining uchini yo'lkaga tekkizib turishi kerak. «Startga!» komandasi bilan yuguruvchi qolipchalar oldiga o'tadi-da, to'nqayib qo'llarini start chizig'idan oldinga qo'yadi. Mana shu holatdan u oldindan orqaga harakat qilib, bir oyog'ini oldingi tirgakning tayanch sathiga, ikkinchi oyog'ini esa keyingi tirgakning tayanch sathiga tiraydi. Keyingi oyoq tizzasida turib, yuguruvchi qo'llarini start chizig'idan o'zi tomon o'tkazib, start chizig'iga jiplashtirib yerga qo'yadi. Katta barmoq bilan birbiriga jiplashib turgan qolgan barmoqlar orasida qayishqoq ark hosil bo'ladi. Mana shunday holatda butun e'tiborni keying komandaga jalb qilish kerak. «Diqqat!» komandasi berilgandan keyin, yuguruvchi oyoqlarini sal to'g'rilab, keyingi oyoq tizzasini yerdan uzadi. Bu bilan u gavdasining u. o. m. ni sal yuqorilatib oldinga siljitadi. Endi gavdaning og'irligi ikkala qo'l bilan oldingi oyoqqa tushadi. Lekin gavda u. o. m. ning yo'lkadagi proyeksiyasi start chizig'idan 15-20 sm berida bo'lishi kerak. Oyoq taglari tirgaklarning tayanch sathiga qattiq tiraladi. Gavda to'g'ri tutiladi. Tos yelkaga nisbatan sal yuqori ko'tariladi. Buning qancha yuqori ko'tarilishi jismoniy tayyorlik qandayligiga va startda oyoqlarning joylanishiga bog'liq. Oyoq mushaklari kuchli bo'lgan yuguruvchi unchalik yuqori ko'tarilmasa ham bo'ladi.

Bunday holatda tana og'irligini qo'lga ortiqcha o'tkazmaslik kerak, chunki signaldan keyin qo'lni yerdan ko'tarilgunga qadar vaqt 0,05 – 0,15 sek. cha ortiq ketadi (M. S.Lukin). Tayyor turgan holatda oyoq tizzalarining bukilish burchagi katta ahamiyatga ega. Bu burchakning kattaroq bo'lishi (albatta, ma'lum miqdorda) oyoqlarni tezroq to'g'rilashga, ya'ni depsinishga yordam beradi. Startda tayyor turgan paytda oldingi tirgakka tiralgan oyoqning soni bilan boldiri orasidagi optimal burchak 65 -100° ga, keyingi tirgakka tiralgan oyoq burchagi esa 100 - 200° ga tengdir. Masalan, jahon rekordchisi A.Xarida bu burchaklarning biri 90° ga, ikkinchisi 111° ga, L.Berruttida esa – 94 va 115° ga tengdir. Boshning gavdaga nisbatan holati o'zgarmay qolaveradi. Ko'z pastga qaragan bo'ladi. Yuguruvchining «Diqqat!» komandasidan keyingi holati haddan tashqari zo'rma-zo'raki bo'lmasligi kerak. E'tibor kuchaytirilsagina yetadi. «Diqqat!» komandasi bilan yugurishni boshlash uchun beriladigan signal orasidagi vaqt qancha bo'lishi qoidada ko'rsatilmagan. Bu intervalni startyor turli sabablar bilan o'zgartirishi mumkin.

Bu signalni o'z vaqtida qabul qilish uchun yuguruvchilardan zo'r e'tibor berishlarini talab qiladi. Yuguruvchi to'pponcha ovozini (mashqda esa boshqa ovozni) eshitgach, darhol oldinga intiladi. Bu harakat qo'llarni oldinlatib yuqoriga tez siltash (bukib) bilan boshlanadi. Bu oyoqlarning ham tez harakat qilishiga yordam beradi. Start tirgaklaridan depsinish ikkala oyoqda bir vaqtda start tirgaklariga qattiq bosish bilan boshlanadi. Lekin bu bosim darhol turli vaqtda bajariladigan boshqa-boshqa ishga aylanib ketadi. Orqadagi oyoq sal to'g'rilanib, uning soni tezlik bilan olg'a uzatiladi; shu bilan birga oldinda turgan oyoq keskin to'g'rilanib, yuguruvchi tanasini oldinga otib yuboradi. Startdan chiqish vaqtidagi harakatlarni yuqori darajada tez bajarish kerak. Startdan depsinishda gavda to'g'rilanadi. Startdan chiqayotganda butun gavdani to'ppa-to'g'ri cho'zib yuborish ko'proq foyda beradigandek tuyiladi.

Chunki bunda gavdaning u. o. m. eng past tushgan bo'lib, depsinish burchagi nihoyatda o'tkir bo'lishi mumkin edi. Lekin startdan tos-son bo'g'imini to'liq yozmasdan chiqqan ma'qul. Bunday chiqishda tananing u. o. m. yetarlicha pastda bo'ladi, shuning bilan birga bunday holat depsinish uchun qulay. Shuni ham aytib o'tish kerakki, tos – son bo'g'imining sal

bukilganligi oyoqni yerga faol tushurib, yerga tiraydigan mushaklar ishi jadalligini oshiradi. Start va keyingi qadamlar texnikasi yuguruvchining kuchiga hamda tezkorligiga bog'liq.

Startdagi depsinish burchagi qanchalik kichik bo'lsin desak, yuqoridagi fazilatlar shunchalik rivojlangan bo'lishi kerak. Tabiiyki, endi boshlayotgan sprintchining jismoniy tayyorgarligi yetarli emas, u startdan chiqishni to'g'ri bajara olmaydi; u mahoratliga nisbatan kattaroq burchak hosil qilib depsinadi. «Diqqat!» komandasidan keyin, signal berilgan zahoti yugura ketish uchun, yuguruvchi «jangavor» tayyorgarlik holatida bo'lishi kerak. Startdan chiqish harakatlarining barchasi bir mustahkam malakaga aylangan holdagina shunday bo'lishi mumkin. Shuni aytib o'tish kerakki, mashq ko'rgan yuguruvchilarda signaldan keyin startdan chiqishdagi birinchi harakat o'rtasida 0,1 soniya vaqt sarflanadi. Ozroq mashq ko'rgan yuguruvchilarda esa bu vaqt ko'proq bo'ladi. Demak, mashq jarayonida harakatga keltiruvchi reaksiya vaqtini qisqartirish mumkin. Qisqa masofalarga yugurishda yaxshi natija ko'rsatish uchun, startdan keyin tezda imkon qadar yuqori tezlikka erishish juda muhim.

Buning uchun odatda, 20 – 25 m davom etadigan startdan keyingi yugurish xizmat qiladi. Startdan keyingi birinchi qadamlarning to'g'riliigi va shiddati depsinganda gavda bilan yo'lka o'rtasidagi burchak mumkin qadar o'tkir bo'lishiga, shuningdek, yuguruvchining kuchiga, harakatlarining tezligiga bog'liq. Birinchi qadam oldingi turgandan depsinayotgan oyoqning to'liq to'g'rilanishi, shu bilan bir vaqtda ikkinchi oyoq soni ko'tarilishi bilan boshlanadi. Oyoqning soni to'g'rilangan oyoqqa nisbatan to'g'ri burchakdan kattaroq burchak hosil qilib ko'tariladi. Sonni juda yuqori ko'tarish mushaklarning ishlash sharti nuqtai nazardan o'rinsizdir; bundan tashqari, tana ortiqcha yuqoriga ko'tarilib, oldinga siljishi qiyinlashadi. Bu tanani oldinga kam bukib yugurganda, ayniqsa, yaqqol ko'rinadi.

Startdan chiqayotganda gavda to'g'ri engashgan, ya'ni ko'proq engashgan bo'lsa, son yotiq holgacha yetib bormaydi-da, yuqoridan ko'ra ko'proq oldinga yo'nalgan kuch hosil qiladi. Birinchi qadam oyoqni gavdaga nisbatan pastga-orqaga tez qo'yilishi va bu harakat kuchli depsinishga o'tishi bilan yakunlanadi. Bu harakat qanchalik tez bajarilsa, keyingi depsinish ham shunchalik tez va shiddatli bo'ladi. Chunki pastga tushayotgan oyoqning to'g'rilana borishi dinamik va boshqarish nuqtai nazardan yerdan depsinishga aylanib ketadi. Birinchi qadamni mumkin qadar tez bajarish kerak. Yuguruvchi gavdasi engashgan bo'lgani uchun, birinchi qadamning uzunligi 100– 130 sm gacha qisqaradi. Qadam uzunligini ataylab qisqartirish kerak emas, chunki qadamlar chastotasi bir tekis bo'lganda, qadamlar qancha uzun bo'lsa, tezlik shuncha yuqori bo'ladi. Bukilgan oyoq gavda u. o. m.ning yo'lkadagi proyeksiyasidan orqaga qanchalik faol tushayotgani va to'liq to'g'rilanib, yuguruvchining olg'a suradigan kuch hosil qilayotgani ko'rinib turibdi. Startdan chiqayotganda tananing nishabligi, sonning ko'tarilishi, depsinish, birinchi qadamning uzunligi, oyoqning tez qo'yilishi va to'g'rilanishi – bularning hammasi o'zaro birbiriga chambarchas bog'liqdir.

Bir vaqtning o'zida depsinishdan sprintchining gavdasiga beriladigan boshlang'ich tezlik unchalik yuqori emas. Masofa mobaynida esa yugurish tezligi 11 m/sek ga yetadi, ayrim paytda bundan ham yuqori bo'ladi. Sprintchi har bir qadam sari tezlikni oshira boradi. Chunki keyingi har qaysi qadam kuchi tobora tez harakatlana borayotgan gavdaga ta'sir qiladi. Yuguruvchining u. o. m. tayanch fazasining ko'p qismida tayanch nuqtasidan oldinda bo'lsa, tezlikni tobora oshira borish uchun eng yaxshi sharoit shunda bo'ladi. Shunda eng qulay

depsinish burchagi hosil qilinadi va depsinish paytida hosil qilingan kuchning anchagina qismi gorizontaal tezlikni oshirishga sarflanadi. Startdan keyingi yugurish texnikasini mukammal bilgan va birinchi harakatlari yetarli darajada tez bo'lgan yuguruvchi birinchi qadamda yoki dastlabki ikki qadamda oyog'ini tana u. o. m. ning yo'lkadagi proyeksiyasidan orqaga qo'ya oladi. Keyingi qadamlarda oyoq tananing u. o. m. proyeksiyasiga, yana keyinroq esa oldinga qo'yiladi.

Har bir qadamdagi depsinish bukilgan oyoqni tez ko'tarish va ikkinchi oyoqni to'g'rilashdan iborat bo'ladi; bunda yetakchi harakat sonni ko'tarish hisoblanadi. Tezlik oshib borishi va start tezlanish miqdori kamaya borishi bilan birgalikda tananing nishabligi kamayadi va yugurish texnikasi asta-sekin masofa bo'ylab yugurish texnikasiga yaqinlashadi. Past startdan yugurishda hamma kuch oldinga harakat qilishga qaratilgan bo'lishi kerak. Gavda tuzukkina (haddan ortiq emas) engashgan bo'lsa, bu silkinch oyoq soni ortiqcha yuqori ko'tarilishiga yo'l qo'ymasdan olg'a tomon harakatga yaxshi ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga pastroq ko'tarilgan silkinch oyoqni tezroq yo'lkaga tushirish mumkin. Qadamlar uzunligi ortib borishi hatto qadam tashlash shiddati bir xil bo'lganda ham yugurish tezligini oshiradi. Gavda asta-sekin to'g'rilana borishi bilan birga depsinish burchagi kattalashib, uchish fazasi uzaya borgani sababli, qadam uzunligi orta boradi. Lekin qadam uzaya borishining asosiy sababi ortib borayotgan tezlikda harakat qilayotgan gavdaga depsinish kuchi hisobiga depsinishning tezlanishidir. Depsinishni tezlatish uchun – demak, yuguruvchining siljishini tezlatish uchun ham – oyoqni pastga – orqaga (gavdaga nisbatan) tez tushurishning ahamiyati katta. Yuguruvchi yo'lkaga oyog'ini qanchalik tez qo'ysa, depsinishning foydasi shuncha ko'payib yugurish tezligi shunchalik tez oshadi. Gavdaning har bir qadam sari tezroq harakat qila borishi uchish fazasini va bunga bog'liq bo'lgan harakat doirasini oshirishga imkon beradi. Startdan keyingi yugurish oxirida tezlikning shiddat bilan o'sa borishi qolmaydi. Shundan keyin taxminan 50 – 60 m masofagacha yugurish tezligi juda oz ortib boradi. Yuguruvchi har qanday holda ham, o'zini masofani yugurib o'tadigan tezlikka mumkin qadar tezroq erishishga harakat qiladi.

Lekin yuqori tezlikka ortiqcha kuchanmay, bemalol erishish kerak. Bunga hozirgi kunda sayyoramizning eng tez yuguruvchisi Yamaykalik Useyn Boltning yugurishi eng yaxshi namuna bo'la oladi. Qo'llarni oldinga va orqaga shiddat bilan harakat qilishining katta ahamiyati bor. Startdan keyingi yugurishda ham qo'llar harakati asosan, masofada yugurishdagi bilan bir xil, lekin qadamlar kalta bo'lgani sababli, ularning silkinishi ham qisqaroq bo'ladi. Qadamlar uzunlashgan sari qo'llarning harakat doirasi ham oshadi. Startdan keyingi birinchi qadamlarda hali tezlik rivojlanib ulgurmagani, yuguruvchining gavdani tuta bilishi yetarli bo'lmagani uchun, oyoqlar orasi masofada yugurish vaqtidagiga nisbatan kengroq ochilib yerga qo'yiladi. Shu sababli start tirgaklar orasini kengroq qilib, tayanch sathlari birmuncha ichkariga qaratibroq qo'yilgani tuzuk. Tirgaklar shunday qo'yilsa, startda ham, yugurish boshlangandan keyingi birinchi qadamlarda ham yuguruvchining o'zini tutishi ancha to'g'ri bo'ladi.

Tezlikning oshib borishi bilan oyoqlar o'rta chiziqqa yaqinroq qo'yila boshlaydi. Aslida, startdan keyingi yugurish 12–15 metr dan keyin bir nuqtada birlashadigan ikki chiziq bo'ylab yugurishdir. Agarda bitta yuguruvchining 30 metr masofani startdan boshlab va yugurib kela turib bosib o'tishga ketgan vaqtini solishtirib ko'rilsa, startga va tezlikni oshirib qancha vaqt ketishini bilib olish qiyin emas. Bu faqat eng yaxshi yuguruvchilarda 0,8–1,0 soniyaga

teng bo'ladi. Mazkur masofa uchun eng yuqori tezlikka yaqinlashganda, yuguruvchining gavdasi sal oldinga engashgan bo'ladi. Qadamlarning uzunligi va shiddati eng qulay nisbatga keladi.

Erishilgan tezlikni saqlab olish uchun, yugurishning shunday usuli marragacha saqlanadi. Silkinch oyoqning soni tezlanib ko'tarila borib, anchagina oldinga o'tib ketsa ham depsinadigan oyoq oldinga sal engashgan—u, hali to'g'rilanmagan ekanini sezish qiyin emas. Silkinch oyoq soni yetarli darajada yuqori ko'tarilgan paytda depsinadigan oyoq tezda to'g'rilanadi. Tayanch oyoq to'la to'g'rilanib, to'piq bo'g'ini nihoyasigacha yozilganda (oyoq tagi bukilganda) depsinish tugaydi. Uchish fazasida sonlar bir-biriga tez yaqinlasha boshlaydi. Orqada qolgan oyoq depsinishdan keyin bukilib son bilan oldinga harakat qiladi, silkinch oyoq esa yozilib tez yerga tusha boshlaydi. Silkinch oyoq sonning oldinga va yuqoriga qiladigan harakatini tezlashtirish uchun, uchish fazasida narigi oyoq yerga tushayotganda silkinch oyoqda hosil bo'lgan olg'a tomonga intilishdan foydalanish kerak.

Silkinch oyoqning, avvalo, sonning orqa mushaklari faol qisqarishi natijasida pastga va orqaga shiddat bilan tez harakat qilishi esa bundan ham muhimdir. «Tik» holatga o'tishni tezlatish, oyoq yerga qo'yilgandagi sekinlashish ta'sirini kamaytirish va shundan keyingi depsinishni kuchaytirish uchun, silkinch oyoqning bu harakati keskin, aniq sezilarli bo'lishi kerak. Oyoq yo'lkaga oyoq tagining old qismidan boshlab qo'yiladi. Yaxshi sprintchi qadamining uzunligi, oyoq tagi uzunligining 7- 9 tasiga teng bo'ladi. Bu yugurish yo'lkasining sifatiga, shamolga, yuguruvchining tayyorgarlik darajasiga, qanchalik charchaganligiga va boshqa sabablarga qarab bir qadar o'zgarishi mumkin. Chap va o'ng oyoqdan qo'yilgan qadamlar har doim bir xil bo'lmaydi; kuchli oyoqdan boshlangan qadamlar har doim bir xil bo'lmaydi; kuchli oyoqdan boshlangan qadam uzunroq bo'ladi. Yugurish bir me'yorda, tezlik esa tekis bo'lishi uchun, ikkala oyoqdan qo'yilgan qadam uzunligi ham bir xil bo'lgani yaxshi. Bu yugurish sur'atining yanada yuqori bo'lishiga imkon beradi. To'g'ri masofa bo'ylab sprintcha yugurishda oyoq tagi uchini to'g'ri tutib yerga qo'yish kerak.

Oyoq taglari tashqariga ortiqcha burilib ketsa, depsinish sharoiti yomonlashib qoladi. Startdan keyin yugurishdagidek, masofa bo'ylab yugurayotganda ham, tirsak bo'g'imida bukilgan qo'llar oyoqlar bilan bir me'yorda orqaga-oldinga tez harakat qiladi. Qo'llar oldinga biroz ichkariga burilib, orqaga esa sal tashqariga burilib harakat qiladi. Yugurish paytida tirsak bo'g'imidagi bukilish burchagi bir xil bo'lmaydi: qo'l oldinga eng ko'p bukiladi, pastga tushganida yoziladi, orqaga-yuqoriga ko'tarilganida esa yana bukiladi. Bukilish burchagi inersiya kuchlariga qarab o'zgaradi, uni ataylab o'zgartirish kerak emas. Qo'lning bukilishi hammadada har xil bo'lib, asosan, oyoq harakatlarining doirasiga bog'liqdir. Panjalar yugurish paytida sal bukilgan yoki sal yozilgan (barmoqlar cho'ziq) bo'lishi mumkin. Ularni kuch bilan to'g'rilib yoki musht qilib olish kerak emas. Qo'llarning shiddatli harakati yelkani ko'tarishga olib kelmasin – bu ortiqcha kuchanish boshlanganidan dalolat beradi. Qo'l va oyoqlarning harakat shiddati bir-biriga bog'liqdir. Bu shiddat kesishma inersiyaga asoslangan bo'lgani uchun, qo'llar harakatini tezlashtirish qadamlar shiddatini oshirishga yordam beradi.

To'g'ri chiziq bo'ylab, og'ishmay yugurishning ahamiyati oz emas, chunki yon tomonlarga chayqalish yugurish maromini va muvozanatini buzadi. Har qaysi muayyan paytda faol ishlamayotgan mushaklarini bo'shashtirib, ularga dam berishni bilmagan sprintchining yugurish texnikasini mukammal deb bo'lmaydi. Sprintdagi muvaffaqiyat anchagina jihatdan

yengil, erkin va ortiqcha kuchanmay yugurishga bog‘liq. Yuguruvchi startdan keyingi yugurishda, yuqori darajada kuch sarflash evaziga mumkin qadar ilgariroq eng yuqori tezlikka erishmoqqa intilsa, masofada yugurayotganda bu tezlikni nisbatan kam kuch sarflab saqlab qolishi kerak. Startdan keyingi yugurish oxirida eng yuqori tezlikka erishib olgandan keyin, yuguruvchi o‘zini yuqori darajada kuch berishdan «ozod etib», go‘yo inersiya bilan yugurishda davom etayotganday, tezlikni kamaytirmay borishi juda muhimdir.

Tabiiyki, bunda charchoq sekinroq orta boradi-da, yugurishni uzoqroq davom ettirish mumkin bo‘ladi. Startdan keyingi yugurishdan masofa bo‘ylab yugurishga asta-sekin o‘tiladi, lekin yuqori darajada kuch berishdan kamroq kuch berishga esa anchagina keskin o‘tiladi. Eng yuqori tezlikka erishgan zahoti, yuguruvchi yuqori darajada kuch berishni to‘xtatadi-da, bemalolroq yugurishda davom etadi. Masofa mobaynida yuguruvchi mumkin qadar yuqori tezlikni rivojlantirmagan bo‘lsa, 100 va 200 metrlik masofa oxirida yugurishni yanada tezlatish mumkin bo‘ladi. Biroq marraga kelishda oshiraman deb, masofa davomida cheklab yugurish yaramaydi. Startdan boshlab imkoniyat boricha tezkor, yuqori tezlikka erishib olib, uni masofa oxirigacha kamaytirmay brogan ma‘qulroqdir.

Yuguruvchining gavdasi marra chizig‘idan o‘tgan tik tekislikka tekkan paytda yugurish tugaydi. Yuguruvchi marra chizig‘idan ko‘krak balandligida tortilgan masofa nihoyasini bildiruvchi lentaga birinchi bo‘lib gavdasini tegizadi. Lentaga tezkor tegish uchun, u lentagacha qolgan oxirgi qadamda ko‘kragini keskin oldinga engashtirib, qo‘llarni orqaga tortadi. Bunday usul «ko‘krak bilan tashlashish» deb ataladi. Bundan boshqacha usul ham bor. Unda yuguruvchi oldinga engashish bilan bir vaqtda bir yonboshini lenta tomon burib, yelkasini lentaga tegizishga intiladi. Har ikkala usulda ham marra tekisligiga «cho‘zilish yetish» imkoniyati bir xil. Bu marraga otilish paytida tana u. o. m. ni mumkin qadar yuqori darajada oldinga o‘tkazishdan iborat. Lentaga otilish paytida yuguruvchining olg‘a siljishi tezlashmaydi, balki tana pastki qismining olg‘a siljishi nisbatan sekinlanib, tana yuqori qismining oldindagi tezlanishi hisobiga yuguruvchining marra tekisligiga tegish payti tezlashadi. Marraga otilish paytida yiqilmaslik uchun, gavda marra lentasiga tegishi bilan silkinch oyoq juda ham oldinga uzatiladi.

Yuguruvchi masofani o‘tish uchun har gal bir xil miqdorda qadam qo‘yadigan bo‘lsa, marraga otilishni har gal bir xil uzoqlikdan (100-120 sm) va har gal bitta oyog‘idan boshlaydigan bo‘lsa, shundagina marraga otilish yuguruvchining lentaga tegishini tezlatadi. Shundagina yuguruvchining marraga kelishdagi harakatlari odat bo‘lib qoladi-da, u marraga otilish haqida o‘ylamaydi. Bordi-yu masofa oxirida yuguruvchi marraga otilishi haqida o‘ylasa, oyog‘ini moslashga urinsa va sh. o‘., unda bularning hammasi tezlik pasayib ketishiga sabab bo‘ladi, xolos (N.Ye. Teslenko). Marraga otilish san‘atini bilmagan yuguruvchilarga, otilishni o‘ylamay marra chizig‘ini to‘liq tezlik bilan yugurib o‘tish tavsiya qilinadi. Marradan keyin yugurish tezligi asta-sekin kamaytiriladi.

REFERENCES

- 1 Kazakov R. T. et al. MULTIMEDIA SYSTEMS AND DISTANCE LEARNING TECHNIQUES IN SPORTS SOX //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 99-105.

2. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
3. Yusupova N. R. SOCIO-GENDER ASPECTS OF MODERN WOMEN'S SPORTS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 118-124.
4. Kazakov R. T. THE MAIN PHYSICAL QUALITIES OF ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 719-725.
5. Kazakov R. THE METHOD OF IMPROVING PHYSICAL AND SPECIAL PHYSICAL FITNESS INDICATORS OF SHORT-DISTANCE RUNNERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 6. – №. 2.
6. Казоқов Р.Т., Абдиев Б.С., Джўрабаев А.М., Бўриев Б.Ў. Спортчилар тайёрлаш тизимини бошқарув асослари турлари. // "OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISH: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR" ЎзДЖТСУ, 1, 530-538
7. Kazoqov R., Jo'raqo'ziev O., Eshpo'latov S. ҚИСҚА МАСОФАГА ЮГУРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ДАВРЛАРИНИ ТУЗИЛИШИ //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 5-11.
8. Qutlimurodov I. X., Kazoqov R. T., Vo'ronov A. B. FUTBOLDA INNOVATION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 111-117.
9. Buriyev B. U., Qodirov R. R., Kazoqov R. T. Jismoniy tarbiya va sportda axborot kommunikatsiya texnologiyasining tuzilishi va tamoyillari //Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning innovatsion usullari. – 2021. – Т. 5. – №. 5. – С. 555-559.
10. Р.Т Казоқов., Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари., Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари 4 (12), 61-6811. Казоқов Р.Т., Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш., Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари 11 (1 ...
12. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. Интернет тармоқларида талаба ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштириш //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – 2019. – Т. 1. – №. 5
13. Казоқов Р. Т. Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари //Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари. – 2019. – Т. 4. – №. 12. – С. 61-68.
14. Р.Т Казоқов, Ш.Қ Бекназаров, Ибодов, А. И. Футболчиларнинг антропометрик ўлчамлари ва тезлик сифатлари орасидаги корреляциясини ўрганишда акт дан фойдаланиш., Тиббиёт ва спорт 1 (10), 27-30.
15. Казоқов, Р. Т., & Джўрабаев, А. М. Юлдашева К.А ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. *SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR*, 1-237.

16. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
- 17.Казоқов Р. Т., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta’limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
- 18.Казоқов Р. Т., Джўрабаев А. М. Юлдашева КА ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – С. 1,237-240.
- 19.Казоқов Р. Т. и др. МАМЛАКАТИМИЗ ЯНАДА ЮКСАЛИШИДА БОЛАЛАР СПОРТИНИНГ ЎРНИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 5-11.
- 20.Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
- 21.Казоқов Р. Т. Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш //Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари. – Т. 11. – №. 1.
- 22.Казоқов, Р. Т., Джўрабаев, А. М., Бўриев, Б. Ў., & Ахматов, Ж. О. (2023). ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ. *Академические исследования в современной науке*, 2(6), 111-
- 23.Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
- 24.Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
- 25.Казоқов Р. Т., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta’limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
- 26.Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КўНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.

27. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
28. Давурбаева М.Ж., Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П. Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти // ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
29. Казоқов Р. Т., Жўракўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
30. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р. КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
31. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида энгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили // Yoshlarni qo 'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" ga bag 'ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
32. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ғ., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
33. Kazoqov R. T., Vo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
34. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT // Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
35. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS // Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
36. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS // Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
37. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE // Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.

38. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
39. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.
40. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
41. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
42. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.
43. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.
44. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.
45. Turdimuratov Y. A. О ‘ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 144-152.
46. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 546-557.
47. Шойимардонов, Ш. А., и др. FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS AND SKILLS IN STUDENTS. вып. 12, Zenodo, декабрь 2023 г.,
48. Умаров Д. Х., Мусаев Б. Б. Сравнительный анализ структуры нагрузки перспективных юных гимнастов в соревновательном макроцикле //Наука и спорт: современные тенденции. – 2015. – Т. 8. – №. 3. – С. 28-31.
49. Kerimov F. et al. Possible associations of 25 (OH) vitamin D status with upper respiratory tract infections morbidity and overtraining syndrome among elite wrestlers //Journal of Physical Education and Sport. – 2019. – Т. 19. – С. 2177-2184.
50. Умаров Д. Х. СПОРТ ТАКОМИЛЛАШУВ БОСҚИЧИДА СПОРТ ГИМАСТИКАЧИЛАРДА ПСИХОЛОГИК КОМПЛЕКС НАЗОРАТНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Fan-Sportga. – 2022. – №. 1. – С. 31-33.
51. Умаров Д. Х., Холмуродов Л. З., Курбонов Х. Х. СПОРТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОСҚИЧИДА ГИМАСТИКАЧИЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК НАЗОРАТ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 354-362.

53. Umarov D. X. et al. JISMONIY MASHQLAR YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 363-372.
54. Умаров Д. Х., Умаров М. Н., Эштаев А. К. Оздоровительно-развивающие виды основной гимнастики: Учебное пособие //Издательскополграфический отдел УзГос ИФК. – 2006.
55. Bobomurodov A. E. The specific features of agility in preschool children //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2021. – Т. 2021. – №. 06. – С. 101-111.
56. Muxitdinovich, F. Y. "Synergetic effect-As an Innovative approach to the Development of the Way of Thinking of Physical Culture and Sports Specialists." *European Journal of Research and Reflections in Education Sciences* 8.12 (2020): 165-170.
57. Якубов, Фазлиддин Мухитдинович. "Бўлажак жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларида спорт тафаккури ва унинг услубларини яратиш орқали тафаккур тарзини такомиллаштириш йўллари." *Фан-Спортга* 4 (2019): 17-22.
58. Muqimov, Olim. "СПОРТНИНГ ЖАМИЯТДА ТУТГАН УРНИ ВА ИЖТИМОЙ-ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ." *Физическое воспитание, спорт и здоровье* 1 (2020).

ЁШ АКАДЕМИК ЭШКАК ЭШУВЧИЛАРНИ ЎРГАТИШНИНГ БОШЛАНГИЧ БОСҚИЧИДА ТАНЛОВНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ.

Мирхалилова Д.И.

MSF 51-23 гуруҳ талабаси.

Матназаров Х.Й.

Илмий раҳбар. PhD.Доцент.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10425481>

Аннотация. Ушбу мақолада академик эшкак эшиш спортида жамоавий экипажларни шакллантириши бўйича хорижий тажрибани таҳлил қилиши орқали экипажларни танлаш ва шакллантиришининг турли хил вариантлари кўрсатилган. Ҳар бир мамлакатда экипажларни танлаш ва шакллантириши тизими бир томондан умумий, бошқа томондан ўзига хос миллий хусусиятларга эга эканлиги аниқланган.

Калим сўзлар: Академик эшкак эшиш, экипажни саралаш, экипаж мақбул таркиби, экипажларни шакллантириши, саккиз кишилик экипаж, кичик экипажлар.

THEORY OF TRAINING OF YOUNG ACADEMIC WORKERS AT THE BASIC LEVEL

Abstract. This article shows various options for selecting and forming crews by analyzing the foreign experience of forming team crews in academic rowing sports. It was determined that the system of selecting and training crews in each country has, on the one hand, general and, on the other hand, specific national characteristics.

Key words: Academic research, crew selection, optimal crew composition, crew formation, eight-man crew, small crews.

ТЕОРИЯ ПОДГОТОВКИ МОЛОДЫХ АКАДЕМИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ НА БАЗОВОМ УРОВНЕ

Аннотация. В данной статье показаны различные варианты подбора и формирования экипажей на основе анализа зарубежного опыта формирования экипажей команд в академических видах гребли. Определено, что система подбора и подготовки экипажей в каждой стране имеет, с одной стороны, общие, а с другой стороны, национальные особенности.

Ключевые слова: Научные исследования, подбор экипажа, оптимальный состав экипажа, формирование экипажа, экипаж из восьми человек, малые экипажи.

Аксарият спорт турлари, жумладан эшкак эшиш бўйича спорт ютуқларининг ўсиши спортчиларнинг индивидуал имкониятларини янада чуқурроқ ўрганиши тақозо этади. Энг юқори ютуқлар спортининг замонавий шароитида энг иқтидорли, истиқболли спортчиларни аниқлаш алоҳида аҳамиятга эга, чунки рекорд ютуқлар ушбу спорт турига хос бўлган энг мақбул кўрсаткичларга эга бўлган спортчиларга хосдир (Вайцеховский С.М., Никитский Б.Н., Булгакова Н. Ж., Платонов В.Н.). Бир томондан морфологик, функционал, психологик хусусиятлари билан ажралиб турадиган спортчилар турли фаолият шароитларига турлича мослашса, иккинчи томондан мақсадли фаолият энг иқтидорли спортчиларни танлаш ва уларнинг ўзига хос морфофункционал ҳолатини шакллантиришга таъсир қилади.

Адабиёт таҳлили ва методология. Олимпиада сув спорт турларида спорт натижаларининг жадал ривожланиши шуни кўрсатадики, катта юкламаларни бажаришга ҳам ҳажми, ҳам интенсивлиги бўйича мослашган энг иқтидорли спортчилар чемпион бўлишади. Болалар ва ўсмирлар спорт мактабларида, спорт йўналишидаги мактаб-интернатларда, олий спорт маҳорати мактабларида оммавий жисмоний тарбия ва спортни ривожлантиришга катта давлат маблағлари сарфланмоқда, бироқ оммавий спортда тиббий назоратнинг пастлиги, спортчиларни тайёрлашнинг кейинги босқичлари номукамаллиги ва спорт танловининг номукамал тизимлиги сабабли сузувчиларимизнинг жаҳон ареналаридаги ютуқлари сони жуда паст бўлиб қолмоқда. Спорт танлови – бу муайян спорт турида юқори натижаларга эриша оладиган энг иқтидорли болаларни ажратиб олиш жараёнидир. Спортга йўналтирилганлик – спортчиларнинг мойиллиги ва қобилиятларини, уларнинг маҳоратини шакллантиришнинг индивидуал хусусиятларини ўрганиш асосида юқори спорт маҳоратига эришишнинг истиқболли йўналишларини белгилашдир. Келажакда юқори натижаларни кўра билиш маълум бир спорт тури доирасида тор спорт мутахассислигини танлаш (спринт ёки стайер) билан боғлиқ бўлиши мумкин, буларга:

– кўп йиллик тайёргарликнинг индивидуал тузулмаси, юкламалар динамикасини ва ютуқларнинг ўсиш суръатларини аниқлаш;

– спортчининг спорт натижалари даражасига таъсир кўрсатиши мумкин бўлган тайёргарлик ва рақобат фаоллигининг етакчи омилларини аниқлаш;

– спортчи қобилиятининг ривожланишига салбий таъсир кўрсатадиган, унинг индивидуаллигига зиён етказадиган воситалар, усуллар, юкламаларни аниқлаш ва бартараф этиш жараёнлари киради. Спорт танлови профессионал танлов асосида вужудга келган ва ҳозирги босқичда у билан параллел равишда ривожланмоқда, у узоқ ва кўп босқичли хусусиятга эга ва бир мартали тадқиқот эмасдир. Спорт танловининг учта асосий тури мавжуд:

1. Спорт билан шуғулланишни хоҳловчиларни танлаш ва спортга йўналтириш;

2. Уларнинг тайёргарлигини ошириш мақсадида турли даражадаги терма жамоаларга киритиш учун саралаш;

3. Мусобақаларда иштирок этиш учун турли даражадаги терма жамоаларга саралаш. Спортни танлаш ва йўналтириш спортни такомиллаштиришнинг маълум бир босқичида бир мартали ҳодиса эмас, балки спортчининг бутун узоқ муддатли машғулотларини қамраб оладиган деярли узлуксиз жараёндир.

Бу ёш ривожланишининг алоҳида босқичида ёки узоқ муддатли машғулотларда қобилиятларни аниқлашнинг мумкин эмаслиги, шунингдек, мойиллик шаклида намоён бўладиган ва эришилган ирсий омиллар ўртасидаги муносабатларнинг мураккаб табиати билан боғлиқдир. Танлаш ва йўналтириш жараёнида спортчи ҳақида тўлиқ маълумот олиш учун турли хил тадқиқотлар қўлланилади, буларга:

– соғлиқ ҳолати ва жисмоний ривожланиш даражаси;

- тана хусусиятлари;
- биологик ривожланишнинг хусусиятлари;
- асаб тизимининг хоссалари;
- спортчи организмнинг энг муҳим тизимларининг функционалиги ва такомиллаштириш истиқболлари;
- ҳаракат сифатларининг ривожланиш даражаси ва уларни такомиллаштириш истиқболлари;
- спорт техникаси ва тактикасини ўзлаштириш, ҳаракат кўникмаларини ва техник-тактик схемаларни қайта қуриш;
- ўқув ва рақобатбардош юктамаларни кўтара олиш қобилияти, тикланиш жараёнларининг интенсив оқими;
- мушакларнинг ҳаракати ва фазовий вақтни фарқлашнинг психофизиологик қобилиятлари, вазиятни оператив идрок этиш ва тўғри қарорлар қабул қилиш;
- мотивация, меҳнатсеварлик, қатъиятлилик, сафарбарлик тайёрлиги;
- рақобат тажрибаси, ҳамкорлар ва рақибларга мослашиш қобилияти, ҳакамликнинг ўзига хос хусусиятлари;
- асосий мусобақалар учун хос бўлган спорт маҳорати даражаси ва уни экстремал шароитларда амалга ошириш қобилияти кабилар киради.

Тадқиқотнинг мақсади. Спортчиларнинг ёши ва жинси, ривожланиш қонуниятлари, уларнинг морфологик, функционал, жисмоний ва психофизиологик ривожланиш жараёнларини инобатга олган ҳолда ёш сузувчиларни танлаш ва йўналтириш.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги. Эшкак эшиш спорти билан шуғулланишнинг бошланғич даврида ёш сузувчиларнинг келажакдаги юқори натижаларга эришиши учун уларни селектив танлаб олишни йўлга қўйиш самарадорлиги аниқланди.

Тадқиқотнинг объекти. Тадқиқот ишлари Термиз шаҳридаги Болалар ва ўсмирлар спорт мактабига тегишли ёпиқ бассейн иншоотида ўтказилди. Тадқиқот жараёнига Термиз шаҳри умумтаълим мактабларининг 10-12 ёшдаги 43 нафар ўқувчилари (шулардан 18 таси қиз) хоҳишлари инобатга олинган ҳолда жалб этилди.

Тадқиқот натижалари ва уларни муҳокама қилиш. Спорт танловининг самарадорлиги кўп жиҳатдан машғулот жараёнининг сифатига боғлиқ ва бу кўп жиҳатдан барча ёшдаги болаларнинг морфологик ва функционал хусусиятларини, тананинг ўсиши ва ривожланишининг индивидуал хусусиятларини, сезгирлик даврларни ҳисобга олиш даражасига боғлиқ бўлади. Бундан ташқари танлов бир ёки иккита, ҳатто муҳим мезонларга эмас, балки болалар ва ўсмирларнинг индивидуал хусусиятларини объектив баҳолай оладиган кўрсаткичларнинг бутун мажмуасига асосланиши керак. Танлаш босқичлари спортчиларнинг ёши ва жинси ривожланиш қонуниятлари, уларнинг морфологик, функционал, жисмоний ва психофизиологик ривожланиш жараёнлари асосида белгиланади. Танлаш босқичларини таснифлаш мезони мақсадли бўлиши керак. Танловни ташкил қилиш бўйича бошқа нуқтаи назарлар

мавжуд. Шундай қилиб, танловнинг тўрт босқичини ажратиш мақсадга мувофиқлиги ҳақида фикр билдирадилар:

- болалар ва ўсмирларни дастлабки танлаш босқичи;
- танланган контингентнинг танланган спорт тури бўйича муваффақиятли ихтисослашув талабларига мувофиқлигини чуқур текшириш босқичи;
- спортга йўналтирилганлик босқичи;
- ўсмирлар спорт мактаби, вилоятлар, мамлакатлар терма жамоаларига саралаш босқичи танловни турли тана тизимларини қамраб олувчи кўрсаткичлар тўпламига асосланган, спортчиларнинг потенциал имкониятларини чуқур синовдан ўтказишни талаб қиладиган муаммо сифатида кўриб чиқиш керак деган хулосага келади. Танлаш мезонларини ишлаб чиқиш учун асос жисмоний тайёргарлик хусусиятларининг ёш динамикасини, жисмоний ривожланиш ва восита қобилиятлари даражасини комплекс ўрганиш бўлиши керак. Ушбу кўрсаткичларнинг ривожланиш даражасини баҳолаш спортчиларнинг ёши ва спорт тажрибасига қараб амалга оширилади. Шу билан бирга, узок муддатли спорт танловининг биринчи ва иккинчи босқичларида асосий ролни генетик жиҳатдан аниқланган белгилар ўйнайди, улар машғулотлар таъсирида озгина ўзгарувчанлик билан тавсифланади. Кейинги босқичларда уларнинг роли пасаяди ва машғулотлар таъсирига боғлиқ бўлган техник, психологик ва функционал белгиларнинг қиймати ошади. Эшкак эшиш турли кучга эга бўлган циклик спорт туридир ва шароитлари билан бошқа спорт турларидан сезиларли даражада фарқ қиладди. Ҳозирги вақтда эшкак эшиш бўйича спорт ютуқларининг замонавий даражаси сузувчининг морфотипига қатъий аниқ талаблар қўяди. Шу муносабат билан, келажакдаги сузувчининг жисмоний кўрсаткичлари (антропометрик ва функционал хусусиятлари) бўйича салоҳиятини қандай тўғри баҳолаш ва келажакдаги натижаларни башорат қилиш учун қандай объектив маълумотлардан фойдаланиш кераклиги ҳақида савол туғилади.

Эшкак эшишда қўйидаги антропометрик ўлчовлар кенг қўлланилади, буларга тана узунлиги, тана оғирлиги, елка кенглиги, тос кенглиги, кўкрак қафасининг кўндаланг диаметри, сагиттал кўкрак диаметри, елка атрофи, билак атрофи, оёқ-кўл узунлиги (кўллар, оёқлар), кифт майдони, ўпканинг ҳаётий сифими, мушаклар кучи ва ишида иштирок этадиган қон томирлари, сувда эшкак эшиш қобилияти ва тананинг мувозанати каби кўрсаткичлар киради. Одатда, спорт эшкак эшиш амалиётида мураббийлар шахсий тажриба ва ўз сезгилари асосида табиий танланиш муаммоларини қисман ҳал қиладилар. Шу билан бирга, ёш ғолибларнинг 80 % катта эшкак эшиш спортидан кетишлари, яъни улар катта бўлганларида амалда юқори тоифали сузувчиларга айланмаслиги аниқланган. Маълум бўлишича, халқаро тоифадаги спорт усталари эшкак эшиш билан анъанавий тарзда 10-12 ёшдан шуғулланишни бошлашган. Шунинг учун спорт танловига уч босқичдан иборат бўлган дастлабки, асосий ва якуний жараён сифатида қаралади. 1-босқичда эшкак эшишдаги натижалар бўғимларнинг эгилувчанлигига, ҳаракатчанлигига, нафасни ушлаб туриш қобилиятига, мувофиқлаштиришга, омадга боғлиқ бўлади. 2-босқичда 2 йиллик машғулотдан

сўнг эшкак эшиш бўйича муваффақият давомат ва ўқув натижалари билан белгиланади. Танловнинг 3-босқичи 3-4 йиллик машғулотлардан сўнг сузувчининг ихтисослашувига олиб келади. Спортчиларнинг бу кўрсаткичлари мамлакатимизда ҳам, хорижда ҳам мутахассислар томонидан ўрганилиб, бу ерда барча ёшдаги спортчиларнинг истиқболи, жинси, малакаси, мутахассислиги ва роли белгиланади. Шунга кўра, ёш сузувчиларни танлаш ва истиқболларини башорат қилиш мезонларини ишлаб чиқиш юқори тоифали спортчиларни тайёрлашда долзарб муаммо ҳисобланади.

Хулоса. Дастлабки босқичдаги эшкак эшишни ўрганишда табиий ҳаракат қобилиятлари муҳимроқдир, улар (кўл кучи, эшкак эшиш вақтида кўллар билан зарба бериш кучи, ҳаракат вақтидаги бўғинлардаги ҳаракатчанлик) сувда ёки қуруқликда машқ қилиш бошланишидан олдин ҳам аниқланиши мумкин. Шахснинг морфо-функционал ҳолати ва спорт фаолияти ўртасидаги номувофиқлик бўлса, катта спортда экстремал юкламаларни енгиб ўтиш кўпинча танадаги патологик жараёнларнинг ривожланишига, унинг эрта қаришига ва психологик жароҳатларга олиб келади. Спортга ихтисослашиш инсоннинг биологик имкониятларини таклиф этилаётган фаолиятга мос келишига асосланиши керак. Спортчилар морфологик ва функционал хусусиятлари билан фарқланади, спорт фаолиятининг турли экстремал шароитларига турлича мослашади. Бошқача қилиб айтганда, мақсадли спорт фаолиятининг экстремал омиллари энг мосларини танлаш ва уларнинг ўзига хос морфофункционал ҳолатини шакллантиришга таъсир қилади. Жисмоний хусусиятлар эшкак эшиш бўйича мусобақаларда муваффақиятга таъсир қилувчи кўрсаткичлардан бири ҳисобланади.

REFERENCES

1. Kazakov R. T. et al. MULTIMEDIA SYSTEMS AND DISTANCE LEARNING TECHNIQUES IN SPORTS SOX //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 99-105.
2. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
3. Yusupova N. R. SOCIO-GENDER ASPECTS OF MODERN WOMEN'S SPORTS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 118-124.
4. Kazakov R. T. THE MAIN PHYSICAL QUALITIES OF ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 719-725.
5. Kazakov R. THE METHOD OF IMPROVING PHYSICAL AND SPECIAL PHYSICAL FITNESS INDICATORS OF SHORT-DISTANCE RUNNERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 6. – №. 2.
6. Казоқов Р.Т., Абдиев Б.С., Джўрабаев А.М., Бўриев Б.Ў. Спортчилар тайёрлаш тизимини бошқарув асослари турлари. // "OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISH: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR" ЎзДЖТСУ, 1, 530-538

7. Kazoqov R., Jo'raqo'ziev O., Eshpo'latov S. ҚИСКА МАСОФАГА ЮГУРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ДАВРЛАРИНИ ТУЗИЛИШИ //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 5-11.
8. Qutlimurodov I. X., Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. FUTBOLDA INNOVATION TECHNOLOGIYALARNI QO'LLASH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 111-117.
9. Buriyev B. U., Qodirov R. R., Kazoqov R. T. Jismoniy tarbiya va sportda axborot kommunikatsiya texnologiyasining tuzilishi va tamoyillari //Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning innovatsion usullari. – 2021. – Т. 5. – №. 5. – С. 555-559.
10. P.T Казоқов.,Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари.,Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари 4 (12), 61-6811.Казоқов Р.Т.,Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш.,Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари:муаммо ва ечимлари 11 (1 ...
11. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. Интернет тармоқларида талаба ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштириш //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – 2019. – Т. 1. – №. 5
12. Казоқов Р. Т. Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари //Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари. – 2019. – Т. 4. – №. 12. – С. 61-68.
13. P.T Казоқов, Ш.Қ Бекназаров, Ибодов, А. И.Футболчиларнинг антропометрик ўлчамлари ва тезлик сифатлари орасидаги корреляциясини ўрганишда акт дан фойдаланиш.,Тиббиёт ва спорт 1 (10), 27-30.
14. Казоқов, Р. Т., & Джўрабаев, А. М. Юлдашева К.А ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. *SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR*, 1-237.
15. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo 'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" ga bag'ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
16. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
17. Казоқов Р. Т., Джўрабаев А. М. Юлдашева КА ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – С. 1,237-240.
18. Казоқов Р. Т. и др. МАМЛАКАТИМИЗ ЯНАДА ЮКСАЛИШИДА БОЛАЛАР СПОРТИНИНГ ЎРНИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 5-11.

19. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
20. Казоқов Р. Т. Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш //Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари. – Т. 11. – №. 1.
21. Казоқов, Р. Т., Джўрабаев, А. М., Бўриев, Б. Ў., & Ахматов, Ж. О. (2023). ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ. *Академические исследования в современной науке*, 2(6), 111-
22. Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
23. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
24. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
25. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
26. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
27. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
28. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН

- ФОЙДАЛАНИШ // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
29. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р. КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙўНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
30. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили // *Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili*” ga bag‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
31. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ғ., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
32. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
33. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT // *Modern Science and Research*. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
34. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS // *Modern Science and Research*. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
35. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS // *Modern Science and Research*. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
36. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE // *Modern Science and Research*. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.
37. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS // *Modern Science and Research*. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
38. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES // *Modern Science and Research*. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.
39. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
40. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE // *Modern Science and Research*. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.

41. Kazonov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.
42. Kazonov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.
43. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.
44. Turdimuratov Y. A. О ‘ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 144-152.
45. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 546-557.
46. Шойимардонов, Ш. А., и др. FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS AND SKILLS IN STUDENTS. вып. 12, Zenodo, декабрь 2023 г.,
47. Умаров Д. Х., Мусаев Б. Б. Сравнительный анализ структуры нагрузки перспективных юных гимнастов в соревновательном макроцикле //Наука и спорт: современные тенденции. – 2015. – Т. 8. – №. 3. – С. 28-31.
48. Kerimov F. et al. Possible associations of 25 (OH) vitamin D status with upper respiratory tract infections morbidity and overtraining syndrome among elite wrestlers //Journal of Physical Education and Sport. – 2019. – Т. 19. – С. 2177-2184.
49. Умаров Д. Х. СПОРТ ТАКОМИЛЛАШУВ БОСҚИЧИДА СПОРТ ГИМАСТИКАЧИЛАРДА ПСИХОЛОГИК КОМПЛЕКС НАЗОРАТНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Fan-Sportga. – 2022. – №. 1. – С. 31-33.
50. Умаров Д. Х., Холмуродов Л. З., Курбонов Х. Х. СПОРТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОСҚИЧИДА ГИМАСТИКАЧИЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК НАЗОРАТ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 354-362.
51. Umarov D. X. et al. JISMONIY MASHQLAR YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDA GI BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 363-372.
52. Умаров Д. Х., Умаров М. Н., Эштаев А. К. Оздоровительно-развивающие виды основной гимнастики: Учебное пособие //Издательско-полиграфический отдел УзГос ИФК. – 2006.
53. 55. Bobomurodov A. E. The specific features of agility in preschool children //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2021. – Т. 2021. – №. 06. – С. 101-111.
54. Muxitdinovich, F. Y. "Synergetic effect-As an Innovative approach to the Development of the Way of Thinking of Physical Culture and Sports

- Specialists." *European Journal of Research and Reflections in Education Sciences* 8.12 (2020): 165-170.
55. Якубов, Фазлиддин Мухитдинович. "Бўлажак жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларида спорт тафаккури ва унинг услубларини яратиш орқали тафаккур тарзини такомиллаштириш йўллари." *Фан-Спортга* 4 (2019): 17-22.
56. Muqimov, Olim. "СПОРТНИНГ ЖАМИЯТДА ТУТГАН УРНИ ВА ИЖТИМОИЙ-ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ." *Физическое воспитание, спорт и здоровье* 1 (2020).

**РАЗВИТИЕ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА:
ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ЕГО РЕШЕНИЯ.**

В.Ш. Рахимов

д.п.н., профессор

декан факультета Таэквондо и спортивной деятельности
Национального университета Узбекистана им. Мирзо Улугбека

Алиев Искандар Бахрамович

к.п.н., профессор

дотцент Каримов Улугбек Рахимович

Национального университета Узбекистана им. Мирзо Улугбека

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10425559>

***Аннотация.** В данной статье проводится анализ недостаточного развития спортивно-оздоровительного туризма в Узбекистане, а также определяется роль и значимость менеджера в его развитии.*

***Ключевые слова:** здоровье, спортивно-оздоровительный туризм, социально-педагогическое развитие, менеджер, планирование.*

**DEVELOPMENT OF SPORTS AND HEALTH TOURISM: PROBLEMS AND
WAYS TO SOLUTION.**

***Abstract.** This article analyzes the insufficient development of sports and health tourism in Uzbekistan, and also determines the role and importance of a manager in its development.*

***Key words:** health, sports and health tourism, socio-pedagogical development, manager, planning.*

Нет ничего более ценного для человека, чем здоровье. Однако важность соблюдения правильного образа жизни, сбалансированного питания и физических нагрузок осознают, увы, не все. А ведь именно физическая воспитание, спортивно-оздоровительный туризм, спорт служит залогом хорошего самочувствия, заряжает энергией, придает силы. Именно поэтому в последние годы в Узбекистане активно проводится пропаганда занятий физической активностью среди широких слоев населения. Для этого принят ряд важных документов Президента и правительства, в том числе Указ главы государства Узбекистана, Шавката Мирзиёева, «О мерах по дальнейшему совершенствованию и популяризации физической культуры и спорта в Республике Узбекистан» от 24 января 2020 года, которым утверждена Концепция развития физической культуры и спорта в Республике Узбекистан до 2025 года [1].

Развитие спортивно-оздоровительной сферы - в числе приоритетных направлений становления Нового Узбекистана. Исходя из этого, 30 октября 2020 года Президент Узбекистана подписал Указ «О мерах по широкому внедрению здорового образа жизни и дальнейшему развитию массового спорта», направленный на обеспечение формирования у каждого гражданина стойкой иммунной системы против заболеваний путем регулярных занятий физической культурой и массовым спортом и формирования навыков здорового образа жизни, отказа от вредных привычек, соблюдения принципов правильного питания, системной и эффективной организации работ по восстановлению и реабилитации, массовых мероприятий по физической активности, создания

соответствующей инфраструктуры и других необходимых условий [2].

Вместе с тем, в целях внедрения современных механизмов управления в сферах туризма, спорта и культурного наследия, а также ускоренного развития инфраструктуры в данных направлениях, эффективной эксплуатации объектов и создания необходимых условий для населения на основе передового зарубежного опыта сформирована прочная нормативно-правовая база, одна из основ которой составляет Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы государственного управления в сферах туризма, спорта и культурного наследия», подписанный 6 апреля 2021 года [3].

На основании указа были определены следующие одни из основных задач и направлений деятельности Министерства туризма и спорта Республики Узбекистан в сфере туризма, это: диверсификацию видов туризма, прежде всего реализацию комплекса мер по развитию паломнического, экологического, этнографического, делового, спортивно-оздоровительного, гастрономического, медицинского, образовательного и научного туризма, а также их инфраструктур; организацию подготовки, переподготовки и повышения квалификации кадров в сфере туризма на высоком уровне, оказание содействия развитию отраслевой туристской науки и др. [3].

В настоящее время на совещаниях различного уровня, на которых рассматриваются вопросы туризма, в беседах с представителями зарубежных стран и компаний всегда упоминается о красоте природы Узбекистана, какими прекрасными маршрутами располагает Республика для проведения спортивных и экстремальных походов, развития экологического туризма. И это действительно так. Наличие маршрутов по разным видам туризма и категориям сложности создает благоприятные условия для массового туризма, подготовки разрядников, инструкторов, туристских организаторов и будущих специалистов, обучающихся в настоящее время на факультетах туризма ВУЗов и колледжей Узбекистана. Сочетание туристско-спортивных маршрутов с экскурсионными программами по городам Узбекистана позволяет не только увидеть природу страны, повысить походное мастерство, обогатить свои знания новыми техническими и тактическими приемами преодоления препятствий, но и соприкоснуться с историческим наследием народа, архитектурными шедеврами древнего и средневекового зодчества [7].

Спортивно-оздоровительный туризм как важный социальный феномен, пронизывая все уровни современного общества, оказывает широкое воздействие на его основные сферы жизнедеятельности. Основным звеном в развитии физической культуры и спорта являются спортивные организации, деятельность которых направлена на физическое воспитание и физическое развитие населения, а также на подготовку спортивного резерва [4].

Спортивно-оздоровительный туризм – это самостоятельная, социально-ориентированная сфера жизни значительной части общества; это эффективное средство духовного и физического развития личности по средствам воспитания бережного отношения к природе, взаимопонимания и взаимоуважения между народами и нациями. В настоящее время существует тенденция к более широкому использованию

спортивно-оздоровительного туризма в жизнедеятельности населения нашей страны, что заставляет, так или иначе, задумываться о вопросах эффективности его развития. Проблема социальной, педагогической стороны развития спортивно-оздоровительного туризма является одной из важнейших в сфере жизни значительной части общества проблемой [4].

Изменяющиеся условия внешней среды, изменение целей и задач требуют поиска эффективных и оригинальных проектных программ социально-педагогического развития спортивно-оздоровительного туризма. Следует отметить, что идеи о развитии спортивно-оздоровительного туризма обусловлены современным социальным заказом со стороны государства, который предполагает оздоровление населения, а также развитие туризма как успешного экономического сектора [6].

Тем самым, выявление закономерностей социально-педагогических основ развития спортивно-оздоровительного туризма выступает как условие разработки особой программы, что актуализирует нашу проблему на *социально-педагогическом уровне*.

В зарубежной и отечественной физкультурно-спортивной среде проблема социально-педагогического развития спортивно-оздоровительного туризма рассматривается следующими направлениями: изучение качественной природы спортивно-оздоровительного туризма (Н.Ю. Борисова, Е.С. Яроповец, А.С. Семенова); исследование компонентов существующих программ развития спортивно-оздоровительного туризма (А.Р. Яруллина, М.А. Гордеева, Е.В. Царева), изучение организационно-методических условий развития туризма в Узбекистане (Тангриев А.Т., Махмудов М.Р.) [5,6,7].

В своих работах исследователи отмечают необходимость новейших подходов, регламентирующих процесс развития спортивно оздоровительного туризма, а также отмечают необходимость обоснования новейших программ в социально-педагогическом аспекте.

При этом стоит отметить, что проблема разработки программ, которые действительно способны развить спортивно-оздоровительный туризм усиливается недостатком современных исследований, настоящие реалии физкультурно-спортивной действительности диктуют принципиально новый подход к изучению проблемы исследования. Данное обстоятельство обуславливает актуальность рассматриваемой нами проблемы на *теоретико-методологическом уровне*. Также в настоящее время нет единого подхода к проблеме исследования, нет оптимальной подобранных программ социально- педагогического развития спортивно-оздоровительного туризма. Данное обстоятельство обуславливает актуальность размариваемой нами проблемы на *методико-технологическом уровне*. Тем самым, в настоящее время актуальность нашего исследования обусловлена необходимостью разрешения следующих противоречий:

— между необходимостью развития спортивно-оздоровительного туризма и отсутствием предпосылок к организационному и практическому решению данной проблемы;

— между обширным материалом по проблеме разработки программ развития

спортивно-оздоровительного туризма и недостатком современных исследований, отражающих реалии физкультурно-спортивной действительности;

– между необходимостью разработки принципиально новой программы развития спортивно-оздоровительного туризма и недостаточностью методических разработок в данном направлении.

Отмеченные выше обстоятельства и указанные противоречия обусловили обращение к настоящей теме исследования [8,9,10].

Цель исследования: выявить причины недостаточного развития спортивно-оздоровительного туризма и определить пути его решения.

Объект исследования: процесс развития спортивно-оздоровительного туризма.

Предмет исследования: спортивно-оздоровительный туризм.

Задачи исследования:

1. Проанализировать недостаточного развития спортивно-оздоровительного туризма.
2. Определить роль и значимость менеджера в развитии спортивно-оздоровительного туризма

Результаты исследования. В настоящее время в Республике Узбекистан обозначились проблемы в системе спортивно-оздоровительного туризма. Прекратили свое существование туристские клубы городов и областных центров, туристские секции коллективов физкультуры, республиканская и областные федерации спортивного туризма. Большие трудности испытывает детско-юношеский туризм. Обозначился острый дефицит туристских организаторов, руководителей походов выходного дня, категоричных маршрутов, инструкторов туризма. Ушли в историю учебные сборы по подготовке туристского актива, соревнования по туристской технике, дальние походы, проводимые с целью повышения спортивного мастерства. Сложившаяся ситуация привела к значительному возрастному разрыву между опытными специалистами спортивного туризма и молодыми людьми, которые хотели бы приобрести навыки и знания для совершения спортивных походов, выполнения разрядных нормативов. Дальнейшее развитие этих тенденций грозит обернуться полной утратой того опыта, который был накоплен в Узбекистане в предшествующие годы [7].

Анализ современного состояния и перспектив развития спортивно-оздоровительного туризма позволяет нам говорить о том, что в индустрии физической культуры и спорта присутствует две однонаправленные тенденции, которые обуславливают недостаточный уровень функционирования данного вида туризма [4,6].

Первая тенденция проявляется в снижении уровня финансирования и государственного регулирования спортивно-оздоровительного туризма, при одновременном предоставлении им права заниматься предпринимательской деятельностью. Государство предоставляет право реализации предпринимательских возможностей посредством частичного коммерческого использования спортивных сооружений, проведения тренингов и мастер-классов, продажи сувенирной продукции, организации спортивно-массовых мероприятий, привлечения спонсоров и др., где основными преимуществами, создающими конкурентный перевес, выступают имидж и деловая репутация того или иного субъекта. Тем самым, нормативные регулирования со

стороны государства препятствует решать ряд задач социальной, экономической и оздоровительной направленности спортивно-оздоровительного туризма.

Вторая тенденция проявляется в недостаточном уровне интереса к спортивно-оздоровительному туризму у детей и молодежи как неотъемлемой части жизни общества. Данное обстоятельство не позволяет в полной мере задействовать все ресурсы данного вида деятельности, что значительно снижает его социальную, экономическую и оздоровительную эффективность [6].

Исследователем П.А. Рожковым были выделены следующие аспекты недостаточного развития спортивно-оздоровительного туризма: политические – государственное регулирование; влияние внешнеэкономической и внешнеполитической ситуации; социальные – демографический кризис; миграция профессиональных кадров; технологические – отсутствие инфраструктуры; отсутствие стратегической модели; репутационные – потеря доверия; недобросовестная конкуренция; организационные – ошибка в выборе стратегии развития; потеря интеллектуального капитала – пренебрежение охраной интеллектуальной собственности; бреши знаний; финансовые риски – нецелевое использование денежных средств; недостаток финансирования из всех видов источников; управленческие – низкий уровень менеджмента; бизнес перерос менеджмент; информационный вакуум (узкий кругозор) [11].

Реалии современного мира вынуждают спортивные организации и клубы по спортивно-оздоровительному туризму задумываться не только о спортивных достижениях, но и об экономических составляющих этих процессов. Развитие предпринимательских инициатив способствует, с одной стороны, увеличению многообразия организационно-правовых форм спортивных организаций, расширению спектра спортивных и физкультурных услуг, повышению их качества и возможности получения предпринимательского дохода. С другой стороны, порождаются соответствующие риски, требующие обоснованных экономических подходов к принятию управленческих решений [8].

Тем самым, вопрос механизмов построения системы управления спортивно-оздоровительным туризмом как предпринимательскими структурами является очень важным. Определение возможностей ведения предпринимательской деятельности, однако, не решает все экономические проблемы развития спортивно-оздоровительного туризма и требует государственного вмешательства и поддержки. Также одной из причин недостаточного развития спортивно-оздоровительного туризма является низкая производительность деятельности менеджера. Наряду с совершенствованием законодательства в области физической культуры и спорта немаловажную роль в развитии этой сферы общественной жизни играет и управленческий аспект. Ведь для осуществления физкультурно-спортивной работы всегда требуются не только специальные сооружения, свой инвентарь и что самое важное – специалисты высокого уровня [5,12].

Современный менеджер в области спортивно-оздоровительного туризма должен обладать рядом компетенций, к числу которых можно отнести:

– организационно-управленческие (участие в разработке стратегии развития спортивно-оздоровительного туризма);

- планирование деятельности организации и подразделений и т.д.;
- информационно-аналитические (сбор, обработка и анализ информации о факторах внешней и внутренней среды организации для принятия управленческих решений;
- оценка эффективности управленческих решений;
- предпринимательские (разработка бизнес-проектов; организация предпринимательской деятельности) [5,12].

Помимо этого, менеджер должен с высокой точностью определить, какие варианты интеграции спортивно-оздоровительного туризма в производственную деятельность наиболее подходят для отдельно взятого направления. Данные предпосылки выявляются на основе прямого личного контакта с работниками организации, за счет ознакомительного анкетирования и понимания специфики функционирования организационных процессов наряду с внутренним рабочим распорядком предприятия. Параллельно необходимо проводить анализ внешней среды на наличие возможностей проведения образовательных мероприятий для сотрудников [5,6,12].

Стоит отметить, что людей, имеющих практический опыт и навыки в сфере менеджмента в физической культуре и спорте катастрофически недостаточно для того, чтобы удовлетворить спрос отечественных организаций на специалистов такого рода. Учитывая, что организация работы и координация деятельности спортивно-оздоровительного туризма являются прямыми функциями топ-менеджмента, этот фактор приобретает настоящее время весьма критическое значение [5,12].

Следующей причиной недостаточного развития спортивно-оздоровительного туризма является отсутствие определенной стратегии планирования деятельности. Планирование – это стадия управленческой деятельности, содержанием которой является определение целей деятельности спортивно-оздоровительного туризма на предстоящий период и необходимых для этого ресурсов (материальных, финансовых, трудовых, информационных). Планирование с точки зрения технологии представляет собой систему технико-экономических расчетов, представленных в форме таблиц, графиков и моделей, определяющих пути достижения цели. Результатом планирования является план. План включает: цели и задачи организации на предстоящий период, мероприятия, комплекс необходимых ресурсов с распределением их по целям и задачам, ответственных исполнителей и сроки выполнения плановых мероприятий. Различают стратегическое и оперативное планирование. Основой стратегического планирования является составление прогнозов, показывающих возможные направления развития спортивно-оздоровительного туризма [8,11].

Первым и самым существенным решением при планировании физкультурно-спортивной деятельности в клубах и организациях по спортивно-оздоровительному туризму является выбор целей организации. Основная общая цель спортивно-оздоровительного туризма – миссия. Для осуществления миссии вырабатываются цели, которые будут значимой частью процесса стратегического планирования только в том случае, если они правильно сформулированы, доведены до всех членов организации, а

осуществление их стимулировано. То есть основной идеей и задачей планирования физкультурно-спортивной работы выступает популяризация и развитие спорта и физической культуры среди широких слоев населения. Эффективность развития спортивно-оздоровительного туризма будет определяться в той степени, в какой руководство физкультурно-спортивной организации участвует в формулировании целей, задач, и в какой мере данные цели отражают ценности руководства и возможности организации [6].

В перспективных и текущих планах спортивно-оздоровительного туризма, как правило, определяют рынки потенциальных потребителей своих услуг, устанавливают конкретные цели, задачи и плановые показатели по предоставлению физкультурно-спортивных услуг и достижению результатов, определяют необходимые для этого трудовые, финансовые, материальные ресурсы и др. Планирование как функция спортивного менеджмента включает также разработку целевых комплексных программ, бизнес-планов, календарных планов соревнований и спортивных мероприятий, планов организационной работы и т.д. [12].

Еще одной причиной недостаточного развития спортивно-оздоровительного туризма является низкая активность персонала, недостаточный уровень профессиональной компетентности.

Исследователь Л.В. Каширская отмечает, что в настоящее время образование, квалификация и опыт работы сотрудника не так важны для руководителя той или иной организации по спортивно-оздоровительному туризму, как конкретный результат. Поэтому главным критерием оценки эффективности развития спортивно-оздоровительного туризма выступает результативность труда персонала. Остальные показатели – личностные данные, квалификация, опыт – учитываются как вспомогательный, а не первостепенный критерий [13].

Давать оценку результативности исполнения обязанностей персоналом организации вправе менеджер по кадровой работе, непосредственный руководитель. Анализ продуктивности профессиональной деятельности отдельного работника, оценка выполнения им поставленных задач позволяют отметить эффективность всей спортивной организации, клуба по спортивно-оздоровительному туризму.

При оценке эффективности работы персонала учитываются: объем выполненной работы; качество предоставленных услуг; сложность поставленных задач; особенности возложенных функциональных обязанностей; результаты труда [13].

Заключение. Таким образом, к причинам недостаточного развития спортивно-оздоровительного туризма стоит отнести следующие: снижение уровня финансирования и государственное регулирование спортивно-оздоровительного туризма; недостаточный уровень интереса к спортивно-оздоровительному туризму у детей и молодежи как неотъемлемой части жизни общества; низкая производительность деятельности менеджера; отсутствие определенной стратегии планирования деятельности; низкая активность персонала. Существующие причины недостаточного развития спортивно-оздоровительного туризма проявляются и через внешние угрозы, и через внутренние слабости. Реалии окружающей действительности вынуждают спортивные организации, клубы по спортивно-оздоровительному туризму задумываться не только о спортивных

достижениях, но и об экономических и социальных составляющих.

Для эффективного развития спортивно-оздоровительного туризма особая роль отводится спортивному менеджеру по спортивно-оздоровительному туризму. Проведенный анализ специальной литературы показал, что менеджер должен скоординировать свою работу следующим образом:

–совместное с персоналом планирование физкультурно-спортивной деятельности и ее совершенствование на всех уровнях (общем всего спортивного учреждения, внутри специальностей, групп, индивидуальном уровне);

–создание организационной структуры, координирующей экономическую деятельность спортивно-оздоровительного туризма, несущей ответственность за ее результаты;

–разработка методического, информационного и психологического сопровождения, обеспечивающего стабильное развитие спортивно-оздоровительного туризма;

–использование таких методологических подходов при работе с заказчиками услуг, как личностно-ориентированный, гуманистический, деятельностный, социокультурный, творческий и коммуникативный [5,12].

Общеизвестно, основными предпосылками развития спортивно-оздоровительного туризма является формирование эффективно действующей системы подготовки специалистов туристского профиля. В связи с этим задача совершенствования организации учебного процесса в подготовке специалистов туристской деятельности, формирование их профессиональных и деловых качеств выдвигается в качестве ведущей задачи как программы дальнейшего развития сферы туризма, так и становления туристской образовательно-педагогической системы.

REFERENCES

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию и популяризации физической культуры и спорта в Республике Узбекистан» от 24 января 2020 года за № УП-5924.
2. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по широкому внедрению здорового образа жизни и дальнейшему развитию массового спорта» г. Ташкент, 30.10.2020 г., № уп-6099.
3. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы государственного управления в сферах туризма, спорта и культурного наследия» от 06.04.2021 года, за № УП-6199.
4. Rakhimov V.Sh. Social functions of physical culture and sports in modern society. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020 Part III ISSN 2056-5852.
5. Rakhimov V.Sh. Innovative approaches to improving quality training specialists in physical education. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020, 225-230.
6. RAXIMOV V. Social functions of physical culture and sports in modern society

- //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
7. RAXIMOV V. Innovative approaches to improving quality training specialists in physical education //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
 8. Arzibayev K. O., Sh R. V. Effects On Performance By Electronic Training Equipment For Young Karatists.« //Psychologi and education» Journal. – 2021. – Т. 58. – №. 2. – С. 11488-11490.
 9. Arzibayev K. O. V. Sh. Rahimov Influence of Basketball on the Mental and Physical Development of the Personality.« //International Journal of Future of Generation Communication and Networking. – 2021. – Т. 14. – №. 1. – С. 768-772.
 10. Ziyadullaev K. S. et al. Creation of a model of development of sports marketing in modernization of sports management system in Uzbekistan //Journal of Physical Education and Sport. – 2022. – Т. 22. – №. 1. – С. 19-25.
 11. РАХИМОВ В. РАЗВИТИЕ ЖИЗНЕННО ВАЖНЫХ НАВЫКОВ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У СТУДЕНТОВ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ЕГО РЕШЕНИЯ //http://science. nuu. uz/uzmu. php.
 12. Rakhimov V. S. MODERN APPROACHES TO SPORTS AND HEALTH TOURISM TRAINING //Conferencea. – 2021. – С. 42-46.
 13. RAXIMOV V. Social functions of physical culture and sports in modern society //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
 14. Elmuradova M. U., Rakhimov V. S. EFFICIENCY OF USING NATIONAL AND ACTIVE GAMES IN PHYSICAL TRAINING AND SPORTS PRACTICES //Актуальные проблемы физического воспитания студентов. – 2022. – С. 176-177.
 15. Khahhorova X., Rakhimov V. S. NON-TRADITIONAL PHYSICAL TRAINING AND SPORTS MANAGEMENT //Актуальные проблемы физического воспитания студентов. – 2022. – С. 170-172.
 16. Акпаров F. M., Inogamov I. I., Rakhimov V. S. THE PHYSICAL OF THE YOUNG GENERATION THROUGH MOVING GAMES DEVELOPING PREPARATION. – 2021.
 17. Inogamov I. I., Sobirova K. A., Rakhimov V. S. THE QUESTION ABOUT THE METHODOLOGY OF LEARNING HAND STANDS. – 2021.
 18. Акпаров F. M., Khasanova I. K., Rakhimov V. S. THE ESSENCE OF SPORT MARKETING. – 2021.
 19. Rakhimov V. S., Акпаров F. M., Inogamov I. I. PSYCHOLOGICAL TRAINING OF PERSPECTIVE ATHLETES AT THE MODERN STAGE //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ. – 2021. – С. 469-472.
 20. Холов В. А., Рахимов В. Ш., Симаков Д. В. ОБЗОР ПРОСТРАНСТВЕННАЯ МОДЕЛЬ БИОЛОГИЧЕСКИ АКТИВНЫХ ТОЧЕК //XCVI Международных научных чтений (памяти ГН Бабакина). – 2020. – С. 31-35.
 21. Shavkatovich R. V. INNOVATIVE APPROACHES TO IMPROVING QUALITY TRAINING SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – Т. 8. – №. 2.

22. RAXIMOV V. Innovative approaches to improving quality training specialists in physical education //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
23. Shavkatovich R. V. SOCIAL FUNCTIONS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN MODERN SOCIETY.
24. Shavkatovich R. V. INNOVATIVE APPROACHES TO IMPROVING QUALITY TRAINING SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – Т. 8. – №. 2.
25. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
26. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
27. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
28. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
29. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
30. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р.КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
31. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида энгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo 'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" ga bag 'ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
32. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ғ., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
33. Kazoqov R. T., Vo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С.

- 47-56.
34. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 6. – C. 1195-1202.
35. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 6. – C. 1296-1302.
36. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 6. – C. 1303-1310.
37. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 125-131.
38. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 180-186.
39. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 489-494.
40. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
41. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 1201-1208.
42. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 1077-1084.
43. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 1070-1076.
44. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 473-483.
45. Turdimuratov Y. A. O 'ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 2. – C. 144-152.
46. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 7. – C. 546-557.
47. Шойимардонов, Ш. А., и др. FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS AND

- SKILLS IN STUDENTS. вып. 12, Zenodo, декабрь 2023 г.,
48. Умаров Д. Х., Мусаев Б. Б. Сравнительный анализ структуры нагрузки перспективных юных гимнастов в соревновательном макроцикле //Наука и спорт: современные тенденции. – 2015. – Т. 8. – №. 3. – С. 28-31.
 49. Kerimov F. et al. Possible associations of 25 (OH) vitamin D status with upper respiratory tract infections morbidity and overtraining syndrome among elite wrestlers //Journal of Physical Education and Sport. – 2019. – Т. 19. – С. 2177-2184.
 50. Умаров Д. Х. СПОРТ ТАКОМИЛЛАШУВ БОСҚИЧИДА СПОРТ ГИМАСТИКАЧИЛАРДА ПСИХОЛОГИК КОМПЛЕКС НАЗОРАТНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Fan-Sportga. – 2022. – №. 1. – С. 31-33.
 51. Умаров Д. Х., Холмуродов Л. З., Курбонов Х. Х. СПОРТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОСҚИЧИДА ГИМАСТИКАЧИЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК НАЗОРАТ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 354-362.
 52. Umarov D. X. et al. JISMONIY MASHQLAR YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 363-372.
 53. Умаров Д. Х., Умаров М. Н., Эштаев А. К. Оздоровительно-развивающие виды основной гимнастики: Учебное пособие //Издательскополграфический отдел УзГос ИФК. – 2006.
 54. Bobomurodov A. E. The specific features of agility in preschool children //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2021. – Т. 2021. – №. 06. – С. 101-111.
 55. Muxitdinovich, F. Y. "Synergetic effect-As an Innovative approach to the Development of the Way of Thinking of Physical Culture and Sports Specialists." *European Journal of Research and Reflections in Education Sciences* 8.12 (2020): 165-170.
 56. Якубов, Фазлидин Мухитдинович. "Бўлажак жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларида спорт тафаккури ва унинг услубларини яратиш орқали тафаккур тарзини такомиллаштириш йўллари." *Фан-Спортга* 4 (2019): 17-22.
 57. Muqimov, Olim. "СПОРТНИНГ ЖАМИЯТДА ТУТГАН УРНИ ВА ИЖТИМОЙ-ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ." *Физическое воспитание, спорт и здоровье* 1 (2020).

СОВРЕМЕННАЯ ПОДГОТОВКА КАДРОВ ПО СПОРТИВНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОМУ ТУРИЗМУ.

В.Ш. Рахимов

д.п.н., профессор

декан факультета Таэквондо и спортивной деятельности
Национального университета Узбекистана им. Мирзо Улугбека.

Алиев Искандар Бахрамович

к.п.н., профессор

дотцент Каримов Улу?бек Рахимович
Национального университета Узбекистана им. Мирзо Улугбека.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10425630>

***Аннотация.** В данной статье рассматривается структура электронного учебно-методического комплекса как информационной модели педагогической системы, отражающей элементы педагогической системы. Определены функции, выполняемые электронным учебно-методическим комплексом в учебном процессе. Представлен алгоритм проектирования электронного учебно-методического комплекса для студентов педагогического вуза по дисциплине «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительный туризм».*

***Ключевые слова:** электронный учебно-методический комплекс, физическое воспитание, спортивно-оздоровительный туризм, модуль, воспитание, учебный план, учебная программа, самостоятельное образование, дидактическая модель.*

MODERN PERSONNEL TRAINING ON SPORTS AND HEALTH TOURISM.

***Abstract.** This article examines the structure of the electronic educational and methodological complex as an information model of the pedagogical system, reflecting the elements of the pedagogical system. The functions performed by the electronic educational-methodical complex in the educational process have been determined. An algorithm for designing an electronic educational-methodical complex for students of a pedagogical university in the discipline "Tourism" and "Physical education and sports and health tourism" is presented.*

***Key words:** electronic educational and methodological complex, physical training, sports and health tourism module, training, curriculum, training programme, independent education, didactic model.*

В целях внедрения современных механизмов управления и образования в сферах туризма, спорта и культурного наследия, а также ускоренного развития инфраструктуры в данных направлениях, эффективной эксплуатации объектов и создания необходимых условий для населения на основе передового зарубежного опыта сформирована прочная нормативно-правовая база, одна из основ которой составляет Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы государственного управления в сферах туризма, спорта и культурного наследия», подписанный 6 апреля 2021 года [1].

На основании указа были определены следующие одни из основных задач и направлений деятельности в сфере туризма, это: диверсификацию видов туризма, прежде всего реализацию комплекса мер по развитию паломнического, экологического, этнографического, делового, спортивного, гастрономического, медицинского, образовательного и научного туризма, а также их инфраструктур; организацию подготовки, переподготовки и повышения квалификации кадров в сфере туризма на высоком уровне, оказание содействия развитию отраслевой туристской науки и др. [1].

Подготовка кадров СОТ для работы в вышеназванных учреждениях образования зачастую проходит без привития студентам практических навыков организации и проведения активных туристских мероприятий, особенно это сказывается при проведении туристских мероприятий в природных условиях (туристские спортивно-оздоровительные походы, слеты, соревнования) [2].

В настоящее время высшая школа находится на этапе модернизации и обновления содержания образования. Существующее учебно-методическое обеспечение профессиональной подготовки специалистов сферы СОТ в университете не в полной мере удовлетворяет потребности молодого поколения, не учитывает современных тенденций, связанных с повышением требований к уровню подготовки в условиях реализации принципов двухступенчатого образования, не имеет практико-ориентированной направленности и не носит комплексного характера с точки зрения инновационной дидактики в современной информационной среде, а также не учитывает требования, предъявляемые работодателями в условиях высокой конкуренции на рынке труда. Поэтому проблема формирования и реализации электронного учебно-методического комплекса по дисциплине «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительного туризма» как средства совершенствования профессиональной подготовки специалистов сферы спортивно-оздоровительного туризма в вузе является весьма актуальной [2].

Общеизвестно, что профессиональное образование в туризме, и в частности спортивно-оздоровительного туризма, формирует облик специалиста, ответственного за целостное развитие туристского движения. Основными предпосылками развития СОТ является формирование эффективно действующей системы подготовки специалистов туристского профиля. В связи с этим задача совершенствования организации учебного процесса в подготовке специалистов туристской деятельности, формирование их профессиональных и деловых качеств выдвигается в качестве ведущей задачи как программы дальнейшего развития сферы туризма, так и становления туристской образовательно-педагогической системы [3].

Потребность совершенствования системы профессионального образования в СОТ вызвана социальным заказом общества: сегодня меняются требования к уровню качества подготовки выпускника со стороны работодателей, а, следовательно, и к педагогической деятельности. Налицо необходимость разработки такой модели профобразования спортивно-оздоровительного туризма, которая отвечала бы требованиям времени и обеспечивала устойчивое положение специализированного учебного заведения на рынке образовательных услуг [4,5].

Цель исследования - изучить значение электронного учебно-методического комплекса (ЭУМК) по дисциплине «Туризм», а также «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительный туризм» в образовательном процессе студентов, обучающихся по направлению «Спортивная деятельность (по видам спорта)».

Предмет исследования: электронный учебно-методический комплекс по учебной программе «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительный туризм».

Объект исследования: факультет «Физическая культура» Ургенчского государственного университета, а также факультет «Таэквондо и спортивная деятельность» Национального университета Узбекистана им. Мирзо Улугбека.

Методы исследования: анализ и обобщение данных по структуре электронного учебно-методического комплекса.

Результаты исследования. Преподавание дисциплины, согласно Учебному плану подготовки бакалавра по образовательному направлению «Спортивная деятельность (по видам спорта)» осуществляется в рамках отведенных 120 часов (аудиторные и практические занятия, самостоятельное образование). Данная учебная программа является определяющей профессиональную подготовку студента, так как основная направленность – формирование теоретико-практических, нормативно-правовых и организационно-управленческих основ проведения туризма реализуется на базе разносторонних его возможностей эффективного использования при оказании рекреационных и туристских услуг населению. Основная цель создания электронного учебно-методического комплекса - обеспечение информационно-методической поддержки общего гуманитарного образования. ЭУМК решает следующие задачи:

- обеспечение условий для удовлетворения образовательных потребностей учащейся молодежи в данной предметной области;
- выравнивание исходного уровня студентов-первокурсников по основам данной науки;
- помощь юношам и девушкам в организации процессов самопознания, самообразования, самосовершенствования [6].

Электронный учебно-методический комплекс является тем средством обучения, которое в полной мере содержит все три вышеперечисленные модули. То есть *обучающим модулем* ЭУМК будут конспекты лекций, презентации по предмету, а также задания, призванные закрепить изученные темы. К этому блоку относятся вспомогательные материалы из дополнительных источников. ЭУМК — это открытая и динамичная система, так как под влиянием научно-технического и социального прогресса, а также совершенствования содержания и методики обучения она должна постоянно изменяться (устаревшие средства из ее состава исключаются или модернизируются, а новые включаются). Системный подход к средствам обучения позволяет установить состав компонентов ЭУМК, раскрыть их взаимосвязи, изучить структуру. Под структурой обычно понимается внутренний способ организации целостной системы, взаимосвязь между ее компонентами. Структура подчиняется диалектике взаимоотношения части и целого. Поскольку основания для организации системы могут быть различными, то и ее компоненты можно выделить по-разному. Следовательно, структура ЭУМК как целого может быть вариативной.

ЭУМК - одно из важнейших средств, с помощью которых осуществляется руководство учебной деятельностью. Основная идея структуры ЭУМК состоит в том, что компоненты структуры должны способствовать системному, целостному и обзримому отражению содержания образования в ЭУМК и его соответствующего восприятия студентами. Структура должна помогать выделить целое и части, увидеть, что с чем и как связано, интегрировать учебный материал разных учебных пособий.

ЭУМК - это сложная система, в которой содержание, непосредственно связанное с дидактическими функциями комплекса, определяет его структуру [7]. Причем дидактические функции (образовательная, развивающая и воспитывающая), реализованные в его структуре, способны стимулировать активную познавательную деятельность студентов, научить их приемам работы с учебной книгой, сформировать у них умение самостоятельно приобретать, применять и преумножать знания. Структура современной ЭУМК в связи с этим становится более сложной.

При проектировании ЭУМК надо понимать, какие функции в рамках образовательного процесса оно должно выполнять:

1. Системно-интегративную: создает новые возможности воздействия на качество образовательного процесса в вузе.
2. Нормативную: позволяет сформировать комплекс согласованных документов и создать на их базе условия управления качеством образования.
3. Регулятивную: определяет возможности, направления и механизмы совершенствования образовательной системы.

Успешное осуществление указанных функций оказывается возможным, если при разработке ЭУМК руководствоваться следующими принципами:

1. Научности: соблюдение комплекса требований, включающего соответствие элементов комплекса, их функций и взаимосвязей целям образования.
2. Динамичности: учет того факта, что функционирование образовательной системы на данном этапе определяется не только нынешним состоянием и нынешними социальными условиями, но и предысторией системы, т. е. необходимости учета развития элементов системы (её содержания, дидактических процессов, организационных форм).
3. Вариативности: необходимость создания возможностей для творческих изменений в системе, учитывающих особенности вуза, конкретной образовательной ситуации.
4. Целостности: обеспечение согласованности, полноты, соответствия элементов ЭУМК и образовательного процесса в целом возможности создавать качественно новое состояние образовательного процесса.

Для создания совершенного электронного учебно-методического комплекса знание его компонентного состава имеет большое значение во многих отношениях. Объективно установленный состав ЭУМК позволяет понять структурное строение методического обеспечения, более полно выявить и систематизировать его содержание. Одна из проблем при создании УМК — отбор научного материала. Программа задает содержание образования списком вопросов в назывном порядке. Опыт показывает, что под одну и ту же программу написаны разные учебные книги, отличающиеся друг от

друга не только языком (что вполне естественно), стилем и методикой изложения. Учебники по основам наук различаются прежде всего отбором научного материала, глубиной раскрытия вопросов программы. Поэтому необходимы учебные пособия различного уровня сложности в соответствии с квалификационными требованиями будущего специалиста, а также с возможностями учащихся. Создание электронного учебно-методического комплекса по учебной программе «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительный туризм» исходит из педагогических задач, решаемых с помощью учебной литературы, служащей основным источником знаний по конкретной учебной дисциплине. Цель предлагаемого электронного учебно-методического комплекса — решить задачи учебно-воспитательного процесса: развитие навыков применения полученных знаний, умение решать конкретные задачи, закрепление приобретенных знаний и т. д. Знания нельзя передавать, их можно предложить, но овладеть ими студент должен самостоятельно. Самостоятельное творческое мышление формируется и развивается в процессе преодоления трудностей, возникающих в ходе обучения. Если же требования при изучении дисциплины ограничиваются прочтением учебника, то такая учебная деятельность не способствует развитию творческих способностей, мышления студентов при обучении. В связи с этим важно включение в учебный комплекс других видов учебной деятельности, соответствующих пособий, содержащих вопросы, иллюстрации, видео, схемы, таблицы, задания, которые создавали бы проблемную ситуацию и вызывали у студентов потребность в овладении необходимыми знаниями [8].

Важно также, чтобы учебный комплекс не только излагал материал данной дисциплины, но и показывал ее конкретные связи со смежными дисциплинами, а также обеспечивал реализацию одного из основных положений высшей школы: непрерывность отдельных видов подготовки во время всего периода обучения в вузе с учетом профиля будущей специальности. Разработка и создание электронного учебно-методического комплекса для студентов вуза по учебной программе «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительный туризм» проводились по следующей схеме. Первым шагом стало определение исходных данных и целевых установок: роль и место курса «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительный туризм» в подготовке специалиста с учетом квалификационной характеристики и учебного плана, а также конкретизация на этой основе задач обучения и воспитания, решаемых в процессе преподавания данной учебной дисциплины. Второй шаг разработки заключается в определении содержания обучения, характера и объема знаний, которые должен усвоить студент при изучении всего курса, его разделов, глав, тем, с учетом объема знаний, полученных в результате изучения ранее пройденных дисциплин и в соответствии с принципами преемственности, систематичности неизбыточности. Третий шаг — расчет необходимого времени на обучение при заданном способе построения дидактического процесса. Результатом этого шага стал учебно-тематический план.

Четвертый шаг — выбор организационных форм обучения, наиболее благоприятных для намеченного дидактического процесса, определение логической и дидактической последовательности передачи учебной информации для приобретения знаний, выработки умений и навыков, выявление видов средств обучения. Результат —

описание (словесное, наглядное и графическое) организационных форм обучения и спецификация всех необходимых для этого средств, разработка на основе принятой структуры плана-проспекта будущего комплекса и его оценка.

Пятый шаг — подготовка материалов информационно-методического обеспечения для осуществления дидактического процесса, разработка структуры учебного материала, разделение излагаемого материала на методически оправданные структурные элементы: разделы, главы, параграфы; изложение информационного материала по разделам, главам, параграфам в максимально лаконичном, смоделированном виде. Результат этих разработок — учебное пособие по курсу.

Шестой шаг — составление терминологического словаря-справочника; презентационного и видео материала, рекомендуемого для ознакомления и углубления знаний.

Седьмой шаг — разработка системы заданий для моделирования познавательной деятельности студентов при изучении каждой главы, проектирование способов закрепления знаний и навыков и осуществление обратной связи. Результат — практикум.

Восьмой шаг — разработка материалов для объективного контроля качества усвоения знаний. Результат — тесты для самоконтроля по отдельным главам [9,10].

Графическое отражение структуры электронного учебно-методического комплекса по учебной программе «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительного туризма» — на рисунке 1.

Ряд исследований показало, что разработанный в такой последовательности электронный учебно-методический комплекс позволяет полностью осветить теоретическую и практическую части курса. Традиционный учебник, даже если и содержит общие указания по проведению практических, семинарских и других видов занятий, не может обеспечить достаточного раскрытия содержания этих видов учебной работы.

На определение состава электронного учебно-методического комплекса по учебной программе «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительного туризма» влияют также организационные формы обучения в вузе. Дидактика трактует формы обучения как способы управления познавательной деятельностью студентов для решения определенных учебных задач. Для изучения курса «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительного туризма» используются разнообразные организационные формы учебной деятельности: лекции, семинары, практические занятия, видеопросмотры, анализ конкретных произведений, походы, тестирование, зачеты.

Основная дидактическая цель лекции — формирование ориентировочной основы для последующего усвоения учебного материала. Как главному звену дидактического цикла обучения лекции, как правило, присущи шесть основных функций: организационная, информативная, ориентирующая, стимулирующая, методологическая, развивающая и воспитывающая [7,10].

I. Цель ЭУМК:

повышение эффективности учебного процесса и самостоятельной работы

II. Содержание ЭУМК:

учебный план; учебная программа, учебное пособие, практикум,

студентов по освоению дисциплины

методические рекомендации,
тематический словарь-справочник

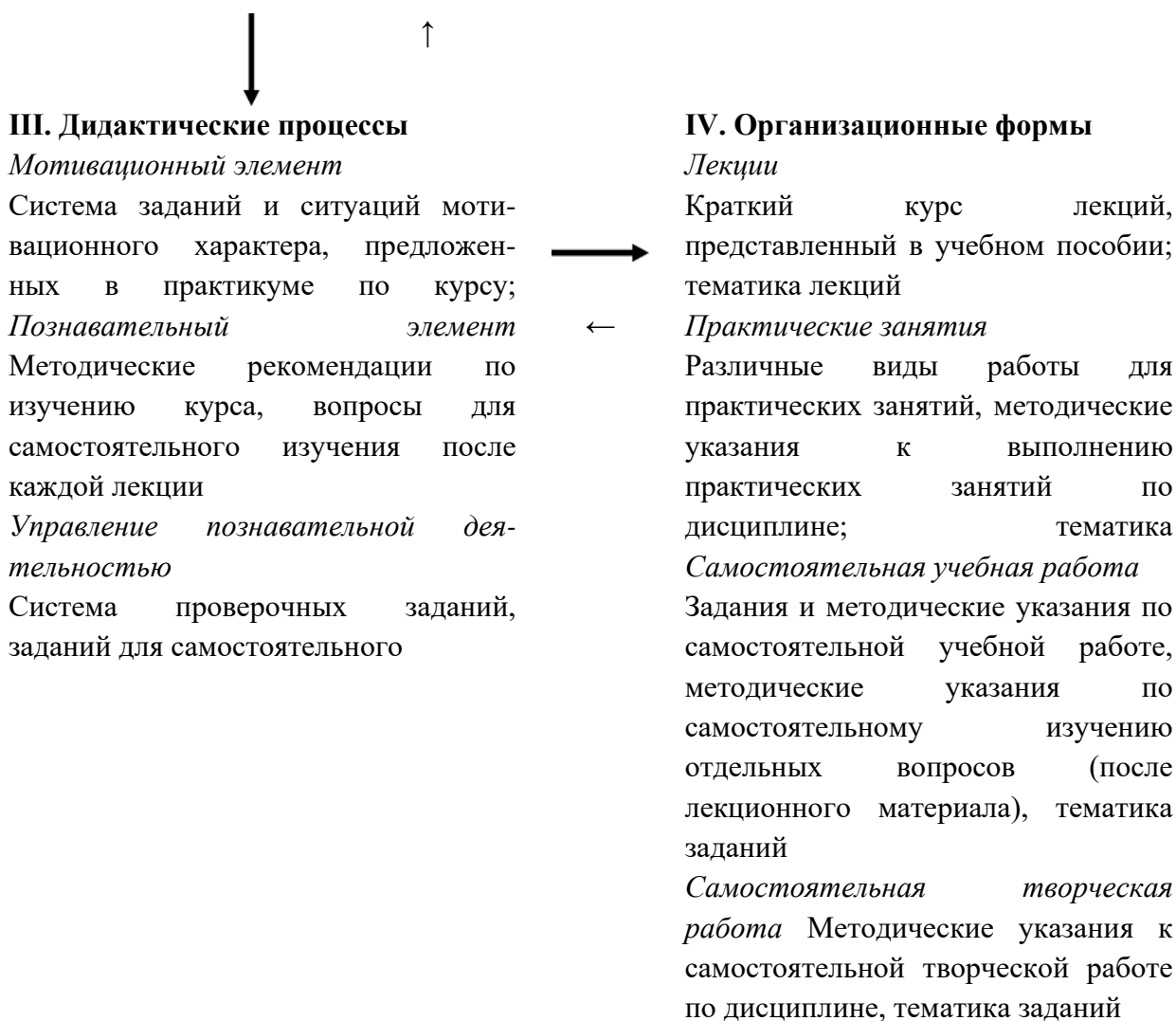

Рис. 1. Структура электронного учебно-методического комплекса по учебной программе «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительного туризма».

Организационная функция выражена в том, что все другие формы учебных занятий так или иначе «завязаны» на лекцию, чаще всего логически следуют за ней, опираются на нее содержательно и тематически. Информативная функция лекции проявляется в изложении научных фактов, доказательств, выводов. Лекция выполняет также функцию основного источника информации: в случае, когда новые данные по той или иной теме не нашли отражения в учебной литературе, отдельные разделы и темы курса очень сложны для самостоятельного изучения. Выделение в материале основного, пробуждение у студентов внимания, интереса к поиску, самостоятельной работе — суть ориентирующей и стимулирующей функций. Анализируя научные теории, придавая учебному курсу концептуальность, преподаватель раскрывает методы исследования, т.е.

осуществляет методологическую функцию лекционного преподавания. Развивающая и воспитательная функции заключаются, прежде всего, в пробуждении эмоционально-оценочного отношения у аудитории к изучаемому предмету, формировании у будущего специалиста диалектического мышления, в разностороннем развитии личности, ее общих и специальных способностей.

Таким образом, лекция по курсу «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительного туризма» раскрывает понятийный аппарат туризма, спортивно-оздоровительного туризма, логику развития и проблематику этой науки, дает цельное представление об основных концепциях физического воспитания и спортивно-оздоровительного туризма, показывая его место в эффективном управлении мероприятиями спортивно-оздоровительного туризма, связь предметных знаний с другими дисциплинами, изучаемыми в вузе, в значительной мере определяет содержание других видов занятий [6].

По силе эмоционального воздействия лектора, его контакту с аудиторией, производимому впечатлению, общему влиянию на студентов лекционный способ передачи учебного материала наиболее удачен. В таких ситуациях только лектор может методически помочь студентам в усвоении сложного материала. Вводной лекции принадлежит особая роль. Ее материал подготавливает студентов к восприятию основной информации по курсу «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительного туризма». Здесь рассматриваются задачи, поставленные перед этой дисциплиной, ее ролью в формировании профессиональных знаний и умений будущих специалистов туристской отрасли. Задача вводной лекции — заинтересовать этой наукой, дать цельное представление о ней, установить порядок работы по изучению предмета с помощью электронного учебно-методического комплекса. Успешность вводной лекции во многом определяет дальнейшие взаимоотношения со студентами. Хотя основа материала лекций и информационной составляющей электронного учебно-методического комплекса одинакова, лекция имеет преимущество перед печатными изданиями: в ней дается оперативное, новейшее освещение вопросов, суждения и мнения, которых в книге может не быть. Помимо этого лекция и книга различаются объемом материала, использованием иллюстративного материала, разных технических средств. Еще одно ценное качество лекции состоит в том, что она позволяет дифференцированный подход к различным аудиториям студентов. Семинарское занятие — это действенная форма развития продуктивного мышления студентов в ходе обсуждения рассматриваемых проблем, включения их в коллективную познавательную деятельность. Оно дает возможность овладеть умениями, точно и доказательно выражать свои мысли, пользуясь терминологией, вести дискуссию, диалог, учиться оппонировать. Семинар развивает творческую активность и самостоятельность студентов, укрепляет их интерес к науке и научным исследованиям, помогает связывать научно-практическое положение с практической деятельностью. При изучении курса «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительного туризма» семинары проводятся в виде развернутой беседы по предлагаемому плану, а также в виде небольших докладов и презентаций студентов с последующим обсуждением. Задача преподавателя на семинарском занятии установить непосредственный контакт со студентами,

доверительное общение, взаимопонимание, вовлечение студентов в дискуссию. В изучении курса «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительного туризма» презентационному и видео материалу отводится важнейшая роль.

Программа — нормативный документ, не только направляющий деятельность студентов, но и определяющий деятельность по созданию учебных и методических пособий. Программа, выделяя основные вопросы курса, определяет четкие параметры объема информации в учебных пособиях. Четкая формулировка в программе требований к знаниям является развернутой конкретизацией целей учебного процесса, достигаемых в процессе преподавания того или иного предмета. Определяются основные понятия и идеи, которые должны быть усвоены, практические навыки, которые должны быть сформулированы.

В полной мере программное содержание модуля «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительный туризм», рассчитанного на конкретную аудиторию, может быть отражено в предлагаемом электронном учебно-методическом комплексе, разработанном для студентов с учетом определенного числа лекционных часов, а также наличия семинарских, практических и других занятий. Предлагаемый вариант предусматривает практически полный отказ от подробного конспектирования студентами лекций, освобождает время лектора для более детального раскрытия темы, дополнительного применения визуальных средств или демонстраций, использования эффективных лекторских приемов. Как показывает опыт, использование такого подхода повышает усвояемость материала.

Заключение. Анализ значения электронного учебно-методического комплекса по учебному модулю «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительный туризм» и «Туризм» в образовательном процессе студентов показал, что предложенное ЭУМК будет способствовать совершенствованию профессиональной подготовки специалистов сферы туризма и в частности спортивно-оздоровительного туризма. ЭУМК как дидактическое средство позволит обеспечивать более качественное овладение студентами профессионально значимыми навыками, умениями, знаниями. Диагностика достижения студентов в процессе обучения с применением дидактического средства свидетельствует об эффективности данного направления совершенствования образовательного процесса. Проведенный анализ выявил возможности корректировки и совершенствования ЭУМК в соответствии с современными требованиями в области профессионального образования.

Использование электронного учебно-методического комплекса в рамках изучения учебной программы «Туризм» и «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительного туризма» показало, что применение этого средства обучения позволит и позволяет существенно повысить эффективность профессиональной подготовки кадров в сфере туризма и СОТ в тех же временных рамках учебного процесса, полнее сформировать требуемые качественные характеристики.

REFERENCES

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы государственного управления в сферах туризма, спорта и культурного наследия» от 06.04.2021 года, за № УП-6199.
2. Тангриев А.Т., Махмудов М.Р. Спортивный туризм в Узбекистане. Научно-теоретический журнал «Наука и образование сегодня». – 2019. – С.34-38.
3. Костюченко В.Ф. Профессиональное образование и спорт (противоречия и пути их разрешения) / В.Ф. Костюченко, М.Ю. Щенникова // Современные проблемы теории и практики физической культуры: науч.-практ. конф., посвящ. 90-летию со дня рождения Николая Ивановича Пономарева. СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2012. С.85-95.
4. Rakhimov V.Sh. Social functions of physical culture and sports in modern society. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020 Part III ISSN 2056-5852.
5. Rakhimov V.Sh. Innovative approaches to improving quality training specialists in physical education. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020, 225-230.
6. RAXIMOV V. Social functions of physical culture and sports in modern society //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
7. RAXIMOV V. Innovative approaches to improving quality training specialists in physical education //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
8. Arzibayev K. O., Sh R. V. Effects On Performance By Electronic Training Equipment For Young Karatists.« //Psychologi and education» Journal. – 2021. – Т. 58. – №. 2. – С. 11488-11490.
9. Arzibayev K. O. V. Sh. Rahimov Influence of Basketball on the Mental and Physical Development of the Personality.« //International Journal of Future of Generation Communication and Networking. – 2021. – Т. 14. – №. 1. – С. 768-772.
10. Ziyadullaev K. S. et al. Creation of a model of development of sports marketing in modernization of sports management system in Uzbekistan //Journal of Physical Education and Sport. – 2022. – Т. 22. – №. 1. – С. 19-25.
11. РАХИМОВ В. РАЗВИТИЕ ЖИЗНЕННО ВАЖНЫХ НАВЫКОВ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У СТУДЕНТОВ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ЕГО РЕШЕНИЯ //http://science. nuu. uz/uzmu. php.
12. Rakhimov V. S. MODERN APPROACHES TO SPORTS AND HEALTH TOURISM TRAINING //Conferencea. – 2021. – С. 42-46.
13. RAXIMOV V. Social functions of physical culture and sports in modern society //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
14. Elmuradova M. U., Rakhimov V. S. EFFICIENCY OF USING NATIONAL AND ACTIVE GAMES IN PHYSICAL TRAINING AND SPORTS PRACTICES //Актуальные проблемы физического воспитания студентов. – 2022. – С. 176-177.

15. Khahhorova X., Rakhimov V. S. NON-TRADITIONAL PHYSICAL TRAINING AND SPORTS MANAGEMENT //Актуальные проблемы физического воспитания студентов. – 2022. – С. 170-172.
16. Akparov F. M., Inogamov I. I., Rakhimov V. S. THE PHYSICAL OF THE YOUNG GENERATION THROUGH MOVING GAMES DEVELOPING PREPARATION. – 2021.
17. Inogamov I. I., Sobirova K. A., Rakhimov V. S. THE QUESTION ABOUT THE METHODOLOGY OF LEARNING HAND STANDS. – 2021.
18. Akparov F. M., Khasanova I. K., Rakhimov V. S. THE ESSENCE OF SPORT MARKETING. – 2021.
19. Rakhimov V. S., Akparov F. M., Inogamov I. I. PSYCHOLOGICAL TRAINING OF PERSPECTIVE ATHLETES AT THE MODERN STAGE //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ. – 2021. – С. 469-472.
20. Холов В. А., Рахимов В. Ш., Симаков Д. В. ОБЗОР ПРОСТРАНСТВЕННАЯ МОДЕЛЬ БИОЛОГИЧЕСКИ АКТИВНЫХ ТОЧЕК //XCVI Международных научных чтений (памяти ГН Бабакина). – 2020. – С. 31-35.
21. Shavkatovich R. V. INNOVATIVE APPROACHES TO IMPROVING QUALITY TRAINING SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – Т. 8. – №. 2.
22. RAXIMOV V. Innovative approaches to improving quality training specialists in physical education //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
23. Shavkatovich R. V. SOCIAL FUNCTIONS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN MODERN SOCIETY.
24. Shavkatovich R. V. INNOVATIVE APPROACHES TO IMPROVING QUALITY TRAINING SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – Т. 8. – №. 2.
25. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
26. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
27. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
28. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет

- ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
29. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
30. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р.КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
31. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo ‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag ‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
32. Казоқов Р.Т., Расулов А. Ф., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
33. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
34. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
35. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
36. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
37. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.
38. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
39. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.

40. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
41. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
42. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.
43. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.
44. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.
45. Turdimuratov Y. A. O ‘ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 144-152.
46. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 546-557.
47. Шойимардонов, Ш. А., и др. FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS AND SKILLS IN STUDENTS. вып. 12, Zenodo, декабрь 2023 г.,
48. Умаров Д. Х., Мусаев Б. Б. Сравнительный анализ структуры нагрузки перспективных юных гимнастов в соревновательном макроцикле //Наука и спорт: современные тенденции. – 2015. – Т. 8. – №. 3. – С. 28-31.
49. Kerimov F. et al. Possible associations of 25 (OH) vitamin D status with upper respiratory tract infections morbidity and overtraining syndrome among elite wrestlers //Journal of Physical Education and Sport. – 2019. – Т. 19. – С. 2177-2184.
50. Умаров Д. Х. СПОРТ ТАКОМИЛЛАШУВ БОСҚИЧИДА СПОРТ ГИМАСТИКАЧИЛАРДА ПСИХОЛОГИК КОМПЛЕКС НАЗОРАТНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Fan-Sportga. – 2022. – №. 1. – С. 31-33.
51. Умаров Д. Х., Холмуродов Л. З., Курбонов Х. Х. СПОРТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОСҚИЧИДА ГИМАСТИКАЧИЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК НАЗОРАТ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 354-362.
52. Umarov D. X. et al. JISMONIY MASHQLAR YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 363-372.
53. Умаров Д. Х., Умаров М. Н., Эштаев А. К. Оздоровительно-развивающие виды основной гимнастики: Учебное пособие //Издательско-полиграфический отдел УзГос ИФК. – 2006.

54. Bobomurodov A. E. The specific features of agility in preschool children //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2021. – Т. 2021. – №. 06. – С. 101-111.
55. Muxitdinovich, F. Y. "Synergetic effect-As an Innovative approach to the Development of the Way of Thinking of Physical Culture and Sports Specialists." *European Journal of Research and Reflections in Education Sciences* 8.12 (2020): 165-170.
56. Якубов, Фазлиддин Мухитдинович. "Бўлажак жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларида спорт тафаккури ва унинг услубларини яратиш орқали тафаккур тарзини такомиллаштириш йўллари." *Фан-Спортга* 4 (2019): 17-22.
57. Муқимов, Olim. "СПОРТНИНГ ЖАМИЯТДА ТУТГАН УРНИ ВА ИЖТИМОЙ-ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ." *Физическое воспитание, спорт и здоровье* 1 (2020).

OLYI TA'LIM MUASSASALARIDA SPORT VA SOG'LOMLASHTIRUVCHI TURIZMNI O'RGANISHDA ZAMONAVIY YANDASHUVLAR

V.Sh. Raximov

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti
Taekvondo va sport faoliyati fakulteti dekani.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10425686>

Annotatsiya. Ushbu maqolada "Jismoniy tarbiya va sport va sog'lomlashtirish turizmi" moduli bo'yicha o'quv dasturining bajarilishi muhokama qilinadi. "Sport faoliyati (sport turlari bo'yicha)" ta'lim yo'nalishi bo'yicha talabalarni o'qitish jarayonida ushbu modulning ahamiyati tahlil qilinadi. O'quv mashg'ulotlarini tashkil etish jarayonida modulning ijobiy tomonlari o'rganildi.

Tayanch so'zlar: jismoniy tarbiya, sport-sog'lomlashtirish turizmi, sog'lomlashtirish, modul, tarbiya, o'quv reja, o'quv dastur, mustaqil talim.

MODERN APPROACHES TO THE STUDY OF SPORTS AND HEALTH TOURISM IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. This article discusses the implementation of the curriculum for the module "Physical education and sports and health tourism". The significance of this module in the process of teaching students in the educational direction "Sports activity (by type of sport)" is analyzed. The positive features of the module in the process of organizing training have been investigated.

Key words: physical training, sports and health tourism, health improvement, module, training, curriculum, training programme, independent education.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ СПОРТИВНО- ОЗДОРОВИТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА В ВУЗАХ

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос реализации учебной программы по модулю «Физическое воспитание и спортивно-оздоровительный туризм». Проанализировано значение данного модуля в процессе обучения студентов по образовательному направлению «Спортивная деятельность (по видам спорта)». Исследованы положительные особенности модуля в процессе организации обучения.

Ключевые слова: физическое воспитание, спортивно-оздоровительный туризм, оздоровление, модуль, воспитание, учебный план, учебная программа, самостоятельное образование.

Hozirgi vaqtda turizm jahon iqtisodiyotining yetakchi tarmoqlaridan biriga aylandi. Bu borada O'zbekistonda turizm sohasini modernizatsiya qilish, sohani barqaror rivojlantirish bo'yicha normativ-huquqiy bazani rivojlantirish va takomillashtirish, xorijlik mehmonlarga xalqaro andozalar asosida xizmat ko'rsatishni tashkil etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatimizda mustaqillik yillarida xalqning tarixiy-madaniy merosini asrab-avaylash va yuksaltirish, milliy an'ana va urf-odatlarini tiklash, Respublikamizning diqqatga sazovor joylarini tiklash va tartibga keltirish bilan birga bu borada muhim yutuq amalga oshirildi [1].

Keyingi yillarda Respublikamizda turizm va sport sohasini yanada rivojlantirish, aholini jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, infratuzilmani yaxshilash, madaniy merosni asrab-avaylash va sayyohlarning sayohati uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan

kompleks chora-tadbirlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda, turizm salohiyati yuqori bo'lgan hududlarning o'zaro bog'lanishini ta'minlash [2].

YUNESKOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan turli davr va sivilizatsiyalarga oid 7 mingdan ortiq moddiy madaniy meros obyektlari, jumladan, Buxoro, Xiva, Samarqand va Shahrisabzning tarixiy markazlari mavjudligi mamlakatimiz salohiyatidan dalolatdir. Dunyoga mashhur tarixiy obidalar, zamonaviy shaharlar, O'zbekistonning betakror tabiati (tog'lari va lanshavlari), betakror milliy taomlari, shuningdek, xalqimizning betakror mehmondo'stligi sayohatchilarni o'ziga tortadi. Shu bilan birga, yaratigan imkoniyatlarga qaramay, turizm, sport va madaniy merosni rivojlantirish borasidagi ishlar yetarli darajada tashkil etilmagani, yechimini topmagan masalalar ham mavjud raqamlashtirish va davlat-xususiy sheriklik, jumladan, ushbu sohalarida xususiy sektorning rolini oshirish. Turizm, sport va madaniy meros sohalarida zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish, shuningdek, ushbu hududlarda infratuzilmani jadal rivojlantirish, ob'yektlarni samarali ishlatish va aholi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish maqsadida ilg'or xorijiy texnologiyalar asosida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-aprelda imzolangan "Turizm, sport va madaniy meros sohalarida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni asoslaridan biri bo'lgan mustahkam normativ-huquqiy baza shakllantirildi [3].

Farmon asosida O'zbekiston Respublikasi Turizm va sport vazirligining turizm sohasidagi asosiy vazifalari va faoliyatidan biri sifatida quyidagilar belgilandi: turizm turlarini diversifikatsiya qilish, birinchi navbatda, turizmni rivojlantirish. ziyorat, ekologik, etnografik, ishbilarmonlik, sport, gastronomik, tibbiy, o'quv va ilmiy turizmni, shuningdek, ularning infratuzilmasini rivojlantirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish; turizm sohasida kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni yuqori saviyada tashkil etish, tarmoq turizmi fanini rivojlantirishga ko'maklashish va boshqalar [3].

Hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasida sport-sog'lomlashtirish turizmi tizimida muammolar yuzaga keldi. Shaharlar va viloyat markazlarining turistik klublari, jismoniy tarbiya guruhlarining turistik seksiyalari, respublika va viloyat sport turizmi federatsiyalari faoliyati tugatildi. Bolalar va o'smirlar turizmi katta qiyinchiliklarni boshdan kechirmoqda. Turistik tashkilotchilar, dam olish kunlari sayohatlari rahbarlari, toifali marshrutlar, turizm bo'yicha instruktorlarning keskin etishmasligi mavjud edi. Turistik aktivlarni tayyorlash bo'yicha o'quv-mashg'ulot yig'inlari, turistik jihozlar bo'yicha musobaqalar, sport mahoratini oshirish maqsadida o'tkazilgan uzoq masofalarga sayohatlar tarixi o'tib ketdi. Mavjud vaziyat sport turizmi bo'yicha tajribali mutaxassislar bilan sport sayohatlarini o'tkazish, toifa me'yorlarini bajarish uchun ko'nikma va bilim olishga intilayotgan yoshlar o'rtasida katta yosh farqiga olib keldi. Ushbu tendentsiyalarning yanada rivojlanishi O'zbekistonda o'tgan yillarda to'plangan tajribani butunlay yo'qotish bilan tahdid qilmoqda [4].

Kredit-modulli ta'lim tizimiga o'tish davrida sport-sog'lomlashtirish turizmi (SST) bo'yicha mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligini shakllantirish zarurati, jumladan, ta'lim tashkilotlari tomonidan turistik-ekskursiya faoliyatini tashkil etishdagi o'ta noqulay vaziyat bilan bog'liq, shu jumladan maktablar, kollejlilar, universitetlar, qo'shimcha ta'lim tashkilotlari va faol turizm bilan shug'ullanadigan boshqa tashkilotlar.

Yuqorida sanab o'tilgan ta'lim muassasalarida ishlash uchun SST xodimlarini tayyorlash ko'pincha talabalarga faol turistik tadbirlarni tashkil etish va o'tkazishning amaliy

ko'nikmalarini singdirmasdan amalga oshiriladi, bu, ayniqsa, tabiiy sharoitlarda turistik tadbirlarni o'tkazishda (turistik sport va dam olish sayohatlari, mitinglar, musobaqalar). Natijada, hozirgi vaqtda ham davlat ta'lim muassasalari (maktablar, kollejlari, oliy o'quv yurtlari), ham faol turizm sayohatlarini tashkil etishga ixtisoslashgan kompaniyalar turistik sayohatlarning tashkilotchilari va rahbarlari (o'qituvchilari, qo'shimcha ta'lim o'qituvchilari, yo'l-yo'riqlarni yengish yo'nalishlari bo'yicha instruktor-gidlar) sifatida foydalanilmoqda. turli xil tabiiy to'siqlar), "Turizm menejeri", "Ijtimoiy-madaniy xizmat ko'rsatish va turizm", "Turizm", "Dam olish va sport-sog'lomlashtirish turizmi" va boshqa ba'zi boshqa yo'nalishlar bo'yicha malakasi past mutaxassislar yoki o'qituvchilar oliy yoki o'rta maxsus ma'lumotga ega bo'lmagan, lekin jamoat tashkilotlaridan "instruktorlik guvohnomasi" olgan. Jismoniy tarbiya va sport ta'limi sohasidagi qator mutaxassislarning fikricha, bugungi kunda jismoniy tarbiya va sport bo'yicha yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash jarayonini amalga oshirish uchun sportchilarni tayyorlash dasturlarini ta'lim dasturlari bilan uyg'unlashtirish yo'llarini izlash zarur. kasbiy tayyorgarlik uchun [5].

Ma'lumki, turizm, xususan, sport-sog'lomlashtirish turizmi bo'yicha kasbiy ta'lim turizm harakatini har tomonlama rivojlantirish uchun mas'ul mutaxassis imidjini shakllantiradi. Sport-sog'lomlashtirish turizmini rivojlantirishning asosiy shartlari turizm profili bo'yicha mutaxassislar tayyorlashning samarali tizimini shakllantirish hisoblanadi. Shu munosabat bilan turizm sohasini yanada rivojlantirish dasturining ham, turizm sohasini yanada rivojlantirish dasturining ham yetakchi vazifasi sifatida turizm mutaxassislarini tayyorlashda o'quv jarayonini tashkil etishni takomillashtirish, ularning kasbiy va ishbilarmonlik fazilatlarini shakllantirish vazifasi ilgari surilgan. turistik ta'lim-pedagogik tizimini shakllantirish. Sport va sog'lomlashtirish turizmi bo'yicha kasbiy ta'lim tizimini takomillashtirish zarurati jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi bilan bog'liq: bugungi kunda ish beruvchilar tomonidan bitiruvchilarni tayyorlash sifati darajasiga qo'yiladigan talablar o'zgarmoqda, buning natijasida pedagogik faoliyatga qo'yiladi. Zamon talablariga javob beradigan va ta'lim xizmatlari bozorida ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasasining barqaror o'rnini ta'minlaydigan sport-sog'lomlashtirish turizmi uchun kasbiy ta'limning bunday modelini ishlab chiqish zarur [6,7].

Tadqiqotning maqsadi: "Jismoniy tarbiya va sport va sog'lomlashtirish turizmi" moduli bo'yicha ishlab chiqilgan o'quv dasturining "Sport faoliyati (sport turlari bo'yicha)" yo'nalishi bo'yicha tahsil olayotgan talabalarning o'quv jarayonidagi ahamiyatini o'rganishdan iborat. Tadqiqot predmeti: "Jismoniy tarbiya va sport va sog'lomlashtirish turizmi" fanidan kredit-modul dasturi. Tadqiqot ob'ekti: Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetining "Taekvondo va sport faoliyati" fakulteti.

Tadqiqot usullari: o'quv reja va o'quv dasturining qurilishini tahlil qilish.

Universitet rahbariyati tomonidan tasdiqlangan va O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi bilan kelishilgan o'quv rejasiga asosan "Jismoniy tarbiya va sport va sog'lomlashtirish turizmi" fanining kredit-modulli o'quv rejasi belgilangan va o'qitilmoqda. "Umumiy kasbiy fanlar" bo'limi. 61010303-"Jismoniy tarbiya va sport va sog'lomlashtirish turizmi" ta'lim yo'nalishi bo'yicha bakalavriat tayyorlash bo'yicha o'quv rejasiga muvofiq fanni o'qitish 2-kurs 4-semestrda ajratilgan 120 soat doirasida amalga oshiriladi (amaliy mashg'ulotlar, mustaqil ta'lim). Ushbu o'quv dasturi talabaning kasbiy tayyorgarligi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega, chunki asosiy e'tibor jismoniy tarbiya va sport va sog'lomlashtirish

turizmining nazariy va amaliy, normativ-huquqiy, huquqiy va tashkiliy va boshqaruv asoslarini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, u ko'p qirrali asosda amalga oshiriladi. aholiga dam olish va sayyohlik xizmatlarini ko'rsatishda samarali foydalanish imkoniyatlari. Sport-sog'lomlashtirish turizmining imkoniyatlarini, uning iqtisodiy, sog'lomlashtirish, kognitiv va tarbiyaviy ahamiyatini to'liq tushunish uchun ijtimoiy, psixologik va iqtisodiy qonuniyatlarni, shuningdek, bilimning boshqa sohalarida sodir bo'ladigan jarayonlarni hisobga olish kerak. Bundan tashqari, ushbu kursni o'rganish jarayonida talabalar tomonidan shakllantirilgan amaliy va uslubiy ko'nikmalar va bilimlarsiz dam olish va turizm sohasidagi ushbu jarayonlarni tushunish deyarli mumkin emas.

“Jismoniy tarbiya va sport va sog'lomlashtirish turizmi” fanini o'zlashtirishning vazifalari quyidagilardan iborat: turizm, uning maqsad va vazifalari haqida bilim va tushunchalar berish. Turizmning kelib chiqishi va rivojlanishi tarixi. Turizmni tartibga solish dasturi va tashkiliy asoslarining tavsifi; talabalarda sport-sog'lomlashtirish turizmi vositalari va usullari orqali aholi bilan dam olish va dam olish faoliyatini o'tkazish bo'yicha asosiy nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni shakllantirish; talabalarni sog'lom turmush tarzi, turizmning madaniy, tarixiy va ekologik qadriyatlarini bilan tanishtirish. Talabalarda atrof-muhitni muhofaza qilish va turistik tadbirlar ishtirokchilari xavfsizligini ta'minlash uchun fuqarolik va kasbiy mas'uliyat hissini shakllantirish; aholining turli yosh-jins guruhlari bilan sport, shuningdek, turistik va rekreatsion ishlarni o'tkazishning asosiy amaliy va tashkiliy-uslubiy ko'nikmalarini shakllantirish; o'quvchilarda turistik o'quv mashg'ulotlari texnikasidan mustaqil foydalanish, aholiga dam olish, sog'lomlashtirish va turistik xizmatlar ko'rsatish jarayonida ulardan mohirona foydalanish ko'nikmalarini va asosiy kasbiy-pedagogik malakalarini shakllantirish; shaxsning jismoniy holatini mustahkamlash maqsadida sport-sog'lomlashtirish turizmidan foydalanish shakllari, usullari va qonuniyatlari, shuningdek, uning tarbiyaviy-tarbiyaviy salohiyati va amaliy roli to'g'risida talabalarda bilimlarni shakllantirish. Shu bilan birga, o'quv rejasida jismoniy tarbiya va sport va sog'lomlashtirish turizmining shakllari, metodlari, universitet talabalari bilan turistik tadbirlarni tashkil etish uslublari, sport va turistik sayohatlarga tayyorlash va zarur jihozlar, oziq-ovqat, dori-darmonlar va jarohatlarda birinchi tibbiy yordam, tanishish topografiya bilan. Ta'limning nazariy, amaliy va mustaqil bo'limlarida ushbu fanni o'zlashtirish jarayonida talabalar quyidagi kompetensiyalarga ega bo'lishi nazarda tutiladi:

- pedagogik faoliyatda: sport, rekreatsion-sog'lomlashtirish, turistik-o'lkashunoslik, rekreatsion-dam olish va rekreatsion-reabilitatsiya faoliyatining pedagogik jarayonining maqsad va vazifalarini mustaqil ravishda belgilay oladi; etnik-madaniy va ijtimoiy-demografik omillarni hisobga olgan holda, belgilangan vazifalarga mos keladigan ta'lim-tarbiya, turistik-ma'rifiy, rekreatsion-dam olish va rekreatsion-reabilitatsiya tadbirlari vositalari va usullarini tanlay oladi; o'quv-mashg'ulot, rekreatsion-sog'lomlashtirish va turizm-o'lkashunoslik faoliyati bilan bog'liq bo'lgan harakat harakatlarini o'rgatish vositalari, uslublari va usullarini amaliyotda qo'llashga, ularni amalga oshirish samaradorligini nazorat qilishga, ularni takomillashtirish texnikasini ishlab chiqishga va foydalanishga tayyor; har xil davomiylikdagi tsikllar uchun mashg'ulotlar va tadbirlar o'tkaziladigan joylarning turli iqlim va geografik sharoitlarida shaxsning psixofizik imkoniyatlariga mos keladigan yukning kattaligini aniqlay

oladi; shaxsning kasbiy faoliyati, uning kasbiy o'sishi va rivojlanishi uchun barqaror motivatsiyani shakllantirishga qodir;

- tashkiliy-boshqaruv faoliyatida: ko'rsatilayotgan turistik va rekreatsion xizmatlar sifatini nazorat qilishni tashkil etish va ta'minlashga tayyor; ta'lim, madaniyat va dam olish, sanatoriy-kurort, dam olish va sog'lomlashtirish muassasalarida ko'ngilochar va dam olish, ommaviy jismoniy tarbiya, turistik, o'lkashunoslik va sport tadbirlarini tashkil etish va o'tkazishga tayyor; aholining turli ijtimoiy-demografik guruhlar va turistlar uchun sog'lomlashtirish va rekreatsion xizmatlarning sikllarini loyihalashtira oladi; shaxsning salomatligi va ijtimoiy moslashuvini mustahkamlash maqsadida aholining turizm va o'lkashunoslikning turli qadriyatlari va vositalaridan foydalanish, dam olish va rehabilitatsiya qilish bo'yicha faoliyatini rejalashtirish va tashkil etishga tayyor; sport-sog'lomlashtirish turizmi, aholining motorli dam olishi va rehabilitatsiyasi bo'yicha dasturlarni, o'quv rejimlarini ishlab chiqishga, ularni turli xil davomiylikdagi sinflar tsikllarida amalga oshirish uchun tegishli vositalar va usullarni tanlashga tayyor. Ushbu modulning o'ziga xos xususiyati shundaki, talabaning ixtisoslashtirilgan tayyorgarligi qoidalarining aksariyati turistik faoliyatning turli xil turlari bo'yicha asosiy ko'nikmalarni talab qiladi. Shu munosabat bilan joylarda amaliy (shu jumladan mustaqil) darslarni o'quv topshiriqlarini sifatli bajarish va turistlar xavfsizligini ta'minlaydigan eng keng tarqalgan usullar va maxsus jihozlardan foydalangan holda qo'llash zarur. O'quv jarayonida darslarni o'tkazishning interfaol shakllaridan foydalanish ushbu o'quv modulining asosiy vazifalaridan biridir. Bular: turistik ma'lumotlar bazalari va axborot tizimlari bilan ishlash (turistik ob'yektlar, yo'nalishlar, joylashuv, kirish yo'llari va yaqinlashish haqidagi ma'lumotlarni izlash); elektron bron qilish tizimlari bilan ishlash (avia va temir yo'l chiptalarini bron qilish, mehmonxonalarini bron qilish, turlarni bron qilish); interaktiv talabalar so'rovi shakllari (test nazorati).

Shu bilan birga, ushbu o'quv dasturini o'zlashtirishda talabalarning mustaqil bilim olishlari alohida o'rin tutadi, bu o'quvchilarning musobaqalarni tashkil etish va hakamlik qilish bo'yicha amaliy ishlarda ishtirok etishi, bolalar bilan sport to'garaklarida ishlash, sport va sog'lomlashtirish sayohatlari, o'quv seminarlari, konferentsiyalar, davlat turizm tashkilotlarida tadbirlar.

Talabalarning mustaqil ta'limi quyidagi vazifalarni hal qilishga qaratilgan bo'ladi: 1) kasbiy ma'lumotlarni idrok etish va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish; 2) sport-sog'lomlashtirish turizmini tashkil etish va amalga oshirish ko'nikmalarini shakllantirish; 3) qarorlar qabul qilish va ularni amalga oshirish qobiliyatini rivojlantirish va takomillashtirish; 4) kasbiy muammolarni mustaqil o'rganishda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish va takomillashtirish.

- qo'yilgan barcha vazifalarni (navbatchi, komandir, yo'lboshchi, tartibchi, oshpaz, komendant, muxbir va boshqalar) bajaradilar, shuningdek, rivojlantiradilar. ushbu yo'nalishda ma'lum ko'nikmalar;

- barcha tadbirlar va sport turizmi sayohatlari jurnalini yuritish va eng muhim va qiziqarli voqealarni, topshiriqlarni (sayohat taassurotlari, bajarilgan topshiriqlar, gimnastika majmuasi, landshaftlar, turli musobaqalar, o'simlik va hayvonot dunyosi, joy nomlari, etakchi ishchilarning hayoti va boshqalar) yozib olish.

- muntazam yozib olishni nazarda tutish mumkin.

- amaliy va yozma uy vazifalarini yechish (sxemalar, xaritalar, topografik belgilar chizish va joylar tarixini yozish, fotomontajlar qilish va boshqalar), joylarni suratga olish.

- sport-sog'lomlashtirish turizmi sayohatlarida o'tkaziladigan barcha tadbirlarda (joyni aniqlash, azimutda yurish, arqonga osish, birinchi tibbiy yordam ko'rsatish, o'z vaqtida chodir qurish, ovqat tayyorlash, plakat chiqarish, qo'shiq aytish yoki she'r o'qish va hokazo) faol ishtirok etish).

Xulosa. "Sport faoliyati (sport bo'yicha)" ta'lim yo'nalishi bo'yicha tahsil olayotgan talabalar uchun mo'ljallangan "Jismoniy tarbiya va sport va sog'lomlashtirish turizmi" o'quv dasturini tahlil qilish natijasida talabalarga:

Bilish: sport, dam olish va sog'lomlashtirish, turizm va o'lkashunoslik, rekreatsiya va hordiq chiqarish hamda rekreatsion-reabilitatsiya faoliyatining pedagogik jarayonining maqsad va vazifalarini; sport-sog'lomlashtirish turizmining asosiy tushunchalari, normativ-huquqiy va tashkiliy-uslubiy asoslari; jismoniy tarbiya va sport hamda sog'lomlashtirish turizmini rivojlantirish istiqbollari va asosiy yo'nalishlari; sport-sog'lomlashtirish turizmining asosiy turlari, shakllari va mazmuni.

Ko'nikmalarga ega bo'lish: o'quv-mashg'ulot, rekreatsion-sog'lomlashtirish va turizm-o'lkashunoslik faoliyati bilan bog'liq harakat harakatlarini o'qitish vositalari, uslublari va usullarini amaliyotda qo'llash, harakat harakatlarini o'qitish usullarini amalga oshirish samaradorligini nazorat qilish; motor harakatlarini takomillashtirish usullarini ishlab chiqish va ulardan foydalanish; etnik-madaniy va ijtimoiy-demografik omillarni hisobga olgan holda ta'lim-tarbiya, turistik-ma'rifiy, rekreatsion-dam olish va rekreatsion-reabilitatsiya tadbirlarining tegishli vositalari va usullarini tanlash; turli xil davomiylik davrlari uchun mashg'ulotlar va tadbirlar o'tkaziladigan joylarda turli iqlim va geografik sharoitlarda shaxsning psixofizik imkoniyatlariga mos keladigan yuklarning kattaligini aniqlash; ta'lim, madaniyat va dam olish, sanatoriy-kurort, dam olish va sayyohlik va o'lkashunoslik muassasalarida dam olish, dam olish, jismoniy tarbiya, turistik, o'lkashunoslik va sport tadbirlarini tashkil etish va o'tkazish; aholining turli ijtimoiy-demografik guruhlarini va turistlar uchun sport va sog'lomlashtirish xizmatlari ko'rsatish sikllarini loyihalash; shaxsning salomatligini mustahkamlash va ijtimoiy moslashuvini mustahkamlash maqsadida aholining turizm va o'lkashunoslikning turli qadriyatlarini va vositalaridan foydalanish, dam olish va reabilitatsiya qilish bo'yicha faoliyatini rejalashtirish va tashkil etish; sport-sog'lomlashtirish turizmi, aholining motorli dam olishi va reabilitatsiyasi bo'yicha dasturlar, mashg'ulotlar rejimlarini ishlab chiqish, ularni turli xil davomiylikdagi sinflar tsikllarida amalga oshirishning tegishli vositalari va usullarini tanlash. Ega bo'lish: barcha turdagi ta'lim muassasalarida, turizm va dam olish muassasalarida turizm va dam olish va sog'lomlashtirish xizmatlarining innovatsion texnologiyalari; turistik texnika va taktikani qabul qilish; shaxsning kasbiy faoliyati, uning kasbiy o'sishi va rivojlanishi uchun barqaror motivatsiyani shakllantirish usullari; ko'rsatilayotgan sport-sog'lomlashtirish xizmatlari sifatini nazorat qilishni tashkil etish va ta'minlash usullari. Yuqoridagilardan kelib chiqib, sport-sog'lomlashtirish turizmining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat bo'lishi kerak, deb hisoblaymiz: millatning ma'naviy va jismoniy rivojlanishi, sog'lom turmush tarzi, piyoda sayyohlik ko'nikmalari va instruktorlar malakasini oshirish, ularning salomatligini mustahkamlash va ijtimoiy moslashuvi.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommaviylashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5924-son Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Turizm, sport va madaniy meros sohalarida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 06.04.2021 yildagi PF-6199-son Farmoni.
4. Rahimov V.Sh. Zamonaviy jamiyatda jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy vazifalari. Ta'lim fanlaridagi tadqiqotlar va mulohazalarning Yevropa jurnali, jild. 8 Yo'q. 12, 2020 III qism ISSN 2056-5852.
5. Rahimov V.Sh. Jismoniy tarbiya bo'yicha mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishga innovatsion yandashuvlar. Ta'lim fanlaridagi tadqiqotlar va mulohazalarning Yevropa jurnali, jild. 8 Yo'q. 12, 2020, 225-230.
6. Rakhimov V.Sh. Social functions of physical culture and sports in modern society. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020 Part III ISSN 2056-5852.
7. Rakhimov V.Sh. Innovative approaches to improving quality training specialists in physical education. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020, 225-230.
8. RAXIMOV V. Social functions of physical culture and sports in modern society //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
9. RAXIMOV V. Innovative approaches to improving quality training specialists in physical education //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
10. Arzibayev K. O., Sh R. V. Effects On Performance By Electronic Training Equipment For Young Karatists.« //Psychologi and education» Journal. – 2021. – T. 58. – №. 2. – C. 11488-11490.
11. Arzibayev K. O. V. Sh. Rahimov Influence of Basketball on the Mental and Physical Development of the Personality.« //International Journal of Future of Generation Communication and Networking. – 2021. – T. 14. – №. 1. – C. 768-772.
12. Ziyadullaev K. S. et al. Creation of a model of development of sports marketing in modernization of sports management system in Uzbekistan //Journal of Physical Education and Sport. – 2022. – T. 22. – №. 1. – C. 19-25.
13. РАХИМОВ В. РАЗВИТИЕ ЖИЗНЕННО ВАЖНЫХ НАВЫКОВ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У СТУДЕНТОВ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ЕГО РЕШЕНИЯ //http://science.nuu.uz/uzmu.php.
14. Rakhimov V. S. MODERN APPROACHES TO SPORTS AND HEALTH TOURISM TRAINING //Conferencea. – 2021. – C. 42-46.
15. RAXIMOV V. Social functions of physical culture and sports in modern society //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
16. Elmuradova M. U., Rakhimov V. S. EFFICIENCY OF USING NATIONAL AND ACTIVE GAMES IN PHYSICAL TRAINING AND SPORTS PRACTICES //Актуальные проблемы физического воспитания студентов. – 2022. – C. 176-177.

17. Khahhorova X., Rakhimov V. S. NON-TRADITIONAL PHYSICAL TRAINING AND SPORTS MANAGEMENT //Актуальные проблемы физического воспитания студентов. – 2022. – С. 170-172.
18. Акбаров F. M., Inogamov I. I., Rakhimov V. S. THE PHYSICAL OF THE YOUNG GENERATION THROUGH MOVING GAMES DEVELOPING PREPARATION. – 2021.
19. Inogamov I. I., Sobirova K. A., Rakhimov V. S. THE QUESTION ABOUT THE METHODOLOGY OF LEARNING HAND STANDS. – 2021.
20. Акбаров F. M., Khasanova I. K., Rakhimov V. S. THE ESSENCE OF SPORT MARKETING. – 2021.
21. Rakhimov V. S., Акбаров F. M., Inogamov I. I. PSYCHOLOGICAL TRAINING OF PERSPECTIVE ATHLETES AT THE MODERN STAGE //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ. – 2021. – С. 469-472.
21. Холов В. А., Рахимов В. Ш., Симаков Д. В. ОБЗОР ПРОСТРАНСТВЕННАЯ МОДЕЛЬ БИОЛОГИЧЕСКИ АКТИВНЫХ ТОЧЕК //XCVI Международных научных чтений (памяти ГН Бабакина). – 2020. – С. 31-35.
22. Shavkatovich R. V. INNOVATIVE APPROACHES TO IMPROVING QUALITY TRAINING SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – Т. 8. – №. 2.
23. RAXIMOV V. Innovative approaches to improving quality training specialists in physical education //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
24. Shavkatovich R. V. SOCIAL FUNCTIONS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN MODERN SOCIETY.
25. Shavkatovich R. V. INNOVATIVE APPROACHES TO IMPROVING QUALITY TRAINING SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – Т. 8. – №. 2.
27. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
28. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
29. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
30. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р.КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ

- ЙЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
31. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
32. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ғ., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
33. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
34. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
35. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
36. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
37. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.
38. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
39. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.
40. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
41. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
42. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.

43. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.
44. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.
45. Turdimuratov Y. A. O 'ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 144-152.
46. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 546-557.
47. Шойимардонов, Ш. А., и др. FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS AND SKILLS IN STUDENTS. вып. 12, Zenodo, декабрь 2023 г.,
48. Умаров Д. Х., Мусаев Б. Б. Сравнительный анализ структуры нагрузки перспективных юных гимнастов в соревновательном макроцикле //Наука и спорт: современные тенденции. – 2015. – Т. 8. – №. 3. – С. 28-31.
49. Kerimov F. et al. Possible associations of 25 (OH) vitamin D status with upper respiratory tract infections morbidity and overtraining syndrome among elite wrestlers //Journal of Physical Education and Sport. – 2019. – Т. 19. – С. 2177-2184.
50. Умаров Д. Х. СПОРТ ТАКОМИЛЛАШУВ БОСҚИЧИДА СПОРТ ГИМАСТИКАЧИЛАРДА ПСИХОЛОГИК КОМПЛЕКС НАЗОРАТНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Fan-Sportga. – 2022. – №. 1. – С. 31-33.
51. Умаров Д. Х., Холмуродов Л. З., Курбонов Х. Х. СПОРТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОСҚИЧИДА ГИМАСТИКАЧИЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК НАЗОРАТ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 354-362.
53. Umarov D. X. et al. JISMONIY MASHQLAR YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDA GI BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 363-372.
54. Умаров Д. Х., Умаров М. Н., Эштаев А. К. Оздоровительно-развивающие виды основной гимнастики: Учебное пособие //Издательско-полиграфический отдел УзГос ИФК. – 2006.
55. Bobomurodov A. E. The specific features of agility in preschool children //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2021. – Т. 2021. – №. 06. – С. 101-111.
56. Muxitdinovich, F. Y. "Synergetic effect-As an Innovative approach to the Development of the Way of Thinking of Physical Culture and Sports Specialists." *European Journal of Research and Reflections in Education Sciences* 8.12 (2020): 165-170.

57. Якубов, Фазлиддин Мухитдинович. "Бўлажак жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларида спорт тафаккури ва унинг услубларини яратиш орқали тафаккур тарзини такомиллаштириш йўллари." *Фан-Спортга* 4 (2019): 17-22.
58. Muqimov, Olim. "СПОРТНИНГ ЖАМИЯТДА ТУТГАН УРНИ ВА ИЖТИМОИЙ-ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ." *Физическое воспитание, спорт и здоровье* 1 (2020).

SPORTCHILARNING KO‘P YILLIK TAYYORGARLIK BOSQICHLARINI REJALASHTIRISH USLUBLARI.

(Kurash sport turi misolida).

Aliyev Iskandar Baxramovich

O‘zMU, p.f.n., professor.

Karimov Ulugbek Rahimovich

dots.

A.iskandar80@inbox.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10425827>

Annotatsiya. Keyingi yillarda asrlar davomida mardlik, bag‘rikenglik, oliyjanoblik va halollikning timsoli sifatida e‘zozlanib kelingan, o‘zbek xalqining tarixiy merosi “Kurash” milliy sport turini qayta tiklashga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Kurash bilan shug‘ullanuvchi talabalarni tayyorlash tizimini takomillashtirish o‘quv-mashg‘ulot jarayonini tashkil qilish va mazmuniga, musobaqa faoliyatini rivojlanishi an‘analari bilan mos ravishdagi maxsus tayyorgarlik vositalarini tanlashga yangi metodik yondashuvlarni izlab topishni talab qiladi.

Калит сўзлар: Кураш, спорт, жисмоний тайёргарлик, махсус жисмоний тайёргарлик, машгулот.

METHODS OF PLANNING MULTI-YEAR PREPARATION STAGES OF ATHLETES.

(In the example of the sport of wrestling).

Abstract. In recent years, special attention has been paid to the revival of the national sport of Kurash, the historical heritage of the Uzbek people, which has been revered for centuries as a symbol of courage, tolerance, nobility and honesty. Improving the system of training students in wrestling requires the search for new methodological approaches to the organization and content of the educational process, the choice of special training tools in accordance with the traditions of competition development.

Key words: Wrestling, sports, physical training, special physical training, training.

МЕТОДЫ ПЛАНИРОВАНИЯ ЭТАПОВ МНОГОЛЕТНЕЙ ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕНОВ.

(На примере борьбы).

Аннотация. В последние годы особое внимание уделяется возрождению национального спорта Кураш, исторического наследия узбекского народа, который веками почитается как символ мужества, терпимости, благородства и честности. Совершенствование системы подготовки студентов к спортивной борьбе требует поиска новых методических подходов к организации и содержанию учебного процесса, выбора специальных средств обучения в соответствии с традициями развития соревновательной деятельности.

Ключевые слова: Борьба, спорт, физическая подготовка, специальная физическая подготовка, тренировка.

Keyingi yillarda asrlar davomida mardlik, bag‘rikenglik, oliyjanoblik va halollikning timsoli sifatida e‘zozlanib kelingan, o‘zbek xalqining tarixiy merosi “Kurash” milliy sport turini qayta tiklashga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Davlatimizning bevosita qo‘llab-quvvatlashi natijasida kurash xalqaro sport turi sifatida keng e‘tirof etildi, “kurash”, “halol”, “ta‘zim”, “to‘xta” va “yonbosh” kabi atamalar esa xalqaro sport lug‘ati tarkibidan mustahkam o‘rin egalladi.

1998-yil 6-sentabrda ta‘sis etilgan Kurash xalqaro assotsiatsiyasi bugungi kunda sayyoramizning beshta qit‘asidagi 129 ta milliy federatsiyani birlashtirgan.

2010-yilda Kurash xalqaro assotsiatsiyasi Olimpiya o‘yinlari dasturiga kiritish uchun buyurtma berishda muhim talab hisoblangan Jahon dopingga qarshi agentligining e‘tirofiga sazovor bo‘ldi. 2017-yil 20-sentabrda Ashxobod shahrida bo‘lib o‘tgan Osiyo Olimpiya kengashining 36-Bosh assambleyasida “Kurash” milliy sport turi tarixda ilk bor XVIII yozgi Osiyo o‘yinlari dasturiga rasman kiritildi. Kurash xalqaro assotsiatsiyasi va O‘zbekiston Respublikasi kurashni xalqaro sport musobaqalari va turnirlari dasturlariga, kelgusida esa Olimpiya o‘yinlari dasturiga ham kiritish bo‘yicha faol tadbirlarni amalga oshirmoqda. Shu bilan birga, mavjud ayrim kamchiliklar kurashni yanada rivojlantirishga to‘sqinlik qilmoqda, xususan:

- “Kurash” milliy sport turini, ayniqsa, voyaga yetmaganlar va yoshlar o‘rtasida, o‘sib kelayotgan avlodning milliy iftixor va vatanparvarlik tuyg‘usini mustahkamlash maqsadida ommalashtirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar zamon talablariga javob bermayapti;

- mazkur sport turi bo‘yicha qobiliyatli kurashchilarni aniqlash va saralash hamda ularning mashq qilishi, shuningdek, murabbiy va hakamlarni tayyorlashning samarali mexanizmlarini joriy etish imkonini beradigan klub va seksiyalarning yaxlit tizimi shakllantirilmagan;

- yoshlarni ushbu sport turi bilan shug‘ullanishga kengroq jalb etishga qaratilgan xalqaro musobaqalar g‘oliblari va sovrindorlarini rag‘batlantirishning samarali tizimi joriy etilmagan;

- zarur moddiy-texnik baza va sport infratuzilmasining yetarli emasligi, sport anjomlarini ishlab chiqish yo‘lga qo‘yilmaganligi sportchilar mashg‘ulotlarini talab darajasida tashkil etishga hamda kurash bo‘yicha xalqaro musobaqalarni o‘tkazishga to‘sqinlik qilmoqda.

“Kurash” milliy sport turini aholi, ayniqsa, voyaga yetmaganlar va yoshlar o‘rtasida yanada rivojlantirish hamda ommalashtirish, o‘sib kelayotgan avlodda milliy iftixor va vatanparvarlik tuyg‘usini mustahkamlash, shuningdek, jamiyatda sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish va jahon sport maydonida yuqori natijalarga erishishni ta‘minlash maqsadida: - “Kurash” milliy sport turini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori imzolandi va 6-sentabr — “Kurash” milliy sport turi kuni sifatida belgilandi.

Kurash bilan shug‘ullanuvchi talabalarni tayyorlash tizimini takomillashtirish o‘quv-mashg‘ulot jarayonini tashkil qilish va mazmuniga, musobaqa faoliyatini rivojlanishi an‘analari bilan mos ravishdagi maxsus tayyorgarlik vositalarini tanlashga yangi metodik yondashuvlarni izlab topishni talab qiladi.

Zamonaviy kurashni o‘ziga xos xususiyati, ko‘pchilik mutaxassislarining fikriga ko‘ra, bellashuv jarayoniga faol, dinamik, hujumkor xarakterni berish, kurashda murakkab va kutilmagan holatlarning miqdorini oshirish hisoblanadi. Ratsional texnikaning mohiyati va harakatlarning tejamkorligi paytida ularning variantivligi ancha darajada oshdi, texnik-taktik harakatlarning to‘plami murakkablashdi va shu bilan birga, ularni raqib uchun informativligi

kamaydi. Kurashda g'alaba qozonish, kurash usullarini aniq va to'g'ri bajarish, aniqligi va stabiligini ortishi bilan, kurash bellashuvining universalizatsiya bo'lishi bilan mumkin bo'ldi.

O'quv-mashg'ulot jarayonining muhim vositalaridan biri – tayyorlov mashqlar bo'lib, ular sportning ko'pchilik turlarida va musobaqa faoliyatiga tayyorgarlikning barcha bosqichlarida keng qo'llaniladi, kurashchilarning mustaqil shug'ullanishlarining asosiy mazmunini tashkil qiladi.

Yangi texnik-taktik vazifalarni o'ta tezkor yechish zarurati paytida yangi harakat vazifalarini tuzish uchun konstruktiv elementlarning funksiyasiga yetakchi mutaxassislar e'tibor qaratishgan.¹⁶¹

Ushbu mashqlar jarohatlanishlarni, yashash muhitining noqulay sharoitlarida kumulyativ samarani oshirish, boshqa negativ omillarning ta'sirini oldini olish uchun alohida ahamiyatga ega bo'ldilar.

Lekin, yuqori malakali kurashchilarni musobaqa faoliyatiga tayyorlash strukturasi tayyorlov mashqlarni qo'llash hozirgi vaqtga qadar yetarlicha o'rganilmagan va maxsus adabiyotlarda kam ko'rsatilgan. Mavjud adabiyotlardagi ma'lumotlar va zamonaviy kurashning rivojlanishini tahlil qilish, biz, agar o'quv-mashg'ulot jarayoni strukturasi, malakali kurashchilarni tayyorlash bosqichiga bog'liq holda, 50 dan to 67% ga qadar kontaktli tayyorlov mashqlar qo'llanilsa, sportchilarning harakat va jismoniy tayyorgarliklari ancha darajada yaxshilanadi, ularda dolzarb jangovar axborotni tezkor qayta ishlash va adekvat jangovar harakatlarni qo'llash qobiliyati ortadi, bu, birgalikda ularning musobaqa faoliyati natijalarini oshiradi.

Kurash texnikasining asosiy usullari ko'pchilik mualliflar tomonidan ko'p adabiyotlarda ko'rib chiqilgan. Texnikaning ushbu ishlab chiqilgan asoslariga tayangan holda, biz, shunday mashqlarni va ularni bajarish usullarini izladikki, ular minimum jihozlarni yoki qimmatbaho snaryadlarni talab qilsin, ularni mashg'ulot zalida, ochiq joyda va har xil iqlim sharoitlarida va yil mavsumlarida zaruriy samara bilan bajarish mumkin bo'lsin.

Mashqlarni bajarish usullari va vositalari, trenerlar ayrim mashqlarni aniq sportchi uchun o'zgartira olishlari mumkin bo'lsin. Bizning fikrimizcha, biz o'zimizning metodikamizda taklif qilganimizdan tashqari, sportchilarning malakasi va tayyorgarlik darajasiga bog'liq holda mashqlarning sonini oshirish mumkin.

Har bir o'tkazilgan tadqiqot amaliyotga kirib kelganda real bo'lib qoladi. O'ylaymizki, har bir trener, ushbu yo'nalishda ish olib borib va bizning metodikamizdagi u yoki bu mashqlardan foydalanib, ushbu sohada progressga erishishi mumkin va o'z kurashchilarini o'qitish va texnik-taktik mahoratini majmuali rivojlantirishni takomillashtirish uchun biron-bir yangilikni yaratishi mumkin.

Oddiy sport mahorati va bolalar sport maktablari uchun mashg'ulot ishlarining odatdagi rejalashtirilgan soatlari miqdoridan kelib chiqqan holda,

- tajriba guruhi yillik xajmni -1520 akademik soat (1140 astronomik soat);
- haftalik xajmni -32 akademik soat (24 astronomik soat);
- kundalik xajmni - 4 akademik soat bajardi.

¹⁶¹ . Kerimov F.A. Kurash tushaman. T., 1990.

Mashg'ulot ishining aksaryatini tayyorlov mashqlarni bajarish uchun vaqtni oshirish tomonga burish shundan iborat bo'ldiki, har bir kechki mashg'ulotda vaqtning 20 daqiqaga qadari badan tarbiya mashqidan olindi, chunki yengillashtirilgan xarakterdagi tayyorlov mashqlar qizib olish mashqining tabiiy davomi hisoblanadi. Yana 20 daqiqa mashg'ulotning asosiy qismidan olindi, shu vaqt miqdoriga juftliklarda ishlash vaqti ko'paytirildi. Jami, tayyorlov mashqlarga kechki mashg'ulotlarda oyiga 40 daqiqa bag'ishlandi.¹⁶²

Maxsus jismoniy tayyorgarlik bosqichida ham tezkorlik sport formasining to'planishiga va anaerob rejim sharoitida yurak-tomir tizimining adaptatsiyasi darajasini oshirish imkonini beradigan tayyorlov va maxsus mashqlar qo'llanildi. Maxsus tayyorgarlik bosqichida snaryadlarda ishlashda, individual texnik-taktik harakatlarni ishongan holda sherik bilan o'zlashtirish sharoitida texnik-taktik harakatlarning xilma xil turlari qo'llanildi. Tayyorlov mashqlarning barchasi modeli darslar bo'yicha tarqatilgan bo'lib, ular o'z navbatida, haftalik sikl bo'yicha taqsimlangan.

Xaftalik sikllar, yillik sikl musobaqalarining taqvimiga bog'liq holda, tayyorgarlik bosqichlari bo'yicha taqsimlangan bo'lib, shu davrda tajriba o'tkazildi.

Pedagogik tajriba, yuqori malakali bir guruh kurashchilar (n=12 kurashchi) ishtirokida o'tkazildi, ularning ichida 2 nafari sport ustasi (SU), 7 nafari sport ustaligiga nomzod (SUN) va 3 nafari birinchi darajali kurashchilar iborat.

Tajriba guruhi yillik xajmda 1520 soat, haftalik xajmda – 32 soat, kundalik xajmda – 4 soat bajargan.¹⁶³

Yillik sikl davomida ishning umumiy xajmini o'zgartirmasdan turib, biz, kundalik mashg'ulot faoliyatining aksentini, har bir mashg'ulot mashg'ulotlarida tayyorlov mashqlarning miqdorini ko'paytirish tomoniga o'zgartirdik. Tayyorlov mashqlarning barchasi aerob rejimida o'tkazildi. Yillik tajriba davomida, biz, yuklamani taqsimlanishining berilgan sxemasidan tashqariga chiqmadik. Uning xajmi kamaymadi ham va ko'paymadi ham.

O'quv yilining boshida (sentabr) va uning yakunida (may) umumiy jismoniy rivojlanishni ko'rsatadigan nazorat o'lchovlari amalga oshirildi. Tajriba jarayonida, mashg'ulot jarayonini ancha sifatli va unumdor o'tkazish imkoniyatini beradigan yangi mashqlar kiritildi. Tajriba guruhi kurashchilari, biz mashg'ulot jarayoniga kiritgan mashqlarni ijro etishga katta qiziqish bilan qaradilar. Bir necha oydan so'ng, tajriba guruhining ko'pchilik kurashchilarining fikriga ko'ra, ular o'z tanalarini ancha epchil, usullarni bajarish paytida ko'pchilik texnik elementlarni yengilroq va bimalol bajara boshlashganini his qilishgan. Bunday tajriba ishi bir yil davom ettirilgandan keyin, guruh texnik mahoratning yangi, ancha yuqori darajasiga chiqdi, barcha kurashchilar o'z harakatlarida ancha harakatchanroq, ancha tabiiy va koordinatsiyali bo'ldilar, o'zaro bellashuvlarda va rasmiy musobaqalarda usullarga tushib qolish ko'rsatkichi pasaydi.

Tayyorlov mashqlar tayyorgarlik bosqichlari bo'yicha taqsimlandi. MJT bosqichi uchun tayyorlov mashqlar guruhi qo'llanildi, ular ushbu tajriba guruhining har bir a'zosining individual texnik arsenalini ancha tezkor va samarali o'zlashtirish va takomillashtirish imkonini berdi va shu bilan birga, UJT darajasini oshirdi.

¹⁶² Kerimov F.A. Sport kurashi nazariyasi va usuliyoti. T., 2005.

¹⁶³ Kerimov F.A. Kurash tushaman. T., 1990.

1. Mutaxassislarning tajribasi va shaxsiy tadqiqotlarimizning natijalari asosida, kurashchilarning texnik-taktik mahoratlarini, jismoniy va maxsus tayyorgarliklarini ancha stabil o'sishi uchun mashqlarni sikllar bo'yicha, tayyorgarlik bosqichlari bo'yicha shunday qo'llash maqsadga muvofiqki, unda mashg'ulot jarayonining oldingi bosqichi keyingisiga ijobiy ta'sir qilsin.

2. Tayyorlov mashqlarning metodikasi, musobaqalarga tayyorgarlik bosqichlarini, umumiy jismoniy tayyorgarlikni, maxsus jismoniy tayyorgarlikni, maxsus tayyorgarlikni hisobga olgan holda tuzildi. O'quv-mashg'ulot mashg'ulotlari soatlarining miqdori, xuddi yuqori sport mahorati guruhlariniki kabi nazarda tutildi.

Biz tomondan taklif qilingan tayyorgarlik vositalarining qayta taqsimlanishi, tajriba natijasida mashg'ulot ishi umumiy xajmining 67% ga qadar, tayyorlov mashqlar tizimi vositasida bajarish imkonini berdi. Birinchi va ikkinchi yil tajribalarining yillik rejasi to'liq xajmda bajarildi, trenirovka mashg'ulotlarini tuzish paytida, quyidagi tashkiliy-metodik holatlar hisobga olindi:

- mashg'ulot vositalarini ratsional tanlash;
- mashqlarning soni va xarakteri;
- dam olish pauzalari va sinovdan o'tuvchilarning tiklanishi xarakteri;
- mashqlarni bajarish sur'ati;
- mashqlarni bajarish usuli;
- ko'pchilik mashqlarni bajarishning aerobli rejimi;
- oldingi va keyingi mashqlarning birga bo'lishi imkoniyati;
- tayyorlov mashqlarga ajratiladigan vaqtning umumiy miqdori.¹⁶⁴

3. MJT bosqichida qo'llaniladigan, texnik-taktik mahoratlarni takomillashtirishga yo'naltirilgan va aerob-anaerob rejimda bajariladigan mashqlar majmuasi, zamonaviy kurash bellashuvida zarur bo'lgan, kurashchining ishchanlik qobiliyatini va maxsus jismoniy sifatlarini oshirish imkonini beradi.

MT bosqichida qo'llaniladigan, usullarni tezkor bajarishga yo'naltirilgan mashqlar majmuasi, yuqori sur'atni va musobaqa rejimiga yaqin bo'lgan, daqiqaga 200 ta zarbalik puls rejimini ushlab turish imkonini beradi.

Shakllantiruvchi tajribalarda tayyorlashning an'anaviy vositalarini, o'quv-trenirovka jarayonining har xil etaplari va bosqichlari uchun ishlab chiqilgan, kontaktsiz tayyorlov mashqlar bilan almashtirish zarurati asoslangan. Yillik siklda tayyorlov mashqlarning 67% ni qo'llash, quyidagilarga olib keldi:

- kurashchilarning UJT, MJT va MT ko'rsatkichlaridagi natijalarni ishonarli o'sishiga ($R < 0,05 - 0,001$).

Sport natijalarini ancha ortishiga: tajriba davomida tajriba guruhidagi 12 nafar tajribalardan o'tuvchilarning 7 nafari sport ustasi darajasini bajarishdi, sinovdan o'tuvchilarning barchasi respublika va xalqaro musobaqalarda sovrindor o'rnlarni egallashdi.

¹⁶⁴ Матвеев Л.П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов. Киев, 1999.

REFERENCES

1. Kerimov F.A. Kurash tushaman. T., 1990.
2. Kerimov F.A. Sport kurashi nazariyasi va usuliyoti. T., 2005.
3. Алиев И. Б. Курашчиларнинг мусобақа олди тайёргарлик босқичларидаги толиқиш белгиларини турли ҳажмдаги таъсирига қараб юкламаларни тақсимлаш //Fan-Sportga. – 2020. – №. 2. – С. 42-45.
4. Алиев И. Б., Арипова В. Б. ПРИВЛЕЧЕНИЕ И ПРОПАГАНДА К ЗДОРОВОМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ. – 2022.
5. Шарипов А. К., Алиев И. Б. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОТНОШЕНИЯ СТУДЕНТОВ К ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ И СПОРТУ, ЗДОРОВОМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ ЧЕРЕЗ АНКЕТИРОВАНИЕ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 284-291.
6. Алиев И. Б., Рахматова Д. Н. Анализ динамики показателей скоростной подготовленности борцов //Актуальные проблемы физической культуры и спорта. – 2017. – С. 185-188.
7. Алиев И. Б. Дидактические игры. Роль увлекательных и логических упражнений в формировании психических процессов учащихся //Международный научный журнал. – 2009. – №. 5. – С. 93-95.
8. Bahramovich A. I., Arslanovich I. M. METHODS FOR DETERMINING THE FITNESS OF PRESCHOOLERS FOR SPORTS //Pedagogika. – С. 27.
9. Rakhimov V.Sh. Social functions of physical culture and sports in modern society. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020 Part III ISSN 2056-5852.
10. Rakhimov V.Sh. Innovative approaches to improving quality training specialists in physical education. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020, 225-230.
11. RAXIMOV V. Social functions of physical culture and sports in modern society //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
12. RAXIMOV V. Innovative approaches to improving quality training specialists in physical education //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
13. Arzibayev K. O., Sh R. V. Effects On Performance By Electronic Training Equipment For Young Karatists.« //Psychologi and education» Journal. – 2021. – Т. 58. – №. 2. – С. 11488-11490.
14. Arzibayev K. O. V. Sh. Rahimov Influence of Basketball on the Mental and Physical Development of the Personality.« //International Journal of Future of Generation Communication and Networking. – 2021. – Т. 14. – №. 1. – С. 768-772.
15. Ziyadullaev K. S. et al. Creation of a model of development of sports marketing in modernization of sports management system in Uzbekistan //Journal of Physical Education and Sport. – 2022. – Т. 22. – №. 1. – С. 19-25.
16. РАХИМОВ В. РАЗВИТИЕ ЖИЗНЕННО ВАЖНЫХ НАВЫКОВ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У СТУДЕНТОВ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ЕГО РЕШЕНИЯ //http://science. nuu. uz/uzmu. php.

17. Rakhimov V. S. MODERN APPROACHES TO SPORTS AND HEALTH TOURISM TRAINING //Conferencea. – 2021. – С. 42-46.
18. RAXIMOV V. Social functions of physical culture and sports in modern society //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
19. Elmuradova M. U., Rakhimov V. S. EFFICIENCY OF USING NATIONAL AND ACTIVE GAMES IN PHYSICAL TRAINING AND SPORTS PRACTICES //Актуальные проблемы физического воспитания студентов. – 2022. – С. 176-177.
20. Khahhorova X., Rakhimov V. S. NON-TRADITIONAL PHYSICAL TRAINING AND SPORTS MANAGEMENT //Актуальные проблемы физического воспитания студентов. – 2022. – С. 170-172.
21. Акбаров Ф. М., Ингамов И. И., Ракхимов В. С. THE PHYSICAL OF THE YOUNG GENERATION THROUGH MOVING GAMES DEVELOPING PREPARATION. – 2021.
22. Inagamov I. I., Sobirova K. A., Rakhimov V. S. THE QUESTION ABOUT THE METHODOLOGY OF LEARNING HAND STANDS. – 2021.
23. Акбаров Ф. М., Кhasanova I. K., Rakhimov V. S. THE ESSENCE OF SPORT MARKETING. – 2021.
24. Rakhimov V. S., Акбаров Ф. М., Ингамов И. И. PSYCHOLOGICAL TRAINING OF PERSPECTIVE ATHLETES AT THE MODERN STAGE //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ. – 2021. – С. 469-472.
25. Холов В. А., Рахимов В. Ш., Симаков Д. В. ОБЗОР ПРОСТРАНСТВЕННАЯ МОДЕЛЬ БИОЛОГИЧЕСКИ АКТИВНЫХ ТОЧЕК //XCVI Международных научных чтений (памяти ГН Бабакина). – 2020. – С. 31-35.
26. Shavkatovich R. V. INNOVATIVE APPROACHES TO IMPROVING QUALITY TRAINING SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – Т. 8. – №. 2.
27. RAXIMOV V. Innovative approaches to improving quality training specialists in physical education //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
28. Shavkatovich R. V. SOCIAL FUNCTIONS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN MODERN SOCIETY.
29. Shavkatovich R. V. INNOVATIVE APPROACHES TO IMPROVING QUALITY TRAINING SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – Т. 8. – №. 2.
30. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р. КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРИНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
31. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo ‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag ‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.

32. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ф., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҲУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
33. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.]
34. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
35. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
36. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
37. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.
38. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
39. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.
40. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
41. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
42. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.
43. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.
44. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.

45. Turdimuratov Y. A. O 'ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 144-152.
46. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 546-557.
47. Шойимардонов, Ш. А., и др. FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS AND SKILLS IN STUDENTS. вып. 12, Zenodo, декабрь 2023 г.,
48. Умаров Д. Х., Мусаев Б. Б. Сравнительный анализ структуры нагрузки перспективных юных гимнастов в соревновательном макроцикле //Наука и спорт: современные тенденции. – 2015. – Т. 8. – №. 3. – С. 28-31.
49. Kerimov F. et al. Possible associations of 25 (OH) vitamin D status with upper respiratory tract infections morbidity and overtraining syndrome among elite wrestlers //Journal of Physical Education and Sport. – 2019. – Т. 19. – С. 2177-2184.
50. Умаров Д. Х. СПОРТ ТАКОМИЛЛАШУВ БОСҚИЧИДА СПОРТ ГИМАСТИКАЧИЛАРДА ПСИХОЛОГИК КОМПЛЕКС НАЗОРАТНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Fan-Sportga. – 2022. – №. 1. – С. 31-33.
51. Умаров Д. Х., Холмуродов Л. З., Курбонов Х. Х. СПОРТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОСҚИЧИДА ГИМАСТИКАЧИЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК НАЗОРАТ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 354-362.
52. Umarov D. X. et al. JISMONIY MASHQLAR YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDA GI BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 363-372.
53. Умаров Д. Х., Умаров М. Н., Эштаев А. К. Оздоровительно-развивающие виды основной гимнастики: Учебное пособие //Издательско-полиграфический отдел УзГос ИФК. – 2006.
54. Bobomurodov A. E. The specific features of agility in preschool children //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2021. – Т. 2021. – №. 06. – С. 101-111.
55. Muxitdinovich, F. Y. "Synergetic effect-As an Innovative approach to the Development of the Way of Thinking of Physical Culture and Sports Specialists." *European Journal of Research and Reflections in Education Sciences* 8.12 (2020): 165-170.
56. Якубов, Фазлиддин Мухитдинович. "Бўлажак жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларида спорт тафаккури ва унинг услубларини яратиш орқали тафаккур тарзини такомиллаштириш йўллари." *Фан-Спортга* 4 (2019): 17-22.
57. Muqimov, Olim. "СПОРТНИНГ ЖАМИЯТДА ТУТГАН УРНИ ВА ИЖТИМОИЙ-ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ." *Физическое воспитание, спорт и здоровье* 1 (2020).

ADAPTATION OF YOUNG PHYSICAL EDUCATION TEACHERS.

I.U.Nurmetova

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek,
Faculty Taekwondo and sports activities
Teacher.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10425878>

Abstract. *The relevance of research on the adaptation of young physical education teachers is dictated by the modern challenges of Russian education, primarily the need to meet the targets of the national project "Education", in particular, "70% of teachers under the age of 35 will be involved in various forms of support and support in the first three years of work, by the end of 2024." Young teachers, including physical education teachers, in the conditions of the new geopolitical reality are the strategic resource that should become the main one in the formation of a new paradigm of education in Uzbekistan.*

The aim of the study is to assess the adaptation process of young physical education teachers in Yekaterinburg, to identify the main reasons for the difficulty of entering the profession and moving to the next stage of professional development. The article was written on the basis of the study conducted by the authors in May 2023. research of young teachers – teachers of physical culture, whose experience does not exceed five years.

In total, 20 teachers of Yekaterinburg schools were interviewed. Socio-professional adaptation is understood as "the process of interaction between the individual and the professional environment, during which the development of goals, values, norms of professional activity is carried out, due to a combination of external and internal factors that ensure the optimal functioning and development of the individual in the profession."

Keywords: *adaptation, young teachers of physical culture, professional adaptation, socio-psychological adaptation.*

АДАПТАЦИЯ МОЛОДЫХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ВОСПИТАНИЯ.

Аннотация. *Актуальность исследований по вопросам адаптации молодых учителей физической культуры продиктована современными вызовами российского образования, в первую очередь необходимостью достижения целевых показателей национального проекта «Образование», в частности «70% учителей в возрасте до 35 лет». будет задействован в различных формах поддержки и поддержки в первые три года работы, до конца 2024 года».*

Молодые учителя, в том числе учителя физкультуры, в условиях новой геополитической реальности являются тем стратегическим ресурсом, который должен стать основным в формировании новой парадигмы образования в Узбекистане. Цель исследования - оценить процесс адаптации молодых учителей физкультуры Екатеринбурга, выявить основные причины трудностей вхождения в профессию и перехода на следующий этап профессионального развития. Статья написана на основе проведенного авторами в мае 2023 г. исследования молодых педагогов – учителей физической культуры, стаж которых не превышает пяти лет. Всего было опрошено 20 учителей екатеринбургских школ.

Под социально-профессиональной адаптацией понимают «процесс взаимодействия личности и профессиональной среды, в ходе которого осуществляется

развитие целей, ценностей, норм профессиональной деятельности, за счет сочетания внешних и внутренних факторов, обеспечивающих оптимальное функционирование и развитие личности в профессии».

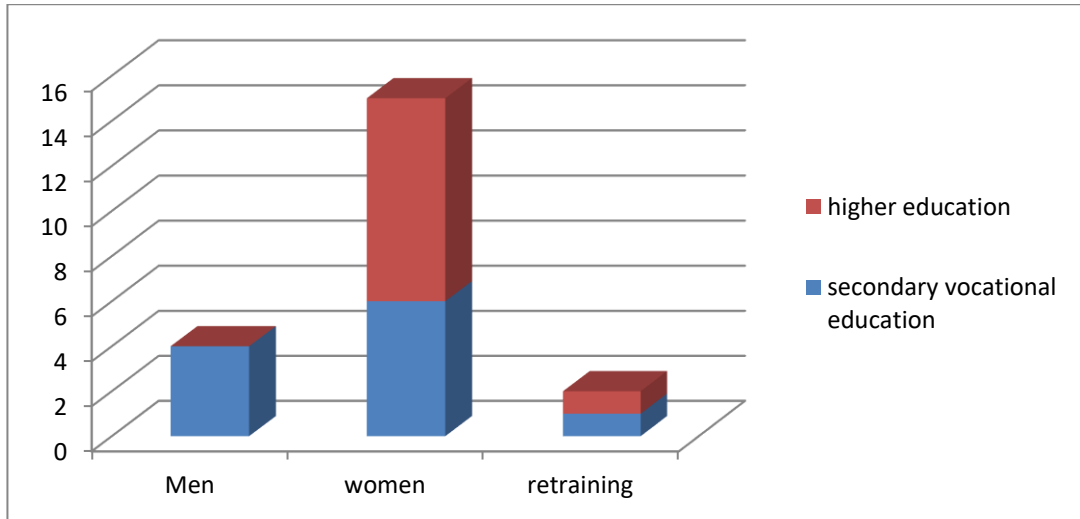
***Ключевые слова:** адаптация, молодые учителя физической культуры, профессиональная адаптация, социально-психологическая адаптация.*

The problems of adaptation of young specialists invariably attract the attention of researchers, in particular, the formation of the teacher's personality in the process of professional adaptation is deeply studied in the works of others. A valuable contribution to the study of adaptation processes has become the work of any novice teacher, like any young specialist, is faced with standard types of adaptation: "professional adaptation is the improvement of professional abilities based on additional development of knowledge and skills, the formation of professionally necessary personal qualities, a positive attitude to their work.

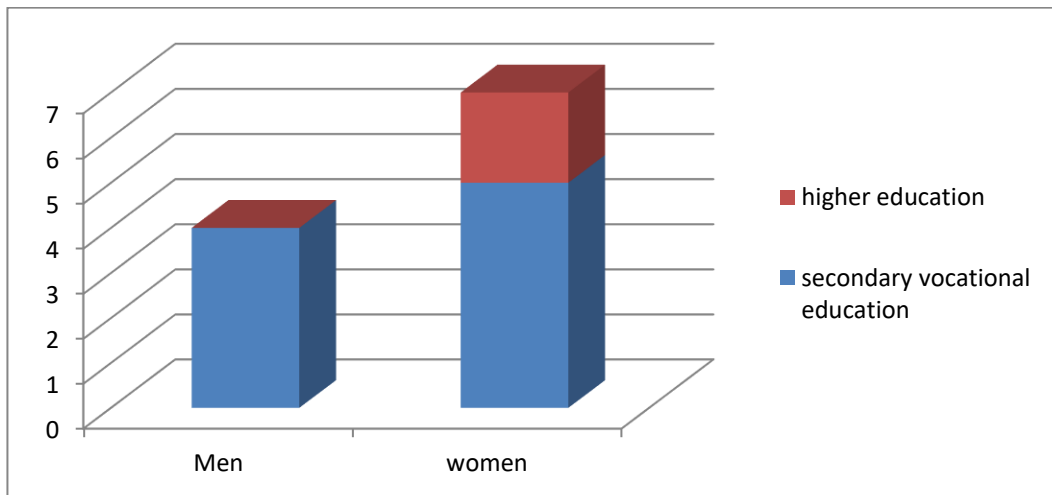
Psychophysiological adaptation is the mastering of the totality of all conditions that have a different psychophysiological effect on an employee during work. Socio-psychological adaptation is the adaptation of an employee to the manager, the team and the organization, his inclusion in the system of relationships between the members of the team with its traditions, norms of life, value orientations." Next, we consider adaptation "as a multicomponent dynamic education consisting of three components: communicative, emotional, motivational." Nevertheless, in the process of adaptation of young physical education teachers, of course, there are their own peculiarities.

Because, according to the opinion, "the professional activity of a physical education teacher is a complex activity in its psychological content, requiring from a specialist not only knowledge of the theory and practice of teaching and upbringing, but also the ability to organize the process of physical education of schoolchildren, which is based, among other things, on the personal qualities of the teacher, his motivational and value attitude to professional activity".

Thus, it can be stated that in the process of adaptation to the profession for a young teacher of physical culture, in addition to the actual professional knowledge and skills, the formation of his subjective and personal sphere plays a special role, since in the process of education he is responsible not only for the psychological well-being of his students, but also for his physical, bodily health, which imposes additional responsibility on the teacher and involves him in additional professional risks. To identify difficulties in the adaptation of young physical education teachers in Yekaterinburg, the authors conducted a study in which 20 teachers under 35 years of age, whose work experience does not exceed 5 years, took part (Figure 1).

12 Physical education teachers: 5 men (all have higher secondary education) and 7 women (5 people have higher education and 2 respondents have secondary vocational education) (Fig. 2.)

The main criteria for the adaptation of young physical education teachers were:

- 1) identification of readiness for professional activity;
- 2) determining the degree of job satisfaction in an educational organization;
- 3) determination of the degree of emotional comfort.

1. All respondents note life satisfaction over the past year, only 50% are satisfied with their professional activities, while 90% of respondents understand their professional duties well and the same number noted that they are satisfied with the status of a teacher in an educational institution. This indicates a high motivation for professional activity among young professionals with reduced satisfaction from its implementation.

2. To questions about the organization and working conditions, respondents gave contradictory answers: 90% noted good management (question 5), but 60% noted insufficient provision of equipment and devices (question 10), and 70% indicated insufficient communication with management (question 6), and low wages (50%). Perhaps these

contradictions are objective in nature: the problem of salaries of young professionals is always and everywhere acute and can be resolved by the efforts of the administration of an educational institution. According to the city works, the average salary of a physical education teacher in the Sverdlovsk region for 2023 is 29,247 rubles; the average salary of a physical education teacher in Yekaterinburg for 2023 is 31,096 rubles. However, most often in vacancies there is a salary of 25,000 rubles (modal) [4]. At the same time, various incentive allowances are not taken into account, which are very limited for young professionals.

3. Regarding management, the main complaint on the part of young specialists is insufficient provision with everything necessary and insufficient communication. If the first one can take into account the financial difficulties of educational institutions, then communication with the administration is entirely in the field of improving the management process. It is not surprising that only half of the respondents would like to continue working in an educational institution, and 60% are not sure about their life prospects in this educational institution.

The question of the clarity of young specialists' understanding of their work expectations is very interesting. 30% of respondents do not understand the requirements imposed on them in their professional activities. Such a high percentage of disoriented teachers is alarming. This question can be interpreted in a broad sense: earlier we noted that the adaptation of a physical education teacher depends on the process of formation of the subjective-personal sphere, ideological norms and values.

And, perhaps, being involved in the process of more informal communication with students, young physical education teachers are experiencing some difficulties with this aspect.

Especially at the moment of extreme socio-political turbulence and the sharp polarization of mass consciousness, especially among young people. These conclusions are of fundamental importance and need further research.

It should be emphasized that the motivation for the activity of a teacher among respondents is very high, in particular, as follows from Table 4, for all respondents, the absolute priority of activity is interesting work, friendly attitude of the management to the team, attention to the opinion of the team from the management and the opportunity to show initiative and entrepreneurship.

Assistance in the adaptation of young specialists was provided mainly by colleagues of young teachers – 80% of respondents reported this; the head of the organization and his deputy – 40% indicated this, friends – 40% of respondents indicated this, and 20% remained without support. It is obvious that in professional adaptation hopes are placed on the teaching staff, senior colleagues and management, and psychological adaptation remains friends. A fairly high percentage of young teachers, for various reasons, were forced to overcome the pain of professional development on their own, which indicates that the management of educational institutions is not attentive enough to this problem.

Nevertheless, 90% of respondents indicated that the team treated them kindly and were ready to provide moral support, which, of course, was a significant help in psychological adaptation. Only 5% of respondents faced obvious unfriendliness. What is very interesting is that 80% of young physical education teachers surveyed noted that colleagues turned to them for practical advice in the field of physical education. It seems that such a situation was very

useful for young professionals in increasing confidence in their professional competence and increased self-esteem, thereby contributing to the adaptation process.

Conclusions. Summing up the results of the study, it can be noted that certain difficulties of the adaptation process of young physical education teachers in Yekaterinburg occur in all types of adaptation and in all its structural components.

A very significant number of young physical education teachers are not confident in their professional knowledge and assess their level very critically.

With a high motivation to become a physical education teacher and motivation for professional development, a significant number of young teachers surveyed are not confident in their professional future in these educational institutions, primarily due to not quite successful communication with the management of educational institutions and insufficient material support for the educational process.

Psychological adaptation in general for the majority proceeded very comfortably thanks to the help and support from the teaching staff. Nevertheless, respondents note a lack of "soft" skills in the field of self-management and gaps in professional training experienced as a state of frustration during the adaptation period.

REFERENCES

1. Nacional'nyj proekt "Obrazovanie". (2019, January 10) [National project "Education"]. Strategiya 24 [Strategy 24]. <https://strategy24.ru/rf/education/projects/natsionalnyy-proekt-obrazovanie>. (In Russian).
2. Vishnevskaja, N. G., & Mukhamatjanova, L. V. (2014). Adaptaciya personala: opredelenie i vidy [Personnel adaptation: definition and types]. *Ekonomika i socium* [Economics and Society], 2(11), 924–926. (In Russian).
3. Muhamadiyevna A. R., Ulugbekovna N. I. Organization Of Refereeing of Sports Games and Martial Arts //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2021. – Т. 2. – С. 251-253.
4. Ахмеджанов М. И., Рахматиллаев М. С. СОРЕВНОВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В СИСТЕМЕ СПОРТИВНОЙ ПОДГОТОВКИ ГАНДБОЛИСТОВ //СТУДЕНЧЕСКАЯ НАУКА-ПЕРВЫЙ ШАГ В АКАДЕМИЧЕСКУЮ НАУКУ. - 2022. - С. 549-555.
5. Rakhmatillayev M. METHODS OF SELECTING TALENTED CHILDREN FOR HANDBALL SPORT //Евразийский журнал академических исследований. - 2022. - Т. 2. - №. 11. - С. 935-939.
6. МҮМИНОВ А., РАХМАТИЛЛАЕВ М. TECHNOLOGY OF DEVELOPMENT OF SPEED QUALITIES OF YOUNG HANDBALL PLAYERS //О 'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2022,[1/10] ISSN 2181-7324.
7. Ibragimov S. A. et al. Comorbid course of atopic dermatitis with bronchial asthma in children: Frequency, clinical and allergological characteristics //Journal of Critical Reviews. - 2020. - Т. 7. - №. 17. - С. 2317-2321.
8. Kadirov A. METHODS OF THE DEVELOPMENT OF PSYCHOPHYSIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF YOUNG FOOTBALL PLAYERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. - 2022. - Т. 6. - №. 6. - С. 105-119.

9. Кадыров А. МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ПСИХО-ФИЗИОЛОГИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЮНЫХ ФУТБОЛИСТОВ //Educational Research in Universal Sciences. - 2023. - Т. 2. - №. 3. - С. 1266-1280.
10. Кадыров А., Ибрагимов С. ФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ И БИОХИМИЧЕСКИЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ТРЕНИРОВОЧНЫХ ЭФФЕКТОВ В ПРОЦЕССЕ ТРЕНИРОВОЧНЫХ ЗАНЯТИЙ //SCHOLAR. - 2023. - Т. 1. - №. 15. - С. 124-140.
11. Rakhimov U. I. ORGANIZING THE TRAINING PROCESS OF 10-12-YEAR-OLD FOOTBALL PLAYERS THROUGH ACTION GAMES //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. - 2023. - С. 175-182.
12. Raximov U. I. 10-12 YOSHDAGI YOSH FUTBOLCHILARNI TAYYORGARLIGINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI //Academic research in educational sciences. - 2022. - Т. 3. - №. 2. - С. 612-616.
13. Abdullayev I. X. IMPROVEMENT OF THE SPECIAL PHYSICAL TRAINING MODEL OF GRECO-ROMAN JUNIOR WRESTLERS //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. - 2023. - С. 9-20.
14. Xushnudovich A. I. ANALYZING THE COMPETITIVE PERFORMANCE OF GRECO-ROMAN WRESTLING ATHLETES //E Conference Zone. - 2023. - С. 26-31.
15. Khushnudovich A. I. DEVELOPMENT OF SPECIAL PHYSICAL TRAINING OF GRECO-ROMAN WRESTLERS WITH THE HELP OF SPECIAL SIMULATORS //Conferencea. - 2023. - С. 68-73.
16. Karimova N.Kh. Elmurodova M.U. MANAGEMENT IN THE ACTIVITIES OF SPORTS ORGANIZATIONS //Актуальные проблемы физического воспитания студентов. - 2022. - С. 177-179.
17. Karimova N. Kh, Khasanova I. K, Elmurodova M. U. MENTAL STRESS DURING SPORTS ACTIVITIES //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ. - 2021. - С. 401-403.
18. KARIMOVA N. O 'ZBEKISTONDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI //Journal of Pedagogical and Psychological Studies. - 2023. - Т. 1. - №. 10. - С. 121-125.
19. Taniqulova Z. R., Karimova N. K. SPORTS SERVICE //Актуальные проблемы физического воспитания студентов. - 2022. - С. 628-630.
20. Karimova N. INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AT THE UNIVERSITY: INNOVATIVE PORTFOLIO TECHNOLOGY //Theoretical & Applied Science. - 2020. - №. 10. - С. 352-356.
21. BEKHZOD K. JISM?NIY TARBIYA DARSLARINI O'QITISHDA ?ARAKATLI O'YINLARNI QO'LLASHNING SAMARADORLIGI //Scienceweb academic papers collection. - 2020.
22. Qo'chqarov S. FUTBOLCHILARDA TEZKORLIKNI RIVOJLANTIRISH
23. NING USUL VA USLUBLARI TAXLILI //Scienceweb academic papers collection. - 2020.

24. Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
25. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
26. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
27. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
28. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
29. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
30. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
31. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р.КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
32. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
33. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ғ., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.

34. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
35. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
36. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
37. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
38. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.
39. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
40. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.
41. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
42. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
43. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.
44. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.
45. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.
46. Turdimuratov Y. A. O 'ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 144-152.

47. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 546-557.
48. Шойимардонов, Ш. А., и др. FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS AND SKILLS IN STUDENTS. вып. 12, Zenodo, декабрь 2023 г.,
49. Умаров Д. Х., Мусаев Б. Б. Сравнительный анализ структуры нагрузки перспективных юных гимнастов в соревновательном макроцикле //Наука и спорт: современные тенденции. – 2015. – Т. 8. – №. 3. – С. 28-31.
50. Kerimov F. et al. Possible associations of 25 (OH) vitamin D status with upper respiratory tract infections morbidity and overtraining syndrome among elite wrestlers //Journal of Physical Education and Sport. – 2019. – Т. 19. – С. 2177-2184.
51. Умаров Д. Х. СПОРТ ТАКОМИЛЛАШУВ БОСҚИЧИДА СПОРТ ГИМАСТИКАЧИЛАРДА ПСИХОЛОГИК КОМПЛЕКС НАЗОРАТНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Fan-Sportga. – 2022. – №. 1. – С. 31-33.
52. Умаров Д. Х., Холмуродов Л. З., Қурбонов Х. Х. СПОРТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОСҚИЧИДА ГИМАСТИКАЧИЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК НАЗОРАТ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 354-362.
53. Umarov D. X. et al. JISMONIY MASHQLAR YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDA GI BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 363-372.
54. Умаров Д. Х., Умаров М. Н., Эштаев А. К. Оздоровительно-развивающие виды основной гимнастики: Учебное пособие //Издательско-полиграфический отдел УзГос ИФК. – 2006.
55. Bobomurodov A. E. The specific features of agility in preschool children //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2021. – Т. 2021. – №. 06. – С. 101-111.
56. Muxitdinovich, F. Y. "Synergetic effect-As an Innovative approach to the Development of the Way of Thinking of Physical Culture and Sports Specialists." *European Journal of Research and Reflections in Education Sciences* 8.12 (2020): 165-170.
57. Якубов, Фазлиддин Мухитдинович. "Бўлажак жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларида спорт тафаккури ва унинг услубларини яратиш орқали тафаккур тарзини такомиллаштириш йўллари." *Фан-Спортга* 4 (2019): 17-22.
58. Muqimov, Olim. "СПОРТНИНГ ЖАМИЯТДА ТУТГАН УРНИ ВА ИЖТИМОИЙ-ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ." *Физическое воспитание, спорт и здоровье* 1 (2020).

STOL TENNISINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATI NIMADA?

Умуркулова Дилрабо Абдисаматовна

УзМУ, Таэквондо ва спорт фаолияти факультети

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10425906>

Аннотация. *Ushbu maqola stol tennis va uning ijobiy va samarali diqqatga sazovor joylari haqida ma'lumotni o'z ichiga oladi, bu ular haqida ma'lumotga ega bo'lgan ikki tur. Tennis, asl nomi maysazor tennis, ikkita qarama-qarshi o'yinchi (yakkalik) yoki juft o'yinchi (juftlik) belgilangan o'lchamdagi, og'irlikdagi to'pni urish va to'rtburchaklar kortda to'ristidan sakrash uchun tarang tortilgan raketkalaridan foydalanadigan o'yin. Raqib to'pni belgilangan maydon o'lchamlari doirasida to'g'ri qaytara olmasa, o'yinchi yoki jamoaga ballar beriladi.*

Калит сўзлар: *sport, tennis, o'yinchilar, jamoa, sportchilar.*

WHAT IS SPECIAL ABOUT TABLE TENNIS?

Abstract. *This article contains information about table tennis and its positive and effective sights, it's two types with information about them. Tennis, original name lawn tennis, game in which two opposing players (singles) or pairs of players (doubles) use tautly strung rackets to hit a ball of specified size, weight, and bounce over a net on a rectangular court. Points are awarded to a player or team whenever the opponent fails to correctly return the ball within the prescribed dimensions of the court.*

Key words: *sport, tennis, players, team, athletes.*

ЧТО ОСОБЕННОГО В НАСТОЛЬНОМ ТЕННИСЕ?

Аннотация. *Эта статья содержит информацию о теннисе и его положительных и эффективных аспектах, это два типа с информацией о них. Теннис, оригинальное название лаун-теннис, игра, в которой два игрока-соперника (одиночные) или пары игроков (парные) используют туго натянутые ракетки, чтобы отбить мяч определенного размера, веса и отскочить от сетки на прямоугольном корте. Очки начисляются игроку или команде всякий раз, когда соперник не может правильно вернуть мяч в пределах предписанных размеров площадки.*

Ключевые слова: *спорт, теннис, игроки, команда, спортсмены.*

Table tennis, also called (trademark) Ping-Pong, ball game similar in principle to lawn tennis and played on a flat table divided into two equal courts by a net fixed across its width at the middle. The object is to hit the ball so that it goes over the net and bounces on the opponent's half of the table in such a way that the opponent cannot reach it or return it correctly. The lightweight hollow ball is propelled back and forth across the net by small rackets (bats, or paddles) held by the players.

The game is popular all over the world. In most countries it is very highly organized as a competitive sport, especially in Europe and Asia, particularly in China and Japan.

History. The game was invented in England in the early days of the 20th century and was originally called Ping-Pong, a trade name. The name table tennis was adopted in 1921–22 when the old Ping-Pong Association formed in 1902 was revived. The original association had broken up about 1905, though apparently the game continued to be played in parts of England outside London and by the 1920s was being played in many countries.

Led by representatives of Germany, Hungary, and England, the Fédération Internationale de Tennis de Table (International Table Tennis Federation) was founded in 1926, the founding members being England, Sweden, Hungary, India, Denmark, Germany, Czechoslovakia, Austria, and Wales. By the mid-1990s more than 165 national associations were members.

The first world championships were held in London in 1926, and from then until 1939 the game was dominated by players from central Europe, the men's team event being won nine times by Hungary and twice by Czechoslovakia. In the mid-1950s Asia emerged as a breeding ground of champions, and from that time the individual and team events (for both men and women) have been dominated by athletes from China. The popularity of the game in China was notable for giving rise to so-called "Ping-Pong diplomacy," a period during the 1970s in which Cold War tensions between China and the United States were eased via a series of highly publicized table tennis matches between athletes from the two countries. The first such event—held in Beijing in 1971—is widely credited with paving the way for U.S. Pres. Richard Nixon's historic visit to China the following year.

In 1980 the first World Cup was held, and Guo Yuehua of China won the \$12,500 first prize. Table tennis became an Olympic sport in 1988, with singles and doubles competition for men and women.

Table tennis is a fast-paced, competitive game that requires quick reflexes and great hand-eye coordination. It's also one of the most commonly played sports around the world today! Although it may sound like a complicated sport to play, table tennis actually only takes minutes to learn.

Table Tennis is a game played on a flat table divided into two courts by a net. The lightweight hollow ball is propelled back and forth across the net by small rackets (bats, or paddles) held by the players. It is a fast-paced sport that requires quick reflexes and great hand-eye coordination.

In normal play, the aim is to return the ball onto your opponents side of the table, only allowing it to bounce on your side once before hitting the ball with your racket. You win a point if your opponent fails to return the ball onto your side of the table.

Table Tennis can be played as singles (one person playing against another) or doubles (two people playing on each side) where players have to make alternate shots. Table tennis is loosely based on a parlour game played in the 1880s by British Army officers stationed in India and South Africa. Their game was almost unrecognisable from the sport played today, using cigar box lids as bats and rounded wine bottle corks for balls.

The game is naturally similar to a combination of both tennis and badminton, which were popular at the end of the 19th century. The early form of the sport was called Ping-Pong by most players. However, the name of this new game became a problem because it was also the name of an existing tabletop game made and copyrighted by Parker Brothers (in America). Ultimately, the name table tennis was adopted in 1921 and has become the most widely known name for the sport. It wasn't until 1901 that the hollow celluloid ball was introduced, immediately gaining popularity around the world. Along with a new ball, the first rules were published in 1901. The first world championships were then held in London in 1926, the same year that the International Table Tennis Federation (ITTF) was formed.

The table tennis official rules that we know today are set forth by the ITTF, who were the first to come up with a uniform rule that all countries would adopt. This rule is called “Table Tennis: The Official Rulebook” and it has been revised three times, most recently in 2003.

The rackets used today are very different to those used in the early days of the sport. It was 1959 when the ITTF defined the first set of rules, requiring all rackets to be a piece of wood sandwiched by a thin sponge layer and rubber. Check out our full history of table tennis from 1890’s to Present Day or how the table tennis ball has changed dramatically since those early days.

Discovering any new sport can be quite daunting, especially with lots of new words you may not have seen before. Fortunately, Table Tennis is quite a simple game, so there are only a few new terms that you need to learn:

- Forehand: A shot played on your dominant side, with your elbow pointing away from your opponent.
- Backhand: A shot played from your non-dominant side, with forearm perpendicular to your opponent and elbow pointing out to the side.
- Rally: A series of consecutive successful hits of the ball made by 1 or 2 players on either side of the table.
- Let: Used when a ball hits the net and rolls over onto the receivers side of the table during the service, or when a point is interrupted and discontinued during a rally.
- Point: Won whenever a player is unable to return the ball successfully during a rally.

Table. All official Table Tennis tables have to have the same dimensions, or you’ll find yourself missing the table a lot! That is, the playing height needs to be 76cm (29.92 inches), the length should be 273cm (107.48 inches), whilst the width is 152.5 cm (107.48 inches).

The tables themselves can be made of pretty much anything, although most tables you can buy will have wooden tops. They can also be painted / colored any color you like, although the common colours are dark blue / dark green because it’s much easier to see the ball on those colors.

Net. The net is comprised of 2 net posts and a long mesh fabric strung up in the middle of the table. The net should always be 15.25 cm (6 inches) tall, with a reasonable tension pulling at either sides so it doesn’t droop / dip in the middle.

You’ll find all different kind of nets available around the world, including clip-on and metal nets. As long as you have a divider roughly 15cm tall, you’ll definitely still be able to enjoy a game of Table Tennis!

Ball. The ball you use must be spherical, with a diameter of 40mm and a weight of 2.7g. They are most commonly made of celluloid or a very similar plastic composition and must either white or orange.

Table Tennis balls come in a few different types, depending on the quality specifications they are made on. Yep, some of them are less ‘round’ than others! The most common types are ‘training’ balls, 1-star, 2-star and 3-star balls. If you want to play competitively, most tournaments will always use a 3-star ball. For anyone just starting out, cheaper training balls will feel almost exactly the same.

Racket/ Bat / Paddle. After playing Table Tennis for over 15 years, I can safely say you're allowed to call the racket any name you want! Many people call it bat / paddle / racket all across the world. All rackets should consist of a wooden blade in the centre, with a layer of sponge and a layer of rubber on each side.

The fun part with rackets is that they can be any size, shape or weight meaning that super-sized rackets are legally allowed in competition! Not that it would help you too much.

You'll occasionally find plastic or wooden rackets, although I wouldn't advise playing with these as they struggle to impart any spin onto the ball which is a key part of the sport.

Table tennis is one of the world's fastest-growing sports, played by millions of people every day. In fact, there are close to 300 million table tennis players in China alone! That is almost twice as many in any other country. I personally love the sport because of the competitive 1 on 1 nature, relying on your own skill and ability to beat your opponent both tactically and mentally. Playing can be both incredibly challenging, as well as incredibly fun with Table Tennis being really enjoyable at a bar with a few drinks. Ignoring those few drinks, Table Tennis can also have many great health benefits as you need to be constantly moving whilst playing.

It's also a sport that people can play for their entire lives because it does not rely on natural quickness or speed but instead relies more heavily on technique and strategy. I've played (and lost) against people in their 80s who are still going strong. You get a whole spectrum of play with Table Tennis as it can be played with friends in the backyard or at home, whilst there are also many competitive tournaments that take place all over the world! Whilst you may never get to the level of the best table tennis players ever, it's such a fun sport to play at all skill levels.

Is Table Tennis a hard sport? Table Tennis is a very simple sport to understand and play. It is very easy to learn the basic rules and moves, but it takes a lot of practice in order to perfect your form – this is what makes table tennis so difficult when you play against more experienced players!

Table Tennis requires that you have quick reflexes when defending against aggressive shots from your opponent. You often have very little time to react, with the distance between players being only around 3 metres. That's where the tactical nature of the sport is important, positioning yourself where you expect the opponent to hit the ball.

When you play against better players, you'll also find a lot of spin gets imparted on the ball. Without a lot of practise and training, it can be very difficult to read and understand this spin. With that all being said, if you want to play a casual game with a mate in your garden, it's a very simple, relaxing and enjoyable sport.

REFERENCES

1. Umurkulova D. A. TA'LIM JARAYONINI AXBOROTLASHTIRISHDA MASOFAVIY TA'LIM TIZIMINING AFZALLIKLARI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – T. 2. – №. 5-2. – C. 314-318.
2. Umurkulova D. A. DYNAMICS OF PHYSICAL TRAINING OF TABLE TENNIS PEOPLE IN PRIMARY PREPARATORY GROUPS //CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS. – 2021. – T. 2. – №. 11. – C. 168-177.

3. Rakhmatillayev M. METHODS OF SELECTING TALENTED CHILDREN FOR HANDBALL SPORT //Евразийский журнал академических исследований. - 2022. - Т. 2. - №. 11. - С. 935-939.
4. Rahimov V.Sh. Zamonaviy jamiyatda jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy vazifalari. Ta'lim fanlaridagi tadqiqotlar va mulohazalarning Yevropa jurnali, jild. 8 Yo'q. 12, 2020 III qism ISSN 2056-5852.
5. Rahimov V.Sh. Jismoniy tarbiya bo'yicha mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishga innovatsion yandashuvlar. Ta'lim fanlaridagi tadqiqotlar va mulohazalarning Yevropa jurnali, jild. 8 Yo'q. 12, 2020, 225-230.
6. Rakhimov V.Sh. Social functions of physical culture and sports in modern society. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020 Part III ISSN 2056-5852.
7. Rakhimov V.Sh. Innovative approaches to improving quality training specialists in physical education. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020, 225-230.
8. RAXIMOV V. Social functions of physical culture and sports in modern society //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
9. RAXIMOV V. Innovative approaches to improving quality training specialists in physical education //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
10. Arzibayev K. O., Sh R. V. Effects On Performance By Electronic Training Equipment For Young Karatists.« //Psychologi and education» Journal. – 2021. – Т. 58. – №. 2. – С. 11488-11490.
11. Arzibayev K. O. V. Sh. Rahimov Influence of Basketball on the Mental and Physical Development of the Personality.« //International Journal of Future of Generation Communication and Networking. – 2021. – Т. 14. – №. 1. – С. 768-772.
12. Ziyadullaev K. S. et al. Creation of a model of development of sports marketing in modernization of sports management system in Uzbekistan //Journal of Physical Education and Sport. – 2022. – Т. 22. – №. 1. – С. 19-25.
13. РАХИМОВ В. РАЗВИТИЕ ЖИЗНЕННО ВАЖНЫХ НАВЫКОВ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У СТУДЕНТОВ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ЕГО РЕШЕНИЯ //http://science.nuu.uz/uzmu.php.
14. Rakhimov V. S. MODERN APPROACHES TO SPORTS AND HEALTH TOURISM TRAINING //Conferencea. – 2021. – С. 42-46.
15. RAXIMOV V. Social functions of physical culture and sports in modern society //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
16. Elmuradova M. U., Rakhimov V. S. EFFICIENCY OF USING NATIONAL AND ACTIVE GAMES IN PHYSICAL TRAINING AND SPORTS PRACTICES //Актуальные проблемы физического воспитания студентов. – 2022. – С. 176-177.
17. Khahhorova X., Rakhimov V. S. NON-TRADITIONAL PHYSICAL TRAINING AND SPORTS MANAGEMENT //Актуальные проблемы физического воспитания студентов. – 2022. – С. 170-172.

18. Akparov F. M., Inogamov I. I., Rakhimov V. S. THE PHYSICAL OF THE YOUNG GENERATION THROUGH MOVING GAMES DEVELOPING PREPARATION. – 2021.
19. Inagamov I. I., Sobirova K. A., Rakhimov V. S. THE QUESTION ABOUT THE METHODOLOGY OF LEARNING HAND STANDS. – 2021.
20. Akparov F. M., Khasanova I. K., Rakhimov V. S. THE ESSENCE OF SPORT MARKETING. – 2021.
21. Rakhimov V. S., Akparov F. M., Inogamov I. I. PSYCHOLOGICAL TRAINING OF PERSPECTIVE ATHLETES AT THE MODERN STAGE //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ. – 2021. – С. 469-472.
21. Холов В. А., Рахимов В. Ш., Симаков Д. В. ОБЗОР ПРОСТРАНСТВЕННАЯ МОДЕЛЬ БИОЛОГИЧЕСКИ АКТИВНЫХ ТОЧЕК //XCVI Международных научных чтений (памяти ГН Бабакина). – 2020. – С. 31-35.
22. Shavkatovich R. V. INNOVATIVE APPROACHES TO IMPROVING QUALITY TRAINING SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – Т. 8. – №. 2.
23. RAXIMOV V. Innovative approaches to improving quality training specialists in physical education //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020.
24. Shavkatovich R. V. SOCIAL FUNCTIONS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN MODERN SOCIETY.
25. Shavkatovich R. V. INNOVATIVE APPROACHES TO IMPROVING QUALITY TRAINING SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – Т. 8. – №. 2.
26. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
27. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
28. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
29. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.

30. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р. КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
31. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
32. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ғ., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
33. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №.15.–С. 47-56.
34. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. –Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
35. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
36. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
37. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.
38. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
39. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.
40. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
41. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
42. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.
43. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.

44. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.
45. Turdimuratov Y. A. O 'ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 144-152.
46. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 546-557.
47. Шойимардонов, Ш. А., и др. FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS AND SKILLS IN STUDENTS. вып. 12, Zenodo, декабрь 2023 г.,
48. Умаров Д. Х., Мусаев Б. Б. Сравнительный анализ структуры нагрузки перспективных юных гимнастов в соревновательном макроцикле //Наука и спорт: современные тенденции. – 2015. – Т. 8. – №. 3. – С. 28-31.
49. Kerimov F. et al. Possible associations of 25 (OH) vitamin D status with upper respiratory tract infections morbidity and overtraining syndrome among elite wrestlers //Journal of Physical Education and Sport. – 2019. – Т. 19. – С. 2177-2184.
50. Умаров Д. Х. СПОРТ ТАКОМИЛЛАШУВ БОСҚИЧИДА СПОРТ ГИМАСТИКАЧИЛАРДА ПСИХОЛОГИК КОМПЛЕКС НАЗОРАТНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Fan-Sportga. – 2022. – №. 1. – С. 31-33.
51. Умаров Д. Х., Холмуродов Л. З., Курбонов Х. Х. СПОРТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОСҚИЧИДА ГИМАСТИКАЧИЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК НАЗОРАТ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022.–Т. 2.–№. 2 –С. 354-362.
53. Umarov D. X. et al. JISMONIY MASHQLAR YORDAMIDA MAKTABGASCHA YOSHDAGI BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 363-372.
54. Умаров Д. Х., Умаров М. Н., Эштаев А. К. Оздоровительно-развивающие виды основной гимнастики: Учебное пособие //Издательскополграфический отдел УзГос ИФК. – 2006.
55. Bobomurodov A. E. The specific features of agility in preschool children //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2021. – Т. 2021. – №. 06.–С.101-111.
56. Muxitdinovich, F. Y. "Synergetic effect-As an Innovative approach to the Development of the Way of Thinking of Physical Culture and Sports Specialists." *European Journal of Research and Reflections in Education Sciences* 8.12 (2020): 165-170.
57. Якубов, Фазлиддин Мухитдинович. "Бўлажак жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларида спорт тафаккури ва унинг услубларини яратиш орқали тафаккур тарзини такомиллаштириш йўллари." *Фан-Спортга* 4 (2019): 17-22.
58. Muqimov, Olim. "СПОРТНИНГ ЖАМИЯТДА ТУТГАН УРНИ ВА ИЖТИМОЙ-ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ." *Физическое воспитание, спорт и здоровье* 1 (2020).

**THE ROLE OF EDUCATIONAL METHODS AND DEVELOPMENTAL
EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN LEARNING**

Usmanova Nodira Olimjon qizi

Mirzo Ulugʻbek nomidagi Oʻzbekiston Milliy universiteti
Oʻzbekiston Toshkent.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10425951>

Abstract. *The article discusses the content of interactive methods and their use, types of educational methods and issues of their application in the educational process.*

Keywords: *interactive methods, trainings, innovative technologies, developing educational technologies, educational process.*

**РОЛЬ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ МЕТОДОВ И РАЗВИВАЮЩИХ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ.**

Аннотация. *В статье освещено содержание интерактивных методов и их использование, виды образовательных методов и вопросы их применения в образовательном процессе.*

Ключевые слова: *интерактивные методы, обучение, инновационные технологии, развивающие образовательные технологии, образовательный процесс.*

One of the most important aspects of modern education is the achievement of an innovative nature of the pedagogue's activity. In developed foreign countries, the issue of achieving an innovative nature of pedagogue activity has been seriously studied since the 60s of the last century. In particular, H. Barnett, J. Basset, D.Hamilton, N.Gross, R.Carlson, M.Miles, A.Havelock, D.Chen, R.Edem, F.N.Gonobolin, S.M.Godnin, V.I.Zagvyazinsky, N.V.Kuzmina and In the works carried out by researchers such as V.A. Slastenin, the contents of practical actions regarding innovative activity, innovative approach to pedagogical activity, substantiation of innovative ideas and their effective implementation in practice, and the active use of them in pedagogue activity by being aware of pedagogical innovations created in foreign countries and in the republic are highlighted.

V.A.Slastenin considers innovation to be a set of purposeful, directed processes aimed at creating, spreading and using new things. According to the author, any innovation aims to satisfy the needs of social subjects and stimulate their aspirations with the help of new tools. The concepts of "new" and "innovation" are important in any innovation. The novelty introduced into various attitudes and processes is manifested in the form of private, subjective, local and conditional ideas.

Taking into account that students of higher educational institutions are always active and self-inquiring, it is appropriate to use interactive methods in the organization of lesson processes. Interactive methods mean methods that activate learners and encourage them to think independently, with the learner at the center of the educational process. When these methods are used, the teacher invites the learner to actively participate. The learner is involved throughout the process.

The concept of interactive is expressed in English as "interact" ("interactive" in Russian), and from the dictionary point of view, it means "inter" - mutual, "act" - to act.

Interactive education is education based on the organization of students' interaction on the way to acquire knowledge, skills, competences and certain moral qualities.

Every specialist working in the field of education knows well that traditional education is also based on conversation (dialogue) and this conversation is organized in the following forms of interaction:

- A teacher is a learner
- Interview participants in traditional education
- Teacher - innovative technologies

In modern education, innovation, more precisely, the use of pedagogical and educational innovations, is gaining importance. Therefore, globalization and the informatization of society require the use of effective methods and tools in the educational process in non-traditional forms, as well as an innovative approach to the formation of educational materials and their practical use. Pedagogical innovations change the internal structure of the pedagogical system.

The ability of pedagogues of higher education institutions to effectively and actively use pedagogical or educational innovations takes place in a certain process. The innovative approach of pedagogues to professional activity helps to increase the quality and efficiency of education and to increase the cognitive activity of students, while guaranteeing the achievement of the intended goal. According to A.I. Prigozhin, innovation should be understood as a new approach to the attitude towards a specific social unit - organization, population, society, group, enriching this attitude with some stable elements. Here, the views of the author directly express the essence of social relations and an innovative approach to them. Based on this, each person organizes a unique innovative activity as a citizen, specialist, leader, employee, as well as a participant in the process of various social relations. American psychologist E. Rodgers in his researches social-psychological aspects of innovative social relations, introduction of innovation into social relations, categories of persons participating in this process, their attitude to innovation, acceptance of innovation, level of readiness to understand its essence and studied the issues of classification of innovative social relations between certain categories of individuals.

In essence, interactivity means that students have the ability to organize action based on mutual cooperation in order to acquire knowledge, skills, competences and certain moral qualities. From a logical point of view, interactivity, first of all, means that social subjects carry out conversation (dialogue), actions and activities based on mutual cooperation.

According to the studies of American psychologists R. Karnikau and F. McElroy, the natural physiological and psychological capabilities of a person allow to preserve acquired knowledge in different ways.

That is, a person:

- 10% when he reads the source himself;
- 20% when he heard the information;
- 30% when he sees an incident, event or process;
- 50% when seeing and hearing information about an incident, event or process;
- 80% when he transmits information (information) himself (when he speaks, when he demonstrates his knowledge);

- when he applies the acquired knowledge (information, information) to his work, he has the ability to remember 90% of the information.

Educational activities based on interactive methods are usually organized in the following forms:

- individual;
- couple;
- group;
- team work.

Interactive methods include "Case study" (or "Educational cases"), "Blitz inquiry", "Modelling", "Creative work", "Problem-based learning" and several similar methods. If training sessions are organized using these methods, it will be appropriate and the goals set for the lesson processes will be fully realized.

Interactive education is organized on the basis of cooperation between the main participants of the teaching process - a teacher, a student and a group of students. to express without hesitation, to search for solutions in problem situations together, to create mutual closeness of students in mastering educational materials, mutual respect, understanding and support of the "teacher-student-student group" -characterized by their support, sincere relationship, and the achievement of spiritual unity.

Interactive learning strategies include Brainstorming, Boomerang, Gallery, Zigzag, Slider, Slider, Rotation, Snowball, and more. When distinguishing interactive educational strategies from the composition of interactive educational methods, it is based on the fact that the approach to organizing group work is, in a certain sense, compared to the strategic approach. In fact, these strategies are more related to interactive educational methods, and there are no other differences between them.

Interactive graphic organizers: "Fishbone", "BBB", "Concept chart", "Venn diagram", "T-table", "Insert", "Cluster", "Why?", "How?" The separation of interactive graphic organizers is based on the fact that the main ideas in such classes are expressed in written form in various graphic forms. In fact, working with these graphic organizers is more related to interactive educational methods, and there are no other differences between them.

The "MENTAL ATTACK" method is a method that collects free opinions and opinions expressed by students on a problem and comes to a certain solution through them.

The structure of the "MENTAL ATTACK" method

- A problematic question is asked
- Thoughts and ideas are expressed and summarized
- Thoughts and ideas are grouped
- Clear and correct answers are selected

"WORK IN SMALL GROUPS" method

- creative work in the lesson aimed at learning the educational material or completing the task by dividing them into small groups in order to activate the learners.

"PROBLEM SITUATION" method

- is a method aimed at forming students' skills in analyzing the causes and consequences of problem situations and finding their solutions.

"WORK IN SMALL GROUPS" method

- creative work in the lesson aimed at learning the educational material or completing the task by dividing them into small groups in order to activate the learners.

Developmental education is an educational theory that ensures the educational, educational, spiritual, mental and physical development of a student and his adaptation to society and life in a rapidly changing world. Every country thinking about its future should be able to purposefully direct all the social influences affecting the individual in the life of the society for the development of the person, for him to realize and express his identity. Developmental educational technologies are the cause of increasing interest of students, turning knowledge into skills and qualifications, increasing the quality and efficiency of knowledge.

The purpose of developmental education is to form a well-rounded person by developing logical, critical, analytical, and creative thinking in students.

The task of developmental education is the development of life skills and competencies necessary for the individual development of a person.

Developmental education is directed to the development of individual characteristics of a person, stimulates and accelerates them. When using these educational technologies, the pupil (student) is considered a full-fledged subject at all stages of activity. Each stage of education contributes to the development of a person. By using developmental education in accordance with the purpose, qualities such as independence, responsibility for personal development, patience, perseverance, orderliness, accuracy, initiative, creativity, organization, independence, and will are formed in the student. As a result, he can demonstrate that he is hardworking, disciplined, active and skillful in realizing his goal. If he has a positive approach to analyzing the results of his work, he is demanding and persistent in self-evaluation.

Developmental education uses more training. Trainings help students to acquire certain knowledge thoroughly, to effectively apply it in practice, and to fully realize their potential in this process. Today, the experience of effective use of presentations in the application of developmental education in the continuous education system is effectively implemented. Presentations also help to develop students' creative approach to educational activities, self-study, and independent learning skills.

The specific features of developmental education form students' theoretical understanding and practical skills and competencies for solving tasks. It serves to realize the creative abilities of students.

The organization of training sessions using these methods serves to improve the adaptation of students to the higher educational institution and to equip them with knowledge, skills and abilities related to pedagogical technologies as independent scientific researchers. If educational technologies and methods are used together with the above-mentioned interactive methods, the efforts aimed at strengthening students' independent thinking, deep worldview and, most importantly, citizenship position have shown their results.

Interactive methods, which are the most important structural element of interactive education, ensure a certain level of effectiveness in the implementation of educational goals. Most importantly, when choosing interactive methods, teachers should pay attention to the studied topic, problem or issue that needs to be solved. In addition, if the age, psychological characteristics, level of worldview, and life experiences of students are taken into account when

using interactive methods, the effectiveness of the lesson will increase. This requires teachers to have professional skills, competence, knowledge, sensitivity and intuition. A pedagogue who uses these methods and developing educational technologies is open and sympathetic in communication with students in all aspects, creative, as well as active and propagandist in planning and implementation of spiritual-educational, educational work that forms an independent thinker and a well-rounded person. will be By nature, innovative, modular, collaborative, interactive, problem-based, modular, distance, computer, project, innovative, individual, programmatic, developmental, differentiated and independent education, as well as teaching in the educational system of game technologies preventing the process from becoming monotonous and boring, on the contrary, it serves to create the necessary conditions for it to be interesting, active, and lively. The fact that pedagogues are aware of the essence of these educational technologies and can effectively use them in their activities will help to fully realize the internal potential of each learner in the educational process. For this reason, it is appropriate to familiarize the students with these technologies in the retraining of pedagogic personnel and their professional development courses. He will have the skills to organize psychological communication and interaction with the audience, taking into account individual, personal and age-related characteristics. Therefore, it is always relevant to use interactive methods and innovative educational technologies in training and to be able to deliver them at the level of demand.

REFERENCES

1. Ismailova Z., Maqsudov P., Usmanov A., Tuychiev X., Desingning the Prosses os Education and Training of Future Teachers on the Basis of Individual Prinsiples. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 04, 2020, P. 6653-6659.
2. Ismailova Z.K., Ximmataliyev D.O., Роль педагогической технологии разноуровневого обучения в современном профессиональном образовании// The Seven thInternational Congresson Social Sciences and Humanities, 2nd April, 2016
3. Usmanova N. INTERACTIVE LEARNING IS A SPECIAL FORM OF ORGANIZATION OF COGNITIVE ACTIVITY //Интернаука. – 2020. – №. 46-2. – С. 77-78.
4. Ахмеджанов М. И., Рахматиллаев М. С. СОРЕВНОВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В СИСТЕМЕ СПОРТИВНОЙ ПОДГОТОВКИ ГАНДБОЛИСТОВ //СТУДЕНЧЕСКАЯ НАУКА-ПЕРВЫЙ ШАГ В АКАДЕМИЧЕСКУЮ НАУКУ. - 2022. - С. 549-555.
5. Rakhmatillayev M. METHODS OF SELECTING TALENTED CHILDREN FOR HANDBALL SPORT //Евразийский журнал академических исследований. - 2022. - Т. 2. - №. 11. - С. 935-939.
6. МЎМИНОВ А., РАХМАТИЛЛАЕВ М. TECHNOLOGY OF DEVELOPMENT OF SPEED QUALITIES OF YOUNG HANDBALL PLAYERS //О 'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2022,[1/10] ISSN 2181-7324.

7. Ibragimov S. A. et al. Comordid course of atopic dermatitis with bronchial asthma in children: Frequency, clinical and allergological characteristics //Journal of Critical Reviews. - 2020. - Т. 7. - №. 17. - С. 2317-2321.
8. Kadirov A. METHODS OF THE DEVELOPMENT OF PSYCHOPHYSIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF YOUNG FOOTBALL PLAYERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. - 2022. - Т. 6. - №. 6. - С. 105-119.
9. Кадыров А. МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ПСИХО-ФИЗИОЛОГИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЮНЫХ ФУТБОЛИСТОВ //Educational Research in Universal Sciences. - 2023. - Т. 2. - №. 3. - С. 1266-1280.
10. Кадыров А., Ибрагимов С. ФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ И БИОХИМИЧЕСКИЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ТРЕНИРОВОЧНЫХ ЭФФЕКТОВ В ПРОЦЕССЕ ТРЕНИРОВОЧНЫХ ЗАНЯТИЙ //SCHOLAR. - 2023. - Т. 1. - №. 15. - С. 124-140.
11. Rakhimov U. I. ORGANIZING THE TRAINING PROCESS OF 10-12-YEAR-OLD FOOTBALL PLAYERS THROUGH ACTION GAMES //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. - 2023. - С. 175-182.
12. Raximov U. I. 10-12 YOSHDAGI YOSH FUTBOLCHILARNI TAYYORGARLIGINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI //Academic research in educational sciences. - 2022. - Т. 3. - №. 2. - С. 612-616.
13. Abdullayev I. X. IMPROVEMENT OF THE SPECIAL PHYSICAL TRAINING MODEL OF GRECO-ROMAN JUNIOR WRESTLERS //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. - 2023. - С. 9-20.
14. Xushnudovich A. I. ANALYZING THE COMPETITIVE PERFORMANCE OF GRECO-ROMAN WRESTLING ATHLETES //E Conference Zone. - 2023. - С. 26-31.
15. Khushnudovich A. I. DEVELOPMENT OF SPECIAL PHYSICAL TRAINING OF GRECO-ROMAN WRESTLERS WITH THE HELP OF SPECIAL SIMULATORS //Conferencea. - 2023. - С. 68-73.
16. Karimova N.Kh. Elmurodova M.U. MANAGEMENT IN THE ACTIVITIES OF SPORTS ORGANIZATIONS //Актуальные проблемы физического воспитания студентов. - 2022. - С. 177-179.
17. Karimova N. Kh, Khasanova I. K, Elmurodova M. U. MENTAL STRESS DURING SPORTS ACTIVITIES //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ. - 2021. - С. 401-403.
18. KARIMOVA N. O 'ZBEKISTONDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI //Journal of Pedagogical and Psychological Studies. - 2023. - Т. 1. - №. 10. - С. 121-125.
19. Taniqulova Z. R., Karimova N. K. SPORTS SERVICE //Актуальные проблемы физического воспитания студентов. - 2022. - С. 628-630.
20. Karimova N. INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AT THE UNIVERSITY: INNOVATIVE PORTFOLIO TECHNOLOGY //Theoretical & Applied Science. - 2020. - №. 10. - С. 352-356.

21. BEKHZOD K. JISMʻNIY TARBIYA DARSLARINI OʻQITISHDA ʻARAKATLI OʻYINLARNI QOʻLLASHNING SAMARADORLIGI //Scienceweb academic papers collection. - 2020.
22. 2Qo'chqarov S. FUTBOLCHILARDA TEZKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING USUL VA USLUBLARI TAXLILI //Scienceweb academic papers collection. - 2020.
23. Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
24. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
25. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Taʻlimni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
26. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
27. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
28. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
29. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
30. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р.КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
31. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qoʻllab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bagʻ ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.

32. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ғ., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
33. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
34. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
35. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
36. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
37. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.
38. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
39. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.
40. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
41. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
42. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.
43. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.
44. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.

45. Turdimuratov Y. A. O 'ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 144-152.
46. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 546-557.
47. Шойимардонов, Ш. А., и др. FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS AND SKILLS IN STUDENTS. вып. 12, Zenodo, декабрь 2023 г.,
48. Умаров Д. Х., Мусаев Б. Б. Сравнительный анализ структуры нагрузки перспективных юных гимнастов в соревновательном макроцикле //Наука и спорт: современные тенденции. – 2015. – Т. 8. – №. 3. – С. 28-31.
49. Kerimov F. et al. Possible associations of 25 (OH) vitamin D status with upper respiratory tract infections morbidity and overtraining syndrome among elite wrestlers //Journal of Physical Education and Sport. – 2019. – Т. 19. – С. 2177-2184.
50. Умаров Д. Х. СПОРТ ТАКОМИЛЛАШУВ БОСҚИЧИДА СПОРТ ГИМАСТИКАЧИЛАРДА ПСИХОЛОГИК КОМПЛЕКС НАЗОРАТНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Fan-Sportga. – 2022. – №. 1. – С. 31-33.
51. Умаров Д. Х., Холмуродов Л. З., Қурбонов Х. Х. СПОРТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОСҚИЧИДА ГИМАСТИКАЧИЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК НАЗОРАТ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 354-362.
52. Umarov D. X. et al. JISMONIY MASHQLAR YORDAMIDA MAKTABGASCHA YOSH DAGI BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 363-372.
53. Умаров Д. Х., Умаров М. Н., Эштаев А. К. Оздоровительно-развивающие виды основной гимнастики: Учебное пособие //Издательско-полиграфический отдел УзГос ИФК. – 2006.
54. Bobomurodov A. E. The specific features of agility in preschool children //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2021. – Т. 2021. – №. 06. – С. 101-111.
55. Muxitdinovich, F. Y. "Synergetic effect-As an Innovative approach to the Development of the Way of Thinking of Physical Culture and Sports Specialists." *European Journal of Research and Reflections in Education Sciences* 8.12 (2020): 165-170.
56. Якубов, Фазлиддин Мухитдинович. "Бўлажак жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларида спорт тафаккури ва унинг услубларини яратиш орқали тафаккур тарзини такомиллаштириш йўллари." *Фан-Спортга* 4 (2019): 17-22.
57. Muqimov, Olim. "СПОРТНИНГ ЖАМИЯТДА ТУТГАН УРНИ ВА ИЖТИМОИЙ-ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ." *Физическое воспитание, спорт и здоровье* 1 (2020).

YOZMA MATBUOTNING IJTIMOY HAYOTIMIZDAGI AHAMIYATI

Jo'rayeva Maqsuda Muhammadovna

f.f.f.d., PhD.

Buxoro davlat universiteti

Fransuz filologiyasi kafedrası o'qituvchisi

m.m.jurayeva@buxdu.uz

Xayrullayeva Umida Asqar qizi

Buxoro Davlat universiteti Xorijiy tillar fakulteti

Tarjima nazariyasi va amaliyoti (Fransuz tili)

ta'lim yo'nalishi 4-kurs talabasi

xayrullayevaumida89@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10427241>

Annotatsiya. Matbuot - ommaviy axborot vositalari bu mamlakatning to'rtinchi hokimiyati ekanligi ta'kidlanadi. Yozma matbuotning o'tkirligi, tezkorligi hamda aniqligi jamiyat hayotining ajralmas muhim qismi hisoblanadi. Mazkur maqolada ushbu masalalar bayoni keltiriladi.

Kalit so'zlar: Matbuot, OAV, metod, tahrir, ma'lumot.

THE IMPORTANCE OF THE WRITTEN PRESS IN OUR SOCIAL LIFE

Abstract. It is noted that the press and mass media are the fourth power of this country. The sharpness, speed and accuracy of the written press is an integral and important part of the life of the society. This article describes these issues.

Key words: Press, mass media, method, editing, information.

ЗНАЧЕНИЕ ПИСЬМЕННОЙ ПРЕССЫ В НАШЕЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ

Аннотация. Отмечается, что пресса является четвертой властью страны. Острота, скорость и точность печатной печати являются неотъемлемой и важной частью жизни общества. В этой статье описаны эти проблемы.

Ключевые слова: Пресса, средства массовой информации, метод, редактирование, информация.

XXI asr jahon hamjamiyati tomonidan "axborot kommunikatsiyalari asri" deya e'tirof etilmoqda. Bunday sharoitda bilim, axborotga egalik ishlab chiqarish va iqtisodiy aloqalar ustidan hukmronlik qilish imkonini beradi. Kompyuter madaniyatining kirib kelishi tufayli insonning o'z ustida ishlashiga, o'z malakasini oshirishga intilishiga asoslangan fikrlashning, bilim olishning yangi ko'rinishi yuzaga keldi.

Axboriy jamiyatni shakllantirishning ilk rejasi 1971 yilda Yaponiyada kompyuter texnikasini tarqatish va joriy etish instituti tomonidan ishlab chiqilgan hamda "Axboriy jamiyatni barpo etish – 2000 yilgacha mo'ljallangan milliy maqsad" deb nomlangan.¹⁶⁵ Uning asosida yapon olimi I.Masudaning ijtimoiy evolyusiyaning yakuniy maqsadi moddiy to'kin-sochinlik yaratilgan jamiyat emas, balki insonning aqliy qobiliyat va imkoniyatlarining to'la namoyon etilishini ta'minlaydigan jamiyatni shakllantirish bo'lishi kerak, degan g'oyasi

¹⁶⁵ F.Mo'minov. "Jurnalistika ijtimoiy institut sifatida", T.: "Universitet", 2018

yotardi. Bunda yangi axborot texnologiyalari jamiyatni boshqarishda ham asosiy rolni bajaradi.

Jamiyat hayotiga kompyuterning keng darajada kirib kelishi fuqarolarga axborot olishga bo'lgan imkoniyatlar eshigini ochib berdi.

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida har bir inson o'z fikr va qarashlariga ega bo'lish hamda ularni erkin bayon etishga haqli ekanligi aks ettirilgan. Ushbu huquq o'z qarashlariga sodiq qolishga to'sqinlik qilmasligi, axborot, g'oya hamda qarashlarni davlat chegaralaridan qat'i nazar barcha vositalar bilan izlash, olish va tarqatish erkinligini kafolatlaydi. Shunday qarashlar O'zbekiston Konstitutsiyasida, "Axborot olish kafolatlari va erkinliklari to'g'risida"gi, "Vijdon erkinligi to'g'risida"gi va boshqa qator qonunlarda ham bayon etilgan.

Fuqarolik jamiyatini barpo etishning va o'z-o'zini boshqaruvni rivojlantirishning yo'nalishlaridan biri sifatida amaldagi axborot mexanizmini, jumladan, ommaviy axborot vositalarini takomillashtirish nazarda tutiladi.

O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini barpo etish jarayonlariga xizmat qiladigan erkin muloqot usullari va an'analari bor. Ulardan biri sifatida to'g'ridan-to'g'ri efirni hamda Internetdagi elektron ommaviy axborot vositalarini keltirib o'tish mumkin:

"Fuqarolik jamiyati shakllanishi jarayonida ommaviy axborot vositalari o'z-o'zini boshqarishning tarkibiy qismlaridan biriga aylanib boradi. Shu bois ma'lum hududda yashovchi fuqarolarning to'g'ridan-to'g'ri efirmu, elektron va davriy bosma matbuot orqali o'z fikrlarini, qarashlarini bayon etishlari, muloqotga, munozaraga kirishishlari odatiy va doimiy holatdir".¹⁶⁶

Demak, bu o'rinda yozma matbuot asosiy ijtimoiy institut sifatida maydonga chiqib, turli sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlarning yutuq va kamchiliklarini yoritish orqali jamiyat hayotini boshqarishda faol ishtirok etadi.

Yozma matbuot jamiyat hayotining barcha sohalarida birdek ishtirok etadi. Shu bois, uning ijtimoiy institut sifatidagi rolni ham jamiyatdagi iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy va g'oyaviy, ijtimoiy jarayonlardan ayricha tasavvur etib bo'lmaydi.

Agar boshqa ayrim yo'nalishlarda yozma matbuotning axborot berish vazifasi birinchi o'ringa qo'yilmasa, ijtimoiy sohada axborot vositasi sifatidagi roli asosiy o'rin tutadi. Bundan ko'rinadiki, matbuotning axborot-kommunikatsiya roli jamiyat a'zolari tomonidan o'z o'rnini va vazifalarini anglanishiga, ijtimoiy tizimning barcha elementlari kelishuvi va barqarorligi hamda o'zaro munosabatlariga yordam beradi.

Shunday ekan, o'zaro muloqotda tahririyatlar faqatgina axborotlarni yetkazib berishda vositachi vazifasini bajaradi, deganlar yangilishadi. Tahririyatda voqea-hodisalar, yangiliklarni tanlab, ularning mazmunini buzmaganda tahrir va tahlil etish vakolati mavjud. Bundan ko'rinadiki, xabar, maqola, reportaj yoki boshqa janrdagi yozilgan material qahramonining obro'-e'tibori, kelajagi, odamlarning unga munosabati yoki jamiyat a'zolarida ma'lum bir voqea-hodisaga nisbatan shakllanadigan munosabatning qanday bo'lishi ko'p jihatdan jurnalistning o'z vazifasiga sidqidildan yondashuviga bog'liq bo'ladi. Agar u butun jamiyat manfaat va intilishlaridan kelib chiqmasa, aksincha, ma'lum bir guruhlar manfaati nuqtai nazaridan voqea-hodisalarni yoritisa, tayyorlangan axborot noxolis bo'lishi mumkin.

¹⁶⁶ S.G.Korkonosenko. "Jurnalistika asoslari", Moskva-2012.

“Axborot-kommunikatsiya rolining samarasi nuqtai nazaridan matbuot xabarlarini mazmunini har tomonlama tahlil etish lozim bo‘ladi. Bunda mavzu doirasiga, axborot manbalariga, qahramon va mualliflariga, materiallar geografiyasiga e’tibor qaratish kerak”.¹⁶⁷

Yozma matbuot jamiyatni boshqarish, nazorat qilish va o‘z-o‘zini boshqarish jarayonlarida ishtirok etar ekan, muvofiqlashtiruvchi, boshqaruvchi vazifasini bajaradi.

Ta’kidlash joizki, g‘oyaviy nuqtai nazardan yozma matbuot ma’naviy qarashlarni yetkazib beruvchi, targ‘ib etuvchi hisoblanadi. U jamiyat a’zolarining ongida ma’lum bir qadriyat, urf-odat, an’ana, munosabat, axloqiy-ma’naviy va badiiy-estetik qarashlar shakllanishiga xizmat qiladi.

Yozma matbuotning ijtimoiy institut sifatidagi vazifalarini quyidagicha tasniflash mumkin:

Targ‘ibot. U lotincha “propaganda” so‘zidan olingan bo‘lib, “tarqatish” degan ma’noni anglatadi. Jurnalistik targ‘ibot jamiyat a’zolari ongiga ta’sir etishga yo‘naltirilgan bo‘ladi.

Agitatsiya. Lotincha “agitatio” so‘zidan olingan bo‘lib, “harakatga keltirish” degan ma’noni bildiradi. Biror bir xatti-harakatni amalga oshirishga chaqirish, taqlid qilish, ergashish uchun namuna, ma’naviy rag‘bat vositasini ko‘rsatish, yaratish orqali auditoriya ongiga ta’sir etish agitatsiyaning asosini tashkil etadi. Agitatsiya nazariy umumlashmalarning kamligi, manbalar va materiallarning aniqligi, tezkor yetkazib berilishi bilan targ‘ibotdan ajralib turadi.

Albatta, “Ijtimoiy taraqqiyotning ulkan harakatlantiruvchi kuchi hisoblangan jamoatchilik fikri shakllanishida matbuotning o‘rnini rad etib bo‘lmaydi. Ammo matbuotning ommaviy ongni tashkil etuvchi barcha elementlar, uning turlicha ko‘rinishlari, shuningdek, ijtimoiy amaliyot bilan bevosita aloqada bo‘lishini ham unutmashlik kerak. Aynan, amaliyotda, aholi va alohida olingan odamlarning xatti-harakatlariga ta’sir ma’nosida jurnalistlarning faoliyati kerakli natijani beradi.

Muallif turli ziddiyatlar avj olgan zamonda o‘zini o‘zi boshqaruvchi ommaviy axborot kommunikatsiyalar jamoasi, ya’ni yangicha madaniy qarashlar jamiyati paydo bo‘lishini, bunda jurnalistikaning roli alohida bo‘lishini ta’kidlaydi”.¹⁶⁸

Darhaqiqat, yozma matbuotda auditoriyaga ta’sir etish usullari haqida gap ketar ekan, muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasiga ham to‘xtalib o‘tmoqchimiz. Chunki har kuni turli kasb, turli yoshdagi, turlicha dunyoqarashga ega bo‘lgan odamlar bilan muloqot qilish jarayonida jurnalistning kasbiy malakasi va psixologik qarashlari o‘zgarib, boyib boradi. Bugungi kunda yozma matbuot auditoriyaga ta’sir ko‘rsatish orqali jamiyatni boshqarayapti, deb ham aytish mumkin. Bu esa o‘z o‘rnida matbuotchi zimmasiga ulkan mas’uliyat yuklashi tabiiy.

Jurnalist material tayyorlash jarayonida, ayniqsa, intervyu olish vaqtida asosiy e’tiborni suhbatdoshiga qaratib, uning ruhiy holatini diqqat bilan kuzatib borishi lozim. Afsuski, ayrim hollarda jurnalistlarda o‘ziga yuqori baho berish - egosentrizm holatlari kuzatiladi. Bularning barchasi auditoriyaga ta’sirning salbiy ko‘rinishiga olib kelishi mumkin.

Bugungi kunda barcha yetakchi mutaxassislar matbuotchi auditoriyaning har bir

¹⁶⁷ A. M. Vorobev. "Ommaviy axborot vositalari fuqarolik jamiyatini shakllantirish omili sifatida", Ekaterinburg-2011.

¹⁶⁸ A. A. Grebelshchikov. "Jurnalistning matbuotdagi faoliyati", M.-2021.

a'zosiga murojaat etish, uning ongiga, ruhiyatiga ta'sir qilish orqali butun jamiyatga ta'sir etishi kerak, - degan fikrdalar. Binobarin, jurnalist butun jamiyatga ma'naviy-axloqiy ko'rsatmalar beruvchi, jamiyat ruhiyatiga tashhis qo'yuvchi, uni yaxshiliklarga rag'batlantiruvchi, undovchi vazifasini o'taydi.

Yozma matbuotda fikrni shakllantirish OAVning asosiy vazifasi - jamoatchilik ongiga ta'sir etish va uni shakllantirishdan keyin ikkinchi o'rinda turadi. Shunday qilib, zamonaviy jurnalistikaning bosh vazifasi odamlarda fuqarolik jamiyati talablariga javob beradigan, jamiyatni demokratlashtirish va bozor iqtisodiyoti munosabatlari talablaridan kelib chiqadigan ijtimoiy-psixologik sifatlar, qarashlar va ishonchni shakllantirishdan iboratdir. Bugungi kunda respublikamizda ommaviy axborot vositalari faoliyatiga aloqador bo'lgan qator qonunlar amal qilmoqda. "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi, "Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to'g'risida"gi, "Reklama to'g'risida"gi, "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi, "Axborot olish kafolati va erkinliklari to'g'risida"gi Qonunlar shular jumlasidandir.

Bu qonunlarning har birida jurnalistik faoliyatning huquqiy maqomi belgilab berilgan. Jumladan, "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi Qonunda ommaviy axborot vositasini tashkil etish, ro'yxatga olish tartiblari, faoliyat usullari, huquq va majburiyatlari kabi masalalar aks etgan. "Axborot olish kafolati va erkinliklari to'g'risida"gi Qonun esa fuqarolarning, xususan, matbuot xodimining axborot olishdagi huquq va burchlari, majburiyatlari, so'rov bilan murojaat etilayotgan idoralarning tegishli axborotni taqdim etishdagi majburiyatlari kabilar bayon etilgan.

Xulosa qilib aytganda, yozma matbuotning vazifasi jamiyatning, insonning manfaat va qiziqishlari, ijtimoiy taraqqiyot maqsadlaridan kelib chiqib, amaliyotga qayta o'zgartiruvchi, qayta tashkil etuvchi ta'sir ko'rsatishda namoyon bo'ladi.

REFERENCES

1. F.Mo'minov. "Jurnalistika ijtimoiy institut sifatida", T.: "Universitet", 2018
2. S.G.Korkonosenko. "Jurnalistika asoslari", Moskva-2012.
3. A. M. Vorobev. "Ommaviy axborot vositalari fuqarolik jamiyatini shakllantirish omili sifatida", Ekaterinburg-2011.
4. A. A. Grebelshchikov. "Jurnalistning matbuotdagi faoliyati", M.-2021.
5. Жўраева, М. (2023). ГАЗЕТА ВА УНИНГ САРЛАВҲАЛАРИДАГИ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАР. GOLDEN BRAIN, 1(7), 87-95.
6. Жўраева, М. (2022). POUR UNE ANALYSE FONCTIONNELLE ET DISCURSIVE DES TITRES DE LA PRESSE FRANCAISE. Educational Research in Universal Sciences, 1(7), 422-428.
7. Maksouda, Jurayeva. "Discursive Presentation of Information in the Headlines of Modern French Newspapers." *International Journal on Orange Technologies* 4.3 (2022): 5-10.
8. Jurayeva, M. M. "J'aime lire» et «Je bouquine»." *Qiyosiy adabiyotshunoslik chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik: muammo, yechim va istiqbollar. Ilmiy-amaliy konferentsiya.–Buxoro* (2021): 337-342.
9. Kuldashova, N. B. "National and cultural features of sports terminology in French and Uzbek." The dissertation submitted for the degree of PhD. B (2020): 1-148.

THE CONCEPT AND TASKS OF A MODERN MANAGEMENT SYSTEM ENTERPRISE PERSONNEL

Alimova Shamsiya Abidovna

Asia International University

Senior Lecturer, Department of Economics.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10427525>

Abstract. For various companies, the goals of the personnel management system depend on the nature of the organization's activities, production volumes and enterprise structure. The main goal of the personnel management system is to provide the organization with personnel, their effective use, as well as professional and social development.

Key words: personnel; personnel Management; work; personnel policy; company.

ПОНЯТИЕ И ЗАДАЧИ СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. Для различных компаний цели системы управления персоналом зависят от характера деятельности организации, объемов производства и структуры предприятия. Основной целью системы управления персоналом является обеспечение организации кадрами, их эффективное использование, а также профессиональное и социальное развитие.

Ключевые слова: персонал; Управление персоналом; работа; кадровая политика; компания.

Improving the personnel management system in modern organizations is necessary, since with the dynamics of the economy and constant changes in legislation, personnel are exposed to the influences of the external environment, as well as changes in the content of labor caused by the use of new equipment, technology and production methods. It is necessary for each employee to understand his belonging to the organization as a whole; for this it is necessary to improve the system of personnel motivation.

Personnel is the composition of the organization, including all employees, co-owners, and proprietors [1]. The main characteristics of personnel should be considered:

- documented labor relations with the employer;
- the presence of certain qualitative characteristics, the presence of which determines the employee's activity in a specific position or workplace;
- uniting personnel with a common goal of the enterprise.

Human resource management can be viewed as a set of principles, methods and means aimed at personnel, ensuring maximum use of the skills of employees to perform labor functions while achieving the goals of the organization.

A management system is a set of elements and factors that influence work, both as a whole and individually for each employee, in order to achieve common goals.

An organization's most valuable resource is its staff. Effective employee performance increases the competitiveness and profitability of the organization. Resolving personnel management issues is one of the highest priorities for most Uzbek enterprises. Let's consider several definitions of the concept of "personnel management".

The personnel management system in an organization includes such elements as defining the goals and principles of personnel management, defining the object and subject of management, implementing general management functions, defining management methods and techniques, as well as approaches to determining the effectiveness of personnel management.

To design and form an effective management system, it is necessary to consider the main goals of the organization. The goals of the organization are the enterprise's achievement of increased profits through the work of motivated personnel and the organization of a favorable environment within the company for each employee. To do this, it is necessary to consider the goals of the personnel management system.

Summarizing the above interpretations, we can say that personnel management is a set of interrelated techniques, forms, methods of organizing work with personnel, which:

- firstly, they are conducted on behalf of the organization's management;
- secondly, they are aimed at providing conditions for the effective and fullest use of the employee's intellectual and physical capabilities;
- thirdly, they are aimed at increasing the efficiency and performance of the organization.

Some authors identify the following as management subsystems: administrative subsystem, personal-cultural and technical. There is another opinion that this suggests that management can be divided into two components: activity management and people management. Also, the personnel management system is considered as a number of subsystems: goals and objectives of the system, object, subject, principles, and methods.

In the personnel management system, initially there is a subject and an object. The subject may be the management of the enterprise, which directly implements management decisions. The object of the personnel management system can be individual elements - personnel, employees, and the team as a whole.

The modern concept of production management is aimed at achieving maximum productivity, quality and competitiveness. At the same time, it is important for each employee to participate in improving the production process, as the employee manifests himself in his workplace and in the enterprise as a whole.

Successfully achieving your goals requires solving problems such as:

- ensuring the enterprise's need for labor in the required volumes and required qualifications;
- achieving a reasonable relationship between the organizational and technical structure of production potential and the structure of labor potential;
- full and effective use of the potential of the employee and the production team as a whole: ensuring the realization of desires.

The organization of personnel policy is influenced by internal and external factors. Internal factors combine the structure and goals of the organization, financial condition, cultural traditions of the enterprise, and psychological climate. External factors arise outside enterprises: legislation, labor market prospects, relationships with other business entities [3].

Personnel policy should be recorded in the documents of the enterprise, which makes it possible to present management's views on improving the personnel management system. Personnel policy can be implemented by creating norms, plans, various economic, social,

administrative measures aimed at solving personnel issues. A personnel planning solves problems related to providing the necessary personnel in terms of quantity and quality. Personnel planning covers a range of issues related to employee qualifications, numbers, education, attraction of new personnel, dismissal of existing personnel, development and training of personnel, advanced training, remuneration and incentive bonuses, and various social problems.

In order to attract new employees, an enterprise can use internal and external techniques and tools:

- independently select employees;
- hire on the initiative of applicants;
- through the media;
- selection of personnel in educational institutions;
- through the employment service;
- through recruitment agencies;
- application of Internet technologies.

Indicators of the state of personnel provide the management of the enterprise with statistical information, by analyzing which and comparing it with industry leaders, management can identify “weaknesses” in the personnel management system.

These indicators should include the following: personnel movement rates, average number of employees, personnel structure according to various criteria.

The above indicators provide information about the level of productivity of the company's employees and the level of wages. A dynamic change in indicators for the worse indicates existing problems in matters of motivation, planning, and personnel analysis. As indicators we will consider labor productivity and the utilization rate of the planned working time fund.

Personnel training and development is a preparatory process for performing new functional responsibilities in preparation for a new position. As such activities, various types of training should be considered that will develop new professional abilities [3]. In the understanding of employees, a business career is a subjective opinion about future labor advancement, what are the ways of self-expression and self-realization of enterprise employees. Advancement up the career ladder, acquisition of new relevant skills, abilities, qualifications and remuneration related to the employee's activities.

When moving up the career ladder, one should distinguish between an employee's professional and intra-organizational careers. A professional career involves a number of stages that an employee must undergo without fail: vocational training and obtaining education and qualifications, entering a job, changing job responsibilities, developing professional abilities, retirement. An employee can go through this stage in several different organizations. An intra-organizational career involves a sequential change in the stages of employee development within one enterprise. A career within an enterprise can be pursued in the following directions: vertical, horizontal and centripetal.

A vertical career change involves rising to a higher level of the structural hierarchy.

Horizontal career change is understood as moving to another functional area of activity at the same level.

A centripetal career change involves advancement to the leadership of a given company.

The potential active part of the company's personnel represents a personnel reserve that is capable of filling management positions, as well as part of the personnel of the same level. The formation of a personnel reserve is possible on the basis of personnel selection technology, personnel assessment activities, and the study of personal files of future employees.

One of the main roles in the personnel management system is assigned to corporate culture. When organizing coordinated work in a team, a clear understanding of the values, goals, mission and main tasks of the organization is a prerequisite.

The set of the most important provisions adopted by the employees of the enterprise must be provided for by the corporate culture. The main provisions of corporate culture must be documented. They specify clear values, guidelines for behavior and actions of employees. Responsibility for creating a corporate culture lies with the formal leader of the organization, but it must be expressed and lived up to by all employees of the organization. The organizers of the work on the formation and development of corporate culture are often HR specialists.

Corporate culture varies from organization to organization. Its specificity is largely determined by the field of activity of the organization itself. In the financial sector, the most acceptable is strict, official behavior of staff according to a clearly developed scheme; the style of communication is exclusively formal. The trading sphere and corporate culture in it are more democratic. In it, various variations of cultural elements are acceptable, communication is friendlier, and the leadership style is democratic.

Human resource management requires public relations. The use of communication capabilities to develop external relations of the enterprise and motivate its own personnel is an important condition for the development of the organization. The positive image of the enterprise in the minds of the staff has a direct impact on the image of this enterprise in the external environment. Media relations can be used as tools; internal corporate publications; organizing and conducting various events.

When managing personnel, it is necessary to evaluate the results obtained. Performance assessment is a system that makes it possible to measure the results of company employees and the level of professional competence, as well as predict potential results. Traditionally, in the activities of an enterprise, when carrying out personnel assessment, we mean personnel certification. It should be borne in mind that assessment is a broader concept than personnel certification. Assessment has a regular and irregular nature and depends on the specific goals and needs of the enterprise. When organizing evaluation actions, a criterion comparison of the employee's actions with the work standard occurs. Comparative analysis can only be carried out in the direction of studying the extent to which one employee meets the standard of work than another [4].

Taking into account many factors and their impact allows us to develop the most effective system for managing the labor potential of an enterprise. Initially, achievable goals must be established and time frames for achieving them must be determined, and methods for achieving the goals must be considered. Improving the personnel management system involves creating a motivational program that will allow staff to be oriented toward achieving their goals.

From the perspective of the content of personnel management, the following components should be considered: determination of strategy and strategic goals, determination of the numerical personnel composition, volume of production of products and services, formation of a high-quality composition of personnel; determining the directions of personnel policy, directions of employee adaptation; system of remuneration and incentives for personnel. The main goals of personnel management include: meeting the needs of the enterprise in market conditions; increasing production and labor efficiency, maximizing profits; organization of effective functioning of the personnel of the enterprise.

REFERENCES

1. Bogomolova, T.P. Control Human resource management: textbook / T.P. Bogomolova, E.A. Forcing. - Moscow; Berlin: Direct-Media, 2019. -419 p.
2. Deineka, A.V. Human resource management: textbook / A.V. Deineka, V.A. Fingerless. - Moscow: Dashkov and K, 2018. - 389 p.
3. Maslov, V.I. Strategic personnel management in the context of globalization. Strategic Human Resource Management: Teaching Materials: textbook / V.I. Maslov. - Moscow; Berlin: Direct-Media, 2017. - 156 p.
4. Kovalevich, I.A. Human resource management: textbook / I.A. Kovalevich, V.T. Kovalevich. - Krasnoyarsk, 2011. - 210 p.
5. Barashkin L.V. Strategic personnel management in a market economy: monograph. Donetsk, 2010. - 238 p.
6. Goretskaya V.V. The role and place of personnel management in a company // Human Potential Management. 2009. No. 2 (18).
7. Халилов, Б. Б., & Курбанов, Ф. Г. (2020). Важность подготовки кадров в экономике. Вопросы науки и образования, (6 (90)), 12-14.
8. Bakhodirovich, K. B. (2023). International accounting models and their characteristics in the conditions of innovative economy. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 21, 56-60.
9. Bakhodirovich, K. B. (2023). CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING ACCOUNTING IN SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. IMRAS, 6(6), 161-165.
10. Alisher Khudoynazarovich Shadiyev. (2023). FUNCTIONS, METHODS, MANAGEMENT DECISIONS AND SOCIAL FACTORS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 87–93.
11. Shadiyev, A. (2022). EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF SINGAPORE TOURISM IN UZBEKISTAN. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 23(23).
извлечено от
http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/8100
12. Shadiyev, A. K. (2021). Development and organization catering service in hospitality. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(5), 381-387.

13. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). Бухоро Вилоятида Кичик Саноат Зоналарининг Ривожланиши. BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(2), 10-13.
14. Таирова, М. М., Аминова, Н. Б., & Рахманкулова, Н. О. (2020). Стратегия развития управления цепями поставок в обрабатывающей промышленности. *International scientific review*, (LXXI), 56-58.
15. Abdulloev, A. J., & Rakhmankulova, N. O. THEORETICAL ASPECTS OF THE INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP CONCEPT.
16. Bazarova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF USING PR-ADVERTISING SERVICES IN THE PROCESS OF PRODUCT DELIVERY ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION. *Modern Science and Research*, 2(10), 798–804.
17. Supievnaya, B. M. (2023). USING EFFECTIVE WAYS OF CONDUCTING MARKETING RESEARCH IN INTERNATIONAL COMPANIES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(6), 624-629.
18. To'rayevna, S. N. (2023). Biznes Sohasida Xodimlarni Topish Va Tanlash Bosqichlari. *Miasto Przyszłości*, 41, 184–190.
19. Sodiqova, N. (2023). DIGITAL LABOR IN THE NEW ECONOMY. *Modern Science and Research*, 2(10), 293–300.
20. Toshov, M. (2023). PERSONNEL MANAGEMENT AND THEIR EVALUATION IN MANAGEMENT. *Modern Science and Research*, 2(10), 535–541.
21. Akbarovna, N.N.(2023). RAQAMLI IQTISODIYOTDA MOLIYA VA MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING ORNI. *Gospodarka i Innowacje*, 41, 446-449.
22. Hakimovich, T. M. (2023). IQTISODIYOTDA MENEJMENTNING AHAMIYATI. *Gospodarka i Innowacje*, 41, 84-87.
23. Bahromjon, X., & Nargiza, N. (2023). THE PROCEDURE FOR DRAWING UP FINANCIAL STATEMENTS IN JOINT-STOCK COMPANIES ON THE BASIS OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS. *Modern Science and Research*, 2(10), 805–811.
24. Алимova Ш. А. Ниёзова И. Н. Бизнес-коммуникации в системе управления промышленных структур // *Academy*, (1 (64)). – 2021. – С. 55-57.
25. Alimova S. O. FEATURES OF THE STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.
26. Jumaeva, Z. Q. "REGIONAL FEATURES OF INVESTMENT POLICY OF UZBEKISTAN." *Central Asian Problems of Modern Science and Education* 2020.1 (2020): 48-55.
27. Bustonovna, D. Z. (2023). DIGITAL TECHNOLOGIES IN SHAPING THE E-COMMERCE ENVIRONMENT. *Gospodarka i Innowacje*, 41, 316-320.
28. Jumayeva, Z. (2023). THEORY OF MARKET EQUILIBRIUM, SUPPLY AND DEMAND. *Modern Science and Research*, 2(10), 740–743.
29. Ikromov, E. (2023). PROBLEMS IN IMPROVING THE FORECASTING OF LOCAL BUDGET REVENUES. *Modern Science and Research*, 2(10), 794–797. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25929>

ЖАМИЯТДА ИЖТИМОЙ – МАЪНАВИЙ МУҲИТНИ
СОҒЛОМЛАШТИРИШГА ОТА-ОНАЛАРНИНГ ВИРТУАЛ - ПЕДАГОГИК
МАДАНИЯТИНИНГ ТАЪСИРИ

Хайдарова Хилола Рахимбердиевна

УзМУ Ижтимоий фанлар факультети “Педагогика ва умумий психология”
кафедраси катта ўқитувчиси, п.ф.н.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10427569>

Аннотация. Ушбу мақолада жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштиришида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириши бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири эканлиги таҳлил қилинган. Шунингдек, виртуал, маданият, медиа маданият, виртуал саводхонлик, медиа саводхонлик каби тушунчаларига алоҳида изоҳ берилган бўлиб, улар ахборот ва оммавий зўравонликдан ҳимоя қобилигига ўхшатирилган. Бугунги кунда дунё оммавий ахборот воситаларида ахборотни танлаш ва тўғри баҳолаш маданияти (виртуал маданият) долзарб муаммолардан бири эканлиги ва бу муаммонинг ечимини излашда аввало оилада ҳар бир ота-она виртуал-педагогик маданиятга эга бўлиши ёрқин мисоллар орқали кўрсатилган.

Калим сўзлар: Виртуал, медиа, ахборот, компьютер, интернет, фејсбук, телевизор, ота-она, ўқитувчи, тарбия, маданият, саводхонлик, виртуал назорат, фарзандлар, миллий гуруҳ, оила, мактаб, маҳалла.

THE INFLUENCE OF VIRTUAL PEDAGOGICAL CULTURAL PARENTING
ON THE HEALTHY ENVIRONMENT OF SOCIAL-SPIRITUAL SOCIETY

Abstract. In this article, it is analyzed that the development of the virtual pedagogical culture of parents in improving the social and spiritual environment in society is one of the pressing issues of today. Also, concepts such as virtual, culture, media culture, virtual literacy, and media literacy are given a separate explanation, and they are likened to a protective shell from information and mass violence. Today, the culture of selecting and correctly evaluating information (virtual culture) in the mass media of the world is one of the most pressing problems, and in search of a solution to this problem, every parent should have a virtual-pedagogical culture in the family.

Keywords: Virtual, media, information, computer, internet, Facebook, television, parents, teacher, education, culture, literacy, virtual supervision, children, national pride, family, school, neighborhood.

ВЛИЯНИЕ ВИРТУАЛЬНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО КУЛЬТУРНОГО
ВОСПИТАНИЯ НА ЗДОРОВУЮ СРЕДУ СОЦИАЛЬНО-ДУХОВНОГО
ОБЩЕСТВА

Аннотация. В данной статье анализируется, что развитие виртуальной педагогической культуры родителей в улучшении социальной и духовной среды в обществе является одной из актуальных проблем современности. Также отдельное объяснение получают такие понятия, как виртуальная культура, медиакультура, виртуальная грамотность и медиаграмотность, которые уподобляются защитной оболочке от информации и массового насилия. На сегодняшний день культура отбора и правильной оценки информации (виртуальная культура) в средствах массовой информации мира является одной из наиболее актуальных проблем, и в поисках решения

этой проблемы каждый родитель должен обладать виртуально-педагогической культурой в мире. семья.

Ключевые слова: Виртуал, средства массовой информации, информация, компьютер, Интернет, Facebook, телевидение, родители, учитель, образование, культура, грамотность, виртуальный надзор, дети, национальная гордость, семья, школа, район.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2019 йил 3 майдаги ПҚ-4307 сон қарори ижросини таъминлаш, шунингдек, ёшларни мустақил ҳаётга дунёқараши кенг, фаол фуқаролар этиб тарбиялаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Қарори 2019 йил 31 декабрда тасдиқланди. Ушбу Концепцияда ота оналарнинг фарзанд тарбияси бўйича билимларини, педагогик маданиятини ошириш, оммавий ахборот воситалари, шу жумладан, Интернет жаҳон ахборот тармоғи орқали тарқатилаётган ғаразли ахборотлар, одоб-ахлоқни емирувчи иллатлар, ёшларни залолатга бошловчи бузғунчи ғояларга қарши соғлом дунёқарашни шакллантиришга қаратилган алоҳида чора-тадбирларга эътибор берилган.

Шунингдек, оилада ота-оналарнинг фарзанд тарбиялаш методларига оид билимларини мунтазам ошириб бориш мақсадида: бола тарбиясида миллий тарбия методлари ва замонавий педагогларнинг илғор ютуқларидан самарали фойдаланиш; маҳаллалардаги “Ота-оналар унверситетлари” да ота-оналар учун фарзандларда ёшига мос ижтимоий компетенцияларни тарбиялаш бўйича тренинглар ўтказиш; “Тарбия мактаби” рукни остида ота-оналар, педагоглар учун телекурслар, болалар, ёшлар учун расмлар билан безатилган ёрқин, ранг-баранг қўлланмалар, мультимедиа маҳсулотлари каби дидактик материаллар туркумини яратиш; узлуксиз маънавий тарбия амалиётида тўпланган ижобий тажрибани оммалаштириш мақсадида “Ёш ота-оналар китоби” ва бошқа методик қўлланмалар асосида мультимедиа тақдимотлар сериясини яратиш ва ота-оналарга тарқатиш механизми йўлга қўйилади.

Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, оилавий кадрларимизга зид бўлган турли маънавий таҳдидларга қарши мафкуравий иммунитетни шакллантиришга қаратилган профилактик тадбирларни ташкил этиш, ҳудудлар бўйича оилаларда соғлом тарбиявий муҳитни яратиш ва ота-оналарга тарбия усулларини ўргатишга қаратилган мақсадли ва манзилли тарғибот тадбирлари ва тренинглар ўтказилади (1).

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 12 февраль 2020 йил куни маҳалла тизимини такомиллаштириш, маҳаллаларда тинчлик-осойишталикни мустаҳкамлаш, жиноятчиликнинг олдини олиш масалаларига бағишланган видеоселектор йиғилиши ўтказилди. Ушбу видеоселекторда Президент Ш.М.Мирзиёев оилаларда ижтимоий-маънавий муҳитга салбий таъсир кўрсатувчи ҳолатларнинг олдини олиш бўйича тизим йўлга қўйилмаганлиги, оқибатда айрим маҳаллаларда нотинч оилалар, ҳуқуқбузарликни кўпайганлиги, шунингдек, хотин-қизлар

ва вояга етмаганлар орасида ўз жонига суиқасд қилиш ҳолатлари учраётганлиги ачинарли ҳол эканлигини таъкидлаган. Йигилишда оилавий ажримлар, ёшлар саломатлиги, эрта туғруқлар, маънавий ахлоқий тарбия билан боғлиқ муаммолар қайд этилган (2).

Бугунги ахборотлашган жамият шароитида таълим-тарбия масаласи мураккаб, кенг қўламли масалалардан бири бўлиб, улкан маъсулиятли ишни оила, маҳалла, мактаб ва кенг жамоатчилик билан ҳамкорликда олиб бориш муҳим экани исбот талаб қилмайдиган аксимомадир.

Педагогика фанлари доктори, профессор М.Қуронов ўзининг “Болам бахтли бўлсин десангиз...” деб номланган тарбия китобида “Тарбиядаги миллий ғурур, виждонийлик, одоб, мафкуравий онглилик, ватанпарварлик, мулоқот маданияти каби ижобий хислатларга ҳамда бошқа қатор катта-кичик қусурларга эътибор қилмаслик оқибатида кўз ўнгимизда шаклланаётган шахс тақдирида жиддий асорат қолдиради, унда беписандлик, лоқайдлик, бепарволик, худбинлик каби иллатларнинг пайдо бўлишига олиб келади”, деган фикрлари бугунги куннинг долзарб муаммоларига мос келади (4.261Б)

Вертуал сўзи рус-ўзбек луғатида эхтимолий муайян шароитда мавжуд бўлиши мумкин ёки компьютер воситалари ёрдамида акс эттириладиган виртуал борлик, воқелик (компьютер қурилмалари ёрдамида ҳақиқий мавжуд шароитга ўхшаш шароитни яратиш, ҳосил қилиш) каби маъноларни билишимиз мумкин. Маданият сўзи эса арабча, мадина - шаҳар, маскан, тараққиёт ўчоғи каби маъноларини англатиб, табиат ва ўзаро муносабатларда акс этадиган инсоний фаолиятининг ўзига хос шаклини ифодаладиган тушунча. Маданият алоҳида индивиднинг ҳаётий фаолияти, ижтимоий гуруҳ ёки жамиятнинг фаолият усулини акс эттиради. Демак, виртуал маданият компьютер, ахборот воситалари орқали акс этилидаган ўзаро муносабатлардаги инсоний фаолият тушинилади. Виртуал маданиятга ўхшаш иборалар виртуал саводхонлик, медиасаводхонлик, медиасаводхонлик бўлиб, бу ахборот ва оммавий зўравонликдан ҳимоя қобиғига ўхшайди. Гўёки оммавий ахборот воситаларини тарғиб қилишда рақамли саводхонлик деб қарашимиз ҳам мумкин.

Медиасаводхонлик (media literacy) – “медиамаатнларни ўзлаштириш, таҳлил этиш ва яратиш қобилияти”.

Медиасаводхонлик (media literacy) – турли шакллардаги хабарлардан (messages) фойдаланиш, таҳлил этиш, баҳолаш ва узатиш қобилияти.

Медиасаводхонлик (media literacy) – медиа фойдаланиладиган кодли ва репрезентацион тизимлар, замонавий дунёда медиани ижтимоий-маданий ва сиёсий нуқтаи назардан тушуниш, медиамаатнларни идрок этиш, яратиш, таҳлил этиш, баҳолаш қобилияти ривожланган медиасаводхон шахсни тайёрлаш жараёни; бундай инсоннинг ҳаёти фуқаролик масъулиятининг тўлиқ англаниши билан боғлиқ.

Айрим тадқиқотчилар медиасаводхонликнинг медиасаводхонликнинг компоненти сифатида ҳам талқин этишади. Масалан, Н.Рустамова “шахс медиасаводхонлиги” тушунчасига қуйидагича таъриф берган: “Шахс медиасаводхонлиги шахс маданияти учун зарур қисм бўлиб, оммавий медиа турлари, улар орқали тарқатиладиган ахборотлар билан танишиш, уларни танлаш, саралаш, таҳлил қилиш ва баҳолаш асосида тегишли

соҳалар бўйича назарий билим, амалий кўникма, малакаларни ўзлаштириш, пухта эгаллаш, ушбу билимларни касбий, кундалик, маданий, маънавий ва маърифий (амалий) фаолиятда маҳорат билан қўллаш олиш қобилиятларининг йиғиндиси” [5. 10 б].

Тадқиқотчи ўз фикрини давом эттириб, моҳиятига кўра шахс томонидан медиамаданиятнинг ўзлаштирилиши стихияли жараён бўлмай, бир неча босқичда эволюцион ривожланишга асосланиши, шахсда медиамаданиятни шаклланиш жараёнининг умумий моҳияти: медиасаводхонлик, медиабилымдонлик, медиамаҳорат ва медиакомпетентликда ўзининг тўлиқ ифодасини топиши ҳақидаги хулосага келган.

Бугунги кунда дунё оммавий ахборот воситаларида ахборотни танлаш ва тўғри баҳолаш маданияти (виртуал маданият) долзарб муаммолардан бири саналади. Бу муаммони ечимини излашда аввало оилада ҳар бир ота-она виртуал-педагогик маданиятга эга бўлиши лозим, деб ўйлаймиз. Бунинг учун ҳар бир ота-она фарзандларига оммавий ахборот воситалари (телевизор, компьютер, интернетдаги чат, форум, фейсбук, твиттер) дан унумли фойдаланишни аввало ўзлари билган ҳолда фарзандларига ҳам ўргатиши зарурдир. Юқорида келтирилган оммавий ахборот воситалари ўзаро алоқа олиб боришга хизмат қилувчи воситалар бўлиб, улар орқали кишилар бир-бири билан сўзлашиб, турли мулоқотлар олиб бориш имкониятларига эга бўлишмоқда. Улар ушбу имкониятларни ишга солиб, ўз фаолиятларини амалга ошириб, маълумот орттиришмоқда, билим олишмоқда, тажриба алмашилмоқда, савдо каби тижорат, реклама ишларини йўлга қўйишмоқда. Бу албатта ҳар бир соҳада аниқ кўзга ташланмоқда.

Бир томондан масофавий таълим олиш имкониятини берса ва интеллектуал, ижодий қобилиятларини ривожлантирса, иккинчи томондан реал мулоқотнинг виртуал шаклга айланиб қолаётганини ҳам кўришимиз мумкин. Энди ота-оналар ўз фарзандлари билан кўпроқ юзма-юз эмас, балки виртуал алоқада бўлиб, уларни назорат қилмоқда. Тақдир тақозоси билан узоқ масофада, Хорижда ишлаётган ёки ўқиётган ота-оналар, фарзандлар фақат виртуал шаклда мулоқот олиб бормоқда. Бу албатта ҳозирги ахборотлашган жамиятнинг маълум бир кўринишлари деб қарайдиган бўлсак, у ҳолда ижтимоий фаровонлик, ижтимоий тотувлик комил инсон шахсини шакллантиришда, тарбиялашда хизмат қилса, жамият аъзоларининг виртуал маданияти ҳам ривожланиб такомиллашиб бориш керак эди. Лекин афсуски оммавий ахборот воситаларидан фойдаланишда айрим муаммолар ҳам кўзга ташланмоқда.

Бугунги кунда ўқувчи-ёшлар орасида СМС ёзишдаги шошма-шошарлик, жўнатилаётган хабарларлардаги имло хатолар одатий ҳолга айланиб қолмоқда. Ижтимоий саҳифалардаги “Мани каналимга қошилийла, ҳоҳламасейла чиқиш қийинмас”, “болла, буни кўрийла, қоганларга тарқатийла”, “қачок боллага юворина” каби таклифлар бунга гувоҳлик қилиши мумкин. Бугунги кунда шева ва жаргон сўзларнинг аралаштириб, ўзбек адабий тилидан йироқлашиб кетган ҳам аянчли, ҳам кулгили бўлган бундай ҳолатлар умумий саводхонликнинг пасайганлигидан далолат бермоқда.

Ҳар куни ижтимоий сайтларда ҳар хил “приколлар” ни кўриб одатлангани учун, болаларда бачканалик ҳисси одатий ҳолатга айланади, тақлидчилик (челлендж), ўз хатти-ҳаракатлари оқибатини ўйламаслик кайфияти шаклланади. Табиат ва жамиятда

бўлаётган ўзгаришларга, ён-атрофидагиларга, ҳаётга нисбатан юзаки қараш ва бефарқлик пайдо бўлади. Бугунги кунда ёрдамга муҳтож кишиларга (масалан, табиий офат, ёнғин, автоҳалокат ва х.к.) кўмак бериш ўрнига, уларни видеотасвирга тушириб, интернетга ташлаш орқали “клик” орттираётган ёшлар бунга ёрқин далил бўлиши мумкин.

Ҳаётда учрайдиган уяли телефон билан боғлиқ бўлган бундай муаммоларни янада давом эттириш мумкин. Миллий ва диний урф-одатларимизга зид маълумотларни тайёрловчи ва тарқатувчи интернет сайтлари ташкилотчиларини бир четга қўйганда, ана шу муаммоларни юзага келишига шароит яратиб бераётган вақтида назорат қилаолмаётган ота-оналарнинг ҳам жуда катта хатоси деб ҳисоблаймиз.

Турли зиддиятлар кучайиб бораётган бугунги дунё манзараларида ёшларимизнинг маънавий иммунитетини кучайтириш, уларнинг бўш вақтини мазмунли ўтказиш ҳар қачонгидан ҳам долзарброқ эканини замоннинг ўзи кўрсатиб турибди.

Маълумки, ҳар қандай давлат ёки жамиятнинг келажаги, истиқболи ва равнақини янада юксалтириш ёшларнинг қўлидадир. Лекин турли бузғунчи оқимларга аъзо бўлган ақидапарастлик мафкураси билан суғорилган ёшларнинг қўлига ўтадиган давлат, жамият ёки оила қандай аҳволга тушиши мумкинлигини кўз олдига келтириш қийин эмас. Шунинг учун ёшларни асраб-авайлаш ҳамда юқорида келтирилган бузғунчи иллатлардан ҳимоя қилишимиз учун аввало ота оналар виртуал-педагогик маданиятга эга бўлиши зарур.

Биз бу борада “болаларга замонавий компьютерлар ёки уяли алоқа воситаларини олиб бермаслик ёки уларга ижтимоий сайтларга киришига йўл қўймаслик керак”, демоқчи эмасмиз.

Шу ўринда Ўзбекистоннинг биринчи Президенти И.А.Каримов ўзининг "Юксак маънавият - енгилмас куч" асарида "Бугунги кунда ёшларимиз нафақат ўқув даргоҳларида, балки радио-телевидение, матбуот, интернет каби воситалар орқали ҳам ранг-баранг ахборот ва маълумотларни олмоқда. Жаҳон ахборот майдони тобора кенгайиб бораётган шундай бир шароитда болаларимиз онгини фақат ўраб-чирмаб, уни ўқима, бунга кирма, деб бир томонлама тарбия бериш, уларнинг атрофини темир девор билан ўраб олиш, ҳеч шубҳасиз, замоннинг талабига ҳам, бизнинг эзгу мақсад-муддаоларимизга ҳам тўғри келмайди. Нега деганда, биз юртимизда очик ва эркин демократик жамият қуриш вазифасини ўз олдимизга қатъий мақсад қилиб қўйганмиз ва бу йўлдан ҳеч қачон қайтмаймиз." [3.71 б] деб таъкидганларини ёдга олиш мумкин.

Биз юқорида келтирилган маълумотлардан келиб чиққан ҳолда, ота-оналарга қуйидагиларни тавсия қилишимиз мумкин:

Ота-оналар ўз фарзандларига ўқитувчи ва устозларни хурмат қилишга одатлантириши зарур;

ота-оналарнинг фарзандларининг тенгдошларига, уларнинг ота-оналарига, қўшниларига ўзаро хурматда бўлишини ўргатиши керак;

ота-оналарнинг ўз фарзандига аждодлари, шажаралари билан алоҳида таништириши керак;

ота-оналар ўз фарзандларига жуда ҳам зарур бўлган ҳоллардагина энг сўнгги моделда бўлмаган уяли алоқа воситаларини олиб бериш. Бу воситаларнинг функциялари

қанча кам бўлса, болаларнинг келажаги учун шунча яхши;

болалар қўлида замонавий русумли уяли алоқа воситалари мавжуд бўлса, уларни бу воситалар билан ишлаш вақти, шарти ва муддатини жиддий ҳолда келишиб олиш ва бу келишувга қатъий риоя қилиш, зарур ҳолларда чекловлар ўрнатиш;

ота-оналар уяли алоқа воситаларидан фойдаланмаётган вақтда уларни фарзандлардан камида 20 см, кечаси эса 3 м масофа узоқликда бўлишини назорат қилиш ва болаларга уқтириш;

ота-оналар фарзандларига компьютер ва уяли алоқа телефонларида жойлаштирилган ўйинларнинг шунчаки вақтичоғлик учун бармоқ ҳаракатлари билан механик ўйналадиган эмас, балки фақат хотира ва мантиқий фикрлаш билан боғлиқ бўлган ўйинларни тавсия этиш ва бу жараёнда болаларнинг вақт режимларини назорат остига олиш;

ҳар бир ота-она фарзандларининг қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда, интернетдаги фаолиятларини жиддий назорат қилиш учун вақт ва имконият ажратиш;

ҳар бир ота-она фарзандларининг ўз вақтида билим олиш, спорт билан шуғулланиш, овқатланиш ва дам олишлари учун шароитлар яратиб бериш зарур.

Профессор М.Куронов айтганидек Бугунги кун болалари 2 хил ҳаётда яшамокдалар. Биринчиси реал ҳаётда ва иккинчиси виртуал ҳаётда. Виртуал ҳаёт улар учун афзалроқ, шунинг учун уларни гугол авлодлари (болалари) дейиш мумкин. Зеро Ота оналар ўз фарзандларига гугол авлодларига айланишига йўл қўймаслиги лозим.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Қарори. 31 декабрь 2019 йил.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев. Маҳалла тизимини такомиллаштириш, маҳаллаларда тинчлик-осойишталикни мустаҳкамлаш, жиноятчиликнинг олдини олиш масалаларига бағишланган видеоселектор маърузаси. 12 февраль 2020 йил.
3. Каримов И. А. Юксак маънавият - енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008. – 108 б.
4. Куронов М. “Болам бахтли бўлсин десангиз...”. Ўқув қўлланма. Тошкент
5. Рустамова Н.Р. Умумий ўрта таълим муассасалари ўқувчилари медиамаданиятини ривожлантириш технологияси (7-9-синфлар мисолида): педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). ...дисс. – Тошкент, 2019. – 42 б.
6. Ш.Тайлақова. Ўқувчи-ёшлар маънавиятини оммавий ахборот воситалари асосида такомиллаштириш. Фалсафа фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация.2018 йил.

PROBLEMS OF LEARNING ENGLISH AND THEIR POSSIBLE SOLUTIONS

Najmiddinova Oliya

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10427581>

Abstract. *The article is devoted to challenges in the process of learning of English and the most effective techniques that can be put into use with a purpose of overcoming such difficulties. In fact, given techniques are suitable both for individual work and group learning.*

Keywords: *English as a second language (ESL), suggestions, native language, vocabulary, pronunciation, fluency, dedication, proficient.*

ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И ИХ ВОЗМОЖНЫЕ РЕШЕНИЯ

Аннотация. *Статья посвящена проблемам в процессе изучения английского языка и наиболее эффективным методикам, которые могут быть применены с целью преодоления таких трудностей. Фактически, данные методики подходят как для индивидуальной работы, так и для группового обучения.*

Ключевые слова: *английский как второй язык (ESL), предложения, родной язык, словарный запас, произношение, свободное владение, целеустремленность, профессиональный уровень.*

In recent years, it has become obligatory to be fluent in English. Although, most students face to problems during the process of learning and using English which results in slow progress or lack of it at all. Students that struggle and advance slowly typically are not aware of the issues and causes causing their slow progress, nor do they know how to fix them.

Though their directors and instructors are aware of the solutions to these problems, it is crucial that they support the adult learners who are falling behind in making the anticipated progress, identify the most likely causes of their failures, offer suggestions, and assist in putting those suggestions into action so that the learners can easily get through the obstacles.

Mostly, learners of English as a second language (ESL) may encounter to several challenges in the process of learning. Firstly, English grammar and syntax can be complex and difficult to master, especially for languages with different grammatical structures. That is why students might find it quite confusing sometimes.

Secondly, learning new words and phrases can be overwhelming, especially when spoken English is faster than written English. Furthermore, the sounds and intonations of English can be hard to pronounce correctly, especially for non-native speakers, as it may not be similar to their native language.

As a matter of fact, understanding cultural references and nuances can be challenging for ESL learners who come from different backgrounds, which is another challenge that not everyone can overcome. Moreover, many ESL learners fear making mistakes and being corrected, which can hinder their progress and confidence, as they constantly thinking ahead in mind.

Indeed, keeping the balance with work, family and other things while studying language can be difficult. Consequently, some of these learners may have limited opportunities to practice speaking and listening to English. Lastly, self-studying English can be isolating and lack the structure and feedback provided by formal classes.

It is irrefutable fact that to overcome these obstacles some methods and strategies might be helpful. Firstly, regular practice helps build certain confidence and fluency in speaking and listening skills. Trying to set aside time each day to review grammar rules, vocabulary, and pronunciation may also play an important role. Secondly, focusing on strengths having identified the areas where a person excels should be a starting point to concentrate more on those topics. Taking an example, if one finds grammar easier than pronunciation, he should concentrate on improving writing skills before moving onto spoken communication. Thirdly, large assignments or long conversations can feel overwhelming, so breaking them down into smaller, manageable parts is a good way to avoid feeling stuck or frustrated.

Next, visualizing concepts can make them easier to understand such as watching videos or reading illustrated texts related to the studying topic to enhance comprehension. It is important to listen actively throughout all the process. Paying attention to native speakers when they talk will help to pick up proper pronunciation, tone, and cadence. It is also beneficial to listen to podcasts or watch TV shows in English for exposure.

Additionally, reading materials like books, articles, or news stories exposes to various sentence structures and vocabulary in context. It might be helpful to start with simple material and gradually move towards more challenging content as abilities improve.

It is important to note that these challenges can vary depending on the individual learner and their specific circumstances. It always takes enormous effort and time, and it is significant not to get discouraged throughout the process.

However, with dedication, persistence, and the right support, many ESL learners are able to overcome these challenges and become proficient in English.

REFERENCES

1. Dörnyei, Zoltán. Motivation strategies in the language classroom. Ernst KlettSprachen, 2001.
2. Farr, Beatrice J. Individual differences in learning: Predicting one's more effective learning modality. Diss. Catholic University of America, 1970.
3. Gardner, Robert C., and Wallace E. Lambert. "Attitudes and Motivation in Second-Language Learning." (1972).
4. Williams, Marion, and Robert Burden. "Students' developing conceptions of themselves as language learners." *The Modern Language Journal* 83.2 (1999): 193-201.)

YANGI KONSTITUTSIYA – TARAQQIYOT QOMUSI

Norboyev Sardor Qavmiddinovich

Maqola muallifi – BuxDPI ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Tursunova Madinabonu Akmalevna

BuxDPI 1-bosqich talabasi

Tel: +998944624842

Elektron pochta: tursunovamadin5555@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10427600>

Annotatsiya. Ushbu maqolada asosan, O'zbekiston Respublikasi Yangi Konstitutsiyasi haqidagi fikrlar, Yangi Konstitutsiyaning xalqimiz hayotida qanchalik o'z o'rnini topganligi haqida aytilgan. Shiddat bilan rivojlanib borayotgan zamonda biz ham eng ilg'or davlatlar qatorida bo'lishimiz uchun Konstitutsiyamizning yangilangani ayni muddao bo'ldi.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, referendum, monopoliya, strategiya, korrupsiya.

THE NEW CONSTITUTION - COMMUNICATION OF DEVELOPMENT

Abstract. This article mainly talks about the opinions about the new Constitution of the Republic of Uzbekistan, how much the new Constitution has found its place in the life of our people. In order for us to be among the most advanced countries in the time of rapid development, it was time to renew our Constitution.

Keywords: Constitution, referendum, monopoly, strategy, corruption.

НОВАЯ КОНСТИТУЦИЯ – КОММУНИКАЦИЯ РАЗВИТИЯ

Аннотация. В данной статье в основном говорится о мнениях о Новой Конституции Республики Узбекистан, о том, насколько Новая Конституция нашла свое место в жизни нашего народа. Для того, чтобы мы могли войти в число самых передовых стран во времена бурного развития, пришло время обновить нашу Конституцию.

Ключевые слова: Конституция, референдум, монополия, стратегия, коррупция

Konstitutsiya har qanday davlatning asosiy qonunidir. U jamiyat uchun ishlashi, uning talab va ehtiyojlarini qondirishi kerak. Konstitutsiyaning mazmuni – mamlakatning davlat, ijtimoiy va siyosiy hayotining barcha asoslarini belgilashdan iborat. Boshqacha aytganda, u huquq tizimining asosi va poydevori bo'lib, boshqa barcha qonunlar uning asosida quriladi. Lekin, shu bilan birga, Konstitutsiya qat'iy, o'zgarmas hujjat emas. Agar Konstitutsiyani o'zgartirish zarurati paydo bo'layotgan bo'lsa, demak, bu jamiyatning evolyutsion rivojlanishiga asoslangan holda, O'zbekistonda yaqin kelajakda bo'lgan maqsadlarimizni belgilab olish, ochiq va ishonchli davlat qurish uchun hayotiy zaruratdan dalolat beradi.

“2023-yilning 30-aprel sanasida mamlakatimiz ijtimoiy-siyosiy hayotida muhim voqea bo'lib o'tdi. “O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy Qonuni umumxalq referendumida ovozga qo'yildi. Referendum natijasiga ko'ra, 2023-yilning 1-may sanasidan boshlab Yangi Konstitutsiya kuchga kirdi. Unga binoan, Konstitutsiyamiz 6 bo'lim, 27 bob va 155 ta moddadan iborat. Yangilangan Konstitutsiya mamlakat, millat va xalq sifatida keyingi qadamlarimizni aniqlab olishimiz uchun g'oyat ahamiyatli masala, adolatli jamiyat qurish yo'lidagi ulkan qadamdir.

“Konstitutsiyada O‘zbekiston – suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat ekani belgilab qo‘yildi.

Inson huquq va erkinliklari qonunlarimizning, har bir vazirlik va idora faoliyatining mazmuniga aylanishi qat‘iy talab sifatida belgilandi. Bu hol davlat organlari hamda mansabdor shaxslarning faqat va faqat fuqarolarning manfaatlarini ko‘zlab faoliyat ko‘rsatishiga asos bo‘ladi.

Binobarin, qonunlardagi noaniqliklar inson foydasiga hal bo‘lishi shart va zarur. Bunga ko‘ra, inson va davlat o‘rtasida munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilikdagi noaniqliklar, turli tushunmovchiliklar bartaraf etiladi.

Konstitutsiyada kambag‘allikni qisqartirish, bandlikni ta‘minlash, ishsizlikdan himoya qilish bo‘yicha normalar belgilandi.

Xususan, Konstitutsiyada har kimning uy-joyli bo‘lish huquqi belgilandi. Ushbu normaning amal qilishi har bir fuqaro, jumladan, yosh oilalarning o‘z boshpanasiga ega bo‘lishini ta‘minlab, kishilarning hayotdan rozilik darajasini oshiradi.

Bundan tashqari, hech kimning sudning qarorisiz va qonunga zid tarzda uy-joyidan mahrum etilishi mumkin emasligi, uy-joyidan mahrum etilgan mulkdorga uy-joyning qiymati hamda u ko‘rgan zararlarning o‘rni qonunda nazarda tutilgan hollarda va tartibda oldindan hamda teng qiymatda (bozor qiymatida) qoplanishi ta‘minlanishi kafolatlandi.

Aholi hayoti va salomatlik darajasini yaxshilashning zaruriy sharti sifatida Konstitutsiyada atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha kompleks choralar belgilandi.

Ta‘lim olish huquqi va imkoniyati kengaytirildi, o‘qituvchilar konstitutsiyaviy maqomga ega bo‘ldi. Jumladan, fuqarolarning oliy ta‘lim muassalarida davlat granti hisobidan o‘qish huquqi qat‘iy belgilab qo‘yildi.

Konstitutsiyada davlatning o‘qituvchilar sha‘ni va qadr-qimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o‘sishi to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilish majburiyati qayd etildi.

Inson huquq va erkinliklari kafolatlari sezilarli darajada kuchaytirildi. Xususan, O‘zbekistonda o‘lim jazosi taqiqlandi. O‘lim jazosini taqiqlashni konstitutsiyaviy darajada belgilanishi insonni hayotdan hatto davlat ham mahrum etishga haqli emasligini kafolatlaydi.

Bundan tashqari, shaxs sudning qarorisiz 48 soatdan ortiq muddat ushlab turilishi mumkin emasligi belgilandi. Ya‘ni, shaxsning erkinligini cheklash bilan bog‘liq har qanday harakat faqatgina sud qarori asosida amalga oshirilishi shart.

Ushbu qoida tergov organlari tomonidan insonlarni noqonuniy hibsga olish, asossiz qamoqqa olish va saqlashga yo‘l qo‘ymaslikka qaratilgan. Bu orqali xalqaro e‘tirof etilgan “Xabeas korpus” institutini qo‘llanish ko‘lami yanada kengaydi.

Shaxsni ushlab chog‘ida unga tushunarli tilda uning huquqlari va ushlab turilishi asoslari tushuntirilishi shartligi, ayblanuvchi va sudlanuvchilarga o‘ziga qarshi ko‘rsatma bermaslik (xalqaro e‘tirof etilgan “Miranda qoidasi”), sukut saqlash huquqi berildi.

Har kimning yozishmalari, telefon orqali so‘zlashuvlari, pochta, elektron va boshqa xabarlar sir saqlanish huquqiga ega ekanligi belgilandi. Bunday huquqlarning cheklanishiga yoki uy-joyda tintuv o‘ykazishga faqat qonunga muvofiq va sudning qaroriga asosan yo‘l qo‘yilishi belgilab qo‘yildi.

Yoshlar huquqlari himoyalaniishi va ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirokini rag'batlantirish kafolatlandi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ommaviy axborot vositalariga oid belgilangan muhim qoidalar:

- davlat ommaviy axborot vositalari faoliyatining erkinligini kafolatlaydi; davlat ommaviy axborot vositalarining axborotni izlash, olish, undan foydalanish va uni tarqatishga bo'lgan huquqlari amalga oshirilishini kafolatlaydi;

- ommaviy axborot vositalarining faoliyatiga to'sqinlik qilish yoki aralashish qonunga muvofiq javobgarlikka sabab bo'ladi;

- ommaviy axborot vositalari o'zi taqdim etadigan axborotning ishonchliligi uchun javobgardir"¹⁶⁹.

Yangilangan Konstitutsiyamizda har bir modda barchaga tushunarli, aniq va lo'nda bayon etilgani va sinchiklab ishlab chiqilganini ko'rishimiz mumkin. Bu o'zgarish va qo'shimchalar O'zbekistonni yanada barqaror rivojlantirish, turli tahdidlarga qarshi tura oladigan salohiyatini mustahkamlashga qaratilgan.

Zamonaviy O'zbekiston tarixida ilk marotaba xalqning o'zi konstitutsiyaviy islohotlarda faol ishtirok etgani katta ahamiyatga ega. Bu esa ochiq va demokratik mamlakat taraqqiyot yo'lini belgilab berdi. Qonunchiligimizga ko'ra, konstitutsiyani qabul qilish bo'yicha referendum o'tkazilgandan keyin hech qanday qo'shimcha hujjat qabul qilish, parlamentda muhokama qilinishi va prezident tomonidan imzolanishi shart emas, chunki umumxalq ovozi yakuniy qarorni belgilab berdi.

Mamlakatimizda yangilangan Konstitutsiya bevosita xalq tomonidan qabul qilingan birinchi huquqiy hujjat bo'ldi.

Afsuski, korrupsiya, monopoliya, mas'uliyatsizlik, layoqatsizlik, mahalladoshlik, beparvolik kabi illatlar xalqimiz farovonligiga, butun davlatning barqaror rivojlanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatayotganini bugun ochiq tan olamiz.

Konstitutsiyamizni esa bugun o'zgartirmasak, uni zamon talablariga javob beradigan me'yorlarga moslashtirmasak, jamiyatimizni zanglagan "zangi"dan qutula olmaymiz, bundan tashqari, raqobatbardosh, zamonaviy, eng ilg'or davlat bo'lishimiz uchun ko'p yillar kerak bo'ladi.

Belgilangan maqsad – raqobatbardosh, zamonaviy, eng ilg'or davlatga aylanish. Bu afsona emas, bu haqiqatga intilishimiz kerak. Biz qurayotgan jamiyatda inson omili muhim o'rin tutadi, bu esa inson manfaatlarining ustuvorligiga asoslanadi.

"Yangilangan Konstitutsiya "inson-jamiyat-davlat" tamoyiliga asoslanadi, chunki unda barcha toifalar – yoshlar, ayollar, nogironlar, o'qituvchilar va hatto jinoyatchilar (adashgan fuqarolar) ning huquq va manfaatlari o'z ifodasini topgani bilan amaliy ahamiyatga ega"¹⁷⁰.

"Huquqiy davlatda barcha jarayonlar qonuniy asoslar ustiga quriladi, davlat xizmatchilardan huquq doirasida fikrlash, barcha masalalarga huquqiy ko'z bilan qarash talab etiladi. Qolaversa, huquqiy davlatda barcha fuqarolar qonun oldida teng bo'ladi, davlat

¹⁶⁹ <https://meningkonstitutsiyam.uz/>

¹⁷⁰ <https://daryo.uz/>

hokimiyatining oliy organlari ham qonunlarga bo'ysunadi va qonunlarning muqarrar ijrosini ta'minlaydi"¹⁷¹.

“Insoniyat o'z taraqqiyotining uchinchi ming yilligiga qadam qo'ygan hozirgi davrda dunyo jamoatchiligi muhim bir haqiqatni anglab yetdi, ya'ni davlat demokratik prinsiplarga tayanishi hamda shu asnoda insonning erkinligini himoyalovchi va uning farovon turmush kechirishini ta'minlovchi vositaga aylanishi lozim. Dunyoviy konstitutsionalizm yutuqlari bilan yo'g'rilgan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining muqaddimasida davlatimizda oldiga qo'yilgan muhim vazifalardan biri sifatida “respublika fuqarolarining munosib hayot kechirishini ta'minlash” masalasi ilgari surilganligi chuqur ramziy ma'no va mazmun kasb etadi”⁴.

“Konstitutsiyaviy huquq ma'lum ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy normalar yig'indisidan iborat. Bu ijtimoiy munosabatlar jamiyat, inson, davlat o'rtasida vujudga keladi. Konstitutsiyaviy huquq bilan tartibga solinuvchi ijtimoiy munosabatlar ijtimoiy munosabatlar tizimida asosiy, rahbariy, bosh munosabatlardan iborat bo'ladi va boshqa ijtimoiy munosabatlarning vujudga kelishi uchun asos, tayanch vazifasini o'taydi. Masalan, Konstitutsiyaviy huquq mulkiy munosabatlarning asoslarini belgilashi bilan mulkiy munosabatlarning vujudga kelishiga asos bo'ladi”⁵.

Xulosa qilib aytganda, yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiya Yangi O'zbekiston strategiyasini amalga oshirishning siyosiy-huquqiy asoslarini yaratib, milliy davlatchilik taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi.

Bu esa inson huquq va erkinliklariga oid masalalarda huquqni qo'llash amaliyotiga yangicha yondashuvlar joriy qilishni dolzarb zaruratga aylantirmoqda.

Zero, barchamizning vazifamiz inson, uning huquq va erkinliklari oliy qadriyat hisoblanadigan va hurmat qilinadigan adolatli jamiyat barpo etishdir.

REFERENCES

1. <https://meningkonstitutsiyam.uz/>
2. <https://daryo.uz/>
3. <https://iiv.uz/>
4. Odilqoriyev X.T “Konstitutsiyaviy huquq” Darslik. - Toshkent 2014
5. Husanov.O “Konstitutsiyaviy huquq “ Darslik. - Toshkent 2013

¹⁷¹ <https://iiv.uz/>

LOGISTIKA: KELIB CHIQISH TARIXI, VAZIFALARI.

Toyirov Hikmat Tal'at o'g'li

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi

Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10427282>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Logistikaning kelib chiqish tarixi, vazifalari, amaliy qo'llanilishi va rivojlanishi haqidagi ma'lumotlar keltirilib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Logistika, moliyaviy xarajatlarni kamaytirish, Menejer, moliyaviy va axborot oqimlarini boshqarish, yuklarni sotib olish, saqlash, jo'natish, eskortatsiya qilish.

LOGISTICS: HISTORY OF ORIGIN, TASKS.

Abstract. In this article, information about the history of origin, tasks, practical application and development of logistics is provided.

Keywords: Logistics, reduction of financial costs, Manager, management of financial and information flows, purchase, storage, shipment, escorting of goods.

ЛОГИСТИКА: ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ, ЗАДАЧИ.

Аннотация. В данной статье представлена информация об истории возникновения, задачах, практическом применении и развитии логистики.

Ключевые слова: Логистика, сокращение финансовых затрат, Менеджер, управление финансовыми и информационными потоками, закупка, хранение, отгрузка, сопровождение грузов.

Logistika tarixida ushbu atama o'z ma'nosini o'zgartirgan ko'plab daqiqalar bo'lgan. Shuning uchun uning jiddiy va talab qilinadigan fanga aylanish tarixi haqida gapirishdan oldin, atamashunoslikni va uning rivojlanishning turli bosqichlaridagi o'zgarishlarini batafsilroq tushunish kerak.

Agar logistikaning bugungi kuni haqida gapiradigan bo'lsak, unda mutaxassislar kontsepsiyaning mohiyatini ochib beradigan taxminan besh xil formuladan foydalanadilar. Avvalo, siz ushbu atamani ilmiy nuqtai nazardan ko'rib chiqishingiz kerak. Har qanday universitetning Iqtisodiyot fakultetida talabalarga logistika deganda turli xil tabiat oqimlarini boshqarish: inson, moddiy, axborot va boshqa yo'nalishlar - ularni optimallashtirish tushuniladi. Optimallashtirish moliyaviy xarajatlarni kamaytirish bilan bog'liq. Ushbu soha mutaxassislari ushbu oqimlarni boshqarishni yanada samarali va oqilona qilishga imkon beradigan metodologiyani ishlab chiqmoqdalar.

Ushbu atamani amaliy tushunchani hisobga olgan holda, u asbobni bildiradi deb aytishimiz mumkin. Undan foydalanganda oqim jarayonlarini tashkil qilish imkon qadar samarali bo'ladi va mehnat va moliyaviy xarajatlar miqdori bir necha baravar kamayadi.

Logistikaning amaliy qo'llanilishi juda qiziq, chunki bu kerakli tovarlarni muhtojlarga etkazib berishning maqbul variantlarini tanlashdir. Shu bilan birga, mahsulot va butun jarayonni kerakli joyda, kerakli joyda bo'lish qobiliyati sifatida tavsiflash mumkin.

Logistikaning rivojlanish tarixida bizning kunlarimiz eng qulay hisoblanadi, chunki menejerlar o'z ishlarida juda faol foydalanadilar. Menejerlar ushbu ilmiy intizomni xaridlarda ishlatiladigan haqiqiy boshqaruv strategiyasi deb bilishadi. Shu ma'noda logistika "A" dan "Z" gacha bo'lgan barcha jarayonlar uchun javobgardir: tovarlarga buyurtma berish, yuklarni sotib

olish, saqlash, jo'natish, eskortatsiya qilish, sotishni tashkil etish va shunga o'xshash manipulyatsiyalar. Inson, moliyaviy va axborot oqimlarini boshqarish xuddi shu tarzda qurilgan. Optimallashtirish usullari bir guruh odamlar, bir kishi yoki butun korxonaga uchun teng darajada samarali ishlaydi.

Agar siz ushbu atamani tarix nuqtai nazaridan ko'rib chiqsangiz, logistika ikkita sharhga ega bo'ladi. Birinchisi Angliyadan kelgan, bu erda ta'rif harbiy muhitda ishlatilgan. Shuning uchun, so'zma-so'z tarjima qilingan ushbu atama "orqa" yoki "ta'minot" degan ma'noni anglatadi.

Logistikaning paydo bo'lishi va uning mustaqil ilmiy intizomga aylanishi tarixida qorong'u joylarni topish deyarli mumkin emas. Ushbu atama haqida dastlabki eslatmalar eng qadimgi davrlarga tegishli. Miloddan avvalgi IV asrda u yunonlar va rimliklar tomonidan faol foydalanilgan. Ushbu davr mobaynida ushbu atama hisoblashning o'ziga xos san'atini anglatardi. Davlat nazorati pozitsiyasida bo'lgan qadimgi yunonlar ko'pincha logistlar deb nomlangan va birinchi navbatda moliyaviy oqimlarning harakatini kuzatib borishlari kerak edi. Rimliklar oziq-ovqat tarqatish uchun logistlardan foydalanganlar. Ushbu jarayon aniq va murakkab hisob-kitoblarning natijasida shakllangan ma'lum qoidalarga bo'ysungan.

Logistikaning rivojlanish tarixini qisqacha tavsiflab, shuni ta'kidlash mumkinki, bu atamaning ikkita asosiy talqini qadimgi davrlardan hozirgi kungacha saqlanib qolgan. Birinchisi juda aniq va matematik hisob-kitoblarda qo'llaniladi. Uni taniqli nemis matematikasi kundalik hayotga kiritgan va shu bilan ma'lum bir mantiqni nazarda tutgan.

Ikkinchi talqin harbiy sanoat bilan chambarchas bog'liq. Darhaqiqat, Rossiyada va boshqa mamlakatlarda logistika taraqqiyoti tarixida u asosan urush davrida armiya va faol kuchlarni boshqarish va boshqarish bo'yicha amaliy fan sifatida ishlatilgan (logistika sohasidagi masalalar doirasini qisqacha ta'riflash qiyin).

Logistika tarixida (ushbu ilmiy intizomning paydo bo'lishi haqida birozdan keyin aytib o'tamiz), Ikkinchi Jahon urushi yillari "oltin" davr deb hisoblanadi. O'shanda, logistika tamoyillariga ko'ra, Evropa mamlakatlarida joylashgan Amerika qo'shinlarini etkazib berish qurilgan. Barcha tamoyillar mukammal ishlab chiqilgan va kelajakda biznesda iloji boricha faolroq foydalanila boshlangan.

Logistika taraqqiyoti tarixi turli voqealarga boy. Ilmiy intizomni shakllantirish va uni zamonaviy shaklga o'tkazish mutaxassislar uchun ayniqsa qiziq. Logistika tarixi fan sifatida o'tgan asrning o'rtalarida boshlangan. Ushbu jarayon Qo'shma Shtatlarda boshlangan va to'g'ridan-to'g'ri biznesni rivojlantirishga bog'liq edi. U yigirma birinchi asrning boshlariga qadar davom etdi va mutaxassislar tomonidan bir necha bosqichlarga bo'lingan.

Birinchisi, o'tgan asrning yigirmanchi yillaridan ellikinchi yillarini o'z ichiga oladi. Logistikaning umumiy kontseptsiyasidan, agar kerak bo'lsa, ma'lum qismlar ajratilgan bo'lib, ular faoliyatga muvaffaqiyatli kiritilgan. Ammo biznes logistika taqdim etishi mumkin bo'lgan barcha imkoniyatlardan foydalanishni xohlamadi. Mutaxassislar buni texnologiya rivojlanishining past darajasi va menejerlarning keng apparatlaridan foydalanish zaruriyati yo'qligi bilan izohlashadi. Ushbu vaqt oralig'ida iqtisodiyot o'tish bosqichida edi. U asta-sekin xaridor tomon burilib, ishlab chiqaruvchidan uzoqlashdi.

Natijada, logistika tarixida muhim rol o'ynagan raqobat omili paydo bo'ldi (biz ushbu atama va uning ma'nosi to'g'risida o'quvchilarimizga aytib o'tgan edik). Biroq, o'sha davrda

harbiy mutaxassislar armiya ta'minotini o'rnatish uchun logistika g'oyalaridan faol foydalanganlar.

Logistika rivojlanishining ikkinchi bosqichi o'tgan asrning ellikinchi yillaridan ettinchi yillariga qadar bo'lgan davr hisoblanadi. Bunga umumiy xarajatlar kontseptsiyasini shakllantirish va yakunlash yordam berdi. Transport logistikasida (uning tarixi umumiy tarixiy konturning bir qismidir), bu menejerlar va korxonalar rahbarlari tomonidan keng qo'llaniladi. Qisqacha aytganda, bu moliyaviy xarajatlarni yuk tashish yo'nalishi bo'yicha ularni kamaytiradigan tarzda guruhlash qobiliyati sifatida ifodalanishi mumkin. Masalan, shunday ko'rinadi:

- tovar ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga avtomobil yo'llari orqali etkazib beriladi;
- etkazib berishning moliyaviy xarajatlari kichik, ammo butun marshrut bo'ylab omborlarni yaratish kerak;
- har bir ombor o'z xodimlarini talab qiladi, bu yangi moddiy xarajatlarni anglatadi;
- masalan, havo transportidan foydalanishga o'tishda, marshrutda yuklarni saqlash va boshqarish bilan bog'liq barcha xarajatlarni ro'yxatdan chiqarib tashlash mumkin bo'ladi.

Bunga parallel ravishda, Amerika va Evropada yetmishinchi yillarda kompyuter texnologiyalari faol rivojlana boshladi. Ular yangi turdagi ombor uskunalari, qadoqlash usullari, konteynerlarni standartlashtirish va boshqa shunga o'xshash texnik yangiliklarning paydo bo'lishiga hissa qo'shdilar, bu transport va ombor strategiyasi g'oyasini butunlay o'zgartirdi.

Saksoninchi va to'qsoninchi yillar logistikaning rivojlanishi va keng rivojlanishi davriga aylandi. Ammo bu jarayon asosan kapitalistik kuchlarda sodir bo'lgan. Logistika keyingi avlod elektron aloqa tizimlari tufayli biznesning bir qismiga aylandi. Endi jo'nab ketishni istalgan masofada juda aniq kuzatish mumkin edi. Mutaxassislar logistika rivojiga ko'plab omillar yordam berganligini ta'kidlaydilar. Masalan, ushbu toifaga bozorning globallashuvi, sheriklik g'oyalarini shakllantirish va mahsulot sifati falsafasini yaratish kiradi.

Bizning kunlarimiz logistika rivojlanishining beshinchi bosqichi hisoblanadi. Bugungi kunda mutaxassislar har qanday vaziyatda tovarlarni o'z vaqtida etkazib berishga yordam beradigan vositalarni ishlab chiqmoqdalar. Shu bilan birga, barcha zamonaviy texnik yutuqlar qo'llaniladi, ular asta-sekin yagona mexanizmga aylantiriladi.

Har qanday tizimning yakuniy maqsadi bor, unga ma'lum bir tarzda erishish mumkin. Logistika oltita aniq shartlarning bajarilishini nazarda tutadi. Faqatgina tizim ularning barchasini bajaradigan bo'lsa, unda uning samaradorligi haqida gapirish mumkin. Ushbu shartlarni qisqacha bayon qilamiz:

- yuk faqat kerakli mahsulotni anglatadi;
- uning sifati iste'molchining ehtiyojlariga mos kelishi kerak;
- yuk xaridor talab qiladigan miqdorda etkazib beriladi;
- etkazib berish belgilangan vaqtda amalga oshirilishi kerak;
- jo'natilgan joy iste'molchining tavsifiga qat'iy mos keladi;
- xarajatlar yo'lining murakkabligi va fors-major holatlaridan qat'i nazar, minimal darajaga tushiriladi.

Ishlab chiqaruvchining muvaffaqiyati yuqoridagi barcha shartlarni bajarish uchun ishni qanday tashkil qilishiga bog'liq.

Logistikaning asosini ko'p vazifali printsip tashkil etadi. Tizim bir vaqtning o'zida juda ko'p vazifalarni hal qilishi kerak, ammo jarayonni engillashtirish uchun ular uch guruhga bo'linadi:

- Global. Ushbu guruhning asosiy vazifasi minimal moliyaviy xarajatlar bilan ishlashga erishishdir, atrofdagi vaziyat esa beqaror yoki to'xtovsiz xususiyatga ega bo'lishi mumkin. Bunga, shuningdek, logistika tizimlarini shakllantirish va ularni muvaffaqiyatli amalga oshirishni, xavfsizlik va ishonchlilik sharoitida kiritish mumkin.

- Odatda.
- Xususiy. Ushbu guruh tor yo'naltirilgan.

Xulosa qilib aytganda, barcha vazifalar umumiy vazifalarga bo'ysunadi, ammo ular aniqroq belgilanadi. Masalan, omborlarda zaxiralarni yaratish, unda muvaffaqiyatli faoliyat uchun zarur bo'lgan minimal miqdor bo'ladi. Shuningdek, guruhga tovarlarni omborlarda saqlash vaqtini qisqartirish va etkazib berish yo'nalishini optimallashtirish bo'yicha tadbirlar kiradi.

Logistikaning umumiy vazifalariga zararlar, xarajatlar, xarajatlar va foydani prognoz qilish kiradi. Avtotransport vositalarining alohida masalasi mavjud, tovarlarning ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga uzluksiz harakatini ta'minlash uchun ushbu vazifani eng yuqori darajada hal qilish kerak.

Ilmiy kontseptsiyaga ko'ra logistika funktsiyalarini ikki nuqtai nazardan ko'rib chiqish mumkin. Birinchisi, berilgan vazifalarga nisbatan funktsionallikni belgilashni nazarda tutadi. Ular operatsion va muvofiqlashtirishga bo'linadi.

Birinchisi, bir nechta jarayonlarda bevosita ishtirok etish bilan bog'liq:

- Ta'minot (xom ashyo, moddiy boyliklar, ishlab chiqarishning texnik jihozlari, zaxiralar darajasi va ularning sarflanishini sotib olish va harakatlanish sonini kuzatish).

- Ishlab chiqarish (sotishgacha bo'lgan ishlab chiqarish jarayonlarining barcha bosqichlarini boshqarish).

- Tarqatish (tovarlarni iste'molchiga etkazish usullarini izlash, ushbu oqimlarning yo'nalishi va ularning to'liqligini aniqlash).

Muvofiqlashtirish funktsiyalari tahlil qilish, bashorat qilish va axborotni qayta ishlashda ifodalanadi.

XULOSA

Ko'rib turganingizdek, logistika zamonaviy dunyoda ishlab chiqarish va tovar munosabatlarining muhim qismidir. Shuning uchun uning kontseptsiyalari va vazifalarini qo'llash, shuningdek funktsiyalarini anglash har qanday biznesni tashqi sharoitlardan samarali va mustaqil qilish imkoniyatini yaratadi.

REFERENCES

1. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
1. Mo'minov, Ibrohim, ed (1971). "Aba". O'zbek sovet ensiklopediyasi. 1. Toshkent. 9 b.
2. "Aba". O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Toshkent. 2000–2005.
3. Mo'minov, Ibrohim, ed (1973). "Diod". O'zbek sovet ensiklopediyasi. 4. Toshkent. 51 b.
4. "Diod". O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Toshkent. 2000–2005.

TADBIRKORLIK FAOLIYATINI TARTIBGA SOLISH SODDALASHTIRILADI

Ikromov Elyor Ibodulloyevich

Osiyo xalqaro universiteti "Iqtisodiyot" kafedrasida o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10429249>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Inson faoliyati turlicha bo'lib, turli xil yo'nalishga qaratilgan. Ularning ichida tadbirkorlik faoliyati alohida o'rin tutadi. Bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotda tadbirkorlik qobiliyati iqtisodiy resurs hisoblanadi va albatta kerakli shart-sharoitlar bilan ta'minlanishni taqozo etadi. Davlat tomonidan tadbirkorlik faoliyati faqatgina quyidagi vositalar orqali tartibga solinadi. Respublikamizda amalga oshirilayotgan islohotlar davomida, ayniqsa, uning hozirgi bosqichida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, unga keng erkinlik berishga e'tibor qaratilmoqda.

Kalit so'zlar: Tadbirkorlik, kichik biznes, yalpi ichki mahsulot, byudjet, kichik va o'rta tadbirkorlik, soliq stavkalari, raqamli iqtisodiyot.

REGULATION OF BUSINESS ACTIVITY IS SIMPLIFIED

Abstract. In this article, human activity is different and focused on different directions. Entrepreneurship has a special place among them. In an economy based on market relations, entrepreneurial ability is an economic resource and necessarily requires the provision of necessary conditions. Business activities are regulated by the state only through the following means. During the reforms implemented in our republic, especially at its current stage, attention is being paid to the development of entrepreneurship and giving it wide freedom.

Keywords: Entrepreneurship, small business, gross domestic product, budget, small and medium-sized business, tax rates, digital economy.

РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УПРОЩАЕТСЯ

Аннотация. В данной статье деятельность человека различна и ориентирована на разные направления. Среди них особое место занимает предпринимательство. В экономике, основанной на рыночных отношениях, предпринимательские способности являются экономическим ресурсом и обязательно требуют обеспечения необходимых условий. Предпринимательская деятельность регулируется государством только следующими способами. В ходе реформ, реализуемых в нашей республике, особенно на современном этапе, уделяется внимание развитию предпринимательства, предоставлению ему широкой свободы.

Ключевые слова: Предпринимательство, малый бизнес, валовой внутренний продукт, бюджет, малый и средний бизнес, налоговые ставки, цифровая экономика.

Davlat tomonidan tadbirkorlik faoliyati faqatgina quyidagi vositalar orqali tartibga solinadi:

- tadbirkorlik sub'yektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish;
- tadbirkorlik sub'yektlari faoliyatining ayrim turlari bo'yicha litsenziyalash, ruxsat berish hamda xabardor qilish tartib-taomillarini joriy etish;
- texnik jihatdan tartibga solish;
- tarif va notarif tartibga solish;

- qonunda belgilangan tartibda tadbirkorlik sub'yektlarining javobgarligini majburiy sug'urta qilish;
- davlat nazorati;
- raqobatni himoya qilish;
- qonun bilan tadbirkorlik sub'yektlari hamda ularning mansabdor shaxslari javobgarligini o'rnatish;
- hisobotlarni joriy etish;
- o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilotga a'zolik (ishtirok etish) asosida o'zini o'zi boshqarishni joriy etish.

Tadbirkorlik faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish vositalari tadbirkorlik sub'yektlari tomonidan ishlab chiqariladigan va realizatsiya qilinadigan tovarlar, bajariladigan ishlar, ko'rsatiladigan xizmatlarning inson hayoti va sog'lig'i uchun xavfsizligini, uning qonuniy manfaatlarini himoyasini ta'minlash, atrof-muhitni muhofaza qilish, shuningdek, davlat xavfsizligini ta'minlash va tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida faqat NHH va texnik jihatdan tartibga solish sohasidagi normativ hujjatlar asosida joriy etish belgilandi.

Quyidagi talablar 2023 yil 1 yanvardan bekor qilinadi:

- tadbirkorlik sub'yektining ustav fondini (ustav kapitalini) kamaytirish to'g'risida qaror qabul qilinganda kreditorlarni yozma ravishda xabardor qilish va OAVda bu haqida e'lon berish;

- yangi import avtomobillarini sotish faqat yuridik shaxslar – ishlab chiqaruvchi korxonalarining rasmiy dilerlari tomonidan amalga oshirilishi;

- elektr energiyasini elektr ta'minoti shartnomasida belgilangan hajmlardan (oylik shartnomaviy miqdordan) ortiqcha iste'mol qilgan yuridik shaxslarga elektr energiyasi yetkazib berishni to'xtatib qo'yish;

yakka tartibdagi tadbirkor tomonidan yollangan xodimlarni Yagona milliy mehnat tizimida hisobga olish orqali soliq xizmati organlarida alohida hisobga qo'yish.

O'rnatilgan tartibga muvofiq, 2023 yil 1 martdan:

- soliq to'lovchilarga soliq organlarining sayyor soliq tekshiruvlari va soliq auditi natijalari bo'yicha qabul qilgan qarorlari ustidan to'g'ridan-to'g'ri sudga shikoyat qilish huquqi beriladi;

- axborot xavfsizligi talablariga rioya etgan holda, mulkchilik shaklidan qat'i nazar, barcha yuridik shaxslarga YaIDXP orqali tijorat xizmatlarini ko'rsatishga ruxsat beriladi. Bunda YaIDXP orqali nodavlat xizmatlar ko'rsatish tartibi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi hamda xizmat ko'rsatuvchi yuridik shaxs tomonidan belgilanadi;

- Vazirlar Mahkamasining qarorlari bilan amalga oshiriladigan bir shartnoma summasi BHMning 3 500 baravari va undan yuqori bo'lgan davlat xaridlari bo'yicha buyurtmalar to'g'ridan-to'g'ri shartnomalar asosida bajarilishiga yo'l qo'yilmaydi;

- vazirlik (idora, muassasa) va uning tarkibidagi tashkilot (muassasa) o'rtasida qiymati BHMning 3 500 baravari va undan yuqori bo'lgan tovarlar (ishlar, xizmatlar)ning to'g'ridan-to'g'ri shartnomalar bo'yicha xarid qilinishi taqiqlanadi.

202-yil 1-yanvardan Maxsus huquqiy rejim doirasida tadbirkorlik sub'yektlariga quyidagilarga ruxsat etiladi:

- yangi mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqish, aprobatsiya qilish va joriy qilish yo'nalishlaridagi faoliyatini cheklangan vaqt, hudud va shaxslar doirasida maxsus tartibga solish orqali ayrim qonunchilik hujjatlari normalariga amal qilmaslik;
- litsenziyasiz va ruxsat berish tartib-taomillaridan o'tmasdan faoliyatni amalga oshirish, bundan davlat siri va qonunchilikka muvofiq foydalanish cheklangan ma'lumotlarni o'z ichiga olgan litsenziya va ruxsat etish xususiyatiga ega hujjatlar mustas.

Maxsus huquqiy rejim tegishli vakolatli organ va tashabbuskor o'rtasida har bir loyiha bo'yicha alohida tuziladigan kelishuvga asosan joriy etiladi. Bunda kelishuvda loyihani amalga oshirishning talab va shartlari, shu jumladan, muddati, hududi va shaxslar doirasi, tashabbuskorga tatbiq etilmaydigan qonunchilik normalari ro'yxati hamda loyiha natijalarini baholash mezonlari (indikatorlari) belgilanadi.

Har bir loyiha bo'yicha Maxsus huquqiy rejimning amal qilish muddati ko'pi bilan uch yilni tashkil etadi. Maxsus huquqiy rejim yakunlari bo'yicha tegishli vakolatli organ tomonidan bir oy muddatda sinovdan o'tkazilgan mahsulot va xizmatlarni joriy etishning maqsadga muvofiqligi yuzasidan tahlil o'tkaziladi. Mahsulot va xizmatlarni joriy etish maqsadga muvofiq deb topilganda, qonunchilik hujjatlarini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Tadbirkorlik sohasidagi majburiy talablar yagona elektron reyestri tadbirkorlik faoliyatini tartibga solish vositalari bo'yicha o'rnatilgan barcha talablar, ularning muddatlari, ular bilan bog'liq moliyaviy xarajatlar, talablarga muvofiqlikni tasdiqlovchi hujjatlar, nazorat qiluvchi organlar, tekshiruv shakllari hamda javobgarlik choralari o'z ichiga olishi belgilandi.

Yagona reyestr quyidagi bosqichlarda shakllantiriladi:

- birinchi bosqichda (2023 yil) – qurilish, savdo, umumiy ovqatlanish, ta'lim va transport sohasidagi majburiy talablar ro'yxati shakllantiriladi;
- ikkinchi bosqichda (2024-2025 yillar) – barcha sohalardagi majburiy talablar ro'yxati shakllantirilishi belgilab berildi.

REFERENCES

1. Malikov T.S, Olimjonov O.O Moliya darslik-T "Iqtisod-moliya", 2019 125 b.
2. Vahobov.A.V, Jo'rayev.A.S. Soliq va soliqqa tortish. Darslik. T.: Iqtisodiyot-Moliya. 2018.-408 b.
3. E.Gadoev, N.Kuzieva. Jismoniy shaxslani soliqqa tortish. Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. TDIU, Iqtisodiyot. 2019 y. 430 b
4. Халилов, Б. Б., & Курбанов, Ф. Г. (2020). Важность подготовки кадров в экономике. Вопросы науки и образования, (6 (90)), 12-14.
5. Bakhodirovich, K. B. (2023). International accounting models and their characteristics in the conditions of innovative economy. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 21, 56-60.
6. Bakhodirovich, K. B. (2023). CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING ACCOUNTING IN SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. IMRAS, 6(6), 161-165.

7. Alisher Khudoynazarovich Shadiyev. (2023). FUNCTIONS, METHODS, MANAGEMENT DECISIONS AND SOCIAL FACTORS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 87–93.
8. Shadiyev, A. (2022). EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF SINGAPORE TOURISM IN UZBEKISTAN. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 23(23).
извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/8100
9. Shadiyev, A. K. (2021). Development and organization catering service in hospitality. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(5), 381-387.
10. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). Бухоро Вилоятда Кичик Саноат Зоналарининг Ривожланиши. BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIIY JURNALI, 1(2), 10-13.
11. Таирова, М. М., Аминова, Н. Б., & Рахманкулова, Н. О. (2020). Стратегия развития управления цепями поставок в обрабатывающей промышленности. International scientific review, (LXXI), 56-58.
12. Abdulloev, A. J., & Rakhmankulova, N. O. THEORETICAL ASPECTS OF THE INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP CONCEPT.
13. Bazarova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF USING PR-ADVERTISING SERVICES IN THE PROCESS OF PRODUCT DELIVERY ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION. Modern Science and Research, 2(10), 798–804.
14. Supievn, B. M. (2023). USING EFFECTIVE WAYS OF CONDUCTING MARKETING RESEARCH IN INTERNATIONAL COMPANIES. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(6), 624-629.
15. To'rayevna, S. N. . (2023). Biznes Sohasida Xodimlarni Topish Va Tanlash Bosqichlari. Miasto Przyszłości, 41, 184–190.
16. Sodiqova, N. (2023). DIGITAL LABOR IN THE NEW ECONOMY. Modern Science and Research, 2(10), 293–300.
17. Toshov, M. (2023). PERSONNEL MANAGEMENT AND THEIR EVALUATION IN MANAGEMENT. Modern Science and Research, 2(10), 535–541.
18. Akbarovna, N. N. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTDA MOLIYA VA MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING ORNI. Gospodarka i Innowacje., 41, 446-449.
19. Hakimovich, T. M. (2023). IQTISODIYOTDA MENEJMENTNING AHAMIYATI. Gospodarka i Innowacje., 41, 84-87.
20. Bahromjon, X., & Nargiza, N. . (2023). THE PROCEDURE FOR DRAWING UP FINANCIAL STATEMENTS IN JOINT-STOCK COMPANIES ON THE BASIS OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS. Modern Science and Research, 2(10), 805–811.
21. Алимова Ш. А., Ниёзова И. Н. Бизнес-коммуникации в системе управления промышленных структур //Academy,(1 (64)). – 2021. – С. 55-57.

22. Alimova S. O. FEATURES OF THE STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.
23. Jumaeva, Z. Q. "REGIONAL FEATURES OF INVESTMENT POLICY OF UZBEKISTAN." *Central Asian Problems of Modern Science and Education* 2020.1 (2020): 48-55.
24. Bustonovna, D. Z. (2023). DIGITAL TECHNOLOGIES IN SHAPING THE E-COMMERCE ENVIRONMENT. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 316-320.
25. Jumayeva, Z. (2023). THEORY OF MARKET EQUILIBRIUM, SUPPLY AND DEMAND. *Modern Science and Research*, 2(10), 740–743.
26. Ikromov, E. . (2023). PROBLEMS IN IMPROVING THE FORECASTING OF LOCAL BUDGET REVENUES. *Modern Science and Research*, 2(10), 794–797. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25929>
27. Alisher Khudoynazarovich Shadiyev. (2023). FUNCTIONS, METHODS, MANAGEMENT DECISIONS AND SOCIAL FACTORS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 87–93.
28. Shadiyev, A. K. (2023). Stages of Development of The Digital Economy in Uzbekistan and Future Plans. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(12), 333-340.
Internet saytlari
29. www.gov.uz
30. www.mf.uz
31. www.solliq.uz

THE ROLE OF WISE WORDS IN THE WELL-BEING OF A CHILD

Avliyoqulova Rohila Nurali qizi

f.f.f.d(Phd)

Mamataliyeva Navbahor Xo'jamberdiyevna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10429263>

Abstract. *This article gives information about the role of wise words in the development of a child and how to promote communication and language development. Also, this article defines The role of school in the well-being of a child. Giving your children a few encouraging words each day will aid their mental growth and boost their moral strength. Positive phrases will make the kids feel better about them, and become more self-assured. Kids will develop self-confidence at their growing age, which is great.*

Keywords: *well-being, communication, language development, facial expression, success.*

РОЛЬ МУДРЫХ СЛОВ В БЛАГОПОЛУЧИИ РЕБЕНКА

Аннотация. *В этой статье дается информация о роли мудрых слов в развитии ребенка и о том, как способствовать общению и развитию речи. Также в этой статье определяется роль школы в благополучии ребенка. Дайте своим детям несколько ободряющие слова каждый день помогут их умственному развитию и укрепят моральную силу. Позитивные фразы заставят детей чувствовать себя лучше и станут более уверенными в себе. В зрелом возрасте у детей разовьется уверенность в себе, и это здорово.*

Ключевые слова: *благополучие, общение, развитие речи, мимика, успех.*

Giving your children a few encouraging words each day will aid their mental growth and boost their moral strength. Positive phrases will make the kids feel better about them, and become more self-assured. Kids will develop self-confidence at their growing age, which is great.

It promotes communication and language development. It also supports social and emotional development. Even before your baby starts to talk, he/she communicates with you through facial expressions, body language and crying. It is important to respond to your child's signals.

Students' well-being and their success in and outside school depend on their ability to use their competences for democratic culture. Since well-being has many facets, improving students' well-being in schools requires a whole-school approach, involving both teachers and parents.

Schools should provide lessons focused on the responsible use of the Internet, the need to adopt a healthy lifestyle and how to prevent or cope with health problems, in collaboration with those involved, including health and social services, local authorities and civil society organisations and academic achievement and vice versa, i.e. well-being is a crucial prerequisite for achievement and achievement is essential for well-being. Physical activity is associated with improved learning and the ability to concentrate. Strong, supportive relationships provide students with the emotional resources to step out of their intellectual 'comfort zone' and explore new ideas and ways of thinking, which is fundamental to educational achievement.

Well-being is also important for developing important democratic competences. Positive emotions are associated with the development of flexibility and adaptability, openness to other cultures and beliefs, self-efficacy and tolerance of ambiguity, all of which lie at the heart of the Council of Europe Reference Framework of Competences for Democratic Culture.

What are the challenges?

One of the challenges of trying to promote young people's well-being in school is the multi-faceted nature of well-being. There are a number of different types of well-being, all of which need to be promoted to some extent to create an overall sense of well-being in a person. So, it is not possible to improve students' well-being at school through single interventions or activities. Rather it requires the development of a 'culture' of well-being throughout the whole school and the active involvement of the whole staff, teaching and non-teaching, which can be difficult to achieve.

The promotion of well-being may sometimes appear to conflict with other school priorities, such as academic standards. Unreasonably high expectations, a regime of constant testing or an over-emphasis on the importance of academic performance may actually undermine student well-being.

In many cases schools do not have the freedom to make the changes to school life which might most benefit student well-being. They may have little control, for example, over formal examinations and tests, the content of curricula, the length of the school day or the physical school environment. Improving the physical environment of the school to make it more student-friendly, e.g. new furniture and fittings, carpeted areas, appropriate colour schemes, safe toilet areas, recreational areas; encouraging healthier eating by providing healthy options in the school canteen, e.g. avoiding high amounts of sugar, saturated fats and salt; working with parents to enhance students' achievement and sense of purpose in school, e.g. on healthy food, safe internet use and home-school communications.

Individual initiatives like these can be brought together at the whole-school level through a policy development process which 'mainstreams' well-being as a school issue. This means giving attention to the potential effects of new policies on individual well-being - of students, teachers and others. Addressing student well-being at school always goes hand in hand with action to protect the health and well-being of teachers and other staff at school.

Examples of folk oral creativity include the following resources: national customs, traditions, folk games, religious teachings, folk art, music, song, dance, etc. Tales, one of the genres of folklore, introduce a child to happy feelings from an early age. The boy "travels" to faraway places together with the heroes of the fairy tale. They get to know life there. A fairy tale sharpens his mind, enriches his thinking, and develops his ability to imagine. The fluent, figurative language style of the story told in the family develops the child's speech. Bright, lifelike images have a deep impact on his emotions. He meets intelligent, kind-hearted, positive heroes, who grieve when disaster strikes, rejoice when they win, and punish evil and greedy people. The reliable moral ideas of the fairy tale told by adults in the family encourage the child to think, compare his behavior with the behavior of his favorite fairy tale characters, and in the image of the heroes, children learn to be fearless and truthful. Setting specific goals, working to achieve them, overcoming various obstacles, One of the main reasons why fairy tales, narratives, and other stories have a strong impact on a child's worldview is the legendary,

understandable interpretation of reality in accordance with the child's age and worldview. Strong and fair people, cute animals close to the child's spiritual world appear as heroes of folklore. In the 13th-16th centuries, during the reign of the Timurids, the children of nobles and courtiers were raised by healthy, intelligent, strong, polite, eloquent female nannies. Special attention is paid to the nanny's health, neatness and intelligence. The main task of nannies in raising a child was to feed him properly on time, dress him neatly, take him for a walk in the fresh air, teach him morals, and tell stories and epics. With the help of stories, fairy tales, narratives, war novels, nannies paid special attention to raising children with good morals, intelligence, promptness, and perseverance.

Proverbs are recognized as an important educational tool in the historical experience of the people. They are often used in everyday life. Especially the older members of the family use proverbs appropriately when encouraging children to be good, virtuous, satisfied, neat, and hardworking. A proverb is short and concise, figurative, grammatically and logically complete, a wise phrase, a sentence with a deep meaning, which encourages the child to think independently. It teaches you to express your thoughts clearly and concisely. It has a certain rhythmic form. Life experiences, attitude to society, history, mental state, ethical and aesthetic feelings, and positive qualities of ancestors are embodied in proverbs. Over the centuries, it has been refined among the people, and has become a concise and poetic form.

REFERENCES

1. OECD (2017). PISA 2015 Results (Volume III), p.40. Students' Well-Being. Paris, France: OECD Publishing.
2. Cowburn & Blow, 'Wise up - Prioritising wellbeing in schools'
3. Psychology Today, January 2019.
4. Hargreaves & Shirley (2018), 'Well-being and Success. Opposites that need to attract'.

ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA BOLA SHAXSI TARBIYASINI SHAKLLANISHINING IJTIMOYIY-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Zayniddinova Sevinch Jaloliddin qizi.

Nizomiy nomidagi TDPU Professional ta'lim fakulteti

Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishi

202-bosqich talabasi

e-mail: szayniddinova199@gmail.com

Telefon: +99895 0119904

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10429281>

Annotatsiya. Milliy uyg'onish davri yetuk siymolaridan biri bo'lmish, jadidchilik harakatining ko'zga ko'ringan vakillaridan biri Abdulla Avloniydir. Abdulla Avloniyning asarlariga e'tibor qiladigan bo'lsak undagi asl mazmun ta'lim tarbiyaga qaratilganligi bilan e'tiborga sazovordir. Adibning "Turkiy guliston yoxud axloq" asari bu boradagi eng asosiylaridandir. Asarda axloq, xulq, yaxshilik va yomonlik, sabr, qanoat, sadoqat, adolat, zulm, itoat, nazofat, riyozat va hokazolar to'g'risida ko'plab hikoyatlar keltirib o'tilgan. Ushbu maqola Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asaridagi tarbiyaviy jihatlar bayon etilgan.

Kalit so'z: Maktab, bilm, tarbiya, fikr, malaka, pedogogika, "Turkiy guliston yohud axloq", jadidchilik, milliy uyg'onish, Abdulla Avloniy, faoliyat, dars jarayoni.

SOCIAL-PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF THE FORMATION OF CHILD PERSONAL EDUCATION IN THE WORKS OF ABDULLA AVLONI

Abstract. Abdulla Avloni is one of the mature figures of the national renaissance period, one of the prominent representatives of the Jadidist movement. If we pay attention to the works of Abdulla Awlani, it is worth noting that their original content is aimed at education. The writer's work "Turkish Gulistan or Ethics" is one of the most important in this regard. The work contains many stories about morality, behavior, good and bad, patience, contentment, loyalty, justice, tyranny, obedience, elegance, poetry, etc. This article describes the educational aspects of Abdulla Avloni's work "Turkish Gulistan or Ethics".

Key words: School, knowledge, education, thought, competence, pedagogy, "Turkish culture and morality", modernism, national revival, Abdulla Avloni, activity, teaching process.

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНОВЛЕНИЯ ЛИЧНОСТНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ В ТВОРЧЕСТВАХ АБДУЛЛЫ АВЛОНИ

Аннотация. Абдулла Авлони – одна из зрелых фигур эпохи национального Возрождения, один из ярких представителей джадидистского движения. Если обратить внимание на произведения Абдуллы Авлани, то стоит отметить, что их оригинальное содержание направлено на образование. Произведение писателя «Турецкий Гулистан, или Этика» является одним из важнейших в этом отношении. Произведение содержит множество рассказов о морали, поведении, добре и зле, терпении, довольстве, верности, справедливости, угнетении, послушании, элегантности, поэзии и т. д. В данной статье описаны просветительские аспекты произведения Абдуллы Авлони «Турецкий Гулистан или Этика».

Ключевые слова: *Школа, знания, образование, мысль, компетентность, педагогика, «Турецкая культура и этика», модернизм, национальное возрождение, Абдулла Авлони, деятельность, учебный процесс.*

Tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyotidagi roli nihoyatda beqiyosdir. Mutafakkir olim Abu Nosir Forobiy ta'lim - tarbiyaning asosiy vazifasi jamiyat talablariga javob bera oladigan va shu jamiyat uchun xizmat qiladigan yetuk insonni tarbiyalashdan iborat deb biladi.

Jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin egallagan insonni tarbiyalash, uni bilim olishga, mehnat qilishga undash va bu hatti harakatini sekin - asta ko'nikmaga aylantirib borish lozim. Insonning mushohada qilishi qobiliyatni tarbiyalaydi va aqlni peshlaydi. Aql ongni saqlaydi. Ong esa moddiy va ma'naviy manbaga aylanadi. Shu tarzda inson asta - sekin takomillashib, komillikka erishib boradi. ammo buning uchun tarbiyachi va tarbiyalanuvchilardan uzoq davom etadigan mas'uliyat, sharaflı mehnat va qunt, irodani talab etadi. Bunda tarbiyachi bolalarning yosh xususiyatini e'tiborga olishi zarur. Ma'naviy va insoniy sifatlarning shakllanishida oiladagi, atrofdagi, jamiyatdagi muhit va munosabat muhim o'rin egallaydi. Ta'lim faqat so'z va o'rgatish bilangina bo'ladi. Tarbiya esa, amaliy ish tajriba bilan, ya'ni shu xalq, shu millatning amaliy malakalardan iborat bo'lgan ish-harakat, kasb-hunarga berilgan bo'lishni, o'rganishidir". Ma'rifat darg'asi Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yohud axloq" asarida esa pedagogika fanini aniq va tushunarli qilib ta'riflaydi: "Tarbiya «pedago'giya», ya'ni bola tarbiyasining fani demakdur... Keyinchalik Avloniy "Sadoyi Turkiston", "Turon", "Ishtirokiyun" gazetalarida, "Kasabachilik harakati" jurnalida bosh muharrir bo'lib ishlaydi va shu barobarida o'zbek matbuotining asoschilaridan biri sifatida xalqqa taniladi.

Abdulla Avloniy o'zbek teatrining asoschilaridan biri edi. U 1913-yilda "Turkiston" nomli teatr truppasini tashkil etishda va uning ishida faol qatnashgan. "Turkiston" o'zining qat'iy Nizomini ham e'lon qilgan edi. Uning tashkilotchisi ham, g'oyaviy-badiiy rahbari ham Avloniy edi. Truppa "Zaharli hayot" (Hamza), "Baxtsiz kuyov" (Abdulla Qodiriy) kabi XX asr boshlari o'zbek dramaturgiyasining eng yaxshi namunalarini sahnalashtirgan. Teatr ozarbayjon va tatar dramaturglari asarlari "Badbaxt kelin", "Xo'r-xo'r", "Jaholat", "O'liklar", "Joy ijaraga olgan kishi", "Man o'lmisham", "Layli va Majnun", "Asli va Qaram", "Qotili Karima", "Uy tarbiyasining bir shakli", "Xiyonatkor oila"larni o'zbekchaga tarjima qilib sahnaga qo'ygan. Abdulla Avloniyning o'zi Fayziboy ("Baxtsiz kuyov"), Aliboy ("To'y"), Boy ("Padarkush") rollarini ijro etgan. U truppa uchun "Advokatlik osonmi?", "Pinak", "Biz va Siz", "Ikki sevgi", "Po'rtugaliya inqilobi" kabi dramalarini yozadi.

Abdulla Avloniy XIX asr rus mumtoz adabiyoti vakillari I.A.Krilov va L.N.Tolstoyning asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan, jumladan, I.A.Krilovning 21ta masali, "Maymun ila ko'zoynak", "G'ayri jinsiy ittifoq", "It ila yo'lovchi", "Qarg'a ila Zag'izg'on", "Tulki ila Qarg'a" kabi asarlari o'zbek tiliga tarjima qilinib, "Maktab gulistoni" kitobida bosilib chiqqan.

Bu borada J.SHaripov "Maktab guliston" kitobidagi tarjimalarini atroflicha tahlil etib, ularning sifatiga ham yuksak baho beradi. "Abdulla Avloniy asl nusxaning mazmunini, badiiy nafosati, chiroyli obrazlarini to'g'ri talqin qilib, ehtiros bilan tarjima etgan", - degan.

Abdulla Avloniyning 1913-yilda "Turkiy guliston yoxud axloq" asari bosilib chiqdi. U 1917-yilga kelib ikkinchi marta nashr qilindi, asarda insonlarni "yaxshilik-ka chaqirguvchi, yomonlikdan qaytarguvchi bir ilm" - axloq haqida fikr yuritilgan.

U insonga xos xulqni ikkiga – yaxshi va yomonga ajrata-di. “Yaxshi xulqlar” deb nomlangan birinchi qismida u 31 fazilat, “Yomon xulqlar” deb atalgan ikkinchi qismda esa 20 illatga ta’rif beradi. O‘z mulohazalarini dalillash uchun Qur’on oyatlari va hadislardan, shuningdek, Arastu, Suqrot, Ibn Sino, Sa’diy, Mirzo Bedil singari mashhur mutafakkirlarning fikrlarini keltiradi. Har bir axloqiy kategoriyaga o‘z munosabatini bildirgach, o‘sha fikrning mazmunini ifodalovchi bayt yo biror maqol-hikmat ilova qiladi. Avloniy “axloq ulamosi”ning qarashlari asosida insonlarning xulqlarini yaxshi va yomon xulqlarga ajratadi, bunga ularning nafs tarbiyasini asos qilib oladi. U yaxshi xulqlarga fatonat, nazofat, shijoat, intizom, vijdon, vatanni suymak kabi fazilatlarini kiritisa, g‘azab, shahvat, jaholat, safohat kabi illatlarni yomon xulqning belgilari deb biladi.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyayev yosh avlod tarbiyasi haqida gapirganda, Abdurauf Fitrat bobomizning mana bu fikrlariga har birimiz, ayniqsa, endi hayotga kirib kelayotgan o‘g‘il-qizlarimiz amal qilishlarini men juda-juda istardim deydi. Mana, ulug‘ ajdodimiz nima deb yozganlar: "Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo‘lishi, baxtli bo‘lib izzat-xurmat topishi, jahongir bo‘lishi yoki zaif bo‘lib xonlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e’tibordan qolib, o‘zgalarga tobe va qul, asr bolishi ularning o‘z otanalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bogliq". Ushbu fikrga Prezidentimiz shunday fikr bildiradilar: "Qarang, qanday bebaho, oltinga teng so‘zlar". Albatta bu so‘z qiymatini oltinga tenglashtirsak mubolag‘a bo‘lmaydi. So‘z ichida qanchadan-qancha ma‘no-mazmun yog‘ilib turibdi. Albatta bu so‘zlardan to‘g‘ri xulosa chiqarishimiz va farzand tarbiyasini chiroyli va mustahkam qilib berishni o‘z oldimizga maqsad qilib qo‘yishimiz lozim.

Abdulla Avloniyning ma’rifatparvarlik va milliy uyg‘onish g‘oyalarini kuylagan dastlabki she’rlari o‘zbek milliy uyg‘onish davri adabiyotining hamisha bebaho mulki bo‘lib qoladi. U bu turkumga mansub she’rlarida o‘zbek mumtoz adabiyotidagi she’riy shakllarni katta ijtimoiy mazmun, ma’rifatparvarlik g‘oyalari, hajviy ruh va xalqona ohanglar bilan boyitdi.

Abdulla Avloniy bolalar uchun ham bir qancha she’r va masallar yozgan. Shoir bu asarlarida maktab yoshidagi bolalarning fikr doirasini kengaytirish, ularda maktab va kitobga, mehnatga, tabiatga, Vatanga muhabbat uyg‘otishni maqsad qilib qo‘ygan. Uning ko‘pgina she’rlari zamirida Vatanni sevish g‘oyasi yotadi. Shoir bu she’rlarida Vatanni sodda va samimiy misralarda tasvirlaganki, faqat o‘sha 10-yillarning o‘rtalaridagina emas, balki bugungi maktab yoshidagi bolalar ham ulardan katta estetik zavq olishlari mumkin.

REFERENCES

1. Shavkat Mirziyoyev. Adabiyot va san’at, madaniyatni rivojlantirish- xalqimiz ma’naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir. “Xalq so‘zi”, 2017- yil 4-avgust.
2. Shavkat Mirziyoyev. O‘qituvchi va murabbiylar – yangi O‘zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir. O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi tabrigi,” Xalq so‘zi”, 2020-yil 1-oktyabr. № 207. (7709) 3-bet
3. Абдулла Авлоний. Танланган асарлар. 2 жилдлик. 2-жилд. Тошкент "Маънавият" 2006.
4. Mamasoli Jumaboyev . O‘zbek va chet el bolalar adabiyoti. Toshkent - "O‘ZBEKISTON" – 2003

5. Ulug‘bek Dolimov. "Milliy uyg‘onish pedagogikasi" «NOSHIR» TO‘SHKEHT – 2012
6. Norboy o‘g‘li, H. F. (2023). Umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish: 1-SON 1- TO‘PLAM IYUL 2023 yil. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 1(1), 276-281.
7. Inoyatova, Z., Karomatova, D., Adilova, M., & Khakimov, F. Improving the mechanisms of using digital technologies in the management of general secondary education institutions.
8. Hayitov, A., & Abdurasulova, F. (2022). Interfaol metodlar asosida boshlang‘ich sinflar darslarini samarali tashkil etish usullari. Science and innovation, 1(B7), 598- 604.

**ABDULLA AVLONIY DRAMALARIDA JADIDCHILIK G'OYALARI VA
TARBIYA MASALALARI YECHIMI**

Zayniddinova Sevinch Jaloliddin qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Professional ta'lim fakulteti

Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishi

202-bosqich talabasi

e-mail: szayniddinova199@gmail.com

Telefon: +99895 0119904

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10429290>

Annotatsiya. Ushbu maqolada buyuk jadidi namoyondasi, shoir, yozuvchi, dramaturg Abdulla Avloniyning dramalari va ulardagi jadidichilik g'oyalari va tarbiyaviy masalalari haqida so'z borgan. Abdulla Avloniyning xalq manfaati va yoshlar tarbiyasini o'ylab yozgan asarlari va ulardagi bilm olishga, erkin bo'lishga qaratilgan ma'no mazmunlar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Bazi asarlaridan na'munalar keltirilib, izohlanib o'tilgan.

Kalit so'z: Tarbiya, ta'lim, maktab, bilm, ma'rifat, mavzu, jadidichilik, maktab, pedagogika, saviya, ilm, tavsif, g'oya.

**THE IDEAS OF MODERNISM AND THE SOLUTION OF EDUCATIONAL
ISSUES IN ABDULLA AVLONI'S DRAMAS.**

Abstract. This article talks about the dramas of the great exponent of Jadidi, poet, writer, dramatist Abdulla Avloni, and the ideas and educational issues of Jadidi in them. Information about the works written by Abdulla Avloni thinking about the interests of the people and the education of the youth and the meanings in them aimed at gaining knowledge and being free are presented. Examples of some of his works are given and explained.

Key word: Education, education, school, knowledge, enlightenment, subject, modernity, school, pedagogy, level, science, description, idea.

**ИДЕИ МОДЕРНИЗМА И РЕШЕНИЕ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ ВОПРОСОВ В
ДРАМАХ АБДУЛЛЫ АВЛОНИ.**

Аннотация. В данной статье говорится о драмах великого представителя джадиди, поэта, писателя, драматурга Абдуллы Авлони и о идеях и просветительских проблемах джадиди в них. Приводятся сведения о произведениях, написанных Абдуллой Авлони, размышляющих об интересах народа и воспитании молодежи, и о смыслах в них, направленных на получение знаний и свободу. Приводятся и поясняются примеры некоторых его работ.

Ключевые слова: Образование, воспитание, школа, знание, просвещение, предмет, модернизация, школа, педагогика, уровень, наука, описание, идея.

Farzand tarbiyasi shaxsiy masala emas, u davlat, jamiyat ahamiyatiga ega bo'lgan buyuk ijtimoiy ishdir, u shu darajada buyuk ishki, Vatan istiqboli ham, millat taqdiri ham tarbiya bilan bog'liq. Abdulla Avloniy inson tarbisini bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan uch yo'nalishga bo'ladi: badan tarbiyasi, fikr tarbiyasi va axloq tarbiyasi. Inson uuchn avvalo badan salomat bo'lmog'i zarurdir, badan soq bo'lgandagina inson uchun zarur bo'lgan boshqa amallarni singdirish mumkin.

Buning uchun ichkilik, ko'knor, nasha kabi inson badanini bevaqt zalolatga, tubanlikka olib boruvchi, salomatlikka zarar, «ba'zi harom, ba'zi makruh» narsalardan asrashi kerak. Bu esa Avloniy yozishicha, fikr tarbiyasi uchun zamin yaratadi. Fikr tarbiyasi farzandni komil inson darajasiga ko'tarishda muhim omil hisoblanadi. Bu vazifani amalga oshirishda asosiy mas'uliyat o'qituvchi zimmasiga tushadi. Chunki muallim dars jarayonida o'quvchilarni fikrlashga, hari qanday voqea hodisaning mohiyatini chuqur idrok qilishga o'rgatadi.

Bu o'rinda A. Avldoniy ta'lim va tarbiya birligiga alohida ahamiyat beradi. Inson aqliy faoliyatining ifodasi bo'lmish fikr tarbiyasi orqaligina katta sharafiga, barkamollikka erishadi, bu o'rinda o'qituvchining fikrlash doirasining kengligi, bilim saviyasining har jihatdan yuksakligi o'quvchilari tarbiyasida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Fikrlash qobiliyatini rivojlantirish aql bilan ish tutishga olib keladi: o'quvchilarni yaxshi xulqlar bilan yomon xulqlarni farqlashga, komil inson uchun zarur bo'lgan yaxshi xulqlarni egallashga, insonni zalolatga yetaklovchi yomon xulqlardan uzoq bo'lishga o'rgatadi.

Abdulla Avloniy asarining «Yaxshi xulqlar» bobida fatonat, diyonat, islomiyat, nazorat, g'ayrat, riyozat, qanoat shijoat, ilm, sabri ilm, intizom, miqyosi nafs, vijdon, vatanni sevmoq, haqqoniyat, nazari ibrat, iffat, hayo, idrok va zako, hifzi lison, iqtisod, viqor, xavf va rijo, itoat, haqshunoslik, xayrixohlik, munislik, sadoqat, muhabbat, afv haqida atroflicha fikr yuritadi, o'z qarashlarini dalillash uchun Qur'oni karim oyatlaridan, hadisi sharifdan namunalar, ulug' mutafakkirlar Aflotun, Arastu, Suqrot, Buqrot, ibn Sino, Mavlono Rumsiy, Shayx Sa'diy, Mirzo Bedil fikrlarini keltiradi.

Jadidchilik harakati namoyandalari qarbiy Yevropa ma'rifatparvarlari kabi ilm-ma'rifatni, zamonaviy taraqqiyotni bayroq qilib ko'tardilar, taraqqiyotga to'g'anoq bo'layotgan mutaassib ulamolarga, qadimchilarga qarash keskin kurash olib bordilar. Shuni unutmaslik kerakki, o'zbek ma'rifatparvarlarining Yevropa ma'rifatparvarlaridan ajralib turadigan asosiy jihati shundaki, ularning faoliyati zaminida millatni mustamlakachilik zulmidan ozod etish, istiqloq g'oyasi yotar edi. Shuning uchun ham jadid mutafakkirlari oq va qizil imperiyaga birday ma'qul emas edilar. Abdulla Avloniy pedagogik qarashlarida aql va ilmning yuksak darajada ulug'lanishi bevosita insonni ulug'lash bilan uzviy bog'lanadi.

Chunki Olloh insonni barcha mavjudodlardan, mahluqotlardan ulug' qilib yaratdi. Unga ikki dunyo saodatiga erishishdek buyuk maqsad uchun Aql berdi. Inson shu Aql yordamida ilm-ma'rifatni, taraqqiyotni egallaydi, dunyoni boshqaradi. Mana A. Avloniyning aqlga bergan ta'rifi: «Aql insonlarning piri komili, murshidi yagonasidir...

Janobi haq insonni hayvondan so'z va aql ila ayirishdur. Rasuli akram nabiiyi muhtaram sallallahu alayhi vassalam afandimiz: «Ey insonlar! Aqlingizga tavoze' qilingiz. Siz janobi haq buyurgan va qaytargan narsalarni aqlingiz ila bilursiz», demishlar»¹⁷². Abdulla Avloniy inson salomatligi to'g'risida fikr yuritarkan, uning asosiy omillaridan biri tozalika haqida alohida bob ajratadi. «Nazofati» deb nomlanuvchi bobida odamni xalq o'rtasida hatto Olloh qoshida sevimli qiladigan vosita pokizalik - nazofatdir. Inson nafaqat o'z badanini, kiyim-kechagini, shu bilan birga, yashab turgan joyini, muhitni, shahrini pokiza saqlashi kerak.

Atrofmuhitning nopokligi turli-tuman kasalliklarning paydo bo'lishiga sababdir. Afsus bilan aytish kerakki, Avloniy yashab turgan va undan keyin ham mustamlaka ma'murlari

¹⁷² Avloniy A. Adabiyot yoxud milliy she'rlar. 1-juz. 1-tab'i –Toshkent, 1909. 1-2-b.

o'lkannig obodonchiligi va aholisinnig salomatligini xayollaoriga ham keltirmadilar, faqat shaharlarning mustamlakachilari yashaydigan qismigagina e'tibor berdilar.

1907-yilnig oxirlarida Turkiston o'lkasiga sayohat qilgan atoqli tatar ma'rifatparvari, yozuvchisi Abdurashid qozi Ibrohimov (kelib chiqishi o'zbek) chor Rusiyasining Turkiston o'lkasida olib borayotgan dahshatli mustamlakachilik siyosatini fosh etgan edi: «Rus Toshkandida qoyat tartibli bino va savdo uylari, tekis uylar, elektr nurlarida sayr qilib yurishlar Ovruponing bir namunasidir. Ammo musulmon Toshkendi aksincha. Ilk bahorda, bahor oxirida shahar ichida uylardan piyoda yurib o'tishning ham iloji bo'lmay qoladi.

Buni hatto so'z bilan ham ta'riflab bo'lmaydi... holbuki, shahar bir shahardir, Toshkanddir, idorasi, kirim-chiqimi bir, umum aholisinnig asosiy qismi musulmonlardir. Daromad asosan musulmon qismidan olinur, sarf-harajatlar faqat xristian qismiga ajratilur, hokimiyat qudrati ruslarda, mamlakat daromadi ham ruslarda. Rus qismlaridagi yo'llarga umum daromaddan pul ajratiladi, ammo musulmon qismdagilarning yo'llari nima bo'lsa bo'lsin, bir so'm ham ajratilmaydi: na bir tekis yo'l, na bir chiroq bor, hech vaqo yo'q». Johillik, qofillik, tanballik ilmsizlikdandir. Ilm insoniyat baxt-saodati, istiqboli yo'lini yoritib turuvchi mash'aldir. Ilm bilan inson martabasi yuksaladi, nominishoni ulug'lanadi, o'zi izzat-hurmatga sazovar bo'ladi.

A. Avloniyning ulug' zamondoshlaridan Ahmad Donish «Fiqh va faroyiz, hisob va sijnal tib, nujum, shoirlik, muallimlik madaniyat uchun eng foydali bo'lib, shu bilan limning o'sishiga yo'l ochadi. Biroq bulardan asl maqsad xalqqa foyda keltirishdan iborat bo'lishi lozim. Butun hunarlarning a'losi ilmdir, uning pog'onalari cheksizdir», - deb yozadi «Navodirul-voqoye» asarida. A. Avloniy «Turkiy guliston...» asarida ushbu masalaga «Ilm» va «Aqsomi ilm» boblarini ajratgan. Aql ilm tajriba bilan kamol topadi.

Avloniy fikricha, ilm har ishda bizga rahnamo, ikki dunyo saodatiga noil etuvchi ulug' ne'matdur. Ilmsiz kishi mevasiz daraxt kabidur. Uning eng yaqinlarigagina emas hatto o'ziga ham foydasi tegmas. Asar muallifi ilmni ikki qismga: ilmi diniy va ilmi faniyga ajratadi. Ammo u bu ismlar o'rtasiga to'siq qo'ymaydi, aksincha, diniy kishi bo'lish uchun ham hisob, handasa, tarix, hikmat, tib, kimyo, ziroat kabi fanniy ilmlarni o'rganish zarurligini ta'kidlaydi. Muallif fikricha, har bir millatning taraqqiy va taoliysi yoshlarning ilm va ma'rifatiga, hunar va san'atiga bog'liqdir.

Ammo bizdagi: «Ajabo Qur'onimiz, Payg'ambarimiz o'qingiz, deb amr qilg'on holda, bizlar na uchun harakat qilmaymiz, boshqa millatlarnig o'g'ullari qizlari kecha demay, kunduz demay, yoz demay, qish demay ilm yo'lida jonlarini fido qilub, qovushub, yugurushib, ko'zlarimizni qamashdurib turgan bir zamonda bizlar hamon uyqudan g'aflatdan, jaholatdan boshimizni ko'tarmaymiz, ibrat olmaymiz. Payqambarimiz: «Olim bo'l, ilm talab qiluvchi bo'l, yoki ilmni eshituvchi bo'l, hech bo'lmasa, shularga muhabbat qiluvchi bo'l, beshinchisi bo'lma, halok bo'lursan», - demadilarmu?»¹⁷³

Bundan ham kattaroq to'siq mustamlakachi ma'murlar bo'lib, o'lkada har qanday ijobiy yangilikni, ayniqsa, maorif sohasidagi o'zgarishlarga, «usuli jadid» maktablarining xalq ma'naviyatiga kirib borishiga tish-tirnoqlari bilan qarshilik ko'rsatar, ularga qarshi kurashda mutaassib ulamolardan ustamonlik bilan foydalanar edilar. Zamonaviy kasb-hunar maktablari,

¹⁷³ Avloniy A. Adabiyot yoxud milliy she'rlar. 1-juz. 1-tab'i –Toshkent, 1909. 3-4-b.

oliy o'quv yurtlari ochish, millatni ilm-ma'rifat kuridan bahramand qilishni mustamlaka ma'murlari hayollariga ham keltirmas edilar.

Ozgina bo'lsa-da, rus tili va aniq fanlardan ibtidoiy tushunchaga ega bo'lish uchun esa rus-tuzem maktablaridagina o'qish mumkin edi, ammo bu maktablarning asl mohiyati, maqsadi ma'lum edi. 1907-yilda Turkiston o'lkasigasayohat qilgan Abdurashid qozi Ibrahimov bu masalaga alohida e'tibor beradi. A. Avloniy mana shu tariqa sabr, hilm, miqyosi nafs, intizom, vijdon kabi insoniy fazilatlarini haqida chuqur ma'noli fikrlari bayon qiladi. Ammo Vatan haqidagi

qarashlari yanada muhimroq, yanada e'tiborliroq. Vatan Ona kabi yagona, Ona kabi muqaddas. Bu mavzu nechanecha adabiyot va san'at ahlilari e'tiborini o'ziga jalb qilgan.

E'tibor bering, 1970-yillar boshida Erkin Vohidov «O'zbekim», Abdulla Oripovning «O'zbekiston» qasidalarini o'zbek xalqi orasida shunchalari aks sado berdiki, hatto sho'ro mafkurachilarini talvasaga solib qo'ydi. O'zbekiston bo'ylab birorta to'yu tomosha yo'qki, bu ikki she'r to'lib-toshib o'qilmasa yoki qo'shiq qilib aytilmasa. Nega millat his-tuyqularini shunchalar junbushga soldi bu ikki she'r Ongimizga 100 yildan ortiq o'zga millatning o'zga vatanning «buyuk»ligini singdirib keldilar. Xalqimiz o'z millati va o'z Vatani haqida iliq bir so'zga intiq edi. XIX asrning 90yillari oxirlarida rus-tuzem maktablarida o'qiydigan mahalliy millat bolalari uchun S. M. Gromeniskiynig uch kitobdan iborat «Kniga dlya chteniya» («O'qish kitobi») asari darslik sifatida nashrdan chiqarildi.

N. Ilminskiy qarashlari zaminida yaratilgan ushbu darslikda Rusiyani, rus xalqini ulug'lovchi, Rusiyani buyuk vatan sifatida ta'rif-tavsif etuvchi o'nlab nazmiy va nasriy matnlar yerilgan edi. Bu darslikning shovinistik maqsadini jidad pedagoglari tushunib yetgan vamillat farzandlarini vatanparvarlik, millatparvarlik ruhida tarbiyalash masalasiga alohida e'tibor qaratgan edilar. Bu hol ular yaratgan har bir darslikda, har bir ilmiy, badiiy asarlarda yaqqol ko'zga tashlanadi.

O'zbek pedagogikasiga hissa qo'shgan taniqli ma'rifatparvar adib Abdulla Avloniy pedagogik fikr taraqqiyotiga salmoqli hissa qo'shgan, o'z asarlarida o'zbek xalqining eng yaxshi an'analarini, ta'lim-tarbiyaga oid muhim hayotiy masalani aks ettirgan pedagog, olimdir. Tarixida Abdulla Avloniy birinchi marta pedagogikaga «Pedagogiya», ya'ni bola tarbiyasining fanidir», deb ta'rif berdi. Tabiiy bunday ta'rif Abdulla Avloniyning pedagogika fanini yaxshi bilganligidan dalolat beradi.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.//Toshkent - 2017, "O'zbekiston", 593 b
2. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. 2 jildlik. 1-jild. 2-nashri. – Toshkent: Ma'naviyat, 1998.
3. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. 2 jildlik. 1-jild. 2-nashri. – Toshkent: Ma'naviyat, 2006.
4. Normamatov S. Abdulla Avloniyning til va nutq madaniyatiga oid qarashlari.//O'zbek tili va adabiyoti. 2004, №4. –B.107-109.
5. Avloniy A. Adabiyot yoxud milliy she'rlar, ifodai maxsus. 1-juz, 1-tab'.–Toshkent, 2006. 82-83-b.

6. Avloniy A. Adabiyot yoxud milliy she'rlar. 1-juz. 1-tab'i –Toshkent,1909. 1
7. Avloniy A. Tanlangan asarlar. 1-jild. –Toshkent, Ma'naviyat. 2006. 54
8. Boboxonov A., Maxsumov M. Abdulla Avloniy pedagogik faoliyati. O'qituvchi, - Toshkent. 1966, 43
9. Hayitmetov A. Sharq adabiyotining ijodiy metodi tarixidan. –Toshkent,137-
10. Normamatov S. Abdulla Avloniy she'riyati leksikasining ma'noviy- uslubiy xususiyatlari. Filol.fan.nomz. diss.avtoreferati.- Toshkent, 2011. –B.26

ABDULLA AVLONIYNING “TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ” ASARIDA TARBIYA VA ODOB AXLOQ HAQIDAGI FIKRLAR

Zayniddinova Sevinch Jaloliddin qizi

Nizomiy nomidagi TDPUProfessional ta’lim fakulteti

Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi yo‘nalishi

202-bosqich talabasi

e-mail: szayniddinova199@gmail.com

Telefon: +99895 0119904

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10429297>

Annotatsiya. Ushbu maqola atoqli ma’rifatparvar adib Abdulla Avloniyning ijtimoiy faoliyati va ijtimoiy qarashlarida ma’rifatparvarlikning o’rni, shuningdek, uning “Turkiy Guliston yoxud axloq” asarida keltirilgan ma’naviy-ma’rifiy tarbiyaga oid qarashlari, ta’lim-tarbiyaning millat ma’naviyati, ma’rifatini yuksaltirishdagi ahamiyati va kelajak avlodni, millatni ma’naviyatli, ma’rifatli, komil qilib tarbiyash kabi masalalarning qisqacha tahliliga bag‘ishlanadi.

Kalit so‘z: Pedagogika, ta’lim-tarbiya, axloq, ma’rifatparvarlik, jadidchilik, yangi usul maktablari.

THOUGHTS ON EDUCATION AND MORALS IN THE WORK OF ABDULLA AVLONI "TURKISH GULISTAN OR MORALITY".

Abstract. This article describes the role of enlightenment in the social activities and social views of the famous enlightened writer Abdulla Avloni, as well as his views on spiritual and educational education presented in his work “Turkiy Guliston yoxud axloq” education and education in the nation. It will be devoted to a brief analysis of issues such as the importance of raising spirituality and enlightenment and raising the future generation, the nation, to be spiritual, enlightened, and perfect.

Keywords: Pedagogy, education, ethics, enlightenment, modernism, new method schools.

МЫСЛИ ОБ ОБРАЗОВАНИИ И НРАВСТВЕННОСТИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ АБДУЛЛЫ АВЛОНИ «ТУРЕЦКИЙ ГУЛИСТАН ИЛИ МОРАЛЬ».

Аннотация. В данной статье описывается роль просветительства в общественной деятельности и общественных взглядах известного писателя-просветителя Абдуллы Авлони, а также его взгляды на духовно-просветительское воспитание, изложенные в его труде «Турецкий Гулистан или Нравственность», воспитание и воспитание в нации. Он будет посвящен краткому анализу таких вопросов, как важность повышения духовности и просвещения, воспитания будущего поколения, нации духовными, просвещенными и совершенными.

Ключевые слова: Педагогика, образование, нравственность, просвещение, модернизация, школы нового метода.

Ma’lumki, inson barkamolligi uning tashqi ko‘rinishiga qarab emas, balki uning ma’naviy dunyosiga qarab belgilanadi. Jamiyatning ravnaqi va kelajagi ana shu jamiyatda yashovchilarning ma’naviy kamolotiga bog‘liq.

Zero, ma'naviy qashshoq insonlar bilan kelajagi porloq jamiyat qurib bo'lmashligi hayot haqiqatidir. Barkamol insonni tarbiyalash vazifasi esa muayyan darajada maktab zimmasiga yuklatilgan. Demak, ertangi kun egalari bo'lmish farzandlarimiz kamoloti ana shu ilm maskani bilan bog'liq. Bas, shunday ekan, butun e'tiborimizni maktabda olib borilayotgan ta'lim-tarbiya ishiga qaratmog'imiz lozim. Bu esa, asosan, tarbiyachi-murabbiyga, u olib borayotgan tarbiyaviy ish samaradorligiga bog'liq. Odamlar o'rtasida mehr-oqibat, haqiqiy insoniy munosabatlarni qaror toptirishda sinf tarbiyaviy soatlari xushaxloqlik tarbiyasi saboqlari – katta ahamiyatga ega. Zero, yaxshi tarbiya insonning bebaho boyligidir.

Tarbiya vositasida yosh avlodni yetuk insonlar qilib yetishtirish oldimizda turgan eng dolzarb mavzulardan biridir.

Maktab milliy madaniyat, milliy urf-odatlar va qadriyatlarimiz asoslarini o'rgatadigan asosiy maskandir. Zotan, o'zligini, o'z ajdodlari kim ekanligini, o'z tili, o'z milliy madaniyati va tarixini, qadriyatlarini, urf-odatlarini va an'alarini, tarixiy ma'naviy merosini bilmay turib haqiqiy baynalmilal inson bo'lish ham mumkin emas.

Jumladan, o'z vataniga, o'z millatiga – xalqiga sadoqat, fidoyilik, bag'rikenglik, adolatlilik, kamtarlik, mehr-muruvvatlilik, o'zligini anglash, sevgi, vafo, ilmga chanqoqlik, yuksaklikka intilish, mehnatsevarlik, bardoshlilik, sabr-qanoat, saxovatlilik, jasoratlilik, ogohlik, turli illatlarga qarshi kurashuvchanlik, andishalilik, mehmonnavozlik, do'stlik va birodarlikni ulug'lash, avlod-ajdodlariga cheksiz hurmat-ehtirom, o'z millati, tilini va qadriyatlarini avaylab-asrash kabilar millatimizga xos xususiyatlardir.

1913-yilda quyida keltirilgan xususiyatlarni o'zida jamlagan A.Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari bosilib chiqdi. Ushbu asarida Abdulla Avloniy tarbiyada bolalarning fikrini rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor bilan qaratadi. Negaki, fikrlash iqtidorini egallash oliyjanob g'oyalar tomon intilish demakdir. Shunday ekan, aqlli odamning axloqsiz bo'lishi qiyin. Avloniy ana shu ikki tushunchalarni yaqin va birlikda ko'radi.

Nihoyat, gap xulqqa kelib taqaladi. Avloniy ularni ikkiga – yaxshi va yomon xulqqa ajratadi.

Muallifning fikricha, aql bilan ish tutish – fatonat, sa'y-g'ayrat, shijoat, ilm egallash, pokizalik, nazokat, sabr-toqat, intizom, vijdonli bo'lish, vatanni sevish, haqtablik, hamma narsaga ibrat ko'zi bilan qarash, hayo, iffat, til odobi, idrok va zako, munislik va xayrixohlik, sadoqat, adolat, muhabbat, afv kabilarni yaxshi xulq sirasiga kiritadi va mukammal inson uchun zarur bo'lgan fazilatlar deb hisoblaydi. Adib bularning har biriga alohida-alohida to'xtalib o'tadi. O'z mulohazalarini dalillash uchun Aristotel, Platon, Gippokrat, Sa'diy, Mirzo Bedil singari mashhur mutafakkirlarning fikrlarini keltiradi. Adib har bir axloqiy kategoriyaga o'z munosabatini bildirganda, albatta, o'sha fikrini ifodalovchi bayt yoki biror maqol-hikmat ilova qiladi.

“Bir tog'ning o'rnidan ko'chib ketganini eshitsangiz, ishoningiz, ammo bir odamning xulqi boshqa bo'ldi deb eshitsangiz ishonmangiz”, - demishlar.

Xulqi yomon yuz, ko'zlidin na sud
Yuz, ko'zli xulqni qilmas kashud
Xulq mariziga davo istasang,
Marg davosin berilur qistasang.
Xulqi yomonning keturar ko'p zarar

Xulqing o‘zi boshingga kaltak urar.
Xulqi fano bo‘lsa degil alhazar,
Xor-u zalilikda qolur darbador.

Axloq ulamosi insonlarning xulqlarini ikkiga bo‘lmishlar Agar nafs tarbiyat topib, yaxshi ishlarni qilurga odat qilsa, yaxshilikga tavsif bo‘lub “yomon xulq” deb atalur.

Avloniy shu bilan birga, so‘zning inson qadr-qimmatini belgilashdagi rolga umuminsoniy qarashlardan kelib chiqib baho beradi. So‘zning ma‘nosiga alohida diqqat qildi. Til va so‘z odobiga oid umuminsoniy fikrlarni davom ettirdi. “So‘z insonning daraja va kamoloni, ilm va fazlini o‘lchab ko‘rsatadurg‘on tarozisidir. Aql sohiblari kishining dilidagi fikr va niyatini, ilm va quvvatini, qadr va qimmatini so‘zlagan so‘zidan bilurlar...”

“Agar so‘z aql va hikmatga muvofiq bo‘lib, o‘ziga yoki eshituvchiga bir foyda chiqaradurg‘on bo‘lmasa, asalarilar orasidan go‘ng‘illab yurgan qovog‘arilar kabi quruq g‘o‘ng‘illamoq faqat bosh og‘rig‘idan boshqa narsa emasdir. Boshimizga keladurg‘on qattiq kulfatlarning ko‘pi yumshoq tilimizdan keladur. Shuning uchun “Ko‘p o‘yla, oz so‘zla” – demishlar”.

Insonni bezaydigan sifatlar ko‘p. Chinakam inson yalqovlik va dangasalikni o‘ziga nomus deb biladi. Yoshligidan ilm, ma‘rifatga, hunar va san‘atga mehr qo‘yadi. Mehnatning aybi yo‘q. Qora ishchi bilan olimning zahmati ko‘rinishidagina tafovutli. Ammo ularning har ikkisi ham mehnat qiladi. Mehnat bilan kun kechirish esa buyuk saodat. Aksincha “... bu ko‘murchilik, bu temirchilik – manga munosib ish emas, deb dangasalik qilub, ishsiz yursa, zo‘r ayb, g‘ayratsizlikdur...”

Shuningdek, inson moddiy ne‘matlarni yaratishdan tashqari, ularning qadriga ham yeta bilmog‘i kerakligi haqida to‘xtaladi.. Bular o‘zaro juda yaqin, biri ikkinchisidan kelib chiqadurg‘on tushunchalardir. Kimki bir parcha nonni mehnat bilan topsa, uning qadriga ham yetadi. Bu haqda adib quyidagi fikrni bayon etgan edi: “Iqtisod deb pul va mol kabi ne‘matlarning qadrini bilmakni aytilur. Mol qadrini biluvchi kishilar o‘rinsiz yerga bir tiyin sarf qilmas, o‘rni kelganda so‘mni ayamasa. Saxovatning ziddi baxillik o‘ldig‘i kabi iqtisodning ziddi isrofdur...”.

Avloniyning “Hayo dilni ravshan qiladurg‘on bir nurdirki, inson har vaqt shul ma‘naviy nurning ziyosiga muhtojdir” degan fikri ham o‘rinli bolib, unda ma‘naviy nurning ziyosi shu Zero, Hazrati Luqmon: “Iffat nomusning eng mahkam suyanchig‘idir. Nafsning hujumiga shul quvvat ila muqobala qilinur” deydi.

xulq haqida so‘z yuritganda masalaga shunchaki, umumiy yondashib qo‘ya qolmay, balki aniq gap aytishga intiladi. Adibning diqqat markazida hamisha insoniylik mezoni turadi. Bu mezon esa doimo keng omma manfaatlari nuqtayi nazarini ifoda etadi.

Avloniy tarbiyaning doirasini keng ma‘noda tushunadi. Uni birgina axloq bilan chegaralab qo‘ymaydi. U birinchi navbatda bolaning sog‘ligi haqida g‘amxo‘rlik qilish lozimligini uqtiradi. “Turkiy guliston yoxud axloq “asari ma‘rifatparvarlik g‘oyalarini targ‘ib qiladi. Adib kitobda ilm haqida shunday deydi: “Ilm dunyoning izzati, oxiratning sharofatidir. Ilm inson uchun g‘oyat oliy, muqaddas bir fazilatdir. Zeroki, ilm bizga o‘z ahvolimizni, harakatimizni oyina kabi ko‘rsatur”,- deydi. Xulosa qilib aytganda, Avloniy ijodiy merosi ma‘naviy-ma‘rifiy tarbiya g‘oyasining targ‘ibotchisidir. Uning asarlarida ilgari surilgan ta‘lim-tarbiyaga oid fikrlar milliy ma‘naviyatimiz rivojlanishida qimmatli bir manba bo‘lib xizmat

qiladi. Bu ulug' adib ijodi, amaliy faoliyati bugungi kun yoshlarimiz uchun ibrat maktabi, desak adashmaymiz.

REFERENCES

1. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston, yoxud axloq. T., 2008.
2. Mustaqillik davri adabiyoti. Toshkent., 2004.
3. Begali Qosimov va boshqalar. Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti. Toshkent "Ma'naviyat" 2004.
4. Mirzayev S. O'zbek adiblari. "Fan". 2002.
5. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. T., 2008.
6. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston, yoxud axloq. T., 2008.
7. Mustaqillik davri adabiyoti. Toshkent., 2004.
8. Begali Qosimov va boshqalar. Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti. Toshkent "Ma'naviyat" 2004.
9. Mirzayev S. O'zbek adiblari. "Fan". 2002. 5. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. T., 2008

“IRODA” LEKSEMASINING SEMANTIK STRUKTURASI

Ashurova Zarina A'loqul qizi

Navoiy davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti fakultet 3-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10429305>

Annotatsiya. Ushbu maqolada “iroda” umumiy ma'noli leksemasi va unga aloqador bo'lgan so'zlar semantik-struktur jihatdan tahlil qilindi. Ma'naviyat maydoniga kiruvchi "sabr" ma'naviy guruhining differensial va integral xususiyatlari yoritib berildi.

Kalit so'zlar: sabr, toqat, ma'naviyat, semantik struktura, chidam, semantik uya.

SEMANTIC STRUCTURE OF THE LEXEMA "WILL".

Abstract. In this article, the general lexeme "will" and the words related to it were analyzed semantically and structurally. The differential and integral features of the "sabr" spiritual group, which belongs to the field of spirituality, were highlighted.

Key words: patience, tolerance, spirituality, semantic structure, endurance, semantic nest.

СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ЛЕКСЕМЫ "ВОЛЯ".

Аннотация. В данной статье общая лексема «воля» и родственные ей слова были проанализированы семантически и структурно. Выделены дифференциальные и интегральные особенности духовной группы «сабр», относящейся к сфере духовности.

Ключевые слова: терпение, толерантность, духовность, смысловая структура, выносливость, смысловое гнездо.

Ma'lumki, tilshunoslikning semasiologiya sohasidagi semantik maydon, sema, semema va semantik struktura kabi atamalarning negizida shaxs nutqida foydalanuvchi so'z asosiy o'rin egallaydi. Bunda fanning asosiy maqsadi leksemalarning ma'no taraqqiyotini o'rganish bo'lsa, ikkinchi tomondan yangicha ma'no qirralariga ega bo'lgan leksemalarni tahlil qilishdan iboratdir. Leksema shakl va mazmun planiga ega bo'lgan til birligi bo'lib, u ifodalaydigan ma'no semasiologiyaning obyektini sanaladi.

Tilda mavjud bo'lgan har qanday so'z semantik maydonni hosil qila olmaydi. Shunday ekan semantik maydon hosil qiluvchi so'zlarning variantlarini qidirish, o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash, bugungi kun semasiologiya sohasidagi o'rganilishi kerak bo'lgan masaladir. Bir-biriga ma'no-mazmun jihatdan yaqin turuvchi, ayrim so'zlar alohida tahlil qilib ko'rilganda, yangi ma'no qirralarini yuzaga keltirishi mumkin.

Misol sifatida "Sabr-toqatli bo'lish axloqi" ma'naviy uyasi tarkibiga chidam, sabr, toqat, sabrli, bardosh, iroda, qat'iyat, biror holat yoki hodisani bardosh bilan kutish, qanoat qilish, o'zini tiyish, g'am-kulfat, azob-uqubatlarga chidam kabi leksemalar bir semantik ma'no asosida birlashadi. Demak, ushbu struktura tarkibidagi leksemalarni birlashtiruvchi yagona xususiyat "sabr", "iroda" leksemasi sanaladi. Ammo shunday vaziyatlar bo'ladiki, bu ma'naviy uya tarkibidagi so'zlar nutq sharoitida boshqa semantik ma'nolarni ham ifodalab kelishi mumkin.

"Sabr-toqatli bo'lish axloqi" ma'naviy guruhi "Ma'naviyat" maydoni leksik-semantik kategoriyasining tarkibiy qismi sanaladi. Ushbu leksemalar birlashib, bir umumiy paradigmani hosil qilgan. "Sabr" ma'naviy uyasining birlashtiruvchi integral xususiyat "insonni turli

vaziyatlarda o'zini tuta olish qobiliyati, g'am-kulfatlarga qarshi irodali bo'lish" hisoblanadi. Shu bilan bir qatorda, bu uya tarkibidagi leksemalarda differensial semalik xususiyati ham uchraydi. Masalan, "sabr ma'noviy guruhi"ga mansub bo'lgan "chidam", "bardosh", "iroda", "qat'iyat" leksemalarining differensial va integral xususiyatlarini qiyoslaymiz.

Sabr so'zi "chidam", "bardosh", "iroda", "qat'iyat" leksemalari bilan umumiy komponentda sinonimik munosabatga kirishadi. Ammo barchasi turli sathda xususiy ma'no anglatish xususiyatiga ega. "Qanoat", "chidam", "bardosh", "toqat" leksemalari "sabr" ma'noviy guruhining qiymatini oshirishga va kengaytirishga sabab bo'ladi. "Sabr" va "chidam" sinonimik qatordagi differensial va integral semalari leksik va sintaktik sathda namoyon bo'lishini qiyoslaymiz.

"O'zbek tilining izohli lug'ati"da "**sabr**" leksemasi "*chidam*", "*bardosh*", "*iroda*", "*qat'iyat*", "*tahammul*"¹⁷⁴ semalari bilan yoritilgan.

1. Biror holat yoki hodisani bardosh bilan kutish, qanoat qilish, o'zini tiyish.

2. G'am-kulfat, azob-musibatlarga chidash, toqat qilish, bardosh berish¹⁷⁵ ma'nolarini anglatgan. "Sabr" leksemasini etimologik jihatdan tahlil qiladigan bo'lsak, bu so'z arabcha sabr(un) shaklida qo'llanilgan. O'zbek tiliga sad undoshining s undoshiga almashinishi asosida kirib kelgan. Dastlab sabara fe'lidagi "toqatli bo'lish" ma'nosidan kelib chiqqan.¹⁷⁶ "O'zbek tilining izohli lug'atida" "**chidam**" leksemasining "*qiyinchilik*", "*dard*", "*alam*", "*azob*" va "*toqat qila olish qobiliyati*" semalari mavjud.

Ushbu leksema quyidagi ta'riflar bilan ifodalangan.

1. Tizim, toqat, sabr-bardosh

2. Uzoq vaqt xizmat qilish, chidash xususiyati, pishqlik, puxtalik, mustahkamlash. Har ikkala leksemaning umumiy xususiyatlaridan kelib chiqib, ularning quyidagicha semantik farqlari yuzaga keldi. "Sabr" va "chidam" leksemalarining **integral semalari** "*toqat*", "*sabr*" "*chidam*" bo'lsa, **differensial semalari** "*chidam*" leksemasidagi "*pishqlik*", "*puxtalik*", "*mustahkamlik*", "*uzoq muddat davomida xizmat qilish*" semalarining "sabr" leksemasida mavjud emasligidir. "Sabr" va "chidam" leksemalarining sintagmatik munosabatidagi integral semalari quyidagi birikmalarda ko'rinadi: "chidamli daraxt", "chidamli navlar", "chidamli kiyim".

Bu leksemalarni "sabr" leksemasi bilan almashtirib bo'lmaydi. Chunki "**chidam**" leksemasining "*uzoq xizmat qilish*" *chidam xususiyati*, "*pishqlik*", "*puxtalik*", "*mustahkamlik*" semalari uni jonli va jonsiz tushunchalar bilan bog'liq holda birikmalar hosil qilishni ta'minlaydi.

"Sabr" leksemasi insonga xos xususiyat bo'lib, narsalarga nisbatan qo'llanilmaydi. Chunki "**sabr**" leksemasining "*biror holat yoki hodisani bardosh bilan kutish*", "*qanoatli bo'lish*", "*o'zini nafs yo'lidan tiyish*", "*g'am-kulfat, musibatli kunlarda matonatli bo'lish*", "*bardoshli bo'lish*" ma'naviy sifatleri bilan bog'liq holda qo'llaniladi. Har ikkala leksema so'z

¹⁷⁴ Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. III. – Тошкент: ЎзМЭ, 2008. – Б. 411

¹⁷⁵ Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. III. – Тошкент: ЎзМЭ, 2008. – Б. 411

¹⁷⁶ III.Рахматуллаев. Узбек тилининг этимологик луғати. Тошкент.2003. Б-365-366

yasovchi qo‘shimchalarni qabul qilganida, ma‘naviy munosabatda o‘zgarish sodir bo‘ladi. "Chidamsiz" va "sabsiz" yasalmalari so‘z ma‘nosining differensial xususiyatini yanada oydinlashtiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, har bir semantik maydon tarkibidagi so‘zlar bir-biri bilan mantiqiy bog‘liqlikni yuzaga keltirsa ham nutq jarayonida alohida qo‘llanilib, turli xil semantik ma‘nolarni ifodalab kelishi mumkin. "Sabr ma‘naviy guruhi" tarkibiga kiruvchi "iroda" va unga bog‘liq bo‘lgan, "qat‘iyat", "matonat", "toqat" va "chidam" leksemalari shaxs ma‘naviyatini yuksaltirishda, inson ma‘naviy olamini kengaytirishda va bugungi kun yoshlarida irodaviylik sifatlarini singdirishda muhim omil sanaladi.

REFERENCES

1. M. Hakimova "Semasiologiya"- Toshkent, 2008-y.
2. H. Sharipova " "Jasorat" leksemasining semantik-struktur, genetik xususiyatlari"- Toshkent, 2020-y.
3. A.Madvaliyev va E. Begmatov "O‘zbek tilining izohli lug‘ati"
4. Sh. Rahmatullayev "O‘zbek tilining etimologik lug‘ati"- Toshkent, 2004-y.

FONETIKA BO‘LIMINI O‘QITISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Yuldosheva Begoyim

NavDPI o‘zbek tili adabiyoti fakulteti 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10429323>

Annotatsiya. Mazkur maqolada fonetika bo‘limi haqida umumiy ma‘lumotlar berilgan. Fonetika bo‘limini o‘qitishning maqsad va vazifalar yoritib berilgan. Mavzuni o‘quvchilarga o‘rgatishda interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va yangicha yondashishga yordam berishi haqida fikr bildirilgan.

Kalit so‘zlar: Fonetika, tovush, bo‘g‘in, urg‘u, unli tovushlar, tilning gorizontol holati, “Venn diagrammasi”, “Klaster”.

MODERN METHODS OF TEACHING THE DEPARTMENT OF PHONETICS

Abstract. This article provides general information about the phonetics department. The goals and tasks of teaching the phonetics department are explained. An opinion was expressed that the use of interactive methods in teaching the subject to students helps students to think independently and take a new approach.

Keywords: Phonetics, sound, syllable, stress, vowel sounds, horizontal position of the tongue, "Venn diagram", "Cluster".

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ КАФЕДРЫ ФОНЕТИКИ

Аннотация. В данной статье представлены общие сведения о кафедре фонетики. Объяснены цели и задачи преподавания кафедры фонетики. Высказано мнение, что использование интерактивных методов в преподавании предмета студентам помогает студентам мыслить самостоятельно и применять новый подход.

Ключевые слова: Фонетика, звук, слог, ударение, гласные звуки, горизонтальное положение языка, «диаграмма Венна», «Кластер».

Tilning barcha bo‘limlari bilan uzviy, chambarchas bog‘liq bo‘lgan bo‘limlardan biri bu fonetika. Fonetika bo‘limi asosan 5-sinfdan boshlab o‘tiladi. Mazkur bo‘limda tovushlar tizimi o‘rganiladi. Nazariy jihatdan fonetika (grekcha phone – “tovush”, tike – “fan” so‘zlaridan) inson nutqini ifoda qilish uchun zarur bo‘lgan tovushlar va ularning vositalari haqidagi tilshunoslik sohasidir.¹ Fonetika bo‘limida tovushlarning hosil bo‘lish o‘rniga ko‘ra turlari, bo‘g‘in, urg‘u o‘rganiladi.

Fonetikada nutq tovushlari 4 tomondan o‘rganiladi:

1) nutq organlarining nutq tovushlarini talaffuz qilishdagi harakati, ya’ni artikulyatsiyasi o‘rganiladi;

2) tovushlar qanday fizik tebranishlar natijasi ekanligi, ya’ni akustik tomonini hisobga olinadi;

3) nutq tovushlari bo‘g‘in, urg‘u va ohangning eshituvchi tomonidan anglab his etilishi tekshiriladi;

4) nutq tovushlarining tildagi so‘zlar, frazalar va gaplarni bir-biridan farqlash uchun xizmat qilishi, ya’ni fonologik tomoni o‘rganiladi.²

Fonetikadan amaliyotda juda keng qo‘llaniladi. Tilning tovushlar tizimini o‘rganishda, chet el xalqlarining tilini o‘rganishda, so‘zlarni to‘g‘ri yozish masalasini hal etishda, tili

chuchuk bolalarning nutqini yaxshilashda fonetikadan foydalanamiz.³ Shu boisdan mazkur bo‘lim nutq rivojlanishida ham muhim hisoblanadi.

Fonetika maqsadi va vazifasi jihatidan bir nechta turlarga bo‘linadi:

– vazifasiga ko‘ra: umumiy va xususiy fonetika.

Umumiy fonetika dunyo tillariga tegishli bo‘lgan umumiy fonetik qonuniyatlarni o‘rganadi. Xususiy fonetika esa biror konkret tilga xos bo‘lgan tovushlar sistemasini o‘rganadi;

– maqsadiga ko‘ra: nazariy fonetika, amaliy fonetika, eksperimental fonetika. Nazariy fonetika ma‘lum bir tilning tovush xususiyatlarini nazariy jihatdan tasnif etadi. Amaliy fonetika esa muayyan tilning fonetik, orfoepik me‘yorlarini o‘rganadi. Ostsillograf, kimograf singari alohida apparatlar bilan (yordamida) nutq tovushlari bo‘g‘in, urg‘u va ohangdagi artikulyatsion-akustik xususiyatlarini o‘rganish eksperimental fonetikaning asosiy vazifasidir.⁴

5-sinfda fonetika bo‘limining o‘tilishi bu bolalarning boshlang‘ich o‘rta sinfdan boshlab fonetika bo‘limini yaxshi va mukammal o‘rganib olishlari nazarda tutilgan. Fonetika bo‘limining yaxshi o‘rganilishi bu keyingi bo‘limlarni o‘rganishga ham o‘z ta‘sirini o‘tkazadi. Hozirgi o‘zbek tilida 6ta unli fonemalar bor. Har bir fonema hosil bo‘lish usuliga, o‘rniga ko‘ra bo‘lib o‘rganiladi. Olti unli fonema : a,o,u,o‘,i,e.

Ular tasnifida uch holat e‘tiborga olinadi:

1.Tilning gorizontal holati:

a) til oldi: i, e, a.

b) til orqa: u, o‘, o.

eslatma: til orqa: qiliq.

Til oldi: o‘rdak, uka.

2.Tilning vertikal holati:

a) tor unli: i, u.

b) o‘rta keng unli: e, o‘.

s) keng unli: a, o.

3.Labning ishtiroki:

a) lablashgan: u, o‘, o

b) lablashmagan: i, e, a.

Yuqorida keltirilgan unli fonemasi tasnifida ko‘rishimiz mumkinki, har bir tovush har tomonlama tahlil qilib, o‘rganilib keladi.⁵

Har bir so‘zni hosil bo‘lishida unli tovushlar alohida ahamiyat kasb etadi. So‘zda unli harf bo‘lmasa, sizni hosil qilish imkonsiz. Unli tovushlar urg‘u qo‘yishda va bo‘g‘in ko‘chirishda ham ishtirok etadi. Fonetika bo‘limidan unli tovushlarning qo‘llanilishini o‘rganishda “Venn diagrammasi”, “Klaster” interfaol ta‘limiy metodlardan foydalanishimiz mumkin.

“Venn diagrammasi”dan asosan barcha mavzularni o‘qitishda foydalanishimiz mumkin. “Venn diagrammasini” qo‘llashda sinf doskasidan yoki qo‘g‘ozdan foydalanamiz. Bunda unli tovushlarning hosil bo‘lish holatiga ko‘ra birlashtiruvchi va farqli tomonlarini ifodalashimiz mumkin.

Masalan, “a” va “o” unlisini birlashtiruvchi belgi bu ikkisi ham til tovushlari, tilning gorizontal holatiga kirsa, farqlovchi tomoni esa “a” til oldi tovushi, “o” til orqa unlisi hisoblanadi. Shu tariqa unli tovushlarni o‘rganishda “Venn diagrammasi”dan foydalanamiz.

Fonetika bo‘limini o‘rganishda “Klaster” usuli ham yaxshi natija beradi. “Klaster” usulidan asosan mavzuni umumlashtirishda, ma’lumotlar jamlashda, mavzuni yanada kengroq tushunishda, mavzu mohiyatini ochishda foydalanamiz. Bu metod yordamida o‘quvchi bilan yakka tartibda yoki jamoaviy ishlash mumkin.

Fonetika bo‘limi mavzusidan “Klaster” tuzishda doska yoki qog‘ozdan foydalanamiz. Qog‘oz o‘rtasiga kerakli kalit so‘zni "Fonetika" so‘zini kiritamiz. O‘quvchilar darsda olgan bilimlari asosida fonetika bo‘limiga nimalar kirishini yozishadi va sterelka bilan “bosh” kalit so‘zga birlashtirishadi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, fonetika bo‘limining o‘rganilishi mavzu bo‘yicha o‘quvchilarning tushunchalarini aniqlashda, ularning o‘z bilimlarini boyitishga, oshirishga yordam beradi. Shuningdek, ularga mavzuga oid ma’lumotlar beriladi. Interfaol metodlardan foydalanish ta’lim-tarbiya sifatini yaxshilashga, samaradorligini oshirish va ro‘yobga chiqarishda katta amaliy yordam beradi.

REFERENCES

1. Abduzohur Abduazizov. Tilshunoslik nazariyasiga kirish. Toshkent – 2010
2. Xolbayeva Shahnoza. 5-SINF O‘QUVCHILARI UCHUN "FONETIKA BO‘LIMINING O‘RGANILISHI". Maqoladan.
3. Xolbayeva Shahnoza. 5-SINF O‘QUVCHILARI UCHUN "FONETIKA BO‘LIMINING O‘RGANILISHI". Maqoladan.

GOALS AND OBJECTIVES OF LABOR PROTECTION

Rakhmatova Dilnoza Mukhitdinovna

Teacher of the Department “Life Safety” of the TSTU named after Islam Karimov

Bozorov Sanjarbek Dilmurod oqli

Student of the Department “Life Safety” of the TSTU named after Islam Karimov

Sultonbekov Kamoldin Shodilbek oqli

Student of the Department “Life Safety” of the TSTU named after Islam Karimov

Absoatov Dostonbek Shavkat oqli

Student of the Department “Life Safety” of the TSTU named after Islam Karimov

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10429331>

Abstract. *Labor protection occurs in the functioning of a person in production eliminate and protect against the various visible risks that will be it consists of a set of activities and a system of tools aimed at studying their path. In ensuring labor security, it arose on the basis of scientific and theoretical research laws, regulations, standards, guidelines, regulations and sanitary and technical standards and to create a system of continuous education in the study of them, which development plays an important role.*

Keywords: *activity, labor, protection, theoretical, legal, organizational, sanitary, labor hygiene, personal hygiene, safety equipment, fire safety, unhappy, accident, injury, first aid.*

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ ОХРАНЫ ТРУДА

Аннотация. *Охрана труда происходит в производственной деятельности человека устранение и защита от различных видимых опасностей, которые могут возникнуть состоит из комплекса мероприятий и системы средств, направленных на изучение путей. В обеспечении безопасности труда, возникшей на основе научно-теоретических исследований законы, уставы, стандарты, инструкции, правила и санитарно-технические нормы системы непрерывного образования и воспитания по их обучению, развитие занимает важное место.*

Ключевые слова: *деятельность, труд, охрана, теоретическая, правовая, организационная, санитарная, гигиена труда, Личная гигиена, техника безопасности, пожарная безопасность, несчастный несчастный случай, травма, первая помощь.*

Introduction All in the economic and political spheres implemented in our country the ultimate goal of the reforms is for all citizens living in our country it consists in creating decent living conditions. Of course, at the moment any creation of decent living conditions in society performed on the basis of scientific and technical progress it is carried out, and this, in addition to facilitating human labor, is a variety of dangerous causes factors, resulting in accidents of different appearance: injuries, injuries and occupational diseases occur. But, it is every person who lives in the Holy Land can live well, that is, his own wants to more fully satisfy their material, spiritual and social extensions. It is this because a person is in incessant activity.

Activity-from the basic conditions necessary for the survival of a person one. Labor is the supreme form of activity. Taken from a philosophical point of view the most adequate determination to the concept of man is “Humo agens”, i.e. “in motion man”. Of course, the form of activity and work is different, and he is a worker in life practical in extractive, Cultural,

Public Works, scientific works and other fields, includes intellectual as well as spiritual processes.

Follow the rules, standards and guidelines in force, irregular activities to be done without, not only causing injury or injury can cause discharge, but also death in some cases. Naturally, it makes a person all kinds of natural, technical, anthropogenic, ecological and other dangerous in their activities requires the organization of protection from factors on a scientific basis. Exactly “Life the main goals and objectives of the science” safety of activities” to the solution of this issue as directed, it is implemented on the basis of its own laws, methods and principles of science carried.

MAIN PART “Labor protection” occurs in human activity in production eliminate and protect against the various visible risks that will be it consists of a set of activities and a system of tools aimed at studying their path. On the basis of scientific and theoretical research in ensuring the safety of human labor incoming laws, regulations, standards, guidelines, regulations and sanitary and technical the norms and the system of continuous education for their study are established bring, its development will fill an important place.

The main purpose of labor protection is to provide students with a human dangerous factors that occur during the period of labor activity in the discharge, their origin causes and ways of elimination, ensuring labor frustration and providing theoretical knowledge and practical in creating safe and healthy working conditions skills consist of generating.

Creating comfortable, safe and healthy working conditions for a person is as follows requires task solving:

1. Assessment and analysis of the type of risks, manabas, causes of origin.
2. Eliminate risks or eliminate the influence of dangerous and harmful factors on the basis of economically effective ways.
3. Eliminate the influence of dangerous harmful factors and protect against existing risks.
4. Creating a comfortable (“comfort”) State of the living environment.

In ensuring labor security, it arose on the basis of scientific and theoretical research laws, regulations, standards, guidelines, regulations and sanitary and technical standards and to create a system of continuous education in the study of them, which development fills an important place. The main goal of science is to give future professional owners dangerous factors that occur during the entire period of human activity, causes of their origin and ways of elimination, safety of activity ensure and ensure safe and healthy working conditions in production activities creative by providing theoretical knowledge of creation and generating practical skillsit consists in the formation and development of scientific and professional competence. In accordance with the above, future professional owners during the study of science they must theoretically master what they are:

- basic principles, methods and tools that characterize labor security system;
- security system, its analysis and optimization programs. Labor ways to manage security;
- Legal and organizational foundations of labor protection. Labor protection laws, standards system, regulations, guidelines, construction and thorough knowledge of sanitary standards and other regulatory documents, making them practically live;

- develop planned activities to create healthy and safe working conditions output;
 - analysis of production accidents, their investigation and documentation procedures;
 - improving the economic efficiency of ensuring labor security, unhappy methods for determining the causes of events;
 - personal means of compensation aimed at ensuring safe working conditions with the procedure for providing workers-servants and ways of their use;
 - sanitary-hygienic in creating healthy and safe working conditions development of events;
 - from technical means in production, machine-mechanisms, devices and safety rules in the use of devices;
 - Fire Safety: causes of fire origin, its prevention, fire-launching appliances, and methods;
 - providing first aid to the doctor in case of injury or injury
- thorough knowledge of the rules.

Based on the theoretical knowledge noted above, each professional has having the following practical universal competence with the study of science need:

- assessment of dangerous and harmful production processes, dangerous and harmful independent decisions in protection against environments;
- safety techniques and production sanitation guidelines know the procedures for passing and documenting them;
- competently check for accidents and their causes determination;
- drawing up guidelines for labor protection;
- sanitary and hygienic condition of production rooms and workplaces determine indicators (level of aeration and pollination, noise and vibration, illumination, temperature, relative humidity, speed of movement of air, air pressure and b.) be able to use detection equipment and equipment;
- be able to use fire extinguishers and fire fighting techniques;
- communication, informatization and communication, including all sectors of the economy labor of the head and employees at the objects of communication fields training in protection and emergency security measures as well as spiritual preparation;
- in case of injury or injury and in emergency situations first aid to the doctor.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining mehnatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonuni. T.: 2016y
2. Karimov Bahadir Oktam o'g'li, Nishonova Shahrizoda Chori qizi, Temirova Shahzoda Jamshidovna, Normengliyeva Fayyoza O'tkir kizi. SAFETY BEHAVIORAL AUDIT METHODOLOGY. International journal of advanced research in education, technology and management. 2.07. 2023
3. Karimov Bahodir O'ktam o'g'li, Yusupov Begzod Ismoil o'g'li, CLASSIFICATION OF DANGEROUS AND HARMFUL FACTORS IN UZBEKISTAN GTL" FACTORY. GOLDEN BRAIN 2023-11-29.

4. Мурадов С. ПРОБЛЕМЫ ТУШЕНИЯ ПОЖАРОВ КЛАССА Е ЛИЧНЫМ СОСТАВОМ ПОЖАРНОЙ ОХРАНЫ В МИРЕ //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 5.
5. O'g'li M. S. H. ANALYSIS OF "MEASURES TO ENSURE OCCUPATIONAL SAFETY IN THE FIELD OF CARGO TRANSPORTATION AND LOADING". International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 9.
6. ЎҒЛИ Р. Х. Ф., СИРОЖИДДИН М. ИЗУЧЕНИЯ УСЛОВИЯ ТРУДА В КОМПАНИИ ЕВРОПЫ. МУРАДОВ СИРОЖИДДИН //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 10.
7. O'g'li E. L. A. A. et al. PHYSIOLOGICAL AND HYGIENE BASIS OF HUMAN LABOR ACTIVITY //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 11.
8. Husan o'g'li M. S., Shavkat o'g'li E. D. INNOVATIVE SOLUTIONS TO PROTECT WORKERS FROM DANGEROUS GAS AND TOXIC SUBSTANCES IN HAZARDOUS INDUSTRY ENTERPRISES.
9. Husan o'g'li M. S., Utkir o'g'li Z. U. PRINCIPLES OF PASSING AND DOCUMENTING INSTRUCTIONS ON SAFETY TECHNIQUES.
10. Rayimkulov A., Murodov S. Some Issues of Safety in the Use of Tower Cranes Used in Construction Projects //JournalNX. – С. 301-308.
11. Sultonova D. N., qizi Siddiqova M. A. COLOR SCHEME IN THE FORMATION OF THE ARTISTIC ENVIRONMENT OF THE INTERIOR OF MODERN EDUCATIONAL CENTERS Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 109-115.

Internet saytlar:

12. www.gov.uz – O'zbekiston Respublikasi xukumat portali.
13. www.lex.uz - O'zR Adliya vazirligi sayti.
14. www.ziyonet.uz - O'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi sayti.
15. www.mintrud.uz – O'zR Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi sayti.
16. hfxraximov.uz – Hayot faoliyat xavfsizligi fanidan shaxsiy veb-sayt (prof.O.D.Raximov sayti)

УДК: 616.34-008.87:616.379-008.64

МИКРОБИОТА КИШЕЧНИКА ПРИ САХАРНОМ ДИАБЕТЕ

З.А.Нурузова

З.Н.Эргашева

Н.А.Срымбетова

Ташкентская медицинская академия, г. Ташкент, Узбекистан

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10429345>

Аннотация. При анализе данной литературы анализируются причины возникновения, профилактики сахарного диабета и его осложнений. Значительную роль факторов окружающей среды, таких как кишечные колонизирующие бактерии при сахарном диабете его роль и значение в развитии и прогрессировании данного заболевания, а также роль в регуляции обмена веществ, системного и местного иммунитета. Микрофлора кишечника играет важную роль в усвоении пищи и регуляции иммунной системы. Нарушения микробиома могут привести к воспалению и сопутствующим заболеваниям, включая сахарный диабет. У пациентов с сахарным диабетом может наблюдаться дисбаланс микрофлоры кишечника, а также низкое разнообразие бактерий. Это может привести к более высокому уровню воспаления, который в свою очередь усиливает инсулинорезистентность и способствует развитию сахарного диабета.

Ключевые слова: сахарный диабет, микрофлора кишечника, иммунная система, дисбактериоз кишечника.

GUT MICROBIOTA IN DIABETES MELLITUS

Abstract. When analyzing this literature, the causes and prevention of diabetes mellitus and its complications are analyzed. The significant role of environmental factors, such as intestinal colonizing bacteria in diabetes mellitus, its role and significance in the development and progression of this disease, as well as its role in the regulation of metabolism, systemic and local immunity. Intestinal microflora plays an important role in food absorption and regulation of the immune system. Disturbances in the microbiome can lead to inflammation and related diseases, including diabetes. Patients with diabetes may have an imbalance in their gut microflora, as well as low bacterial diversity. This can lead to higher levels of inflammation, which in turn increases insulin resistance and contributes to the development of diabetes.

Key words: diabetes mellitus, intestinal microflora, immune system, intestinal dysbiosis.

Сахарный диабет стал первым неинфекционным заболеванием, всемирная угроза которого побудила ООН в 2006 году принять резолюцию, призывающую все страны объединиться в борьбе против диабета, и в том числе «создавать национальные программы по предупреждению, лечению и профилактике сахарного диабета и его осложнений и включить их в состав государственных программ по здравоохранению». Ежегодно этот день проводится под девизом «Диабет: образование и профилактика», целью которого является улучшение здоровья путем стимулирования и принятия эффективных мер по профилактике и борьбе с диабетом и его осложнениями. Актуальность проблемы обусловлена тем, что сахарный диабет входит в тройку заболеваний, после атеросклероза и рака, наиболее часто приводящих к инвалидизации

населения и смерти. По данным ВОЗ, сахарный диабет увеличивает смертность в 2-3 раза и значительно сокращает продолжительность жизни. Еще 25 лет назад (по данным ВОЗ) количество людей с диагнозом «сахарный диабет» на нашей планете не превышало 30 млн. К 2030 году диабет станет седьмой ведущей причиной смерти в мире. Предполагается, что в последующие 10 лет общее число случаев смерти от диабета увеличится более чем на 50%.

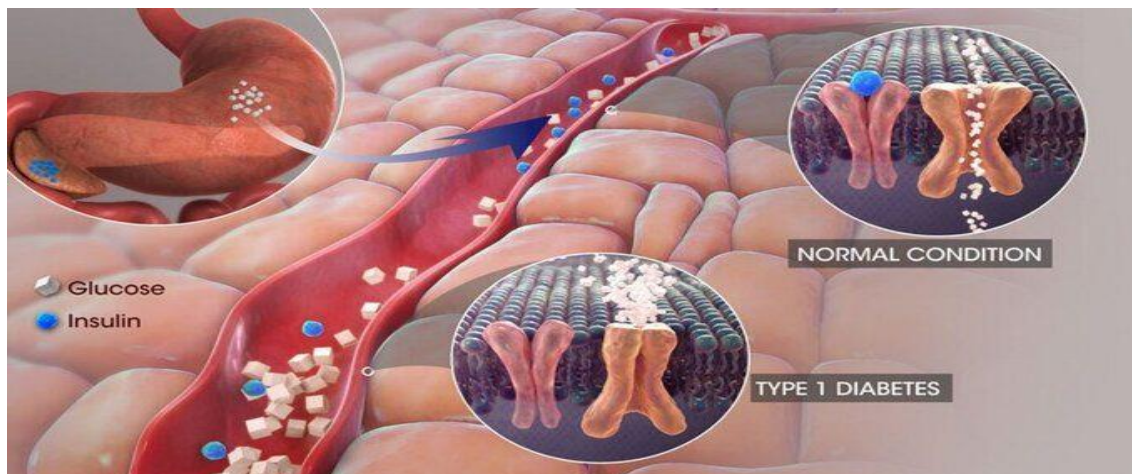
Каждая форма сахарного диабета, при отсутствии лечения, может привести к серьезным осложнениям. Обычно осложнения развиваются в течении десятилетий, но могут быть и первым симптомом в случае, если диагноз не был вовремя поставлен.

Сахарный диабет 1 типа (СД1) возникает в результате нарушения работы поджелудочной железы, при котором она не вырабатывает достаточное количество инсулина из-за потери бета-клеток. При диабете 1-го типа иммунная система ошибочно атакует клетки поджелудочной железы, производящие инсулин. В результате концентрация инсулина в крови падает, а уровень глюкозы растет (Рис.1). Хотя точная причина СД1 остается не известной, ученые считают, что некоторые люди с особым набором генов больше подвержены развитию заболевания. Новые исследования показывают, что кишечные бактерии тесно связаны с развитием диабета.

Сахарный диабет 2 типа (СД2) возникает в случае, когда клетки организма перестают правильно реагировать на вырабатываемый поджелудочной железой инсулин. Причины сахарного диабета еще довольно плохо изучены, но уже есть и значительные успехи. СД2 - это метаболическое заболевание, которое проявляется нарушением обмена углеводов. Организм не производит достаточного количества инсулина для надлежащей функции, или клетки в теле не реагируют на инсулин (устойчивость к инсулину или инсулинорезистентность). Приблизительно 90% всех случаев диабета во всем мире - это СД2. В результате приобретения инсулинорезистентности, то есть невосприимчивости клеток организма к этому гормону, - развивается гипергликемия (увеличение концентрации глюкозы в крови). Простыми словами, в организме - нормальный уровень инсулина и повышенный уровень глюкозы, которая по каким-то причинам не может попасть в клетки (Рис.2).

Так или иначе, 1-й и 2-й тип сахарного диабета возникает под воздействием не одного, а множества факторов.

Рис.1

Белок микробиома стимулирует бета-клетки поджелудочной железы

СД1 - это хронический аутоиммунный воспалительный процесс, который поражает инсулинпродуцирующие бета-клетки поджелудочной железы, приводит к снижению выработки инсулина. Предыдущие исследования на животных и людях показали роль генетических факторов, таких как человеческий лейкоцитарный антиген DQ и DRB в патогенезе заболевания, но недавние исследования предполагают значительную роль факторов окружающей среды, таких как кишечные колонизирующие бактерии [1]. Микробиота кишечника играет важную роль в регуляции обмена веществ, системного и местного иммунитета [2,15]. От рождения до 3-летнего возраста микробиота кишечника претерпевает множество изменений, и состав микробиоты 3-летнего ребенка аналогичен составу микробиоты взрослого человека. К наиболее важным факторам, влияющим на микробиоту кишечника, относятся тип родоразрешения, грудное вскармливание или искусственное вскармливание, состав материнской микробиоты, рацион матери во время беременности, контакт со сверстниками, окружающая среда и применение антибиотиков [1,2,3,4,6,15,42]. Дисбактериоз кишечника, дисбаланс микробных сообществ, может быть связан с метаболическими нарушениями, ожирением, инсулинорезистентностью, СД2, воспалительными заболеваниями кишечника, целиакией и дисфункцией иммунитета [5,6,7,8]. В последнее время появились данные, свидетельствующие о корреляции между дисбактериозом и патогенезом СД1. Профессора Jayne Danska (Канада) и Andrew Macpherson (Швейцария) в своих исследованиях показали, что бактерии, обитающие в тонком кишечнике, влияют на степень вероятности развития у их хозяина сахарного диабета. Благодаря специальному оборудованию из Университета Берна и Канады исследовательские команды на модели на мышах смогли продемонстрировать, что бактерии, обитающие в тонком кишечнике, могут синтезировать биохимические соединения и гормоны, предотвращающие развитие сахарного диабета. Поддержание нормального баланса микрофлоры за счет регулирования соотношения штаммов полезных микроорганизмов, является крайне важным фактором в профилактике данного заболевания. Эндрю Макферсон и другие ученые надеются, что полученные результаты расширят представления ученых о механизмах, позволяющих бактериям, обитающим в тонком кишечнике, защищать организм от развития сахарного диабета. Он считает, что

новые данные о причинах развития диабета и о роли здоровой кишечной микрофлоры, препятствующей его появлению путем продукции определенных веществ, помогут создать инновационные методы лечения пациентов и предотвратить развитие заболевания у детей.

Но такие исследования малочисленны и требуют дальнейшего изучения [5,9,10,11,12,13,16,35,39].

Большинство авторов подтвердили связь СД1 и дисбактериоза кишечной микробиоты. Наиболее распространенные бактериальные изменения в группе пациентов с СД1 по сравнению со здоровыми людьми включали виды *Bacteroides*, виды *Streptococcus*, виды *Clostridium*, виды *Bifidobacterium*, виды *Prevotella*, виды *Staphylococcus*, виды *Blautia*, виды *Faecalibacterium*, виды *Roseburia* и *Lactobacillus spp.*

Существуют сообщения о доказательствах связи между уровнем гликогемоглобина и бактериальными группами, такими как *Blautia spp.*, а также соотношением *Firmicutes / Bacteroidetes* (соотношение F:B) Статистический анализ также показал, что *Bifidobacterium spp.* И *Lactobacillus spp.* может влиять на уровень гликогемоглобина [11,12,35,36]. Но по сообщениям других авторов *Alkanani et al.* [1], бактериальные изменения в группе пациентов не были связаны с уровнем Hb_{A1C}.

Некоторые исследователи отмечают повышенный уровень экспрессии ФНО-α в собственной пластинке (*propria*) кишечной биопсии у больных СД1 по сравнению со здоровыми лицами [18]. *Higuchi et al.* [26] сообщили об отрицательной корреляции между уровнем ФНО-α в плазме крови и обилием протеобактерий и клостридий. В другом исследовании приращение *Bacteroides spp.* и уменьшение *Roseburia spp.* коррелировали с уровнем ФНО-α [33].

Корреляционную связь между интерлейкин-6 и обилием *Ruminococcaceae* сообщают в своем исследовании *Higuchi et al.* [26]. Увеличение *Bacteroides spp.* и уменьшение содержания *Roseburia spp.* коррелирует с уровнем сывороточного ИЛ-6 [12,33,38].

По данным *Levy-Gea et al.* [33] увеличение *Bacteroides spp.* и *Veillonella spp.* и уменьшение количества *Bifidobacterium spp.*, *Roseburia spp.* И *Faecalibacterium spp.* были связаны с сывороточным ИЛ-1; кроме того, сообщалось, что наблюдаемое увеличение количества *Streptococcus spp.* и уменьшение количества *Bifidobacterium spp.* связано с сывороточными уровнями ИЛ-10 и ИЛ-13.

Уровень сывороточного зонулина играет значительную роль в патогенезе СД1. *Levy-Gea et al.* [33] показали, что увеличение *Bacteroides spp.* И *Veillonella spp.* и снижение *Faecalibacterium spp.* и *Roseburia spp.* были коррелированы с повышенным уровнем сывороточного зонулина.

Таким образом, в изученных нами литературных источниках большинство авторов отмечают прямую корреляцию между микробиотой и диабетом; однако так и не удалось прояснить, индуцирует ли микробиота СД1 или СД2 изменяет микробиом кишечника. Если в одной статье упоминалось, что изменение микробиома происходит после диабета, то в других статьях просто показывались различия в кишечной микробиоте здоровых и диабетических людей и не обсуждался тип связи между ними. Но, в большинстве статей был предложен точный механизм, который приводит к

аутоиммунным заболеваниям путем изменения микробиома кишечника [14,20,21,26,27,28,41,43,45].

Были выдвинуты различные предположения о роли кишечной микробиоты в патогенезе СД1, которые в основном вытекают из результатов большого количества статей. Более подробно можно отметить следующие моменты:

- У пациентов с СД1 некоторые бактерии усиливают деградацию муцина, что приводит к снижению целостности и повышению проницаемости слизистой оболочки кишечника, что приводит к проникновению бактерий. Проникновение бактерий в слизистую оболочку кишечника приводит к стимуляции иммунной системы и выработке антител против них. Перекрестная реакция этих антител и поверхностных антигенов бета-клеток поджелудочной железы, а также перекрестная реактивность Т-клеток приводит к разрушению бета-клеток и образованию СД1 [33,37,40,43].

- Бутират является одним из важнейших побочных продуктов метаболизма микробиоты и играет важную роль в индукции Т-регуляции толстой кишки, снижении регуляции провоспалительных макрофагов и повышении целостности кишечных барьеров за счет увеличения продукции муцина [34,44, 45].

- Зонулин - это белок, который можно считать важным показателем целостности слизистой оболочки и проницаемости кишечника. Этот белок модулирует межклеточные соединения и прохождение через них макромолекул. Некоторые бактериальные группы могут изменять целостность слизистой оболочки, воздействуя на зонулин; увеличение *Bacteroides spp.* и *Veillonella spp.* или снижение *Faecalibacterium spp.* и *Roseburia spp.* коррелирует с повышенным уровнем сывороточного зонулина у пациентов с СД1. Однако, по данным *Leiva-Gea et al.* нарушение проницаемости кишечника у пациентов с СД1 может быть в большей степени связано со связыванием Вейлонеллы (*Veillonella*) с клетками крипты толстой кишки, а не с изменением уровня зонулина. Лактат, вырабатываемый Вейлонеллой, выталкивается на поверхность просвета и ослабляет плотные соединения [25, 33].

- Микробиота кишечника поглощает и ферментирует волокна и производит короткоцепочечные жирные кислоты [18,19,21,41]. Они входят в кровообращение и модулируют дифференцировку регуляторных Т-клеток, таким образом предотвращается аутоиммунитет [20,21].

По результатам исследований вышеуказанных авторов некоторые бактерии (*Bacteroidetes*, *Firmicutes*, *Proteobacteria* и *Actinobacteria*) имели влияние на механизм СД.

Род *Bacteroides* и *Prevotella* являются двумя важными подгруппами в типе *Bacteroidetes*, которые были увеличены в большинстве образцов пациента с СД1 и могут влиять на микробный состав кишечника с помощью нескольких механизмов. Сукцинат и ацетат являются основными побочными продуктами анаэробного метаболизма в этом типе, которые нарушают плотные эпителиальные соединения, снижают целостность слизистой оболочки кишечника, блокируют дифференцировку Тreg клеток и активируют воспалительные пути [19,42, 25, 32, 33].

Эти бактерии также продуцируют декарбоксилазу глутаминовой кислоты (GAD) которая может стимулировать GAD-аутоиммунитет посредством молекулярной мимикрии [24, 32].

Тип *Actinobacteria*, включая род *Bifidobacterium*, - это бутират-продуцирующие таксоны, которые обладают противовоспалительным действием и увеличивают кишечный барьер путем модуляции цитокинов. Эти бактерии также индуцируют развитие клеток Treg, что приводит к подавлению иммунного ответа путем регуляции продукции ИЛ-10 [18].

Третий важный тип, *Firmicutes*, состоит из восьми известных подгрупп: *Veillonella*, *Roseburia*, *Ruminococcus*, *Lactobacillus*, *Blautia*, *Streptococcus*, *Faecalibacterium* и *Staphylococcus*.

Ассоциация СД1 и *Veillonella* вызывает споры. В исследованиях есть сообщения о снижении *Veillonella* у пациентов с СД1 и предложили следующий механизм: снижение уровня пикохолевой кислоты приводит к стимуляции воспаления кишечника за счет повышения уровня активных форм кислорода (АФК), активных форм азота и активности ядерного фактора-кВ в эпителиальных клетках. Увеличение сфингомиелина также ингибирует функцию Т-клеток, что предотвращает воспаление [35,38,39].

Ruminococcaceae - это бутират-продуцирующие таксоны, которые, согласно сообщениям, в одних исследованиях снижались, а в других - увеличивались. Механизм снижения *Ruminococcaceae* у пациентов с СД1 такой же, как и механизм сокращения *Veillonella* [17,24,26].

Faecalibacterium и *Roseburia* обладают противовоспалительным действием, их присутствие может усиливать барьерную функцию кишечника, модулируя выработку цитокинов и синтез бутирата [24, 33, 36]. Эти роды уменьшились почти у всех обследованных пациентов.

Род *Blautia* – это также бутират-производящие таксоны, которые в большинстве рассмотренных статей уменьшились. Они играют важную роль в регуляции глюкозы в крови, липидном обмене и регуляции дифференцировки Т-клеток [18, 33].

Род *Lactobacillus* устраняет пероксидазные радикалы с помощью супероксиддисмутазы и пероксидазы, таким образом, обеспечивая подходящее условие для размножения *Bifidobacterium* [28]. *Lactobacillus* подавляет воспаление и предыдущие исследования показали, что дендритные клетки, совместно культивируемые с видами лактобацилл, индуцируют поляризацию Т-клеток [5, 35].

Staphylococcaceae может стимулировать рост *Bifidobacterium*, *Clostridium* и *Bacteroides*, что приводит к увеличению созревания кишечника новорожденного. *Streptococcaceae* продуцируют декарбоксилазу глутаминовой кислоты, поэтому они обладают теми же эффектами, что и бактериоиды [22,23,24]

Таким образом, исследования показали значительную связь между изменениями микробного состава кишечника и СД1, однако до конца неясно, какое из них происходит первым. Исследование измененной микробиоты кишечника может помочь в раннем выявлении СД1 до серопозитивности к классическим аутоантигенам.

Исследования в понимании патогенеза СД2 выявили роль дисбактериоза кишечной микробиоты в развитии этого заболевания. Это предполагает возможность

того, что подходы к восстановлению здоровых взаимоотношений хозяина и микробиоты могут быть средством улучшения СД2. действительно, недавние исследования показывают, что многие используемые в настоящее время методы лечения СД2, как сообщается, влияют на состав микробиоты кишечника.

СД2 характеризуется потерей гликемического контроля, приводящей к гипергликемии, особенно постпрандиальной, из-за гипореактивности к инсулину, т. е. инсулинорезистентности. Представление о том, что кишечная микробиота может играть определенную роль в этом расстройстве, в значительной степени связано с общим признанием, исходящим из работы Патрисом Кани и его коллег, что кишечная микробиота вносит широкий вклад в энергетический баланс и продукты микробиоты, такие как ЛПС (липополисахарид), могут стимулировать низкосортное воспаление [10], которое уже давно было признано потенциальной причиной инсулинорезистентности.

Рис.2

Гипотеза о том, что низкосортное воспаление приводит к инсулинорезистентности, характеризующей СД2, возникла в результате работ, которые показали, что увеличение жировой ткани, характерное для ожирения, обычно сопровождается повышенной экспрессией провоспалительных цитокинов, которые продуцируются самими адипоцитами и макрофагами, которые рекрутируются в жировую ткань по мере развития ожирения [10,11,34,35,36,37]. В то время как Хотамислигил выдвинул гипотезу, что такая экспрессия провоспалительного гена является результатом внутриклеточного стресса адипоцитов, перегруженных липидами, Кани обнаружил, что такое воспаление и последующая инсулинорезистентность могут быть вызваны транслокацией липополисахарида из просвета кишечника в портальное кровообращение, что приводит к активации экспрессии провоспалительного гена через toll-подобный рецептор-4 [10]. Этот сценарий предполагает целый ряд средств, с помощью которых изменения в составе микробиоты могут повлиять на СД2, включая изменение численности видов, продуцирующих ЛПС и/или другие микробные продукты

с сильным провоспалительным потенциалом. Он также подчеркивает ключевую роль барьерной функции эпителия в ограничении поступления микробных продуктов в просвет кишечника. В этом контексте барьерная функция кишечника включает в себя не только межклеточные соединения, которые непосредственно препятствуют прохождению бактериальных продуктов, но и системы разворачивания слизи хозяина и врожденного иммунитета, которые удерживают сами бактерии на безопасном расстоянии от эпителия и помогают поддерживать стабильный состав микробиоты. Эти последние моменты показаны в нашем исследовании мышей с дискретным дефектом врожденного иммунитета, а именно отсутствием рецептора 5, подобного рецептору флагеллина. LR5-дефицитным мышам не удастся управлять своей микробиотой, что приводит к изменению состава, в том числе к повышению уровня γ -*Proteobacteria*, и, кроме того, к проявлению нарушения микробиоты, которое определяется как уменьшение бактериально-эпителиального расстояния [12,13,15,18]. Такие изменения приводят к тому, что у мышей с дефицитом TLR5 развивается резистентность к инсулину, которая может быть перенесена на безмикробных мышей WT (дикого типа) посредством трансплантации микробиоты.

Общее представление, полученное в результате этих исследований, а именно, что изменение микробиоты может влиять на метаболический фенотип, обеспечивает рациональную основу для нацеливания на микробиоту с целью лечения и профилактики СД2.

Некоторые авторы наблюдали различия на уровне типов, а именно то, что соотношения *Bacteroidetes* / *Firmicutes* и группы (*Bacteroides* – *Prevotella*) к (*Clostridium coccoides* – *Eubacterium rectal*) положительно коррелировали с концентрацией глюкозы в плазме. Другие наблюдаемые различия включали уменьшение количества бактерий, продуцирующих бутират, включая *Clostridiales spp.*, *Eubacterium rectale*, *Faecalibacterium prausnitzii*, *Roseburia intestinalis* и *R. inulinivorans* и увеличение численности видов *Lactobacillus*. Также наблюдалась повышенная распространенность бактерий типов *Bacteroidetes* и *Proteobacteria*. Протеобактерии содержат много патобионтов, которые, как можно предположить, играют роль в индуцировании слабого воспаления у пациентов с диабетом через их ЛПС, жгутики и/или другие поверхностные компоненты [16,23]. В целом, эти исследования поддерживают идею о том, что изменения в составе микробиоты являются особенностью СД2, но помимо предположения о роли низкосортного воспаления, механизмы, лежащие в основе таких различий, и истинная сигнатура микробиома СД2 у людей остаются неясными.

Уже ни у кого не вызывает сомнения тот факт, что биохимические реакции, протекающие в нашем теле и фактически определяющие наше здоровье, напрямую зависят от состояния желудочно-кишечного тракта и взаимодействия его микрофлоры с клетками нашего организма.

Исследования, некоторые из которых изложены выше, показывают, что нерегулируемая или неправильно управляемая микробиота, может способствовать резистентности к инсулину, что приводит к предположению, что широкое подавление уровней микробиоты может быть средством ослабления этого расстройства.

REFERENCES

1. Alkanani, A. K., Hara, N., Gottlieb, P. A., Ir, D., Robertson, C. E., Wagner, B. D., Zipris, D. (2015). Alterations in intestinal microbiota correlate with susceptibility to type 1 diabetes. *Diabetes*, 64(10), 3510–3520.
2. Anastasovska, J., Arora, T., Sanchez Canon, G. J., Parkinson, J. R., Touhy, K., Gibson, G. R., Thomas, E. L. (2012). Fermentable carbohydrate alters hypothalamic neuronal activity and protects against the obesogenic environment. *Obesity*, 20(5), 1016–1023.
3. Arnoldussen, I. A. C., Wiesmann, M., Pelgrim, C. E., Wielemaker, E. M., van Duyvenvoorde, W., Amaral-Santos, P. L., ... Kiliaan, A. J. (2017). Butyrate restores HFD-induced adaptations in brain function and metabolism in mid-adult obese mice. *International Journal of Obesity (Lond)*, 41(6), 935–944.
4. Arora, T., Loo, R. L., Anastasovska, J., Gibson, G. R., Tuohy, K. M., Sharma, R. K., Frost, G. (2012). Differential effects of two fermentable carbohydrates on central appetite regulation and body composition. *PLoS ONE*, 7(8), Article e43263.
5. Asmat, U.; Abad, K.; Ismail, K. Diabetes mellitus and oxidative stress—A concise review. *Saudi Pharm. J.* 2016, 24, 547–553, doi:10.1016/j.jsps.2015.03.013.
6. Benjamin, J. L., Hedin, C. R. H., Koutsoumpas, A., Ng, S. C., Mccarthy, N. E., Hart, A. L., Forbes, A. (2011). Randomised, double-blind, placebo-controlled trial of fructo-oligosaccharides in active Crohn's disease. *Gut*, 60(7), 923–929.
7. Bernard, H., Desseyn, J.-L., Bartke, N., Kleinjans, L., Stahl, B., Belzer, C., ... Husson, M.-O. (2015). Dietary pectin-derived acidic oligosaccharides improve the pulmonary bacterial clearance of *Pseudomonas aeruginosa* lung infection in mice by modulating intestinal microbiota and immunity. *The Journal of Infectious Diseases*, 211(1), 156–165.
8. Bian, X., Chi, L., Gao, B., Tu, P., Ru, H., & Lu, K. (2017). Gut microbiome response to sucralose and its potential role in inducing liver inflammation in mice. *Frontiers in Physiology*, 8, 487.
9. Bindels, L. B., Dewulf, E. M., & Delzenne, N. M. (2013). GPR43/FFA2: Physiopathological relevance and therapeutic prospects. *Trends in Pharmacological Sciences*, 34(4), 226–232.
10. Cani, P. D., Possemiers, S., Van de Wiele, T., Guiot, Y., Everard, A., Rottier, O., Delzenne, N. M. (2009). Changes in gut microbiota control inflammation in obese mice through a mechanism involving GLP-2-driven improvement of gut permeability. *Gut*, 58(8), 1091–1103. <https://doi.org/10.1136/gut.2008.165886>.
11. Cantarel, B. L., Vincent, L., & Bernard, H. (2012). Complex carbohydrate utilization by the healthy human microbiome. *PLoS ONE*, 7(6), Article e28742.
12. Carmody, R.N.; Turnbaugh, P.J. Host-microbial interactions in the metabolism of therapeutic and diet-derived xenobiotics. *J. Clin. Investig.* 2014, 124, 4173–4181.
13. Casellas, F., Borrueal, N., Torrejon, A., Varela, E., Antolin, M., Guarner, F., & Malagelada, J.-R. (2010). Oral oligofructose-enriched inulin supplementation in acute ulcerative colitis is well tolerated and associated with lowered faecal calprotectin. *Alimentary Pharmacology & Therapeutics*, 25(9), 1061–1067.
14. Catry, E., Bindels, L. B., Tailleux, A., Lestavel, S., Neyrinck, A. M., Goossens, J. F., ... Delzenne, N. M. (2018). Targeting the gut microbiota with inulin-type fructans:

- Preclinical demonstration of a novel approach in the management of endothelial dysfunction. *Gut*, 67(2), 271–283. <https://doi.org/10.1136/gutjnl-2016-313316>.
15. Chang, C. J., Lin, C. S., Lu, C. C., Martel, J., Ko, Y. F., Ojcius, D. M., & Lai, H. C. (2017). *Ganoderma lucidum* reduces obesity in mice by modulating the composition of the gut microbiota (vol 6, 7489, 2015). *Nature Communications*, 8.
 16. Chakraborti, C.K. New-found link between microbiota and obesity. *World J. Gastrointest. Pathophysiol.* 2015, 6, 110, doi:10.4291/wjgp.v6.i4.110.
 17. Chassard, C., Delmas, E., Robert, C., Lawson, P. A., & Bernalier-Donadille, A. (2012). *Ruminococcus champanellensis* sp. nov., a cellulose-degrading bacterium from human gut microbiota. *International Journal of Systematic and Evolutionary Microbiology*, 62(Pt 1), 138–143.
 18. Chen, Q., Ren, Y., Lu, J., Bartlett, M., Chen, L., Zhang, Y., ... Liu, C. (2017). A novel prebiotic blend product prevents irritable bowel syndrome in mice by improving gut microbiota and modulating immune response. 1341–1323 *Nutrients*, 9(12), <https://doi.org/10.3390/nu9121341>.
 19. Cheng-Kuang, H., Jiunn-Wang, L., Yun-Chin, C., Chia-Pei, H., & Yin-Ching, C. (2004). Xylooligosaccharides and fructooligosaccharides affect the intestinal microbiota and precancerous colonic lesion development in rats. *Journal of Nutrition*, 134(6), 1523.
 20. Chen, X.; Yang, W. Branched-chain amino acids and the association with type 2 diabetes. *J. Diabetes Investig.* 2015, 6, 369–370, doi:10.1111/jdi.12345.
 21. Czajkowska, A.; Szponar, B. Short Chain Fatty Acids (SCFA), the Products of Gut Bacteria Metabolism and Their Role in the Host. Available online: (accessed on 9 May 2021).
 22. Dai, J.; Yang, X.; Yuan, Y.; Jia, Y.; Liu, G.; Lin, N.; Xiao, H.; Zhang, L.; Chen, J. Toxicity, gut microbiota and metabolome effects after copper exposure during early life in SD rats. *Toxicology* 2020, 433–434, 152395
 23. El Hage, R.; Hernandez-Sanabria, E.; Calatayud Arroyo, M.; Props, R.; Van de Wiele, T. Propionate-Producing Consortium Restores Antibiotic-Induced Dysbiosis in a Dynamic in vitro Model of the Human Intestinal Microbial Ecosystem. *Front. Microbiol.* 2019, 10, 1206
 24. Ercolini, A.M.; Miller, S.D. The role of infections in autoimmune disease. *Clin. Exp. Immunol.* 2009, 155, 1–15.
 25. Gobaru, M.; Ashida, K.; Yoshinobu, S.; Nagayama, A.; Kabashima, M.; Iwata, S.; Hasuzawa, N.; Tsuruta, M.; Wada, N.; Nakayama, H.; et al. Human Leukocyte Antigen (HLA) Subtype-Dependent Development of Myasthenia Gravis, Type-1 Diabetes Mellitus, and Hashimoto Disease: A Case Report of Autoimmune Polyendocrine Syndrome Type 3. *Am. J. Case Rep.* 2019, 20, 1709–1714.
 26. Higuchi B. S., Rodrigues N., Gonzaga M. I., et al. Intestinal Dysbiosis in Autoimmune Diabetes Is Correlated With Poor Glycemic Control and Increased Interleukin-6: A Pilot Study. *Immunol.* 2018 Jul 25;9:1689. doi: 10.3389/fimmu.2018.01689.
 27. Hoskins, L.C.; Agustines, M.; McKee, W.B.; Boulding, E.T.; Kriaris, M.; Niedermeyer, G. Mucin degradation in human colon ecosystems. Isolation and properties of fecal strains that degrade ABH blood group antigens and oligosaccharides from mucin

- glycoproteins. *J. Clin. Investig.* 1985, 75, 944–953.
28. Hosseini, A.M.; Majidi, J.; Baradaran, B.; Yousefi, M. Toll-Like Receptors in the Pathogenesis of Autoimmune Diseases. *Adv. Pharm. Bull.* 2015, 5, 605–614.
 29. Jandhyala, S.M.; Talukdar, R.; Subramanyam, C.; Vuyyuru, H.; Sasikala, M.; Reddy, D.N. Role of the normal gut microbiota. *World J. Gastroenterol.* 2015, 21, 8836–8847, doi:10.3748/wjg.v21.i29.8787.
 30. Kang, D.-W.; Park, J.G.; Ilhan, Z.E.; Wallstrom, G.; LaBaer, J.; Adams, J.B.; Krajmalnik-Brown, R. Reduced Incidence of *Prevotella* and Other Fermenters in Intestinal Microflora of Autistic Children. *PLoS ONE* 2013, 8, e68322.
 31. Koppel, N.; Rekdal, V.M.; Balskus, E.P. Chemical transformation of xenobiotics by the human gut microbiota. *Science* 2017, 356, eaag2770
 32. Lee, H.; Ko, G. Effect of metformin on metabolic improvement and gut microbiota. *Appl. Environ. Microbiol.* 2014, 80, 5935–5943, doi:10.1128/AEM.01357-14.
 33. Levy, M.; Thaiss, C.A.; Elinav, E. Metabolites: Messengers between the microbiota and the immune system. *Genes Dev.* 2016, 30, 1589–1597
 34. Natividad, J.M.M.; Verdu, E.F. Modulation of intestinal barrier by intestinal microbiota: Pathological and therapeutic implications. *Pharmacol. Res.* 2013, 69, 42–51.
 35. Nordmann, T.M.; Dror, E.; Schulze, F.; Traub, S.; Berishvili, E.; Barbieux, C.; Boni-Schnetzler, M.; Donath, M.Y. The Role of Inflammation in β -cell Dedifferentiation. *Sci. Rep.* 2017, 7, doi:10.1038/s41598-017-06731-w.
 36. Pedersen, H.K.; Gudmundsdottir, V.; Nielsen, H.B.; Hyotylainen, T.; Nielsen, T.; Jensen, B.A.; Forslund, K.; Hildebrand, F.; Prifti, E.; Falony, G.; et al. Human gut microbes impact host serum metabolome and insulin sensitivity. *Nature* 2016, 535, 376–381, doi:10.1038/nature18646.
 37. Pessin, J.E.; Kwon, H. Adipokines mediate inflammation and insulin resistance. *Front. Endocrinol.* 2013, 4, 71, doi:10.3389/fendo.2013.00071.
 38. Petersen, C.; Round, J.L. Defining dysbiosis and its influence on host immunity and disease. *Cell. Microbiol.* 2014, 16, 1024–1033, doi:10.1111/cmi.12308.
 39. Rothschild, D.; Weissbrod, O.; Barkan, E.; Kurilshikov, A.; Korem, T.; Zeevi, D.; Costea, P.I.; Godneva, A.; Kalka, I.N.; Bar, N.; et al. Environment dominates over host genetics in shaping human gut microbiota. *Nature* 2018, 555, 210–215.
 40. Saad, M.J.A.; Santos, A.; Prada, P.O. Linking gut microbiota and inflammation to obesity and insulin resistance. *Physiology* 2016, 31, 283–293, doi:10.1152/physiol.00041.2015.
 41. Smith, P.M.; Howitt, M.R.; Panikov, N.; Michaud, M.; Gallini, C.A.; Bohlooly-Y, M.; Glickman, J.N.; Garrett, W.S. The Microbial Metabolites, Short-Chain Fatty Acids, Regulate Colonic Treg Cell Homeostasis. *Science* 2013, 341, 569–573.
 42. Thomas, F.; Hehemann, J.H.; Rebuffet, E.; Czjzek, M.; Michel, G. Environmental and gut Bacteroidetes: The food connection. *Front. Microbiol.* 2011, 2, 1–16, doi:10.3389/fmicb.2011.00093.
 43. Tsalamandris, S.; Antonopoulos, A.S.; Oikonomou, E.; Papamikroulis, G.A.; Vogiatzi, G.; Papaioannou, S.; Deftereos, S.; Tousoulis, D. The role of inflammation in diabetes: Current concepts and future perspectives. *Eur. Cardiol. Rev.* 2019, 14, 50–59, doi:10.15420/ecr.2018.33.1.

44. Zheng, D.; Liwinski, T.; Elinav, E. Interaction between microbiota and immunity in health and disease. *Cell Res.* 2020, 30, 492–506
45. Zwickey, H.; Horgan, A.; Hanes, D.; Schiffke, H.; Moore, A.; Wahbeh, A.; Jordan, J.; Ojeda, L.; Wahbeh, H.; Purnell, J.Q.; et al. Effect of the Anti-Inflammatory Diet in People with Diabetes and Pre-Diabetes: A Randomized Controlled Feeding Study. *J. Restor. Med.* 2019, 8, doi:10.14200/jrm.2019.0107.

TÚRKISTANDA ZAMANAGÓY SÚWRETLEW ÓNERINIŇ QÁLIPLESİWI

Esebaev Sadiq Maratovich

Berdaq atındağı Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti oqıtıwshısı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10429379>

Annotatsiya. *Bul maqalada XX ásir baslarındağı sociallıq-siyasiy hám materiallıq turmıs, Ózbekstanda reñli súwret janrınıń qáliplesiwı, batis kórkem óneri tásirı haqqında sóz etilgen.*

Gilt sóz: *materiallıq turmıs, reñli súwret, kórkem óner, metodlar, Portret janrı.*

THE FORMATION OF MODERN ART IN TURKESTAN

Abstract. *This article talks about socio-political and cultural life at the beginning of the 20th century, the formation of the color painting genre in Uzbekistan, and the influence of Western art.*

Key words: *cultural life, color painting, art, methods, portrait genre. The formation of modern art in Turkestan*

СТАНОВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОГО ИСКУССТВА В ТУРКЕСТАНЕ

Аннотация. *В данной статье рассказывается об общественно-политической и культурной жизни начала XX века, становлении жанра цветной живописи в Узбекистане, влиянии западного искусства.*

Ключевые слова: *культурная жизнь, живопись, искусство, методы, портретный жанр.*

XX ásir Ózbekstan reñli súwretida usı janrınıń qáliplesiwı quramalı hám ayırıqsha keshti. Ol jaǵdayda 1920 -1930 jıllar portreti spetsifik ózgeshelikke iyeligi, stilistik tárepten reń-baranglıǵı menen ajralıp turadı. Milliy reñli súwret mektebiniń júzege keliwindegi dáslepki dáwir aynalǵan bul processda milliy miyraslar hám de Batis kórkem óneri tásirı menen baylanıslı jańa tendentsiyalar kórinetuǵın bolǵan hám olar bólek izertlew teması retinde úyrenilmagan. Bul jaǵday ámeldegi mashqalanı janr qásiyetlerinen kelip shıqqan halda, zamanagóy kórkem ónerdegi izertlew metodları, pánler ara jantasıw tiykarında qaytaldan analiz qılıw zárúr ekenligin kórsetip atır.

Jas reñli súwret mektepler qatarında Ózbekstan reñli súwreti da jedel súwretde keshken qáliplesiw dáwirin basıp ótti. Ol jaǵdayda Latin Amerikası, Bolqon mámleketlerinde baqlanǵan ulıwma kórkem processler menen uqsas hám usı waqıtta ayırıqsha tárepler kórinetuǵın bolǵan. Bul ayırıqshalıqtı regional sheńberde de kóriw múmkin. “Oraylıq Aziya reñli súwretinń genezisın ishki kórkem processler emes, tariyxıy -siyasiy faktorlar belgilep bergen”.

1917 jilda Rossiyada júz bergen socialistik revolyuciya boringı imperiya quramına kirgen region xalıqlarınıń dástúriy turmıs formasında keskin burılıs jasadı. Quramalı sharayatta keshken bul ózgerisler jámiyette jańa kórkem ań qáliplesiwine alıp kelgen modernizaciya procesine, Evropa kórkem mádeniyatına tán kórkem óner túrleri, dáskekli reñli súwret jáne onıń tiykarǵı janrlarınan biri esaplanǵan portret qáliplesiwı ushın jol ashtı.

A.A.Hakimov belgilegeni sıyaqlı, jańa dóretiwshilik túrlerin sıńırıw qanshalar qatań hám operativ kóriniste ámelge asırılmasın, diniy hám materiallıq yadtı pútkilley óshiriwdiń ıljajı joq edi. Ózbekstan aymaǵı Oraylıq Aziya regionınıń social-materiallıq orayı sıpatında zárúrli rol oynaǵan hám XIX ásirdeń ekinshi yarımınan baslap, Rossiyadan keliwdi baslaǵan

xudojnikler tiykarlanıp Samarqand, Buxara, Tashkent sıyaqlı iri qalalarda dóretiwshilik etken. Ótken ásirdeń 20 jıllarında usı process jáne de kúsheyip, ayrıqsha dóretiwshilik ortalıq júzege keldi. Bul dáwirde Ózbekstanǵa kelgen xudojniklerdiń kóp bólegin revolyuciyanıń dáslepki jıllarında birinshilik etken hám formal tájiriyeberdi jaqlaǵan avangard aǵıslarına beyim dóretiwshiler shólkemlestirgenin bólek atap kórsetiw kerek.

Olardıń hár biri individual dóretiwshilik orientaciyaǵa iye bolǵanına qaramay, region xalıqlarınıń bay materiallıq miyraslarına qızıǵıwshılıq bildirgen. Sol menen birge, jańa túzm ilgeri súrgen materiallıq siyasat dáslepki jılları avangard aǵısları menen birge, reńli súwrette “milliy tústıń” sáwleleniwde de jaqlaǵan (A.Lonacharskiy). Xudojnikler alıp barǵan dóretiwshilik izertlewleri milliy miyraslar menen baylanıslılıqta keshken bolıp, zamanagóy kórkem aǵıslar kóp jaǵdaylarda “shıǵıslıq” kóriniste qayta aytilǵan. Portret janrıda bul túrli dástúrler tásirin sáwlelendiren portret-tip formasında kórinetuǵın boldı.

Social -materiallıq aylanıwlar shaxs túsinigine monasábetti tupten ózgeritip, xudojnikler dóretiwshiliginde “jańa dáwir qaharmanı”, onıń jaqtı ańlatpası esaplangan portret janrına itibardı kúshaytirgan. Usı waqıtta usı process túrli dóretiwshilik orientatsiyaǵa iye xudojniklerdi region xalıqlarınıń bay materiallıq miyraslarına itibar qaratıwǵa odaganın kóremiz. Evropa tipidagi jańa kórkem óner túrlerin sınırw qanshalar qatań hám operativ kóriniste ámelge asırılmasın, diniy hám materiallıq yadı pútkilley óshiriwdiń ıladı joq edi.

Bonı Ózbekstanda jańa reńli súwret mektepke tiykar salǵan jergilikli hám de Rossiya xudojnikleri jaqsı anıqlaǵan. Olardıń dóretiwshiligi milliy miyraslar menen baylanıslılıqta keship, Batis kórkem ónerinen kirip kelgen aldınǵı kórkem aǵıslar “shıǵıslıq” kóriniste qayta aytilǵan. Portret janrıda bul process túrli dástúrler sintezi formasında kórinetuǵın boldı.

Ózbekstan reńli súwretinde portret janrıńıń qalıplesiw qásiyetlerine itibar qaratqan dáslepki izertlewshilerdiń joqarıdaǵı izertlewlerge alıp kelgen materiallıq -social faktorlarǵa socialistik realizmge alıp baratuǵın “ótiw dáwiri” retinde qaraǵan. A. Abdullaev, A. Roziqov, B. Sırlasiy, A. Toshkenboev sıyaqlı jas xudojnikler islegen portretlerdi sol kesimde kórip shıǵılsa, “olardıń dóretiwshiligindegi tiykarǵı qıyınshılıq insandı átiraptaǵı waqıyalıqqa bekkem baylanıslı quramalı psixologiyalıq álemi menen birge súwretlew mashqalası menen baylanıslı” (2. 95. 58) lıǵı málim boladı. Biraq bul dáwirde Ózbekstanǵa Rossiyadan kelgen xudojniklerdiń salmaqılı bólegi qalıplesken dóretiwshiligine qarawlarǵa iye bolǵanın umıtpawı zárúr.

Sol sebepli bul dáwirde túrli birlespe hám gruppalarda jıynalǵan reńli súwret ustalarınıń tiykarǵı bólegi ushın realistik kórinistegi dástúriy portretlerdi jaratıw máselesi baslanǵısh áhmiyet kásip etpegen. Borınǵı birlespe orayındaǵı xudojniklerden ayrıqsha túrde, Turkistan regionında reńli súwret ustaları ideologiyalıq basımnan salıstırǵanda erkin sharayatta dóretiwshilik etken. 1920-1930 jıllar reńli súwretinde kózge taslanıwshı miyrasxorlıq principin region kórkem ónerin úyrengen dáslepki izertlewshilerden biri V.Chepelevta belgilegen.

Shıǵıs kórkem ónerine tán dekorativ-ornamental dástúrlerdı tereń baqlaw etken izertlewshi insan obrazınıń realistik ańlatpasın islam kórkem estetikasına tiykarlangan dóretiwshilik kriteriyalarǵa uyqastırıp qıyınlıǵın tán aladı. Biraq xudojnikler dóretiwshiliginde, atap aytqanda, portret janrındaǵı dóretpelerde milliy miyraslar, avangard aǵısları tásirini bar ekenligin tastıyıqlaydı. “Jańa ideyalarǵa bay dekorativ stil’ — Ózbekstan kórkem óneriniń

tiykarǵı rawajlanıw jolı”ga aylanıp, “bul ortalıqta Shıǵıs dúnyasınıń impressionistik hám de romantik talqını sol aǵıslar hám hátte naturalizm da óz-ara kesiliskeń”.

XX ásirdeń 30 jıllarında kúsheydi baslaǵan ideologiyalıq basım, kórkem dóretilshilik tarawlarınıń reglamentatsiyası ámeldegi portret formalarına salıstırǵanda kelispeushiliklerdi kúshaytırdı. Izertlewshilerdeń usı dáwirde socialistik realizmge alıp baratuǵın “ótiw basqıshı” retinde bir tárepleme qarawǵa májbúr bolǵanlar.

Ámelde bolsa “Mastera Novoga Vostoka” (1926 -1932 jıllar), “ARIZO” (1929 -1932 jıllar), A.Volkov brigadası (1931-1932 jıllar) sıyaqlı birlespe hám gruppalarda dóretilshilik etken xudojnikler ushın realistik talqındaǵı portretlerdi jaratıw máselesi baslanǵısh áhmiyet kásip etpegen. Birlespe orayındaǵı xudojniklerden ayrıqsha túrde, Oraylıq Aziyadaǵı reńli súwret ustaları ideologiyalıq basımnan salıstırǵanda erkin sharayatta dóretilshilik etken.

1932 jılda basqarıw principini talaplarına juwap bermegen dóretilshilik birlespe hám gruppalar iskerligi tamamlanılǵanına qaramay, 1934 jılda Moskvada ótkerilgen Ózbekstan xudojnikleriniń kórgizbesi formal talqınlar qollanıwda dawam etkenin kórsetken. Bul jaǵday portret janrında baqlanǵan dekorativ (A.Volkov, O. Tatevosyan, O'.Tansiqbaev, A. Podkovirov, M. Kurzin, N. Karaxan, Ye. Koravay, B. Pestinskiy A. Siddiqiy), retrospektiv (A. Isupov, A. Nikolaev (Usta Mo'min), G. Nikitin, V. Markova), realistk hám impressionistik (P. Beńkov, V. Rojdestvenskiy, M. Arinin, V. Ufimtsev, L. Abdullaev, A. Abdullaev, B. Sırlasiy, L. Nasriddinov) jantasıwlar ótkinshi ózgeshelik emes, bálki xudojnikler óz aldına qoyǵan individual dóretilshiligine wazıypalar nátiyjesi ekenin tastıyıqlaydı.

Usı dóretilshiligin tendenciylarǵa ataq beriwde júzege kelgen tiykarǵı mashqala: socialistik realizm ústin turatuǵınlıǵına tiykarlanǵan qatań dóretilshilik kriteriyalar ámeldegi portret formaların “formalizm” retinde keskin qaralawdı talap etkeni menen baylanıslı edi. Mısalı, “A. N. Volkovtı ótken zamandı ideallastırıw hám jámiyettegi revolyuciyaǵı ózgerislerge bolǵan beyparıq ushın emes, bálki ózbek miynetkeshleri obrazların “tenteknama tústegi ańsız józli jaradarlar” retinde sáwlelendirgeni ushın sın pikir bildirdi.” (2. 69, 5). A. Nikolaev, M. Kurzin, V. Markova, O'.Tansiqboev, A. Podkovirov sıyaqlı xudojnikler ilgeri súrgen portret formalarına da sonday bir jaqlama baha berilgen.

Jámiyet sociallıq-siyasiy hám ekonomikalıq ómiriniń ayrıqsha qásiyetleri onıń ruwxıy salasında ız qaldırdı. Mádeniyat salasındaǵı siyasat kommunistlik ideologiyanı pútkilley tastıyıqlaw, tariyxıy túbirlerden, milliy topıraqtan ajratıwǵa qaratılǵan edi. Bul klasıy jantasıwǵa tiykarlanǵan hám jergilikli xalıq ómiriniń keń kólemdegi ózgerisler menen birge kelgen.

Joqarıda belgilengenindey, Ózbekstan aymaǵı Oraylıq Aziya regionınıń social-materiallıq orayı retinde zárúrli rol oynanǵan hám XIX ásirdeń ekinshi yarımınan baslap, Rossiyadan keliwdi baslaǵan xudojnikler tiykarınan Samarqand, Buxara, Tashkent sıyaqlı iri qalalarda dóretilshilik etken. Bul orında 1920-1930 jıllarda Samarqand qalasında júzege kelgen do'retilshiligine ayrıqsha bólek toqtalıp ótiw kerek.

XX ásirdeń baslarında Orta Aziyada rus súwretlew ónerine tiykarlanıp reńli súwret hám grafikada kórinetuǵın boldı. Bonda portret janrı da bekkem orın iyelegenin belgilep ótiw kerek. Samarqandta bul dáwirde dóretilshilik etken derlik barlıq rus xudojnikleri tárepien jergilikli xalıq wákılleriniń qatar etnografik portretleri jaratılǵan. Bul process az-azdan xojalıq kúndelik turmıstı sáwlelendiriwden (N. Karazin, R. Zommer, S. Dudin) tap “Rus xudojnikler

awqami”niñ “nusqa” dástúrine shekem rawajlandı. (S. Yudin, L. Bure, I. Kazakov). Misalı, xudojnik I. Kazakov birpara dóretpelerinde kóshpeli xudojniklerdiñ ideologik realizmge jaqın bolğan ushın Turkistanda jeterlishe qabıl etilmedi hám jónelisti ózgeritip, etnografizm jaña aǵımına murájat etedi.

Ózbekstan reñli súwretinñ qalıplesiw procesi haqqında aytar ekenbiz, XX ásiridin baslarına shekem regionda tiykarlanıp xalıq ámeliy kórkem óneri keñ rawajlanganın atap kórsetiw gerek. Bonıñ jergilikli xalıqtıñ turmıs formasından bekkem orın iyelegen úy-ruwzıger predmetlerin, lipas yamasa arxitektorshilik esteliklerin naǵıslar menen bezewde óz sawleleniw tapqan.

Diywaliy dóretpе, aǵash hám hájje oymakarlıǵı, zergerlik, ǵalıdo'zlik, tigiwshilik kórkem ónerine tiyisli júdá kóp úlgiler jetip kelgen. Regionda húkim surgen materiallıq-siyasiy ortalıq sebepli professional kórkem óner túrlerinen reñli súwret, músınshilik, grafika kórkem óneri bul dáwirde rawajlanbaǵan.

1918 jılda Tashkentte Turkistan wálayat kórkem mektep shólkemlestirilip, onıñ oqıtıwshıları arasında S. P. Yudin, I. S. Kazakov, V. K. Razvadovskiy, Z. Chernyavskaya, A.N.Volkov, A.V.Isupov, M. E. Novikov hám basqalar bar yedi. Oqıw programması S.P.Yudin qatnasıwında Rossiya kórkem óner mektepleriniñ úgili programması tiykarında dúzilgen. 1920-jıllarda Turkistan wálayat kórkem mektep Tashkent kórkem mektepke aylantrıldı. Bul mektepte tárbiyalanıwshıları arasında keyinirek Oraylıq Aziyadaǵı milliy reñli súwret mektepleriniñ tiykarlawshılarına aynalǵan N. Karaxan, Ye. Makeev, B. Lavrenev, M. Kupriyanov, S. Chuykov sıyaqlı bolajaq xalıq xudojnikleri bar edi.

Keyinirek bolsa bonday kórkem mektep Samarqandda da L. Bure hám B. Virshnevskiy ǵayratı menen dúzildi hám ol óz aldına bir neshe wazıypalardı qoydı. Birinshiden oqıw programmasın pútkilley jañalash. Ol jaǵdayda turmısqa, tábiyaatqa jaqınlastırıw. Tálimdi muzey úlgilerinen nusqa kóshiriwden emes, bálki tábiyaat, insan hám haywanlardı úyreniwden baslaw; ekinshiden mektepke intalı, ıqlashlı jaslardı keñlew qosıw; úshinshiden studentlerdi ideologiya jolında tárbiyalaw.

Oqıw dástúrine plener shınıǵıwları kirgizildi. Bul jaslardıñ sheberligin jáne de asırıw ushın xızmet etiwı gerek edi. Shınıǵıwlar Samarqand shetindegi baǵlarda ótkerilar edi. Plener shınıǵıwları dawamında islengen nusqalar kórgezmesi tóziletin edi, hár bir dóretpе jetiskenligi hám kemshiligi haqqında dodalawlar boldı. Xudojnik G.Nikitin atap ótiwınshe: hár bir studenttiñ reñli súwret hám sızılmatasvirdagi individual qásiyetleri júzege shıǵarılıp, bólek itibar qaratalar edi. Bul bolsa studentke álbette onamlı tásir etedi.

Biraq Samarqand mektep iskerligi tómen jolǵa qoyılǵanı, maman kadrlardıñ jetispewshligi tez málim boldı. Bul mektepte portret danri boyınsha da shınıǵıwlar alıp barılǵanına qramay, ámeliy nátiyjelera qanaatlanǵan dárejede bolmaǵan. Sol sebepli, 1920 jıllardan keyin Samarqand kórkem mektep tarqalıp, onıñ tiykarında bolsa studiya payda boldı. Ol jaǵdayda dáslepki shınıǵıwlardı xudojnikler L. Bure, V.Sedovlar bergen. Keyinirek bul studiya Samarqand kórkem bilim jurtna aylantrıldı. Onıñ ideya avtorı hám tiykarlawshısı P.P.Beńkov edi.

P. Beńkov ustaxanası A. Abdullaev, L. Abdullaev, A. Rozikov, R. Temirov, M sıyaqlı xudojniklerdiñ haqıyqıy súwretlew sai'at sırların iyelewinde, átirap dógerekti tikkeley súwretlew -plastik sawlelendiriwde áhmiyetli basqısh bolıp xızmet etdi. P.Beńkovtiñ

Samarqand kórkem texnikumındaǵı pedagogikalıq iskerligi Ózbekstan xudojniklik mektep qalıplesiwinde áhmiyetli orın tutdı. Atap aytqanda 30 -jıllardıń ekinshi yarımında, partiyalıq sını pikirler basımı astında, 20-30-jıllarda qalıplesken avangard ustaları ushın realizmdi “ólestiriw” salmaqlı keshedi. Biraq sol jıllarda milletimiz xudojnikleriniń jas áwladı ushın realistik principlerdi ólestiriw basqa tıykarǵa iye edi.

Bul dáwirlerde Ózbekstan reńli súwretinng professional Evropa mektepke ótiw procesi tábiyiy hám basqışpa-basqış, átirap daǵı haqıyqatlıqtı súwretlew hám plastik sáwlelendiriw usılı menen tuwrıdan-tuwrı keshti. Sol kózqarastan aytıp ótiw kerek, P.Benkovtıń dóretpeleri joqarı kórkem dárejede bul realistik principler menen genetikalıq baylanıstı saqlap qaladı.

Sonday-aq, 1929 jılda Samarqand qalasında O. K. Tatevosian átirapında birlesken xudojnikler tárepinen súwretlew óner xızmetkerleri awqamı (ARIZO) dúzildi. 1930 jılda bul awqam M. Kurzin baslıqlıǵında dúzilgen "Jańa Shıǵıs ustaları" toparın óz quramına qosıp aladı. Ózbekstandaǵı barlıq xudojniklerdi birlestiriwdi óz maqseti dep jariya etken gruppaga Tashkent bóliminiń birpara borıngı aǵzaları da qosıldı.

ARIZO iskerligi menen 1930 jıldıń dekabrında Samarqand hám Tashkentte " Izofabrika" dúzildi. Izofabrika barlıq túrdegi islerdi - dáskekli dóretpelerdi jaratıwdan tartıp, diywallardı kórkem súwretlewge shekem bolǵan islerdi atqardı. 1931 jılda ARIZO aǵzalarınıń dóretpeleri Moskva daǵı ózbek kórkem óneri kórgizbesinde kórsetildi (5. 9.).

1920-1930-jıllarda keshken dóretilshilik izertlewlerdi qaytadan kórip shıqqan zamanagóy izertlewshilerdiń biri N.Ahmedova belgilegeni sıyaqlı, reńli súwrettiń genezisini ishki kórkem processler emes, tariyxıy-siyasiy faktorlar belgilep bergen. Bul bolsa óz-ózinen anıq, reńli súwrette portrettiń júzege keliwinde de zárúrli rol' oynaǵan. 1917 jılda region xalıqlarınıń turmısında keskin burılıs jasaǵan revolyuciyalıq ózgerisler Ózbekstanda Batis kórkem mádeniyatına tán dáskekli reńli súwret jáne onıń tiykarǵı janları qalıplesiwi ushın jol ashti.

“Sol menen birge, áyne miniatyura kórkem óneri jergilikli xudojnikler ushın jańa sanalǵan dáskekli reńli súwrette kórkem ańlatpa tilin tabıwda zárúrli tayanışqa, milliy dástúrlerdı ólestiriw ushın tiykarǵı derekke aylandı” (2. 97., 9). Bul izertlewler Samarqand qalasında 1920 jılda islengen Tariyxıy esteliklerdi qorgaw hám remontlaw komiteti (Samkomtaris) de baslanǵan. Shıǵıs kórkem óneri boyınsha iri qániygelerden biri Vasiliy Vyatkin basshılıq etken bul mekemede professional arxeologlar, arxitektorı ónermentler menen birge, reńli súwret ustaları da iskerlik júrgizgen.

Komitettiń xudojniklik filialına basshılıq qılıw ushın ataqlı musavvir hám restavrator Daniil Stepanov usınıs etilgen. Ózbekstan reńli súwretinde retrospektiv baǵdardaǵı tájiriybelerdiń baslanıwı naǵız ózi dóretilshilik iskerligi menen baylanıslı. Átirapında Aleksey Isupov, Nikolay Mamontov, Usta Mo'min, Viktor Ufimtsev sıyaqlı uqıplı xudojniklerdi jıynaǵan tájiriybeli qániyge basshılıǵında Samarqandda ayırıqsha do'retilshilik topar qalıplesken. Onıń aǵzaları D.Stepanovtıń qala qasınan kireyge alınǵan baǵ-háwlisinde jasaǵan.

Bul jerde K. Petrov-Vodkin, A. Samoxvalov sıyaqlı belgili xudojnikler de qonaq bolıp turǵan. Italiya Renessansı bilgiri D.Stepanov olardı ótken zaman xudojnikleri qollaǵan súwret texnikaları menen jaqınnan tanıstırıp barǵan. Sol sabaqlar A. Nikolaevtı qattı júzege súwret sızıw usılı — temperaga shaqırıq etiwge ondew qılǵanı anıq. Bul haqqında V. Ufimtsevte óz

yadlarında jazıp qaldırğan. Súwretshi názerinde, “Olardıń tili bir edi”, “birge sırlasıp, birge qayǵıradı.” (2. 9 2).

20 -30 jillardan respublika kórkem óneri jáhán realistik klassiklari miyrasların úyreniw tiykarında “sotsializm” qurıw ideyası menen qayta qurallanǵan, turmıstı alǵa súrgen jańa temalar tiykarında rawajlandi. Realistik kórkem óner pozitsiyasını bekkemlenip, ózine keń jol ashıp beredi. Baqlawlar sonı kórsetedi, 30 jillarda Ózbekstanda dóretiwshilik etken xudojnikler arasında P.Beńkovtıń súwretlew óneri realistik principi menen genetikalıq baylanıstı joqarı kórkem dárejede saqlap qaldı. Eger ilgeri Ózbekstan súwretlew óneriniń túrli baǵdarları arasında P. Beńkovtıń súwretlew óneri pozitsiyası onsha sezilerli bolmaǵan bolsa, 30 jillar aqırına kelip, realizmniń jetekshi ideyaları kórkem ónerde bekkem orın iyelegen dáwirde onıń pozitsiyası barǵan sayın bekkemlenip, jas xudojniklerdiń qalıplesiwine tásir kórsete berdi.

1926 jilda Tashkent degi oraylıq muzey qasında (AXRR) xudojnikler kórkem do'retiwshiligi studiyası dúzildi. Sol jılı Ózbekstanda rus awqam aǵzalarınan ibarat eń jaqsı xudojnikleri jiberildi. Olarǵa Orta Aziya xudojniklerine milliy kórkem ónerdi rawajlandırıwda járdem beriw hám materiallar toplaw wazıypası júkletilgen edi. Ózbekstanda islegen V.Yakovlev, S.Rjańana, P. Kotov sıyaqlı rus xudojnikleri Ózbekstan kórkem óneriniń rawajlanıwına málim dárejede úles qostı.

Tashkent xudojniklik bilim jurtna tiykar salınǵan kúnden baslap, jergilikli xalıq ushın jańa esaplanǵan súwretlew kórkem óner túrlerin ózlestiriwi kerek bolǵan milliy kadrların tayarlaw máselesi zárúrli áhmiyetke iye boladı. Bul tálim dárgayında milliy rantasvir kórkem óneri qaysı joldan rawajlanıwı kerek, musolmanlardı qanday etip súwretlew kórkem ónerge qızıqtırıw, “jergilikli oqıwshılarǵa” qaysı usıllar arqalı sabaq beriw tuwrısında kóp tartıs yuritilardi.

Bilim jurtnıń eki kózge kóringen pedagogı — xudojnikler M. Kurzin hám A.Volkov ortasında “jergilikli xalıq wákilleri úlken kólemde hám realistik dóretpeler isley aladıma yamasa tek dekorativ dóretpelerdi jaratılıwma ılayıqmi”, degen mazmondagi tartıslar baqlanadı. 1937 jıl stalinizm ideologiyasınıń qattı basımı súwretlew kórkem óner ushın salmaqlı keldi hám ol óz taraqqiyo jolin ózgartirdi. Ideologiyalıq “tazalaw” hám “burjua formalistları”ga qarsı gúres processinde Tashkent xudojniklik mektep kóplegen uqıplı tárbiyashılarınan ayrıldı, olar arasında M. Kurzin, A. Nikolaev hám basqalar da bar edi.

Juwmaq etken halda, sonı atap kórsetiw zárúr, 1920 -1930 jillar reńli súwretinng qalıplesiwinde tariyxıy -materiallıq faktorlar zárúrli, belgilep beretuǵın rol oynadı. Portret janrıniń region kórkem majaniyatida óz ornın tabıwı bir tárepden jedel, basqa tárepden quramalı kóriniste keshti. Bul birinshi náwbette jámiyet turmısında júz bergen túpkilikli ózgerisler, jańa ideologiyalıq qarawlardıń keń rawajlanıwı hám bonıń nátiyjesinde jámiyette jańa shaxs túsiniginiń qalıplesiwi menen tıǵız baylanıshılıǵı málim boladı.

Usı waqıtta 1920 -1930 jillar reńli súwretiga baylanıslı jańa izertlewler ámelge asırılıp atırǵanına qaramay, ámeldegi mashqalanining ulıwma úyrenilish darjasi qanaatlanǵan jaǵdayda emes. Usı tárep portret janrıniń qalıplesiw qásiyetleri menen baylanıslı úyrenilmagan aspektlar, atap aytqanda, tereń analiz etilmegen qatar tendentsiyalar bar ekenin kórsetip atır.

Áyne orında, tariyxıy -materiallıq faktorlardıń táseri anıq izbe-izlikte keshpegen, kóp jaǵdaylarda túrli faktorlar táserinde ózgerip barǵanın da belgilep ótiw zárúr. Mısalı, jańa tózm ilgeri súrgen materiallıq siyasat dáslepki jılları avangard aǵısları menen birge, reńli súwretde

“milliy tús”ning sawlelendirilishini da jaqlagan (A. Lonacharskiy). Biraq XX asirdin 30 jillaridan kúsheyiwdi baslagan ideologiyaliq basim, kórkem dóretiwshilik tarawlarinin reglamentatsiyasi ámeldegi portret formalarina salistirganda kelispewshiliklerdi kúshaytirdi. Izertlewshilerdin usi dáwir sotsialistik realizmga alip baratuǵın “ótiw bosiqichi” retinde bir tárepleme qarawga májbúr bolganlar.

Onı ushin 1920 -1930 jillar kórkem mádeniyatında keshken processlerdi, olardin reńli súwret kórkem ónerine tásin konkretlestiriw hám jańa dóretiwshilik materiallardı ilimiy sheńberge kirgiziw zárúr. Bonda tiykarǵı itibar “jańa dáwir adamı”ni sawlelendirgen dekorativ hám de eski dástúrlar sinteziga aynalǵan retrospektiv portretlarga qaratılsa, tuwrı boladı, dep oylaymız. Sebebi, usi dóretpelerde jańa portret talqinlari sawlelengen bolıp, olar janr sheńberindegi tiykarǵı tendtsiyalar menen baylanıslı.

Usi processda portret janrının keyingi rawajlanıwın belgilep bergen tariyxıy -materiallıq faktorlar roli, olardin ob'ektiv analiziga bólek itibar qaratıw kerek. Bul milliy portret kórkem óneri haqqındaǵı ámeldegi ilimiy oyda sawlelendiriwdi keńeytiwge, reńli súwretde keshken processlerde usi janrının rolin jáne de tereń ańarıwǵa járdem beredi.

REFERENCES

1. Byashim Nurali va Shıǵıs san'atining zarbli musiqa mektepi. Ashxobod, 1991.
2. Karlov G. Yo'ldosh hayoti. Toshkent. Jas qo'riqchi. 1987 yil
3. Meyson M.E. Qulagan minora. Toshkent, 1968 yil
4. Ufimtsev V. O'zim haqimda gapirganda. Xotira. M., Sovet rassomi 1973 yil
5. Volkov va onı shogirdlari. GMVdagi ko'rgazma katalogi. M., 1986 yil
6. Allambergenovna A. R. THE MANIFESTATION OF EUROPEAN AND NATIONAL TRADITIONS IN THE OPERA " GULAYIM" //International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences. – 2022. – T. 2. – №. 2. – C. 185-187.
7. Абатбаева Р. А. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН МУСИҚА МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МАШХУР БАСТАТОР Н. МУҲАММЕДДИНОВНИНГ ЎРНИ //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 648-653.
8. АБАТБАЕВА Р. КОМПОЗИТОР НАЖИМАДДИН МУХАММЕДДИНОВ ИЖОДИДА ТАРИХИЙ СИЙМОЛАР //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 60-66.
9. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
10. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
11. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
12. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
13. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.

14. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
15. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.

**ҚОРАҚАЛПОҚ ВОКАЛ САНЪАТИНИНГ АСОСЧИСИ БАЗАРБАЙ
НАДИРОВ**

Жаксимуратова Багдагул

Ўзбекистон давлат консерваторияси Нукус филиали
“Умум касбий ва ижтимоий фанлар кафедраси” ассистент ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10429408>

Аннотация. Ушбу мақолада Қорақалпоқ миллий халқ ва замонавий академик кўшиқчилик санъатининг моҳир ижрочиси ва тарғиботчиси, кучли ва бой калоритга эга бўлган баритонал овоз соҳиби, хурматли устоз, Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон Республикаси халқ артисти, Бердақ номидаги давлат мукофоти совриндори, Республика халқ таълими аълочиси, ёш санъат гунчаларининг сеvimли мураббийси Базарбой Надиров ҳақида ва у ижро қилган асарлари, шогирдлари бугунги кунда устознинг давомчилари ҳақида сўз юритилади.

Калим сўзи: мусиқа, опера, композитор, вокал, драма, театр, романс, ария, мелодист, педагог, фестивал.

BAZARBAI NADIROV IS THE FOUNDER OF KARAKALPAK VOCAL ART

Abstract. In this article, a skilled performer and promoter of the Karakalpak national folk and modern academic singing art, the owner of a strong and rich baritone voice, a respected teacher, a People's Artist of the Republic of Uzbekistan and Karakalpakstan, a laureate of the state award named after Berdak, an outstanding public educationist of the Republic, young art Bazarboy Nadirov, the favorite coach of his buddies, and his works, his students, who are the successors of the teacher today, are talked about.

Keywords: music, opera, composer, vocal, drama, theater, romance, aria, meloDist, pedagOgue, festival.

**БАЗАРБАЙ НАДИРОВ – ОСНОВОПОЛОЖНИК КАРАКАЛПАКСКОГО
ВОКАЛЬНОГО ИСКУССТВА.**

Аннотация. В данной статье представлен опытный исполнитель и пропагандист каракалпакского национального народного и современного академического певческого искусства, обладатель сильного и насыщенного баритонального голоса, уважаемый педагог, Народный артист Республики Узбекистан и Каракалпакстана, лауреат премии Речь идет о государственной премии имени Бердака, выдающемся народном педагоге республики, молодом искусстве Базарбое Надирове, любимом тренере его приятелей, и его трудах, его учениках, которые сегодня являются продолжателями учителя.

Ключевые слова: музыка, опера, композитор, вокал, драматургия, театр, романс, ария, мелодист, педагог, фестиваль.

Мустақиллик йилларидан кейин юртимизда маданият соҳасига бўлган эътибор янада кучайди. Мусиқа ва санъат соҳаларида етук ва профессионал даражадаги мутахасисларни етиштириб чиқариш мақсадида кўплаб имкониятлар яратилди. Шу қатори юртимизда Қорақалпоқ маданиятига, Қорақалпоқ мусиқасига болган қизиқиш ва эътибор жуда кучли. Мухтарам Президентимиз Шавкат Миромонович Мирзиёевб: Қорақалпоқ диёри ўзининг ўхшаши йўқ, бетакрор санъати билан барчамизни хайратга

солиб келади.[4:209-бет]-деб юксак баҳо берганининг ўзи ҳам хар қанча тахсинга сазовор.

опера ва бахшичилик санъатини янада ривожлантириш мақсадида президентимиз ташаббуси билан Нукус шаҳрида 2021-йили Опера ва бахшичилик санъатига ихтисослаштирилган мактаб ташкил этилди. Бунга Қорақалпоқ миллий халқ ва замонавий академик кўшиқчилик санъатининг моҳир ижрочиси ва тарғиботчиси, кучли ва бой калоритга эга бўлган баритонал овоз соҳиби, ҳурматли устоз, Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон Республикаси халқ артисти, Бердақ номидаги давлат мукофоти совриндори, Республика халқ таълими аълочиси, ёш санъат гунчаларининг севимли мураббийси Базарбой Надиров қорақалпоқ элининг ардоғидаги санъаткорнинг қушган хиссаси катта деб айтсак муолафа бўлмайди. Неча йиллар давомида ўзининг беқиёс санъати билан элга танилиб кўшиқларни куйлаш баробарида санъатсевар халқимизни рус ва европа композиторларининг мумтоз романс ва операларини саҳналаштириш ва тарғибот қилишда катта хизмат кўрсатди.

Базарбай Надировнинг анъанавий халқ усули ва академик вокал йўналишида тарбиялашдаги педагогик фаолияти, ижрочиликдаги ўзига хос йўли, хилма-хил ва бой репертуари, профессионал театр саҳнасидаги ижролари ҳақида қанча гапирсак ҳам оз. Ўзининг билими, ижро услуби ва маданияти, маҳорати, овоз имкониятларининг бойлиги билан қорақалпоқ ва ўзбек халқининг ҳурматига сазовор бўлган санъаткор Қорақалпоғистонда ўзига хос мактаб яратган қорақалпоқ маданияти ва санъатини, жумладан миллий халқ ва замонавий академик кўшиқчилик ижросини янги босқичга кўтарган, уларга янги мазмун ва янги жило бағишланган. 1937 йил Қорақалпоғистон Республикасининг Нукус тумани “Октерак” овулида деҳқон оиласида таваллуд топган.

Ҳаётда ўзининг меҳнатсеварлиги, ҳаллолиги, изланувчанлиги, санъатга ошуфталлиги билан эл ҳурматига сазовор бўлган. Устоз билан суҳбатлашиш пайтида Ешжан, Жапақ, Шерниёз бахшиларнинг тўй-хашамларидаги чиқишлари, “Тўрўғли”, “Ғариб-Шохсанам”, “Алпомиш” каби қахрамонлик дostonларини маҳорат билан чин дилдан берилиб ифодали, таъсирчан, образга кириб ижро қилишлари, даврага ўтирган турли ёшдаги тингловчиларга маъкул келиши, улар дилидан жой олиб, меҳрини қозониши менда бир умрга ўчмас таъсурот қолдирган деган гапларини менга айтиб берган эди деб ёзади Т.Баяндиев [1].

“Биринчи мартаба саҳнага чиққанимда жуда ҳаяжонландим. Бу урушдан кейинги йиллар эди. Ўшанда Жапақ бахши, Шерниёз бахшиларни эсладим, уларнинг маҳорати ва жасоратига тан бердим. Халқ орасидан чиққан, ҳеч қаерда ўқимаган, махсус олийгоҳларда тарбия олиб, кўшиқчиликнинг сиру-асрорларидан сабоқ олмаган, бу беназир санъаткорларнинг қобилияти, овоз ва ижро имкониятларига қойил қолганман” — деб ҳаяжонланиб гапириб берганлари ёдимдан чиқмайди [2]. Мутахассислар фикр ва мулохазалари бошқа ёшлар каби Базарбай Надировга ҳам ўқиш, махсус билим олиш, катта-катта мутахассислардан сабоқ олиш, улар тажрибасини кунт билан ўрганиш зарурлигини уқтирди. Декада эндигина катта санъатга кириб келаётган Қорақалпоқ ёшларига, шу жумладан Базарбай Надировга ўқиш ва ўрганиш, махсус таълим юртларида билим олиш, соҳа сирларини мукамал эгаллаш, профессионал санъатнинг асосий талабларидан бири эканлигини англади. Устознинг педагогик фаолияти 1969

йилдан бошланади. Шу йили Тошкент давлат консерваториясининг академик хонандалик факультетини тамомлаб, олий маълумотли мутахассис дипломини олган Базарбай Надиров ҳозирги Нукус Ихтисослаштирилган маъданият мактабига ўқитувчи сифатида ишга қабул қилинади.

Ўттиз икки ёшдаги вокал ўқитувчиси қорақалпоқ санъати учун иқтидорли ёш кадрларга сабоқ беришда академик хонандалик ва қорақалпоқ халқ кўшиқларини ижро қилиш овозни тўғри йўналтира билиш, кўшиқнинг маъносини тўғри тушуниб, уни талқин қилиш сирларини ўргатишда Базарбай Надиров консерваториянинг вокал синфларида олган билимлари, устозларнинг тажрибалари ва маслаҳатларидан фойдаланади. Меҳнатда чиниққан, хаёт тажрибасига эга бўлган Б.Надиров шу кунга қадар 100 дан ортиқ шогирдларни тарбиялаб чиқарди. Улар орасидан халқимизга таниқли талант эгалари Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон залқ артисти, Ўзбекистон давлат ва Бердақ номидаги мукофотлар лауреати Тамара Дошимова, Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат академик театри артисти Ўзбекистон халқ артисти Базарбай Узақбергенов, Илк шогиридан Давлат Отажонов, Кенесбай Сержанов, Маржан Халмуратова, Ханзада Палўанова, Бийбигаухар Узақбаева, Бектурсин Нызанов, Фарид Узақбергенов, Аймухан Утемуратова, Дарибай Хўжамбергенов, Қорақалпоғистонга хизмат кўрсатган артист Светлана Шыныкулова, Далибай Мамбетмуратов, Абат Қаллиев, Қонис Есемуратов, Гулзар Утегенова, Тамара Мамутова, Бахтияр Қазақбаев, Комил Отажонов, Алтынгул Ажиниязова, Багдагул Жаксимуратова, композитор Нурназар Қаллибеков, Хурлиман Тилеўмуратова, Азизбек Айтжановлар ва бир нечта шогитлари республика маданият масканларида, шу қатори Алма-ата, Новосибирск опера театрларида Гулсара Тасқынбаева, Раҳат Сарсенбаев, Оринбийке Досанова ва Анна Чехлатовалар устоздан олган таълимларини давом эттириб келмоқдалар[3].

Устозлари қайта-қайта такрорлаган, ёшларни ҳақиқий санъат йўлига йўналтирадиган, уларни кўзлаган мақсад сари етаклайдиган сирни кундалик машғулотларда уқтиришга ҳаракат қилади. Меҳнат унинг парвозини таъминлайдиган куч-қувватдир. Истеъдод табиат томонидан инсонга инъом этилган улуғ мўжизадир. “Агар санъаткор кўшиқчи ўз устида мунтазам ишламаса, машқ қилмаса устозлар маҳоратлари сирларини меҳр ва синчковлик билан ўрганмаса бу ноёб мўжизадан айрилиб қолиши мумкин” [3]. Унинг тутган йўли, дарс бериш усули талабаларидан қаттиққўллик билан ўзлаштиришни талаб қилиши, Республика ва халқаро танловларга ўз шогирдларини пухта тайёрлаши, унинг шогирдларининг катта давраларда, Республика ва халқаро фестивалларда муваффақият билан қатнашишлари совриндор ўринларни эгаллашларига имконият яратади. Унинг мактабида академик вокал санъати, замонавий композиторларнинг ва халқ куйларини маромига етказиб, юксак профессионал даражада ижро қилиш сирларини пухта эгаллаган Қорақалпоғистон халқ артисти, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Базарбай Узақбергенов, Маржон Телеумуратова, Давлат Отажонов, Света Шыныкуловалар ҳозирги кунда Республика ёш вокалистлар конкурсининг совриндори, “Ўзбекистон ватаним маним” кўрик-танловининг ғолибларидан бири, Қорақалпоғистон халқ артисти, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, Алишер Навоий номидаги академик катта опера ва балет театрининг етакчи

солистларидан Кенесбай Сержанов ҳам Б.Надиловнинг кўлида академик вокал санъати сирларини пухта эгаллаган халқ, ардоғидаги санъат усталаридан.

Базарбай Надилов кўшиқчилик касбини юксакликка кўтарди. Серкирра, таъсирчан, жозибадор овоз имкониятларини Россия, Украина, Болтиқ бўйи Республикаларининг концерт залларида Қорақалпоқ ва ўзбек кўшиқчилик санъатининг ажойиб намуналари орқали намойиш этди. Б.Надилов ўз репертуарини янги асарлар билан бойитиш мақсадида қорақалпоқ композитори ва бастакори Абдирейим Султанов мусиқасига “Бир жанан”, Олимжон Ҳалимов, Қудайберган Турдиқулов, Нажмиддин Мухаммединовнинг Ажинияз сўзига “Ярим бар”, Кенесбай Абдуллаевнинг Кунхожа сўзига “Жигирма бесте”, И.Қурбанбаевнинг сўзига “Елим бар”, Г.Есемуратов сўзига “Туўған жерге”, А.Абдимуратов сўзига “Бизге кел”, Ғ.Демесинов мусиқасига “Суймеўге болмайди суймейин десем”, С.Палўанов мусиқасига “Келип кет” кўшиқ ва романслари билан ижодий ҳамкорликка алоҳида эътибор берди. Айниқса халқ орасида машхур бўлиб кетган драматург Сапар Хўжаниёзов, композитор Олимжон Ҳалимовнинг “Суймаганга суйкалма” мусиқали комедиясида Ғўдалақ ва Кошкинбай ариялари, Жолмирза Аймирзаев, композиторлар Жапақ Шамуратов ва Олимжон Ҳалимовларнинг “Айгул хем Абат” мусиқали драмасидаги Абат ариялари, Асам Бегимов, Териш Алланазаров ва композитор Олимжон Ҳалимов ва Жапақ Шамуратовларнинг “Ғариб ашиқ” мусиқали драмасидаги Ғариб ариялари, драматург Уйғун, композитор Манас Левиёвларнинг “Олтин кўл” мусиқали драмасидаги Турсунали ва Шохисталарнинг ария ва дуэтларнинг концерт дастурларидан ўрин олиши хонандани халқ орасида кенг танитди. Бетакрор овоз соҳиби бўлган хофиз ижросидаги халқ кўшиқларидан “Бозатаў”, “Қарақалпақта”, “Хансаят”, “Гулзар”, “Суйген ярым бар”, “Елларим барды”, “Айсанем”, “Суймейин десем”, “Дарясан” ва бошқалар халқнинг маънавий мулкига айланди, Қорақалпоғистон радиосининг олтин фондидан жой олди.

Санъаткор халқимизнинг яратувчанлиги, кўшиқчилиги, фольклори мутахассислар томонидан бир актёр театри деб тан олинган халқ бахши ва жировлари ижоди, улар яратган анъаналарни кенг диопозонга эга бўлган хофиз ўз ижодининг асосий омилларидан деб билади. Ёш кўшиқчи кадрларга сабоқ бериш, улар имкониятларини ривожлантириб, сайқал беришда ҳам, овоз имкониятларини тарбиялашда ҳам, талаба табиати, маънавияти, иқтидори, интилишларидан келиб чиқиб, уни халқ йўлида қуйлашга ёки академик европа вокал йўлида овоз имкониятларини тарбиялашга интилади.

REFERENCES

1. Базарбай Надилов билан бўлган суҳбатдан. 2009 йил. Шахсий архив. Баяндиёв Т. Современные проблемы театра (на примере Каракапакского театра). — Ташкент: 2008.
2. Пирназаров А. Режиссура Каракалпакского гостеатра имени К. С. Станиславского. Нукус: Каракалпакстан. 1983.Пожалуйста, не забудьте правильно оформить цитату:
Дошанова, Мухаббат. Базарбой Надилов ижодий меросига бир назар / Мухаббат Дошанова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 44

- (282). — С. 387-389. — URL: <https://moluch.ru/archive/282/63359/> (дата обращения: 02.07.2023).
3. Абдикамалов А, Давлетмуратова Т. “Бизге кел”. Қарақалпақстан Нукус-2018.Б-44.
 4. АБАТБАЕВА, Рано. "КОМПОЗИТОР НАЖИМАДДИН МУХАММЕДДИНОВ ИЖОДИДА ТАРИХИЙ СИЙМОЛАР." *Journal of Culture and Art* 1.1 (2023): 60-66.
 5. Абатбаева, Рано Алламбергеновна. "ҚОРАҚАЛПОФИСТОН МУСИҚА МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МАШХУР БАСТАТОР Н. МУХАММЕДДИНОВНИНГ ЎРНИ." *Oriental Art and Culture* 3.1 (2022): 648-653.
 6. Allambergenovna A. R. THE MANIFESTATION OF EUROPEAN AND NATIONAL TRADITIONS IN THE OPERA "GULAYIM" //International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 185-187.
 7. Abatbaeva, R. (2023). BALLAD GENRE BY COMPOSER NAJIMADDIN MUHAMMEDDINOV. *Modern Science and Research*, 2(10), 340–343.
 8. Abatbaeva, R. "International Scientific Journal Theoretical & Applied Science manifestation of european and national traditions in the karakalpak ethno-opera «gulaуym» SOI: 1.1/TAS DOI: 10.15863/TAS http." *T-Science. org* 18 (2022).
 9. Abatbaeva, R. (2023). KOMPOZITOR NAJIMADDIN MUXAMMEDDINOV DÓRETIWSHILIGINDE ERTEK JANRÍ (Тоғиз тоңқилдақ бир шиһкилдек ertegi tiуkarında). *Вестник музыки и искусства*, 1(2), 46–51.
 10. Allambergenovna A. R. Historical Image of "Alpamys" In Karakalpak Music (Example in the Works of Nazhimaddin Muhammeddinov) //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 138-144.
 11. Qoshiбаевна J. B. History of Uzbek folk Music //American Journal of Science on Integration and Human Development (2993-2750). – 2023. – Т. 1. –№. 8. – С. 108-110.
 12. Jaqsимuratova B. FORMATION OF SINGING SKILLS IN PRIMARY GRADES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 281-288.
 13. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
 14. Saginbaевна T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
 15. Sag'inbaевна T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
 16. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
 17. Saginbaевна T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
 18. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
 19. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA MATEMATIKA DARSLIKLARINI TASHKIL ETISH

Matsapayeva Nafisa Boltabayevna

Narmetova Manzura O'razmetovna

Xorazm viloyati Gurlan tumani 3-umumiy o'rta ta'lim maktabi

boshlang'ich sinf o'qituvchilar

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10429424>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika darsliklari muammolari borasida ma'lumotlar beriladi.

Kalit so'zlar: Didaktik jarayon, ilm-fan yutuqlari, ilg'or texnologiyalardan foydalanish, matematika didaktikasi.

ORGANIZING MATHEMATICS TEXTBOOKS FOR PRIMARY CLASS STUDENTS

Abstract. This article provides information on the problems of elementary school mathematics textbooks.

Key words: Didactic process, scientific achievements, use of advanced technologies, mathematics didactics.

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНИКОВ МАТЕМАТИКИ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. В данной статье представлена информация о проблемах учебников математики для начальной школы.

Ключевые слова: Дидактический процесс, научные достижения, использование передовых технологий, дидактика математики.

Ta'limga zamonaviy yondashuv ta'lim jarayonini aniq vositalar yordamida samarali boshqarish va qo'yilgan o'quv maqsadlariga muvaffaqiyatli erishish natijalarini kafolatlaydi. Boshlang'ich sinflarda ta'lim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv –vaqt taqsimotiga muvofiq dasturlanib, ilmiy jihatdan asoslangan hamda kutilgan natijaga erishishni ta'minlovchi pedagogik jarayonning barcha bosqich va qismlarining vazifalari aniq belgilangan tizimdir

Matematika fanidan egallagan kompetensiyalari darajalariga qo'yiladigan talablar ta'lim mazmuniga muvofiq ishlab chiqilgan, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim bo'yicha uzviy bo'lib, Xalqaro standartlarga moslashtirish maqsadida ta'lim mazmuni va matematik kompetensiya deskriptorlari (Trends in international matematis and siene studi enter (TIMSS)) baholash standartlariga o'zaro bog'liq holda olindi hamda ular sodda va tushunarli shaklda berildi.

Egallangan bilim, ko'nikma va malaka darajalariga qo'yiladigan talablardan kelib chiqib, deskriptorlar: – har bir darajani to'liq egallanganlikni ta'minlash uchun ta'limning barcha bosqichlarida o'quv dasturlari va darsliklarni ishlab chiqishda tuzuvchilar tomonidan inobatga olinishi, – O'zbekiston Respublikasida uzluksiz majburiy ta'limning barcha bosqichlari bitiruvchilarining davlat attestatsiyasi uchun baholash mezonlarini ishlab chiqishda nazarda tutiladi. Davlat standartlarining aniq o'quv fani bo'yicha emas, balki ta'lim sohalari bo'yicha ishlab chiqilishi o'quv fanlarini varianti tanlash asosida o'quv-metodik majmualar

(dastur, o'quv rejasi, darsliklar)ni yaratish uchun keng imkoniyatlar ochib beradi, shuningdek, o'quv fanlararo bog'lanish va bilimlarini muvofiqlashtirish tamoyili asosida o'quv fanlarining ichki bog'liqligi va o'quv fanlararo aloqasini ta'minlashga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining metodik-matematik tayyorgarligi deyilganda, biz uni ilmiy dunyoqarash asosida matematikani o'qitish metodikasi bo'yicha umumiy psixologik-pedagogik va matematik tayyorgarlik bilan uzviy bog'lanishda tayyorlanishni tushunamiz. Bunday tayyorlanish vazifasiga matematikadan boshlang'ich ta'lim sohasida ma'lum bilim va uquvlarni egallash va bolalarni o'qitish orqali tarbiyalashni o'zlashtirishi kiradi. Metodik-matematik tayyorgarlik boshlang'ich sinflar o'qituvchisini tayyorlashning tarkibiy qismi bo'lib, uning ta'limiy-tarbiyaviy faoliyatidan ajralgan holda qaralishi mumkin emas.

Ikkinchi tomondan, boshlang'ich sinflarda matematikani o'qitish birinchi bosqichdir, ya'ni bolalarni navbatdagi maktab matematika kursini o'zlashtirishga tayyorlash bosqichidir, yoki matematikadan tayyorligidir. Matematikadan boshlang'ich ta'limning bu ikki jihati (aspekti) (boshlang'ich ta'limning tarkibiy qismi va matematika oldi tayyorgarligi) metodikada o'zining munosib aksini topishi lozim. Boshlang'ich matematika kursi, bir tomondan, bilimlarning boshqa sohalarida foydalaniladi va bolalarning rivojlanishiga yordam beradi. Shu bilan boshlang'ich bilimlar yagona majmuini yaratadi, ikkinchi tomondan zaruriy metodologik tasavvurlarni va fikrlashning mantiqiy tuzilishlarini shakllantirishga yo'naltirilgan.

6-10 yoshli davr bolalarining eng muhim fikrlash tuzilmalarining shakllanishida mas'ul davr ekanligini psixologlar isbot qilishgan. Mana shu bolalikda shakllantirilmagan narsalarni keyinchalik to'ldirish juda qiyin. Shu sababli boshlang'ich ta'lim metodikasining, xususan, matematikadan boshlang'ich ta'lim metodikasining markaziy vazifalaridan biri o'qitishning yetarlicha yuqori rivojlantiruvchi samaradorligini oshirishni ta'minlashda o'qitishning bolalarning aqliy rivojlanishlariga ta'sirlarini jadallashtirishdan iborat.

Matematikadan boshlang'ich ta'lim – tarbiyaviy vazifalari nazariy bilimlar tizimi asosidagina hal etishi mumkin. Bu o'zicha ilmiy dunyoqarash, psixologiya, didaktika, matematikani va matematika fani xususiyatini o'z ichiga metodologik o'qitish nazariyasini (matematika didaktikasi) oldi. Biroq, birgina nazariy bilimlarning o'zi, har qanday boshqa faoliyatga tayyorlanishdagi kabi yetarli emas. O'qitishning ma'lum mazmuni va o'qituvchilarning aqliy faoliyati saviyasi bilan ta'sirlanadigan u yoki bu o'quv yo'nalishi uchun eng yaroqli usullarini tiklash va qo'llanishini bilish darsga tayyorlanishda yoki darsning o'zida yuzaga keladigan aniq metodik vazifalarni hal etishni bilishi zarurdir. Ayni shu boshlang'ich sinflarda bolalarning aqliy rivojlanishlariga asos solinishi sababli boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun o'quvchilarning aqliy faoliyatlari darajasini va imkoniyatlarini bilish va hisobga olish, ayniqsa muhimdir.

Kelgusidagi amaliy faoliyat uchun xususiy, amaliy, o'quvchilar mustaqil ish natijasida xususan, seminar, amaliy va laboratoriya ishlarida matematikani o'qitish metodikasida bajariladigan ishlar orqali egallanadi. Nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlarga tayyorlanishda va mashg'ulotlarning o'zida o'qitish amaliyotida foydalanish jarayonida yuzaga keladigan turli-tuman metodik masalalar hal etilishi lozim. Metodik masalalar har bir darsda yuzaga keladi, shu bilan birga, odatda ular bir qiymatli yechimga ega emas. Darsda yuzaga kelgan metodik masalaning mazkur o'quv vaziyati uchun eng yaroqli yechimining o'qituvchi tez topa olishi uchun bu sohada yetarlicha keng tayyorgarlikka ega bo'lish talab etiladi.

Boshlang'ich ta'lim metodikasi bu xususiyatni hisobga olmaydi. O'yinda o'qitish vositasi sifatida mutlaqo foydalanilmaydi. Mavjud didaktik o'yinlar mantiq ilmi va matematika nuqtai nazaridan mazmunan yetarli emasligi tufayli ulardan kam foydalaniladi, shu bilan birga boshqacha yo'l bilan o'rganilgan materialni faqat mustahkamlash vositasi sifatida ishlatiladi. Bolalarni 6-7 yoshdan o'qitishning mazmuni va usullarida muammolar yuzaga keladi. Sanoqni o'rganish, qo'shish va ko'paytirishni birinchi bosqichda o'rgatish (yigirma ichida) boshlang'ich ta'limning markaziy vazifasi bo'lib kelgan va shundoq bo'lib qoladi. Biroq, bu vazifa yagona bo'lib qolmasdan, balki u bolalarni matematikani o'rganishga yanada kengroq va har tomonlama tayyorlash ishining tarkibiy qismi bo'lib qoladi va ushbu ikkita asosiy yo'l bilan belgilanadi: pedagogik yo'l, ya'ni bolalar fikrlashini qo'llaniladigan matematik mulohazalarga tayyorlash va matematika yo'li, ya'ni bolalarni eng muhim matematik tushunchalarni va eng avvalo natural son va geometrik shakl tushunchalarini o'rganishga tayyorlash.

Bolalarni matematikani o'rganishga tayyorlashda ishni nimadan boshlash yangicha yechimni taqozo etadi. Matematikani "jiddiy" o'rganish uchun bolalarni partaga o'tqazishdan oldin, balki, ular bilan "matematik o'yin" o'tkazish lozimdir. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasining fan sifatida shakllanishi Zamonaviy boshlang'ich ta'limning o'zi nimadan iborat bo'lishi kerak? Bola 1-4- sinflarda qanday bilimga ega bo'lishi lozim? Bolalarimizga qachondan boshlab, qanday qilib, qanday usulda va uslubda milliy qadriyatlarimiz, urf - odatlarimizni o'rgatishimiz, chuqur anglatishimiz kerak?» degan savollar boshlang'ich ta'lim oldida asosiy masala bo'lib kelmoqda. So'nggi yillarda mamlakatimizda o'rta maktabda matematika o'qitish, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim tizimida o'z ko'lami va ahamiyati jihatidan nihoyatda katta bo'lgan o'zgarishlarni amalga oshirdi va oshirmoqda. Ayniqsa, respublikamizning mustaqilligi, maktablar to'g'risidagi Qonun va farmonlarning chiqarilishi buning yaqqol isbotidir.

Hozirgi ijtimoiy – iqtisodiy munosabatlarning shakllanish jarayoni, bozor munosabatlarining raqobatlashuvi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun talablari matematikani turmush bilan bog'lash va uni mustahkamlashga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qo'ymaydi, balki muhim o'zgarishlar talab etib, har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi oldiga ulkan vazifa qo'yadi. Matematika so'zi qadimgi grekcha so'zidan olingan bo'lib, uning ma'nosi — "fanlarni bilish" demakdir.

Matematika fanining o'rganadigan narsasi (ob'yekti) fazoviy formalar va ular orasidagi miqdoriy munosabatlardan iboratdir. Maktab matematika kursining maqsadi o'quvchilarga ularning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda matematik bilimlar tizimini shakllantirishdan iboratdir. Bu matematik bilimlar sistemasi ma'lum usullar (metodika) orqali o'quvchilarga yetkaziladi. "Metodika" grekcha so'z bo'lib, "metod" degani "yo'l" demakdir. Matematika metodikasi pedagogika fanlari sistemasiga kiruvchi pedagogika fanining tarmog'i bo'lib, jamiyat tomonidan qo'yilgan o'qitish maqsadlariga muvofiq, matematikani o'qitish qonuniyatlarini matematika rivojining ma'lum bosqichida tatbiq qiladi.

Maktab oldiga hozirgi zamon talabalari va ta'lim maqsadlarning qo'yilishi matematika o'qitish mazmunining tubdan o'zgarishiga olib keldi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematikadan samarali ta'lim berilishi uchun o'qituvchi boshlang'ich sinflar uchun o'qitish metodlarini mukammal egallab, chuqur o'zlashtirib olmog'i zarur.

REFERENCES

1. Mavlyanov A., va b.q. Pedagogik texnologiya tamoyillari asosida dars mashg'ulotlarini olib borish texnologiyasi. O'quv-uslubiy qo'llanma. – Toshkent, 2010 .
2. Tolipov O. Umumiy pedagogika Toshkent: 2007-y.
3. Alixonov S. Matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2011.
4. Buxarkina M., Mosiyeva V. Ta'lim tizimida yangi pedagogik va axborot texnologiyalari. – M., 2000.

MUSIC IN THE DEVELOPMENT OF PERSONALITY DEVELOPMENT THE ROLE OF EDUCATION

Nadirova Aygul Bazarbaevna

docent of the Department of "Musical Education" at the Faculty of Pedagogy of the Nókis State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz.

Nuratdinova Almagúl Bazarbay qízí

is a 1st-year master's student of the Nókis State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz, department of "Music Education and Music Education".

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10429448>

Abstract. *In this article, the role of music in our cultural life, the importance of music in the formation of personality, the spiritual and moral image of a music teacher and the modern demands placed on him, the opinions of eastern thinkers about the development of the art of music are discussed.*

Key words: *music, culture, art, education, theory, creator, school, methodology*

МУЗЫКА В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. *В данной статье рассматриваются роль музыки в нашей культурной жизни, значение музыки в формировании личности, духовно-нравственный облик учителя музыки и современные требования, предъявляемые к нему, мнения восточных мыслителей о развитии музыкального искусства.*

Ключевые слова: *музыка, культура, искусство, образование, теория, творец, школа, методика.*

Music is an art form that occupies a large place in our cultural life and is of great importance in the development of human personality. Family, school, and society are of great importance in the spiritual formation of every person. Because the characteristics of human humanity are found in society. Along with many educational factors, music education has a special place in leading the young generation to maturity.

Music education is one of the main and complex aspects of the education of sophistication, it teaches a person to correctly perceive and appreciate the beautiful things around him. Music has the ability to strongly influence the human psyche, and is an important means of introducing it to the world of sophistication and moral and ideological education. Music equips a person with high taste and gives him spiritual nourishment. The main goal of teaching music at school is to form a musical culture in students and make them mature people who can meet the demands of the times.

The main tasks of teaching music lessons at school are as follows:

- to increase students' interest and love for the art of music;
- in the process of musical activities, to develop musical abilities of students, musical learning, voice, attention and feelings of creativity;
- to educate in an ethical and aesthetic spirit through the artistic and ideological content of musical works;
- in music lessons, to direct students to a profession, to form love for work, love for the Motherland, and respect for adults.

The realization of these goals and tasks depends on the teacher's professional and pedagogical skills. Not every artist can teach music culture classes at school. For this, a music teacher must have mastered pedagogy, psychology, physiology of colors, music teaching and methodology, as well as his musical profession. A music teacher should be a person who loves his profession and children, has a high culture and a broad outlook.

Our wise people have understood since time immemorial that melodies and songs can quickly find a way to the heart of a child, have a positive effect on the psyche, and the qualities of good manners and manners, kindness, patience, and respect for adults are formed through music.

In the family, teaching a child to sing and play music was considered a parent's dream. A child gets acquainted with music through his mother and receives lifelong nourishment from music. Because the child, before he can walk and talk, listens to the music and expresses his reaction to the music with various hand movements.

That is why it has been a tradition in every family to keep a dutor, circle, and rubob from musical instruments. In order to get nourishment from music, a person must be a person with a pure heart, a high spirituality, and a person who can feel beauty. "The future of any society depends on the youth, the future of building a great state, and how they are educated.

The future of our people, the perspective of independent Uzbekistan depends in many ways on the teacher's worldview, preparation, selflessness, and his attitude to the work of teaching and educating the young generation. Today's demand is to strengthen the professional training of future music teachers, teach them about their specialties, acquire pedagogical skills, and teach them how to apply theoretical knowledge in practice.

In connection with the implementation of the continuous pedagogical education system, the focus is on teacher training and teacher retraining. The teaching profession is an honorable, but very complicated profession, a teacher must master the theory of music, love children, and have experience in pedagogical practice. Because the pedagogical process in school life is very diverse.

This requires thorough knowledge, practical training, high pedagogical skills and creativity from the music teacher. A future music teacher should have a culture of dress and a culture of speech.

He loves the teaching profession and children, and helps them to grow into full-fledged human beings. should use handouts. Having mastered his professional specialty, being able to adapt his voice to the voice of children, having performance skills, actively participating in various contests and events by attracting students to extracurricular clubs.

It is important for the teacher to step in step with the times along with the screenwriter, artist, performer and director of each lesson. In order to become a teacher, it is necessary to be physically and mentally healthy along with professional skills. "We need to raise a healthy generation and bring it to adulthood," states our President I.A. Karimov¹. "Healthy person" means not only physical health, but also a person with a healthy mental character, matured in the spirit of oriental manners and universal ideals."

The great pedagogue A. Avioniy said, "Educators are like a doctor, a doctor is a patient in the body. just as he cures the disease, the teacher also influences the mental development of the child through music and brings up in them such feelings as purity, conscience, loyalty,

kindness, respect for adults, and love for the Motherland. "Education is either life or death for us, salvation or destruction. It's a matter of either happiness or disaster," he wrote.

The great thinker poet A. Navoi deeply studied the aspects of music education in his works and said: "Music is an important basis of community life.

Only music brings clarity, balance and a sense of self-confidence to a person's heart and makes him happy" A1 Farobi thinks: "Music is a rare art, a force that leads to goodness", "Whoever wants to learn knowledge and wisdom, first of all, he should achieve spiritual perfection" - says Abu Raykhan Beruni. "Whoever says that he has learned wisdom, let his child learn from a young age, from learned and wise people, only then he will reach the level of perfection"; Therefore, at the present time, the responsibility of the music teacher, a new approach to science requires a deep study of its methodology.

In general education schools, the main goal of music culture lessons is to create content of musical culture as a means of arousing interest in music in students. Because under the influence of melody and melody, a person develops feelings of striving for goodness, preserving beauty, love for mother nature, motherland, and enriches his spiritual world.

REFERENCES

1. Уразимова Т. В., Надырова А. Б. Эстетическое воспитание-основа формирования личности //Научные исследования. – 2017. – №. 1 (12). – С. 68-69.
2. Надырова А. Б. Основа воспитания творческой личности //Наука и образование сегодня. – 2017. – №. 2 (13). – С. 75-76.
3. Azimova O.N. Garmoniya. Nazariy kurs. —t., 2000.
4. Akbarov I.A. Musiqa lug'ati. Maxsus muharrir t.b. G'ofurbekov. 2-nashri. —t., 1997.
5. Вахромеев В.А. Элементарная теория музыки. —Л., 1983.
6. Vahromeev V.A. Musiqaning elementar nazariyasi. —t., 1980.
7. Уразимова Т. В., Надырова А. Б. Эстетическое воспитание-основа формирования личности //Научные исследования. – 2017. – №. 1 (12). – С. 68-69.
8. Надырова А. Б. Основа воспитания творческой личности //Наука и образование сегодня. – 2017. – №. 2 (13). – С. 75-76.
9. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
10. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
11. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
12. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
13. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.

14. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
15. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.
16. Omarova A. SCHOOL CHEERS THROUGH MUSIC PROFESSIONAL DIRECTION //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 151-156.

MUSICAL SOUND AND ITS CHARACTERISTICS

Nadirova Aygul Bazarbaevna

docent of the Department of "Musical Education" at the Faculty of Pedagogy of the
Nókis State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Ayapova Hurliman Amanjolvna

1st year master's student of the Nókis State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz,
department of master's degree, department of "Musical education is all about art".

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10430952>

Abstract. This article is about musical sound and its characteristics, sound source, sound types.

Key words: sound, noisy sounds, circle, drum, drum, plate, spoons.

МУЗЫКАЛЬНЫЙ ЗВУК И ЕГО ХАРАКТЕРИСТИКИ.

Аннотация. Данная статья посвящена музыкальному звуку и его характеристикам, источнику звука, видам звука.

Ключевые слова: звук, шумные звуки, круг, барабан, барабан, тарелка, ложки.

The content of art is life, the reality around us, the person himself and his inner world, thoughts, feelings. Unlike other types of human activity, art absorbs reality by creating artistic images. It creates the universe in a form that directly affects a person's emotions and consciousness. But an artist does not copy life, events, things.

He selects the most general, typical characteristics of an image, understands them all, changes the appearance of the image, and then embodies it in the form of a painting, poem, or piece of music. Of course, the work of any artist preserves the personal feelings of the author.

Because the objective material of the external world is reworked separately in the artist's mind and reborn as an original, unique creation. However, at the same time, each creative work is also considered a product of public consciousness.

After all, it is related to a certain social psychology, country, historical event. The social side of artistic creativity is manifested in the way that a person feels the connection with his contemporaries and the past of his people and humanity through artistic images. True art, while creating eternal artistic values, also realizes the continuous connection of generations. Thus, works of art are pictures of both life and creativity.

But different types of art are not able to depict different aspects of life at the same level. Each type of art is distinguished by its own content and principles. So, what is the art of music? What are its goals and tasks? Music is the art of tone (intonation), an artistic reflection of reality expressed in sounds. It reflects existence in its own way, enriches it, and helps to understand and change it. It is known that music plays an important role in the life of society.

Music is definitely a part of a person's lifestyle and social life, during work and leisure time, and it is a unique tool that helps a person achieve spiritual values. It is an effective tool of aesthetic education that shapes the spiritual world and moral goals of a person. Music itself, its creators, performers, listeners, music culture is an important area of society's culture.

The concept of "sound" includes a number of different phenomena. A flexible object can serve as a sound source. It is known that the vibration of the body causes wave-like vibrations in the air. Such vibrations are called sound waves. The movement of sound waves

affecting the auditory organ passes through the auditory nerve to the brain and creates a sensation of sound.

The world we live in is full of different sounds. For example: humming, knocking, rustling, hissing and other similar sounds are all sounds of real reality.

These are called noisy sounds. the voice of the singing singer and the sounds emanating from the musical instruments - lute, flute, chan, violin, piano, oboe, trumpet and other musical instruments are called musical sounds. all sounds are distinguished by their high and low or long and short sounds, and at the same time their own variety. the difference between noisy and musical sounds is that each musical sound has a definite pitch. noisy sounds do not have this characteristic. The main means of music, that is, means of expression, are musical sounds.

But noisy sounds are also widely used in modern music. Musical sound, according to I. sposobin, has its own characteristics and is a part of the system of specific sounds developed during the development of musical culture over the centuries. the system of sounds serves to express musical ideas and embody artistic images. The character of each musical sound is determined by four main characteristics.

They are height, hardness, timbre and extension. the height of the sound depends on the speed of the vibrating object. the faster the vibration, the louder the sound, and vice versa. 1 For example: circle, drum, drum, plate, spoon sounds.

So, sounds are divided into high, medium and low sounds according to their pitch. Loud sounds can be described with words such as "elegant", "gentle", "elegant", "crystal". Our compatriot famous female opera singer Muyassar Razzokova and the world famous female opera singer from Italy Monserrat Caballe are the owners of high voice. The part of the soprano voice in choral works mainly includes high sounds. violin, flute, flute instruments also emit loud sounds. Low sounds are more often described by words such as "thick", "rougher", "deep", "ma yin". Munajat Yolchiyeva, a famous singer, has a low voice.

The world-famous Russian opera singer Fyodor Shalyapin also sang in the lowest male voice, that is, bass. Musical instruments such as trumpet, contrabass, bassoon have low sounds. Middle tones are typical for choir voices, alto and tenor, and for instruments, cello, clarinet, horn, rubob, dutor. The words "soft", "thick", "like a human voice" can be applied to them.

Tenor voice owners are the famous opera singer of our country Ismail Jalilov, the most famous "tenors" in the world are singers such as Placido Domingo, Jose Carreras, Luciano Pavarotti, Andrea Bachelli. the loudness of the sound comes from the vibration width (amplitude) of the object. the wider the vibration width, the louder the sound, and vice versa.

The degree of hardness (crackling force) is called dynamics. the duration of the sound depends on the continuation of the vibration of the body. Real time is measured in seconds, minutes, hours, etc. Time in music is measured by certain pitches (see Chapter II).

In music, each sound is organized to a certain extent with the sounds before and after it according to its length, enters into a relationship determined by time. Based on this, a well-organized time-dependent structure characteristic of music emerges. timbre of sound is called its color.

The fact is that any sound, especially musical sound, has a complex composition. the sound source (body) vibrates as a whole, creating the main vibration speed, i.e., a low-pitched sound that is best heard. this sound is called the fundamental tone.

Dynamics (Greek - dinamicos) - has power.

rather, at the same time equal to half, one-third, one-fourth, one-fifth, etc. of the total length of the body. parts also vibrate. The vibration speed of each part creates its own sound. the pitch of such secondary and tertiary sounds is two or three times higher than the primary sound. Because the shorter the length of the body, the higher its vibration speed and the higher the pitch of the generated sound.

These additional, component tones are called overtones¹ or harmonics (see Example 3). In the tone of the main tone, the relative ratio of overtones in terms of hardness, their presence or absence, emphasizes the individual quality of the sound, its dissimilarity from other sounds. For example: without seeing a bell, we can distinguish its ringing from the ringing of a rattle, or the tone of our mother's voice is "unique" among many voices.

These four qualities are definitely manifested in each sound, as well as in the combination of a series of sounds that express musical thoughts and images.

REFERENCES

17. Уразимова Т. В., Надырова А. Б. Эстетическое воспитание-основа формирования личности //Научные исследования. – 2017. – №. 1 (12). – С. 68-69.
18. Надырова А. Б. Основа воспитания творческой личности //Наука и образование сегодня. – 2017. – №. 2 (13). – С. 75-76.
19. Azimova O.N. Garmoniya. Nazariy kurs. —t., 2000.
20. Akbarov I.A. Musiqa lug'ati. Maxsus muharrir t.b. G'ofurbekov. 2-nashri. —t., 1997.
21. Вахромеев В.А. Элементарная теория музыки. —Л., 1983.
22. Vahromeev V.A. Musiqaning elementar nazariyasi. —t., 1980.
23. Уразимова Т. В., Надырова А. Б. Эстетическое воспитание-основа формирования личности //Научные исследования. – 2017. – №. 1 (12). – С. 68-69.
24. Надырова А. Б. Основа воспитания творческой личности //Наука и образование сегодня. – 2017. – №. 2 (13). – С. 75-76.
25. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
26. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
27. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
28. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
29. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
30. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.

31. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT
//Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – T. 1. – №. 5. – C. 509-511.
32. Omarova A. SCHOOL CHEERS THROUGH MUSIC PROFESSIONAL DIRECTION
//Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 151-156.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA DARSLARNI STEAM USULDA TASHKIL ETISH

Xudayarova Mavluda Baxramovna
Sobirova Nigora Karimbayevna

Xorazm viloyati Gurlan tumani 3-umumiy o'rta ta'lim maktabining boshlang'ich sinf
o'qituvchilari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10430968>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda darslarni STEAM yondashuvi asosida tashkil etish haqida va ularning bilim saviyasini oshirishda talab etiladiga vazifalar haqida so'z yuritildi. Hamda STEAM ta'lim tizimini o'rganish va tadbiq etishdagi jarayonlar, STEAM haqidagi tarixiy bosqichlar va amaliyot bilan bog'liqlik taraflari aks etgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, ta'limdagi samarali o'qitish metodi, STEAM tarixi, texnologiya.

ORGANIZING STEAM LESSONS FOR PRIMARY CLASS STUDENTS

Abstract. This article talks about the organization of lessons in elementary grades based on the STEAM approach and the tasks required to improve their knowledge. Also, the processes of studying and applying the STEAM educational system, historical stages of STEAM and aspects related to practice are reflected.

Key words: elementary school, effective teaching method in education, history of STEAM, technology.

ОРГАНИЗАЦИЯ STEAM-УРОКОВ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. В данной статье рассказывается об организации уроков в начальных классах на основе подхода STEAM и задачах, необходимых для совершенствования их знаний. Также отражены процессы изучения и применения образовательной системы STEAM, исторические этапы STEAM и аспекты, связанные с практикой.

Ключевые слова: начальная школа, эффективный метод обучения в образовании, история STEAM, технология.

STEAM ta'lim o'sib borayotgan ta'lim fanlari tarmog'ini, biznes va jamiyatni bog'lash uchun foydalaniladigan asosni ta'minlaydi, bunda fuqarolar ishtirok etadigan, global mas'uliyatli, voqelikka asoslangan dasturlarni yaratish mumkin. Ushbu yondoshuv samarasi o'laroq olingan bilim o'z tajribalari va ta'lim, ixtiro, tadbirkorlik va hayotga ta'siri haqida yangi va chuqurroq yo'llar bilan o'ylashga majbur qiladi.

Steam ta'limi o'zi nimani anglatadi? Ushbu savolga javob quyidagicha ta'limni integratsiyalashgan holda olib borish yani barcha sohalarni ta'lim, fan va texnologiyani va ishlab chiqash, biznes sohalari aloqasini etirof etgan holda, muhokama va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini o'rganadigan tizimdir. Jahondagi ta'lim bo'yicha ekspertlarning ta'kidlashicha, STEAM ta'limi o'quvchilarda quyidagi qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi.

- O'ylab tavakkal qiling
- Ma'noli o'quv faoliyati bilan shug'ullaning

- Bardoshli muammolarni hal qiluvchilarga aylaning
- Hamkorlikni quchoqlang va qadrlang
- Ijodiy jarayon orqali ishlang

Boshlang'ich ta'limda STEAM – ta'limning vazifasi o'quvchilarni tabiiy va texnik fanlarga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirishdan iborat. Bajaradigan ishini sevib bajarish, qiziqishlarini rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

- S - science (tabiiy fanlar)
- T - technology (texnologiya)
- E - engineering (muhandislik ishi)
- A- art (san'at)
- M - mathematics (matematika)

Bugungi kunda barkamol avlodni tarbiyalash muhim vazifalardan biri sanaladi. Bu vazifani bajarish, asosan pedagoglarga bog'liq bo'ladi. Shu maqsadda yoshlarni bilim olishga katta e'tibor qaratish lozim. Yurtboshimiz ta'kidlaganidek yoshlarni erkin fikrlash va mustaqil hayotga yo'naltirishimiz kerak.

Bu borada STEAM texnologiyasi bizga qo'l keladi. STEAM-tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika fanlarini uyg'unlikda o'qitish uslubidir. STEAM texnologiyasida nazariy va amaliy bilimlar uyg'unligiga e'tibor qaratiladi. STEAM ta'lim muhitida bolalar bilimga ega bo'ladilar va darhol undan foydalanishni o'rganadilar.

Milliy dastur asosida ishlab chiqilgan 1-2 sinflarning ona tili va o'qish savodxonligi, tabiiy, matematika darsliklarida berilgan mavzularga STEAM texnologiyasi asosida yondashib, darslar tashkil etsa bo'ladi. Xususan tabiiy fanlarda har bir mavzu nazariy ham amaliy tarzda berilgan. Jumladan 2-sinf tabiiy fanida Yer- sayyora mavzusi berilgan.

Bu mavzuni o'rganishda o'quvchilar nazariy bilim bilan birga amaliy mashg'ulot ham o'tkazishadi. O'quvchilar yer shari, quyosh modelini yasashadi. Bu bilan ular yer shari quyosh atrofida aylanishini amaliy bilib oladilar shu bilan birga yer sharining global muammolarini bartaraf etish choralarini o'ylab topishadi. Bir shu mavzu asosida o'quvchilarni bilishga, fikrlashga, mustaqil ishlashga, ijodkorlikka undash mumkin.

Nafaqat darslarda balki sinfdan tashqari mashg'ulotlarda ham STEAM texnologiyasidan oqilona foydalanish kerak. Mashg'ulotlarni tashkil etishda kasb, hunar egalari taklif etilsa, ular o'z kasblari haqida nazariy bilim bilan birga amaliy ko'rsatib bersa, bu bolalarda yaxshi taassurot qoldiradi. Kelajakda kasb tanlashda, o'z yo'nalishini topib oladilar.

Xulosa qilib aytganda, STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil fikrlashga, g'oyalarni ilgari surishga undaydi.

STEAM – ta'limida fanlararo aloqa va loyihalash metodi birlashtirilgan bo'lib, uning asosida tabiiy fanlarni texnologiyaga, muhandislik ijodiyotiga va matematikaga integratsiya qilish yotadi.

STEAM – ta'limida amaliy mashg'ulotlar yordamida bolalarga ilmiy-texnik bilimlaridan real hayotda foydalanish namoyon qilinadi. Har bir darsda o'quvchilar zamonaviy industriya modellarini ishlab chiqadi, quradi va modelni rivojlantiradi.

Masalan: bolalar tez yuradigan mashina modelini yig'adilar, so'ngra uni sinovdan o'tkazadilar. Birinchi sinovdan so'ng kutilgan natijaga erishilmasa uning sabablari haqida

o'ylaydilar va topadilar. Balkim, g'ildiraklarining kattaligi yoki aerodinamikasi to'g'ri kelmagandir. Har bir sinovdan so'ng ular kamchiliklarini bartaraf etib boradilar.

O'z kuchiga ishonish hissining ortishi

Bolalar ko'prik qurish, mashina va samolyot modelini ishga tushirishda har safar maqsadga yaqinlasha boradilar. Har bir sinovdan so'ng modelni takomillashtiradilar. Oxirida barcha muammolarni o'z kuchlari bilan yengib maqsadiga erishadilar. Bu bolalar uchun ruhlanish, g'alaba va quvonch demakdir. Har bir g'alabadan so'ng ular o'z kuchlariga yanada ishonadilar.

Faol kommunikatsiya va komandada ishlash

STEAM – dasturi faol kommunikatsiya va komandada ishlash bilan farqlanadi. Muloqot davrida o'z fikrini bayon qilish va bahs-munozara olib borish uchun erkin muhit vujudga keltiriladi. Ular gapirishga va taqdimot qilishga o'rganadilar. Bolalar doimo o'qituvchi va sinfdoshlari bilan qatnashsalar, mashg'ulotni yaxshi eslab qoladilar.

STEAM kundalik hayotning ilmiy tadqiqot, texnika taraqqiyoti konsepsiyalari bilan ta'limning integrativ yondashuvini taqazo etadi.

Bunday yondashuvdan maqsad ta'lim berish orqali butun dunyo taraqqiyoti va iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashda maktab, jamoatchilikni jalb qilib, ilmiy savodxonlik, raqobatbardoshlikni targ'ib qilishga qaratilgan.

REFERENCES

1. G'aniyeva, H. (2021). COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING APPROACH IN EFL CONTEXT. *Мактабгача таълим журнали*, 4(Preschool education journal). Retrieved
2. Aliev A. (2021). About the features of the perspective of simple geometric shapes and problems in its training. *Збірник наукових праць SCIENTIA*.
3. Jabbarov R., & Rasulov M. (2021). FURTHER FORMATION OF STUDENTS' CREATIVE ABILITIES BY DRAWING LANDSCAPES IN PAINTING.

DÀSTANLAR HÀM DÀSTANLAR ATQARIWSHILARI.

Djetkergenova Dilnaz Baxtiyarovna

Berdaq atindađi Qaraqalpaq màmleketlik universiteti
Kòrkem-òner fakulteti Saz atqariwshılıđi qàniygeligi 3-kurs studentı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10430988>

Annotatsiya. Usi maqalada avtor tàrepinen dàstanlar haqqında túsınık berilip, olardı mánawiy jaqtan tàrbiyalawđa hám de bunıñ muzika kòrkem-ònerinde paydalaniwdıñ kerekligi haqqında aytilđan.

Tayanish sòz hám túsınıklar: dàstanlar, ùrip-àdetler, baqsi, jiraw, qobiz, terme, tolđaw.

EPICS AND EPICS EXECUTORS.

Abstract. In the article, the author is explained about epics, it is said that they should be spiritually brought up and used in music.

Key words and concepts: epics, traditional, baksi, zhiraw, kobiz, terme, tolđaw.

ИСПОЛНИТЕЛИ ЭПОСЫ И ЭПОСЫ.

Аннотация. В этой статье от автора объясняются эпосы, говорится, что их нужно воспитывать духовная и использовать в музыкальном искусстве.

Ключевые слова и понятия: эпосы, традиция, баксы, жырау, кобыз, терме, толгау.

Xalıq professional muzika miyrasında dàstanlar (epikaliq aytıp beriwler) àhmiyetli orin iyeleydi. Dàstanlar, miflar, xalıq àpsana hám ertekleri tiykarında payda bolđan. Olar arqalı milliy dástùrler, ùrip-àdetler, watan ushin qaharmanlıq gùres, jeñis, xalıq hám màmlekettiñ ataq hám abiroyi sezilip turadı. Bul awız eki dòretiwshiliktıñ janrı bolıp, taqmaqı, qosıq, saz-ásbaplar epizodların òz ishine aladı.

Derlik bòlim taqmaq formasında Dàstanlar tematikasi boyınsha túrlishe Òzbekistanniñ túrli rayonlarında dàstan atqariwshilari túrlishe ataladı: Xorezmde dástanshi yamasa baxshi, Qashqadàrya hám Surxandàryada yuzboshi yamasa shayir, Qaraqalpaqstan Respublikasında baqsi yamasa jiraw (baqsılar bir neshe mazmundı añlatadı siyqırshi, shaman, emlewshi). Dàstanlar mazmunı boyınsha 3 túrge bòlinedi :

1. Qaharmanlıq, batirliq dàstanlar
2. Tariyxıy dàstanlar
3. Ashıqlıq dàstanlar

Talqilaw hám nàtiyjeler.

Jiraw sòzi negızinde jir jirlawdan kelip shıqqan. Tiykarınan qarađanda jir sòzi de tolđawđa jaqın. Sebebi, Jirawlar menen Tolđaniw arasında bir-birine jaqınlıq bar.

XIV-XV àsirde jir uliwma túrkiy jazba poziciyasında da ushırasadı. Misali: Xorezmiy “Ey jiraw, qobiziñdi qolđa alıp, tolđawiñdi basla”, dese Lutfiy “Ey jiraw, qobiziñdi qolđa alıp saziñdi gùniret” degen. Bul danishpanlar birewi jiraw-sàzende sipatında qabil alsá, ekinshisi sàzende, atqariwshi hám shayir dep qabil etilgen.

Qobiz saz àsbabi òziniñ jađimli sestu, milliy koloritiniñ basimliliđi menen ajiralıp turadı. Jiraw namalariniñ mazmunı hám atqariwshiliq usılları 4 ke bòlinedi:

1. Terme tolđawlar (kelte tolđaw, uzın tolđawlar)
2. Ataqlı jirawlarıñ atına baylanisli dòrelgen namalar.

3. Rawajlangan kòrkem sùwretshili basim, qàliplesken tiykarği namalar.
4. Sazlar qobiz àsbabinda jeke atqarilatugın namalar.

Jiraw namalariniñ òzine tån belgileriniñ biri: baqsilardiñ namalarinday joqari hàwijli bolmaydi, keñ rawajlangan formada boladi. Jiraw hám baqsilardiñ taği bir ayirmashiligi, baqsilar ashiqliq dàstanlar atqaradi, jirawlar bolsa, tariyxiy, qaharmanliq hám batirliq dàstanlardi atqaradi.

Òzbekistan da dàstan atqariwshilariniñ bir neshe mektebi bar. Òzbekistan da baqsi hám jirawshiliqti rawajlandiriw ushin kòplegen ilajlar alip barilmaqta. Olardan misal, 1991-jildan soñ respublikada “Òzbekistan xaliq baqsisi” hürmetli ataği berilip basladi. 1999-jildan Òzbekistanda “Alpamis” dàstaniniñ 1000 jilligi keñnen belgilendi.

REFERENCES

1. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 841-849.
2. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – T. 9. – С. 386-392.
3. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – T. 18. – С. 39-41.
4. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 841-849.
5. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
6. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
7. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – T. 1. – №. 5. – С. 509-511.
8. Allambergenovna A. R. THE MANIFESTATION OF EUROPEAN AND NATIONAL TRADITIONS IN THE OPERA " GULAYIM" //International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences. – 2022. – T. 2. – №. 2. – С. 185-187.
9. Абатбаева Р. А. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН МУСИҚА МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МАШХУР БАСТАТОР Н. МУҲАММЕДДИНОВНИНГ ЎРНИ //Oriental Art and Culture. – 2022. – T. 3. – №. 1. – С. 648-653.
10. АБАТБАЕВА Р. КОМПОЗИТОР НАЖИМАДДИН МУХАММЕДДИНОВ ИЖОДИДА ТАРИХИЙ СИЙМОЛАР //Journal of Culture and Art. – 2023. – T. 1. – №. 1. – С. 60-66.
11. Zuxurov M. Orkestr va ansambl partituralari bilan ishlash //Science and Education. – 2022. – T. 3. – №. 1. – С. 945-951. 2. Зухуров М. М. DIRIJORLIK SAN'ATINING TURLARI VA EVOLYUSIYASI //Интернаука. – 2021. – №. 3-3. – С. 37-39. 3. Zuxurov M. KARAKALPAK MUSIC IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 6. – С. 1124-1126.
12. Zuxurov M. HISTORY OF THE ART OF CONDUCTING //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 734-741.

MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA NEYROPSIKOLOGIK RIVOJLANISHNING INDIVIDUAL XUSUSIYATLARI

Mamatkulov Doniyor Anorovich

Nizomiy nomidagi TDPU professori, biologiya fanlari nomzodi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10431004>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Maktab yoshidagi bolalarda neyropsikologik rivojlanishning individual xususiyatlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim tizimi, zamonaviy texnologiyalar, fuqarolik jamiyatini shakllantirish, neyropsikologik rivojlanish.

INDIVIDUAL CHARACTERISTICS OF NEUROPSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT IN SCHOOL-AGED CHILDREN

Abstract. This article provides information on individual characteristics of neuropsychological development in school-aged children.

Key words: Educational system, modern technologies, formation of civil society, neuropsychological development.

ИНДИВИДУАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ НЕРВНО-ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.

Аннотация. В данной статье представлена информация об индивидуальных особенностях нервно-психического развития детей школьного возраста.

Ключевые слова: Система образования, современные технологии, формирование гражданского общества, нервно-психическое развитие.

Ta'lim tizimida professional bilimlarni egallash imkoniyatlarini kengaytirish yangi zamonaviy texnologiyalarda ishlashga qobil ishchi va mutaxassislarni tayyorlashni yo'lga qo'yish lozim. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonovich juda to'g'ri ta'kidlaganlar, "Biz farzandlarimizni komil inson bo'lishini hoxlashdan oldin o'zimiz ularga o'rnak bo'lishimiz kerak va ta'lim sohasida nafaqat dars jarayonida balki, darsdan tashqari vaqtlarda ham o'quvchilar bilan shug'ullanmog'imiz kerak"¹⁷⁷. Mamlakatimizda chuqur o'zgarishlar, siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy hayotning barcha tomonlarini izchil isloh etish va liberallashtirish, jamiyatimizni demokratik yangilash va modernizatsiya qilish jarayonlari jadal sur'atlar bilan rivojlanib bormoqda. Bunda kuchli fuqarolik jamiyatini shakllantirish yo'lida belgilab olingan va izchil ravishda amalga oshirilayotgan ulkan vazifalar mustahkam zamin yaratmoqda.

Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev "Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza" sida o'quv reja va dasturlarni tubdan qayta ko'rib chiqish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Bunda kuchli fuqarolik jamiyatini shakllantirish yo'lida

¹⁷⁷ Mirziyoyev.Sh.M - " Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz " Toshkent, O'zbekiston 2017-yil 56-bet.

belgilab olingan va izchil ravishda amalga oshirilayotgan ulkan vazifalar mustahkam zamin yaratmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning “Kimyo va biologiya yo‘nalishlarida uzluksiz ta‘lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-4805-son qaroriga ko‘ra 2020-2025-yillarda kimyo va biologiya yo‘nalishlarida uzluksiz ta‘lim sifatini hamda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqotlar va innovatsiya ishlari natijadorligini oshirish bo‘yicha maqsadli dasturini, kimyo va biologiya yo‘nalishlariga tegishli mutaxassisliklar bo‘yicha o‘rta bo‘g‘in kadrlarini tayyorlaydigan professional ta‘lim muassalariga ishlab chiqarish tarmoqlarini biriktirish tasdiqlandi. O‘qituvchi bilan o‘quvchi o‘rtasida erkin va qulay muhit o‘zaro bir-biriga hurmat, ishonch va o‘zaro shaxs sifatida tan olish hissi paydo bo‘lgandagina namoyon bo‘ladi. Ma‘lumki, hozirgi globallashuv davrida elektron qurilmalardan foydalanish ayniqsa yoshlar o‘rtasida qattiq avj olgan. Bu insonning salomatligiga jiddiy zarar bermay qolmasligi hech kimga sir emas.

Hozirgi globallashuv zamonida barchamiz, ayniqsa, bolalar nosog‘lom ekologik sharoitda va texnologiyalarning qurbonliklari davrida yashab kelayotganimiz achinarli holat. Bu omillarning natijasida esa turli kasalliklar yosharib borayotgani esa ayni haqiqat. Vegetativ qon-tomir distoniyasi sindromi ham aynan shular jumlasidandir.

Hozirgi kunda taxminan 85% maktab yoshidagi bolalarda bu sindromning keng tarqalayotganligi uning hayot faoliyati uchun zarur bo‘lgan sistemalarga ziyoni, asoratlari mavzuyimning dolzarbligini bildiradi.

Miyaning turli tuzilmalari ontogeneznining turli bosqichlarida (insonning kontseptsiyadan to umrining oxirigacha individual rivojlanishi) yetuklikka erishadi, shuning uchun har bir yosh davri aqliy funktsiyalarning shakllanishi va rivojlanishi uchun o‘ziga xos neyrofiziologik sharoitlar bilan tavsiflanadi. O‘z navbatida, har bir bola rivojlanish va o‘rganishning individual xususiyatlariga ega.

Miyaning katta yarim sharlari va birinchi navbatda uning korteksi eng murakkab differentsiatsiyalangan shakllanishdir. Miyaning turli qismlaridagi bolalarda disfunktsiya yoki yetuklik yuqori aqliy funktsiyalarning (HMF) mos keladigan buzilishlariga olib keladi. Ular bolaga dastlab tugallangan shaklda berilmaydi va prenatal davrdan boshlab, ularning shart-sharoitlari yaratilganidan boshlab uzoq heteroxron va asinxron rivojlanish yo‘lidan o‘tadi. Miya rivojlanishining funktsional mezonlari sifatida bioelektrik, refleks va xulq-atvor ko‘rsatkichlari ajralib turadi.

HMF shakllanishida ishtirok etadigan miyaning asosiy tarkibiy qismlari limbik tizim va miya yarim sharlaridir.

Limbik sistema miya yarim korteksi va tana o‘rtasidagi aloqadir. Tana bilan birlik hissiyotlarning jismoniy belgilarini keltirib chiqaradi (uyatning qizarishi, quvonchning tabassumi). Limbik tizim hissiyotlarni keltirib chiqaradi, bu esa o‘z navbatida immunitetni kuchaytiradi yoki zaiflashtiradi. Ular ta‘lim sifatiga bevosita ta‘sir qiladi, shuning uchun ijobiy his-tuyg‘ularga ega bo‘lgan bolalarning kognitiv jarayonlarini kuchaytirish juda muhimdir.

Limbik tizim beshta asosiy tuzilmadan iborat: talamus, gipotalamus, amigdala, gippokampus va bazal ganglion.

Talamus miyaga kiradigan barcha sezgilar uchun "tarqatish stantsiyasi" vazifasini bajaradi, hid bilishdan tashqari. Shuningdek, u miya yarim korteksidan orqa miya orqali

mushak to'qimalariga vosita impulslarini uzatadi. Bundan tashqari, talamus og'riq, harorat, yengil teginish va bosim hislarini taniydi, shuningdek, hissiy jarayonlar va xotirada ishtirok etadi.

Gipotalamus gipofiz bezining ishlashini, normal tana haroratini, oziq-ovqat iste'molini, uyqu va uyg'onishni nazorat qiladi. Bu, shuningdek, ekstremal vaziyatlarda xatti-harakatlar, g'azab, tajovuz, og'riq va zavqlanishning namoyon bo'lishi uchun mas'ul bo'lgan markazdir.

Amigdala miyaning kognitiv va hissiy ma'lumotlarni qayta ishlash uchun mas'ul bo'lgan hududlari, shuningdek, hissiyotlarning kombinatsiyasi bilan bog'liq bo'lgan joylar bilan bog'liq. Amigdala ichki signallardan kelib chiqadigan qo'rquv yoki tashvish reaksiyalarini muvofiqlashtiradi.

Gippokampus talamusdan olingan hissiy ma'lumotlardan va gipotalamusdan olingan hissiy ma'lumotlardan qisqa muddatli xotirani shakllantirish uchun foydalanadi. Qisqa muddatli xotira, hipokampusning nerv tarmoqlarini faollashtirib, keyinchalik "uzoq muddatli saqlash" ga o'tishi va butun miya uchun uzoq muddatli xotiraga aylanishi mumkin.

Bazal ganglion serebellum va miyaning oldingi bo'laklari orasidagi nerv impulslarini boshqaradi va shu bilan tana harakatlarini boshqarishga yordam beradi. Bu hissiy holatlarni aks ettiruvchi yuz mushaklari va ko'zlarning nozik motorli ko'nikmalarini boshqarishga yordam beradi. Bazal ganglion qora substansiya orqali miyaning oldingi bo'laki bilan tutashgan. U o'z vaqtida bo'lajak harakatlarning tartibi va uyg'unligini rejalashtirish bilan bog'liq fikrlash jarayonlarini muvofiqlashtiradi.

Limbik tizimda barcha hissiy va kognitiv ma'lumotlarni qayta ishlash biokimyoviy xarakterga ega: ma'lum neyrotransmitterlar ajralib chiqadi (lotincha transmuto - uzataman; nerv impulslarining o'tkazuvchanligini aniqlaydigan biologik moddalar). Agar kognitiv jarayonlar ijobiy his-tuyg'ular fonida davom etsa, u holda gamma-aminobutirik kislota, atsetilxolin, interferon va interglukinlar kabi neyrotransmitterlar ishlab chiqariladi. Ular fikrlashni faollashtiradi va yodlashni samaraliroq qiladi. Agar o'quv jarayonlari salbiy his-tuyg'ular asosida qurilgan bo'lsa, unda adrenalin va kortizol ajralib chiqadi, bu esa o'rganish va yodlash qobiliyatini kamaytiradi.

Limbik tizimning rivojlanishi bolaga ijtimoiy aloqalarni o'rnatishga imkon beradi. 15 oylikdan 4 yoshgacha bo'lgan davrda gipotalamus va amigdalada ibtidoiy his-tuyg'ular hosil bo'ladi: g'azab, qo'rquv, tajovuz. Neyron tarmoqlarning rivojlanishi bilan, fikrlash uchun mas'ul bo'lgan temporal loblarning kortikal (kortikal) qismlari bilan aloqalar shakllanadi, ijtimoiy komponent bilan yanada murakkab his-tuyg'ular paydo bo'ladi: g'azab, qayg'u, quvonch, qayg'u. Nerv tarmoqlarining keyingi rivojlanishi bilan miyaning oldingi qismlari bilan aloqalar shakllanadi va sevgi, altruizm, empatiya va baxt kabi nozik his-tuyg'ular rivojlanadi.

Limbik tizim yanada rivojlanib borar ekan, neyron tarmoqlar hissiy (ko'rish, eshitish, hid bilish, ta'm, kinestetik) va motor zanjirlarini hissiyotlar bilan bog'laydi va xotirani shakllantiradi. U neyron zanjirlari bilan bog'langan neyron yo'llaridan qurilgan. Ushbu sxemalar doimiy ravishda o'zgartiriladi va cheksiz miqdordagi kombinatsiyalarda to'ldiriladi. Samaradorlikni oshirish uchun ular o'zgartirilishi, qayta tashkil etilishi yoki qisqartirilishi mumkin. Sxemalar maxsus sensorli ma'lumotlar qayta ishlanadigan miya markazlariga ulanadi.

Misol uchun, miyaning oksipital mintaqasi vizual ma'lumot uchun, vaqtinchalik mintaqasi esa eshitish ma'lumotlari uchun javobgardir. Shuni esda tutish kerakki, asosiy sxemalarning

90% bola hayotining birinchi besh yilida shakllanadi, shuningdek, keyinchalik tugallanishi mumkin bo'lgan neyron tarmoqlarning asosiy shablonlari. Aynan shu shablon fikrlash, xotira, qobiliyat va xatti-harakatlarning individualligi uchun moddiy asosdir. Har bir insonning sxemalari o'ziga xos, noyob va bir-birini takrorlamaydi. Shuning uchun aytishimiz mumkinki, har bir bola uchun o'ziga xos ta'lim va rivojlanish dasturini ishlab chiqish kerak.

Limbik tizimning rivojlanishi bilan tasavvurni rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratiladi. Albert Eynshteynning fikricha, "tasavvur bilimdan muhimroqdir, chunki bilim hamma narsa haqida, tasavvur esa bo'ladigan hamma narsa haqida gapiradi". Tasavvur motor-sezgi sxemalari, hissiyotlar va xotira sintezi asosida rivojlanadi (K. Xannaford).

Miya yarim sharlari inson miyasining asosiy tarkibiy birligidir. Yarim sharning yuqori qismi korteks yoki neokorteks bilan qoplangan. Korteks neyronlardan (asab tizimini tashkil etuvchi hujayralar; ular prenatal davrda hosil bo'ladi, lekin inson hayoti davomida o'sishda va jarayonlarni shakllantirishda davom etadi) iborat bo'lib, uning yuzasini qoplagan yupqa qatlamda (2 dan 5 mm gacha) joylashgan. miya giruslari. U 10-20 milliarddan ortiq nerv hujayralarini o'z ichiga oladi, asosan bog'langan neyronlarning katta oraliq tarmog'iga tegishli. Glial hujayralar (nerv impulslarini uzatish samaradorligini oshiradigan neyron izolyatorlari) miya va orqa miya tuzilmalarini qoplaydigan qo'llab-quvvatlash tarmog'ini hosil qiladi.

Glial hujayralarning ba'zilari nerv to'qimasini qo'llab-quvvatlovchi tuzilmalar bilan, neyronlar esa qon tomirlari bilan bog'laydi.

Agar siz neokorteksning burmalarini to'g'rilasangiz, u 2500 sm² maydonni egallaydi. Har 60 soniyada u 0,5 litrdan ortiq qon ishlatadi va har kuni 400 kkal yoqadi. Neokorteks miyaning umumiy hajmining atigi 25% ni tashkil qiladi, ammo barcha neyronlarning taxminan 85% ni o'z ichiga oladi. Neokorteks kulrang moddadan, neyronlarning miyelinsiz hujayra tanalaridan iborat (mielinlanish - markaziy asab tizimining tez ta'sir qiluvchi yo'llarini qoplaydigan mielin qobig'ining hosil bo'lish jarayoni. Miyelin qobig'i nerv sistemasida impulslarni uzatishning aniqligi va tezligini oshiradi.). Neyronlarning tanasida yangi dendritlar (boshqa neyronlar, retseptor hujayralari yoki to'g'ridan-to'g'ri tashqi stimullardan signallarni qabul qiluvchi, nerv impulslarini neyron tanasiga o'tkazadigan tarmoqlanish jarayoni) hosil bo'lishi va dendritik tarmoqlarni qayta tashkil etish uchun cheksiz imkoniyatlar mavjud. hayot davomida olingan yangi tajribaning ta'siri.

Aniqlanishicha, kattalar odamining neokorteksidagi neyron tarmoqlari kvadrillion (million milliard) dan ortiq ulanishlarni o'z ichiga oladi va soniyada 1000 bitgacha yangi ma'lumotni qayta ishlay oladi. Bu miyaning sinapslari (bog'lanishlari) orqali bir vaqtning o'zida uzatilishi mumkin bo'lgan signallar soni koinotning ma'lum mintaqasidagi atomlar sonidan oshib ketishini anglatadi.

Neyroxirurg Uaylder Penfild 1930-yillarda miyadagi operatsiyalar paytida uning turli zonalarining funksiyalarini aniqladi va ularning batafsil xaritasini tuzdi. U miyaning o'zida og'riq retseptorlari yo'qligini aniqladi. Bu unga lokal behushlik ostida miya operatsiyasini amalga oshirish imkoniyatini berdi. Penfild engil elektr stimulyatsiyasidan foydalangan va ongli bemor bilan nima bo'layotganini muhokama qilgan. Hozirgi vaqtda miya sohalari va funksiyalarini o'rganish uchun lazerli skanerlash, magnit-rezonans va pozitron emissiya tomografiyasi qo'llaniladi. Miyaning har bir yarim shari oksipital, temporal, parietal va frontal loblardan iborat.

Oksipital lob ko'zdan sezgir ma'lumot oladi va shakli, rangi va harakatini taniydi.

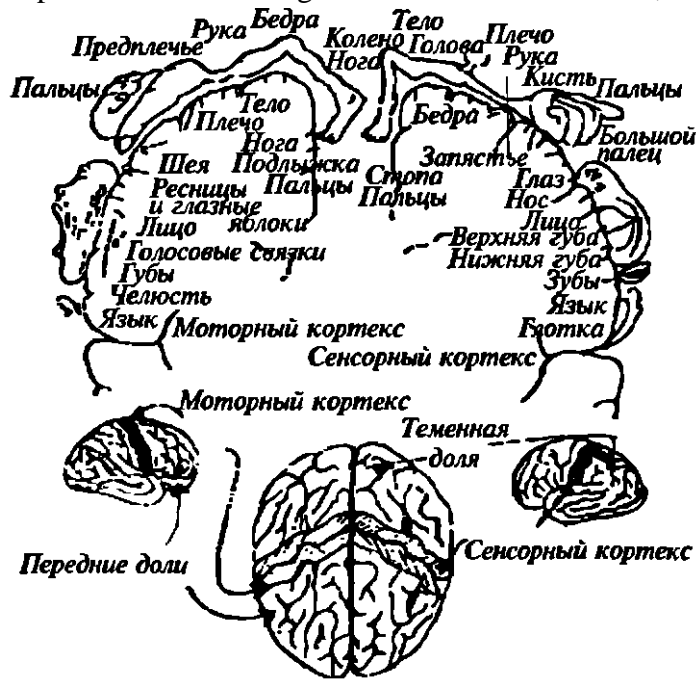

Рис. 1.1. Карта сенсорных и моторных областей коры головного мозга (по Пенфилду и Джасперу)

Bundan tashqari, u oldingi vizual tajribani hozirgi bilan assotsiativ ravishda bog'laydi, ko'rilgan ma'lumotlarni tan oladi va baholaydi.

Temporal lob tovushning asosiy xususiyatlarini, uning balandligi va ritmini taniydi. Eshitish birlashmalari sohasi ("Vernicke markazi" - temporal loblar) nutqni tushunadi. Temporal lobdagi vestibulyar hudud quloqning yarim doira kanallaridan signallarni oladi va tortishish, muvozanat va tebranish hislarini izohlaydi. Xushbo'y markaz hiddan kelib chiqadigan hislar uchun javobgardir. Bu sohalarning barchasi bevosita limbik tizimdagi xotira markazlari bilan bog'liq.

Parietal lob vizual hislarsiz teginish, bosim, og'riq, issiqlik, sovuqni taniydi. Shuningdek, u shirin, nordon, achchiq va sho'r his qilish uchun javob beradigan ta'm markazini o'z ichiga oladi.

Frontal lob butun tanadagi mushaklarni boshqaradi. Frontal lobning motor birlashmalari maydoni olingan vosita faoliyati uchun javobgardir. Vizual maydonning oldingi markazi ko'zni ixtiyoriy skanerlashni boshqaradi. Broka markazi fikrlarni tashqi, so'ngra ichki nutqqa aylantiradi, bu evolyutsiya jarayonida miyaning bir xil sohasida qo'llarning nozik motorli ko'nikmalari kabi rivojlangan. Miyaning bu sohalarning aloqasi tuzatish ishlarida qo'llaniladi. Bundan tashqari, frontal lob ijtimoiy xulq-atvorni boshqaradi, limbik tizimning talamosingulyatsiya (bazal) ganglioni orqali fikr va hissiyotlarni sintez qiladi va empatiya, sevgi, hayotga hurmat kabi his-tuyg'ularning paydo bo'lishiga olib keladi. Frontal lobning limbik tizim va ijtimoiy xulq-atvor bilan aloqasi altruizm va empatiyaning rivojlanishiga ta'sir qiladi. Oddiy rivojlangan frontal lob miyaning qolgan qismidan ma'lumot to'playdi va uni sintez qiladi.

Kognitiv (gnostik) markaz miyaning barcha to'rtta bo'lagining birlashgan hududidir. U ta'm va hid impulslarini, talamus va miya poyasining pastki qismlaridan hissiy ma'lumotlarni

oladi. U assotsiativ markazlardan keladigan sensorli signallarni birlashtiradi. Tegishli jismoniy javob paydo bo'lishi uchun signallar limbik tizim va miya sopi orqali miyaning turli sohalariga uzatiladi.

Miyaning barcha loblari odatda miya sopi va limbik tizim orqali tananing qarama-qarshi tomonidan tashqi ogohlantirishlar va ma'lumotlarni oladi.

Rag'batni birlamchi idrok etish va qayta ishlash o'ng yarim sharda amalga oshiriladi, so'ngra ma'lumot chap yarim sharga uzatiladi. Fazoviy tasvirda idrok chapdan o'ngga va yuqoridan pastga qarab sodir bo'ladi. Miya darajasida axborot elektrokimyoviy, elektrofizik va boshqa jarayonlar orqali uzatiladi. Amerikalik olimlar tomonidan olib borilgan so'nggi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'ng va chap yarim sharlar o'rtasida axborot almashinuvi bir xil emas. O'ng yarim sharning ba'zi afzalliklari bor. Undan olingan ma'lumotlar korpus kallosumini tashkil etuvchi nerv yo'llari bo'ylab chap yarim sharga uzatiladi.

Qarama-qarshi yo'nalishdagi ma'lumotlar (chapdan o'ngga) butunlay boshqa nerv yo'llari bo'ylab uzatiladi (B.C. Rotenberg). Anatomik jihatdan, ikkala yarim shar, xuddi barcha hayotiy markazlar joylashgan miya poyasiga ekilgan. Yarim sharlar orasidagi aloqa, ehtimol, ildiz kanallari orqali amalga oshirilishi mumkin.

Ma'lumki, ontogenezda organizmning biologik rivojlanishi uning barcha bosqichlarida qat'iy qonuniyatlarga bo'ysunadi. Har bir psixik funktsiya va funksional bog'lanish shakllanish jarayonlarining nisbiy diskretligi, geteroxronligi, fazali dinamik xususiyatlarini o'z ichiga olgan o'ziga xos rivojlanish dasturiga ega. Rivojlanish sxemasini bilish organik va funksional miya etishmovchiligi holatlarini, uning xabardorligi variantlarini aniqroq ajratishga yordam beradi, ya'ni. me'yordan chetga chiqishga differentsial yondashuv (dizontogenez).

Geteroxron miya kamolotining biologik ma'nosi shundaki, kortikal, subkortikal va ildiz shakllanishi imkon qadar tezroq ishlay boshlashi va bolaning hayotiy funksiyalarini ta'minlashi kerak. Markaziy asab tizimining morfogenezi (etilishi) genetik jihatdan boshqariladigan va tug'ilishdan keyin davom etadigan aniq dasturga muvofiq davom etadi. Neokorteks doimiy ravishda miya sopi va limbik tizimga boradigan neyron tarmoqlarni quradi. Bu har bir inson uchun individual ravishda sodir bo'ladigan murakkab uzluksiz jarayon.

E. Kretschmer ikkita asosiy qonuniyatni shakllantirdi: miyaning yuqori bosqichlari rivojlanishi bilan pastki bo'lganlar chetga chiqmaydi va yo'q bo'lib ketmaydi, balki "yuqorilar nazorati ostida bo'ysunuvchi hokimiyatlar sifatida umumiy ittifoqda ishlaydi"; funksiyalar pastdan yuqoriga o'tadi, buning natijasida miya tashkil etilishining quyi darajasi va yuqorisi o'rtasida murakkab munosabatlar o'rnatiladi. Masalan, bola nutqni shakllantira olmaydi, agar undan oldin idrok etish jarayoni bo'lmasa. Xuddi shu funktsiyaning lokalizatsiyasi miya va HMFning etukligi davrida o'zgaradi.

Miyaning tug'ruqdan keyingi (tug'ruqdan keyingi) rivojlanishi nafaqat neyronlarning ko'payishi, balki ular orasidagi aloqalarning shakllanishi tufayli ham sodir bo'ladi. Tug'ilganda chaqaloqning miyasi 350 grammni tashkil qiladi, bu kattalar miyasining og'irligining 25% ni tashkil qiladi. U 1 ml/min tezlikda dendritlar va gliyal hujayralar tarmog'ini ko'paytirish orqali o'sib boradi, 6 oyda kattalar miya vaznining 50% ga, 2,5 yoshda 75% va 5 yoshda 90% ga etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, bola etuk subkortikal shakllanishlar (retikulyar shakllanish, gipotalamus, gippokampus, talamus yadrolari, amigdala, kaudat yadrosi va boshqalar) bilan tug'iladi.

Miyaning kamolotga etishi uning zonalari va darajalarida yosh bosqichlariga muvofiq uzoq va notekis jarayondir. Miyaning rivojlanishi, L.S. Vygotskiy. Eski daraja yangisiga o'tadi, unda mavjud bo'lib, uning asosini yaratadi. Ontogenezda miya juft ishining shakllanishi bir qancha bosqichlardan o'tadi.

Birinchi bosqich (prenatal davrdan 2-3 yoshgacha). Poyasi sathining transkortikal bog'lanishlari - gipotalamus-diensefalik mintaqaning miya komissuralari - va bazal yadrolar hosil bo'ladi. Bolaning somatik (tanaviy), affektiv va kognitiv holatiga asos bo'lgan neyrofiziologik, neyroqumoral, hissiy-vegetativ va neyrokimyoviy assimetriyalarni interhemisferik qo'llab-quvvatlash uchun asos (miyaning birinchi funktsional bloki) qo'yiladi.

Miyaning birinchi funktsional bloki ohang va hushyorlikni tartibga solishni ta'minlaydi. Birinchi blokning miya tuzilmalari poya va subkortikal shakllanishlarda joylashgan bo'lib, ular bir vaqtning o'zida korteksni tonlaydi va uning tartibga soluvchi ta'sirini boshdan kechiradi. Ohangni ta'minlaydigan asosiy miya shakllanishi Megun va Morushgi tomonidan kashf etilgan retikulyar (tarmoq) shakllanishdir. Retikulyar shakllanishning ko'tarilgan va tushuvchi tolalari miyaning o'zini o'zi boshqaradigan shakllanishi hisoblanadi.

Ushbu bosqichda birinchi marta bolaning aqliy va ta'lim faoliyatining kelajakdagi uslubini shakllantirish uchun chuqur neyrobiologik shartlar o'zini namoyon qiladi.

Miya (miya) tizimlari sensorli-motor gorizont va vertikal o'zaro bog'lanishlarni tashkil qiladi. Hatto bachadonda ham bolaning o'zi uning rivojlanish yo'nalishini belgilaydi. Agar miya tug'ilish paytiga tayyor bo'lmasa, tug'ilish travmasi mumkin. Tug'ilish jarayoni ko'p jihatdan bola organizmining faoliyatiga bog'liq. U onaning tug'ilish kanalining bosimini engib o'tishi, ma'lum miqdordagi burilishlar va jirkanch harakatlarni amalga oshirishi, tortishish kuchlarining ta'siriga moslashishi va hokazo. Binobarin, nafaqat ona farzand ko'radi va tug'adi, balki bola ham o'z-o'zidan tug'iladi va tug'iladi. Tug'ilishning muvaffaqiyati miyaning miya tizimlarining etarililigiga bog'liq. Shu sabablarga ko'ra, sezaryen bilan tug'ilgan, erta yoki erta tug'ilgan bolalarning disontogenetik rivojlanishi ehtimoli yuqori.

Рис. 1.2 Первый функциональный блок мозга

Ikkinchi bosqich (3 yoshdan 7-8 yoshgacha). Bu polisensor, intermodal, hissiy va motivatsion integratsiyani ta'minlashda muhim rol o'ynaydigan interhipokampal komissural (komissarlar - yarim sharlar orasidagi o'zaro ta'sir qiluvchi nerv tolalari) tizimlarining faollashishi bilan tavsiflanadi. Miyaning bu sohasi xotira jarayonlarini interhemisferik tashkil qilishni ta'minlaydi. Interhemisferik nosimmetrikliklar ontogenezning ushbu segmentida belgilanadi, yarim sharlarning ustun funktsiyasi nutq, individual lateral profil (dominant yarim sharning va etakchi qo'l, oyoq, ko'z, quloqning kombinatsiyasi) va funktsional faollik nuqtai nazaridan shakllanadi.

Ikkinchi funksional blok axborotni qabul qiladi, qayta ishlaydi va saqlaydi. U yangi miya yarim korteksining tashqi bo'limlarida joylashgan va uning orqa qismlarini, jumladan, ko'rish (okspital), eshitish (temporal) va umumiy sezgir (parietal) korteks zonalarini egallaydi. Miyaning bu sohalari vizual, eshitish, vestibulyar (umumiy sezgir) va kinestetik ma'lumotlarni oladi. Bu shuningdek, ta'm va hidni qabul qilishning markaziy zonalarini ham o'z ichiga oladi. Ikkinchi blokning asosiy modal zonalarini Kempbell 1905 yilda ishlab chiqqan ierarxik tashkilotning archa printsipiga muvofiq qurilgan. Har qanday ob'ektiv idrok polimodal faoliyat natijasi bo'lib, dastlab ontogenezda kengaygan xarakterga ega bo'lib, shundan keyingina qisqaradi. Shuning uchun bunday faoliyat miya yarim korteksining zonalarining birgalikdagi ishiga asoslangan bo'lishi kerak.

Chap yarim sharning funktsiyalarining kamolotga etishi uchun o'ng yarim sharning ontogenezining normal kursi zarur. Masalan, fonemik eshitish (nutq tovushlarini semantik diskriminatsiya qilish) chap yarim sharning funktsiyasi ekanligi ma'lum. Biroq, ovozi diskriminatsiyaning bo'g'ini bo'lishdan oldin, u bolaning tashqi dunyo bilan har tomonlama o'zaro ta'siri yordamida o'ng yarim sharda tonal tovush kamsiti sifatida shakllanishi va avtomatlashtirilishi kerak. Fonemik eshitish ontogenezidagi ushbu bog'lanishning etishmasligi yoki shakllanmaganligi nutq rivojlanishining kechikishiga olib kelishi mumkin.

Uchinchi bosqich (7 yoshdan 12-15 yoshgacha). Interhemisferik o'zaro ta'sirning shakllanishi mavjud, trans-kallosal birikmalar hosil bo'ladi. Bundan oldin korpus kallosum (ikki yarim sharni bog'laydigan nerv tolalarining qalin to'plami) o'ng va chap yarim sharlarning orqa qismlarining o'zaro ta'sirini ta'minlaydi va asosiy komissural darajalarni nazorat qiladi.

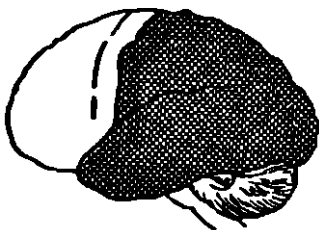

Рис. 1.3. Второй функциональный блок мозга

12-15 yoshda korpus kallosumining morfologik va funktsional etukligi tartibga solish darajasida (miyaning uchinchi funktsional bloki) o'ng va chap yarim sharlarning frontal (prefrontal) bo'limlarining o'zaro ta'sirini ta'minlaydi. Shaxs va o'rganishning kognitiv uslublarini shakllantirish, chap yarim sharning frontal hududlari ustuvorligini mustahkamlash mavjud. Bu bolaga o'z xulq-atvor dasturlarini qurish, maqsadlarni belgilash, ularning bajarilishini nazorat qilish, aks ettirish (refleksiya - introspektsiya, o'zini bilish jarayoni), o'z xatti-harakatlarini, his-tuyg'ularini, nutqini o'zboshimchalik bilan tartibga solishga imkon beradi. Uchinchi blok faol, ongli aqliy faoliyatni tashkil qiladi.

Inson o'z harakatlarining rejaları va dasturlarini tuzadi, ularning bajarilishini nazorat qiladi va o'z xatti-harakatlarini tartibga soladi. Bundan tashqari, u o'zining ongli faoliyatini nazorat qiladi, o'z harakatlarining samarasini asl niyatlari bilan taqqoslaydi va yo'l qo'yilgan xatolarni tuzatadi. Uchinchi blokning eng muhim qismi - bu niyat va dasturlarni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydigan prefrontal bo'limlar. Miyaning frontal loblari retikulyar shakllanish bilan kuchli ko'tarilish va tushuvchi bog'lanish to'plamlariga ega, buning natijasida ular birinchi funktsional blok tizimlaridan impulsni oladi, bir tomondan, undan

"zaryadlanadi" va boshqa tomondan, faoliyatini nazorat qilish. Ushbu transkortikal daraja eng zaif hisoblanadi. Asosiy tuzilmalarning shakllanishidagi har qanday og'ish (burilish) bilan ko'rib chiqilayotgan funktsional tizimlar doimiy energiya o'g'irlash sharoitida rivojlanadi. Insonning noto'g'ri xatti-harakatining deyarli hech qanday varianti yo'q, unda aqliy faoliyat darajasining etishmasligi aniqlanmaydi.

Shunday qilib, miyaning (poyasining) gipotalamo-diensefalik tuzilmalari pishib bo'lgandan so'ng, o'ng yarim sharning, keyin esa chapning kamolotga chiqishi boshlanadi. Yuqorida aytib o'tilganidek, korpus kallosumining pishishi faqat 12-15 gacha tugaydi.

Bu yoshga qadar interhemisferik o'zaro ta'sir (miyaning chap va o'ng yarim sharlarini ontogenezda shakllanadigan yagona integral tizimga birlashtirishning maxsus mexanizmi) komissarlar yordamida amalga oshiriladi. Miyaning pishib etishi odatda pastdan yuqoriga, o'ng yarim shardan chapga, miyaning orqa qismlaridan oldingi qismga qadar sodir bo'ladi. Frontal lobning intensiv o'sishi 8 yoshdan oldin boshlanadi va 12-15 yoshda tugaydi. Ontogenezda frontal lob birinchi bo'lib yotqiziladi va uning rivojlanishini oxirgi tugatadi. Broka markazining frontal lobda rivojlanishi ichki nutq orqali ma'lumotni qayta ishlashga imkon beradi, bu esa verbalizatsiyaga qaraganda ancha tezroq.

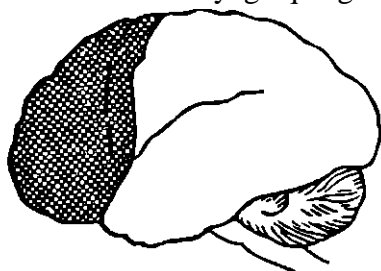

Рис. 1.4. Третий функциональный блок мозга

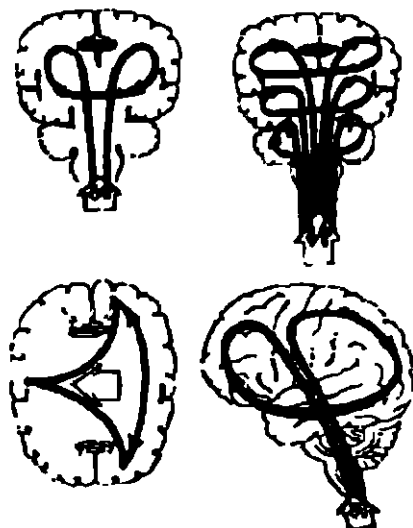

Рис. 1.5. Схема формирования психических функций
в онтогенезе

Har bir bolada miya yarim sharlarining ixtisoslashuvi har xil tezlikda sodir bo'ladi. O'rtacha majoziy yarim sharda 4-7 yoshda, mantiqiy yarim sharda - 9-12 yoshda dendritlarning o'sishida sakrash kuzatiladi. Miyaning ikkala yarim sharlari va barcha loblari qanchalik faol ishlatilsa, korpus kallosumida dendritik birikmalar hosil bo'ladi va miyelinlanadi. To'liq shakllangan korpus kallosum sekundiga 4 milliard signalni 200 million nerv tolalari orqali

uzatadi, asosan miyelinlangan va ikki yarim sharni bog'laydi. Integratsiya va axborotga tezkor kirish operativ fikrlash va rasmiy mantiqni rivojlantirishni rag'batlantiradi. Qizlar va ayollarda korpus kallosumida o'g'il bolalar va erkaklarnikiga qaraganda ko'proq nerv tolalari mavjud bo'lib, bu ularni yuqori kompensatsiya mexanizmlari bilan ta'minlaydi.

Korteksning turli sohalorida miyelinatsiya ham notekis davom etadi: birlamchi sohalarda u hayotning birinchi yarmida tugaydi, ikkilamchi va uchinchi darajali sohalarda 10-12 yilgacha davom etadi. Flexingning klassik tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, ko'rish traktining motor va hissiy ildizlarining miyelinatsiyasi tug'ilgandan keyingi birinchi yilda, retikulyar shakllanish - 18 yoshda va assotsiativ yo'llar - 25 yoshda tugaydi. Bu shuni anglatadiki, ontogenezning dastlabki bosqichlarida eng muhim rol o'ynaydigan neyron yo'llar birinchi bo'lib shakllanadi.

Miyelinatsiya jarayoni maktabgacha yoshdagi kognitiv va vosita qobiliyatlarining o'sishi bilan chambarchas bog'liq.

7 yoshga qadar miya tizimlarining plastisitivligi, qattiq miya aloqalari yo'qligi sababli, katta avtomatik tuzatish salohiyatiga ega. 9 yoshga kelib, barcha neyrobiologik qonunlarga ko'ra, miya intensiv rivojlanishini yakunlaydi. Uning funksional aloqalari tobora qattiq va faol bo'lmagan bo'lib bormoqda. 9 yoshda aqliy faoliyatni operativ qo'llab-quvvatlashning rivojlanishi keng ko'lamli bo'ladi.

Bu yoshda ixtiyoriy diqqatning elektrofiziologik mexanizmlarini shakllantirish tugallanadi. Miyaning barcha energiya resurslari chap yarim sharning oldingi bo'limlariga yo'naltiriladi. Bolaning ichki kompensatsion funksional imkoniyatlari tobora kamayib bormoqda. Tuzatish jarayoni ba'zan matkap xarakterini oladi. Bola maktabga kelganida (7 yoshida) uning o'ng yarim shari rivojlangan, chap yarim shar esa faqat 9 yoshida yangilanadi. Shu munosabat bilan, boshlang'ich maktab o'quvchilarini o'qitish ular uchun tabiiy ravishda o'ng yarim shar shaklida — ijodkorlik, tasvirlar, ijobiy his-tuyg'ular, harakat, makon, ritm, hissiy hislar orqali amalga oshirilishi kerak. Afsuski, maktabda ehtiyotkorlik bilan o'tirish, harakat qilmaslik, harflar va raqamlarni chiziqli ravishda o'rganish, tekislikda o'qish va yozish, ya'ni chap yarim sharda. Shuning uchun o'rganish tez orada bolani jalb qilish va o'qitishga aylanadi, bu muqarrar ravishda motivatsiya, stress va nevrozning pasayishiga olib keladi.

7 yoshida bola faqat "tashqi" nutqni yaxshi rivojlantiradi, shuning uchun u tom ma'noda baland ovozda o'ylaydi. "Ichki" nutq ishlab chiqilgunga qadar u ovoz chiqarib o'qishi va o'ylashi kerak. Fikrlarni yozma tilga tarjima qilish-bu neokorteksning ko'plab zonalari ishtirok etganda yanada murakkab jarayon: sezgir, asosiy eshitish, eshitish birlashmalari markazi, asosiy ko'rish, nutqning motor zonasi va kognitiv markaz. Integratsiyalashgan fikrlash sxemalari vokal sohasiga va limbik tizimning bazal ganglioniga etkaziladi, bu esa og'zaki va yozma nutqda so'zlarni yaratishga imkon beradi.

Ushbu jarayonlar yaxlit aqliy faoliyatning turli xil operatsion va tartibga solish darajalari o'rtasidagi barqaror o'zaro va o'zaro funksional munosabatlarni ta'minlash uchun zarur shartdir. Bir bosqichdan ikkinchisiga o'tish davri ob'ektiv neyrobiologik qonunlar bilan qat'iy cheklangan, bu boladan ma'lum bir vazifani bajarishni talab qilishda hisobga olinishi kerak. Agar bolaga taklif qilingan vazifa qarama-qarshi bo'lsa yoki uning miyasi uchun dolzarb bo'lgan vaziyatdan oldinda bo'lsa, energiya o'g'irlanishi sodir bo'ladi.

Bu hozirgi vaqtda faol rivojlanayotgan jarayonlarning shakllanishiga salbiy ta'sir qiladi. Masalan, bolani (5 yoshgacha) raqamlar va harflarga erta o'rgatish bilan normal ontogenezning buzilishi mumkin. Erta o'rganishga reaksiya kechiktirilishi mumkin va keyinchalik turli xil hissiy va shaxsiy og'ishlarda, bolaning tez-tez uchraydigan kasalliklarga moyilligi, allergik hodisalar, logonevroz (duduqlanish), dizatriya (nutqning buzilishi), tiklar va obsesif harakatlarda namoyon bo'ladi. O'qish, yozish, hisoblashni o'rganishda muqarrar bo'lgan miyaning kortikal qismlariga oldindan yuklanish, energiya intensivligi tufayli subkortikal shakllanishlarni susaytiradi, bu esa o'z navbatida rivojlanishini yakunladi va qayta moslashish (tiklash) uchun plastika va resurslarni yo'qotdi. Bunday bola adabiyot va matematika sohasidagi yuqori yutuqlar fonida elementar ko'nikmalarning shakllanmaganligini namoyish etadi (dantellarni bog'lay olmaslik, tugmachalarni mahkamlash, nonni kesish va HK). Bola kundalik hayotda ojiz bo'lib, "teshiklarga" entsiklopediyasini o'qiydi. Shuning uchun bolalarga belgilar, raqamlar, hisoblash va o'qishni erta o'rgatish Dizon-togenetik rivojlanishni keltirib chiqarishi mumkin!

Bola uchun rivojlanishning kechikishi ham, kechikishi ham bir xil darajada zararli. Haqiqat shundaki, miya energiyasi har bir aniq davrda cheklangan va ma'lum bir vosita yoki aqliy funktsiyani rivojlantirish uchun ma'lum muddatlar evolyutsion ravishda belgilanadi. Bolaning erta rivojlanishi yoki o'rganishi shuni ko'rsatadiki, buning uchun miya energiyasi o'sha paytda faol rivojlanishi kerak bo'lgan funktsiyadan olinadi.

Shu bilan birga, miyaning "talab qilinmagan" zonalari, ya'ni o'z vaqtida hissiy ma'lumotlarni olmagan holda, rivojlanish kechiktiriladi yoki orqada qoladi. Ijtimoiy mahrumlik sharoitida (ijtimoiy muhitga talabning etarli emasligi) dendritik tarmoqlarning o'sishi to'xtaydi. Bolaning rivojlanishi har doim uning ta'limidan keyin keladi, aksincha emas. Ta'lim bola hayotining birinchi kunlaridan boshlanadi va uning tabiiy holatidir. Miyaning rivojlanishi tobora murakkab o'rganish jarayonlariga yordam beradi.

O'z navbatida, idrok va vosita faoliyatini o'zlashtirish va boshqa o'rganish turlari neyronlararo aloqalarni shakllantirish va mustahkamlashga hissa qo'shadi. Rivojlanishning har bir yosh bosqichida bola muammolarni yoshiga qarab hal qilishi kerak.

Shunisi qiziqki, miyaning qarishi teskari yo'nalishda ketmoqda. Chap yarim sharning frontal qismlari birinchi bo'lib "qariydi" (o'z faoliyati ustidan o'zini o'zi boshqarishning zaiflashishi, dasturni ushlab turolmaslik), so'ngra chap yarim sharning temporal qismlari (nutqni eshitish idrokining pasayishi, nutq vositachiligidagi qiyinchiliklar). Keyingi bosqichda korpus kallosum (intellektual faollikning pasayishi) va o'ng yarim shar (fazoviy yo'nalishning buzilishi, harakatlarni muvofiqlashtirish, shovqinni idrok etishning zaiflashishi), so'ngra miyaning ildiz tuzilmalari "qariydi".

A. R. Luriya kontseptsiyasining Markaziy g'oyalaridan biri shundaki, barcha neyropsikologik sindromlar tegishli omil (individual miya tuzilishining ana — litik-sintetik (integrativ) ishining omilga xos mexanizmi) ishida buzilish natijasida yuzaga keladi, bu aqliy tekislikda ongli yoki ongsiz sifat shaklida namoyon bo'ladi, bu psixologik jihatdan qayd etilishi mumkin. muayyan semantik tarkibga ega bo'lgan xulq-atvor namoyishi ko'rinishidagi tadqiqot). Bu ushbu sindromga kiritilgan barcha aqliy funktsiyalarning buzilishining umumiy mantig'iga olib keladi.

A. R. Luriya testi yordamida o'tkazilgan neyropsikologik sindrom tahlili funktsional tizimlarning ishiga jalb qilingan miya zonalarining tarkibini aniqlashga va ularning har birining aqliy jarayonlarning yaxlit rivojlanishini ta'minlashdagi rolini aniqlashga imkon beradi. Sinov tekshiruvda aniqlangan vazifalarni bajarishdagi etishmovchilik sindromli tahlil yordamida ushbu etishmovchilikni ma'lum bir miya zonasining ishlashi bilan bog'lashga imkon beradi.

Psixika va rivojlanayotgan miya g'ayrioddiy plastikdir va kognitiv jarayonlarni yanada takomillashtirish uchun qo'llab-quvvatlovchi tarkibiy qismlar bo'lgan bazal (asosiy) neopsixologik omillarning rivojlanishiga tayyor. Kelajakda ular insonning individualligining murakkab ko'p darajali dizaynini quradilar va ushlab turadilar. Bazal omillar guruhiga quyidagilar kiradi: modal-o'ziga xos; kinestetik; kinetik; fazoviy; aqliy faoliyatni o'zboshimchalik bilan tartibga solish; energiya ta'minoti; interhemisferik o'zaro ta'sir.

Modalga xos omil miyaning sezgi organlaridan (teginish, eshitish va ko'rish) ma'lumot oladigan qismlarining ishlashi bilan bog'liq. Masalan, harf tasvirini shakllantirishda bolaning harflarni his qilishi va shakllantirishi samarali usuldir. Sezgi organlari va miyaning tegishli zonolari bir-biri bilan o'zaro ta'sir qiladi va bitta analizatorning ishi boshqasining ishini faollashtiradi (sinesteziya). Ontogenezda analizator zonolari har xil tezlikda pishadi.

Shu bilan birga, katta maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarni o'qitishda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan taktil sohaning oldindan tayyorligi ma'lum. Eshitish qobiliyati fonemik eshitishning semantik ajratish funktsiyasini o'z ichiga oladi, ularsiz yozma va og'zaki nutqni rivojlantirish mumkin emas. Masalan, 82-Yekaterinburg maktabining o'qituvchilari maktab sharoitlariga mos kelmagan bolalarga fleyta chalishni o'rgatishadi. Musiqiy eshitish va vosita mahoratining rivojlanishi og'zaki va yozma nutqning yaxshilanishiga olib keladi.

Kinetik omil mushaklar, tendonlar, bo'g'imlarda joylashgan retseptorlardan keladigan signallarning uzatilishini ta'minlaydi va shuning uchun taktil modalga xos omil bilan chambarchas bog'liq. Miyaning keng parietal mintaqasi kinetik omilning ishlashi uchun javobgardir.

Kinestetik omil o'z tanasi haqidagi g'oyalarni shakllantirishda ishtirok etadi va kinetik bilan chambarchas bog'liq. Ushbu omillarning har birining rivojlanishiga bolaning turli sohalardagi jismoniy faolligi yordam beradi, bu esa o'rganish va rivojlanish ob'ekti bo'lishi kerak.

Fazoviy omil fazoviy xususiyatlarni idrok etish va qayta ishlash uchun javobgardir va aqliy aks ettirish va moslashishning eng murakkab shakllaridan biridir. Ushbu omilning ishlashi uchun miyaning ko'rish, eshitish va teginish ma'lumotlarini qayta ishlashni ta'minlaydigan miya bo'limlari o'rtasida oraliq pozitsiyani egallagan miyaning pastki seminal mintaqasi javobgardir. Fazoviy tashkilotning uchta tarkibiy qismi mavjud: haqiqiy makon, kosmik g'oyalar va kvazi makon. (Kvazi-makon-bu dunyo haqidagi g'oyalarni boshqa odamlarga etkazish imkoniyati bilan umumlashtirish uchun insoniyat tomonidan ishlab chiqilgan belgilar va belgilar tizimidagi tartib.) Mekansal omil Real, ko'p o'lchovli va dinamik dunyoda faol harakatlar asosida o'z tanasining sxemasi va turli xil modallikdagi sezgi organlarining o'zaro ta'siriga asoslangan holda rivojlanadi. Bola ko'pincha bunday rivojlanishga ega emas, bu funktsiyalarda og'ishlarga (aqliy funktsiyalarning kamolotiga) va o'rganishda qiyinchiliklarga olib keladi. Endi ochiq o'yinlar, harakatlar, harakatlar va boshqalarni o'z ichiga olgan "hovli madaniyati" yo'qoldi.

Virtual kosmosdagi kompyuter o'yinlari, masalan, "zhmurki", "bekinmachoq" yoki "bouncers" kabi o'yinlarda haqiqiy fazoviy yo'nalishni almashtirmaydi.

Aqliy faoliyatni o'zboshimchalik bilan tartibga solish omili miyaning frontal qismlarining ishi bilan bog'liq. Aynan shu omil ko'pincha bolaning aqliy faoliyatidagi zaif bo'g'in bo'lib, u chalg'itishda, harakatlarning yakuniy natijaga ishonchsizligida, o'zini tuta olmaslikda namoyon bo'ladi. Eslatib o'taman, miyaning frontal qismlari birinchi bo'lib embriogenezda yotadi va ularning rivojlanishini oxirgi marta yakunlaydi. Evolyutsiya nuqtai nazaridan, bu hodisa bolaning beixtiyor, tartibga solinmagan va to'g'ridan-to'g'ri xatti-harakati unga bilimlarni rivojlantirishda ko'proq erkinlik berishi bilan izohlanadi.

Energiya ta'minoti omili hayotiy (hayotiy) ehtiyojlarni, biologik ritmlarni, organizmning hayotni qo'llab-quvvatlash tizimlarini tartibga soluvchi miyaning chuqur qismlarining ishlashi bilan bog'liq. Ushbu omilning rivojlanmaganligi birinchi navbatda xotira va e'tibor jarayonlarida aniqlanadi.

REFERENCES

1. Mirziyoyev.Sh.M - "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" Toshkent, O'zbekiston 2017-yil 56-bet.
2. Mirziyoyev.Sh.M – Kimyo va biologiya yo'nalishlarida uzluksiz ta'lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi PQ- 4805-son. Toshkent shahar,2020-yil 12-avgust.
3. Mirziyoyev.Sh.M - "Xalq ta'limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-son qarori.
4. Адам С., Скотт С., Дайн О. От симптома к диагнозу (пер. с англ.). – М., 2008. – 816 с.
5. Баранова.А.А -"Детские болезни" .Учебник с компакт – диском. Издательская группа "ГЕОТАР-Медиа" Москва- 2007. 453-460-стр.
6. Bobojonov S.- Ichki kasalliklar. Darslik. – Toshkent, 2008. – 558 b.
7. G.S.Ergasheva – Biologiyada axborot kommunikatsiya texnologiyalari. Pedagogika oliy o'quv yurtlari. Biologiya o'qitish metodikasi yo'nalishi talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent -2016 yil.
8. Gadoyev A.G.- Umumiy amaliyot vrachlari uchun ma'ruzalar to'plami. – Toshkent, 2012. – 800 b.
9. Gadoyev A.G., Ahmedov H.S. Umumiy amaliyot vrachlari uchun amaliy ko'nikmalar to'plami. – Toshkent, 2014. – 428 b.
10. Ibodullayev.Z.R-"Nevrologiya".Umumiy amaliyot vrachlari uchun qo'llanma.Toshkent "Akadem nashr"-2017.141-145-betlar.
11. Ibodullayev Z.R. Tibbiyot psixologiyasi. Darslik. – Toshkent, 2009. – 394 b.
12. Ibodullayev Z.R. Asab kasalliklari. Darslik. – Toshkent, 2014 y. – 1000 b.
13. Met.qo'll. — T.: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, 2013.
14. Mavlonov .O , Tilavov T, Aminov. B- Biologiya (Odam va uning salomatligi).Darslik. "O'qituvchi" Nashriyot-matbaa ijodiy uyi.Toshkent-2019.192b

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ РОДИТЕЛЕЙ И ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ РЕБЕНКА

Соатова Шохиста Абдумусаевна

Ташкентский государственный
педагогический университет имени Низами
преподаватель кафедры Управления образованием

Носирбекова Ёкутхон Жасурбек кизи

Суёнова Дилшода Баходир кизи

Студенты, Ташкентский государственный
педагогический университет имени Низами

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10431014>

Аннотация. В данной статье рассказывается о современных стремительно развивающихся технологиях и о том, как их эффективно использовать, как эффективно организовать повседневное время молодого поколения без технологий и интернета.

Ключевые слова: Технология, телевидение, интернет, зависимость, тайм-менеджмент, медиаграмотность.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF PARENTS AND TECHNOLOGY IN THE DEVELOPMENT OF A CHILD

Abstract. This article talks about modern rapidly developing technologies and how to use them effectively, how to effectively organize the daily time of the younger generation without technology and the Internet.

Keywords: Technology, television, Internet, addiction, time management, media literacy.

Технология — полезный слуга, но опасный хозяин. Сегодня мы видим, что все люди от 7 до 70 лет целый день заняты техническим оборудованием. Хотя это нормальная часть современной жизни, результаты исследования показывают, что детям следует быть осторожными при использовании экранных устройств. Потому что у маленьких детей в результате большого общения с экраном снижается подвижность и исследование, важные для развития нервной и костной систем. В результате открывается путь к физической лени. Кроме того, такая ситуация может снизить творческие способности детей и вызвать умственную лень. Кроме того, вместо того, чтобы быть человеком, который может активно мыслить, дети становятся пассивными людьми, которые ожидают всего от других. Мы можем рассматривать эту ситуацию как отрицательную сторону технологий. Но настоящая проблема не в технических средствах; проблема в нас, взрослых, которые относятся к телевизору как к «няне», к планшету как к «игрушке», а к телефону как к «другу» и дарят его молодым.

Основная часть. Хотя в повседневной жизни мы используем множество экранных устройств, таких как телевизор, телефон, планшет, компьютер, с научной точки зрения время, проведенное перед всеми этими устройствами, обычно называют «экранное время». Прежде всего, «экранное время» может вызвать трудности в отношениях детей со сверстниками и самовыражении, ограничения в социальной адаптации. Однако есть несколько исследований, которые показывают, что слишком много времени перед

экраном в детстве может привести к ожирению и другим проблемам, связанным с молодостью, в более позднем возрасте. Следует отметить, что длительное «экранный время» оказывает серьезное негативное влияние на физическое здоровье. Даже содержание интересного экрана не может уменьшить его отрицательные стороны. Иными словами, просмотр «полезных или качественных программ» для детей не снижает эти риски, а увеличивает их. Кроме того, односторонняя привязанность к экранам может негативно повлиять на развитие у детей эмпатии и эффективных социальных навыков. То есть результаты исследований показывают, что у детей 2-3 лет привязка к экранам более 2 часов в день приводит к снижению умственных способностей уже в первые годы. По данным Всемирной организации здравоохранения и Американской педиатрической ассоциации, дети в возрасте от 0 до 2 лет ни в коем случае не должны прикасаться к экрану. Что касается периода после 2-летнего возраста: с 2 до 6 лет общение с экраном не должно превышать 45 минут, а с 6 до 18 лет — не более 2 часов. Если учесть, что ребенок смотрит телевизор в среднем 3 часа в день, то это 1100 часов в год, а это значит, что человек проведет перед телевизором 7-10 лет своей жизни, прежде чем достигнет 70-летнего возраста. Учитывая, что за одну секунду в мозг поступает 24 кадра, за один час в мозгу происходит 86400 различных сцен. Это не отдых для мозга, это на самом деле боль, потому что клетки мозга не регенерируются.

Согласно исследованиям, мозг быстро развивается до 3-летнего возраста. Магнитная энергия, излучаемая телевизором, может оказать негативное воздействие на ребенка в этом возрасте. Поэтому ребенку не следует показывать телевизор до тех пор, пока ему не исполнится 3 года. Если ребенок в 6 месяцев развивается нормально, он трясет ручками и ножками, шевелится, кричит. Если мы оставим малыша перед телевизором, он не будет развиваться физически и умственно. Вообще, один из самых сложных и проблемных вопросов современности – это «дети и технологии». Эта ситуация проблематична, поскольку сегодняшние дети родились в век технологий. Эта ситуация проблематична, потому что мы должны принять меры предосторожности против того, чего мы не видели в нашем детстве. Эта ситуация проблематична, потому что впервые в истории не родители учат своих детей, а дети учат своих родителей. Для них компьютерные игры — всего лишь способ скоротать время. и не означает удовольствия. Для детей компьютерные игры означают признание среди друзей. Точно так же их реальностью становятся использование молодыми людьми социальных сетей, чувство собственного достоинства посредством полученных «лайков», стремление к самопризнанию. Для них компьютерные игры означают признание среди друзей, что дает им чувство достижения при прохождении каждого этапа. В результате они станут королями своего мира, их будут принимать так, как они хотят, и не будут подвергаться критике... Кроме того, если мы будем поощрять молодых людей высказывать свое мнение дома, а не во власти, которую они получают от компьютерных игр, то есть, если мы сможем уважать мнение молодых людей, мы повысим их самооценку и уверенность. Что для этого следует сделать? Прежде всего, необходимо знать, что любой правильно используемый инструмент не вызывает проблем. Можно даже сказать, что делить инструменты на «полезные» и «вредные» неверно: на самом деле инструменты нейтральны, и полезными или вредными их делает то, как мы их используем. Например,

нож – это инструмент. Он украшает. Если он попадет в руки вора, он может стать вредоносным инструментом. Также ясно, что у хирурга есть полезный инструмент, способный спасти жизнь человека. Как и в этом примере, использование технологий может принести пользу или вред нашей жизни в зависимости от того, как мы их используем. Поэтому важно принять правильное решение и знать, как установить для себя ограничения в процессе использования технологий. Чтобы реализовать эти решения, прежде всего нам необходимо определить, «сколько времени потратить». На самом деле, нажать кнопку, чтобы выключить телевизор, планшет, компьютер, несложно. Однако научить молодых людей полезно проводить время после выключения телевизора – непростая задача. Это требует много усилий и сил. Укрепление связи внутри семьи должно быть первой целью отца и матери, которые являются опорами семьи. Для этого родителям уместно начинать разговор на темы, которые нравятся их детям. Затем следует обратить внимание на то, чем интересуются дети. Другими словами, мы можем побудить молодых людей говорить с большей пользой, чем проводить время перед экраном, только если мы сможем поделиться с ними темами, которые им интересны. В результате дети также находят в себе силы без колебаний выражать свои интересы родителям. Это само по себе способствует развитию разговорных навыков молодых людей. Также вы можете провести время с пользой, организовав игровые вечера. В этом случае, если мы обеспечим, чтобы дети проводили время после школы с такими идеями, как вечер чтения сказок, вечер настольных игр, вечер гамбургеров вместе дома, вечер игры в название города и вечер немного кино в определенные дни недели. В дни хорошей погоды мы можем попытаться отвлечь детей от техники, отправляясь на прогулку в парк, посещая культурные места, такие как музеи и театры. Путешествие всей семьей и совместное посещение новых мест укрепят семью. Подход, используемый в профилактике технологической и интернет - зависимости, должен быть аналогичен подходу, используемому при лечении расстройств пищевого поведения. Как нельзя запретить есть ребенку, который регулярно ест неправильную пищу, так и полностью отрезать от экрана детей, неправильно пользующихся Интернетом, не будет выгодно. Что нужно сделать при расстройстве пищевого поведения, так это принять решение о здоровом питании и сократить потребление нездоровой пищи. Та же формула применима и к использованию Интернета. То есть эффективного результата можно добиться, только организовав часы и содержание. Ясир Хазар, один из профессоров кафедры психиатрии Женевского университета, в зависимости от цели лечения разделяет когнитивно-поведенческое лечение интернет - зависимости на следующие виды:

Принятие проблемы: предпринимаются попытки рассказать наркоману о том, что он упустил в жизни из-за чрезмерного использования Интернета. Это объясняет проблемы, с которыми он сталкивается, потому что проводит слишком много времени за экраном, и какую пользу он получит, если будет проводить меньше времени в Интернете. Таким образом, наркоман, отрицающий свое состояние, имеет возможность услышать свой внутренний голос и принять проблему.

Мониторинг поведения: время, проведенное в Интернете зависимым человеком, страницы, которые он посетил, цель выхода в Интернет, видео, которые он смотрел, и

вся его деятельность фиксируются и анализируются. Также определяются мысли и чувства, которые мотивируют человека пользоваться Интернетом. Все это позволяет человеку увидеть и понять общую картину своей ситуации.

Управление временем: схема управления временем создается путем изменения часов использования Интернета, использования внешних таймеров, создания плана использования Интернета и альтернативных планов деятельности.

Предотвращение рецидивов: выявление триггеров, которые могут привести к повторению проблемного поведения, сосредоточено на поиске превентивных стратегий для них и выборе альтернативного поведения.

Из этого видно, что необходимо уделять внимание планированию, чтобы предотвратить зависимость от технологий и Интернета. То есть человек должен заранее решить, чем он хочет заниматься. Согласно схеме тайм-менеджмента, установка часов использования интернета дает человеку возможность контролировать время. В этом случае основной контроль должен лежать на родителях. Наряду с технологиями родители также играют свою роль в росте и развитии детей. Например, мы можем рассмотреть его в 5 направлениях.

1. Активное участие. Родители играют решающую роль в контроле и управлении использованием технологий своими детьми, установлении границ и обсуждении ответственного использования. Другими словами, родители обязаны быть осторожными и распределять время использования технологий исходя из интересов ребенка. Распределив время, родители должны знать, на каких сайтах или источниках их дети смотрят видео и на что они тратят свое время.

2. Моделирование поведения. Цифровые привычки родителей могут влиять на отношение и поведение детей по отношению к технологиям. Подавая положительный пример, можно увеличить использование здоровых технологий. То есть, чем больше времени родители проводят перед экраном, тем больше времени проводят перед экраном их дети. Чтобы быть положительным примером для подражания для своих детей, родители должны систематически моделировать время, проведенное перед экраном.

3. Медиаграмотность и критическое мышление. Родители могут научить детей различать достоверную и ложную информацию при критической оценке цифрового контента и создавать здоровую среду для онлайн-материалов. По этой причине, чтобы родители могли правильно выбирать контент или подкасты, которые они смотрят, им следует с раннего возраста формировать у своих детей способность различать качественный и некачественный контент.

4. Качественное взаимодействие: баланс между качественным временем, проведенным перед экраном, взаимодействием родителей и детей, играми на свежем воздухе и традиционными образовательными мероприятиями является ключом к общему развитию ребенка. Если родители качественно организуют экранное время, учебная деятельность детей будет сбалансированной, то есть будет способствовать всестороннему развитию ребенка.

5. Вовлечение и контроль. Участие в детской цифровой деятельности играет важную роль для родителей в отслеживании контента и поощрении безопасного и

образовательного использования технологий. Родителям важно следить за содержанием цифрового времени своих детей и поощрять их использовать безопасный контент.

К сожалению, не каждый способен это сделать. Если мы, взрослые, сможем своими действиями подать пример молодым людям, они будут учиться у нас и делать свои собственные выводы. Умение держать стандарты во всем полезно для человека. Мы должны быть честными, когда говорим о технологиях и Интернете. Выше мы упомянули лишь их отрицательные стороны. Но есть много преимуществ. Например, мы не можем представить свою жизнь без технологий. Технологии помогают нам экономить время и легко выполнять сложные задачи. Но если к технологии добавить Интернет, он начинает нас отвлекать. Будучи взрослыми, мы не заняты Интернетом, потому что у нас есть работа и другие задачи, но молодых людей нельзя ограничивать в Интернете, потому что у них нет работы и работы, и все их сверстники вокруг них делают то же самое. Что делать? Прежде всего, нам следует научиться устанавливать для себя ограничения. Все мило. Если мы будем широко продвигать среди молодежи что-то помимо Интернета, например, чтение, они постепенно смогут отложить свои телефоны и начать читать. Как сказал норвежский историк, педагог и политик Кристиан Лус Ланге: «Технология — полезный слуга, но опасный хозяин». Итак, не позволяйте технологиям стать вашим боссом!

REFERENCES

1. Захарова Н.Л. Инновационная деятельность педагога / Н.Л. Захарова // Достижения науки и образования. – 2017. – №4. – С. 38–45.
2. Ядров К.П. Генезис инноватики: от организации к индивидууму / К.П. Ядров // Человеческий капитал. – 2015. – №4. – С. 120–124.
3. Беляев Г.Ю. Воспитание как функция культуры / Г.Ю. Беляев // Инновации в образовании. – 2018. – №4. – С. 33–45.
4. Даумова Б.Б. // Материалы международной научно-практической конференции Алтынсаринские чтения «Современное
5. Даумова Б.Б. Проблемы и новые ориентиры совершенствования качества образования в условиях его обновления /
6. Мирзаева Г.- Быть хорошим родителем – это благословение. Ташкент: Поколение нового века, 2022. образование – ключевой фактор успеха духовной модернизации общества». – Костанай: КГПИ, 2018. – С. 8–13.
7. Салих Уян. Трудности воспитания детей в виртуальном мире: учебно-популярное издание. Перевод: Юсувалиева Д.- Ташкент: New Age Generation, 2023.
8. Хадижа К.Т. Дети, которые не кричат: издание Iqro. Перевод: Низомов Х., Аскарлова С.- Ташкент, 2022.
9. Шениз Ю. От младенчества к взрослой жизни: как мы воспитываем своих детей. Перевод: Бобохан М.Ш.-Ташкент: Поколение нового века, 2021.

ROSSIYA IMPERIYASINING TURKISTONGA BOSQINCHILIK YURISHLARINING SABABLARI VA MAQSADLARI

Ermuxammadov Ozodbek Ermuxammad o'g'li

Oriental universiteti Tarix yo'nalishi 2-bosqich magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10431054>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Rossiya va Angliya imperiyasi manfaatlarining O'rta Osiyoda to'qnashuvi, ushbu davrda yuzaga kelgan tarixiy shart-sharoit, Rossiyaning Turkistonni bosib olishdan ko'zlagan asosiy sabablari, maqsadlari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Angliya va Rossiya raqobati, o'zbek xonliklari, Rossiya sanoati, paxta xom ashyosi, to'qimachilik sanoati, bosqinchilik urushi.

REASONS AND GOALS OF THE INVASION OF THE RUSSIAN EMPIRE INTO TURKESTAN

Abstract. This article provides information about the conflict of interests between Russia and the British Empire in Central Asia, the historical conditions that arose during this period, the main reasons and purposes of Russia's occupation of Turkestan.

Key words: competition between England and Russia, Uzbek khanates, Russian industry, raw cotton, textile industry, war of conquest.

ПРИЧИНЫ И ЦЕЛИ ВТОРЖЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В ТУРКЕСТАН

Аннотация. В данной статье представлена информация о конфликте интересов России и Британской империи в Средней Азии, исторических условиях, возникших в этот период, основных причинах и целях оккупации Россией Туркестана.

Ключевые слова: конкуренция Англии и России, узбекские ханства, российская промышленность, хлопок-сырец, текстильная промышленность, завоевательная война.

Markaziy Osiyodagi o'zbek xonliklari dunyodagi yirik davlatlar, jumladan, Angliya va Rossiyani xomashyosi, yer osti boyliklari, arzon ishchi kuchi, qulay geografik o'rni va tashqi bozor ekanligi bilan o'ziga tortar edi. Ushbu omillar sababli Angliya va Rossiyaning mustamlakachilik manfaatlari Turkistonda to'qnashdi.

Angliyaning Turkiston xususida yuritgan siyosatidan ko'zlagan asosiy manfaati va maqsadlari quyidagilardan iborat bo'lib, ular:

- Turkistonni bosib olishga intilayotgan Rossiya imperiyasining rejalarini barbod qilish;
- xonliklar va amirlikni Rossiyaga qarshi birlashtirish;
- o'zbek xonliklarini «betaraf maydon» sifatida saqlab qolish;
- Turkiston bozorlarini egallash edi.

Buyuk Britaniya o'z mustamlakasi bo'lgan Hindiston, shuningdek, Afg'oniston orqali o'zbek davlatlari bilan savdo-sotiq qilar, rus savdogarlarini Turkiston bozorlaridan siqib chiqarishga harakat qilar edi. Shu bilan birga, Rossiya imperiyasining Turkistonga ko'z olaytirayotganligini sezgan ingliz hukumati Rossiya chegaralari Afg'onistonga yetib bormasligiga intilayotgan edi. Angliya o'z maqsadlarini ro'yobga chiqarish uchun barcha imkoniyatlaridan foydalanishga harakat qildi. Masalan, Rossiyaning Qo'qon va Xiva xonliklarini bosib olish rejalaridan xabar topgan Angliya Buxoro, Xiva va Qo'qonga o'z emissarlarini (1825 M.Murkroft, 1832 yil Aleksandr Byorns, 1844 yil I.Volf, 1843 yil Jeysms Ebbot 1842 yil Ch.Stoddart va A.Konolli) yuborib, ularni birlashtirishga, hech bo'lmasa,

Rossiyadan birgalikda muhofazalanish uchun bitim tuzishga chaqirdi. Sababi, Angliyaga o'z mustamlakalarini Rossiyadan himoya qilishni yengillashtiradigan, bu ikki davlat mustamlakalari o'rtasida mustahkam to'siq bo'ladigan "betaraf maydon" kerak edi. Afsuski, o'sha paytda Turkistondagi hukmdorlarga Angliyaning takliflaridan milliy manfaatlar yo'lida foydalanishda donolik va zukkolik yetishmadi. Ularga bu masalada o'zaro adovat, manmansirash, dushmani mensimaslik, xudbinlik va kaltabinlik halal berdi. Oqibatda, Rossiyaning xonliklarni birin-ketin bosib olishi uchun qulay imkoniyat tug'ildi.

Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish va undan katta foyda olish uchun rus burjuaziyasiga arzon xomashyo va ularni sotish uchun bozor kerak edi. Ilg'or mamlakatlar Rossiya tovarlarining Yevropaga kirib kelishidan manfaatdor emas, shu bois, bunga qarshilik ko'rsatar edilar. Ayni paytda Rossiya tovarlari sifati past bo'lganligi uchun ular bilan raqobatlasha olmas edi. Shu sababli Rossiya bozorni boshqa mintaqalardan, ya'ni iqtisodiy jihatdan kam taraqqiy etgan mintaqalardan izlashi kerak bo'lib, Turkiston bu ehtiyojni qondirishi mumkin bo'lgan qulay hudud edi. Shu bilan birga, Angliyaning o'z mustamlakalari orqali asta-sekin O'rta Osiyo bozorlarini ham egallay boshlaganligi Rossiyani tashvishga solayotgan edi.

XIX asr ikkinchi yarmiga kelib, Rossiyaning tez rivojlanib borayotgan sanoati, jumladan, yengil sanoat tobora ko'proq paxta xomashyosiga ehtiyoj seza boshladi. Vujudga kelgan vaziyatning keskinlashuviga, jumladan AQShdagi fuqarolar urushi tufayli, u yerdan Rossiyaning to'qimachilik sanoati uchun xarid qilinadigan paxta hajmining bir necha barobar kamayishi va 1860–1864-yillarda Buxoro amirligidan sotib olinadigan paxta xomashyosi xarid narxlarining besh barobar oshib ketishi ham sabab bo'ldi. Bu hol Rossiya sarmoyadorlarini tashvishga solib qo'ydi. Ularning nufuzli vakillari ushbu muammoni hal qilish vazifasini hukumat oldiga qat'iyat bilan qo'ya boshladilar. Mazkur omillar Rossiya imperiyasi tomonidan Turkistonning bosib olinishi jarayonlarining tezlashuviga sabab bo'ldi.

Rossiyaning Turkistonni bosib olishdan ko'zlagan asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat edi:

1. Rossiyaning tez rivojlanib borayotgan yengil sanoati uchun arzon paxta xomashyosi va yer osti boyliklari zaxirasiga ega bo'lish.
2. Rossiya imperiyasi sanoat korxonalarini ishlab chiqarayotgan mahsulotlarni sotish uchun har tomonlama qulay bo'lgan Turkiston bozorlarini egallash.
3. Rossiyada o'tkazilgan yer islohotlari tufayli qashshoqlashib qolgan aholini ko'chirib keltirish va ularni yer bilan ta'minlash.
4. 1853–1856-yillardagi Qrim urushi tufayli Qora dengiz bandargohlarining qo'ldan ketishi oqibatidagi yo'qotishlar o'rnini Turkistonni egallash bilan to'ldirish. O'rta Osiyo orqali janubdagi dengizlarga chiqish imkoniyatini qo'lga kiritish va bu bosqinchilik yurishlarida Turkistondan istehkom (platsdarm) sifatida foydalanish.

Shuni ta'kidlash joizki, har ikkala davlat, Angliya ham, Rossiya ham faqat o'z mustamlakachilik manfaatlari yo'lida barcha usullarini qo'llashga tayyor edilar. Rossiya imperiyasining hukmron doiralari o'z manfaatlarini ro'yobga chiqarish va mustamlakachilik maqsadlarini amalga oshirish uchun talonchilik, bosqinchilik urushi yo'lini tanladi. Shu yo'l bilan bu ikki imperiya o'z hukmini o'tkazib boylik orttirdilar va hududini kengaytirdilar. Mustamlakaga aylangan davlatlar esa ularga qaram bo'lib taraqqiyotdan ortda qolib ketdilar va zulm ostida yashadilar.

XIX asrning 30–40-yillarida Angliyaning Oʻrta Osiyoga suqilib kirishi kuchaya boshladi. Angliya mollarining bu xonliklarda tobora koʻp sotilishi natijasida rus sanoati mahsulotlari siqib chiqarila borildi.

Oʻrta Osiyodagi savdo-sotiqning bu holatini koʻrgan rus sanoatchilari va savdogarlari tashvishga tushib qoldi. 50-yillarning oxirida Tashqi ishlar ministriligiga yuborilgan maktubda Rossiyaning Oʻrta Osiyodagi iqtisodiy mavqeini mustahkamlash zarurligi koʻrsatib oʻtilgan edi. Maktubda rus savdosi uchun “ikkita noqulaylik” borligi koʻrsatib oʻtildi: “Mollarni sotishda va savdogarlar hissasiga toʻgʻri keladigan foydalarning hammasi nuqul Oʻrta Osiyo savdogarlarining qoʻliga tushmoqda; rus mollari Oʻrta Osiyodagi isteʼmolchilarga juda arzon narxlar bilan yetkazib berilmoqda. Ammo, rus savdogarlarining raqobati boʻlmaganligi va oʻrta osiyoliklar bilan toʻqnashuvlar mavjudligi sababli isteʼmolchilar Oʻrta Osiyoda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarni nisbatan qimmat narx bilan sotib olmoqdalar”. Maktubning oxirida oʻzbek xonlari rus savdogarlarining mollaridan oʻzlari-istagancha boj olayotganliklari sababli 1852-yildan boshlab ularning Oʻrta Osiyoga safari ancha kamayib ketganligi, rus savdo va sanoat firmalari esa, Qozon va Ufa savdogarlarining vositachiligidan foydalanishga majbur boʻlib qolayotganligi koʻrsatilib, imperiya hukumatiga Oʻrta Osiyo savdogarlariga homiylik qilishni toʻxtatish va Oʻrta Osiyoda rus savdogarlarining ish olib borishi uchun qulay shart-sharoit vujudga keltirishga erishish tavsiya qilindi.

40–50-yillarda Rossiya bilan Oʻrta Osiyo oʻrtasidagi tovar oborotining kamayib ketish xavfi tugʻilganligi rus kapitalistlarini va savdogarlarini, birinchi galda, Moskvadagi toʻqimachilik fabrikalarining xoʻjayinlarini hukumatga qilinayotgan tazyiqni kuchaytirishga va undan oʻzbek xonliklariga nisbatan qattiqroq siyosat yuritishni talab qilishga majbur etdi. Rus burjuaziyasi Oʻrta Osiyodagi ahvolni qanchalik diqqat bilan kuzatib borganligini va oʻzining iqtisodiy manfaatlarini himoya qilib turganligini Moskva kapitalistlarining koʻzga koʻringan namoyandalaridan biri P.V. Golubkovning faoliyatidan bilish mumkin. Golubkov inglizlarning raqobat qilish xavfi tugʻilayotganligini taʼkidlab, rus sanoatchilari va savdogarlarini koʻproq uddaburonlik bilan ish koʻrishga chaqirib murojaat qildi. Jumladan, u 4 mln soʻmga ega boʻlgan “Rossiya–Osiyo savdoxonasi” nomli aksionerlik savdo kompaniyasi tuzish loyihasini taqdim etdi. Bu loyihadan kutilgan maqsad Sharqda, birinchi navbatda, Oʻrta Osiyoda rus savdosining yetakchilik mavqeyini taʼminlash hamda Oʻrta Osiyodan inglizlarni siqib chiqarish edi. Rus kapitalistlari orasida Golubkov yolgʻiz emas edi. Oʻrta Osiyo bilan savdo aloqasida boʻlgan taniqli rus savdogari F.R. Pichugin Oʻrta Osiyo bilan savdo-sotiq qilish va uning foydalari toʻgʻrisida 40-yillarda bir qancha maqolalar yozib, rus mollari oʻzbek xonliklariga olib borib sotishni yanada kengaytirish kerakligini taʼkidladi va hukumatni bu ishga har tomonlama yordam berishga daʼvat qildi.

XIX asrning 40-yillarida imperiya hukumati xonliklar bilan savdo munosabatlarini yengillashtiruvchi bir qancha chora-tadbirlar koʻrdi. Chunonchi, Oʻrta Osiyodan keltirilayotgan hamma mollardan faqat bir protsent boj olish tartibi belgilandi. 1848-yilda hukumat Rossiyada ishlab chiqarilgan mollarning hammasidan Mangʻishloqda boj olishni bekor qildi va rus savdogarlari mol ayirboshlash yoʻli bilan bemalol savdo qilish huquqini oldilar.

XIX asrning 40–50-yillarida imperiya mazkur xonliklarning hududlarini toʻla ravishda qoʻshib olish yoʻliga kirishga hali jurʼat qilolmas edi. Yevropada 1848 yildagi revolyutsion voqealar va Qrim urushi (1853–1856-yillar) sababli Rossiyaning umumiy xalqaro ahvoli Oʻrta

Osiyoda istilochilik rejalarini amalga oshirishga imkon bermas edi. Imperiya diplomatlarining faoliyati kuchayganligi natijasida xonliklarning siyosiy-iqtisodiy holatini, O'rta Osiyodagi karvon yo'llarini va shu kabi masalalarni keng o'rganish boshlandi.

Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, Rossiya imperiyasi o'z iqtisodiyotini kuchli iqtisodiy siyosat yuritish, ishlab chiqarishda yuksak fan va texnologiya yutuqlarini qo'llash, erkin raqobat muhiti, bozor iqtisodiyoti tamoyillari asosida rivojlantirish yo'li bilan emas, balki boshqa davlatlarga talonchilik, bosqinchilik yurishlari uyushtirib, mustamlaka qilingan mamlakatlar xalqlarini shavqatsiz ekspluatatsiya qilish, ulardan xom ashyoni arzonga olib, tovarga aylantirib o'zlariga qimmatga sotib boyishni afzal ko'rdilar. Keyinchalik O'rta Osiyo bozorlarini ham egallab olib, o'z sanoat mahsulotlari bilan mahalliy hunarmandlarni kasod qildilar hamda tub aholi vakillarni qarzga botirdilar. Bu borada ular Buyuk Britaniya imperiyasidan qolishmaydigan darajada harakat qildilar.

Zero, G.Grotsiy ta'kidlaganidek, Vatan himoyasi uchun qilingan adolatli urush bo'lib, boyluk orttirish uchun olib borilgan urush sharmandalikdan o'zga ish emas.

REFERENCES

1. Абашин С.Н., Арапов Д.У., Бекмаханова Н.Е. Центральная Азия в составе Российской империи. – М.: Новое литературное обозрение, 2008.
2. Кастельская З.Д. Из истории Туркестанского края (1865–1917). – М.: «Наука» 1980.
3. Саидбобоев З. Европада Ўрта Осиёга оид тарихий-картографик маълумотлар (XVI–XIX асрлар). – Тошкент: “Фан”, 2008. – 151 б.; N.U.Musaev, Z.A. Saidboboiev, G.N.Saidboboieva History of constructing of electric stations and its activity in Turkestan region in 1909–1913 Journal of Critical Reviews. – 2020. Volume: 7. Issue: 3. Pp. 451-454.
4. Саидбобоев З. Российские историко-географические и картографические источники о Средней Азии (первая половина XIX века) // “Социосфера”. 2017, №1. – С. 24-29.; Саидбобоев З. Историческая география. Учебник. – Ташкент: Издательско-полиграфический дом имени Чулпана, 2011. – 224 с.
5. Южин Скайлер. Туркистон: Россия Туркистони, Кўкон, Бухоро ва Ғулжага саёҳат қайдлари [Матн] Ю. Скайлер. Кириш, инглиз тилидан қисқартирилган таржима, изоҳлар ва кўрсаткичлар муаллифи З.А. Саидбобоев. – Тошкент: «O'zbekiston» НМИУ, 2019.
6. Ўзбекистон ССР тарихи. Т. 2. – Тошкент: «Фан», 1971.
7. Холиқова Р.Е. Turkiston chor Rossiyasi mustamlakachiligi davrida. “O'zbekiston tarixi” fanidan o'quv qo'llanma. – Toshkent, 2017.

РАСМЙЙ ХУЖЖАТЛАРДА РОССИЯ ИМПЕРИЯСИНИНГ ТУРКИСТОНДАГИ МОЛИЯВИЙ СИЁСАТИ ТАҲЛИЛИ.

Жумаев У.Х. т.ф.н., доц.,

Турдимуратов Я.А. PhD.,

Турғунов Т.А. кат.ўқит..

Жумаев М.Х. кат.ўқит.,

Казоқов Р.Т. Ўқитувчи.,

Абдуллаев И.И. Ўқитувчи., ЎзДЖТСУ.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10431069>

Аннотация. Ушбу мақолада Россия империясининг Туркистондаги молиявий сиёсати тадқиқотининг манбавий асослар асосида гуруҳларга бўлиниб таҳлил қилинади. Шунингдек, нашр этилган ҳужжатлар ва материаллар, архив ҳужжатлари, даврий матбуот материаллари, эсдалик ва хотиралар асосида ўлкадаги молиявий вазият очиб берилади.

Калим сўзлар: молиявий сиёсат, Россия империяси ҳукумати, Туркистон ўлкаси бошқаруви, архив ҳужжатлари; даврий матбуот материаллари; эсдалик ва хотиралар, молиявий идоралар тизими, молия-хўжалик идоралари.

ANALYSIS OF THE FINANCIAL POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE IN OFFICIAL DOCUMENTS.

Abstract. This article analyzes the research of the financial policy of the Russian Empire in Turkestan, divided into groups based on the sources. Also, the financial situation in the country is revealed on the basis of published documents and materials, archival documents, periodical press materials, memorabilia and memories.

Key words: financial policy, the government of the Russian Empire, administration of the Turkestan region, archival documents; periodical press materials; memorabilia and memories, system of financial offices, financial offices.

АНАЛИЗ ФИНАНСОВОЙ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В ОФИЦИАЛЬНЫХ ДОКУМЕНТАХ.

Аннотация. В данной статье анализируются исследования финансовой политики Российской империи в Туркестане, разделенные на группы по источникам. Также финансовая ситуация в стране будет раскрыта на основе опубликованных документов и материалов, архивных документов, материалов периодической печати, памятных вещей и воспоминаний.

Ключевые слова: финансовая политика, правительство Российской империи, администрация Туркестанской области, архивные документы; материалы периодической печати; воспоминания и воспоминания, система финансовых контор, финансово-экономические конторы.

Россия империясининг Туркистондаги молиявий сиёсати тадқиқотининг манбавий асосларини тўрт гуруҳга ажратиш мумкин. Булар – нашр этилган ҳужжатлар ва материаллар; архив ҳужжатлари; даврий матбуот материаллари; эсдалик ва хотиралардир.

Манбаларнинг асосий қисми *биринчи гуруҳга* хос бўлиб, улар ўзининг келиб чиқиши ва хусусиятларига кўра турли-тумандир. Улар орасида меъёрий ҳужжатлар, яъни, Россия империяси ҳукумати томонидан қабул қилинган, Туркистон ўлкаси бошқаруви ва ундаги маъмурий ўзгаришлар билан боғлиқ қонун ва ҳужжатлар тўпламларини алоҳида қайд этиб ўтиш лозим.

Россия империяси ҳукуматининг қонунчилик ҳужжатлари энг аввало Туркистонда империянинг мустамлакачилик мавқеини мустаҳкамлашга хизмат қилган. Қонунчилик ҳужжатлари “Полный свод законов Российской империи” тўпламида муфассал ёритилади. Бундай қонунлар жумласига, Туркистон босиб олинганидан сўнг, унинг маъмурий бошқарувини ташкил қилиш билан боғлиқ ҳолда қабул қилинган “Россия Сенатининг 1865 йилдаги Туркистон вилоятини ташкил қилиш тўғрисидаги фармони”, “Сирдарё ва Ёттисув вилоятларини бошқариш тўғрисидаги Низом” (1867 й.), “Зарафшон округини бошқариш тўғрисидаги муваққат қоидалар” (1868 й.), “Фарғона вилоятини бошқариш бўйича муваққат Низом” (1876 й.), “Туркистон ўлкасини бошқариш тўғрисида 1886 йил 12 июндаги Низом”, “Туркистон ўлкасини бошқариш тўғрисида 1871 йилдаги Низом лойиҳаси”, “Туркистон ўлкасини бошқариш тўғрисида 1903 йилдаги Низом” ва бошқа ҳужжатлар кирган.

Петербургдан туриб бошқариладиган Туркистон мустамлакачилик аппарати бундай тўпламларга доимо эҳтиёж сезган. Бунга мисол қилиб “Туркистон ўлкасининг тузилиши ва қишлоқ мансабдор шахсларининг ҳуқуқ ҳамда мажбуриятлари ҳақидаги кўрсатма”ни, 1892 йилда чоп этилган “Туркистон ўлкасини бошқариш тўғрисидаги Низом”ни ва унинг 1906, 1908, 1909 йиллардаги қўшимчаларини, шунингдек, 1911 йилнинг 1 июнига қадар ҳукуматнинг қабул қилган қонун ҳамда фармонларини ва бошқаларни келтириш мумкин. Мазкур материаллар империя ҳукуматининг Туркистонда мустамлакачилик сиёсатини амалга ошириш мақсадида ишлаб чиққан мураккаб механизмлари – қарорлар, кўрсатмалар ва қонунларнинг мазмун-моҳиятини ўрганишда ёрдам беради. Бу даврда ўрнатилган сиёсий ва ижтимоий тузумни адлиявий жиҳатдан расмийлаштириш устида ўнлаб комиссиялар, юзлаб амалдорлар меҳнат қилганлар. Шунингдек, бу ҳужжатлар ўлкада империянинг иқтисодий мавқеини мустаҳкамлаш йўлида мустамлакадаги ер-солиқ тизими, молиявий ва божхона сиёсати масалалари қанчалик диққат-эътибор билан ишлаб чиқилганлигидан гувоҳлик беради.

Расмий ҳужжатларнинг алоҳида бир гуруҳини мустамлакадаги ҳар бир амалдорнинг хизмат ёки формуляр рўйхатлари ташкил қилади. Унда амалдорнинг исми-шарифи, фамилияси, ёши, диний эътиқоди, ижтимоий табақаси, маълумоти, кўчмас мулкларининг ҳисоби, маоши, унвонлари, Туркистонга келишдан олдин ишлаган хизмат жойи, нима сабабдан ва қаерга кетганлиги тўғрисида маълумотлар мавжуд. Формуляр рўйхатлар ишончли манбалардан ҳисобланади, чунки уларга мавҳум маълумотлар киритилмаган. Маълумотлар етарли бўлмаган ҳолларда уларни тўлдириш учун маълумотнома нашрларга ҳам мурожаат этилган. Расмий иш юритишга оид манбаларнинг ажралмас бир қисмига Туркистон маъмурияти маҳкамасининг юқори мансабдаги амалдорлари фаолияти тўғрисидаги ҳисоботлар ҳам киради. Ҳисоботлар таҳлили уларнинг барчаси аниқ схема бўйича тузилганлигидан гувоҳлик беради. Уларда халқ хўжалигининг аҳволи ва аҳолининг иқтисодий фаолияти, солиқ ва мажбуриятлар,

турмуш-тарзи, соғлиқни сақлаш, маъмурий, суд идоралари ва бошқа маълумотлар ёритилган.

Россияда XVIII асрданоқ давлат аппаратини назорат қилиш бўйича сенаторлик тафтиши ўтказиб келинган. Туркистонда ҳам шундай тафтишлардан иккитаси ўтказилган. Ф.К.Гирс ва К.К.Паленларнинг сенаторлик тафтиши ҳисоботлари мустамлакачилик ҳукумати тизимининг 25 йиллик фаолиятини таҳлил қилиш учун бой маълумотлар бериб, шу билан бирга, Россия империяси бюрократиясининг юқори лавозимдаги амалдорларининг Туркистонни бошқарув масаласидаги ёндашувларига ойдинлик киритади.

Ф.К.Гирс томонидан ўтказилган тафтиш давомида Туркистоннинг иқтисодий ҳолати юзасидан бир қатор соҳалар билан боғлиқ режа ва муаммоли масалалар рўйхати тузилди. Булар қаторида ердан фойдаланиш, солиқ сиёсати, молиявий аҳвол, кредит тизими ҳолати, ирригация ва сувдан фойдаланиш каби масалалар кўтарилган. Ҳисоботда Туркистондаги давлат муассасаларининг харажат ва даромадлари тўғрисидаги статистик текширув натижалари ҳам берилиб, 1867-1881 йиллар бўйича империя томонидан мустамлака учун ажратилган бюджет камомати таҳлил қилинган. Жумладан, Ф.К.Гирс ҳисоботида бир неча маротаба ўлканинг 100 млн. рубл камомати таъкидланса-да, 1867-1881 йиллар мобайнида Ўрта Осиё хонликлари босиб олинishi жараёнида империя армияси Туркистоннинг вилоят ва уездлари бўйлаб маҳаллий аҳоли уйларига жойлаштирилиши, аҳоли томонидан уларнинг яшаши учун ўтовларнинг тақдим қилиниши ва энг асосийси – озиқ-овқатлар билан таъминланиши, кўшинларнинг ҳаракатланиши учун йўлларнинг қурилиши ёки қайтадан таъмирланиши умуман тилга олинмайди. Бу оғирликларнинг барчаси ўлка халқининг зиммасида эди. Туркистон халқларига қарши амалга оширилган ҳарбий юришлар натижасида жуда кўп янги солиқлар жорий қилинди. Сенаторлар томонидан тўпланган маълумотлар орасида Туркистонда жорий қилинган молиявий идоралар тизими тўғрисидаги ҳужжатлар тадқиқот учун янада қимматли манба ҳисобланади.

Ер-солиқ сиёсатининг асосий тамойиллари тўғрисидаги якуний хулосалар “Туркистон ўлкасини бошқариш тўғрисидаги 1886 йилдаги Низом”да расмийлаштирилган. Ўлкани иккинчи бўлиб тафтиш қилган К.К.Пален рус ғазнаси учун Туркистоннинг фойдасизлиги хусусидаги баҳсларда иштирок этиб, Россия Молия вазирлиги томонидан Туркистоннинг камоматли ўлка сифатида баҳоланишини ўша даврга хос анъанавийликка асосланганлигини қайд этади. У Туркистонни даромадли ўлка эканлиги тўғрисидаги фикрларга мойиллик билдириб, “минтақани империя учун яна яхшироқ даромадли ўлкага айлантиришни” таклиф қилади. К.К.Пален империя ғазнаси Туркистон ҳудудига қанча ортиқча миқдорда сарф-харажат қилаётган бўлса, шунча миқдорда даромад олади, деган фикрларни қайд этади.

Ф. Гирс ва К. Пален ўлкани бошқариш бўйича мустамлака маъмурияти амалдорларининг саводхонлик даражасининг жуда пастлигини, бу тизимда порахўрлик авжига чиққанини эътироф этишга мажбур бўладилар. Бу билан уларнинг иккаласи ҳам ўша даврларда рус матбуоти томонидан эътироф этилган Туркистондаги амалдорлар хусусидаги “шарқий минтақаларни Европа цивилизациясига етакловчилар” деган шиорни шубҳа остида қолдирган эдилар.

Туркистон генерал-губернатори ва вилоятлар ҳарбий губернаторларининг девонхонаси ҳужжатлари мустамлака молия-хўжалик идораларини ташкил этиш, уларнинг фаолият юритиши бўйича қилинган йиллик ва бир неча йиллик ҳисоботлар тўпламидан иборатдир. Одатда улар Туркистон генерал-губернаторлари ва вилоятлар ҳарбий губернаторлари ҳисоботларида жамланиб, сўнгра Петербургга жўнатилган. Қоидага биноан ҳисоботларга статистик иловалар тузилиб, уларда турли хил маҳкамаларнинг ходимлари тўғрисидаги маълумотлар, иш юритишнинг аҳволи, ҳал қилинган ва ҳал этилмаган ишларнинг умумий ҳисоби ҳам ёритилган. Бундай материалларга Фарғона вилояти бўйича – 21 йиллик, Сирдарё вилояти бўйича – 12 йиллик ва Самарқанд вилояти бўйича – 14 йиллик ҳужжатларни мисол қилиб келтириш мумкин.

Шундай қилиб, расмий ҳужжатлардаги ўлка ҳақидаги маълумотлар субъектив бўлиб, уларни бошқа манбалар билан синчиклаб солиштириш лозим, бироқ улардан у ёки бу идоранинг яширин мақсад ва манфаатларини, амалдорларнинг у ёки бу масала бўйича билдирган қизиқиш ва кайфиятларини билиб олиш мумкин. Бу турдаги манбалардан синчковлик билан фойдаланиш зарур.

REFERENCES

1. Kazakov R. T. et al. MULTIMEDIA SYSTEMS AND DISTANCE LEARNING TECHNIQUES IN SPORTS SOX //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 99-105.
2. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
3. Yusupova N. R. SOCIO-GENDER ASPECTS OF MODERN WOMEN'S SPORTS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 118-124.
4. Kazakov R. T. THE MAIN PHYSICAL QUALITIES OF ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 719-725.
5. Kazakov R. THE METHOD OF IMPROVING PHYSICAL AND SPECIAL PHYSICAL FITNESS INDICATORS OF SHORT-DISTANCE RUNNERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 6. – №. 2.
6. Казоқов Р.Т., Абдиев Б.С., Джўрабаев А.М., Бўриев Б.Ў. Спортчилар тайёрлаш тизимини бошқарув асослари турлари. // "OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISH: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR" ЎзДЖТСУ, 1, 530-538
7. Kazoqov R., Jo'raqo'ziev O., Eshpo'latov S. ҚИСҚА МАСОФАГА ЮГУРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ДАВРЛАРИНИ ТУЗИЛИШИ //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 5-11.
8. Qutlimurodov I. X., Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. FUTBOLDA INNOVATION TECHNOLOGIYALARNI QO'LLASH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 111-117.
9. Buriyev B. U., Qodirov R. R., Kazoqov R. T. Jismoniy tarbiya va sportda axborot kommunikatsiya texnologiyasining tuzilishi va tamoyillari //Ta'limda zamonaviy axborot

- texnologiyalaridan foydalanishning innovatsion usullari. – 2021. – Т. 5. – №. 5. – С. 555-559.
10. Р.Т Казоқов.,Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари.,Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари 4 (12), 61-6811.Казоқов Р.Т.,Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш.,Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари:муаммо ва ечимлари 11 (1 ...
 12. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. Интернет тармоқларида талаба ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштириш //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – 2019. – Т. 1. – №. 5
 13. Казоқов Р. Т. Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари //Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари. – 2019. – Т. 4. – №. 12. – С. 61-68.
 14. Р.Т Казоқов, Ш.Қ Бекназаров, Ибодов, А. И.Футболчиларнинг антропометрик ўлчамлари ва тезлик сифатлари орасидаги корреляциясини ўрганишда акт дан фойдаланиш.,Тиббиёт ва спорт 1 (10), 27-30.
 15. Казоқов, Р. Т., & Джўрабаев, А. М. Юлдашева К.А ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. *SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR*, 1-237.
 16. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo ‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag ‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
 17. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta’limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
 18. Казоқов Р. Т., Джўрабаев А. М. Юлдашева КА ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – С. 1,237-240.
 19. Казоқов Р. Т. и др. МАМЛАКАТИМИЗ ЯНАДА ЮКСАЛИШИДА БОЛАЛАР СПОРТИНИНГ ЎРНИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 5-11.
 20. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
 21. Казоқов Р. Т. Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш //Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари. – Т. 11. – №. 1.

22. Казоқов, Р. Т., Джўрабаев, А. М., Бўриев, Б. Ў., & Ахматов, Ж. О. (2023). ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ. *Академические исследования в современной науке*, 2(6), 111-
23. Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
24. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
25. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
26. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КўНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
27. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КўНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
28. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
29. Казоқов Р. Т., Жўракўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
30. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р.КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙўНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
31. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo 'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" ga bag 'ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.

32. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ф., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
33. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
34. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
35. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
36. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
37. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 125-131.
38. Kazakov R. T., Rasulov Q. Q. TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 180-186.
39. Kazoqov R., Akmuradov M. THE IMPORTANCE OF WORKING MEMORY IN MASTERING JUDO SPORTS TECHNIQUES IN ADOLESCENT ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 489-494.
40. Kazoqov, R., & Akmuradov, M. (2023). PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF JUDO. *Modern Science and Research*, 2(10), 481–488.
41. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1201-1208.
42. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1077-1084.
43. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1070-1076.
44. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.

45. Turdimuratov Y. A. O 'ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 144-152.
46. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 546-557.
47. Шойимардонов, Ш. А., и др. FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS AND SKILLS IN STUDENTS. вып. 12, Zenodo, декабрь 2023 г.,
48. Умаров Д. Х., Мусаев Б. Б. Сравнительный анализ структуры нагрузки перспективных юных гимнастов в соревновательном макроцикле //Наука и спорт: современные тенденции. – 2015. – Т. 8. – №. 3. – С. 28-31.
49. Kerimov F. et al. Possible associations of 25 (OH) vitamin D status with upper respiratory tract infections morbidity and overtraining syndrome among elite wrestlers //Journal of Physical Education and Sport. – 2019. – Т. 19. – С. 2177-2184.
50. Умаров Д. Х. СПОРТ ТАКОМИЛЛАШУВ БОСҚИЧИДА СПОРТ ГИМАСТИКАЧИЛАРДА ПСИХОЛОГИК КОМПЛЕКС НАЗОРАТНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Fan-Sportga. – 2022. – №. 1. – С. 31-33.
51. Умаров Д. Х., Холмуродов Л. З., Курбонов Х. Х. СПОРТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОСҚИЧИДА ГИМАСТИКАЧИЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК НАЗОРАТ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 354-362.
53. Umarov D. X. et al. JISMONIY MASHQLAR YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDA GI BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 363-372.
54. Умаров Д. Х., Умаров М. Н., Эштаев А. К. Оздоровительно-развивающие виды основной гимнастики: Учебное пособие //Издательско-полиграфический отдел УзГос ИФК. – 2006.
55. Bobomurodov A. E. The specific features of agility in preschool children //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2021. – Т. 2021. – №. 06. – С. 101-111.
56. Muxitdinovich, F. Y. "Synergetic effect-As an Innovative approach to the Development of the Way of Thinking of Physical Culture and Sports Specialists." *European Journal of Research and Reflections in Education Sciences* 8.12 (2020): 165-170.
57. Якубов, Фазлиддин Мухитдинович. "Бўлажак жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларида спорт тафаккури ва унинг услубларини яратиш орқали тафаккур тарзини такомиллаштириш йўллари." *Фан-Спортга* 4 (2019): 17-22.
58. Muqimov, Olim. "СПОРТНИНГ ЖАМИЯТДА ТУТГАН УРНИ ВА ИЖТИМОИЙ-ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ." *Физическое воспитание, спорт и здоровье* 1 (2020).

ДАРСДАН ТАШҚАРИ ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА
ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ
МЕХАНИЗМЛАРИ

Шодиева Нилуфар Олим қизи

Низомий номидаги ТДПУ 2 – курс

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10431105>

Аннотация. Ушбу мақолада дарсдан ташқари тўғарак машғулотларида ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини шакллантириши механизмлари ҳақида маълумотлар берилган.

Калим сўзлар: тўғарак, таълим ва тарбия, психик хусусиятлар, ўқувчи фаолиятининг амалий ва назарий шакллари.

MECHANISMS OF FORMATION OF STUDENTS' CREATIVE ACTIVITY IN
EXTRACURRICULAR GROUP ACTIVITIES

Abstract. This article provides information about the mechanisms of formation of students' creative activity in extracurricular group activities.

Key words: circle, education and training, mental characteristics, practical and theoretical forms of student activity.

МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ
СТУДЕНТОВ ВО ВНЕКЛАССНОЙ ГРУППОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В данной статье представлена информация о механизмах формирования творческой активности студентов во внеклассной групповой деятельности.

Ключевые слова: кружок, воспитание и обучение, психические особенности, практические и теоретические формы деятельности учащихся.

Маълумки, инсон биологик ва сотсиал (ижтимоий) жиҳатдан ривожланади. Унинг биологик жиҳатдан ривожланиши гўдаклик, болалик, ўсмирлик, ўспиринлик, ёшлик, қарилик даврида намоён бўлади ва ўзига хос табиий хусусиятлари билан фарқ қилади.

Инсоннинг биологик хусусиятлари негизида унинг ижтимоий сифати ва хусусиятлари — нутқи, юриш–туриши, моддий неъматлардан фойдаланиш кўникмалари, ҳулқ–атвор меъёрларининг таркиб топиши, бу меъёрларга риоя қилиши меҳнат фаолияти ва касб–ҳунар, билим, кўникма ва малакалар ҳосил қилиши онгли интизом қабилар шаклланади.

Ривожланишни Л.С.Виготский таълим жараёни билан биргаликда қарайди. Лекин таълим ва тарбия бола ривожланиши билан боғлиқ бўлса ҳам, аммо ҳеч қачон бир–бири билан тенг ва параллел ҳолда содир бўлмайди. Улар бевосита бир–бирига бўйсунмаган ҳолда динамик тарзда содир бўладики, буни бир хил таърифлаш мумкин эмас.¹⁷⁸

Боланинг ривожланишида юқори психик хусусиятлар икки ҳолатда пайдо бўлади: биринчиси, жамоавий, ижтимоий фаолият, иккинчиси эса, индивидуал, боланинг ички

¹⁷⁸Виготский Л.С. Педагогическая психология (под ред. В.В.Давыдова). –М.: Педагогика, 1999, –321 с.

тафаккури усули сифатида. Биринчиси, болада қатор ички ривожланувчи жараёнларни кузатиб, уни ривожланишга ундайди.

Иккинчиси эса боланинг ички тафаккури усули сифатида индивидуал тарзда пайдо бўлади.

Демак, таълимда ривожланиш йўлланма бўлиб, болани ҳаётга тайёрлайди. Ички ривожланиш жараёнларини ҳаракатга келтиради, шунга кўра таълим ривожланиш эмас; лекин тўғри ташкил этилган таълим болаларда ақлий ривожланиш ва ҳаётда таълим тарбиясиз амалга ошириб бўлмайдиган жараёндир.

Хуллас, таълим боланинг ривожланиш жараёнининг энг муҳим палласи саналади.

Ўқув фаолиятига эҳтиёжнинг ортиши эса унинг ўқишга бўлган қизиқишини мустаҳкамлай бошлайди. Ўқув фаолиятини эгаллай олиши билим олиш малакасини шакллантиради.

Худди ана шу ўқишга бўлган истак ва кўникма ўқувчини ўқув фаолиятини субъекти сифатида намоён этади. Бу эса Л.С.Виготскийнинг таълим ва ривожланиш ҳақидаги назариясини тан олишга йўллайди. “Инсоннинг фаолияти ижтимоий характерга эга бўлиб, ҳаётнинг ижтимоий шароитлари билан белгиланади”.¹⁷⁹

Таълим жараёнида ҳар қандай фаолият реал шарт–шароитларда, турли усулларда ва турлича кўринишларда намоён бўлади.

Қилинаётган ҳар бир ҳаракат маълум нарсага — предметга қаратилганлиги учун ҳам, фаолият предметли ҳаракатлар мажмуи сифатида тасаввур қилинади. Предметли ҳаракатлар ташқи оламдаги предметлар хусусиятлари ва сифатини ўзгартиришга қаратилган бўлади.

Масалан, хорижий тил ўқувчиси дафтарга муайян ёзувни тушираётганда. унинг ҳаракати ёзувга қаратилган бўлади ва ёзув орқали билим кўламини кенгайтиришга ҳаракати ошади.

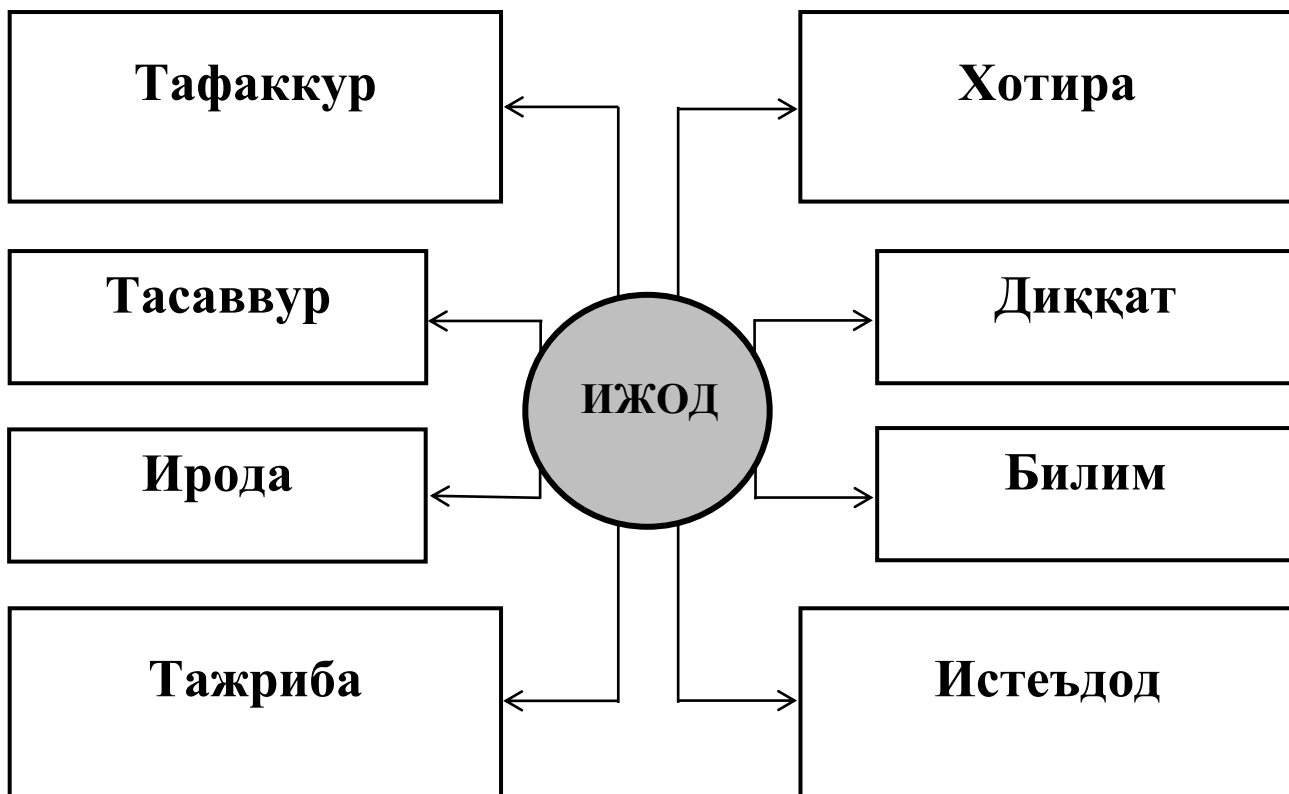
Меҳнат асосида ўқувчиси фаолиятининг амалий ва назарий шакллари ривожланади. Бунда амалий фаолиятининг хусусияти шундан иборатки, бу хусусият у ёки бу вазиятларни қайта ўзгартиришга бевосита йўналтирилган бўлади.

Назарий фаолият бу мақсаддан фарқ қилган ҳолда қайта ўзгартириш усулларини аниқлашга, қонуниятларни очишга таъсир кўрсатади. Назарий фаолият амалий фаолият вазифаларига таъсир этиш билан ортиб боради ва ривожланади ҳамда мазкур вазифаларни янада самаралироқ ҳал этишга ёрдам беради.

Инсон ва жамият эҳтиёжларининг хилма–хиллигига қараб кишилар фаолиятининг хилма–хиллиги вужудга келади. Бу хилма–хилликнинг ҳар бири одатда ўзида фаолиятнинг ҳам ташқи, ҳам ички, ҳам амалий, ҳам назарий элементларини намоён этади.

2–жадвал

¹⁷⁹Виготский Л.С. Педагогическая психология (под ред. В.В.Давыдова). –М.: Педагогика, 1999, –321 с.

Ўқитувчи ўз ғоя, фикр ва қарашларини фаолияти давомида амалда қўлайди ва янгилик яратади. Ана шу янгилик яратиш ижодкорлик бўлиб, тафаккурнинг энг олий шаклидир. Қўйилган вазифани ҳал этишда маълум бўлган усуллардан фойдаланмайди. Фаолиятнинг мақсади ва усулларнинг таркиби сифатида маҳорат ва ташаббускорликнинг асосий шарт сифатида уни ижодий фаолият даражасига кўтаради.

Бугунги кунда илмий, услубий адабиётларда “ижод”, “ижодкорлик” каби атамаларни учратиш қоламиз. Бу атамаларнинг адабиётлар саҳифаларида пайдо бўлганлиги бежиз эмас.

Ижод — сўзи араб тилидан олинган бўлиб, унинг луғавий маъноси: “яратиш”, “кашф этиш”, “вужудга келтириш” сўзларига монанд келади (2–жадвал). Ижод — илмий, бадий, санъатга оид асар ёки моддий бойлик яратиш, вужудга келтириш; яратувчилик фаолияти демакдир, яъни яратувчилик фаолияти маҳсули, самарасидар. Ижод этмоқ ёки ижод қилмоқ эса яратувчилик иши билан машғул бўлмоқ, ижод билан банд бўлмоқ, яъни ўйлаб чиқармоқ, кашф этмоқдир. Ижодбахш — арабча–фарсча сўздан олинган бўлиб, сўзнинг ўзагини “ижод” сўзи ташкил этади ва “бағишловчи” маъносини беради. Яъни ижодбахш ижодий куч бағишловчи, ижодга тортувчи, илҳомбахш тушунчасига эга. Ижод ва ижодиёт ҳақида сўз кетганда, албатта ижодий ёндашув иборасига бир назар ташлаб ўтиш жоиз. Ижодий ёндашув — бирон–бир ҳолатга, воқеа ва ҳодисага ўз нуқтаи назари билан, янги фикр–мулоҳаза билан қарамоқдир (3–жадвал).

Ижодкор — арабча–фарсча сўздан олинган бўлиб, “ижод қилувчи” маъносини беради. Яъни ижод этувчи, юзага келтирувчи, яратувчи, яратилган асарнинг ёки моддий бойликнинг эгаси ҳисобланади.

Ижодкорлик — ижодкор иши, ижодкорга хос фаолият, яратувчилик демакдир. Ижодкорлик — фаолиятнинг турли ҳолатларида пайдо бўлади. Қизиқиш, илҳом,

интилиш ва бошқалар ижодкорликнинг инсон онгида энг олий тарзда пайдо бўлишидан, намоён бўлишигача жараёнини ўз ичига олади. Шахсда фаолият эҳтиёжи фаолиятда янги, илгари мақсад қилиб қўйилмаган, ҳал этувчи восита бўлиб ҳисобланмаган интилишдир.

Ижодкорлик — сифат жиҳатдан янги, моддий ва маънавий бойликлар яратувчи инсон фаолияти жараёни. Ижодкорлик ўзида инсоннинг меҳнатда намоён бўлган қобилиятини ифодалайди. Объектив олам қонуниятларини билиш асосида хилма-хил ижтимоий эҳтиёжларини қаноатлантирадиган янги ҳақиқатни яратадигандай меҳнат ижод бўлиши мумкин. Ижод турлари бунёдкорлик фаолияти билан белгиланади: ихтирочик ва ташкилотчик меҳнати, илмий ва бадий меҳнат ва бошқалар. Ижодий фаолият учун имкониятлар ижтимоий муносабатларга боғлиқ.

3-жадвал

ишига ижодий ёндашувчи, фан, техника, санъат, ишлаб чиқаришнинг жадал

ривожланишига ўз хиссасини қўшадиган юксак малакали кадрлар тайёрлашга боғлиқ. Шунга кўра, жамият тараққиёти талабларидан келиб чиққан ҳолда ҳар бир ўқувчини ижодкорлик руҳида тарбиялаш муҳим ва зарурдир. Юқорида таъкидлаганимиздек, ҳар бир шахснинг ижодкорлик фазилатларининг шаклланиши айнан мактабда бошланади. Зеро, мактабда турли салоҳият ва қобилиятга эга болалар таълим олади ва болалардаги ана шу лаёқатни ва салоҳиятни ривожлантириш мактаб ўқитувчиларининг биринчи галдаги вазифасидир. Болалардаги ижодий фаолиятнинг ҳар қандай куртаклари таълим–тарбиядан ташқарида, фаолиятдан ташқарида камол топа олмайди.

Бироқ маълум бир фаолият туфайли истеъдод белгилари ва қобилиятлар ҳар доим ҳам болалиқдан намоён бўлавермайди. Шунинг унун қобилияти бор деб болани бир ёқлама тарбиялаш болани бездириб қўйиб, фаолиятнинг бошқа турлари билан шуғулланишини буғиб қўйиш мумкин.

Таълим–тарбияда болаларнинг ҳар томонлама камолга етказиш асосий мақсад қилиб қўйилгани ҳам тарбиянинг ана шу қонуниятларига асосланади. Ҳар томонлама таълим–тарбия бериш болалардаги яширин истеъдодларни юзага чиқаришга ёрдам беради. Бунинг учун ўқувчиларни мактаб ёшидан бошлаб ўз фаолиятини намоён қилиши учун имконият берилиши мақсадга мувофиқ. Ҳар бир боланинг қобилиятини намоён этувчи фаолиятга йўллашнинг энг мақбул йўли уларда ижодкорликни ривожлантиришдир.

Ўқувчи ижтимоий аҳамиятга махсулот ярата олмайди ва бу мактабнинг вазифасига кирмайди. Ўқувчиларнинг ўзлаштирган билимлари, маҳоратини ўз савияси даражасида қўллайдилар. Ақлий фаоллик, ўткир зехн, кашфиётчилик қобилиятини намоён этади. Топширикни бажаришда ўқувчиларнинг ижодий фаолияти у яратаётган ўқув жараёнида масалалар ечиш, муаммоларни ҳал этишда, иншолар ёзишда ривожлана боради. Ўқувчи бу борада мактабгача таълимда ва ундан кейин шу вақтгача олган билимларини тадбиқ этади. Бунда ўқувчи янги усулларни қўллайди. Топширикни бажариш учун фаоллик кўрсатиш, зехнлиги, зукколиги, кашфиётчилиги, зарур билимга эга бўлиш учун ҳаракат қилиши, муаммоларни ечишда ҳаракатчанлиги, мустақиллиги, меҳнатсеварлиги, воқеа–ҳодисалар ичида энг муҳимини танлай билиши, умумийсини кўра билиш қобилияти кабиларни ривожлантиришга имкон берадиган фаолият ижодий фаолият самарали фаолиятдир.

Ўқувчи мустақил ҳолда бажарган ижодий ишлар: шеър, иншо, ҳикоя, модел, макет, ўйинчоқлар, бадиий меҳнат махсулотлари ижодий фаолиятни ривожлантирувчи самарали натижалардир. Айниқса ижод, санъат, меҳнат намуналарини яратишда умумий маълумот билан бирга, уларни яратиш технологиясини билиш касб–ҳунарга оид билим ҳам керак бўлади. Бу борада болаларнинг қизиқишлари, қобилияти, майлларини ҳисобга олган ҳолда меҳнат турларини ўқув жараёнига киритиш, ижод турларининг ранг–баранглиги ва хилма–хил бўлишига шароит яратиш талаб этилади.

Шарқ мутафаккирлари: Имом ал–Бухорий, Абу Исо Муҳаммад ат–Термизий, Абу Наср Форобий, Абу Мансур ал–Мотуридий, Абу Али ибн Сино, Абу Райхон Беруний, Юсуф Хос Ҳожиб, Махмуд аз–Замахшарий, Бурхониддин Марғилоний, Нажмиддин Кубро, Баҳоуддин Нақшбанд, Хусайн Воиз Кошифий, Аҳмад Дониш ва бошқалар асарларида ёш авлодга пухта ва мустаҳкам билим беришда уларнинг ижодий

фаолиятини ривожлантириш, истеъдодини такомиллаштиришга алоҳида эътибор берилган. Масалан, аз–Замахшарий инсоннинг фаоллигини оширишда қуйидагиларга эътибор бериш лозимлигини уқтирган:

Биринчиси — фахм–фаросат тезлигини тарбиялаш; инсон диққатини зарур ва муҳим нарсаларга, яъни ҳал этилаётган масалаларнинг ичидан энг муҳимини ажратиб олиш қобилияти.

Иккинчиси — билимларни тез эгаллаш қобилияти. Бунда билимларни эгаллашда бутун диққатини ўрганилаётган муаммога қаратиш ва уни ўзлаштириб олишга эришиш.

Учинчиси — қўйилган муаммони тез англаб олишга бутун диққатини қаратиш.

Туртинчиси — ўрганган билимларини эсда сақлаш қобилияти ва бошқалар.¹⁸⁰

Абу Райхон Берунийнинг “Ақл асосида эришиладиган натижалар” ҳақидаги таълимоти ўқитиш назариясида алоҳида ўрин эгаллади. Унинг фикрича буюмларни чинакам билиш, ташқи кўринишини таҳлил қилиш сабабаларини аниқлаш асосида идрок этишга эришилади, — дейди.¹⁸¹

Демак, улуғ мутафаккирларимиз шахс ривожланишида фаолият ва айниқса ижодий фаолиятнинг ахамиятига алоҳида эътибор берганлар.

Ўқувчилар ижодий фаолиятини ривожлантиришда уларга ўзига хос ёндашув ҳам катта ахамият касб этади. Маълумки, ҳар бир бола ўзига хос, бетакрордир. Шахснинг ўзига хослиги унинг турли хил интдивидуал ва ижтимоий ривожланиш омиллари таъсирида шаклланадиган психикасининг хусусиятлари билан белгиланади.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури амалга оширилаётган ҳозирги пайтда ижодкор, ижтимоий фаол шахсни тарбиялаш, ижодий фаолиятини шакллантириш муҳим вазифа бўлиб қолмоқда. Таълим шахсни шакллантириш ва ривожлантиришнинг асосий воситаси сифатида қаралмоқда. Ҳозирги даврда айниқса, таълимни инсонпарварлаштириш ўқувчиларнинг билим олишга бўлган интилишидаги шахсий фаоллигини оширишга қаратилган. У билим олиш учун шахсий ижодий изланиш қобилияти ва имкониятини шакллантиради. Хўш билишнинг ўзи нима?

Билиш — психик акс эттириш жараёни, билимларни эгаллаш ва ўзлаштиришни таъминлайди, билишга қизиқиш — ақлий интеллектуал ҳислар маҳсули, бу одамнинг теварак–атрофдаги оламни билиш эҳтиёжи тариқасида намоён бўлади.

Ҳозирги талабларга кўра, ўқитувчи билим беришда пассив объект бўлиб қолмайди, балки ўқувчининг мустақил ва ижодкор бўлишига интилади. Инсонпарварлик ёндашуви мактабни боланинг шахсиятига, унинг ички оламига, ҳали намоён бўлмаган қобилият ва имкониятларига эътибор қаратади.

1. Ўқувчиларда инсонпарварлик муносабатларини таркиб топтириш. Педагогик–психологик адабиётларда таълимни янгилашда инсон кадр–қимматини юқори қўювчи, ўзаро муносабатлар маданиятини таркиб топтирувчи муҳитни вужудга келтиришни талаб этмоқда.

¹⁸⁰Abulqosim Mahmud ibn Umar ibn Ahmad az–Zamakhshariy. Nozik iboralar (Sharhlar muallifi va tarj. U.Uvatov; Nashrga tayyorl. Asad Dilmurod). –Т.: Kamalak, 1992.

¹⁸¹Abu Rayxon Beruniy. Qimmatbaho javohirlar haqida bilimlar. –Т.: O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi, 2017.

2. Таълимни инсонпарварлаштириш шахс жамиятни янги талабларига кўра тарбиялашда таълимни ҳам ана шу талаблар асосида ташкил этиш, яъни уларни миллий ва маданий анъаналарга ҳамда жамиятнинг ижтимоий–иқтисодий ривожланиши даражасига мос ҳолда шахсни ҳурмат қилиши, унинг кадр–қимматини сақлаш, имконияти ва қобилиятини тўлиқ намоён этиши ва ривожланиши учун шарт–шароитлар яратишни тақозо этади.

3. Таълимни инсонпарварлаштиришда ўқувчиларнинг руҳий, жисмоний, интеллектуал, ахлокий ривожланишида педагогик ҳамкорлик устуворлик касб этади. Ўқув жараёни ва бошқа ҳаётий вазиятларда эркин, мустақил фикрлайдиган ва фаолият кўрсатадиган шахс инсонпарвар фуқарони шакллантиришга қаратилади ва барча педагогик шарт–шароитлар ўқув жараёнини инсонпарварлик йўналишида ташкил этади.

Таълимга дифференсиал ёндашув — ўқув фаолиятини ўқувчиларнинг қизиқишлари, майллари, қобилиятини ҳисобга олган ҳолда ташкил этиш киради. Бу борада куйидагиларни ҳисобга олинади:

- ўқувчиларни жинси, ёши, ижтимоий келиб чиқишига кўра;
- уларнинг қобилияти, маълум фан соҳасига оид қизиқишига кўра;
- ўқув фанлари мазмунига кўра;
- ўқувчиларнинг қобилияти ва манфаатларига мос келадиган таълим даражасини фарқлашга кўра.

Таълимда индивидуал ёндашув бу болаларни бир–бирига таққослаш эмас, балки ҳар бир боланинг ўқув–билув жараёнида, ҳаёт йўлининг турли босқичларида таққослашдан иборатдир. Ҳаракатланиш хусусиятларига қараб фарқланишлар ҳар қандай тенг шароитларда индивиднинг умумий фаоллиги, унинг ҳаракатчанлиги ва эмотсионаллигига қараб юз беради. Болалиқдан улардаги индивидуал фарқлар маълум бўла бошлайди. Бу фарқлар уларнинг ҳулқ–атвори ва фаолиятининг турли шаклларида кўринади. Таълимда индивидуал ёндашув боланинг психик ҳолати, қизиқиши, яшаш ва ўқиш шароитларини ҳисобга олган ҳолда уни амалга оширишни талаб этади. Демак, индивидуаллик болаларнинг ўзига хослигини, унинг бошқалардан фарқини ифодаловчи ҳислатлар мажмуидир.

Ўқувчилар ижодий фаолиятини ривожлантиришда таълим жараёнини технологиялаштириш ҳам энг муҳим талаблардан саналади. Бу эса ҳозирги фан–техника соҳасида тараққий этган глобаллашув жараёни кечаётган таълимни жаҳон тараққий этган давлатлари таълим тизими даражасига тенглаштиришни тақозо этади. Зеро, бугунги кунда таълим жараёнини ташкил этишда ўқитишнинг анъанавий усулидан, технологик, ижодий — изланувчанлик усулига ўтиш билимларни тайёр ҳолда ўқувчига етказишдан, ўқувчининг интеллектуал қобилиятини амалга оширишга ёрдам берадиган технологик, ижодий–изланувчанлик усулига ўтиш шароитида технологик ёндашув айнан ўқув мақсадларига эришув имконини беради. Натижада таълим оловчилар фаолиятини рағбатлантириш, ташаббускорликда фаолият юритишга хизмат қилади.

Ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини ривожлантиришда ўз–ўзини англаш, ёки шахс “Мен”ини шакллантириш ҳам ўта муҳимдир. Бу ўқувчида ўз ҳулқини таркиб топтирадиган, ўз–ўзини англаган ва англамаган тасаввурлари тизими саналади.

Ўқувчини ўз “Мен”ини англаши таълим натижаси, ўз-ўзини англашнинг яқуний даражаси.

Олима Ш.А.Абдуллаева таъкидлаганидек, ўқувчи “Мен”и билан боғлиқ барча ҳолатлар шуни кўрсатадики, ўрганиш билимларни ўзлаштиришда ўқувчилар ижодий фаолиятидаги ютуқ ва камчиликлар сабабларини тушуниши учун муҳим аҳамиятга эга. Ўқувчи “Мен”и ёки бошқача айтганда ўз-ўзини англашнинг мазмуни, психологлар таъкидлаганидек, таълим ва тарбиянинг энг муҳим натижаларидан биридир. Бу эса боланинг ижтимоийлашуви жараёнини ташкил этади.¹⁸²

Демак, бошланғич таълимда ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини ташкил қилишда уларнинг юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, ташқи ва ички фаолликларини инобатга олиш лозим.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi.-T.:O'zbekiston.-2022 y, 414-b.
2. Avlayev O.U, Jo'rayeva S.N, Mirzayeva S.R. Ta'lim metodlari.T.: NAVRO'Z nashryoti.-2017.-208 b.
3. Axmedov M.B. Yog'och o'yimkorligi. -T.: Adabiyot uchqunlari, 2017, 220 b.
4. Akhmedov, M.-U., & Kholmatova, F. (2021). FORMATION OF CREATIVE PROCESSES IN STUDENTS THROUGH TEACHING COMPOSITION IN FINE ARTS. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-09.04.2021.v2.03>
5. Akhmedov, M.-U., & Kholmatova, F. (2021). TEACHING STUDENTS TO DRAW ELEMENTS OF PATTERNS IN WOOD CARVING CIRCLES. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.17>
6. G'afur G'ulom. Ibtidodagi ahd. Tafakkur jurnali. 1994 №1.
7. Sharopova Z.F. Ta'lim texnologiyalari.T.: “NAVRO'Z” nashryoti-2019 340-b.

¹⁸²Abdullayeva Sh.A., Axatova D.A., Sobirov B.B. va Sayitov S.S. Pedagogika (Ekspress–ma'lumotnoma). –T.: Fan, 2004

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ КИТОБХОНЛИК ВОСИТАСИДА КРЕАТИВ ЎҚИШ МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Шомансурова Наргиза Эркиновна

Тошкент шаҳар Шойхонтохур туманидаги 320-мактаб ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10431131>

Аннотация. Ушбу мақолада бошланғич синф ўқувчиларини китобхонлик воситасида креатив ўқиш маданиятини шакллантириши ҳақида малумотлар келтирилган.

Калим сўзлар: китобхонлик, креатив ўқиш маданиятини шакллантириши, бадий адабиётга қизиқиши уйғотиши.

FORMATION OF CREATIVE READING CULTURE OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS THROUGH READING

Abstract. This article provides information on the formation of creative reading culture of elementary school students through reading.

Key words: reading, formation of creative reading culture, interest in fiction.

ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЧТЕНИЯ УЧАЩИХСЯ МЛАДШИХ КЛАССОВ ЧЕРЕЗ ЧТЕНИЕ.

Аннотация. В данной статье представлена информация о формировании творческой культуры чтения у учащихся младших классов посредством чтения.

Ключевые слова: чтение, формирование творческой культуры чтения, интерес к художественной литературе.

Бугунги кунда шахс имкониятларини кенгайтиришнинг кўплаб йўналишлари ва воситалари мавжуд. Бундай воситалар биринчи навбатда ҳар бир инсоннинг билиш имкониятларини кенгайтиришга хизмат қилади. Китоб ва китобхонликка бўлган қизиқиш шахс фаолиятининг самарали кечишини таъминлайди. Шунинг учун ҳам китобхонлик воситасида ўқувчиларда бадий адабиётга нисбатан қизиқишни шакллантириш алоҳида аҳамиятга эга.

Қизиқиш - 1) объект ёки ҳодисани англаш ва бирор фаолият турини ўзлаштиришга мойиллик; 2) ўқувчи ёки талабанинг ўзи учун қимматли ва ёқимли бўлган муайян нарса ва ҳодисага муносабати.

Қизиқишларда шахснинг ўзига хос хусусиятлари мужассамлашган бўлади. Қизиқиш билимларни онгли, пухта, барқарор, англаган ҳолда ўзлаштиришга кўмаклашади. Қизиқиш инсонда интилиш, фаоллик, ички туртки, эҳтиёжни шакллантиришга хизмат қилади. Қизиқиш шахснинг борлиққа танлаб муносабатда бўлиши, ўзига хос қарор қабул қилиши, ўзини ўзи назорат эта билиши, мақсадга интилувчанлигида, юзага келган тўсиқларни енгишида намоён бўлади. Шунинг учун ҳам ўқувчиларда бошланғич синфлардан бошлаб у ёки бу ҳодисага нисбатан қизиқиш уйғотиш алоҳида аҳамиятга эга. Қизиқиш туфайли ўқувчилар муайян объектни чуқурроқ ўзлаштиришга интиладилар. У ҳақидаги билимларни алоҳида интилиш билан ўзлаштиришга киришадилар.

Бошланғич синф ўқувчиларида бадий адабиётга қизиқиш уйғотиш орқали инсоният ақл-идрокиннинг нодир намуналарида ифодаланган билимлар ва ҳаётий

тажрибаларни ўрганишларига кенгроқ шароит яратилади. Ўқувчиларда бадиий адабиётга нисбатан қизиқиш уйғотишда китобхонлик асосий восита сифатида хизмат қилади.

Ўқувчиларда бадиий адабиётга қизиқиш уйғотишда таълим жараёни асосий ўрин эгаллайди. Таълим жараёни олдига шахсни ҳар томонлама уйғун ривожлантириш вазифаси қўйилган бугунги кунда ўқувчиларда китоблар ёрдамида бадиий адабиётга қизиқиш уйғотиш ижтимоий-педагогик заруриятга айланмоқда. Китоб ўқиш орқали ўқувчилар ўз билимларини мунтазам такомиллаштиришга муваффақ бўладилар. Ахборот технологиялари ва ахборот олиш манбаларининг кўпайганлиги туфайли ўқувчилар китобга тобора камроқ мурожаат қилмоқдалар. Ўқувчилар билан ўзаро муносабатга киришишнинг дастлабки кунларидан бошлаб ўқитувчилар уларда бадиий адабиётга нисбатан қизиқиш уйғотишлари лозим. Айнан бошланғич синфларда бадиий адабиётга нисбатан ўқувчиларда шаклланган қизиқишлар барқарор бўлиб, бутун ҳаёти давомида мустаҳкамланиб боради.

Муҳим жиҳатлардан яна бири ўқувчиларнинг қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда ўқув жараёнларини ҳаётий вазиятларга яқинлаштиришдан иборат. Ўқув жараёнини ҳаётий вазиятларга яқинлаштиришда бадиий адабиёт намуналари муҳим ўрин эгаллайди. Ўқув жараёнини ҳаётий вазиятларга яқинлаштириш ўқувчиларда муайян ҳодисаларга нисбатан қизиқиш уйғотади. Педагоглар ўқувчиларда қизиқиш уйғотиш орқали уларни аниқ бир фаолиятга кенгроқ жалб этиш мумкинлигини англаб етишлари лозим.

Ҳар бир шахс ўзини ўраб турган борлиққа нисбатан шахсий муносабат тажрибасига эга. Худди мана шу муносабат уни муайян вазиятларга олиб киради ва маълум нарсаларни ўрганишга нисбатан қизиқиш, эҳтиёж ва истакни вужудга келтиради.

Билишга оид қизиқишлар ўқув жараёнининг динамик ривожланишини таъминлашга кўмаклашади. У ўқувчиларнинг фаол тарзда ўқув-билув фаолиятини ўзлаштиришларига ёрдам беради. Билишга оид қизиқишлар ўқувчиларда ташаббускорликни таркиб топтиради. Бу жараёнда ўқувчининг ўзи янги билимларни ўзлаштириш усуллари излаб топади. Натижада таълим, тарбия ва ривожланишнинг самарадорлиги ортади. Фаол бўлмаган ва ҳеч нарсага қизиқмайдиган ўқувчиларга ўқитувчилар кучли таъсир ўтказиб, уларнинг билишга оид қизиқишларини муайян мақсадга йўналтиришлари керак.

Қизиқишлар ўқувчиларда ёрқин ҳис-туйғуларни вужудга келтириш имкониятига эга. Ўқувчилар ўз қизиқишларини қондириш учун объектив борлиқни чуқурроқ ўрганишлари, унинг ўзига хос жиҳатларини англаб етишлари талаб қилинади. Ўқувчиларнинг қизиқишлари қондирилиши натижасида уларда қувонч ҳисси, кўпроқ билишга интилиш майллари кучаяди. Агар ўқувчилар ўзлари қизиққан муайян нарсани ўргана олмасалар уларда салбий ҳис-туйғулар, ўз кучларига ишонмаслик вужудга келади. Билишга оид қизиқишлар ўқишнинг асосий мотивларидан бири ҳисобланади. Буни ўқувчилар бошқалардан кўра кўпроқ ҳис этадилар. Бу ўқувчилар ўзлари учун нима қизиқарли, нима қизиқарли эмаслигини аниқлаб олган вақтларидан бошланади. Бундай нарсалар сирасига дарс, ўқув предмети ёки муайян китобларни киритиш мумкин.

Ўқувчилар учун билишга оид қизиқишлар ўқиш мотивлари сифатида уларни мазкур объектларни билишга ундайди. Мазкур ўринда ўқитувчилар уларга тўсқинлик

қила олмайдилар, чунки бу ўқувчиларнинг шахсий қизиқишлари билан боғлиқ. Бу ўқувчилар фаолиятининг асосий мақсадини ифодалаб, ўқув жараёнининг осон, самарали, ёрқин, ҳис-туйғуларга бой бўлишини таъминлаб уларнинг дарсларда толиқмасликларига асос яратади. Билишга оид қизиқишлар ўқув фаолиятининг турли майллари билан ўзаро алоқадор бўлиб, ўқувчи дунёқарашини ҳар томонлама бойитишга кўмаклашади. Ушбу қизиқишлар бир-бирига мос келмаса, ўқувчиларнинг ривожланиш жараёнлари секин кечади. Ўқувчиларда муайян ҳодисаларга нисбатан қизиқишнинг шаклланиши натижасида уларда ўқув жараёнига нисбатан онгли муносабат ҳосил бўлади. Бу эса ўз навбатида ўқувчиларнинг ўз шахсий ўқув-билув фаолиятларини бошқаришлари, кўйилган мақсадга эришиш йўллари ва мақсадларини аниқ англаб олишларига кўмаклашади. Шу билан бир қаторда ўзлари қизиққан соҳадаги билим, кўникма, малакаларининг мунтазам бойишини таъминлайди.

Ўқувчиларда билишга оид қизиқишларни шакллантириш ўқитувчи зиммасидаги мураккаб вазифалардан ҳисобланади. Бунинг учун педагог ўқув жараёнини ўқувчиларда билиш қизиқишларини шакллантиришга йўналтирган ҳолда ташкил этиши лозим. Бу жараёнда ўқувчи мунтазам тарзда ўқув материалларига қизиқиши, ўз-ўзини ривожлантириши, ўзлаштирган билимларининг йўналиши ва соҳаларини кенгайтириши мақсадга мувофиқ. Ўқувчилар ўқув жараёнида туғилган муаммоларни ечишга ўз шахсий ҳиссаларини кўшишлари ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Ушбу мақсадга эришиш учун ўқитувчи педагогик жараёнда вужудга келадиган кўплаб муаммоларни бартараф этиши, дарсни ташкил этишнинг энг яхши усулларини танлаши талаб этилади. Бунинг учун ўқитувчи зарур ўқув материалларини танлайди, ўқувчиларда мустақилликни шакллантиришга оид турли ёндашувларни таҳлил қилади, таълим мақсадига эришилганлик натижасини аниқлайди.

Бугунги кунда шахс имкониятларини кенгайтиришнинг кўплаб йўналишлари ва воситалари мавжуд. Бундай воситалар биринчи навбатда ҳар бир инсоннинг билиш имкониятларини кенгайтиришга хизмат қилади. Китоб ва китобхонликка бўлган қизиқиш шахс фаолиятининг самарали кечишини таъминлайди. Шунинг учун ҳам китобхонлик воситасида ўқувчиларда бадиий адабиётга нисбатан қизиқишни шакллантириш алоҳида аҳамиятга эга.

Қизиқиш - 1) объект ёки ҳодисани англаш ва бирор фаолият турини ўзлаштиришга мойиллик; 2) ўқувчи ёки талабанинг ўзи учун қимматли ва ёқимли бўлган муайян нарса ва ҳодисага муносабати.

Қизиқишларда шахснинг ўзига хос хусусиятлари мужассамлашган бўлади. Қизиқиш билимларни онгли, пухта, барқарор, англаган ҳолда ўзлаштиришга кўмаклашади. Қизиқиш инсонда интилиш, фаоллик, ички туртки, эҳтиёжни шакллантиришга хизмат қилади. Қизиқиш шахснинг борлиққа танлаб муносабатда бўлиши, ўзига хос қарор қабул қилиши, ўзини ўзи назорат эта билиши, мақсадга интилувчанлигида, юзага келган тўсиқларни енгишида намоён бўлади. Шунинг учун ҳам ўқувчиларда бошланғич синфлардан бошлаб у ёки бу ҳодисага нисбатан қизиқиш уйғотиш алоҳида аҳамиятга эга. Қизиқиш туфайли ўқувчилар муайян объектни чуқурроқ ўзлаштиришга интиладилар. У ҳақидаги билимларни алоҳида интилиш билан ўзлаштиришга киришадилар.

Бошланғич синф ўқувчиларида бадий адабиётга қизиқиш уйғотиш орқали инсоният ақл-идрокининг нодир намуналарида ифодаланган билимлар ва ҳаётий тажрибаларни ўрганишларига кенгроқ шароит яратилади. Ўқувчиларда бадий адабиётга нисбатан қизиқиш уйғотишда китобхонлик асосий восита сифатида хизмат қилади.

Ўқувчиларда бадий адабиётга қизиқиш уйғотишда таълим жараёни асосий ўрин эгаллайди. Таълим жараёни олдида шахсни ҳар томонлама уйғун ривожлантириш вазифаси қўйилган бугунги кунда ўқувчиларда китоблар ёрдамида бадий адабиётга қизиқиш уйғотиш ижтимоий-педагогик заруриятга айланмоқда. Китоб ўқиш орқали ўқувчилар ўз билимларини мунтазам такомиллаштиришга муваффақ бўладилар. Ахборот технологиялари ва ахборот олиш манбаларининг кўпайганлиги туфайли ўқувчилар китобга тобора камроқ мурожаат қилмоқдалар. Ўқувчилар билан ўзаро муносабатга киришишнинг дастлабки кунларидан бошлаб ўқитувчилар уларда бадий адабиётга нисбатан қизиқиш уйғотишлари лозим. Айнан бошланғич синфларда бадий адабиётга нисбатан ўқувчиларда шаклланган қизиқишлар барқарор бўлиб, бутун ҳаёти давомида мустаҳкамланиб боради.

Ҳар қандай ҳаракатнинг асосини ички ва ташқи сабаблар ташкил этади. Бунда ҳаракат субъектининг психологик хусусиятлари устувор аҳамиятга эга. Муҳим жиҳатлардан бири инсон фаолияти ташқи шарт-шароитлар ва ҳолатлар билан боғлиқлигидадир. Биринчи ҳолатда мотивлар, эҳтиёжлар, мақсадлар, режалар, истаклар, қизиқишлар ҳақида фикр юритилади. Иккинчи ҳолатда эса йўналтирувчи кучлар, вужудга келадиган ва мавжуд вазиятлар назарда тутилади.

Инсон айна бир вазиятни турлича қабул қилиши мумкин. Бу мотивацияни цикли жараён сифатида талқин этишга сабаб бўлади. Маълумки, ҳаракат субъекти ва вазиятлар бир-бирига таъсир кўрсатади. Ушбу таъсирнинг натижаси эса аниқ кузатилган хулқ-атвор кўринишларидир. Ушбу жараёнда мотивация узлуксиз танлов ва хулқ-атворга таянган ҳолда қарорлар қабул қилиш имконини берадиган ҳодиса сифатида намоён бўлади. Мотивлар ҳаракатнинг мақсадга йўналганлиги, фаолиятнинг ташкил этилганлиги ва барқарорлигини таъминлайди. Мазкур фаолият муайян мақсадга эришишга йўналтирилади.

Мотивация мотив атамасидан кўра кенгроқ моҳият касб этади. Замонавий педагогика ва психологияда мотивация тушунчаси 2 маънода қўлланади. Биринчи маъноси омиллар тизимини ифодалаб, хулқ-атворни аниқловчи бирлик сифатида намоён бўлади. Иккинчиси муайян даражада шахснинг хулқ-атворидаги фаолликни қўллаб-қувватлайди ва йўналтиради.

Мотивация ҳақидаги тасаввурлар хулқ-атворда эмас, балки изоҳларни ёзиш жараёнида вужудга келади. Бу изланишлар нега, нима учун, қандай мақсадда, нима ҳисобига, қандай маънога эга каби саволларга жавоб топиш мақсадини назарда тутаяди. Барқарор характерга эга бўлган хулқ-атвордаги ижобий ўзгаришларнинг сабабини топиш ва тасвирлаш шахснинг хатти-ҳаракатларини ўзида мужассамлаштирувчи мотивациялар ҳақидаги саволларга жавоб топиш имконини беради.

Мотив мотивациядан шу билан фарқланадигани, унда шахснинг хулқ-атворида хос бўлган хусусиятлар унинг барқарор ўзига хос жиҳатларини намоён этади. Муайян ҳаракатларини такомиллаштириш учун шахсга ички туртки беради. Мотивларни

тушунча сифатида аниқлаш мумкин. Улар умумлашган ҳолда кўплаб ҳаракатларнинг позициясини ифодалайди.

Бундай кўрсаткичларнинг энг муҳими шахснинг эҳтиёжларидир. Эҳтиёжлар шахснинг муайян зарурияти ҳисобланади. Эҳтиёжлар шахснинг фаолият кўрсатиши ва ривожланиши учун етишмайдиган нарсаларни эгаллашга бўлган интилишини намоён этади, унга нисбатан қизиқишни вужудга келтиради. Эҳтиёжлар инсоннинг зарурияти сифатида унинг муайян даражадаги қоникмаслигини намоён этади.

Инсонда кўплаб эҳтиёжлар қаторида ижтимоий, моддий, маънавий эҳтиёжлар ҳам мавжуд. Маънавий эҳтиёжлар инсонларнинг бир-бири билан ўзаро муносабати ва мулоқотга бўлган эҳтиёжини англатади. Инсонлар бир-биридан эҳтиёжларининг турли-туманлиги ва мазкур эҳтиёжларнинг ўзаро уйғунлашуви билан фарқланадилар. Эҳтиёжнинг асосий хусусияти вужудга келишининг даврийлиги ва қондириш усулларида ўз ифодасини топади. Инсонлардаги эҳтиёжларнинг мазмуни предметлар билан боғлиқлигидадир. Ушбу предметлар моддий, маънавий маданият объектлари ҳисобланади. Улар ёрдамида инсоннинг эҳтиёжлари қондирилади. Ўқишга бўлган эҳтиёжни бадиий адабиёт намуналари қондиради.

Мотивацион жараённинг иккинчи муҳим позицияси мақсад ҳисобланади. Унинг асосини ҳаракат йўналтирилган натижа ташкил этади. Мақсад фаоллашган эҳтиёжни фаолият билан боғлаш имконини беради. Ўқишнинг мақсади ҳам турли-тумандир. Инсонлар имтиҳонга тайёрланиш ёки бадиий асарга қизиқишлари туфайли китоб ўқийдилар.

Мақсадлар ва эҳтиёжлар инсондаги мотивациялар соҳасининг асосини ташкил этади. Эҳтиёжлар ва мақсадлар билан бир қаторда инсонни муайян ҳаракатга йўлловчи воситалардан бири унинг қизиқишлари ҳисобланади. Топшириқлар, истаклар, режалар ҳам мотивлар соҳасининг таркибий қисмларини ташкил этади.

Қизиқишлар билиш жараёнининг асосий мотивацион кўрсаткичидир. Қизиқишлар муайян эҳтиёж билан тўғридан-тўғри боғланмайди. Қизиқишлар фаолиятнинг алоҳида тури билан мувофиқ келиб, бундай қизиқишлар йўналтирувчи тадқиқотчилик характерига эга. Истаклар ва режалар муайян вақт мобайнида ҳосил бўлувчи ва бири иккинчиси билан тез-тез ўрин алмашувчи мотивлар соҳасининг таркибий қисмлари ҳисобланади. Улар муайян шароит ва ҳаракатларнинг бажарилишига кўра ўзгариб туради.

Психологларнинг таъбирича, ўқиш дарсларининг мазмуни ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига мос келиши лозим. Бошланғич синф ўқувчиларида бадиий адабиёт намуналарига қизиқишни шакллантириш алоҳида аҳамиятга эга. Ўқувчиларда бадиий асарларни ўқишга нисбатан мотивацияни шакллантириш таълим-тарбия жараёнида амалга оширилади. У замонавий таълимнинг муҳим йўналиши ҳисобланади. Ўқитувчилар ўқувчиларни бадиий адабиёт намуналарига қизиқтириш билан бир қаторда улар шахсиятини ривожлантириш воситаларини ҳам аниқ белгилаб олишлари лозим. Ўқувчиларни бадиий адабиёт намуналарига қизиқтириш орқали уларда идеаллар, дунёқарашга асосланган қадриятлар тизимини шакллантириш имконияти вужудга келади. Бу ўқувчиларнинг фаол ҳаётий нуқтаи назарни эгаллашлари, ўз эҳтиёжлари билан қизиқишларини онгли тарзда мувофиқлаштиришларига кўмаклашади.

Ўқитувчининг вазифаларидан бири ўқувчиларнинг нима учун китоб ўқишни хоҳламасликларини аниқлашдан иборат. Шундагина педагоглар ўқувчиларда ўқиш мотивациясининг қачон ва қандай ҳосил бўлишини аниқлашга эришадилар.

Ўқувчиларда бадий асарларни ўқишга бўлган қизиқишнинг пасайишини бир қатор сабаблар билан изоҳлаш мумкин:

- Оммавий ахборот воситалари таъсирининг кучайиши, ўқувчиларнинг соатлаб телевизор ва компьютер қаршисида ўтиришлари;

- Фарзанд тарбиясига бефарқ оилалар сонининг кўпайиши, уларда фарзандларнинг маънавий-ахлоқий, интеллектуал ривожланишига эътибор қаратилмаслиги;

Катталарнинг болалар билан биргаликда китоб ўқишга бўлган интилишларининг тўлиқ намоён бўлмаслиги, 1-синфга қадам қўйган ўқувчиларга катталар томонидан китобларнинг ўқиб берилмаслиги, ранг-баранг бадий асарлар билан ўқувчиларни таништириш йўналишидаги фаолиятнинг мавжуд эмаслиги, катталарнинг ўқишни билганидан кейин ўзи ўқиши керак қабилида иш тутишлари ва ҳ.к.

Бадий асарларни ўқишга бўлган қизиқишнинг намоён бўлмаслиги болаларнинг кун бўйи ёлғиз қолиб, ота-оналарини кутишлари, зерикашлари, улар қачон келади деган ҳадикда яшашлари билан ҳам изоҳланади. Бундай ҳолат 7-10 ёшли ўқувчиларни бефарқликка олиб келади. Уларда нафақат бадий адабиёт намуналарини ўқишга балки бошқа фаолият турларига нисбатан ҳам қизиқиш сусаяди.

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни муайян фаолиятга қизиқтириш учун уларнинг фантазия қилишлари, муайян расмлар чизишлари, ижодий ёндашган ҳолда турли буюмларни ясашлари учун қулай шароит яратиш лозим.

Бошланғич синф ўқувчиларида бадий адабиёт намуналарига нисбатан қизиқишни шакллантириш учун дастлаб уларда ўқиш мотивларини ҳосил қилиш муҳим аҳамиятга эга. Чунки мотивлар фаолият манбаи бўлиб, ўқувчиларда муайян ҳаракатларни амалга ошириш эҳтиёжини вужудга келтиради ва қизиқишларнинг кўзғатувчиси ҳисобланади. Кичик мактаб ёши бадий асарларга қизиқиш уйғотиш, ўқувчиларда уларни ўқиш истагини вужудга келтириш учун қулай давр ҳисобланади.

Ўқитувчи нутқининг бадийлиги ва ҳис-туйғуларга бойлиги ўқувчиларда бадий адабиёт намуналарига нисбатан алоҳида қизиқиш уйғотади. Ўқитувчининг ҳис-туйғулардан холи бўлмаган нутқи ахборотларни тақдим этиш характериға эга бўлиб, ўқувчиларнинг китобхонлик фаолиятини ривожлантириш учун позитив метод ҳисобланмайди.

Ўқилган матнни ҳиссий идрок этиш муаллифнинг туйғуларини англашлари учун ўқувчиларга ўқитувчининг ҳис-туйғуларга бой нутқи кўмаклашади. Ўқитувчининг бундай нутқи ўқувчиларда бадий асарларни ўқиш мотивларини кўзғаб, китобхонликка ундайди.

С.Л.Рубинштейннинг таъкидлашича, матнни яхлит тарзда англаш фикрий фаолият маҳсулидир. Матнда объектив тарзда акс этган ҳолатлар ўқувчи онгида субъектив тарзда ўз ифодасини топади. Бу ўқувчининг шахсий-фикрий фаолияти маҳсули ҳисобланади.

А.П.Кашкаров эса ўқувчилар китобхонлигини тавсифлаб, уни шахсга йўналтирилган китобхонлик тарзида ривожлантириш зарурлигини таъкидлайди. У шахсга йўналтирилган китобхонлик қуйидаги принципларга таяниши лозимлигини кўрсатиб ўтган:

1. Ҳар бир китобхоннинг бетақдорлигини тан олиш. Барча китобхонлар ёши, ҳаётий тажрибаси ва кўплаб омилларга кўра китобхонликка турлича ёндашади. У китобга ва мазкур фаолият натижасига нисбатан индивидуал муносабатни ифодалайди.

2. Ҳар бир китобхон бошқа шахсларнинг ҳам бетақдорлигини тан олади. Китоб муаллифи, атрофдагилар ва кутубхонасининг бетақдор кадрият эканлигини тушуниб етади.

3. Ўқувчи китоб воситасида бадиий асар қаҳрамонларининг ҳаракатларини таҳлил қилади. Уларнинг нуқтаи назарлари ва фаолият мотивларини ўзиники каби қабул қилади. Шу орқали ўқувчи ўзининг ижтимоий ролини намоён этади. Китобхон ва муаллиф орасидаги муносабат ўқувчида нуқтаи назарни таркиб топтиришга хизмат қилади.

4. Ўқувчи бадиий асарни ўқиши, инсоният эришган ютуқлар билан танишиши натижасидагина, ўзи ўрганаётган ҳодисалар, жараёнлар, нарсаларнинг моҳиятини англаб етади. Натижада ўқувчи тарихий-маданий бойликлар билан муносабат ўрнатади, уларни ўзлаштиради. Атрофдагилар ва асар қаҳрамонлари билан алоқага киришиш жараёни амалга ошади. Шахсга йўналтирилган китобхонлик натижасида ўқувчида маданий бойликларга эғалик, толерантлик, позитив хулқ-атвор кўринишлари шаклланади.

5. Шахсга йўналтирилган китобхонлик ғояси барча ёш даврларда вужудга келиши мумкин. Масалан, болалар китобхонлиги, ижодий китобхонлик, ривожлантирувчи китобхонлик ва билишга асосланган китобхонлик ўқувчи шахсига йўналтирилган бўлади. Бундай китобхонлик натижасида ўқувчиларда шахсий сифатлар тизими шаклланади, бадиий адабиёт намуналарига нисбатан кучли қизиқиш вужудга келади[67; 26-29-б.].

Шу тариқа шахсга йўналтирилган китобхонлик ҳақида ушбу мақсадга йўналтирилган таълимий фаолиятни диагностика қилиш натижасида фикр юритиш мумкин. Бунда ўқувчи шахсининг индивидуал, табиий, шахсий сифатларига эътибор қаратилади. Ўқитувчи билан ўқувчининг ўзаро ҳамкорлиги натижасида ушбу принципларни амалга ошириш ва инсонпарварликка асосланган ёндашув доирасида ўқувчиларда бадиий адабиёт намуналарига нисбатан қизиқишни шакллантириш мумкин.

Мотивацияга тўғридан-тўғри ички зиддиятлар орасидаги алоқадорлик таъсир кўрсатади. Бундай алоқадорлик сирасига китобхон онгидаги қарама-қаршилиқлар, фаолиятидаги қарама-қаршилиқлар, китобхон мулоқотидаги қарама-қаршилиқлар қиради. Китобхонлик даражасининг ривожланиши орасида зарурийлик ва эркинлик, эҳтиёжлар динамикаси ва қонуниятлари орасида қизиқишларнинг ранг-баранглиги, установкаларнинг изчиллиги кузатилади. Шахс китобхонлигини ривожланиш аспекти қуйидагилардан иборат: стереотиплик-табиийлик, репродуктивлик-ижодий маҳсулдорлик, эволюцион-инволюцион, жўшқин-динамик, қулай-ноқулай. У 3 соҳада амалга ошади: китобхонлик онги, китобхонлик фаолияти, китоб билан мулоқот. Китобхонлик уч даражада намоён бўлади: долзарб, долзарблашувчи ва потенциал. У уч

йўналишда амалга оширилади: стихияли, мақсадга йўналтирилган, мустақил бошқариладиган.

Китобхон шахс жамиятда муайян мавқега эга бўлади. Китобхонликнинг ривожланиши билан боғлиқ ҳолда шахс ижтимоий-психологик ролларни бажаради. У ўзининг ранг-баранг эҳтиёжларини онгли тарзда турли бадиий асарларни ўқиш орқали қондиради.

Китобхоннинг шахсий қизиқишлари таркибида бир қанча бошланғич даражалар мавжуд:

- социологик: шахснинг ижтимоий-демографик маълумотлари, ижтимоий мавқеи ва ижтимоий нуқтаи назарлари.

- Ижтимоий-психологик таркибий йўналишлари: шахснинг дунёқараши, эътиқодлари, идеаллари, қадриятли йўналишлари, эҳтиёжлари, мотивлари, қизиқишлари, установакалари.

- Тажрибанинг ижтимоий-психологик-педагогик таркиби: шахснинг ҳаётий, китобхонлик тажрибаси, умумий касбий билимлари, умумий интеллектуал ва нутқий кўникмалари, малакалари, одатлари, китобхонлик мазмуни ва маданияти, коммуникатив маҳорати.

Ўқувчиларда бадиий асар намуналарига қизиқишни шакллантиришда китобхонликнинг шаклланганлиги билан ҳар бир ўқувчида китобхонлик кўникмаларининг мавжуд даражасини ҳисобга олиш муҳим аҳамиятга эга. Шунинг алоҳида таъкидлаш керакки, ўқувчиларда бадиий адабиёт намуналарига қизиқишни шакллантиришда китобхонликка оид фаолиятни ривожлантириш мақсадга мувофиқ. Агар ўқувчи ўқиш техникасини етарли даражада эгалламаган бўлса, ўқиган асарининг мазмуни устида фикрлашга қийналса, бу шубҳасиз, истикболда ўқиш мотивларининг ривожланишига салбий таъсир кўрсатади. Чунки ахборотлар кўлами кенгайган сари уни ўзлаштириш мураккаблашади. Бундай вазиятда ўқувчиларда бадиий адабиёт намуналарига бўлган қизиқиш шаклланмай қолади. Улар китоб ўқишдан безадилар. Назарда тутилган кўникмаларни самарали шакллантириш учун ўқувчиларда бадиий адабиёт намуналарига қизиқиш, уларни мунтазам ўқиш ва тушуниш эҳтиёжини шакллантириш лозим.

Бадиий асарларни ўқиб ўрганишга нисбатан мотивацияни ривожлантиришда ўқувчиларни асар муаллифи ғояси ва нуқтаи назарларини тушунишга йўналтириш, уларда асар матнига нисбатан ижобий муносабатни шакллантириш мақсадга мувофиқ.

Бадиий асар намуналарига бўлган қизиқиш ўқувчиларни фаол тарзда китобхонликка йўналтиради. Агар ўқувчининг фаоллиги ўқиётган бадиий адабиёт намунасини ўзлаштиришга йўналтирилса, билиш қизиқишлари ҳақида фикр юритилади. Агар ўқувчининг фаоллиги бадиий адабиёт намунаси билан танишиш жараёнида асар қаҳрамонлари билан мулоқот қилишга йўналтирилса, турли-туман ижтимоий мулоқот шакллари ҳақида фикр юритилади.

Ўқувчилар бадиий адабиёт намуналарини ўқиш жараёнида ҳар доим муваффақиятсизликлардан қочишга ҳаракат қиладилар. Улар китобни ўқиб тушунишга қийналганларида ушбу фаолиятдан осонгина воз кечиб, компьютер билан мулоқотга киришадилар. Ўқувчилар китоб ўқишга даъват этганларида ота-оналар ва

Ўқитувчилардан норози бўладилар. Бора-бора улар компьютер ва телевизорга қаттиқ боғланиб қоладилар. Ёмон баҳо олишдан қўрқиш ҳисси ўқувчиларда бадий асарни ўқиш истагининг йўқолиб боришига сабаб бўлмоқда. Аксарият паст ўзлаштирувчи ўқувчилар бадий асарларни ўқишга мутлақо қизиқмайдилар. Бу эса уларнинг билиш фаолиятлари ривожланишига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Ўқувчиларда бадий адабиёт намуналарига бўлган қизиқишнинг барқарорлиги уларда китобхонлик фаолиятининг мунтазам ривожланишига асос бўлади. Ўқувчиларнинг бадий адабиёт намуналарига бўлган қизиқишлари уларда китобхонлик фаолиятининг кучли тарзда намоён бўлиши, чуқур анланган ҳолда амалга оширилиши, мунтазам давом этиши, барқарор шаклланиши, фикрларнинг бойишига кўмаклашишини таъминлайди.

Бадий адабиёт намуналарини ўқишга нисбатан қизиқишнинг барқарор бўлмаслиги ташқи омилларнинг таъсири билан боғлиқ.

Ўқувчиларда бадий адабиёт намуналарига бўлган қизиқиш қуйидагича бўлиши мумкин:

- Ижобий ва салбий;
- Ташқи ва ички;
- Барқарор ва нобарқарор.

Китобхонлик майллари ижтимоий, тор шахсий ва билишга асосланган бўлади. Ижтимоий майллар бурч ҳисси, бошқадан орқада қолмаслиққа интилишда кўринади. Тор шахсий характерга эга бўлган майллар эса атрофдагиларнинг эътирофи, шахсий муваффақиятга эришиш йўли, ўз-ўзини такомиллаштиришга интилишида ўз аксини топади. Билиш майллари эса янги билимларни ўзлаштириш истаги, ўз дунёқарашини кенгайтириш эҳтиёжи билан боғлиқ ҳолда вужудга келади.

Бадий адабиёт намуналарига бўлган қизиқиш мезонлари сифатида қуйидагиларни кўрсатиб ўтиш мумкин:

- Китобхонликка нисбатан ижобий ҳис-туйғуларга бой муносабат;
- Ўқувчиларни фаол тарздаги билиш ва шахсий фаолиятга йўналтиришга асосланган китобхонлик фаолияти;
- Мазкур йўналишларнинг барқарор характерга эгаллиги.

Бошланғич синф ўқувчиларининг бадий адабиёт намуналарига қизиқишларининг юқори даражасига эришиш қуйидагиларда намоён бўлади:

- Китобхонлик фаолиятига нисбатан ижобий муносабат;
- Муайян бадий асарларга қизиқиш;
- Китобхонлик жараёнини кенгайтириш ва унга ўқувчиларни жалб этиш;
- Китоб билан мулоқот жараёнидаги қониқиш ҳиссини синфдошлари, ўқитувчилари ва ота-оналари билан бўлишиш кабилар.

Кичик мактаб ёшида ўқувчилар учун бадий асарлар ҳаётини зарурий манбаи бўла олмайди. Шунинг учун ҳам бундай асарларга бўлган қизиқишнинг юқорилиги кузатилмайди.

Бадий асарларнинг ўқувчилар ҳаётида муҳим ўрин эгаллаши, катталар жумладан, ўқитувчилар ва ота-оналар томонидан англантилади. Улар ривожланган сари

бадий асарларнинг аҳамиятини чуқурроқ англай бошлайдилар. Шундагина бадий асарлар ўқувчилар фаолияти ва қизиқишнинг асосий манбаига айланади.

Ўқувчиларда бадий адабиёт намуналарига бўлган қизиқишнинг барқарорлиги уларда китобхонлик фаолиятининг мунтазам ривожланишига асос бўлади. Ўқувчиларнинг бадий адабиёт намуналарига бўлган қизиқишлари уларда китобхонлик фаолиятининг кучли тарзда намоён бўлиши, чуқур анланган ҳолда амалга оширилиши, мунтазам давом этиши, барқарор шаклланиши, фикрларнинг бойишига кўмаклашишини таъминлайди.

Бадий адабиёт намуналарини ўқишга нисбатан қизиқишнинг барқарор бўлмаслиги ташқи омилларнинг таъсири билан боғлиқ.

Ўқувчиларда бадий адабиёт намуналарига бўлган қизиқиш қуйидагича бўлиши мумкин:

- Ижобий ва салбий;
- Ташқи ва ички;
- Барқарор ва нобарқарор.

Китобхонлик майллари ижтимоий, тор шахсий ва билишга асосланган бўлади. Ижтимоий майллар бурч ҳисси, бошқадан орқада қолмаслиққа интилишда кўринади. Тор шахсий характерга эга бўлган майллар эса атрофдагиларнинг эътирофи, шахсий муваффақиятга эришиш йўли, ўз-ўзини такомиллаштиришга интилишида ўз аксини топади. Билиш майллари эса янги билимларни ўзлаштириш истаги, ўз дунёқарашини кенгайтириш эҳтиёжи билан боғлиқ ҳолда вужудга келади.

Бадий адабиёт намуналарига бўлган қизиқиш мезонлари сифатида қуйидагиларни кўрсатиб ўтиш мумкин:

- Китобхонликка нисбатан ижобий ҳис-туйғуларга бой муносабат;
- Ўқувчиларни фаол тарздаги билиш ва шахсий фаолиятга йўналтиришга асосланган китобхонлик фаолияти;
- Мазкур йўналишларнинг барқарор характерга эгаллиги.

Бошланғич синф ўқувчиларининг бадий адабиёт намуналарига қизиқишларининг юқори даражасига эришиш қуйидагиларда намоён бўлади:

- Китобхонлик фаолиятига нисбатан ижобий муносабат;
- Муайян бадий асарларга қизиқиш;
- Китобхонлик жараёнини кенгайтириш ва унга ўқувчиларни жалб этиш;
- Китоб билан мулоқот жараёнидаги қониқиш ҳиссини синфдошлари, ўқитувчилари ва ота-оналари билан бўлишиш кабилар.

Кичик мактаб ёшида ўқувчилар учун бадий асарлар ҳаётини зарурий манбаи бўла олмайди. Шунинг учун ҳам бундай асарларга бўлган қизиқишнинг юқорилиги кузатилмайди.

Бадий асарларнинг ўқувчилар ҳаётида муҳим ўрин эгаллаши, катталар жумладан, ўқитувчилар ва ота-оналар томонидан англантилади. Улар ривожланган сари бадий асарларнинг аҳамиятини чуқурроқ англай бошлайдилар. Шундагина бадий асарлар ўқувчилар фаолияти ва қизиқишнинг асосий манбаига айланади.

Бошланғич синф ўқувчиларидаги бадий адабиёт намуналарига бўлган қизиқиш китобхонлик воситасида шаклланади ва чуқур анланган бўлади. Мазкур даврда бадий

адабиёт намуналарига бўлган қизиқишнинг асосий натижаси ўқувчиларда вужудга келган китобхонлик фаолиятининг маҳсули сифатида уни кўпроқ ўқишга бўлган эҳтиёжнинг шаклланиши билан изоҳланади.

Бундай китобларга мурожаат қилишнинг мақсадини ўқитувчи белгилайди. Ўқувчиларда бадиий адабиёт намуналарига бўлган қизиқишнинг шаклланиши асосан 1-2-синфларда амалга ошади. Бу даврда бошланғич синф ўқувчиларида эртақлар, дostonлар ва ҳикояларга нисбатан алоҳида қизиқиш пайдо бўлади.

Шунинг учун ҳам таълимнинг дастлабки йилида ўқувчиларда бадиий адабиёт намуналарига тўғри муносабатда бўлиш тажрибасини шакллантириш лозим. Бунинг учун ўқитувчи муайян асарларнинг ўқувчилар ҳаётида муҳим аҳамият касб этишини мунтазам тушунтириб бориши керак.

REFERENCES

1. Узлуксиз маънавий тарбия Концепцияси / Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 31 декабрдаги “Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 1059-сон Қарори 1-илоvasи / Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 03.01.2020 й., 09/20/1059/4265-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 7 июндаги “Ўзбекистон Республикаси аҳолисига ахборот-кутубхона хизмати кўрсатишни янада такомиллаштириш тўғрисида” ПҚ-4354-сон Қарори // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 10.06.2019 й., 07/19/4354/3275-сон.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси матни. <http://uza.uz>
4. Адизов Б. Бошланғич таълимни ижодий ташкил этишнинг назарий асослари. Пед. фан. докторлик ...Дис – Т.: 2002.–276 б.
5. Болибеков А.А. Адабий таълим орқали ўқувчилар ахлоқий фазилатларини такомиллаштиришда ҳадислардан фойдаланиш: Педагогика фанлари номзоди. ...Дис. - Тошкент, 2008. - 156 б.
6. Ганиева Б.И. Кутубхоналарда болалар ўқиш маданиятини тарбиялашнинг педагогик имкониятлари. Педагогика фанлари номз. ...Дис - Тошкент, 2008. - 160 б.
7. Гендер тадқиқоти асослари курси хрестоматияси. Олий ўқув юртлари учун. - Тошкент: Ўзбекистон, 2003. - 411 б.
8. Йўлдошев Қ. Янгиланган педагогик тафаккур ва умумтаълим мактабларида адабиёт ўқитишнинг илмий-методик асослари. Пед. фан. докт. ... Дис. – Тошкент, 1997. – 256 б.
9. Матчон Сафо. Китоб ўқишни биласизми? – Тошкент: Ўқитувчи, 1993. – 140 б.
10. Мирқосимова М. Ўқувчиларда адабий таҳлил малакасини шакллантириш ва такомиллаштириш асослари. - Тошкент: Фан, 2006. - 112 б.
11. Мусурмонова О. Юқори синф ўқувчилари маънавий маданиятини шакллантиришнинг педагогик асослари: Педагогика фанлари док. ...Дисс - Тошкент, 1993. - 364 б.
12. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - Спб.: Питер, 2010. - 713 с.

13. Тихомирова И.И. Великое переселение в мир духовности // Библиотека. – М., 2002. - № 2. - С.41-43.
14. Толстой Л.Н. Круг чтения. Афоризмы и наставления. – М., Академия, 2013. - 980 с.
15. Хусанбоева Қ.П. Адабий таълим жараёнида ўқувчиларни мустақил фикрлашга ўргатишнинг илмий-методик асослари: пед.фан.док. ...Дис. – Тошкент, 2007. – 262 б.
16. Қаюмхўжаева Ё. Ўқувчиларнинг китобхонлик маданиятини шакллантириш имкониятлари. - Тошкент: ТДМИ, 2007. - 48 б.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ БОШҚАРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Kuchkarov Baxodir Tashmurodovich

Nizomiy nomidagi TDPU tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10431158>

Аннотация. Ушбу мақолада олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини бошқаришнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: Олий таълим муассасалари, замонавий ўқув босқичлари, юксак маънавий-ахлоқий фазилатлар.

PECULIARITIES OF EDUCATIONAL PROCESS MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. This article provides information about the specific features of the management of the educational process in higher education institutions.

Key words: Higher educational institutions, modern educational stages, high spiritual and moral qualities.

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМ ПРОЦЕССОМ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация. В данной статье представлена информация об особенностях управления образовательным процессом в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: Высшие учебные заведения, современные этапы образования, высокие духовно-нравственные качества.

Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги қонунида белгиланган вазифаларни рўёбга чиқаришга қаратилган кенг кўламли ислохотлар замирида мамлакатимиз худудларида янги, шу жумладан етакчи хорижий олий таълим муассасалари ташкил этилди, замонавий ўқув босқичлари жорий қилиниб, замонавий ва мустақил фикрлайдиган, юксак маънавий-ахлоқий фазилатларга эга, билимли ҳамда юқори малакали кадрлар тайёрлаш йўлга қўйилди. Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг 2017 - 2021 йилларга мўлжалланган бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси, Ўзбекистон Республикаси Маъмурий ислохотлар концепцияси, Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси, Ўзбекистон Республикаси Президентининг қатор қарор ва фармонларибга мувофиқ олий таълимни янада ривожлантириш, кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш, “илм – фан - ишлаб чиқариш” интеграциясини кенгайтириш, таълим мазмунини компетенциялар асосида тубдан ўзгартириш, ўқитишнинг янги моделини жорий этиш, олий таълим муассасалари фаолиятини “Университет - 3.0” концепцияси асосида ташкил этиш, АКТ ва таълим технологиялари интеграциясини таъминлаш устувор вазифалардан этиб белгиланди.

Шу ўринда қайд этиш лозимки, ривожланган АҚШ, Буюк Британия, Германия, Япония ва бошқа қатор давлатларда Олий таълим муассасалари талабаларга фундаментал ва амалий билим бериш, малакали мутахассисларни тайёрлаш, илм-фан марказлари сифатида талабга кўра янги маҳсулот ҳамда интеллектуал мулк объектларини яратувчи субъект ҳисобланади.

Мамлакатимизда ҳам олий таълим муассасалари айнан шундай субъектга айланишлари талаб этилмоқда. Бу ўринда, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаганларидек, “...бизга миқдор эмас, сифат керак. Бунга эришиш учун эса хориж тажрибасини яхшилаб ўрганиш зарур. Қайси давлат кадрлар тайёрлашга алоҳида эътибор қаратса, ўша ютади. Илмий асосланган тажриба асосида кадрлар тайёрлаш тизимини йўлга қўйиш энг муҳим вазифамиздир.” Юқорида баён этилган фикр-мулоҳазаларга асосланиб, таълим тизими ва унинг ўзаги ҳисобланадиган ўқув жараёнларини бошқаришни сифат жиҳатидан янги босқичга кўтаришнинг зарурлигини, бугунги замон талаби эканлигини ҳис этмоғимиз лозим.

Аждодларимиз меросини ўрганиш шуни кўрсатмоқдаки, азал-азалдан “таълим – ўқув жараёни – бошқарув” тизимли тушунчаларига алоҳида эътибор қаратилиб келинган. Хусусан, Абу Наср Форобийнинг бошқарув тизимида илм - санъатнинг махсус турлари бўйича фозил, ақлли ва маҳоратга эга бўлган турли кишиларнинг ўрни алоҳида эканлиги ифодаланганлиги, қомусий олим Абу Райҳон Беруний ўзигача маълум бўлган ва тарихий манбалардаги хабарларни йил ҳисобларини қўллаб аниқлашга, уларни саралаб, баъзи ўринларда астрономик кузатувлари натижасида олган хулосалари асосида таҳлил қилишга уринганлиги, шунингдек, идора қилиш ва бошқаришнинг моҳияти азият чекканларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, жамиятнинг тинчлиги йўлида ўз тинчлигини йўқотишдан иборат эканлиги таъкидлаганлиги, Юсуф Хос Хожибнинг асарларида таълим ижтимоийсиёсий, моддий ва маданий тараққиётининг ўлчов бирлиги эканлиги келтириб ўтганлиги бунинг далилидир.

Албатта, “таълим - ўқув - бошқарув” тизимли жараёни мулоқотсиз амалга ошмаслигини қайд этган ҳолда, инсон жамиятда доимий ижтимоий муҳитда бўлиб, ишлаб чиқариш (хизмат кўрсатиш, иш бажариш) фаолияти давомида мулоқотга киришиб, ўзи учун манфаатли ва қулай бўлган мулоқотни танлайди. Айниқса, шахсий муваффақиятга эришиши ёхуд раҳбарлик фаолиятида юксак поғоналарга кўталишида шунга мос бўлган танловни амалга оширади.

Ҳар қандай фаолият бошқариладиган объект ва бошқарувчи субъект тизимларидан иборат бўлиб, мазкур тизимлар ўртасидаги ўзаро алоқа инсонлар ўзаро муносабатларининг асосини ташкил этади ва муайян ўзаро муносабатлар уларнинг фаолиятини ифодалайди. Мазкур муносабатлар, одатда улар ихтиёрий фаолият ҳисоблансада, албатта, бошқарувни талаб этади.

Шахс индивидуал фаолиятида ўзини ўзи бошқаради ва кўзланган мақсадли натижага эришади. Бу жараёнлар ўзаро муносабатлар замирида қурилиб, ҳамкорликдаги фаолиятни ташкил этиш учун ўзаро таъсир ёки шахснинг бошқа шахсларга нисбатан таъсири босимида кечадики, бу моҳиятан зарурий талаб сифатида бошқарувни, бир муштарак мақсад(лар)га эришиш йўналишида инсонларнинг ўзаро фаолиятини ташкил этиш ва мувофиқлаштиришни ифодалайди.

Кишилиқ жамияти ривожланиши, ўз навбатида “таълим - ўқув - бошқарув” тизимининг мос равишда такомиллаштирилишини талаб этади. Бу жараёнда бошқарувнинг умумий ва ташкилий тамойиллари концептуал яхлитликда таълим тизими такомиллаштирилишига омил бўлади (1-расм). Масалан, илғорлик тамойили ҳар қандай таълим муассасаси доирасида бошқарув тизими замон талабга жавоб бериши ,

мувозийлик тамойили эса, бошқарувидаги жадалликни оширишга хизмат қилади ва шу каби.

БОШҚАРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ	
УМУМИЙ ТАМОЙИЛЛАР	ТАШКИЛИЙ ТАМОЙИЛЛАР
Оддийлик	Изчиллик
Автономлик	Узлуксизлик
Тезкорлик	Мувозийлик
Илғорлик	Ихчамлилик
Комплекслилик	Меъёрлилик
Илмийлик	Технологик яхлитлик
Режалилик	Концентрациялашганлик
Барқарорлик	Ихтисослашганлик
Оптималлик	Коллегиялик
Рағбатлантирувчилик	Комфортлилик

Айнан таълим муассасалари, шу жумладан Олий таълим муассасалари олдида кўйилган устувор мақсаддан келиб чиқиб, замон талабларига мос малакали, рақобатбардош, билимли, мустақил фикрлайдиган, юксак маънавият соҳиби бўлган юқори салоҳиятли кадрларни тайёрлаш вазифаси юклатилган.

Ривожланган давлатларда Олий таълим муассасаси янги маҳсулот ҳамда интеллектуал мулк объектларини яратувчи субъект ҳисобланади. Мамлакатимизда ҳам олий таълим муассасасини айнан шундай субъектга айланиш талаб этилмоқда. Бу ўринда, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаганларидек, “...бизга миқдор эмас, сифат керак. Бунга эришиш учун эса хориж тажрибасини яхшилаб ўрганиш зарур. Қайси давлат кадрлар тайёрлашга алоҳида эътибор қаратса, ўша ютади. Илмий асосланган тажриба асосида кадрлар тайёрлаш тизимини йўлга қўйиш энг муҳим вазифамиздир.”¹⁸³

Ўқув жараёнининг асосий таркибий қисмлари : мақсад, тамойиллар, таркиб, усуллар , воситалар, ўқитиш шакллари ҳисобланади. Ушбу таркибий қисмлар ҳар қандай ўқув жараёнини тавсифлайди.

Ўқув жараёнининг мақсади таълим берувчини таълим олувчилар билан ҳамкорликда ўрганишнинг якуний натижасини шакллантиришдир.

Таълим тизимида ўқув жараёни ва уни бошқариш тамойиллари, бу жабҳада орттирилган миллий ва ривожланган мамлакатлар тажрибаси, эришилган натижалар, кузатилаётган муаммолар ҳисобланса, унинг предметини мазкур жараёнини бошқариш муносабатлари ташкил этади.

Таълим тизимида ўқув жараёни ва уни бошқаришни такомиллаштиришга қаратилган таклифларни ишлаб чиқиш ҳисобланади, бу жараённи бошқаришнинг моҳияти ва тамойиллари, концептуал асосларини тадқиқ этиш, унинг сифатини ошириш каби вазифалари ҳал этилишини назарда тутаяди.

¹⁸³ Шавкат Мирзиёев.Бизга миқдор эмас, сифат керак.// <https://uza.uz/oz/politics/shavkat-mirziyeev-ilm-fan-namoyandalari-bilan-mulo-ot-ildi-24-05-2019>

ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ВА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИНГ МОЎХИЯТИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Таълим – бу шахсни ўқитиш ва тайёрлаш тизими, шунингдек олинган билимлар, кўникмалар, кадриятлар, муносабатлар, функциялар, тажриба ва ваколатлар мажмуаси ҳисобланади.

Таълим, кенг маънода - бу инсон онги, фъел-атвори ва жисмоний қобилиятларини шакллантиришнинг яхлит тизимли жараёнидир.

Таълим жараёни тегишли норматив ҳужжатлар асосида амалга оширилади.

Пифогор таъкидлаганидек, “таълимни бошқа одамга бериш мумкин ва бошқага бериб ҳам уни ўзимиз йўқотмаймиз”.

Таълим тизимининг ўзаги ўқув жараёни ҳисобланади, у билим, кўникмалар тизимини эгаллашга, уларни амалда қўллаш қобилиятини шакллантиришга қаратилган таълим берувчи ва таълим олувчининг ўзаро мувофиқлаштирилган ҳолда амалга ошириладиган ҳаракатлари йиғиндисидир.

ЎҚУВ ЖАРАЁНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Ўқув жараёни таълим олувчилар билим, ўқув ва кўникмани эгаллашларига йўналтирилган ўқув фаолияти турлари, ўқув фанлари ва курсларининг таркиби, уларни ўрганишнинг изчиллиги ва соатлардаги ҳажми кесимида ўқув режалари ва фанлар дастури ўзлаштирилиши учун белгиланган муддат давомийлигида таълим мазмуни, битирувчилар умумий тайёргарлигининг зарурий ва етарли даражасини эгаллашларига қаратилган тизимли фаолият мажмуасидир.

Ўқув жараёнининг асосий таркибий қисмлари: мақсад, тамойиллар, таркиб, усуллар, воситалар, ўқитиш шакллари ҳисобланади. Ушбу таркибий қисмлар ҳар қандай ўқув жараёнини тавсифлайди

Ўқув жараёнининг мақсади таълим берувчини таълим олувчилар билан ҳамкорликда ўрганишнинг якуний натижасини шакллантиришдир.

ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ БОШҚАРИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Бу ўринда, “бошқарув” тушунчаси одатда аниқ бир мақсадга эришиш учун бошқарилувчи объект ёки тизимга фаол таъсир кўрсатишни англатади

Турли ёндашувлар воситасида амалга ошириладиган функционал бошқарув фаолияти тизимли - мажмали бўлиб, унда бошқарувнинг аниқ ва ўзига хос усуллари қулланилади.

Бошқарув жамоага таъсир кўрсатиш усуллари ўзида мужассам этади, бунда қўйилган мақсадларга эришиш жараёнида фаолиятни уйғунлаштириш назарда тутилади.

Олий таълим муассасаларининг бошқаруви Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги ва ОТМунинг низоми асосида амалга оширилади.

Замонавий таълим тизими тобора янгиланиши, ўз навбатида, жадал ўзгараётган ва мураккаблашиб бораётган оламда унинг олдида қўйилаётган талаблар асосида фаолият кўрсатиши талаб этилмоқда. Буларнинг барчаси таълимни ва унинг асосий таркибий қисми бўлган ўқув жараёни сифатини бошқариш мураккабланишига олиб келмоқдаки, бу жараёнда муаммони ҳал этишнинг самарали усуллари ўзлаштириш таълим тизими

раҳбарлари ташкилотчилик, изланувчанлик замирида таълим менежментини пухта эгаллашларини талаб этмоқда.

Бу жараёнда замонавий ривожланиш талабларига жавоб берадиган малакали кадрларни тайёрлаш, айнан **“таълим - ўқув - бошқарув”** тизимининг зиммасига юклатилган маъсулиятли вазифа сифатида қаралди.

Хусусан, қуйидагилар:

- замонавий дастурлар асосида тизим сифатини ошириш;
- мамлакатнинг иқтисодий, ижтимоий истиқболини ҳисобга олган ҳолда тизимни такомиллаштириш;
- таълимнинг инсонпарварлигини таъминлаш;
- таълим технологияларини амалиётга жорий этиш;
- “таълим - фан - ишлаб чиқариш” интеграцияси механизмларини ишлаб чиқиш ва уларнинг функционаллигини таъминлаш;
- таълим хизматлари бозорида рақобат муҳитини юзага келтириш;
- тизимга жамоат бошқарувининг васийлик ва кузатувчи кенгашлари киритилиши орқали уни такомиллаштириш;
- таълим ва кадрлар тайёрлаш сифати юзасидан битирувчиларнинг бандлик мониторинги негизида маркетинг тадқиқотлари олиб борилишини йўлга қўйиш;
- олий таълим соҳасида икки томонлама фойдали халқаро алоқаларни ривожлантириш **“таълим - ўқув - бошқарув”** тизимининг асосий вазифалари ҳисобланади.

Бугунги кунда асосий эътибор мамлакатнинг стратегик мақсад ва вазифаларини амалга оширишда таълими тизимини бошқариш долзарб масалалардан биридир. Замонавий таълим тизими тобора янгилашни, ўз навбатида, жадал ўзгараётган ва мураккаблашиб бораётган оламда унинг олдига қўйилаётган талаблар асосида фаолият кўрсатиши талаб этилмоқда.. Буларнинг барчаси таълимни ва унинг асосий таркибий қисми бўлган сифатини бошқариш мураккабланишига олиб келмоқдаки, бу жараёнда ўз ўзидан муаммони ҳал этишнинг самарали усуллари ўзлаштириш таълим тизими раҳбарлари ташкилотчилик, изланувчанлик замирида таълим менежментини пухта эгаллашларини талаб этмоқда.

Таълим тизимида ўқув жараёнларини бошқаришнинг асосий йўналишларини назарий ва амалий жиҳатдан ўрганиш натижасида қуйидаги хулосалар чиқарилди:

Биринчи хулоса. Аждодларимиз бу жабҳадаги меросини ўрганиш шунинг кўрсатдики, азал-азалдан *“таълим - ўқув жараёни - бошқарув”* тизимли жараённинг моҳиятига алоҳида эътибор қаратилиб келинган.

Иккинчи хулоса. Мустақиллик йилларида мамлакатимизда, “Таълим тўғрисида”ги қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури амалга оширилиб, таълим олувчилар билим олишлари, жамиятда ўз ўринларини топишларида аҳамиятли бўлди. Хусусан, Биринчи Президент Ислом Каримов тасдиқланган 2011-2016 йилларга мўлжалланган олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизация қилиш ва мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш дастури таълим тизими ривожланишига хизмат қилди.

Учинчи хулоса. Жадал кечаётган глобаллашув ва интеграция шароитида Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегияси, Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси, Президент Шавкат Мирзиёевнинг соҳага дахлдор қарор ва фармонлари, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг буйруқлари асосида мамлакатимизда олий таълимни кенг ислоҳ қилиш ва унинг концептуаль асосларини такомиллаштириш заруратини юзага келтирди.

I. Таълим тизимини бошқаришнинг асосий йўналишларини назарий ва амалий жиҳатдан ўрганиш натижасида қуйидаги таклифлар ишлаб чиқилди:

1. Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини изчил амалга ошириш, таълим мазмунини компетенциялар асосида тубдан ўзгартириш, ўқитишнинг биз учун янги бўлган моделини жорий қилиш, давлат ва жамият ривожланишига раҳна солувчи коррупцияни батамом бартараф этиш, олий таълим муассасалари фаолиятини “Университет - 3.0” концепцияси асосида ташкил этиш учун “*таълим - ўқув жараёни - бошқарув*” тизимини тубдан такомиллаштириш лозим.

2. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунини янги таҳрирда қабул қилиш зарур. Хусусан, амалдаги мазкур Қонунининг IV.Таълим тизимини бошқариш банди 25-26-моддаларида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳамда таълимни бошқариш бўйича махсус ваколат берилган давлат органларининг таълим соҳасидаги ваколатлари (ҳуқуқ доираси) ва тамойиллари аниқ белгиланган бўлсада, бугунги кун мазкур белгиланган ваколатлар доирасида таълим тизимида ўқув жараёнини бошқаришда самарадорлик янада оширилишини тақазо этилмоқда, хусусан, олий таълим муассасаларининг давлат таълим стандартлари, таълим йўналишлари ва мутахассисликларининг малака талаблари, ўқув режалари ва фан дастурлари ишлаб чиқилишида ҳам мустақиллиги белгиланганлиги билан;

- шунингдек, мазкур Қонунининг 3-моддасида таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллиги негизида таълим тизимининг дунёвий характерда эканлиги таъкидланганлиги боис, ҳозирги глобаллашув даврида (мазкур қонуннинг 33-моддасида келтириб ўтилган Халқаро ҳамкорликни йўлга қўйиш вазифаларига кўра) халқаро интеграция миллий таълим нуфузи замирида оширилиши зарурлиги билан далиланади

3. Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги доирасида таълим соҳасида давлат ваколатли органлари, хусусан, таълим вазирлиги ҳамда таркибида олий таълим муассасалари бўлган вазирликлар ва бошқармалар, олий таълим муассасалари, илмий-педагогик муассасалар ўзаро ҳамкорликда таълимни бошқарув тизимини мувофиқлаштириб боришлари зарур.

4. **Таълимнинг норматив ҳужжатлари** - Давлат таълим стандартлари, таълим йўналишлари ва мутахассисликларининг малака талабалари, ўқув режалари, фан дастурлари пухта ишлаб чиқилишини таъминлаш ва барқарор даврийликда (масалан, камида 3 йил давомида) қўланилишини аниқ белгилаб қўйиш мақсадга мувофиқдир.

5. Мамлакатимизда олий таълим соҳасида давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш, худудларда давлат ва нодавлат олий таълим муассасалари фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари асосида олий таълим билан қамров даражаси 50 фоиздан ошириш, соҳада соғлом рақобат муҳитини яратиш, камида 10 та олий таълим муассасасини халқаро эътироф этилган ташкилотлар (Quacquarelli Symonds World

University Rankings, Times Higher Education ёки Academic Ranking of World Universities) рейтингининг биринчи 1000 та ўриндаги олий таълим муассасалари рўйхатига киритиш ҳамда таълим сифатини ошириш механизми қарор топиши ва функционалиги таъминланиши зарур.

6. Кредит-модуль тизимига босқичма - босқич ўтказиш имконияти мавжуд. Навбатдаги масала, таълимнинг ушбу методологияси замирида академик дастурлар меҳнат бозори талабларига мос ишлаб чиқилиши, ўқув режадаги фанларнинг 50 фоизи танлов фани сифатида белгиланиши, ўқув жараёнига ахборот тизимлари кенг жорий этилиши, талабаларни ўқитиш ва меҳнат бозорига тайёрлашга индивидуал ёндашилиши, уларнинг фаолияти мустақил таълим олишга йўналтирилиши, академик муқобиллиги таъминлаши, ўқув-дастурий ҳужжатларнинг ҳаракатчанлиги оширилиши, ўзгарувчан ижтимоий - иқтисодий шароитга мослашувчанлиги замирида индивидуал ва дифференциялланган таълим тизими жорий этилиши самарали ҳисобланади.

7. Замонавий ахборот-таълим муҳитида ўқитиш назариясининг мавжуд эмаслиги, таълим субъектларининг замонавий ахборот-таълим муҳитига киришга тайёр эмаслиги каби муаммолар кузатилаётганлигидан келиб чиқиб, орттирилган миллий ва мавжуд халқаро тажриба негизида ушбу йўналишларда таълим субъектларининг тизимли фаолият юритишига дахлдор моделлар, дастурий таъминотлар намунаси яратилиши ва уларни қўллаш орқали ўқув дастурлари ва режалари ишлаб чиқилиши ҳамда ўқув жараёнига татбиқ этилиши зарур

8. Таълим тизимининг олдида қўйилган мақсадга эришиш ва режаларнинг бажарилиши, фақат айнан, субъект-объект иштирокида амалга оширилади. Бу жараёнда инсон омилини ҳисобга олиш талаб этилади. Шу боис, педагог-ҳодимларни тайёрлаш, малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш сифатини аниқловчи мезонлар, амалда қўлланиб келинаётган ўқув дастурлари, илмий-услубий адабиётлар, услубий тавсиялар янада такомиллаштирилиши лозим.

Юқоридаги таклиф ва тавсияларнинг амалиётга жорий этилиши “*таълим - ўқув жараёни - бошқарув*” тизими самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. —Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз! мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимидаги киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. – Т.: —Ўзбекистон!, 2016. – 56 б.
2. Мирзиёев Ш.М. —Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт таракқиети ва халқ фаровонлиги гарови! мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. – Т.: —Ўзбекистон!, 2017. – 48 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. –Т.: —Ўзбекистон!. – 2017.– 102б.

4. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курамиз. – Т.: —Ўзбекистон, 2017. – 488 б.
5. Абдуқодиров А.А., Пардаев А.Х.Масофали ўқитиш назарияси ва амалиёти. –Т. Фан, 2009.
6. Гордиенко Н. Е. Профессионализм и компетентность в системе высшего педагогического образования Франции. Коломна 2013. Стр.28-30.
7. Фуломов С.С., Алимов Р.Х. Ахборот тизимлари ва технологиялари. Олий ўқув юртлари талабалари учун дарслик // С.С. Фуломов таърири остида. – Тошкент: Шарқ, 2000. – 592 б.
8. Закирова Ф., Эминов А. Формирование компетентности в области компьютерной графики у будущего учителя // Информатика и образование. – Москва, 2010. – № 1. – С. 100-102.
9. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования // <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>
10. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: —Истеъдод, жамғармаси, 2008. – 180 б.
11. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: —Истеъдод, жамғармаси, 2010. – 142 б.
12. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – Москва, 1990.
13. Қурбонов Ш., Сейтхалилов Э. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури: педагогик илмий тадқиқот муаммолари ва йўналишлари. – Т.:Фан, 1999 й. – 189 .

ТИББИЁТ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЛАБАЛАРНИНГ КАСБИЙ ЛАЁҚАТЛИЛИГИНИ ТАРБИЯЛАШ

Хакимова Шахло

Низомий номидаги ТДПУ тадқиқотчиси.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10431185>

Аннотация. Ушбу мақолада тиббиёт олий таълим муассасаларида талабаларнинг касбий лаёқатлилигини тарбиялаш борасидаги тавсия ва маълумотлар келтирилиб ўтилган.

Калим сўзлар: талабаларнинг касбий лаёқати, узлуксиз педагогик таълим тизими, шахсга йўналтирилган ўқитиш, профессионализм.

EDUCATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF STUDENTS IN MEDICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. This article provides recommendations and information on the upbringing of professional competence of students in medical higher education institutions.

Keywords: professional competence of students, a system of continuous pedagogical education, personality-oriented teaching, professionalism.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКИХ ВУЗОВ

Аннотация. В данной статье представлены рекомендации и информация по воспитанию профессиональной компетентности студентов медицинских вузов.

Ключевые слова: профессиональная компетентность студентов, система непрерывного педагогического образования, лично-ориентированное обучение, профессионализм.

Бўлажак тиббиёт ходимининг касбий лаёқатлилигини тарбиялаш муаммосини ўрганиш ишига бир қатор илмий ишлар бағишланган. Бироқ бу муаммонинг турли жиҳатлари ва аспектларига олимларнинг қизиқишлари камаймаяпти, бу эса узлуксиз педагогик таълим тизимини модернизациялаш ва ривожлантиришнинг ҳозирги замон босқичида алоҳида аҳамиятга эгалигидан ва унинг долзарблигидан гувоҳлик беради.

Шахсга йўналтирилган ўқитиш – бу талабанинг шахсий хусусиятлари, қизиқишлари, қобилияти ҳамда имкониятларини инобатга олувчи, илғор педагогик ва ахборот технологияларидан талаба шахсини ривожлантиришда самарали фойдаланишга қаратилган жараён дир. Шу боис ўқитишни дифференциаллаш ва индивидуаллаштириш шахсга йўналтирилган таълимни жорий этишнинг асосий тамойиллари сифатида хизмат қилади.

Замонавий жамиятда таълим тизимини ривожлантиришнинг стратегик йўналиши – бу инсоннинг турли соҳаларда мақсадли мустақил фаолияти асосида унинг интеллектуал ва ахлоқий ривожланиши дир. Жаҳоннинг ривожланган давлатлари қатори мамлакатимизда ҳам таълимдаги ислоҳотлар жараёнида мустақил таълимни рағбатлантириш муҳим йўналиш сифатида қаралмоқда. Бўлажак тиббиёт ходимининг касбий лаёқатлилигини тарбиялаш феноменини тадқиқ қилишга А.Каримов, Р.Х.Джураев, В.А.Кан-Калик, Н.В.Кузьмина, В.А.Сластенин ва бошқа қатор

олимларнинг ишлари тиббий компетентликка¹⁸⁴ бағишланган. Бу муаллифлар касбий лаёқатлилик шахсиятли-ишончлилик сифатлари билан бирликда бўлажак тиббиёт ходимининг касбий-шахсиятли ҳодиса сифатида тиббий маданиятини тавсифлайди деган фикрда яқдилдирлар. Ўз навбатида, касбий лаёқатлилик тушунчаси, В.А.Сластенин таъкидлаганидек, педагогнинг педагогик фаолиятни амалга оширишга назарий ҳамда амалий тайёрлигининг бирлигини ифодалайди ва унинг профессионализмини тавсифлайди. Тадқиқот муаммоси бўйича психологик, педагогик адабиётларни таҳлил қилиш шуни кўрсатдики, «касбий лаёқатлилик» ва «профессионализм» тушунчалари синонимлар сифатида қаралади. Бироқ уларнинг моҳиятини аниқлашда фарқлар бор. Мазкур тадқиқотда бу фарқлар муҳимдир, чунки унинг тадқиқот мавзуси педагогик маҳоратнинг маълум даражасига эга бўлган мутахассиснинг лаёқатлилигини эмас, балки тиббиёт олий таълим муассасаларида бўлажак тиббиёт ходимларининг касбий лаёқатлилигини шакллантиришга ёрдам берадиган психолого-педагогик муаммоларига қаратилган.

Жумладан, А.К.Маркова талқинида профессионализм дейилганда «касбнинг одам шахсига меъёрий талаблари тушунилади. Бу ерда профессионализм – одамнинг меҳнатни муваффақиятли бажариш учун зарурий шахсиятли характеристикалари мажмуи»ни аниқлайди. Бундай тушуниш шартли равишда «меъёрий профессионализм» деб аталади.

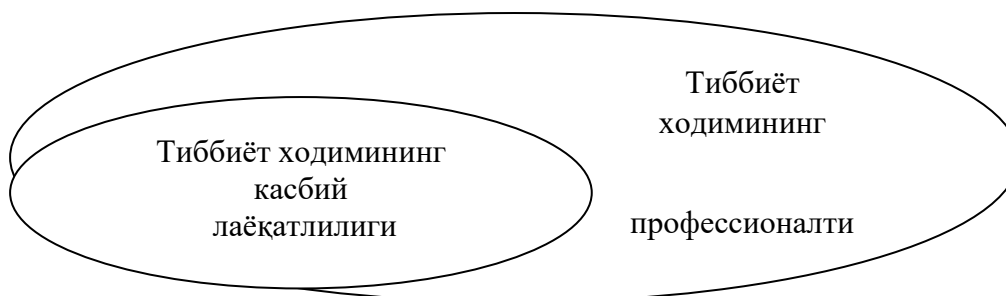
Е.А.Климов «профессионализм» тушунчаси билан иш кўрсатиб, унинг аниқ намоён бўлиши кўп жиҳатдан фаолият амалга ошириладиган муҳит билан детенминирланиши далилини ҳисобга олишни таклиф этади. Демак, умумий кўринишда педагогик фаолият субъекти «одам – одам» типигаги тизимда профессионал каби қаралиши мумкин.

Касбга лаёқатлилик диагностикаси¹⁸⁵ профессионализмнинг моҳиятли характеристикаларига диагностик, коммуникативлик, бошқарув ва проектив ўқувлар гуруҳларини киритиш лозим. Меҳнатнинг ижро-ҳаракат томонига қўйиладиган талаблар ушбу хусусиятларни назарда тутаяди: касбий қўйилган нутқ – аниқлик, дона-дона талаффуз, тингловчилар учун қулай суръат, тушунарлилик, ҳиссиётли; ҳаракатлар ва мимиканинг ифодалилиги, ҳаракатларнинг аниқлиги ва координацияланганлиги. Тиббиёт ходимининг билиш фаолияти кўп жиҳатдан ўрганилаётган нарсаларнинг мураккаблиги, динамикаси, ностандартлиги, ижтимоий ҳодисаларни ажратиб турадиган чегараларнинг таъсири, уларни излаш, ноаниқлиги билан белгиланади, бу эса кузатувчанлик, суҳбатдошнинг ички дунёсини моделлаштириш уқувини назарда тутаяди. Мазкур ҳолда ўз-ўзини тартибга солиш хусусиятлари ўз билим ва малакаларини доимо такомиллаштириш зарурати, бошқа одамларга қаратилган ўз хатти-ҳаракатини қатъий мувофиқлаштириш уқуви билан тавсифланади.

¹⁸⁴ Компетентлик – лот.comptens – тегишли, лаёқатли. Олий таълим, луғат маълумотнома. Академик С.С.Ғуломов таҳрири остида. Тошкент, «Молия», 2003 йил. 144 бет.

¹⁸⁵ Касбга лаёқатлилик диагностикаси – индивиднинг касбий лаёқатлилигини инсон қобилиятини ўлчовчи тестлар ёрдамида белгилаш; консултатн ўлчаш натижаларини касб талаблари билан қиёслаб шахснинг муайян касбга лаёқатли ёки лаёқатсизлиги ҳақида хулоса чиқаради. Олий таълим, луғат маълумотнома. Академик С.С.Ғуломов таҳрири остида. Тошкент, «Молия», 2003 йил. 132 бет.

«Профессионализм» ва «касбий лаёқатлилик» тушунчалари муносабатини кўргазмали қилиб бундай тасвирлаш мумкин .

1-расм. «Профессионализм» ва «касбий лаёқатлилик» тушунчаларининг муносабати.

Бу тушунчалар фаолиятнинг мукамаллиги, олий сифати ва уни амалга ошириш даражасининг бир йўналишли векторидир. Одам профессионализми лаёқатлилик билан бир қаторда унинг касбий йўналганлиги, шахс касбий муҳим сифатларининг мавжудлиги билан таъминланади. Профессионализмнинг юқори даражасига одам ўз фаолиятини эгаллаш ва узок вақт бажариш жараёнида эришади. Демак, педагогнинг касбий лаёқатлилиги мутахассиснинг профессионализмини тарбиялашда асос бўлади ва улар орасига тенглик белгисини қўйиш мумкин эмас.

Бўлажак тиббиёт ходимининг касбий тарбияланганлик лаёқатлилигини тадқиқ қилишга бағишланган асарларда унинг қуйидаги турлари фарқ қилинади:– **махсус тарбияланганлик лаёқатлилиги** – касбий фаолиятини етарлича юқори даражада эгаллаганлик, ўзининг келгуси касбий ривожланишини лойиҳалаш қобилияти ;

– **ижтимоий тарбияланганлик лаёқатлилиги** – биргаликдаги (гурухли, кооператив) касбий фаолиятни, ҳамкорликни ва, шунингдек, мазкур касбда қабул қилинган касбий мулоқот услубларини эгаллаганлик, ўз касбий меҳнати натижалари учун ижтимоий масъуллик :

– **аутолаёқатлилик** – ўзининг ижтимоий-касбий характеристикалари ҳақида адекват тасаввур ва касбий деструкцияларни енгиб ўтиш технологияларини эгаллаганлик ;

– **экстремал касбий лаёқатлилик** – тўсатдан мураккаблашган шароитларда, ҳалокатларда, технологик жараёнлар бузилганида ва ҳ.к.ларда ишлаш қобилияти .

Касбий тарбияланганлик лаёқатлилигининг кўрсатиб ўтилган турлари бундай хилма-хиллигига қарамадан, муаллифлардан ҳеч бири уларни таснифлаш мумкин бўладиган умумлаштирувчи критерий асосни келтирмайди. Жумладан, ижтимоий тарбияланганлик ва экстремал лаёқатлиликлар тавсифлаш учун турли асосларга эга, ва демак, структураси, мазмуни ва тарбиялаш шароитлари бўйича фарқ қилади. Равшанки, мазкур муаммо ҳозирги замон педагог ва психологлари ишларида ҳали ўз ечимини тўла топади.

Фақат шуни қайд этамизки, бу ерда айтиб ўтилган касбий тарбияланганликда лаёқатлилик турлари одамнинг касбий фаолиятда ва муомалада етуклигини, профессионал шахснинг қарор топишини англатади. Бу ерда «етуклик» сўзи «одам руҳий, ақлий ва жисмоний қобилиятларининг энг юқори ривожланган, ривожланган

масъулият ҳисси, бошқа одамлар ҳақида ғамхўрлик қилиш эҳтиёжи, жамият ҳаётида фаол иштирок этиш қобилияти» сифатида қаралади .

Касбий тарбияланганликдаги лаёқатлилик дейилганда нимани тушунмоқ керак? С.И.Ожеговнинг рус тили изоҳли луғатида ушбу таърифни кўрамиз: «лаёқатли – бирор соҳада билувчи, хабардор, обрўли». «Компетенция – 1. Кимдир яхши хабардор бўлган масалалар доираси. 2. Кимнингдир ваколатлари, ҳуқуқлари доираси». Чет тиллар изоҳли луғатида «лаёқатли – маълум соҳада билимдон, хабардор одам; ўз билимлари ва ҳуқуқлари бўйича бирор нарсани қилиши, бирор нарса ҳақида ҳукм чиқариши мумкин бўлган одам». Академик С.С.Ғуломов таҳрири остида чоп этилган «Олий таълим» луғат - маълумотнома тўпламида - «Компетентлик – лот.comptens – тегишли, лаёқатли» деб ифодаланган .

Бирок, «лаёқатлилик» ёндашуви доирасида «лаёқатлилик» бу «... талабанинг эгаллаган билимларига, унинг ўқув ва ҳаётига, тажрибасига асосланган, билиш фаолияти ва таълим амалиёти натижасида ривожлантирган мустақил амалга ошириладиган қобилиятдир». Ўз навбатида лаёқатлилик дейилганда «атроф борлиқ ёки фаолиятнинг одам лаёқатлилиги билан эгаллаши лозим бўлган соҳаси (доираси) деб тушуниш» мақсадга мувофиқдир. Демак, лаёқатлилик аниқ вазиятда намоён бўлади, у индивид лаёқатлилигини баҳолаш тизимини ишлаб чиқишда муҳим омилдир.

Шундай қилиб, касбий лаёқатлилик – бу меҳнат субъектининг (мутахассис ёки жамоанинг) кундалик фаолиятидаги вазифаларни ва мажбуриятларни бажаришига касбий тайёргарлиги ва қобилиятидир .

Бу феноменнинг тадқиқини маълум даражада унинг тиббиёт олий ўқув юрти босқичида қарор топиши долзарблаштирган. Бўлажак тиббиёт ходимларининг касбий лаёқатлилигини тарбиялашнинг ижтимоий-психологик, дидактик, ташкилий, мониторинг қилиш ва бошқа аспекти баъзи олимлар томонидан тадқиқ қилинади (Н.Н.Нацаренус).

Мазкур ёндашувни Тиббиёт олий таълим муассасаларида бўлажак тиббиёт ходимларининг касбий лаёқатлиликнинг мазмунини, структурасини, асосланганлигини ва тарбиялаш имкониятини энг тўлиқ даражада очиб беришга имкон беради деб ҳисоблаймиз.

Бунда «тайёрлик» сўзи бирор нарса учун ҳамма нарса қилинган, ҳамма нарса тайёр» ҳолати, «қобилият» сўзи эса «қандайдир ишларни бажариш учун ўқувлар, шунингдек, имкониятлар» ҳолати маъносида қўлланилади .

Бундай ишга ўргатиш мумкин эмаслиги тушунарли. Б.Д.Элькопин фикрича, мазкур ёндашув доирасида «киришиш вазиятларини» яратиш ва олдиндан бериш лозим . Бу ишлатилган «киришиш» сўзи вазиятни баҳолаш, у ёки бу ечимларни талаб этадиган ишлар ва муносабатларни лойиҳалашни англатади.

Касбий лаёқатлилик мутахассис фаолиятини ва унинг ички тузилиши муҳим характеристикаларини акс эттиришга таянади деб тушунишга асосланган ҳолда, касбий лаёқатлилик структурасини унинг асосий компонентларини тавсифлаш нуқтаи назаридан ойдинлаштириш мумкин.

Тиббий фаолиятга нисбатан унинг компонентларини тиббиёт ходими фаолиятининг нисбатан мустақил функционал турлари сифатида ажратиш ёндашуви устун туради.

Тиббиёт олий таълим муассасаларида бўлажак тиббиёт ходими фаолиятининг психологик структураси характеристикаси Н.В.Кузьмина ишларида ёритилган. Шунга қараганда этиш керакки, педагог уқувлари тизими улар томонидан анъанавий ўқитиш назарияси позициясидан қаралади, унга асосан ўқитиш бу билимларни ўқитувчидан ўқувчига узатилиш жараёнидан иборатдир.

Н.В.Кузьмина фикрича, тиббий фаолият ўз ичига бешта компонентни олади: *гностик* – тиббий тизим амал қилишининг қонунлари ва механизмлари ҳақида янги билимларни тўплаш ва ҳосил қилиш вазифасини ҳал этади; *лойиҳалаш* – ўқитилаётган курснинг мақсадларини ва уларга эришиш йўлларини лойиҳалаштириши билан боғлиқ; *конструктив* – курснинг мазмунини ва унинг тузилишини, машғулотларни ўтказиш шакллари ва методларини танлаш бўйича ишларни ўз ичига олади; *ташқиллий* – режалаштирилган ишни амалга ошириш вазифасини ҳал этади; коммуникатив – тиббий жараённинг субъекти ва объекти орасидаги тиббий мақсага мувофиқ ўзаро муносабатларни ўрнатиш билан боғлиқ ишларни ўз ичига олади.

Гностик компонент тиббиёт ходими фаолиятида марказий ўрин тутди. У ўз ичига ўз фаолияти жараёни хусусиятлари натижаларини ўрганиш ва таҳлил қилиш; бошқа одамларга уларнинг ёш ва типологик хусусиятларини ҳисобга олиб таъсир кўрсатиш фаолияти мазмуни ва қобилятини ўрганиш ва таҳлил қилиш. Бу фаолият аспекти ушбу уқувлар билан тавсифланади: талабани ўз фани соҳасидаги энг янги ютуқлар билан таништириш; ўз фаолиятини ва талабалар фаолиятини таҳлил қилиш; ўқитишда ўзининг кучли ва бўш томонларини англаш; ўз фаолиятида тиббий назария тавсияларини ҳисобга олиш; тиббий жамоаларини ўрганишда психологик назарияга таяниш; ўз амалий фаолиятида методик тавсияларни жорий қилиш; ўз фанини эркин билиш; турли ўқув йиллари талабалари билан даволаш ишининг хусусиятларини билиш; тиббий вазиятни таҳлил қилиш ва уларга ўз таъсир кўрсатиш натижаларини кўра билиш.

Тиббиёт ходими фаолиятининг *конструктив компоненти* қуйидагилардан иборат: ахборот мазмунини танлаш ва унинг композициясини ишлаб чиқиш; талабаларнинг мазкур ахборот ўзлаштирилиши мумкин бўлган фаолиятини лойиҳалаш; ўз фаолиятини ва ўзини тутишини талабалар билан самарали ишлаш учун лойиҳалаштириш. Шу муносабат билан тиббиёт ходими қуйидаги уқувларга эга бўлиши лозим: бир машғулот учун материални танлаш; ундаги асосий тушунчаларни ва қонуниятларни ажратиш; машғулотда амалий ва назарий ўқув материалининг тўғри муносабатини топиш; машғулотларнинг бир босқичидан бошқасига мантикий ўтишларини режалаштириш; назарий материални соддадан мураккабга томон жойлаштириш; қўйилган мақсадларга асосланган ҳолда топшириқлар ва масалалар тизимини ишлаб чиқиш; машғулотнинг оқилона структурасини унинг мақсадларига мувофиқ равишда танлаш; талабаларнинг мустақил ишлари учун топшириқларни ишлаб чиқиш.

Ташкилий компонент ўз ичига қуйидагиларни олади; ўз фаолиятини ва талабалар билан ўзаро ишини ташкил этиш; фаолиятнинг бир томонига мувофик равишда тиббиёт ходими қуйидагиларни ташкил этиш тажрибаларига эга бўлиши лозим: ўз вақтини, талабаларнинг индивидуал ва жамоа бўлиб ишлашларини; улар билан ўзаро ишлашни; талабалар фаолияти устидан тизимли назоратни; ўқитишнинг фаол шакллари; ўқув материални мустақил ўрганишни ва қўллашни ва ахборотни узатишни.

Шахслараро ўзаро муносабатларни тавсифлайдиган **коммуникатив компонент** қуйидаги усулларни назарда тутди: одамни ҳар томонлама ва холис қабул қилиш; суҳбатдошда ишонч уйғотиш; конфликтларни кўра билиш ва конструктив ҳал қилиш; мулоқотдош шеригини тўғри ва одоб билан танқид қилиш; ўзига нисбатан билдирилган танқидни қабул қилиш ва ҳисобга олиш.

Психологлар Л.С.Виготский , А.Н.Леонтьев, П.Я.Гольперин ишларига таянадиган фаолиятли ёндашувни изчил амалга оширилиши олий ўқув юртида ўқитиш мақсади сифатида ўқитиш субъектида маълум фаолиятни бажаришга касбий тайёгарликни тарбиялашни кўзда тутди. У ҳолда тиббиёт олий ўқув юртида ўқитишнинг асосий натижаси талабаларда касбий вазифаларни амалга ошириш, фаолият масалаларини ҳал этиш уқувларини тарбиялашдан иборат бўлади. Масаланинг бундай қўйилиши воситалар ва методларга ва талабада фаолиятнинг маълум турини тарбиялашни амалга ошираётган тиббиёт ходимининг уқувларига ҳам бошқача ёндашувни талаб этади. Фаолиятли ёндашувнинг амалга оширилишига Б.Джураеванинг позицияси кўп даражада мос келади; у ўқитувчи фаолиятининг ушбу турларини ажратади: гностик, ўқув-методик, креатив, коммуникатив-ташкилий. Тиббий фаолиятнинг структуравий элементлари сифатида қуйидагилар келади:

1. Мазкур фан учун хос бўлган билимлар таркибини мутахассис касбий фаолиятининг типик масалалари структурасига интеграциялаш. Ўқув фанини ўқитиш мақсадларини ишлаб чиқиш ва таснифлаш.

2. Фаннинг ўқув-методик мазмунини танлаш ва ўқитиш дастурини талабаларнинг билиш фаолиятлари элементлари бўйича ёйиш.

3. Креатив фаолият – барча ажратилган мавзулар бўйича ўқув дастурига мувофик равишда ўқув-методик таъминотни ишлаб чиқиш.

4. Талаба ва ўқитувчи ўзаро ишлашининг коммуникатив-ташкилий аспектларини талабаларнинг ўзича бошқариладиган иши жараёнида ишлаб чиқиш. Тўғриловчи назоратни ташкил этиш.

Фаолиятнинг конструктив ва лойиҳалаш компонентлари муаллиф томонидан гностик элемент таркибига киритилган. Бу билан бир вақтда ўқитувчи фаолиятининг креатив ва коммуникатив-ташкилий компонентларини мустақил компонентлар сифатида қараш таклиф этилади. Бундай ёндашувда эътибор талабаларнинг ўзича бошқариладиган ўқув фаолияти жараёнида ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ўзаро ишлашларини ташкил этиш заруратига қаратилган. Фаолиятнинг бу турлари касбий-йўналтирилган ўқитиш технологиясини лойиҳалаш, тузиш ва амалга оширишда ўқитувчи томонидан бутунлай ва тўла амалга оширилади.

Бироқ муаллиф томонидан таклиф этилган ёндашув унинг элементлари тўлалигига даъво қилолмади, чунки тиббий маданият фаолиятнинг барча томонлари ва соҳалари етарлича аниқ очиб берилмаган. Масалан, педагогик ҳодисаларга илмий ёндашувнинг амалга оширилиши тиббиёт ходимида эвристик изланиш уқувларини, илмий-тиббий тадқиқот методларини, шу жумладан шахсий тажрибаси ва бошқаларнинг тажрибасини таҳлил қилишни эгаллаганликни талаб қилади, бу эса тадқиқот, рефлексив ва бошқа вазифаларни амалга ошириш уқувини назарда тутди.

Бўлажак тиббиёт ходимларининг касбий лаёқатлилиги тиббий меҳнатнинг барча томонларида: касбий фаолиятда, кундалик муносабатларда, шахсият ривожланишида, меҳнатнинг мажмуий натижасида намоён бўлади ва унинг барча компонентлари шаклланишини талаб этади.

Шуни таъкидлаш керакки, тиббиёт олий ўқув юрти тиббиёт ходимининг энг муҳим вазифаси талабаларнинг касбий лаёқатлиликларини барқарорлаштириш, тўлдириш ва трансформациялаш механизмлари бошқариш имкониятларини босқичма-босқич тарбиялаш учун психолог-тиббий шароитларни яратишдан иборат. Шароитларни ошириб бориш босқичлари қуйидагича: талабанинг фаолиятини тиббиёт ходими бошқариши – ўқитувчи ва талаба томонидан касбий лаёқатлилик иш механизмларининг биргаликда бошқарилиши – бўлажак тиббиёт мутахассиснинг касбий ўз-ўзини ривожлантиришини ўзи бошқариши.

Тиббиёт олий ўқув юртида ўқув касбий фанларни ўқитиш амалиётида юқорида тавсифланган механизмлардан фойдаланиш касбий лаёқатлиликлнинг шаклланишига, шунингдек, бўлажак тиббиёт ходимлари фаолиятининг касбий муҳим йўналганлигига ёрдам берадиган тиббий - психологик шароитларнинг яратилишига ёрдам беради.

Ҳозирги вақтда тиббий касбий лаёқатлиликлни шакллантиришда бу вазифаларни ҳал этишга қодир бўлган касбий йўналтирилган ўқитиш технологиясига катта эътибор берилмоқда. Тиббиёт олий ўқув юртларининг профессор-ўқитувчилар таркиби томонидан ишлаб чиқиладиган ва фойдаланиладиган ўқитиш технологиялари бўлажак тиббиёт ходимининг мутахассис касбий лаёқатлилигининг қарор топиши ва тарбиялаш таълим тизимининг таркибий қисми бўлиб, тиббиёт соҳасидаги касбни эгаллашнинг касбий-аҳамиятли базасини дастлабки яратишга, касбий фаолиятни юқори даражада амалга ошириш учун назарий, амалий ва мотивацияли тайёргарликнинг ва қодирликнинг секин-аста шаклланишига ёрдам беради.

REFERENCES

1. Абу Наср Форобий. Рисолалар. Масъул муҳаррир Ўзбекистон Республикаси ФА ҳақиқий аъзоси М.М.Хайруллаев. Тошкент, Фан нашриёти, 1975, 71-72 б.
2. Абу Райҳон Беруний. Танланган асарлар. I-т.Тошкент, 1968, 151 б.
3. Авлоний А. Танланган асарлар. Икки жилдлик. 2-жилд. – Т.: Маънавият, 1998. – 304 б.
4. Олий \ луғат – маълумотнома\ таълим. Академик С.С.Ғуломов таҳрири остида. Тузувчилар: М.Х.Саидов, Л.В.Переғудов, З.Т.Тоҳиров.Олий таълим (луғат -маълумотнома). –Т.: «Молия» нашриёти, 2003, 456 б.

5. Реан А. А. и др. И. Психология и педагогика. \Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. – СПб.: Питер, 2001. – 432 с.
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии.–СПб.:Питер, 2006. – 713.
7. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. – М.: Педагогика, 1984. – 95 с.
8. Слостенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность. – М., 1997
9. Фарберман Б.Л. и др. Олий ўқув юртларида ўқитишнинг замонавий усуллари.- Тошкент, 2002.-Б.192

ТАЛАБАЛАРДА ИЖТИМОЙ МАДАНИЙ КОМПЕТЕНТЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ПРОФЕССИОНАЛ ЙЎНАЛТИРИБ ЎҚИТИШНИНГ МОҲИЯТИ

Ахмедова Мавлудахон Ахроржон қизи
Низомий номидаги ТДПУ 2 – курс магистри.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10431205>

Аннотация. Ушбу мақолада талабаларда ижтимоий маданий компетентликни такомиллаштиришда профессионал йўналтириб ўқитишнинг моҳияти ҳақида асосли маълумотлар келтирилган.

Калим сўзлар: ижтимоий маданий компетентликни такомиллаштириш, тиббиёт таълим муассасалари, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, жаҳон таълим ва илмий тадқиқот муассасалари.

THE ESSENCE OF PROFESSIONAL ORIENTATION TRAINING IN IMPROVING SOCIAL CULTURAL COMPETENCE IN STUDENTS

Abstract. This article provides reasonable information on the nature of professional guided training in improving social cultural competence in students.

Keywords: improvement of social cultural competence, medical educational institutions, UNESCO, UNICEF, World educational and scientific research institutions.

СУЩНОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В данной статье представлена обоснованная информация о сущности профессионально-ориентированного обучения в совершенствовании социокультурной компетентности учащихся.

Ключевые слова: совершенствование социально-культурной компетентности, медицинские образовательные учреждения, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, Всемирные образовательные и научно-исследовательские учреждения.

Жаҳон тиббиёт таълим муассасаларида бўлажак мутахассисларнинг касбий тайёргарлигини интегрatív ёндашувлар асосида такомиллаштириш механизмлари амалиётга татбиқ этилмоқда. Австралиянинг Learning policy институтида ва ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, Европа Университетлари Ассоциацияси ташкилотларида, Халқаро таълимни режалаштириш хорижий таълим муассасаларида тиббиёт талабаларининг касбий тайёргарлиги сифатини таъминлаш механизмларини такомиллаштириш, таълим жараёнини моделлаштириш, касбий тайёргарликни интегрatív ёндашувлар асосида такомиллаштиришга қаратилган йирик амалий лойиҳаларни амалиётга тадбиқ этиш бўйича тизимли ишлар олиб борилмоқда.

Жаҳон таълим ва илмий тадқиқот муассасаларида тил қобилияти ва шахс ривожланишининг ўзаро алоқадорлигини ривожлантириш, алоқа нутқ тизимларининг назарий методологик асосларини ривожлантириш, янги таълим стандартларини таълим жараёнига тадбиғи самарадорлигини ошириш, талабаларнинг тил қобилиятларини замонавий таълим технологиялари асосида такомиллаштириш бўйича илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда. Шу билан биргаликда, Уэльс, Германия, Япония,

Нидерландия ва Шимолий Ирландияда ўқув фанларининг ўқитилишида интегратив ёндашув самарадорлигини ошириш, бўлажак тиббиёт ходимларида инглиз тилини ўқитиш ва касбга тайёрлашни умумевропа CEFR малака талаблари асосида такомиллаштириш, таълим сифатини халқаро даражага кўтариш, модулли таълимни йўлга қўйиш бўйича илмий тадқиқотларга алоҳида эътибор берилмоқда.

Республикамызда сўнгги йилларда тиббиёт таълим муассасаларида сўнгги йилларда мутахассислар тайёрлаш тизимини халқаро малака талаблари асосида ташкил этиш ҳамда илғор хорижий тажрибага асосланган ҳолда ахборот коммуникация технологиялари воситаси корпус технологиялари, Умумевропа CEFR талаблари асосида талабаларга чет тилларини ўргатишнинг педагогик механизмларини такомиллаштиришнинг меъёрий асослари ва моддий-техник базаси яратилмоқда. “Халқаро таълим стандартларини жорий этиш ва таълим сифатини баҳолаш асосида олий таълим муассасалари фаолияти сифати ва самарадорлигини ошириш”¹⁸⁶ устувор вазифа этиб белгиланди. Бу борада олий таълим муассасаларида чет тилини ўқитишда талабаларнинг қобилиятларини замонавий таълим технологиялари асосида касбий фанларга интеграллаштирилган ҳолда ўргатиш имконияти кенгайтирилганлиги долзарб аҳамиятга эга.

Сўнгги йилларда таълим жараёнига замонавий технологияларни қўллаш масаласи тобора кучайиб бормоқда. Бу нафақат янги техник воситалар, балки ўқитишнинг янги шакл ва усуллари, ўрганишга янгича ёндашув. Биз ўз олдимизга қўйган асосий мақсад - чет тилини ўрганишда замонавий технологиялардан фойдаланган ҳолда, чет тилини ўрганувчиларни ўқитиш сифатини яхшилаш, уларнинг коммуникатив маданиятини такомиллаштириш, амалий машғулотларни ўрганиш учун технологиядан қандай самарали фойдаланиш мумкинлигини кўрсатиш. Унда инглиз тили талабаларга технология ёрдамида ўрганиш кўникмаларини яхшилашга ёрдам берадиган турли хил ёндашувлар ва методлар муҳокама қилинади.

Ў.Қ.Толипов томонидан олиб борилган тадқиқот жараёнида бўлажак кадрларни тайёрлашга йўналтирилган фаолиятни технологиялаштириш масаласининг моҳиятини ёритишга кенг ўрин ажратилади.

Ў.Қ.Толипов ва М.Усмонбоевалар томонидан яратилган асарда педагогик технологиянинг назарий асосларини амалий педагогик фаолиятга тадбиқ этиш масаласи ўрганилган. Шунингдек, хусусий фанларни ўқитиш жараёнига янги педагогик технологияларни татбиқ этишнинг амалий асосларини очиқ беришга ҳаракат қилинган.

Олимлар Б.Зиёмухаммедов ва Ш.Абдуллаевалар томонидан яратилган “Янги педагогик технология: назария ва амалиёт” номли асарда дарсларни педагогик технологик ёндашувлар асосида ташкил этиш масалалари очиқ берилган.

Ҳозирги кунда нафақат ўқитиш, балки биринчи галда такомиллаштириш ва тарбиялаш аҳамияти ортиб бормоқда (В.И.Андреев, М.И.Смирнов. Шу сабабли тил қобиилиятини такомиллаштириш йўллари биз таълим–тарбия жараёнини

¹⁸⁶Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 19 майдаги ПҚ-5117-сон “Ўзбекистон республикасида хорижий тилларни ўрганишни оммалаштириш фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида” Қарори.

такомиллаштиришга янгича ёндашувлар руҳида изладик, жумладан, бу борада технологик ёндашув танланди.

Педагогиканинг бу категорияси мазмуни уни педагогик тизим билан нисбатлаш орқали очилади. Г.К.Селевко фикрига кўра, «система тушунчаси технологияга нисбатан кенгроқ тушунча бўлиб, фаолиятнинг ҳам субъект ҳам объектларини ўз ичига олади».

Бу ўзаро алоқадорликни В.Н.Беспалько ўз тадқиқотларида батафсил ёритиб берган. У педагогик технологияни замонавий мактаб педагогик системаларини самарали куриш усули деб билади. Дидактик нуқтаи назардан, педагогик технологияни лойиҳалаштириш – бу педагогик система реализациясини унинг деталлари бўйича тавсифлайдиган амалий методикаларни ишлаб чиқишдир. Педагогик технология методологик асос сифатида системали ёндашувга эга ва ҳамиша таълим, тарбия ва такомиллаштириш қонунларини амалда реализациялайдиган педагогик фаолият демакдир .

«Педагогик технология» тушунчасига бир неча таърифлар мавжуд. Улардан айримларинигина айтиб ўтамиз. Г.Ю.Ксензова педагогик технологияни амалиётда реализацияланадиган маълум педагогик системанинг лойиҳаси деб ҳисоблайди. А.К.Колеченко фикрича, бу билим, малака ва кўникмаларни ҳамда муносабатларни белгиланган мақсадларга мувофиқ конструкциялаш, шакллантириш ва назорат қилиш бўйича операциялар тўпламидир. М.В. Кларин эса педагогик технологияни педагогик мақсадларга эришиш учун қўлланадиган барча шахсий, инструментал ва методологик воситаларнинг системали йиғиндиси ва амал тили сифатида баҳолайди . Х.Деллар педагогик таъсирнинг турли усуллари табиий тўплами , И.Т.Гомес ҳаракатлар занжири саналадиган бўлғуси педагогик жараённинг модели , Ф.П.Лисовски режалаштирилаётган натижаларга эришиш жараёнининг тавсифи, Б.Т.Лихачев таълим шакллари, методлари, усуллари махсус тўпламини белгилайдиган психологик – педагогик установакалар йиғиндиси сифатида таърифлайди .

В.Н.Беспальконинг таърифи тобора аҳамиятлидир, у педагогик технология ҳақида амалда реализацияланадиган маълум педагогик системанинг тавсифи (лойиҳаси) сифатида, яъни аввалдан режалаштирилган таълим жараёнини системали ва изчил равишда амалда татбиқ қилиш ҳақида сўз боради.

Бундан ташқари педагогик ва инновацион технологиялар қаторида анъанавий технологияларни ҳам солиштиришни жоиз деб топдик. Анъанавий технологиялар тушунтириш ва тасвирий ўқитиш услубига асосланган. Яъни, талабаларга янги материални тақдим этади, аниқлик билан бирга, материалнинг тақдимоти ўқитувчининг монологи кўринишида бўлади. Талабалар тинглайдилар, ўқитувчининг топшириқларини бажарадилар, шундан сўнг материал эслаб қолинади.

Чет тилларини ўқитишнинг асосий мақсади талабаларнинг нутқ фаолиятининг барча турларида коммуникатив кўникмаларни эгаллаши ва талабаларнинг тилни алоқа воситаси сифатида ишлатиш қобилиятини такомиллаштиришдир, яъни чет тилларини амалий ўзлаштиришдир, ўқитувчининг вазифаси эса- ҳар бир талабага ўз фаоллигини кўрсатишга имкон берадиган ўқитиш усуллари танлаш.

Анъанавий ва замонавий ўқитиш технологияларининг фарқи нимада?

Анъанавий таълим технологияларида:

- ўқитиш технологияси марказида - ўқитувчи;
- тренингнинг моҳияти - билимларни (фактларни) узатиш;
- талабалар аудиторияда пассив рол ўйнайдилар;

Замонавий таълим технологиялари қуйидаги қоидаларга асосланади:

- таълим технологияси марказида - талаба;
- ўқитувчининг вазифаси - ўрганишга ўргатиш;
- таълим фаолиятининг марказида - ҳамкорлик;
- талабалар ўрганишда фаол рол ўйнайдилар;

-технологиянинг моҳияти талабаларнинг коммуникатив компетенциясини ва ўз-ўзини ўрганиш қобилиятини такомиллаштиришдан иборат.

Ахборот технологиялари одатда аудио, видео ускуналар, компьютерлар, интерфаол доскалар каби техник воситалардан фойдаланадиган технологиялар деб аталади). Аммо ҳозирги даврда - умумий компьютерлаштириш даврида, ахборот технологиялари ҳақида гапирганда, биринчи навбатда компьютер ва Интернет -ресурслар ҳақида гапириш керак.

Ҳамма компьютер ва интернетнинг чексиз имкониятлари ҳақида билади ва бу ерда тўхташнинг ҳожати йўқ. Шунинг таъкидлаш кераки, компьютер ва интернет-ресурслардан фойдаланиш сизга тилнинг асосий жиҳатларини (луғат, грамматика, фонетика) ишлаб чиқиш ва нутқ фаолияти турларини (тинглаш, ўқиш, ёзиш, гапириш) ишлаб чиқиш имконини беради. Талабалар учун зарур бўлган ҳар қандай маълумотни олиш учун шароит яратади (шу жумладан минтақашунослик) чет тилини ўрганиш мотивациясини оширади талабаларнинг дунёқарашини кенгайтиришга ёрдам беради.

Дарсга компьютер ва интернетни қўшиб, биз ҳақиқий мулоқот моделини яратамиз, шу билан алоқа, интерактивлик ва ҳақиқийлик каби тамойилларни амалга оширамиз ва шунга мувофиқ биз асосий вазифани - коммуникатив маданиятни такомиллаштиришни ҳал қиламиз.

Нима учун ўйин технологияси яхши? Ўйин - бу талаба учун ўрганишнинг табиий шакли. Ўйин орқали ўргатганимизда, биз талабаларга материал бериш биз учун қанчалик қулайлигини эмас, балки талабаларуни қандай қулай ва табиий қабул қилишини ўргатамиз.

Ўйин технологияси учун кўп турли хил таснифлар мавжуд. Таснифлардан бирига кўра, ўйинлар тайёргарлик (фонетик, орфографик, лектик ва грамматик) ва ижодий (нутқ фаолиятининг асосий турларини такомиллаштириш учун ўйинлар) га бўлинади. Бу тасниф шуни кўрсатадики, ўйинлар сизга тилнинг асосий жиҳатларини (луғат, грамматика, фонетика) ишлаб чиқиш ва нутқ фаолиятининг асосий турларини (тинглаш, ўқиш, ёзиш, гапириш) ишлаб чиқиш имконини беради.

Бошқа таснифга кўра, ўйинлар субъектли ёки лингвистик, сюжетли ва ишбилармон ўйинларга бўлинади.

Ўқитишнинг биринчи (ёки бошланғич) босқичида мавзу ёки лингвистик ўйинлар мос келади, чунки бу босқичда тил кўникмалари фақат шаклланмоқда. Бу ўйинлар сўз бойлигини тўплашга, грамматик ва фонетик кўникмаларни эгаллашга ёрдам беради.

Ўрта босқичда ролли ўйинлар кўпроқ мос келади. Ролли ўйин-бу талабаларнинг маълум ролларни бажарадиган ўйин фаолияти. Улар кўпинча ўйиннинг тарбиявий хусусиятини билишмайди. Ўқитувчи учун ўйиннинг мақсади талабаларнинг нутқ

қобилиятларини такомиллаштиришдир. Ролли ўйинни бошқариш мумкин, лекин у катта ўрганиш имкониятларига эга. Юқори босқичда, ҳақиқий шароитларга яқин профессионал фаолиятни симуляция қиладиган амалий дарс бўлган бизнес -ўйинлардан фойдаланиш тавсия этилади.

Ўйин технологияларини қўллаган ҳолда, биз алоқа, вазият ва функционаллик тамойилларини амалга оширамиз. Алоқа биз яратган вазиятларда, ҳақиқийларга тақлид қилиб содир бўлади.

Таҳлилий босқич: талабаларнинг тадқиқот ишлари ва янги билимларни мустақил эгаллаш; маълумотларни қидириш ва йиғиш; бошқалар билан маълумот алмашиш (талабалар, ўқитувчилар, ота -оналар ва бошқалар); махсус адабиётларни ўрганиш, оммавий ахборот воситалари, Интернетдан материаллар жалб қилиш.

Умумлаштириш босқичи: олинган маълумотларни конспектлар, маърузалар, филмлар, спектакллар, девори газеталари, журналлар, Интернетда тақдимотлар ва бошқалар кўринишида тизимлаштириш).

Лойиҳа усули - бу тилни ўрганишга қатламли ёндашув бўлиб, у мулоқотга табиий эҳтиёж пайдо бўладиган муҳитни яратади. Лойиҳа усули - бу талабаларнинг белгиланган кетма -кетликдаги ҳаракатлари мажмуи бўлиб, у қўйилган вазифага эришиш учун жуда реал, аниқ амалий натижа билан яқунланиши керак, у ёки бу тарзда расмийлаштирилган.

Лойиҳа усулининг асосий мақсади талабаларга амалий масалалар ёки турли фан соҳаларидан билим талаб қиладиган муаммоларни ҳал қилиш жараёнида мустақил равишда билим олиш имкониятини беришдир. Ўқитувчига лойиҳа доирасида ишлаб чиқувчи, мувофиқлаштирувчи, эксперт, маслаҳатчи вазифаси юклатилган.

Лойиҳада ишлаш босқичлари:

Лойиҳа олдидан - бир гуруҳ талабалар учун лойиҳа мавзусини шакллантириш.

Лойиҳа бўйича ишларни режалаштириш: иш босқичларини чеклайдиган вақт оралиғини аниқлаш; бажарилган ишни лойиҳалаш вариантларини муҳокама қилиш.

Шундай қилиб, лойиҳа усули "бажариб ўрганиш" тамойилига асосланган бўлиб, унда талаба фаол иштирокчи ҳисобланади. Бу хотирани такомиллаштиришга қаратилган ахборот ёндашувига эмас, балки тадқиқот фаолияти учун зарур бўлган фикрлаш қобилиятлари мажмуасини шакллантиришга қаратилган фаолият ёндашувига асосланган.

Буюк Британияда, Австралияда, АҚШда талабаларни индивидуал таълим-тарбия услубига мувофиқ индивидуал режалар бўйича ўқитиш тажрибаси мавжуд. Оммавий олийгоҳлар учун ҳамкорликда ўрганиш тажрибаси умумий дидактик концептуал ёндашув сифатида энг қизиқарли бўлиб туюлади, айниқса, агар бу технологиялар аудитория-дарс тизимига жуда органик тарзда мос келишини ҳисобга олсак, мазмунга таъсир қилмайди. таълимнинг башорат қилинган натижаларига энг самарали эришиш ва ҳар бир талабанинг имкониятларини очиб бериш имконини беради.

Ҳамкорликда ўқитиш мафкураси америкалик ўқитувчиларнинг учта гуруҳи томонидан батафсил ишлаб чиқилган: Жонс Хопкинс университетидан Р. Славин; Миннесота университети Р. Жонсон ва Д. Жонсон; Калифорния университетидан Э. Аронсон гуруҳи томонидан. Бу технологиянинг асосий ғояси - ҳар хил ўқув вазиятида талабаларнинг фаол биргаликдаги ўқув фаолияти учун шароит яратиш, талабалар

турлича бўлади: баъзилари ўқитувчининг барча тушунтиришларини тезда "тушуниб олади", маъруза материални, мулоқот қилиш кўникмаларини осон ўзлаштиради; бошқалар материални тушуниш учун кўпроқ вақт талаб қилмайди, балки кўшимча мисоллар, тушунтиришлардан иборат. Бундай талабалар, қоида тариқасида, бутун аудитория олдида савол беришдан уялишади ва баъзида улар аниқ нимани тушунмаганларини, саволни тўғри шакллантира олмайдилар. Бундай ҳолларда йигитлар кичик гуруҳларга бирлаштирилса ва уларга битта умумий топшириқ берилса, бу топшириқни бажаришда гуруҳдаги ҳар бир талабанинг роли аниқланса, унда ҳамма учун ўзлари жавобгар бўлган вазият юзага келади. Ҳар бир талаба нафақат ўз ишининг натижаси учун (кўпинча талабани бефарқ қолдиради), балки, айниқса, бутун гуруҳ натижаси учун курашади. Шунинг учун, заиф талабалар ўзлари тушунмаган барча саволларни кучлиларидан билишга ҳаракат қилишади ва кучли талабалар гуруҳнинг барча аъзолари, айниқса, заиф талаба материални (шу билан бирга, кучли талаба яхши тушунишидан манфаатдор. Масала бўйича ўз тушунчасини текшириш имкониятига эга). Шундай қилиб, бўшлиқлар бир-бирига ёпиштирилади. Бу ҳамкорликда ўрганишнинг умумий ғояси ҳисобланади.

Амалиёт шуни кўрсатадики, ҳамкорликда ўқиш нафақат осон ва қизиқарли, балки анча самаралидир. Бу самарадорлик нафақат илмий ютуқларга, балки уларнинг интеллектуал ва ахлоқий ривожланишига ҳам тегишли бўлиши муҳим. Биргаликда ўрганиш, нафақат биргаликда ишлаш, бу ёндашувнинг моҳиятидир. Ҳамкорликда ўқитиш ғояси дунёнинг кўплаб мамлакатларидаги кўплаб ўқитувчиларнинг саъй-ҳаракатлари билан ишлаб чиқилган, чунки бу ғоянинг моҳияти ўта инсонпарвар, шунинг учун ҳам педагогик, гарчи у турли мамлакатлар вариантларида сезиларли фарқларга эга бўлсада. Ҳамкорликда ўқишнинг турли хил вариантлари мавжуд. Келинг, уларни рўйхатга олайлик.

1) Талабалар гуруҳлари ўқитувчи томонидан дарс олдида тузилади, албатта, талабаларнинг психологик мувофиқлиги ҳисобга олинади. Бундан ташқари, ҳар бир гуруҳда кучли, ўртача ва кучсиз талаба, қизлар ва ўғил талабалар бўлиши керак. Агар гуруҳ баркамол ишласа, таркибни ўзгартириб бўлмайди. Агар бирор сабабга кўра иш яхши кетмаса, гуруҳ таркибини дарсдан дарсга ўзгартириш мумкин.

2) Гуруҳга битта топшириқ берилади, лекин у бажарилганда гуруҳ аъзолари ўртасида ролларни тақсимлаш кўзда тутилади.

3) битта талабанинг эмас, балки бутун гуруҳнинг иши баҳоланади; жуда кўп билим талабаларнинг саъй -ҳаракатлари сифатида баҳоланмаслиги муҳим. Шу билан бирга, баъзи ҳолларда, талабаларга натижаларни ўзлари баҳолашларига рухсат бериш мумкин.

4) Ўқитувчининг ўзи гуруҳ талабасини танлайди, у топшириқ ҳақида ҳисобот бериши керак. Баъзи ҳолларда, бу заиф талаба бўлиши мумкин. Агар кучсиз талаба гуруҳнинг биргаликдаги иши натижаларини батафсил баён қила олса, бошқа гуруҳларнинг саволларига жавоб берса, демак мақсадга эришилган ва гуруҳ вазифани уддалаган

Шундай қилиб, бу ерда ҳамкорликда ўқишнинг баъзи вариантлари мавжуд:

1. Талабалар жамоасини ўрганиш (CTL, жамоавий машғулотлар). Тренингни ҳамкорликда амалга оширишда "жамоавий мақсадлар" га ва бутун гуруҳнинг муваффақиятига (жамоавий муваффақият) алоҳида эътибор қаратилади, бунга фақат гуруҳнинг ҳар бир аъзосининг мустақил ишлаши натижасида эришиш мумкин, ўрганиладиган мавзу / муаммо / масала устида ишлаётганда ўша гуруҳларнинг бошқа талабалари билан доимий алоқада бўлиши. Ушбу ёндашувнинг вариантларини кўриб чиқиш мумкин: а) индивидуал -гуруҳ (талаба - жамоалар - ютуқлар бўлинмалари - STAD ва б) жамоавий ойин (жамоалар - ойинлар - турнир - TGT) иши.

2. Ҳамкорликда ўқитишни ташкил этишнинг яна бир варианты 1978 йилда профессор Э. Аронсон томонидан ишлаб чиқилган ва уни JIGSAWдеб атаган. Педагогик амалиётда бу ёндашув "арра" деб қисқартирилади. Талабалар 4-6 кишидан иборат гуруҳларга бўлиниб, ўқув материали устида ишлашади, улар бўлақларга бўлинади (мантқиқий ёки семантик блоклар). Чет тили дарсларида бундай ишлар тил материалини ижодий қўллаш босқичида ташкил этилади. Гуруҳнинг ҳар бир аъзоси ўз мавзусида материал топади. Кейин бир хил масалани ўрганаётган, лекин турли гуруҳларда ишлаётган талабалар шу масала бўйича мутахассис сифатида учрашиб, маълумот алмашадилар. Бу "экспертлар учрашуви" деб номланади. Кейин йигитлар ўз гуруҳларига қайтиб, ўз гуруҳидаги ўртоқларига янги нарсаларни ўргатишади. Улар, ўз навбатида, топшириқнинг ўз қисми ҳақида гапиришади. Ҳар бир талаба якка ўзи ва бутун жамоа мавзу бўйича ҳисобот беради .

3. Ҳамкорликда ўқишнинг яна бир варианты - биргаликда ўрганиш - 1987 йилда Миннесота университетиде ишлаб чиқилган (Д. Жонсон ва Р. Жонсон). Аудитория 3-4 кишидан иборат гуруҳларга бўлинган. Ҳар бир гуруҳ битта топшириқни олади, бу бутун гуруҳ ишлаётган катта мавзунинг бир қисми. Ҳар бир гуруҳга ўз қисмини тайёрлаш вазифаси берилади. Алоҳида гуруҳлар ва умуман барча гуруҳларнинг биргаликдаги ишлаши натижасида материалнинг тўлиқ ассимиляциясига эришилади. Шунинг ёдда тутиш керакки, мавзу бўйича зарур бўлган барча сўз бирикмалари олдинги дарслар давомида бошқа дарсларда ўзлаштирилган. Бу ерда тасвирланган барча биргаликдаги таълим вариантларига хос бўлган асосий ғоялар ўқитувчига ҳар бир талабага эътибор қаратиш имкониятини беради. Бу гуруҳ-аудитория тизими шароитида шахсга йўналтирилган ёндашув, уни амалга оширишнинг мумкин бўлган усуллари билан бири. Биргаликда ўқишни қўллашда, энг қийин қисми талабаларни кичик гуруҳларда мулоқот қилишдир. Аммо амалиёт шунинг кўрсатадики, ўқитувчининг доимий эътиборида бу талаб дастлаб қийинчилик билан, сўнгра аста-секин равшан завқ билан бажарилади. Шунинг таъкидлаш керакки, гуруҳлар тузиш ва уларга тегишли топшириқ бериш етарли эмас. Гап шундаки, талабанинг ўзи билим олишни хоҳлайди. Мустақил таълим фаолиятини рағбатлантириш муаммоси вазифани бажариш услуги, шартлари ва усуллари билан мумкин эмас .

Болгариялик шифокор, психотерапевт Георгий Лозановнинг педагогикада таклиф психологиясини ўқув жараёнида, хусусан, чет тилларини ўргатишда одамнинг захира қобилиятларини фаоллаштириш воситаси сифатида ишлатишга уриниши муносабати билан пайдо бўлди. Келинг, чет тилларини ўқитишнинг интенсив услубининг асосий мақсад ва вазифаларини шакллантирайлик. Чет тилини ўқитишнинг интенсив

услугбининг асосий вазифаси - чекланган вақт шароитида чет тилини мулоқот воситаси ва билим воситаси сифатида ўзлаштириш, оғзаки нутқни тушуниш, кўникма ва малакаларини такомиллаштириш, тил қобилиятлари оддий (табiiй) ёки одатий тезликка яқин, деярли чексиз кундалик ҳаёт, ижтимоий-сиёсий ва умумий илмий мавзуларда мунтазам равишда мулоқот қилиш .

А.К.Колеченконинг фикрига кўра, ҳар қандай технология қуйидаги вазифаларни бажариши лозим :

- ривожлантирувчи (алоҳида психик жараёнда психик операциялар ўсиши мавжудлиги);
- ўргатувчи (билим, малака ва кўникмалар ўсишининг кузатилиши);
- тарбияловчи (талабада барқарор муносабатлар, хулқнинг шаклланганлиги);
- коррекцияловчи (технология зарур ҳолларда ўқитувчи ва талабалар фаолиятини қамрайдими).

Педагогик технологиянинг ривожлантирувчи потенциали, фикримизча, қуйидаги аспектлардан иборат:

- шахсга йўналтирилган, талабанинг психик фаолиятида ўзгаришларни ҳисобга олишга қаратилган мақсадларнинг қўйилиши;
- ҳар бир талабанинг ютуқлар динамикасини бошқа талабалар билан эмас, балки олдинги индивидуал натижалари билан қиёслаб ҳисобга олиш;
- ҳар бир талаба томонидан уларнинг субъектлигини ташҳисловчи фаолият усулларини мустақил танлашини ҳисобга олиш;
- талабанинг ўз –ўзини англаши, ўз – ўзини баҳолашининг бир пайтда ўсиши.

Қобилият такомиллашининг ички шароитлари моҳиятини ўрганаётиб, уларни омиллар билан фарқлаш зарурати туғилади. Назаримизда, омил ва шароит умумийлик ва хусусийлик каби ўзаро боғлиқлик ҳосил қилади. Омиллар қобилиятнинг юзага келиш ва ривожланиш фактини таъминлайди, қачонки шароитлар омилнинг қобилият ривожига оптимал таъсирини таъминлайди, у ёки бу омилнинг таъсир кучи ортиши ё аксинча камайишига кўмаклашади. Л.П.Доблаев фикрича, бу қобилиятлар ривожланишининг компенсатор механизмлари билан боғлиқ бўлиши мумкин.

Шундай қилиб, педагогика фани категорияси сифатида педагогик технология тушунчаси ҳақидаги назарий маълумотларни умумлаштириб, хулоса қилиш мумкинки, у амалда реализацияланадиган педагогик система бўлиб, уларни қўллаш конкрет ажратилган шароитларда педагогик жараённинг барча субъектларида режалаштирилган кафолатланган натижага олиб келиши лозим бўлган таълим ва тарбия методлари, воситалари йиғиндисини ўз ичига олади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 27 майдаги “2013-2016 йилларда таълим муассасаларининг чет тиллари кабинетларини замонавий ахборот-коммуникация, ўқитишнинг техник воситалари ва анжомлари билан жиҳозлаш (кўшимча жиҳозлаш)ни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 143-сонли қарори.

2. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг “XXI асрнинг Олий таълими” Бутун жаҳон декларацияси (1998 й.), ЮНЕСКО нинг "Олий таълимни ислоҳ қилиш ва ривожлантириш" дастурий ҳужжати (1995 й.), CEFR. Learning, teaching, assessment. Language Policy Unit, Strasbourg. www.coe/lang-CEFR.
3. PRESETT Curriculum Reform Project: External Evaluation Report. – Тошкент: Британия Кенгаши лойиҳалар ҳисоботлари тўплами, 2013
4. Абдуқодиров А.А, Пардаев А.Х. Таълим жараёнини технологиялаштириш назарияси ва методологияси. -Т.: “Фан ва технология”, 2012 йил, -104 б.
5. Азизова Г.Г. Олий таълим муассасалари профессор -ўқитувчиларининг касбий педагогик фаолиятини такомиллаштириш (инглиз тили материаллари мисолида) // : Автореф. дис. ... (PhD) пед наук / Азизова Г.Г. – Т.: 2019
6. Ахлиддинов Р.Ш. Умумий ўрта таълим сифатини бошқаришнинг
7. ижтимоий –педагогик асослари (Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида) Пед. Фан.док... дисс. Тошкент.2002. 338.б.:
8. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. М.: Педагогика, 1999. - 190 с.
9. Гулямова М.Х. Инглиз тилини ўқитишда талабалар коммуникатив компетенциясини ривожлантиришга интегратив ёндашув// : Автореф. дис. ... (PhD) пед наук / Гулямова М.Х. – Т.: 2019
10. Жалолов Ж.Ж. Чет тил ўқитиш методикаси. Чет тиллар олий ўқув юртлари (факультетлари) талабалари учун дарслик қайта ишланган ва тўлдирилган 2 - нашри. -Тошкент: Ўқувчи, 2012. -432 б.
11. Ишонов Л. Педагогика коллежларида бўлажак ўқитувчиларнинг социолингвистик маданиятини ривожлантириш технологияси: Пед. фан. ном. – Тошкент, 2006. – 131 б.
12. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Тошкент, Истеъдод, 2008. – 180 б.
13. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. (Анализ зарубежного опыта) М.: Знание, 1999. - 75 с.
14. Максудова Ҳ.Ф. Фармацевтика йуналишида инглиз тилини ўқитиш жараёнида талабаларнинг касбий лаёқатларини такомиллаштириш, 2021, 12 б.
15. Мамаджонова Н.А. Кўп тиллилик муҳитида умумтаълим мактаби талабаларининг интерферентив компетенциясини шакллантириш 2021, 11 б.
16. Махкамова Г.Т., Алимова Ш.С., Зияев А.И. Innovative pedagogical technologies in the English language teaching.-Т.:2017.
17. Муртозаева Н.И. Чет тили ўқитиш методикасининг ривожланиш мазмуни: Пед. фан. ном. ... дис. – Тошкент, 2009.-159.
18. Мусурманова О. // Узлуксиз таълим тизимида ўқитувчиларни касбий-педагогик компетентлигини ривожлантириш муаммолари ва истиқболлари: Респ. илмий-амалий анжумани материаллари. –Тошкент, Низомий номидаги ТДПУ, 2013. -444 б. – Б. 112.

19. Муслимов Н.А., Қўйсинов О.А. Касб таълими йўналиши бакалаврларни тайёрлашда мустақил таълимни ташкил этишнинг назарияси ва методикаси. -Т.: Фан, 2009.
20. Мухитдинова Х.С. Таълим босқичларида ўзбек тилини ўқитиш узлуксизлигини таъминлашнинг илмий методик асосларини такомиллаштириш//дис. ... (DrS) пед наук / – Т.: 2011
21. Холиқов А.А. Педагогик маҳорат. Дарслик. – Т.: IQTISOD-Молия, 2011.- 425 б.
22. Хохленкова Л.А. Технология профессионального педагогического общения при обучении иностранному языку студентов неязыковых ВУЗов. Москва, 2018. - 134.

**ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАРДА ИҚТИСОДИЙ НИЗОЛАРНИ МЕДИАЦИЯ
ТАРТИБИДА ҲАЛ ЭТИШ**

Ахмедов Миржалол Ахмедович

Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университетининг магистранти

телеграм манзили @axmedovich91

телефон +99890 952-22-77

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10440708>

Аннотация. Ушбу мақолада иқтисодий низоларни медиация тартибида ҳал этиш бўйича хорижий мамлакатлар тажрибаси таҳлил қилинади ва миллий қонунчилик билан солиштирилади ҳамда медиацияни ривожлантириш ва кенг қўлланилиши учун миллий қонунчиликни такомиллаштириш бўйича таклифлар берилади.

Калим сўзлар: медиация, медиатор, медиатив келишув.

**RESOLUTION OF ECONOMIC DISPUTES IN FOREIGN COUNTRIES IN
THE ORDER OF MEDIATION**

Abstract. This article analyzes the experience of foreign countries in resolving economic disputes in mediation procedures and compares them with national legislation, and offers proposals for improving national legislation for the development and widespread use of mediation.

Keywords: mediation, mediator, mediative agreement.

**РАЗРЕШЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПОРОВ В ИНОСТРАННЫХ
ГОСУДАРСТВАХ В ПОРЯДКЕ ПОСРЕДНИЧЕСТВА**

Аннотация. В данной статье анализируется и сопоставляется с национальным законодательством опыт зарубежных стран по разрешению экономических споров в порядке медиации, а также даются предложения по совершенствованию национального законодательства для развития и широкого применения медиации.

Ключевые слова: посредничество, посредник, посредническое соглашение.

Бугунги кунда ривожланган хорижий давлатлар ҳуқуқ тизимида низони судгача олиб бормасдан, муқобил усуллар ёрдамида ҳал этиш муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Шундай усуллардан бири бу – медиация институти.

Медиация низоларни муқобил ҳал этиш усули бўлиб, низони учинчи бетараф тараф – медиатор ёрдамида ҳал этиш тушунилади, бунда медиатор низо бўйича қарор қабул қилиш ҳуқуқига эга эмас. Медиация “ютиш-ютиш” тамойилига асосланган бўлиб, низони ҳал этишда тарафларнинг манфаатларини эътиборга олган ҳолда икки тараф учун ҳам мақбул бўлган келишувга эришиш асосий мақсад ҳисобланади.¹⁸⁷

Медиация иқтисодий низоларни ҳал этишда нафақат низолашаётган тарафлар учун ҳар томонлама фойдали бўлибгина қолмай балки судларда ишлар ҳажмининг камайишида ҳам муҳим омил саналади.

Мамлакатимизда медиация янги ташкил этилган институтлардан бири бўлиб, унинг фаолияти 2019 йил 1 январдан бошлаб йўлга қўйилди.

¹⁸⁷ Ш.М. Масадиков. “Ўзбекистон Республикасининг “Медиация тўғрисида”ги Қонунига шарҳ”. Тошкент – 2023. Б. 10.

<https://www.researchgate.net/publication/376753381> Commentary to Mediation Law of Uzbekistan.

Шу давр оралиғида низолар медиация тартибида ҳал қилиб келинаётган бўлса-да, хозирги кунда унинг қўлланилишини етарли даражада деб бўлмайти.

Статистик рақамларга қарайдиган бўлсак, 2020 йилда даъво тартибида кўриб тамомланган 92 527 та ишдан 435 таси ёки 0,5 фоизи, 2021 йилда 117 349 та ишдан 2 013 таси ёки 1,7 фоизи, 2022 йилда 113 359 та ишдан 3 561 таси ёки 3,1 фоизи медиатив келишув тузиш йўли билан тугатилган.

Бундан кўриш мумкинки, иқтисодий низоларни ҳал этишда медиацияни кенг қўллаш ва ушбу институтни янада такомиллаштириш зарурияти мавжуд.

Бунинг учун ушбу институтнинг фаолиятида юзага келаётган муаммоларни аниқлаш, хорижий давлатларнинг илғор тажрибаларини ўрганиш ва натижалари бўйича қонунчилиқни такомиллаштириш юзасидан таклифлар тайёрлаш лозим.

Шу ўринда биз иқтисодий низоларни медиация тартибида ҳал этишда айрим хорижий давлатларнинг қонунчилигини кўриб чиқсак.

Низоларни судгача ҳал қилиш институти Европага англо-америка ҳуқуқ тизими давлатларидан келган бўлса ҳам, охириги йилларда ушбу институт Европа давлатлари қонунчилигида кенг қўлланиб келинмоқда.

Франция Республикасида медиациянинг қўлланилишига ҳуқуқий асос 1995 йил 8 февралдаги 95-125-сон қонун ҳисобланади. Мазкур Қонуннинг 21-моддасида “**суд процессининг исталган босқичида** томонларнинг розилиги билан келишувга эришиш учун учинчи шахсни медиатор сифатида тайинлайди” деб қайд этилган.¹⁸⁸

Мазкур норма миллий қонунчилигимизда куйидагича белгиланган. Ўзбекистон Республикасининг “Медиация тўғрисида”ги Қонуннинг 15-моддасига кўра, “Медиация суддан ташқари тартибда, низони суд тартибида кўриш жараёнида, суд ҳужжатини қабул қилиш учун суд алоҳида хонага (маслаҳатхонага) киргунига қадар, шунингдек суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш жараёнида қўлланилиши мумкин”.

Франция қонунчилигида медиацияни суд процессининг исталган босқичида қўлланилиши мумкинлиги қонунчилигимиздаги медиацияни суд ҳужжатини қабул қилиш учун суд алоҳида хонага (маслаҳатхонага) киргунига қадар қўллаш мумкинлиги нормасидан кенглиги, бунда умумий тартибда барча суд босқичларида медиацияни қўлланилишини тушуниш мумкин.

Германияда медиация институти медиация тўғрисидаги қонун ҳужжати Mediationsgesetz¹⁸⁹ билан тартибга солинган бўлиб, унга кўра иқтисодий низоларни медиация тартибида ҳал этиш икки турда амалга оширилади. Биринчиси, иқтисодий низоларни ҳал этишда судга қадар медиация бўлса, иккинчиси низоларни судда кўриш босқичидаги суд медиацияси ҳисобланади.

Германияда иқтисодий низолар Германия Федерациясининг Фуқаролик процессуал кодекси¹⁹⁰ қоидалари асосида фуқаролик судлари томонидан кўриб чиқилади. Мазкур кодекснинг 278^a-моддасида низоларни тўғри ҳал қилиш учун суд томонларга низони суд медиацияси тартибида ёки низони ҳал қилишнинг бошқа

¹⁸⁸ Ш.М. Масадиков. “Проблемы правового регулирования медиации”. Ташкент – 2014. С. 75.

¹⁸⁹ <https://www.gesetze-im-internet.de/mediationsg/BJNR157710012.html>.

¹⁹⁰ https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html.

муқобил усулларида ҳал қилишни таклиф қилади. Агар тарафлар рози бўлса, суд иш юритишни тўхтатиб ишни медиацияга йўналтиради.¹⁹¹ Германия қонунчилигига кўра, иқтисодий низони судда кўришда ишни медиацияга йўналтириш учун албатта низодаги тарафларнинг розилиги талаб қилинади. Бу розилик улар томонидан аризада кўрсатилган бўлиши мумкин ёки суд томонидан низони ҳал қилиш учун суд медиациясини қўллаш таклиф қилинганда уларнинг розилиги олиниб суд мажлиси баённомасига киритилади.

Иқтисодий низоларни биринчи инстанцияда кўришнинг исталган босқичида суд медиациясини қўллаш мумкин. Германия қонунчилигига кўра низолашаётган тарафлар низони ҳал қилиш учун суд медиациясини қўллашни қабул қилиш билан бир вақтда, агар лозим топса, суддан ташқари медиацияга ҳам муурожаат қилишлари мумкин.

Иқтисодий низоларни ҳал қилишда медиацияни қўллаш бўйича Германия қонунчилигининг эътиборли жиҳати шундаки, суд иқтисодий низони ҳал қилиш учун ишни суд медиациясига юборганда, бу жараёни муайян вақт чегараси билан чегараламайди.

Бундай қоидаларнинг белгиланишига сабаб немис олимлари ва медиация билан шуғулланувчилар ўртасидаги баҳслар бўлган. Германияда медиация тўғрисидаги қонун қабул қилингунига қадар медиация фаолияти билан фақат судьялар шуғулланган. Мазкур ҳолат немис мутахассисларининг таъбири билан айтганда медиация ҳисобланмайди. Чунки судья томонидан қарийб икки соат ичида ва битта мажлисда ўтказиладиган таомил медиация бўлиши мумкинмас. Низолашаётган тарафлар ўртасида қисқа муддат ичида эришилган яраштирув доим ҳам тарафларнинг манфаатига хизмат қилавермайди. Шу боис ҳам иқтисодий низоларни ҳал қилишда суд медиациясини қўллаш учун қонунчиликда муддат белгиланмаган. Шунинг учун ҳам Германияда медиация бир неча йилларгача чўзилиши мумкин.

Миллий қонунчилигимизда эса медиация келишуви муддати Германияга қонунчилигидан бирмунча фарқланади. Ўзбекистон Республикасининг “Медиация тўғрисида”ги Қонуннинг 23-моддасига кўра, “Медиация тартиб-таомилини амалга ошириш муддати медиация тартиб-таомилини амалга ошириш тўғрисидаги келишувда белгиланади. Бунда медиатор ва тарафлар медиация тартиб-таомили ўттиз кундан ортиқ бўлмаган муддатда тугалланиши учун барча мумкин бўлган чораларни кўриши керак. Зарур бўлган тақдирда, медиация тартиб-таомилини амалга ошириш муддати тарафларнинг ўзаро розилиги билан ўттиз кунгача узайтирилиши мумкин”.

Шунингдек, Германия Фуқаролик процессуал кодексининг иқтисодий низоларни ҳал қилишда медиацияни қўллаш тўғрисидаги қўйидаги икки нормасини ҳам алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим.

Иқтисодий низоларни кўриб чиқишда судьяни рад этиш асосларидан бири судья мазкур низони медиация тартибида ёки низоларни ҳал қилишнинг бошқа муқобил усулларида иштирок этганлигидир.¹⁹²

Германия Фуқаролик процессуал кодексининг 253-моддасида ариза мазмунига қўйилган талаблар мавжуд бўлиб, унга кўра судларга тақдим қилинган даъво

¹⁹¹ https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html.

¹⁹² https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html.

аризаларида мазкур даъводаги низони ҳал қилиш учун медиацияга ёхуд низоларни ҳал қилишнинг суддан ташқари муқобил усулларига мурожаат қилинганлиги ёхуд низоларни ҳал қилишнинг муқобил усулларидан фойдаланишга қандай тўқинликлар бўлганлиги тўғрисида маълумотлар келтирилиши белгиланган.

Германия қонунчилигининг мазкур нормалари миллий қонунчилигимизда мавжуд эмас.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида мажбурий судгача медиация ўтказиш тартиби назарда тутилмаган. Бундай қоидалар АҚШ, Европа ва МДХ баъзи давлатларининг қонунчилигида акс этган.

АҚШ қонунчилигига кўра, тадбиркорларнинг “кичик” низолари, тўловга қобилиятсизлик ҳақидаги ишлар, корпоратив низолар, ипотека тўғрисидаги низолар, жисмоний ва (ёки) юридик шахслар ўртасидаги ер низолари (турли штатларнинг қонунчилигида мажбурий медиация ўтказилиши лозим бўлган ишлар тоифаси фаркланади) бўйича медиация тартиб-таомилларини ўтказиш лозим. Шу билан бирга, ҳар бир тараф медиация процедурасини ўтказишдан воз кечиш ҳуқуқига эга.

Шунингдек, медиация федерал идораларнинг табиий ресурслар бўйича низолари, хусусан энергетика¹⁹³ ва сув¹⁹⁴ низоларида кенг қўлланилмоқда.

Буюк Британияда ҳам 87 фоиз иқтисодий низолар судгача тартибда ҳал қилинади. Тижорат ишлари, шу жумладан патент низолари, товар белгилари ҳақидаги низолар, “кичик” даъволар ва корпоратив низолар бўйича суд иш юритиши бошланиши билан суд тарафларга медиация ўтказишни таклиф қилишга мажбур.

Бунда тарафлар медиация ўтказишдан воз кечиш ҳуқуқига эга, бироқ қоида тариқасида, медиация ўтказишдан воз кечилмайди ва низоларнинг қўпчилиги медиация тартибида, жумладан электрон алоқа воситалари орқали ўтказилган медиация жараёнида ҳал этилади. Агар тараф суд томонидан таклиф этилган медиация ўтказилишидан воз кечса, иш бўйича ҳал қилув қарори унинг фойдасига чиқарилса ҳам (низода ютиб чиқса) барча суд харажатлари унинг зиммасига юклатилади. Бундай тартибни белгилаш орқали қонун чиқарувчи медиация тартиб-таомилдан фойдаланган тарафни рағбатлантиради.

Германияда 2000 йил 1 январдан бошлаб, кичик миқдордаги даъволар бўйича низони муқобил ҳал этиш босқичи мажбурий эканлигини белгиловчи норма кучга кирган. Қолган ҳолатларда яраштирув тартиб-таомиллари мажбурий эмас ва ихтиёрийлик асосида қўлланилиши мумкин.

Италияда 2003 йил 17 январда қабул қилинган қонунга асосан молиявий ва корпоратив низолар бўйича воситачилик (медиация) тартибидан ўтиш мажбурий ҳисобланади.

Шунингдек, тарафлар ўртасида тузилган шартнома ёки корпорациянинг ички ҳужжатларида воситачилик (медиация) тартиби мажбурийлиги белгиланган ҳолатларда, тарафлар ушбу тартибни ўтказмагунча суд низони кўриб чиқишга ҳақли эмас. Воситачиликни ўтказиш жараёнида тузилган барча битим ва ҳужжатлар ҳар қандай солиқ ва йиғим тўланишидан озод этилади. Воситачилик (медиация) ўтказилиши

¹⁹³ Administrative Dispute Resolution Act. 5 U.S.C.A. s 571 et seq. (1996).

¹⁹⁴ Baker P. “ADR Assists Energy Industry Restructuring” (1999) 54 Dispute Resolution Journal 8.

жараёнида ҳозир бўлмаслик ва инсофсизлик билан амалга оширилган ҳаракатлар суд ҳаражатларини тақсимлашда эътиборга олинади.

Озарбайжоннинг “Медиация тўғрисида”ги Қонуни 3-моддаси 3.2-банди¹⁹⁵га асосан иқтисодий низолар, оилавий ва меҳнат муносабатларидан вужудга келган низоларда судга мурожаат қилишдан олдин дастлабки медиация мажлисида тарафларнинг иштироки шартлиги белгиланган.

Судга мурожаат қилишда даъвогар медиацияда иштирок этганлигини тасдиқловчи ҳужжатни тақдим қилмаса суд даъво аризани қайтаришга ҳақли. Тарафларни рағбатлантириш учун қонунда суд ҳаражатларидан озод этиш, баъзи ҳолатларда давлат божини қайтариш назарда тутилган.

Қозоғистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодексининг (иқтисодий ишларни кўришни ҳам тартибга солади) 24-моддаси¹⁹⁶га асосан судга тааллуқли низо тарафларнинг ёзма келишувига кўра медиация тартибида, партисипатив тартиб-таомиллар асосида ҳал қилиниши ёки мазмунан кўриш учун арбитражга, “Астана” Халқаро молия марказининг судига юборилиши мумкин.

Қозоғистон Республикаси Олий суди раисининг 2017 йил 27 январдаги 6001-1-17-сонли фармойиши билан тасдиқланган Низомга кўра, бола манфаатлари билан боғлиқ, жумладан алимент ундириш ҳақидаги низолар, меҳнат низолари, мерос низолари, ер участкаси чегарасини белгилаш (ўзгартириш) ҳақидаги, турар-жой, нотурар бинодан кўчириш, кўп қаватли турар жойни бошқариш, никоҳдан ажратиш ва эр-хотиннинг мол-мулкни бўлиш, қарз шартномасидан келиб чиқадиган, шунингдек суғурта муносабатларидан келиб чиқадиган низолар бўйича медиация ўтказилиши шарт (эксперимент-тажриба сифатида) деб қайд этилган.

Медиация жараёнида нафақат тарафлар, балки учинчи шахслар ҳам иштирок этишга ҳақли.

Грузияда суд медиацияси (судга даъво ариза берилганидан сўнг судья томонидан низони кўриб чиқиш учун медиаторга юбориш ҳолати, тартиби Фуқаролик процессуал кодексига белгиланган), **хусусий медиация** (тарафларнинг келишувига кўра, судга мурожаат қилмасдан медиаторга мурожаат қилинганда, “Медиация тўғрисида”ги қонун билан тартибга солинади), **нотариал медиация** (тарафларнинг келишувига кўра нотариус томонидан ўтказилган медиация, “Нотариат тўғрисида”ги қонун билан тартибга солинган) каби яраштирув тартиб-таомиллар мавжуд.

Медиация туридан қатъий назар медиатив келишув мажбурий ижро этилиши лозим бўлган ҳужжат ҳисобланади (“Медиация тўғрисида”ги қонуннинг 2 ва 13-моддалари).

Россия Федерациясининг “Воситачи иштирокида низоларни муқобил тартибда ҳал этиш таомили (медиация) тўғрисида”ги Федерал қонуни ва Арбитраж процессуал кодексига медиация тартиби, мажбурий бўлган низо тоифалари келтирилмаган. Шу билан бирга Россия Федерацияси Арбитраж процессуал кодексининг 138.3-моддаси¹⁹⁷да

¹⁹⁵ https://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=122426

¹⁹⁶ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377>

¹⁹⁷ https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37800/7b99ee747655cbc1bd1ff0ae23771f59698b643cf/

Федерал қонунларда ёки шартномада назарда тутилган ҳолатларда, воситачи иштирокидаги музокаралар мажбурий эканлиги кўрсатилган.

Мамлакатимизда кўп ҳолларда медиатив келишувни ижро этишда муаммолар келиб чиқиши, тарафлар медиатив келишувни тузса-да, келгусида уни ижро этиш масаласи очик қолганлиги сабабли низолашаётган тарафлар медиатив келишув тузишни исташмайди. Шу боисдан, медиация соҳасини кенгайтириш ва такомиллаштириш мақсадида медиатив келишувни ҳам ҳакамлик судининг ҳал қилув қарори каби мажбурий ижро этиш учун ижро варақаси бериладиган ҳолатлар доирасига киритиш мақсадга мувофиқ. Ҳакамлик суди ёки нотариуслар томонидан тасдиқланган ҳужжатларни мажбурий ижро этиш имконияти каби медиаторлар томонидан тасдиқланган ҳужжатлар ҳам мажбурий юридик кучга эга бўлиши унинг аҳамиятини оширади. Бундан ташқари, республикаимизда медиация қўлланган ҳолда ҳал этилган ишлар сонини кўпайтиради.

Медиатив келишувни суд орқали ёки суд ижро варақасини бериш орқали мажбурий ижро қилиш механизми **Белоруссия** (“Медиация тўғрисида”ги қонуни 15-моддаси), **Молдова** (“Медиация тўғрисида”ги қонуни 33-моддаси), **Грузия** (“Медиация тўғрисида”ги қонуни 13-моддаси) **Хитой** (“Халқ медиацияси тўғрисида”ги қонуни 31-моддаси) каби давлатлар қонунчилигида белгиланган.

Бундан ташқари, миллий қонунчилигимизда судья томонидан иқтисодий низони суд муҳокамасига тайёрлаш жараёнида тарафларга низони медиатив келишув тузиш орқали ҳал этишни таклиф этиш ва унинг ҳуқуқий оқибатларини тушунтириш каби қоидалар белгиланмаган.

Амалиётда суд мажлиси бошланиш чоғида тарафларнинг келишиш эҳтимоли аниқланмасдан суд мажлисини бошлаб юбориш ҳолатлари кўплаб учрамоқда. Натижада келишувга эришиши мумкин бўлган низолар ҳам суд тартибида кўриб чиқилмоқда.

Шу муносабат билан, судгача мажлис ўтказиш чоғида судьялар тарафлардан низони муқобил ҳал этиш институтларига мурожаат қилиш бўйича мажбурият олиши ва уларнинг ҳуқуқий оқибатлари бўйича тушунтириш бериши юқоридаги каби ҳолатларнинг олдини олади.

Мазкур тартиб **Италия** давлатининг қонунчилигида ўз аксини топган.

Юқоридагилардан хулоса қиладиган бўлсак, иқтисодий низоларни медиация тартибида ҳал этишда хорижий давлатлар қонунчилигида назарда тутилган айрим нормаларни миллий қонунчилигимизда акс эттириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Бунинг натижасида медиация институтини янада такомиллаштириш, иқтисодий низоларни медиация тартибида ҳал этишни кенгайтириш, судларда иш ҳажмини камайтириш, энг муҳими тадбиркорларнинг ортиқча маблағи ва вақти сарфланишининг олдини олишга эришилади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармони;
2. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодекси;

3. Ўзбекистон Республикасининг “Медиация тўғрисида”ги Қонуни;
4. Ўзбекистон Республикасининг “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги Қонуни;
5. Mediationsgesetz. Германия Федерацияси Адлия вазирлигининг расмий сайтидан олинган // <https://www.gesetze-im-internet.de/mediationsg/BJNR157710012.html>;
6. Code of Civil Procedure of Germany Section 4 /8 // Übersetzung durch Samson-Übersetzungen GmbH, Dr. Carmen von Schöning. Translation provided by Samson-Übersetzungen GmbH, Dr. Carmen von Schöning;
7. Administrative Dispute Resolution Act. 5 U.S.A. s 571 et seq. (1996).
8. Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации;
9. Гражданский процессуальный Кодекс Республики Казахстан;
10. Закон Республики Азербайджан “О медиации”;
11. Закон Республики Казахстан “О медиации”;
12. Закон Республики Молдова “О медиации”;
13. Закон Республики Беларусь “О медиации”;
14. Закон КХР “О народной медиации”;
15. Закон «О нотариат» Грузии;
16. Ш.М. Масадиков. “Ўзбекистон Республикасининг “Медиация тўғрисида”ги Қонунига шарҳ”. Тошкент – 2023;
17. Ш. Масадиков “Проблемы правового регулирования медиации” Монография. Ташкент: ТГЮУ, 2014;
18. Baker P. “ADR Assists Energy Industry Restructuring” (1999) 54 Dispute Resolution Journal;
19. Калашникова Светлана Игоревна. Медиация в сфере гражданской юрисдикции. 2010, Екатеринбург;
20. <https://lex.uz/>;
21. <https://sud.uz/>.

KICHIK YOSHDAGI MAKTAB O'QUVCHILARIDA KOGNITIV FAOLLIKNI RAG'BATLANTIRISHNING PSIXOLOGIK SHARTLARI

Nurqulova Gavxar

TerDU Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10440737>

Annotatsiya. Maqolada kichik maktab yoshdagi o'quvchilarni ijtimoiy faolligini rivojlantirish masalalari va maktab yoshidagi bolalarning kognitiv sohasining olimlar tomonidan tadqiqining nazariy tahlillari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: pedagog, kichik maktab yoshi, boshlang'ich ta'lim, o'quvchi shaxsi, ta'lim, tarbiya, o'quv faoliyati, o'quv material, mobillik, o'zlashtirish, ta'limiy topshiriqlar.

PSYCHOLOGICAL CONDITIONS FOR STIMULATING COGNITIVE ACTIVITY IN SCHOOLCHILDREN OF YOUNGER AGE

Abstract. The article describes the issues of developing social activity of students of small school age and theoretical analysis of the study by scientists of the cognitive sphere of children of school age.

Keywords: educator, junior school age, primary education, student personality, education, upbringing, educational activities, educational material, mobility, appropriation, educational assignments.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ СТИМУЛИРОВАНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В статье изложены вопросы развития социальной активности младших школьников и теоретический анализ исследований учеными познавательной сферы детей школьного возраста.

Ключевые слова: педагог, младший школьный возраст, начальное образование, личность ученика, образование, воспитание, учебная деятельность, учебный материал, мобильность, усвоение, учебные задания.

KIRISH

Kognitiv rivojlanish muammosi, maktabgacha yoshdagi bolalarning bilim faolligini shakllantirishga samarali ta'sir ko'rsatadigan shart-sharoitlar ko'p yillar davomida psixologik va pedagogik tadqiqotlarda yetakchi o'rinlardan birini egallab kelgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanish xususiyatlarini o'rganib, biz maktabgacha yoshdagi bolaning kognitiv rivojlanishidagi turli xil psixologik omillarning rolini aniqlashni, bu yoshda kognitiv rivojlanishning qanday umumiy xususiyatlari rivojlanishini, har bir omil ta'siridan qanday kognitiv oqibatlariga olib kelishini aniqlashimiz mumkin.

Hozirgi vaqtda O'zbekistonda jahon ta'lim makoniga kirishga qaratilgan yangi ta'lim tizimi shakllantirilmoqda. Bu jarayon pedagogik nazariya va ta'lim jarayonining amaliyotida sezilarli o'zgarishlar bilan birga keladi. Ta'lim paradigmasida o'zgarishlar mavjud: boshqa mazmun, turli yondashuvlar taklif etiladi.

Psixologik-pedagogik nuqtai nazardan, ta'lim jarayonini takomillashtirishning asosiy tendentsiyalaridan biri o'rtacha o'quvchiga e'tibor qaratishdan tabaqalashtirilgan va individuallashtirilgan o'quv dasturlariga o'tish bo'lib, uning mazmuni o'quvchi shaxsini rivojlantirishga qaratilgan va uni maksimal darajada amalga oshirishni nazarda tutadi. o'quv

jarayonida faollik, tashabbus. Kognitiv faoliyatni faollashtirish jarayoni zamonaviy pedagogika va psixologiyaning eng muhim muammolaridan biridir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Ta'lim faoliyatini faollashtirish bo'yicha tadqiqotlar T.I. Shamova shuni ko'rsatadiki, maktab o'quvchilarining ta'lim faoliyatida ularning faolligini oshirish uchun sharoitlar zarur, bu nafaqat o'quvchilarning umumiy ta'lim sifatini oshirishga, balki butun faol shaxsni shakllantirishga yordam beradi. Uning fikricha, maktab ta'limiga qo'yiladigan talablarni hisobga olgan holda, ta'limning asosiy tamoyillaridan biri - faoliyat tamoyili va zamonaviy darsliklar mazmuni, ularning uslubiy apparati, ta'lim usullari va tashkiliy shakllari, shuningdek, maktab o'quvchilarining o'quv faolligini oshirish vositalarining didaktik tizimi va uni amalga oshirish shartlari orqali amalga oshirishning bog'liq usullari hisoblanadi.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning kognitiv qiziqishlarini shakllantirish muammosi maktab oldidagi eng muhim vazifalardan biridir. Doimiy kognitiv qiziqish o'rganishda hissiy va oqilona kombinatsiya bilan shakllanadi.

Kichik maktab yoshidagi bola shaxsining ijtimoiy faolligini rivojlantirish maktab ta'limini modernizatsiya qilishning strategik yo'nalishlaridan biridir. Pedagog ota-onalarga nisbatan kichik maktab yoshidagi bola shaxsiyatini rivojlantirishga juda katta tahsir kuchiga ega. Jumladan, uning dunyoqarashi, hayotiy pozitsiyasi va bolalarga bo'lgan munosabati o'quvchi shaxsiga ijobiy yoki salbiy tahsir ko'rsatishi mumkin. Chunki boshlang'ich ta'limda ta'lim va tarbiya, ayniqsa, bir-biri bilan chambarchas bog'liq jarayondir. Boshlang'ich ta'limda deyarli barcha fanlarni bitta pedagog olib borganligi sababli ularning shaxsiy xususiyatlari – axloqi, madaniyati, pedagogik qobiliyati, bolalarga bo'lgan munosabati va hatto xarakter xususiyatlari ham kichik maktab yoshidagi bolalarning shaxsiy-xulqiy sifatlariga singib ketish holatlari kuzatiladi. Ayniqsa, bu parallel sinflarga nisbatan yaqqol olib qaralganda sezilarli darajada aks etadi. Bu holat kichik maktab yoshidagi bolalarda yuqori sinflarga o'tgulariga qadar davom etishi mumkin.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Shu o'rinda tahkidlash joizki, kichik maktab yoshidagi o'quvchilar javob berishda bevosita taassurotlarga boy va faoldir. Dars jarayonida qo'llaniladigan ko'rgazmali qurollar ularda hamisha zo'r ishtiyok bilan o'quv materialini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining O'qish darslarida ijodiy va hissiy lahzalarga alohida sezgirligi doimiy ravishda namoyon bo'ladi.

Darsning muvaffaqiyati, albatta, matnni talaffuz qilishning tushunariligi, rolli ishchan o'yin va sahnalashtirish kabi ta'limning noanhanaviy shakllaridan foydalanish hamda savollarni mohirona qo'yishga bog'liq. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilari o'quv materiallarini o'zlashtirish davomida muallif ilhomlantirgan narsa, Ya'ni o'quv materiali mazmunidagi tahrifni o'zicha tasavvur etishi, hazil-mutoyibalarga tabassum qilishi yoki hamdard bo'lishga tayyorligini ko'rsatishi bilan birga ular hech qachon muallifga nisbatan ishonchsizlik bildirmasligi yoki bo'lmasa matnning afzalliklari haqida gapirmaydilar. Har doim dars mavzusiga doir o'quv materiali mazmuniga bo'lgan tahsiring jonliligi va sinf xonasining to'liq moslashishi ular ehtiborini tortadi.

Kichik maktab yoshdagi o'quvchilar deyarli o'zlari tushunmaydigan matnni ifodali ravishda samimiy va oqilona intonatsiyalar bilan o'qishlari bu shu davrga xos bo'lgan

xususiyatlardan biri hisoblanadi. Biroq boshlang'ich ta'lim o'quvchilariga tashqi taassurotlar kuchli chalg'ituvchi omil bo'lib, ular uchun tushunarsiz materialga diqqatni jamlash juda murakkab bo'lgan jarayondir.

Shu nuqtai nazardan kichik maktab yoshdagi bolalar diqqatining beqarorligi bilan ajralib turadilar. Ular 10-20 daqiqa davomidagina juda kichik hajmdagi biror bir narsaga ehtiborini jalb etishlari mumkin. Ilk o'smirlik davrida bu holat 40-45 daqiqaga va o'spirinlarda esa 45-50 daqiqagacha cho'zilishi mumkin. O'quv jarayonidagi ortiqcha yuklamalar aksariyat hollarda o'quvchilarni ruhiy tushkunlikka solishi va ularning shaxsiyatiga salbiy tahsir qilishi kuzatiladi. Shu sababdan pedagoglar o'quv materiallari mazmunini shakllantirishda bu holatlarni hisobga olish lozim bo'ladi.

XULOSA

Har qanday odam dunyoni bilishning doimiy jarayonidadir: u boshqa odamlarning nutqini o'ylaydi, aks ettiradi, gapiradi va tushunadi, his qiladi, his-tuyg'ularini baham ko'radi. Bu qobiliyatlarning barchasi o'z-o'zidan emas, balki faol bilim faoliyatida rivojlantiriladi va takomillashadi. Maktabgacha yoshdagi bolalik davri ham bu dunyoqarashning bilish va rivojlanish davridir. Bola ularni yetakchi faoliyatga aylanadigan roli o'yinda namoyish etadi. U o'ynab, tengdoshlari bilan muloqot qilishni o'rganadi. Bu ham ijodkorlik davri. Bola nutqni o'rganadi, tasavvurga ega bo'ladi. Bu insonning dastlabki shakllanish davri, uning xatti-harakatlarining oqibatlarini hissiy oldindan sezishning paydo bo'lishi, o'zini o'zi anglash, tajribalarni murakkablashtirish va xabardorlik, yangi his-tuyg'ular va motivlar bilan boyitish, hissiy-ehtiyojlar sohasi murakkablashadigan davrdir.

Maktabgacha yosh davrida kognitiv rivojlanish - bu atrof-muhit ta'siri ostida, shuningdek, maxsus tashkil etilgan o'quv va tarbiya ta'siri va bolaning o'z tajribasi bilan bog'liq bo'lgan fikrlash jarayonlarida yuz beradigan sifat va miqdoriy o'zgarishlarning yig'indisi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishi bir qator ijtimoiy va biologik omillarga bog'liqdir.

REFERENCES

1. Ж.Андерсон. Когнитивная психология. СПб.: Питер, 2002.
2. Солсо Р. Когнитивная психология. М.: Тривола, 1996.
3. Величковский Б.М. «Когнитивная наука. Основы психологии познания». В 2 томах. М.: ИЦ «Академия», 2006
4. Eysenck M., Keane M. Cognitive Psychology: A Student's Handbook. New edition 2009.
5. Karimova V.M. "Social psychology. Textbook.-T.:". Science and Technology Publishing House (2012).
6. Nurqulova, G., & Saydaliyeva, M. (2023). PSYCHOLOGICAL METHODS OF EDUCATION AND DEVELOPMENT ACCORDING TO THE CHILD'S TEMPERAMENT. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(10), 92-95.
7. Haydarova, S., & Nurqulova, G. (2023). EMERGENCE OF AGGRESSION AND NEGATIVISM IN PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ADOLESCENT PERIOD. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(10), 62-64.

8. Ergashevna, N. G. (2023). Improving Educational Mastery Opportunities in Primary School.
9. Nurqulova, G. (2023). ACCENTUATION FOR TEENAGERS. *Modern Science and Research*, 2(6), 274-276.
10. Nurqulova, G., & Saydaliyeva, M. PSYCHOLOGICAL METHODS OF EDUCATION AND DEVELOPMENT ACCORDING TO THE CHILD'S TEMPERAMENT.
11. Nurkulova, G. (2022). THE PSYCHOLOGY OF SUBORDINATE BEHAVIOR. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, 3(12), 204-207.
12. Nurkulova, G. E. (2021). IMPROVING EDUCATIONAL OPPORTUNITIES FOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Humanitarian Treatise* , (104), 7-8.

QARAQALPAQ MILLIY BAQSÍ SÁZENDESHILIK ÓNERINIŇ JASLAR TÁRBIYASÍNDÁ ORNÍ

Sarsenbayev Qudiyar Batırbay ulı

Nókis Mámleketlik Pedagogika Institutı Pedagogika fakulteti

Muzıkalıq tálim kafedrası 2-kurs studentı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10440765>

Annotatsiya. Mazkur maqolada musiqa asarning materiallari asosida musiqa asarni tahlillash mazmuni takomillashtirish masalalari yoritilgan.

Tayanch sózlar: Tálim tarbiya jarayoni, zamonaviy pedagogik, musiqiy asarni tahlillash va uqitish.

THE ROLE OF THE KARAKALPAK NATIONAL ART OF BAKHSHI IN THE EDUCATION OF YOUTH

Abstract. The article discusses the issues of improving the content of the analysis of a musical work based on the materials of a musical work.

Key words: educational process, analysis of modern pedagogical, musical work and teaching.

РОЛЬ КАРАКАЛПАКСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ИСКУССТВА БАХШИ В ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы совершенствования содержания анализа музыкального произведения на основе материалов музыкального произведения.

Ключевые слова: Учебный процесс, анализ современной педагогической, музыкальной работы и преподавания.

Házirgi waqıtta sabaqtı ótiwde oqıwshınıń temanı ózlestiriwi ushın kerek bolǵan zamanagóy pedagogikalıq texnologiyanıń ornı áhmiyetli. Tálim metodların tańlawda hár bir sabaqtıń didaktik wazıypasınan kelip shıǵıw maqsetke muwapıq boladı. Búgingi kún talabalarınan kelip shıqqan halda pedagagik maǵlumatı bar bolǵan oqıtıwshılardı metodiykalıq tajriybesin asırıw, qollap quwatlawdan ibarat.

Úzliksiz tálim diziminde barlıq basqıshlarda jumıs kórsetken pedagoglardı kasıblık tajriybesin asırıw, olarda nátiyjeli pedagogiykalıq texnologiyalar, engiziw bolıp tabıladı. Kórkem-óner hám mádeniyatpan dástúrlerinen kelip shıǵıp óz kasıplık pedagogik tajriybesin mazmunın anıq biliwi kerek.

Hár bir tajriyebeli tańlawshı jańa shıǵarmalardan repertuar toplaw tiykarında orınlarda jumıs barısında shákirtlerine beriwi, óz ústinde islewdiń jańa usıllarınan payda etiw menen birge, óz dúnya qarasın hám zaman talaplarınan kelip shıǵıp keńeytiriwi, ayırım zárúr pánler – modullardı ózlestiriwi zárúr..

Zamanagóy pedagog-muzıkant keń dúnya qarasqa, yaǵniy insaniyat mádeniyatı tariyxı, rawajlanıw basqıshları tuwrısında, adebiyat hám kórkem-óner tarawında pikir júritiw menen birge, pedagogika máselelerin keń hám tereń ańlawı kerek. Aytıw kerek, kadrlardı puxta etip tayarlamastan, olardıń qádrine jetpesten, olarǵa isenbesten hám qollap-quwatlamastan, birde-bir tarawda ahwaldı heshqanday tárizde ózgartirip bolmaydı.

Intalı balalar ushın mektep-internatlar shólkemlestiriw dawam ettiriledi. Balalar baqshası, mektep penen bir qatarda balalar poliklinikaların, shomılıw baseyinleri bolğan sport maydanshaları, balalar menen mektepten tısqarı jumıs alıp barıwshı orınlardı óz ishine alatuǵın balalar ushın territorial komplekslerdi ashıw boyınsha tereń oylap, bul jumıslardı baslap jiberiw orınlı bolar edi.

Jedellik penen rawajlanıp baratırǵan ǵárezsiz respublikamızda huqıqıy mámleket hám puxaralıq jámiyet qurıw sıyaqlı máseleler tikkeley jaslarımızdın belsene qatnasıwına baylanıslı bolmaqta. Hár bir el, hár bir húkimet tek óziniń jer astı, jer ústi baylıqları, áskeriy qarıwı, óndirislik múmkinshiligi menen ǵana abroylı hám qúdiretli emes, al birinshi gezekte óz eliniń joqarı mádeniyatı, ruwxıylıǵı, sawatlılıǵı sonıń nátiyjesinde joqarı mazmunlılıǵı menen kúshli hám qúdiretli. Sebebi bul páziyetler millet hám adamnıń qádir qımbatın, eldiń patriotlıq, xalıqtıń awızbirshiligi menen milliy maqtanışın qalıplestiredi hám bekkemleydi.

Eger, ekonomikamız quwatlı bolsa, jaqsı rawaj tapsa, bunnan mádeniyatımız hám mádet aladı, rawaj tabadı. Eger erteńgi kúnimizdi oylap is qılmaqshı bolsak, keleshekte isimizdi dawam ettiretuǵın búgingi jaslarımızǵa sharayat jaratıp, olardıń turmısı haqqında qayǵıratuǵın bolsak, dástlep, máhálliy jaslardı tárbiyalaw isine qarım-qatnasımız tıp - tiykarınan ózgeriwimiz kerek. Múmkin bolǵansha kóbirek iqtıdarlı jaslarımızdı mámleketimizdiń eń aldınǵı karxanalarına, hátteki, shet mámleketlerge, kerek bolsa, jańa texnologiya, jańasha shólkemlestiriwlerdi úyreniw ushın Yaponiya, Amerikaǵa hámde basqa jerlerge jiberip, olardıń oqıwına, tájiriybe arttırıwına imkaniyat jaratıw lazım. Ekonomikamızdı, turmısımızdı ózgeritiw mine usılargá baylanıslı boladı. Eger bunday qılmasaq, bul jurtta úlken jolǵa shıǵıwımız qıyın boladı.

Aytıw kerek, kadrlardı puxta etip tayarlamastan, olardıń qádrine jetpesten, olarǵa isenbesten hám qollap-quwatlamastan, birde-bir tarawda ahwaldı hesh qanday tárizde ózgeritip bolmaydı.

Muzıka pání basqa pánlerden ózgesheligi, oqıwshılargá qálegen shıǵarmanı alıp, esittirip hám ózlerine talıqlaw jumısların orınlattamız. Sebebi oqıwshılar óziniń alǵan bilimlerine tayanǵan halda basqada shıǵarmalardı talıqlap biliwi kerek.

Búgingi kúnde ǵárezsizligimizdiń sharapatı menen baqsıshılıq kórkem óneri tarawına úlken itibar qaralıp balalar muzıka mektepleri, orta hám joqarı oqıw orınlarında milliy muzıka bólimleri ashılıp baqsıshılıq tarawında oqıp atırǵanlardıń sanı kóbeyip jıldan - jılǵa artpaqta. Húrmetli jurt basshımızdın folklor hám baqsıshılıq tarawına bolǵan itibarı hám qararları ayqın mısal. Usı oqıw orınlarında bilim berip kiyatırǵan ustazlar júzlegen hám onnan da artıq shákirtler tayarlap, shákirtleride hár bir aymaqta ustazınan úyrengenlerin keyingi áwladqa jetkerip ustaz - shákirt jolın dawam etip kiyatır. Burınları qız baqsılarımız júda az sanlı bolǵan bolsa, házir qız baqsılarımızdın sanı kóbeyip, usı tarawda dóretiwshilik etip kóplegen jetiskenliklerge erisip kelmekte. Qız baqsılarımızdın Zulfiya sıylıǵınıń, “Nihol” sıylıǵınıń laureatı, xalq baqsıları, mámleketlik sıyłaqlardıń iyesi bolıp atırǵanlıǵı bizdi júdá quwandıradı.

Mámleketimizde baqsıshılıq boyınsha kóplegen kórik tańlawlar ótkerilip kelinbekte hám kóplegen jas baqsılarımız xalıq aralıq kólemindegi festivallarda baqsıshılıq jónelisi boyınsha qatnasıp milliyligimizdi milliy atqarıwshılıq jolın dunyaǵa tanıtıp kelmekte. Jetilisip kiyatırǵan jas áwladlardın talantin hár tárepleme rawajlandırıw hám sanalı bilim dárejesin arttırıw, jaslarımızdın milliy jáne dúnya júzilik muzıkanı súwretlew óneriniń joqarı úlgeri

menen keń tanıstırıp barıw ushın zárúr sharayıtlar jaratıw baslanǵısh muzıka tálimi bilimlendiriw sistemasın tıp - tiykarınan jetilistiriw ulıwma bilim beriw mekteplerinde áhmiyetli wazıypa bolıp esaplanadı.

Milliy saz asbapların mektep oqıwshılarına úyretiwdiń áhmiyeti sonnan ibarat olarda milliy saz áspabların shertiw sheberligi qalıpleseıi hám rawajlanadı, oqıwshılarda hár tárepleme qızıǵıwshılıqtı hám belsendilikti, sabaqtan tısqarı waqtında oqıwshılardıń bos waqtınıń mazmunlı ótiwi támiyinlenedi. Bunday sıpat kórsetkishine erisiw ushın sabaq nátiyjeliligın asırıwda “Muzka” pání oqıtıwshısınan úlken juwapkershilik hár tárepleme ilimiy dóretiwshilik penen izleniwdi talap etiledi. Jáne de milliy áspab úyreniw menen milliy qosıqlar, terme-tolǵaw, dástanlar menen tanısadı. Jıraw, baqsılarımızdıń repertuarındaǵı hár bir qosıqlardıń, dástanlardıń mazmunı aqıl-násiyat hám tárbiyalıq áhmiyetke iye bolǵanlıqtan, oqıwshılardı watanǵa, dosqa, ata-anaǵa mehir, sadıqlıq, izzet-húrmetke tárbiyalaydı. Keleshekte jetilisip shıqqan tájiriyebeli qánigelerimiz tárepinen milliy saz ásbaplarımız milliy miyrasımız sıpatında qásterlenip, tereń úyrenilip xalqımız muzıka mádeniyatın ele de rawajlandırıp dúnya júzi xalıqları áspabları qatarında shet el mámleketlerinde de jańlawına isenemiz.

Qaraqalpaq baqsıshılıq kórkem-óneri úlgilerin úzliksiz túrde úyrenip barıw, qosıqlardı atqarıw oqıwshılardıń tek ǵana repertuarın bayıtıp ǵana qoymay, bálkim olardıń milliy qádiriyatlarımızga bolǵan munasábetin turaqlılastıradı, dúnyaǵa kóz qarasın keńeytiredi hám estetik tárbiyasınıń rawajlanıwına járdem beredi. Sonıń menen birge, «ustaz -shákirt» munásbetlerin izbe-iz dawam ettiriwge xızmet etedi.

Búgingi kúnde xalqımız arasında húrmetke iye bolǵan baqsılardan Ǵayrat Ótemuratov, Teńel Qalliev, Artıqbay Erejepov, Oralbay Otambetov, Injigul Saburova, Zıyada Sheripova, Gulnora Allambergenovalardıń atqarıwshılıq uqıbı milliy muzıka miyraslarımızǵa miyrasxorlıq ete alatuǵın, ulıwma dunyalıq muzıka baylıǵın ózinde sáwlelendire alatuǵın oqıwshı-jaslardı mádeniyatlı insan dárejesinde kámalǵa keltiriwde, ruwxıy mádeniyatın bayıtıwına xızmet etedi. Genjebay Tilewmuratov tórt baqsıshılıq jolın rawajlandırǵan menen Aqımbet mektebine Arzı jolı jaqın yaǵnıy bul Muwsa baqsı rawajlandırǵan mektep jolı, Ǵarıpniyaz mektebine Qutım mektebi jaqın, bul bolsa Súyew baqsı rawajlandırǵan mektep jolı. Demek Genjebay Tilewmuratovtıń 4 mektep jolın da dóretiwshilik etken baqsılarga shákirt túsken menen bul jollardı Q.Ayımbetov, hám N.Dawqaraev bólgendeıy Muwsa jolı hám Súyew jolı desek tuwrıǵa keledi. Genjebay Tilewmuratovtıń shákirtleri T.Qurbanov, Ǵ.Ótemuratov hám Teńel Qallievler saz shertiw de de qosıq atqarıwda jetik bolıp esaplanadı.

Olar da ustaz jolına sadıq kóplegen shákirtler tayarlap kelmekte. Genjebay Tilewmuratovtıń shákirtlerinen órbigen yaǵnıy Ǵayrat Ótemuratovtıń súyikli shákirti Oralbay Otambetov ta baqsıshılıq jónelisinde de, sázendeshilik jónelisinde de teńdeıy dóretiwshilik etip atırǵan baqsılardan bolıp esaplanadı. Ǵayrat Ótemuratov D.Allanazarov penen birgelikte oylasıp Qaraqalpaq xalıq namaların Ala moynaq asbabına notalastırǵan.2004-jılı Arnaprint ACHJ baspaxanası Tashkent qalasında Qaraqalpaq sazları kitabı basılıp shıǵadı. Ǵayrat Ótemuratov tárepinen nota túsirilip jazılǵan Duwtar zawqı naması júda tanımali namalardıń biri.Qaraqalpaq xalqına mas koloritte jazılǵan jánede frigiý ladında kamiline keltirilip jazılǵan.SHıǵarmada kirisiw bóliminen baslanadı.Nama ózine tán kirisiw ortanǵı bólim háwij hám juwmaqlawshı bólimlerden turadı.

Qaraqalpaq baqsıları basqa millet baqsıları menen jaqın qarım-qatnasta bolıp bir-birlerinen namalardı úyrenip, repertuar almasıp turǵan. Ásirese ózbek, túrkmen baqsılarınıń atqarǵan qosıqların esitkenimizde tap qaraqalpaq baqsılarınıń qosıqlarına uqsashılıǵın olardıń qarım-qatnasıǵı arqasında ekenin sonnan bilemiz. Olar hátteki toylarda, qurlarda birgelikte dástanlar, qosıqlar atqarǵan. Áne usı baqsılarımız atqarǵan dástanlar, qosıqlar áwladtan-áwladqa, atadan-balaǵa, ustazdan-shákirtke ótiw jolı menen házirgi kúнге shekem jetip kelgen.

Haqıyqatında da qaraqalpaq milliy qosıq hám sazlarınıń jaslar tárbiyasında tutqan ornı júdá áhmiyetli. Házirgi kúnde oqıwshılar, jaslar ortasında evropa mádeniyatına, evropa qosıqlarına degen qızıǵıwshılıq artıp barmaqta. Egerde hár bir bala milliy saz-ásbap shertiwdi, jáne de milliy qosıqlarımızdı aytıp úyrense, oqıwshı jaslardıń da kewlinde milliylikke degen ayırıqsha sezim oyanar edi. Sebebi milliy saz-ásbap úyreniw barısında xalıq qosıqların, dástanların úyrenedi. Álbette qaraqalpaq xalıq qosıqlarınıń hár biri tárbiyalıq áhmiyetke iye. Bul qosıqlar watanǵa muhabbat, ata-anaǵa, dosqa muhabbat sezimlerin oyatadı, dástanlarımızdaǵı hár bir waqıya, qaharmanlardıń hár bir gápleri úlgi bolarday, tárbiyalıq áhmiyetke iye.

Qaraqalpaq baqsıshılıq kórkem-óneriniń hár bir úlgilerin úyrenip barıw oqıwshı-jaslarda milliy qádiriyatlarǵa bolǵan húrmeti, dúnyaǵa kóz-qarasın ózgartirip, olardıń estetik tárbiyasınıń rawajlanıwında úlken áhmiyetke iye. Ustazlarımızdan esitiwimizge qaraǵanda burın bir waqıtlar baqsıshılıqqa kewil awdarılmay itibardan sál shette qalınqırıp ketedi. Jáne de biz Q.Ayımbetovtıń “Xalıq danalıǵı” kitabında berilgen shejirege qarasaq onda júdá az sanlı baqsılardıń bar ekenligin kóremiz. Biraq gárezsizligimizdiń sharapatı menen Respublikamızda balalar muzıka mekteplerinde, qániyelestirilgen muzıka mekteplerinde baqsıshılıq bólimleri ashılıp ol jerde jırawshılıq, baqsıshılıq boyınsha tálim alıp atırǵan jaslardıń sanı artıp, házirgi kúnde ol jerde tálim berip atırǵan ustazlardıń júzden artıq shákirtleri bar desek qátelespeymiz

Jumaqlap aytqanda oqıtıwshı oqıwshı jaslarǵa jańa pedagogikalıq texnologiya usıllarınan paydalansa maqsetke muwapıq boladı. Sebebi olardı qollaǵanımızda oqıwshılarda erkin pikirlew kónlikpesi qalıplesedi.

Biziń elimizde baqsılar qosıqshı, saz-ásbap atqarıwshı dep táriyplenedi. Haqıyqatında da hámmemizge belgili baqsılarımız hám sázende, hám qosıqshı, hám shayıwshılıǵı basım, sózge sheber bolıp esaplanadı. Baqsılarımız násiyatlardı, shayırlar qosıqların, dástanlardı xalıqqa jetkerip, qurlarda tamasha kórsetken.

Baqsılarımız keminde jeti, segiz dástandı yadınan biletuǵın bolǵan. Dástan atqara bilmegen baqsını xalıq baqsı dep tán almaǵan. Qaraqalpaq baqsıları basqa millet baqsıları menen jaqın qarım-qatnasta bolıp bir-birlerinen namalardı úyrenip, repertuar almasıp turǵan.

THE ROLE OF DIVERSIFICATION IN IMPROVING THE ECONOMIC EFFICIENCY OF ENTERPRISES

Chorshanbiev Umrzok Qaynarovich

Gulistan State University. senior teacher.

Obaydullaeva Guzalxon Muradqosim qizi

student of Gulistan State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10440801>

Abstract. In this scientific article, the diversification strategy expresses the sum of management decisions made by industrial enterprises to develop directions aimed at improving the financial stability of the enterprise, creating new jobs and stabilizing the socio-economic situation in the regions, which will allow the complete mining of new, market needs. As a result of diversification, the essence of companies that produce various goods, are engaged in service and scientific research and development is widely highlighted.

Keywords: commodity, innovation, competitive, gross domestic product, export, integration, market, modernization, diversification, competition, resource, material, product, assortment, profitability, service, conglomerate diversification.

РОЛЬ ДИВЕРСИФИКАЦИИ В ПОВЫШЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. В данной научной статье стратегия диверсификации выражает сумму принимаемых промышленными предприятиями управленческих решений по развитию направлений, направленных на повышение финансовой устойчивости предприятия, создание новых рабочих мест и стабилизацию социально-экономической ситуации в регионах, что позволит полностью разработать новые, рыночные потребности. В результате диверсификации широко освещается сущность компаний, производящих различные товары, занимающихся услугами, а также научными исследованиями и разработками.

Ключевые слова: товар, инновация, конкурентоспособность, валовой внутренний продукт, экспорт, интеграция, рынок, модернизация, диверсификация, конкуренция, ресурс, материал, продукт, ассортимент, рентабельность, услуга, конгломератная диверсификация.

Diversification is derived from the Latin word "diversificatio" meaning "change, diversity". Due to the diversification of the economy, including industrial production, the areas of activity of industries and enterprises change, and the type of products to be prepared increases.

Previously, the penetration of fully specialized enterprises into other industries, services, represented an expansion of their field of activity. And as a result of diversification, companies, associations and societies that produce various goods, are busy with services and scientific research and development, but not always technologically connected broadband complexes arise.

The forms, size, and methods of implementing diversification peaked widely, especially in later years, and became a common, investiture concept of development.

The main directions for diversifying production, both in the near and far future, are as follows:

- * expansion of the areas of activity of enterprises and industries;
- * increase the range of products and services;
- * improving the quality of products and services;
- * expanding the product and services market.

Diversification of enterprises operating in the real sector of the economy will not only stimulate their opportunities for profit (income), but will also serve as an important factor in Uzbekistan's achievement of new heights in the world market.

An important change in the dynamics of the development of industry in the structure of the economy is the modernization of enterprises and production, the implementation of deep structural changes and diversification in industry on the basis of technical and technological renewal. In the strategy of action to solve the issue of increasing the competitiveness of the leading sectors of the national economy, it is planned to achieve an increase in the number of workers based on increasing the level of profitability of more than 4,400 enterprises in the base sectors of the economy and increasing the level of financial recovery and use of As a result of these measures, the level of profitability of enterprises increases, leads to an increase in the level of use of production capacities and an increase in the number of workers.

On the basis of the development and liberalization of the economy, there is definitely a question of deepening structural changes, increasing its competitiveness due to the modernization and diversification of the leading sectors of the national economy. To achieve the above high goals, the following areas are highlighted and specific solutions are outlined:

- increase the share of industry, service sector, small business and private entrepreneurship in the structure of the national economy;
- conduct an active investment policy aimed at modernizing production;
- further modernization and diversification of the industry by moving high-tech Processing Industries to a qualitatively new level;
- formation of an effective competitive environment for sectors of the economy and gradual reduction of monopoly in the market of products and services;
- mastering in principle new types of products and technology in order to ensure the competitiveness of national goods in domestic and foreign markets;
- localization of production, replacement of imports of consumer goods and components, expansion of inter-industry cooperation;
- wide introduction of energy-saving technologies into production, expansion of the use of renewable energy sources, increase labor productivity in the sectors of the economy;
- improving the efficiency of operating free economic zones, technoparks and small industrial zones, establishing new ones;
- rapid development of the service sector, increasing the role and share of services in the formation of gross domestic product, radically changing the composition of the services provided;

- liberalization and simplification of export activities, diversification of export composition and geography
- expansion and mobilization of export potential of economy sectors and territories;

- further development of road transport infrastructure, introduction of information and communication technologies into the economy, social sphere, management system.

Modernization of the economy and its leading sectors leads to a diversification of production. Diversification is a multifaceted, complex and controversial process. The methods, mechanism, purpose and objectives of its implementation vary, making it difficult to give a single definition that fully expresses its economic content. Even so, the fundamental essence of all diversification processes is the same. The activities of industrial enterprises a sharp change in economic-social and scientific-technical conditions led to a change in the demand for management in order to adapt to the external environment, situation.

Diversification is -

- 1) type of commodity strategy, according to which the enterprise expands the number of products produced;

- 2) to simultaneously expand and develop two or more unrelated types of production, with the aim of taking over new markets and obtaining additional benefits.

A sharp struggle in the world markets with a decrease in the pace of economic growth and a decrease in technical progress requires the implementation of fundamental changes in production, since the acquisition of advanced technologies and technologies for production has become insufficient. It is with this that it is explained in many ways that diversification becomes one of the most common forms of capital accumulation.

Conglomerate diversification is the growth of new industries in the industrial sector due to changes in markets, technology and products.

Horizontal diversification-replenishing the assortment of the firm with products that are not related to the products currently being produced, but that can arouse the interest of customers.

Concentric (centralized) diversification - replenishing the assortment of the firm with products that are not technically and marketing similar to existing goods.

Thus, diversification is not a pre-set goal, but a mandatory measure that is carried out as a result of the emergence of an objective process. Summarizing the above definitions, we have defined the diversification of industrial production as follows: diversification of industrial production is a set of measures aimed at expanding the scale of industrial production in order to reduce dependence on the production of one product, ensure the rational placement of capital resources, create new jobs, occupy new markets and strengthen its position in traditional markets, and achieve a synergistic effect.

Thus, the diversification strategy expresses in itself the sum of management decisions made by industrial enterprises to develop directions that allow them to fully mine the new, market need and improve the financial stability of the enterprise, create new jobs and stabilize the socio-economic situation in the regions.

REFERENCES

1. Саидова Г. Модернизация, техническое обновление и диверсификация производства, широкое внедрение инновационных технологий – необходимое условие выхода Узбекистана на новые рубежи на мировом рынке / «Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари» мавзусидаги Республика илмий-амалий анжуманидаги тақдимот материаллари. – Т., ТДИУ, 2009 йил 5 май.
2. Абдувохидов А. А. и др. ПАНДЕМИЯ ВА ПАНДЕМИЯДАН КЕЙИНГИ ДАВРДА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ИМПОРТ ЎРНИНИ БОСУВЧИ ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ МОДЕЛИ //Журнал Инновации в Экономике. – 2021. – Т. 4. – №. 6.
3. Абдувохидов А. А., Тошбоев Б. Б. Худудда импорт ўрнини босиш сиёсатини амалга ошириш механизми //Журнал Инновации в Экономике. – 2021. – Т. 4. – №. 10.
4. Нурмухаммидова М. Х. и др. ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАРНИНГ ҲОЗИРГИ БОСҚИЧИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНТИРИШ АСОСЛАРИ //TA'LIM VA RIVOJLANISH TANLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 401-417.
5. Абдувохидов, А., & Тошбоев, Б. (2023). ИМПОРТ ЎРНИНИ БОСУВЧИ САНОАТ СИЁСАТИНИНГ ХАЛҚАРО ТАЖРИБАСИ ВА УНДАН ЎЗБЕКИСТОН ШАРОИТИДА ФОЙДАЛАНИШ ЙЎЛЛАРИ. *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 1(4), 81–92. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2023-vol1-iss4-pp81-92>

INNOVATION DEVELOPMENT STRATEGIES IN ENSURING THE COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Chorshanbiev Umrzok Qaynarovich

Gulistan State University senior teacher

Obaydullaeva Guzalxon Muradqosim qizi

student of Gulistan State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10440920>

Abstract. This article reveals the role of innovation technologies in the development of industrial enterprises and their competitiveness.

Keywords: industry, innovation, competitiveness, innovation development, industries, market, strategy, economic growth.

СТРАТЕГИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ В ОБЕСПЕЧЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. В статье раскрывается роль инновационных технологий в развитии промышленных предприятий и их конкурентоспособности.

Ключевые слова: промышленность, инновации, конкурентоспособность, инновационное развитие, отрасли, рынок, стратегия, экономический рост.

The globalization of the world economy, the introduction of modern technologies into production processes, the increase in consumer demand, the global escalation of competition and strong social changes are creating new opportunities in various areas of economic activity. In the context of such changes, the success of companies will largely depend on the choice of rational innovation policies as well as the constant improvement of their strategies. Studies show that ensuring the competitiveness of enterprises in the market is based on the degree to which they effectively use the formation of innovation strategies and innovation strategies.

Enterprise competitiveness refers to its superiority over other rival enterprises in a given area. M.Porter believes that competitiveness, in turn, reflects the efficient use of resources. One of the ways to improve the competitiveness of an enterprise is the development and use of innovations. Also, the constant change in market conditions increases the need to apply innovation in marketing.

A number of scientific studies have been carried out aimed at ensuring the competitiveness of enterprises, based on the feasibility of treating innovation marketing strategies as the main means of increasing competitiveness by systematizing them.

In the theories of Aghion, Bloom, Blundell, Griffith, and Howitt, the relationship between competition and innovation in the commodity market has been studied, with results obtained that their relationship has a complementary (U-shape) relationship.

The main task to be set before Enterprises is to develop a strategic plan and determine the main opportunities. This opportunity provides opportunities not only for the enterprise to compete in new markets, but also to offer high consumer value, and provides for the development of an effective innovation marketing strategy for protection against competitors.

Studies have also shown that the dominant aspects of the use of the main spheres of activity of the enterprise, firstly, they contribute significantly to the formation of consumer

value, and secondly, they provide significantly more efficient use of their resources in the creation of consumer value through its main possibility.

An enterprise innovation strategy is a means of achieving a set goal for enterprises, which differs in its novelty from other practically applicable tools for a particular enterprise, industry, market, buyer.

Scientific research shows that strategy in general, including innovation strategy, is aimed at the use and development of the existing potential of the enterprise, and is considered as an influence on the transformation of the external environment. Depending on the composition of the internal components of the enterprise, innovative strategies will be different. In particular, strategies: innovation activities of an enterprise focused on obtaining new products, technology and services; application of new methods of scientific and technological achievements in production, marketing and management; transition to new organizational structures; it will consist of switching to the use of new resources, or a new approach to the use of traditional resources. Thus, innovation strategies in relation to the internal environment are divided into several large groups: product (portfolio, entrepreneurship, or business strategies focused on the implementation of new products, technologies and services); functional (R & D, production, marketing, service); resource (financial, Labor, information, material and technical); organizational and management (technology, structural, methodological, management system).

When innovation is called development, it is said to be the total sum of the company's business philosophy, the functions and stages of management, and the company's existing strategy. The concept of innovation development will form the basis of market research, and it will consist in the search for a competitive strategy of the enterprise.

By scientifically researching the links between Enterprise Innovation Strategy and innovation, it can be observed that the main goal of innovation development strategy is to develop a strategy for introducing innovation into the market. The degree of application of innovation development is largely determined by market segmentation and product market positioning (positivity). Taking into account the buyer's attitude to the new product (that is, in what way he perceives it), the study and forecasting of the demand for the new product is the most important part of the innovation strategy, as well as, during Strategic Studies, the head of the innovation project needs to determine which buyers, in what quality to present what product.

The dominant aspects of market-oriented innovation development strategy in addressing issues of competitive advantage are reflected in the following:

- market-oriented innovation development strategy ensures that the enterprise achieves an advantage in competition, only at the expense of increasing its consumer value;
- the development of new products and the creation of additional value with the consumers of korhoa ensures the management of the interaction between the participants of the chain in new ways;
- the key functional processes of corchoa are formed by innovative systems of management and completely change its traditional hierarchical organizational structure;

- the change in the organizational structure of the enterprise describes a new look at the interaction between the company and consumers, suppliers of raw materials, participants and competitors of the value chain;
- ensures the participation of all employees of using in the process of understanding the needs of their consumers by the enterprise, the movement of its competitors and the description of the state of affairs in the market;
- through the use of data from consumers, competitors and other sources, market research develops activities that promote the continuity of the process and ensures the maintenance of a superior competitive environment.

The variety of consumer needs that create and implement their own market strategies based on the principles of innovation development strategy, as well as new forms of competition, will help increase unprecedented growth opportunities for the company (figure 1.1).

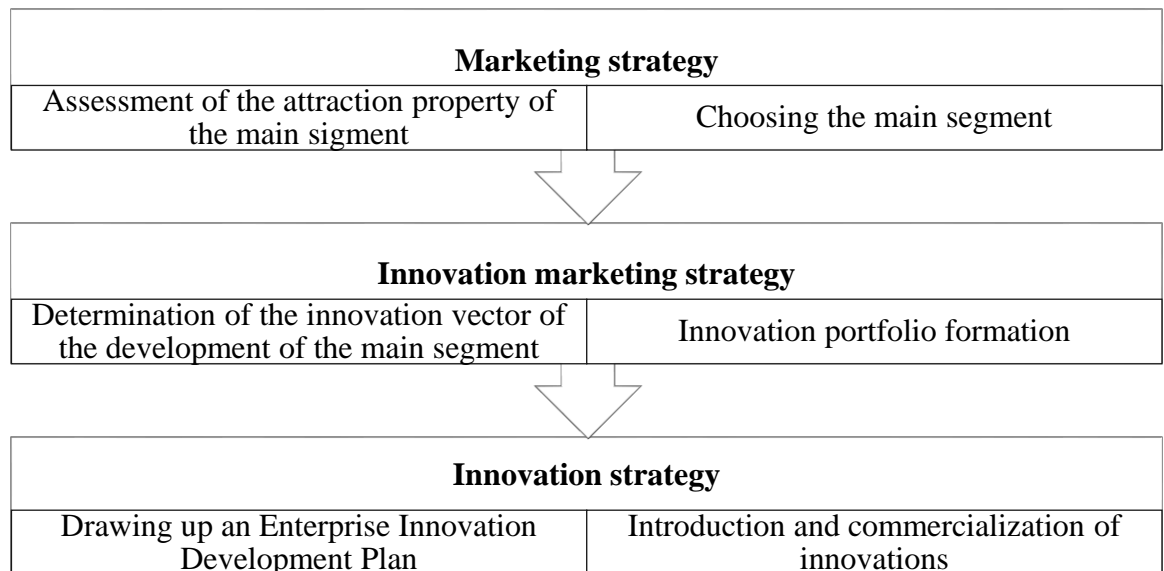

Figure 1.1. Enterprise Innovation Development Strategy algorithm

At the first stage, the innovation development vector of the main segment is determined. At this stage, attention is paid to such issues as product specialization, analysis of patent documents, study of competitors ' products. In addition, the main emphasis is placed on the analysis of the results of scientific research works and how these results are used in practice. The second stage is characterized by specific inventions. At the third stage, a clear plan for the production of innovational products is drawn up. At this stage, it is projected how much resources will be spent on the innovation project.

The innovation process can have a leadership focus, that is, provide leadership in a particular direction and focus on supporting the competition of product services. When we classify innovation processes by periodicity and time, the concept arises that innovation is a cycle. In order for the innovation process to be effective and bring benefits in the future, in-depth research should definitely be carried out.

Today, innovations contribute to the emergence of a competitive factor in the new innovation economy, the development of the economy of the country, the potential for innovation and the solution of instusional problems arising in the innovation process.

The innovational process is an interlinked link with concepts such as intellectual property, patent, product sign, discovery, lesification. The introduction of innovations in enterprises is influenced by certain negative and positive factors.

Innovation involves all economic entities serving the market, and when used together with them in a holistic way, only when there is a general strategic direction for the final result of the activity, its tools and methods provide an effective result.

The following opinion served as the basis for the conditions for the emergence of a market-oriented strategy. Also, the influence of market directions affects both the financial performance of these companies and the markets served by them.

The market-based process provides for the following activities: collecting information about consumers, competitors and the market, analyzing this information taking into account the strategic perspective of the business, forming an idea of maximizing product sophistication in the minds of consumers and developing measures for the supply of this delicacy to consumers.

REFERENCES

1. М.Э. Портер. Конкуренция. Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005 – 608 с.
2. Aghion, P., Bloom, N., Blundell, R., Griffith, R., & Howitt, P. (2002). Competition and innovation: An inverted U relationship: National Bureau of Economic Research
3. С.К. Parhalad, Gary Hamel, “The Core Competence of the Corporation”, Harvard Business Review, May-June 1990,
4. George S. Day, “The Capabilities of Market-Driven Organizations”, Journal of Marketing, October 1994.
5. David W. Cravens, Strategic Marketing, 6th edition. The McGraw-Hill Companies, Inc., 2000
6. Абдувохидов А. и др. Инновацион иқтисодиётда импорт ўрнини босувчи саноат ишлаб чиқаришларни ташкил этиш масалалари //Iqtisodiyot va ta’lim. – 2022. – Т. 23. – №. 6. – С. 23-33.
7. Нурмухаммидова М. Х., Мамажоновна С. В., Бекмухаммедова Б. У. ИҚТИСОДИЁТДА ГОЛЛАНД КАСАЛЛИГИНИНГ НАМОЁН БЎЛИШ ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ ВА ОМИЛЛАРИ //Журнал Инновации в Экономике. – 2021. – Т. 4. – №. 1.
8. Нурмухаммидова М. Х. и др. ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАРНИНГ ҲОЗИРГИ БОСҚИЧИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНТИРИШ АСОСЛАРИ //ТА’ЛИМ ВА РИВОЖЛАНИШ ТАҲЛИЛИ ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 401-417.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING BUDJET TIZIMI VA UNDA MAHALLIY BUDJETLARNING O‘RNINI KENGAYTIRISH MASALALARI

Chorshanbiyev Umrzoq Qaynarovich

Guliston davlat universiteti katta o‘qituvchisi

Boboqulov Olmos Yusup o‘g‘li,

Guliston davlat universiteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10441367>

***Annotatsiya.** Davlat budjeti salohiyatini oshirish ko‘p jihatdan mahalliy budjetlarning daromad bazasini kengaytirish, hududlarni o‘zini o‘zi ta‘minlash qobiliyatini rivojlantirishga bog‘liq. Shundan kelib chiqqan holda, mazkur maqolada mahalliy budjetlarning o‘rnini kengaytirish masalalari muhokama qilinadi.*

***Kalit so‘zlar:** moliya, davlat moliyasi, budjet, davlat budjeti, mahalliy budjetlar, budjet jarayoni, budjet daromadlari, budjet xarajatlari, budjet taqchilligi.*

BUDGET SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND ISSUES OF EXPANDING THE ROLE OF LOCAL BUDGETS IN IT

***Abstract.** Increasing the capacity of the state budget largely depends on expanding the revenue base of local budgets and developing the self-sufficiency of regions. Based on this, this article discusses the issues of expanding the role of local budgets.*

***Key words:** finance, public finance, budget, state budget, local budgets, budget process, budget revenues, budget expenditures, budget deficit.*

БЮДЖЕТНАЯ СИСТЕМА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН И ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ РОЛИ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В НЕЙ

***Аннотация.** Повышение емкости государственного бюджета во многом зависит от расширения доходной базы местных бюджетов и развития самообеспеченности регионов. Исходя из этого, в данной статье рассматриваются вопросы расширения роли местных бюджетов.*

***Ключевые слова:** финансы, государственные финансы, бюджет, государственный бюджет, местные бюджеты, бюджетный процесс, доходы бюджета, расходы бюджета, дефицит бюджета.*

Moliya tizimining asosiy bo‘g‘ini hisoblangan davlat moliyasi davlatni iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarining bajarilishida, davlat mablag‘larini qayta taqsimlash, moliya, transport va aloqa, shuningdek ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Amalga oshiralayotgan iqtisodiy islohotlar O‘zbekistondagi budjet jarayonini, ya’ni budjet loyihasini ishlab chiqish, muhokama qilish, qabul qilish, ijro etish va ijrosi yuzasidan hisobottayyorlashgacha bo‘lgan chora-tadbirlarni yanada takomillashtirish, budjet tomonidan bir yildan ortiq davom etadigan davlat dasturlarini moliyalashtirilishini ta‘minlashni yaxshilash, davlat dasturlarini bajarish uchun kerak bo‘lgan moliyaviy resurslar bilan bog‘lash va budjet jarayonini oshkoralik darajasini oshirishni taqozo etmoqda. Ma’lumki, O‘zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksiga asosan budjet buyurtmasida kelgusi uch yil uchun budjet mablag‘lari hisobidan amalga oshiriladigan xarajatlar budjet tasnifiga muvofiq aks ettiriladi.

Byudjet tizimi muayyan mamlakatning o‘ziga xos xususiyatlari, jumladan, ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy va boshqa xususiyatlarining butun majmui asosida shakllanadi. Byudjet

tizimi bu turli darajadagi budjetlar va budjet mablag‘lari oluvchilar yig‘indisini, budjetlarni tashkil etishni va tuzish tamoyillarini ifodalaydigan, budjet jarayonida ular o‘rtasida, shuningdek budjetlar hamda budjet mablag‘lari oluvchilar o‘rtasida vujudga keladigan o‘zaro munosabatlar majmuidir.

Ko‘pchilik hollarda, soddaroq tarzda, budjet tizimi deyilganda, mamlakatdagi mavjud budjetlar to‘plami (majmui) tushuniladi. Demak, budjet tizimi - bu iqtisodiy munosabatlarga, davlat tuzilishiga va qonun normalariga asoslangan, davlat, ma‘muriy- hududiy tuzilishlarning, budjet munosabatlarida mustaqil bo‘lgan davlat tashkilotlari va fondlarining majmuidir.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining “Byudjet tizimi tushunchasi va tamoyillari” deb nomlanuvchi 2-bobi 6-moddasida “Byudjet tizimi barcha darajadagi budjetlar, davlat maqsadli jamg‘armalari budjetlari va budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari jamg‘armalari, budjet tizimi budjetlarini tuzish va tashkil etish tamoyillari, ular o‘rtasida budjet jarayoni mobaynida yuzaga keladigan o‘zaro munosabatlar yig‘indisini o‘zida ifodalaydi”-deb, tushuntirish berilgan.

Byudjet tizimi mamlakat budjet tuzilishining tarkibiy qismi bo‘lib, uning ma‘lum bir qismini o‘zida ifoda etadi. Shu ma‘noda, budjet tizimi mamlakat budjetining o‘zaro bog‘liqlikda bo‘lgan bo‘g‘inlarining o‘zaro yig‘indisidan iboratdir. Mamlakatning budjet tizimi jamiyatning siyosiy tuzilishiga, davlatning iqtisodiy tizimiga va uning ma‘muriy-hududiy bo‘linishiga bevosita bog‘liq bo‘ladi. Mamlakatning budjet tizimi ikki yoki uch bo‘g‘inli bo‘lishi mumkin. Unitar davlatlar deb yuritiladigan mamlakatlarda budjet tizimi ikki bo‘g‘indan (markaziy va mahalliy budjetlar), federativ davlatlar deb yuritiladigan mamlakatlarda esa uch bo‘g‘indan (markaziy budjet, federatsiya a‘zolari budjetlari va mahalliy budjetlar) iborat bo‘lishi mumkin.

Har bir mamlakatning budjet tizimi ma‘lum bir tamoyil (tamoyil)larga tayanadi. O‘zbekiston Respublikasi budjet tizimiga xos bo‘lgan tamoyillar esa quyidagilardan iborat:

Byudjet tizimining yagonaligi tamoyili budjet hujjatlari va budjet hisobotlarining shakllari, budjet tasnifi yagona bo‘lishi hamda budjet tizimi budjetlarining daromadlari va xarajatlarini shakllantirish hamda ijro etish, budjet hisobini yuritish va budjet hisobotini tuzishning yagona tartibini ko‘zda tutadi Masalan, O‘zbekiston Respublikasining barcha viloyat, tuman, shaharlarining budjetlari bir xil, yagona belgilangan tartib asosida shakllantirilib, yagona me‘yorlar asosida ulardan xarajatlar amalga oshiriladi. Qolaversa, mamlakat hududidagi barcha budjetdan moliyalashtiriladigan tashkilot va muassasalar hududiy joylashuvidan qat’iy nazar bir xil budjet qonunchiliga rioya etadi.

Byudjet tizimining O‘zbekiston Respublikasi ma‘muriy-hududiy tuzilishiga muvofiqligi tamoyili esa budjet tizimi O‘zbekiston Respublikasining ma‘muriy-hududiy tuzilishiga muvofiq bo‘lishi lozimligini ifodalaydi. Ya’ni, 14 ta yirik ma‘muriy hududlar (Qoraqalpog‘iston Respublikasi, 12 ta viloyat va Toshkent shahri) hamda mazkur hududlar tarkibiga kiruvchi tuman va shaharlar soniga teng jami 220 ga yaqin mahalliy budjetlar mavjud.

Byudjet tizimi budjetlarining balansiligi va o‘zaro bog‘liqligi tamoyili budjet tizimi budjetlarida nazarda tutilgan xarajatlar hajmi ularning daromadlari va taqchillikni qoplash manbalari yig‘indisining hajmiga muvofiq bo‘lishini, hamda budjet tizimi budjetlarini tuzish va ijro etishda budjetlarning mablag‘lari mazkur budjetlarning balansiligini ta‘minlash uchun ular o‘rtasida qayta taqsimlanishi mumkinligini anglatadi.

Misol uchun, biror viloyat budjetining, yoki tuman budjetining daromadlari miqdori xarajatlari miqdoriga teng bo'lishi lozim. Agar xarajatlarni qoplashga etarli daromadlar bo'lmasa, viloyat budjetiga respublika budjetidan, tuman budjetiga esa o'zi bo'ysunuvchi viloyatning budjetidan turli xil moliyaviy yordamlar(budjet transfertlari) hisobiga daromadlar xarajatlarni qoplashga etarli miqdorda shakllantiriladi, ya'ni balanslashtiriladi. Byudjet jarayonida tuman budjetlari faqatgina o'zlari bo'ysunuvchi viloyat budjeti bilan, viloyatlar budjetlari esa faqat respublika budjeti bilan o'zaro bog'liqda bo'ladi.

Byudjet tizimi budjetlari daromadlarini prognoz qilish va xarajatlarini rejalashtirish tamoyili budjet tizimi budjetlarini tuzishda budjet tasnifiga muvofiq, daromadlar ularning aniq manbalari bo'yicha prognoz qilinishini, xarajatlar esa yo'nalishlar bo'yicha rejalashtirilishini bildiradi.

Misol uchun, biror viloyat budjetini tuzishda mazkur budjetga yil davomida tushishi ko'zda tutilgan daromadlar miqdori va ularning manbalari, ya'ni soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar, shuningdek soliq bo'lmagan to'lovlar miqdori oldindan belgilangan tartib va me'yorlar asosida prognoz qilinadi. Ya'ni, viloyat budjetining daromadi yil davomida qancha miqdorda bo'lishi, har bir soliq turidan, aytaylik mol-mulk solig'i yoki yer solig'idan yil davomida qancha miqdorda daromad tushishi ma'lum normativ va metodlar asosida oldindan puxta hisob-kitob qilinib, prognozlashtiriladi.

Byudjet tizimi budjetlari mablag'laridan foydalanishning aniq yo'naltirilganligi va maqsadlilik xususiyati tamoyili esa budjet tizimi budjetlarining mablag'lari muayyan budjet tashkilotlari va budjet mablag'lari oluvchilarga ushbu mablag'lardan belgilangan maqsadlarni moliyalashtirishda foydalanish uchungina ajratilishini nazarda tutadi.

Misol uchun, biror maktab ish haqi uchun ajratilgan mablag'lardan kapital ta'mirlash yoki kommunal to'lovlardan qarzlarni to'lash uchun foydalanishi mumkin emas.

Byudjet tizimi budjetlarining mustaqilligi tamoyili budjet tizimining turli darajadagi budjetlari mustaqil ekanligini bildiradi.

Ya'ni, viloyatlar budjetlari yoki tuman budjetlari amaldagi qonunchilik doirasida o'zidan yuqori turuvchi budjet bo'g'iniga bog'liq bo'lmagan holda daromadlarni shakllantirish yoki xarajatlarni amalga oshirishi mumkin.

Byudjet tizimi budjetlari mablag'laridan foydalanishning natijadorligi tamoyili budjet jarayoni ishtirokchilari budjet tizimi budjetlarini tuzish va ijro etishda o'zlariga berilgan vakolatlar doirasida budjet tizimi budjetlarining belgilangan hajmdagi mablag'laridan foydalangan holda natijaga erishish zaruriyatini ifodalaydi.

Kassaning yagonaligi tamoyili esa budjet tizimi budjetlarining barcha daromadlari Yagona g'azna hisobvarag'iga kiritilishini va ularning xarajatlarini to'lash ushbu hisobvaraqdan amalga oshirilishini anglatadi.

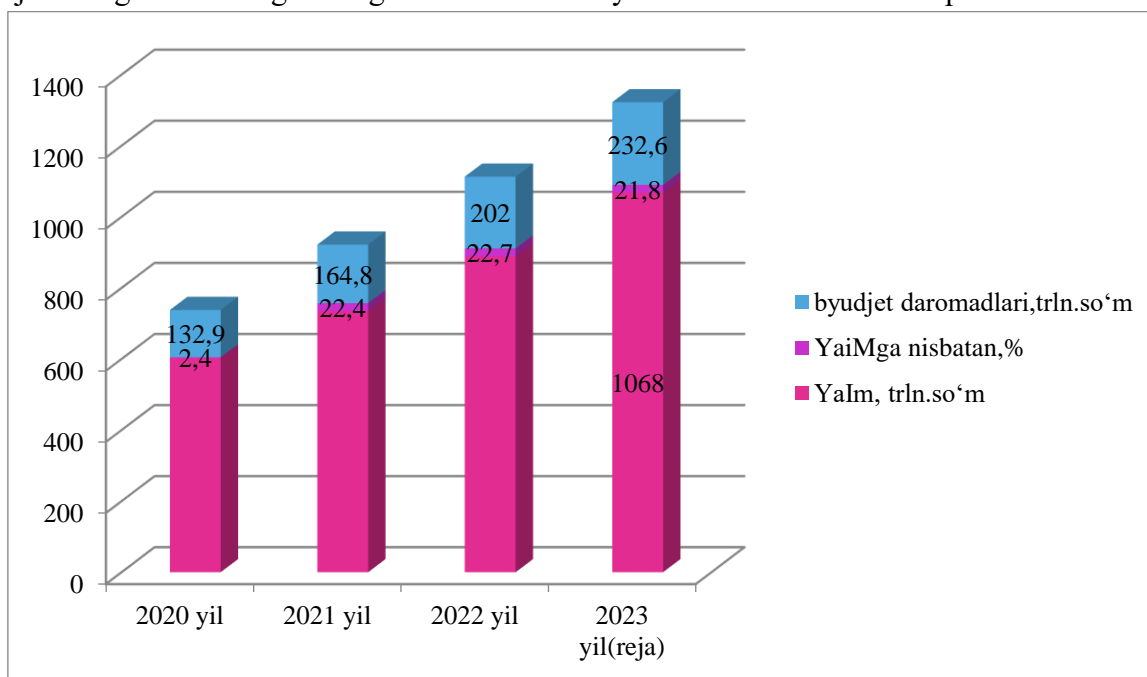
Ma'lumki, 2007 yildan boshlab respublikamizning barcha hududlaridagi budjet tashkilotlari va muassasalari to'liq g'aznachilik tizimiga o'tkazildi. Viloyat, tuman budjeti va ulardan moliyalashtiriladigan barcha budjet tashkilotlari va muassasalarining joylashgan joyidan yoki hisob raqami qaysi bankda bo'lishidan qat'iy nazar ularning daromadlari Yagona g'azna hisobvarag'iga kiritiladi(jamlanadi) va o'z navbatida xarajatlarni amalga oshirishda ham g'aznachilik tizimi orqali mablag'dan foydalanish mumkin.

Byudjet jarayoni ishtirokchilarining javobgarligi tamoyili budjet jarayonining har bir ishtirokchisi budjet jarayonining har bir bosqichida o'z harakatlari uchun javobgar bo'lishini nazarda tutadi.

Ma'lumki, budjet jarayonida davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, davlat moliyaviy nazorat organlari, budjet tashkilotlari va budjet mablag'lari oluvchilar ishtirok etadilar. Mazkur sub'ektlarning har biri budjet jarayonidagi o'z harakatlari uchun javobgar bo'ladilar.

Ochiqlik tamoyili davlat budjetini va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlarini ko'rib chiqish hamda qabul qilish tartib-taomillarining jamiyat va ommaviy axborot vositalari uchun ochiqligini bildiradi.

Qolaversa, tasdiqlangan davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari daromadlari va xarajatlarining miqdori, tarkibi to'g'risidagi axborot ommaviy axborot vositalarida (gazeta, jurnal, byuleten, hamda maxsus internet saytlari) va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining rasmiy veb-saytida e'lon qilinib boriladi. Shuningdek, davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari choraklik, yarim yillik, 9 oylik va yillik ijrosining borishi to'g'risidagi axborot ommaviy axborot vositalarida chop etiladi.

1-diagramma. 2020-2023 yillarda davlat budjeti daromadlari dinamikasi

Davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari daromadlari va xarajatlarining prognozi va ularning choraklik va yillik ijrosi O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining rasmiy veb-sayti (www.imv.uz)da doimiy joylashtirilmoqda va yangilab borilmoqda (1-diagramma, 1-jadval). Xususan, Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, Davlat budjeti daromadlari 2022 yilda 202 trln so'mni (YaIMga nisbatan 22,7 %) tashkil etib, 2021 yilga nisbatan 37,2 trln so'mga yoki 22,6%ga oshgan.

Hisobot yilida Davlat budjeti daromadlarining YaIMdagi ulushi 22,7%ni tashkil etib, bu ko'rsatkich 2021 yilga nisbatan solishtirilganda 0,3%ga va 2020 yilga nisbatan 0,6%ga oshgan.

Hisobot yilida Davlat budjeti tarkibidagi Soliq qo‘mitasi ma‘murchiligidagi tushumlar 148,4 trln so‘mni (jami Davlat budjeti daromadlariga nisbatan 73,4%), Bojxona qo‘mitasi bo‘yicha tushumlar 46,0 trln so‘mni (22,8%) hamda boshqa daromadlar va soliq bo‘lmagan tushumlar 7,6 trln so‘mni (3,8%) (qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha qaytarish (qoplab berish) (19,3 trln so‘m) va fuqarolarga xarid summasidan 1% (“kesh-bek”) qaytarishni (0,8 trln so‘m) hisobga olgan holda) tashkil qilgan. Byudjet tuzilishi (tuzilmasi) - davlat budjetini tashkil etish bilan bog‘liq bo‘lgan munosabatlar majmui (uning ichki bo‘linmalari tarkibi va tuzilmasi, ulardan foydalanish sohalarining funktsional cheklanganligi, o‘zaro bo‘ysunuvchanligi, o‘zaro aloqadorligi va ta‘sirchanligi hamda huquqiy tomonlarini inobatga olgan holda)ni bildiradi. Har bir mamlakatning budjet tuzilmasi uning milliy- davlat yoki ma‘muriy-hududiy tuzilishi bilan belgilanadi.

1-jadval

O‘zbekiston Respublikasi davlat budjetining 2020-2022 yillardagi ijrosi

	2020 yil		2021 yil		2022 yil		Tushum o‘sishi (2022-2020 yil)		Tushum o‘sishi (2022-2021 yil)	
	summa	jamiga nisbatan %da	Summa	jamiga nisbatan %da	summa	jamiga nisbatan %da	summa	%da	summa	%da
Davlat budjeti daromadlari	132,938		164,799		202,043		69,105	152,0	37,243	122,6
Bevosita soliqlar-jami	45,207	34,0	58,930	35,8	64,447	31,9	19,240	142,6	5,517	109,4
Bilvosita soliqlar-jami	46,428	34,9	56,290	34,2	71,390	35,3	24,962	153,8	15,100	126,8
Resurs to‘lovlari va mol-mulk solig‘i	21,257	16,0	23,036	14,0	23,913	11,8	2,656	112,5	876	103,8
Boshqa daromadlar va soliq bo‘lmagan tushumlar	20,046	15,1	26,542	16,1	42,293	20,9	22,247	211,0	15,751	159,3

Byudjet tuzilishi davlat budjeti va mamlakat budjet tizimining tashkil etilishini, uning alohida bo‘g‘inlari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni, budjet tizimiga kiruvchi budjetlarning faoliyat yuritishini, ularning huquqiy asoslarini, budjetlarning tarkibi va tuzilishini, budjet mablag‘larini shakllantirish va ulardan foydalanish tartib-tamoyillarini belgilaydi.

Mamlakatlarning davlat tuzilishidagi, hokimiyat turli darajalarining budjet huquqlaridagi farqlar turli shakldagi va modeldagi budjet tuzilishlari mavjudligini belgilaydi.

Jahon amaliyotida budjet tuzilishining markazlashtirilgan, markazlashtirishdan chikarilgan va aralash modellari mavjud. Markazlashtirilgan model barcha budjetlar yagona davlat budjetida markazlashtirilishi bilan tavsiflanadi, bunda har bir yuqori budjetga boshqaruvchilik roli birlashtirilgan bo‘ladi (Frantsiya, Italiya, Qozog‘iston, O‘zbekiston). Markazlashtirishdan chiqarilgan model budjet tizimi markaziy va mahalliy budjetlarning

erkinligi bilan tavsiflanadi, bunda ushbu budjetlarning har biri ularning xarajatlarini ta'minlovchi o'z daromadlar manbalariga ega bo'ladi (AQSh, GFR).

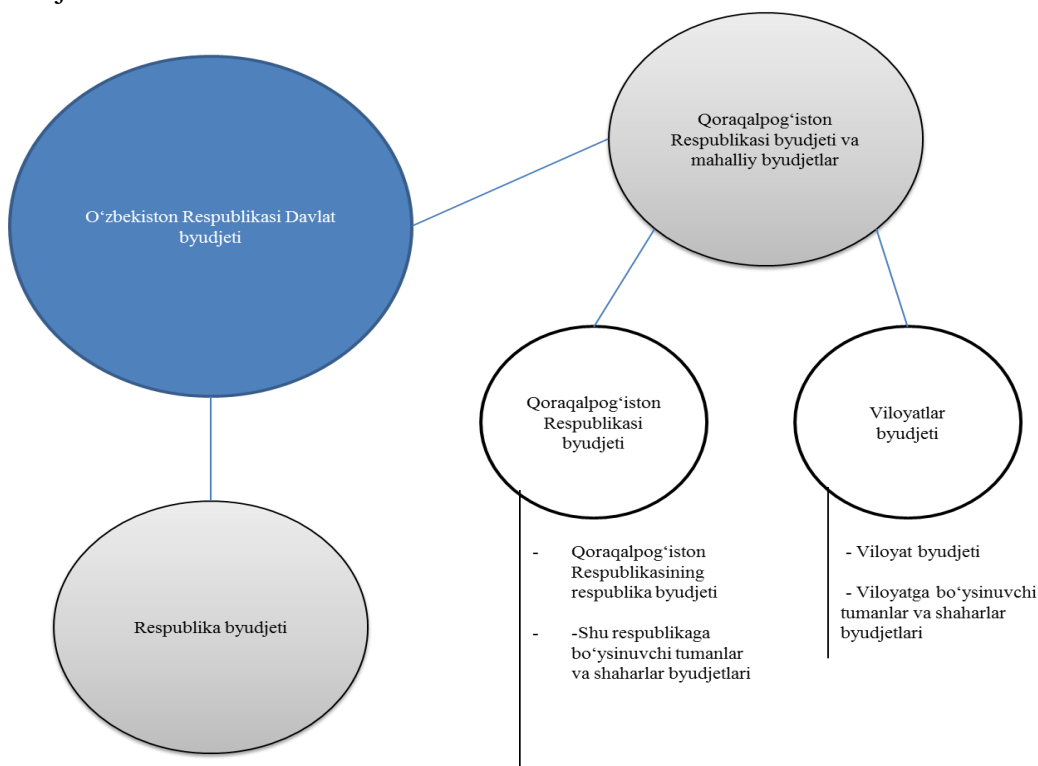
Aralash model markaziy budjetga mahalliy budjetlarni tartibga solish roli birlashtirilishi bilan tavsiflanadi, bunda ushbu budjetlar-ning har biri ularning xarajatlarini ta'minlovchi o'z daromadlar manbalariga ega bo'ladi (Rossiya Federatsiyasi).

Amaldagi tartibga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi budjeti: davlat budjeti, davlat maqsadli jamg'armalari va budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari jamg'armalaridan tashkil topadi.

O'zbekiston Respublikasi budjet tuzilmasining bo'g'inlari ham o'z navbatida tarkibiy tuzilishga ega.

Davlat budjeti quyidagi darajadagi budjetlardan iborat:

- 1) O'zbekiston Respublikasining respublika budjeti;
- 2) Qoraqalpog'iston Respublikasi budjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budjetlari.

1-rasm. O'zbekiston Respublikasi davlat budjetining tarkibiy tuzilishi

Respublika budjeti - davlat budjetining umumdavlat ahamiyatiga molik tadbirlarni moliyalashtirishda foydalaniladigan qismi bo'lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfining yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.

Mahalliy budjet - davlat budjetining tegishli viloyat, tuman, shahar pul mablag'lari jamg'armasini tashkil etuvchi bir qismi bo'lib, unda ma'lum ma'muriy birlikning daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek, moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfining yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasining budjeti – davlat budjetining Qoraqalpog‘iston Respublikasi pul mablag‘lari jamg‘armasini tashkil etuvchi bir qismi bo‘lib, unda mazkur hududning daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag‘lar sarfining yo‘nalishlari va miqdori aks ettiriladi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi budjeti Qoraqalpog‘iston Respublikasining respublika budjetini hamda respublikaga (Qoraqalpog‘istonga) bo‘ysunuvchi tumanlar va shaharlar budjetlarini o‘z ichiga oladi.

Viloyatlar mahalliy budjetlari tuzilmasiga viloyat budjeti, viloyat tarkibidagi tumanlar va shaharlarning budjetlari kiradi. Tumanga bo‘ysunadigan shaharlari bo‘lgan tumanning budjeti esa tuman budjetini va tuman bo‘ysunuvidagi shaharlar budjetlarini o‘z ichiga oladi. Toshkent shahar mahalliy budjeti tuzilmasi shahar budjeti va shahar tarkibiga kiruvchi tumanlarning budjetlaridan iborat.

Mahalliy budjetlar - Qoraqalpog‘iston Respublikasi budjeti, viloyatlar budjetlari, Toshkent shahar budjeti, hamda mazkur budjetlarga kiruvchi quyi (shahar, tuman) budjetlarni o‘z ichiga oladi.

Ularning daromadlari va xarajatlari tarkibi, budjet jarayoni va budjet huquqi qonun bilan belgilangan. Mahalliy budjetlar O‘zbekiston Respublikasi davlat budjetida muhim tarkibiy qismni tashkil etadi va mahalliy hukumat organlarining faoliyat ko‘rsatishlarida moliyaviy manba bo‘lib hisoblanadi. Shuningdek, mahalliy budjet asosiy moliyaviy reja sifatida tegishli hududning iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotining barcha sohalari va yo‘nalishlarini to‘liq qamrab oladi.

Yuqoridagilar bilan birgalikda, mahalliy budjetlar umumdavlat iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarini amalga oshirishda, birinchi navbatda davlat mablag‘larini taqsimlash va ijtimoiy infratuzilmani rivoj-lantirishda muhim ahamiyatga ega.

Mamlakatda yaratilgan YaIMni taqsimlash va aholiga etkazish asosan budjet tizimi orqali amalga oshiradi. Bunda xalq ta‘limi, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy ta‘minot, uy-joy kommunal xizmat sohasi bilan bog‘liq asosiy xarajatlar mahalliy budjetlar hisobidan amalga oshiriladi.

Davlat tomonidan ijtimoiy himoya bilan bog‘liq siyosatni amalga oshirish katta miqdordagi moddiy va moliyaviy resurslarni talab qiladi va bu muhim vazifalar mahalliy hokimiyat organlariga yuklatilgan. Aholini ijtimoiy himoya qilish bilan bog‘liq chora-tadbirlarni moliyalashtirish ham asosan mahalliy budjetlar hisobidan amalga oshiriladi. Umumdavlat pul mablag‘larini budjet bo‘g‘inlari o‘rtasida taqsimlanishining asosini hududiy budjetlar mustaqilligi, ularni davlat tomonidan moliyaviy qo‘llab-quvatlanishi, ular daromadlarini hududiy manbalar hisobidan shakllanish tamoyillari tashkil etadi. Ushbu tamoyillardan kelib chiqqan holda, mahalliy budjetlarning daromadlari o‘z daromadlari va boshqariladigan manbalar hisobidagi daromatlardan shakllanadi.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi budjet kodeksi, <https://lex.uz/docs/2304138>
2. O‘zbekiston Respublikasi budjet tizimi: Darslik / Z.X.Srojiddinova. –Toshkent, 2010. – 500 b.

3. Moliya va soliqlar: oliy ta'limning 60310100 - "Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)", 60411200-"Menejment (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)" bakalavriat ta'lim yo'nalishlari uchun darslik / B.A.Xasanov, A.A.Xashimov, A.B.Muxametov, A. A. Abduvoxidov, J.M.O'razmatov, G'.B.Akramov, M.A.Narbayeva, D.B.Eshpulatov // prof. B.A.Xasanov tahriri ostida. – T.: "Iqtisodiyot dunyosi", 2022. – 774 b.
4. O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti daromadlarining 2022 yildagi ijrosi bo'yicha dastlabki natijalar, <https://mf.uz/>
5. Abduvoxidov A., Qodirova D., Obilov M. O 'ZBEKISTONDA MAHALLIY BYUDJETLARNING DAROMADLAR BAZASINI TAKOMILLASHTIRISH YO 'LLARI //Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil. – 2023. – T. 1. – №. 1. – S. 4-12.
6. Нурмухаммедова М. Х. и др. ПАНДЕМИЯ ШАРОИТИДА БЮДЖЕТ-СОЛИҚ СИЁСАТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ //E Conference Zone. – 2022. – С. 6-10.

**БОШЛАНГИЧ ТАЙЁРГАРЛИК БОСҚИЧИДАГИ ОГИР
АТЛЕТИКАЧИЛАРНИНГ МАШГУЛОТ ЮКЛАМАЛАРИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ**

Хакимов Ҳ.Б.

ЎзДЖТСУ, Кафедра мудири

Норкулов З.Ч.

ЎзДЖТСУ, катта ўқитувчи

Собиржонов А.М.

ЎзДЖТСУ, ўқитувчи

Матназаров А.Ў.

ЎзДЖТСУ, ўқитувчи

Муаллиф билан боғланиш учун: znorkulov94@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10441462>

Аннотация. Ушбу мақолада бошлангич тайёргарлик босқичидаги 12-13 ёшли оғир атлетикачилар машгулот юкломаларини режалаштиришида ёшга хос хусусиятлари яъни жисмоний сифатлар ривожланишининг сенситив (сезувчан) даврлари ҳамда ҳаракат қобилиятларининг ёшга хос табиий ривожланиши инobatга олинган. Машгулот воситаларини оптимал нисбатларини аниқлаш орқали 12-13 ёшли оғир атлетикачиларда жисмоний ривожланиш кўрсаткичлари ва жисмоний тайёргарлик даражасини оширилишига эришилди. Болаларнинг жисмоний тайёргарлик ҳамда жисмоний ривожланиш даражасини баҳолашда жисмоний сифатларни ривожланганлигини ифодаловчи меъзон - сон кўрсаткичларини оширишига эмас, балки организмга ортиқча юклама берилишини олдини олишига эришилди.

Калим сўзлар: ёшга хос хусусиятлар, юкломаларни режалаштириши хусусиятлари, машгулот воситалари, ортиқча машқланиш, жисмоний ривожланиш кўрсаткичлари.

**PLANNING THE TRAINING LOADS OF HEIGHT ATHLETES AT THE
BEGINNING LEVEL OF PREPARATION**

Abstract. In this article, when planning the training loads of 12-13-year-old weightlifters at the initial training stage, the age-specific characteristics, i.e., the sensitive periods of the development of physical qualities and the age-specific natural development of movement skills, are taken into account. By determining the optimal proportions of training tools, it was achieved to increase the indicators of physical development and the level of physical training in 12-13-year-old weightlifters. In assessing the level of children's physical preparation and physical development, it was achieved not to increase the number indicators, but to prevent excessive load on the body.

Key words. age-specific characteristics, load planning characteristics, training tools, excessive training, indicators of physical development.

**ПЛАНИРОВАНИЕ ТРЕНИРОВОЧНЫХ НАГРУЗОК ВЫСОКИХ
СПОРТСМЕНОВ НА НАЧАЛЬНОМ УРОВНЕ ПОДГОТОВКИ**

Аннотация. В данной статье при планировании тренировочных нагрузок тяжелоатлетов 12-13 лет на начальном этапе подготовки учитываются возрастные особенности, т.е. чувствительные периоды развития физических качеств, а также возрастные особенности. учитываются особенности естественного развития

двигательных навыков. Путем определения оптимальных пропорций тренировочных средств достигнуто повышение показателей физического развития и уровня физической подготовленности тяжелоатлетов 12-13 лет. При оценке уровня физической подготовки и физического развития детей это достигалось не для увеличения числовых показателей, а для предотвращения чрезмерной нагрузки на организм.

Ключевые слова: *возрастные особенности, особенности планирования нагрузки, средства тренировки, перетренированность, показатели физического развития.*

КИРИШ

Мамлакатимизда спорт соҳасида туғма қобилиятли спортчиларни излаб топиш, улардаги истеъдодни рўёбга чиқариш ва ривожлантириш, ёшлар орасидан профессионал спортга иқтидорли спортчиларни жалб этиш борасида муҳим ишлар амалга оширилмоқда.

Ёш авлодни ҳар томонлама етук этиб тарбиялаш, ёшлар орасидан иқтидорли спортчиларни саралаб олиш, уларга ўз қобилият ва истеъдодларини рўёбга чиқаришлари учун зарур шарт-шароитлар яратиш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Долзарблиги. Маълумки, спортчилар юқори нитажаларга эришиши спортга илк қадам қўйганда уларнинг жисмоний ва техник тайёргарлигига жиддий эътибор қаратилиши билан боғлиқ. Шу кунга қадар ўтказилган барча илмий ишлари (А.С.Медведев, Л.С.Дворкин, А.Н.Воробев, Р.М.Маткаримов, Э.И.Қодиров, К.Ф.Баязитов, А.З.Ходжаев, М.Ў.Арзиқулов)да ёш оғир атлетикачилар тайёргарлик жараёнида махсус жисмоний тайёргарликнинг улуши тўхтовсиз ўсиб борганлигини кўриш мумкин, умумий жисмоний тайёргарлик улуши эса камаяди. Узоқ йиллик кузатувлар асосида шу нарса маълум бўлдики, оғир атлетика спорт тури билан шуғулланишни бошлаган ёш спортчилар катталар ёш тоифасига ўтганда турли хил жароҳатлар сабабли спортни эрта тарк этиш ҳолатлари кўп кузатилмоқда.

Бунинг сабаби эса ёш оғир атлетикачилар организмига ёш хусусиятини инобатга олмасдан организмга ҳос бўлмаган ортикча юкламалар берилганлигидир. Катта юкламалар ёш организмда зўриқишларни ҳосил қилади ҳамда юкламалар ортиб боргани сари жароҳатлар юзага кела бошлайди ва бу эса ёш иқтидорларни спортни эрта тарк этишига олиб келмоқда. Бола психологияси шундай характерланадики, уларга ўзлари хоҳламаган ва мураккаб вазифаларни буюрилса уларда ўша фаолиятга нисбатан қизиқиш, иштиёқ сўнади аксинча ёш болаларга кўпроқ ўйин фонидаги кўнгилочар хусусиятга эга вазифаларни машғулот дастурига киритиш самарали ҳисобланади. Масалан: ҳаракатли ўйинлар ва натижа ёки ютукни қўлга киритишга қаратилган ўйинлар болаларда қизиқишни орттиради, зеркиш ҳиссини камайтириш билан биргаликда жисмоний сифатларни комплекс тарзда ривожлантиришни таъминлайди.

Болалар ва ўсмирлар спорт мактаблари мураббийлари ва улар билан олиб борилган анкета сўрови таҳлили натижасида БЎСМ ларда оғир атлетика спорт турига нисбатан бошқа спорт турларида шуғулланувчилар сони кўплиги маълум бўлди.

Шу боисдан, ёш оғир атлетикачиларнинг машғулот воситалари ва юкламаларини ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда оптимал нисбатларини ҳамда ўргатишнинг энг самарали услубларини аниқлаш долзарб масала ҳисобланади.

Тадқиқот мақсади. Бошланғич тайёргарлик гуруҳидаги 10-12 ёшдаги оғир атлетикачилар машғулотига ёш хусусиятидан келиб чиқиб машғулот воситаларни режалаштиришни илмий асослашдан иборат.

Тадқиқот вазифалари:

- машғулот воситалари ва юкламаларининг ҳажмини режалаштириш юзасидан илмий-амалий тавсияларни ўрганиш;
- 10-12 ёшли оғир атлетикачиларнинг ёш хусусиятини эътиборга олиб, жисмоний ва техник тайёргарлик воситаларини меъёрлаш;
- меъёрланган машғулот воситалари орқали спортчилар организмида юзага келиши мумкин бўлган зўриқишни олдини олиш.

Тадқиқот натижалари ва унинг муҳокамаси.

2021 йил сентябрь ойидан бошлаб тадқиқот олдига қўйилган мақсадга эришиш учун 3 ой давомида педагогик тажриба ташкил этилди.

Тажриба ишлари Чирчиқ шаҳар БЎСМ, бошланғич тайёргарлик босқичидаги ёш оғир атлетикачилар гуруҳларида, турли тайёргарликдаги спортчилар машғулотларида олиб борилди.

Уч ойлик тажриба босқичи охирида назорат мусобақалари ва спортчилар жисмоний тайёргарлиги ўзгаришларини билиш мақсадида назорат машқларини ўтказдик. Ҳафталик циклдан 3 та машғулот режалаштирилди.

Махсус педагогик тажриба учун бошланғич тайёргарлик босқичидаги ёш оғир атлетика жамоалари танлаб олинди ва ҳар бир жамоадан 12 тадан тажриба гуруҳига ва 12 тадан назорат гуруҳига ажратилди.

Тадқиқот жараёнида биз томонимиздан мураббийларда ўтказилган анкета сўровномада берилган 12 та воситалардан, қуйидаги воситалар танлаб олинди ва шу воситалар орқали машғулот юкламалари режалаштирилди.

Тадқиқотдан олдин бошланғич тайёргарлик босқичидаги ёш оғир атлетикачиларнинг жисмоний тайёргарлиги бўйича кўрсаткичлари орасида фарқлар деярли сезилмади (2-жадвалга қаранг).

1-жадвал

Тажриба ва назорат гуруҳи оғир атлетикачиларнинг тадқиқотдан олдинги жисмоний тайёргарлик кўрсаткичлари(n=12)

№	Машғулот воситалари	Назорат гуруҳи			Тажриба гуруҳи		
		Т/О			Т/О		
		10 ёш	11 ёш	12 ёш	10 ёш	11 ёш	12 ёш
1	Турникда тортилиш (марта)	3	3	4	3	3	3
2	Полга таянган ҳолда қўлларни букиб ёзиш (марта)	4	6	6	4	6	7
3	Турган жойдан узунликка сакраш (см)	130	140	145	130	145	145
4	Турган жойдан баландликка сакраш	35	45	45	40	45	50

	(см)						
5	30 м (сония)	7,6	7,4	7,3	7,6	7,5	7,3
6	60 м (сония)	10,8	10,6	10,5	10,7	10,5	10,6
7	100 м (сония)	17,6	17,0	16,8	17,5	16,9	16,7
8	3 x 10 м (моксимон югуриш, сония)	9,0	8,7	8,7	9,0	8,8	8,6
9	Эгилувчанлик (см)	14	14	13	14	13	14
10	Штанга билан ўтириб туриш	15	20	20	17	22	22

Жисмоний сифатлар ривожланишининг энг сезувчан даврларини ҳамда оғир атлетика спорт тури билан 10-12 ёшдан шуғулланишни бошлаш мумкинлигини инобатга олган ҳолда бошланғич тайёргарлик босқичидаги 10-11-12 ёшли оғир атлетикачиларнинг ёш хусусиятларидан келиб чиқиб машғулот воситаларини ҳафталик циклда 3-жадвалда келтирилган режалаштириш самарали деб ҳисоблаймиз.

2-жадвал

Бошланғич тайёргарлик босқичида ҳафталик циклда ойлик машғулот дастури

Жисмоний сифатлар	Машғулот воситалари	Меъёри				Ҳажм
		1-ҳафта	2-ҳафта	3-ҳафта	4-ҳафта	
Куч ҳамда портловчи-куч тайёргарлиги	Турникда тортилиш	$\frac{3}{4 \times 3}$	$\frac{2}{4 \times 3}$	$\frac{3}{4 \times 3}$	$\frac{2}{4 \times 3}$	120
	Полга таянган ҳолда қўлларни букиб ёзиш	$\frac{3}{6 \times 3}$	$\frac{2}{6 \times 3}$	$\frac{3}{6 \times 3}$	$\frac{2}{6 \times 3}$	180
	Турган жойдан узунликка сакраш	$\frac{3}{8 \times 2}$	$\frac{3}{6 \times 2}$	$\frac{3}{8 \times 3}$	$\frac{3}{6 \times 2}$	168
	Турган жойдан баландликка сакраш	$\frac{3}{8 \times 2}$	$\frac{3}{6 \times 2}$	$\frac{3}{8 \times 2}$	$\frac{3}{6 \times 2}$	168
	Штанга билан ўтириб туриш	$\frac{3}{4 \times 3}$	$\frac{2}{6 \times 3}$	$\frac{3}{4 \times 3}$	$\frac{2}{6 \times 3}$	144
Тезкорлик тайёргарлиги	30, 60 ва 100 м югуриш	$\frac{2}{1 \times 1}$	$\frac{3}{1 \times 1}$	$\frac{2}{1 \times 1}$	$\frac{3}{1 \times 1}$	10
Чидамкорлик тайёргарлиги	1000 м (ҳар бир машғулот охирида)	$\frac{2}{1 \times 1}$	$\frac{2}{1 \times 1}$	$\frac{2}{1 \times 1}$	$\frac{2}{1 \times 1}$	8
Эгилувчанлик тайёргарлиги	Гриф (таёқ)ни даст кўтариш кенглигида юқорида ушлаган ҳолда ўтириб туриш	$\frac{3}{8 \times 3}$	$\frac{2}{8 \times 3}$	$\frac{3}{8 \times 3}$	$\frac{2}{8 \times 3}$	160
Чакқонлик тайёргарлиги	3 x 10 м (моксимон югуриш)	$\frac{2}{1 \times 2}$	$\frac{3}{1 \times 1}$	$\frac{2}{1 \times 2}$	$\frac{3}{1 \times 1}$	14
	Ўйин тайёргарлиги (40' дақиқа)	1 x 40'	1 x 40'	1 x 40'	1 x 40'	160'
	спорт ўйинлари (футбол, баскетбол, волейбол); - ҳаракатли ўйинлар - эстафеталар (40' дақиқа)	1 x 40'	1 x 40'	1 x 40'	1 x 40'	160'
Техник тайёргарлик	Даст кўтариш машқини бажаришга ўргатиш	$\frac{2}{6 \times 3}$	$\frac{2}{6 \times 3}$	$\frac{2}{6 \times 3}$	$\frac{2}{6 \times 3}$	144
	Силтаб кўтариш машқини бажаришга ўргатиш	$\frac{2}{6 \times 4}$	$\frac{2}{6 \times 4}$	$\frac{2}{6 \times 4}$	$\frac{2}{6 \times 4}$	192

Ойлик циклда машғулот дастури учун танлаб олинган машғулот воситалари:

- югуриш тайёргарлиги – 30,3 x 10, 60, 100 м;
- сакраш тайёргарлиги – узунликка ва баландликка серияли ҳамда битталиқ сакрашлар;
- штанга билан ўтириб туриш;
- атлетик тайёргарлик – турникда тортилишлар, ётиб қўлларни букиб – ёзиш;
- турникда тортилиш;
- брусларга таянган ҳолда қўлларни букиб – ёзиш;
- 3 x 10 м (моксимон югуриш);
- спорт (футбол, баскетбол) ва ҳаракатли ўйинлар, эстафеталар.

УЖТ да юкламалар шуғулланувчиларнинг ёшига ва имкони борича индивидуал хусусиятларига мувофиқ ҳолда меъёрланди.

Тажриба гуруҳи шуғулланувчиларида турникда тортилиш машқи ойда 10 кун 4 мартадан 3 такрорлашлар амалга оширилди. Умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 120 марта тортилиш амалга оширилди.

Полга таянган ҳолда қўлларни букиб ёзиш машқи ойда 10 кун 6 мартадан 3 такрорлашлар амалга оширилди. Умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 180 марта букиб ёзиш амалга оширилди.

Турган жойдан узунликка сакраш машқи ойда 12 кун 6-8 мартадан 3 такрорлашлар амалга оширилди. Умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 168 марта сакраш амалга оширилди.

Турган жойдан баландликка сакраш машқи ойда 12 кун 6-8 мартадан 3 такрорлашлар амалга оширилди. Умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 168 марта сакраш амалга оширилди.

Штанга билан ўтириб туриш машқи ойда 10 кун 4-6 мартадан 3 такрорлашлар амалга оширилди. Умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 144 марта амалга оширилди.

30, 60 ва 100 м га югуриш ойда 10 кун 1 мартадан 1 такрорлашлар амалга оширилди. Умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 10 марта югуриш амалга оширилди.

Гриф (таёқ)ни даст кўтариш кенглигида юқорида ушлаган ҳолда ўтириб туриш машқи ойда 10 кун 8 мартадан 3 такрорлашлар амалга оширилди. Умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 160 марта ўтириб туриш амалга амалга оширилди.

3 x 10 м (моксимон югуриш) машқи ойда 10 кун 1-2 мартадан 3 такрорлашлар амалга оширилди. Умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 14 марта тортилиш амалга оширилди.

Ўйин тайёргарлиги (40' дақиқа) ҳар ойда 4 кун 40 дақиқадан вақт ажратилди. Умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 4 кунда 2 соат 40 дақиқа амалга оширилди.

Спорт ўйинлари (футбол, баскетбол, волейбол); ҳаракатли ўйинлар, эстафеталар (қиш мавсумида спорт ўйинлари ўрнига 40' дақиқа) ҳар ойда 4 кун 40 дақиқадан вақт ажратилди. Умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 4 кунда 2 соат 40 дақиқа амалга оширилди.

Даст кўтариш машқини бажаришга ўргатишда ойда 8 кун 6 мартадан 3 такрорлашлар орқали. Умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 144 марта кўтариш амалга оширилди.

Силтаб кўтариш машқини бажаришга ўргатишда ойда 8 кун 6 мартадан 4 такрорлашлар орқали. Умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 192 марта кўтариш амалга оширилди.

Тайёргарлик даврида машғулот юкламалар хажмининг ҳафталар кесимида парциал улуши қуйидагича тақсимланди 4-жадвалга қаранг:

3-жадвал

Машғулот юкламалар хажмининг ҳафталар кесимида парциал улуши

Машғулот воситалари	Ойлик циклда				Хажм
	1-хафта	2-хафта	3-хафта	4-хафта	
Турникда тортилиш	36	24	36	24	120
Полга таянган ҳолда қўлларни букиб ёзиш	54	36	54	36	180
Турган жойдан узунликка сакраш	48	36	48	36	168
Турган жойдан баландликка сакраш	48	36	48	36	168
Штанга билан ўтириб туриш	36	36	36	36	144
30, 60 ва 100 м югуриш	2	3	2	3	10
Гриф (таёк)ни даст кўтариш кенглигида юқорида ушлаган ҳолда ўтириб туриш	72	48	72	48	240
3 x 10 м (моксимон югуриш)	4	3	4	3	14
Ўйин тайёргарлиги (40' дақиқа)	40'	40'	40'	40'	160'
спорт ўйинлари (футбол, баскетбол, волейбол); харакатли ўйинлар; эстафеталар (қиш мавсумида спорт ўйинлари ўрнига 40' дақиқа)	40'	40'	40'	40'	160'
Даст кўтариш машқини бажаришга ўргатиш	36	36	36	36	144
Силтаб кўтариш машқини бажаришга ўргатиш	48	48	48	48	192

Машғулот юкламалар хажмининг ҳафталар кесимида парциал улуши турникда тортилиш машқи ойда 120 марта тортилиш амалга оширилди.

Полга таянган ҳолда қўлларни букиб ёзиш машқи умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 180 марта тортилиш амалга оширилди.

Турган жойдан узунликка сакраш машқи умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 168 марта тортилиш амалга оширилди.

Турган жойдан баландликка сакраш машқи умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 168 марта тортилиш амалга оширилди.

Штанга билан ўтириб туриш машқи умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 144 марта тортилиш амалга оширилди.

30, 60 ва 100 м га югуриш умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 10 марта югуриш амалга оширилди.

Гриф (таёқ)ни даст кўтариш кенглигида юқорида ушлаган ҳолда ўтириб туриш машқи умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 160 марта тортилиш амалга оширилди.

3 x 10 м (моксимон югуриш) машқи умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 14 марта тортилиш амалга оширилди.

Ўйин тайёргарлиги (40' дақиқа) умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 2 соат 40 дақиқа амалга оширилди.

Спорт ўйинлари (футбол, баскетбол, волейбол); ҳаракатли ўйинлар, эстафеталар (қиш мавсумида спорт ўйинлари ўрнига 40' дақиқа) умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 2 соат 40 дақиқа амалга оширилди.

Даст кўтариш машқини бажаришга ўргатиш умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 144 марта тортилиш амалга оширилди.

Силтаб кўтариш машқини бажаришга ўргатиш умумий 1 ойлик тайёргарлик жараёнида 192 марта тортилиш амалга оширилди.

3 ойлик тадқиқот ишларидан яқунлангача 9-10 ва 11 ёшли оғир атлетикачиларнинг тадқиқотдан кейин жисмоний тайёргарлик кўрсаткичларидаги ўсиш фарқлари 5-жадвалда келтирилди.

4-жадвал

Тажриба ва назорат гуруҳи оғир атлетикачиларнинг тадқиқотдан кейин жисмоний тайёргарлик кўрсаткичлари(n=12)

№	Машғулот воситалари	Назорат гуруҳи			Тажриба гуруҳи		
		Т/К			Т/К		
		10 ёш	11 ёш	12 ёш	10 ёш	11 ёш	12 ёш
1	Турникда тортилиш (марта)	3	4	4	4	5	5
2	Полга таянган ҳолда кўлларни букиб ёзиш (марта)	6	8	8	6	12	14
3	Турган жойдан узунликка сакраш (см)	135	140	150	150	160	170
4	Турган жойдан баландликка сакраш (см)	35	50	50	50	60	70
5	30 м (сония)	7,5	7,1	7,1	7,1	7,0	7,0
6	60 м (сония)	10,7	10,5	10,5	10,1	9,5	9,4
7	100 м (сония)	17,2	16,8	16,8	17,0	16,3	16,1
8	3 x 10 м (моксимон югуриш, сония)	8,8	8,6	8,6	8,3	8,0	8,0
9	Эгилувчанлик (см)	15	16	15	23	23	24
10	Штанга билан ўтириб туриш	20	25	30	35	45	50

Турникда тортилиш (марта) машқида ўртача 6,4%; полга таянган ҳолда кўлларни букиб ёзиш (марта) да ўртача 9,2%; турган жойдан узунликка сакраш (см)да ўртача 18,3%; турган жойдан баландликка сакраш (см)да ўртача 16,7%; 30, 60 ва 100 мга югуришда ўртача 12,4%; 3 x 10 м (моксимон югуриш, сония) югуришда ўртача 10,3%; эгилувчанлик (см) машқида ўртача 12,5%; штанга билан ўтириб туришда ўртача 14,2% ўртача ўсиш фарқлари кузатилди (1-расм).

1-расм. Назорат ва тадқиқот гуруҳидаги ёш оғир атлетикачиларда жисмоний сифатларнинг ўртача ўсиш фарқлари

ХУЛОСА

Олиб борилган кузатув, ўтказилган сўровнома, жорий тадқиқотлар ва педагогик тажрибанатижаларининг қиёсий таҳлилига асосан қуйидагича хулосалар чиқариш мумкин:

- Маҳаллий ва хорижий адабиётларнинг таҳлилига асосан ёш оғир атлетикачиларнинг бошланғич тайёргарлик босқичида машғулот воситалари ва юкламаларининг ҳажмини режалаштириш услубиятидан фойдаланиш юзасидан илмий-амалий тавсиялар етарлича аниқланмади.

- Бошланғич тайёргарлик босқичидаги ёш оғир атлетикачиларнинг ёш хусусиятини эътиборга олмай, меъёрланмаган ҳажмдаги жисмоний ва техник тайёргарлик воситаларидан номутаносиб фойдаланиш спортчилар организмни зўриқиш ва ўта зўриқиш ҳолатларига олиб келиши ва ёш иқтидорларни спортни эрта тарқатишига сабаб бўлаётганлиги педагогик кузатув асосида аниқланди.

- Тажрибалар давомида 10 та машғулот воситалари танлаб олинди, уларнинг қўлланилиши ёш оғир атлетикачиларнинг жисмоний ва техник тайёргарлиги, шунингдек, спорт натижаларининг ошишида ижобий самара берди.

REFERENCES

- 1.Маткаримов Р.М. Оғир атлетикачилар кўп йиллик тайёргарлик тизимининг илмий-назарий асослари: Монография. Т.: О‘ЗКИТОВ SAVDO NASHRIYOTI MATBAА IJODIY UYI. 2021. - 239 б.
- 2.Маткаримов Р.М, Оммавий разрядли оғир атлетикачилар машғулот нагрузкалари ҳажм ва шиддатининг оптимал нисбатлари. Педогогика фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун бажарилган диссертация.Тошкент.1999 й.

3. Маткаримов Р. М. ВОПРОСЫ ВРЕМЕННОЙ АДАПТИЦИИ ТЯЖЕЛОАТЛЕТОВ К РАЗЛИЧНЫМ КЛИМАТОГЕОГРАФИЧЕСКИМ УСЛОВИЯМ //Fan-Sportga. – 2020. – №. 3. – С. 4-7.
4. Тоштурдиев Ш.Х. (2022). ЁШ ОҒИР АТЛЕТИКАЧИЛАРНИНГ ДАСТ КЎТАРИШГА ЁРДАМ БЕРУВЧИ МАХСУС МАШҚЛАРИНИ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ТАВСИФЛАРИ. Fan-Sportga, (2), 37-39.
5. Norqulov Z.CH. (2022). BOSHLANG‘ICH TAYYORGARLIK GURUHIDAGI OG‘IR ATLETIKACHILARNING MASHG‘ULOT YUKLAMALARINI REJALASHTIRISH. Fan-Sportga, (5), 41-44.
6. Казаков Р.Т., Норкулов З.Ч., Фуломов Н.С., Шаймардонов У.Б., Хамраев Ш.Ё., “Қиска масофага югуришда стартдан чиқиш техникаси” Modern science and research, ISSN 2181-3906, 2023., 1070-1076.
7. B.U.Qayumov, H.B.Xakimov, M.M.Yusupov, Z.CH.Norqulov “The theory of preparation of young weightlifters for competitive activities” Eurasian Journal of Sport Science, 2022; 2(1), B.105-111.
8. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 473-483.
9. Turdimuratov Y. A. О ‘ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 144-152.
10. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 546-557.
11. Шоймардонов, Ш. А., и др. FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS AND SKILLS IN STUDENTS. вып. 12, Zenodo, декабрь 2023 г.,
12. Умаров Д. Х., Мусаев Б. Б. Сравнительный анализ структуры нагрузки перспективных юных гимнастов в соревновательном макроцикле //Наука и спорт: современные тенденции. – 2015. – Т. 8. – №. 3. – С. 28-31.
13. Kerimov F. et al. Possible associations of 25 (OH) vitamin D status with upper respiratory tract infections morbidity and overtraining syndrome among elite wrestlers //Journal of Physical Education and Sport. – 2019. – Т. 19. – С. 2177-2184.
14. Умаров Д. Х. СПОРТ ТАКОМИЛЛАШУВ БОСҚИЧИДА СПОРТ ГИМАСТИКАЧИЛАРДА ПСИХОЛОГИК КОМПЛЕКС НАЗОРАТНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Fan-Sportga. – 2022. – №. 1. – С. 31-33.
15. Умаров Д. Х., Холмуродов Л. З., Қурбонов Х. Х. СПОРТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОСҚИЧИДА ГИМАСТИКАЧИЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК НАЗОРАТ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 354-362.
16. D. X. et al. JISMONIY MASHQLAR YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSH DAGI BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 363-372.

17. Умаров Д. Х., Умаров М. Н., Эштаев А. К. Оздоровительно-развивающие виды основной гимнастики: Учебное пособие //Издательскополграфический отдел УзГосИФК. – 2006.
18. Bobomurodov A. E. The specific features of agility in preschool children //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2021. – Т. 2021. – №. 06. – С. 101-111.
19. Muxitdinovich, F. Y. "Synergetic effect-As an Innovative approach to the Development of the Way of Thinking of Physical Culture and Sports Specialists." *European Journal of Research and Reflections in Education Sciences* 8.12 (2020): 165-170.
20. Якубов, Фазлиддин Мухитдинович. "Бўлажак жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларида спорт тафаккури ва унинг услубларини яратиш орқали тафаккур тарзини такомиллаштириш йўллари." *Фан-Спортга* 4 (2019): 17-22.
21. Muqimov, Olim. "СПОРТНИНГ ЖАМИЯТДА ТУТГАН УРНИ ВА ИЖТИМОЙ-ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ." *Физическое воспитание, спорт и здоровье* 1 (2020).
22. Ибрагимова С. Б., Юлдашева К. А. Проблема дистанционного обучения в вузах спортивной направленности //Экономика и социум. – 2021. – №. 12-2 (91). – С. 1103-1107.
23. Юсупова З. Х. HISTORICAL DEVELOPMENT OF ANTI-DOPING ANALYTICAL METHODS IN SPORT SUMMARY //Актуальные проблемы правового регулирования спортивных отношений (16 апреля 2020 года)–материалы X международной научно-практической конференции, посвящённой 50-летию Уральского государственного универси-тета физической культуры: Челябинск, 16 апреля 2020 года/Под ред. СА Захаровой.–Челябинск: Уральская Академия, 2020.–246 с. – 2020. – С. 132.
24. Юсупова З. Х. ДИСК УЛОҚТИРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТЛАРГА БЎЛГАН МОТИВАЦИЯСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ //Fan-Sportga. – 2020. – №. 3. – С. 32-34.
25. ЮСУПОВА З. Х. ДИСК УЛОҚТИРУВЧИНИНГ БИОМЕХАНИК КЎРСАТКИЧЛАРИ АСОСИДА НАТИЖАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ САМАРАДОРЛИГИ //Фан-Спортга. – 2020. – №. 8. – С. 33-35.
26. Yusupova Z. K. The effectiveness of planning the training loads of discus throwers in the annual training process //Парадигма современной науки в условиях модернизации и инновационного развития научной мысли: теория и практика. – 2022. – С. 582-586.
27. Turaeva N. et al. Use of information technology in the field of sports games during training. – 2022.
28. Sharipov G., Turaeva N. METHODS FOR EVALUATION AND PREDICTION OF THE STATE OF METROLOGICAL CHARACTERISTICS OF AIRCRAFT INSTRUMENTS //Science and Innovation. – 2022. – Т. 1. – №. 8. – С. 843-851.
29. Эшмурадов Д. Э., Элмурадов Т. Д., Тураева Н. М. Автоматизация обработки аэронавигационной информации на основе многоагентных технологий //Научный вестник Московского государственного технического университета гражданской авиации. – 2022. – Т. 25. – №. 1. – С. 65-76.
30. G.N.Sharipov Turaeva Nasiba, D.E.Eshmuradov. ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ МЕТРОЛОГИЧЕСКОЙ НАДЕЖНОСТИ СРЕДСТВ ИЗМЕРЕНИЙ

- //МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ «Состояние и тенденции развития стандартизации и технического регулирования в мире». – 2022. – С. 178-184.
- 31.Eshmuradov D. E., Turaeva N. M., Elmuradov T. D. Methods of Presentation of Aeronautical Information //Design Engineering, ISSN. – 2021. – С. 0011-9342.
- 32.A.U.Mukhammedov Turaeva Nasiba, D.E.Eshmuradov. «Квалиметрический анализ характеристик спутниковых навигационных систем» //МУҲАММАД АЛ-ХОРАЗМИЙ АВЛОДЛАРИ, DESCENDANTS OF MUHAMMAD AL-KHWARIZMI SCIENTIFIC-PRACTICAL AND INFORMATION-ANALYTICAL JOURNAL. – 2022. – Т. 2. – №. 2(20). – С. 152-155
- 33.Чуллиев С. И., Миралиева А. К. СПОРТИВНАЯ МЕТРОЛОГИЯ КАК СПОСОБ КОНТРОЛЯ И ИЗМЕРЕНИЙ В СПОРТЕ.: 10.53885/edinres. 2022.87. 74.061 Чуллиев СИ-и. о. доцент., УзГУФКС, Чирчик. Миралиева АК-ст. преподаватель., ТГТУ им. И. Каримова, Ташкент //Научно-практическая конференция. – 2022. – С. 825-828.

JISMONIY SIFATLARNING RIVOJLANTIRISHNING VOSITA VA USULLARI.

Oripov M.R

MSF 51-23 magistri.

Davletmuratov S.R.

Ilmiy rahbar. PhD. Dotsent.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10441564>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Jismoniy sifatlarning rivojlantirishning vosita va usullari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Jismoniy sifatlar, tezlik imkoniyatlari, start, olg'a intilish.

MEANS AND METHODS OF DEVELOPMENT OF PHYSICAL QUALITIES.

Abstract. This article provides information about tools and methods of developing physical qualities.

Key words: Physical qualities, speed capabilities, start, drive forward.

СРЕДСТВА И МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ.

Аннотация. В данной статье представлена информация о средствах и методах развития физических качеств.

Ключевые слова: Физические качества, скоростные возможности, старт, рывок вперед.

Gandbolchila mng tezlik imkoniyatlari quyidagi sifatlarni majmuasidan tashkil topadi: oddiy va marakkab vaziyatlarda start olish tezligi; start holatda tezlana olish tezligi; mutlaq tezlik; texnik usullarni bajarish tezligi; olg'a intilish - to'xtash harakatlari tezligi va bitta harakatdan ikkinchisiga o'tish tezligi. Tezlik tayyorgarligi vositalari sifatida reaksiyalar tezkorligi, alohida harakatlar bajarilishi tezkorligi yuqoriligi, harakatlarning maksimal tezligi talab qilinuvchi turli xil mashqlardan tashkil topadi. Bu mashqlar umumiy tayyorgarlik, yordamchi va maxsus tavsiflarga ega bo'lishi mumkin. Start holatida tezlana olish tezligini takomillashtirish uchun 3-5 soniya davomiylikdagi ixtisoslashtirilmagan yugurish mashqlaridan foydalanish mumkin:

1. 5, 10, 15 metrga start olish.
2. Oldinga umbaloq oshishdan keyin 5, 10, 15 metrga yugurish;
oldinga 2 martalik umbaloq oshishdan keyin 5 metrga yugurish;
oldinga umbaloq oshish 10 metrdan 4 marta yugurish; ushbu mashq, 15 metrga 2 marta yugurish.
3. Oldinga-orqaga umbaloq oshishdan keyin 5, 10 va 15 metrga yugurish; 5 m - 2 marta, 10 m - 4 marta, 15 m - 2 marta yugurish.
4. Yuqoridagi mashq, chap tomonga umbaloq oshish bilan bajariladi:
5 m - 4 marta, 10 m - 2 marta, 15 m - 2 marta yugurish.
5. Ushbu mashqlar, o'n g tomonga umbaloq oshish bilan bajariladi:
5 m - 4 marta, 10 m - 2 marta, 15 m - 2 marta yugurish.
6. 8-10 metrga olg'a intilish bilan 8 ta tosh (fishka) orqali oldinga yugurish:
- toshlar orqali to'g'ri oldinga 4 marta;
- chap yon bilan 2+2 holatda;
- o'n g yon bilan 2+2 holatda.

7. Qadamlarni tezlashtirib, “zig-zag” usulida yugurish va qo’llar bilan faol ish lash asosida 10 metrga yugurish (2 metrga zig-zag usulida).8. Ikkala oyoqda “fishka” Mar orqali 8-10 marta tezkorlikda sakrash va 8-10 metrga olg'a intilish.

9. 8-10 ta ustunlar (oraliq masofasi 1 metr) orasida «ilon izi»ko'rinishida yugurish va 8-10 metrga o lg 'a intilish.

10. Bir-biriga nisbatan 45° burchak ostida, o'z aro 5 metr masofa oralig'ida joylashgan 5 ta konus orqali «ilon izi» shaklida yugurib o'tish va 8-10 metrga olg'a intilish.

11. 8 ta tosh va 6 ta to'siq (h = 20-25 sm) orqali yugurish va 8-10metr ga olg'a intilish

.12. Oyo qda n oy oqqa 8 metrga yugurish, chastota 3 metr, 8-10 metrga olg'a intilish.

13. 6 ta to'siq (h = 20-25 sm) orqali yugurish + chastota 3 metr 8-10 metrga o lg'a intilish.

14. T o 'g ' ri yo'nalish bo'yicha yugurish: 2><5 metr; 4 X10 metr;2x2 0 met r; 2x5 metr; 4 x 10 metr masofada, 30 soniya pauza bilan.

15. Yuz bilan oldinga qarab 6 ta ustun orqali aylanib yugurish va 8 metrga olg'a intilish; ushbu mashqni bajarish orqa bilan oldinga yugurish va 8-10 metrga olg'a intilish. 16. 8 ta tosh orqali yuzi bilan oldinga qarab yugurish + orqa bilan 8 metrga + 8 metr olg'a intilish.

17. Yerda yotgan 3 ta tayoq orqali oldinga-orqaga «qayta yugurib o'tish» usulida yugurish va 8 metrga o lg 'a intilish.

18. 5 metr, 7,5 metr va 10 metrga estafetali yugurish. Uchtaja moa dastlab 5 metr masofaga, 5 ta seriyada yugurishni amalgaoshiradi. Pauza 1 daqiqani tashkil qiladi. Keyin esa 7.5 metrga ushbu ko'rinishda 5 marta yugurish va keyin 10 metrga, ushbu mashqni 5 marta bajarish.

19. Murabbiy signali bo'yicha maksimal kuch bilan 10-15 metr masofaga yugurish.

20. Turli xil dastlabki holatda 10-15 metr masofaga yugurish:

- tayangan holda o'tirish, turish va maksimal qiymatda olg'aintilish;

- harakatlanish yo'nalishida qorin bilan yotgan holatda;

harakat yo'nalishiga qarama - qarshi yo'nalishdn qorlii luliin yotgan holatda;

- orqa bilan yotgan holatda;

o 'n g yon bilan yotgan holatda;

ushbu mashqni chap yon bilan yotgan holatda bajarish; tizza bilan o'tirgan holatda; o'ng oyoqni oldinga uzatish holatida;

- ushbu ko'rinishni chap oyoqda;

- tovonning orqa qismida o'tirgan holatda;

- oyoqlar juft bo'lm ag an ko'rinishda o'tirgan holatda;

- cho'kk a tushib, qo'llar bilan tizzani quchoqlab o'tirgan holatda;

- orqa bilan yotib, oyoqlarni ko'krak qafasiga bukkan holatda.21. 10-15 metr masofaga

juft holatda start olish;

bir-biriga yuzm a-yu z turib;

bir-biriga orqa bilan turib;

- orqa bilan yotgan holatda;

- harakat yo'nalishiga orqa bilan turgan holatda;

harakat yo'nalishiga qarab turib 180° ga burilish va dastlabki

holatga qaytib. olg'a intilish;

- ushbu mashqni 360° ga burilish bilan bajarish;
 - 5 marta o'tirib-turish va olg'a intilish;
 - joyida turib, tizzalami baland ko'tarib yugurish, bcrilgan signal bo'yicha o lg 'a intilish;
 - joyida turib o'zgaruvchan yugurish, signaldan so 'n g olg'a intilish;
- joyida turgan holatda yuqoriga 5 marta sakrash va olg'a intilish.
22. 10-15 metrqa qisqa va uzun qadamlar bilan yugurish.
 23. Tezlikni o'zgartirish bilan yugurish: 5 metrqa sekin va 5 metrqa tez yugurish.
 24. Kutilmaganda to'xtash bilan yugurish. 180° va 360° ga burilish va o lg'a intilish.
 25. Q a d a m m a -q a d a m tashlab yugurish va signaldan so 'n g tezlashish.
 26. “Qaychi” qadam bilan yugurish va signaldan so 'n g tezlashish.
 27. Shaxmat tartibida joylashgan 7 ta ustun orqali aylanib yugurish va 8 metrqa olg'a tezlashish.
 28. O'tirgan holatda yurish, keyin oldinga tezlashish.
 29. Yon bilan o'tirib yurishdan keyin oldinga intilish.
 30. 180° ga qayrilish bilan orqa bilan oldinga yugurishdan keyin o lg'a intilish.
 31. Yuqori va past startda turib oldinga tezlashish.
 32. Hamkor ning qarshiligini yengib o'tish bilan yugurish (hamkor yuzma-yuz holatda turadi, hamkorning qo'li hamrohining yelkasiga qo'yiladi, futbolchi yugurishni amalga oshiradi, hamkori esa qarshilik ko'rsatadi, sportchini yelkasida qo'llari bilan itaradi).
 33. Qarshilik bilan yugurish (hamkor orqadan sportchining belidan ushlaydi va yugurishda qarshilik ko'rsatadi).
 34. Sakrash mashqlari bilan birgalikdagi yugurish (5 marta chap,5 marta o ' n g oyoqda sakrash va 10 metrqa maksimal tezlanish).
 35. Sakrash mashqlari bilan birgalikdagi yugurish (5 marta chapyon bilan, 5 marta o ' n g yon bilan sakrash, 5 marta bir yoki ikkita oyoqda chap tomonlama sakrash va 10 metrqa tezlanish).

REFERENCES

1. Kazoqov R. T., Umaraliyeva F. T. DRAW A KINESICYCLOGRAM OF SHORT-DISTANCE RUNNING AND BUILD A TIMELINE //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 1201-1208.
2. Kazoqov R. T. et al. IMPROVEMENT OF TECHNICAL TRAINING OF SHORT-DISTANCE ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 1077-1084.
3. Kazoqov R. T. et al. STARTING TECHNIQUE IN SHORT DISTANCE RUNNING //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 1070-1076.
4. Xalmuxamedov R. et al. ANALYSIS OF THE DEPENDENCE OF THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAIN OF INDICATORS OF THE INTENSITY ZONES OF TRAINING TRAINING LOADS OF QUALIFIED BOXER WOMEN //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 473-483.
5. Turdimuratov Y. A. O ‘ZBEKISTONDA BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 2. – C. 144-152.

6. Турдимуратов Я. А. КОЧЕВОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛО XX ВВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 546-557.
7. Шойимардонов, Ш. А., и др. FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS AND SKILLS IN STUDENTS. вып. 12, Zenodo, декабрь 2023 г.,
8. Умаров Д. Х., Мусаев Б. Б. Сравнительный анализ структуры нагрузки перспективных юных гимнастов в соревновательном макроцикле //Наука и спорт: современные тенденции. – 2015. – Т. 8. – №. 3. – С. 28-31.
9. Kerimov F. et al. Possible associations of 25 (OH) vitamin D status with upper respiratory tract infections morbidity and overtraining syndrome among elite wrestlers //Journal of Physical Education and Sport. – 2019. – Т. 19. – С. 2177-2184.
10. Умаров Д. Х. СПОРТ ТАКОМИЛЛАШУВ БОСҚИЧИДА СПОРТ ГИМАСТИКАЧИЛАРДА ПСИХОЛОГИК КОМПЛЕКС НАЗОРАТНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Fan-Sportga. – 2022. – №. 1. – С. 31-33.
11. Умаров Д. Х., Холмуродов Л. З., Қурбонов Х. Х. СПОРТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОСҚИЧИДА ГИМАСТИКАЧИЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК НАЗОРАТ САМАРАДОРЛИГИНИ АСОСЛАШ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 354-362.
12. Umarov D. X. et al. JISMONIY MASHQLAR YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSH DAGI BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 363-372.
13. Умаров Д. Х., Умаров М. Н., Эштаев А. К. Оздоровительно-развивающие виды основной гимнастики: Учебное пособие //Издательско-полиграфический отдел УзГос ИФК. – 2006.
14. Bobomurodov A. E. The specific features of agility in preschool children //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2021. – Т. 2021. – №. 06. – С. 101-111.
15. Muxitdinovich, F. Y. "Synergetic effect-As an Innovative approach to the Development of the Way of Thinking of Physical Culture and Sports Specialists." *European Journal of Research and Reflections in Education Sciences* 8.12 (2020): 165-170.
16. Якубов, Фазлиддин Мухитдинович. "Бўлажак жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларида спорт тафаккури ва унинг услубларини яратиш орқали тафаккур тарзини такомиллаштириш йўллари." *Фан-Спортга* 4 (2019): 17-22.
17. Muqimov, Olim. "СПОРТНИНГ ЖАМИЯТДА ТУТГАН УРНИ ВА ИЖТИМОИЙ-ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ." *Физическое воспитание, спорт и здоровье* 1 (2020).
18. Ибрагимова С. Б., Юлдашева К. А. Проблема дистанционного обучения в вузах спортивной направленности //Экономика и социум. – 2021. – №. 12-2 (91). – С. 1103-1107.
19. Юсупова З. Х. HISTORICAL DEVELOPMENT OF ANTI-DOPING ANALYTICAL METHODS IN SPORT SUMMARY //Актуальные проблемы правового регулирования спортивных отношений (16 апреля 2020 года)–материалы X

- международной научно-практической конференции, посвящённой 50-летию Уральского государственного университета физической культуры: Челябинск, 16 апреля 2020 года/Под ред. СА Захаровой.–Челябинск: Уральская Академия, 2020.–246 с. – 2020. – С. 132.
20. Юсупова З. Х. ДИСК УЛОҚТИРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТЛАРГА БЎЛГАН МОТИВАЦИЯСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ //Fan-Sportga. – 2020. – №. 3. – С. 32-34.
21. ЮСУПОВА З. Х. ДИСК УЛОҚТИРУВЧИНИНГ БИОМЕХАНИК КЎРСАТКИЧЛАРИ АСОСИДА НАТИЖАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ САМАРАДОРЛИГИ //Фан-Спортга. – 2020. – №. 8. – С. 33-35.
22. Yusupova Z. K. The effectiveness of planning the training loads of discus throwers in the annual training process //Парадигма современной науки в условиях модернизации и инновационного развития научной мысли: теория и практика. – 2022. – С. 582-586.
23. Turaeva N. et al. Use of information technology in the field of sports games during training. – 2022.
24. Sharipov G., Turaeva N. METHODS FOR EVALUATION AND PREDICTION OF THE STATE OF METROLOGICAL CHARACTERISTICS OF AIRCRAFT INSTRUMENTS //Science and Innovation. – 2022. – Т. 1. – №. 8. – С. 843-851.
25. Эшмурадов Д. Э., Элмурадов Т. Д., Тураева Н. М. Автоматизация обработки аэронавигационной информации на основе многоагентных технологий //Научный вестник Московского государственного технического университета гражданской авиации. – 2022. – Т. 25. – №. 1. – С. 65-76.
26. G.N.Sharipov Turaeva Nasiba, D.E.Eshmuradov. ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ МЕТРОЛОГИЧЕСКОЙ НАДЕЖНОСТИ СРЕДСТВ ИЗМЕРЕНИЙ //МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ «Состояние и тенденции развития стандартизации и технического регулирования в мире». – 2022. – С. 178-184.
27. Eshmuradov D. E., Turaeva N. M., Elmuradov T. D. Methods of Presentation of Aeronautical Information //Design Engineering, ISSN. – 2021. – С. 0011-9342.
28. A.U.Mukhammedov Turaeva Nasiba, D.E.Eshmuradov. «Квалиметрический анализ характеристик спутниковых навигационных систем» //МУҲАММАД АЛ-ХОРАЗМИЙ АВЛОДЛАРИ, DESCENDANTS OF MUHAMMAD AL-KHWARIZMI SCIENTIFIC-PRACTICAL AND INFORMATION-ANALYTICAL JOURNAL. – 2022. – Т. 2. – №. 2(20). – С. 152-155
29. Чуллиев С. И., Миралиева А. К. СПОРТИВНАЯ МЕТРОЛОГИЯ КАК СПОСОБ КОНТРОЛЯ И ИЗМЕРЕНИЙ В СПОРТЕ.: 10.53885/edinres. 2022.87. 74.061 Чуллиев СИ-и. о. доцент., УзГУФКС, Чирчик. Миралиева АК-ст. преподаватель., ТГТУ им. И. Каримова, Ташкент //Научно-практическая конференция. – 2022. – С. 825-828.

XALIQ PEDAGOGIKASINDA SHAÑARAQ TÁRBIYASINIŇ SÁWLELENIWI.

Pirimbetova Aruxan Kairatdinova

NMPI Pedagogika fakulteti Pedagogika

hám psixologiya tálim baǵdarı 4-kurs talabası

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10441628>

Annotatsiya. Xalıq pedagogikasında shañaraq tárbiyasiniñ sáwleleniwi, tárbiyaniñ tiykarǵı oshaǵı shañaraq jáne shaxstıń qádiri oniñ jámiyettegi tutqan orni haqqında sóz etilgen.

Gilt sóz: tárbiya, process, shañaraq, sociallıq, ilim, bala, ata-ana, ádep-ikramlıq.

EMBODIMENT OF FAMILY EDUCATION IN POPULATION PEDAGOGY

Abstract. The embodiment of family education in population pedagogy, the main source of education is the family and the place of the individual's dignity in the society.

Key word: upbringing, process, family, sociality, science, child, parents, courtesy.

ВОПЛОЩЕНИЕ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ В ПЕДАГОГИКЕ НАРОДОНАСЕЛЕНИЯ

Аннотация. Воплощение семейного воспитания в педагогике населения, основным источником воспитания является семья и место достоинства личности в обществе.

Ключевые слова: воспитание, процесс, семья, социальность, наука, ребенок, родители, вежливость.

Bala tárbiyasi júda quramalı process, tárbiyaniñ tiykarǵı oshaǵı shañaraq bolıp esaplanadı. Tárbiya tek ata-ananiñ jeke jumisi bolıp qalmastan, bálkim olardıñ sociallıq májburiyatida bolıp esaplanadı. Belgili bolǵanınday, shaxstıń qádiri oniñ jámiyettegi tutqan orni menen belgilenip, kóp tárepleme tárbiyaǵa baylanisli. Balaniñ dáslepki tárbiyashisi ata-ana esaplanadı. Tariyxtan bizge belgili, allamalarimiz bala tárbiyasına úlken itibar qaratıp, bul haqqında óz shıǵarmalarında ayriqsha itibar bergenligi bizge pedagogika tariyxınan málim.

Abdurauf Fitrattıń “Shañaraq yaki shañaraqtı basqariw tártipleri” atlı shıǵarmasında “Shañaraqtaǵı eń awır waziypa- bala dúnyaǵa kelgenen keyin perzent tárbiyasi bolıp esaplanadı. Sol ushın da júdá mayda mashqaladay bolıp kórinedi. Tib ilimleriniñ sultani Ibn Sino jas balanı jaqsi ádepli, fizikalıq jaqtan salamat bolıwı ushın tárbiya processiniñ jeke úlgi bolıw usili júdá ulken ahmiyetke iye ekenligin aytıp ótken. Ibn Sinoniñ shañaraqlıq tárbiya haqqındaǵı pikirleriniñ tereñ mazmunin hám ámeliy ahmiyetin oniñ tómenдеги sozlerinen bilip alıw múmkin: “Bala minez-qulqin turaqlılıqta saqlawǵa ayriqsha itibar beriw kerek, buǵan balanı qatti ashıwlanıw, qorqıw, uyqısızlıqtan saqlaw arqalı erisiledi. Balaniñ qálegen hám paydalı nárselerin dárhal tawıp beriwge hám de unatpaǵan nárselerdi kóz aldınan uzaqlastırıwǵa hamiyshe tayar bolıp turıw kerek. Bul istıń eki túrli paydasi bar. Bir tárepten balaniñ ruwxına paydasi bar, bala eń jas waqtınan baslap jaqsi minezli bolıp ósedi hám bara-bara bul minez oǵan ádet bolıp qaladı. Ekinshi tárepten balaniñ denesine payda qiladi, sebebi jaman minez-qulıq túrli organizm buzılıwlarınan boladı. Sonday-aq, jaman minez ádetke aylanıp ketse, ol túrli awır keselliklerge alıp keliwi múmkin. Máselen, ashıw kúshti qizdiradi, qayǵı kúshti azdiradi, ókpelew párwasızlıqqa meyil qiladi. Minez-qulıqtıń turaqlılıǵı nátiyjesinde dem aliwda, den-sawlıqta jaqsi boladı”.

Ulli oyshil alim Abu Rayxan Beruniy de óz shigarmalarinda shañaraqliq tárbiyağa ayriqsha itibar qaratadi. Beruniy shañaraqliq munásebetlerde ashıq hám tuwri sóz boliwdi másлахat berip, sirtqi suliwliqqa emes, bálkim ishki suliwliq penen shañaraq baxtina erisiw múmkin, dep pikir bildiredi.

Ulli babamiz Alisher Nawaiyiniń hár bir dóretpesi tálím-tárbiya menen baylanisli. Oniń ádep-ikiramliq haqqında shigarmalarinda jaqsliq, halalıw, ashıq kewlilik, dosliq, mehiraqibetli boliw, kishi peyilik, rasgóylik, insaniylik hám usi siyaqli paziyetlerdi qalıplestiriwdi balaniń kishkene waqıtlarinan baslaw kerekligi hám de tárbiyada qátelikke jol qoyiw múmkin emesligin atap kórsetedi.

Joqarida aytip ótilgenindey, shañaraqta balaniń tálím-tárbiyasın qalıplestiriw quramalı process esaplanadi. Shañaraq jámiyettiń ajiralmas bólegi bolıp tabiladi. Eger jas awladti hár qanday nuqsan hám kemshiliksiz tárbiyalasaq, keleshekte ol óz Watani, xalqi, shañarađi mápleri ushın jasaytuđın shaxs bolıp qalıplese. Jámiyettegi ruwxiy- ádep ikramliq ortaliginiń jaqsı bolıwı kóp tárepleme shañaraqliq madeniyat hám de mahallede alıp barılatuđın tárbiyalıq tásirlerge baylanisli. Sebebi, shañaraq qanday bolsa, jámiyette sonday boladı. Ilimiy-pedagogikalıq, psixologiyalıq, fizologiyalıq hám de filosofiyalıq dórtpekerdiń analizi, shañaraq bala ushın eń ahmiyetli tárbiyalıq ortalıq bolıp, usi ortalıqta shaxs kamalati ushın zárur bolıp esaplanğan minez-qulıq, erk hám dúnyağa ilimiy kóz qaras qalıplese.

Ádeplilik munasebetleri dáslep shañaraqta ata-analardıń kórsetken úlgileri, bergen tárbiyaları nátiyjesinde qalıplese. Soń shañaraqtađi múnasebetler mektepke shekemgi tálím mekemesi, mektep, kolledj hám joqarı oqıw orınlarında, jámiyetlik ortalıqta quramalasıp, jetilisip baradı. Shaxs manawiyati, oniń dúnya qarası, insanniń oylawı hám isenimine baylanisli kónlikpeler toplamida tiykarinan shañaraqta júzege keledi. Sebebi, milliy ideyamızğa tán eń dáslepki túsinikler insan sanası hám qálbine shañaraq ortaligında sińdiriledi. Bul process babalar násiyatları, ataniń úlgisi, ana mehri arqalı ámelge asiriladi.

Jańa Ózbekstanniń rawajlanıw ideası jámiyetimizdiń siyasiy-ekonomikalıq tarawlarında bolğanı siyaqli mádeniy- manawiy rawajlanıwımızğa da anıq maqset hám bađdar berdi. Manawiyatimizdiń insan turmisi, jámiyettiń rawajlanıwında, shañaraqtı bekkemlewde úlken ahmiyetke iye ekenligin kóriwimiz múmkin. Sebebi, manawiya t bolmağan jerde rawajlanıw da, iman isenim de, Watan hám erk sezimleride bolıwı múmkin emes.

Búgingi kúnde perzentlerimizdiń manawiy dúnya qarasın joqarılalıw, olardı milliy hám ulıwma insaniy qadiriyaqlar ruwxında tárbiyalaw, shañaraq hám jámiyettegi hıquq hám waziyların ańlaw máselesi eń aktual másele bolıp qalmaqta. Usi sebepli jaslar ortasında salamat turmis tárizi principlerin qarar taptiriw, olardıń manawiy, hıquqiy bilimlerin asiriwğa keń itibar berilmekte.

Inasn hıquqlıqri ulıwma hıquq bolıp, olar bárshe insanlarğa, sonday-aq, socialliq kelip shiđiwi, milleti hám rassasına qaramastan, balalarğa da tiyisli. Balalar Insan hıquqlıqri dúnya juzlik Deklaraciyasında, basqa xalıq ara nizam hám hujjetlerde kórsetilgen bárshe hıquq hám erkinliklerden paydalana aladı. Balalar bilim alıw hıquqına iye. Hár bir ata-ana óz perzentine tuwri tárbiya beriw, oni túrli qáwip qáterden saqlawı, suliw minez-qulıq iyese etip kamalğa keltiriwde milliy úrip-ádetlerimiz, dásturlerimizge súyenip qalмай, shañarađi hám perzentleri aldındađi bursh hám májburiyatların tereń ańlağan halda balaların jetik insan hám shaxs sipatında qalıplestiriw lazim. Sebebi, tárbiya shañaraqtan baslandı.

Ózbekstan Respublikasi birinshi Prezidenti “Har qanday adam óspirimlik waqtında, endi ǵana erjetip kiyatırǵan dawrinde jámiyetten múnásip orın tabiwi kerek. Jas jigit-qizlardıń jumista, shańaraqta, turmista hám jámáát arasında óz ornın taba almaslıq halatlari olardıń jámiyette óz qádirin joǵaltıwına alıp keledi”, degen pikirinde jaslardıń tárbiyasınıń ózine tán tárepleri názerde tutılıǵan.

Jas dáwirleri ishinde óspirimlik dáwri quramalı hám usi menen birge ahmiyetli rawajlanıw basqishına iye dawır bolıp esaplanadı. Bul dáwirde óspirimde ruwxıy, manawıy, anatomiya-fiziologiyalıq ózgerisler kózge taslanadı.

Ata-analar tárepinen óspirimlerge tárbiyalıq tásir qollanılganda, olardıń erkinlikleri, aktivligi, hareketsheńligi, ózin-ózi basqara aliwların itibarǵa aliw talap etiledi. Sonda ǵana óspirim juwapkershilikten bas tartpaydı, onda shańaraqtaǵı zamanagóy miynetke juwapkershilik sezimi, óz ara járdemlesiwge umtiliw, birdeylik, kerek bolǵan waqıtta boysiniw ádetleri qalıplesip baradı. Óspirimler ushın úlkenlerdiń is-hareketleri, ásirese, ata-analardıń jeke úlgileri úlken ahmiyetke iye. Óspirimniń qalbinen hesh bir nárese ata-anasınıń úlgisindey kúshli hám bekkem orın iyelemesligin aytıp ótiw kerek. Ata-analar óspirimlerdi tek ǵana sózleri menen emes, bálkim is-hareketleri menen de tárbiyalaydı. Ayrim kútilmegen qátelikler, jol qoyılǵan kemshilikler óspirimlerdiń is-hareketlerine unamsız tásir korsetiwi múmkin. Óspirimlerde xizmettiń belgili bir túrine qaray qábiyetler qalıplese baslaydı. Buniń sebebi sonda, óspirimlik jasında tereń, tásirsheń, turaqlı qizıǵıwshılıqlar júzege keledi, atrapqa sanalı múnabette bolıw sezimi qalıplese, dóretiwshilik oylaw rawajlana baslaydı. Ata-analardıń wazıypası mine usi qábiyetlerdi óstiriw, aktivlik penen qalıplesiwi ushın qolaylı shárt-sharayatlardı jaratıp beriw bolıp esaplanadı. Óspirimlik jasında psixologiyalıq tárepten eń ahmiyetli esaplanǵan jańa qásiyetlerdiń qalıplesiwi- olarda ózine tán úlken sezimlerdiń júzege keliwinde kózge kórinedi. Óspirim jasında har tárepleme rawajlanıw menen birge ǵarezsizliktiń artiwi esabınan ayrim qiyınshılıqlarda kúzetiledi. Bunday qiyınshılıqlardıń aldın aliwdiń eń isenimli jollarınan biri- óspirimlerdi ózine tán fizikalıq hám ruwxıy rawajlanıwdı anıq esapqa alǵan halda, olar menen óz-ara teń subekt dárejesinde múnasebette bolıw, kóbirek jámáát isleri, miynetke qizıqtiriw, olar ushın tásirsheń talaplardı shańaraqta qollay aliw, talaplar salamat hám tásirsheńlik xarakterine iye bolıw lazim. Shańaraqta óspirimlerdiń erkin xizmettin rawajlandırıwda tómendegilerdi esapqa aliw maqsetke muwapiq boladı:

Óspirimniń qábiyetin aldınnan bahalaw.

Óspirimniń miynetin onıń kúshine jarasa bólistiriw.

Talantin xoshametlew.

Talapshańlıq.

Óspirimlik dawri izleniw, jańalıw, bir nátiyjege erisiwge qizıǵıwshılıq kusheyedi, ishki imkaniyatlardı júzege shıǵarıwǵa umtiliwshi dawır. Óspirimlik insan ómiriniń aqiliy, fizikalıq rawajlanıwındaǵı eń tez, qizıqlı dawır bolıp tabıladı. Shańaraqta ata-ana, apa-úkeler óz násiyatları, ámeliy is-hareketleri, orınlap atırǵan isleri, isbilermenlik xizmetleri arqalı óspirimde ekonomiklaiq túsinikler, bilimler, óz jumısına juwapkershilik penen qaraw hám únemlew sezimleri qalıplese. Óspirim jaslarda saqlıq, shidamlılıq, shaqqanlıq, óz mashqalasin erkin, tuwri sheshim taba aliw, uzaqti kóre aliw, adamlar menen qarim-qatnas ornatiw mádeniyati qalıplese baslaydı.

Ata-analardıń óspirim jaslarǵa ózine tán usillarda jandasiwi keleshekte olardıń shańaraqta hám jámiyette óz ornına iye bolıwlarında járdemlesedi. Bir sóz benen aytqanda, ata-ana bala ushın sirdash, máslahatshı hám dos bolıwı lazim. Sonda ǵana, óspirimde shańaraqtıń eń jaqın aǵzasi sipatında óz arzusi- niyetlerin bayan etiw, olar tiykarında ekilenbesten jarqın keleshegin jarata aliw imkaniyati júzege keledi. Shańaraqtıń ádep-ikramlıq tárbiyaniń rolin kórsetiw, onda ata-babalarımızdan miyras bolıp qalǵan ádep-ikramlıq paziyletlerdi iyelewdiń qanshelli dárejede áhmiyetke iye ekenligin analiz etiwbúgingi kúnde gi eń tiykarǵı máselelerden biri.

Ádep-ikramlıq oylarımız, ádep-ikramlıq qádiriyatlarımız nátiyjesinde millet ushın, onıń abroyı hám keleshegi ushın xızmet qılsa ǵana basqalarda húrmet hám háwes oyatadı, sonda ǵana millet óz ótmishin, manawiy miyrasin, qádiriyatin umitpaydı. Ádep-ikramlıq qádiriyatlar sonda ǵana keyingi awladlar jolin anıq belgilep beriwi múmkin. Shańaraqtıń tiykarǵı funkciyası bala tárbiyası bolar eken, bul tárbiyaniń tiykarǵısı ádep-ikramlıq tárbiya. Shańaraqtın ádep-ikramlıq dúnyası júda bay. Ol insaniy sezimlerdeń bárshe táreplerin óz ishine jámleydi. Shańaraqta shaxsti ádep-ikramlıq qalıplesiwi balanıń dúnyaǵa keliwi menen baslanadı. Ol kóp ǵana faktorlar tásirinde qalıpleseedi. Bul faktorlar shańaraqlı múnasebetler xarakteri, ata-analardıń úlgisi, olardıń uliwma tálim dárejesi, uliwma mádeniy sanası, pedagogikalıq mádeniyati hám shańaraqtıń turmısın shólkemlestiriwden ibarat.

Shańaraqlıq tárbiyaniń ózine tán qásiyetleri hám tásir etiwshi faktorları bar, bulardı esapqa almay túrip bala tárbiyasın shańaraqta jaqsı jolǵa qoyiw múmkin emes. Buniń ushın, dáslep tárbiyashılar- ata-analar ózleri tárbiyalanǵan bolıwı lazim. Ata-analardıń pútkil ómiri, olardıń puqaralıq kelbeti, manawiy dúnyası bala tárbiyasınıń negizin quraydı. Sebebi, ata-ana bala ushın qádirlı hám muqaddes insan sanaladı.

Balalıqta tárbiyalanǵan watan súyiwshilik sezimi insandı hesh qashan tárık etpeydi. Usı sebepli ata-analar balalardı milliy qádiriyatlar tiykarında watan súyiwshilik sezimin tárbiyalawdıń emocional jolların biliwleri kerek. Bunda jasap turǵan muqaddes jerimiz, onıń quyashi, hawası, dala-baǵları, miymandos hám insanparwar adamları bala qálbin qantıp aliwi kerek. Buniń ushın watanparwarlıq temasında balalarǵa tán xalıq pedagogikasi janirlarında bayan etilgen ertekler, hikayalar, qosıqlardan paydalanıw tárbiyalıq áhmiyetke iye. Ata-analar óz perzentleri menen birgelikte tabiyatqa seyilge shıǵıwları da jaqsı nátiyje beredi. Shańaraqta balalarımızǵa óz xalqımızdıń úrip- ádetleri, tili hám mádeniyatına muxabbat hám húrmetin tárbiyalaw, síndirip barılsa balalar óz Watanınıń jan kúyeri bolıp kamalǵa keledi hám olar ashıq kewil, páziyletli haqıyqiy watanparwar bolıp jetilisedi.

Shańaraqta háyel adam har dayim qádirlep kelingen. Eń dáslepol ana, apa, sínli hám qız waziypasin orınlaǵanlıǵı sebepli, shańaraqta háyeldiń ornı áhmiyetli hám takrarlanbas ekenligin umitpawımız kerek. Sebebi, shańaraqtaǵı salamat ortalıq, tinishliq, shańaraqtıń birdemlik bárshesi olardıń is-hareketleri arqsında boladı. Usı sebepli, shańaraqta qızlardıń har tarepleme jetik bolıp kamal tabiwi ushın olarǵa ayırıqsha itibar tiykarında tárbiya beriwi, olardıń salamat turmıs tárizi talaplarına kóre tarbiyalaw ata-ananıń, ásirese, ananıń tiykarǵı waziypası esaplanadı.

Hár bir jigıt, qız turmıs quriwdan aldın ata, ana bolıwǵa tayar ekenligin ańlap jetiwleri hám bul máslede bir qatar bilimlerde iye bolıwları zárur.

Eń dáslep, vrashlardıń kóriginen ótiw, fiziologiyalıq hám fizikalıq rawajlanıwınıń hám den-sawlıgınıń ulıwmalıq jaǵdayın anıqlap aliwi shárt. Medecinalıq korikte albette terapevt, stamatolog, otolarıńgolog, okulist siyaqlı qániyge-vrashlardıń kóriginen ótiwleri kerek.

Shańaraqlıq turmis jaslarǵa júdá úlken, salmaqlı hám juwapkershilikli waziypalardı júkleydi. Bul dáwirde eger jaslar shańaraqlıq ómirge hám salamat turmis tárizi boyınsha kónlikpe hám bilimlerge iye bolsa ǵana, mine usı quramalı hám ózine tán awır processlerdi jeńip ótip, nátiyjege erise aladı, sonda ǵana, óz shańaraqlarınıń bekkem bolıwına imkaniyat jaratqan boladı.

Jaslardı turmisqa tayarlaw hám bilimler menen bayitiw olarǵa shańaraqlıq turmistiń birinshi kúnlerinen baslap qol kele baslaydı. Shańaraqtaǵı salamat turmis tárizi tiykarındaǵı bárshe zarurli bilim hám kónlikpelerden paydalanıw jigit hám qızlardıń shańaraq turmisındaǵı túrli kelispewshilik hám qiyinshılıqlardı jeńip shıǵıwlarında járdem beriwi sózssiz.

Jaslardı shańaraqqa tayarlaw ózine tán usıl hám texnologiyalar tiykarında ámelge asırılса, jetiskenlik nátiyjesi sezilerli dárejede artıwın aytıp ótiw orınli. Bunday metodlar qatarına jigit, qızlardı salamat turmis tárizine úyretiw hám ádetlendiriw, qarim-qatnas mádeniyatin joqarılatıw, olarǵa shańaraqtaǵı úrip-ádetlerdi túsindiriw, shańaraqta olardıń erisken jeńislerin aytıp ótiw, maqtaw, olarǵa ǵamxorlıq etiw, olardıń máplerin qorǵaw siyaqlılardı kiritip ótiw múmkin.

Juwmaqlap aytqanda, shańaraq tárbiyasında xalıq pedagogikası dereklerinden úrip-ádet hám dásturler, ertekler, naqıl- maqallar, jumbaqlar, dástanlar hám taǵı basqada derekler formasında óz kórinisin tabadı hám olar tárbiyada óziniń oǵada kúshli tásirsheńliklerine iye bolıp esaplanadı. Ata-babalarımız óz perzentleri tárbiyasında joqarıdaǵı xalıq pedagogikasınıń tárbiya qurallarınan sheber paydalanıp kelgen. Bul tárbiya quralları hesh waqıtta tárbiyalıq qunın joǵaltpaydı, kerisinshe jańa Ózbekistan sharayatında jaslardıń milliy tárbiyasına keń kewil bólinip atırǵan bir dáwirde bul tárbiya qurallarınıń áhmiyeti elede artıp baradı desek asıra aytqan bolmaymız.

REFERENCES

1. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 841-849.
2. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – T. 9. – С. 386-392.
3. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – T. 18. – С. 39-41.
4. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 841-849.
5. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
6. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.

7. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.
8. Allambergenovna A. R. THE MANIFESTATION OF EUROPEAN AND NATIONAL TRADITIONS IN THE OPERA " GULAYIM" //International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 185-187.
9. Абатбаева Р. А. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН МУСИҚА МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МАШХУР БАСТАТОР Н. МУҲАММЕДДИНОВНИНГ ЎРНИ //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 648-653.
10. АБАТБАЕВА Р. КОМПОЗИТОР НАЖИМАДДИН МУХАММЕДДИНОВ ИЖОДИДА ТАРИХИЙ СИЙМОЛАР //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 60-66.
11. Abatbaeva, R. (2023). BALLAD GENRE BY COMPOSER NAJIMADDIN MUHAMMEDDINOV. *Modern Science and Research*, 2(10), 340–343.
12. Abatbaeva, R. "International Scientific Journal Theoretical & Applied Science manifestation of european and national traditions in the karakalpak ethno-opera «gulayum» SOI: 1.1/TAS DOI: 10.15863/TAS http." *T-Science. org* 18 (2022).
13. Abatbaeva, R. (2023). KOMPOZITOR NAJIMADDIN MUXAMMEDDINOV DÓRETIWSHILIGINDE ERTEK JANRÍ (Тоғиз тоғқилдақ бир шиңкилдек ertegi tiykarında). *Вестник музыки и искусства*, 1(2), 46–51.
14. Allambergenovna A. R. Historical Image of" Alpamys" In *Karakalpak Music (Example in the Works of Nazhimaddin Muhammeddinov)* //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 138-144.
15. Allambergenovna A. R. Historical Image of" Alpamys" In *Karakalpak Music (Example in the Works of Nazhimaddin Muhammeddinov)* //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 138-144.
16. Maksetbaevich, Otegenov Khakimbay. "Ethnodemographic procesess at the headquarters of amudarya on the EVE of the 1916 uprising." *Journal of Critical Reviews* 7.11 (2020): 391-395.
17. Отегенов, Хакимбай. "К оценке восстаний в Хивинском ханстве и Амударьинском отделе в 1916 г." *Каспийский регион: политика, экономика, культура* 2 (59) (2019): 31-36.
18. Отегенов, Хакимбай Максетбаевич. "Восстание 1916 года в Каракалпакстане: общее и особенное." *Перекрёстки истории. Актуальные проблемы исторической науки: материалы XV Международ* (2019): 131.
19. Maksetbaevich, Otegenov Khakimbay. "Ethnodemographic procesess at the headquarters of amudarya on the EVE of the 1916 uprising." *Journal of Critical Reviews* 7.11 (2020): 391-395.
20. Отегенов, Хакимбай. "К оценке восстаний в Хивинском ханстве и Амударьинском отделе в 1916 г." *Каспийский регион: политика, экономика, культура* 2 (59) (2019): 31-36.

THE ROLE OF BAKHSHI IN KARAKALPAK MUSIC CULTURE DEVELOPMENT.

Orazbaeva Dilnaz

Nukus Branch of the State Institute of Art and Culture of Uzbekistan, 70212001-
Culture and arts Management, 1st year Master's student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10441667>

Abstract. *Bakhshi art, which is one of the rich national heritage of the Karakalpak people, that has come down to the present day, it's development and bakhshi musicians who have worked tirelessly on this path with lucky achievements are mentioned in this article.*

Key words: *Bakhshi art, national music, folk music, Alamoynaq duwtar, Hurliman bakhshi, time inequality, Bakhshi festival.*

РОЛЬ БАХШИ В РАЗВИТИИ КАРАКАЛПАКСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ.

Аннотация. *В этой статье упоминается искусство бахши, которое является одним из богатейших национальных достояний каракалпакского народа, дошедшее до наших дней, его развитие и музыканты бахши, неустанно работавшие над этим искусством и достигшие больших успехов.*

Ключевые слова: *искусство бахши, национальная музыка, фолк-музыка, Аламойнак дувтар, Херлиман бахши, неравенство во времени, фестиваль бахши.*

President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoev emphasized that "Bakhshi people are not only the face of the people's past, but also the voice of this day."

The originality of bakhshi art, which has been handed down orally from father to child and instructor to pupil from the beginning of time, has not been compromised. The art of bakhshi, whose original name begins with Aqimbet bakhshi, is regarded as one of the more advanced arts in existence today. The mastery of our national heritage is approaching as Bakhshi play not only folk songs but also poems written by poets. They also perform epics on the subject of love, which are regarded as the Karakalpak people's greatest treasure and nurture the souls of the populace spiritually.

The national folk songs of the Karakalpak people play a significant role in the development of a person's spiritual consciousness, which makes bakhshi art unique from other forms of art. It has a different position in the overall Karakalpak musical culture.

The reason for this is that with the aid of those 12 curtains and 2 millets, the sound of songs and words that resounded in the alamoynaq dutor, the dreams and goals of our ancestors who faced many challenges in the early times, the beauty of a peaceful and harmonious life like ours today, found a place in the hearts of people far, far away. It's as if you take it, change the attitude, and it takes you to another universe. When a dutor's voice is exceptionally gentle and his high-pitched song creates a lovely ambiance, the listener won't even be aware that he is becoming absorbed in the music.

The Karakalpak people's national instrument, alamoynaq dutor, is important to the growth of musical tradition. Every Karakalpak family has alamoynaq dutori since it is so ingrained in everyday life. The explanation is that, in comparison to our forefathers, it is better to have a dutor in every family.

Due to the absence of advancement in television and Internet networks in the past, many people performed songs and epics till dawn at weddings and other events in order to serve the public. These days, our Bakhshi musicians do live broadcasts on television and social media using poetry, folk songs, and epics, winning the hearts of our people in the process. The art of giving is receiving a lot of attention in modern society. This is demonstrated by the contests and international festivals held in our nation.

At the II-International Bakhshi Festival, which was held in our capital city of Nukus in September 2021, our Bakhshi people were able to meet new people, exchange knowledge with artists and Bakhshi performers from nearby nations, and forge connections.

Today, anyone can be happy thanks to the accomplishments of our young singers, the talent of performances with juicy tactics. Naturally, these are not unplanned events. The importance of mentors who devote their entire lives to raising such young generations cannot be overstated. In our nation, a variety of techniques are being used to carefully conserve and transfer the bakshy art, which has been passed down from our ancestors, to the future owners. Palaces of Culture, music, and art schools, which enhance the attractiveness of our city, help to pass on our art to future generations and instill a sense of patriotism in them.

National charities of Uzbekistan include G. Utemuratov, T. Qalliev, and People's Charity of Karakalpakstan. G. Allambergenova, Z. Sharipova, O. O'tambetov, recipient of the Order of Friendship, "Zufiya" award laureate G.Aqimbetova, U. Orinbaeva, "Nihol" award laureates L. Maxammatdinova, E. Askarov, and M. Torebekov have been learning the secrets of the universal dutor musical instrument and contributing to the development of our national music and its sounding on world stages.

It should be emphasized that there is no longer a difference between men and women who pursue this job. In the past, it was forbidden for women to do public singing. Despite their talent and lovely voices, our women were unable to showcase their originality to the wider audience. However, even if our courageous heroines asserted their rights and sang at the wedding receptions, they were unable to display their talent in accordance with the needs of the moment.

Despite the inequalities of the day, Hurliman Bakhshi (1861–1906) was one of the first female Bakhshi to play the dutor and sing for the public. She is the daughter of Karakalpak famous classical poet Berdakh. In addition to writing poetry, Berdakh practiced the art of being a bakhshi. This talent was passed down to Hurliman by her father, Berdakh. Hurliman initially performed his father's songs in their village. Later, after learning epics from her father, she started reciting them in front of audiences at weddings.

The poet recognized his daughter's amazing talent and blessed her by stating that she had no objections to her learning this skill and performing in front of the public. Hurliman female bakhshi, the courageous daughter of Karakalpak who conquered all challenges despite several challenges and inconsistencies, paved the road for later generations of women to become masters of the bakhshi art. "Hurliman Karakalpak girl is one of the great talents born out of her daughters, one of the bakhshi who have a magnificent title called female bakhshi," claims Q. Ayimbetov.

A significant part of Karakalpak music culture is bakhshi art. The reason is because this art allows the people of Karakalpak to express their identity and sense of nationality; it also reveals the depth of their national culture.

In general, the Bakhshi people are the Karakalpak people's face.

REFERENCES

1. Q.Maqsetov. "Dastanlar Jırawlar Baqsılar" Karakalpakstan. 1992-year.
2. A.Erejevov. "Baqsı hám jırawshılıq tiykarları" Nukus. 2020-year.
3. Q.Ayymbetov "Xalıq danalığı" Nukus. 1968-year.
4. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
5. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
6. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
7. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
8. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
9. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
10. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.
11. Allambergenovna A. R. THE MANIFESTATION OF EUROPEAN AND NATIONAL TRADITIONS IN THE OPERA " GULAYIM" //International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 185-187.
12. Абатбаева Р. А. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН МУСИҚА МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МАШХУР БАСТАТОР Н. МУҲАММЕДДИНОВНИНГ ЎРНИ //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 648-653.
13. АБАТБАЕВА Р. КОМПОЗИТОР НАЖИМАДДИН МУХАММЕДДИНОВ ИЖОДИДА ТАРИХИЙ СИЙМОЛАР //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 60-66.
14. Abatbaeva, R. (2023). BALLAD GENRE BY COMPOSER NAJIMADDIN MUHAMMEDDINOV. Modern Science and Research, 2(10), 340–343.
15. Abatbaeva, R. "International Scientific Journal Theoretical & Applied Science manifestation of european and national traditions in the karakalpak ethno-opera «gulayum» SOI: 1.1/TAS DOI: 10.15863/TAS http." T-Science. org 18 (2022).
16. Abatbaeva, R. (2023). КОМПОЗИТОР НАЖИМАДДИН МУХАММЕДДИНОВ ДÓРЕТИВШИЛИГИНДЕ ЕРТЕК ЈАНРЇ (Тоғиз тоғқилдақ бир шиќилдек ertegi tiykarında). Вестник музыки и искусства, 1(2), 46–51.

17. Allambergenovna A. R. Historical Image of" Alpamys" In Karakalpak Music (Example in the Works of Nazhimaddin Muhammeddinov) //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 138-144.
18. Allambergenovna A. R. Historical Image of" Alpamys" In Karakalpak Music (Example in the Works of Nazhimaddin Muhammeddinov) //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 138-144.
19. Maksetbaevich, Otegenov Khakimbay. "Ethnodemographic procesess at the headquarters of amudarya on the EVE of the 1916 uprising." Journal of Critical Reviews 7.11 (2020): 391-395.
20. Отегенов, Хакимбай. "К оценке восстаний в Хивинском ханстве и Амударьинском отделе в 1916 г." Каспийский регион: политика, экономика, культура 2 (59) (2019): 31-36.
21. Отегенов, Хакимбай Максетбаевич. "Восстание 1916 года в Каракалпакстане: общее и особенное." Перекрёстки истории. Актуальные проблемы исторической науки: материалы XV Международ (2019): 131.
22. Maksetbaevich, Otegenov Khakimbay. "Ethnodemographic procesess at the headquarters of amudarya on the EVE of the 1916 uprising." Journal of Critical Reviews 7.11 (2020): 391-395.
23. Отегенов, Хакимбай. "К оценке восстаний в Хивинском ханстве и Амударьинском отделе в 1916 г." Каспийский регион: политика, экономика, культура 2 (59) (2019): 31-36.

JINOYAT HUQUQIDA SUBYEKT TUSHUNCHASI VA UNING JINOYAT HUQUQIY AHAMIYATI

O'ktamjonova Ruxshona Shokirjon qizi

Farg'ona viloyati yuridik texnikumi

“Sud-huquqiy faoliyat” yo‘nalishi 2-bosqich 24-22-guruh o‘quvchisi

Telefon: +998904083028

roktamjonova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10441759>

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif tomonidan jinoyat subyetkining tushunchasi hamda zaruriy belgilari va uning jinoyat huquqiy ahamiyati xususida qisqacha ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: jinoyat subyekti, odil sudlov, javobgarlikka tortish yoshi, aqli rasolik, jismoniy shaxs, maxsus subyekt.

THE CONCEPT OF A SUBJECT IN CRIMINAL LAW AND ITS CRIMINAL LEGAL SIGNIFICANCE

Abstract. This article covers brief information by the author on the concept and necessary signs of a criminal subset and its criminal legal significance.

Key concepts: criminal subject, justice, age of prosecution, sanity, individual, special subject.

ПОНЯТИЕ СУБЪЕКТА И ЕГО УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

Аннотация. Эта статья содержит краткую информацию о понятии субъекта преступления и его необходимых признаках, а также о его уголовно-правовом значении.

Ключевые понятия: субъект преступления, правосудие, возраст привлечения к ответственности, вменяемость, физическое лицо, специальный субъект.

Jinoyat huquqi nazariyasi va amaliyotida o‘ziga xos muhim elementlardan biri – bu jinoyat subyektidir. Chunki subyekt bo‘lmasa jinoyat ham bo‘lmaydi. Aslini olganda, jinoyat huquqidagi “subyekt” tushunchasi ijobiy ahamiyat kasb etmaydi. Biroq, odil sudlovni ta‘minlashda, ya‘ni sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmishlarni to‘g‘ri kvalifikatsiya qilish, jinoyatlarni o‘z vaqtida va to‘liq ochish, munosib jazo tayinlash hamda jinoyatchilikka qarshi kurashda, bundan tashqari “...jinoiy javobgarlikka tortilishi lozim bo‘lgan shaxslarni aniqlashtirish, har bir jinoyatning subyektini belgilash, jinoyat subyekti bilan bog‘liq javobgarlikning alohida holatlarini tadqiq etishga oid muammolarning ilmiy asoslangan yechimlarini topishga qaratilgan ilmiy izlanishlar muhim ahamiyat kasb etmoqda”¹⁹⁸.

Jinoyatning subyekti – Jinoyat kodeksi bilan taqiqlangan ijtimoiy xavfli qilmishni sodir qilgan va qonunga muvofiq ravishda jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin bo‘lgan yoshdagi jismoniy shaxsdir. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 17-moddasiga ko‘ra, jinoyat sodir etgunga qadar jinoyat qonunida belgilangan yoshga to‘lgan, aqli raso, jismoniy shaxslar jinoyatning subyekti bo‘ladi.

¹⁹⁸ D.M.Kushbakov Jinoyat subyekting jinoyat-huquqiy tavsifi va xusuyatlari.12.00.08 – Jinoyat huquqi. Kriminologiya. Jinoyat-ijroiya huquqi. Yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati, - T.: – 2021-y. 5-bet.

Amaldagi qonunchilikka asosan, jinoyatning subyekti jismoniy shaxslar bo‘lib, ularga O‘zbekiston Respublikasi hududida yoki hududidan tashqarida jinoyat sodir etgan O‘zbekiston Respublikasining fuqarolari, chet el fuqarolari yoki fuqaroligi bo‘lmagan shaxslar kiradi. Sababi jismoniy shaxslargina o‘z qilmishining ijtimoiy xavflilik xususiyatini anglashi, uning ijtimoiy xavfli oqibatlariga ko‘zi yetishi va o‘z harakatlarini boshqara olishi mumkin¹⁹⁹.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 17-moddasi jismoniy shaxslarning, aniqrog‘i jinoyat subyektining javobgarligiga oid qoidalarni belgilab beradi.

Umumiy qoidaga ko‘ra, jinoyat sodir etgunga qadar o‘n olti yoshga to‘lgan, aqli raso jismoniy shaxslar javobgarlikka tortiladilar.

Demak, qonunga muvofiq jinoyat subyekti bo‘lish uchun uchta zaruriy belgi bo‘lishi talab qilinadi:

1. Javobgarlikka tortish yoshiga yetganlik.
2. Aqli rasolik.
3. Jismoniy shaxs bo‘lishi.

Jinoyat subyektining javobgarlik yoshiga nisbatan minimal yosh toifalari belgilangan. Bundan kelib chiqib, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 17-moddasi 2-qismida qilmishning ijtimoiy xavfliligi va javobgarlikni og‘irlashtiradigan holatlarda 14 yosh hamda boshqa holatlarda ayrim jinoyatlar javobgarlikkatortish yoshi 18 yosh etib belgilangan.

Mazkur yosh jinoyatning ijtimoiy xavfliligi, shaxsning rivojlanish holati, muayyan lavozimni egallash imkoniyatidan kelib chiqib belgilangan.

Jinoyat subyekti faqat jismoniy shaxs bo‘lishi mumkin, bu esa O‘zbekiston Respublikasining jinoyat qonunchiligi bo‘yicha yuridik shaxsning jinoiy javobgarligi bundan mustasno ekanligini bildiradi. Yuridik shaxslar fuqarolik qonunchiligi bo‘yicha faqat mulkiy javobgar bo‘ladilar. Ular mabodo jinoyat natijasida mulkiy yoki boshqa zarar yetkazilgan bo‘lsa, bunda mazkur yuridik shaxsning rahbari jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin

Hayvonlar jinoyat subyekti bo‘lishi mumkin emas, masalan, it biror bir odamni tishlab olsa yoki uning sog‘lig‘iga zarar yetkazsa, uni jinoyat subyekti deya olmaymiz. Sud-tergov amaliyotida aniqlanishi kerak bo‘lgan yagona holat bu, it jinoyat sodir etish quroli sifatida foydalanilganligi yoki foydalanilmaganlig‘idir. Masalan, inson tomonidan o‘rgatilgan it buyruq berilishi natijasida inson sog‘lig‘iga zarar yetkazsa, bunda hayvon tomonidan yetkazilgan zarar uchun uning egasi javobgarlikka tortiladi. Aytish kerakki, jinoiy javobgarlik shaxs bilan chambarchas bog‘langan bo‘lib, shaxs o‘zining ijtimoiy xavfli, qasddan yoki ehtiyotsizlik orqasida sodir etgan qilmishi uchun javobgardir. Bu bilan mazkur holat jinoyat huquqining asoslantirilgan tamoyillari asosida shaxsning aybini belgilashda ongli va maqsadli jinoiy qilmishi uchun shaxsiy javobgarlik o‘rnatishga ruxsat beradi.

Shunday qilib, yuridik shaxslarni yoki hayvonlarni emas, balki faqat insonlarni, ya‘ni o‘z qilmishining xususiyatini va ijtimoiy xavflilik darajasini anglab yetish qobiliyagiga ega bo‘lgan, o‘z qilmishiga hisob bera oladigan va ularni boshqara oladigan aqli raso jismoniy shaxslarni jinoiy javobgarlikka tortish mumkin.

¹⁹⁹ Jinoyat huquqi. (Umumiy qism) Yuridik texnikum o‘quvchilari uchun darslik. Mas’ul muharrir: yu.f.f.d (PhD) X.Ochilov – T.: Adolat nashriyoti, 2020. 75-b.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining tegishli moddalarida, xususan, 17,18-moddalarida jinoyat subyektining barcha huquqiy belgilari o‘z ifodasini topgan. Bu esa jinoyat sodir etgan shaxslarning javobgarlikka tortilishi va ularga nisbatan adolatli jazo tayinlanishiga zamin yaratmoqda. Shu bilan birga, globallashuv jarayonlari, shakllanayotgan yangi ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy munosabatlar jinoyat subyektining tavsifi va belgilariga oid chuqur ilmiy tadqiqotlar olib borish zarurligini taqozo etmoqda²⁰⁰.

Maxsus subyektning bir qancha mezonlari mavjud bo‘lib, ular:

1. Fuqarolik holatiga qarab, masalan, JKning 160-moddasiga asosan, josuslik jinoyatining subyektini faqat chet el fuqarosi yoki fuqaroligi bo‘lmagan shaxs bo‘lishi mumkin. JKning 156-moddasiga asosan davlatga xoinlik jinoyatining subyektini esa faqat O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi bo‘lishi mumkin.

2. Jinsiga qarab. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2010 yil 29 oktyabrdagi “Nomusga tegish va jinsiy ehtiyojni g‘ayritabiiy usulda qondirishga doir ishlar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida”gi 13-sonli qarorining 2-bandida nomusga tegish jinoyatining

jabrланuvchisi ayol jinsidagi shaxs bo‘lishi belgilangan.

3. Lavozimiga qarab. Davlat tashkiloti mansabdor shaxsi yoki nodavlat tashkilot mansabdor shaxsi. Harbiy xizmatchi yoki harbiy mansabdor shaxs. JKning 210-moddasi subyektini davlat mansabdor shaxsi bo‘lsa, JKning 19211-moddasi subyektini nodavlat mansabdor shaxs bo‘lishi mumkin. Harbiy jinoyatlarning subyektini esa harbiy xizmatchi (JKning 283-moddasi) yoki harbiy mansabdor shaxs (JKning 301-moddasi) shifokor yoki tibbiyot xodimi (JKning 114-moddasi) bo‘lishi mumkin. JKning 230-moddasida belgilangan aybsiz kishini javobgarlikka tortish subyektini faqat surishtiruvchi, tergovchi yoki prokuror bo‘ladi²⁰¹ va boshqa maxsus subyekt belgilarini ham sanab o‘tish mumkin.

Demak, jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda jinoyat subyektini mezonlarini (yoshi, kasbi va boshqalar) aniqlash muhim. Muayyan jinoyat uchun javobgarlikka tortishda jinoyatning maxsus subyektini barcha mezonlarini inobatga olish lozim. Shu bilan bir qatorda, maxsus subyektli jinoyatlarda maxsus subyekt bo‘lmagan shaxsning ishtirok etishi uni umumiy jinoyat subyektini sifatida kelib chiqqan oqibatlariga qarab Jinoyat kodeksi maxsus qismining boshqa tegishli moddalari bilan javobgarlikka tortishni istisno etmaydi.

Xulosa qilib aytganda, jinoyat qonunchiligiga oid normalarni yana-da takomillashtirish huquqini qo‘llash amaliyotidagi ayrim muammolarni bartaraf etishga, shu bilan bir qatorda inson huquqlarini ishonchli himoyasini ta‘minlashda muhim hisoblanadi. Bu masalada xorijiy mamlakatlarning tajribasini o‘rganish va qiyosiy tahlil qilish ham ijobiy ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: “O‘zbekiston”, 2023 y.
2. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. <https://lex.uz/docs/111453>.

²⁰⁰ D.M.Kushbakov Jinoyat subyektining jinoyat-huquqiy tavsifi va xususiyatlari.12.00.08 – Jinoyat huquqi. Kriminologiya. Jinoyat-ijroiya huquqi. Yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati, - T.: – 2021-y. 5-bet.

²⁰¹ X.Karimova. Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda jinoyat subyektini mezonlarining ahamiyati. Yuridikfanlaraxborotnomasi-Vestnik yuridicheskix nauk-Review of Law Sciences 2 (2018) 150-154. 2-bet.

3. D.M.Kushbakov Jinoyat subyektining jinoyat-huquqiy tavsifi va xususiyatlari.12.00.08 – Jinoyat huquqi. Kriminologiya. Jinoyat-ijroiya huquqi. Yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati, -T.: – 2021-y. 5-bet.
4. Jinoyat huquqi. (Umumiy qism) Yuridik texnikum o‘quvchilari uchun darslik. Mas’ul muharrir: yu.f.f.d (PhD) X.Ochilov – T.: Adolat nashriyoti, 2020. 75-b.
5. X.Karimova. Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda jinoyat subyekti mezonlarining ahamiyati. Yuridikfanlaraxborotnomasi-Vestnik yuridicheskix nauk-Review of Law Sciences 2 (2018) 150-154. 2-bet.

TA'LIMGA E'TIBOR MAMLAKATNI QUDRATLI QILADI

Rahmonova Zulfiya Bahromovna

Farg'ona viloyati yuridik texnikumi

“Umumta'lim fanlari” kafedrası

yuristlar uchun ingliz tili fani o'qituvchisi

Telefon: +998995111402

Zrahmonova0189@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10441808>

Annotatsiya. Ushbu maqolada mamlakatimizda ta'lim va tarbiya, ilm-fan sohasida qaratilayotgan e'tibor, amalga oshirilayotgan, islohotlar bu soha ravnaqi uchun xizmat qiladigan qonunchilik hujjatlari xususida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim va tarbiya, ilm-fan, mamlakat taraqqiyoti, Uchinchi Renessans, o'qituvchilarning sha'ni va qadr-qimmati.

THE FOCUS ON EDUCATION MAKES THE COUNTRY POWERFUL

Abstract. This article will focus on the legislative acts of the country, which are being paid attention in the field of education and education, science, are being implemented, reforms serve for the prosperity of this area.

Key concepts: education and upbringing, science, country development, the third Renaissance, the honor and dignity of teachers.

ВНИМАНИЕ К ОБРАЗОВАНИЮ ДЕЛАЕТ СТРАНУ СИЛЬНОЙ

Аннотация. В данной статье рассматриваются законодательные акты, направленные на развитие образования и воспитания, науки в нашей стране, проводимые реформы.

Ключевые понятия: образование и воспитание, наука, развитие страны, третье Возрождение, честь и достоинство учителей.

Tarixiy voqeliklardan ma'lumki, mamlakatning rivojlanganlik darajasi birinchi navbatda o'sha yurtda ta'limga qanchalik e'tibor qaratilganligi bilan belgilanadi va buni aslo inkor etib bo'lmaydi. To'g'ri, boshqa omillar ham mamlakat taraqqiyotida muhim rol o'ynashi mumkin, lekin birlamchi ahamiyat kasb etmaydi. Qaysiki davlatning iqtisodiy salohiyati baquvvat, fuqarosi farovon hayot kechirayotgan ekan, ijtimoiy soha taraqqiyoti yuksak ekan, demak o'sha davlat ta'lim va ilm-fan taraqqiyotiga birinchi navbatdagi masala sifatida qaragan, adolatli siyosat olib borgan, qonun ustuvorligiga qat'iy amal qilgan, inson huquqlarini oliy qadriyat deb baholagan. Bu tarixiy mutloq haqiqatdir.

Yurtboshimiz aytganlaridek: “Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu – ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq.

Biz keng ko'lamlı demokratik o'zgarishlar, jumladan, ta'lim islohotlari orqali O'zbekistonda yangi Uyg'onish davri, ya'ni Uchinchi Renessans poydevorini yaratishni o'zimizga asosiy maqsad qilib belgiladik.

Biz maktabgacha ta'lim va maktab ta'limi, oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimi hamda ilmiy-madaniy muassasalarni bo'lg'usi Renessansning to'rt uzviy halqasi, deb bilamiz.

Bog'cha tarbiyachisi, maktab muallimi, professor-o'qituvchilar va ilmiy-ijodiy ziyolilarimizni esa yangi Uyg'onish davrining to'rt tayanch ustuni, deb hisoblaymiz.²⁰²

Bugungi kunda mamalakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahrirda qabul qilinishi Yangi O'zbekistonning bugungi va istiqboldagi taraqqiyoti yo'lida beqiyos ahamiyat kasb etadi, deb ishonch bilan aytish mumkin. Asosiy Qonunimizda o'qituvchilarga bag'ishlangan alohida konstitutsion normaning kiritilishi tom ma'nodagi tarixiy voqelikdir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 52-moddasida O'zbekiston Respublikasida o'qituvchining mehnati jamiyat va davlatni rivojlantirish, sog'lom, barkamol avlodni shakllantirish hamda tarbiyalash, xalqning ma'naviy va madaniy salohiyatini saqlash hamda boyitishning asosi sifatida e'tirof etilishi hamda davlat o'qituvchilarning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o'sishi to'g'risida g'amxo'rlik qilishi aniq belgilab qo'yildi.

“...Finlyandiya, Yaponiya hamda Janubiy Koreya singari davlatlar asosiy e'tibor va sarmoyani inson resursini shakllantirishga yo'naltirdilar. Millat sifatida qad rostlash va dunyoning rivojlangan davlatiga aylanishiga faqatgina ta'lim sohasini isloh etish, buning uchun o'qituvchilarning jamiyatda eng obro'li qatlama aylantirish orqaligina erishish mumkin degan to'g'ri xulosaga keldilar.

Natijada, hozirda ushbu davlatlar aholisining yarimi oliy ma'lumotga ega ekaniga guvoh bo'lish mumkin. Bunday davlatlarda xalqning bilimi va zakovati bilan taraqqiyotga erishish imkoniyatini beradigan ixtirolar va kashfiyotlar qilinishga erishildi. Mamlakat iqtisodiyoti rivojlandi. Ularning yalpi ichki mahsuloti tabiiy boyliklarga ega bo'lgan ko'pgina davlatlarning yalpi ichki mahsulotidan katta ekani...”²⁰³ ko'rish mumkin.

Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar barobarida 2020 yil 23 sentyabrda O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi O'RQ-637-son Qonuni²⁰⁴ ham boyitilgan va takomillashtirilgan holda yangi tahrirda qabul qilindi.

Mazkur qonunda ta'lim tizimi, turlari va shakllari aniq qilib belgilab berildi. Ya'ni, ta'lim turlari: maktabgacha ta'lim va tarbiya; umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim; professional ta'lim; oliy ta'lim; oliy ta'limdan keyingi ta'lim; kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish; maktabdan tashqari ta'limdan;

Ta'lim olish shakllari esa: ishlab chiqarishdan ajralgan holda ta'lim olish (kunduzgi); ishlab chiqarishdan ajralmagan holda ta'lim olish (sirtqi, kechki, masofaviy); dual ta'lim; oilada ta'lim olish va mustaqil ta'lim olish; katta yoshdagilarni o'qitish va ularga ta'lim berish; inklyuziv ta'lim; eksternat tartibidagi ta'lim; mudofaa, xavfsizlik va huquqni muhofaza qilish faoliyati sohasida kadrlar tayyorlashdan iborat etib belgilandi.

²⁰² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “O'qituvchi va murabbiylar kuni”ga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyevning-itiv-30-09-2020>.

²⁰³ B.Qosimov. O'qituvchilar nufuzi va mavqeini yuksaltirish Yangi O'zbekistonda inson resursining shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. <https://xs.uz/uzkr/post/oqituvchilar>.

²⁰⁴ O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi 2020 yil 23 sentyabr O'RQ-637-son Qonuni. <https://lex.uz/docs/5013007>.

“Mamlakatimizning kelgusi taraqqiyotini o‘ylab, o‘qituvchi va muallimlarning hayotimizdagi nufuzi va mavqeyini oshirish maqsadida ularning maqomini qonun darajasida belgilashni taklif qilaman. Ushbu qonunda yoshlarga ta’lim va tarbiya berish jarayonida o‘qituvchilar o‘zlarining salohiyatini to‘liq namoyon etishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ularni ijtimoiy, huquqiy, moddiy qo‘llab-quvvatlash choralari kafolatlanishi kerak”²⁰⁵, - deya ta’kidlagan edi Prezidentimiz.

Olib borilgan islohotlar tufayli bugungi kunda o‘qituvchilarning huquqlari davlat himoyasida bo‘lishini, ularning kasbiy faoliyatiga noqonuniy aralashuv, boshqa majburiy va jamoat ishlariga jalb qilish javobgarlikka sabab bo‘lishi belgilab qo‘yildi.

Bundan tashqari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida 2023 yil 11 sentyabr PF-158-son Farmoni²⁰⁶da ham O‘zbekiston Respublikasi taraqqiyotining strategiyasida alohida yo‘nalish sifatida har bir insonga o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishi uchun munosib sharoitlarni yaratish belgilanib, unda pedagog kadrlar maqomini oshirish, ularning bilimi va malakasini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish ustuvor vazifa qilib qo‘yildi.

Xulosa shuki, bugun har bir o‘qituvchi, ustoz va tarbiyachi, oliygo‘h o‘qituvchisi ta’lim va tarbiya, ilm-fan sohasidagi eng so‘nggi ilg‘or ijobiy yangiliklarni o‘quv jarayonlariga tatbiq eta oladigan, chuqur bilim, saviya va dunyoqarash egasi, umuman olganda, zamon va jamiyatimizning eng ilg‘or namoyondalari bo‘lishlari kerak.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: “O‘zbekiston”, 2023 y.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi 2020 yil 23 sentyabr O‘RQ-637-son Qonuni. <https://lex.uz/docs/5013007>.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida 2023 yil 11 sentyabr PF-158-son Farmoni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “O‘qituvchi va murabbiylar kuni”ga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-ituv-30-09-2020>.
5. B.Qosimov. O‘qituvchilar nufuzi va mavqeyini yuksaltirish Yangi O‘zbekistonda inson resursining shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. <https://xs.uz/uzkr/post/oqituvchilar>.

²⁰⁵ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “O‘qituvchi va murabbiylar kuni”ga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-ituv-30-09-2020>.

²⁰⁶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida 2023 yil 11 sentyabr PF-158-son Farmoni.

PARENTS ARE RESPONSIBLE FOR THEIR CHILDREN RECEIVE EDUCATION POSSIBLE.

Tusmatov Shokhrukh Rasuljon ugli

Teacher of foreign language in medicine
CAMU, Central Asian Medical University

shoxruxtusmatov4@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10441882>

Abstract. Homeschooling is increasing in popularity. Parents choose homeschooling for four reasons: dissatisfaction with the public schools, concern about academic excellence, the wish to build stronger family bonds, and the desire to freely impart religious values. Research has shown that homeschooled children do well on standardized tests and are welcome at even highly competitive colleges. Yet traditional educators have serious concerns, among them fear that the academic quality of homeschooling may be substandard and that homeschooled children lose the benefits of interacting with their peers.

Keywords: Homeschooling, traditional schools, “hothouse relationship”, educate, pedagogical methods.

РОДИТЕЛИ НЕСУТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ТО, ЧТОБЫ ИХ ДЕТИ ПОЛУЧАЛИ ВОЗМОЖНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ.

Аннотация. Популярность домашнего обучения растет. Родители выбирают домашнее обучение по четырем причинам: неудовлетворенность государственными школами, беспокойство по поводу успеваемости, желание укрепить семейные узы и желание свободно распространять религиозные ценности. Исследования показали, что дети, обучающиеся на дому, хорошо сдают стандартизированные тесты и их приветствуют даже в высококонкурентных колледжах. Тем не менее, у традиционных педагогов есть серьезные опасения, в том числе опасения, что академическое качество домашнего обучения может быть некачественным и что дети, обучающиеся на дому, потеряют преимущества взаимодействия со своими сверстниками.

Ключевые слова: домашнее обучение, традиционная школа, «комнатные отношения», воспитание, педагогические методы.

This article should focus on how best to educate our children, not on parental rights. With their resources, experience, and expertise, traditional schools can do this best. High-minded arguments about parental rights are all well and good, but a child’s future is at stake.

You cannot make up for bad schooling, and no one has developed a reliable method for ensuring the quality of home schooling. This debate is therefore not about a right and not about a choice parents have no right to choose to fail their child in her or his education.

Hundreds of educational researchers and experts with many years of experience labor to ensure that schools employ the best pedagogical methods. How presumptuous of parents to think that they know better. Public schools may not be perfect, but they will only get worse as those who can afford to opt to educate at home.

It’s a pretty good bet that parents won’t be as good as a teacher, unless they are a member of that profession. Furthermore, even if parents excel in one area, will they cover all

the things a school does? Support groups can't make a parent into a teacher, any more than a book on engineering makes one an engineer.

Schools beat homes on the two fronts the affirmative has mentioned. For example, homes are very unlikely to have extensive science laboratories. Also, having a parent ask a young child to switch from "learning mode" to "play mode" in the same environment must be very confusing.

For the older child, homeschooling gives ample opportunities for abuse for pushing activities they enjoy instead of a lesson or manipulating the parent to slack off "just this once." Schools are for learning that's their essence, their function. The home is an altogether more complex environment, ill-suited to instruction.

The benefits of education in a wider context more than offset this objection. Of course, the state doesn't just leave high achievers and strugglers to rot! While students may not get individual attention, the experience of growing up alongside less and more able students and those with special needs produces individuals with a greater understanding of their society. Furthermore, students with special needs are those that most need the state's enormous resources.

Parents and children spending day after day at home are sometimes subject to a phenomenon sociologists call the "hothouse relationship." The closeness between them becomes exclusive, with reaction to outsiders almost aggressive by instinct. Such a relationship makes adaptation to life in a wider community even more difficult when the time comes.

Those who wish their children to be educated in a religious environment have the chance to send them to a religious school, the quality of which can be monitored by the state. Furthermore, what is the guarantee that the moral structure parents might be instilling in their children is beneficial? Exclusivity of belief is extremely unhealthy.

Children should engage society as a whole so that they can understand other people's beliefs and points of view. In addition, public schools must teach the dispassionate conclusions of science, regardless of parents' religious beliefs.

REFERENCES

1. Ezine Articles. <http://ezinearticles.com> The-Great-Home-Schooling-Outlines the controversy surrounding homeschooling.
2. FamilyEducation. <http://school.familyeducation.com> home-schooling parenting Summary of pros and cons of homeschooling.
3. Home Schooling Today. <http://www.home-schooling> today.com Presents the pros and cons of homeschooling and offers links
4. to articles on the subject.
5. Cranny-Francis, Anne. *Gender Studies: Terms and Debates*. Palgrave Macmillan, 2003.
6. Crompton, Rosemary. *Restructuring Gender Relations and Employment: The Decline of the Male Breadwinner*. Oxford University
7. Press, 1999.
8. Mutari, Ellen, and Deborah M. Figart, eds. *Women and the Economy*. M.E. Sharpe, 2003.
9. Bayly, Michael. *Creating Safe Environments for LGBT Students: A Catholic Schools Perspective*. Routledge, 2007.

ЖАМОАТЧИЛИК НАЗОРАТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Холмуродов Бунёд Бекмурот ўғли
Хамраева Дилдора Атамуратовна
Навойи вилояти юридик техникуми
ҳуқуқшунос ўқитувчилари

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10449886>

Аннотация. Мазкур мақола маҳаллий даражада амалга оширилаётган жамоатчилик назорати институти фуқаролик жамияти тизимининг элементи сифатида тақдим этилган. Қонунчилик ёндашувлари баён этилган, жамоатчилик назоратини тартибга солувчи мавжуд минтақавий ҳуқуқий ҳужжатлар тақдим этилган ва таснифланган, улардаги муаммолари таҳлил қилинган.

Калим сўзлар: маҳаллий бошқарув, фуқаролик жамияти институтлари, маҳаллий аҳоли, жамоатчилик назорати, ваколатлар, таъсир механизмлари.

LEGAL BASIS OF PUBLIC CONTROL

Abstract. This article is presented as an element of the civil society system of the institution of public control implemented at the local level. Legislative approaches are described, existing regional legal documents regulating public control are presented and classified, and their problems are analyzed.

Key words: local government, civil society institutions, local population, public control, powers, influence mechanisms.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОБЩЕСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ

Аннотация. В данной статье институт общественного контроля, осуществляемый на местном уровне, представлен как элемент системы гражданского общества. Изложены законодательные подходы, представлены и классифицированы существующие региональные правовые акты, регулирующие общественный контроль, проанализированы их проблемы.

Ключевые слова: местное самоуправление, институты гражданского общества, местное население, общественный контроль, полномочия, механизмы влияния.

Жамоатчилик назорати – давлат органлари, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари, давлат ва шаҳар ташкилотлари, давлат қонунларга мувофиқ алоҳида давлат ваколатларини амалга оширувчи бошқа органлар ва ташкилотларнинг фаолиятини назорат қилиш мақсадида амалга ошириладиган жамоатчилик назорати субъектларининг фаолияти, шунингдек, улар томонидан чиқарилган ҳаракатлар ва қарорларни жамоатчилик томонидан текшириш, таҳлил қилиш ва жамоатчилик томонидан баҳолаш ҳисобланади. Жамоатчилик назорати тушунчаси кенгроқ таҳлил қиладиган бўлсак, фуқаролик жамиятни қуришда жамоатчилик назорати унинг ажралмас қисми ҳисобланади.

Давлат бошқарувида қонунийликни таъминлашда инсон, унинг ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳар томонлама ҳимоя қилиниши ҳамда адолатни таъминлашда жамоатчилик назорати катта аҳамият касб этади. Чунки давлат органлари ўз фаолияти давомида ўзбошимчаликка йўл қўймаслиги, қабул қилинган қонунлар фақатгина давлат

манфаатларига хизмат қилмаслиги ва оддий халқ манфаатларидан кўра давлат мансабдорларга хизмат қилмаслиги зарур.

Жамоатчилик назоратининг субъекти ва объекти

“Жамоатчилик назорати тўғрисида”ги қонуннинг 3-моддасига асосан жамоатчилик назоратининг субъектларига қуйидагилар киради:

- Ўзбекистон Республикаси фуқаролари;
- Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари
- Қонунчиликда белгиланган тартибда рўйхатга олинган нодавлат ноижорат ташкилотлари;
- Оммавий ахборот воситалари жамоатчилик назорати субъектлари ҳисобланади.

Бундан ташқари жамоатчилик кенгашлари, комиссиялари ва бошқа ташкилий тузилмалар томонидан қонунчиликка мувофиқ жамоатчилик назорати амалга оширади.

“Жамоатчилик назорати тўғрисида”ги қонунга асосан миллий давлатчилигимизнинг ўзига хос кўринишларидан бири бўлган маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг субъект сифатида баҳоланиши алоҳида аҳамият касб этади. Қонуннинг 14-моддасига асосан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан давлат органлари мансабдор шахсларининг ҳисоботлари ва ахборотини эшитиш белгиланган.

Жамоатчилик назоратини объекти.

“Жамоатчилик назорати тўғрисида”ги қонун 4-моддасига асосан жамоатчилик назоратининг объектига қуйидагича таъриф берилган:

Давлат органларининг ва улар мансабдор шахсларининг: қабул қилинаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда, қарорларда, шунингдек ривожланиш давлат, тармоқ ва ҳудудий дастурларида жамоатчилик манфаатларини, жамоатчилик фикрини ҳисобга олишга;

фуқароларнинг, юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини, жамият манфаатларини ҳимоя қилиш соҳасидаги қонунчилик талабларининг ижро этилишини таъминлашга;

ўз зиммасига юклатилган, ижтимоий ва жамоатчилик манфаатларига дахлдор бўлган вазифалар ва функцияларни бажаришга;

давлат хизматларини кўрсатишга;

ижтимоий шериклик доирасида амалга ошириладиган битимлар, шартномалар, лойиҳалар ва дастурларни бажаришга доир фаолияти жамоатчилик назоратининг объектидир.

Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган фуқаролик жамиятининг шакллантиришда фуқаролик жамияти таркибидаги барча институтларининг бир-бири билан ҳамкорлик қилиши муҳим аҳамият касб этади.

Жамоатчилик назоратининг асосий мақсади давлат бошқарув органлари томонидан фуқаролар олдидаги барча мажбуриятларнинг қонунчилик талабларидан келиб чиқиб бажарилишини назорат қилиш ҳисобланади. Қонуннинг 6-моддасига асосан жамоатчилик назоратининг шакллари қуйидагилардан иборат:

- давлат органларига мурожаатлар ва сўровлар;
- давлат органларининг очик ҳайъат мажлисларида иштирок этиш;

- жамоатчилик муҳокамаси;
- жамоатчилик эшитиши;
- жамоатчилик мониторинги;
- жамоатчилик экспертизаси;
- жамоатчилик фикрини ўрганиш;
- фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан давлат органлари мансабдор шахсларининг ҳисоботлари ва ахборотини эшитиш.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, мазкур Қонун давлат органлари ҳамда мансабдор шахслари фаолияти самарадорлигини янада оширишга, энг муҳими, бевосита фуқаролар ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини муҳофаза этиш механизмининг янада такомиллашувига хизмат қилади. Бу эса “Кучли давлатдан — кучли фуқаролик жамияти сари” тамойилининг амалда қарор топишини таъминлайди.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 12 апрелдаги ЎРҚ-474-сон “Жамоатчилик назорати тўғрисида”ги қонуни.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони.
3. Ўзбекистон Республикасининг 2013 йил 22 апрелдаги ЎРҚ-350-сон “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги қонуни.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 4 июлдаги ПҚ-3837-сон “Давлат органлари ҳузурида жамоатчилик кенгашлари фаолиятини ташкил этиш чоратадбирлари тўғрисида”ги қарори
5. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 5 майдаги ЎРҚ-369-сон “Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари фаолиятининг очиқлиги тўғрисида”ги қонуни.
6. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 15 январдаги ЎРҚ-78-сон “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги қонуни.

Интернет сайтлари

7. <http://www.president.uz>. (Ўзбекистон Республикаси сайти).
8. <http://www.lex.uz>. (Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлар миллий базаси сайти).
9. <http://www.sud.uz>. (Ўзбекистон Республикаси Олий Суд сайти).

ENGLISH READING STRATEGIES AND APPROACHES FOR LAW STUDENTS

Ravshanova Oyshabonu Salom qizi
O'razaliyeva Ro'shana Abduvahobovna
Navoiy viloyati yuridik texnikumi o'qituvchilari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10449898>

Abstract. *Students and professionals feel that learning English is necessary to stay competitive in their studies and careers due to the rapid globalization of the world. We are also living in the age of specializations. Individuals possess specialized knowledge in various domains; the most effective approach to acquire this kind of information is by learning several languages, particularly English, which is widely utilized globally. The study examined the impact of using English for Specific Purposes reading within the framework of the communicative approach, and the results were presented in this article for a group of law students. Results demonstrate that specialized reading encourages students to use English in everyday contexts and expands their vocabulary and knowledge of their particular field of study.*

Key words: law students, ESP, specialized reading, communicative approach.

СТРАТЕГИИ И ПОДХОДЫ К ЧТЕНИЮ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ ДЛЯ СТУДЕНТОВ-ЮРИСТОВ

Аннотация. *Студенты и профессионалы считают, что изучение английского языка необходимо для того, чтобы оставаться конкурентоспособными в учебе и карьере в связи с быстрой глобализацией мира. Мы также живем в эпоху специализаций. Отдельные лица обладают специализированными знаниями в различных областях; наиболее эффективным подходом к получению такого рода информации является изучение нескольких языков, особенно английского, который широко используется во всем мире. В исследовании изучалось влияние использования английского языка для чтения в конкретных целях в рамках коммуникативного подхода, и результаты были представлены в этой статье для группы студентов-юристов. Результаты демонстрируют, что специализированное чтение побуждает студентов использовать английский язык в повседневных контекстах и расширяет их словарный запас и знания в их конкретной области обучения.*

Ключевые слова: студенты-юристы, ESP, специализированное чтение, коммуникативный подход.

ESP might be described as a specific branch of English as a foreign language on the training of students in specific areas, Anthony (2007) points out that English can be used in academic studies or the teaching of English for travel or professional purposes, which represents a population of professionals who are involved in their own fields of study; hence, they need to delve deep into specific topics, and the ESP approach can be useful as a learning methodology. Setting up ESP, students were encouraged to find more information that piqued their interest by practicing reading within the confines of the communicative approach. They also had the chance to practice other skills, like listening to their partners, conversing about shared interests, debating and discussing the readings according to their own ideas, and

summarizing and composing their own opinions. These assignments gave me a better understanding of the students' work and enabled me to make study-specific conclusions. The process of learning English has been changing according to the students' needs. ESP has been an important component of that change; according to Anthony's (2007) experience, teachers are much more aware of the importance of needs analysis in order to select materials that are closely related to the learner's goals. Thus, we can infer that advanced and adult learners feel the need to acquire knowledge of their own fields of study. Hence, English became a tool to acquire information from different disciplines such as engineering, architecture, computer science, health, environmental protection, mechanics, accounting, and economics, among other fields.

The communicative approach is predicated on the notion that effective language learning results from communicating "real" meaning; consequently, when learners engage in authentic communication, their innate language acquisition strategies are activated, which expedites their language learning process.

Based on this, Hutchinson and Waters (1987, p. 25) state that ESP is "an approach to language teaching in which all decisions as to content and method are based on the learner's reason for learning," meaning that students are aware of their own learning process and the significance of learning a second language when the teacher incorporates their disciplines into class activities. Similarly, Jin, Singh, and Li (2005) discovered through their own research that one of the responsibilities of the teacher in the classroom is to develop strategies to aid students in understanding texts. This method is a productive way to comprehend the readings and the primary concepts. This finding gets me to thinking about how crucial it is for teachers to encourage and support their students' work as well as to support reading practice in ESP.

Considering that the communicative approach is the material because it is the teachers' primary resource is another crucial component of reading ESP. "Authentic materials are important tools for use in ESP classes because, as we have clearly shown, they motivate and immerse learners in specific areas of the target language in which practice is needed," write Torregrosa and Sánchez-Reyes (2011, p. 93). Because they are rich in content and typically based on actual experiences and investigations, real texts are therefore always preferred. In order to give students authentic reading materials, Jin et al. (2005, p. 19) recommend that teachers assist students in gaining access to authentic English language materials, which may be found online, in international newspapers, or in magazines. These resources give students knowledge about various countries, people groups, cultures, and linguistic topics. As a result, through the use of authentic materials, students are able to demonstrate their language proficiency, improve their background knowledge, and engage in genuine communication.

Apart from adhering to the guidelines of the communicative approach, this study considers the reading process (pre-reading, while-reading, and post-reading), whereby students accomplish an effective task:

- Pre-reading prepares students to read efficiently, which facilitates comprehension and is related to students' backgrounds. Lebauer (1998, p. 5) notes: "Pre-reading activities can improve students' cognitive burden while reading because prior discussions will have been incorporated." Thus, teachers have to provide supplemental activities such as brainstorming, differencing, guessing, and analyzing titles and pictures, among other activities.

- While-reading allows students to carry out “active reading” with activities such as arguing, summarizing, questioning, evaluating, and comparing the text with their own personal experience. It is necessary that students avoid using dictionaries while engaged in these activities; however, teachers can encourage students to use strategies such as skimming and scanning for faster and more in-depth reading practice. At the same time, Ur (1996) and Vaezi (2001) suggest such strategies as making predictions, integrating prior knowledge, re-reading, making use of context or guessing, breaking words into their component parts, reading in chunks and monitoring one’s reading.

- Post-reading exercises depend on the purpose of reading and the type of information the reader is interested in gaining. With reference to the previous statement, Barnett (1988, p. 5) remarks: “Post-reading exercises first check students’ comprehension and then lead students to a deeper analysis of the text.” Finally, reading has to accomplish the function of imparting new knowledge in tandem with activities such as group discussion, summarizing, questioning, filling out charts, completing a text, listening to or reading other related materials, and role-playing. Hence, students must have the autonomy to choose the best techniques for them, according to their own needs and learning styles.

Because they lack the vocabulary necessary to read, write, or speak the language, students are often afraid to practice it. However, this research helped the students overcome this fear by teaching them how to apply various reading comprehension techniques. Barnett (1988) suggests using prereading, while-reading, and post-reading processes that involve activities like finding cognates, guessing, skimming, scanning, mapping, and outlining, among other things. As a result, the students used these strategies to help them comprehend the texts as well as to develop a specific vocabulary that would come in handy when it came time to write summaries or give oral reports.

By reading about subjects linked to their chosen careers, students were able to develop a broad perspective on the world outside of their field of study. This allowed them to select pertinent information based on their interests, such as Uzbekistan's constitution, human rights, drug use and abuse, divorce, crime and punishment, and other subjects.

Furthermore, this study encourages students to look into information about their personal needs in other countries, which will be helpful in their future careers.

As their careers progress, law students must acquire particular skills, like the capacity to present, debate, evaluate, and defend their positions in light of their personal experiences or expertise. The methodology used in this study provided students with the appropriate conditions for carrying out these processes through different reading activities. Furthermore, this research motivated the students’ use of prior knowledge as a relevant source to defend their ideas in front of their peers, who were their close competitors and judges.

REFERENCES

1. Anthony, L. (1997). Genre analysis and its applications for ESP materials. Paper presented at the MA TEFL Summer Seminar of the Birmingham University, Hiroshima, Japan.
2. Anthony, L. (2007, October). The teacher as student in ESP course design. Keynote address presented at the 2007 International Symposium on ESP & Its Applications in Nursing and Medical English Education, Fooyin University, Kaohsiung, Taiwan.

3. Barnett, M. A. (1988). Teaching reading in a foreign language. Retrieved from ERICdatabase.
4. Davis, J. E. (1996). Civics: Participating in our democracy. Boston, MA: Addison-Wesley.
5. Dudley-Evans, T., & St John, M. J. (1998). Developments in English for specific purposes: A multidisciplinary approach. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
6. Freeman, D. (1998). Doing teaching research: from inquiry to understanding. Boston, MA: Heinle Publishers.
7. Gatehouse, K., (2001). Key issues in English for specific purposes (ESP) curriculum development. The Internet TESLJournal, 7(10). Retrieved from <http://iteslj.org/Articles/Gatehouse-ESP.html>
8. Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). English for specific purposes. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
9. Jin, L., Singh, M., & Li, L. (2005, December). Communicative language teaching in China: Misconceptions, applications and perceptions. Paper presented at AARE' 05 Education Research "Creative Dissent: Constructive Solutions," the Australian Association for Research in Education, Parramatta, Australia.
10. Lebauer, R. (1998). Lessons from the rock on the role of reading. The Language Teacher.

DAVLAT HUQUQIY SIYOSATINI AMALGA OSHIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYASI

Mamatqulova Gulzoda Xolmurodovna

Jizzax viloyati yuridik texnikumi o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10449922>

Annotatsiya. Ushbu maqolada davlat huquqiy siyosatini amalga oshiruvchi davlat tashkiloti Adliya vazirligi va uning huquqiy siyosat jarayoni batafsil yoritib berilgan. Mamlakatimizda ham so'nggi yillar davomida deyarli barcha soha va tarmoqlarda allaqachon zamonga moslashish, uning talablaridan chetda qolmaslik uchun ham raqamlashtirish jarayoni davlat masalasiga ko'tarildi. Ko'plab hujjatlar elektronlashtirishni boshladi, shu jumladan, bu kabi tashabbuslar Adliya vazirligi faoliyatiga ham tatbiq etila boshlandi.

Kalit so'zlar: Adliya sohasi, raqamlashtirish jarayoni, zamonaviy tendensiyalar, ishonchlilik, tamoyil, fuqarolar huquqlari, faoliyat.

THE MODERN TENDENCY OF PUBLIC LEGAL POLICY IMPLEMENTATION

Abstract. This article describes in detail the Ministry of Justice, a state organization that implements state legal policy, and its legal policy process. In recent years, in our country, the process of digitalization has become a state issue in almost all sectors and industries in order to adapt to the times and not to be left out of its requirements. Many documents have started to be digitized, including such initiatives have been implemented in the Ministry of Justice.

Key words: Justice sphere, digitization process, modern trends, reliability, principle, citizens' rights, activity.

СОВРЕМЕННАЯ ТЕНДЕНЦИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация. В этой статье подробно описывается Министерство юстиции, государственная организация, осуществляющая государственную правовую политику, и его процесс правовой политики. Даже в нашей стране за последние годы практически во всех отраслях и сферах процесс оцифровки был поднят на государственный уровень, чтобы адаптироваться ко времени, не отставать от его требований. Многие документы начали электронизироваться, в том числе такие инициативы начали применяться и к деятельности Министерства юстиции.

Ключевые слова: сфера правосудия, процесс цифровизации, современные тенденции, надежность, принцип, права граждан, деятельность.

KIRISH.

Bugungi kunda mamlakatimizda tub islohotlar davrida adliya idoralariga tobora mas'uliyatli va muhim vazifalar yuklanmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat huquqiy siyosatini amalga oshirishda adliya organlari va muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni e'lon qilindi.

Bugungi kunda mamlakatimizda tub islohotlar davrida adliya idoralariga tobora mas'uliyatli va muhim vazifalar yuklanmoqda. Xususan, yagona davlat huquqiy siyosatini tashkil

etish, aholining huquqiy madaniyatini oshirish, fuqarolarga malakali yuridik yordam ko'rsatish borasida adliya organlari va muassasalari faoliyati o'ziga xos ahamiyat kasb etmoqda. Farmonda ularning ushbu yo'nalishdagi ishlarini yana-da rivojlantirish bilan birga, hozirgi karantin sharoitida adliya idoralari faoliyatini masofaviy tarzda tashkil etish maqsadida sohaga raqamli texnologiyalarni keng joriy etishga e'tibor qaratilgan.

Ta'kidlash joizki, adliya idoralarining raqamli texnologiyalar yordamida faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishi uchun zarur qonunchilik bazasi shakllantirilmoqda. "Harakatlar strategiyasi"da ko'rsatib o'tilgan islohotlarni to'laqonli amalga oshirish va belgilangan maqsadlarga erishishda Adliya vazirligining institutsional asoslari va faoliyatini raqamlashtirish bo'yicha bir qator tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, bu borada Davlat xizmatlari agentligi faoliyatini misol sifatida keltirish mumkin. Rivojlangan davlatlarning ilg'or tajribalariga nazar solsak, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari davlat organlari faoliyatida katta o'rin tutishini ko'rishimiz mumkin.

Adliya idoralari nufuzini yuksaltirish, fuqarolarning huquq va manfaatlarini to'liq ro'yobga chiqarish uchun to'sqinlik qilayotgan byurokratik holatlarni yo'qotish, raqamli texnologiyalar asosida ko'rsatiladigan xizmatlar sonini oshirish, shu jumladan, ma'muriy tartib-taomillar sohasini ilg'or xorijiy tajriba va zamonaviy rivojlanish tendensiyalari asosida muntazam ravishda takomillashtirib borish kabi vazifalarni bajarish zamon talabidir.

Farmonda adliya organlari va muassasalari faoliyatiga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda davlat xizmatlarini raqamlashtirish orqali "virtual adliya" tizimini ishga tushirish vazifasi qo'yilgan.

Farmonda adliya idoralari faoliyatini raqamlashtirish yo'nalishida yana bir muhim talab qo'yiladi. Unga ko'ra, qonunchilikni tizimlashtirish va ortiqcha huquqiy tartibga solishni kamaytirish maqsadida 2020-yil 1-iyuldan 2021-yil 1-yanvargacha idoraviy normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish to'xtatilib, 2020-yil 1-iyuldan boshlab sinov tariqasida, 2020-yil 1-oktyabrdan boshlab esa to'liq normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi yo'lga qo'yiladi.

Shu bilan birga, farmonda adliya idoralari zimmasiga yana bir salmoqli vazifa yuklanadi. Ya'ni davlat organlari va tashkilotlariga sifatli yuridik xizmat ko'rsatilishini ta'minlash maqsadida Namangan shahri va Qarshi tumanida eksperiment tariqasida tuman (shahar) adliya bo'limlari huzurida davlat organlari va tashkilotlariga yuridik xizmatlar ko'rsatish markazlari tashkil etiladi.

Sir emaski, yuridik xizmat va umuman yuriskonsultlarga bo'lgan talab yuqori bo'lsada, ularning sifati va ish natijalariga asosli e'tirozlar ko'plab kuzatiladi. Ushbu vaziyatlarning oldini olish, yuridik xizmatlar sifatini oshirish, ularga raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali huquqni qo'llash amaliyotini birxillashtirish maqsadida yuqoridagi yuridik xizmatlar ko'rsatish markazlari faoliyati yo'lga qo'yilmoqda.

Farmonga ko'ra, mazkur markazlar byudjetdan moliyalashtiriladigan tuman (shahar) davlat organlari va tashkilotlari yuridik xizmatlaridagi mavjud shtat birliklarini qisqartirish hisobiga tashkil etilib, ular qonun hujjatlari bilan yuklangan barcha vazifa va funksiyalarni amalga oshiradi.

Muxtasar aytganda, farmonning qabul qilinishi adliya idoralari faoliyatida raqamli texnologiyalar joriy etish ko'rsatkichlarini yana-da oshirish, malakali va sifatli davlat xizmati,

jumladan, yuridik xizmat olishga bo'lgan fuqaro va tashkilotlarning manfaatlarini ta'minlash darajasini yuksaltirish, adliya va notariat faoliyatiga oid qonunchilikni takomillashtirish, adliya organlari oldida turgan asosiy vazifalardan biri – davlat huquqiy siyosatini amalga oshirishda samarali zamonaviy mexanizmlarni qo'llashga imkon beradi.

Huquqiy demokratik davlat va adolati fuqarolik jamiyati qurish jarayonida, birinchi navbatda, yagona davlat huquqiy siyosatini, jumladan huquq ijodkorligi faoliyatini sifatli tashkil etish, izchil va bir xil huquqni qo'llash amaliyotini shakllantirish, inson huquq va erkinliklarining samarali himoya qilinishini ta'minlash, shuningdek, aholining huquqiy madaniyatini oshirishning yaxlit tizimini joriy etish yo'li bilan amalga oshirishni ko'zlovchi adliya organlari va muassasalariga muhim rol ajratilmoqda. So'nggi yillarda amalga oshirilgan chora-tadbirlar davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tizimida, ayniqsa, davlat organlari va tashkilotlari faoliyatini huquqiy ta'minlash, ularning yuridik xizmatlarini muvofiqlashtirish, huquqiy axborotni tarqatish, shuningdek, davlat xizmatlari ko'rsatish sifatini yaxshilash masalalari bo'yicha adliya organlari va muassasalarining roli va mas'uliyatini oshirish imkonini berdi.

XULOSA

Adliya vazirligiga yuklangan majburiyatlarni bajarishda, ya'ni vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar, mahalliy ijroiya hokimiyatlari bo'yicha turdagi korxonalar, tashkilotlardagi huquqiy ishlari holati va yuridik xizmatlar faoliyati, shuningdek, vazirlikda ro'yxatdan o'tgan xo'jalik birlashmalari, aksiyadorlik jamiyatlari, birjalar, auditorlik firmalarining ustavlariga rioya etilganligini nazorat qilishda, ulardan keyingi hujjatlar va ma'lumotlarni talab qilish, aniqlangan qoidabuzarliklarni bartaraf etish to'g'risida ko'rsatilgan organlar va korxonalarining rahbarlariga bir oy muddat ichida bajarishi shart bo'lgan talabnomalar yuborish, amaldagi qonunlarni buzganligi yoki o'z rahbarlari bilan yetkazilgan zararni davlatga yoxud korxonaga to'lamagan mansabdor shaxslarni belgilangan javobgarlikka tortish uchun yuqori turuvchi organlar yoki sudga murojaat etishda ham zamonaviy tendensiyalar asosida tashkil etilgan va sohaga tatbiq etilayotgan raqamlashtirilgan tizimdan foydalanish natijasida ish samaradorligi ham yuqori bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, Farmonning qabul qilinishi adliya idoralari faoliyatida raqamli texnologiyalar joriy etish ko'rsatkichlarini yanada oshirish, malakali va sifatli davlat xizmati, jumladan, yuridik xizmat olishga bo'lgan fuqaro va tashkilotlarning manfaatlarini ta'minlash darajasini yuksaltirish, adliya va notariat faoliyatiga oid qonunchilikni takomillashtirish, adliya organlari oldida turgan asosiy vazifalardan biri – davlat huquqiy siyosatini amalga oshirishda samarali zamonaviy mexanizmlarni qo'llashga imkon beradi.

REFERENCES

1. Xojiyev.Ye.T. Ma'muriy huquq.Adliya sohasini boshqarish.T.«Ilm-ziyo».2006-y.417-bet
2. Otaxonov F.H. O'zbekiston Respublikasida yuridik xizmat. T., «Ilm-ziyo». 2006-y.
3. Mirenskiy B.A., Raxmonqulov A.X. O'zbekiston Respublikasining huquqni muhofaza qiluvchi organlari. T., 2005-y. 77–88 bet.
4. <https://zamin.uz/uz/jamiyat/78121-adliya-vazirligi-va-tika-davlat-vayuridik-xizmatlarni-raqamlashtirish-sohasidagi-qoshma-loyihalarni-amalgaoshirishni-rejalashtirmoqda.html>.
5. <https://uza.uz/oz/posts/adliya-idoralari-faoliyatida-raqamlitexnologiyalarning-aham-22-05-2020>.

ANALYSIS OF METHODOLOGICAL SOURCES OF PSYCHOLOGICAL PROTECTION POSSIBILITIES

Uzakova Yulduz Yusupovna

Postgraduate student at Asian International University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10449938>

Abstract. *The article is devoted to the study of the relationship between psychological protection and personality traits, as well as to the identification of its socio-psychological components. In this regard, special attention is paid to the development of scientifically based ideas in the study of problems related to the formation of psychological protection and its development, socio-psychological characteristics, emotional and emotional states, and influence on psychological mechanisms.*

Key words: *psychological protection, socio-psychological component, personality traits, socio-psychological characteristics, emotional and emotional states, psychotherapy, psychocorrection.*

АНАЛИЗ МЕТОДИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ

Аннотация. *Статья посвящена исследованию взаимосвязи психологической защиты и свойств личности, а также выявлению ее социально-психологических компонентов. В связи с этим особое внимание уделяется разработке научно обоснованных представлений при изучении проблем, связанных с формированием психологической защиты и ее развитием, социально-психологическими особенностями, эмоционально-эмоциональными состояниями, влиянием на психологические механизмы.*

Ключевые слова: *психологическая защита, социально-психологический компонент, особенности личности, социально-психологические особенности, эмоционально-эмоциональные состояния, психотерапия, психокоррекция.*

It is also very important to know what role psychological defense plays in the psychological development of a teacher, whether it complicates or contributes to his further improvement. Understanding that psychological defense can act in certain conditions as a beneficial or negative phenomenon for a teacher inhibits the development of the psyche and creates new problems in the psychological preparation of teachers for work. In the research of psychologists, the problem of psychological protection of teachers has not been fully studied. It is characterized by identification, differentiation and study of teacher behavior and types of communication, and effective use in working with teachers. From a practical point of view, the question arises whether the behavior, skills and qualifications of teachers can be nurtured and developed.

The results of the study can be used together with various specialists in the process of psychological training of qualified teachers, in the formation of their important qualities, in the provision of psychotherapeutic, psychocorrectional, rehabilitation and other psychological services to teachers. The problem of psychological protection of teachers has not been studied fully and systematically by psychologists in modern research and practice of the teacher training process. Psychological protection is a psychological phenomenon that arises as a result of the work of teachers. Psychological defense protects a person's consciousness from negative

thoughts, an important individual psychological mechanism of any activity, is multifunctional in nature, is part of the teacher's motivation and is activated in extreme situations that threaten the integrity of a person's "I" concept. The manifestation of psychological defense in teachers affects their cognitive sphere, gender, age, individual psychological qualities and emotional states; they understand subjectively important stress factors and this determines the content of the teacher's thinking. The degree of formation, stability, flexibility, variability and effectiveness of teachers' psychological defense depends on their success or desire not to make mistakes in their activities, and the pedagogical abilities of the teacher. Psychological defense mechanisms are characterized by typical, individualized manifestations and significantly influence their individual psychological characteristics. Based on the results of the study, it was established that the formation and development of psychological defense is very important and necessary in the work of a teacher. The study revealed the need for psychological protection not only in the work of a teacher, but also in the personal life of a teacher.

Psychological defense is a modern psychological concept, as well as one of the most important areas of psychoanalysis. Analysis of psychological sources on the formation of psychological defense allows us to identify a number of reasons for the complexity and inconsistency of defining the problem under study as an object of scientific research of this phenomenon. First of all, the phenomenon of psychological defense was first scientifically noted in psychoanalytic theories and subsequently studied in depth by S. Freud in various branches of psychology. Among the reasons for abandoning psychoanalysis, modern researchers put ideological factors in first place. Throughout human history, the persistence of unconscious actions and their constant and uncompromising resistance to social norms have significantly limited the spread of psychoanalytic ideas throughout the world. In modern psychology in many countries, psychoanalytic concepts that involve the creation of a new society are negatively perceived. A critical attitude towards psychoanalysis, its specific methodological approach: reductionism, naturalization of a person's mental and social life, clinical, psychopathological personality factors, a number of studies have been conducted on the formation of behavior. It was difficult to constantly focus on the dominance of the unconscious, to experimentally test the conflicts between consciousness and the unconscious.

The phenomenon of psychological defense was discovered in the practice of psychoanalysis and studied by many researchers as part of their scientific research. Although researchers studied the problem of psychological defense and chose it as a scientific object of study, they did not give a strictly substantiated definition of this phenomenon of mental life. The concepts of psychological defense may be far from each other in terms of tracking performance results, real stimuli, time and space. From a behaviorist perspective, the distinction between unconscious actions and their motives was considered important for psychological defense. All this led to the appearance of special facts in the scientific literature and made it difficult to identify the problem. In addition, some psychological mechanisms are closely related to each other. Therefore, it is not easy to distinguish them from each other, and their boundaries can be determined conditionally.

Despite the lack of a unified approach among scientists to the mechanisms, types and forms of psychological defense, as well as its role in the organization of human behavior, information from the scientific literature allows us to conduct a brief comparative analysis of

the main points of view on psychological defense. phenomenon being studied. Thus, psychological defense can be characterized as a set of methods for consistently changing the components of cognitive impact. Such mental changes and processes are carried out due to the individual characteristics of a person. The scientific study of the ontogenetic development of psychological defense is an important process. They develop as a unique means of socio-psychological adaptation and help to overcome various negative emotions in cases where a person's experience and some negative consequences of experiences manifest themselves. Psychological mechanisms have characteristics of polarization, intensity, and differ in criteria of simplicity or complexity depending on the time of their formation in ontogenesis and the participation of consciousness in real activity. Appropriate psychological defense behavior is divided into constructive and destructive criteria depending on the compatibility of social expectations. However, since life's problems represent a complex set of conflicts, they require the development of various psychological mechanisms for conflict resolution.

Among Russian psychologists, F.V. Bassin made a great contribution to the development of the problem of psychological defense from the point of view of attitude theory. He criticized psychoanalysis for its lack of a scientific basis and studied the phenomena arising in the practice of psychoanalysis on the basis of dialectical materialism. In particular, F.V. Bassin criticizes the position of psychoanalysis on psychological defense and believes that "defense is the last resort of emotional stress that arises as a result of the conflict between consciousness and the unconscious and is at the disposal of the subject". The idea of such antagonism between consciousness and the unconscious was considered controversial by F.V. Basin. He stated that the main factor of protection from external influences is the reduction of the subjective significance of a mental disorder of the mind. According to the research of F.V. Basin and some other researchers, for example, B.V. Zeigarnik, A.A. Nalchadzhyan, E.T. Sokolova, psychological defense is a normal and everyday working mechanism of the human mind. At the same time, as mentioned above, F.V. Basin emphasizes the importance of protection in order to eliminate various stresses in spiritual life. In his view, protection prevents a person from behaving erratically. This distortion occurs not only when consciousness and the unconscious collide, but also when a conflict arises in a completely conscious attitude. In his view, protection prevents a person from behaving erratically. According to the scientist, the main process of psychological defense is the restructuring of the system of relationships aimed at eliminating excessive emotional tension and stress, preventing behavioral disorders.

At the same time, F.V. Bassin, as noted above, shows that protection is of great importance for eliminating various stresses in life. In his opinion, psychological defense can prevent human behavior disorder. This situation arises not only when the conscious and unconscious collide, but also as a result of a conflict between attitudes.

In modern literature on psychological protection, the concept of "I" is widely used, meaning the commonality of all ideas about the person himself. In this context, psychological defense means protecting or limiting the concept of self, preserving the integrity of the human mind so that it can function smoothly in the waking state. The cognitive or descriptive component of the concept of self is called self-image, and the attitudinal or affective component is called self-esteem. Behavioral reactions caused by the image of "I" and self-esteem constitute the concept of "I". General positive self-esteem, determined by a positive

self-image, is a necessary condition for the life of any person. Otherwise, life itself becomes a factor of constant suffering for a person, leading to psychological exhaustion, self-destruction and, finally, death. In other words, a person cannot consider himself “bad” or think that “bad” things will always happen in his life.

Therefore, psychological defense protects the integrity of his self-concept. It is worth noting that in order to establish and maintain the stability of a positive self-image, a person does not need to be actually safe, to show real independence and competence. In addition, any sincere (spontaneous) efforts to solve problems of adaptation or satisfaction of needs may trigger other pressing problems or critical needs. To overcome this conflict, protective mechanisms are ontogenetically developed, allowing a person to solve universal problems using the cognitive-affective method, satisfy basic needs and ensure adaptation.

Psychological defense eliminates conflict situations between emotions or their combination. It is necessary to protect a person from feelings of fear when a person's life experience has gone through such negative consequences. Psychological defense distorts images of various forms in the brain and ensures the stability of the indirect expression of the original feeling. Violation of these images to a certain extent ensures social and biological adaptation of a person. If it exceeds the level of adequacy, then an incorrect perception of reality indicates deviant behavior. Then social maladaptation is formed, destabilizing the positive “I” in the individual. Severe mental stress or, in other words, internal conflicts require more intensive work of defense mechanisms. The result is a distorted and potentially negative state that can only be corrected by psychotherapeutic intervention. If the main task of psychological defense is to maintain a positive image of “I” in the face of any threatening changes in the external world, then its formation should be directly related to the first negative experience of self-expression.

REFERENCES

1. Granovskaya R.M. Personal protection: psychological mechanisms / R.M. Granovskaya, I.M. Nikolskaya. – St. Petersburg: Znanie, 1999. – 352 p.
2. Dotsenko E.L. Psychology of manipulation: phenomena, mechanisms and protection / E.L. Dotsenko. – M.: CheRo, Moscow State University Publishing House, 1997. – 844 p.
3. Jabbarov Kh.Kh. Psychological factors in the formation of ideological immunity in adolescents. PhD thesis. – T., 2019. – 162 p.
4. Mukhtorov E.M. Features of self-psychological defense in a group of adolescents. Dissertation. Tashkent., 2009 – 154 p.
5. Nishonova Z.T. and head Psychological service. – T.: Publishing House of the Scientific and Technical Center, 2014.
6. Khudoykulova G.B. The importance of ethnic characteristics in organizing psychological training in groups. Psychology No. 3. 2021. Bukhara. 70-73.
7. Nurqulova, G., & Saydaliyeva, M. (2023). PSYCHOLOGICAL METHODS OF EDUCATION AND DEVELOPMENT ACCORDING TO THE CHILD'S TEMPERAMENT. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(10), 92-95.

8. Haydarova, S., & Nurqulova, G. (2023). EMERGENCE OF AGGRESSION AND NEGATIVISM IN PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ADOLESCENT PERIOD. *International Bulletin of Engineering and Technology*, 3(10), 62-64.
9. Ergashevna, N. G. (2023). Improving Educational Mastery Opportunities in Primary School.
10. Nurqulova, G. (2023). ACCENTUATION FOR TEENAGERS. *Modern Science and Research*, 2(6), 274-276.

ЭПИСТОЛЯРНЫЙ ЖАНР В ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Азизбек Баходир ўгли Собиров

Наманганский государственный институт
иностранных языков имени Исмохона Ибрата

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10449957>

Аннотация. В статье исследуется эпистолярный жанр XIX века на примере русских писателей. Исследуются языковые особенности лексического и синтаксического уровней. Определяется композиционная структура писем XIX века. Изучение писем XIX века открывает новые возможности для исследования языковых изменений в историческом аспекте.

Ключевые слова: эпистолярный стиль, письмо, эпистолярный этикет, языковая личность, стандартные формулировки письма, структура письма, частное письмо.

THE EPISTOLARY GENRE IN THE LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECT

Abstract. The article examines the epistolary of the XIX century on the example of Russian writers. The linguistic features of the lexical and syntactic levels are investigated. The compositional structure of letters of the XIX century is determined. The study of letters from the 19th century opens up new opportunities for the study of linguistic changes in the historical aspect.

Keywords: epistolary style, writing, epistolary etiquette, linguistic personality, standard formulations of writing, structure of writing, private writing.

В последнее время в области языкознания всё больше возрастает интерес к изучению письма в различных аспектах, при этом современные подходы к рассмотрению эпистолярности отличаются интегративным характером применяемых научных методов. Эпистолярная форма становится предметом анализа всех гуманитарных наук: истории, филологии, искусствоведения, психологии, философии.

Закономерно, что интерес исследователей в большей степени обращен к эпистолярному жанру XIX в., т. к. именно в этот период происходит расцвет эпистолярной культуры. Исследовательский интерес к эпистолярной форме связан, с одной стороны, с ее особым жанровым и историко-литературным значением, с другой стороны, с культурным и философским потенциалом, что позволяет рассматривать эпистолярный дискурс как особый философский нарратив, генетический феномен человека во времени, т. к. именно письма дают возможность лучше разглядеть физиономию отраженной в них эпохи.

Письма стали предметом многоаспектного изучения современной лингвистической науки. Исследователи анализируют жанрово-стилевую специфику эпистолярного жанра, структуру писем, особенности функционирования в эпистолярных текстах языковых единиц разного уровня и др. [2,415]. Особого внимания заслуживает тот факт, что все чаще материалом современных лингвистических исследований становится переписка русских писателей XIX в. и эпистолярные тексты в структуре художественных произведений. Актуальным является обращение лингвистов к дружеским эпистолярным текстам, т. к. именно дружеская переписка наиболее

приближена к ситуации непринужденного общения, что дает возможность рассматривать поставленные проблемы на дискурсивном уровне, а также обращаться к актуальным сегодня проблемам лингвоперсонологии[5,3].

Наиболее давнюю традицию имеет изучение эпистолярия в историко-культурном и биографическом аспектах. Долгое время обращение к письмам было связано с изучением особенностей литературного стиля эпохи или того или иного писателя. Одним из наиболее актуальных подходов к эпистолярному становится восприятие переписки как единого комплекса, воплощающего тип национальной культуры. Достаточно яркий пример этого – книга венгерского слависта Д. Атанасовой-Соколовой «Письмо как факт русской культуры XVIII–XIX веков», в которой автор под термином «эпистолярность» понимает такой тип культуры, в котором письмо представляет собой особый культурный концепт[10,75]. Также актуальным в настоящее время становится феноменологический подход в изучении эпистолярия. Исследователи доказывают, что письма способны демонстрировать трансформации формы бытия и сознания. Так, переписка А.И. Герцена с Н.А. Захарьиной рассматривается Е.К. Созиной как отдельный текст герценовского метатекста сознания, своеобразная биография души писателя, при этом, по мнению исследователя, тексты писем А.И. Герцена не менее литературны, чем его произведения:

4 августа 1837. Вятка.

«Ангел мой, милая Наташа, вот уж целая неделя прошла с тех пор, как я к тебе писал. Прости меня! Что-то такое глупое, гадкое было в душе, что я не достоин был писать к тебе. Зато я послал «I Maestri»—получила ли ты? Пиши свое мнение, оно мне дороже всех. И все еще, ангел мой, ни слуху, ни духу об освобождении, а ты знаешь, что такое нам разлука. Хотя точно я сдержал слово и нынешний год с самого начала как-то провожу гораздо лучше, уединеннее, больше занимаюсь, но нет, право, все силы истощаются. Хочу видеть, хочу прижать тебя к груди — и ничто, ничто не развлекает, не веселит.»[6,57]

(Письмо А. Герцена Н.А. Захарьиной 1837 года)

Письма в русском языке обычно включают в себя стандартные фразы и формулировки. Такие признаки находят своё отражение не только в современных деловых письмах, но и в письмах более ранних веков. Так, например, в письмах XIX века наглядно проявляются особенности деловых и частных писем в переписках А.С. Пушкина. Структура официальных писем и в средние века и в настоящее время в 21 веке, независимо от эпохи их написания, соблюдалась строго (дата, место, адресат и адресант, обращение, текст письма, заключительная формула вежливости и подпись отправителя). Обычно обращение выражалось фразой «Милостивый государь» Имя Отчество (далее - ИО)» и завершалось подписью «Ваш покорнейший слуга», ФИ». Приведем в пример письмо А.С. Пушкина:

1815 года 28 ноября. Царское Село

«Милостивый государь, Иван Иванович! Вашему превосходительству угодно было, чтобы я написал пиесу на приезд государя императора; исполняю ваше повеленье. Ежели чувства любви и благодарности к великому монарху нашему, начертанные мною, будут не совсем недостойны высокого предмета моего, сколь счастлив буду я, ежели

его сиятельство граф Алексей Кириллович благоволит поднести государю императору слабое произведение неопытного стихотворца! Надеюсь на крайнее Ваше снисхождение, честь имею пребыть, милостивый государь, Вашего превосходительства всепокорнейший слуга Александр Пушкин.[7,51]

(Письмо А.С. Пушкина к И.И. Мартынову)

Структура частных писем соблюдалась не столь строго, имело место многообразие форм обращения, вместо заключительной формулы вежливости часто употреблялось прощание и пожелания. Например, неофициальное письмо Константина Батюшкова :

«6 июля 1797г. Петербург.

Любезные сестрицы! Вы не можете себе представить, сколь я сожалею, что такое долгое время не имел удовольствие получать от вас известия с новостями о вашем здоровье. Вчерашний день препроводил я очень весело у сестриц моих, которые в присутствии моем писали к вам письма с не весьма великим выговором, который подносят они вам за то, что вы к ним не пишете; может быть, что сей выговор возымеет свое действие и произведет у вас желание повеселить нас вашим уведомлением. Извещая вас о сем, с почтением остаюсь ваш брат Константин Б.»[7,97]

(Конец XVIII века письмо К. Батюшкова к своим сёстрам)

Данное письмо, как и полагается, начинается с обращения к адресату («Любезные сестрицы») и заканчивается прощанием («Извещая вас о сем, с почтением...») и подписью адресата («Ваш брат Константин Б.»). В частных переписках писателей XVIII-XX веков нам встретилось большое разнообразие форм обращения, что нельзя сказать о современных письмах, например: «Мой дорогой ИО», «Милый и почтенный ИО», «Милый друг», «Милый мой ИО», «Имя, душа моя», «Дорогая и уважаемая Имя», «Дорогой Фамилия», «Друг мой женка» и т. д. Также разнообразны способы завершения писем: «Привет вам, мой дорогой Пушкин, и доброй ночи» **(из письма П.А. Осиповой А.С. Пушкину, 1837 г, 1831 г., 1832 г.)**

Необходимо отметить, что для современной гуманитарной науки очевидна актуальность исследования эпистолярия конца XVIII–XIX вв. как особого феномена. Специфика эпистолярного текста – его способность конденсировать в себе культуру, философию, историософию эпохи, его потенция к культивированию личности, к развитию языка и литературы – позволяет ученым проводить многоаспектные исследования на стыке научных интересов. Письма как бытовой документ тематически и в этом смысле, условно говоря, жанрово — не однотипны[1,357]. В самом деле: существуют различия между дружеским письмом и письмом деловым, письмом родственникам и прошением в Сенат, письмами высокопоставленным лицам или адресованными на «высочайшее имя». Бытовая традиция определяет различие таких писем по содержанию, лексике, стилю.

Самым распространенным типом письма, несомненно, было частное письмо — переписка родственников. Письмо является древним популярным эпистолярным жанром. На протяжении долгого времени переписка была единственным средством связи для людей, которых разделяло расстояние. Со временем вырабатывались

устойчивые этикетные формулы, свойственные определенным видам писем (деловым, частным и т. д.). Переписка велась между родственниками, знакомыми, друзьями, коллегами и т. п.[7,14]

Сегодня эпистолярные жанры переживают не лучшие времена. Это связано, прежде всего, с развитием научно-технического прогресса и увеличением значения устной речи. Функцию коммуникации на расстоянии приняли на себя телефонные разговоры, смс-сообщения, переписка в социальных сетях, общение по электронной почте и т. д. В привычном формате бумажные письма используются редко, чаще всего в качестве делового документа[5,2]. С одной стороны, технические нововведения расширяют возможности коммуникантов: в разы убыстряются процессы передачи и получения информации, экономится время собеседников, есть возможность прикрепить к сообщению фото, видео и аудио-материалы, вести диалог сразу с несколькими участниками общения, также стало реальным видеть партнера по коммуникации во время разговора.

В разные исторические периоды менялись формулы обращений, приветствий, подписи и вообще стилистика писем в целом. Однако существуют некоторые важные структурно-стилистические признаки эпистолярных жанров, которые проявляются в письмах не зависимо от эпохи[4,982]. К числу таких признаков О.В. Протопопова относит: сочетание в текстах признаков монологической и диалогической речи; разделение писем по сфере общения на деловые (используются книжно-письменные языковые средства) и частные (устно-разговорные средства); устойчивая композиция текста, более жесткая в официальных и более свободная в частных письмах; точное обозначение отправителя и получателя, обращение к последнему и подпись отправителя; соблюдение речевого этикета с учетом фактора адресата, характера сообщения и национальных «эпистолярных» традиций.

REFERENCES

1. Abdurasulova, Umida Sadullayevna. "WAYS OF IMPROVING MORPHOLOGICAL COMPETENCE." Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology 1.3 (2019): 356-369.
2. Baqoyev, Navrozjon. "O‘ZBEK TILIDAGI “QO‘L” SO‘ZI VA U QATNASHGAN IBORALAR SEMANTIKASI" Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, vol. 3, no. 2, 2023, pp. 414-417.
3. Kholmatova Saida Vokhobjonovna. (2023). PECULIARITIES OF PEDAGOGICAL VIEWS IN THE WORKS OF ISHAQKHAN IBRAT. EPRA International Journal of Research and Development (IJRD), 8(11), 156–159.
4. Sobirov, A. (2023). EPISTOLARY GENRE IN MODERN TEXTUAL CULTURE. Modern Science and Research, 2(5), 980–982. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/20469>
5. Дружеские письма творческой интеллигенции конца XIX–нач. XX вв. Н. Белунова. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2000.

6. Сочинения А.И. Герцена и Переписка с Н.А. Захарьиной: В 7 т.: С примечаниями, указателем и 8 снимками (7 портр. и 1 статуя). - Санкт-Петербург : Изд. Ф. Павленкова, 1905г.
7. Эпистолярное наследие З.Н. Гиппиус. Кн. 2Издательство: ИМЛИ РАН ISBN: 978-5-9208-0669-7; 2021г.

LEXICAL AND GRAMMATICAL ASPECTS OF WORDS.
WORD CLASSIFICATION INTO PARTS OF SPEECH

Kosimova Shakhrizoda Baxramjon qizi

Student, Chirchik State Pedagogical University

shaxrizoda.kasimova1@icloud.com

Dilafuz Umarova

Scientific adviser, Chirchik State Pedagogical University

dilafuz.umarova91@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10449978>

Abstract. *In this article, we have explored the lexical and grammatical aspects of words, focusing on their classification into different parts of speech. By understanding how words are categorized, we gain a deeper understanding of their roles and functions within sentences. The rich variety of vocabulary and the grammatical properties of words allow for effective communication and ensure accurate expression of thoughts and ideas. Studying these lexical and grammatical aspects provides valuable insight into the fascinating intricacies of language.*

Key words: *lexical, grammatical, aspects, language, speech, vocabulary, understanding, meaning, word.*

ЛЕКСИЧЕСКИЕ И ГРАММАТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СЛОВ.
КЛАССИФИКАЦИЯ СЛОВ ПО ЧАСТЯМ РЕЧИ

Аннотация. *В этой статье мы исследовали лексические и грамматические аспекты слов, сосредоточив внимание на их классификации по различным частям речи. Понимая, как классифицируются слова, мы получаем более глубокое понимание их ролей и функций в предложениях. Богатое разнообразие словарного запаса и грамматических свойств слов обеспечивают эффективное общение и точное выражение мыслей и идей. Изучение этих лексических и грамматических аспектов дает ценное представление об увлекательных тонкостях языка.*

Ключевые слова: *лексический, грамматический, аспекты, язык, речь, словарный запас, понимание, значение, слово.*

INTRODUCTION

Language is a fascinating tool that allows us to communicate our thoughts and ideas. As we delve into the study of words, we encounter lexical and grammatical aspects that help us better understand their usage and classification into parts of speech. In this essay, we will explore the intricacies of word classification and discuss the importance of lexical and grammatical features. Through this journey, we hope to shed light on the formalities that govern language.

LEXICAL ASPECTS OF WORDS

One of the fundamental aspects of words is their lexical properties. Lexical features refer to the unique characteristics of words that contribute to their meaning and usage. Vocabulary, collocation, and semantic associations are key aspects of lexical analysis. Vocabulary, or the set of words in a language, plays a significant role in word classification.

Understanding nuances in meaning, synonyms, and antonyms aids in the comprehension of texts and facilitates effective communication.

For instance, the words "happy" and "joyful" are synonyms, but they evoke slightly different emotions, allowing speakers to express themselves more precisely. Additionally, collocation, which refers to the natural pairing of words in a language, is a crucial lexical aspect. Analyzing common word combinations helps determine the appropriate grammar and word choice. For example, we say "strong coffee" rather than "powerful coffee" due to the established collocation in English.

Lexical meaning is the individual meaning of the word. Semantic associations, or the relationships between words, are another essential lexical aspect. Words can be classified into semantically related groups, such as hyponyms and synonyms. These associations enhance our understanding of a word's meaning and usage within specific contexts.

GRAMMATICAL ASPECTS OF WORDS

Beyond their lexical properties, words possess grammatical features that determine their roles within sentences. Understanding these grammatical aspects enables us to construct coherent and meaningful sentences. Word classification into parts of speech is a crucial grammatical aspect. Grammatical meaning of is the meaning of the whole class or a subclass. Parts of speech, such as nouns, verbs, adjectives, adverbs, pronouns, prepositions, conjunctions, and interjections, define how words function in a sentence.

Each part of speech has its own unique set of grammatical rules, further contributing to the formation of well-structured sentences. Nouns are used to represent people, places, things, or ideas, while verbs express actions, states, or occurrences. Adjectives provide descriptions or attributes, and adverbs modify verbs, adjectives, or other adverbs. Pronouns replace nouns, while conjunctions connect words, phrases, or clauses. Prepositions indicate relationships between other words, and interjections express strong emotions.

Moreover, inflectional and derivational morphology are important aspects of word grammar. Inflectional morphology involves adding affixes to a word to indicate features such as tense, number, gender, and case, while derivational morphology forms new words by adding prefixes or suffixes, thus altering the word's meaning or part of speech.

IMPORTANCE OF LEXICAL AND GRAMMATICAL UNDERSTANDING

A comprehensive understanding of lexical and grammatical aspects is vital for effective communication. By grasping the nuances of vocabulary, speakers can choose the most appropriate words to convey their meaning accurately. Similarly, understanding grammatical categories and rules enables individuals to construct grammatically correct sentences that convey their intended message clearly. Moreover, understanding lexical and grammatical aspects aids in language acquisition and proficiency. Learners who study word classification and related features develop a stronger grasp of the language's intricacies, allowing them to express themselves more eloquently.

CONCLUSION

In the journey of exploring lexical and grammatical aspects of words, we have unraveled the importance of vocabulary, collocation, and semantic associations. Additionally, we have acknowledged the significance of word classification into parts of speech, as well as

the roles played by inflectional and derivational morphology. Understanding these formalities empowers individuals to communicate effectively, both in written and spoken language.

REFERENCES

1. Citation for published version (APA): van Hout, A. (2016). Lexical and Grammatical Aspect. In J. Lidz, W. Snyder, & J. Pater (Eds.), *The Oxford Handbook of Developmental Linguistics* Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199601264.013.25>
2. D. V. Demidov: *Theoretical English Grammar* Luhansk-The State Institution “Luhansk Tar as She vchenko National University”, 2014
3. Fries Ch. *The structure of English: an introduction to the construction of English sentences* / Charles C. Fries. –London, 1961.
4. <https://studfile.net/preview/9102851/page:7/>
5. Jespersen O. *Essentials of English Grammar* /O. Jespersen. – N.Y. : Henry Holt & Co., 1933.
6. M.Irisqulov, A.Kuldashev “*Theoretical grammar of the English language*” T-2008,
7. Miller J. *An Introduction to English Syntax* /J. Miller. – Edinburgh University Press, 2002.
8. Begaliyevna, K. U., & Umarova, D. R. (2023). THE SIGNIFICANCE OF IQ AND EQ. AND HOW TO IMPROVE STUDENTS'INTELLIGENCE: THE SIGNIFICANCE OF IQ AND EQ. AND HOW TO IMPROVE STUDENTS'INTELLIGENCE. “Qurilish va ta'lim” ilmiy jurnali, 4(4.1), 275-283.

MORPHOLOGY IN LINGUISTICS

Kosimova Shakhrizoda Baxramjon qizi

Student, Chirchik State Pedagogical University

shaxrizoda.kasimova1@icloud.com

Dilafruz Umarova

Scientific adviser, Chirchik State Pedagogical University

dilafruz.umarova91@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10449991>

Abstract. Morphology, an integral branch of linguistics, reveals the fascinating complexity of words. As we delve deeper into the world of morphemes, the basic building blocks of language, we discover the magnificent structures that shape our vocabulary. The purpose of this article is to examine morphology and the relationship between morphemes and word formation. Morphology studies the formation and diversity of words. It examines how morphemes can be combined to form new words or new word formations.

Key words: morphology, morphemes, words formation, suffix, prefix, language, unit.

МОРФОЛОГИЯ В ЛИНГВИСТИКЕ

Аннотация. Морфология, неотъемлемая отрасль лингвистики, раскрывает удивительную сложность слов. По мере того, как мы углубляемся в мир морфем, основных строительных блоков языка, мы обнаруживаем великолепные структуры, которые формируют наш словарный запас. Цель этой статьи - изучить морфологию и взаимосвязь между морфемами и словообразованием. Морфология изучает образование и разнообразие слов. В ней рассматривается, как морфемы могут комбинироваться для образования новых слов или словообразовательных новообразований.

Ключевые слова: морфология, морфемы, словообразование, суффикс, префикс, язык, единица.

INTRODUCTION

Morphology is the branch of science that studies how words are formed and the internal structure of words. By analyzing morphemes, the smallest meaningful units of language, we can learn how different parts of a word interact to create meaning. Morphology is based on the morpheme, the smallest meaningful unit of the language. A morpheme can stand alone as a word or combine with other morphemes to form a more complex word. These building blocks of words can be divided into two broad categories: free morphemes and bound morphemes. The main parts of morphemes are free morphemes, which can stand alone as words, and bound morphemes, which must be combined with other morphemes to convey meaning.

IMPORTANCE OF MORPHOLOGY

Within the study of morphology, a morpheme is further distinguished from a lexeme, the latter being the minimal word unit that has content meaning in itself. To put it simply, lexemes are the basis of dictionary entries. A morpheme is, more broadly speaking, a language unit, which can be a word unit, and therefore a lexeme. It can also be an affix or a word part that has no content meaning in itself but has functional meaning.

For instance, the words "plays", "played" and "playing" belong to the lexeme "play". "Plays" can be reduced to the morphemes "play" and "-s"; "played" to the morphemes "play"

and "-ed"; and "playing" to the morphemes "play" and "-ing". The formation of words like "plays", "played" and "playing" from the lexeme "play", through a process known as inflection, is the focus of morphology. Finally, it is worth noting that certain lexemes can be further reduced to their constitutive morphemes.

MORPHEMES AND TYPES OF MORPHEMES

In order to understand morphology, it is important to have a clear understanding of morphemes. Morpheme is the smallest meaningful unit of language. There are two types of morphemes: free and bound morphemes.

Free morphemes

Free morphemes bring an air of independence to their linguistic existence. They can stand alone as individual words, carrying meaning all by themselves. Words such as "cat," "book," or "is" are examples of free morphemes. Each of these morphemes holds a distinct meaning and can function independently within a sentence.

Bound Morphemes:

Bound morphemes, on the other hand, are more like social butterflies, relying on other morphemes to express their meanings fully. They are affixed to free morphemes and cannot function independently. Common examples include prefixes such as "un-" or "re-" and suffixes like "-er" or "-ed." Together, they infuse words with nuanced meaning, transforming them into a lively dance of lexical creativity. These morphemes cannot function as standalone words but instead need to be attached to other morphemes. They can add meaning to a root word, playing a crucial role in word formation

Types of Bound Morphemes:

Derivational Morphemes: These bound morphemes alter the meaning or part of speech of a root word. For example, the addition of "-er" to "teach" transforms it into "teacher," indicating a person who teaches. Derivational morphemes enable us to expand our vocabulary and convey nuanced meanings.

Inflectional Morphemes: These bound morphemes convey grammatical information, such as tense, number, or possession, without altering the essential meaning or part of speech of a word. For instance, the "-ing" in "running" indicates the present participle form of the verb "run." Inflectional morphemes help us express relationships between words and syntactical structures. In English there are only eight total inflectional affixes.

1. Prefixes:

Prefixes are like a sprinkle of magic dust that adds a unique touch to words. These little word markers are attached before the root word, altering or enriching their meaning. For instance, the prefix "un-" conveys negation or reversal, transforming "happy" into "unhappy" and "do" into "undo." For example: de-compose, dis-qualify, foreword, inter-national, mis-align, non-smoker, prerequisite, re-watch, sub-marine, super-impose, unnatural, en-able.

2. Suffixes:

Suffixes are obligatorily bound morphs attached after (to the right of) a root. For example, the suffix "-er" in "teacher" indicates the role, while the suffix "-ed" in "walked" implies past tense. Suffixes include noun suffixes, verb suffixes, adjective suffixes, and adverb suffixes. Here are some examples:

- "-ly" is an adverb suffix meaning "to be characterized by", as in "quickly" and "coldly"

- "-ness" is a noun suffix meaning "a state of being", as in "sadness" and "coldness"
- "-fy" is a verb suffix meaning "to make", as in "horrify" and "glorify"

CONCLUSION

Language includes everything from grammar to sentence structure, and the parts of language we use to express meaning are mostly words. Morphology is a branch of linguistics and one of the main components of grammar, which studies the structure of words, especially morphemes, which are the smallest units of language. In morphology, we study the structure of words, that is, we learn the parts of words, how to create words from a word unit through additions, inflection and derivational morphology, how words are formed and how their parts give them meaning.

REFERENCES

1. Bauer, L. (2003). *Introducing Linguistic Morphology* (Second). Edinburg University Press
2. Buranov J. *A Practical Course in English Lexicology* / J. Buranov, A. Muminov. -M.: Высшая школа, 1979.
3. Harley, H. (2006). *English Words: A Linguistic Introduction* (D. Crystal (ed.); Vol. 148). Blackwell Publishing.
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/morphology-and-word-formation-of-social-network-neologisms-of-modern-english-language>
5. <https://repository.unmul.ac.id/bitstream/handle/123456789/19755/An%20Introduction%20to%20English%20Morphology-Famala.pdf?sequence=1>
6. <https://study.com/academy/lesson/what-is-morphology-in-linguistics-definition-examples.html>
7. <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/english/morphology/>
8. <https://www.thoughtco.com/morphology-words-term-1691407>
9. Li, Y. (2005). *A Theory of the Morphology-Syntax Interface*. The MIT Press.
10. Rakhimova M., Umarova D. EFFECTIVE TECHNIQUES IN TEACHING LISTENING AND SPEAKING SKILLS //Academic research in educational sciences. – 2023. – T. 4. – №. 4. – C. 63-68.

USE OF TEACHING MATERIALS (FILMS, SYMBOLS, ETC.) TO TEACH INTERCULTURAL COMMUNICATION

Regina Zakirova Ilgizarovna

Student, Chirchik State Pedagogical University

reginazakirova2912@gmail.com

Kosimova Shakhrizoda Baxramjon qizi

Student, Chirchik State Pedagogical University

shaxrizoda.kasimova1@icloud.com

Uzoqboyeva Ra'no Anvarjon qizi

Scientific adviser, Chirchik State Pedagogical University

ranoanvarovna98@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10450029>

Abstract. *In both corporate and higher education settings, films are utilized as teaching tools for cross-cultural and intercultural concepts. The best kinds of materials, in terms of developing foreign language learners' intercultural communicative competences, are thought to be authentic materials. Realistic materials infuse the classroom with reality and serve as a link between it and the outside world. Since authentic materials are those that were not produced or altered with language learners in mind, the majority of commonplace items in the language of instruction are considered authentic materials. Language learners can interact with the target culture's actual language, customs, and way of life by being exposed to authentic materials. One of the best ways to motivate students is to use authentic materials when teaching culture. This will also help them realize that there is a community of users who speak this language as their first language. Print, audio, and visual materials are examples of authentic materials. This essay explores the use of authentic materials to enhance sociolinguistic, pragmatic, sociocultural, and nonverbal communication skills, as well as provides examples of activities in this area.*

Key words: *Intercultural communicative competences, films, English language.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ УЧЕБНЫХ МАТЕРИАЛОВ (ФИЛЬМОВ, СИМВОЛОВ И Т.Д.) ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Аннотация. *Как в корпоративных учреждениях, так и в высших учебных заведениях фильмы используются в качестве средств обучения межкультурным концепциям. Лучшими материалами с точки зрения развития межкультурных коммуникативных компетенций изучающих иностранный язык считаются аутентичные материалы. Реалистичные материалы наполняют класс реальностью и служат связующим звеном между ним и внешним миром. Поскольку аутентичные материалы - это те, которые не были созданы или изменены с учетом интересов изучающих язык, большинство обычных предметов на языке обучения считаются аутентичными материалами. Изучающие язык могут взаимодействовать с реальным языком, обычаями и образом жизни целевой культуры, знакомясь с аутентичными материалами. Один из лучших способов мотивировать студентов - использовать аутентичные материалы при обучении культуре. Это также поможет им осознать, что существует сообщество пользователей, для которых этот язык является родным. Печатные, аудио- и визуальные материалы являются примерами аутентичных*

материалов. В этом эссе исследуется использование аутентичных материалов для улучшения социолингвистических, прагматических, социокультурных и невербальных коммуникативных навыков, а также приводятся примеры деятельности в этой области.

Ключевые слова: Межкультурные коммуникативные компетенции, фильмы, английский язык.

INTRODUCTION

The world is getting to be more socially different and mixed each day, as distinctive societies spread around the globe. Societies are not arranged in or tied to certain nations as emphatically as they once may have been, and so the thought of learning more almost the different societies that encompass us gets to be more pertinent. Some time recently cutting edge time's spread of culture, moderately simple travel conceivable outcomes and quick web associations, intercultural communication may have been seen as something one ought to possibly know something almost when traveling overseas. Nowadays, intercultural communication is known as not as it were happening when we are distant absent from domestic, for case whereas traveling, moreover when talking online to individuals on the other side of the globe, or in our claim neighborhoods.

Movies are something that can interface individuals in numerous English-speaking societies. Agreeing to the considers, movies were seen most appropriate

to be utilized whereas educating almost culture. This can be due to the interesting realness and inspiration movies offer understudies. The investigate moreover proposed a fabric bundle to be made for English instructors who would need to utilize movies to educate around culture. Hence, this fabric bundle is for upper auxiliary instruction instructors who require help in coming up with works out almost culture in movies all around the English-speaking world.

FILM AS A MEDIUM FOR ACCOMPLISHING SOCIAL MINDFULNESS AND INTERCULTURAL COMPETENCE

When it comes to educating culture in dialect classes, dialect course readings may totally pass culture as a subject on its claim by showing the dialect being learnt in "international contexts". What this implies is that the course-reading journalists, who are tied to certain societies, may attempt to speak to another culture. For illustration, in case a Finnish course-reading author composes almost Nigerian and Indian companions going on an occasion in Australia, numerous distinctive social issues ought to be considered within the situation. Firstly, the creator of the story has their possess culture.

Furthermore, so do the characters as well as the individuals in 13 where the occasions are set. In this way, the creator attempting to speak to another culture does not work, as their claim culture impacts how they select to show circumstances and what their lexicogrammatical and connections choices are. These sorts of materials fortify learners' suppositions around other cultures carrying on within the same way as their claim culture. This in turn prevents learners' capacities in understanding their possess culture as they are incapable to compare it with another.

PRINCIPAL CONCEPTS IN INTERCULTURAL COMMUNICATION

Several management and HRD scholars have documented and discussed the use of films in intercultural training (Bhawuk & Brislin, 2000; Litrell & Salas, 2005; Littrell, Salas, Hess, Paley, & Riedel, 2006; Summerfield, 1994; Mallinger and Rossy, 2003; Varner & Beamer, 2005; Verluyten, 2007, 2008). Nonetheless, the majority of these articles are conceptual in nature or provide examples of how writers have used films in their teaching. There is still a dearth of systematic research on the methods and results of using movies in the classroom, particularly for intercultural training and education. According to Mertler (2009), action research initiatives may have a variety of objectives and focal points. Therefore, when educators are thinking about creating or experimenting with a new teaching method or approach, an action research project might center on a particular teaching strategy. In this instance, the objective of action research is to carry out a methodical investigation into the new method's efficacy and refine it in light of the project's findings. Examining the root causes of an issue that has been noticed is another objective of an action research project. Mertler (2009) states that even though the reasons behind a problem are unclear, a teacher may notice that things are not going as planned in the classroom. In this situation, an action research project can investigate different possible causes of the issue and different remedies by methodically analyzing the circumstances and putting alternate plans of action into practice. Another possibility for a project would be to investigate a topic the teacher is interested in. Teachers' curiosity about particular issues or subjects may stem from their observations in the classroom as well as from their own experiences and events. The topic of interest can be investigated through the creation of an exploratory action research project. Mertler and Charles (2008) offered the relationship between human growth trajectories and education as an additional potential focus of an action research project. They made the point that the teacher or researcher might be curious to know how to make the most of students' interests and learning styles, boost the efficacy of self-directed learning, or enhance the relevance and interest of learning for specific students. This study was created in accordance with the educational action research methodology, which calls for instructors to serve as researchers as well. The action, in this case the process of creating and instructing the course, was combined with research on the action's results.

CONCLUSION

Culture and dialect have continuously been associated and hence culture ought to have its claim partitioned center in dialect classes. Indeed in these cases, in any case, the center has been on the countries' prevalent culture, while minority bunches or subjective culture such as convictions have generally been ignored. When specified, minority bunches and External Circle nations may have been managed with concentrating on negative issues. This implies that as a rule issues such as destitution or servitude are brought up. Frequently these writings are put into reading material as discretionary fabric. Movies were chosen for this fabric bundle as a connective subject since of their different and wide extend of conceivable employments. The genuineness and inspiration given by movies for understudies too impacted this choice. Utilizing movies was too propelled by a proposal in which it was suggested that a fabric bundle ought to be made. That proposal concluded that movies were seen as amazingly appropriate for educating almost culture. Hence, this fabric bundle was made for instructors to instruct around the societies of the English-speaking world with the assistance of movies in upper auxiliary

instruction. The fabric gives instructors with film proposals and a few subjects to select from. The works out center on the lessons' subjects from perspectives that help understudies in picking up social mindfulness. This implies, for illustration, works out in which understudies attempt to see things from other cultures' perspectives and discover positive contrasts in other societies.

REFERENCES

1. BYRAM, M. 1997. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon, Philadelphia : Multilingual Matters, 1997. ISBN: 185359377.
2. BYRAM, M. 1998. *Cultural Studies in Foreign Language Education*. Clevedon : Multilingual Matters, 1998. ISBN: 1853590177.
3. CULLEN, B. 2000. Practical Techniques for Teaching Culture in the EFL Classroom. *The Internet TESL Journal*. Vol. 6, no. 12. 2000. [online]. [cit. 20. 3. 2014]. Available on the internet: <http://iteslj.org/Techniques/Cullen-Culture.html>.
4. *English to Speakers of Other Languages*. 1995. ISBN: 0939791587.
5. IANIRO, S. 2007. *Authentic materials*. [online]. [cit. 8. 5. 2014]. Available on the internet: <http://www.calpro-online.org/documents/AuthenticMaterialsFinal.pdf>.
6. *in Language Teaching*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. ISBN: 0521310458.
7. KOSTKOVÁ, K. 2012. *Rozvoj interkulturní komunikační kompetence*. Brno: Masarykova univerzita. 2012. ISBN: 9788021060357.
8. NUTTALL, C. 1996. *Teaching reading skills in a foreign language*. London. Heinemann. 1996. ISBN: 1405080051.
9. REID, E. 2012. Compatibility of the National Curriculum in Slovakia with the CEFR with Respect to Intercultural Education. In: Horváthová, B. *New Directions in Teaching Foreign Languages* (138-157). Brno : Masarykova univerzita, 2012. ISBN: 9788021060036.
10. RICHARD, J.C. 2001. *Curriculum Development in Language Teaching*. Cambridge University Press. 2001. ISBN: 0521804914.

**BASIS OF INTERPRETATION OF THE RIGHTS AND OBLIGATIONS OF AN
ARRESTED PERSON UNDER THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF
UZBEKISTAN**

Khudoynazarova Ozoda

Teacher of law school of Navoi region

Phone: +998(93) 506 22 06

22hamza06@mail.ru

Khudoyorova Nafisa Baxtiyor qizi

Teacher of law school of Navoi region

Phone: +998(97) 559 94 34

nafisa.xudoyorova@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10450054>

Abstract. This article analyzes the reflection of the Miranda rule in the Constitution of the Republic of Uzbekistan. Also, foreign experiences related to this rule were studied.

Keywords: Personal rights and freedoms, right to remain silent, attorney's fees, suspect, accused or defendant, interrogation, immunity, testimony.

**ОСНОВЫ ТОЛКОВАНИЯ ПРАВ И ОБЯЗАННОСТЕЙ АРЕСТОВАННОГО
ЛИЦА В СООТВЕТСТВИИ С ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ РЕСПУБЛИКИ
УЗБЕКИСТАН**

Аннотация. В данной статье анализируется отражение правила Миранды в Конституции Республики Узбекистан. Также был изучен зарубежный опыт, связанный с этим правилом.

Ключевые слова: Личные права и свободы, право хранить молчание, гонорары адвоката, подозреваемый, обвиняемый или подсудимая, допрос, иммунитет, свидетельские показания.

The newly revised Constitution of New Uzbekistan, adopted on May 1, 2023, elaborates on the personal rights and freedoms of a person. In particular, Article 27 of the Constitution states that everyone has the right to freedom and privacy, as well as that no one can be arrested, detained, imprisoned, kept in prison, or his freedom restricted in any other way without the basis of the law.

These provisions are also reflected in Articles 18, 242 - 248, 588 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Uzbekistan. These rules are actually known as the "Miranda rule" which is generally recognized in international law. The "Miranda rule" was originally created in the United States. According to it, a person detained by an employee of an authorized state body should be warned about his right to remain silent and that every word or action said by the person can be used against him in court.

The main reason for the creation of this rule is to ensure the right of a person not to give instructions to himself. The origin of this rule is connected with the name of Ernest Arturo Miranda. Ernest Arturo Miranda was arrested by the Arizona State Police on suspicion of several crimes.

Because he was not explained his rights as a suspect before his Miranda interrogation, he pleaded guilty without knowing his rights. His testimony was used as proof of his confession

and he was convicted. After that, his lawyer appealed to the court. The court found that Miranda was not informed of his rights, announced an acquittal in his favor, and Miranda was released from punishment. The norm resulting from the court decision was initially called "Miranda rights" in US practice, and then "Miranda rule" in international law. Currently, as a norm of international law, it is a rule that is used in many countries of the world.

Before interrogating a person arrested under the Miranda rule, he must:

- the right to remain silent;
- that what he said can and will be used against him in court;
- that his lawyer may participate in the interrogation;
- if he cannot pay for a lawyer, he will be explained that he will be given a lawyer by the state and asked: "Do you understand your rights?";
- must be given the opportunity to call his lawyer or relatives once.

We analyze these rules according to the legislation of the Republic of Uzbekistan. First, the right to remain silent is based on the principle of presumption of innocence. Article 23 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Uzbekistan stipulates that the suspect, accused or defendant does not have to prove his innocence.

The scope of the right to remain silent, i.e. the right to refuse to testify about the suspicion and any other circumstances of the case, is fully explained in the last part of Article 48 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Uzbekistan. It is noted that the suspect cannot be charged with the obligation to testify, as well as to prove that he is not involved in the crime or any other circumstances of the case.

In addition, Article 28 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan stipulates the following provision:

A suspect, accused or defendant does not have to prove his innocence and can exercise the right to remain silent at any time.

Secondly, according to Articles 46 and 48 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Uzbekistan, a person (accused or suspect) has the right to be warned that every word or action said by a person can be used against him in court. has the right to give or refuse to give testimony about accusations or suspicions and any other circumstances of the case, and to be informed that his testimony may be used against him as evidence in a criminal case.

This provision is part of the Constitution of the Republic of Uzbekistan

It is reflected in Article 28 as follows:

No one is obliged to testify against himself or his close relatives.

If a person's confession is the only evidence against him, he cannot be found guilty or punished.

Thirdly, the right to contact a lawyer. According to Articles 46 and 48 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Uzbekistan, the accused or suspect has the right to inform the lawyer about his arrest or detention and his whereabouts by phone. A person has the right to have a lawyer from the moment of his arrest or from the moment when the decision to recognize him as a suspect is made known to him. Also, Article 29 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan guarantees everyone the right to qualified legal assistance.

It is noted that every person has the right to use the assistance of a lawyer at any stage of the criminal proceedings, and when the person is arrested, when his freedom of movement is practically limited.

Fourthly, if it is not possible to hire a lawyer, the right to appoint a lawyer by the state, according to Article 50 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Uzbekistan, the investigator, prosecutor or court conducting the case shall exempt the suspect, the accused, the defendant from paying for legal assistance. or is entitled to partial exemption.

In such cases, the costs of the attorney's fees shall be paid from the state account in accordance with the procedure determined by the Cabinet of Ministers. Article 29 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan states that legal aid shall be provided at the expense of the state in cases provided for by law.

It should be noted that the "Rule of Miranda" today is expressed in various forms not only in the legislation of the USA and the Republic of Uzbekistan, but also in the Constitutions and laws of all developed countries of the world.

In particular, part 4 of Article 29 of the Constitution of Ukraine states that "every person arrested or detained shall be informed without delay of the reasons for his arrest or detention, his rights shall be explained, and from the moment of his arrest, he shall be given the opportunity to defend himself or to have a legal right, and the person himself, will not be responsible for refusing to give testimony or explain something about family members or close relatives.

Also, the 1987 Constitution of the Philippines states that "any person under investigation for a crime has the right to remain silent and to be informed of his right to competent and independent counsel of his choice."

According to Article 38 of the Japanese Constitution, no one can testify against himself.

The South African Constitution requires that "any person arrested be informed of the right to remain silent and of the consequences of failure to remain silent and of the right of the arrested person to have a lawyer".

According to the German Code of Criminal Procedure, the following actions must be taken before the first interrogation of a suspect:

1. to know what and under which article he is accused;
2. to give instructions or not to give instructions;
3. to meet with a lawyer for an unlimited time, especially before the first questioning.

If we make a general conclusion based on the above points, we can say that the requirements of the "Miranda rule" are fully reflected in the legislation of many countries, in our national legislation, in particular, in the new version of the Constitution of the Republic of Uzbekistan and in the current criminal procedural legislation. Initially, the "Miranda rule" was defined in several articles of our criminal procedural law in a scattered manner. In fact, this rule can give effective results only if it is defined as a whole.

Therefore, with the expression of this provision in our Constitution, it became important for citizens to know their rights under the "Miranda Rule" through the Constitution. Because the Constitution is the most familiar and understandable document to the people than the Code of Criminal Procedure. Also, the expression of the "Miranda rule" in our Constitution is

considered a necessary legal guarantee for the full and unconditional application of this principle.

REFERENCES

1. www.lex.uz.
2. www.erteam.ru
3. www.zarnews.uz.
4. www.amerikaovozi.uz.
5. www.blogsvoanews.com.

ZAMONAVIY NIZOLARNI HAL QILISH VA OLDINI OLIISHDA QO`LLANILADIGAN SIYOSIY TEXNOLOGIYALAR

Erkinova Sharofat Akramovna

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti
Amaliy siyosatshunoslik fakulteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10450071>

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy nizolarning kelib chiqish sabablari, bunday nizolarni oldini olish va oldini olishda qo`llaniladigan siyosiy texnologiyalar haqida atroflicha malumot berib o`tilgan.

Kalit so`zlar: Ijtimoiy nizolar, strategik algoritmlar, ziddiyatli vaziyatlar, muammolarni hal qilishning strategik usullari.

POLITICAL TECHNOLOGIES USED IN MODERN CONFLICT RESOLUTION AND PREVENTION

Abstract. This article provides detailed information about the causes of modern conflicts, the political technologies used to prevent and prevent such conflicts.

Key words: Social conflicts, strategic algorithms, conflict situations, strategic methods of solving problems.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ ДЛЯ РАЗРЕШЕНИЯ И ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ КОНФЛИКТОВ

Аннотация. В этой статье подробно рассматриваются причины возникновения современных конфликтов, политические технологии, применяемые для предотвращения и предотвращения таких конфликтов.

Ключевые слова: социальные конфликты, стратегические алгоритмы, конфликтные ситуации, стратегические методы решения проблем.

KIRISH.

Ijtimoiy nizolarni hal qilishning ikkita texnologiyasi mavjud. Ulardagi umumiy protseduralar quyidagi strategik algoritmlardir:

a) siqib chiqarish yoki bir tizim darajasidan ikkinchisiga o'tish (masalan, federal markaz nizoni hal qilish vakolatini hududlarga o'tkazishi mumkin);

b) tartibga solish, ya'ni hokimiyat uchun eng keskin va halokatli ko'rinishlarni "olib tashlash";

hal qilish - qarama-qarshiliklarning manbalari va sabablarini yo'q qilish; nihoyat, tomonlarning qarshilik ko'rsatish shakllari va resurslaridan qat'i nazar, bostirishdir.

Birinchi holda, asosiy e'tibor konflikt omillarini aniqlash, ularning birlamchi tahlili va nizoning buzg'unchi shakllarga ega bo'lishiga yo'l qo'ymaslik, ya'ni konfliktning "inqirozdan zo'ravonlikka" o'tishining oldini olishga qaratilgan profilaktika choralariga qaratiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, bu printsiplial jihatdan imkonsiz bo'lgan qandaydir nizosiz jamiyat asoslarini rivojlantirish istagi haqida emas, balki qurolli kurash bilan bog'liq bo'lgan nizolarning ochiq shakllarining oldini olish shartlari haqida.

1960-yillarda. Massachusetts texnologiya institutida (AQSh) JI rahbarligida. Bloomfield tomonidan ma'lumotlar bazasi va kompyuter dasturlari asosida mojaro tahlilini rasmiylashtirishga harakat qilindi. Tadqiqotchilar uchun mavjud bo'lgan ma'lumotlar bazasida

27 ta ziddiyatli vaziyatlar va mojarolarni yumshatish bo'yicha ko'rilgan choralar banki mavjud. Dastur yangi mojaroning rivojlanishi uchun prognozni taqdim etdi. Bundan tashqari, yangi mojaro haqidagi ma'lumotlar mashinaga rasmiylashtirilgan shaklda kiritildi va oldingi holatlar bilan taqqoslandi.

Ikkinchi strategiya - nizolarni boshqarish - qarama-qarshi tomonlarning xatti-harakatlarini maqsadli ravishda o'zgartirish va tashqi muhitni o'zgartirish bo'yicha aniq protseduralar va harakatlarni amalga oshirishni o'z ichiga oladi. J. Galtung konfliktlarni boshqarishni munosabatlarni butun tizimga tahdid solishi mumkin bo'lgan darajadan pastroq saqlash qobiliyati sifatida belgilaydi.

Siyosiy nizolarni hal qilish sohasida ziddiyatli vaziyatning borishini nazorat qilish va boshqarish uchun kengroq harakatlar to'g'ri qo'llaniladi. Muammoni hal qilishning mavjud variantlari orasida muhandislik, gumanitar va boshqaruv yondashuvlari eng ta'sirli hisoblanadi.

"Muhandislik" yondashuviga ko'ra, konflikt - bu muayyan sub'ektlarning faoliyati va yoki ularning fikrlash sohasidagi tashkiliy tuzilmalarni ongli ravishda yakunlashni (yoki yangisini qurishni) talab qiladigan vaziyat. "Insonparvarlik" yondashuvi tarafdorlari vositachilar, keng qamrovli maslahatlashuvlar va ekspertizalardan keng foydalanish orqali nizolashayotgan tomonlarning faol yaqinlashishini ta'kidlaydilar. Nihoyat, "boshqaruv" yondashuvi tarafdorlari muammoning yechimini qarama-qarshi tomonlar oldiga o'z pozitsiyalarini yaqinlashtiradigan, shu bilan birga o'z maqsadlariga erishish imkonini beradigan aniq vazifalarni belgilashda ko'rishadi.

Amalda, boshqaruv texnologiyalarini tanlash ko'p jihatdan nizolarni qarama-qarshilik rivojlanishining o'ziga xos bosqichi bilan belgilanadi, bu konfliktlarni boshqarish bosqichlarini aniqlash zarurligini ko'rsatadi.

Mojarolarni boshqarish bosqichlari birinchi navbatda qarama-qarshiliklarning tabiiy rivojlanish bosqichlari bilan belgilanishi kerak va shuning uchun mojaroning paydo bo'lishi, rivojlanishi va tugashi bosqichi uchun maxsus texnologiyalar talab qilinadi.

Konfliktli vaziyatlarni hal qilishning asosiy usullari va ulardagi xatti-harakatlarning tipik modellari K. Tomas tomonidan taklif qilingan sxema bo'yicha tavsiflanishi mumkin.

K.Tomas ziddiyatli vaziyatlarni hal qilishda yondashuvlarni ikkita asosiy turga ajratadi: oqilona va halokatli. Oqilona qarama-qarshilik oxir-oqibat muzokaralar jarayoni bilan tugaydi, agar muammo bo'lmasa, hech bo'lmaganda keskinlikning jiddiyiligini "olib tashlaydi".

Muzokaralarda ta'sir ko'rsatish nuqtai nazaridan eng muvaffaqiyatli bo'lgan raqiblarning xatti-harakatlarining aralash ("moslashuvchan") strategiyasi: "ishonchli munosabatlarni rivojlantirish va shu bilan birga, maqsadlarga erishish". Amalda esa, ko'pincha zo'ravonlikning u yoki bu ko'rinishida qo'llanilishi bilan yakunlanadigan buzg'unchi mojarolarga duch kelishga to'g'ri keladi. Shuning uchun siyosiy nizolarni hal qilish usullari odatda ikki guruhga bo'linadi:

1) zo'ravonlik qo'llash bilan (urushlar, inqiloblar, turli to'ntarishlar, pogromlar, terroristik hujumlar va boshqalar);

2) zo'ravonliksiz harakatlar (muzokaralar, vositachilik, arbitraj va boshqalar).

Muammolarni hal qilishning kuch va quvvatsiz usullari nisbati statik emas. Sivilizatsiya rivojlanishi davomida u o'zgardi. Shunday qilib, G'arb jamiyatlari tarixida tinch vositalarning roli (masalan, muzokaralar) dastlab ahamiyatsiz bo'lib, faqat urush natijalarini yoki uning arafasida dunyoni qayta taqsimlashga urinishlar bilan chegaralangan. Endi vaziyat tubdan

o'zgardir: muzokaralar va boshqa zo'ravonliksiz usullar nizolarni boshqarishning eng muhim, ustuvor vositasidir.

Shunga qaramay, konflikt ishtirokchilari tomonidan zo'ravonlik usullari (birinchi navbatda, urushlar) qo'llanilishi davom etmoqda. Bugungi kun nuqtai nazaridan urushlarni adolatli va adolatsiz deb tasniflash yetarli emasligi aniq. Har qanday urush hal qilinmagan mojarolar natijasidir.

Ushbu siyosiy hodisa bir qator farqlovchi xususiyatlarga ega:

a) urush jamiyat holatining sifat jihatidan o'zgarishiga olib keladi (hokimiyatning markazlashuvi kuchayadi, siyosiy institutlarning rollari o'zgaradi.

b) urush maqsadlari konflikt maqsadlaridan kengroqdir.

Zamonaviy siyosatshunoslikda urushlarning juda xilma-xil tipologiyasi mavjud. Shunday qilib, frantsuz huquqshunosi J. Selle quyidagi tasnifni taklif qiladi:

1.Revizion urushlar, ya'ni "hokimiyat yoki huquqiy maqomning tabiatini o'zgartirishga qaratilgan urushlar.

2.Urush-duellar, ularning natijasi bahsda yuqoridan hukm sifatida ko'riladi.

3.Mavjud xalqaro tartibni tubdan o'zgartirishga olib keladigan inqilobiy urushlar.

4.Hukm urushlari, ya'ni bosqinchiga nisbatan hukmni ijro etish maqsadida olib boriladigan urushlar.

Shuningdek, terrorizmning ikki shakli mavjud: davlat terrori va muxolif terrorizm, ularning asosiy vositalari terrorchilik harakatlaridir. Bundan tashqari, maqsadlariga qarab, terrorizmni bir necha turlarga bo'lish mumkin: mafkuraviy, ijtimoiy, siyosiy yoki maqsadlarga erishishga qaratilgan

Zamonaviy sharoitda nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish texnologiyasi dolzarb bo'lib qoladi. Mojaroli vaziyatlarni "olib tashlash" ning eng samarali usullari, birinchi navbatda, muzokaralardir. Yetakchi konfliktologlardan biri T. Shelling muzokaralarni konfliktning uzviy qismi deb hisoblaydi, agar uning boshqa vositalar bilan davom etishi butunlay umidsiz yoki foydasiz bo'lib qolsa, ularga "favqulodda chiqish" o'rnini beriladi. R.Fisher va V.Urey muzokaralar olib borishning turli usullarini qayd etadilar :

yumshoq-raqiblar yon berishga tayyor bo'lganda;

qiyin-ular o'zlarining mutlaq g'alabalari uchun ekstremal pozitsiyani egallaganlarida va uchinchi,

ular eng afzal deb hisoblaydilar: bu avvalgi ikkitasining xususiyatlarini birlashtiradi. Muzokaralarning bu yo'li "ishning mazmuniga qattiq yondashishni bildiradi, lekin muzokarachilar o'rtasidagi munosabatga yumshoq yondashishni ta'minlaydi".

Muzokaralar jarayoni nazariyasi allaqachon o'z tarixiga ega. Uning poydevorini bir yoqlama g'alabaga erishishga qaratgan T.Shelling qo'ydi. Keyinchalik G.Kan ("eskalatsiya konsepsiyasi"), Smoak, Blumfeld ("inqirozlarni boshqarish nazariyasi"), A.Rapoport, D.Singer va boshqalar kabi tahlilchilar muzokaralar jarayonida "o'yin qoidalari"ni ishlab chiqdilar. . Natijada muzokaralar jarayonining asosiy tamoyillari ishlab chiqildi:

1.Muhokama ishtirokchilari va muhokama qilinayotgan masalalarni farqlash.

2.E'tiborni manfaatlarga emas, balki muammolarga qaratish.

3.Muzokaralarning muvaffaqiyati mezoni har ikki tomon o'z zimmlariga olgan majburiyatlarning bajarilishi.

Konfliktologiya sohasidagi amerikalik mutaxassislardan biri J.Bo`rtonning ta'kidlashicha, nizolarni muzokaralar yo'li bilan hal qilish kanfliktdan ko'ra ko'proq ma'qulroq, chunki u keskinlik manbasini "yo'q qiladi". Shu bilan birga, muzokaralardagi qarama-qarshiliklarni to'liq hal qilish har doim ham mumkin emas. Bunday holda, nizolarni hal qilishning vositachilik va arbitraj kabi usullariga murojaat qilish tavsiya etiladi.

Mediatsiya - bu har ikki tomon uchun ijobiy bo'lgan yechimni ishlab chiqish uchun uchinchi, neytral tomonning muzokaralar jarayonida ishtirok etishi. Mediatsiya tartib-taomilining o'ziga xos tamoyillari mavjud bo'lib, ularning asosiylari betaraflik, xolislik, vakolat, axloq kabilardir. Mediatsiya siyosiy institut sifatida G'arbda muvaffaqiyatli qo'llaniladi, bu yerda vositachilik xizmatlarini ko'rsatadigan davlat va nodavlat xizmatlari yaratilgan. Ba'zi mamlakatlarda (masalan, Avstraliyada) ushbu profildagi mutaxassislari tayyorlanadi.

Haqiqiy hal qilingan konfliktning mezonlari K. Mitchell tomonidan taklif qilingan parametrlardir:

1) qaror konfliktning barcha ishtirokchilari tomonidan ham elita darajasida, ham omma darajasida qabul qilinadi;

2) uchinchi shaxs tomonidan shartnoma shartlarini saqlab qolishning hojati yo'q, ya'ni shartnomaning o'zi yetarli;

3) kelishuv barcha ishtirokchilar tomonidan ularga muvofiq qabul qilinadi o'z tizimlari va baholari halol, adolatli bo'ladi;

4) qaror "murosa" emas, chunki tomonlar o'z maqsadlarini qisman amalga oshirish bilan kifoyalanishlari shart emas;

5) bitim konflikt ishtirokchilari o'rtasida yangi, ijobiy munosabatlarni o'rnatadi;

6) ishtirokchilar hech qanday tashqi bosimsiz shartnoma shartlarini ixtiyoriy ravishda qabul qiladilar.

Mojarolarni hal qilish texnologiyasini tahlil qilishda eng muhim xulosa quyidagicha: umuman barcha jamiyatlarda va xususan kuch tuzilmalarida nizolarni "yo'q qilish" madaniyati endigina shakllana boshladi. Ushbu jarayonning asosini ushbu masala sohasidagi nazariy ishlanmalar tashkil etadi. Biroq, allaqachon yaratilgan va sinovdan o'tgan (hech bo'lmaganda G'arbda) usullarni amalga oshirishga qodir bo'lgan amaliyotchilar buni takidlaydi. Ko'rinib turibdiki, ushbu profildagi mutaxassislarni shakllantirish juda muhim va dolzarb masaladir.

XULOSA

Konfliktni hal qilish ob'ektiv vaziyatni o'zgartirish orqali ham, sub'ektiv, psixologik qayta qurish, urushayotgan tomonlar o'rtasida shakllangan vaziyatning sub'ektiv qiyofasini o'zgartirish orqali ham amalga oshiriladi. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, ziddiyatni qisman yoki to'liq hal qilish mumkin. To'liq hal qilish nizoning ob'ektiv va sub'ektiv darajada tugashini, konfliktli vaziyatning butun qiyofasini tubdan qayta qurishni anglatadi. Bunda "dushman qiyofasi" "sherik obrazi"ga aylanadi, psixologik munosabat kurashi esa hamkorlikka yo'naltirilganlik o'rnini egallaydi. Mojaro qisman hal qilinganda, faqat tashqi mojaroning xulq-atvori o'zgaradi, ammo kuchli irodali, asosli dalillar yoki uchinchi tomonning sanksiyasi bilan cheklanib, qarama-qarshilikni davom ettirish uchun ichki rag'bat saqlanib qoladi.

REFERENCES

1. Abramov Y. Konflikt jarayoni // Kentavr. 1994 yil. No 4.
2. Gluxova AV Siyosiy mojarolar tipologiyasi. Voronej. 1.997.
3. Zdravomyslov A.G. Konflikt sotsiologlari. M., 1995.
4. Lebedeva M. M. Nizolarni siyosiy hal qilish. M., 1997.
5. Lawton A., Rose E. Davlat muassasalarida tashkil etish va boshqarish. M., 1993.
6. Ovrax G.P. Ijtimoiy va siyosiy ziddiyat nazariyasi. Vladivostok, 1996.
7. O'tish va falokatlar: ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tajribasi / Ed. Yu. M. Osipova, I. N. Shurgalina. M., 1994.
8. Solovyov AI Davlat-ma'muriy sohadagi nizolar // Polis. 1997. No 4.
9. Shabrov O. Siyosiy boshqaruv: barqarorlik va taraqqiyot muammosi. M., 1997.
10. Uri U., Fisher R. Mag'lubiyatsiz kelishuv yoki muzokaralar yo'li. M., 1990.
11. Mojarolarni hal qilish: xulq-atvor fanlarining hissasi / Ed. C. Smit. Indiana, 1972.

HUQUQIY MAQOLA YOZISH TARTIBI

Meliboyeva Dilnoza Ergashevna

Fargʻona viloyati yuridik texnikumi

“Umumtaʼlim fanlar kafedrası” oʻqituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10450088>

Annotatsiya. Ushbu maqolada huquqiy maqola nima ekanligi, huquqiy maqolaning yozilish sabablari, uning yozilishidan maqsadi, boshqa maqolalardan farqi va qanday yozish tartib qoidalari haqida atroflicha maʼlumot berib oʻtilgan.

Kalit soʻzlar: Huquqiy maqola yozish tartibi, sabablari, maqsadlari, yozilish tartibi, kema-ketligi.

PROCEDURE FOR WRITING A LEGAL ARTICLE

Abstract. This article provides detailed information about what a legal article is, the reasons for writing a legal article, the purpose of its writing, its difference from other articles, and the rules of how to write it.

Key words: Procedure for writing a legal article, reasons, goals, order of writing, sequence.

ПОРЯДОК НАПИСАНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ СТАТЬИ

Аннотация. В этой статье подробно описывается, что такое юридическая статья, причины написания юридической статьи, цель ее написания, ее отличие от других статей и правила процедуры написания.

Ключевые слова: порядок написания юридической статьи, Причины, цели, Порядок написания, последовательность.

KIRISH.

Mijozlarga yuristlarning o'zi haqida ma'lumot berishning keng tarqalgan usullaridan biri huquqiy sohada maqolalar yozishdir. Huquqiy maqola maqola chop etishning afzalliklari:

- Har bir maqola ostida muallif ko'rsatilgan bo'lib, maqolani o'qigan foydalanuvchi o'sha maqola egasining profiliga tashrif buyurishi ehtimolli katta;

- Yozilgan Maqolalar yuristning sahifasida yig'ilib boradi, har bir tashrif buyuruvchi osongina barcha maqolalarni ko'rishi mumkin bo'ladi;

- Fikrni ko'proq auditoriyaga yetkazish imkoniyati paydo bo'ladi.

Maqolalarga quyidagi talablar:

- Maqola o'zbek yoki rus tilida bo'lishi;

- Imlo va grammatik xatolarsiz bo'lishi;

- ommabop, keng aholi uchun mo'ljallangan bo'lishi;

Huquqiy maqola yozishning tartibi va ketma ketligi quyidagilar:

1) Maqolaning mavzusi imkon qadar maqolani qamrab oladigan mavzu bo'lishiga harakat qilinishi lozim. Chunki maqola qanchalik keng qamrovli bo'lsa sizga insonlarning ishonchi yanada ortadi. Shu sababli ham imkoni boricha keng qamrovli, dolzarb mavzulardan tanlang. Masalan, "O'zbekiston fuqaroligini olish shartlari".

2) Maqolaning qaysi huquq sohasiga oid ekanligini tanlash.

3) Tilni tanlash.

Yani bunda oldin maqolani qaysi tilda yozishingiz haqida o`ylab ko`ring. O`zbek tilida yozilgan maqolani nisbatan ko`proq inson o`qiydi va tushuna oladi. Ammo til bilish davr talabi bo`lganligi va bizning yurtimizda ham boshqa millat vakillari sonining ko`payotganligi, ingliz tili va rus tili mamalakatimizdagi eng dolzarb va keng qo`llanilayotgan tillardan biri bo`lganligi uchun ham annotatsiya qismini rusch inglizcha yozishga harakat qiling. Agar bu tillardan birini mukammal bilsangiz hech ham ikkilanmay maqolangizni boshqa tilde yozishingiz mumkin.

Maqolalarning mazmuniga qo`yiladigan talablar:

1)Maqola huquqiy-tadqiqot ishining tarkibiy qismi bo`lishi yoki mustaqil huquqiy-nazariy va huquqiy-metodik masalaga qaratilishi hamda u ilmiy uslubda bayon etilishi lozim.

2)Maqolada kichik bir huquqiy muammo ko`tariladi va ilmiy-nazariy, ilmiy-amaliy yoki ilmiy-metodik jihatdan muammoning yechimi hal qilinadi.

3)Maqola quyidagi tuzilma(struktura)ga rioya qilingan holda yozilishi tavsiya qilinadi:

Kirish. Unda davrning ijtimoiy siyosati, fanning huqiy va xalqaro taraqqiyot darajasi va tanlangan muammoning dolzarbligi aks ettiriladi.

Maqsad va uni asoslash. Maqoladan ko`zlangan maqsad yoritilgani holda, tanlangan muammoning fandagi shu muammolar tizimida o`rganilganlik darajasi hamda umumiy muammolar ichidan tanlangan muammoning o`ziga xos xususiyati ta`kidlanadi.

Huquqiy muammoning tavsifi va yechimi. Bunda ilmiy manbalar hamda tadqiqot jarayonida to`plangan ilmiy-nazariy va amaliy faktlar har tomonlama tahlil va tavsif qilinadi, shuningdek, tayyorlangan tajriba-sinov natijalari, ko`rgazmali (illustatsion) material bilan mustahkamlanishi mumkin.

Yakuniy qism. Unda huquqiy bayon etilgan muammo bo`yicha huquqiy va amaliy ahamiyati yuzasidan xulosa qilinadi.

Maqola mazmuniga quyidagi talablar qo`yiladi:

1)Maqola mazmun-mohiyati bilan muallifning ilmiy qarashlarini aks ettirishi va original bo`lishi kerak.

2)Maqola barcha ijtimoiy masalalar sohasida fanlararo fundamental g`oyalarni tatbiq etishga bag`ishlanadigan bo`lsa, mavjud nazariyalarga qo`shilgan yangilik yoki uning takomillashtirilayotgan jihatlari ochib berilishi lozim. Taklif etilayotgan g`oyaning mazmuni, nazariy va amaliy ahamiyati isbotlab berilishi talab qilinadi.

3)Maqola huquqiy-amaliy tadqiqotlar va innovatsion g`oyalarni tatbiq etishga bag`ishlanadigan bo`lsa, ularning yangilik darajasi hamda ilmiy-amaliy tadqiqotlarning samaradorligi o`tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijalari bilan asoslanishi zarur.

Maqolani rasmiylashtirishga qo`yiladigan talablar

1)Muallif familiyasi va ismi sahifa boshining o`ng tomoniga 14 keqlikda qalin kursiv harflar bilan, uning ish joyi esa qalin bo`lmagan kursiv bilan yoziladi va elektron pochta ko`rsatiladi, 3,5 x 4,5 hajmdagi rasmi beriladi.

2)Maqola nomi 14 keglda bosh harflar bilan sahifa boshining o`rtasiga joylashtiriladi.

3)Maqola matni 14 keglda yoziladi.

4)Qog`oz formati: yuqoridan va pastdan 2 sm., chap tomondan 3 sm., o`ng tomondan 1,5 sm. qoldiriladi.

5)Satrlar oralig`i – 1,15 interval.

6) Havolalar sahifa tagida beriladi, unda adabiyotning muallifi, nomlanishi, nashriyotning qaysi shaharda joylashganligi, nashriyot nomi (ular qaysi til va yozuvda bo'lsa, shu til va yozuvda keltiriladi), nashr yili, fikr olingan yoki asoslangan sahifasi ko'rsatiladi hamda o'rnatilgan tinish belgilari tizimiga amal qilinadi.

Huquqiy maqolaning qismlari esa quyidagilar:

1) **Annotatsiya** (maqola haqida qisqacha va umumiy ma'lumot berib o'tiladi. Ya'ni tanlangan huquqiy mavzu haqida umumiy ma'lumot. Maqolalarning qisqacha annotatsiyasi 250 so'zdan oshmagan holda beriladi. Unda tadqiqot muammosi, uning dolzarbligi, tadqiqot muammosini ochib berish uchun qo'llanilgan metodologiya, tadqiqot natijalari, maqolaning to'la mazmunidan kelib chiqqan holda muallifning ilmiy va amaliy hissasining qisqacha bayoni yoritiladi.)

2) **Tayanch so'zlar** (maqolada ishlatilgan eng ko'p huquqiy iboralar va terminlar ketma-ketligi keltiriladi. Tayanch so'zlar maqola mazmuni va maqsadini eng qisqa mazmunda ochib beruvchi kalit so'zlar hisoblanadi. scholar.google.com yoki google.com qidiruv tizimida maqola oson va eng birinchi sahifalarda topilishi uchun tayanch so'zlarning har biri asosiy matn tarkibida o'rtacha 5-10 marta takrorlanishi tavsiya etiladi.)

3) **Kirish qismi** (maqola mavzusining asosiy ochib beriladigan qismi. Ya'ni bu qismda tanlangan huquqiy mavzu to'laligicha ochib beriladi. Mavzuga oid yangiliklar va boshqa barcha ma'lumotlar kiritiladi bu qismda. Kirish qismida tadqiqot muammosi, uning maqsad va vazifalari yoritiladi. Shuningdek, mazkur qism tadqiqot mavzusining tanlanish asosi, uning dolzarbligi va huquqiy ahamiyatini tushuntirib beradi (ushbu qismda Prezident asarlari va ma'ruzalariga albatta murojat qilinishi lozim).

4) **Xulosa** (Xulosa qismida olib chiqilgan huquqiy mavzu haqida yakun va xulosa yoziladi. Ya'ni muallifning shaxsiy fikr va mulohazalari, taklif va o'zgartirishlari kiritiladi. Tadqiqotning maqsad, vazifalarining anglashilganligi hamda tadqiqot savollarining o'z javobini topganligi, tadqiqotning asosiy natijalariga va tadqiqotning umumiy jarayoniga umumiy xulosalar, shu bilan birga, takliflar va ayni tadqiqotdan kelib chiqqan holda kelajak tadqiqot ishi yo'nalishlari maqola xulosa va takliflari qismining asosini tashkil etadi.

5) Foydalanilgan adabiyotlar (bu qismda muallif foydalangan barcha adabiyotlar ro'yxati kiritiladi. Ushbu qismda tadqiqotda foydalanilgan barcha adabiyotlarning ro'yxati [1], [2] yoki [3] ketma-ketligida qo'yiladi: mualliflar ismi-sharifi, maqola nomi, jurnal nomi, nashri, yili, soni, betlari. Shuni alohida takidlash joizki, tadqiqot ishida foydalanilmagan adabiyotlar foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatiga kiritilmasligi lozim)

XULOSA

Huquqiy maqola yozishdan asosiy maqsad bu ma'lum bir mavzuni olib chiqish va uni yoritish orqali, o'sha mavzu haqida insonlarda ma'lumot va tushuncha uyg'ota olishdir. Biz internet texnologiyalari va ijtimoiy tarmoqlar rivojlangan bir davrda yashab turibmiz.

Ortiq insonlar o'z haq-huquqlari haqida barcha ma'lumotlarga ega bo'lishlari mumkin.

Agar shunday huquqiy maqolalar soni ko'paysa insonlar huquqiy terminlar va huquqiy holatlar haqidagi bilimlarga ko'proq ega bo'ladilar. Mana shuning uchun ham rivojlanayotgan mamalakatimizda huquqiy sohani rivojlantirish, huquqiy ma'lumotlarga ega bo'lish davr talabidir. Shuning uchun ham huquqiy maqolalarning ahamiyati juda muhimdir

REFERENCES

1. <https://uzinterbiz.com/internet-kasblar/maqola-yozish/qoidalari-qadamba-qadam-qollanma/.html>
2. <https://umirdinov.com/category/maqolalar/>
3. <https://lp.yuridik.uz/maqola-yozish>
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/ilmiy-maqola-yozish-asoslari-ilmiy-maqola-qanday-yoziladi/viewer>
5. <https://sciencebox.uz/index.php/siyosatshunoslik/maqolaformati>

QURUQ VA ISSIQ HAVO SHAROITIDA GERMETIKLARNING CHIDAMLILIGINI OSHIRISH

Bayniyazova Nargiza Polatovna

Qoraqalpoq Davlat Universiteti Arxitektura fakulteti student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10450108>

Annotatsiya. Germetiklar, plastik yoki polimer materiallardan ishlab chiqarilgan chidamliligi yuqori bo'lgan materiallar bo'lib, ularning asosiy maqsadi turli qismli yoki choklarni bir-biriga bog'lab turish va suv, havo, yorug'lik, va tozni yo'q qilishdir. Bu materiallar qurilish, avtotransport, radioelektronika sanoati, va tibbiy sohalarda keng qo'llaniladi.

Kalit So'zlar: Elastiklik, Chidamli xossalari, Polimerlar, Avto sohasi, Sintetik smolalar, Chidamli qilish, Yopishqoq moddalar, Aviasozlik, Tibbiy soha, Kimyo sanoati.

IMPROVING THE DURABILITY OF SEALANTS IN DRY AND HOT WEATHER

Abstract. Sealants are high-strength materials made of plastic or polymer materials whose main purpose is to hold various parts or seams together and remove water, air, light, and dust. These materials are widely used in construction, automotive, electronic industry, and medical industry.

Keywords: elasticity, resistant properties, polymers, automotive industry, synthetic resins, make resistant, adhesives, aviation industry, medical industry, chemical industry.

ПОВЫШЕНИЕ ДОЛГОВЕЧНОСТИ ГЕРМЕТИКОВ В СУХУЮ И ЖАРКУЮ ПОГОДУ

Аннотация. Герметики-это материалы с высокой прочностью, изготовленные из пластмассовых или полимерных материалов, основная цель которых-удерживать различные детали или швы вместе и удалять воду, воздух, свет, и пыль. Эти материалы широко используются в строительстве, автомобилестроении, радиоэлектронной промышленности, и медицинской промышленности.

Ключевые слова: эластичность, стойкие свойства, полимеры, автомобильная промышленность, синтетические смолы, сделать стойкими, клеи, авиационная промышленность, медицинская промышленность, химическая промышленность.

Germetiklar - polimerlar yoki oligomerlar asosida hosil qilinadigan germetizatsiyalovchi tarkiblar. Boltli, parchin mixli va birikmalarning tirqishlari va choklarini zich berkitish maqsadida surkaladigan pastasimon yopishqoq moddalar. Germetik yuqori darajada elastik, mustahkam, issiq va sovuqqa, namga, ionlashtiruvchi nurga chidamli, ba'zi hollarda izolyatsion xossalarga ega bo'lishi kerak.

Germetiklar olishda kauchuklar (asosan polisulfid yoki kremniyorganik suyuq kauchuklar, butadiyen, uretan, butadiyennitril kauchuklar, ftorkauchuklar, butilkauchuk, poliizobutilen) va sintetik smolalar, mas, fenolformaldegid, epoksid smolalar asosiy xom ashyo hisoblanadi. Aviasozlik, kemasozlik, kimyo va radioelektronika sanoati, qurilishlarda qo'llaniladi. Tish protezlash texnikasi va kriminalistikada ham ishlatiladi.

Quruq va issiq havo sharoitida germetiklarning chidamliligini oshirish uchun quyidagi maslahatlar foydalanishingiz mumkin:

Havo: Germetikni ishlatilgan joyda yoki materialda ishlov berishdan oldin, uning chidamliligini oshirish uchun havo va uvishlarning yo'qolishini tekshirish juda muhimdir. Agar germetik vaqtinchalik ochiq bo'lsa, uning buzilishiga sabab bo'lishini aniqlash va uni tez orada qoplashi kerak. [1.92]

Ideal Harorat va Namlik: Ba'zi germetiklar belgilangan harorat va namlik shartlarida ishlaydi. Ular bilan ishlashda tuzilgan joyning harorati va namligini o'rganib, germetikni mos shartlarda saqlash yoki ishlatish lozim.

Germetik Tahlili: Germetikni ishlatishdan oldin, uni muvaffaqiyatli ishlov bermaslik uchun shartnoma va tahlillarini o'qing. Bu, germetikning ishlab chiqarilgan material va xususiyatlariga bog'liq ravishda amal qilish uchun muhimdir.

Germetikni Tozalash: Germetikni ishlatishdan oldin, tuzilgan joyi tozalanishi zarur. Toz, yiriklar, yoki digar chiqindilar germetikning ishlov boshlashiga to'g'ri kelmasligi uchun o'chirib tashlashga yordam bera olishi kerak.

Joyning Aralashuvi: Germetikni ishlatishda, uning qo'yilgan joyi juda muhimdir. Agar germetik tuzilgan joyi buzilgan, yiriqlar yoki toz bilan bog'liq bo'lsa, bu chidamliligini pasayishi mumkin.

Dolzarb va Uzatishlar: Agar qurilish tizimlarida ishlatilgan germetiklarning uzatishlari yo'qolgan bo'lsa, ularni tekshirib ko'ring. Ularning haqiqiy emas yoki buzilgan bo'lishi, germetikning ishlashini buzishi mumkin.

Bu maslahatlar har bir tuzilgan joy va mahsulot uchun o'zgarishi mumkin, shuning uchun germetikni to'g'ri ishlatish uchun yetarli tahlil va tadqiqotlar olib borishga harakat qiling.

Germetiklar (yoki germetizatsiyalovchi materiallar) tarkibida polimerlar yoki oligomerlar bo'lishi tufayli katta elastiklik va chidamli xossalarga ega bo'lishi mumkin. Ular yuqori issiq va sovuqqa, namga, ionlashishga, va nurga chidamligiga ega bo'lib, bu xossalari chiqarishda vaqt ichida o'zgarishi qulaydir.

Bu materiallar odatda boltli, parchin mixli va birikmalarning tirqishlarini va choklarini zich berkitish maqsadida ishlatiladi. Pastasimon yopishqoq moddalar sifatida, ular qo'shimchalardan tashqari shakllangan bo'lishi mumkin. [2.115]

Germetiklar, qurilish sohasida, aviasozlikda, kemasozlikda, kimyo va radioelektronika sanoatlarida, tish protezlash texnikasida, va kriminalistikada keng qo'llaniladi. Ularning foydalanilishi esa ularning xususiyatlari va zarur tahlil va tadqiqotlar natijasida amalga oshiriladi.

Germetiklar olishda ishlatiladigan asosiy materiallar quyidagilardir:

Kauchuklar: Polisulfid yoki kremniyorganik suyuq kauchuklar, butadiyen, uretan, butadiyennitril kauchuklar, ftorkauchuklar, butilkauchuk, poliizobutilen kabi.

Sintetik Smolalar: Mas, fenolformaldegid, epoksid smolalar.

Germetiklar xususiyatlari va ularni foydalanish sohasidagi yangiliklar uzluksiz rivojlanib bormoqda. Bu esa ularni qo'llab-quvvatlash, xom ashyoni optimallashtirish va yangi sohalar uchun ularni yaratishning muhim bo'lishiga olib kelmoqda.

Germetiklar, aksariyatda turli turlardagi materiallar yoki ob'ektlarni bir-biriga bog'lab turuvchi, suvni, havoni, shuningdek to'zalarni yoki zararli maddalarni yo'q qiluvchi materiallar sifatida qo'llaniladi. Bu materiallar yuqori elastiklik, chidamli xossalarga, nurga chidamligiga,

issiq va sovuqqa, namga, ionlashuvga, har tomonlama foydalashga ega bo'lganligi uchun keng qo'llaniladi. Quyidagi sohalar germetiklarning foydalanishiga misollar hisoblanadi:

Qurilish Sohasi: Germetiklar, qurilish sohasida jild o'chirish, tozalarni yo'q qilish, suv va havoni, yopishqoq moddalarini qo'shish va materiallarni bir-biriga bog'lash maqsadida qo'llaniladi.

Avtomobil Sanoati: Avtomobillar davriy ish faoliyatida, tuzish jarayonida yoki avtomobillarni yaratish jarayonlarida germetiklar qo'llaniladi. Ular, yuqori issiq va sovuqqa, yanada suvga va yo'l sharoitlariga qarshi xosil, uch asosiy materiallar bo'lib, avtomobillarning yaxshi ishlashini ta'minlaydi.

Radioelektronika Sanoati: Elektronik qurilmalarda, kabel ulashish stantsiyalarida, batareyalar va elektronik qurilmalarda germetiklar, suv va yorug'likning olib borishiga qarshi qo'shimchalarni ta'minlash uchun qo'llaniladi.

Qayta ishlov beruvchi Soha: Metal, plastik yoki kibritbop materiallardan mahsulotlar ishlanib chiqqanida, ularning orasidagi joyni yo'q qilish va ularni mustahkam qilish maqsadida germetiklar qo'llaniladi.

Tibbiy Soha: Tish protezlashda, tibbiy qurilmalarning ishlov beruvchi qismlari yoki asboblarining tuzilishida germetiklar foydalaniladi.

Kemasozlik va Kimyo Sanoati: Kimyo va kemasozlik sanoatlarida materiallarni bir-biriga qo'yish, zamonaviy materiallarning ishlov berishida germetiklar keng qo'llaniladi.

Aviasozlik: Aviatransport vositalarida yuqori talqin va shakllangan hosilalarni aks ettirish uchun, suzish va yorug'lik sharoitlariga qarshi ishonchli bo'lgan germetiklar foydalaniladi. [3.52]

Kriminalistika: Yangiyo'l uchun germetiklarning qo'llanilishi kriminalistikda katta ahamiyatga ega bo'lgan bir soha hisoblanadi.

Bu hollarda germetiklar, ularning maxsus xossalari va xususiyatlaridan foydalanib, ko'plab sohalar bo'yicha turli turdagi vazifalarni bajarish uchun ishlatiladi.

Germetiklar: Materiallar, Ularni Tushunish va Qurilish sohasidagi roli

Germetiklar, turli sohalar bo'yicha intensiv ravishda qo'llaniladigan materiallardir. Bu maqolada, germetiklar haqida to'liqroq ma'lumot va ularning qurilish, avtotransport sanoati, radioelektronika, kimyo sanoati, tibbiy soha va boshqa sohalarda qanday foydalanishlariga doir umumiyroq tasvirlangan.

Kimyo sanoatlarida germetiklar, materiallarni bir-biriga bog'lovchi va suv, havo, yorug'lik, va tozni ta'qiqalaydigan qo'llanishlar uchun ishlatiladi. Tibbiy sohada esa germetiklar, tish protezlari va tibbiy qurilmalarning tuzilishida foydalaniladi.

Aviasozlik sanoatida germetiklar, yuqori talqin va shakllangan hosilalarni aks ettirish uchun intensiv ravishda ishlatiladi. Ular, aviatransport vositalarining tuzilishida, suzish va yorug'lik sharoitlariga qarshi ishonchli bo'lib, ulangan tizimlarning yaxshi ishlashini ta'minlaydi.

REFERENCES

1. Adhesion Science and Engineering: Surfaces, Chemistry and Applications by Robert J. Good, published by CRC Press, 2018

2. Handbook of Adhesives and Sealants by Edward M. Petrie, published by McGraw-Hill Education, 2020
3. Adhesives, Sealants and Coatings for Space and Harsh Environment by Lieng-Huang Lee, published by Springer, 2012
4. Nurkulova, G., & Saydaliyeva, M. PSYCHOLOGICAL METHODS OF EDUCATION AND DEVELOPMENT ACCORDING TO THE CHILD'S TEMPERAMENT.
5. Nurkulova, G. (2022). THE PSYCHOLOGY OF SUBORDINATE BEHAVIOR. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL), 3(12), 204-207.
6. Nurkulova, G. E. (2021). IMPROVING EDUCATIONAL OPPORTUNITIES FOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS. Humanitarian Treatise, (104), 7-8.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ РЕЧИ ДОШКОЛЬНИКОВ.

Д.Х.Якубова

педагог УрГПИ

кафедры “Методика дошкольного образования”

М.Утениязова

студентка УрГПИ, 1 курса

направления дошкольного образования

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10450274>

Аннотация. Данная статья посвящена разработке и применению методики развития речи у детей дошкольного возраста. Развитие речи является важным аспектом развития ребенка, влияющим на его коммуникативные навыки, познавательные способности и социальные взаимодействия. В работе рассматриваются различные подходы и методы, используемые для стимуляции речевого развития в дошкольном возрасте. Особое внимание уделяется игровым методам, речевым упражнениям, чтению с детьми и техникам развития фонетики, лексики и грамматики. В работе также анализируются проблемы, связанные с задержками в речевом развитии и предлагаются рекомендации для их преодоления. Эта работа поможет педагогам, родителям и специалистам в области детской педагогики и речевого развития лучше понять принципы и методы развития речи у дошкольников и эффективно применять их в практике.

Ключевые понятия: методика, речь, задачи, методы, слова, развитие, педагог, ребенок, игровые методы, аспекты.

THE METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS.

Abstract. This article is devoted to the development and application of methods for developing speech in preschool children. Language development is an important aspect of a child's development, affecting their communication skills, cognitive abilities and social interactions. The work examines various approaches and methods used to stimulate speech development in preschool age. Particular attention is paid to play methods, speech exercises, reading with children and techniques for developing phonetics, vocabulary and grammar. The work also analyzes the problems associated with delays in speech development and offers recommendations for overcoming them. This work will help teachers, parents and specialists in the field of children's pedagogy and speech development better understand the principles and methods of speech development in preschoolers and effectively apply them in practice.

Key concepts: methodology, speech, tasks, methods, words, development, teacher, child, gaming methods, aspects.

Методика развития речи дошкольников – дисциплина, которая изучает и предлагает педагогам оптимальные методы формирования, развития и усовершенствования детской речи. Современная система образования ориентирует педагогов не только на формирование определённых речевых умений и навыков у детей дошкольного возраста, но и на их полноценное воспитание в соответствии с общечеловеческими ценностями, всестороннее развитие личности ребёнка, готового осуществлять речевую коммуникацию, осознающего элементарные явления языка и речи.[6]

Цель дошкольного образования – подготовить детей к обучению в школе, раскрыть их таланты и способности, сформировать у них энтузиазм к учебе и образованию. С учетом этого утверждены постановления Президента Республики Узбекистан «О мерах по совершенствованию управления системой дошкольного

образования» и «Концепция развития системы дошкольного образования до 2030 года». В этих нормативно-правовых документах дальнейшее совершенствование системы дошкольного образования как важного звена единой системы непрерывного образования, расширение сети организаций дошкольного образования и укрепление материально-технической базы, обеспечение их квалифицированными педагогическими кадрами ставят такие вопросы, как выражено внедрение в учебный процесс современных образовательных программ и технологий, которые развивают детей интеллектуально, духовно-эстетически и физически, радикально повышают уровень их готовности к школе. Эта политика, проводимая в нашей стране, требует большой ответственности от педагогов, работающих в системе дошкольного образования, широкого использования новых технологий обучения. Учитывая это, подготовка ребенка к общеобразовательному обучению в дошкольных образовательных организациях, среди них вопрос развития речи ребенка, является одним из важнейших. Увеличение их словарного запаса, беглой речи и обучение их полностью выражать и делиться своими мыслями показывает актуальность проблемы. [2]

Методом развития речи детей в дошкольном образовании как педагогической дисциплины является практическое обучение детей родному языку, использованию языковых единиц в речи, умению правильно выражать мысли на родном языке в условиях взаимного речевого общения, слушания и понимания речь сверстников, уметь различать единицы (звук, слово), правильно изучать нормы речи, формирует такую деятельность, как действие. Итак, развитие речи детей выполняет задачу развития речи в дошкольном образовании, формируя у детей выразительную, четкую, сжатую и образную речь, практически обучает родному языку и воспитывает детей. Лингвистическое воспитание ребенка должно начинаться рано и в первые годы жизни совершаться исключительно на родном языке. Язык есть удивительнейшее и совершеннейшее творение народной культуры. Детские воспитательные учреждения должны жить духом своего народа. Родной язык, его беспрепятственное и всестороннее развитие должны быть поставлены в основу воспитания; к его народному духу, к его поэзии ребенок должен приобщаться с первых годов жизни. Способность членораздельной речи является одним из наиболее значительных и характерных проявлений развития человеческой личности. Развивающаяся речь способствует развитию личности в целом, и любая из сторон развития личности содействует развитию языка. [1]

Развитие речи в дошкольном возрасте – это постепенный процесс, требующий терпения, поддержки и активной коммуникации со стороны родителей и преподавателей. Отведите время на разговоры, чтение и игры с детьми, их уверенность и умение выражать свои мысли будет расти с каждым днем. Важно подбирать методы развития речи в соответствии с возрастом, интересами и потребностями ребенка. Сочетание разнообразных методов и постоянная практика помогут ребенку прогрессировать в развитии речевых навыков. Развитие речи в дошкольном возрасте происходит в большей степени в игровой форме, поэтому родители и воспитатели должны предоставить ребенку разнообразные возможности для общения и использования речи в различных ситуациях. Они должны быть терпеливыми и поддерживающими, чтобы помочь ребенку развить коммуникативные навыки, расширить свой словарный запас и научиться говорить грамотно. Развитие речи у детей является важной частью их общего развития. Как мы увидели, игры могут играть значительную роль в этом процессе. Они не только помогают детям улучшить свои коммуникативные навыки, но и способствуют развитию словарного запаса, грамматических и фонетических навыков, а также способности понимать и использовать правильное восприятие и выражение речи. Игры стимулируют детей к активному участию, сотрудничеству, творческому мышлению и решению

проблем. Они также способствуют формированию самооценки и уверенности в себе, поскольку правильные ответы в игре усиливают эмоциональную мотивацию. Изучение и развитие речи у детей не должно быть скучным или монотонным процессом. Богатое, разнообразное и интересное окружение игр дает детям возможность ощутить, насколько увлекательным, веселым и эмоциональным может быть развитие речи. Способность педагога дошкольного образования обучать детей родному языку является важным показателем его профессиональной подготовки. Все умственные способности, данные ребенку от природы, появляются и развиваются благодаря овладению родным языком, особенно его изучению в дошкольном возрасте. Степень наследования детьми национального духовного богатства, передаваемого из поколения в поколение на родном языке, способность детей в будущем овладевать научными достижениями своего времени, их верность передовым поэтическим и эстетическим идеалам человечности, то есть независимость. От педагога зависит, смогут ли они стать полноценными строителями демократического общества в Узбекистане. Для обучения детей родному языку будущий педагог должен углубленно изучить теорию методики развития речи и овладеть известными науке методами в этой области, понять закономерности изучения родного языка ребенка. Язык дает возможность планировать умственную деятельность. Планирование при этом появляется еще одна важная задача языка — задача управления поведением человека. Язык помогает собрать и закрепить весь опыт человечества в прошлом, подчинить человека нормам, выработанным в результате этого опыта. Все, что мы видели в прошлом, настоящем и даже то, что мы можем увидеть в будущем, приходит к нам через язык. Все, что управляет поведением человека, включая мировоззрение, моральные и эстетические идеалы, культурные нормы, достигается посредством языка и речевого общения. Ребенок не может использовать разрозненные предметы для восприятия и понимания окружающего существования, он начинает объединять предметы, категории, выделяя важные стороны и, наконец, знаки в результате обобщения, понятия, выраженные в словах. Причина, по которой ребенок учится говорить, заключается в том, что ему приходится участвовать в занятиях со взрослыми, а для этого ребенку необходимо понимать, что ему говорят, и говорить самому общеизвестно, что язык ребенка отличается от языка взрослого грамматическими ошибками. [2]

Наука о методе речевого развития – это развитие устной речи детей в дошкольном образовании, правильное и правильное употребление слов в речи, то есть владения речи и поведения путем формирования навыков речевого взаимодействия со сверстниками и взрослыми. Приобретение морально-нравственных качеств, таких как бытие. Методика развития речи выполняет развивающую задачу как педагогическая наука. То есть, развивая речь детей, он обеспечивает беглую разборчивость речи посредством анатомо-гимнастической тренировки их речевых органов: развивает мышление детей, мыслительную деятельность, формирует у них речевой этикет и нравственное совершенство. Поскольку хорошо развитая речь понятна и эффективна, ребенок корректирует свою речь. Речевое развитие – это не только часть знакомства ребенка с миром, но и опора общего психического развития. Развитие речи ребенка связано с формированием личности в целом, а вместе с тем и всех психических процессов. «...Процесс освоения языка – это не только процесс передачи знаний, умений и навыков. Это образование прежде всего. Воспитывая сердце, воспитывая разум, формируя структуру мыслей, терпеливо обрабатывая самые тонкие стороны человеческой психики. Для современных представлений об онтогенезе речи характерно понимание того, что речевое развитие ребенка определяется внешними воздействиями, с одной стороны, и характеризуется его внезапным возникновением, «спонтанностью» с другой стороны.

Методика воспитания является разделом педагогики. При формировании речевых навыков у детей дошкольного возраста, при каких условиях следует использовать формирование правильной учебно-тренировочной речи, каким образом целесообразно сочетать теорию и практику. Правильность и работоспособность отдельных методических правил проверяются на практике. В дошкольном образовании остается еще много нерешенных вопросов в формировании речи детей, ведется работа над ее развитием. Для этого должны быть разработаны подготовительные программы к чтению в детском саду. Необходимо дать конкретные рекомендации по календарному плану мероприятий для значительного роста речи у детей. Необходимо разработать методы активизации речи детей, имеющих разный уровень речевого развития в зависимости от возраста детей. Педагог, плохо знающий методическую теорию, занимается детьми вслепую, лишь копируя их предположения или опыт других. [3]

Развитие речи у детей играет ключевую роль в их общем развитии и успехе в учебе и социальной жизни. Вот несколько важных аспектов, которые помогают в развитии речи у детей:

Раннее вовлечение: Уже с самого раннего возраста, родители и близкие люди должны активно взаимодействовать с ребенком, разговаривая с ним и читая ему детские книги. Это помогает в формировании словарного запаса и развитии слухового восприятия.

Игровая активность: Игры и развлечения, особенно те, в которых требуется общение и использование речи, способствуют развитию языковых навыков. Возможно, использование кукол, игровых полей или ролевых игр, чтобы активизировать детскую речь и представление.

Чтение: Чтение детских книг и историй не только развивает любовь к чтению, но и помогает расширить словарный запас ребенка и развить понимание смысла и структуры предложений.

Конкретные примеры: При обучении новым словам или концепциям, важно давать ребенку конкретные примеры и объяснения, чтобы связать абстрактные понятия с реальными предметами и ситуациями.

Сочетание говорения и слушания: Важно научить детей не только активно говорить, но и хорошо слушать. Задавайте им вопросы, дающие возможность выразить свои мысли, и обеспечивайте активное общение в различных ситуациях.

Поддержка и похвала: Важно поддерживать и поощрять ребенка в его усилиях – похвалить за новые слова, выражения или хорошую попытку говорить. Это помогает создать положительную атмосферу и стимулирует дальнейшее развитие речи.

Задания и игры: Используйте задания и игры, которые способствуют развитию речи – строение предложений, составление историй, диктанты и другие упражнения, которые требуют использования языка в разнообразных контекстах. [4]

Развитие речи у детей является важной частью их общего развития. Как мы увидели, игры могут играть значительную роль в этом процессе. Они не только помогают детям улучшить свои коммуникативные навыки, но и способствуют развитию словарного запаса, грамматических и фонетических навыков, а также способности понимать и использовать правильное восприятие и выражение речи. Игры стимулируют детей к активному участию, сотрудничеству, творческому мышлению и решению проблем. Они также способствуют формированию самооценки и уверенности в себе, поскольку правильные ответы в игре усиливают эмоциональную мотивацию. Изучение и развитие речи у детей не должно быть скучным или монотонным процессом. Богатое, разнообразное и интересное окружение игр дает детям возможность ощутить, насколько увлекательным, веселым и эмоциональным может быть развитие речи. [5]

Методика развития речи дошкольников играет ключевую роль в обучении дошкольников. Она включает в себя различные игры, упражнения и активности, которые помогают развивать словарный запас, грамотность, артикуляцию и коммуникативные навыки. Важно создать стимулирующую и интерактивную обучающую среду для дошкольников, чтобы помочь им развивать свою речь. В государственной учебной программе «Ilk qadam» есть компетенции областей развития ребенка. Одна из компетенции области «Речь, общение, навыки чтения и письма» уже ребенок с 6-7 лет должен уметь слушать и понимать родную речь, пользоваться в родной речи правильным произношением, подходящими грамматическими формами и разнообразными конструкциями предложений, проявлять интерес к изучению иностранного языка, демонстрировать первоначальное владение иностранным языком, проявлять интерес к произведениям художественной литературы, иметь представление о лексической, слоговой и фонетической структуре слова, уметь самостоятельно составлять и пересказывать различные формы содержания; владеть первоначальными навыками и инструментами письма родной речи. Также важно помнить, что каждый ребенок уникален, поэтому методика развития речи должна быть индивидуализированной и адаптированной под конкретные потребности и особенности каждого ребенка. Кроме того, важно включать родителей и других членов семьи в процесс развития речи, чтобы они могли поддерживать и помогать ребенку в его усилиях по развитию речи. В целом, методика развития речи дошкольников должна быть разнообразной, интересной и адаптированной к потребностям каждого ребенка, чтобы помочь им успешно развивать свои речевые навыки.

REFERENCES

1. Тихеева. Е. И. Развитие речи детей раннего и дошкольного возраста – М.: Просвещение, 2010г.
2. Nasirova. Z. H. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar nutqini o'stirish. – Т.: Zebo Print, 2023у.
3. Смаль. В. Н. Теория и литература развития речи детей дошкольного возраста. 2019г.
4. Бородич. А. М. Методика развития речи детей. – М.: Просвещение, 1981г.
5. Babayeva. D. R. Nutq o'stirish metodikasi. 2019у, Toshkent.
6. Тихеева. Е. И. Развитие речи детей младшего возраста. – М.: Просвещение, 2015г.
7. Nurqulova, G. (2023). ACCENTUATION FOR TEENAGERS. *Modern Science and Research*, 2(6), 274-276.
8. Nurqulova, G., & Saydaliyeva, M. PSYCHOLOGICAL METHODS OF EDUCATION AND DEVELOPMENT ACCORDING TO THE CHILD'S TEMPERAMENT.
9. Nurkulova, G. (2022). THE PSYCHOLOGY OF SUBORDINATE BEHAVIOR. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, 3(12), 204-207.
10. Nurkulova, G. E. (2021). IMPROVING EDUCATIONAL OPPORTUNITIES FOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Humanitarian Treatise*, (104), 7-8.

O`ZBEK TILI VA UNING TARAQQIYOTI

Qazaqbayeva Dilafruz Abdullayevna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10455964>

Annotatsiya. Ushbu maqolada insoniyatning hayotida tilning o`rni va o`zbek tilining rivojlanish taraqqiyoti, yurtimizda tilga berilayotgan e`tibor, o`zbek tilining davlat tili sifatida rasman qabul qilinganligi hamda bugungi kunga kelib o`zbek tilining qanday darajaga yetib kelganligi haqida so`z yuritilgan.

Kalit so`zlar: O`zbek tili, taraqqiyot, fikr, inson, mohiyat, adabiy til, tilshunoslik, tarixiy, axborot.

UZBEK LANGUAGE AND ITS DEVELOPMENT

Abstract. This article talks about the role of language in the life of mankind and the progress of the development of the Uzbek language, the attention given to the language in our country, the fact that the Uzbek language was officially accepted as the state language, and what level the Uzbek language has reached today.

Key words: Uzbek language, development, thought, human, essence, literary language, linguistics, historical, information.

УЗБЕКСКИЙ ЯЗЫК И ЕГО РАЗВИТИЕ

Аннотация. В данной статье рассказывается о роли языка в жизни человечества и ходе развития узбекского языка, о внимании, уделяемом языку в нашей стране, о том, что узбекский язык был официально признан государственным, и о том, что уровня, которого достиг сегодня узбекский язык.

Ключевые слова: узбекский язык, развитие, мысль, человек, сущность, литературный язык, лингвистика, историческая, информация.

Til inson hayotida muhim rol o`ynaydigan hodisadir. Insonning butun hayoti til bilan bog`langan bo`lib, til yordamida insonlar o`zaro fikr almashish imkoniyatiga ega bo`ladilar. Shu bilan birga, inson tili nihoyat darajada murakkab, bir-biriga qarama-qarshi bo`lgan sifatlarni o`zida mujassamlashtirgan hodisadir.

Til kishilik jamiyatida eng muhim aloqa quroli bo`lib, insoniyatning uzoq davom etgan tarixiy taraqqiyoti jaroyinida yaratilgan barcha madaniy va ilmiy boyliklarni saqlaydigan va avloddan-avlodga yetkazib beradigan asosiy vosita bo`lib xizmat qiladi. Tilning tabiati, mohiyati, kishilik jamiyatida bajaradigan vazifasi kabi muhim masalalar ilmiy o`rganishni talab qiladi.

XX asr oxirida tilga ijtimoiy hodisa sifatida qarash g`oyasi keng yoyilgan. Chunki jahondagi ko`pgina mamlakatlar o`z mustaqilligiga erishib, davlat tili yoki rasmiy til maqomiga ham ega bo`lgan. 1989-yil 21-oktabr kuni O`zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi sessiyasining muhokamasidan so`ng o`zbek tili davlat tili deb e`lon qilindi va bu tarixiy hodisa mustaqillikdan ikki yil oldin ro`y berdi.

Til haqidagi qonunning qabul qilinishi ona tilimiz bo`lmish o`zbek tilining muhofazasini ta`minladi. Hayotimizning barcha sohalarida ona tilimizdan keng qo`llanila boshlandi. O`zbekistonning mustaqil suveren davlat sifatida dunyo xaritasidan joy olishi esa mazkur qonunning kuchini yanada oshirdi.

Turkiy tillarni tasniflash va uning taraqqiyoti tarixini davrlashtirish bilan bog'liq ravishda o'zbek adabiy til tarixi ham olimlar tomonidan turlicha davrlashtiriladi. Jumladan, S.Ye.Malov o'zbek adabiy tili tarixini uch davrga bo'lib o'rganadi:

- 1) Uyg'ur adabiy tili;
- 2) Chig'atoy adabiy tili;
- 3) O'zbek adabiy tili

Til taraqqiyotining yuqorida ko'rsatilgan uch tomoni va adabiy til tarixini o'rganishning uch jihati nuqtai nazaridan uning taraqqiyot davrlarini aniqlash imkoniyatini beruvchi til tizimining quyidagi asosiy belgilarini ko'rsatish mumkin. Bu belgilar esa til taraqqiyoti davrlarini, bosqichlarini aniqlash imkoniyatini beradi:

1. Adabiy til uslublarining miqdori, ularning o'zaro munosabati va ijtimoiy vazifalari.
2. Adabiy til uslublari hamda uning turlarini aniqlashda asos bo'lgan tuzilma va funksional belgilar.
3. Adabiy til tuzilmasi, uning ko'lami va ijtimoiy vazifalari hamda u bilan so'zlashuv nutqi ko'rinishlarining o'zaro bog'liqligi.

Tilshunoslikda zamonaviy yo'nalishlar. Tilshunoslik tilning paydo bo'lishi va rivojlanishi, til va tafakkur, til va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar, tilning jamiyatdagi o'rni, ichki tuzilishi tilning tasnifi, uni tahlil qi-lish usullari va shu kabi masalalarni o'rganadigan fandır. Tilning paydo bo'lishi va rivojlanishi jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liqligi tufayli til sotsiologlar tomonidan ham o'rganiladi. Jamiyat tarixiy taraqqiyoti jarayonida sodir bo'lgan voqea va ho-disalar tilda aks etmay qolmaydi.

Til va boshqa aloqa vositalari orasida o'xshashlik va farqlar mavjud.

Bu vositalarni bir biri bilan birlashtiradigan xususiyatlar quyidagilar:

- fikr va hissiyotlarni ifodalaydi;
- ijtimoiy, chunki jamiyat tomonidan yaratilib, unga xizmat qiladi;
- moddiy (tovush to'liqlari, grafik chizmalar va boshqa vositalar orqali amalga oshiriladi);
- obektiv borliqni aks ettiradi.

Ular o'rtasida quyidagi farqlar bor:

- til fikr va hissiyotlarni ifoda qiluvchi vosita. Inson uni barcha faoliyatida qo'llaydi.

Boshqa aloqa vositalarining ishlatilish ko'lami cheklangan, masalan, ko'cha harakati belgilari asosan haydovchilarga xizmat qiladi, boshqa yerda ishlatilmaydi;

- til quruq axborotning o'zinigina bir shaxsdan ikkinchi shaxsga yetkazmasdan, balki gapiruvchining bu axborotga munosabatini, uning xohish- istagi va bahosi, ruhiy holatini aks ettiradi;

- tildan boshqa barcha signal sistemalari sun'iydir.

Ular odamlar tomonidan yaratiladi va sharoitga ko'ra o'zgartirilishi mumkin.

Hozirgi o'zbek adabiy tilining, ma'lumki, bir qator tarixiy ildizlari bor:

- a) eng qadimgi turkiy til (VII asrgacha bo'lgan davr);
- b) qadimgi turkiy til (VII-XI asrlar);
- v) eski turkiy til (XIXIII asrlar);
- g) eski o'zbek adabiy tili (XIV-XIX asrlar);
- d) yangi o'zbek adabiy tili (XIX asrning oxiri – XX-asrning 20-yillari).

Hozirgi o'zbek adabiy tili ana shu tarixiy ildizlardan o'sib chiqib, o'zbek milliy tilining oliy formasi darajasiga ko'tarilgan. O'zbek tilshunosligida o'zbek adabiy tilining taraqqiyot bosqichlarini boshqacharoq tasnif qilish holatlari ham uchraydi.

O'zbek tilining taraqqiyot bosqichlarini ko'zdan kechirish qadimgi turkiy tildan Hozirgi o'zbek adabiy tiligacha bo'lgan lisoniy taraqqiyot dinamikasini kuzatish, Hozirgi o'zbek adabiy tilining qadimgi turkiy, eski turkiy va eski O'zbek adabiy tillaridan farqlarini aniqlash imkonini beradi.

Bunday farqlarning paydo bo'lishi, odatda, ikki omilga asoslanadi:

- 1) muayyan tilning ichki taraqqiyot qonuniyatlariga - tilning o'zidagi sistemaviy va strukturaviy hodisalar munosabatiga;
- 2) ikki yoki undan ortiq tillar o'rtasidagi kontaktga (interstrat munosabatiga).

O'zbek tili taraqqiyotida eng qadimgi turkiy til va qadimgi turkiy til substrat (asos til) vazifasini, arab, tojik-fors va rus tillari esa superstrat (ustama til) vazifasini o'tagan. Substrat va superstrat tillar o'rtasidagi aloqa odatda bilingvizm (ikki tillilik) yoki polilingvizm (ko'p tillilik) sharoitida yuzaga keladi va tillar substratsiyasi deb ataladi: turkiy-arab, turkiy-fors, o'zbek-arab, o'zbektojik, o'zbek-rus ikki tilliliklari sharoitida asos til bilan ustama tillar o'rtasida bog'langan aloqalar ana shunday substratsiyalar sanaladi. Ayni shu omillar (ichki taraqqiyot qonuniyatlari bilan birga) qadimgi turkiy tildan hozirgi o'zbek adabiy tiligacha bo'lgan davrda til strukturasi qator o'zgarishlarni yuzaga keltirgan.

O'zbek tili bugungi kungacha ko'p ming yillik tarixiy taraqqiyot yo'lini mardonavor bosib kelmoqda. O'rxun-Enasoy yodgorliklaridagi bitiklardan tortib hozirgi davrgacha yaratib kelinayotgan ilmiy, adabiy, ma'naviy-ma'rifiy manbalar o'zbek tilining shakllanish va rivojlanish tendensiyalari, adabiy ifodasi, ma'no qatlamlari, lug'at tarkibi to'g'risida atroflicha va asosli ma'lumotlar bera oladi.

Bugun ham tilimizga bo'lgan hurmatsizlik holatlar uchramoqda. Biz yoshlar ham xuddi Navoiy bobomizdek, tilimiz qaddini hamisha sarbaland etmog'imiz shart. Tilimiz bilan bog'liq muammolarning yechimi esa-ona tilimizni sevish, uni ardoqlash bilan bog'liqdir. Mana shu pallada ko'p narsa bizga bog'liqdir. Bir yoqadan bosh chiqarib, tilimiz himoyasi uchun birlashishimiz, katta maydonga chiqishimiz shart.

REFERENCES

1. Usmon Sanaqulov – O'zbek adabiy tili tarixining ilk davrlari (V-XIV)

**10-11 YOSHGACHA BO'LGAN YOSH FUTBOLCHILARNING TEZKORLIK
SIFATINI VA TEXNIKASINI RIVOJLANTIRISH.**

Saidov Umid

Isokova Sevara

Guliston Davlat Universiteti o'qituvchilari.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10455982>

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi zamon 10-11 yosh futbolchilarining tezkorlik sifatlarini va texnikasini rivojlantiruvchi omillar yoritib berilgan.

Tayanch so'zlar: jismoniy sifatlari, jismoniy mashg'ulot, texnik va taktik tayyorgarlik.

**DEVELOPING THE SPEED AND TECHNIQUE OF YOUNG PLAYERS
UNDER 10-11 YEARS OF AGE.**

Abstract. This article describes the factors that develop the quickness and technique of today's 10-11-year-old football players.

Key words: physical qualities, physical training, technical and tactical preparation.

РАЗВИТИЕ СКОРОСТИ И ТЕХНИКИ ЮНЫХ ИГРОКОВ ДО 10-11 ЛЕТ.

Аннотация. В данной статье описаны факторы, развивающие быстроту и технику современных футболистов 10-11 лет.

Ключевые слова: физические качества, физическая подготовка, технико-тактическая подготовка.

Yosh futbolchining jismoniy sifatlarini tarbiyalash sport mashg'ulotlarining muhim jihatlardan biri sanaladi. Jismoniy sifatlari futbolchi organizmining morfo-funksional, morfo-fiziologik va biologik xususiyatlari bilan bog'liq. Jismoniy sifatlari shug'ullanuvchilarning jismoniy, texnik-taktik tayyorgarliklarining takomillashuviga, ruhiy-emotsional holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Futbolchilar har bir harakatni tobora ishonch bilan bajaradilar, yangi harakatlarni tezroq o'zlashtiradilar va yuqori natijali ko'rsatgichlarga erishadilar.

Futbolni zamonaviy talab darajasi asosida rivojlantirish asosida rivojlantirish futbolchilarning yuqori jismoniy tayyorgarligini talab etadi, eng asosiysi esa tezkorlik sifatini tarbiyalashdir.

- Yosh futbolchilarni ratsional imkoniyatlarini oshirish orqali tezkorlik sifatini rivojlantirishga qaratiladi. Hozirgi zamon futbolining rivojlanishi darajasi va ilmiy-uslubiy taxlili.

- yosh futbolchilarda tezkorlik sifatini rivojlantirish yo'llari.

- yillik mashg'ulotlar rejasini tuzish va mashg'ulotlar davomida sport mahoratini rivojlantirish.

Hozirgi zamon futbolida o'yin usullari takomillashib, futbolchilarning o'yin harakatlari mukammallashib bormoqda. Futboldagi yangi va samarali usullarning paydo bo'lishi, futbolchilarning harakatlari yuksak darajada bo'lishini talab etmoqda. Har bir futbolchi bir o'yin davomida jamoasining g'alaba qozonishi uchun ko'pgina harakatlarni bajarishadi.

Bizga shu narsalar ma'lumki, futbolchilarning maydondagi asosiy harakatlariga: yurish, yugurish, to'p bilan yurish, to'p bilan yugurish, sakrashlar, to'pga zarba berish to'p bilan aldash, to'p uzatish, to'pni to'xtatish, to'pni yon chiziqdan tashlash, jarima to'pini bajarish,

burchakdan to'pni tepish, fintlar, podkad tashlash, to'pni aniq mo'ljalga etkazish, raqib bilan to'p uchun kurashish va boshqa bir qancha harakatlar kiradi. Bundan ko'rinib turibdiki, futbol mutaxassislari o'z tadqiqot ishlarida futbolchilarning yuqorida ta'kidlangan harakatlarini o'rganishgan va ular uchun kerak bo'lgan usul va uslublarni ishlab chiqishgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 martdagi PF-5368-son «Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni, 2018 yil 16 martdagi PQ-3610-son «Futbolni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori, 2019 yil 4 dekabrda PF-5887-son «O'zbekistonda futbolni rivojlantirishni mutlaqo yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni, 2020 yil 24 yanvardagi PF-5924-son «O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni hamda mazkur sohaga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga muayyan darajada xizmat qiladi.

Maxsus bolalar va o'smirlar futbol maktablarida o'quv-mashg'ulot jarayonlari maxsus ishlab chiqilgan va tasdiqlangan dastur asosida mashg'ulot jarayonlari olib boriladi. Yosh futbolchilarning yillik mashg'ulot davridagi o'quv-mashg'ulot jarayonlarining xajmi va tarkibini o'rganish maqsadida 2 xil yoshli guruhlarining 9-10 va 11 yoshli futbolchilarning o'quv-mashg'ulot jarayonlarini tahlil qildik

Tahlil natijalariga ko'ra 10 oy davomida o'tkazilgan o'quv-mashg'ulot jarayonlarida quyidagilar ham aniqlandi. O'quv-mashg'ulot ishlarida katta hajmdagi mashg'ulotlar umumiy chidamkorlikni tarbiyalashga yo'naltirilgan. Mashg'ulotlarning umumiy xajmi esa 179 soatni tashkil etdi (45,3%). Shuni ta'kidlash kerakki, katta hajmdagi o'quv-mashg'ulot ishlari umumiy chidamkorlikni tarbiyalashga qaratilgan, metodika nuqtai nazaridan olib qaralganda bu ish unchalik ham to'g'ri emas. 10-11 yoshli futbolchilarga mashg'ulotlar jarayonida katta hajmda mashg'ulotlarni, jismoniy sifatlarni tarbiyalashga, chaqqonlikni, egiluvchanlikni, tezkorlik va tezkorlik-kuch sifatlarini tarbiyalashga qaratilishi kerak. Umumiy chidamkorlikni tarbiyalash esa 12-13 yoshdan 15-16 yoshgacha bo'lgan davrlarni o'z ichiga oladi. Bu jarayonda tezkorlik va chidamkorlikni tarbiyalashga 23,7 soat (64%) vaqtni ajratdi.

Izlanishlar natijasida tezkorlik ishlari xajmi shuni ko'rsatadiki, musobaqa davrida futbolchilar tomonidan bajarilgan umumiy tez yugurishlar soni deyarli bir xil. Ko'rinib turibdiki, o'yinlar bo'yicha umumiy masofa 4840 metr, to'p bilan tez yugurishlar esa 1860 metr, bu esa 38,4% to'psiz tezlik 2890 metr (61,6%) bu dalil esa o'quv-mashg'ulot jarayonida tezkorlik-kuch sifatlarini oshirish uchun nomaxsus bo'lgan mashqlarni qo'llash qanchalik kerak bo'lishini isbotlaydi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, yillik aylanma o'quv-mashg'ulotlari tahlili shuni ko'rsatdiki o'quv-mashg'ulotlari xajmi va 10-11 yoshli futbolchilar musobaqasi 522 soatni tashkil etadi. Bu BOSM dasturiga asosan bir oz kam vaqt ajratilganligidan dalolat beradi. Bu xol bir qancha ma'lumotlar bilan tushuntirilgan va aniqlangan.

O'quv-mashg'ulotlarining ko'pchilik xajmi maxsus mashg'ulotlar bo'lib to'p bilan dars olib boriladi (har oy 75% dan 93%gacha). Bunday mashg'ulotlarning olib borish vositalari har doim tezkorlik va tezkorlik-kuch sifatini oshirish yosh sportchilarda ijodiy va bu mashq to'p bilan bog'liq bo'lsa, qo'llaniladigan metodlarning samaradorligini pasaytiradi, ayniqsa bunda "zarba" metodidir. 10-11 yoshdagi futbolchilarning asosiy o'quv-mashqlarga

yo'naltirilganda, bunda ularni tarbiyalashda ularning umumiy va maxsus chidamligiga qaratiladi (vaqtning 52,2%).

Yosh futbolchilar mashg'ulot jarayonida tezkorlikni osirish uchun quyidagi mashqlardan foydalansa maqsadga muvofiq bo'ladi: yugurayotgan vaqtlarda topni oyoq bilan olib yurish, yugurayotib to'p bilan mashqlarni bajarish, to'pni xar hil olib yurishlar, aldash o'tishlar, to'p uzatishlar, darvozaga to'pni tepish usullari kiradi. Bir mashqni bajarish uchun o'rtacha 5-7 sekund vaqt beriladi. Yugurish oralig'i 35 metr bo'ladi. Ushbu mashqlar bajarish masofasini va vaqtini taqsimlay bilish mashqning ko'p marotabalab bajarilishiga bog'liq. Bu mashqlar futbolchilarning qobiliyati o'sishiga va funksional sifatlarini oshishiga olib keladi.

Yosh futbolchilarda tezkorlikni tarbiyalash juda ham kerakli jarayondir. Futbolchilar ma'lum bir miqdorda tezkorlik, kuchlilik sifati bilan boshqa sport turida shug'ullanayotgan sportchi tengdoshlaridan orqada. Futbolchilarda tezkorlikni tarbiyalash 10-11- yoshda o'rinlidir. Futbolni zamonaviy talab darajasi asosida rivojlantirish futbolchilarning yuqori jismoniy tayyorgarligini talab etadi. Bularning eng asosiysi bu- tezkorlikdir. Tarbiyalash davrida tezkorlik sifati, xajmi, vosita va metodlarni o'zgartirish o'quv mashg'ulot jarayolarini ma'lum bir darajadagi ijobiy natijalarni ko'rsatadi.

O'tkazilgan tajribalarimiz tahlili shunu ko'rsatadiki, futbolchilarning layoqatliligi va qobiliyatlariga har tomonlama aniq baholish futbolchi kelajagining samarali bo'lishini tahlil qilib quyidagi xulosaga kelish mumkin, yoshlarga va o'smirlarga tezkorlik tayyorgarligiga yetarli darajada e'tibor berilishi uchun hozirgi talablarga javob beradigan metodlar bilan tarbiyalash kerak.

Tezkorlik- kuch va egiluvchanlik sifatlar bilan ancha yaqindan, chidamlilik bilan esakamroq bog'liq. Tezkorlik ko'satgichlarining majmuasi tarkibiga- startdagi tezkorlik, yugurish tezligi, maydonda yuzaga kelgan holatni baholash tezkorligi, taktik tafakkur tezkorligi kiradi. Futbol maydonida keskin tezlanishlarni, to'p bilan sakrashlarni, 25-30 qadamdan raqib darvozasiga qarab zarbalar berishni, sherigiga uzoqdan to'p uzatish, keskin to'xtash va yugurish yo'nalishini keskin o'zgartirishini amalga oshirish uchun futbolchi kuchga ega bo'lishi kerak. Ushbu atama asosida biz nimani tushunamiz? Kuch - bu, sportchining mushak kuchlanishlari hisobiga tashqi qarshiliklarini yengish qobiliyati. Futbolchi uchun oyoqlarining kuchini rivojlantirish, ayniqsa muhim. Lekin trenirovkalar vaqtida yelka kamari, tana, orqa, qorin mushaklarini rivojlantirishgaham e'tibor qaratish zarur. Bir so'z bilan aytganda futbolchi katta kuchga ega bo'lishi kerak, sportchiga to'p orqasidan va maydonning bo'sh joyiga keskin tezlanishlarini to'p orqasidan sakrashlarini amalga oshirishga yordam beradi, keskin to'xtash va harakat yo'nalishini keskin o'zgartirish, to'pga kuchli zarba berish imkonini beradi, shu bilan birga, kuchni rivojlantirish egiluvchanlikka, tezkorlikka, o'yinni aniq qabul qilishga zarur yetkazmasligi kerak.

Kuch rivojlanishining eng katta sur'atlari asosan kichik yoshda va o'smirlilik davrida kuzatiladi: 8-dan to 9-yoshgacha, 10-dan to 11-yoshgacha va 14-dan to 15-yoshgacha. Bunda, 8-11-yoshda ham sinaryadlarda sakrash, akrobatika va gimnastik mashqlarni qo'llash tavsiya qilinadi. 12- 14- yoshdagilar uchun uncha katta bo'lmagan og'irliklar bilan dinamik mashqlarini, kanatga osilib chiqishlarini, yadro uloqtirishlarni qo'llash mumkin. 15-16-yoshdagilar uchun og'irliklar bilan bajariladigan mashqlarning soni ancha ko'paytiriladi. Futbolchi uchun zarur bo'lgan sifatlar majmuasida tezkor -kuch imkoniyatlari muhim o'rin

egallaydi. 11-12-yashar o'g'il bolalarda energiya taminotining alaktatli mexanizmining ish unumdorligini rivojlantirishga qaratilgan mashqlarni keng qo'llashni tavsiya qilish mumkin. Shuni ham aytish kerakki, agar dastlabki sport tayyorgarligi bosqichida yezkor kuch sifatlarini tarbiyalashning vositalari va usullari qollanilmasa, unda shug'ullanuvchilarning tezkorligi va tezkor-kuch sifatleri qoniqarsiz rivojlanadi. 8-9-yoshdan boshlab yugurish tezligi jadal o'sa boshlaydi, 10-11-yoshga kelib esa ko'proq darajada harakatlar chastotasining o'sishi bilan belgilangan, yugurish qadamlari chastotasi maksimal qiymatlarga erishadi.

10-11-yoshga kelib, bolalarda tezkor ishlarni ko'p marta bajarish qobiliyati ortadi. Tezkor-kuch sifatlarining jadal o'sishi, 10dan to 13-yoshgacga bo'lgan bolalarda kuzatiladi. Futbolda tezkor- kuch harakatlari yetarlicha ko'p bajariladi. Bu, asosan sakrashlar, yakkakurashlar, raqibdan oldin o'ylashlardir. Tezkor va tezkor-kuch harakatlarga qisqa masofalarga tezlanishla va rivojlar kiradi, ulardan keyindarvozaga qarab zarba yoki biron bir boshqa texnik harakat amalga oshiriladi. O'smirlarning trenirovka jarayonida katta murakkabliklar yuzaga keladi. 12-dan to 16-yoshgacha bo'lgan o'smirlik davri jismoniy qobiliyatlarining tezkor rivojlanishi bilan tavsiflanadi va sportning har xil turlari bilan shug'ullaninsh uchun o'ta qulay hisoblanadi. Shu bilan birga o'smirlik organizmidagi neyroetokrin o'zgarishlar, sportning biologik jarayonlarini tabiiy davom etishini yaxshilashi yoki yomonlashi mumkin bo'lgan qo'shimcha qo'zg'atuvchi sifatida qarashga imkon beradi. O'smirlarning harakatida burchaklar va qo'zg'alishlar kuzatiladi, harakatlar ritmining buzilishlari sodir bo'ladi. Lekin jismoniy balog'atga yetish davrining yakunida harakatlar koordinatsiyasi tartibli bo'la boshlaydi. Bu, harakatlarning markaziy va periferik apparatini funksiyasining takomillashuvi natijasi hisoblanadi. O'smir yuqori qo'zg'aluvchanligi bilan farq qiladi, bu qo'zg'aluvchanlik yuqori harakat faolligiga va harakatning tartibsizligiga nisbatan nomoyon bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda yuqorida keltirilgan tezkorlok- individning asosiy jismoniy qobiliyatlarining rivojlanish darajasiga va uning psixologik hususiyatlariga ham bog'liq bo'lgan murakkab harakat qobiliyati sifatida namoyon bo'lishini ko'rsatadi.

Tezkorlikning asisini organizm barcha darajalarining masalan: xujayra, to'qima a'zolar tizimi fiziologik zahiralari hamda qolgan jismoniy qobiliyatlarining namoyon bo'lishi asosida yotgan, ularning o'zaro harakatlari tashkil qiladi. Bunday prinsipial jihatdan muhim bo'lgan xulosa kelib chiqadi: tezkorlikni maxsus yo'naltirilgan rivojlantirish organizmning umumiy jismoniy rivojlanishini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy futboldagi bosh dominantlardan biri- tezkorlik hisoblanib, u, o'yin harakatlarining tezligida namoyon bo'ladi. Ushbu harakatlarning muvaffaqiyatli bo'lishi tezkorlikni namoyon bo'lishining turli shakllari bilan ta'minlanadi va tezkorlikni namoyon bo'lishining barcha shakllarini muvaffaqiyatli egallamasdan turib futboldagi mahoratga erishish mumkin emas.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpoetamiz.T.; 2016.http:G'G'Lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2018 yil 16- martdagi

- “Futbolni rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ-3610-sonli qarori.
<http://G'G'Lex.uz>
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2019 yil 4 dekabrda “O‘zbekistonda futbolni rivojlantirishni mutlaqo yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PF-5887-sonli farmoni. Xalq so’zi gazetasi. 6-dekabr 252-son.
 4. Axmadjonov U.M, Tolibjonov A.I, Isyeev Sh.T, “Futbolchilarni jismoniy tayyorgarligi” O‘quv-qo‘llanma. Ilmiy-texnika axborot press nashriyoti. 2019 yil, B.127.
 5. Kuznetsov A.A. Futbol - nastolnaya kniga detskogo trenera.-M: Olimpik-chelovek.2008. -72 s.
 6. Platonov V.N. Sistema podgotovki sportsmenov v olimpiyskom sporte. Kiev. 2004.
 7. Y.F.Kuramshin Проблемы модернизации физического воспитания студентов / Y.F.Kuramshin //Здоровье - основа развития человека - проблемы и пути решения: - Оpubл. ч-з СП-ГПУ. - Санкт-Петербург, 2011. - С.6. - № 1. - С. 353-354.
 8. L.G.Pashenko Профессиональное использование учителями физической культуры современных образовательных технологий / L.G.Pashenko, O.Krasnikova, Y.V.Korichko, L.Polushkina // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. - Москва: НИЦ, 2014. - № 3-2. С.238-241.
 9. L.G.Pashenko Отношение родителей школьников к семейному физическому воспитанию/ L.G.Pashenko, O.Krasnikova, Y.V.Korichko //Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. - 2014. - № 3. - С. 71–76.
 10. Шерали Хошимович Гофуров, Баходир Хошимович Гофуров ўзбекистонда 5x5 футбол спорт турини оммалаштириш орқали кўриш қобилиятида нуксон бор шахслар ҳаракат фаоллигини ривожлантириш // Scientific progress. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-5x5-futbol-sport-turini-ommalashtirish-or-ali-k-rish-obiliyatida-nu-soni-bor-shahslar-arakat-faolligini-rivozhlantirish> (дата обращения: 15.11.2022)
 11. Sherali Hoshimovich G’Ofurov malakali sprinterchilarning sport mashg’ulotlarini rivojlantirishning usullari // Academic research in educational sciences. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/malakali-sprinterchilarning-sport-mashg->
 12. Л. Б. Собирова Эффективность использования специальных упражнений в профилактике нарушений роста у младших школьников Academic research in educational sciences. 2021. №5
 13. Sherali Hoshimovich g’ofurov, dilshod baxtiyor o’g’li baxtiyorov, umid abduqafarovich saidov maktabgacha yoshdagi bolalarni yengil atletika mashqlari orqali mashg’ulotlarini tashkil etish // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 13.12.2022).
 14. Sherali Hoshimovich G. Ofurov Qisqa masofaga yuguruvchi sportchilarni mashg’ulotlarini rivojlantirishning usullari //Scientific progress. – 2021. – №. 8.
 15. . Sherali Hoshimovich G. O. MALAKALI SPRINTERCHILARNING SPORT MASHG’ULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI //Academic research in

- educational sciences. – 2021. – №. 4.
16. ҒОҒУРОВ Ш. Х. болалар ва ўсмирлар спорт мактабларида бошланғич тайёрлов гуруҳида шуғулланувчи енгил атлетикачилар машғулотларини такомиллаштириш //Фан-Спортга. – 2020. – №. 5. – С. 38-40.
17. М. Х. Mirjamolov, R. F. Odilov, N. Y. Valiyeva, D. B. Baxtiyorov Ko'rish qobiliyatida nuqsoni bo'lgan talabalarda harakat koordinatsiyasini rivojlantirish uslubiyati // Academic research in educational sciences. 2021. №12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ko-rish-qobiliyatida-nuqsoni-bo-lgan-talabalarda-harakat-koordinatsiyasini-rivojlantirish-uslubiyati> (дата обращения: 22.01.2022).
18. Н.К. Светличная Повышение эффективности применения средств адаптивной физической культуры и спорта у детей и подростков с ограниченными возможностями здоровья. В сборнике: Олимпийский спорт и спорт для всех. Сборник научных трудов, представленных на XXIV Международный научный конгресс. Казань, 2020. С. 361-364.
19. С.А. Юнусов Физическое воспитание школьников в инклюзивном образовании" SCIENTIFIC PROGRESS //Scientific Journal ISSN. – 2021. – С. 2181-1601.
20. Шерали Хошимович Ғофуров, Баходир Хошимович Ғофуров ЎЗБЕКИСТОНДА 5X5 ФУТБОЛ СПОРТ ТУРИНИ ОММАЛАШТИРИШ ОРҚАЛИ КЎРИШ ҚОБИЛИЯТИДА НУҚСОНИ БОР ШАХСЛАР ҲАРАКАТ ФАОЛЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ // Scientific progress. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-5x5-futbol-sport-turini-ommalashtirish-or-ali-k-rish-obiliyatida-nu-soni-bor-shahslar-arakat-faolligini-rivozhlantirish> (дата обращения: 15.11.2022)
21. Sherali Xoshimovich G'Ofurov, Baxodir Xoshimovich G'Ofurov NOGIRONLAR ARAVACHASIDAN FOYDALANADIGAN UMURTQA POG'ONASI SHIKASTLANGAN YOSHLARNING ADAPTIV JISMONIY TARBIYASI // Scientific progress. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nogironlar-aravachasidan-foydalanadigan-umurtqa-pog-onasi-shikastlangan-yoshlarning-adaptiv-jismoniy-tarbiyasi> (дата обращения: 15.11.2022).
22. Sherali Hoshimovich G'Ofurov MALAKALI SPRINTERCHILARNING SPORT MASHG'ULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI // Academic research in educational sciences. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/malakali-sprinterchilarning-sport-mashg-ulotlarini-rivojlantirishning-usullari> (дата обращения: 13.12.2022).
23. Ғофуров Ш. Jismoniy tarbiya vositalari orqali sportchilarni o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirish. – 2020.
24. Sherali Hoshimovich G'Ofurov, Dilshod Baxtiyor O'G'Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI YENGIL ATLETIKA MASHQLARI ORQALI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 13.12.2022).
25. . Sherali Hoshimovich G. Ofurov Qisqa masofaga yuguruvchi sportchilarni

- mashg'ulotlarini rivojlantirishning usullari //Scientific progress. – 2021. – №. 8.
26. ЖИСМОНИЙ Л., НАЗАРИЙ Т., РИВОЖЛАНТИРИШ С. Academic research in educational sciences. 2021. № Special Issue 1 //URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bolalar-tserebral-falazhida-zhismoniy-tayyorgarlikni-mash-ulot-zharayonida-va-ilmiy-nazariy-so-ada-rivozhlantirish> (дата обращения: 12.01. 2022).
27. BOLALAR V. A. O'smirlar SPOR MAKTABLARIDA SPORCHILAR TAYYORLANISHINI TAKILISH BOSHLANGAN MASHG'ULOT GURUHI GofurovSh //X. Fan-Sportga. – 2020. – №. 5. – С. 38-40.
28. Еофуров Ш. NOGIRONLAR ARAVACHASIDAN FOYDALANADIGAN UMURTQA ROG'ONASI SHIKASTLANGAN YOSHLARNING ADAPTIV JISMONIY TARBIYASI //МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ. – 2021. – Т. 4. – С. 24.
29. ЕОФУРОВ Ш. МАКТАБЛАРИДА БОШЛАНЕИЧ ТАЙЁРЛОВ ГУРУ^ ИДА ШУЕУЛЛАНУВЧИ ЕНГИЛ АТЛЕТИКАЧИЛАР МАСШЕУЛОТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. – 2020.
30. . Sherali Hoshimovich G. O. MALAKALI SPRINTERCHILARNING SPORT MASHG'ULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI //Academic research in educational sciences. – 2021. – №. 4.
31. Gofurov S. X. et al. A STRATIFIED APPROACH IN IMPROVING THE PHYSICAL QUALITIES OF GIRLS WITH DISABILITIES //ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603. – 2022. – Т. 11. – №. 12. – С. 179-189.
32. . Sherali Hoshimovich G. O. et al. Scientific progress. 2022. № 1 //URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 04.02. 2022).
33. Sherali Hoshimovich G'Ofurov, Dilshod Baxtiyor O'G'Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI YENGIL ATLETIKA MASHQLARI ORQALI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 16.12.2022).
34. Sherali Hoshimovich G'Ofurov, Dilshod Baxtiyor O'G'Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI YENGIL ATLETIKA MASHQLARI ORQALI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 16.12.2022).
35. Sherali Hoshimovich G. O., Dilshod Baxtiyor O. G., Li Baxtiyorov U. A. S. Maktabgacha yoshdagi bolalarni yengil atletika mashqlari orqali mashg'ulotlarini tashkil etish //Scientific progress. – 2022. – №. 1.
36. Dilshod Baxtiyorovich Baxtiyorov AMPUNTANT FUTBOLCHILARNI JISMONIY TARBIYA VOSITALARI VA USLUBIYATI // Scientific progress. 2022. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ampuntant-futbolchilarni-jismoniy-tarbiya-vositalari>

- va-uslubiyati (дата обращения: 16.12.2022).
37. Hoshimovich G. S., Duszhanov B. M., Abdumavlanovich T. U. IMPROVEMENT OF THE TRAINING PROCESS OF FLIGHT AND ATHLETES IN THE INITIAL TRAINING GROUP OF YOUTH //ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603. – 2022. – Т. 11. – №. 12. – С. 163-176.
38. ҒОҒУРОВ Ш. Х. БОЛАЛАР ВА ЎСМИРЛАР СПОРТ МАКТАБЛАРИДА БОШЛАНҒИЧ ТАЙЁРЛОВ ГУРУҲИДА ШУҒУЛЛАНУВЧИ ЕНГИЛ АТЛЕТИКАЧИЛАР МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ //Фан-Спортга. – 2020. – №. 5. – С. 38-40.
39. 33. Sherali Xoshimovich G’Ofurov, Bahodir Xoshimovich G’Ofurov NOGIRONLAR ARAVACHASIDAN FOYDALANADIGAN UMURTQA POG’ONASI SHIKASTLANGAN YOSHLARNING ADAPTIV JISMONIY TARBIYASI // Scientific progress. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nogironlar-aravachasidan-foydalanadigan-umurtqa-pog-onasi-shikastlangan-yoshlarning-adaptiv-jismoniy-tarbiyasi> (дата обращения: 09.01.2023).
40. Gofurov, S. X., Berdiyeva, C. A., Berdiyev, S. D., & Atabayev, A. N. (2022). A STRATIFIED APPROACH IN IMPROVING THE PHYSICAL QUALITIES OF GIRLS WITH DISABILITIES. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(12), 179-189.*
41. Hoshimovich, G. S., Hoshimovich, G. B., & Ibragim o’g’li, K. S. (2022). Differentiated Approach to Improving the Physical Qualities of Students With Disabilities. *Eurasian Research Bulletin, 15, 213-223.*
42. Sherali Hoshimovich G’Ofurov QISQA MASOFAGA YUGURUVCHI SPORTCHILARNI MASHG’ULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI // Scientific progress. 2021. №8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qisqa-masofaga-yuguruvchi-sportchilarni-mashg-ulotlarini-rivojlantirishning-usullari> (дата обращения: 09.01.2023).
43. Sherali Hoshimovich G’Ofurov, Dilshod Baxtiyor O’G’Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI YENGIL АТЛЕТИКА MASHQLARI ORQALI MASHG’ULOTLARINI TASHKIL ETISH // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 15.11.2022)

UNIVERSITET TALABALARIDA YENGIL ATLETIKA DARSLARIDA YADRO
IRGITISH TEXNIKASIGA O'RGATISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH.

Saidov Umid

Isokova Sevara

Guliston Davlat Universiteti o'qituvchilari.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10456037>

Annotatsiya. Ushbu maqolada universitet talabalarida jismoniy tarbiya darslarida yadro irgitish turlariga o'rgatish metodikasi haqidagi ma'lumotlar keltirilgan. Maxsus jismoniy sifatlarni yo'naltirilgan rivojlantirish orqali universitet talabalarida yadro irgitishga tayyorlash metodikasini takomillashtirishga aloxida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: koordinatsiya, boshlang'ich sport mashg'ulotlari, takomillashtirish, mushak apparati, yadro toshi, uch bosqichli ritm.

INCREASING THE EFFICIENCY OF TEACHING NUCLEAR RANKING
TECHNIQUES IN ATHLETICS CLASSES TO UNIVERSITY STUDENTS.

Abstract. This article provides information on how to teach throwing types in university physical education classes. Particular emphasis was placed on improving the methodology of preparing students for grades to throw the ball through the targeted development of special physical qualities.

Keywords: coordination, beginner training, improvement, muscular apparatus, Nuclear launch, three-stage rhythm.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ МЕТОДАМ ЯДЕРНОГО
РЕЙТИНГА НА ЗАНЯТИЯХ ЛЕГКОЙ АТЛЕТИКИ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ.

Аннотация. В данной статье представлена информация о методике обучения видам метания ядро на занятия физкультуру. Особый упор был сделан на совершенствование методики подготовки учащихся среди университет учениках к метанию ядро за счет целенаправленного развития особых физических качеств.

Ключевые слова: координация, тренировка новичков, совершенствование, мышечный аппарат, ядро, трехступенчатый ритм.

Kirish

Talabalarga yadro irgitish o'rgatish metodikasi bo'yicha zamonaviy ilmiy va uslubiy adabiyotlarda katta miqdordagi amaliy materiallar. Ushbu ma'lumotlar yadro irgitishni o'rganish uchun zarur bo'lgan jismoniy fazilatlarni rivojlantirish uchun mashq qilishning an'anaviy tizimini taklif qiladi. Universitet talabalarida olib borilgan amaliy ishlarining tajribasi shuni ko'rsatadiki, universitet talabalarini texnika bilan to'p uloqtirish mahoratiga ega emaslar, va shu bilan birga yadro irgitishda tayyorgarlik darajasidan ortda qolmoqda. Ushbu xolatlar olib borilgan izlanishlarning dolzarbligidan dalolat beradi va bizni universitet talabalarini uchun jismoniy tarbiya darslarida o'quv uslubiyotini takomillashtirish bo'yicha ishlarni amalga oshirishga undadi.

Tadqiqot maqsadi

Maxsus jismoniy sifatlarni yo'naltirilgan rivojlantirish orqali universitet talabalarini jismoniy tarbiya darslarida yadro irgitishga tayyorlash metodikasini takomillashtirishdir.

Zamonaviy odamning hayotida irg'tishning foydasi ahamiyati yo'qolganda va sog'lomlashtiruvchi yugurish, gimnastika va sport o'yinlariga ko'proq etibor kuchaygan bir paytda, yadro irg'tish mashg'ulotlari ko'proq maxsus mashg'ulotlarda qo'llanila boshladi. .

Biroq, ularning amaliy va o'quv ahamiyati universitet talabalarining mexnatga, harbiy xizmatga va sport mashg'ulotlariga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Yadro irg'tish bu koordinatsiya qobiliyatini rivojlantirishda, qo'llar va yelka-kamar mushaklarining tezkor-kuch sifatini, harakatlarning fazoviy aniqligi va reaksiyasi tezligining rivojlanishidagi tabiiy vositalardan biri hisoblanadi.

Talabalarga yadro irg'tish o'rgatish metodikasi bo'yicha zamonaviy ilmiy va uslubiy adabiyotlarda katta miqdordagi amaliy materiallar bilan ta'minlangan. Ushbu ma'lumotlar yadro irg'tishni o'rgatish uchun zarur bo'lgan jismoniy fazilatlarni rivojlantirish uchun mashq qilishning an'anaviy tizimini taklif qiladi.

Shu bilan birga, jismoniy tarbiya va harbiy tayyorgarlik mutahassislari musobaqalarda talabalar va yangi sportchilarning natijasi ko'p jihatdan talabalar va sportchilar mahoratiga bo'g'liq bo'lgan sport turlari bo'yicha tayyorgarligidan qoniqishmaydi. Universitet talabalari olib borilgan amaliy ishlarining tajribasi shuni ko'rsatdiki, universitet talabalari kelajakda texnika bilan yadro irg'tish maxoratiga ega emaslar, va shu bilan birga yadro irg'tishda tayyorgarlik darajasi ortda qolmoqda.

Bu holatlar tadqiqotning dolzarbligini ko'rsatadi va bizni universitet talabalari uchun jismoniy tarbiya darslarida o'qitish usullarini takomillashtirish ustida ishlashga undaydi.

Tadqiqot maqsadi-maxsus jismoniy sifatlarni maqsadli yo'naltirilgan jismoniy rivojlantirish orqali universitet talabalari jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga yadro irg'tishni tayyorlash metodikasini takomillashtirishdir.

Irg'tish - bu asiklik harakat, bu asbobni nishondan iloji boricha uzoqroqqa olib boradigan mashqdir. Qisqa muddatli, lekin maksimal nerv-mushak harakatlari nafaqat kuch, tezlik, chaqqonlik, egiluvchanlik va kuchni rivojlantirsa-da, bu mashqlar nafaqat qo'llar, elkama-kamar va bel muskullarini, balki bo'yin va oyoq muskullarini ham jalb qiladi.

Irg'tish, xuddi odamning asosiy rag'batlantiruvchi harakatlari (yurish, yugurish, sakrash) singari, qadimgi odamlarning utilitarian faoliyatidan tananing tabiiy ehtiyojlariga, uning a'zolarining to'liq ishlashi uchun foydali vosita, ya'ni shaklga aylandi. mashqlar.

Rossiyada taniqli olim va jismoniy tarbiya tashkilotchisi P.F. Lesgaft shunday yozadi: "... bu tarixiy va zamonaviy tajriba. Bu mashq fazoviy munosabatlarni (aqliy rivojlanish) o'z ichiga oladi, ulardan biri vaqt ajratish qobiliyati bilan bir qatorda barcha boshlang'ich ishdir. " O'quv qo'llanmasida mashg'ulotlarning tasnifi va metodologiyasi otishni yosh tananing barkamol rivojlanishiga hissa qo'shadigan mashq deb ta'riflaydi. - Amaliy mashg'ulotning asosiy elementi bo'lgan otish jismoniy tayyorgarlikning alohida turi sifatida katta ahamiyatga ega.

Hozirgi vaqtda jismoniy tarbiya bo'yicha yadro irg'tish mashqlar tasnifi bo'yicha sport mashg'uloti sifatida tavsiflanadi. Mushaklar faolligining xususiyatlariga qarab, ular tezlikni, chaqqonlikni oshiruvchi mashqlar deb tasniflanadi, shuningdek, nisbatan kichik doiralardan yadro irg'tish harakatlarni muvofiqlashtirishni talab qiladi. Mashg'ulotda yadro irg'tish mashqlari ham asosiy, ham tayyorgarlik bo'lishi mumkin. Chunki u nafaqat inson tanasining asosiy mushaklariga, balki individual mushak guruhlarining rivojlanishiga ham ta'sir qiladi.

Universitet talabarlari jismoniy tarbiya darslariga asoslangan eng muhim mashg'ulotlar bo'lgan ishlab chiqarish, uzluksiz ta'lim, harbiy xizmat, shuningdek sport bilan shug'ullanish uchun maxsus tayyorgarlik beriladi. O'quv davrida dastur materialiga kiritilgan materiallar talabarlarning jismoniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Yadro toshi erga va harakatga urish, tiz cho'kish va vertikal, gorizontal va harakatlanuvchi nishonlarga yotish amaliyoti sog'liqni saqlash, ta'lim va tarbiya muammolarini hal qilishda muhim vositalardan biridir.

Kompleks jismoniy tarbiya dasturi universitet talabarlarning kasbiy va amaliy jismoniy tayyorgarligini oshirishga qaratilgan vositadir. Yadro irg'tish mashqlariga alohida e'tibor berib, tavsiya etilgan mashqlar to'plami yordamida siz jismoniy va ruhiy fazilatlaringizni yaxshilashingiz, shuningdek, elektronika, yorug'lik, oziq -ovqat va boshqa sohalarga xos bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishingiz mumkin.

Ishlab chiqarish jarayonlarining intensivligini oshirish ishchilardan aniq va tezkor, muvozanatli harakatlarni talab qiladi. Bu universitet talabarlari o'rtasida o'tkaziladigan turli sport musobaqalarida yadro irg'tish mashqlari orqali rivojlanadi.

Yuqori darajadagi yadro irg'tish va sport mashg'ulotiga aylanadigan yagona mashg'ulot maydoniga aylandi. Boshqa sport turlarida bo'lgani kabi, granata otish, nayza uloqtirish, kamondan o'q otish va kamondan otishdagi yutuqlar davlat obro'sini oshirish omiliga aylanmoqda. Hozirgi vaqtda yirik musobaqalarda yengil atletika bo'yicha yadro irg'itish bo'yicha medallar to'plami o'ynalmoqda. Yuqori darajali sportchilarni tayyorlashda katta moddiy va mehnat resurslari mavjud bo'lib, ular yadro irg'itishning ijtimoiy mohiyatini aniqlaydilar.

Universitet talabarlari yadro irg'itish va granatalarni otishni o'rgatishning asosiy tamoyillari ko'p sonli uslubiy, ilmiy, uslubiy va tadqiqot ishlarida o'z aksini topgan. Ularning xilma -xilligi otish qobiliyatlari va ko'nikmalarini shakllantirish usullarini, mashg'ulotning turli bosqichlarida asboblar va usullarning mazmunini aks ettiradi.

Jismoniy tarbiya dasturining talablari otish mashqlarining quyidagi ketma -ketligini o'z ichiga oladi.

Universitet talabarlari yadro irg'itishni turgan joyidan aylanib uloqtirishlari kerak;

Universitet talabarlari uchun qizlar 5-6m og'il bollar 8va undan yuqori metrli yo'lak bo'ylab irg'itish yo'lakchasidan yadro irg'tish talablari nishon irg'tish va otishni masofadan boshqarish talabidir.

O'qish jarayonida talabalar, asosan, orqa, oyoq va qo'l muskullarining kuchidan foydalangan holda katta tezlik va irg'itish bilan yugurishlari kerak. Mashg'ulotlarda bunga erishish uchun vazifa yengil atletika nazariyasi va metodologiyasi tomonidan belgilangan vazifalarni aniq ishlatishdir.

Yadro irg'itishni texnikasini yaxshi bilishlariga qaramay, ko'plab mualliflar texnikaning asosiy elementlarini tushuntirib berganda, bu texnikani talabalar yoki yaxshi tayyorlangan talabalar sifatida ko'rsatishni eng samarali deb bilishadi. Ko'rgazmali qurollardan foydalanish zarurati kam uchraydi.

Ular yadro irg'tish toshini qanday to'g'ri ushlab turish va tashlashni o'rganar ekan, talabalar yadro irg'itish deb nomlangan jarayondan o'tadilar. Katta, o'rta, yadro irg'itish va boshqa narsalarni granata uloqtirish, muallif tomonidan tavsiya etilgan irg'itish ,uloqtirish mashqlari yadro toshini uzoqqa irg'itishda keyingi muvaffaqiyatga poydevor yaratishga imkon

beradi. V.M. Kachashkin mashg'ulotlarda yuqori voltli arqonlar, voleybol tarmoqlari, vertikal ustunlar, ustunlar, qalqonlar, nishonlar va boshqa o'quv qurollaridan foydalanishni tavsiya qiladi. VM Kinl Mashg'ulotning dastlabki bosqichida talabalar to'g'ri irg'itish texnikasiga e'tibor berishi lozim. Harakatlarni to'g'ri o'zlashtirish va kuchdan oqilona foydalanish orqali biz bir-birimizga zarar bermasdan ikkala muammoni ham muvaffaqiyatli hal qila olamiz.

Universitet talabalari yadro toshini uzoqa irg'itish o'rgatiladi. Qo'lning qamchi shaklida harakat qilish qobiliyatiga yadro irg'itish va qurilmani turgan narsalarga tekkizish orqali erishiladi.

Ko'pchilik mualliflar harakatning oxirgi bosqichini o'rgatish uchun asosiy mashqni alohida qismlarga bo'lishni taklif qilishadi - tik holatda, yarim burilish va nihoyat, otish yo'nalishi bo'yicha yonma -yon turish. Uslubiy tavsiyanomalarning bir qismi sifatida, avval yadro toshini yuqoriga va orqaga tortmasdan, keyin yadro toshi bilan, keyin esa orqa va oyoqlari ketma -ket ulangan holda irg'itish kerak. V. Loman ta'kidlashicha, ikki qo'li bilan irg'itish, tiz cho'kkan joyidan irg'itish, yopiq nishonga irg'itish - bu oxirgi turtish texnikasini o'zlashtirishning samarali vositasi.

Bo'yin yon tomon qismidan bir qo'li bilan irg'itish tinglovchining diqqatini oyoq, tana, yelka, bilak va qo'llarning muvofiqlashtirilgan harakatlariga qaratilishi mumkin bo'lgan tarzda amalga oshiriladi. Biomekanik tuzilishga o'xshash asosiy mashqlar va yakuniy kuchga o'xshash mashqlarni bajarish sizga bir vaqtning o'zida irg'itish mexanizmini takomillashtirish va maxsus jismoniy fazilatlarni rivojlantirish imkonini beradi.

Bir joydan irg'itish mahoratini o'zlashtirgandan so'ng darhol harakatga irg'itishni o'rganish tavsiya etiladi. Yadro irg'itish bosqichlarini o'qitishda ko'pchilik mualliflar tomonidan taklif qilingan vositalar ketma -ketligi "oddiydan murakkabga", "soddadan murakkabga" o'rganish tamoyilini aks ettiradi. Bu holda taqlid mashqlari asta -sekin o'sib borayotgan tezlikda olib boriladigan mashqlarning asosiy arsenalini tashkil qiladi. Ko'pchilik zinapoyaning ritmik tuzilishini o'rgatishda ikki bosqichli ritmni o'zlashtirgan talabalardan boshlash maqsadga muvofiq deb hisoblaydi va keyin bosqichli ritmni o'rganish tavsiya etiladi degan xulosaga keladi.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpoetamiz.T.; 2016.<http://G'G'Lex.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2018 yil 16- martdagi "Futbolni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3610-sonli qarori. <http://G'G'Lex.uz>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2019 yil 4 dekabrda "O'zbekistonda futbolni rivojlantirishni mutlaqo yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5887-sonli farmoni. Xalq so'zi gazetasi. 6-dekabr 252-son.
4. Axmadjonov U.M, Tolibjonov A.I, Isyeev Sh.T, "Futbolchilarni jismoniy tayyorgarligi" O'quv-qo'llanma. Ilmiy-texnika axborot press nashriyoti. 2019 yil, B.127.

5. Kuznetsov A.A. Futbol - nastolnaya kniga detskogo trenera.-M: Olimpik-chelovek.2008. -72 s.
6. Platonov V.N. Sistema podgotovki sportsmenov v olimpiyskom sporte. Kiev. 2004.
7. Y.F.Kuramshin Проблемы модернизации физического воспитания студентов / Y.F.Kuramshin //Здоровье - основа развития человека - проблемы и пути решения: - Опубл. ч-з СП-ГПУ. - Санкт-Петербург, 2011. - С.6. - № 1. - С. 353-354.
8. L.G.Pashenko Профессиональное использование учителями физической культуры современных образовательных технологий / L.G.Pashenko, O.Krasnikova, Y.V.Korichko, L.Polushkina // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. - Москва: НИЦ, 2014. - № 3-2. С.238-241.
9. L.G.Pashenko Отношение родителей школьников к семейному физическому воспитанию/ L.G.Pashenko, O.Krasnikova, Y.V.Korichko //Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. - 2014. - № 3. - С. 71–76.
10. Шерали Хошимович Гофуров, Баходир Хошимович Гофуров ўзбекистонда 5x5 футбол спорт турини оммалаштириш орқали кўриш қобилиятида нуқсон бор шахслар ҳаракат фаоллигини ривожлантириш // Scientific progress. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-5x5-futbol-sport-turini-ommalashtirish-or-ali-k-rish-obiliyatida-nu-soni-bor-shahslar-arakat-faolligini-rivozhlantirish> (дата обращения: 15.11.2022)
11. Sherali Hoshimovich G'Ofurov malakali sprinterchilarning sport mashg'ulotlarini rivojlantirishning usullari // Academic research in educational sciences. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/malakali-sprinterchilarning-sport-mashg->
12. Л. Б. Собирова Эффективность использования специальных упражнений в профилактике нарушений роста у младших школьников Academic research in educational sciences.2021.№5
13. Sherali Hoshimovich g'ofurov, dilshod baxtiyor o'g'li baxtiyorov, umid abduqafarovich saidov maktabgacha yoshdagi bolalarni yengil atletika mashqlari orqali mashg'ulotlarini tashkil etish // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 13.12.2022).
14. Sherali Hoshimovich G. Ofurov Qisqa masofaga yuguruvchi sportchilarni mashg'ulotlarini rivojlantirishning usullari //Scientific progress. – 2021. – №. 8.
15. . Sherali Hoshimovich G. O. MALAKALI SPRINTERCHILARNING SPORT MASHG'ULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI //Academic research in educational sciences. – 2021. – №. 4.
16. ҒОҒУРОВ Ш. Х. болалар ва ўсмирлар спорт мактабларида бошланғич тайёрлов гуруҳида шуғулланувчи енгил атлетикачилар машғулотларини такомиллаштириш //Фан-Спортга. – 2020. – №. 5. – С. 38-40.
17. М. X.Mirjamolov, R. F.Odilov, N. Y.Valiyeva, D. B.Baxtiyorov Ko'rish qobilyatida nuqsoni bo'lgan talabalarda harakat koordinatsiyasini rivojlantirish uslubiati // Academic research in educational sciences. 2021. №12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ko-rish-qobilyatida-nuqsoni-bo-lgan-talabalarda-harakat-koordinatsiyasini-rivojlantirish-uslubiyati> (дата обращения: 22.01.2022).

18. Н.К Светличная Повышение эффективности применения средств адаптивной физической культуры и спорта у детей и подростков с ограниченными возможностями здоровья. В сборнике: Олимпийский спорт и спорт для всех. Сборник научных трудов, представленных на XXIV Международный научный конгресс. Казань, 2020. С. 361-364.
19. С.А. Юнусов Физическое воспитание школьников в инклюзивном образовании" SCIENTIFIC PROGRESS //Scientific Journal ISSN. – 2021. – С. 2181-1601.
20. Шерали Хошимович Гофуров, Баходир Хошимович Гофуров ЎЗБЕКИСТОНДА 5X5 ФУТБОЛ СПОРТ ТУРИНИ ОММАЛАШТИРИШ ОРҚАЛИ КЎРИШ ҚОБИЛИЯТИДА НУҚСОНИ БОР ШАХСЛАР ҲАРАКАТ ФАОЛЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ // Scientific progress. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-5x5-futbol-sport-turini-ommalashtirish-or-ali-k-rish-obiliyatida-nu-soni-bor-shahslar-arakat-faolligini-rivozhlantirish> (дата обращения: 15.11.2022)
21. Sherali Xoshimovich G'Ofurov, Ваходир Хoшимoвич G'Ofurov NOGIRONLAR ARAVACHASIDAN FOYDALANADIGAN UMURTQA POG'ONASI SHIKASTLANGAN YOSHLARNING ADAPTIV JISMONIY TARBIYASI // Scientific progress. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nogironlar-aravachasidan-foydalanadigan-umurtqa-pog-onasi-shikastlangan-yoshlarning-adaptiv-jismoniy-tarbiyasi> (дата обращения: 15.11.2022).
22. Sherali Hoshimovich G'Ofurov MALAKALI SPRINTERCHILARNING SPORT MASHG'ULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI // Academic research in educational sciences. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/malakali-sprinterchilarning-sport-mashg-ulotlarini-rivojlantirishning-usullari> (дата обращения: 13.12.2022).
23. Гофуров Ш. Jismoniy tarbiya vositalari orqali sportchilarni o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirish. – 2020.
24. Sherali Hoshimovich G'Ofurov, Dilshod Baxtiyor O'G'Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov МАКТАБГАЧА YOSHDAГИ BOLALARNI YENGIL ATLETIKA MASHQLARI ORQALI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 13.12.2022).
25. . Sherali Hoshimovich G. Ofurov Qisqa masofaga yuguruvchi sportchilarni mashg'ulotlarini rivojlantirishning usullari //Scientific progress. – 2021. – №. 8.
26. ЖИСМОНИЙ Л., НАЗАРИЙ Т., РИВОЖЛАНТИРИШ С. Academic research in educational sciences. 2021. № Special Issue 1 //URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bolalar-tserebral-falazhida-zhismoniy-tayyorgarlikni-mash-ulot-zharayonida-va-ilmiy-nazariy-so-ada-rivozhlantirish> (дата обращения: 12.01. 2022).
27. BOLALAR V. A. O'smirlar SPOR МАКТАБЛАРИДА SPORCHILAR TAYYORLANISHINI TAKILISH BOSHLANGAN MASHG'ULOT GURUHI GofurovSh //X. Fan-Sportga. – 2020. – №. 5. – С. 38-40.
28. Гофуров Ш. NOGIRONLAR ARAVACHASIDAN FOYDALANADIGAN UMURTQA POG'ONASI SHIKASTLANGAN YOSHLARNING ADAPTIV JISMONIY TARBIYASI //МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ. – 2021. – Т. 4. – С. 24.
29. ГОФУРОВ Ш. МАКТАБЛАРИДА БОШЛАНЕИЧ ТАЙЁРЛОВ ГУРУ^ ИДА

- ШУҒУЛЛАНУВЧИ ЕНГИЛ АТЛЕТИКАЧИЛАР МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. – 2020.
30. . Sherali Hoshimovich G. O. MALAKALI SPRINTERCHILARNING SPORT MASHG'ULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI //Academic research in educational sciences. – 2021. – №. 4.
31. Gofurov S. X. et al. A STRATIFIED APPROACH IN IMPROVING THE PHYSICAL QUALITIES OF GIRLS WITH DISABILITIES //ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603. – 2022. – Т. 11. – №. 12. – С. 179-189.
32. . Sherali Hoshimovich G. O. et al. Scientific progress. 2022. № 1 //URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 04.02. 2022).
33. Sherali Hoshimovich G'Ofurov, Dilshod Baxtiyor O'G'Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI YENGIL АТЛЕТИКА MASHQLARI ORQALI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 16.12.2022).
34. . Sherali Hoshimovich G'Ofurov, Dilshod Baxtiyor O'G'Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI YENGIL АТЛЕТИКА MASHQLARI ORQALI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 16.12.2022).
35. Sherali Hoshimovich G. O., Dilshod Baxtiyor O. G., Li Baxtiyorov U. A. S. Maktabgacha yoshdagi bolalarni yengil atletika mashqlari orqali mashg'ulotlarini tashkil etish //Scientific progress. – 2022. – №. 1.
36. Dilshod Baxtiyorovich Baxtiyorov AMPUNTANT FUTBOLCHILARNI JISMONIY TARBIYA VOSITALARI VA USLUBIYATI // Scientific progress. 2022. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ampuntant-futbolchilarni-jismoniy-tarbiya-vositalari-va-uslubiyati> (дата обращения: 16.12.2022).
37. Hoshimovich G. S., Duszhanov B. M., Abdumavlanovich T. U. IMPROVEMENT OF THE TRAINING PROCESS OF FLIGHT AND ATHLETS IN THE INITIAL TRAINING GROUP OF YOUTH //ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603. – 2022. – Т. 11. – №. 12. – С. 163-176.
38. ҒОҒУРОВ Ш. Х. БОЛАЛАР ВА ЎСМИРЛАР СПОРТ МАКТАБЛАРИДА БОШЛАНҒИЧ ТАЙЁРЛОВ ГУРУҲИДА ШУҒУЛЛАНУВЧИ ЕНГИЛ АТЛЕТИКАЧИЛАР МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ //Фан-Спортга. – 2020. – №. 5. – С. 38-40.
39. 33. Sherali Xoshimovich G'Ofurov, Baxodir Xoshimovich G'Ofurov NOGIRONLAR АRAVACHASIDAN FOYDALANADIGAN UMURТQA POG'ONASI SHIKASTLANGAN YOSHLARNING ADAPTIV JISMONIY TARBIYASI //

- Scientific progress. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nogironlar-aravachasidan-foydalanadigan-umurtqa-pog-onasi-shikastlangan-yoshlarning-adaptiv-jismoniy-tarbiyasi> (дата обращения: 09.01.2023).
40. Gofurov, S. X., Berdiyeva, C. A., Berdiyev, S. D., & Atabayev, A. N. (2022). A STRATIFIED APPROACH IN IMPROVING THE PHYSICAL QUALITIES OF GIRLS WITH DISABILITIES. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(12), 179-189.
41. Hoshimovich, G. S., Hoshimovich, G. B., & Ibragim o'g'li, K. S. (2022). Differentiated Approach to Improving the Physical Qualities of Students With Disabilities. *Eurasian Research Bulletin*, 15, 213-223.
42. Sherali Hoshimovich G'Ofurov QISQA MASOFAGA YUGURUVCHI SPORTCHILARNI MASHG'ULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI // Scientific progress. 2021. №8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qisqa-masofaga-yuguruvchi-sportchilarni-mashg-ulotlarini-rivojlantirishning-usullari> (дата обращения: 09.01.2023).
43. Sherali Hoshimovich G'Ofurov, Dilshod Baxtiyor O'G'Li Baxtiyorov, Umid Abdugaforovich Saidov MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI YENGIL ATLETIKA MASHQLARI ORQALI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH // Scientific progress. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-yengil-atletika-mashqlari-orqali-mashg-ulotlarini-tashkil-etish> (дата обращения: 15.11.2022)

JAMIYAT TARAQQIYOTIDA ISHSIZLIK: MUOMMO VA YECHIMLARI

Yo'ldasheva Mashhura Jo'rabek qizi

Alfraganus Universiteti

Iqtisodiyot tarmoqlari va sohalari yunalish 2-bosqich talabasi

Ermatov Musojalil Komilovich

Ilmiy maslahatchi:

iqtisod fonlari nomzodi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10456074>

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi jamiyatda taraqqiyotidagi ishsizlik, Davlatning iqtisodiy rivojlanishida inson omiliga bo'lgan siyosat va undagi ijtimoiy himoya jarayonlari qiyosiy tahlil qilinadi. Unda Keyns nazariyasidagi ishsizlik omiliga hozirgi zamon munosabatlari, mamlakatimizdagi ishsizlik tendentsiyalari ochiqqlanadi. Inson kapitaliga ajratilayotgan mablag'lar ishsizlikni kamaytirishdagi roli hamda iqtisodiy rivojlanish taraqqiyoti jarayonlari to'g'risida xulosa va takliflari bayon etiladi.

Kalit so'zlar: Keyns, ishsizlik, nazariya, daromad, iqtisodiyot, taraqqiyot, strategiya, moliya, siyosat, resurs, byudjet.

UNEMPLOYMENT IN SOCIAL DEVELOPMENT: PROBLEM AND SOLUTIONS

Abstract. In this thesis, the unemployment in the development of the society, the policy of the human factor in the economic development of the State and the social protection processes in it are comparatively analyzed. It reveals the current relationship to the unemployment factor in Keynes' theory, unemployment trends in our country. Conclusions and suggestions about the role of funds allocated to human capital in reducing unemployment and the processes of economic development are presented.

Key words: Keynes, unemployment, theory, income, economy, development, strategy, finance, policy, resource, budget.

БЕЗРАБОТИЦА В СОЦИАЛЬНОМ РАЗВИТИИ: ПРОБЛЕМА И РЕШЕНИЯ

Аннотация. В данной тезисе сравнительно анализируются безработица в развитии общества, политика человеческого фактора в экономическом развитии государства и процессы социальной защиты в нем. Раскрыто современное соотношение фактора безработицы в теории Кейнса, тенденции безработицы в нашей стране. Представлены выводы и предложения о роли средств, направляемых на человеческий капитал, в снижении безработицы и процессах экономического развития.

Ключевые слова: Кейнс, безработица, теория, доход, экономика, развитие, стратегия, финансы, политика, ресурс, бюджет.

Kirish

Har qanday jamiyatning iqtisodiy islohatlar asosini iqtisodiyotni erkinlashtirish va moliyaviy resurslar harakatini ochiqqligini ta'minlash orqali mavjud ishchi kuchlarini ish bilan ta'minlashdan boshlanadi. Natija kishilik jamiyatini faravon hayotga va ijtimoiy soha yo'nalishini mo'tadil rivojlanishi lozim.

Kishilik jamiyatining taraqqiyot yo'li ijtimoiy-iqtisodiy soha yo'nalishidagi to'g'ri chora-tadbirlar va inson omilining tinimsiz mehnati asosida shakllanadi. Prezidentimiz Sh.M. Miziyoev unga quyidagi izoh beradi.

Mamlakatimizda 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar soni 18 milliondan ziyod. Bu aholining qariyb 55 foizini tashkil etadi. Zamon talablarini ilg'ash va amalga oshirish, soha va tarmoqlarni olg'a boshlashda bu juda katta tayanch, bebaho xazinadir.

Yoshlar muammolari bo'yicha ishlar ikkita muhim yo'nalishda tashkil qilinishi zarur. Birinchisi — yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash, kasb-hunarga o'qitish orqali ularning bandligini ta'minlash bo'lsa, ikkinchisi — yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish²⁰⁷.

Bugungi kunning dolzarb muammosi, mamlakatimizda olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy siyosatda yoshlarni tadbirkorlik san'atiga jalb etish orqali ishsizlik ko'lamini kamaytirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishdan iborat. Bu masala mashaqqatli izlanish, yoshlar tashabbuskorligi hamda ularning jasoratini talab etuvchi soha yo'nalishining markaziy masalalar echimini izlashdan iborat.

Asosiy qism

Bizga ma'lumki, iqtisodiyot sohasi tabiiy fanlardan farq qilib, undagi xulosalarini laboratoriya sharoitida tajriba o'tkazib yoki tabiatdagi sinovlar yordamida tekshirib ko'rish imkoniyati mavjud emas. Chunki, nazariy jihatidan jamiyat taraqqiyotida iqtisodiy beqarorlik mavjud, uning belgilarini ishlab chiqarishning pasayishi, ishsizlik va inflyatsiya deb qaralsa, uni tasdiqlash uchun tajriba yoki sinov maydoni tashkil qilib unda moliyaviy tajriba o'tkazib bo'lmaydi. Bularni faqat kuzatish, ular haqida ma'lumot to'plash va bu ma'lumotni nazariy va tanqidiy umumlashtirishni talab qiladi.

O'tmishda turli iqtisodchi olimlar o'zlarining jamiyat rivojlanishi va tanazzulining kuzatish hulosalarini jamlab, mamlakat rivojlanishida qanday omillar ta'siri yuqori darajada bo'lishligiga qarab ular o'sha bog'inning boshlang'ich markazi deya qabul qilgan va shu nuqtadan masal echimini izlagan. Xususan:

J.M. Keynes 1929-1933 yildagi amerikada bo'lib o'tgan iqtisodiy tanazzulning bosh mezonini o'z tahlilidagi boshlang'ich nuqtasi etib ish bilan bandlik muammosidir deya tanladi. Chunki, u davrda ishsizlik ko'p edi. U olim yuqori rivojlangan bozor iqtisodiyotida hayotiy zarur muammoni ishsizlik echimini taklifdan emas, balki talabdan qidirish kerak degan xulosaga keldi. Uning fikriga ko'ra, aynan iste'mol buoamlari va ishlab chiqarish resurslariga bo'lgan talabning kamligi bahoning pasayishiga va taklifning qisqarishiga sabab bo'ladi, bu esa ish joylarining kamayishiga olib keladi. Yalpi talabning yalpi taklifdan orqada qolib ketishi bu kapitalistik jamiyatning doimiy kasalligidir. Yalpi talab harakati va ijtimoiy mahsulot miqdorining o'zgarishi o'rtasidagi bog'liklik Keynes amalga oshirgan tadqiqotining asosiy izlanishini tashkil etgan.

Ushbu olim o'z e'tirozlarida, agar jamiyat iqtisodiy inqirozni boshidan kechirayotgan davrda davlat bosh isloxotchi sifatida yalpi talabni pul-kredit va budjet siyosati vositasi yordamida tartibga solishi lozim. SHuningdek, u eng avvalo, xususiy investitsiyalarni rag'batlantirishga e'tiborni jamladi. YALpi talabni rag'batlantirish vositasiga u real ish haqining o'sishini to'xtatishni taklif etdi. Sababi, u holatda investitsiyaga sarflanadigan foyda ko'payadi, ssuda foizi darajasini pasaytirilishi natijasida eksportni ko'paytirishni taklif etadi. CHunki,

²⁰⁷ Sh. M. Mirziyoev. *Yoshlar bandligini ta'minlash masalalari muhokamasi*. 2021. 27-yanvar.
<https://www.gazeta.uz/uz/2021/01/27/youth-policy>

kredit foiz qancha past bo'lsa, investitsiya shuncha ko'p bo'ladi, shuningdek, davlat xarajatlarini noishlab chiqarish uchun ham ko'paytirishni talab etdi.

Agar davlat moliyaviy mablag'larini oqilona sarf etsa, "ehromlar qurilishi, er qimirlashi, hatto davlatlar o'rtasidagi urushlar boyligini ko'paytirishga xizmat qilishi mumkin" deya takidlaydi, J.M. Keynes.

Uning vafotidan so'ng, YAngi keynschilik nazariyalari shakllandi. Ular davlat tomonidan iqtisodiyotni tartibga solish omillarida bilvosita va bevosita tartiblash chora-tadbirlarini ishlab chikdilar. Bevosita aralashuv usuli iqtisodiyotga qonun va qarorlar asosida jamiyatni tartibga solish bo'lsa, bilvosita ta'sir ko'rsatish usuliga soliq siyosati, budjet orqali moliyalashtirish, kredit siyosati, tezlashtirilgan amortizatsiya omillarini kiritgan.

Albatta, ishsizlik murakkab masala bo'lib, har bir mamlakat uchun ishsizlikni kamaytiradigan universal saldat yo'q, yoki yagona yechimini topuvchi robot yaratilmadi. Biroq ishsizlik muomosini hal qilishda samarali bo'lishi mumkin bo'lgan bazi umumiy strategalar mavjud. Amerika qo'shma shtatlarda hukumat ishsizlik bilan kurashish uchun turli dasturlar va siyosatni amalga oshirgan. Bularga quyidagilar asosiy e'tibor qaratilgan:

1. Iqtisodiyotni rag'bantlantirish dasturi. Unda ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy faollikni oshirishga qaratilgan infratuzilma loyihalari va boshqa dasturlarga davlat xarajatlarini belgilash;

2. Ish o'rgatish dasturlarini bandligini ta'minlashga yordam berish uchun shaxslarga malaka oshirish va ta'lim berish omillarini shakllantirish;

3. Ishsizlik sug'urtasi ishdan ayrilgan shaxslarga moddiy yordam ko'rsatishni ta'minlash;

4. Korxonalar uchun soiliq imtiyozlarini yaratish kampaniyalar uchun ko'proq ishchilar yollash uchun soliq imtiyozlarini taklif qilishni tadbiiq etish;

5. Kichik biznesni qollab-quvatlash, rivojlantirish va ish o'rinlarini yaratishga yordam berish uchun mablag' va boshqa resurslar bilan ta'minlash omillarini belgilash lozim.

Mamlakatimizda ishsizlikni minimal darajaga tushirish maqsadida ruqorida keltirilgan omildan foydalanilmoqda. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanish bo'lib, unga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu zaminimizda yashayotgan insonlarning munosib va erkin, farovon hayotini ta'minlash har bir kishi huquq va imkoniyatlaridan to'liq foydalanish uchun zarur sharoitlarni yaratishdir. O'zbekistonda mehnat salohiyatining muhim xususiyati – uning yoshi va kasbiy tarkibidir. O'zbekiston aholisining o'rtacha yoshi 25,9 yoshga teng. Bu XXI asrning ikkinchi o'n yilligi boshida mehnat zaxiralari ruksak mehnat faolliigi va kasb tayyorgarligi bilan ajralib turadigan odamlar ko'pchilikni tashkil etishiga imkon beradi.

Birlashgan millatlar tashkiloti e'lon qilgan ma'lumotlarga ko'ra, er qurrasida ayni paytda, 12 milliondan ortiq kishilar qullik asosida hayot kechirayotganligini e'lon qildi. So'nggi 40 yil davomida birgina Afrika qit'asidan okeanorti mamlakatlariga 12 milliondan ziyod tirik tovar olib ketilganligi qayd etilmoqda. Hozirgi kunda 137 ta davlatda, iqtisodiy beqarorlik, surunkali ishsizlik hukm surayotgan joylardan majburiy ishlatish uchun odamlar keltirilishi davom etmoqda.

Xulosa

Biz ruqoridagi tadqiqotlarimiz nitajasida quyidagi xulosa va takliflarni bildiramiz:

ishsizlik va inflatsiya ko'pincha bir biriga bog'liq bo'lib, ish o'rinlari yaratish qisqa muddatda talabning oshishiga va inflatsiyaning bosimiga olib kelishi mumkin bo'lgan strategalar mavjud, unga ko'ra:

1. Xosildorlikni va samaradorlikni oshirish; narxlarga bosimni pasaytirishning bir usuli bu iqtisodiyotda samaradorlikva samaradorlikni oshirish. bunga ta'lim o'qitish va texnologiyaga sarmoya kiritish orqali erishiladi.

2. Raqobatni kuchaytirish; inflatsiyani/inflatsiyani nazorat qilishning yana bir usuli bozorlarga raqobatni kuchaytirishdir. bunga kirish yo'lidagi to'siqlarni kamaytirish xorijiy investitsiyalarni rag'bantlantirish va raqobatbardosh biznes muhitini rag'bantlantirish orqali erishish mumkin.

3. Maqsadli bandlik dasturlari; keng aholini ish bilan ta'minlash o'rniga maqsadli bandlik dasturlari muayyan guruhlarin masalan kam ta'minlangan yoshlarini yoki qishloq aholisini ish bilan ta'minlash uchun qo'llab-quvatlash va malakali qadrlarni yaratish va ushbu dasturlar odamlarga o'z ishlarini muvaffaqiyatga erishish uchun o'qitish va qo'llabquvatlashuchun mo'ljallangan bo'lishi mumkin.

4. Fiskal va pul-keredit siyosati .fiskal va pul-keredit siyosati ishsizlik kamaytirish va inflatsiyani nazorat qilish va maqsadlarni muvozanatlash uchun ishlatilishi mumkin. masalan soliq imtiyozlari kabi fiskal siyosat investitsiyalarni rag'batlantirish mumkin, foiz stavkalari kabi pul keredit siyosati esa inflatsiyani rag'batlantirish mumkin foiz sitafkakari kabi pul kredit siyosatini esa inflatsiyani tartibga solish orqali nazorat qlish mumkin. umuman olganda ishsizlikni kamaytirish va inflatsiyani nazorat ostida ushlab turish o'rtasidagi muvozanatni saqlash muhimdir. ish bilan ta'minlanishning maqsadli dasturlari mahsuldorlikni va samaradorlikni oshirish va oqilona byujed va pul-keredit siyosatini o'zida mujassam etgan ko'p qirrali yondashuv ushbu maqsadlarga erishishga yordam beradi.

Taklif

O'zbekistonda ishsizlikni kamaytirish dasturida bevosita va bilvosita usullaridan foydalanishi shart.

Dasturda ish izlayotgan shaxslarga ish qidirish bo'yich yordam va martaba bo'yicha maslahatlar berish tashkilotlari shakllantirilishi lozim. Ishsizlik muomosini hal qilishning potensal yo'llari quyidagi takliflarni bildiramiz:

1. Xorijiy sarmoyani rag'bantlantirish, o'zbekistonda sarmoya kiritish uchun xorijiy kampaniyalarni jalib qilish , ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy yuksaltirish;

2. Maqsadli kasbiy ta'lim dasturlarini ishlab chiqarish;shaxslarga moslashtirilgan ta'lim va o'qitishni ta'minlash;

3. Kichik biznesni qo'llab quvvatlash, kichik biznesni rivojlantirish va ish o'rinlari yaratish uchun mablag'lar va resurslar taklif qilish;

4. Infratuzulmani modernizarsiya qilish bo'sh ish o'rinlar yaratuvchi infratuzulma loyhalariga sarmoya kiritish hamda mamlakatning transport energetik va boshqa tizimlarni yaxshilash.

5. Turizimni rivojlantirish; turizim sohasini rivojlantirish o'zbekiston aholisi uchun yangi ish o'rinlarni yaratish;

6. Tadbirkorlarni rag'bantlantirish. Unda jismoniy shaxslarga o'z bizneslarini boshqalarga undash yangi ish o'rinlar yaratish mumkin. Umuman olganda ishsizlik muomosini

hal qilish davlat siyosati va xususiy sektor bilan hamkorlikni o'z ichiga olgan ko'p qirrali yondashuv talab qiladi. Ish o'rinlarini yaratish va ishchi kuchini rivojlantirishga ustuvor ahamyat berish orqali o'zbekiston ishsizlikini kamaytirish va iqtisodiy o'sishini rag'batlantirish yo'lida harakat qilishi lozim.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси. 20.12.2022 <https://president.uz/uz/lists/view/5774> -б. 8
2. Sh. M. Mirziyoev. Yoshlar bandligini ta'minlash masalalari muhokamasi. 2021. 27-yanvar. <https://www.gazeta.uz/uz/2021/01/27/youth-policy>
3. 2022 йил 28 январда “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” ги Ўзбекистон Республикаси президентининг фармони.
4. Ўзбекистон Республикасининг «2023 йил учун Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети тўғрисида»ги 30.12.2022 ПҚ-471-сон Қонуни.
5. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 52-И-сон; 2014 й., 36-сон, 452-модда; 2015 й., 52-сон, 645-модда.
6. Хайдаров М.Т. Давлат бюджетини режалаштириш ва бунда бюджет ташкилотлари ва бюджетдан маблағ олувчилар бюджет буюртмаларининг аҳамияти. // «Иқтисод ва молия», 2014, 12-сон. -19-б.65. Хайдаров М.Т. Модернизациялаш ва инновацион иқтисодиётни тадқиқ этиш-нинг долзарб масалалари. // «Иқтисод ва молия», 2014 йил 7-сон.

GENETIC AND SOCIAL FOUNDATIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE INTELLECT OF FEMALE LEADERS

Davlatjonova Mohidil

Master of Tashkent State Pedagogical University named after Nizomi

mohidilqurbonova33@gmail.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10505751>

Abstract. *Through this article, the genetic factors that cause the formation of women and girls leaders in our society, as well as the characteristics of leadership formed through the social environment, are highlighted. The article proved the natural factor of girls becoming leaders from a young age, i.e. the level of genetics and its development in the social environment.*

Key words: *woman, social environment, gene, DNA, pragmatism, Najat Vallaud-Belkacem.*

ГЕНЕТИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТА ЖЕНЩИН-ЛИДЕРОВ

Аннотация. *В данной статье выделены генетические факторы, обуславливающие формирование женщин и девушек-лидеров в нашем обществе, а также особенности лидерства, формируемые через социальную среду. В статье доказан естественный фактор становления девушек-лидеров с раннего возраста, а именно уровень генетики и ее развития в социальной среде.*

Ключевые слова: *женщина, социальная среда, ген, ДНК, прагматизм, Наджат Валло-Белькасем.*

Introduction

Humanity has appeared and representatives of both sexes live on the whole earth. They live and develop in different parts of the world. Each species lives, reproduces and develops during its lifetime. There are leadership qualities that a person has natural innate abilities or that arise as a result of long hard work acquired during life. On the one hand, this feature is a feature that has been formed by 7 generations of people over the years and passed on to each other. On the other hand, it is also possible for a person to develop such an ability. Also, it is appropriate if the social environment and society are considered to be the cause of the formation of leadership qualities.

People work in different fields. Representatives of each gender have their own intellect. This feature can be inherited from parents or acquired from life.

When it comes to girls, as a result of studies, it has been proven that the intellectual level of girls is passed on to them from their fathers. Both parents contribute equally to the genetic makeup of the child. Although some traits can be dominant or recessive, it is wrong to assume that one parent has stronger genes than the other. Genetic inheritance is a complex process, and both parents play an important role in determining the child's characteristics. The debate between nature and nurture emerges to determine who exactly girls are more like, their mothers or their fathers. Some argue that the physical resemblance is purely genetic, while others believe that it is influenced by environmental factors and upbringing. A mother's genes to a certain extent provide a child's level of intelligence. As a result of research involving more than 12,000 people, it was found that fathers transfer more primary instincts: aggression and hunger to their children. And the mother's DNA plays an important role in the child's intellectual development. However, 40-60 percent of who a

child will be depends on genes. The rest of the skills are formed under the influence of the mother's upbringing, the attitude of relatives and the environment. In fact, in most cases, a boy looks like his mother, and a girl looks like her father. This is due to the fact that at the time of conception, a boy receives one X chromosome from his mother. This chromosome consists of genes responsible for external appearance (eyebrow-eye structure, such as face shape, body color). A girl receives one X chromosome from her mother and one from her father. Therefore, in his appearance, there will be similar aspects not only of his mother, but also of his father.

Intellect does not pass from father to son. Even if the father has high intelligence, his son cannot inherit this quality from him 100%. The intelligence of the father is genetically passed on only to his daughter and only half of it. He inherits his father's intelligence. The daughter of geniuses is as smart as her father - only half as smart. But their son may be a genius. If the father's intelligence is low, the daughter's intelligence will be twice as low. So, girls are able to shape their leadership qualities through the intelligence passed on from the father. A leader girl is raised first by a father who has a high intellect. In the way of life, girls learn willpower, patience and perseverance from their fathers. Especially the father shapes the sense of self-confidence. But this is only a one-sided view. The reason is that female leaders are not only natural-born, but also have acquired abilities from life.

According to research conducted at the University of Florida, the more time the father spends with the mother during pregnancy, the more time he spends with the mother, has a positive effect on the child. Children who grow up "without a father" in their mother's womb are often born prematurely. At the same time, the risk of death under the age of 1 increases in such children. Look at the fact that the spiritual support of the father has a significant impact on the health of the future mother. It is also a key factor in the formation of strong female leaders in society. It has been proven that fathers have a greater influence on the development of children's speech. The reason is that mothers spend more time with the child, and when they talk, they speak in a simple language suitable for the child, based on the child's vocabulary. And the father uses a wider vocabulary when talking to his child, which naturally helps the child's speech development. Such results are confirmed by several studies conducted around the world.

Literature analysis and methodology

In science, the point of view called the biological direction occupies one of the leading places, and its representatives, Aristotle and Plato, put natural and biological factors at the top. They say that innate abilities, fate, and fate determine everyone's place in life. The representatives of preformism, which arose in the philosophy of the 16th century, place great value on the role of generation in the development of a person, and deny the role of social environment and education. Another trend in foreign psychology - behaviorism - appeared at the beginning of the 20th century, and its representatives say that consciousness and mental abilities are passed down from generation to generation and are given to humans by nature. The representative of this doctrine is the American scientist E. Thorndike. The stream of pragmatism and its representatives, D. D'yul, A. Combe, also base the development of personality from a biological point of view. They see development as only quantitative change. Absolutizing the role of offspring, they consider it to be of decisive importance in human destiny. So, a group of foreign scientists attribute development to a biological (generational) factor. The representatives of the philosophical current against the biological current determine the development by the social factor. The representatives of this current show that the

physical and mental development of a child's personality depends on the environment in which he lives. According to the science of physiology and psychology, a human child is born not with ready-made abilities, but with the source of the realization and development of certain abilities - talent. Ability cannot develop by itself, it needs a favorable environment for its development. By environment we understand the totality of external events that affect a person. According to Saadi, there are gifted and gifted children. But the ability does not develop by itself. It is necessary to educate the child for its development, if there is no education, all the abilities of the child will be lost. In order for it to mature, it must be based on the ability that is the basis of maturity. In order to prove his opinion, Saadi wrote in "Gulistan" "A minister had a perfect son. The minister brought his son to a wise man and said: "Educate him, maybe he will come to his senses and become a man." The wise man trained the minister for a long time, but to no avail. He informed the boy's father through a person: "Your son has not become a man, he has also made me crazy." He draws the following conclusion from this incident: "If there is ability, in fact, Education will make it work." No matter how hard one tries to polish it, Temir is actually an indestructible gem. Don't spoil your education and destroy it, don't waste your education on it." A. Navoi. Throughout life, children grow up in the process of education and in the surrounding social environment. Social environment is the social, material and spiritual conditions that surround a person for living and working. This environment is divided into macro and micro environment. The macro environment is the environment, society, and state in which a child is born and develops, including economic changes and development. As the child grows up in this macro environment around him, it affects him through positive or negative factors. The following socialization there are common mechanisms: traditional - involving students in social activity through family and close environment, creating favorable conditions for activity and communication; creation of necessary conditions and opportunities for the development of students by institutional - social institutions and educational institutions; interpersonal - involving students in the system of social relations, developing their communication skills; reflexive - development of individual consciousness through pedagogical support of self-awareness, self-evaluation, self-design.

The result

Social society serves for human development. In some developed societies, it is easier for girls with kata to get education, study and gain their status. However, there are girls who managed to become leaders without losing their strength even though their society is not developed to that level or their social environment is a bit negative. For example: Najat Vallaud-Belkacem, despite being a child of an ordinary family, was recognized as the only female priest in France. [4] Vallaud-Belkacem, the second in a family of seven children, was born in the Moroccan village of Bni Chiker, near Nador in the Rif region. Although he was born in a simple family, he was able to reach the rank of minister as a result of studying under the influence of social environment.

CONCLUSION

The formation of every female leader is primarily caused by genetic factors. Also, in the process of growth and development, leadership skills are formed as a result of the influence of the social environment. The social activities of women and girls are determined by their talent, ability, and initiative. In no era was it considered that women should only be leaders or only followers. On the contrary, nowadays the attitude towards women has changed in a positive direction, and special attention is being paid to using their potential abilities along with being a mother. Personal

spirituality is formed under the influence of various factors, including the social environment and the spirit of the time. The social environment, including family, friends, and community, plays a crucial role in shaping an individual's beliefs, values, and worldview. The type of religious or spiritual practices a person is exposed to during childhood and adolescence can have a lasting effect on their spirituality. personal spirituality is formed under the influence of various factors, including the social environment and the spirit of the time. The social environment, including family, friends, and community, plays a crucial role in shaping an individual's beliefs, values, and worldview. The type of religious or spiritual practices a person is exposed to during childhood and adolescence can have a lasting effect on their spirituality.

REFERENCES

1. Family Psychology B. Shoumarov, I. O. Haydarov, N. A. Sogunov, F. A. Akramova, G. Solihova, G. Niyozmetova
2. Human genetics. S.S. Faizullayeva, A.T. Gofurov
3. Prepared by Bahara Muhammadiyeva.
4. Q. Nazarov and others. Foundations of philosophy. - T.: "Uzbekistan", 2005.
5. Akhmedova M. Philosophy.-T.: OFMJ, 2006.
6. Khayitov SH., Khayitova K., Ziyautdinova H. Fundamentals of philosophy. Album scheme. - T.: National Library of Uzbekistan named after Alisher Navoi, 2009.
7. D. Bazarova (Ph.D., professor). "Increasing social and political activity of women in Uzbekistan is the demand of the times". - Tashkent: TDUU, 2019.
8. Sarsenbaeva Rayhon Makhanbetovna Associate Professor of the Department of "Preschool Education" ISFT Institute v.b., p.f.n.
9. "France: Moroccan-Born Myriam El Khomri Appointed Minister of Labor". Morocco World News. 2 September 2015. Retrieved 13 April 2017.

MAKTAB O'QITUVCHILARINI INNOVATSION O'QITISH FAOLIYATGA
TAYYORLASH TEXNOLOGIYALARI

Erkinova Navbahor Sapparboy qizi

Toshkent davlat pedagogika universiteti

Ta'lim muassasalarining boshqaruvi yo'nalishi magistranti

e-mail: erkinovanavbahor@umail.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10506012>

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak fan o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlash jarayonlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Texnologiya, o'qituvchi, innovatsiya, faoliyat, tayyorlash.

TECHNOLOGIES FOR PREPARING SCHOOL TEACHERS FOR INNOVATIVE
TEACHING ACTIVITIES

Abstract. The article describes the processes of preparing future science teachers for innovative activities.

Keywords: Technology, teacher, innovation, activity, training.

ТЕХНОЛОГИИ ПОДГОТОВКИ ШКОЛЬНЫХ УЧИТЕЛЕЙ К ИННОВАЦИОННОЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В статье описаны процессы подготовки будущих учителей естественных наук к инновационной деятельности..

Ключевые слова: технология, учитель, инновации, деятельность, обучение.

Yurtimizda istiqloqlning dastlabki yillaridan boshlab ta'lim-tarbiya tizimini rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, farzandlarimizning jahon andozalariga mos sharoitlarda zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini egallashlari, jismoniy va ma'naviy jihatdan yetuk insonlar bo'lib voyaga yetishlarini ta'minlash, ularning qobiliyat va iste'dodi, intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, yoshlarimiz qalbida ona yurtga sadoqat va fidoyilik tuyg'ularini kamol toptirish borasida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning 2017-yil 20 -apreldagi - Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi Qarori mamlakatimizda ta'lim tizimini isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlarning ham mantiqiy davomi, ham uni yangi bosqichga ko'tarishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir. Qarorning eng muhim jihatlaridan biri, unda oliy malakali mutaxassislar tayyorlashda xalqaro standartlar mezoniga rioya qilish, uning 9 darajasida shart-sharoit yaratish, ruhi va talabiga mos zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega kadrlar tayyorlashga alohida e'tibor qaratilgan.[2]

Bo'lajak fan o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish, pedagogik tafakkurini kengaytirish, ularda fanni o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash uchun zarur bo'lgan metodik bilim, ko'nikmalarni shakllantirishdan iboratdir.

Bo'lajak fan o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlash texnologiyasi, bugungi kunda muhim masalalardan biri hisoblanadi. Innovatsiyalar u yoki bu faoliyat sohasida samaradorlikni oshirish uchun inson aqli erishgan, yutuqlardan (kashfiyot, ixtiro, ilmiy va konstruktorlik loyihalari va hokazo) foydalanishni anglatar ekan, mos ravishda innovatsiyalar texnologik, iqtisodiy, ekologik, boshqaruvi, harbiy, siyosiy, ijtimoiy-madaniy, huquqiy va boshqa turlarga taqsimlanadi. Innovatsiyalar dunyosi inson faoliyati sohalari kabi rang- barang va turli-tuman ko'rinishga ega.

Innovatsiyalarning qudrati jamiyat turmush tarzi, salomatligini himoyalash, ilmiy salohiyatini oshirishda katta imkoniyatlarni taqdim etadi.

Innovatsiya (ing . innovationas — kiritilgan yangilik, ixtiro) — 1) texnika va texnologiya avlodlarini almashtirishni ta'minlash uchun iqtisodiyotga sarflangan mablag'lar; ilmiy-texnika yutuklari va ilg'or tajribalarga asoslangan texnika, texnologiya, boshqarish va mehnatni tashkil etish kabi sohalaridagi yangiliklar, shuningdek, ularning turli sohalar va faoliyat doiralarida qo'llanilishi.[7]

Ta'lim texnologiyasi- Innovatsion texnologiyaning ilmiy aspektini belgilash uchun ishlatiladi. Bu texnik va inson resurslarini hamda ularni o'z oldiga ta'lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo'yuvchi hamkorligini hisobga olgan holda, dars berish va bilimlarni o'zlashtirishning barcha jarayonlarini yaratish, qo'llash va belgilashning tizimli usuli. Bugungi kunda ilmiy va ommabop adabiyotlarda «Innovatsion texnologiya» tushunchasini ta'riflashda turli xil tasniflarni uchratishimiz mumkin. O'zbekistonlik olim N.Sayidaxmedov fikricha:

«Innovatsion texnologiya- bu o'qituvchi (tarbiyachi) tomonidan o'qitish (tarbiya) vositalari yordamida o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilab olingan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayonidir»

«Innovatsion texnologiya- tizimli, texnologik yondashuvlar asosida ta'lim shakllarini qulaylashtirish, natijasini kafolatlash va ob'yektiv baholash uchun inson salohiyati hamda texnik vositalarning o'zaro ta'sirini inobatga olib, ta'lim maqsadlarini oydinlashtirib, o'qitish va bilim o'zlashtirish jarayonlarida qo'llaniladigan usul va metodlar majmuidir». U Innovatsion texnologiyaga ta'lim usuli, ma'lum ma'noda ta'lim-tarbiya jarayonlari, vositalari, shakl va metodlari majmui deb qaraydi. «Innovatsion texnologiya ta'lim-tarbiyaning ob'ektiv qonuniyatlari, diagnostik maqsadlar asosida o'quv jarayonlari, ta'lim-tarbiyaning mazmuni, metod va vositalarini ishlab chiqish va takomillashtirish tizimidir», -deb ta'rif beradi. Innovatsion texnologiyaning fan sifatidagi vazifalarini o'qitishning har bir bosqichida ta'limning mazmunini belgilash, ta'lim-tarbiyaning shakllari va vositalarini tayyorlash, predmetning mazmuniga kiritish uchun vaziyatli matnlar, testlar tayyorlash, shaxsda shakllantirish nazarda tutilgan kasbiy sifatlar va ma'naviy fazilatlarini o'zlashtirishga yo'naltirilgan topshiriqlar tizimini ishlab chiqish, ta'limning natijasi va o'zlashtirish darajasini aniqlash ularni ob'ektiv baholash uchun test vazifalarini tayyorlash kabilar tashkil qiladi.[8]

Innovatsiya – bu u yoki bu faoliyat sohasida samaradorlikni oshirish maqsadida yangi texnika-texnologiyalarni yaratish, ish faoliyatni boshqarishning takomillashgan usul va shakllarini ishlab chiqish hamda ularni joriy etishga qaratilgan ilmiy-ijodiy faoliyat natijasi. Innovatsiyalar u yoki bu faoliyat sohasida samaradorlikni oshirish uchun inson aqli erishgan yutuqlardan (kashfiyot, ixtiro, ilmiy va konstruktorlik loyihalari va hokazo) foydalanishni anglatar ekan, mos ravishda innovatsiyalar texnologik, iqtisodiy, ekologik, boshqaruv, harbiy, siyosiy, ijtimoiy-madaniy, huquqiy va boshqa turlarga taqsimlanadi. Innovatsiyalar dunyosi inson faoliyati sohalarini kabi rang-barang va turli-tuman ko'rinishga ega. Innovatsiyalarning qudrati jamiyat turmush tarzi, salomatligini himoyalash, ilmiy salohiyatini oshirishda katta imkoniyatlarni taqdim etadi. Shu munosabat bilan innovatsiyalardan keng va samarali foydalanish.

Inovatsion texnologiyalarning afzalliklari

- o'qitish mazunini yaxshi o'zlashtirishga olib kelishi;
- o'z vaqtida aloqalarni ta'minlanishi;

- tushunchalarni amaliyotga qo'llash uchun sharoitlar yaratilishi;
- o'qitish usullarining turli xil ko'rinishlarini taklif etilishi;
- motivatsiyani yuqori darajada bo'lishi;
- o'tilgan materialni yaxshi eslab qolishi;
- muloqotga kirishish ko'nikmasini takomillashishi;
- o'z-o'zini baholashning o'sishi;
- o'quvchilarning predmetning mazmuniga, o'qish jarayoniga bo'lgan ijobiy munosabati;
- nafaqat mazmunini o'zlashtirishga yordam bermay balki, tanqidiy va mantiqiy fikrlarning rivojlanishi;

- muammolar yechish ko'nikmalarini shakllanishi.

Inovatsion texnologiyalarning kamchiliklari

- ko'p vaqt talab etilishi;
- o'quvchilar har doim ham kerakli nazorat qilish imkoniyatining pastligi;
- juda murakkab mazmundagi material o'rganilayotganda ham o'qituvchi rolini past bo'lishi;
- "kuchsiz" o'quvchilar bo'lganligi sababli "kuchli" o'quvchilarning ham past baho olishi.[5]

Maktab fanlari darslarida hamkorlikda o'qitish texnologiyalarini bosqichlari va vazifalari. Hamkorlikda o'qitish texnologiyalari hamkorlik pedagogikasi asosida shakllangan bo'lib, u an'anaviy pedagogikadan quyidagicha farqlanadi: An'anaviy ta'limda o'qituvchi pedagogik jarayonning subyekti, o'quvchi esa obyekt deb qaraladi. Hamkorlik pedagogikasida esa o'quvchi o'z o'quv faoliyatining subyekti sifatida qaraladi. Bunda o'qituvchi va o'quvchi pedagogik jarayonning subyektlari sifatida tenglashib, hamkorlik pedagogikasi jarayoni hosil bo'ladi. Ular o'zaro hamkor, hamdo'st, hamijodkor, hamishtirokchi, hamdard, hamboshqaruvchi bo'ladilar. Hamkorlik munosabatlari o'qituvchilar orasida, ma'muriyat bilan o'quvchilar va o'qituvchilar tashkilotlari bilan, rahbarlar, ota-onalar, jamoatchilik orasida ham o'rnatiladi. Hamkorlik pedagogikasi o'quvchining ta'lim-tarbiya olish, motivlarini rivojlantirib borish orqali hamda o'quv-tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish tamoyillarini amalga tatbiq qilgan, holda yuqori natijalarga erishishni ta'minlaydi.

Hamkorlikda o'qitish quyidagi natijalarga erishish imkonini beradi:

- o'quvchining o'rganish jarayonini boyitadi;
- o'quvchilarga ular o'rtasida taqsim qilinib, o'zlashtirilgan kognitiv axborotlar to'plamini beradi;
- o'quvchilarda materialni o'rganishga ishtiyoq uyg'otadi;
- o'quvchilarning o'z shaxsiy bilim va dunyoqarashlarini shakllantirish imkoniyatlarini kengaytiradi;
- axborotlarni ikki tomonlama almashish samaradorligini oshiradi;
- o'quvchilarga mustaqil hayotga tayyorlanishlari uchun zarur bilimlarni beradi;
- turli xil madaniyat va ijtimoiy-iqtisodiy guruhlar o'rtasida ijobiy o'zaro munosabatlarni oldinga suradi.

Xulosa qilib aytganda, maktab fanlari darslarida hamkorlikda o'qitish texnologiyalarini bosqichlari va vazifalari, hamkorlikda o'qitish texnologiyalari hamkorlik pedagogikasi asosida shakllangan bo'lar ekan. U an'anaviy pedagogikadan quyidagicha farqlanib, barchasi innovatsion faoliyatni yaxshilashga qaratilgan ishlar jamlanmasidir.

REFERENCES

1. Mirziyoyev. Sh. M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz. “O‘zbekiston” 2017.
2. Mirziyoyev. Sh. M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. “O‘zbekiston” 2016.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH. M. Mirziyoyevning 2017 yil 20 apreldagi „Oliy ta‘lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari” to‘g‘risidagi Qarori
4. ”Ta‘lim to‘g‘risidagi qonun” Toshkent 1997 y
5. Ishmuhammedov. R. J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta‘lim samaradorligini oshirish yo‘llari. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
6. A. Abduqodirov, R. Ishmuhammedov. “Ta‘limda innovatsion texnologiyalar” T.:2008. – 128 b.
7. Shomirzayev M. X. Maktab fanlarini o‘qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalar. Darslik.. –T.: “UrDU nashr-matbaa markazi”, 2020. – 226 b.
8. Shomirzayev. M. X. Maktab fanlarini o‘qitishning samaradorligini oshirish yo‘llari. O‘qituvchilar uchun uslubiy qo‘llanma. –T.: 2019. – 72 b.

ORGANIZING FOREIGN LANGUAGES ATMOSPHERE AND MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION

Safarova Nurxon Abdusamat qizi

TDPU magistranti

+998933243883

nurxoneshonqulova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10506092>

Abstract. Article will describe some aspects of organizing foreign language atmosphere in higher education and managing pedagogic process. Moreover, advantages of providing modern innovative technologies and programs in teaching English language, boost learners' foreign language competence. Enhance students' communication in foreign language.

Key words: management, foreign language atmosphere, teaching methods, language competence, communication, modern technologies, teaching programs.

ОРГАНИЗАЦИЯ ИНОСТРАННОЙ ЯЗЫКОВОЙ АТМОСФЕРЫ И МЕНЕДЖМЕНТА В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В статье будут описаны некоторые аспекты организации иноязычной атмосферы в высшей школе и управления педагогическим процессом. Более того, преимущества предоставления современных инновационных технологий и программ в обучении английскому языку повышают компетентность учащихся в иностранном языке. Улучшить общение учащихся на иностранном языке.

Ключевые слова: менеджмент, иноязычная атмосфера, методы обучения, языковая компетенция, коммуникация, современные технологии, программы обучения.

It is certainly true that organizing foreign language atmosphere and provide modern technologies and programs in higher education is one of the most important task of modern manager. Therefore, youngsters are demanded to be competitive in foreign language to get worldwide information and explore the science more. In order to create modern phenomenon we explored some researches that study focused on how lesson planning takes place at the high level in contrast to how the process takes place in grades 1 through the second. The study was conducted through a survey and interviews to English professors at the universities of General Studies at the University. In order to conduct the research, factors such as academic background, teaching experience, context, age, teaching practices, motivation, and syllabus design were considered.

According to collected data planning does take place at the higher level, first in the form of a semester-long syllabus and then in daily/weekly lesson plans that include varying degrees of detail. Lesson planning helps improve teacher performance by providing confidence. It improves student learning outcomes by helping them better understand the materials. Both, teachers and students, benefit from the focus and guidance planning provides. And also some recommendations include creating teacher training programs in institutions of higher educations to provide the support teachers need to perform at their best and conducting further

research in other departments, colleges, or campuses to see how planning takes places outside English courses.²⁰⁸

Oftentimes it is the foreign language classroom that provides the basic foundation for language exposure and acquisition. In the context of the foreign language classroom there is not much exposure to the TL outside of this setting. This being the case, the quantity of the TL should be relatively high as it is an essential requisite for language acquisition. In addition, most recent research tends to suggest that high quantities of TL from the instructor is ideal. The main purpose of this study has been to focus on university-level foreign language classrooms to explore the issue of language choice, LI or TL, among instructors.

Analysis of the data revealed a much different pattern: Story-reading alone actually produced the lowest score gains, while the two treatments involving exercises produced gains that were similarly high. Apparently, vocabulary exercises combined with a short story provided the extra context and practice the subjects needed to learn those words better than did story reading alone. Vocabulary exercises alone produced better scores than story reading alone perhaps because the subjects were accustomed to the task of learning vocabulary words through exercises, and because the task (learning words) was obvious. The subjects were probably not accustomed to learning words simply through reading stories, nor was the task of learning words obvious in that case. Thus, given the special parameters of this study and its subjects, score gains were lowest on the treatment that was expected to produce the highest gains. In addition, some of the findings reveal a learning and teaching environment that prevents strategies from addressing linguistic, social and cultural development with a coherent workable vision in the English classroom.

Because English is the working language of government, business, and industry, an English-only policy seems to be a practical means to prepare students for higher education and the workforce. The growing status of English as an international lingual provides additional support for such a policy.

This study reveals the need to rethink the imposition of an English-only policy. The findings indicate that current teaching approaches, methods and materials do not entirely support language development in English, largely because they do not take into account the economic, social, and linguistic situations of the students.

There is a critical need for college students to receive an education that fosters global learning in preparation for life in an increasingly interdependent and interconnected world. Universities recognize this need and endeavor to provide a range of programs that target global knowledge and skills, and meet the needs of traditional and non-traditional students. Domestic foreign language immersion programs can contribute to student global learning and development by providing students with an opportunity to participate in a rich global learning experience in the U.S. While some researchers have investigated impacts of domestic foreign language immersion on language proficiency, few studies of other kinds of global learning outcomes are available, and research is needed to gain an understanding of program impacts and make improvements. The purpose of this study was to determine the extent to which

208 Hessel, Gianna. "The impact of participation in ERASMUS study abroad in the UK on students' overall English language proficiency, self-efficacy, English use anxiety and self-motivation to continue learning English : a mixed-methods investigation." Thesis, University of Oxford, 2016.

participation in a domestic foreign language immersion program was perceived to influence global learning and development. The study used a mixed-methods design that incorporated as a key instrument a retrospective survey of former participants in a university-level domestic foreign language immersion program. Perspectives from short-term study abroad, foreign languages, transformative learning, and global citizenship informed the research. The study found that participants in a domestic foreign language immersion program perceived influence in all three domains of global development.

Moreover, effectiveness of using computer technology and the Internet to enhance classroom teaching. A variety of computer and internet based projects that complement lessons initiated by the classroom teacher provide real life situations for additional practice, reinforcement, motivation and greater student achievement.

English is not the dominant language, language schools are available to assist in the acquisition of the language. It is stated that EFL methods are effective and thriving in teaching English to non-native speakers. It is further pointed out that EFL methods rival those used in traditional classes which mainly use teacher-orientated-language whereas TEFL focuses on enhancing student-orientated-language in a classroom. The research's importance stems from the area of focus and purpose. It is the primary purpose of this paper to examine whether improved possibilities and imperatives of language acquisition to subjects and teachers are offered by TEFL methods. ²⁰⁹The dissertation derives greater primary importance upon consideration of the effectiveness of TEFL in multi-lingual classrooms. This dissertation will determine whether EFL methods are in fact more effective and efficient in teaching English than other known methods. On another point it should then be possible to improve TEFL methods and take them to further possibilities such as online classes or web-based-training. The dissertation's aim is to critically review TEFL as an effective method of teaching English in a multi-lingual environment. This is done by incorporating the TEFL teaching methods into an experimental classroom of students from different ethnical backgrounds, age groups and mother tongues – except English.

REFERENCES

1. Hessel, Gianna. "The impact of participation in ERASMUS study abroad in the UK on students' overall English language proficiency, self-efficacy, English use anxiety and self-motivation to continue learning English: a mixed-methods investigation." Thesis, University of Oxford, 2016.
2. Zhang, Yun. "Teachers' Self-Efficacy Beliefs In Relation To Perceived English Proficiency And Teaching Practices: An Investigation Of Chinese Primary English As A Foreign Language (Efl) Teachers." Scholarly Commons, 2019.
3. Pak, Samuel Sungchoon. "Incorporating crosscultural learning strategies to reduce English language learning stresses on Hong Kong's secondary students." CSUSB ScholarWorks, 1999.

209 Zhang, Yun. "TEACHERS' SELF-EFFICACY BELIEFS IN RELATION TO PERCEIVED ENGLISH PROFICIENCY AND TEACHING PRACTICES: AN INVESTIGATION OF CHINESE PRIMARY ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE (EFL) TEACHERS." Scholarly Commons, 2019.

4. Mitchell, Peter. "The impact of the storyline method on the foreign language classroom: an action research case study with military linguist cadets." Thesis, University of Derby, 2016
5. Sedibe, Godwin Konotia Bully. "The achievement gap between learners who are assessed in a primary language and those assessed in a non-primary language in the natural sciences learning area." Thesis, Stellenbosch: University of Stellenbosch, 2009

THEORY OF MANAGEMENT OF LANGUAGE LEARNING ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Bozorova Lobar Amonovna

Master's degree student

Tashkent State Pedagogical university named after Nizami.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10506175>

Abstract. *This article provides the system of management in teaching foreign languages in higher educational institutions and its main features and roles in the modern life. It focuses on the management of English language teaching in higher education by understanding target situation analyses at the socio-cultural level.*

Key words: *Management, language teaching, English language teaching, higher education.*

ТЕОРИЯ УПРАВЛЕНИЯ ЯЗЫКООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ В ВУЗАХ

Аннотация. *В этой статье представлена система управления преподаванием иностранных языков в высших учебных заведениях, ее основные особенности и роли в современной жизни. Основное внимание уделяется управлению преподаванием английского языка в высших учебных заведениях путем анализа целевой ситуации на социокультурном уровне.*

Ключевые слова: *Менеджмент, преподавание языка, преподавание английского языка, высшее образование.*

The term “management” originates from Latin, where 'manus' means 'hand,' and from the French root 'manège,' linked to horse training. Learning to ride a horse involves guidance from an experienced horseman, teaching riders to familiarize themselves with the horse, control it on the ground using reins, then properly mount it with stirrups, saddle, harness, and reins. Managing people shares similarities, where managers guide and train employees to perform tasks within an organization after hands-on training as apprentices. Management involves directing affairs and employing skills to handle, control, and tactfully guide individuals to accomplish their assigned work.

Ivancevich and Gibson [4] define ‘management’ as “the process undertaken by one or more persons to coordinate the activities of other persons to achieve results not attainable by any one person acting alone” (added italics). Three words in this definition need close scrutiny: Process, activities, and coordination; maybe, not in that order though.

A. Process The word ‘process’ generally means a standard, succeeding altering of observable fact or a general phenomenon and its seamless transition to another. A process is thus a reference to the manner of doing something using a particular method involving a number of steps or operations. A process leads to change as it apparently happens when a ‘filament of platinum is introduced into a chamber containing oxygen and sulphur dioxide’ to form ‘sulphurous acid’ to borrow an analogy from Eliot. Our focus is not on the filament of platinum acting as a catalyst; rather it is on the process itself that yields sulphurous acid – a change due to the chemical reaction.

Change is thus the outcome of a process and its failure indicates the fact that there might be something wrong with the steps involved in the methodology that was used. The aim of the process is to achieve results. However, results are dependent on the aims and objectives of the enterprise of which this process is a part. This is a process in which results cannot be obtained single-handedly but requires effort put in by many hands working together. There are individual differences that one must contend with: differences in terms of ideology, values, work ethics, abilities, perceptions, style of working etc., and these differences have to be resolved so as to find a solution acceptable to one and all.

B. Activities Activities are involved in a process, like the one of mixing oxygen and sulphur dioxide together as a part of the steps leading to the production of sulphurous acid. 'Activity' can be defined as something that stands for a particularly human relation to the world outside. It is basically a process in the course of which man replicates or reproduces and ingeniously transforms nature. Human beings establish their relations with the twin worlds of knowledge and experience through their activities, and are the subject of the activity initiated and the phenomenon its object.

Focusing on the above mentioned view on the subject, we find that reproduction and creative transformation are the products of the process. In reproducing nature, human beings make, form, or bring it into existence again or anew in some way, and this is tied to creative transformation, which is the process of changing the form or outward appearance, the condition, the nature, the function, or the character of something to another of a similar kind demonstrating inventiveness.

Managing the job: Knowledge and skills of management techniques

Planning and decision-making (objective setting, prioritising)

Performance management (setting standards, evaluating outputs and services, appraising performance, managing budgets)

Information handling (information technology, communication systems and methods, decision making)

Interacting with the environment Crafting strategy

Taking a long-term view

Creating and promoting an organisational profile Pursuing a customer/market orientation.

Working with others

Guiding

Directing

Enabling

Developing the organisation

Implementing changes and managing uncertainty

Analysing strategically

Having financial acumen

Valuing differences

Promoting equality of opportunity

Confronting harassment

Organisation design and versatility (challenging inertia; working towards goals; recognising culture; effecting policies, practices and procedures; encouraging cooperation)

Knowing the self

Applying values

Thinking

Using personal power

Managing self Guiding

Setting and sharing goals

Monitoring Managing parameters

Owning responsibility

Coaching

Collaborating

Directing

Motivating

Providing direction and leading

Instructing and training

Delegating

Disciplining

Giving and receiving feedback

Handling conflict Initiating change

C. Coordination Activities need to be structured and coordinated to produce effective results. Coordination entails the process of bringing something into proper order or relation by adjusting its various parts so as to ensure harmony and, in so doing, make for efficient and effective control.

Conclusion

Despite meticulous analysis and careful consideration of available information, managers rely on intuition in crafting their vision, plans, and strategies. While they gather and analyze information rigorously to arrive at logical decisions, the reality is that managers often lack complete access to all relevant data. Hence, they frequently depend on their intuition.

Studies indicate that managers whose instincts are accurate tend to achieve success, akin to entrepreneurs, showcasing the importance of intuition in managerial decision-making.

This would lead us to believe that a certain entrepreneurial spirit is what is expected, and a degree of intuition of the manager is required to be successful. Also, they have to be fair in order to be successful; it is when people feel that they are not being treated fairly that there are problems. Lastly, there are problems when managers behave in a way so as to give an impression that they are not concerned about issues of fairness.

REFERENCES

1. Curzon, L B (1990)] Teaching in Further Education: An Outline of Principles and Practice, London: Cassell
2. Eliot, T.S. Tradition and the Individual Talent. Selected Prose of T.S.
3. Eliot. ed. Frank Kermode. New York: Harcourt, 1975. 37-440.

4. Hoy, W. K., &Miskel, C. G. (2005). Educational Administration: Theory, Research, and Practice. New York: McGraw- Hill.
5. Gibson, James L, John M. Ivancevich, and James H. Donnelly, 1982. Organisations: Behaviour, Structure, Processes. Plano, Tex: Business Publications. Print.
6. White, Ron, Mervyn Martin, Mike Stimson and Robert Hodge 1991. Management in English language teaching. Cambridge: Cambridge University Press.

MAKTABDA XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA TA'LIM SIFATINI BOSHQARISH

Otavaliyeva Odina Hamidullo qizi

Toshkent shahar Nizomiy nomidagi TDPU
Ta'lim muassasalarining boshqaruvi yo'nalishi
1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10506265>

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida ijtimoiy-ma'naviy muhitni tashkil etish va boshqarishda tarbiyaning yaxlitligi va tarbiyaning tizimliliği jarayoni haqida soʻz yuritiladi. Tarbiyaning yaxlitligi bolani tarbiyalash va oʻqitish jarayonlarining, shuningdek, oʻquvchilarning jamiyat talablari asosida kamolotga yetkazish va shakllantirishga qaratilgan maqsadning ajralmas birligi sifatida namoyon boʻladi.

Kalit soʻzlar: ma'naviy muhit, ijtimoiy faol shaxs, pedagogik boshqaruv, tarbiyaviy jarayonlar, ijtimoiy.

MANAGEMENT OF THE QUALITY OF EDUCATION IN THE SCHOOL BASED ON FOREIGN EXPERIENCES

Abstract. This article talks about the integrity of education and the systematic process of education in the organization and management of social and spiritual environment in general education schools. The integrity of education is manifested as an inseparable unity of the processes of raising and teaching a child, as well as the goal of improving and forming students based on the requirements of society.

Key words: spiritual environment, socially active person, pedagogical management, educational processes, social.

УПРАВЛЕНИЕ КАЧЕСТВОМ ОБРАЗОВАНИЯ В ШКОЛЕ НА ОСНОВЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

Аннотация. В данной статье говорится о целостности образования и системности образовательного процесса в организации и управлении социальной и духовной средой в общеобразовательных школах. Целостность образования проявляется как неразрывное единство процессов воспитания и обучения ребенка, а также цели совершенствования и формирования учащихся исходя из требований общества.

Ключевые слова: духовная среда, социально активная личность, педагогический менеджмент, воспитательные процессы, соц.

KIRISH

Rivojlangan mamlakatlarda, shuningdek, mamlakatimizda ham umumta'lim maktablarida ijtimoiy-ma'naviy muhitni tashkil etish va boshqarish masalalari dolzarbligicha qolmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2020 yil mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, ilm-fan sohasi rivojini jadallashtirish masalalari muhokamasi bo'yicha videoselektor yig'ilishida "taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir" – deb, ta'kidlangani va davlat siyosatiga olib chiqilgani ham fikrimizning yaqqol isbotidir.

O'zbekistonda ta'lim tizimini kompleks rivojlantirish, malakali kadrlar tayyorlash maqsadlariga katta kuch va mablag'lar yo'naltirilmoqda. Maktabgacha ta'lim, maktab va oliy ta'lim tizimlari, ilmiy-tadqiqot muassasalari faoliyatida sifat o'zgarishlari ro'y bermoqda.

Mamlakatimiz umumta'lim maktablari tizimida amalga oshirilayotgan modernizatsiya jarayonlar va islohotlar, zamonaviy bilim va ko'nikmaga ega kadrlarini yetishtirish lozimligini ko'rsatmoqda. Bu esa o'z navbatida umumta'lim maktablari rahbarlariga va pedagogik jamoaga bog'liq. Yurtimizda o'qituvchining obro'si va maqomini yuksaltirish, o'quv dasturlari va metodikasini to'liq qayta ko'rib chiqish, maktabni ta'limning keyingi bosqichlari bilan uzviy bog'lash, o'qituvchilarni qog'ozbozlikdan xalos etish, o'z ustida ko'proq ishlashi uchun sharoit yaratish, faoliyatini munosib rag'batlantirish, maktab infratuzilmasi va undagi ma'naviy muhitni yaxshilash kabi masalalariga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ta'limga yangi mexanizm sifatida davlat idoralari va mahalliy boshqaruv organlari rahbarlari, shuningdek, mahalliy kengashlar hamda deputatlarning masalaga yondashuvini o'zgartirish, ularning mas'uliyati, javobgarligi va hisobdorligi mexanizmlari joriy etilmoqda.

Xususan, Xalq deputatlari mahalliy Kengashlari tomonidan maktab direktorligiga nomzodlarni ko'rib chiqish yo'lga qo'yildi.

Boshqaruvda qo'llanilayotgan yana bir ijobiy imkoniyatlardan biri - maktab direktorlarini lavozimga tayinlash bevosita mahalliy kengashlar bilan kelishilgan holda, tanlov asosida amalga oshirilayotganidir. Har bir nomzod maktabning ko'rsatkichlarini kelgusi 3 yilda yuqori darajaga olib chiqish bo'yicha o'z dasturi bilan tanlovda ishtirok etadi va har yili kengashlar oldida hisobot beradi. Bundan asosiy maqsad – maktablarning samarali faoliyatini tashkil etishga erishishdir. Maktablarda bilim bilan birga tarbiya va ma'naviy jarayonlar samarasini oshirish uchun hududlarda yashab, ijod qilayotgan shoir va yozuvchilarni faoliyatga jalb qilish hamda maosh to'lash yo'lga qo'yildi.

Xorijiy tajribadan kelib chiqib, 7-sinfdan boshlab, o'g'il-qizlarning kasbga qiziqishlarini aniqlash va bosqichma-bosqich kasbga yo'naltirish amaliyoti joriy qilinmoqda.

Maxsus reyting ishlab chiqilib, uning natijalariga qarab, maktab direktorlari va o'rinbosarlari, o'qituvchilar, hokimlar va ularning ta'lim bo'yicha maslahatchilari faoliyatiga baho beriladi.

Pedagogik boshqaruv funksiyasining mohiyati boshqaruv tizimi tomonidan rejalashtirilgan boshqaruv jarayonlari va tizimlilikni ta'minlashni maqsad qilgan xatti-harakatlarni amalga oshirish uchun boshqariladigan ob'ekt bilan munosabatida ifodalanishiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, yuqoridagilarni amaliyotda ijrosini ta'minlash uchun boshqaruv tizimi va boshqaruv ob'ekti munosabatlarini to'g'ri yo'lga qo'yish eng muhim bosqich hisoblanadi.

Albatta ushbu jarayonni tashkil etishda pedagogik monitoringni to'g'ri tashkil etish kerak. Xususan, ta'lim-tarbiya berish jarayonlarida kuzatuv, nazorat, tahlil qilish va baholashni tashkil etish kerak. Buning uchun maktab rahbariyati va uslubiy kengash pedagogni ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirish vositalari bilan qurollantirishga qaratilgan ilmiy-hmetodik faoliyatni samarali yo'lga qo'yishlari, jarayonni tashkil etishning umumiy va xususiy maqsadlarini aniq belgilab olishlari kerak.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida pedagogik monitoringning tarkibi va mazmunini takomillashtirish davlat ta'lim standartlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida hamda o'quv-tarbiya jarayoniga pedagogik monitoringni baholash mezonlari va ko'rsatkichlarini takomillashtirilgan holda shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar vositasida o'tilayotgan fanlarning imkoniyatlaridan foydalangan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida, pedagogik monitoringni samarali rivojlantirishni ta'minlovchi pedagogik omillarni aniqlash va zarur shart-sharoitlarni yaratish maqsad qilib belgilanadi.

Bugungi kunda umumta'lim maktablarida ijtimoiy-ma'naviy muhitni tashkil etish va boshqarishda tarbiyaning yaxlitligi va tarbiyaning tizimliliği jarayoniga e'tibor berilmoqda. Tarbiyaning yaxlitligi bolani tarbiyalash va o'qitish jarayonlarining, shuningdek, o'quvchilarning jamiyat talablari asosida kamolotga yetkazish va shakllantirishga qaratilgan maqsadning ajralmas birligi sifatida namoyon bo'ladi.

Ta'limning mazmunini asosan dunyo haqidagi ilmiy bilimlar tashkil etadi. Tarbiyaning mazmunida me'yorlar, qoidalar, qadriyatlar, ma'naviy boyliklar ustunlik qiladi. O'qitish asosan aql-idrokka ta'sir ko'rsatadi, tarbiyalash esa, birinchi navbatda shaxsning doimiy iste'mol sohasiga aylangan. Ikkala jarayon shaxsning ongi va xulq-atvoriga birday ta'sir ko'rsatadi va ijtimoiy rivojlanishiga zamin yaratadi.

Tarbiyaning tizimliliği tarbiyaviy jarayonda umumiylikni tashkil etadi, chunki tarbiyaviy jarayonlar bir nechta tizimlarning turli xususiyatlaridan iborat. Aytish mumkinki, tarbiyaviy jarayonlar – bu tarbiyaviy tizim holatlarining ketma-ket almashinuvidir. Tarbiyaviy jarayonni tizimli ravishda ko'rib chiqish, tizim va jarayonning tuzilmaviy xususiyatlarini, shuningdek, ular o'rtasidagi funksional aloqalarning ajratib ko'rsatilishini ifodalaydi. O'qituvchi uchun har bir tarbiyaviy uslubning o'ziga xos xususiyatini, mohiyatini, birining boshqasiga ta'siri natijasida o'zgarishini anglab yetishi muhim ahamiyat kasb etadi [3,1].

Ijtimoiy-ma'naviy muhitni boshqarish va to'g'ri qarorlar qabul qilishda, avvalo, ijtimoiy-ma'naviy muhitning muhim omillaridan biri bo'lgan tarbiyaviy jarayonni harakatlantiruvchi unsurlarni ajratib olish lozim. Inson tarbiyasiga qo'yiladigan, uning hayotida yuzaga keladigan talablar va uning huquqiy imkoniyatlari, ijtimoiylashuvi, shaxsiy rivojlanish darajasi o'rtasidagi ziddiyatlar bunda asosiy manba bo'lib hisoblanadi[3,2].

Shu sababli ziddiyatlarni bartaraf etish maqsadida amalga oshiriladigan xatti-harakatlar va pedagogik faoliyat ijtimoiy-ma'naviy muhitni tashkil etish mexanizmining asosi bo'lishi lozim. Bunday ziddiyatlar yuzaga kelmasligi uchun umumta'lim maktablari jamoasi tomonidan belgilangan ta'lim va tarbiya bilan bog'liq maqsadlarni o'z vaqtida, sifatli va uzluksiz amalga oshirilishi maqsadga muvofiq sanaladi. Bu esa aynan, xorij va mamlakatimiz ta'lim tizimi tajribasidan kelib chiqadigan bo'lsak, pedagogikaning metodikasi, jamiyatda ro'y berayotgan o'zgarishlar, ijtimoiy muhitdagi mavjud vaziyatdan kelib chiqib qabul qilinadigan qonunlar, qarorlar va qoidalar, ijtimoiy-siyosiy maqsadlar va milliy qadriyatlar, davlat taraqqiyotini belgilab beruvchi ijtimoiy-iqtisodiy omillarni to'laqonli tushuna oladigan pedagoglarni shakllantirish va pedagogik faoliyatga yo'naltirishni talab etmoqda. Sababi shaxsni tarbiyalashning tarbiyaviy maqsadi o'z o'zidan mamlakatning maqsadlari bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligi ham aynan davlat tanlagan yo'l va strategiyasi bilan hamohang bo'ladi. Aynan, G'arb va Sharq mamlakatlari o'rtasida milliy va an'anaviy

qarashlar o'rtasida qarama-qarshiliklarning mavjudligi, aksariyat G'arbda ijobiy samara bergan metodlarni Sharqda to'g'ridan to'g'ri qo'llab bo'lmasligi ham shu jarayonlar bilan bog'liqdir.

NATIJALAR

Aynan mana shu jihatlarni inobatga olgan holda 2022 yil 11 may kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026 yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-sonli Farmoni qabul qilindi. Mazkur farmonga asosan, 2022-2026 yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dastur tasdiqlandi.

Quyidagilar Rivojlantirish dasturining asosiy yo'nalishlari etib belgilandi:

– maktab ta'limiga ilg'or xalqaro tajribalar asosida ishlab chiqilgan Milliy o'quv dasturini to'laqonli joriy etish hamda mahalliy va xorijiy mualliflar tomonidan yaratilgan zamonaviy darsliklarni amaliyotga kiritish;

– jamiyatda o'qituvchi kasbi nufuzini oshirish, pedagoglar uchun qulay ijtimoiy sharoitlar yaratish va mehnatini munosib rag'batlantirish;

– o'qituvchilarning yoshlarga ta'lim va tarbiya berishdagi mas'uliyatini, doimiy kasbiy rivojlanishdagi talabchanligini oshirish;

– umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish, ilg'or maktab direktori va namunali o'qituvchi mezonlarini ishlab chiqish hamda ular asosida rahbar va pedagog kadrlar faoliyatini baholab borish;

– umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish, mazkur yo'nalishda uzluksiz monitoring, baholash va prognozlash mexanizmlarini yo'lga qo'yish, bola ta'lim-tarbiyasida oila, ayniqsa, ota-onaning o'rnini oshirish;

– o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish, ularni kasblarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish;

– alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning xalq ta'limi tizimiga integratsiyasini kuchaytirish hamda inklyuziv ta'lim jarayonlarini jadallashtirish;

– umumiy o'rta ta'limda barcha ma'lumot almashinuvi jarayonlarini Xalq ta'limi tizimini boshqarishning yagona dasturiy majmuasi orqali amalga oshirilishini hamda ushbu sohada elektron davlat xizmatlari ko'lamini kengaytirish;

– umumiy o'rta ta'lim muassasalarining navbatlilik koeffitsiyentini optimal darajaga yetkazish, zamonaviy modellar bo'yicha maktablarni qurish, rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash hamda zarur jihozlar bilan ta'minlash.

Agar yo'nalishlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, asosiy urg'u xorijiy tajribalarni o'rganish, o'quvchilarning shaxsiy kamoloti, o'qituvchilarning ijtimoiy faolligi va nufuzini oshirish, ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini tashkil etish, kasbga yo'naltirish, bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etish, ta'lim va tarbiya uyg'unligini ta'minlash va sifatini kuchaytirish masalalariga qaratilgan.

Ushbu asosida Milliy o'quv dasturi ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etilmoqda. A.Avloniy nomidagi xalq ta'limi muammolarini o'rganish va istiqbollarini belgilash ilmiy-tadqiqot instituti negizida A. Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga o'rgatish milliy-tadqiqot instituti tashkil etildi. Endi rahbar kadrlar va o'qituvchilarning malakasini oshirish, boshqaruv ko'nikmalarini shakllantirishga jiddiy e'tibor qaratilmoqda.

Islahotlar zamirida umumta'lim maktablarida ijtimoiy-ma'naviy muhitni tashkil etish va boshqarishda ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash masalasiga yondashilmoqda. Faol shaxsni shakllantirish, boshqarish, tarbiyaviy faoliyat natijasida yuksak ma'naviy va axloqiy xislatlarga ega bo'lgan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tasodifiy harakatlar bilan emas, balki, oldindan belgilangan va puxta o'ylab tuzilgan tarbiyaviy maqsadlar asosida olib boriladi. Tarbiyaviy texnologiyada uning maqsadi, shakl va metodlari, shaxsning o'z o'zini tarbiyalash va qayta tarbiyalash jihatlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Yana bir muhim jihat shundaki, Farmonga muvofiq, maktab direktori lavozimiga nomzodlar menejerlik sertifikatini olish uchun milliy-tadqiqot institutida maxsus pullik dasturlar asosida jamoada ishlash va ota-onalar bilan muloqot qilish, boshqaruv, moliyaviy hisob kitoblarni amalga oshirish hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ko'nikmalariga o'qitiladi. Buning asosiy zamirida esa ta'lim va tarbiya sifatini yanada oshirish, ta'limda boshqaruv samaradorligini oshirishga erishish, ta'lim muassasasi ichida va uning tashqarisida ijtimoiy muhitni barqarorlashtirish masalasi turibdi.

Haqiqatdan, umumta'lim maktabida ijtimoiy-ma'naviy muhitni tashkil etish va boshqarishda direktorlarda nafaqat rahbarlik balki liderlik qobiliyatini shakllantirish ham muhimdir.

Birinchidan, direktorlarda menejerlik ko'nikmalarini shakllan-tirish, ularning to'g'ri qarorlarni qabul qilish, resurslardan unumli foydalanish, xodimlar va nizoli vaziyatlarni boshqarish, faoliyat samaradorligini oshirish imkoniyatlarini beradi.

Ikkinchidan, bugungi kundan zamonaviy boshqaruv uslublarning o'zgarib borayotgani rahbarlardan mahoratli boshqaruvni talab qilmoqda.

Uchinchidan, zamonaviy menejerlardan axborotlardan to'g'ri foydalana olish, nafaqat tashkilotdagi xodimlar ichidagi muhitni, bir vaqtning o'zida tashkilotdan tashqaridagi muhitni ham maqsadga yo'naltirish lozimligini talab qilmoqda.

Shu sababdan ham, boshqaruv kadrlarini menejerlik bo'yicha ko'nikmalarga o'qitish muhimdir. Bu orqali pedagogik jamoa va o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni ijobiy tashkil etish, mavjud muhitni boshqarish imkoniyati oshadi.

Ta'lim muassasalarida ijtimoiy-ma'naviy muhitni tashkil etish va boshqarishda yana bir muhim pedagogik imkoniyatlardan biri sifatida bir necha mustaqil bo'lgan, lekin o'zaro ta'sir ko'rsatuvchi kuchga ega tarbiyaviy jarayonlarni to'g'ri hamda tizimli tashkil etishdir. Jumladan:

- tarbiyaviy jarayonda ob'ekt va sub'ekt o'rtasidagi o'zaro kommunikativ munosabat;
- bir maqsadga qaratilgan va aniq mazmunga ega tarbiyaviy metodlar;
- uzluksiz faoliyatli tarbiyaviy jarayon va uning ijobiy natijalari;
- jamoaning norasmiy liderining tarbiyaviy jarayonga ta'siri.

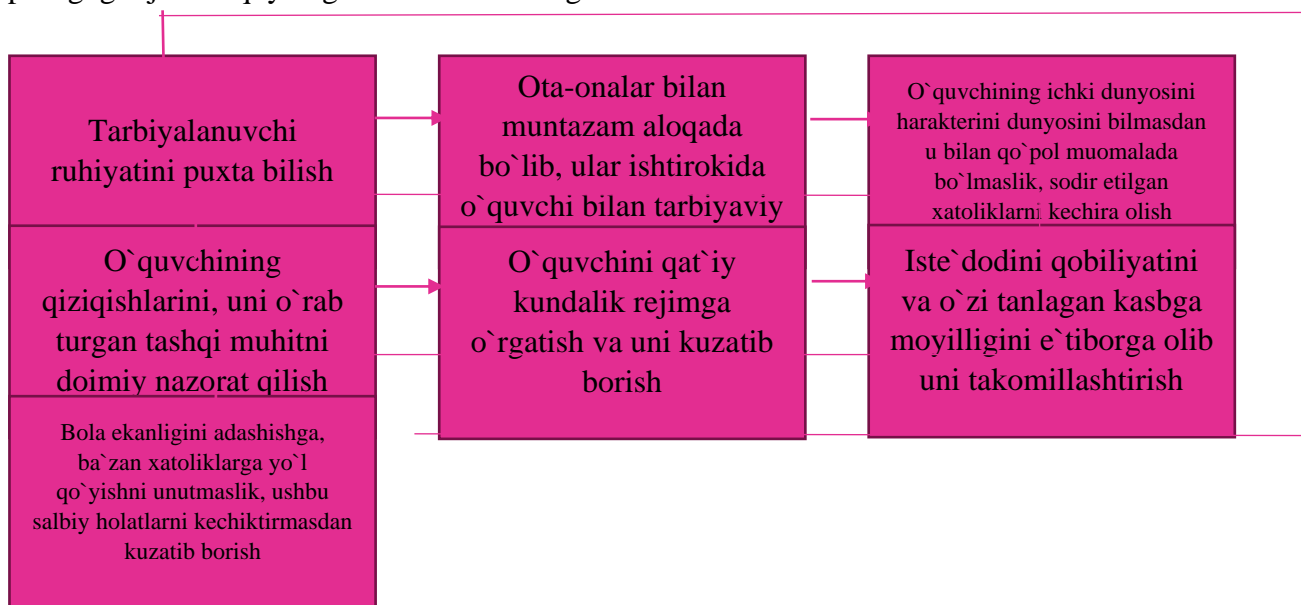
Shu o'rinda ta'lim-tarbiya jarayoni muhim ob'ekt bo'lsa, o'qituvchilar va o'quvchilar, ularning ota-onalari, jamoatchilik vakillari jarayonning sub'ektiga aylanadilar. Ular o'rtasida munosabatni to'g'ri tashkil etish, maqsadga yo'naltirish muhimdir. Bugungi kunda ta'lim-tarbiyaning asosiy maqsadi barkamol avlodni yoki komil insonni tarbiyalashdir. Shu maqsadda, uzluksiz ta'lim-tarbiya tizimi joriy etilib, doimiy isloh etib borilmoqda.

Shu o'rinda, A.S.Makarenkoning "Mutlaqo to'g'ri bo'lgan hech qanday pedagogik tadbirni yoki sistemani o'rnatish mumkin emas. Hozirgi daqiq, hozirgi bosqich sharoitlari va

talablaridan kelib chiqmaydigan har qanday qotib qolgan qoida hamisha noto‘g‘ri bo‘ladi” - deb bildirgan fikrni unutmazlik lozim.

MUHOKAMA

Yuqorida keltirilganlarning barchasini tizimlashtirgan holda ijtimoiy-ma‘naviy muhitni tashkil etish va boshqaruvni samarali modellashtirish lozim bo‘lib, bunda birinchi navbatda, tarbiyani samarali modellashtirish kerak. Albatta, bu jarayonda uning harakatlantiruvchi kuchini, ya‘ni o‘quvchining tarbiya jarayonidagi faoliyatini yaxshi bilish kerak. Pedagog yoki pedagogik jamoa quyidagi holatlarni inobatga olishi kerak:

XXI asrda turli sohalarda kuzatilayotgan islohotlar qatori ta‘lim-tarbiya sohasi, xususan, maktablarda, o‘qitishda turli hodisalar, jarayonlar va chaqiriqlarga nisbatan barqarorligini ta‘minlanib, rivojlanib va takomillashib kelmoqda.

Bugungi kunda, o‘quv-tarbiya jarayonlarini tashkil etishning an‘anaviy va noan‘anaviy shakllarini qo‘llash, o‘qitishga zamonaviy yondashuvlar asosida shiddat bilan o‘zgarib borayotgan jamiyat talablariga mos ravishda ta‘lim sifatini oshirish talab etilmoqda.

Tarixdan bilamizki, XX asr boshlarida aksariyat davlatlarda maktab ta‘limining maqsadlari odamlarni savodga o‘rgatish bo‘lgan va mazkur davrning birinchi yarmida yuz bergan, misol uchun, birinchi va ikkinchi jahon urushi, tabiat katalizmlari va ommaviy kasalliklar ta‘lim sohasi taraqqiyotiga salbiy ta‘sir qilgan.

XXI asrda maktab ta‘limi maqsadlari o‘zgarib, o‘quvchilarda savodxonlik, kompetensiyalar va shaxsiy sifatlar/fazilatlarni shakllantirish hamda rivojlantirish ustuvorlik kasb etmoqda.

Har ikki davrning o‘ziga xos umumiyligi mavjud bo‘lib, bunda maktabning barqarorligini tabiiy va texnogen hodisalar, holatlar sinalgan va sinalmoqda. Buning o‘ziga xos ijobiy va salbiy jihatlari mavjud bo‘lib, ular insoniyatni o‘z taraqqiyot yo‘liga tanqidiy nazar solish va qayta anglashga majbur qiladi.

Yaqinda, bir ofat butun dunyoni, barchamizni larzaga soldi, insoniyatga, uning olmasumul texnologik va innovatsion yutuqlari-yu, g‘ayri tabiiy qudratiga qaramasdan, bir necha kunda misli ko‘rilmas ijtimoiy-iqtisodiy talofatlar yetkaza oladigan virus oldida ko‘plab

davlatlar esankirab qoldi. Bunday global chaqiriq barcha sohalar kabi ta'lim yo'nalishida ham yangi talablarni shakllantirdi.

Koronavirus tufayli karantin davrida ta'lim tizimida o'qitishning masofaviy shaklidan faol foydalanish zarurati tug'ildi. Ko'pgina odamlar ushbu mashg'ulotlarga nostandart, yangi narsa sifatida qarashsa-da, turli munosabatlar bildirmoqda va bu ajablanarli emas.

Ammo noma'lumlik, xavotirlanish va yangi texnologiyalardan qo'rqish insonni rivojlanish yo'lidan to'xtata olmaydi. Aks holda, insoniyat birinchi ilmiy kashfiyotlar davridayoq o'z taraqqiyotini to'xtatgan bo'lardi - u har qanday sharoitda foydalanishi mumkin bo'lgan vositalarning eng foydalisini tanlab, zararlilaridan voz kecha oladi. Ta'lim olish uchun, aynan, shu narsa zarur.

Xalq ta'limi tizimida joriy etilgan ta'lim olishning innovatsion formati (<http://maktab.uz/>, <https://t.me/uzeduonlinemaktab>) bo'yicha tug'ilayotgan savollarga javob topish maqsadida masofaviy mustaqil ta'limning afzalliklarini o'rgandik. Ular:

O'quvchiga qulay sharoit va muhitda ta'lim olish, mustaqil dars qilish vaqti va yo'nalishini tanlash (videodarslarni takror ko'rish mumkin) imkonini beradi.

Masalan, u kun bo'yi turli fanlarni yoki bittasini, masalan, kimyoni o'rganishi, darslikdagi ma'lumotlarni o'qishi, biror mavzu bo'yicha video taqdimotlarni tomosha qilishi, topshiriqlarni bajarishi, hatto kichik tajriba yoki tajribalar o'tkazish, tajriba orqali o'qigan bilimlarini o'rganish (uy-ro'zg'orda kimyoviy jarayonlarni kuzatish) bilan shug'ullanishi mumkin.

Dars qilishda ota-ona/ oila a'zolari ko'magidan foydalanish, o'zini erkin (noto'g'ri javob berib yoki vazifani noto'g'ri bajarib qo'yish xavotiri bo'lmaydi) his qilishi mumkin.

Maktabda bola o'z faoliyatini baholashiga o'rgangan, ya'ni u har doim uning natijalarini baholashini kutadi (o'qituvchidan maqtov, tengdoshlarning olqishi kabi). Bunday fikrlash tarzini shakllantirish jarayonida bola o'z muvaffaqiyatsizliklarini mag'lubiyat deb biladi, agar vazifani bajara olmasa yoki dars mavzusini yaxshi tushunmasa, savodsiz ko'rinishdan qo'rqadi. Natijada, bola o'qishga qiziqmay qo'yadi, u o'qishni faqat yaxshi baho olish, o'qituvchi va ota-onasi talabiga javob berish deb qabul qiladi.

Turli ta'lim resurslaridan onlayn va mustaqil foydalanishda o'zi uchun zarur sur'atni tanlaydi yoki ota-onasi bolaning shaxsiy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda amalga oshiradi.

Masalan, o'quv materialini o'zlashtirish uchun ko'p vaqt talab qiladigan sekin harakatlanadigan bolalar maktabda umuman hech narsa qila olmasliklari mumkin, ammo masofaviy ta'lim/maktabda ular to'liq namoyon bo'ladi. Axir, bu yerda hech kim ularni baholamaydi, darsning tez tugashidan qo'rqib, darslikdan yoki partadoshidan ko'chirishga hojat qolmaydi.

O'rta ta'lim bo'yicha o'quv dasturi barcha maktablar uchun bir xil bo'lishiga qaramay, masofaviy o'qitish ancha kam vaqt talab etadi.

Maktabda dars belgilangan vaqt davom etadi (siz bilganingizdek, 45 daqiqa), agar o'quvchi darsni o'rgangan bo'lsa va topshiriqni belgilangan muddatdan oldin bajargan bo'lsa ham, u qo'ng'iroqni kutishga majbur bo'ladi. Shuningdek, agar biz maktabga borish va aksincha (ayniqsa maktab uzoqda bo'lsa) maktabdan qaytish uchun ketadigan vaqtni uyda boshqa mashg'ulotlarga sarflash mumkin.

O'quvchi mustaqil ta'lim olishda o'zini o'zi boshqarish va o'zini tarbiyalash ko'nikmalari rivojlanadi, bunday muvaffaqiyat nafaqat maktab davrida, balki keyingi kasbiy faoliyatida va hayot tarziga ijobiy ta'sir qiladi.

O'zini tartibga solish qobiliyati nafaqat o'qish va ishlashda, balki kelajakda oilada, bolalarni tarbiyalashda, sevimli mashg'ulotlarida, do'stlar va tanishlar bilan muloqotda ham zarurdir.

Masofaviy ta'lim jarayoni ishtirokchilarining AKT foydalanish ko'nikmalari rivojlanadi, axborot makoni, ijtimoiy tarmoqlarda ishlash madaniyati oshadi. Masofaviy mustaqil ta'lim maktab ta'limiga mutlaq muqobil emas, balki to'ldiruvchi sifatida samarali bo'la oladi va ayrim kamchiliklardan ham holi emas.

Jumladan, ota-ona tomonidan berilgan ko'mak o'qituvchi ko'magidek professional bo'lmasligi mumkin (ammo, masofaviy ta'limda shaxsiy omil muhim emas, o'qituvchi bilan internetda aloqa o'rnatishi mumkin).

O'quvchining tengdoshlari bilan jonli muloqotda bo'lishi, ya'ni ijtimoiylashuv imkoniyatlari cheklanib qoladi.

Maktab o'quvchilari uchun masofadan o'qitishning asosiy kamchiligi, shubhasiz, jamiyatning a'zosi sifatida bolaning shaxsiyati shakllanadigan ijtimoiy muhitning yo'qligi. Shu sababli, kelajakda, jamoada ishlashda qiyinchiliklar bo'lishi, raqobat muhitida harakat qilish va mavjud sharoitlarga moslashish qobiliyati yetishmasligi mumkin.

Shuningdek, masofaviy ta'limda ota-ona bolaning ijobiy va salbiy hissiyotlari, o'rganishni istamasligi, diqqatni jamlay olmaslik, mavzuni tushunmaslik, yomon kayfiyat, psixologik manipulyatsiyalar, masalan "ko'zlarim kompyuterdan og'riyapti", "men toza havodan nafas olmoqchiman", "siz qanday qilib tushuntirishni bilmayapsiz", "Men charchadim va uxlashni xohlayman" kabi holatlari kuzatilishi mumkin.

Ota-onalarning o'zlari ham turli emotsional holatlarni boshidan kechiradi. Farzandlarining ta'lim-tarbiyaviy ehtiyojlari, yutuqlari, kuchli va zaif tomonlari haqida bilib oladi.

Ular ayrim paytlarda kuchsizlikdan umidsizlikka tushish va muvaffaqiyatdan xursand bo'lish, zarur bo'lsa tasalli berish, hayotiy tajribasi asosida dars berish, tushuntirish, bardoshli bo'lish, qoyil qolish kabi psixologik holatlarni boshidan kechiradi. Bularsiz, afsuski, bolani o'qitish texnik harakat bo'lib qoladi, ya'ni tarbiyaviy ahamiyati yo'qoladi.

Masofaviy ta'lim jarayonida ota-onalar nazorati oqilona bo'lishi, bolani majburlamaslik va unga bosim o'tkazmaslik kerak (oddiy dangasalik va itoatsizlik bundan mustasno). Uning fe'l-atvori xususiyatlarini hisobga olish (ya'ni psixolog bo'lish kerak), mustaqil ishlashga odatlantirish, u uchun vazifalarni bajarmaslik, aksincha, unga o'z kashfiyotlarini qilish va undan zavqlanish imkoniyatini beradigan eng zarur narsalarga yordam berish lozim.

Maktab o'quvchilari uchun masofadan o'qitish usullarining o'ziga xosligi, innovatsionligi va dolzarbligini ta'kidlaydigan bir qator jihatlar mavjud, ayniqsa karantin davrida:

-O'quv jarayonining o'qituvchi va o'quvchining bevosita o'zaro muloqotini talab qilmaydi;

-Asosan axborot almashinuvining elektron vositalari (videodarslar, elektron resurslar, o'quv filmlari, virtual laboratoriyalar va b.) qo'llaniladi;

-Muntazam interfaol ta'lim olish, epizodik emas va o'quv faoliyati natijalari samaradorligi uchun katta mas'uliyat o'quvchilar va ularning ota-onalariga yuklatiladi.

Hozirda, masofadan o'qitish zarur chora sifatida qabul qilindi, ammo kelajakda u turli yoshdagi o'quvchilar uchun qulay, rivojlantiruvchi va mustaqil masofaviy ta'lim olishning qo'shimcha shakli bo'lib qolishi shubhasiz.

XULOSA

Xulosa qilinganda, masofaviy ta'lim quyidagi hollarda samarali natija beradi:

-Nogiron bolalar uchun;

-Ayrim ilg'or maktablarda ta'lim olishni istaganlar, ammo hududning uzoqligi sababli yuqori malakali pedagogik yordamdan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lmaganlar;

-Qo'shimcha ta'lim olish; ta'lim faoliyatining individual sur'atlariga mos ravishda iqtidorli bolalar bilan ishlash; kasallik va sabablar tufayli vaqtincha uyda ta'lim olish ehtiyoji mavjud bolalar uchun. O'z o'rnida, masofaviy ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish o'qituvchi va ta'lim mutaxassislariga ham bir qator zamonaviy talablarni qo'yadi:

-O'z ustida mustaqil ishlash orqali kompetentlikni oshirishning eskicha yondashuvidan yangi, innovatsion yechimlariga o'tish;

-O'qituvchi o'zining elektron kutubxonasini shakllantirishi, ya'ni raqamli axborot ta'lim resurslarini to'plash, saqlash, yangilash va o'quvchilariga yetkazishga o'rganish;

-Kompyuter texnikasi, mahalliy tarmoq va internetga ulanish va ishlash imkoniyatlarini yaratish;

-Didaktik, metodik va elektron ta'lim resurslardan (rasmiy ta'lim portallari va vebsaytlar) samarali foydalanish;

Ota onalar. Hamkorlar va hamkasblar bilan elektron tarmoqdagi hamkorlikni yo'lga qo'yish ko'nikmalariga ega bo'lishlari zarur.

Shuningdek, ayni paytda, o'qituvchilarning AKT sohasidagi bilim va kompetensiyalarini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratish, ularda media-savodxonlik va media-madaniyatni oshirish zarurati oshmoqda.

O'quv-tarbiya jarayonini o'quv-metodik ta'minlash (virtual laboratoriya ishlari, ta'lim dasturlari, o'quv-uslubiy materiallar va h.k.).

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, masofaviy ta'lim muhiti zamonaviy axborot, telekommunikatsiya va vebtexnologiyalar imkoniyatlariga ko'ra rangbarangligi, kontentning barcha yoshdagi iste'molchilarga moslashtirilganligi bilan o'ziga jalb etadi. Natijada, o'quvchilarga karantin sharoitida mustaqil ta'lim olishga ko'maklashish, elektron ta'lim resurslaridan samarali foydalanish, ularga yangiliklarni tezkor ravishda yetkazish imkonini berishi jarayon ishtirokchilarida qiziqishni kuchaytiradi. Foydalanishning oson va oddiyligi, yoshidan qat'i nazar barcha o'quvchilar va ota-onalarga masofadan turib yordam berish imkonini ta'minlaydi.

REFERENCES

1. Allayarova Soliha Narzulloevna (2020). AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYA LARI OLIY TA'LIM SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI. *Sovremennoe obrazovanie (Uzbekistan)*, (4 (89)), 10-19.
2. Abdullaeva, G. A., & Allayarova, S. N. (2021). TARBIYA JARAYONI SIFATINI KVALIMETRIK MONITORING QILISH: MUAMMO VA YECHIMLAR. *Sovremennoe obrazovanie (Uzbekistan)*, (12 (109)), 63-70.
3. <https://xs.uz/uzkr/post/talim-tarbiya-tizimi-taraqqiyotning-yangi-bosqichi-muhokama-qilindi>
4. Abdullajonovna, A. G. (2021). Spiritual and moral criteria of student education. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(9), 38-42.
5. Erkaboyeva, N. Sh. "FEATURES OF MODERN UZBEK FAMILIES." *Ученый XXI века 4-1 (2016): 36-39.*
6. Г.Қ.Каримова. “Шахсга йўналтирилган таълим жараёнида педагогик мониторингни амалга ошириш имкониятлари”. *Мактаб таълими журнали. Тошкент. №4(77)-сон. 2019 йил. 37-бет.*
7. А.Холиқов. “Педагогик маҳорат”. Тошкент. “*Iqtisod-moliya*”. 2010 йил. 184- бет. www.lex.uz.
8. А.С.Макаренко. “Сочинения” Москва, Педагогик фанлар академияси нашриёти, 1958 йил, 7-том, 362-бет.
9. Mahmudov, Y. F., & Xudoyqulov, X. J. (2011). *Milliy g'urur-ma'naviy komillik mezonlari*. T, Dizayn-Press 2011.327 b.
10. Hamrokulova, S. (2022). PEDAGOGICAL-PROGRAMM IMPLEMENTATION OF THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN HIGHER CLASS PUPILS OF SECONDARY SCHOOLS. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS)*, 1(4), 52-56
11. I.Karimov. *Barkamol avlod orzusi*. Toshkent. O'zbekiston.1999 y.
12. Ta'lim: Zamonaviy daraja va moddiy bazani yaxshilash. *Adolat SDP qo'llanma*.Toshkent, 2014. 83-bet
13. Lazear, E.P.(2001). Educational production. *Quarterly Journal of Economics* 114 , 777-803
14. Hanushek, E.A. (1999). Assessing the effects of school resources on student performance: an update. *Educational evaluation and policy analysis* 21, 154-164.
15. Krueger, A.B. Experimental estimates of education production functions. *Quarterly Journal of Economics*.1999, 114 (2), pp. 497-532
16. Booser, M. and Rouse, C. (2001). Intraschool variation in class size: patterns and implications. *Journal of urban economics* 50(1), 163-189.
17. Mosteller, F. (1995). The Tennessee study of class size in the early school grades. *Future of children* 5(2), 113-127
18. D.W.Schanzenbach “The Economics of Class Size”. *Economics of education. USA*.2010, pp.183-190

19. Krueger, A.B. and Whitemore, D. (2001). The effect of attending a small class in the early grades on college-test taking and middle school test results: evidence from project STAR, *Economic Journal* 111, 1-28
20. Krueger, A.B. and Whitemore, D. (2002). Would smaller classes help close the black-white achievement gap? In Chubb, J.E. and Loveless I. (eds) *Bridging the achievement gap*, pp.11-46. Washington, DC. Brookings Institution Press 11. Angrist, J.D and Lavy, V (1999). Using Maimonides' rule to estimate the effect of class size on scholastic achievement. *Quarterly Journal of Economics* 114 (2), pp.533-575
21. Urquiola, M.(2006). Identifying class size effects in developing countries: evidence from rural Bolivia. *review of economics and statistics* 88(1), pp. 171-177

THE ROLE OF SCHOOL MANAGEMENT IN ENHANCEMENT OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Yoqubova Umida Urol qizi

Tashkent State Pedagogical University,

2nd year master's degree in management of educational institutions.

E mail: umiyoqubova.3003@gmail.com

Phone number: +998998709803

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10507602>

Abstract. *Improving foreign language teaching at school is an important political and social task in today's globalized world. The transition to the competence paradigm requires mastery of new methodology, curriculum development and assessment methods. This article discusses the peculiarities of the implementation of the new state educational standards (SES) in the context of teaching foreign languages in Uzbekistan. The purpose of the article is to present the author's concept of achieving the requirements of the standards in foreign language teaching. The article begins by highlighting the reasons for prioritizing foreign language proficiency at the school level and assesses the situation with foreign language teaching in Uzbekistan. Next, the traditional roles of teachers in the teacher-centered classroom are considered, which negatively affects the development of students' personality. Then the article presents key innovative multifaceted roles of a foreign language teacher. The conceptual approach emphasizes the prerequisites for the development of a new socio-educational environment and provides teachers with practical recommendations for the successful implementation of the requirements of the State Educational Standards in foreign language teaching.*

Keywords: *competence approach, foreign language teaching, teacher's roles, education management.*

РОЛЬ ШКОЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В РАЗВИТИИ ИНОСТРАННОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. *Совершенствование преподавания иностранного языка в школе является важной политической и социальной задачей в современном глобализованном мире. Переход к компетентностной парадигме требует овладения новой методологией, разработкой учебных программ и методами оценки. В данной статье рассматриваются особенности реализации новых государственных образовательных стандартов (ГОС) в условиях преподавания иностранных языков в Узбекистане. Цель статьи – представить авторскую концепцию достижения требований стандартов обучения иностранному языку. Статья начинается с выделения причин приоритета владения иностранным языком на уровне школы и оценки ситуации с преподаванием иностранного языка в Узбекистане. Далее рассматриваются традиционные роли учителя на педориентированном занятии, что негативно влияет на развитие личности учащихся. Далее в статье представлены ключевые инновационные многогранные роли преподавателя иностранного языка. Концептуальный подход подчеркивает предпосылки развития новой социально-образовательной среды и дает педагогам практические рекомендации для успешной реализации требований Государственного образовательного стандарта при обучении иностранному языку.*

Ключевые слова: компетентностный подход, обучение иностранному языку, роль учителя, управление образованием.

The development of information technology has led to significant changes in the global economy and social life. The education system must respond to these changes in order to be sure that the young generation is well prepared to work and live in new conditions. Modern reforming of the education system in Uzbekistan is mainly determined by the world trends in pedagogical sciences, the basis of which is the transition from knowledge-oriented teaching practices to more practical methodology aimed at the development of competencies as the ultimate goal of any learning, including foreign language learning. Today, the management of educational institutions, as well as foreign language teachers in Uzbekistan, must build their curricula in accordance with the academic achievements laid down in the new State Educational Standards (SES). It is the competency-based approach that lies at the heart of the SES, which define the foreign language curriculum as a set of competencies. However, the implementation of the SES faces many difficulties, one of which is related to the fact that teachers at all levels are not fully aware of the new concepts embedded in the standards. In this regard, different stakeholders have disparate views on both the theory and practice of competency-based approach in foreign language teaching. The main assumption is that the successful implementation of the new approach and the Standards depends on the competence of teachers.

In reality, the average high school graduate still has enormous difficulties in using a foreign language or any other national languages of Uzbekistan at the threshold level. This is unacceptable in the era of economic globalization and the expansion of international economic ties that involve learning and working in a foreign-language environment. Of course, it is easy to blame school teachers for their insufficient language skills. However, it is not really their fault. First, educational administrators have paid little or no attention to second language instruction. This neglect can be easily found in the following examples:

- Secondary schools allocate only 2 hours per week for learning a second language;
- Languages are taught in the absence of a language environment;
- Communicative activities of schoolchildren are scarce, preference is given mainly to writing or reading, and occasionally to pair work;
- The teaching process is irregular, vacations and other long breaks have a negative impact on the acquisition of a second language;
- The heads of most educational institutions do not themselves speak a foreign language and are not familiar with modern methods of language education management;
- Material and technical.

These educational objectives require a fundamentally new approach to foreign language teaching, as it is impossible to achieve them only with the help of foreign language teachers who meet with students 3-4 times a week. Therefore, it is imperative to instill in school and educational administrators the skills and knowledge of foreign language teaching at the present stage. Innovations and improvement of foreign language education at school are related to educational reforms in Uzbekistan. The reforms includes six main directions of education development. These directions are:

- 1) introduction of new educational standards;
- 2) creation of a network of advanced search and support for gifted children with subsequent monitoring of these children during their formative years;
- 3) launch of regular projects aimed at improving the qualification and renewal of pedagogical staff and a system for encouraging the most effective specialists in this field;
- 4) new recommendations on the work, design, construction and material and technical support of schools. The main criterion is the high level and feeling of comfort in schools.
- 5) Individual attention to each pupil, which allows minimizing health risks in the learning process;
- 6) Increased autonomy of schools.

Certainly, the new standards require a different organization of children's activities and the development of their language skills. Unfortunately, the teacher-centered practice is still prevailing, with the teacher playing the leading role, i.e. when the student is encouraged by the teacher to study the subject. As a result, the student becomes a passive object of learning. This is the main characteristic of the old scholastic education, which does not develop leadership qualities and does not make the student an active subject of learning. Today this model is seriously criticized both in Uzbek and world pedagogy. The main reason for criticism is the reproductive nature of education and inequality between its participants, the student is only a passive recipient of knowledge. The ultimate goal of this approach is to transfer to the student complete and substantive knowledge of the issues under discussion, as well as to assimilate all the information communicated by the teacher in the necessary volume. This approach forces the student to formulate their answers without distorting or altering the original meaning. As a result, the traditional model produces students who have deep knowledge in various subject areas but are not always able to adapt to real life and socio-economic challenges. In addition, this model deprives students of autonomy and personal responsibility for their academic achievements or failures. This lack of learning autonomy has a destructive effect on students' learning activities.

In this regard, one of the main tasks facing the school administration is to create a foreign-language environment. Since regular Uzbek schools lack both native speakers and management staff with foreign language skills, it is quite difficult to achieve this goal. The system of extracurricular activities aimed at developing foreign language skills is particularly difficult. The experience of successful schools shows that the lack of foreign-language environment is effectively compensated by organizing theaters in foreign languages, song and essay contests, watching famous Uzbek cartoons dubbed into a foreign language, pen pal clubs or Skype communication with peers speaking the target language, etc. In recent years, school and inter-school summer/winter camps aimed at the development of foreign language communication have proved to be a good practice. Also, in our opinion, schools practicing individual and group tutoring deserve more attention. However, as noted above, the work requires a different, more effective model for managing extracurricular activities. The important components of this model are methodological support for organizers of extracurricular activities aimed at improving the foreign language competence of pedagogical and managerial staff, and the development of a system of material incentives for teachers. At

the same time, the transition to the new management model is quite complicated and requires qualified scientific and methodological support.

Quality teaching is the only central factor in foreign language acquisition, and it, in turn, depends largely on the quality of teacher training and the receptivity of school administrations implementing educational reforms to the demands of educators. In the context of foreign language teaching, a successful school should take into account such key indicators as creating an atmosphere conducive to increasing children's intrinsic motivation to learn a foreign language; fostering students' independence in communicative activities; expanding the sphere of foreign language communication; creating conditions for students to evaluate the results they have achieved in learning a foreign language.

REFERENCES

1. Asmolov, A. G. (2009). Systemic-activity approach to development of new Standards. *Pedagogika*, 4, 18-22. Beardsmore, B. H. (1993). The European School Model.
2. Bolitho, R. (2012). Projects and programmes: Contemporary experience in ELT change management. In C. Tribble (Ed.), *Managing Change in English Language Teaching: Lessons from Experience* (pp. 33-45). London: British Council.
3. Commission of the European Communities. (2008). *Multilingualism: an asset for Europe and a shared commitment*. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52008DC0566>
4. Beardsmore, B. H. (1993). The European School Model. In B. H. Beardsmore (Ed.), *European Models of Bilingual Education* (pp. 121-154). Bristol: Longdunn Press

MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM BERISHNING SAMARALI TASHKIL ETISH YO'LLARI

Rahimberdiyeva Yulduzxon Jahongir qizi

Toshkent davlat pedagogika universiteti.

Ta'lim muassasalari boshqaruvi yo'nalishi 2-kurs magistranti.

Email: yuldurahimberdiyeva98@gmail.co

Tel; +998998741798

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10507775>

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim berishda qanday samarali usullarni targ'ib etsak bolalarda ilm olish va kelajakda buyuk allomalrimizga xos jihatlarni uyg'ota olishlik mumkinligi va zamon bilan hamohang texnologiya orqali bolalar dunyoqarashini kengaytirish va kitob o'qish orqali bola ilmini poydevorini mustahkamlash va bola tartib intizom samaradorligini ta'lim berish asnosida rivojlantirish yo'llari yoritilgan. Bolalar ta'lim olishlarini samarali tashkil etishda noodatiy yo'llarni ta'lim muassasalarida targ'ib etishdagi foydali va zararli jihatlari haqida mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, vizualizatsiya, hamkorlikda o'rganish, so'rovga asoslangan ko'rsatma, differentsiatsiya, xonadagi texnologiya, nuriy programma, ta'lim to'g'risidagi qonun.

EFFECTIVE WAYS OF ORGANIZING EDUCATION IN PRE-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. In the article, if we promote effective methods of education in preschool educational institutions, it is possible to learn in children and to awaken aspects characteristic of our great scholars in the future, and to expand children's worldview through modern technology and strengthen the foundation of children's science through reading books. and the ways to develop the effectiveness of child discipline during education are highlighted. Considerations are given about the beneficial and harmful aspects of promoting unusual ways in educational institutions in the effective organization of children's education.

Keywords: preschool, visualization, cooperative learning, inquiry-based instruction, differentiation, technology in the room, curriculum, education law.

ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Аннотация. В статье, если продвигать эффективные методы обучения в дошкольных образовательных учреждениях, можно обучаться у детей и пробуждать в будущем черты наших великих ученых, а также расширять мировоззрение детей посредством современных технологий и детских наук через чтение. книги. Освещены пути укрепления фундамента и развития эффективности детской дисциплины в процессе обучения. Приводятся соображения о пользе и вреде пропаганды в образовательных учреждениях нестандартных способов эффективной организации образования детей.

Ключевые слова: дошкольное образование, визуализация, совместное обучение, исследовательское обучение, дифференциация, технология в классе, учебная программа, право образования.

Maktabgacha ta'lim - uzluksiz ta'lim tizimining birlamchi bo'g'ini hisoblangan. Ushbu soha har tomonlama sog'lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Lekin, tahlillar shuni ko'rsatadiki, oxirgi yillarda turli omillar ta'sirida maktabgacha ta'lim tizimida bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash borasida rivojlanish o'rniga, orqaga ketish holatlari, yil davomida maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga qamrab olish ko'rsatkichlari o'sishi tendensiyasi kuzatilmadi. Aksincha, so'ngi 20yil davomida davlat tasarrufidagi maktabgacha ta'lim muassasalari soni 45 foizdan ziyodroq kamayib, bugungi kunda Respublika bo'yicha bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrab olinishi 30 foizni tashkil etdi.

O'zbekiston Respublikasida Prezident Sh.M.Mirziyoyev tashabbusi bilan, maktabgacha ta'lim tizimiga katta e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni tubdan takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar haqida"gi 5198-Farmoniga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi tashkil etildi. Shu bois eng yaxshi xalqaro tajribalar asosida tizimdagi dasturiy va o'quv-metodik ta'minotni takomillashtirish maqsadida maktabgacha ta'lim tizimini tubdan isloh qilish vazifasi yuklatildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi "Bolalarni boshlang'ich ta'limga majburiy bir yillik tayyorlashga bosqichma-bosqich o'tish chora-tadbirlari to'g'risidagi"gi 999-sonli qaroriga asosan O'zbekistonda istiqomat qiluvchi 6-7 yoshli bolalarni maktabga to'lovsiz majburiy bir yillik tayyorlash tizimi yo'lga qo'yildi. 6-7 yoshli bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularga ta'lim-tarbiya berish va maktabga tayyorlash maqsadida "Ilm yo'li" dasturini ishlab chiqish hamda uni tasdiqlash zarurati paydo bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining tashabbusi bilan 6-7 yoshli bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularga ta'lim tarbiya berish va maktabga tayyorlash maqsadida "Ilm yo'li" variative dasturi ishlab chiqildi. Mazkur dastur maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun ishlab chiqilgan "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim tashkilotining Davlat o'quv dasturi, O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari, "Kadrlar tayyorash bo'yicha Milliy dastur", maktabgacha ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi asosida ishlab chiqildi.

Dastur irodaviy bo'ysunishdan va mulkchilik shakillaridan qat'iy nazar O'zbekiston Respublikasi hududida joshlashgan barcha maktabgacha ta'lim tashkilotlarida qo'llanilishi mumkin.

Bolalarni maktabga majburiy bir yillik tayyorlov guruhlariga ega bo'lgan umumiy hamda ixtisoslashtirilgan tipidagi davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlarida; Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimi uchun kadrlar tayyorlashni amalga oshiradigan o'rta-maxsus va oliy ta'lim muassasalarida:

Maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim tizimi uchun pedagog-kadrlarining malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash jarayonini amalga oshiruvchi muassasalarda. Shuningdek, har bir maktabgacha ta'lim tashkiloti, shu jumladan, maktabgacha ta'limning muqobil shakillari hududiy, milliy, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa shart-sharoitlardan kelib chiqib, o'z muqobil shakillarini ishlab chiqishi mumkin.

Bu borada maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim berishning samarali tashkil etishning yo'llarini to'g'ri tashkil eta bilishlik kerak. Va bu borada muhitni alohida e'tiborga olgan holda ta'lim tizimini yo'lga qo'ygan maqul. Ikki oy yoki yigirma yil ta'lim berganingizdan qat'i nazar, tarbiyalanuvchilaringiz bilan qaysi strategiyalar eng yaxshi ishlanishini bilish qiyin bo'lishi mumkin. Tarbiyachi sifatida "hamma uchun bir xil" yechim mavjud emas, shuning uchun ba'zi usullarni ta'lim sifatini oshirishi mumkin bo'lgan holatlarini ko'rib chiqamiz.

Vizualizatsiya-akademik tushunchalarni vizual va amaliy o'quv tajribalari bilan hayotga tadbiiq eting, bu sizning tarbiyalanuvchilaringizga ta'lim muassasasining real hayotda qanday qo'llanilishini tushinishga yordam beradi. Masalan, interaktiv doskadan fotosuratlar, avdiokliplar va videofilmlarni nomoyish qilishda foydalanish, shuningdek, bolalarni sinf tajribalari va mahalliy ekskursiyalar bilan o'rindiqlaridan turishga undash kiradi.

Hamkorlikda o'rganish kichik guruh yoki butun guruh faoliyatini targ'ib qilish orqali aralash qobilyatli bolalarni birgalikda ishlashga undash. O'z fikrlarini og'zaki ifoda etish va boshqalarga javob berish orqali bolalar o'zlariga bo'lgan ishonchni rivojlantiradi, shuningdek, hayot davomida muhim bo'lgan muloqat va tanqidiy fikrlash qobilyatlarini oshiradi. Matematik jumboqlarni yechish, turli tajribalar o'tkizish va qisqa dramatik eskizlarni ijro etish-bu kooperativ ta'limni sinf darslariga qanday kiritish mumkinligiga bir nechta misol.

So'rovga asoslangan ko'rsatma bolalarni o'zlari uchun fikr yuritishga va va mustaqil o'rganishga intilishga undovchi o'ylantiruvchi savollar yarating.

Differentsiatsiya hech kim ortda qolmasligi uchun bolalarni qobilyatiga qarab vazifalarni taqsimlash orqali o'qitishni farqlang.

Sinifdagi texnologiya tehnologiyani o'qitishga kiritish bu sizning bolajonlar faol jalb qilishning ajoyib usuli, ayniqsa raqamli axborot vositalari 21asr bolalarini o'rab turgan kabi.

Va nuriy programmasida bolalarni bo'sh xonalarga olib kirishadi. U yerda hamma bolalar o'zlari uchun muhim va qiziqishlaridan kelib chiqib o'z mahoratlarini nomoyon etishadi, bu esa bolada erkinlik ruhini tarbiyalaydi. Va bu borada vaqt taqsimoti ham muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat maktabgacha ta'lim muassasasi joylashgan aholi talablaridan kelib chiqib, davlat maktabgacha ta'lim muassasida yoki uning alohida guruhlarida 6kunlik ish haftasi ham joriy etilishi mumkin. Misol tariqasida, quyidagi ish tartibi joriy etiladi: 12soatlik; 10,5 soatlik; 9 soatlik; 4soatlik.

Biz maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim berishni samarali tashkil etish orqali bola ongini, ma'naviyatini, aql idrok va hayotga qo'yayotgan qadamlarini to'g'ri yo'naltira olamiz.

Bola ta'lim jarayoni murakkab jarayon hisoblanib, unga shunchaki yondashish mumkin emas. Bola 2-6 yosh oralig'ida hayoti uchun muhim bilim ko'nikma, tushunchalarni egallaydi.

Va bu borada ta'lim tizimini to'g'ri tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologik faktlar shuni ko'rsatadiki dunyodagi eng aqlli inson 2yoshida 5tilda gaplashgan, 4yoshida universitetga kirgan va 7 yoshida esa NASA'da ishlash uchun taklifnoma olgan.

REFERENCES

1. Sh.M.Mirziyoyev. “Maktabgacha ta’lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi farmoni. 2017-yil 30-sentyabr.
"101 Ta'lim bo'yicha qo'llanma" (<https://reviewing.co.uk/links.htm#education>)
2. Shaxsga yo’naltirilgan yondashuv asosida ta’lim jarayonini rejalashtirish. (Metodik qo’llanma-2020)
3. ”Ilm yo’li” Variativ dastur-2020.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЛИДЕР ТАЛАБАЛАРНИ БОШҚАРИШДАГИ ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР

Соатова Шохиста Абдумусаевна

Низомий номидаги ТДПУ тадқиқотчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10507883>

Аннотация. Мазкур мақолада олий таълим муассасаларида лидер талабаларни бошқаришдаги замонавий ёндашувлар масалалари ёритиб берилган. Мақола давомида асосли фикр ва мулоҳазалар келтириб ўтилган.

Калим сўзлар: олий таълим муассасаларида лидер талабалар, таълим тузилмаси ва мазмун-моҳияти.

CONTEMPORARY APPROACHES TO LEADERSHIP OF STUDENT LEADERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. This article highlights the issues of modern approaches to the management of student leaders in higher education institutions. Reasonable opinions and comments are mentioned throughout the article.

Key words: student leaders in higher education institutions, structure and content of education.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ЛИДЕРСТВУ СТУДЕНЧЕСКИХ ЛИДЕРОВ В ВУЗАХ

Аннотация. В данной статье освещаются вопросы современных подходов к управлению студенческими лидерами в высших учебных заведениях. Аргументированные мнения и комментарии упоминаются на протяжении всей статьи.

Ключевые слова: студенческие лидеры вузов, структура и содержание образования.

Бугунги кунга келиб, республикамизда олий таълим тизимининг ҳуқуқий асосларини шакллантириш учун кенг шароит яратилиб, ислохотлар таълим тузилмаси ва мазмун-моҳиятини ривожлантириш имконини берди. Ўзбекистон Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек, «Биз таълим ва тарбия тизимининг барча бўғинлари фаолиятини бугунги замон талаблари асосида ривожлантиришни ўзимизнинг биринчи даражали вазифамиз деб биламиз» .

Ўзбекистон Президенти Ўзбекистон Республикаси Президенти Олий Мажлисга Мурожаатномасида “Таълим ва тарбияни ривожлантириш, ..., илм-фан ва инновацияларни тараққий эттириш миллий ғоямизнинг асосий устунлари бўлиб хизмат қилиши лозим” таъкидланиб ўтилган. Олий Мажлисга мурожаатномада таълим – жамиятни ислох қилиш ва уни ташқи дунё учун янада очиқ ҳамда янги технология ва билимларга йўналтирилган жамиятга айлантиришнинг асосий омили эканлиги сифатида таъкидлади.

Олий таълим муассасаларида лидер талабаларини замонавий бошқаришнинг самарали йўллари жорий этиш ижодий,интеллектуал ривожлантиришни сифат жиҳатидан янги босқичга кўтаришнинг энг муҳим шarti ҳисобланади, шунингдек, таълим тизимининг ўқув жараёнига инновацион методларини қўллашга кўмаклашади.

Замонавий таълим – бу таълим тизимининг ижтимоий-педагогик жиҳатлари бўлиб анъанавий таълим тизимидан ривожланган янги имкониятларга, таълим-тарбия

тизимига янги замонавий функционал вазифалар, стратегия ва тактикавий режаларни янги усуллари татбиқ этишдан иборат ҳисобланади. Бугунги кун таълим менежменти фанида тизимли ёндашув методологиясиз бошқарув муаммоларининг ҳал этиб бўлмайди. Замонавий ёндашувнинг жорий этилиши бошқарувда тизимли ёндашувда таълим муассасаси тизим сифатида, яъни ташқи муҳитда хизмат қилаётган мураккаб тизим сифатида кўриб чиқилади.

Хусусан, Р.Фатхутдинов замонавий, мураккаб ва динамик бозор муҳити олий таълим муассасаларидан ўз бошқарув тизимларини ва уларни ахборотли қўллаб-қувватлаш тизимларини доимий такомиллаштириб боришни талаб қилишини ва ташкилот фаолиятини бошқаришга иккита асосий ёндашувдан фойдаланилишини таъкидлаган.

Л.Плехова, Т.Анурина, С.Легкостаевалар ҳар бир мактаб бошқарув илмига ўз сезиларли улушини қўшгани лекин қарашларнинг хилма-хиллигига қарамасдан улар ичидан учта асосий – жараёنли, тизимли ва вазиятли ёндашувларни ажратиб кўрсатиш мумкинлигини таъкидлаган.

Л.Малишеванинг таъкидлашича ёндашувлар орасидаги принципиал фарқ шундаки, тизимли таҳлилда асосий диққат тизимнинг ичига, ўз-ўзини ташкил этиш назарияларида эса – тизимдан ташқарига йўналтирилган бўлади.

И.Ташбаев, Л.Миротинларнинг фикрига кўра, “тизим” тушунчаси категория сифатида “ассоий, тизимга хос бўлган асосий хоссаларни аниқлаш” орқали талқин қилиниши мумкиндир.

А.Почечуи, В.Копновлар фикрича “ташкилот фаолиятини ва унинг маҳсулотларини доимий яхшилаб бориш жараёни тизимли ёндашувни талаб қилиб, бу жараёнли ва мижозларга йўналтирилган ёндашув билан бирга уйғунликда ИСО 9001 халқаро стандартларига мос келувчи ташкилотларнинг сифат менежменти тизимлари асосини ташкил этади”.

С.Резникнинг фикрига кўра, гарчи вазиятли ёндашув етакчи бўлиб саналсада, энг афзал кўриладигани бўлиб тизимли ёндашув ҳисобланади, чунки қаттиқ рақобат, тезда ўзгарувчан вазиятлар шароитида ташкилотдаги нафақат ички ишларнинг ҳолатига диққатни жамлаш, балки атроф-муҳитда рўй бераётган ўзгаришлар ортидан улгуриш учун узоқ истиқболни кўзлаб ишлаб чиқиладиган стратегияни ҳам ўз ўрнига қўйиш лозимдир. Иқтисодиётни маъмурий буйруқбозлик тизими шароитларида кўплаб ташкилотлар ўз диққатларини асосан жорий фаолиятда ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш билан боғлиқ бўладиган ички муаммоларга қаратган ҳолда муваффақиятли фаолият юрита олар эдилар. Бозор муносабатларига ўтиш шароитларида эса таълим тизимининг барқарорлигига ташқи таъсирлар натижасида путур етиб, энди илгаригидек ишлаш ҳолатига қайтиш мумкин эмасдир.

И.Ташбаев, Л.Миротинлар томонидан “Логистикада тизимли таҳлил” асарида “тизим” тушунчасининг барча мавжуд хилма-хилликларини бешта гуруҳга бўлиш мумкиндир.

В.Алиева, В.Бурков, Д.Новиков, А.Грин, А.Пригожий, В.Сыгичколарнинг тизимли таҳлилга, тизимли ёндашувга ва тизимлар назариясига бағишланган илмий адабиётлари таҳлили тизимларни тавсифлаш учун яхлитлик, тузилмавийлик,

иерархиклик, тузилма ва муҳитнинг ўзаро боғлиқлиги, тавсифлашнинг кўплиги, тизим хулқ-атворининг шартланганлиги ва бошқа хоссаларини ажратиб кўрсатишга имкон беради.

А.Бикованинг фикрига кўра, “ҳозирги вақтда компаниянинг ташкилий тузилмаларини тузиш ва унинг бошқарув тизимларини ташкил этишнинг кўплаб типлари мавжуддир”. Ташкилий тузилмаларнинг шакллари хилма-хилликларида уларнинг қуйидаги асосий тўртта типи ажратиб кўрсатилади:

- чизиқли-функционал (чизиқли ва функционал тузилмаларнинг ўрин алмашишига асосланади);
- дивизионал (дивизионли);
- лойиҳавий;
- матритсали.

А.Горбунов таъкидлашча “замонавий бошқарув тузилмаларини аниқ типологик тавсифга келтириш мумкин эмас, уларда фақат асосий ёндашувларни, тамойилларни ва асосий элементларнигина ажратиб кўрсатиш мумкиндир”.

Таълим муассасасини ўрганишда алоҳида хусусиятларга эга бўлган бир неча қисмларга ажратиб, улар ўртасидаги алоқалар ҳамда ўзаро боғлиқлик хусусиятлари аниқланади, чунки ҳар бир қисм яхлит тизимнинг ўзгаришига ўз хиссасини қўшади. Тизимли ёндашув фан сифатида - янги тушунчалар бермайди, лекин объектни бошқаришда ўзига хос хусусиятларни мужассамлаштирилган технологиялар, яъни тадқиқотнинг интегратсион технологияларини ўз ичига олади. Универсал тушунчалар абстракциянинг юқори даражаси, асосий интегратсион хусусиятлар - инсонларни фикрлаш ва дунёкарашини ўрганишнинг самарали усули сифатида тизимли ёндашувни қулланилади. Таълим менежментида “тизим” тушунчаси кенг тушунча булиб, таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш усуллари ва шакллари тизими ва ҳоказо. Таълим тизимини ўзгартириш, уни қайта ташкил этиш ва мослаштириш қайсидир қисмларнинг ўзаро таъсир кўрсатиш йўналишига боғлиқ: моддий-техник базани мустаҳкамлаш, мазмунини ривожлантириш ва ҳ.к. Тизимли ёндашув йўналишида турлича қарашлар мавжуд бўлиб ва қуйидагилардан ташкил топган.

1. Тизимлилик. яхлитлилик - бундай шаклдаги тизимни компонентлар, ўзаро таъсир этувчи қисмлар ўзаро бир кишини ташкил этади ва унинг функцияларини амалга ошириш ва ривожлантиришни таъминлайди.

2. Бошқарув тизимида тизимни ташкил этувчи омиллардан бири мақсад бўлиб, унга эришиш учун услуб ва воситалар зарур ҳисобланади. Мақсадга эришишда тизим ва унинг компонентларининг ҳаракати тизим функциясининг моҳиятини белгилайди.

3. Бошқарувда тизим таркибий қисмлардан иборат бўлиб, унинг ўзгариши ички зиддиятларга боғлиқ бўлади.

4. Тизимда очиқлик бўлганлиги сабабли муҳит муносабатлари тизимнинг ҳаракатланиши ва ривожланишига коммуникациялар ўз таъсирини кўрсатади.

5. Ахборотларнинг бошқарув тизимида келиб тушиши ва ундан қайта узатилиши тизим компонентларининг ўзаро ва бутун бир тизим билан ҳамда тизимнинг ташқи муҳит билан алоқа қилиш услублари ҳисобланади.

6. Талаб этилаётган, мавжуд бўлган ва истиқбол тизимлар ўртасидаги фарқни бошқарув жиҳатлари белгилайди.

Мамлакатимиз ва хорижда бошқарув компетенциясининг илмий асослари пайдо бўлиши ўзининг чуқур тарихий илдизларига эга бўлиб - бу тизимли бошқарувнинг ривожланиш жараёнидир. Бошқарувга илмий ёндашувнинг барча асослари умумназарий, умумбошқарув, умумтехнологик, умумтизимлилик ёндашувлар бўйича олиб борилган изланишларнинг натижаларига асосланади. Шундан келиб чиқиб, таълим муассасаларининг ўзаро таҳлил қилиш натижасида тизимли ёндашувнинг тамойилларига қуйидагилар киритиш мумкин:

субъектлар фаолиятининг мақсадга йўналтирилганлиги;

мажмуавийлилик – объект ўзаро боғланган ташкил этувчи қисмларнинг мажмуаси эканлиги;

олий таълим талабаларининг бошқарув компетенцияси ва унинг ривожланиши.

Инновацион бошқарувга эга талаба умумий компетенцияларга эга бўлишлари керак. Ўз ўрнида умумий компетенциялар таълимда бошқарув, бошқарувда ҳуқуқий масалалар, бошқарувда масъулият ва мослашувчанлик, бошқарувда ахборот-коммуникация технологиялари ва медиа саводхонлик, коммуникатив кўникмаларни ривожлантириш, инклюзив таълимни жорий этиш масалалари, ўзини-ўзи ривожлантириш, узлуксиз касбий ривожланишга эътибор қаратишлари лозим.

Коммуникатив компетенциянинг кўрсаткичларига қуйидагича киради ўзгаларни фикрини ҳурмат қилиш, мулоқатга вақтида таъсир этувчи суҳбатни қўлай олиш, суҳбатдошини ҳурмат қилишга ҳамда, таълимни натижадорлигини таъминлашда ҳамкасблари билан мулоқотга киришишда мулоқат шакллари ва ахборот коммуникация технологияларининг турли воситалари ёрдамида алоқа ўрната олиш ва таълим сифат самарадорлигини таъминлашда ҳамкорлик қилиш, таълим сифатини бошқаришдаги самарадорликни таъминлаш, ҳамкорлик, жамоада ўзаро ҳурмат асосига қурилган муносабатларни, ахлоқ-одоб қоидаларига, миллий қадриятларига риоя қилишдан иборат. Коммуникатив компетенциясига инновацияларни жалб этиш қуйидагича амалга оширилади ўз ташаббускорлиги ва амалга оширадиган режаларига ходимларни ишонтира олиш ўзгалар фикрига қарама-қарши фикрлар қўйиш, фикрларига ишонтира олиш) мулоқотни танлай олишдан иборат.

Ўзини-ўзи ривожлантириш, ўз устида ишлаш компетенцияси қуйидагиларни ўз ичига олади: бўлажак бошланғич таълим талабаларини касбий ривожлантириш режасини туза олиши, ўқув фаолиятига ахборот технологияларидан келиб чиқиб янгича Бошқарув усулларига оид инновациялар билан танишиб бориши, ўз касбий маҳоратини оширишда табақалаштирилган таълим тизимидан фойдаланишдан иборат

Инновацион бошқарув компетенциясига эга талаба турли тадбирлар ташкил этиши ва ўзининг восита иштирок этиши (масалан, китобхонлик танловлари, турли маърифий тадбирлар, медиасаводхонлик танловлари) имконитига эга.

Маъсулият ва мослашувчанлик компетенцияси. Таълим эҳтиёжларини ўрганилиши ва талаблари асосида таълим хизматларини ташкил этиш, таълим сифати самарадорлиги таъминлашда янгича ёндашувлар асосидаги стратегик режаларни татбиқ қилиш, уларни бошқариш жараёнида натижа курсатишини назорат қилиш, ҳар бир

талабанинг ўзлаштириши ва муваффақиятли таълим олиши, яхши натижалар эришишда мотиватсия бера олишдан иборат бўлса, ушбу компетенцияга инновацион ёндашувда ижтимоий мослашувчанлик нима эканлиги тушуниб етиш ва ижтимоий муҳитдаги ўзгаришлар тўғрисида тушунчадир. Шахслар билан мулоқатга киришишда маъсулият ва мослашувчанликни инобатга олиш ва талабаларнинг психологик ҳолатини фаолият давомида ўрганиб боришдир .

Талабанинг ҳуқуқий компетентлиги соҳадаги инноватсон ёндашув эса куйидагилардан иборат: меёрий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ижросини таъминлашда маъсулиятли органлар ваколатларини, таълим муассасаларида меҳнат муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиш ва одам савдосига қарши курашнинг ҳуқуқий асосларини, олий таълим тизимида ҳуқуқ-тартиботни таъминлаш тушунчаси, моҳияти, принциплари, вазифалари ва кафолатлари масалаларини амалга татбиқ этишдан иборатдир. Олий таълим лидер талабаларининг бошқарув компетенцияси ва уни аниқлашнинг кўрсаткичларига: олий таълимда стратегик режаларни белгилай олиши, таълим сифати самарадорлигини такомиллаштиришда таълим мазмунини англаши, талабалардаги бошқариш усуллари, педагогик маҳоратларини шакллантиришга кўмаклашиш ушбу компетенцияга инновацияларни татбиқ этишда ўқув фаолиятларини ташкил этиш, ривожлантириш ва самарадорлигини оширишда куйидаги кўрсаткичларни ҳисобга олиш мумкин.

Инсон капиталини яратиш, инсон капитални индекси, инсон капитални бўйича лойиҳалар, стратегик мақсадларни аниқлай олиши билан, мутахассиснинг касбий трайекториясини ривожлантиришга эътибор қаратиш ва қўллаб-қувватлаш талаб этилади. Таълим муассасаси фаолиятининг таҳлиллари амалга ошириш ва мавжуд муаммоларни ҳал этиш йўллари, уларни баҳолаш, ностандарт ечимларни аниқлаш ҳамда самарали мақсадни қўя олишдан иборат.

Иқтисодий компетентликка эга шахс таълим тизimini барқарор ривожлантириш учун амалга ошириладиган стратегик режалар асосида таълим тизimini молиявий таъминлашни тушуниши, муассасани бошқаришда бюджет ва бюджетдан ташқари маблағларни аниқ таҳлил қилиши, давлат бюджетига ўтказиладиган солиқлар ва тушумларни назорат қилиши, бошқа мажбурий тўловлар турларини билиш ва бюджет интизомига амал қилишидан тушунилади. Иқтисодий масалалар билан шуғулланишда бугунги кун инновацион бошқарув компетенциясига эга талабалар куйидаги ҳолатларга эътибор қаратиши лозим: молиявий муносабатлар, уларнинг элементларини тушуниб етиши, нодавлат хизматлар кўрсатиш ва нодавлат хизматлар секторини ривожлантириш имкониятларини кидириш, таълим хизматлари маркетингини ривожлантириш билим ва кўникмасига эга бўлиш. Шу билан бирга иқтисодий маданиятга эга бўлиш бошқарувни рақобат сифатида қабул қилиш албатта бошқарув моҳиятидан четлашиш бўларди.

Замонавий бошқарувга эътибор берилса, бугунги ташкилотда энг ишончли ва итоаткор бошқарув объекти сифатида фақатгина офисдаги мослама ва ускуналарни санаб ўтиш қолди. Бевосита бошқарув объекти сифатида «элемент» билан ўзаро таъсирда бўлиш, доимо уни мақсад сари ундаш ва бир оғиз сўз билан айтганда, бугунги бошқарув самараси, асосан, раҳбарнинг психологик укувига боғлиқ. Бошқарувни янада мукамаллаштириш борасидаги изланишларнинг кўлами шунчалик кенгки, улар бир

қараганда фақат бир мавзу атрофида жамланиб, ўта бирикиб кетган кўринса-да, лекин уларнинг ранг-баранглиги бошқарув ажралиб туради.

Бугунги кун хусусияти, айнан глобализациялашув ва маданиятлараро интеграциялашув жараёни ушбу омилнинг аҳамиятини ўн чандон ошириб юборди, десак адашмаган бўламиз. Дарҳақиқат, бугунги раҳбар ўз соҳасига тегишли ҳар бир маълумотни билиши, ташкилоти фаолиятидаги коммуникация тизимининг умумий ҳолатини назарда тутиши ва зарур бўлган пайтда мавжуд маълумотдан оқилона фойдалана олиши жуда муҳим аҳамиятга эгадир. Бошқарувга феноменологик ёндашувнинг яна бир жиҳати – раҳбарнинг йўналганлигидир. Гап шундаки, ҳар қандай раҳбар объектив борлиқни, яъни ташкилотнинг реал ҳолатини бошқаради. Бошқарув унумли бўлиши учун раҳбар доимо ҳар қандай ўзгаришлардан воқиф бўлиши, ўз ҳаракатини ташкилот ритмига мувофиқ равишда амалга ошириш эътироф этилади. Шу қаторда, ташкилотни ягона тизим, структура ва жипслашган тузилма сифатида ушлаб туриш айнан раҳбар зиммасига юкланган вазифадир. Бу борада раҳбардан юксак даражада шаклланган ички барқарорлик, яхлитлик ва тартиблилик талаб этилади.

Инновацион компетенция шахсларни бошқаради ва шахслар ўртасида муносабатлар шаклланади. Шу билан бирга, бошқарув компетентлилигига эга талаба гуруҳга нисбатан мураккаб ҳолат эгаллайди. Яъни, бир томондан, у шу жамоа аъзоси, иккинчи томондан эса, шу гуруҳ назоратини таъминловчи шахс ҳам. Натижада, раҳбарнинг расмий ва норасмий мақоми ўртасида зиддият юзага келади. Демак, субординатсия ва координатсия муносабатларини мувофиқлаштира олиш раҳбардан алоҳида қобилиятни талаб қилади. Бу бошқарув фаолиятида психологик ёндашувлардан иборат ҳисобланади. Психологик билимларга эгалик одамларни билишни, уларнинг муаммолари билан яқиндан танишишни, уларнинг раҳбардан нимани кутаётганини ва хоҳлаётганини англаб етиши керак. Бугунги кунда талабаларнинг инновацион бошқарувининг самарали бўлишида психологик омилларни аниқлаш борасидаги изланишлар уч ёндашув асосида олиб борилади. Булар қуйидагилар: функционал ёндашув, шахс ёндашуви, вазиятли (хулқ) ёндашув.

Функционал ёндашув – ушбу ёндашувга кўра талабанинг самарали фаолияти у бажариши лозим бўлган функциялардан келиб чиқади. Функциялар эса ўхшаш вазифалар мажмуи сифатида тушунилади ва раҳбар фаолиятининг асосини ташкил этади. Менежмент фанидаги таниқли олимлар П.Друкер ва В.Ньюмен бошқарув функцияларининг техник функцияларга ва одамларни бошқариш функцияларига ажратишади .

А.Фаёл,Й.Е.С.Кузмин,Г.Кунс, С.Доннел ва бошқалар томонидан раҳбар бажариши лозим бўлган 12 та профессионал функцияларни умумлаштирган ҳолда санаб ўтиш мумкин .

1) билиш – бошқарув орқали қамраб олинган инсон, жамоа, ташкилотнинг ички ва ташқи муҳити, бошқарувга оид энг долзарб вазиятни билиш;

2) прогнозлаш – бошқарилаётган объектлар ривожининг асосий йўналиши ва динамикасини аниқлаш;

3) режалаштириш– ташкилот миссияси, мақсад ва вазифаларини аниқлаш, ташкилот фаолиятини режалаштириш ва мақсадга эришиш дастурларини яратиш;

4) коммуникатив – коммуникатив алоқаларни урнатишда ва тартиблашда бошқарувга оид маълумотларни тўплаш, қайта ишлаш, мақсадга мувофиқ равишда мослаштириш ҳамда йўналтириш;

5) мотивация – бошқарув субъекти ва объекти фаолиятини фаоллаштириш ва йўналтириш билан боғлиқ бўлган ташқи ва ички шароитларга ратсионал таъсир этиш;

6) бошқарув – таклиф этилаётган қарорлар ва уларнинг ижроси бўйича масъулиятни ўз зиммасига олишда мавжуд норматив қонунлар ёки ташкилот ичида қабул қилинган келишувларга асосланиш;

7) ташкил этиш – бошқарув мақсади ва вазифаларини амалга ошириш;

8) ўқитиш – ташкилот персоналига зарур компетенцияга эга бўлиш

9) ривожлантириш – шахс ва гуруҳнинг психологик хусусиятларини мақсадга мувофиқ тарзда ўзгартириш;

10) баҳолаш – фаолият стандартлари ҳамда меёрларини шакллантириш ва кўллаш;

11) назорат – ташкилотнинг айна пайтдаги ҳолатини бошқарув мақсадига мос эканлигини ақс эттириш;

12) коррекциялаш – бошқарув мақсади ва дастурига зарур ўзгаришлар киритиш.

Бошқарув фаолиятининг кўп функцияси бошқарувнинг қанчалик мураккаблигини ифодалаган ҳолда олий таълим талабаларини танлашда ҳисобга олиниши зарур бўлган жиҳатларни очиб беради. Бошқарув компетентлигига эга талабаларни танлашда бошқарув функцияларни бажаришга тайёрлик даражаси баҳоланади.

Шахс ёндашуви. Бундай ёндашувга биноан, самарали бошқарув талабалардаги бошқарувга хос бўлган қатор шахсий сифатлар билан белгиланади. Шахсга хос хислатлар ва бошқарув самарадорлиги ўртасидаги алоқани кўрсатиб ўтишда қатор тадқиқотлар орқали таъкидланган раҳбарнинг интеллектуал қобилияти устида тўхталиб ўтиш мумкин. Хусусан, тафаккурнинг эгилувчанлиги, турли тоифадаги вазифаларни тез ечиш қобилияти, самарали раҳбарнинг ижодий тафаккурга эга бўлиши алоҳида таъкидлаб ўтилади

Вазиятли (хулқ) ёндашуви. Вазиятли ёндашувнинг амалий аҳамиятини ушбу ёндашув намояндаси – Ф.Фидлер қарашлари орқали ифодалаб бериш мумкин. Бунга кўра, самарали ёки самарасиз раҳбар ҳақида гапириш ўринсиз ҳисобланади. Агар раҳбар маълум бир вазиятда самарасиз бошқаришга мойил бўлса, бошқа бир вазиятда у мутлақо самарали бўлиши мумкин. Шунинг учун олий таълим талабаларини тайёрлашга алоҳида эътибор қаратиш ва раҳбар самарали ишлаши учун шунга тааллуқли муҳитни яратиш лозим, деган фикр олға сурилади. Ушбу ёндашув вакиллари фикрига кўра, бошқарув компетенциясига эга талабанинг самарали бошқарувини таъминловчи асосий кўрсаткич ва омил талаба томонидан гуруҳ ва вазиятни бошқариш салоҳияти, деб қаралади.

Вазият деганда объектив шароитлар мажмуи, бошқарув объектларининг ҳолати, жамоадаги шахслараро муносабатлар ва уларнинг динамикаси тушунилади. Бундай вазият бошқарув компетенциясига эга талабадан ўзига хос ва ноанъанавий ҳаракатни талаб қилади. Юзага келган бир вазият бошқарув компетенциясига эга талабанинг сезгир ва юмшоқ табиат бўлишини, бошқа бир вазиятда эса қаттиққўл, ўта эҳтиёткор ва қатъий бўлишни, ҳатто таваккалчиликка боришни талаб қилади. Вазиятли ёндашув бошқарув

компетенсиясига эга талабадан намунавий хулкни такрор ва такрор ижро этиш, фаолиятни алгоритмизатсиялаш талабини қўйган ҳолда уни қаттиқ тартиб исканжасига солиб қўяди.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш. Ўзбекистон Республикаси Президенти Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 26.12.2020.
2. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: Ўзбекистон нашриёти, 2021. – 464 б.
3. Иноятлов У.И. Управление качеством образования на уровне профессионального колледжа: Монография. – Ташкент: Молия, 2002. – 105 с.
4. Джураев Р.Х., Тургунов С.Т. Таълим менежменти: Ўқув қўлланма. – Тошкент: Ворис, 2006. – 264 б.
5. Дафт Р.Л. Менеджмент. 8-е изд. /Пер. с англ. Под ред. П.Мордвина. – СПб.: Питер, 2010. – 800 с.
6. Исмадияров Й.Ў. Олий педагогик таълим тизимида инновацион менежментни шакллантириш механизмларини ривожлантириш: Дис. ... док. пед. наук. – Ташкент, 2018. – 246 с.
7. Курбанов Ш., Сейтхалилов Э. Таълим сифатини бошқариш. Т. «Турон-Иқбол». 2006. 196 бет.
8. Мирсолиева М.Т. Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг касбий компетентлигини ривожлантириш механизмларини ривожлантириш: Дис. ... пед. фан. бўйича док. – Т., 2019.
9. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий - методик асослари. Пед. фан. док. ... дис. авторе. – Тошкент, 2007. – 45 б.
10. Пардаева М. Умумий ўрта таълим мактабларида компетенциявий ёндашувни жорий этишнинг методик тизимини бошқариш: Дис. ... пед. фан. бўйича фал. док. – Т., 2018. – 5 б.
11. Қурбонов Ш., Мажидов И., Қўчқоров Р. Олий таълим тизимида бошқарув кадрларини тайёрлаш. – Т.: Академия, 2002. – 89 б.
12. Садиев В.А. Олий таълим муассасалари трансформациясининг таъкилий-педагогик шароитларини яратиш Пед. фан. бўй. Фал. док. дисс. Автор. – Т.: 2022. – Б. 10., 20 б.
13. Тейлор Ф.У. Принципы научного менеджмента. – М., 1991. // Электронная публикация: Центр гуманитарных технологий. – 03.06.2010. УРЛ: [хтгп://gtmarket.ru/лабораторий/басис/3631](http://gtmarket.ru/лабораторий/басис/3631)

БИОЭНЕРГЕТИК БИЛИМЛАР АСОСИДА ТАЛАБАЛАР ТАФАККУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПСИХОФИЗИОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Махлиё Хайдарова

Низомий номли ТДПУ тадқиқотчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10508014>

Аннотация. Мақолада тиббиёт олий таълим муассасалари талабаларининг ҳис-туйғуларини биоэнергетик тахлили ҳақида фикр билдирилди.

Таянч тушунчалар: қизиқиш, қувонч, ҳайратланиш, изтироб, газабланиш, нафратланиш, жирканиш, қўрқув, уялиш, виждон, ахлоқий ҳиссиётлар, агрессив ҳиссиётлар, муҳаббат.

PSYCHOPHYSIOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' THINKING BASED ON BIOENERGETIC KNOWLEDGE

Abstract. The article expressed the opinion about the bioenergetic assessment of the feelings of students of medical higher education institutions.

Base concepts: interest, joy, admiration, anguish, anger, hatred, disgust, fear, shame, conscience, moral feelings, aggressive emotions, love.

ПСИХОФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ БИОЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ

Аннотация. В статье высказано мнение о биоэнергетической оценке ощущений студентов медицинских вузов.

Базовые понятия: интерес, радость, восхищение, страдание, гнев, ненависть, отвращение, страх, стыд, совесть, моральные чувства, агрессивные эмоции, любовь.

«Ҳис-туйғулар – кишининг ўз ҳаётида нималар юз бераётганига, нималарни билиб олаётганига ёки нима билан машғул бўлаётганига нисбатан ўзича турли хил шаклда билдирадиган муносабатидир» деб таъриф берилган умумий психология дарслигида²¹⁰. Бирон-бир нарсани идрок этилаётган, тушуниб олинаётган, маълум ёки номаълум нарсаларга нисбатан шахсий муносабат билан биргаликда рўй беради. Ана шу ҳолларнинг барчасида ҳис-туйғуларнинг бошдан кечирилиши хусусида, кишининг алоҳида ҳиссий ҳолати хусусида гапирилади. Шу билан бирга ҳис-туйғуларнинг кечиши ўз ривожланишига эга бўлган, жорий ва ўзгариб турадиган психик жараёндр. Ҳис-туйғулар – шахснинг эмоционал соҳасини ташкил этадики, улар киши хулқ-атворини тартибга солиб туришда иштирок этади. Одамлар ўртасида мураккаб ва кўп қиррали муносабатлар ҳис-туйғулар иштирокида ташкил топади.

Ҳис-туйғулар – воқеликни акс этиришнинг ўзига хос шакллари билан бирдир. Агар билиш жараёнида нарсалар ва воқеликдаги ҳодисалар акс этса, ҳис-туйғуларда эса субъектнинг ўзига хос эҳтиёжлари билан қўшилиб, ўзи

билиб олаётган ва ўзгартираётган нарсаларга ва воқелик ҳодисаларига нисбатан унинг муносабати акс этади. Барча психик жараёнлар каби

²¹⁰ Петровский А.В. в б. Умумий психология. – Т.: Ўқитувчи.–1992.– 400 б.

эмоционал ҳолатлар, ҳис-туйғунинг кечиши ҳам мия фаолиятининг натижаси ҳисобланади. Албатта, уларнинг кечишида шартли ва шартсиз рефлекслар ҳам иштирок этади.

Ҳис-туйғу кечинмалари ҳар доим ҳам бир хил тусда бўлавермайди. Ҳиссий ҳолатда, иккита бир-бирига зид ҳис-туйғуларнинг ўзига хос бирикмасини мужассамлаштириш ҳам мумкин; масалан: ишқ-муҳаббат ва нафрат рашқ ҳиссини бир-бирига қўшилиб кетиши (ҳис-туйғуларнинг амбивалентлиги ҳодисаси).

Кишининг ҳис-туйғулари рўй беришига кўра мураккаб шартсиз рефлексларга боғлиқ бўлгани ҳолда ижтимоий хусусиятга эгадир. Ҳис-туйғулар – киши шахсининг анча ёрқин кўринишларидан бири бўлиб, у билиш жараёнлари ва хулқ-атвор ҳамда фаолиятни иродавий бошқариш билан биргаликда намоён бўлади.

Ҳис-туйғулар (тор маънода) киши шахсининг йўналтирилганлигида мужассамлашган барқарор эҳтиёжлари объектига нисбатан унинг муносабатини акс эттиради. Психологияда ҳис-туйғулар турларининг ягона таснифи йўқ. Кўпинча қуйидаги турлари алоҳида ажратиб кўрсатилади: маънавий (ахлоқий), интеллектуал (ақлий) ва эстетик (нафосат) ҳис-туйғулари. Маънавий (ахлоқий) ҳис-туйғуларга муҳаббат (кенг ва тор маънода), ҳамдардлик, инсонпарварлик, садоқат ва виждон киритилади.

Шу нарса эътиборга лойиқки халқ табобати қадимги даврлардан бошлаб инсон саломатлигини сақлаш борасида тана софлиги ва қалб поклигига алоҳида эътибор бериб келган. Замонавий психология ва тиббиёт ҳам соғлиқни сақлаш борасида энг муҳим муаммолардан бири ички уйғунликка эришиш эканлигини таъкидлайди. Агар инсон ўз эътиқодига, ишончига нисбатан нотўғри хатти-ҳаракат қилса, виждон азобига учрайди. Айни ана шу виждонни қийналиши қилинган хатони тузатишга ундайди. Бунда ҳатто инсон ўзини расман оқласа ҳам виждони қийналиши давом этаверади. Бунда ички сиқилиш, таранглик, бесарамжонлик, хотиржамликни йўқолиши юзага келади. Бунинг стресс ҳолати деб ҳам аташ мумкин.

Демак, «Виждон» бекорчи насихатгўйлар ўйлаб топган абстракт тушунча эмас. У ҳаракатланувчи психик омилдир. У ҳар доим кундалик кайфиятимизга ва шу орқали соғлиғимизга ўз таъсирини кўрсатади. Шундай қилиб, психик стресслар юзага келтирадиган касалликларни олдини олишда инсоннинг ички поклиги, виждон поклиги катта аҳамиятга эга. Чунки айнан инсон ҳалоллиги кудратли ва сеҳрли таъсир кучига эга. Организмни ҳимояловчи ҳиссиётлар анланган ва анланмаган ҳолда амалга оширилади ва айнан шу ҳиссиётлар инсоннинг психик ҳолатини яхшилади.

Инсон эмоция механизмларини ўзининг олдинги аждодларидан мерос қилиб олган. Шунинг учун ҳам инсоннинг баъзи эмоциялари жониворларникига ўхшаш (ғазаб, очлик, чанқоқлик, кўркув), лекин булар организм талабларини қондиришдаги энг оддий эмоциялардир. Онг ва юксак инсоний талаблар ривожланиши билан инсонда янада мураккаброқ инсоний ҳиссиётлар ривожлана бошлади. Юқоридаги фикрлардан қуйидаги мантикий фикр вужудга келади. Эмоциялар ҳиссиётлардан фаркли ўлароқ узок эволюцион давр мобайнида вужудга келган ва у фақат инсонга эмас, балки жониворларга ҳам хосдир. Улар физиологик талабларни қондиришга хизмат қилади. Ҳиссиётлар эса

эмоциялар асосида идрок иштирокида фақатгина инсонга хос ижтимоий муносабатлар муҳитида ривожлангандир.

Инсон талабларининг эса кўпчилик қисми тарбия асосида шаклланади, улар жамият томонидан ривожлантирилиб борилади (масалан, гигиеник талаблар, маданий талаблар). Ушбу талаблар ҳиссиётларни ривожланишида бевосита иштирок этади. Кўпгина ҳиссиётлар ақлий фаолият билан шундай боғланганки, улар фаолиятсиз мавжуд ҳам бўла олмайди. Инсоннинг эмоционал ҳолатини ва ҳиссиётларини турли-туманлигини кўрсатишда ҳар қандай ҳисоб-китоб, мезонлар ва классификациялар ожиз эканини тан олиш лозим. Уларни қуёш нурларининг рангларига ўхшатиш мумкин. Яъни асосий рангларни аниқлаб олишгина мумкин бўлади ана шу асосий ранглардан эса беҳисоб равишда турли-туман рангларни комбинациясини олиш мумкин. Ҳис-туйғулар ҳам худди шундай хусусиятга эга, биз уларнинг фақат баъзи асосийларини гуруҳлашимиз мумкин ҳалос. Бизнинг бу гуруҳлашимиз албатта турли хил мезонлар асосида бўлиши ҳам мумкин. Шунинг учун ҳам ҳозирда ҳис-туйғуларни гуруҳлаш бир-биридан фарқ қилувчи бир қанча йўналишларда бормоқда. Демак, инсон ҳиссиётларини танлаб олинган кўрсаткичларга қараб турлича гуруҳларга ажратиш мумкин. Масалан, уларни ёқимли ва ёқимсизлигига қараб гуруҳлаш ёки ижобий, салбий ҳисларга ажратиш ёки бошқа одамларга билдириладиган ва ўзига билдириладиган ҳиссиётлар гуруҳларини ажратиш мумкин. Бу ҳолда бошқа одамларга билдириладиган ҳиссиётларга муҳаббат, миннатдорчилик, ҳасад, нафрат кабилар кирса, ўзига билдириладиган ҳиссиётларга: ўзидан мамнун бўлиш, уялиш, афсусланиш кабилар киритилади. Атроф-оламдаги ҳодисаларга баҳо бериш билан боғлиқ бўлган ҳиссиётлар бор масалан: ачиниш, хафсаласи пир бўлиш, хурсандчилик. Бир қанча ҳиссиётлар ўзини сақлаш инстинкти билан боғлиқ масалан: кўркув, хавотир, сергаклик ва бошқалар. Оралиқ ҳиссиётлар ҳам мавжуд, улар бир неча гуруҳларга ажратилиши мумкин: масалан, жаҳл ва алам ҳислари – улар инсоннинг ўзига ҳам, бошқаларга ҳам қаратилган бўлиши мумкин

Физиологлар ёқимли ҳиссиётлар кўпинча вегетатив асаб тизимининг парасимпатик бўлимини кўзғалиши билан, ёқимсизлари эса кўпинча симпатик бўлимини кўзғалиши билан боғлиқлигини аниқладилар. Айтиш жоизки, ижобий эмоциялар ҳам, салбий эмоциялар ҳам инсонда фаолият истагини уйғотади, инсонни ҳаракатга келтиради. Ушбу эмоцияларнинг йўқолиши инсондаги фаолиятга бўлган эҳтиёжни йўқолишига олиб келиши, апатия ҳолатини келиб чиқишига сабаб бўлиши мумкин. Бир тасаввур қилиб кўринг, агар инсон ҳаяжонланиш, муҳаббат, нафратланиш, шодланиш, хафа бўлиш кабилардан маҳрум бўлса, яхшилик ва ёмонликни ёлғиз совуқ идрок, ҳисоб-китоб йўли билан ажратиш, кибернетик ускуна сингари хатти-ҳаракат қилса, у қандай кўринишга эга бўлиб қолади?

Умуман биз уни тўлақонли шахс дея олармидик? Бу ҳолда инсон ўз қиёфасини, яъни инсонийлик хислатларини йўқотади. Бундан ташқари инсон ривожланиш, такомиллашиш эҳтиёжини ҳамда қобилиятини йўқотиб қўяди.

Инсоний ҳиссиётнинг, эмоционал қобилиятнинг йўқолиши инсонийликни йўқолишига олиб келади, физиологик эмоцияларни йўқолиши эса атроф-муҳит билан ҳар қандай алоқани бузилишига олиб келади. Эмоция ҳаётга, бизнинг атрофимизда содир бўлаётган ҳодисаларга қизиқишлар-имизни сақлаб туради.

Психологларнинг айтишича: эмоциялар фақатгина фаолиятни таъминлаб, организм эҳтиёжларини «бажариб» қолмай, балки ўзлари (эмоциялар) ҳам эҳтиёж объектига айланади. Барча инсонларга эмоционал қониқиш истаги, турли туйғуларни ҳис этишга интилиш хосдир. Бу ҳодисани мушаклар ҳаракатига ўхшатиш мумкин. Бу организм учун керакли ҳаракатлар бўлиши билан бирга, ўз-ўзидан ҳаётий зарурат ҳамдир. Ҳаракат фаоллиги етарли бўлмаса «мушаклар бўшашишини» келтириб чиқаради. Инсонни мажбуран ҳаракат қилиш имкониятидан маҳрум қилиш жуда оғир кийноқ (синовдир). Худди шундай эмоционал очликдан кўра ўзгариб турувчи ҳиссиётлар маъқулроқ. Ҳеч қандай ҳиссиёт бўлмаганидан кўра ёқимсиз кечинмаларнинг бўлгани яхши. Инсоннинг қандай туйғулар спектрига интилиши унинг индивидуал характери билан белгилайди. Маълум «кечинмаларни афзал билиш» комплекси шахс йўналганлигининг муҳим кўрсаткичидир. Б.И.Давидов ўнта шундай комплексни ажратади:

1. Ўзгаларга ёрдам бериш, қўллаб-қувватлаш билан боғлиқ альтуристик ҳиссиётлар.
2. Жамиятдаги эҳтиёжлар асосида юзага келувчи коммуникатив ҳиссиётлар.
3. Глорик ҳиссиётлар (лотинча – gloria – шон-шухрат сўзидан), шон-шухрат, машҳурлик наъшасини топиш билан боғлиқ.
4. Амалий ҳиссиётлар – бу фаолият кечинмалари билан муваффақиятли ёки муваффақиятсиз чиқиши, қандай қийинчиликларга дуч келиши билан боғлиқ.
5. пугник ҳиссиётлар (лотинча пугра – кураш сўзидан олинган). Бу кечинмалар хавф-хатарни енгиш ва шунинг асосида аёвсиз синов ва курашларга қизиқиш уйғотади.
6. Романтик ҳиссиётлар. Барча инсон тақдирига таъсир этиши мумкин бўлган мўжизали, сирли, ғайритабиий нарсаларга интилиш билан боғлиқ.
7. Гностик ҳиссиётлар. (грекча гносис-билиш) уларни кўпинча интеллектуал туйғулар деб атайдилар. Улар фақат янги ахборот олиш эҳтиёжи билан эмас, балки уларни тартибга солиш, билимларни уйғунлаштириш билан боғлиқ.
8. Эстетик туйғулар, яъни инсоннинг олам уйғунлиги, шунингдек, шахс билан муҳит уйғунлигини акс эттириш эҳтиёжи.
9. Гедонистик туйғулар, яъни тана ва руҳ қулайлиги (камфорд) эҳтиёжини қондириш билан боғлиқ бўлган туйғулар.
10. Акзитив туйғулар (французча харид қилиш, эга бўлиш сўзидан). Бу туйғулар амалий, кундалик эҳтиёжлар чегарасидан чиқувчи нарсаларни йиғиш билан боғлиқ бўлган туйғулар.

Шахс учун энг қимматли, яъни энг исталган туйғулар комплекси (йиғиндиси) фаолликнинг қўшимча мотивига айланади. Бу туйғулар баъзи хотираларни бошқаларидан устун қўйишга таъсир этиб кундалик қизиқиш ва истакларни шакллантиришда қатнашади. Уларга хаёл ва орзуларнинг мазмуни, ижодий жараённинг ўзига хослиги, муносабат шакллари киради.

Инсон ўзининг мукамаллиги ва камолига интилиши билан аҳамиятли ва қадрлидир. Инсоннинг ҳиссиётлари ва идроки бир-бирини тўлдириб, бойитиб боргандагина мукамалдир. Шунинг учун ҳам баркамол инсонни тарбиялаш қандайдир электрон машинани ихтиро қилишдан кўра анча мураккаброқдир.

Кўпинча адабиётларда стрессга, яъни стресс ҳолатига оид маълумотларни учратамиз. Уларнинг баъзиларида стресс ҳолатини ечимини топиш ва ижобий мақсадга эришишнинг психологияси кўрсатилади. Стресс ҳолатидан тўғри чиқиб кетиш ва бу ҳолатдан ривожланиш учун фойдаланиш учун йўл-йўриқлар кўрсатилади. Стресс ҳолатининг назорат қилинмаслиги эса нейробиологик етишмовчиликка олиб келади ва феъл-атворда ўзгаришлар ҳосил қилади. Назорат қилинган стресслар бундай етишмовчиликни ҳосил қилмайди. Стресс ҳолатини назорат қилишга интилиш келажакда бу ҳолатларни ўзини йўқотиб қўймасликка, стресс ҳолатидан чиқа олиш қобилятини ривожлантиришга хизмат қилади.

Аммо шуни ҳам айтиб ўтиш лозимки, ҳар бир инсоннинг стресс ҳолатига бардошлилик даражаси турлича. Бу бардошлилик даражаси асаб тизимининг мустаҳкамлиги, чидамлиги ва типлари билан белгиланади.

Қизиқарли ҳолат шундаки, инсон стресс ҳолатининг кўплигидан ҳам стресс ҳолатини умуман йўқолиб қолишдан ҳам рухий изтиробга тушиб қолиши мумкин. Чунки стресс ҳолати маълум даражада организмни фаоллаштириб туришга ёрдам беради ва унинг бутунлай йўқолиб қолиши инсонда ҳаётий қизиқишни пасайтириб юбориши мумкин. Стресс ҳолатини бошдан кечириб, уни тўғри ечимини топиб, ана шу стресс ҳолатини енгиб чиққан одам эса кейинги ривожланиш учун маълум куч тўплайди, уни ҳаётий зарурат сифатида қабул қилиниши мақсадга мувофиқ, аммо ҳар бир одам ўзининг стресс меъёрини аниқлаб олиши керак.

Бу меъёр шундай даражада бўлиши лозимки, айнан шу ҳолатда инсон ўзини ички мухитини уйғунлаштира олсин. Бунинг учун эса ҳар бир талаба ўз шахсини яхшироқ ўрганиши ва ўз ички мухитида уйғунликни сақлашга ҳаракат қилиши лозим.

Талаба ўзининг стресс даражасини аниқлаб олганидагина у стресс ҳолатларини назорат қилиш имкониятига эга бўлади. Шу ҳолдагина талаба стрессни етишмовчилигидан ҳам (дистрессдан), стресснинг ортиқча юкидан ҳам қийналмайди. Шундай қилиб қуйидаги хулосаларни келтириш мумкин:

–зўриқишнинг йўқлиги деградация, атрофияни ва ўзини ҳимоя қилиш қобилятини пасайишига олиб келади;

–зўриқишнинг кўплиги (ортиқчалиги) функционал ва адаптив (мослашиш) қобилятини пасайтиради.

Биз биоэнергетик нуқтаи назардан инсоннинг турли-туман ҳис-туйғуларини икки гуруҳга ажратдик:

1. Ахлоқий-бириктирувчи ҳиссиётлар.
2. Агрессив ажратувчи ҳиссиётлар.

Агрессив ҳисларга нафрат, рашк, қасос, қасд, ғазаб, худбинлик қабиларни киритиш мумкин. Бу ҳисларнинг асосида инкор этиш, воз кечиш қабул қилмаслик ётади. Бу ҳислар ҳаётнинг бизга ёқмаган томонларини инкор этишга, яъни реал ҳаётни тан олмасликка ёки ундан юз ўгиришга ундайди. Бу ҳисларга берилган инсон маълум даражада реалликни (ҳақиқатни) инкор этади, қабул қилмайди. Ўз шахсини ана шу ҳаётнинг бир қисми бўлган ҳолатдан ажратган ҳолда қабул қилишга интилади. Бу ҳолатда биоэнергетик майдонда ҳам энергия алмашинуви бузилади. Биоэнергетик майдонга худди шунга ўхшаш салбий энергиялар тортила бошлайди ва натижада ушбу

майдон ана шундай кўрсатмаларга бойиб боради. Демак, биоэнергетик майдоннинг янада ифлосланиши юз бера бошлайди. Бундан ташқари ушбу ҳиссиётлар энергетик қувватнинг тарқалишига, яъни кўп қувватни бефойда сарфланишига сабаб бўлади. Натижада инсоннинг биоэнергетик майдони ўз қувватини камайтириб боради ва кучсизланиб қолади. Чунки салбий ҳислар қувватни атрофга ёйилиб кетишига ва кўшимча қувватнинг кириб келмаслигига хизмат қилади. Чунки биз бу ҳолда реал ҳаётни инкор этаяпмиз, яъни ўзимиз ҳаётини қувватдан воз кечаяпмиз. Бу ҳолатни узоқ муддатда давом этиши аввал биоэнергетик майдонни, сўнг эса жисмоний организмни емирилишига сабаб бўлади. Шу механизмдан келиб чиққан ҳолда биз бу салбий ҳиссиётларни ажратувчи ҳиссиётлар деб атадик. Улар инсоннинг яхлит биоэнергетик майдондан ажралиб қолишига ва кучсизланишига (муҳофазани кучсизланишига) олиб келади.

Албатта, биз юқорида айтиб ўтганимиздек стресс ҳолатлар ҳам организмни фаолиятини фаоллаштиришга хизмат қилади ва бу тўғри, аммо бу ҳолатни маълум чегаралари ва даражалари мавжуд. Ана шу даража ва меъёрларидан четга чиқиш ҳиссий зўриқишни салбий натижаларга, касалликларга олиб келади. Демак, ажратувчи ҳиссиётлар ҳам ҳаётнинг бир қисми сифатида қабул қилиниши лозим, лекин уларни бошдан кечираётган инсон маълум ахлоқ меъёрларига амал қилиши ва маълум назоратни кўлдан бермаслиги шарт. Инсон бирор шахсдан нафратланар экан бу нафрат қуввати (агрессия) нафақат бутун борлиққа, балки ўзига ҳам қаратилган бўлади. Чунки ҳар бир шахс ана шу борлиқнинг бир қисми ҳисобланади. У қандай инсон бўлишидан қатъий назар яхлит биологик дунёнинг маълум қисмини ташкил этади. Биологик борлиқни бирор қисмини ёмон кўраётган, нафрат ҳиссини кечираётган одам нафрат предмети бўлган шахс орқали бутун биологик борлиққа ўз нафратини қаратган бўлади.

Биз ўзимиз ана шу яхлит биологик ҳаётнинг бир қисми бўлганлигимиздан охир оқибатда ўзимизни ҳам ёмон кўра бошлаймиз. Чунки биологик сферага тарқалган агрессия (тажавузкорлик) биологик предметларни танламайди, у радиотўлқинлари сингари сферада ҳар томонга тарқала боради. Натижада, ўз агрессиямиз (тажавузкорлигимиз) маълум вақтдан сўнг ўзимизга қайтиб келади. Чунки биологик даражада ҳамма нарса ўзаро боғлиқ ва тенгдир. Инсон борлиқнинг бир қисми, борлиқ эса катта ва яхлит организмдир, у кўринмас энергетик иплар билан чамбарчас боғлиқлик ҳосил қилади. Ҳаттоки, коинотнинг энергетик оқимлари ернинг биоэнергетик тизими билан алоқадор ва ўзаро таъсирга эга эканлиги маълум. Ер юзиде ва умуман коинотда энергиялар алмашинуви маълум қонуниятлар орқали амалга оширилади ва ўзаро уйғунлик ҳосил қилади. Ана шу уйғун энергия сферасида яшаш учун инсон ҳам ўз фикрлари ва ўз ҳис-туйғуларида уйғунликка эришиши лозим, акс ҳолда инсон ана шу уйғун борлиқ энергетикасига ҳамоҳанг ҳолда ҳаёт кечира олмайди. Бу ҳамоҳангликни бузилиши албатта энергия алмашинувини бузилишига олиб келади. Резонанс ҳолати, яъни бир-бирига мос тушиш ҳолати кучни икки баробар эмас, балки бир неча ўн баробар ошишига олиб келишини сиз яхши биласиз. Демак, инсон энергетикасининг тўлқинлари борлиқ энергетикасининг тўлқинларига мос тушган ҳолда унинг биоэнергетик майдонининг қуввати бир неча ўн баробар ошиб боради. Мустаҳкам иммунитетга эга инсон мустаҳкам соғлиқ эгаси эканлигини ҳаммамиз яхши биламиз.

REFERENCES

1. Sh.M.Mirziyoyev “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi (keyingi o‘rinlarda — Konsepsiya)” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-sonli qarori.
2. Абу Али ибн Сино.Саломатлик сирлари:Тиббий рисоалар тўплами.-Тошкент: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашириёти. 2000. –156 б.
3. Абдуллаев С.С. Ўзбекистонда этиқод эркинлиги ва ислом.
4. Фалсафа фанлари номзоди илмий дараж. олиш учун тақдим этилган дисс. автореферати.– Т. :2002. –26 б.
5. Абу Али ибн Синонинг моғлиқни сақлашга доир рисоалари. /таржимон У.И.Каримов.–Т.: Фан .1978 . – 132 б.
6. Бойдедаев А.Табиат кучлари ва олам эволюцияси. –Т.:1996.-105 б.
7. Гапиров Б.Т. Талабаларда ахлоқий ўз-ўзини англашнинг ўқув жараёнидаги динамик тараққиёти. Психол.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация.–Т.: 1993.–133 б.
8. Туленов Ж. Ҳаёт фалсафаси.–Т.: Ўзбекистон. 1993 .– 319 б.
9. Қиличева Қ.Ю. Баҳоуддин Нақшбандийнинг таълимий–ахлоқий қарашлари. Пед.фан. ном. илмий дараж. олиш учун ёзилган дис.–Т.2004–18 б. ўсиши (Ўқитувчи учун қўлланма).–Т.:Ўқитувчи .1980.–88 б.
10. Ғозиев Э.Тафаккур психологияси.–Тошкент.: Ўқитувчи.1990.–184 б.
11. Янковская М.Г. Эмоциональные аспекты нравственного воспитания. – М.: Просвещение. 1986. – 160 с.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЎҚИТУВЧИ ШАХСИДА АВТОРИТЕТНИНГ ШАКЛЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Абсаламов Толиб Тўрабоевич

Низомий номидаги ТДПУ тадқиқотчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10508146>

Аннотация. Мазкур мақолада олий таълим муассасаларида ўқитувчи шахсида авторитетнинг шаклланиш хусусиятлари масалалари ёритиб берилган. Мақола давомида асосли фикр ва мулоҳазалардан фойдаланилган.

Калим сўзлар: олий таълим, ёш авлод таълим-тарбияси, ирода, фидойилик, педагог шахсининг фаолият натижалари.

FEATURES OF THE FORMATION OF AUTHORITY IN THE PERSON OF A TEACHER IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. This article describes the characteristics of the formation of authority in the person of a teacher in higher education institutions. Reasonable opinions and comments are used throughout the article.

Key words: higher education, education of the young generation, will, self-sacrifice, activity results of the pedagogue.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ АВТОРИТЕТА В ЛИЧНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация. В данной статье рассмотрены особенности формирования авторитета в личности преподавателя в высших учебных заведениях. На протяжении всей статьи используются обоснованные мнения и комментарии.

Ключевые слова: высшее образование, воспитание молодого поколения, воля, самопожертвование, результаты деятельности педагога.

Давримиз инсонни мустақил фикрли шахс сифатида ҳар бир сонияда ўйлашга, фикрлашга, мулоҳаза юритиб, ўзи учун хулосалар чиқаришга мажбур этмоқда. Яъни, бу чексиз оламда биз ўзимизни ўзгаларсиз, ўз манфаатларимизни ўзгалар манфаатисиз тасаввур қила олмаганимиз учун ҳам инсонлар психологиясини билишга мажбурмиз. Зеро, бугунги давлатимизнинг сиёсати инсон манфаатини ҳимоя қилиш, унинг учун муносиб турмуш тарзини яратишдан иборат. Айнан бу жараёнда педагогларимизнинг ўрни ва роли муҳим ҳисобланади. Хусусан бу борада президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек, “Биз аждодларимизнинг ёрқин хотирасини асраб-авайлаб, қалбимизда, юрагимизда абадий сақлаймиз. Букилмас ирода, фидойилик, ва жасорат намунасини амалда намоеън этиб, ўз ҳаётини азиз Ватанимизнинг ҳар томонлама раванқ топишига бағишлаган устоз ва мураббийларимиз, замондошларимиз билан чексиз фахрланамиз”²¹¹.

Мамлакатимизда ёш авлод таълим-тарбиясига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ўғил-қизларнинг замонавий билим олиши, юксак маънавиятли бўлиб улғайиши учун зарур шароит яратиш борасидаги ишлар изчил давом эттирилмоқда. Айниқса, ёш авлодни ҳар томонлама камолга етиши, тарбияланиши, камолот чўққисига чиқишида ўқитувчи, педагогларимизнинг ўрни аҳамиятли эканлиги барчамизга маълум. Ўз

²¹¹ Мирзиёев Ш.М. Ёшлар тарбияси –энг муҳим масалалардан Т.: 2017 й 19 июнь

навбатида юртбошимиз 2019 йил 23 август куни “Мақтаб таълимини ривожлантириш умумхалқ ҳаракатига айланиши зарур” номли маърузасида мақтаб таълим тизимини ислоҳ қилиш бўйича мамлакатимизда амалга оширилаётган ислоҳатлар, бу борада олдимизда турган долзарб масалалар ҳақида фикр юритар экан, улуғ маърифатпарвар бобомиз Маҳмудхўжа Бехбудийнинг “Дунё иморатлари ичида энг улуғи мақтабдир”²¹² деган фикрни алоҳида таъкидлаб, бу масаланинг моҳияти ва аҳамиятини атрофлича тўхталиб ўтдилар.

Маълумки, педагог шахсининг фаолият натижалари улар эришган ютуқ ва муваффақиятларига боғлиқ. Шу нуқтаи назардан олганда, ўқитувчи шахсини таълим жараёнида ўзига хос ўрни, мавқеи, обрўси бўлиши табиий ҳисобланади. Ўз навбатида таълим жараёнидаги муваффақият ўқитиш тизимини ташкил қилиш, бошқариш, уюштириш ҳамда ўқувчи шахсига онгли равишда таъсир кўрсатиш билан изоҳланади. Бу эса ўз-ўзидан ўқитувчи шахсидан авторитетни талаб қилади. Таъкидлаш жоизки, аввало авторитет тушунчасини мазмунини англаш муҳим ҳисобланади.

Илмий адабиётларда авторитет тушунчаси кенг ва тор маъноларда қўлланилади. Кенг маънода **авторитет**- бу ижтимоий муносабатларда иштирок этиш, мавжудликнинг шакли сифатида қараладиган бўлса, тор маънода эса маълум бир шахсининг ижтимоий ахлоқийлик даражасини англаувчи тизим сифатида ишлатилади.

Авторитет тушунчаси умум қабул қилинган инсоний сифат бўлиб, шахсининг инсонларга таъсир этиш унинг ғоялари ва фаолиятининг кўпчилиқ томонидан қўлланилиши, ҳурмат қозониши, ишончга кириши, унинг ақлига, иродасига, кадриятларига, яхшилиқ қила олишига, умумий иш фаолиятига бор куч-қудратини сарфлашига ишонишдир. Авторитет – (лотинча, ҳокимият, таъсир) яқка шахс ёки бир гуруҳ шахсларни куч ишлатмай ўз иродасига мос равишда фикрлашга ундашни ифодалайдиган тушунча²¹³.

Авторитет лотин тилидан олинган бўлиб ҳукмронлик, таъсир маъноларини англаиб, атрофдагилар томонидан шахсни тан олиш ва юқори баҳолаш, ҳамда ижтимоий- психологик муносабатларда уни юқори ўринга қўйиш, норасмий лидерликни англади²¹⁴.

Авторитет (лот. ҳукмронлик)- гуруҳ ва ташкилотларда шахслар ўртасидаги ҳукмронлик бўлиб, бу билим даражаси, салоҳияти, ҳаётий тажриба ва ахлоқийликка асосланади²¹⁵.

Авторитет лотинча куч, қадр-қиммат, таъсир ўтказиш маъноларини англади. Педагогик энциклопедик луғатларда авторитет маълум бир шахсининг қадр-қиммати, таъсир ўтказиш маънолари сифатида келтирилган.

²¹² Мирзиёев Ш.М Мақтаб таълимини ривожлантириш умумхалқ ҳаракатига айланиши зарур Т.: Халқ сўзи 2019 24 август

²¹³ Р.П.Сафарова Педагогик энциклопедия Т.:2001 й

²¹⁴ Авторитет учителя // Парт. Жизнь.-1999, №8.-с.56

²¹⁵ Педагогическая энциклопедия. Том 1. Гл. ред.- А.И. Каиров и Ф.Н. Петров. М., 'Советская Энциклопедия', 1964. 832 столб. с илл., 7л. илл.

Мазкур атамани юзага келиши қадимги Рим империясига бориб тақалади ва у ерда бошқа бошқарувчи органлардан фарқли равишда сенатнинг кадр-қиммати “авторитет” деб номланган.

XII асрдан XX асрлар оралиғида бу йўналишда Я.А.Каменский, Дж.Локк, И.Ф.Герbartлар авторитет муаммосига тарбияланувчиларнинг ўқиши ва ривожланишига самарали таъсир этувчи куч сифатида эмас, балки энг аввало қўл остидагиларни қаттиққўллик, мажбурлаш, кўрқитиш орқали куч билан бошқаришни назарда тутганлар.

Авторитет – кўрқитиш, мажбурлаш, кўр-кўрона бўйсунушга эмас, балки аксинча ишонч ва ҳурмат асоси сифатида қаралишига биринчилардан бўлиб, педагог гуманист Якуш Корчак XX асрнинг биринчи ярмида ўз эътиборини қаратади.

Рус файласуф олими ва педагоги В.В.Зеленский эса авторитетни ўқувчилар билан янада сермахсул ишлаш учун қулай шарт-шароитларни яратиш, ижодий куч ишлатиб руҳлантиришдан иборат деган фикрни билдиради.

А.С.Макаренко эса авторитет бу ҳеч қандай исбот далилсиз катталарнинг фикрини инобатга олишдир²¹⁶.

И.П.Андриати фикрига кўра, авторитет бу бошқа бир кишининг хатти-ҳаракатини, тафаккур ва мантиғи орқали ўзи истаган йўлга йўналтира олиш қобилиятидир²¹⁷.

Н.А.Морева фикрича авторитет инсоннинг чуқур билишга, компетентликка, ютуқларга шунингдек, шахснинг ўзига таянган ҳолда ҳурматга сазовор бўлишидир²¹⁸.

Н.Д.Левитов таъкидлашича ўқувчилар ўртасида авторитетга эга бўлган ўқитувчи билан ўзаро муносабатлар эмоционал жиҳатдан бой, ранг-баранг бўлади.

Н.Д.Левитов педагогик фаолиятдаги авторитетнинг қуйидаги босқичларини ажратиб кўрсатади:

Биринчи босқич – педагог ахборотнинг асосий манбаи саналади;

Иккинчи босқич- педагог референт шахс саналади;

Учинчи босқич- педагог авторитетга эришган саналади.

Дарҳақиқат ҳақиқий авторитетга фақатгина меҳнат орқали эришилади. Ўқитувчилик лавозими ўз-ўзидан инсонга авторитетни келтиради деган фикр мавжуд. Аммо бу ҳақиқатдан анча йироқ ҳисобланади. Лавозимий авторитет барқарор бўлмай, инсоннинг ихтиёрий профессионализмининг англаши, шахс сифатидаги фазилатларининг ривожланишига муҳтож бўлади. Ҳар бир педагог авторитетга интилади, аммо ўз устида ишлашни истамай фақатгина ёлғон авторитетга эга бўлиши мумкин.

Педагогика тарихида илк маротаба педагогик авторитетни ҳақиқий ва ёлғон авторитетга ажратган олим А.С.Макаренко ҳисобланади²¹⁹. Ҳақиқий авторитет битта, ёлғон авторитет эса кўплаб кўринишларда намоён бўлади.

Макаренко А.С. О воспитании. – М.: Школьная Пресса, 2003. -192с.

²¹⁷ Андриати И.П. Истоки становления авторитета учителя //Школа и производство.-2001,-№8.с.2

²¹⁸ Морева Н. А. Основы педагогического мастерства : учеб. пособие для вузов. — М.: Просвещение, 2006. 320 с.

²¹⁹ Макаренко А.С. О воспитании. – М.: Школьная Пресса, 2003. -192с.

Ёлгон авторитет - ўқитувчилардан ўқувчиларнинг якуний натижаларидан кўрққанлиги боис кулоқ солишига асосланади. Бу жараёнда ўқувчилар йилдан йилга кулоқсиз бўлиб боради.

Босимий авторитет ўқувчиларнинг доимий кўрқуви остида жазоланишдан қочиш, умумий кулгуга қолишдан кўркиши остида эришилади. Ҳозирда бундай ўқувчиларда кўрқоклик, лаганбардорлик, катталарга нисбатан агрессив муносабат, ўқитувчиларга нисбатан ҳурматсизлик сифатларини келтириб чиқаради. Бундан ташқари кўполлик, нерв тизимининг доимий босим остида туриш ўқувчида таълим муассасасига, ўқув жараёнига салбий муносабатни шакллантиради.

Педант авторитет- бунда ўқитувчи ўқувчиларни аҳамиятсиз, ҳеч кимга керак эмасдек кўради. У доимо камчиликлар топишга ҳаракат қилади. Бундай ўқитувчининг ўқувчилари ўз кучига ишонмайдиган бўлиб гуруҳнинг ярим дарс вақтида тартибни кўпол равишда бузадилар, ярми эса кўқувда, хавотирда ўтирадилар.

Резонер авторитет-бунда ўқитувчи авторитетга эришиш мақсадида доимий равишда “ақл ўргатишлар”, тарбиялашга уринаверади. Бундай ҳолатда ўқувчилар тез орада чарчашади ва доимий “тарбиядан” зерикашади, ҳатто ўқитувчининг устидан кулишлари ҳам мумкин.

Керагидан ортиқ меҳрибонлик орқали авторитетга эга бўлишга уриниши-авторитетнинг бу тури жуда кўп учрайди. Айниқса, авторитетнинг бу тури кўпроқ ёш педагогларда кузатилади. Чунки ёш ўқитувчилар меҳрибонлик кўрсатган ўқувчилар диққат-эътиборда бўламан деб ўйлашади. Лекин аслида вазият аксинча бўлиб чиқади. Ўқувчилар ўқитувчининг меҳрига жавобан беъэтиборлилик, ҳурматсизлик билан жавоб қайтаради ҳатто унинг устидан кулишади.

Масофавий авторитет-педагог ҳамма вақт ўқувчилар билан масофани сақлашга уринади. Улар билан фақатгина расмий мулоқотда бўлади, натижада сирли ва етиб бўлмасдек таассурот қолдиришга ҳаракат қилади.

Ҳақиқий авторитет- бу авторитетнинг шундай турики, бунда ўқувчилар ўқитувчининг кичик дўстлари каби муносабатда бўладилар, ҳамда барча жабҳаларда биргаликда ҳаракат қиладилар.

Таъкидлаш жоизки, авторитетга эга бўлмаган ўқитувчи ҳеч қачон тарбиячи бўла олмаслиги азал-азалдан барчага маълум. А.С.Макаренко ўқув-тарбиявий жараёнда ўқитувчининг характери, шахс сифатидаги фазилатлари муҳим тарбиявий омил эканини таъкидлайди. Шу боис, баъзи педагогларда жуда мустаҳкам иродавий сифатлар ривожланган бўлиб, ижтимоий фаол, характери мустаҳкам бўлади. Бу тоифага мансуб ўқитувчилар ҳамма ишни ўзи бажариб, ўқувчидаги интилишни, фавқулоддаги вазиятларда фаолликларини босим остида қолдиради. Ўқув жараёнида бундай ўқувчилар томошабин бўлиб қолаверадилар. Баъзилари эса аксинча юмшоқ характерли бўлиб, улар ҳатто ўқувчилардан оддий тартибни ҳам талаб қила олмайди.

Ҳар бир касб инсондан маълум сифатларни талаб қилади. Ўқитувчилик касбининг ўзига хослиги шундаки, педагог шахси доимий тарзда ривожланиб ва ўзгарувчан бола, ўсмир ва ёшлар билан ишлайди. Шунга мувофиқ шартли равишда педагог авторитетини 2 та асосий, яъни профессионал ва шахсий компонентларга ажратиш мумкин.

Педагог авторитетининг таркибий қисми ўз ичига қуйидаги сифатларни олади:

-педагогик фаолиятда болаларга муҳаббат. Ҳар бир касбда инсоннинг ўз соҳасига муҳаббати ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Агар инсон ўз соҳасини ёқтирмаса, ундан қониқиш ҳосил қилмаса бу фаолиятдан натижани кутиш самарасиз. Педагог фақатгина ўз касбини эмас, болаларни ҳам севиши керак.

Педагогик авторитет ўқитувчини умумий маданият даражасидан, яъни нутқдан моҳирона, мимика ва жестлардан оқилона фойдаланиш ҳамда тоза, чиройли кийинишдан иборат. Ўқитувчининг ташқи кўриниши ва ўзини тутиши, маданияти авторитетга эришишда аҳамиятли ҳисобланади.

Педагогик авторитетнинг профессионал компоненти қуйидаги сифатларни киритишимиз мумкин: касбий билим, педагогик такт, ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги ўзаро муносабат усули. Биринчидан авторитетга эга ўқитувчи ўз соҳасини чуқур билимдони бўлади. Ҳар бир фаннинг методикасини яхши билиши керак. Айниқса, ўқувчилар ўз касбини яхши биладиган ўқитувчини эмас, балким ўзидаги билимини ўқувчига моҳирона етказиб берадиган педагогни ҳурмат қилишади.

Педагогик фаолиятдаги мақсад ва вазифалардан келиб чиқиб, авторитетнинг қуйидаги даражалари фарқ қилади:

-позицион, бунда ўқитувчининг функционал мажбуриятларидан келиб чиқувчи унинг формал даражасини белгиловчи авторитет тури;

-функционал, яъни педагогнинг формал бўлмаган даражасини кўрсатувчи авторитет тури бўлиб, ўқитувчи томонидан профессионализм даражасидан келиб чиққан ҳолда белгиланади;

-шахсий-бу ҳам авторитетининг формал бўлмаган даражаси бўлиб, юқорида санаб ўтилган сифатларидан ташвари педагогнинг шахсий сифатлари ҳам киритилади.

Маълумки, ўрнатилган илмий манбалар, адабиётлар таҳлилига кўра, педагогик авторитетнинг тузилиши қуйидаги компонентлардан иборат.

И.П.Андриади, И.И.Ефремов, Н.А.Моревалар бўйича авторитет тузилиши²²⁰

Педагогик авторитетнинг тузилиши	
Профессионал компонент	Шахсий компонент
Ижтимоий компонент	Ролли компонент
Қадриятли компонент	Маданиятли компонент

-профессионал компонент- ижтимоий эрудиция, методик маҳорат, технологик кўп қирралик, фанни чуқур билиш, уни ўқитиш методикаси дунёқарашининг кенглиги;

-шахсий компонент- авторитетнинг ҳаракатлантирувчи кучи ҳисобланиб, ўқитувчининг қарашлари, индивидуаллиги, фаоллиги, ҳаққонийлигидир;

²²⁰ Андриади И. П. Авторитет учителя и процесс его становления: Монография. М., МПГУ, 1997. 205 с.

-қадриятли компонент - ўқитувчи қадриятлар тизимининг ташувчиси ҳисобланиб, эстетик, ахлоқий ва бошқа қадриятларнинг етказувчиси саналади;

-маданиятли компонент – мулоқот, хулқ-атвор, қизиқишлар доираси, педагогик такт кабиларни ўз ичига олади.

-ижтимоий компонент – профессионал стереотиплар, касбнинг обрўси, ижтимоий аҳамиятидан иборат.

Айтиш жоизки, таълим жараёнида ўқитувчининг авторитети муҳим ҳисобланади. Шу боис, авторитетнинг ўқув-тарбиявий жараёндаги аҳамияти борасида тадқиқотчи олимлар томонидан қуйидаги фикрлар илгари сурилади. Хусусан, И.О.Пироговнинг фикрига кўра, ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги муносабат ҳурмат ва ишончга асосланган бўлиши кераклигини, кўрқитиш ва жазолаш ноўрин эканлиги айтилади²²¹.

А.С.Макаренконинг таъкидлашича, авторитетга эга бўлмаган тарбиячи тарбиячи бўла олмайди²²².

Дарҳақиқат ўқитиш ва тарбиялаш жараёнида авторитетсиз бирор бир натижага эришиб бўлмайди. Ўқитувчининг ҳукмронлиги боланинг тақдирига бўлган масъулияти сифатида қаралади. Аммо бу ҳукмронлик, бузғунчиликка эмас, яратувчанликга асосланмоғи лозим. Маълумки, ҳурматга сазовор инсоннинг фикрлари, ғоялари тезроқ ва осонроқ қабул қилинади. Таниқли академик тиббиёт олими И.О.Кассирский ўз ўқувчиларига шундай деган экан: “Сизлар беморга аспириин берсангиз- бу дори, агар мен берсам- бу дори ва менинг авторитетим”.

Шу ўринда психологлар томонидан педагогик авторитетнинг маълум босқичларини ажратиб кўрсатилади:

Биринчи босқич ўқитувчи зарурий ахборотларни асосий манбаи сифатида гавдалантиради.

Иккинчи босқич ўқитувчи референт шахс сифатида баҳоланади яъни, бунда ўқувчилар унинг фикрини ҳам инобатга олишади, баъзида қарши ҳам чиқишади.

Учинчи босқич ўқитувчига авторитет сифатида қаралади. Бу босқич сифат жиҳатдан юқоридаги икки босқичдан самарали ҳисобланади. Авторитетга эришган ўқитувчи ўқувчиларимиз ишончини қозонади.

Бу тоифага кирувчи ўқитувчининг фикри шак шубҳасиз тўғри деб қабул қилинади. Маслаҳатлари фаолиятга ундовчи, ҳаракатлантирувчи куч сифатида қаралиб, иш якунида ижобий натижа кутилади. Бундай ўзаро муносабатлар эмоционал яқинликка сабаб бўлиб, ўқувчилар муносабатларининг мустаҳкамлигига олиб келади.

Авторитетга эришиш ҳамда уни ушлаб қолиш ўқитувчидан кўп меҳнат талаб қилади. Авторитетни ушлаб қолиш учун ҳар куни, ҳар соат, ҳар секунд машаққатли меҳнат талаб этилади. Айнан шунинг учун ҳам ўқитувчи “авторитет” формасини йўқотмасликка доимий ҳаракатда, ўз устида тинимсиз изланишда бўлиши лозим. Шунга монанд равишда педагогик авторитетни шаклланишини 2 шартини ажратиб кўрсатишимиз мумкин:

²²¹ Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. -М.: Просвещение, 1999.-189с

²²² Макаренко А.С. О воспитании. – М.: Школьная Пресса, 2003. -192с.

1. Касбни тўғри танлаш.

-педагогик маҳоратнинг эгалланиши, ўқув юртида ўзини ўзи тарбиялаш, ўз устида ишлаш.

Педагогик авторитетни ўрганишга бағишланган тадқиқотнинг биринчи босқичида ўқувчилардан “Менинг севимли ўқитувчим”, “Ҳақиқий ўқитувчи қандай бўлиши керак”, “Ўқитувчидаги қайси характер сифатлари менда бўлишини хоҳлардим” каби мавзуларида иншолар ёзиш сўралган.

Иккинчи босқичда “Жумлани тугат” методикаси ўтказилади. Унда қуйидаги жумла берилади: “Мен ўқитувчимни яхши кўраман, чунки у.....”.

Тажриба асосида тўпланган иншолар таҳлил қилинар экан, ўқувчилар ўқитувчидаги меҳрибонлик, юмшоқлик, ақл, болаларга меҳр-муҳаббат сифатларини алоҳида таъкидлаш билан бирга ёқтирмайдиган сифатлар сифатида эса қаҳр, “бақироқлик” ва бошқаларни киритади. Шунинг билан бирга ўқитувчи ўқувчиларга бақирмаслиги, сўзлари ва ҳаракатлари ўзаро мос бўлиши кераклигини ҳамда ваъда берганидан кейин албатта бажарилиши лозимлигини айтилган.

Тадқиқотда қўлланилган “Жумлани тугат” методикаси натижаларига кўра 52 нафар ўқувчидан 45 нафари томонидан ўқитувчи меҳрибон, ҳаққоний адолатли, фани доирасида етарли даражада билимга эгаллиги, кўнгилчанг, дарсларни қизиқарли қилиб ўтиши лозимлиги кўрсатилади.

2-жадвал

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларда ўқитувчи шахсини авторитети курсаткичлари

№	Мезонлар	% ҳисобида
1	Меҳрибон	95%
2	Сабрли	83%
3	Болаларни севувчи	64%
4	Адолатли	57%
5	Кўнгилчан	51%
6	Дарсларни қизиқ ўтувчи	36%
7	Яхши тушунтирувчи	21%
8	Кўп билувчи	10%
9	Талабчан	7%
10	Озода	3%

Жадвал натижаларидан кўринадикки, кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар учун ўқитувчининг педагогик авторитетида шахсий компонент муҳим аҳамият касб этади. Болалар фикрига кўра, ўқитувчи ўқувчи билан умумий тил топиши, ўз касбини, ўз фанини яхши тушунтириши ва яхши ўқитувчи бўлиши керак.

Ўсмир эса ўқитувчи энг аввало ўз касбини яхши билиши муҳимлигини таъкидлаш билан бирга ўқитувчининг ташқи кўриниши, кийиниши улар учун аҳамият касб

этмайди. Энг асосийси энг яхши ўқитувчи фанни қизик ўта олса, улар фаол равишда дарсда иштирок этишади.

3-жадвал

Ўқитувчи фанни ўқитувчи шахсини авторитети хусусидаги фикрлари

№	Мезонлар	% ҳисобида
1	Дарсни яхши тушунтириш	78%
2	Фанни яхши билиш	72%
3	Болаларни севиш	63%
4	Меҳрибон	57%
5	Адолатли	43%
6	Сабрли	32%
7	Кўнгилчан	26%
8	Талабчан	20%
9	Қаттиққўл	12%
10	Кўп билувчи	6%

Юқори синф ўқувчиларининг фикрига кўра ўқитувчи фанини мукамал билиши билан бир қаторда мавзунини яхши тушунтира олиши, етказиб бериши керак. Улар учун ўқитувчининг энг ёқмайдиған жихати эса бақирини, ўзини ҳаммадан ақли қилиб кўрсатиши ҳисобланади.

3-жадвал

Юқори синф ўқувчилари томонидан ўқитувчи шахси авторитетининг мезонлари

№	Мезонлар	% ҳисобида
1	Ўз касбини билиш	89%
2	Фанни яхши тушунтириш	86%
3	Дарсни қизик ўтувчи	73%
4	Талабчан	68%
5	Адолатли	52%
6	Болаларни севиш	49%
7	Қаттиққўл	34%
8	Сабрли	25%
9	Меҳрибон	12%
10	Ўқитувчига хос қийиниш	8%

Шу билан бирга таълим жараёнида авторитетнинг ижобий таъсирини кўрсатиб ўтиш жоиз:

-авторитет-ўқув фаолиятини оптималлаштиради, негаки ўқув материали мазмунини сўзлаб беришда бевосита авторитет ёрдамида мулоқот вақтини тежайди тезлаштиради, материални ўзлаштиришга вақт ажратади;

-авторитет доирасида изланиш илмий муаммолар билан танишиш ва кўпроқ ахборот тўплашга йўналтиради;

-авторитет тезкорликни тормозлаб, янгилик сари шошмасликни, яъни уни етарлича исботланмаганлиги учун, юзакилигини англатади.

-авторитет –ўзаро муомала–муносабатларда тартиблиликни таъминлайди;

-авторитетнинг плюралистлиги эса-авторитетизм пайдо бўлишига тўсқинлик қилиб, алоҳида шахслар тўпланишига, йўл қўймайди.

Дарҳақиқат ўқитувчининг ҳақиқий авторитетини шаклланганлиги аввало таълим жараёнига ижобий таъсир кўрсатибгина қолмай, ўқувчи фаолиятида ҳам сезиларли аҳамиятга эга. Шу нуқтаи назардан ўқитувчининг ҳақиқий авторитетини шакллантириш учун асосий шарт-шароитларни билиш мақсадга мувофиқ:

-*ўқитувчилик касбини танлаш босқичи;*

-*педагог касбига зарур бўлган педагогик маҳоратга эга бўлиш. Ўқитувчилик кўникма ва малакасига аста-секин эга бўлиб бориши ҳамда бу жараён эса маълум қонуниятларга асосланган бўлиши лозим.*

-*педагогик амалиёт.*

Амалиёт натижаларидан қайд этиш мумкинки, мазкур босқичлар босқичма-босқич босиб ўтилса, ўқитувчининг профессионализмга эга бўлиб бориш жараёни муваффақиятли кечади. Шу билан бирга ўқитувчи бўлишни хоҳлаган шахс коммуникатив малакаларга ҳам эга бўлиши лозим. Педагогик коммуникация бир нечта босқични ўз ичига олади:

Биринчи босқич- мулоқот жараёнини ўрганиб бориш орқали шахс рефлексияни, яъни ўз хулқ-атворини англаши, назорат қилиши, ички ҳислар ва уларнинг ташқи намоён бўлишини кузатиб боради.

Иккинчи босқич- ўқувчининг интеллектуал эмоционал, иродавий-ахлоқий хусусиятларини ҳамда уларнинг фаолликларини стимуллаштиришни ўрганади.

Учинчи босқич- мулоқот ўрнатишни нафақат идрок эта олиш балки, ўқувчиларга моҳирона таъсир ўтказа олишни назарда тутади.

Келтирилган фикрларга асосланиб, ўқитувчи авторитетини шаклланиши юзасидан қуйидаги хулосаларни тақдим этиш мумкин:

-педагог шахсига авторитетини шаклланиши вақт билан узвий боғлиқ бўлиб ўзига хос мантиқни талаб этади;

-авторитетни шахсда шаклланиши профессионализм, шахс сифатлари, билим даражаси билан узвий боғлиқ;

-педагог авторитетини намоён бўлишида профессионал ва шахсий компонентлар уйғун ҳолда гавдаланади.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Ёшлар тарбияси –энг муҳим масалалардан Т.: 2017 й 19 июнь
2. Мирзиёев Ш.М Мактаб таълимини ривожлантириш умумхалқ ҳаракатига айланиши зарур Т.: Халқ сўзи 2019 24 август
3. Р.П.Сафарова Педагогик энциклопедия Т.:2001 й
4. Андриади И.П. Истоки становления авторитета учителя //Школа и производство.- 2001,-№8.с.2
5. Морева Н. А. Основы педагогического мастерства : учеб. пособие для вузов. — М.: Просвещение, 2006. 320 с.

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА БЎЛАЖАК МЕНЕЖЕРЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Азиза Абдуллаева

Низомий номидаги ТДПУ 2 курс магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10508727>

Аннотация. Мазкур мақолада умумтаълим мактабларида бўлажак менежерларнинг касбий компетенциясини ривожлантириш механизмлари масалари ёритиб берилган. Мақола давомида асосли фикр ва мулоҳазалар келтириб ўтилган.

Калим сўзлар: Кўп йиллик тажрибалар, умумтаълим мактаблари, таълим-тарбиянинг йўлга қўйилиши.

MECHANISMS OF PROFESSIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT OF FUTURE MANAGERS IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS

Abstract. This article describes the mechanisms of professional competence development of future managers in secondary schools. Reasonable opinions and comments are mentioned throughout the article.

Key words: Long-term experiences, comprehensive schools, establishment of education.

МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УПРАВЛЕНЦЕВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация. В данной статье освещаются вопросы механизмов развития профессиональной компетентности будущих менеджеров в общеобразовательной школе. Аргументированные мнения и комментарии упоминаются на протяжении всей статьи.

Ключевые слова: Многолетний опыт, общеобразовательные школы, учреждения образования.

Кўп йиллик тажрибалар, мактабда таълим-тарбиянинг йўлга қўйилиши, таълим муассасасининг обрў-эътибори, ўқитувчиларнинг ижодкорлик фаолиятлари, ўқувчиларнинг билим олиш самарадорлиги юқори бўлиши, тарбияланганлиги, камол топиши, кўп жихатдан мактаб раҳбарининг фидойилиги ва сифат қирраларига боғлиқлигини кўрсатади.

Мактаб раҳбари таълим-тарбия жараёни амалга ошадиган муассасанинг биринчи кишиси, бош мутасаддидир. Унинг мактабни бошқаришда қатор вазифалари ва фаолият турлари мавжуд.

Мактаб раҳбари – педагог сифатида ўзининг муайян концепциясига эга бўлиши, педагог кадрлар ва таълим жараёни иштирокчилари қалбини ҳис қилиш ва миллий кадрларимизни, ҳаётий тажрибаларни, фан ва техника соҳаларидаги ютуқларни ўргатишни таъминлайди. “Устоз-педагоглар мактаби”ни ташкил этади ва доимий равишда унинг фаолиятини ўрганиб, кузатиб боради.

Мактабда илмий, педагогик, методик ишларни такомиллаштиришга ҳисса қўшиши, барча ўқитувчилар ва ўқувчиларга ҳар томонлама (билими, тарбияланганлик ҳолати, кийиниш ва мулоқот маданияти ва бошқа жихатлари билан) ўрнатилган бўлиши, жамоанинг шахсга нисбатан таъсир этувчи имкониятларини ишлата билиши лозим. Шу

билан бирга мактабдаги таълим-тарбия жараёнининг мазмуни, усули, шакллари ташкил этиш масалаларини мувофиқлаштиради.

Аввало, мактаб раҳбари – раҳбар бошқарувчи (менеджер) сифатида имкониятларни таҳлил этади, ўзи мўътадил таваккал қилади ва қарорлар қабул қилади, мактабнинг стратегияси ва ҳаракатларини режалаштиради ва уни амалга оширишга жамоани йўналтиради. Мактабда “Таълим тўғрисида”ги Қонун ҳамда Президент фармон ва қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг таълимга оид қарорларини бевосита таълим-тарбия жараёнига татбиқ этувчи масъул шахс. Бажарадиган вазифасига асосан, тегишли таълим муассасаси фаолиятини самарали бошқариш бўйича ҳужжатларни тайёрлаш ҳамда педагогик жамоа фаолияти мақсади ва вазифаларини аниқ белгилашдан иборатдир. **Ҳамкорларни бошқаради**, йўналтиради ва кўрсатма беради. Педагог жамоани қунт билан ишлашга туртки беради. Кадр ва ходимларни тўғри танлаб олиш ва ёллаш, ривожланишни баҳолайди, далда беради, жазолайди.

Таълим муассасаларини маданият объектларига асосланган илмий-методик бошқаришга тизимли ёндашув ғоялари ва тамойилларини онгли равишда ўзлаштириш муаммони тадқиқ этиш ва амалий вазифаларни ҳал этиш стратегиясини, амалий ечимлар ва фаолият характерини ўзгартиради, воқеа-ҳодисалар, маданий жараёнлар ҳақида янги тасаввурлар ҳосил қилади.

Бошқарув маданияти – умумий ижтимоий маданиятнинг ташкил этувчи компоненти сифатида маълум бир ижтимоий маданият матндаги бошқарув тушунчалари, муносабатларнинг ўзаро таъсир этиши натижасида шаклланади ва унда қатор: анъанавийлик, долзарблик даражаси, мотивлаштириш тизими; раҳбарлик услублари, ташкилий муҳитнинг сифати; коммуникациялар; шахсни бошқариш; бошқарув стратегияси ва раҳбарнинг касбий маданияти каби компонентлар расман пайдо бўлади.

Раҳбар маданияти – раҳбар одоби ва иқтидори ўртасидаги диалектик боғланиш. Бу боғланиш одоби, иймон, инсоф, адолат ва иқтидор каби фазилатлар мажмуидан иборат бўлади. Раҳбарнинг касбий маданияти деганда раҳбарнинг касбини билимдонлиги, унинг касбий бошқарув фаолиятини бажаришга тайёргарлик даражаси тушунилади. Бунда раҳбарларнинг мақсадга мувофиқ у ёки бу касбий сифатлари алоҳида вазиятларда ҳар бир раҳбарнинг “идеал моделини” шакллантиришга асосланади. Мактаб бошқарув маданияти педагогик, мулоқот, психологик, ҳуқуқий, иқтисодий, сиёсий, экологик, меҳнат ва ижро маданиятларидан ташкил топиб, бошқарувда раҳбарни уларга амал қилиши таълим муассасасининг бошқарувини самарали қилишга имкон беради.

Раҳбарлик фаолиятининг самарадорлиги раҳбар шахсининг тафаккури, ақл- идрокига ҳам бевосита боғлиқ бўлади. Тафаккур раҳбарга кенг ва чуқур фикрлай олиш, яхшини ёмондан, фойдали меҳнатни зарарли меҳнатдан, муҳим вазифаларни номухим вазифалардан бехато ажрата олиш имкониятини беради.

Масъулият – раҳбар ходимнинг асосий хусусиятларидан биридир. Раҳбар масъулияти ҳамиша муҳим саналган. Масъулият, аввало, ҳар бир кишининг виждони, иймони, қолаверса, ўзлигига нисбатан масъуллик ҳиссидан бошланади.

Шу билан бирга таълим муассасалар раҳбарларининг иш фаолиятида зарур деб ҳисобланган қуйидаги талаблар:

- ўз фанини яхши билиши ва ўқитишнинг замонавий усуллари, услублари, таълим технологияларини қўллашда бошқа ўқитувчиларга намуна бўлиши;
- изланувчан, янгиликка интилувчи, илғор ўқитувчилар тажрибаларини ўрганиб, педагогик жамоа аъзоларига ҳам ўргата олиши;
- дунёқараши кенг бўлиши, ўзининг сиёсий-мафкуравий, илмий-методик ва раҳбарлик малакасини мунтазам ошириб бориши;
- мактаб жамоаси, ота-оналар, маҳалла ва жамоатчилик ўртасида етарлича обрўга эга бўлиши;
- сезгир, кишиларга эътибор билан яхши муомала ва муносабатда бўладиган, уларнинг меҳнатини тўғри кадрлай оладиган адолатли ва қатъиятли бўлиши; • мактаб доирасида барча соҳалардаги ишларни чуқур ўрганиши, танқидий таҳлил этиб, уни яхшилаш учун аниқ чора-тадбирлар белгилай олиши ва амалга оширишни таъминлаши;
- фидойилик, масъулиятлилик, поклик, қатъийлик, журъатлилик, жамоаси манфаати йўлида жонқуярлик кўрсатиш, меҳнатсеварлик, адолатли, ўзига ва ўзгаларга талабчанлик кўрсатиб, барчага намуна бўлиши;
- шахсий маълумоти ва услубий билим доирасини доимий равишда бойитиб бориши, вақти-вақти билан бу ҳақида ўзига ҳисобот бериши, яъни ўз-ўзини назорат қила олиши;
- индивидуал хусусиятларига кўра шахсий ривожланиш тизимини юзага келтириш: касбий қобилият ва маҳоратини такомиллаштириши, ўз малакасини мунтазам ошириб боришни шахсий режа асосида ташкил этиши;
- замонавий русумдаги компьютер воситалари билан муомала қила олиши, яъни унда ишлай олиш кўникмасини эгаллаган бўлиши, интернет тизими орқали ахборотларни олиш ва мактаб жамоаси орасида оммалаштириш кўникмасига эга бўлиши;
- ходимларнинг ёши, жинси, миллий ва индивидуал-психологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, улар билан ишчан мулоқот ўрната олиши;
- мактаб жамоаси шаъни, обрўсини ўйлаши, жойлардаги халқ таълимини бошқарувчи органлар вакиллари мактаб жамоаси олдида унинг обрўи ва шаънига путур етказишга йўл қўймаслиги, мактаб жамоасини ҳимоя қилиши, бироқ зарур ҳолларда ўзи интизомсизликка йўл қўйган ходимларга нисбатан айрим интизомий чораларни қўллаш олиши;
- у ўз фаолиятида камчиликка йўл қўйган педагоглар билан имкон қадар яккама-якка суҳбат ўтказиши, танқид қилинганда ҳам ходимнинг шахсига эмас, балки унинг нотўғри фаолиятига нисбатан муносабат билдириши, шу билан бирга у ўзи танқид қилаётган ходимнинг ижобий салоҳият имкониятларини ҳам эслатиб ўтиши;
- педагогларга кўпроқ эркинлик ва мустақиллик бериши, уларнинг ҳар бир қадамини назорат қилишдан сақланиши, янгиликларни жорий қилаётганда йўл қўйган хатоларини кечирishi, уларни ўзлари тўғрилаши учун вақт ва имконият бериши;
- педагог ходимларга суст, шижоатсиз, мужмал топшириқлар бермаслик;

- нуткида нуқсони бўлган, муомала маданиятидан беҳабар, мижғов, орасталикни ёқтирмайдиган ва ўзи ҳам дидсиз, тартибсиз кийиниб юрадиган шахслар мактаб раҳбари лавозимига тайинламаслик;

- дунёда ҳеч нарса абадий бўлмагани каби, раҳбарлик ҳам абадий бўлмаслиги, уни фақатгина ўз фаровонлигини таъминлаш манбаи деб тушунмаслиги, бундай кайфиятга қарши унда маъмурий-ижтимоий, ахлоқий, ҳуқуқий иммунитет бўлиши;

- сўзи билан фаолияти орасида мутаносиблик бўлиши, доимо ахлоқий, ҳуқуқий, ижтимоий адолат меъёрларига риоя қилиши, ўз виждони олдида масъулиятни ҳис қилиши зарур

Замонавий раҳбарлик тўғрисида фикр юрита бориб шуни таъкидлашимиз жоизки, раҳбар масъулияти, ўз иш фаолияти бўйича чуқур билимга эга бўлиши, малакаси, тажрибаси ҳақида гап кетганда қуйидаги муҳим жиҳатлар санаб ўтилиши зарур:

- раҳбарликка мослиги;
- масъулиятни ҳис этиш даражаси;
- садоқатлилиги, мустақилликка бўлган ишончи;
- собиқ тоталитар тузумга муносабати, унинг асоратларидан тўғри хулоса чиқара олиши;

- ташкилотчилик қобилияти;
- мустақиллик вазифаларини амалга оширишда халқ билан ўзаро ҳамкорликда иш юритиши;

- ўз атрофига соғлом кучларни тўплаши ва уларга таяниши;
- расмиятчиликка берилмаслиги;
- ўз билимини мунтазам ошириб бориши;
- янгича тафаккур тарзига, фикрлар хилма-хиллигига эга бўлиши;
- ўзгалар фикрини эшитиши ва ҳурмат қилиши;
- ўз манфаатини бошқалар манфаати билан уйғун қўйиши.

Бу фикрлар ҳар бир раҳбар учун кундалик иш фаолиятида ҳаракат дастурига айланиши керак. Дарҳақиқат, бошқарув ниҳоятда мураккаб ва серқирра жараён, шунинг учун, унга чуқурроқ назар ташлаш лозим. Бунда бошқарувчи (менежер) фаолиятини ташкил қилишнинг ўзига хос тамойиллари мавжуд бўлиб, улардан асосийлари қаторига:

компетентлилик – билимдонлик, касбига мослик, малакалилик, тажрибалилик, масъулиятлилики раҳбарлик фаолиятига сингдириб бориш;

инсонпарварлик – ўқувчи, ўқитувчи, ота-оналарга дўстона муносабатда бўлиш. Улар ҳурматини жойига қўйиш, эъзозлаш;

ўз касбини севиш – ўзига ишонч, оптимизм, ўз фаолиятини маҳоратли бошқаришга эришиш;

прагматизм – ишнинг пировард натижасини кўра билиш ва унга эришиш, иш вақтидан унумли фойдаланиш, барча ички ва ташқи имкониятларни ишга сола билиш;

бошқарувнинг устувор соҳалари – олдиндан башорат этиш, кўра билиш.

Режалаштиришнинг ижро механизминини ишлаш;

конструктивлик – кучларни мувофиқлаштириш;

назорат – ўқув ишини бошқаришларни киритиш мумкин.

Таълим мазмунини сифатли таъминлашда ижодкор мактаб раҳбарининг фаолиятини шартли тарзда уч босқичга бўлиш мумкин:

1. Таълим стратегиясини белгилаш. Бунга раҳбар ва унинг ўринбосарлари инновацион ва самара берадиган ғояларга эга, ташаббускор бўлиши, бу ғоялар асосида мактаб фаолиятини режалаштириши ва бу режа билан жамоани таништириш жараёни киради.

2. Технологик жараён. Ишлаб чиқилган назарий йўналишдаги педагогик ғояларни амалга ошириш йўл-йўриқларини жамоа билан белгилаб чиқишдан иборат.

3. Шахсий муносабатлар ўрнатиш. Бу илғор педагогик ғояларни амалга оширишга киришиш, уларни амалга оширишда педагогик жамоа, ота-оналар, ўқувчилар ҳамда давлат ва нодавлат ташкилотлари билан ҳамкорлик қилишни ўз ичига олади.

Россия тадқиқотчилари, хусусан, В. М. Шепел томонидан тавсия этилган раҳбар профессиограммасида фавқуллодда қобилият, фундаментал билим ва бой тажриба кўрсатиб ўтилади. Шунингдек, олим раҳбарнинг ғоявий-ахлоқий (дунёқараши, маданияти, фуқаролик сифатлари), илмий – профессионал (тажрибаси, назарий ва амалий омилкорлиги), ташкилотчилик (кадрлар билан ишлай олиши, уларнинг ишини режалаштириш ва назорат қилиш), психофизик (руҳий сифатлари, тизимли, мантикий мушоҳада эта олиши, дунёқарашининг кенглиги, дунёқарашининг кенглиги, хотирасининг кучлилиги, иродасининг мустаҳкамлиги) хусусиятларини ҳам назардан четда қолдирмайди.

Ходимларни қандай йул билан самарали бошқариш мумкин? Қандай бошқарув услубидан фойдаланган маъқул?

Ҳар бир бошқарув вазияти ўзига хос ва бетакрордир. Бир вазиятда самара берган услуб бошқа вазиятда мутлақо ноўрин бўлиши мумкин. Асосий эътибор раҳбар шахсини мукамаллаштиришга, ундаги интеллектуал ва ташкилий қобилиятларни ривожлантириш зарурлигига қаратилади. Бундай фаолият эса, авваламбор, раҳбарнинг ўз-ўзини янада чуқурроқ ўрганиши, унинг «ички захираси»да нима бор-у нима йуклигини «тафтиш» этишидан бошланади.

Раҳбарга хос асосий шахсий хислатлар

• раҳбар шахсига хос доминантлик (устунлик)ка интилиш. Раҳбарнинг ўзига ишонч хисси;

- вазминлик ва сабру бардошлик;
- муваффақиятга интилиш;
- масъуллик ва вазифани ҳал этишга қаратилган ишонч;
- мустақиллик;
- мулоқотга мойиллик.

Раҳбар шахсига хос доминантлик (устунлик)ка интилиш. Ташаббусни ўз қўлига олиш, гуруҳга етакчилик қилиш, жамоани ўзига жалб эта билиш, ўзаро муносабат натижасида ўзига нисбатан хайрихоҳлик хиссини яратиш ва мураккаб вазиятда масъулиятни ўз бўйнига олиш.

Раҳбарнинг ўзига ишонч ҳисси. Ўзига ишончи бўлмаган раҳбар вазият ўзгариши билан, ўз қарорини ўзгартириб туради. Бундай раҳбар қўл остида ишлайдиган

ходимлар ўз раҳбари тимсолида суянчиқ кўрмайдилар, ташкилотда ўтказаетган кунлари вақтинчалик-дек туюлади. Боз устига, бундай раҳбар ўзгалар билан музокаралар олиб боришга ҳам қодир эмас. Чунки ўз шахсига ва қобилиятига ишонмаган одам ўзгаларда ҳам ишонч уйғота олмайди .

Вазминлик ва сабру бардошлик. Атрофдагиларнинг салбий ёки ижобий хис-туйғулари ўзаро кундалик мулоқотда тез «юқиш» хусусиятига эга. Шунинг учун раҳбар қалтис ва зиддиятли вазиятларда нафақат бошқаларнинг ҳиссиёти таъсирига берилмаслик, балки атрофдагиларга ўз мувозанати ва жиловланган хис-туйғуси билан таъсир эта олиши керак.

Шахснинг бу фазилати бир томондан асаб тизимининг туғма хусусияти билан белгиланса, иккинчи томондан орттирилган ҳаётий тажрибага богликдир. Асаб тизимининг муътадиллиги учун раҳбар ўз соғлиги ҳақида қайғуриши лозим. Мехнат фаолиятини рационал тарзда ташкил этиш, яъни меҳнатдаги ижобий жиҳатларга кўпроқ эътибор бериш, ноҳуш вазиятларни донолик билан бартараф этиш, кўпроқ яқин дўстлар даврасида бўлиш, жисмоний тарбия ва фойдали машғулотларга ишқибозлик кайфиятида вақтни ўтказиш, ҳар қандай стрессга қарши тура олишни кучайтиради, шунингдек, организмнинг ишчанлик қобилиятини қайта тиклашга хизмат қилади.

Муваффақиятга интилиш. Раҳбар ўз олдига мақсад қўя олиши ва уни бажаришга уриниши лозим.

Умуман олганда, инсонга хос интилишни икки тоифага бўлиш мумкин:

- муваффақиятга интилиш;
- мағлубиятдан қочиш. Бирон-бир қийин ва инқирозли вазият пайдо бўлганда, баъзи бирлар мазкур вазиятни ҳал этиш орқали муваффақиятга эришиш ҳақида уйласа, бошқа биров эса талофотга учрамаслик ғамида ўзини иложи борича «офат»дан олиб қочади.

Педагог жамоанинг имкониятларини ривожлантириш – раҳбардаги масъулиятни ҳис этиш, жамоада ишлаш, ходимларнинг имкониятларини ривожлантиришга ёрдам бериш хусусияти орқали;

- қўл остидагиларининг кўпроқ муваффақиятга эришишларига ёрдамлашиш мақсадида маълумот, маслаҳат ва таклифларни ҳамфикрлашади ҳамда тренингнинг самарадорлигини таъминлайди;
- ходимларнинг имкониятларини оширишга кўмаклашадиган топшириқларни бера олади;
- касбий ўсиш ва комилликка йўналтирилган хатти-ҳаракатларни кенгайтиради

Агар раҳбар(менеджер) қуйидагича бўлишга интилса, ютуқ таъминланган бўлади:

- қўйилган мақсадга эришиш учун – қатъиятли бўлиши;
- мулоҳазали таваккалга - қодир;
- инсонлар ва вазиятларга нисбатан қарор қабул қилишда сабр-тоқатли бўлиш;
- фаолиятда – ташаббускор, одил;
- ўзгараётган вазиятга – мослашувчи;
- хулқ-атворда – андишали ва ўз ишига танқидий назар солади;

- шахсий фазилатларни баҳолашда – вазмин;

Раҳбарнинг, нафақат обрусини оширадиган, балки қийин вазиятда уни асосий мақсад йўлидан етаклайдиган фазилатлардан бири — мустақилликдир.

Раҳбар ўз қараши, мушоҳада лаёқати ва шахсий нуқтаи назарига эгаликка интилиши лозим. Туғри, раҳбар ўз ҳамкасбларига, шунингдек, маслахатчиларига кулоқ тутиши керак. Лекин қарор ва унинг ижроси раҳбар зиммасига юклатилади. Шу боис фикрлаш ва хатти-ҳаракатдаги мустақиллик самарали бошқарувнинг асосий омилларидан биридир. Аммо, мустақиллик қайсарлик кайфиятига айланмаслиги лозим. Бунинг учун раҳбар хамиша ўз ташаббусини ташкилот ёки жамоа мақсадлари билан уйғунлаштириб бориши зарур

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. —Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз| мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи.—Т.: —Ўзбекистон|, 2016. –56 б.
2. Мирзиёев Ш.М. —Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлиги гарови| мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. – Т.: —Ўзбекистон|, 2017. – 48 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. –Т.: —Ўзбекистон|. – 2017.– 102б.
4. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Т.: —Ўзбекистон|, 2017. – 488 б.
5. Абдуқодиров А.А., Пардаев А.Х.Масофали ўқитиш назарияси ва амалиёти. –Т. Фан, 2009.
6. Гордиенко Н. Е. Профессионализм и компетентность в системе высшего педагогического образования Франции. Коломна 2013. Стр.28-30.
7. Гуломов С.С., Алимов Р.Х. Ахборот тизимлари ва технологиялари. Олий ўқув юртлари талабалари учун дарслик // С.С. Гуломов таҳрири остида. – Тошкент: Шарқ, 2000. – 592 б.
8. Закирова Ф., Эминов А. Формирование компетентности в области компьютерной графики у будущего учителя // Информатика и образование. – Москва, 2010. – № 1. – С. 100-102.
9. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования // <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>
10. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: —Истеъдод| жамғармаси, 2008. – 180 б.

ШАЙЫР ӨСЕРБАЙ ӘЛЕЎОВТЫҢ ӨМИРИ ХӘМ ДӨРЕТИҰШИЛИК ХЫЗМЕТИ

Mamat Eshqulovich Xaydarov

Nizomiy nomidagi TDPU p.f.d.professori

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10508887>

“XXI әсирдиң белгили алымы”, (Лондон, 2001) Қарақалпақстан республикасына хызмет көрсеткен илим ғайраткери, педагогика илимлериниң докторы, профессор, халық аралық «Antique World» илимлер академиясының академиги, шайыр Өсербай Әлеўов Орайлық Азия халықлары шайыр-ойшылларының әдебий мийрас-ларындағы жәмийетлик-философиялық хәм педагогикалық ой-пикирлерди изертлеў менен шуғылланыўшы жетекши алымлардың бири.

Болажақ алым 1945-жылы 27-майда Қарақалпақстандағы Кегейли районының хәзирги «Дәрўаза қум» хожалығына қараслы «Тентек жап» бойындағы «Әйтеке» аўылында туўылған. Әкеси Әлеў (Әлеўатдин мақсым) Қәлийла улы Хийўа медресесинде тәлим алған, аўылдың улама ақсақалларының бири еди. Ол ўақытлары диний саўатлылықтың әҳмийети жоқлығынан аўыл хожалығындағы хәр қыйлы жумысларға басшылық етип жүрген. Турмыс гәрдиши менен болажақ алымның шаңарағы 1953-жылда Хожели районын-дағы хәзирги «Ақ алтын» хожалығындағы Сарышүңгил аўылына көшип барады.

Ө.Әлеўов 1963 -жылы Хожелидеги Свердлов атындағы орта мектепти питкерип, сол жылы Қарақалпақ мәмлекетлик педагогикалық институтының тарийх-филология факультетиниң қарақалпақ филологиясы бөлимине оқыўға киреди. Студент ўақтынан-ақ болажақ шайыр хәм алым пединституттағы «Қара таў» әдебий дөгерегине қатнасып, сол гездеги студентлер, соңғылығында елимизге белгили шайыр хәм алымлар болған Қ.Камалов, С.Баҳадирова, К.Рахманов, Ә.Атажанов, Т.Халмуратов, Ө.Хожанов, Ж.Хошаниязов, т.б. биргеликте әдебияттың көп қырлы сырларын үйренди, республикалық газета хәм журналларда өз қосықларын хәм мақалаларын жәриялай баслады. Студентлер менен жас әдебиятшы алымлар арасында өткерилген илимий-теориялық конференция-

ларда әдебиет пәни бойынша докладлар жасады, әдебий-критика-лық мақалалар жәриялады.²²³

Болашақ шайыр хәм алым Ө.Әлеўов 1965 жылы августа Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институтынын 3-курсында оқып атырған студентлик топары менен сол гездеги жас муғаллим, соңғылығында белгили алым проф К.Мәмбетов хәм оқытыўшы О. Сейитовлардың басшылығында Мойнақ районы аўылларында фольклорлық экспедицияда болды, ел арасынан халық аўыз әдебиятына хәм классик шайырларымызға тийисли көпкана әдебий мийрасларды жыйнады. Бул әдебий экспедиция оның өмиринде үлкен из қалдырды. Болашақ шайыр хәм алым Ө.Әлеўов усы экспедицияда жүрип Бердақтың дөретиўшилигине тийисли бурын баспа сөзде жәрияланбаған «Излер едим» қосығының жаңа вариантын таўып, Әмиўдәрья журналында жәриялаўға ерисиўи Бердақ таныў саласындағы үлкен жетискенлик болды²²⁴. Сондай-ақ оның усы әдебий экспедицияда жүрип шайыр Күнхожаның «Көринбес» атлы қосығының жаңа вариантын табыўы²²⁵, Күнхожа дөретиўшилигин оғада бай мағлыўматлар менен байытыў болып табылды. Ал, шайыр тәрәпинен Әжинияздың көпкана шығармалар-ының жазып алынып, баспа сөзде жарық көриўи, әсиресе, «Демишлер» қосығының жаңа вариантының оқырманларға усынылыўы²²⁶, сондай-ақ Қыдырнияз шайыр дөретпелерин халық арасынан жазып алыўлары бул шайыр хәм алым Ө.Әлеўов тәрәпинен қарақалпақ көркем сөз шеберлериниң мийрасларын жыйнаўға қосылған белгили дәрежедеги үлеси еди.

Шайыр Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институтын 1967-жылы қәнигелиги бойынша терең билим ийелеў менен тамамлады. Студентлик дәуиринен-ақ әдебиятқа кумар Ө. Әлеўов бәрқулла өз билимин арттырыў мақсетинде жүрди. 1970-жылы Ташкенттеги педагогика илимин изертлеў институтына педагогика теориясы хәм тарийхы қәнигелиги бойынша аспирантураға кирди. Оған белгили алым, Өзбекистан хәм Қарақалпақстан республикасына мийнети сиңген илим ғайраткери, педагогика илимлериниң докторы профессор Ж.А. Орынбаев илимий басшы болып, халқымыздың атақлы шайыр-ойшылына бағышланған «Бердақтың педагогикалық көз қараслары» деген темада изертлеў жумысын алып барды. Шайыр Ө. Әлеўовтың қарақалпақ әдебияты тарийхына тийисли мийрасларды үйрениў ислери енди педагогика, философия илими менен беккем байлан-ыслылықта алып барылды. Тиянақлы әдебий билимге ийе алым бул жерде уллы шайыр Бердақтың әдебий- илимий мийрасларын жән-жақлама изертлеўди нәзерде тутып, шайырдың жәмийетлик-педагогикалық, философиялық ой-пикирлериниң тарийхий-идеялық дереклери, дүньяға көз қарасының қәлиплесиўи және жаслардың камалға келиўине тәсир етиўши дереклер, сондай-ақ жасларды ағартыўға, адамгершиликке, эстетикалық жақтан тәрбиялаўға байланыслы дөретпелеринде айтылған пикирлери илимий таллаў жасалынған кандидатлық диссертациясын 1974 -ж.

²²³ **Ө. Әлеўов.** Турмысты терең билмей. // Газ. Совет қарақалпақстаны. 1964. 23-май.; **Ө. Әлеўов.** «Замира» зериктирип жибердиғой. // Газ. Совет қарақалпақстаны. 1964. 23-декабрь. т.б.

²²⁴ **Ө.Әлеўов.** Бердақтың «Излер едим» қосығы хаққында. // Әмударья - 1976. № 12.

²²⁵ **Ө.Әлеўов.** Күнхожаның «Көринбес» атлы қосығы хаққында.// «Қарақалпақстан жаслары» газетасы. 12-апрель, 2018- жыл.

²²⁶ **Ө.Әлеўов.** Әжинияздың жанадан табылған қосықлары. // Әмударья. 1993. № 3.; **Ө.Әлеўов.** Әжинияздың жаңадан табылған қосықлары. // Қарақалпақстан жаслары. 1997. 9-Октябрь.

Низамий атындағы Ташкент мәмлекетлик пединститутының қәнигелестирилген илимий кеңесинде табыслы қорғады.

Ол 1970-жылдан 1983-жылға шекем Өзбекистан педагогика илимин изертлеу институтының Қарақалпақстандағы филиалында илимий хызметкер, илимий хаткер лаўазымларында иследи. 1983-жылы Нөкис мәмлекетлик университетиниң педагогика хәм психология кафедрасында үлкен оқытыўшы хызметине өтеди. Оған 1988-жылы доцент илимий атағы берилди.

Университет курамында педагогика хәм баслаўыш тәлим методикасы факултетиниң ашылыўына байланыслы 1989-жылы университеттеги баслаўыш тәлим педагогикасы хәм психологиясы кафедрасының дәслепки шөлкемлестириўшиси хәм кафедра баслығы болып тайынланды. 1990-жылы университет курамынан жаңадан Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты ашылған-нан кейин, ол қайтадан шөлкемлестирилген пединститутта усы кафедраға басшылық жумысын даўам еттирди.

Алым 1992-1995 жыллары пединституттың мектепке шекемги тәрбия хәм музыка факултети деканы болып иследи.

Ө.Әлеўов тек Қарақалпақстан ушын емес, ал узақ хәм жақын шет еллердеги илимпазлар ушын да қызықлы болған Орайлық Азия халықлары шайыр-ойшылларының әдебий мийрасларындағы жәмийетлик-философиялық хәм педагогикалық ойларды изертле-ген жигирмадан аслам монография хәм оқыў қолланбалары-ның, 300 ден аслам илимий мақалалардың авторы. Ол дүнья жүзи алымлары өз пикирлерин билдирген халық аралық симпозиумлар менен конфернцияларда (Нью-Йорк- 1991, Термиз-1995. Ташкент-1996 Москва-2002), илимий усынысларын айта алған, Орайлық Азия халықлары шайыр-ойшыллары дәретпелериндеги философия-лық, тәлим-тәрбиялық ой-пикирлерге, тәрбиялық дәстүрлерге, шайырлар мийрасының бай тәрбиялық дереклер екенлигине дүнья жүзи халықлары алымларының дыққатын қарата билген илимпаз.

Оның «Россия педагогикасы энциклопедиясында» (1993. том 1) «Қарақалпақстан» атлы мақаласының басылып шығыўы қарақалпақ халқының маданияты, халық билимлендириўи тарийхы бойынша дүнья зыялыларына мағлумат бериўи менен көзге түскен еди. Алымның тиккелей Орта Азия халықлары әдебияты тарийхы менен байланысқа ийе «Бердақтың жәмийетлик-педагогикалық көзқараслары» (Нөкис 1978), «Әжинияздың ағартыўшылық ойлары» (Нөкис 1983), «Әйемги Орта Азия халықларының педагогикалық ойлары» (Нөкис 1987), «Ертедеги түрк жазыўларындағы тәлим-тәрбиялық көз қараслар» (Нөкис 1989), «XIX әсирдиң ақыры XX әсирдиң басындағы қарақалпақ әдебиятындағы ағартыўшылық пикирлер» (Нөкис 1992), «Қарақалпақстанда тәлим-тәрбиялық ойлардың қәлиплесиўи хәм раўажланыўы» (Әйемги дәўирден баслап XX әсирдиң 30-жылларына шекем) (Нөкис 1993), «Становление и развитие педагогической мысли в Каракалпак-стане», (Нукус. «Билим», 1996), «Амир Темурдың жәмийетлик философиялық хәм тәлим-тәрбиялық ой-пикирлери» (Нөкис 1997), «Кунхожа хәм оның пикир дүньясы» (Нөкис 1997), «Ахмад Югнакийнинг мероси-маънавиятимиз сарчашмасы», (Тошкент-2002), «Общественно – педагогическая мысль древних тюрков», (Ташкент.: Фан, 2007), «Қарақалпақстанда педагогика илиминиң қәлиплесиўи хәм раўажланыўы» (Ташкент: “Фан ва технология” 2007), «VI-VIII ғасырдағы түрки халықтарының тәлим-тәрбиелик ой пикирлери»,

(Ташкент: Фан. 2008. қазак тилинде), «Қорақалпоғистонда жадитчилик ҳаракати ва Сейфулғабит Мажидов» (Т.: Фан. 2010), «Сасық бийдің сиясий-хуқықыи көзқараслары» (Нөкис. 2015) т.б. китапларында әйемги дәўирдеги Орайлық Азия халықларындағы әдебиат тарийхына тийисли мийраслар хам фольклорлық, этнографиялық дереклер тийкарында тәлим-тәрбияның пайда болыўы мәселелери, «Авесто»дағы, ертедеги түрк руналық жазыўларындағы жәмийетлик-философиялық, эстетикалық көзқараслар, сондай-ақ, Имом Бухарий, ат Термизий, Абу Абдулла Рудаки, Әл-Фарабий, Әл Беруний, Ибн Сина, Юсуф Хас Хажиб, Ахмед Югнакий, Хожа Ахмед Яссаўий, Сулайман Бақырғаний усаған алым-уламалардың, Сыпыра жыраў, Асан қайғы, Жийренше шешен. Доспамбет, Жиен жыраў, Кунхожа, Ажинияз, Бердақ, Өтеш, Омар, Аяпберген, Сейфулғабийт Мажитов, Әбдиқәдир Бекимбет улы, Х.Ахметов хәм басқа да көплеген шайыр-ойшыллардың әдебий мийрасларында орын алған жәмийетлик-философиялық хәм ағартыўшылық пикирлериниң изертлениўи Орайлық Азия халықларының әдебий мийрасларын, жәмийетлик ой-пикирлери тарийхын үйрениўдеги үлкен үлеси болды. Әсиресе, алымның ХУШ әсирдеги қарақалпақ халқының уллы шешен-бийи Сас (Сасық) бий дәреткен әдебий дереклерди қарақалпақ әдебияты тарийхына енгизиўи, Тәўке ханның тапсырмасы менен қазақ, қарақалпақ халықларына теңдей ортақ «Жети жарғыны» жаратыўға төбе бий сыпатында басшылық етиўи, хәм халқымыз-дың бай шешенлик өнерин жетилистириўдеги хызметлери алым тәрәпинен айрықша нәтийжели изертлениўге ерисилди.

Алымның академик Ж. Базарбаев пенен биргеликте жаратқан «Мавераннахр халықлары педагогикасы» (Өзбек халқының педагогикасы тарийхы) бағдарлама-концепциясы ғәрезсиз мәмлекетлер аўқамы көлеминдеги педагог-алымлар арасында 1992 жыл Москвадағы Мәденият хәм халық қәдириятлары Академиясы және Өзбекистан халық билимлендириў министирлиги тәрәпинен өткерилген конкурста биринши орынды жеңип алып, оқыўлық программасы сыпатында пүткил Өзбекистандағы педагогикалық жоқарғы оқыў орынларында үйрениў ушын енгизилди. (Ташкент 1994ж). Сондай-ақ алым Қарақалпақстанның жаңа тарийхын (2000 ж.) жаратыўға да белсенди қатнасып, оның авторлығында қарақалпақ шайырларының әдебий мийраслары негизинде «XIX әсир ақыры XX әсир басындағы Қарақалпақстандағы жәмийетлик ой-пикирлер» бөлими жазылды.

Орайлық Азия халықларының әдебий мийраслары негизинде шайырлардың жәмийетлик-философиялық хәм педагогикалық ой-пикирлерин изертлеў тараўында айрықша жетискенликлерге ийе болған алым, 1995 жылы Низамий атындағы Ташкент мәмлекетлик педагогикалық институтының докторлық илимий дәреже бериўши қәнигелестирилген кеңесинде академик С.Шермухамедов басшылығында «Қарақалпақстанда тәлим-тәрбиялық ойлардың қәлиплесиўи хәм раўажланыўы» (Ең әйемги дәўирден XX әсирдің 30 жылларына шекемги аралық) деген темадағы оғада үлкен монографиясы тийкарында (Нөкис «Билим», 1993. Көлеми 35,7 б.т.) педагогика бойынша докторлық диссертация жақлаўға еристи.

Тәрбияның питекантроплық, синантроплық хәм неандертал-лық дәўирлерден қәлиплесиўин Орта Азия фольклоры, этнографиясы материаллары тийкарында тунғыш изертлеўге ерискен, педагогика хәм әдебиат тарихин үйрениўге үлкен үлес

болып қосылған усы монография-диссертациясына тарих, филология, философия хәм педагогика илиминиң ири ўәкиллери: С.Камалов, Ж.Базарбаев, Ә.Пахратдинов С.Ахметов, Қ.Мақсетов, Г.Н.Волков, А.Э.Измайл-ов, С.Раджабов, С.Шермухамедов, А.Ю.Сейдов, Я.И Ханбиков, Қ.Б.Жарикбаев, Б.К.Момынбаевлар оғада жоқары баға берген еди.

Алымның монография-диссертациясы алдына қойған мақсети бойынша тарихый-археологиялық, ески әдебий жазба мийраслар хәм архив мағлұматлары тийкарында, алымлар менен шайыр ойшыллардың жаслар тәрбиясы ҳаққындағы көз қараслары негизинде, Орайлық Азиядағы, сондай-ақ, қарақалпақ үлкесиндеги әйемги дәўирден баслап ХХ-әсирдиң 30-жылларына шекемги болған тәлим-тәрбиялық ой пикирлердиң қәлиплесиўиниң өзине тән жоллары менен раўажланыўын илимий жақтан изертлеўди әмелге асырған.

Хәр бир халықтың тәлим-тәрбиялық ой-пикирлериниң қәлиплесиўи хәм раўажланыўының өзине тән тарихий басқышлары, дүзилиси, этникалық жақтан келип шығыўы менен байланысқа ийе өзгешеликлери болады. Ө.Әлеўовтың бул монография-диссертациясы усы бағдарды нәзерде тутып, бай илимий педагогикалық тәжирийбелер арқалы университет хәм пединститут студентлериниң, мектеп оқытыўшылары менен ата-аналардың хәзирги ўақыттағы тәрбия мазмунын терең түсинип алыўына, тәрбиялық жумысларды нәтийжели жүргизиўине, өз халқына өтмиште қандай әдебий– педагогикалық дереклер тийисли болғанын аңлаўына хәм өзлериниң бай мәдений мийрасларды жаратқан халықтың әўладлары екенлигин түсинип жасаўына, буны жәнede раўажландырыўға умтылып өмир сүриўине күш-жигер беретугын оғада қымбатлы мийнет қатарына кирди. Соңғы жылларда бундай дәрежеде фундаментал илимий мийнет дәретиў Орайлық Азия педагог алымлары арасында проф. Ө. Әлеўовқа ғана миясар болғанлығы мәлим. Ол биринши мәрте Орайлық Азия алымлары арасында комплексли хәм толық көлемде әйемги питекантроп, синантроп хәм неандерталлық дәўирлерге тийисли қәўимлик жәмийеттен баслап ХХ-әсирдиң 30-жылларына шекемги (Орта Азия хәм қарақалпақ халқы фольклоры, әдебий мийраслары, этнографиясы мысалында) тәлим тәрбиялық ой-пикирлердиң қәлиплесиўи хәм раўажланыўы концепциясын жаратты. Алым бул проблеманы шешиўде үлкен мәселе, Орайлық Азия халықларының педагогикалық ойларының қәлиплесиўи дереклерин бир дизимге салып, бул үлке халықлары педагогикасы тарихын жаңа мағлыўматлар менен байытыўға еристи хәм илимпазларымыз ушын әдебият хәм педагогика тарихын изертлеўдиң баҳалы методологиялық үлгисин жүзеге келтирди.

Сөз етип отырған мийнетте қарақалпақ халқының әдебий мийрасларда баянланылған тәлим-тәрбиялық ой-пикирлериниң қәлиплесиўиниң бай идеялық дереклерге ийе екенлиги хәм раўажланыў этапларының басқышпа-басқыш өзине тән тарихый жаратылып, өтмиштеги шайыр- ойшыллардың бай тәжирийбелерге ийе ағартыўшылық көз-қарасларынан пайдалана отырып, хәзирги тәлим-тәрбия мазмунын милий қадириятлар тийкарында шөлкемлс-тириў зәрүрлиги көрсетилген.

Проф. Ө. Әлеўов 1994-1997-жыллары Нөкис мәмлекетлик педагогикалық иниституты қасынан «Қарақалпақ халқының этнопедагогикасы» атлы илимий лаборатория шөлкемлестирип, бунда өз шәкиртлери менен Қарақалпақ халқының

этнопедагогика-сының өзине тән өзгешелик-лерине бағышланған илим-изертлеу жұмыстарын да алып барды. Алымның орта арнаулы педагогика-лық оқыу орындары үшін биринши рет «Қарақалпақ балалар әдебияты» (Нөкис1984) бағдарламасын жазып шығуға ерискенлигин де айтып өтиу орынлы.

Алым өз илими тарауы бойынша көпкана филолог хәм педагог алымлар менен дослық байланыста хәм дөретиушлик қарым-қатнаста болды. Олардың айырымлары проф. Ө. Әлеуовты қәлемлес достымыз десе, гейпаралары оны өзлериниң устазы сыпатында хұрмет қылады.

Проф. Ө. Әлеуовтың илимий басшылығында бир илим докторы (Т Өтебаев), он илим кандидаты жетилисип шықты. Хәзирги ўақытта алымның жетекшилигинде доктарантлар изерт-леу жұмыстарын алып бармақта.

Проф. Ө. Әлеуов билимлендириу хызметкерлери хәм әдебиятшы алымлар сүйип оқытуғын “Өзбекстан ИА Қарақалпақстан бөлиминиң хабаршысы”, “Муғаллим хәм үзликсиз билимлендириу”, «Илим хәм жәмийет», «Қарақалпақ мәмлекетлик университети хабаршысы», «Халық тәлими» т.б. көплеген журналлардың редколлегия ағзасы сыпатында да әдебияттағы педагогикалық, әдебий-эстетикалық машқалаларды изертлеу жұмыстарын және де жетилистириуға белсендилик пенен қатнаспақта.

Сондай-ақ, алым Низами атындағы Ташкент мәмлекетлик педагогикалық университети жанындағы педагогика теориясы хәм тәрбия усыллары бойынша қәнигелестирилген илимий кеңестин, Қары Ниязий атындағы Өзбекстан Республикасы илимлер Академиясының Қарақалпақстан бөлиміндеги Ытан тарийхы бойынша қәнигелестирилген Илимий Кеңестин ағзасы, сондай-ақ НМПИ жанындағы қәнигелестирилген илим докторы дәрежесин берийуши илимий кеңестин баслығы орынбасары сыпатында да илим изертлеу жұмыстарының, жақланып атырған диссертациялардың сапалы болуына өзиниң үлесин қосып келди.

Илимпазға илимдеги жетискенликлери хәм тәлим-тәрбия ислеріндеги табыслары үшін 2000 ж. профессор илимий атағы берилди. 2006. Халық аралық Antique World илимлер Академиясының хұрметли академиги және усы Академияның лауреаты (2009) болуы алымның илимий хызметлериниң халық-аралық көлемде тән алынуы еди.

Проф. Ө.Әлеуов педагогика тарийхын изертеу бойынша өзиниң илимий мектебине ийе болған Орайлық Азиядағы белгили алымлар катарына киреди.

Академик Ө.Әлеуов зайыбы Зинахан Қутлымуратова менен (врач) биргеликте үш қызды тәрбиялап, ержеттириуға еристи. Қызлары: Гүлистан, Гулжахан хәм Раўшанайлар юридикалық қәнигеликлерди ийелеп, хәзир хуқық тарауларында хызмет ислемекте.

Проф. Ө. Әлеуовтың илим саласындағы, кадр таярлау исиндеги хызметлери ел басшылары тәрәпинен елеусиз қалдырылмады. Көп жыллық илимий жұмыстардағы табыслары инабатқа алынып еки мәрте Қарақалпақстан Республикасы Жоқары Кеңеси Президумының (1977, 1994) хұрмет жарлығын алыуға миясар болды. Илимпаз өмиринде «Қарақалпақстан Республикасына хызмет көрсеткен илим ғайраткери» атағының берилиуи (2001 жыл), сондай-ақ, оның өңирине 2018 –жылы «Фидакорана хизматлари учун» ордениниң тағылуы илимий –әдебий хызметлерине берилген оғада жоқары баха еди.

Алымның өмири хәм дөретиўшилигине «Өзбек педагогикасы антологиясы»нан (Ташкент-1999), «Педагогикалық энциклопедиядан» (Ташкент, 2015. 1 том.) орын берилиўи, оның илимдеги жетискенликлери жоқары дәрежеде болғанлығының, илимий мийнетлеринде шайыр-ойшылардың дүньяға көзқарасын, ағартыўшылық ойларын, әдебий-эстетикалық пикирлерин изертлеўдеги табыслары жоқары болғанлығының арқасында еди.

Әсиресе жер жүзиндеги ең уллы жоқарғы оқыў орнының бири, Англиядағы Кембридж университети жанындағы дунья алымларының биографиясын үйрениўши Халық аралық Орайы тәрәпинен проф. Ө. Әлеўовқа педагогика хәм әдебиат тарийхын изертлеўдеги қосқан үлеслерин есапқа алып, «XXI әсирдин белгили алымы» атағын бериўи (Лондон 2001ж.) хәм «XXI әсирдин белгили адамлары» атамасындағы үлкен энциклопедияға өмир баяны менен илимий дөретиўшилигиндеги жетискенликлер туўралы мағлыўматлардың енгизилиўи, оның әсиримиздеги көрнекли педагог-әдебиатшы алымлардың бири болғанлығына айқын гүўалық береди.

Оның көркем әдебий дөретиўшилиги де өз жетискенликлерине ийе. Өсербай Әлеўов студент гезлеринен-ақ (1965-1970) шайыр сыпатында таныла баслаған еди. Шайырдың сол жыллары «Әмиўдәрья» журналында хәм «Әмиў гүллери» қосықлар топламында сондай-ақ, республикалық газеталарда көп ғана қосықлары жарық көрди. «Мазлумхансулыў» поэмасының «Әмиўдәрья» журналының 1979-ж. № 5 санында жәрияланыўи қәлеми ысылған шайыр сыпатында танылғанының белгиси еди. Поэмаға уақтында проф. С.Ахметов хәм доц. Ж.Есеновлардың жоқары баға бергенлиги мәлим²²⁷.

Шайырдың 2017-жылы баспадан шыққан «Мазлумхансулыў» атлы поэма хәм қосықлар топламы²²⁸, сондай-ақ, 2018 жылы шыққан «Пикир дүнья» атлы қосықлар жыйнағы²²⁹ да өз оқыўшылары тәрәпинен жақсы күтип алынды.

Ө.Әлеўов соңғы гезлерде изин үзбей «Әмиўдәрья» журналы хәм «Еркин қарақалпақстан», «Қарақалпақ әдебияты», «Қарақалпақстан мәдениаты», «Қарақалпақстан жаслары» газеталарында көпғана қосықларын жәриялап келмекте. Оның үшінши қосықлар топламы- «Сезимлерим» (2019) китабында шайыр хешкимге уқсамайтуғын өзине тән поэзияда жолына ийе екенлигин көрсете билгенлиги менен көзге тасланады. Ол қарақалпақ поэзиясын еркин пикирге ийе ойшыллық пенен байта алыўшылығы хәм лирикалық қосық жазыў қағыйдасын әмелде орынлап көрсетип бериўшилиги менен өзгешеленип турады.

Поэзия хәм сезим өтлесип кеткен уғымлар. Инсанды сезим жанландырады, хәрәкетке келтиреди. Инсан сезими адамдағы теңи-тайы жоқ ишки руўхый дүньяны қозғалысқа салыўшы дерек. Буны шеберликпенен жайғастырыў лазым. Усы қубылысты шайыр белгили дәрежеде аңлай алған сияқлы.

Сезгенлерим толып кетти,

Шатасты...

Ишке салсам туйғыларым жанды жер...

²²⁷ С. Ахметов. Хәзирги поэзия ҳаққында ойлар. // Әмиўдәрья. 1982. № 6. 101 бет.

²²⁸ Тилеўниязова Г.Б. Лирикалық дүркинлердеги композициялық бирлик мәселесине. // Вестник карақалпақского государственного университета. Нукус. 2018. № 2.166-168 б.

²²⁹ К.Қурамбаев. Олимликдан –шойрликка. «Қарақалпақ әдебияты» газетасы, 2019. Март.

Ақырында қосық болып жайғасты.

Жүрегимди қыйнап жүрген сезимлер.

Шайырға тәсір жасаған сезимлерде өмірдің мазмұны, турмыстағы хақықатлық, адамгершилік, адамның өзін-өзі аңлауы, о дүнья сырларын билиўге умтылыўы, дүньяға келиўдеги мақсетин абайлауы, өлимнің бар екенлигин түсиниўи, инсанның жәмийеттеги орны сияқлы философиялық ұғымлар жийи орын алған. Қосықтағы пикирлер тәбийий түрде қандай ағыс пенен келсе сол бағдарда жуўмақланған. Бул жуўмақлар адам сезимине қозғаў салмай тынбайтуғын жуўмақлар...

Шайырдың дәретпелери адамның жан сезимин оятып, инсанға дүнья, жаратылыс және тиришилик хаққында жаңаша ой туўғызыўға, салмақлы пикирлерге берилдириў хәм қосықларының бәнт басарындағы ой шешимлерин оқыўшының өзи излеп табыўға умтыл-дырыў жетискенликлерине ийе²³⁰. Оның дәретпелери поэзия ышқыпазлары ушын эстетикалық заўық бағышлаушылығы менен үлкен қунлылыққа ийе. Шайыр «Сезимлерим» китабы ушын «Жазыўшы хәм шайырлардың көркем шығармалары» бойынша Өзбекстан көлеминде өткерилген «Энг улуғ, энг азиз» атамасындағы таңлаўда екинши орынды ийелеўге миясар болған еди.²³¹

Ө. Әлеўовтың шығармаларында дүнья, турмыс, инсан тиришилиги хаққындағы толғаныслары, адамларды дүньяны билип, түсинип жасаўға умтылдырыў ойлары, мухаббаттағы сырлы туйғылар жөниндеги пикирлери оғада мазмунлы баянланған. Шынында да оның дәретпелери адамның ишки сезимлерин оятып, инсанға дүнья, жаратылыс және турмыс хаққында жаңаша ой туўғызыўға, сезимлерге берилдириў хәм қосықларындағы пикирлерди оқыўшының өзине излеп табыўға умтылдырыў сияқлы өзгешеликлерине ийе.

Әдебиятшы алым, филология илимлериниң докторы, шайыр Ж.Хошаниязов Ө.Әлеўовтың қосықларына баха бере отырып, «оның поэзиялық дәретиўшилигине тоқталып өтетуғын болсақ, шайыр ой-пикир дүньясын өзінше бахалаў принципери басшылыққа алынған қосық қатарларында жанлы тебренислер үстемлик етиўшилиги менен айрықшаланып турады»²³² деп жазған еди.Белгили шайыр Ж.Өтениязов өзиниң «Әмиўдәрья» журналында жәриялаған макаласында Ө. Әлеўовтың дәретиўшилигине унамлы пикирлер билдиргенлиги, «алым-шайырдың қосықлары салмақлы, өзгелерге үлги боларлық көркем сөзлерден өрилген шығармалар» екенлигин атап көрсеткенлиги мәлим²³³.

Сондай-ақ шайырдың дәретиўшилиги бойынша проф. Қ.Оразымбетовтың «Мухаббат сырлары» атлы «Қарақалпақ әдебияты» газетасында жәриялаған мақаласы да (2020 ж..№ 6-7 санлары) оғада мазмунлы жазылыўшылығы менен көзге түскени мәлим.²³⁴ Ал, шайырдың әдебий дәретпелерин академиялық лицейлерде класстан тыс сабақларда үйрениў бойынша доц. Қ. Юсуповтың «Академиялық лицейлерде шайыр

²³⁰ «Қарақалпақ әдебияты» газетасының редкциялық макаласы. 2019 ж.Ноябрь №11.

²³¹ Hurriyat. Mustaqil gazeta. 2019. 28- avgust.; «Еркин қарақалпақстан» газетасы. 2019 ж. август.

²³² Ж. Қошаниязов. «Әмиўдәрья»да қосықлар толқыны. // Әмиўдәрья. 2017. № 2. 109-бет.

²³³ Ж.Өтениязов. 2018- жылы баспадан шыққан айырым поэзиялық топламлар хаққында.// Әмиўдәрья. 2019 ж. № 3. 121-бет.

²³⁴ Қ. Оразымбетов. Мухаббат сырлары. // Қарақалпақ әдебияты газ. 2020 ж.№ 6-7 санлары.

лирикасын үйрениў²³⁵» атлы мақаласын оқып отырып шайырдың дәретіўшилигинин оқыў орынларында да жаслар тәрәпинен кең үйренилип атырғанлығын, бул бойынша методикалық усыныс, көрсетпелер жазылғанлығын көремиз.

Сондай-ақ усы илимпаз тәрәпинен «Өсербай Әлеўовтың лирикасын үйрениў» атлы екінши мақаласы Қазан федераллық университетинде өткерилген «Литература и художественная культура тюркских народов в контексте восток-запад» (Казан, 2020) атлы халық аралық илимий-әмелий конференцияда мақала жәрияланып, шайырдың шығармашылығын кеңнен танытыў бойынша қайырлы ислерди әмелге асырыўға ерискен.²³⁶

Шынында да, шайырдың қосықларында ойламаған жерден, күтилмеген қоспалы тың пикирлер айтыўға болған шеберлик оғада бай. Шығармалары әпұайы, түсиникли тилде жазылған болса да, оқыўшы ушын ондағы берилген ойды қабыл етиў, өзине синдирип, хәзим қылыў азғана болса да ойландырып болып әмелге асады. Себеби қосықларында келтирилген жуўмақлаў сөзлеринде тереңде турған философиялық шешимлер менен уғымлар орын алған. Бул тереңге адам ойы жетип барыўы керек...

Ө.Әлеўов поэзиядағы философ сыпатында қысқа қосықлары арқалы хеш кимнің ядына келмеген дүньялық көлемде жаңа ойларды баянлаған шайыр. Оның қосықларынсыз биз соңғы күнлердеги қарақалпақ поэзиясына қалай қанаатланып келгенимизге ҳайран қаламыз... Шайыр оз дәретпелеринде жасы үлкен, көпти көрген адамлар салдамлылық пенен айтатуғын диянатлы пикирлерди жаратты. Қосықларындағы адам күтпеген ойлы уғымлар кем-кем ишки дүньяна кирип барып, тынысынды кеңейтип, әлемди аңлаўға хәм өзінди-өзин түсиниўге сезим оятады.

²³⁵ Қ. Юсупов. Академиялық лицейлерде шайыр лирикасын үйрениў. // Илм-фан ва таълимнинг ривожланиш истиқболлари.мавзусидагиилмий конференция тўплами. № 6. 25-Сентябрь,Тошкент, 2020.249-251 бетлер..

²³⁶ Қ.А.Юсупов. Өсербай Әлеўовтың лирикасын үйрениў. //Литература и художественная культура тюркских народов в контексте восток-запад». Материалы международной научно-практической конференции. 22-25 октябрь, Казан, 2020. 348-351 бет.

HAYOT SABOQLARI

Mamat Eshqulovich Xaydarov

Nizomiy nomidagi TDPU p.f.d.professori

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10510883>

Asalari bilan inson bolasi o'rtasidagi farq haqida hech o'ylab ko'rganmisiz? Yigirma kunlik asalarini guldan gulga qo'nib, asal yig'ayotganini ko'p ko'rgandirsiz. Inson farzandi esa faqatgina ikki yoshdan oyoqqa turadi, gapirishni o'rgana boshlaydi. 6-7 yoshida maktabga boradi. O'qishni, yozishni o'rganadi. Lisey, universitetni tugatguniga qadar ko'p o'qiydi, o'rganadi, intiladi, izlanadi. Chunki yashash uchun hayotni, insonlarni o'rganishga muhtojdir.

Jak Shaban-Delmas

Bir necha yillar oldin gazetalarning birida Maqsud Shayxzoda hayoti va ijodi haqidagi maqolada fransuz siyosatshunosi va davlat arbobi Jak Shaban-Delmasning ushbu bitiklariga ko'zim tushgan edi va hayotda — yon-atrofimizda shunday insonlar borligini, shunday insonlarning sa'y-harakati bilan dunyo go'zallashib borayotgani haqida hayolga cho'mgan edim. Darhaqiqat, asalari dunyoga mukammal holda yuborilganki, u tinim bilmasdan bol yig'adi, yaxshilik urug'ini ekadi.

Dunyoda shunday insonlar borki, ular ham asalaridek tinim nimaligini bilmaydi, o'qiydi, o'rganadi va o'rganganlarini boshqalarga o'rgatadi, yana izlanishda davom etadi. Ilm bog'larini kezib sara gullarning nektaridan "bol" yig'adi va boshqalarga ulashadi.

Haqiqatdan, hayotda ana shunday insonlar bo'ladiki, ular butun umrini, hayotini jamiyatning bitta sohasiga bag'ishlaydilar. Lekin bu bag'ishlov inson tafakkur olamining butun borlig'iga xizmat qiladi. Shunday insonlarning ro'yxatini — nomlarini zikr etishga arzigulik olimlar talaygina topiladi.

Ana shunday insonlardan biri ajoyib olim, ustoz, murabbiy va faxriy nuroniy medali sohibi, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent, “Mehnat shuhrati” ordeni sohibi, “O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan yoshlar murabbiysi“ Chori Jumayevdir.

Men Ch.Jumaevni uzoq yillardan beri bilaman, bitta dargohda ko‘p yillardan buyon faoliyat olib borganmiz. Ilm pillapoyalaridan birgalikda yurib, bir-birimizning izlanishlarimizdan, ilmiy tadqiqotlarimizdan boxabar bo‘lib keldik. Chori Jumayev Sherobod tumanining To‘g‘iz qishlog‘ida tavallud topgan, o‘sha yurtda voyaga yetgan.

Otasi Juma bobo Rasul o‘g‘li 1884-yildashu qishloqda dehqon oilasida tavallud topgan. U kishi ota-onasidan besh yoshida sag‘ir qolgan. Juma Rasulov hududda nomi chiqqan Do‘dal polvon oilasiga yetim bo‘lib xizmat qilgan. Do‘dal polvon Sherobod begining saroy polvoni bo‘lgan. Bu polvonning biror marta ham yelkasi yerga tegmagan.

Polvon 1911-yilda o‘zining katta farzandi, Zilxol ismli qizini uyidagi yetimi Juma Rasulovga nikohlab bergan. Juma Rasulovlarning sakkiz nafar farzandi, ya‘ni olti nafar o‘g‘li, ikki nafar qizi bo‘lgan. O‘g‘illari Safar, Qo‘shoq, Xushboq, Norboy, Temur va kenjasi Chori ismlarda bo‘lgan. Qizlari Iqlim, Ixbol ismlarda bo‘lishgan. Ularning har birlari el orasida o‘ziga xos, munosib obro‘-e‘tiborga ega bo‘lgan oila sohibalaridir. Juma boboning 46 nafar nabirasi, 116 nafar chevarasi bo‘lgan. Evaralari bu raqamdan ikki martadan ham ortiqdir.

1930-yillarda O‘zbekistonda kolxozlashtirish siyosati o‘tkazilgan. Juma Rasulov dehqonchilik, paxtachilik, donchilik sohalari bo‘yicha o‘zining bilimdonligi, jonkuyarligi bilan hukumat rahbarlari e‘tiboriga olingan. Shunga ko‘ra uni hukumat tomonidan kolxoz faoliyatida brigade boshlig‘i, kolxoz pravleniyasi raisi, qishloq kengashi shurosi vazifalariga tayinlanganlar. Xo‘jalikning yutuqlari ittifoq xo‘jaligi ko‘rgazmasidan munosib o‘rin olgan. Xo‘jalik rahbari sifatida qishloq xo‘jalik Akademiyasining faxriy a‘zosi bo‘lgan. Shunga ko‘ra u Toshkent, Moskva shaharlarida o‘tkazilgan qator qurultoylarning qatnashchisi bo‘lgan.

Respublika rahbari Yo‘ldosh Oxunboboyev bilan Toshkent-Termiz temir yo‘li qurilishi jarayonida uch yil davomida uchrashuvlarda qatnashgan.

Juma Rasulov kolxoz pravleniyasi raisi faoliyati davrida umumsavodxonlikni oshirish maqsadida kolxozda yashayotgan yoshi katta odamlarini kechki savodxonlikni chiqarish maktabiga jalb etgan. Maktab faoliyati uchun mas‘ul bo‘lgan. 1930-1939-yillarda xalq orasida bo‘lgan bosmachi to‘dalarga qarshi davlat siyosatini amalga oshirishda fidoiylik ko‘rsatgan, bosmachilarni tag-tomiri bilan yo‘qotishda rahbar sifatida tinimsiz kurashgan. Juma bobo Rasulov 1941-1945-yillarda Vatanimizni himoya qilayotgan janchilar uchun ko‘plab oziq-ovqat mahsulotlarini jo‘natishda faol qatnashgan. Bir vaqtning o‘zida kolxozda yashab turgan aholining ijtimoiy ta‘minoti uchun mas‘ul bo‘lgan. U yaratgan bog‘lar, xalqi o‘rtasida o‘rnatgan ittifoqchilik fazilatlarini hamon o‘z mevasini bermoqda.

U o‘zining To‘g‘iz qishlog‘ida 1972-yilda vafot etgan. “Chaqish ota”ga dafn etilgan.

Juma bobo Rasulovning eng kenja farzandi Chori Jumayevdir. U 1938-yil 20-avgustda shu qishloqda tug‘ilgan. Burji – arslon – asad.

Chori Jumayev yoshligidan buyon – “boshqalarni hurmat qilgan odamgina hurmatga loyiq” rivoyatiga sodiqdir. Shuning uchun aytilganda – yo‘lini bilgan odamga keksalik ham huzur-halovat og‘ushidir – deb. Uning ijodiy faoliyati biron daqiqa ham so‘nmagan.

Men domla Chori Jumayev bilan o‘n bir yillik faoliyatimizda hamkasb-hamnafasbiz. Shuning uchun ham men u kishining faoliyatidan habardorman. U kishi uyda kenja bo‘lganligi

uchun uydagi barcha ro'zg'or xizmatlarini bajarganlar. Maktabdan kelgach yarim kun kolxoz dalasiga ishga brogan. 1943-44 yillarda kolxoz dalasidan bug'doy boshog'i terib, frontga jo'natish tashvishiga qatnashgan. O'sha yillari ko'pchilik oilalar qorni to'yib non iste'mol qila olmagan, hatto ochlik tufayli vafot etganlar bo'lgan. Daladan boshqoq o'g'irlab kelish holati aniqlansa, u qattiq jazolangan. 1943-yilda uning Safar ismli katta akasi harbiy xizmatga chaqirilgan. U otga minib, tuman markaziga jo'nab turganda domla Chori Jumayev – men ham boraman – deb akasining izidan ergashgan. Akasi otning ustida turib – qo'lingni ber – deb ukasining qo'lidan ushlab – mana senga – deb uni qamchi bilan yaxshigina urgan. Bu jazo Chori Jumayevga hamon jazo maktabi bo'lib, uni ogohlantiradi.

Domla 14 yoshida – 1952-yilda Surxondaryo viloyatida a'lochi pioner sifatida Toshkent shahrida bo'lib o'tgan Respublika pionerlarining VI qurultoyiga delegate bo'lib qatnashgan. Bu holat uning viloyat xalq ta'limi boshqarmasida a'lochi o'quvchi sifatida ro'yxatga olinishiga sabab bo'lgan. O'zi o'qiyotgan 42-sonli Shvernik nomidagi 7 yillik maktabida uni – bilimdon o'quvchi – deb atashgan. Chori Jumayev besh yoshidayoq o'zbek alfavitini bilgan.

U musiqaga, san'atga juda yoshligidan havas bilan qiziqib, unga intilib, uni o'rganib borgan. Bu qobiliyat uning 1957-yilda o'zi o'qigan maktabda san'at to'garagi rahbari bo'lib ishlashiga asos bo'lgan. 1957-yilda 10-sinfni tamomlab, oliy o'quv yurtiga o'qishga kira olmaganidan so'ng, o'z maktabiga kelib faoliyat olib borgan.

1944-45 yillarda 5-6 kolxozga 1 ta yer haydaydigan traktor xizmat qilgan. Tushlik vaqtida traktorchi ovqatlanish uchun uyga kelganida yoshi katta odamlar – traktor ham och bo'lsa kerak, u ham ovqatlansin – deb, unga beda olib borib uning oldiga tashlab – ma, sen ham ovqatlangin – deyishgan. Shunda 7 yoshdagi Chori Jumayev ularga qarab – bu beda yemaydi, bunga kerasin kerak – deganida uning tog'asi sen nimani bilasan, ket bu yerdan – deb uning yuziga shapaloq tushirgan.

Domla opasining o'g'li Ollayor ismli jiyani bilan dalada qo'y-echki, sigir, tuya, eshak boqishgan. 15 yoshlik tog'a-jiyan tuyaga minib yurishganda, tuya tez sapchib o'yin qilgan, oqibatda to'ga-jiyan tuya ustidan yiqilib, ancha vaqt behush yotishgan. Bundan xabar topgan ota-onalar ularni turg'azib, davolash choralari ko'rishgan. Bunday o'yin boshqa takrorlanmagan. Lekin eshakni suvlashga olib borayotganda, eshak uni sudrab ketgan. Oqibatda o'ng yuzi yerga ishqalanib to'xtovsiz qon oqishi azobiga girifdor bo'lgan. Yuziga lozim bo'lgan tibbiy yordam yo'qligi sababidan uning yuziga oddiy latta qo'yishgan. Vaqt o'tishi bilan latta qon bilan qotib, yuzga yopishib qolgan. Shu ko'rinishida maktabga borgan. Keyin uni tuzatish choralari ko'rilgan.

1954-yilda 7-sinfni a'lo baholarga tamomlab, maktabning faxriy yorlig'ini olishga muyassar bo'lgan. Qishloqda 10-sinf maktabi yo'qligi sababidan, o'qishni tuman markazida joylashgan 1-son Stalin nomli o'rta maktabda o'qishni davom etkazgan. 3 yillik o'qish davrida namunali o'qishi, intizomi bilan o'qituvchilar e'tiborida bo'lgan, sinf sardori etib tayinlangan. Tumanda o'tkazilgan 10 chaqirimlilik masofadagi velosiped poygasida g'oliblikni egallagan. O'qishni tamomlab, 1957-yil sentabrida Toshkentdagi Politexnika oliy o'quv yurtiga o'qish uchun hujjat topshirgan. Lekin kirish bali kamlik qilganligi sababidan o'qishga kira olmagan. 1957-58 o'quv yilida o'zi o'qigan 42-son 7 yillik maktabda pioner vojatiy va badiiy to'garak rahbari vazifalarida ish olib borgan.

Oiladagi moddiy ta'minot masalasi sababidan 1958-yil iyun oyidan tuman markazida joylashgan paxta tozalash zavodiga ishchi xodim bo'lib ishlay boshlagan. Zavodda ishlab yurgan davrlarida mehnatning, tirikchilikning qadrini ancha anglagan. Qish, sovuq kunlari ham ish navbatini kech soat 12da qabul qilib olgan. Ishga ozgina vaqt kechikib kelgan ishchi o'z vazifasidan ozod etilgan. Bu qattiq intizom yosh ishchi Chori Jumayevni hayotga tayyorlagan.

1959-yil iyun oyi. U Samarqand kooperativ institutiga o'qish uchun hujjat topshirib o'qishga kirish bali yetmaganligi sababidan unga kira olmagan. Alamidan o'sha yili Samarqand kooperativ texnikumining umumovqatlanish mutaxassisligi yo'nalishi bo'yicha hujjat topshirib, 3 yillik o'qishga qabul qilingan. 3 yillik o'qish davri uning hayotida nihoyat unumli serhosil bo'lgan. Birinchidan, umumovqatlanish tarmog'ining inson tirikchiligidagi mazmun-mohiyati nimadan iborat ekanligini va uni yuritish sirlarini anglab yetgan. Ikkinchidan, ushbu bilim o'chog'ini a'lo diplom bilan tugatgan. Uchinchidan, Samarqand viloyati Urgut tumanida texnikumni bitiruv tajribasi o'tganligidan foydalanib, ushbu tumanda joylashgan "Jumanazar" nomli xalq teatrida – dutorchi-havaskor sifatida faoliyat olib borgan. Kunduzi o'z tajribasi bilan, kechqurun esa teatrdan dutorchi bo'lib ijod etgan. Bu uning 5 yoshidan boshlangan orzu-havaslarining mevasi bo'lgan. Ushbu faoliyat uchun tuman madaniyati bo'limi tomonidan texnikum ma'muriyatiga cheksiz minnatdorchiliklar izhor etilgan. Domla texnikumda o'qib yurgan davrlarida darsdan keyin tuman maktablariga borib surat olish bilan shug'ullangan. Suratdan olingan daromad hisobida o'qigan, musiqa asbobi sotib olgan, ortib qolganini ota-onasiga yuborib turgan. To'g'iz qishlog'iga musiqa asbobini birinchi olib kelgan va uni chalishni bilgan shaxs – bu Chori Jumayev bo'lgan. Shuningdek, ta'lim yo'nalishi bo'yicha g'olib sifatida Toshkent shahriga birinchi delegat bo'lib borgan ham ana shu qishloqning farzandi – shu kishi bo'lgan.

Chori Jumayev 1962-yilda texnikumni muvafaqqiyatli tamomlab kelgach, u Surxondaryo viloyati matbuot jamiyatlari boshqaruvida – umumovqatlanish korxonalarida texnologiyalarida ishlay boshlagan.

Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlari bir viloyat bo'lib turganligi sababidan Chori Jumayev har ikkala viloyatlar hududida joylashgan barcha tumanlardagi umumiy ovqatlanish tarmoqlari mutaxassis xodimlariga ish uslublari bilan amaliy yordamlar ko'rsatgan.

Chori Jumayev 1962-yil Samarqand kooperativ instituti iqtisodchi-hisobchi mutaxassisligi bo'yicha o'qishga kirib, uni 1967-yilda muvafaqqiyatli tamomlagan. Institutda sirtidan o'qigan.

1964-yilda Sherobod tumanidagi "Zarabog" qishlog'ida tug'ilib voyaga yetgan, 1963-yilda Qarshi davlat pedagogika institutini tamomlab, maktabda dars mashg'ulotlari olib borayotgan To'lakova Robiya Hasanovna bilan nikoh to'yi o'tkazilgan.

To'y jarayonida viloyat matlubot jamiyati idorasi rahbari tomonidan – qani kuyov bir ashula aytsin – degan taklif berilgan. Shunda kuyov Mashrab so'zi bilan "Yoronlar" g'azalini aytgan. G'azalda – Yorga yetar kun bormi – yoronlar – deb yozilgan, lekin kuyov – yorga yetar kun bo'ldi yoronlar – deb aytgani uchun to'y boshlab boruvchi – to'y raisi kuyov yelkasiga yangi to'n sovg'a qilgan.

Ch.Jumayev 1965-1966 yillarda Muzrobod tuman matlubot jamiyatida, 1967-1968 yillarda Angar tuman matlubot jamiyatida iqtisodchi-hisobchi bo'lib ishlagan.

1968-yil avgust oyidan e'tiboran viloyat matlubot jamiyati pravleniyasi qaroriga asosan, u Termiz shahrida joylashgan viloyat matlubot jamiyatlari savdo bazasiga bosh hisobchi vazifasiga ishga tayinlangan.

Bazada quyidagi zaruriy ishlarni amalga oshirgan:

1. 18 nafar yosh, bilim yurtini endi tamomlagan hisobchi kadrlarning malakasini oshirib, ularni mustaqil hodim darajasiga olib kelgan.

2. Savdoda bo'layotgan oldi-sotdi ishlarning barchasida asosan qarzdorlikni tugatish masalasi hal etilgan.

3. Jamoatchi xizmat hisoblangan "Xalq nazoratchisi" burchagini uning raisi sifatida muvaffaqiyatli bajarib borgan. Shunga ko'ra uning nomiga Ittifoq, Respublika, Viloyat xalq nazorat idoralari tomonidan – faxriy yorliqlar, qimmat sovg'alar kelgan.

Viloyatda savdo kadrlarini tayyorlash eng zaruriy masala bo'lib turgan ayni paytda Chori Jumayevni Moskva kooperativ institute pedagogika akademiyasiga o'qishga yuborganlar. 1969-1970 yillarda mazkur akademiyada o'qib – iqtisodchi-o'qituvchi mutaxassisligi unvoni bilan kelgan. O'qishdan kelgach, u viloyat matlubot Jamiyatlari boshqarmasida moliya bo'limi boshlig'i vazifasida ish boshlagan.

1970-yilda Respublikada "Narx siyosati bilan ish olib boradigan Qo'mita" tashkil etilgan. Shunga ko'ra har bir viloyat ijroiya qo'mitasi xuzurida – "Narx bo'limi" tashkil etilgan. 1970-yil 29-noyabrda ushbu bo'lim rahbari etib Chori Jumayev O'zbekiston Kom.partiyasi Markaziy qo'mitasi buyrug'i bilan tayinlangan.

Domla Moskvada o'qib yurgan vaqtlarida Petrograd, Riga, Vilnyus, Tallin, Moskva shaharlarida o'tkazilgan ilmiy konferensiyalarda qatnashib, dars mashg'ulotlari o'tkazish sirlaridan ancha xabar topgan. Bu tajribalar uning keying pedagogik ish faoliyatlariga unumli az qotmoqda.

Ch.Jumayev 1970-1975 yillarda ushbu bo'lim rahbari sifatida faoliyat olib borgan. Bo'limning asosiy vazifasi:

1. Viloyatda ishlab chiqariladigan barcha qishloq xo'jaligi mahsulotlarining sotilish narxini belgilash va unga amal qilish nazoratini ta'minlash.

2. Davlat korxonalarida ishlab chiqarilgan mahsulotlar va tovarlarning belgilangan davlat narxida sotilishini nazorat qilish.

Shunga ko'ra, Ch.Jumayevning tashabbusi bilan viloyatda ishlab chiqariladigan qishloq xo'jaligi mahsulotlarining sotilish narxi preyskuranti tayyorlangan va Respublika narx qo'mitasi tomonidan tasdiqlangan.

Domla 1975-1977 yillarda Toshkent Oliy partiya maktabida xo'jalikni boshqarish mutaxassisligi bo'yicha ta'lim olgan va uni a'lo baholar bilan tamomlagan. 1977-yil iyul oyidan e'tiboran Surxondaryo viloyati partiya qo'mitasida o'z faoliyatini davom ettirgan. Ular faoliyat olib borgan bo'lim mas'uliyatida 12 ta viloyat boshqarma va tashkilotlari mavjud bo'lgan. Shundan yirik tarmoqlari prokuratura, sud, ichki ishlar, rejalashtirish, Moliya, Soliq statistika, davlat savdosi, viloyat matlubot kooperatsiyasi va boshqalar bo'lgan. Viloyatda o'tkazilgan harbiy mashqlarda faol qatnashganligi harbiylar hayotida namunali targ'ibot, siyosat, ma'ruzalar olib borganligi uchun Chori Jumayevga leytenantlik unvonidan mayorlik unvoni berilgan.

Chori Jumayevning ishdagi natijalarini, ma'lumoti va qobiliyatini e'tiborga olib viloyat partiya qo'mitasi kengashi 1979-yilda uni viloyat savdosi boshqarmasiga boshliq qilib tasdiqlangan. Domla 1979-1985 yillarda mazkur vazifani boshqargan davrda viloyat davlat savdosi faoliyatida ko'rinarli ijobiy o'zgarishlar yuzaga kelgan.

Bular:

1. Kadrlar salohiyati sifati yaxshilangan. Ishga qabul qilishda og'ayinchilik, oshnatishchilik kabi illatlarga chek qo'yilgan.
2. Savdo hisob-kitobida debitor qarzdorlik asosan tugatilgan.
3. Ko'plab yangi savdo binolari qurilgan.
4. Zaruriy tovarlar bilan ta'minlash darajasi nisbatan o'sgan.

1985-1993 yillardagi ish faoliyati davrida Ch.Jumayev viloyat qishloq xo'jalik texnikumida brigade boshliqlarini, iqtisodchi-hisobchilarni, agronomlarni, veterinary xodimlarni o'qitish va qayta tayyorlash, malakasini oshirish yuzasidan jonbozlik bilan namunaviy mehnat qilgan. Uning ish yuritishdagi tajriba va bilimdonligini hisobga olib viloyat partiya qo'mitasi uni kooperativ texnikumi direktorligiga tasdiqlagan.

Ch.Jumayev 1993-2002 yillarda viloyatda yagona bo'lgan Termiz kooperativ texnikumi direktorlik vazifasida ishlagan. O'tgan 10 yillik ish davrida texnikumda tub o'zgarishlar bo'lgan. Bular:

1. Kadrlar o'rtasidagi dabdabadorlik, millatchilik, mehnat intizomiga rioya qilmaslik kabi illatlar butunlay yo'qotilgan.
2. Texnikum vositalariga bo'lgan talon-tarojlikka chek qo'yilgan.
3. Texnikum kapital rekonstruksiya dan chiqarilgan.
4. Respublikada savdo texnikumlari orasida namunaviy bilim yurti deb tan olingan.
5. Texnikum 1999-yilda Iqtisodiyot kasb-hunar kollejiga aylangan.

Shu sababli u endi matlubot jamiyatlari mulkidan Davlat mulkiga aylangan. Mazkur bilim yurtida iqtisodchi savdo xodimlari, hisobchilar, tovarshunoslar, ish boshqaruvchi kadrlar tayyorlangan. Uning binosida Respublika kooperativ texnikumlarining mutaxassisleri ishtirokida ilmiy konferensiyalar o'tkazilgan. Jumladan, 1997-yilda texnikumning tashkil topganiga 20 yillik sana nishonlangan.

Domla Termiz davlat universitetida va uning dastlabki, ya'ni Termiz pedagogika instituti bo'lib atalgan vaqtlarida ish ilmiy muassasida "Iqtisodiyot nazariyasi" fanidan soatbay usulida dars mashg'ulotlari olib borgan. 2002-2012 yillarda universitet dotsenti va professori sifatida doimiy ishlagan. Universitetda dotsent, kafedra mudiri vazifalarida, universitet oqsoqollari kengashi raisi – jamoatchilik xizmatlarida faoliyat yuritgan.

Ch.Jumayev 2012-2017 yillarda Surxondaryo viloyati xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish institutida dotsent, iqtisodiyot fani o'qituvchisi hamda uslubchi vazifalarida ishlagan. Faoliyat davomida maktabning moliyaviy faoliyatini samarali boshqarishda direktorning o'rnini to'g'risida ko'plab ilmiy, amaliy dars mashg'ulotlari o'tkazilgan. Maktablarga borib o'qish-o'qitish jarayonlari o'rganilgan. Amaliy suhbatlar o'tkazilgan.

2017-yil noyabr oyidan to 2019-yil avgust oyigacha Ch.Jumayev Afg'oniston fuqarolarini o'qitish ta'lim markazida dotsent, uslubchi vazifalarida ishlagan. Bir vaqtning o'zida ta'lim markazi kasaba uyushmasi kengashi raisi ham bo'lgan. Afg'oniston fuqarolarini

O'zbekiston milliy urf-odatlarini, madaniyati, tarixi, yodgorliklari bilan to'liq tanishtirishda, o'qitishda, dars jarayonlarida o'rgatishda faol xizmat ko'rsatgan. Shunga ko'ra Markaz rahbariyati tomonidan domla qator marta faxriy yorliqlar bilan taqdirlangan. Talabalar Ch.Jumayevning she'riyatiga, san'atiga bo'lgan havas va imkoniyatlaridan unumli ulgu olishgan, uning sirlarini o'rganishgan.

2019-yil 12-avgustdan e'tiboran Ch.Jumayev Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Termiz filialida dotsent sifatida faoliyat olib bormoqda.

MUNDARIJA/ TABLE OF CONTENTS/ СОДЕРЖАНИЕ

1.	ИСПЫТАНИЕ НОВЫХ АКТИВИРОВАННЫХ УГЛЕЙ АУ-Т И АУ-К ИЗ МЕСТНОГО СЫРЬЯ ПРИ ФИЛЬТРАЦИИ ОТРАБОТАННОГО МДЭА НА ГАЗЛИНСКОМ ГАЗОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕМ ЗАВОДЕ <i>Л.Н.Орунова</i>	5
2.	ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА КООРДИНАЦИОН ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАСИ. <i>Йўлдашов Муроджон Равшанович</i>	13
3.	THE IMPORTANCE OF INTONATION IN THE STYLISTIC DIFFERENTIATION OF ORAL TEXTS <i>Rakhimova Gavhar Jamshid kizi</i>	18
4.	МАКТАБГАЧА ПЕДАГОГИКАДА ДИДАКТИК О'YINLARNING АҲАМИЯТИ <i>Xabibullayeva Shaxodat Faxritdinovna</i>	22
5.	KEKSALAR BILAN IJTIMOYIY ISH OLIB BORISHDA SUN'YIY TAFAKKURDAN FOYDALANISH <i>Musurmonova Dilso'z Majidovna</i>	26
6.	"TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ" ASARI HAQIDA <i>Ibrohimov Og'abek Maxmarajab o'g'li</i> <i>Baratov Xasan Anvar o'g'li</i>	30
7.	DUKKAKLI EKINLARNI O'SISHI VA RIVOJLANISHIDA AZOTLI ÒĞITLARNING SAMARADORLIGI <i>Nabijonova Go'zal Qahramonovna</i> <i>Xayitbayev Shohjahon Umid ògli</i> <i>Rabiyeva Shahzoda Elmurod qizi</i>	35
8.	G'O'ZANING O'SISHI VA RIVOJLANISHIDA OZIQLANTIRISH ME'YORLARINI ISHLAB CHIQUISH <i>Abduraxmanov Obidjon Xamidovich</i> <i>Shukurov Shavkat Shukurovich</i> <i>Bozorova Fotima Mahmud qizi</i> <i>Chabikova Ayimxon Nuraddin qizi</i>	41
9.	ABU RAYHON BERUNIY ASARLARINING ILMIY-AMALIY АҲАМИЯТИ. <i>Mamatisakov Jahongirmirzo Jamoliddin o'g'li</i> <i>Eminov Jamshidbek G'ayratjon o'g'li</i>	46
10.	QISHLOQ XO'JALIGINI HISOBI VA UNGA QO'YILGAN TALABLAR. <i>G'aniyev Ahror</i>	51
11.	XO'JALIK MABLAG'LARI VA ULARNING MANBALARI TASNIFI. VA DEHQON XO'JALIKLARIGA XIZMAT KO'RSATISHDA KOOPERATSIYALAR FAOLIYATINING RIVOJLANISHI. <i>G'aniyev Ahror</i>	58

12.	YOZYOVON TUMANI SHAHARCHALARIDA AHOLINING YILLIK O'SISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR <i>Abduvaliyev Xayitboy Abdug'aniyevich</i> <i>Mahammadova Mahbubaxon Rahmiddin qizi</i>	64
13.	FE'LNI O'RGANISH METODIKASI <i>Yo'lchiboyeva Lolaxon</i> <i>Turg'unova Dilafruz Mo'sajonovna</i>	68
14.	SIFATNI O'RGANISH METODIKASI <i>Lolaxon Yo'lchiboyeva</i> <i>Yo'ldasheva Nasiba Odilovna</i>	74
15.	LINGVISTIK (LISONIY) TUSHUNCHANING SAMARALI O'ZLASHISHINI TA'MINLAYDIGAN METODIK SHARTLAR <i>Yo'lchiboyeva Lolaxon</i> <i>Qodirova Saodat Komilovna</i>	79
16.	THE STYLISTIC DEVICES IN TRANSLATING ROBERT M. DRAKE'S "BEAUTIFUL AND DAMNED" WORK FROM ENGLISH TO UZBEK <i>Saydullayeva Malika Sayidmurod qizi</i>	84
17.	MENOPAUSA YOSHIDAGI AYOLLARDA VENALAR SURUNKALI KASALLIKLARIDA "ESCUSAN®" NING VENOTONIK XUSUSIYATLARINI O'RGANISH. <i>Mahmaraimov Sh.T¹</i> <i>Chutboev B.R²</i> <i>Chariev M.Yu³</i> <i>Soatova M.B.⁴</i> <i>Yusupov Sh.A⁵</i>	87
18.	AESCULUS HIPPOCASTANUM L. ASOSIDA TAYYORLANGAN FITOPREPARAT "ESCUSAN®" NING BOLDIR -OYOQ PANJA SOHASI YENGIL TRAVMALARIDA SHISHLARGA QARSHI TA'SIRINI O'RGANISH. <i>Mahmaraimov Sh.T¹.</i> <i>Chutboev B.R².</i> <i>Chariev M.Yu³.</i> <i>Miraliev A.M⁴.</i>	90
19.	ЖИСМОНИЙ ИМКОНЯТИ ЧЕКЛАНГАН ТАЛАБЛАРНИ ПАРА ЕНГИЛ АТЛЕТИКАНИНГ ЮГУРИБ КЕЛИБ УЗУНЛИККА САКРАШ ТУРЛАРИГА ЎРГАТИШ УСЛУБИЯТИ <i>Ғофуров Шерали Хошимович</i>	93
20.	ALIMENT TO'LASH TO'G'RISIDAGI SHARTNOMANI FUQAROLIK-HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING O'ZIGA XOS KORINISHLARI <i>Muhitdinov Sunnatulla Toxirovich</i>	105
21.	XALQARO XUSUSIY HUQUQ BO'YICHA OILA MUNOSABATLARINING TARTIBGA SOLINISHNING KOLLIZON	110

	<i>NORMALARI</i> <i>Muhitdinov Sunnatulla Toxirovich</i>	
22.	<i>BERDAQ SHAYIR SHIG'ARMALARINIŇ TÁRBIYALIQ ÁHMIYETI HÁM "XALIQ USHIN" OPERASINIŇ TEATR SAXNASINDA TUTQAN ORNI</i> <i>T.Seitnazarova</i>	118
23.	<i>UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIMNI JOROY ETISHNING ILMIIY-NAZARIY ASOSLARI</i> <i>Sidiqova Gulrux Safar qizi</i>	122
24.	<i>BACHADON BO'YNI SARATONI XASTALIGI, KELIB CHIQISH SABABLARI VA DAVO CHORALARI.</i> <i>Xayitova Gulchexra Avliyaqulovna</i> <i>Xayitov Azizxon Axmetovich</i>	126
25.	<i>FANLARARO ALOQADORLIK ASOSIDA IQTISODIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH USULLARI</i> <i>Bozarov Dilmurod Uralovich</i>	130
26.	<i>O'ZBEKISTON – IJTIMOIIY DAVLAT.</i> <i>Abdubannoyeva Qizlarxon Toxirjon qizi</i>	137
27.	<i>INSON HUQUQLARI VA ERKINLIK LARI SOHASIDA TA'LIM VA INNOVATSIYALAR.</i> <i>Nasimova Sevinch</i>	141
28.	<i>SUG'URTA FAOLIYATINI BARQAROR RIVOJLANTIRISH: FAN VA TA'LIMDA INNOVATSIYALAR</i> <i>Nasimova Sevinch Umidjon qizi</i>	144
29.	<i>MORFOLOGIYA: SO'Z TURKUMLARI TARIXI</i> <i>Qobiljonova Maftuna Komil qizi</i>	148
30.	<i>ZAMANAGÓY MUZÍKA SABAGÍN ÓTKERIWDE OQÍTIW SHÍNIŇ SHÓLKEMLESTIRIWSHILIK IZLENIWI</i> <i>Embergenova Gulayda Aytbaevna</i> <i>Yo'ldoshev Lochinbek Ergashboy uli</i>	153
31.	<i>OQIW-TÁRBIYALIQ PROCESSTI ALDIŇGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR MENEN TÁMIYINLEW</i> <i>Djiyenbayeva Aysuliu Dauletbay qizi</i> <i>Rajapbayeva Diyora Ilxom qizi</i> <i>Ataxanov Asadbek Alibek o'g'li</i> <i>Qutlimurodova Shahlo Ulug'bek qizi</i>	159
32.	<i>QORAQALPOQ ETNO MADANIYATIDA FOLKLORDAGI QO'SHIQLARINING TEORIYALIK AHAMIYATI</i> <i>Abatova Gulnaz Maksetbaevna</i>	163
33.	<i>UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABI O'QUVCHILARINING ONA TILI DARSLIKLARIDA BERILGAN MATN LAR BILAN ISHLASH KO'NIKMASINI OSHIRISHDA NIMALARGA E'TIBOR BERISH KERAK?</i>	171

	<i>O‘rinboyeva Nafisa G‘oziboy qizi Ismoilova Sevvara Obidjon qizi</i>	
34.	<i>ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ИГРЫ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА Турумбетова З.Ю. Худайбергенова Саodat</i>	177
35.	<i>SANOAT KORXONALARIDA ISHLAB CHIQARISH XARAJATLARINI KAMAYTIRISHNING AMAL QILISH MEKANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH Xudayberdiyeva Sarvinoz Komil qizi</i>	182
36.	<i>TALABALARDA IJODKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNING USULLARI, TUZILMASI VA MAZMUNI Islamova Rahbarhon Ravshanovna</i>	186
37.	<i>WAYS TO USE THE SUBSTITUTE ECONOMY AND GROWTH MODEL IN THE INVESTMENT ACTIVITY OF ENTERPRISES Mamajonova Saida Vakhobjonovna Ernazarova Gulira'no Khairulla's qizi</i>	192
38.	<i>FERMENTLAR VA ULARNING INSON ORGANIZMIDAGI O‘RNI. Isroilova Malika G‘ofur qizi Toxirova Farida Olimjonovna</i>	198
39.	<i>FANLARARO ALOQADORLIK ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING MULOQOT MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH MAZMUNI D.Mansurova</i>	201
40.	<i>ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ И МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ Шарафутдинова Марвар Рашидовна</i>	206
41.	<i>THE RELATIONSHIP BETWEEN ARTISTIC AND JOURNALISTIC DISCOURSE IN THE WORK OF YURIY POLYAKOV Sariyev Ruslan Ravilyevich</i>	213
42.	<i>BADIY TASVIR VOSITALARI TARJIMASIDA ADEKVATLIK MASALALARI (O‘ZBEK VA INGLIZ TARJIMACHILIGI MISOLIDA) Parpiyeva Dilfuza Usmirjonovna</i>	217
43.	<i>ZAHARLI SUTEMIZUVCHI-LORIS HAQIDA FAKTLAR Elamanova Maftuna Vahobjon qizi Toxirova Farida Olimjanovna</i>	221
44.	<i>TIBBIYOT YO‘NALISHIDAGI TALABALARNI BILIMINI OSHIRISHDA LEARNINGAPPS NING ASOSIY XUSUSIYATLARI Voxidov Dilshod Alikulovich Voxidov Alikul Melitoshevich</i>	224

	<i>Aminov Jaloliddin</i>	
45.	<i>BOSHLANG'ICH SINFLAR ONA TILI DARSLARIDA SO'Z USTIDA ISHLASH ORQALI O'QUVCHILAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH</i> <i>Malikova Dilrabo Ravshan qizi</i> <i>Jabborova Marjona</i>	228
46.	<i>SUB'YEKTIV VA SPORT</i> <i>Yarasheva Dilnoza</i>	233
47.	<i>PSIXIJTIMOIY RIVOJLANISH JARAYONIDA INSON VA SPORT O'RTASIDAGI MUNOSABAT</i> <i>Sirojev Shoxrux</i>	239
48.	<i>KARL MARKS VA SINFLAR NAZARIYASINING SPORT MADANIYATI HAQIDAGI FIKRLARI</i> <i>Axrorjon Nuriddinov</i>	248
49.	<i>YERDAGI JONLI VA JONSIZ TABIAT TO'G'RISIDA ANIQ BILIMLAR BERISH</i> <i>Latipova Surayyo Hakimovna</i>	258
50.	<i>ЎҚУВЧИЛАРЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАФАККУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ХУҚУҚИЙ ТАРБИЯ БЕРИШ УСУЛЛАРИ</i> <i>Хикматова Гулчехра Ҳайитова</i>	263
51.	<i>МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI ART-PEDAGOGIKA VOSITASIDA IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH (TAYYORLOV GURUH MISOLIDA)</i> <i>Bo'ronova Muhayyo Qahhorovna</i>	268
52.	<i>"SAODAT SOHILI" QISSASINING OBRAZ POETIKASI</i> <i>Adilova Fanuza Shodiyor qizi</i>	273
53.	<i>THE ROLE OF TRADITIONAL AND MODERN COLORS IN ARTISTIC DECORATION IN THE DIRECTION OF POTTERY</i> <i>Umarov Xasanboy Tojimirza o'g'li</i>	277
54.	<i>BOLALARNING MUSIQIY MADANIYATINI XALQ AN'ANALARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH</i> <i>Ibroximova Gulnoza Sa'dullayevna</i>	280
55.	<i>IMPORTANCE OF ENGLISH MODERN CIVILIZATION</i> <i>Fayzullayeva Nigina Sur'at qizi</i>	284
56.	<i>MILLIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH ASOSLARI</i> <i>Jumayeva Zamira Bustanovna</i>	296
57.	<i>HUDUDLAR IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA TARAQQIYOT STRATEGIYASI</i> <i>Raxmonqulova Nafisa Olimjon qizi</i>	301
58.	<i>RESEARCH METHODS OF PROFESSIONAL PEDAGOGY</i> <i>Guzerbaev Asilbek Abaevich</i>	306
59.	<i>A CROSS-LINGUISTIC EXAMINATION OF SENTENCE STRUCTURES: AN IN-DEPTH ANALYSIS OF ENGLISH AND KARAKALPAK</i>	311

	<i>LANGUAGES</i> <i>Lepesbaeva Aysuliu</i>	
60.	<i>UNLOCKING LANGUAGE LEARNING POTENTIAL: THE IMPACT OF MULTIMEDIA IN LANGUAGE EDUCATION</i> <i>Berdiyeva Sitora Utkerovna</i>	314
61.	<i>THE ROLE OF FOREIGN LANGUAGES IN MEDICINE</i> <i>Durova Shakhnoza Shokirovna</i>	319
62.	<i>ПЕРЕРАБОТКА ЛЕКСИКИ В КЛАССЕ</i> <i>Идиева Лола Исмамовна</i>	324
63.	<i>INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARIDA TA'LIM TUSHUNCHASI</i> <i>Rokhila Bafoeva</i>	330
64.	<i>PATENT HUQUQI RIVOJLANISH TARIXI</i> <i>Abutov Begzad Marat uli</i>	337
65.	<i>ШОИРА МУАЗЗАМХОННИНГ ТАСАВБУФИЙ РУҲДАГИ ФАЗАЛЛАРИ</i> <i>Насиба Сайдалиева Фарҳодовна</i>	341
66.	<i>SINF XONALARINING TALABALARNING FAOLLIGIGA TA'SIRI SINF XONALARI TALABALARNING FAOLLIGINI QANDAY OSHIRISHI MUMKIN?</i> <i>Jabborova Aziza Jobirovna</i>	347
67.	<i>ВЫРАЖЕНИЕ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИХ И СОЦИАЛЬНО-ДУХОВНЫХ ПАРАМЕТРОВ ПРИ СОЗДАНИИ ВЕЛИКИХ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ФИГУР В АНГЛИЙСКОЙ ДРАМЕ ВО ВРЕМЯ РЕНЕССАНСА</i> <i>Ташева Нафиса Зайнитдиновна</i>	361
68.	<i>THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF INDUSTRIAL POLICY AND ITS IMPLEMENTATION IN ENTERPRISES</i> <i>Матажоннова Saida Vakhobjonovna</i> <i>Bobokulov Olmos Yusup o'g'li</i>	368
69.	<i>ЗИМНЯЯ СКАЗКА</i> <i>Арифова Наргиза Джахонгировна</i>	373
70.	<i>МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI МАКТАВ ТА'LIMIGA TAYYORLASHDA TEXNOLOGIK VOSITALARNING АНАМИЯТИНИ DIAGНОСТИКА QILISH</i> <i>Xamitova Dilbar Djalolovna</i>	384
71.	<i>MAMLAKATIMIZDA INTELLEKTUAL MULK HUQUQINI TA'MINLASH VA RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI</i> <i>Shomuradova Malika Alisher qizi</i>	389
72.	<i>ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ МОРФОФУНКЦИОНАЛЬНОГО И ПСИХОЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ПОДРОСТКОВ</i> <i>Адилбеков Тохир Тухтаевич</i>	392

	<i>Султанова Умида Усман кизи</i>	
73.	<i>ПРИМЕНЕНИЕ КРЕАТИНСОДЕРЖАЩИХ БАД В СПОРТЕ</i> <i>Сейдалиева Л.Т.</i> <i>Шукурова С.С.</i> <i>Хасанова Н.Р.</i>	400
74.	<i>АДАПТАЦИЯ СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ К</i> <i>СПЕЦИФИЧЕСКИ НАГРУЗКАМ У СПОРТСМЕНОВ РАЗЛИЧНОЙ</i> <i>ПОДГОТОВЛЕННОСТИ</i> <i>Мавлюда Джалаловна Пулатова</i>	409
75.	<i>ОСОБЕННОСТИ АДАПТАЦИИ ОРГАНИЗМА СПОРТСМЕНОВ К</i> <i>НАГРУЗКАМ В СПОРТЕ</i> <i>Пулатова Мавлюда Джалаловна</i> <i>Серебряков Владимир Владимирович</i>	416
76.	<i>ТАЛАБАЛАРДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТ ВА КЎНИКМАЛАРНИ</i> <i>ШАКЛЛАНТИРИШ</i> <i>Шойимардонов Ш.А.</i> <i>Бобомуродов А.Э.</i> <i>Казоқов Р.Т.</i>	426
77.	<i>JISMONIY TARBIYA JARAYONIDA MUSKULLAR ISHINING</i> <i>VEGETATIV TA'MINLANISHI</i> <i>Djurabekov Elmurod Tuxtamurodovich</i>	436
78.	<i>SOLVING THE PEDAGOGICAL PROBLEMS OF MODERN EDUCATION</i> <i>BASED ON THE CULTURAL APPROACH</i> <i>Boychayeva Durdona Rasuljon qizi</i> <i>Xalilova Mardona Hasanjon qizi</i>	441
79.	<i>KORPORATIV ZIDDIYATLAR VA NIZOLAR. KORPORATIV</i> <i>MUNOSABATLAR ISHTIROKCHILARI HUQUQ VA QONUNIY</i> <i>MANFAATLARINI HIMOYA QILISH VA NIZOLARNI MUQOBIL</i> <i>USULDA HAL QILISH YO'LLARI</i> <i>Buriev Khamidjon Tulkin ugli</i>	445
80.	<i>NASHRIYOT VA NOSHIRLIK ISHI</i> <i>Pirnazarova Dilfuza Quralbay qizi</i>	455
81.	<i>CHILDREN OF PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOL AGE</i> <i>FORMATION OF BEHAVIOR</i> <i>Shoira Xudoyqulova</i>	459
82.	<i>TRANSFORMATION IN TRANSLATING LITERARY TEXTS FROM</i> <i>ENGLISH INTO UZBEK</i> <i>Fazilat Kariyeva</i>	464
83.	<i>THE IMPORTANCE OF TEACHING ENGLISH AS A SECOND</i> <i>LANGUAGE</i> <i>Khalilova Kamola</i>	468
84.	<i>HR BOSHQARMASIDA KPI TIZIMI</i>	472

	<i>Toshov Mirzabek Hakimovich</i>	
85.	<i>PRINSIPLARNING SHAKLLANISHI HR (HUMAN RESOURCE) ASOSIY INDIKATORLARGA ASOSLANGAN (KPI) Toshov Mirzabek Hakimovich</i>	478
86.	<i>9-SINF ONA TILI DARSLARIDA EVFEMIZMLARDAN FOYDALANISH MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI Gulamova Dilobar Imamkulovna</i>	484
87.	<i>SINFDA IJTIMOY LINGVISTIKA VA IDENTIFIKATSIYA Shodiyeva Maftunabonu Adizovna</i>	495
88.	<i>KREATIV IQTISODIYOT: MOHIYAT VA TUZISH Toshov Mirzabek Hakimovich</i>	500
89.	<i>EFFECTIVENESS OF USING PR-ADVERTISING SERVICES IN THE PROCESS OF PRODUCT DELIVERY ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION Bazarova Mamlakat Supievna.</i>	507
90.	<i>SYMPTOMS AND TREATMENT OF THRUSH IN CHILDREN Mamedova N.Sh.</i>	514
91.	<i>THE RELATIONSHIP BETWEEN ARTISTIC AND JOURNALISTIC DISCOURSE IN CREATIVITY Yuriya Polyakova Sariyev Ruslan Ravilyevich</i>	517
92.	<i>THE ROMANTIC PATHOS OF A.S. PUSHKIN'S "SOUTHERN POEMS" Liu Ning Matenova Y.U.</i>	521
93.	<i>FAVQULODDA VAZIYATLAR XAVFI TUG'ILGANDA YOKI SODIR BO'LGANDA AHOLINI HARAKATLANISHGA O'RGATISH Abdurahmonova Sayyoraxon Ro'zaliyevna</i>	524
94.	<i>SUZUVCHINING KROL USULIDA CHIDAMLILIGINI RIVOJLANTIRISH Toshtemirova L.X. Zoitova G.M.</i>	528
95.	<i>ШАХМАТНИ ЎРГАТИШ ОРҚАЛИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ ВА ЎЙИН ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ Файбуллаева М.У. Рашидов А.У.</i>	535
96.	<i>ЁШ СУЗУВЧИЛАРНИ ЎРГАТИШНИНГ БОШЛАНҒИЧ БОСҚИЧДА ТАНЛОВНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ Миржамолова Д.И. Матназаров Х.Й.</i>	542
97.	<i>O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KONSTITUTSIYANING RIVOJLANISHI VA UNING HUQUQIY AHAMIYATI Norboyev Sardor Qaymiddinovich</i>	551

98.	<i>TURKISTONNING SANOAT KORXONALARIGA DOIR STATISTIK MANBALAR SHARHI Sodiqova Sevara Julli qizi</i>	556
99.	<i>IQTISODIY XAVFSIZLIK BO'YICHA SIYOSIY IQTISOD TAHLILI Sodiqova Nigora To'rayevna</i>	560
100.	<i>BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARI DARS MASHG'ULOTLARINI STEAM YONDASHUVI ASOSIDA TASHKIL ETISH METODIKASINING NAZARIY ASOSLARI Imamova Gavxaroy Muxiddin qizi</i>	570
101.	<i>YOSHLARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH – DAVR TALABI Aymatova Aziza Baxtiyor qizi</i>	575
102.	<i>IMPROVING THE METHODOLOGY OF DEVELOPING DESIGN SKILLS IN STUDENTS Sharipova Nilufar Mavlonovna</i>	579
103.	<i>AMERIKA QO'SHMA SHTATLARINING GLOBAL QUROL SAVDOSIDAGI O'RNI Po'latova Zilola</i>	585
104.	<i>FAVQULODDA HOLAT TURLARI VA TARMOQLARI Mahmudov Muhiddin Ashurboboyevich</i>	590
105.	<i>ENHANCING LANGUAGE PROFICIENCY: THE BENEFITS OF IMPLEMENTING COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING STRATEGIES IN THE ENGLISH CLASSROOM Fozila Ochilzoda</i>	593
106.	<i>TÁRBIYA ISKERLIGINDE MUZIKANIŇ TUTQAN ORNI Azima Usenova</i>	599
107.	<i>INGLIZ VA O'ZBEK TILIDAGI KONSEPTUAL METAFORALAR TARJIMASINING QIYOSIY TAHLILI. Ollomurodov Arjunbek Orifjonovich</i>	602
108.	<i>CONTEMPORARY PERFORMANCE TRADITIONS Azima Usenova</i>	609
109.	<i>СТРУКТУРНО – СЕМАНТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОСЛОВИЦ. Хасанова Шахноза Баходировна</i>	613
110.	<i>O'QUV JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI Toshpo'latova Mohira G'ulom qizi</i>	620
111.	<i>РОЛЬ ХАНСТВ СРЕДНЕЙ АЗИИ В ФОРМИРОВАНИИ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ</i>	625

	<i>Мирзарахимова Наргиза Жўрабоева</i>	
112.	СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К МЕТОДАМ ОБУЧЕНИЯ: ОТ ТРАДИЦИОННЫХ К ИННОВАЦИОННЫМ <i>Мухитдинова Нозима Журабаевна</i>	634
113.	TOG'-KON SANOATIDAGI MAYDALASH QURILMASINING ELEKTR YURITMASINI ENERGIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISH <i>Hoshimov Ural Hoshimovich Naimov Axadjon Jamshid o'g'li Abdalimov Sarvar Mirзахmat o'g'li</i>	643
114.	МАТЕРИНСКИЙ ОБРАЗ В СОВРЕМЕННОЙ УЗБЕКСКОЙ ПРОЗЕ. <i>Муродова Дилдора Арабовна</i>	649
115.	ФОЛЬКЛОРНЫЕ ТРАДИЦИИ В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ 19 И 20 ВВ. <i>Шакирова Гулмира Рашидовна</i>	654
116.	A RISK MANAGEMENT FRAMEWORK FOR SECURITY AND INTEGRITY OF NETWORKS AND SERVICES <i>Turobova Gulnoza Orif qizi Mehmonxo'jayev Azizbek Kamoliddinov Ulug'bek Jamolitdin ugli Sahaddinov Muzaffar</i>	660
117.	ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРГАРЛИГИНИ ОШИРИШ УСУЛИ САМАРАДОРЛИГИ. <i>Ҳамдамов Рустам Махамдалиевич</i>	670
118.	INGLIZ TILIDAGI TELEDASTURLARDA QO'LLANILUVCHI LEKSIK VOSITALARNING TIL XUSUSIYATLARI <i>Norqobilova Nigora Uralovna</i>	677
119.	A COMPARATIVE STUDY OF IMPROVING THE CREATIVE AND PROFESSIONAL ACTIVITY OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS <i>N. Misirova</i>	680
120.	ҲАҚАМЛАР БЎЙИЧА ТУШУНЧА, ҲАҚАМЛАРНИНГ СПОРТДАГИ ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШИ <i>Бекназаров З.Қ.</i>	685
121.	ИМКОНИАТИ ЧЕКЛАНГАН ПАРАПАУЭРЛИФТИНГЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ЮКЛАМАЛАРИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ <i>Гареева Г.Р.</i>	689
122.	BRICS MAMLAKATLARINING IQTISODIY-SIYOSIY TAHLILI <i>Abdusattorova Malikaxon</i>	694
123.	INGLIZ TILI DARSLARIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH <i>Rahimova Sarvinoz Tolibovna</i>	699

124.	<i>THE IMPORTANCE OF POSITIVE ATMOSPHERE IN ENGLISH CLASSES.</i> <i>Tursunova Marxabo Raxmonovna</i>	708
125.	<i>YOSHLAR MA'NAVİYATINI YUKSALTIRISHDA MILLIY QADRIYATLAR VA MA'NAVİY MEROSNI TARG'IB ETISHNING AHAMIYATI</i> <i>Dilmurod Karimovich Yaxyayev</i>	712
126.	<i>MAHALLA TUSHUNCHASINING VUJUDGA KELISHI HAQIDA</i> <i>Sadullayev Umidjon Shokir o'g'li</i>	717
127.	<i>REDEFINING ENGLISH EDUCATION: HARNESSING THE POWER OF MEMES</i> <i>Amonov Nurmuhammad Abdurahim o'g'li</i>	723
128.	<i>UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA TAEKVONDO TO'GARAGI BO'YICHA MURABBIYNING O'QUV FAOLIYATINI TASHKIL ETISH ASOSLARI.</i> <i>Xolboyeva Dildora Rajjabboy qizi</i>	728
129.	<i>MAHMUD QOSHG'ARIYNING «DEVONU LUG'OTIT TURK» ASARI – ILMIY AHAMIYATLI ME'ROS</i> <i>Bobojonova Dilnoza Oxunjonovna</i>	737
130.	<i>MAHMUD QOSHG'ARIYNING «DEVONU LUG'OTIT TURK» ASARI – ILMIY AHAMIYATLI ME'ROS</i> <i>Bobojonova Dilnoza Oxunjonovna</i>	744
131.	<i>МАҲАЛЛА ФУҚАРО ЙИҒИНИ ТИЗИМИДАГИ МУТАСАДДИЛАРНИНГ НОТЎЛИҚ ОИЛА БИЛАН ФАРЗАНД ТАРБИЯСИДАГИ ЎЗАРО ҲАМКОРЛИГИ</i> <i>Мусурманова Шахло Илҳомовна</i>	750
132.	<i>TECHNOLOGY IN INCREASING THE EFFECTIVENESS OF THE INTEGRATED LESSON IN PRIMARY EDUCATION.</i> <i>Yusufaliyeva Gulnora Abdurakhmonovna</i>	756
133.	<i>YANGI O'ZBEKISTONNING YANGI KONSTITUTSIYASI – FUQAROLIK JAMIYATI RIVOJINING ASOSIY OMILI SIFATIDA</i> <i>Xatamova Aziza Maxammatqulovna</i>	759
134.	<i>O'ZBEKISTONDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING ROLI</i> <i>Mamedova Zarifa Xakimjonovna</i>	765
135.	<i>HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATNI YUKSALTIRISHDA HUQUQIY TARBIYANING AHAMIYATI.</i> <i>Mamedova Zarifa Xakimjonovna</i>	772
136.	<i>CULTURE AND ARTS</i> <i>Nurmatov Islambek Kyzilbekovich</i>	777
137.	<i>ADVANTAGES OF STUDYING ABDOAD</i> <i>Nurmatov Islambek Kyzilbekovich</i>	783

138.	<i>FAME AND THE MEDIA</i> <i>Nurmatov Islambek Kyzilbekovich</i>	788
139.	<i>THE ROLE OF ANTIPHOSPHOLIPID SYNDROME IN THE CAUSE OF REPRODUCTIVE LOSSES</i> <i>Ashurova N.G.</i> <i>Soliyeva N.K</i> <i>Rajabova D.Kh.</i>	792
140.	<i>M. S. ANDREYEV- ILMİY FAOLIYATI</i> <i>Toshpo'latova Shaxnoza Shuhratovna</i>	796
141.	<i>STEM TA'LIMI VOSITASIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH</i> <i>Tashibekova Munajat Xoshimovna</i>	803
142.	<i>ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА</i> <i>Носирова Дилноза Ризокуловна</i>	808
143.	<i>МЕКТЕП ОҚИВШИЛАРИНА ЭКОЛОГИЯЛИҚ ТЎРБИЯ БЕРИВДЕ ХАЛИҚ ПЕДАГОГИКАСИ ДЕРЕКЛЕРИНИŇ TUTQAN ORNI</i> <i>Temirbekova Aysholpan</i>	814
144.	<i>STRATEGIES TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF THE TEXTILE INDUSTRY IN UZBEKISTAN</i> <i>Solijonov Shoxruxbek Alisher o'g'li</i>	820
145.	<i>TA'LIMDA UZVIYLIK - BOSH ME'ZON</i> <i>Srojeva Gulbahor Vahobovna</i>	829
146.	<i>USING THE NATIONAL TRADITIONS OF THE UZBEK PEOPLE IN THE PROCESS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS</i> <i>M.Khaydarov</i>	836
147.	<i>YURAK ISHEMIK KASALLIKLARI</i> <i>Murodova Saodat Dovutovna</i>	845
148.	<i>YON LEKSEMASINING SEMANTIK-STRUKTUR XUSUSIYATI</i> <i>Iskandarova Quyoshoy</i>	848
149.	<i>MAKTABLARDA BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI DARSQA QIZIQISHINI OSHIRISH HAQIDA</i> <i>Salimova Mavluda Baxtiyarovna</i> <i>Ishchanova Farida Zaripboyevna</i>	851
150.	<i>O'RTA OSIYODA MOZAIKA SAN'ATI PAYDO BO'LISHI VA RIVOJLANISHI.</i> <i>Saliyeva Gulirux Juramurot qizi</i>	854
151.	<i>ЎЗБЕКИСТОНДА САНОАТ КОРХОНАЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШИНИ РИВОJЛАНТИРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ИҚТИСОДИЙ АСОСЛАРИ</i> <i>Мамажоновна Саида Вахабжановна</i> <i>Бобокулов Олмос Юсуп ўғли</i>	860
152.	<i>BOSHLANG'ICH SINFLARDA МАТЕМАТИКА О'QITISHNING</i>	866

	METODIK USULLARI <i>Inayatova Maxsuma Sadiqjonovna</i> <i>Raximova Dinara Atabekovna</i>	
153.	CHALLENGES AND CONSIDERATIONS IN THE CHARTER OF BANKING SERVICES: A COMPREHENSIVE ANALYSIS <i>Djadigerova Shaxizada Maratovna</i>	870
154.	FINANCIAL ELEMENTS OF BUSINESS STABILITY <i>Khalilov Bahromjon Bahodirovich</i>	873
155.	KORPUS LINGVISTIKASI VA MILLIY KORPUS HAQIDA <i>Abduvohidov Behruz</i> <i>Abdualimova G.H.</i>	879
156.	ICHKI SEKRETSIYA BEZLARINING YOSHGA XOS XUSUSIYATLARI <i>Sayfilloyeva Sabina Murod qizi</i>	882
157.	MULKCHILIK MUNOSABATLARINING JAMIYATDAGI TUTGAN O'RNI <i>Naimova Nargiza Akbarovna</i>	885
158.	ELEKTRON LUG'ATLAR VA AN'ANAVIY LUG'ATLAR USTIDA ISHLASH <i>Abdunazarova Muqaddas Bahodir qizi</i>	890
159.	YON LEKSEMASINING SEMANTIK-STRUKTUR XUSUSIYATI <i>Iskandarova Quyoshoy</i>	894
160.	QORAQALPOG'ISTONDAGI TURKIY TILLARNING ALOQALARI XUSUSIDA <i>Yu.M.Ibragimov</i>	897
161.	KO'PMA'NOLILIKNING SHAKLDOSH SO'ZLARDAN FARQLI JIHATLARI <i>Davidov Yunus Jummayevich</i>	902
162.	ETNOGRAFIK TADQIQOTLARDA QORAQALPOQ XALQINING YORITILISHI <i>Sayfutdinov Feruz Ilniyoz o'g'li</i>	906
163.	TEXNIK TIZIMLARDA QO'LLANILADIGAN AXBOROT TEXNOLOGIYALARI <i>Xoshimova Maftunabonu</i>	814
164.	AKUSHERLIK PERITONITI <i>Rajabova Dildora</i>	917
165.	SO'FI OLLOHYOR ILMIY MEROSI <i>Ramazonova Ra'no</i>	925
166.	МУСУЛМОН ҲУҚУҚИДА ГАРОВ ТУШУНЧАСИ, ВА УНГА БОҒЛИҚ МАСАЛАЛАР ҲАҚИДА <i>Қиличев Абдураим Ярашев</i>	928
167.	O'ZBEKISTON SSRNI ELEKTIRLASHTIRISH JARAYONI	932

	(1940-1950-YILLAR) <i>Shermamatova Dilnoza Alisherovna</i>	
168.	<i>DUNYO HAMJAMIYATIDA FOTOGRAFIYA SA'NATI SOHASIDA FOTOAPPARATLARNING SHAKLLANISH BOSQICHLARI</i> <i>Inayatov Jaxongir G'opurjonovich</i>	936
169.	<i>ERKIN A'ZAM KINOQISSALARIDA RAMZIYLIK</i> <i>Boburjon Boymatov</i>	942
170.	<i>DIFFICULTIES FACED IN TRANSLATING SENTENCES FROM ENGLISH TO UZBEK IN CLASSES OF 7-9</i> <i>Makhliyo Karimova Adkhamjon qizi</i>	947
171.	<i>DASTLABKI TERGOVGA YOKI SURISHTIRUVGA VOYAGA YETMAGAN SHAXSLARNI JALB ETISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.</i> <i>D.Bobobekov.</i>	951
172.	<i>CLASSIFICATION OF ENGLISH COLLOCATIONS AND PROBLEMS OF TRANSLATING THEM INTO UZBEK LANGUAGE</i> <i>Yuldosheva Durdona</i>	955
173.	<i>TURKISTONDA ARXEOLGIK XAVASKORLIK TO'GARAGI TASHKIL ETILISHI</i> <i>G'ofurov Sherzod Sobirjon o'g'li</i>	959
174.	<i>MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA NUTQ O`STIRISH MASHG`ULOTIDA LUG`AT ISHI</i> <i>Abdullayeva Dilnoza Erkinovna</i>	964
175.	<i>RAQAMLI TRANSFORMATSIYANING AFZALLIKLARI VA TA'LIMGA TA`SIRI</i> <i>Akabirxodjayeva D.R.</i>	969
176.	<i>O`ZBEKISTONDA TURIZMNING O`RNI VA FOYDALI JIHATLARI</i> <i>Kurvonbekov Manuchehr Islomjonovich</i> <i>Safarov Nasriddin Sadriddin o`g`li</i>	974
177.	<i>НЕКОТОРЫЕ БИОХИМИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ КРОВИ У ГРЕБЦОВ В ПОДГОТОВИТЕЛЬНОМ И СОРЕВНОВАТЕЛЬНОМ ПЕРИОДАХ.</i> <i>Зиямухамедова С.А.</i> <i>Казақов Р.Т.</i> <i>Шукурова С.С.</i>	978
178.	<i>QISQA MASOFALARGA YUGURISH TEXNIKASI</i> <i>Raxmatov B.Sh.</i> <i>Kazoqov R.T.</i> <i>Mingzeyoyev T.N.</i> <i>Abduraxmonov M.S.</i> <i>Tursunaliyev U.Sh.</i> <i>Farxodov A.F.</i>	986

179.	ЁШИ АКАДЕМИК ЭШКАК ЭШУВЧИЛАРНИ ЎРГАТИШНИНГ БОШЛАНҒИЧ БОСҚИЧИДА ТАНЛОВНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ. <i>Мирхалилова Д.И. Матназаров Х.Й.</i>	997
180.	РАЗВИТИЕ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ЕГО РЕШЕНИЯ. <i>В.Ш. Рахимов Алиев Искандар Бахрамович</i>	1007
181.	СОВРЕМЕННАЯ ПОДГОТОВКА КАДРОВ ПО СПОРТИВНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОМУ ТУРИЗМУ. <i>В.Ш. Рахимов Алиев Искандар Бахрамович</i>	1019
182.	OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA SPORT VA SOG'LOMLASHTIRUVCHI TURIZMNI O'RGANISHDA ZAMONAVIY YANDASHUVLAR <i>V.Sh. Raximov</i>	1033
183.	SPORTCHILARNING KO'P YILLIK TAYYORGARLIK BOSQICHLARINI REJALASHTIRISH USHLBLARI. <i>(Kurash sport turi misolida). Aliyev Iskandar Baxramovich Karimov Ulugbek Rahimovich</i>	1044
184.	ADAPTATION OF YOUNG PHYSICAL EDUCATION TEACHERS. <i>I.U.Nurmetova</i>	1053
185.	STOL TENNISINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATI NIMADA? <i>Умуркулова Дилрабо Абдусаматовна</i>	1062
186.	THE ROLE OF EDUCATIONAL METHODS AND DEVELOPMENTAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN LEARNING <i>Usmanova Nodira Olimjon qizi</i>	1070
187.	YOZMA MATBUOTNING IJTIMOIIY HAYOTIMIZDAGI AHAMIYATI <i>Jo'rayeva Maqsuda Muhammadovna Hayrullayeva Umida Asqar qizi</i>	1079
188.	THE CONCEPT AND TASKS OF A MODERN MANAGEMENT SYSTEM ENTERPRISE PERSONNEL <i>Alimova Shamsiya Abidovna</i>	1083
189.	ЖАМИЯТДА ИЖТИМОИЙ – МАЪНАВИЙ МУҲИТНИ СОҒЛОМЛАШТИРИШГА ОТА-ОНАЛАРНИНГ ВИРТУАЛ - ПЕДАГОГИК МАДАНИЯТИНИНГ ТАЪСИРИ <i>Хайдарова Хилола Рахимбердиевна</i>	1089
190.	PROBLEMS OF LEARNING ENGLISH AND THEIR POSSIBLE SOLUTIONS <i>Najmiddinova Oliya</i>	1095

191.	YANGI KONSTITUTSIYA – TARAQQIYOT QOMUSI <i>Norboyev Sardor Qavmiddinovich</i> <i>Tursunova Madinabonu Akmalevna</i>	1097
192.	LOGISTIKA: KELIB CHIQISH TARIXI, VAZIFALARI. <i>Toyirov Hikmat Tal'at o'g'li</i>	1101
193.	TADBIRKORLIK FAOLIYATINI TARTIBGA SOLISH SODDALASHTIRILADI <i>Ikromov Elyor Ibodulloevich</i>	1105
194.	THE ROLE OF WISE WORDS IN THE WELL-BEING OF A CHILD <i>Avliyoqulova Rohila Nurali qizi</i> <i>Mamataliyeva Navbahor Xo'jamberdiyevna</i>	1110
195.	ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA BOLA SHAXSI TARBIYASINI SHAKLLANISHINING IJTIMOYIY-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI <i>Zayniddinova Sevinch Jaloliddin qizi.</i>	1113
196.	ABDULLA AVLONIY DRAMALARIDA JADIDCHILIK G'OYALARI VA TARBIYA MASALALARI YECHIMI <i>Zayniddinova Sevinch Jaloliddin qizi</i>	1117
197.	ABDULLA AVLONIYNING "TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ" ASARIDA TARBIYA VA ODOB AXLOQ HAQIDAGI FIKRLAR <i>Zayniddinova Sevinch Jaloliddin qizi</i>	1122
198.	"IRODA" LEKSEMASINING SEMANTIK STRUKTURASI <i>Ashurova Zarina A'loqul qizi</i>	1126
199.	FONETIKA BO'LIMINI O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLARI <i>Yuldosheva Begoyim</i>	1129
200.	GOALS AND OBJECTIVES OF LABOR PROTECTION <i>Rakhmatova Dilnoza Mukhitdinovna</i> <i>Bozorov Sanjarbek Dilmurod ogli</i> <i>Sultonbekov Kamoldin Shodilbek ogli</i> <i>Absoatov Dostonbek Shavkat ogli</i>	1132
201.	МИКРОБИОТА КИШЕЧНИКА ПРИ САХАРНОМ ДИАБЕТЕ <i>З.А.Нурузова</i> <i>З.Н.Эргашева</i> <i>Н.А.Срымбетова</i>	1136
202.	TURKISTANDA ZAMANAGÓY SÚWRETLEW ÓNERINIŇ QÁLIPLESIVI <i>Esebaev Sadiq Maratovich</i>	1148
203.	ҚОРАҚАЛПОҚ ВОКАЛ САНЪАТИНИНГ АСОСЧИСИ БАЗАРБАЙ НАДИРОВ <i>Жақсимуратова Багдагул</i>	1156
204.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA MATEMATIKA DARSLIKLARINI TASHKIL ETISH	1161

	<i>Matsapayeva Nafisa Boltabayevna Narmetova Manzura O'razmetovna</i>	
205.	MUSIC IN THE DEVELOPMENT OF PERSONALITY DEVELOPMENT THE ROLE OF EDUCATION <i>Nadirova Aygul Bazarbaevna Nuratdinova Almagul Bazarbay qizi</i>	1165
206.	MUSICAL SOUND AND ITS CHARACTERISTICS <i>Nadirova Aygul Bazarbaevna Ayarova Hurliman Amanjolvna</i>	1169
207.	BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIGA DARSLARNI STEAM USULDA TASHKIL ETISH <i>Xudayarova Mavluda Baxramovna Sobirova Nigora Karimbayevna</i>	1173
208.	DĀSTANLAR HĀM DĀSTANLAR ATQARIWSHILARI. <i>Djetkergenova Dilnaz Baxtiyarovna</i>	1176
209.	МАКТАВ YOSHIDAGI BOLALARDA NEYROPSIKOLOGIK RIVOJLANISHNING INDIVIDUAL XUSUSIYATLARI <i>Mamatkulov Doniyor Anorovich</i>	1178
210.	РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ РОДИТЕЛЕЙ И ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ РЕБЕНКА <i>Соатова Шохиста Абдумусаевна Носирбекова Ёкутхон Жасурбек кизи Суюнова Дилишода Баходир кизи</i>	1191
211.	ROSSIYA IMPERIYASINING TURKISTONGA BOSQINCHILIK YURISHLARINING SABABLARI VA MAQSADLARI <i>Ermuxammadov Ozodbek Ermuxammad o'g'li</i>	1196
212.	РАСМИЙ ХУЖЖАТЛАРДА РОССИЯ ИМПЕРИЯСИНИНГ ТУРКИСТОНДАГИ МОЛИЯВИЙ СИЁСАТИ ТАҲЛИЛИ. <i>Жумаев У.Х. Турдимуратов Я.А. Тургунов Т.А. Жумаев М.Х. Казоқов Р.Т. Абдуллаев И.И.</i>	1200
213.	ДАРСДАН ТАШҚАРИ ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ <i>Шодиева Нилуфар Олим кизи</i>	1208
214.	БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ КИТОБХОНЛИК ВОСИТАСИДА КРЕАТИВ ЎҚИШ МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ <i>Шомансурова Наргиза Эркиновна</i>	1216

215.	ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ БОШҚАРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ <i>Kuchkarov Baxodir Tashmurodovich</i>	1228
216.	ТИББИЁТ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЛАБАЛАРНИНГ КАСБИЙ ЛАЁҚАТЛИЛИГИНИ ТАРБИЯЛАШ <i>Хакимова Шахло</i>	1236
217.	ТАЛАБАЛАРДА ИЖТИМОЙ МАДАНИЙ КОМПЕТЕНТЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ПРОФЕССИОНАЛ ЙЎНАЛТИРИБ ЎҚИТИШНИНГ МОҲИЯТИ <i>Аҳмедова Мавлудахон Ахроржон қизи</i>	1244
218.	ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАРДА ИҚТИСОДИЙ НИЗОЛАРНИ МЕДИАЦИЯ ТАРТИБИДА ҲАЛ ЭТИШ <i>Ахмедов Миржало Ахмедович</i>	1254
219.	KICHIK YOSHDAGI MAKTAB O'QUVCHILARIDA KOGNITIV FAOLLIKNI RAG'BATLANTIRISHNING PSIXOLOGIK SHARTLARI <i>Nurqulova Gavxar</i>	1261
220.	QARAQALPAQ MILLIY BAQSI SAZENDESHILIK ONERININ JASLAR TARBIYASINDA ORNI <i>Sarsenbayev Qudiyar Batirbay uli</i>	1265
221.	THE ROLE OF DIVERSIFICATION IN IMPROVING THE ECONOMIC EFFICIENCY OF ENTERPRISES <i>Chorshanbiev Umrzok Qaynarovich</i> <i>Obaydullaeva Guzalxon Muradqosim qizi</i>	1269
222.	INNOVATION DEVELOPMENT STRATEGIES IN ENSURING THE COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES <i>Chorshanbiev Umrzok Qaynarovich</i> <i>Obaydullaeva Guzalxon Muradqosim qizi</i>	1273
223.	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING BUDJET TIZIMI VA UNDA MAHALLIY BUDJETLARNING O'RNINI KENGAYTIRISH MASALALARI <i>Chorshanbiyev Umrzoq Qaynarovich</i> <i>Boboqulov Olmos Yusup o'g'li</i>	1277
224.	БОШЛАНҒИЧ ТАЙЁРГАРЛИК БОСҚИЧИДАГИ ОФИР АТЛЕТИКАЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ЮКЛАМАЛАРИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ <i>Хакимов Ҳ.Б.</i> <i>Норқулов З.Ч.</i> <i>Собиржонов А.М.</i> <i>Матназаров А.Ў.</i>	1285
225.	JISMONIY SIFATLARNING RIVOJLANTIRISHNING VOSITA VA USULLARI. <i>Oripov M.R</i>	1296

	<i>Davletmuratov S.R.</i>	
226.	<i>XALIQ PEDAGOGIKASINDA SHAŃARAQ TĀRBIYASINIŃ SĀWLELENIWI. Pirimbetova Aruxan Kairatdinova</i>	1301
227.	<i>THE ROLE OF BAKHSHI IN KARAKALPAK MUSIC CULTURE DEVELOPMENT. Orazbaeva Dilnaz</i>	1307
228.	<i>JINOYAT HUQUQIDA SUBYEKT TUSHUNCHASI VA UNING JINOYAT HUQUQIY AHAMIYATI O'ktamjonova Ruxshona Shokirjon qizi</i>	1311
229.	<i>TA'LIMGA E'TIBOR MAMLAKATNI QUDRATLI QILADI Rahmonova Zulfiya Bahromovna</i>	1315
230.	<i>PARENTS ARE RESPONSIBLE FOR THEIR CHILDREN RECEIVE EDUCATION POSSIBLE. Tusmatov Shokhrukh Rasuljon ugli</i>	1318
231.	<i>ЖАМОАТЧИЛИК НАЗОРАТИНИНГ ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ Холмуродов Бунёд Бекмурот ўғли Хамраева Дилдора Атамуратовна</i>	1320
232.	<i>ENGLISH READING STRATEGIES AND APPROACHES FOR LAW STUDENTS Ravshanova Oyshabonu Salom qizi O'razaliyeva Ro'shana Abduvahobovna</i>	1323
233.	<i>DAVLAT HUQUQIY SIYOSATINI AMALGA OSHIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYASI Mamatqulova Gulzoda Xolmurodovna</i>	1327
234.	<i>ANALYSIS OF METHODOLOGICAL SOURCES OF PSYCHOLOGICAL PROTECTION POSSIBILITIES Uzakova Yulduz Yusupovna</i>	1330
235.	<i>ЭПИСТОЛЯРНЫЙ ЖАНР В ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ Азизбек Баходир ўғли Собиров</i>	1335
236.	<i>LEXICAL AND GRAMMATICAL ASPECTS OF WORDS. WORD CLASSIFICATION INTO PARTS OF SPEECH Kosimova Shakhrizoda Baxramjon qizi Dilafruz Umarova</i>	1340
237.	<i>MORPHOLOGY IN LINGUISTICS Kosimova Shakhrizoda Baxramjon qizi Dilafruz Umarova</i>	1343
238.	<i>USE OF TEACHING MATERIALS (FILMS, SYMBOLS, ETC.) TO TEACH INTERCULTURAL COMMUNICATION Regina Zakirova Ilgizarovna Kosimova Shakhrizoda Baxramjon qizi</i>	1346

	<i>Uzoqboyeva Ra'no Anvarjon qizi</i>	
239.	BASIS OF INTERPRETATION OF THE RIGHTS AND OBLIGATIONS OF AN ARRESTED PERSON UNDER THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN <i>Khudoynazarova Ozoda</i> <i>Khudoyorova Nafisa Baxtiyor qizi</i>	1350
240.	ZAMONAVIY NIZOLARNI HAL QILISH VA OLDINI OLISHDA QO`LLANILADIGAN SIYOSIY TEXNOLOGIYALAR <i>Erkinova Sharofat Akramovna</i>	1354
241.	HUQUQIY MAQOLA YOZISH TARTIBI <i>Meliboyeva Dilnoza Ergashevna</i>	1359
242.	QURUQ VA ISSIQ HAVO SHAROITIDA GERMETIKLARNING CHIDAMLILIGINI OSHIRISH <i>Bayniyazova Nargiza Polatovna</i>	1363
243.	МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ РЕЧИ ДОШКОЛЬНИКОВ. <i>Д.Х.Якубова</i> <i>М.Утениязова</i>	1367
244.	O`ZBEK TILI VA UNING TARAQQIYOTI <i>Qazaqbayeva Dilafruz Abdullayevna</i>	1372
245.	10-11 YOSHGACHA BO`LGAN YOSH FUTBOLCHILARNING TEZKORLIK SIFATINI VA TEXNIKASINI RIVOJLANTIRISH. <i>Saidov Umid</i> <i>Isokova Sevara</i>	1375
246.	UNIVERSITET TALABALARIDA YENGIL ATLETIKA DARSLARIDA YADRO IRGITISH TEXNIKASIGA O`RGATISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH. <i>Saidov Umid</i> <i>Isokova Sevara</i>	1383
247.	JAMIYAT TARAQQIYOTIDA ISHSIZLIK: MUOMMO VA YECHIMLARI <i>Yo`ldasheva Mashhura Jo'rabek qizi</i> <i>Ermatov Musojalil Komilovich</i>	1391
248.	GENETIC AND SOCIAL FOUNDATIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE INTELLECT OF FEMALE LEADERS <i>Davlatjonova Mohidil</i>	1396
249.	MAKTAB O`QITUVCHILARINI INNOVATSION O`QITISH FAOLIYATGA TAYYORLASH TEXNOLOGIYALARI <i>Erkinova Navbahor Saparboy qizi</i>	1400
250.	ORGANIZING FOREIGN LANGUAGES ATMOSPHERE AND MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION <i>Safarova Nurxon Abdusamat qizi</i>	1404
251.	THEORY OF MANAGEMENT OF LANGUAGE LEARNING ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS	1408

	<i>Bozorova Lobar Amonovna</i>	
252.	MAKTABDA XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA TA'LIM SIFATINI BOSHQARISH <i>Otavaliyeva Odina Hamidullo qizi</i>	1412
253.	THE ROLE OF SCHOOL MANAGEMENT IN ENHANCEMENT OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION <i>Yoqubova Umida Urol qizi</i>	1423
254.	MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM BERISHNING SAMARALI TASHKIL ETISH YO'LLARI <i>Rahimberdiyeva Yulduzxon Jahongir qizi</i>	1427
255.	ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЛИДЕР ТАЛАБАЛАРНИ БОШҚАРИШДАГИ ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР <i>Соатова Шохиста Абдумусаевна</i>	1431
256.	БИОЭНЕРГЕТИК БИЛИМЛАР АСОСИДА ТАЛАБАЛАР ТАФАККУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПСИХОФИЗИОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ <i>Махлиё Хайдарова</i>	1439
257.	ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЎҚИТУВЧИ ШАХСИДА АВТОРИТЕТНИНГ ШАКЛЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ <i>Абсаламов Толиб Тўрабоевич</i>	1446
258.	УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА БЎЛАЖАК МЕНЕЖЕРЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ <i>Азиза Абдуллаева</i>	1455
259.	ШАЙЫР ӨСЕРБАЙ ӘЛЕЎОВТЫҢ ӨМИРИ ҲӘМ ДӨРЕТИЎШИЛИК ХЫЗМЕТИ <i>Mamat Eshqulovich Haydarov</i>	1462
260.	HAYOT SAVOQLARI <i>Mamat Eshqulovich Haydarov</i>	1471

Eslatma!!! “Modern science and Research” jurnaliga kiritilgan maqolalardagi raqamlar, ma’lumotlar to’g’ri ekanligiga va maqola mazmuniga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

«MODERN SCIENCE AND RESEARCH»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

VOLUME 2/ISSUE 12

Issn: 2181-3906

“Modern Science and Research” MCHJ

Litsenziya № 042359/10.10.2022

Manzil: 100115, Toshkent shahri “Yangi hayot” tumani, “Humo” MFY 7a, 8/41

Tel: +99891-982-31-31